

Ioannes Thomas Josephowic
Prot. Ap. Custos Pralatg
Iudex sorogatg Leopoliens
S.R.M.S. Vixit annos 66
Obijt Anno Dñi 1728
die 19 aprilis.

Joannes Thomas Josephowic

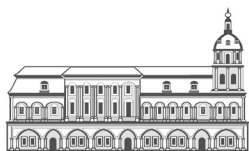
LEOPOLIENSIS ARCHIEPISCOPATUS HISTORIA

(1614-1700)

Ioannes Thomas Josephovic,
Prot Ap. Custos Praslaty,
Iudex Sorogaly, Leopoliens.
S. R. M. S. Vixit annos 66.
Obijt Anno Dñi 1728
die 10 aprilis.

Ioannes Thomas Josephovic
Leopoliens Canon

Національна академія наук України
Інститут української археографії та
джерелознавства імені М. С. Грушевського
Львівське відділення

OPERA HISTORICA LEOPOLITANA. FONTES.
Vol. XI

JOANNES THOMAS JOSEPHOWIC

*LEOPOLIENSIS
ARCHIEPISCOPATUS
HISTORIA (1614–1700)*

Myron Kapral, Iryna Klymenko (ed.)

Leopoli MMXXIII

ЛЬВІВСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПРАЦІ. ДЖЕРЕЛА.
Вип. 11

ЯН ТОМАШ ЮЗЕФОВИЧ

*ІСТОРИЯ ЛЬВІВСЬКОГО
АРХИЄПИСКОПСТВА
(1614–1700)*

Упорядники
Мирон Капраль, Ірина Клименко

Львів 2023

УДК [94:272–773](477.83–25)«1614/1700»

Ю-20

Funded by the Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG, German Research Foundation) –
Project-ID 394775490 – SFB 1369

Myron Kapral, Iryna Klymenko (ed.): Joannes Thomas Josephowic, Leopoliensis
Archiepiscopatus Historia (1614–1700), Opera Historica Leopolitana, Fontes, Vol. XI,
2023.

DOI <https://doi.org/10.15463/ostdok/BV049323965>

Юзефович Ян Томаш. Історія Львівського архієпископства (1614–1700) / Упоряд.
Ю-20 Мирон Капраль, Ірина Клименко; пер. з латин. мови Мирон Капраль. НАН України.
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівсь-
ке відділення. – Львів, 2023. – 1036 с., 8 с. іл. – (Львівські історичні праці. – Вип. 11).
ISBN 978-617-14-0127-3

Creative Commons Namensnennung –
Weitergabe unter gleichen Bedingungen 4.0 International

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
(протокол № 4 від 26 вересня 2023 р.)

На титулі посмертний портрет Яна Томаша Юзефовича (Львівський історичний
музей, Ж-1550); на фронтисписі гравюра з його ж портретом (*Biblioteka Narodowego
Zakładu imienia Ossolińskich, Lwów 1844, t. 9*)

© Мирон Капраль, Ірина Клименко,
упорядкування, 2023

© Мирон Капраль, переклад
з латинської мови, 2023

© Львівське відділення ІУАД, 2023

ISBN 978-617-14-0127-3

ЗМІСТ

ТЕКСТ РУКОПISУ / ПЕРЕКЛАД

Joannes Thomas Josephowic

“Leopoliensis Archiepiscopatus Historia” (1614–1700) /

Ян Томаш Юзефович

«Історія Львівського архієпископства» (1614–1700) 7

ДОДАТКИ

1. Список джерел і літератури, використаних у коментарях 875
2. Список використаних автором джерел і літератури 882
3. Вжиті автором польські та українські слова 888
4. Копії «Історії Львівського архієпископства» 889

Мирон Капраль

Львівський канонік Ян Томаш Юзефович та його «Історія Львівського архієпископства» 891

Мирон Капраль, Ірина Клименко

Археографічні засади 942

Показчик імен та місцевостей 945

Предметно-тематичний показчик 979

Список ілюстрацій 1035

**Leopoliensis archiepiscopatus
historia**

ab anno 1614 ab obitu olim Joanni Zamoiski
archiepiscopi Leopoliensis per Joannem
Thomam Josephowic Leopoliensem
canonicum, ex actis authenticis et historicis per
annotationes annorum collecta

* * *

**Історія Львівського
архиєпископства**

від 1614 року, смерті Яна Замойського,
львівського архиєпископа, укладена за
річними записами львівським каноніком
Яном Томашем Юзефовичем з вірогідних
актів та творів істориків

[// 1] Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614¹ ab obitu olim Joanni Zamoiski archiepiscopi Leopoliensis per Joannem Thomam Josephowic Leopoliensem canonicum, ex actis autentis et historicis per annotationes annorum collecta.

[//1v]

<I>[// 2] Scriptor ad lectorem.

Parvum rebus gestis, eruditione, non tamen labore opus fero tibi lector benevole. Ex quo enim mandato pie demortui in captivitate Moschovitica Constantini Zielinski archipraesulis, autoritateque capituli ad continuandas vitas archiepiscoporum nostrorum Leopoliensium (ubi Jacobus Scrobiszovius canonicus, antiquitatum nostrarum collector egregius cessavit) obstrictus calamum adhibere, his annotationibus meis praeconcepi, nulla in promptu informatione, scripturaque exstanti, praehabita, acta publica, annalesque revolvere, quaedam hinc, illinc passim sparsa legere, manuscriptorum fragmenta colligere, memorias senum apud varios exquirere, et in annos distinctos opus hoc compilare, operae pretium facturus curiosam mihi, {non tamen levem} necessitatem indixi. Bene {tamen} in rem posteriorum, actum esse reor, dum ea, quae hic contenta sunt, non ex proprio ingenio meo, sensu, sive relatione (quae rerum humanarum inconstans et incerta est), sed ex scripturis maiorum eruta, velut e rudibus, cum indagazione² locorum, ex quibus deprompsi, quasi fide publica antecedentorum probata legent. Multos {equidem} incuriosae futurorum inertiae, sive inurbanitatis in gustu verae gloriae nauseantis incuso, quod egregie gesta suorum non connotaverint. Alii multoties petitam scripturam notitiam, rudem vetustatem superaturam scrupulosa excusatione, sive humilitate subticuerint, quasi plus illis decori esset latere in umbris angulisque silentibus, blattasque pascere, obsoleta nomina bene meritorum, quam in oculis legentium luceque dierum versari. Suum utique decus rependit unicuique posteritas et divinum eloquium virtutes praecedentium³ enarrare, sicut pro gloria reputat, ita et indolet iis, quorum memoria tacetur. Sic <II>[// 2v] enim Ecclesiastici capitulum 44 dicitur. “Homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes pacificantes in domibus suis, omnes isti in generationibus gentis suae gloriam adepti sunt, et in diebus suis habentur in laudibus, qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum. Et sunt quorum non est memoria, perierunt quasi, qui non fuerint et nati sunt, quasi non nati”. Quocirca suae gloriae crimen imposuerunt, qui requisitam informationem denegaverunt, ignoscant facile scribenti mihi posteri, quod multa egregia sacrorum, secularium, ordinum, statuum, hominum archidioecesis et civitatis nostrae gesta praetermissa videant. Non enim scrutari, investigare et connotare {omnia et singula} ex intortis actorum scripturis, ad breve tempus concessis, sors, ingenium debile (et praecipue procuracionis tot annis toleratae negotia, ex iisque continuae ad diversa mensis distractiones) omnia permiserunt. Ea duntaxat, quae operosa apis diurna nocturnaue revolutio ex mutis paginis ceu floribus multis collegit, excuxitque sine affectu et praeiudicio cuiuspiam, prout res gesta, scriptaque est referre curavi. Et quamquam quaedam horum praeclara ingenia typo publico prius vulgarunt, mihi tamen haec eadem ob seriem annorum et contextum rerum narrandarum saltem volanti calamo attigisse, ratio cepti operis pervasit, ne deesse videatur legendi studiosis, dulcis praeteritorum recordatio, et tam de prosperorum aequae ac improprosorum ecclesiae, archidioecesis, capituli (quorum causa specialiter haec mea lucubratio desudat) processu memoria. Noscat unusquisque succedaneorum meorum (quantum per tenuitatem meam licebit) archipraesuleae cathedrae, capituli, ecclesiae, personas, iura, sancita, consuetudines, sive anteriori, sive recenti aetate observatas, si Justiniani imperatoris edicti acrimoniam vitare desiderat, sic enim “Fragmenta”, [liber] I, 2: “De origine iuris” dicit: “Turpe est <III>[// 3] patritio et nobili viro, causas

¹ Ориг.: виправлено з «1616».

² Ориг.: хибно *indagone*.

³ Ориг.: дали три слова перекреслені.

Історія Львівського архієпископства від 1614 року, смерті Яна Замойського¹, львівського архієпископа, укладена за річними записами львівським каноніком Яном Томашем Юзефовичем з вірогідних актів та творів істориків.

Письменник до читача

Ласкавий читачу, несу тобі твір, бідний на хист та ерудицію, але не на діяння і працю. Його пишу за дорученням побожного, померлого в московському полоні архієпископа Костянтина Зелінського² і за велінням капітули³ для продовження життєписів наших львівських архієпископів (відтоді, як припинив працю канонік Якуб Скробішевський⁴, визначний збирач нашої давнини). Я зобов'язаний вдатися до пера, щоб цими моїми записами охопити приховану інформацію й доступну на письмі, перечитати публічні акти й аннали, вичитати щось, тут і там без ладу розпорошене, зібрати фрагменти рукописів, отримати спогади різних старших людей і скомпіювати цей твір за окремими роками. Я вже вказав винагороду за виконану працю, що була для мене цікава, а не стала важким обов'язком. Водночас я вважаю, що це було вчинено для добра нащадків, бо все тут подане не є результатом власного мого таланту, розуміння чи пам'яті (яка, з огляду на людські властивості, є досить непостійною та непевною), а взяте з творів великих авторів, мовби з ґрунту, з пошуком таких місць, що їх читачі прочитають як надійне, перевірене свідчення попередників. Звісно, що багатьом із нащадків я зроблю закид у недбалій байдужості або в простоті смаку, з нехиттю до справжньої слави, бо не оцінять свою величну історію. Дуже багато інших письменників, хто прагне слави, для пом'якшення жорстокості старовини замовчує її через дріб'язкове виправдання або малозначущість. Ніби для них було б честю приховати правду в тіні й по тихих кутках, нудити читача⁵, замість того, щоб перед його очима представити в яскравому світлі сплямовані імена визначних людей. «Кожному майбутнє віддячується за його заслуги»⁶, коли з божественним красномовством оповідається про чесноти попередників, розмірковується про їхню славу та вболівається за тих, пам'ять про яких замовчується. Саме так у розділі 44 Еклезіаста говориться: «Мужі багаті й могутні, вони в своїх оселях мирно жили. Усіх їх поважали їхні сучасники, і за життя свого вони хвали зазнали. Деякі з них лишили ймення, яке ще й досі з похвалою згадується. Про деяких же з них згадки немає: вони зникнули, наче б не жили ніколи, а й були вони так, мов ніколи не було їх»⁷. Ось чому своїй славі шкоду заподіяли ті, які відмовилися надати потрібну інформацію. Нашадки легко пробачать мені, письменникові, коли з'ясують, скільки через це пропущено видатних діянь церковників, мирян, згромаджень, станів, людей архидієцезії й нашого міста. Адже ж це не дозволило знайти, відстежити й занотувати все і про кожного із заплутаних описів діянь, що зникли за короткий час з історії та слабкої пам'яті (а надто через безперервну заклопотаність і постійні зіткнення протилежних думок). Неначе працювати бджола, що кружляє вдень і вночі, з мовчазних сторінок, ніби з квітів численних, збирав і вбирав я без будь-якої пристрасті й застереження, стараючись донести, як це сталося й було написано. Сенс обраної справи в тому полягає, щоб не здавалося, що бракує читання допитливим, приємного спогаду минулого і пригадування як

¹ Замойський Ян (?–1614) – львівський римо-католицький архієпископ (1604–1614).

² Зелінський Костянтин (1646–1709) – львівський римо-католицький архієпископ (1700–1709).

³ Львівська капітула підтримала на засіданні 10 березня 1703 р. ініціативу архієпископа Зелінського про доручення каноніку Я. Юзефовичу написати цю працю.

⁴ Скробішевський (Скробішовський) Якуб – львівський канонік, автор життєписів львівських архієпископів: *Skrobishevius I. Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium*.

⁵ У латинському оригіналі – «*rascere blattasque* / підживляти міль», що дослівно взято з епіграми Марціала про сухість викладу та потребу натхнення (Martialis, *Epigrammata*, 6, 60:5).

⁶ Tacitus, *Annalium*, 4:35.

⁷ *Cyraxa*, 44:6–9 (тут і далі переклад біблійних текстів Івана Хоменка). У латинській традиції має паралельну назву «Еклезіаст».

exoranti, ius in quo versaretur, ignorare”. Et quoniam Amphides dixit: “Urbes theatra fortunae sunt et tragaediarum”. Bone Deus quantum theatrum, ut plurimum improsporum, urbs nostra Leopoldis, archiepiscopatus sedes, per huius seculi tractum extitit? Quot in ea quasi in scaena fuere calamitatum et publicarum revolutionum tragaediae? Sciet futura praesensque aetas quomodo civitas haec sago, togaque incluta, processerit, quomodo dum aliae urbes {regni Poloniae}, pace Altissima, et felici otio gaudebant, illa circumcirca sanguine suorum redundabat! Quomodo sola, tot exercitus potentissimos, tot feroces hostium impetus stiterit, salutem publicam regni, reique publicae integritatem, aere proprio redemerit, tot tantisque adversis iactata, et iam sub ictu fatorum posita, mirabili Providentia Altissimi e caedibus, incendiis funeribusque suis erepta, hucusque superstes persistat? Quis enim credidisset exiguam hanc urbem hoc solo seculo (alia tempora non attingo) humili vallo protunc cinctam, septingenta millia Cosacorum, Scytharumque, deindeque octuaginta et ultra Moschorum Cosacorumque, supra centum millia Turcarum, victoriis depressi Orientis, et protunc Europae tumentium, tam longo tempore morari potuisse, arma armis opposuisse, modicas vires paucorum civium, immanes bellatorum potentias sustinuisse, totius ad scopulus montium suorum Herculeo conatu non plus ultra stitisse (ne dicam) retudisse! Nonne hoc opus dexteræ excelsi? Qui eligit vilia, ut confundat fortia? Habent aliae dioeceses et ecclesiae regni nostri, antiquitatum suarum sacram reverentiam, aliae structurarum sumptuosa molimina, basilica miranda opera, illae amplissimos foundationum reditus, illae superum et fortunae favores, quibus viros suos emeritos, ad infulas et tiaratos honores, usitato exemplo promovent. Nostra ecclesia <IV>[// 3v] novella fere agri caelestis sponsa, quia ultimo aevo Leopoldim Halicia anno 1414 regnante Vladislao Jagiellone in regno Poloniae (ut Scrobiszevius, capitulum 2 in “Vitae archiepiscoporum” probat) translata, hoc quasi pro dote caelitus accepit, quod precibus suis (in humilitate cum modestia gloriari liceat) Deum propitium habeat. Quoties enim rebus trepidis, imo in extremis non suis tantum, sed etiam regni periculis, observationibus, votivis, coelum pulsavit, toties potenti manu Dei de laqueo mortis, de ore gladii erepta, et sibi salutem, et circumsisit pagis, oppidis, provinciis (absit invidia dicto) impetravit. Non omnia tamen omnibus nota, nec meus hic exiguus libellus omnibus ea aperta facit, pro privatorum duntaxat informatione conscriptus est, ideo nec typomandatur, tum ob parvitatem rerum, tum ob inopiam redituum (qui exiles semper in nostra ecclesia erant, et praesenti calamitate temporum, que iniquitate summopere {ceciderunt}¹) tum quia neque hoc intentio mea postulat, nec lucubratio umbratilis tantum meretur. Fruere lector benevole, et hoc per infima repentis calami mei monumento, laborem tamen hunc meum, qui in hoc codice uno, descripto manu meo (ideoque de facili quod boni superi amoveant in manibus terrentium perire potest) tibi offertur, moderatione² discretionis tuae conserva, precor. Et si quae ex eo idonea collegeris, fontem omnium bonorum, e cuius beneficio, ad otium vitae vitandum (ne a Salustio “vitam silentio transire”³ reprehendar) hausisse aliqua, pro modulo meo licuit corona. Si multa indigna oculo et <V>[// 4] eruditione tua conspexeris, insufficientiam, inscitiamque scribentis cognosce, argue, corrige, aliis corrigenda relinque, parceque erranti (quis enim res veteres pro certo affirmet) omnia aequi bonique consule, et pro me Deum praecare. Vale.

Ad Zoilum.

“Lapides, ligna ab aliis accipio, constructio tamen aedificii et forma tota nostra est, architectus ego, materiam operi undique conquirō. Nec aranearum textus ideo melior, quia ex se gignunt, neque vilior noster, quia ex alienis libamus, ut apes”⁴. Lipsius.

¹ Ориг.: закреслено *penitus testaverunt*.

² Ориг.: хибно *moderaone*.

³ [Sallustius, *Bellum Catalinarium*, p. 1].

⁴ [Lipsius J. *Notae ad libros Politicorum*, p. 395].

дуже щасливих, так і нещасливих подій з історії Церкви, архієпископства, капітули (яких особливо ця моя робота стосувалася). Кожен із моїх наступників (наскільки дозволять мої обмежені здібності) має ознайомитися з архієпископською катедрою, церквою, капітулою, особами, правами, ухвалами, звичаями, котрих дотримувалися давніше чи нещодавно, якщо бажає уникнути суворості правил імператора Юстиніана¹. Бо як сказано у першій книзі «Дигестів»² щодо походження права («De origine iuris»): «Ганебно патрицію й шляхетному чоловікові, що дошукується суті, не знати права, в якому він перебуває». Також за висловом Амфіда³: «Міста – це театр фортуни та трагедії». Чому ж, Боже милий, цей театр, наше місто Львів, архієпископський престол, стільки нещастя зазнав протягом цього віку? Скільки трагедій відбулися на цій «сцені» через біди та громадські заворушення? Сучасний і майбутній вік дізнається, що це місто домоглося у часі цієї великої епохи, коли в дні миру і щасливого спокою в інших містах Польського королівства ця місцевість була окроплена кров'ю своїх громадян! Наодинці [місто] вистояло перед настільки могутніми військами, настільки шаленими силами ворога, оплатило власним коштом загальний порятунок королівства, цілісність Речі Посполитої. Воно було вражене такими великими бідами і, вже під удар неволі потрапивши, чудом Найвищого провидіння було визволене від смертей, пожеж і власної загибелі й досі живим зостається! Бо ж хто повірив би, що таке незначне місто в цьому віці (інших часів не торкаюся), захищене тоді слабкою фортифікацією, настільки довго спроможеться стримувати сімдесят тисяч козаків і татар, а згодом вісімдесят тисяч і більше московитів і козаків, понад сто тисяч турків, зарозумілих від перемог над принишклим Сходом і потім Європою, протиставивши свою зброю їхній зброї? Як скромні сили нечисленних міщан зупинили величезну військову потугу, як витримали усі випробування та справилися з непереборними труднощами, які навіть Геракл був би не в змозі подолати, і, можна сказати, відвоювали свою незалежність! Чи не цей чин є найвищою мужністю? Хто вибирає нікчемне, щоби збентежити потужне?⁴ Багато інших дієцезій і церков нашого королівства з давніх давен мають священну повагу через свою давнину, інші – за красу розкішних будівель, дивовижних базилік, інші – через дуже значні прибутки від фундацій⁵, ще інші – завдяки прихильності Всевишнього й долі, за прийнятим взірцем піднесли своїх заслужених мужів до високих духовних та церковних посад. Наша Церква, як новонаречена на небесну землю, була перенесена до Львова з Галича – 1414 року, за правління Владислава Ягайла в Польському королівстві (як підтвердив Скробішевський у другому розділі в «Vitae archiepiscoporum»). Ніби в посаг із неба вона отримала те, що завдяки молитвам до милостивого Бога їй належало (за покору, за скромність гідна похвали). Скільки разів навіть у найбільших тривогах вона зворушила небо уважним піклуванням не лише щодо себе, а й про королівство, стільки ж разів могутньою рукою Бога була визволена з пастки смерті, від меча, випросила визволення і собі, і навколишнім селам, містечкам, провінціям (нехай не буде заздрощів у цих словах). Однак не все для всіх стає відомим, і ця моя скромна книжечка не все робить очевидним, вона написана лише для особистої інформації, тому її не видруковано, як через маленький обсяг матеріалу, так і через брак фінансових ресурсів (на які завжди була бідна наша церква, а за теперішнього лиха і скрутних часів особливо зубожіла), а також тому, що це не було

¹ Юстиніан I – імператор Римської імперії (527–565).

² «Дигести» – звід систематизованих за тематикою уривків з творів римських юристів, що мали силу закону (створений за часів візантійського імператора Юстиніана I). «De origine iuris / Про походження права» – друга частина «Дигестів».

³ Уперше цю цитату античного автора Амфіда в такому вигляді надрукували католицькі теологи Йоганн Коппенштайн та П'єр де Бессе у 1615 р., див.: [Coppenstein J. A., Besse P.] *Nucleus Coppensteinius*, p. 423.

⁴ Ремінісценція на біблійний текст: «і безсильне світу Бог вибрав, щоб засоромити сильних» (*1 До коринтян*, 1:27).

⁵ Фундація – тут: майнове або грошове забезпечення церковної посади, установи чи споруди.

<VI>[// 4v] Author huius operis protestatur.

Sanctam sedem apostolicam, eiusque decreta et constitutiones, ut pie veneror, ita fideliter ad extremum vitae spiritum amplector. Ideo decretum sacrae inquisitionis Romanae anno Domini 1625 editum, auctoritate Urbani VIII episcopi orbis terrarum firmatum, inviolabiliter servare, illique in omnibus et singulis eius contentis, ut filius humilis eiusdem sanctae Romanae ecclesiae parere volo. Quocirca protestor coram omnibus exilem hanc opellam meam, quancumque legentibus, sive lecturis, quod non aliam his omnibus a me scriptis fidem adhiberi volo, nisi quam praedicta decreta requirunt, et licet haec omnia, et respective quaedam ad causam religionis spectantia, ex variis authoribus librisque authenticis collecta propono, ultra tamen humanam fidem iisdem, nec ipse credo, et ab aliis credi nolo. Si quid tamen boni, verique scriptum est, in humilitate doctoris gentium *ad Ephesios*, capitulum 4to dico: “Cedat ad consumptionem sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem Corporis Christi” est ecclesia Dei¹.

<fol. 1>[// 5] Ad Mariae Deiparae Glorioso Virginis immaculate conceptae, sanctorum patrum Leopoliensium, tum et Apostolorum, ac Beati Jacobi, cuius die [25 VII] opus hoc incipio honorem cultum, venerationem.

Annotationes

Joannis Thomae Josephowic canonici Leopoliensis in vitas archiepiscoporum Leopoliensium, {tum super gesta, regiminis et annorum illorum} ab anno Domini 1614, ex mandato illustrissimi {et reverendissimi Constantini Zielinski} archiepiscopi {Leopoliensis}², necnon capituli generalis die 10 Martii anno 1703 in actis capitularibus connotato³, ex revolutione actorum publicarum aliorumque voluminum {ac} relatione fide dignorum breviter et fideliter conscriptae.

Joannes Pruchnicki
Annus Domini 1614

Qua tempestate respublica Polona post triumphatam Moschoviam a coniurato in rapinas (ausu insolito hactenus) milite, {bona sua} petulanter insessa⁴, exhaustos impuno regio et ecclesiae proventus, damno suo vidit doluitque hac, post fata boni pastoris Joannis Zamoiski, triste silentium, et stupor, et maeror, clerum, populum, totamque archidioecesim {Leopoliensem} tenebat. Providit tamen capitulum viduatae ecclesiae suae (quae virum magnum, doctum et sanctum cecidisse dolebat) oportunum pro munere suo solatium per electionem Josephi Przekowski, praepositi Leopoliensis, in administratorem, ac publicarum supplicationum, precumque privatarum, tam pro anima praeteriti, quam optata futuri antistitis inauguratione, indictionem⁵. Ita nimirum iura canonica praesribunt, sed et capitulum speciali voluntatis humanae in bonum inclinatione, talem {sibi} vovebat archipraesulae cathedre successorem, qualem nuper amavit et inevitabili mortalibus fato amisit pastorem. Nec vota haec in longum dilata ac irrita fuere. Ad nominationem etenim Sigismundi III Poloniarum ac Sueciae regis capitulares canonici suffragia sua libenter contulerunt in Joannem Andream Pruchnicki, episcopum protunc Camenecensem, pervetusta et insigni <fol. 2>[// 5v] ducum de Bybel, prospacia vere illustrissimum. His itaque praehabitis facile ex indulto sanctae sedis apostolicae,

¹ Ориг.: далі кілька слів закреслено.

² Ориг.: далі слово закреслено.

³ Ориг.: далі слово закреслено.

⁴ Kobierzycki, castellanus Gedanensis, *Historia*, liber 7, fol. 465

⁵ Acta capituli ad annum 1614, fol. 152.

моєю метою, і ця робота не вартує більше, ніж тінь. Доброзичливий читачу, користуйся пам'яткою мого плинного пера – цю мою працю, яка написана моєю рукою в цьому єдиному рукопису (і тому може легко загинути в руках недбальців), тобі підношу; благаю: убережи її з достатньою часткою твоєї обережності. І якщо ти виявиш щось корисне, що є джерелом всього доброго, з якого ти міг щось почерпнути для уникнення сумнівного життя (щоб не засуджуватися Саллюстієм за те, що «життя непомітно минає»¹), то то я можу висловити свою вдячність в межах своїх можливостей. Якщо своїми очима й розумом ти завважиш недоліки, то вияви та скоригуй невігластво й незнання письменника та іншим для виправлення залиш. Прощаючи помилки (бо хто давні справи без сумніву приймає?), дбай про правосуддя та доброту в усьому і за мене помолися Богові. Будь здоров.

До Зоїла²

«Як будівничий, матеріал вишукую для роботи звідусюди, камінь, дерево від інших отримую, проте конструкція будівлі та вся форма є нашою. Не є кращою павутина павуків тому, що була виснута з них, і не гіршим є наше творіння тому, що ми з інших джерел збирали, як бджоли». Ліпсій³.

Автор цього твору засвідчує:

Святий Апостольський престол, його декрети й конституції слід благоговійно шанувати та вірно до останнього подиху в житті визнавати. Тому декрет святої Римської інквізиції, виданий року Божого 1625, підтверджений авторитетом вселенського архиєрея Урбана VIII⁴, хай непорушно виконується – кожне положення, що в ньому міститься. І йому я, як покірний слуга святої Римської церкви, хочу підлягати. Для цього засвідчую перед усіма, хто колись читатиме чи переглядатиме цю мою мізерну працю, що хочу довіритися не в усьому написаному мною, а лише в тому, що згадані правила вимагають і дозволяють. Ті всі відомості, включаючи низку питань віросповідання, представляю за зібраним з різних авторів, їхніх гідних довіри книжок, однак не вірю занадто людській ретельності – як і собі, так і іншим не хочу вірити. Але, нехай буде сказано, якщо в чому-небудь є добро та правда, то це в словах вчителя народів [у посланні] *До ефесян* (розділ 4): «Для вдосконалення святих на діло служби, на будовання Христового тіла»⁵, – ось це є Божа Церква.

Для вшанування й віддання честі Марії, Пресвятої Богородиці, Діви непорочно зачатої, львівських святих отців, а також апостолів та св. Якова [25 VIII], у чий день цю працю розпочато.

Нотатки

Яна Томаша Юзефовича, львівського каноніка, із життєписів львівських архиєпископів, також щодо їхніх чинів, правління та літ життя від року Божого 1614, за дорученням найславнішого й превелебного львівського архиєпископа Костянтина Зелінського, а також генеральної капітули від 10 березня 1703 року, занотованим у капітульних актах, коротко й точно викладені після звернення до публічних актів та інших документів, свідчень гідних довір'я свідків.

¹ Саллюстієм – римський політик, історик (86–35 до н. е.). Див.: Sallustius, *Bellum Catilinarium*, p. 1.

² Зоїл – грецький софіст IV ст. до н. е., відомий критикою Гомера. Його ім'я, що стало прозивним, уживають на позначення несправедливого, злісного критика.

³ Ліпсій Юст (1547–1606) – нідерландський гуманіст та видавець класичної латини. Цитату взято з його праці: Lipsius J. *Notae ad libros Politicorum*, p. 395.

⁴ Урбан VIII – папа римський (1623–1644).

⁵ *До ефесян*, 4:12.

Paulique V pontificis, maximi autoritate, translationem sui ex Camenecensi episcopatu ad archiepiscopatum Leopoliensem obtinuit (prout in capitulo die 10 Ianuarii anno 1615 plene docuit, bullas pontificias exhibendo dictus supra Iosephus Przeczowski, mandatarius ipsius¹), possessionemque archiepiscopatus, praemissis de iure solennitatibus debitis, ac iuramento per Thomam Pirawski decanum Leopoliensem, in ecclesia publice, ac solenniter accepit. Aduit et ipse brevi, magnoque nobilitatis Roxolanae accursu, civitatis applausu, etiam iuventute scholarium, e collegio Leopoliensi patrum societatis Jesu, egregio equitatu obviam procedente² ad sponsam suam morte Zamoiscii tristem, nunc laetam ac plaudentem novus sponsus introductus est die 19 Maii anno 1615.

{Annus Domini 1615}

Principia regiminis ipsius, illaque quae ad ingressus ipsius primordia evenerant, videlicet, Tartaricas incursiones, belli Chotimensis discrimina, foedus cum Otthomanis percussum confoederationem militum, plebi Roxolanae, totique Russiae gravem, opera et subsidio etiam Pruchniccii solutam, tum certa, ac improspera futurorum praesagia, videlicet, quomodo fons aquarum faecundus in villa archiepiscopi Bybel Kąkolnicensis ditionis retro ac in sublime sex horis fluxerit, luscinia non suo tempore Stawczaniis cantaverit, cometes ab ortu in occidentem fulserit, ramus corni decorticatus, intra nodos ve, ve [sic] duplicatum, in medio vero chartam scriptam, calamitates futuras, causasque earum edisserentem habens, canonico in vigilia Visitationis Beatissimae Virginis [I VIII] pro more matutinum solenniter in ecclesia cantanti (authore scripti et rami oblati quaesito diligenter et nusquam reperto) oblatus fuerit, aliaque multa satis bene et accurate descripsit Scrobiszovius³. Mihi solum notatu non indignum reliquit, quod post solennem introductionem sui, statim Pruchniccius ad regendam ecclesiam, omne studium converterit, nam in subsidium curarum pastoralium Thomam Pirawski iuris utriusque doctorem, decanum Leopoliensem, virum apprime doctum, piisque officialem generalem die 16 Martii anno eosdem dixit {iussitque}⁴.

Sic proviso archipraesulae sollicitudini subsidio, potuere cunctis <fol. 3>[// 6] sacrae iustitiae sacratae {Themidis} adyta, nec vivis solum, sed et mortuis, iisque feliciore aevo in coelo fruentibus. Eodem enim anno 1615 patres minores Sancti Francisci de observantia conventus Leopoliensis vulgoque Bernardini dicti, testes triginta septem, super gratis, beneficiis, miraculis, ad invocationem nominis venerabilis servi Dei Joannis de Dukla, sui ordinis et conventus Leopoliensis quondam professi⁵, ac in ecclesia sua ultra annos centum feliciter quiescentis, variis personis divina clementia praestitis, viros grandaevo autoritate praestantes induxerunt, eorumque depositiones praevio iuramento factas ad omnem meliorem fidem actis consistorii connotari petierunt.

Etiam⁶ crebris nominum litigiis forum spirituale strepebat, confraternitas enim Compassionis, tempore solennis ingressus archipraesulis Pruchniccii, confraternitatem Rosarii per vim loco moverat, praecedentiamque sibi competere forti manu, asseruerat, quocirca mox in ius ventum est. Neutra quidem pars quasi possessionem praecedentiae iuxta bullam Gregorii XIII praerequisitam probaverat. Nihilominus tamen quoniam confraternitas Rosarii priorem usum saccorum se habuisse per testes deduxit, victoriam lucrata, locumque digniorem in processionibus publicis, quem hucusque ante Compassionis confratres habet, obtinuit.

.....
¹ Acta consistorii ad annum 1615, fol. 279.

² A manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

³ In [Skrobiszevius], *Vitae archiepiscoporum*, sub titulo *Pruchnicki*.

⁴ Acta consistorii, fol. 288.

⁵ Acta consistorii, a fol. 288 ad fol. 291.

⁶ Acta consistorii, fol. 322.

Ян Прухницький

Рік Божий 1614

Річ Посполита Польська після московського тріумфу¹ потрапила в бурю через сконфедероване² в пограбуваннях (зухвальство досі нечуване) вояцтво, коли самовільно захоплювалися маєтки, безкарно забиралися королівські й церковні прибутки. Вона свій збиток бачила та журилася. Після смерті доброго пастиря Яна Замойського³ смуток мовчання, і заціпеніння, і жалоба опанували клир, люд, усе Львівське архієпископство. Однак капітула поопікувалася своєю осиротілою церквою (що тужила через відхід великого, вченого та святого мужа), маючи порятунок у своєму обов'язку через вибори львівського намісника Юзефа Пречковського на адміністрування й урядування. При цьому вона запровадила публічні суплікації і приватні молитви як за душі померлих, так і за майбутнє очікуване висвячення зверхника архієпархії. Без сумніву, канонічні права виконувалися, але й капітула з особливою схильністю людської волі до добра прагнула собі такого спадкоємця архієпископської катедри, якого колись любила і втратила як пастиря через неунікний фатум для смертних. І ці голоси не були надовго відкинуті й даремні. Бо за номінацією польського та шведського короля Сигізмунда III капітулярні каноніки своїми голосами охоче підтримали Яна Анджея Прухницького, на той час кам'янецького єпископа, старожитнього та знаменитого князя з Библа⁴, роду справді ясновельможного. Тож, за цими поданнями легко і з дозволу святого Апостольського престолу, найвищим авторитетом понтифіка Павла V⁵ він отримав своє переведення з Кам'янецького єпископства на Львівське архієпископство (як показала булла понтифіка, представлена на капітулі 10 січня 1615 року вищезгаданим Юзефом Пречковським, його уповноваженим). Прухницький урочисто прийняв владу в згаданому архієпископстві за правом, з належними урочистостями й публічною присягою в храмі перед львівським деканом Томашем Піравським⁶. Уже невдовзі, 19 травня 1615 року, новий наречений був упроваджений з чудовим кінним ескортом до своєї нареченої [Церкви], засмученої смертю Замойського, але тепер веселої й задоволеної, за присутності численної руської шляхти, під привітання від міста, також із боку молоді – учнів Львівської колегії Товариства Ісуса.

Рік Божий 1615

Початок його правління і ті події, що відразу по його вступі настали, а саме: татарські напади, загрози Хотинської війни, перемир'я з турками, ліквідоване військовою конфедерацією, важке для руського народу й усієї Русі, також оплачене працею та старанням Прухницького, до того ж певні й нещасливі передбачення майбутнього, а саме, коли повноводне джерело в архієпископському селі Бибель⁷ Кукільницького деканату текло в зворотному напрямку й уверх протягом шести годин, у Ставчанах соловей заспівав не свого часу; комета пронеслася зі сходу на захід; очищена від кори гілка горіха, згорнута

¹ Автор мав на увазі успішні дії військ Речі Посполитої проти Московського царства, зокрема розгром московських військ під Клушином у 1610 р.

² У 1613 р. було створено конфедерацію (союз) шляхти проти короля через невивплату платні військовим, унаслідок чого Львів потрапив до рук повстанців-конфедератів (Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 220–223).

³ Замойський Ян – львівський римо-католицький архієпископ (1604–1614).

⁴ Прухницький Ян Анджей – львівський римо-католицький архієпископ (1614–1633), походив зі спольщеного руського шляхетського роду (Грушевський М. Причинки до історії роду Бибельських, с. 1–12; Gębarowicz M. *Jan Andrzej Próchnicki*).

⁵ Павло V – папа римський (1605–1621).

⁶ Піравський Томаш – львівський канонік, офіціал та вікарій (1607–1623), суфраган (1617–1625), див.: Wyczański H. E. Pirawski (Piravius) Tomasz, s. 537–539; Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91, 102.

⁷ Очевидно, тепер це село Бибель Львівської області.

Surrexerat iam e terra opus consumatum capellae Zamoiscianae¹ ad latus ecclesiae metropolitanae, meridiem respiciens, a bonae memoriae Joanne Zamoiscio ceptum, **ab executoribus** testamenti Thoma Pirawski decano, Josepho Przechowski, praeposito Leopoliensibus, ad finem deductam, apparatu competenti ex derelicta fundatoris substantia adornatum. Ad eam itaque die Exaltationis Sanctae Crucis eodem anno [14 IX] 1615 dedicandam, invitare suum archipraesulem convivio quoque in vim grati animi post consecrationem excipere capitulo placuit. Dubio procul, quod festam diem agentes bene epulati sunt cum archipraesule suo, nobilibus, consulibus civitatis, et aliis amicis canonici. Non ultra tamen centum florenos pro vino, ferculis pro dignitate multorum hospitem paratis, felicitate <fol. 4>[// 6v] temporum illorum expensos esse acta capituli probant. Post dedicationem recepit haec eadem capella paramenta sua per testatorem et executores sat eleganter² et ad sufficientiam provisa, recepit et ecclesia metropolitana res sibi legatas per eundem archiepiscopum suum vere sui amantissimum, cum ante eum et post annos circiter centum, neminem ex archipraesulibus suis maiori munificentia in se liberalem agnoverit, multaque adhuc in archivo suo (post tot litra, calamitates, angustias publicas, auro, argentoque repulsas) habeat, quae Zamoiscianae munificentiae memoriam exacto iam fere seculo ore pleno loquuntur.

Fuit et ratione foundationis eiusdem praelibati Zamoiski cum alma universitate Cracoviensi utrum velit ordinationem in testamento praescriptam acceptarem serio per capitulum tractatum³. Magnus enim ille virorum doctorum aestimator Zamoiscius, in signum benevolentiae suae erga matrem illam (e cuius uberibus in aetate puerili cum lacte eruditionis virtutes et pietatem hauserat) quinque millia florenorum Polonicalium, illo etiam tempore summam non parvi habendam, universitati Cracoviensi testamento legaverat, a qua ut census quotannis per capitulum pro alumniis suis transmittatur, capitulares Leopolienses canonicos, quos arbitros suae voluntatis, et conservatores elegerat, ultimis tabulis monuit. Et quoniam viri academici foundationem hanc acceptarunt seque obligationibus expressis, tam ratione absolutionis per totam universitatem anniversarii die obitus pro fundatore, quam memoriae ipsius singulis quatuor suis quartualibus publice faciendae, studiosisque sex in hac foundatione, videlicet duobus ad capituli Leopoliensis, duobus ad abbatis Płocensis, duobus ad parochi Trosinensis commendationem per triennium manentibus, septimanalis pecuniae ex subministrata per capitulum Leopoliense annuatim provisione, ac hypocausti in contubernio Hierusalem dicto solutionis, et assignationis. Tum et patrocinii ipsis praestandi, datis literis per deputatum suum excellentem magistrum Joannem Jovium, philosophiae ibidem doctorem et professorem, parituros cum succedaneis suis sponderunt. Ideo transactio haec robur perpetuae firmitatis habitura, ad acta capitularia porrecta, et in iis eodem anno die 7 mensis Octobris annotata est. {Item anno 1647, fol. 263}.

Eodem anno 1615, die 16 Decembris idem Pruchniccius praeter alias solitas preces, peculiarem per edictum publicum in civitate <fol. 5>[// 7] Leopoliensi, totaque archidioecesi (annuente at approbante capitulo) eamque vespertinam pro mortuis instituit, devotionem⁴, videlicet prima hora post solis occasum, trinum pulsum campanae maioris, ut eo audito Christi fideles, tam pro charissimis mortuis suis, quam aliis in Domino quiescentibus, ter *Pater noster* et ter *Ave Maria*, iuncto *Symbolo* orarent. Pietas haec in mortuos digna fuit, ut sui imitatores haberet, post annos enim sex circiter placuit universo clero Polono, ut in omnibus ecclesiis, etiam parochialibus villarum, idem pulsus campanae in singulos dies fieret, legeque publica cautum, ut haec laudabilis et charitate Christiana omnibus grata constitutio, per urbes, oppida,

¹ Acta capituli, fol. 187, anni 1615.

² Acta cap[ituli], fol. 195.

³ Acta capituli, fol. 188 et sequenter, et fol. 263.

⁴ Acta consistorii, fol. 315, et acta capituli in corio rubeo oblongo fol. 325

всередині дупла, на якій знайшли запис з майбутніми нещастями та їхніми причинами. Її принесли до церкви у вігілію Відвідин Пресвятої Діви [1 VII], коли зазвичай співали утрено в храмі (автора написаного й подарованої гілки ретельно шукали, але так і не знайшли). Усе це та інше достатньо точно й докладно описав Скробішевський. Мені тільки незначну нотатку залишив, що після свого урочистого введення Прухницький зразу ж звернув усю увагу на управління церквою, коли 16 березня того ж року для допомоги в пастирських турботах доручив уряд генерального офіціала Томашеві Піравському, докторові обох прав, львівському деканові, мужу особливо вченому й побожному.

Дбаючи старанно про обов'язок архипастирського піклування, він мав повністю доступ до богині святої справедливості Феміди не лише перед живими, але й мертвими та тими, що в щасливий час на небо потрапили. І того 1615 року отці мінорити-обсерванти св. Франциска львівського конвенту, по-простому звані бернардинцями, тридцять сім свідків мали щодо ласк, добродіянь, чуд при закликанні імені велебного слуги Божого Яна з Дуклі. Він колись був монахом того ордену та львівського конвенту, в храмі щасливо перебував упродовж близько ста років і через нього Боже милосердя отримали різні особи. Монахи покликалися на старших мужів з незаперечним авторитетом, просили задля довіри записати в консисторські акти їхні зізнання разом з попередньо складеною присягою.

З причини частих суперечок збурювався духовний суд, коли братство Страстей Господніх під час урочистого входу архипастиря Прухницького силою відсунуло братство Вервиці, домагаючись собі першості рукоприкладством. Воно наполягало, що зараз же звернеться до права. Жодна зі сторін не підтвердила свій привілей першості відповідно до булли Григорія XIII¹. Усе ж, оскільки братство Вервиці через свідків довело попереднє використання покутних шат, то й отримало судову перемогу та почесніше місце в публічних процесіях, що до тих пір мало перед братами братства Страстей.

Будова каплиці Замоїського, яку почали зводити з фундаменту, була закінчена поруч із митрополічним храмом, прилеглим до неї з півдня. Вона була розпочата за доброї пам'яті Яна Замоїського, доведена до кінця виконавцями його духівниці – львівським деканом Томашем Піравським та львівським намісником Юзефом Пречковським, забезпечена церковним начинням, що його залишив фундатор на прикрасу. На посвяту в день Воздвиження Чесного Хреста 1615 року був запрошений архипастир, і було встановлено капітулою після посвяти влаштувати певну учту для бадьорості духу. Без сумніву, що в день свята добре пригощалися каноніки зі своїм архипастирем, шляхтою, міськими райцями й іншими приятелями. Однак витратили не більше ста злотих на вино, готові страви для гідного почастунку багатьох запрошених у той щасливий час, як підтверджують акти капітули. Після посвяти та каплиця отримала свою церковну оздобу від тестатора й виконавців заповіту, достатньо вишукану й належно забезпечену. І митрополічний храм одержав леговані йому речі архієпископом, щиро любленим, як не приймав ні від кого з архипастирів, які були перед ним та після нього близько сотні років. Багато й інших документів у архіві відкдалося (після стількох викупів, загальних нещасть, тривог, втрат золота й срібла), що свідчать упродовж майже століття про великодушність Замоїського.

Існувала й причина появи цієї фундації Замоїського, який у заповіті стосовно каплиці також і для рідного Краківського університету встановив певну ординацію, поважно прийняту капітулою. Так, Замоїський, високо оцінюючи учених мужів, на знак власної прихильності до своєї «альма матер» (в якій здобув в юні роки корисні знання про чесноти та побожність) через тестамент передав Краківському університетові п'ять тисяч польських злотих, що на ті часи складало значну суму, і з неї капітула мала перераховувати щорічний чинш на своїх вихованців. У духівниці Замоїський застеріг, що обирає львівських капітульних каноніків за свідків та захисників своєї останньої волі. І так академічні мужі цю фундацію прийняли, як і викладені зобов'язання як щодо щорічної молитви за фундатора всім університетом у день поминання, так і щодо пам'яті про нього, що повинні

¹ Григорій XIII – папа римський (1572–1585).

pagos, diligenter observetur, idque ex decreto synodi Gembiccianae Petricoviae anno 1621 celebratae titulo: *De oratione pro mortuis*.

Hic annus 1615 non integer civitati Leopoliensi faustus cucurrit. Inopinata Scytharum incursio, igne, fero, villas, oppida Russiae pervagata, adeo civitatem subito metu terruerat, ut ad portas vallumque armati cives consistere, vigilias diurnas, nocturnasque, pagis undique igne hostili fumantibus agere cogentur. Ad haec subita pericula evenit vanus quidem, sed gravis ex temeritate civis unius in urbe terror. Tertio an quarto lapide constiterant {ab urbe} celeritate vix credibili luporum semina Scythae, hi sanguine colonorum ebrii de caede Polonorum, et praeda maiori solliciti, cunctos homines in fugam ac discrimina vitae converterant, fugiebant per portam Cracoviensem, cum plebe et populo relictis sacris, {rebusque omnibus} de asceterio Omnium Sanctorum vestales quoque nostrae¹ {Benedictinae circumstantibus ad illarum securiorem ad portam Cracoviensem transitum, civium armatorum per viam ordinibus, et inter illas} virgo quaedam Armeni Stecko Hrehorowic, protunc schismatici filia, quae morbidum schisma detestata, fidei Catholicae ac castitatis amore, et patris et mundi blandimenta perosa, Sacro Divi Benedicti velamine tecta, et in eodem ordine professa fuit. Agnoscit pater protunc in porta ex officio excubans etiam in turba, et se, et mundum fugientem filiam, ac eam nasciscendi opportunitatem ratus, dum <fol. 6>[// 7v] sibi armato omnia licere putat, vim adhibet, monialem manu prehensam ad se trahit, domumque reducere conatur. Aversata pia virgo patris quoque amplexum, votique sui memor, se per vim abripi coram videntibus, ac audientibus conquesta est. Staterunt anxiae (quamquam urgente hostis a tergo metu) de recuperanda sorore in porta moniales, dumque et preces earum, persuasiones et obiurgationes simul excubantium pro dimittenda virgine non sufficiunt, cives Catholici contra obnitentes Armenos, pro iniuria monialium arma arripiunt, virginem vindicant ultra quinquaginta frameas in ictus mutuos subito vibratas fuisse acta consularia edisserunt². Interim hostes adesse Scythas in porta Cracoviensi cum civibus iam iam digladiari, resonare per plateam voces, resonare framearum ictus, tristis rumor civitatem invasit. Unusquisque itaque in discrimine tanto de suo saluto sollicitus. Pars hosti obviam eunt, pars fugam meditantur, pueri, senes et sequior sexus lacrimas et gemitus ciunt, etiam qui ex villis advenerant, ad vallum temere currunt, universi in tantam consternationem ceciderant, ut brevi quidem tempore, sed tota urbe trepidatum fuerit. Sedato per praefectos civilium turmarum tumultu, egit causam monialium serio Pruchniccius, Armenusque ille incarceratus ex decreto consulum meritas temeritatis suae, citra tamen vitae periculum poenas dedit. Miserantibus plerisque casum ac sortem virginum illarum, quae turbas seculi detestatae in turbam inciderunt, dum pericula ab hoste fugiunt, apud suos in limine civitatis reppererunt, aliquot enim earum inter districtos acinaces errantes infirmitatem notabilem contraxerunt. {Omnes vero in ecclesia altaria diruta, in monasterio magna damna toleraverunt}.

Nec³ hic praetereundum puto, quod in rem ecclesiae actum adverti. Anno etiam 1614 nobiles Andreas, Joannes, Stanislaus Dombrowscii census annum florenos sexdecim ad capellam Campianovianam ea conditione fundaverunt, ut supellex capellae ipsius toties per capitulum revideatur, quoties thesaurum ecclesiae metropolitanae per idem capitulum revideri et connotari contigerit. Ad altare quoque mendicorum, seu confraternitatis Misericordiae, pro altarista (qui mansionarius esse debet) florenos trecentos legavit testamento Kapiskowic, civis Leopoliensis⁴.

Inoleverat serpsitque hactenus tacite per avara ingenia mos pravus in civitate, quod candelae ex sevo interius factae, cera ad <fol. 7>[// 8] extra circumfusae in tabernis publice venum

¹ Manuscripta conventus monialium Benedictinarum.

² Acta consularia, sabbatho ante festum Sancti Michaelis proximo [26 IX] 1615.

³ Acta consularia, feria 4 post Conversionis Sancti Pauli Apostoli anno [29 I] 1614.

⁴ [Acta consularia], sabbatho post Exaltacionis Sanctae Crucis [20 IX] 1614.

були публічно здійснювати кожного кварталу¹. Шість студентів (два – за рекомендацією Львівської капітули, два – плоцького абата, два – пароха у Тросині²) забезпечувалися утриманням на три роки, щотижневим грошовим утриманням із щорічних прибутків Львівської капітули та сплати їй ренти за кімнату в Єрусалимському студентському братстві (*contubernio*). Також каноніки обіцяли разом зі своїми наступниками забезпечити опіку над студентами, надавши грамоту своєму уповноваженому Яну Йовію, превелебному магістрові, докторові там же і професорові. Тож ця угода, що мала набути сили вічної міцності, була подана до капітульних актів і занотована в них того ж року 7 жовтня. Подібно – 1647 року (сторінка 263).

Того самого 1615 року, 16 грудня цей же Прухницький, поміж інших звичних молитов, установив надзвичайним публічним едиктом у місті Львові та всій архидієцезії (за погодженням і схваленням капітулою) вечірню молитву за померлих, а саме у першу годину після заходу сонця, коли тричі вдарить великий дзвін. Почувши його, вірні Христа мали молитися як про своїх любих рідних, так і за інших спочилих у Господі тричі *Pater noster* і тричі *Ave Maria*, разом із *Вірною*. Така гідна побожність щодо померлих знайшла своїх послідовників, оскільки по приблизно шести роках весь польський клир постановив, щоб у всіх костелах, навіть у сільських парафіях, так само бив дзвін у будні за публічним правом. І вимагалось, щоб старанно дотримувалися цього похвального припису та християнської доброчесності по всіх містах, містечках, селах. Це взято з декрету «Про молитву за померлими» синоду Гембицького³, що відбувся у Пйотркуві 1621 року.

Цей 1615 рік не минув щасливо для міста Львова. Раптовий напад татар⁴ з вогнем та мечем поширився на села й міста Русі, сполохавши місто Львів несподіваною загрозою, через що міщани були змушені стати зі зброєю в руках на брамах і валах, вартуючи вдень і вночі, коли повсюдно палали у ворожому вогні села. До всіх цих несподіваних небезпек виник у місті даремний, але серйозний страх через безрозсудність одного міського жителя. До третього чи четвертого міського межового каменя дійшли татарські нападники з неймовірною швидкістю, сп'янілі кров'ю вбитих селян та захоплені великою здобиччю, спонукали всіх людей до втечі, загрожуючи їхньому життю. Наші черниці-бенедиктинки з позostalими святошами, речами монастиря Всіх святих втікали Краківською брамою разом з натовпом і тлумом. Для їхньої безпеки при перенесенні [речей] до Краківської брами їх супроводжували ряди озброєних міщан. І між інших була якась панна, донька вірменина Стецька Грегоровича, на той час схизматика, що відійшла від схизми. Вона задля католицької віри й чистоти любові зненавиділа і батька, і спокуси світу, облачилась у вельон св. Бенедикта й у тому ордені була висвячена. Батько, який тоді був на варті при брані, впізнав у юрмі доньку, що втікала від себе та світу, і користаючи з права батьківства й уважаючи, що йому, озброєному, все дозволено, застосував силу, схопивши монашку за руку, потягнув до себе і пробував додому привести. Погорджена побожна дівчина, схоплена батьком, попри свої монаші обітніці, була забрана силою при свідках, що мають очі й вуха. Законниці здійняли галас у брані для визволення сестри (тим часом раптово виникла загроза нападу ворогів з тилу), проте їхні прохання, резони та докори до охоронців, аби відпустили дівчину, виявилися марними. Міщани-католики піднесли зброю проти вірмен, котрі огризалися, через кривду черниць і дівчину відстояли, коли понад п'ятдесят списів несподівано завдали ударів навзаєм, як засвідчують раєцькі акти. Власне тоді в місто проникла небезпечна чутка, що надходять татари-вороги, ніби вже пробиваються до Краківської брами, рухаючись із викриками по вулицях, ширеним навсібіч звуком списів. За

¹ У католицькій традиції поминання померлих припадало на день Всіх святих (1 листопада) та задушний день (2 листопада). Померлих згадували й під час щоквартальних постів, т. зв. сухеднів.

² Можливо, неіснуюче тепер село Тросіна (пол. *Trosina*) Плоцького воєводства, зафіксоване в люстрації XVI ст. (*Lustracje województwa płockiego*, s. 216).

³ Гембицький Лаврентій – гнезненський римо-католицький архієпископ (1616–1624).

⁴ Автор називає їх античним антропонімом «Scythae / скити».

exponebantur, usui sacro aequae ac profano applicandae¹. Non defuit pro officio suo diligentia consularis magistratus, qui falsitatem hanc pro iniuria cultus divini reputans civem quendam apothecarium, ante altare Sanctissimi Sacramenti, talis farinae candelas apponere ausum, poena arbitraria punivit, serioque apothecariorum sodalium monuit, ne in futurum quisquam in ecclesia archicathedrali (**quam puritas devotionis cordiumque candor decet**) taliter laudibus Altissimi illuderet, duplicitatem hominibus, quid ni Deo ingratis exerceret, seu ad altare mixtam memphitum pro holocausto offerret, sicque hac opportuna animadversione, aetati succedenti provisum est, ut statim abusus hic evanuerit et nunquam in ecclesiis amplius, etiam ardua temporum paupertate durante, comparuerit.

Ex hac occasione, non incongruum puto referre, quod apprime bono publico necessarium esse existimo. Intercesserat constitutio regni in anno 1522, tum et mandatum Sigismundi III aetate hac regnantis de data Varsaviae die 16 Julii anno 1614 ad consules civitatis directum², quatenus pharmacopolarum apothecae, et aromathoriae in civitate Leopoliensi sitae, tum et chirurgorum emplastra³, utrum sint infirmantibus proficua, non exolita, per unum seu duos in arte medendi peritissimos viros, fideles aequae ac probos, quotannis reviderentur. Hoc itaque anno decretum regis vere salutis subditorum suorum amantissimi executioni debitae demandatum est, nisi quod chirurgi Leopolienses se mere practicos esse, suasque operationes manuales, cum physica practica coniunctas, a discursiva medicorum distinctas esse, ac ideo medicos in alienam messem falcem immittere non debere allegantes, temere ansam liti, ac postea reconciliandae amicitiae per decretum praebuerint, sed haec forensia sunt.

{Annus Domini 1616}

Anno Domini 1616 ineunte inter capitulum et Stanislaum Bonifacium Mniszek, capitaneum Leopoliensem, diuturnum litigium sopitum est⁴. Fuerat enim anteacto anno cum eodem capitaneo loci occasione iurisdictionis (quam sibi per vim et potentiam super molendino dotali ecclesiae, ac eius immunitate gaudenti, ad portam <fol. 8>[// 8v] Haliciensem sito usurpaverat) acris contentio fatigassetque diutius aures iudicum, ni capitaneus aequitatis amantior, quam rixarum, praehabita informatione sufficienti ex iuribus exhibitis, litem spontaneo ab affectatis recessu praevenisset, ac data recognitione sua in scripto manu et sigillo propriis firmato acta sua pro infectis habuisset, ac iura ecclesiae inviolata reliquisset.

Eadem anno 1616 venit Leopolim quidam pater Eliseus Niwinski ordinis Carmelitarum, antiquae observantiae professor⁵. Hic apud figulum quendam Albertum Makuch, in suburbio ante portam Haliciensem tempore nundinarum diversatus, dum familiares tempore libero cum eodem miscet sermones, occurrente occasione oportunitatem, non tamen praemeditatam de fundatione ordinis sui in civitate Leopoliensi mentionem facit. Et ecce simplex homo, pietate motus, ultra quam dici potest, in religiosum hospitem liberalis, exnunc sponteque et domum et fundum, quanquam hic civitatis (ut in actis asseritur) erat, pro ecclesia et ordinis monasterio fundado, offert, actisque se civilibus, quod dixit firmaturum asseverat et paruit quidem verbo. Sequenti etenim die pro recognoscenda donatione officium consulare adiit, sed quia donationem hanc, quasi alienativam fundorum civilium, consignari in curia civitatis Leopoliensis non permisit. Grodecum quatuor milliaria ab urbe distans, oppidum aetate illa non incelebre suscepit. Qua propter dictus Albertus Makuch pro refractario iuribus civilibus habitus, ad officium

¹ Acta consularia, sabbatho Sanctissimi Pentecostes [24 V] 1614.

² [Acta consularia], sabbato in vigilia Sancti Laurentii Levitae ac Martyris [9 VIII] 1614. Decretum pro revidentis apothecis.

³ Ориг.: дали одне слово закреслено.

⁴ Acta capitularia, fol. 191, die 9 Januarii.

⁵ Acta Carmelitarum conventus Leopoliensis.

такої небезпеки кожен дбає про свій порятунок. Частина виступає проти ворога, частина обмірковує втечу, діти, старі та жінки ронять сльози й зітхання, а ті, хто із сіл прибуває, поспішно до валів біжать. Усіх огортає таке замішання, що незабаром і все місто в паніку впадає. Після заспокоєння натовпу провідниками міських відділів Прухницький серйозно взявся до справи монашок. Той вірменин був заслужено ув'язнений, згідно з расецьким декретом, за свою легковажність, окрім того був покараний через небезпеку для життя міщан. Ситуація та становище більшості з тих дівчат гідні жалю, бо ж, уникаючи мирських турбот, натрапляють на труднощі, коли втікають від ворожої небезпеки, опиняються в місті у своїх родичів. Деякі з них, ходячи по лезу ножа, сильно ризикують. А при всьому цьому велика шкода завдається для Церкви, церковних бенефіціїв і монастиря.

Також важливо відзначити те, що вчиняється для користі Церкви. Отож 1614 року шляхетні Анджей, Ян, Станіслав Домбровські уфундували річний чинш на суму шістнадцять злотих до Кампіанівської каплиці з умовою, щоб церковний посуд тієї каплиці оглядався стільки разів, скільки та капітула звично оглядає й обстежує ризницю митрополичого костелу. Також львівський міщанин Капіскович заповів у своєму тестаменті триста злотих до вітваря жебраків чи братства милосердя на альтариста (ним мав бути мансіонарій)¹.

Уже вкоренився й тихо розповсюдився в місті через жадібні помисли нікчемний звичай, коли публічно, у шинках, на продаж виставлялися свічки, відлиті всередині з лою, а ззовні – з воску, поєднуючи одночасно святе та мирське. Міський уряд не подбав достатньо про виконання свого обов'язку, через що якийсь міщанин-аптекарь зважився такий фальсифікат, порошок свічки, з кривдою для Божого культу поставити перед вітварем Пресвятої Євхаристії й був покараний полюбобно, а товариство аптекарів серйозно попередили, аби надалі ніхто в архикатедральному костелі (якому належить чистота побожності та сердечна щирість) не зневажав Всевишнього такими офірами. Хто виявить нещирю людську роздвоєність щодо Бога або принесе до вітваря смердючу мішанку замість офіри, той відповідне покарання заслужить у майбутньому, так що скоро цей порушник зникне й ніколи в храмах більше не з'явиться, навіть переживаючи найбільшу потребу.

Із цього приводу вважаю цілком доречним згадати, що з особливою увагою необхідно стежити за громадським добром. Існує конституція королівства 1522 року, потім мандат Сигізмунда III, виданий за його правління у Варшаві 16 липня 1614 року, звернений до райців міста, щоб аптеки та фармацевтичні заклади, які розташовуються в місті Львові, як і цирульніцькі пластирі² (чи вони корисні хворим, чи не втрачають сили), перевірялися щорічно одним або двома найдосвідченішими в мистецтві лікування, довіреними й водночас шанованими мужами. Таким чином, у цьому році наказано належно виконувати декрет короля, котрий по-справжньому щиро дбав про здоров'я своїх підданих, за винятком того, що львівські цирульники стверджували, що вони є до певної міри практиками, їхні маніпуляції, поєднані з практикою фізичної медицини, відрізняються від словесної медицини лікарів, і тому ті не повинні втручатися в їхні справи. Але після того, як це призвело до марних судових суперечок, вони запропонували мирне рішення на підставі декрету, однак це питання підлягало судовому розгляду.

Рік Божий 1616

Рік Божий 1616 почався заспокоєнням довготривалого спору між капітулою та львівським старостою Станіславом Боніфациєм Мнішком. Утім, ще попереднього року була складна справа з тим старостою стосовно юрисдикції (що він її собі силою й міццю присвоїв щодо дарованого храмові млина перед Галицькою брамою та користання з його імунітету). І постійно вуха суддів втомлювалися через те, що урядник виступав не за слушність, а за суперечки. Втім, староста, маючи достатньо інформації з представлених прав,

¹ У реєстрі міщан того часу такого прізвища не знаходимо.

² Кожен майстер-цирульник мав володіти різними видами накладання медичних пластрів. Див. статут львівського цеху від 1578 р.: *Економічні привілеї міста Львова*, с. 696–697.

consulare vocatus, carceri mancipatus est, et sero idque nonnisi ad instantiam ipsius archiprae-sulis Pruchniccii dimissus.

Interim¹ dictus pater cepit eleemosinis fidelium, ultra spem suam ad sufficientiam oblatis capellam in modum sacelli, in domo donata construere, ac receptacula parva pro monasterii (ut vocant) cellulis designare. Ac ideo iterum opposuit se civitas², multas et graves rationes inferens, vel maxime ex vicinitate murata, vallis suis in proximo opposita, incursionum et obsidionum futurarum imminetia pericula, occulto quodam, ac praesago dictamine non temere metuens ceptamque structuram forti manu stitit, nec perficere ultra permisit.

Ordines quoque mendicantium causae suae deesse nolebant, in fundamento etenim privilegiorum suorum, et respective <fol. 9>[// 9] bullae Clementis VIII, {quae incipit “Quoniam ad instantiam regularium”} patres ordini Sancti Francisci de observantia, ab annis ultra centum ad civitatem hanc super proventu eleemosinario fundati, aliique religiosi civitatis Leopoliensis charitativo Christi fidelium subsidio viventes, rationes in iure canonico fundatas dissensumque suum in scripto expressum adicitatis ad consistorium aliquot iam supervenientibus Carmelitis prodixerunt, sibi super iisdem responderi in publica causarum audientia petierunt. Communicato itaque cum iureperitis consilio Thomas Pirawski, officialis generalis Leopoliensis, intuitu praeallegatae bullae pontificiae aliarumque praeallegatorum rationum, nec posse, nec debuisse reclamantibus ordinum mendicantium³, ante in urbe hac fundatorum capitibus. Nec praehabito loci ordinarii consensu, fratres Carmelitas, novum sibi monasterium ex eleemosinis, similiter victum habiturum, privata autoritate construere declaraverit. Non placuit haec hospitantibus noviter Carmelitis sententia; ergo ad nuntium apostolicum pater Thobias Rucki vicarius, et procurator et pater Eliseus Niwinski, praedictus iam superior conventus sui Leopoliensis, die 18 Februarii ex rationibus simplici assertione illatis: **primo, quod sint ab iurisdictione ordinaria exempti**; secundo, quod a serenissimis regibus Poloniae ad regnum hoc ab annis centum vocati, a magistratu Leopoliensi ante aliquot annos invitati existant, appellarunt. Nihilominus tamen, quia ipsis pro illo tempore etiam coram nuntio apostolico cum potentioribus litigare difficile, ac tutum non erat, modestiam ac patientiam {interim} pro praesidio sumpserunt, et sic vicit quaevis adversa molimina, constans sibi religiosa humilitas, nam quod a principio ratio non potuit, mora temporis sanavit, ut infra dicitur⁴.

{Aderat tempus, quod per longa temporum spatia festinabat, ut nostra ecclesia dignitate suffraganeali decoraretur. Hoc etenim anno supplicavit Pruchniccius sacrae sedi pro erigendo in ecclesia nostra suffraganeo episcopo, rationesque necessitatis simul et instantiam pro Thoma Pirawski ad Paulum V pontificem maximum transmisit, bono eventu nam et suffraganea dignitas in ecclesia nostra erecta, et Piravius primus suffraganeus ab eodem Paulo renuntiatus feliciter incepit seriem succedentium sibi suffraganeorum. Rationum istarum originale documentum tale habetur}⁵.

[“Rationes pro erigendo episcopo suffraganeo in alma ecclesia metropolitana Leopoliensis in Russia, sacrae sedi apostolicae nomine illustrissimi reverendissimi domini Joannis Andrea Prochnicicii archiepiscopi Leopoliensis, ac sui venerabilis capituli humiliter offerendae.

Quoniam episcopi, quos vocant anulares, seu titulares, quandoque in subsidium operosioris episcopatus concedi a sancta sede soleant, ad hunc pro ecclesia metropolitana Leopoliensi obtinendi videtur esse praemittenda declaratio, quam longe lateque metropolitana Leopoliensis

.....
¹ Acta conventus eiusdem.

² [Acta] civitatis.

³ Ориг.: далі закреслено *capitibus*.

⁴ Vide annum 1622.

⁵ Ориг.: далі, до слів «descriptis Russiae partibus», відсутній початок листа львівського архієпископа Яна Прухницького, що був вклеєний у рукопис; відновлено за копією *Бавор*.

добровільно уникнув судового процесу через очікувану відмову від претензій та видав писемне зізнання, підтвержене власноручним підписом і печаткою, визнаючи свої акти неважливими, й залишив духовні права непорушними.

Того 1616 року прийшов до Львова якийсь отець Єлисей Нівінський, монах з ордену кармелітів старої регули. Він гостював під час ярмарку в передмісті перед Галицькою брамою в якогось гончара Войцеха Макуха. Коли сімейство мало вільний час, провадив з ним розмови, користаючи з нагоди, згадував про потребу фундації свого ордену в місті Львові, але ця тема не була заздалегідь обговореною. І той простий чоловік, понад міру зворушений подарував і дім, і ґрунт, який мав тут, у місті (як з'ясовується з актів), на фундацію храму й монастиря ордену. Він вдався до міських актів для підтвердження того, що сказав, та оголосив це усно. Відтак наступного дня для визнання пожертви прийшов до раецького уряду, але оскільки ця донатія нібито вилучала міські ґрунти, підписати її в раді міста Львова не дозволили. Містечко Городок, розташоване за чотири милі від міста Львова, через певний час ту донатію прийняло. Внаслідок цього, згаданий Войцех Макух за порушення міських прав був викликаний до міської ради, затриманий у в'язниці й пізніше випущений лише після звернення архипастиря Прухницького.

Поміж тим згаданий отець узяв пожертву у вірних, що виявили більше вдячності, ніж він очікував, перебудував подарований будинок на невеликий костел і визначив малу обитель для монастирських келій (як їх називають). І тому знову налаштував проти себе місто, що подало багато важливих аргументів, особливо через те, що монастир перебував у постійній небезпеці можливих нападів та облог через сусідство розташованих поблизу міських мурів. Макух, часом таємно і не боячись порушити передбачені приписи, боронив розпочату будову, нічого більше собі не дозволяв, аби лиш її закінчити.

Також орден жебраків (*mendicantium*) заперечував, зі свого боку, відсутність причин для заборони [будувати] на підставі своїх привілеїв, і особливо булли Клементя VIII¹, що починається: «Також на прохання законників / Quoniam ad instantiam regularium». Отці ордену св. Франциска, обсерванти, які понад сто років тому були фундовані в тому місті на прибутках із пожертв (та й інші законники міста Львова, які живуть підтримкою й жертвами вірних у Христі), представили обґрунтовані підстави у канонічному праві та свою викладену на письмі незгоду з позовом до консисторії кількох представників кармелітів і просили, щоб їм відповіли через публічне заслуховування судових справ. Тож, порадившись із правником, генеральний львівський офіціал Томаш Піравський, узявши до уваги наведені папські булли й інші причини, оголосив, що не можуть і не повинні скаржники – брати кармеліти з ордену жебраків (перед тим їх було кілька осіб у цьому місті), не отримавши згоди ординарія², будувати собі приватним способом новий монастир з пожертв, навіть маючи достатнє забезпечення. Цей вирок не сподобався новозамешкалим у місті кармелітам, тому 18 лютого вікарій і прокуратор, отець Тобіас Руцький і згаданий отець Єлисей Нівінський, вже суперіор свого львівського конвенту, апелювали до апостольського нунція на основі простого твердження, без будь-яких аргументів. По-перше, що вони виключені з юрисдикції ординарія, по-друге, що, покликані найяснішими польськими королями до цього королівства сто років тому, вони були запрошені львівським магістратом кілька років тому. Та позаяк кармелітам на той час важко було сперечатися з могутнішими сторонами перед апостольським нунцієм і не мали вони певності щодо своїх сил, то натомість виявили послух і терпіння в захисті своєї справи. Тож будь-які негаразди були переможені завдяки стійкій духовній покорі, оскільки те, що не вдалося з початку, було покращено через тривалий час, як буде згадано далі.

Надійшла пора прискорення подій у часі, коли наша церква прикрасилася гідністю суфрагана. Саме в той рік Прухницький просив Святий престол про встановлення в нашій церкві уряду єпископа-суфрагана й переслав з необхідним обґрунтуванням і проханням про

¹ Клемент VIII – папа римський (1592–1605).

² Ординарій – церковний урядник, тут: львівський архієпископ.

sese extendat autoritas et sollicitudo, tam enim longe, lateque procul dubio pertingit, quam longe lateque Russia ipsa protenditur.

Et Russiae quidem amplitudinem Martinus Cromerus “Rerum Polonicarum” scriptor scientissimus his definit terminis. “Quidquid inquit, terrarum inter sinum Venedicum, Livoniam, Sueciam, oceanum glaciale, Rha sive Volga, Maeotim, mare Ponticum, Sarmaticos montes, Poloniam, Lituaniam et Samogitiam interiectum est, Russia complectitur”.

Distinguitur autem his provinciis iisque amplissimis, palatinatu Russiae sic excellenter dicto, palatinatu Belzensi, Volhinia, Podolia, Pocutia, Podlachia, Alba Russia et palatinatu Smolenscensi, seu ducatu Severiensi, nuper ab imperio Moscovitico avulso, et regno Poloniae restituto.

Suffraganeos vero episcopos subiectos habet Luceoriensem, Praemisiensem, Chelmensem, Kiioviensem, Camenecensem.

Olim citra et ultra Danubium Catholica fide florente, hos quoque episcopatus subiectos habuisse creditur. Bacoviensem, qui adhuc superest et episcopatus eius quaedam reliquiae supersunt ob bella tamen principatum Valachiae ambientium, uti omnia alia oppressae. Item Cretensem, Milcoviensem et cis Danubium, Nicopoliensem et Argensem.

Nec episcopi Ruthenorum, quos vladicas nativa lingua vocant et Graecos rithus sequuntur, cum suo metropolitano, et archimandritis, hoc est abbatibus, ac protopopis, hoc est primariis sacerdotibus, sunt extra curam metropolitani Leopoliensis, utpote cui pro zelo fidei Catholicae augendo, unitos quidem Romanae sedi, in sanctae unionis vinculo retinere ac confirmare, necdum vero unitos ad unionis nexum manuducere, incumbit.

Uniti sunt metropolitanus inprimis Kiioviensis simul et Haliciensis, vladicae vero Premisiensis, Wladimiriensis simul et Brestensis, Luceoriensis simul et Ostroviensis, protoepiscopus, hoc est quasi archiepiscopus, Polocensis, simul et vladica Vitepscensis ac Mscislaviensis, Chelmensis simul et Belzensis, Pinscensis et Turoviensis, non unitus vero imo per summum scelus periurus vladica Leopoliensis. Hic enim in manibus Claudii Rangonis, episcopi et principis Rhegii, nuntii vero apostolici, serenissimo rege moderno sic ordinante, praestito unionis sacramento fidem fregit, et in schisma relapsus in eodem obstinatus perdurat.

Ipsa quoque Leopoli ultra sedem metropolitanam Catholicam, alias duas episcopales continet cathedras Ruthenam et Armenicam, schismate quidem infectas, sed tamen metropolitano Catholico in multis obnoxias, et brevi cum Dei adiutorio ad ovile Catholicum redituras.

Haec eadem civitas totius Orientis emporium est, quo fit, ut variarum gentium Graecorum, Turcarum, Tartarorum, Valachorum, Moldavorum multitudo ad eam confluere soleat.

Ex his iam colligere licet, quanta mole metropolitano Leopoliensis prematur, et quam longe lateque circumspicere oculis mentis debeat, ut in tam vastis provinciis, tanquam diversi ritus populis, Catholica fides roboretur vera religio floreat, haeresis et schisma putrescant ac debilitentur.

Ad metropolitanam enim sedem ex his supra descriptis Russiae partibus] <->[// 58]¹ omnes defectus deferuntur, ab ea consilia petuntur, nodi dubii dissolvuntur, pericula si quae emergunt proponuntur avertendorum rationes exquiruntur, et nemo est ex subiectis ei regionibus aut gravatus, aut angustiatus, qui non opem a metropolitano impleret.

Quandoque etiam ex vicina Hungaria et Transsilvania, utpote haeresibus contaminatis, de clero qui supersunt, hic ordines sacros mendicant, hic spiritualia adiutoria conquirunt.

Ecclesia quoque tum propter locorum distantiam, tum propter frequentes Tartarorum in has limitaneas regni regiones incursus, tum vero propter multiplices ac graviores episcoporum occupationes, parochosque aut depauperatos, aut in duram et abominabilem paganorum

¹ Ориг.: збережено фрагмент оригіналу цього листа, вклеєного в іншій частині манускрипту на арк. 58–60.

Томаша Піравського до папи Павла V. У результаті і посада суфрагана була встановлена в нашій церкві, і Піравський – перший суфраган, оголошений папою Павлом, щасливо започаткував ряд наступних суфраганів. Оригінал документа мав таке обґрунтування:

«Причини для встановлення уряду єпископа-суфрагана у благодатній митрополічій львівській церкві на Русі, покійно подані святому Апостольському престолові від імені найяснішого, превелебного пана львівського архієпископа Яна Анджея Прухницького та його велебної капітули.

Оскільки єпископи, яких називають “з печаткою”, чи титулярними, зазвичай щоразу допускалися Святим престолом на підмогу діючому єпископату, заради отримання цього [уряду] для львівського катедрального храму бачиться за доцільне наголосити те, як уздовж і вишир Львівська митрополія поширює свою владу й відповідальність; а вона, без сумніву, уздовж і вишир простягнулася, як вздовж і вишир розкинулася сама Русь.

Загалом Мартин Кромер, учений автор “Regum Polonicarum”¹, таким чином визначив протяжність кордонів Русі: “Скільки земель, – каже, – міститься між узбережжям Венедів², Лівонією, Швецією, Північним океаном, “Ра”, чи Волгою, Меотидою³, Понтійським морем⁴, Сарматськими горами⁵, Польщею, Литвою та Жмуддо, – усіх їх обіймає Русь”.

Поділяється ж вона на оці просторі провінції: Руське воєводство, так вдало назване, Белзьке воєводство, Волинь, Поділля, Покуття, Підляшшя, Білу Русь і Смоленське воєводство, і Сіверське князівство, недавно відірване від Московської імперії та повернуте до Польського королівства⁶.

А [львівський архієпископ] має таких підлеглих єпископів-суфраганів: луцького, перемишльського, холмського, київського й кам’янецького. Вважають, що колись, коли по обох боках Дунаю процвітала католицька віра, він мав також такі підлегли єпископства: у Бакеу⁷, яке досі вціліло і в якого zostались якісь залишки єпископів, котрі, однак, як і всі інші, пригнічені внаслідок війн, що трапляються у Волоському князівстві; також у Сиреті, Мількові⁸ та по Дунаю – в Нікополі⁹ й Аргеші¹⁰.

Та й руські єпископи, яких рідною мовою владиками називають і які дотримуються грецького обряду, з їхніми митрополитом та архимандритами, тобто абатами, і протопопами, тобто головними священниками, не перебувають поза опікою львівського митрополита, адже йому належить, заради примноження ревності в католицькій вірі, вже з’єднаних із Римським престолом утримувати й утверджувати в сув’язі святої унії, а ще не з’єднаних до цієї унійної сув’язі спонукати.

З’єднаними є насамперед київський митрополит та одночасно галицький, також владики: перемишльський, володимирський та одночасно берестейський; луцький та одночасно острозький протоєпископ, себто архієпископ; полоцький та одночасно владики вітебський і мстиславський; холмський та одночасно белзький; пінський і турівський¹¹.

¹ Насправді цитату цю взято з іншої праці, див.: Neugebauer S. *Historiae Rerum Polonicarum*, p. 2.

² Так називали узбережжя Балтійського моря.

³ Меотида – давня назва Азовського моря.

⁴ Понтійське море – давня назва Чорного моря.

⁵ Сарматські гори – давня назва Карпат.

⁶ Мовиться про Чернігівське воєводство, до якого ввійшли чернігово-сіверські землі, згідно з Деулінським перемир’ям 1618 р. повернуті Речі Посполитій.

⁷ Бакеу (рум. *Vasău*) – центр католицького єпископства в Молдавському князівстві.

⁸ Єпископство в Мількові було найдавнішим у Молдавському князівстві (відоме ще за половецьких часів). Місто зникло у вирі воєн, його розташування локалізують у районі сучасних міст Фокшань (рум. *Focșani*) та Одобешть (рум. *Odobesti*), у басейні річки Мільков (*Milcov*).

⁹ Нікопол – місто на території сучасної Болгарії.

¹⁰ Аргеш – колишня столиця Волоського князівства, тепер Куртя-де-Арджеш (рум. *Curtea de Argeș*).

¹¹ Йдеться про унійних архиєреїв: митрополита Йосифа Рутського (1614–1637), перемишльського єпископа Атаназія Крупецького (1610–1652), володимирського й берестейського єпископа

servitutem quandoque abductos, non consecratos¹, ministerio eius suffraganei magnopere indigere videntur.

Nec minus sacramentum confirmationis, hinc inde per oppida et pagos conferendum.

Quin et ipsa metropolitanae sedis dignitas et praeeminentia, ex hac tam honorata accessione, et actuario non mediocre decus et ornamentum consequeretur.

His adde senatorias functiones, quibus in Polonia archiepiscopi et episcopi onerati sunt. Et quidem male cum ecclesia et fide Catholica hoc in regno iam pridem ageretur, ni in illo ordine episcopi sederent ac senatoria fulcirentur autoritate. Tenentur igitur ordinibus regni comitia habentibus, et ipsi episcopi comitiis adesse, interim ecclesiae cathedrales suffraganeis carentes, officiis episcopalibus destituuntur, ordines cessant, imo quia ut plurimum in Quadragesima comitia indici soleant, etiam sanctum chrisma non conficitur, proque eo habendo non nunquam quinquaginta milliaria conficienda sunt. At si saltem apud metropolitanam sedem suffraganeus extaret, facile omnes isti defectus per eum supplerentur.

Contingunt et alia regni negotia a regia maiestate archiepiscopis vel episcopis <->[// 58v] imponi solita, utpote commissiones, compositiones, legationes, tum ob subditos aliquos casus et ingruentia pericula, ordinum convocationes penes regiam maiestatem legibus sancitae residentiae, quae omnia non raro episcopos a suis avocant ecclesiis, et ab eorum officiis retrahunt.

Quin et hoc non raro accidere solet, quod tota Russia omnibus quotquot in ea sunt episcopis, cum nullus eorum titularem episcopum habeat, simul destituatur, puta sub tempus comitiorum electionum, coronationum regum, utpote, qui omnium ordinum universales actus, extra Russiam in regni meditullis institui, et quandoque ad longum nimis tempus protrahi solent. At cum quo interim Deus bone ecclesiarum Russiae dispendio?

Ipsa quoque metropolis Leopoliensis, vacante sede, non minora patitur dispendia ex diuturna mora, quam perferre necesse habet, usque dum novum, post decessum alterius, nanciscatur metropolitanum. Antequam enim a regia maiestate nominetur, postque eius nominationem a capitulo, deinde umbratili quadam electionis specie acceptetur, antequam electioni sedis apostolicae robur accedat, antequam deinceps, si sacer non est nominatus consecratur, unus et alter annus plerumque decurrere solet.

Tunc vero heu quantum clerus tam secularis, quam regularis ingemiscit, cum nec {in} ordinibus sacris procedere, nec spiritualibus desideriis potiri queat. Tuncque sane apparet, quam ad istius sedis subsidium titularis episcopus necessarius sit. Tunc vel maxime clerus vota facit, manusque ad sedis apostolicae adiutorium tendit, ut per eam huic necessitati consulatur.

Certe tanta nunquam constringuntur necessitate, nec tam vastis praesunt regionibus, nec tanta mole premuntur, aut tantis, aut tam crebris expositae sunt periculis ac difficultatibus, aliquae ecclesiae episcopales (ut primatiales Gnesnensem interim transeamus) in regno Poloniae, extra Russiam constitutae, quae et urbes in quibus, tum comitia, tum alii actus publici supra recensiti celebrari consueverunt, vicinas habent, et ab aemulatione schismatica, cuius <->[// 59] Russia usquequaque abundat, sunt immunes, et omnia possident potiora, ut sunt Cracoviensis, Posnaniensis, Plocensis, et tamen in suffragium curae episcopalis, episcopos titulares adiunctos habent.

Nec est fortasse subticenda causa, ob quam ecclesia Leopoliensis hactenus episcopum hunc titularem non sit consecuta? Illa enim est, quae ab aevo non sinit grandia operari. Quamvis enim metropolitani Leopolienses plus fortasse aliis laborent, minus tamen habent, quod manducent. Et quamvis valde semper desiderarint auxiliares manus tam operosae curae suae, quia tamen in funiculo distributionis tenues proventus sortiti sunt, et novissimi ad Polonicae vineam plantationis venientes, cum aliis aequales non acceperunt denarios nec novissimi facti sunt primi, unde eos² sustentarent, non habentes, rem ceptam aggredi formidarunt.

¹ Ориг.: *consecratae*.

² Ориг.: *eas*.

Навпаки, нез'єднаним є щонайзлочинніший клятвoporушник львівський владика¹. Адже він, за розпорядженням теперішнього найяснішого короля склавши присягу щодо унії на руки Клавдія Рангоні², єпископа й володаря Регії, апостольського нунція, зламав вірність, повернувся в схизму й уперто в ній перебуває.

Також той Львів, окрім осідку католицького митрополита, містить дві інші єпископські катедри: руську й вірменську, хоч і заражені схизмою, але багато в чому залежні від католицького митрополита, що невдовзі, з Божою поміччю повернуться до католицької вівчарні.

Це місто є торжищем усього Сходу, де численно присутні представники різних народів: греки, турки, татари, волохи, молдавани, що звично сюди стікаються.

Уже з цього можна зробити висновок, який тягар лягає на львівського митрополита і як далеко вздовж та вишир він має озирати мисленним оком, щоб у таких величезних провінціях з людьми таких різних обрядів зміцнювалася католицька віра, аби процвітала правдива релігія, а ересі та схизма крушилися й ослаблювалися.

Адже до митрополичого осідку з тих вищеописаних країв Русі всі потребуєчі звертаються, у нього просять поради, тут вирішуються складні питання і, якщо виникне небезпека, пропонуються засоби для порятунку. І немає нікого з підданих у тих краях, хто б, чи обтяжений, чи стривожений, просив митрополита – і не отримав поради.

Коли ж приходять сюди клир на збір пожертв із сусідніх Угорщини і Трансильванії, занечислених еретиками, декотрі з того клиру, який там іще залишився, випрошують тут свячень і шукають духовної підтримки.

Також бачиться для Церкви надзвичайна потреба в служінні такого суфрагана з огляду і на віддаленість місць, і на часті напади татар на ці пограничні регіони королівства, і на численні й важкі клопоти єпископів, і на парохів – чи то зубожілих, чи то подекуди забраних у тяжке й жахливе язичницьке рабство і не висвячених.

Не менш важливе таїнство миропомазання, яке слід повсюдно уділяти по містах і селах.

Та й сама гідність і видатність митрополичого осідку здобула б неабияку окрасу та відзнаку завдяки такому почесному примноженню й набутку.

Сюди варто додати і сенаторські функції, якими обтяжені у Польщі архієпископи та єпископи. Все ж зле повелося б Церкві та католицькій вірі у цьому королівстві, якби єпископи не засідали в цьому стані й не опиралися на сенаторську владу. Отож коли стани королівства проводять сейми, єпископи також зобов'язані бути присутніми на сеймах. А тим часом катедральні храми, не маючи суфраганів, позбавлені єпископського служіння: призупиняються свячення – насамперед тому, що сейми призначалися звичайно у Великий піст; також святе миро не виготовляється³ і, щоб його отримати, нерідко треба їхати за п'ятдесят миль. Якщо ж, бува, у митрополичому осідку з'являвся суфраган, тоді легко всі ці проблеми ним залагоджувалися.

Трапляються й інші справи в королівстві, що їх звично доручає королівський маєстат архієпископам чи єпископам, як-от комісії, угоди, посольства, потім справи якихось підданих і загроза небезпеки, скликання станів при королівському маєстаті у схваленій

Йоакима Мороховського (1613–1631), луцького й острозького архієпископа Євстахія Малинського (1609–1620), полоцького й вітебського єпископа Гедеона Брольницького (1601–1618), холмського й белзького єпископа Арсенія Андрієвського (1604–1619), пінського та турівського єпископа Паїсія Онишкевича-Саховського (1603–1626).

¹ Львівським православним єпископом у 1607–1641 рр. був Єремія Тисаровський, від якого після висвячення очікували проголошення унії у Львівській єпархії.

² Клавдій Рангоні став папським нунцієм у Польщі лише в 1598 р., тому львівський єпископ Гедеон Балабан (1565–1607) не міг саме перед ним скласти визнання католицької віри – це могло відбутися в першій половині 1590-х рр., коли Балабан справді брав участь у підготовці унії 1596 р. (Chodynicki K. Bałaban Gedeon (im. chrzest. Nryhory), s. 249; Тимошенко Л. Справа про фальшування, с. 337–347).

³ Миро посвячував єпископ, а сам обряд відбувався в Страсний четвер.

At vero feliciter modernus metropolitanus, non censu, sed spiritu divinas res metiens, et de summa clementia et benignitate sanctissimi Pauli Quinti pontificis maximi plurimum confidens, avet et audet sanctitati suae humiliter supplicare, ut intellecta ex his rationibus metropolitanae sedis Leopoliensis conditione et statu, dignetur sua sanctitas, titularem hunc episcopum concedere, non attenda arctiori eius provisione, non enim hic, ut dives sit, sed ut laboret vocabitur, parvo contentus sit, et a Deo mercedem expectet. **Cui tamen modernus metropolitanus** aliquot annos centenos florenos attribuere paratus est, plures tempus et occasio dabunt, quae etiam modo sese porrigit.

Commendatur vero ad munus protunc suscipiendum reverendus dominus Thomas Piravius, iuris utriusque doctor, decanus eiusdem ecclesiae metropolitanae Leopoliensis et officialis generalis, qui officium hoc annis continuis decem, non minus integra fide, quam summa dexteritate sustinet.

Optat autem metropolitanus Leopoliensis, ut is suffraganeus erigendus titulum Nicopolien-sis olim episcopatus in Epiro, hodie Albania dicto, desertati, <-->[// 59v] sortiatur, utpote, qui ad eandem sedem metropolitanam pertinuisse, uti supradictum est, existimetur.

Restat igitur, ut sancta sedes apostolica, suprema illa specula, quae alta a longe cognoscit, et humilia sublevat, hanc quoque ecclesiam metropolitanam Leopoliensem sua benedictione apostolica praevenire ac complecti, rationibusque eius in sacrarium pectoris apostolici admissis, hoc eam adiumento cumulari dignetur, ad laudem Dei Omnipotentis ad religionis Catholicae in his terris schismaticis exaltationem, denique ad nominis sanctitatis suae memoriam sempiternam.

Connotatae sunt istae rationes Leopoli, totius Russiae metropoli, anno Domini millesimo sexcentesimo sexdecimo undecima Aprilis, ipso nempe die Sancti Leonis Papae et Confessoris non sine bono omine ac praesagio, quod Sanctus Leo in his desideriis ac precibus apud sanctam sedem apostolicam Leopolim suam adiutabit. Propter fidem autem manu illustrissimi ac reverendisimi metropolitani, nec non venerabilis capituli protunc procuratoris subscriptae, ac sigillis suis communitae.

Joannes Andreas Pruchnicus, archiepiscopus Leopoliensis.

Lucas Kalinius, custos Leopoliensis, nomine venerabilis capituli¹.

Hoc eodemque anno vir literarum ac doctorum amans Adamus Laurentius Łoiecki², cantor Premisliensis, canonicus Leopoliensis, censum annum florenorum centum novemdecem Polonicalium, a summa capitali mille septingentorum, duobus studiosis in universitate Cracoviensi studia tractantibus, per canonicum exrectorem duos consules, duosque ex communitate Leopoliensi civitatis septimanatim quotannis solvendum (inclusis florenis decem praeceptorum privato illorum) inscripsit, ac actis consistorii, tum et consulum Leopoliensium <fol. 10>[// 9v] sabbatho pridie dominicae Conductus Paschae [9 IV 1616] connotari fecit, eodemque anno die 18 Octobris ob pthisim vivere desiit, Leopoli in patrio tumulo sepultus.

Eodem anno altare maius in ecclesia metropolitana Leopoliensi, a bonae memoriae Stanislao Szłomowski archiepiscopo Leopoliensi circa annum 1566, ut Scrobiszovius in *Vita* ipsius refert pro illo tempore non inelegans, more tamen prisco constructum in novae formam, eamque multitudine imaginum, colorum ac picturae praestantia, nobiliorem ab imo, usque ad summum auro nitentem proprio sumptu Lucae Kalinski, canonici protunc Leopoliensis (vel ex eo perenni memoria ac praeeminentia in ecclesia Dei, quam postea obtinuit dignissimi) reducebatur. Bis flamma vorax in taberna fabri lignarii (traditione fide dignorum accepi) structuram altaris huius consumpserat, non tamen ardens desiderium bene merendi de ecclesia viri optimi in diversa retraxit. Fudit etiam tertio pro decore domus Domini opes, multo labore paratas, et

¹ Ориг.: до паперового документа притиснено дві воскові печатки.

² Łoiecciana fundatio. Acta consistorii, fol. 330 eiusdem anni.

правом резиденції. Усе це часто відкликає єпископів з їхніх храмів та відволікає від їхніх обов'язків.

Та й зазвичай нерідко трапляється, що цілу Русь покидають одночасно всі єпископи, скільки їх є, бо жоден з них не має титулярного єпископа, – а саме під час елекційних і коронаційних сеймів, коли всі стани збираються поза Руссю в центрі королівства, і, звісно, деколи надто багато часу це займає. Однак яка ж це, Боже мій, шкода для церков Русі!

Навіть сама Львівська митрополія при вакантному престолі зазнає чималої шкоди через тривалу затримку, яку їй доводиться витерпіти, поки дочекається після смерті попередника нового митрополита. Бо ж перед цим він має номінуватися королівським маєстатом, потім його мають прийняти на капітулі в певній формі символічних виборів. Доки настане підтвердження елекції Апостольським престолом, доки далі номінанта буде висвячено, якщо він не священник, звичайно минає один-два роки.

Як же тоді бідкається клир – і світський, і чернечий, коли не може ні просуватись у священнях, ні задовільнити духовні потреби! Саме тоді виявляється, наскільки необхідно є така підтримка титулярного єпископа для митрополичого осідку. Насамперед тоді духовенство благально простягає руки по допомогу до Апостольського престолу, щоб він зарадив їхній потребі.

Без сумніву, такої потреби ніколи не відчувають деякі єпископські церкви поза межами Русі в Польському королівстві (промовчимо про примасівську Гнезненську церкву), адже ні таких обширних країв не очолюють, ні не зносять таких тягарів, ні не зазнають таких частих небезпек та труднощів. У них і міста, в котрих відбуваються як сейми, так й інші вищезгадані публічні заходи, перебувають по сусідству; і ворожість схизми, якої сповнена Русь, їх не досягає. Усе, що вони посідають, краще. Це Краківське, Познанське, Плоцьке єпископства. І все ж їм у поміч в єпископському піклуванні додано титулярних єпископів.

Мабуть, не варто замовчувати причину, через яку Львівська церква не має титулярного єпископа. Це та сама причина, яка одвіку не дозволяє вершити величні діла. Адже хоча львівські митрополити, либонь, більше за інших трудяться, проте менше мають за що поїсти. І хоча вони завжди вельми потребували помічних рук у своїй турботливій праці, при розподілі доходів їм завжди припадала мізерна частка. Отож ті останні, які приходять до насадженого в Польщі виноградника, не отримали рівної з іншими винагороди, ані останні не стали першими. Не маючи за що їх [помічників] утримувати, вони бояться братися до розпочатої справи.

І все ж щасливо правлячий нині митрополит, міряючи духовні справи не чиншем, а духом, і покладаючи якнайвищу надію на милість і ласку святішого папи Павла V¹, запрагнув і насмілився уклінно просити вашу святість, щоб, довідавшись із цих міркувань про умови та становище львівського митрополичого престолу, ваша святість зволив надати цього титулярного єпископа, не зважаючи на його скупе забезпечення: його ж бо буде покликано не збагачуватися, а трудитися. Тому нехай задовольняється малим та очікує від Бога винагороду. Теперішній митрополит готовий кілька років надавати по сто злотих, а більше додадуть час і нагода, яка вже й тепер випадає.

Для обсадження цього уряду рекомендується велебний пан Томаш Піравський, доктор обох прав, декан тієї ж таки львівської катедральної церкви та генеральний офіціал, який цей уряд неперервно утримував протягом десяти років не тільки з непорушною вірністю, а й з превеликою вправністю.

Львівський митрополит бажає, щоб цей призначений суфраган отримав титул колишнього Нікопольського єпископства в Епірі (що тепер називається Албанією), давно покинутого, адже вважається, що він, як зазначено вище, належить до того ж таки митрополичого осідку.

¹ Павло V – папа римський (1605–1621).

ne tertio incendium superdicatis Deo operibus grassaretur pro deponendis altaris materiaturis capitulare hypocaustum, a casibus fortuitis utcunque tutum, in Martiali capitulo impetravit¹, et brevi in ea maiestate sedem Domino Exercituum construxit, in qua nunc videtur, totius ecclesiae decorem adaugens et introeuntium oculos ad sui conspectum, ab infimo ad sublimen usque templi testudinem aequae animans, ac auri splendore everberans. Frequens tamen apparatus fecit, et exquisita nimirum luminum congeries causavit (licet a principio nec levi clavo forari, aut obfascari lampadibus sub poena excommunicationis {altare hoc} permittebatur), quod coruscus fulgor ille argyritidum ab ipsa luce umbras et fuliginem contraxit. Artificisque egregius labor, motis parvis maioribusque stylobatis, truncatis armillis, ac in parte fractis dextraliolis², amississe primum pretium tempore ipso videatur, quamquam etiam modo satis eleganter effulgeat. {Tertium itaque altare hoc magnum cultus Divinos recipit in ecclesia metropolitana, nam primum in anno 1482 (postquam fabrica templi totius in anno 1481 sumptu et cura avium ex integro perfecta erat) pecunia Jacobi Zyndrych, civis Leopoliensis (qui pro constructione eius ducentas marcas legaverat), erectum fuisse peculiaria acta civitatis enuntiant}.

Neque³ hoc anno Leopoli exigentibus peccatis a flagello iustitiae immunis fuit, magnum enim damnum ab igne fortuito perpressa est, venerat post festa Pentecostes feria quinta, quae fuit dies vigesima sexta mensis Maii, nigro carbone notanda. Hora quippe 21 grande incendium e novo ergastulo Iudaei cuiusdam perfidi Israel, saevum et crematum imprudenter tranctantis, exortum, tres vicus civitatis vulgo plateas, Judaicum, a qua cepit, <fol. 11>[// 10] Ruthenicam et Zarwanska vulgariter dictas, **miserabili modo et tragico rerum humanarum (longo tempore quaesitarum momento pereuntium) spectaculo per noctem, et diem integrum sequentem, funditus devastavit, propugnacula, granaria, moenia publica absumpsit. Tecta domorum pene omnium, partim combusta, partim propter sistendas e proximo serpentes flammam demolita reliquit⁴. Civitatis formam (multis hominum dum iuvant, vel sero fugiunt, fumo ardore mole cadentium lignorum expressis) foedavit plerosque damno et egestate, omnes terrore gelido replevit. Ecclesias tamen hic ignis quasi reveritus non attinget, synagogas perfidas devoravit, acsi blasphemias foco Iudaeorum dignas vicinitatesque infectas in civitate Catholica prudens et ultrix flamma expiaret.**

Quo vero ad totius regni statum respublica Polona, partim admotis ad Lituaniae confinia per excurrentes et damna sua vindicantes Moschos facibus crebrescentibus, pagorum et civitatum incendiis⁵, partim redeunte insignis victoriae nuper obtentae, nunc per socordiam sponte deperditae memoriae, quasi e gravi somno excitata auctoritate publica comitiorum, bellum contra Moschoviam decernit. Cuius gerendi summa omnium ordinum regni consensu principi Vladislai electo Moschorum dinastae, ius suum regnumque libere oblatum, nunc surreptum, persequenti defertur et toto hoc anno passim iam per universam Poloniam totamque Russiam summo cum fervore classicum mortis intonuerat, sed tanti apparatus strepitusque armorum, more solito gentis Polonae in sequentem annum expeditio dilata⁶.

Annus 1617

Principio anni 1617 contubernium pellionum Leopoliensium confirmationem privilegii⁷ a Joanne Zamoiscio, archiepiscopo Leopoliensi, super usu antiquo capellae sub turri ecclesiae

¹ Acta capitularia anno eodem, fol. 196.

² Ориг.: хибно *dextraliolis*.

³ Acta consularia, sabbatho pridie dominicae Sanctissimae Trinitatis [28 V] 1616.

⁴ Ex actu feria 6 post festa Pentecostes anni [1 VI] 1640 in actis consularibus.

⁵ Kobierzycki, *Historia*, liber 6, fol. 480.

⁶ Idem, fol. 484.

⁷ Acta consistorii anni eiusdem 1617, fol. 93.

Отже, залишається тільки, щоб за їхні старання святий найвищий Апостольський престол – ця вартова башта, яка пізнає гордих здалеку та покірних утішає¹, – вважав за гідне наділити й огорнути своєю апостольською милістю цю львівську митрополичу церкву та, допустивши, з огляду на наведені нею причини, до скарбниці апостольського серця, обдарувати її цією поміччю задля хвали всемогутнього Бога, піднесення католицької релігії в цих землях схизматиків, урешті – для вічної пам'яті імені своєї святості.

Подані ці аргументи у Львові, столиці всієї Русі, року Божого 1616, 11 квітня, саме в день Св. Льва, папи і сповідника, маючи це за добрий знак та передзвістку, що святий Лев допоможе Львову в цих намірах і молитвах перед святим Апостольським престолом. Задля довіри рукою найяснішого та превелебного митрополита, а також на той час прокуратора велебної капітули лист-прохання підписаний і скріплений їхніми печатками.

Ян Анджей Прухницький, львівський архієпископ.

Лукаш Калінський², львівський кустош, від імені велебної капітули».

Того ж року прихильник літератури і вчених Адам Лаврентій Лоецький, перемишльський кантор, львівський канонік, записав річний чинш сто сімнадцять польських злотих (від капіталу на суму одна тисяча сімсот злотих) двом студентам, які навчалися у Краківському університеті (включно десять злотих – їхньому приватному вчителеві). Цей чинш мав сплачуватися щотижня щорічно через каноніка-екскратора, двох райців і двох представників львівської громади. Про це зроблено запис як у львівських консисторських, так і в раецьких актах у суботу напередодні Провідної неділі [9 IV 1616]. Того ж року, 18 жовтня, він пішов із життя через туберкульоз, похований у Львові в родинному гробівці.

Того року великий вітвар у львівській митрополичій церкві, встановлений за доброї пам'яті Станіслава Сломовського³, львівського архієпископа, близько 1566 року, як подає Скробішевський у «Vітае», морально застарів. Однак за давнім звичаєм був споруджений у новій формі з великою кількістю образів, кольорів та досконалим малярством і в будь-якому разі допроваджений до шляхетнішого вигляду, аж до оздоби золотом, власним коштом Лукаша Калінського, тодішнього львівського каноніка (найбільше через це й отримав потім вічну найзаслуженішу пам'ять і досконалість у Божій Церкві). Двічі зажерливий вогонь з теслярського верстата майстра (як я дізнався від гідних довір'я) знищив конструкцію того вітваря, але досконалі, із великими заслугами перед Церквою мужі з найпалкішим завзяттям уберегли його від найгіршого. Врешті-решт утретє Калінський видав кошти для прикраси Божого дому, здобути з великою працею. І щоб утретє пожежа присвячених Богу робіт не знищила, зокрема приготовленого дерева для вітваря, випросив на березневій капітулі, щоб урахували й обігрів, безпечний в усіх непередбачуваних випадках. Тож незабаром збудував оселю для маєстату Бога воїнств⁴, яку тепер бачимо, побільшуючи окрасу всього храму, коли оживляється вигляд, куди не кинеш погляд – від найнижчого до найвищого, аж до церковного склепіння, з особливим блиском золота. Численне церковне опорядження забезпечувало й уможливлювало, без сумніву, досконале освітлення (не дозволялося від початку під загрозою екскомуніки забивати великі цвяхи у вітвар або затемнювати лампадами, коли таке миготливе полум'я від того світла давало тінь і сажу). Видно, що велику працю вклали майстри, які відремонтували це, прибираючи невеликі та великі стовпи (*stylobatis*), обрізаючи капітелі та виправляючи пошкоджені оздоби. Спочатку здається, що втрачено вартість, але навіть зараз це виглядає досить чудово. Таким чином третій великий вітвар для благоговіння Богу було набуто у митрополичому храмі, бо перший з'явився ще в 1482 році (після спорудження всього храму в 1481 році коштом та за опіки предків цілком був виконаний), коштом Якуба

¹ Алюзія до: *Псалми*, 137:6.

² Калінський Лукаш – львівський канонік, кустош, суфраган (1625–1633), див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 102.

³ Сломовський Станіслав – львівський римо-католицький архієпископ (1565–1575).

⁴ Алюзія до старозавітного тексту: *Захарії*, 6:12. «Бог воїнств» – одне з імен Бога-Отця.

sitae, de data nona Januarii anno 1609 sibi gratiose concessi, apud Pruchniccium pro maiore obsequio Dei, securitate succedaneorum suorum procuraverit et impetravit, quam capellam picturis adornatam, ferreis cratibus munitam hucusque pacifice retinet.

Coruscabat tunc maioribus in dies signis gratiarum venerabilis servus Dei Joannes de Dukla, ideo anno eodem 1617 die vigesimo septima Februarii¹ minores de observantia <fol. 12>[// 10v] Sancti Francisci conventus Leopoliensis super beneficiis a Divina Maiestate, ad corpus et invocationem nominis eius varii status hominibus clementer praestitis, **iterum testes** idoneos ad publicum iudicii spiritualis examen induxerunt, eorumque dicta praevio corporali iuramento, actis consistorii inseri petierunt. Insuper recognitiones authenticas in diversis partibus regni commorantium magnorum in republica virorum senatoria dignitate fulgentium, quomodo per prodigia actusque mirificos sanctitatem vitae venerabilis servi sui Altissimus, ipsis testatam voluerit, produxerunt. Easque ne vetustate ut rerum ita scriptorum edaci corrumperentur iisdem actis consistorii ingrossarunt. Grata fuit haec patrum postulatio omnibus, memoriam antiquam tot iam miraculorum factorum recolligentibus, ideo ad petitionum eorundem tam archipraesul Pruchniccius, quam capitulum, et nobilitas Russiae et civitas Leopoliensis supplicatorias literas² ad sacram sedem apostolicam pro formando beatificationis processu eiusdem servi Dei expediverunt, quem facile impetraverunt. Vide annum 1630.

Obtinuerat non pridem videlicet anno 1609 consensum capituli et magistratus³ pro capella Passionis vulgo *Ogrodziec* dicta penes domunculum infirmorum scholarium in area cemeterii extruenda Paulus Boim, consul Leopoliensis, cum Hedvigae Nizniowska, consorte sua. Haec itaque capella ab ipsis fundamentis erecta artificio sat eleganti anno hoc 1617 ex integro consummata, tam ab intra, quam ab extra anaglyphico opere misteria Passionis in albario lapide genuine repraesentans solatia fidelium, ac ecclesiae decorem adauxit⁴. Vir ille probus natione Hungarus, primo quidem haeresi Luterana infectus, post Catholicus inspirante gratia Altissimi factus, non aliud melius potuit pietatis suae in Deum et ecclesiam Catholicam monumentum posteritati relinquere, quam sacrarium hoc piis meditationibus vel maxime Quadragesimali tempore accomodum, quod in gloriam Sanctissimae Trinitatis, salutarem memoriam Passionis Christi, honorem intemeratae Matris et Virginis, Sanctorum quoque principum apostolicae dignitatis, Petri et Pauli, Georgii Martyris, Nicolai Pontificis, Melchioris, Sabae regis, cunabulorum Christi adoratoris, sanctorum quoque Catharinae, Dorotheae Virginitatis, Hedvigis, Elisabeth, Marcellae viduarum honorem dedicari curavit. <fol. 13>[// 11] Nec sibi solum meritum arrogavit, admisit ad sortem bene merendi et filium et affines. Et filius eius enim Paulus Boym, et Melchior ac Nicolaus Wolfowiczowie, Nicolaus Massary, Catharina Brysterowa summam florenorum duo millia centum, cassulas, paramenta altaris, censusque pro dote capellae spontanea liberalitate contulerunt⁵, quasi invicem se ipsis pia aemulatione spoliarent, ut nudum in Passione tegerent Redemptorem. Ius patronatus sibi et suis posteris a se descendentibus reservavit, deficiente linea sexus masculini ad faeminas quoque idque propinquiores extendit, ultraque linea cessante, ad capitulum et magistratum Leopoliensem prorogavit.

Turbabant hoc eodem anno anxiam Leopolim, recentia pericula ab incursionibus Scytharum, et apparatu Turcarum ad bellum, contra Poloniam exorta⁶. Ideo ad alimenta tem-

¹ Acta consistorii, anni huius, fol. 363 et 386.

² Rubra acta capituli, fol. 228.

³ Acta capituli anno 1609, fol. 4; et [Acta] consularia, sabbatho pridie dominicae Quinquagesima proximo anno [29 II] 1620.

⁴ Acta consistorii Leopoliensis in anno 1619, die 20 Februarii, fol. 260.

⁵ Acta consularia, feria 4 ipso festo Sanctorum Vitti et Modesti Martyrum anno [15 VI] 1622.

⁶ Acta consularia anni huius, fol. 9no.

Зиндріха, львівського міщанина (котрий на його будівництво заповів двісті гривень)¹, як засвідчують особливі міські акти.

І цього року Львів, відмолюючи гріхи, не уникнув батога справедливості: великої шкоди випадково завдав вогонь, що виник після свята П'ятидесятниці, у четвер (це був день 26 травня), і залишив чорне вугілля. Десь о двадцять першій годині велика пожежа почалася з нової єврейської хатини якогось невірного ізраеліта, що шалено й нерозсудливо палив горілку. Було цілковито знищено три міські оселі, звані вулицями: Єврейську, з якої почалася пожежа, Руську й Зарванську, нещасливим способом і з трагічним кінцем для людського майна (набутого впродовж тривалого часу і знищеного в момент), що спостерігали вночі та цілий наступний день. Вогонь зруйнував вежі, шпихліри, міські споруди. Дахи майже всіх будинків були повністю спалені, і лише деяких, що їх недавно зміцнили, язика полум'я тільки торкнулись. Це спричинило зруйнування багатьох будівель у місті (більшість людей допомагали одне одному й запізно втікали, [гинули] через дим, від вогню під масою впалих дерев'яних конструкцій), завдавши багатьох збитків і зануривши всіх у льодяний страх. Проте храму цей вогонь, ніби шануючи, не заторкнув, а невірні синагоги поглинув, і мовби на вогнищі були очищені розторопним месницьким полум'ям богохульства євреїв, якими ті заражали інших своєю близькістю [проживання] у католицькому місті.

Що ж до становища в усій Речі Посполитій, то московити наблизилися до кордонів Литви, чинячи напади й бажаючи відшкодувати свої втрати, рухаючись вперед з підпалами сіл та міст. Інші, повертаючи собі знамено перемоги, недавно здобутої², після теперішньої бездіяльності й добровільного безпам'ятства, ніби прокинувшись із важкого сну, владою сейму ухвалили війну проти Московії. Її ведення за повної згоди всіх станів королівства доручено князеві Владиславу, обраному московському володарю, для здобуття свого права та королівства, що було йому вільно надане, а зараз відібране. І протягом повного року лунав гук смертельної сурми з усім запалом повсюдно, по всій Польщі й Русі, але такі приготування до походу й брязкіт зброї звичним способом польська шляхта на наступний рік відклала.

Рік 1617

На початку 1617 року львівський цех кушнірів постарався та випросив у Прухницького підтвердження привілею, датованого 9 січня 1609 року, ласкаво наданого їм львівським архиепископом Яном Замойським щодо давнього користування каплицею під вежею костелу, для більшої послуги Богу, смиренності своїх наступників. Цю каплицю, прикрашену образами й обгороджену залізними ґратами, вони досі мирно зберігають.

Тоді заяснив навечно серед предків знаками ласк велебний слуга Божий Ян з Дуклі. 27 лютого 1617 року, францисканці-обсерванти з львівського конвенту Св. Франциска, а також люди різного статусу, відомі свідки, приступивши за добродійством Божого маєстату до Тіла Христа, прикликавши Його ім'я, постали на випробуванні перед публічним духовним судом. Вони засвідчили попередньо сказане тілесною присягою, просили внести ці доводи до консисторських актів. Окрім того, представили автентичні зізнання знахих, з публічною славою мужів сенаторської гідності, які походять з різних країв королівства, як велебний слуга Всевишнього хотів святості в житті через чуда та славні чини, про що вони засвідчили. Щоб не допустити руйнування писемних свідчень від старості, їх внесли до консисторських актів. Це прохання отців було приємною для всіх, оскільки

¹ Зиндріх (Зинріх) Якуб – львівський лавник (1478–1479) і райця (1479–1480), див.: Kargal M. *Urzednicy*, s. 419. Про його легацію на вівтар катедри див.: *Расцька книга міста Львова*, с. 362, № 1308.

² Очевидно, йдеться про серію перемог, здобутих над московськими військами в 1615–1616 рр. нерегулярними військовими формуваннями «лісовчиків».

peste procuranda, tum et defensionem in casu obsidionis futurae, forti animo subeundam per publicam praeconis vocem cives suos hortabatur magistratus imbellem turbam fruges consumere natam, ab urbe removendo, arma conquiando. Nec tamen inter haec discrimina publica, privatis litibus ac iurgiis civitas carebat. Quocirca reassumptam in anno 1614 per quosdam cives causam contra artifices ratione propinationis vini per decretum Sigismundo III Cracoviae feria sexta post festum Epiphaniae anno [12 I] 1607, artificibus interdictae (dum viri literati, virgines, viduae, aliisque selectioris status cives, artificia non tractantes sine quovis praeiudicio mechanicorum ex operibus artis suae victus sufficientiam habentium vivendi rationes tuentur¹, artifices e contra ius sibi aequale civitatis competere, aequaliter ipsius onera ferre acri et diuturna contentione subinferunt) pro concilianda pace interna ad decisionem regis prudenter remiserunt, sed haec acta sunt privatorum.

Status totius Russiae non bene se habebat², etenim ab Achmate, Turcarum imperatore, missus valido cum exercitu Skinder Bassa, Cosacorum prosperas irruptiones ulturus confiniis Russiae imminerebat, ac Moldavicis, Valachicis, Transylvanis, quae Bethlehem Gabor ducebat, auctus auxiliis, toti Poloniae bello Moschovitico pro Vladislao principe ut supra recensui intentae, ac anno hoc sese accingenti, grande negotium facessiverat. Interveniente tamen numeroso Polono exercitu, cum supremo duce <fol. 14>[// 11v] suo Stanislao Żółkiewski, ad Bursam oppidum³, ad confluentem Tyram, Morachnamque situm, excisis Bersadae Rascoviaeque inspectante Polono exercitu municipiis (quae Cosacorum in partes suas excurrentium receptacula falso Turcae insimulabant, praetendebantque fundi quasi illorum ditionis, hae duae coloniae essent, restitutionem) ab utrinque discessum est, pacis nomine reportato cum re ipse bellum ferveret.

Annus 1618

Anno Domino 1618 non de vivis tantum, **sed etiam de mortuis bene mereri voluit archipraesul Pruchniccius** etenim gratam multorum meritorum in ecclesia Dei Joannis Demetrii Sulikowski, archiepiscopi sui antecessoris in ordine tertii recolens memoriam⁴, qui in vita non pridem laudabilis, post mortem sepulchri, multis iam ignotus iacebat, curavit omnino, ut suum tanto viro decus quovis anno grata rependat posteritas. Itaque anniversarium ipsi de proprio fundavit, pro quo ducentos florenos enumeravit, iisdemque censum annum sexdecem florenorum emit⁵.

Eodem anno etiam Germanicae nationis in urbem Leopoliensem advenae maiori devotione inclaruerunt⁶. Templum enim Sancti Spiritus (quod ab antiquo tempore hucusque possident, in eosque cantilenas Catholicas, tamen et ab omni haeresi purgatas, tono suo iucunde decantant, concionem Alemmanicam devote auscultant) fornice parietibus, et squallore antiquo nova tinctura dealbatis, pictis imaginibus sacris ornatus longe reddiderunt. Cathedram insuper, quam olim inclytae sanctitatis praedicator venerabilis Joannes de Dukla, iam tunc inlaescens, multis miraculis apostolicis sermonibus ad populum Germanicae habitis, prout in historia vitae ipsius traditum est⁷, nobilitaverat, eleganti innovatione, sed quod laudabilius multo maiori audientium frequentia adornaverat. Quam cathedram ab anno 1610 collegium

.....
¹ Eadem [acta consularia], feria 4 ante festum Nativitatis Sancti Joannis Baptistae [22 VI 1622].

² Kobierzycki, *Historia*, liber 7, fol. 485 et fol. 491.

³ Ориг.: закреслено кілька слів: *quae Cosacorum excurrentium in partes suas preceptacula*.

⁴ Scrobiszovius, in *Vita* ipsius.

⁵ Acta capituli anni 1619, fol. 266.

⁶ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

⁷ In vita ipsius pater Cyprianus Damirski, [*Thaumaturgus Russiae, beatus servus Dei Joannes de Duchla*].

відтепер вони пригадали про стільки чудесних подій, які відбулися. Тому на їхнє прохання архиєпископ Прухницький, як і капітула, шляхта Русі та місто Львів приготували прохальні листи до святого Апостольського престолу для ініціювання беатифікаційного процесу, що легко здобули. Див. 1630 рік.

Магістрат недавно, а саме 1609 року, отримав дозвіл капітули на побудову каплиці Страстей, по-простому звану Огородець¹, поряд з будинком хворих клириків, на території цвинтаря, львівським міщанином Павлом Боїмом² та його дружиною Ядвігою Ніжньовською. Ця каплиця, зведена з використанням дуже витонченого мистецтва, була повністю завершена у 1617 році, і внутрішнє та зовнішнє оформлення на білому камені істинно відтворює події Страстей Христа, які принесли утіху вірним та прикрасили церкву. Цей добрий чоловік, за національністю угорець, спочатку був заражений лютеранською ересю, але після того, як благодаттю Всевишнього він став католиком, не зміг залишити нічого кращого нащадкам задля своєї благочесті до Бога й Католицької церкви. Це святиня особливо підходить для покаяння і роздумів під час Великого посту, адже була присвячена на славу Пресвятої Трійці, спасенного поминання Страстей Христових, честі непорочної Матері та Діви, також святих достойників апостольської гідності Петра і Павла, мученика Георгія, папи Миколая, Мельхіора, короля Сави [Ефіопії], шанувальника Христа в яслах³, а також святих Катерини, Доротеї, дів і мучениць, Ядвіги, Єлизавети, Марцели, вдовиць. Не тільки собі єдиному нагороду випросив, а й сина та родину допустив до частки серед гідно заслужених. І його син, теж Павел Боїм⁴, Мельхіор і Миколай Вольфовичі⁵, Миколай Массарі⁶, Катерина Бристерова для оздоблення каплиці за доброю волею склали чинш сто злотих [річно] (із суми у дві тисячі) на шати і начиння для вітвара, ніби навзаєм змагаючись у побожному запалі, щоб у Страстях заслонити безпорадного Спасителя. Право патронату він залишив собі та своїм майбутнім нащадкам. У випадку припинення чоловічої лінії спадкоємців, це право перейде до жіночої, якщо ж вигаснуть обидві, то воно буде передано капітулі та львівському магістрату.

Того року Львів мав клопоти через постійну небезпеку, що виникла через напад татар і приготування турків до війни з Польщею. Тому львівський магістрат закликав своїх міщан через публічне оголошення возним до забезпечення належним провіантом та готовності боронити місто в разі майбутньої облоги, запасаючися харчами, що залишилися від врожаю, та готуючи зброю. Серед іншого, в місті мали уникати публічних бійок, приватних суперечок і сварок. Для цього деякі міщани в 1614 році відновили справу проти ремісників щодо заборони шинкування вином через декрет Сигізмунда III, виданий у Кракові в п'ятницю після Богоявлення, [12 Л] 1607 року. Тим часом вчені мужі, дівчата, вдови та інші міщани вищого статусу дбали про забезпечення свого життя, не займаючись ремеслом, не завдаючи шкоди ремісникам, які мали достатній прожиток з праці своїх рук. Своєю чергою, ремісники вимагали, щоб їм було надане рівне право громадянства і рівні обов'язки, викликавши гострий та довготривалий процес. Для досягнення внутрішнього миру це питання мудро було б переслати на розгляд королівського суду, але ці дії вже були особистими справами громадян.

.....
¹ Тобто Гетсиманський сад, в якому молився Ісус Христос перед Страстями.

² Автор помилився: каплицю побудував не Павел Боїм, а його батько Юрій (Єжи) Боїм (1537–1617), дружиною якого власне була Ядвіга Ніжньовська.

³ Мельхіор – святий, один з волхвів, що привітав маленького Ісуса з дарами після Різдва.

⁴ Боїм Павел (1581–1641) – львівський міщанин, райця, бурмістр, придворний лікар короля Сигізмунда III.

⁵ Вольфович (Шольц-Вольфович) Мельхіор – львівський райця (1617–1632); Вольфович (Шольц-Вольфович) Миколай – львівський лавник (1611–1612).

⁶ Массарі Миколай – член львівської колегії сорока мужів (1622–1639).

Leopoliense patrum societatis Jesu sibi collatam per suos Germanicos concionatores, cum magno fructu animarum circa salutem Germanorum laborantes ad haec tempora retinet¹.

Hoc anno capitulum egregias constitutiones sibi et posteris suis observandas praescripsit. Ordinationem certam² anniversariorum pro confratribus suis quotannis peragendorum, quomodo persolvi, quo tempore peragi debeant, fecit, eamque in actis suis pro informatione succedaneorum suorum connotavit, quorum <fol. 15>[// 12] multa temporum iniquitas extinxit, multa immutavit³. Insuper pro benefactoribus defunctis quolibet sabbatho quatuor temporum praemissis pridie vigiliis, pro mortuis vero fundatoribus omnibus, cuiuslibet anni feria secunda proxima post dominicam dedicationis ecclesiae metropolitanae, generale anniversarium sollemniter celebrandum decrevit. Anniversaria dominorum archiepiscoporum, utpote Petri Starzechowski, Stanislai Szłomowski, quoniam nec celebrabantur, nec solvebantur, ex qua episcopalia subtracta fuerant, silentio praetermissa sunt, et ideo forte nec ad praesens absolvuntur⁴. Et Fridericus aurifaber hocce anno in capitulo Martiali comparuit, ac aureum calicem aureorum ducentorum nonaginata unius a se fabricatum egregia forma a piissimo, et perenni memoria dignissimo archipraesule Zamoiscio ecclesiae metropolitanae legatum capitulariter ad sacrificii usum reposuit. Optimus ille pastor etiam post fata ecclesiae suae prodesse volebat, dum talem ac tantum calicem obtulit, qui post annos octuaginta sex ecclesiae ipsius altaria tecta sacrasque penates, cleri vitam religiosorumque ac civium salutem in extremo discrimine redimeret. Et haec acta sunt privatorum, quo ad publica haec carptim innuere placet, utpote gesta in Russia.

Respublica Polona post expeditum Vladislaum principem electum magnum Moschorum ducem, cum numero exercitu anno praecedenti 1617 die 6ta Aprilis felicitate armorum ipsius gaudebat⁵, ac turbis militum suorum, ob non soluta stipendia in oculis hostium exortis multoties non sine difficultate sedatis, pacem sequestram die 11 Decembris cum Moschis ad annos quatuordecem duraturam, post multas disceptationes hoc anno fecit⁶. Russia infelix ubique suorum sanguinem, funera calamitatemque publicam hoc anno cum lachrymis vidit. Nec alias unquam ante frequentius et pene ad libitum incursionibus Tartarorum patuit, summo cum nominis Poloni dedecore⁷. Agri latissime vastati, in vicos, oppida, flammis saevitum equorum pecorumque numerosi adacti greges, hominum utriusque sexus aetatisque promiscuae praeter senilem (quae sola barbarum provocabat acinacem) centena millia capta misereque mancipata servituti, et <fol. 16>[// 12v] puerilis quidem aetas ad Machometis damnabatur superstitionem, valentiores vero partim Turcicas implere triremes, partim desertis Asiae adscripti glebis, catenati, duraque vincti compede colebant rura ad extremum, tot populationibus capta iam esse Russia videbatur. Erupere populorum lamenta questusque tantam miserantium, quibus motus, tum de adventu Turcarum certior factus Zołkievius, ad Orinum haud procul a Cameneco, lectissima cum militum procerumque manu constitit, ubi ceptos mox tractatus Turcarum vafrities discussit, nec non et Tartarorum intoleranda insolentia, qui prope ipsa castra suggesti, hostili insultu militum ardentissime pugnam expetentium irritavere patientiam. Verum Zołkievius solito consiliorum tenore, pacis quoque modo aut servandae aut habendae percupidus, acie instructa hostisque opposita immotus stetit, vetuitque poena capitis interposita, evulgataque, **ne quis abeuntes insequeretur quemvis lectissimis tunc ac numerosis imperitabit legionibus**, fuere enim, qui retulere ne falso quinque hastatorum, duodecim velitum,

¹ Eadem manuscriptum collegii Leopoliensis societatis Jesu.

² Acta capituli, fol. 263.

³ [Acta capituli], fol. 269.

⁴ [Acta capituli], fol. 275.

⁵ Kobierzycki, [Historia], liber 7, fol. 524 et sequenter.

⁶ Idem, [Historia], liber 8, fol. 506.

⁷ Idem, Historia, liber 9, fol. 651 et sequenter.

Становище всієї Русі складалося недобре, оскільки турецький султан Ахмет¹ послав Іскандера-пашу² з сильним військом на кордони Русі для відплати за успішні напади козаків, посилений допомогою молдаван, волохів, трансильванців, яких вів Габор Бетлем³. У той же час на всю Польщу насувалася московська війна за королевича Владислава, про що вже згадувалося, і того року відбувалися великі приготування до важливих дій. Однак прийшло численне польське військо зі своїм очільником Станіславом Жолкевським⁴ до містечка Бурси⁵, що розташовувалося в місці злиття річок Дністер і Мурафа, й відрізало Бершадь і Рашків. Далі польське військо дійшло до укріплень (ці місця, де козаки переховувалися під час своїх вторгнень, турки помилково вважали за свою власність і претендували на них як на свою колонію, вимагаючи їх повернення), обидві сторони розійшлися. Хоча було оголошено мирні переговори, справжня війна тривала.

Рік 1618

У 1618 році архієпископ Прухницький прагнув виявити свою вдячність не лише перед живими, а й перед померлими. Він вшановував пам'ять свого попередника на архієпископському уряді Яна Димитра Соліковського, який недавно мав похвальне життя, а після смерті лежав у гробівці забутий багатьма. Він подбав, щоб у майбутньому вдячно вшановували його [Соліковського] пам'ять щороку. Таким чином [Прухницький] встановив його щорічне поминання, для цього з власних коштів виділив двісті злотих та купив за них річний чинш у шістнадцять злотих.

Того року також німецька нація, прибульці в місті Львові, заяснила великою побожністю. Адже вони потинькували набіло потемнілі від старості склепіння й стіни храму Св. Духа (який з давніх часів досі посідають і де свої католицькі пісні, позбавлені будь-якої ересі, радісно на власний лад співають, проповіді німецькою мовою побожно слухають) та урочисто прикрасили храм святими мальованими образами. Врешті катедра, де раніше славний святістю проповідник, велебний Ян з Дуклі став відомим через численні чуда, апостольські промови, звернені до німецького населення, як його життєпис оповідає, ушляхетнилася вишуканим нововведенням, але набагато похвальнішою стала численність аудиторії. Ця катедра, отримана від колегіуму львівського Товариства Ісуса у 1610 році, за якою німецькі проповідники досі з великою користю для душ німецьких громадян працюють на благо їхнього спасіння, збереглася аж до наших днів.

Цього року капітула встановила досконалі ухвали, обов'язкові як для неї, так і для її наступників. Була запроваджена певна ординація про щорічне поминання своїх братів із вказівкою, як воно має відбуватися і в який час, і капітула внесла її у власні акти для інформування своїх наступників. Багато з цього зникло через складні обставини, і багато змінилось. Насамперед капітула постановила, що у митрополичому храмі відбуватимуться загальні урочисті поминання за померлими добродійцями кожну суботу щороку, в часи чотирьох постів, у заповіджені наперед вігії, а для всіх покійних фундаторів кожного року – по понеділках після неділі посвятити храму⁶. Поминання архієпископів (як-от Пйотра Стажеховського⁷, Станіслава Сломовського), оскільки не здійснювалися і їх не святкували, втратили свою значущість і, можливо, на цей момент немає особливих підстав для їхнього відзначення. Того ж року золотар Фридерик прийшов на березневу капітулу

¹ Ахмет (Ахмед) I – турецький султан (1603–1617).

² Іскандер-паша (?–1620/1621) – турецький військовий та державний діяч.

³ Бетлем Габор – принц Трансильванії (1613–1629).

⁴ Жолкевський Станіслав – великий коронний гетьман (1618–1620), великий коронний канцлер (1618–1620).

⁵ Вочевидь, місто Буша.

⁶ Посвята львівської катедри відбулася на храмове свято – Успіння Пресвятої Діви Марії, а саме 15 серпня за григоріанським календарем.

⁷ Стажеховський Пйотр – львівський римо-католицький архієпископ (1540–1554).

sex peditum millibus, conflatum fuisse exercitum omnem tamen proelii aleam cunctabundum detrectasse ducem. Iam in Thomam Zamoiscium, palatinum Kiioviensem, proprio cum trium millium milite separata in statione consistentem invecti Tartari, cruento diurnoque fatigavere insultu, inspectante Zołkievio immotoque, et vix exorari potuit, ut iam iam extremo in discrimine fatiscens Zamoiscianis, aliquot sclopetariorum centurias auxiliares submitteret. Neque ego tamen Zołkievium excusare velim, cur abeuntes Tartaros Russiamque in oculis florentissimi exercitus atrociter devastantes insequi noluerit? Cur ex Volhynia praeda graves oneratosque secure decedentes immissis levioris armaturae militibus in fluminum transitu, viarumque anfractibus, non excusserit? Certe si pacis studium tantopere animo praeconcepit, quam caro illud summoque cum reipublicae damno constitit. Quod si Turcas lacessere noluit, profecto castigata praedonum temeritas nullatenus pactorum fidem violasset, cum Turciae palam affirmarent, rapacem gentem nullis a se quantumvis severioribus edictis, contineri, coercerique posse. Et haec forte causa <fol. 17>[// 13] acceleravit, apud Deum tanto viro fatum, quod dum caedes suorum cum posset non vindicavit, tot animas Christianorum a fide Christi mox ad Machometis deliria recessuras, per rationes status, cunctationem, bellique Turcici iam inevitabilis effugium, non eripuit, brevi sanguinem suum pro sanguine iusto iudicio Dei omnia scrutantis iisdem hostibus (quos ad praesens vincere potuit) fuderit, et devotum divinae iustitiae caput proprium pro tot gementium civium, colonorumque capitibus intra biennium pro vindicta obtulerit.

Publicas Russiae calamitates iniuriasque non minori rependebant talione Cosaci¹, ac illi quidem initio exiguo Turcarum damno Ponto Euxino innotuere, donec continuis eorum apud regem supremumque armorum ducem querelis irritati, tum et acrioribus mandatis armisque ostentatis, vulgata de sui excidio fama exterriti, tanto ferocius aperte in ditiones eorum effunderentur. Inde non portus modo et proxima maris tentare, sed ad interiora, urbesque Turcarum progredi, excindere, flammam, ferrumque per agros circumferre, rapere, spoliare navibusque praeda onustis domum victores redeare ac remeare. **Occupatum ab illis (deletis ad internationem civibus)**, nobile alias et locuples emporium Varna, vastata Techinia, Kozłovia, Otsakovia, Belgradum, Theodosia, Taurica expugnata. Auxit triumphos Synope Mithridatis olim regumque Ponti domicilio celeberrima, emporium Asiae nobilissimum, urbs alioquin dives, iam tunc sub tempus nundinarum ditior, capta, diruta, caede sanguineque civium madens spoliata. Idem fatum sensit Trapesuntium, iam ex navali proelio decertare ausi, Cicalae Passae filius demersis triremibus victus occisusque, mercatorumque naves plurimae discerptae, saepiusque mare illud Turcis in cassum freudentibus, insessum tenuere. Neque Asiae tantum aut Europe emporiis intulere terrorem, sed et ipsam imperii sedem domiciliumque caesarum Constantinopolim subitus pervasit, {timor} accensis a populantium manu circumcirca vicis suburbiisque, spectante flammam imperatore, quin et propius suggesti venatione deditum, seu ut alii volunt, hortorum amoenitate oculos animumque reficientem, trepidum fugae intra moenia compulere, magno cum potentiae Othomanicae ludibrio, ad cuius culcandum fastum, si tantum praedonibus piratisque licuit, quid praestarent Christiani principes armis foedereque sociati? Atque inter has Polonorum Turcarumque ab utrinque querelas, Zołkievio ac Skinder Passa <fol. 118>[// 13v] annitentibus, novisque pactis damna ac dissidia componentibus, mire attemperata pax videbatur, quanquam lubrica illa, et apud gentem Christiani nominis odio flagrantem, infida fluxaque. Verum me in Orientem usque et extra unius anni terminum progredi, status afflictae hactenus Russiae coegit. Leopolim redeo, in qua².

¹ Idem, [Kobierzycki, *Historia*], liber 9, fol. 655.

² Ориг.: підтитул «Annus 1619» пізніше вставлено між рядками, тому він ніби розриває речення.

і зробив легацію від богобійного й найдостойнішого вічної пам'яті архипастира Замойського митрополитичому храму, капітулі для вжитку в богослужіннях – виготовлений ним досконалої форми золотий потир вартістю двісті дев'яносто один [угорський] золотий. Найкращим є той пастир, хто й після смерті прагне помагати своїй святині. Подарувавши такий особливий і цінний келих, він врятував вівтарі та святині своєї церкви, які протягом вісімдесяти шести років¹ обслуговували богослужіння. Ця велика жертва також рятувала духовне життя клиру та міщан у надзвичайній небезпеці. Це приватні історії, звернімося ж до публічних подій, передовсім тих, що діялися на Русі.

Польська Річ Посполита після походу з численним військом 6 квітня у попередньому 1617 році князя Владислава, обраного великим князем московським, тішилася неабияким військовим щастям. Хоч юрби власних вояк неодноразово повставали на очах ворога через відсутність платні, яких заспокоїли не без труднощів, після багатьох суперечок було укладено 11 грудня сепаратний мир з московитами тривалістю чотирнадцять років. Нещаслива Русь до року з плачем повсюдно бачила кров своїх людей, трупи, загальне спустошення. Ніколи раніше так часто і, можна сказати, за їхнього бажання, не траплялися напади татар з великим соромом для польського імені. Просторі поля спустошені, у селах, містах згубний вогонь знищив збиті табуни коней, худоби; сотні тисяч захоплених обох статей, без різниці віку, окрім старих (які провокували варварів тільки до [загибелі від] шаблі), були нещасливо взяті в рабство і без вагань з дитячих літ примушені до магометанського віровизнання. Міцнішими полоненими частково наповнювали турецькі триреми², частково їх заводили на пустинні землі Азії, де закуті в кайдани, міцно зв'язані обробляли поля до смерті. Русь виглядала наче полонена через такі жакливі спустошення. Жолкевський, зворушений таким вибухом плачу людей і наріканнями нещасних, зразу ж із приходом турків упевнено вийшов до Оринина, зовсім недалеко від Кам'янця, поставив відділи з найдосвідченішими воїнами й можновладцями. І зараз же хитро розпочав перемовини з турками, щоб усунути нетерпеливу зухвалість татар, що близько підходили до обозів, дражнючи своєю холонокровністю воїнів, які із запалом очікували нападу ворога й битви. Однак Жолкевський за звичними перемовинами прагнув якимсь способом [схилити супротивника] до збереження або підписання нового миру. Потім сформував бойовий порядок проти ворожих лав, водночас пригрозивши карою смерті тим, хто наважиться атакувати ворогів, які відходять. Керував тоді вибраними й численними відділами, проте деякі слушно казали, що його військо складалося з п'яти тисяч списів, дванадцяти тисяч легкоозброєної кінноти, шести тисяч піхоти, але полководець постійно уникав нагоди для битви. Вже татари напали на київського воєводу Томаша Замойського³, який затримався на постої окремо з трьома тисячами війська, завдавши клопотів кривавою та довготривалою атакою. Жолкевський був непорушний, лише спостерігав і тільки в останній момент вислав на допомогу слабнучим відділам Замойського кілька сотень стрільців. Не хотів би критикувати Жолкевського, але чому він вирішив не атакувати татар, які відходили й майже на очах його численного війська нищили Русь? Чому не розбив їх, коли відходили з Волині, важко навантажені на грабованим, адже вистачило би легкоозброєних відділів на бродях і на роздоріжжях? Якщо справді прагнув миру, то хіба не знав, як дорого, з якою великою шкодою для Речі Посполитої він куплений? Навіть якщо він не бажав провокувати турків, то покарання легковажних грабіжників ніяким чином не порушило б мирних угод, адже турки публічно твердили, що не можуть стримати грабіжницький народ [татар] жодними, навіть найсуворішими наказами. Така випадкова справа приспішила долю в Бога цього визначного мужа, бо ж коли він за кров своїх не зміг відістити, через зовнішні причини, зволікання так багато християн, відійшовши від віри Христа, одразу ж впадали в магометанське безумство, та й сам від неминучої турецької війни не зміг ухилитися, незабаром заплатив своєю кров'ю за кров

¹ Вказівка, що текст автор писав у 1704 р.

² Трирема – турецький корабель з трьома рядами весел.

³ Замойський Томаш – київський воєвода (1619–1628).

{Annus 1619}

Anno 1619 die 29 mensis Novembris apud patres conventuales Sancti Francisci repertum corpus venerabilis Jacobi Strega, archiepiscopi Haliciensis¹ (qui primus sedem metropolitanam Russiae Halicia transtulit), post annos ultra ducentos integrum, colore, habito incorrupto, magna laetitia cives omnes replevit. Fuere qui gratias sanationum multarum ad merita huius archipraesulis confugientes, a Deo sibi exhibitas referebant, et ad praesens connotatas conservant {patres conventuales}. De quibus quoniam fuse Scrobissovius illius aetatis oculatus testis et scriptor enarrat, “Ego silere praeeligo” bulla Urbani VIII multa loqui non permittente. Hoc tamen speciali observatione dignum, quod hoc anno casu fortuito, et praeter intentionem venerabilis hic archipraesul repertas magni animi sui exuvias conspiciendas populo praebuit, quo devotionem certam² in ecclesia archicathedrali (ab eodem ante annos ducentos sexdecem, ad Beatissimam Virginem Mariam institutam), videlicet post complectorium ad pulsum maioris campanae cantum “Salve Regina”, recordare, “Da pacem Domine” per vicarium, scholam, quovis die decantandum, idque ad petitionem consulum et trium marcarum vicario, scholae, campanatoribus solutionem, clerus ex mandato capituli reassumpsit, quasi institutor piissimus post duo centena annorum, iterum preces suas oraturus, eodem corpore et habitu, quo visus in vita, ut agnosceretur post mortem compareret, e tumulo in lucem publicam denuo prodivit³. Repositum hoc venerandum corpus in eodem archipraesuleo ornatu suo⁴, in praesentia sacri successoris sui Pruchniccii in tumbam noviter confectam, quoniam prior vetustate contabuit, et post diuturnam inspectantis populi admirationem nobiliori sepulchro, videlicet ad maius altare eorundem conventualium Sancti Francisci, ad sacrum voluntatis divinae arbitrium et sedis apostolicae declarationem honorifice conditum est, in quo ad praesens usque quamquam sine <fol. 19>[// 14] lumine et cultu, cum tacita tamen reverentia civitatis, diem suum feliciorum expectat. {Habent iidem patres conventuales ipsius cappam auro textam satis pretiosam, et dalmaticas, in qua cappa depictus stat supra limen sacristiae et ego in anno 1725 in festo Sancti Francisci [4 X] divina celebrare indignum promerui}.

Iam hoc anno medietas ecclesiae Leopoliensis cupro coniecta per oeconomos, e medio capituli electos, videlicet Lucam Kalinski et Petrum Brodowski⁵, oblationibus fidelium sumptum suppeditantibus egregie apparuit, ac de cooperienda medietate altera, serio laboravit, capitulum certasque personas ad perficiendum ex integro opus destinavit.

Venerat Leopolim, et iter suum ex ea velociori passu, eoque minus fausto, Constantinopolim usque dixerit⁶ Otvinovius, Sigismundi regis ad Osmanum Turcarum dynastam (qui extincto Achmete, ad paterni imperii culmen evaserat) ad corrigendos quosdam pactorum articulos tanquam ad amicum missus legatus. Sed abusus pacto foedere, amicitiaque ferox ingenio, potentia, tumidus Osmanus iura gentium sacraque legationis violavit, quia in contemptum amici regis, reiublicae Poloniae legatum pacifice advenientem, per carnificum licitorumque praefectum in urbem suam introduci iussit, et contumeliis multis exceptum, probris ex asperatum, nec aspectu dignatus redire retro in Poloniam iussit, et coegit. Agnoscat tamen mox Osmanus, {quod “sequitur superbos ultor a tergo Deus”⁷}.

Civitas vero Leopoliensis⁸ anno eodem ex inopinato casu proconsulis sui Bartholomaei Uberowicz, primo maesta, postea laeta extitit, omnibus ille officiis et muneribus civitatis digne

.....
¹ [Skrobissovius], *Vitae archiepiscoporum*, titulus *Jacobus*.

² Acta capituli huius anni 1619, fol. 297 et 300.

³ Ориг.: виправлено з *prodiret*.

⁴ Scrobissovius, [*Vitae*].

⁵ Acta capituli, fol. 249 et 289 et sequenter.

⁶ Kobierzycki, [*Historia*], liber 9, fol. 662.

⁷ [Seneca, *Hercules Furens*, 385].

⁸ Acta consularia anni huius.

за справедливим Божим судом. Він, розшукуючи тих ворогів (яких міг до того часу вже перемогти), офірував власну голову, послухний Божій справедливості¹, за стількох міщан і селян, що були захоплені [в полон] протягом двох років і взивали до помсти.

За нещастя й несправедливість щодо Русі помстилися козаки. Початково не була значною їхня шкода, якої завдали туркам на Чорному морі, поки не розсердилися через постійні скарги [турків] королю та великому коронному гетьману, а також гострі накази й погрози застосування військової сили. Поширюючи чутки про свої нищівні напади, будили великий страх і безкарно кидалися на твердині турків. Вони сягнули не лише портів та морського узбережжя, а й внутрішньої території, здобували й руйнували турецькі міста, несли вогонь та смерть по селах, обдирали і грабували, завантаживши кораблі здобиччю, переможцями поверталися додому. Вони зайняли, знищивши всіх жителів, Варну, відоме велике торгове місто, Тягину, Козлов, Очаків, Белград, Феодосію², також здобули Тавриду. Їхній триумф зріс із узяттям Синопу³, колись славної обителі Мітридата⁴ й королів Понту, найбільшого торгового центру Азії, знаного своїм багатством, набутим за рахунок ярмарків. Місто було захоплено, знищено так, що всюди лежали трупи й текла кров міщан. Подібна доля спіткала й Трапезунд⁵, коли вже козаки наважилися битися на морі. В одній з битв затопили трирему сина Кікулі-паші, і той загинув. На торгові кораблі нападали так часто, при безсилій люті турків, ніби захопили повністю море. Не тільки в Азії, але й у Європі застрахали терором торгові міста, врешті зважившись несподівано атакувати саму столицю, осідок імператорів – Константинополь. Запалили нищівною рукою села та передмістя, на згарища яких дивився султан. Він був заскочений тоді на полюванні чи (як хочуть інші) споглядав красу своїх поселень і мусив рятуватися від козаків швидкою втечею під захист мурів міста, з великою ганьбою для Османської імперії. Якщо так можна було вчинити грабіжникам і піратам, то чому не відважилися християнські володарі, зв'язані військовим союзом? Тож, серед тих скарг поляків і турків, Жолкевський та Іскандер-паша прагнули, прийнявши нові пакти, заспокоїти шкоди й незгоди. Незвично корисним видавався мир, хоча все змінне, зрадливе та непевне є в народі, що настільки ненавидить християнське ім'я. Так мене, що провів на Сході без перерви більше одного року, становище на той час нещасливої Русі переймало. Повертаю до Львова.

Рік 1619

Року 1619, місяця листопада 29 дня в отців-законників св. Франциска знайшли тіло велебного Якуба Стрепи, галицького архієпископа (котрий перший митрополичий осідок Русі до Галича переніс). Після понад двохсот літ було незмінне на вигляд і формою, що викликало радість усіх міщан. Були ті, які оголосили про Божу ласку uzдоровлення, що їй отримали, коли віддалися під опіку того архієпископа. І до сьогодні отці-законники зберігають ці свідчення на письмі. Також тогочасник тих свідків та письменник Скробішевський про них докладно описує⁶, щоб не доводилося згадувати булли Урбана III «Ego silere praeeligo / Я вибираю мовчати». Гідним уваги є й окреме спостереження, що того року цілком випадково, без особливого намірення велебний архієпископ, чиї віднайдені останки побачили, наділив великим духом людей, коли на прохання райців клир за велінням капітули відновив в архикафедральному храмі певну молитву (встановлену ним двісті шістнадцять років тому до Пресвятої Діви Марії): після заходу сонця, при битті у великий

¹ Під Цецорою в 1620 р. польське військо на чолі з Жолкевським зазнало катастрофічної поразки у битві з турками й татарами, а сам полководець, під час панічного відступу, загинув.

² Сучасні міста: Варна (Болгарія), Бендери (рум. *Bender*, Молдова), Євпаторія, Очаків, Білгород, Феодосія (Україна).

³ Синоп – місто на південному березі Чорного моря.

⁴ Мітридат V (бл. 156 – 120 р. до н. е.) – король Понтійської держави.

⁵ Місто на південно-східному березі Чорного моря.

⁶ Мовиться про життєпис Якуба Стрепи: Skrobishevius I. *Vitae archiepiscoporum*, р. Н1–Н1v.

et laudabiliter perfunctus consulari dignitate (quae praemium bene meritorum civium in urbe habetur) ornatus, primo proconsulatus sui turno, officii iustitiaeque memor, violentiam publice in civitate factam, nobilis Niemierzyc cuiusdam ex districtu Kiioviensi composito iudicio ut vulgo vocant, id est invitato officio castrensi, ac nobilibus iuxta praxim in viridi observantia hactenus usitatam ad instantim iniuriatorum iudicavit, in eumque quanquam reum poenae, ex rationibus favorabilibus sententiam libertatis dixit. Obstinatus tamen in malo nobilis paulo post pro beneficio maleficium reddidit, indulgentiam culpa in vindictam convertit. Coenabat in vigilia Sancti Jacobi Apostoli [24 VII 1619], in villa <fol. 20>[// 14v] Skniłówek hospitalis Sancti Spiritus protunc tenutae suae securitate publica tutus proconsul, et ecce adest pulsatque fores curiae alium se simulans, hospitium ficta humilitate implorans, nocte intempesta octodecem famulis associatus, inculpatu {nobilis} is de mandato domini intra domum admissus, procedentem sibi obviam, ac ad hospitalem mensam invitantem proconsulem, primo obiurgat, ac subito armata manu aggressus, admotis ad latera ferreis pyxidibus, silentium imperat, in equum proripit, ligatum manibus, subtusque pedibus, citato cursu, non habito grandevae aetatis respectu per dies quinque noctesque insomnes in longinqua abducit. Pervenit crebrescente die rumor hic in civitatem, quae pro vindicando proconsule suo sollicita cohortem militum apud Zaslaviensem ducem, eundemque tunc palatinum Braclaviensem impetravit, et Joannem Julium Lorencowicz patritium suum pro sistendo sibi captivo praeconsule expedit. Cucurrit ocius moras quasvis rumpens cum sociis Julius, fugientemque cum cive innocuo nobilem, tribus milliaribus post Zaslaviam assecutus, proconsulem ex servili compede liberavit, violatorem vero pacis publicae ac iurium iisdem vinculis constrictum, captivatis omnibus facti cooperato-ribus Zaslaviam reduxit officioque castrensi iudicandum reliquit, proconsulem libertati, et urbi suae restituit, laeta civitas aspexit senem reducem pro iustitia ac iuribus suis multa innocenter perpassum, ac eundem in afflictione solari cupiens, usufructu lapidea supra libripodium civile ad extrema vitae tempora, tum et advocatiali officio pro hoc anno decoravit. Filiumque ipsius minorem ad fundationem Łoiecianam admisit. Nec minus se gratam optime navatae operae Julio Lorencowicz eadem civitas exhibuit, praeter enim sollenniter et publice in praesentia omnium ordinum suorum et nationum gratias in curia actas, more civitatis Romanae antiquo, ob civem servatum, coronam civicam palam ipsi obtulit¹, ac eandem in capite coronati leonis, in columna lapidea ad praetorii gradus cum insignibus regni et urbis excubantis, nomini ipsius ad perennem posterorum memoriam, insculpsit, lapideam in medietate civitatis cum omnibus emolumentis, ad decursum viginti annorum contulit, et ab omnibus privatis aequae ac publicis contributionibus <fol. 21>[// 15] ex civium omnium assensu plenariam dedit etiam cum posteris libertatem. Ita illo tempore urbs Leopoldis prisci seculi vera non abrupta per fastum et insolentiam nobilitatis immunitate gaudens pro iuribus suis conservandis zelesbat, bonis praemia, improbis supplicia aequa manu dispensabat, iniurias civibus suis, etiam per equestris conditionis personas {illatas} iuxta statutum Torunense et constitutionem anni 1601^{mi} criminali iudicio vindicabat, violatores securitatis publicae quantumvis nobiles gladio feriebat (ut ex tot voluminibus actorum consularium liquido patet) idque vocato in consortium administrandae iustitiae officio castrensi, et ideo hocce criminale iudicium compositum {vocabatur, ut disponit Sigismundus Primus Torunii anno 1520, Petricoviae anno 1538}.

[Annus 1620]

Anno Domini 1620 in capitulo Martiali² functus munere procuratorio anni antecedentis Albertus Belczynski, concionator, canonicus, publicas gratias (quas ante ipsum nemini exhibitas adverti) a toto capitulo promeruit, easque non voce solum, sed etiam actis pro dexteritate

¹ Acta consularia, feria 2 posttrudie festi Nativitatis Beatae Virginis Mariae proxima [9 IX] 1619.

² Acta capituli. fol. 316 et 320.

дзвін на мотив «Salve Regina / Слався Царице», починають співати «Da pacem Domine / Дай миру, Господи» вікарій та хор (з оплатою трьох гривень вікарієві, хоріві, дзвонарям). Ніби побожний фундатор по двох століттях знову свої молитви мовив, з'явившись у власному тілі й подобі, як виглядав у житті, впізнаний після смерті, з труни на світ Божий знову явився. Це шановане тіло, за присутності його наступника Прухницького, покладено в його архієпископському облаченні в наново зроблену гробницю (попередня попсувалася через старість). Після довготривалого вшанування відвідуваним народом його було поховано почесно у шляхетнішому гробівці при великому вівтарі законників св. Франциска за ухвалою святої божественної волі та оголошенням Апостольського престолу. У ньому досі, здебільшого без світла й виявів шани, однак за мовчазної поваги міста очікує свого кращого дня. Ті отці-монахи мали для нього достатньо дорогу, виткану золотом капю й далматику¹. У тій капі описаний стояв над входом до захристя, і я, недостойний, заслужив капю в 1725 році, під час урочистого святкування дня Св. Франциска.

Цього року вже половина львівського храму була покрита міддю економами, обраними з грона капітули, а саме Лукашем Калінським і Пйотром Бродовським. Потреба в коштах, пожертвуваних вірними, виявилася значною, і щоб накрити другу половину храму, капітула багато працювала, визначивши осіб для виконання всіх робіт.

До Львова прибув і своїм шляхом попрямував (швидким, але нещасливим способом) аж до Константинополя Отфіновський², посол короля Сигізмунда до турецького правителя Османа³ (який по смерті Ахмета узяв верх [над іншими] у батьківській імперії). Його делегували для поправлення певних статей у мирних угодах. Проте збурений Осман, усупереч мирній угоді та приязні, з варварським підступом і силою порушив священні міжнародні права недоторканності посольства, хоч уважався союзником короля й Речі Посполитої, з якої мирно прибув посол. Він наказав своєму катові, очільнику сторожі привезти посла до свого міста і з великою зневагою, прикрою ганьбою й без жодної аудієнції примусив повернутися до Польщі. Однак невдовзі Осман пізнав, як «нишком Бог карає гордих»⁴.

А місто Львів того року, за бурмістра Бартоломея Уберовича⁵, несподівано спершу знало смутку, потім – радості. Він був достойний усіх міських урядів та повноважень, похвально ніс раєцьку гідність (таку нагороду отримують у місті добре заслужені міщани), будучи за чергою першим бурмістром⁶, пам'ятав про обов'язок справедливості. Коли якийсь шляхтич Немирич з Київського повіту публічно здійснив насильство в місті, він судив у змішаному суді (як зазвичай його називають, коли [до міського] залучають гродський уряд та шляхту). Відповідно до поширеної практики, його застосовують досі на вимогу скривджених. Хоч у тому суді позваний Немирич отримав штраф, через прихильність до нього за вироком суду був звільнений [від покарання]. Однак затятий у злі шляхтич пізніше, замість добродійства, віддячив злочином, звільнення від кари обернув на мстивість. Напередодні дня Св. Якова [24 VII 1619] бурмістр Уберович обідав у селі Скнилівок⁷ шпиталю Св. Духа, що тоді був у його оренді, перебуваючи в повній безпеці. І ось вдарила та гепнула брама двору – видавши себе за чужого, оскаржений шляхтич попросився на ночівлю до господи глибокої ночі у супроводі вісімнадцяти слуг. За наказом

¹ Капа – літургійна шата, що нагадує плащ з довгим шлейфом, – вид облачення вищих церковних достойників; далматика – літургійна шата у вигляді просторої туніки з довгими і широкими рукавами.

² Отфіновський (Отвіновський) Гієронім (перед 1571 – 1620/1621) – королівський секретар, дипломат.

³ Осман II – турецький султан (1618–1622).

⁴ Seneca, *Hercules Furens*, 385.

⁵ Уберович Бартоломеї – львівський райця (1619–1632).

⁶ У Львові було троє бурмістрів, які по черзі, змінюючись щоквартально, виконували свої обов'язки.

⁷ Із 1607 р. – село під Львовом, у власності шпиталю Св. Духа; тепер район міста Львова.

et diligentia, quam in functione procuratoria fideliter et utiliter exhibuit, in perennem nominis memoriam connotatus. Et quia ultimus hoc onus portavit, rediit vigore iurium capitularium, a fine ad initium, electusque in procuratorem Thomas Pirawski, episcopus Nicopoliensis, decanus et suffraganeus Leopoliensis. Hic enim ordo in capitulo Leopoliensi iuxta¹ statutum anni 1591 servabatur², ut neminem a procuratore quaevis dignitas exciperet, sed secundum turnum unusquisque publico hoc obsequio fungi per annum duntaxat, sub privatione fructum totius anni illius necessum haberet.

Ad hoc capitulum praemeditato venit archipraesul Pruchniccius, multa utilia et in futurum pro futura exposuit³, et de iisdem cum canonicis suis in conclavi tractavit, eo eventu, ut quod pridem animo conceperat, et annis praecedentibus summopere optabat, hac die in sessione capitulari consecutus fuerit. Congregati etenim canonici ad propositionem ipsius unanimem consensum pro erigenda custodia, alias quarta in ecclesia metropolitana Leopoliensi dederunt. Pro cuius fundatione, quia idem archipraesul parata pecunia censum annum ducentorum florenorum iam ante emerat, processerunt ad electionem de medio sui votisque concordibus primus ad hanc praelaturam, exnunc electus est, <fol. 22>[// 15v] qui bene tam de ecclesia Dei meritis erat, Lucas Kalinski altaris maioris in ecclesia Leopoliensi, prout supra recensui munificus fundator. Is itaque ab eodem archiepiscopo approbatus, institutus, brevi instalatus sollemniter locum et ordinem praecedentiae, post archidiaconum accepit et in locum oeconomii ecclesiae⁴ (qui quotannis de media canonicorum eligebatur, et una cum consulibus ad curam ecclesiae itidem deputatus circa thesaurum pariter consulebat) successit, manente in integro sacristiae officio.

Egit idem archipraesul, et de fundatione duorum canonicorum munificentia propria erigendorum, quod pridem volebat in eodem capitulo. Quos itidem accepit libenter capitulum⁵, ea tamen conditione, ut nullatenus ad antiquam {erectionem} canonicorum regiae fundationis pertineant, sed sua contenti maneant, donec aequivalentem annuis portionibus capitularibus inferant dotem. Interim quoniam fundationem certam non habent, nullatenus se ad proventus capitulares immiscere, sed stallo in ecclesia et usu maioris altaris contenti, pro canonicis de mensa censi pro lege habeant.

Proposuit et capitulum postulationes suas in rem ecclesiae valituras, videlicet summopere rogarentur omnes canonici⁶, assidentem mensae suae archiepiscopum, ut tota archidioecesis pro more antiquo procuratores solariatos habeat, quandoquidem non est, qui iura ecclesiae tueatur, et interim plurima de iuribus ecclesiae decedunt, aut difficiliora redduntur. De provisione deputati tribunalis regni, de repositione calicum deperditorum, de quarta funeralium per religiosos vicariis ecclesiae novissime praestari recusata serio collocuti sunt. Haec omnia quoniam non privata commoda, sed zelum antiquorum de statu ecclesiae conservando declarant, ideo posteros meminisse saltem de his iuvabit.

Cessissent dubio procul omnia haec optimo eventu, si publica regni totius quassatio non intervenisset. Caesus etenim exercitus Polonus sex millibus militum constans ad Cecoram, cum duce suo Zołkiewio, non tam armis Turcarum aut multitudine Tartarorum, ad centum millia ascendentium, quam calorum ac lixarum probrosa ac fatali temeritate praecipitatus in ruinam⁷. Hi enim dum impena ducum exuunt, primi stationes deserunt, numero validiores, reliquum

.....
¹ Ориг.: закреслено слово *vetus*.

² Eadem [acta capituli] anni 1591, fol. 3.

³ Eadem ad annum 1620, fol. 322.

⁴ Eadem, fol. 323.

⁵ Ibidem.

⁶ Eadem, fol. 325. Vide *Synodus constitutorum*, liber 1, Petricoviae, fol. 97.

⁷ Kobierzycki, [*Historia*], liber 9, fol. 665, usque ad fol. 710.

пана був допущений усередину будинку, де бурмістр вийшов йому назустріч і запросив до столу господи. Немирич спочатку ганьбив, а тоді несподівано напав із застосуванням зброї – приставивши збоку залізні пістолі, велів мовчати, кинув на коня, зв'язав руки й ноги і швидким маршем, не зважаючи на поважний вік, віз удалечинь протягом п'яти днів та безсонних ночей. Із настанням дня дійшла звістка про це в місто. Воно випросило військовий загін у князя Заславського, на той час брацлавського воєводи¹, для повернення свого бурмістра і вислало свого патриція Яна Юлія Лоренцовича², щоб повернути захопленого бурмістра. Юлій вирушив зі слугами негайно, готовий будь-кого розірвати. Знайшовши втікача-шляхтича з невинним міщанином за три милі від Заслава, звільнив бурмістра з кайданів неволі. А злочинця, задля загального миру та зваживши на його шляхетські права, схопленого з усіма помічниками, відпровадив до Заслава й залишив для засудження гродським судом. Після звільнення бурмістра і повернення до міста радісний Львів оглядав старця, котрий за справедливості і свої права багато невинно перетерпів. Бажаючи за терпіння втішити, надали йому в пожиттєве користування кам'яницю над міською вагою, а також війтівський уряд у цьому році. Його молодший син був допущений до фундації Лосецького. Не меншу ласку для міста якнайкраще виявив енергійним діянням Юлій Лоренцович. Йому окремо, урочисто й публічно, за присутності всіх станів і націй міста у ратуші, за службу місту вручили міську корону³, вчиняючи за звичаєм давнього римського поліса. Її з коронованим левом на кам'яній колоні було вирізьблено з його іменем для вічної пам'яті нащадкам, для сторожі перед входом до ратуші з інсигніями королівства й міста. На двадцять років надано йому кам'яницю в центрі міста з усіма прибутками, зі звільненням від усіх приватних і публічних податків, за згодою всіх міщан також звільнено його нащадків. Отже, в ті часи місто Львів, не пориваючи з правдою попередніх століть через погорду й пику шляхти, котра тишилась імунітетом, сильно прагнуло зберегти свої права. Місто роздавало однаковою мірою нагороди для добрих і покарання для зухвалих. За несправедливість щодо своїх міщан, завдану навіть особами вищих станів, карало кримінальним судом, відповідно до Торунського статуту та конституції 1601 року⁴. Порушники громадської безпеки, хоч би і шляхтичі, гинули від меча [кага] (як докладно розповідають численні томи раецьких актів). Їх позивали для виконання справедливості до гродського уряду, а також кримінального суду, що зветься змішаним, як постановив Сигізмунд I у Торуні 1520 року, а в Пйотркуві – 1538 року.

Рік 1620

Року Божого 1620 на березневій капітулі завершив виконання минулорічних обов'язків прокуратора проповідник, канонік Войцех Белчинський, здобувши від усієї капітули загальну прихильність (яку перед ним нікому не виявляли), і не тільки через красномовність, але й за кмітливість і ретельність, виявлену з повною довірою й користю на посаді прокуратора. Згадано про нього задля вічної пам'яті, тому що останнім з каноніків цей обов'язок виконував і, відповідно до прав капітули, все повернулося від кінця до початку. На прокуратора був обраний нікопольський єпископ, львівський декан та суфраган Томаш Піравський. Оскільки у Львівській капітулі було прийнято за порядком, визначеним у статуті 1591 року, щоб посаду прокуратора отримував не будь-хто, а, в межах загальної

¹ Заславський Олександр – брацлавський воєвода (1615–1628).

² Лоренцович Ян Юлій – львівський райця (1620–1631).

³ Міська корона (*corona civica*) у формі вінця вручалася в античний час за порятунок життя громадянина міста.

⁴ Відповідно до статуту, прийнятого на сеймі в Торуні 1520 р., впроваджувалося змішане судочинство (з представників гродського та міського судів) для розгляду карних справ шляхтичів, які скоїли злочини проти міщан (*VL*, vol. 1, p. 179–180; *VC*, t. I, vol. 1, p. 328–329). Деякі уточнення до цієї судочинної системи вніс сейм у 1538 р. (*VL*, vol. 1, p. 257; *VC*, t. I, vol. 2, p. 167–168), а в 1601 р. підтвердив її конкретно для Львова (*VL*, vol. 2, p. 395–396; *VC*, t. II, vol. 2, p. 282–283).

iteratis {vicibus} in castris diripiunt, et nefando scelere servi a dominis fugiunt, et ipsi ab accurrentibus Tartaris <fol. 23>[// 16] caeduntur et totius exercitus, tot insultuum hostilium, tot saltuum, tot ac tantarum aerumnarum ultra humanum modum immortalis cum nominis gloria iam iam victoris causa miserandae caedis, ac cladis seris deflendae lacrymis fuere. Cecedit fortiter pugnans inter cadavera, ignotus quis esset? Praecisa dextera et vix exigua cuti adhaerente, aliquot vulneribus saucius dux belli supremus Zolkievius septuagenario maior vir imperatoris artibus eminentissimus, Turcarum nuper terror, Moschoviae victor, magnorumque ipsius dum in triumpho Sigismundo regi magnificus oblato, {nocte sextum inter et septimum diem Octobris media. Eius} caput palo affixum Constantinopolitanae plebi diu spectaculo {et ludibrio} fuit, donec caro redemptum ab Herburtea uxore cum corpore in templo Zolkieviae (quam vivens cognomine suo condidit) tumulo illatum extitit. Sapientia humana, quam fallax es! Vincere Skinder Passam duos ante annos cum posset¹, ex ratione foederatae amicitiae Polonorum cum Turcis (quanquam astutia Othomanorum toties elusae) noluit, ab insultantibus palam in oculis potentis tunc, et iusto zelo ad vindictam ardentis exercitus sui Tartaris, tot milia captivae infeliciter plebis, nobilitatisque Poloniae eripere (causam initiaque belli cum Othomanis ex vi pactorum declinans) recusavit, nunc investigabili iustitiae Altissimi arcano, coram iisdem non amicis iam, sed hostibus tantus bellator succubuit, sanguine suo suorumque elicit, quidquid in miserandos captivos, illos parcendo protunc hostibus, respectu humano deliquerat.

Sed de his fuse egregii illius aetatis Poloni scriptores enarrant, mihi innuisse sufficiat, quod clades haec aliquantulum latuit Poloniam, prima rescivit Russia, quam atroces nuntii Tartari cum duce suo Cantimiro, victore Zolkievii involantes, licentia felicioris successus, caedibus, rapinis, incendiis crudeliter depopulati sunt. Spectavit tristis Leopoldus collucentibus de repente flammis undique favillas villarum, certamque iam cladem suorum toti Poloniae infelici calamo nuntiavit. Quanquam ultra Leopoldum ad Lezaisko usque insolentiam igne et ferro saevientium Scytharum promovit, impunitas nocendi, quod apud Polonos plena <fol. 24>[// 16v] tunc securitate gaudentes, et tantum malum felicitate temporum illorum minime praevidentes, nihil ad arcendam vim provisum, nihilque paratum invenissent. O! Quantum sanguinis fusum, quot mancipatae tanto Tartarorum tractu nobiles aequae ac ignobiles animae, quanta barbarorum saevitia! Quot caedes! Quot funera! Quot incendia! Stetit quidem in armis urbs Leopoldus, et restitit fortiter praedonibus redeuntibus, sed suburbium suum crematis per hostes mille ducentis aedibus, cum templis, monasteriis Catholicorum, Ruthenorum, Armenorumque amisit². Et insuper ultra exercitum deletum multos suorum tam civilium, quam status religiosi (qui³ castra secuti erant, illi mercimonii, hi spiritualis obsequii causa) alios sub ipsis moenibus suis rusticantes desideravit, et publicis exequiis cum archipraesule suo Pruchniccio in ecclesia metropolitana mortes omnium deflevit. Ad indictum vero toti regno ab Osmano, victoria hac tumido bellum, vicina malo Leopoldus ad resistendum imparata, et tantae impar potentiae contremuit! {Archipraesul et capitulum ad omnia bona sua amissa indoluit}⁴.

[Annus 1621]

Anno subsequenti 1621, congregati more solito pro capitulo suo generali post dominicam Reminiscere [7 III] canonici⁵, solitudinem bonorum ecclesiae, templa exusta, diruta altaria, villas igne absumptas, caesos, {sacerdotes} mancipatos, tam in archiepiscopi, quam capituli ditionibus agrestes suos, deplorabant, ac quomodo diminutos ecclesiae proventus resarcire

¹ Idem eadem [Kobierzycki, *Historia*], fol. 654.

² Acta pecuniaria civitatis Leopoliensis.

³ Ориг.: закреплено: *exercito*.

⁴ Scrobissevius, [*Vitae*], capitulum 12.

⁵ Acta capituli in eiusdem anni, fol. 331 et 333.

черги, один за другим, лише один рік виконуючи цей послух, під неунікною карою позбавлення всіх доходів за той рік [при узурпуванні посади].

На цю капітулу з наміреним прийшов архипастир Прухницький і в своєму заздалегідь підготовленому виступі висловив багато корисних думок з умислом на майбутнє і це обговорював зі своїми каноніками. У результаті все, що вже давно він обміркував та в попередні роки сильно бажав, у той день на зборах капітули було ухвалено. Отож зібрані каноніки за його пропозицією одностайно дозволили встановити уряд кустоша, тобто четверту посаду у львівській митрополічій церкві. Після того як архипастир готівкою викупив на цю посаду річний чинш у двісті злотих, каноніки проголосували, висунувши на виборах кустоша зі свого середовища – першого на цю прелатуру, хто мав заслуги перед Божою Церквою, Лукаша Калінського, щедрого фундатора великого вівтаря у львівському храмі, як уже згадано. Пізніше архієпископ його підтвердив, установив і незабаром урочисто ввів у капітулу, відповідно до місця та порядку старшинства. Невдовзі він став архидияконом і прийняв обов'язки економа храму (якого щороку обирали з грона каноніків і якому доручали разом з райцями опікуватися церквою, дбати про її скарбницю), повністю взявши на себе нагляд за храмом.

Архипастир учинив донатію, фундувавши дві посади каноніків, які давно хотів установити в тій капітулі. Це так само охоче схвалила капітула, однак з такою умовою, що вона [донатія] не стосуватиметься давнього королівського поставлення каноніків, а нові каноніки залишатимуться задоволені своїм утриманням, поки не буде записана сума, рівна річним капітулярним прибуткам. Тим часом вони, не маючи запевненої фінансово фундації, жодним чином не втручатимуться в капітулярні надходження, задовольняючись місцем¹ у церкві та використанням великого вівтаря, як каноніки на утриманні, приймаючи це як закон.

Капітула також висунула свої пропозиції, важливі для церковних справ, а саме: всі каноніки дуже просили архієпископа, що розділяє з ними стіл, щоб уся архидієцезія за давнім звичаєм мала прокураторів з платнею, оскільки нема кому захищати права Церкви, в той час як чимало людей не зважають на права Церкви, через що виникають порушення. Офіційно домовилися про забезпечення посла на королівський трибунал, про місце зберігання зіпсутих вівтарних потирів, про податок «кварти» на похорони, який нещодавно отці вікарії церкви відмовилися платити. Позаяк усе це було оголошено не для особистої користі, а як бажання давніх авторитетів зберегти становище Церкви, тому корисно, щоб нащадки принаймні пам'ятали про них.

Безперечно, усе могло б вийти найкращим чином, якби не сталося загального потрясіння для всього королівства. Бо загинуло шість тисяч вояків польського війська під Цецорою зі своїм провідником Жолкевським не так від турецьких військ чи через численність татар, яких нараховувалося до сто тисяч², як через ганебну і фатальну легковажність обозних слуг і джур, що призвело до катастрофи. Адже коли вони перестають слухати провідників, то першими покидають позиції, мужні лише кількістю, решта ж неодноразово замки грабують, коли злочинним способом слуги втікають від панів, а ті гинуть від набіглих татар. Та все ж військо після стількох ворожих нападів, стількох наскоків, стількох бід понад людську природу є безсмертним переможцем з іменем слави, гідним співчуття через кров і низку втрат, вартих оплакування. Хто той невідомий, що загинув посеред трупів, мужньо б'ючись? – Великий коронний гетьман Жолкевський із відтятою правицею та зі звисаючим шматком шкіри, багаторазово поранений. Це сталося вночі з шостою на сьоме жовтня. Сімдесятилітній великий муж, із видатними вміннями полководця, донедавна гроза турків, переможець Московії, спільно з багатьма іншими провідниками

¹ Дослівно: лавкою (*stello*).

² Сили татар автором, який ішов за хроністом Станіславом Кобежицьким, значно завищені. Насправді ж у турецьких і татарських загонах під Цецорою налічувалося близько 10 тис. осіб (Majewski R. *Cecora rok 1620*, s. 171).

possent, maxime in villa Strychance pro diversis foundationibus ordinata per Tartaros devastata consultaverunt. Fuit et transactio circa foundationem¹ reverendissimi olim Joannis Zamoiski cum alma universitate Cracoviensi per Albertum Belczynski, protunc procuratorem capituli, in anno 1619 inita, producta, approbata et actis in eodem capitulo inserta.

Nec deerat tamen, qui calamitoso tempore illo ecclesiae pro virili prodesse volebant². Christophorus enim Sikorski presbyter secularis ad sex mansionarios ab antiquo ad ecclesiam Leopoliensem fundatos, septimum sua liberalitate addidit. Summasque reemptionales iure patronatus consulibus Leopoliensibus inscripto, eidem assignavit. Et paucis post hebdomadis itidem ad ecclesiam Beatae Mariae Virginis in suburbio Cracoviensi tres mansionarii, et quartus praepositus, praesentandi eosdem facultate iisdem consulibus attributa, fundati³.

<fol. 25>[// 17] Fuerant hoc anno pericula ab insolentia et incursionibus Tartarorum exorta⁴. Iam toto regno tubae lituique strepebant, Stanislaus Lubomirscius pocillator regni, equitum magister ultimis diebus Maii primas excubias castraque ad Scalam oppidum Podoliae, optimo consilio posuerat, commeatum pro adveniendi exercitu conquisiverat, et ecce iterum famosus Poloniae praedo saevus Cantimirus cum numerosa Scytharum colluvie Russiam invasit, effusi per agros lato patentes Tartari flamma ferroque omnia vastabant, et positus ad Medikam stativis Casimiriam usque praedabundi excurrerant, brevi tamen castigata fuit eorum insolens audacia, nam e mandato Lubomirski Simon Kopicinscius strenuus centurio, cum selectioribus equitum turmis, sub oppido Martinow onustos spoliis, et securius regredientes⁵, celeritate subita absecutus in fugam vertit, praedam excussit, et clade notabili affecit. Ita “fortuna fortes metuit, ignavos premit”⁶.

{Neque} tamen {sine caede nostrorum} constitit victoria haec⁷, quia enim cum captivis, loris et funibus constrictis, fugere Tartari dispersis a Polono exercitu agminibus suis, non poterant, furorem omnem in eosdem {captivos} verterunt, frameis arundinibus, ferratis, cultrisque acutissimis gementes iugulando, vulnerando, equis toto impetu in fugam emissis pro terendo. Iacuit imbellis gradivo victima, cruore suo sine discretione sexus **et status foedata! Consper-**si cruore Polono aequae ac barbaro campi, alii crudeliter perempti, alii membris truncati, vix aliqui salvi. Ex strage hac campoque fatali, pueros, puellasque nobiles plebeis mixtos, mixtasque triginta duobus plaustis Leopolim advehi curavit Lubomirscius curaque magistratus uti orphanos commisit. Prostabat tenellum agmen foro publico, pueri et puella {puberes ac}⁸ impuberes, infantesque expositi misericordiam Christianam, nudato corpore inedia macilenti pulvere taboque squallidi, expectantes, donec illos easque cives inter se pro arbitrio eligendi, partirentur. Evenit simul ad hoc iniucundum spectaculum, et casus tragicus. Egregias forma aliquot puellas puerosque praestantes, quasi misericordia moti auferre, et sibi adscribere volebant civitatentes Judaei. Sed quia ab assistente praetoriana cohorte prohibebantur, famulos nobilis Łachodowski pretio, et precibus subordinarunt, ut eosdem quasi pro se tollerent, educandos vero Judaeis largirentur. Subodorarunt <fol. 26>[// 17v] dolos apellarum, praetoris milites (illo enim tempore adhuc magistratus Leopoliensis cohortes aliquot militum sumptu suo debite provisas pro civium civitatisque securitate fovebat) et iusto zelo accensi, appetriatos aggressores innocentium, qua voce, qua vi represserunt, Judaicam incusantes versutiam, fideique Christianae

.....
¹ [Acta capituli], fol. 350.

² Acta consularia anni 1621, feria 4 pridie festi Sancti Martini [10 XI].

³ Eadem, sabbato ante festum Sanctae Luciae Virgini Martyris proximo [11 XII] 1621.

⁴ Kobierzycki, [Historia], fol. 726.

⁵ Kobierzycki, [Historia], fol. 728.

⁶ [Seneca, Medea, 159].

⁷ Acta peculiaris civitatis Leopoliensis.

⁸ Ориг.: дали закреслено слово.

славний призвідник тріумфу короля Сигізмунда¹. Його голову, настромлену на палю, довго оглядав, глузуючи, плебс у Константинополі, допоки його дружина з роду Гербурта² за велику суму не викупила разом з тілом, що було поховане [згодом] у костелі в Жовкві (яку він за свого життя на свою честь заснував). Людська мудросте, яка ж ти облудна! Двома роками раніше міг перемогти Іскандера-пашу, але не схотів руйнувати підстав мирної угоди між поляками та турками (хоча підступність османів стільки разів ошукувала). Тоді під час нападів, що майже на його очах відбувалися, коли стільки тисяч нещасливо було захоплено людей, польської шляхти, Жолкевський відмовився від справедливого бажання свого війська про відплату татарам (відкидаючи підстави початку війни з османами за умовами договору). Тепер же, йдучи за незбагненою таємницею Божої справедливості, силою якої вже не друзі, а вороги подолали такого войовника, котрий пролив свою кров та своїх людей. Кожен з тих нещасних полонених, яких не пощадили тоді вороги, заслуговує на людську жалість.

Але про це значно детальніше оповідають автори-поляки тієї епохи. Мені достатньо погодитися з тим, що про цю поразку деякий час не знала Польща, а першою дізналася Русь. Дикі посланці, татари, зі своїм провідником Кантемиром³, переможцем Жолкевського, напали на неї, скориставшись попереднім успіхом, і жахливо винищили – вбивствами, грабунками, пожежами. Смутний Львів, споглянувши з усіх сторін на зблиски швидкого полум'я підпалених сіл, повідомив нещасливим пером усю Польщу про реальну поразку своїх військ. Поза Львів, аж до Лежайська, без будь-яких перешкод просунулися з вогнем та мечем люті татари, які тоді почувалися в повній безпеці від поляків, якнайменше передбачаючи якесь нещастя в щасливі для них часи. І не знаходилося нічого, що могло і було готовим стримати їхню силу. О, скільки крові пролито, скільки взято татарами бранців, як шляхти, так і нешляхетних! Якою ж є лютість варварів! Скільки трупів! Скільки похоронів! Скільки пожеж! Місто Львів стояло в озброєнні, мужньо противлячись прийшлим розбійникам, але втратило своє передмістя, спалене ворогом з тисячею двомастами будинками, храмами, монастирями католиків, русинів та вірмен. Урешті, окрім знищеного війська, воно у своїх мурах вберегло багатьох своїх мирян, як і духовних (які шукали безпечні місця – хто в торгових справах, хто в душпастирських) та інших, що мешкали в селах. Зі своїм архипастирем Прухницьким місто оплакало з публічними похованнями всіх мертвих у митрополічій церкві. Але до оголошення війни всьому королівству турком, згорділим тією перемогою, близький до лиха Львів виявився неготовим, здригнувшись від такої неспівмірної потуги! Архипастир і капітула шкодували про всі втрачені маєтки.

Рік 1621

Наступного 1621 року були звичним способом скликані каноніки на генеральну капітулу після другої великопісної Неділі пригадування⁴ [7 III]. Вони журилися про обезлюднення церковних маєтків, про спалені храми, осквернені вівтарі, знищені вогнем села, про поранених, полонених священників, своїх селян як у архієпископській, так і в капітульній юрисдикціях. Вони хотіли поправити змалілі прибутки церкви, особливо у спустошеному татарами селі Стриганці⁵, що мало численні фундації. Також була представлена, схвалена та внесена до актів тієї капітули трансація щодо фундації покійного превелебного Яна Замойського з Краківським університетом, започаткована в 1619 році Войцехом Белчинським, на той час прокуратором капітули.

¹ Йдеться про його перемогу над московськими військами під Клушином у 1610 р. та захоплення в полон царя Василя Шуйського.

² Жолкевський був одружений з Регіною з Гербуртів.

³ Кантемир (?–1637) – провідник Ногайської орди. Його загопи брали найактивнішу участь у боях під Цецорою, і саме ногайці вбили Станіслава Жолкевського.

⁴ Неділя пригадування (*Reminiscere*) – друга неділя Великого посту в римо-католицькій традиції.

⁵ Тепер село Львівської області.

exprobantes periculum. Et ecce subito nobilis Małynski, sororius Łahobuski [sic], famulatio suo stipatus cum sclopis manuariis mediam in turbam avolat, milites obiurgat, minas vimque adhibet, et mox tumultum plebis instaurat. Postquam vero quasi vindicaturus iniuriarum servorum cognati, vim vi repelli sentit, multosque suorum sese animantium iactu lapidum vulnerari, arma armis sclopis bombardas oppono videt, fugam arripit, tutius salutis suae praesidium. Advertit periclitantem de vita e fenestra prospiciens Dominicus Hepner, aetatis provectae consul, accurrit sine mora, trementem ad ostium domus suae Małynscium tecto excipit, a plebis accurrentis furore submovet. Verum reditus sibi Małynscius oblitus (verius ingratus) tanti beneficii, in servatorem suum iram evomit, bombardam in pectus torquet, perempturus dubio procul innocentem ni ignis (scelus ingratitudinis detestatus) in fomite ipso defecisset. Mox rumor occisi consulis ad aures tumultuantis plebis devenit, et in ultionem cruentam, multos accurrentes animavit, et nisi bonus consul e fenestra vivum se esse populo demonstrasset, iram vindicare mortem suam volentium lenivisset, suavique alloquio, ut domum redirent monuisset, multo sanguine diei ex illi occasione perfidae gentis, litatum fuisset.

Hi parvi motus in urbe, magnorum certaminum ad Chotimum indicia fuere. Iam etenim Carolus Chotkievicius multoties cum Osmano Turcarum imperatore ultra trecenta millia suorum, cum apparatu ingenti, tum et Dziambet Gereio Scytharum hano¹, supra centum millia multitudinis trahentibus victor conflixerat, iam princeps Vladislaus, Leopoli ob tormenta tardius advecta, peditatumque Germanicum lente nimis progredientem diutius subsistens castra subiit quanquam aeger. Iam Sigismundus rex cum expeditione generali², ex ordinum omnium consensu indicta Leopolim venerat, universamque nobilitatem primis <fol. 27>[// 18] diebus Octobris ad Leopolim consistere {praemonuerat}³. Et ecce adest inopinatus pacis initae feccialis e castris Andreas Szoldrscius! Non placuit regi prope diem cum valido exercitu moturo pactorum denuntiatio, deliberasseque prima fronte visus, quid nuntio in praesentia senatus responderet adstantis. Postea tamen ad metropolitanam ecclesiam proceribus, nobilibus cinctus, plebeis quoque accurrentibus processit, et Ambrosianum hymnum archipraesule Pruchniccio praecinente, debitam gratiarum actionem Domino Exercituum pro victoriis obtentis, paceque parta egit. Laeta tunc audivit Leopolis depressum fastum Ottomanorumque elusam potentiam, quam nuper timuit, moxque erecti in signum laetitiae publicae in urbe (illo tempore populosa et satis opulenta) triumphales apparatus, tanto gratiores, quanto in constructione praecedenti minus sperati. Gesta belli illius quoniam tot viri aegregii et praecipue Jacobus Sobieski Cracoviensis, Stanislaus Kobierzycki Gedanensis castellani, abunde et dulci calamo describere, mihi breviter memnisse sufficit, eo solum pro coronide triumphi adiecto, quod magnam Turcarum cladem, ultra sexaginta millia solo ferro caesorum (plures enim morbi auraque autumnalis absumpsit), mors ipsius Osmani imperatoris, multorumque dinastarum in ipsa sede Constantinopolitana oppressorum, notabiliorem reddidit, e Polonis vero in tot, tantisque conflictibus, vix aliquot ultra quadrigentos desiderati⁴. Ita certe non in multitudine exercitus victoria, sed de coelo fortitudo est.

Ex alia quoque causa ecclesia Leopoliensis gavisa est. Venerabilis pater Martinus Laterna, presbyter societatis Jesu, collegii Leopoliensis septem annorum inhabitator, ac totidem forte sacro labore praedicandi verbi Dei in metropolitana ecclesia perfunctus est. Primus ille cum patre Gasparo Nahaio ex gente Tartarorum Nachaioviensium orto (qui puer a Joanne comite in Tarnow generali exercitum in bello captus) in aulis magnatum educatus, Romae societatem

¹ Kobierzycki, [*Historia*], liber 10, fol. 753.

² Idem, fol. 787.

³ Ориг.: закреслено слово *mandaverat*.

⁴ Idem [Kobierzycki, *Historia*], liber 10, fol. 850.

Однак не помилялися ті, хто в такий неспокійний час волів суттєво допомогти церкві. Так, світський парох Кшиштоф Сікорський за своєю волею додав сьомого до існуючих віддавна шести мансіонаріїв при львівському храмі. Він визначив суму видеркафу¹, записану за правом патронагу львівським райцям. Невдовзі після цього тижня в костелі Пресвятої Діви Марії Сніжної на Краківському передмісті було фундовано три [посади] мансіонарія та четверта – пароха, з правом їхньої презенти, наданим тим же райцям.

Існувала того року небезпека, що виникла через зухвалість і напади татар. Коронний підчаший, польний гетьман Станіслав Любомирський² в останні дні травня виставив з найкращим наміром перші сторожі й обози перед подільським містечком Скалою, вишукуючи прохід для війська, що наближалось. І тут знову відомий Польщі лютий грабіжник Кантемир з численною татарською нечистою напав на Русь. Розсипавшись у великій кількості по полях, татари вогнем та мечем усе знищили. Розіслані загоны вчиняли розбої від Медики³ аж до Казімежа⁴, проте скоро були покарані за їхню нерозважну зухвалість, коли за наказом Любомирського енергійний сотник Шимон Копичинський разом із групою добірних вояків під містечком Мартиновом⁵ побив грабіжника, який безпечно собі повертався, обтяжений награвованим, змусив його до втечі, відрізавши швидким маневром, і завдав ворогові відчутної поразки. Так «фортуна допомагає мужнім, гнобить боягузів»⁶.

І все ж ця перемога відбулася не без загибелі наших людей, оскільки татари зі своїми загонами, розпорошеними польським військом, не могли втекти з полоненими, котрих зв'язали ременями й мотузками. Вони обернули все навіженство на тих бранців, яких під крики замордували, зривали очеретяними, залізними списами та гострими ножами, відпустивши при тому збуренні загнаних коней. Численні жертви мирних лежали у своїй крові, знищені без огляду на стать і стан! Поле було орошене одночасно польською й варварською кров'ю. Одні жакливо померли, іншим повідтинали члени, ледве хто вижив. Зібравши на цьому фатальному полі без різниці шляхетських і плебейських хлопців і дівчат, [Станіслав] Любомирський наказав відправити їх на тридцяти двох возах до Львова, де доручив магістратові опіку над ними як сиротами. На Ринкову площу вивели молодечу ватагу, хлопців і дівчат, повнолітніх і неповнолітніх, які очікували на християнське милосердя, з голим тілом, схудлих від голоду, забруднених пилюкою та гниллю, поки їх не розібрали міщани поміж себе за власним вибором. Це сталося одночасно з іншим неприємним видовищем та трагічною подією. Деяких гарних на вроду дівчат та хлопців хотіли прийняти до себе осілі у Львові євреї, ніби зворушені милосердям. Хоч їм це заборонили (з допомогою загоны охоронців ратуші), але євреї таки схилили на свій бік грошима і благаннями слуг шляхтича Лагодовського, що їх трактували як своїх, щедро винагороджуючи визначніших. Збагнули підступи прохачів ратушні охоронці (у той час львівський магістрат своїм коштом наймав декілька військових загонів для безпеки міста й міщан), справедливо, з великим запалом кинулися на оцінювачів невинних дітей, погамували їх словом та примусом, звинувативши в єврейському крутіїстві, усвідомлюючи небезпеку для християнської віри. І ось несподівано шляхтич Малинський, племінник Лагодовського, в оточенні своїх слуг з рушницями влетів у середину натовпу, вилаяв охоронців, застосував погрози та силу й зараз же викликав збурення в народі. А потім він відчув, що силу силою відбивають ті, які пізнали несправедливість його слуг, побачив, що багатьох його прихильників

¹ Видеркаф (*reemptio*) – кредитна угода, на підставі якої боржник передає кредиторів майно, зберігаючи за собою право його викупу у визначений термін за домовлену суму.

² Любомирський Станіслав (1583–1649) – великий коронний підчаший (1620–1628). Він тимчасово виконував обов'язки польного гетьмана за відсутності королівського надання, див.: Czapliński W. *Lubomirski Stanisław*, s. 43.

³ Медика (пол. *Medyka*) – тепер село в Польщі на кордоні з Україною.

⁴ Казімеж (пол. *Kazimierz*) – тепер район міста Кракова (Польща).

⁵ Сучасне село Новий Мартинів Івано-Франківської області.

⁶ Seneca, *Medea*, 159.

ingressus, theologus Romanus et egregius in vinea Domini operarius factus¹, multos senatores in Polonia et Russia ab haeresi ad <fol. 28>[// 18v] ecclesiam sermocinando reduxit, et in capella Sancti Stanislai in ecclesia cathedrali cum aliis patribus societatis quiescere dicitur, tum et Samuele Poremбно egregio cooperatore, procurante Sulikovio archipraesule, ordinatione Claudii Aquaviva generalis, ita et ipso Sixto V pontifice maximo volente, societatem Leopolim invexit anno 1590. Fuit pater Laterna Russiae popularis, in oppido Drohobycz natus, ad societatem Jesu anno 1570 admissus², Vilnae sacrae theologiae doctor factus, missionibus, confessionibus, assiduis concionibus, tam in villis, oppidis, urbibus Cracoviae, Vilnae, Branebergae, Grodeci, Leopoli, quam in castris regis Stephani, per annos tres celeberrimus extitit. Romam ab eodem rege Stephano missus, rem bene apud pontificem confecit³. Collegii fundamenta in fundo ab archipraesule Sulikovio, et capitulo donato primus iecit⁴, primusque facultatem in ecclesia metropolitana verbum Dei praedicandi a synodo obtinuit. Tandem anno 1598, cum rege Sigismundo (Leopoli maerente quae illum summopere amabat) in Sueciam perrexit. Ex eaque praeinfirmitate rediens in Poloniam eodem anno die 29 Septembris in mari Baltico ab excurrentibus Suecis interremptus una cum Polonis dum Catholicos in eadem navi captivos (ut probra et convitia multa, ob iisdem Suecis in sedem apostolicam, ac fidem Catholicorum temere ac malitiose proiecta reiicerent, nec illis assensum ullum praeberent, serio monebat), ac constantiam in fide hortabatur, vestibus nudatus multisque contumeliis affectus, ad extremum manibus conscissis levi cymbae impositus annum vitae 45um agens, profundo mari die 30 Septembris mersus est.

Et quia illum utpote ab haereticis odio fidei Catholica occisum⁵, iuventus collegii patrum societatis Jesu solenni plausu picturis expressis in scena publica, coronatum martyrem venerata est hoc anno, Pruchniccius quoque, cuius motu hic honor servo Dei exhibitus est, gravi sermone vitam ipsius publice post eandem scenam exortavit.

Quamquam mortem patris Laterna pretiosam apud Deum <fol. 29>[// 19] fuisse etiam relationes aliquot enarraverunt. Laurentius enim Bienczowski⁶, viae ipsius in Sueciam socius, anno 1602 a Tartaris Russiam involantibus crudeliter vinctus, et super foveam in longa trabe manibus pedibusque suspensus, dum die 27 Junii tacite orat, ut sibi sanctus aliquis Polonus in bello peremptus opem ferat, vidit subito albis quadrigis quasi per mare in esseda praeclara vectum, lumine circumfusum patrem Martinum. Qui ubi ad vinctum pervenit, facto cum illo colloquio utrum se noverit, tum quod illa gloriosa vectio significaret, praemium quod in coelo haberet edocto⁷, rogatus tandem ut se illa servitute eximeret a Laurentio, liberum a vinculis fecit, ea monitione data ut Cracoviae ac Romae sacra loca visitaret. Et subito nobilis ille in campis nostris Leopoliensibus milliaribus quinquaginta ab illo loco remotis, se constitisse immunem, loris ad pedes suos iacentibus obstupuit, imperata implevit factumque Romae sub iuramento recognovit, Jacobo Lauro permissione pontificis rem gestam in lamina anno Domini 1607 exarante. Nautis quoque 27 Septembris anno 1603 in mari Baltico periclitantibus apparuisse, tempestatem sedasse, nomen suum notificasse, ut vota facta coram imagine Czestochoviensi implerent, monuisse, virgines duas in religione suas anime fluctuantes, in proposito sacro confirmasse, in vita sua typis Schedelianis Cracoviae anno 1673 Polonice impressa idem pater

.....
¹ Pater Susliga societatis Jesu in *Vita Elisabetae Sieniawska*, capitulum 5.

² Annales collegii Leopoliensis patrum societatis Jesu.

³ Ориг.: далі рядок закреслено.

⁴ Synodus Sulikowii anno 1593, regula 23, quae incipit *Quoniam vero*.

⁵ Manuscripta collegii Leopoliensis patrum societatis Jesu.

⁶ Vide Guagninum Polonicum in descriptio Sueciae [Gwagnin, Kronika ziem zamorskich, s. 8], liber 6, pars 1, in fine.

⁷ Ex vita ipsius, prout infra.

поранили кинутим камінням, виставляють мушкети проти його рушниць, тому швидко вдався до втечі задля свого рятунку. Загрозу його життю зауважив з вікна передбачливий Домінік Гепнер, райця старшого віку. Він негайно вийшов, забрав під дах свого будинку тремтячого до кісток Малинського й позбувся розгніваного плебсу, що надходив. А коли повернувся додому, Малинський (з великої невдячності), забувши таке його добродійство, вибухнув гнівом на свого переховувача, спрямував мушкет у його груди (виявивши чорну невдячність). Сталося би, без сумніву, вбивство невинного, якби не забракло вогню в гнотовому замку. Швидко чутка про [начебто] вбитого райцю дійшла до плебейських вух, заохочуючи багатьох людей до лютої помсти, поки живий райця не показався народові з вікна. Погамовуючи гнів охочим відітнути за його смерть, він лагідною мовою напоумив їх повертатися додому. Чимало крові в той день через невірних євреїв могло бути пролито.

При незначному заворушенні в місті ширилися свідчення про великі битви під Хотином. Бо вже Кароль Хоткевич¹ багато разів переможно боровся з турецьким султаном Османом, що мав 30 тисяч своїх вояків з величезним озброєнням, а також татарським ханом Джамбетом Гераєм², який привів полчища в понад сто тисяч вояків. Натомість князь Владислав надто повільно, під впливом хвороби, обтяжений гарматами, з німецькою піхотою приволікся до Львова, заклавши обози. Вже й король Сигізмунд прибув до міста з посполитим рушенням, встановленим за згодою всіх станів, оголосив збір всієї шляхти до Львова в перших числах жовтня. І ось прийшов несподіваний посланець від обозів Анджей Шолдрський³ з пропозицією миру. Не сподобалося королю, що за день до того, як сильне військо мало рушити, надійшла мирна пропозиція, і він вирішив, що відповідь посланцеві за присутності зібраного сенату. Однак пізніше вийшов до митрополичого храму, де зібралися можновладці, лицарська шляхта, також плебеї, і під спів гімну св. Амбросія⁴ архипастирем Прухницьким подякував за ласки Богові Воїнств, за здобуті перемоги й започаткований мир. Тоді радісний Львів відчув глибоку погорду до оманливої сили турків, якої колись боявся. Незабаром на знак загальної радості в місті (на той час залюдненому й достатньо заможному) звели тріумфальні арки, настільки граційні, наскільки на це в будівництві можна сподіватися. Історію тієї війни так багато визначних мужів (а особливо краківський каштелян Якуб Собеський, гданський каштелян Станіслав Кобежицький) докладно і красномовно описали, що мені достатньо коротко згадати, додавши лише про остаточний тріумф, коли у великій катастрофі турки⁵ втратили понад шістдесят тисяч тільки порубаних (ще більше було померлих від хвороб осінньою порою). Смерть їхнього володаря Османа, багатьох можновладців у їхній столиці Константинополі повсюдно стала відома. А поляків у стількох битвах ледве понад 40 тисяч згублено. Отже, безумовно, перемога війська полягає не в кількості, а в силі небес.

З іншої причини також львівський костел мав утіху. Велебний отець Мартин Лятерна, священик Товариства Ісуса, що замешкував у львівській колегії сім років, плідно виконував свою працю, часто проповідуючи Боже слово у митрополичому храмі. Він був першим у Львові єзуїтом, разом з отцем Гаспаром Нагаєм⁶ (з татарського роду, народженим ногайцями і ще дитиною взятим у полон великим коронним гетьманом Яном Тарнавським⁷), що був вивчений при магнатському дворі, вступив у Римі в Товариство Ісуса, став

¹ Хоткевич (Ходкевич) Ян-Кароль (1560–1621) – військовий і політичний діяч Речі Посполитої, великий гетьман литовський.

² Джамбет Герай – кримський хан у 1610–1623, 1624 та 1628–1635 рр.

³ Шолдрський Анджей (бл. 1583 – 1650) – київський римо-католицький єпископ (1634–1635), секретар королеви Владислава.

⁴ Йдеться про відомий гімн «Te Deum laudamus / Тебе, Бога, хвалимо», написаний св. Амбросієм.

⁵ Мовиться про поразку турецького війська під Хотином у 1621 р.

⁶ Нагай (*Nagaj, Nahaius, Nehaj, Scyta, Tartarus*) Гаспар (бл. 1547 – 1613) – релігійний діяч, єзуїт, католик-конвертит з дитячого віку.

⁷ Тарнавський Ян – великий коронний гетьман (1527–1559), засновник міста Тернопіль.

Martinus perhibetur. Haec ad solatium et ecclesiae et urbis Leopoli carptim expressi, ut sciant quantum virum praedicatorum suum eumque primum ex societate Jesu (iam et Petrus Skarga canonicus concionator Leopoliensis, eandem societatem anno 1568 iniverat) habuerint nec frustra amaverint, vita enim piorum est norma aliorum. “Qui dum laudantur alii instruuntur”, ait Sanctus Isidorus in libro “De summo bono”.

Annus 1622

Ex vi pactorum Chocimensium securitatem Russiae fecit, annonae tamen inopiam, et quae homines multum comedere, semper esurire facit, malesuadam famem ex populationibus Scytharum, multitudine <fol. 30>[// 19v] exercituum causatam generavit, nihilominus capitulum multorum annorum retenta ex Jariczoviensibus inundationibus a Regina Zołkiewska vidua ducis perempti exercituum vindicavit¹.

Principio anni huius venit Leopolim Constantinus Vevelli ad regem Sigismundum, ab imperatore Turcarum legatus natione Italus, patria et ingenio, ut Kobierzyccius notat², Cretensis, foederis ad Chotimum percussi ex parte Osmani subditus artifex. Is multo Musulmanorum comitatu stipatus, praetorium consulare invisit, rarus et non omnino gratus hospes, pretioso Ottomanorum ornatu acsi scenico, quia antea a plerisque non viso, stubam consularem complevit. Post amicae dextrationis officia gravem querelam ratione acceptarum, et non solutarum mercium, ad aliquot centena asprorum Turcicorum millia ascendentium Strzeleccis (Krassowskii ad praesens dictis), civibus protunc Leopoliensibus, nationis Graecorum, intentavit, et iudicari causam in sui sophorumque orientis, barbas prolixas mulcentium, et cuncta Asiatica sagacitate scrutantium, quasi asseclarum iuris et iustitiae Polonae postulavit, praesentavit in eadem causa sua multorum regni senatorum compellatorias literas et ipsius regis Sigismundi mandatum ad praestandam sibi solutionem. Attentum forte fecerat regem ac senatum recens Turcarum modestia, iustitiam sibi ab officio competenti interim praestari simulantium, negatam, bello cuius initia causasque, querere tacite suspicabantur, ulcisci gestientium. Itaque ut sine mora (sicut legatus optaverat) praegnans malorum negotium hoc decideretur, ex consensu partium per deputatos cives Volfangum Szolc Wolfowic, Martinum Campianum, Paulum Hepner, Joannem Alnpek consules, Andream Toroszewicz, Alexandrum Galaretha causa haec tractabatur³, per quos brevi tempore compensatis mutuis praetensionibus ac impensis, decisa et instantanea solutione florenorum 24 800 grossorum 18 leonicis talaris parvi protunc aestimatis sopita legato administrari sibi exnunc iustitiam gaudente, et ideo petentibus humiliter civibus, reliquum pro generositate condonante.

Hoc eodem anno tandem diuturna fratrum de monte Carmelo <fol. 31>[// 20] conventuales dicatorum triumphavit patentia, denegatum enim aliquot per annos super constructione ecclesiae et monasterii, domibus, fundis civilibus coemendis consensum, certis tamen conditionibus et sine praeiudicio publicae defensionis a magistratu consulum obtinuerunt⁴. Consenserant quidem consules adhuc in anno 1618 feria secunda ante festum Sanctae Hedvigis Electae [15 X] super eadem constructione, quia tamen patres ad areas iuri civili subiectas sufficientem facultatem ad coemendum non habebant, expectare ampliores malebant. Cepit itaque collis suos in Leonis quoque Roxolani montibus abhinc in altum Carmelus erigere, qua regularis vitae observantia, qua devotione, qua peculiari civium in personas inclinatione adhaec usque tempora egregie sublimes, et simul aequalem futurorum in prosperis et adversis, una cum Leopoliensibus sortem ferre.

¹ Acta capituli, fol. 365.

² [Kobierzycki, *Historia*], fol. 727.

³ Acta consularia, feria 6 ante [sic] festum Sanctorum Fabiani et Sebastiani Martyrum proxima [21 I] 1622.

⁴ Acta consularia, feria 5 ante Sanctorum Simonis et Judae Apostolorum proxima anno [27 X] 1622.

католицьким теологом. Він виявився видатним працівником у Божому винограднику, на-вернув багатьох сенаторів у Польщі й Русі від ересі до Церкви через проповіді. Він заповів себе поховати в каплиці Св. Станіслава катедрального храму з іншими отцями Товариства. Був також із Самуелем Порембним, визначним співпрацівником, коли як стараннями архипастиря Суліковського¹, генерала ордену Клавдіо Аквавіві², так і з волі власне папи Сикста V в 1590 році покликали Товариство до Львова. Отець Лятерна мав популярність на Русі, народжений у місті Дрогобичі, вступив до Товариства в 1570 році, у Вільні здобув ступінь доктора теології, виконував місії, приймав сповіді, неустанно проповідував у селах, містечках, містах Кракові, Вільні, Браневі, Городку, Львові та й в обозах короля Стефана Баторія впродовж трьох років виявив славу проповідника. Був посланий до Рима тим же королем Стефаном, добре виконував доручення понтифіка. Фундаменти колегії першим заклав на ґрунті, дарованому архипастирем Суліковським і капітулою. Перший отримав дозвіл від собору на проповідування Божого слова у митрополічному храмі. Врешті 1598 року разом з королем Сигізмундом, зі смутком залишаючи Львів, який дуже любив, вирушив до Швеції. У тому ж році, 29 вересня, через хворобливий стан повертався в Польщу Балтійським морем, але був убитий напасниками-шведами разом з іншими поляками-католиками, захопленими на кораблі (сміливо відповідав, відкидаючи численні зневаги й лайки з боку тих шведів на адресу Апостольського престолу й католицької віри, висловлені зухвало та злостиво, – жодного схвалення шведи від нього не добилися, закликав також інших до стійкості у вірі). Він був оголений, зазнав численних принижень, наостанок з обрізаними руками його кинули на малий човен. 30 вересня, маючи сорок п'ять років життя, був утоплений у глибокому морі.

Оскільки він був убитий через ненависть єретиків до католицької віри, того року молодь колегії отців Товариства Ісуса вшанувала коронованого мученика урочистими усни-ми виступами на публічній сцені. Прухницький, маючи намір також засвідчити шану до слуги Божого, виголосив тоді сильну промову про його життя.

Справді була дорогоцінна смерть отця Лятерни у Бога – переповідали про кілька його посмертних об'явлень. Лаврентій Беньчовський³, його товариш по дорозі у Швецію, під час набігу в 1602 році був жорстоко схоплений татарами й підвішений за руки та ноги над урвищем на довгому стовбурі. Коли він 27 червня мовчки молився, щоб йому якийсь святий поляк, вбитий у війні, допомогу надав, несподівано побачив білу квадригу з кіньми, ніби отець Мартин, оточений сяйвом, їде по морю в яскравій кареті. Коли той наблизився до бранця, почав з ним розмову і спитав, чи він його знає? Далі той славний візник пояснив, що нагороду в об'явленому небі отримав. Урешті-решт Лаврентій попросив його з такої неволі звільнити, і він зняв з нього пута, давши таке напучення, щоб відвідав святі місця в Кракові та Римі. І несподівано цей шляхтич збентежився, бо перенісся в наші львівські поля, за 50 миль від того місця, звільнившись від мотуззя на своїх ногах. Він виконав дані йому накази, відвідав Рим, під присягою виклав цю історію на таблиці, що за дозволом понтифіка Джакомо Лауро⁴ вигравірував року Божого 1607. Також 27 вересня 1603 року моряки, які перебували в небезпеці на Балтійському морі, заспокоїли бурю, прикликавши його ім'я, як це зробили вголос перед образом Ченстоховської Богоматері дві черниці, котрі, відчувши релігійне занепокоєння в душі, все ж утвердилися у святому намірі. Про це згадується у життєписі отця Мартина, надрукованому в 1673 році⁵ польською мовою Шеделем⁶ у Кракові. Це мовиться для похвали і церкви, і окремо міста Львова, де

¹ Суліковський (Соліковський) Ян Димитр – львівський римо-католицький архієпископ (1583–1603).

² Аквавівіа Клавдіо – генерал ордену єзуїтів (1581–1615).

³ Беньчовський Лаврентій – шляхтич з Поділля, див.: Gwagnin A. Kronika ziem zamorskich, s. 8.

⁴ Лауро Джакомо – італійський митець (?–1650).

⁵ Йдеться про видання: [Tłuczynski M.] *Żywot świętobliwej pamięci*.

⁶ Шедель Кшиштоф – краківський друкар (?–1653). У 1673 р., коли вийшла книжка про Мартина Лятерну, друкарню Шеделя керували його спадкоємці.

Quamquam fratres Carmelitae conventuales adhuc in anno 1444 temporibus Vladislai Poloniae et Hungariae regis ecclesiam et monasterium ad Leopolim in loco proximo (ubi nunc templum seu capella Ruthenorum *Blachowiszczenie* dictum constitit), {habuisse creduntur, prout et acta civitatis Leopoliensis peculiaria annotatum habent, quod anno 1443 Joannes de Czyzow, castellanus Cracoviensis, prorex Poloniae, duobus sacerdotibus Beatae Mariae Virginis de monte Carmelo in suburbio versus Haliciam sacellum sub nomine Divi Leonardi construxit}¹. Sed illud suum coenobium, urbemque Leopolim sive pestilentia, qua omnes sublatis esse scribuntur, sive crebris incursionibus Scytharum impediti, sive egestate exustas aediculas reaedificari non permittente deseruerunt. Locumque suum pristinum vix post septuaginta ultra centum annos, et quidem non sine difficultate recuperarunt. Et quia ab anno 1616 ob causam litemque sibi a civitate ac ordinibus mendicantium {intentatam} ecclesiam, fixumque sibi domicilium construere non valebant, sed protectione archipraesulis Pruchniccii et de ipsius licentia in domo Alberti Makuch in modum sacelli, erecta, sacra agebant, resque suas pro impensis futuris usque ad annum currentem 1622 sensim augebant, pecuniam colligebant.

Eodem anno societas Jesu, ut in aliis terrarum partibus, ita et in civitate Leopoliensi ex canonisatione Sanctorum patrum suorum Ignatii Loiolae fundatoris, Francisci Xaverii Indiarum Apostoli cum aliis Sanctis Isidoro Agricola, Philippo Nerio congregationis fundatore, Theresia Virgine, Carmelita[na]rum discalceatarum <fol. 32>[// 20v] institutrice, a Gregorio XV Catholicae ecclesiae episcopo in sanctorum numerum relatorum triumphali plausu laetata est². Laetitiam hanc auxit et religiosorum et magnorum virorum, et ipsius archipraesulis Pruchniccii labora duo effigie Sancti Ignacii et Xaverii insignata in longis latisque carbasis, et statuas geminas reliquias eorundem in pectore gestantes, pompamque actus huius sollemnissimi cum toto clero per quadrum civitatis pontificaliter instaurantis praesentia.

Annus 1623

Capitulum Martiale, iuxta statuta sua agentes canonici, pro bono ecclesiae laboraverunt. Calices duos quamquam in usus ecclesiarum certarum acceptos brevi et tertium recepturi, ab archipraesule Pruchniccio recuperarunt³. Pellionibus pro erigendo sepulchro ac capella eorundem, salva pensione a funeralibus ecclesiae praestanda consensum et privilegium dederunt⁴. Cum patribus societatis [Jesu] ratione contraventionis, submissioni sua in puncto non docendae iuventutis prima principia grammaticae, haec enim scholae metropolitanae (quae ante illos academicis professoribus laborantibus bene suo officio fungebatur, certa transactione cum capitulo inita reliquerant) adscitis consulibus serio tractarunt. Retenta foundationis Kurovitae sacerdotis pro vestimentis mendicantium in praetorio consulari manentis⁵, tum et balneum ipsis quavis septimana praestandum vindicaverunt. De venditione villae Skniłowek, rationibus proventuum hospitalium reddendis, de monte pietatis, de solutione ministrorum ecclesiae tum et de aliis multis cum consulibus tractaverunt.

Sed et Ruthena natio rem insolitam hactenus in civitate ausa⁶. Mortuus quidam civis erat de numero schismaticorum, corpus itaque eius extra civitatem tumulo in capella eorum condendum⁷ praecedentibus cum cereis urbanis et suburbanis binis et binis hominibus sequentibus, his pro more suo ornatis poponibus cum thuribulis publice per urbem deferabatur. Quod quia

¹ Ex eodem actu, ut supra, et manuscripta patrum conventus Leopoliensis.

² Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

³ Acta capituli, fol. 371.

⁴ [Acta capituli], fol. 376.

⁵ [Acta capituli], fol. 380 et sequenter.

⁶ Acta consularia, feria 2 postridie dominicae Quinquagesima anno [27 II] 1623.

⁷ Ориг.: *condendum*.

знали, яких мали мужів, зокрема свого проповідника та першого з Товариства Ісуса (вже Пйотр Скарга¹, львівський канонік, проповідник, вступив до того Товариства у 1568 році. Їх не вшановували марно, бо жителіси блаженних є прикладом для інших. «Коли когось хвалять, інші навчаються», – сказав св. Ісидор у першій книжці «De summo bono»²).

Рік 1622

За умовами Хотинського перемир'я безпека Русі була гарантована, однак через нестачу збіжжя пішли лиховісні чутки про голод через попередні спустошення татарів, численність польських військ, бо коли люди масово споживають, це завжди спричиняє голод. Капітула все ж повернула заборгованість за багато років з маєтків у Яричеві³ від Регіни Жолкевської, вдови загиблого великого коронного гетьмана.

На початку того року прибув до Львова, до короля Сигізмунда, Костянтин Вевеллі, посланець від турецького султана, за нацією італієць⁴, за батьківщиною та розумом – з Криту, як зазначає Кобежицький – щоб розбити Хотинське перемир'я, слухняний виконавець [султана] Османа. В оточенні свити з мусульман зайшов у рагушу до райців, рідкісний, не цілком вдячний гість, одягнений, наче в театрі, у дорогі турецькі шати, що їх більшість із тих, хто заповнив расцьку світлицю, і не бачили. Після належного виконання обов'язків він вніс важку скаргу проти Стрілецьких (яких тепер називають Красовськими), на той час львівських міщан, греків за походженням⁵, про отримання й несплату товарів на суму кількохсот турецьких аспрів⁶. І щоб відсудити їх, вдався до своїх східних мудреців, що причаровують великими бородами та вивчають справи з азійською неквапливою хитрістю, ніби прихильники польського права і справедливості. Він представив у цій справі випрошені у багатьох сенаторів королівства листи й мандат самого короля Сигізмунда із зобов'язанням сплати. Покинувши турецьку скромність, він зробив короля та сенат співниками, відкидаючи справедливість їхнього належного [міського] уряду, натомість вдаючись до вигадок. При пошуку початку і причин конфлікту мовчки підозрювалися ті, хто прагнув помститися. Отож без зволікань (чого прагнув посол, сповнений злих думок) за дозволом сторін справа обговорювалася через делегованих міщан, Вольфганга Шольца-Вольфовича, Мартина Кампіана, Павла Гепнера, Яна Альнпека, райців⁷, Анджея Торосевича, Олександра Галярету. За короткий час вони залагодили взаємні претензії й витрати при остаточній та негайній сплаті 24 800 злотих 18 грошів, тоді оцінених у левкових талерах, заспокоюючи посла, котрий задовольнився встановленою справедливістю й задля шляхетності дарував міщанам решту [боргу], про що вони уклінно просили.

Цього року нарешті довготривала терпелівість братів-законників з гори Кармело⁸ була винагороджена, бо декілька років їм заборонялося будівництво храму та монастиря, а тепер вони отримали дозвіл від магістрату на викуп міських будинків, ґрунтів, однак з певними умовами, у т. ч. й непорушення загальної оборони міста. Власне, райці погодилися ще в понеділок перед святом Св. Ядвіги обраниці, [15 X] 1618 року, на це будівництво. Але тоді отці, не маючи можливості викупити ділянки, підлегли міському праву, чекали

¹ Скарга Пйотр – польський релігійний та суспільний діяч (1536–1612).

² Ісидор Севільський (бл. 560 – 636) – святий Католицької церкви, архієпископ Севільї у вестготській Іспанії. Автор цитує його працю: Isidorus. *De summo bono libri tres*.

³ Яричів – тепер село Львівської області.

⁴ Вевеллі Костянтин – насправді грек за національністю, див.: Лильо І. *Греки*, с. 246–250.

⁵ Брати Стрілецькі – купці та очільники Львівського Успенського братства в першій половині XVII ст. Насправді вони були українського, а не грецького походження. До грецької родини Красовських, що з'явилися у Львові в другій половині XVII ст., не мали жодного стосунку.

⁶ Аспр (акче) – турецька срібна монета; у 1627 р. становив 0,7 польського гроша.

⁷ Див. списки львівських райців за 1622 р.: Kapral M. *Urządnicy*, s. 123.

⁸ Гірська гряда в Ізраїлі.

ecclesiastici nostri in concionibus utpote contra praxim solitam et decreta regum: 1mo Stephani regis de data Niepołomiciis feria 6 ante dominicam Cantate anno [3 V] 1577, 2do eiusdem regis de data Leopoli sabbatho ante festum Sancti Joannis anno [21 VI] 1578, et aliorum publicas sepulturas schismaticis vetantia, factum {fuisse exaggerabant}¹, hetaeriarcae civilis confraternitatis eorum, a consulibus ratione contraventionis, carcere et poena sexaginta marcarum puniti, didicerunt iustitiam moniti, et non temnere leges, talia schismaticis prohibentes.

{Sed in Lituania in civitate Witebsko multo maiora ausi sunt, dum sanctum virum Josaphatum, archiepiscopum Polocensem, unionem ecclesiae Romanae professum, crudeliter occidere non sint veriti. Cuius vitam ad decursum anni 1655 folia huius 354 et sequenter ob tardius habitam informationem describo}.

<fol. 33>[// 21] Bene hac aetate res suas agebat Leopoldis, donec mensuram peccatis impleat, flagellumque ultricis iracundiae divinae provocaret². Venit hic annus puniendo populo ab alto destinatus, quo vindex Omnipotentis iustitia, hominibus improbis iam parcere nolebat, quinimo tarditatem poenae gravitate supplicii compensavit. Etenim improvise emissum caelitus voracis flammae incendium quatuor millia domorum, eis et ultra civitatem in suburbio Krakowskie dicto, una cum ecclesiis titularum Beatae Virginis Mariae, Sanctorum Omnium cum monialium monasterio et Divi Joannis parva capella in iurisdictione capitulari ab antiquissimo tempore e muro solide stricta omnibusque templis, monasteriis, hospitalibus Catholicorum, Armenorum, Ruthenorum, Judaeorumque infidelium synagogis (iure merito huic rogo accedentibus) absumpsit in cineres favillasque, tot opera manu humanarum brevi tempore, tristi spectaculo non sine clade hominum redeit. {Huius incendii tempore visus fuerat a quibusdam super portam (quae Cracoviensem dicitur) Beatus Stanislaus Kostka in aere lumine circumfusus, in habitu suae societatis orans, ab aliis globos flammaram contra civitatem volantium veste sua retundens seu reiiciens, ut dicitur in libello beatificationis ipsius cui titulus “Relacya cudow niektorych błogosławionego Stanisława Kostki” praevia approbatione Cracoviae anno 1630 impresso, fol. 35}.

Serpebat adhuc ab anno retroacto ad hunc quoque per Russiam saeva fames, quae sterilitate anni accedente in vulgus urbemque Leopoldim saevius debacchata, plurimos mortalium ad inusitata, quinimo absurda quoque obsonia³, miserandum in modum, ieiuno ore, latrante stomacho adegit, ad vorandos canes, feles, mures induxit, nec inedia vivorum, nec cadaveribus mortuorum satiata, quid tandem macilento et praegnanti malorum utero, parturire in terris potuit? Nisi mortem publicam id est, pestem omnibus hominibus luctuosam. Habebat tunc proconsulatum civitatis Bartholomaeus Uberowicz (quam supra memini) curam infirmantium seu iam contagione pestifera infectorum, dum ceteri recusant, vel <fol. 34>[// 21v] mortem a tergo, a fronte, et latere persequentem fugiunt, suscepit Martinus Novicampianus consul, medicus. Ultra decem millia hominum in sola civitate, suburbiis non computantis, tristibus exequiis funerique lugubri sine fletu siccisque genis uno hoc libitinae ictu data sunt.

Non aliud tanti mali remedium consules rati, nisi sanctorum urbis suae tutelarium praesidium⁴. Ad quorum preces una cum populo superstite suppliciter recurrentes, altare Divo Rocho contra luem pestiferam praesentissimo patrono, ut in coelis divinam iustitiam placaret, in ecclesia metropolitana voto solenni actis consularibus signato, erecturos sese obligarunt, et quotannis tempora in perpetua votivum missae sacrificium die natalis eiusdem sancti ante ipsius altare a se erigendum sollemniter procuratores cum succedaneis suis religiose sponderunt. Et

.....
¹ Ориг.: закреслено слово *erat*.

² Memoriale civitatis feria 3 ante festum Sancti Bartholomei [22 VIII 1623] proxima.

³ Ориг.: *opsonia*.

⁴ Acta consularia, feria 2 in vigilia Assumptionis Beatae Virginis Mariae anno [14 VIII] 1623.

на кращий варіант. Отже, кармеліти заклали свої вершини, щоб угору прямувати, у горах Лева, тобто роксоланських, дотримуючись чернечого трибу життя й побожності, особливо [опікуючись] наверненням міщан, котрі у своїх особах надзвичайно досконалі, та водночас, щоб нести одну долю разом з львів'янами в майбутньому – щасливу і навпаки.

Загалом вважається, що брати-законники кармеліти ще в 1444 році, за часів Владислава¹, короля Польщі й Угорщини, мали церкву й монастир у Львові приблизно на тому місці, де тепер руський храм чи каплиця Благовіщення стоїть. Особливі акти міста Львова занотовують, що в 1443 році Ян з Чижева, краківський каштелян, віцекороль Польщі, звів каплицю під титулом Св. Леонарда на передмісті, що вело до Галича, із двома священниками Пречистої Діви Марії з гори Кармело. Але цей монастир вони залишили і місто Львів не дозволило його відбудувати (чи через пошесть, коли вони всі, як пишуть, упокоїлися, чи через часті набіги татар, чи через убозтво спалених будівель). Своє попереднє місце не без труднощів вони повернули аж майже після ста сімдесяти років. Від 1616 року через судову справу й суперечку з містом та орденами вбогих² вони не хотіли зводити задуманий храм і стали помешкання для себе, тож під опікою архипастира Прухницького та за дозволом Войцеха Макуха в його будинку на взірць каплиці облаштували святиню. І збільшували своє майно, збираючи гроші для майбутніх витрат аж до 1622 року.

Того року в Товаристві Ісуса, як в інших краях, так і в місті Львові, була радість через канонізацію їхніх святих отців: засновника Ігнація Лойоли³, «апостола індійців» Франциска Ксав'єра⁴, разом з іншими святими – Ісидором Орачем⁵, Філіпо Нері⁶, засновником конгрегації, Терезою, дівою⁷, засновницею босих кармеліток, тріумфально зачислених папою Григорієм XV⁸ до [лику] святих на підставі численних свідчень. Ця радість примножилася, коли і законники, і багато мужів, і архипастир Прухницький презентували урочисто, з процесією з усім клиром по кварталах міста, підготовлені дві хоругви, оздоблені образами святих Ігнація та Ксав'єра на довгих і широких полотнах, та дві статуї, що містили в собі на грудях їхні моці.

Рік 1623

На березневій капітулі каноніки, діючи відповідно до свого статуту, працювали на добро Церкви. Два потири, що їх деякі костели позичили для використання, а недавно і третій повернули назад від архипастира Прухницького. Також дали кушнірам дозвіл та привілей на встановлення їхньої крипти й каплиці зі збереженням сплати від похоронів на користь Церкви. [Каноніки] вели серйозні розмови за присутності райців з отцями Товариства Ісуса щодо їхнього зобов'язання не навчати молодь у першому класі граматики, що викладається в митрополичій школі (перед цим добре свій обов'язок виконували їхні академічні професори, дотримуючись початкових домовленостей з капітулою). Вони претендували на повернення боргів перед фундацією священника Куровіти, на одяг для жебраків, що залишався у міській ратуші, також на те, щоб їм щотижня надавалася можливість користуватися лазнею. [Каноніки] домовлялися з райцями про продаж села Скнилівок, про повернення боргів зі шпитальних прибутків, про побожний банк⁹, про платню духовенству церкви та в інших справах.

¹ Владислав III Варненчик – король Польщі (1434–1444) та Угорщини (1440–1444).

² До орденів убогих (жебраків) належали домініканці, францисканці, августинці та кармеліти.

³ Лойола Ігнацій (1491–1556) – святий Католицької церкви, засновник ордену єзуїтів.

⁴ Ксав'єр Франциск (1506–1552) – святий Католицької церкви, співзасновник ордену єзуїтів.

⁵ Ісидор Орач (Мадридський) (1079–1130) – святий Католицької церкви.

⁶ Нері Філіпо (1515–1595) – святий Католицької церкви.

⁷ Тереза Авільська (1515–1582) – свята Католицької церкви.

⁸ Григорій XV – папа римський (1621–1623).

⁹ Побожний банк (*mons pietatis*) – церковна інституція, що давала позики під заставу коштовностей і нерухомого майна, див.: Janusz B. “*Mons pius*”.

erexit postea, quam vovit divo memoriam civitas, opera sumptuque¹ chirurgorum diagraphice expositam, ut hoc monumento sacrato fame, peste, igne, uno eodemque anno purgata Leopoli, Sanctissimo Altissimi nomini pro paterna correptione gratias immortales haberet, eadem semper cum seris nepotibus suis habitura.

Fuerat iam ad incitas redacta civitas, quia inter incendia et crebra civium funera², omnes proventus civitatis cessare, vel dispendio saltem decrescere debebant, pecunia in civili promptuario pro subsidio infirmantium vel mortuorum inferiis deficiente. Consultatum ergo in praetorio per ordines, civesque inter mortuos superstites, quomodo necessitatibus publicis³, suadente, charitate paupertate vetante, <fol. 35>[// 22] succuri posset? Ad hanc arduam quaestionem cunctos mutum tenebat silentium dumque in angustiis publicis nullus loquuntur, Martinus Novicampianus consul, summam florenorum mille octuaginta octo, in usus communes pro hac urgente necessitate convertendam de proprio sine ullo onere bonorum civilium ultro offert, plura se numeraturum pollicitus, si necessitas postulaverit. O virum vere Martinum! Qui tot indigentes liberalitate sua, quasi veste contexit, nec viventes vivere sine auxilio, nec morientes sine obsequio decedere passus est. Quamquam et civitas redeunte aura salubriori, gratam se huius munificentiae exhibuit, per dimissionem spontaneam villae Skniłówek, nisi quod haec ipsa ex bono opere orta gratitudo, in turpem vecordiam transierit, multorum iurgiorum fomes incendiarius existens, ut inferius patebit⁴, ita nimirum “omnia mala ex bonis initiis orta sunt”⁵.

Necessitatem hoc anno moriendi vitare non poterant, etiam viri religiosi clausura sacratori muniti. Multi enim illorum eadem pestifera infectione correpti vitam mortalem in immortalem commutaverunt. Nec clerus noster, dum forte administrationi sacramentorum circa morientes invigilat, ab inguenibus et bubonum tabe immunis, nec ex integro sospes fuit, plerique etenim ex clero quoque decesserunt hac lue.

Patres quoque Carmelitae calceati quamquam in hac civitate adhuc hospitantes, quasi recens indultum civitatis⁶, morte et sanguine suorum mereri vellent, adversa ipsius pati non recusarunt. Sexdecem enim praecipui ex ipsis hac falce libitime in novo Leopoliensi conventu ceciderunt, cum et anno 1620 ad Cecoram exercitum Żółkiewii ex obedientia secuti, aliquot eorum hostili ferro concidissent, inter quos pater Dionisius Costensis speciali patientiae laureola enituit, a Tartaris vivus in partes dissectus. Ita Carmelus in montibus Leonis et florere simul, simul et sanguine suorum rubere cepit, ut pulchrius meritis in urbe hac emereret.

<fol. 36>[// 22v] Inter haec mala turbabat cives ac populum, et cursus monetae⁷, qui iam ultra pretium lege regni praescriptum pedetentim ascenderat. Anno etenim hoc lupinus vulgo aureus nummus, florenis sex, talerus Holandicus florenis quatuor, leonicus florenis tribus solvebatur. Iam vero iuxta constitutionem regni anno 1620 latam⁸, aureus ad florenos quatuor, talerus Holandicus ad florenos duos, grossos 15 taxati sunt. Voce itaque clamorosa praeconis ad eundem valorem, a quo inter calamitates temporum desciverat, auri, argentiue aestimatio reducta est.

Eodem anno 1623 die 23 Maii⁹ archipraesul Pruchniccius ecclesiam praeposituralem in oppido Żółkiew, insigni pietate Stanislai Żółkiewski, regni cancellarii, ducis exercituum supremi ac Reginae de Fulsztyn consortis illius, munifice {erectam ac} dotatam in honorem Dei,

¹ Vide annum 1632.

² Eadem [acta consularia], sabbatho post festum Assumptionis proximo [19 VIII] 1623.

³ Ориг.: дали два слова закреплено *deficiente pecunia*.

⁴ Vide de eodem annos 1624, 1630.

⁵ [Sallustius, *Bellum Catalinarium*, p. 156].

⁶ Manuscripta eorundem patrum conventus Leopoliensis.

⁷ Acta capituli, fol. 371 et 375.

⁸ Acta consulum, ex praecustodio Massari, feria 4 ante dominica Ramispalmarum anno [5 IV] 1623.

⁹ Ex inscriptio monumenti in eadem ecclesia Żółkiew.

Руська нація, своєю чергою, наважилася на річ, досі в місті незвичну. Коли помер хтось із міщан з числа схизматиків, його тіло провели процесією поза місто для поховання в їхній каплиці, йдучи зі свічками по двос, міщани й передміщани. Вони зі священниками, що були вдягнені в шати за їхнім звичаєм, із кадильницями публічно пройшлися по місту. Тож наші духовні у проповідях різко заявили, що це сталося проти непорушної практики й королівських декретів: першого, короля Стефана, датованого в Неполомицях у п'ятницю перед неділею «Співаймо / Cantate»¹ [3 V] 1577 року, другого, того ж короля, датованого у Львові в суботу перед святом Св. Івана [21 VI] 1578 року², та інших документів із заборною публічних похоронів схизматиків. Сретичні винуватці з їхнього міського братства за таке порушення були покарані райцями ув'язненням і штрафом у шістдесят гривень. Їх застерegli, щоб надалі дотримувалися справедливості й не легковажили законів, за якими таке заборонено робити схизматикам.

Але в Литві³, у місті Вітебську наважилися на значно більше, коли святого мужа, положового архієпископа Йосафата, що визнавав унію з Католицькою церквою, жорстоко без вагання вбили. Про його життєпис пишу під 1655 роком (на сторінці 354 цього рукопису і далі), пізніше отримавши про це інформацію.

У Львова свого часу справи йшли добре, поки не наповнилася міра гріха та не спричинила кару помсти Божого гніву. Прийшов цей рік з покаранням народу з висот, де панує справедливість Всемогутнього, вже не бажаючи щадити безчесних людей, і навіть молитва винагороджувалася тільки спізненням покарання. Бо несподівано виникла пожежа з небесної блискавки, яка знищила до попелу та вуглинок чотири тисячі будинків⁴, тих, що були поза містом, на Краківському передмісті, разом з церквами під титулами Пресвятої Діви Марії Сніжної, Всіх святих, з кляштором черниць, малою каплицею Св. Івана Хрестителя в юрисдикції капітули з давніх часів, розташованою при самому мурі, з усіма храмами, монастирями, шпиталями католиків, вірмен, русинів, синагогами невірних євреїв (молюся, щоб цілком слушно постраждалих). Стільки праці людських рук за коротку мить перетворилося на жалогідне видовище людського нещастя. Під час цієї пожежі можна було спостерігати будь-кому блаженного Станіслава Костку в повітрі, оточеного саявом, над брамою, яку звать Краківською. Він молився, одягнений у шати свого Товариства Ісуса, і своїми шатами погамовував летючі спалахи полум'я, що летіли на людей, чи віддаляв їх від міста. Про це написано у книжечці його беатифікації під назвою «Relacya cudow niektorych błogosławionego Stanisława Kostki», надрукованої за попереднім схваленням у Кракові 1630 року (сторінка 35)⁵.

Ширився тоді, з попереднього року, по Русі сильний голод, що ще лютіше шаленів через неврожай наступного року, згубний для міської бідноти та міста Львова, найбільше через незвичну й навіть абсурдну їжу, що призводила до смерті. Це була кончина, гідна жалю, коли голос голоднечі примушував набивати шлунок, пожираючи собак, котів, мишей. І ніщо для нього не було достатнім: ні голодування живих, ні трупи мертвих, аби лиш вдовольнити зголоднілу й жадаючу утробу. Що тоді могло з'явитися на наших землях? Тільки загальна смерть, тобто безвідрадна пошесть для всіх людей. Тоді бурмістром у місті був Бартоломей Уберович (якого згадую вище), й опіку над слабкими чи тими, хто вже інфікувався заразою, перейняв райця та медик Мартин Новокампан⁶, тоді як решта відмовлялися, втікаючи від смерті, що оточувала ззаду, спереду і збоку. За одним ударом смерті (*libitinae*) відбулося понад десять тисяч печальних похоронів,

¹ Неділя «Співаймо / Cantate» – четверта неділя після Великодня у римо-католицькій традиції.

² Публікацію декрету 1578 р. з перекладом див.: *Привілеї національних громад*, с. 54–56.

³ Автор має на увазі територію Великого князівства Литовського.

⁴ Число завищене, адже в усьому Львові було тільки трохи більше 1 200 будинків (Капраль М. *Національні громади*, с. 253, 335–337, 339).

⁵ Див. це видання: [Oborski M.] *Relacya abo krotkie opisanie cudow*.

⁶ Кампан (Новокампан) Мартин – львівський райця (1613–1629).

Coelorum Reginae, Sanctorum Martyrum Laurentii et Stanislai, adhibitis solitis indulgentiis, solenniter consecravit.

Annus 1624

Anno 1624¹ postquam cessavit ira coeli, quievitque missa ab alto super mortale genus quassatio, canonici capitulares suum Martiale capitulum celebraverunt, in eoque ecclesiam Sancti Joannis in iurisdictione sua, vehementi incendio anni praecedentis foedatam, et post reparationem a Joanne Baranowski in anno 1618 iterum ruinatam, denuo restaurandam decreverunt². Et quia sublatis domorum, aedificiis limites censitarum ignis controversos fecit, privilegium ac iurium productionem capitulum omnibus censitis iniunxit.

Agebat iam hunc decimum archiepiscopatus sui annum Pruchniccius, quando aetate in senium molle urgente, inter multa temporum illorum incommoda bellum civile expertus est³. Pudet dicere, cogente tamen conscientia veri dicendum est, quam graviter Leopoli urbs semper Catholica, ab aevo observantia sacrorum, et devotione conspicua non contra pastorem solum suum Pruchniccium pro iustitia ex praescripto canonum zelantem, sed et contra matrem nostrum omnium ecclesiam, Deumque testem oculatum, poenae <fol. 37>[// 23] recentis oblita deliquerit, arduum et diuturnum litigium de re modica et iuri et iustitiae importuna fecerit. Antequam tamen factum edisseram causas ipsius, fidem actorum consistorii secutus strictim ennarabo.

Hospitale pauperum Sancti Spiritus in civitate Leopoliensi situm, villas Malechow et Skniłowek, censusque varios pro sustentatione indigentium, dotis titulo habens, in cura magistratus consularis ab ipsa sui erectione extitit. Quia vero sacra Tridentina synodus novissime illo tempore celebrata sessione 22, capitibus 8 et 9, districte mandat, ut hospitalium administratores episcopo loci ex proventibus perceptis, quotannis reddant rationes, illiusque synodi canones orbis totius reverentia approbati in regno Poloniae urbeque Leopoliensi devote acceptati erant. Joannes Zamoiski, immediatus antecessor Pruchniccii, in executionem hocce decretum sat pium et prudens deduxit, provisos hospitalis huius pro illo tempore exitentes ad reddendas sibi rationes administrationis suae vocavit, registra perceptarum et expensarum coram se et deputatis suis producta, vidit, legit, approbavit, et manu sua subscripta, denuo iisdem provisoribus continuanda reliquit, insuper submissionem de reddenda in futurum ratione sibi et suis successoribus ab iisdem oeconomis sponte et libere factam recepit.

Post decursum aliquot annorum successor Zamoiscii Pruchniccius iusta et rationabili causa suadente in fundamento eiusdem concilii Tridentini, hoc idem sibi praestari ab eiusdem hospitalis curatoribus optabat et ideo per capitulum multoties consulare officium (ex cuius medio certae personae ad hoc munus obeundum ex turno deputantur) requisiverat, ut super pane pauperum, per provisos administrato, competentem haberet informationem, prout patet in actis capituli {in anno 1619, fol. 298 et} in anno 1620, fol. 326 et sequentibus. Nec consules quidem detrectabant, ut elicitur ex iisdem actis capitularibus in anno 1621, fol. 341, in anno 1622, fol. 364, 372 et fol. 382. Quia tamen hoc, quod promittebant, differebant, et ultra decem annorum decursum protraxerant, nec privatis requisitionibus parere curabant, demandaverat, hocce <fol. 38>[// 23v] negotium Pruchniccius Thomae Pirawski, decano episcopo Nicopoliensi suffraganeo, Josepho Przechowski praeposito, Joanni Baranowski archidiaconi suis Leopoliensibus, qui brevioram viam per processum iuris rati monitorium contra renitentes provisos extradi, sub nomine delegantis sui archiepiscopi, mandaverunt.

Comparuerunt quidem in primo termino provisos Erasmus Sixtus, medicus villaeque Malechow tenentarius, Melchior Wolphowic, Hieronymus Waidolt consules, Jacobus Scholc,

¹ Acta consistorii Leopoliensis anno 1624.

² Acta capituli, fol. 332 et 397.

³ Acta consistorii Leopoliensis anno 1624, a fol. 36 ad fol. 67.

смутних погребів людей в одному місті, не рахуючи передмістя, без плачу та схилиння колін [на могилах].

На таке зло райці не мали сильних ліків, тільки заступництво святих опікунів цього міста. До них і звернулися покірно з молитвами разом із присутнім народом. Райці зобов'язалися спорудити у митрополичому храмі проти заразної пошесті вівтар Св. Роха¹, найсильнішого патрона, котрий заслужив на небесах божественну справедливість. Вони богобоязно запевнили й за своїх наступників, що постійно, кожного року, урочисто перед новозведеним вівтарем відбуватиметься служба Божа з наміренням (*votiva missa*) в день народження цього святого. І пізніше, як зобов'язалося місто в пам'ять святого, було споруджено вівтар працею та зусиллями циркульників з мистецьким виконанням, щоб ця священна пам'ятка захищала Львів протягом всього року від голоду, пошесті, вогню, прикликаючи божественні ласки з іменем Найсвятішого за батьківські покарання, щоб їхні нащадки назавжди в майбутньому мали опіку.

Місто пішло на вимушені обмеження, оскільки поміж пожежами та частими похоронами всі міські прибутки мали змаліти або врешті через втрати припинитися. Грошей у міській скарбниці бракувало і на допомогу хворим, і на поховання померлих. Тому норма, прийнята на ратуші станами й міщанами про тих, хто вижив серед мертвих, за таких публічних потреб навряд чи могла зарадити, щоб, виявивши милосердя, боротися з бідністю. Перед цим складним питанням усі мовчали, і про громадські клопоти ніхто не озивався. Аж райця Мартин Новокамп'ян зі своїх коштів, без жодного обтяження міського майна для спільного використання, пообіцяв на першорядні потреби тисячу вісімдесят вісім злотих дати (переважно готівкою), якщо вимагатиме необхідність². О, щирий муже Мартине! Скількох потребуючих ти покрити свою щедрістю, ніби одягом, не допускаючи, щоб живі жили без підтримки, а мертві були поховані без обряду. Тим часом і місто після повернення чистого повітря [після епідемії] виявилось вдячним за його добродійність, добровільно відступивши село Скнилівок (з умовою, щоб ця вдячність, яка виникла з доброї справи, не перетворилася на потворне безладдя). Але небезпечно палаючий запал для багатьох суперечок таки існував, як далі буде описано. Так, без сумніву, «все зло породжується з добрих намірів»³.

У той рік не можна було оминати неунікність смерті, навіть духовним мужам, захищеним монастирською клаузурою⁴. Тож чимало з них, вражені заразною інфекцією, змінили смертне життя на безсмертне. Та й наш клир, що дбав про вділення святих таїнств помираючим, вільний від псути мирськими пристрастями, не повністю вцілів, позаяк багато духовних загинуло через заразу.

Також отці кармеліти взуті, хоч і в цьому місті ще гості, хотіли мовби прихильність міста заслужити через смерть і кров своїх монахів, не відкидаючи при цьому випробування. Таким чином шістнадцять вибраних з них через цю косу смерті в новому львівському монастирі відійшли зі світу. Коли ж у 1620 році вони пішли добровільно під Цецору з військом Жолкевського, деякі з них загинули від ворожої зброї. Між інших відзначився вінцем особливої терпеливості отець Діонісій Костенський, якого татари живим на частини розрубали. Так гора Кармело на горах Лева встановилася, одночасно і цвіла, і червоніла кров'ю своїх ченців, щоб виділятися кращими заслугами в цьому місті.

Серед тих нещасть турбував міщан та інших людей курс монет, що поступово піднявся понад ціну, встановлену законом королівства. Як відомо, того року платили шість

.....
¹ Рох (1295–1327) – французький святий, офіційно не канонізований, захисник від різних пошестей.

² Насправді Мартин Новокамп'ян позичив під невеликий процент на потреби міста близько 25 тисяч злотих (Łoziński W. *Patrycyat*, s. 91–93).

³ Sallustius, *Bellum Catilinarium*, p. 156.

⁴ Клаузура – замкнута частина монастиря, до якої не мали доступу особи ззовні.

civitatis syndicus. Sed quia se non teneri ad dandas ratione allegabant, protestationibusque praemissis recesserunt, secundum monitorium contra eosdem decretum est. In cuius praefixione itidem coram commissariis iisdem, hi ipsi una cum notario suo (uti asserebant publico) Alberto Zimnicki comparentes graviter questi et protestati sunt, quod sibi iudicium ordinarium, in quo possent rationes suas inferre, munimenta, quibus se causamque suam tueri intendunt, producere denegaretur. Exhibebant et breve Martini V^{ti} ad episcopum Premisliensem¹ pro executione directum, quo se exemplos esse, nec ad dandas rationes trahi posse ab ordinario, inferebant, et velut clypeo quodam apertam renitentiam suam defendebant. E contra delegati ilud breve apostolicum non fuisse tanto tempore executioni demandatum, nec per episcopum Premisliensem, uti executorem, acceptatum, aut subscriptum, quinimo per sacram Tridentinam synodum novissime celebratam in clausulis expressis revocatum, ideo salva semper debita sanctae sedis apostolicae reverentia, ad praesens iam non esse attendibile, eo potissimum accedente, quod ipsimet citati per datas sponte et libere illustrissimo Zamoiscio, administrationis suae rationes, favori sue renunciarunt, respondebant. Provisores itaque protestatione facta, festinantius e conclavi egressi², et denuo pro tertio monitorio cum excommunicationis comminatione contra se directo, coram iisdem commissariis constituti, easdem rationes suas, protestationes ac appellationes reassumentes et contumaciter recedentes³, meruere tandem excommunicationis rigorem, quo velut ferula minaci contra inobedientiam <fol. 39>[// 24] filiorum mater ecclesia se venerandam exhibet, timendamque demonstrat⁴.

Venerat dominica vigesima quinta post Pentecostes [17 XI 1624], qua personae expressae pro excommunicatis, ex ambona declarandae erant, vice iam altera. Anceps hic haereo, nec pro certo referre audeo, an provisos soli curam hospitalis Sancti Spiritus pro illo tempore habentes, an magistratus consularis omnesque consules de nominibus suis publicati sunt, in excommunicationem latam incidisse. Cum Stanislaus Kuczowski consul in termino ex ultimo monitorio cadenti⁵, comparens in publica audientia, palam protestatus sit, quod se non immisceat in hanc causam, nec sentiat cum collegis suis, ipseque Pruchniccius in literis interdicti per ecclesias publicati, se solos comparentes ad causam praesentem excommunicasse testatur, quamquam in processu coram nuntio apostolico producto aliter forte deprehensum est. Ut-cunque actum, ego ex munere meo rem gestam reffere haud ambigo.

Rescivit cito, quod publicum futurum erat magistratus consularis, et hac eadem dominica ante lucem, sub poena marcarum decem vocata in curiam urbana et suburbana plebe, Armenis ac Ruthenis schismaticis (quamquam et hi cives erant) adscitis, futuram die hodierna iteratam iam excommunicationis publicationem ipsis nuntiavit, ac ut eandem impedire possint, ad tumultum et vociferationes in ecclesia circa denuntiationem faciendas suasionibus suis concitavit⁶. Suscepit suaviter semen malum ager improbus.

Stabat in altari maiori, devotione solenni protunc durante, venerabile tremendumque sacramentum, quasi cortina eucharistica tectum numen, e monstratorii specula prospiceret per cancellos, quid homines in domo ipsius auferent? Fueritque oculatus Testis, factorum Iudex futurus. Praedicabat verbum Dei in loco suggestus pater Mathaeus Varsaviensis, e societate Jesu zelosus praedicator, cum ecce praesentibus sibi Erasmo Sixto, Martino Campiano signiferis⁷, plebs armatis satellitibus mixta, primo paulatim ecclesiam subintrat, deinde turmatim

.....
¹ Acta consistorii, fol. 45 eiusdem anni.

² Eadem, fol. 47.

³ [Eadem], fol. 48.

⁴ Ориг.: далі кілька слів закреслено.

⁵ Eadem, fol. 48.

⁶ [Acta consistorii], fol. 51.

⁷ [Eadem], fol. 53.

злотих за золотий, званий вовчим (*lupinus*)¹, чотири злотих – за голландський талер, три злотих – за левковий талер. Але ж за конституцією королівства 1620 року вони так оцінювалися: червоний золотий – за чотири злоті, голландський талер – за два злоті п'ятнадцять грошів². Тож сильним голосом возного вартість золота та срібла повернулася до стану, від якого відступила в нещасні часи.

Того 1623 року, 23 травня, архипастир Прухницький урочисто посвятив парафіяльний костел у місті Жовква, оздобу побожності Станіслава Жолкевського, канцлера королівства, великого коронного гетьмана, та Регіни з Фульштина, його дружини. Він був щедро дотований і зведений на честь Господа, Королеви Небес, святих мучеників Лаврентія й Станіслава, наділений звичайними відпустами.

Рік 1624

Року 1624, після того як спав гнів небес і зверху було дозволено богослужіння для направлення смертного роду, капітульні каноніки відбули свою березневу капітулу. Постановили на ній знову відновити церкву Св. Івана Хрестителя своєї юрисдикції, понижену під час сильної пожежі в минулі роки і після реставрації Яном Барановським³ у 1618 році знову зруйновану. Оскільки вогонь зробив непевними встановлені межі чиншових будинків та інших будівель, капітула веліла всім чиншовикам представити привілеї й права.

Уже минув десятий рік архієпископства Прухницького, що потрохи ставав усе старшим, отримуючи в тих важких часах досвід громадянської війни (*bellum civile*). Соромно, проте слід говорити правду, коли до цього змушує сумління, як завзято Львів, завжди католицьке місто, з одвічною пошаною до святих та визначною побожністю, згрішив не тільки проти свого пастиря Прухницького, котрий прагнув справедливості й дотримання канонів, але й проти Церкви, матері для всіх нас, і наочного свідка Бога, – забувши недавні покарання, вів складну й тривалу суперечку в незначній справі, образливий для права та справедливості. Однак перед тим як розповісти про причини цього, опишу стисло справу, опираючись на акти консисторії.

Шпиталь Св. Духа для убогих, що розташовувався в місті Львові, маючи в надбанні села Малехів⁴ і Скнилівок, різні чинші для допомоги нужденним, перебував під опікою магістрату від свого заснування. Але святий Тридентський собор⁵, що відбувся не так давно (*Concilium generale Tridentinum*), сесія 22, розділи 8 і 9⁶), прямо звелів, щоб адміністратори шпиталів віддавали місцевому єпископові одержані прибутки й щорічно подавали звіти. Правила того собору, схвалені повагою всього світу, побожно були прийняті в Польському королівстві та місті Львові. Ян Замойський, безпосередній попередник Прухницького, у виконанні цього декрету виявився достатньо побожним і мудрим, закликав провізорів того шпиталю, що в той час були, до складання йому звітів зі свого адміністрування, до представлення перед ним і його уповноваженими реєстрів прибутків та видатків, які він бачив, читав і схвалив, підписавши своєю рукою. Він далі залишив виконувати свої обов'язки тих провізорів, урешті отримавши зобов'язання, вільно

¹ У Європі наприкінці XVI – початку XVII ст. велику золоту монету масою 13,09 г (*doppia*) із зображенням вовка карбували в окремих італійських державах (див.: *Early modern gold coins, plate 21*).

² Див.: *VL*, vol. 3, p. 180; *VC*, t. III, vol. 1, p. 270.

³ Барановський Ян – львівський канонік, офіціал та вікарій (1626–1636) (див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91).

⁴ Село поблизу Львова, власність шпиталю Св. Духа з 1489 р.

⁵ Вселенський собор, визнаний Римо-католицькою церквою, що відбувався між 1545 та 1563 рр. у місті Тренто (італ. *Trento*, латин. *Tridentum*).

⁶ Покликання на опубліковані акти Тридентського собору. Автор міг користуватися виданням: *Concilium generale Tridentinum. Venetiis, 1596*.

foribus patentibus irruit, <fol. 40>[// 24v] aream chori maioris complet, suggestum circumstat. Neque tunc populi aut plebis ulla vox, sed vultus attonitti, et conversae ad omnia aures, non tumultus, non quies, sed quale magni metus et incerti actus silentium! Stetit anceps in ambona publicus praedicator, et quid sibi velit, tam inopinata domus Dei aggressio? Primo obstupuit, deinde palam sciscitatus est, finivit tandem brevi concionem, cum nullus ultra audire vellet, et postquam loco suo cessit, Stanislaus Trochius, vicarius ecclesiae, intra cathedrae ambones iam latitans, obedientiae memor et mandatorum diligens, subito pulpitem ascendit, excommunicationem latam esse in personas consulum scripto expresas clara voce populo denunciat.

Insurgunt hinc inconditi clamores, illinc verba insulsa per atrium templi volitant, ut sacerdos ex ambona ceu latro et spurius deiiceretur!¹ Audiebantur palam e bancis, quos ascendebant, crudelia edicta consulum. Macta, occide, in limine ecclesiae caput nefario poponi reseca! Et ne dictis voluntas deesset, anclatores officii consularis, haerentem in ambona prae timore presbyterum, oblongis securibus in terram detrahere, vindictae furens plebis, tanquam mortis victimam offerre laborabant. Tunc verba scommatica, scurrilitates clamorosae, impropria, probra, quae pridem infensi clero domi didicerant, non habitare verentia praesentis in altari Dei, cum impetu prolata, nullius titulo, honori, statui sacro parcitum, quidquid dictavit furor, temeritas, odium cum scandalo clamatum, vociferatum publice, **auditum et toleratum patienter**². Aderant qui pro exhibendo cultu maiestati divinae, missisque audiendis ad ecclesiam convenerant, diversi status ac sexus homines permulti, hi novitate facti attoniti, concives suos quid in ecclesia agant? Videant familiariter monere, alii pro autoritate sua arguere, zelaverunt. Sed nihil profuit apud audientes et infensos persuasio, acerbe respondent, dissuadentes increpant, mulieres protrudunt, alios copones, caupones, cupidibus armati de ecclesia expellunt pueros, puellas, sexumque sequiorem pro spectaculo facinoris, futuri more vulgi convolantem, frameis terrent, ictus et vulnera minantur, et retrocedere turbam <fol. 41>[// 25] circumstantem undique ex ecclesia compellunt! In domo Domini Exercituum quanta civium ferocia!

“Quis furor o cives? Quae tanta licentia ferri!”³

Dubio procul, quod die illo sacro profanove sanguine, inter ipsa altaria litatum fuisset, nisi Divina Providentia impollutam hactenus domus suae puritatem a caede et sanguine praeservare voluisset, et Josephus Przechkowski, praepositus Leopoliensis, vir autoritatis, praecipuae pro more solito devotioni assistens, iam tunc senilis vitae pro domo Dei prodigus, ex stalli suo capitulari in medium furibundae plebis descendisset, iram consulum, et prece, et monitionibus placidis mitigasset, tumultuantem catervam suavi sermone lenivisset, ad saniora reduxisset.

Nec⁴ hic stetit filiorum in matrem ecclesiam praesumptuosa audacia! Non solum enim ipsi a sacrorum frequentatione se ipsos sponte sua amoverunt, sed etiam ut laudes Deo debitae in ecclesia metropolitana cessarent, curaverunt. Et statuto veteri director gymnasii {scholae} ad ecclesiam siti, monitioni capituli, tum et consulum subesse tenetur, hunc ergo in praetorium suum consules vocant, serio imperant ne adolescentes studiosi primani et secundani ad cantum in ecclesia obligati officia sua debita peragant, choroque assistant, vocarunt et capellae ministros cantorem et organarium, hunc ne organa tangere, illum ne canere in ecclesia praesumat sub poena carceris obiurgarunt. Aedituum vero templi qui civis esse solet, ne ad missarum sacrificia vinum, candelas, quas ex foundationibus diversis suppeditare tenetur, subministret, ne cum sacco diebus festis stipem in ecclesia petat, districte praemonuerunt.

Quid agis immemor beneficiorum Dei civitas? Hospitalis causam (quam nemo laedit) agere te simulas et ecclesiam impugnas, favori privatorum imprudens deservis, et cultum Dei

¹ [Acta consistorii], fol. 54.

² [Eadem], fol. 55.

³ [Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*].

⁴ [Acta consistorii], fol. 55.

та непримусово вчинене тими економами, про складання рахунків у майбутньому перед ним і його наступниками.

Після того як минуло кілька років, спадкоємець Замоїського – Прухницький, переконавшись у розумній підставі, йдучи за тим Тридентським собором, зажадав, щоб так само йому представили рахунки опікуни шпиталу, чого багато разів домагався через капітулу в раєцького уряду (з грона цього уряду певні особи обираються по чергово для виконання цих обов'язків). Щодо харчування убогих, чим займалися провізори, він мав належну інформацію, як видно з актів капітули (в 1691 році, сторінка 298, та в 1620 році, сторінка 326 і далі). І райці не відмовляли, як показано в тих же капітульних актах (у 1621 році, сторінка 341, в 1621 році, сторінки 364, 372 та 382). Однак те, що було обіцяно, вони відклали й упродовж десяти років відтягували і не враховували особистих звернень. Прухницький цю справу доручив деканові, нікопольському єпископові, львівському суфрагану Томашу Піравському, львівському наміснику Юзефові Пречковському, львівському архиєпископу Янові Барановському, які від імені делегованих архиєпископом вимагали, щоб у найкоротший термін, через дієвий правний процес було видано нагадування стосовно порушників, провізорів шпиталу.

На перший термін суду з'явилися провізори: медик, орендар села Малехів Еразм Сикст, Мельхіор Вольфович, Гієронім Вайдольт, райці¹, Якуб Шульц, міський синдик², але оскільки твердили, що вони не зобов'язані до подання звіту, то відкинули попередні протести, тому було видане друге нагадування щодо них. У цій постанові їх у такий самий спосіб позивали перед комісарами. Ті самі райці з'явилися зі своїм писарем (як стверджували публічно) Войцехом Зимницьким³, сильно скаржилися та протестували, що їм відмовлено стати у звичайному суді, де можна подавати власні докази, документи, якими вони мали намір себе захищати. Райці представили брєве папи Мартина V⁴, звернене до перемишльського єпископа, з поясненням, що саме вони могли виключити й не зазначати в рахунках до ординарія, та захищалися, як щитом, своїм явним спротивом. Проти цього делеговані архиєпископом відповідали, що це апостольське брєве тоді не було виконане і прийняте чи підписане перемишльським єпископом як виконавцем. Це брєве святим Тридентським собором, що в нові часи відбувся, було відмінено у висловлених застереженнях. Тому, завжди зберігаючи належну шану до святого Апостольського престолу, воно на сьогодні вже не є таким, щоб його дотримувалися. Насамперед треба додати, що самі позвані відмовилися від свого привілею, коли непримусово й вільно дали звіти про своє адміністрування превелебному Замоїському. Отож провізори, вчиняючи протест, поспішно покинули суддівську кімнату і знову, вже втретє, були поставлені перед тими комісарами з нагадуванням, спрямованим проти них, та із загрозою екскомуніки⁵. Вони поверталися й уперто апелювали до своїх доказів, протестацій та оскаржень, заслуживши тоді невідворотність екскомуніки, яку мати-Церква застосовує для шани й видає для постраху, ніби погрозу різко супроти непослуху синів.

Настала двадцять п'ята неділя після Зелених свят [17 XI 1624], коли про екскомуніку згаданим особам мали оголосити з амвона, по черзі, одному за другим. Вагаюся у непевності й не наважуюся твердити з впевненістю, чи тільки провізори, які опікувалися шпиталем Св. Духа на той час, чи й магістрат і всі райці поіменно мали бути оголошені, підпадаючи під сувору екскомуніку. Коли райця Станіслав Кучковський⁶ прийшов на

¹ Склад ради міста Львова в 1624 р. див.: Kapral M. *Urządnicy*, s. 124.

² Шольц (Шульц) Якуб – доктор права, міський синдик Львова (1612–1627), лавник (1625–1627) та райця (1628–1643).

³ Зимницький Войцех – писар ради міста Львова (1619–1639).

⁴ Мартин V – папа римський (1417–1431).

⁵ Екскомуніка – відлучення від Церкви, тобто виключення вірян із релігійної громади, а потім і повна заборона на використання церковного майна, участь в обрядах тощо.

⁶ Кучковський Станіслав – львівський райця (1623–1625).

ingrata tollis! Erit prope tempus iterum, cum pro te offerri Deo hostiam placabilem in eadem ecclesia, cui temere infensa es, supplex et tremebunda <fol. 42>[// 25v] plorabis, quando tuorum corporibus arva repleta dolens videbis, nec optata sepulchrorum, quae sine reverentia calcasti tellure gaudebis.

Non tulit impune elabi tantam violentiam domus Dei Pruchniccius¹, sed vocatis in consilium viris doctis, cessationem a divinis publice peragendis imperavit, et interdictum in totam civitatem promulgavit, quod et ad suburbanas ecclesias villarumque Malechow et Zubrza consularium extendit die 19 mensis Novembris. Vidisses tristem statum civitatis totius, in templis lugubre silentium in domibus suspirium, urbem Leopolim feralis scenae et luctus publici theatrum!

Indoluit malo huic civitatis amicae sibi, et protunc dilectae, maerorique ingrato divis hominibusque status equestris. Ideo in conventu Visnensi ad reconciliandos animos, amovendasque exosas utrique parti discordias ultro operam suam obtulit, virosque senatoria dignitate fulgentes quorum nomina recensebit infrascripta transactio ad hocce munus delegit². Et brevi quidem viri inclyti, ad magna semper nati negotium hoc consumarunt, autoritateque totius conventus Visnensis non reluctantibus, iam consulibus civitateque litem inutilem transactione certa conscripta sopiverunt, cuius transactionis quoniam authenticum ad calamum oblatum praesto habeo, ut videat nimirum {ad praesens} praesumens, civibus et ecclesiasticae sortis hominibus oppido infensa nobilitas, quantum Leopolim nondum sibi per tot calamitates et discrimina ut modo probatam, patres eorum eastimaverint, de verbo ad verbum insero.

“Cum inter illustrissimum ac reverendissimum dominum dominum Joannem Andream Pruchnicki de Pruchnik, archiepiscopum Leopoliensem, intercessissent³ certae differentiae, et excommunicatae nonnullae ex magistratu personae essent ab illustrissimo, latumque interdictum in omnes totius civitatis ecclesias ac universum populum, conventus terrarum Russiae Visnensis, more institutoque maiorum generalia Varsaviensia <fol. 43>[// 26] comitia praecedens, testarique cupiens singularem suam in illustrissimum, tamquam pastorem suum et primum palatinatus Russiae senatorem observantiam, nec non propensissimam voluntatem in aliam civitatem Leopoliensem, multis nominibus sibi ad dictam et mutuis maiorum confoederationibus, quas *spiski* veteres leges vocant nostrae, **coniunctissimam unanimi consensu** designarunt illustrissimum ac magnificum dominum Joannem in Olesko Daniłowicz, terrarum Russiae palatinum, Buscensem, Corsunensem, Cerminensem [sic] etc. capitaneum, necnon magnificos Stanislaum Bonifacium Mniszek na Magna Kunczyce, capitaneum Leopoliensem, et Jacobum Sobieski, capitaneum Krasnostaviensem, et conventus tunc Visnensis marschalcum, ut autoritate totius conventus interposita, animos partium reconciliarent, quod annuente divina benignitate feliciter, iis ab utrinque conditionibus, successit.

Prima. Consules ab anno millesimo sexcentesimo ad tollendam de oeconomis malam existimationem, non derogando tamen iuribus suis et processui, pro hac vice rationes ex administratione hospitalium facient, quacunque die illustrissimus assignaverit duobus ad id, ab illustrissimo ad magistratum deputantis.

Secunda. Gratia boni ecclesiae et civitatis, ac in vim obedientiae atque subiectionis ecclesiae, nec non in vim poenitentiae ad obstinendam sufficientem iuxta canones excommunicationis et interdicti absolutionem tanquam boni Catholici, personae videlicet interdictae et excommunicatae eam humilitatem facient. Ex stallis suis ibunt ad offeritorium et dum elevabitur Corpus et Sanguis Domini, ante maius altare prostrati candelas in manibus tenentes idque crastina die iacebunt. Ut autem obtineant ab illustrissimo et reverendissimo absolutionem tam ab

¹ [Acta consistorii], fol. 55.

² [Eadem], fol. 57.

³ Vide et acta consistorii, fol. 58.

публічний судовий розгляд у термін, що впливав з останнього нагадування, то відкрито протестував, що він не замішаний у цій справі, й не погоджувався зі своїми колегами. Той же Прухницький у листі з інтердиктом¹, оголошеним у церквах, засвідчив, що лише ті, хто з'явився до суду в цій справі, були екскомуніковані, хоч інше випадково зауважуємо у процесі, що відбувався перед апостольським нунцієм. У будь-якому разі я зі свого обов'язку без вагань розповім цю історію.

Скоро магістрат дізнався про майбутнє оголошення й у ту саму неділю, перед світанком, під карою десять гривень закликав до ратуші міський і передміський плебс, долучивши схизматиків – вірмен та русинів (адже ж вони були міщанами). Він повідомив про те, що сьогодні їм оголосять екскомуніку і що вони можуть цьому завадити, та підбурих своїх змовників до бунту і викриків у храмі під час її оголошення. Насіння зла швидко приймає необроблена земля.

Страшні та животоврящі святі дари (*venerabile tremendumque sacramentum*) постають у великому віттарі, коли триває урочисте богослужіння, ніби Божа воля покрита євхаристійним начинням, ніби світло з монстранції пробивається крізь ґрати. Що люди наважуються в Його домі чинити? На все є всевидячий Свідок, майбутній Суддя для вчиненого зла. Палкий проповідник Матеуш Варшавський, отець з Товариства Ісуса, проповідував слово Боже з амвона. Коли ж ось, за присутності провідників [міста] Еразма Сикста, Мартина Кампіана плебс спочатку вперемішку з озброєними охоронцями поступово ввійшов до храму, потім юрбою ввірвався відчиненими дверима, заповнив площу великого хору² й обступив амвон. Тоді не було чути жодного голосу ні народу, чи плебсу, тільки здивовані обличчя й уважні до всього вуха. Це був ні бунт, ні спокій, лише наче великий страх та мовчанка після непевного вчинку. Публічний проповідник на амвоні почувся невпевненим. Як повестися за такої несподіваної агресії в Божому домі? Він спершу остовпів, тоді відкрито перепитував, урешті-решт закінчив коротку промову, бо вже ніхто більше не хотів слухати. Після того як він відійшов зі свого місця, вікарій церкви Станіслав Трохіус, який стояв уже на амвоні катедри, пам'ятаючи про послух і дбаючи про виконання постанов, раптово ступив до казальниці й оголосив народові чітким голосом сувору екскомуніку на окремих осіб райців.

Зразу ж почулися нерозважливі вигуки, вихопилися недоречні слова під куполом храму – такі, що священник з амвона відступив, як розбійник чи байстрюк! Райці вислухали публічно строгі приписи біля своїх лавок, з яких піднялися. Впала на долівку церкви згублена, відтята голова безбожного шинкаря! Щоб уневажнися суть сказаного, прислужники раєцького уряду орудували: священника, котрий залишився на амвоні зі страху, стягнули на підлогу за допомогою довгих сокир, на жадання шаліючого плебсу, що начебто просив смерті для жертви. Тоді в запалі прозвучали з галасливим фіглярством слова брехні, зневаги, образи, що їх давно завчили вороги духовенства, не побоюючись Божої присутності у віттарі, без жодної підстави, без поваги, не зважаючи на святість місця. Усе диктували безумство, зухвалість, ненависть, публічно виплеснуті з криком і скандалом, але терпеливо вислухані та сприйняті. Тут була велика кількість людей різного стану і статі – всі, хто приходить до храму для засвідчення пошани Божественному маєстату й участі в богослужінні, і всі вони були здивовані незвичайністю вчиненого. Як їхні співгромадяни в храмі могли так діяти? Одні вважали за потрібне їх приязно застерегти, а інші хотіли звернутися до своєї влади. Але ніхто не допоміг переконати вороже налаштованих, що гостро відповідали, ганьбили незгідних, відштовхували жінок. Інші, купці та шинкарі (*corones, saurones*), озброєні короткими шаблями, виштовхали з храму хлопців, дівчат, загалом жіночу стать, що зібралася на видовище злочину, про який стане відомо в майбутньому, страшили шаблями, погрожували

¹ Інтердикт – церковне покарання, внаслідок якого винні залишаються у спільноті вірних, але вже не мають доступу до певних релігійних обрядів і храмів.

² Хор – тут: місце в храмі, де стоять віттар і лавки для духовенства.

interdicto, quam ab excommunicatione, cum assistentia proconsulis, consulum, scabinorum, quadraginta virorum associata etiam communitate hodie intra vigesimam horas ad palatium illustrissimi <fol. 44>[// 26v] ibunt, atque ibi flexis genibus ab illustrissimo et reverendissimo domino archiepiscopo interdicti et excommunicationis relaxationem petent, et deprecationem facient.

Tertia. Ne turbentur, ne graventur ea in causa, tam ex consulatu, quam ex scabinis, quadraginta viris, et communitate, qui secuti sunt partes illustrissimi et capituli, si aliqui reperti fuerint. Actum Leopoli feria quarta ante festum Sancti Nicolai Pontificis proxima anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo quarto [4 XII 1624].

Joannes Daniłowicz, palatinus terrarum Russiae, Buscensis, Korsunensis etc. capitaneus. Manu propria. Locum sigilli.

Stanislaus Mniszek dominus Magnae Kunczyce, capitaneus Leopolisensis. Manu propria. Locum sigilli.

Jacobus Sobieski, capitaneus Krasnostaviensis et tunc conventus illius Visnensis mareschalcus. Manu propria. Locum sigilli.

Iam facti indecori, scandalique exorti ansa elisa esse censebatur¹, cum ecce interveniente nuntii apostolici Joannis Baptistae Lancelloti, episcopi Nolani, decreto, transactione praemissa effectum sui non sortita, damnosae litis tela ultro protendi cepit. Auditor enim nuntii praelibati Aemilius Alterius, iuris utriusque doctor, causam hanc ex appellatione per consules interposita iudicavit, et ex rationibus coram se productis male iudicatum, bene appellatum per provisos sententiavit, excommunicationem nulliter latam esse declaravit, interdictum relaxavit. Debit ab hac sententia, non sibi solum sed et ecclesiae suae acerba, ad summum sacrorum praesidem Urbanum protunc Octavum recurrere Pruchniccius, invenitque in paterno Romani pontificis corde doloris sui solatium, ac tantarum aerumnarum suarum lenimentum. Non aliud tamen ab optimo patre pro interim remedium malorum habere potuit, nisi ita iuri praescribente rescriptum pontificis, ut vulgo vocant commissionem, quam in personas Cracoviensis et Camenecensis episcoporum seu illorum officialium impetravit.

Fuisset diuturnum litigium², nisi pater Albertus <fol. 45>[// 27] Giza, doctor theologus, provincialis Russiae et Magni ducatus Lituaniae ordinis minorum conventualium Sancti Francisci, intervenisset, consules ad deprecandum pastorem animarum suarum, hunc ad remittendum iustitiae rigorem et condonationem pro paterna in filios charitate iniuriarum inclinasset. Itaque utraque partes evitando difficiles et incertos iuris anfractus, parcendo iis, quos propter ipsam litem subituri erant laboribus, sumptibus et expensis, omnes offensas sibi ad invicem condonavere, et publice oves pastori suo reconciliatae sunt, consulesque cum civibus in amplexum archipraesulis, quem nuper graviter laeserant, venerunt, compromissa compactata, arbitramenta servari ab utrinque appromissa, expensae ab utrinque compensatae, controversiae tam generales, quam speciales, sopitae, et in amnestiam aeviternis temporibus missae sunt.

Quia tamen circa contractus approbationem venditae villae Skniłowek, alias fundi dicti Rycerzow, ad hospitale Sancti Spiritus spectantis, quem fundum liberalitate regia (praevia possessori illius enumeratione florenorum mille octingentorum) hospitali collatum, postea provisos Martino Novicampiano novo consuli, certis conditionibus pro summa florenorum duorum millium quingentorum, prout liquet ex responsis consulum in actis capituli, fol. 381³ connotatis, sine consensu archiepiscopi Pruchniccii, uti loci ordinarii (quod totius mali litisque praesentis causa et origo extitit) vendiderunt⁴, magna oriebatur difficultas, ex ratione

¹ [Acta consistorii], fol. 59.

² [Eadem], fol. 62.

³ Acta capituli.

⁴ Vide annum 1623.

ударами й пораненнями. І спричинили повсюдно збурення в храмі! Яка дикість громадян у домі Бога Воїнств!

«Що за безумство, громадяни, що за самоволя меча?»¹.

Без сумніву, що в той день духовна й мирська кров пролилася би поміж вівтарів, якби Боже провидіння не вирішило зберегти досі незабруднену чистоту свого дому від вбивства та крові. Львівський намісник Юзеф Пречковський, авторитетний муж, котрий особливо дотримувався загальноприйнятого звичаю побожності, вже старшого віку, заслужений для Божого дому, зійшов зі свого капітульного місця поміж шаленіючий плебс, усмирив гнів райців, заспокоївши благанням і пересторогами, втихомирив бунтівну юрбу лагідним словом, на вернув до розуму.

І не втрималася в материнській Церкві зарозуміла зухвалість синів! Бо вони не тільки добровільно себе позбавили причастя Божими дарами, але також подбали, щоб їх відлучили від належних у митрополічій церкві богослужінь. За старим статутом директор школи (гімназії) при костелі керувався вказівками як капітули, так і райців. Тому райці позвали його до своєї ратуші, де настійливо вимагали, щоб хлопці, студенти першого та другого років [навчання], зобов'язані до співу в храмі, не виконували покладений на них обов'язок, не брали участі в хорі. Вони покликали і хорових співробітників: кантора й органіста, домагаючись, аби ті під страхом кари ув'язнення не наважувалися торкатися органа чи співати у костелі. А захристиянина храму, який завжди був міщанином, райці суворо застерegli, щоб він не постачав на урочисті богослужіння вино, свічки, обов'язок забезпечення котрими був закріплений за різними фундаціями, і щоб у святкові дні не просив пожертви з тацею (*sacculo*).

Що ти робиш, місто, невдячне до Божих благодіянь? Ти вдаєш, наче провадиш справу шпиталю, якому ніхто не шкодить, але нападаєш на Церкву, нерозважно улещуючи приватних осіб, і невдячно унеможливуєш поклоніння Богу. Невдовзі знову настане час, коли, тремтячи, уклінно благатимеш приносити за тебе Богу жертву умилоствлення в тому костелі, який без причини непокоїш. Коли з болем бачитимеш наповнені тілами твоїх людей поля і не матимеш втіхи у жаданій землі для поховань, яку ти нешанобливо потоптало.

Прухницький не залишив безкарною таку наругу над Божим домом, а, скликавши вчernih мужів на нараду, наказав припинити публічні богослужіння й оголосив інтердикт на все місто, що поширив документом 19 листопада й на передміські храми в раєцьких селах Малехові й Зубрі. Місто побачить прикре становище в усьому: жалісна мовчанка у храмах, тяжке зігхання вдома. Львів став згубним місцем та видовищем загального смутку!

Шляхетський стан співчував гріху того міста, приязного й тоді милого йому, з неприємним смутком для побожних людей. Тому на сеймику у Вишні² шляхта задля поєднання душ, усунення ненависних для обох сторін незгод добровільно доклала своїх зусиль, делегувавши для цього відомих людей сенаторської гідності, імена яких згадуються в нижченаписаній угоді. Скоро ці визначні люди, завжди придатні до великих справ, не заперечуючи влади всього сеймика у Вишні, заспокоїли непотрібну суперечку для райців та міста певною письмовою угодою. Хоча без сумніву приймається до сьогодні, що шляхта вороже налаштована до міста, міщан і людей духовного стану, але тоді очільники міщан наважилися на це, оскільки Львів ще не зазнавав великих нещасть і втрат. Цю угоду, що її вважаю [гідної довіри] та маю як автентичну, внесено на письмі, дослівно наводжу:

«Коли виникла певна суперечка між найяснішим і превелебним паном, львівським архієпископом Яном Анджеєм Прухницьким з Прухника та містом Львовом, було видано з боку архієпископа певну екскомуніку на особи з магістрату і дано широкий інтердикт на храми всього міста й усе населення. Тоді сеймик руських земель у Вишні, діючи за звичаєм попереднього вального сейму у Варшаві, бажаючи засвідчити особливу пошану

¹ Вислів римського поета Лукана з його єдиного збереженого твору: Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 8.

² Вишня – тепер місто Судова Вишня Львівської області.

alienationis, etiam contractum hunc, quoniam aliter fieri non poterat (nam consules ad concordiam non alias, nec aliter inclinari volebant), non quidem pro iustitia, sed desiderio pacis ratum habuit, pro interim Pruchniccius, eundemque invitus subscripsit.

Et sic causa haec satis ex emergenti facto ardua, sola deprecatione finita est, quam quia prout in actis consistorii legi, fideliter (veritate et fide publica urgente) ad notitiam posterorum deduxi, ignoscat patria, quod patrum suorum errata videant legantque.

<fol. 46>[// 27v] Hac aetate geometram publicum ad dimetiendos limites bonorum terrestrium statuendi, mos et ius penes consules erat¹. Post decessum enim Josephi Wolphowic, viri in geometria peritissimi, non sine magno incommodo nobilium, prout in actis denotatur de mortui, ad instantiam magnificarum nobilium personarum Valentinum Szcholz Stencłowic, scabinum suum, in arte hac non vulgarem experientiam habentem, pro generali et publico geometra consules nominarunt, et praevio iuramento fecerunt.

Ecclesiae quoque Sancti Adalberti, Catharina Wargocka, apothecaria Leopoliensis, vidua, super sortibus suis lapideae Bichnowska florenos ducentos inscripsit², sabbatho ante festum Sanctae Hedvigis Electae proximo anno [12 X] 1624.

Fuerat et alia principio eiusdem anni gravis controversia inter consules et religiosos civitatis Leopoliensis super testamentis per cives pestilentia decedentes in anno praecedenti conditis³. Impugnabant enim illa consules, et nec subsistere posse, nec successores ad solutionem legatorum teneri ex eo inferentes, quod sint solennitatibus debitis de iure destituta, sibi ius de validitate eorum utpote a suis civibus factorum cognoscendi competere, non foro spirituali firmiter asserebant. Resoluta tamen haec inepta disceptatio per decretum Thomae Pirawski, episcopi Nicopoliensis, suffraganei, uti officialis generalis, qui anno eodem die 22 Martii, partium rationibus hinc inde exauditis, declaravit ex iuris praescripto, quod extremae morientium voluntates firmas et stabiles esse debeant, testamentaque ad pias causas condita, etiam solennitatibus debitis destituta pestis tempore, cum in ore duorum vel trium consistant, valida sint, subiaceantque cognitioni fori spiritualis, nec illud ullatenus ab illorum cognitione possit amoveri, et ideo aliqua testamenta per eundem iudicem sunt approbata actisque consistorii inserta. Appellarunt ab hoc decreto per suum prolocutorem consules, ad nuntium apostolicum, et aliorum civium suorum testamenta pendente appellatione in <fol. 47>[// 28] praetorio cassaverunt. De quo religiosi Sancti Dominici, Sancti Francisci et societatis Jesu graviter questi, et coram actis consistorii solenniter protestati sunt⁴.

Eodem anno pater Joannes Damascenus Leopoliensis, sanctae theologiae magister, prior Jazłovecensis ordinis praedicatorum, suo et totius conventus Jazłovecensis nomine die decima octava Julii coram actis consistorii Leopoliensis praesentavit originale quoddam documentum continens consensum Pauli Wołucki, episcopi Camenecensis⁵, super fundandis conventibus ordinis praedicatorum in civitate Jazłovecensi, idque ex eo, quod iidem patres urbem illam ad fidem Catholicam Sanctae Romanae ecclesiae praedicationibus suis et laboribus denuo reducerunt. Parochus etenim quidam Jazłovecensis in anno 1548 placere magis domino, uti haeredi bonorum Georgio Jazłowiecki, palatini Russiae, exercituum regni duci generali, quam Deo praeeligens minister haereticus factus est, ipsoque die Nativitatis Domini nostri Jesu Christi luem haereticam in praesentia ipsius palatini in ecclesiam illam parochialem introduxit, qua vicinas Podoliae partes turpiter infecit, fide

¹ Acta consularia, feria 2 ante festum Sancti Matthiae Apostoli proxima anno [19 II] 1624, huius fol. 192.

² Acta consularia.

³ Acta consistorii, fol. 13.

⁴ [Acta consistorii], fol. 31 et 82.

⁵ Acta consistorii, fol. 25.

найяснішому пану як своєму пастиреві та першому сенаторові Руського воєводства¹, а також найприхильнішу приязнь до рідного міста Львова, з багатьма іменами і спільними конфедераціями достойників, які давні наші закони називають списками, для цієї угоди-поєднання одностайно визначили найяснішого та ясновельможного пана Яна Даниловича з Олеська, воєводу руських земель, буського, корсунського, чигиринського старосту й ін.², а також ясновельможних Станіслава Боніфация Мнішка на Великих Кунчицях, львівського старосту³, Якуба Собеського, красноставського старосту та маршалка вишенського сеймика⁴, аби за наданою владою всього сеймика поєднати наміри сторін, які щасливо здійснилися на Божу милість на таких обопільних умовах:

Перша. Райці одноразово складуть звіти про адміністрування шпиталями, почавши від 1600 року, для усунення поганої думки про економів, однак без порушення своїх прав і судових дій. Це може статися в будь-який день, коли найясніший архієпископ визначить двох депутатів у цій справі до магістрату.

Друга. Завдяки послузі Церкви та міста, у силу послуху й підлеглисті Церкві, а також через звільнення від достатньо тривалої покути відповідно до канонів екскомуніки й інтердикту, [райці] мають стати добрими католиками, тобто особами, що покійно приймають інтердикт та екскомуніку. Зі своїх лавок вони мають вийти перед літургією жертви (*offertorium*) і, поки священник підносить Кров і Тіло Господа, лежати перед великим вітварем, тримаючи запалені свічки в руках, також наступного дня мусять лежати. Далі, щоб отримати від найяснішого та превелебного звільнення як від інтердикту, так і від екскомуніки, нехай прийдуть у той день (до двадцятої години) до палацу найяснішого спільно бурмістри, райці, лавники, члени колегії сорока мужів⁵, а також представники громади. Прихиливши коліна, вони повинні просити від найяснішого та превелебного архієпископа звільнення від інтердикту й екскомуніки і попросити вибачення.

Третя. Не будуть турбувати, обтяжувати в цій справі як райців, так і лавників, членів колегії сорока мужів і громаду міста. Якщо такі виявляться, сторони найяснішого архієпископа та капітули переслідуватимуть їх за законом. Діялося у Львові в найближчу середу перед днем Св. Миколая папи, [4 XII] року Божого 1624.

Ян Данилович, воєвода руських земель, буський, корсунський староста й ін. Рукою власною. Місце печатки.

Станіслав Мнішек, пан Великих Купчиць, львівський староста. Рукою власною. Місце печатки.

Якуб Собеський, красноставський староста й тодішній маршалок вишенського сеймика. Рукою власною. Місце печатки».

Коли вже ці вибухлі огидні та скандальні речі пригасили, було ухвалено декрет за посередництвом апостольського нунція, ноланського єпископа Джованні Баптіста Ланцеллоті, що мав вплив на виконання згаданої угоди. Цей декрет відновив інтригу ганебної суперечки, що далі продовжувалася. Бо аудитор⁶ попереднього нунція, доктор обох прав Емілій Альтеріус судив цю справу після внесеної райцями апеляції й оголосив вирок, неслухно оцінивши надані йому докази, добре представлені провізорами. Він оголосив неважливість загальної екскомуніки, звільнив місто від інтердикту. Після цього вироку була прикрість не тільки для нього самого, але й для Церкви. Прухницький, звертаючись до найвищого

¹ Львівський архієпископ засідав у сеймі Речі Посполитої як достойник Римо-католицької церкви.

² Данилович Ян (Іван) – представник давнього руського роду, спольщеного в XV ст., руський воєвода (1613–1628).

³ Мнішек Станіслав Боніфаций – львівський староста (1613–1644).

⁴ Собеський Якуб – красноставський староста (1622–1644), батько майбутнього короля Яна Собеського.

⁵ Колегія сорока мужів – представницький орган міської громади, що у Львові складалася з 20 купців та 20 ремісників, очолюваний регентом.

⁶ Слідчий суддя.

vera Catholica spoliavit, quae ab urbe illa usque ad obitum praedicti Jazłowiecki, videlicet ad annum 1575 cum magno animarum damno exulare cogebatur, donec miserante Domino eandem praedicatores fideles in vinea Domini operarii post annos circiter viginti septem, quasi postliminio redeuntem, populo illi copioso nimis, in umbra tamen noctis sedenti, qua pravitate haeretica obcaecato restituerent, ut eadem authentica scriptura testatum posteritati reliquit.

Nec tamen etiam pacto foedere cum Turcis, ab insolentia Tartarorum Russia tuta fuit¹. Inescatus quippe sanguine Polono Cantimirus, ex Valachia {in Junio} cum triginta millibus subito irrumpens, palatinatus Russiae provincias graviter afflixit, a Sniatyno magna celeritate Medykam usque pervenit, ad quam castra metatus ultra Jaroslaviam, Brozoviam, Crosnam, Rzczoviam, Szendziszoviam, praedatoria agmina nectarum suarum dimisit, rapinis, incendiis, caedibus horrendum in modum in templa, pagos, <fol. 48>[// 28v] homines desaeviit, et cum ingenti praeda regrediens ad oppidum Martinow substitit, ubi crudelitatis suae, ruptique improbo ausu foederis, vindicem Altissimi iustitiam agnovit. Stanislaus enim Koniecpolski, equitum magister, ex servitute Turcica nuper redux, et tunc officium suum reassumens, paucis cohortibus iisque non praetorianis, sed pro opportunitate temporis lectis, (in quibus non ultra ter mille equitum, peditum septingenti erant) transitus viarum insedit, Tartaros redeuntes paucitate Polonorum inspecta proelium ausos, tanta fortitudine, aggressus est, ut ad primum conflictum statim fuderit resistentes, praedam hominum ac pecorum excusserit.

Cosaci quoque Zaporovienses, damna innocentis Russiae ulturi, mense **Septembri ex Borysthene** centum myoparonibus per Pontum Euxinum Constantinopolim usque delati², oppidum Turcarum non incelebre Jangikiie dictum uno milliari ab urbe illa distans³ exciderunt flammisque vastaverunt. Qui postea opimis spoliis aucti, Turcis Constantinopoli ipsa magno terrore correptis, nec per sex horas opem suis pereuntibus ferre audentibus, quinimo parata triremium classe secure regredientes spectantibus (amat quippe victoria testes)⁴ feliciter domum remearunt.

[Annus 1625]

Annus Domini 1625us magnam Pruchniccii in ecclesias benevolentiam declaravit. Statim enim ex quo capitulares canonici consilia sua pro more et consuetudine antiquitus recepta, post dominicam Reminiscere Quadragesimalem [23 II 1625] inchoaverunt per Lucam Kalinski, custodem, nuntium suum, gemmas in duobus circulis, tum et egregia volumina recentiorum authorum, stemmate suo insignita, capitulo donavit⁵, pro quibus ex decreto capituli gratias publicas habuit. Eandem propensionem testatus est, et patribus societatis Jesu collegii Leopoliensis, quorum bibliothecam pro illo tempore authorum inopem, multis libris similiter signatis auctiorem reddidit, optime societati semper addictus⁶. Et Camenecensi enim collegio eorundem patrum, protunc episcopus Camenecensis, similiter bibliothecam proprio sumptu eoque notabili comparatam donavit, et ad illius collegii sive institutionem, sive propagationem, multum momenti beneficiorumque contulit.

In capella quoque eorundem patrum hic Leopoli anno praeterito 1624 voluit filiam fratris sui⁷, et alteram virginem vota religiosa in ordine Sancti Benedicti Altissimo nuncupare. Ad horum <fol. 49>[// 29] enim patrum coetus virginum Sancti Benedicti (ex quo monasterium

¹ Paulus Piasecki, episcopus Premisliensis, [*Chronica*], ad annum 1624, fol. 441 mihi.

² Idem, fol. 442 mihi.

³ *Летопись*: пропущено *uno milliari ab urbe illa distans*.

⁴ *Летопись*: пропущено *amat (quippe victoria testes)*.

⁵ Acta capituli, fol. 409.

⁶ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

⁷ Eadem.

заступництва папи Урбана VIII, знайшов у батьківському серці римського понтифіка втіху для свого суму й полегшення для своїх прикрощів. Та зміг узяти від отця Церкви лише тимчасові ліки від гріхів, коли випросив, відповідно до права, рескрипт понтифіка зі створенням комісії в особах краківського й кам'янецького єпископів або їхніх офіціалів.

Суперечка тривала би довго, якби не втрутився отець Войцех Гіза, доктор теології, провінціал ордену законників-міноритів¹ св. Франциска в руських землях і Великому князівстві Литовському. Він переконав райців, щоб ті попросили пробачення в пастиря їхніх душ для відновлення справедливості, поваги й для виявлення батьківського милосердя до своїх синів. Отож обидві сторони дарували навзаєм образи, уникаючи й запобігаючи складним і непевним інтерпретаціям права, бо ж ця суперечка призвела б до клопотів, витрат та збитків. І публічно вівиці поєдналися зі своїм пастирем: райці разом з міщанами потрапили в обійми архиєпископа, якого недавно важко скривдили. Компромісна умова була схвалена обома сторонами за вироком полубовного суду, коли витрати з обох боків компенсуються, незгоди як загалом, так і в конкретних справах заспокоюються та пробачаються на вічні часи.

Проте виникли великі труднощі через відчуження майна у схваленому контракті щодо продажу села Скнулівок, точніше ґрунту, званого Ричерів, що належав шпиталеві Св. Духа. Цей ґрунт був наданий шпиталю за королівським наданням² (його попередньому власникові перерахували тисячу вісімсот злотих). Пізніше провізори продали його новому райцеві – Мартинові Новокам'яну, на певних умовах, за суму дві тисячі п'ятсот злотих, як випливає з відповіді райців в актах капітули (сторінка 381). Це сталося без згоди архиєпископа Прухницького, як ординарія, що й стало причиною та початком усєї цієї неприємної суперечки. Тож цей контракт, позаяк інакше вчинити не можна було (адже райці не хотіли схилитися до згоди ніяким чином), Прухницький тимчасово й неохоче підписав не стільки задля справедливості, як з бажання мати твердий мир.

Так ця суужна справа, що виникла з надзвичайного випадку, завершилася одними вибаченнями. Як я в актах консисторії прочитав, точно (з необхідності правди й загальної довіри) доводжу до відома нащадків. Батьківщина вибачить, коли гріхи тих батьків-попередників побачать та оприлюднять.

У цей період був звичай і закон, згідно з якими райці призначали публічного геометра для вимірювання меж земських маєтків. Після смерті Юзефа Вольфовича³, досвідченої людини в геометрії (не без великої шкоди для шляхти, як це в актах згадується про померлого), на вимогу ясновельможних шляхтичів райці з попереднім складанням присяги номінували на генерального та публічного геометра свого лавника Валентина Шольца-Станцльовича⁴, котрий не мав у цьому фахові значного досвіду.

Львівська аптекарка, вдова Катерина Варгоцька записала костелові Св. Войцеха двісті злотих на своїх частках у кам'яниці Біхновській у найближчу суботу перед святом Св. Ядвіги обраниці, [12 X] 1624 року.

Того року також розпочалася гостра суперечка між райцями й духовенством міста Львова щодо заповітів, укладених під час пошесті померлими міщанами в попередньому році. Бо ж райці противилися та сильно наполягали, що тестаменти можуть бути уневажені й спадкоємці не зобов'язані сплачувати легатії, котрі нібито позбавлені за правом формальних ознак. Ніби їм належить право визнавати важливість заповітів, учинених їхніми міщанами, а не духовному судові. Однак ця недоречна дискусія була розв'язана

¹ Мінорити – інша назва францисканців.

² Король Сигізмунд III у 1607 р. подарував шпиталю Скнулівок, що мав тоді тільки чотири дворища.

³ Це, мабуть, Юзеф Шольц-Вольфович – львівський міщанин, член колегії сорока мужів (1593–1607) (Kapral M. *Urządnicy*, s. 407).

⁴ Шольц-Станцель (Шольц-Станцльович) Валентин – львівський лавник (1617–1633), райця (1633–1651).

illarum ad ecclesiam Sanctorum Omnium sitam, igne violento in anno 1623, ut supra tetigi, sublatum erat) in privatis aedibus ex permissione Pruchniccii residebat¹, devotionibusque suis in ecclesia eorum, in modum capellae erecta, vacabat sic volente, et dispensante {necessitate fati}.

Verum et in eo sese iisdem patribus favorabilem exhibuit Pruchniccius, quod ad perfectionem templi parochialis e latere et lapide in villa Zimnowodka structi (cuius in anno 1612 a patribus iacta fundamenta) notabilem summam contulerit², ut merito illud erexisse, dici scribeque meruerit, illudque templum eodem anno 1625 dominica quinta post Pentecostes [22 V], solenniter ad laudem Dei Omnipotentis Maximi, Deiparae Virginis et Divae Catharinae Virginis Martyris consecravit, prout lapis nomine Jesu coronatus, de pariete {templi huius} versus aquilonem ad transeuntes per viam clamat.

Sed in suas quoque ecclesias liberalem sese exhibuit Pruchniccius³. In templis etenim Sanctae Annae, Sancti Laurentii, Sanctae Crucis, offertoria quaevis vicarii ecclesiae metropolitanae Leopoliensis iuxta antiqua iura sua percipiebant, quod multarum saepe contentionum inter rectores illarum ecclesiarum origo fuit. Hanc itaque ansam iurgiorum amovere ac bono maiori illarum capellarum ex animo succurrere volens Pruchniccius, praemisso hac in causa tractatu cum capitulo, mille florenos vicariis de proprio numeravit, quibus censuum annuum florenorum octuaginta ea conditione emit, ut ius suum, quod ab antiquo tempore ad offertoria in dictis ecclesiis percipienda habebant, in dictas capellas illarumque sacerdotes, quos circa ecclesias illas residere voluit, transfunderent, de eodem ipsis cederent in perpetuum. Quod vicarii {praevia} matura deliberatione, libenti animo certa pro incertis eligentes acceptarunt, et cessionem coram actis capituli fecerunt, capitulo annuente, cuius iurisdictioni pro tempore illo suberant⁴.

Patribus quoque Carmelitis calceatis ad perficiendam structuram templi et conventus, in cuius constructione ab adversariis suis turbabantur, datis confirmationis perpetuae literis⁵, suffragatus est, ad obtinendumque a tota republica Polona in comitiis Varsaviensibus hoc anno congregata consensum operam suam contulit. <fol. 50>[// 29v] Proinde monasterium hoc eodem anno muro ampliari, subsidio militum, ope fidelium, gratis Divae Virginis, cessante oppositione contraria attolli, et in formam reduci cepit. Est etiam ad praesens apud eosdem patres in altari capellae ad aquilonarem plagam sitae, sacra imago Beatissimae Virginis Mariae, **prototypon** Częstochoviensis repraesentans, fueratque primitus in domo lignea figuli Makuch (cuius supra memini) hospitata, donec eandem una cum domo Carmelitis ad sacrorum usum pius donator libenti animo contulisset⁶. Nunc quasi idem velle (quod summopere optabat homo ille rectus) piissima Virgo videretur, strenue eosdem patres ad erigendam ecclesiam iuvare adversa quaevis obstacula eluctari, non dedignata est. Et quod caput rei erat, paupertatem regularium sine subsidio, sine censu, sine provisione Altissimo in notabili numero deservientium, mirabili Providentia supplere curavit. Magnorum enim virorum animos, quid dicam popularium, ad devotionem, vota precesque sibi praestandas, quinimo etiam post fata corporum depositionem, utpote Ossolinii, Czarntkovii, Przerembsciorum, Chmelecciorum et aliorum, mirabili operum exhibitione induxit, et ad succurrendum necessitatibus claustralium, tum et structurae templi inclinavit⁷. Non cessat Mater Gloriosa usque modo multis se exorabilem in haec imagine sua

.....
¹ Vide annum 1629.

² Eadem [manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu] ad annum 1612 et 1625.

³ Acta capituli, fol. 413 et [acta] consistorii, fol. 385.

⁴ Ориг.: далі закреслено *vicarii, ecclesiae metropolitanae Leopoliensis*.

⁵ Manuscripta conventus Carmelitarum calceatorum Leopoliensis.

⁶ Vide acta capituli, fol. 413, et [acta] consistorii, fol. 385.

⁷ Eadem.

через декрет нікопольського єпископа, львівського суфрагана Томаша Піравського, як генерального офіціала. Він того року 22 березня, після заслуховування аргументів обох сторін, оголосив за вимогою права, що остання воля померлих повинна вважатися непо-рушною й укладені з побожних причин заповіді матимуть чинність, навіть позбавлені формальних ознак у часах епідемій, якщо [заповіт] підтвердять два чи три усні свідки¹. Тестаменти мають розглядатися духовним судом, і в жодному разі такого розгляду ніхто не може уникнути, бо ці заповіді слід схвалювати саме таким суддею та вносити до кон-систерських актів. Райці апелювали від цього декрету через свого судового заступника до апостольського нунція, і декому з міщан їхні духовниці через подану апеляцію в ратуші скасували. З цієї причини законники св. Домініка, св. Франциска й Товариства Ісуса силь-но скаржилися та перед актами консисторії формально протестували.

Того року львівський отець магістр теології, язловецький пріор ордену проповідни-ків² Ян Дамаскін від свого імені та всього язловецького монастиря представив 18 лип-ня перед актами Львівської консисторії певний оригінальний документ. Він містив згоду кам'янецького єпископа Павла Волюцького³ щодо фундації кляштору ордену проповідни-ків у місті Язлівцю з тієї причини, що тамтешні отці знову привернули те місто до святої Римо-католицької церкви своїми проповідями й зусиллями. Якийсь язловецький парох більше подобався панові, дідичу маєтків руському воєводи, великому коронному гетьма-нові Єжи Язловецькому⁴, коли, будучи обраним від Бога, став слугою еретика. Саме в день Різдва нашого Господа Ісуса Христа 1548 року він впровадив еретичну заразу до тієї церкви за присутності того воєводи. Він отруїв сусідні подільські краї, обідрав правдиву католицьку віру, що з великою шкодою для душ була примушена до вигнання з того міста аж до смерті згаданого Язловецького, а саме до 1575 року, аж поки з Божою підтримкою проповідники, вірні робітники у Божому винограднику, не відновилися після близько два-дцяти семи років. Ніби відбулося повернення численного народу, який досі перебував у тіні ночі, засліплений помилками еретиків. Про це для засвідчення нащадкам залишився автентичний запис.

Навіть з огляду на перемир'я з турками Русь не була убезпечена від нападу татар. Кан-темир, напевно приваблений польською кров'ю, вдарив у червні з Волощини з тридцять-ма тисячами вояків. Він важко вразив провінції Руського воєводства, дійшовши з великою швидкістю від Снятина аж до Медики⁵, де заклав обоз, висилаючи грабіжницькі ватаги здобичників до Ярослава, Бжозова, Кросна, Ряшів, Сендзішува⁶. Вони лютували, [нища-чи все] грабунком, підпалами, жажливо наповнивши тілами вбитих храми та села, а тоді повернулись із великою здобиччю до містечка Мартинова. Там зухвала банда порушників перемир'я за свою жорстокість зазнала справедливої помсти від Всевишнього. Польний коронний гетьман (*equitum magister*) Станіслав Конєцпольський⁷, котрий недавно повер-нувся з турецької неволі, обійнявши свій уряд, з кількома нерегулярними хоругвами, зі-браними на потребу часу (у них було не більше трьох тисяч кінноти та сімсот – піхоти), зайняв місця переправ. Татари, що саме поверталися, побачивши нечисленність польського війська, наважилися на битву⁸. Конєцпольський з великою мужністю напав і при першому зіткненні зразу ж розгромив татар, звільнивши захоплених людей та худобу.

¹ Для засвідчення заповіту була необхідна присутність лавника, як представника міської влади.

² Проповідники – інша назва монахів-домініканців.

³ Волюцький Павел – кам'янецький римо-католицький єпископ (1594–1607).

⁴ Язловецький Єжи – руський воєвода (1569–1575), польний коронний гетьман (1569–1575). Ви-знавець кальвінізму. Автор помиляється, називаючи його великим коронним гетьманом.

⁵ Медика – село поблизу Перемишля, тепер територія Польщі.

⁶ Сендзішув (пол. *Sędziszów*) – тепер місто Свентокшиського воєводства (Польща).

⁷ Конєцпольський Станіслав – польний коронний гетьман (1618–1632), великий коронний гетьман (1632–1646).

⁸ Татари зазнали повної поразки під Мартиновом 20 червня 1624 р.

praestare, gratisque et favoribus coelestibus eminere, ut palam sit Mariam in montana Carmeli abiisse cum festinatione, residere ibidem hucusque, cum benedictione.

Eodem anno contubernium sutorum Leopoliensium de ecclesia Dei bene mereri cum contribulibus suis, nunc et in futurum existentibus desiderans, petiit a capitulo concedi sibi in administrationem capellam Sanctae Crucis extra muros civitatis Leopoliensis sitam¹. Annuit libenter capitulum privilegiumque in perpetuum valiturum, postulantis pro iuris ad dictam capellam habendi adminiculo, concessit. Quam capellam hucusque iidem sutorii fratres pacifice administrant, sumptibus suis, post tot incursionum calamitates, cladesque temporum multoties refecerunt, et ad praesens pro obeundis in Quadragesima ab adveniēti populo feriarum sextarum meditationibus, proviso per institutionem capellano, egregie adornant. Nec hoc <fol. 51>[// 30] praetereundum puto, quod Pirawius in descriptione huius ecclesiae testatur, quod haec ecclesia parva tantam habere credatur distantiam ille a civitate (ego a curia civili ex fide dignorum assertionem accepi), quantam habuit distantiam praetorium Hierosolimitanum ad montem Calvariae, ad quem Dominus noster Salvator generis humani Crucem Sanctis humeris baiulavit et in via plangentes super se mulieres, secundum Divum Lucam allocutus erat. Ideo tractus huius itineris loca signata habet, videlicet primum intervallum dimensuratum a curia, in quo Veronica, mulier Haebrea, faciem eius speciosissimam, sanguine et sputis oblinitam, linteo abstersit. Ideo in hoc intervallo sublimis columna lapidea, cum imagine Sanctae Veronicae et inscriptione idiomate Polono exarata, ante portam Cracoviensem sita est. Secundum intervallum remotius, ubi Dominus pondere crucis pressus, in terram pronus cecidit, et ideo ibidem quoque columna solido latere sacris imaginibus dominicae Passionis picta erecta est. Quae loca pietas Leopoliensium ad ecclesiam hanc Sanctae Crucis devoto gradu festinantium sacra meditatione colit et sanctae observat, non privatim solum, sed publicis quoque confraternitatum processionibus feria sexta hebdomadae sanctae ex civitate procedentibus.

Hic annus magno viro Thomae Pirawski, iuris utriusque doctori, de ecclesia metropolitana, totaque archidioecesi bene merito, ultimus vitae fuit², praesago quodam cordis dictamine, in Martio ultimam voluntatis ordinationem, capitularibus canonicis praesentavit, eorumque patrocinio et executioni commisit, et brevi post, idest ultima Aprilis, viam universae carnis ingressus est³. Fuit vir eruditione, rerum peritia et laude prudentiae insignis. Nobilitatem magis a virtutibus, quam a maioribus duxisse censetur. In anno 1598 dominica prima post festum Sanctorum Trium Regum [10 I] ad maius altare habitatus, ita canonicatum gessit⁴, ut primo archidiaconus, et officialis generalis, post decanus, deinde suffraganeus illeque primus Leopoliensis, simulque episcopus Nicopoliensis fieri, ac sacrari mereretur⁵. Lites arduas prudentia sua facile composuit. Ut elicitur ex actis consistorii anni 1618 fol. 252 statuta capitularia antiqua, quae in quibusdam dubia, et illis temporibus incongrua iam videbantur, a capitulo rogatus libenter <fol. 52>[// 30v] ordinanda et conscribenda suscepit⁶. Suffraganeatum in ecclesia metropolitana Leopoliensi (quem nondum habuit) impensis propriis sibi suisque succedaneis fundavit⁷. Archidioecesim totam, omniaque ipsius beneficia, ecclesias parochiales, ecclesiae metropolitanae dignitates, altaria officia ministeria, nec non regularium monasteria, illorumque in urbe origines, progressus ac alia multa memorabilia, diligenter cum Joanne Baranowski

.....
¹ Acta capituli, fol. 412.

² Acta capituli, fol. 412 et 414.

³ [Acta] consistorii, fol. 60.

⁴ Acta capituli, fol. 45.

⁵ Eadem, fol. 78 et 99, et 287.

⁶ Eadem, fol. 87.

⁷ Eadem, fol. 91.

Запорозькі козаки, які мстилися за кривду невинної Русі, у вересні дійшли на ста чайках (*тыопаронibus*) Дніпром по Чорному морі до Константинополя, підступили й знищили у вогні значне турецьке місто, зване Єнекой (*Jangikiie*)¹, розташоване за милю від столиці. Після цього вони збагатилися великою здобиччю, коли турки в Константинополі переховувалися у сильному страху й навіть не наважувалися протягом шести годин виступити проти нападників. Нарешті турки виставили відділ кораблів-трирем, просто споглядаючи, як козаки спокійно відступили (адже перемога любить свідків), щасливо повернувшись додому.

Рік 1625

Року Божого 1625 Прухницький виявив велику зичливість до церков. Невдовзі, коли капітульні каноніки розпочали збори [капітули] за давнім звичаєм та порядком, після другої великопісної Неділі пригадування [23 II 1625], він через свого посланця, кустоша Лукаша Калінського, подарував капітулі перли на двох шнурках, також чудові томи нових авторів, прикрашені його гербом, про що капітула видала декрет з публічною подякою. Засвідчивши таку прихильність, він і отцям Товариства Ісуса у Львові, до яких мав якнайсильнішу прихильність, оскільки їхня бібліотека на той час не мала багато авторів, віддав чимало книжок, також знакових його символом. Аналогічно – своїм коштом і з особливою своєю відзнакою – зробив дарунки кам'янецькій колегії тих же отців, тодішньому кам'янецькому єпископові², подібно й бібліотекам. Він охоче робив численні послуги для тієї колегії – чи з огляду на навчання, чи для її розвитку.

Попереднього 1624 року Прухницький забажав, щоб у каплиці тих отців, тут у Львові, дочка його брата й інша дівчина прийняли обітницю черниць ордену св. Бенедикта. Згромадження сестер св. Бенедикта до оселення у каплиці отців містилося, за дозволом Прухницького, у приватних будинках. З цього [згромадження] виріс їхній монастир, розташований поряд з церквою Всіх святих, пошкоджений вогнем у 1623 році (як уже згадано). Богослужіння у їхній церкві, спорудженій на взірць каплиці, [сестри] відвідували охоче та розсудливо, за волею необхідності.

Щедрим і прихильним до тих отців виявився Прухницький, коли він значну суму для закінчення [будівництва] парафіяльного храму (його фундаменти заклали отці в 1612 році) з цегли й каменю в селі Зимна Вода³. На відзначення того, що ця святиня була зведена, варто про це сказати та написати. Того 1625 року, в п'яту неділю після П'ятидесятниці, [22 V] Прухницький урочисто посвятив цей костел на честь Всемогутнього Бога, Діви Марії та св. діви-мучениці Катерини. Про це оголошує коронований іменем Ісуса камінь на північній стіні того храму всім, хто прямує дорогою.

Прухницький виявив шляхетність також і щодо своїх церков. Адже у храмах Св. Анни, Св. Лаврентія, Св. Хреста деякі вікарії митрополичого костелу впровадили податки з вірних (*offertoria*) відповідно до давніх прав, що викликало велике напруження між парохами тих храмів. Прухницький, бажаючи усунути такий привід для суперечок і щиро посприяти для більшої користі тих храмів, обумовив цю справу в угоді з капітулою. Він відратував власну тисячу злотих вікаріям, яким купив річний чинш на вісімдесят злотих, з умовою, щоб вони своє право на податок з вірних, яке мали з давніх часів, передали у згаданих храмах тим священникам, котрі хочуть мешкати біля тих святинь, поступившись ним назавжди. Вікарії її прийняли, ретельно все зваживши, зріло обираючи певне, а не сумнівне, та вчинили відповідну відмову перед капітульними актами зі схвалення капітули, чийї юрисдикції вони підлягали на той час.

¹ Єнекой (тур. *Yenekoy*) – тепер район Стамбулу (Туреччина).

² У 1625 р. кам'янецьким єпископом був Адам Новодворський, який виконував ці обов'язки протягом 1615–1627 рр.

³ Село під Львовом.

canonico descripsit. Ad villam Zimnowudka cum consulibus pro villa Młynowce commutatam octingentos florenos de proprio (illo tempore summam notabilem) sua sponte addidit¹. Capellam Divo Thomae Apostolo, et aliis sanctis eiusdem nominis ferrea crate cinctam cum altari marmoreo erexit, dotavit capellanumque in illa ad divina peragenda, et obsequia successorum suorum suffraganeorum providit. Cameram charitatis, id est certam eleemosynam, datis parata pecunia summis, pro sublevatione clericorum, pauperum, viduarum, orphanorum artificiumque (non ebrietate, sed adversitate fortunae ad inopiam redactorum) per capitulum administrandam fundavit, totamque suam substantiam piis usibus et pauperibus legavit, vitam austeram veritatis et iustitiae tenax duxit, morbo diurni ore afflicto et confectus, non sine magno luctu et maerore multorum, quorum animos sibi conciliare semper studuit vere Pater Pauperum, aevo longiore dignus si Altissimo placuisset, anno aetatis 58 decessit. Bene quidam scripsit: “Tempus nos avidum devorat et chaos”². Cuius testamentum die 16 Junii Pruchniccius approbavit eodem anno.

Quo ad statum civitatis Armeni cives, mercatores Leopolienses, apud Resselium Agam Turcarum pro datis mercibus debita notabilia contraxerant³, quo mortuo ab imperatore Turcarum Murad soltano ad Sigismundum regem ab hoc in urbem Leopolim legatus, venit Elfakir Mehmet czausz Dergachi Alli pro emonendis et aerario Portae Ottomanicae iure caduco inferendis summis concreditis adcitati. Itaque Armeni ad consulum iudicium post oblatum a rege Sigismundo per eundem legatum consulibus mandatam ac lectas literas plenipotentiae imperatoris Turcarum in praetorio, Joanne Kruski, regis cubiculario, pro iustitia <fol. 53>[// 31] administranda ex vi pactorum initorum sibi assistente, causam dicere iussi Armeni. In instanti in stuba consulari solverunt, quantum debeant, videlicet Gregorius Derlukaszewicz centum viginti millia asprorum, Simon et Awedik Kostowicowie octuaginta millia, Cristophorus Tomanowic plus quam viginti tria millia asprorum, Gregorius Mikołajowic nongentos, successores Łazarowicow sexcentos taleros imperiales prompta ac parata pecunia numeraverunt. Quocirca legatus Elfakir eoa veste indutus lenique carbaso caput cinctus, in praesentia dicti adstitis seu deductoris sui, exnunc sese iurisdictioni civili, quo ad hunc actum attinebat, submitisit, et memoratos Armenos ex vi datae facultatis, in actis consulum, nomine imperatoris, sui ac totius Portae Ottomanicae quietavit. Quietationem recognitione sua manuali Arabico caractere conscripta firmavit. Nec quisquam miretur, quod Leopoli tanta honoris, praerogativa paucis ante annis gaudebat, cuius iudicio stare non senatores solum Poloni, sed etiam et exteri principes non erubescant. Digna quippe vox maiestate principis, se alligatam profiteri legibus (digna vox), de legibus nunc versa vice mortalium, abiecta legum reverentia quanta ab ignavis, etiam, quid dicam a potentioribus patitur. Eheu quanta revolutio vicissitudoque temporum!

Tetigeram supra in anno antecedenti, quam graviter contra ecclesiam suumque archipraesulem, urbs Leopoli deliquerat, nunc forte delicti poenam brevissime attingere ratio postulat⁴. Quomodo nimirum iterum anno hoc redux iustitia, iterato flagello pestis urbem hanc castigaverit, cives alios in exilium miserit, alios indeplorata sepultura extra ecclesiam, extra monumenta maiorum ignota tellure condiderit! Et quia “solet ira certis numinum ostendi notis”⁵, praecesserat cladem hanc nuntius malorum impendentium cometes, qui non diu quidem luxit, sed funerea face sua ad mortem multis praeluxit. Post decessum eius enim in civitate et

¹ [Acta capituli], fol. 128.

² Seneca in *Troa*.

³ Acta consularia, feria 3 post dominicae Exaudi proxima [13 I] 1625.

⁴ Ex mandato regis pro Armenis, feria 4 post festum Sanctae Catharinae Virginis Martyris [26 XII 1625].

⁵ [Seneca, *Oedipus*, 331].

Архиепископ посприяв отцям взутим кармелітам для закінчення будови храму й монастиря, бо щодо цього будівництва вони мали судові суперечки: надавши зобов'язувальний лист-підтвердження, доклав своїх зусиль, щоб отримати згоду від усієї Речі Посполитої на тогорічному сеймі. Отож монастир того року почав зводити мури для військового захисту з допомогою вірних і ласками Діви Марії, поборюючи супротивні голоси та звертаючись до правових засад. До сьогодні залишається у храмовому вівтарі тих отців з північного боку образ Пречистої Діви Марії, репліка Ченстоховської ікони. Він був спершу в дерев'яному будинку гончаря Макуха (про якого вже згадано), аж поки цю святиню разом з будинком побожний донатор добровільно не передав кармелітам для побожного використання. Тоді ті отці не відкинули образа, бажаючи діяльно допомогти, долаючи будь-які перешкоди, ніби сама (чого сильно прагнув цей простий чоловік) Пречиста Діва опікувалася спорудженням храму. І дуже важливо, що чудесним чином Провидіння подбало, як винагородити убогість регулярних законників, котрі у значній кількості перебували без засобів, без чиншу, без опіки Всевишнього. Бо ж через чудесне свідчення було захоплено душі великих мужів (можна сказати, улюблених народом) до самопосвят, пожертв (*vota*) і молитов, а також до покладання там тіл після смерті, як-от: Оссолінських, Чарнковських, Пшерембських, Хмелецьких та інших, яких також було прихилено до сприяння в монастирських потребах, у тому числі й будові храму. Пречиста Мати не перестала постійно заступатися за багатьох, хто звертався до цього образа, наділяючи ласками та небесними достоїнствами, як робила це Марія на горі Кармело, щоб відійти невдовзі, але залишити там своє благословення.

У тому році цех львівських шевців, прагнучи гідно прислужитися Божій Церкві зі своїми цеховиками, що є тепер і будуть у майбутньому, просив від капітули надати йому в адміністрування храм Св. Хреста, що стояв поза мурами міста Львова¹. Капітула охоче погодилася на їхні прохання та надала вічний привілей, згідно з яким вони матимуть право допомагати цій церкві. Шевські братчики досі спокійно адмініструють тим костелом власним коштом після стількох нещасних нападів, утрат, що багаторазово траплялися, і до сьогодні вміло готуються до проведення щосуботи в період Великого посту реколекцій, на які прибуває люд, і забезпечують храм на той час капеланом. Мимохідь додаю те, що [Томаш] Піравський засвідчив при описі цього костелу. Цей маленький храм мав би стояти на такій відстані від міста (я це приймаю за свідченням гідних довір'я в міському уряді), на якій була ратуша в Єрусалимі від Голгофи, до котрої наш Господь, Спаситель людського роду ніс святий хрест, коли по дорозі його оплакували жінки й Він був утішений св. Лукою². Тому ця дорога відзначається на всій своїй протяжності, а саме першою відміряна перша стація від ратуші, де єврейська жінка Вероніка³ обтерла хусткою Його прекрасне обличчя від крові й поту. На цій стації була встановлена перед Краківською брамою чудова кам'яна колона з вирізьбленими образом Св. Вероніки та написом польською мовою. Друга стація – віддаленіша, де Господь ішов, під вагою хреста схилившись до землі. Там також була збудована колона з намальованими на її широкій стороні образами Страстей Господніх. Львів'яни, йдучи до цієї святині Св. Хреста неквапливим паломницьким кроком зі святими роздумами, про ці місця піклуються з побожністю та святобливо їх доглядають. Процесії виходять з міста не приватно, а публічно, з участю братств, у святу п'ятницю Страсного тижня.

Цього року великий муж Томаш Піравський, доктор обох прав, з добрими заслугами перед митрополичою церквою й усім архієпископством, попросився із життям.

¹ Про костел Св. Хреста як парафіяльний для львівських шевців-католиків див.: Капраль М. *Люди корпорації*, с. 73–81.

² Насправді ж по дорозі на Голгофу не євангеліст св. Лука, а Симон Кириєнин зі співчуттям поставився до Христа, взявши Його хрест на свої плечі.

³ Вероніка – свята Католицької церкви, благочестива юдейка, яка супроводжувала Христа на Його шляху на Голгофу.

circumquaque supra duo millia hominum peste decessisse, ex actis consulum¹ et fundatione altaris Sancti Rochi deducitur.

Evaserunt quidem aliqui periculum, qui in alias urbes profecti salutem tutiorem, a remotiori contagione habebant, illi tamen, qui Jaroslaviam perrexerant, rerum suarum vitaeque discrimen non evaserunt². Nundinarum enim tempore urbs illa subito incendio correpta conflagravit, mercesque pretiosissimas variorum ultra decem <fol. 54>[// 31v] milliones existimatas, in levem cinerem redactas, plurimi alienigenae et nostrates doluerunt. Difficile quippe est fugere ab irato vultu Dei.

Haec eadem lues pestifera, etiam Varsaviam corripuit, ita ut rex Sigismundus comitia generalia deserere, cum aula sua Osieckum, deinde Ciemierzyciam divertere debuerit³. Interim Cosaci (ratio subsequentium ac Russiae ducatus, archidioecesisque Leopoliensis latissime sese suffraganeos episcopatus extendentis postulat, ne et ista silentio transeam⁴) pro restituendo fratre ad principatum, quem Turcarum imperator exauthoraverat, a Mechmet Gereio vocati, totam Tauricam, usque ad Capham in ultima ora sitam peragrarunt, Tartaros partis adversae multoties fuderunt, et domum cum gloria et victoria redierunt. Quod et iterum prospere fecerunt, ac Mehmet Gereium ipsum (quod unam eorum phalangem dolo excindi fecerat) trucidarunt, ac servatis ordinibus inter continuos cum Tartaris conflictus, ad propria remearunt, ita ut Turcarum imperator de violatione pactorum cum rege per legatum expostulare debuerit. Quocirca Koniecpolscius, iam tunc palatinus Sendomiriensis, militiae regni praefectus, collecto exercitu auxiliisque a proceribus petitis, ad eosdem, versus Kryłow stativa agentes⁵, triginta millium numerum complentes, castra movit. Et quia moniti arma ponere recusarunt, proelio eos aggressus ad lacum Kurukow et sylvestria loca recedere compulit, ubi post sanguinolentas castrorum oppugnationes, caedesque multorum ex parte utraque coram regiis delegatis subiectionem iurarunt, tum, quod in ditiones Turcarum amplius excurrere non audebunt, sola auctione stipendiorum contenti, iure iurando sese obstrinxerunt.

[Annus 1626]

In anno 1626 post cladem multorum hominum cis et intra urbem pestilentia causatam postquam placato Numine ab intenso frigore subsederat quovis hoste atrocior contagio, canonici ad ecclesiae sacra pegmata redeunt, in capitulo suo Martiali de bono publico consultaverunt⁶. Et quia iuxta compactata cum consulibus civitatis, mutua circa ecclesias miscere consilia pro more habent, ideo cum iisdem multa in rem eiusdem concluserunt, videlicet de legatis solvendis ecclesiis et hospitalibus, de balneo et vestimentis mendicantibus praestandis, tum et de patribus societatis Jesu collegii Leopoliensis, transactioni cum schola metropolitana <fol. 55>[// 32] in anno 1608 die 2 Octobris initae, actis capituli ad calcem anni 1624, fol. 438 insertae contravenientibus⁷.

Sed et cum archipraesule Pruchniccio de procuratore practico providendo, qui causas, tam archiepiscopi, quam capituli promoveat, tractandum sibi serio praescripserunt. Nec quisquam miretur, quod hoc negotium tam crebro suo Pruchniccio, {prout in actis capitularibus scribitur}, inculcarent canonici, more enim antiquitus recepto⁸, et ad tempora Pruchniccii observato,

¹ [Acta consularia], sabbato postridie Sanctarum Undecim Millium Virginum anno [23 X] 1632.

² Piasecki in suis *Chronica* ad annum 1625, folio 454.

³ Idem, fol. 455.

⁴ *Летонисъ*: пропушено ratio subsequentium ac Russiae ducatus, archidioecesisque Leopoliensis latissime sese suffraganeos episcopatus extendentis postulat, ne et ista silentio transeam.

⁵ Idem [Piasecki, *Chronica*], eodem.

⁶ Acta capituli eiusdem anni.

⁷ Acta capituli, fol. 419.

⁸ Eadem, vide fol. 202.

Передчуваючи це, за велінням серця, він представив капітульним канонікам в останній день березня розпорядження останньої волі, доручивши їм опіку й виконання заповіту, і невдовзі, тобто 1 квітня, ступив на шлях усіх смертних. Був ученим мужем, що відзначався знанням справ та похвальною мудрістю, і вважалось, що він, на відміну від багатьох, керувався більше шляхетністю, аніж силою. Ще у першу неділю по святі Свв. трьох королів, [10 Л] 1598 року, отримав уряд каноніка з доступом до великого вівтаря. Спочатку заслужив бути архидияконом і генеральним офіціалом, потім – деканом, врешті – першим львівським суфраганом, одночасно – нікопольським єпископом. Легко полагоджував важкі суперечки своїм розумом. Як випливає з консисторських актів 1618 року (сторінка 252), давні статuti капітули, що вже в ті часи вважалися в дечому сумнівними й неслухними, на прохання капітули прийняв для впорядкування та переписування. Суфраганію у львівській митрополічій церкві (яку ще не отримав) фундував своїм коштом для себе і своїх спадкоємців. Усю архидієцезію з усіма бенефіціями, урядами в парафіяльних, митрополітичних храмах, вівтарними повинностями, а також монастирями законників, їхнім виникненням і розвитком у місті та багато іншого, важливого для пам'яті, описав разом з каноніком Яном Барановським. Коли відбувався обмін з райцями села Зимноводки на село Млинівці¹, додав добровільно зі своїх грошей вісімсот злотих (на той час значна сума). Капличку Св. апостола Томи та інших святих тієї ж посвяти, з окутими залізом ґратами й мармуровим вівтарем він побудував і дотував, забезпечив цей храм священником для проведення богослужінь та до послуг своїм спадкоємцям-суфраганам. Він фундував скарбничку милосердя, якою адмініструвала капітула, тобто зробив певну пожертву, надавши суму готівкою на підтримку клириків, убогих, вдів, сиріт, ремісників (не на пияцтво, але для потреб нужденних, щоб змінити їхню долю). Загалом увесь свій маєток він заповів на побожні цілі й убогих. Провадив суворе життя, дотримуючись правди та справедливості. Був ослаблений і виснажений довготривалою хворобою кісток, не без смутку й жалю багатьох, душі яких собі завжди прагнув прихилити для Отця нужденних. Гідний довгого життя, що заслужив у Всевишнього, помер у віці п'ятдесяти восьми років. Колись добре написав Сенека: «Нас поглинає захланий час та хаос». Прухницький схвалив його заповіт 16 червня того року².

Щодо становища у місті, то вірмени, львівські міщани і купці, законтракували значні суми в Рессуліма-аги за одержані в турків товари. Після його смерті від турецького султана Мурада³ до короля Сигізмунда в цій справі до міста Львова прибув посол Ельфакір Мегмет-чауш Дерґачі Аллі для стягнення та сплати отриманих сум до скарбниці Османської Порти за правом кадука⁴. Отож вірмени були позвані до раецького суду після внесення цим послом мандата короля Сигізмунда і прочитання у ратуші листа-уповноваження турецького султана. За присутності королівського дворянина Яна Круського, що стежив за справедливістю й виконанням чинних договорів, вірмени справу програли. У раецькій світлиці негайно сплатили, скільки заборгували, а саме: Григорій Дерлукашевич – сто двадцять тисяч аспрів, Симон та Аведик Костовичі – вісімдесят тисяч аспрів, Христофор Томанович – приблизно двадцять три тисячі аспрів, Григорій Миколайович – дев'ятсот, а спадкоємці Лазаровичів відрахували готівкою доброю монетою шістсот імперіальних талерів⁵. Унаслідок цього посол Ельфакір, одягнений у східну одіж, опоясаний на голові бавовняною чалмою, за присутності свого наближеного чи довіреного, на той час опустився до міської юрисдикції, до якої належав цей акт, та від імені султана, свого й усієї Османської Порти квітнував згаданих вірмен у раецьких актах силою наданої можливості. Він підтвердив визнання поквітнування, підписавшись своїм арабським письмом. І

¹ Колишнє село поблизу Львова; тепер – у складі м. Винники (Львівська область).

² Заповіт Томаша Піравського опубл.: Pirawski T. *Relatio*, р. 160–169.

³ Мурад IV – турецький султан (1623–1640).

⁴ Право володаря розпоряджатися спадщиною підданого, померлого без спадкоємців.

⁵ Імперіальний («важкий») талер – велика срібна монета; у 1620–1630 рр. становив від 60 до 75 польських грошів.

tres iuris prudentes viri tam pro causis bonorum mensae archiepiscopalis, quam capituli per archiepiscopum Leopoliensem fovebantur. Et unus quidem semper ad latus praesto erat, duo ad graviora negotia maxime dum celebrabantur iudicia aut finium regundorum ratio inciderat, aversebantur. Isti ex bonis mensae archiepiscopalis suas provisiones habebant, in certis possessiunculis unus videlicet tenebat villam Barthutowa, alius sortes in villa Poluchow in tractu Dunaioviensi, his quoque secretiora causarum, uti beneficiariis concredebantur, tertius vero, qui ad manus praesto erat salariatus esse solebat, cui, quia erat de facili amovibilis, non omnia propalabantur, sed ei executio tantum demandabatur, processusque causarum sibi commissos habebat, ut dicitur ex actis capitularibus anni 1616, fol. 202.

Quia vero Pruchniccius persuasus ratione quadam, quod iurisperiti bonorum oeconomiae occupati negligentiores reddantur, **possessionesque praetactas, iis non esse conferendas in animo** constituerat, ipse sibi ac ecclesiae oberat, nam ferendarios causarum fideles et paratos non habebat, per quod ecclesiae et capitulo continuas cum retentoribus censum lites agitantibus in multis praeiudicabatur, ideo pro procuratoribus instituto maiorum retinendis capitulum laborabat, sed eosdem apud Pruchniccium obtinere non poterat.

Hoc anno 1626 ecclesia parva, verius capella Sancti Marci dicta in monte Kalicza Gura per Susannam Ostrogurska, civissam Leopoliensem, Marci Ostrogurski scabini Leopoliensis uxorem, ac confraternitatem Rosarii solido latere extracta est⁹, fundisque aliquot adiacentibus dotata, capellanoque ad peragendum divina provisa. Quam capellam in anno 1630 certo contractu mediante cessit confraternitas Rosarii in personam eiusdem <fol. 56>[// 32v] Susannae numerata summa florenorum quadringentorum viginti, ut patet ex actis consistorii anni 1630, fol. 1129, sive ob difficultates fundi hospitalis Sancti Lazari donati (quas in anno 1618 die 17 Octobris, prout ex iisdem actis, fol. 252 anni 1618 elicitor, Thomas Pirawski cum aliis compromissariis {maioribus multo litigiis cum Grochovio archipraesule exortundas, ut infra dicam}, composuerat¹⁰) de novo emergentes sive ex alia ratione eadem ecclesia ad ius patronatus consulum devoluta est. {In anno vero 1706 per Bartholomaeum Kupinski, canonicum Leopoliensem, suum capellanum, ampliata muro auctaque testudine **murata extitit**}.

Urbs vero Leopoli dum ad intra utcunque libera a metu, a foris tuta non fuit, Tartari enim magno numero in terras Russiae effusi, igne, ferro, caedibus ubivis terrorem spargebant¹¹. Ante festa Sancti Pentecostes [31 V] prope Leopolim constiterant, de quorum in opinato adventu, civitas exterrita defensionem, quam raptim conquisivit, parabat, arcubias in moenibus ac vallibus disposuit, et ut meliorem de hostibus notitiam haberet, quatuor cives Armenos et Catholicos ad explorandam hostium distantiam destinavit. Sed Armeni ob technas **diffidentiae contra magistratum** suumque Torosovicium ire recusarunt. Cives Catholici rem strenue gesserunt, Scythas non longe abesse retulerunt, cives ad necessariam defensionem excitaverunt, de quo Tartari per suos dimachas sciscitatum de statu civitatis missos moniti, non ausi temerare arma in mortes suas parata, sed praedatoriis manubiis contenti retro pedem moverunt. Ita casses, quas sibi vident paratas, lupi evitant.

Non evitarunt tamen vindictam Dei merito flagitiosam insolentiam illorum punientis. Egregius enim bellator Stephanus Chmielecki¹², a Konięcpolscio in Prussiam contra Suecos cum exercitu accelerante ad defendenda confinia Russiae designatus, postquam cognovit per exploratores, quod nuradin sołtan cum triginta millibus Tartarorum selectiorum incursionem in

⁹ Acta consistorii, vide annum 1646.

¹⁰ Vide huius fol. 225.

¹¹ Acta consularia, feria 4 ante festum Sancte Pentecostes proxima anno [27 V] 1626, titulus *Deputatio civium*.

¹² Piaseccius ad annum 1626, fol. 459.

ніхто не дивувався, що кілька років тому Львів утішався такою честю, прерогативою, коли перед його судом не гордували стати не лише сенатори самої Польщі, але й чужоземні володарі. Адже гідною є постава маєстату володаря, який визнає себе узалежненим від законів (слухна позиція), від законів, що тепер є вразливими, коли повага до них потерпає як від ледачих підданих, так і також (як я показую) від можновладців. Ох, як змінилися та змішалися часи!

Раніше, у попередньому році, я торкнувся того, що тяжко завинило місто Львів перед Церквою та своїм архипастирем, тоді ж, певно, слухність вимагала, щоб випало якнайшвидше покарання за вчинене. Бо ж, без сумніву, в той рік знову повернулася з покаранням справедливість, коли бич пошесті вдруге вдарив по місту. Одних міщан [зараза] відправила у вигнання, інших – поховала в неоплакуваних гробах поза храмами, поза гробівцями предків, у незнаній землі! І оскільки «гнів богів має звичай проявлятися чіткими знаками»¹, передувала біді комета, провісниця нещастя, що не так довго світила, але своїм променем жалоби підсвітила смерть для багатьох. Коли вона погасла, в місті й околицях загинуло більше двох тисяч людей від пошесті², як доводять акти райців і фундації вівтаря Св. Роха.

Дехто уник небезпеки – той, хто в інших містах шукав безпечного сховку, подалі від зарази. Проте ті, що попрямували до Ярослава, не уникнули втрати своїх речей та життя. Бо в час ярмарку це місто спалахнуло через несподівану пожежу, були знищені товари багатьох, переважно чужоземних, але й наших купців, оцінені на понад десять мільйонів злотих, перетворившись на легкий попіл. Адже важко втекти від гнівного лику Бога.

Ця згубна пошесть також понищила Варшаву, тож король Сигізмунд змушений був покинути вальний сейм, а свій двір перенести до Осечека, а потім до Чемерників³. (Були наміри наступників і Руської провінції, і Львівського архієпископства якнайдалі поширити уряд єпископів-суфраганів, що і я не оминаю мовчанням). У той період козаки були покликані Мегмедом Герасем⁴ для повернення до влади його брата⁵, якого відсторонив турецький султан. Вони пройшлися по всій Тавриді аж до найдалшого міста Кафи, багато разів побили татар, що були на ворожому боці, й вернулися додому зі славою та перемогою. Щасливо це зробили вдруге (коли один з їхніх загонів через зраду загинув), і самого Мегмеда Герая вбили⁶ та, остерегаючись триваючих сутичок між татарськими сторонами, до себе повернулися. Як наслідок, турецький султан був змушений скаржитися через посла про порушення мирної угоди з королем. Тому Конєцпольський, на той момент сандомирський воєвода, польний коронний гетьман, зібрав військо та разом із допоміжними загонами магнатів пішов на козаків, що мали обози біля Крилова⁷ з тридцятьма тисячами війська. Коли вони відмовилися скласти зброю, тоді, наступаючи з боєм, він примусив їх відступити до озера Курукова й лісистій місцевості. Там після кровопролитних облог табору, смертей з обох боків козаки присягли, зобов'язуючись клятвою перед королівськими делегатами, що не наважаться більше нападати на турецькі краї, задовольняючись підвищенням платні.

.....
¹ Seneca, *Oedipus*, 331.

² У літературі фігурує інше число загиблих від пошесті – 3 тис., див.: Charewiczowa Ł. *Klęski zaraz*, s. 53.

³ Осечек (пол. *Osieczek*) – тепер село Мазовецького воєводства (Польща); Чемерники (пол. *Czemierniki*) – тепер село Люблінського воєводства (Польща).

⁴ Мегмед III Герай – кримський хан у 1623–1628 рр.

⁵ Братом Мегмеда III Герая був калга Шахін Герай.

⁶ Насправді його вбито в сутичці з козаками 1628 р. Автор хибно поєднав події козацьких походів на Крим 1625 та 1628 рр.

⁷ Крилів – містечко, пізніше село, було затоплене водами Кременчуцького водосховища на початку 1960-х рр.

Russiam fecisset, ipse quoque copias suas (quae bis mille stipendiariorum, mille auxiliarium a proceribus submissorum, sexies mille Cosacorum Zaporoviensium erant) contra eundem nuradin summa celeritate ac silentio (ad bella conficienda semper opportuno) movit. Apud fluvium Rosia prope Bialacerkiew in castris, vulgariter pro more gentis *koss* dictis, secure subsistebat, denominatus supra sultanus levioribus turmis suorum in partes Russiae diversas praedatum dimissis. Hunc itaque (contemnentem paucitatem Polonae <fol. 57>[// 33] militiae ac ideo in aciem progredi ausum) forti animo invasit Chmieleccius, et solis frameis pugnando (imber enim subitus usum nostris bombardarum, Tartaris arcuum madefactorum ademit), post alterius horae cerrimum dubiumque conflictum, licet Tartari numero maiori Polonos superarent, in fugam vertit, quatuor millibus in acie stratis, multo pluribus circa fluminum transitus ab aquis suffocatis et a rustica plebe trucidatis, mille ducentis captivis et inter eos murzis quinquaginta, sultano {tamen} ipso fuga elabente. Nec cessit loco vir prudens et heroicus, donec redeuntes ad castra sua cum praeda reliquas Tartarorum turmas arte militari oppresserit, vinctos suos libertate donaverit, ita ut ex exercitu illo vix sexta pars indeserta sua effugerit, ex Polonis novem tantum desiderati, vulnerati quinquaginta. O quam felix tunc Polonia erat, quae tantos heroes habebat! Non effaeminatos, non rapaces, non crudeles, {non sibi parentes myocionos}¹, quos sterilis fortium aetas nostra sine ullo fructu boni publici, ad oppressionem pauperum ac spiritualium angarias, non verbis, sed vix lacrymis exprimendas, parturivit et adhuc parturire non cessat.

{Rem ridiculam subiungit hoc anno 1626 Rzechovius noster, quod Machometanus quidam, finxerat se messiam. Stultitia Judaeorum, oblita prophetarum et genealogiae Abracham et David, summopere illi deferebat, ad eumque concurrebat, vide “Calendarium [latino graecum ac historiographum]” Rzechovii “Inter memorabilia”, Octobris}.

Annus Domini 1627

Anno 1627 capitulum canonicorum generale, fausto omine inchoavit² Lucas Kalinski, decanus et suffraganeus Leopoliensis, iam hoc anno antistes Nicopoliensis, nam Joannes Baranowski archidiaconus, desiderium Pruchniccii, ecclesiae profuturum aperuit, quod videlicet villas Malczyce et Uzyce novis canonicis per se fundandis suffraganeo vero nunc et in futurum existenti, villam Czarnuszewice, de mensa archiepiscopali extractas, pro aliis villis in locum earum coemendis, videlicet Pniatyzyn et Wizyn commutatas, in perpetuum cedere ac incorporare praevio consilio et assensu capituli intendat. Unanimi sensu iuvere³ in sententiam propositam canonici et pro tam pia voluntate in ecclesiam, Dei gratias archipraesuli suo, locuti sunt. Post haec Jacobum Bruchowski in iure bene versatum ad consessum suum capitularem vocaverunt⁴, eique non detrectanti obsequium suum causas arhiepisopatus et capituli promovendas in foro seculari commiserunt.

Hoc quoque anno canonici cum consulibus civitatis inito consilio montem pietatis ad ecclesiam metropolitanam fundandum decreverunt⁵. Cui locum in coemeterio eiusdem ecclesiae consignarunt, eundemque etiam pro aedificio confraternitatis dimensuraverunt archipraesule Pruchniccio totum approbante, Martino Campiano, medico <fol. 58>[// 33v] consule Leopoliensi, filio Pauli Campiani, aedificandae fabricae sumptu proprio negotium benevole ex amore in domum Dei acceptante.

.....
¹ Ориг.: кілька слів закреслено.

² Acta capituli, fol. 432.

³ Ориг.: хибно *iuere*.

⁴ [Acta capituli], fol. 433.

⁵ Acta consularia anno 1627, feria 6 ante festum Sanctorum Omnium [29 X].

Рік 1626

У 1626 році, після втрати через пошесть багатьох людей на передмістях та в місті, за Божим промислом ударив сильний мороз, що для будь-якого ворога гірший, ніж пошесть. Каноніки повернулися до лавок у святій церкві на свою березневу капітулу, обговорюючи громадські справи. Позаяк, відповідно до укладених з міськими райцями угод, вони повинні були спільно приймати рішення щодо церковних питань, тому з ними погодили багато справ, а саме про легації, призначені на храми та шпиталі, про лазню й постачання одягу жебракам, також стосовно суперечок з Львівською колегією отців Товариства Ісуса про угоду з митрополічною школою від 2 жовтня 1608 року, внесену до актів капітули наприкінці 1624 року (сторінка 438).

Каноніки ухвалили серйозно поговорити з архиєпископом Прухницьким про прокуратора, запобігаючи практиці, коли він брався за справи як архиєпископа, так і капітули. Нехай ніхто не дивується, що в цій справі каноніки часто були наполегливими за часів Прухницького, як описано в актах капітули. Адже за давнім прийнятим звичаєм, якого дотримувалися і за Прухницького, три досвідчених правники з боку львівського архиєпископа опікувалися як його столовими маєтками, так і капітульними. Один з них завжди перебував при архиєпископові, два долучалися до найважчих питань, коли відбувалися судові засідання або випадало слухання про розмежування ґрунтів. Вони зі столових маєтків архиєпископа мали на своє забезпечення невеликі посілости, а саме: один тримав село Бартатів¹, інший – частини в селі Полюхів² на дорозі до Дунаєва³. Саме їм, як власникам цих бенефіцій, довірялися важливі справи. А третій правник, якому на руки давалася платня, легко усувався, не все йому повідомляли – від нього вимагалось лише виконання. При цьому він мав провадити доручені справи, як видно з актів капітули 1616 року, сторінка 202.

Оскільки Прухницький був переконаний таким аргументом, що правники, які розпоряджаються маєтками, відповідають за недбальство, тому призначив тих маєткових правників, яких не варто було ставити. Він вводив в оману себе та церкву, бо не мав вірних і досвідчених судових правників, через що церква й капітула переважно програвали суперечки в суді, які постійно велися з боржниками зі сплати чиншів. Тому капітула добивалася, аби були збережені прокуратори, встановлені попередниками, але цього не могла домогтись у Прухницького.

Того 1626 року малий храм, точніше каплиця Св. Марка на Калічій Горі, з цегли був побудований на кошти Сюзанни Острогурської, львівської міщанки, дружини львівського лавника Марка Острогурського⁴, та братства Вервиці. Вона дарувала навколишні ґрунти й забезпечила священника для проведення богослужінь. Цей храм у 1630 році братство Вервиці, відповідно до певного контракту, відступило особисто Сюзанні за відлічену суму чотириста двадцять злотих, як бачимо в актах консисторії 1630 року (сторінка 1129). Так трапилося, що через нововиниклі труднощі при даруванні ґрунтів шпиталю Св. Лазаря чи з інших причин ця церква за правом патронату дісталася райцям, як випливає з тих самих актів від 17 жовтня 1618 року (сторінка 252), коли Томаш Піравський з іншими посередниками це залагодив. Більшість тих суперечок виникли за правління архиєпископа Гроховського, як далі показано. У 1706 році львівський канонік Бартоломей Купінський поставив свого священника, розширив мур і додав муроване склепіння [храму].

А місто Львів, поки не було вільним від страху нападів звідусіль, ззовні не чулося в безпеці, бо татари у великій кількості набігли на руські землі, вогнем та мечем розсіваючи повсюди страх крові. Перед святом П'ятидесятниці [31 V 1626] недалеко Львова вони отаборилися. Налякане місто, очікуючи їхньої появи, поспішно готувалося до необхідної оборони, розмістило залогу на мурах і валах. Аби мати кращу інформацію про ворога,

¹ Тепер село Львівської області.

² Тепер село Великий Полюхів Львівської області.

³ Дунаїв – тогочасне місто, тепер село Львівської області.

⁴ Острогурський (Шарфенбергер) Марк – член колегії сорока мужів (1603–1612), лавник (1617).

Grave anno hoc incendium Leopolim perterruit, incolas vero suburbii Halickie dicti, magno damno affecit¹, feria sexta etenim nocte in sabbathum currente post festum Nativitatis Sancti Joannis Baptistae [26 VI] ignis ex parva scintilla exortus, centum et duas domos bene contignatas funditus brevi tempore consumpsit ita, ut rex Sigismundus afflictioni ipsorum regia clementia compassus libertationibus ab omnibus contributionibus et dationibus reipublicae, et publicis ac privatis privilegium ad annos quatuor valiturum ipsis dederit, ac eosdem liberos ab oneribus quibusvis pronuntiaverit.

Quia forte magnae nobilitatis obsequio unus geometra, cuius ante in anno 1624 memini, non suffecerat², alium publicum agrorum dimensorem Laurentium Swieczkowic, philosophiae doctorem, scholae Leopoliensis rectorem, vulgo dictum artis huius bene gnarum, nobilibus viris instantibus fecerunt ac iuramentum fidelitatis ab eodem receperunt consules civitatis.

Eodem anno inter fratres Sancti Francisci conventuales ex una, et de observantia parte ex altera circa praecedentiam in processionibus et actibus publicis orta controversia, decreto Joannis Baranowski, archidiaconi et tunc officialis generalis, sub die Mercurii, quae fuit 15 Decembris decisa est³. Conventuales per Marcum Corona, magistrum theologum, definitorem provinciae Russiae, primi litis stadium ingressi, dum priorem cumque antiquissimum in urbem ingressum iura primaeva, originalia pro se producunt, observantes e contra in ius vocati per angelum a Przeworsko vicarium, et Severinum Korcinium rationes rationibus opponunt, praecedendi ius possessorium sibi competere, et praecedentiam continuatam, a tempore cuius in civitate hac non extat memoria se habere, ac ideo iuxta normam et consuetudinem almae urbis Romae, matris et magistrae totius Christianitatis, in possessione habita inturbati non debere, allegant, victoriam lucrati sunt. Appellarunt quidem conventuales ab hac sibi gravaminosa sententia ad nuntium apostolicum, sed et in illo iudicio successum bonum non habuerunt. In anno enim subsequenti 1628 fratres observantes specialibus literis inhibitionis primo circa possessionem praecedentiae ad causae decisionem conservati, mox probata per inquisitionem iuratoriā eadem praecedentia, quam ante conventuales <fol. 59>[// 34] annis⁴ quinquaginta habuerunt intuitu bullae Leonis X^{mi} forte in favorem iuris sui latae, approbationem⁵ sententiae iudicis ordinarii (condonatis hanc inde impensis, utpote utrisque mendicantibus ob concordiam inter fratres servandam) obtinuerunt, in cuius fundamento etiam ad praesens conventualibus praecedunt, locumque digniorem occupant.

Annus Domini 1628

Et annus 1628 curas canonicorum circa bonum ecclesiae non miniuit, sed ampliavit, tectum enim cupri bractea ad medium in anno 1619 opertum⁶, et ob iniurias temporum remissum, deductis expensis ex impensis, necessariis, in futurum perficiendum curabant. De thesauro ecclesiae in numero et pondere, una cum consulibus conscribendo, de capella Zamoisciana in ordine praescripto conservanda, constitutiones oportunas fecerunt⁷, pro synodo provinciali Petricoviensi Melchiorum Stephanidem, iuris utriusque doctorem, nuntium ab archidioecesi tota deputaverunt.

.....
¹ Eadem [acta consularia], sabbatho ipso festo Ad Nives Beatae Virginis Mariae [5 VIII] 1627, et sabbatho in crastino festi Sancti Francisci Confessoris anni [5 X] 1641.

² Eadem, feria 4 post festum Decollationis Sanctae Joannis [1 IX] 1627.

³ Acta consistorii anni 1628, fol. 368 et 395, 215.

⁴ Ориг.: закревлено *triginta, quadraginta*.

⁵ Eadem, fol. 395.

⁶ Acta capituli, anni huius 1628, fol. 15, 19, 161.

⁷ [Acta capituli], fol. 16.

вибрали чотирьох міщан, вірмен та католиків, для встановлення відстані до неприятеля. Проте вірмени, запідозривши магістрат і свого [єпископа] Торосовича¹ в підступі, відмовилися йти. Міщани-католики ж доручення справно виконали, повідомили, що татари недавно відійшли й закликали до неодмінної оборони. Татари через своїх вивідувачів, висланих для розвідування про становище міста, були попереджені й не наважувалися напасти на військо, готове до смертельного бою. Тому, задовольнившись грабіжницькою здобиччю, рушили назад пішки. Отож приготовані пастки, які помітні, вовки оминають.

Однак не минули Божої відплати ті, хто заслужив на покарання за ганебну зухвальність. Видатний воїн Стефан Хмелецький² був призначений для захисту кордонів Русі, коли [Станіслав] Конецпольський поспішно вирушив з військом до Пруссії проти шведів. Після того, як він дізнався від вивідувачів, що нуреддин-султан³ вибрався на Русь із тридцятьма тисячами добірних воїнів, зібрав свої війська (склалися з двох тисяч найманців, тисячі вояків допоміжних відділів, посланих магнатами, шести тисяч козаків) і рушив проти нуреддина з усією можливою швидкістю й потаємністю (у будь-яку мить готовий до битви). Над рікою Россю, недалеко Білої Церкви, згаданий нуреддин-султан безпечно розкинув обози, по-простому звані кошем, та порозпускав для грабунку легкі відділи в різні частини Русі. Там на нього (осмілілого від нечисленності польських сил настільки, що він аж наважився вступити в бій) сміливо напав Хмелецький, воюючи лише шаблями (бо несподіваний дощ позбавив можливості використати рушницю, та й у татар теж луки стали непридатними). Він за декілька годин тяжкої й непевної битви, хоча татари і переважали числом поляків, змусив їх до втечі. Чотири тисячі у бою полягло, ще більше втопилися на переправах рік та загинули від рук селян, тисяча двісті було захоплено в полон, серед них п'ятдесят мурзів, однак нуреддин-султан таки врятувався втечею. Не відступив з цього місця мудрий і геройський муж, поки не переміг військовим чином татарські заго-ни, що поверталися до своїх обозів з нагробованим, і не повернув бранцям свободу. Ледве шоста частина з того татарського війська втекла від покари, поляки тільки дев'ятьох оплакали, а п'ятдесят отримали поранення. Якою щасливою тоді була Польща, що мала таких героїв! Не дівоподібних, не грабіжників, не жорстоких, не отруйників своїх батьків, хто діє без жодної користі для громадської справи, хто обтяжує вбогих і духовних, хто вартий не слів, а лише сліз жалю, що таких породив наш час, безплідний на мужні чини, і досі продовжує народжувати.

Смішну річ оповів під 1626 роком наш [Мартин] Жеховський⁴ – про те, що якийсь мусульманин вдавав із себе месію⁵, оголосив це євреям, які через глупоту, забуття пророків та родоvodu Авраама й Давида сходилися до нього (див. «*Calendarium latino graecum ac historiographum*», у розділі «Варте уваги» за місяць жовтень).

Рік Божий 1627

Року 1627 генеральну капітулу зі словом привітання розпочав львівський декан та суфраган Лукаш Калінський, що того ж року став нікопольським єпископом. Але архидиякон Ян Барановський з волі Прухницького для Церкви кориснішим виявився, коли він наполіг, щоб на користь теперішнього суфрагана і того, хто буде в майбутньому, назавжди

¹ Торосович Миколай – львівський вірменський єпископ (1627–1630), львівський вірменський архієпископ (1630–1681) в унії з Апостольським престолом.

² Хмелецький Стефан – брацлавський хорунжий, київський воєвода (1629–1630). Із 1626 р. – регіментар «українних» військ, який керував обороною України від татарських наїздів.

³ Титул третьої після хана і калги особи в ерархії Кримського ханства.

⁴ Жеховський Мартин – львівський канонік, офіціал та вікарій (1674–1676) (див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 92).

⁵ Цього року народився Саббатай Зеві (1626–1676), який у 1648 р. оголосив себе месією. У 1666 р. він та його послідовники прийняли іслам.

Adiit capitulum hocce et ipse archipraesul Pruchniccius¹, et post datam pastorem benedictionem ac communicata hinc inde consilia, ut bona ac praedia mensae archiepiscopalis revideantur, et fideliter a capitularibus conscribantur, ipse praesens (exemplo memorabili seris succedaneis id omnino vitaturis) **postulavit, grato animo suscepit hanc requisitionem capitulum**, et operam suam hoc ipsum synodis praescribentibus libenter obtulit.

Quae vero causa huius postulationis fuerit haud reperio, nisi quod forte ex actis conicio, quia capitulum de iure suo (quod ex statuto speciali anni 1594 ad visitanda bona mensae archiepiscopalis etiam quovis triennio habet) remiserit², sive ob pericula hostium et calamitates publicas³ sibi in impensis viarum praeiudicari moleste tulerit, antiqua enim consuetudo, quae vim legis obtinuerat fuit, ut canonicis in negotiis mensae archiepiscopalis sive de finibus regundis, sive ad iudicia, peregre proficiscentibus, et viaticum et currus et alia necessaria ab archiepiscopis subministrarentur, prout liquet in actis capituli anni 1600 fol. 59, anni 1607 fol. 79, anni 1617 fol. 225 et alibi, quod quia denegatum illo iam tempore fuerat, merito canonici inutilem sibi damnosam spartam deseruerant. Nemo enim propriis stipendiis militare tenebat, ideoque ab ipsomet archipraesule invitari debebant.

<fol. 60>[// 34v] **Id quoque memorabile Pruchniccius eodem anno praestitit, quod mansionarios ad ecclesiam metropolitanam ad decantandum⁴ quotidie cursum Beatissimae Virginis Mariae ab antiquo fundatos et tenues nimium proventus habentes in impetranda gratia regis Sigismundi III pro incorporatione ecclesiae parochialis in Bobrka cum redditibus suis communitati eorum, paternae iuverit, et rescriptum regium in personas eorundem de data Varsaviae die octava mensis Augusti anno eodem 1628 obtinuerit.**

Eodem anno et privilegium oppidi Kałolniki ditionis archiepiscopalis⁵ ab iisdem archiepiscopis Leopoliensibus, incolis gratiose concessum, actis consistorii die 18 Augusti ingrossatum est.

{Eodem anno 1628 feria sexta post festum Sancti Valentini Martyris [18 II] generosus a Zolszyn Zolszynski, capitaneus Zydachoviensis, coram iisdem actis **suis personaliter comparens**, villam Międzyrzyc haerediatariam cum omni iure vicariis ecclesiae nostrae Leopoliensis in suffragium suae et consortis animarum certis missis praescriptis donavit. Quae ipsius donatio ingrossata est actis consistorii nostri die 29 Decembris anno 1665, fol. 239}.

Hoc anno 1628 patres ordinis praedicatorum conventus Leopoliensis in civitate siti, inquisitionem super miraculis ac gratiis praestitis ad imaginem Intemeratae Virginis in ecclesia sua ab antiquo tempore sitam expediebant. De hac sacra icone, quoniam multa scitu digna occurrunt, rem paucis edissero.

Vetus atque constans traditio est, fide dignorum scripturis authenticis formata, quod locus hic in quo nunc in civitate ordo praedicatorum consistit, curiam ducum Russiae et intra illam capellam tituli Sancti Joannis Baptistae cum coenobio monachorum Sancti Basillii ritus Graeci primitus habebat⁶. In hac capella deposita fuerat imago praedicta ab imperatoribus Constantinopolitanis sive ob sanguinis colligationem, sive ob fidei a Graecis transmissae ritusque connexionem, pro insigni amicitiae documento, ducibus Russiae bello, pace, imperio in clytis donata, forte coeva illius miraculosae, quae Belza Częstochoviam allata est, sic enim quidam existimant. Piravius, episcopus Nicopoliensis, suffraganeus Leopoliensis, in

.....
¹ Eodem [acta capituli].

² Vide acta capituli anni 1594, fol. 28.

³ Ориг.: кілька слів закреслено.

⁴ Acta consistorii anni 1628, fol. 327.

⁵ Eadem, fol. 305.

⁶ [Okolski], *Russia florida*, pars 2, pag. 75, et manuscripta capituli Leopoliensis titulo [Pirawski], *Origo provinciae in Russia Dominicanorum*.

відступити, за попередньої ради та згоди капітули, села Мальниці¹ й Ушиці², де були фундовані ним каноніки, замінивши село Чорнушовичі³ зі столових маєтків архієпископа на інші села, куплені замість них, а саме Пнятин⁴ і Віцин⁵. Одноставно було підтримано пропонуване рішення, і [нові] каноніки оголошені в церкві, за Божою волею та згодою свого архипастиря. Після цього досвідчений у праві Якуб Бруховський був запропонований на [вакантне] місце в капітулі. Йому доручили вести справи архієпископії й капітули у світських судах, не обтяжуючи його [іншими] обов'язками.

Того ж року каноніки разом з райцями міста після наради вирішили встановити при митрополічому храмі побожний банк. Визначили для нього місце на кладовищі цього костелу, також відміряли ділянку для будинку братства, що архипастир повністю схвалив. Підтримали добровільну ініціативу з любов'ю до Божої святині медика, львівського райці Мартина Кампіана⁶, сина Павла Кампіана⁷, про спорудження будівлі його коштом.

Того року Львів був уражений сильною пожежею, а мешканці Галицького передмістя зазнали особливо великої шкоди, коли вночі, в суботу після свята Різдва св. Івана Хрестителя, [26 VI 1627] спалахнув вогонь з малої іскри, знищивши дощенту за короткий час сто два добротних будинки. Король Сигізмунд, співчуючи їхньому смутку, надав з королівської ласки привілей звільнення на чотири роки від усіх державних і приватних податків та зборів Речі Посполитої й оголосив їх вільними від будь-яких тягарів.

Оскільки для шляхетного обов'язку особливого значення не вистачало одного геометра, про якого я згадую під 1624 роком, райці міста на прохання шляхетних мужів прийняли ще одного вимірювача громадських земель – доктора філософії, ректора львівської школи Лаврентія Свечковича, доброго знавця цього фаху, взявши від нього присягу на вірність.

Того року, в середу, 15 грудня, архидиякон і тодішній генеральний офіціал Ян Барановський ухвалив вирок у суперечці між монахами: з одного боку – законниками св. Франциска, та обсервантами-бернардинцями – з другого боку, щодо першості під час публічних акцій. Законників на початковій стадії суперечки представляв магістр теології, дефінітор⁸ Руської провінції Марк Корона, коли виклав первісні, оригінальні права з періоду найпершого, найдавнішого входження ордену в місто. Проти цього покликані до права обсерванти-бернардинці відповідали на аргументи аргументами через посланця-вікарія з Пшеворська та Северина Корчинського. Вони виграли справу, твердячи, що їм належить першість за правом володіння, оскільки від непам'ятних часів вони мали такий пріоритет, тому у володінні таким правом їм не повинні перешкоджати, відповідно до норми та звичаю благословенного міста Рима, матері й учительки всього християнства. Законники апелювали від цього обтяжливого для них вироку до апостольського нунція, але й у тому суді доброго результату не досягли. Бо в наступному році брати обсерванти-бернардинці спочатку подбали, перед вирішенням справи, про лист-застереження щодо володіння ними першості. А невдовзі, після доведення цієї першості записаним розслідуванням, що вони п'ятдесят років перед законниками володіли нею, згідно з виданою на їхню користь буллою папи Льва X⁹, вони отримали схвалення вироку судді ординарія (при цьому вони розділили судові витрати, як випадало між жебраками-монахами, дійшовши згоди).

¹ Тепер село Львівської області.

² Тепер село Зушиці Львівської області.

³ Тепер село Львівської області.

⁴ Тепер село Львівської області.

⁵ Тепер село Смереківка Львівської області.

⁶ Кампіан (Новокампіан) Мартин – львівський райця (1613–1629).

⁷ Кампіан (Новокампіан) Павел – львівський райця (1584–1599).

⁸ Тут: представник провінції ордену св. Франциска при генеральному керівництві закону, друга за важливістю після провінціала посада у капітулі ордену.

⁹ Лев X – папа римський (1513–1521).

manuscriptis suis capitulo Leopoliensi relictis dicit (quod et verius esse videtur) ex eadem imagine Częstochoviensi, quam primus ille et Sanctus Iconoplastes Lucas depinxit, desumptum esse, quo autem authore, et quo tempore, haud compertum est.

Huius imaginis sacra semper fuit apud duces Russiae ipsorumque populum reverentia¹. Non enim illam solum bellorum et triumphorum suorum sociam, intra exercitus suos (cum Saracenis saepe <fol. 61>[// 35] pugnantes aliisque fidei, et imperatorum Graecorum hostibus) secum ubivis deportabant, precibus, hymnis, luminibus honorabant, sed demum Haliciam ex Oriente, postea Haliciae Leo, dux Russiae, filius Romani, Leopolim cum imperio transtulit, et in capella curiae suae Sancti Joannis Baptistae, ut supra dictum titulo dedicata, collocavit, foundatione decantandi coram eadem imagine psalterium monachis ritus sui constituta.

Habet haec Sacra Virginis effigies, ad medium hominis tantum in cupresso more Graeco depicta, parvulum Filium in manu sinistra, tum et inscriptiones binas ab una parte Mater Dei, ab altera Jesus Christus Graecorum literis pietate antiquorum exaratas. Fueratque longo tempore ab illis asceticis patribus in palatio ducum culta in dicta capella, donec impetrato ducum Russiae a venerabili Constantia², sorore Beatae Cunegundis, Leonis ducis matre, sive noverea³ (vitae sanctitate, et aliquot miraculis apud multos celebri) eodem domicilio patres peregrinantes (sic enim ordo praedicatorum illo tempore vocabatur) asceterium hocce monachorum cum capella seu ecclesia tituli Sancti Joannis Baptistae (Piravius scribit post exustionem palatii ducalis⁴)⁵ in ius suum et possessionem reciperent, ac tunc iam in hac Graeca tabella Coelorum Regina more Romano laudes Deo sibi persolvi libenter audit.

Collocata itaque primitus erat in capella ad portam ingressus ad ecclesiam, quae nunc Sanctae Magdalenae dicitur, ad quam praedicatores, dum pro consuetudine religionis suae, quadam die officium matutinum decantant, ad verba illa, quae in eodem officio recitari solent⁶. “Nos cum Prole Pia benedicat Virgo Maria”, blanda ac serena facie respondisse palam, voce clara Diva Mater perhibetur. “Benedicam, intercedam, sed digna sum loco praestantiori”.

Ergo novitate rei, Virginisque suavi alloquio praedicatores perterriti ad capellam Sancti Michaelis⁷, quam pro loco praestantiori censebant, eandem imaginem ex consilio seniorum transferunt. Sed nec hic locus Sanctae Virgini placuisse visus. Nocte enim subsequente eadem imago (nescitur, quo allaborante ministerio) in sacellum, quod ex opposito capellae Sanctae Magdalenae erat, transiit, ibique oriente sole <fol. 62>[// 35v] conspiciendam sese praebuit. Quod dum in crastino patres mirantur, et rei veritatem explorare omnino intendunt, in loco sibi prius viso, videlicet eadem Sancti Michaelis capella, denuo eandem imaginem reponunt, noctem supervenientem curiosa devotione insomnem agunt, ut arbitrium suum novo documento Virgo manifestius faciat, supplices orant.

Et ecce subito luce caelesti radiantibus adsunt superni genii⁸, circumfusam sacro lumine imaginem, ad locum Divae Virgini placentem, scilicet capellae Divae Magdalenae transversalem (patribus pio timore correptis, bene tamen splendore magno umbras noctium fugante videntibus, et singula quaeque a latere diligenter observantibus) devote reportant, deponunt reverenter. Quod quia et tertio (religiosae pietatis audacia transferentibus de die eandem imaginem patribus, et super ea nocte iterum vigilantibus) deprehensum erat, non ausi ultra tentare

¹ Eadem [Okolski, *Russia florida*].

² [Okolski], *Russia florida*, fol. 71 et 76.

³ Vide annum 1671.

⁴ Titulus [Pirawski], *Origo provinciae in Russia Dominicanorum*.

⁵ Ориг.: закреплено слова eandemque sibi gratiose donatam.

⁶ Extractum ex “Libro albo” in folio manuscripto sub nomine legalis Mathaei Kozłowski a patres communicato.

⁷ Ex eodem.

⁸ Ex eodem.

На цій підставі вони досі випереджають францисканців, займаючи достойніше місце в процесіях.

Рік Божий 1628

У 1628 році турботи каноніків про майно святині не зменшилися, а збільшилися, бо дах з мідної бляхи, покритий у 1619 році наполовину та з плином часу занедбаний, вимагав необхідних витрат і видатків. Про це вони подбали, щоб у майбутньому його зміцнити. Скарбницю храму [каноніки] разом з райцями описали за кількістю й цінністю предметів, переглянули за порядком, як утримується каплиця Замоїського, та зробили відповідні приписи. На провінційний собор у Пйотркуві вислали послом від архидієцезії доктора обох прав Мельхіора Стефанідеса¹.

Сам архипастир Прухницький прийшов на ту капітулу. Після уділення пастирського благословення мав там розмови про те, як обстежити архієпископські столові маєтки та ґрунти, щоб капітульні каноніки їх описали правильно. Він сам особисто (пам'ятний приклад для пізніших наступників, які уникали капітули) про це просив, із відкритою душею прийняв цю вимогу капітули й охоче запропонував свої послуги на визначених синодах.

А в справі цього прохання я нічого не знаходжу. Можна тільки з актів припускати, що капітула покликала на своє право (котре має за окремим статутом 1594 року про візитування столових архієпископських маєтків що три роки). Проте каноніки тоді відмовилися [від того права], з огляду на ворожу небезпеку та загальні нещастя, через що могли зазнати прикрих збитків на дорогах. Адже за давнім звичаєм, який набув сили закону, каноніки у справах далеких подорожей, пов'язаних із архієпископськими столовими маєтками чи визначенням меж, або в судових справах забезпечувалися від архієпископів підводами й усім необхідним для подорожей, як видно з актів капітули 1600 року (на сторінці 59), 1607 року (на сторінці 79), 1617 року (на сторінці 225 та деінде). Вони визнали це некорисним і шкідливим для себе. Ніхто ж не зобов'язаний служити власним коштом, тому каноніки хотіли, щоб архипастир їх особисто запросив.

Чин, гідний пам'яті, того року представив Прухницький, який по-батьківськи посприяв у справі мансіонаріїв² до митрополичого храму (для щоденного співаного богослужіння в честь Пресвятої Діви Марії). Вони були давно фундовані й мали незначне забезпечення, випросивши дозвіл короля Сигізмунда III про інкорпорацію парафіяльного храму в Бібрці з його прибутками їхньої спільноти. Прухницький отримав королівський рескрипт стосовно їхніх осіб, виданий у Варшаві 8 жовтня того ж 1628 року.

Того року 18 серпня був внесений до консисторських актів і привілей для архієпископського містечка Кукільники³, ласкаво наданий жителям львівськими архієпископами.

Того 1628 року, в п'ятницю після свята Св. мученика Валентина [18 II], шляхетний Жулчинський із Жулчина, жидачівський староста⁴, ставши перед тими своїми актами, дарував з усім правом дідичне село Межиріччя⁵ вікаріям нашої львівської церкви, з умовою певних визначених богослужінь для помочі душам, своїй та дружини. Ця донація була внесена до наших консисторських актів 29 грудня 1665 року (сторінка 239).

У цей 1628 рік отці ордену проповідників львівського конвенту, які перебували в місті, провели розслідування щодо чуда й отриманих ласк від образу Непорочної Діви, що був у

¹ Стефанідес Мельхіор (?–1638) – львівський канонік, автор кількох панегіриків та історико-церковної праці: *Stephanides M. Opuscula tam ecclesiastici quam equestris ordinis*.

² Мансіонарій – священник, звільнений від усіх обов'язків, крім богослужіння, який отримує відповідну плату й живе при костелі.

³ Тепер село Івано-Франківської області.

⁴ Жулчинський Єжи – жидачівський староста (1603–1620). Дата донації вказана неправильно, оскільки Жулчинський помер у 1620 р.

⁵ Тепер село Львівської області, розташоване поряд із Жидачевом.

Dominum praedicatorum, sed locum hunc curarunt facere honorificum, quem sibi Virgo Deipara elegisse manifestis indiciis et apparitionibus angelorum probavit.

Ac imprimis ad petitionem patrum, consules civitatis fundum civilem pro extruenda et dilatanda capella Divae Virginis praestantiori donaverunt¹. Denuo Joannes Swosowski, succemarius Leopoliensis, egregium ornamentum contulit, Adamus Stanisławski, castellanus Podoliae, cum consorte sua Marianna Czuryłowna erogatis pia liberalitate opibus capella in modum templi erecta, e solido lapide marmoreque constrata locum magnificum ac praestantiozem fecit.

Multis hic gratiis beneficiis ac miraculis etiam primi generis sacra haec imago effulgebat², quae forte per incuriam sive frequentem copiam non omnia notabantur. Tandem melius quamquam serius recollecti patres ad ea rite probanda de mandato repetito provincialis sui, protunc patris Joannis Damasceni, primo de data Leopoli die 6 Octobris anno 1627, 2do die vigesima eiusdem mensis anno Domini 1628 coram legali Mathaeo Kozłowski, testes bene scientes, aetate et autoritate maturos ex ordine suo induxerunt. Quamquam non bono consilio, quia arbitrio privato sine autoritate <fol. 63>[// 36] loci ordinarii in talibus omnino requisita, nec recognitiones tam sui ordinis, quam extraneorum testium subscriptionibus {saltem} manuum et iuramentis prout ibidem patet firmatae, {nec} iuxta formam iuris pontificii {testes} examinati, nec in scripturam authenticam manu notarii praedicti et sigillo legalisatam redacta {depositiones}, nec ad acta consistorii, aut alia publica pro maiori fide ac perpetua rei gestae memoria oblatae sunt.

In iisdem tamen recognitionibus manifestum est, multa et magna ea miracula fuisse, ex quibus unum tantum et alterum ad reverentiam maiorem sacrae huius imaginis pro informatione posterorum annexo.

Mulier quaedam iuvenis, sed improba cultu, vestitu, ac florum in capite corona virginitatem mentita, cancellos altaris transgressa, dum propius ad imaginem Virginis Intemeratae (necessitate sive temeritate quadam) accedit, poenam impuri gressus miserabiliter in oculis omnium luit³. Vindex etenim peccatorum Deus, etiam hunc incestum ausum dissimulare noluit, nam a daemone per subitum turbinem advolante infelix illa mulier cum clamore ad murum parietis allisa, capillos concinnatos a sincipite versus collum cute detracta, simul et vitam in instanti amisit. **Hos capillos diu in pariete cum plicis sericeis (qualibus ad exornandas complicandasque comas communiter virgines utuntur) pendentes, etiam circa annum 1598 visos fuisse in eodem libro deaurato testes iidem affirmant.**

Nec praetereundum puto, quod vivens adhuc, dum haec annotata lego Victorinus Sobieski, vexillifer Haliciensis, manu sua propria protunc puerili, tum et parentis suae subscriptione, testatum posteritati reliquit⁴. Puer ille ad modum (quia modo aetate gravis) die 21 Maii anno Domini 1654 e fenestra decidens a medicis pro mortuo <fol. 64>[// 36v] putatus ad hanc imaginem allatus in elevatione Sanctissimae hostiae, dum missa pro illo offertur redivivus surrexit, annosque suos iam ad praesens in senectam urget, quos data tabella argentea, cum versibus Polonicis in signum gratitudinis adhuc in praetexta, Virgini sese vivificanti desponderat.

Sunt et alia multa, quomodo nimirum periclitantes in mari, salvi ad portum, infirmi ad optatam salutem, afflicti ad solatia redierint, enarrant patrum eorundem manuscripta, fidem evincunt plures eaeque notabiles oblationes diverso tempore a fidelibus factae, prout et in anno 1636 Catharina de Białoboki, palatina Belzensis, ducissa in Wiszniowiec, vestem suam ducalem, margaritis auroque in serico caeruleo tinctam, eidem Virgini pro gratiis praestitis, ultimis testamenti sui tabulis adscripsit⁵, et sub eadem imagine sepulchro condi voluit.

¹ [Okolski], *Russia florida*, fol. 75.

² Idem albus liber.

³ Idem liber albus.

⁴ Idem liber.

⁵ Ex testamento ad acta consistorii Leopoliensis, fol. 132 oblato.

храмі від давніх часів. Про цю святую ікону трохи проясню ситуацію, оскільки тут є багато вартого пізнання.

Існує старий та певний переказ за гідними довіри автентичними документами, які засвідчують, що на тому місці, де тепер розмістився орден проповідників, спочатку стояв двір руських князів, а посеред нього – каплиця під титулом Св. Івана Хрестителя з монастирем законників св. Василя грецького обряду. У цій каплиці висів згаданий образ, дарований як свідоцтво виразної приязні імператорами Константинополя (чи через кровну спорідненість, чи внаслідок пов'язання через переданий греками обряд та віру) руським князям для війни, миру, славного панування. Як дехто вважає, це, можливо, той чудотворний образ, що в цей самий час із Белза до Ченстохови був перенесений. Нікопольський єпископ Піравський у своєму манускрипті, збереженому у Львівській капітулі, твердить (як виглядає, правдиво) про ту ченстоховську ікону, що спершу її намалював святий іконописець Лука. Проте визначити, хто був автором і коли написано, навряд чи можна.

Ця святиня завжди була в пошані князів Русі та їхнього народу, бо ж вони її повсюдно возили поміж своїх військ як товаришку війні і своїх тріумфів (воюючи часто із сарацинами¹, іншими народами іншої віри й ворогами грецьких імператорів), із вшануванням, з молитвами, піснями, смолоскипами. Врешті перевезли зі Сходу до Галича, потім руський князь Лев, син Романа², звелів перенести до Львова та поставив у каплиці свого двору, посвяченій (як уже сказано) св. Іванові Хрестителю, запровадивши для прослави при цій іконі хор монахів-псалтиристів свого обряду.

Ця Свята Діва має вигляд людини, намальованої до половини грецьким способом на кипарисовій дошці, з Дитятком на лівій руці, також із двома написами грецькими літерами, накресленими зі стародавньою побожністю: з одного боку – «Богомати», з другого боку – «Ісус Христос». Довший час аскетичні отці опікувалися образом у княжому палаці, у згаданій каплиці, поки велебна Констанція³, сестра блаженної Кунегунди⁴ (ушавленою стала для багатьох власним святим життям і кількома чудами), мати князя Льва чи його мачуха, не випросила в руських князів, щоб цей осідок у своє право та володіння отримали отці подорожники (так звався в той час орден проповідників) під чернечу обитель з каплицею, чи храмом Св. Івана Хрестителя (Піравський пише, що це сталося після спалення княжого палацу). І тоді на цій грецькій дошці Цариця Небес уже за римським звичаєм охоче слухала висловлювану хвалу для Бога та для Себе.

Отож спершу вона була встановлена при вхідних дверях до храму, у каплиці, що тепер називається Св. Марії Магдалини, яку отці проповідники, згідно з канонами свого релігійного обряду, щоранку хвалять такими словами, відповідно до свого обов'язку звично промовляючи: «Діво Маріє зі Святим Дитятком, благослови нас»⁵. Із лагідним та ясним поглядом [одного разу] Пречиста Мати відповіла, мовивши чітким голосом: «Благословляю, заступаюся, але я гідна визначнішого місця».

Тож заскочені цим, як і ласкавою мовою Діви, перестрашені законники за порадою старших перенесли ту ікону до каплиці Св. Михаїла, вважаючи її визначнішим місцем. Але й це місце не сподобалося Святій Діві, бо наступної ночі той образ (невідомо, з чиєю допомогою) був перенесений до каплички, що стояла навпроти каплиці Св. Марії Магдалини, де він появився звернений до сонця. Отці здивувалися, відтак наступного дня, прагнучи з'ясувати справжність цього всього, знову перенесли ікону на попереднє місце, тобто

¹ Сарацини – тут: араби.

² Князь Лев Данилович був онуком князя Романа Мстиславича.

³ Констанція (1237–1288/1302) – дочка угорського короля Бели IV, дружина князя Льва Даниловича. Услід за Томашем Піравським (Pirawski T. *Origo provinciae Dominicanorum*, р. 393) автор помилково називає її «матір'ю чи мачухою» князя Льва.

⁴ Кунегунда (1224–1292) – найстарша донька угорського короля Бели IV, дружина краківсько-сандомирського князя Болеслава V Сором'язливого, клариска, католицька свята.

⁵ «Nos cum Prole Pia benedicat Virgo Maria» – слова благословення з утрени в честь Діви Марії.

In eadem capella patrum praedicatorum est et alia sacra alabastrina (capite nescitur, quo casu et tempore oblato, ex cera tamen cum facie affabre confecto) statua stanti Virgini tenerae persimilis, cubitum ultra ascendens parvulum Filium sinistra, dextra manu crucifixum in summitate tenens. Hanc Divus ille Hiacinthus ordinis praedicatorum, per regnum Poloniae partesque Russiae admirabilis propagator, a Volodimiro, duce Kiioviae, pro dono accepit, quam Kiiovia protunc regum Poloniae urbe ampla satis, a Tartaris succensa, per tumentes Borysthenis exundantis fluctus, pedibus incedens una manu Sanctissimam Eucharistiam in monstratorio seu pixide, altera ethicam hanc Virginis statuam, **sibi his verbis: “Hyacinthe et me cui relinquis? Cur tecum non affers”**¹, ut Okolscius in sua “Russia florida” enarrat locutam, baiulans, Halicium Russiae eo tempore metropolim (sic enim Scrobissovius <fol. 65>[// 37] capitulum 10 eam appellat) deportasse perhibetur. Quae postea Leopolim noviter fundatam translata, gratiis clarebat, claretque etiam modo insigni devotione semper a clero, a populo culta. Huic sacrae iconi Nicolaus Kisliccius, canonicus Zamoscenis, altare in eadem capella deauratam posuit, in quo ad haec usque tempora pretioso ornatu ab Anna Dolska, ducissa Wiszniowicensi, pro receptis gratiis cincta, reconditur.

Mirari tamen satis nequeo, quod apud praedicores conventus Premisliensis (similiter imaginem alabastrinam Deiparae, sed in sedecula reclinis, Jesum parvulum manu sinistra gestantis, multo gratiarum favore urbi illi notissimam habentes) contenio novissima (quod Divus Hiacinthus non eam statuam Deiparae, quae asservatur Leopoli, sed eam, quae apud illos Premisliae manet, Halicium² Kiiovia detulerit) exorta sit, pro suaque parte inquisitionem quandam quasi super eo factam allegant. E contra Leopolienses patres scripturarum (etiam ipsius capituli Leopoliensis) monumenta antiquam primaevi seculi praedicatorum traditionem, famamque immemorabilem ac continuam etiam circa annum 1401³, quo a venerabilis Jacobo, archiepiscopo Haliciensis, pro sui veneratione indulgentiis attributis, haec sacra effigies populo commendata est, ut testatur Piravius episcopus loco citato, ac Okolscius in sua “Russia florida”, fol. 77, aliasque rationes multas allegant.

Ego noctes seculorum sine lumine discutere non audeo, et pro autoritate referentium neutri parti derogatum iri puto. Si utramque Virginis sacram statuam Divi Hiacinthi manibus prehensam, ac diverso saltem tempore portatam esse crediderim, quanquam hanc, quae Leopoli servatur, praetermissis aliis rationibus, mihi tam a Leopoliensis, quam Premisliensis conventibus non communicatis, **a Divo Hiacintho allatam esse {Okolscium ipsorum secutus} magis probabiliter reor.** 1mo quia ipsum insigne Kiioviensium, videlicet heros in equo, draconem hastili coram <fol. 66>[// 37v] Virgine genuflexa confodiens, subitus pedes Virginis in basi sculptus, hanc imaginem non aliunde, sed ex illo loco deductam manifeste demonstrat. 2do verisimilius est, quod Divus Hiacinthus ex periculo illo, quod historia enarrat, Halicium (in qua fuit electa statio peregrinantium⁴, qui erant ordo praedicatorum, in eoque monasterium circa annum 1238 habebant, ut aetate, et autoritate gravis Martinus Rzechowski, custos Leopoliensis, in suo “Calendarium latino graecum ac historiographum” in mense Septembri⁵ testatur) utpote propiorem in via a suis fratribus inhabitatam cum hac sacra statua petierit, quam Premisliam ab Halicia multo magis Kiiovia longe distantem, quam aetate illa ordo praedicatorum nondum incoluerat. 3^{io} quia patres Premislienses allegata sua nullo insigni ducum Kiioviensium neque antiquitatis monumento, scripturisque authorum probant, sola traditione forte ac inquisitione abs **ea Leopoliensibus** expedita nituntur. {4^o quia Beatus Hiacinthus ab antiquissimo tempore, et forte ab ipso obitu cum

¹ [Okolski], *Russia florida*, fol. 76.

² Ориг.: слово виправлене.

³ Piravius, [*Relatio*], Okolscium, [*Russia florida*].

⁴ Annales praedicatorum Russiae.

⁵ Rzechovius, [*Calendarium*].

до каплиці Св. Михаїла. Коли настала ніч, провели незвичне богослужіння в тій інтенції, щоб їхній помисел про нове свідчення Діви виявився безсумнівним.

І ось засвітило несподіване небесне світло, з'явилися зверху божественні створіння, котрі бережно віднесли та шанобливо встановили залитий святою ясністю образ до місця, яке вподобала Пречиста Діва, а саме до каплиці Св. Марії Магдалини. Отці, вражені побожним страхом, добре, однак, бачили велику мерехтливу красу нічних тіней і збоку уважно спостерігали за кожною деталлю. Оскільки й утретє це виявилось (отці із зухвалістю релігійної ревності того дня вкотре перенесли образ і знову сторожували його вночі), більше не наважуючись випробовувати Господа, отці проповідники вирішили оголосити благословенним те місце, що Богородиця собі обрала, довівши це ясними вказівками та явленням ангелів.

На прохання отців насамперед райці міста дарували міський ґрунт для побудови й розширення каплиці Пресвятої Діви. Потім львівський підкоморій Ян Свошовський¹ її значно прикрасив. Подільський каштелян Адам Станіславський² зі своєю дружиною Маріанною Чурилівною, маючи побожні наміри збудувати каплицю на взірць храму, вкрити її добрим каменем і мармуром, зробили це місце чудовим і визначним.

Відразу цей святий образ засяяв багатьма ласками, добродіяннями та чудами, що, однак, не всі ставали помітними – може, через байдужість, а може, через їх надмір. Урешті отці, краще, хоч і пізніше, підготовлені, аби довести її чудодійність відповідно до права, за повторним розпорядженням свого провінціала, на той час отця Яна Дамаскіна (перше – з датою: у Львові 6 жовтня 1627 року, друге – 20 дня того ж місяця року Божого 1628), встановили, щоб перед правником Мацеєм Козловським постали з їхнього ордену добре знані свідки, досвідчені за віком та зрілістю. Проте це було недобре рішення, бо ухвалене приватно, без влади ординарія, що завжди вимагається в таких випадках. Також не було зізнань свідків, як зі свого ордену, так і інших, підтверджених принаймні підписами та присягами, як там належить. Свідки не були опитані відповідно до формальних вимог канонів, також їхні свідчення не були складені повноважно на письмі, посвідчені рукою писаря й печаткою, та внесені до актів консисторії або до інших актів для більшої довіри на вічну пам'ять справи.

Однак у тих зізнаннях зазначено, що сталися численні великі чуда, з яких тільки одне-друге для більшої поваги до цього святого образу повідомляю для інформування нащадків.

Яксь молода дівчина, нещира щодо поведінки, одягу та прикрас, із фальшивою короною дівоцтва на голові, переступивши вівтарну перегородку, ближче підійшла до образу Пречистої Діви (з якимось примусом чи зухвалістю) і за нечисті вчинки, з прикрістю на очах усіх, отримала покарання. Адже Бог, Оборонець грішних, навіть того, хто на таку нецноту наважився, не хоче покривати, тож та нещаслива жінка, піддавшись від диявола несподіваному пориву, з криком вдарилася об кам'яну стіну, затягнула собі на шиї шнурок для укладання волосся на голові та зараз, у той же момент попрощалась із життям. Це волосся довго висіло на стіні разом із шовковими завитками (якими зазвичай користуються дівчата для прикрашання й укладання кучерів). Також у тій позолоченій книзі ті свідки ствердили, що близько 1598 року вони це бачили³.

Побіжно зауважу, що живий досі галицький хорунжий Вікторин Собеський⁴ не міг не залишити свідчення для нащадків, які, як я читаю, «підписав своєю рукою», на той час дитячою, як і батько його. Цей хлопець, правдоподібно (бо важко поррахувати роки)

¹ Свошовський Ян – львівський підкоморій (1612–1615).

² Це, вочевидь, Міхал Єжи Станіславський – кам'янецький каштелян у 1639–1648 рр. (див.: *Urzędniccy podolscy*, s. 69).

³ Автор покликається на рукопис «Librum album in folio manuscripto sub nomine legalis Mathaei Kozłowski», встановити місцезнаходження якого не вдалося.

⁴ Собеський Вікторин (?–1704) – галицький хорунжий у 1695 р.

hac Leopoliensi, non Premisliensi imagine etiam in actu canonisationis suae depictus visebatur, prout et ad praesens etiam Romae et Cracoviae ad ipsius tumbam videre licet}. Utcunque tamen factum est utraque imago Deiparae est, ideo utraque sacra, utraque debito honore colenda. Sed me pro obsequio Virginis longe a proposito digressum, alio revocat rerum series narrandarum.

Hoc anno 1628 Petrus Milewski, eques Polonus, honorare Deum de sua substantia in votis habens iuxta monitum Salomonis viginti tria millia florenorum pro undecimo canonico gremiali, capitulo inscripsit¹, filiumque suum Petrum itidem, sed admodum iuvenem m[inorem] o[bservantem] clericum instituendum curavit, quod non sine difficultate obtinuit.

Patres vero Carmelitae calceati dicti, quamquam diplomata regia super constructione ecclesiae ac monasterii², prout in anno 1625 dixi, obtinuerant, a civitate tamen expositione satis ampla et firma moeniorum, adversus vallum civile in vicino directa, **evidens metuente discrimen**, ac ideo literas regias sine praeiudicio defensionis publicae datas esse allegante praepediebantur, fabris murariis ne solido lapide murum ponerent, inhibitis. Ut itaque patres Carmelitae voti sui compotes fierent, opusque certum consummarent, submissionem coram actis <fol. 67>[// 38] fecerunt se, iam more Pruthenico, idest lateribus lignis intertextis, templum et coenobium educturos in altum, nec defensionem civitatis obfuturos, et sic operas ceptas, allaborante Pruchniccio iterato reassumpserunt, et ad finem perduxerunt.

Placet hic et egregiam consulum in cives suos animadversionem referre, quod civitatem per apellarum gentem possideri, decorem ipsius et bonum publicum per quosdam lucri avidos labefactari graviter ferentes, seriam inhibitionem fecerunt³, ne cives Judaeos in lapideis et domibus suis, cuiusvis contractus nomine, ultra festa Sacri Paschatis in anno 1629 proxime venturi⁴, sub poena quatuordecem marcarum fovere, attibernales habere contenderent. O quam felix civitas fuisset, si hoc prudens edictum observasset! Sed, quod cives prohibitum habebant, nobiles in lucrum suum vertebant. Domos enim suas pro libitu libertatis praetensae, maiori censu Judaeis locabant, et sic edicta consulum irrita erant, Judaeis domos nobilium libere inhabitantibus, propinationibus utentibus, et quod praeiudicium futurorum erat, domos, areas, nobilium passim coementibus.

Nec a Judaeis solum, sed etiam a patriis militibus iniurias, guerras, violentias, cum colonis spiritualium suorum Leopolis perpressa est anno eodem⁵. Contubernales enim generosi Piasecynski, capitanei Ulanoviensis, licentia arbitrii sui vexillo plaudente vicum Cracoviensis suburbii ingressi, praeter tributa, quae gravia nimis a colonis extorserunt, eo insolentiae progressi erant, ut homines vestibibus tanquam hostes, publice in via spoliare, hortos, pomaria, curias civium invadere, portas civitatis cum armis aggredi, et alia multa militari audacia in nefas prompta, facere temulentia ducti haud formidaverint. Dissimulabat inter multa convitia magistratus insolitam illo tempore militis Poloni licentiam, donec in necem vitamque hominum innocentem eosdem conspirare, saevum quidpiam in domos suburbanorum moliri, **comperit** habuerit. Postquam itaque Sigismundum Poznanczyk <fol. 68>[// 38v] civem innocuum lethaliter ab iis percussum audivit, non sibi ultra morandum ratus, vim vi repellendam esse consilium cepit. Itaque violatores securitatis publicae, stratarumque communium obsessores per praetorianos milites fusi, captivati, incarcerati, ac composito iudicio praesidente Alexandro Zaleski, vicecapitaneo, iuxta statutum Torunense et constitutionem anni 1601 iudicati⁶, ac

.....
¹ Liber erectionis capituli Leopoliensis et acta consistorii.

² Acta consularia, feria 2 ante festum Sanctae Hedvigis Electae proxima anno [9 X] 1628.

³ Acta consularia, feria 4 ante festum Sanctae Catharinae Virginis Martyris proxima [22 XI 1628].

⁴ Vide anum 1633.

⁵ Eadem, feria [2] postridie dominicae Exaudi proxima [5 VI] 1628.

⁶ Vide liber "Statuta" Jana Januszowskiego, 1600 w Krakowie drukowane, fol. 594 "O gwałtownikach", ks. 5, cz. 7, titulus 15 "Mieyskie".

21 травня року Божого 1654, випав з вікна так, що медикам здавався мертвим. Він був принесений до цієї ікони, і при піднесенні святих дарів під час богослужіння, присвяченого його зціленню, як воскреслий піднявся, а сьогодні вже своїми роками до старості наближається. За своє оживлення він пообіцяв Діві в дарунок срібну таблицю з польськими написами на знак вдячності.

Є й інші численні свідчення, оскільки, без сумніву, з тих, хто борсається в морській воді, здорові повернуться до пристані порятунку, хворі – до бажаного оздоровлення, засмучені – до втішення. Рукопис тих отців описує, що довіра багатьох людей прихилила до складання значних пожертв у різний час багатьма вірними. Так, у 1636 році белзька воєводина¹, княгиня у Вишнівці Катерина з Білобоків² за виявлені їй ласки записала Діві у тестаменті останньої волі свій дорогий одяг, вишитий перлами й золотом по блакитному шовку, та побажала бути похованою під цим образом.

У цій каплиці отців проповідників є й інша свята алебастрова стояча статуя молодої, дуже подібної Діві (не знати чому і коли голова з обличчям мистецьки була виконана з воску) з малим Дитятком на лівій руці вище ліктя, правою ж тримала догори розп'яття³. Св. Яцент⁴ з ордену проповідників, знаменитий місіонер у Польському королівстві та руських краях, її одержав у дар від київського князя Володимира⁵. Київ, що тоді за польських королів був достатньо великим, мав загрозу з боку татар, потужна хвиля яких сягнула Дніпра. Яцент уже рушив пішки [з Києва], в одній руці зі святими дарами в монстранції чи пушці, а в другій [тримав] цю статую Діві, що звернулася до нього з такими словами: «Яценте, а мене кому залишиш? Чому із собою не забереш?» (як описує Окольський у своїй «Russia florida»). Він, узявши важку ношу, заніс її до Галича, тодішньої столиці Русі (так подає Скробішевський у «Vita episcoporum», розділ 10). Потім вона була перенесена в новозведений Львів, зяясніла ласками, ушляхетлена свідочтвами побожності як з боку клиру, так і народу. Позолотивши цей святий образ, замойський канонік Миколай Кислицький поставив його у вівтар каплиці. У ній він зберігся до наших днів з дорогоцінною оздобою за набуті ласки від Анни Дольської, княгині Вишневецької⁶.

Та не можу не висловити сильний подив із суперечки, що виникла через те, що в отців проповідників перемишльського монастиря є схожий алебастровий образ Богородиці (вона сидить у кріслі зі спинкою, тримаючи малого Ісуса лівою рукою⁷), що обдарувала багатьма ласками те місто. На свою користь вони посилаються на якесь розслідування, проведене стосовно цього (що св. Яцент цю статую залишив не у Львові, як вважалося, а в них у Перемишлі, по дорозі з Києва до Галича). Своєю чергою, львівські отці покликаються на писемні документи (у тому числі й Львівської капітули) з давньою традицією перших отців проповідників та постійною пам'яттю також щодо 1401 року, коли велебний галицький архієпископ Якуб Стрепа визначив цей святий образ для вшанування в дні

¹ У 1636 р. белзьким воєводою був Костянтин Вишневецький.

² Білобоки (пол. *Bialoboki*) – тепер село Підкарпатського воєводства (Польща), розташоване біля Переворська (пол. *Przeworsk*).

³ Статуя сьогодні зберігається у Гданську, в костелі Св. Миколая. Дослідники датують цю пам'ятку пізнішими часами: від XIV – до початку XVI ст., вказуючи на її французьке чи італійське походження (*Sprawozdania*, s. cccv–cccxii; Александрович В. *Дар Львова*, с. 42).

⁴ Яцент (Яцек) Одровонж (бл. 1183 – 1257) – святий Католицької церкви, польський священник, домініканець, місіонер у різних країнах Центрально-Східної Європи (Польщі, Русі, Пруссії, Померанії, Литві).

⁵ Володимир Рюрикович – великий князь київський (1223–1235).

⁶ Дольська Анна (1661/1663 – 1711) – шляхтянка, з дому Ходоровська, що перебувала в родинних зв'язках з елітою Речі Посполитої, кума гетьмана Івана Мазепи.

⁷ Науковці пишуть про три пов'язані з іменем Яцека Одровонжа алебастрові статуї (львівську, перемишльську та краківську), які мали різну композицію (див.: *Sprawozdania*, s. cccvii, ccxciii).

non obstantibus exceptionibus fori quidam poena colli, in annuam sessionem turris in castro superiori Leopoliensi commutata, alii satisfactione personarum iniuriatarum ac deprecatione magistratus consularis puniti, alii ex instantia magnatum ad declarationem sacre regie maiestatis praevia securitate per fideiussores praestita remissi sunt.

[Annus 1629]

Annum 1629 auspiciato ingressus Pruchniccius non pro hominibus solum, sed etiam pro sanctis laboravit. Patres etenim societatis Jesu Leopoliensis collegii¹ in magna cleri secularis et regularis, tum et accurrentis nobilitatis Polonae frequentia causam apotheoseos Beati Stanislai Kostka, novitii sui, in aetate tenera, sed matura sanctitate Romae demortui, quam in toto regno Poloniae iuxta mandatum sedis apostolicae per consistoria movebant², etiam coram archipraesule Pruchniccio uti specialibus literis a pontifice Romano ad hoc negotium delegato, introduxerunt, processumque beatificationis ex miraculis, et gratiis ad invocationem eiusdem servi Dei, a divina bonitate exhibitis, ad curiam Romanam transmittendum, in palatio archipraesulao in civitate sito, aliquot septimanis formaverunt. Comparuere praevia citatione in publica audientia insignes viri, qui multa beneficia sibi aliisque suffragio dicti servi Dei caelitus collata esse, testati sunt, aliaque opera stupenda naturae vires excedentia, ad huius viri divi memoriam facta, solenni <fol. 69>[// 39] iuramento de veritate dicenda obstricti enarraverunt³. Fuere aliquot canonici Leopolienses, sacerdotes e statu seculari multi, quatuor e societate, nobiles, militum, tribuni, consules, scabini Leopolienses civesque et alii etiam Graecanicis ritibus devoti, qui cuncta quae sibi nota erant, cum iuramento ad calamum iurati notarii coram eodem archipraesule deposuerunt, sanctae apostolicae sedis iudicio transmittenda, prout et transmissa sunt.

Etiam patribus Carmelitis discalceatis conventum suum Leopoliensem iam inhabitantibus, vigore literarum sacrae congregationis cardinalium et bullae Pauli II impertivit licentiam Pruchniccius⁴, alienandi villas Koropuz, Chizowice, Romankowka, qua praehabita iidem patres in exsolutionem debitorum summam sexaginta millium nongentorum sexaginta florenorum constituentium dictas villas vendiderunt. Iam quidem et hi patres ad urbem Leopolim ex opposito portae ad praesens Bosacka nuncupatae et ecclesiam et monasterium suum habebant. Anno enim 1613 privilegium regis Sigismundi III, tum et consensum consulum super aedificanda⁵ Leopoli ecclesia et monasterio sui ordinis impetraverant, venerantque Leopolim prout elicitur ex actis consulum sabbatho ipso festo Sanctae Priscae Virginis Martyris anni [18 J] 1614. Cuius privilegio fortiter nixi, sine ulla difficultate, ac molestia et templum construxerunt, et sibi domicilium, in quo vota sua Altissimo securi reddebant, Sacrae Virginis, ut vulgo dicitur maioris imagine, apud se in altari sita, mirum in modum multis hominum solatia, et auxilia gratiarum tempore illo {praebente}⁶ Joanne Zamoiscio archiepiscopo pro mille florenis, Joanne Łahodowski itidem mille, iisdem ab initio subvenientibus civitateque ipsa additione fundi mille ducentis florenis comparati⁷, pro conventu et ecclesia in eodem anno 1614 eosdem condonante.

.....
¹ Manuscripta collegii patrum societatis Jesu.

² Videatur libellus, cui titulus *Relacia cudow niektorych bł. Stanisława Kostki*, Cracoviae, anno 1630 impressus, fol. 34.

³ Vide annum 1623.

⁴ Acta consistorii, anni huius, fol. 401.

⁵ Acta consularia anni 1614.

⁶ Ориг.: закреслено *suffragante*.

⁷ Piravius episcopus, [Pirawski, *Relatio*, p. 121], titulus *Carmelitarum discalceatorum conventus*.

відпустів. Про це свідчать єпископ Піравський у цитованій праці та Окольський у своїй «*Russia florida*» (сторінка 77), наводячи й чимало інших аргументів.

Не наважуся дискутувати про темні віки без світла [свідчень], тому покладаюся на авторитет читачів, не пристаючи до жодної зі сторін. Можна повірити, що обидві святі статуї Богородиці, яких торкалися руки св. Яцента, принаймні в різний період перевозилися. Але, відкидаючи інші аргументи, які не стосуються ні львівського, ні перемишльського монастирів, вважаю більш вірогідним те, що до Львова св. Яцент приніс статую, йдучи за Окольським. По-перше, на київській пам'ятці, нижче ніг Діви, на постаменті вирізьблено героя на коні, котрий вбиває дракона¹, схиляючись на коліна перед Дівою. А цей образ нізвідки, тільки з цього місця виразно виводиться. По-друге, виглядає на те, що св. Яцентові в час небезпеки, як оповідає історія, до Галича (де було згромадження отців подорожників, тобто ордену проповідників, що тримали цей монастир близько 1238 року², як вказує поважний віком та авторитетом львівський кустощ Мартин Жеховський у своєму «*Calendarium latino graecum ac historiographum*» за місяць вересень) було легше звернути в дорозі з тією святою статуєю (адже там мешкали його брати), ніж до Перемишля. Це місто розташоване значно далі від Галича, і там тоді закон проповідників ще не існував. По-третє, твердження перемишльських законників не підтверджуються ані жодним знаком київських князів, ані давністю пам'ятки чи писаннями авторів, – вони фактично опираються лише на традицію та розслідування, вчинене без участі львівських отців. По-четверте, св. Яцент фігурував від найдавніших часів (може, навіть після своєї смерті) з описом львівського, а не перемишльського образу, також в акті його канонізації. Цю ікону і сьогодні можна побачити також у Римі й Кракові на його могилі³. Але в кожному разі фактом є те, що маємо подвійний образ Богородиці, тому йому належить подвійна святість і відповідне подвійне почитання. Та я задля вшанування Діви далеко відійшов від канви оповіді, тож слід повернутися до гідних згадки низки історій.

Цього 1628 року польський шляхтич Пйотр Мілевський, маючи намір вшанувати Бога своїм коштом відповідно до повчання Соломона⁴, записав капітулі двадцять три тисячі злотих на одинадцятого греміального каноніка й намагався поставити на цю посаду свого сина Пйотра, надто молодого клирика, мінорита-обсерванта⁵, чого й домігся не без труднощів.

Отці кармеліти, звані взутими, тим часом отримали королівські дипломи щодо спорудження храму й монастиря, як під 1625 роком я оповів. Вони мали гостру суперечку з містом, що побоювалося зведення достатньо високих та міцних мурів поблизу й напроти міського муру. Тому в королівських грамотах особливо застерігалось, аби не було порушення загальної оборони й каменярі, мулярі зводили мур не з тривкого каменю. Тож отці кармеліти дали прилюдну обітницю, щоб довести справу до кінця, підписалися в актах, що будуватимуть тільки пруським способом, тобто зводитимуть храм і кляштор з цегли, заповнюючи дерево⁶, а висотою вони не перешкоджатимуть обороні міста. Таким чином, використовуючи повторно [допомогу] Прухницького, вони знову відновили розпочаті роботи й довели їх до кінця.

Сподобалося те, що райці наклали досконале покарання на своїх міщан, бо місто, в якому мешкає народ вигнанців, сильно ослабляє свою славу та громадський порядок через дії деяких людей, жадібних до наживи. Тому райці, стараючись усунути пияцтво,

¹ Фігура на постаменті символізує св. Юрія.

² Заснування домініканського монастиря в Галичі пов'язують з місійною діяльністю св. Яцека Одровонжа (див.: Peleński J. *Halicz*, s. 171).

³ Яцек Одровонж похований у Кракові, у костелі Св. Трійці.

⁴ Соломон – іудейський цар, біблійний герой.

⁵ Інша поширена назва цього монашого чину – бернардинці.

⁶ Пруський спосіб будівництва передбачав використання дерев'яних конструкцій з подальшим їх наповненням цеглою та розчином.

Canonici etiam annum suum capitularem prospere¹, quia a missae solennis per Lucam Kalinski, episcopum <fol. 70>[// 39v] Nicopoliensem, eundemque decanum et suffraganeum suum, decantatione (cui et ipse Pruchniccius, et cleri et consulum civiumque frequentia auxit decorem) exorsi, primam eamque publicam a vicariis suis in capitulo factam audivere querelam contra religiosos², videlicet patres Carmelitas calceatos ratione ingressionis sui in administrationem sacramentorum contra patres societatis Jesu, patres Sancti Dominici ad Sanctam Mariam Magdalenam, tum et Carmelitas discalceatos de denegata ab antiquo pendi solita funeralium quarta. Leviter quidem capitulares querelas has audiverunt, et solam amicabilem monitionem (bene persuasi de conscientiiis ordinum) sufficere rati, dum per conniventiam iura parochialia a regularibus noviter accedentibus violata, non vindicant in recenti, praescriptioni praesumptae ansam dederunt, et sic ad praesens ecclesia metropolitana ipsiusque vicarii, ac ministri quartam funeralium decretis pontificum praecustoditam, in ecclesiis seu verius capellis religiosorum amiserunt. Ita quippe pravis moribus dum a principio indulgetur, praetextus iuris in futurum offertur.

In eodem capitulo tractarunt canonici ultimarie cum consulibus civitatis³, ratione fitilium a figulis sibi pendi solitorum idque ex decreto ipsorummet consulum sabbatho post octavas Sanctissimi Corporis anno [4 VI] 1622 et antierius sabbatho Conductus Paschae anni [19 IV] 1561 ab annis aliquot retentorum, ut acta capitularia anni 1626, fol. 419 enunciant. Sed quia sufficienter sunt per consules informati de obloquentia decretorum, quod nimirum eosdem figulos conservare ab impetitionibus teneantur, eidem pensioni sponte renunciarunt, nec eam ultra cum succedaneis suis requirunt.

Eodem anno 1629 civitas Leopoliensis suspecta aura laborabat⁴, circumcirca enim in vilis et oppidis ferali flagello saeviebat, timenda mortalibus Atropos, tristibusque multorum funeribus debacchata, vias, stratasque publicas, eis Leopolim clausit, ita ut <fol. 71>[// 42]⁵ [nullae merces ab exteris in urbem importari, census ordinarii cessare, mercimonia suspendi debuerint. Ex castris enim Prussicis dilatata pestis, non minus Prussiam, quam Poloniam, vicinasque provincias afflixit, bellique illius Suetici crudele incendium ad tempus restinxit, dum innumeram hominum multitudinem depascens, vacuas habitatoribus domos reliquit, et viae ad montes Leonis quasi terminales metas subsedit.

Haec ab una parte Leopolis pertulit⁶, ab altera in mense Octobri a sexaginta millibus Scytharum cum galga sultano, ac fratre chani ipsius iuniore, tum et murza Cantimiro subito irrupentibus, et omnia Sokaliam usque praedationibus, sanguine, incendio, crudelitate solita tollentibus, novissimum malum timuit, et arma defensionis corripuit. Verum sicut scelestos raro deseruit pede poena claudo, ut quidam scripsit, ita et hos praedones pessimos, partem enim mediam eorum, cum mancipiis et spoliis redeuntem apud Monasterzyska et Bursztynow assecutus Stephanus Chmielecki, cum Cosacis magna clade caecidit. Aliam partem Stanislaus Lubomirski, Russiae palatinus, feliciter profligavit, ubi filius Cantimiri pro patre morte mulctatus, vivi bis mille capti, cum iuniore fratre ipsius chani Tartarici. Sultano galga et Cantimiro ultra Tyram consistentibus, a paucis transfugis de adventu Chmieleccii, et caede suorum accepta notitia non tentato proelio subito recedentibus].

.....
¹ Acta capituli, eiusdem anno, fol. 23.

² Eadem, fol. 26.

³ Eadem, fol. 25.

⁴ Acta consularia, vide protestatio Judaeorum exactorum, feria 4 post festum Conceptionis Beatae Virginis Mariae anno eodem [12 XII 1629].

⁵ Ориг.: текст у цьому та наступному абзаці автором вміщено на арк. 42; аркуші 40–41v. вклеєно пізніше.

⁶ Piaseccii *Chronica* ad annum 1629, fol. 488.

встановили категоричну заборону, щоб міщани не утримували євреїв у своїх будинках і кам'яницях, незважаючи на будь-які попередні домовленості, довше, ніж до наступних Великодніх свят 1629 року, під карою чотирнадцяти гривень. Яким же щасливим було б місто, якби дотримувалося цього простого наказу! Але те, що було заборонено для міщан, шляхтичі перетворили на власний зиск. Бо свої будинки, відповідно до отриманої вільності, вони надали євреям з більшим чиншем, і ці раєцькі постанови виявилися даремними. Євреї у шляхетських будинках вільно мешкали, займалися шинкарством, що й стало передумовою для майбутніх часів, коли будинки й ділянки шляхти повсюдно викупувалися.

Того року Львів разом зі своїми духовними підданими зазнав шкоди, бійки й насильства не лише від євреїв, але також від власних вояків. Тоді військові товариші шляхетного уланівського старости Пісочинського¹ за згодою та наказом свого хорунжого зі зброєю напали на поселення Краківського передмістя. Окрім податків, які вони надмірно стягнули з селян, вояки в насиллі дійшли до того, що, ніби вороги, публічно викрадали одяг у людей, нападали на городи, сади, двори міщан. Вони приступали зі зброєю до міської брами й не побоялися вчинити під впливом алкоголю багато іншого із зухвалістю легких на гріх вояків. Попри великий галас, магістрат не зважав у той час на незвичайну сваволлю польськх вояків, поки не дізнався, що життя невинних людей під загрозою смерті, коли вони вламуються у будинки передміщан. Тож після того як магістрат почув про вбивство невинного міщанина Сигізмунда Познаньчика, вже більше не бажаючи зволікати, ухвалив силу усунути силою. Таким чином порушники громадської безпеки, напасники на публічних дорогах були погромлені й схоплені міськими охоронцями, ув'язнені й осуджені змішаним судом під керівництвом підстарости Олександра Залеського², відповідно до Торунського статуту та конституції 1601 року, не маючи перешкод у правосудді. Дехто був покараний на горло із заміною на річне сидіння у вежі Високого замку у Львові, іншим присудили відшкодування особистих втрат і перепрошення магістрату. Ще інших, при заступництві магнатів, відіслали до рішення священного королівського маєстату з подальшим складанням запевнення про безпеку їхніми поручителями.

Рік 1629

Щасливо розпочавши 1629 рік, Прухницький не тільки для людей трудився, а й для святих. Бо отці Львівської колегії Товариства Ісуса за присутності великої кількості світського духовенства й монахів, також польської шляхти провели справу канонізації свого послушника св. Станіслава Костки³. Він помер у Римі в молодому віці, але зі зрілою святістю, що було визнано консисторіями в усьому Польському королівстві за благословенням Апостольської столиці. За участю архипастиря Прухницького, делегованого в цій справі спеціальною грамотою римського понтифіка, вони провадили процес беатифікації після чуд, виявлення ласк із Божою поміччю при закликанні імені слуги Божого. Протягом декількох тижнів у міському палаці архієпископа вони з'ясували, що саме необхідно передати до Римської курії. За попереднім викликом з'явилися для публічного заслуховування визначні мужі й інші люди. Вони засвідчили, що зазнавали численних добродійств за посередництвом згаданого слуги Божого на небі. Також мужі під зобов'язанням урочистої присяги про правдивість сказаного розповіли про інші дивовижні діла, здійснені на пам'ять цього святого чоловіка. Прийшли деякі львівські каноніки, численні світські священники, чотири брати з Товариства Ісуса, шляхтичі, вояки, старшини, львівські райці, лавники, міщани та інші, навіть прихильники грецького обряду, які все, що знали, під

¹ Пісочинський Олександр (бл. 1580 – 1646) – уланівський староста, київський каштелян. Уланів – тепер місто Вінницької області.

² Залеський (Сарій) Олександр – львівський підстароста в 1617–1630 рр., див.: Małeczyński K. *Urządnicy*, s. 39.

³ Костка Станіслав (1550–1568) – святий Католицької церкви, послужник ордену єзуїтів, помер у віці 17 років у день Успіння Пресвятої Богородиці, католицький покровитель Львова.

<->[// 40] Eodem anno 1629 Sigismundus rex ad supplicationem nobilitatis ducatus Russiae, schismatis Graeci pertaesae, synodum pro die 28 Octobris in anno eodem Leopoli nostra celebrandam, tam unitis, quam schismaticis episcopis Graeco Russis indixerat¹. Convenerant permulti, venerat et Iosephus Rucki, metropolitanus vir doctus, et unionis zelocus propagator, cum septem suis unitis episcopis, archimandritis et clero satis numeroso, adfuit et dux in Zasław, palatinus Kiioviae, regius commissarius, in locum praesidentiae regis nomine designatus, sed infausto pede, quia vix salutatu Leopoli, mortem obiit. Schismatici tamen episcopi, licet se venturos, pro die praefixa sponderant, non comparuerunt.

Inchoata tamen in termino constituto synodus fuerat et praedictus metropolitanus, ut calumniam refelleret, quae a schismate, unitis adstruebatur, quasi Latino sermone missas dicerent, in magna Russorum multitudine liturgiam publice ac solenniter in nostra ecclesia ritu Graeco, idiomate Sclavonico celebravit. Post hanc liturgiam concionem habuit pater Mathaeus Bembi societatis Jesu, suadebatque schismaticis multis rationibus, ut unione cum ecclesia Romana capesserent.

In hac synodo probabant uniti coram nobilitate missivis literis, et dictis ipsiusmet Constantinopolitani patriarchae, quod sit Calvinii haeresi infectus, tantumque lucrati, ut nobilitas Russica se sponte suscepturam cum ecclesia Romana unionem publice declararent, ni idem patriarcha haeresim Calvinianam, cuius accusabatur solenniter abiuraverit. Super quo ad eundem literae nobilitatis nomine expeditae, quia nullum responsum tulerunt, neque se ab obiectis emundare curavit, passim per multi nobilium a schismate ad ecclesiam Romanam transibant, archipraesule Pruchniccio strenuam sui laboris operam unitis subministrante, ut refert pater Joannes Kwiatkiewicz societatis Jesu in suis “Annales ecclesiastici”, ad annum hunc, mihi fol. 871.

Hac quoque aetate virgines nostrae Benedictinae (quanquam igne, ut in anno 1625 tetigi) afflictae ad ecclesiam <->[// 40v] Sacrorum Omnium fundatae, notabili vitae et religionis pietate proficiebant, maeruerantque, ut etiam caelestis favoribus recrearentur. Cuius rei aliquot documenta ex manuscriptis ipsius conventus subinfero². Etenim anno eodem 1629 sub regimine Annae Saporowska abbatissae a fundatione monasterii huius secunda, quae ob pestilentiam hoc anno in civitate notabiliter grassantem, cum sororibus in villam e claustro (quatuor duntaxat relictis) migraverat, evenit, ut dum una ex his pro vesperis signum campanula in choro suo iuxta morem solitum datura supervenerat, audiret strepitum cuiusdam personae in ecclesia inferius de ambulantis. Ad quem strepitum primo obstupuit, cum fores bene clausas esse sciret, deinde finito pulsu per craticulas ecclesiam introspexit, quis nam esset, qui clausis ostiis ecclesiam subintaverit?

Et ecce videt quendam vultu hilari in habitu clericali chartam in manu tenentem, per aream ecclesiae procedentem, et sursum ad chorum suum prospectantem perterrita illa monialis aspectu viri, fugit ex choro, rem aliis delatura, accurrunt illa cum ancillis suis, videntque omnes iuvenem illum, chartam dextra prementem et suaviter illas aspectantem. Prospiciebant et illae non sine viri ignoti pavore. Interim iuvenis ille quasi foribus appropians chartam in scamno (in quo virgines seculares ad praesens orare solent) reposuit, caput sursum, versus chorum inclinans in speciem venerantis, et subito in oculis aspicientium evanuit.

Timebant moniales chartam illam in scamno composite iacentem, atrectare, vocarunt presbyterum sibi ad usum sacrorum assistentem, cui rem totam prout viderant edisseruerunt, muliebri formidine suscitantes utrum non sit aliqua (quae in peste contingit saepius) illusio? In illaque charta infectio recondita? Baccellis itaque chartam illam revolvunt, et ecce patenter aureis literis scripturam exaratam legunt. “Ego frater Sebastianus, servus Christi, sumite me

¹ Pater Kwiatkiewicz societatis Jesu in *Annalia ecclesiastica* ad hunc annum.

² Ex manuscriptis earundem monialium.

присягою залишили на письмі урядовому писареві перед тим архипастирем для передачі на суд святого Апостольського престолу, що потім і було переслано.

Також Прухницький надав дозвіл отцям кармелітам босим уже заселеного львівського монастиря, відповідно до листів Священної Конгрегації кардиналів та булли папи Павла II¹, на відчуження сіл Коропуж, Хишевичі², Романківка³. Їх отці [раніше] продали для виплати боргів на суму 60 тисяч 960 злотих, забезпечених на цих селах. Напевно, ті отці вже мали свій храм і кляштор⁴ перед містом Львовом, навпроти фіртки, що досі називається Босацькою, бо в 1613 році випросили привілей короля Сигізмунда III, як і згоду райців на будівництво у Львові храму й монастиря свого ордену. Вони прибули до Львова, як видно з раецьких актів, у суботу, в день Св. діви-мучениці Пріски [18 Л] 1614 року. Міцно опираючись на цей привілей, вони без жодних труднощів чи прикросців збудували собі храм та обитель, у якій безпечно свої молитви складають Всевишньому перед образом Святої Діви (його ще називають великим), розміщеним у вітварі. Вони отримали чудесним способом ласкаву поміч і допомогу від багатьох людей: архієпископа Яна Замойського – тисячу злотих, Яна Лагодовського – також тисячу. Від початку їм допомагало й місто, яке у тому ж 1614 році подарувало додатково ґрунт на тисячу двісті злотих для кляштору та костелу.

Також каноніки щасливо почали рік у капітулі зі співу нікопольського єпископа, львівського декана й суфрагана Лукаша Калінського на урочистому богослужінні (яке сам Прухницький і клир, райці й міщани у великій кількості прикрасили своєю присутністю). Публічно першою слухали скаргу, що надійшла від їхніх вікаріїв, щодо законників. Конкретно отці кармеліти взуті скаржилися на втручання в їхнє адміністрування сакраментами з боку отців Товариства Ісуса, отців св. Домініка з костелу Марії Магдалини, а також на кармелітів босих – за відмову сплачувати віддавна прийняту четвертину з похоронів. Члени капітули уважно вислухали ці скарги, і вистачило тільки полюбовного застереження (при доброму вмовлянні представників орденів), аби через угоду не домагалися негайно парафіяльних прав, порушених новоприбулими законниками, шукаючи певну підставу. На сьогодні у митрополічій церкві її вікарії та прислужники втратили четвертину з похоронів у храмах, точніше каплицях законників, гарантовану декретом понтифіка. Тож те, що через неважливі звичаї спочатку дозволялося, у майбутньому на підставі права дарувалося.

На тій капітулі каноніки вели остаточні розмови з райцями міста про сплату гончарями податку з глиняних виробів (*fictilium*), відповідно до декрету тих же райців – у суботу після октави Божого Тіла, [4 VI] 1622 року, та попереднього декрету – у суботу напередодні Провідної неділі (*Conductus Paschae*), [19 IV] 1561 року. За цим податком виникли борги за кілька років, як показують акти капітули 1626 року (сторінка 419). Але райці їх [каноніків] достатньо поінформували про зміст декретів, що, безперечно, повинні оберігати тих гончарів від домагань, і каноніки добровільно зреклися цього чиншу й не домагаються його для своїх спадкоємців.

Того 1629 року до міста Львова дійшло нездорове повітря, бо навколо в селах та містечках лютував смертельний вир. Львів, налякавшись богині мертвих Атропос⁵, смутного виду численних поховань на публічних дорогах і шляхах до міста, їх перекрив, так що жоден товар ззовні до міста не можна було ввезти, ані звичайного чиншу сплатити, а торгівля зупинилася. Мабуть, пошесть поширилася з пруських замків, охопивши не тільки Пруссію, а й Польщу та сусідні краї. Жахливе нещастя на якийсь час призупинило шведську

¹ Павло II – папа римський (1417–1471).

² Коропуж, Хишевичі – тепер села Львівської області.

³ Тепер село Романівка Львівської області.

⁴ Спорудження монастирського комплексу кармелітів босих розпочалося дещо пізніше, у 1630-х рр.

⁵ Атропос – у давньогрецькій міфології одна з трьох богинь долі, яка завершувала життя людей, перерізаючи ножицями «нитку життя».

vobis in patronum, et ego <->[// 41] monasterium hoc a lue pestifera semper defendam". Gratae huius beneficii moniales chartam illam cum reliquiis sanctorum iure merito diligenter servabant, donec supervenientibus insperata celeritate in anno 1648 Scythis, et Cosacis cum aliis decoribus sui monasterii, scripturis et authographis monasterii, ac ecclesiae insimul amitterent.

Insuper habent in suis notatis eadem virgines, quod et Sanctus Rochus, et Sanctus Hiacinthus favores suos speciales eidem conventui sese exhibituros sponponderant. Quibus quoniam loci parvitas, altaria seorsiva erigere non permisit, Anna Saporowska abbatissa in altari Sanctae Annae, quod protunc construebatur statuas modicas, videlicet, Sancti Sebastiani, Sancti Rochi, Sancti Hiacinthi, in signum ac memoriam gratitudinis collocandas curavit, prout etiam ad praesens visuntur.

Quinimo Virgo Deipara, ut solet semper omnibus Filium suum sincere colentibus, se beneficam praestare, et his quoque virginibus insigne gratiae suae documentum reliquit.

Saponaria quaedam mulier devota, unicam filiam habens, diutius mente voluebat, qua re posset placere Deo? Certo tempore visa est sibi in somno videre Virginem Deiparam, eleganti vultu, ac excellenti ornatu cinctam ac haec sibi verba dicere: "Cura erigi mihi altare in ecclesia virginum Omnium Sanctorum, et inspicere me diligenter, ut me taliter depingi procures". Quo somnio monita vocavit pictorem ipsique et faciem Virginis et ornatum, quem observaverat diligenter edisseruit. Depinxit ille, ut audiverat, sacram Virginis effigiem, non omnia tamen expressit, prout Sanctissima Virgo volebat, denuo itaque saponariae illi in somnio apparuit, Virgo Deipara, et faciem suam diligentius observare, ut pictori in imagine corrigendam referre mandavit. Et quoniam pictor ille, etiam post correcturam nondum singula vultus lineamenta attigerat, tertio eidem saponariae itidem benignissima parens, dignata est per somnium apparere, et ut pictor idem aliquos colores faciei superadderet, aliquos adimeret, alios corrigeret exquisite praemonuit, vultumque suum Virgineum etiam mulieri diutius observandum exhibuit. Qua <->[// 41v] correctione 3mo facta, iam amplius non apparebat Virgo, unde praesumebatur, umbra penicilli similitudinem apparentis Virginis attigisse pictorem.

Praeputit pia mulier voluntati Virginis sibi beneficae toties, altare (quod hucusque videtur) extruxit, deaurari, imaginem taliter depictam, in eodem recondi, prout conspicitur, curavit, lampade argentea, quatuor candelabris argenteis, aliisque ornamentis dotavit. Et quia filia ipsius iam nubilis in virginitate decessit, domum suam iisdem virginibus adscripsit, ipsaque in tumulo a se sub eodem altari erecto, cum marito sepeliri voluit.

Etiam haec digna notatu et speciali memoria puto, quae passim eadem virgines referunt. Quod anima quaedam in purgatorio existens, per tres annos moniali viventi (cuius nomen non exprimitur) visibiliter inservivisse in eodem conventu perhibetur. Et alia anima per annum integrum virgini Susannae Siedliska professae eiusdem conventus ex voluntate Altissimi in omnibus necessitatibus diligenter obsequio aderat, cum eadem sacras locutiones instituebat, orationes, precesque orabat, et finitis annis praemissis utraeque animae in coelum se evolare dixerunt.

Quaedam religiosa eiusdem conventus tantum favoris apud crucifixum promeruerat, ut dum lecto aegritudinis affixa, in cubiculum novitiarum, in quo fuit crucifixi effigies deportaretur iuxta morem de mandato abbatissae, Crucifixus ad illam caput inclinaverit, et eam suavi alloquio solari, dignatus fuerit etiam sororibus adstantibus.

Et virgo novitia tantum in brevi probationis tempore pietate profecit, ut intra agoniae angustias, cum crucifixo quem manu tenebat confidenter disceptare ausa fuerit, his verbis: "Domine, feci, quod iussisti, redde, quod promisisti". Quibus prolatis, exnunc exspiravit. Haec vera ne sint an non? Disquirere non vacat, certum tamen est, sponsum caelestem obsequia virginitatis hic in terris quoque gratanter redonare, quae in coelis coronat, et religiosarum

війну¹, пожираючи незліченну кількість людей, залишаючи без власників будинки, перетворюючи дороги до львівських пагорбів ніби на граничні межі.

Одне Львів перетерпів, як трапилось інше: у місяці жовтні стався несподіваний напад шістдесяти тисяч татар з калгою-султаном² та молодшим братом хана, також і мурзою Кантемиром, що зі звичною жорстокістю вчиняли грабунки, вбивства, підпали, дійшовши аж до Сокаля. Місто побоювалося нової біди, готувало зброю для оборони. Важко впевнено ствердити, що злочинці рідко уникають заслуженого покарання (як хтось раніше писав), проте половину тих найлютіших грабіжників Стефан Хмелецький з козаками знищив у великому бою біля Монастириськ і Бурштина³, коли вони повертались із бранцями та здобиччю. Іншу частину татар руський воєвода Станіслав Любомирський щасливо добив, коли син Кантемира через батька отримав покарання смертю; тоді було захоплено в полон дві тисячі татар разом з молодшим братом татарського хана. Калга-султан і Кантемир, які стали над Дністром після отримання відомості від поодиноких утікачів про поразку та прибуття Хмелецького, не приймаючи битви, несподівано відійшли.

Того 1629 року король Сигізмунд на прохання шляхти руських країв⁴, втомленого «грецькою» схизмою, призначив собор на 28 жовтня того року в нашому Львові за участю як греко-руських унійних, так і православних єпископів. Прибуло багато, серед них митрополит Йосиф Рутський, учений муж та гарячий прихильник унії, зі своїми сімома унійними єпископами, архимандритами й достатньо численним духовенством. Також підспів князь із Заслава, київський воєвода⁵, королівський комісар, визначений королем на місце головуючого, але помер, щойно ступивши до Львова нещасливою ногою. А схизматики-єпископи, хоч і обіцяли прибути, не з'явилися у визначений день.

Однак у встановлений термін собор розпочався, і згаданий митрополит, щоб зняти звинувачення схизматиків, начебо уніати богослужіння проводять латинською мовою, за великої кількості русинів відслужив публічно й урочисто літургію в нашому костелі за грецьким обрядом і слов'янською мовою. Після цієї літургії отець Мацей Бембус⁶ із Товариства Ісуса виголосив проповідь, переконуючи схизматиків багатьма аргументами, аби приступили до унії з Римською церквою.

На цьому соборі уніати оцінили перед шляхтою округні листи й послання самого константинопольського патріарха, що ніби кальвіністською ерессю заразився⁷. І це було настільки успішним, що руська шляхта оголосила про добровільне публічне прийняття унії з Римською церквою, щоб той патріарх урочисто не присягнув на кальвіністську ересь, у якій звинувачувався. Стосовно цього подбали, щоб вислати до нього лист від імені шляхти. Оскільки жодної відповіді не надійшло й він не очистився від закидів, шляхта численно від схизми просто переходила до Римської церкви. Енергіяна робота архиєпископа Прухницького допомагала зусиллям уніатів, як оповідає отець Ян Квяткевич з Товариства Ісуса в «*Annales ecclesiastici*» під цим роком ([Kwiatkiewicz I. *Roczne Dzieie Koscielne*], сторінка 871).

Також у цей час наші стурбовані сестри бенедиктинки (адже вогонь зачепив монастир, як і в 1625 році) осіли в церкві Всіх святих і просувались у видатному житті та релігійній побожності, заслуговуючи на зміцнення небесними ласками. Для підтвердження цього додаю кілька документів з рукопису цього кляштору. Тож того 1629 року, під управлінням другої від заснування монастиря абатиси Анни Сапоровської, сестри через пошесть, що в

¹ Шведсько-польська війна з перервами тривала з 1600 по 1629 р.

² Калга (калга-султан) – перша посадова особа після хана в ерархії Кримського ханства.

³ Насправді бій відбувся тільки під Бурштином.

⁴ Автор помилково написав «князівства Русі / ducatus Russiae».

⁵ Заславський Олександр – київський воєвода (1628–1629).

⁶ Бембус Мацей (бл. 1567 – 1645) – єзуїтський проповідник, автор полемічних праць.

⁷ У 1629 р. константинопольський патріарх Кирило Лукаріс видав латинською мовою твір («*Confessio Fidei Orthodoxae*»), в якому містилися виразні сліди протестантських ідей.

{virginum} conscientiae referentium, omnem suspicionem falsitatis in antiquis suis scripturis {fundatae} excludunt. Vide annum 1687, 1672.

<fol. 71>[// 42] [Annus Domini 1630]

Anno Domini 1630 archipraesul Pruchniccius canonicis consessum suum capitularem complentibus, testando benevolentiam paternam et fraternam, in capitulum nunc et in futurum existens affectionem, mensae suae supellectilem argenteam eamque pretiosam post decessum suum se donaturum declaravit¹, singraphamque manu propria subscriptam, non expectato ultimo vitae die (quo morientium plerumque voluntates depereunt), per procuratorem capituli in vim legati obtulit. Suscepit capitulum declarationem <fol. 72>[// 42v] hanc sine ullo onere sibi factam², et pro gratiarum actione Lucam Kalinski, decanum, episcopum Nicopoliensem, Joannem Sulikowski canonicum per decretum deputavit.

Canonicatum quoque novellae foundationis suae (pro quo tot annis laboravit Pruchniccius) hoc anno erexit, ad eundemque Nicolaum Dziduszycki die duodecima Aprilis instituit³. Sed capitulum cum conditionibus multis, quarum potissima, ut sese ad proventus canonicorum foundationis primaevae non ingerat, utpote super solo censu fundatus (quod synodales vetant), sed dote sua contentus vivat, consensit, protestationemque interposuit in fundamento synodalis constitutionis Lancitiae factae, quae vetat ne beneficia super censibus erigantur.

Insuper generosus Petrus Milewski praemeditato ad capitulum cum filio suo Petro canonico decimum octavum annum vitae agente super summa pro bonis fundi convertenda capitulo in anno 1628 inscripta fundato⁴, veniens, expetiit, ut filius suus iuvenis canonicus iuxta receptionem sui habeat priorem locum in stallo et processionibus, ante canonicum Pruchniccianum noviter institutum, quod facile mediante capituli decreto de unanimi sensu obtinuit. Quanquam breve fuit et infaustum patris ex tenello canonico filio solatium. Anno enim eodem 1630 die 6 mensis Maii idem puer canonicus mortuus spes paternas elusit, ac in tumulo canonicorum conditus, praematurato fato suo docuit, sacros ecclesiarum honores raro felici exitu iuvenilibus annis deferri.

Succesit feliciter et pia intentio Alberto Kossowski, presbytero et poenitentiario Leopoliensi, qui de animabus [sic] Christi fidelium bene mereri desiderans pro modulo peculii sui duos poenitentiarios in ecclesia Leopoliensi⁵, primum in capella Buczacziana, alterum in capella consulum seu literatorum meridiem versus fundavit, approbationemque iuris patronatus primi archiepiscopo et capitulo, secundi consulibus inscripto obtinuit. Voluit et honori <fol. 73>[// 43] Beatissimae Virginis ampliando non deesse⁶, pro cuius incremento mansionarium in ecclesia Rochatynensia, ad decantandum ipsius parvum officium, eodem anno et die erexit, collationem ipsius advocato et consulibus illius oppidi attribuit. {Haec omnia enucleat testamentum, ipsius actis consistorii mense 15 Junii anno 1646, fol. 227 insertum}.

Etiam nobiles viri et faeminae hoc anno pro augendo cultu et ecclesiarum bono laborabant⁷, ecclesia enim Navariensis foundationis suae augmentum (ut vulgo meliorationem dicunt) ex liberalitate Elisabethae Humnicka per donationem fundi in oppido Navaria, et missalium, ab oppidanis obtinuit, quod autoritate ordinaria die 19 Aprilis anno eodem approbatum extitit.

¹ Acta capituli anni 1630, fol. 41. Vide huius fol. 128.

² Vide annum 1633.

³ Eadem, fol. 39.

⁴ Eadem, fol. 40.

⁵ Eadem, fol. 35. Vide huius fol. 230.

⁶ Eadem folio, et [acta] consistorii, fol. 428.

⁷ Acta consistorii, fol. 464.

тому році в місті сильно грасувала, переїхали в село зі своєї обителі (тільки чотири особи залишилося). Коли вони вже вийшли, одна з них повернулася, щоб у вечірню пору дати знак дзвоником на їхніх хорах, відповідно до звичаю. І ось вона почула якийсь шум, ніби якась людина ходить вниз у церкві. Від цього шуму вона спочатку завмерла, бо добре знала про замкнені двері. Потім, завершивши бити у дзвони, зазирнула через ґрати до храму: хто ж той, що увійшов крізь зачинені двері до церкви?

І ось бачить якусь жваву [чоловічу] постать у монашому одязі з аркушем у руках, котра проходить по храму і вдивляється вгору, на їхні хори. Настрашившись погляду мужа, та черниця втекла з хорів, звистивши про це інших. Коли вона прийшла з іншими монахинями, то всі вони побачили того юнака, який у правій руці тримав аркуш і приязно на них дивився. І вони приглядалися до незнайомого мужа, хоч і не без страху. Тим часом той юнак, немовби наближаючись до дверей, поклав аркуш на лаву (на якій світські панни досі звично моляться), підвів голову вгору, в напрямку хорів, і з шанобливим поглядом та несподівано зник з очей спостерігачів.

Черниці побоялися доторкатися до того аркуша, що акуратно лежав на лаві, покликали священника, котрий асистував їм при сакраментях, розповівши йому все, що бачили. Спонукані жіночою цікавістю (чи не є це якась ілюзія, що під час епідемії часто трапляється, а може, там якась отрута прихована?), паличками перевернули той аркуш і прочитали виразно написане на письмі золотими літерами: «Я брат Себастьян¹, слуга Божий, виберіть мене за свого патрона, і я завжди захищатиму цей монастир у час пошесті». Вдячні за таку ласку, черниці цей аркуш з реліквіями святих з усією пошаною старанно зберігали, поки в 1648 році татари й козаки не напали з несподіваною раптовістю і все було втрачено разом з різними оздобами, документами й автографами їхньої обителі й храму.

Врешті в нотатках тих сестер містилися сподівання, що особливу прихильність до їхнього монастиря виявлять св. Рох та св. Яцент. Оскільки обмеженість місця не дозволяла звести окремі вівтарі, абатиса Анна Сапоровська постаралася, щоб у вже побудованому вівтарі Св. Анни поставити на знак вдячності та на пам'ять скромні статуї св. Себастьяна, св. Роха та св. Яцента, що й досі там можна побачити.

Напевно, Богородиця Діва (а Вона, як це завжди трапляється, всіх, хто щиро молиться до Її Сина, наділяє благодіям) і тим сестрам залишила свідоцтво своєї визначної ласки.

Якась миловарка, побожна жінка, що мала одну доньку, довго обмірковувала, яким способом можна сподобатися Богу? Через певний час у сні побачила Богородицю Діву з прегарним обличчям, у чудово оздоблених шатах, що такими словами до неї звернулася: «Опікуйся спорудженням вівтаря для мене в монашій церкві Всіх святих і старанно оглянь мене, потурбуйся, щоб мене такою зобразили». Спонукана цим сном, вона [жінка] покликала до себе маляра, старанно описала обличчя та одяг Діви, який спостерігала. Він намалював, як почув, лик Святої Діви, однак не все вловив, як хотіла Пречиста Діва. Тож Богородиця Діва знову з'явилася у сні тій миловарці та звеліла своє обличчя уважніше оглянути, аби розповісти малярові для уточнення образу. Позаяк той маляр, уже після уточнення, не одне ще на лику не відобразив, то Пречиста втретє милостиво з'явилася миловарці уві сні, докладно представила, які риси лику той маляр має додати, які забрати, інші поправити. Також свій вигляд Діва дозволила довше оглядати жінці. Після третього поправлення образу вже більше не з'являлася Діва, звідки припускається, що маляр таки передав пензлем подібність об'явленої Діви.

Побожна жінка, виконуючи волю Діви, з усією послужливістю звела вівтар (який досі бачимо), цей намальований образ обклала позолотою, аби впадав у вічі, подбала про срібні лампадки з чотирма срібними свічниками, забезпечила його іншою оздобою. Оскільки її доросла донька в дівочтві померла, вона свій будинок відписала тим сестрам, побажавши бути похованою з чоловіком у склепі під збудованим нею вівтарем.

¹ Себастьян (?–288) – святий Католицької церкви, християнський мученик, тіло якого пронизали безліч стріл, покровитель лучників та захисник від пошесті.

Jacobus vero Sobieski, capitaneus protunc Krasnostaviensis, regni incisor, Marci Sobieski, palatini Lublinensis et Hedvigis a Snopkow parentum filius, ecclesias parochiales in oppidis suis haereditariis, videlicet in Złoczow cum hospitali, in Jezierna itidem cum xenodochio et schola, in Zborow, in gratiarum actionem pro beneficiis in bello acceptis respective anno 1627 a fundamentis extruxit, dotavit, et postea etiam in anno praesenti 1630 dotes earum ampliores reddidit¹, dignus certe, ut pro liberalitate tanta, filium Joannem III, regem Poloniae gloriosissimum auspicetur.

Causa quoque inter collegium Leopoliensem patrum societatis Jesu et ecclesiam Bruchnalensem, ipsiusque parochum, post multa decreta tribunalis regni, et nuntii apostolici transactione per compromissum decisa est². Lucrata est illa ecclesia a patribus decimam manipularum omnis grani et seminis, de agris praedialibus villarum Berdechow, et Podluby iuxta fundationem, missalia vero ex iisdem agris, ex quo usum et possessionem parochus non deduxit amisit.

Testamentum quoque Martini Campiani, fundatoris capellae Campianovianae dictae³, non obstantibus praetensionibus et exceptionibus, consulum inhaerendo confirmationi regiae, favore animae et ad instantiam legatariorum, approbatum extitit. Fuerat quidem altare <fol. 74>[// 43v] in eodem sacello duorum ministeriorum per generosam Elisabetham Strumiłowa castellanam Leopoliensem super balneo septingentis aureis in anno 1497 empto, fundatorum, ut refert Piravius episcopus titulo *In sacello Novicampiani doctoris*⁴, cui altari addidit mille florenos egregius in arte medica doctor Paulus Novicampianus, cum solutione census annui per haeredes bonorum suorum florenorum quiquaginta, prout idem Piravius testatur ibidem. Verum Martinus hic idem sacellum multo praestantius reddidit, marmore ad intra, lapide fictili ad extra exornavit. Capellamque fecit versus septemtrionem, sumptibus non modicis pro monte pietatis, maioris pretii et aestimationis factururus, si radios solis lucisque admisisset. Monti pietatis pro accretione primus illius fundator, quinque millia numeravit, quam suppeditari artificibus, viduis civibus sine ulla recompensatione mandavit⁵. Provisores suae capellae Campianovianae duos de capitulo, duos de consulibus designavit, eandemque visitationi loci ordinarii subiecit, turrim magnam aedificavit, praetoriam curiam consulum ornavit, propugnacula lapide secto extruxit, multaque decora civitati auxit. Pro his tamen tantisque meritis probra, ac impropria multa in vita, post mortem sui aestimationem ac virtutis praemium tulit. Ita certe egregie facta dum praesto nobis sunt, non aestimantur, tunc videntur, dum ex oculis abeunt. De eodem viro vide supra anno 1623. {Cui in eadem capella scripsit in pariete monumentum consul Zimorowic}.

Procedebat a terra in altum fabrica templi patrum societatis Jesu per annos retroactos⁶ (ut sunt ardua magnorum moliminum principia) paulatim quidem, spes expectantium lenta operatione fatigans, votaue fidelium taedio ipso exasperans. Elabente tamen anno 1629 ultra quam dici potest, vix sperata celeritate assurrexit, ita, ut initio anni 1630^{mi} opus basilicum in eleganti forma oculis intuentium subito appareret. Cives, populum advenas in admirationem auro nitentis aeraeo stylos, convexorum, tholorum, operarum {mosaicarum}⁷, interpersivis <fol. 75>[// 44] lapideis circumcirca fulgentibus, **fenestris itidem in orbem dispositis, de sursum largum lumen diffudentibus**, induxerit. De huius ecclesiae origine pauca attingo.

¹ Acta consistorii anni 1634, fol. 946, 964, 1014, 1026.

² Acta consistorii, [die] Mercurii 24 Aprilis anno 1630, fol. 500.

³ Eadem anni eiusdem 1630, fol. 508.

⁴ Piravius in suis manuscriptis [Pirawski, *Relatio*, p. 79–80].

⁵ Vide annum 1662 huius.

⁶ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

⁷ Ориг.: одне слово закреслено.

Вважаю також, що слід відзначити й особливо варте пам'яті те, що ті сестри повсюди згадували про якусь душу, яка ніби була в чистилищі, жила протягом трьох років як черниця (ім'я якої не повідомлялося), котру видимим способом спостерігали в тому монастирі. Та ще інша душа впродовж року із сестрою Сюзанною Седліською, законницею тієї обителі, з волі Всевишнього старанно в усіх потребах виконувала послух, з нею вела побожні розмови, молитви й літанії складала, а по закінченню згаданих років обидві душі сказали, що до неба відходять.

Якось черниця того кляштору стільки ласки перед розп'яттям заслужила, що коли, прикуту недугою до ліжка, її перенесли, відповідно до звичаю, за наказом абатиси в кімнату послушниць, де був образ розп'яття, то Розп'ятий схилив голову до неї й уважав за гідне втішити її приємною мовою, що сталося за присутності сестер.

Також дівчина-послушниця, перебуваючи зовсім коротко на випробуванні, побожність здобула, коли, відчуваючи тривогу й неспокій, піднесла руки до розп'яття та з хоробрістю наважилася такими словами звернутися: «Господи, я зробила, що Ти наказав, поверни, що обіцяв». Промовивши це, сразу ж померла. Чи були це правдиві слова, чи ні, неможливо з'ясувати, але є певним, що небесну обітницю дотримання цноти тут на землі все ж радісно виконати тому, хто на небо заслуговує. А сумління релігійних сестер, котрі це розповіли, виключає будь-яку підозру фальшування в їхніх давніх рукописах. Див. роки 1687, 1672.

Рік Божий 1630

Року Божого 1630 архипастир Прухницький при зібраних на своєму місці каноніках оголосив, засвідчуючи капітулі батьківську й братерську прихильність, яку він має та матиме в майбутньому, що після своєї смерті подарує їй найдорожчий срібний посуд, вийнявши з власного столового забезпечення. Своєю рукою підписав зобов'язання, не чекаючи останнього дня життя (коли воля померлих звичайно пропадає), і через прокуратора капітули подарував у формі запису-legaції. Капітула прийняла цю декларацію, складену без будь-якого обтяження, і визначила своїм декретом для висловлення йому подяки декана й нікопольського єпископа Лукаша Калінського та каноніка Яна Суліковського.

Також того року Прухницький встановив канонію своєї нової фундації (задня якої стільки років працював) і 12 квітня призначив на неї Миколая Дзідушицького. Капітула погодилася, але з багатьма умовами, серед яких головна, щоб він не втручався до прибутків каноніків первісної фундації, маючи фундацію лише на чинші (що соборовими ухвалами забороняється), задовольняючись своїм забезпеченням. Капітула внесла протестацію на підставі ухвали собору в Ланьцуті¹, якою заборонялося встановлення бенефіцій на чиншах.

Урешті шляхетний Пйотр Мілевський прийшов до капітули, маючи намір зробити каноніком свого двадцятивосьмирічного сина Пйотра, записавши капітулі на фундацію в 1628 році суму, забезпечену на його маєтках. Він очікував, що його молодий син, згідно з його датком, матиме вище місце на лаві та в процесіях перед новопоставленим Прухницьким каноніком. І він цього легко досягнув за допомогою одностайного рішення капітули. Однак швидко виявилася нещасливою ця допомога батька для сина, молодого каноніка, бо того ж 1630 року, 6 травня, той хлопець-канонік помер, знівечивши батьківську надію, і був похований у гробівці каноніків. Його передчасна смерть вчить, що для юних роками священні церковні почесті рідко приводять до щасливого кінця.

Настала щаслива черга і для побожного наміру львівського священника та сповідника Войцеха Коссовського, який, бажаючи прислужитися для вірних Христові душ, фундував за свої скромні кошти дві посади сповідника у львівській церкві: першу – у Буцацькій каплиці, другу – у каплиці райців, або братства літератів², у південній частині храму. Він

¹ Ланьцут (пол. *Lanćut*) – тепер місто Підкарпатського воєводства (Польща).

² Братство літератів (*literatorum*) – найдавніша братська організація у Львові, право членства в якій належало міській еліті; перша згадка датується 1387 роком (Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 275).

Postquam patres societatis Jesu post multa causarum litiumque involvera, transactionem certam ratione aedificandae in civitate hac ecclesiae et collegii cum consulibus civibusque inveni-erant, eandem autoritate commissariorum regiae maiestatis in anno 1610 ratam firmamque fecerant¹, sine mora ad ponendum altare Domino coeli et terrae manum seriam applicuerunt, eodem anno enim 1610 ipso die Beati patris sui Ignatii [31 VIII] lapidem primum, qui modo iam domus Dei est, in viscera terrae miserunt². Joanne Zamoiski archipraesule sacrum ritum suetasque ceremonias et procurante et peragente, ac pro impensis futurae fabricae mille florenos summam illo tempore non parvi habendam ultro afferente. Non poterat cito haec moles as-surgere, quia aeternitati parabatur, tum propter publica, tum privata incommoda, civis etenim quidam illeque sartor, Nicolaus Adamkowicz domum intra ambitum delineationis plantae pos-sidens, se alio exportari aegre ferens, litem moramque patribus fecit, nec nisi consulum decreto regisque (ad quem recurrerat) mandato nolens volensque numerata pecunia loco cessit³.

Crescebat itaque ab origine sua parvulorum more per annos viginti ecclesia haec, donec in perfectionem molemque giganteam veniret⁴. Elisabetha a Lezenice Sieniawska de domo Gostomska, mareschalla regni, vitae integerrimae piissima fundatrice liberali manu sumptus magnificos providente opesque suas egregia munificentia profundente, fabris murariis a prin-cipio {quasi} torpentibus, ultimo anno 1629 ita accelerantibus, ut menianum sublime ad extra et intra calcabile in circulum, floridas caementi operas sacrasque florum arides, {stupentes}, an repente de caelo fluxissent, vel humana manu brevi anni unius mora, tam affabre confectae sint, plerique {inter se}⁵ disquirerent.

<fol. 76>[// 44v] Huius ergo anni 1630 initio ad celebrandum solenniter missae sacrifi-cium in hac nova ecclesia invitatus a patribus Pruchniccius archipraesul rem divinam egit⁶, et multae plebi propriis manibus quamquam senio gravatis Sacrosanctam Eucharistiam porrexit, patresque societatis Jesu ex capella privata ad hoc novum Dei divorumque augustale induxit. Nolebant tamen patres, quanquam vita iam functam fundatricem deserere, ideo corpus ipsius in urna ad monumentum seorsum illudque mundum fenestris, cratibus ferreis perlucidum⁷ solennitatibus praemissis transportarunt.

Mirum tamen erat omnibus, quod ab anno 1624, quo in vigilia Sancti Mathaei [20 IX] vi-tam in immortalitatem mutavit⁸, corpus tellure conditum, integrum repertum, quasi fundatrix piissima omnino operi suo incorrupta attenderet, resolvi in pulverem nollet, donec integram domum, in qua et ipsa post fata habitaret, impensis propriis Altissimo construxisset. Quanquam etiam circa annum 1666 corpus ipsius integrum visum et ad praesens forsitan⁹, ut passim in urbe fertur incorruptum permanet. Deo Optimo Remuneratore bonorum operum, **documen-tum** pietatis et probe vitae ipsius posteris exhibente¹⁰. Praeter enim actus meritorios, quibus ad stuporem aliorum pollebat, multa auri, argenticque ac gemmarum donaria pro ornamento sacrorum iisdem patribus contulit, manibus suis, pretiosa altarium paramenta parare, in corpus suum de industria excogitatis modis saevire, conquisitorum pauperum pedes lavare, capita laeprosorum osculari¹¹, pectere, lectisternia ipsa per se parare, afflictis solatio esse, senatoria

¹ Acta consistorii, sabbatho dominicae Exaudi anno [29 V] 1610, fol. 135.

² Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

³ Acta consularia, feria 2da post dominicam Conductus Paschae anno [11 IV] 1611, fol. 5.

⁴ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

⁵ Ориг.: два слова закреслені.

⁶ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

⁷ Ориг.: хибно pellucidum.

⁸ Eadem.

⁹ Fama publica.

¹⁰ Pater Susliga societatis Jesu [Susliga, Zywoť].

¹¹ Vide annum 1669.

отримав схвалення права патронату насамперед для архієпископа й капітули, потім – для райців. Він хотів, щоб похвала Пресвятої Діви не зменшувалася, і для Її вшанування в той рік та день встановив [посаду] мансіонарія в церкві у Рогатині з обов'язком відспівати мале молитослов'я¹, передавши право подання на той уряд війтові та райцям того міста. Це все містить його тестамент, внесений до консисторських актів 15 червня 1646 року (сторінка 227).

Також шляхетні мужи та жінки цього року для помноження культу й добра храмів працювали. Так, храм у Наварії отримав збільшення (що по-простому називають поправкою) своєї фундації з волі Ельжбети Гумницької через дарування ґрунту в місті Наварії та через складання жителями мешного², що ординарій своєю владою 19 квітня того року вважав за потрібне схвалити.

А Якуб Собеський, на той час красноставський староста й коронний крайчий, син люблінського воєводи Марєка Собєського³ та Ядвіги зі Снопкова, в подяку за отримані в період війни добродійства, напевно почавши з 1627 року, побудував від фундаментів парафіяльні костели у своїх дідичних містах, а саме: в Золочеві – разом зі шпиталем, так само в Озерній⁴ – зі шпиталем і школою, та у Зборові. Він дотував їх і пізніше, також у цьому 1630 році ті надання ще більшими зробив. Без сумніву, славний такою щедрістю, він став предтечею для свого сина Яна III, [пізніше] славного короля Польщі.

Також справа між Львівською колегією отців Товариства Ісуса і костелом у Брухналі⁵ та її парохом була вирішена через компроміс після багатьох декретів королівського трибуналу та угоди перед апостольським нунцієм. Та святиня одержала від законників снопову десятину з усього зерна й насіння з орних земель сіл Бердихова та Піддубів⁶ (відповідно до фундації), проте втратила мешне з тих земель, бо користування й володіння цим податком парох не довів.

Також заповіт Мартина Кампіана, фундатора каплиці, званої Кампіанівською, був схвалений, незважаючи на претензії й обмеження райців, шляхом підтримки королівського розпорядження, на вимогу спадкоємців та на користь душі. Власне в тій каплиці був вітвар, до якого в 1497 році фундувала дві посади священників львівська каштелянка⁷ шляхетна Ельжбета Струмилова за сімсот золотих, забезпечених на купленій лазні, як подав єпископ Піравський під назвою «У каплиці доктора Новокампіана». Видатний у медичному мистецтві Павел Новокампіан додав тисячу злотих тому вітварю зі сплатою п'ятдесяти злотих річного чиншу спадкоємцями його маєтків, як свідчить там же про це Піравський. Але Мартин Кампіан зробив цю каплицю набагато прекраснішою, оздобивши всередині мармуром і ззовні мистецьки каменем. І розбудував чималими коштами каплицю в напрямі на північ від катедри для влаштування побожного банку, що потребувало більших зусиль і коштів, яких проміння сонця та світ ще не бачили. На капітал побожного банку перший її фундатор відрахував п'ять тисяч злотих, з яких велів допомагати ремісникам, міщанським вдовам без жодного зиску. Він визначив провізорами своєї Кампіанівської каплиці двох осіб з капітули, двох – з райців, підпорядкував її візитації ординарія. Кампіан звів велику вежу, прикрасив на ратуші залу райців, спорудив із тесаного каменю оборонні фортифікації, значно примножив прикрасу міста. Натомість

¹ Йдеться про мале молитослов'я (*officium parvum*) до Пресвятої Діви Марії з циклом пісень, гімнів, псалмів; також відоме як Години Богородиці (Lallou W. J. *The Little Office of Our Lady*, p. 100–110).

² Мешне – данина мирян парафіяльному духовенству за виконання літургійних обов'язків.

³ Собєський Марєк – люблінський воєвода (1599–1607).

⁴ Озерна – тепер село Тернопільської області.

⁵ Брухналь – тепер село Терновиця Львівської області.

⁶ Бердихів, Піддуби – тепер села Львівської області.

⁷ Струмилова Ельжбета – дружина Георгія (Єжи) Струмила – львівського каштеляна у 1479–1485 рр.

dignitate praefulgens, non erubuit, prout has et alias, multas virtutes ipsius enarrat “Vita” [Susliga, *Zyvoť*] Polonice typis Andreae Piotrkowczyk typographi regii Cracoviae anno 1629 impressa, per patrem Laurentium Susliga societatis Jesu presbyterum conscriptam.

Eodem anno tertia congregatio civium sub titulo Visitationis Beatae Mariae Virginis huic noviter constructae ecclesiae accessit, prima enim ab ipsa primi lapidis positione Immaculatae Conceptionis <fol. 77>[// 45] authographo insignita, in capella adhuc patrum privata, eidem Virgini deservire, pro honore ipsius manus suas disciplinis in corpus proprium armare cepit¹. Secunda in anno 1615 ipso festo ab angelo salutatae Virginis (ideo Annuntiationis dicta) ex iuventute maiori numero scholas frequentante coaluit, dicta minor, quia tempore posterior. Haec tertia viros iam aetate maturos obtinuit, quos hucusque conservat. Omnium tamen (quanquam in tres classes distributorum) idem studium est laborandi pro honore Dei et Mariae Virginis, in cuius obsequio nec parvi iuvenes se a maioribus separari, nec maturiores a iunioribus vinci, pia aemulatione zelantes, contendunt. Ex quo enim patres societatis Jesu in anno 1609 scholas aperuerunt, ut notata manuscripta collegii Leopoliensis enarrant (quanquam Martinus Rzechowski, custos Leopoliensis, in suo “Calendarium latino graeco ac historiographum” incepisse illos studia anno 1608 1ma Septembris scribit²) lectiones theologicas morales per duos professores, controversas per unum, humaniores literas in tribus scholis, iuventutem ex plebeis, civitatensibus, nobiles, ad ducentos ipso initio coagmentatam, docere ceperunt, statim more suo institutoque laudabili, eandem ad cultum Dei, amorem et devotionem Deiparae accendere, timorem Dei privatis doctrinis et publicis prolusionibus cordibus fidelium instillare, ut pueri maioresque, non aetate solum, sed etiam virtutibus maturescant, non cessarunt, nec cessant.

Iam aliquot anni decurrerant, ex quo Pruchniccius cum delegatis a sede apostolica magno labore super vita, virtutibus, et miraculis³ continuo sibi succedentibus, venerabilis servi Dei Joannis de Dukla processum in ordine beatificationis formaverat⁴. Eundem hoc anno uti summi pontificis specialibus literis designatus commissarius subscripsit et censuram Romanam sigillis competenter munitum remisit⁵. Dolendum tamen est, quod tantus labor integro volumine⁶ comprehensus in cassum abiit⁷, quia enim non iuxta bullam Urbani VIII de canonisatione sanctorum extraditam <fol. 78>[// 45v] delegati in examine testium se gesserunt, curia Romana iustis rationibus nixa, quanquam cultum (quoniam longe ante bullam praetactam extitit) non reprobavit, totum tamen processum mancum et in sufficientem declaravit, eundemque {quanquam non cassavit, sed ad pleniorum super immemorabili cultu informationem iuxta eandem bullam Urban VIII suspendit}⁸. Et sic tot curae patrum de observantia, tot diurnae, nocturnaeque vigiliae, sumptus notabiles in cassum abire. Tantum sibi aliisque obesse solent episcopi dum sciolos, assertantes secuti viros doctos, sufficienter canonumque gnaros consulere, adlatus suum etiam Tridentino concilio praescribente fovere, et conservare negligunt⁹.

In hoc tamen perennem apud posteros laudem meruit Pruchniccius¹⁰, quod se Catholicae fidei non in civitate tantum, sed in tota archidioecesi sua propagatorem patronumque exhibuit,

¹ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

² Rzechovius, [*Calendarium*].

³ Acta conventus Leopoliensis patrum Bernardinorum .

⁴ Vide annum 1617 et eundem 1630 in fine.

⁵ Vide huius fol. 281.

⁶ Ориг.: закреслено *vix*.

⁷ Vide huius annum 1671.

⁸ Ориг.: закреслено *cassavit*.

⁹ Ex synodum concilium [*Constitutiones synodorum*], liber 1, fol. 95, Petricoviae 1551, et liber 5, c. 6, fol. 353.

¹⁰ Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

за ці та інші заслуги отримав численні зневаги й образи за життя, а після своєї смерті – повагу та нагороду за мужність¹. Тож, безсумнівно, засвідчені чудові сьогочасні діяння [належно] не оцінюються нами, тільки згодом це розуміємо, коли вони зникають з очей. Про цього мужа див. вище, під 1623 роком. Райця Зиморович пише про його пам'ятку на стіні цієї каплиці².

У минулі роки досить поволи просувалася від землі догори будова храму отців Товариства Ісуса (адже важкі початки великих зусиль), очікування громади виснажувалося затримкою робіт, голоси вірних через таку втому ставали наполегливішими. Однак у 1629 році попрацювали краще, вона раптово виросла з неймовірною швидкістю так, що на початку 1630 року обрис святині вишуканої форми несподівано появився перед очима глядачів. Міщани, люд, прибульці зі здивуванням зауважили храм з мерехтливим блиском колон, зі склепіннями, копулами, мозаїчними роботами, прикрашений довкола кам'яними балками, так само вставленими по колу вікнами, через які згори щедро лилося світло. Про початок [історії] цього храму трохи згадаю.

Отці Товариства Ісуса після багатьох судових справ і суперечок підписали певну угоду з райцями й міщанами про спорудження в місті цього храму та колегії. У 1610 році владою комісарів королівського маєстату зробили [угоду] міцною та непорушною, без затримки, із серйозним наміром взялися до встановлення вівтаря Бога, що є на небі та на землі. Того ж року в день блаженного свого отця св. Ігнатія [31 VII 1610] заклали в землю перший камінь, який стає власне святинею Господньою. Архипастир Ян Замойський забезпечив і провів обряд посвята та належні церемонії, понад те долучив до витрат майбутнього будівництва тисячу злотих, на той час доволі значну суму. Але не могла швидко така потуга підвестися – як через публічні, так і через приватні кривди. Так, якийсь кравець Миколай Адамкович, що володів будинком у межах [площі] окресленої будови, з нехиттю, не бажаючи перенестися деінде, вчинив з отцями суперечку та призвів до зволікання [будови], поки за декретом райців і мандатом короля (до якого звертався) не втратив проти своєї волі вкладені в цю ділянку гроші.

Таким чином, зростав цей храм від початку поступово, своїм трибом протягом двадцяти років, поки не перетворився на величезну чудову споруду. Ельжбета з Лежениць³ Сенявська, з дому Гостомська, дружина коронного маршалка⁴, що вела добродесне життя, охоче старалася покрити шляхетні витрати, з великою щедрістю ділячись своїм майном. Спершу ремісники-муляри наче не поспішали, але в останній 1629 рік вони так приспішилися, що висотна галерея, по якій ходять ззовні та всередині храму, зарясніла прекрасними тинькованими роботами, чудовими священними оздобами. Чимало людей один одного розпитували: чи все це раптово, з веління небес з'явилося, чи виконане людською рукою лише за єдиний короткий рік?

Тож того 1630 року спочатку для проведення урочистої служби Божої в цьому новому храмі був запрошений отцями архипастир Прухницький, який провів богослужіння та роздав священику Євхаристію численному люду зі своїх рук, хоч і немічних зі старості, та впровадив отців Товариства Ісуса з приватної каплички до цього нового палацу для Бога й святих. Однак отці не схотіли зрадити своєї фундаторки, хоч вона вже пішла з життя, тому її тіло перенесли з урочистостями до саркофага в окремому гробівці, відгородженому від марнотного світу вікнами й залізними ґратами.

.....

¹ Абсолютно позитивна характеристика Мартина Кампіана не цілком відповідає історичним фактам (див.: Łoziński W. *Patrycyat*, s. 94–114; Kowalska H. *Kampian (Campionus, Novicampianus) Marcin*, s. 592–594).

² Зиморович згадує про мармурову таблицю на стіні каплиці: Zimowowicz B. *Viri illustres*, p. 300.

³ Лежениці (пол. *Leżenice*) – тепер село Мазовецького воєводства (Польща).

⁴ Сенявський Прокоп – коронний маршалок (1594–1596). Похований у крипті домініканського монастиря у Львові.

dum hoc anno 1630 advenam, quendam orientis inter Armenos Leopolienses rixas schismata errores, damnatos ab anno 1626 tacite seminantem, iuncta manu cum capitaneo loci et consulibus urbe pepulit, toti nationi Armenorum hic habitanti, abiiciendi turpem haeresim, fidem vero profitendi Romanam, author suasorque fuit. Longa quidem et taediosa rerum et multarum contentio series dicendi, quia tamen necessaria posteritati scituque digna disceptatio, quomodo nimirum gens haec moribus, pietate iam hodie culta, et Catholicae fidei ex conscientia tenax, ad agnitionem veritatis unionem sanctae ecclesiae Romanae venerit, ideo acta consulum Leopoliensium secutus, aliaque indubitatae fidei documenta, ab origine narrare incipio. Et quidem antequam ad propositam materiam deveniam, de adventu Armenorum in urbem Leopolim pauca praemittere consilium cepi.

Armenorum natio ab ipsa renascentis mundi <fol. 79>[// 46] ex aquis diluvii origine, arcaeque in montibus Armeniae (orbe terrarum naufrago) statione, mortalibus innotuit¹, amplumque satis in Asia imperium Minoris et Maioris Armeniae titulo comprehensum Armeni tenebant². Fidem Catholicam eamque illibatam ab ipso apostolo Divo Bartholomaeo didicerant, ipsiusmet crudeli martyrio, invicta patientia, sanguine ac miraculis Sancti sui Gregorii, tum et aliorum sanctorum suorum martyrum et ecclesiae et toti mundo commendati. {Pater Joannes Kwiatkiewicz societatis Jesu, in suis “Annalibus Polonicis ecclesiasticis” testatur, quod anno a Christo nato 1202 ad Innocentium III, pontificem Romanum, Leo rex Armenorum, cum gratiarum actione, pro diademmate titulo regis et vexillo transmissio legatum miserit, archiepiscopusque Armenorum per eundem legatum pro transmissione pallii supplicaverit. Utriusque petitioni per suos cardinales legatos pontifex satisfecit. Ex quo patet etiam anno 1202 Armenos Catholicos extitisse, vide annales eiusdem patris, mihi fol. 12}. Verum labores hos sanctorum, gloriamque gentis, errorum orientalium schismata, turpisque et eioranda {Eutichis}, Dioscori blasphemia miserabiliter longo temporum tractu foedarunt, foedantque ad praesens, et penitus inverterunt³. {Idem pater Kwiatkiewicz in “Annales ecclesiastici” ad annum 1439 testatur mihi fol. 465, quod Florentinam synodum acceptarunt erroresque suos per legatos sub Eugenio Quarto abiurarunt}. Florebat et bellica arte natio haec, multaque fortitudinis generosae indicia, gentibus vicinis exhibuit (de quibus et Latini et Graeci historici⁴), donec per dissidia interna maiori potentia vicinorum principum pressi in divisionem, scilicet Maioris Armeniae, Persarum, Minoris Turcarum dinastis⁵ cesserunt. Post eam subiectionem, a ducibus Russiae contra Tartaros terras Roxolanorum crebro incursantes vocati, ut privilegium magni ducis Theodori Demetrii filii Nosochacensibus Armenis Ruthenico idiomate scriptum, in Latinum transpositum, anno a nato Salvatore millesimo sexagesimo secundo, cum libertate ad annos tres datum {enarrat}, tum et Zimorowic, consul antiquus, dierum in libello suo “Viri illustres”⁶ dicto de origine civitatis Leopoliensis pagina 1ma fatetur, illos ardente bellis provincia, cum Tartaris in partem virium accitos esse, alii vero successu temporis terrigenas suos secuti mercimoniorum orientalium (quibus exactissimam operam navare solent) causa illecti, in partes Russiae postea {in} metropolim urbem hanc venire, ea <fol. 80>[// 46v] gratia a rege Casimiro Magno obtenta⁷, ut datum civitati Leopoliensi ius Teutonicum seu Magdeburgense, iure suo speciali Armenico, uti possent, prout ex privilegio eiusdem regis Sendomiriae feria 6 intra octavam festi Pentecostes anno Domini [17 VI] 1356 {dato} patet.

.....
¹ *Genesis*, capitulum 8.

² Justinus, [*Historiae Philippicae*], liber 42.

³ Boterus Polonicus [*Relatiae powszechne*], liber 2, 4^{ae} partis fol. 159, titulus *O dioskorianach*.

⁴ Et Nicolaus Belli [Michael Caspar Lundorp] sub titulo Turcoman[ia] rerum *Politic[arum] dissertationum*, tomus 2. fol. 588, et tomus 4, fol. 772 mihi.

⁵ Ориг.: одне слово закреплено.

⁶ Zimorowic, [*Viri illustres*].

⁷ Casimirus Magnus.

Утім, дивно було для всіх, що від 1624 року, коли вона напередодні дня Св. Матая [20 IX] своє життя поміняла на безсмертя, її тіло, поховане в землі, було виявлене непошкодженим. Ніби побожна фундаторка, цілком незотлінна, стежила за своєю справою, не бажаючи перетворитися на прах, поки не буде повністю збудований на її кошти дім для Всевишнього, в якому й вона знайде посмертний притулок. Також близько 1666 року її тіло бачили незмінним і, може, до сьогодні, як повсюдно в місті говорять, нетлінним [воно] залишається. Вона представила для Всемогутнього Бога Відкупителя добрі справи, для її нащадків – свідоцтво побожності та діяльного життя. Бо крім гідних учинків, якими інших могла здивувати, вона для прикраси святинь тих отців внесла до скарбниці численні золоті, срібні вироби та коштовності, готувала своїми руками вівтарний устрій, морила своє тіло різними способами, мила ноги обраним біднякам, цілувала й зачісувала голови прокажених, шила для них білизну, надавала нещасним допомогу, не соромлячись [своєї] сенаторської гідності. Ці та багато інших її заслуг описано у творі «Vita [Zyvvot]», надрукованому польською мовою королівським друкарем Анджеєм Пйотрковчиком у Кракові 1629 року, авторства священника Товариства Ісуса Лаврентія Суслігі¹.

Того року третє міщанське новозасноване братство, під назвою Відвідини Пресвятої Діви Марії², приступило до костелу. А перше братство, означене на письмі як Непорочно-го зачаття, від закладення першого каменя досі зостається при каплиці отців. Воно було створене для служби Діві, щоб на Її честь своїми руками працювати для виховання власного тіла. Друге [братство] постало у 1615 році, на свято привітання ангелом Діви (тому назване Благовіщенським), за участі молоді, що у великій кількості вчиться у школі. Воно зветься меншим, бо виникло пізніше. Це третє [братство] об'єднало вже зрілих мужів, як і досі триває. Проте перед усіма (хоча й розділеними на три групи) стоїть те саме завдання – працювати для слави Бога та Марії Діви, і в цьому обов'язку ні молодші від старших не відділяються, ні старші молодших не кривдять, змагаючись хіба в побожності. Вже тоді отці Товариства Ісуса в 1609 році школу відкрили, як оповідається у згаданому манускрипті Львівської колегії (хоча львівський кустош Мартин Жеховський у «Calendarium latino graecum ac historiographum» писав, що вони навчання почали 1 вересня 1608 року). Лекції моральної теології спершу читали два професори, полемічної теології – один професор, гуманістичні науки вивчали у трьох класах, набираючи для навчання молодь з плебеїв, міщан, шляхтичів, поєднуючи їх від самого початку. Пізніше, згідно зі своєю відомою практикою й похвальною діяльністю, вони взялися до примноження культу Божого, любові та поклоніння Богородиці, щоб страх Божий проник у серця вірних через особисте навчання та публічні вправи, аби більшість учнів дорослішали не тільки віком, але й чеснотами, не зрікалися їх та не позбувалися.

Уже кілька років минуло відтоді, як Прухницький із делегованими від Апостольського престолу сформував [документ] процесу беатифікації велебного слуги Божого Яна з Дуклі про його життя, чесноти і чудеса, що його супроводжували. Того року комісар, призначений за рішенням понтифіка спеціальним листом, цей документ підписав і надіслав на вивчення в Рим, належно скріпивши печаткою. Однак сумно, що така праця, яка охоплює цілий том, пішла намарне, позаяк делеговані для опитування свідків повелися не відповідно до виданої булли Урбана VIII про канонізацію святих. Римська курія, опираючись на слушні причини, хоча культ святого й не відкинула (бо задовго до булли він постав), але цілий процес оголосила неповним та недостатнім. Не скасовуючи, вона призупинила його для отримання повнішої інформації щодо достопамятного культу, згідно з тією буллою Урбана VIII. Так клопоти отців обсервантів, щоденні та щонічні турботи, немалі витрати надаремно пішли. Тільки собі та іншим нашкодили єпископи, ніби мудрагелі, що, вважаючи себе вченими мужами, достатньо обізнаними з

¹ Сусліга (Суслига) Лаврентій (1570–1640) – польський єзуїт, автор історичних та поетичних творів.

² Повна назва свята: Відвідини Пресвятою Дівою Марією Єлизавети (припадало на 2 липня).

Ab eodem Casimiro, ut episcopum habere illeque in civitate Leopoliensi personaliter residere, fide, modo ritu gentis suae vivere cum illis posset, aliud privilegium sub data in Lemburga, in vigilia Beatae Agnetis Virginis et Martyris [20 I] anno 1367 in personam Gregorii episcopi sui impetraverunt¹. Insuper fundum dotalem capituli Leopoliensis ad ecclesiam parvam Sancti Joannis in suburbio Cracoviensi datis per regem Vladislaum Jagiellonem de actu Leopoli feria quarta proxima post festum Paschae [3 IV] anno 1415 et ab aliis regibus Poloniae approbatis privilegiis, loco illi et personis {suis} servientibus, iure emphiteutico possederunt. Fortunisque suas ibidem ab omnibus oneribus reipublicae, regum et capituli patrocinio tuti, in tantum post annos centum et ultra auxerunt, ut suburbanas aediculas aspernati, latus septemtrionale civitatis, aedificiis muratis lapidibusque solidis competenter ornaverint, vicum civitatis a suo nomine dictum, sat amplum et longum fecerint, cives de plano effecti.

Struxerunt et ecclesiam in civitate eamque parvam quidem {et ligneam}, sed more orientalium duplicem, opere satis sumptuoso, **scilicet sub contignatione eadem unum virorum, alterum mulierum andronem, altaria, imagines sacras, auro, argentoque in modum Romani ritus cooperuerunt.** Cassulas, paramenta sacrorum quaedam nostro, quaedam suo more conservant comparata. Mystas e genere suo, eosque ex <fol. 81>[// 47] indulto orientalis ecclesiae matrimonii contrahendi (ante tamen maiorum ordinum susceptionem) licentiam habentes, sacris ordinibus rite susceptis pro illo tempore (ad praesens etenim ecclesiae Romanae praxim servant) deputaverunt. Ex quibus episcopos sibi, a patriarcha suo sacrandos, monachos et caelibes eligebant. Et inter caeteros enituerunt pietate maiori Jacobus, filius Sakin, incolae Nafensis, et Panofius, filius Abrachami, incolae Nahelensis, qui ecclesiae Armenicae in hac urbe sitae, primarii ex voto fundatores, etiam ad praesens dici merentur, prout scriptura antiqua eorundem iuxta calendarum Romanum anno 1356 data enuntiat. Quia tamen haec ecclesia more antiquorum obscurior erat, utramque fecit clariorem in anno 1703 Deodatus Nersessowic, episcopus Traianopolitanus coadiutor, cum futura successione moderni archiepiscopi illorum, luce maiori parietibus leviter foratis admissa.

Et Armenos quidem Leopolienses, Catholicos fuisse a principio, ex multis documentis coniiicitur. Tum quia Thomas Pirawski, episcopus Laodicensis, in libro suo testatur², quod {per} fratres peregrinantes (qui sunt ordo Sanctorum Dominici et Francisci, ut Scrobiszovius capitulum 9 in “Vitae archiepiscoporum” scribit) suscepta fide Catholica, Armeni in has partes deducti sunt. Tum quia Stephanus, patriarcha Maioris Armeniae, Romam veniens Julio II summo pontifici obedientiam praestitit, inde rediens Leopolim adiit, in qua die 14 Januarii anno 1551 mortuus est, in ecclesia Leopoliensi Armenorum sepultus, cuius mausolaeo stanti in infula ad septemtrionem, Latino et Armeno stylo, haec sunt notata. «In memoriam hoc sepulchrum est reverendi patris Stephani, patriarchae Maioris Armeniae³, qui Romae fuit, et adveniens Leopolim animam suam Deo tradidit, anno Domini 1551 die 14 Januarii. Julio II pontifice maximo reddidit obedientiam»⁴. Tum quia Theophanes, Dei gratia patriarcha sanctae civitatis Jerusalem, Syriae, Arabiae, Cana Galileae, totiusque regionis ex utraque parte Jordanis, Divi Jacobi apostoli successor, qui ecclesiam orientalem Catholicam anno Domini 1620 visitavit, restauravit, legitimeque ordinavit, in Poloniam a Deo directus (sunt verba epitaphii ipsius Miechoviae sepultus est, ut Starovolscius in “Monumenta Sarmatorum”⁵ enarrat. Tum quia ex rationibus patrum societatis Jesu, ad acta consulum sabbatho pridie festi Sanctae Margarethae, Virginis Martyris, proximo anno [9 VII] 1633 porrectis elicitur,

.....
¹ Vladislaus Jagello.

² Titulus “Origo provinciae Dominicanorum in Russia”.

³ Ориг.: далі кілька слів закреслено.

⁴ Sepulchrum ad altare Beatissimae ad sacristiam.

⁵ Starovolscius, [*Monumenta Sarmatorum*].

канонами, занедбали обов'язок дотримуватися хоч би ухваленого на своєму, близькому до Тридентського, соборі¹.

Утім, Прухницький заслужив на вічну похвалу нащадків, як поширювач і патрон католицької віри не лише в місті, а й по всьому своєму архієпископству. Коли цей 1630 рік настав, якийсь чоловік зі Сходу розповсюджував у суперечках із львівськими вірменами схизматичні помилки², таємно засуджені в 1626 році³. Тому архієпископ спільно з місцевим старостою та міськими райцями його з міста вислав, став зачинателем та дорадником того, що вся вірменська громада, яка тут мешкає, покинула еретичну ганьбу та визнала римську віру. Без сумніву, довгою й обтяжливою для розмови є та низка справ і численних претензій, проте для майбутнього необхідне належне ознайомлення й вивчення, як беззаперечно дійшов цей народ, зі своїми звичаями, культивованою ще тоді побожністю, впертий, до усвідомлення католицької віри, до визнання правди унії зі святою Римською церквою. Тож, йдучи за актами львівських райців, іншими документами безсумнівної довіри, візьмуся розповідати про це від початку. І перед тим як дійду до оголошеної теми, подам наперед коротко інформацію про прихід вірмен до міста Львова.

Вірменська нація відома від самих початків відновлення світу після потопу, коли згадується зупинка ковчега в горах Вірменії (по затопленні світу)⁴. Вірмени мали в Азії досить значну за територією державу під назвою Мала та Велика Вірменія. Від св. апостола Варфоломія, який особисто став мучеником, із незломною терпеливістю навчилися непопушної католицької віри. Віра була доведена і Церкві, і всьому світові через кров та чуда їхнього св. Григорія⁵, як і багатьох інших їхніх святих мучеників. Отець Ян Квяткевич із Товариства Ісуса в «*Annales Polonici ecclesiastici*» [Kwiatkiewicz I. *Roczne Dzieje Koscielne*] свідчить, що 1202 року від народження Христа вірменський король Левон⁶ відправив до римського понтифіка Інокентія III⁷ посла з подякою за надіслану королівську корону та хоругву. А вірменський архієпископ через цього посла просив про вислання митрополитичих шат (*pallii*). Обидва прохання понтифік задовільнив через своїх послів-кардиналів. Звідси очевидно, що в 1202 році вірмени залишалися католиками (див. хроніку цього отця, сторінка 12). Однак праця цих святих та слава народу безчесно плямувалися, як і досі плямуються, і цілком змарнувалися у плині довгого часу схизмою східних помилок, євтихіанською ганьбою та зреченням⁸, блюзнірством Діоскора⁹. Той отець Квяткевич у «*Annales ecclesiastici*» за 1439 рік вказує ([Kwiatkiewicz I. *Roczne Dzieje Koscielne*], сторінка 465), що вони прийняли Флорентійський собор, відреклися від своїх помилок через послів за папи Євгенія IV¹⁰. Розквітало й воєнне мистецтво у цієї нації, яка проявила перед сусідніми народами численні приклади шляхетної мужності (про що знають і латинські, і грецькі історики), поки через внутрішні чвари більшою силою сусідніх володарів не

¹ Автор покликається на ухвали соборів польських єпископів у Пйотркові, що відбулися в другій половині XVI ст., див.: *Constitutiones synodorum*.

² 1630 року до Львова прибув посланець вірменського патріарха Мелхиседека ісфаганський єпископ Христофор.

³ У 1626 р. Миколай Торосович був висвячений на львівського вірменського єпископа, що в майбутньому прийняв унію з Римським престолом.

⁴ У Старому Завіті сказано, що «ковчег осів на горах Арарату» (*Буття*, 8:4).

⁵ Григорій Просвітитель (бл. 252 – 326) – святий Вірменської апостольської, Вірменської католицької та інших Церков.

⁶ Левон – король Кілікійської Вірменії з династії Рубенідів (1187–1219).

⁷ Інокентій III – папа римський (1198–1216).

⁸ Константинопольському архимандритові Євтихію (378–456) приписується створення ересі, яка пізніше, з VI ст., отримала назву «монофізитство».

⁹ Діоскор – патріарх (архієпископ) александрійський (444–451), засуджений за ересь монофізитства в 451 р. на Четвертому Вселенському соборі в Халкидоні.

¹⁰ Євгеній IV – папа римський (1431–1447).

duos Armenorum episcopos in ecclesia Sanctae Crucis patrum conventualium Leopoli sepultos esse.

<fol. 82>[// 47v] Hinc est, quod tempore crescente Armeni non Leopolim tantum, sed et coenobia integra auxerunt, in quibus ecclesiae Romanae fideliter uniti¹, sub regula Sancti Dominici deserviebant Altissimo, ut constat ex bulla Pii II de data Romae anno Domini 1464, pridie Idus Junii [12 VI], pontificatus anno sexto edita, qua mandat pontifex, ut uniti Armeni fratres vicario subdantur. Haec constitutio confirmata a Sixto IV incipit “Dum levamus in circuitu oculos etc.” Urbanus quoque papa de unitis Armenis fratribus praescribit, ut hic ad ordinem praedicatorum transeant de data Romae pontificatus sui anno tertio vide “*Russia florida*” pars 1, titulus “Privilegia peregrinantium”. Piravius quoque in suis manuscriptis capitularibus reliquit², inter moniales tertii habitus Sancti Dominici virginem Magdalenam Armenam sanctitate celebriori, cum venerabili Constantia, Beatae Kunegundis sorore piissima, in conventu ad ecclesiam praedicatorum Leopoli sito vixisse ac floruisse. Kunegundis vero regina Boleslai Pudici Sancta, illaesa virginitate coniunx, anno 1292 in coenobio virginum a se fundatarum in oppido Stry Szac vitam sancte finivit, octuaginta mortuorum {resuscitatrix}, 60 caecorum illuminatrix, 50 captivorum liberatrix, 600 infirmantium sanatrix, post mortem gloriosissima, ut Guagninus³ ad annum 1292, et Cromerus⁴ ad annum eundem uterque sub regimine Premislai 2^{di} enarrant. Ex his ergo liquet Armenos Leopolienses a principio Catholicos fuisse.

Sed dum crescente populo et opibus et sui aestimatione (cuius naturae genio nimis avidi sunt) mercenariorum causa hinc illinc in partes Orientis commeant, alii ex Armenia Turcarum ac Persarum iugo pressa cum familiis suis sub privilegia regum Poloniae iuraque Leopoliensium refugiunt, antiquum schisma Alexandrinum suam gentem in oriente turpiter foedans, et consortio opulentiorum, et auctoritatem maiorem ex patrio solo praetendentium, reassumpserunt, in quo acriter nimis, quasi in fide ab apostolis tradita perstiterunt⁵. Episcopos sibi de clero suo (quos doctores lingua sua vocant) eligebant a metropolitano Armeniae (quem supremum suum patriarcham venerantur, et <fol. 83>[// 48] nominant) Dioscori deliria secuto, confirmari ac sacrari curabant, quos regum Poloniae privilegiis tutos suisque oblationibus quasi eleemosinariis auctos sufficienter (minime ecclesiam Romanam in urbe, quamquam Catholica attendentes) pro arbitrio, ut pote suos benefactorios⁶ colebant, audiebantque, in sacris tamen obedientiam ipsis filialem semper praestabant religiosamque obedientiam ac reverentiam. {Primus illorum episcopus regis Casimiri privilegio fuit in hac civitate Gregorius, ut supra dixi}.

Noluit tamen Providentia divina damnatas haereses inter verae fidei assertores in aevum crescere⁷, ac zizania in tritico ultra messem pullulare, ideo per illorummet ipsorum discordias, iras contumaces, via sapientiae suae investibili, salutem animarum lente operabatur. Ac imprimis dedit gratiam (quam nulli denegat) genti illi ad salutem, ut ecclesias Catholicorum frequentare, devotionibus assistere, conciones diligenter auscultare, de fidei misteriis inquirere iucundum habuerit, et vel maxime mulieres illorum in eo laudabiles sese praebuerunt, quod et ipsae festis diebus invisere ecclesias nostras solebant, et maritos suos ad eas secum ducebant,

¹ [Okolski], *Russia florida*, fol. 14.

² Piravius, [Pirawski, *Relatio*].

³ Guagninus, [Gwagnin, *Krotkie zebranie kroniki polskiej*, s. 59], Miechovius, [*Chronica Polonorum*], fol. 130, 175.

⁴ Cromerus, [*De origine*].

⁵ Vide “*Annales Polonorum*”, pater Skarga ad annum 863, ex Baronio [*Roczne dzieje kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Jesusa Christusa*. Cracoviae, 1603].

⁶ Ориг.: одне слово закреслено.

⁷ Antiquae relationes fide dignorum.

була змушена до поділу (Велику Вірменію зазнали, зокрема, перси, Малу – турецькі правителі). Після цього підкорення вірмени були покликані руськими князями для допомоги [у боротьбі] проти татар, які часто нападали на землі роксоланів¹ (як зазначено руським письмом, перекладеним латиною, у привілеї великого князя Федора Дмитровича носохацевським вірменам від народження Спасителя 1062 року), й отримали звільнення від сплати податків на три роки². Потім і райця давніх часів Зиморович у своїй книжці про початки міста Львова, названій «*Viri illustres*», на першій сторінці визнавав, що одні з них перебралися зі спаленої війнами території, з'єдналися частково із силами татар, а інші, з плином часу втративши власну шляхту, звабилися на торгівлю східними товарами (тією працею й звикли найохочіше займатися). Пізніше вони прибули в руські краї, до того столичного міста, і таку ласку від короля Казимира Великого отримали, що за наданим місту Львову тевтонським чи магдебурзьким правом могли користуватися своїм окремим вірменським правом, як видно з привілею, виданого тим королем у Сандомирі в п'ятницю, в октаву Зелених свят, [17 VI] року Божого 1356³.

Від того ж Казимира випросили інший привілей, датований у Львові, в переддень Св. діви-мучениці Агнети [20 I] 1367 року, виданий на особу єпископа Григорія, щоб мати свого владику, аби той міг мешкати у Львові, жити з ними разом за вірою, способом та обрядом свого народу. Врешті вірмени володіли на емфітевтичному праві ґрунтом, належним до Львівської капітули, наданим малій церкві Св. Івана Хрестителя на Краківському передмісті королем Владиславом Ягеллоном за актом, виданим у Львові, у найближчу середу після Великодня, [3 IV] 1415 року, та іншими привілеями, схваленими польськими королями, що слугують їм та цьому місцю⁴. Їхні маєтки, вільні від усіх державних і королівських податків, перебуваючи під опікою капітули, впродовж ста і більше років так зросли, що погорджуючи будиночками [інших] передміщан, прикрасили належно солідними мурованими будинками північну сторону міста. Вірмени назвали міську оселю своїм іменем, зробивши достатньо великою й довгою, ставши цілком корисними міщанами.

Вони побудували святиню в місті, приоздобили її – хоч і малим та дерев'яним портиком, але подвійним, виконаним багато за східним звичаєм, коли під склепінням поєднано дві постаті: чоловічу й жіночу, а вівтарі, святі образи прикрашені золотом та сріблом за римським звичаєм. Шати, убрання святих зберегли подекуди за нашою, подекуди за своєю традицією. Зі свого народу мають священників, що з дозволу Східної церкви можуть вступати в шлюб (однак перед прийняттям більшості свячень). Коли вони приймали свячення за [своїм] обрядом, відразу ж ставали священниками (але сьогодні служать за практикою Римської церкви). З них обирали собі єпископів, висвячених їхнім патріархом, монахів та челебсів. З-поміж інших вирізняються предки: Якуб, син Сакіна, мешканця Нафи⁵, та Панофій, син Абрахама, жителя Нахелі⁶, котрі, як кажуть донині, прислужилися вірменській церкві в місті, ставши головними фундаторами, про що свідчить давній напис, датований, відповідно до римського календаря, 1356 роком. Оскільки ця святиня з часом стала

.....
¹ Роксолани – іранські племена, які населяли Північне Причорномор'я в період бл. 30-х рр. II ст. до н. е. У ранньомодерну добу ототожнювалися з русами-слов'янами через подібність звучання етнонімів.

² Про фальсифікат грамоти 1062 р., створений у XVII ст., див. детальніше: Дашкевич Я. Грамота Федора Дмитровича 1062 р. Вчений також подає всі версії про «носохацевських» вірмен.

³ Публікація привілею 1356 р.: *Привілеї міста Львова*, с. 27–31.

⁴ Публікації привілею 1415 р. та його підтвердження: *Привілеї національних громад*, с. 126–128, 152–157, 272–274, 317–320, 330–332.

⁵ Правильно: Гакоп, син Шагіншага, з Кафи (див.: Дашкевич Я. Вірменський сакральний комплекс, с. 1038).

⁶ Правильно: Панос, син Абрагама, з Гагялю (інший варіант цього топоніма – Газарат / Старий Крим). Щодо місцевості в літературі нема однозначної ідентифікації (див.: Дашкевич Я. Вірменський сакральний комплекс, с. 1038).

ad spectandas ceremonias, devotiones Romanorum, ecclesiarum, altarium sacrum nitorem observandum, pueros puellasque curiositate etiam muliebri permovebant.

Sic paulatim per aliquot centena annorum deficiente morum protervia anno 1626¹⁰ successit in episcopatum Leopoliensem Armenae nationis {post mortem Misropi episcopi} Nicolaus Torossowicz, Jacobi Torossowicz Armeni civis Leopoliensis filius. Hic a Melchisedecho primate ecclesiae Armenorum in Oriente (quem ipsi patriarcham suum nominabant) in civitate Leopoliensi protunc hospitante, in ecclesia {suburbana Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae}¹ Armenica annum aetatis vigesimum tertium agens anno Domini, 1626 in episcopum consecratus, ac <fol. 84>[// 48v] ecclesiae Armenorum Leopoliensium praepositus est². Armenis multis contradicentibus et alium scilicet.

Bernatowicz sibi praefici omnino volentibus, adeo pertinaci contentione, ut in Torosovicium ad altare de manibus consecratis patriarchae iuxta suetas ceremonias flexis genibus episcopalem characterem percipientem, Armenus quidam primo convitia, deinde {sacramentum}³ proiicere non formidavit, et parum aberat quin eum perimeret. Huic tamen iuri suo datoque a patriarcha privilegio sive bulla, quod contra iura nationis esset (quae liberam episcoporum suorum electionem habebat) sponte renuntiavit⁴, et ideo a sacerdotibus senioribus totaque communitate eorum in episcopum rursus⁵, certis conditionibus appositis electus est. Quarum conditionum haec principalis erat, ut videlicet in religione sua et obedientia ecclesiae Eczmiadzensis firmus et constans sit ritusque illius et ordinationes, quo advixerit, inviolabiliter observet, alias eo ipso si his contrarius fieret, ab ecclesiae huius regimine et episcopatu ipso facto suspendatur, sitque omnino privatus. Hanc conditionem et alias Torosovicium iuramento corporali firmavit, prout patet ex ipsius submissione authentica Leopoli feria quinta, quae fuit 26 aprilis anno 1627 data, idiomate Armenico atramento rubeo pro more gentis scripta, et ad acta regia postea transmissa. Nec haec ipsius ultronea resignatio⁶, iuramentique extorta emissio pro firmanda possessione ipsius satis erat Armenis, debebat Torosovicium etiam regis Sigismundi III confirmationem procurare, ac actuum praedictorum ab ipsomet Melchisedecho patriarcha rursus approbationem petere, quae omnia non sine gravi sumptum et laborum dispendio impetravit. Excommunicationemque contra inobedientes Armenos ab ipsomet patriarcha ipsorum obtinuit, pro sui recognitione in scripto latam.

<fol. 85>[// 49] Inter haec curarum ipsius molimina, fomes malorum succedentium exortus, dum Christophorus Hołubowic, vulgariter Goryczka vocitatus, ipsiusque filius clericus uxoratus Armeni ambo, novum facinus in urbe Catholica ea ausi, libellum quendam impium, cui titulus erat Polonico idiomate (forte ad inficiendos Polonorum animos) eiusmodi appositus: "Pokazanie prawdziwe, y krotkie obrzydliwego y smierdzącego błędu kościoła Rzymskiego etc." Multos errores, haereses, blasphemias, non solum contra fidem Catholicam Romanamque ecclesiam, sed etiam contra Armenam (ut ipsemet Torosovicium in eadem sua denunciatione testatur) dogmata perversa, ac damnata continentem, **conscripserunt eumque confectori librorum** ad compilandum tecturaque operiendum dederunt.

Advertit librorum confector (forte Catholicus erat)⁷ insane mentis partum, poenasque legum sive conscientiae reatus reformidans, Torosovicium convenit, scriptum blasphemum,

.....
¹ Ориг.: закреслено *Sanctae Crucis*.

² Ex relationibus fide dignorum hominum.

³ Ориг.: закреслено *lapidem*.

⁴ Ex denunciatio reverendissimi Torossowicz, actis consulum feria 4 ante festum Sancti Martini proxima anno [6 XI] 1630.

⁵ Ориг.: далі закреслено *electus*.

⁶ Ex eadem.

⁷ Ex eadem.

затемнюватися, у 1703 році Деодат Нерсесович¹, траянопольський єпископ-коад'ютор з правом майбутнього спадкування, сучасний їхній архієпископ, зробив її світлішою з обох боків, пустивши більше світла через акуратно зроблені отвори у стінах.

Те, що львівські вірмени були католиками від самих початків, можемо припускати на підставі багатьох документів. Пізніше лаодикійський єпископ Томаш Піравський у своїй книзі зазначає, що через братів подорожників (котрі тепер є орденами св. Домініка та св. Франциска, як пише Скробішевський у дев'ятому розділі у «*Vitae archiepiscoporum*») вірмени прийняли католицьку віру, але в цих краях були в малому числі. Потім Стефанос, патріарх Великої Вірменії², який їздив до Рима складати присягу на послух понтифікові Юлію ІІІ, повертаючись назад, добрався до Львова, де помер 14 січня 1551 року, був похований у львівській церкві вірмен. Його надгробок із митрою встановлено на північній стіні храму з написом латинською та вірменською мовами: «Ця могила є на пам'ять превелебного отця Стефана, патріарха Великої Вірменії, що був у Римі та, прийшовши до Львова, свою душу віддав Богові року Божого 1551, дня 14 січня. Юлію ІІ, найвищому понтифіку, віддав послух»⁴. Потім Теофан⁵, Божою милістю патріарх святого міста Єрусалиму, Сирії, Аравії, Кани Галилейської та всього краю з обох боків Йордану, спадкоємець св. апостола Якова, був скерований у Польщу Богом, відвідував, поправив та законно встановив Східну католицьку церкву року Божого 1620⁶. Такі слова є в його епітафії⁷. (Похований у Мехуві, як пише Старовольський у «*Monumenta Sarmatorum*»⁸). Потім існують аргументи отців Товариства Ісуса, внесені до раєцьких актів у найближчу суботу перед святом Св. дівимучениці Маргарити, [9 VII] 1633 року, де згадано, що два вірменських єпископи поховані у Львові у монастирському храмі Св. Хреста.

Отож одночасно з тим, як зростав Львів, вірмени не тільки збільшувались у числі, але й поставали цілі монастирі, в яких вони, щиро з'єднані з Римською церквою, славили Всевишнього за правилами св. Домініка, як видно з булли Пія ІІ⁹, датованої в Римі, року Божого 1464, у переддень червневих ід¹⁰ [12 VI], шостого року понтифікату. У ній понтифік наказує, щоб унійні вірмени-брати підпорядковувалися вікарієві. Цю правну норму, підтверджену Сикстом ІV¹¹ (булла починається так: «Тим часом підносимо очі в огляді і т. д.»), також папа Урбан¹² щодо уніатів-вірмен встановив, аби переходили до ордену проповідників,

¹ Нерсесович Деодат (Теодат) – львівський вірменський архієпископ (1699–1709).

² Стефанос V – католикос усіх вірмен (1547–1567). У Львові він зустрівся з королем Сигізмундом Августом, після чого благополучно повернувся до Вірменії, тому не зрозумілі до кінця причини появи таблиці-епітафії з датою 1551 р.

³ Юлій ІІ – папа римський, який посідав Апостольський престол упродовж 1503–1513 рр., а отже, не міг зустрітися з вірменським католикосом у Римі в середині XVI ст.

⁴ Останнє речення про послух папі в оригінальному написі відсутнє, див.: Содомора А., Домбровський М., Кісь А. *Anno Domini*, с. 213. Текст епітафії з хибним додатком автор навів за: Starowolski S. *Monumenta Sarmatorum*, р. 300.

⁵ Теофан ІІІ – єрусалимський патріарх (1608–1644).

⁶ У 1620 р. патріарх Теофан відновив православну єрархію на руських (українських та білоруських) землях Речі Посполитої.

⁷ Насправді цитату про відновлення єпархії автор узяв із прижиттєвої гравюри з портретом патріарха авторства німецького митця Лукаса Кліліана (1579–1637) (див.: *Château de Versailles et de Trianon*, INV.GRAV.LP 23.22.1) або з твору Ш. Старовольського, надрукованого у 1655 р.: Starowolski S. *Monumenta Sarmatorum*, р. 516.

⁸ Епітафія з хибним місцем поховання у Мехуві: Starowolski S. *Monumenta Sarmatorum*, р. 516.

⁹ Пій ІІ – папа римський (1458–1464).

¹⁰ Іди – у римському календарі день посередині місяця. У березні, травні, липні та жовтні припадали на 15-те число, в усі інші місяці – на 13-те.

¹¹ Сикет ІV – папа римський (1471–1474).

¹² Урбан VI – папа римський (1378–1389). Його булла щодо монахів-вірмен унійного обряду датується 5 квітня 1381 р.

fescenninosque versus exhibet, utrum ipsius autoritate scituque talia compilata sint, exquirat, a confectione abscedit. Torossovicius auctores operis compellat, eosdemque ausus insoliti arguit, ac consilio prudenti ad eliminandos errores, titulumque insanum admonet, scripturamque improbam auctoribus restituit, quia tamen contumaces adverterat, timebatque ne iterum eundem libellum tacitis modis divulgari facerent, regii privilegii, quasvis blasphemias contra ecclesiam Romanam fidemque serio prohibentis memor, simulque Catholicorum (sub quorum protectione natio Armenorum vitam fortunasque suas sustentat) censuram iudiciumque reformidans, cum prohibere talia efficaciter, apud suos Armenos invalidus non posset, rem ad <fol. 86>[// 49v] archiepiscopum Pruchnicium silentio defert, de contentis sine scitu consensuque suo libelli conscripti informat ac suam innocentiam manifestat.

Grata haec fuit denunciatio archipraesuli, qui pro munere pastoralis suo interesse non ignarus, ne quaevis haeretica seu schismatica deliria, fidem Catholicam ac sanctam Romanam ecclesiam, orbis totius magistram lacessant, acriter exnunc instetit pro traditione impudentis scripti illius. Sed quia Torossovicius antequam editionem hanc Pruchnicio deferret, prius auctores scripti arguebat, ut supra dixi, eorumque partem Catholicis se delaturum palam asserverat, occasionem correctionis et eliminationis errorum et blasphemiarum dedit, ita, ut authentice probare non posset, quod sero detulerat. Fecit tamen, ut illa insana scriptura foco, non oculo digna conticesceret, nec e lateribus insanientis cerebri in publicum prodire, ausa morsus suos, dentesque in sui auctores convertit.

Gliscebant abhinc ira, simulatio, livor inter Armenos senioresque in episcopum Torossovicium, dolentes nimirum vetari sibi scribere, legere in civitate Leopoliensi, quod in Armenia patres illorum dedicerant, atque sic interiecta iurgia, ex his crescentes rixae¹, deinde calumniae, postea erupere criminationes, convitia, et contumeliae publicae, et scandalosae. Imaginem enim Torossovicii aprico expositam, in fronte clavo transfigunt, luto, foeditatibus maculant, faciem pictam candela accensa adurunt, et quod gravius erat, non in imaginem iam saevire, sed in vitam ipsius machinari non cessant, dum in ecclesia sua (quia more Catholicorum extra templum processionem procedere demandaverat) cultris vibratis <fol. 87>[// 50] confodere, in cathedra sua sedentem intendunt. Tulit tamen has et similes pro iustitia persecutiones, patienter Torossovicius, **inscrutabili Divinae Sapientiae attingentis fortiter, et disponentis cuncta suaviter** arcano, initia causasque unionis Armenorum cum ecclesia sua per ipsa adversa parante.

Advenerat Leopolim anno Salutis 1626 quidam ex Armenia homo ignotus Armenus ab incolis suis Gregorius wartabida vocitatus². Fuit tamen forte episcopus in partibus Orientis, sive doctor (hoc enim nomine wartabida virum eruditum nominant) ad Romanum pontificem cum obedientia, et euratione Eutichianae ac Dioscorianae haeresis, a Melchisedeche, Armeniae metropolitano (illi dicunt patriarcha), cuius supra memini expeditus, magno honore a natione Armena acceptus, ac a quibusdam more vulgi patriarcha nominatus.

Non placuit schismaticis Armenis adhuc in patria legatio haec Melchisedechi³, ideo in civitate Constantinopolitana legatum Gregorium wartabida, rectius iter Romam per mare cogitantem, in longinquas partes Russiae, **videlicet Leopolim, quasi Romae propiorem subdolis suasionibus** abducunt, magnae legationis nuntium a patriarcha suo ad limina Beatorum Apostolorum ire iter per oppida Russiae proclamant, eo ad exhibendum viaticum charitate Christiana suos alliciunt. Firmabant sparsas assertiones et literae patrum Carmelitarum discalceatorum ex metropoli Persiae Aspchan directae, eum esse bene affectum erga ecclesiam Romanam, {et} ad unionem fidei Catholicae inclinatissimum, enuntiantes.

¹ Ex eadem denunciatione.

² Ex actis consulum sabbato ante festum Beatae Virginis Mariae Ad Nives proximo anno [I VIII] 1626, ex mandato regi Sigismundi III de data Varsaviae die 4 Julii anno eodem 1626.

³ Ex actu eodem.

з датою: у Римі, на третій рік понтифікату (див.: [Okolski S.] «*Russia florida*», перша частина під назвою «*Privilegia peregrinantium / Привілеї подорожників*»). Також Піравський у своїх капітульних рукописах поміж черниць третього стану св. Домініка відзначив особливо побожну вірменку Магдалену, яка разом з велебною Констанцією, сестрою побожної св. Кунегунди, жила та була славною в кляшторі, розташованому при храмі проповідників у Львові. А королева св. Кунегунда, дружина Болеслава Сором'язливого¹, що не втратила своєї цнотливості, 1292 року закінчила життя в нею ж фундованому жіночому монастирі в місті Старий Сонч. Вона воскресила вісімдесят мертвих, дала зір шістдесятьом сліпим, звільнила п'ятдесят полонених, оздоровила шістсот хворих, як описують Іваньїні (під 1292 роком)² та Кромер (під тим же роком та в період правління Пшемисла II)³. Отже, з цього всього зрозуміло, що вірмени від початку були католиками.

Але тим часом, зі зростанням народу й багатства, а також своєї гідності (за природою вірмени відзначаються особливою запальністю), одні взялися за найманство, звичне у східних краях, інші ж, уникаючи обтяжливого ярма турків та персів, втекли з Вірменії зі своїми сім'ями під привілеї польських королів та права львів'ян. Давня александрійська схизма⁴ на Сході ганебно зіпсувала їхній народ, співжиття з потужними силами, що мають більшу потугу, претендували на їхній рідний край, призвело до надмірно запального їхнього наполягання, ніби віра їм передана від апостолів. Вони вибирали собі єпископів з духовенства (їх своєю мовою називають учителями) і дбали, щоб ті підтверджувалися й висвячувалися митрополитом Вірменії (якого шанують та оголошують своїм найвищим патріархом), йдучи за блудом Діоскора. Польські королі їх у своїх привілеях цінували й визнавали через їхні пожертви, як достатньо заможних добровільних жертводавців, справжніх своїх добродійців (хоча найменше сприяли саме Римській церкві в цьому католицькому місті). Проте вірмени в обрядах завжди виявляли синівський послух, релігійну підлеглість і повагу. Першим із тих єпископів у цьому місті, згідно з привілеєм Казимира, був, як уже сказано, Григорій.

Однак не хотіло Боже провидіння, щоб гріховні ересі вічно поширювалися серед визнавачів істинної віри і кукіль виростав у пшениці далі часу жнив, повільно діючи шляхом своєї нерозпізнаної мудрості в порятунку душ через їхні внутрішні незгоди, вперті сварки. І це насамперед дало ласку (яку ніхто не забороняв) тому народу до спасіння, коли можна було відвідувати католицькі храми, бути присутніми на богослужіннях, уважно слухати проповіді, шукати радості в таїнствах віри. Найбільше ж їхні жінки похвально себе проявили, коли призвичаїлися у святкові дні відвідувати наші костели та своїх чоловіків брали із собою для огляду церемоній, католицьких богослужінь, церков, святих вівтарів, щоб побачити блиск святості. Також жінки заохочували цікавість хлопців та дівчат.

Так з плином часу, коли протягом кількох століть не сталося зміни звичаїв, у 1626 році обійняв Львівське єпископство вірменської нації Миколай Торосович, син львівського вірменина-міщанина Якуба Торосовича, що сталося після смерті єпископа Місропа. Він був висвячений у віці двадцяти трьох літ року Божого 1626 Мелхиседеком⁵, очільником Вірменської церкви на Сході (якого вони називають своїм патріархом), що перебував тоді в місті Львові, у вірменському передміському храмі Різдва Пречистої Діви Марії, і став зверхником Вірменської церкви у Львові. Багато вірмен виявили спротив цьому.

.....
¹ Болеслав Сором'язливий – краківський князь (1243–1279).

² Див.: Gwagnin A. *Krotkie zebranie kroniki polskiej*, s. 59.

³ Пшемисл II – польський князь і король з династії П'ястів (1279–1296).

⁴ Монофізитство було особливо популярним в Александрії, столиці Александрійського патріархату.

⁵ Мелхиседек – католикос усіх вірмен (1593–1627). Одночасно з ним цей титул мав і Давид IV (1590–1629). Деякі дослідники вважали Мелхиседека на 1626 р. екскатоликосом або католицьким патріархом (Schütz E. *An Armeno-Kipchak Document*, p. 248; Stopka K. *Ormianie w Polsce*, s. 60).

<fol. 88>[// 50v] His ita auditis ac praehabitis ivit obviam adveniēti ex Orientis partibus hospiti cum Armenis suis Torosovicus, legatum in via salutavit¹, ac benigne amplexus in urbem Leopolim deduxit, ac pro commoditate et auctoritate maiori in monasterio Armenorum conclavibus bene praeparatis cum multa boni affectus significatione honorifice collocavit.

Arrisise haec occasio visa votis malevolorum, qui venienti legato a suo patriarcha amplissimas facultates competere rati². Eundem secreto adeunt, episcopum suum accusant, multorum criminum reum insimulant, utque Torosovicium auctoritate patriarchali in ius vocet, poenam excommunicationis decernat, pro delatione libelli per Christophorum Goryczka iuxta dogmata Armeniae ecclesiae conscripti, episcopatu privet. **Iter longinquum et nimis periculosum Romanum** legationemque antiquae fidei suae contrariam abrumpat, adulationibus, technis munerum, adiectis etiam comminationibus suadent, et facile apud rudem barbarica simplicitate hominem, quidquid volunt, lente evincunt. Addiderunt et dulcibus dolum verbis. **Milites enim et peditem** turmas pretio conductas aliquoties ad monasterium episcopale, ipsius scilicet hospitium miserunt, illosque a Torosovicio, quasi pro sequestrando legato missos esse, turpiter mentiti, legatum evidentis admonere periculi. Se tamen causam ipsius agere, illum defendere, et si fidem Armenorum antiquam abiecta recenti legatione Romana tenere, eamque profiteri, secum in omnibus contra episcopum Torosovicium illiusque adhaerentes convenire velit, nihil mali metuere, securum esse omnino iubent.

Praebuit assensus dolosis verbis, metu ne an Asiatica mobilitate ingenii?³ Homo alienigena, consilio <fol. 89>[// 51] arbitrioque illorum se cuncta facturum pollicitus, insuper legationi Romanae non legatus, sed halapanta infrunitus renuntiare sese declaravit, ac ideo literas Melchisedechi ad curiam Romanam (forte et manuali subscriptione praehabita) directas, in commissionis ad iudicandum Torosovicium mandatum, pessima fide et dolo Asiatico transformavit.

Nondum potuere doli artesque diu cogitatae Torosovicio, qui reverentiam legato asserto ubivis iusto maiorem exhibens, ac ipsius auctoritatem reformidans, caeca obedientia placere hospiti in omnibus gestiebat faciebatque alacris quidquid grossus iudex mandaverat. Veniunt itaque sequaces partium Armeni ad Torosovicium, amico legati nomine salutant⁴, ut ipsum civitatem subintrare, in ecclesia sua cathedrali Armenica missam publice celebrare, verbum Dei populo ex suggestu praedicare permittat, ac residentiam suam ad breve tempus pro maiori commoditate Romani itineris, **humanitatis gratia, ac dignitatis tantae intuitu cedere velit**, suadent fortiter, permovent confidenter. Non erat difficilis placitum sese legato expectans Torosovicus paret ad omnia, legatum ad ecclesiam venientem, cum clero obviam procedens salutatur, excipit honorifice, altaris ac conclavis sui usum libens volensque impartitur.

Et hic iam erupit⁵, quod corde diu tegebat fucata pietas, ex quo enim intravit templum Armenorum hic Orientis ardelio, pro hymno Ambrosiano de more omnium ecclesiarum cantari solito, incestam vocem contra sanctum doctrina et miraculis orbi celeberrimum Leonem papam sacrumque Chalcedonense concilium emisit, cantilenamque quandam ab ipsis schismaticorum Corycaeis reiectam, et cantari prohibitam, modulatis verbis Armenice occinuit, <fol. 90>[// 51v] et cantari ab aliis praecepit. Cantilenae ipsius ex Armenico idiomate in Latinum transpositae talis sensus erat.

.....
¹ Ex eadem denuncia[ti]one [reverendissimi Torosovic], ut supra.

² Ex eadem et actu sabbato ante festum Ad Nives proximo [I VIII] 1626.

³ Ex eadem.

⁴ Ex eadem.

⁵ Ex eadem et alia denuntiatione eiusdem actis consulum, feria 4 ante festum Sanctorum Omnium proxima anno [30 X] 1630 inserta.

Так, Бернатович¹ бажав керувати всім, тому вчинив затятий опір. Коли Торосович при віттарі приймав святі дари під час посвяти з рук патріарха, відповідно до прийнятих церемоній ставши на коліна, якийсь вірменин спочатку зчинив галас, не боячись, що випустять з рук сакраменти (та й мало бракувало, щоб їх знівечити). Втім, [Торосович] добровільно зрікся цього свого права та виданого патріархом привілею (чи булли, що суперечила правам вірменської нації, яка володіла правом вільного вибору своїх єпископів), тому знову був обраний, із поставленням певних умов, старшими священниками й усією їхньою громадою. З тих умов головною була та, щоб залишався твердим і постійним при своїй релігії та в послуху Церкви з Ечміадзину², щоб непорушно дотримувався їхніх дотеперішніх обрядів і порядків. Якщо ж учинить цьому всьому всупереч, то тим самим буде призупинено його управління Церквою та єпископством і [він] стане приватною особою. Цю та інші умови Торосович підтвердив тілесною присягою, як бачимо з його автентичного зобов'язання, даного у Львові в четвер, що припав на 26 квітня 1627 року, написаного вірменськими літерами червоним чорнилом за звичаєм його народу й пізніше перенесеного в королівські акти. Ні цієї добровільної його резигнації, ні складення вимушеної присяги для утвердження свого становища не було достатньо вірменам, тому Торосович постарався про підтвердження короля Сигізмунда III та знову попросив про схвалення попередніх актів від самого патріарха Мелхиседека, які випросив не без великих витрат і докладання праці. Для свого визнання отримав на письмі грамоту екскомуніки проти непослушних вірмен від того патріарха.

Поміж такої напруги всіх цих турбот спалахнула вуглинка наступних бід, коли Христофор Голубович, по-простому званий Горичкою, зі своїм сином, одруженим клириком, обидва вірмени, наважилися на новий злочин у тому католицькому місті, [плануючи видати] якусь безбожну книжечку, назва якої польською мовою (може, для зараження польських душ) із таким додатком: «*Pokazanie prawdziwe, y krotkie obrzydliwego y smierdzącego błędu koscioła Rzymskiego i t. d.*». Книжка не тільки злочинно містила численні помилки, ересі, богохульства проти католицької віри та Римської церкви, а й також була спрямована проти вірменських перекинутих догматів (як сам Торосович у своєму свідченні вказує)³. Її написали та передали складачеві книг для завершення та виконання обкладинки.

Складач книг зауважив (можливо, був католиком) витвір хворого глузду і, побоюючись покарання за законом або звинувачення у співучасті, прийшов до Торосовича, показав текст з блюзнірством і сатиричними віршами, питаючи, чи з його наказу й відома все це скомпоновано, та відмовився від складання. Торосович звернувся до авторів твору, звинуватив їх у зухвалих діях і дав мудру пораду, щоб вони усунули помилки й нерозумний титул, і повернув ганебний текст авторам. Проте він побачив спротив і побоювався, щоб ту книжку вони вже потаємними способами не опублікували, оскільки пам'ятав про королівські привілеї, котрі чітко забороняють будь-яке блюзнірство щодо Римської церкви й віри, також остерегався судів та обурення католиків (під протекцією яких вірменська нація отримала життя й багатство). Не маючи змоги успішно це заборонити, будучи безсильним стосовно своїх же вірмен, тихо звернувся в цій справі до архієпископа Прухницького, повідомив, що книжка написана без його відома й дозволу та оголосив себе невинним.

Таке визнання було бажаним для архипастиря, який був свідомий свого пастирського обов'язку стежити, аби жодна еретична чи схизматична облуда не зачепила католицьку віру та святу Римську церкву, вчительку всього світу. Він наполягав на негайній передачі безбожного тексту йому. Але Торосович, перш ніж занести це видання Прухницькому,

¹ Очевидно, мовиться про Тороса Бернатовича (Захаряшевича) – старшого львівських вірмен у 1590–1630 рр., див.: Karpiak M. *Urządnicy*, s. 251.

² Ечміадзин – релігійний центр усіх вірмен.

³ Цей твір був написаний після виходу друком місійної за характером книжки єзуїтського автора: Vembus M. *Ormiańskie nabożeństwo i wzywianie ludzi narodu tego zacnego do jedności w wierze [...]*. Kraków, 1630.

“Florescens fructus ex sanctis patribus excrescens
Magnus confessor Christi sanctus Dioscorus
Nunquam acceptavit iniustam synodum Chalcedonensem
Excommunicationem tulit in Leonem et doctrinam eius”.

Haec nefanda carmina dum insanus canebat, parvam campanam ipse pulsabat, et ab aliis omnes maiores et minores campanas pulsari, ausu nefario et nunquam in civitate Leopoliensi audito impius heresiarcha mandavit.

Insuper ambonam templi quasi ad populum verba salutis factururus conscendit, praedicationem instituit, in qua episcopo Torossovicio haec omnia auscultanti, in facie populi totius publice convitiabatur, excommunicatum eum ac in corpore diabolum inclusum nominabat, sacrificia ipsius improbabat, obedientiam ipsi a populo et clero praestari interdicebat, ipsum sequentes, audientes, operam, consilium, auxilium praestantes excommunicabat. Post haec chartam quandam ad instar edicti publici, ut quicumque aliquid contra episcopum sciret, audiret, narratum haberet ad se legatum supremi patriarchae Armenorum ipsius iudicem delegatum deferret, ad valvas ecclesiae Armenorum affigendam sine mora curavit.

Intellexit hic iam Torossovicus vafriciem legati obstupuit, dolos fraudesque malevolorum¹, dum palam vidit per haec convitia et probra caput suum peti, et se inordinato processu convinci dolens, fidemque sentientium secum periclitari timens, adiit ipsum Gregorium cumque primo leniter, ut a tali probrosis actibus abstineat, nationem Armenorum Leopoliensium ad unionem ecclesiae Romanae, ad quam et ipse iter apparat, inclinatum, pravis dogmatibus non afficiat, haereses damnatas <fol. 91>[// 52] inter Catholicos non inducat, seque episcopum innocentem, nec citatum, nec iudicatum, nec convictum unquam, ad malevolorum suggestiones non affligat, honore, cathedra, iurisdictione non privet, alias beneficium defensionis, et innocentiae deducendae indulgeat, prudenter, et cum modestia allacotus. Precarias quoque obsecrationes adiunxit, simulque cum de scandalis iam exortis futurisque tam sibi, quam Armenorum nationi (nisi prudentius procedere malit) incommodis monuit. Sed surdo fabula narrabatur, nihilque profecit suadendo, prudens Torossovicii patientia. Homo enim ille et templo et residentia episcopi Armenorum potitus, omnem sibi iurisdictionem ex autoritate sui quasi patriarchae praetensa (quamquam extra literarum contenta) arrogabat adscitisque duobus diaconis vocata Armenorum communitate in locum *chuc* dictum, episcopum loci, vagus hospes cum laicis ac plebe, super obiectis² excessibus, iudicavit.

Sustinuit quaevis impropria, convitia, clamores plebis patienter ob bonum pacis tantis per Torossovicium, nihilominus tamen data loquendi copia omnem potestatem iudicantis ex defectu iurisdictionis et incompetentiae iudicis, dum ille de facultate iudicandi episcopum docere non poterat, facile diluit. Sed eo ipso plebis et seniorum furorem non mitigat, sed commovet³. Templo ipsum uti excommunicatum, religionis suae Armenae inimicum eiiciunt, ingressum sub interminatione mortis ad ecclesiam suam inhibent, quinimo eandem ecclesiam Armenam cathedralem, in civitate sitam, cum omni iurisdictione, proventibus legitimum possessorem concernentibus, **dicto Gregorio adventitio attribuant, utque dictis fides constaret, fores ecclesiae ferreis serramentis, <fol. 92>[// 52v] vectibusque claudunt, claves eidem iudici ad manus consignant⁴, altare maius aliaque minora auri, argentique decore privant, administrationem sacramentorum in privatis aedibus, presbyteris suas partes secutis permittunt, aliaque multa per vim, ac summam violentiam faciunt, de quibus satis fuse in curia coram consulum audientia questus et protestatus est Torossovicus.**

¹ Ex libello supplicii Torossovicii episcopi.

² Ориг.: закреслено *ad iudicium*.

³ Acta consulum, feria 3 ante festum Sanctorum Omnium proxima anno [29 X] 1630.

⁴ Ex literis regis Sigismundi III Varsaviae anno 1631 die 12 Maii datis ad Armenos Leopolienses.

раніше осудивши авторів тексту, як уже сказано, пильнував, щоб жодна з частин книги не потрапила на очі католикам, уможливив коректу та усунення помилок і блюзнірств, так щоб не можна було з'ясувати, що було пізніше внесено. Втім, зробив також і так, щоб ця хвороблива писанина не уникла уваги, потрапивши в поле уважного зору, коли нездоровий виплід розуму проявлявся публічно. Відтак він свою злостивість та лють звернув на тих авторів.

Відтоді розпалилися гнів, обурення, ненависть серед вірмен та їхніх старших щодо єпископа Торосовича. Без сумніву, вони гнівалися на заборону їм висловлюватися, збиратися в місті Львові, що у Вірменії отці їм дозволяли. Тож із внутрішніх сварок виростали суперечки, потім – звинувачення, пізніше вибухали оскарження, образи та публічні скандальні зневаги. Відтак вони парсуну Торосовича виставили на загальний огляд, спереду прибили цвяхом, згнъбвиши багном і сміттям, знищили розмальований лик запаленою свічкою, і що найприкріше – не припиняли знущатися не лише з парсуни, але й на його життя зазіхали. Потім скаржилися, що він у своїй церкві (оскільки, за католицьким звичаєм, із храму вимагав виходити з процесією) прибив оголені ножі, засівши у своїй катедрі. Однак Торосович покірливо заради справедливості перетерпів ці та подібні переслідування, мужньо віддавшись на непередбачувану Божу мудрість, що запланувала приємну цілковиту несподіванку, готуючи початки й підстави унії вірмен разом з неприхильною до цього їхньої Церкви.

Прибув до Львова 1626 року від Спасіння якийсь невідомий чоловік з Вірменії, званий своїми людьми доктором (*wartabida*) Григорієм¹. Можливо, був єпископом у східних краях чи вчителем (бо таким іменем «вартабіда»² вчених мужів називають). Його послав до римського понтифіка для вияву послуху та зречення євтихіанської й діоскорійської ересі Мелхиседек, вірменський митрополит (інші його іменують патріархом), про подорож якого вище згадую. Він був із великою шанною прийнятий вірменською нацією, і кожен його за народним звичаєм патріархом називав.

Не сподобалося схизматичним вірменам тоді посольство з батьківщини цього Мелхиседека, бо з міста Константинополя посол доктор Григорій мав прямиший шлях до Рима через море. Він же у віддалені руські краї, а саме до Львова, що ніби ближче до Рима, хитрими намовами був спроваджений. Вірмени оголосили про велике посольство на чолі з послом від свого патріарха до гробів свв. апостолів Петра і Павла, шлях якого пролягав через руські міста. З огляду на це, вони звабили своїх на складання милосердного християнського датку на подорож. Підтвердили ж плитці твердження листом отців кармелітів босих зі столиці Персії Ісфахану, де була виявлена прихильність до Римської церкви та лунали палкі заклики до унії з католиками.

Це все почувши й маючи інформацію, Торосович вийшов назустріч прибулому зі східних країв гостю, привітав посла в дорозі та, ласкаво обійнявши, привів до міста Львова, де з великою зручністю та з великою повагою, з багатьма знаками значущості й почестями розмістив у вірменському монастирі, у добре підготовлених кімнатах.

Так з'явилася нагода, щоб піднести голоси незадоволеним, які з появою патріаршого посла розраховували домогтися численних можливостей. Вони відвідали його таємно, звинуватили свого єпископа, закинувши тому вчинення багатьох злочинних дій, [ствердили], що Торосович патріарший маєстат позиває до права, ухвалює вироки екскомуніки. Вони говорили про оскарження написаної відповідно до догматів Вірменської церкви книжки Христофора Горички, що єпископату [вчиняти] заборонено. Довгий шлях та занадто небезпечне посольство до Рима, що суперечить їхній давній вірі, мають бути перервані. Вірмени

¹ Григорій з Цезарей (англ. *Grigor/Krikor II of Caesarea*) – вірменський константинопольський патріарх (1601–1608, 1611–1621, 1623–1626). Станом на 1630 р. він перебував у статусі експатріарха. Його церковна політика мала виразно антикатолицьке спрямування (див.: Aṙak'el (Dawrizhets'i). *The History of Vardapet*, p. 211).

² «Вартабіда» – перекручене «вардапет» – доктор вірмено-григоріанської теології.

Non latebant haec omnia regem Sigismundum III, qui turbas has in civitate pro regali prudentia et officio suo componere intendens, mandatum suum ad Armenos direxit¹, districte imperans ne talia facere auderent, advenam extra urbem expedirent. Archiepiscopo vero Pruchniccio ipsiusque suffraganeo vices suas regias per specialem commissionem impertivit, ut super his inquisitionem facerent, informationem certam haberent, ac sibi deferrent. Paruere mandato regio commissarii, verum omnia acta per Gregorium, variis artibus Armeni excusabant, et quasi pro incertis habendo, ad maiorem patientiam episcopi sui, in longum trahebant. Interim manebat in turbido tota plebs Armenorum, templumque proprium in anno 1628 sibi suamet temeritate interdictum, sacrificiis destitutum, usque ad anni 1630 primos dies Novembris, prout patebit infra clausum habebant, et interim nostras ecclesias frequentabant. Ita nimirum iusto Dei iudicio conticescere aliquot annis ecclesia illa omnino debebat, quae contra tantae sanctitatis pontificem et sanctum Chalcedonensem concilium, cui tot seculorum decursu totus terrarum orbis sanxit reverentiam, impias recenter voces audivit, infesta tintinnabula cum plausu pulsavit.

Dum se his et talibus non leviter gravari videt Torosovicus, saniora consilia arripit. Defert res gestas² archipraesuli Pruchniccio, quomodo videlicet <fol. 93>[// 53] in templo Armenorum Catholici, et omnes Orthodoxi Armeni anathemate per schismaticum impostorem feriuntur, cantilenae ab ipsis patriarchis orientalibus damnatae et reiectae, in praeiudicium fidei Romanae decantentur, veterum iniquitatis Dioscori et Eutichis repullulet, blasphemiae, errores antiqui, schisma in populo Armeno per hospitantem wartabida seminentior, aliaque retulit, quae archiepiscopalis vigilantiae sollicitudinem, **regia autoritate prout praedixi supra praemunitam** omnino commoverent, simulque sese et ecclesiam Armenam protectioni archipraesulis totiusque ecclesiae metropolitanae Leopoliensis, supplex et lacrimabundus devovebat.

Permovit haec denuntiantis episcopi, quamquam adhuc acatholici querela Pruchniccium, qui afflictum suaviter solatus, pro grato habuit, quod tanta praeiudicia ecclesiae Catholicae ab impostore innocenter illata, nota sibi fecerit³. Non enim illa sciri poterant aliter, cum Armenico idiomate nostris ignoto in ecclesia schismatica, a Catholicis raro admodum (idque solius curiositatis causa) visitata, ab Armenis et Gregorio fiebant. Provisurum se sine mora, etiam vigore literarum regiae commissionis, his emergentibus scandalis opportunum remedium declarat, archipraesul ecclesia vero ipsius, ne tanta gravamina vel his maiora in futurum patiatur, ut ipse episcopus Torosovicus errores priscos eiuret, unionem sanctae Romanae ecclesiae acceptet, schismatico suo patriarchae renunciaret, habiturus ex eo non solum omniumque Catholicorum, sed ipsius Romani pontificis orbis totius episcopi amplissimum patrociniū, persuadet⁴. Interim formato cum canonicis consilio consules civitatis requirit Pruchniccius, ut nuntius ille personatus <fol. 94>[// 53v] ex nunc aresto innodetur, donec veritas magis pateat narratorum. Paruit obediens magistratus consularis pastori suo, et ad instantiam instigatoris curiae archiepiscopalis (quamquam alii sequestrandum in carcere censebant, nisi characterem legationis Romanae praetulisset) super rebus, ita Pruchniccio volente arestum laxatum est.

Sed fugit mus lacerata pera dum se agnosci intelligit, sic et seductor ille, dum se iam non ignotum in urbe Catholica errare, technas suas dolosas patere, seque iure deprehensum ab aeseclis praemonitus agnoscit, fugam clanculum arripit, et iam non ad Romanam curiam, sed in suam Armeniam nocte dieque festinat. Satis superque per tam longum iter tanto tempore lucratus, quod Armenos suos in civitate Leopoliensi hactenus secum pacifice morantes, odiis,

¹ Ex actis consularibus, sabbato ante festum Beatae Virginis Mariae Ad Nives proximo anno [I VIII] 1626.

² Ориг.: кілька слів закреслено.

³ Antiquae relationes fide dignorum.

⁴ Acta eadem, feria 5 in vigilia Sanctorum Omnium [31 X 1630].

переконували за допомогою облудних заяв, підступом подарунків, на додаток до погроз. Вони поступово ошукували будь-кого, кого хотіли, особливо непідготовлену людину з поганською простотою, підмішуючи в розмові солодкі, з підступом слова. Військові відділи та слуги були найняті за платню й вислані до єпископського монастиря, тобто його помешкання, Торосовичем для охорони посла. Тоді вірмени, безчесно обманюючи, попередили посла про нібито явну небезпеку. Вони розповіли, що ведуть суперечку з єпископом, щоб його стримати. Він [Григорій] мав погодитися, що якщо відкладе своє посольство до Рима, то це утримає давню вірменську віру, і пообіцяти, що в усьому триматиметься проти єпископа Торосовича та його прихильників, нічого злого не боячись, а вони забезпечать його цілковиту безпеку.

Він дав згоду через підступні слова, боязнь або й через вроджену азійську непостійність. Людина-чужоземець, пообіцявши за їхньою порадою й думкою діяти спільно, оповістив, що він насправді не посол до Рима, а наївний пройдисвіт. Для цього листи Мелхиседека, адресовані Римській курії (можливо, підпис його руки мав), переробив, з найгіршою азійською інтригою й підступом, на мандат комісії для осудження Торосовича.

Не міг довго розпізнати підступ і зраду Торосович, котрий виказував повсюдно велику повагу мнимому послові та, боячись його влади, прагнув сподобатися гостеві в усьому через сліпий послух і вчиняв швидко все, що наказував вдаваний суддя. Тож прийшли вірмени відповідних сторін до Торосовича, шанобливо попросили від імені друга-посла, щоб він дозволив [Григорію] ввійти в місто, провести публічно богослужіння у його катедральному храмі, виголосити з казальниці Боже слово до народу. Рішуче радили, відчайдушно переконували, щоб він допустив посла до своєї резиденції на короткий час, виявивши людяність та гідність, для більшої вигоди від подорожі до Рима. Це не було важко, бо Торосович, сподіваючись задовільнити посла, був готовий до всього. Він привітав посла, що прийшов до церкви, вийшовши назустріч з духовенством, прийняв з почесною залобкою надав вівтар і свою кімнату для користування.

І тут уже стало явним, що довго серце прикривало нещирю побожність, бо як тільки увійшов до вірменського храму цей східний інтриган, співаючи гімн св. Амбросія за прийнятим звичаєм усіх церков, він видав плюгавий голос проти святої доктрини й чуд папи Льва¹, відомих по всьому світу, та проти святого собору в Халкедоні². Прокаркав мелодійним вірменським речитативом якусь відкинену пісню схизматиків з Корікоса³, яку заборонено виконувати, та звелів співати іншим. Ця пісня, якщо перекласти з вірменської мови на латину, має такий зміст:

Цвіте плід, породжений святими отцями.

Великий сповідник Христа святий Діоскор

Ніколи не приймав несправедливий Халкедонський собор,

Кинув екскомуніку на Льва та його науку.

Поки він таку безбожну пісню співав, саме забив малий дзвін, відрізняючись передзвоном від усіх інших, великих і менших, дзвонів. Нахабне зухвальство: ніколи ще в місті Львові не бувало, аби безбожний єретик таке вчиняв.

Урешті він піднявся до казальниці у храмі ніби мовити привітальне слово до народу. Виголосив проповідь, у якій єпископа Торосовича, котрий усе це слухав, за присутності всього народу публічно зневажив, проголосив виклятим і замкнутим у тіло диявола,

¹ Лев I Великий (бл. 390 – 461) – папа римський (440–461), святий Католицької церкви, один з ініціаторів Халкедонського собору.

² Вселенський собор у Халкедоні відбувся у 451 р. На ньому було прийнято догмат про Пресвяту Трійцю та визначено як догмат, що в Ісусі Христі з'єднані дві природи – божественна і людська. З-поміж іншого, халкедонські отці засудили течію монофізитів у християнстві. Вірменська церква не визнала постанов цього собору.

³ Корікос – місто-фортеця, один із торгових центрів у Кілікійському вірменському королівстві, тепер фортеця на території Туреччини, у провінції Мерсін.

simultatibus, diffidentis ad invicem scissos, sero, et nisi morte concordēs, {malus} boni patriarchae nuntius reliquisset.

Ut tamen non inultus abiret excommunicationem contra episcopum loci, Torossovicium fulminavit, et de eadem de itinere nescitur verbo ne an scripto lata, seniores Armenos (ipse fugiens ocyus) informari procuravit¹. Laetati sunt adversarii Torossovicii, quod eum censuris irretitum, ac ideo ab episcopali officio et iurisdictione depositum, nec facile propter acceleratum iudicis recessum absolvendum sciebant. E contra Torossovicus tristem vultum induit, se ab ecclesia sua amotum, excommunicatione innodatum, exercitio pontificalium, proventibus, iurisdictionis spoliatum, clero suo exosum, populo invisum (ingratus sive immemor consilii archipraesulis Pruchniccii) <fol. 95>[// 54] nimirum maerebat. Ergo apud presbyteros suos et seniores nationis [confidentiam re]dintegrare² cupiens, submissionem die 7 Septembris anno 1628 scriptam dedit, [quod pro tol]lenda excommunicatione, contra se lata, iter arripet, absolutionem ab ipsomet [Grego]rio procurabit, eandemque authenticam clero et senioribus nationis praese[ntabit]. Si vero eundem Gregorium reperire non poterit, tunc a solo Moyse pa[triarcha] moderno Armeniae (iam enim Melchisedech Cameneci mortuus erat) se[dem] in urbe Eczmadzin Persarum imperii habente non ab alio, quo piam absolutionem obtinebit, alias a cathedra sua et episcopatu amoveatur, nec pro episcopo tam a clero, quam populo Armeno agnoscatur.

Parum moratus iter aggreditur, captat ventos, aurasque interrogat, **ubinam erronem Gregorium** wartabieda flatibus susurrisque suis apprehenderint?³ Interim illum circa confinia imperii Persarum in via offendit Aristarches wartabieda, vir autoritatis illius temporis inter Armenos non postremae, qui causa itineris illius cognita Leopolim, eundem redire iubet, iter sibi in urbem Eczmiadzin tutum ad praesens non esse, nec Gregorium peregrinantem non habita expressa facultate contra episcopum loci valide censuras fulminasse. Audivit et post deliberationem acceptavit prudens et tutius consilium.

Venit Leopolim, et tunc agnovit, quam graviter erraverit⁴, iuxta enim submissionem suam, et ecclesiam sacris suis interdictam et a secularibus clausam, nec se pro episcopo a clero et populo agnoscere vidit, docuitque excommunicationem sibi obrudi ubique audivit etc.

His ergo angustiis pressus ad Catholicae ecclesiae patrocinium confugit. Adit denuo Pruchniccium archipraesulem, de statu afflicto causae suae informat, consilium auxilium[que] postulat, mittens se cum maiori medietate Armenorum, [suas] partes secutorum unionem sanctae Romanae ecclesiae suscep[urum], dummodo se, suosque protegere, tueri, ab iniuriis et violentiis super validitate latae excommunicationis iuxta sanctorum canonum [prae]scriptum cognoscere, archipraesul non dedignetur.

Non sprevit quanquam spernentis primo consilium patrociniumque suum episcopi preces, Pruchniccius, quinimo afflicto compassus bono animo esse iubet, omnia mala haec ipsi censura in bonum ominatus, dum modo stare dictis morbidum schisma abiurare Romano pontifici debitam obedientiam praestare fideliter non intermittat, et ut afflictae conscientiae ipsius medelam ferret, ex nunc vocat in consilium theologos, ac iuris canonici peritos casum incurssae excommunicationis proponit ad omnia et singula Torossovicio informante.

Sine mora theologi et canonistae in unam ivere sententiam, censuram excommunicationis assertae, ex defectu <fol. 96>[// 54v] iurisdictionis. Processus inordinati, tanto fortius, quod

¹ Acta consulum, ex re impugnatione, sabbato festo Sancti Thomae Apostoli proximo anno [21 XIII] 1630.

² Ориг.: текст на с. 54–55зв. частково пошкоджено, відновлено в квадратних дужках за копією Бавор. 200.

³ Ex relatione episcopi D[eodati] Nersessowic.

⁴ Ex d[ecretu]m [...].

уневажив його богослужіння, заборонив народові й духовенству виявляти йому послух. Той, хто слухав би й надавав йому послугу, пораду та допомогу, також підпадав би під анафему. Після цього без затримки він [Григорій] подбав, щоб до дверей вірменського храму була прикріплена якась грамота, на вірець публічного оголошення про те, що якби будь-хто щось знав, чув, мав інформацію проти єпископа, то повинен повідомити йому як послові та делегованому судді вірменського патріарха.

Торосович уже зрозумів цю спритність посла, перетерпів підступи й інтриги неприятелів, поки відкрито не побачив таку зневагу та напади на його шановну голову, відчувачи жаль щодо безправного процесу. Побоюючись, що віра слухачів перебуває в загрозі, він звернувся до самого Григорія і з великою лагідністю, щоб він утримався від таких ганебних дій, і не завдав шкоди львівській вірменській нації, яка налаштована на до унії з Римською церквою, до якої й сам [посол] шлях готував, не вносив хибні догмати та не впроваджував злочинні ересі між католиками. Він є невинний єпископ, не позваний, не суджений, ніколи не переможений жодним правом, і жодні наміри недоброзичливців його не знищать. Він, не позбавлений честі, катедри та юрисдикції, в іншому місці скористається з добродійства захисту та доведення невинності. Він говорив розсудливо та розважно. Також додав термінові прохання, одночасно застеріг щодо вже виниклих і майбутніх конфліктів, як шкідливих для вірменської нації (хотів, аби тільки вона розсудливіше поводитися). Але до глухого мовилося – нічого не досягнув, промовляючи з терпеливістю, розважний Торосович. Бо ж той чоловік, упоєний і храмом, і резиденцією вірменського єпископа, привласнив собі всю юрисдикцію з вдовоаної влади нібито патріарха (хоча була вона поза змістом грамот). Прибулець-чужоземець разом із мирянами та плебсом, з покликаними двома дяконами за присутності вірменської громади у місці, званому «хуц»¹, судив львівського єпископа за вчинені злочини.

Торосович неодноразово покірно терпів будь-які викрути, образи, викрики плебсу, намагаючись утримати спокій. Проте він легко виправдався, незважаючи на надмір сказаного, позаяк прибулець не міг довести можливість осудження єпископа, не мав повноти влади судді через відсутність юрисдикції та відсутність суддівських повноважень. Однак гнів плебсу й вірменських старших це не злагіднило, тільки ще більше збурило. Як екскомунікованого, неприятеля своєї вірменської релігії, його з храму викинули, вступ до його храму під карою смерті заборонили. Загалом визнали за згаданим прибульцем Григорієм, до якого вони мали довіру, ту вірменську катедральну церкву, що розташована в місті, з усією юрисдикцією, прибутками, належними законному володільцю. Вони замкнули перед Торосовичем залізні двері храму на замки та засуви, передавши ключі до рук судді. Вони позбавили його [доступу до] великого вівтаря, інших менших святинь із золота та срібла, адміністрування сакраментами у приватних будинках, не дозволили тримати при собі священників. [Вірменські старші] вчинили багато іншого силоміць, проти чого Торосович доволі докладно скаржився та протестував у ратуші, за присутності райців.

Це все не схвалося перед королем Сигізмундом III, який мав намір заспокоїти ці збурення в місті, з огляду на королівську мудрість та свій обов'язок. Він видав мандат до вірмен, прямо вимагаючи, щоб ті не наважувалися так чинити, а прибульця усунув з міста. [Король] надав архієпископові Прухницькому та його суфраганові у спеціальну комісію своїх королівських відпоручників, аби вони провели відповідне розслідування, отримали певну інформацію та йому доповіли. Комісари керувалися королівським мандатом, але вірмени різними способами приховували всі акти Григорія, видаючи їх за непевні, довго зволікали, користаючи з великої терпеливості свого єпископа. У той же час увесь вірменський плебс і надалі хвилювався. Їхній храм у 1628 році через їхню нерозважність перебував під заборонаю, вони були позбавлені церковних богослужінь аж до перших днів листопада 1630 року. Тож через таку заборону вони зачастили в наші храми. Безсумнівно,

¹ Хуц – приміщення, в якому відбувалися засідання вірменських старших та вірменського духовного суду. Також вживається на позначення самого цього суду.

a schi[smatico] Eutichis¹, Dioscori assecla {fueri}t proclamata [nullam et] invalidam fuisse, ideoque illam non ligare Torosovicium. [Hilari] vultu audiebat haec Torosovicus domi resolutionem conscientiae [se re]perisse gavisus, quam {tanto} viarum tractu reperire non poterat.

Itaque praefixa die professionem fidei Catholicae coram Pruchniccio {ore secreto} facit, cuius authographum Polono idiomate conceptum in linguam Latinam fideliter expono, **de verbo** ad verbum, quia illud praesto ad manum habeo.

“Ego Nicolaus Torossowic², archiepiscopus ecclesiae Armenae Leopoli, facio ecclesiae universali Catholicae Romanae professionem fidei scilicet. Firma fide credo et aperte profiteor haec omnia et singula quaecunque continentur in symbolo, **quo utitur sancta ecclesia Catholica Romana**. Et praecipue credo in unum Deum Patrem omnipotentem Creatorem coeli et terrae visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, Deum de Deo lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos et propter nostram salutem descendit de coelis [et] incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepul[tus est]. Et resurrexit tertia die secundum Scripturam Sanctam, et ascen[dit in] coelum, sedet ad dexteram Patris, et iterum venturus est cum [gloria] iudicare vivos et mortuos. Et regni Eius non erit finis. Et [in Spi]ritum Sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre, et [Filio] procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam Catholicam [et] apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptismum in remissionem peccatorum, et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi seculi. Amen.

Ad haec repeto professionem meam, quam circa consecrationem mei in episcopatum feci coram sanctae memoriae patriarcha Melchisedeche. Quod duae naturae Divina et humana perfectae, non mixtae et indivisae sunt in una completa persona Christi Domini Salvatoris unitae. Quod Spiritus Sanctus est, verus Deus, et quod a Patre et Filio procedat, mittique soleat. Et quia Sanctus Petrus ipsiusque successores supremam supra omnes ecclesias iurisdictionem habent, quibus cuncti fideles obedientiam in rebus ad fidem et salutem pertinentibus, praestare debent, prout et modernus patriarcha meus Moyses in epistola sua ad Urbanum VIII, <fol. 97>[// 55] pontificem Romanum fatetur. Ideo et ego insistendo iuramento meo coram Melchisedeche facto eandem obedientiam profiteor et praesto. Itidem Sancto Gregorio illuminatori patriarchae Armenorum et {Orthodoxis}³ successoribus illius. Credo insuper et firmiter assero, septem esse sacramenta a Christo Domino instituta baptismum, confirmationem, Eucharistiam, poenitentiam, extremam unctionem, matrimonium et ordinem. Ex quibus baptismum, confirmationem, ordinem reiterari non posse. Fateor Eucharistiae sacramentum valide tam apud alios fideles sub una specie, quam apud nos sub duabus speciebus sumi posse, iuxta consuetudines ecclesiarum orientalium et occidentalium. Sacramentum itidem extremae unctionis sicut illam Catholica ecclesia profitetur, accepto. Ritus et ceremonias illi competentes a patriarcha meo Armeno Orthodoxo conquiram, sicut et in aliorum sacramentorum administratione. Item in ministerio ecclesiastico ceremonias ecclesiae meae Armenae, communioni fidelium idoneas, sacrosancte sine ulla diminutione conservare volo. Agnosco et hoc, quod in ecclesia Dei orationes et eleemosinae pro defunctis sunt necessariae, illisque ad optinendam gloriam caelestem peropportuna. Apostolicas et oecumenicas traditiones firmiter admitto. Sacram quoque Scripturam iuxta eum sensum, quem habuit et habet sancta mater ecclesia (cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione illius) recipio, nec alias, nec aliter illam, nisi {iuxta} unanimum consensum patrum accipiam et interpretabor. Quocirca ad extremum abrenuntio

¹ Ориг.: закреслено *Nestorii*.

² [Ex] manuscripto ipsius au[then]tico.

³ Ориг.: кілька слів закреслено.

за справедливим Божим судом цілком мала замовчати на кілька років та церква, де проти гідності папи і святого Халкедонського собору, якому краї всього світу виявляли багато століть повагу, нещодавно було чути безбожні голоси, лунав несвятковий дзвоник з ляскуванням.

Торосович побачив, що ця ситуація сильно його обтяжує, тому вдався до розсудливих думок. Він розповів архипастиреві Прухницькому, як у вірменському храмі збиткуються над католиками й усіма ортодоксальними вірменами, підданими анафемі схизматиком-ошуканцем, як виспівують зі шкодою для римської віри пісні, засуджені й відкинуті їхніми східними патріархами. Старий гріх Діоскора та Євтихія знову приймається, давні блюзнірства, помилки, схизма поширюються у вірменському народі чужоземним доктором. Також він багато іншого розповів, на що звернув увагу архієпископ з чуйністю й запобігливою відповідальністю, як і королівська влада, про що вже сказано. Одночасно Торосович покійно та з благанням доручив себе й Вірменську церкву під протекцію архипастиря та всієї Львівської митрополічної церкви.

Це донесення єпископа занепокоїло Прухницького, хоч він досі радісно сприймав чвари некатоликів, з приємністю втішаючись їхнім падінням, але така значна шкода для Католицької церкви, завдана без причини ошуканцем, привернула його увагу. А того, що вірмени та Григорій вчиняли, не можна було дізнатися інакше, адже, не знаючи вірменської мови, наші католики схизматичну церкву дуже рідко відвідували (і лише з причини цікавості). Аби запобігти цьому, також діючи відповідно до грамот королівської комісії, архипастир визначив необхідні заходи проти цих виниклих конфліктів. Щоб Церква такі великі обтяження не терпіла та не мала ще більші в майбутньому, він переконував, що тому єпископові Торосовичу слід зректися давніх помилок, прийняти унію зі святою Римською церквою, розірвати зі своїм схизматичним патріархом, маючи заступництво не тільки всіх католиків, але й самого римського понтифіка, найвищого єпископа всього світу. Тим часом Прухницький домагався з каноніками в райців міста скликання наради, щоб той удаваний посол негайно був узятий під арешт, поки не відкриється більше правди в тих розповідях. Миська рада виявила послух своєму пастирю й на вимогу інстигатора архієпископського двору (хоч інші вважали, що його треба ув'язнити, якщо не прикриватиметься листом посольства до Рима) щодо тих справ задовольнила бажання Прухницького про арешт.

Але миша втече, продірявивши мішок, коли зрозуміє, що її викрили. Так і той уже відомий ошуканець, що блудив у католицькому місті, плів свої підступні інтриги, дізнавшись про своє затримання за правом, попереджений своїми прибічниками, вдався до потаємної втечі. І вже не до Римської курії, але до своєї Вірменії спішив удень та вночі. У тій довгій подорожі на дуже тривалий час надто недобрий спадок залишив поганий посол доброго патріарха серед вірмен у Львові, які в місті до тих пір мирно жили: ненависть, злість, недовіру, коли їх між собою поділили й запізно, чи не посмертно, помирили.

Однак він, як той, хто не відімстив, кинув екскомуніку проти єпископа, вдаривши Торосовича. І про це в дорозі, шодуху втікаючи, постарався повідомити вірменських старших (хоча не ясно як – словом чи виданим документом). Неприятелі Торосовича раділи, розуміючи, що йому загрожує покарання, а як усунутому від єпископського уряду та юрисдикції, йому нелегко буде отримати швидке суддівське розгрішення. З іншого боку, Торосович потрапив у нещасливу ситуацію, без сумніву викликаючи жаль: усунутий від своєї церкви, зв'язаний екскомунікою, позбавлений єпископського утримання, прибутків, юрисдикції, з духовенством, що його ненавидить, з народом, що на нього не зважає (невдячний чи неприхильний до поради архипастиря Прухницького). Тому, бажаючи повернути довіру своїх священників та старших народу, дав 7 вересня 1628 року писемне зобов'язання, що він задля зняття екскомуніки, виданої проти нього, вирушить у дорогу, отримає звільнення від самого Григорія та представить цей документ кліру і старшим нації. Якщо ж того Григорія не зможе знайти, тоді матиме благочестиве розгрішення від

omnibus contrariis commentatoribus Sacrae Scripturae, et anathematizo omnes haereticos, a tempore apostolorum, usque ad praesens ecclesiae Catholicae iudicio damnatos, et nominatim Eutichen, cum omnibus sequacibus illius, duas naturas completas in una individua persona Domini Jesu Christi confiteri nolle[n]tes anathematizo. Dioscori pertinaciam damno, sicut et [meus sa]nctus patriarcha Moyses iudicio Dei relinquo, nec [il]lius me]moriā in ecclesia mea fieri permittam, sic me De[us adiuvet. Amen].

Ego Nicolaus Torossowic archiepiscopus Leopoliensis Armenorum subscribo et obsigillo". Hic [scriptura Armenico caractere] [3 versuum].

Postquam satisfecit Torossovicus de[sideriis archi]praesulis Pruchniccii suaeque submissioni iura[mentumque super] expressis punctis praestitit, **restabat quod ips[us summopere] intererat**, ut possessionem ecclesiae suae, [qua spoliatus in]debita fuerat, reciperet, seque e iugo secularium in libertatem canonibus praescriptam eximeret, seu protec[tioni Romanae eccle]siae <fol. 98>[// 55v] assereret. Itaque archipraesul Pruchniccius causam ipsius promovendam (amore iam religionis publicae Catholicae) suscepit, illudque considerans, quod periculosae nimis in una eademque civitate civium de religione scissiones, **suspecta semper schismaticorum**, regimini Catholicorum aegre parentium molimina¹, ex quibus si rerum potiantur, occultae cum orientalibus advenis machinationes, fraudesque etiam odio Catholicorum suboriri possunt. Totum negotium consulibus (quorum pacem publicam inter cives conservare, seditionibus et conspirationibus in civitate obviare, licentiosos cives sacra et profana violantes punire, vigore iurium cardinalium civitatis curae et officii est) aperit, ne talia fieri pro officio suo permittant autoritate sua, non pastorali solum, sed etiam senatoria monet, et ut vigore privilegii regii de data Varsaviae die sexta Martii anno 1629 dati, obedientiam, ablatos proventus, ecclesiam hactenus clausam vocatis in ius pacis publicae turbatoribus Torossovicio procurent, serio monet, ad futurum sese Torossovicio in omnibus aequae ac ipsis consulibus auxilio et consilio sacraeque maiestati regiae super praemissis fidem daturum declarat. Quod totum, ut celebriori expediretur affectu etiam officium castrense Leopoliense ad idem faciendum similiter invitat, suosque ablegatos ad assistendum utrique officio in casu necessitatis, et violentae apertionis ecclesiae sese deputaturum declarat, utque Torossovicus publicam [sui iniu]riam in foro publico manifestam faciat, Armenos [in ius] super praemissis vocet, persuadet. Quae omnia ipse [facturum] sese libenter spondit.

Itaque feria 4 ante festum Sanctorum Omnium [30 X 1630] proxima [Torossovi]cius consulibus, pro iure dicendo in curia con[gregatis], gravem et dolore non vacuam querelam de se[ditione tu]multu, conventiculis contra se pastorem per Ar[menos quosd]am factis, de interdita, clausa sibi per [vim ecclesia, deponit], et informationem super omni[bus, quae pa]ssus est per illos in scripto in praesentia eorundem per <fol. 99>[// 56] modum denuntiationis publicae defert, tum et privilegium Sigismundi III, Poloniae ac Sueciae regis, super episcopatu Armenorum Leopoliensium, Camenecensium, Kiioviensium, Luceoriensium, Zamoscensium, ac obedientia sibi praestanda praesentat.

Viso et lecto privilegio sacrae regiae maiestatis, tum ex libello porrecto per Torossovicium consules, Armenorum civitatis suae praestites, in curiam vocant², ut ecclesiam clausam episcopo suo proprio aperiri faciant, primo, secundo, tertio, archipraesulis Pruchniccii capitaneique loci accedente autoritate monent. Verum Armeni se {Torossovicium}³ pro episcopo non agnoscere, ex quo est excommunicatus per patriarchae legatum, ipseque data speciali sua in scripto submissione, iuri suo et ecclesiae renuntiavit, donec ab eodem legato seu ipsomet patriarcha Armeniae a lata contra se excommunicatione absolvatur. Consulibus responderunt,

¹ Acta consulum, feria 5 in vigilia Sanctorum Omnium anno [31 X] 1630.

² Acta consulum, feria 5ta in vigilia Omnium Sanctorum proxima anno [31 X] 1630.

³ Ориг.: закреслено *eum*.

самого Мовсеса¹, сучасного патріарха Вірменії (бо Мелхиседек уже помер у Кам'яниці²), який мав осідок у перському Ечміадзіні. Або ж він усунеться від своєї катедри та єпископського престолу, не визнаний єпископом ні духовенством, ні вірменським народом.

Недовго чекаючи, він вирушив у путь, ловлячи чутки, що ширилися повсюдно: куди ж то привели вітри волоцюгу доктора Григорія? Тим часом його десь на кордоні Перської імперії в дорозі зустрів доктор Аристарх, знаний муж тієї доби, не останній між вірменами, котрий, довідавшись про причину подорожі, звелів йому повертатися до Львова. Він сказав, що дорога до Ечміадзіну зараз не є безпечна, а подорожник Григорій не мав права засуджувати місцевого єпископа, видаючи вирoki. Торосович це послухав та після обміркування прийняв розсудливу й безпечну пораду.

Він прибув до Львова і тоді збагнув, що сильно помилився щодо свого зобов'язання, бачив і розумів, що церква для його богослужіння замкнута і для мирян закрита, його не визнає єпископом клир і народ, всюди чув про накладену на нього екскомуніку і т. д.

Тому він під тиском цих труднощів утік під опіку Католицької церкви. Знову прийшов до архієпископа Прухницького, повідомив про сумне становище своїх справ, просив про його пораду та допомогу, прирікаючи, що з великою частиною вірмен, своїх прихильників, прийме унію зі святою Римською церквою. І [просив] щоб архієпископ не відмовився взяти під опіку його та прибічників, захищати від несправедливості й кривд через чинність накладеної екскомуніки, визнавати його [єпископом] відповідно до правил святих канонів.

Хоча Прухницький і не відкинув спочатку прохання єпископа про пораду та опіку над ним, співчуваючи нещастю, але, маючи добрі наміри перевтілити все зло в тих карах у добро, зажадав від Торосовича не відмовлятися, твердо стояти на своєму, відректися облудної схизми, щиро прийняти належний послух римському понтифікові. І щоб знайти ліки на його сумні роздуми, тоді ж скликав раду, представив теологам і досвідченим у праві каноністам справу накладеної екскомуніки, інформуючи Торосовича про всі деталі.

Без зволікань теологи та каноністи дійшли до одностайної думки, що прийняті кари екскомуніки не вважаються законними, з огляду на відсутність юрисдикції та невідповідний судовий процес. Мало того, будь-що, оголошене прибічником схизматичних Євтихія й Діоскора, не матиме жодного значення, тому той вирок не зобов'язує Торосовича. Із веселим виглядом вислухав це Торосович, радіючи, що вдома знайшлося рішення, яке не міг знайти на стількох дорогах.

Тож у визначений день він таємно перед Прухницьким зробив визнання католицької віри. Цей рукопис, виконаний польською мовою, сумлінно, слово в слово передаю латинню, тримаючи його під рукою:

«Я, Миколай Торосович, архієпископ Вірменської церкви у Львові, роблю визнання віри вселенської Римо-католицької церкви, а саме: що вірую сильною вірою та відкрито визнаю це все і кожне зокрема, що міститься в прийнятому у святій Римо-католицькій церкві Символі віри. Насамперед вірую в єдиного Бога Отця Вседержителя, Творця неба і землі, і всього видимого і невидимого. І в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, єдинородного, від Отця родженого перед усіма віками. Світло від світла, Бога істинного від Бога істинного, родженого, несотвореного, єдиносущного з Отцем, що через Нього все сталося. Він задля нас людей і нашого ради спасіння зійшов із небес, і воплотився з Духа Святого і Марії Діви, і стався чоловіком. І був розп'ятий за нас за Понтія Пилата, і страждав, і був похований. І воскрес у третій день, згідно з Писанням. І вознісся на небо, і сидить праворуч Отця. І вдруге прийде зі славою судити живих і мертвих, а Його царству не буде кінця. І в Духа Святого, Господа животворящего, що від Отця і Сина ісходить, що з Отцем і Сином рівнопокляемий і рівнославимий, що говорив через пророків. В

¹ Мовсес III – католикос усіх вірмен (1629–1632).

² Мелхиседек помер у Кам'яниці 18 березня 1627 р. (Petrovicz G. *L'unione degli Armeni di Polonia*, р. 21).

ideo ad aperiendam ipsi ecclesiam non teneri, quinimo familiaritatem ipsius merito vitare, ita canonibus etiam ecclesiae Romanae praescribentibus. Ut tamen et iuris adminiculum haberent, exceptionibus fori incompetentiae iudicum, privilegiisque exemptionum suarum, a iurisdictione consulum causam suam religionisque assertae tuebantur, proterviam inobedientiamque coloribus iustitiae palliabant. Consules vero datis in contrarium rationibus iustis, spoliatum indebite ante omnia restituendum esse duxerunt Torosovicium. Ut ni sponte sua Armeni in praeiudicium privilegii sacrae regiae maiestatis sine autoritate, scituque ipsius clausam ecclesiam episcopo aperiant, se ex officio suo, officium dominorum scabinorum, vulgo iurisdicium, eidem episcopo addere eosdemque iurisdicium <fol. 100>[// 56v] ad aperiendam manu forti ecclesiam, ac episcopum in ipsius possessionem reinducendum deputare decreverunt, et ad effectum praemissorum celerius consequendum feriam secundum post festum Omnium Sanctorum [4 XI 1630] proximam designarunt.

Venerat iam demandata dies, qua archipraesulis, capitanealis, consularis officii requisitioni parere, ecclesiam Torosovicio hora vigesima aperire Armeni debebant, eludere tamen decreta sueta, etiam nunc diffugiis laborare non cessabant, donec post lapsum horae praescriptae tempus sabbatho postridie festi Sanctorum Omnium [8 XI 1630] Joannes Julius Lorensowic, advocati ordinarii locum tenens, Valentinus Scholc Staçlowic, Mathias Jaslikowiski, Adamus Osmolski, Simon Guga, scabini iurati Leopolienses, ab officio addicti consulari¹ ad locum iudiciorum spiritualium Armenicorum (*hucz* vulgo dictum) procederent, ibique frustra reiterata requisitione seniorum de apertione ecclesiae, dum inobedientes vident, palam protestati sunt, quod ad reserationem forti manu claustrorum stante contumacia illorum adacti descendant.

Aderat ex parte archiepiscopi tum et capituli Jacobus Rozbicki, ecclesiae metropolitanae poenitentarius, ex parte capitanei Leopoliensis Severinus Krzykawski, ex parte magistratus consularis, totiusque communitatis civium Catholicorum Jacobus Dolezynski iuris utriusque doctor, syndicus civitatis, aderat et multitudo videndi curiosa nobilium, civium, plebeiorum, mulierum et puerorum cum ecce ministerialis regni Andreas Rakowski ante clausam ecclesiae ianuam constitutus, per proclama publicum, primo, secundo, tertio, quarto, Armenos seniores monet, ut claves ad aperiendam <fol. 101>[// 57] ecclesiam offerant, quinimo ipsi aperiant. Accurrunt dum accelerari negotium intelligunt seniores, breve tempus mittendi ad proconsulem petunt, obtinentque facile, ex scabinis duos, duos quoque de numero sui cum agipede pro impetranda prorogatione temporis ad conferendum expedites. Sed non diu moratus internuntios proconsul (erat tunc Paulus Hepner, medicus regius, vir bene tinctus literis) semel commissam executionem decretorum urgere, et ni pareant ex nunc Armeni, sine mora effectuandam esse, mandat.

Tunc iterum usque ad quartam acclamationem vox clamorosa praeconis altum sonat, quatenus vel ex nunc aperiant ecclesiam seniores, vel ex nunc claves offerant. Et quia hi moras nectunt, deliberantque cunctantes, de mandato adstantis officii sacri secularisque, serrifabri parati acutis malleis ansulas ferreas rumpunt, adunctis obunculis renitentia claustra aperiant. Inclamant stupentes frementesque ira Armeni, vim sibi et Deo, et templo inferri! Pars ululat flectu, pars attoniti silent, hi improbare ausum tantum, hi protestari, illi imprecari mala, episcopo et officio praesenti (sero iam claves offerentibus aedituis) et volunt et timent.

Patuere brevi crebris pulsata ictibus templi sacrata adyta², clausaeque sunt multae improperantium linguae, dum ora in limine aperto suspensa steterunt. Tunc mitram et byssinum suum indutus, pedo pastorali verendus, ab officio triplici praesenti accersitus, praecedentibus duobus presbyteris Armenis ad sponsam suam ecclesiam procedit gravi passu Torosovicium. Templum sibi iam patens ingreditur, cuius possessionem, quia vigore privilegii sacrae regiae maiestatis,

¹ Acta consulum, feria 2 post festum Sanctorum Omnium proxima anno [4 XI] 1630.

² Ex eodem actu.

єдину, святу, соборну й апостольську Церкву. Ісповідую одне хрещення на відпущення гріхів. Очікую воскресіння мертвих і життя майбутнього віку. Амінь.

До цього повторюю своє визнання, що при моєму посвяченні у єпископи зробив при святої пам'яті патріарху Мелхиседеку. Що дві природи, Божя та людська, є досконалі, не змішані, поєднані в одній нероздільній особі Христа, Господа Спасителя. Що Святий Дух є справжнім Богом, і що від Отця і Сина ісходить та звично походить. І що св. Петро та його наступники мають найвищу юрисдикцію над іншими Церквами, яким всі вірні повинні складати послух у справах, належних до віри та спасіння. Це все визнаю, як і мій сучасний патріарх Мовсес у листі до римського понтифіка Урбана VIII. Тому і я, наполягаючи на моїй присязі, складеній перед Мелхиседеком, визнаю та засвідчую йому послух. Подібно і св. Григорію, найяснішому вірменському патріархові, та його правовірним послідовникам. Окрім того, вірю та міцно підтверджую, що є сім встановлених Господом Христом таїнств: хрещення, миропомазання, Євхаристія, покута, елеопомазання, шлюб і священство. З них не можна повторити хрещення, миропомазання, священства. Визнаю таїнство Євхаристії важливим, воно може бути як під одним видом – для вірних, так і для нас – під двома видами, відповідно до звичаїв східних і західних Церков. Подібно приймаю й таїнство елеопомазання, як воно визнається в Католицькій церкві. Обряд і властиві йому церемонії приймаю від мого вірменського правовірного патріарха, як і адміністрування іншими таїнствами. Також хочу зберегти непорушно, без будь-яких змін, спільноту визначних вірних у виконанні церковних церемоній моєї Вірменської церкви. Визнаю і те, що Божій церкві молитви та милостиня за померлих є необхідними, потрібними для отримання ними небесної слави. Твердо приймаю апостольські та вселенські традиції. Також визнаю Святе Письмо відповідно до його сенсу, який приймала та приймає свята мати-Церква (їй належить судити про правильність змісту та його інтерпретації), погоджуватимуся й інтерпретуватиму не інакше й не іншим чином, а тільки за одностайною згодою отців. Тому цілком зрікаюся всіх супротивних коментаторів Святого Письма та виклинаю всіх еретиків, осуджених судом Католицької церкви від апостольських часів аж до сьогодні, зокрема проклинаю Євтихія з усіма його послідовниками, які відкидають те, що дві досконалі природи є в одній неподільній особі Ісуса Христа. Осуджую впертість Діоскора, подібно як і мій святий патріарх Мовсес, залишаю на суд Божий і не дозволю, щоб пам'ять про нього в моїй Церкві тривала. Амінь.

Я, Миколай Торосович, львівський вірменський архієпископ, підписую та ставлю печатку». Тут запис вірменським письмом на три рядки.

Після того, як Торосович вдовольнив побажання архієпископа Прухницького про свою підлеглисть і склав присягу щодо викладених пунктів, залишилося те, на чому йому сильно залежалося – повернути володіння своєю Церквою, яка була неслушно вкрадена, витягти себе з-під ярма світських осіб на свободу на засаді канонів, тобто підтвердити протекцію Римської церкви. Тож архієпископ Прухницький вирішив у цій справі допомогти (з любов'ю вже до загальної католицької релігії), вважаючи, що є дуже небезпечними поділи за релігією в одному місті, адже завжди будуть підозрілими зусилля схизматиків, які з нехиттю підкорюються владі католиків. Тому якщо ці речі не опанувати, то можуть поволі посилюватися таємні підступи східних прибульців, також обман і ненависть до католиків. Він провів велику раду з райцями (на яких, відповідно до головних прав міста, лежить турбота й обов'язок зберігати громадський спокій між міщанами, запобігати повстанням і змовам у місті, карати свавільних міщан, що порушують релігійні та світські порядки), застеріг, аби вони, згідно зі своїми обов'язками, не дозволяли, щоб таке траплялося. Прухницький звернув серйозну увагу, маючи владу не лише пастирську, але й сенаторську, що відповідно до королівського привілею, виданого у Варшаві 6 березня 1629 року, вони повинні посприяти Торосовичу щодо [відновлення] послуху, вкрадених прибутків, досі зачиненого храму через позваних до суду вірмен, котрі порушують громадський спокій. Він оголосив, що на майбутнє надаватиме Торосовичу допомогу та пораду в усіх вже згаданих

protectione archiepiscopi Pruchniccii, uti supremi loci ordinarii, autoritate brachii regalis et magistratus consularis, uti indebite privatus reassumit, protestatur palam, <fol. 102>[// 57v] reprotellantibus vicissim Armenis, quod cum sit excommunicatus a nuntio patriarchae Armenorum ausus sit per violentiam tantam intrare ecclesiam! His tamen uti frivolis non attentis Torosovicus, ante altare maius in genua procumbit, et in summa frequentia Catholicorum, Armenorum, Ruthenorumque laudes Deo idiomate suo accensis luminaribus occinit, reconciliantur clerici, et sui scholares, pulsantur campanae, magnae et parvae, adversariis ira, dolore, odio frementibus.

Peractis rite Deo laudibus Torosovicus, progressus ad lustrandum Eucharistiae depositarium¹, quod quia violatum esse, asportatis in privatas domos cum Eucharistiae ac chrismatis (una solum remanente) pyxidibus reperiit, altaria, sacratas icones, coronis pretiosis, suisque decoribus auri argentique privatas esse advertit, iterum solenniter coram notariis publicis ac aliis praesentibus manifestatus est. Deinde in locum iudiciorum suorum spiritualium *chuc* dictum, per eadem assistentia sibi officia introductus, iurisdictionis contentiosae et voluntariae iura reassumpsit, claves ab ecclesia iam in ante sponte oblatas sacellano ecclesiae (facta prius obedientiae futurae sponsione) consignavit.

Sic litis ambiguus apud grossum iudicem populumque infensum eventus, cessit feliciter sub ecclesiae Catholicae protectione Torosovicio. Non tamen cessarunt offensae odia privata, publicaeque vindictae. Ille enim dum causam suam in officio consulari cum iisdem seditiosis Armenis promovet, furores illorum, inveterata iurgia, etiam graves in sacris violentias perpessus est. Non est loci huius <-->[// 61]² enumerare singula, sunt enim, qui meminerunt, ab aliis audita! **Attigisse sufficiat perfidam insolentiam, quod dum nocte ad infirmum Armenum agamos et presbyteros suos cum Eucharistiae sacramento Torosovicus expediverat, schismatici Armeni e tribus fenestris lapideae Christophori Ubal prospicientes, eo proterviae progressi sunt, ut in Eucharistiam blasphemias publicas, in sacerdotes illam ferentes, spuere in oculis hominum non sunt reveriti. De quo solenniter per suum prolocutorem coram consulibus idem Torosovicus questus est, actisque illorum tantum nefas connotari fecit. Ideo forte eadem lapidea successoribus Szeferowicze ad indigentiam redactis³, desolationem ad praesens patitur, pulsati haeredes a nobilitate, tegulae igne absumptae lapides cum contignationibus prolapsi documentum exhibent vindictae indignatis loco illi et blasphemis, numinis, quas e domo illa audivit.**

Eodem anno archipraesul Pruchniccius ecclesiam patrum Sancti Francisci de observantia, vulgo Bernardini dictorum, annum trigesimum ab exordio sui agentem, secto lapide satis egregie structam solenniter dedicavit. Annis anterioribus non praehabita informatione, tam de hac ecclesia, quam accessu horum religiosorum ad urbem nostram, nihil dixi modo, quae privato labore colligere potui, enarro.

Adhuc Vladislao et Casimiro Jagiellonidis, sceptrum Poloniae, fascesque imperii iure haereditario tenentibus, circa annum nati Salvatoris 1433, ut senex consul Zimorovicus⁴ in *Domo virtutis et honoris* refert, Odrowązii rerum in regno potiti, principum favore opibus, cognationibus affinitatum aucti, Russiam et Podoliam iure fiduciario, titulo tamen praefectorum non absque aliorum invidia diu tenuere. Eisdemque utrasque provincias et fideliter administrabant, et absque ullo onere reipublicae a Tartaris et Valachis fortiter defendebant. Postquam vero Petrus Odrowązii palatinus a Valachis anno 1451 caesus, e vita et praefectura decessit, Andreas

¹ Ex eodem actu [consulum].

² Ориг.: між с. 58–60 вставлено оригінал спільного подання львівського архієпископа та капітули від 11 квітня 1616 р.

³ Acta consulum, sabbatho post festum Sancti Martini proximo eodem anno [16 XI 1630] ad finem.

⁴ Bartholomeus Zimorowic, [*Domo virtutis et honoris*].

справах за участю як райців, так і священного королівського маєстату. Аби отримати повний і значніший результат, також запросив до виконання львівський гродський уряд. Архiepіскоп повідомив, що будуть делеговані його представники та за участі обох урядів, у разі необхідності, силою відчинять церкву. Переконавав Торосовича, щоб він публічно оголосив у суді про несправедливість стосовно себе і покликав вірмен до суду з приводу всього згаданого. Він охоче сподівався, що все це станеться.

Отож у найближчу середу напередодні свята Всіх святих [30 X 1630] Торосович перед райцями, які зібралися в ратуші для здійснення справедливості, склав важку й повну смутку скаргу про повстання, збурення, зібрання проти пастиря з боку деяких вірмен, про заборонену, закриту силоміць перед ним церкву. Він передав інформацію на письмі про все, вчинене ними, у формі публічного оголошення за їхньої присутності. Потім представив і привілей короля Польщі та Швеції Сигізмунда III щодо вірменського єпископства у Львові, Кам'янці, Києві, Луцьку, Замості, вимагаючи собі послуху.

Побачивши та прочитавши привілей священного королівського маєстату, також і подали Торосовичем петицію, райці покликали на ратушу вірмен, що своєму місту підлягали. Вони наказали, щоб ті відкрили зачинений для свого власного єпископа храм, позиваючи їх перший, другий, третій рази, одночасно звернулися до відповідної влади архипастиря Прухницького й місцевого старости. Але вірмени Торосовича за єпископа не визнавали, оскільки він був екскомунікований послом патріарха, показали на письмі його власне визнання, що він зречеться свого права та церкви, поки його не звільнить від виданої проти нього екскомуніки посол чи сам вірменський патріарх. Тому вони відповіли райцям, що до відчинення храму не зобов'язані, оскільки слушно цього уникали через опіку над ним, що також відповідало канонам Римської церкви. Аби мати правове підґрунтя, вони захищалися закидами стосовно невідповідності судової інстанції, привілеями свого звільнення від юрисдикції райців, твердили про [утиски] релігії у своїй справі, приховуючи правові аргументи зухвалістю та непослухом. Але райці, зі свого боку, подавши справедливі докази, вважали за потрібне насамперед повернути відібране в Торосовича. Щоб вірмени на свій розсуд і всупереч привілею священного королівського маєстату, без влади й відома єпископа не ввійшли до того замкнутого храму, райці постановили депутувати за своїм обов'язком уряд панів лавників, по-простому присяжних, даючи цьому єпископу тих присяжних, аби ті силою відкрили церкву та знову впровадили єпископа у володіння нею. Вони надзвичайно швидко підготувалися для виконання вищезгаданого в найближчий вівторок після свята Всіх святих [4 XI 1630].

Настав уже визначений день, коли уряди архипастиря, старости та райців, задовольняючи скаргу, повинні були відчинити церкву Торосовичу о двадцятій годині, однак вірмени, щоб обійти прийняті декрети, не припиняли вчиняти правні закиди, поки, як минув час визначеної години в суботу після свята Всіх святих [8 XI 1630], Юлій Лоренцович, який виконував обов'язки війта, Валентин Шольц-Станцьлович, Мацей Ясліковський, Адам Осмольський, Шимон Гуга¹, львівські присяжні лавники, додані від раецького уряду, не прийшли на місце вірменських духовних судів (по-простому званому «хуц»). Там вони голосно протестували, побачивши непослух, попри даремно повторювані скарги вірменських старших про відкриття святині. Вони змушені були відступити при відчиненні замків храму силою, зустрівши їхній опір.

З боку архієпископа і капітули надійшов сповідник митрополичого храму Якуб Розбицький, з боку львівського старости – Северин Кшикавський², з боку міського уряду та всієї громади міщан-католиків – доктор обох прав, синдик міста Якуб Долежинський³, прибув і численний натовп цікавих шляхтичів, міщан, плебсу, жінок, дітей. Тим часом

¹ Ясліковський Мацей – львівський лавник (1618–1647); Осмольський Адам – львівський лавник (1618–1637); Гуга Шимон – львівський лавник (1625–1642).

² Кшикавський Северин – бурграбій Низького замку (1623–1636).

³ Долежинський Якуб – львівський синдик (1628–1635), лавник (1633–1638), райця (1638–1663).

e Sprowa Odrowążius sobrinus ipsius, rege <fol. 103>[// 61v] Casimiro volente locum ipsius provinciamque utramque tutandam ac gubernandam suscepit.

Et quoniam in confinis et remotis partibus Russiae copias excubitorias castraque ambulatoria frequenter locaverat, ne in illis camporum late patentium desertis notabilis militum Catholicorum globus, ipseque dux sine religione sacrorumque usu esse videretur, duos sibi presbyteros in exercitio Divi Joannis Capistrani strictiorem Sancti Francisci regulam, vitaeque austeritatem probe doctos, in consortium laboris, aliorumque sacerdotum delegit, quos et castorum suorum perpetuos alumnos fecit, et in exercitu suo circa animarum salutem accedente ordinarii approbatione adscivit, egregios operarios in vinea Domini expertus.

Venit tandem Leopolim is idem Odrowążius illudque par nobile fratrum, sola aestimatione a longe cognitum, populo Roxolano videndum exhibuit, qui postquam gausapia sua induti, ethologiam morum ac vitae sui patriarchae ferentes, concionibus, ac confessionibus civium animos in se traxerunt, areas binas, primo parvam portae Haliciensis oppositam, deinde aliam maiorem Gregorii vectoris, publico suburbanorum pretio emptam, consensu capituli ordinumque civitatis accedente pro domunculis extruendis ultro oblatas in anno 1460 susceperunt¹.

Nec tardus in opere bene merendi erga Deum ipse Odrowążius exstitit, in arcis etenim illis gazas paupertati illorum idoneas sacellumque Divi sui tutelaris Andreae Apostoli nomine insignitum construxit, Gregorio Sanoceo, archipraesule Leopoliensi, autoritate sua locum pro sacello et monasterio sacrante, dictosque fratres (ad quorum consortium, tres iterum viri accesserant) in monasterium illud introducente, ac Gabrieli de Verona illorum regimen demandante.

Laborabat ibi in regulari observantia pro sua populique salute pius ille quinquarius, donec ira <->[// 62] Omnipotentis peccatis lacessita, Leopolim totam corripere, pesteque gravi anno 1464 castigaret². Et illi etenim patres dum sanis aequae ac infirmis delicta vitae secreto ore fatentibus, aures accomodant, sive animas in aegris corporibus pabulo caelestis reficiunt, virus aerae mortiferae attrahunt, et quatuor quasi charitatis erga proximos victimae, morte decedunt. Unus solus supererat, qui ut {et se et} locum e {vicinitate Ruthena domibusque coram}³ alio transferret, aediculas sacellumque supposito igne noctu, astutia schismaticorum comburit.

Non passus tamen munificentiam suam fraude malevolorum superari dictus Odrowążius⁴, super iisdem enim cineribus sequenti anno maiori structura ac commoditate, iterum ligneum, coenobium aedificari curavit, quod usque ad annum 1600 permansit, prout Piravius noster in manuscriptis suis notatum reliquit⁵, in eoque ligneo coenobio suo tempore habitasse fratres septuaginta tres testatur. Nec parietum tantum ac tegularum, sed religionis quoque idem Odrowążius fundator esse volebat. Nam duos fratres ex conventu Stradomiensi ad Cracoviam sito impetravit, et paulo post ipse mortalitati omnibus communi succumbens, locum humando corpori suo, subtus aram Divi Andreae, nuper per se constructam elegit, fratribus de observantia maiori in dies pietate, ac numero, ea felicitate accrescentibus, ut ex parva illa aedicula, integra coenobia per Russiae, Podoliae, Volhyniae, Lituaniae latissimas regiones passim erecta compleverint.

Addidit illis acre nimium ad virtutes vitaeque religiosum calcar, venerabilis servus Dei Joannes de Dukla, qui in oppido Dukla, platea Kaczyniec dicta natus, post studia peracta, in rupe sylvestri Zaspit vocitata, per triennium contemplationibus caelestium intentus, postea ordinem Sancti Francisci conventualium ingressus, ibique presbyter et superior factus, rigidioris observantiae amore, ad hos fratres de observantia, licentia <fol. 104>[// 62v] impetrata anno

¹ Manuscripta patrum Bernardinorum conventus Leopoliensis.

² Zimorowic in *Domo virtutis et honoris*.

³ Ориг.: закреслено кілька слів.

⁴ Idem [Zimorowic, *Domo virtutis et honoris*], ibidem.

⁵ Piravius in manuscriptis capitularibus [Pirawski, *Relatio*].

королівський возний Андрій Раковський, ставши перед закритими дверми храму, публічно оголосив [необхідне] перший, другий, третій, четвертий рази, закликавши вірменських старших, аби віддали ключі для відкриття храму, бо інакше самі відкриють. Тоді прибули старші, зрозуміли нагальність справи, попросили трохи часу, щоб послати до бурмістра. Вони легко отримали дозвіл, обрали двох лавників, двох з числа вірмен із прудким посланцем. Вірмени очікували випросити відтермінування часу для боротьби. Але вони недовго чекали бурмістра (ним був королівський медик, дуже освічений муж Павел Гепнер), він вимагав, аби негайно відбулося визначене виконання декретів і навіть якщо вірмени не з'являться, без зволікань воно мало реалізуватися.

Знову і знову, аж до четвертого оголошення, високо звучав потужний голос возного, щоб або відразу старші відчинили храм, або передали ключі. Оскільки вони зволікали, вирішивши тягнути час, то готові до цього слюсарі за наказом духовного і світського уряду зламали загостреними молотами залізні петлі, відкривши з опором заклесні, з вигинами замки. Скрикнули ошелешені й розлютовані вірмени з вчиненого насилля щодо себе, Бога та храму! Частина спокійно плакала, частина зі здивуванням мовчала, дехто наважувався не погоджуватися, – вони і хотіли, і боялися протестувати чи лихословити у присутності єпископа й уряду (пізно вже – ключі були передані сторожам храму).

Невдовзі відкрився, під часті удари дзвонів, внутрішній вигляд, припинилися численні вигуки лихословців, коли уста замірили на порозі відчиненого храму. Торосович, одягнений у митру та тонкі батистові шати, зайшов упевненим кроком пастиря, тричі покликаний згаданим урядом, поважно, у супроводі двох вірменських священників вступив до своєї обіцяної церкви. Він зайшов у вже відкритий храм, про володіння яким привселюдно оголошував, що був неправдиво усунутий, повторно його обійняв, відповідно до привілею священного королівського маєстату, протекції архієпископа Прухницького як найвищого місцевого ординарія, за участі королівської влади та міського уряду. Своєю чергою вірмени протестували, що Торосович, екскомунікований послом вірменського патріарха, наважився з таким насильством увійти до святині! Проте на них, як нікчемних, не зважав Торосович, став на коліна перед великим вітварем і за численної присутності католиків, вірмен, русинів, запаливши свічки, віддав хвалу Богу своєю мовою. Зібралися його клирики та священники, залунали великі та малі дзвони, а його неприятели заходилися в гнів, смутку й ненависті.

Торосович, звершивши обряд хвали Богові, вирішив оглянути дарохранильницю, де зберігалася Євхаристія, і з'ясував, що пошкоджену її перенесли в приватні будинки у скриньках з Євхаристією й миром для помазання (одна тільки залишилася). Він зауважив, що зникли вітварі, святі ікони, дорогоцінні корони із золотими та срібними оправами, про що привселюдно оповістив перед публічними нотаріями й іншими присутніми. Врешті-решт, на місце своїх духовних судів, зване «хуц», за сприяння урядів Торосович був уведений, відновивши юрисдикцію у спірних і неспірних справах. Ключі від храму, отримані на той момент уже добровільно, він вручив захристиянинові церкви (що перед тим склав обітницю майбутнього послуху).

Таким чином, залагодивши непевну суперечку з вдаваним суддею й неприязним народом, Торосович перейшов під опіку Католицької церкви. Однак не припинилися напади особистої ненависті, публічної помсти. Коли він зустрівся у своїй справі в раєцькому уряді з тими бунтівливими вірменами, то потрапив під вибух їхнього гніву, з давньою сваркою, навіть із застосуванням насильства. Тут не місце перелічувати кожну з них, бо про них уже багато почуто від інших свідків! Він натерпівся достатньо зрадницького поводження. Колись уночі Торосович відправив до хворого вірменина юнаків та своїх священників зі святими дарами, то схизматичні вірмени, спостерігаючи з трьох вікон кам'яниці Христофора Убалі, дійшли до такого зухвальства й публічного блюзнірства, що на очах людей не боялися пловати на священників, котрі йшли з Євхаристією. Про це Торосович скаржився, відповідно до права, перед райцями через свого уповноваженого, звелівши внести до

Domini 1470 transiit. Apud quos tanta innocentia et morum sanctitate vixit, quantam gratiae, miracula post mortem ad haec usque tempora continuata, declarant. Vitam ipsius quia authores aliqui scripserunt, quorum scripturas et ego ipse in parvum compendium Polonicum anno 1702 redegi et in hoc opusculo raptim tetigi, de industria praetermitto.

Hoc tamen ex proposito referre teneor, quod idem servus Dei sorores Tertiarias virgines duas ordinis Sancti Francisci Cracoviae professas, Leopolim anno 1482 biennio ante mortem suam induxit¹, quibus brevi ad triginta auctis, Nicolaus Temricius agrum paternum donavit, cellulas pietas fidelium aedificavit, victum eleemosina, laboresque manuum per annos centum quinquaginta suppeditarunt, donec anno 1606 institutum Sanctae Elisabethae tertiamque regulam Sancti Francisci amplexae, strictiori clausura monasterium sibi fecerunt, ecclesia, conventu seorsivo murato donatae, cum per annos centum quinquaginta, longo ordine tempore templum vicinum Bernardinorum binae et binae frequentarent. Quanquam pars illarum veteris sui instituti tenacior in proposito priori permansit, sed quia novellas sorores ad priscam sui instituti rationem accedentes non habebant, annorum serie morteque decessit, sed ad ecclesiam patrum properat².

Quisquis cum Sancto Caietano, aeternae veritatis oraculum, "Quaerite primo regnum Dei et cetera adieiciuntur vobis", in mente habuerit, mirari desinet, quomodo iurati paupertatis alumni, ex spontanea voluntate mendicantes, solo eleemosinario proventu vitam trahentes, locupletes penu Providentiae Divinae suspexerint, et sumptus idoneos tanto operi, quinimo ultra sufficientiam reppererint. Parsimonia quippe, ut vulgo dicitur magnum vectigal, multo maius pro Deo et coelo hilari animo tolerata paupertas, quam etiam rex Solymae sapientur ferens, gloriari non erubuit. "Ecce ego in paupertate mea praeparavi impensas domus Domini auri talenta centum millia". Sic et hi pauperes Christi ex eleemosinis fidelium, obsoniis, fame et inedia <fol. 105>[// 63] conditis, ultra centum millia florenorum pro fabrica ecclesiae huius compararunt.

Luvit curas eorum et Georgius Mniszek Leopoliensis capitaneus, qui in villa Polany pro parietibus ecclesiae lapide solido struendis, latomias suas aperuit³, civitas fundum idoneum pro lateribus coquendis concessit. Munificentia militum septies mille numerum complentium, primae notae bellatorum e Moschovia cum victoria in patriam (quanquam infestis signis quia rebellis vinculo foedatis) anno 1613 redeuntium, ditavit⁴, pompae funerales caesorum in illo bello Moschovitico virorum pro perficienda basilica templi, grande subsidium, aerariumque fecerunt.

Et primum quidem lapidem incipiente seculo (ut cum seculis perennet), videlicet anno 1600⁵ in festo Exaltationis Sanctae Crucis [14 IX] Joannes Demetrius Solikowski, Leopoliensis noster archipraesul, missa in ligneo templo peracta, solitis ceremoniis terrae condidit, crucemque de super erexit, Joanne Zamoiscio, Stanislao Zołkievio, Stephani, palatini Moldaviae, ad Thelesinum flumen profligati victoribus egregiis, latus cingentibus, nobiles, consulibus, civibus aliisque permultis assistentibus.

Statim circa fundamenta (quoniam cuiusque operis principia fervent) conatu maximo sudatum est⁶, quibus quadrato cylindro ponendis, educendisque biennium integrum datum, anticae parti novennium insumptum. Sic prima templi parte utcunque perfecta, raptimque adornata, clathris globosis, pluteisque fimbriatis ferro in modum florum rotatis, blateo colore respersis, iisque perspicuis pro diametro ecclesiae ante scamna etiam ad praesens positus. Bernardinus

.....
¹ Idem Zimorowic, [*Domo virtutis et honoris*].

² Ориг.: *propereo*.

³ Idem [Zimorowic, *Domo virtutis et honoris*], ibidem.

⁴ Kobierzycki, *Historia*, liber 4, fol. 461.

⁵ Idem Zimorowic, [*Domo virtutis et honoris*].

⁶ Idem Zimorowic.

расцьких актів опис цього негідного вчинку. Можливо, тому та кам'яниця спадкоємців Шеферовичів, доведених до бідності, і досі стоїть пустою. Власники втратили шляхетство, дах знищив вогонь, попадали камені разом з дерев'яними балками. Ці докази та свідoctва означають відплату тому ганебному місцю за блонзнірства, що були почуті з того будинку.

Того року архипастир Прухницький урочисто посвятив церкву отців обсервантів св. Франциска, званих по-простому бернардинцями, що розпочали будову тридцять років тому, звівши її дуже чудовою з тесаного каменю. Не маючи інформації про попередні роки, нічого не скажу, як про цей храм, так і про прихід цих законників до нашого міста, тільки опишу, що зміг своєю працею зібрати.

Ще за часів Владислава й Казимира Ягеллонів, які тримали за спадковим правом польський скіпетр і штандарти влади, близько 1433 року від Різдва Спасителя, як старець райця Зиморович у «*Domus virtutis et honoris*» подав, дім Одровонжів у королівстві був потужний, зростаючи завдяки сприянню володарів, родинним зв'язкам. Вони довго тримали Русь і Поділля на праві довіри (*iure fiduciario*) з титулом намісників, викликаючи, однак, заздрість інших. Управляючи вміло обома провінціями, вони без жодного обтяження держави мужньо захищали їх від татар і волохів. Після того, як Пйотр Одровонж зі Спрови¹ у 1451 році був поранений, попросився із життям та намісництвом, його кузен Анджей Одровонж зі Спрови² за бажанням короля Казимира обійняв це місце та край як для керування, так і для захисту.

Оскільки на кордонах та у віддалених краях Русі часто організовувалися загони для охорони й рухомі обози і щоб у тих степах, далеких розлогих полях визначна громада католицьких воїнів і сам очільник не залишалися без релігії та виконання обрядів, Одровонж двох священників після науки св. Яна Капістрана³ (монаха із суворими правилами св. Франциска), привчених до життєвих труднощів, делегував до співпраці з іншими душпастирями. Їх він і зробив своїми постійними духовними опікунами в полях та прийняв їх з дозволу ординарія у своєму війську для спасіння душ, переконавшись, що вони добрі робітники у Божому винограднику.

Урешті той Одровонж, прийшовши до Львова, відзначив цю шляхетну пару братів, пізнавши їхнє добре ім'я за довгий час, коли їх руський народ бачив. Позаяк вони мали простий одяг і провадили за звичаями патріархальне життя, проповідями та сповідями прихилили до себе душі міщан. Вони в 1460 році посіли дві ділянки: спершу малу, що розташовувалася перед Галицькою брамою, пізніше іншу, більшу, викуплену публічно передміщанами в перевізника Григорія, за згодою капітули і дозволом усіх станів міста – для спорудження будинків, окрім подарованих.

Одровонж не зволікав у справі, щоб прислужитися Богові, бо з незначних прибутків свого замку⁴ звів славу каплицю на честь свого опікуна св. апостола Андрія. Львівський архипастир Григорій із Сянока своєю владою місце для каплиці й монастиря посвятив, увів згаданих братів (до числа яких долучилося ще троє мужів) у той монастир, вибравши для управління ними Габріеля з Верони.

Працював цей побожний п'ятижильний муж для монахів-обсервантів задля свого та народу спасіння, поки роздратований гнів Всемогутнього за гріхи не опанував усього Львова, караючи важкою пошестю в 1464 році. Позаяк ці отці, доки були здорові, заспокоювали хворих, які очікували за гріхи життя почути особливий голос, або скріплювали

¹ Одровонж Пйотр зі Спрови – генеральний староста руських земель (1440–1450). Автор помиляється щодо року його смерті, насправді він помер роком раніше – у 1450 р.

² Одровонж Анджей зі Спрови – генеральний староста руських земель (1450–1464). Хибно йдучи за Зиморовичем, автор назвав цього урядника кузеном, хоча той був сином Пйотра Одровонжа.

³ Капістран Ян (1386–1456) – святий Католицької церкви, з 1451 р. проповідував у Польському королівстві, закликаючи до нового хрестового походу проти мусульман.

⁴ Анджей Одровонж належав до найбагатших магнатів Польщі (див.: Wilamowski M. *Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów*, s. 273–322).

Avellides fabricae struendae curator in ipso festo Divi Bernardini [20 V 1630] primum Deo latriae sacrificium obtulit, ac aetate proxima ectypum venerabilis servi Dei Joannis de Dukla, multis iam gratiis corruscantis, et marmore galbino, in morem iacentis efformatum tumulo ipsius imposuit. Reliqui anni usque ad annum 1619 sub Ambrosio Italo <->[// 63v] magistro post prioris decessum. Posticae parti fingendae, parietibus solidandis, fornicique in sublime levando per firmas parastades, stylobatis nixas, capitellis coronatas (cui lateres inserendos unusquisque e civitate manibus deferre, pro merito cum hilaritate festinabat) dolandis, scindendisque lapidibus, concamerationi, coloribus incrustandae, tholo supremo firmando, cryptis subterraneis Daedaleo labyrintho similibus, impensi sunt, ita ut annus 1619 supremam manum operi posuerit, laboresque fabricae consummaverit.

Ecclesia constructa ad monasterium perficiendum, magistratus civitatis curam seriam adhibuit, ac geometras tres bellicos, regis Sigismundi ad delineandam ichnographiam seu plantam futuri coenobii (non solum pro habitaculo religiosorum, sed etiam pro praesidio urbis erigendi) suis sumptibus convocavit. Nec deerat vastior locus et mappae ichnographicae cuiusvis capacior, et vallis et moenibus fimbriatis iuxta artem bellicam accomodus, quem civitas pro sui securitate libenter cessit. Et ita quidem ab illis triumviris, in eam formam monasterium totum redactum, ut muro et turribus aliquot excubitoriis cinctum, arcubus superficialibus, angulis diagonalibus, pinnis fenestratis superne et inferne contra insultus extraneorum loricatum, castello similis esse, quam claustro monastico videatur, prout rex Sigismundus illud intuitus, pharetram urbis nominavit, cives scutum civitatis appellant, nec temere quidem, sicut enim salvo scuto miles triumphat, ablato periclitatur, ita capto hoc monasterio, nihil spei civitati relictum. Verum hac aetate, ut cetera urbis propugnacula, ita et hoc imbris ruinisque scatet, nec usui defensionis futurum, {demonstrat} incuria, praesentium periculorum apprehensio, et expugnatae civitatis calamitas, opus hoc in pessum misit.

Quo vero ad structuram positionemque murorum solido lapide eductam, quis non videat parem celeberrimis antiquorum monumentis, et recentium basilicis? Quo ad regularitatem in ista bene quidam observavit, quod in illa <fol. 106>[// 64] solecismus id est non respondens altitudo partis posticae depressioni anticae, ab authore operis commissus est, quo vero ad amplitudinem testudinum, andronum parallelarum, conicarumque basium, conventus, operisque illius architectonici structuram, quis non aestimet palatium? Quo ad capacitatem loci, probata praxi quis non fateatur arcem vel urbem summariam! Turris ipsa altitudine sua ventos, mole sectorum lapidum terram fatigans, magnum tanto operi ornamentum etiam in longinquum acris terrarumque spatium facit. Organa excellenti arte in ecclesia constructa, et sono, et fimbriis magno pretio deauratis adventantium pro devotione et oculos et aures in sui stuporem rapiunt. Quid putas hospes de sacris imaginibus in ecclesia et primo peristylio quadrato appensis? Patietis et resurgentis Salvatoris mysteria ita coloribus graphice referentibus, ut viventium actus, hominumque gesta, non ductilis penicilli umbras opineris?

Ad hanc itaque ecclesiam, iam opere consumato, magnificentiam elegantiamque omnem praeseferentem, dedicandam archipraesul Pruchniccius descendit, eandemque gloriae et honori a Altissimi hoc anno sacravit, titulum antiquum Sancti Andreae Apostoli in venerationem cognominis sui approbavit, diem dedicationis tertiam dominicam post Pascha [21 IV 1630], quot annis celebradum designavit. Unicum tamen est, quod tam egregio operi paupertas religiosa et angustae res domi multum officiant, contignationes claustrales, sensim in magnam ruinam imbris ventisque urgentibus prolabantur, adeo difficilior est parta tueri, quam condere! Plura de hac ecclesia et conventu, qui scire desiderat, *Domum virtutis et honoris* a docto sene consule Zimorowic typo impressam legat. Et hac de hac ecclesia sufficiant.

{Hoc eodem anno advenerunt Leopolim et alii eiusdem seraphici patris filii, dicti reformati ex conventu Premysliensi, de quibus obscurius habitam informationem in anno 1664 fusius refero}.

душі немічних тіл Божими дарами, вони заразилися отрутою смертоносного повітря, і четверо з них померли як жертви милосердя до ближніх. Один лише вижив, який сам переніс своє помешкання, що сусідило з руськими будинками, на інше місце, коли вночі через хитрощі схизматиків згоріли у вогні підпалені будівлі та каплиця.

Проте згаданий Одровонж своєю щедрістю не дозволив перемогти підступам неприятелів, оскільки він подбав, щоб звести на місці попелищ наступного року велику, знову дерев'яну, будівлю монастиря з прилеглими приміщеннями. [Монастир] простояв аж до 1600 року, як наш Піравський у своєму рукопису нотував, що у цій дерев'яній обителі свого часу мешкало сімдесят три брати. Той Одровонж хотів бути фундатором не тільки стін та дахів, але й також релігії. Так, він випросив двох братів з кляштору в Страдомі, що біля Кракова. Невдовзі він, підпадаючи під спільну для всіх небезпеку смерті, вибрав місце для поховання свого тіла під вівтарем Св. Андрія, недавно ним спорудженим. Брати обсерванти через велику побожність зростали щоденно – і кількістю, і тим щастям, що з малої будівлі повсюдно наповнили новими зведеними монастирями просторі краї Русі, Поділля, Волині, Литви.

Ту вершину з надміром чеснот і з поривом до чернечого життя побільшив велебний слуга Божий Ян з Дуклі, який народився у місті Дуклі, на вулиці, званій Качинець. Після проходження трирічного духовного випробування спогляданням у лісистій місцевості, у печері, названій Заспіт, він пізніше вступив до монашого ордену св. Франциска, де став священником і суперіором. Дотримуючись суворішої регули, випросивши дозвіл, у 1470 році він перейшов до братів обсервантів. Ян жив у них з такою непорочністю та святістю звичаїв, стільки благодіянь зазнав, що чуда після його смерті досі продовжуються. Його життя описали деякі автори, писання яких я зібрав у малий збірник польською мовою в 1702 році¹ (воно в тій праці легко заторкнуте, тому я свідомо це пропускаю).

Проте тут повинен ще зазначити, що той слуга Божий спровадив двох сестер терціянок, які прийняли чернечий постриг в ордені св. Франциска у Кракові, до Львова в 1482 році, за два роки до своєї смерті, а невдовзі їхня кількість зросла до тридцяти. Миколай Темрич² їм подарував батьківський ґрунт, із допомогою побожних вірних було збудовано келії. Черниці забезпечували себе харчуванням з милостині та ручною роботою впродовж ста п'ятдесяти літ, поки 1606 року не запровадили строгіший монастирський устав св. Єлизавети³, встановлений для терціянок св. Франциска, також на донатіях звели храм й окремо мурований монастир⁴. Тривалий час, протягом ста п'ятдесяти років, вони відвідували богослужіння в сусідньому храмі бернардинців. Частина сестер з них при старих правилах уперто залишалася, а позаяк нові сестри не хотіли повертатися до давніх порядків, прихильниці давнього звичаю поступово помирали, але, [поки жили], до храму отців бернардинців усе спішили.

Кожен, хто зі св. Каетаном⁵ триматиме в голові молитву вічної правди: «Шукайте спочатку царство Боже, а все інше додасться вам», перестане дивуватися, яким способом ті, хто присягнув на бідність, жебраки за добровільним вибором, що підтримували своє життя лише з прибутків від милостині, багаті з дарів Божого провидіння, дивилися вгору і здобували відповідні кошти на таку працю, і навіть понад потребу. Зрозуміло, що ощадливість, як по-простому кажуть, дає великий прибуток⁶, тому набагато більше для Бога та неба значить бідність витривалої душі, що навіть цар Єрусалиму мудро вважав, не

¹ Мовиться про видання: Josephowicz J. T. *Krótkie zebranie życia wielebnego Jana z Dukli [...]*. Lwów, 1702.

² Темрич Миколай – львівський райця (1472–1477).

³ Єлизавета Угорська (1207–1231) – свята Католицької церкви.

⁴ Пізніше храм і монастир отримали назву «кларисок» (від посвяти храму – Св. Клари).

⁵ Каетан (1480–1547) – святий Католицької церкви.

⁶ Автор перефразовує Цицерона: «Non intellegunt homines, quam magnum vectigal sit parsimonia / Не розуміють люди, що великим прибутком є ощадність» (Cicero, *Paradox Stoicorum*, VI.iii.49).

Induciae cum Sueco factae pacem in regno nostro servabant, Tartarorum caedes in Russia nostra securitatem fecerat, quia tamen ob stipendia non <—>[// 64v] soluta miles ad seditionem propendebat, futuris prospiciens Koniecpolscius, exercitum per cohortes divisum in longinqua Kiioviensis palatinatus stativa, ad reprimendos quasi Tartarorum incursus abduxit¹. Perperam tamen hoc aestimant, archimandrita Kiioviensis schismaticos, et Cosacos sub praetextu, quod ab exercitu ex Prussia redeunte, illorum sedes praecipua palatinatus Kiioviensis apprimeretur, ac in perpetuum possideretur ad suspensionem quandam primo, deinde brevi exortam seditionem movit. Praefectum itaque suum Hryckonem, a se electum, a rege approbatum, Polonis fidelem, motus hos sedare volentem, trucidant Cosaci cohortes regias pacifice hybernantes, in stationibus turbant, alias opprimunt, alias locum mutare compellunt.

Occurrit subito cum toto exercitu Polono ad arcendam in principiis seditionem, dux ipse Koniecpolius, et Cosaci quoque parati ad proelium magno numero obviam duci processerunt, ac lecto sibi in antesignanum quodam Taras dicto, castra sua exercitui Polono opposuerunt, proeliaque diutius decertare ausi, donec post multos conflictus, caedesque mutuas, sicut et causam belli iniquam, ita et fortunam malam habentes, in angustias redacti, veniam errorum suppliciter petere, illa a Koniecpolio impetrata, obedientiam et fidelitatem regi novo iuramento firmare, praefecto, quem ipsis Koniecpolius autoritate regia afferret, ex nunc parere, **ad obsequium** reipublicae redire, et quod summa rei erat, autores rebellionis coram rege in comitiis puniendas sistere debuerint.

Haec Leopoldis nostra arrectis auribus, placide audivit, et subito tristem nuntium de morte Stephani Chmielecki, propugnatoris sui, viri fortissimi, ob merita ad palatinatum Kiioviensem evecti, accepit. Strenuus ille bellator, ad Białocerkiew et Bursztynow, magnam cladem raro apud illos auditam Tartaris intulit, sed et alibi quotiescumque partes Russiae invaserant, parvo numero comite semper victoria <fol. 107>[// 65] eosdem assecutus profligaverat, ideo tantam apud efferam gentem illam aestimationem gloriae militaris etiam (Piaseccio teste) promeruit², quantam nemo Polonorum ipsique Tartari diutius pro more dicerii (lugentes parvulos suos a fletu sistere volendo, tum et in aliis iocis) usurpabant, Chmielecka idet. Invidiam tamen magnam (malo gentis Poloniae perpetuo) virtute bellica vitaque sua frugali, **fortium virorum** alumna, promeruit. Synanche in Februario extinctus. O utinam Polonia tales heroas, non mirmillones mythologos, qui pane et lacrymis agricolarum tumidi, multa se heroica fecisse loquuntur impudenter, cum faciant nihil heroici, ergastula pauperum expilare duntaxat sueti, Tartarorum pernicitatem a gravioris armaturae Polono milite investigari vincique non posse, ut suam ignaviam palliare queant, plenis buccis proclamant, cum ille Tartaros impetu et fuga celeres docuit, posse eadem celeritate vinci.

{Eodem anno reformati ordinis Sancti Francisci ex conventu Premisliensis ad nostram Leopoldim venire. Sed de his vide annum 1664}.

Annus Domini 1631

Annis anteactis Sigismundus rex hereditarium regnum Sueciae, **Livoniamque dolo occupatam**, ab usurpatore iniquo Gustavo, armis et legationibus in Prussia vindicabat³, et tandem inter partes utrasque convenit, ut bellum ad quinquennii integri decursum sequestro daretur. Et ecce quasi indignarentur inferi, quod mars et mors a funeribus tantisper abstinerent, pestem, quae Leopoldim et Russiam in anno 1629, ut supra dixi, afflixerat, in totam Poloniam Deo vindicante scelera, miserunt, magnamque stragem hominum causarunt. Haec tamen pestis ab

¹ Piaseccius, [*Chronica*], ad annum 1630, fol. mihi 500.

² Idem Piaseccius, [*Chronica*], fol. eodem.

³ Kobierzycki, [*Historia*], liber 11, fol. 920 et 932.

соромлячись хвалити: «Ось я, у своїй бідності, наготував для Господнього дому сто тисяч талантів»¹. Так і ці бідні у Христі, живучи з пожертв вірних у нестачі, голоді та пості, зібрали понад сто тисяч злотих на спорудження цього храму.

Допомагав у їхніх турботах і львівський староста Єжи Мнішек², який відкрив свої каменоломні в селі Поляни³, щоб звести стіни храму з міцного каменю. Місто надало відповідний ґрунт для випалювання цегли. Храм збагатився щедрістю семи тисяч вояків, у число яких увійшли насамперед жовніри, що повернулися у 1613 році з Московії на батьківщину з перемогою (хоча й позначені шкідливими сплямленими знаками повстання⁴). Вони на урочистих похоронах мужів, загиблих у тій московській війні, зробили помітний внесок та пожертву для завершення базиліки храму.

Перший же камінь, піднявши над ним хрест, заклав наш архипастир Ян Димитр Соликовський із літургією в дерев'яному храмі та з урочистими церемоніями, започатковуючи століття (щоб на століття увічнити), а саме 1600 року, в день Воздвиження Чесного Хреста [14 IX]. Присутніми тоді були Ян Замойський⁵, Станіслав Жолкевський, молдавський воевода Стефан⁶, визначні переможці безбожних на річці Теляжені⁷, разом з воїнами, шляхтичами, райцями, міщанами й багатьма іншими присутніми.

Відразу після встановлення фундаменту (оскільки початкові роботи завжди вимагають найбільших зусиль), було витрачено два повні роки на закладання квадратного циліндра (*quadrato cylindro*)⁸ і витягування його, в той час як на фронтальну частину витрачено дев'ять років. Таким чином, як тільки перша частина храму була завершена, поспішно була облаштована округленими ґратами, обрамленими залізом арками, які були згорнуті у вигляді квітів, пофарбованих у пурпуровий колір. Їх досі можна виразно побачити по діаметру костелу, в просторі перед лавками. Отець Бернард Авеллідес, керівник будови храму, саме в день Св. Бернардина [20 V 1630] склав першу літургійну жертву Богу. За короткий час було вмонтовано барельєф (*estypum*) із жовтого мармуру велебного слуги Яна з Дуклі, що став відомим багатьма ласками (виконаний у формі лежачого у гробі). Після смерті пріора, у наступних літах, аж до 1619 року, під керівництвом майстра-італійця Амбросія⁹ видали багато коштів на формування тильної частини, на зміцнювальні стіни з висотним склепінням, скріплені пілястрами, оперті на стилобати, увінчані капітелями (безоплатно, з радістю кожен з міста спішив, аби принести своїми руками цеглу для будови). Були зроблені видатки на тесані, різані камені, інкрустовані по склепінню в різних конфігураціях, скріплюючі головний купол, а також на підземні кriptи, схожі до лабіринтів Дедала. Тож на 1619 рік остання ручна робота була виконана, праця на будові закінчилася.

Зведена церква мала належати до кляштору [бернардинців], тому магістрат міста по-важно цим зайнявся та запросив за свої кошти в короля Сигізмунда трьох військових геометрів для накреслення плану чи карти майбутньої обителі (щоб спорудити її не тільки для мешкання монахів, але й також для охорони міста). Не бракувало ні порожнього місця,

.....
¹ *І Хронік*, 22:14.

² Мнішек Єжи – львівський староста (1593–1613).

³ Тепер село Львівської області, розташоване поряд із Жовквою.

⁴ У 1613 р., після московського походу, військо вийшло з послуху своїм военачальникам, створило конфедерацію проти королівської влади та напало на Львів (Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 220–223).

⁵ Замойський Ян – великий коронний канцлер (1578–1605), великий коронний гетьман (1581–1605).

⁶ Насправді молдавським господарем у 1600 р. був Єремія Могила.

⁷ Битва на річці Теляжені (рум. *Teleajen*), тепер територія Румунії, відбулася 20 жовтня 1600 р. У ній польські війська перемогли армію волоського господаря Міхая Хороброго.

⁸ Очевидно, йшлося про об'ємний периметр всієї споруди, від фундаментів до зведених стін.

⁹ Прихильний Амбросій (справжнє ім'я – Ваберене Нутклаус, латин. *Vaberene Nutclauss*, ?–1641) – львівський архітектор епохи Ренесансу.

intenso hyemis frigore, constricta anno 1631¹ subsedit, et nocere desiit, rexque Sigismundus ad continuanda comitia peste interrupta in anno praeterito Varsaviam rediit, que primis anni huius 1631 mensibus magno reipublicae solatio peracta sunt.

<->[// 65v] Canonici quoque nostri ecclesiastica comitia sua post dominicam Reminiscere [16 III 1631] celebraverunt. In quibus praeter alia haec specialia laudata sunt².

1mo. Ut quisque altarista fundatus vinum et candelas pro sacrificiis suis sibi procuret, seu iuxta proportionem obligationum vitrico ecclesiae certam pensionem solvat.

2do. Villam Pomianata ad altare Zuravinscianum³ (alii Odnovianum dicunt) Beatissimae Lauretanae sub turri ecclesiae cathedralis situm, ab Joanne haerede in Knichnice, castellano Haliciensis, anno 1441 fundatum⁴, ut Piravius titulo "Sacella et altaria ecclesiae" numero 14 refert, pro villa Dobrzenice⁵ (stante, ut asserebant evidenti utilitate ecclesiae) apud Martinum Stamirowski pocillatorem Leopoliensem cum assensu Pruchnicii sui commutaverunt, qua commutationem actis castrensibus Leopoliensibus die 18 Martii anno eodem inscripserunt.

Non bono tamen consilio, quia in anno 1633 absolutionem a censuris ob non consultam super hac alienatione sedem apostolicam ab Urbano VIII humiliter petere, approbationem per mutationis procurare, ex vi bullae Pauli II debebant, prout acta consistorii sub actu diei Lunae 8 Junii anno 1643⁶ edisserunt.

Quoniam vero Jacobus Skrobiszowski, canonicus altaris dicti minister, florenos mille ad obtinendam pleno iure villam hanc de proprio peculio contulerat⁷, liberam sibi dispositionem huius summae reliquit, super eadem Dobrzenica, ex qua postea florenos sexcentos pro anniversario suo ordinavit, prout ex actis capituli elicitor in anno 1635 et consistorii anno 1643 fol. 555, quae ipsius ordinatio ad praesens {non attenditur licet per multos annos solvebatur pensio pro anniversario}.

3mo. Commutatio fundi capitularis Krwisko dicti pro locatione virginum monialium Carmelitarum calceatorum regulae, suspensa ad declarationem archipraesulis⁸.

4no. Cum religiosis civitatis denegantibus ecclesiae quartam funeralium ad tractandum deputati Scrobiszowski et Stephanides canonici⁹, hoc saltem pro memoria innuo.

<fol. 108>[// 66] Eodem anno die 10 Maii Josephus Przekowski, praepositus Leopoliensis, deputati tribunalitii ex capitulo Gnesnensi officio fungens, Lublini mortuus est¹⁰. Vir per omnia egregius. Post eius mortem executores testamenti pro curia exstruenda in villa Chodovica centum quinquaginta florenos, pro ecclesia igne Tartarorum ibidem absumpta quingentos, pro anniversario ipsius mille super lapidea Kaprusowska inscriptos numeraverunt¹¹. Et aedificavit quidem eandem ecclesiam Joannes Solikowski custos, sub titulo Omnium Sanctorum, etiam propriis impensis a fundamento moenibus erectis, melius tamen de eadem ecclesia meruisset, si caemento non argilla lapides parietum (qui hac aetate imbribus madefacti decidunt) conglutinasset. In locum demortui Przekowski successit Melchior Oczkowski, a consulibus praesentatus.

Status senatorius non male tunc ecclesiae volebat. Joannes quippe Daniłowic, palatinus terrarum Russiae, foundationem ecclesiae in Sasow, et alterius in Ruda (quas erexerat) ad

¹ Ориг.: одне слово закреслено.

² [Acta] capitularia, annum 1631, fol. 45 et sequenter; et fol. 30

³ Et huius fol. 140.

⁴ Vide annum 1635.

⁵ Piravius [Pirawski, *Relatio*].

⁶ Ориг.: дата виправлена.

⁷ Vide annum 1635.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 46.

⁹ Eadem, fol. 47.

¹⁰ Eadem, fol. 53.

¹¹ Eadem in anno 1633, fol. 69, 91.

ні відповідної мапи, аби розташувати вали та мури згідно з воєнним мистецтвом, на що місто задля своєї безпеки з надією сподівалося. Тому, без сумніву, той «тріумвірат» геометрів цілком змінив форму монастиря – так, що він був оточений муром і декількома сторожовими вежами, поверхневими переходами, діагональними наріжниками, зовнішніми та внутрішніми бійницями (*pinnis fenestratis*) проти нападів важкоозброєних воїнів, подібно до фортеці, якою їм бачилася монаша обитель. Король Сигізмунд, поглянувши на це, прозвав [монастир] «сагайдаком міста», а міщани назвали «щитом міста». Справді, вони не безпідставно казали так, бо зберігши щит, воїн тріумфував у битві, а втративши, опинявся в небезпеці. Так і тут, адже після здобуття монастиря місто не мало б надії на порятунок. Але в цей час він, занедбаний і повний вологи та руїн, як і інші міські фортифікації, вже не служить цілям оборони. Недбалість, уникнення поточних небезпек та катастрофа здобутого міста [у 1704 р.] зробили цю споруду некорисною для захисту.

Що ж до структури та розміщення стін, побудованих з міцного каменю, то хто не помітить схожості між славними стародавніми пам'ятками та сучасними базиліками? Щодо регулярності, багато хто зазначає, що автор роботи припустився помилки, а саме не врахував висоту тильної частини порівняно з передньою, а щодо розміру склепінь, паралельних коридорів, конічних основ та архітектурної структури будівлі, хто не бачить у цьому палаці? Щодо місткості цього місця, хто не визнає, що це цитадель чи невелике містечко! Вежа продувається вітрами на висоті, а громадям тесаних каменів тягнеться до землі. І ця величезна споруда стає чудовою окрасою, відомою навіть у віддалених землях. З великою майстерністю були споруджені органи у церкві, викликавши у прибульців здивування своїм впливом і на очі – дорогоцінним позолоченим оздобленням, і на вуха – звучанням. Чужоземцю, як вважаєш, що за святі ікони висять у храмі на першому квадратному перистилі¹? Чи не вважаєте ви, що вони так представляють містерію Страстей і Воскресіння Спасителя в кольорі й графіці, ніби це дія живих людей у минулому, настільки плавно переданих мазком пензля?

До цього храму, праця над яким була закінчена, позначеного усією величчю та красою, прийшов для посвяти архипастир Прухницький і в цьому році посвятив його зі славою й честю від Всевишнього, схвалив попередній титул Св. апостола Андрія з вшануванням свого імені, визначивши день посвячення на третю неділю після Великодня в тому році [21 IV 1630]. Однак небувалим є те, що через релігійну убогість і труднощі багатьох домів батьківщини [тепер] така видатна будівля потерпає, монастирські перекриття, поступово руйнуючись, провисають через нищівні дощі та вітри. Значно важче зберегти створене, ніж збудувати! Багато про цей храм і монастир, як бажаєш знати, прочитаєш у «*Domus virtutis et honoris*», друкованому вченим старцем, райцею Зиморовичем. І того про цей храм вистачить.

У тому році з монастиря в Перемишлі до Львова прибули й інші сини ангельського отця², звані реформатами (про них детальнішу інформацію подам під 1664 роком).

Перемир'я, вчинене зі Швецією, зберегло мир у нашому королівстві, наша Русь була забезпечена від татарських нападів. Та оскільки воякам не виплатили платні, що запобігло б майбутньому повстанню, гетьман Конєцпольський розмістив військо окремо по хоругвах на стаціях у віддаленому Київському воєводстві, нібито для стримування татарських нападів. Проте даремно так вважали, бо київський архимандрит³ спершу посяв підозру в схизматиків і козаків, що польське військо, під приводом повернення з

¹ Перистиль – прямокутний двір, галерея, сад, площа, зала, оточені з чотирьох сторін критою колонадою.

² «Ангельський отець» (*pater seraphicus*) – так називали богослови італійського монаха, засновника ордену францисканців св. Франциска (1181/1182–1226).

³ У 1630 р. архимандритом Києво-Печерської лаври був Петро Могила, але він не мав антиурядових поглядів. Мабуть, йшлося про Ісаю Копинського, настоятеля Межигірського монастиря під Києвом.

approbandum Pruchniccio obtulit¹, in quibus expressam clausulam apposuit, ut si quis ex posteris eius de materno sanctae Romanae ecclesiae sinu, haeretica aliqua pravitate abreptus exciderit, et per archiepiscopum monitus non resipuerit, iure collationis ad utrasque ecclesias (quanquam hoc idem canones praescribunt) voluntas, tamen et virtus ipsius pensanda est privari debeat, ad loci ordinarium providendi dictis ecclesiis idoneum pastorem facultate translata, pia coniuge Sophia de Zołkiew utrasque fundationes procurante et subscribente.

Sed status equestris pessum ibat {contra} iura ecclesiae. Hoc etenim anno compositionem constitutione comitorum anni eiusdem laudatam, ecclesiastici cum secularibus iniverant, non tamen propter meram pertinaciam perficere poterant. Tractatus <-->[// 66v] huius gesta ex sero reperto diario Melchioris Stephanidae (qui cum Andreae Sredzinski a capitulo nostro per decretum specialiter ablegatus, huic compositioni intererat) enarrare quamquam rem abstrusam, utilem tamen pro informatione posteritatis incipio.

Celebrata missa solenni in die festo Sancti Martini Episcopi [II XI 1631], quae {dies} pro termino comparendi Varsaviae utrique parti praefixa fuit, inchoarunt et scripserunt actum spirituales, et quia pro eodem seculares termino non comparebant, de diligentia ecclesiastica manifestati sunt.

Die subsequenti quae fuit 12 Novembris supervenerunt deputati ordinis equestris ad conclave regium penes senatorium, ad quos ipse primas regni Węzyccius gravi sermone prolocutus, merita ordinis spiritualis in statum secularem commemoravit, modeste iustumquae dolorem expressit, quod per statum spiritualem, iura libertatisque praerogativam assecuti, in hoc regno perperam cum ordine spirituali procedunt, mala pro bonis rependunt, iniurias, damna per tot annos, quas memoria hominum vix comprehendere potest irrogare non cessant. Inter utrasque partes conventum erat, ut suas sibi praetensiones inscripto communicarent ad invicem, et discessum est.

Die 13 Novembris quanquam spirituales cum scripto suo parati convenerant, quia tamen seculares praetensiones suas nondum informam reducerant, in diem sequentem sessio dilata.

Die 14 Novembris praecurrerunt seculares citius ecclesiasticis ad arcem, festinarunt et hi, factoque ex duplici ordine consessu et arbitris semotis porrexerunt articulos ex mente nostrorum deputatorum (prout Stephanides de se et Sredzinscio scribit) conceptos, a toto illo collegio approbatos, obtulerunt et seculares, et hinc ac inde data dilatio super revidendum <fol. 109>[// 67] articulorum per ordinem spiritualium productorum, series talis est fideliter ex Polono in Latinum idioma translata, verbis Latinis ipsorummet servatis.

“1mo. Magna est iniuria Dei ipsius, et ecclesiae sanctae, quod status secularis iniverit confederationem circa electionem, coronationem primo Henrici, deinde Stephani regum, tum et serenissimi moderni feliciter regnantis adversus statum ecclesiasticum, contra quam confederationem et ordo spiritualis et alique ex senatorio statu totique palatinatus in recenti protestationes interposuerant. Et quoniam hoc pro lege haberi et dici non potest, quod non et omnium ordinum consensu intercessit status ecclesiasticus etiam in loco hoc cum dolore querulatur, quod omnes iniuriae et angariae ecclesiarum ac sacerdotum ex hoc fonte manarunt.

2do. Profanatio multarum ecclesiarum facta est, eiecta ex illis dicata Deo altaria, pulsi sacerdotes et ministri Christi, sepulchra maiorum et fidelium in cemeteriis violata, et ex eo factus est populus sicut ovis sine pastore, sine sacramentis, sine pabulo verbi Dei, super hoc merito illacrymari cum propheta necesse est: “Parvuli petierunt panem et non erat, qui frangeret illis”.

3^{io}. Fundationes seu dotes ecclesiarum, quae vocantur *poswiętne* in usus privatorum cesserunt. Legislatores antiqui quamquam aetnici sciebant, quod res sacrae religiosae extra nostrum patrimonium et in nullis bonis sunt, quae quidem (proch dolor) in sua patrimonialia redegerunt, multi decimae insuper, in quibus victus cleri, et praecipue parochorum, consistit, iure inprimis divino,

¹ [Acta] consistorialia, anno 1631 die 13 Januarii.

Пруссії, позаймає та назавжди посяде їхні становища, головню в Київському воєводстві, а потім спричинив і початок повстання. Козаки вбили свого провідника Грицька¹, ними вибраного та схваленого королем, вірного полякам, що хотів їх заспокоїти. Вони потурбували королівські хоругви, які мирно зимували на стаціях: одних знищили, а інших примусили змінити становище.

Сам гетьман Конецпольський вийшов одразу з усім польським військом для придушення початого повстання. Також козаки, готові до битви, у великій кількості виступили проти гетьмана, вибравши собі провідником якогось Тараса², і поставили свої обози проти польського війська. Вони наважилися на тривалі сутички, допоки після багатьох боїв, взаємно пролитої крові, як з неслухної причини війни, так і маючи погану форту, опинившись у скрутних обставинах, не попросили покійно вибачення провин. Козаки його отримали від Конецпольського з умовами, що наново скріплять присягою послух та вірність королю, будуть послухні провідникові, якого їм Конецпольський королівською владою тепер визначить. Також повернуться під послух Речі Посполитої, а найголовніше – поставлять призвідців повстання перед королем на сеймі для покарання.

Наш Львів сторожкими вухами спокійно слухав і отримав несподівано прикру вістку про смерть Стефана Хмелецького, свого оборонця, мужнього воїна, який за заслуги обійняв Київське воєводство. Енергійний войовник, він завдав татарам таких великих поразок під Білою Церквою та Бурштином, що рідко коли хтось про таке чув. Скільки б разів татари в різних місцях не нападали на руські краї, завжди він нечисленним військом знаходив спосіб їх здолати. Тому заслужив також і в дикого народу відповідну оцінку своєї військової слави (за свідченням П'ясецького), як ніхто з поляків. Ці татари довго у вигляді жарту (бажаючи стримати плач маленьких дівчат або в інших кпинах) уживали вираз: «Хмелецька ідеть». Однак він заслужив у можновладних мужів і велику заздрість (вічне нещастя польського народу) за воєнну доблесть та скромне життя. Помер від запалення горла в лютому [1630 року]. О якби Польща більше мала таких героїв, не міфологічних «гладіаторів», які були випестувані на хлібі та сльозах селян, про яких безсоромно говорять, ніби вчинили багато героїчного, тоді як нічого героїчного в них немає, як нездатні вони приховати своє боягузство, жалючись на все горло. Татари, звичні тільки до взяття в неволю бідняків, своєю рухливістю не могли дорівнятися та перемогти досвідченого польського воїна, коли він, вивчивши татарів з їхніми несподіваними нападами й утечами, перемагав їх швидкістю.

Того року реформати ордену св. Франциска з монастиря в Перемишлі прибули до нашого Львова. Але про них див. 1664 рік.

Рік Божий 1631

У попередні роки король Сигізмунд мстився збройними діями та посольствами до Пруссії за дідичне королівство Швеції й Лівонії, неправно окуповане узурпатором Густавом³, і врешті обидві сторони дійшли згоди, що війна протягом п'яти років буде припинена⁴. І ось, коли насельники пекла обурилися, що похорони від війни та смертей затрималися, то моровиця, яка 1629 року вдарила по Львову та Русі, як уже сказано, розійшлася за Божим допуском на всю Польщу, спричиняючи людям великі нещастя. Однак ця пошесть заспокоїлася через холодну зиму, що випала в 1631 році, і спинилася, вже більше не завдаючи шкоди. Король Сигізмунд після припинення мору в цьому році повернувся

¹ Чорний Грицько – старший Війська Запорозького реєстрового (1628–1630).

² Трясило (Федорович) Тарас (?–1639) – козацький отаман кримсько-татарського походження.

³ Густав II Адольф – шведський король (1611–1632).

⁴ Справді, 26 вересня 1629 р. Швеція та Річ Посполита уклали Альмаркське перемир'я, але терміном не на п'ять, а на шість років.

deinde statuto regni, privilegiis piissimorum regum fortissime stabilitae, oblatae sunt, illarumque usus et possessio verbo compositionis in dubium vocata est. Quenam est ista compositio seu concordia? Iubetur parochus sacrificium offerre, orare pro populo, sacramenta administrare, verbum Dei praedicare, quae omnes <->[// 67v] functiones sunt laboriosae et alimonia, quinimo vita eripitur! Si quidem lex dicit: “Alimenta negare, est negare vitam”. Et Sacra Scriptura refert: “Si vobis spiritualia seminavimus, non est magnum, ut vestra carnalia metamus”.

4°. Ordo ecclesiasticus sicut et secularis habent suas iurisdictiones, et causas, quas cognoscere, de quibus decernere debeant, optime sunt circumscripti iure fori spiritualis ac secularis limites. Non ingerit sese status ecclesiasticus in materias iudicii secularis, quia nec vult, nec debet, in eo vero magna laesio est status ecclesiastici, quod executio iudiciorum eius est de facto suspensa, quo circa impune patrantur peccata publica, propter quae venit ira Dei in filios huius regni.

5°. Quaerebatur heri, quinam articuli ad iudicium spirituale pertineant? Lectum erat de hac re punctum in statuto regni expressum, videlicet causa fidei, haeresis, de septem sacramentis, causae decimarum, blasphemiae, de beneficiis, sacrilegiis, faenerationibus seu usuris (quas Romanus sapiens homicidio aequavit), incantationibus et aliis multis, quae unusquisque in statuto videre potest. In his multis interstitium factum est, quia iurisdictionis spiritualis executio fuit suspensa cum magno praeiudicio cleri et damno animarum, Christi sanguine redemptarum, quae ob impunita scelera, aeternam damnationem incurrunt. Quia ergo spoliatus, prout omnia iura decernunt, ante omnia est restituendus, petit ordo ecclesiasticus se in his punctis restitui in integrum. Confoederatio pro lege non habeatur, ecclesiarum dotes ecclesiis restituantur, decimae reddantur. His enim praetermissis ad compositionem procedi non potest. Iuri etenim publico, in favorem cultus Divini introducto, nulla pacto aut transactio privatorum derogare potest.

6°. Ad extremum, quaevis compositio sive <fol. 110>[// 68] transactio fieri solet de re dubia et incerta, manifestatur in hoc loco ordo spiritualis, quod concipere non potest, quomodo de claris et indubitatis suis iuribus et legibus, divina et humana autoritate latis et roboratis, in volumine statutorum contentis, nec non privilegiis principum approbatis, debeat ad compositionem descendere, et se eximere iuribus et libertatibus suis? Per hoc autem nemini facit iniuriam, quod velit sicut debet uti iure suo. Quanquam nec compositionem eiusmodi, cuius in statutis regni extant exempla, praehabita satisfactione a statu seculari, modo et ordine suo, inire detrectat, cum hac tamen expressa conditione. Quantum attinebit ad decimas, ut tractetur compositio non de decimis ex bonis regalibus, spiritualibus et aliis, {de} quibus res iudicatae et usus intercessit, sed de illis tantum decimis, in quarum usu clerus non est. Tum quoque ne ulla suspensio iudiciorum in causis decimarum per compositionem intercedat.

Sunt et aliae multae iniuriae spiritualium, quae tempore et loco suo, prout necessitas dictaverit, fusius enarrari poterunt. Nec praetermittetur magna iniuria constitutionis, qua monstratur consistentia militibus in bonis spiritualium, contra iura et libertates antiquas, cum enormi et fere extrema exinanitione possessionum status ecclesiastici.

Punctorum vero a secularibus porrectorum, quorum supra fit mentio, in iisdem manuscriptis expressorum, tenor est eiusmodi, verborum Latinorum seriem, non immutandam duxi, nisi sensus vacillet.

Puncta dominorum secularium stante compositione, dominis {spiritualibus} proposita.

1mo. Quod magnifici domini spirituales, tam regulares, quam irregulares bona terrestria coemunt, unde diminutio reipublicae et servitii contra statutum de monialibus, et constitutionem anni 1631 suboritur.

<->[// 68v] 2do. Causae, quae ex instantia secularium intentantur spiritualibus personis, ut intra sedes regni terminentur definitive.

до Варшави для продовження сеймових засідань, які в перших місяцях того 1631 року завершилися з великою втіхою для Речі Посполитої¹.

Також наші каноніки свої церковні збори провели після другої великопісної Неділі пригадування [16 III 1631]. Поміж іншого, на них спеціально було ухвалено:

1. Щоб кожен священник-альтарист, який має фундацію, забезпечив себе вином та свічками для богослужінь або сплатив певну суму захристиянинові церкви (*vitrico ecclesiae*) відповідно до пропорції зобов'язаних.

2. Село Помонята² було фундацією з 1441 року галицького каштеляна, дідача у Княгиничах Яна³ до вівтаря Журавницького (інші називають його «Одновського») Св. Діви Лоретської⁴, котрий стоїть під вежею катедрального храму (як Піравський зазначає під номером чотирнадцять із назвою «Каплиці та вівтарі храму»⁵). Цю місцевість за згодою Прухницького обміняли у львівського підчашого Мартина Стаміровського⁶ на село Добряничі⁷ (забезпечивши, як твердять, виразну користь для костелу). Цей обмін внесли до львівських градських актів 18 березня того року.

Проте це було необдумане рішення, оскільки в 1633 році вони уклінно просили від Урбана VIII звільнення від покарань за відсутність згоди Апостольського престолу щодо цього відчуження майна й мали забезпечити схвалення цього обміну відповідно до булли Павла II. Це описується в актах консисторії, у документі, виданому в понеділок, 8 червня 1643 року.

А позаяк канонік та опікун того вівтаря Якуб Скробішевський вніс своїх власних тисячу злотих для отримання повного права на те село, він залишив за собою вільне розпорядження тією сумою щодо того села Добряничі, встановивши пізніше шістьсот злотих за щорічне поминання своєї душі. Це висвітлено в актах капітули 1635 року та актах консисторії 1643 року (сторінка 555). Його розпорядження за заповітом (*ordinatio*) до сьогодні не дозволено виконувати, тому впродовж багатьох років не вноситься оплата за поминання.

3. Обмін капітульного ґрунту, званого Крвище⁸, для розміщення сестер-черниць закону кармеліток взятих призупинено на вимогу архипастиря.

4. Каноніки Скробішевський та Стефанідес були делеговані для розмов з духовенством міста, що відмовлялося сплачувати церкві чверть від похоронних оплат (*funeralium*). Все це просто занотовую для пам'яті.

Того року 10 травня львівський намісник Юзеф Пречковський, який виконував обов'язки депутата трибуналу⁹ від уряду Гнезненської капітули, помер у Любліні, муж

¹ Автор, йдучи за Станіславом Кобежицьким (Kobierzycki S. *Historia Władysława*, s. 413), неправильно датує цей сейм, який насправді відбувся у січні – лютому 1629 р.

² Тепер село Івано-Франківської області.

³ Влодкович Ян з Княгиничів – галицький каштелян (1439–1461). Фундацію 1441 р. також пов'язують з родиною Журавенських, власників м. Журавно, див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 146–147.

⁴ Посвята пов'язана з відомою католицькою святинею: Святим домом Діви Марії в італійському Лорето (*Santa Casa di Loreto*). За легендою – будинок Діви Марії, що стояв у Назареті, а потім був вивезений звідти хрестоносцями. У Львові храм на Ї честь був зведений на Галицькому передмісті, але тричі знищувався (Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 258–259).

⁵ Pirawski T. *Relatio*, p. 73–83.

⁶ Стаміровський Мартин – львівський підчаший (1624–1642).

⁷ Тепер село Львівської області.

⁸ Ґрунт Крвище розташовувався на Галицькому передмісті Львова, неподалік Богоявленської церкви. Названий так тому, що на цій ділянці різники били худобу, див.: Капраль М. *Богоявленське братство*, с. xxxi, xxxiii.

⁹ Люблінський коронний трибунал – найвищий апеляційний суд для воєводств південної частини Речі Посполитої, а також для українських воєводств. Діяв з 1578 р. до кінця XVIII ст.

3^{io}. Ut intuitu emptarum advocatarum seu scultetiarum certa quota annuatim ad Ravam pendatur, et ut expeditio fiat ad bellum iuxta constitutionem anni 1601 quoniam domini spirituales, sicut se submiserant ad hocusque tempora libertationes non produxerunt.

4to. Ne nobiles extra forum competens ad iudicium spirituale trahatur, sicut et ad praesens non pridem factum est in persona magnifici palatini Lenczycensis, cum summo gravamine et confusione status ipsius extra forum competens, et ut adinveniat modus reintegrandi honoris eidem magnifico palatino. Eandem aggravationem palatinatus Cracoviensis, Sandomiriensis, Lublinensis cum diminutione charitatis fraternae patiebantur.

5to. Domini spirituales constitutionem 1607 acceptare nolunt, praeter requisita huius constitutionis ad solutionem harum decimarum, super quibus nullam foundationem, **contractus**, nec decreta ulla ostendunt, documentis duntaxat ex libris beneficiorum seu retaxationum (qui suspensi esse ad compositionem debeant) equestrem statum per indirectum trahunt, et modum soluendarum harum decimarum ex novalibus pecunia inducunt, non obliti statuti de novalibus, quod a dextris sive sinistris sylvae antea ad reges Poloniae pro illo tempore absolutos dominos, spectabant. Modo ex libertatibus statui equestri inditis, dispositioni directorum dominorum subsunt. Circa haec nuntius terrae Dobrzynensis, quod interveniente compositione ad decimas pendendas terra <fol. 111>[// 69] Dobrzynensis non sit obligata. Deinde ut decimae, quae antiquitus soluebuntur pecunia, in eadem consuetudine permanent, manifestatus est.

6to. Reverendissimi abbates eximunt se a praestando iuramento in causis fundi, et profugorum, imponentes hoc conventualibus, et constitutioni 1602 non satisfaciunt.

7mo. Praeter constitutiones et statutum Sigismundi 1569 annatas ex bonis spiritualibus ad aerarium non inferunt.

8vo. In causis capitularibus, capitulares, qui intrant in actionem, vota sua super causis propriis dicunt, contra legem, quae aequaliter, tam spirituales, quam seculares abstringit et excludit ab his actionibus.

9no. Aequalitatem in electione iudicium pro tribunali quadriennium, non observant. Et contra legem provisionibus bonorum terrestrium, personas spirituales ad officia secularia, disponentibus iuribus designata, superaddunt, quo confunduntur iurisdictiones.

10mo. Aliqui excessivi opponunt in causis criminalibus, et recentibus, quis communiter per terminum tactum vindicant iniuriati, ut foro aequali cum statu equestri subsint.

11mo. Expetit status secularis, ut decimae his parochis, qui in parochia administrant sacramenta reddantur, quas alii diversi sacerdotes, praelati, in multis locis, etiam regulares remoti, percipiunt, in praeiudicium ecclesiarum et plebanorum.

12do. Animadvertant, quorum interest, ut foundationibus antiquis et aliis iuxta intentionem fundatorum, quae in aliquibus locis in oblivionem devenerunt, satisfiat, ut supellectilis ecclesiarum et <->[// 69v] legationum inventaria, sufficienter secundum antiqua iura in praesentia personarum, ad id spectantium, conscribantur, et utrum in usus aliquos ecclesiae, haec legata cesserunt, inquiratur. Insuper legatorum bonorum civilium immobilium fiat cognitio per dominos spirituales, ut eiusmodi bona oneribus civilibus subiecta, legatariis salvo iure tenentiarum et civili permaneant.

13^{io}. Taxatio rerum in bonis spiritualium iuxta constitutionem officii competentibus ne inhibeat.

14to. De praescriptione omnium praetensionum et bonorum dominos spirituales concernentium, ut ineatur colloquium.

15to. Ecclesiae desolatae, sive igne absumptae, ut restaurentur per dominos spirituales.

16to. Angaria aliorum palatinatum, in quibus superioribus religionis Graecae, ex bonis nobilium decimae sive pensiones dabantur et dantur, mediante foundatione illustrissimorum

у всьому визначний. Після його смерті виконавці заповіту відрахували для спорудження двору в селі Годовиця¹ сто п'ятдесят злотих; на відновлення там само храму, знищеного у вогні татарами, – п'ятсот злотих; на щорічне поминання душі – тисячу злотих, записаних на Капрусьовській кам'яниці. І цей костел побудував кустош Ян Соліковський під титулом Всіх святих, також своїм коштом, звівши його стіни від фундаменту. Втім, святиня заслуговувала кращого від нього, бо ж він не зміцнював кам'яні стіни мулярським розчином (*caementum*), і вони сьогодні вже сипляться, просочені дощовими водами. Місце померлого Пречковського посів презентований райцями Мельхіор Очковський.

Люди сенаторської гідності у той час значно сприяли Церкві. Зокрема, Ян Данилович, воєвода руських земель², подав до схвалення Прухницькому фундації побудованих ним храмів у Сасові³ та Руді⁴. У цих документах він виклав таке положення, що якщо хтось із його нащадків відступить від материнських обіймів святої Римської церкви, потягнений якоюсь еретичною помилкою, і не опам'ятається після настанови архієпископа, то втратить право подання (*ius collationis*) до обох костелів (навіть якщо того самого вимагали канони, однак і його заслугу слід оцінити), а право забезпечення відповідним священником згаданих церков перейде до місцевого ординарія. Його побожна дружина Софія із Жовкви сприяла справі та підписала обидві фундації.

Але шляхетський стан і погіршував права Церкви. Бо ж того року, за сеймовою конституцією, духовні особи мали укласти зі світськими угоду, проте не могли дійти згоди через цілковитий опір. Історію цієї угоди за пізніше віднайденим щоденником Мельхіора Стефанідеса (котрий з Анджеєм Средзінським⁵ був делегований спеціальним декретом від нашої капігули і спротивився цій угоді) починаю оповідати, хоча та справа й не ясна до кінця, однак корисна нащадкам своєю інформацією⁶.

Відбулося богослужіння на свято Св. Мартина єпископа [II XI 1631], у день терміну, визначеного для приїзду до Варшави обох сторін. Духовні сформулювали та підписали акт, і позаяк світська сторона на призначений час так і не з'явилася, її оповістили про аргументи духовної сторони.

Наступного дня, 21 листопада, прибули делегати шляхетського стану на королівську нараду із сенаторами. На ній сам примас королівства Венжик⁷ звернувся до них із серйозною промовою, пригадав заслуги духовного стану перед світськими особами, відповідно висловив справедливий жаль, що вони неслухно чинять зі здобутими правами та прерогативами церковників, відплачують за добро злом, не перестають завдавати кривди та несправедливості протягом довгих років, наскільки людська пам'ять може сягнути. Між обома сторонами було погоджено, що вони взаємно обмінюються на письмі своїми претензіями. На цьому і розійшлися.

Хоча духовні 13 листопада були готові прийти зі своїм текстом, але світські ще не оформили своїх аргументів, відтермінуючи зустріч на наступний день.

14 листопада світські прибули швидше, ніж духовні, до замку. Останні також поспішили, і за вчиненою взаємною, обох станів, згодою та при довірених посередниках представили статті, ініційовані за задумом наших депутатів (як Стефанідес особисто та Средзінський описали) і схвалені всією їхньою колегією. Світські також представили статті, а потім, після отриманого відтермінування для перегляду поданих статей духовним станом,

¹ Тепер село Львівської області.

² Данилович Ян – руський воєвода (1613–1628).

³ Сасів – колись місто з 1615 по 1682 р., тепер село Львівської області.

⁴ Руда – колись місто на магдебурзькому праві з 1623 р., тепер село Львівської області.

⁵ Средзінський Анджей – львівський канонік, офіціал та вікарій (1637–1640, 1646–1650), суфраган (1641–1654) (див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91, 103).

⁶ Віднайти слідів цього щоденника не вдалося.

⁷ Венжик Ян – гезненський римо-католицький архієпископ та примас Польщі (1627–1638).

episcoporum specialiter Joannis, episcopi Chelmensis, sine consensu dominorum directorum exhibitae, quia plebanis exsolui debent, ut modificetur.

17mo. Abbreviatio processus in causis status nobilium, ut constituatur.

18vo. Ad convehendas decimas per plebanos exdecimatas, ne status equestris, tum et ad locum designandum pro iisdem deponendis decimis (quod in aliquibus locis practicatur) per decreta adigatur, et ut hae angariae tum in bonis regalibus, quam terrestribus (siquidem nec lex super his extat, nec usus obtinuit) tollantur. Deinde, ut decimae iuxta pacta, non cuiquam alteri, nisi soli haeredi, si illas emere voluerit, dividantur. Et hae decimae, ut in tempore, lege praescripto sine electione sexagenarum, exdecimentur.

<fol. 112>[// 70] 19mo. Statutum de cortesanis et plebeis, ad ecclesias cathedrales et collegiatas non suscipiendis. Et educatione puerorum nobilium, ut supra mentionatum est, ut in pristinum statum restituatur.

20mo. Testamenta adversus iura condita, ne per dominos spirituales approbentur².

Quid et quomodo ad haec proposita spirituales secularibus responderant? Non reperi in notatis, nisi quod viva voce, ut ex sequenti actu elicitur decertaverint pro comperto habeo.

Die 15 Novembris hora octava ante meridiem convenerunt in locum solitum status ambo, propositionesque et responsiones ad invicem, magna contentione animorum et verborum, per aliquot horas examinatae sunt, Martino Czaplic, nuntio palatinatus Vołhiniae, anabaptista, ad omnia reclamante, et se circa confoederationem stare declarante. Responsiones tamen secularium ad articulos spiritualium, quia praesto ad manus habeo (quamquam taediosum Ariadnae filium), ut cognoscat posteritas sero nascitura, quod non sincere, nec ut Catholicos genuinos decebat, seculares cum spiritualibus procedebant, genuina etiam verborum, non solum sensuum interpretatione servata, annecto.

Ad articulos seu puncta per magnificos dominos spirituales, ad compositionem porrecta, tale status secularis offert responsum.

“Quantum attinet confoederationem de pace inter dissidentes de religione factam, quam status ecclesiasticus ob protestationes pro illo tempore certarum personarum interpositas, ad praesens assumit. Optaremus hoc utique ut in patria nostra, una sancta Catholica vigeret religio, et inter nos utpote unius patriae, matris nostra filios, schismata tanta non inveniantur, quae varias et <->[// 70v] reipublicae nocivas inferunt diffidentias, sed quoniam peccatis hominum talia patriam nostram subintrarunt scandala, quae politicae cooperiunt rationes¹, de hac confoederatione extra mentem transactionis praesentis illata, ad res politicas temporales spectanti, in ulla disquisitione et controversias descendere status secularis non vult, nec potest.

Quantum spectat iurisdictionem, non agnoscit status equestris, quod ordo spiritualis in iurisdictione sua aliqua praeiudicia habeat, quoniam aliquae causae ecclesiae iudicio subiectae ad praesens in foro spirituali iudicantur, alias causas in quibus executionem ius commune reservavit, per ordinationem tribunalitiam prius ad inferiora subsellia, deinde per appellationes ad tribunalitia ipsimet domini spirituales traxerunt, et in illis non attendita suspensione ad compositionem inter status, decreta, et administrationem iustitiae obtinent, aliae causae in comitiis generalibus deciduntur. In his tamen duobus subselliis domini spirituales unacum secularibus iudicant et eiusmodi processum per usum hactenus continuatum, et per consensum praevia ordinatione tribunalis ipsemet domini spirituales acceptarunt. Itaque circa dominos spirituales, quanquam non in forma antiqua, in re tamen ipsa in causis spiritualibus iurisdictione perseverat. Et in super etiam si et ista statui ecclesiastico non satisfaceret ratio, ipsa tamen haec compositio praesupposuit, quod status equestris (super quo et ante haec compositio conducta) etiam ad praesens aggravatum se sentit. In hac transactione indiget non aggravanti. Ex ratione ergo iustitiae, status spiritualis modo, ad haec tempora ex ordinatione legis usitato, et per

¹ Attende lector Catholice.

їхній зміст був правильно перекладений з польської на латинську мову, зі збереженням питомих латинських слів:

«Перше. Великою є несправедливість для самого Бога та святої Церкви, що світський стан розпочав конфедерацію¹ при королівській елекції й коронації (спочатку Генріка, тоді – Стефана, далі – теперішнього, щасливо пануючого монарха), спрямовану проти духовного стану. Нещодавно духовний стан та інші люди із сенаторською гідністю й усі воєводства висловили протести проти цієї конфедерації, оскільки її не можна мати за закон і дотримуватися, щоб не ввійти в суперечність зі згодою усіх станів. Також церковники скаржилися в цьому місці із жалем, що всі кривди й обтяження церков та священників випливають з цього джерела.

Друге. Відбувається профанація багатьох церков, усунення з них присвячених Богу вівтарів, побиття священників і служителів Бога, руйнування могил предків та вірних на цвинтарях. Через це народ фактично залишається як отара без пастуха, без сакраментів, без науки Божого слова. Все це заслуговує на оплакування разом з пророком: “Маленькі дітки просять хліба, та нікому їм дати”².

Третє. Фундації чи наділення церков, які називаються посвяти (*poswiętne*), занепадають у приватних руках. Давні законодавці, хоч і язичники, розуміли, що святі релігійні речі, які перебувають поза нашою власністю та не мають жодного власника, безсумнівно (на жаль) перейдуть у приватну власність. Багато хто віддає [церкві] десятину, з якої складається прожиття духовенства, головно парохів, стверджену насамперед божественним правом, потім статутом королівства, привілеями побожних королів. Але озвучуються сумніви щодо її застосування й використання. Яка ж це добровільна угода чи згода? Вимагається від пароха проводити богослужіння, молитися за народ, уділяти сакраменти, проповідувати слово Боже, а ці всі обов’язки вимагають праці та прогудування і навіть життя забирають! Як загалом закон говорить: “Відмовлятися від прогудування означає відмовлятися від життя”. Та Святе Письмо промовляє: “Коли ж ми сіяли у вас духовне, то чи велика річ, коли пожнем ваше тілесне?”³.

Четверте. Духовний та шляхетський стани мають свою юрисдикцію і справи, які вони повинні розглядати та вирішувати, тому найкраще окреслити межі компетенції духовного і світського права. Духовний стан не втручається у справи світського суду, тому що не має того прагнути та не повинен, але це є велика образа для духовного стану, що робота тих судів фактично зупинена, практично безкарними залишаються публічні гріхи, внаслідок чого приходить гнів Божий на синів цього королівства.

П’яте. Недавно запитували, які ж статті належать до [компетенції] духовного суду? Слід прочитати в цій справі пункт, викладений у статуті королівства, а саме: справа віри, ересі, про сім сакраментів⁴, справа десятини, богохульства, про церковні маєтки, святокрадство, лихву, чи проценти (які розумний римлянин прирівняв до вбивства⁵), про чари й чимало іншого, що кожен може побачити у статуті⁶. У цих багатьох справах зроблено перерву, позаяк виконання духовної юрисдикції припинилося з великою несправедливістю для клиру та шкодою для душ, відкуплених кров’ю Христа, які через непокарані злочини підпадут під вічне засудження. Тому припинений [духовний суд], відповідно до

¹ Йдеться про Варшавську конфедерацію 1573 р., коли була укладена угода протестантів, православних і частини поміркованих католиків, затверджена на сеймі 28 січня 1573 р., що визначила засади релігійної свободи.

² *Плач Єремії*, 4:4.

³ *І До коринтян*, 9:11.

⁴ Згідно з катехизисом Католицької церкви, до семи таїнств належать: хрещення, миропомазання, Євхаристія, покута, елеосвячення, шлюб і священство.

⁵ Таке порівняння зробив Цицерон у трактаті «Про обов’язки» (*Cicero, De officiis*, 2:89).

⁶ Повний перелік підлеглих духовному судові справ наведено в конституції 1543 р., див.: *VL*, vol. 1, p. 283; *VC*, t. I, vol. 2, p. 252–253.

morem approbato, quo iustitiae in iniuriis et praetensionibus uniuscuiusque satisfit, contentus esse debet, alias ordinatio tribunalis in rem spiritualium facta, et decreta rei, in foro iuxta <fol. 113>[// 71] allegationem dominorum spiritualium incompetenti lata, deberent tolli et confundi leges. Quod cum quanta esset difficultate, iustitiae iactura, vilipendio, his turbulentis temporibus iurisdictionis huius, quam ordo spiritualis expetit, facile unusquisque coniciere potest.

Ratione executionis, si ab officiis ad illam per agendam designatis intermittatur, contra officiales praescripti sunt processus, forum et poena designata, facile iustitiam et executionem sine qua mortua vox legis, unusquisque iniuriatus consequi potest.

Ratione ecclesiarum, dotalium et aliorum bonorum ad laudem Dei dicatorum, iam domini spirituales habent tot exemplis tritam viam, quam nos impedire, nec volumus, nec possumus.

Ratione decimarum, quae a longo tempore per praedecessores legitimis foundationibus contractibus et antiquis decretis ecclesias concernunt, illasque usus firmavit, status equestris secularis nullas movet controversias, sed in vim transactionis praesentis instat, et petit, ut domini spirituales eo in consideratione praehabito, quod pro illo tempore, quo praxis decimandi subsecuta, id solum agrorum terrigena araverat, quo sustentari posset, proventum tantum ex mellificiis, pascuis, equireis, pecoribus participando, prout liquet ex statuto “De tutoribus” condito. Ad praesens vero, excisis sylvis, omnes illi proventus et emolumenta cesserunt in conseminationes agrorum, ratione tantae auctionis decimarum et diminutionis aliorum memoratorum fructuum nobilibus terrigenis, iustam aliquam moderationem faciant.

Postulat et hoc status secularis, ne in posterum contra expressam constitutionem anni 1607 trahantur ad iudicia seculares pro decimis his, pro quibus nec foundationes, nec contractus, nec decreta illa habentur. Tum quoque ne ex libris beneficiorum sive retaxationum (in quibus frequenter variationes reperiuntur) nobilis <->[// 71v] gravetur, hoc etenim est contra omnem aequitatem, ut libri hi, qui ad simplicem assertionem spiritualium conscripti sunt, pro legibus contra nobilem reputentur⁷¹.

Ex hoc responso tria colligat posteritas scitu oportuna. Primo, quod ad querelam et gravamina status spiritualis in rationibus die 14 Novembris antecedenter productis, nihil directe sit responsum. Secundo, quod haereses exortas cum potuerint in recenti, ob rationes politicas domini seculares extinguere nolebant, ideo amplius creverunt in regno, iusque datum sceleri, et mora magnis abusibus in republica et ecclesia, **latius serpendi indulta**. Tertio, quod spirituales amplio iurisdictionem habebant, quam quia novellae constitutiones restrinxerant, pro manutenendis privilegiis suis et iuribus ecclesiae constanter spirituales laborabant.

Die 15ta Novembris hora octava ante meridiem convenerunt in locum solitum status ambo, propositionesque et responsiones ad invicem magna contentione animorum et verborum per horas aliquot examinatae sunt. Tandem sicut hesternae die seculares consensum praestiterunt super articulos spiritualium, eosdem acceptantes pro informatione et ad conferentiam in conventibus palatinatum, vulgo *na seimikach*, ita et hodierna die spirituales consentiebant super articulos secularium similiter referendo sese ad synodos dioecesanarum, et respective ad synodum dioecesanam provincialem, talique conclusionem sessione sabativa finita circa solis occasum, ut uterque status die crastina, videlicet dominica circa horam octavam conveniret in arcem, articulos sancitos ad mundum descriptos subscribere, et ad acta castrensia Varsaviensia per oblatam porrigere, paratus. Solo Martino Czaplic, nuntio palatinatus *Vołhyniae*, **anabaptista**, frustra ad omnia obstrepente, reclamante et se circa confoederationem stare suo et sui palatinatus nomine declarante, ceteris clamores ipsius minime curantibus.

<fol. 113>[// 72] Assurrexerat cum spiritualibus de loco suo archipraesul Węzyccius et luculentissima oratione dominis secularibus pro aequanimitate ista, solennes gratias egit, largam

¹ Див. публікацію: Wypisy z rękopismu, s. 295–301.

всіх прав, насамперед має бути відновлений, а духовний стан просить ці пункти повністю повернути. Конфедерацію не слід вважати законом, церковні дотації потрібно скерувати храмам, а десятини – сплачувати. Без цього не можна рухатися до угоди, бо публічне право, запроваджене для сприяння Божому культу, не може обмежувати жоден пакт чи умова приватних осіб.

Шосте. Врешті будь-яка угода чи умова, що звично трапляється в сумнівній та непевній справі, духовним станом оголошується такою, яку не можна прийняти, з огляду на власні явні й очевидні права та закони, отримані й підтверджені божественною та людською владою, що містяться у збірці статутів, а також у схвалених володарями привілеях. Чи має духовний стан погоджуватися на таку угоду й позбуватися своїх прав і свобод? Проте це не завдає ніякої шкоди нікому, коли духовні бажають користуватися своїми правами так, як їм належить. Хоча [духовний стан] не відмовляється вступати в таку угоду, приклади якої знаходимо в статутах королівства, отримавши відшкодування від світського стану за своєю формою й порядком, однак це робиться з виразною умовою. Щодо десятини: щоб угода стосувалася не десятин з королівських, духовних та інших маєтків, що перебувають у відповідній підсудності та користуванні, але тільки тих десятин, які духовенство не використовує. Також [важливо], аби через угоду не сталося жодної зупинки в роботі судів у справах десятин¹.

Існує й багато інших несправедливостей, про які можна буде повніше оповісти в слушний час і в належному місці, як вимагатиме необхідність. Однак тут не оминемо велику несправедливість сеймової ухвали, яка фіксує присутність військових у духовних маєтках проти давніх прав і свобод, з надмірним та майже найгіршим спустошенням маєтностей духовного стану².

Щодо пунктів, представлених світськими особами, яких згадувалося вище, в тих самих рукописах текст має такий зміст. Я вважаю, що текст латинських слів слід зберегти без змін, якщо не порушується зміст.

Пункти панів світських до угоди, запропонованої панами духовними.

«Перше. Вельможні отці духовні, як монахи, так і світський клир, купують земські маєтки, через що поступово виникають втрати для Речі Посполитої та порушення обов'язків, що суперечить закону про ченців і конституції 1631 року.

Друге. Справи, [започатковані] на вимогу світських осіб, що стосуються духовних, повинні бути остаточно розглянуті всередині королівства.

Третє. З метою викупу в'їтвств чи солтиств певна річна квота (*quota annuatim*) має сплачуватися до Рави, також і на посполите рушення, відповідно до конституції 1601 року³, оскільки духовні особи на це погоджувалися, не представивши досі звільнення.

Четверте. Щоб шляхтичі не зверталися до духовного судочинства, оминаючи відповідний суд, як недавно сталося з особою вельможного ленчицького воєводи⁴, покликаного до невідповідного суду з великою образою та ганьбою для його статусу. Потрібно, щоб знайшовся спосіб повернути честь цьому вельможному воєводі. Подібні образи терплять Краківське, Сandomірське та Люблінське воєводства з втратою братерської любові.

П'яте. Отці духовні не хочуть прийняти конституцію 1607 року⁵, попри вимогу тієї конституції про сплату десятин, стосовно яких вони не показали жодної фундації, контракту чи декрету, а від шляхетського стану залучили непрямо документи з маєткових чи

¹ До угоди між станами щодо десятини дійшло тільки на сеймі 1635 р.: *VL*, vol. 3, p. 407; *VC*, t. III, vol. 2, p. 260 («Kompozycja o dziesięcinę»).

² Відповідно до сеймової ухвали 1505 р., церковні маєтки звільнялися від військових постів (див.: *VL*, vol. 1, p. 146).

³ Насправді така сеймова ухвала, в якій польське місто Рава фігурує як місце збору згаданого податку, прийнята в 1607 р.: *VL*, vol. 2, p. 436 («Annata»); *VC*, t. II, vol. 2, p. 342.

⁴ Радзейовський Станіслав – ленчицький воєвода (1628–1633).

⁵ *VL*, vol. 2, p. 436 («O dziesięcinach»); *VC*, t. II, vol. 2, p. 343.

benedictionem a Deo, regi, ordinibus regni, reiquepublicae toti, pro ea utriusque status concordia precabatur, gratulatusque est omnibus et singulis optima quaeque. Qui complexus? Quae gaudia? Quantae gratulationes inter spirituales et seculares hoc auspiciato vespere fuere? Sed breve hoc et unius noctis, sive vesperscentis diei solatium!

Die 16 Novembris ipsa dominica hora octava ante meridiem comparuerunt uterque status, cum instrumentis ad subscribendum paratis in loco solito, ecce haeretico afflato spiritu trium palatinatum Sandomiriensis, Russiae, Lublinensis nuntii, quorum nomina (digna sileri) non exprimuntur, protestationes suas buccinare ceperunt, quod iurisdictionem Romanam non admittant, et circa confoederationem persistent, cuius mentionem fecerat Martinus Czaplic, nuntius Volhyniae.

Obstupere spirituales et multi secularium ad tantam animorum mutationem affectuumque inconstantiam. Querulatur publice primas regni Węzyccius, cum episcopis et nuntiis capitulorum, de hac scissione concordiae protestatusque est solenniter et publice, quod non ex ordine spiritualium, haec compositio rescissa, fine suo optato destituatur. Et sic cum dolore cordis, prius ad ecclesiam, deinde ad hospitia discessum est. Ad invicem tamen sese spirituales commonerant, ut crastina die hora octava antemeridiana convenirent, protestationem coram actis Varsaviensibus castris interposituri.

Die 17 Novembris, que fuit feria secunda ante festum Sanctae Elisabethae adfuerunt spirituales in loco solito, lectaque protestatione per reverendum archidiaconum Cracoviensem formata, sancitum est, ut actis insereretur cum subscriptionibus. Consultatum postea erat, utrum articuli, seu gravamina tam spiritualium contra seculares, quam <->[// 72v] et secularium contra spirituales, communicari deberent revendissimis dominis episcopis absentibus, et capitulis cathedralibus per nuntios? Visum est omnibus negative posset enim ex eo oriri seminarium contentionum inter statum utrumque, extradere tamen tenebitur cancellaria illustrissimi primatis requirenti unicuique reverendissimis dominis episcopis seriem rei gestae, quoniam ab utrinque nihil conclusum.

Itaque totus ordo spiritualis perrexit ad castrum Varsaviensem protestationemque supra expressam actis authenticis ingrossavit. Reprotestati sunt et domini seculares crastina die, sed sub actu eodem, quo et spirituales. Sic compositio illa tot annis expetita etiam plane conclusa, brevi momento evanuit, reassumenda denuo, et iterum rescindenda, ut infra patebit.

Meliori eventu res cum Armenis in urbe nostra procedebant. Principia et enim anni huius 1631 Nicolaus Torosovic, episcopus illorum, Pruchniccio archipraesule permovente, opus quod animo conceperat, et cuius causa multa perpessum est, ad effectum deduxit. Post traditam enim iuri suo ecclesiam, ut supra recensui, professionem fidei Catholicae iam publicae et in praesentia ipsius Pruchniccii, praelatorum et canonicorum nostrorum in conclavi fecit¹, ac iuramentum acceptando sanctae ecclesiae Romanae unionem, haereses quasvis damnando, emisit. Deinde Varsaviam festinavit ac eandem fidei professionem, ac Dioscorianae fatuitatis abiurationem, solenniter ac publice coram nuntio apostolico iteravit, iuxta formam in hoc opere fol. 96 descriptam.

Et quia, ut Seneca putavit: "Dediscit animus sero, quod dedit diu", inter Armenos iurgiis per aliquod annos asuetos, non cessabant cum episcopo suo Torosovicio multa litigia. Dolebant summopere ex motivo dissensionum suarum, episcopum, magnamque partem Armenorum unionem ecclesiae Romanae suscepisse, ecclesiam ex suo arbitrario regimine receptam, autoritate officiorum spiritualis, capitanealis, consularis, parti unitorum, ipsique episcopo, <fol. 115>[// 73] censuras sui legati patriarchalis, ex resolutione Catholicorum doctorum contemnenti, traditam esse. Ergo ex consilio recursum ad regem Sigismundum III fecerunt, multa gravamina, praeiudicia, damna et sibi, et foro suo spirituali contra privilegia, rescripta regia, per consules illata esse, graviter questi sunt.

¹ Acta consistorii nostri, anni 1631, fol. 781.

фінансових книг (що слід уважати непевними для укладення угоди). Вони й оплату цих десятин з новорозораних земель грішми впровадили, забуваючи статути про новорозорані землі, коли десятини від земель навколо лісів (*dextris sive sinistris sylvae*) належали раніше королям Польщі, на той час незалежним володарям¹. Десятини, згідно з правом та вільностями, наданими шляхетському стану, мають бути в розпорядженні безпосередніх господарів. Щодо цього посол Добжинської землі заявив у справі угоди про сплату десятин, що Добжинська земля до цього не зобов'язана. Крім того, було оголошено, що ті десятини, котрі здавна виплачувались у грошовій формі, залишаться з тією ж практикою.

Шосте. Превелебні абати уникають складення присяги в земельних справах і стосовно утікачів, доручаючи це законникам, і порушують конституцію 1602 року.

Сьоме. Проти конституцій та статутів Сигізмунда Августа 1569 року річні чинші (*annata*) з духовних маєтків до скарбниці не вносять².

Восьме. Члени капітул мають голос у своїх власних справах стосовно капітул, що є проти закону, який усуває та виключає від таких акцій однаково як духовних, так і світських осіб.

Дев'яте. Вони не дотримуються принципу рівності у виборах суддів трибуналу на чотири роки. Всупереч закону ставлять духовних осіб розпоряджатися земськими маєтками, призначаючи духовних осіб на світські посади і надаючи їм права, які призначені для світських урядів, що змішує обидві юрисдикції.

Десяте. Якись порушники [клицьки] виступають у кримінальних і нагальних (*recentibus*) справах, де прийнято на судовому засіданні мститися скривдженим³, замість того, щоб вони підлягали справедливому судові за участі шляхетського стану.

Одинадцятье. Світський стан очікує, що десятини припадуть тим парохам, які на парафіях проводять богослужіння, тоді як їх отримують, зі шкодою для церков і парохів, інші священники, прелати, у багатьох місцях також віддалені монахи.

Дванадцятье. Нехай візьмуть до уваги, кому потрібно, що якщо давні фундації й інші, вчинені відповідно до намірів фундаторів, у якихось місцях опинилися в забутті, то хай буде забезпечено [все необхідне], аби належно укласти інвентарі церковного посуду та легацій відповідно до давніх прав, за присутності уповноважених для цього осіб, та з'ясувати, чи хтось з користування церкви ці легації не забрав. Нарешті хай буде розслідування духовними отцями щодо записаного нерухомого майна міщан – чи з тих маєтків сплачуються міські податки, чи тестатори зберігають право орендарів та міста.

Тринадцятье. Оцінювання речей компетентними урядами в духовних маєтках не повинно заборонятися відповідно до конституції.

Чотирнадцятье. Необхідно розпочати перемовини про термін давності всіх претензій стосовно маєтків духовних отців.

П'ятнадцятье. Спустошені чи спалені у вогні храми нехай відновлюють духовні отці.

Шістнадцятье. Слід обмежити обтяження в деяких воєводствах, у яких більшістю населення “грецької віри” зі шляхетських маєтків сплачувалися та сплачуються десятини чи данини. За посередництвом фундації вельможних єпископів, зокрема холмського єпископа Яна, десятини стягуються без згоди безпосередніх власників, оскільки мають сплачуватися [безпосередньо] парохам.

Сімнадцятье. Слід впровадити скорочення процесу в справах шляхетського стану.

Вісімнадцятье. Щоб через декрети уповноваженими священниками не примушувалися до збору десятин особи нешляхетського стану, як і до складання ними десятин у

¹ Кілька постанов про порядок сплати десятини було ухвалено 1433 р. (див.: *VL*, vol. 1, p. 45).

² *VL*, vol. 2, p. 102 («Uniwersał poborowy»); *VC*, t. II, vol. 1, p. 257.

³ Злочин на місці суду (*tactus*) регулювався сеймовими конституціями 1505, 1598, 1611 рр. (*VL*, vol. 1, p. 149; vol. 2, p. 376; vol. 3, p. 6; *VC*, t. I, vol. 1, p. 158; t. II, vol. 2, p. 252; t. III, vol. 1, p. 15). Позови та судові декрети за такими справами були остаточні. У цьому разі пропонувалося заборонити духовним робити згадані позови.

Forte inter multa curarum molimina, **minus dolosis insinuationibus attendentem, vel suppositis** ad calamum inter turbam literis, factorum suorum inscium regem repererunt, quod literas salvi conductus, mandatumque regium gravi severitate scriptum, pro restituendo rursus ipsis templo de data Tykocinii die 18 Decembris anno 1630¹ exportarunt, et hocce mandatum consulibus in anno eodem 1631 praesentarunt. Post cuius in curia lectionem, dum super responso dando consules deliberant, adsunt inopinate Jacobus Skrobiszowski, iuris utriusque doctor, Matheus Kozłowski, publicus et actorum consistorii notarius, canonici, serio auctoritate archipraesulis capitulique praemonentes magistratum, ne se in causas spirituales immiscere, de ecclesia Armenorum ex ratione perperam impetrati rescripti regii, quidquam statuere audeant, ex quo episcopus Torosovicus multique Armeni, unionem ecclesiae Romanae acceptaverunt, ipseque Torosovicus professionem fidei Catholicae fecit, templum, suique personam libertati ac immunitati clerum Romanum concernentibus, adscripsit.

Laetior hinc optato nuntio factus magistratus, quod et rem diu desideratam audirent, et egregie in negotio difficili evadendi, oblatam opportunitatem haberent, instantibus Armenis responderunt, se mandatum regium debita reverentia suscipere, sed praefiliali sanctae matris ecclesiae obedientia executionem ipsius ad futuram, super novo statu Armenorum sacrae regiae maiestatis informationem ac illius declarationem differe, frustra Armenis protestantibus ac ira frementibus.

Et brevi quidem mandatum regium priori per omnia contrarium de data 12 mensis Maii anno eodem unum, et alterum exportatum est. Et primum consulibus, ut vocati, **auxilio** episcopi Torosovicii sub indignatione regia praesto adsint. Alterum Armenis, ut seditioes, turbas, inobedientiam, angarias deserant, <-->[// 73v] episcopo pareant, eundem in domo, et ecclesia invadere non praesumant, ni vim legum experiri malint, sub interminatione poenarum districte imperans. Etenim iuxta Romani sapientis effatum: “Hoc reges habent magnificum et ingens prodesse miseris, supplices fido lare protegere”². Oblatae quoque erant et Honorati Vicecomitis, archiepiscopi Larisseni, Urbani VIII legati de latere, in regno nostro commorantis, literae dictum episcopum Torosovicium, uti vere et fideliter unionem sanctae ecclesiae Romanae amplexum, summi pontificis patrocínio et protectione munitum esse enarrantes.

Subticuere interim Armeni data opportunitate nocendi, iram, quam tegebant modestia, reassumere parati, Torosovicus tamen praesidio mandatorum regis, **ecclesiae et secularis potestatis securus**, minas adversariorum frequenter audiebat, sed illas flocci pendebat, nec protestationem ratione quasi asportatarum rerum ecclesiae, aliorumque damnorum ad duodecim millia ascendentium, ut elicitur ex registro in actis consulum sabbatho post festum Purificationis Beatae Virginis Mariae [8 II 1631] ingrossato³, attendebat, cum pro eo tota staret Leopoli. Quinimo etiam collegium Leopoliense patrum societatis Jesu, ratione multarum inconvenientiarum in personam eius factarum, per studiosos suos ipsi assistere, et ius dicere Armenis schismaticis zelo religionis Catholicae non dubitavit.

Sed et ipse Omnipotens Deus causam ecclesiae Catholicae cordi sibi esse palam demonstravit. Audivi enim a sene quodam Armeno⁴, vetus esse etiam ad praesens apud eosdem Armenos memoraculum, quod dum quidam eorum schismate orientali imbutus, in hypocausto, *chucz* dicto, in publico conventiculo eorum, contra ecclesiam Romanam multa procaciter, et nimis insolenter effutiebatur, ante oculos omnium assidentium mensae, et dicta auscultantium, subito corrui, et cum stupore, et tremore viventium, et protunc praesentium, expiravit.

¹ Acta consulum, feria 4 post festum Epiphaniarum [8 I] 1631.

² Seneca in *Medea*.

³ Acta consulum, sabbatho pridie festum Sanctae Margarethae, Virginis Martyris proximo anno [12 VII] 1631.

⁴ Christophorus Derszymonowic.

визначеному місці (що подекуди практикується). І щоб таке обтяження як у королівських, так і в земських маєтках було усунуто (якщо тільки щодо цього не існує закону й він не отримав поширення). Врешті, якщо хтось схоче викупити десятини, то щоб, відповідно до домовленості, перепродав їх нікому іншому, лише самому дідичеві. І щоб ці десятини стягувалися вчасно, із дотриманням закону, без шістдесятирічних термінів.

Дев'ятнадцяте. Статути про недопущення простолюдинів та плебеїв до катедральних церков і колегіат¹, а також про навчання шляхетських дітей, як уже згадано, щоб залишалися в попередньому стані.

Двадцяте. Щоб заповіти проти установлених прав не схвалювалися духовними отцями».

Що і як на ці пропозиції духовних відповіли світські? Не знаходжу про це нотаток, за винятком того, що маю за свідка живий голос: як побачимо з наступного акта, вони сперечалися.

Дня 15 листопада, о восьмій годині перед полуднем, зібралися у звичному місці два стани, вивчали впродовж кількох годин навзаєм пропозиції й відповіді з великим завзяттям душ та слів. Посол Волинського воєводства, анабаптист Мартин Чаплич² проти всього скаржився й оголосив, що він залишається при конфедерації. Втім, відповіді світських на статті духовних, які маю тепер у руках (хоча це нудне, як нитка Аріадни), лише для того, щоб нащадки дізналися те, що неслухне і як не випадає чинити справжнім католикам, як світські з духовними поводитися. Тож долучаю відповіді в їхніх властивих висловах, не інтерпретуючи їх.

Таку відповідь подав світський стан на статті чи пункти, передані превелебними духовними отцями для підписання угоди.

«Що стосується конфедерації, укладеної про спокій з дисидентами щодо релігії, через що церковний порядок до сьогодні вважається [обтяженим], з огляду на подані протести в той час певними особами. Ми прагнемо, аби в нашій батьківщині насамперед зміцнювалася одна свята католицька релігія та між нами, а саме синами однієї батьківщини, нашої матері, така значна схизма не перебувала, що дає різні підстави для недовіри, шкідливої для нашої Речі Посполитої. Але через гріхи людей у нашій батьківщині такі конфлікти розпочалися, коли переважають політичні причини. Щодо цієї прийнятої без наміру тривалої угоди конфедерації, яка слугувала для тимчасових політичних справ, світський стан не хоче і не може вдаватися в жодні розслідування та суперечки.

Стосовно юрисдикції: шляхетський стан не визнає, що духовний стан у своїй юрисдикції має певні труднощі, оскільки будь-які справи, що належать до церковного судочинства, досі розглядаються в духовному суді. В інших справах, провадження яких збережено за загальним правом, духовні отці через ординацію трибуналу спершу звертаються до нижчих інстанцій, потім через апеляцію – до власне трибуналу. І в них вони, не натрапивши на затримку через угоду між станами, отримують декрети та здійснення справедливості, а інші справи вирішуватимуться на вальних сеймах. Однак у цих двох інстанціях духовні отці провадять судочинство разом зі світськими і самі духовні отці приймають такий процес [судочинства], яким досі користуються, через згоду з попередньою ординацією трибуналу. Тож юрисдикція в духовних справах залишається за духовними отцями, хоч і не в старій формі, а за своєю суттю. І врешті, якщо навіть такий аргумент не відповідав би церковному порядку, то ця угода означає, що шляхетський стан (про що і раніше було укладено угоду) до сьогодні відчуває себе обтяженим і в цій домовленості прагне не бути обтяженим. Тому зі справедливої причини повинен бути заспокоєним власне духовний стан, який до цих пір користувався встановленим законом, ухваленим відповідно до звичаю, задовольняючись

¹ Колегіата – костел, який не має статусу катедри, але при якому існує капітула каноніків.

² Чаплич-Шпанівський Мартин (? – між 1633 і 1638) – руський шляхтич, релігійний та політичний діяч. Сповідник анабаптизму – течії в протестантизмі, в якій не визнавалося хрещення немовлят і практикувалося повторне хрещення дорослих.

Eodem anno 1631 regina Constantia, Sigismundi III praeclarissimis virtutibus ornata coniunx, die 10 Julii Varsaviae subita morte, domui regiae <fol. 116>[// 74] orbitatem indixit anno vitae 44, coniugii regalis 26¹. Innocentiae vitae et morum praestantiae inter sexus sui matronas specialissime eminebat, maxime tamen singulari et vere Austriaca devotione erga sacrosanctam Eucharistiam, quam dum in solennitate Corporis Christi, coelo aestu solis fervente, una cum coniuge rege ultra passus mille per Varsaviam sequitur², e nimio calore inflammationem in corpore pinguiori concepit, quam imperitia medici balneo frigide non extenxit, sed auxit, nam paucos intra dies, in nocturna quiete, etiam adstantibus, nec advertentibus vigilibus, repente suffocata est, rege summopere dolente. Piis eius manibus magno luctu etiam urbs Leopoldis parentavit, cunctis in tantae dignitatis heroina, mortem {felicem} de praedicantibus, quae naturae debita, pietati reverentiae sanctissimae Eucharistiae, {litata}³ est.

Hoc anno 1631, quod nimium urentis solis calores siccitatem, ex siccitate sterilitatem, ex hac magnam frugum inopiam in Russia causaverint, testis est in suo "Calendarium": "Inter memorabilia et notabilia" mensis Augusti Martinus Rzechovius⁴. Idemque "Inter memorabilia" mensis Novembris refert, quod nobilis quidam Polonus anno hoc 1631 fulmine ecclesiae, scilicet excommunicatione punitus, dum non paret mandatis ecclesiae, paruit mandatis iustitiae divinae, quia maiori fulmine de coelo percussus, cum domo sua poenam, et lacrymis et notabili exemplo inobedientiae suae eluere coactus est.

Annus Domini 1632

Anno Domini 1632 sabbatho ante dominicam Reminiscere [6 III] pro more solito post completorium eiusdem diei inchoaverunt generale capitulum canonici⁵, in quo camerae charitatis eleemosinas, censentes voto unanimi acceptaverunt, summam pro vicario in Bubrka [sic] in Scythica captivitate ab aliquot annis existente, ex eadem camera charitatis solutam, idque ex fundatione bonae memoriae Thomae Pirawski, viri de ecclesia nostra, viduis, orphanis, pauperibus meritissimi, cuius obitum in anno 1625 <->[// 74v] recensui. Inventaria etiam bonorum mensae archiepiscopalis per Petrum Brodowski et Albertum Belczynski canonicos capitulariter producta sunt⁶. Retentorum censuum pro variis soluendis foundationibus rationes auditaе sunt, vindicatio decreta, aliaque multa pro necessitate ac oportunitate ecclesiae decreta ac declarata sunt.

Consules quoque civitatis nostrae publico civitatis nomine in ecclesia nostra erexerunt altare Divo Rocho, contra luem pestiferam patrono praesentissimo⁷, ad laudem Dei, Virginis Deiparae ob cives servatos, urbemque a funeribus ope, ut credebatur sancti huius in annis 1623, 1625 vindicatam, in debitam, prout se obstrinxerunt gratiarum actionem, sicut tetigi supra in anno 1623. Dotem etiam pro presbytero a se praesentando, florenorum trecentorum ad interim parvam satis, sed ulteriori tempore meliorandam, accedente ad omnia archipraesulis et capituli assensu, inscripserunt.

Armeni vero cum suo episcopo iurgia multa ratione rerum ecclesiae alio asportatarum, depositorum ex archivio sacristiae sublatorum, habebant, litemque ipsi gravem coram nuntio apostolico intentaverunt⁸. Fecerunt recursum et ad consules, qui dum cum iisdem forte ex regis

.....
¹ Kobierzycki, [Historia], liber 11, fol. 934.

² Piaseccius, [Chronica], fol. 502.

³ Ориг.: закреслено слово *reddita*.

⁴ Rzechovius, [Calendarium].

⁵ Acta capituli anni 1632, fol. 62.

⁶ Eandem, fol. 59 et 67, et 60.

⁷ Acta consulum, sabbatho [post] Undecim Millium Virginum [23 X] 1632.

⁸ Eadem, feria 4 ante festum Sanctae Hedvigis Electae [13 X 1632], et feria 6 [sic] ipso festo Sancti

справедливістю в будь-яких кривдах і претензіях. Зрештою, ординація трибуналу, ухвалена в духовних справах, та декрети за позовами в цій інстанції, невідповідно прийняті на користь духовних отців, мають бути скасовані й відновлено законодавство. Що ж, коли є такі труднощі, втрата справедливості, зарозумілість у цих неспокійних часах, таку юрисдикцію, з якою стикається духовний стан, легко кожен може покинути.

Щодо здійснення судочинства: якщо буде занедбано обов'язки, визначені для його здійснення, проти означених урядовців застосовуватимуться процеси, суди й передбачені кари, тому кожен покривджений легко може здобути справедливість та її виконання, без чого голос закону є мертвим.

Щодо церков, дарувань та інших майнових надань на славу Божу, то вже отці духовні мають стільки постійних прикладів, які нами не можна і не бажано змінювати.

Щодо десятин, які протягом тривалого періоду попередники застосовували для законних фондаций, контрактів і давніх декретів для церков та забезпечували їхнє використання, то шляхетський світський стан не порушує жодних суперечок, але в силу такої домовленості наполягає на тому та просить, щоб духовні отці мали на увазі, що в той [давній] період за практикою складання десятин сам зем'янин поля обробляв, утримуючи себе, посадав лише прибуток із пасік, пасовищ, табунів коней, худоби, як зрозуміло з давнього статуту "De tutoribus / Про опікунів"¹. А на сьогодні, після вирубки лісів, усі ці прибутки та користі зникли при посіяних полях. Тому справедливо було б ввести обмеження на таке збільшення десятин і зменшення інших згаданих доходів шляхти-зем'янства.

Світський стан домагається, щоб у майбутньому, всупереч згаданій конституції 1607 року, вони не притягувалися до світських судів за ті десятини, на які не мають фондаций, контрактів та декретів. Потім також, щоб не обтяжувалися шляхтичі через масткові чи фінансові книги (у яких часто бачимо зміни), бо ж це загалом не є слушним, що ті книги, які за простою вимогою духовних переписуються, вважаються за закони проти шляхти».

Із цієї відповіді майбутні покоління можуть отримати три умовиводи. Перший, що на скаргу й обтяження духовного стану серед аргументів, попередньо наведених 14 листопада, не було дано прямої відповіді. Друге, що виниклі ересі, які поширилися недавно, з політичних причин пани світські не хотіли знищити, тому вони далі розросталися в королівстві, а з правом, наданим злочину, та через затримку у подоланні великих зловживань у Речі Посполитій та Церкві, вони [ересі] отримали дозвіл широко розвиватися. Третє, що духовні мали повнішу юрисдикцію, ніж ту, що новими конституціями була обмежена. Духовні постійно працювали над дотриманням своїх привілеїв та церковних прав.

Дня 15 листопада, о восьмій годині перед полуднем, обидва стани зібралися у звичному місці, навзаєм вивчали впродовж кількох годин пропозиції й відповіді з великим завзяттям душ та слів. Урешті-решт, подібно як попереднього дня, світські подали згоду щодо статей духовних. Вони прийняли інформацію й погодилися обговорити на сеймиках воеводства. Подібно як і в цей день, духовні погодилися щодо статей світських, відсилаючи їх на собори дієцезій і, відповідно, на провінційний дієцезіальний собор. І так завершилося засідання в суботу перед заходом сонця. Обидва стани наступного дня, а саме в неділю, близько восьмої години прийшли до замку, підписали ухвалені статті, переписані на чистовик, і подали на внесення до варшавських гродських актів. Тільки посол Волинського воеводства, анабаптист Мартин Чаплич даремно проти всього виступав, скаржився, оголосивши, що від власного імені та свого воеводства залишається при конфедерації. Інших [послів] його галас якнайменше турбував.

Архипастир Венжик разом з духовними підвівся зі свого місця й виголосив чудову подячну промову до панів світських про таку справедливість, попросив благословення від Бога для короля, станів королівства й усієї Речі Посполитої та про згоду між обома станами, і його вітали якнайкращим чином усі та кожен. Хто обіймав? Як раділи? Які вітання

¹ Сеймова конституція з такою назвою була видана 1347 р. (*VL*, vol. 1, p. 19), проте в ній йшлося про опіку над сиротами.

mandato revisionem repositarum arcularum attentare intendunt. Torosovicus litem sibi super praemissis intentatam prae praesidio assumpsit, et requisitiones praevia manifestatione elusit. Nec archipraesul Pruchniccius quamquam serio requisitus, ut deputatos ex capitulo destinaret ad eandem revisionem, immiscere sese rixis his volebat.

Tristis hoc anno rumor attonitam Leopolim perstrinxit. Sigismundus rex comitiis generalibus eodem anno in mense Aprili sat prospere peractis, eodem anno et mense regnare in terris cessavit¹. Velox fama, ut semper solet esse tristium, ab obitu post quadriduum Leopolim <fol. 117>[// 75] mortem regis attulit. **Parvos et magnos maerere fecit, rempublicam ad electionem novi regnantis, Leopolienses ad excubias in portis, pro more solito securitatis publicae evocavit**². Et ille quidem Sigismundus inter regna tenentes aetate illa felicissimus erat, vix facile etiam sub sequenti seculo habiturus aequalem. In throno enim Poloniae, victoriis, bellis et pace ipsa clarissimus, ecclesiarum, coenobiorum multorum magnificus fundator, quadragesimus quartus in numero regum Poloniae, ut notat Kobierzyccius³ quadraginta quatuor annos, prospere ac felicissime in regno exegit, filios duos solii sui successores habiturus. “Certe par ille superis, cui pariter dies ac fortuna fuit”⁴. Unicum tamen est, quod iusto quidem et legitimo, sed Polonis infausto iure suo hereditario regni Sueciae, multa mala in Poloniam invexit. O quantum sanguinis fusum! Quam diu, quam improspere per Polonos etiam ad praesens dimicatum! Vidit et indoluit aetas subsequens, deplorant fiduciarum tutelam etiam moderna tempora, nostra tot lacrymis, quot damnis et cladibus hac aetate, qua scribo recentibus.

Nec defuit in orbitate illa publica, inelyti senatus regni providentia circa immunitatem provinciarum conservandam, et praecipue incursionibus barbarorum potentis Russiae⁵. Eius enim regundorum finium negotium in convocatione demandaverunt Koniecpolio, exercitum generali, palatino Sandomiriensi, viro bellicosissimo. Is tribus exercitibus ad Skalam Podoliae sub Luca Zolkievio, apud Winniciam etiam et Braclaviam sub Nicolao Potoccio, apud deserta campestris sub Cosacis Zaporoviensibus, stipendiariis regestris, totam Russiam pace plena gaudere fecit.

Senatus interim de futuro regnante in convocatione cum republica deliberabat⁶, Zaporoviensibus quoque Cosacis ad electionem <-->[// 75v] regis calculum ferre annitentibus, et dum in hoc repulsam ferunt, pro conservandis religionis suae schismaticae iuribus, ac immunitatibus praetensis omnino laborantibus.

Et status secularis in eadem convocatione Varsaviae celebrata, tractatum compositionis, cuius in anno antecedenti interruptum opus enarravi, reassumpsit, suasque desideria ad articulos ex palatinatibus regni deducta, ordini ecclesiastico proposuit. Quorum quoniam copias ipsa antiquitate scripturae legalisatas ad manum una cum responsis ecclesiasticorum praesto habeo, ne tantus labor ad obiectiones secularium etiam aevi praesentis retorquendas per opportunus, ecclesiasticos lateat, ad omnem finem meliorem, fideliter, de Polono idiomate in Latinum genuina facta translatione expono.

“Articuli in convocatione praeterita a magnificis dominis deputatis per magnificos succarmerarium Posnaniensem et iudicem Haliciensem, ad illustrissimum archiepiscopum Gnesnensem transmissi, et in praesentia reverendissimorum Vlnensem, Plocensem, Premysliensem episcoporum, tum quoque praelatorum ex capitulis variis tractati.

Lucae Evangelistae [18 X 1632], et feria 6 [sic] ipso die Undecim Millia Virginum Martyrum [21 X 1632].

¹ Eadem [acta consulum], sabbatho pridie Rogationum [15 V 1632].

² Eadem, feria 2 intra octavas Sanctae Corporis [Christi] [14 VI 1632].

³ [Kobierzycki, *Historia*], liber II, fol. 942 et 949.

⁴ Seneca.

⁵ Piaseccius, [*Chronica*], fol. 520.

⁶ Idem.

були між духовними та світськими того щасливого вечора? Якщо коротко, то були радощі на одну ніч чи радше на вечірню пору одного дня!

Дня 16 листопада, у саму неділю, о восьмій годині перед полуднем з'явилися обидва стани з готовими документами для підписання у звичному місці. І ось під впливом єретичного духу послали трьох воеводств – Сандомирського, Руського та Люблінського, імена яких (гідні нагани) не наводжу, почали голосити зі своїми протестами, що не допустять римської юрисдикції й залишаться при конфедерації, згадку про яку зробив посол Волині Мартин Чаплич.

Духовні та й багато світських зацікавилися від такої раптової зміни умислів і намірів. Публічно скаржився примас королівства Венжик з єпископами й посланцями капітулу про таке розірвання згоди і публічно та урочисто протестував, що ця відхилена умова успішно не зреалізувалася не з вини духовного стану. І так вони зі смутком у серці спочатку пішли до храму, а потім розійшлися по своїх домівках. Проте навзаєм духовні собі застерегли, що завтра о восьмій годині перед полуднем зберуться, аби внести протест перед варшавськими градськими актами.

Дня 17 листопада, яке припало на понеділок, перед святом Св. Єлизавети, прибули духовні у звичне місце. Прочитавши протест, написаний велебним краківським архиєпископом, вони ухвалили внести його до актів з підписами. Після цього радилися, чи вони повинні поділитися через посланців з відсутніми отцями єпископами та катедральними капітулами про статті або закиди, як духовних проти світських, так і світських проти духовних. Для всіх було очевидно, що це може мати негативний результат, оскільки породить джерело суперечок між обома станами, однак канцелярія найяснішого примаса мала би таки удоступнити зміст справи для допомоги кожному превелебному отцю єпископу, адже з обох сторін нічого не було укладено.

Тож весь духовний стан подався до Варшавського замку та вніс протест до оригінальних актів стосовно щойно викладеного. Пани світські репротестували наступного дня, але під тим же актом, що й духовні. Так ця угода, яка багато років чекала на підписання, за короткий момент була знищена, і знову потрібно буде розглядати та скасовувати, як далі виявиться.

Кращі наслідки мали справи з вірменами в нашому місті. Бо ж на початку того 1631 року їхній єпископ Миколай Торосович, прихиливши до себе архиєпископа Прухницького, довів до результату справу, яку розпочав з душею та через це чимало лиха зазнав. Адже після передання йому церкви, про що згадує раніше, він зробив визнання католицької віри вже публічно та за присутності Прухницького, наших прелатів і каноніків у зборі, склавши присягу на унію зі святою Римською церквою, засудивши будь-яку ересь. Потім він поспішив до Варшави й повторив урочисто та публічно перед апостольським нунцієм те саме визнання віри та зречення діоскорійської глупоти, відповідно до форми, описаної у цій праці на 96-й сторінці.

Та оскільки, як ще вважав Сенека, «розум довго забуває те, чого навчався довго»¹, протягом років не вщухали численні процеси між звичними до суперечок вірменами та їхнім єпископом Торосовичем. Вони сильно гнівалися, з причини свого відступництва, що єпископ й велика частина вірмен прийняли унію з Римською церквою, а також, що храм було забрано з їхнього підпорядкування й передано владою духовного, старостинського, раєцького урядів частині уніатів та єпископові. А останній перебував під карами патріаршого посла, але був звільнений від них за резолюцією католицьких докторів. Тому після роздумів вони звернулися до короля Сигізмунда III, сильно нарікаючи, що їм та їхньому духовному судові було вчинено великі обтяження, несправедливості, шкоди з боку райців усупереч привілеям, королівським рескриптам.

Несподівано вони одержали листи через своїх посередників, котрі вплинули не надто сприятливими інсинуаціями на несвідомого короля, що перебував під тиском численних

¹ Seneca, *Troas*, 633.

Inprimis oblati articuli aliquot palatinatibus Maioris Poloniae communes.

1mo. Ut bona terestria nullo modo per dominos spirituales minorentur.

Ad hoc tale responsum dominorum spiritualium in anterioribus comitiis generalibus fuit haec vel maxime proposita querela contra regulares, qui non subsunt iurisdictioni reverendissimorum episcoporum occasione emptionis bonorum terrestrium. Dederat literas et serenissimae memoriae rex et illustrissimus archiepiscopus Gnesnensis ad sanctissimum, ut aut inhibitionem, aut aliquam moderationem interponeret, fuit responsum Roma, quod <fol. 118>[// 76] summus pontifex inhibuerit sine suo expresso consensu emptionem horum bonorum. Quam inhibitionem illustrissimus nuntius apostolicus (liberum est de hoc eundem interrogare) intimavit regularibus. Poterit adhuc ordo equestris per interpositionem futuri regnantis procurare Romae ulteriorem declarationem, dummodo pietati non praecludatur via, et modus certus, et facilis inveniatur, quo census super bonis inscripti ecclesiis et regularibus facilius vindicari possint, et divisione bonorum census super his inscripti non dividantur.

2do. Ut causae cum spiritualibus intra regnum determinentur.

Responsum. Non est hoc in potestate spiritualium, qui subiecti sunt iurisdictioni sanctissimi sedis apostolicae, a qua hoc peti debet. Iuvabunt tamen in ista petitione et ipsi spirituales, ut concedat sanctissimus pater, quatenus vel coram illustrissimo nuntio suo apostolico, vel coram commissariis causae decidantur remota quavis appellatione.

3^{io}. Ut in causis fundi ipsi episcopi, abbati et alii praelati iurent.

Responsum. Lex et consuetudo antiqua est in regno nostro, quod reverendissimi episcopi per praelatos capitulares nobilitate generis sibi pares, abbates ipsi per se cum duobus ex conventu suo iuramenta praestent, nisi abbatias episcopi teneant, datur enim hic honor dignitati episcopali, quod per religiosos suos, reliqui praelati et beneficiati per se ipsos iurant.

4°. Statutum de monialibus, ut utrique sexui deserviat.

Responsum. Sicut ad primum articulum, quod <->[// 76v] regulares sunt exempti ab iurisdictione episcoporum, et subiecti summo pontifici, ab illo hoc petendum est.

5°. Ut sine dote ad monasteria virgines suscipiantur.

Responsum. Ubi monasteria habent foundationes suas, et ubi bona monasteriorum non sunt desolata, suscipitur tantus numerus virginum, quem possint sustinere monasterii proventus, iuxta decretum sacrosancti concilii Tridentini. Ubi vero fundatio nulla est, non possunt virgines suscipi ad monasteria sine dote, indigent enim provisione. Et alias hoc punctum contrariatur statuto de monialibus, quod provisionem illis et dotem assignat. Verbo, contradictio.

6°. Ut ad instar secularium deputati spirituales non eligantur nisi intra annos quatuor.

Responsum. Nulla est proportio multitudinis hominum in palatinatibus et terris ad capitula, ex quibus multi ad aulam regiam reipublicae inserviunt, multi senes infirmi, multi ad iudicia tribunalitia non idonei. Expostulat ordo spiritualis, ut ad impossibilia non obligetur.

7mo. Ne ad causas secularium conclavi intersint.

Responsum. Multi sunt secularium, qui fatentur, quod saepe invitati, et rogati sunt spirituales, ut iudiciis secularium intersint, et saepe contigerat, quod illorum autoritas sustinuit auctoritatem et dignitatem iudicii. Si etiam quisquam spiritualium causam dedit contra se querelae, super hoc monitus serio, et in futurum similiter monebitur, si aliquid comiserit.

8vo. Ut iura patronatus status secularium in integro serventur.

<fol. 119>[// 77] Responsum. Ipsi hoc canones praecustodiunt, et nemo potest beneficium patronatum sine praesentatione obtinere, et super hoc literae cridae praemittantur, nisi patronus intra fatalia iuris non praesentet, tunc pro illa vice solum amittit non ius patronatus, sed ius praesentandi, utpote negligent, uti iure suo, alias enim ecclesiae et gloria Dei manerent sine sacerdotibus.

турбот, підсунувши серед галасу йому листи до підпису. Ці листи, залізний (*salvus conductus*) і королівський мандат, написані із суворою строгістю задля повторного повернення храму, вони отримали з датою: у Тикоціні 18 грудня 1630 року. І цей мандат вони представили райцям у тому 1631 році. Після його читання у рагуші, перед тим як дати відповідь, райці радилися, і прийшли несподівано каноніки: доктор обох прав Якуб Скробішевський і публічний нотаріус, писар консисторських актів Мацей Козловський. Вони суворо застерегли магістрат владою архипастиря й капітули, щоб він не наважувався втручатися в духовні справи, щось вирішувати про Вірменську церкву з причини неслухно отриманого королівського рескрипту. Адже єпископ Торосович і багато вірмен прийняли унію з Римською церквою, той же Торосович зробив визнання католицької віри, відніс храм і свою особу до права та судового імунітету, які стосуються римського духовенства.

Райці зраділи з бажаної вістки, що почули те, чого давно хотіли, і отримали чудову можливість уникнути важкої справи. Райці відповіли наполегливим вірменам, що приймають королівський мандат з належною повагою, але із синівським послухом перед святою матір'ю-Церквою відкладають його виконання на майбутнє до інформації та пояснення священного королівського маєстату щодо нового становища вірмен. Даремно вірмени протестували та шаленіли у гніві.

Невдовзі був виданий королівський мандат, протилежний у всьому попередньому, датований 12 травня того ж року, а також ще один мандат. Згідно з першим мандатом, райці, як позвані, мали надати допомогу єпископу Торосовичу під карою королівської неласки. В іншому мандаті вірмени, які спричиняють заворушення, галас, непослух, обтяження, мали слухатися єпископа, не наважуватися нападати на нього вдома та в храмі, не намагались випробувати силу законів під загрозою суворих покарань. Адже, відповідно до твердження розумного римлянина, «володарі мають таке величне та славне завдання: допомагати в нещасті, надавати потребуючим надійний прихисток»¹. Також були внесені й листи лариського архієпископа Онорато Вісконті², прибічного легата Урбана VIII, котрий перебував у нашому королівстві, з описом про те, що згаданий єпископ Торосович правдиво й вірно погодився на унію зі святою Римською церквою, перебуваючи під опікою та протекцією найвищого понтифіка.

Тим часом вірмени мовчали, даючи змогу шкодити, готові впасти в гнів, а не діяти розважливо. Торосович, хоча й перебував у безпеці під опікою короля, Церкви та світської влади, часто чув погрози супротивників, але ними легковажив. Також не звертав уваги на протест щодо нібито винесених із храму речей, інших втрат, що зросли до дванадцяти тисяч [злотих], як видно з реєстру, внесеного до раєцьких актів у суботу після свята Очищення Пресвятої Діви Марії [8 II 1631]. Бо за нього піднявся би весь Львів. Навіть Львівська колегія отців Товариства Ісуса, попри чимало особисто завданих єпископові незручностей, не вагалася, чи сприяти йому через своїх студентів та засвідчувати запал католицької релігії перед вірменами-схизматиками.

Але і сам Всемогутній Бог відкрито показав, що справа Католицької церкви лежить Йому на серці. Бо я почув від якогось старого вірменина, що досі серед вірмен побутує давній спогад, як у той час, коли хтось із них, навчений східної схизми, у приміщенні, яке називається «хуц», на їхніх публічних зборах, зухвало й надто запально говорив численні дурниці проти Римської церкви. І раптом він упав на очах усіх, що сиділи за столами та слухали його, і помер – на подив і тривогу живих та тоді присутніх.

Того 1631 року королева Констанція³, дружина Сигізмунда III, прикрашена визначними цнотами, несподівано померла 10 липня у Варшаві. Осиротила королівську родину на сорок четвертому році життя, перебуваючи в шлюбі з королем двадцять шість років. Серед жінок того статусу вона виділялася особливою чистотою життя та моральною

¹ Seneca, *Medea*, 223–225.

² Вісконті Онорато – папський нунцій у Польщі (1630–1636).

³ Констанція Австрійська Габсбург – королева Речі Посполитої та Швеції (1605–1631).

Articuli Maioris Poloniae

1mo. In religionibus, quae fundos et possessiones habent, ut nobilis genere sit superior, quod si non eligeretur, ut rex conferat.

Responsum. Abbates nec sunt, nec possunt esse per leges regni, nisi genere nobiles. Priores vero quoniam illorum electionem habent liberam regulares independenter a serenissime rege, manere debent circa antiqua iura et consuetudines monasteriorum.

2do. Ex libris beneficiorum et retaxationum ne sumantur probationes super fundos.

Responsum. Non credunt spirituales, ut ultra laneos et fundos, seu areas ad ecclesias consistentes, ex his libris documenta sumantur. Quamquam cum multae fundationes et privilegia ecclesiarum per iniquitatem temporum, negligentiam beneficiorum, et vel maxime per haeresim, occupationes ecclesiarum deperierint, quae sciri non possunt, nisi ex libris beneficiorum non datur alius modus evincendi iura ecclesiarum.

<->[// 77v] 3^{io}. Pro decimis et censibus ratione quorum ad hoc tempus non est mota questio, ut nemo turbetur.

Responsum. Decimae debentur iure divino ecclesiis pro sustentatione sacerdotum, et in hoc currere non potest praescriptio. Persona enim secularis usurpare sibi decimas non potest unquam. Census vero inscripti, ut contra piam voluntatem inscribentium depereunt ecclesiis, tum quoque ne sit liberum pro ecclesiis emere bona immobilia, hoc esset pietatem opprimere, prout obloquitur statutum.

4to. Annatae, ut solvantur reipublicae iuxta leges.

Responsum. Petendum hoc est a sede apostolica, prout et constitutio anni 1607 insinuat, alienos proventus non potest status ecclesiasticus dispensare.

5to. Abbates, ut foveant filios nobilium.

Responsum. Haec constitutio lata est illo tempore, dum monasteria erant vacua et sine religiosis, modo quoniam ex gratia Altissimi disciplina regularis refluoruit, notabilisque numerus religiosorum in claustris reperitur, pro quibus monasteria sunt fundata non licet defraudare voluntates fundatorum. Quamquam multi sunt reverendissimi abbates, qui filios nobilium fovent, multi ad latus suum sustentant, multisque sunt religiosi de sanguine nobilium.

Articuli Łencicensis

1mo. Praescriptio spiritualium, ut ad summum ad annos quinquaginta extendatur.

Responsum. **Quamquam pietas antecessorum nostrorum noluit, habere deterioris conditionis ecclesia bonaque ecclesiae, quam rempublicam** <fol. 120>[// 78] bonaque reipublicae, noluit ut sicut illa, ita et ista praescriptioni subiaceant, accomodando sese nihilominus spirituales affectationi et voluntati fraternali, magnificorum dominorum secularium, dederunt declarationem in ultima compositionis sessione, ut praescriptio (in rebus quae possunt praescribi) currat contra spirituales ad spatium annorum octuaginta.

2do. Episcopi ne se ex episcopatibus ad alios episcopatus transferant, exceptis illis, qui sigilla regni tenent, quorum sicut magni sunt in rempublicam labores, ita specialia debent esse et praemia.

Responsum. Hoc ecclesiae et reipublicae magis expedit, ut illi episcopi, quorum in minoribus episcopatibus elucet pietas, dignitas et ad negotia reipublicae aptitudo, ad altiora et maiora promoveantur, iuxta sanctum Evangelium: "Amice ascende superius".

3^{io}. Liberum tamen est sacrae regiae maiestati cuicumque voluerit ex episcopis post fata primitivalem dignitatem conferre.

Responsum. Sicut ad praesens liberum est, ita et in futurum erit liberum.

4to. Ad episcopatus, ut nulla beneficia habeantur.

Responsum. Episcopatus, qui sunt compatibles cum sigillo non possunt esse propter suos tenues proventus, et propter dignitatem senatoriam sibi annexam sine adminiculo aliorum

досконалістю, але найбільше – поклонінням найсвятішій Євхаристії, як і личить правдивій австрійці. Під час урочистості Божого Тіла, коли в спекотну пору сонце припікало, вона пройшла разом з королем-чоловіком по Варшаві більше тисячі кроків. Через надмірну спеку її огрядне тіло отримало гарячку, яку через недосвідченість медика холодна ванна не тільки не припинила, а навпаки посилила. За кілька днів, у нічний час королева тихо, хоч і за присутності уважних чуваючих, раптово задихнулася, завдавши великого смутку королю. Також Львів перебував у великій жалобі з огляду на її побожні вчинки. Героїня в усій своїй природженій гідності прийняла щасливу смерть за похвальні дії, благочестиве вшанування пресвятої Євхаристії.

Того 1631 року, коли надмірно палило сонце, спричиняючи посуху, а з посухи – неврожай, була велика нестача збіжжя в руській землі. Свідченням про це є «*Calendarium*» Мартина Жеховського в рубриці «*Inter memorabilia et notabilia* / Серед вартого пам'яті та згадки» за місяць серпень. Він же серед вартого пам'яті та місяць листопад повідомляє, що якийсь польський шляхтич того 1631 року був покараний блискавкою. Він, будучи екс-комунікований, не послухав церковного наказу й заслужив мандат Божої справедливості, був ударений з неба у своєму домі сильною блискавицею, покараний смертю і через сльози [рідних], і через вартий осудження приклад непослуху.

Рік Божий 1632

Року Божого 1632, у суботу перед другою великопісною Неділею пригадування [6 III], за прийнятим звичаєм у час після заходу сонця, розпочалися загальні збори каноніків. На них вони одноставно затвердили скриньки милостині для збирання пожертв, суму за вікарія з Бібрки, який перебуває в татарському полоні декілька років, сплачену з тієї скарбниці милостині, а також із встановленої для вдів, сиріт та убогих фундації доброї пам'яті Томаша Піравського, найзаслуженішого мужа нашої Церкви (про його смерть згадано під 1625 роком). Також було представлено інвентар архієпископських столових маєтків капітульними каноніками Пйотром Бродовським та Войцехом Белчинським. Заслухано рахунки заборгованостей з чиншів, які мають сплатити для різних фундацій. Оголошено декрети про повернення прав та багато інших декретів про потреби й користі Церкви.

Також міські райці публічно від імені міста встановили в нашому храмі вітвар Св. Роха, найголовнішого захисника проти шкідливої пошесті, на хвалу Бога, Богородиці Діви від вдячних міщан та міста за порятунок від смертей (як вважалося, це сталося завдяки цьому святому в 1623, 1625 роках). Райці виконали подячну акцію, як обіцяли, про що згадано раніше під 1623 роком. Вони також записали початково на посаду встановленого ними священника тридцять злотих. Цю тимчасово малу дотацію в подальшому було збільшено, що відбулося за повної згоди архієпископа та капітули.

А вірмени мали зі своїм єпископом численні суперечки щодо складених церковних та інших речей, винесених зі скарбниці захристя, втягнувшись у важкий судовий процес перед апостольським нунцієм. Вони подали апеляцію й до райців, вимагаючи від них, напевно через королівський мандат, узяти участь у ревізії складених коштовностей. Торосович прийняв розпочатий процес щодо вищезгаданого під свою опіку та попередньо публічно усунувся від ревізії. Також архієпископ Прухницький, хоч і від нього серйозно вимагали, щоб визначив депутатів з капітули до цієї ревізії, але відмовився це зробити, не захотівши втручатися у ті суперечки.

Сумні чутки потрясли Львів цього року. Король Сигізмунд, щасливо відбувши того року у квітні вальний сейм, того ж року та місяця перестав королювати у своїх землях. Швидкий поголос, який завжди буває сумним, про смерть короля протягом чотирьох днів дійшов до Львова, зробивши малих і великих засмученими, а львів'ян за звичним правом примусив до варти на брамах міста задля публічної безпеки, аж до виборів Річчю Посполитою нового правителя. Воістину той Сигізмунд був найщасливішим серед

beneficiorum, quinimo alii palatinatus hoc postulant, ut ad minores episcopatus certae abbatiae adiungantur.

5to. In iudiciis tribunalitiis, ut compositum iudicium tollatur, iudicent omnes spirituales cum omnibus similiter secularibus.

Responsum. Sicut ordo spiritualis vult <-->[// 78v] bene, et defendit iura et libertates reipublicae et nobilitatis ita expetit, ut status equestris ne involet in iura spiritualium. Quia lex est in contrarium, non licet contra eam loqui vel maxime civi.

6to. Cuius capituli causa agitur, ut spiritualis, qui ex illo deputati fungitur officio cum parte secedat pro decreto.

Responsum. Huius deputati non est causa privata, sed ecclesiae, et saepe propter non integrum numerum {spiritualium}¹ iudicia silerent. Petunt spirituales, ut circa morem antiquum conserventur.

7mo. Ad tactus ne pertineant.

Responsum. Ipsimet magnifici domini seculares saepe ad haec iudicia invitant spirituales, deinde quoniam intrans in ordinationem tribunalis, non est ratio, ut ad tactus non pertineant, in quibus iudicatur quidquid contra ordinationem committitur. Igitur ad hoc sicut secularium, ita et spiritualium iudicium esse debet illibata securitas, ad extremum quoniam multo maior intervenit numerus secularium circa tactus, spirituales praevalere non possunt.

8vo. Iurgieltos ne ullos impetrent, et moderni possessores, ut poenae subiaceant ad instantiam cuiusvis in tribunali inter causas officii, et ad alia officia, quae seculares personas concernunt non se ingerant, hae etenim administrationes, zupparum revisiones, arendarum ordinationes, pulveris tormentarii, non competunt personis spiritualibus.

Responsum. Personis spiritualibus praesertim status equestris libera semper fuit commoratio in obsequio et aula regia, dum illos reges serenissimi, sive officiales regni ad obsequia reipublicae vocant, quod nullum ius prohibet, nec est ratio vetandi illis id ipsum. Iurgielti vero sunt in voluntate regum dominorum nostrorum.

<fol. 121>[// 79] Brzestenses articuli

1mo. Compositio inter status, ut finiatur.

Responsum. Nunquam ordo spiritualis fuit in causa, quod non finiretur, quod patuit etiam ex actu ultimo. Quamquam ultra haec moderna postulata pauca sunt, quae desideret nobilitas. Ex parte vero ordinis spiritualis multa sunt, et praecipue restitutio ecclesiarum, foundationum, decimarum, iurisdictionis.

2do. Ne canonicatus plebeiis conferantur.

Responsum. Non solent conferri in cathedralibus, nisi in numero descripto doctoribus. In collegiatis itidem non solent dari, praeterquam doctoribus. Quia vero reverendissimi episcopi ad negotia et obsequia ecclesiae, indigent viris doctis et dignis (idiotis etenim non potest quidquam committi), uti debent opera plebeiorum praecipue doctorum, dum ex ordine equestri, qui digniores sunt ad aulam regiam properant. Verum tamen incumbant studiis spirituales equestris status libentius habebunt reverendissimi episcopi circa se nobiles genere, quam plebeios, quamquam et modo fovent multos, et provident.

3^{io}. Ut spirituales ex advocatus obsequium belli subeant, sicut ante.

Responsum. Nullae sunt eiusmodi advocatae in bonis spiritualium, quia exemplo status equestris sunt conversae in praedia. Quocirca sicut equestris bona in praedia conversa² <-->[// 79v] non tenentur ad hoc onus, ita et spiritualia. Sunt equidem seorsivi a praediis agri et fundi, qui vocantur scultetiae, hos episcopi conferunt hominibus status equestris iure ad vitalitio affinibus seu aulicis suis, sed hi fundi non sunt ex foundatione advocatae. Aliae vero

¹ Ориг.: закреслено *secularium*.

² Ориг.: закреслено *igitur*.

правителів того часу, і важко уявити, що навіть у наступному столітті він матиме рівного собі. Адже на троні Польщі заслужив славу перемогами, війнами та миром. Фундатор багатьох церков, монастирів. Як нотує [Станіслав] Кобежицький, він став сорок четвертим за порядком королем Польщі й сорок чотири роки успішно та щасливо керував королівством, маючи своїми наступниками на троні двох синів. «Без сумніву, той з двох був переможцем, хто мав водночас час та фортуна»¹. Однак винятковим є те, що він приніс Польщі багато зла через своє спадкове право на Шведське королівство, хоча справедливе й законне, але шкідливе полякам. Скільки було пролито крові! Як довго та неуспішно поляки, навіть до сьогодні, воювали! Майбутнє покоління бачило і сумувало за відсутністю реального захисту навіть у сучасні часи², і наша доба сповнена багатьох сліз, зіставних із втратами та трагедіями того періоду, про який я тепер пишу.

Під час загальної загрози не бракувало турботи славетного сенату королівства на конвокаційному сеймі про збереження вільностей провінцій, зокрема щодо можливих нападів варварів на Русь. Тож справу охорони кордонів наказали доручити відомому своїм військовим хистом, великому гетьманові коронному, сандомирському воєводі Конєцпольському. Він визначив три війська: одне – під Скалою на Поділлі, яким керував Лукаш Жолкевський³, друге – під Вінницею та Брацлавом, яке вів Миколай Потоцький⁴, третє – у порожніх степах, де були реєстрові запорозькі козаки, котрі отримували платню. Тож уся Русь могла тішитися повним миром.

Поміж тим сенат разом з Річчю Посполитою на конвокаційному сеймі обговорював майбутнє обрання короля. І запорозькі козаки висловили бажання давати голоси на виборах короля, але їм відмовили. Вони також клопотали загалом про збереження прав та свобод своєї схизматичької релігії.

Світський стан на цьому конвокаційному сеймі у Варшаві повернувся до проєкту угоди, яку попереднього року не було завершено, про що я писав. Після внесення побажань до статей з боку воєводств королівства її було передано духовному станові. Оскільки я тепер маю під рукою засвідчену копію цього давнього документа разом з відповідями церковників і щоб не було сумнівів стосовно викривлених закидів світських навіть у наш час, коли аргументи духовних замовчуються, з найкращими намірами подаю точний переклад з польської мови на латинську.

«Статті на минулому конвокаційному сеймі, передані найяснішими панями депутатами через руки найяснішого познанського підкоморія та галицького судді⁵ превелебному гнезненському архієпископові й обговорені за присутності велебних віленського, площького, перемишльського єпископів, а також прелатів з різних капітул.

Спочатку внесено кілька статей, спільних для воєводств Великопольщі.

Перша. Щоб жодним чином не зменшувалися земські маєтки через панів духовних.

Щодо цього така була відповідь панів духовних на попередніх вальних сеймах: найбільше згадуються скарги проти законників, які не підлягають юрисдикції велебних єпископів через купівлю земських маєтків. Вони показали листи і святої пам'яті найяснішого короля та превелебного гнезненського архієпископа до святішого папи, аби той наклав або заборону, або якусь ухвалу. Відповідь з Рима була та, що найвищий понтифік заборонив без свого дозволу купівлю таких маєтків. Превелебний апостольський нунцій (можна про це його розпитати) повідомив про цю заборону законникам. Шляхетський стан може надалі через посередництво майбутнього короля отримати від Рима подальше пояснення,

¹ Див.: Seneca, *Hercules Oetaeus*, 104–105.

² Автор, очевидно, мав на увазі захоплення й пограбування Львова шведами в 1704 р., яке він описав у своїй праці: Józefowicz J. *Lwów utrapiony*.

³ Жолкевський Лукаш (бл. 1594 – 1636) – галицький шляхтич, військовик та урядник.

⁴ Потоцький Миколай (бл. 1593 – 1651) – польський магнат, військовий і державний діяч.

⁵ Лиховський Адам – галицький суддя (1621–1649); Манецький Мацей – познанський підкоморій (1625–1637).

minores advocatae, in quorum uno laneo aliquot resident advocati, {ex} hae obligantur ad itinera, et alia onera ad obsequia inhabiles. Et insuper quoniam iuxtae antiqua privilegia et legem Sigismundi Primi in constitutione anni 1527 bona ecclesiarum nunquam subiecta fuerunt oneri bellicae servitutis, non licet nova onera imponere ecclesiis.

Articulus Wielunensis [palatinatus].

1^{mus}. Ne spirituales, qui ad consilia et secreta non spectant, et praecipue regulares et mendicantes, palatia regia invisant, nec se ingerant in quascumque ordinationes, sed lateant in claustris et collegiis suis.

Responsum sicut ante. Quod regulares sint exempti ab iurisdictione ordinariorum.

Articuli Płocenses

1mo. Ut episcoporum electio maneat circa capitula.

Responsum. Lex iam est condita in favorem serenissimorum regum pro nominandis episcopis, sedesque apostolica reservavit sibi provisionem episcopatum, pugnaret hoc <fol. 121>[// 80] itaque contra primum articulum, in quo praescribitur, ut illustrissimis cancellariis serenissimus rex episcopatus conferat.

2do. Ut canonicatus non conferantur, nisi terrigenis illius dioecesis, in qua canonicatus est.

Responsum. Non potest hoc concedi, sufficit, quod nobili datur nobilitaris canonicatus, doctori doctoralis. Et ecclesiae cathedrales non sunt unius palatinatus, sed regni totius.

Articulus Osmianensis

1mo. Ne domini spirituales ad tutoriam sicut personarum, ita et bonorum pupillarum pertineant.

Responsum. Non erat concordia super hoc inter ipsos dominos seculares, quorum maior pars reputabat felicem illum pupillum sive pupillam, cuius spiritualis tutor esset. Quod vero attinet cautionem in bonis plures sunt seculares tutores, qui non habent super quo caveant.

2do. Ut moniales possessiones suas non disponant.

Responsum. Sicut sua bona ecclesiastica ita et claustralia, sine consensu quorum interest secundum sacros canones, et constitutionem 1588, non possunt disponere, alias dispositio subiecta esset nullitati.

Articuli Samogitiae

1mo. Ne tenentarii bonorum regalium <->[// 80v] privatis suis privilegiis fundationes aliquas faciant pro ecclesiis.

Responsum. Non solum tenentarii, sed nec rex ipse sine consensu reipublicae dare quidquam potest ecclesiis iuxta statutum regis Alexandri, quod et magnus ducatus Lituaniae acceptavit.

2do. Ut in causis fugitivorum subditorum in magno ducatu Lituaniae habeant domini spirituales forum in iudiciis terrestribus.

Responsum. Legit illustrissimus dominus episcopus Vilmensis statutum magni ducatus Lituaniae super hoc, quod manutenendum.

Ex Sandomiriensi palatinatu

1mo. Ut patres societatis Jesu scholas suas occludant, Cracoviae academici iuxta iura sua antiqua sine praeiudicio conserventur.

Responsum. In hac causa ex instantia universitatis lata sunt decreta Romae, haec ad executionem reverendissimi episcopi deducere non possunt, nec ullum medium quaerere, nec episcopus Cracoviensis in possessione episcopatus non fuerit, utpote cancellarius academiae.

Ex Vilmensi [palatinatu].

1mo. Ne sine consensu reipublicae quidquam abstrahatur ab oeconomia sacrae regiae maiestatis pro fundatione ecclesiarum et bonorum spiritualium.

Responsum. Sicut ad primum articulum similem, quod eiusmodi alienationes nullitati subsunt.

тільки б не закривалася дорога для побожності. І слід знайти певний та простий спосіб, щоб чинші щодо маєтків, записані церквам і законникам, можна було легко повернути та уникнути поділу цих маєтків із записаними на них чиншами.

Друга. Щоб вирішувалися справи з духовними всередині королівства.

Відповідь. Це не є у владі духовних, які підлягають юрисдикції святого Апостольського престолу, у якого це слід просити. Проте самі духовні сприятимуть цьому проханню, коли дозволить святіший отець, аби віддалено через апеляцію вирішувалися будь-які справи чи перед його превелебним апостольським нунцієм, чи перед комісарами.

Третя. Щоб єпископи, абати та інші прелати присягали у земельних справах особисто.

Відповідь. Закон віддавна такий в нашому королівстві, що превелебні єпископи складають присягу через капітульних прелатів, котрі рівні в гідності шляхетському роду, абати – особисто, з двома монахами зі свого монастиря, якщо абати не тримають єпископії. Кому надана єпископська гідність, то присягає через своїх духовних, а інші прелати та бенефіціарії – особисто.

Четверта. Щоб статuti про монахів стосувалися обох стáтей.

Відповідь. Як і щодо першої статті, оскільки законники виключені з юрисдикції єпископів та підпорядковуються найвищому понтифікові, слід про це просити в нього.

П'ята. Щоби дівчат не приймали до монастирів без дотації.

Відповідь. Там, де монастирі мають свої фундації, де монастирські маєтки не є спустошені, хай стільки прийматимуть дівчат, скільки можуть дозволити монастирські прибутки, відповідно до декрету святого Тридентського собору. Але там, де немає жодної фундації, не можна приймати дівчат до монастирів без дотації, адже не вистачає забезпечення. А в іншому цей пункт суперечить статуту про монахів, за яким визначається їм забезпечення та дотація¹.

Шоста. Щоб депутати з духовного стану за взірцем світських обиралися лише на чотири роки.

Відповідь. Немає ніякої пропорції в числі людей у капітулах у різних воеводствах та землях. Багато з них служать Речі Посполитій при королівському дворі, багато старших людей є хворими, багато з них нездатні здійснювати трибунальське судочинство. Духовний стан домагається, щоб не підлягати цьому [обмеженню], через неможливість виконати.

Сьома. Щоб духовні не брали участі у справах світських осіб.

Відповідь. Багато є світських осіб, які визнають, що часто запрошують і закликають духовенство, аби те брало участь у світських судах. І часто трапляється, що його авторитет підтримує авторитет та гідність суду. Якщо ж якийсь духовний дасть привід скаржитися проти себе, то його про це серйозно попередять, і в майбутньому він отримає пересторогу, якщо щось скоїть.

Восьма. Щоб світському станові цілком належало право патронату².

Відповідь. У канонах наголошується, що ніхто не може отримати право патронату без презенту. І щодо цього публічні листи застерігають, що коли патрон не презентував [священника] упродовж відведеного правом часу, тоді на той раз він втрачає не тільки право патронату, але й право презенту, тобто сам відкидає свої права, адже інакше храми та слава Божа залишаться без священників.

Статті Великопольщі

Перша. Щоб при виборі законників, які ґрунтами й маєтностями володіють, першість мав шляхтич, а якщо не буде обраний, то щоб призначався королем.

¹ Далі подано два слова: «Verbo contradictio / У слові заперечення», що може означати незгоду автора з аргументацією.

² Право патронату – сукупність прав, наданих фундаторам церкви та їхнім наступникам, представляти кандидата на церковну посаду, якого пізніше висвячував єпископ, див.: Szady B. *Prawo patronatu*.

2do. Ut in Luceoriensi et Kiioviensi episcopatibus intuitu diminutionis ducatus Lituaniae per unionem, et respectu magnae partis iurisdictionis ecclesiae, quam episcopus ipsi in Lituania habent alternata fiat Polonae et Lituanae gentis.

Responsum. Sibi imputet magnus ducatus Lituaniae, quod Polonos ad suos episcopatus acceptare noluerit, ob hanc rationem etiam regnum Poloniae Litanos ad suos episcopatus non admittit. Quamquam hoc negotium non solum statum ecclesiae, sed totum regnum concernit.

Et hic subsistunt rationes secularium ex malignitate potius, quam necessitate in ecclesiam compilatae nullum effectum sortitae¹2.

<fol. 121>[// 81] Annum hunc 1632 claudat tragicum exemplum, quod hoc anno in nostra civitate evenit, iis in cautelam, qui vovent, et non servant promissa suo Altissimo³.

Fuerat in civitate virgo quedam nomine Dorothea Golinszczanka vocitata, quam parentes praemature fato extincti in aetate tenera, divitem tamen auri, argentique et pretiosae supellectilis, unicam haeredem bonorum suorum reliquerant. Aderat virgini et egregia corporis venustas, sed maior in teneris castitatis amor, quo accensa, spretis multorum iuvenum, nuptias suas ambientium, mundi illecebris, ante decimum sextum aetatis annum (ut postea asseruerat) perpetuae castitatis votum solenne emisit, quod in manibus archiepiscopi iuramento firmavit.

Servabat intaminatae virginitatis propositum, insidias orci, blandimenta procorum, cupidinis ictus victrix sui contempsit, per annos viginti ultra, orationibus assiduis, mortificationibus, ieiuniis et vigiliis, famulata Deo, ut Judith, cum magno civitatis solatio, aedificatione, pietatis morumque idea.

Invidit hanc inusitatae virtutis gloriam, osor virginei candoris, famulantium Christo immanissimus hostis, zabulus, levique et lenta tentatione, cum non posset magna quidquam lucrari, irrefragabile castitatis intentum adortus, facile superavit, videlicet occasiones ad convivium ineunda, ad politicas conversationes, ad familiaritatem notitiamque hominum, virgini iam quasi non rediturae ad seculares delicias, ideo liberius lascivienti suggestit, cogitationes, ponderationes animi, deinde desiderium matrimonii, primo pedetentim, deinde ardentem instillavit.

Aderat praiceps ad malum occasio, Kapinos, quidam magister murarius, aequae dives, ac in rebus <->[// 81v] agendis dexter, syndicus conventus Leopoliensis, Bernardinorum amore ipsius exarserat, eamque de proposito servandae castitatis ad nuptias secum ineundas pellegerat. Tum virgo dulce venenum corde suscepit, et quae per annos prope triginta obligata virginitatis velamine, a proposito dimoveri non poterat, iam nutat animo, iam scientificos, iam causidicos, iam confessarios sciscitatur. Quomodo votum valere possit? Quod nondum decimum sextum aetatis annum attingens temere emisit? Quod annis prope triginta, aegre servavit, servare ultra non posset, nec velit?

Vide quam scienter ille Romanus, etiam Catholicos {aetnicus}⁴ praemonuerat, qui scripsit⁵.

“Quisquis in primo obstitit,

Repulitque amorem, tutus ac victor fuit,

Qui blandiendo dulce nutrit malum,

Sero recusat ferre, quod subiit iugum”.

Seneca in *Hippolyto*.

¹ Цитований автором документ опубліковано, див.: Wypisy z rękopismu, s. 302–312.

² Ориг.: закреслено два рядки: *Annus Domini 1633. Principio anni 1633 sub procuratione Melchioris Oczkowski*.

³ Ex manuscriptis patrum reformatum Sancti Francisci conventus Leopoliensis.

⁴ Ориг.: закреслено слово.

⁵ Ориг.: далі закреслено два перших рядки вірша і знову їх повторено.

Відповідь. Абатом не є та не може бути за законами королівства ніхто інший, тільки шляхтич. А позаяк пріори вільно обираються монахами незалежно від найяснішого короля, то вони повинні залишатися при давніх правах та монастирських звичаях.

Друга. Щоб з маєткових і рахункових книг не бралися свідчення щодо ґрунтів.

Відповідь. Духовні не вірять, що знайдеться у цих книгах свідчення на більше ланів та ґрунтів, чи ділянок, належних до церков. Хоча чимало фундацій і привілеїв костелів утрачені через несправедливість часів, занедбання бенефіціаріїв, а особливо через ересі, захоплення храмів, але не можна знайти інший спосіб довести церковні права, якщо не звертатися до маєткових книг.

Третя. Аби ніхто не турбував про десятини та чинші, щодо яких досі немає скарг.

Відповідь. Десятина за Божим правом належить церквам для утримання священників і тому не може підлягати правилу задавнення. Бо ж духовна особа ніколи не може собі привласнити десятини. А при записаних чиншах, коли проти останньої волі тестаторів занепадають храми, також, якщо не буде дозволено купувати для церков нерухомість, це стане пригніченням благочестя, як говорить закон.

Четверта. Щоб річні чинші сплачувалися Речі Посполитій відповідно до законів.

Відповідь. Питати про це потрібно в Апостольського престолу, оскільки, як подає конституція 1607 року¹, духовний стан не може роздавати прибутки чужим людям.

П'ята. Щоб абати сприяли дітям шляхти.

Відповідь. Ця конституція була прийнята в такий час, коли монастирі стояли порожні, без монахів, та позаяк недавно з ласки Всевишнього дисципліна законників знову повернулася і значне число ченців у монастирях відновилося, тому для цих фундованих монастирів не слід уневажнювати останню волю фундаторів. Хоч є багато превелебних абатів, які сприяють дітям шляхти, багато тримають їх при своєму боці, і багато є монахів шляхетського походження.

Статті Ленчицького воєводства

Перша. Щоб записи духовних не перевищували давності далі п'ятдесяти років.

Відповідь. Побожність наших попередників не хотіла, аби Церква та церковні маєтки отримали гірші умови, ніж держава та її маєтки. Так і тепер не хоче підлягати цьому праву давності. Попри це, духовні, виявляючи братерську прихильність і приязнь до найясніших панів світських, дали роз'яснення на останньому засіданні стосовно угоди, що право давності проти духовних (у речах, які можна окреслити) мало б обмежуватися вісімдесятьма роками.

Друга. Щоб єпископи не перебиралися зі своїх до інших єпископств, за винятком тих, які тримають печатки королівства, які мають так багато обов'язків, що повинні одержувати спеціальну платню.

Відповідь. Церква та Річ Посполита найбільше того очікує, щоб ті єпископи, котрі в маленьких єпископствах відзначаються побожністю, мають гідність і готовність до державних справ, рухалися до вищого та кращого, відповідно до Святого Євангелія: "Друже, сідай вище"².

Третя. Однак при звільненні уряду хай дозволено буде священному королівському маєстату наділяти вищою гідністю будь-кого з єпископів.

Відповідь. Як досі дозволено було, хай так буде й надалі.

Четверта. Щоб єпископату не належав жоден бенефіцій.

Відповідь. Єпископства, які поєднані з печаткою, з огляду на свої скромні прибутки і з огляду на пов'язану з ними сенаторську гідність, не можуть обійтися без підтримки інших бенефіцій. Інші воєводства навіть таке встановлюють, що до малих єпископств додаються певні абатства.

¹ *VL*, vol. 2, p. 436 («O annatach»); *VC*, t. II, vol. 2, p. 342.

² *Луки*, 14:10.

Ita et hic evenit, quamdiu virgo illa voluptatis illicia constanter respuebat, tam diu secura, a casu, et supra se ipsam, et supra naturam victrix evaserat, postquam in mentem, et cor flammam amoris admisit, impotens sui extitit.

Invenerat quendam caudicum sive confessarium, qui anxietatem conscientiae ipsius solatus est, votum illud ante annos pubertatis, sine deliberatione matura factum (prout illa informaverat) non valere, esseque nullum asseverans. Et bene quidem et iuxta iuris dispositionem, in fundamento concilii <fol. 122>[// 82] Tridentini declaraverat, sed forte vel illa virgo veritatem suppresserat, vel ille theologus se ad annos subsequentes aetatis maturioris, non retulerat, in quibus constituta virgo toties votum eiusdem castitatis innovavit, quoties pro illo servando mortificationibus, tot annis perpessis, ut supra dixeram, laboravit, totque subsecuta proposita, sive alia vota (si primum illud erat nullum) multoties ratificavit etc., etc.

Recurrit itaque ad archipraesulem Pruchniccium pro finali resolutione, ille mutationem tantam animi admiratus (forte enim hoc votum virginis ipse auscultaverat) dum persuadere constantiam mentis castae non potest, Romam remittit pro dispensatione.

Placuit itaque consilium, recurrit ad sedem apostolicam, exportat rescriptum in personam eiusdem archiepiscopi, informativis clausulis prudenter refertum, ut veritate comperta assertorum, iuramento corporali comprobantium, votum illud ante aetatem legitimam, sine deliberatione factum, irritaret, virgini supplicanti, ad matrimonium ineundum facultatem impertiret.

Adstitit iudiciis virgo iam quadragenaria, monetur publice ab archipraesule, ut se reflectat, quid agere intendat. Ne se periurii, et non servati voti, quod tot annis illibate custodivit, coram Deo et hominibus, noxa involvat, ut iuramentum matura recollectione praescriptum adimpleat etc., etc.

Tenax mutandi propositi prioris virgo, separatam ad iuramentum explendum dixit. Ergo iurat, dispensatur ad matrimonium. Recedit domum cum sponso caelesti divortiatam, murario terrestri copulanda fataliter, exosa castitatis servatae thorum, thalamumque nuptialem meditantur. Parantur nuptiae sumptu notabili.

<fol. 123>[// 82v] Venerat designata dies, qua virgo pro benedictione, ut moris est, ad {imaginem Beatissimae Virginis} pridie {in ecclesia nostra}¹ profecta, ante altare flexis genibus procubuit. Missam {pro suo felici successu} auditura. Et ecce ab ipsa musica luctus venit. Cantores enim sive de industria, sive per errorem sepulchralem prosam “Dies irae, dies illa” intonant! Stupent adstantes, alii subrident, alii indignantur! Praemonitus chorus tandem, de nuptiis non de funere {rem agi} errorem correxit, omen tamen (prout in talibus observantissimae sunt Leopolienses mulieres) imminens mali non sustulit, sed auxit.

Sequenti die conveniunt ad lapideam matronae, monentque virginem instare tempus assumendi nuptialis ornatus. Annuit illa, et deiecto virginitatis velo (in hoc enim pro benedictionem ad imaginem Virginis processerat) pretiosam crocotam actui nuptiali {idoneam}² induit, speculum grande inter fenestras positum inspicit. Et ecce super eam manus Omnipotentis Dei, subito enim in praesentia multorum retro protruditur, in terram invisibili manu deiicitur, toto corpore contremiscit, spumantibus faucibus, ingenti fragore {tremore}, in singulis membris corripitur, ut adstantes non iuvare, sed flere, fugiere, orare vindicantis numinis clementiam cogentur. Sic per dies duos et totidem noctes, sine voce, sine visu, sine spe salutis, cum cruciatibus vehementibus colluctata, cytaram nuptialem, in luctum heri ceptum convertit, poenam forte temporalem hic ad exemplum multorum perpessa, ut vitaret aeternam, corpusque suum caelesti sponso integrum, {et} animam illibatam servavit.

Hoc tamen valde mirandum est, quod dum obsonia praeparata, hospitalibus, religiosis, etiam reformatis novissime civitatem nostram incolentibus, ut Deum orarent pro Virgine,

¹ Ориг.: кілька слів закреслено.

² Ориг.: закреслено *paratam*.

П'ята. Щоб у трибунальських судах був відмінений змішаний суд, коли всі духовні усіх подібно судять разом зі світськими.

Відповідь. Позаяк духовний стан бажає добра і захищає права та свободи Речі Посполитої та шляхти, він очікує, що шляхетський стан не втручатиметься в духовні права. Оскільки закон цій [вимозі] суперечить, ніхто не може протистояти йому, особливо громадянин.

Шоста. Коли розглядається справа капітули, необхідно, щоб духовний, що з неї обраний для виконання обов'язку [судді], був відлучений від неї до отримання вироку.

Відповідь. Така справа не є приватною для [духовного] депутата, вона стосується Церкви, і через недостатню кількість духовних часто суди не відбуватимуться. Тому духовні просять залишити давній звичай.

Сьома. Щоб духовних не стосувалося право позову про злочин на місці суду (*tactus*).

Відповідь. Самі ясновельможні пани світські часто позивають духовних до таких судів, тому, оскільки це суперечить трибунальській ординації¹, не є справедливим, що духовні не використовуватимуть право позову про злочин на місці суду, бо за такого судочинства дозволятиметься судити будь-що всупереч ординації. Отже, щодо цього, як світським, так і духовним, має бути забезпечена цілковита безпека. Врешті світські значно частіше мають справу з такими позовами, тож духовні не можуть мати першості перед ними.

Восьма. Щоб духовні не випрошували річної платні (*iurgelt*), не обтяжували теперішніх володільців, що можуть підпадати під покарання на вимогу будь-кого у справах у трибуналі, та не втручалися в справи інших урядів, які посідають світські особи. Також, щоб духовним особам не належало адміністрування [маєтками], ревізія жуп, розпорядження орендами, арсеналами.

Відповідь. Духовним особам, особливо шляхетського стану, завжди було вільно перебувати на послугах, коли їхні найясніші королі чи урядовці королівства кличуть до послуг Речі Посполитої, що не заборонено жодним правом, і немає слушності їм у цьому перешкоджати. А річну платню давати є у волі наших панів королів.

Статті Берестейського воеводства

Перша. Щоб угода між станами дійшла до кінця.

Відповідь. Ніколи духовний стан не мав справи, якої не закінчив, що видно з останнього акта. І все ж теперішні побажання та домагання шляхти мало хто підтримує, натомість багато людей підтримують вимоги духовного стану, насамперед повернення церков, фондаций, десятин, юрисдикції.

Друга. Щоб плебеям не надавали посади каноніків.

Відповідь. Це не прийнято робити для катедральних [капітул], якщо у визначене число каноніків не пропонуються доктори. У колегіатських капітулах простолюдинам не прийнято давати посади, за винятком докторів. Оскільки превелебні єпископи потребують для церковних справ та обов'язків учених і гідних мужів (бо ж когось із невчених не можна призначати), тож їм потрібні послуги [освіченіших] каноніків-плебеїв, особливо вчених, тоді як каноніків зі шляхетського стану, котрі виявляться гідними, скеровують до королівського двору. Однак якщо духовні шляхетського стану виявлять схильність до студій, превелебні єпископи охочіше матимуть при собі шляхтичів, ніж простолюдинів, і багатьом вони навіть у цьому сприяють та їх підтримують.

Третя. Щоб на духовних поширювалися військові обов'язки щодо вийтвства, як це було раніше.

Відповідь. У маєтках духовних осіб немає жодного такого вийтвства, яке за прикладом шляхетського стану було перетворене на фільварки. Через те, що шляхетські маєтки перетворені на фільварки, не потрібно до цього долучати й духовні. Насправді є окремі

¹ Сеймова конституція 1578 р., яка встановлювала Люблінський трибунал: *VL*, vol. 2, p. 182–186; *UC*, t. II, vol. 1, p. 406–412.

oblata fuerant, {et in sapida erant multi ex iis infirmitatem contraxerant, et etiam} ossibus gutturi adhaerentibus suffocabantur¹. Haec ex manuscriptis patrum reformatorum conventus Leopoliensis fideliter annotavi.

Annus Domini 1633

Principio anni 1633 sub procura[ti]one Melchioris <fol. 124>[// 83] Oszkowski, praepositi Leopoliensis, vindicavit capitulum retenta foundationis Zamoiscianae a generoso Christofero Zorawinski ad summam florenorum septemdecem millium octingentorum super Kulikow et Odnow², tum et foundationis Piravianae super Rzemieniow ad summam florenorum nullia quinque sexcentorum ascendentia. In eo tamen canonici specialem suam benevolentiam elemosynas, ex dictis foundationibus participantibus exhibuerunt, quod licet utramque summam per annos aliquot, praecipue in anno 1632 sumptu et labore proprio in tribunali Lublinensi evicerint, omnes tamen impensas laudabili pietate ducti condonaverunt, nihil ex numeratis summis detrahendo, ea solum conditione apposita, ut provisionibus receptis, quibus conventus religiosorum pro anima Zamoiscii fundatoris quatuor specialiter sacra, sacerdotes seculares duo celebrarent, monialium vero quilibet unam coronam oraret, hospitalibus ad nihil obligatis.

Inter capitulum ac magistratum civitatis dissensio quaedam orta est, protestati enim sunt hoc anno solenniter coram actis castris Leopoliensis canonici contra consules³, quod ipsi ir-requisito consensu loci ordinarii ac capituli, foundationem pro ecclesia in villa sua haeredataria Zubrza facere, eandem quasi cum consensu archipraesulis ac capituli factam, actis iisdem castrensibus feria 2 ante festum Sancti Thomae Apostoli proxima anno [17 XII] 1629 inscribi curaverunt. Allegabant etenim canonici, quod illa fundatio, sit sacris canonibus contraria, ideo super illa nec archipraesul, nec capitulum consentire volunt, nec possunt. Gaudet tamen eadem ecclesia iure suo, parochus fundatus, fructus suos et decimam percipit, forte melioratio dotis subsecuta est, {ut patet ex actis consulum, feria 6 ante dominicam Misericordiae proxima anno Domini [9 IV] 1655}, ita nimirum saepe evenit, quod a principio ratio nequit, saepe sanat mora.

Hoc anno Biblia Sacra in linguam Polonam versa, ab acatholicis Gedani sunt in officina Andree Hunefeldi impressa, quae dedicata sunt nomini Sigismundi III regis, in multis tamen locis depravata, iis libris ex quibus hereticorum doctrinae convelluntur omissis. Joannes Węzyk, archiepiscopus Gnesnensis, habito cum nostro archiepiscopo et aliis episcopis regni consilio eadem Biblia, uti erronea, interdixit retinere, legere, vendere prohibuit. Zaluscus, [Epistolarum], tom 1, titulo "De legatione nata". Editio tamen patris Wueik Societatis Jesu approbata est ibidem.

<fol. 123>[// 83v] Eodem anno post obitum Sigismundi III electus est in regem Poloniae, Vladislaus IV, filius praemortui regis, meritis in rempublicam, ac multis victoriis etiam vivente patre inclutus⁴. In huius coronationis comitiis dissidentes a religione Catholica Romana multas contentiones moverunt, etiam schismatici privilegia sua, contra unitas ecclesiae Romanae ampliari rogabant, obtinueruntque per importunitatem diploma, quo rex eorum desideria iuxta participationem episcopatum Graeci rithus, in proximis comitiis determinanda, consensumque sedis apostolicae ad hoc interim obtinendum fore declaraverat.

Eidem Vladislao IV capitulum specialibus literis per Andream Sredzinski, custodem Premisliensem, suum vero canonicum, die 24 Februarii fausta omnia precatum, causam incolarum fundi decanalis Sancti Joannis, quam in curia regis cum civitate Leopoliensi habebat humiliter recommendavit⁵.

¹ Ориг.: закреслено *gravesque infirmantes incurrerunt*.

² Acta capituli anni 1633, fol. 66.

³ Eadem, fol. 72, et vide huius fol. 370.

⁴ Piaseccius, [Chronica], fol. 548.

⁵ Acta capituli, fol. 72.

від фільварків поля та ґрунти, які називають “солтиськими”, що їх єпископи надають на пожиттєвому праві своїм родичам чи наближеним, людям шляхетського стану, але ці ґрунти не є з вийтівської фундації. А інші маленькі вийтівства, в яких на одному лані декілька осіб мешкає, зобов’язані до подорожного податку (*itinerata*) та не здатні до несення інших тягарів. Нарешті, оскільки відповідно до давнього привілею та закону Сигізмунда I, за конституцією 1527 року¹ церковні маєтки ніколи не мали військових повинностей, не випадає накладати нові тягарі на костели.

Статті Віленського воєводства

Перша. Щоб духовенство не допускали до королівського палацу, особливо законників та монахів-жебраків, яких не стосуються наради й таємниці, і щоб вони не втручалися в будь-які розпорядження, а залишались у своїх монастирях і духовних братствах.

Відповідь, як раніше, що законники виключені з юрисдикції ординаріїв.

Статті Плоцького воєводства

Перша. Щоб вибір єпископа залишався при капітулі.

Відповідь. Законом уже закладено прерогативу найясніших королів номінувати єпископів, натомість Апостольському престолові збережено право призначення єпископату. Таким чином, це суперечить першій статті, у якій заборонено, щоб найясніший король наділяв єпископів посадами канцлерів.

Друга. Щоб посадами каноніків не наділяли тих, хто не є зем’янином тієї дієцезії, в якій звільняється посада каноніка.

Відповідь. Не можна так чинити, достатньо, щоб шляхтичеві надали “шляхетську” посаду каноніка, а докторові – “докторську” посаду. До того ж катедральні храми належать не одному воєводству, а всьому королівству.

Статті Ошмянського повіту

Перша. Щоб отці духовні не мали опіки як над самими сиротами, так і над їхніми маєтками.

Відповідь. Не було згоди щодо цього між самими панами світськими, більша частина яких вважала щасливим того сироту, хлопця чи дівчину, опікуном якого чи якої був духовний. А що стосується забезпечення майна сиріт, то в багатьох маєтках є світські опікуни, які не мають ніякого забезпечення.

Друга. Щоб монахи своїм майном не розпоряджалися.

Відповідь. Вони не можуть розпоряджатися церковним і монастирським майном як своїм без згоди зацікавлених осіб, відповідно до святих канонів та конституції 1588 року², інакше фальшиве розпорядження підлягатиме скасуванню.

Статті Жмудського [воєводства]

Перша. Щоб орендарі королівських маєтків не робили через свої приватні привілеї якісь фундації на храми.

Відповідь. Не тільки орендарі, але й сам король не може без дозволу Речі Посполитої будь-що дати на церкву, відповідно до статуту короля Олександра³, що було прийнято й у Великому князівстві Литовському.

Друга. Щоб духовні отці зверталися в земські суди у справах втечі своїх підданих у Великому князівстві Литовському.

Відповідь. Превелебний отець віленський єпископ⁴ визнає статут Великого князівства Литовського⁵ щодо цього, чого слід дотримуватися.

¹ *VL*, vol. 1, p. 238–239; *VC*, t. I, vol. 2, p. 20–21.

² *VL*, vol. 2, p. 259; *VC*, t. II, vol. 2, p. 72.

³ *VL*, vol. 1, p. 136; *VC*, t. I, vol. 1, p. 130 («De modo bonorum regalium inscribendum», 1504).

⁴ Война Абрагам – віленський римо-католицький єпископ (1631–1649).

⁵ Про справи шляхти з духовенством, у т. ч. і про підданих-утікачів, сказано у статтях 31–33 третього розділу Литовського статуту в редакції 1588 р.

Iam longa aetas laborioso (ut semper solet) senio gravabat Pruchniccium, quem hoc anno vitae ipsius septuagesimo nono mensis Maii die et hora decima tertia (orphanis, viduis, pauperibus, lugentibus) matura mors ad immortalitatem ex Leopoliensi urbe transmissit. Fuit hic archipraesul etiam testimonio literarum¹ regis Vladislai IV et de ecclesia, et de republica optime meritus, eruditione conspicuus, munificentia in ecclesias insignis, multarum fundator, tutor viduarum, pater pauperum², humilitatis amantissimus, licet enim duces de Bibel maiores suos habebat, bello, pace, inclytos (prout librum genealogiae ipsius archivum capitulare hucusque conservat) nunquam tamen <fol. 124>[// 84] se ducem vocari, aut scribi permisit. Canonicos suos summopere amabat ac multum observabat, quibus non pauca bona, et publice et privatim contulit, sine eorum consilio nihil agredi solitus, ita ut etiam perplexas bonorum mensae suae archiepiscopalis rationes, ad resolutionem capituli remitteret. Viros doctos magni aestimabat, amicos etiam donis sibi conciliare solitus. Nam Andreae Lipski, viro eruditissimo nondum in auge honorum et fortunae (quam postea virtute promeruit), constituto vestem suam episcopalem pretiosam ictidibus Scythicis subductam, in signum benevolentiae fraternae, bono omine episcopalis prae eminentiae (quam brevi obtinuit) donavit, ei mortuo epithaphium suo sumptu construxit, succedaneis suis archiepiscopis Leopoliensibus in ecclesia cathedram archiepiscopalem erexit, suo stemmate multis insignibus ducum de Bibel cincto in circulum ornavit, ac panno ianthini coloris contexit. Privilegia seu advitalitates nemini conferre solitus, nisi prius capitulum consentiret. Ecclesiae sponsae suae decorem multis auxit muneribus, cui etiam ante ipsam {mortem} sex argentea candelabra cum insignibus suis liberaliter donavit. In templa, monasteria, et omnes religiones specialiter in societatem Jesu (quam impense amabat) semper munificus fuit, paucis cuncta complectar archipraesulum antiquorum dignus successor, par optimis quibusvis praesulibus aevi sui, multorum superavit, omnium aequavit aut iunxit gloriam. Die decima nona eiusdem mensis Maii honorifice omni clero, omni populo, totaque urbe parentante in tumulo, quem vivens sibi ad huc in anno 1630 construxit iuxta altare maius, sepultus est, cui statuam oranti per similem marmore candido positam <fol. 125>[// 84v] versusque lugubres auro scriptos videre et legere possunt posteris, quicumque volunt de tenore eiusmodi.

“Joannes Andreas Pruchnicki de Pruchnik vetusta ducum de Bibel origine archiepiscopus Leopoliensis, pietate atque vitae integritate, singularisque eruditionis elegantia, tum in patria, tum in exteris nationibus illustris, apud Philippum III, regem Catholicum, Sigismundi III, Poloniae et Sueciae regis, legationis munere perfunctus, egregium industriae, atque prudentia specimen dedit. Ecclesiae Camenecensis episcopus multa ornamenta contulit. Inde ad archiepiscopatum Leopoliensem assumptus, metropolis suae in summa rerum et temporum perturbatione praeclara libertatis monumenta et decora relinquens, hic receptaculum corporis sui post funera elegit, et hoc marmore vivens decoravit anno 1630 die 15 mensis Februarii, obiit die 13 mensis Maii anno Domini 1633, archiepiscopatus anno 19, aetatis suae 79no”. Sub statua vero ipsius haec sunt exarata.

“Nil firmam tibi, nil putes viator

Mansurum, situs hic monet sepulchri”.

In marmore ipsius sub stemmate exarata haec leguntur.

“Joannes Andreas Pruchnicki Dei gratia archiepiscopus Leopoliensis, abbatiae Sieciechoviensis perpetuus commendarius anno 1630”.

Reperi et aliud ipsius post fata elogium a magistro Daniele Wilczek, philosophiae et iuris utriusque doctore, Romani et Leopoliensis pontificis poenitentiario carmine scriptam.

“Norma boni pastoris erat Pruchniccius, urbis

Delicium, et cleri metropoleos amor.

¹ Eadem [acta capituli], fol. 74.

² Vide monumentum ecclesiae Sancti Lazari in anno 1644, connotatum supra limen ecclesiae.

Статті із Сандомирського воєводства

Перша. Щоб отці Товариства Ісуса закрили свої школи, зберегли студентів у Кракові без порушення їхніх попередніх прав.

Відповідь. У цій справі на вимогу Краківського університету були видані декрети в Римі, та превелебні єпископи не можуть вплинути на їхнє виконання та бути посередниками. Також краківський єпископ не може бути підпорядковуватися єпископату [в цьому контексті], позаяк він є канцлером академії.

Статті з Віленського воєводства

Перша. Щоби ніхто без дозволу Речі Посполитої не забирав маєтків з королівщин, фундуєчи храми та церковні маєтки.

Відповідь. Подібно, як і щодо першої статті [для Великопольщі], коли такі відчуження не матимуть жодної сили.

Друга. Щоб у Луцькому та Київському єпископствах, з огляду на зменшення Литовського князівства через унію¹ та через те, що велика частина юрисдикційної території цих єпископств розташована в Литві, єпископами по чергово ставали поляк і литовець.

Відповідь. Велике князівство Литовське визнає, що не хоче допускати поляків до своїх єпископств. З цієї причини також Польське королівство не допускає литовців до своїх єпископств. Хоча ця справа не тільки церковного значення, а стосується всього королівства.

Тут аргументи світських осіб базуються на злостивості, а не на потребі, й вони не призводять до жодних результатів у Церкві».

Той 1632 рік завершився трагічним випадком, що стався в нашому місті, на заstorогу тим, хто живе та не виконує обітниць перед Всевишнім.

Жила в місті одна панна, що звалася Дорота Голінщанка, батьки якої передчасно померли в молодому віці, залишивши її багатою одинокою спадкоємицею своїх маєтків, із золотом, сріблом, дорогоцінностями. З роками з'явилася чарівність дівочого красивого тіла, але ще більше – любов до ніжної цноти, коли із запалом, долаючи спокуси світу, погорду багатьох ровесників, котрі старалися про шлюб із нею, перед своїм шістнадцятиліттям (як пізніше твердила) урочисто оголосила про обітницю вічної чистоти, підтвердивши це присягою, складеною на руки архієпископа.

Вона зберегла намір непорочної цноти, не зважала на тілесні підступи, спокуси багатіїв, перемагала напади хтивості. Протягом більше двадцяти років служниця Божа, як Юдит, провела у безперестанних молитвах, постах і нічних чуваннях, упокорюючи тіло, з великою винагородою для міста, ставши добрим прикладом, взірцем побожності та звичаїв.

Позаздрив такій ласці незвичної чесноти сатана, ненависник дівочої невинності, страшний ворог слуг Христа. Легко і терпеливо її випробовував, а коли не зміг домогтися більшого, заатакував намір непорушної чистоти та швидко перемиг, а саме коли давав нагоди до учт, спільних розмов, до знайомств і пізнання людей так, що дівчина вже ніби й не сторонилася світських радощів. Тож уже значно легше навіював їй розпусні наміри, обтяжуючі душу, врешті вселив бажання шлюбу, спершу обережне, потім наполегливе.

Надійшла й небезпечна нагода для злого. Капінос, якийсь майстер-муляр², рівно ж багатий, здібний для різних справ, повірений у справах львівського бернардинського монастиря, запалав до нею любов'ю та звабив її пропозицією зберегти чистоту, взявши шлюб із ним. Тоді панна прийняла до серця цю солодку отруту, і хоча близько тридцяти років перебувала під охороною обіцяної цноти, не могла від пропозиції відмовитися. Вже душа сумнівається, вона випитується в знавців, правників, сповідників: «Як може обітниця зберігати силу? Та, що була дана поспішно десь у шістнадцять років життя? Та, що її близько тридцяти років з труднощами зберігала, але далі не може зберігати й не хоче?».

¹ Мовиться про Люблінську унію 1569 р.

² Капінос Войцех (молодший) (1577–1655) – львівський міщанин, скульптор та будівничий. Вважається автором надгробка св. Яна з Дуклі в бернардинському костелі Львова, див.: Бірюльов Ю. Войцех К. Молодший, с. 78–79.

Te Lipsi ille toga sapientem dite beavit
 Et tua contextit Lipsana sacrophago.
 Cameneci hic praesul, socios de nomine Jesu
 Plantavit, Scythicis adservitque plagis.
 <fol. 126>[// 85] Unde iubar fidei irradiet, Thracesque Getasque
 Diaque respiciat gratia barbariem.
 Quantas ille tibi dedit alma Neapolis olim
 Nuntius, ut mentis sic pietatis opes!
 Quamque eidem urbs animi pendebat sensa vicissim!
 Pagina non ist haec dixerit ore brevi.
 Ipsius hic luxit virtus, factisque peramplis
 In patriae meritum laude probata fides.
 Pauper census¹ erat, Musae, tenuisue sacerdos
 Hos nunquam vacua est passus abire manu
 Parvae illi sanguis curae. Quaecunque supersunt
 Confratrem tibi ab his sacra cathedra creant”.

Sed praecellentes viri sicut solitarii raro ambulant, ita nec decedunt! Mors archipraesulis alterum episcopum suffraganeum et decanum suum, aequae de ecclesia sua bene meritum Lucam Kalinski, quasi socium in viam aeternitatis secum traxit². Cui decima quinta Maii ipso festo Pentecostes anno eodem Pruchnicium secuto, postridie sepulturam archiepiscopi, iusto dolore omnium honorifice parentatum est. Et quoniam ecclesiastes prudentissime conservavit, ac posteritati oraculum scripsit³, quod in fine hominis enudatio operum eius, operae pretium duco virtutes tanti viri, quas in vita occultabat, in morte saltem notas, apertasque facere ad notitiam posterorum, exemplum recens, ac incitans ad bonum succedaneorum quorumvis.

Vir erat vere pius, in pauperes, capitulum, ecclesiam munificus, adeo, ut illi in liberalitate ex canonicis capitularibus parem, nec illa anterior habuerit, nec praesens hucusque aetas viderit. Altare maius, quod etiam ad praesens auro ipsius fulget, prout in anno 1616 recensui in ecclesia metropolitana notabilis sumptibus <fol. 127>[// 85v] suis, constanti adversus voraces (quasi de industria inferni) flammis bis opera structa depascentes, proposito aedificavit. Capitulo viginti millia florenorum promptae et paratae pecuniae donavit, quae super Komarno anno 1630 per magnifico Ostrorog inscripta capitulo vigore cessionis recognitae fuerunt. Canonicis post sua fata sero viventibus stalla egregia ad orandum, morientibus sepulchrum ad requiescendum {in Domino} (in quo et ipse depositus est) construxit, altare cum imagine Deiparae, desuper erexit ac datavit ferreis cratibus in modum capellae cinxit. Paramenta egregia et pretiosa ecclesiae eidem comparavit⁴. Psalteristas pro decantandis in ecclesia sub conticinio divinorum psalmis fundavit. Calicem aureum cum patena iusti ponderis, multaque alia ecclesiae donavit, pluribus iisque non parvis laboribus ac sumptibus pro ecclesia, capitulo totaque archidioecesi perfunctus est. Satis laudis habet vel ex eo, quod ipsi aere perennius acta capitularia muto licet calamo, vocati tamen gratitudine inscribere monumentum⁵. «Dignus cui Dominus aeterna praemia retribuatur pro magnis, quibus ecclesiam hanc Dei, et nostram domum capitularem, dum adhuc viveret ornavit et post mortem abunde cumulavit beneficiis, suum quippe decus rependit unicuique posteritas».

¹ Ориг.: хибно *consus*.

² Eiusdem anni acta capituli, fol. 73.

³ [Acta] capituli, fol. 11.

⁴ Eadem, fol. 90.

⁵ [Eadem], fol. 73.

Подивись, як мудро цей римлянин, хоч і язичник, католиків застерігав, пишучи:

Хто одразу пристрасть згасив та приборкав,
Той у безпеці, святкує він перемогу.
Ти ж, хто порочно трунок любові спожив,
Уже не врятуєшся, упавши у пастку.

(Сенека, *Hippolitus*¹).

Так і тут це тривало: допоки та панна незмінно відкидала прилюдну розкіш, доти так довго була в безпеці, уникаючи гріха, перемагаючи себе і свою природу. Але як тільки вона допустила в думку та серце полум'я пристрасті, виявилось її безсилля.

Вона знайшла якогось правника чи сповідника, який її в душевному занепокоєнні підбадьорив, твердячи про неважливість та відсутність зобов'язань через її обітницю в підлітковому віці, зроблену без зрілого осмислення (як вона його інформувала). Однак же він добре й відповідно до приписів права, на підставі Тридентського собору представив [справу]. Але чи то панна приховала правду, чи той теолог не порахував наступні роки часу зрілості, в які названа панна чимало разів цю обітницю чистоти відновлювала, коли стільки разів упокорювала своє тіло, стільки років терпеливо працювала, як уже згадано. Вона багаторазово підтвердила подальші наміри чи, зрештою, обітниці (якщо її перша виявилася неважливою) і т. д., і т. д.

Таким чином справа дійшла до архипастиря Прухницького для остаточного рішення. Здивований такою зміною душі (може, навіть він сам слухав особисто цю обітницю дівчини), не міг схилити її до постійності побожної думки й відіслав до Рима для звільнення від обітниці.

Їй сподобалася порада, тож звернулася до Апостольського престолу, отримала рескрипт, адресований персонально до архієпископа, з уміло представленими пояснювальними формулами, щоб з аргументами доведеної правоти, підтвердженими тілесною присягою, уневажнити ту обітницю, вчинену до законного віку, без осмислення, даючи можливість укладання шлюбу для панни, яка звернулася із проханням.

Прийшла до суддів уже сорокарічна панна, публічно отримавши застереження від архипастиря, аби стрималася від того, що планувала вчинити. Ні особисте кривоприсяжництво, ні недотримання обітниць, яких стільки років непорушно дотримувалася перед Богом та людьми, не привели так до гріха, як те, що вона виконала належну присягу зі зрілим обмірковуванням і т. д., і т. д.

Панна виявилася впертою – щоб змінити попередній намір, сказала, що окремо складатиме присягу. Тож вона присягала, аби звільнитися для укладання шлюбу. Відійшла зі святого дому, розлучена з Небесним Нареченим, щоб фатально поєднатися на землі з мулярем, зневаживши ложе обітничої чистоти, готуючись до шлюбного ложа. На весілля було заплановано значні витрати.

Настав омріяний день, коли панна для благословення, як велить звичай, напередодні підійшла до образу Пречистої Діви в нашій церкві, перед вітарем приклонилася, ставши на коліна. Вона сподівалася послухати богослужіння за свій щасливий успіх. І ось раптом почалася жалісна музика, бо співці – чи то спеціально, чи то помилково – заспівали звичайну заупокійну «*Dies irae, dies illa*»²! Присутні зацікавилися, інші засміялися, ще інші обурювалися! Врешті після попередження хор виправився, бо йшлося про шлюб, а не про похорон, проте поганий знак (у таких випадках найуважнішими були львівські жінки) не запобіг близькому гріху, тільки допоміг.

Наступного дня до кам'яниці прийшли матрони, повідомили панну, що настав час приміряти весільне вбрання. Вона погодилася, відкинула вельон цноти (бо в ньому

¹ Сучасні дослідники ідентифікують цей твір Сенеки як «Phaedra / Федра». Натомість у виданні його трагедій 1651 р., на яке орієнтувався Я. Юзефович, де ця п'єса подана під назвою «Hippolytus / Іпполіт», див.: Seneca, *Hippolytus*, 131–134.

² «*Dies irae, dies illa*» – початок другої частини заупокійного богослужіння, реквієму.

Tertia die a sepultura Pruchniccii archipraesulis canonici capitularem locum ingressi publicas privatasque preces per civitatem ac archidioecesim pro anima defuncti, tum prospera inauguratione futuri archiepiscopi indixerunt¹, in administratorem totius archiepiscopatus Melchiorum Oszkowski, praepositum suum, facto prius iuramento corporali iuxta synodales <fol. 128>[// 86] constitutiones unanimi voce elegerunt, annumque gratiae sortiti sunt. Executores vero testamenti Pruchnicciani in eodem capitulo, vasa argentea testamento legata, ante annos iam aliquot, prout in anno 1630 praetactum est donata², iuxta singrapham manu donatoris archipraesulis ultronee subscriptam, et sigillo munitam, ex integro capitulo reposuerunt et defacto tradiderunt.

Aderat brevi et internuntius inaugurati in locum Pruchniccii archipraesulis Stanislaus Lubieniecki, Varsaviensis canonicus, cum literis regis Vladislai IV de data Varsaviae die 25 Maii anno eodem 1633, quibus Stanislaum Grochowski, praepositum Sancti Michaelis in arce Cracoviensi, custodem Sandomiriensem, supremum thesauri regni notarium, ad eligendum capitulo praesentabat. Non diu itaque morati canonici die etenim 30 Junii capitularem sessionem facientes³, receptis lectisque, qua decuit reverentia regis literis, unanimi voto hunc et non alium a rege praesentatum Stanislaum Grochowski in suum archipraesulem elegerunt, electum in facie ecclesiae promulgarunt, supplicatorias literas ad pontificem Romanum pro approbatione electionis factae, ad regem vero Vladislaum gratiarum actoreas die 2 Julii anno eodem expederunt.

Sed et Lubieniccus dum obsequio novi archipraesulis fungitur, sibi quoque deesse noluit⁴, procuratis enim apud regem Vladislaum praesentationis literis ad canonicatum morte Lucae Kalinski suffraganei proelibati vacantem, more solito institutus et installatus est.

Inter Armenos hoc etiam anno integro rixae non cessabant, episcopum suum Torosovicium palam, et publice violatorem depositorum in loco sacro manentium, invasorem thesauri ecclesiastici, etiam in diversoriis hospitiorum <fol. 129>[// 86v] proclamabant⁵, hinc factum est, quod dum forte per temulentiam Armenorum quidam coram quodam studioso collegii Leopoliensis patrum societatis Jesu praemissa imprudenter et cum offensione exaggerant, ortu iurgio, adolescentium paedagogorum impetus, pugnosque pati debuerint. Bene tamen etiam his puerilibus offensis usus Torosovicus, nam auxilio studiosorum fretus, patrumque societatis Jesu assistentia securior, presbyteros suos sibi inobedientes, ex forte culpabiles ex domibus Armenorum ad suum iudicium sisti, convictos incarcerari curabat⁶. Ita Deus etiam a tenella aetate contra seniores Armenos Torosovicio Catholico parabat praesidium! Quamquam Armeni schismatici mandatum regis pro coercenda intra limites modestiae iuventute studiosa, rectori collegii Leopoliensis societatis Jesu intimari (ut patet ex feria 4 ante festum Sancti Jacobi Apostoli [20 VII 1633]) anno eodem fecerunt.

Eodem anno reassumendo anteriora decreta sua consules, iterum civibus suis serio inhibuerunt⁷, ne Judaeis lapideas, domos suas, tam in civitate, quam suburbio in censum locare vellent, alias pro illis omnia onera reipublicae civitatisque soluerent, ad quorum solutionem cives Christiani, si in iisdem domibus habitarent, tenerentur⁸. Occasionem huic sancito forte dedit insolentia ac protervia Judeorum, ad quam propalendam ac vitandam rem non indignam

¹ Eodem [acta capituli].

² Vide huius fol. 71.

³ Acta capituli, fol. 75.

⁴ Eadem, fol. 76.

⁵ Acta consulum, feria 3 post Conductum Pasche anno [5 II] 1633, "inter Iwaszko et Grzywinski".

⁶ Eadem, feria 2 in crastino dominicae Misericordiae anno [II II] 1633.

⁷ Eadem acta consulum anni 1633 sabbatho postridie festum Sancti Mathei Apostoli et Evangelistae [24 IX].

⁸ Vide et annum 1628 huius.

приступала по благословення до образу Богородиці), вдягнула коштовний шафрановий, відповідний для весільної церемонії одяг і дивилася у велике дзеркало, встановлене між вікнами. І ось раптово [простяглася] над нею рука Всемогутнього Бога за присутності багатьох і штовхнула її назад. Невидима рука кинула її на землю, все тіло затремтіло, пішла піна з рота, великі дрижаки схопили кожну частину тіла, та так, що присутні почали не допомагати, а плакати, втікати, просити ласки в розгніваного Бога. Так упродовж двох днів і ночей, без голосу, не кинувши погляду, без надії на рятунок, вона конала з непогамовними муками. Весільна мелодія, що недавно звучала, перетворилася на жалобну. Напевно, вона прийняла невідкладно кару для прикладу багатьом замість того, щоб жити для вічності, зберегти своє тіло чистим, а душу невинною для Небесного Нареченого.

Однак було дивно, коли під час приготування страв, які подавалися для шпиталів, монахів і, зокрема, реформатів, недавно прибулих у наше місто, щоб молитися Богу за Діву Марію, багато з них відразу відчували нездужання та страждали від набряку горла. Це я записую достовірно з рукопису отців реформатів львівського монастиря.

Рік Божий 1633

На початку 1633 року під керівництвом львівського настоятеля Мельхіора Ошковського капітула повернула заборгованість фундації Замойського від шляхетного Христофора Жоравінського на суму сімнадцять тисяч вісімсот злотих щодо Куликова та Віднева¹, а також фундації Піравського щодо Ременева² на суму п'ять тисяч шістьсот злотих. При тому каноніки виявили свою особливу благородність, надаючи милостиню з вказаних фундацій, хоча вони мали витратити кошти з обох фундацій за кілька років, насамперед за той 1632 рік, на свої витрати та працю в Люблінському трибуналі. Керуючись похвальною побожністю, всі витрати вони подарували, нічого зі згаданих сум не забрали, але з однією окресленою умовою, що за отримані прибутки спільнота законників окремо має відслужити чотири літургії за душу фундатора Замойського (дві з них хай проведуть світські священники), кожна з черниць має відмолити одну вервицю, а перед шпиталями не матимуть жодного зобов'язання.

Між капітулою та магістратом міста виникла певна незгода, оскільки того року каноніки протестували привселюдно, перед львівськими гродськими актами, проти райців, що ті, не отримавши згоди місцевого ординація й капітули, зробили фундацію на костел у своєму дідичному селі Зубрі³. Потім райці подбали, щоб ця фундація, ніби вчинена з дозволу архипастиря та капітули, була записана до тих гродських актів у найближчий понеділок перед святом Св. апостола Томи, [17 XII] 1629 року. Адже, твердили каноніки, ця фундація була б проти святих канонів, тому на неї ні архипастир, ні капітула не хочуть і не можуть погодитися. Однак та святиня користувалася своїм правом, парох був фундований, отримував свої оплати й десятину, можливо, одержав збільшення дотації, як видно із запису раецьких актів у найближчу п'ятницю перед другою після Великодня Неділею милосердя (*Misericordia*), [9 IV] 1655 року. Справді так часто виходить: коли від початку розум не зміг, часто зволікання допомагає⁴.

Цього року Свята Біблія польською мовою була надрукована у Гданську некатоликами в друкарні Андреаса Гунфельда⁵, присвячена імені короля Сигізмунда III, проте у багатьох місцях зіпсута. Такі книги, з яких видобувається наука еретиків, слід оминати. Гнезненський архієпископ Ян Венжик після наради з нашим архієпископом та іншими

¹ Куликів – тепер місто Львівської області; Віднів – тепер село Львівської області.

² Ременів – тепер село Львівської області.

³ Зубра – тепер село Львівської області.

⁴ Автор перефразовує вислів Сенеки: Seneca, *Agamemnon*, 130.

⁵ Гунфельд Андреас (1581–1666) – гданський друкар і книгар. Науковці відносять друк гданської Біблії до 1632 р., а не 1633 р., як стверджує Я. Юзефович.

notatu censeo. Judeus quidam Abram Kalman, suburbium Leopoliense inhabitans, associatis sibi duobus Polonis, scelere magis, quam genere nobiles Stanislaw Kzięski et Joanne Poniatowski, hora sexta noctis feriam quartam ante dominicam Reminiscere [16 II 1633] praecedentis, domunculam pauperis acuarii Grigiel dicti aggressus, virginem forma egregiam, Agnetem Bartoszowna dictam, <fol. 130>[// 87] Zamoiscensem incolam, iam dormientem et nihil mali sperantem, dum sollicitationibus in die ad peccatum flectere non poterat, nocte intempesta foribus astu sibi apertis, ex lecto per vim rapuit, et ergastulo foras vociferantem eduxit, et ad sepes constupravit¹. Aufugientem tandem puellam sub nigrae noctis praesidio, dum co-operatores facti persequi non possunt, domum quam insiluisse putabant excutiunt, interim a subveniente praesidio captivati, composito iudicio burgrabio et consulibus praesidentibus iudicati², Judaeo ex fuga satisfactionem tacitam querulantibus offerente, et legum poenas solita subdoliae gentis vafritie eludente.

Etiam hic non abs re inserendum puto, quod a quodam sene de immanitate Judaica, audax et impium nefas audivi³. Antiquiori tempore apud quendam Judaeum homo Christianus agres-tis acceperat mutuam notabilem pecuniam, submissione in scripto data, ut in casu denegatae cum foenore praefixa die solutionis, permetteret sibi homo ille ex suo seu filii sui corpore, excindi vivae carnis drachmas duas, non paruit submissioni suae in assignato tempore homo ille (forte inopia vetante) in repositione summae acceptae, et ideo crudelem clausulam contractus reformidans, ex villa illa cum uxore et prole fugit in suburbio Leopoli. Sed ab eodem Judaeo aliquot post annos deprehensus, ad advocatum sive proconsulem civitatis vocatus, contractu inito convictus, dum nummos quos cum maiori foenore soluat, non habet, carnem suam iuxta contractus clausulam scindendam⁴ miserabiliter offert, ea tamen ex decreto iudicis conditione, ut si in minimo Judaeus duas drachmas superaret, seu iisdem minus quid de carne patientis excinderet, poenam colli et confiscationem bonorum suorum, pro tam inusitata et horrenda extorsione subiret. Et ne decretum eluderetur iudicantis <fol. 131>[// 87v], extunc vocati chirurgi, rei gerendae testes, ac corporis scindendi arbitri, novacula acuta sive cultellus anceps ad scindendum, libra cum unciis ad mensurandum, Judaeo in contractu persistenti, et secreto loco, et extra scitum, et arbitrium iudicis talia fieri exposcenti, oblata. Sed dum rem serio agi Judaeus idem advertit, obstupuit ad prudens iudicantis edictum, et lancem iustitiae experiri, ac decernentis temerare rigorem non ausus, elegit satius iacturam pecuniae subire, quam vitae et bonorum. Vera ne haec vel ficta fuerint haud affirmo, multa tamen in Russiae nostrae partibus longinquis, per Judaeos improbos praesidio et favoribus nobilium ac magnatum insolentes, miseris et simplicibus agrestibus imponi, contra eosdem inter occulta illa mappalia fieri, perpetrari impune, experientia teste didicimus.

Pater quoque Albetrus Giza, conventus Leopoliensis conventualium Sancti Francisci guardianus⁵, cuius seriam pacificationem in componendis iurgiis magistratus cum archipraesule Pruchniccio in anno 1624 recensui, suspicionem quandam anno 1630 ratione cuiusdam famosi libelli Italice contra insignem et qualificatam personam conscripti, incurrerat ac anno eosdem 1630 nona Aprilis per commissarios a cardinali Santa Crucio datos iudicatus et poenae reus adinventus est. Sed dum ad nuntium apostolicum recurrit, cassationem decreti obtinuit, liberque factus ab obiectis nuntii sententia, quam actis consularibus inserendam curavit. Ita frequenter egregia facta et insignia innocentium merita maculant et depravant invidiorum linguae et calumniae malevolorum improperantium.

¹ Acta consulum, feria 5 ante dominicam Reminiscere [17 II 1633].

² Eadem, feria 4 ipso die Commemorationis Animarum [2 XI 1633] anno eodem.

³ Ex traditione.

⁴ Ориг.: дали закреслено *Judaeo*.

⁵ Acta consulum, feria 2 pridie festi Sancti Nicolai Episcopi anno [5 XII] 1633.

єпископами королівства заборонив цю помилкову Біблію, не дозволивши, щоб її тримали, читали та продавали (Zaŕuski A. [*Epistolarum*], том 1, розділ «De legatione nata / Про впровадження папського легата»). Натомість видання Біблії Вуєка, отця Товариства Ісуса¹, було схвалено.

Того року після смерті Сигізмунда III королем був обраний Владислав IV, син померлого правителя, уже заслужений перед Річчю Посполитою, знаменитий численними перемогами ще за життя батька. На тому коронаційному сеймі чимало зусиль доклали віровідступники від римо-католицької релігії. Також схизматики просили збільшити свої привілеї проти з'єднаних із Римською церквою, а отримали несприятливу грамоту, якою король обмежив їхні бажання щодо участі єпископів грецького обряду на найближчому сеймі, повідомивши про потребу заручитися згодою Апостольського престолу до того часу.

Капітула, щасливо помолвившись 24 лютого, звернулася з уклінним проханням до Владислава IV окремих листом, переданим перемишльським кустошем та львівським каноніком Анджеєм Средзінським у справі жителів деканату Св. Івана Хрестителя, яку вона мала з містом Львовом у королівському суді.

Уже довгий час сутужна стареча німіч (що й не дивно) обтяжувала Прухницького, котрого на сімдесят дев'ятому році життя тринадцятого травня о тринадцятій годині (зі смутком для сиріт, удів та бідняків) дозріла смерть перемістила з міста Львова до вічності. Тут був архієпископом і, за свідченням листів короля Владислава IV, заслужив велику повагу як у справах Церкви, так і держави, відзначався ерудицією та щедрістю до церков, фундатор багатьох храмів, опікун вдів, батько для убогих. Дуже дбав про покору, бо ж, маючи своїми предками князів з Библа², славних і в дні війни, і в дні миру (як показує книга з його генеалогією, що досі в архіві капітули зберігається), ніколи не дозволяв називати чи писати себе князем. Своїх каноніків дуже любив і ревно пильнував, публічно та приватно наділяючи їх значними маєтностями. Без їхньої поради зазвичай нічого не вирішувалося, тож навіть заплутані рахунки своїх столових архієпископських маєтків відсилав на розгляд капітули. Високо цінував учених мужів, також при звичаївся їх прихилити дарунками та робити друзями. Так, вченого мужа Анджея Ліпського³, який ще не купався в почестях і фортуні (пізніше їх заслужив своїми чеснотами), забезпечив своїм дорогим єпископським облаченням, підшитим татарськими горностаями, на знак братерської зичливості подарував йому гарну відзнаку єпископської гідності (невдовзі ним здобутої), а по його смерті спорудив власним коштом надгробок⁴. Для своїх спадкоємців, львівських архієпископів, у костелі звів архієпископську катедру, прикрасивши довкола своїм гербом з численними знаками князів Бибельських, і покрив сукном пурпурової барви. Привілеї чи пожиттєві права нікому звичайно не давав, не отримавши попередньо згоди від капітули. Багатьма дарами обдарував церкву, як свою наречену, якій навіть перед самою смертю зі щедрістю подарував шість срібних канделябрів зі своїми родовими знаками. Завше був щедрий для храмів, монастирів та всіх духовних, особливо до Товариства Ісуса (яке надзвичайно любив). Підсумовуючи кількома словами: він гідний спадкоємець давніх архипастирів, рівний найкращим пастирям свого часу, яких багатьох перевершив, з усіма рівнявся або поєднався славою. Дня 19 травня почесно, при жалобі всього клиру, люду та цілого міста був похований у гробниці, яку за свого життя, ще в 1630 році⁵, спорудив поряд з великим

¹ Вуек Якуб (1541–1597) – польський релігійний діяч, єзуїт, теолог, перекладач Біблії польською мовою, що побачила світ у 1599 р.

² Див. публікацію генеалогічних документів: Грушевський М. Причинки, с. 1–12.

³ Ліпський Анджей – римо-католицький луцький (1617–1623), влоцлавський (1623–1630) і краківський (1630–1631) єпископ.

⁴ Скептично про спорудження та існування цього надгробку писав: Gębarowicz M. *Jan Andrzej Próchnicki*, s. 187–188.

⁵ На сьогодні гробниця не збереглася, була переміщена з катедри у другій половині XVIII ст. львівським архієпископом Вацлавом Сераковським.

Feliciter tunc quoque in Moschovia bellum rex Vladislaus gerebet, **cuius felicitate et fortitudine** exercitus Moschi perterriti, viribus suis diffidentes, tot conflictibus fracti, auxilia a Turcarum <fol. 132>[// 88] soltano petierunt, et appromissa cessione provinciarum circa mare Caspium facile impetraverunt¹. Exnunc itaque excurrere Tartaros in Podoliam eosque subsequi Abazi Bassam cum Turcis Danubium infra Budam accolentibus palatinosque Valachiae ac Moldaviae copias suas iisdem iungere, soltanus sine ulla causa a Polonis data imperavit. Paruere illico mandatis Tartari famamque adventus sui praevenientes omnem circum Camenecum regionem ad sex milliaria ferro, igne, populationibus foederunt et cum praeda in Moldaviam citissimis passibus recesserunt.

Minime moratus laborantibus populis auxilium ferre Stanislaus Koniecpolski, accepta incursionis notitia ocius cucurrit Bario, in quo tunc castellanus Cracoviensis renunciatus iam residebat², et ubi tot damnis regno illatis fuga elapsos Scythas advertisset, assumptis bis mille quingentis equitibus quartianis, extra fines regni in media Moldavia praedones illos quasivit, ac quarta Julii in loco Sasowyrug secure pabulantes invenit, caecidit, dispersit, praedam recepit, insignioribus aliquot et ipso genero Cantimiri mancipatis. Discat recentium socordia militum³, hostem in alieno etiam solo insequi, sibi in patrio solo nocentem, non expectare iterum nociturum.

Post hanc modicam, sed reipublicae perutilem nimis Scytharum cladem 22 die Octobris constitit et ipse Abaza Passa ad Camenecum cum numero nimis exercitu. Erant enim Turcarum selectorum triginta millia, Tartarorum quindecim, Moldavorum ac Valachorum decem millia. Sed haec quinquaginta quinque millia hostium generalis Koniecpolius ultra spem superbi Passae Abazae, parata acie excepit, in monte vicino civitati iuris Poloni, qua Tyram ex Chotimum respicit, castra egregie et fortiter metatus (in quibus quartianorum tria millia, auxiliarium a diversis proceribus regni transmissorum circiter octo, Cosacorum aliquot <fol. 133>[// 88v] millia turbamque castra secutam numerabat) tormentorum arte militari inter fossas congestosque cespites dispositorum, mortiferis globis salutavit, audentem ex arrogantia Passam propius cum exercitu suo accedere, in prima aggressionem quingentorum clade multavit. Divertere coactus in aliam partem Passa versus fluvium Muksza ibique quia nullae insidiae iter impediverant, cum acie Polona signa contulit, Turcis in fronte, Tartaris in dextro cornu, Valachis in sinistro campum tenentibus. Sed et ibi (Deo rebus Polonis propitio) successum non habuit, reiecti Tartari, fusi Valachi, Passaque Abazi extremam mortis aleam experiri metuens, citatis passibus in tempesta nocte, tria milliaria retro confecit, et ad sua castra, in littore Tyrae in Moldavia ad villam Rinczug sita, multis suorum desideratis evasit.

Proelium postea tentare ausus non est, sed villam Polonae ditionis Studzienica dictam⁴, non procul a suis castris sitam, a sola rustica plebe per triduum non segniter defensam, mille suorum amissis expugnavit ac incendit, et ad Danubium properans, exercitum sine causa et effectu congregatum dimisit. Koniecpolius quoque ab insequendis hostibus ne invadere Moldaviam pactaque violare videretur, prudenti consilio victorem exercitum ad Camenecum continuit. Valachis ac Moldavis ex eo proelio hanc laudem promeritis, quod licet a Turcis districtis frameis ad pugnandum impellebantur, renitentes tamen quod Christiani cum Christianis pro ethnicis pugnare non debeant, fuere. Et adducti omnino contra stationem ducis Wisniowieccii, vix tentato conflictu de industria terga verterunt.

.....
¹ Piaseccius, [*Chronica*], ad annum 1633, fol. 552.

² Idem, *ibidem*.

³ Ориг.: два слова закреслені.

⁴ [Piasecki, *Chronica*], Idem, *ibidem*.

вітварем, а його статуя в молитовній позі була виготовлена з такого ж білого мармуру. Нащадки можуть бачити та читати золотом написані посмертні рядки. Хто з них схоче прочитати, то їхній зміст такий:

«Ян Анджей Прухницький з Прухника, походженням з давнього князівського роду Бибельських, львівський архієпископ, відзначався побожністю та чистотою життя, блиском особливої вченості, відомий як на батьківщині, так і серед інших народів, за дорученням польського та шведського короля Сигізмунда III виконав посольський обов'язок до короля католиків¹ Филипа III, виявивши значну старанність та взірць розсудливості. Як кам'янецький єпископ, прикрасив багато церков. Звідти перебрався до Львівського архієпископства, залишивши своїй столиці, попри найбільшу зміну справ і часів, чудові приклади щедрості та краси. Він вибрав притулок для свого тіла після смерті й за життя прикрасив його мармуром 15 лютого 1630 року. Помер 13 травня року Божого 1633, на дев'ятнадцятому році архієпископства та на сімдесят дев'ятому році свого життя». А під його статуєю було вирізьблено таке:

Це місце поховання остерігає, подорожнику, що нема
Нічого для тебе певного, і не забувай, що все поглине час.

На цьому мармурі під вирізьбленим гербом читається: «Ян Анджей Прухницький, Божою ласкою львівський архієпископ, постійний адміністратор Сецеховського абатства, 1630 року».

Знайшлася й інша його посмертна похвала авторства магістра Данієля Вільчека², доктора філософії й обох прав, римського та львівського сповідника, написана віршем:

Взірцем доброго пастиря був Прухницький,
Радість для міста, зичливість для столичного клиру.
Тебе сам Ліпсій³ шатами мудрості обдарував,
Та ними ти покрити Ліпсія саркофаг.
Пастор Кам'яця, що плекав спільноту
В ім'я Ісуса, боронив від татарських ударів.
Тому світло віри заясніло для фракійців та гетів,
То небеса виявляли ласку варварам.
Що тобі, славний Неаполе, дав колишній посланець,
Як не силу духу та милосердя!
І як місто душі навзаєм відкрило йому помисли!
У цьому тексті не розкажеш про це скоромовкою.
Він сам світився честю, а свідчень про це багато,
На батьківщині в нагороду заслужив добру славу.
О музи, хоч він мав малий дохід, але священники
Ніколи не відходили від нього з порожніми руками,
Навіть зі шкодою для його кривих. Повсюдно зі своєї святої
Кафедри він виявляв турботу про свого співбрата.

Але визначні люди, подібно до пустельників, рідко приходять і так просто не вмирають. Смерть архипастира потягнула на шлях вічності і його помічника, єпископа-суфрагана й декана Лукаша Калінського, рівно ж добре заслуженого для своєї Церкви. Він 15 травня, на саме свято П'ятидесятниці того ж року, йдучи вслід за Прухницьким, на

¹ Філіп III – король Іспанії та Португалії (1598–1621). Протягом 1600–1607 рр. Прухницький був польським посланцем у Неаполі, що тоді перебував під контролем Іспанії.

² Вільчек Данієль – професор Краківської академії, ректор школи у Плоцьку, автор прозового панегирика на честь вступу Прухницького на посаду львівського архієпископа в 1614 р. (*Panegyricus*. Cracoviae, 1614).

³ Прухницький підтримував дружні взаємини та листувався з Юстом Ліпсієм, а після смерті цього нідерландського гуманіста допомагав видавцям його творів: Gębarowicz M. *Jan Andrzej Próchnicki*, s. 131–137.

Annus Domini 1634

Anno Domini 1634 ineunte capitulum partiale celebraverunt canonici. In quo Melchior Olszowski¹ praepositus in decanum post mortem Lucae Kalinski, nuper ut dixi praemortui, die <fol. 134>[// 89] 24 Maii anno antecedenti 1633 electus, expediendo deliberationem suam declaravit², se esse contentum dignitate praepositorum, in eaque velle permanere, ac ideo electioni suae pro decano factae renuntiare. Praehabita itaque resignatione praetacta unanimitate voto in decanum elegerunt sibi iidem canonici Joannem Baranowski iuris utriusque doctorem, archidiaconum suum, qui hunc primum capituli honorem sibi delatum, faustis cum appreciationibus acceptavit³. Adolescentibus quoque primanis ex summa florenorum centum ex ordinatione olim Joannis Sulikowski archiepiscopi Leopoliensis ipsius attributa, et quotannis soluenda super villa Strychance haerenti, quoniam rector scholae submissioni suae non parebat, nec enumerare iisdem voluerat, ordinarunt septimanalem iisdem primanis per procuratorem capituli solutionem faciendam, quae ordinatio hucusque practicatur.

Stanislaus Grochowski

Anno Domini 1634 die 25 Februarii extraordinarium capitulum habuerunt canonici⁴. In eo capitulo comparuit Stanislaus Lubieniecki canonicus, electi archipraesulis Stanislai Grochowski mandatarius praemissaque officiosa parentesi, breve apostolicum Urbani Octavi in personam proelibati sui principalis de data Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die 23 Decembris anno 1633 in forma debita, et probanti expeditum, per instrumentum publicum praesentavit, ac ultro et libenter consentientibus canonicis, **possessionem archiepiscopatus Leopoliensis**, regimenque illius in spiritualibus ac temporalibus pro eodem electo suo archiepiscopo accepit.

Advenit brevi (ut coniciere licet ex sequentibus) et ipse Grochovius archipraesul, de armis Junosza, nuper supremus thesauri curiae regis notarius, nunc iam Russiae metropolitanus <fol. 135>[// 89v], vir autoritatis praecipue, elegantiaeque singularis, gratia quoque sedis apostolicae auctus⁵, videlicet retentione cum archiepiscopatu Leopoliensi praepositurae Sancti Michaelis in arce Cracoviensi, custodiae Sandomiriensis, abbatiaeque Sieciechoviensis usque ad extrema vitae tempora, ut patet ex dispensatione Urbani VIII anno incarnationis Domini 1633 14 kalendis Januarii, pontificatus anno 11. Quamquam brevi praeposituram Sancti Michaelis Cracoviensem et custodiam Sandomiriensem filastro suo pro modum coadiutoriae in anno 1637 cessit⁶.

Pompam ingressus⁷ et regiminis ipsius principia haud referre ex integro valeo, acta enim capitularia anni huius non sunt annotata, consistorialia nescitur, quo casu deperierunt. Certum tamen est adventum ipsius in urbem, ascensumque in cathedram fuisse solennem ac honorificum, tum ex fama publica, tum ex traditione senum, a quibus ego ipse multa de eo audivi, tum ex eo quoque quod non prius ingredi Leopolim voluisset, antequam palatii archiepiscopalis anticam partem, alias lapideam in circulo civitatis, a duce Camenecensi Swidrygał, archiepiscopis Leopoliensibus pro residentia donatam (ut Rzechovius custos in suo Calendario [“Calendarium latino graecum”] in Januario affirmat⁸) sumptu proprio eoque notabili a fundamentis

.....
¹ Ориг.: помилково *Oszowski*.

² Acta capituli, fol. 77.

³ Ibidem et fol. 91.

⁴ Eadem acta capituli.

⁵ Acta consistorii, fol. 74.

⁶ Eadem, fol. 225.

⁷ Fama.

⁸ Rzechovius, [*Calendarium*].

другий день похоронів архієпископа, відійшов із життя достойно, з великим смутком для всіх. Він якнайрозсудливіше вів церковні справи та написав настанови для нащадків, зробивши на схилі літ підсумування своєї праці¹. Я вважаю – це важливо, щоб такі значні чесноти мужа, що їх за життя приховувалося, врешті по смерті були відкриті та повідомлені нащадкам, як новий приклад і поклик до добрих вчинків кожного з наступників.

Цей муж був побожний, щедрий до бідняків, капітули, Церкви, тому йому в шляхетності не було рівних серед капітульних каноніків, як перед ним, так і не бачиться аж до теперішнього часу. Великий вівтар, що до сьогодні золотом блищить, як згадано під 1616 роком, він спорудив у митрополичому костелі своїм значним коштом, постійно протидіючи ненаситному (ніби за побудженням пекла) полум'ю, що двічі знищило готову працю. Капітулі подарував готівкою двадцять тисяч злотих, які були записані капітулою на Комарно в 1630 році вельможному Остророгу² відповідно до визнання відступлення (*cessio*). Він збудував чудову крипту (*stalla*) для каноніків, за яких після їхньої смерті живі могли молитися, де складалися тіла померлих для упокоєння у Господі (де він сам був покладений). Урешті звів та обдарував вівтар з образом Богородиці, обвівши залізними ґратами на взірєць каплиці. Закупив для того храму чудові та дорогі церковні предмети. Фундував псалтириста для читання псалмів у церкві під час нічних богослужінь. Подарував золотий потир з диском значної маси та багато іншого до костелу, а також виконував багато інших важливих робіт і не шкодував витрат на церкву, капітулу та всю архидієцезію. Достатньо похвал йому збереглося для вічності серед актів капітули, написаних чорнилом, але вияв подяки записано на його гробівці. «Найдостойніший з багатьох є той, хто у Господа здобув вічну нагороду, який цю Божу церкву та наш дім капітули прикрашав, поки жив, і після смерті безмірно був обдарований ласками, адже майбутнє кожному віддячується за його заслуги³».

На третій день по похороні архієпископа Прухницького каноніки визначили місце для публічних і приватних молитов за душу померлого з боку міста й архидієцезії, а також для щасливої інавгурації майбутнього архієпископа. Вони одностайно обрали адміністратором усієї архієпископії свого намісника Мельхіора Очковського з попереднім складанням ним тілесної присяги, відповідно до соборових правил, і проголосували за рік ласки (*annus gratiae*). А виконавці заповіту Прухницького при всій капітулі повернули та справді передали срібний посуд з тієї капітули, легований за тестаментом кілька років тому. Це було зроблено (як уже сказано під 1630 роком), відповідно до власноручного добровільного запису, підписаного й підтверженого печаткою архієпископа-донатора.

Невдовзі прибув посланець інавгурованого на місце архієпископа Прухницького варшавський канонік Станіслав Любенецький з листом Владислава IV, датованим у Варшаві 25 травня 1633 року. За цим листом презентувався до обрання на капітулі Станіслав Гроховський, намісник костелу Св. Михаїла на Краківському замку, сандомирський кустош, головний писар королівської скарбниці. Недовго зволікали каноніки, бо вже 30 червня на засіданні капітули, отримавши та прочитавши лист короля з усією пошаною, одностайно обрали своїм архієпископом презентованого королем Станіслава Гроховського й оголосили обраним при всій церкві. Вони також уклали прохальний лист до римського понтифіка про схвалення здійсненого вибору, а 2 липня того року вислали посланців до короля Владислава з подяками.

Але і Любенецький, поки послух новому архієпископові не був складений, не хотів бути бездіяльним, бо старався в короля Владислава про лист презенту на посаду каноніка, що вивільнилася після смерті суфрагана Лукаша Калінського, та звичним способом був встановлений і впроваджений на посаду.

¹ Мабуть, йдеться про заповіт.

² Очевидно, це: Остророг Миколай (1593–1651) – польський шляхтич, політичний діяч і воєначальник.

³ Остання фраза взята з праці римського історика Тацита: Tacitus, *Annalium*, 4:35.

in formam magnificam ac sublimem erexisset, prout elinque licet aureis literis super portam lapideis columnis nixam, exaratum marmor enarrat de tenore tali.

“Deo Optimo Maximo.

Stanislaus a Grochowce Grochowski Dei et apostolicae sedis gratia archiepiscopus Leopoliensis, abbas Sieciechoviensis domum archiepiscopalem in ruinas pronam a fundamentis demolitus est, et palatium hoc vix dum archiepiscopatu initiatus, nullo de bonis ecclesiae Leopoliensis subsidio in eam fabricam adscito, sed propriis impensis sumptusque et opere longe amplissimo <fol. 136>[// 90] erexit erectumque ecclesiae Leopoliensi, tanquam sponsae aeternum consecravit anno Domini MDCXXXIV”.

Leopolis quoque non solum ex adventu auspiciato novi pastoris sui, sed etiam et ex eo laetior fuit, quod Vladislaus IV, rex Poloniae, victoriam ex Moschis reportavit¹, pro qua urbs in ecclesia sua metropolitana solennes gratias Domino Exercituum egit et in foro publico ignibus affabre accensis ac faustis acclamationibus ac symphoniis triumphavit.

A violentiis tamen nobilium libera esse non potuit. Nobilis etenim Olszowski ad sinistram eamque in leui causa delationem², ciuem innocuum N. Galatowic hirurgum, quasi ad infirmum domo euocatum, ipsisque e vestigio magistrum suum secutum in via publica ex insidiis aggressus, crudeliter trucidavit, ac ideo composito iudicio iudicatus pro assassino declaratus, legum rigorem expertus est³.

Armenorum vero episcopus Torossovius, ob iniuriam praetendentibus Armenis, ad summi pontificis tribunal vocatus, Romam iter apparabat⁴. Quocirca collitigantes Armeni turmatim curiam ingressi, serio apud consules instabant, quatenus rerum ecclesiae suae Armenae per Joannem Buranowski decanum, Nicolaum Krosnowski sacrae regiae maiestatis tunc secretarium, Sixtum medicum consulem Leopoliensem, regios commissarios, conscriptarum, revisionem facerent ac super iisdem rebus arrestum ponerent, ne illas secum episcopus ad curiam Romanam transferret. Sed consules se ius revidendi paramenta ac supellectilem ecclesiae Armenorum ac super iis arestum suum seculare ponendi, non habere, verum tamen uti amicos cum expostulatione intercessuros apud eundem dominum episcopum, ne ecclesiae eorum damnum intendat, modeste <fol. 137>[// 90v] responderunt. Armeni e contra dissimulare offensam (solicitante intus fervide naturae aestu) non poterant et aequanimitatem consulum suspectam, ac sibi praeiudiciosam reputantes, contra eosdem coram nobilibus ac ministeriali regni protestati sunt, unusque illorum Iwaszko, dum multa pro libitu linguae exagerat, carcere in instanti per decretum punitur. Ita non bono eventu respondent, quae male concepta temere protuleris.

His tamen privatorum discordiis non obstantibus post tot aerumnas temporum pace ac laetiori aevo civitas fruebatur, ac ideo sibi posteriosque suis deesse notebat⁵, securitatem praesago quodam futurarum obsidionum dictamine providebat, indictaque contributione septimanali, octo grossorum duobus mensibus ex unaquaque lapidea, ab uno quoque patrefamilias pro operariis pendenda, famulorum suorum ministerio, vallum circumcirca civitatem a Petro Stecher, cive olim Leopoliensi, in anno 1400 fossis erutis eductum⁶, et iam tempore protracto lacerum seu depressum, reparabat, struebat, humilia altius erigebat, Julio Lorenzowic, consule ex deputatione magistratus, laboribus his invigilante. Prosperae certae curae illae fuerunt (utinam magis in futurum prosperandae), quae urbem in tot cladibus ac periculis, auspiciato opere conservarunt.

¹ Acta consulum, ex denuntiatio Galato[wic], feria 5 ante dominicam Judica [30 I] 1634.

² Sabbatho pridie dominicae Conductus Paschae [22 II] 1634.

³ Sabbatho ante Nativitatis Beatae Virginis Mariae [2 IX 1634].

⁴ Eadem, feria 2 postridie dominicae Cantate proxima [15 I] 1634.

⁵ Eadem, sabbatho post festum Sancti Francisci Confessoris proximo [7 X] 1634.

⁶ Zimorowic in libro “Viri illustres”.

Між вірменами також цілий рік чвари не припинялися. Вони оголосили відкрито та публічно свого єпископа Торосовича викрадачем складених у святому місці речей, грабіжником церковної скарбниці, навіть речей у шинках для подорожніх. З тієї причини таке трапилося, що, може через пияцтво, вірмени якимсь чином необачно і з образою задиралися з кимось із студентів Львівської колегії отців Товариства Ісуса. Це призвело до сварки, а при запалі молоді та педагогів сутички стали неминучі. Однак добре використав ці школярські напади Торосович, бо мав підтримку студентів та отців Товариства Ісуса. Перебуваючи в безпеці, він до свого суду привів, напевно насильно, з вірменських будинків та засудив до арешту своїх непослушних священників. Так Бог надавав захист Торосовичу як католику ще з молодих літ проти вірменських старших! Проте вірмени-схизматики того року одержали королівський мандат про утримання в межах скромності студентської молоді, оголошений ректорові Львівської колегії Товариства Ісуса (як видно з дати: у середу перед святом Св. апостола Якова [20 VII 1633]).

Того року райці поновили свої попередні декрети, знову суворо заборонили своїм міщанам поселяти євреїв за чинш у своїх кам'яницях, будинках як у місті, так і на передмістях. Інакше вони будуть змушені нести всі державні й міські тягарі, до сплати яких зобов'язані міщани-християни, якщо в їхніх будинках мешкають євреї. Приводом до такої ухвали, мабуть, стала пиха й зухвалість євреїв, про яку, як я вважаю, не є ганебно сказати, щоб усі знали та їх уникали. Якийсь єврей Абрам Кальман, котрий мешкав на львівському передмісті, взяв собі у спільники двох поляків радше злодійського, а не шляхетського походження, Станіслава Кзенського та Яна Понятовського. У нічну пору, о шостій годині, у середу перед другою великопісною Неділею пригадування [16 II 1633] вони напали на хатину бідного голкаря Григеля. Там застали красиву на вигляд дівчину, що звалася Агнета Бартошовна, мешканку Замостя, котра спала й нічого поганого не очікувала. Удень він [Кальман] не міг її схилити своїми намовами до гріха, але вночі, у пізній час, відчинивши двері до помешкання, з ліжка її силою схопив, публічно, з криком примусом забрав та насильно звалтував. Урешті дівчина під покривом темної ночі втекла, і спільники не змогли її наздогнати. Вони вломилися в дім, думаючи, що заскочать її там. І тоді ж були схоплені сторожею, що прибігла, і потрапили на змішаний суд за участю бурграбія та райців. Після втечі єврей, мовчки задовольнивши скаржників, уник покарання за законом зі звичною хитрістю свого підступного роду.

Також вважаю, що не без причини те слід розповісти, що почув від якогось старця про єврейську лютість, зухвалість та грішну безбожність. У давній час селянин-християнин у якогось єврея позичив значну суму, давши письмове зобов'язання, що в разі відмови у визначений день від сплати боргу з процентами він дозволить із себе чи з тіла свого сина витяти живого м'яса на дві драхми¹. Цей чоловік не виконав своєї угоди, у визначений час (можливо, з огляду на бідність) не повернув позиченої суми. Настрашений жахливою умовою контракту, він утік із села разом з дружиною та дітьми на львівське передмістя, але через декілька років його знайшов той єврей та позвав до міського вїйта чи бурмістра, змушуючи до виконання контракту. Оскільки він не мав готівки з великими відсотками, тому, відповідно до статті контракту, від безвиході запропонував своє м'ясо. Однак була умова поставлена за декретом судді, що якщо єврей виріже з потерпілого бодай трохи більше двох драхм чи, навпаки, менше м'яса, то підлягатиме покаранню на горло та конфіскації свого майна за такі непотрібні й жахливі муки. Щоб єврей не ухилився від рішення судді, були покликані цирюльники, свідки в цій справі та полюбовні арбітри при розтинанні тіла. Були внесені новенькі ножі чи двосічний корд до розтину, вага з унціями² для зважування. Єврей наполягав на контракті, вимагаючи, щоб це відбулося в таємному місці, без відома та рішення судді. Але зрозумівши, що справа стає серйозною, той єврей, вражений мудрим рішенням судді, не наважився випробовувати терези справедливості й

¹ Драхма – міра маси, бл. 3,411 г.

² Унція – міра маси, бл. 27,288 г.

Et non contra extraneos solum, sed etiam adversus suos remedia sibi in futurum profutura in conservando statu suo, civitas pro tunc quaerebat. Privilegia enim Vladislai Ungariae ac Poloniae, Sigismundi quoque Augusti regum (quibus bona civilia alienari prohibentur, alienata a nobilibus et spiritualibus, eximi iuxta taxam mandantur) reassumpsit, sed ea ex integro adimplere non potuit¹.

<fol. 138>[// 91] Aquarum quoque subtus terrarum stillantium et interiora ecclesiarum ac domorum opificia replere festinantium, damna praevidens, ac evitare in futurum cupiens, antiquorum canalium ductus a Petro praememorato Stecher, tubis ductilibus pro deducenda in urbem summo silentio, artificio peculiari aqua, directos et ordinatos forte antiquitate obrutos, terraque descripsit, actisque ingrossavit². Prudens fuit et multum profutura recentibus malis descriptio illa et si ad praesens observaretur, dubio procul multa cellaria, fornices terranei, lapidearum, mortuorum receplacula, templorum conditoria, aquis scatentibus repleta, primaeva siccitate gauderent, rupturas, ruinas non haberent, urbs tota cum ecclesiis suis et ipsamet metropolitana (cuius medietatem murorum longe iam tempore aquae elambunt, et sensim corrumpunt, decurrendo copiosius) a ruina murorum serius vel citius eventura non timeret. Deglutiant namque tacite, sed miserabiliter aque, tot sumptuosa opera, guttaeque leves cavant egregios lapides non vi, sed seape fluendo, cadendoque.

Nec frustra Leopoldis praesidium sibi in tempore malo oportunum, ut supra dixi parabat, dum etenim Vladislaus rex bellum cum Moschovia (fortuna ubique sibi favente) continuabat³, donec post multos victoriosos conflictus, pacem recuperata Severia ab annis ducentibus, a Polonis Lituanisque avulsa, hinc inde conditionibus praescriptis hoc anno componeret, ecce ne novus labor deesset Herculi Polono, Turcarum dynasta a Moschis sollicitatus, bellum ingens contra Polonos apparabat, ac legatum regis Vladislai Alexandrum Trzebiński querelam violati foederis anno praeterito per Abazi Pasza deferentem, <fol. 139>[// 91v] non ea qua decuit diligentia, ex autoritate audivit, et cum denunciatione belli, offensam ex pyratice Cosacorum damnaque in mari Euxino praetendens dimisit. Timuit novas clades, antiquis multoties afflicta Russia, martisque classicum ubivis per pagos, oppida, urbes, tristi tympano personuit. Sed Altissimi gratia timores illos vertit in gaudium. Elusum etenim se a Moschis per foedera pecum Vladislao inita, Ottomanus intelligens, poenituit ruptae pacis cum Polonis, ac ad ipsius rursus reconciliationem Sehinum Agam misit, culpam violationis in Abazy Passa reiiciens.

Suspectam habuit legationem hanc Vladislaus rex, et ad generalem exercitus Koniepolium ad Camenecum⁴, iam optimis castris consistentem, commeatus, auxilia, nervum belli, ut vulgo vocant, stipendia pecuniaria, cohortesque lectas, submittebat, ut vim Turcarum parato robore fusius retunderet. Ipseque rex Leopoldim gratus hospes civibus, subditisque suis sine mora venit, {invitatus ad mensam consensu et sumptu civitatis comparatam a Martino⁵ Grozwagier consule, ut elicitur ex testamento eiusdem Martini Veneris 25 Aprilis anno 1653 actis consulum inserto}. Sed Turcarum imperator, advertens non segnes regis bellicosi conatus, ardentius pacem expetere visus est, et Sehinum iterum pro pace concilianda ad castra Polona misit. Publicata itaque submissione Turcarum, placuit senatoribus regni Poloniae per Sehinum mandatis sufficientibus instructum eandem stabilire. Nec tamen exercitus Polonus loco cessit, nisi prius Abazy Passa (quamquam apud Turcas ob proelia contra Persas prospere gesta magni habitus) de mandato sui caesaris strangulatus, debitas poenas violatae pacis luerit. Rex vero

¹ Eadem [acta consulum], feria 2 ante festum Sanctae Hedvigis proxima [9 X] 1634.

² Idem Zimorowic [*Viri illustres*], ibidem.

³ Piaseccius, [*Chronica*], fol. 569 et sequenter.

⁴ Idem.

⁵ Ориг.: *Martiani*.

порушувати суворість вироку і вибрав краще прийняти втрату грошей, ніж життя та майна. Чи це була правда, чи вигадка, я не стверджую, але віддалені частини нашої Русі були свідками безсоромних вчинків нечесних євреїв, які насмілювалися знущатися і обманувати бідних і простих селян. Вони здобували підтримку й ласку шляхти та великих панів і вчиняли в тих захованих сільських хатинах (*mappalia*) свої злочини, які залишилися непокарані, як свідчить досвід.

Отець, гвардіанин львівського монастиря Св. Франциска Войцех Гіза, про якого згадує під 1624 роком під час його розважливого заспокоєння суперечок магістрату з архієпископом Прухницьким, отримав певне звинувачення в 1630 році щодо пасквілю італійською мовою, написаного ним проти знаменитої та поважної особи. 9 квітня того ж 1630 року він був засуджений комісарами, визначеними кардиналом Сантакроче¹, і мав прийняти кару. Але отець звернувся до апостольського нунція, домігся скасування декрету, став вільним від закидів за вироком нунція, подбавши, щоб документ внесли до расецьких актів. Так часто трапляється, що славні вчинки та заслуги шановних людей знеславляють та ганьблять заздрісною мовою та пасквілями злостивих брехунів.

У той час король Владислав щасливо вів війну в Московії. Настрашені удачею й відвагою його війська, московити, не довіряючи своїм воїнам, яких багато разів побили, просили допомоги в турецького султана та легко її отримали, відступивши [йому] краї біля Каспійського моря. Тож султан, без будь-якої причини з боку поляків, наказав напасти татарам на Поділля, потім доручив Абазі-паші² зібрати турків, які замешкують над Дунаєм, нижче Буди, з'єднатись із військами волоського й молдавського воєвод. Виконуючи це наказ, татари ще до поширення чуток про своє наближення спустошили всю територію навколо Кам'янця на шість миль, захопили бранців і якнайшвидше відступили зі здобиччю до Молдавії.

Якнайменше зволікаючи і стараючись допомогти народові, Станіслав Конєцпольський після отримання вісток про напад швидко виступив з Бару, де перебував уже як новооголошений краківський каштелян. Там він, зауваживши значну шкоду для королівства, якої завдали зниклі через втечу татари, взявши дві тисячі п'ятсот кварцяних³ вершників, шукав тих розбійників поза межами королівства, усередині Молдавії. 4 липня в місцевості, що звалася Сасів Ріг⁴, Конєцпольський знайшов їх (ті безпечно випасали собі коней), ударив по них, розпорошив, відібравши назад їхню здобич, взяв у полон декілька визначніших з них і самого зятя Кантемира. Недбалство згаданих вояків учить навіть у чужій землі переслідувати ворога, який нашкодив рідній землі, не чекаючи знову нападів.

Після такого скромного, але дуже корисного для Речі Посполитої побиття татар, Абазі-паша 22 жовтня вирушив до Кам'янця з великим військом. Бо ж тільки турків було вибраних тридцять тисяч, татар – п'ятнадцять тисяч, молдаван та волохів – десять тисяч. Проте з цим ворожим п'ятдесятип'ятитисячним військом, понад сподівання гордого Абазі-паші, коронний гетьман Конєцпольський уникнув приготованої битви. Він розмістився на пагорбі, поруч з містом на польському праві, розташованим біля річки Дністер та Хотина⁵. Побудував укріплення й міцно окопався (у нього налічувалося три тисячі кварцяного війська, близько восьми тисяч допоміжних підрозділів від коронних магнатів, декілька тисяч козаків). Він розпорядився зосередити військову артилерію між ровами

¹ Сантакроче Антоніо (італ. *Santacroce Antonio*) – нунцій Апостольського престолу в Польщі (1627–1630).

² Абазі-паша, або Мегмед Абазі-паша (тур. *Abaza Mehmed Paşa*; 1576–1634) – османський воєначальник.

³ Кварцяне військо – наймане військо в Речі Посполитій XVI–XVIII ст., яке утримувалося за рахунок четвертої частини (кварти) прибутків від королівських маєтків.

⁴ Сасів Ріг – урочище на р. Прут; ототожнюється з місцевістю, де розташоване сучасне село Браніште (рум. *Braniște*) у Ришканському районі (Молдова).

⁵ Мовиться про місто Кам'янець.

Vladislaus, propensior iam ad bellum, quam pacem cum Turcis, aegre nimis tulit Leopoli, percussi foederis nuntium, Varsaviamque ultimis diebus Novembris festinavit.

{Eodem anno 3^{bus} diebus Novembris illustrissimus Johannes Węzyk, archiepiscopus Gnesnensis, in ecclesia Sancti Joannis Baptistae Varsaviensem synodum provincialem celebravit¹, cui et archipraesul Grochovius cum aliis episcopis praesens interfuit, decreta condita, quae postea autoritate Romani pontificis approbata vim legis obtinuerunt}.

<fol. 140>[// 92] Annus 1635

Anno Domini 1635 in capitulo Martiali archivi capitularis² curatores Petrus Brodowski, Jacobus Skrobiszowski canonici prodixerunt archiepiscopatum et capitularium bonorum inventaria diversis temporibus, per deputatos capitulares conscripta. Praesentaverunt et argenteam iuxta vetus et recens regestrum mensae capitularis suppelectilem, aureum quoque calicem cum patena, eleganti ac solido artificio, pro usu sacro capitularium a recolendae diu memoriae suffragano Luca Kalinski (in ecclesiam nostram vere munifico) testamento legatum, exhibuerunt³, a cuius operatione floreni nongenti, aurifabro soluti. Tum et capellae Kalinianae vulgo custodialis, paramenta iuxta regestrum antea revisa ac connotata.

Ad querelam vero sacristae et vitrici⁴ ecclesiae, quod sine respectu ad tenues ecclesiae proventus, altaristae fundati et provisi, tum et alii presbyteri passim ceram et vinum sumptu ecclesiae comparatum usurpent, decisionem suam capitularem in anno 1631 factam reasumpserunt canonici⁵. Ex proventibus quoque capellae Zamoiscianae, ad cistam ecclesiae pro cera et vino quotannis florenos triginta per procuratores solvendo esse, tum et ne missae celebrandae insimul⁶, et cum confusione, sed ordine debito et per sacristianum praescripto procedant, pro autoritate tanti mysterii, et commoditate audire sacra volentium, iidem decreverunt canonici.

Eodem anno die 22 Maii Albertus Belczynski, canonicus et concionator egregius, quamquam ad alium liberum canonicatum senio suo antiquo⁷, in <fol. 141>[// 92v] anno 1631, ut fol. 53 patet, translatus, vir acris ingenii, qui pro procuratore capitulari anni 1620 gratias publicas pro memoria posteriorum in actis capituli consignatas habet, diem suam (anniversario florenis ducentis assignatis) obiit. Post cuius decessum Zacharias Nowoszycki, iam tunc suffraganeus Leopoliensis⁸, quamquam extracapitularis, canonicatum eundem assumpsit ac modo primum in gremio capituli receptus, residentiam Pułka dictam, certis conditionibus ex censu annuo in arendam obtinuit. Quid vero causae fuerit, quod tot viris dignis aequae ac meritis in capitulo residentibus, extraneus personatum insignem, scilicet dignitatem suffraganealem, duorum annorum decursu sine canonicatu gestaverit⁹, solaque episcopali titulo, sine ullo munere iurisdictionis in urbe perfunctus fuerit (deficientibus ab anno 1626 ad annum usque 1636 inclusive nescitur, quo casu actis consistorii) non reperii.

Et Jacobus Skrobiszowski, iuris utriusque doctor, hoc anno Belczynium secutas¹⁰, sex annis officium procuratorium sustinens, dein ad liberum canonicatum translatus, non inutilis capitulo altaristae in Sokołowka (iure patronatus capitularibus attributo) fundator, ut patet in actis capituli fol. 93, ex allusione essedae in varia symptomata incidens morborum, pro anniversario

¹ Synodus Węzycciana anni 1634.

² Acta capituli, fol. 89, anni 1635.

³ Eadem, fol. 90 et 103.

⁴ Ориг.: *victricus*.

⁵ Vide acta capituli anni 1631, fol. 45, huius fol. 112.

⁶ [Eadem], fol. 90.

⁷ Eadem, fol. 99.

⁸ [Eadem], fol. 96 et fol. 97.

⁹ [Eadem], fol. 97.

¹⁰ [Eadem], fol. 99.

та покритими травною насипами. Гетьман, побачивши зухвале наближення самого Абаза-паші з військом, привітав його смертоносними пострілами й за першим нападом поклав п'ятсот тіл. Паша був змушений скерувати війська в інший напрямок, до річки Мукша, де, не зустрівши жодної засади, зіткнувся з польськими хоругвами. Він зосередив турків у центрі, татар – на правому фланзі, а волохи тримали табір на лівому фланзі. Однак і там успіху не мав (завдяки Божій ласці до польських справ) – татар було відкинуто, волохи відступили. Абаза-паша, побоюючись потрапити в ризиковану смертельну ситуацію, пізно вночі швидким маршем відступив на три милі й дістався до свого обозу на березі Дністра, біля села Гринчук¹, позбувшись багатьох своїх прагнень.

Пізніше Абаза-паша не наважився розпочати битву, але взяв в облогу та спалив польське село Студениця², що лежало неподалік від його обозу. Протягом трьох днів його мужньо захищав тільки руський плебс, а ворог втратив тисячу вояків. Приспішившись до Дунаю, [Абаза-паша] розпустив своє військо, яке вже не мало причини та підстави збиратися. Конецпольському видавалося, що краще ворогів не переслідувати в Молдавії й не порушувати мирного договору. За мудрою порадою переможець скерував військо до Кам'янця. Заслуговують на похвалу за цю битву волохи та молдавани, котрих турки гострими списами примушували битися, проте вони відступили, бо християни з християнами не повинні воювати за інтереси язичників. Вони повністю відвели війська, що стояли проти обозу князя Вишневецького³, та, ледве вступивши у конфлікт, спритно відступили.

Рік Божий 1634

На початку року Божого 1634 каноніки провели часткову капітулу, на якій намісник Мельхіор Очковський, обраний 24 травня попереднього 1633 року деканом після смерті Лукаша Калінського, недавно померлого, як я повідомив, добре обміркувавши, оголосив, що він задовольняється посадою намісника і хоче при ній залишитися, тому відмовляється від свого обрання деканом. Тож, прийнявши таку резигнацію одностайно, каноніки обрали деканом Яна Барановського, доктора обох прав, свого архидиякона, який відразу прийняв виявлену з боку капітули честь разом зі складеними побажаннями. Вони також постановили, щоб за ординацією львівського архієпископа Яна Суліковського через прокуратора капітули щотижнево виплачували учням першого року сто злотих із суми, забезпеченої на селі Стриганці, оскільки ректор школи не виявив послуху та не хотів їм виплачувати. Це розпорядження виконується й досі.

Станіслав Гроховський

Року Божого 1634, дня 25 лютого каноніки мали надзвичайну капітулу. На ту капітулу з'явився канонік Станіслав Любенецький, уповноважений архипастиря-електа Станіслава Гроховського. Після вступного слова він презентував апостольське брєве Урбана VIII через публічний документ, у належній формі та визнаний справжнім щодо згаданої особи свого уповноваженого, з датою: Рим, у [базиліці] Святого Петра, під перснем рибалки⁴, 23 грудня 1633 року. За участю і добровільним погодженням каноніків він прийняв для свого архієпископа-електа у володіння Львівську архієпископію та її управління в духовних і світських (*temporalis*) справах.

.....
¹ Тепер село Хмельницької області.

² Насправді у 1633 р. Студениця була новозаснованим містом. Тепер територія, затоплена штучним водосховищем на Дністрі.

³ Вишневецький Ярема – державний та військовий діяч Речі Посполитої з руського роду Вишневецьких, князь і магнат.

⁴ «Під перснем рибалки» – звична канцелярська форма роборації документів у папській канцелярії, що нав'язує до часів першого папи – св. Петра, який до того, як стати учнем Христа, був рибалкою.

suo census annum a sexcentis florenis, pacificando dotem et bona Dobrzynice altaris Odnoviani (cuius possessor fuerat)¹, prout ibidem dicitur ex mille detractis, designavit.

Non virorum solum, sed et proventum iacturam hoc anno capitulum sustinuit. Rupturae enim piscinarum, verius stagnorum in bonis capitularis Wielbląz duarum, Chodouica itidem duarum, tum et in Zydatycze² curas sumptusque <fol. 142>[// 93] capituli auxerunt, fructus vero avolare in annos multos fecerunt.

Altare Sancti Rochi in ecclesia archicathedrali a Friderico Gross, Stanislao Dobroszowski³, cechmagistris hirurgorum, quasi nomine communitatis eorum iure collationis consulibus cesso, prout elicitor ex actis consulum sabbato ante festum Nativitatis Domini [22 XII] 1629 erectum, summam quingentorum florenorum ab eodem contubernio inscriptam, pro dote accepit, capellanumque intuitu census percipiendi, ad duas missas, primam in sabbatho de Beata pro infirmis, sub cura hirurgorum Leopoliensium manentibus, tum et pro vivis fundatoribus, alteram feria secunda pro mortuis ex contubernio eodem obligatum {constituit}⁴. Circa tamen approbationem eiusdem summae in consistorio reclamavit contubernium, ius patronatus sibi competere, ex quo nunquam in illius possessione consules fuere, firmiter asseverans, vicitque consulum rationes, frustra iisdem ad nuntium apostolicum appellantis.

Vicarii autem ecclesiae archicathedralis de offertoriis ad idem altare praestari a populo solitis cum contubernio hirurgorum diuturnum illudque frequens litigium habuerunt⁵. Et vicarii quidem vigore iurium suorum antiquorum, ad quaevis {ecclesiae} offertoria habitorum primo lucrati sunt causam, contuberniumque oblationum in ecclesia factarum incapax declaratum, et ne vicarios in perceptione praepediat, sub poena excommunicationis inhibuit. Verum oblationes florenis sexaginta quotannis soluendis, certa transactione inita hirurgi primo redemerunt ac cessionem a vicariis receperunt <fol. 143>[// 93v] die 20 Aprilis anno 1640⁶. Deinde resuscitata lite post annos aliquot, iterum eadem offertoria contubernium hirurgorum lucratum, vicariis silentium perpetuum impositum est, ut patet ex actis consistorii anni 1644 Mercurii 22 Junii, fol. 848. Etiam in foro fortuna vices suas alternat.

Dum dies pacifice hoc anno in civitate Leopoliensi, noctes ambulantis tutae non erant⁷. Etenim Valentinum Szolc Stoncel consulem, securitate publica fretum, hora quarta noctis domum forte ab amico redeuntem, Johannes Charzewski aulicus Vapovii, subitaneae cum sociis aggressus, gravi casu affecit, nam pollicem manus dextrae (forte dum inermis manu nuda coram ictu caput obtegit) abscidit. Captivatus tamen subito idem Charzewski cum cooperato-ribus facti, et praesidente ipso capitaneo loci Bonifacio Mnieszek, iuxta constitutione anni 1601 concordii sententia, poena colli, Andreas Sieklinski profugus infamia perpetua, damnati sunt. Alii duo carcere mulctaque pecuniaria puniti. Adeo verum est, quod surgunt de nocte latrones, ut homines iugulent, tu ut te ipsum serves non progrediare.

Neque praetermittendum iudicio, quod eodem anno 1635 gravis universo statui spirituali in conventu reipublicae generali Varsaviensi lex condita, videlicet circumscriptio decimarum, commutatio manipularium in pecuniarias, quasi in fundamento brevis Urbani Octavi pontificis de data Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub annulo piscatoris die 27 Novembris anno 1634 <fol. 144>[// 94] extraditi, recursus ad forum non consistoriorum, sed castrense appellatione remota, tum ut presbyteri decimam percipientes ex araturis villarum ex iisdem

.....
¹ Vide annum 1631.

² Eadem [acta capituli], fol. 97.

³ Acta consistorii, fol. 12, 13 et 34 anni 1635.

⁴ Ориг.: два слова перекреслено.

⁵ [Acta consistorii], eadem, vide huius fol. 164.

⁶ [Acta] consistorialia.

⁷ Acta consularia, feria 2 ante festum Sancti Thomae Apostolo anno [17 XII] 1635.

Незабаром прибув (як можна припускати з наступних подій) і сам архипастир Гроховський з гербовим щитом «Юноша», недавній головний писар скарбниці королівського двору, а тепер митрополит Русі, муж особливого авторитету та виняткової бездоганності. Його захопили ласкою Апостольського престолу, коли з наданням Львівської архієпископії за ним пожиттєво залишили намісництво Св. Михаїла на Краківському замку, посади сандомирського кустоша та сецеховського абата, як випливає з надання Урбана VIII 14 січня року Втілення Господа 1633, понтифікату – одинадцятого року. Хоча невдовзі, у 1637 році, він відступив намісництво Св. Михаїла на Краківському замку та посаду сандомирського кустоша своєму пасербові¹ під виглядом посади єпископа-коад'ютора.

Величний в'їзд і початки його правління я не здатний повністю описати, бо акти капітули того року не занотовані, натомість акти консисторії з якоїсь причини зникли². Однак певним є те, що його прибуття до міста і вступ до катедрі були урочистими та почесними. Це відомо як із загальних новин, так і з переказів старших, від яких я багато про нього чув. Також перед тим, як в'їхати до Львова, він спочатку захопив своїм значним коштом від фундаменту, в чудовій та знаменитій формі, фасад архієпископського палацу, конкретно кам'яниці на площі Ринок, що її князь Свидригайло подарував львівським архієпископам на резиденцію³ (як кустош Жеховський стверджує у своєму «Calendarium» за січень). Про це мовчазний мармур з таким змістом оповідає золотими літерами, вирізьбленими на брамі, опертій на кам'яні колони:

«Богу Найкращому та Найвищому.

Станіслав з Гроховиць Гроховський, ласкою Божою й Апостольського престолу львівський архієпископ, сецеховський абат, похилений у руїнах архієпископський будинок, знищений до фундаментів, ледве ставши архієпископом, якнайкращим чином відбудував, без найменших видатків з майна львівської церкви, власними коштами й витратами та працею, а після відбудови навіки подарував року Божого 1634 львівській церкві, як своїй нареченій».

Також Львів повеселів не тільки після щасливого вступу свого нового пастиря, але й тому, що польський король Владислав IV здобув перемогу над московитами. З цього приводу місто у своєму митрополитичому костелі склало урочисту подяку Богу Воїнств і триумфувало, запаливши на Ринку штучні вогні, щасливими вигуками й музиками.

Проте не можна було звільнитися від насильства шляхти. Бо ж шляхтич Ольшовський, за хибним оскарженням, невинного міщанина, цирульника Галятовича, покликавши ніби до хворого, викликав з дому та жакливо вбив із засідки на публічній дорозі разом з його слугою, котрий ішов з ним. У результаті відбувся змішаний суд і визнав його [Ольшовського] вбивцею, котрий відчув на собі суворість закону.

А вірменський єпископ Торосович через завдану йому вірменами несправедливість був покликаний до суду найвищого понтифіка, готуючись до шляху на Рим. Тому запальні вірмени юрбою ввійшли в ратушу та сильно наполягали перед райцями, щоб речі їхньої вірменської церкви, описані королівськими комісарами – деканом Яном Барановським, королівським секретарем Миколаєм Кросновським, львівським райцею, медиком Сикстом⁴, вони оглянули й на них наклали арешт, не давши єпископові вивезти їх до Римської курії. Але райці скромно відповіли, що не мають права на ревізію речей та предметів вірменської церкви й накладення свого світського арешту, однак вони, як друзі, звернуться

¹ Гроховський Єжи (?–1659) – краківський канонік (з 1625 р.), син Вацлава та Сюзанни Слушно-гурських.

² Консисторські акти за 1626–1636 рр. збереглися в одній книзі: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej arcybiskupa Eugeniusza Baziaka, Księgi konsystorskie, KK-7 (1626–1636).

³ Насправді ця кам'яниця була подарована львівським архієпископам князем Владиславом Опольським після 1375 р. (*Akta grodzkie i ziemskie*, t. 3, s. 86). Литовський князь Свидригайло якийсь час на початку XV ст. нею володів, перетворивши на резиденцію.

⁴ Сикст Еразм – учений, медик, львівський райця (1614–1635).

decimis ad vectigalia reipublicae, vulgo *pobory* dicta, cum subditis (integras conseminationes percipientibus) concurrant {et super aliis}, ut patet ex eadem constitutione titulo “Compositia o dziesięciny”, fol. 10¹. Et quamquam leges illae, quae de tributis in illo congressu rogabantur, robor perpetuae firmitatis non habiturae, per eandem constitutionem sunt declaratae, ut fol. 48 legitur, ordo tamen ecclesiasticus formato ad invicem consilio, praecavendo indemnitati libertatum ecclesiae, contra sic latam constitutionem in castro Sochacoviensi, per Adrianum Grodecki, canonicum Gnesnensem, feria 6 post dominicam Conductus Paschae anno eodem [20 IV 1635] solenniter questus et protestatus est. Eadem protestatio ad acta castrum Stężicensis inducta, et iterum renovata est per Swirczynski, decanum Stężycensem, feria 6 in crastino festi Nativitatis Sancti Johannis Baptistae anno [25 VI] 1649, ut elicitor ex opere, cui titulus “Zbior praw koscielnych”, anno 1669 typo publico impresso.

Annus Domini 1636

In capitulo Martiali canonici congregati de ordine divinatorum, rebus ecclesiae conservandis ac manutenendis foundationibus tractaverunt, utpote ne ex archivo originalia munimenta ecclesiarum sine submissione recipientium de reali repositione extradantur, de deputato <fol. 145>[// 94v] tribunalitio quamdiu nimirum residere in tribunali debeat, et resideat, tamdiu refectioes quotidianas participet². Tum quod nullus praelatus sive canonicus refectioibus gaudere possit, qui in ecclesia sola infirmitate excepta superpelliceatus non fuerit, tum et cum archipraesule suo Grochovio quaedam in rem ecclesiarum archidioecesis pro futura constituerunt.

Iam hoc anno anno miscebantur rixae, oriebantur litium futurarum praeludia religiosos inter et seculares presbyteros³. Crebra etenim nobilium funera a religionibus intercepta, ex iisdemque etiam secundum decreta papalia quartam funeralium non solutam nostri ecclesiastici, iuribus parochialibus et possessione nixi, pro iniuria reputabant. Quocirca sacrista ecclesiae nostrae ac vicarii solemniter contra patres societatis Jesu collegii Leopoliensis super denegatione quartae funeralium in consistorio protestati, litem iisdem patribus intentarunt, qui dum exemptiones producant, quia conservatores iuxta synodales constitutiones non habuerunt causam dicere in foro archiepiscopali iussi sunt. Sed dum ad Grochovium suppliciter recurrunt et libertatem, et processum cassationem obtinuerunt.

Iudicavit eodem anno et assassinatus causam Grochovius⁴. Severinus etenim Błędowski, hoc facinore, quam genere nobilior, a Wielogorscio hero suo ipsiusque uxore florenis quadraginta ac donatione equae appetiatus, Albertum Surzyk, civem Leopoliensem, quem in sylvis Mikołajoviensibus discedentem, aliquoties sclopētis ignem retinentibus occidere non poterat, media urbe post sacrum apud conventuales patres Sancti Francisci auditum, in via domum redeuntem, crudeliter interfecit, ac cum complicibus facti ad eosdem patres, ad quorum moenia homicidium perpetravit, quasi as asylum aufugit. Formato itaque <fol. 146>[// 95] processu Grochovius in re iuxta manifesta atque atroci, declaravit de consilio iurispersitorum, lateri suo assidentium, illum, utpote assassinum, ex praescripto Gregorii XIV, immunitate ecclesiae non posse, nec debere gaudere. Quocirca composito iudicio iudicatus, decreto damnatus, poenam colli, tum suis asseclis duobus, videlicet plebeis sustinuit, Wielogorscio cum uxore fugitivo, perpetua infamia dicta scriptaque.

Torosovicus vero iam ab Urbano VIII non protomysta solum, sed etiam (cum approbatione consecrationis in minori aetate, quam canones episcopis praescribunt factae) archiepiscopus

¹ Constitutio regni anni [*Constitutie Szymu*] 1635.

² Acta capituli, fol. 104 et sequenter usque ad 110.

³ Acta consistorialia, Grochovii, fol. 56, 93, 95.

⁴ [Acta] consularia, feria 5 post festum solenne Paschae anni [27 III] 1636.

з вимогою до отця єпископа, щоб тій святині не завдавав шкоди. Вірмени ж, навпаки, не можучи приховати образи (через внутрішнє сум'яття запальної натури) і вважаючи, що слухність райців сумнівна та шкідлива для них, протестували проти них перед шляхтичами й королівським возним. Один з них, Івашко, коли занадто свавільно розпустив язика, негайно був покараний за вироком ув'язненням. Так, некорисно даються взнаки невдалі й поспішно ухвалені рішення.

Однак, незважаючи на ці приватні незгоди, місто по багатьох смутних часах тішилося миром і переживало веселіший період, тому хотіло бути корисним для себе та своїх нащадків. Воно подбало про безпеку, передчуваючи якимсь чином майбутні облоги, наказало зробити тижневу складку від кожної кам'яниці, від кожного голови сімейства по вісім грошів протягом двох місяців для оплати робітників під наглядом міських слуг. Вони відновили, упорядкували вал навколо міста, що був споруджений разом з викопаними ровами колишнім львівським міщанином Петером Штехером¹ у 1400 році, з плином часу понищений або зруйнований, вищими зробили низькі місця. Делегований магістратом райця Юлій Лоренцович наглядав за цими роботами. Такі спільні зусилля виявилися успішними (і щонайвдалішими для майбутнього), коли щасливою працею зберегли місто від багатьох нещастя і небезпек.

Тоді місто шукало засоби не лише проти чужих, але також проти своїх, щоб у майбутньому зберегти свій статус. Адже привілеї польського й угорського короля Владислава, також короля Сигізмунда Августа (за якими міські маєтки заборонено відчувувати, а набуті шляхтою й духовенством після оцінювання наказано відкупити) місто відновило², але не могло їх повністю виконати.

Також передбачаючи небезпеку від вод, що розливаються під землею та спішать заповнити храми й будинки зсередини, бажаючи уникнути цього в майбутньому, на землі позначили і в акти внесли маршрути давніх каналів³. Їх найпотаємніше та з особливим вмінням скерував і впорядкував згаданий Петер Штехер через підземні труби, призначені для спровадження води до міста, що напевно через давність були знищені. Їхній опис був зручним і в часи численних нещастя у майбутньому, тому якби досі ним користувалися, без сумніву, зберегли би початкову сухість, без тріщин і завалів у багатьох пивницях, підземних склепіннях, підвалах кам'яниць, гробівцях, криптах у храмах, [згодом] заповнених вируючими водами. Все місто разом з його церквами та сам митрополичий костел (серцевину мурів якого вже довгий час води точать і з більшим напливом поволі руйнують) мусили побоюватися руйнування мурів. А це рано чи пізно мало б статися, адже води тихо, але нещадно пожирають багато коштовних споруд, і легкі краплі розбивають великі камені не силою, а частим стіканням і падінням.

Львів недаремно готував собі необхідний захист, як я вже розповідав, у важкий час, бо ж король Владислав продовжував війну з Московією (зі сприятливою для себе фортуною). Після багатьох переможних битв він повернув Сіверщину, що двісті років тому була відірвана від поляків та литовців, через мир у тому році встановив обов'язкові для обох сторін умови⁴. І ось нова робота прибула польському Геркулесові: захочений москoviтами турецький володар велику війну готував проти поляків і посла короля Владислава Олександра Тшебінського, який скаржився на порушення мирної угоди в минулому році Абазою-пашею. Султан вислухав його без належної уваги й поваги, відправивши його з оголошенням війни за розбійницький напад козаків на Чорному морі та з претензіями на

¹ Штехер Петер – львівський райця (1396–1407). Завершення робіт над львівським водогоном датується початком XV ст. (Charewiczowa Ł. *Wodociągi starego Lwowa*, s. 7–8).

² Див.: *Привілеї міста Львова*, с. 99–100 (Владислава Ягайла від 1444 р.); с. 331–334 (Сигізмунда Августа від 1554 р.).

³ Публікацію документа див.: Charewiczowa Ł. *Wodociągi starego Lwowa*, s. 53–55.

⁴ Автор пише про Поляновський мир 1634 р. – мирний договір між Річчю Посполитою та Московським царством, укладений 14 червня 1634 р. в с. Семлево на р. Поляновка (притока Дніпра).

Armenorum¹ (sic enim iam in actis hoc anno nominatur) forte Roma redux, clericos suos contra suam inhibitionem matrimonia schismaticis Armenis administrantes (a quibus uniti presbyteri se armis {quoque} quae publice portabant impetitos quaerulabantur), assistentibus sibi studiosis, ex scholis patribus societatis Jesu Leopoliensis collegii, forti manu captivari ac incarcerari fecerat, lapideamque in cemeterio ab illis occupatam, iuri suo asseruit, sed et ipse ab iisdem schismaticis grande vitae periculum vix evasit, ut elicitur ex actis consulum feria 2 postridie dominicam Laetare [3 III 1636]. Deprecabantur, querulabantur coram rege, capitaneo, consulisque passim Armeni schismatici, mandata regia pro sua parte continuo impetrabant, sed ea denuo recentioribus mandatis regii Torosovicus expugnabat. Interim inter Armenos diversi motus animorum fuere, aliqui enim eorum in suo proposito acriter contra Torosovicium persistebant², alii vero unionem sanctae ecclesiae Romanae sponte et ultro ambiebant et sincere suscipiebant³.

Fuerat et publica in civitate commotio primis diebus Octobris ex praecautioibus haud levis de imminente incursione Tartarorum⁴. Licet enim pace tunc Polonia felix gaudebat, quia tamen crudelis regnorum praedo Cantimirus in campis <fol. 147>[// 95v] Budziacensibus, cum desultoriis copiis suis continuo residebat, vicinis provinciis Hungariae ac Russiae terrores, et dolo, et fama nominis sui germinabat. Quocirca publicatum erat in civitate, ut cives arma et alimenta pro mutua defensione et conservatione sui pararent.

{Hoc anno, quod in tota Russia murium copia exorta fuerit testatur Rzechovius “Inter memorabilia et notabilia” sui “Calendarii” in mense Julio⁵}.

Annus Domini 1637

Anno 1637 ineunte, congregati pro capitulo Martiali canonici, anni anterioris statuta confirmarunt, ex executione demandanda esse decreverunt⁶. Quia vero sacrum capituli pignus, quo ab antiquo pro insigni utitur, videlicet imago Beatissimae Virginis Mariae in pariete ecclesiae, versus domum canonicalem felicioris auspicii titulo depicta, antiquitate et imbris oblitterata extiterat. Reformationem ipsius ex centum florenis anni gratiae Kalinianae de redditibus ecclesiae Buscensis (ut elicitur ex quietatione Stephanidae scripta) Johanni Sulikowski, custodi suo, demandaverunt, concessum complentes canonici⁷.

Et reparavit quidem⁸ anno hoc Sulikovius diagraphica arte quadrati altaris instar veterem hanc Virginis, parvulum Jesum sinistra, sceptrum regale dextera manu tenentis, stellato epitogio tectae, lunam calcantis, diademmate una cum filio coronatae protomen, adstantibus Sanctis Baptista et Evangelista utroque Johanne, sacro capiti. Latera vero ambientibus Laurentio et Nicolao divis capituli ex antiquo indigentibus, versusque hos quasi pro precario memoriali pedibus sanctis supposuit. “Protege Virgo Dei Genitrix civitatem istam et nos habitantes in ea subsidio pacis, ut tuis protecti Mater patrociniis a cunctis liberemus hostium periculis. Restauratum anno Domini 1637”. {Sed iterum sacra haec protome reparationem expectat}.

In eodem capitulo revisio privilegiorum et foundationum⁹, nec non recuperatio actorum consistorii et repositio <fol. 148>[// 96] ad archivum, subsequenti vero tempore directori scholae

¹ [Acta] consularia, ex denuntione Armenorum, feria 2 postridie dominicae Oculi Quadragesimalem [24 II] 1636.

² Eadem, feria 5 post festum Paschae [27 III 1636].

³ [Eadem], sabbatho ante festum Sancti Martini Episcopi [8 XI] 1636.

⁴ Eadem, feria 4 post festum Sancti Francisci Confessoris proxima anno [8 X] 1636.

⁵ Rzechovius, [Calendarium].

⁶ [Acta] capitularia anni 1637, fol. 115.

⁷ [Eadem], fol. 134.

⁸ Ориг.: далі закреслено *eandem*.

⁹ [Acta capitularia], fol. 116.

відшкодування збитків. Русь, що в давні часи багато разів страждала, побоювалася нових нещасть, і смутно прозвучали литаври війни повсюдно по селах, містах, містечках. Але ті пострахи ласка Всемогутнього обернула на радість, бо турок відчув себе ошуканим московитами через їхню мирну угоду з Владиславом¹, жалкуючи про розірвання миру з поляками. Для повторного замирення був висланий Сегін-ага, а провина порушення мирного договору перекладалася на Абазу-пашу.

Король Владислав мав підозри щодо цього посольства. Він надіслав до великого коронного гетьмана Конецпольського, який розмістився біля Кам'янця, у добре укріпленому обозі, провіант для відібраних військових когорт, допоміжні підрозділи, що їх називають по-простому «нервом війни», та гроші за службу, щоб цими приготуваннями легше можна було погамувати турецьку потугу. Сам король, як бажаний гість для міщан і своїх підданих, прибув до Львова без зволікань, запрошений на обід за згоди та на кошти міста райцею Мартином Грозваером², як видно з духівниці того Мартина, внесеної до раєцьких актів у середу, 25 квітня 1653 року. Але турецький султан, переконаний енергійністю войовничого короля, вважав за краще наполегливіше просити про мир і знову послав до польського обозу Сегіна для укладання миру. Тож після публічного упокорення турків сенатори Польського королівства постановили цей мир підтвердити через Сегіна, забезпеченого достатніми повноваженнями. Однак польське військо з місця не відійшло, поки Абаза-паша (хоча він уважався у турків заслуженим через успішно проведені з персами битви) з наказу свого володаря не був задушений та не прийняв заслужену кару за порушення миру. А король Владислав, який схилився вже більше до війни, ніж до миру з турками, з великою нехиттю прийняв у Львові посланця з пропозицією укласти мир і поспішив до Варшави в останніх днях листопада.

Того року 3 листопада превелебний гнезненський архієпископ Ян Венжик провів у варшавському костелі Св. Івана Хрестителя провінційний собор, на якому був присутній архипастир Гроховський разом з іншими єпископами. На ньому прийнято декрети, котрі потім владою римського понтифіка були схвалені, набувши законної сили.

Рік 1635

Року Божого 1635 на березневій капітулі опікуни капітульного архіву каноніки Пйотр Бродовський та Якуб Скробішевський представили різного часу інвентарі архієпископських і капітульних маєтків, описані делегатами капітули. Також представили як за старим, так і недавнім реєстром столового майна капітули срібний посуд, золотий потир з диском чудового майстерного виконання, що були передані для літургійного вжитку за тестаментом незабутньої пам'яті суфрагана Лукаша Калінського (дуже щедрого для нашого храму). За цю роботу золотареві було заплачено дев'ятсот злотих. Урешті-решт і в каплиці Калінського, названій просто кустошівською, було переглянуто та описано церковні предмети відповідно до давнішого реєстру.

На скаргу захристиянина та витрикуша храму, що попри незначний прибуток храму, фундовані й забезпечені альтаристи та й інші священники часто вживають віск і вино, куплені за церковні кошти, каноніки відновили своє рішення 1631 року, щоб вони через прокураторів щорічно сплачували до церковної скарбниці на віск та вино тридцять злотих з прибутків каплиці Замойського. Також каноніки постановили, щоб ці священники здійснювали богослужіння не разом і вперемішку, а відбували їх у належному порядку, визначеному захристиянином, як з поваги до такого священнодійства, так і задля зручності тих, хто слухатиме богослужіння.

¹ Йдеться про Полянський мирний договір між Річчю Посполитою та Московською державою, підписаний 14 червня 1634 р.

² Грозваер Мартин – львівський лавник (1635–1640), райця (1640–1652). У 1634 р. король мав бенкет із придворними в кам'яниці Грозваєра, який тоді ще не займав жодної посади (Jaworski F. *Królowie*, s. 62).

ob negligentiam recti regiminis intra quatuor septimanas, formato cum consulibus consilio, transmigratio ex schola decreta, ac iniuncta¹.

Eodem anno archipraesul Grochovius memor mortalitatis humanae futurorumque sollicitus, testamentum suum sigillo parvo usuali munitum, ad archivum capituli per Lucam Witkowski canonicum reposuit².

Acta consistorialia, quia huius anni non reperta, nihil ex ipsis annotari potuit. Ex consularibus tamen hoc speciale adverti, quod persona quaedam status equestris literas per subditum suum, petronem simplicem, ad consules direxit, duo millia pro redemptione captivorum proponendo, et ut opus magis meritorium haberet, nomen suum subticuit³. Receperunt consules non gravatim eandem pecuniam illo tempore magni aestimatam, patremque Isaiam Osmolski, ordinis praedicatorum presbyterum, in captivitate Tartarorum ab aliquot annis detentum, et alios cum eo redemerunt captivos⁴.

Virgines Carmelitanae antiquae observantiae in fundis emptis suburbii Haliciensis locabantur⁵. Ad quarum monasterii et ecclesiae dimensionem a nobilibus requisiti consules, primo locum {negantes} (ex quo pro hac locatione consensum archipraesulis et capituli virgines non habebant), deinde obtento ab utrisque in area concessa pro ecclesia et parthenio domicilio per deputatos fecerunt⁶, praevia tamen solutione florenorum quingentorum intuitu futurarum dationum, ex eodem fundo pro reipublicae oneribus pendendarum, cautionibus praescriptis, in rem civitatis, quibus se virgines parituras submiserunt, cum suis succedaneis⁷. Haec summa florenorum quingentorum locata fuit per ordines civitatis super certis domibus. Bona certe fuit illorum temporum conscientia, quando et seculares sine cuiusquam praeiudicio pro bono publico fideliter laborabant, et regulares derogare iuribus civitatis sincere nolebant.

Et victualia tempore illo pacifico non magno pretio constabant. Octo etenim medimni siliginis, alias *kloda*, florenis <fol. 149>[// 96v] quatuordecem, tritici itidem octo medimni ad florenis viginti banno praetorio taxati fuerant, ita ut grosso panis siligineus venditus assem et semisses novem, triticeus semisses quindecem, crassior vulgo *razowy bochen* tres asses unam unciam, alias *trzy funty y cwierc*, valore debuerit^{8, 9}.

Unicum tamen erat, quod dum pax optima rerum, abundantia panis Leopolienses ditaret¹⁰, {inopinata} illos plus torquebant mala, quam manifesta, ignis etenim bona illorum frequenter et {subitanee} depascebat. Et praesenti etenim anno grande incendium procastria civitatis invasit, magnam et praecipuam partem domorum vici Haliciensis, conventumque monialium Sanctae Catherinae ordinis Sancti Dominici cum ecclesia sustulit. Ideo miserabiliter depauperati Halicienses suburbani petierunt a consulibus, ut ipsis ob crebras et reiteratas conflagrationes subtus domos suas in terra hypogea lapidibus celata, pro deportandis in casu voracis incendii rebus struere permitterent. Non permiserunt consules solarium hoc tot damna passis, idque inhibitionibus regum, ac ducum militiae severe scriptis (ne hostibus aditur urbemque invadendi assultus pateret) obstantibus, ac illo tempore salubriter observatis¹¹. Concesserunt tamen formato cum ordinibus regni consilio, ea conditione prohibitoria annexa, ne celaria

¹ [Acta capitularia], fol. 132.

² [Eadem], fol. 134.

³ [Acta] consularia, feria 2 in crastino dominicae Septuagesimae anni [9 II] 1637.

⁴ [Eadem], feria 2 post dominicae Judicae Quadragesimalem [30 III] 1637.

⁵ [Eadem], sabbatho ante festum Sanctae Mariae Magdalenae [18 VII] 1637.

⁶ [Eadem], sabbatho ante festum Beatae Mariae Virginis Ad Nives proximo [1 VIII] 1637.

⁷ [Eadem], feria 4 ante festum Sancti Laurentii Martyris [5 VIII] 1637.

⁸ Ex actu feria 5 post festum Sancti Francisci anno [8 X] 1637.

⁹ Ориг.: закреслено два рядки внесеного між рядками тексту.

¹⁰ Eadem [acta consularia], sabbatho post festum Sancti Bartholomei Apostoli [29 VIII] 1637.

¹¹ [Eadem], sabbatho post festum Exaltationis Sanctae Crucis [19 IX] 1637.

Того року 22 травня канонік та знаменитий проповідник Войцех Белчинський, хоч і переведений на іншу посаду каноніка через старість у 1631 році (як читаємо на сторінці 53), муж гострого розуму, котрому за виконання обов'язків капітульного прокуратора в 1620 році внесли публічну подяку до актів капітули на пам'ять нащадків, закінчив свої дні (записавши на щорічне поминання своєї душі двісті злотих). Після його смерті Захарій Новошицький, на той час львівський суфраган¹, хоч і не член капітули, зайняв цю посаду каноніка і вперше був прийнятий до грона капітули, отримавши в оренду резиденцію, що звалася Пулка, на певних умовах, зі сплатою річного чиншу. Я не довідався, чому так сталося, що за такої кількості гідних і заслужених мужів у капітулі впродовж двох років чужий обіймав визначну посаду, а саме гідність суфрагана, не будучи каноніком, і сам титул єпископа використовував без жодного юрисдикційного обов'язку (через відсутність, невідомо з якої причини, актів консисторії від 1626 до 1636 року² включно).

І доктор обох прав Якуб Скробішевський того року пішов услід за Белчинським, виконуючи протягом шести років уряд прокуратора, а згодом перейшовши на вільну посаду каноніка. Він також фундатор корисної для капітули посади альтариста в Соколівці³ (надав право патронату членам капітули). Як бачимо з актів капітули (сторінка 93), він після зіткнення з підводою мав недуги з різними симптомами. На поминання своєї душі він визначив річний чинш із шестисот злотих і, як можна там прочитати, зменшив його з тисячі злотих, забезпечивши від претензій своє надання й масток Добряничі (будучи орендарем) вітваря Одновського.

Того року капітула потерпала від втрати не тільки мужів, але й прибутків, бо викопування двох рибних ставів, точніше озер, у капітульних маєтках Вербіж, також двох у Годовиці⁴, потім у Жидатичах⁵ додало капітулі турбот і витрат, а доходи на багато років віддалилися.

Від імені цеху цирульників цехмістри Фридерик Грос, Станіслав Доброшовський заснували вітвар Св. Роха в архикатедральному храмі, відступивши право подання райцям, як видно з документа, внесеного до расцьких актів у суботу перед святом Різдва Господнього [22 *XII*] 1629 року. На вітвар було записано, згідно з наданням від того цеху, суму п'ятсот злотих і встановлено священника на платні з обов'язком провадити два богослужіння: перше – у суботу, до Пречистої Діви за хворих, які перебувають під опікою львівських цирульників, а також і за живих фундаторів; друге богослужіння – у понеділок, за померлих з того цеху. Однак під час підтвердження цієї суми в консисторії цех спротивився, претендуючи на право патронату (сильно наполягали на тому, що ним ніколи райці не володіли). Але докази райців переконали суд, і даремними виявилися їхні апеляції до апостольського нунція.

А щодо звичних пожертв до того вітваря, які складав народ, вікарії архикатедрального храму провадили довготривалі й часті суперечки з цехом цирульників. Вікарії, відповідно до своїх давніх прав, що їх вони мали на пожертви для будь-якої церкви, спочатку виграла справу, а цех був визнаний нездатним до отримання офір у храмі і йому наказали під карою екскомуніки, щоб не забороняв вікаріям збір пожертв. Але цирульники відкупили датки на суму шістдесят злотих, які щороку мали сплачуватися, за певною угодою з вікаріями та отримали 20 квітня 1640 року документ про відступлення. Пізніше, після відновлення судового процесу за кілька років, цех цирульників знову повернув пожертви, а вікаріям звелено замовкнути назавжди, як видно з консисторського акта, виданого в середу, 22 червня 1644 року, сторінка 848. Навіть у суді фортуна змінювала свою прихильність.

¹ Новошицький Захарій – львівський канонік, суфраган (1634–1641) (див.: Kętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 102–103).

² Насправді консисторська книга за ці роки збереглася: Archiwum Archidiecezji Lwowskiej arcybiskupa Eugeniusza Baziaka, Księgi konsystorskie, KK-7 (1626–1636).

³ Соколівка – тепер село Львівської області.

⁴ Вербіж, Годовиця – тепер села Львівської області.

⁵ Жидатичі – тепер село Гамаліївка Львівської області.

ultra duos cubitos, hypocausta ultra quinque sursum attolere praesumerent, latitudine muri ultra lateres duos non extensa. Excessit tamen terminos praescriptos fastuosa futurae aetatis licentia, urbisque munitiones oppositione solidioris cortinae, tot monasteriorum, palatiorumque labefactavit, securitatem refugii civibus, et sibi eripuit urbemque iam inermem fecit olim munitissimam.

{Motus terrae vix unquam in Russia et Wołhynia auditus hoc anno in nostra Leopoli, Ostrogoe, Luceoriae, et in Zolkiew oppido, vehementer homines perterrit. Alibi in novilunio luna luxit, plena lumine, tanquam in plenilunio. P[ate]r Kwiatk[iewicz], in “Annales ecclesiastici” ad annum 1637, fol. 885}.

Torosovicus vero disunitos Armenos ad sui recognitionem trahere non cessabat. Ecclesiam enim Sanctae Crucis a seniore Armeno Sahak Agopsowicz novissime ab <fol. 150>[// 97] ipsis fundamentis sumptu magno cum muratis aediculis erectam¹, dum quasi obambulans, operas structas in propatulo revideret, ac intra ipsam ecclesiam libere admissus, structuram, pietateque fundatoris laudaret, advenientibus subito famulis sine violentia, ante festum Exaltationis Sanctae Crucis [14 IX 1637] recepit, serisque suis frustra Agopsowicz, Armenisque reclamantibus ac querulantibus pro iure suo pastoralis, decretum summi pontificis allegans, clausit². Scripserat quidem rex ad consules, locique capitaneorum acerbas ac regiae indignationis plenas literas, ut Armenos disunitos omnino a tantis violentiis defenderent, pro auxilio ipsorum praesto essent. Quocirca Armeni binas sibi ecclesias (vigore harum universalium litterarum) occupatas, restitui omnino per magistratum consularem exposcebant. Consules ergo per suos deputatos super praemissis conveniebant Torosovicium, in reliquo causa eadem, quoniam multa Armeni a veritate aliena in rescriptum regium apponi curaverunt, pro verificatione ad regiam maiestatem remissa est, appellationibus, protestationibus ex utraque parte interpositis.

Cur vero haec ecclesia nomine Sanctae Crucis vocitata fuerit, Andreas Wargocki presbyter in opere suo Polonico, cui titulus “Peregrynacya arabska do grobu Świętey Katarzyny etc.” impresso Cracoviae, typis Simonis Kempini, anno 1610, fol. 44, rem iucundam enarrat³. Quod nimirum ante annos duodecim (priusque opus illud conficeret) in hoc horto Armenico arbor excreverat, in qua pomum repertum est, quod quomodocumque scissum erat, Crucem Domini praeferebat, simile per omnia pomis illis, quae in horto magnae civitatis Kair crescunt⁴, in quibus qualitercunque scindantur imago crucifixi, ad stupor Arabice gentis illius (Machometi deliria amplexantis, arbores tamen illas forti vigilia custodientis) ad vivum effulget. Talis arbor et hic in horto reperta, quae simile pomum produxerat, et ecclesiae <fol. 151>[// 97v] extruendae, sub titulo Sanctae Crucis occasionem dedit.

Rex quoque Vladislaus post bellicos labores aerumnasque curarum laetiori hymaneo cum serenissima Caecilia Renata regina, die sexta Septembris perfrui {desiderabat}⁵. Ad haec epithalamica festa placuit clementiae regiae etiam consules civitatemque Leopolim specialibus literis Varsavia die 20 Junii anno eodem 1637 datis invitare. Haec porro summa ars regnantium est, ad subditos sese propensius dimittere, et eo ipso corda illorum in sui amorem et venerationem fortius trahere.

Eodem anno Cosaci pro suis retinendis libertatibus serio laboraverunt, sed fortuna illis favere noluit⁶. Nobiles Poloni, regnique proceres in palatinatu Kioviensi, in quo praecipua sua

.....
¹ Ex relaps[um] Ago[psowic].

² [Acta consularia], feria 2 ante festum Sanctorum Simonis et Judae [26 X 1637].

³ Andreas Wargocki anno 1610 [*Peregrynacya arabska*].

⁴ Poma cum cruce in civitate Kair.

⁵ Eadem [acta consularia], sabbatho ante festum Sanctae Mariae Magdaleneae proximo [18 VII] 1637.

⁶ Piaseccius, [*Chronica*] ad annum 1637, fol. 590.

Поки в місті Львові йшли мирно дні в тому році, ночі виявилися небезпечними для перехожих. Ян Хажевський, слуга Ваповського, несподівано напав разом зі спільниками на райцю Валентина Шольца-Станцеля, який чував над публічною безпекою й о четвертій годині ночі повертався від друга. Це спричинило важкий наслідок, оскільки нападник відтяв великий палець правої руки (певно, коли безборонний райця голіруч захищав голову від удару). Однак швидко той Хажевський був схоплений зі спільниками і засуджений до смерті за спільним вироком відповідно до конституції 1601 року, за головування в суді місцевого старости Боніфація Мнішека¹. Утікача Анджея Секлінського засудили до вічної інфамії², двох інших покарали ув'язненням і грошовою сплатою. Так справді є, що розбійники встають уночі, щоб убивати людей, і ніхто себе сам не впильнує в дорозі.

Не можна промовчати, що в тому 1635 році на вальному сеймі Речі Посполитої у Варшаві було введене обтяжливе для загального становища духовенства право, а саме обмеження десятині і заміна їх снопової форми на грошову. Це було зроблено ніби на підставі виданого бреве понтифіка Урбана VIII з датою: у Римі, при найвищому престолі Святої Марії, під перснем рибалки, 27 листопада 1634 року. Звернення з апеляцією скерували не до консисторського, а до гродського суду з тим, щоб священники, одержуючи десятини з ріллі селян, долучилися ними до збору податків Речі Посполитої, по-простому званих «побори», разом з підданими (які цілі ниви тримали), як випливає з тієї конституції під титулом «Compositia o dziesięciny» (сторінка 10)³. Хоча ті права щодо податків, як наполягалося на тому сеймі, не набули сили вічної міцності, їх оприлюднили через цю конституцію (як читаємо на сторінці 48). Проте духовний стан після спільних обговорень, застерігаючи непорушність свобод Церкви, публічно скаржився та протестував проти виданої конституції в п'ятницю після Провідної неділі [20 IV 1635], у Сохачеві, у гродському суді через гнезненського каноніка Адріана Гродецького. Цей протест був уписаний до чистовиків (*inducta*) стенжицьких гродських актів і знову внесений стенжицьким деканом Свірчинським в п'ятницю, на другий день свята Різдва св. Івана Хрестителя, [25 VI] 1649 року, як видно із праці з назвою «Zbiog praw koscielnych», оприлюдненої друком 1669 року.

Рік Божий 1636

Каноніки, що зібралися на березневій капітулі, обговорювали порядок богослужінь, збереження церковних речей та утримання фундацій, а саме: щоб з архіву не видавалися оригінали церковних документів без зобов'язання отримувачів про їхнє акуратне повернення. Потім ухвалили, що делегат на трибунал так довго повинен залишатися на трибуналі й залишатиметься, доки щоденне харчування матиме. Також, що жоден прелат чи канонік не може претендувати на харчування, якщо він не був у храмі у повному облаченні, за винятком днів хвороби. Також ухвалили на майбутнє зі своїм архиєпископом Гроховським деякі питання, важливі для церков архиєпископства.

Уже в цьому році трапилися сварки, з'явилися зародки майбутніх суперечок між монахами та світськими священниками. Адже законники часто відправляли шляхетські похорони, а наші духовні, маючи парафіяльні права й опираючись на володіння парафією, вважали себе скривдженими, коли відповідно до папських декретів не сплачувалася чверть прибутків з похоронів. Тому захристияни та вікарії нашої костелу привселюдно протестували в консисторії проти отців Львівської колегії Товариства Ісуса через відмову від сплати чверті від прибутків з похоронів і започаткували процес із тими отцями. Вони свої вільності показали, оскільки, відповідно до соборових постанов, у них не було права вести справу перед архиєпископським судом. І коли вони покійно звернулися до Гроховського, то отримали і вільність, і скасування судового процесу.

¹ Мнішек Станіслав Боніфацій – львівський староста (1613–1644).

² Інфамія – позбавлення шляхетської честі, яким супроводжувався вирок про баніцію з позбавленням громадянських прав і державного захисту за скоєння особливо тяжких злочинів.

³ Передрук див.: *VL*, vol. 3, p. 407; *VC*, t. III, vol. 2, p. 260.

domicilia Cosaci ab antiquo habebant, villas, possessiones emebant, alii munificentia regis Vladislai per privilegia acquirebant, utque sibi reditus ex illis ampliores facerent (secundum fortunam imbecillo animo ferentes) Cosacorum licentiam, quae proposito ipsorum obstare videbat, refrenari oportere privatis respectibus criminationibus publicis, apud regem senatumque palam clamitabant. Demandavit itaque rex ac senatus generali exercituum Koniecpolio, ut propugnaculum firmum, loco ad eos cohercendos opportuno, erigeret. Explevit mandata regia Koniecpolius, munimentum, Hudak [sic] dictum¹, apud fluvium Samarae ac Boristhenis, impensis reipublicae satis idoneum et quibusvis munitionibus non impar, erigi curavit. Et quia ducentos manipulares Germanos regiae cohortis, ab initio operis cepti oppresserant, structuramque diruerant Cosaci, eo decimanos exercitus Poloni ad hyberna transire mandavit. Colligebant et Cosaci vires suas ac ducibus propriis, quasi regi Polonisque faverent, per furorem in tumultu mactatis, dum de novis sufficiendis consultant, ac simul dissentiunt, celeritate <fol. 152>[// 98] Nicolai Potocki ultra Corsunium, inter oppida Moszni et Kumeichi [sic] opportune preventi, non sine clade Polonorum dispersi, ac postea ad Borovitiam obsessi, ducem suum Paulucum, tumultuarie electum, cum quatuor antesignanis captivum (conditione culpae ac indemnitate vitae apud regem promissa) ad sequestrum tradiderunt.

Famosus quoque ille invasor Russiae Cantimirus murza, in campis Budziaki dictis prope Bialogrodum (contra expressa pacta Turcarum cum Polonis), stativa sibi metatus, ut facilius Russiam Hungariamque invaderet², cum chano Crimensi adeo rixatus est, ut etiamque viginti millibus suorum aperto Marte configere ausus fuerit. Et postquam ad Kiliam septem millia suorum amisit, iussu Amurathis Turcarum dinastae strangulatus, impias rapinas fune finivit, improbis quibusvis doctrinam relinquens, quod “raro scelestum deservit pede poena claudo”. Post eius strangulationem Tartari ex Budziacensibus desertis mandato Turcarum recedentes, securitatem Russiae fecerunt ampliorem, sed non diuturnam.

Felicius multo aevum suum peregit Andreas Grodziec {presbyter secularis, qui expletis sacerdotii annis 54, parochi Davidoviensis 35, vicepraepositi hospitalis Sancti Spiritus undecim, totius aetatis annis 85, hoc anno 1637 die 27 Aprilis vivere vitam mortalem desiit. Ex epitaphii in ecclesiae Sancti Spiritus}.

Annus Domini 1638

In anno 1638 per decretum capituli Martialis constitutum fuerat³, ut psalteristarum Kalinianorum erectio approbaretur, tectum Zamosciana capellae, tum et ecclesiae supra bibliothecam repararetur, musici ecclesiae suorum officiorum admonerentur, modus incensationis altarium iuxta consuetudinem aliarum ecclesiarum praescriptus, suscipiendi ac introducendi ad scholam magistri pro pueris docendis, ratio declarata, repositio actorum consistorialium ad archivum capituli et respective originalium privilegiorum, super quibus fundatae ecclesiae in archidioecesi consistunt. Studia procuratoris, decreta, <fol. 153>[// 98v] de deportatione Santissimae Eucharistiae sacramenti ad infirmos, cum vicariis actum, ac alia observanda decreverunt canonici⁴.

Sed et contra religiosos querelam non levem quomodo nimirum sese in administrationem sacramentorum ingerant⁵, privatim venerabile sacramentum deferre audent, benedictiones antecedentes seu subsequentes nuptiarum faciant, a vicariis suis expositam audiverunt. Cum

.....
¹ Hudak.

² Idem [Piaseccius, *Chronica*], fol. 591.

³ [Acta] capitularia, fol. 136.

⁴ [Eadem], fol. 138.

⁵ Eodem.

У тому році судив Гроховський і справу про вбивство. Северин Блендовський, знаменитий своїми злочинами, а не шляхетським походженням, був захочений своїм паном Вельгурським і його дружиною через обдарування сорока злотими та конем. Спершу він не міг убити львівського міщанина Войцеха Сужика¹, котрий їхав через ліси біля Миколаєва (хоча вистрілив з пістоля кілька разів, але йому запал відмовив). Пізніше жорстоко вбив міщанина після відвідування ним богослужіння в отців св. Франциска посеред міста, коли той повертався додому. Блендовський разом зі своїми спільниками втік, як до притулку, до тих отців, перед мурами монастиря яких вчинив убивство. Тож Гроховський, розпочавши процес у такій очевидній та тяжкій справі, оголосив за порадою правників, які засідали при ньому, що Блендовський як вбивця, згідно з постановою Григорія XIV², не може і не повинен користуватися церковним імунітетом. Тому він був засуджений змішаним судом на кару смерті разом зі своїми двома товаришами-простолюдинами, а для втікача Вельгурського із дружиною було визначено й записано вічну інфамію.

Торосович же був визнаний Урбаном VIII не тільки архієпископом, але й також (зі схваленням висвячення у молодому віці, хоча єпископські канони таке забороняють) вірменським архієпископом (адже так його в актах у цьому році іменують³). Напевно, після повернення з Рима він наказав збройною рукою захопити та ув'язнити з допомогою студентів з Львівської колегії отців Товариства Ісуса своїх клириків, які проти застереження давали шлюби вірменам-схизматикам і на яких скаржилися священники-уніати, що вони нападали на них зі зброєю, котру публічно носили. Торосович повернув собі кам'яницю на цвинтарі, що була ними [вірменами] зайнята. Однак і він від тих схизматиків ледве unikнув великої небезпеки для життя, як видно з расецьких актів за понеділок, на другий день четвертої великопісної Неділі радості (*Laetare*) [3 III 1636]. Вірмени-схизматики жалілися й скаржилися перед королем, старостою, райцями та в інших місцях, постійно випрошували на свою користь королівські мандати, але Торосович перемагав їх, отримуючи новіші королівські мандати. У той же час між вірменами були різні наміри: одні наполягали на своїй твердій позиції супроти Торосовича, інші добровільно й непримусово схилилися до унії зі святою Римською церквою та щиро її приймали.

У перших днях жовтня виникло в місті публічне збурення через тривожне очікування безпосереднього нападу татар. Хоч у цей період щаслива Польща тішилася миром, проте страшний руйнівник королівств Кантемир постійно перебував у буджацьких степах зі своїми рухливими військами, розсилав від свого імені по сусідніх краях Угорщини та Русі погрози, [плів] інтриги та чутки. Тому в місті оголосили, щоб міщани готували зброю та припаси для спільного захисту й оборони.

Цього року в усій Русі поширилася велика кількість мишей, як свідчить Жеховський серед гідного пам'яті та уваги у своєму «*Calendarium*» за місяць липень.

Рік Божий 1637

На початку 1637 року зібрані на березневій капітулі каноніки підтвердили ухвали попереднього року та постановили про їхнє виконання. Виявилося, що свята реліквія капітули, яку віддавна за свій символ використовують, а саме образ Пречистої Діви Марії на стіні храму, навпроти будинку каноніків, намальований у щасливіших обставинах, через давність і дощі став затертим. Тому каноніки надали дозвіл і звелили своєму кустошу Яну Суліковському його відновити за сто річних злотих, наданих з ласки Калінського із прибутків костелу в Буську (як видно з квіту, підписаного Стефанідесом).

У тому році Суліковський відновив стару фігуру Богородиці у квадратному вівтарі, виконавши її мистецьким способом. Вона тримає в лівій руці малого Ісуса, а правій –

¹ Сужик Альберт – кушнір, львівський міщанин з 1602 р., член колегії сорока мужів (1617–1634).

² Григорій XIV – папа римський (1590–1591).

³ Миколай Торосович став львівським вірменським архієпископом 22 травня 1635 р.

consulibus de Łoiecciana, Kisliciana fundatione, de episcopalium privilegio¹, ac successoribus Erasmo Sixti recuperando, legati ad altare Divi Nicolai a successoribus doctoris Dyboviccii vindicatione, scholae reparatione tempestiva consultaverunt.

Pro sale Drohobycensi per quartalia viginti unum retento, a Nicolao Daniłowic, regni thesaurario, quadringentos viginti florenos pecunia parata receperunt², iurisque sui antiqui ambiguitate quadam involuti, novam confirmationem a sacra regia maiestatis (ipso thesaurario operam suam offerente) procurandam decreverunt.

Eodem anno Melchior Stephanides, canonicus Leopoliensis, vir pius et doctus die 17 Aprilis in Domino obdormivit³, secutus brevi hunc Petrus Brodowski, canonicus Leopoliensis, Javoroviensis parochus, quem qui non tantum in consilio optimum praelatum, sed pro vivendi modo exemploque sanctitatis dando, apostolicum virum dixerit ad solatium, sive imitationem succedaneorum (expressis verbis actorum utor) non errabit. Successit eidem in canonicatu impetrata a rege praesentatione Samuel Koziarski.

Et quoniam scholae ad ecclesiam metropolitanam sitae mentionem feci supra, etiam huius statum originemque referre non incongruum puto.

Sicut omnes ecclesiae ita et nostra Leopoliensis <fol. 154>[// 99] sive illa ante translationem Halicia parochialis, sive postea maiori praerogativa insignata, archicathedralis dici audiri meruit, ministros ad cantum et usum sacrorum habere omnino debebat. Ac ideo extracta basilica templi primo quidem positus fundamentis per Casimirum regem⁴ (qui Magnus a rebus gestis praeclare dicebatur), deinde per cives Petrum Stecher et Georgium Scheller (dum mors Casimiro regi ultra fundamenta attolere moenia non permisit) opere consummato, ut acta civitatis peculiaria et senex consul Zimorovicus (in libello suo, cui titulus “Viri illustres civitatis Leopoliensis” a principio ad annum 1400 et 1414) enarrat⁵, statim et scholam pro instituenda iuventute ac obsequis ecclesiae praestandis consules, sumptu civitatis exaedificari curaverunt. Quae ut debito regimine non carerent, rectorem eidem praeficiendum esse consuerunt. Et is quidem (ex in compactatorum inter Bernardinum Wilczek archiepiscopum et magistratum Leopoliensem anno Domini 1514, per commissarios a Sigismundi primo deputatos initorum) a consulibus impensis communibus civitatis ex universitate Cracoviensi (ut Piravius refert) magister sive baccalaureus procuratur, et capitulo praesentatur, acceptandus vel non, capituli et magistratus monitioni subesse tenetur, quod si parere noluerit censuris ecclesiasticis, etiam ad resignandum, seu loco cedendum adigendus.

Docere iuventutem, sive nobilium, sive civium, etiam mendicantium, tumultus quasvis insolentias prohibere, ordini decantandorum officiorum in ecclesia invigilare, omnino tenetur. Pro laboribus suis canonicatum gremialem Leopoliensem, ex privilegio Casimiri Jagellonidae (non obstante prohibitorio statuto regni de plebeis) pro mercede habet, et aliam mercedem, quae etiam Piravio et in libro proventuum scholae per Joannem Kozłowski, <fol. 155>[// 99v] protunc directorem et post canonicum, anno 1679 calamo descripto recensetur, quanquam tenuem et incertam percipere solet.

Et revera multum ornamenti a principio et per aliquot annorum centena schola haec ecclesiae adferebat, ut synodus Grochoviana capitulo 9: “De schola ecclesiae metropolitanae” fatetur gaudebatque numerosa⁶, aequae nobili ac plebeia iuventute, per duo circiter centena annorum magistros bonos, qui artes liberales ad methodum Cracoviensis universitatis, ab orthographia

.....
¹ Eodem [acta capitularia].

² [Eadem], fol. 141.

³ [Eadem], fol. 140.

⁴ Guagninus in “Chronicorum Poloniae” [Gwagnin, Krotkie zebranie kroniki polskiey] ad annum 1370.

⁵ Zimorowic, [*Viri illustres*].

⁶ Synodus Grochovii [*Synodus Dioecessana*].

королівський скіпетр, одягнута у плащ, прикрашений зірками. Її ноги топчуть півмісяць¹, голову увінчує діадема, також і Син Божий коронований. При святій голові стоять фігури свв. Івана Хрестителя та Івана Євангеліста, а з обох боків їх оточують фігури свв. Лаврентія й Миколая, які здавна є опікунами капітули. І при ногах святих покладено такі рядки, як пам'ятне прохання: «Богородице, Діво-Мати, захисти це місто та нас, що там живуть під покровом миру, щоб ми, захищені Твоєю опікою, Мати, звільнилися від усіх ворожих небезпек. Реставровано року Божого 1637». Але [тепер] знову ця свята фігура потребує відновлення.

На тій капітулі наказано та заплановано провести ревізію привілеїв і фундацій, а також повернути консисторські акти та скласти їх в архів, а в пізніший термін, протягом чотирьох тижнів – усунути директора школи через недбалство в керуванні, провівши з райцями нараду.

Того року архипастир Гроховський, пам'ятаючи про людську смертність і дбаючи про майбутнє, через каноніка Лукаша Вітковського поклав до архіву капітули свій заповіт, скріплений звичайною малою печаткою.

З того року я не знайшов консисторських актів, тому нічого не міг з них занотувати. Але в раєцьких актах особливу увагу привернуло те, що якийсь достойник шляхетського стану через свого простолюдина написав до райців листа, офіруючи дві тисячі [злотих]² на викуп полонених. І щоб свій вчинок зробити почеснішим, він свого імені не вказав. Райці охоче взяли ті гроші, на той час доволі значні, та викупили отця Ісаю Осмольського з ордену проповідників, захопленого декілька років тому в татарську неволю, і разом з ним кількох інших в'язнів.

Сестри кармелітки давньої регули були осаджені на порожніх ґрунтах Галицького передмістя. На обмір їхнього монастиря й храму шляхтичі запросили райців, які спочатку заперечували вибір цього місця, тому що сестри не мали згоди архипастиря та капітули на цю локацію. Пізніше через уповноважених вони її отримали від обох інстанцій (на побудову на дозволеній ділянці храму й чернечої обителі). Це сталося, як вони заплатили наперед п'ятсот злотих у рахунок майбутніх податків, що мали сплачуватися з того ґрунту на користь Речі Посполитої, з умовою збереження податків на користь міста, на які сестри зі своїми спадкоємцями погодилися. Та сума в п'ятсот злотих була забезпечена станами міста³ на певних будинках. Без сумніву, у ті часи була добра свідомість, коли і світські ревни працювали на публічне добро без порушення будь-чиїх прав, і черниці щиро не хотіли порушувати права міста.

І продукти в ті спокійні часи небагато коштували. Так, вісім колод жита оцінювали на ратушній комісії⁴ в чотирнадцять злотих, так само вісім колод пшениці – до двадцяти злотих. Тож житній хліб, проданий за гріш, мав важити фунт і дев'ять лотів, пшеничний – п'ятнадцять лотів, хліб грубого помелу, званий разовою буханкою, – три фунти й унцію, чи чверть.

Лише одна річ засмучувала, бо ж тоді, коли мир був найжаданіший, коли був достаток хліба та благополуччя, львів'ян турбували більше неочікувані лиха, ніж очевидні, позаяк їхні маєтки часто та ґвалтовно спопеляв вогонь. І в тому році великий вогонь передмістя навідав, знищив велику частину будинків, особливо на Галицькій оселі, і монастир черниць Св. Катерини ордену св. Домініка з костелом. Тому зубожілі галицькі передміщани уклінно просили райців, щоб через часті й повторні пожежі їм дозволили споруджувати у

¹ Півмісяць із зіркою – символ мусульманської релігії.

² В оригіналі не вказано, про яку валюту йдеться.

³ Колегія всіх станів міста, представницький орган міської громади, була утворена у Львові на початку XVII ст. для контролювання влади міста.

⁴ Насправді ціни в місті на основні продукти та товари встановлювала комісія, що складалася з урядників воеводської, старостинської й міської адміністрацій, див.: *VL*, t. 2, p. 50–51; *VC*, t. II, vol. 1, p. 170 («Powinowactwo wojewodze około ustaw rzeczym», 1565).

usque ad philosophiae praecepta tenellam aetatem edocebant, {habebat}. Inter hos enituit nobilis Laurentius Brzoska anno 1618 mortuus, qui mendicantium pater, ut vulgo vocatur, alias instructor in schola fuerat, iisdemque et infirmantibus censem, et morientibus sepulchrum, in quo et ipse condi voluit, extruxit. Tum et Stanislaus Penatius, cuius epitaphium ex opposito Brzoska, ad ianuam ecclesiae ab introitu scholae in lapide longo annotatum est. Nostra vero aetate et diligentia sua laudem meruit Joannes Putowski, philosophiae doctor, qui tertia die postquam sacerdos factus fuerat, infirmitate correptus brevi in anno 1686 mortuus est¹. Tum et Chrisostomus Rusiensi, philosophiae doctor, qui altare marmoreum, seu verius alabastrinum Sanctissimae Trinitatis praehabito consensu successorum Wulphoviccianorum pro ara condenda Divo Joannis Cantio in ecclesia nostra metropolitana transferri curavit, et eiusdem altaris decorem pro posse suo augere laboravit, prout inventarium manu ipsius in anno 1690 die 30 Septembris conscriptum enuntiat. Fuerunt et alii scholae huic egregii praeceptores, quos vetus oblivio umbris sepulchri sepelivit.

Patres quoque societatis Jesu circa fundamentionem collegii sui Leopoliensis cum capitulo ac magistratu consulari fecerunt certam transactionem, quod nimirum a praelectione orthographiae et ethymologiae abstinere debebunt, florenosque centum Strychanice sibi a Sulikovio archiepiscopo inscriptos <fol. 156>[// 100] in rem et personam eiusdem rectoris scholae resignarunt, ut patet ex eodem transactione Leopoli, feria 5 ante festum Sancti Francisci Confessoris, die 2 mensis Octobris anno 1608 condita, autoritate capituli et patris Petri Fabricii provincialis firmata.

Quamquam patres societatis huic transactioni in toto contravenerunt, et non solum studentes orthographiae et ethymologiae ad scholam hanc, uti se submiserunt, non remittunt, sed etiam alphabetarios in suis classibus fovent, seu per studiosos suos erudiunt, cum iniuria magna non solum scholarium nostrorum, sed etiam ecclesiae nostrae, quae nec iuxta priscum morem administrandum servitores idoneos habet, et non nisi in ergastulis natos pannonicis et vili tunica tectos pro solennitate devotionum suarum vix pretio conquiret.

Et Judaei quoque Leopolienses et suburbani, et civitatenses obligarunt, se pensiones aromatarias ac pecuniarias rectori et scholaribus soluturos, ut sonant compactata eorum die 1ma Martii anno 1611 inita. Habet rector scholae et vicariatum unum ex erectione, ita tamen, ut si ipse non possit, substitutum ad curam animarum habeat, et ideo ad omnes proventus vicariorum percipiendos, decretum consistorii die Mercurii 22 Septembris anno 1649, obtinuit. Habet et alios proventus, de quibus idem liber Kozłowii agit, quem videat, qui plura desiderat.

Hoc anno 1638 suburbani Halicienses decreto regis Vladislai IV adacti², fossas munitionis transurbanae, quibus iuxta instructionem a sacra regia maiestate datam, ecclesias Sancti Lazari, Sanctae Magdalenae claudere volebant, suis sumptibus iaciebant, praesidio sibi, urbi in imminetibus periculis futuras, quarum ad praesens nullum vestigium.

Armenos vero mordebat nimis dexteritas Torosovicii archiepiscopi, qui ut anno praecedenti dixi claves ecclesiae Sanctae Crucis de manibus fundatoris sine ulla violentia recepit iurique <fol. 157>[// 100v] suo adscivit, a rege itaque Vladislao impetrarunt commissarios Raphaelem a Grochowce Grochowski, stabuli regni vicepraefectum, et Albertum Girzycki, pincernam Vielunensem, secretarios regios, cum expresso mandato de data Varsaviae die 15 Januarii anno 1638 dato³, ut claves ab ecclesia praetacta ad sequestrum regium deponeret Torosovicus, ecclesiam clauderet ac consules, ut vocati disunitis auxilio adessent. Fuit ne subsecuta traditio illam non reperit.

¹ Vide annum 1686.

² [Acta] consularia, feria 4 ante dominicae Exaudi [19 V 1638] et feria 4 post Pentecostes anno [26 V] 1638.

³ Eadem, feria 4 ante dominicam Oculi Quadragesimalem [3 III] 1638.

своїх будинках під землею підвали, зміцнені камінням, аби в разі нищівного вогню сховати речі. Райці не дозволили їм такого сховку, навіть після стількох понесених втрат, і це з причини суворих заборон королів та військових провідників (щоб вороги не мали можливості і здатності увійти до міста й атакувати), яких тоді з розумом дотримувалися. Проте після проведеної наради зі станами королівства їм все ж дозволили, додавши таку умову, аби не наважувалися перевищувати розмір підвалів понад два лікті¹ вглиб, а кімнат – п'ять ліктів висоти, і щоб ширина муру не була більшою двох цеглин. Утім, пихата самоволя майбутнього віку переступила визначені межі й послабила міські укріплення багатьох монастирів і палаців противагою міцного валу [на передмісті], позбавивши міщан надії на безпечний притулок і зробивши безборонним колись найукріпленіше місто.

Землетрус, про який ледве було чути колись на Русі й Волині, того року в нашому Львові, Луцьку та в містечку Жовкві жакливо настрашив людей. Тоді впродовж місяця інакше молодик світив – на повну силу, як під час повні (отець Квяткевич, «*Annales ecclesiastici*») [Kwiatkiewicz I. *Roczne Dzieje Koscielne*], події за 1637 рік, сторінка 885).

А Торосович не переставав приводити неприданих вірмен до своєї унії. Останнім часом вірменський старший Сагак Агопсович² великим коштом вимурував від фундаментів храм Св. Хреста, додавши до нього муровані прибудівлі. [Вірменський архієпископ], ніби прогулюючись, відкрито оглянув цю споруду та вільно був допущений усередину храму. Похваливши будову та побожність фундатора, Торосович несподівано разом з прибулими слугами, без застосування сили зайняв церкву перед святом Воздвиження Святого Хреста [14 IX 1637] і зачинив її своїми замками, опираючись на своє пастирське право з покликком на декрет найвищого понтифіка, без огляду на даремні претензії та скарги Агопсовича й вірмен. Король навіть написав до райців та місцевого старости гострий і сповнений королівського обурення лист, щоб оборонили неприданих вірмен від таких насильств і надали їм допомогу. Тому вірмени домагалися в раецького уряду повністю повернути їм два зайняті храми (відповідно до тих листів-універсалів). Тож райці через своїх уповноважених звернулися, щоб обговорити наведені вище питання з Торосовичем, а оскільки вірмени постаралися закласти до королівського рескрипту чимало незгідного з істиною, вони цю справу відіслали до королівського маєстату для перевірки, дозволивши внести апеляції та протести з обох сторін.

Чому цей храм отримав назву Святого Хреста, цікаво розповідає священник Анджей Варгоцький у своїй праці польською мовою під назвою «*Peregrynasya arabska do grobu Świętej Katarzyny*»³, надрукованій у Кракові в друкарні Шимона Кемпи 1610 року (сторінка 44). Насправді ще дванадцять років тому (перед тим як ця будівля постала) у тому вірменському саду виростало дерево, на якому знайшли таке яблуко, що як би його не розрізали, воно завжди представляло Хрест Господа, цілком подібно до тих яблук, що в одному городі великого міста Каїр ростуть. Як би їх не різали, на них постійно проявлявся образ Розп'ятого Христа, на подив арабського люду (що визнає облуди Магомета, однак ті дерева з великою пильністю оберігає). Те знайдене в саду дерево, яке родить схожі яблука, і дало привід для зведення храму під титулом Святого Хреста.

Відпочивши по військових трудах, клопотах, роботах, король Владислав побажав узяти шлюб 6 вересня з найяснішою королевою Цецілією Ренатою. На цю весільну урочистість він зволив з королівської ласки також запросити райців та місто Львів окремими листами, виданими у Варшаві 20 червня 1637 року. Це дійсно високе мистецтво для правителів – більше відкривати себе перед своїми підлеглими і тим самим сильніше привертати їхню любов і повагу.

Того року козаки дуже піклувалися про утримання своїх вільностей, але фортуна не хотіла їм сприяти. Польська шляхта й достойники королівства викупували села та

¹ Львівський лікоть – міра довжини, 59,388 см (Hoszowski S. *Ceny we Lwowie*, s. 64).

² Агопсович Сагак – вірменський старший (1637–1647).

³ Див.: [Braydenbach B.] *Peregrynasya arabska*.

Judaeorum quoque (fovere nobilium) crescens cum germine suo multitudo et praesumptio, iam esse exosa populo ceperat et forte ideo contra eos in suburbio Cracoviensi vespertino tempore feria secunda post dominicam Cantate [3 V 1638] notabiliter tumultuatum fuerat¹. Illorum enim custodes vigilias noctis agentes, alias *cepacy*, contusi et vulnerati fuere, sustinuerunt tamen impetum temerariae iuventutis (studiosos pp. societatis seditionem hanc excitasse ex protestatione feria 4 ante dominicam Rogationum [5 V 1638] eodem anno facta elicitur) Judaei et vim vi represserunt, quosdam ex Catholicis et quidem tres studiosos captivarunt, ac in praetorio postridie consulibus praesentaverunt, qui ad criminale iudicium remissi. Multa tamen damna illa nocte illata sibi, falso an vere querulati sunt perfidi Judaei. Laesa diu Christianorum patientia, versa fuit in furorem.

Quo vero ad publica². Annum hunc Paulucus dux Cosacorum, cuius in anno praeterito traditionem descripseram, caede sua ac sanguine nobilitavit³. Hic enim⁴ in comitiis Varsaviensibus reipublicae oblatus cum sociis, dum nemo causae Cosacorum optulare curat, forte ideo, quod regno custodiat metus, capitis supplicium accepit. Frustra fidem sibi salutis, ab Adamo Kisiel, succamerario Czernihoviensi, {commissario, nomine regio promissae}, implorans. Omnesque immunitates cum oppido Trechtimirow, congregationi Cosacorum a regibus Poloniae concessae, <fol. 158>[// 101] abrogatae sunt. Ducibusque exercitus data potestas illos expeditione bellica, uti rebelles, tollendi, omnes decreto huic comitiorum contrarios seu resistentes ferro puniendi, et, quod praecipuum erat malorum impendentium initium, aliam normam militiae Cosacorum ordinandi.

Dolere Cosaci fidem sibi non servatam, ducemque suum sine crimine, pro sola electione (cui resistere non poterat) capite plexum, ac ideo maiori studio sibi suorumque saluti prospiciendum esse clamitabant. Adveniebat mandatorum regis reiquepublicae arbitrorum executor cum exercitu Nicolaus Potocki, sed hunc fortiter exceperunt, acie cum multa clade utriusque partis decertarunt ad Starcza fluvium, castra vallo, fossa, curribus munita, Polonis opposuerunt, per Julium, Augustum expugnare non poterant, pedites Germanorum fere omnes in statione, castris suis proxima, irruptione facta, trucidarunt, tormenta receperunt, pluresque nobiles et veterani milites, una illa expeditione Cosacorum ceciderunt, quam toto bello Pruthenico nuper gesto. Ita auget desperatio vires, et ad victoriam quandoque viam pereuntibus aperit, praeceps ad fortia audacia.

Offerebat quidem tractatus militiae magister Potocius, sed ad illos elici Cosaci non poterant, nec quemquam suorum ob caesum innocenter (prout asserebant) Paulucium, vadem deditionis mittere volebant. Flexit tamen eos sed sero Potocius multis sponsonibus, restituendas illis fore in proximis comitiis pristinas libertates pollicitus, modo duci, a rege sibi praeficiendo, parere, arbitrio regis militiam suam eam sex millium numero a republica dudum praescripto, exercere vellent. Et his quidem rationibus persuasi posuerunt arma Cosaci, sed nec tunc iis fides servabatur, accepta etenim itineris securitate, cum ex castris pactione inita solutis, ad propria per manipulos, varie tamen <fol. 159>[// 101v] sparsi pro more suo redibant, multi eorum a nostris, partim vindictae sanguinis Poloni totque militum amissorum, partim timore superbiae, mentes Polonas ad insolentias quasvis agitante, in via caedebantur, postea sedibus suis pellebantur. Privilegia et immunitates eorum malo consilio ambiguis committiorum deliberationibus tractatae, contemptim supplicationes, a potenti pro illo tempore republica et quanti casus humana rotant parvi pendente, auditae. Duces a rege nunc his, modo ille, nec ad

¹ Eadem [acta consularia], feria 3 post dominicam Cantate proxima [4 V] 1638.

² Ориг.: кілька слів закреслено.

³ Piaseccius, [Chronica], fol. 597.

⁴ Летопись: vero.

посілості в Київському воєводстві, в якому віддавна козаки мали свої окремі поселення, інші набували маєтності з щедрості короля Владислава через привілеї. Щоб збільшити з тих маєтків прибутки (йдучи захланною душею за зиском), утискали козацькі вільності, які в їхньому уявленні були перешкодою, і з особистих мотивів, через публічні звинувачення, відкрито перед королем та сенатом стверджували, що козаків слід вгамувати. Тож король і сейм наказали коронному гетьманові Конєцпольському, аби той збудував міцну фортецю на місці, щоб їх приборкати. Конєцпольський виконав королівські розпорядження, взявся зводити за кошти Речі Посполитої твердиню, звану Кодак, над ріками Самара та Дніпро, досить зручну й придатну до будь-якої оборони. Оскільки козаки на початку цих робіт убили двісті німців-воєків королівської хоругви та знищили будову¹, тому гетьман звелів туди послати частину польського війська на зимові стації (*hyberna*). І козаки зібрали свої сили, а власних провідників, нібито прихильних до короля й поляків, убили у гніві під час бунту. Поки вони радилися про обрання нових та не доходили згоди, Миколай Потоцький швидко і вчасно їх заскочив за Корсунем, між містечками Мошни й Кумейки², розпорочив, але не без втрат поляків. Потім козаки, обложені біля Боровиці, схопили та видали до ув'язнення свого поспіхом обраного очільника Павлюка та чотирьох провідників (з умовою отримання в короля пробачення вини та дарування життя)³.

Також славний нападник на Русь Кантемир-мурза розбив свій обоз у буджацьких степах, недалеко Білгорода (всупереч укладеній мирній угоді турків з поляками), аби легше напасти на Русь та Угорщину. Він увійшов у таку суперечність із кримським ханом, що наважився з двадцятьма тисячами відкрито вступити у бій. І коли в Кілії втратив своїх сім тисяч, був страчений за наказом турецького султана Амурата⁴, закінчивши безбожні грабунки на шибениці. Будь-якому негідникові це стане за науку, коли «рідко злочинець, який топче ряс на землі, unikне заслуженої кари»⁵. Після його страти татари за наказом турків відійшли з буджацьких степів, залишивши Русь у більшій безпеці, але не надовго.

Щасливим свій довгий вік прожив світський священник Анджей Гродзець, що провів повних п'ятдесят чотири роки душпастирем, парохом у Давидові – тридцять п'ять, віценамісником шпиталю Св. Духа – одинадцять, а всього віку – вісімдесят п'ять, і смертне життя закінчив в тому 1637 році 27 квітня. З епітафії в церкві Св. Духа.

Рік Божий 1638

У році 1638 декретом на березневій капітулі було ухвалено підтвердити встановлені псалтаристів Калінським, а також щоби був відремонтований дах каплиці Замоїсько-го та храму над бібліотекою. Рівно ж було нагадано церковним музикам стосовно їхніх обов'язків, як і про те, щоб дотримувалися способу кадіння вітваря, відповідно до звичаю в інших костелах. Постановили прийняти та впровадити до школи магістра для навчання дітей, занести консисторські акти до архіву капітули і, можливо, оригінальні привілеї, на яких опираються фундовані костели в архієпископстві. Завдяки старанням прокуратора, каноніки ухвалили декрети про перенесення сакраменту святої Євхаристії до хворих з вікаріями та про інші речі, яких необхідно дотримуватися.

Проте каноніки почули від своїх вікаріїв серйозні скарги на законників, які втручаються в адміністрування сакраментами, наважуються в приватному порядку розносити

¹ Знищення Кодака козацькими відділами відбулося в ніч з 17 на 18 серпня 1635 р.

² Місто Мошни отримало магдебурзьке право у 1592 р., а Кумейки були селом, без міського статусу.

³ Військові дії між польськими та козацькими загонами під Кумейками й Боровицею датуються груднем 1637 р.

⁴ Це Мурад IV – турецький султан (1623–1640).

⁵ Horatius, *Carmina*, 3, 2:31–32. Пор. переклад Андрія Содомори: Горацій. *Оди. Еподи. Сатири. Послання*, с. 122.

placitum, nec ad gentis genium dati, socordiam magis {inter} mandata regia {praeferentes}¹, quam fortitudinem in populum illum, ad bella conficienda natum, induxerunt, ita ut nullum commodum operaeque pretium ex illa mutatione status Cosacorum provenerit, praeter luca privatorum, continua provinciarum discrimina, damna reipublicae ingentia, quae futura aetas brevi stupens et lugens videbit, cum loco praesidii Cosacorum vigilis et gratuiti, pro custodia Hudaci [sic] propugnaculi², contra Tartaros, alere tenebatur tardigradum stipendiarium, qui ipsi multis tributis agrariis (verbis authoris profide maiori, uti placuit)³ constitit. Haec ille quanto plura non calamo sed lacrymis scribere possumus, quae vidimus et passi sumus mala hac nostra aetate infelici.

Ante tamen hanc expeditionem ultimis Januarii decurrentis diebus, et nostra Russia annum hunc cum trepidatione inchoaverat⁴. Triginta enim millia selectorum Scytharum in campos Oczakovienses prodierant, ut inde in ditiones proximas Russiae praedatum excurrerent. Cognovit hoc per exploratores suos⁵ dux vigilantiae singularis Stanislaus Koniecpolski, et magna festinatione coacto exercitu {ad} Vinniciam, instructa acie munitisque castris ductilibus (*thabor* vocatis) ad Ochmatow summo silentio⁶ processit, proelium Tartaris, ad paratas Polonorum copias (quas nunquam speraverant) <fol. 160>[// 102] stupentibus obtulit, et caesis quingentis, ad laxandas in fugam equorum habenas, compulit. Plurimi illorum ab exercitu subsequente, etiam duce Jeremia Wisniowiecki accurrente, et ab excurrentibus illius terrae oppidanis, villanisque in via caesi, alii vivi capti, a Petro Łaszcz in transitu fluvii Sina Woda, etiam in hyeme limosi, circiter mille, multo plures a Cosacis Zaporoviensibus in campis Oczakoviensibus, in quibus cladem suam securi tristesque meditabantur, ex improvise adorti, concisi, ausus improbos sanguine eluerant, alii fusi, terroreque impellente, in Tauricam suam festinabant, sed pauci admodum redierant⁷. **Erubescat praesens nepotum, a fortitudine maiorum suorum degenerantium** socordia, qui nec in patria sua Tartaris resistere audebant⁸, et praedam tot millium suorum subditorum, nobilium ac fratrum⁹ excutere, {nec} animarum, nec audaciam habebant¹⁰, cum illi etiam in desertis et cubilibus speluncarum pabulantes Scythas quaerebant, caedebant, iniurias suas suorumque cum immortalis nominis sui gloria vindicabant.

Annus Domini 1639

Annum 1639 capitularem inchoavit a missae sacrificio Zacharias Nowoszycki, episcopus Nicopoliensis, praepositus, idem ex turno sese concernenti procurator electus¹¹, sed et sibi et capitulo improperum. Iterum sancitum capitulariter, ut privilegia ecclesiarum archidioecesis Leopoliensis comportarentur, et ad archivum capituli reponerentur. Tecti quoque aerei super ecclesiam aucta materies, per enumerationem mille florenorum testamento Melchioris Oszkowski, nuper vita functi ordinatorum.

Gravem casum et hactenus inauditum hoc anno inter capitulares evenisse acta enuntiant¹². Die enim 19 Decembris <fol. 161>[// 102v] Joannes Roiewski canonicus, grandem quaerelam

¹ Ориг.: перекреслено *expectantes*.

² Ориг.: перекреслено *et*.

³ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁴ *Idem*.

⁵ *Летопись*: пропущено початок речення.

⁶ *Летопись*: *summa diligentia*.

⁷ *Летопись*: далі продовження абзацу відсутнє.

⁸ Ориг.: виправлено з *audent*.

⁹ Ориг.: закреслено *suorum*.

¹⁰ Ориг.: виправлено з *habent*.

¹¹ Acta capituli, fol. 143.

¹² Eadem, fol. 146.

Євхаристію, дають благословення до та після шлюбів. Згодом радилися з райцями про фундації Лоецького, Кислицького, про привілеї єпископів та виконання тестаменту спадкоємцями Еразма Сикста, про повернення легації до вітгара Св. Миколая спадкоємцями доктора Дибовицького¹, про належний ремонт школи.

Заборгованість на суму чотириста двадцять злотих за дрогобицьку сіль за двадцять один квартал була оплачена готівкою королівським підскарбієм Миколаєм Даниловичем². [Каноніки], слідуючи пропозиції цього підскарбія, вирішили просувати свої права, які були давніми та дещо сумнівними, за допомогою нового королівського підтвердження.

Того року львівський канонік, побожний та вчений муж Мельхіор Стефанідес спочив у Бозі 17 квітня. Після нього невдовзі пішов зі світу інший львівський канонік, яворівський парох Пйотр Бродовський, про якого сказано (послугуючись виразними словами актів), що він був не тільки найкращим у колегії прелатом, але й, подавши приклад способу життя для святості, доєднався до апостольських мужів на втіху чи для наслідування наступникам. Каноніком після нього став Самуель Козярський, випросивши презенту на посаду від короля.

Оскільки я вже згадував про школу при митрополичому храмі, тому не буде недоречним зупинитися на її стані та початках.

Як і всі інші церкви, наша львівська церква, коли вона була ще парафіальною, до перенесення катедрі з Галича та й пізніше, коли отримала більше прерогатив і стала називатися архикатедральною, повинна була мати вчителів для навчання співу та інших аспектів богослужіння. Храм-базиліку було збудовано спершу на фундаменті, закладеному королем Казимиром, котрого за славіні історичні чини Великим іменували. Потім міщани Петро Штехер і Георгій Шеллер³ завершили будову храму, позаяк смерть короля Казимира не дозволила понад фундаменти винести муровані стіни (як оповідають особливі акти (*acta peculiaris*)⁴ і старий райця Зиморович у своїй книжці під назвою «*Viri illustres civitatis Leopoliensis*» від початку до 1400 і 1414 років). І райці зразу ж намагалися вибудувати коштом міста школу для навчання молоді та для обслуговування потреб храму. Аби вона мала належне управління, вирішили поставити на її чолі ректора. Відповідно до угоди між архієпископом Бернардом Вільчеком⁵ і львівським магістратом (укладеної року Божого 1514 за посередництвом визначених Сигізмундом I комісарів), райці коштом міста мали забезпечити магістра чи бакалавра з Краківського університету (як повідомляє Піравський) та представити його капітулі. Право приймати його чи ні застерігалось капітулі й магістрату, а якби ж він не хотів коритися церковній владі, то підпадав би резигнації, чи усуненню з цього місця.

Він мав обов'язок навчати молодь, шляхетську або міщанську, навіть жебраків, заповідати галасу, будь-якому насильству, дбати про порядок співу в храмі. За свої труди ректор у вигляді платні отримав посаду греміального львівського каноніка за привілеєм Казимира IV Ягеллончика (без огляду на заборону в статуті королівства про плебеїв⁶). Була й інша винагорода, але незначна та непевна, як згадується в Піравського і в книзі прибутків школи 1679 року, провадженій Яном Козловським, на той час ректором, а згодом каноніком.

¹ Дибовицький Станіслав – львівський райця (1590–1617).

² Данилович Ян Миколай – коронний підскарбій (1632–1650).

³ Шеллер Георгій – львівський райця (1403–1407).

⁴ Акти під такою назвою з'явилися у Львові з 1615 р. на позначення документів колегії всіх станів та націй міста (Badecki K. *Archiwum*, t. 3, s. 211). Автор, вочевидь, мав на увазі фінансові, чи рахункові, книги.

⁵ Вільчек Бернард – львівський римо-католицький архієпископ (1505–1540).

⁶ Згідно із сеймовою конституцією 1496 р., людям нешляхетського стану заборонялося обіймати вищі духовні посади (єпископів, каноніків тощо), за винятком тих, хто мав докторський ступінь (*VL*, vol. 1, p. 120–121; *VC*, t. I, vol. 1, p. 72–73).

contra Zachariam Nowoszycki, episcopum Nicopoliensem, suffraganeum, tum ac Stanislaum Stamirowski, concionatorem, de convulnatione et obsanguinatione sui capitulariter proposuit, ac pro cognitione causae instetit. Remiserunt capitulares casum hunc ad iudicium ipsiusmet archiepiscopi, apud quem quo fine actio haec decisa, subsequentes anni forte de industrias, utpote rem ingratham legentibus, et morte brevi succedente episcopi Novoszyccii abruptam, subticuerunt. Relatione tamen fide dignorum accepi¹, quod pro excessu hoc, reliquum aenei tecti ecclesiae (primo enim haec ecclesia, ut acta peculiaria civitatis notatum habent anno 1490 impensis civilibus opera Nikiel Kloc tignarii tegulis operata fuit², postea ex variis occurrentiis legatorum, ac eleemosinarum longo tempore, ut Piravius in suo opere enarrat, cupreo aere regebatur) episcopus et concionator praetacti, in vim poena compararunt³. Hoc tamen certum est, quod eadem die 19 Decembris Zacharias Nowoszycki episcopus, non expectato Martiali capitulo anni succedentis, contra legem et praxim veterem, quamquam cum consensu praelatorum muneri procuratorio, quod ab aliquot mensibus gessit renunciavit, sed se eo ipso novis litigiis (ut infra dicitur) innodavit. Post hanc resignationem suscepit onus procurationis Petrus Maroszynski canonicus.

De praesentia superpelliceatorum canonicorum in templo⁴, distributionibus praesentium, carentiis absentium, lex rogata et condita, etiam canonicum Pruchnicianum eodem rigore complexa.

Libellio [sic] quidam et quidem Catholicus Michael Sloska lucrum quaerens⁵, opus parvum Polono idiomate editum typo excludit, cui et titulum episcopi schismatici Leopoliensi talem “Aurora na horyzoncie Lwowskim święca, przeoswieconemu exarsze świętego tronu apostolskiego <fol. 162>[// 103] Konstantynopolskiego etc.” impressit, et stemmati crucem addidit et sparsit venum in populum⁶. Non dissimulavit hunc assentantis nimium ingenii ausum, etiam sanctae sedi praeiudiciosum consistorium Leopoliensium, ideo ecclologam illam, tanquam fescenninos versus, per publicationes ex ambonis reprobavit. Omnia exemplaria ad pedes officii reponenda, crucem ex stemmate, praesente suo delegato expungendam, denique editionem hanc igni demandandam decrevit, ac typographorum mulcta pecuniaria ecclesiae applicanda punivit, et ne talia amplius imprimere audeant serio inhibuit.

Civitas quoque nostra Judaeorum mercimonia magis in dies crescere, civium suorum {fortunas} labefactari, et sensim statum Christianorum deteriorari, gravi damno intelligens, circumscribendi eorum praesumptuosas, sub patrocinio nobilium venditiones primum consilium cepit⁷. Ad haec enim tempora Judaei licentiam expressam a civitate, sive mercimonia, sive artificia exercendi non habebant, sed clanculum clientelis magnatum fulti, privilegiorum praetextu tecti, artibus suis astutis, palam et tacite merces divendebant, operas mechanicas faciebant, sed pro eo {etiam} deprahensi ab artificibus et quaestoribus civitatis corripiebantur. Mutuo itaque consensu accedente, consules civitatis cum officio palatinali modum ipsius mercaturae exercendae merciumque divendendarum, sine civium praeiudicio praescripserunt, idque in tenore privilegiorum ipsorum {et statutum Sigismundi primi regis Poloniae}. Hanc ordinationem⁸ Judaei libere ac laetanter in spem legis erecti acceptaverunt et sese praescriptis conditionibus cum sua progenie {parituros} sponponderunt, nequaquam tamen paruerunt, sed fallaces semper statum Christianorum solita genii sui eaque innata perfidia, susque deque vertere sueti, iura

.....
¹ Fama.

² [Acta peculiaria], fol. huius 19.

³ Eadem, fol. 146.

⁴ Eodem.

⁵ Acta consistorii.

⁶ Mercurii 16 Novembris 1639.

⁷ [Acta] consularia, sabbatho ante festum Sancti Nicolai Episcopi anno [3 *XII*] 1639.

⁸ Vide “Statuta” Joanni Januszowski, “O Zydziech”, fol. 1127.

Справді, чимало чеснот від початку і протягом кількох віків ця школа принесла церкві, що собор Гроховського у дев'ятому розділі «De schola ecclesiae metropolitanae»¹ визнає й радіє, що в ній було багато як шляхетської, так і плебейської молоді. Впродовж близько двох століть школа мала добрих магістрів, котрі навчали [учнів] з юного віку за методом Краківського університету вільних мистецтв², від орфографії аж до філософії. Серед них вирізнявся шляхтич Лаврентій Бжоска, померлий у 1618 році, якого по-простому звали батьком жебраків. Він був не тільки вчителем у школі, але й старався про підтримку для хворих, для померлих – про гробницю, в якій і себе хотів поховати³. Також слід згадати про Станіслава Пенатіуса⁴, чия епітафія, написана на продовгуватому камені, міститься навпроти Бжосчиної при дверях храму, від входу до школи. У наших часах своєю ревністю заслугує на згадку доктор філософії Ян Путовський, який на третій день після висвячення швидко занедужав та помер у 1686 році. Також і доктор філософії Христом Русенський, який після отримання дозволу від спадкоємців Вольфовичів переніс за свій кошт вівтар Пресвятої Трійці з мармуру (чи точніше алебастровий), щоб закласти вівтар св. Янові з Кентів у нашій митрополичій церкві. Потім він працював, відповідно до своїх можливостей, над оздобою цього вівтаря, як свідчить його власноручний інвентар від 30 вересня 1690 р. Були й інші визначні викладачі цієї школи, імена яких заховані в тіні забуття.

Також отці єзуїти при заснуванні своєї львівської колегії уклали певну угоду з капітулою та раецьким урядом, що вони будуть утримуватися від навчання письма (*orthographiae*) та початкових мовних навичок (*ethymologiae*). Також архієпископ Солюковський відступив на справу й особу ректора школи сто злотих, записаних на селі Стриганці, як видно з тієї угоди, укладеної в п'ятницю перед святом Св. Франциска Сповідника, 2 жовтня 1608 року, й підтвердженої владою капітули та провінціала ордену Ісуса Пйотра Фабриція.

Проте отці цього Товариства на угоду загалом не зважали і не лише не відсилали до школи, як зобов'язалися, учнів, котрі навчалися б письма та початкових мовних навичок, а й навіть приймали у свої класи неписьменних, яких їхні студенти навчали основ. Тому велика кривда чиниться не тільки для наших шкіл, але й для нашого храму, бо не вистачає підготовлених людей для церковних послуг відповідно до давнього звичаю і лише ледве за гроші знаходяться народжені в убогих домівках та вдягнуті в дешеві одежі для урочистих богослужінь.

Також львівські євреї, як передміські, так і міські, зобов'язані платити датки в аптечних товарах (*aromatarias*) і грошах ректорові та студентам, як оповідається в умові від 1 березня 1611 року. Ректор школи мав також і посаду вікарія від заснування й на випадок, коли б сам не міг, обирав заступника для духовної праці. Тому, згідно з декретом консисторії, виданим у середу, 22 вересня 1649 року, він отримав доступ до всіх прибутків, належних вікаріям. Ректор має й інші прибутки, як показує книга Козловського. І хто більше хоче дізнатися, хай у неї загляне⁵.

У тому 1638 році галицькі передміщани були примушені за декретом короля Владислава IV до насипання валів для укріплення передмість. Відповідно до інструкції, виданої священним королівським маєстатом, вони хотіли ними оточити храми Св. Лазаря й Марії

¹ *Synodus Dioecesis Leopoliensis*. Про собор Львівської архидієцезії 1641 р. докладніше див.: Szydelski S. *Archidiecezja lwowska*.

² Вільні мистецтва (*artes liberales*) включали дві групи дисциплін: тривіум (граматика, риторика, діалектика, або логіка) та квадривіум (арифметика, геометрія, астрономія й музика). Філософія та теологія входили до кола дисциплін університетської освіти.

³ Усю інформацію про життя Лаврентія Бжоски взято з епітафії, див.: Starowolski S. *Monumenta Sarmatorum*, p. 290–291.

⁴ Пенатіус (Пеняк, за прізвиськом батька) Станіслав – гуманіст, письменник, педагог, ректор львівської школи (1566–1570), див.: Skoczek S. *Dzieje lwowskiej szkoły*, s. 238–239, 251–253.

⁵ Згадана книга не збереглася до наших днів.

convellere, mercimonia, artificia interciperere, modum vivendi et subsistendi Christianis eripere, civitatem ad incitas reducere minime formidarunt, nec ad praesens reformidabunt, ita ut et opus et officia Christianorum, {iam ad Judaeos transiisse doleamus, obstante etiam regni statuto Sigismundi I. Vide “Statuta” Jana Januszowskiego}.

{Eodem anno in commissione generali pro solutione stipendiorum militarium civitas thesauro reipublicae centum triginta duo millia suppeditavit, quasi brevi¹ recipienda nunquam exolvenda²}.

<fol. 163>[// 103v] Annus Domini 1640

Antiqua statuta capitularia quanquam in observantia erant³, quia tamen forte illa irrepens tacite in mores hominum desuetudo abolere ceperat, ideo ineunte anno 1640 innotavit eadem, recentiori decreto capitulum generale. Et quidem ut unusquisque canonicorum sicut stallum in choro, vocem in capitulo habet, ita et hebdomadam in ordine habeat, quam cantatione missarum, vesperarum ac matutinarum precum, in dominicis et festorum solennitatibus illius hebdomadae incipere, et complere ipse per se (nisi infirmitate vel gravi causa praeventus alterius canonici opera indigeret) tenebatur, sub poenis descriptis {decretum} ac procuratori ratione neglegentiarum connotandarum seria diligentia commendata. Tum ut nullus praelatorum et canonicorum intra divina officia sine superpelliceo, ad chorum et stallum venire, sub poena unius fertonis praesumeret, sancitum.

Zacharias quoque Nowoszycki, suffraganeus et praepositus⁴, anni praeteriti procurator, ratione indebitae resignationis (quamquam consentientibus praelatis) muneris procuratorii, actorumque non redditionis, proventibus unius anni ex vi statuti in detrectantes procuracionem anno 1591mo lati, privatus est, nec ad optiones residentiarum admissus, quinimo ad vindicandam summam mille florenorum ecclesiae Sczerzecensis legatam, a capitaneo Leopoliensi decreto compulsus, {morbo ac maerore consumptus} eodem anno obiit⁵. Cui ad canonicatum successit eodem itidem anno Stephanus Wyzga, parochus protunc Chodoroviensis, literis praesentationis a rege impetratis, mox primas regni futurus⁶. {Ita Dominus “erigit pauperes, ut collocet eos cum principibus populi sui}”.

Cavit hic capitulum in futurum, ut successuro pro procuracione capitularium proventuum⁷, iuxta morem pristinum acta integra cum rationibus suae administrationis sabbatho ante dominicam Reminiscere Quadragesimalem, sub eadem <fol. 164>[// 104] poena reddere semper sint adstricti {procuratores}. De iniuriis verbis laesivis, et quod summopere abhorrendum est, manuum violentarum iniunctionibus unius in alterum, lex prohibitoria scripta. De praesentia in stallo tempore anniversariorum de conscriptione statutorum et antiquarum constitutionem capituli, de conficienda erectione psalteristarum, administratione camerae charitatis, bibliothecae cura, librorumque ex eadem subministracione, summarum censualium vindicatione, tractatum et decisum.

Vicarii quoque ecclesiae nostrae concordiam cum chirurgis Leopoliensibus ratione offerentiorum et oblationum ad altare Sancti Rochi initam die 11 Aprilis anno eosdem produxerunt, quam capitulum eadem die autoritate sua approbavit⁸.

¹ Ориг.: два останні слова написані над перекресленим словом.

² Acta consularia, feria 4 in vigilia Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum anno [28 VI] 1662, vide huius folio.

³ [Acta] capitularia, fol. 147.

⁴ Eadem, fol. 148.

⁵ [Eadem], fol. 149.

⁶ [Eadem], fol. 156, 158.

⁷ [Eadem], fol. 148.

⁸ Eadem, fol. 154 et huius 142.

Магдаліни і своїм коштом звели їх для свого захисту та міста в майбутніх небезпеках, що наближалися. Однак на сьогодні по них не залишилося жодного сліду¹.

Вірменам сильно докучала спритність архієпископа Торосовича, котрий, як я розповів у попередньому році, одержав з рук фундатора ключі від храму Св. Хреста без жодного насильства та прийняв до свого права. Вони випросили в короля Владислава комісарів – королівських секретарів, коронного підконюшого Рафаеля Гроховського з Гроховиць та велюньського чашника Войцеха Гіжицького, які отримали виразний наказ, виданий у Варшаві 15 січня 1638 року, щоб Торосович склав ключі від згаданого храму до королівського депозиту, замкнув церкву і щоб райці, покликані неприєднаними [вірменами], надали їм допомогу. Про те, чи це сталося, не знайшов свідчення.

А євреї (за сприянням шляхти) розрослися нащадками, збільшувалася їхня кількість, а з нею і зухвалість, що ставала для народу вже неприємною, і, мабуть, тому проти них виникло сильне збурення на Краківському передмісті в понеділок увечері, після неділі «*Cantate*» [3 V 1638]. Тож коли міських охоронців, нічних сторожів, званих ціпаками, побили та поранили, євреї ледве стримали нерозважний запал молоді (особливо збурення охопило студентів колегії отців Товариства [Ісуса], що силою відповідали на силу, як видно з протесту, поданого в середу після п'ятої по Великодню неділі (*Rogationum*) того року [5 V 1638]). Вони схопили декого з католиків і трьох студентів та наступного дня представили райцям, передавши їх до кримінального суду. Невірні євреї скаржилися, не знати – обманливо чи правдиво, що цієї ночі їм було завдано багато шкоди. Зранена довготерпелівість християн обернулася на гнів.

Стосовно публічних справ. Той рік ушляхетнив своєю смертю та кров'ю козацький гетьман Павлюк, про якого я писав під минулим роком. Він був доставлений разом з товаришами на варшавський сейм Речі Посполитої, коли ніхто справою козаків не опікувався, прийняв кару смерті, напевно тому, що страх оберігає державу. Даремно він покликався на запевнення про безпеку від імені короля, обіцяне комісаром, чернігівським підкоморієм Адамом Кисілем. Усі вільності, надані польськими королями, вони втратили разом з містечком Трахтемировом, де збиралися козаки. Очільникам польського війська надано дозвіл на військовий похід для їх знищення як повстанців, на покарання мечем усіх, хто протривав чи опирається цьому сеймовому декрету, і, що було основним початком грізних бід, – запровадження іншої норми керування козацьким військом².

Козаки гнівалися, що їм не дотримали слова, а їхній гетьман без будь-якого злочину, за саму тільки елекцію (якій не міг опертися) втратив голову. Тому вони кричали, що їм з більшим старанням слід подбати про свою безпеку. Коли прибув з військом виконавець мандатів короля та Речі Посполитої Миколай Потоцький, вони мужньо його прийняли, вчинили бій з численними втратами з обох боків на річці Старець, зустрічали поляків, укріпивши валом, окопом і возами табір, який протягом липня і серпня ті не могли здобути. Козаки вибили нападами майже всю німецьку піхоту, що стояла поблизу їхнього табору, забрали гармати. У тому одному козацькому поході загинуло шляхтичів та військових ветеранів більше, ніж за всю Пруську війну, що недавно закінчилася³. Так безнадія помножує сили тим, хто гине, відкриває з часом шлях до перемоги, а безпека – до мужньої відваги.

Військовий очільник Потоцький пропонував їм угоду, але козаки не могли на неї пристати, не бажаючи нікого зі своїх послати в заручники на невинну смерть (як кажуть) Павлюка. Однак Потоцький переконав їх, хоч і пізно, багатьма обіцянками, зокрема відновленням на найближчому сеймі їхніх попередніх вільностей, тільки щоб вони були послухні провідникові, визначеному королем, та хотіли виконувати рішення короля про їхнє військо, обмежене перед тим Річчю Посполитою до шести тисяч. Козаки дали переконатися

¹ Через брак коштів були виконані тільки окремі земляні фортифікаційні роботи на передмістях.

² Автор, услід за «Хронікою» Павла Пясецького, вказує на втрату козацьким військом права вільного вибору гетьмана та іншої козацької старшини.

³ Згадується війна Польщі зі Швецією, що тривала, із перервами, з 1600 до 1629 р.

Specialiter tamen exhilaravit capitulum Joannes Carolus Czolhanski, qui suam intentionem ad effectum deducere intendens scholasticum in ecclesia nostra fundavit¹, dotem et erectionem ipsius de suo proprio peculio procuravit², ac eiusdem confirmationem regiam a Vlavislao IV in conventionem generali reipublicae in anno subsequenti obtinuit, quam authentice ad archivum capituli in anno 1643 deposuit, ut fol. 196 ipseque primus munificentiae suae fructum et titulum auspiciato portavit³.

Ecclesia quoque in Białymkamien, quia parvam dotem habebat⁴, meliorationem per duces Wisniovecensibus, haeredes suos, ac approbationem per officium consistorii obtinuit.

Andreas vero Sredzinski, custos Leopoliensis, praepositus Premisliensis, ex rationibus quibusdam sese permoventibus, officialatum et vicariatam in spiritualibus Leopoliensibus, quem sibi ab archiepiscopo Grochovio collatum habebat⁵, in manus eiusdem archipraesulis resignavit. In eius locum pro officio eodem Valentinus Scrobiszewski iuris utriusque doctor, canonicus Leopoliensis, per archiepiscopum suffectus est.

Praesago quodam spiritu consules, suburbanos suas feria 5 post festum Sancti Petri Cathedrali [24 II 1640] monuerunt⁶, ut tempore incendii <fol. 165>[// 104v] occurrentibus invicem sibi opem laturo praesto adessent et ecce feria 5^a post festa Sacri Pentecostes [31 V 1640] hora 13 in suburbio Cracoviensi in domo infidelis Marci synagogaei blateronis sive praecentoris primus fomes atrocius incendii apparuit⁷. Iam clamor et horror omnia complebant, iam multi homines ad nondum adultum et ideo facile sopiendum ignem cum torceis aqua repletis, securibus, cantaris, harpaginibus, scalis, aliisque instrumentis idoneis accurrerant. Sed nequam Judaei mali facinoris conscientia, rapinarumque timore perculsi, fenestras, fores, vectibus, pessulis obserarunt, resque suas intus quasi alio laturo convasabant, abscondebant, nostros vero homines Christianos ad abolendos ignes, prout quemque subditus casus armaverat, opitulatum occurrentes et domum illam in flammam euntem summa vi ex necessitate aperire laborantes, expilatores, praedonesque notorios, verbis et clamoribus amarulentis vocitabant, nec aperire volebant.

Qua sua stulta protervia tempus et vires incendio supra opem humanam erupturo dederunt. Gliscens etenim flamma illa, otiari nescia, maioribus ignibus, moraque succerescens primum fastigia corripiebat, demum velut signo dato domos contiguas hausit, deinde remotiores oppressit, alias titionibus ardentibus et fumigantibus pervasit, potioemque suburbii partem ob angusta spatia platearum et connexam aedificiorum congeriem, velut in unum rogam reductorum, circumdedit. Nec suffecerat perfidae genti, quod huic calamitati causam dederunt, quin etiam fomenta subministrarent. Dum enim tecta illorum fumant, tabernae scintillant, proseucha illorum pridem mandanda foco (omni suburbio et templis contra ecclesiae sancita sublimior) ignium globos quaqua versus iaculatur, Judaei sarcinis onusti, pithecia eorum cum sordidis pueris, proculisque, velut accepta thessera turmatim in varia diverticula, praesertim intra moenia civitatis fugiebant, domos suas, rebus exoneratas <fol. 166>[// 105] defensione vacuas arbitrique ventarum et flammarum permiserunt, ideo ultrices scelerum flammae hac illacque noxios scrutantes, non prius per illam carraginem ligneam divagari cessarunt, donec omnia maleficiorum receptacula (scoriae instar) excoxissent.

Et quoniam semper aliquid mali, a malo vicino venit, etiam Orthodoxae fidei homines circum habitantes, templa, monasteria, virginum coenobia, eadem voragine flammarum absorpta,

.....
¹ [Acta capitularia], fol. 155.

² [Eadem], fol. 158.

³ [Eadem, fol.] 196. Vide annos 1650 et 1676.

⁴ [Acta] consistorialia, Veneris 9 Martii 1640, fol. 406.

⁵ Eadem, Lunae 29 Octobris 1640, fol. 449.

⁶ [Acta] consularia.

⁷ [Eadem], feria 5 post festa solenni Sanctae Pentecostes proxima [31 V] 1640.

себе тими аргументами, але попри це їм слова не дотримали. Бо після запевненої безпеки на шляхах, коли вони поверталися з табору додому вільними, відповідно до укладеної угоди, розходячись за своїм звичаєм малими відділами в різні боки, багато з них були вбиті по дорозі нашими [вояками], а потім вигнані з осель, частково в помсту за польську кров стількох втрачених вояків, частково через завзятість пихи, що спонукає польські розуми до всілякої сваволі. Їхні привілеї та вільності були розглянуті на сеймі з поганим розумінням, із сумнівними заувагами, їхні покірні прохання з погордою вислухано з боку потужної на той час Речі Посполитої. Наскільки людські обставини змінюються, залежачи від малого. Військові зверхники були призначені королем у такий спосіб, що не подобався та не узгоджувався з характером народу, народженого для ведення війни, схильного більше до легковаження королівськими мандатами, аніж до послуху. Отож жодної вигоди й користі від зміни статусу козаків не з'явилося, окрім зисків для приватних осіб, але з постійними втратами для краю, з величезною шкодою для Речі Посполитої, що в майбутню добу невдовзі було зауважено з подивом та смутком. Тож замість неперервної та безоплатної охорони козаків під час захисту фортеці Кодак проти татар, треба було годувати лінивих найманців, які не були вартими й багатьох панцизняних селян (за висловом автора, що заслуговує більшої довіри¹). Краще випадає описати сльозами, а не чорнилом ті нещастя, що ми їх бачили та витерпіли за цей наш злочасний вік.

Перед цим походом в останніх днях січня і наша Русь розпочинала цей рік у тривозі, оскільки тридцять тисяч добірних татар вирушили на очаківські поля, звідки кинулися б на грабунок до найближчих руських околиць. Про це дізнався через своїх вивідувачів особливо уважний гетьман Станіслав Конецпольський, зібрав з великим поспіхом військо до Вінниці, вишикувавши його в рухомий озброєний обоз (званий табором), та рушив до Охматова з найменшим шумом. Він з готовими польськими відділами (яких ніхто не сподівався) вступив у битву із заскоченими татарами і, вбивши їх п'ятсот, змусив до втечі ворога, що відпустив вудила своїх коней. Чимало з них були вбиті в дорозі прибулим військом Яреми Вишневецького, а також міщанами та селянами, які чинили напади. Інші татари, близько тисячі, потрапили в полон до відділу Пйотра Лаша на броді річки Синя Вода, що й узимку болотиста. Значно більше татар потяли шаблями запорозькі козаки на очаківських полях, на яких вони безпечно свою поразку та втрати обдумували і, несподівано заатакувавши, пролили кров безбожних зухвальців. Інші татари, розпоршені, гнані страхом, поспішали до своєї Таврії, проте дуже мало з них повернулися. Хай соромляться нинішні нащадки за слабкість, що вони втратили героїчний дух своїх предків. Вони у своїй батьківщині не наважилися на опір татарам, не мали духу та відваги, щоб відбити ясир (*praedam*) з багатьох тисяч своїх підданих, шляхти і монахів, коли ті [предки] навіть у степах та прихованих печерах вишукували татар, що випасали худобу, вбивали їх, віді-мщаючи за свої кривди з невмирущою славою свого імені.

Рік Божий 1639

Рік 1639 у капітулі розпочав з подячної літургії нікопольський єпископ та намісник Захарій Новошицький, він же став прокуратором-електом з дотриманням черги, але з нещастям для себе й капітули. Знову капітула ухвалила, щоб привілеї церков Львівської архидієцезії були зібрані та складені до архіву капітули. Також визначено матеріал на мідний дах над катедральним храмом після виплати тисячі злотих, виділених за тестаментом недавно померлого Мельхіора Очковського.

Цього року, як доносять акти, трапився важкий і досі нечуваний випадок поміж каноніками. Отож 19 грудня канонік Ян Роевський подав важке оскарження проти суфрагана, нікопольського єпископа Захарія Новошицького, як і проти проповідника Станіслава

¹ Я. Юзефович говорить про Павла Пясецького, вислів якого про наймане військо він наводить у зміненому вигляді: Piasecki P. *Chronica gestorum*, p. 598.

adeo ut intra octo horas plusquam quadringente domus, et in his plures Judaicae in favillas et cineres abierint. Arcis iterum tota decanalis colonia, vulgo iurisdictio Sancti Johannis, cum magno non mode incolarum fundi, sed et capituli praeiudicio ac damno, de quo capitulares coram actis consulum (qui capitaneus loci coram castrensibus non permisit) protestationem, et inquisitionem, videlicet feria secunda in crastino Sanctissimae Trinitatis [4 VI 1640] expederunt.

Huic cladis atrocitatem, etiam civitas damno suo sensit, ut enim a sede sua appropinquan-tem aestum arceret, suburbanum balneum, molendinum, praedia, deinde turrets, propugnacula, moenia igni contermina, integumentis, pinnis, fastigiisque nudavit, vixque hoc damnose remedio velocitatem flammaram evasit.

Atque hic tertio iam culpa, incuria, malitia Judaeorum Christiani damnorum pati, et ad incitas reduci debuerunt. Primo enim in anno 1616 itidem feria 5 post festa Pentecostes [26 VI] maxima pars civitatis ex illorum causa in favillas ab iis, prout supra anno eodem tetigi. Secundo anno 1623 tota suburbii Cracoviensis propolis, illorum ignibus sublata, sicut supra expressi. Nunc demum eodem plane tempore et die, veluti¹ ad stas vicissitudinum periodos, recurrente, revoluto circulos post annos 24 ab anno 1616 similem, eamque recidivam plagam addiderunt. O Tite Romanorum imperator, amor et deliciae quondam generis humani vocitate, quam <fol. 167>[// 105v] ingratus posteris pro tam eleganti titulo extitisti, quod expugnata Hierosolyma, qua velut carcere inclusi (quia ad diem azymorum, ut Josephus “De bello Judaico” capite 17mo scribit congregati tenebantur) Judaeos omnes non oppressisti, sed orbis terrarum exules fecisti, quorum contactu regna, provinciae, urbes et singuli hominum infecti, malis illorum involvuntur, fraudibus opprimuntur, audacia multitudine, perfida tyrannide exterminantur de terris suis Christiani.

Eodem anno 1640 Tartari, mutatum statum militiae Cosacorum intelligentes, novi regim- nis industriam et fortunam experiri voluerunt². Excurrerunt mense Februario magno numero in provincias Poloniae sibi proximas, omne territorium Pereaslaviae, Corsuni ac {ditiones} Wisniowiecii ducis, praesidio Cosacorum, post bellum cum Polonis in anno 1638 gestum, destitutas, nemine resistente, miserabiliter devastarunt. Ferebat quidem subsidium partibus illis strenuus bellator et impiger laborum Koniecpolius generalis exercituum, sed cum vexillis Polonorum stipediaris, tardum gradum ferentibus, veloces Tartaros, triginta millia captivorum, ac praedam ingentem trahentes, assequi non potuit. Ductor vero Cosacorum, a rege tum primo datus, oblati conditionibus morem gerendo, rigorem sancitorum quasi reformidans, nec venientibus restitit, nec abeuntes persequi ausus est. Quod saepe et futuris temporibus magistri militiae illius ad informationem arbitrariam, sive obsequio aliquo, sive pretio privato comparatam³, a rege constituti (non ut olim genuini illorum per simplicem, sed ex virtute partam electionem {duces} assumpti) faciebant, lenta mandata regia, sive generalium exercitus, iuxta comitorum decreta exspectantes, spectaverunt non averterunt Tartarorum incursus, impune florentissimas regni provincias vastantium, Cosacis ipsis novitati consiliorum illudentibus, ac saepissime damno quoque suo indolentibus. Et successu temporis patuit, quam torvo agitati in patriam spiritu illi fuerunt, qui Cosacorum libertates militiamque per vim tollendam esse suas-erunt <fol. 168>[// 106], ex eo enim defensionem voluntariam gratuitam sine mora et dispen- dio sumptuum praestandam, ex nunc tot provinciis, tot populis, sibique ipsis surripuerunt, tum vel maxime ex eo, quod praecipuum robor Cosacorum magno praesidio regni (tunc iam detri- mento) futurum, partim ad Moschos, partim ad ipsos Tartaros sponte dilaberetur⁴, in exitium

¹ Ориг.: закреслено слово.

² Piaseccius, [*Chronica*], fol. 598.

³ Лемонисъ: paratam.

⁴ Лемонисъ: delabebatur.

Стаміровського¹ про своє поранення та скривавлення, наполягаючи на розслідуванні справи. Капітула відіслала цю справу на суд самого архієпископа. Як цей процес завершився, акти наступного року промовчують – ймовірно, зненацька для тих, хто читав про нещасний випадок, був припинений з огляду на близьку смерть Новошицького. Однак з інформації гідних довір'я відомо, що за цей вчинок згаданий єпископ та проповідник понесли покарання та мали докластися до покриття міддю решти даху катедрального храму. Бо спершу ця церква, як свідчать особливі міські акти, у 1490 році була покрита дахівкою на кошти міста зусиллями теслі Нікеля Клоца, а пізніше дах отримав мідне покриття з багатьох випадкових леґацій та пожертв упродовж тривалого часу (як Піравський описує у своїй праці). Проте точно знаємо, що того дня, 19 грудня, єпископ Захарій Новошицький, не чекаючи березневої капітули наступного року, всупереч давньому закону та звичаю, але за згодою прелатів, відмовився від обов'язків прокуратора, які виконував протягом кількох місяців, і тим самим спричинив нові судові процеси (як далі розповідаю). Після його відмови обов'язки прокуратора перейняв канонік Пйотр Марошинський.

[Капітула обговорювала] присутність у храмі каноніків, одягнутих у комжу², видатки на присутніх, скасування виплат неprisутнім [канонікам]; пропонувано і прийнято закон посилює зобов'язання каноніка фундації Прухницького³.

Якийсь католик Михайло Сльозка, шукаючи прибутку, видав друком певну книжечку, малу працю польською мовою під іменем львівського схизматицького єпископа, назва якої «Auroga na horyzoncie Lwowskim swięcaса, przeoswieconemu exarsze swiętego tronu apostolskiego», і, додавши в оздобу хрест, повсюдно продавав народу⁴. Львівський консисторський суд не злегковажив надмірною зухвалістю підлабузницького замислу, у тому числі й через образу Апостольського престолу, тож цю книжечку, нібито весільні вірші, заборонив через оголошення з амвонів. Суд видав декрет, щоб усі примірники скласти в духовному уряді, хрест у візерунку за присутності уповноваженого замазати і врешті це видання спалити. Також друкар мав бути покараний грошовою виплатою на користь [Католицької] церкви та попереджений, щоб надалі такого друкувати більше не наважувався.

Наше місто, зауваживши велику втрату через те, що торгівля євреїв щоденно росте, а майно міщан меншає і становище християн погіршується, спочатку планувало обмежити зарозумілість євреїв, котрі торгували під опікою шляхти. Бо до цього часу євреї не мали виразного дозволу від міста торгувати чи займатися ремеслом⁵. Натомість вони опиралися на таємну допомогу магнатів як клієнти, прикривалися претекстом привілеїв, вдаючись до своїх хитрощів, продавали товари відкрито й таємно, виконували ремесло (коли це зауважувалося, то і ремісники, і міські урядовці виступали зі звинуваченнями). Тож за взаємною згодою райці міста разом з воєводським урядом визначили порядок здійснення їхньої торгівлі без шкоди для міщан, відповідно до змісту їхніх привілеїв і статуту польського

¹ Стаміровський Станіслав – львівський канонік, офіціал та вікарій (1645–1647) (див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91).

² Комжа (*superpellicium*) – елемент літургійного одягу (вбрання з білої тканини, що доходить до середини стегна, з рукавами).

³ Автор визначив коло питань, що розглядалися на капітулі, але не описав їх детально.

⁴ Це анонімний панегірик на честь львівського православного єпископа Єремї Тисаровського. Його видавець Михайло Сльозка не був католиком, але за привілеєм 1638 р. став друкарем львівського католицького архієпископа Станіслава Гроховського; докладніше ситуацію навколо цього друку див.: Александрович В. Нововіднайдені джерельні матеріали, с. 172–176.

⁵ Насправді місто дозволяло торгувати євреям певними товарами, підписуючи з 1581 р. т. зв. пакти. Про подальшу боротьбу єврейської громади за розширення торгових прав див.: Bałaban M. *Żydzi lwowscy*, s. 408–446.

dominorum suorum, nominisque Poloni (tragico spectaculo orbis totius) in proximo concursurum. O utinam tunc mala tua praevidisses, tot cladibus tibi venturis miseranda Polonia! Haec tibi prima mali **labes, hoc initium impendentis ruinae fuit, quod in rebus secundis modum servare noluisti.** O fallax bonum {libertatis}, quantum malorum, fronte quam blanda tegebas!

{Hoc anno Christina Saporowska tertia abbatissa et soror foundationis conventus monialium Sancti Benedicti ad urbem nostra Leopolim pro corona virginitatis ad coelum festinavit. De his virginibus tribus ob sero datam informationem in anno 1687 quaedam annotavi}.

Annus Domini 1641

Anno 1641 legem sibi tulerunt capitulares canonici, futuris semper temporibus observandam, ne quisquam refectionum portione gaudeat, qui superpelliceatus divinis officiis quotidie non interesset, connotatioque praesentiarum, praelatorum et canonicorum serio sub onere conscientiae viceprocuratori capitulari demandata est¹.

Archipraesul quoque Grochovius, dum prius recepit quod anno 1637 obtulerat, aliud testamentum suum ad archivi capitularis depositum reposuit. Similiter et Helisabetha Jacimirska, pocillatrix Podoliae vidua, testamentum suum eidem archivo capitulari concedidit².

Fratribus quoque eremitis Sancti Augustini ad petitionem ipsorum, quamquam per Egidium Miler provincialem, Esaiam Bochnensem definitorem, Fulgentium Wąsowicz Varsaviensem concionatorem, exponebant accedente consensu archiepiscopi et civitatis, fundandi ecclesiam et erigendi monasterium, dedit licentiam capitulum³.

In provisos ecclesiae et hospitalis Sancti Lazari <fol. 169>[// 106v] Johannes Solikowski decanus, Stanislaus Stamirowski concionator, Lucas Witkowski, canonici deputati⁴.

Pro annulo ecclesiae per Zachariam Nowoszycki suffraganeum, nuper vitafunctum, deperdito, per executores floreni ducenti solvi demandati, qui anno subsequenti soluti sunt⁵.

Ad patres quoque societatis Jesu collegii Leopoliensis⁶ ac ipsorum provincialem ad supplicem libellum per magistrum scholae Martinum Słomkowicz ratione contraventionis suae submissione in non suscipienda iuventute orthographiae et ethymologiae ignara, tum et ratione studiosorum clanculum in suburbiis docentium porrectum, designati capitulares ad conferentiam super iniuriis expressis, quis emolumentum fecerint, acta non docent, experientia probatur et eandem scholam subvertisse et indies subvertere.

Cum consulibus per puncta porrecta in multis et respective, ut vacantia altaria in ecclesia nostra contuberniis pro meliori cultu divino distribueruntur⁷, quae distributio bono eventu non cessit⁸, quia etiam ad praesens cultus altarium et obsequium divinatorum perseverat. De monte quoque pietatis super mille quingentis florenis erecto, in cuius fuerit dispositione, ut inquirerent opportune tractavit capitulum.

Ad capellam Sancti Antonii non ita pridem sine consensu capituli, quasi in praeiudicium ecclesiae Sancti Laurentii (quae protunc presbyteri secularis erat) constructam⁹, ne diebus Rogationum peragatur processio, capitulariter statutum. Ecclesiam hanc super civibus fundis, quos civitas certis conditionibus contulit, ut patet ex actu¹⁰ feria 4 ante Nativitatem Sancti

¹ Acta capituli, fol. 162. Vide huius fol. 216.

² Eadem, fol. 163.

³ [Eadem], fol. 164. Vide annum 1643.

⁴ Eodem.

⁵ Eodem et fol. 179.

⁶ Eadem, fol. 165.

⁷ Eadem, fol. 166.

⁸ Ориг.: *cessit*.

⁹ [Acta capituli], eadem, fol. 169

¹⁰ [Acta] consularia.

короля Сигізмунда I¹. Цю ординацію євреї охоче та радісно прийняли з надією, що вона стане законом, обіцяючи виконувати визначені умови за себе та своїх нащадків. Однак у жодний спосіб вони не були послухні, навпаки, призвичаїлися з вродженою хитрістю й лукавством усе перевертати, завжди з обманом християнського стану, знищувати права, перехоплювати торгівлю та ремесла, відбирати в християн засоби для життя й заробітку. Не боялися допровадити місто до вбогості, як і тепер не бояться, тому тепер остерегаємося випадків, коли майно та ремесла християн до євреїв переходять, незважаючи навіть на статут Сигізмунда I. (Див. «Statuta» Яна Янушовського).

Того року на загальній комісії щодо виплати платні війську місто до скарбниці Речі Посполитої склало сто тридцять дві тисячі злотих, що швидко забрали, але ніколи не повернули.

Рік Божий 1640

Хоча капітули дотримуються давніх статутів, але, напевно, тихо вкорінилося в людській звичці скасовувати недіючі норми, тому з початком 1640 року загальна капітула зазначила про це в новому декреті. А саме: в якому порядку кожен з каноніків займає місце на хорі, так і має голосувати та виконувати за порядком щотижневі духовні обов'язки; як мають співати на месгах, бути на вечірній та ранковій молитвах, особисто розпочинати й закінчувати урочисті богослужіння по неділях та у святкові дні (якщо через хворобу чи з іншої поважної причини не потребуватиме підмоги іншого каноніка), під карами, описаними в декреті. У разі порушення згаданих приписів справа передавалася прокураторові з належною пильністю. Крім цього, прийнято ухвалу, щоб жоден із прелатів і каноніків на час літургії не з'являвся на хорах і на своєму місці без комжі, а якби наважився, то сплатить чверть гривні.

Суфраган і намісник, прокуратор з минулого року Захарій Новошицький через неслухну відмову від уряду прокуратора (хоча прелати на неї погодилися) та неповернення актів отримав заборону використовувати прибутки на один рік, відповідно до статуту 1591 року про тих, які відмовляються від обов'язків прокуратора. Також він не був допущений до можливостей користання з урядової резиденції. Львівський староста через свій декрет вимагав у нього повернення суми в тисячу злотих легації на храм у Щирці. Новошицький, виснажений хворобою та журбою, помер у тому році. Одержавши лист презенти від короля, уряд каноніка по ньому того року перейняв Стефан Виджга, на той час парох у Ходорів², незабаром майбутній примас королівства³. Так Господь «бідного підносить, щоб посадити його з вельможами свого народу»⁴.

Капітула розпорядилася на майбутнє, щоб ті, котрих прийматимуть на уряд прокуратора з капітульними прибутками, мали обов'язок під карою, відповідно до стародавнього звичаю, складати акти з рахунками адміністрування в суботу перед другою великопісною неділею. Прокураторам належить вирішувати справи про словесні образи й рукоприкладство із завданням ударів один одному, чого слід уникати найбільше, відповідно до заборон писаного права. Капітула обговорила й ухвалила питання про присутність каноніків під час щорічних поминальних служб, відповідно до припису статутів і давньої ухвали капітули, про потребу заснувати посади псалтиристів, про адміністрування скарбниці на милостиню, про опіку над бібліотекою та роботу з книгами, про повернення чиншів.

Вікарії нашого храму представили угоду, укладену 11 квітня того року з львівськими циркульниками про пожертви й опіку над вівтарем Св. Роха, яку капітула в той день своєю владою підтвердила.

¹ Йдеться про декрет короля з 1521 р., виданий у суперечці між львівськими євреями та міщанами, за яким останні отримували право продавати воли, шкіри, віск та сукно: *Привілеї національних громад*, с. 411–414.

² Ходорів – тепер місто Львівської області.

³ Виджга Ян Стефан (бл. 1610 – 1685) – гнезненський римо-католицький архієпископ (1679–1685).

⁴ *Псалми*, 112:7–8.

Joannis anni [21 VI] 1617 et super erectione feria 3^a intra octavas Sacratissimi Corporis anno eosdem [30 V] 1617 <fol. 170>[// 107] concessit, accedente regis Vladislai confirmatione, quae in actu sabbatho ante festum Sancti Valentini anni [10 II] 1618 habetur. Patres conventuales Leopolienses, iisdem annis ex ligno edificarunt, quem etiam ad praesens in debito decore retinent, aliquot fratribus sui ordinis continuo residentibus et utriusque Antonio Eremitae et suo Patavino deservientibus.

Anno eodem ordines civitatis cum magistratu consulari gravem querelam ratione fundorum¹ (prout asserebant) civilium in villa Rzęsna ad ducenta circiter stadia per subditos archiepiscopales, ab anno ferme occupatorum, limitum fossarum, scopulorum ac granicierum disiectionis, convulserationis defendentium, in scripto per deputatos consules in capitulo comparentes exposuerunt, et quatenus capitulum pro iniuria civitatis ad archipraesulem Grochovium, ex vi compactatorum (quoniam eorundem intuitu etiam magistratus circa annum 1448 pro capitulo, contra Joannis archiepiscopi potentiam foederatis animis mutuo decertaverat) sese interponere ac restitutionem avulsorum apud eundem procurare vellet, petierunt. Super querela hoc capitulum deliberavit et conferentiam cum archipraesule habiturum respondit, quid vero effecerit non constat, litis tamen processus intercessit, ut ex sequentibus innotescet.

Idem deputati quomodo nefandis ausibus Judaeorum in dies et horas, non in cives Christianos solum, sed etiam in Deum et sacratas honori ipsius aedes, maiora maioribus scelera furiali more accumulantium occurrere posset, ad mutuam consilium invitabant capitulum. Huic expostulationi occasionem dedit facinus huiusmodi².

Pauperulam xenodochii Sancti Stanislai in suburbio Cracoviensi ecclesiam neophitus Matheus, in Iudaismo Ruben vocitatus, suasu nefarii Baruch ac impiae uxoris ipsius, ut Sanctissimam Eucharistiam furto auferret (adeo Judaeorum inveterata malitia, hucusque etiam regnantem in coelo Salvatorem Nostrum persequi non cessat) exstimulatus, concubina nocte clanculum <fol. 171>[// 107v] subintravit. Et ecce dum male meditatam nefas inter nocturnas tenebras caeca audacia proselitus ille attentat, numen Omnipotentis Dei magnam fecit suae ostensionis evidentiam, horrorem enim in scelestum illum immisit, et sic honorem suum tutatum est, ita ut nefarius homo Sanctissimam Eucharistiam non modo auferre, sed nec atfectare (ut postea sponte fessus erat) potuerit³. Obstinatus tamen in malo dum in Deum non posset, in res cultui ipsius sacratas impias manus tetendit, res obvias surripuit, inter has duo vascula argentea, primum explosis ex eo etiam in terram, {dum tangere non poterat}, hostiis salutaribus, alterum cum oleo extremae unctionis, reliquias quoque sacratissimum thecis argenteis inclusas, Judaica cupiditate rapuit et Judaeis mercatoribus Iscariotae illius mores et scelus imitatus, unacum ablatis vendidit. Brevi tempore res patefacta erat, ac sacrilegus ille captivatus ignibus sceleri tanto idoneis demandatus est, Boruch nequissimo cum turpi pithecio suo, celeri aufugit similiter poenam evadente.

Audivit et legit capitulum dolenter impii facti historiam⁴, ac ad attentandos terminis cum Judaeis duos de medio suo Lucam Witkowski procuratorem ac Petrum Maroszczyński canonicos deputavit⁵. Eadem causa anno subsequenti a deputatis capituli et magistratus consularis, per compositionem decisa, Judaeique perfidi in vim compensationis damnorum duo millia florenorum soluerunt, quae deductis litis expensis eidem ecclesiae applicata pro pixide, paramentis comparandis. Quingenti floreni in censum annum locati, pro quo capellanus illius

.....
¹ Acta capituli, fol. 170.

² Eadem, fol. 171 et sequenter.

³ Ex informatione dominorum consulum die 9 Maii anno 1641 ad acta capituli porrecta, manu Valentini Szolc Stancel praesidentis subscripta ac sigillo consulum munita.

⁴ [Acta] capitularia.

⁵ Eadem, fol. 180 et 184.

Однак особливо капітулу втішив Ян Кароль Чолганський, який свій намір успішно реалізував, фундуючи посаду схоластика в нашій церкві. Він забезпечив утримання та фундацію власним коштом, отримав на це королівське підтвердження від Владислава IV на вальному сеймі Речі Посполитої наступного року. Оригінал, оздоблений чудовим надзаголовком, як перший результат свого дару він склав у архів капітули 1643 року (як документує сторінка 196¹).

Костел у Білому Камені², що мав слабе забезпечення, одержав його збільшення від своїх дідичів князів Вишневецьких та підтвердження з боку консисторського уряду.

А львівський кустош, перемишльський намісник Анджей Средзінський з деяких особистих причин склав на руки архипастиря уряду львівського офіціала й вікарія в духовних справах, на які був представлений архієпископом Гроховським. На його місце, на цей уряд архієпископ поставив львівського каноніка, доктора обох прав Валентина Скробішевського³.

Райці, маючи якусь інтуїцію, застерегли своїх міщан у п'ятницю по святі Катедри св. Петра [24 II 1640], щоб під час пожежі взаємно приходили один одному на допомогу. І ось у п'ятницю після Зелених свят [31 V 1640], о 13-й годині, на Краківському передмісті, в будинку невірнього Марка, який співав у синагозі, вперше з'явилася заграва жадливої пожежі. Галас і жах уже все заповнив, багато людей для гасіння тоді ще спокійного вогню збіглися з відрами, повними води, із сокирами, дзбанками, гаками, драбинами та іншими відомими знаряддями. Але нікчемні євреї, збентежені передчуттям нещастя і страхом грабунку, зачинили вікна, двері на замки та засуви, а свої речі пакували, ховали, ніби переносилися на інше місце. І не хотіли допустити наших людей, християн, що спішили на поміч, щоб загасити вогонь, маючи для цього випадку знаряддя. Той будинок, що в полум'ї опинився, люди всіма силами й напором намагалися відчинити, а євреї їх прозивали розбійниками, явними грабіжниками та іншими в'їдливими словами й окриками.

Ця дурна зухвалість дала час та сили пожежі розростися без огляду на людські старання. Те полум'я ширилося, не маючи перешкод, великими спалахами охопило спершу дахи, потім, наче за поданим знаком, огорнуло сусідні будинки. Далі вогонь знищив віддаленіші будівлі, коли до них сягнули дим та палаючі скіпки, й охопив значну частину передмістя через вузькі вулиці та скупчення багатьох споруд, що мовби зібралися в одній купі. Цьому невірному народові не вистачило того, що до цього нещастя сам дав причину, – євреї також допомагали поширенню вогню. Їхні дахи диміли, корчми палахкотіли, їхня божниця, давно варта вогню (вивищувалася над усім передмістям і храмами проти церковних ухвал⁴), клуби вогню повсюдно розкидала. Обтяжені тлумаками євреї, їхні мавпи зі своїми нехлюйними дітьми й родичами, ніби отримавши знак, втікали юрмами в різні боки, особливо ж усередину мурів міста, залишивши без рятунку свої будинки, покинуті речі на волю вітрам та вогнищам. Тому язика полум'я, мстячись за злочини, карали їх повсюди дощенту і перестали розходитися по їхній дерев'яній ділянці (*carraginis*) не раніше, ніж поки не випалили всі сховища злостивців (до стану попелу).

І позаяк завше якесь зло до подібного зла веде, то й помешкання, храми, [чоловічі] монастирі, жіночі кляштори людей правовірної релігії, які довкола були, поглинув той самий вир полум'я, так що протягом восьми годин близько чотирьохсот, здебільшого єврейських, будинків перетворилися на головешки та попіл. Знову вигоріла деканська оселя під замком, по-простому звана юридикою Св. Івана, з великими втратами та шкодою не

¹ Мовиться про книгу з утраченими актами капітули.

² Білий Камінь – тепер село Львівської області.

³ Скробішевський (Скробішовський) Валентин – львівський канонік, офіціал та вікарій (1640–1645), див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91.

⁴ За ухвалою львівських райців від 1624 р., синагога на передмісті не мала бути вищою за сусідні будинки кварталу, а її висота обмежувалася щонайбільше 20 ліктями, див.: *Привілеї національних громад*, с. 448–449.

ecclesiae qualibet feria quinta perpetuis temporibus¹, unam missam de sanctissimo sacramento celebrare adstringitur. Floreni quadringenti dominis consulibus ratione litis impensarum in hac causa soluti, ut elicitur ex actis capituli ad annum 1645, fol. 222, reliqua summa piis operibus applicata.

Coloni quoque fundi decanalis Sancti Joannis contra Iwazsko Bernatowicz areae certae haereditatem sibi ex vi emptionis <fol. 172>[// 108] usurpantem ex ratione emphiteusis, et non solutionis canonis per annos sexdecim, iuribus sic disponentibus, lucrati sunt², decretum capituli, quod pro informatione futurorum actis capitularibus ingrossatum est.

Hoc anno archipraesul Grochovius synodum dioecesanam in ecclesia metropolitana Leopoliensi per dies tres integros, videlicet tertiam, quartam, quintam Julii, assidentibus sibi canonicis, clero seculari et regulari, et respective ecclesias parochiales tenenti sollemniter et publice celebravit, quam et typo mandavit³. In fine synodi habuit ad clerum orationem de puritate et integritate {vitalis} cum applausu audientium. Valentinus Scrobiszewski, officialis protunc generalis. Haec synodus multa egregia decreta in fundamento sacrorum canonum, pro conservatione et regimine debito ecclesiarum tulit, decanatus et ordinem ecclesiarum, officia parochorum, vicariorum, poenitentiariorum, commissariorum curiae Romanae, rationes domus infirmorum sacerdotum erigendae ac hospitalium descripsit. Se dum pro illius constitutionum executione laboratum est, multae difficultates et ansae iurgiorum cum regularibus intervenerunt.

In eodem synodo deputati iudices querelarum audiebant causam patribus conventualibus Sancti Francisci ratione occupationis ecclesiae Sancti Stanislai in oppido Halicz a parochis Haliciensibus administrari solitae, fundorum ademptionis ac aliarum iniuriarum expressarum ad instantiam Stanislai Stamierowski, canonici Leopoliensis, parochi Haliciensis, intentam⁴. Qua in causa, quia forte documenta autentica non habebant, copias legalisatas idque manu sui religiosi quamquam notarii publici in seculo prodixerunt, videlicet 1mo: regis Sigismundi donationem seu incorporationem conventui ipsorum de data Varsaviae in conventu regni generali die 5 Maii anno 1596 ad ipsorummet fratrum supplicationem obtentam. 2do Joannis Demetrii Sulikowski, archiepiscopo olim Leopoliensis (quamquam forte extra scitum capituli) consensum super eadem donatione de data Stawczaniis die 16 Januarii anni 1598 ad <fol. 173>[// 108v] Haliciensem {parochum} directum. 3to donationem fundi Podberezie dicti per Stanislaum Włodek, palatinum Belzensem, capitaneum Haliciensem, de data in arce Haliciensis die 13 Februarii anni 1611. 4to confirmationem regis praelibati Sigismundi III eiusdem donationis per Włodek de data Varsaviae die 2 Novembris anno 1611. Sed hae copiae raris chartis acceptae ideo in contumaciam conventualium reimpositio ecclesiae Haliciensis ipsiusque parochi decreta, et ad horum effectum consequendum deputati commissarii Janiecki, prothonotarius apostolicus, Albertus Pruchnicki, Martinoviensis parochus, ut patet ex actu Veneris 5ta Julii anni 1641. Sed haec omnia, quia in contumaciam facta bono eventu caruerunt. Bene quidam scripsit: "Qui statuit aliquid, parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit"⁵.

Verum et suffraganei episcopi Petrus Gembicki Premysliensis in Maio, Andreas Gembicki Luceoriensis in Junio synodos suas dioecesanam celebraverunt, quas similiter typo mandaverunt.

Ecclesiae quoque suae, ingenia, legibus et pulcherrimis doctrinae institutis {excolta} providere volens in futuram, Grochovius notarium pro capitulo, super summa in actis consularibus

¹ [Acta capitularia], fol. 187.

² Ориг.: закреслено *per*.

³ [Acta] consistorialia, fol. 96 anni 1641.

⁴ Eadem, fol. 97. Vide huius fol. 211

⁵ Seneca.

лише для жителів ґрунтів, але й для капітули, про що каноніки в понеділок, на другий день Святої Трійці [4 VI 1640], перед раецькими актами внесли протест (місцевий староста не дозволив вносити до ґродських актів) і домоглися слідства.

Через масштабність цієї біди також місто зазнало власних втрат, бо для того, щоб припинити просування вогню до своїх мурів, воно мало позбавитися дахів, покриттів та покрівель на передміській лазні, млині, фільварках, потім – на баштах, укріпленнях і мурах, які опинилися в досяжності вогню, ледве уникнувши таким шкідливим способом [поширення] швидкого полум'я.

Уже втретє християни мали потерпати від збитків і зубожіти з вини, необережності та злостивості євреїв. Бо вперше в 1616 році, подібно в четвер, після Зелених свят [26 VI], більша частина міста згоріла дощенту з їхньої провини, як уже за цей рік згадував. Удруге в 1623 році все осереддя Краківського передмістя через них опинилося у вогні (як раніше зазначено). Врешті тепер, майже в той самий час і день, ніби у близько визначених термінах, подібно це повторилося по двадцяти чотирьох роках від 1616 року, коли євреї схоже лихо принесли. О, Тите, імператоре римлян¹, якого колись людський рід називав милістю та радістю і який виявився невдячним для нащадків попри влучний титул, коли в здобутому Єрусалимі не знищив усіх євреїв, які наче в ув'язненні там перебували (оскільки мали зібратися на свято прісного хліба², як пише Йосиф Флавій у «De bello Judaico» у 17-му розділі). Натомість він зробив їх вигнанцями по землях світу, спілкуванням з якими заражені королівства, краї, міста й кожна людина. Християни виганяються зі своїх земель, оточені їхніми гріхами, утиснені підступами, безмірною зухвалістю, зрадливою тиранією.

Того 1640 року татари, побачивши, що становище козацького війська змінилося, хотіли переконатися у своїй успішності та фортуні за нового управління. У лютому вони набігли у великій кількості на найближчі польські краї, околиці Переяслава, Корсуня й маєтності князя Вишневецького, позбавлені захисту козаків після їхньої війни з поляками в 1638 році, та без будь-якого спротиву нещадно понищили. Звісно захищав ці краї войовничий та охочий до служби великий коронний гетьман Конєцпольський, однак через те, що за польськими відділами повільним кроком тягнулися найманці, він не міг наздогнати швидких татар із тридцятьма тисячами ясиру та великою здобиччю. А провідник козаків, перед тим призначений королем³, виконуючи пункт попередніх умов, ніби побоюючись суворості ухвал, не опирався нападаючим татарам і не наважувався їх переслідувати, коли вони відходили. Це часто траплялося і в майбутніх часах, коли очільники того війська через довільне розуміння чи для послуги комусь, чи для приватної користі призначалися королем (а не як колись вчиняли їхні земляки, просто обираючи собі провідників, наділевних мужністю). Тому вони чекали, відповідно до сеймових декретів, на запізнілі королівські чи гетьманські мандати, спостерігали, проте не відвертали напади татар, які безкарно спустошували процвітаючі провінції королівства. Козаки ж ці нові порядки зневажали й найчастіше вболівали про власну кривду. З плином часу з'ясувалося, якими безжалісними для багьківщини були ті, які радили, щоб силою знести свободу козаків та їхнє військо, бо ж вони позбавилися не тільки добровільного захисту задарма, що надавався без зволікань і витрат коштів, через що було втрачено стільки провінцій, стільки народу. Але найперше це сталося тому, що найбільша сила козаків з власної волі зникла для майбутнього великого захисту королівства (тепер уже втраченого), частково від московитів, частково від татар. Козаки невдовзі покинули своїх панів та ім'я поляків (трагічне видовище для всього

¹ Тит Флавій Веспасіан – римський імператор (79–81 н. е.). У 70 р. н. е., ще не будучи імператором, під час придушення повстання євреїв він захопив Єрусалим та знищив його.

² Прісний хліб (маца) в євреїв уживався в період найбільшого свята – Песах, що тривало сім днів.

³ Після поразки козацьких військ у 1638 р., керував реєстровим військом призначуваний польською владою комісар. Таким комісаром у 1638–1644 рр. був Пйотр Коморовський, який служив ротмістром при гетьманові Станіславові Конєцпольському, див.: Przyboś A. Komorowski Piotr, h. Ciołek, s. 430–431.

inscripta, fundavit¹, ac eum magistrum Benedictum Tomiecki, M. O. clericum, publicum sacra auctoritate apostolica notarium, virum doctum, canonicis eligendum praesentavit. Quarum fundationem ac personam oblatam grato animo acceptavit capitulum, eundemque praesentatum praevio iuramento in actis iisdem expresso in suum notarium constituit². Quamquam eandem summam, scilicet florenorum 2516 ex peculio intestati Mathiae Tyrawski, parochi in Zurow, per decretum regium a successoribus Alexandri Ubaldini evictam, notario consistorii (qui idem et capituli illo tempore erat) postea applicavit et in illius possessione solus ad praesens consistorii notarius existit.

Sed et notarius consistorii Stanislaus <fol. 174>[// 109] Rodiszewski, in Prussy plebanus, ratione non repositionem actorum consistorialium, incarcerationem, privationem beneficii, proscriptionem punitus³. Magnum tamen damnum hac sua protervia, seu negligentia ecclesiis causavit, {malefidus tabellio, quod acta subtacuit etiam mihi pro informatione scripti huius opportuna}.

Et religiosum fratrem Ludovicum de Lituania conventus Sancti Francisci in civitate regentem patrum conventualium pro concione famosa in festo Portiunculae [2 VIII 1641] coram populo cum absurdis exaggerationibus⁴ contra Sanctum Petrum et iurisdictionem ecclesiae dicta, non obstantibus exemptionibus fori, ex comparatione, vigore Triden[tini] concilii iudicavit, ab officio praedicationis in archidioecesi suspendit, carcere in conventu suo per duodecem septimanas sustinendo punivit, officialis Skrobiszewski, ut patet ex actis Lunae 19 Augusti, Lunae 7 Octobris 1641.

Non bono praesagio levitatem illam quamquam religiosi aretalogi praesensa populi accipiebant, ita enim pro explorato habetur, quod quoties contra honorem Sancti Petri ac eius officium in prorostris parrhasias {suas} exercent, concionatores, grande aliquid ecclesiae et civitati portendunt⁵ eventurum.

Peiori tamen omine accepit civitas, ausum sacrilegum cuiusdam Alberti Wyrozemski⁶. Is ordinem patrum Sancti Francisci de observantia in conventu Leopoliensis ingressus, se esse minorum ordinum clericum asseruerat, formatisque literis (ut vulgo vocant) probavit. Paulo post se subdiaconum, diaconum finxit, ac ordinationis literas (quas a principio ex humilitate se celasse dixit) commentitus, epistolam in missa et Evangelium in ecclesia sua solenniter cantavit, ac tamen (mendacia sibi prodesse astumque comperiens), ut scelus scelere velaret, ad celebrandum missae sacrificium sine scitu superiorum suorum, clam accedere, impia cordis vecordia semel (ut agnovit) sive decies (ut inculpabatur) praesumpsit. Interrogatus super eo a patribus suis, fictas literas <fol. 175>[// 109v] presbyteratus exhibuit, sed examen strictius reformidans, ad patres reformatos, iam tunc Leopoli hospitantes dimissionem (quasi negatam) praetendendo aufugit⁷. Sed ad causam dicendam retractus, veritatem sponte fassus est, se sacros ordines usurpasse, ad celebrandam missam, ut prioritatem inter fratres novities haberet, temere accessisse, literasque formatas presbyteratus commentum fuisse, palam et libere recognovit.

Praesentatus itaque in publica causarum audientia a patribus Scrobiszovio officiali, ac facta spontanea excessuum suorum iudicialiter confessione, ad brachium seculare, videlicet criminale iudicium civitatis, citra tamen poenam sanguinis (prout moris est ecclesiasticis)

.....
¹ [Acta capitularia], fol. 173.

² [Acta] consistorii, fol. 253.

³ [Acta] consistorialia, fol. 277. Veneris 25 Octobris, Mercurii 26 Novembris.

⁴ [Eadem], fol. 204.

⁵ Ориг.: хибно *portendunt*.

⁶ Eadem [Acta consistorialia], fol. 139.

⁷ Eadem, fol. 199.

світу). О нещасна Польще, якби тоді ти передбачила свою біду, такі великі майбутні втрати! Ця перша біда тебе ослабила, це був початок руїни, яка насувалася, якій ми не хотіли запобігти, дбаючи про другорядне. О облудне добро свободи, скільки бід ти приховуєш, маючи лагідне обличчя!

Цього року третя абатиса та сестра фундаторки жіночого монастиря Св. Бенедикта Христина Сапоровська поспішала до міста Львова за короною небесної цноти¹. Про цих трьох сестер пишу під 1687 роком через пізно отриману інформацію.

Рік Божий 1641

Року 1641 капітульні каноніки прийняли закон, якого завжди дотримувалися в майбутньому, щоб не користувався часткою в столових прибутках (*refectionum*) той, хто, як понадлічбовий, не брав участі у щоденних богослужіннях. А віцепрокураторові капітули строго було наказано під обов'язком сумління подати перелік присутніх на богослужіннях прелатів та каноніків.

Архипастир Гроховський забрав свій внесений раніше, у 1637 році, заповіт та вніс інший до архіву капітули. Подібно і вдова, подільська підчаша Ельжбета Яцимірська довірила свою духівницю архіву капітули.

На вимогу братів пустельників св. Августина капітула дала дозвіл їм на фундацію костелу та зведення монастиря, хоча провінціал Егідій Мілер, дефінітор Еся з Бохні, проповідник Фульгент Вонсович із Варшави мали подібні дозволи архієпископа й міста.

Каноніки делегували на провізорів храму і шпиталю Св. Лазаря декана Яна Соліковського, проповідника Станіслава Стаміровського, каноніка Лукаша Вітковського.

За церковний перстень, втрачений недавно померлим суфраганом Захарієм Новошицьким, [каноніки] через виконавців заповіту вимагали сплатити двісті злотих, які наступного року були виплачені.

Магістр школи Мартин Сломкович подав скаргу на письмі про порушення Львівською колегією отців Товариства Ісуса свого зобов'язання про неприймання молоді, яка не володіє письмом та початковими мовними навичками, а також про таємне навчання учнів на передмістях. Акти не повідомляють, чи уповноважені каноніки, визначені для ухвалення висновків стосовно завданих кривд, прийняли щось корисне. Досвід засвідчує, що надалі та школа опускалася й опускається все нижче.

Разом із райцями каноніки за поданими пунктами розподілили між різними цехами порожні вівтарі у нашому храмі цехам, аби зростало вшанування Бога. Такий розподіл щасливим способом не припинився, оскільки й досі триває вшанування та прислужування при вівтарях. Капітула обговорювала побожний банк, встановлений на суму понад тисячу п'ятсот злотих, у чиєму він буде розпорядженні, щоб мати більше користі.

Каплиця Св. Антонія не так давно була збудована² без дозволу капітули, ніби зі шкодою для храму Св. Лаврентія (де тоді був світський парох), і каноніки встановили, щоб у благальні дні³ до неї не проводити процесій. Ця церква постала на міських ґрунтах, які місто надало на певних умовах, як видно з акта, виданого в середу перед святом Різдва св. Івана, [21 VI] 1617 року, і документа заснування (*erectio*), наданого у вівторок, в октаву свята Божого Тіла, [30 V] того ж 1617 року. Король Владислав підтвердив його актом, виданим у суботу перед святом Св. Валентина, [10 II] 1618 року⁴. Львівські отці-монахи того року звели з дерева храм, який до сьогодні утримають у належній красі. Декілька братів цього ордену постійно там мешкають, шануючи обох святих – пустельника св. Антонія й свого патрона св. Антонія Падуанського.

¹ Йшлося про складання обітів черниці.

² Дерев'яний храм Св. Антонія будувався впродовж 1618–1630 рр.

³ Благальні дні (*dies Rogationum*) у Римо-католицькій церкві відзначалися процесіями 25 квітня (*litaniae maiores*) та три дні на Страсному тижні (*litaniae minores*).

⁴ Владислав IV був королем Речі Посполитої пізніше, у 1632–1648 рр.

remissus, scelus sceleri addidit, dum animam suam in carcere, execrationibus metuendis {diabolo} mancipavit, ac chirographum, ut liberaretur sanguine scripsit, quem tamen pro sui convictione maiori circa se retinuit. Ita forte Deo ipso impediante traditionem.

Dum enim nocte quadam in carcere praetorio superioris contignationis de miserabili vitae suae exitu, multa secum agitaret¹, adstitit paredrus inferni, formam pueri indutus suasitque misero, ut si liber esse vellet, se in iudicio presbyterum nominaret, quod ille mendaciter fecit. Deinde suadebat, ut sese cultro transfoderet, seu laqueo poenam ignis praeveniret. Quod dum ille recusabat, papirum, calamum obtulit, cultrumque porrexit, quo digitum medium manus sinistrae laederet, sanguineque proprio chirographum (zabulo ipso verba dictante) conscriberet, liberaturum secum pro hoc facto ex carcere hac eadem nocte falso asseverans.

Paruit miser semassius suggestioni illusoriae et oblatas duas schedulas, ab negatione Creatoris, traditione sui in potestatem diaboli, cruento stylo complevit, prout ipse in audientia publica fassus erat, ut funestae schedulae (quas suas esse <fol. 176>[// 110] agnoscebat) edocebant. Reductus post examen iterum ad carcerem curiae eiusdem, iuxta praescriptum canonum et ordinum minorum, quos forte habebat privilegium amisit, et pro atrocitate rei, lata per iudicium criminale sententia patratam idololatriam flammis sui voracibus expiavit. Tristi eventu posteritati relicto, quod sicut meliores non fuerant, quam qui in monasteriis profecerunt (Augustino teste) ita peiores non visi, quam qui in monasteriis defecerunt.

Judaei etiam a malefactis suis non cessabant², domum enim suburbani cuiusdam Joannis Podwysocki in assistentia familiae castrensis, quasi rerum suarum quaerendarum in tumultu nupero ablatarum causa ingressi, imagines sacras Graeca arte pictas, videlicet Salvatoris, Beatissimae Virginis, Sancti Michaelis et Nicolai ex arca eiectas, conculcarunt et Catholicam mulierem talia fieri prohibentem concusserunt. Insuper Zelik perfidus imaginem crucifixi sculptam parieti affixam baccillo ferrato percussit, quae in alioquot partes scissa in terram cecidit.

De cuius imaginis concussionem et irreverentiam, ubi rescivit Torosovicus, Armenae nationis archiepiscopus, in domunculam illam festinus accessit, ac strophiole decenti in mensa supposito, crucem illam fractam duabus accensis candelis (contemptus illos devotione populi compensare cupiens) collocavit. Ceperat et populus per diem integrum Lunae et Martis medium ac crucem illam sic iacentem, sive ex curiositate, sive ex compassione facti confluere. Quod ubi burgrabius arcis Gawłowski rescivit, Judaeis placere volens, et populi commotionem praeveniens, turmatim cum peditibus domunculam aggressus, accensas candelas extinxit, imaginem crucifixi fractam praesumptuose sub vestem accepit et temere domum in arcem detulit. Super hoc <fol. 177>[// 110v] lis ipsis ad instantiam instigatoris officii consistorialis intentata, sed non apparet quomodo decisa. Ita per scelera semper sceleribus tutum est iter, et nefas publicum Judaeorum impune et praesumptuosa temeritas burgrabii pro virtute fuit. Vide actum Mercurii 24 Julii anni eiusdem.

Poponem tamen ecclesiae schismaticaе Resurrectionis, vulgo *Woskrzesienie* dicta, in suburbio Leopoliensi iacentis, matrimonium inter Catholicos quamquam cum mulieribus Graecis ritus benedicere ausus, in consistorio praevis citationibus iudicatum, poenis condignis iudex ecclesiasticus punivit, ut patet ex actu Mercurii 26 Junii anno eosdem³.

Eodem tempore in ecclesia praedicatorum sublapidensi (vulgo dicitur Podkamienie) ad imaginem Beatissime Virginis Mariae in coelum assumptae, in altari maiori locatum, multas gratias et favores divinos populus recipiebat⁴, ita ut praedicatores Simon Okolski, regens conventus

¹ Eadem [acta consistorialia], fol. 144.

² Eadem, fol. 118.

³ Eadem, fol. 86 et 99.

⁴ Eadem, fol. 188.

Того року стани міста¹ разом із раецьким урядом подали через делегованих райців до капітули на письмі важку скаргу щодо міських ґрунтів (як твердили) у селі Рясна, які на двісті стадій² майже рік тому як були захоплені підданими архієпископа зі знищенням ровів, копців та меж, пораненням їхніх оборонців. І [прохали], щоб капітула через кривди міста звернулася до архипастиря Гроховського, відповідно до угоди (позаяк з цим наміром близько 1448 року також магістрат за інтереси капітули спільними зусиллями боровся проти потуги архієпископа Яна³), та щоб капітула могла в нього постаратися про повернення втрачених земель. З приводу цієї скарги капітула постановила й відповіла, що матиме розмову з архипастирем, але невідомо, чи це виконала. Проте судовий процес почався, як стане відомо з наступних подій.

Ті делегати-райці запрошували капітулу до спільної наради для протидії негідним зухвальствам євреїв, що у своєму безбожному шаленстві звично підносилися з дня на день не тільки проти міщан-християн, але й проти Бога та святинь на Його честь. Цьому зверненню дав привід такий злочинний випадок.

Неофіт Матей, званий в юдействі Рубеном, потаємно, в темну ніч проник до убогого храму шпиталю Св. Станіслава на Краківському передмісті за намовою негідного Баруха та його безбожної дружини з наміром викрасти найсвятішу Євхаристію (в такий спосіб давня злостивість євреїв навіть до того часу не переставала переслідувати пануючого на небі нашого Спасителя). І ось, коли цей прозеліт наважився на такий злий умисел у нічну пору, велика сила Всемогутнього Бога дала про себе знати, бо такий злочинний страх напав на нього і так Бог свою честь захистив, що злочинець не лише не зміг викрасти найсвятішу Євхаристію, але навіть її доторкнувся (як пізніше добровільно зізнався). Однак упертий у злomu, не спроможний зашкодити Богу, простяг безбожні руки до посвячених на Його честь речей, викравши перше, на що натрапив, – два срібних келихи. З першого навіть викинув на землю, бо не міг доторкнути, небесні дари, інший був з олією останнього помазання. Також реліквії святих, що зберігалися у срібних скриньках, з єврейською злодійкуватістю викрав та єврейським куцям продав разом з украденими речами, імітуючи поведінку та злочин відомого Юди Іскаріота. За короткий час справа викрилася, святокрадця спіймали, і він за такий злочин був засуджений до спалення на стосі дров. Негідник Борух зі своєю огидною мавпою спішно втік, уникнувши подібної кари.

Капітула болісно слухала й читала історію безбожного вчинку, а тоді визначила зі свого складу двох каноніків – прокуратора Лукаша Вітковського та Пйотра Марошинського – до встановлених судових процесів з євреями. Та справа була вирішена в наступному році делегатами від капітули і раецького уряду через угоду, і невірні євреї сплатили на компенсацію витрат дві тисячі гривень. Доведені витрати на процес дісталися тій церкві для поповнення скарбниці, на внутрішній устрій. П'ятсот злотих були локовані в річний чинш, на який капелан того храму щочетверга на вічні часи зобов'язувався проводити богослужіння зі святими сакраментами. П'ятсот злотих були сплачені панам райцям з огляду на витрати на процес у цій справі, як впливає з актів капітули за 1645 рік (сторінка 222). Залишок суми пішов на побожні цілі.

Мешканці деканального ґрунту Св. Івана, керуючись своїми правами, виграли справу проти Івашка Бернатовича, який упродовж шістнадцяти років не сплачував податків з певних куплених ділянок, привласнених ним як дідичні на підставі емфітевзи⁴. Декрет капітули для відомості нащадкам був внесений до капітульних актів.

Цього року архипастир Гроховський урочисто та публічно провів дієцезіальний собор у львівській митрополічій церкві протягом повних трьох днів, а саме 3–5 липня, за

¹ Йдеться про колегію всіх станів та націй міста Львова (див.: Капраль М. Функціонування, с. 123).

² Стадій – міра довжини, 60 ліктів.

³ Одровонж Ян – львівський римо-католицький архієпископ (1437–1450).

⁴ Право емфітевзи полягало в користуванні чужою власністю з обов'язком внесення періодичної, як правило – щорічної, платні; воно поширювалося і на спадкоємців.

Leopoliensis, illeque egregius “Orbis Poloni” scriptor, et Franciscus Rozycki, prior conventus Jezupoliensis, iudicialiter peterent ab officiali Scrobiszovio, quatenus super miraculis ad praesentiam, sive memoriam huius sacrae imaginis factis, commissionem ex officio decerneret, quae iuxta praescriptum sancti concilii Tridentini, sess. 25 “De invocatione sanctorum”¹ decreta est, ut patet ex actu. {Ex his patet hanc ecclesiam ad archiepiscopatum Leopoliensem pertinuisse}.

Annus Domini 1642

Ineunte anno 1642 summam viginti septem millium florenorum Polonicalium ab Andrea Milewski, tum et executoribus testamenti Petri Milewski, fundatoris canonicatus Mileviani numeratam, ac ipsummet Andream Milewski pro canonico Milleviano super eadem summa pro interim fundato acceptavit capitulum².

<fol. 178>[// 111] In generali vero capitulo Martiali primam legem sanxerunt congregati praelati et canonici, ut capitulum post dominicam Quadragesimalem Reminiscere dictam (si non citius iuxta antiquas constitutiones) ad summum die sabbatho post inchoationem sequenti finiri debeat³. Pro quo capitulo superpelliceati praelati et canonici hora 15ta convenire, et sessionem ad horam 20^{mam} continuare tenebantur. Deinde de honorifica deportatione Sacrosanctae Eucharistiae ad infirmos. De summa mille florenorum pro lampade, de censu ex villa Strychanice hospitalibus solvendo, de statu bonorum capituli, altaris Sancti Rochi et aliorum altarium in ecclesia metropolitana sine cura existentium, etiam maioris, cuius curam magistratus collegio pharmacopolarum commissit, de capella mendicantium, de testamentis morientium, de sacello Zamoisciano et psalteristis foundationis Kalinianae, qui mansionarii esse debebant⁴. De neglegentiis musicorum, revisione thesauri, archivi, bibliothecae cum conscriptione in unum volumen munimentorum, de calice aureo Dibovicii et aliis multis tractatum et constitutum est.

Ratione villae Zimnowodka inter Lubieniecki arendatarium et Witkowski, praestimonialem possessorem, lis orta, decreto archiepiscopi Grochovii in rem Lubieniecki decisa, magnorum odiorum semina inter utrosque iecit⁵.

Rector quoque scholae Martinus Słomkowitz pro conservatione iuris sui et commodo parvulorum cum capitulo tractavit⁶, et contra patribus societatis Jesu collegii Leopoliensis, quod suae transactioni cum capitulo et magistratu inita non satisfaciant, pueros ignaros etimologiae et grammaticae ad scholas suas contra suam declarationem recipiant, quaestus est. Cuius querelam patribus deferendam cum monitione per procuratorem capitulum decreverat.

<fol. 179>[// 111v] De fundis iurisdictionis Sancti Joannis constitutio lata, et advocatus et scabini ob processum in causa Bernatowiczow (sine scitu capituli formatam) poena carceris per triduum, suppeditatione sumptum ad iudicia sacrae regiae maiestatis, sunt per decretum capituli puniti⁷.

Episcopalia post oppida Sczerecz et Grudek mansionariis pro ipsorum iuribus et privilegiis ab archiepiscopis et capitulo datis, recuperandi ab incolis data facultas⁸.

Et quia confraternitas Sanctissimi Corporis Christi Domini, quae a tempore synodi Sulikowii in viridi fuit observantia negligebatur⁹, eius resuscitandae assumpsit curam laudabiliter

¹ Повна назва декрету Тридентського собору: *De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum, et sacris imaginibus*.

² [Acta] capitularia, fol. 173 et 176–180.

³ Eadem, fol. 175 et fol. 230.

⁴ [Eadem], fol. 177, fol. 178.

⁵ Eadem, fol. 176 et 181, et 223.

⁶ Eadem, fol. 182.

⁷ Eadem, fol. 184.

⁸ [Eadem], fol. 185.

⁹ Eadem, fol. 186.

присутності каноніків, світського духовенства, монахів і парохів парафіяльних храмів, наказавши надрукувати його [постанови]¹. На завершення собору він мав промову до клиру про чистоту та цілісність життя, яку аудиторія [вислухала] з оплесками. Обрано тоді генерального офіціала Валентина Скробішевського. Цей собор видав багато важливих декретів на підставі святих канонів для збереження й належного управління церквами, описав деканати та порядок у костелах, обов'язки парохів, вікаріїв, сповідників, комісарів Римської курії, засади функціонування будинку хворих священників і шпиталів. Коли ж узялися до виконання цих ухвал, виникало чимало труднощів та приводів для суперечок з монахами.

На тому соборі уповноважені судді слухали справу зі скаргою на отців-монахів св. Франциска про захоплення ними костелу Св. Станіслава в місті Галич, що адмініструвався галицькими парохами, а також про зайняття ґрунтів та інші кривди. Скаргу було внесено на вимогу львівського каноніка, галицького пароха Станіслава Стаміровського. Позаяк відповідачі в цій справі майже не мали оригіналів документів, вони представили копії, засвідчені рукою свого законника чи публічного світського нотаріуса, а саме: 1) донатію чи інкорпорацію короля Сигізмунда їхньому монастиреві на вальному сеймі королівства 5 травня 1596 року, отриману на власне прохання отців; 2) дозвіл колишнього львівського архієпископа Яна Димитра Соліковського (можливо, без відома капітули) щодо цієї донатії, з датою: у Ставчанах 16 січня 1598 року, адресований до галицького пароха; 3) донатію ґрунту, званого Підбереззя, з боку белзького воеводи, галицького старости Станіслава Влодека, з датою: на Галицькому замку 13 лютого 1611 року; 4) підтвердження королем Сигізmunдом III тієї донатії Влодека, з датою: у Варшаві 2 листопада 1611 року. Але ці копії приймалися за чисті аркуші, тому законники програли справу – було повторно визнано права галицького храму та декрети його пароха. Визначено комісарів, делегованих для послідовного виконання декрету: апостольського протонотарія Янецького та пароха з Мартинова² Войцеха Прухницького, як видно з акта, виданого у п'ятницю, 5 липня 1641 року. Проте цьому всьому, прийнятому в засуджувальному декреті за неприсутності сторони, бракувало успішного виконання. Добре колись було написано: «Хто видав вирок, не вислухавши іншої сторони, хоч і осудив справедливо, не буде справедливим»³.

Однак і єпископи-суфрагани у своїх дієцезіях провели собори, [постанови] яких подібним чином видрукували: перемишльський єпископ Пйотр Гембицький – у травні, луцький єпископ Анджей Гембицький – у червні.

Гроховський, бажаючи для своєї Церкви подбати на майбутнє про способи і форми законів та знання про якнайкращі звичаї, фундував писаря для капітули понад суму, записану в расцьких актах, і представив канонікам для обрання магістра Бенедикта Томецького, знавця письма, публічного нотарія Святого престолу, вченого мужа. Капітула охоче прийняла цю фундацію й подану особу та той номінант, попередньо склавши присягу, вміщену в тих актах, був утверджений у своєму писарстві. Хоча ця сума, а саме 2 516 злотих, була отримана, відповідно до королівського декрету, з майна померлого пароха у Журові⁴ Мацея Тиравського від спадкоємців Олександра Убальдіні⁵, пізніше капітула призначила писаря консисторії (що був водночас і писарем капітули), і тільки на тій [платні] досі існує писар консисторії⁶.

¹ Публікацію див.: *Synodus Dioecesis Leopoliensis*.

² Мартинів – тепер село Старий Мартинів Івано-Франківської області.

³ Seneca, *Medea*, 199–200.

⁴ Журів – тепер село Івано-Франківської області.

⁵ Убальдіні Олександр – львівський лавник (1618–1633) та райця (1633–1637).

⁶ Писар отримував відсотки з цієї суми як свою платню.

capitulum ac inhaerendo ordinationibus antiquis in protectorem ipsum archiepiscopum Grochovium in administratorem Stephanum Wydzga praepositum, Valentinum Skrobiszowski, officialem generalem, Petrum Maroszyński in consiliarios, Adamum Ruminski in notarium elegit. Ad congregationes faciendas, propter confratres sacellum Buczacianum, propter sorores sacellum consulum pro loco assignavit. Ea per decretum obligatione apposita, ut pro auctoritate maiori eo tempore, quo nomina confratrum cathalogo inscribentur, ipsemet administrator (qui primas regni postea dici fierique forte pro hac diligentia promeruit) cum consiliariis personaliter interesset. Insuper votivas solennes quavis feria 5ta cum processionibus in suis turnis celebratos sese ultronee obligaverunt capitulares. Et absolvebant quidem sine taedio, ipsi per se aliquot annis, postea Maroszyński canonicum salario centum florenorum constituto, deputaverunt¹, ut plenus dierum et meritorum non vi hanc solum <fol. 180>[// 112] confraternitatem, sed etiam in ecclesiam nostram Jacobus Gavat, praepositus eiusdem confraternitatis, in suo testamento enarrat, quod actis consistorii huius anni ingrossatum fol. 388. Tantus amor promovendi cultus divini et obsequii erga latentem sub cortina cereris Christum antecedaneis nostris inerat, **et refluoruit quidem hac promotione egregie haec confraternitas cum magno devotionis et animarum proventu donoque ecclesiae**. Cur vero hanc confraternitatem capitulum amaverit. {Vide annum 1650 huius}.

{Confraternitas quoque Sancti Angeli Custodis ab Urbano VIII ad petitionem reginae et regis Sigismundi III noviter erecta et approbata per piam virginem Dorotheam Daniłowiczowna, abbatissam monialium Sancti Benedicti ac ecclesiam illarum Omnium Sanctorum introducta, magna populi devotione florebat². Rex Vladislaus IV primus huic confraternitati nomen suum dedit, cuius exemplum secuti sunt magnorum nominum viri faeminaeque, huius confraternitatis officia et indulgentias bene descripsit presbyter noster Joannes Iwanski, capellanus earundem virginum, et typis cum approbatione censoris librorum Valentini Skrobiszowski anno hoc 1642 mandavit}.

Ratione granitierum villae Rzęsna (de quibus supra mentionem feci) intentavit actionem magistratus et civitas archiepiscopo Grochovio³. Ad cuius requisitionem pro more illis temporibus solito deputati ad comparandum in iudicio regis Stephanus Wydzga praepositus et Stanislaus Lubieniecki archidiaconus iisdem, tam nomine archiepiscopi, quam capituli data plenipotencia.

Conventus Leopoliensis praedicatorum, quia capitulum ad recipiendas rationes ab administratoribus hospitalis Sancti Lazari deputatos suos solita praxi designavit⁴, citationem a nuntio apostolico exportatam eidem intimavit. Comparuit capitulum coram nuntio apostolico per Valentinum Skrobiszowski, officialem et protunc suum procuratorem, ac decretum pro parte sui ob primam instantiam omissam die 17 Octobris condemnatis partibus in litis expensis lucratum est. {Sed de hac causa summarie inferius dicemus huius folia 200 et 224}.

Itidem lucratum est capitulum a Grochovio confirmationem donationis episcopalium post omnes incolas in suburbio Leopoliensi manentes⁵, iam alias ab antecessoribus ipsius factae, in vim subventionis tenuitati proventuum capitularium. {Sed haec donatio nullum emolumentum facit ad praesens capitulo}.

Venerant Leopolim Catholicae vestales regulam Divae Teresiae Professae virgines duae⁶ ex conventu Cracoviensi Sancti <fol. 181>[// 112v] Martini, duae ex conventu Lublinensi, novam

¹ Vide huius fol. 190, 218.

² Vide libella *Ustaw powinności odpustów bractwa ś. Aniola Stróża zebrane*.

³ Eadem, fol. 199. Vide annum 1641, huius fol. 170.

⁴ Eadem, fol. 190.

⁵ Acta consistorialia, fol. 321.

⁶ [Acta] consistorialia, fol. 368.

Але й писар консисторії, плебан у Прусах¹ Станіслав Родишевський через нескладення консисторських актів² був покараний ув'язненням, втратою бенефіцію та вигнанням (*proscriptio*). Своєю байдужістю або недбалістю він завдав значної шкоди церквам. Обманливий писар, що акти приховав, також мені зашкодив через втрату інформації для цього твору.

Суперіор міського монастиря Св. Франциска отець Людовик з Литви в день Св. Марії Ангельської (*Portiunculae*) [2 VIII 1641] виголосив ганебну проповідь перед людьми з абсурдними твердженнями проти св. Петра та юрисдикції Церкви. Офіціал Скробішевський, не зважаючи на звільнення від судової юрисдикції³, судив його після появи в суді відповідно до ухвал Тридентського собору, заборонив йому проповідувати в архидієцезії, наказав ув'язнити в його ж монастирі на дванадцять тижнів, як видно з актів, виданих у понеділок 19 серпня та в понеділок 7 жовтня 1641 року.

На добре не заповідалося те, з якою легкістю релігійні байкарі сприйняли народні настрої, бо ж безсумнівно приймалося, що проповідники багато разів проти честі св. Петра та його уряду виголошували свої нестримані промови, що віщувало якісь великі події для Церкви та міста.

Однак значно гірше місто сприйняло обурливе святотатство якогось Войцеха Вироземського. Він вступив до закону отців обсервантів св. Франциска у львівський монастир, легітимувавшись за допомогою рекомендаційних листів⁴ (що по-простому так називаються), твердячи, що він клирик ордену францисканців-міноритів. Невдовзі вигадав, що він піддиякон та дякон, підробивши грамоти про висвячення (які він спочатку начебто «зі скромності» приховав), тож урочисто виголошував у храмі на богослужінні Апостол та Євангеліє. Та щоб злочин покрити злочином (зауваживши, що обман та підступ йому сприяють), наважився таємно приступити до богослужіння без відома своїх провідників, із безбожною глупотою в серці, зробивши це раз (як зізнав) чи десять разів (як звинувачувався). Коли його розпитали свої отці про це, показав фіктивні грамоти про висвячення, але, побоюючись детальнішого розслідування, втік до отців реформатів, які вже тоді у Львові осіли, просячи звільнення від покарання (в якому йому ніби відмовляли). Коли його окремо розпитали, зізнавшись вільно та відкрито, добровільно визнав правду, що присвоїв собі церковні посвячення, легковажно приступив до відправи богослужіння, щоб мати першість серед братів-новиків⁵, а рекомендаційні грамоти з висвяченням були підроблені.

Отже, він був переданий отцями до юрисдикції публічного суду офіціала Скробішевського, потім після добровільного зізнання у своїх вчинках у судовому порядку переданий до світської влади, а саме кримінального міського суду, однак з умовою не застосовувати покарання з пролиттям крові (відповідно до церковного звичаю). Там він додав злочин до злочину, коли в ув'язненні присвятив свою душу дияволу, побоюючись церковної клятви, і задля звільнення від неї підписав кров'ю грамоту, яку для більшого доказу в себе затримав. Напевно, думав, що так вона не потрапить до Бога.

Отож якоїсь ночі в ратушній в'язниці, на вищому поверсі, коли він багато роздумував про жалісний кінець свого життя, перед ним постав той, хто найближчий до пекла, прибравши вигляд хлопця, і переконував бідного монаха, що якщо хоче бути вільним, то хай у суді називає себе священником, що він облудно і вчинив. Потім намовляв його, щоб проштрикнув себе ножем або кайданками, уникаючи покарання вогнем. Коли монах на це не погодився, подав йому папір та чорнило, простягнув ніж, щоб ним середній палець лівої руки поранив і власною кров'ю написав документ (який сатана йому диктував), фальшиво твердячи, що після вчиненого він буде звільнений з в'язниці цієї ж ночі.

¹ Пруси – тепер село Ямпіль Львівської області.

² Очевидно, писар після закінчення свого уряду не передав акти до консисторії.

³ Монаха не міг судити консисторський суд.

⁴ Рекомендаційний лист (*formata litera*) видавав єпископ духовному при переході в іншу єпархію.

⁵ Новики – послушники, які склали перші монаші обітниць.

coloniam ordinis sue in civitate hac plantaturae. Aedificaverant ecclesiam ligneam tituli Sanctorum Joseph et Theresiae Jacobus Sobieski et Theophila Daniłowicowna palatini Russiae coniuges. Ad hanc parvam ecclesiam, ex aula lignea Złoczoviorum cum modico monasterio erectam, in proastia valli civilis, vigore bullae Urbani VIII de data Romae apud Sanctum Petrum anno incarnationis Dominicae 1641, X Kalendae Martii [20 II 1641], pontificatus anno 19, moniales illas habitu solito ordinis sui indutas, **postcena dilapida capite portantes, ex coenobio virginum Sancti Benedicti, senili pede iter carpens** introduxit Grochovius archipraesul die 10 Junii. Deferebat processione solenni Sanctissimam Eucharistiam Andreas Sredzinski, episcopus Nicopoliensis, custos et suffraganeus Leopoliensis, in magna magnorum hospitem frequentia. Audita itaque flexis genibus missa, quam cantabat praedictus Nicopoliensis antistes ad paratam clausuram prius per deputatos capitulares Stephanum Wydzga praepositum, Andream Milewski canonicum diligenter revisam, bene munitam, necessariis commoditatibus refertam, virgines illae, voluntaria amore Christi mancipia, processerunt. Quas, et mox plures ex illis futuras, ipsimet archipraesul eulogiam episcopalem manu praemittens, in sacro carcere, virgineo illo, Parthenone clausit, clavesque apud se paululum detinuit, ac easdem postea electae priorisae ad manus consignavit, fideliter ac devote tractandas.

{Episcopus Armenorum Torosovicus, hoc anno ad Urbanum VIII Romam ab Armenis citatus perrexit¹. Benigne ab eodem pontifice acceptus et causam lucratus est, et dispensationem super aetate pro illo tempore ad episcopatum nondum idonea consecrationisque sui a Melchisedecho approbationem obtinuit. Ex notatis episcopi Nersesovic²}.

Inter iurisdictionem ordinariam ac inter regulares intuitu exemptionum suarum multa praesumentes, simultates primo, deinde iurgia et lites palam emergebant. Ideo non levis suspicio apud archipraesulem Grochovium orta, quod ab ipsis libellus quidam, cui titulus erat "Iudicans iudicia", una a quidem filura, sed in iurisdictionem dentata constans de industria compositus, et passim <fol. 182>[// 113] sparsus in populum erat. Qui libellus quamquam nihil fidei contrarium habebat, sed clavibus ecclesiae et auctoritati ordinariae multum derogabat, sine licentia censoris et contra novellam constitutionem synodi Grochovianae, capitulo 10 expressam impressus³, inhaerendo bullae Leonis X in ambona ecclesiae metropolitanae, publice coram populo crematus est, et legi prohibitus, in aliis exemplaribus reperibilibus.

{Et inter Sredzinski suffraganeum ac archiepiscopum Grochovium rixa notabilis intercessit, quam curia Romana terminavit, sed et de hoc causa inferius in anno 1644 inter lites variorum informabo}.

Annus Domini 1643

Incepit capitulum annum 1643 litesque simul ac iurgia inchoavit⁴. Statim enim initio anni huius ratione summae viginti septem millium florenorum, foundationis Millevianae generoso Alexandro Dziduszycy pro anno uno duntaxat, praevia inscriptione commodatae, et in tempore per eundem non repositae, magnam difficultatem habuit, ita ut villam ipsius Pustomyty per intromissionem inequitare, in eaque per deputatos Marosczyński et Milewski canonicis residere, in illorum personis multa gravamina ab immissis dardanis sufferere debuerit, donec itidem cum eodem Dziduszycy contractum pro hoc quoque anno 1643 ratione eiusdem summae super his bonis haerentis, quamquam invitum iniverit.

In capitulo vero Martiali legem sibi posterisque servandam scripserunt praelati et canonici, ut quicumque diebus festivis sollemnioribus in matutino, concione, summo sacro non fuerit, seu

¹ Vide huius fol. 146.

² Ориг.: текст цього абзацу перекреслено і його немає в копіях.

³ Eadem [acta consistorialia], fol. 465.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 191 et sequenter.

Нікчемник, призначений до спалення, погодився на ілюзорні намови і заповнив кривавим способом два запропоновані аркуші з відмовою від Творця, передаючи себе у владу дияволу. Про це він сам на публічному судовому засіданні зізнався, показавши закривавлені аркуші (які він визнав за свої). Після цього зізнання знову був повернутий до міської в'язниці, за приписом канонів та порядків утратив привілей міноритів-францисканців, який ледве чи мав. Відповідно до значущості справи, через виданий вирок кримінального суду вогонь своїм всеспопеляючим полум'ям помстився за вчинене ідолопоклонство. Нещасний приклад, залишений нащадкам, що немає кращих людей, ніж ті, хто був корисний у монастирях, але не знайдеться й гірших людей, ніж ті, хто в обителях занепав (як свідчить Августин¹).

Також євреї не переставали вчиняти нові злочини, коли увірвалися в будинок якогось передміщанина Івана Подвисоцького за присутності замкових слуг, нібито шукаючи свої речі, втрачені під час недавнього безладу. Вони потоптали святі образи, намальовані в грецькому стилі, а саме: Спасителя, Пречистої Діви, Св. Михаїла та Св. Миколая, витягнувши їх зі скринь, а також побили жінку-католичку, що забороняла таке чинити. Потім невірний Зелік вдарив залізною палицею вирізьблений образ розп'ятого Христа, прибитий до стіни, і той впав на землю, розбившись на кілька частин.

Коли про розбиття та зганьблення образу дізнався вірменський архієпископ Торосович, швидко прийшов до тієї хати, акуратно підклав маленьку хустинку під цей поламаний хрест і поставив дві запалені свічки (прагнучи побожним вчинком винагородити цю зневагу для народу). Люд почав сходитися протягом понеділка та половини вівторка до того покладеного хреста – чи з цікавості, чи вболіваючи з цього приводу. Коли бурграбій замку Гавловський² довідався про це, то бажаючи сподобатися євреям і запобігти заворушенням серед народу, увірвався з юрмою вояків до хати, загасив запалені свічки, нахабно взяв під одяг поламаний образ розп'яття та зухвало заніс до будинку на замок. Щодо цього була розпочата судова справа на вимогу інстигатора консисторського уряду, але невідомо, як вона закінчилася³. Тож шлях через злочини завжди веде до злочинів, і публічний переступ євреїв та нахабна нерозважність бурграбія отримали належну оцінку (див. акт за понеділок, 24 липня того ж року).

Священник схизматицької Воскресенської церкви, що стоїть на передмісті Львова, наважився благословляти шлюби між католиками та жінками грецького обряду. Попередньо позваний до консисторії, він був осуджений і покараний належним покаранням духовним суддею, як видно з акта, виданого в понеділок, 26 червня того року⁴.

У той час у церкві отців проповідників у Підкамені від образу Небовзяття Пресвятої Діви Марії, який містився у великому вівтарі, народ отримував дуже великі ласки й божественні милості. Тому монахи-проповідники – регент львівського монастиря, відомий автор «*Orbis Poloni*» Шимон Окольський та пріор монастиря в Сзуполі⁵ Франциск Рожицький – у судовому порядку були запрошені офіціалом Скробішевським, щоб їхня комісія офіційно визначила, як вчинялися чуда: за поміччю цієї святої ікони чи в пам'ять про неї. Так було ухвалено відповідно до припису святого Тридентського собору, сесія 25 «Про звернення до святих», як видно з акта. З нього також ясно, що ця церква належала до Львівського архієпископства.

¹ Я. Юзефович перефразовує слова св. Аврелія Августина (354–430), головного представника західної патристики (*Augustinus, Epistolae*, 78:9).

² Гавловський Ян – бурграбій львівського Низького замку (1641–1643) (див.: Małeczyński K. *Urzędnicy*, s. 55).

³ Про судові перипетії в різних судах, що завершилися безрезультатно для обох сторін, див.: Капраль М. *Національні громади*, с. 233–234.

⁴ Цей епізод докладніше висвітлено в: Капраль М. *Національні громади*, с. 288–289.

⁵ Сзупіль – тепер селище міського типу Івано-Франківської області.

de impedimento legitimo procuratorem capituli sive eius substitutum non informaverit, totius diei refectionibus privaretur¹.

In eodem capitulo praesentata fuere per Alberum <fol. 183>[// 113v] Ruminski, sacristam, artium magistrum, sex candelabra argentea, empta duobus millibus septem florenis viginti grossis, ex summa in actis expressa, eodem Ruminski officium sacristiani, quod gessit, resignante².

Idem capitulum rigorem legis contra revelantes secreta capituli, tanquam periuros, videlicet privationem canonicatus extendit³.

Fundatio presbyteri ad ecclesiam Sancti Joannis in iurisdictione decanali, ex legatis Joannis Baranowski, decani nuper Leopoliensis⁴, super censu reemptionali a summa florenorum quingentorum, tum et {cum} terragio ex domunculis septem provenienti, tum iure patronatus decano capitulari applicato, acceptata et approbata.

Ad alia vero negotia cultum divinum, ecclesiam ac multas fundationes concernentia (inclusis fraternitatibus) moderanda, decidenda et effectum deducenda⁵, deputavit capitulum cum plenaria facultate Valentinus Skrobiszowski officialem, Petrum Maroszczyński et Andream Milewski canonicos.

In eosdem capitulo Carolus Czołhanski scholasticus, opportunum animae suae suffragium providere volens, ordinationem pro anniversario suo trecentis florenis ex bonis haereditariis Czołhany comparando, ad acta obtulit, pensiones certas unicuique solvendas praescripsit⁶. Hanc ordinationem libenter capitulum accepit et sese perpetuo eandem observaturum declaravit, eam tamen ad praesens penitus immutatam videmus. “Tempora mutantur et nos mutantur in illis”.

Ad haec tempora, quod capitulum in possessione decimae mensurae trituratorum ex molendino suburbii Cracoviensis ad vallum civitatis sito, fuerit, patet ex actu die 16 Aprilis <fol. 184>[// 114] capitulariter formato. Quam mensuram mansionarius quidam {arcensis} hoc anno interceptit, et capitulum spoliavit, ita ut licet privilegium regis Sigismundi Primi de data Cracoviae sabbatho in vigilia Sancti Jacobi Apostoli anno [24 VII] 1512, regni sui sexto (idque ex ratione desolationis bonorum suorum per Tartaros) authenticum {super perceptione ex hoc molendino tertiae non decimae mensurae} hucusque conservet, nihil tamen percipiat, et gratiam regis nescitur, qua de causa per non usum amiserit, ita saepe leves temerarium actus, magnam iacturam bono publico important.

Inter Witkowski et Stamirowski canonicos ex occasione insolentiarum in domo canonicali, concussionis mutuae famulorum, graves rixae exortae⁷, ac in eodem capitulo Witkowski canonicus voce activa et passiva, distributionibus quotidianis per decretum capituli privatus, ad iudicium archiepiscopi adcitatus, sed brevi per instantias ad omnia restitutus est. Eadem iurgia itidem ex novo emergenti ad initium anni sequentis excitaverunt inter eosdem dominos male morata famulorum ingenia, et ad sumptus notabiles ansam non vilem dederunt⁸.

Similiter et famulitium Euaristi Belzecki contra ecclesiam metropolitanam publice cum summo scandalo populi spectantis, iaculari ausum, iure in castro Haliciensis ad instantia capituli conventum, causam promoventibus Samuele Koziarski et Andrea Milewski canonicis⁹.

¹ Eadem [acta capitularia], fol. 194.

² Eodem.

³ [Eadem], fol. 197.

⁴ Eodem, vide huius fol. 190.

⁵ [Eadem], fol. 198.

⁶ Eodem.

⁷ Eadem, fol. 200.

⁸ [Eadem], fol. 204.

⁹ [Eadem], fol. 203.

Рік Божий 1642

На початку 1642 року капітула прийняла суму двадцять сім тисяч польських злотих від Анджея Мілевського, а також від виконавців заповіту Пйотра Мілевського, фундатора канонікату, названого Мілевським, і самого Анджея Мілевського погодила тимчасово каноніком, фундованим на ту суму.

На загальній березневій капітулі присутні прелати та каноніки ухвалили перший закон, що капітула в подальшому повинна закінчуватися після другої великопісної неділі, званої [Неділею] пригадування (якщо не почнеться швидше, відповідно до давніх ухвал), найпізніше – у суботу. На таку капітулу прелати й каноніки, вдягнуті в комжу, мали зібратися на 15-ту годину, а сесія мала тривати до 20-ї години. Далі нараджувалися та прийняли такі рішення: про шанобливе перенесення святої Євхаристії до хворих; про суму тисячу злотих на лампадки; про чинш із села Стриганці для сплати шпиталям; про майновий стан капітули; про вітвар Св. Роха й інші вітварі у митрополичій церкві, які існують без опіки; також про великий вітвар, який за втручанням магістрату доручено колегії аптекарів; про каплицю жебраків; про заповіти померлих; про каплицю Замойського та фундацію Калінського для псалтиристів, котрі мають бути мансіонаріями; про недбалість музикантів; про ревізію скарбниці, архіву, бібліотеки з внесенням в один том документів; про золотий келих Дибовицького та багато інших справ.

Щодо села Зимноводки¹ відбувся судовий процес між орендарем Любенецьким і власником духовного бенефіцію Вітковським, завершений декретом архієпископа Гроховського на користь Любенецького – актом, що посіяв насіння великої ненависті серед обох.

Ректор школи Мартин Сломкович радився з капітулою стосовно збереження свого права та зручностей для школярів, скаржився проти Львівської колегії отців Товариства Ісуса, що не виконує своєї угоди, укладеної з капітулою й магістратом, приймаючи, всупереч тій угоді, учнів, які не мають початкових мовних навичок і не знають письма. Капітула постановила цю скаргу надіслати через прокуратора з нагадуванням отцям єзуїтам.

Щодо ґрунтів юридики Св. Івана була прийнята ухвала, тому вїт і лавники [юридики] через процес у справі Бернатовичів (який вони вели без відома капітули) за декретом капітули були покарані ув'язненням на три дні й відшкодуванням усіх судових витрат у королівських судах.

Капітула дала дозвіл, щоб забрати в містах Щирець і Городок від мешканців єпископські податки (*episcopalia*), надані мансіонаріям архієпископом і капітулою для забезпечення їхніх прав та привілеїв.

Оскільки братство Найсвятішого Тіла Господнього, новопостале від часу собору Соліковського², перебувало у занедбаному стані, про його оновлення похвально подбала капітула і, взявши до уваги давні норми, обрала їхнім протектором архієпископа Гроховського, адміністратором – намісника Стефана Виджгу, дорадниками – генерального офіціала Валентина Скробішевського та Пйотра Марошинського, писарем – Адама Румінського. Для зборів братства визначено місця: для братів – бучацька каплиця, для сестер – раєцька каплиця. Капітула через декрет встановила відповідне зобов'язання, що для більшої поваги в той час, коли імена братів уписуються до каталогу, має бути присутнім з дорадниками особисто сам адміністратор (який пізніше став примасом королівства і, напевно, заслужив за таку службу). Врешті каноніки постановили, щоб урочисті богослужіння з наміреннями із процесіями відбувалися щочетверга добровільно, за своєю черговістю. Вони також без

¹ Зимноводка – тепер село Холодновідка Львівської області.

² Хоча братство існувало ще в XV ст., але було відновлене перед собором Львівської архидієцезії 1593 р. за пастирства Яна Димитра Соліковського, див.: *Acta et Constitviones Synodi Dioecessanae Leopoliensis. Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo tertio*. Leopoli, 1593, cap. 1, nr. xiiii («Societas Corporis Christi in hac ecclesiae maiori metropolitani [...] recens introducta»). Його статут надруковано в 1592 р.: *Bractwo Lwowskie Bożego Ciała, postawione we Lwowie w kościele metropolitańskim, za wolą y wiadomością Jana Dymitra Solikowskiego arcyb. lwows*. Lwów, 1592.

Sumptum vero providebat Andreas Sredzinski, episcopus Nicopoliensis, custos suffraganeus Leopoliensis¹. Et lucratum erat causam hanc capitulum contra improbos illos in anno subsequenti, qui praeter alias poenas etiam multa pecuniaria sunt puniti, ut elicitur ex repositione centum florenorum pro ornamento confraternitatis Sanctissimi Corporis facta per eundem suffraganeum in anno 1645².

Ad synodum provincialem Varsaviae anno currenti <fol. 185>[// 114v] die octava Novembris praesidente Mathiae Łubienski, archiepiscopo Gnesnensi, regni primate, designatus est pro legato archipraesulis Grochovii Lucas Witkowski canonicus, nomine vero capituli deputatus est Andreas Sredzinski, episcopus Nicopoliensis, suffraganeus et custos, votisque omnium electus³. Ambobus praesentiae capitulares decretae, suffraganeo exnunc viales parata pecunia florenorum ducentorum repositae. Et intererat synodo huic honorofice Sredzynius, ac gestorum in illa priusquam typo mandarentur post sui reditum, fecit relationem capitulo, denuntiavitque quod contributio certa in vim gratitudinis serenissimo regi fuerit, in eadem synodo proposita a clero acceptata, illeque ipse praevia protestatione ne maior, quam praeterita fiat nomine capituli consensum super eadem praebuerit. Itaque capitulum eandem contributionem (in typo synodi huius non expressam) clero suae archidioecesis indixit, quae quanta fuerit ex actis non constat, illud tamen enuntiatur⁴, quod ex eadem viales impensae eidem suffraganeo recompensatae fuerint, ac in anno 1645 Valentinus Skrobiszowski florenos ducentos (qui ex hac contributione supererant) Joanni Sulikowski, decano et protunc administratori generali archidioecesis reddiderit⁵.

Patres eremitaе Sancti Augustini, de quibus in anno 1641 dixi, praehabito regis Vladislai IV, archiepiscopi Grochovii, capituli ac magistratus, ordinumque civitatis consensu, ecclesiam sub titulo Lauretanae, quoniam cognoverant patrum societatis in civitate⁶, templum sub nomine Annuntiationis Beatissimae (quod primo assumpserant) fundatum esse, mutata intentione ex opposito valli civitatis solido lapide et latere erigere ceperunt, in cuius fundamentum ceremoniis solitis primum lapidem posuit in magno concursu populi die Jovis, quae fuerat 23 Aprilis Joannes <fol. 186>[// 115] Sulikowski decanus capituli et prospero quidem in principiis eventu, super illum enim lapidem sumptibus Petri de Minoga et Elisabethae de Sienco Minockich coniugum surrexit opus non incongruum. **Verum post aliquot annos locus ille ab iisdem fratribus despiciatui habitus, quem (dum sese ad capellam Sanctae Annae transtulerunt) passerum et hirundinum iucundum receptaculum fecerunt⁷, illis tamen lucrum ex locatione fundorum etiam Judaeis (quamquam {sub} cruce erecta) quotannis percipientibus, corpora defunctorum {religiositate a principio gaudencia loci sacri reverentiam, aevi prioris haud attendentibus}⁸.**

Cum fratribus praedicatoribus ratione hospitalis Sancti Lazari magno motu et sumptum anno hoc tam coram nuntio apostolico, quam ex remissione in consistorio, tum et coram commissariis apostolicis iudicibus synodalibus Premisliensibus causam prosecuti erant capitulares⁹, decretaeque contra eosdem patres evicerant. Sed quoniam de hac causa infra seorsive et summarie agere constitui, ideo hic praetermitto.

Melius seculares cum capitulo morati, Petrus enim Milewski, capellae Millevianae fundator, cuius in anno 1628 memineram summam florenorum duorum millium quingentorum¹⁰, pro

¹ [Acta capitularia], fol. 210.

² [Eadem], fol. 222.

³ Eadem, fol. 202, ac [acta] consistorii, fol. 643.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 210.

⁵ Eadem, fol. 222.

⁶ [Acta] consistorii, fol. 542. Vide annum 1641.

⁷ Vide annum 1670 et 1685.

⁸ Ориг.: з правкою кілька слів закреслено.

⁹ Huius vide fol. 200.

¹⁰ Acta consistorii, fol. 549.

вагань звільнили себе від платні на кілька років, пізніше встановивши для каноніка Ма-рошинського платню сто злотих, делегували до братства намісником Якуба Гавата¹, але не повністю на всі дні та служби в цьому братстві, аби він також мав обов'язки в нашому костелі, як він описав у своєму тестаменті, внесеному до консисторських актів того року (сторінка 388). Така любов і підтримка Божого культу та покора для потаємного Христа у формі хліба була притаманна нашим попередникам! І така підтримка надзвичайно процвітала в цьому братстві, з великою посвятою, зростанням душ і жертв для храму. Тому капітула любила це братство (див. 1650 рік).

Також процвітало, з великою популярністю серед людей, братство св. Ангела Охоронця, недавно засноване і схвалене папою Урбаном VIII на прохання королеви та короля Сигізмунда III, впроваджене до храму Всіх святих сестрою, абатисою монастиря Св. Бенедикта Доротою Даниловичівною². Спочатку король Владислав IV вписав своє ім'я [у реєстр] цього братства, чий приклад наслідували багато чоловіків і жінок. Урядування та привілеї цього братства добре описав наш священник, капелан тих сестер Ян Іванський, видавши книжку в тому 1642 році³ зі схваленням цензора книжок Валентина Скробішевського.

Щодо меж села Рясна (про які я вже згадував) магістрат і місто започаткували процес проти архієпископа Гроховського. На його вимогу, за звичаями того часу, були делеговані на засідання королівського суду намісник Стефан Виджга й архидиякон Станіслав Любенецький, яким було надано уповноваження від імені архієпископа та капітули.

Львівський монастир проповідників подав на капітулу позов, виданий апостольським нунцієм, оскільки вона за звичною практикою визначила своїх уповноважених для одержання рахунків з адміністрування шпиталю Св. Лазаря. Капітула постала перед апостольським нунцієм в особі офіціала й на той час свого прокуратора Валентина Скробішевського та отримала декрет від 17 жовтня на свою користь із сплатою засудженою стороною судових витрат через те, що позивач оминув першу інстанцію. Але цієї справи ми коротко торкаємося далі, на сторінках 200 і 224⁴.

Капітула також виграла справу щодо підтвердження Гроховським донації єпископських податків, що [збираються] з усіх жителів, які живуть на львівському передмісті. Цією донацією вони вже користувалися, коли її свого часу надали його [Гроховського] попередники для підтримки незначних прибутків каноніків. Але ця донація не принесла досі жодних прибутків капітулі.

До Львова прибули католицькі весталки з регули св. Терези законниці: дві сестри з краківського монастиря Св. Мартина, дві – з люблінського монастиря, для закладення нового осередку свого ордену в цьому місті. Руський воєвода Якуб Собеський та його дружина Теофіла Даниловичівна побудували дерев'яний храм під титулом Свв. Йосифа та Терези. Архіпастир Гроховський, ідучи неспішно старечою ходою, ввів 10 червня тих черниць до цієї малої святині, зведеної з дерева Золочівського замку⁵, разом зі скромною обителлю біля підніжжя міського валу, відповідно до булли Урбана VIII, виданої в Римі, «у Святого Петра», у рік втілення Господнього 1641, у десяти календи березня [20 II 1641], понтифікату – 19 року. Черниці були вдягнуті у звичні габіти свого ордену, із крислатими (*postcenia dilapida*) головними уборами та вийшли з жіночого кляштору Св. Бенедикта. Урочисту

¹ Гаватович (Гават) Якуб (1598–1679) – польський та український письменник, римо-католицький священник, автор інтермедій «Продав kota в мішку» та «Найкращий сон» (1619), написаних вперше живою українською мовою.

² Данилович (Даниловичівна) Дорота (бл. 1607 – 1687) – абатиса монастиря бенедиктинок у Львові (1640–1687), тітка короля Яна III Собеського.

³ Цей друк невідомий. Можливо, Я. Юзефович говорить про перевидання друкарнею Михайла Сльозки в 1642 р. статуту братства Божого Тіла з 1592 р., див.: Запаско Я., Ісаєвич Я. *Пам'ятки*, кн. 1, с. 106, № 306.

⁴ Автор повертається до справи шпиталю Св. Лазаря в записах під 1644 та 1646 рр.

⁵ Золочівський замок був однією з резиденцій родини Собеських.

fundanda et decantanda Passione Salvatoris Nostri singulis feriis sextis testamento reliquerat, cuius summae approbationem executores testamenti die Veneris, quae fuit 15 Maii anno eodem in iudicio spirituali obtinuerunt, cum ea praecautoria obligatione, ut praepositus capellae Millevianae census ab hac summa provenientes intuitu florenorum sexaginta, sibi pro iure relictorum propriis impensis in futurum vindicet, et musicis et aliis ecclesiae ministris iuxta ordinationem praescriptam (quae ex devotione erga crucifixum in meditullio ecclesiae pendentem, et multa solatia populo exhibentem facta erat) per vicepraepositum suum solvi procuret. Sed haec fundatio ad praesens totaliter cessavit, <fol. 187>[// 115v] nescitur qua de causa, nec census vindicatur, neque haec passio absolvitur.

Jacobus Szolc, iuris utriusque doctor, consul Leopoliensis, quatuor presbyteris summam annualem trecentorum florenorum, braxatorium et lapideam pro habitatione certis obligationibus praescriptis, cum parva capella coemeterii Szulcoviana dicta, testamento ab officiali Scrobiszovio approbato, assignaverat, ut patet ex actu Mercurii decima mensis Junii, in quorum possessione etiam ad praesens existunt feliciter¹.

Alberti vero Ostrogurski, civis Leopoliensis, testamentaria ordinatio², qua inter alias pia legata pro crustatione diagraphici cemento, et coloribus internae testudinis ecclesiae nostrae metropolitanae, ad instar Bernardinorum duo millia florenorum exnunc enumeranda mandaverat, nescitur ex qua ratione effectum suum consequi non potuit. Ecclesiae enim nostrae testudo nullam artis celaturam, nullumque prostylos hucusque habet. Quam multo ille felicior, qui viva manu non mortua parat sibi suffragia, et dispensat ecclesiis beneficia. Capellae quoque Sancti Marci et Sanctae Marthae trecentos florenos pro missis cum quatuor incolis censualibus assignavit, meliori eventu, quoniam ad praesens capellanus usumfructum ex hoc legato testamentario habet.

Ad capellam consulum Szulcovianam de latere ciborii in ecclesia nostra situatam ad meridiem Dominicus Hepner, medicus, scabinus, voluntati parentis sui obtemperando³, reliquias Sanctorum in duabus urnulis (quarum prima excellenti Martino Nicanori Anczowski a patre Michaelae Rugio congregationis oratorii Sancti Philipp Nerii presbytero cum charta pargaminea de data Romae anno 1635 die 5 Junii. Altera ab eodem patre Paulo Hepner consulibus Leopoliensibus cum simili instrumento, itidem Romae anno eosdem die 18 Novembris <fol. 188>[// 116] donata erat) de domo sua lapidea in circulo civitatis sita, solenni processione tranferendi, et in altari ab eodem Paulo Hepner parente suo⁴ in anno 1633 extracto, reponendi praevia revisione facultatem obtinuit.

Ad hanc revisionem deputati iuxta tenorem instrumentorum invenerunt in prima urnula Sancti Joannis Presbyteri Martyris partem vertebrae, Sancti Evelii Martyris digitum, Sanctorum Sylvani et Mauritii Martyrum costulas. In secunda Sanctorum Fausti et Flaviana Martyrum crura, Sancti Theodori Martyris cruris medium, Justi Martyris medium brachii, Juventii Martyris costulam notabilem, Sancti Joannis Presbyteri Martyris medium maxillae cum duobus dentibus, Sancti Theophili Martyris medium brachii, Sancti Fortunati Martyris itidem brachii medium, Sanctorum Evelii Martyris, Quirini Martyris, Calistrati Martyris, Trosimi Martyris, **Perpetuae Virginis et Martyris digetos, Sanctae Candidae Virginis et Martyris sanguinem** in ampulla. Ultra enumeratas reliquias in instrumento expressas, repertae sunt quatuor adhuc in cistulis iisdem, videlicet Sancti Arsenii Martyris pars cranii, item Arsenii Martyris ex capite notabilis particula, Sancti Simphoniani Martyris duae notabiles particulae, **Sancti Bonifacii Martyris pars cranii**. Hae sacrae reliquiae in eodem altari in cellulis affabre elaboratas

¹ Eadem [acta consistorii], fol. 575, et [acta] consularia, feria 3 post dominica Exaudi anno eodem [19 V].

² [Acta] consistorii, fol. 588.

³ Eadem, fol. 596.

⁴ Ориг.: закреслено слово.

процесію зі святою Євхаристією провадив нікопольський єпископ, львівський кустош та суфраган Анджей Средзінський серед численно присутніх гостей. На зігнутих колінах монахині вислухали богослужіння, яке провів згаданий нікопольський єпископ. Ці сестри, добровільні бранки любові до Христа, увійшли до приготованої монастирської клаузули¹, яку попередньо уважно оглянули уповноважені від капітули каноніки – намісник Стефан Виджга й Анджей Мілевський, переконвшись, що вона добре забезпечена, з усіма необхідними зручностями. Невдовзі сам архієпископ, застерігши у своїй промові їх від багатьох речей на майбутнє, єпископською рукою закрити їх у святе ув'язнення, такий собі жіночий Партедон². Він ненадовго в себе затримав ключі, а потім передав їх до рук обраної пріориси, поводячись шанобливо й побожно.

Вірменський єпископ Торосович, позваний до суду вірменами того року, подався в Рим до Урбана VIII. Прихильно прийнятий понтифіком, він виграв справу й отримав звільнення щодо свого, ще небаченого у його віці на той час висвячення на єпископа³, підтвердженого Мелхиседеком. (Із записів [вірменського] єпископа Норсесовича⁴).

З приводу юрисдикції поміж ординарієм й монашими орденами, що багато собі дозволяли з огляду на свої привілеї, виникли спершу заздрість, згодом сварки та судові процеси. Тому не безпідставною була підозра архипастиря Гроховського, що від тих законників походив якийсь папірець під назвою «Iudicans iudicia»⁵. Повсюдно поширений серед народу, він складався з одного аркуша, але сильно вдаряв по владі архієпископа. Хоча цей лист нічого проти віри не містив, однак сильно шкодив повазі до Церкви й авторитету ординарія. Він був надрукований без дозволу цензора та проти найновішої ухвали собору Гроховського⁶, викладеної в 10-му розділі. Тому, взявши до уваги буллу Льва X⁷, цей лист був заборонений за законом і з амвона митрополичого храму, публічно спалений перед народом, разом зі всіма виявленими примірниками.

Між суфраганом Средзінським та архієпископом Гроховським спалахнула така сильна суперечка, що втрутилася Римська курія (про цю справу з-поміж інших судових процесів поінформую далі, під 1644 роком).

Рік Божий 1643

Капітула розпочала 1643 рік із суперечок та сварок. Бо на самому початку того року виникла велика розбіжність щодо суми двадцять сім тисяч злотих фундації Мілевського, позиченої шляхетному Олександрові Дзидушицькому тільки на один рік за попереднім записом і вчасно ним не повернутої. Отож капітула повинна була прибути й зайняти (*per intromissionem*) його село Пустомити⁸, в якому замешкали уповноважені каноніки Марошинський та Мілевський, котрі зазнали багато обтяжень через напади на них. Аж поки повторно з тим Дзидушицьким не було укладено в тому 1643 році угоду, хоч і небажану, на ту саму суму, записану на його дідичних мастках.

На березневій капітулі прелати й каноніки написали закон, що мав слугувати для них та їхніх спадкоємців. Коли на якомусь із урочистих ранкових богослужінь на свята в будь-які дні не буде проповіді Божого слова з якоїсь законної причини і про це не буде

¹ Клаузула – місце в монастирі, недоступне для світських осіб.

² Партедон – головний храм Афіньського некрополя, присвячений богині Афіні; тут – у значенні храму.

³ Миколай Торосович отримав свячення в 1626 р., а наступного року, у 22-літньому віці, став єпископом.

⁴ Норсесович Деодат – львівський вірменський архієпископ (1699–1709).

⁵ У друці звинувачувався Михайло Сльозка, див.: Александрович В. Нововіднайдені джерельні матеріали, с. 176.

⁶ Йдеться про собор Львівської архидієцезії 1641 р.

⁷ Лев X – папа римський (1513–1521).

⁸ Тепер місто Львівської області.

conditae, et patentes per vitra, etiam ad praesens addextrare effigiem Virginis in medio altari, filiolum parvum portantis conspiciuntur, altareque illud reliquiarum iure merito dici meretur.

Nec incongruum referre puto, quod a fide dignis etiam domus illius familiaribus pro certo accepi. Quod nimirum devota quaedam mulier fuerat in somnio praemonita, ut hae sacrae reliquiae iam ab annis circiter decem in domo Hepneroviana decenter repositae (coram quibus etiam missarum sacrificia intuitu privilegii ab Urbano VIII dicto Paulo Hepner dati in domo eiusdem peragebantur) ad ecclesiam omnino transferrentur, ni <fol. 189>[// 116v] domus illa poenam ignis pro inobedientia experiri vellet. Et quamquam haec translatio, prout supra tetigi subsecuta fuerit¹ (sed sera forte), brevi tamen post illam eadem lapidea grande incendium sustinuit, cuius vestigia etiam modo in lapidibus quoque solidis patent.

Suffraganei quoque sui Andreae Sredzinski dignitati, quem noviter erexerat consulere cupiens Grochovius, villam Czarnuszowice de mensa sua archiepiscopali de consensu capituli inscripsit², ac eandem cum omnibus fructibus et emolumentis, nihil sibi reservando, unacum ecclesia parochiali Sczerzecensi suffraganeatus incorporavit, cavitque etiam pro suis succedaneis archiepiscopis, quod eundem suffraganeum in usu dictae villae et ecclesiae ac emolumentorum ex iis provenientium conservaturi erant, ut patet ex actu Mercurii die 10 Septembris anno eodem 1643. {Huius munificentiae causam dedit decretum Romanum oblatum ad acta consistorii Mercurii 16 Martii anno 1650 et itidem Veneri 4 Februari 1650 in iisdem}.

Annus Domini 1644

Ut annum antecedentem a litibus, sic annum 1644 currentem a concordia et sacrorum votorum concurrentia civitas et capitulum incepit³. Eodem enim die et capitulum sua consilia, et urbis magistratus electionem consularem privilegiis regum certae diei, videlicet Cathedralae Sancti Petri Antiochiae [22 II] alligatam, rara temporum revolutione inchoabant. Quocirca deliberatum primo, mox decisum, ut insimul tam capitulares, quam consules, statusque civitatis ecclesiam metropolitanam adirent, sacrum votivum Altissimo dicarent, prout et dicaverunt.

Bono omine accepta est consors in sacra vota conventio eventumque suo non caruit⁴. In eadem enim capitulo quaedam ante indecisa negotia, utpote circa exhibenda civium testamenta, captivos redimendos, aliaque in anteriori capitulo descripta, ut per deputatos capituli et consulum terminarentur, conclusum <fol. 190>[// 117] diesque et locus, videlicet hypocaustum capitulare de consensu magistratus designatum est.

Acceptaverat capitulum in anno praeterito fundationem Baranovianam presbyteri ad ecclesiam Sancti Joannis mansuri⁵, nunc eidem presbytero dimetiendi aream fundi capitularis pro domo, procuratori et sacristiano ecclesiae data facultas, facta que est dimensuratio ista, videlicet in latum cubitorum quadraginta, in longum cubitorum septuaginta novem, ac postea ab officiali Skrobiszowski cum expresione domorum fundorum, censuum obligationum, ac iure patronatus decano capituli pro tempore existenti attributo, approbata est, ut patet in actis consistorii Veneris die 27 Maii anno eodem, fol. 830.

In missa rorate {et quavis solenni}, ut vicarii bini, praelatis et canonicis⁶ ministrent, candellas post partum a mulieribus oblatas, ecclesiae restituant. De processionibus cum Sacratissimo Sacramento et expositione eiusdem, de sacro votivo ratione confraternitatis

¹ Ориг.: закреслено *quamquo*.

² Eadem [acta consistorii], fol. 613 et [acta] capituli, fol. 207.

³ Acta capituli, fol. 205.

⁴ Eadem, fol. 208.

⁵ Eadem, fol. 208 et huius fol. 183.

⁶ Ориг.: закреслено *et quavis solenni*.

поінформований прокуратор капітули або його заступник, тоді того ж дня такий порушник позбавиться утримання (*refectionibus*).

На тій капітулі захристиянин, магістр вільних мистецтв Войцех Румінський презентував шість срібних канделябрів, куплених за дві тисячі сім злотих і двадцять грошів. Як показують акти, той Румінський за таку суму зрікся уряду захристиянина, який виконував.

Також капітула збільшила суворість закону, аж до втрати посади каноніка, проти відкривачів таємниць капітули, ніби кривоприсяжників.

Була прийнята та схвалена фундація священника до храму Св. Івана деканальної юрисдикції з легатії колишнього львівського декана Яна Барановського. На неї виділявся чинш з видеркафу від суми п'ятсот злотих, а також із земельного чиншу з семи будинків, а також визнавалося право патронату за деканом капітули.

Капітула делегувала з повнотою прав офіціала Валентина Скробішевського, каноніків Пйотра Марошинського й Анджея Мілевського для встановлення, вирішення та ефективного розв'язання інших справ щодо Божого культу, Церкви й багатьох фундацій (включно з братствами).

На цій капітулі схоластик Кароль Чолганський, бажаючи подбати про корисну підтримку для своєї душі, встановив ординацію про щорічне поминання власної душі на триста злотих зі своїх дідичних маєтків у Чолганах¹, вніс її до актів, записавши кожному з каноніків виплату певної суми. Таку ординацію капітула охоче прийняла й оголосила, що вічно її дотримуватиметься, але тепер ми бачимо, що вона цілком змінена. «Часи міняються, і ми міняємося в них»².

До того часу капітула володіла десятою міркою зі змеленого збіжжя у млині, що розташовувався на Краківському передмісті, близько міських валів, як видно з акта від 16 квітня, виданого в капітулі. Цю мірку якийсь замковий урядник того року відняв та вкрав у капітули. Бо ж капітула до тих пір мала би зберігати за собою оригінальний привілей короля Сигізмунда I, виданий у Кракові в суботу напередодні дня Св. апостола Якова [24 VII] 1512 року³, шостого року його королювання (з причини знищення її маєтків татарами), про отримання з того млина кожної третьої, а не десятої мірки. Однак вона нічого не отримувала і королівську ласку втратила через некористування правом, невідомо з якої причини. Так часто нерозважні вчинки легковажних спричиняють велику шкоду публічному добру.

Між каноніками Вітковським і Стаміровським виникла велика сварка з приводу образ та обопільної бійки їхніх слуг у домі каноніків. На тій капітулі через видання декрету канонік Вітковський отримав заборону на активне й пасивне голосування, участь у розподілі щоденних прибутків і був позваний до суду архієпископа, але невдовзі, через заступництво, в усіх правах був відновлений. До тієї сварки, що знову спалахнула між тими панамі на початку наступного року, призвели темпераменти маловихованих слуг, давши вагому підставу для значних витрат.

Подібно і челядь Евариста Белзецького наважилася з великою ганьбою стріляти у митрополичий храм за присутності людей. На вимогу капітули була оскаржена, відповідно до права, у Галицький гродський суд у справі, яку вели каноніки Самуель Козярський та Анджей Мілевський, а судові витрати забезпечив нікопольський єпископ, львівський кустош і суфраган Анджей Средзінський. Капітула перемогла наступного року в цій справі з негідниками, яким серед інших кар також присудили грошовий штраф, як видно зі складання ста злотих на оздоблення вівтаря Божого Тіла, вчиненого тим суфраганом у 1645 році.

На провінційний собор у Варшаві, скликаний у тому році на 8 листопада, за головуванням гнезненського архієпископа, примаса королівства Мацея Лубенського⁴, послом

¹ Чолгани – тепер село Міжріччя Івано-Франківської області.

² Латинський крилатий вислів.

³ Регест документа див.: *Каталог пергаментних документів*, с. 170, № 349.

⁴ Лубенський Мацей – гнезненський римо-католицький архієпископ (1641–1652).

Sanctissimae Sacramenti per canonicum, in cuius septimana inciderit, decantando, legem tulit capitulum¹.

Villa Milczyce noviter a capitulo summa foundationis Millevianae (a Dziduszycki vindicata) comparata, primo in tenutam Lubienieccio archidiacono certis conditionibus data, ecclesiaeque illa vigore iuris patronatus, a capitulo Andreae Milewski pro administratione spirituum collata est².

Archiepiscopus Armenorum Torossovius reddidit capitulo literas a cardinali Antonio Barbarini de data Romae 14 Februarii anno 1643, in quibus et nomine sacrae congregationis de propaganda gratias agebat, quod eundem archiepiscopum adversus Armenorum schismaticorum conatus capitulum protexerit³, et ut eidem in futurum toties quoties opus fuerit capitulum assisteret, ad reducendos Armenos ad ipsius obedientiam et unionem perfectam sanctae Romanae ecclesiae serio <fol. 191>[// 117v] iuvaret instantissime expostulabat. Cum debita reverentia literas illas capitulum suscepit et auxiliari eidem Torossoviccio in tam pio opere pro merito actu habuit, suamque operam in ultra obtulit. Videant succedanei, quam memorabile fuerit capitulo, ac gloriosum apud sanctam sedem pro conversione gentis Armenorum laborasse, quam gratum Altissimo tot animas ex erroribus damnatis ad agnitionem veritatis reduxisse. O quam prosperae, quam iucundae curae illae fuerant antecessorum, quae apostolico munere pro religione Catholica laborabant. Applaudant tantae virtuti posteri, imitentur succedanei?

Et Catholicae confraternitati Germanorum, ut in ecclesia Sancti Spiritus liberum exercitium divinarum lingua Alemmanica perpetuo et sine impedimento habere possit, aliosque Germanos etiam acatholicos ad devotionem, idiomatis communicatione alliciat, ac ad fidem Catholicam suaviter pertrahat, speciali privilegio capitulum indulsit, et hoc idem etiam pro subsequenti anno 1645¹⁰ decreto approbavit⁴.

Accessit archidioecesi et nova ecclesia, quam in oppido suo haereditario Skalat secto lapide Christophorus Wichrowski⁵, gladifer Haliciensis, sub titulo Beatissimae in coelum Assumptae denovo fundavit⁶, ius patronatus capitulo donavit ac inscribit, si oppidi huius possessores a Catholica religione descisserint, ut patet ex actu Mercurii 27 Januarii anni eiusdem. Et Elisabetha Skotnicka in ecclesia Martinoviensi rosarium in honorem Dei et Deiparae fundavit⁷.

Inter exorientia hoc et antecedentibus annis curarum et iuris litigia, mirum in modum Altissimus, qui maestis quibusvis rebus intermiscet solatia, et neminem nimium affligi permittit, favoribus caelestibus ecclesiam nostram, archipraesulem et capitulum recreabat. Clarebat aetate hac per <fol. 192>[// 118] retroactos annos multis gratiis, parva, sed in qua Omnipotens magna beneficia abscondit imago Beatissimae Dei Genetricis, semperque Virginis Mariae, quae modo in capella coemeterii Domagalicciana dicta, effulget, magna devotione populi, undique accurrentis culta, et praesenti ope ad invocationem supplicantium in civitate et extra celeberrima semper.

Fuerat haec sacra imago a principio non moenibus cincta, non aliquo pegmate tecta, non in conclavibus, in peristromate fixa, nec in tentorio ductili (ut arca quondam) suspensa, sed ut omnibus pro arbitrio libero accessibilis, et benefica fieret, longo tempore sub aperto coelo, et aura frigida, ad parietem conterminum ecclesiae posita, simplici situ pendeat. Primaevam originem ipsius hanc esse acta consistorii nostri et consularia testantur.

.....
¹ Eadem [acta capituli], fol. 209, huius fol. 179.

² Eadem, fol. 212.

³ Eadem, fol. 212.

⁴ Eadem, fol. 214 et 220.

⁵ Ориг.: помилково *Wirshowski*.

⁶ [Acta] consistorialia, fol. 725.

⁷ [Eadem], fol. 731.

архипастиря Гроховського був визначений канонік Лукаш Вітковський, а делегатом від імені капітули став нікопольський єпископ, львівський кустош і суфраган Анджей Средзінський, обраний усіма голосами. Обидва отримали декрети капітули, а суфраганові дали на дорогу готівкою двісті злотих. Средзінський з почесною приїхав на той собор, а після свого повернення, перед тим як були надруковані соборові матеріали¹, склав звіт капітулі й оголосив, що на тому соборі був запроваджений певний податок на знак вдячності найяснішому королеві, прийнятий клиром. І він попередньо не наважився на протестацію, не отримавши дозволу від імені капітули. Тож капітула цей податок (не згаданий у виданні [постанов] цього собору) встановила для клиру свого архієпископства, і хоча він з актів не встановлюється, але про нього відомо з дорожніх витрат того суфрагана, що йому компенсували. А в 1645 році Валентин Скробішевський повернув двісті злотих (які з цього податку залишилися) деканові та на той час генеральному адміністраторові архієпископства Яну Суліковському.

Отці пустельники регули св. Августина, про яких я говорив під 1641 роком, отримали дозвіл від короля Владислава IV, архієпископа Гроховського, капітули, магістрату й усіх станів міста на церкву під титулом «Лоретанська». Оскільки отці дізналися, що в місті було засновано храм на честь Благовіщення Пресвятої Діви Марії (який вони спочатку планували), вони змінили наміри і почали будувати навпроти міських мурів храм з міцного каменю та цегли. Декан капітули Ян Суліковський перший камінь поклав у його фундаменти за звичними церемоніями при великому зібранні людей у четвер, тобто 23 квітня. Все щасливо складалося на початках, бо ж той камінь подвигнув на витрати подружжя Міноцьких – Пйотра з Мінога та Ельжбету із Сенна, які вклали відповідну працю. Проте через кілька років це місце, залишене тими братами (тоді вони перенеслися до каплиці Св. Анни), перетворилося на сховище для пташенят горобців та ластівок. Утім, вигоду одержали і євреї зі щорічного найму ґрунтів (хоча це місце під хрестом перебувало, вони навряд чи зважали на тіла колись померлих, що від початку тішилися побожною шаную святого місця)².

Каноніки провадили того року судовий процес із братами проповідниками щодо шпиталю Св. Лазаря, з великим збуренням і витратами, як перед апостольським нунцієм, так і – після повернення справи – у консисторії, а також перед апостольськими комісарами в перемишльських соборових судах, отримавши виграшні декрети проти тих отців. Але позаяк про цю справу я вирішив окремо та стисло вести мову, то тут пропущу цю тему.

Краще з капітулою обходилися світські, коли Пйотр Мілевський, фундатор каплиці Мілевського, про якого згадую під 1628 роком, залишив у тестаменті суму дві тисячі п'ятсот злотих, аби запровадити співані «Страсті Нашого Спасителя» кожної п'ятниці. Схвалення цієї суми виконавцями заповіту каноніки отримали в духовному суді в п'ятницю, що припала на 15 травня того року, з такою запобіжною умовою, щоб намісник каплиці Мілевського в майбутньому за залишковим правом діставав на власні витрати чинш шістдесят злотих з тієї одержаної суми. Також він мав оплачувати через свого віценамісника музик та інших слуг при храмі, відповідно до прийнятої ординації (яку з побожності повісили поряд із розп'яттям усередині святині та виставили з великою втіхою для народу). Проте на сьогодні ця фундація повністю пропала, невідомо з якої причини чинш не вноситься і припинилися ці «Страсті».

Доктор обох прав, львівський райця Якуб Шольц³ визначив у заповіті щорічну суму триста злотих для чотирьох священників, броварню та кам'яницю для їхнього проживання (з чітко окресленими зобов'язаннями), разом із цвинтарною капличкою, званою Шольцівською. Цей заповіт був схвалений офіціалом Скробішевським, як видно з акта, прийнятого в середу, 10 червня. У цьому володінні священники досі щасливо перебувають.

¹ Див.: *Synodus provincialis Gnesnensis provinciae*.

² У домодерний час померлих хоронили на кладовищах біля храмів або у криптах, усередині церков.

³ Регест його заповіту див.: *Testamenty*, s. 202, nr. 1081.

Obierat praemature fato parvula virgo Catherina Alberti Domagalicz, civis et scabini Leopoliensis¹, et Catharinae Wolfowicowna coniugum filiola, die 19 Junii anno Domini 1598. In huius mortuae puellae, uti neptis suae memoriam, Josephus Wolphowic, civis Leopoliensis, {geometra} artis pictoriae non ignarus, in tabula lignea altitudine supra cubitum, latitudine tres semisses aequante, imaginem tenerrimae Virginis in throno sedentis, ac parvulum filiolum manu dextra gestantis, maiori pietate, quam artificio (quod non exercuit) depinxit². Cui detorsum umbram puellae genibus nixae, videlicet neptis suae, quasi orantis opposuit atque pro more epithaphii illis temporibus usitato, hoc distychon subscripsit:

“Condidit hac charam tellure aegerrimus umbram

Prognatae genitor, tum monumenta dedit.

Deo Optimo Maximo Catherinaeque.

Albertus Domagaliccus filiae charissimae pater maestissimus posuit.

Obiit anno MDXCVIII. XIX Junii, 1598 die 19”.

Et hanc parvam³ tabellam in concavitate parietis coemeterii, ex opposito maioris altaris, lugubre doloris sui solatium, ferte super filiae sepultae tumulum {parentes} posuerunt⁴, ubi sine quovis <fol. 193>[// 118v] cultu pendebat. Sed qui in minimis maxima operatur, suamque immensitatem intra infantiles artus contraxit, non tamen magnus aut immensus esse desiit, etiam hoc exile monumentum, honori suo appensum, clementer respexit, voluitque in parva hac imagine, magnus videri, beneficia sua in exigua tabella non arctari, sed in immensium ampliari, quoniam solem quoque suum in angulo terrae latere non patitur, quinimo ex parvo diluculo orientem, toti orbi illuminando sufficere, quotidiana experientia demonstrat. Ac ideo forte in hac modica imagine, magna misericordiae, bonitatis, omnipotentiae suae dona, primo (quasi silenti nocte) abscondit, postea in luce oriri fecit, deinde meridiem gratiarum recurrentibus ad Matris suae patrocinium aperuit.

Hanc etenim imaginem tum lumine in nocte radiante, tum de die mutatis in divinum quoddam iubar coloribus, pio terrore quodam et devotione plebis haec et alia diligenter observantis illustrare, et notam populo facere, dignatus est Altissimus⁵. Traditioni veterum fide dignorum annuendum esse censeo, a quibus audita fideliter refero, quod inter alios Valentinus Dlugoszowic, presbyter secularis, ad capellam Passionis *Ogrodziec* dictam, habitans, tum et pudica virgo Catharina Stołkowna, aetate et devotione memorabilis, nec semel, nec raro totam hanc imaginem nocte intempesta splendore circumfusam viderunt⁶. Quod quia presbyter prae modestia, virgo orationi ad aetatem senilem dedita prae simplicitate cordis tacebant, infirmi sanitate ad intercessionem Magnae Dei Matris in hac icone invocatae, restituta, palam fecerunt, hic aram esse dilectam Mariae.

Crescebat itaque crecentibus indies gratis (quas ab initio et autoritas officii dissimulavit, et populi simplicitas, sive negligentia subticebat, sive in transennam misit) maior imaginis huius veneratio. Interim piae mulieres, castaeque virgines coronas e floribus textas, rosas ac violas, appendebant, viri lumine in laternis frequenter pensili, sacram effigiem illustrabant, pueri <fol. 194>[// 119] intonsi, teneraeque puellae, sive ad templum sive ad gymnasium pro doctrina ductae, euntesque puerilibus precatiunculis suis eundem flexis genibus standoque honorabant. Prima omnium Anna Kisiółkowna, civissa Leopoliensia, cordis violentam palpitationem extra spem vitae passa, adstantium propinquorum obsequio ad hanc imaginem commendata et

¹ Ex diplomate regis Vladislai IV.

² Acta consistorii anni 1645, fol. 35, huius fol. 46.

³ Опр.: *parvuam*.

⁴ Ibidem.

⁵ Ex relatione veterum et fama publica.

⁶ Ex relatione eadem et Dorotheae Kisiółkowna, virgo annosae.

Львівський міщанин Войцех Острогурський¹ у тестаментарній ординації, поміж інших побожних легацій, наказав відрахувати дві тисячі злотих на мистецьке оздоблення, за взірцем храму бернардинців, тиньком і фарбами внутрішніх зводів нашого митрополичого храму. Невідомо, з якої причини він не зміг домогтися результату, адже звід нашої святині досі не має мистецької різьби, жодних портиків. Наскільки щасливішим є той, хто живою, а не мертвою рукою надає собі допомогу та вчиняє добродійство для церков. Він також виділив триста злотих на богослужіння в каплицях Св. Марка та Св. Марти з чотирма мешканцями, які сплачуватимуть чинш, з кращим результатом, бо досі священник користається з цієї тестаментарної легації.

Лікар і лавник Домінік Гепнер², доповнюючи волю свого батька³, отримав змогу покласти, з попередньою ревізією, реліквії святих у двох урнах до раєцької каплиці, званої Шольцівською, що розташовується на південь, збоку від циборія⁴ нашого храму. З них перша реліквія була подарована львівському райці, знаменитому Мартинові Никанору Анчовському⁵ отцем Мікаело Руджіо, священником святині (*oratorii*) Св. Филипа Нерія, з грамотою на пергаменті, датованою в Римі 5 червня 1635 року; інша реліквія – від того ж отця львівському райці Павлові Гепнеру з тим самим документом, подібно виданим у Римі 18 листопада того ж року. Вони були перенесені з урочистою процесією з його будинку-кам'яниці, що стоїть на Ринку, до вітваря, побудованого його батьком Павлом Гепнером у 1633 році.

До цієї ревізії делеговані, відповідно до змісту документів, знайшли в першій урні: частину суглоба св. священника-мученика Івана, палець св. мученика Евелія, ребра свв. Сильвана й Мавриція; у другій – голілки свв. Фауста і Флавіана, половину голілки св. мученика Теодора, половину рамена мученика Юста, велике ребро мученика Ювентія, половину щелепи з двома зубами св. священника-мученика Івана, половину рамена св. мученика Теофілія, також половину рамена св. мученика Фортуната, пальці свв. мученика Евелія, мученика Квірінія, мученика Калістрата, мученика Тросіма, діви-мучениці Перпетії, кров (в ампулі) св. діви-мучениці Кандиди. Понад перераховані реліквії, згадані в документах, було ще дещо знайдено в тих скринях, а саме: частину голови св. мученика Арсенія, ще одну значну частину голови того ж мученика Арсенія, дві значні частини голови св. мученика Симфоніана, частину голови св. мученика Боніфація. Ці святі реліквії в тому вітварі зберігалися в майстерно виконаних нішах, які було видно крізь скло. І за ними спостерігає розташований посередині вітваря образ Богородиці з малим Дитям. Цей вітвар, я вважаю, безсумнівно заслуговує на ці реліквії.

Уважаю доречним повідомити інформацію від вартих довір'я слуг того дому [Гепнерів], яку приймаю за достовірну. Якась побожна жінка була застережена, що коли святі реліквії, належно покладені вже близько десяти років тому в будинку Гепнерів (де при реліквіях відбували богослужіння в домі, відповідно до привілею, виданого згаданому Павлові Гепнеру папою Урбаном VIII), цілком перенесуть до храму, то щоб цей будинок через таку їхню відсутність не був знищений вогнем. І коли це перенесення, як уже згадував, відбулося (але, можливо, набагато пізніше), невдовзі після цього та кам'яниця зазнала сильної пожежі, після якої залишилася тільки купа твердого каміння.

Також Гроховський, бажаючи посприяти гідності нововстановленої посади суфрангана, на якій перебував Анджей Средзінський, відписав на неї, за згоди капітули, село

¹ Острогурський Войцех – львівський міщанин, член колегії сорока мужів (1631–1635).

² Гепнер Франциск Домінік – львівський лавник (1637–1646), райця (1646–1648).

³ Регест заповіту Павла Гепнера, львівського райці (1616–1641), від 1641 р. див.: *Testamenty*, s. 198, nr. 1055.

⁴ Циборій – архітектурна надбудова над вітварем у вигляді балдахіна на колонах, що символізує гріб Христа.

⁵ Анчевський (Анчовський) Мартин Никанор – львівський лавник (1638–1639) та райця (1639–1682).

mox sanitati pristinae restituta, cordis tabellam argenteam ac tunicellam sericeam aureis floribus intextam (quam ad praesens habere observatur sub aurea lamina) beneficii memor obtulit, tum et alii multi pietates certantes, vota pro arbitrio suo in vim gratitudinis nuncupabant¹.

Non poterat iam ultra dissimulare populi tot annis, tot oribus de praedicantis beneficia Dei, devotionem archipraesul Grochovius². Ergo formato cum capitulo ac iurisperitis consilio, veritatis melius indagandae ex officio suo percupidus, imaginem hanc e pariete ad sacellum parvum Szolcovianum, ecclesiae ac loco eidem contiguum transferri, atque intra clausuram (sic canonibus praescribentibus) recondi mandavit, anno currenti 1644.

Verum nec claudi, nec abscondi poterat, quod mens superna occultari nolebat³. Abhinc enim ad sacram hanc Virginis effigiem certatim aegri corpore devoveri, afflicti festinare, auxilio humano destituti, hic spem salutis, bonique concipere, hic rebus perditis subsidium quaerere, quotidianum habebant, adeo, ut angustae capellae latera, turba circumstantis populi per aream coemeterii, sine ordine, sine delectu personarum mixtim diffusa, quotidie ambierit, missarum sacrificia peragi omnino postulaverit, eadem sacrificia, dissimulata aeris intemperie, tempestate, nive, frigore, calore, auscultaverit, precibus, suspiriis (ad parvam capellam ingressu angustia loci non permittente) a longe, coelo aperto spectante, ac prope, Virginem omnibus sinum misericordiae pandentem, honoraverit⁴.

Post annos itaque ab obitu parvulae sororis Catherinae et appensione in pariete circiter quadraginta septem, excivit <fol. 195>[// 119v] Dominus Spiritum fratris ipsius Joannis Domagalicz, causarum curiae Vladislai IV, Poloniae et Sueciae regis advocati, et Jacobi Gidelczyk, medicinae doctoris, qui Josephi Wolphowic imaginem hanc depingentis neptem uxorem habebat⁵. Hi ambo affinitate mutua sibi divincti, zelo devotionis accensi, pulcherrimum certamen in obsequium Virginis secum ceperunt, litemque in consistorio Leopoliensi de potioritate iuris ad extruendam Virgini capellam nec desistere volebant, donec consistorii decretum definitivum finem disceptationibus litique posuerit.

Et primus quidem Jacobus capellam forum civitatis respicientem, ad latus dextrum ecclesiae, non indecoram quidem, sed populo extra tectum oranti, in commodam, ac in circulo suo arctam in eodem coemeterio e lapide secto et latere firmo construxerat. Joannes et soror ipsius Catherina, devotissima Domagaliczowie, serius quidem, sed competentius, et devotione et cultui magis opportunum, a tergo altaris maioris, ubi primo imago posita erat, sacrarium perfecerant, eo maxime retardante, quod ad ampliandam extra moenia coemeterii aream, et civilis fundi donatio et regis requirebatur assensus. Verum laborantibus pro gloria Dei omnia auspiciate eveniunt. Nec civitas sese in demolitione trium institarum, ac donatione fundi in latum quidem novem ulnarum, in longum ad stillicidia institarum (via publica amplius spatium non permittente) difficilem, nec rex Vladislaus inexorabilem exhibuit, ut patet ex ipsius regis literis de data Varsaviae in Decembri anno eodem 1644 signatis.

Itaque accedente regis, archipraesulis, capituli in anno antecedenti 1643 per Mathiam Haider consulem dato ac magistratus consularis assensu, ceptam a fundamentis capellae erectionem dictus Joannes Domagalicz ad summum perduxit, dotavit, apparatuque competenti, in anno hoc 1644 exornavit⁶.

Sic opere perfecto, archipraesul Grochovius dedicatione ac solenni processione praemissa, ad hunc commodiorem <fol. 196>[// 120] locum sibi et omnibus visum, in quo ad praesens

.....
¹ Ex relatione filiae eius, ut supra, Dorotheae.

² Ex relatione Grochovii in actis consistorii, fol. 350 anno 1645.

³ Acta consularia, in facultate Domagalicz, feria 4^a pridie Sancti Aegidii anno [31 VIII] 1644.

⁴ Ex relatione veterum.

⁵ [Acta] consistorii, Veneris 12 Maii anno 1645, fol. 35.

⁶ [Acta] capituli, fol. 202, et consistorii, ut supra.

Чорнушовичі¹ зі своїх архієпископських маєтків, з усіма прибутками й доходами, нічого собі не залишаючи, приєднавши до уряду суфрагана парафіяльний храм у Щирці. Також застеріг для своїх наступників-архієпископів, щоб вони зберегли за тим суфраганом користування згаданим селом, храмом і доходами, які з них отримають, як видно з акта, виданого в середу, 10 вересня того ж 1643 року. Доказ такої щедрості подав декрет папи римського, внесений до актів консисторії в середу, 16 березня 1650 року, та вдруге – у п'ятницю, 4 лютого 1650 року, там само.

Рік Божий 1644

Якщо попередній рік почався із суперечок, то цей 1644 рік розпочався зі згоди та спільного голосування міста й капітули. Бо того самого дня і капітула мала свої наради, і місто відбувало вибори райців, відповідно до королівських привілеїв, у визначений день, а саме Катедри св. Петра Антіохійського [22 II], що рідко траплялося. Тому було спершу встановлено, потім відмінено, щоб одночасно як каноніки, так і райці та стани міста прибували до митрополичого храму, аби віддати безкровну жертву Всевишньому на літургії, що вони і зробили.

На добре заповідалося, що не бракувало згідного голосування на побожних зборах та їхніх вдалих наслідків. Бо ж на тій капітулі ухвалили через уповноважених капітули й райців колись невірешувані справи (як-от представлення заповітів міщан, викуп полонених та інші, описані на попередній капітулі). Також визначено день та місце [для зустрічі], а саме світлицю капітули за згодою магістрату.

Капітула схвалила в попередньому році вічну фундацію Барановського для священника храму Св. Івана, тепер дала змогу тому священникові виміряти ділянку на ґрунті капітули на будинок для прокуратора та захристиянина храму. Такі заміри були виконані, а саме [відміряно] сорок ліктів у ширину та сімдесят дев'ять ліктів у довжину, що пізніше було схвалено офіціалом Скробішевським разом з переліком будинків, ґрунтів, зобов'язувальних чиншів і правом патронату, визнаним за деканом капітули, який на той час буде, як видно з акта консисторії, прийнятого в п'ятницю, 27 травня того року (сторінка 830).

Ухвалено на капітулі, що під час ранкової служби (*missa rorate*) та будь-якої урочистості два вікарії мають прислугувати прелатам і канонікам; щоб свічки, отримані від породіль, поверталися до храму. Капітула також ухвалила порядок при процесії зі святими дарами та їхнє представлення, про богослужіння з наміреннями для братства Божого Тіла (якому канонікові, в яку суботу припадатиме співати).

Село Мильчиці², котре нещодавно капітула набула за гроші фундації Мілевського (вивільнені від претензій Дзидушицького), спочатку було передано в оренду архидияконові Лубенецькому на певних умовах, а костел, відповідно до права патронату, яким володіла капітула, надано Анджею Мілевському з правом адміністрування в духовних справах.

Вірменський архієпископ Торосович передав капітулі лист від кардинала Антоніо Барбаріні, виданий у Римі 14 лютого 1643 року. В ньому він від імені Священної Конгрегації поширення віри висловлював подяку, що капітула захищала того архієпископа від намірів вірмен-схизматиків, та якнайпалкіше просив, щоб на майбутнє стільки разів йому сприяла, скільки буде потреба, та наполегливо допомагала привести вірмен до послуху й цілковитої унії зі святою Римською церквою. Капітула прийняла цей лист з належною повагою та мала собі за заслугу сприяти тому Торосовичу в цій побожній справі, надалі пропонуючи свою підтримку. Хай нащадки бачать, якою гідною для пам'яті була капітула і якою славною в очах Святого престолу була робота над наверненням вірменського народу. Всевишній вдячний за те, що багато душ відвернулися від згубних помилок і наблизилися до пізнання істини. О якими щасливими, якими радісними були ці турботи для

¹ Тепер село Львівської області.

² Тепер село Львівської області.

feliciter consistit, sacram hanc imaginem transferendam curavit, ex proposito, ut augustissima coelituum Regina, terrestrium quoque Domina, cuius maiestatem totus non capit orbis, iure civitatis nostrae donata, humiles gazas nostras inhabitare non dedignetur, urbem hanc hostibus undique cinctam, quotidie incolat, pro tam exigua soli civilis possessione, ut concivis nostra nobiscum resideat, quinimo securitatis mutuae caelitus in obsidem data, supplices et acclines plantis suis concives suos, quo velit et quo solet omnibus succurrere patrocínio ab hostibus, et ira desuper venienti tueatur, ac gratiis perpetuis habitantes, una secum complectatur.

Fecit quoque et ordinationem idem archipraesul futuris temporibus profuturam, ut nimirum patroni cum capellano eiusdem capellae, proventuum et expensarum venerabili capitulo Leopoliensi, vel cui de iure comperit, rationes reddere sint adstricti¹. Ordinationem hanc tum et erectionem capellae in anno subsequenti 1645, iam post data Grochovii approbavit autoritate ordinaria Joannes Sulikowski, decanus archiepiscopatus Leopoliensis, administrator generalis. Vigore harum ordinationum capitulum eandem capellam ipsiusque supellectilem, unacum ecclesia sua per suum custodem visitabat, prout registra in archivo capituli deposita enunciant, nunc nescitur, qua de causa capitulum ius suum deseruit, visitationem etiam cum locum ordinario intermisit, ex quo multa praeiudicia foundationum, huius sacro loco pro augendo cultu Dei et Deiparae factarum, intercesserunt².

Et hic suo se indicio prodebat in parvo ectypo magna magnae Matris misericordia, hic fontem bonitatis perpetuae Maria aperuit, ex quo afflicti solatia debiles vigorem pristinum, in extremis positi salutem recipiunt, hic ad parvam Virginis imaginem magna Deum operari, suspiria gementium clementer audire, infausta avertere, optata largiri, vota supplicantium palam facere, faciuntque fidem tabellae, preces et lacrymae accedentium, et gratiarum actiones recedentium. Vidit posthuma aetas <fol. 197>[// 120v] narrabunt anni subsequentes quanta hic Deus operetur per Mariam! Mihi umbram virgineam humili calamo investigasse, tantisper sufficiat, satisque fiat memori cultu attingisse.

Et pietas Jacopi Gidelczyk illaudata non fuit, nec fine optato caruit. Capella enim ipsius autoritate ordinaria approbata sub titulo itidem Beatissimae in Loreto dedicata, hucusque ministeria sua proviso seorsivo capellano, coelitibus exsolvit, turbaque frequens per planum coemeterii coelo sereno diffusa, eandem Virginem missam auscultando veneratur, et vota fundatoris coronat, qui et corpus suum unacum coniuge (cui virgini pro puero in teneris pauper servivit, in aetate maiori doctor medicinae factus pro marito dives extitit) ibidem condi voluit³. Et haec quo ad statum ecclesiae, quo vero ad statum civitatis, haec anno hoc 1644 (dum pax Altissima ubique regnaret) grave tumultum cum clade suorum domi pertulit, ex occisione apellae gentis, quae talis erat.

Parvus puer Alberti Skubik, fabri lignarii filius, feria 6 ante dominicam Jubilate [15 IV 1644] Judaeorum proculis sese immiscuerat⁴, ludum puerilem cum paribus sibi aetate tractando in vico illorum, alias ut vulgo dicitur platea Judaica civitatensi, forte ex insolentia, ab iisdem flagris graviter caesus, et in capite laesus, dum fletu ac eiulatu ad sui miserationem, Christianos movet, ab aulico archipraesulis Grochovii Jordan dicto, de manibus percutientium ereptus, in palatium archipraesulis per forum plorans deductus est. Interim parens dictus filium inter Judaeos inquirebat, et dum illi contemtim inquirenti respondent, nec ille ira et filia amore urgente a verbis et comminationibus abstinet, hinc orta maiora iurgia, ac mox primo pro spectaculo, deinde pro auxilio Christiani, accurrente populo nostro, gravis (hora vigesima tertia horologii maioris) exorsit in Judaeos (utpote Christianis ob suas astutias et damna illata

¹ Acta consistorii, die 24 Septembris 1645, fol. 36.

² Eadem, 1645, fol. 38. Vide huius annum 1669 et 1681.

³ Ex relatione antiquorum.

⁴ Acta consulum 1644, sabbatho pridie dominicae Jubilate [16 IV].

попередників, котрі працювали з апостольським обов'язком для католицької релігії. Чи схвалили би таку добродесність нащадки, чи наслідували б спадкоємці?

Капітула надала німецькому католицькому братству спеціальний привілей, що можна постійно й безперешкодно провадити в храмі Святого Духа богослужіння німецькою мовою, щоб воно інших німців, також некатоліків, до побожності прихилило через словесну комунікацію та м'яко наvertsало на католицьку віру. І цей документ капітула також підтвердила декретом у наступному 1645 році.

В архидієцезії побільшало на один храм, який у своєму дідичному місті Скалі з тесаного каменю заново фундував галицький мечник Кшиштоф Віхровський¹ під титулом Небовзяття Пресвятої Діви Марії. Право патронату він дарував і записав капітулі на випадок, якби власники того міста відступили від католицької релігії, як видно з акта, виданого в середу, 27 січня того року. Ельжбета Скотницька фундувала до храму в Мартинові вервицю (*rosarium*) на честь Бога та Богородиці.

Поміж турбот і правних суперечок цього й минулих років нікому не дозволило надто засмучуватися чудом на славу Всевишнього, котре втіхою втрутилося в усілякі смутні справи, відновило небесними милостями нашу церкву, архипастиря та капітулу. Вславив цей час проминулих років багатьма ласками малий, але з прихованими в ньому великими добродійствами Всемогутнього Бога образ Пресвятої Богородиці і Пріснодіви Марії, який заяснив тільки у цвинтарній каплиці, званій Домагаличівською. Він назавжди став найславнішим у місті та поза містом через велику побожність люду, що звідусіль прибував, складаючи неустанні прохання про допомогу.

Цей святий образ від початку не був огорожений стінами, не захищений якимось ризитованням, не прибитий в окремі кімнаті на килимі й не завішений у хоромі можновладця (наче якийсь скарб), але з вільним доступом для всіх. Він стався чудодійним за довгий час під відкритим небом і на холодному повітрі, прихилений до прилеглої до храму стіни, утримуваний у простому місці. Яке було його початкове походження, про це свідчать акти нашої консисторії та расцькі акти.

Маленька дівчинка Катажина, донька львівського міщанина й лавника Войцеха Домагалича² і Катажини Вольфовичівни, передчасно померла 19 червня року Божого 1598. На пам'ять про померлу дівчинку, як свою внучку, львівський міщанин Юзеф Вольфович, що був обізнаний з мистецтвом малювання як геометр, намалював більше з побожністю, ніж із вправністю (якою не володів) на дерев'яній дошці, висотою понад один лікоть, шириною – три семіси³ (*semisses*), образ лагідної Діви, яка сидить на престолі та тримає мале Дитятко в правій руці⁴. У нижній частині поставив постать дівчинки, тобто своєї внучки, що ніби молиться на колінах, та підписав двовіршем за прийнятим звичаєм того часу як епітафію:

Тут поклав у землю любе тіло доні

Засмучений батько та поставив пам'ятник

Найкращому та Найвищому Богу і Катажині.

Войцех Домагалич, безвідрадний батько, найдорожчій доньці поставив.

Померла 1598 року 19 червня.

І цю малу дошку батьки поклали в заглибині цвинтарної стіни, навпроти великого вітара, наче втіху для своєї жалісної печалі над гробом похованого дитяти, де вона без будь-якого вшанування залишалася. Але Той, хто для вбогих людей найбільше служить, хто вмістив свою безкінечність у дитяче тіло, однак не перестає бути великим і безкінечним,

¹ Віхровський Кшиштоф – галицький мечник (1631–1638).

² Домагалич Войцех – львівський лавник (1606–1611).

³ Семіс – міра довжини, запроваджена ще в античну добу; 1 семіс дорівнював 0,25 ліктя, тобто близько 15 см.

⁴ У літературі висловлена думка, що авторство цієї ікони належить пензлю його сина – Юзефа Шольца-Вольфовича (молодшого), див.: Александрович В. Малярське середовище, с. 100–101.

impietatemque merito invisos) commotio. Caedebantur itaque passim in platea, alii fugiebant, alii <fol. 198>[// 121] resistere ausi, graviter contusi, vulnerati, alii dum se in suis domibus occultant, alii strenue defendunt, occisi. In lapidea Jelonkowska dicta fornices excussi, rupta immissaria, expilata a plebe furenti et studentibus aeraria, directa mercimonia damnum notabile ad multa millia per Judaeos taxatum (quanquam decretum Vladislai regis novem millia solum agnavit) causarunt, ad alias lapideas per Judaeos inhabitatas, effractis ostiis, pessulis, testudinibus sepeioribus ruptis, insolens iuventutus pervadebat, vulnera in multos, in omnes Judaeos metum, magis in tenebris crescentem, spargebat.

Itaque pro securitate civitatis et Judaeorum defensione arcubiae civiles, noctis vigiliis agentes, in arena certaminis steterunt, sed quia impetum tumultuantis multitudinis sustinere nequens, cives ipsi arma corripere coacti, tormenta quoque ad terrorem explosa, globis bombardarum, ac frameis certatum, sed dum res in obscura nocte et trepidatione agitur, aliqui cives et innocuae mulieres, forte pro spectaculo convenientes, a suismet civibus occisae, curiositatem videndi morte eluerunt. Praevaluerunt tamen civium praesidia et dictum patrem pueri Skubik et studiosos aliquot ex schola cathedrali ac aliquot ex scholis patrum societatis collegii Leopoliensis, tum et alios captivarunt, a Judaeis graviter percussos ac saucios, et minus nocentes.

Educti in crastino ad criminale iudicium (quod ab captivatos etiam genere nobiles compositum erat), quia convinci non poterant, discors sententia fecit, ut liberi omnes evaderent. Castrense enim iudicium evasionem illis, quod tumultum non moverunt, Judaeos non percusserunt, ac res non surripuerunt, civile propiores Judaeos ad convincendos inculpatos per iuramenta corporalia decreverant, regium utramque sententiam obviando periuriis retractavit¹, et nobilibus (si se tales esse probaverint), quia se tumultui immiscere ausi, turris in fundo ad tempus <fol. 199>[// 121v] aliquot mensium sessionem, sin secus relegandes ex omnibus bonis suis, seu mobilibus, seu immobilibus, sicque exilio, sive egestate propinare delictum sententiavit, ac cum Judaeis ratione datae occasionis ad tumultum salvam actionem reservavit, ut constat in decreto regis Vladislai feria 2 ante festum Sancti Mathaei proxima anno [19 IX] 1644 lato.

Tetigeram supra quod inter adversa simultatum et odiorum coelo solatia ecclesia nostra metropolitana ad sacram taumaturgae Virginis imaginem percipiebat, nunc iam series annorum saltem ad finem decurrentis vitae Grochovii postulat, ut initia litium causasque multorum processuum edisseram, refractariam regularium obedientiam, iurisdictionem contentiosum, longam litium et diffidentiae telam, quae stante regimine Grochovii archipraesulis inutiliter tendebatur, ob oculos scire volentium expandam. Quamquam non aequo forte animo luctam illam taediosam, feret ut credo posteritas, nec mihi veterem ansam iurgiorum recoquere libet, ex compilatis tamen eius temporis memorialibus, filum necessariae narrationis, saltem in compendio circumducere. Aequiore post fata calamo, nomini obnoxius, iniurius nulli, compellor. Ea mirabili revolutione periodica temporum, quod sicut antecessor Pruchniccius bellum civile, ita successor Grochovius, bellum religiosorum, experiri necessitatem habuit, uterque pro pauperorum bono.

Decurrerant duo anni, ex quo cum conventu Leopoliensi praedicatorum, litigium continuum ratione administrationis hospitalis Sancti Lazari anno 1642 ceptum, ut ex protestatione instigatoris officii Veneris 26 Septembris et 1ma Octobris elicitur, hoc anno 1644 finitum esse censebatur, non tamen revera finitum, magno motu causa haec agitabatur, et non solum consistorii, nuntii apostolici, sed etiam curiae Romanae fora complebat. <fol. 200>[// 122] Praedicatorum volebant laicos provisores a confraternitate Rosarii electos eximere ab iurisdictione, et visitatione loci ordinarii, intuitu exemptionem suarum, ut patet in actu Lunae 16 Martii 1648vo, allegabuntque, quod per confraternitatem sancti Rosarii, et illius proprio aerario hospitale illud

¹ [Acta] consularia, feria 6 ante dominicam Cantate [22 II] 1644.

також на цю мізерну пам'ятку, виставлену на свою честь, милостиво споглянув та забажав побачити в цьому маленькому образі велич, не обмежуючи своєї добродійності цією малою дошкою, а побільшуючи її до безкінечності. Оскільки так і наше сонце не вдається сховати в закутку землі й навіть на самому світанку його вистачає, щоб освітити весь світ, як щоденний досвід доводить. Тому, можливо, у цьому скромному образі Він спершу приховував (ніби мовчки, вночі) великі дарунки милосердя, доброти, своєї всемогутності, потім з'являвся видимим у світлі і врешті показався в полудень з усіма ласками, повертаючись під покров своєї Матері.

Тож Всевишній удостоїв слави й загальної відомості серед народу цей образ, який то світився вночі, то з дня на день перемінювався в якихось божественних кольорах, – усе це та інше уважно помічав люд з якимось побожним страхом і шануванням. Уважаю, що варто погодитися з повідомленнями гідних довір'я свідків, почуте від яких точно передаю. Поміж інших, це світський священник Валентин Длугошович, що мешкав при каплиці Страстей Господніх під назвою «Огородець», а також панна поважного віку побожна Катажина Столковна, які не раз і не рідко бачили цей образ уночі, весь осяяний неприродним світлом. Спершу вони мовчали з сердечної простоти: священник – через скромність, панна – через слабку мову в старечому віці, проте потім відкрито визнали, що повернули втрачене здоров'я за посередництвом Богородиці Діви Марії, до ікони якої вони взивали, цієї улюбленої пам'ятки Марії.

Так усе більше безнастанно зростало в ласках шанування образа (яке спочатку й офіційна влада легковажила, а людська простота чи байдужість замовчувала або пропускала повз увагу). Тим часом побожні жінки, скромні дівчата завішували ікону вінцями з квітів, переплетеними трояндами та фіалками, чоловіки освітлювали святий лик за допомогою лампадок, часто підвішених, безвусі хлопці та юні дівчата, йдучи до храму чи до школи на науку, шанувували її своїми дитячими проханнями, схиляючись на коліна і стоячи. Серед усіх перша львівська міщанка Анна Кисильківна, яка пережила серцевий удар без надії на життя, за підтримки рідних була приведена до того образу й зараз же повернула собі давнє здоров'я. На пам'ять про таке чудо вона подарувала срібну табличку у вигляді серця та шовкову сукнину, облямовану золотими квітами (яку і тепер можемо побачити під золотою бляхою). Також багато інших, котрі пізнали ласку, на знак вдячності з власної волі склали обітницю¹.

Архипастир Гроховський далі не міг бути байдужим до побожності народу, що стільки років, стількома устами хвалив Божу добродійність. Тому, скликавши нараду з капітулою та досвідченими у праві особами, прагнучи з висоти свого уряду знайти вищу істину, він звелів у тому ж 1644 році перенести цю ікону зі стіни до малої Шольцівської каплиці, близької до храму й того місця, та тримати під замком (відповідно до канонічних норм).

Але не зміг ні замкнути, ні утаємничити, бо ж Провидіння не хотіло таємничості. Адже з тієї хвили до того святого образу Діви напередбій поспішили хворі, охочі скласти обітницю, позбавлені людської допомоги. Вони з надією на порятунок та пізнання добра тут щоденно шукали підтримку в нещасливих справах. Таким чином натовп присутнього люду щоденно обступав пристінки вузької каплиці, проникаючи через територію цвинтаря без порядку та хаотично, без огляду на мішанину осіб, вимагаючи нагально проводити літургії. Люд слухав ці богослужіння, не зважаючи на сильні вітри, бурі, сніг, мороз, спеку, з молитвами, зітханнями споглядаючи здалеку (не отримавши доступу до малої каплиці через нестачу місця), під відкритим небом, та особливим способом шанувував Богородицю, яка покривала гріхи всіх своїм милосердям.

¹ Після складання обітниць до образу чи поряд з ним прикріплялися на знак вдячності дарунки, здебільшого у вигляді срібних чи золотих табличок (вот).

erectum¹, {prout in lapide, super eleemosinariam [sic] cellulam inter insignia Pruchniccii posito inscriptio etiam ad praesens testatur}, administratumque fuerit, ideoque ex occasione aresti regestrorum proventualium ac expensarum², apud Mathiam Haider, consulem et provisorem, per instigatorem officii consistorialis interpositi ad nuntium apostolicum ommissa prima instantia recurrerant, ut ex protestatione capituli deducitur die Veneris 1 Octobris 1642 anno facta³.

E contra capitulum iure foundationis⁴, quae per suum archipraesulem antecedaneum Joannem Pruchnicki, dicti hospitalis fundatorem primarium, ut literae regis Vladislai in pargameno anno 1634 feria 5 ante Sanctorum Simoni et Judae Apostolorum [26 X] eidem hospitali gratiose datae, ipsum nominant, tum et per alios presbyteros facta est, nec non autoritate sancti concilii Tridentini, quod sessio 25, capitulo 8⁵: “De reformatione” episcopis locorum visitandi hospitalia quacunquē exemptione et consuetudine non obstante, ius tribuit, tum et decretis constitutionum synodaliū, quae liber 1, fol. 98: Macieiovianae “De cura et administratione hospitalium”, a sede apostolica approbatarum, tum et usu continue possessionis (quia a primaeva dicti hospitalis erectione quotannis a provisoribus rationes percipiebat, ad excipiendas rationes administrationis a provisoribus, personas de medio suo per decretum deputabat), tum et aliis multis rationibus, in actu Mercurii die 18va Martii anno 1643 enarratis, intentionem suam procurandi regiminis pauperum firmabat⁶.

Verum enim vero quisque serus post secula lector aequi bonique consulat, non obtitisse quidquam iuris expressi dispositioni, quod Pruchniccius, sive alii dicti hospitalis <fol. 201>[// 122v] fundatores, in confraternitate sancti Rosarii fuerint, cum id alio titulo, non titulo confraternitatis fecerint, quinimo hucusque insignia Pruchniccii egregii ad ingressum hospitalis in facie parvae eleemosinariae [sic] capellae, in lapide exorata diagraphice videre est, ipseque inscriptiones, in prima erectione transeuntibus ad legendum propositae, publice enuntiant ipsum Pruchniccium principalem fundatorem {saltem cum antedicta}⁷ confraternitate Rosarii (de illa etenim etiam mentio exprimitur) dicti hospitalis fuisse, ac ecclesiae. Quarum una saltem supra limen ecclesiae marmore sectis literis exaratam pro documento propono, quae de tenore suo talis est.

“Deo Optimo Maximo.

Hospes ave et siquidem lubentia est statarius esto. Teretem vellicavit tibi fama aurem, etiam nunc refricet.

Andream de Pruchnik Pruchniccium!

Illum natura ducem de Bibel genuit, virtus educavit, fovit, promovit pro patria strategum (dum sinebat aetas) martialissimum.

Extra patriam internuntium sapientissimum, in patria senatorum prudentissimum, in ecclesia abbatae administratorem qualem Benedicti penicillus episcopum, qualem Pauli stylus, archipraesulem, qualis superni agricolae pullulans semine centenum protulerat fructum. Huius Christiana munificentia quot protulerit surculos, quam ramosa porrexerit brachia, dicet perenniter Leopoliensis, Cracoviensis, Camenecensis, Sieciechoviensis ecclesia. Haec cum suo conventu, illae cum suis capitulis, collegiis, emporio scientiarum academia, dicent. Inter hos verae laudis buccinatores minimus Benjamin, aedes haec sacra, libertatem Pruchniccii dexteram testabitur <fol. 202>[// 123] aeviternum, quam ille ad Dei Optimi Maximi gloriam,

.....
¹ [Acta] consistorialia, fol. 504.

² [Eadem], fol. 529, Veneris 27 Maii anno 1643.

³ Eadem.

⁴ Vide inquisitionem testium anni 16[44], fol. 59, rem transmissa.

⁵ Capitulum admonet.

⁶ Eadem, fol. 510.

⁷ Ориг.: закреслено 4-5 слів.

Тож після близько сорока семи років від смерті малої сестри Катажини й появи образу на стіні Святий Дух відвідав її брата, суддю придворних судів польського і шведського короля Владислава IV Яна Домагалича¹ та доктора медицини Якуба Гідельчика², який одружився з внучкою Юзефа Вольфовича, котрий намалював цей образ. Вони обидва, пов'язані кровними узами, з великим побожним запалом розпочали найшляхетнішу боротьбу з покірності до Богородиці, не бажаючи відмовитися від процесу у Львівській консисторії про першість права звести на Її честь каплицю, поки остаточний декрет консисторії не завершив ці суперечки та процес.

І першим Якуб побудував на тому цвинтарі каплицю з тесаного каменю та міцної цегли (у бік міського Ринку, праворуч від костелу). Вона була достатньо прикрашена, однак, будучи затісною через свій розмір, незручна для народу, що молився поза святиною. Ян Домагалич і його побожна сестра Катажина, також поважно, але відповідніше та з більшою користю для побожних цілей, спорудили каплицю позаду великого вівтаря, де спочатку був виставлений цей образ. Головна затримка виникла через те, що для розширення ділянки поза мури цвинтаря потрібно було отримати донацію міста на ґрунт і королівський дозвіл. Проте ті, хто працює на славу Бога, все успішно вирішують. Місто не обтяжилося, коли було розібрано три ятки й подаровано ґрунт шириною дев'ять ліктів, а довжиною він сягав до водостоків інших яток (на більший розмір не дозволила публічна дорога), та й король виявився поступливим, як видно з королівських листів, підписаних ним і датованих у Варшаві у грудні того ж 1644 року.

Тож із дозволу короля, архієпископа, капітули в попередньому 1643 році, отримавши згоду з боку райці Матія Гайдера та магістрату, Ян Домагалич успішно завершив розпочату від фундаментів будову згаданої каплиці, обдарував і прикрасив її відповідним опорядженням у тому 1644 році.

Архипастир Гроховський, попередньо освятивши з урочистою процесією таку чудову споруду, подбав, щоб перенести святу ікону до цього зручнішого, на його та всіх інших думку, місця, в якому вона до сьогодні щасливо перебуває. Таке було намірення, щоби божественна Королева небес та Господарка земель, чиєї величі не гідний весь світ, обдарована на праві нашого міста, не погордила перебувати в наших скромних місцинах, поселилася в цьому місті, оточеному звідусіль ворогами, залишилася з нами в такій скромній міській посілости як наша співжителька. Вона, давши спільну безпеку в заклад до неба, врешті прийшовши, надасть захист своїм покірним та прихильним співмешканцям, усім, хто хоче, і в будь-який спосіб отримають заступництво від ворогів та гніву, і тих, хто постійно перебуває в благословенні, обійме разом з Собою.

Також архипастир уклав корисну ординацію для майбутніх часів, щоб опікуни зі священником цієї каплиці були зобов'язані беззаперечно видавати рахунки з прибутків та витрат велебній Львівській капітулі або тому, кому за правом це належатиме. Цю ординацію, як і встановлення каплиці, підтвердив владою ординарія в наступному 1645 році декан Львівського архієпископства, генеральний адміністратор Ян Суліковський. Відповідно до тієї ординації, капітула робила візитацію цієї каплиці разом з катедрою, з усім опорядженням, через свого кустоша, як засвідчують складені в архіві реєстри. Тепер невідомо, з якої причини капітула, втримавши своє право, припинила візитівання каплиці з місцевим ординарієм, через що велика шкода завдається фундаціям цієї святині, покликаним до збільшення слави Бога та Богородиці.

І тут проявилось зі своєрідною вказівкою велике милосердя Великої Матері, тут проступило джерело вічної доброти Марії, з якого позбавлені втіхи, слабкі, які втрапили попередню силу, які потрапили в біду, отримують спасіння, тут, при малій подобі Богородиці, діє велика сила Бога, повсюди лагідне молитовне зітхання, вільно чути голоси прохачів:

¹ Домагалич (Вольфович) Ян (?–1650) – референдар придворних судів (1622–1642). Докладну його біограму див.: Dörflerówna A. Domagalicz a. Wolfowicz († ok. 1650), s. 290–291.

² Гідельчик Якуб – львівський лавник (1638–1649) і райця (1649–1650).

Magnae Matris Immaculae conceptae, Sanctorum Joannis, Andreae, Ambrosii, Lazari, cui bis vivere et bis mori fas erat, necnon Lazari mendici honorem erectam, sufficienti dote, variis liberalitatis cimeliis exornavit. Tu viator piis manibus domini praesulis bene precatus, patriae, Leopoli, pauperibus, similiter senatores, antistites parentes precare. Qui obiit aetatus anno LXXIX, archipraesulatus Leopoliensis XVII, restituta mundo salutis 1633, die vero 13 Maii¹. Ex hoc etiam ad praesens loquaci monumento patet, quod Pruchnicus ecclesiam ac hospitale illud et erexit¹, et dote sufficienti, prout praemittitur exornavit, ideoque iure merito in literis regis primarius fundator dici promeruit {cum et iura canonica ex fundatione, erectione, dotatione iura patronatus auspicientur}.

Dum itaque capitulum ac praedicatorum utraque partes zelo laudabili, quia pro bono pauperum secum decertant, Stephanus Siecinski cantor, Stanislaus Strumszewic iuris utriusque doctor, custos cathedralis Premysliensis, synodales iudices, et specialiter ab Urbano VIII delegati commissarii, die 2 mensis Octobris anno currenti 1644 pro ordinaria iurisdictione tulerunt sententiam, videlicet quatenus provisores hospitalis Sancti Lazari, iurisdictioni ordinariae post sui electionem sese praesentent, ad regimen et gubernium bonorum hospitalis se ab ordinario approbari petant, et rationes administrationis suae ad requisitionem loci ordinario seu capitulo reddant. Huic decreto paruerunt provisores, seque Grochovio archipraesuli praesentant², ab eodem ad administrandos dicti hospitalis proventus, facultatem plenariam acceperunt, calculumque per aliquot annos intermissum fecerunt, ut patet ex actu die Jovis <fol. 203>[// 123v] 12 Novembris anno eodem. Et quidem forte non solum executorialibus literis dictorum commissariorum, sed etiam mandatis binis regis Vladislai: 1ma die 27 Maii anno 1643, 2do 22 Junii anno eodem utrisque Varsavia datis adacti³. Sed haec omnia decretum Romanum subsequutum anno 1646to immutavit, prout infra patebit.

Maiori multo fervore privatarum offensionum exarserunt animi, quarum origo talis erat.

Petrus Brodowski, canonicus Leopoliensis, illeque praepositus Javoroviensis, ecclesiam Sancti Nicolai in suburbio Javoroviensi, suae parochialis filiam sive capellam habebat in cura et administratione spirituali⁴. Veniebant opportuno tempore presbyteri ex ordine praedicatorum sub specie devotionis pro celebratione missarum ad eandem ecclesiam, et facile ex humanitate rectorum illius ecclesiae admittebantur ad altare, quod dum frequenter obtinebant, quodam die claves ecclesiae de manu vitrici receperunt, et ingenioso praetextu eandem ecclesiam citra omnem consensum parochi, possessioni suae adsciverunt, prout super hoc facto, cum magna animi amaritudine querulatur in testamento suo dictus Brodowski actis consistorii die Mercurii 15 Decembris anno 1638 inserto. Et reprotestatio Lucae Witkowski, parochi Javoroviensis die Jovis 19 Julii anno 1641 obloquitur⁵.

Pendebat lis in iudicio synodali etiam dioecesanae, illiusque autoritate succedaneo parochi Javoroviensi Lucae Witkowski facultatem dedit Grochovius⁶, ut eandem ecclesiam ab iisdem fratribus praedicatoribus, novam iterum ecclesiam sibi e solido muro in oppido, sine licentia ordinarii construentibus, iure vindicaret, ut patet in actu die Jovis 4ta Julii anno 1641. Eandemque ecclesiam idem Witkowski pacifice, prout allegabat <fol. 204>[// 124] recepit, nihilominus tamen protestationes calumniosae intercesserant die Veneris 12 Julii anno 1641, per praedictos factae. Obtinuit postea et decretum nuntii apostolici idem Witkowski super

¹ Patet ex inquisitione anno 1645 exp[edite].

² [Acta] consistorialia, fol. 654.

³ [Acta] consularia, feria 2 intro octavas Sacrosancti Corporis [8 VI 1643], feria 4 ante festum Sanctae Margarethae, Virginis Martyris, proxima [8 VII] 1643.

⁴ [Acta] consistorialia.

⁵ [Eadem], fol. 112.

⁶ [Acta] consistorialia, fol. 102.

нешчасних – припиняються, а доброзичливих – помножуються. Із повним довір'ям до образу вони приходять, маючи прохання та сльози, а відходять з наданими ласками. Бачить подальший вік, описують наступні роки, як тут діяла сила Божа через Марію! Я стежив за богородичним образом невмілим пером та цього достатньо, щоб залишалася пам'ять про його вшанування.

І побожність Якуба Гідельчика заслужила на хвалу, бо довів справу до щасливого кінця. Адже він у своїй каплиці, схваленій владою ординарія, вдруге висвяченій під титулом Пречистої Діви з Лорето, заплатив за окремого священника для проведення богослужінь та забезпечення сакраментів. Частий гомін, що розходився по всьому цвинтарю, порушуючи небесний спокій, припинявся зі слуханням літургії в честь Діви. Тут були увічнінені офіри фундатора, який хотів, щоб там був поховане його тіло разом із дружиною (він їй замолоду бідним хлопцем служив, а в старшому віці став доктором медицини, здобувши багатство для одруження). Це я оповів щодо становища Церкви, а ось щодо стану міста, то в цьому 1644 році (допоки мир Божий повсюдно панував) трапилося в місті велике збурення, із жертвами серед своїх людей, через вбивство вигнаного люду. Це так трапилося:

Малий хлопець, син теслі Войцеха Скубика, у п'ятницю перед третьою після Великодня неділею (*Jubilate*) [15 IV 1644] приєднався до єврейських дітлахів, бавлячись із ровесниками в дитячі забавки в їхньому кварталі, або по-простому Єврейській вулиці, у середмісті. І там через їхню зухвалість, вочевидь, був важко побитий бичами й поранений у голову. Він з плачем та лементом, прохаючи співчуття, звернувся до християн. Його вирвав з рук напасників двірський слуга архипастиря, званий Йорданом, відвів з воляннями через [площу] Ринок до палацу архипастиря. Тим часом згаданий батько розшукував сина серед євреїв, і позаяк вони на розпитування зухвало відповідали, а він не стримувався від [гострих] слів і погроз через гнів та любов до сина, то звідси виникла велика сварка. А коли невдовзі наш християнський люд почав збиратися, спершу з цікавості, потім задля допомоги, то почалося (о двадцять третій годині на великому годиннику) сильне збурення для євреїв (бо були зненавиджені християнами через свої підступи та завдані шкоди, згідно з їхньою безбожністю). Тож їх убивали повсюди на вулиці, інші втікали, ще одні, які наважувалися на оборону, були сильно побиті й поранені. Ще повбивали на місці євреїв, які у своїх будинках ховалися або вправно захищалися. У кам'яниці, званій Слонковська, ошалілий плебс і студенти розбили пивниці, потрошили сховки, спустошили скарбниці, пограбували товари, що спричинило значні втрати, отаксовані євреями на багато тисяч (хоча декрет короля Владислава визнав тільки дев'ять тисяч). Нерозважна молодь і в інших кам'яницях, де мешкали євреї, виламала двері, засуви, знищила верхні склепіння, завдавала ран багатьом євреям і ширила серед них усіх страх, що вночі зростає ще більше.

Тож для безпеки міста й захисту євреїв міські ціпаки, які несли нічну варту, прибули на місце зіткнень, але не змогли стримати натиск численного натовпу. Самі міщани змушені були взяти зброю до рук, вистрілили з гармат задля постраху, стріляли з мушкетів та рубали шаблями. Але позаяк це відбувалося темної ночі та в сум'ятті, деякі міщани й невинні жінки, які певно прийшли подивитися, були вбиті своїми ж міщанами, заплативши смертю за цікавість. Однак переважила врешті-решт міська сторожа, що схопила згаданого батька хлопця Скубика та деяких студентів з катедральної школи, кількох із Львівської колегії отців Товариства Ісуса й деяких інших, котрих євреї сильно побили й поранили, хоч і менше винуватих.

Наступного дня вони постали перед кримінальним судом (який був змішаним через схоплення кількох шляхтичів). Оскільки їхню вину не можна було довести, суперечливий вирок велів їх усіх звільнити. Так, гродський суд постановив визволити шляхтичів, які збурення не чиняли, євреїв не вбивали та речі не викрадали, а міський суд вирішив, що звинувачені ближчі до виправдання, ніж євреї, через складання тілесної присяги. Але королівський суд для уникнення кривоприсяжництва обидва вирокі скасував і засудив шляхтичів (якщо доведуть своє походження), замішаних у збуренні, до ув'язнення у вежі на кілька

restitutione plenaria, ac submissionem prior Javoroviensis fecit¹, in actis consistorii, quod paratus sit eandem ecclesiam totaliter parochi loci restituere die Veneris 13 Martii anno 1643. {Nihilominus tamen (forte ex aliquo subsequenti decreto) eandem ecclesiam iidem patres retinent hucusque}.

Deinde Felix Radkowski, sive Rakowski infelicem processum et sibi et multis aliis inchoavit. Fuerat is in ordine praedicatorum professus, sed contra eandem professionem ex post reclamavit, et per sententiam episcopi Camenecensis, forte iuxta Tridentinum concilium, dimissus ab iisdem patribus erat. Factus postea presbyter secularis ratione rerum et pecuniarum suarum sibi non extraditarum (ad summam duorum millium septingentorum quinquaginta octo florenorum ascendentium, ut ex protestatione illis Veneris 22 Augusti anno 1642 facta², elicitur) patribus actionem intentavit, et formato in consistorio processu (forte ex aliqua rationabili, et ex iure contra exemptos fundata ratione) ex controversiis partium, religiosi forum agnoscentibus, apud Scrobiszovium officialem lucratus erat decretum restitutionis rerum suarum, obtinuitque sententiam interdicti Veneris 12 Septembris anno 1642³.

Ex protestatione praedicta conieci, quod commissionem a nuntio apostolico praedicatores impetraverant, vigore cuius eundem Radkowski ab annis novem dimissum, nec requisitum in suo conventu ipsimet iudicarunt, et apostatam declaraverunt. Hanc declarationem (sistendo processum) multoties in iudicio contra dictum Rakowski opponebant. Et ideo interdictum ecclesiae suae, quamquam ex ambonis publicatum spreverunt⁴. Nec populus mandatis (eorum ecclesiam frequentando <fol. 205>[// 124v] ac auscultando divina) loci ordinarii parebat, ideo excommunicati multi⁵. Sed et patres spiritum praesumptionis habebant, cum enim possent alio, eoque facili modo ius suum et praeiudicium exemptionum vindicare, violenta consilia, ecclesiae iniuriosa, sibi, et famae ordinis praeiudiosa arripere maluerunt.

Infirmabatur protunc idem Radkowski ac in aedibus hospitalis Sancti Lazari, **ecclesiae contiguus** ob paupertatem decumbebat. Die tertia Novembris supervenere praedicatorum paria sex, sive quinque famulis suis associati, baculos tacite sub paliis portantes, postquam ad dictum hospitale ingressi erant, lectum infirmantis de repente circumstant, eundem lecto elevant, habitum sui ordinis reclamanti, et vim inferri sibi vociferanti imponunt, ac eundem fratrem suum nominantes excitato tumultu violenter ex loco illo hospitalis extrahunt⁶, ac una secum cum stupore populi, ad similia accurere soliti (frustra reclamante presbytero illius loci) ad conventum deducunt, ut protestatio eiusdem praepositi die 4 Novembris anno 1642, in recenti facta enarrat.

Ratione huius facti omnibus notorii primo requisiti praedicatores, ut ex violatoribus loci sacri, immunitate gaudentis ecclesiastica, iustitiam administrarent, ac causam componerent, etiam iudicialiter, suadente Grochovio archipraesule, die Veneris 28 Novembris anno 1642⁷, dum omnia flocci aestimant, ob violentiam loco sacro illatum, et non administratam iustitiam (exemptionibus malo consilio non attentis) sententiam excommunicationis succumbisse declarati, ac ecclesiam suam interdicto subiecerunt. Appellarunt quidem ad nuntium apostolicum, a quo primo sublevationem ab excommunicatione, deinde relaxationem interdicti, et cassationem omnium decretorum contra se **latorum obtinuerunt, ut patet in acta Veneris 6 Novembris** <fol. 206>[// 125] anno 1643 formato. Quo autem eventu causa dicti Rakowski finita fuerit, ac ipse, ubinam a patribus reconditus, nihil in actis investigasse potui.

.....
¹ [Acta] consistorialia, fol. 50.

² Eadem, fol. 416.

³ Eadem, fol. 429.

⁴ Eadem, fol. 435.

⁵ [Eadem], fol. 435.

⁶ Eadem, fol. 458.

⁷ Eadem, fol. 469.

місяців, в іншому випадку – до позбавлення всіх маєтків, рухомих і нерухомих, тобто щоб вони заплатили за злочин вигнанням або бідністю, зберігши право вести справу з євреями щодо підстави до збурення, як стало відомо з декрету короля Владислава, виданого в понеділок напередодні дня Св. Матея, [19 IX] теперішнього 1644 року.

Я вже згадував, що через суперництво та ворожість, аби здобути винагороду на небі, наша церква отримала чудотворну ікону Богородиці. Тепер же перебіг тривалого життя Гроховського, що підходило до кінця, врешті вимагає, щоб я з'ясував початки суперечок і причини багатьох судових процесів, упертого непослуху монахів, які противилися його юрисдикції. Як тільки Гроховський став архипастирем, шкідливо плелася розлога мережа суперечностей і недовіри, на яку я відкрию очі охочим знати. Хоч, може, давня відразлива суперечка недобра для рівноваги духа, я вірю, що сказане буде корисним для майбутнього, не для мене. Щоб не повторювався старий привід для суперечок, із зібраних пам'яток того часу слід зйткати нитку необхідної оповіді, хоч би й у скороченому вигляді. Я слухаю пишу після подій, нікому не зобов'язаний, не примушений до жодної несправедливості. У дивовижній періодичній зміні часів мав потребу переконатися, у кожному разі з користю для бідних людей, як попередній архієпископ Прухницький – у громадянській війні, так і його наступник Гроховський – під час релігійної війни¹.

Минуло два роки, як велася завзята суперечка з львівським монастирем отців проповідників щодо адміністрування шпиталю Св. Лазаря, що розпочалася в 1642 році, як видно з протестації урядового інстигатора, датованої в п'ятницю, 26 вересня, та 1 жовтня. Того 1644 року ніби вона припинилася, однак насправді не завершилася, з великим завзяттям ця справа ще велася, і не тільки перед судом консисторії, апостольського нунція, але й у Римській курії. Проповідники хотіли світських провізорів, яких обирало братство Вервиці (*Rosarii*), зі звільненням від візитації та юрисдикції місцевого ординарія, на підставі своїх привілеїв, як випливає з акта, виданого у вівторок, 16 березня 1648 року. Вони твердили, що разом з братством святої Вервиці власним коштом збудували, а також адміністрували шпиталь, як засвідчено й досі на камені, поставленому над кімнатою пожертв, поміж інсигній Прухницького. Тому вони звернулися до апостольського нунція, оминаючи першу інстанцію, з приводу арешту реєстрів прибутків та видатків у райці й адміністратора Матія Гайдера, про який повідомлено через інстигатора консисторського уряду, як видно з протесту капітули, вчиненого в п'ятницю, 1 жовтня 1642 року.

З іншого боку, капітула діяла за правом фундації, яким володіла як через свого попереднього архипастира, головного фундатора згаданого шпиталю Яна Прухницького (як його названо в грамоті короля Владислава, ласкаво виданій тому шпиталеві на пергаменті в четвер перед святом Свв. апостолів Симона та Юди, [26 X] 1634 року²), так і через інших священників, а також на підставі авторитету святого Тридентського собору ([*Concilium generale Tridentinum*], сесія 25, розділ 8 «*De reformatione / Про реформування*»): закон дає право місцевим єпископам візитувати шпиталі без огляду на будь-які привілеї та звичаї. Капітула покликала також на декрети соборових конституцій (в першій книзі (на сторінці 98) є розділ Мачейовського «*De cura et administratione hospitalium / Про опіку та адміністрування шпиталями*»³), схвалені Апостольським престолом, а ще на постійне користування правом (коли від заснування цього шпиталю капітула отримувала щорічно від провізорів рахунки, делегувала через свій декрет осіб зі своєї колегії, щоб ті прийняли від провізорів рахунки з адміністрування). Капітула доводила свою правоту й іншими доказами, що вона займалася опікою над убогими, як описано в акті від середи 18 березня 1643 року.

¹ Очевидно, під «громадянською війною» архієпископа Яна Прухницького автор мав на увазі його конфлікт з містом Львовом, а під «релігійною війною» архієпископа Станіслава Гроховського – його суперечки з львівськими домініканцями.

² Регест цього документа див.: *Каталог пергаментних документів*, с. 420, № 836.

³ Див.: Maciejowski B. *Epistola pastoralis ad parochos*. Ця популярна праця неодноразово видавалася у XVII–XVIII ст., див.: Nasiorowski S. «*List pasterski*».

Similiter quid causae fuerit, quod officialis Valentinus Scrobiszowski, ab iisdem patribus ratione, quasi non satisfactionis decreto nuntii apostolici, per ecclesias excommunicatus fuerit, nihil certi reperire potui¹. Cum et authenticum non praesentarunt patres, illiusque executionem, et idem Scrobiszovius officialis, se per inquisitionem, et inductos testes ex decreto nuntii apostolici, coram archipraesule Grochovio plene purgaverit, et sententiam pro parte sui obtinuerit², fabricatores dictae publicationis poenis in iure expressis, uti calumniatores subiecti, ad reclamaciones publicas compulsi, in damnis et expensis litis condemnati, ut patet ex decreto Veneris 20 Novembris anno 1643 lato³. Sed has omnes {poenas} itidem invalidarunt per rationes exemptionum suarum sabbato die 28 Novembris anno eodem ad acta consistorii porrectarum⁴.

Et Petrus Marosczyński eandem mali tempestatem sustinere coactus, similiter enim a patribus praedicatoribus nescitur, qua de causa pro excommunicato per ambonas ecclesiarum regularium publicatus extitit⁵, itidem quasi ratione contraventionis decreto nuntii apostolici. Itaque pro emundatione sui, eosdem praedicatores occasione indebitae sui publicationis, ad iudicium itidem Grochovii archiepiscopi adcitavit. Comparuerunt praedicatores, et non intendo in processum ulteriorem, praemissa reverentia ordinariae iurisdictionis, exemptos se esse allegarunt ac ex audientiae foro recesserunt, et actionem sibi intentatam exemptionum privilegiis eluserunt.

In his et subsequentibus causarum processibus iure merito mirari convenit, quod iurisdictione ordinaria, adeo tenaciter circa sui praerogativam perstiterit, cum facile potuerit causam <fol. 207>[// 125v] coram nuntio apostolico exemptorum ordinatio, sive Romae, coram ipsomet pontifice in suis iniuriis promovere ex praehabitis documentis probantibus, innocentiam deducere. Maluerit tamen irritis rationibus, finem debitum non habituris, in foro proprio frustratorie decertare, sumptus notabiles, cum praeiudicio honoris sui inutiliter perdere, quam sanctae sedi, regularium ordines perpetuo ab ordinariorum iurisdictione exementis, humiliter deferre, ac ab illius arbitrio, decisionem causarum suarum in patientia operiri ac sustinere.

Non minor aemulatio, litisque processus intercessit ex occasione processionis cum Sacratissimo Sacramento in octava Sanctissimi Corporis per circulum civitatis factae, ab iisdem praedicatoribus. Intimari curavit Grochovius omnibus religionibus inhibitionem suam, ne processionem publicam extra suam ecclesiam et coemeterium cum venerabili Sacramento facerent⁶, idque in fundamento decreti sacrae congregationis rituum anno 1642 die 18 Ianuarii ac forte synodi provincialis Węzykovianae anno 1634 Varsaviae celebratae, auctoritate apostolica approbatae, in qua capitulo 4 declaratur, non licere regularibus extra sua claustra et coemeterium processiones cum venerabili Sacramento sine consensu loci ordinariorum facere, quem se non daturus, nisi ex iusta causa ordinarii locorum promiserunt, et caverunt in futurum. Et alii quidem religiosi modeste illam inhibitionem acceptarunt, praedicatores superbe per suum superiorem repugnarunt⁷, his adiectis formalibus: quod si non licebit per tempestatem in die octava processionem facere, faciemus in proxime sequenti dominica, verbisque laesivis auctoritatis Grochovii inobedientiam suam (adeo “ira etiam pietatem fugat”⁸, ut dicit Seneca) exemptos se esse iactando declaraverunt.

¹ [Acta consistorialia], eadem, Lunae 12 Octobris 1644.

² Eadem, fol. 637.

³ [Eadem], fol. 662.

⁴ [Eadem], fol. 675.

⁵ Eadem, Veneris 13 Novembris anno 1643.

⁶ [Acta] consistorialia, Lunae 1 Junii, anno 1644.

⁷ [Eadem], fol. 894.

⁸ [Seneca, *Medea*, 943].

Але ж справді кожен уважний читач, коли минуть століття, слушно вважатиме, що Прухницький чи інші фундатори названого шпиталю не порушували жодного припису права, були в братстві святої Вервиці, навіть якщо робили це під іншим титулом, а не як члени братства. Ще й сьогодні можна оглядати чудові інсигнії Прухницького, глибоко (*diaglyphyce*) вирізьблені на камені при вході до шпиталю, навпроти малої каплиці для пожегертв. Власне написи, представлені для читання перехожим після першого заснування, публічно оголошують, що Прухницький був головним фундатором згаданого шпиталю та храму, принаймні з попередньо згаданим братством Вервиці (бо навіть згадка про нього є викарбувана). Нарешті представляю як документ один напис літерами, вирізьбленими в мармурі над входом до святині, зміст якого такий:

«Найкращому, найвищому Богу. Ласкаво просимо, госте, і, якщо бажаєш, будь ласка, залишся постояти на мить. Певно, дійшла до твоїх вух слава, тож зараз пригадай її. Анджей з Прухника Прухницький!

Природа народила його князем на Библі, виховала мужнім, сприяла йому, щоб став надзвичайним військовим вождем країни (поки вік дозволяв).

Поза межами вітчизни був наймудрішим посланцем, на батьківщині – найдосвідченішим сенатором, у монастирі абатства – адміністратором, подібно до Бенедикта¹, єпископом – на взірць апостола Павла, архипастирем – ніби в небесного землероба проросло насіння, давши врожай у сто разів більший. Його християнська щедрість пустила стільки пагонів, подала [милостиню] стільком потребуючим рукам, про що неустанно говорить Церква у Львові, Кракові, Кам'янці, Сецехові. Про це він обговорював зі своїм синодом, вони – зі своїми капітулами, колегіями, осередком учених мужів. Поміж тими майстрами справжньої слави найменший Веніамин², і ця святиня буде свідком про вічну щедрість правиці Прухницького, зведена на похвалу найбільшого та найвищого Бога, непорочно зачатої Великої Богоматері, святих Івана, Андрія, Амбросія, Лазаря³, котрому випало двічі жити та двічі померти, а також бідного Лазаря. Він її прикрасив з великою щедрістю достатнім забезпеченням, різним літургійним посудом. Подорожнику, склавши побожно руки, щиро помолись за пастиря, аби батьківщина, Львів, бідняки мали подібних сенаторів, отців єпископів. Він помер на сімдесят дев'ятому році життя, львівського архієпископства – сімнадцятого року, від повернення до спасіння світу – 1633 року, а дня – 13 травня».

І з цієї, навіть сьогодні промовляючої, пам'ятки видно, що Прухницький цей храм та шпиталь і збудував, і прикрасив достатнім забезпеченням, як згадувалося. Тож він цілком заслужено називався у королівських листах головним фундатором, оскільки канонічні права були надані йому від початків через встановлення й забезпечення права патронату.

Тож коли обидві сторони, капітула та проповідники, між собою боролися з похвальним завзяттям про майно жebraків, соборові судді, спеціально делеговані комісари від папи Urbana VIII – кантор, доктор обох прав Стефан Сецинський і перемишльський катедральний кустош Станіслав Струмшевич – 2 жовтня поточного 1644 року видали у звичайному суді декрет. Відповідно до нього, провізори шпиталю Св. Лазаря після свого обрання мали постати перед владою ординарія та просити від нього схвалення на управління і розпорядження майном шпиталю, віддати звіти про свою діяльність на вимогу місцевого ординарія чи капітули. Провізори виконали цей декрет, представилися архипастиреві Гроховському, отримали від нього повну владу на управління прибутками згаданого шпиталю, зробили обрахунок, пропущений за кілька років, як видно з акта, виданого в четвер, 12 листопада того року. Можливо, до того були примушені не тільки виконавчими листами згаданих комісарів, але також виданими у Варшаві двома королівськими мандатами

¹ Бенедикт Нурсійський (бл. 480 – 521) – святий Католицької церкви, реформатор західного чернецтва, засновник ордену бенедиктинців.

² Веніамин – за Книгою Буття, наймолодший син патріарха Якова.

³ Лазар з Витанії – святий, брат Марти й Марії, житель Витанії, якого Ісус Христос воскресив на четвертий день після смерті. Далі згадується бідний Лазар з Христової притчі: Луки, 16:19–31.

<fol. 208>[// 126] Et fecerunt quidem iidem praedicatores non obstante inhibitione praedicta die octava Sanctissimi Corporis processionem solennem per civitatem cum Sanctissimo Sacramento¹. Audita a senibus iisque autoritate praeditis refero, quod dum circa archiepiscopale palatium, in circulo civitatis situm, dicti patres transibant, canonicus sive capellanus archipraesulis de ipsis expresso mandato monstratorium cum Eucharistia de manu officiantis presbyteri accepit, ad conclave archiepiscopo debite praeparatum reverenter detulit, et sic processionem interruptam, cum cruce tantum, ad suam ecclesiam patres deduxerunt. Sed hoc in actis non reperio, nec obiter quidem expressum.

Hoc acta consistorialia plene enarrant, quod ratione authorisationis huius, et vilipensionis autoritatis ordinariae ad citati praedicatores ad iudicium Grochovii². Sed se esse exemptos simpliciter allegabant, tum et privilegia sua super processione in octava vel intra octavam Sanctissimi Corporis facienda, videlicet a Pio V, Gregorio XIII, Clemente VIII, declarationem sacre congregationis regularibus et episcopis die 27 Junii anno 1615, et iterum anno 1629 in Junio (ubi dicitur, non licere fratribus Dominicanis mutare loca ab ipsis semel electa, per quae processionaliter prima vice ire ceperunt, in octava vel infra octavam Corporis Christi, in civitate hac et tota archidioecesi, de data Romae sub annulo piscatoris die 26 Februarii anno 1642) mendicantibus omnibus elargita, in quibus privilegiis processiones fieri per plateas semel electas permittuntur, sine omni requisitione produxerunt ac praesentaverunt.

Quia tamen haec omnia privilegia, sine praeiudicio iurium et autoritatis loci ordinariorum ipsis concessa esse allegabantur, per oppositionem instigatoris contrariam, patresque ipsi electam diem semel pro semper, videlicet dominicam mutarunt in octavam, sicque ipsi declarationi Romanae <fol. 209>[// 126v] contravenerunt, aliis iuribus et constitutionibus novellis sic disponentibus, et respective declaratione sacre congregationis rituum anno 1642 die 18 Januarii facta, iura ordinariae iurisdictionis evincente, directa patribus responsio ab ipsomet Grochovio non obstantibus allegatis exemptionibus est iniuncta. Cui decreto³ quoniam praedicatores non paruerunt, alii pro excommunicatis, alii pro irregularibus ab eodem Grochovio declarati, illorumque ecclesia interdicto subiecta, Christi fidelibus ad eandem aditus prohibitus Veneris 17 Junii anno 1644. Et quoniam aliqui cives et civissae civitatis nostrae Leopoliensis, ecclesiam illorum stante interdicto visitabant, alii per decretum consistorii puniti, alii excommunicationem pati debebant, ut patet in actis Mercurii 22 Junii et 27 Junii anni eiusdem⁴.

Recollecti tandem praedicatores errorem suum agnoverunt et iam humilitate certare voluerunt, veniamque apud Grochovium precabantur, quaem etiam facilem ad ignoscendum inveniunt⁵. Quia tamen publica eaque omnibus nota autoritatis ordinariae offensa fuit, deprecatione publica indigebat. Ideo assumptis superioribus religionum, videlicet duobus ex ordine Sancti Francisci de observantia, duobus ex Carmelitarum antiquae observantiae, personis quoque ex magistratu consulari assumptis, Martino Anczowski et aliis ex scabinatu, in praesentia capituli, suo archiepiscopo assistentis, Josephus Słomowski prior, Innocentius de Leopoli superior, Ludovicus Jankowski et Hilarius, eundem Grochovium deprecati sunt, ea conditione annexa, ut qui ex patribus irregularitatem incurrerant, absolutionem ab eo, cui de iure completit peterent. Et sic interdictum sublatum, pax bona inter sacratos <fol. 210>[// 127] ordines hinc inde exclusa reduit, ut patet ex actu Lunae 27 mensis Junii anni 1644.

.....
¹ Ex relatione antiquorum.

² [Acta] consistorialia, fol. 838.

³ [Acta] consistorii, fol. 847.

⁴ Eadem, fol. 850 et 852.

⁵ Eadem, fol. 853.

Владислава: перший – 27 травня 1643 року, другий – 22 червня того ж року. Проте це все змінив подальший римський декрет з 1646 року, як з'ясується далі.

Значно більше завзятості розпалювали приватні образи, початок чого був таким.

Львівський канонік та яворівський намісник у храмі Св. Миколая Пйотр Бродовський на передмісті Яворова мав парафіяльну філію, чи каплицю, у своїй опіці й духовному управлінні. У відповідний час прийшли до того костелу священники з ордену проповідників під приводом проведення урочистих богослужінь і легко були допущені до віктаря з гречності служителів тієї святині. Оскільки це часто траплялося, якогось дня вони отримали ключі від храму з рук служителя та під надуманим приводом, без жодної згоди пароха, взяли у своє володіння. На цей вчинок з великим душевним смутком скаржився згаданий Бродовський у своєму тестаменті, внесеному в консисторські акти в середу, 15 грудня 1638 року. І про це йдеться в репротестації яворівського пароха Лукаша Вітковського, датованій у четвер, 19 липня 1641 року.

Після затяжного соборового суду й навіть дієцезіального Гроховський своєю владою надав право наступному яворівському пароху Лукашу Вітковському, щоб той повернув собі ту церкву від братів проповідників, які без дозволу ординарія вже побудували новий храм із міцним муром у місті, як видно з акта, виданого в четвер, 4 липня 1641 року. Ту церкву той самий Вітковський отримав мирно, як він твердить, та все ж проповідники внесли фальшиву протестацію в п'ятницю, 12 липня 1641 року. Вітковський отримав пізніше й декрет апостольського нунція щодо повного повернення. Яворівський пріор перед консисторськими актами у п'ятницю, 13 березня 1643 року, визнав, що готовий цю церкву повернути місцевому пароху. Однак, незважаючи на це, отці досі утримують цей храм (може, після якогось наступного декрету).

Потім Фелікс Радковський (чи Раковський) розпочав нещасливий для себе та багатьох інших процес. Він склав обітницю в ордені проповідників, але пізніше протестував проти цього складання і через вирок кам'янецького єпископа, можливо за приписами Тридентського собору, був відпущений тими отцями. Ставши пізніше світським священником, він позвав до суду отців щодо повернення своїх речей та грошей (на суму двох тисяч сімсот п'ятдесяти восьми злотих, як виходить з його протестації від п'ятниці, 22 серпня 1642 року). Судовий процес проводився в консисторії (може, з якоїсь обгрунтованої причини, базованої на праві проти відповідних звільнених осіб) і був визнаний монахами після суперечок сторін. Радковський переміг, отримавши в офіціала Скробішевського декрет про повернення його речей і вирок інтердикту від п'ятниці, 12 вересня 1642 року.

У згаданій протестації зазначено, що проповідники випросили комісію в апостольського нунція, відповідно до котрої судили та оголосили відступником того Радковського, якого відпущено дев'ять років тому і від якого не вимагали повернутися до монастиря. Це оголошення (що затримувало процес) вони багато разів вносили на суді проти того Радковського, тому відкидали інтердикт на їхню церкву, хоча й оголошений з амвонів. І народ не слухав наказів місцевого ординарія (численно відвідуючи богослужіння в їхньому храмі), через що було чимало екскомунікованих. Але й отці мали дух зухвалості: хоча могли іншим, легшим способом повернути собі право та привілей звільнення, вони вдалися до насильницьких засобів, чим завдали шкоди Церкві, самим собі та репутації ордену.

У цей час той Радковський хворів і через убогість лежав у будівлі шпиталю Св. Лазаря, неподалік храму¹. З листопада несподівано прийшли до шпиталю п'ять чи шість проповідників у супроводі своїх слуг, принісши таємно кий під габітами. Після того як увійшли до згаданого шпиталю, вони швидко обступили ліжко хворого, підняли з ліжка й зодягнули його у габіт свого ордену, не зважаючи на його протести та крики, що вони це роблять насильно. Назвавши своїм братом, здійнявши шум, вони витягнули його силоміць із того шпиталю та привели до монастиря на подив народу, який за схожих обставин зник

¹ Поряд зі шпиталем Св. Лазаря стояв храм Св. Марії Магдалини, що був під опікою отців домініканців.

Et moniales quoque ordinis Sancti Dominici ad ecclesiam Sanctae Catherinae in suburbio, ratione conversationis cum Elisabetha Kampianowa¹, ac sepulturae ipsius, excommunicatae fuerunt, praevia adcitatione ob contraventionem inhibitionis intimatae conventui². Sed dum modeste veniam praecabantur, deprecatione archipraesulis decreto Skrobiszovii iniuncta, et poenam et actionem intentatam eluserunt³. Verum certe ille dixit, quod “nemo potentes aggredi tutus potest”⁴.

Quod vero a quibusdam etiam ad praesens spargitur⁵, quasi praedicatorum conventus excommunicationem contra Grochovium archiepiscopum in iudicio nuntii apostolici lucratus esset, eumque pro excommunicato publicasset, nullibi repenire potui, forte vel calumniator quisquam ex malevolentia confinxit, vel vulgus in persona Scrobiszovii, officialis generalis Grochovii, ex supposito officii erravit, eo vel maxime accedente, quod etiam post mortem Grochovii breve Innocentii X^{mi} de data Romae die 22 Aprilis anno 1645, pontificatus anno 1mo emanavit tria decreta sacre congregationis cardinalium concilii Tridentini interpretum comprehendens super processionibus cum Sanctissimo Sacramento, contra regulares latum, ad causam Grochovii recensitam multum faciens. {Nisi forte sedes apostolica comminatoriam in exemptionibus clausulam ad declarationem aliquam reduxisset. Sed de executione Grochovii archiepiscopi nihil penitus acta enuntiant, etiam nec scripta privatorum}.

Exhibuit tamen Grochovius gravamina archidioecesis suae viginti quatuor articulis {comprehensa}, (quae a regularibus pro illo tempore patiebatur) sancte sedi, ut patet in actu diei Veneris 16 Septembris anni 1644⁶. Se quoniam mors pontificis Urbano VIII intercesserat, eumque Grochovius quoque, ut infra patebit brevi secutus, causa haec siluit, siletque ad praesens <fol. 211>[// 127v]. Et hae causae cum ordine praedicatorum quanta animarum contentione, quantis sumptibus, et temporis illius pace altissima gaudentis, bonorumque operum dispensio, agitatae, authentica ipsa documenta, actorumque intemerata fides plane testantur. O quantum bonum potuit ecclesiis tantis sumptibus ac curis hinc inde parari!

Et patres quoque conventuales Sancti Francisci in anno 1641 auctoritate synodi celebratae in iudicium vocati⁷, quod ecclesiam parochialem Sancti Stanislai in Halicz sitam occupaverit, sacramenta administrare, processiones novas et inusitatas tempore strenarum ad domos parochianorum facere, agros et fundos ecclesiae parochialis usurpare, clerum verbis iniuriis ax ambonis proscindere, aliasque iniurias in actis consistorialibus descriptas ecclesiae, et illius ministeris irrogare {ausi fuerint}. Incusabantur palam in synodo, causamque a principio coram iudicibus a synodo deputatis dicebant, ut patet ex actibus Jovis 4 Julii et Veneris 5 Julii 1641. Postea intuitu exemptionum non comparuerunt, ideo Stamirowski Haliciensis parochus ab iisdem iudicibus decretum in contumaciam illorum reimpositionis sui in possessionem, qua se esse spoliatum per eosdem patres querebatur, lucratur est, ac commissarii ad eundem reinducendum Janecki, iuris utriusque doctor, protonotarius apostolicus, et Albertus Pruchnicki, Martynoviensis parochus, designati sunt, ecclesiaeque illorum in Halicz interdicto subiecta, ob contumaciam in respondendo, prout scripsi ad annum 1641⁸.

Patribus quoque de observantia Sancti Francisci, vulgo Bernardini dictis, in anno 1642 ratione divenditionis confectionis, infirmis secularibus, extra claustrum suum viventibus,

.....
¹ Ориг.: закреслено *excommunicatae*.

² [Acta consistorialia], eadem, fol. 854.

³ [Eadem]. Lunae 27 Junii.

⁴ Seneca.

⁵ Fama.

⁶ [Acta] consistorialia, fol. 866, et huius fol. 155.

⁷ [Acta] consistorii, fol. 99 et 102. Vide huius fol. 172.

⁸ Eadem [acta] consistorii, fol. 105.

збиратися (попри марні крики шпитального священника), як оповідає протестація того священника, вчинена незабаром 4 листопада 1642 року.

На підставі цього відомого для всіх факту позвали проповідників, щоб над порушниками святого місця, що має церковний імунітет, здійснити правосуддя та вирішити справу, також у судовому порядку, як радив архипастир Гроховський у п'ятницю, 28 листопада 1642 року. Але вони це все злегковажили, тому через завдане святому місцю насильство й нездійснення правосуддя (не взявши до уваги їхніх вільностей, що на зле радили) підпали під вирок екскомуніки, а на їхній храм наклали інтердикт. Проповідники апелювали до апостольського нунція, від якого отримали спочатку послаблення від екскомуніки, потім звільнення від інтердикту та касацію всіх декретів, виданих проти них, як бачимо з акта, виданого у п'ятницю, 6 листопада 1643 року. Яким чином справа згаданого Радковського закінчилася і де його отці заховали, нічого в актах не зміг знайти.

Подібно: яка була причина, що офіціал Валентин Скробішевський від тих отців був екскомунікований по церквах, нібито через невиконання декрету апостольського нунція, нічого певного не міг знайти. Коли отці не представили оригіналу документа і [фактів] його невиконання, той офіціал Скробішевський через розслідування та приведені свідків, відповідно до декрету апостольського нунція, повністю себе очистив перед архипастирем Гроховським та отримав вирок на свою користь. Фабрикатори згаданого вироку були примушені, як фальшиві оскаржувачі, відповідно до кар за правом, до публічного спростування, засуджені до повернення судових коштів і витрат, як видно з декрету, виданого у п'ятницю, 20 листопада 1643 року. Але ці всі кари також стали недійсними з причини їхніх звільнень, внесених до консисторських актів у суботу, 28 листопада того року.

Пйотр Марошинський зазнав такого самого нещастя, оскільки схожим чином отці проповідники йому, невідомо з якої причини, публічно оголосили екскомуніку з амвонів монастирських храмів під приводом протидії декрету апостольського нунція. Тож він для свого очищення позвав проповідників за неслухне оголошення екскомуніки, подібно до суду архієпископа Гроховського. Проповідники прийшли і, не входячи в подальший процес, виявивши повагу до юрисдикції ординарія, ствердили, що вони мають звільнення від неї, та покинули судові засідання, захистившись від спрямованої проти них акції привілеями звільнення.

У цих та наступних судових процесах випадає слушно дивуватися, що влада ординарія так сильно наполягала на своїй прерогативі, коли легше було просувати справу своїх кривд перед апостольським нунцієм, який є зверхником для звільнених від місцевої юрисдикції, чи перед самим понтифіком у Римі, представивши документальні докази, довести свою невинуватість. Однак вона воліла (з неістотних причин, що не мали доброго висліді) безрезультатно судитися у власному суді, марнувати значні кошти з непотрібною втратою своєї поваги. Замість того слід було уклінно звернутися до Святого престолу, бо ж монаші ордени завжди ухиляються від юрисдикції ординаріїв, та терпляче очікувати від того уряду вирішення своїх справ.

Немало заздрощів, сварок через тих проповідників далися взнаки на судовому процесі щодо процесії зі святими дарами, яка [щороку] проходить через Ринок міста на октаву Божого Тіла. Гроховський подбав про доведення до всіх чернечих спільнот його застереження, аби вони не вчиняли публічних процесій із сакраментами поза свої костели й цвинтарі, відповідно до декрету Священної Конгрегації обрядів від 18 січня 1642 року та, можливо, провінційного собору гнєзненського архієпископа Венжика, що відбувся у Варшаві 1634 року¹. Декрет був схвалений апостольською владою, і в четвертому розділі там зазначалося, що монахам не дозволяється проводити процесії із сакраментами поза їхні монастирі та цвинтарі без дозволу місцевих ординаріїв. Про це вони пообіцяли місцевим ординаріям і їх застерегли на майбутнє, щоб не робили процесій без належної причини. Якщо

¹ Матеріали собору див.: *Synodus provincialis sub Joanne Wezyk*.

pharmacorum ac medicarum potionum¹, cives pharmacopolae <fol. 212>[// 128] Leopolienses ad consistorium intenterunt actionem. Sed quia superior illorum Petrus Ceinary, **memor paupertatis iuratae, ac aequitatem causae, lucris privatis praeponens, se id amplius non permissurum** iudicialiter declaravit, Valentinus Scrobiszowski officialis, submissionem hanc acceptante civitate, robur perpetuae validitatis habituram, autoritate ordinaria approbavit, et eidem in futurum fratres conventus Leopoliensis, utpote verae paupertatis alumnos, parere debere decrevit, et hic actio sopita Lunae 15 Septembris 1642.

Similem actionem et patres societatis Jesu collegii Leopoliensis, ratione itidem medicamentorum ad usum quarumcunque personarum confici, et divendi solitorum cum civitate et pharmacopolarum collegio habuere, ac in actis consistorii protestati sunt contra illos solenniter pharmacopolae, sed litem hanc maturo consilio diremit Pamphus Fabricius, per inhibitionem contra pharmacopolas collegiorum societatis Jesu, ne praeiudicare civitati audeant, extraditam, prout elicitur ex actu protestationis pharmacopolarum Leopoliensium die Jovis 3 mensis Novembris anno 1644 facta². Paruere ad tempus patres societatis, utpote commissarii sui et visitoris generalis collegiorum suorum, sed brevi eidem inhibitioni contravenerunt, nec eam etiam ad praesens (cum damno notabili civium artem hanc iam plane deserentium) conservant.

Cum Rohatinentibus quoque Dominicanis ratione usurpationis ac interceptionis decimae manipularis, violentiarum factarum, protestationis famosae, evocationis ad forum castrense, ad instantiam praepositi Rohatinentis fuerat actio in consistorio Leopoliensi nostro³, ut patet ex actu reprotestationis praepositi <fol. 213>[// 128v] Rohatinentis Mercurii 26 Octobris anno 1644 facta. Sed haec actio minori motu, quam aliae agitata, ideo siletur.

Et magistratus quidem Leopoliensis, erga hospitalia pauperum beneficus, sed aetate hac quandam suspicionis notam incurerat, ideo ratione, quasi non bonae administrationis proventuum hospitalis Sancti Stanislai ad iudicium spirituale vocatus, ut patet in actu Veneris 27 Martii 1643, sed causam interposita appellatione ad nuntium apostolicum interrupit, Veneris 22 Maii 1643⁴.

Ratione autem agrorum in villa Rzęsna civili, per subditos archiepiscopales, ad ducenta circiter stadia receptorum, limitum dissectionis et aliarum iniuriarum, prout in anno 1641 praedixi, magnum processum coram rege cum eodem Grochovio, civitas et consules inchoaverunt, qui processus ab mortis subsecutas et exorientia bella, indecisus hucusque pendet, civitate quidem de iniuria querulante, archiepiscopis, possessionem dictorum fundorum pro iure ad hodie usque continuantibus.

{Et suffraganeus quoque Sredzinski, eidem Grochovio actionem ad sedem apostolicam ratione interceptorum proventuum suffraganealium intentavit, monitoriumque ad episcopos Chełmensem, Luceoriensem, omnes abbates, praepositos, decanos directum de data Romae 1642 die 21 Januarii, cum annexa excommunicatione exportavit, quatenus Grochovius intra sex dies, a die obitus Zachariae Nowoszycki antecessoris, omnes proventus sibi, uti proviso apostolico, sub poenis expressis restitueret. Vide folio huius 189 anni 1643}.

Sic extrema vitae Grochovii, ut respective annus praesens 1644, quamquam a concordia inter sacra vota (ut supra tetigeram) ceptus, inter tricas continuas, et guerras litium, ad finem properabant, quem mors in anno sequenti secuta, praefixit pro "ultima linea rerum"⁵.

¹ Eadem [acta consistorii], fol. 433.

² Eadem, fol. 897.

³ Eadem, fol. 687.

⁴ Eadem, fol. 532 et 552.

⁵ Ориг.: закреслено одне слово.

інші ченці таке застереження скромно прийняли, то проповідники через свого суперіора зверхньо відкинули, з таким формальним доповненням: якщо не дозволено вчасно провести процесію в октаву Божого Тіла, то проведемо в наступну неділю. Тими образливими словами вони оголосили про свій непослух Гроховському (до того ж «гнів проганяє побожність», як говорить Сенека¹), посилаючись на своє звільнення від юрисдикції.

І ось проповідники провели, без огляду на згадану заборону, урочисту процесію по місту зі святими дарами в день октави Божого Тіла. Повідомляю, що чув від старших авторитетних людей: коли згадані отці проходили повз палац архієпископа, розташований на Ринку, канонік чи капелан архієпископа за його наказом забрав монстранцію з Євхаристією з рук священника, який провадив процесією, та заніс зі всією пошаною до належно підготовленої обителі архієпископа. І так отці після перерваної процесії тільки з хрестом повернулися до свого монастиря. Цього я в актах не знаходжу, але при тім це не є випадковим вимислом.

Ці консисторські акти детально оповідають, що проповідники з приводу неповаги й легковаження влади ординарія були позвані до суду Гроховського. Але вони виправдовувалися тим, що звільнені, та без будь-якої вимоги представили й показали свої привілеї щодо процесії в октаву чи серед октави Божого Тіла, а саме пап Пія V², Григорія XIII³, Клементя VIII⁴, декларації Священної Конгрегації у справах монашества та єпископів від 27 липня 1615 року, і, знову, за червень 1629 року. У грамоті, виданій у Римі, під перснем рибалки⁵ 26 лютого 1642 року, йдеться про те, що не дозволено братам домініканцям змінювати місця, обрані ними вперше, на процесіях в октаву чи серед октави Божого Тіла в цьому місті та в усьому архієпископстві. Ці привілеї, що стосувалися всіх монахів орденів жебраків, дозволяли проводити процесії по вулицях, тільки раз і назавжди обраних.

Однак усі ці привілеї, на які вони покликалися, надавалися їм без порушення прав і влади місцевих ординарів. Відповідно до зустрічної відповіді інстигатора, отці змінили вперше обраний день, а саме неділю, на октаву, і так пішли проти римської грамоти-уточнення, впровадили новації в інші права й закони. Що ж до декларації, виданої Священною Конгрегацією обрядів 18 січня 1642 року, то вони втрутилися в юрисдикційні права ординарія. Також була долучена пряма відповідь від самого Гроховського, яка не брала до уваги наведені ними звільнення [від юрисдикції]. Позаяк проповідники не хотіли прийняти цей декрет, одні з них були оголошені Гроховським екскомунікованими, інші – порушниками, їхня святиня потрапила під інтердикт – вступ до неї вірним Христа був заборонений у п'ятницю, 17 червня 1644 року. Та оскільки деякі міщани й міщанки нашого міста Львова під час інтердикту відвідували їхній храм, то деяких з них покарали через декрет консисторії, інші ж повинні були підпасти під екскомуніку, як випливає з актів, виданих у середу, 22 червня, а також 27 червня того року.

Урешті-решт проповідники надумали визнати свою помилку й надалі з покорою провадили справу, просячи вибачення у Гроховського, який теж виявився легким на пробачення. Але через те, що образа влади ординарія стала публічно відомою, вимагалось публічного перепрошення. Тому при монахах-пріорах, а саме: двох обсервантах з ордену св. Франциска, двох – з ордену кармелітів старої регули, а ще – двох особах з раецького уряду, Мартині Анчовському й інших особах з лавничого уряду, за присутності капітули, що асистувала своєму архієпископові, пріор Юзеф Сломовський, суперіор Інокентій зі Львова, Людовик Янковський та Гілярій були пробачені Гроховським. Однак була поставлена умова, що якби хтось із отців мав якусь провину, то мусить просити звільнення від того, кому це за правом належить. Таким чином інтердикт був скасований і добрий мир,

¹ Seneca, *Medea*, 943.

² Пій V – папа римський (1566–1572).

³ Григорій XIII – папа римський (1572–1585).

⁴ Клемент VIII – папа римський (1592–1605).

⁵ Тобто апостола Петра.

Annus 1645^{tus}

Non adeo laetanter annum 1645 inceperant canonici, quoniam consilia sua a morte benefactricis Elisabethae de Mstyczow Plazianka, Adriani Jadzimirski, pocillatoris Podoliae, consortis <fol. 214>[// 129], quae testamentum vivens adhuc ad archivum capitulare, in modum depositi in anno 1641, ut dixi obtulerat, rerumque suarum post fata arbitros canonicos capitulares elegerat, inchoaverant, qui munus executoriale acceptaverunt, ac testamenta bina ipsius ad pias causas condita, approbari curaverunt¹.

Stanislaus Lubieniecki archidiaconus obtulit ad archivum capituli decretum tribunalis regni Lublinensis feria 2 post festum Sancti Francisci Confessoris anno [10 X] 1644 latum², quo sublata est alternata, quae antehac inter capitulum nostrum et Premisliense capitulum fuisse allegabatur, et possessio continua deputatis capituli Leopoliensis in iudiciis tribunaliis adinventata ac decreta est.

Deinde postulatis quorundam capitularium fuit, ut aurum et argentum mensae capitularis (quod in archivo asservabatur) divenderetur. Annuit capitulum, dataque facultas procuratori illud argentum mensae dividendi, summam perceptam in censum pro refectionibus capitularibus locandi³. Olim enim canonici Leopolienses iuxta veterem normam ecclesiae (quam recenset Barbossa titulo “[Tractatus] de canonicis et dignitatibus”⁴ numero 1) in communi vivebant, eandem mensam et victum habebant, paucis contenti, multa decora post fata ecclesiae ac pauperibus seu capitulo suo reliquebant.

Venerant calendae Martii, quibus dies Cinerum inciderat, qui dies aliis memoriam, **Grochovio** archipraesuli mortis pulverem in caput intulit. Hoc enim die hora post decimam septimam media, et ecclesiam regere et vivere vitam mortalem desiit⁵. Fuit is literarum et litteratorum amantissimus, in regimine politico, magnificentia, splendore, rerum omnium abundantia, nulli secundus. Palatium <fol. 215>[// 129v] archiepiscopale, prout a principio dixi magnis sumptibus reparavit, conclavia marmore terso stravit, ecclesiam administravit singulari circumspectione, autoritate reverenda omnibus. Iuventutem suam exercuit in universitate Cracoviensi contubernii Hierosolimitani (prout in suo testamento fatetur) alumnus, cuius prandio, et singulariter pisorum praeparationem (narrata a senibus refero⁶), etiam in aetate senili laudabat. Ac ideo quadam die Cracoviae residens, duos aureos seniori misisse fertur, ut sibi ferculum pisorum more academico parari iussisset, quod dum allatum gustasset, fastidivit, haec verba subiugens: “Iam et academici pisa parare nesciunt”. Haud ignorantibus adstantibus, hoc senatorio senile displicere palatui, quod iuvenili fervidae aetatis sapiebat ventriculo.

Ad ecclesiam seu actum publicum procedentem, senes duodecim barbis promissis, vestibus pretiosis, pellibus zebelinis, ictidibus Scythicis, bombycinisque induti, iisque genere nobiles praecedebant. Quas tamen vestes, obsequio finito ad triclinium reponere tenebantur, suis solitis usualibus contenti⁷. Ad mensam ordinariam (nec plus, nec minus) duodecim personas admittebat. Ardelio quidam a nobilioribus personis ioci gratia persuasus, semel decimus tertius hospitibus permixtus assedit, sed ab archipraesule publice sciscitatus, quod nec locum, nec sedile habeat, dum praesto esse ostendit, deinde quod nec cultrum, nec cochlear, nec quadram? Dum se ad paratum panem archipraesuleum, haec omnia secum attulisse respondit, risum movit audientium et ipsius archipraesulis cachinnum. Ac ideo iucundus hospes

¹ [Acta] capitularia, fol. 214, [anno] 1645 [acta] consistorialia, fol. 909.

² [Acta] capitularia, fol. 214.

³ Eadem, fol. 215 et 220.

⁴ Barbossa.

⁵ [Acta] capitularia eodem; [acta] consistorii, Mercurii [...] Martis 1645, fol. 952.

⁶ Ex fama.

⁷ Eadem, fama publica.

відкинений обома сторонами, повернувся поміж святі ордени, як видно з акта, виданого в понеділок, 27 червня 1644 року.

Також були екскомуніковані й черниці ордену св. Домініка з храму Св. Катерини на передмісті – через спілкування з Ельжбетою Кампіановою¹ та [проведення] її похорону, яких попередньо позивали за порушення застороги, оголошеної монастирю. Проте вони скромно попросили вибачення й отримали пробачення архипастиря через декрет Скробішевського, уникнувши покарання та загрозової судової справи. Але мав рацію той, хто сказав: «Ніхто з нападників на великих не має безпеки»².

Стосовно ж того, що дехто навіть до сьогодні переказує, ніби монастир проповідників отримав у суді апостольського нунція екскомуніку проти архієпископа Гроховського та його оголосили екскомунікованим, ніде нічого не міг знайти. Можливо, хтось із зловмисників вигадав, або натовп через помилкові припущення став спекулювати на особі генерального офіціала Скробішевського, поставленого Гроховським на цей уряд³. Але найімовірніше, що після смерті Гроховського вийшло брєве Інокентія Х⁴, видане в Римі 22 квітня 1645 року, у перший рік його понтифікату. Воно містило три декрети Священної Конгрегації кардиналів з уточненням Тридентського собору щодо процесій зі святими дарами, прийнятим стосовно монахів, торкаючись багато в чому недавньої справи Гроховського. А може, Апостольський престол на чиєсь прохання усунув загрозову клаузулу про звільнених від юрисдикції [ординарія] монахів. Однак жодні акти і приватні листи не згадують про покарання архієпископа Гроховського.

Натомість Гроховський представив обтяження свого архієпископства, викладені Святому престолові у двадцяти чотирьох статтях (що воно витерпіло з боку монахів), як видно з акта, виданого в п'ятницю, 16 вересня 1644 року. Та позаяк помер понтифік Урбан VIII, потім – і Гроховський, про що далі невдовзі йтиметься, ця справа вмовкла й мовчить досі. І ця справа з проповідниками стільки забрала душевних зусиль і стільки коштів, стільки часу можна було тішитися в найбільшому мирі і стількома добрими справами займатися! Про це автентичні документи та бездоганної довіри акти чітко засвідчують. О скільки добра могло вчинитися для церков з такими витратами й зусиллями з обох сторін!

Також і отці-монахи св. Франциска були позвані до суду на соборі, який відбувався в 1641 році, за те, що зайняли парафіяльний храм Св. Станіслава⁵ в Галичі, наважилися виконувати обряди з сакраментами, проводити нові й незвичні процесії в час новорічних свят до будинків парафіян, захопити поля та ґрунти парафіяльного костелу, ображати клир образливими словами з амвонів, вчиняти інші кривди для святині та її клириків, описані в консисторських актах. Вони були звинувачені відкрито на соборі, їхня справа спочатку провадилася перед суддями, визначеними на соборі, як бачимо з актів, прийнятих у четвер, 4 липня, та в п'ятницю, 5 липня 1641 року. Пізніше, покликаючись на звільнення, вони не з'являлися на суді. Тому галицький парох Стаміровський, через їхню непояву в суді (*contumacia*), виграв ті суди декретом про його повернення у володіння, оскільки вважав себе пограбованим цими отцями. Також були визначені два комісари для його введення: доктор обох прав, апостольський протонотарій Янецький та парох з Мартинова Войцех Прухницький, а на їхню церкву в Галичі було накладено інтердикт через нез'явлення до суду для представлення відповіді, про що я писав під 1641 роком.

Також у 1642 році львівські міщани-аптекарі скаржилися до консисторії на отців обсервантів св. Франциска, по-простому званих бернардинцями, щодо продажу ліків та

¹ Кампіанова Ельжбета – дружина львівського райці Мартина Кампіана.

² Seneca, *Medea*, 430.

³ Скробішевський Валентин виконував обов'язки офіціала до смерті архієпископа Гроховського в 1645 р.

⁴ Інокентій Х – папа римський (1644–1655).

⁵ Мовиться про храм у сучасному с. Шевченкове, зведений у XII ст. з білого каменю й освячений на честь св. Пантелеймона.

suaviter ultra morem ad mensam ipsius ipsius epulatus est decimus tertius, pactumque promissum lucratus.

Nihilominus tamen (ex manuscriptis Fiałković, notarii consistorialis, qui vitam ipsius carptim compilavit <fol. 216>[// 130] refero) clarissimarum virtutum splendorem, nubes avaritiae obnubilavit¹, praesertim in eo, quod post intestatos clericos, et aliquando testatos, non observatis canonum statutis, non ad piam dispositionem, sed ad fiscum proprium derelicta eorum et pecunias convertebat. Ac ideo forte propinquis domus suae copiosam fortunae temporalis substantiam reliquit, quae brevi evanuit, ipsique aetate hac ad incitas redacti, aegre nomen Grochoviorum (quod iam defoedarunt moribus pravis) retinent.

Vixit tamen memor mortalitatis suae, ideo aliquoties testamentum condebat, quod in anno 1641 ad archivum capituli sigillatum obtulit, et in eo multa egregia et nostrae ecclesiae paramenta pontificalia, paenulas sacras et ecclesiae Premisliensi, ubi in sepulchro, quod maiorum corpora signarunt, sepelivi voluit. Et pro capellae super illud de novo extractione, viginti millia prompta pecunia enumerari mandavit², quae frater castellanus Premisliensis dum in recenti non enumeravit pro opere, mors procrastinantis fecit, ut summa parata in manibus successorum evanesceret, et ideo capella hucusque non comparet. Lites continuas in vita perpesus, quas tamen pro autoritate ecclesiae sustinuit, nisi quod nimium rigoris tenax, fastidium secularium, in vita ac post vitam causaverit, ac se exemptis odiosum, et frequentibus interdictis ecclesiarum ipsorum, etiam post fata praestiterit.

Statim in crastino pro anima ipsius solennes inferias in ecclesia sua capitulum celebravit, apparatus funeris provisus, de testamento quaesitum, quod ex archivo capituli depromptum, executoribus capitulariter ad manus depositum fuit, praevia resigillatione et lectura³. Praetensiones quoque quae contra viventem silebant, in mortuum compilatae, de quibus infra dicitur. Hae ex actis capitularibus per extractum, praesentatae in continenti Feliciano, castellano <fol. 217>[// 130v] Premisliensi, Raphaeli, vicepraefecto sacre regie maiestatis, fratribus germanis, Alberto, praeposito ad Sancti Michaelis Cracoviae, Stanislae, custodi Sendomiriensi, omnibus Grochoviis, executoribus testamenti defuncti archiepiscopi, per Luca Witkowski et Andream Miłewski, canonicos a capitulo {deputatos}. Sed quia magnum regestrum, et praecipue ratione summarum post clericos acceptarum erat, pro irrealibus hae praetensiones habitae, taleque responsum dicti executores dederunt capitulo, ut iure convenirentur⁴. Ideo capitulum solennem in actis suis consistorialibus contra eosdem successores et executores testamenti protestationem fecit, eosdem executores ad iudicium spirituale ad citati curavit, et excommunicationem ob electo administratore Joanne Sulikowski decano obtinuit, ut patet in actu Veneris 12 Maii eiusdem anni. Postea haec causa in anno 1646 per complanationem, ut infra patebit, decisa⁵.

Post mortem Grochovii annum gratiae capitulum sortitum est, ac iuxta synodales constitutiones Joannem Sulikowski decanum capitulariter electum, archiepiscopatus sui administratorem generalem dixit⁶.

Die 13 Martii corpus defuncti archipraesulis Grochovii processionaliter e civitate Leopoliensi Premisliam versus, in qua sepeliri voluit, educebantur. Acta tamen consistorii et Fiałković vitam ipsius collector testantur⁷, quod ad illud arretandum magnus concursus fuerat mulctorum praetendentium ac iniuriatorum, quorum rationes executores componere, iniuriis

.....

¹ Fiałkowski.

² [Acta] consistorii anni 1645, fol. 19.

³ [Acta] capitularia, fol. 214.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 215.

⁵ [Acta] consistorii, fol. 238.

⁶ [Acta] capitularia, fol. 216.

⁷ Fiałkowski.

медичних напоїв світським хворим, котрі мешкали поза монастирем. Позаяк їхній суперіор Пйотр Цейнарі, пам'ятаючи про присягу вбогості та справедливості справи, яка переважує приватну користь, публічно оголосив, що надалі більше такого не дозволятиме, то офіціал Валентин Скробішевський, прийнявши це визнання для міста, щоб воно мало постійну силу, схвалив владою ординарія та постановив, що на майбутнє брати львівського монастиря, як опікуни справжньої вбогості, повинні бути послухними в цій справі. Той процес припинився в понеділок, 15 вересня 1642 року.

Подібний процес з містом і цехом аптекарів мали й отці Львівської колегії Товариства Ісуса щодо виготовлення та продажу також ліків для вжитку різним особам. Аптекарі в актах консисторії протестували проти них регулярно, але закінчив цю суперечку Памфус Фабрицій. Він видав застереження проти аптекарювання у колегіях Товариства Ісуса, щоб вони не наважувалися шкодити місту, як видно з акта протестації львівських аптекарів, виданого в четвер, 3 листопада 1644 року. Отці Товариства тимчасово були послухними йому [Фабрицію], як своєму комісарові й генеральному візитаторові своїх колегій, та невдовзі цьому застереженню спротивилися й до сьогодні його не виконують (з великою шкодою для міщан, котрі це ремесло вже цілком покинули).

Також рогатинські домініканці з приводу узурпації та захоплення снопової десятини насильницьким способом мали судовий процес у Львівській консисторії, на вимогу рогатинського намісника, через голосну протестацію й позов до гродського суду, як показує акт репротестації рогатинського намісника, зробленої в середу, 26 жовтня 1644 року. Проте ця справа обговорювалася з меншою активністю, ніж інші, тому про неї мовчать.

Також щодо львівського магістрату (хоч і благодійно налаштованого до шпиталів убогих) у цей час виникла якась підозра через нібито неналежне адміністрування прибутками шпиталю Св. Станіслава. Він був позваний до духовного суду, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 27 березня 1643 року. Однак справу було припинено через апеляцію до апостольського нунція, подану в п'ятницю, 22 травня 1643 року.

А стосовно міських полів на близько двісті стадіїв у селі Рясна, забраних підданими архієпископа, за переступлення меж та інші кривди, як я розповідав під 1641 роком, місто й райці розпочали великий процес перед королем з тим Гроховським. Але через подальші смерті та виниклі війни досі залишається незавершеним цей процес між містом, що скаржиться на кривди, та архієпископами, які за правом продовжують володіти згаданими грунтами до сьогодні.

Також суфраган Средзінський зніціював судовий процес тому Гроховському перед Апостольським престолом щодо забраних прибутків із суфраганської посади, отримавши застереження, адресоване холмському, луцькому єпископам, всім абатам, намісникам, деканам, видане в Римі 21 січня 1642 року. Також була додана екскомуніка, щоб Гроховський протягом шести днів повернув під страхом зазначеної кари забрані з дня кончини попереднього суфрагана Захарія Новошицького всі прибутки йому [Средзінському], як призначеному Апостольським престолом. (Див. сторінку 189 у цій книзі під 1643 роком).

Такі були крайнощі в житті Гроховського, як і в цьому 1644 році. Хоча той і почався зі згоди через взаємні зобов'язання (як уже згадано), суперечки серед постійних клопотів та сварок швидко прямували на його завершення. А його [Гроховського] смерть, що прийшла в наступному році, окреслила «останню лінію всього»¹.

Рік 1645

Каноніки не надто весело вступили в 1645 рік, оскільки свої наради розпочали зі звістки про кончину своєї добродійки Ельжбети з Мстичева Плазянки, дружини подільського підчашого Адріана Яцимірського². Ще за свого життя, у 1641 році, вона поклала заповіт

¹ Horatius, *Epistolarum liber primus*, I, 16:78; Гораций. Оди, с. 356 (переклад Андрія Содомори). Роздуми про цей афоризм Горация див.: Содомора А. *Афористичні етюди*, с. 310–311.

² Яцимірський Адриан – кам'янецький підчаший (1610–1621).

satisfacere tenebantur, et post satisfactionem ocyus de civitate migrarunt, clero pro pompa funeris concomitante ad suburbia civilia.

Eadem die post reducti corporis sacrum votivum pro felici successu, pridie inchoati capituli celebraverunt capitulares, statueruntque, ut quicumque ex praelatis sive canonicis <fol. 218>[// 131] missae votivae feria 2da post dominicam Reminiscere celebrari solitae non interfuerit, inhabilis ad omnes illius anni optiones existeret¹.

Pro decore confraternitatis Sanctissimi Corporis omnes praelati et canonici, sigillatim per florenos decem sponte se daturos obtulerunt². Et alias summas, videlicet a Belzeccio centum, prout in anno 1643 memini, a Judaeis ex summa Sancti Stanislai pro damnis illatis, ut in anno 1641 dixi reposita, florenos ducentos, et iterum florenos centum nonaginta applicaverunt. Ita hanc confraternitatem amore Salvatoris conservabat, promovebat capitulum, ut etiam ultro sumptum suum conferret³.

Curam quoque infirmariae propter presbyteros seculares obibat capitulum, adeamque regendam personas idoneas deputabat, prout et hoc anno deputaverat parochum Navariensem et sacristam ecclesiae nostrae, {iisdem provisoribus domum emendam in anno 1646 iniunxerat}⁴.

Conclusiones praeteritas ratione absentiae in ecclesiae, iterum reassumpsit capitulum, illosque debere carere refectionibus declaravit, qui per procuratorem, non fuisse in ecclesia, observati fuerint⁵. {Vide annum 1641, huius fol. 168}.

Eodem anno Valentinus Scrobiszowski officialis requisitus a patres societatis collegii Leopoliensis Corpora Sanctissima, Nicolao Łancicio societatis Jesu presbytero, a serenissima Margaretha, Austriaca, Hispaniarum regina, Romae gratiose donata, ac pro collegiis eiusdem societatis regni Poloniae⁶ adhuc in anno 1610 distributa, autoritate ordinaria visitabat⁷. Itaque cistulas tres bene obsigillatas, ante annos triginta ad collegium Leopoliense transmissas, aperuit, in quibus reliquias Sanctorum, scilicet Cyriaci Martyris, Theodori Martyris, Ignatii Martyris, prout in actis consistorii die Jovis 9 Februarii 1645 specificè describuntur, in partibus notabilibus iuxta autentica originalia reperiit, et easdem publicae venerationi exponendi, facultatem dedit, prout ad praesens exponuntur.

<fol. 219>[// 131v] Nicolaus Krosnowski

Nec longa more in taedio tenebat ecclesiam nostram metropolitanam Leopoliensem, comparuit enim in eodem Martiali capitulo Joannes Wyzdga, subiudex Leopoliensis, praesentavitque literas regis Vladislai, nominationis in archiepiscopum Leopoliensem Nicolai Krosnowski, episcopi Vendensis, abbatiae Cierveniensis administratoris perpetui, de armis Junosza itidem⁸. Grato animo et nuntium et literis cum debita reverentia capitulum suscepit, ac sacrum votivum pro electione novi archiepiscopi pro die 23 Martii indixit. Quo expedito unanimiter electus est praedictus episcopus Vendensis. Comparuerunt et alii nuntii 15 Augusti, videlicet Jacobus Kałolewski, protonotarius apostolicus, Białokameniecensis praepositus, et Albertus Krosnowski, frater electi archipraesulis, cum bulla Innocentii X^{mi} Roma pridie Idus Junii anno praesenti [12 VI 1645] ad capitulum pro tradenda dicto electo iam per pontificem confirmato omnimoda possessione.

.....
¹ Eadem [acta capitularia], fol. 220.

² Eodem.

³ [Eadem], fol. 226. Huius fol. 175.

⁴ Eadem, fol. 221 et 234.

⁵ Eadem, fol. 222.

⁶ Ориг.: закреслено *distributa*.

⁷ [Acta] consistorii, fol. 933.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 223.

у вигляді депозиту до архіву капітули і, як кажуть, вибрала розпорядниками своїх речей по власній смерті каноніків з капітули, які цей обов'язок виконання заповіту прийняли й подбали про схвалення обох тестаментів, зроблених на побожні цілі.

Архидиякон Станіслав Любенецький приніс до архіву капітули декрет Люблінського трибуналу, виданий у понеділок після свята Св. Франциска Сповідника, [10 X] 1644 року, за яким відмінялася почерговість (*alternata*), що досі існувала поміж нашою та Перемишльською капітулою, та було визначено й установлено постійне володіння майном делегатів Львівської капітули на трибунальські суди.

Потім деякі каноніки вимагали, аби було продано золото і срібло, належне до столового забезпечення капітули (яке залишалось в архіві). Капітула погодилася й дала право прокураторові розпродати це столове срібло, а отриману суму вкласти в чинш для забезпечення каноніків. Бо колись львівські каноніки, відповідно до давньої норми (про неї згадує Барбоса у праці «*Tractatus de canonicis et dignitatibus*»¹, розділ 1), жили разом, мали один стіл та разом харчувалися, задовольняючись малим, і залишали після смерті багато оздоб для святині та вбогим чи капітулі.

Надійшов перший березневий день (*calendae Martii*), на який припадала «попільна середа» (*dies Cinerum*)². І той день був пам'ятний тим, що він приніс архипастиреві Гроховському порох смертельний³. У середині дня, по сімнадцятій годині, він полишив управління Церквою та попрощався зі своїм земним життям. Це був чоловік, що любив науки й учених, нікому не поступався в політичних справах, у своїй щедрості, пишноті, володінні багатьма речами. Архиепископський палац, як я раніше говорив, відновив великими коштами, обклав кімнати чудовим мармуром, Церквою правив з особливою пильністю, маючи шану й повагу від усіх. Свою молодість провів у Краківському університеті як вихованець Єрусалимського братства (що визнає у своєму тестаменті), харчування в якому хвалив, особливо страви з гороху (оповідаю почуте від старших людей), навіть у літньому віці. Настільки, що перебуваючи якось в Кракові, наказав послати університетському розпоряднику два золотих, щоб той звелів приготувати страву з гороху за академічним звичаєм. Коли ж скуштував принесене, то відштовхнув з відразою, мовивши: «Вже й не знають, як приготувати горох по-академічному». Навряд чи можна ігнорувати очевидне, що вустам старого сенатора не сподобається те, що смакувало шлунку в юному енергійному віці.

Коли Гроховський ішов до храму чи [до міста] з публічною метою, перед ним йшли дванадцять поважних віком шляхтичів з довгими бородами, вдягнуті у коштовні шовкові одяжі, підшиті хутром соболя й татарського горностая (після виконання обов'язків вони цю одяж мали повернути до трапезної). До столу ординарія допускали (не більше і не менше) дванадцять осіб. Якийсь заволока задля жарту був намовлений шляхтичами, щоб затесатися як тринадцятий серед гостей, але його помітив архипастир і публічно повідомив, що він не має ні місця, ні крісла. Поки той виходив наперед, аби пояснити, йому [Гроховський] також повідомив, що він не має ні ножа, ні ложки, ні тарілки. Той заволока відповів, що до готового столу архиепископа він усе із собою приніс, чим викликав регіт та сміх у присутніх і самого архипастиря. Після цього веселий гість з приємністю, усупереч звичаєві, був запрошений до столу тринадцятим співрозмовником і йому пообіцяли забезпечення.

Як би там не було, однак у рукопису писаря консисторії Фіялковського⁴, який коротко описав його [Гроховського] життя, що я реферую, немає того, що затьмарило б чудову красу його чеснот, окрім скупості. Адже по смерті духовних без заповітів (а подеколи й із

¹ Див.: Barbosa A. *Tractatus de canonicis*.

² Перший день Великого посту.

³ Автор стилістично обіграє «попільну середу» та цитату з Біблії про «порох смертельний» (*Псалми*, 22:16).

⁴ Фіялковський Марцін (?–1696) – писар Львівської римо-католицької архидієцезії, ординарний суддя, парох у селі Рясному під Львовом, апостольський нотарій, див.: Archiwum archidiecezji lwowskiej w Krakowie. Księgi konsystorskie, KK-16, k. 11; KK-17, k. 368 (заповіт від 19 червня 1696 р.).

Visa itaque bulla pontificia capitulum, in signum obedientiae sanctae sedi praedictum Nicolaum in suum verum et legitimum archiepiscopum Leopoliensem recognovit¹, introductionem ad ecclesiam et cathedram diem crastinam, qua inciderat festum Assumptionis in coelum Gloriosissimae Virginis, ecclesiae huius titolare designavit, ad eamque rite et iuxta statuta capituli peragendam Stanislaum Stamirowski, Valentinum Skrobiszowski canonicos de medio suo deputavit, quae cum ea submissione mandatariorum, quod res defuncti nuper antecessoris <fol. 220>[// 132] archiepiscopi (ratione quarum lis Grochoviis a capitulo intentata) manebunt in praediis ad decisionem causae integram, quod ratione anni gratiae sine scitu et consensu capituli nullam cum successoribus Grochovii modernus archipraesul transactionem inibit (iam enim et decretum in hac causa primatis regni intercesserat, productumque erat capitulariter) more solito ritu solenni subsecuta est². **Acceleravit adventum suum et ipse archiepiscopus magno plausu ecclesiae nobilium**, civitatis die ultima Octobris anno eodem exceptus, a Valentino Skrobiszowski nomine capituli salutatus. Post adventum suum Stanislaum Stamierowski, officialem generalem, iam ante constitutum confirmavit, ut patet ex actu Lunae 4 Septembris anno 1645³.

Eidem Stanislauro Stamirowski canonico dedit capitulum facultatem erigendi e fundamento altare novum in ecclesia nostra iuxta capellam confraternitatis Misericordiae⁴, quod ad praesens conspicitur. Effigie spinis coronati arundinem pro sceptro tenentis Salvatoris in sella reclinis ornatum, provisione dotis ab eodem Stamirowski et hactenus populi devotione frequenti non incelebre.

Scrobiszovius quoque gratam operam capitulo praestitit, quod quatuor tapetes divanicos, per Nicolaum Stogniew pro ornamento capitularis hypocausti testamento legatos, vindicaverit, ac capitulo reposuerit⁵, quibus etiam ad praesens gaudent, ornati parietes capitulares.

Et patres ordinis Sancti Dominici conventus Leopoliensis causam hospitalis Sancti Lazari Romae prosequabantur, de cuius mandato hic testes inducti, examinati deposuerunt, quod Pruchniccius archipraesul secularem presbyterum ad ecclesiam fundavit⁶, quod certas arcus pro eodem hospitali extruendo circa annum 1621 cum aliis piis viris coemerat, quod multi seculares presbyteri et cives largas eleemosinas contulerant, quarum eleemosinarum protectores <fol. 221>[// 132v] personas capitulares fecerunt, conventum vero praedicatorum Leopoliensium nihil ad erectionem huius hospitalis contulisse dixerunt, tum quod a primaeva dicti hospitalis fundatione capitulum a provisoribus rationes reciperet, enunciarunt.

Novum mandatum rex Vladislaus ad consules direxit⁷, suburbanos Halicienses ab aliquot annis per negligentiam intermissa, iuxta dimensionationem in praesentia commissariorum suorum munitinis descriptae, vallorum opera, autoritate regia, poenisque expressis adigerent.

Inauguratione Krosnowii cruenti in domo Dei tumultus (quasi ominosa regiminis non pacati praeludia) obstreperunt⁸. Ausum vix unquam apud antiquos suos auditum, nobiles Poloni, pessimo succedentium annorum exemplo, forte primi hoc anno fecerunt. In ecclesia parochiali Halicensi die 11ma Septembris comitiola sua agebat nobilitas, ut vulgo vocant *seymik*, suborta rixa aliqui contra Stanislaum Potocki, palatinum Podoliae, Haliciensem capitaneum, ita tumultuati sunt, ut reverentiae sacrorum obliti, magnam sanguinis effusionem in ipsa ecclesia fecerint, et quia ipsis non satis erat suo sanguine ecclesiam polluisse, etiam sacertotalem addiderunt, quia et presbyterum illius ecclesiae commendarium Eliam Bialecki (forte tumultum

.....
¹ Eadem [acta capitularia].

² Eadem, fol. 224.

³ [Acta] consistorii.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 226.

⁵ Eadem ibidem.

⁶ [Acta] consistorialia, volumeno sequente, fol. 59.

⁷ [Acta] consularia anni 1645, feria 2 infra dominicam Cantate [15 V].

⁸ [Acta] consistorialia, fol. 106 et 105.

заповітами), не зважаючи на канонічні засади, він забирав залишене ними майно не для побожних цілей, а для власного вжитку та переводив у гроші. Таким способом, може, своїм кривнимоставив багатство тимчасового характеру, що швидко зникло, а вони самі тим часом впали у бідність, ледве зберігши ім'я Гроховських (яке вже сплямували нікчемними звичаями).

Проте Гроховський пам'ятав про власну смерть, тому кілька разів складав тестамент, який подав до архіву капітули в 1641 році. У ньому було багато чудових речей, зокрема і єпископські облачення з мантіями для нашої святині та для перемишльського храму, де він хотів бути похованим у гробівці, який прикрашали тіла його предків. Також наказав відрахувати на нову будову каплиці над цим гробівцем двадцять тисяч злотих готівкою, але брат, перемишльський каштелян¹, зразу не відрахував тієї суми на будівництво, а після смерті зволікача вишло так, що готівкові кошти зникли в руках наступників, тож і досі каплиця не споруджена. Гроховський упродовж життя вступає у численні суперечки, які терпів задля поваги до Церкви, однак, будучи впертим у своїй строгості, викликав нехоть до себе світських [священників] за життя і по смерті, а для звільнених [від його юрисдикції] орденів, накладаючи часті інтердикти на їхні храми, став одіозним навіть після смерті.

Відразу ж на другий день капітула провела у своєму храмі за його душу заупокійну службу Богу. Забезпечено приготування до похорону, відповідно до тестаменту, що був узятий з архіву капітули й після розпечатування та прочитання переданий від капітули до рук виконавців. Також претензії, які замовчувалися за життя, по смерті були зібрані (про них йдеться далі). Їх з актів капітули було витягнуто, представлено без зволікань делегованими від капітули каноніками Лукашем Вітковським та Анджеєм Мілевським виконавцям заповіту померлого архієпископа, його рідним братам: перемишльському каштелянові Феліціану Гроховському, коронному підконюшому Рафалу Гроховському, намісникові в храмі Св. Михаїла в Кракові Войцеху Гроховському, сандомирському кустошеві Станіславу Гроховському. Але оскільки це був великий реєстр (особливо щодо сум, отриманих після смерті духовних), вважаючи ті претензії нереальними, згадані виконавці дали таку відповідь капітулі, щоб це довели їм за правом. Тому капітула публічно у своїх консисторських актах склала протестацію проти цих спадкоємців та виконавців тестаменту й подбала, щоб позвати їх до духовного суду, а обраний адміністратором-електом декан Ян Суліковський наклав екскомуніку на них, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 12 травня того року. Пізніше ця справа в 1646 році була вирішена через замирення, як побачимо далі.

По кончині Гроховського капітула заслужила рік ласки і, відповідно до соборових правил обравши на капітулі, назвала декана Яна Суліковського генеральним адміністратором свого архієпископства.

13 березня тіло померлого архієпископа Гроховського з процесією було вивезено з міста Львова до Перемишля, де він хотів бути похованим. Однак акти консисторії та описувач його життя Фіялковський свідчать, що для арешту його тіла зібрався натовп образених і скривджених, рахунки яких виконавці заповіту мали закрити та компенсувати кривди. І після задоволення претензій вони поспішно з міста вибралися, за співучасті духовенства з великою похоронною процесією на передмістях.

Того ж дня, по спровадженню тіла, напередодні капітули, каноніки відбули богослужіння з наміреннями щодо щасливого наступництва й постановили, що кожен з прелатів чи каноніків, хто не відвідає богослужіння з наміреннями, що звично відбувається в понеділок після другої великопосної Неділі пригадування, буде позбавлений усіх прав у тому році.

Для прикраси братства Божого Тіла всі прелати та каноніки добровільно склали один за одним по десять злотих. Інші суми, а саме: від Белзецького взяли сто злотих (як під 1643 роком згадує), від євреїв зі складеної суми за завдані шкоди шпиталю Св. Станіслава (як під 1641 роком сказано) – двісті злотих, і вдруге додали сто дев'яносто злотих. Таким

¹ Гроховський Феліціан – перемишльський каштелян (1633–1649).

in ecclesia prohibentem) aliquoties vulnerarunt. Non dissimulavit ausum hunc insolentiae impune abire Krosnovius, omnes illos patratores facti, etiam complices ac ipsum palatinum, post suum ingressum ad cathedram iudicavit, ad agendam poenitentiam, et praestandam satisfactionem iniuriam passis excommunicationis sententia compulit¹.

<fol. 222>[// 133] Placet hic (etiam multis aliis praetermissis) **saltem per transennam attingere** Divae Virginis in imagine coemeterii Gratosissimae aliquot opera, quae hoc anno ipsemet capituli praeses Joannes Sulikowski decanus publice testatus est². Itinerabatur ille lectica pensili vectus, et ecce subito in patentibus campis equi carrucarum ac fraena excutiunt, in diversa aguntur, senile corpus decani hinc inde raptatum libertatem nacti graviter, manum pedemque frangere compellunt. In discrimine illo positus decanus vota Divae Virgini ad hanc imationem nuncupat, et ecce equi nullo retardante subsistunt, effrenem impetum modeste continent dominum tranquillitati restituunt. Paulo post manum pedemque fractum praeter spem omnium, **in aetate propecta ex integro seniculus ille ad usum pristinum recepit. Pro quo argenteam tabulam viginti librarum pondo habentem, cum auratis aligeris suae gratitudinis pro beneficio expresso memoriale humiliter obtulit.**

{Eodem anno 1645 Andreas Sredzinski, episcopus Nicopoliensis, suffraganeus Leopoliensis, praepositus Premisliensis, ad petitionem Dorotheae Daniłowiczowna, conventus monialium Sancti Benedicti sub titulo Omnium Sanctorum abbatissae, in ecclesiam solido muro post conflagrationem extracta altaria consecraverat³, maius in honorem Omnium Sanctorum, cui reliquias Sancti Joannis Pontificis Martyris, Sanctorum Innocentii, Rufini, Justinae Virginis Martyrum inclusit⁴. Secundum altare in honorem Sanctae Annae, Sancti Sebastiani, Sancti Hyacynthi Confessoris, cui reliquias Sanctae Ursulae et sociarum Virginum Martyrum et Concordiae Virginis Martyrae. Tertium in honorem Beatissimae Sancti Angeli Custodis et Sanctae Scholasticae Virginis, cui reliquias Sanctorum Dionisii et Faustini Martyrum. Quartum in honorem Sancti Benedicti, Mauri, Placidi abbatum et patronorum ordinis, cui reliquias Sanctorum Daciani Martyris et Crescentiae Virginis Martyrae inclusit. Ad praesens tamen haec altaria, fractis per hostes, sigillis, nova consecratione egent}.

Annus Domini 1646

Anno 1646 ineunte in Martiali capitulo, orta quaestio de foundationibus originalibus canonico-rum, ut exhiberentur brevi sopita suaviter, sub Tarnovio, ut infra dicitur in litem acerbam ebullit⁵.

Universitati Cracoviensi ab anno 1639 usque ad annum 1645 retenta florenorum duo millia centum soluta.

Argentum venerabilis capituli, cuius supra mentionem feceram pro summa quatuor millium florenorum, personis capitularibus dividendum⁶. Hanc summam super bonis suis inscripsit Andreas Mniszek, capitaneus Leopoliensis, feria 2 infra octavam Sacratissimi Corporis anno [19 VI] 1645 cum censu annuo⁷.

<fol. 223>[// 133v] Oppidanis Kozłoviensibus privilegium immunitatum praescriptum ab archipraesule Krosnovio concessum, approbavit capitulum⁸. Quod privilegium actis consistorii sabbatho die 10 Martii anno eosdem ingrossatum est fol. 170.

.....
¹ [Acta consistorialia], Veneris 10 Novembris. Vide quietacionem Martii 14 Novembris 1645.

² Ex manuscriptis eius capellae.

³ Ex vetusta tabella ecclesiae eiusdem.

⁴ Vide annum 1687.

⁵ Acta capitularia, fol. 229.

⁶ Eadem, fol. 31.

⁷ Eadem, fol. 230.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 236.

чином капітула зберігала та підтримувала братство з любові до Спасителя, збираючи кошти навіть понад свої витрати.

Також капітула займалася притулком для світських священників, відряджаючи до його управління відомих осіб, як і того року делегувала пароха з Наварії¹ та захристиянина нашого храму. У 1646 році капітула виділила його провізорам відремонтований будинок.

Минулі ухвали щодо відсутності [каноніків] у храмі капітула знову прийняла, оголосила, що ті з каноніків мають бути позбавлені харчування, стосовно яких прокуратор вивить, що вони не були в костелі. (Див. під 1641 роком, сторінку 168 цього рукопису).

Того року офіціал Валентин Скробішевський отримав запрошення від Львівської колегії отців Товариства Ісуса та священника Товариства Миколая Ленчицького², щоб візитувати владою ординарія мощі святих, ласкаво передані в Римі від найяснішої королеви Австрії й Іспанії Маргарити³ та поширені по колегіях того Товариства в Польщі ще у 1610 році. Тож він відкрив три добре опечатані скриньки, передані Львівській колегії близько тридцяти років тому, в яких були реліквії святих, а саме мученика Киріака, мученика Теодора, мученика Ігнатія, як описано детально в консисторських актах за четвер, 9 лютого 1645 року. Він їх знайшов у значних частицях, відповідно до автентичних оригіналів, і дав право виставити публічно для вшанування, як і досі вони виставляються.

Миколай Кросновський

Недовго сумувала наша львівська митрополича церква, бо на березневу капітулу прийшов львівський підсудок Ян Виджга та представив лист короля Владислава з номінацією на львівського архієпископа Миколая Кросновського, венденського єпископа, вічного адміністратора Червінського абатства, шляхетського герба «Юноша». Капітула вдячно, з належною повагою прийняла і лист, і посла, визначивши день 23 березня на богослужіння з наміреннями для вибору нового архієпископа. Його відбувши, вона одноставно обрала згаданого венденського єпископа. 15 серпня прибули до капітули й інші послы, а саме апостольський протонотарій, намісник з Білого Каменю Якуб Конколевський і брат архієпископа-електа Войцех Кросновський, з буллою Інокентія X, виданою в Римі, напередодні червневих ід [12 VI 1645], з проханням про передання всіх маєтностей названому електкові, вже підтверженому понтифіком.

Капітула, побачивши буллу понтифіка, на знак послуху Апостольському престолові визнала згаданого Миколая своїм правдивим та легітимним львівським архієпископом, визначивши для введення до храму й катедри наступний день, що припадав на свято Небовзяття Пречистої Діви Марії, чий титул носить храм. Аби відбути [введення] урочистим способом, відповідно до звичаю та власного статуту, капітула делегувала зі свого складу каноніків Станіслава Стаміровського й Валентина Скробішевського, даючи їм такі розпорядження, щоб залишені речі по смерті попереднього архієпископа (щодо яких капітула розпочала процес проти Гроховських) перебували замкнені до остаточного вирішення справи. Також, щоб відповідно до року ласки, наданого капітулі, теперішній архієпископ не вступав у жодну угоду зі спадкоємцями Гроховського без відома та згоди капітули (бо примас королівства вже видав декрет у цій справі, внесений в акти капітули). Сам архієпископ пришвидшив свій приїзд, і в останній день жовтня того року він з великим схваленням був прийнятий церквою, шляхтою, містом, а привітав його від імені капітули Валентин Скробішевський. Після прибуття він підтвердив уже попередньо поставленого на посаді генерального офіціала Станіслава Стаміровського, як видно з акта, прийнятого в понеділок, 4 вересня 1645 року.

¹ Наварія – тепер село Львівської області.

² Ленчицький Миколай (1574–1653) – польський теолог, містик, член ордену єзуїтів.

³ Маргарита Австрійська (1584–1611) – австрійська ерцгерцогиня, з 1599 р. – королева Іспанії та Португалії, дружина Філіпа III.

Lis exorta ratione tenutae praestimonii Zimnowodka inter Lubieniecki et Witkowski, prout anno 1642 memini ad annum hunc non sopita, et Grochovii et capituli decreto victus Witkowski, hoc quoque anno ad satisfactionem cogebatur¹.

Sed et causa Grochoviorum per diversa subselia magno motu agitata, in comitiolis Visnensibus per amicabilem transactionem die 19 Novembris anno currenti decisa et sopita est. Mirari omnino fas est, quod licet praetensiones ecclesiae et capituli notabiles ab ipsismet successoribus in transactione agnitae ad multa millia ascenderant, nihilominus tamen tribus millibus florenorum compensatae erant². Ex anno gratiae vigore eiusdem transactionis archipraesul Krosnovius pro anniversario Grochovii quatuor millia se enumeratum declaravit, ut patet ex eadem transactione actis capitularibus anno eodem fol. 238 inserta, successoribus ipsius nihil conferentibus.

Eodem anno rex Vladislaus Leopolim unacum nuntio apostolico visitavit, quae illum laetanter cum plausu et tripudio suscepit. Ad salutationes utrisque deputati capitulares³.

Fundationes quoque variarum ecclesiarum oblatae⁴ Janoviensis Veneris 16 Februarii fol. 154, ad Zolkieviensis fol. 182 et 184, privilegium pro confraternitatis Sanctae Anna in ecclesia Kalussiensi, fundato altariae ad Kalussiensis Lunae 7 Maii, fol. 200, ad Woniłoviensis Veneris 18 Maii, fol. 211, Woniłoviensis ecclesiae ordinatio ratione villae Woniłowek Veneris 18 Maii 1646.

<fol. 224>[// 134] Ex consularibus nihil serii notare poteram praeter ordinationem propinandae cerevisio⁵, quae quia ad praesens negligitur, multa incommoda patimur sani, maiora infirmi, omnes Judaeorum brisas brytumque bibumus.

Romae vero magnorum sumptuum causa inter praedicatores appellantes, et capitulum appellatum ratione administrationis proventuum hospitalis Sancti Lazari decisa decretumque huiusmodi intercessit, typo impressum.

“Decisio sanctae Rothae Romanae coram reverendo patre Cerro in causa Leopoliensis administrationis hospitalis Mercurii 14 Martii 1646”⁶.

“In alia resolutione capta coram me sub die 15 Maii praeteriti, priore et confratribus tantum informantibus duo firmata fuerunt, alterum quod cura et administratio hospitalis, de quo agitur spectat ad priorem conventus Sancti Dominici, et seniores confratres sacratissimi Rosarii, alterum quod ratio bonorum et rerum eiusdem hospitalis reddi debet, eiusdem priori et confratribus administratoribus, ad quos spectat gubernium et regimen. Sed reposita hodie causa utraque parte informante, Dominicanis, quo ad curam et administrationem steterunt indecis. Quia cum post perfectam erectionem huiusmodi hospitale fuerit a serenissimo Poloniae rege approbatum et sub sua immediata protectione receptum eiusque bona ab omnibus oneribus civilibus et collectis exepa et exempla, immunitatique ac libertati ecclesiasticae adscripta cum expressa prohibitione, ne quisquam se ingeret, conferens omnia ipsius iura dictis priori, fratribus et senioribus confratribus sanctissimi Rosarii, ut ex privilegio originaliter dato, manu, signoque dicti serenissimi regis firmato, remanet exemplum a quacunque ordinariorum visitatione, ut expresse disponitur per sanctum concilium Tridentinum, sessio 22, capitulum 8: “De reformatione”, cuius auctoritatem referunt; Marta, *De iurisdictione*, partis 2, capitulum 18, numero 3 <fol. 225>[// 134v]; Ciarlini, *Controversiarum forensium*, capitulum 63, numero 2 et 3, liber 1; latissime: Riccio, *Decisionem [...] Neapolitanae*, 269, numero 1, parte 4; Barbosa,

¹ Eadem [acta capitularia], fol. 237. Huius vide fol. 178.

² Eadem, fol. 215.

³ Eadem, fol. 237.

⁴ [Acta] consistorii.

⁵ [Acta] consularia, feria 4 pridie Translationis Sancti Stanislai Episcopi Martyris [26 IX 1646].

⁶ Sanctus Lazarus.

Капітула дала тому канонікові Станіславу Стаміровському право побудови від фундаментів нового вівтаря в нашій церкві, поряд з каплицею братства милосердя, що досі існує. Вівтар прикрашений іконою Спасителя з терновим вінцем на голові, який тримає очеретину замість скіпетра, похилившись на престолі. Стаміровський прикрасив цей образ, що досі часто обдаровується побожним людом.

Також Скробішевський надав капітулі милу послугу, відібравши чотири килими, леговані за тестаментом Миколая Стогнева для оздобу капітульної зали, та приніс до капітули. Ними до сьогодні ми тішимося, бо прикрашають стіни капітули.

Справою шпиталю Св. Лазаря займалися в Римі й отці ордену св. Домініка з львівського монастиря. За наказом [Апостольського престолу] приведені свідки після опитування дали свідчення, що архипастир Прухницький фундував до храму [посаду] світського священника, що він купив разом з іншими побожними мужами певні арки, зведені для того шпиталю близько 1621 року. Також повідомили, що багато світських священників та міщан зробили пожертви, і капітульні каноніки стали жертводавцями шпиталю, а монастир львівських проповідників нічим до будови цього шпиталю не доклався, і що від самих початків фундації згаданого шпиталю капітула отримувала від провізорів рахунки.

Король Владислав надіслав райцям новий мандат, аби ті, з огляду на пошану до короля та під визначеними карами, примусили передміщан Галицького передмістя до роботи з укріплення валів (відповідно до описаного вимірювання за присутності своїх комісарів), яка через недбалість була перервана на декілька років.

Після інавгурації Кросновського криваві заворушення здійнялися в Божому домі (ніби нещаслива прелюдія його немирного правління). Польські шляхтичі, напевно, наважилися в цьому році вчинити нечуване з давніх часів, із найгіршим прикладом для наступних років. 11 вересня в парафіяльному костелі в Галичі шляхтичі проводили своє зібрання, що зветься сеймик, і після виникнення конфлікту деякі з них зворохобилися проти подільського воеводи, галицького старости Станіслава Потоцького¹ і, забувши про повагу до святого місця, вчинили велике кровопролиття у цьому храмі. Не досить того, що власну кров пролили, також додали й кров єрея, коли кілька разів поранили тимчасового адміністратора-священника (*commendarium*) цього храму Еліаша Бялецького (мабуть, він перешкоджав заворушенню в храмі). Кросновський не обійшов безкарно мовчанкою такої обурливої зухвалості, після прибуття до храму судив усіх виконавців цього вчинку, а також спільників і самого воеводу, видавши вирок екскомуніки з відбуттям покути, відшкодуванням витрат потерпілим.

Присмрно вразило тут (ще багато інших речей пропускаю), що навіть на відстані Діва Марія Ласкава у цвинтарному образі виявляла свою допомогу, в чому того року особисто й публічно переконався очільник капітули, декан Ян Суліковський. Він подорожував у підвісній кареті, й ось несподівано у відкритому полі коні звільнилися від візника та вудил, погнали врзнобіч, старече тіло декана вільно й тяжко кидало в усі сторони з переломами обох рук та ноги. Опинившись у такій небезпеці, декан склав обітницю Діві Марії до того образу, й ось коні раптово зупинилися, легко стримані неочікуваною протидією, та повернули панові спокій. Трохи пізніше поламані руки й нога повернулися до попереднього стану в його поважному віці глибокої старості, попри очікування всіх. За це він покірно подарував срібну таблицю, що важить двадцять фунтів, із позолоченими пегасами (*aligeris*) як пам'ятку своєї вдячності за отриману ласку.

Того 1645 року нікопольський єпископ, львівський суфраган, перемишльський намісник Анджей Средзінський на прохання Дороти Даниловичівни, абатиси монастиря св. Бенедикта під титулом Всіх святих, посвятив вівтарі, що були зведені в храмі з міцного каменю після пожежі. Найбільший вівтар (на честь Всіх святих) містив моці

¹ Потоцький Станіслав (бл. 1589 – 1667) – подільський воевода (1636–1655), галицький староста (1627–1646).

De officio et potestate episcopi, 75, numero 2. Qui omnes recensent infinitas solutiones sacrae congregationis eiusdem concilii, et proinde nec vicarius, nec canonici Leopolienses se ingerere possunt in illius administrationem, quae tota spectare debet ad priorem et confratres, prout fuit in indulto regio dispositum.

Non obstat, quod dictum privilegium emanaverit cum supposito, quod dicti prior et confratres essent fundatores. Quo supposito non iustificato cessat dispositum glossa in [*Codex Justiniani*], l[ex] *mancipia* in verbo *avocandum* c[odicis] *de servo fugit*.

Quia praeter ponderata in alia decisione, in proposito satis visum fuit iustificari ex testibus noviter in facto deductis deponentibus, quod prior et fratres unacum dictis confratribus praevia benedictione archiepiscopi Leopoliensis dictum hospitale de novo 1616 propriis sumptibus in monte Kaliczagura erexerunt, quodque de anno 1618 iidem prior et fratres in commodiorem situm illud transtulerunt. Cuius translationis causa cum orta fuerit controversia inter eosdem et Susannam, quae Marci Sarferberger praevio compromisso, ab eodem archiepiscopo in personam eius vicarii generalis, aliorumque electorum factum latum fuit laudum¹, in quo firmatur erectionem et foundationem huiusmodi, illiusque administrationem spectare ad dictos priorem, fratres et confratres, sum[maria], numero 1 et 2, quae licet de per se non sufficerent ad effectum concludenter probandi foundationem pro aquirendo iure patronatus, ut tenuit rota diversia: *Decisiones*, 528, numero 5, parte 4. Exuberant, tamen ad iustificandam narrativam privilegii, sub qua dictum hospitale sub immediata regis protectione receptum fuit. Iunctis etiam observantia et pacifica possessione prioris et fratrum in administratione dicti hospitalis continuata ab erectione usque ad diem motae litis, quae magis ostendit veritatem et praecedentem actum corroborat <fol. 226>[// 135] Aymo, *Consiliorum*, 101, numero 4 et *Consiliorum*, 158, numero 2, rota diversia: *Decisiones*, 598, numero 5, parte 1, et *Decisiones [...] recen[tiores]*, 396, numero 10 et 11, parte 5.

Nec obstant oblationes antiqui archiepiscopi, aliorumque fidelium, quia cum supervenerint post erectum hospitale non potuerunt cedere in causam erectionis, vel foundationis, sed tantum modo in augmentum dotationis, et per consequens dicuntur simplices benefactores, non autem fundatores vel dotatores, quibus proinde per huiusmodi oblationes ius patronatus acquisitum non fuit, [*Decretum Gratiani*], glossa in capitulo “Piae mentis” 16, quaest[io] 7 vers[us], si quis autem Lambertenus, *De iure patronatus*, 3 articulus, 3 quaest[io] princ[ipalis], 1 parte, numero 1 ver[us] et intellige, rota diversa, *Decisiones*, 457, numero 18, parte 1, et coram coram beatae memoriae cardinalis Cavalierius, *Decisiones*, 236, numero 2. Multoque minus eis competere potest administratio, quae soli fundatori seu dotatori competit, l[ex] “Si quis aedificationem”, Authenticum “*De ecclesiasticis titulis*”, *Clementine*, quia contingit “De religiosis domibus”.

Quod vero ad redditionem rationis bonorum et rerum hospitalis, licet ut in alia decisione dictum fuit, ratio reddi debeat, in manibus eorum, ad quos spectat gubernium et regimen, et sic in manibus priorum et confratrum, secus tamen cautum reperitur a sacro Tridentino concilio dict[o] sessio 22, capitulo 9: “De reformatione”, ubi expressae praecipitur, ut administratoris omnes tam ecclesiastici, quam laici cuiusvis ecclesiae etc. teneantur rationem reddere in manibus ordinarii, nisi aliter cautum fuerit in limine foundationis, ut sunt verba clara ibi, administratores tam ecclesiastici, quam laici etc. cuiusvis ecclesiae etiam cathedralis, hospitalis etc. singulis annis teneantur redere rationem administrationis ordinario, consuetudinibus et privilegiis quibuscunque in contrarium sublatis, nisi secus forte in institutione et ordinatione talis ecclesiae seu fabricae expressae cautum esset etc. <fol. 227>[// 135v] Unde cum in limine erectionis huius hospitalis cautum non fuerit, quod ratio non redderetur in manibus ordinarii, intrat dispositio conciliaris, quae evitari non potest ex eo, quod hoc hospitale receptum fuerit sub immediate protectione regis. Quia licet similia hospitalia excipiantur expresse a concilio

¹ Vide huius fol. 56.

св. понтифіка-мученика Івана, св. Інокентія, св. Руфина, св. діви-мучениці Юстини. Другий вівтар (на честь св. Анни, св. Себастьяна, св. сповідника Яцента) містив мощі св. Урусулі та дів-мучениць товаришок і діви-мучениці Конкордії. Третій вівтар (на честь блаженного Ангела-охоронця та св. діви Схоластики) містив реліквії свв. мучеників Діонісія та Фаустина. Четвертий вівтар (на честь св. Бенедикта, св. Маура, св. Плаціда¹, абатів та патронів ордену) містив реліквії св. мученика Дацияна та діви-мучениці Кресценції. Однак на сьогодні ці вівтарі, розбиті ворогами, потребують реліквій та нової посвяти.

Рік Божий 1646

Із початком 1646 року, на березневій капітулі, постало питання про оригінальні фундації каноніків, через що спалахнула прикра суперечка. Хоча невдовзі, за часів архієпископа Тарновського, каноніки були вже спокійно та мирно представлені (як далі про це йдеться).

Краківському університету сплачено дві тисячі злотих заборгованого чиншу від 1639 до 1645 року.

Срібло велебної капітули, про яке вже згадував, було розпродане членам капітули на суму чотири тисячі злотих. Цю суму з річним чиншем на своїх маєтках записав львівський староста Анджей Мнішек² у понеділок, в октаву Божого Тіла, [19 VI] 1645 року.

Капітула схвалила привілей зі звільненням від обтяжень жителів Козлова³, наданий архипастирем Кросновським. Цей привілей було внесено до актів консисторії в суботу, 10 березня того року (сторінка 170).

Виникла суперечка щодо оренди церковного бенефіцію Зимноводки між Любенецьким та Вітковським (про що я згадував під 1642 роком) і в цьому році не була полагоджена. І Гроховський, і капітула видали ухвалу на некористь Вітковського, якого також у цьому році примушували до її виконання.

Але справа Гроховських, що завзято велася в різних судах, була вирішена та заспокоєна після полюбовної угоди на вишенському сеймику 19 листопада того року. Загалом дивним є те, що значні претензії Церкви та капітули, сягаючі багатьох тисяч, зафіксовані самими спадкоємцями в угоді, попри все це обернулися компенсацією на три тисячі злотих. У році ласк, відповідно до тієї угоди, архипастир Кросновський оголосив про відрахування чотирьох тисяч злотих на щорічне поминання душі Гроховського, але спадкоємці до цього жодним чином не долучилися (як видно з тієї угоди, внесеної в акти капітули того року на сторінці 238).

Того року король Владислав разом з апостольським нунцієм відвідав Львів, де його радісно, з визнанням прийняли. На його привітання прийшли делеговані каноніки.

Також були здійснені фундації різних храмів: Янівського – у п'ятницю, 16 лютого, сторінка 154; Жовківського – сторінки 182 і 184; привілей для братства св. Анни в костелі в Калуші, фундація альтариста до тієї святині – у понеділок, 7 травня, сторінка 200; Войнилівського храму – у п'ятницю, 18 травня, сторінка 211; ординація храму у Войнилові⁴ щодо села Войнилівок – у п'ятницю, 18 травня 1646 року.

Із міських актів нічого важливого не міг помітити, окрім ординації про шинкування пива. Оскільки до сьогодні нею легковажать, багато здорових терплять незручності, хворі мають їх ще більше, а всі ми п'ємо єврейське пійло (*brisas brytumque*).

А в Римі з великими витратами була вирішена через апеляцію справа між проповідниками та капітулою щодо адміністрування прибутками шпиталю Св. Лазаря та було ухвалено такий декрет (що був надрукований⁵):

¹ Маур (512–584), Плацід (бл. 515 – бл. 545) – учні та послідовники св. Бенедикта.

² Мнішек Анджей – львівський староста (1644–1648, 1650–1653).

³ Козлів – тепер селище міського типу Тернопільської області.

⁴ Войнилів – тепер селище міського типу Івано-Франківської області.

⁵ Див: [Cetti C.] *Decisio S. Rotae Romanae*.

ab onere visitationis aliisque contentis in capitulo 8vo, non tamen a redditione rationum administrationis ordinario, ut superius dictum est.

Quo ad onus tamen reddendi rationem, de quo in capitulo 9 reperitur dispositum, quod ubi ex privilegio aut consuetudine, aliave constitutione ratio reddi debeat, aliis personis, tunc non possit reddi privative quoad episcopum, sed cum iis simul adhiberi debeat ordinarius ibi. Quod si ex consuetudine aut privilegiis, aut ex consuetudine aliquo loci, aliis ad id deputatis ratio reddenda esset, tunc cum iis etiam adhibetur ordinarius, et aliter factae liberationes dictis administratoribus minime suffragentur¹ etc. Barbosa in *Collectanea doctorum*, dicto capitulo 9, numero 13 et 15; [Barbosa], *De officio et potestate episcopi*, 82, numero 32, et in [Riccio], *Collectanea decisionum*, 4, Marta, ubi supra d[ic]to, parte 2, capitulo 18, numero 6 et 10; Gratianus, *Disceptationvm forensivm*, capitulo 395, numero 1 cum seq[ue]nte etc., *Rotae decisionum*, 355, numero 1 et 10, et *Decisiones [...] recentiorum*, 402, numero 1, parte 1.

Et ita quo ad curam et administrationem hospitalis, de quo agitur Dominicanis absolute steterunt indecisus, quo vero ad redditionem rationis censuerunt illam esse reddendam dominibus priori et confratribus deputatis in dicto privilegio regio, adhibito tamen cum iis ipsomet ordinario. Utraque etc.”.

Et ita abstrusam litem, quasi Gordium nodum, autoritate sua sancta sedis decidit. Sed et capitulum <fol. 228>[// 136] pro iuribus loci ordinarii decertans, in eo magnorum sumptuum suorum solatium habuit, quod provisoribus hospitalis reddere calculum de perceptis, in praesentia loci ordinarii demandatum est, licet hoc et patres praedicatores et confraternitas sumopere evitabat. Quod vero non Pruchniccius fundator dicti hospitalis, ex quo in supposito, ut coniiicio laboratum (confraternitas enim hospitale in anno 1616 ad montem Kaliczagura {per quempiam alium} capitulum ad ecclesiam Sancti Lazari ex post, videlicet post translationem de Kaliczagura, per Pruchniccium fundatum esse allegabant), sed confraternitas Rosarii agnita, ipsique cura et administratio delata, aequo animo tulit capitulum. Non enim pro se, sed pro bono pauperum laborabat, sine ullo sui emolumento, tot sumptus, tot labores impendit, quos facile ex charitate pauperibus donavit, et a proposito recessit, per reverentiam illius subsellii, cuius prudenti iudicio, vinci magis gloriosum est, quam pertinaciter litigare seu diutius et perperam vincere. In eo tamen forte pauperibus dispendium ortum, quod a nobilibus personis, confraternitas et census vindicare et fundos occupatos per potentiam hospitali restituere sive non audeat, sive non possit, quod capitulum pro autoritate sua facilius praestare, et evincere posset. **Hoc si praevidisset confraternitas, certe ad curam hospitalis etiam capitulum admisisset**, ita nimirum non omnia bono eventu eveniunt, quae in animo statueris.

Eodem anno 1646 in ecclesia patres societatis Jesu Leopoliensis erectum altare Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli², in quo conditae sunt reliquiae argenteis thecis inclusae, a Skrobiszovio officiali, uti in anno 1645 tetigi revisae, quae hoc anno solenni pompae apparatu sabbatho Quinquagesimae [4 III 1645] comitante Krosnovio, Torosovicio archiepiscopis, Sredzinscio episcopo, magna nobilitatis et populi frequentia, inter ignes festivos, ad ecclesiam societatis Jesu deportatae et triduana devotione cultae sunt.

<fol. 229>[// 136v] In civitate Leopoliensi hoc anno notabile incendium fuit, quo lapideae septem in circulo conflagratur, ideo intuitu regii diplomatis libertatem ab omnibus contributionibus ad decursum annorum quatuor obtinuerunt³.

Imago vero thaumaturge Virginis in coemeterio in dies maiori populi devotione clarebat, pro cuius documento referre liceat, quod hoc anno mirabile evenit⁴. Civis aurifaber Martinus

¹ Vide huius fol. 304.

² Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

³ [Acta] consularia, sabbatho pridie dominicae Passionis [13 IV] 1647.

⁴ Manuscripta capellae eiusdem.

«Decisio sanctae Rothae Romanae coram reverendo patre Cerro in causa Leopoliensis administrationis hospitalis Mercurii 14 Martii 1646 / Ухвала священної Римської роти¹ перед превелебним отцем Церрі² у справі адміністрування львівського шпиталю, видана в середу, 14 березня 1646 року

В іншій резолюції, прийнятій мною 15 травня минулого року, після заслуховування інформації пріора та братів-монахів тільки два питання залишилося з'ясувати. Перше, що опіка й адміністрування шпиталю, про який йдеться, належить до [обов'язків] пріора монастиря Св. Домініка і старших братства святої Вервиці. Другий, що рахунки з майна та речей того шпиталю повинні складатися перед тим пріором і братами-монахами як адміністраторами, яким належить керування й управління. Але сьогодні, після повторного представлення справи й заслуховування обох сторін, справа домініканців щодо опіки та адміністрування залишилася невирішеною. Позаяк після остаточного заснування цей шпиталь був затверджений найяснішим польським королем і взятий під його безпосередню опіку, а його маєтки звільнені від будь-яких міських податків та зборів, і на нього поширюються всі духовні звільнення й привілеї, з таким, однак, виразним застереженням, щоб ніхто не втручався в усі права згаданих пріора, братів-монахів і старших братства святої Вервиці, як є в початково наданому привілеї, підтверженому рукою та печаткою найяснішого короля. І щоб шпиталь залишався звільненим від будь-якої візитації ординарія, як виразно встановлено священним Тридентським собором ([*Concilium generale Tridentinum*], сесія 22, розділ 8 “De reformatione”). За його авторитетом йдуть: Marta, *De iurisdictione*, частина 2, розділ 18, параграф 3; Ciarlino, *Controversiarum forensium*, розділ 63, параграф 2 та 3, книга 1; найпоширеніше у: Riccio, *Decisionem [...] Neapolitanae*, с. 269, параграф 1, розділ 4; Barbosa, *De officio et potestate episcopi*, с. 75, параграф 2. Всі ці автори зауважили незавершеність постанов святої конгрегації цього собору. Тому ні вікарій, ні львівські каноніки не можуть втручатися в це адміністрування, яке цілком повинно належати пріорові та братам-монахам, як було визначено в королівському привілеї.

Не перешкоджає цьому те, що згаданий привілеї видано з припущенням, що згадані пріор і брати-монахи не були фундаторами. Це несправедливе припущення скасовується нормою з коментарем (*glossa*) до закону про “мансірія / речі, що надавалися”³, з покликом на слово “*avocandum / при відкликанні*” у кодексі Юстиніана: “*de servo fugit / коли невільник втікає*”⁴.

Окрім роз'яснення щодо іншого рішення, в цьому випадку достатньо ясно прозвучало усправедливлення з боку недавно приведених свідків, котрі фактично з'ясували, що пріор та монахи разом зі згаданими співбратами, отримавши попередньо благословення львівського архієпископа, заново в 1616 році своїм коштом збудували вказаний шпиталь на Калічій Горі, який у 1618 році той же пріор та монахи перенесли у зручніше місце. У справі перенесення виникла суперечка між ними та Сюзанною, дружиною Марка Шарфенберге-ра, попри попередній компроміс з боку того архієпископа, який видав ухвалу на користь свого генерального вікарія й інших вибраних ним, у якій підтверджено заснування й таку фундацію, коли адміністрування належить до [обов'язків] згаданих пріора, монахів та співбратів (див.: сумарій документів, № 1 та 2). Хоча це саме по собі не було достатньо

¹ Римська рота – найвища судова влада при Апостольському престолі для розгляду апеляцій.

² Церрі Карло (1611–1690) – аудитор-суддя Римської роти з 1639 р.

³ Посилання на античні реалії, коли найважливіші засоби для ведення землеробства (земля, раби, худоба) називалися «*res mancipi / манципованими*», а всі інші – «*res nec mancipi / неманципованими*». Головна відмінність між ними полягала в тому, що при набутті власності на перші потрібно було звертатися до права (Diosdy G. *Ownership in ancient and preclassical Roman law*).

⁴ Наведений автором документ апелює до відомого зводу законів античної доби, що був кодифікований за правління імператора Юстиніана «*Codex iuris civilis*» (*Codicis liber sextus*, 6.1.5). У цій нормі йдеться про права державної влади та міста у випадку надань, див.: *Codex Justiniani / Ed. Franciscus Accursius (Senior). Aureliae, 1625, p. 1398.*

suburbanus emerat equum mense Februario in foro publico, ac eadem die urgente necessitate eundem cum famulo in viam expedit. In campis patentibus late, ephippio ad latus decurvato equus et sessorem aspernatus deiecit, et in incognita veloci cursu nusquam observatus abiit. Redire domum pedibus iter carpens famulus debuit, casumque suum et amissionem equi domino dolenter enarravit. Turbatur mente paterfamilias, equi hodie empti, hodie deperditi, cum domesticis iacturam deplorat. Et brevi quandam ad intra adspirationem praesentit, ut amissus equum Divae Virginis in imagine cemeterii gratiose devote offerat, paret ille, et ecce subito equus hinnitum edit, fores sibi nondum bene inter tot aedificia cognitae, pede pulsat, sponte subintrat praesepe, dominumque reditu suo solatur.

Et hoc etiam observandum Virginis opus¹, nobilis Sebastianus Czerminski argentea tabella testatus est anno eosdem die 29 Martii in bonis suis haereditariis stagnum piscibus refertum dimissioni proximum habebat, aquarum inundantia septem contigua stagna dirupit, totoque impetu in stagnum illud devolutae aquae, discrimen littori inevitabile, contra vim tantam et subitam non proviso, incusserant. Supplicat Czerminscius Divae Virgini in hac imagine cultae, ut violentam elluviem cohibeat, tenuem <fol. 230>[// 137] fluctuantis marginis glebam consolidet. Audivit Virgo pia preces, stetit septem stagnorum paccate unda fluens, nec littus illud temerare ausa, quod vota nuncupata Virgini firmarunt, et piscium suorum et alienorum copiam haeredi reliquit.

Eodem anno decessit vir bonus et pius presbyter Albertus² Kossowski, poenitentiarius nostrae ecclesiae, duorum poenitentiarius fundator, ut in anno 1630 praemisi³. Hic multas summas ecclesiis, xenodochiis legavit, quarum omnium compendiosa unacum inscriptionibus descriptio recensentur in actis consularibus sub actu feria 2 post festum Sanctae Agnetis Virginis Martyrae proxima anno [23 I] 1651, approbavit testamentum ipsius archipraesul Krosnovius anno eodem 1646 Veneris 15 Junii.

Annus Domini 1647

Joannes Sulikowski, decanus idemque anni antecedentis procurator capituli, cuius supra memini, quia in manus succedentis ex turno praepositi Stephani Wyzga, abbatis Sieciechoviensis, officium procuratoris capitularis resignare non potuit⁴, deposuit in manus totius capituli. Communi itaque voto in locum ob evidentissimas legalitates absentis praepositi electus est in procuratorem Valentinus Scrobiszowski canonicus penultimus, cum certa conditione expressa.

Visitavit hoc idem capitulum et ipsemet archipraesul Krosnovius et pro suo pastoralis officio consiliis capitularibus, ut omnia ad laudem Dei procederent, suaviter benedixit. Postea cum capitulo de bono ecclesiae⁵, per puncta in scripto oblata tractavit, ac ut sese ad comitia generalia regni Varsaviam discendentem duo canonici comitarentur, requisivit, quod facile obtinuit.

<fol. 231>[// 137v] Cum magistratu consulari circa multa negotia ecclesiam concernentia, ut specialiter de legato Ostrogurski duorum millium pro pictura ecclesiae seu maioris chori crustatione, ut in anno 1643 praemisi, de episcopalibus, quorum causa in iudiciis regiis haesit, de legato Deboviccii de tribus ministeriis capellae Campianovianae et aliis tractavit capitulum⁶.

De privilegiis itidem iurisdictionis Sancti Joannis, de laneis, anniversariis fuit disceptatio instituta⁷. Haec ideo memini, ut praesens aetas cognoscat, quae belli incomoda et ecclesiae,

.....
¹ Eadem [manuscripta capellae Domagalicianae].

² Ориг.: закреслено між рядками: *Annus Domini 1647*.

³ Vide huius fol. 72.

⁴ [Acta], capituli, fol. 241.

⁵ Eadem, fol. 244.

⁶ Eadem, fol. 241 et sequenter.

⁷ [Eadem], fol. 242, et sequenter.

переконливим доказом підтвердження фундації з володінням правом патронату, як зазначено в різних судових ухвалах (див.: *Decisiones*, 528, № 5, розділ 4). Однак цього більш ніж достатньо для усправедливлення привілею, за яким названий шпиталь отримав безпосередню королівську протекцію. Також якщо додати старанність і мирне адміністрування пріора й монахів згаданим шпиталем, що тривало від заснування до початку суперечки, то це ще більше показує правду та підтверджує попередній акт (див.: Аумо, *Consiliorum*, 101, № 4; *Consiliorum*, 158, № 2; різні судові вирoki: *Decisiones*, 598, № 5, розділ 1; *Sacrae Rotae Romanae decisionum recentiorum*, 396, № 10, 11, розділ 15).

Не мають значення давні надання архієпископа, інших духовних, оскільки припадають на період після заснування шпиталю й не можуть впливати на справу заснування чи фундації, тільки на збільшення забезпечення. У подальшому їх назвуть звичайними доброчинцями, але не фундаторами чи засновниками, і, відповідно, вони через ці надання не отримують право патронату (див.: [*Decretum Gratiani*], коментар до розділу “*Piae mentis / Благочестивий розум*”, 16, питання 7¹; також далі: Lambertini, *De iure patronatus*, 3-тя стаття, 3-тє головне питання, 1-ша частина; зауважмо різні судові вирoki: *Decisiones*, 457, № 18, розділ 1; та блаженної пам’яті кардинала Кавальєрі, *Decisiones*², 236, № 2). І значно менше їх може стосуватися адміністрування, що належить тільки фундаторові чи засновнику, див.: [*Imperatoris Iustiniani sacratissimi principis Authenticorum liber*], розділ “*Si quis aedificationem / Якщо хтось будівлю*” в оригінальному записі норм “*De ecclesiasticis titulis / Про церковні титули*”³; *Clementine [Clementinis argumentum]*, конкретно в розділі “*De religiosis domibus / Про церковні будівлі*”.

А щодо складання рахунків з маєтків та речей шпиталю, то хоч і було оголошено в іншому рішенні, [тут також вкажемо, що] рахунки повинні складатися до рук тих, яким належить управління й керування, тобто до рук пріорів та монахів. Однак можна знайти інакше застереження від святого Тридентського собору: [*Concilium generale Tridentinum*], сесія 22, розділ 9 “*De reformatione*”, де виразно застерігається, що всі адміністратори, як церковні, так і мирянські, будь-якої святині і т. д. зобов’язані складати рахунки до рук ординарія, якщо іншого не застережено в рамках фундації. Як там чітко сказано: адміністратори, як церковні, так і мирянські і т. д. будь-якої церкви, як-от катедральної, шпитальної і т. д., щороку зобов’язані складати рахунки з адміністрування ординарієві. При цьому не бралися до уваги жодні протилежні звичаї та привілеї, якщо в них, принаймні виразно, не було застережено таке керування та порядок того храму чи будівлі. Коли ж у межах заснування того шпиталю не було застережено, що рахунки не віддаватимуться до рук ординарія, то це суперечить соборовій нормі, яку не можна усунути через те, що цей шпиталь був узятий під безпосередню протекцію короля. Бо хоча й дозволялося спеціально звільняти подібні шпитали від тягаря візитації та інших норм, що містяться у восьмому розділі Тридентського собору, проте – не від складання рахунків ординарієві з адміністрування, як уже зазначено.

Стосовно ж обов’язку складання рахунків, то про це можна знайти норму в дев’ятому розділі Тридентського собору: коли за привілеєм чи за звичаєм або іншим правилом рахунки повинні складатися іншим особам, тоді не можна складати винятково єпископові, але ординарій там повинен бути допущений одночасно з ними. Якби ж за звичаєм чи привілеями або якимсь місцевим правилом до складання рахунків були допущені делеговані для цього, тоді з ними також має бути допущений ординарій. По-іншому надані вільності згаданим адміністраторам узагалі не виконуються і т. д. (див.: Barbosa, *Collectanea doctorum*, згаданий розділ 9, № 13 та 15; [Barbosa], *De officio et potestate episcopi*, 82, № 32; [Ricci], *Collectanea decisionum*, 4; як вище: Marta, [*De iurisdictione*], частина 2, розділ 18, № 6 і 10; Gratianus, *Disceptationvm forensivm*, розділ 395, № 1 і далі; *Rotae decisionum*, 355, № 1 і 10; *Sacrae Rotae Romanae decisionum recentiorum*, 402, № 1, розділ 1).

¹ *Decretum Gratiani*, p. 1092.

² *Decisiones Sacrae rotae romanae*.

³ *Imperatoris Iustiniani*, p. 671.

et capitulo damna intulerint, **cum haec omnia ad praesens pro amissis iam et obsoletis habeantur.**

Cura domus pro infirmis sacerdotibus, procuratoribus demandata, ut diligenter inquirerent, quanta fuit collecta pecunia apud decanos foraneos. De parata vero apud sacristam ecclesiae, ut aliquid certo statueretur¹, additi sunt Samuel Koziarski et Petrus Marosczyński canonici et praebendarius ecclesiae Sancti Lazari.

Sacristianus quoque ecclesiae nostrae argentum ex tumba Stanislai Lanckoronski ob vetustatem delapsum, capitulo praesentavit², ex quo ut candelabra pararentur, parata praesentarentur capitulo et registro ecclesiae inscriberentur, capitulariter decretum.

Conclusum quoque de novo canonico supernumerario recipiendo, et super poenitentaria Kossoviana erigendo, cuius erectionis conditiones moderandae commissae sunt Scrobiszovio et Marosczyńcio canonicis, qui functi sunt officio suo, eandem erectionem actis capitularibus inseruerunt³. Krosnovius vero archipraesul primum canonicum poenitentiarium Kossovianum, pro illo tempore dictum, Martinum Haberman iuris utriusque doctoris, quem dicta foundationi requirit, dixit et instituit.

<fol. 232>[// 138] Scholae rector multam querelam ratione iniuriarum per patres societatis studio suo illatarum, tum et super aliis punctis, archiepiscopo, capitulo, magistratui consulari in scripto exposuit⁴. Parum tamen, quia solum colloquium cum patribus lucratus est, ideo et ordo scholae labefactari et scholares ex schola dilabi cum praeiudicio ecclesiae nostrae ceperunt.

Nicolaus Swirski, episcopus Citrinensis, suffraganeus et officialis Chelmensis, intentionem suam capitulo aperuit⁵, quod praelaturam cancellariatus in ecclesia nostra de novo super summa quindecim millium florenorum fundare velit, eamque inscripto obtulit, et admitti petiit, capitulum deputavit duos ad moderandam ordinationem ipsius, et quoniam improportionem aliis foundationibus dotem obtulerat, super seorsivo canonicatu erigendo consensus, alias triginta millia florenorum enumeranda, ad normam aliorum proposuit. **Et deinde in anno subsequenti** foundationis eiusdem certiore circumscriptionem fecit⁶, sed haec omnia hostilitas subsecuta impedivit et penitus sustulit.

Ad acta consistorii fundatio ecclesiae Bruchnalensis Mercurii 27 Februarii porrecta, altaris in ecclesia Trembovliensi Lunae 25 Augusti inserta⁷.

Anno anteacto 1646 die 1 Decembris Romae intercessit declaratio⁸ et decretum sanctae congregationis, concilium Tridentinum interpretum⁹, quod regulares exempti, etiam in illis partibus, in quibus sunt nuntii apostolici debent eligere conservatores, tum quod pro iniuriis suis, etiam ubi nuntii apostolici morantur, locorum ordinarios pro administranda sibi ex secularibus iustitia adire debeant. Haec declaratio sanctae congregationis inserta est actis consistorii nostrae Mercurii 22 Ianuarii anno eodem 1647.

<fol. 233>[//138v] Annus Domini 1648

Annus hic 1648 nigro calculo sive sanguine fuso notandus, in orbe terrarum documentum dedit, quam fluxa, quam fragilis sit rerum humanarum felicitas, quam imbellis, quam invalida

¹ Eodem [acta capituli].

² Eadem, fol. 242.

³ Eadem, fol. 245.

⁴ Eadem, fol. 247.

⁵ Eadem, fol. 255.

⁶ [Eadem], fol. 268.

⁷ [Acta] consistorii, fol. 265.

⁸ Ориг.: *declaratio*.

⁹ [Acta] consistorii in alio opere, fol. 40 et 642.

Отже, щодо опіки й адміністрування шпиталем, про що сперечалися домініканці, справа залишилася до кінця не з'ясованою, а щодо складання рахунків, то зобов'язані, згідно з вказаним королівським привілеєм, робити таке складання перед пріором та делегованими співбратами, однак з допущенням разом з ними і самого ординарія. Обидві сторони і т. д.».

І цей заплутаний судовий процес, наче гордіїв вузол, розв'язав своєю владою Апостольський престол. Але й капітула, яка боролася за права місцевого ординарія, в цій справі попри свої великі витрати мала ту втіху, що від провізорів шпиталю вимагалось здавати звіт про прибутки за присутності місцевого ординарія, хоча цього дуже уникали і отці проповідники, і братство. А стосовно того, що Прухницький не фундатор цього шпиталю, то таке припущення я вважаю штучним (бо братство твердило, що шпиталь у 1616 році був заснований на Калічій Горі кимось іншим, а капітула перенесла його до храму Св. Лазаря пізніше, тобто після перенесення з Калічої Гори Прухницьким). Проте братства Вервиці тоді не знали, його опіка та адміністрування не відомі, їх тоді здійснювала капітула, підтримуючи спокій. Бо не тільки для себе працювала, але й на користь убогих, без будь-якої винагороди для себе, і стільки витрат, стільки праці вклала, стільки убогих охоче, з милосердя обдарувала та стільки разів відступила від претензії з поваги до того уряду, коли значно почесніше програти мудрому в суді, ніж постійно судитися чи довго й даремно перемагати. Однак, можливо, через це виникла шкода для убогих, що капітула чи не наважувалася, чи не могла від шляхетних осіб відібрати братство та чинш, а також відновити зайняті ґрунти під владою шпиталю, що капітула своїм авторитетом легше могла залагодити й здобути. Якби братство це передбачило, то, без сумніву, також допустило б капітулу до опіки шпиталю. Тож справді: «Не все має добрий наслідок, що в гніві вирішується»¹.

Того 1646 року у львівській церкві отців Товариства Ісуса був зведений вівтар Свв. апостолів Петра і Павла, в який було заховано реліквії у срібних скриньках, переглянуті офіціалом Скробішевським, як я згадував під 1645 роком. З великою пишною церемонією їх того року в суботу перед Сиропусною неділею (*Quinquagesimae*) [4 III 1645] перенесено зі святковими вогнями до храму Товариства Ісуса з подальшими триденними богослужіннями за участю архієпископів Кросновського, Торосовича, єпископа Средзінського, знатної шляхти та численного люду.

У місті Львові того року сталася значна пожежа, коли згоріло сім кам'яниць на Ринку. З цієї причини мешканці одержали королівську грамоту про звільнення від сплати всіх податків протягом чотирьох років.

Чудотворний образ Богородиці на цвинтарі славився серед народу постійно все більшою поборжністю, про що випадає повідомити через приклад, який того року трапився чудесним способом. Міщанин-золотар Мартин з передмістя купив коня в лютому на публічному торзі та того ж дня за нагальної потреби відправив його зі слугою в дорогу. Далеко, у відкритому степі, сідло натерло бік коневі, який став на диби, скинув вершника й поскакав кудись із невідомою швидкістю, ніким не помічений. Слуга мусив вернутися додому, йдучи пішки, і розповів господареві із сумом про свій випадок та про втрату коня. Батько сімейства, який сьогодні купив коня і сьогодні ж його втратив, розхвилювався, оплакуючи з домашніми втрату. Невдовзі його зсередини пройняла певна думка, щоб ласкаво і з поборжністю утраченого коня подарувати образу Богородиці на цвинтарі. Він намислив це, і ось несподівано кінь видав іржання, вдаривши копитом браму, яку ще ніколи перед тим серед численних будівель не знав, жваво поскакав до стайні, втішивши господаря своїм поверненням.

Також переконався в чуді Богородиці і шляхтич Себастьян Чермінський, про що свідчить срібна табличка за той рік від 29 березня, коли він у своїх дідичних маєтках мав узятися за спуск багатого на рибу ставка, бо розлив води затопив сім сусідніх ставків. Від цього напливу в переповнений ставок води неunikно вдарили би великою хвилею

¹ Автор перефразовує вислів Еразма Роттердамського (*Desiderius Erasmus, Collectanea adagiorum*, 2019).

adversus caelorum ictus regum potentia. Capitulum tamen Martiale pacifice inchoatum pacifice conclusum, quaedam in rem ecclesiae valitura ordinavit, videlicet:

Ut crux alta argentea ante capitulares personas etiam in absentia archipraesulis publice in processionibus deferatur¹.

Canonicus Millevianus ad aequalem participationem omnium proventuum capitularium modo primum admissus, ita tamen ut tenutarius bonorum Milczyce², ex redditibus suae tenutae aequalem portionem unum ex decem canonicis concernentem, pro provisione illius ad antiquas fundationes conferat.

Joanni Attalmaier erigendi altare ad columnam, ex opposito suggesti praedicatorii in ecclesia nostra dedit consensum capitulum³. Consules vero non statim super erectione hac consenserunt, nisi praehabito consensu archiepiscopi Krosnovii in anno 1650, ut patet in actis consularibus sabbatho post festum Sancti Francisci anno [8 X] 1650.

Eodem anno ecclesia Firleigrodensis, fundationem sui obtinuit, brevi interituram Mercurii 29 Aprilis 1648⁴.

Patres quoque societatis Jesu collegii Leopoliensis privilegium Vladislai IV super inchoatione consensu civitatis, cum certis conditionibus expressis, dato Varsaviae anno praeterito 1647 die 3 Maii obtentum, pro ampliandis muris collegii Leopoliensis, ex quo ob loci angustiam commoditatem non habebant, ad acta consularia ingrossarunt⁵, moeniaque altius <fol. 234>[// 139] defossa erigere ceperunt, et ne liberum regressum aquarum diffluitationi impedirent, adhuc in anno praeterito et capitulum et consules ab iisdem patribus assecurationem receperunt, ut acta capitularia fol. 247 enuntiant.

Idem patres societatis Jesu in capella ecclesiae nostrae contigua, ad **processum beatificationis venerabilis** protunc adhuc servi Dei, iam nunc ex meritis Beati, Stanislai Kostka Romae inchoatum⁶, coram archiepiscopo Krosnovio testes induxerunt, 24ta Martii. Fuerunt multi viri auctoritate praestantes, qui multas gratias a Divina Maiestate ad invocationem sancti huius receptas, alii opera naturae vires excedentia enarraverunt. Quorum omnium dicta iuramento solenni et corporali firmata Krosnovius archipraesul, uti delegatus Innocentii X^{mo} in scripturam authenticam redegit, Romamque transmitti curavit.

Et hic iam incipit, aperiante fato longam multarum calamitatum scenam, luctuosa rerum prothesis! Veniunt legentibus ad oculum, tremenda coelo pariter et terris mala, ab ipsa morte Vladislai IV regis vere fortunatissime tot seculis vitae, quot annos vixit principis dignissimi. Is Vilna progressus, dum Meretii ad occasum solis nimium venationi pingui corpore indulget, morbum immedicabilem contraxit, mortemque sibi ac mala Poloniae accelerari fecit. Pie tamen et sancte ut regem Catholicum decebat, etiam Sacratissima Synaxi munitus decessit. Cuius mortem calamitatemque Poloniae, funestum coronatis capitibus sidus cometes, horrida cauda nuntiabat. Sed multo evidentius regina Poloniae Immaculatissima Virgo Maria, etenim etiam extranea attingere⁷ liceat.

In oppido Xiąz in ecclesia parochiali fuit imago ab antiquissimo tempore Virginis Deiparae filiolium parvum dulci gremio gestantis⁸, in dextro altari culta. Aderat ad divina, die festo

.....
¹ [Acta] capituli, fol. 267.

² Eodem fol., et huius fol. 290.

³ [Acta] consistorii, fol. 82.

⁴ [Acta] consistorii, fol. 82.

⁵ [Acta] consularia, feria 4 in crastino Sanctae Agnetis Virginis Martyris [22 I 1648].

⁶ Manuscripta collegii Leopoliensis patrum societatis Jesu.

⁷ Ориг.: помилково *attigenre*.

⁸ Kochovius, *Annalivm Poloniae*, liber 1, fol. 18.

по берегу, не забезпеченому проти такої потужної та несподіваної стихії. Чермінський звернувся до Богородиці, яку шанують у цьому образі, щоб затримала раптовий вилів, зміцнила вузькою смугою землі розбурхані береги. Богородиця вислухала побожне прохання, заспокоїла водяний вир у семи ставках, який так і не наважився зашкодити тому берегу, про що стверджують воти, присвячені Богородиці, яка зберегла і господареві його рибу, й іншим майно.

У тому році помер добрий та побожний муж, священник, сповідник нашого храму, фундатор двох посад сповідників Войцех Коссовський, як я повідомив під 1630 роком. Він заповів великі суми для святині, шпиталів, короткий опис яких разом із записами вміщений у раецьких актах, у документі, виданому в найближчий понеділок після свята Св. діви-мучениці Агнети, [23 Л] 1651 року, а схвалив його заповіт архипастир Кросновський у п'ятницю, 15 червня того 1646 року.

Рік Божий 1647

Декан та минулорічний прокуратор капітули Ян Суліковський, про якого я згадував, не міг зрезигнувати з обов'язків прокуратора капітули на користь наступного на черзі каноніка, намісника, абата в Сецехові Стефана Виджги, тому склав їх на руки всієї капітули. За відсутності намісника, через очевидну правову ситуацію, був обраний спільним голосуванням прокуратором передостанній [у черзі] канонік Валентин Скробішевський, але з певними умовами.

Із цього приводу архипастир Кросновський відвідав капітулу, особисто та ласкаво благословив засідання каноніків, за своїм пастирським обов'язком, аби все йшло на славу Божу. Пізніше розмовляв з капітулою про добро Церкви по пунктах, внесених на письмі, і просив, щоб із ним на вальний сейм у Варшаві прибули два каноніки, на що капітула легко погодилася.

Капітула розмовляла з раецьким урядом щодо багатьох справ, які стосувалися святині, зокрема про легацію Острогурського на дві тисячі злотих на розпис храму або тинькування великого хору (про що під 1643 роком згадано); про єпископські податки, справа про які зависла в королівських судах; про легацію Дибовицького на три священницькі посади до каплиці Кампіана та в інших справах.

Подібно була започаткована дискусія про привілеї юридики Св. Івана Хрестителя, лани, щорічні поминальні богослужіння. Пригадую це для того, щоб теперішній вік дізнався, як воєнні лихоліття завдають втрат і для храму, і для капітули, бо це все нині вважається втраченим та забутим.

Опіка над будинком для хворих священників вимагала від прокураторів, аби ті уважно відстежували, скільки буде зібрано грошей у чужих деканів. А стосовно церковного посуду (*parata*) у захристі храму, щоби встановити щось певно, справу було доручено канонікам Самуелю Козярьському, Пйотру Марошинському та пребендареві костелу Св. Лазаря.

Також захристиянин нашої святині представив срібло з гробу Станіслава Лянцкоронського¹, що опало через старість. Тому було видано декрет, щоб з нього виготовити канделябри, щоб церковний посуд був представлений капітулі та було зроблено опис храму.

Також вирішено питання про нову понадлічбову посаду каноніка і про введення посади сповідника, встановленої Коссовським. Їх, після встановлення певних умов, доручили канонікам Скробішевському та Марошинському, які продовжили виконувати свої основні обов'язки, і ці фундації були внесені до актів капітули. А архипастир Кросновський першим на посаду каноніка, «сповідника Коссовського», що в той час так називалася, вибрав та поставив доктора обох прав Мартина Габермана, який домагався згаданої фундації.

Ректор школи представив на письмі архієпископові, капітулі, раецькому уряду велику скаргу щодо кривд, завданих отцями Товариства Ісуса його закладу, а також щодо інших пунктів. Проте це мало допомогло, оскільки він програв розпочатий самостійно судовий

¹ Лянцкоронський Станіслав (бл. 1585 – 1617) – галицький каштелян, подільський воєвода.

conveniens turba frequentior <fol. 235>[// 139v] cum imago vultum hilarem alias in moerorem contrahere visibiliter impalescere, demum in lacrymas sanguineas lumina resolvere, conspicitur! Stupet populus rem hactenus non visam, accurrunt mystae, et effluentes ad instar coralli ex oculis guttas omnes mirantur, omnes vultum sacratum tangere et utrum humefactionem colorum marmor vicinum causasset, experiri timent! Religiosus Sancti Augustini tutiori conscientia quam manu, decidentes, in imam faciem rivos illos, molliter attrectavit, et purifissimum sanguinem spectantibus exhibuit, agnoverunt cuncti miraculum, quod alio rursus indicio comprobatum est.

Incumbebat ad templi vestibulum gestamini ligneo infirmus mendicus¹, manuum pedumque ab annis viginti officio destitutus, hic quo motivo turbaretur populus sciscitatus, re comperta postquam fiducia plenus miseriam suam commendaverat illacrymanti Virgini, surgit ocyus sine baculo grabato, omnibus notus, coram omnibus sanus et valens, nec amplius gestaminis indigus comparet, fatetur, et pro veritate lacrymarum, monstrat operantis numinis mirabilia. Ubi late sparsa fama, delegati a loci ordinario commissarii, rem ita prout dictum est, alta indagine exploratum, retulere officio. Haec quamquam alterius dioecesis historia, quia tamen Russiae sanguinea excidia et lacrymarum sati cruenta diluvia praenuntiavit, ideo a me quoque annotata est.

Belli Cosatici fatalem tempestatem dum describere aggredior, more historicis usitato, de origine gentis Cosacorum (quam multi Poloni historici descripserunt) nolo referre multa, hoc breviter referre mihi sufficiat, quod Guagninus Polonus in “Descriptione Magni Ducatus Lituaniae” testatur². Quia in anno 1516 dum Preclaus Lanckoronski vigore animi et <fol. 236>[// 140] natalibus vir illustris, evocatis e Russia voluntariis, suoque famulatio Scythas praedantes saepe in Russia (quorum iuvenes hanc Perecopensis se cohibere non posse, quin excurrant dicebat) ad Bialogrod excidit, praedam excussit, et iterum se persequi ausos ad lacum Vitoldi graviter profligavit, tum primum Sigismundo Primo Polonis imperante, nomen Cosacorum audiri, scirique cepti. Vespasianus Kochowski, recentissimus rerum nostrarum illeque egregius scriptor, “Annalivm Poloniae”, climacter 1, liber 1 narrat, quod ex ubertate soli, et ex felici et frequenti proeliorum cum Tartaris successu, nobilioribus et fortioribus Polonorum collibere crebri in Ukrainam excursus, accessere legibus nocentes, et perdita notarum ingenia, qui exhausta re patria domi, metu poenae, sive probrosae sibi egestatis, remoti a Polonia in patentibus illis longe, lateque oris, impune matrimonia contrahebant, considebant, numerum plebis in dies et annos per stirpes et capita increscentis, augebant, animos ac audaciam ad fortia fovebant. Etenim divitiae, abundantia panis saturitas, hic plus quam alibi, solum fertili gleba, sine magno labore frugum ferax, equorum bellacium agilitate, boum insigni proceritate, mellis lactisque ubere stillicidio, rerum omnium, quas ratio vivendi postulat, proventu locupletissimum. Quae omnia sicut in necessitate ad quevis opportuna subsidium, ita in otio segni illecebra peccandi existunt.

Inerat et ad praesens inest incolis illis fidem Christianam professis, et ad praesens Christum colentibus, quamquam schismate orientali, et eadem pertinacia (quod unice dolendum) infectis, magnus crucis Christi amor, ideoque adversus Turcas et Scythas, iuratos nominis Christiani et crucis hostes, assidue bella gerere, myroponibus, et cymbis, etiam fascibus vimineis, ingentia <fol. 237>[// 140v] vada et vastos Ponti Euxini recessus, catadupa minime timentes, parvis baridibus, cum evidenti vitae discrimine audaciter penetrare, Meotydis et Borysthenis littora pererrare, Thraciae Minoris et imperii Turcici superba propugnacula, Christianis inimicissima, armorum subito et nusquam sperato terrore, tremefacere, incursionibus Tartarorum in Russia modum ponere, talionem rependere, quinimo ipsa tumidae omni fastu, et pompa

¹ Idem ibidem [Kochovius, *Annalivm Poloniae*].

² Guagninus in opere Polono [Gwagnin, *Kronika W. K. Litewskiego*], fol. 88.

процес із отцями, тому шкільний порядок став занепадати, а школярі почали розходитися, з великою шкодою для нашого храму.

Цитринський єпископ, холмський суфраган та офіціал Миколай Свірський виявив свій намір капітулі, що він хотів би фундувати наново прелатську посаду канцлера в нашій церкві на суму п'ятнадцять тисяч злотих, подавши [прохання] на письмі та просячи її дозволити. Капітула делегувала двох каноніків для поправлення його ординації і, позаяк це забезпечення було непропорційним щодо інших фундацій, дозволила заснувати окрему посаду каноніка, пропонуючи відлічити тридцять тисяч злотих, відповідно до норми інших фундацій. Потім, у наступному році, капітула зробила повніший опис тієї фундації, але цьому всьому перешкодила наступна воєнна ситуація, а згодом і взагалі її припинила.

До актів консисторії було подано фундацію костелу у Брухналі – у середу, 27 лютого, та внесено фундацію вітваря у храмі в Теревовлі – у вівторок, 25 серпня.

У минулому 1646 році, 1 грудня, в Римі видано роз'яснення та декрет Священної Конгрегації з уточненням Тридентського собору, за яким звільнені від місцевої юрисдикції монаші ордени повинні обирати судових захисників (*conservatores*) також у тих краях, де є апостольські нунції. Тоді вони у своїх кривдах повинні звертатися до судів місцевих ординаріїв для вирішення справ зі світськими духовними, навіть у країнах, де перебувають апостольські нунції. Це роз'яснення Священної Конгрегації було внесено до актів нашої консисторії в середу, 22 січня того 1647 року.

Рік Божий 1648

Цей 1648 рік позначений чорною долею або пролитою кров'ю, давши для всього світу свідчення, яким плитким та крихким є людське щастя та якою слабкою й безсилою проти гніву небес є влада королів. Однак березнева капітула мирно розпочалася й мирно завершилася, ухваливши деякі важливі для Церкви рішення, а саме:

Щоб високий срібний хрест виносили перед каноніками публічно під час процесій, навіть за відсутності архипастиря.

Канонік фундації Мілевського вперше допущений до рівного розподілу всіх капітульних прибутків, але в такий спосіб: як державець маєтку Мильчиці, він мав внести з прибутків своєї оренди (*tenuta*) таку ж частину, яку вносили десять каноніків для забезпечення капітули, відповідно до давніх фундацій.

Капітула дала дозвіл Яну Агтальмаєру¹ на побудову вітваря у нашому храмі при колоні, напроти казальниці проповідника. А райці не зразу погодилися на цю фундацію, тільки заручившись згодою архієпископа Кросновського в 1650 році, як видно з раєцьких актів, виданих у суботу після свята Св. Франциска, [8 X] 1650 року.

Того року храм у Фірлеєві² (знищений невдовзі) отримав свою фундацію у середу, 29 квітня 1648 року.

Також отці Львівської колегії Товариства Ісуса внесли до раєцьких актів привілей Владислава IV, одержаний у минулому 1647 році, виданий у Варшаві, з певними зазначеними умовами щодо згоди міста на розширення мурів Львівської колегії, бо отці через обмаль місця не мали зручностей. І вони почали зводити вище мури та рови, але так, щоб не порушувався вільний відплив вод, про що і капітула, і райці від тих отців отримали запевнення тоді ж, минулого року (як описують акти капітули на сторінці 247).

Ті ж отці Товариства Ісуса привели 24 березня перед архієпископом Кросновським свідків у каплицю, розташовану по сусідству з нашим храмом, на розпочатий ще в Римі процес беатифікації велебного Станіслава Костки, ще на той час слуги Божого, проте вже блаженного за свої заслуги. Там були присутні численні мужі, які авторитетно свідчили, як здобули багато ласк від Божественного маєстату, призиваючи ім'я святого. Інші мужі теж природно описали випадки, що трапилися. Це все ствердивши священною й тілесною

¹ Агтальмаєр (Аттельмаєр) Ян Баптиста – львівський лавник (1644–1652) і райця (1652–1666).

² Фірлеїв (Фірлейград) – тепер село Липівка Івано-Франківської області.

Constantinopolis pomoeria, excitatis vicinarum villarum incendiis, fumo suffundere, gratis sine monitore, sine praemio, sine lucro, sola spe incertae praedae, pericula vitae, ipsasque mortis fauces subire pro cruce Christi (ut passim usurpant, et sese ad bella gerenda excitant) dulce pro merito, et gloria habebant.

His viribus regnum Poloniae cum suis provinciis nixum felix, longo tempore exstabat, bella prospere cum externis hostibus, sine dispendio sumptuum gerebat, conficiebat gloriose, donec felicibus rebus inolescere, in superbiam attoni, nobilitas se supra homines aestimare, reliquos pro rusticis, Cosacorum gentem pro vili, plebeia, aggressi, rustica censere, criminationibus, multis poenalibus, excogitatis augendorum censuum, suorumque emolumentorum exactionibus gravare, opprimere per arrogantiam intolerabilem occiperet.

Nihil insolentiae a quarcianis (ut vocant) militibus omissum, nihil saevitiae intentatum ab heris, qui ubi omnem furroris sui impetum in capita privatorum exprompserant, in alios, quasi contumaciae, vel perduellionis reos, cohortes immitebant, a quibus quandoque integra municipia, sine delectu infantium et sequioris sexus excindebantur. Non uxores coniugibus, non filiae venustiori forma (qua hic etiam gaudent) spectatae, parentibus in libertate <fol. 238>[// 141] erant, et divina et humana iura passim Polona libido pessundabat.

Crescebat in maius Judaeorum audax nimium praesumptio, qui haeredibus bonorum proventus, vulgo intratas (verius sibi) plus iusto cum praeiudicio municipum¹, avara gentis suae sagacitate intendentes, monopolia, cauponarias, mercimonia, artificia, soli exercebant², maiori pretio apud dominos cum evidenti incolarum iniuria redimebant, sicque modum etiam vivendi et honestae mediae vitae, praesidio seu protectione nobilium, sive herorum suorum freti, Christianis in patria sua, architectones illi eripuerant.

Audivi ab antiquioribus etiam nostris Polonis, rei scientiam habentibus, quod in tantum in partibus illis insolens dominatio Polonorum processerat, ut etiam super ecclesias ius recutitae genti tribueret. Non enim presbyter Cosacorum (vulgo vocatur pop) sacramenta baptismi, matrimonii, aliaque in ecclesia sua administrare paraphianis suis licitum habebat, ni prius a clavibus Judaeo (quas semper ad Judaei manus ab ostio ecclesiae suae deferre et deponere cogebatur) constituta a domino pensionem persolveret. Haec cum quanto abusu et praeiudicio sacramentorum ac fidei Christianae erant, iudicet posteritas fidelium!

Et ita merito malis tuis succubuisti Polonia, iustas superbiae ac flagitiorum tuorum poenas recipisti! “Nemo violenta imperia retinuit diu, moderata durant”, ut Seneca scripsit³. Hi sunt Cosaci flagella tua, qui olim florentis regni et spes, et robur erant, et non temندا virium manus, dum propugnabant, ruina tibi fatalis, ubi indignante peccatis iustitia Dei, impugnabunt!

Hae tamen causae vulgatae, an pro veris compertae sive incertis, an in tantam acrimoniam belli assurgere debebant, humano intellectus discernere non concessum, iudicet ipse ‘faciens misericordias Dominus, et iudicium omnibus iniuriam patientibus’⁴, cum bella volentibus, rationes <fol. 239>[// 141v] quaesitas adstruere non sit difficile, et rebellionis praetextus nunquam deest, quem et Cosaci ipsi falso obtendebant, pro primario offendiculo sui, unionis cum ecclesia Romana negotium (quod ipsi summopere desiderare debebant) impie ponentes, fidem sibi sinceram improbatam patrum suorum a Polonis erepi, se ad acceptandam unionem etiam a missionariis societatis Jesu cogi, sua sacra et sacerdotium despectui haberi, falso et stulte criminantes, ac idem Romanam ecclesiam, Catholicas, unitosque suos, plus quam Vatiniano odio, usque ad caedem et sanguinem (etiam ad praesens) persequentes. Et quoniam unionis nomen bello obtendebatur, quod frequenter etiam in hoc opere interveniet,

¹ Vide Kochovius, [*Annalivm*], in literis Chmiel, fol. 42.

² *Летопись*: пропушено *sol*i exercebant.

³ Seneca.

⁴ Psalmus 102.

присягою, архипастир Кросновський, як делегат Інокентія X, зібрав у вигляді писемного документа та звелів відіслати до Рима.

Ось розпочинається перша дія гідних жалю подій, відкриваючи фатум для довгої сцени з багатьма лихами! Вони стали очевидними для тих, хто читає, жахливі біди одночасно для неба і землі, від самої смерті короля Владислава IV, справді найщасливішого протягом кількох століть, якнайдостойнішого володаря впродовж усіх років його життя. Він, коли їхав до Вільна, у Меречі¹ перед заходом сонця надто віддавався полюванню зі своїм огрядним тілом, заразився невиліковною недугою і прискорив свою смерть та лихо для Польщі. Однак помер побожно та урочисто, як католицький король, прийнявши святі тайни. Про його смерть і лихо для Польщі оголосила коронованим правителям комета зі згубним блиском та жахаючим хвостом². Але ще більш очевидно вказувала на це «королева Польщі» Непорочна Діва Марія, бо звістка про це дісталася навіть за кордон.

У містечку Ксьонж³, у парафіяльній церкві був з давніх часів образ Богородиці Діви, що тримає на лоні мале Дитятко, який містився праворуч від вітаря. Сталося чудо у святковий день, коли великий людський натовп спостеріг, що образ перемінився з веселого на жалісний вигляд, помітно побліднувши, потім почали стікати криваві сльози! Люди здивовані тим, що вони досі не бачили, спішають до місця події, і всі, хто бачив, дивувалися струмкам сліз, що капали з очей, нагадуючи перлини. Усі намагалися доторкнутися до цього таємничого образу, але боялися виявити, що то мармур поруч вплинув на розмокання фарби. Монах-августинець вирішив, що краще буде ретельно обдумати, аніж фізично застосовувати свою руку, і він ледь-ледь доторкнувся до самого дна цих потоків і представив найчистішу кров тим, хто спостерігав. Усі визнали це як чудо, що було пізніше підтверджено іншими свідченнями.

Поблизу входу до храму лежав на дерев'яних ношах німецький жебрак, двадцять років позбавлений влади над своїми руками та ногами, і його люди запитали, з якої причини він тут опинився. І от, після того як він довірився Пречистій Діві, розповів їй про своє горе, виплакуючи із себе всі сльози, він раптово встає, не тримаючи палиці, на очах у всіх, здоровий і кріпкий, більше не потребуючи нош. Скоро й широко розлетілися чутки, делегати, призначені місцевим ординарієм, ретельно розслідували справу, як зазначено вище, і повідомили про результати уряд. Хоча це історія іншої дієцезії, та, однак, вона пророкувала для всієї Русі криваві спустошення й жахливі потоки сліз, тому я це занотував.

Беручись до опису фатального буревію козацької війни, не хочу багато писати за прийнятним звичаєм істориків про походження козацького роду (про що чимало польських істориків писали). Тут достатньо для мене коротко викласти те, що засвідчив поляк Гваньїні⁴ в описі Великого князівства Литовського [Gwagnin, *Kronika W. K. Litewskiego*]. Що в 1516 році, коли Прецлав Лянцкоронський⁵, визначний за розумом та за походженням муж, покликавши з Русі добровольців, з допомогою своєї челяді під Білгородом побив татар, які часто Русь грабували (татарський хан не міг стримати тих юнаків-добровольців від нападів), здобич відібрав і знову їх сильно потрощив біля озера Витовта⁶. Тоді вперше за правління в Польщі Сигізмунда I ім'я козаків почули і вони стали

¹ Мереч (Мяркіне; лит. *Merkinė*) – тепер містечко у Варенському районі Алітуського повіту Литви.

² Про комету згадує літописець Самійло Величко, але під 1647 р. (Крип'якевич І. Астрономічні явища в українських літописах, с. 323).

³ Тепер село Ксьонж Великий (пол. *Książ Wielki*) Малопольського воєводства (Польща).

⁴ Гваньїні Алессандро де Ріццоні (італ. *Alessandro Guagnini dei Rizzoni*; 1534/1538–1614) – військовий діяч Речі Посполитої, історик, представник італійського шляхетського роду Ріццоні.

⁵ Лянцкоронський Прецлав (бл. 1489 – 1531) – королівський ротмістр і хмільницький староста, згідно з деякими джерелами – перший козацький низовий запорозький гетьман.

⁶ Тобто біля Дністровського лиману. Похід Лянцкоронського та обидві битви з татарами відбулися 1516 р.

et in partibus nostris Russiae schysmate foedatis, passim auditur, ac impugnatur a multis pauca de illo edissero.

Caelestis ille Paterfamilias vineam suam (ecclesiam iuxta doctores intelligo) labore proprio, quia opere manuum suarum plantavit, semen bonum in agro seminavit, rore sanguinis rigavit, ut fructum optimum colligeret. Inimicus homo dum obdormiret vigilantia rectorum, superseminavit zyzania, hinc surrexerunt spineta haeresum, urticae schysmatum, quas et quae crescere usque ad messem permittit abyssalis, impenetrabilis Supremi Conditoris moderatio, ne forte in recenti violenta purgatione scoriae, tritice electa grana centuplum fructum allatura proterantur, aut per mala semina non exercentur. O quoties ecclesiam turbarunt superba Orientis ingenia, errores fidei parturientia, quoties iterum conciliata charitate cum ecclesia Romana redibant ad cor, testantur annales, donec tandem per abruptam contumaciam, Spiritus Sanctus processionem a Filio negantes, pessimum schisma inter se spargerent, ac vicinas gentes miserabiliter inficerent.

<fol. 240>[// 142] Traxerunt hoc cum aliis erroribus, e vicino venenum et populi Russorum, Graecis sacrorum communicatione coniuncti, quia ab illis anno a nato Salvatore nongentesimo managesimo Wlodimiro principe (qui amore sponsae Annae, sororis Basilii et Constantini caesarum Orientis, baptismum desiderans, caecus Constantinopoli factus, **sub tempus baptismi visum** ex integro et postea eandem Annam uxorem accepit) fidem Christianam didicerunt¹. Hoc toxicum a spritualibus sibi propinatum derivatum in stirpes tenacium biberunt simplices coloni, retinuerunt et ad huc retinent pertinacissima populosae Russiae provinciae et regna integra. Parum proderant ac prosunt sapientum doctrinae, piorum exhortationes, sanctorum scripta, edicta Romane sedis, sanctorum pontificum conciliorum decreta a Catholicis pro documento veritatis allata, dum argumentis seu rationibus victi, pertinacia naturali, sermonibus inconditis, vi ac violentia errores suos defendere parati {sunt}, sicque cum assesstis suis rudibus, aggressibus, nullam seu raram scientiam sacrorum habentibus, multa tamen in fide decernentibus, miserabiliter perunt et animas perimunt.

Recollecti tamen eiurabant eosdem errores suos saepius, et Graeci (ut Baronius testatur, aliisque passim auctores scribunt², et praecipue author libelli noviter anno 1698 Zamoscii impressi ex Gallico idiomate in Polonum translati, cui titulus “Historya schizmy Greckiey”) et Roxolani. Non dico quidquam de synodo Florentina, in qua et patriarcha Constantinopolitanus cum clero suo, et imperator Joannes Paleologus evidentibus documentis illuminati, ecclesiae Romanae et fidei Catholicae reconciliati unionem sanctam reassumpserunt, synodum eandem subscripserunt, <fol. 241>[// 142v] solo Marco episcopo reclamante, ut recentissimus author Joannes Kwiatkiewicz societatis Jesu in suis “Annalibus” Polono idiomate expressis enunciat ad annum 1439, fol. mihi 464. De Russia dico, quia de hac mihi res est ex proposito, quod in anno 1246 Innocentio IV supremam ecclesiae potestatem tenente, Daniel alias Daniło, princeps Russorum, ut regis Russiae, titulum et coronam a pontifice dicto habere mereretur, **ecclesiae Romanae unionem et optavit et acceptavit cum populo sibi subiecto**, et Cromerus [*De origine*], liber 9³, dictus Kwiatkiewicz ad annum 1246, fol. 103 mihi {referunt}. Et quamquam in defendendis Christianis, reprimendis Tartarorum incursibus multa promiserat pontifici, nihil tamen, quinimo contrarium praestitit, ut idem Cromerus eodem loco fol. mihi 207 dicit.

Deinde in anno 1596, ut idem Kwiatkiewicz ad annum 1594, folium 790, sub Clemente VIII eandem ecclesiae unionem ipsi Russi sponte sua ambibant, ac in synodo Brestensi, quam Joannes Sulikowski, archiepiscopus Leopoliensis, tanquam supremus Russiae metropolitanus, et sedis apostolicae protunc delegatus indixit, et eidem cum aliis episcopis Bernardo

¹ Guagninus Polonus in descriptio Russiae [Gwagnin, Kronika ziemie Ruskiey], fol. 5.

² Vide Kwiatkiewicz [*Roczne Dzieie Koscielne*] ad annum 123[2] mihi fol. 74.

³ Cromerus, [*De origine*].

відомими. А Веспазіян Коховський, визначний автор найновішої нашої історії, оповідає в «Annalium Poloniae» (клімактер¹ 1, книга 1), що шляхетнішим і мужнішим полякам подобалися часті походи в Україну і з огляду на урожайність землі, і через успіхи в частих сутичках із татарами. До них приєднувалися порушники права та бездарні злодії, які витратили вдома дідачне майно і, побоюючись покарання або потрапивши у бідність, перебиралися у віддалені від Польщі краї, що розкинулися далеко вздовж і вишир. Вони незаконно укладали шлюби, засновували родини і щороку підвищували число народу, що скріплялося відвагою й зухвалістю. Там настільки родюча земля, як ніде інде, з гойністою й рясними покосами хліба, яка, не потребуючи великої праці, дає щедрі врожаї, надає великої швидкості військовим коням, має вражаючих розмірів волів, а також надзвичайно багата медом та молоком, чим забезпечується достаток у всіх речах, необхідних для життя. Всі ці речі існують як корисна допомога в усіх потребах, але й водночас є спокусою для ледачого лінивства.

Існували й нині існують такі люди, що визнають християнську віру та досі шанують Христа, хоч заражені східною схизмою й завзятістю (що особливо засмучує). Вони з великою любов'ю до хреста Ісуса Христа постійно ведуть війни проти турків і татар, заприсяжених ворогів християнського імені та хреста, за допомогою легких кораблів і човнів, навіть плотів, якнайменше побоюючись мільн і великих відпливів Чорного моря, а також порогів. Вони малими човниками перепливають їх із реальною небезпекою для життя, блукають берегами Азовського моря та Дніпром, наводять страх несподіваними й ніколи не очікуваними нападами на ненависні християнам сильні фортеці Малої Фракії та Турецької імперії. Вони обмежують число набігів татар на Русь, даючи відповідь на них, коли сягають мурів Константинополя з усією його погордою й пихою, запалюючи вогнем та наповнюючи димом поблизькі села. Роблять це з власної волі, без провідника, без нагороди, без користі, тільки в надії отримати непевну здобич з небезпекою для життя, йдуть на вірну смерть за хрест Ісуса Христа (про що повсюдно згадують і самі себе цим доведення війни заохочують), маючи за це заслугу та славу.

На такі сили щасливо довший час опиралося Польське королівство разом зі своїми краями, успішно провадило війни із зовнішніми ворогами без витрат коштів, славетно перемагаючи. Аж поки шляхта не почала пишатися сприятливими обставинами, підносячи свою зарозумілість, оцінюючи себе вищою від людей, вважаючи інших за селян, козаків – за зле, плебейське, розбійницьке селянське плем'я. Для збільшення своїх чиншів та прибутків вона обтяжувала їх вигаданими кримінальними переслідуваннями, грошовими покараннями, утискаючи з незмірною зухвалістю.

Не можна оминати [увагою] ні насильства кварцяних (так їх звали) військ, ні лютування панів, що з усією силою своєї злості падало на голови підданих. Вони висилали військові сили на інших [козаків], ніби на бунтівників чи зрадників, і ті інколи без доведення злочину вирізали цілі міста з дітьми та жінками. Забирали для розпусти в чоловіків дружин, у батьків – дочок гарних на вроду (яким усі раділи), і польська хтивість повсюдно знищувала Божі й людські права.

Особливо зросла зухвала зарозумілість євреїв, які, начебто намагаючись збільшити прибутки чи доходи з маєтків панів (насправді – для себе) зі шкодою для мешканців, із вродженою хитрістю свого народу монополюючи самі займалися перекупництвом, шинкуванням, торгівлею, ремеслом, купували товари в панів за вищою ціною з виразними втратами для жителів, і таким способом діючи, перебуваючи під захистом чи протекцією шляхти або маючи довіру своїх панів, вони забирали чесні засоби для життя християнам у їхній вітчизні.

¹ Клімактер (*climacter*) – тут: критичний період в історії. Зазвичай вважається, що він охоплює сім років, однак у роботі В. Коховського «Annales Poloniae» чотири клімактери мають різну тривалість (відповідно: 1648–1655; 1655–1661; 1662–1668; 1669–1673).

Macieiovio Luceoriensi, Stanislao Gomolinio Chelmensi, episcopis, praesedit, publice professi sunt, ut Scrobiszovius in vita eiusdem Sulikovii testatur¹, et authographum Russiaco idioma cum sigillis pensilibus in pargameno conscriptum, ac in archiva capituli nostri reconditum, plene docet.

Sed hinc tam pio ac sancto operi, Leopoliensis ac Premisliensis wladicae, retracta a communi consensu aliquorum imperitorum secessione contravenerunt², acta synodi illius acsi in praeiudicium Oecumenici patriarchae facticata sigillarunt, secessioneque tacita inconsutilem Christi tunicam, quam simul sacris operari <fol. 242>[// 143] consarcinasse adinvicem sibi gratulabantur, **pessima fide rescindere iterum, et dirumpere denuo ausi, idem antiquum schisma**, cum quanta animarum iactura, retinuerunt.

Itaque in partes sub unitorum et disunitorum nominibus scissi, iurgia primo inter se, postea litigia ex his violentas aggressiones ceptarunt, eo furore, ut sanctum virum Josaphat Kunczewic, archiepiscopum Polocensem, innocenter, odio duntaxat unionis Romanae ecclesiae (quam iste vir sanctus promovebat³, et illis ad salutem animarum omnino necessariam esse firmiter suadebat) in anno 1623 {12 Novembris} occiderint, et martyrem gloriosam (quem Altissimus ad firmandos in unione Romanae Catholicos, deterrendos ab errore schismaticos, multis miraculis et signis decoravit) fecerint, et ipsi regis Sigismundi decreto, morte damnati⁴.

Et retinuerunt quidem et adhuc retinent unionem sanctae ecclesiae, quam in synodo Brestensi iura sunt⁵, metropolitanus Kiioviensis, Wlodimiriensis, Brzestensis, Luceoriensis, Ostrogiensis, Chelmensis, Belzensis, Pinscensis wladicae, alias episcopi, die secunda Decembris 1596, mixtis tamen passim schismaticis. Reliqui vero quorum amplissimae dioeceses per Russiam et Ukrainam, Volhyniam, Podoliamque (quid dicam de Moschovia) extenduntur, in schismate pertinaciter perstiterunt, silentio mussitantes reclamaciones suas, et quos in apertu prodere non audebant, religionis antiquae imaginatione, errores pristinos, velabant.

Non cessarunt tamen (qua poterant impune)⁶ Catholicos odio veteri novoque habere, accedentibus causis praetensionum (prout supra memini), sive ab austero dominorum, seu praefectorum suorum ingenio, sive a sui pro plebis rusticae natura, adversus imperantes morigera, aut calcitrante, intractabili genio, ideo frequenter pacis et obsequii pertaesi, rebellionem ciebant, turbas <fol. 243>[// 143v] concitabant, milites Polonos, sive stativa habentes, sive limites regni contra Scythas defendentes (forte etiam iniuriis lacessiti) aggrediebantur nocte, securos in domibus suis, suffocabant, cultris excindebant somno indulgentes, et vicissim etiam pro vindicta ab exercitu Polono supervenienti debitas poenas luebant, quod iterum pro iniuria, non pro iustitia reputabant. Et ita frequentia Ukrainae ergastula, mancipati cultores, catenati pro excessibus rei, materiam, tam atroci, tam funesto bello, tot annis duraturo praebuerunt.

Gliscebat⁷ tamen ignis suppositus cineri doloso, donec ius sceleri datum ac fomes incendianus⁸ impiae rebellionisque primus author, motorque Bohdanus Chmielniczenko, sive Chmielnicki accesserit⁹. Is patre Michaele (quem alii Mazovia oriundum, alii Lszanka, municipio Ukrainensi retulere) natus, puer in gymnasio Kiioviensi seu in Jaroslaviensi collegio apud patres societatis Jesu studia puerilia didicisse putabatur. Maturior annis sensum abdere, ex usu praesentia metiri, spem in futura promittere, comitatem, ferociamque, prout conduceret ostendere, minas saepe

¹ Scrobiszowski, [Vita].

² Kochovius, [Annalivm], fol. 26.

³ Vide decretum congregationis rituum 13 Septembris anno 1642 in Lubieniarium.

⁴ Kwiatkiewicz, [Roczne Dzieie], fol. 854. Vide huius fol. 32 et 35 et sequenter.

⁵ Idem Kwiatkiewicz, [Roczne Dzieie], in anno 1594, fol. 790.

⁶ Летопись: замість слів в дужках: *Cosaci*.

⁷ Летопись: *Eliscebat*.

⁸ Летопись: *incendiarum*.

⁹ Kochovius, *Annalivm Poloniae*, liber 1, fol. 29 et sequenter.

Я чув від старших та інформованих людей, також наших поляків, що в тих краях свавільне панування поляків довело до того, що обрізаному народу належало навіть право на церкви. Бо ж козацький священник (по-простому званий попом) не міг вділити у своєму храмі своїм парафіянам таїнства хрещення, шлюбу та інші, поки спершу не сплатить визначеного паном податку євреєві за ключі від церковних воріт (які завжди примушували віддати та передати до єврейських рук)¹. Як все діялося зі шкодою та кривдою для sacramentів та християнської віри, нехай оцінить майбутнє покоління вірних!

Тож, Польше, ти справедливо заплатила за свої гріхи, отримавши справедливі покарання за гордості й ганебні вчинки! Як писав Сенека: «Ніхто довго не затримається з жорстоким правлінням, а з поміркованим – триватиме»². Тож ті козаки, що колись були прикрасою, надією й опорою королівства і силою не для легковаження, коли приходили на захист, стали твоїм бичем. Вони стали для тебе смертельною загрозою, коли Божа справедливість карає за гріхи і ти проти неї вступаєш!

Однак ці загальновідомі причини, чи вони виявилися правдиві, чи не цілком та чи повинні були призвести до такої затягості війни, людський розум не може пізнати, – нехай сам «Господь творить правосуддя і суд усім прибитим»³. Тим, хто прагне війни, надумані причини знайти неважко і для бунту ніколи не бракує підстави, на яку і самі козаки фальшиво спиралися, як на свою головну образу, – на справу унії з Римською церквою (її вони сильно мали би домагатися). Вони безбожно вказували, що поляки позбавляють їх правдивої батьківської віри, що їх примушують до прийняття унії також і через місіонерів Товариства Ісуса, зневажають їхні обряди та священників, оскаржували фальшиво й немудро. І тому вони переслідують Римську церкву, католиків і своїх уніатів часто з ненавистю Ватинія⁴ (навіть до сьогодні) – аж до вбивств та пролиття крові. Та оскільки вони посилаються на унію як привід для війни, що нерідко також у цій справі згадується і повсюдно чути в наших заражених схизмою руських краях, тому, спростовуючи багато закидів, дещо про це поясню.

Небесний Отець заклав працею своїх рук власну виницю (услід за вчителями [Церкви] я розумію під нею Церкву), посіяв добре зерно у ґрунт, зросив краплинами крові, аби зібрати найкращий врожай. Зла людина, коли приспала сторожів, порозсівала кукіль, від чого вирости тернини єретиків та кропиви схизматиків, що їм за незбагненою милістю Найвищого Творця дозволено безкінечно рости аж до жнив, щоб, можливо, після теперішнього гвалтовного очищення хащ не були знищені добірні зерна пшениці, які мають принести стократний врожай, або щоб вони не були вирвані разом зі злим насінням. Хроніки свідчать, як багато разів Церкву турбували гордовиті вигадки Сходу, породжуючи помилки у вірі, і стільки ж разів вони знову поверталися до єдності з Римською церквою, поєднані милосердям, поки врешті через нестриману впертість не відкинули походження Святого Духа від Сина, поширили між собою найгіршу схизму й заразили нещасливим способом сусідні народи.

Цю трутизну руські народи перейняли разом з іншими помилками через сусідство з греками, поєднані з ними співучастю в обрядах, позаяк від них у рік від Різдва Спасителя 990-й прийняли християнську віру через князя Володимира (який бажав охреститися з любові до нареченої Анни, сестри східних цезарів Василя й Костянтина). Він осліп у Константинополі, повністю прозрів під час хрещення і пізніше взяв ту Анну за дружину. Цю трутизну, яку подавали духовні, люди завзято пили від самих початків, численні краї Русі та цілі королівства залишилися при ній і досі залишаються з якнайбільшою затятістю. Мало помагали й помагають повчання мудреців, заклики блаженних, листи святих, едикти

¹ Про легендарний характер цих повідомлень див.: Галант Й. Арендовали ли євреї церкви на Україні, с. 81–87.

² Seneca, *Troas*, 256–257.

³ *Псалми*, 102:6.

⁴ Ватиній Публій – політичний та військовий діяч пізньої Римської республіки, консул 47 р. до н. е.

simulare, nunquam ultionem omittere pro natura habebat. Militari pressa sermone facundia, animus obtegens sui, vultus renidens erat. Dum a Koniecpolio, generali exercituum, fortalitium Kodak, placito ordinum reipublicae excitaretur¹, sciscitatus de natura loci et regulata operis situsque forma, respondisse fertur Koniecpolio: manu facta, manu destrui. Quod re ipsa praestitit, dum maiori stipatus potentia rebellionis, hocce fortalitium, tam nobile fraenum Cosaticae insolentiae, evertit. Ab Alexandro Koniecpolio, regni vexillifere, ob inditia conspirationis in vincula coniectus, mox ad fideiussionem Krzczovii honesta custodia retentus, dum evasit vincula, apertam rebellionem concitavit, caeso fraude ad hospitalem natalis filii mensam Elia Barabaszyngo [sic], duce Zaporoviensium, regno reiquepublicae Poloniae fidelissimo, apud <fol. 244>[// 144] quem notarium agebat. Primo quidem, quasi pro duco suo indignantibus Cosacis, deinde conniventibus, postea approbantibus. Ita certa “honestam quaedam scelera successus facit”².

{In Russia nostra etiam hoc a senioribus rebellionis, invidiae et conceptae vindictae in nos fomentum adstruitur, quod diu ob rusculum sibi ereptum in iudiciis sacrae regiae maiestatis cum potentiore litigavit, per comitia reipublicae et conciliabula Cosacorum quaerulabatur et haerediolum illud qua prece, qua instantiis, qua etiam minis pro genio Cosatico vindicare volebat, sed non poterat. Quocirca uti turbator pacis, silentio carceri demandatus, ne facinus pro vindicta sumeret, morti destinatus, fuga tamen manus percussorum fefellit. Et quoniam nullibi securitatem habebat, dies noctibus iungens ad claustra Borysthenis, solita maleficorum receptacula, cucurrit, et Tochay Begum, in campis Budziacensibus cum suis Scythis stabulantem, sibi in protectorem assumpsit. O coelites! o superi! Quantum ex tam minuta, erepti violenter unius praedioli, scintilla, incendium, quod tanto sanguinis et lacrymarum profluvio, extingui non poterat, et ad haec tempora latet in cinere. Sed ego redeo ad propositum}.

Streperente ex ut supra novorum motuum fama, maiori quam dici potest ardore percita plebs in auspicia novi ducis et seditionem ruebat³. Egentissimus quisque desertis penatibus, rastris et agris, velut ad classicum ad castra currebat, quae, magno multitudinis accursu, nimium aucta, exercitum potentem brevi in campos patentes effuderunt. Accessit et Tohai Begus Scythia cum sexdecim millibus Tartarorum in auxilium rebellibus, quo subsidio erecti, consilia etiam proelio experiundi cum nostris agitavere.

Ad hos reprimendos impetus et obturandam in capite pullulantem rebellionem, Nicolaus Potocki, castellanus Cracoviensis, omnem diligentiam adhibuit. Insuper sub ipsa propalatae seditionis initia legiones quarciarias quatuor millia virorum, animo, disciplina ac experientia belli praestantiorum, complentes, cum honorariis procerum alis, ad duo millia accedentibus, {opposuit}. Registrati Cosaci (albo militari nomina professi ita vocabantur) acris edictis coniungi exercitui iussi sunt.

Interim praemissus cum levioribus cohortibus sclopigeris octingentis, Stephanus Potocius, Nisinensis praefectus, adolescens, filius generalis, contra consistentes iam Cosacos et Tartaros in campis ad Żółtewody. Id lacui nomen, qui ab argillaceo fundo, flavescens aquis herbido, voragine profunda, limo lubrico invadabilis, ita ab accolis loci vocatur⁴.

Sed iam in partes rebellium traxit Chmielnicius eadem perfidia regestratos Cosacos, longo et constanti obsequio reipublicae commendatos, quorum accessu facilem victoriam sperabant et expectabant nostri. Ideo iam spes ambigua futurorum fecit, ut carrorum serie et subitariis operis firmarentur castra Polona. Mox ante <fol. 245>[// 144v] carraginem signis eductis identidem advenientem hosti acies ostentata, pugnatum acriter, signis collatis in Scythas, sed legiones Theutonicae, quas genere Russi, habitu tantum Germani simulabant, ab ipso proelii incipientis

¹ Vide huius fol. 256.

² [Seneca, *Hippolytus*, 589].

³ *Летопиць: inibat*.

⁴ Idem, fol. 32.

Римського престолу, декрети святих соборів понтифіків, що їх наводили католики для підтвердження правди. Вони, навіть переможені аргументами чи доказами, з природженою впертістю готові захищати свої помилки нерозважними промовами, силою й насиллям, і таким чином, живучи в простацтві, не маючи жодного або маючи замало знання про святих, які все ж багато значать для віри, даремно вмирають та душі гублять.

Утім, мислячі часто відрікалися своїх помилок, і греки (як свідчить Бароній¹ та пишуть інші автори, й особливо автор книжки, недавно виданої в Замості 1698 року, перекладеної з французької на польську мову, з назвою «*Historya schizmy Greckiey*»), і русини. Не згадую вже про собор у Флоренції², на якому і константинопольський патріарх зі своїм духовенством, і імператор Йоан Палеолог³, переконані виразними доказами, злучені з Римською церквою й католицькою вірою, прийняли унію та сприяли цьому собору, за винятком єпископа Марка⁴, як описав нещодавно автор Ян Квяткевич з Товариства Ісуса у своїх річниках польською мовою під 1439 роком ([Kwiatkiewicz I. *Roczne Dzieje Koscielne*], сторінка 464). Про Русь оповім, оскільки про неї мовиться, що у 1246 році, за Інокентія IV⁵, який мав у Церкві найвищу владу, руський князь Даніель, чи Данило, як король Русі заслужив на отримання титулу та корони від названого понтифіка. Він і обрав та прийняв унію з Римською церквою, разом з підлеглим собі народом, про що розповідають Кромер ([Cromer M. *De origine*], книжка 9) і згаданий Квяткевич за 1246 рік ([Kwiatkiewicz I. *Roczne Dzieje Koscielne*], сторінка 103)⁶. І хоча він багато обіцяв понтифікові щодо захисту християн і вгамування татарських нападів, нічого не вчинив, навіть усупереч діяв, як той же Кромер пише на тому ж місці ([Cromer M. *De origine*], сторінка 207).

Потім у 1596 році, як подає той самий Квяткевич під 1594 роком (на сторінці 790), за Клементя VIII, ці русини добровільно просили про унію з тією Церквою та публічно визнали на соборі у Бересті, який скликав львівський архієпископ Ян Суліковський, як верховний митрополит Русі та на той час делегат Апостольського престолу, і на якому керував разом з іншими єпископами: луцьким – Бернардом Мацейовським, і холмським – Станіславом Гомолінським. Про це Скробішевський свідчить у життєписі того Суліковського і це повністю доводить пергаментний оригінал, написаний руською мовою, з підвишеними печатками, та збережений в архіві нашої капітули.

Але тоді перешкодили цій побожній та святій справі львівський і перемишльський владыки⁷ через відхід від спільної згоди деяких несвідомих. Вони поставили печатки на підготованих актах того собору⁸, ніби зі шкодою для єкуменічного (православного) патріарха, однак через таємний відступ знову наважилися з найбільшою недовірою розірвати та знову розшарпати незшиту одіж Христа, яку обопільно сильно бажали зшити через спільні таїнства, і тим самим зберегли давню схизму, з такою втратою для душ!

Тож між розділеними на партії під назвами «уніатів та неуніатів» спершу почалися суперечки, потім бійки із застосуванням насильства, з такою люттю, що святого мужа, полоцького архієпископа Йосафата Кунцевича невинно вбили 12 листопада 1623 року тільки з ненависті до унії з Римською церквою (яку цей святий муж підтримував і дуже радив її як необхідну для спасіння душ), зробивши його славним мучеником (якого

¹ Бароній Цезар (1538–1607) – церковний історик, кардинал Римо-католицької церкви.

² Йдеться про Флорентійську унію 1539 р.

³ Йоан VIII Палеолог – імператор Візантійської імперії (1425–1448).

⁴ Марк Ефеський (1392–1444) – єпископ Константинопольської православної церкви, ефеський митрополит.

⁵ Інокентій IV – папа римський (1243–1254).

⁶ Коронування папською короною короля Данила Романовича відбулося 1253 р. в Дорогичині.

⁷ Львівський єпископ Гедеон Балабан та перемишльський єпископ Михайло Копистенський.

⁸ Львівський і перемишльський владыки, висловивши готовність прийняти унію, на з'їзді єпископів у Бересті 12 червня 1595 р. підписали відповідну декларацію, проте пізніше відмовилися від своїх намірів.

aestu, primo in speciem trepidare, mox loco sensim cedere, tandem obliquo flexu, dum in cohortes Polonas hostis incumbit, exilem aciem proditorie nudare ceperunt, abscedere proinde campo necessum erat, tribunis suppetias intra carraginem¹ praestolari censentibus.

Iam pulvis pyrius continuis explosionibus exhaustus, iam commeatus deficiebat, aqua equis ab hoste intercepta, ac ideo, die undecima Maii, equi libere e castris {superflui} dimissi, tormenta hostis eripuit, ac quod eo temporis nulla comparerent auxilia, dolor simul et metus cum taedio periclitantes subibat, ideo inter ductores convenerat, retro mota in militarem regressum carragine, hoc, quod in loco haerentibus imminebat periculi eluctari, omnibus brevi conamine viam sibi ad exercitum aperire facile iudicantibus².

Die 16 Maii gemino iam milliari a Zulte Wody recesserant³, cum ecce subita impressione⁴ sistunt carraginem Scythae, adeo impetu pertinaci, ut primarum ordinum equi iugales aut sagittarum ictibus caderent, aut mutilarentur. Duravit aliquantulum pugna, fortissime nostris resistentibus, non militum strenuitatem ductores, non milites ductorum exemplum desideravere, omnes pariter fortes laudabiliter decertabant, donec densior imber corruptis madore scolopetis pyrioque, novissimum defensionis beneficium eripuisset. Pugnabant tamen non iam pro vita, sed pro decore mortis, nec prius hostes carragine potiti, donec Potocius iuvenis licet, sed <fol. 246>[// 145] bellator fortis et egregius, duplici vulnere (a quo sine mora vitam in mortem mutavit) sterneretur, tum ut quisque caesi aut vincti. Sapiaha saucius Tohay Bego cessit, Schembergius Scythis, Czarnecius ac Grodziccius, futura patriae praesidia, in vinculis ad fortalitium Kudacense a Chmielnicio remissi. Sic ille praestantissimus virorum nucleus, trium millium numero computatus, continuo quatuordecim dierum (ut Kochovius), viginti (ut in litteris privatis legi) conflictu, nulla succursu novella, hostili ferociae victima cecidit, adeo omnes infelici fato praeventi, ut ex tanto numero vix unus alterve cladis nuntius ad castra Polona evaserit.

Iam generalis prope Czerkasios cum exercitu maiori penetraverat⁵, cum caesas cohortes, hostem adesse, deproperatis itineribus contra tendere, denuntiatum est, quocirca Corsunium malo consilio retrogredi placuit, exercitu ad sex millia redacto. Sed et hostis in crastinum ibidem deproperavit, et dominica ante Pentecosten, quae fuit 25 Maii, exercitui nostro se videndum praebuit. Eductae itaque legiones, ac protensis⁶ cornibus acies instructa, vix campum inierant⁷, ecce ingruens hostis necessitatem pugnae imponebat. Odrzywolscius invectum in se Tohai Begum egregie repressit, iterum atque iterum Kalinovius campidux Cosacos invadentes pepulit, atque hac die nihil lucratus hostis, finem proelio fecit. Corsunium tamen, omnigeno commeatu refertum, occupavit.

Inter haec⁸ regem non vivere tacite primum, ac sparsim etiam hoste suggerente rumor crebrescit⁹, unde multiplex subibat animos nostrorum consideratio. Contigit etiam¹⁰ ut subiecto horreis oppidanis igne, Corsunium violenta flamma, **sive imperata ab hostis receptionem a nostris**, sive fortuita absumpserit, unde ex penuria <fol. 247>[// 145v] victus invalidura in castris inedia timebatur¹¹. Consultabatur itaque a nostris in acie instructa proelii aleam subire, an sub

¹ *Летопись: curraginem.*

² Ex notatis in actis consulum in volumine 1698 insertis.

³ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 30.

⁴ *Летопись: impressio, ne.*

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 34.

⁶ *Летопись: praetensis.*

⁷ *Летопись: ingerant.*

⁸ *Летопись: hoc.*

⁹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 35.

¹⁰ *Летопись: tamen.*

¹¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 36.

Всевишній уславив багатьма чудами та знаками для утвердження унії з «римо-католиками», зупиняючи від помилок схизматиків). За декретом короля Сигізмунда були засуджені на смерть.

І зберегли та й досі зберігають унію зі святою Церквою, яку на соборі у Бересті ухвалили 2 грудня 1596 року, київський митрополит, володимирський, берестейський, луцький, острозький, холмський, белзький, пінський владыки, чи єпископи, хоча з деякими схизматиками. А решта розлогих дієцезій, що розкинулися по Русі та Україні, Волині, Поділлі (аж до Московщини), затято залишилися у схизмі, тихо нашіптуючи свої скарги, яких відкрито не наважувалися висловити, зберігши подобу давньої релігії із застарілими помилками.

Усе ж не переставали вони (коли могли робити це безкарно) виявляти католикам стару й нову ненависть, використовуючи різні приводи (про які вже згадував), чи з огляду на прикриття панів або підступ їхніх провідників, чи з вродженої природи сільського люду, спрямованої проти господарів, чи через бунтівливий непоступливий характер. Тому вони часто, відмовившись від миру та послуху, підбурювали на повстання, викликали колотнечі. Польських вояків, що на стаціях перебували або стояли проти татар на кордонах королівства (можливо, навіть подраженні кривдами), підступивши вночі, душили, безпечних, у своїх будинках, ножами різали, коли вони спали. Також навзаєм через помсту від прибулого польського війська отримували відповідні кари, які вважали образливими і несправедливими. Таким чином численні на Україні злочинці, невільні селяни, закуті в кайдани через свої вчинки, подали причину до страшної, згубної, довготривалої війни.

Проте прихована іскра тліла в оманливому попелі, поки злочин не здобув право та не з'явився гніт для підпалу, перший призвідник і винуватець безбожного повстання Богдан Хмельниченко, чи Хмельницький. Його батько був Михайло (про якого одні повідомляють, що народжений у Мазовії, інші – в українському містечку Лисянці), навчався у школі в Києві або в Ярославі у колегії отців Товариства Ісуса, здобуваючи початкову освіту. У зрілому віці він природно приховував свої почуття, оцінював можливості вже сьогодні, покладаючи надію на майбутнє, демонструючи у своїх вчинках то ввічливість, то рішучість, часто висловлюючи погрози та ніколи не втрачаючи нагоди для помсти. По-військовому лаконічний, володів даром красномовства, за усміхненим обличчям приховуючи свої наміри. Коли польний гетьман Конєцпольський за наказом станів королівства будував фортецю Кодак, він запитав Хмельницького про природу місця, стан і форму виконання роботи. Той дав відповідь Конєцпольському: «Що рукою створиться, те рукою і знищиться». Цю думку сам підтвердив, коли, маючи більшу силу в час повстання, знищив цю фортецю, як шляхетну вузду козацької сваволі. Коронний хорунжий Олександр Конєцпольський¹ закув його у кайдани через спробу змови, але невдовзі за порокую Кречовського² перевели на почесний арешт. Коли увільнився з кайданів, розпочав відкрите повстання, підступно вбивши за святковим столом (з нагоди народження сина) запорозького гетьмана Іллю Барабашенка³, вірного Польській Речі Посполитій, у якого він був писарем. Спершу козаки ніби обурювалися через загибель свого провідника, потім мовчки це прийняли, а пізніше схвалили. Так, безсумнівно, «певні злочини стають шанованими завдяки успіху»⁴.

Також у нашій Русі старші люди наводили як причину повстання, ненависті й початку помсти те, що довго він судився в королівських судах із можновладцем за відібраний у

¹ Конєцпольський Олександр – коронний хорунжий (1641–1659).

² Кречевський (Кречовський) – полковник Чигиринського (з 1643 р.) та Київського (1648) полку реєстрових козаків, наказний гетьман українського козацтва.

³ Насправді це таємно призначений королем Владиславом IV на посаду наказного гетьмана реєстрових козаків Іван Барабаш, який був убитий козаками на початку повстання Хмельницького, 5 травня 1648 р., перед битвою під Жовтими Водами.

⁴ Seneca, *Hippolytus*, 589.

carraginis tegumento regredi conducibilis foret. Plures ipseque campidux Kalinovius sentiebat, aperto campo Scythas agrediendos esse, quibus pulsus etiam ex Cosacis victoriam fore certiorum. Generalis nihil tutius arbitrabatur (violentia accelerantis fati impellente) militari regressu sub carraginis munimento, quod componi opera Nicolai Bieganovii contra aliorum sensus iusserat, acrius obiurgato campiduce (qui fervore militum ad pellendos Scythas utendum esse, carraginem deserendam contendebat), ut sibi primicerio pareret.

Mota itaque carrago illa Boguslaviam versus infeliciter¹, sed hoc non latuit sagacem et astutum Chmielnicium, qui ex suis sex millia praeoccupandae viae praemisera, ut eluvies aquarum cavis aggeribus discriminatas, transversis fossis connecterent, lacunas alibi, praecipitia alibi in transitu viarum facerent, alibi superegestos aggeres sclopetarii vigilarent. Aderant brevi et Cosaci, qui nostros circa eliberationem carraginis ex abruptis viarum occupatos, facile disperserant, currus multos interceperant, stationes postremas ita turbaverant, ut aliqui Polonorum locum desererent. Verum campidux laborantibus ea parte, cum pilano milite subsidio accurrens, animos ordinesque restituit. Brevi tamen desultorium aliquot manipulis, cum duabus pedestribus Hungarorum vexillis, aperiendae viae praemissis, ab hoste fuis, eodem simul impetu a fronte et lateribus carrago invasa, ubi Kalinovius gemino vulnere in capite et cubito manus enormiter sauciatus.

Nondum tamen vicerat hostis, nisi equisones ac lixarum plerique², intra meditullium carraginis <fol. 248>[// 146] recepti et tamen paventes, inscensis equis in fugam se praecipitent, ac latus carraginis residuae imprudenter nudarent. Animos strenue dominorum pugnantium secessionem turbarent, hostium auferent. Quippe ad sublatum a Cosacis clamorem, **summo con-**nisu accurebant Scythae, densa sagittarum procella nostros laedentes, ac deinde (qua disrupta curruum serie nudatum praesidio latus apparebat) patulam carraginem perfregere. Atrox hic proelium, iam pugnacissimus quisque adversa fronte in hostes ingruentes ruebat³, honestum mortem mutuis vulneribus quaerendo. Pauci erant qui re perdita, vitae magis, quam decori memores, per occultos tramites vitarunt fuga. Mortis seu servitutis discrimina, plures et potiores post edita fortitudinis opera, succubere necessitati moriendi, aliqui vinculis et compedibus.

Inter captos generalis exercituum dux ac princeps senatus, affecta valetudine ac continuo labore lassus, campidux Kalinovius, Kazanovius, Sieniovius⁴, Odrzywolscius, Bałabanus, et alii multi fuere, reliqui crudeliter trucidati, aut Scythicam captivitatem subire coacti, ad quam aegro Potocio generali et saucio Kalinovio campiduci devehendo, currus misericordia barbarorum attributus est⁵. Sic visum numini longam Poloniae prosperitatem, sub ignobili victore geminata clade brevi tempore castigare et ulterius adhuc eidem castigandam relinquere.

Leopolis nostra, uti imminentibus malis propior, citius haec fulmina percussae Poloniae percepit, quam aliae regni civitates, quibus notitiam mutatae felicitatis Poloniae communicavit⁶, se ad defensionem necessariam etiam ex laudo consulari ad tubam publicato (quo civibus omnibus interdicitur sub privatione honoris et confiscatione bonorum recessum a civitate) omnino paravit, supplicationibus repetitis, clero praeunte, cum coniugibus, parvisque liberis ac <fol. 249>[// 146v] concursu multitudinis villanae, veniam irarum coeli, finemque cladi- bus suppliciter precabatur. Iam enim, caeso utroque exercitu, Scythae pro more suo, Cosaci pro vindicta ad praedandum dilapsi, libere opima Russiae populabantur, iam Pohorebische,

¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 37.

² Kochovius, [*Annalivm*], fol. 38.

³ *Летописьъ: inibat.*

⁴ *Летописьъ: пропушено Sieniovius.*

⁵ Vide huius fol. 289.

⁶ Ex notatis in actis consulum insertis in volumino anni 1698.

нього масток, скаржився по сеймах Речі Посполитої та козацьких зібраннях і хотів повернути цю дідичність то проханнями, то заступництвом, то за козацькими звичаями погрозами, але не зміг¹. Через це вже як порушник спокою був таємно ув'язнений і, щоб не наважувався на помсту, призначений на смерть, але втечею unikнув рук вбивць. І позаяк не мав ніде безпеки, вночі подався до дніпровських порогів, звичного притулку розбійників, і взяв за свого протектора Тугай-бея², який кочував зі своїми татарами у буджацьких степах. О небеса! О превишні! Яка ж велика пожежа виникла з іскри через насильне захоплення одного дрібного ґрунту, що потік великої крові та сліз не міг її погасити, і до цього часу вона тліє в попелі. Але повертаюся до теми.

Коли чутка про нові заворушення розійшлася, ринув плебс на повстання під очільництвом нового провідника з якнайбільшим гвалтовним запалом, який тільки можна уявити. Кожен з бідацтва залишав хати, плуги та поля, поспішав на звук труб до обозів, які після прибуття такої кількості люду надмірно зросли, швидко перетворившись на сильне військо у відкритих полях. Прибув і татарин Тугай-бей з шістнадцятьма тисячами вояків на допомогу повсталим, які, заохочені підмогою, тоді вже нараджувалися, як вести війну з нашими військами.

Краківський каштелян Миколай Потоцький доклав усіх зусиль, аби стримати їхні напади й загамувати на початках поширення бунту. Насамперед, зразу ж після початку відкритого повстання, виставив сформовані відділи кварцяного війська чисельністю чотири тисячі вояків, що вирізнялися дисципліною та військовим досвідом, доповнивши їх загонами найманців шляхти на дві тисячі вояків. Реєстровим козакам (внесеним поіменно у військовий реєстр) гострими листами було наказано приєднатися до війська.

Тим часом ніжинський староста, молодий Стефан Потоцький, син гетьмана, був висланий наперед з легкими відділами числом вісімсот стрільців супроти козаків і татар, що розташувалися на полях під Жовтими Водами. Це озеро отримало назву від глинястого ґрунту, трави в золотистих водах, які мали глибокий нурт та виливалися на болотисту місцевість.

Але Хмельницький через віроломність перетягнув на бік повстанців реєстрових козаків, які довго та постійно виявляли свій послух Речі Посполитій і з прибуттям яких наші війська сподівалися й очікували на легку перемогу. Тому тепер покладали неясну надію на майбутнє, зміцнивши польський табір рядом возів та нашвидкуруч зведеними укріпленнями. Зараз же вийшли перед возами з хоругвами супроти ворога, що наближався. Вони запекло билися під хоругвами з татарами, але німецькі відділи, в яких русини за походженням тільки наслідували німецький одяг, від самого початку цієї битви виглядаючи нібито наляканими, невдовзі поступово з місця відступили. Врешті вони вдалися до відступу, коли ворог напирив на польські відділи, по-зрадницьки оголивши бойовий порядок. Тому, згідно з думкою провідників, визнано було за необхідне відійти з поля бою, чекаючи додаткової підтримки серед укріплень з возів.

Вже порох закінчився при постійній стрілянині, далі забракло провіанту, води для коней, доступ до якої ворог обмежив, тож 11 травня відпустили зайвих коней з табору. Ворог захопив гармати, і на той час не надійшло жодної підтримки, небезпечні жаль і страх разом з образою опанували всіх. Тому провідники дійшли згоди, щоб відійти військовим способом, рухаючись табором з возами (бо ж у разі зоставання на місці їм загрожувала небезпека), вважаючи, що легким зусиллям вони проторують для всіх шлях до [основного] війська.

16 травня, коли вони вже на дві милі відійшли від Жовтих Вод, татари несподіваним натиском затримали вози, так що після сильного нападу перший ряд запряжених коней або впав від влучання стрілами, або був покалічений. Боротьба тривала деякий час, наші

¹ Богдан Хмельницький мав довгу суперечку за хутір Суботів з чигиринським підстаростою Даниелем Чаплінським.

² Тугай-бей (бл. 1601 – 1651) – кримськотатарський полководець і політичний діяч.

Lipowiec, Niemierow, Borszczowka, Kulinik, Holowiec¹, Machnowka, Berdiszowo, Białopole, Pawołocz, Przylęczka, Pikow, et alia multa egregia ac opulenta municipia et villarum pomoe-ria (quis enim in illa fatalire voluone vocabula omnium notare curavit)² in cineres redegerunt, nobiles aequae et ignobiles crudelitate intolerabili sublatis, victorum ducenta millia (qui felicem et populosam Russiam noverat facile credet) ad castra hostium deducta, ideo timor et metus animos Leopoliensium magnus invaserat, ad placandam iustitiam Dei etiam infideles Iudaeos impulerat.

Redierat interim et quidem brevi tempore Hieronymus Seniawski, ex captivitate Tartarica libertati restitutus³, die 4 Junii Leopolim, votumque inter adversa fortunae factum, imagini Beatissimae in coemeterio exsolvit, ac litrum viginti millia aureorum Hungaricalium Tuhai Bego (a quo ob praestita beneficia honorifice tractabatur) ad oppidum Międzyboze per Scythas reductus, enumeravit.

Cosaci vero a caedibus, rapinis, incendiis non cessabant. Maximus Krywonossus, ob agitata latrocinia poena capitis damnatus, nunc illorum antesignanus grassatorum, et perditissimorum hominum sexaginta millia trahens⁴, tranato fluvio Bug (qui Herodoto Axiaces dicitur)⁵, populosa et satis ampla oppida ducis Wisniovecensis Ladyzyn, Berszade, Wierchowkę, Alexandrynę et alia plurima, celeritate insperata cepit, homines crudeliter trucidavit, sub oppido Nestervar sive Tulczyn, ab aliquot nostrorum cohortibus repulsus, sed <fol. 250>[// 147] paulo post et oppidum et arcem occupavit, non tamen sine caede suorum. In hoc oppido magnam crudelitatem super presbyteros Romanae ecclesiae, super nobilitatem sexus utriusque, etiam super Iudaeos (quorum 15 quindecim millia caesa dicebant), utpote angarisatores suorum Cosacorum exercuit, in sanguine vivorum debacchatus est, in corporibus mortuorum, quibus sensum doloris mors pridem ademerat, rustica barbarie tyrannus apparere voluit. Illa etenim ex urnis et oculis eiecta, in frustra concisa, levi farina conspersit, et canibus in offam per vicos et vias proiecit, et hinc patet, quanto odio, quanta crudelitate in vivos Polonos ferebatur et saeviit, qui etiam mortuos tanta feritate insectatus est.

Quid tale immanes illi gessisse feruntur?

O mites Diomedis equi! Busyridis arae

Clementes, iam Cynna pius, iam Spartace lenis

Ausibus his collatus eris⁶.

Hoc tyranno auctore ardenti et voraci flamma refulsit, **quidquid a Pripecio et Sluczca amni-**bus, usque ad Sanum florentis orae continetur. Videre erat luctuosum et tantis spatiis terrarum continuum incendium, dum sacrae aedes, aedificia sumptuosa, operosae palatiorum structurae velut una foce urerentur. Passim indefensae arces, oppida, ad versus vim subitam inparata, hostibus patebant, nemini ad repugnandum animus, cunctis stupor et piger metus, et desperatio fataliter in malo torpentibus! Deformata ultra hostilem modum regione, quidquid divini humanique iuris obvium habuit, Krywonossus totum funditus evertere destinaverat. Proculcata religio, iurisdictio omnis eversa, sublatis magistratus, infida nedum itinera, verum et latebrae fugientibus, domus, vici, campi, rapinis stupris, incendiis, caedibus foedati, trucidatis, promiscue ex solo nomine, ut quemque sors obtulit, Lachis. **Potissima in heros saeviendi ma-**teria subditis, protrahebant antias capitum, adnixa⁷ conquirebant abditos <fol. 251>[// 147v]

¹ *Летопись*: пропущено *Holowiec*.

² *Летопись*: слова у дужках пропущені.

³ Ex iisdem et Kochovius, [*Annalivm*], fol. 38.

⁴ Ex iisdem.

⁵ *Летопись*: слова у дужках пропущені.

⁶ *Летопись*: пропущено вірш.

⁷ Ориг.: дали закреслено *repertos*.

мужньо захищалися. Не потребуючи ні військової вправності провідників, ні їхнього прикладу, всі разом з великою силою похвально билися, аж поки сильна злива не пошкодила вологою стрільбу та порох, позбавивши їх найостаннішого засобу оборони. Однак тоді вони вже билися не за життя, а за славу смерть, і вороги не могли дістатися возів, допоки не загинув молодий Потоцький, хоч і молодий, але мужній та видатний воїн, двічі поранений (через що швидко свого життя позбувся). Тоді ж і всі інші були вбиті або схоплені. Покаліченого Сапегу забрав Тугай-бей, Шемберк дістався татарам, майбутні оборонці батьківщини Чарнецький¹ і Гродзицький² у кайданах були відправлені Хмельницьким до фортеці Кодак. Ось так це ядро найвизначніших мужів, що нараховувало три тисячі вояків, перебуваючи без жодної допомоги в постійній боротьбі чотирнадцять днів (за Коховським) або двадцять днів (як я читаю в приватних листах), стало жертвою ворожої люті. Нещасний фатум так сильно вразив їх, що з усього їхнього числа дійшло до польського табору ледве один чи двоє із звіткою про катастрофу.

Вже гетьман наближався до Черкас із великим військом, коли йому повідомили, що після розгрому відділів ворог надходить, наближаючись до нього швидким маршем. Тому він за поганою порадою ухвалив відступити до Корсуня з військом, що налічувало шість тисяч вояків. Але й ворог на другий день туди ж поспішив, і в неділю перед Зеленими святами, що припадала на 25 травня, був помічений нашим військом. Тож відділи вишикувалися в бойовий порядок витягнутими флангами і ледве в поле вийшли, як ворог, що наблизився, змусив прийняти бій. Одривольський³ мужньо відбив напад на нього Тугай-бея й польний гетьман Калиновський⁴ відігнав нападаючих козаків, отож того дня ворог закінчив бій, не отримавши переваги, однак зайняв Корсунь, наповнений усіляким провіантом.

Поміж тим розійшлася чутка про смерть короля, спершу таємно, потім повсюдно, також із допомогою ворога, значно вплинувши на наміри наших вояків. А ще через підпали міщанських складів Корсунь згорів у нещадному полум'ї. Це сталося чи то з наказу наших, що остерігалися ворога, чи то через випадковість, у кожному разі, з огляду на нестачу харчів в обозі, побоювалися голоду. Тож наші радилися, чи краще, вишикувавшись у бойовий порядок, піддатися волі долі в бою, чи, можливо, було б корисніше відступити під заслоною возів. Більшість (і серед них польний гетьман Калиновський) радили у відкритому полі напасти на татар, після побиття яких виглядала би певнішою перемога над козаками. Але коронний гетьман (під тиском нагальності він приспішив нещастя) нічого безпечнішим не вважав, ніж відхід війська під захистом возів. Він, всупереч думці інших, наказав приєднатися [зі своїм відділом] Миколаю Бегановському⁵, який, після гострої сварки з польним гетьманом (твердячи, що потрібно скористатися завзятістю вояків для вигнання татар та покинути вози), підкорився очільнику війська.

Отож із тими возами вони рушили нещасливо в напрямку Богуслава, але це не залишилося таємницею для проникливого та розторопного Хмельницького. Він відправив шість тисяч вояків уперед, щоб вони об'єднали потоки води різними канавами, що розділяли їх, викопали ями та рови на дорогах і розставили стрільців у різних місцях на споруджених насипах. Невдовзі надійшли й козаки, які легко розпорошили наших, що займалися вивільненням возів на побитих шляхах. Вони забрали багато возів і так турбували ар'єргардні пости, що деякі з поляків покинули свої місця. Але польний гетьман надійшов на допомогу воякам, які мали проблеми, із відділом кінноти з легкими списами (*pilano*

¹ Сапега Ян Фридерик (1618–1664) – литовський військовий діяч; Шемберк Яцек (?–1648) – урядовий комісар реєстрового Війська Запорозького; Чарнецький Стефан (1599–1665) – польський військовий діяч.

² Гродзицький Кшиштоф (?–1659) – польський військовий діяч. У полон він потрапив після облоги Кодака, обороною якого командував, а не під час битви на Жовтих Водах.

³ Одривольський Ян (бл. 1590 – 1652) – польський військовий діяч.

⁴ Калиновський Мартин (бл. 1605 – 1652) – польний коронний гетьман (1646–1651).

⁵ Бегановський Миколай (1601–1674) – львівський хорунжий (1644–1658).

et cunctis sine discrimine sexus et parvae aetatis, qui non praeveniant discrimen, crudeliter moriendum erat.

Czetwertinius (*kniazium* alias ducem nuncupant) in Borowice haereditario suo oppido interceptus¹, constuprata a barbaro in conspectu charissima et nobili forma uxore, ac statim crudeliter perempta, post matrem liberis necatis, demum ipse crudelitatis impiae scopus, a molitore proprio ferrata pila medius praecisus! Alii securibus scissi, alii per summum dedecus et contumelias tractati, alii ad limina vilis ergastuli loris adstricti², quasi ligna dolabellis et machaerionibus in capita, in pectora, in viscera seu renes percussi, gementes et dolentes caedebantur! “Adeste, adeste sceleris ultrices deae”!

Rusticam illam tyrannidem ex aequo et iusto posteris describere, calamo non concessum, ille solus vindicet iniurias, qui peccata nostra punivit, et vidit patientiam tantis doloribus exercitatem. Ego super reliquam execrandae crudelitatis scenam velum Tymantis legentibus pono, {historicis campum scribendi aperio}.

Hyeremias Wisniovecensis, dux bello strenuus³, in pace comis, solus res perditas Russiae reintegrare paratus, magnum nomen non inter suos tantum, sed etiam apud hostes habebat, solus illo tempore suo ingenio, et sumptu, et manu hostem, in ruinam Poloniae praecipitem, sustinuit. Resciverat, quod Cosacorum phalanges celeriter festinabant, ut se Krywonosso iungerent, contrahit ergo quidquid cohortium Polonorum, in contiguo erat, ac cum Tyskiewicio, palatino Kiiioviae, ac Ossinio, ducatus Lituaniae metatore, vix tria millia militum computans, citus in Krywonossum iusto maiorem multitudinem trahentem pergit. Mox classicum canitur, pugnatur a nostris virtute, ab hoste numero copioso nimis. Succumbit hostis, ter mille <fol. 252>[// 148] e plebe caesi, equites dispersi, Krywonossius [sic], equum nactus, evasit. Sed iterum aleam proelii periclitari ausus, cum totis copiis Wisniowieccio occurrit. Et iterum parvo exercitu, sed fortitudine magna, cum ipsi Wisniowieccius, dimissis in Tu[!]czynum impedimentis alacres nupera victoria cohortes obieciisset⁴, fusus, vix sua carragine tectus, peditatum campumque amisit. Wisnioveccius vero, oppugnandae carragini impar, satis habuit vicisse praevalem numero et viribus hostem, a cuius caede reversus, Nimirow, oppidum suum haereditarium, a rebellibus occupatum, vindicavit, spolia deposita recepit et inter milites suos dardanos, ut vulgo vocantur (qui strenue semper rem gerebant) distribuit, quod in concione ecclesiae nostrae ad augendos timentium animos publicatum erat.

Inter hos tamen horridos undique motus, Mathias Łubinski, archiepiscopus Gnesnensis, primas regni Poloniae princeps, mortem regis Vladislai, indolentibus literis tantae calamitati publicavit⁵. Convocationem pro more solito indixit, in qua delectus militares in provincias decreti, exercitus triginta sex millia componi iniuncta, cuius regendi praefecti (regimentariorum nomine) tres pessimo consilio designati, videlicet Dominicus dux in Zaslav, idemque palatinus Sendomiriensis, Nicolaus Ostrorogus pocillator et Alexander Koniiecpolski, vexillifer regni. Additi his et consiliarii tam ex senatorio ordine (inter quos fuit et Hieremias dux Wisniowieccius, palatinus Russiae, heros inclutus, non ad levia consilia, sed ad bella conficienda natus), quam et ex equestri statu, quos enarrat Kochovius⁶. Hi, militares delectus vocabulis palatinatum legiones distinguiebant, et quasi expeditionem publicam reipublicae fecerant <fol. 253>[// 148v], finita brevi convocatio, cuncti enim praesentium intuitu non esse vanis

.....
¹ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 48.

² Kochovius [*Annalivm*] et notata consulum.

³ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 50.

⁴ Ex notatis in iisdem actis consulum.

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 40.

⁶ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 41 et 60.

milite), відновив їхній дух та порядок. Проте незабаром ворог вдарив на кілька відділів кінноти з двома хоругвами угорської піхоти, висланих для розчищення доріг, нападши одночасно спереду та по боках табору з возів, де Каліновський двічі був важко поранений у голову й лікоть.

Однак ворог ще не переміг, аж поки переважно конюхи й пахолки, хоч і перебували всередині табору з возів, але сильно настрашилися і, всівшись на коней, вдалися до втечі та ненавмисно оголили бік тилових возів. Своім відходом вони стурбували душі панів, які справно билися, а ворог пожвавився. Адже на голосний заклик козаків надбігли татари з великим запалом, раничи наших густою хмарою стріл, і скоро (коли з'явився в обороні оголений бік розірваного ряду возів) проламали відкритий обоз. Розгорілася затята битва, коли кожен відчайдушно ставав супроти ворогів, які вривалися в табір, шукав почесну смерть у взаємних ранах. Мало було тих, хто, все втрапивши, більше дбав про життя, ніж про славу, втікаючи побічними стежками. Вибираючи між загибеллю й полонієм, більша і видатніша частина [воjakів] після виявленої мужності піддалася необхідності смерті, тоді як інша потрапила в полон і кайдани.

Серед захоплених були: великий коронний гетьман та найперший сенатор, замучений ослабленням здоров'я і постійними клопотами¹, польний гетьман Каліновський, Казановський, Сенявський, Одривольський, Балабан² та багато інших. Деякі були й жахливо замордовані або силою передані в полон татарам. Спроваджуючи до нього, варвари з милосердя надали вози тільки хворому коронному гетьманові Потоцькому та пораненому польному гетьманові Каліновському. Так зволило Боже провидіння змінити процвітання Польщі двома поразками за короткий період від незнаного переможця й у майбутньому ще залишити [можливість] для покарання.

Наш Львів, як найближчий до нещасливої війни, швидше спостеріг блискавки, що вдаряли по Польщі, ніж інші міста королівства, яким він повідомив про зміну щасливого періоду Польщі. Сам же в усьому готувався до необхідної оборони після раецької ухвали, привселюдно оголошеної (за якою всім міщанам було заборонено, під [страхом] втрати честі та конфіскації маєтку, відходити з міста). На прохання духовенства він покійно складав молитви із жінками, малими дітьми й численним сільським населенням, щоб небеса змилостивилися та поклали кінець поразкам. Бо вже після обох погромів татари за своїм звичаєм, а козаки через помсту розійшлися грабувати, безперешкодно спустошуючи багаті міста Русі. Погребище, Липовець, Немирів, Борщівка, Куяльник, Головець, Махнівка, Бердичів, Білополе, Паволоч, Прилуки, Пиків та багато інших великих і заможних містечок та сільських місцевостей (хто ж зумів би в такий фатальний час занотувати всі назви?) обернулися на попіл. До ворожих обозів привели захоплених із надмірною жорстокістю шляхтичів і зв'язаних звичайних людей числом двісті тисяч (хто повірить, що так легко щаслива й залюднена Русь змінилася). Тому велика боязнь і страх увійшли в душі львів'ян, примушуючи до благання справедливості у Бога навіть невірних євреїв.

Тим часом швидко, 4 червня, повернувся до Львова відпущений на волю з татарського полону Гієронім Сенявський, спроваджений до Меджибожа татарами. Для повернення фортуни він склав воту (*votum*) до образу Пречистої Діви на цвинтарі та сплатив викупу двадцять тисяч угорських золотих³ Тугай-бею (який до нього шанобливо ставився через виявлене добродійство).

А козаки не припиняли вбивств, грабунків, підпалів. Максим Кривонос, колись засуджений на смерть за вчинені злочини, а тепер їхній провідник, що вів найнікчемніших

¹ Йдеться про Миколая Потоцького.

² Казановський Адам (?–1648) – коронний обозний, черкаський староста; Сенявський Адам Гієронім (1624–1650) – польний коронний писар, львівський староста; Балабан Єжи (бл. 1610 – після 1663) – польський шляхтич, військовий та політичний діяч.

³ Насправді Сенявський викупу татарам не сплатив, про що Тугай-бей скаржився львів'янам у час облоги міста в жовтні 1648 р., див.: Czołowski A. Relacya o oblężeniu, s. 548.

vocibus immorandum censebant, electio principis regnaturi, ad diem quartam mensis Octobris indicta¹ etc., etc., etc.

Commeabat lento pro more Polono passu ex dilectibus² palatinatum exercitus, triginta sex millium numero computatus³. Et in armilustrio splendidissimae apparuere legiones, rutilantia arma, auro nitentes phaleras, segmentata Phrygio opere ephibbia [sic], pretiosas pelles, vestes versicolores, culcitas stragulas, auro argentoque intertextas, cunctis fastu (tanquam ad nuptias non bellum pergerent), certantibus, superbe praesentabant. Exquisiti mensarum apparatus, instructae dapes, comotationes frequentes, choraе, conversationes in castris cum mulieribus, paranyphos effeminatos non milites indigitabant, licentia ingens in gestis, in verbis magna praeserentibus effrenis procacitas, adeo ut ad bellum euntes belli obliviscerentur, ante bellum, hoste non viso, victoriam canebant, ad quam comparandam non ferro, sed flagris sibi opus esse, palam dictabant et de reficiendis seu conservandis post victoriam Ukrainensibus ditionibus, praemature ad mensas consultabant, regia et spiritualia bona summopere divexantes.

Prodierat libellus quidam quidam, cui titulus erat “Patrimonium ecclesiae, **sacrilega at-**trectantium militum manu violatum, vindicans”⁴, quo ab iniuriis et queris, quas spiritualium bonis inferebant, praemature vindicis Dei iudicio deterrebantur milites Poloni et futurorum monebantur. Sed in contra emissarium scriptum compilavit quispiam, et sparsit in castris, quo alendi ex bonis ecclesiae militis ius et fas esse probabat, male Abimelechi exemplo nixus, qui panes propositionis <fol. 254>[// 149] Davidi, militibusque eius in sacra pagina obtulerat. Ita mens aegra etiam pro futura sanitatis remedia improbat! Hinc luxus continui, quibus dum filii patrimonium, de milites aes stipendiarum decoxerant et bonis pauperum colonorum recuperare volebant. Ideo graves civibus, villarum et oppidarum incolis gravissime transibant, gemitum pauperum, lacrymas inopum, **pro risu et iocis militaribus, in heroicam magnanimitatem** vertebant, et vindictam Dei punientis iam superbiam Polonam, magis accelerare sibi in ruinam urgebant, et his artibus muniti in bellum processerant.

Interim discordia praeceps, animos ducum et procerum militarium (ut semper ex aemulatione et fastu inter Polonos evenit) tacite et palam distrahebat, simulatibus manifestis, quod Hieremiae Wisniowieccio, viro haeroico, imbellis Dominicus praelatus. Exitiabilis omnino aemulatio erat⁵, sed charitate patriae, interventu amicorum, abolita ad Czołhanski Kamien et in concordiae signum sexto diffidentiarum mense (quo quantum boni potuit parari) dexteras ad invicem dedere.

Inviserat Leopolim Nicolaus Ostrorog, regni pocillator, et honorifice a civitate acceptus⁶, postquam vero Polona castra ad Gliniany constiterunt, die tertia Augusti cum vexillis terrae Leopoliensis, splendido apparatu praemissis, per consules orationibus e civitate expeditus, ad eadem castra porrexit, quem secuta nobilitas palatinatum inter applausus et acclamationes faustitatis futurae. Die 24 Augusti octodecim aenea tormenta magnae molis ex arsenali reipublicae, tum et magna copia globorum ac pulveris tormentarii sub Gliniany ad castra {ex nostra Leopoli} deducta, quo apparatu duces instructi, ulterius castra moverunt.

Sed nec Cosaci, quamquam pacem se optare simulabant⁷, quiescere volebant. Miedzyrzec, Korzec, Ostrog, nemine repugnante, exciderunt, oppida famosa. **Miedzyboz, tribus oppugnationibus** reiectis, dum procastria igne amisit, quasi ante damnum sapere nesciret, deditionem

¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 47.

² *Лемонусь: districtibus*.

³ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 53.

⁴ Eodem.

⁵ Idem, fol. 52.

⁶ Ex notatis in actis consulum insertis.

⁷ Ex iisdem.

людей числом шістьдесят тисяч, переплив річку Буг (яку Геродот називає Аксій¹) та несподівано швидко опанував численні й достатньо значні міста князя Вишневецького – Ладжин, Бершадь, Верхівку, Александрин і чимало інших, при цьому жакливо замордувавши мешканців. Під містечком Нестервар, чи Тульчин, деякі наші когорти його відтіснили, але невдовзі він і місто, і замок здобув, хоча й не без втрат серед власних вояків. У цьому містечку він здійснив з допомогою своїх козаків велику масакру над священниками Римської церкви, над шляхтою обох статей, а також над євреями (яких, як кажуть, було вбито п'ятнадцять тисяч). Ошалівши від крові живих, тиран запрагнув звернути своє сільське варварство на тіла мертвих, чий біль смерть давно забрала. Тож тіла з урн та трун витягував, сік на шматки, посипав борошном та розкидав на пожирання собакам по вулицях і шляхах. Із цього зрозуміло, скільки ненависті, скільки жорстокості до живих поляків у нього палало й шаліло, що навіть над мертвими знущався з такою лютьтю.

Для чого таку страшну різню наважилися вчинити?

О лагідні коні Діомеда! Бусирида жертвовники ласкаві.

Врешті Цинна благопристойний, і Спартак спокійний.

На які діяння будеш рівнятися?²

За ініціативою цього тирана в зажерливе та ненаситне полум'я потрапило все, що квітло в тих місцевостях, почавши від річок Прип'яті й Случі аж до берегів Сяну. Жалісно було споглядати на таку пожежу, що безперервно ширилася по землях, коли ніби від одного смолоскипа спалахували святині, багаті будинки, старанно зведені палаци. Повсюди незахищені замки, міста, непорядні супроти непередбачуваної сили, ставали доступними ворогам. Ніхто не мав духу до спротиву, обійнятий подивом та знеохочений страхом, і безнадія фатально, на лихо знерухомлювала! Сильно змінився регіон під ворожим впливом, все це було протинне Божому й людському праву, бо Кривonos вирішив усе повністю знищити. Релігія була потоптана, все право уневажнено, уряди скасовано, дороги стали непевними, навіть не було де сховатися втікачам, бо будинки, села, поля були охоплені ганебними грабунками, гвалтами, пожежами, вбивствами. Ляхів мордували без різниці, лише за саме ім'я, як тільки знаходили. Як головну причину люті підданих, їх витягували за чуприни, старалися віднайти у схованках та спільно жакливо вбивали, без огляду на стать чи малий вік, що теж не давав змоги уникнути кари.

Четвертинський³ (його називали князем) був схоплений у своєму дідичному містечку в Боровичах⁴, де варвар при ньому ж згвалтував його кохану та прекрасну дружину, відразу жакливо вбиту. Після матері були замордовані діти, а тоді й він сам став ціллію безбожної жорстокості, коли власним мельником був протягтий навпіл залізною пилкою! Одних стяли сокирами, інших мучили з найвищою ганьбою та зневагою, ще інших прив'язували ремнями до порогів будинків, де їх тримали як бранців, і наче по дереву, сокирами й ножами вдаряли в голови, груди, животи чи нирки, вбиваючи з найбільшими стражданнями. «Прийдіть, прийдіть, богині помсти за злочин!»⁵

¹ Мовиться про Південний Буг, який у Геродота фігурує як Гіпаніс (*Геродота турійця з Галікарнасу*, с. 184, 472). У цьому Геродотовому творі «Аксії чи Аксіос» мала річка в Македонії (Там само, с. 327, 541).

² Claudianus, *In Rufinum*, 251, 254–256. Автор – Клавдій Клавдіан (370–404), видатний поет пізньої Римської імперії – згадує жорстоких тиранів з міфів про Геракла: Діомед – правитель Тракії, що годував своїх коней людським м'ясом; Бусирид – правитель Єгипту, який приносив у жертву подорожників перед вівтарями. У вірші також названі історичні особи: Цинна Луцій Корнелій (? – бл. 84 р. до н. е.) – давньоримський політичний, державний та військовий діяч; Спартак (бл. 109 – 71 р. до н. е.) – гладіатор, вождь повстання рабів проти Римської республіки.

³ Четвертинський Януш Стефанович (?–1648) – член князівського роду Святополків-Четвертинських.

⁴ Боровичі (колись Нова Четвертя) – тепер село Волинської області.

⁵ Seneca, *Medea*, 13–14.

Cosacis fecit. Zasław, oppidum non <fol. 255>[// 149v] incelebre, ab iisdem occupatum, sepulchra ducum in Zasław violata, corpora eiecta, in partes conscissa, farina seu furfure conspersa, canibus ad vorandum proiecta. Wolhynia feracissima regio magno sanguinis diluvio exhausta. Olyka, ducum Radzieliwensium egregium oppidum et arx bene munita, impetu capta, spoliata, excisa. Luceoria, metropolis Wolhyniae turpiter occupata. Włodimiria subiugata. In oppido Kamionka Strumiłowa, quinque milliaribus a Leopoli distante, seditio in apertum erupit, sacerdotes, cives Catholici cruciati et preempti, sacra conculcata!

Etiam Neczaius, Cosacorum tribunus, prope exercitum suggestus, aliquos oppidis succensit, Constantinoviam in oculis ducum invasit impune, quam et occupaverat, praesidiumque Cosacorum imposuit¹. Quod tamen a supervenienti exercitu Polono oppugnatum, eiectione cadaveribus Polonorum e tumulis, nocte aufugit ad Chmielnicium, octuagiuta tamen illorum municipes interceperunt et haeredi suo, duci Dominico in Zasław, deprecantes veniam, victos obtulerunt. Luceoria iterum 18 Septembris a Cosacis violata, a quibus Catholici crudeliter trucidati, etiam cum Ruthenis civibus, ac civitas succensa cum ecclesiis Catholicis et Ruthenis. Satanow oppidum fraude rusticorum interceptum. Et iam Camenecum a decem millibus Cosacorum tentatum, sed ab Haliccio, viro strenuo, (qui illorum mille quingentos caecidit, grave tamen vulnus in latere a lancea accepit, et filius eius in faciem vulneratus est) fortiter defensum. Pinsko expoliatum etc., etc.

Inter haec manifesta belli pericula magna comitia electionis regnaturi principis imminabant², ad quorum expeditionem archipraesul Krosnovius iter arripiens, ob crudelem Cosacorum et Tartarorum incursionem iudicia limitavit, sero reassumenda, supplicationesque indixit pro necessitatibus regni et pro avertendis hostilitatibus seu periculis Divinam Maiestatem omnibus et singulis exorare mandavit. Praeuntem archiepiscopum <fol. 256>[// 150] capitulares multi et nobiles secuti ad tutiora Poloniae, gratam sibi Leopolim incertis fatibus et dubiae sorti linquentes. Et pater Severinus Karwat, concionator alternans ecclesiae nostrae societatis Jesu, auditores suos exterruit, dum ex ambona obiurgando peccata Polonorum, palam dixit: “inter dies octo videbitis vindicis Omnipotentis dexteram super vos et salutabilis fugientes magnatos vestros”, quod re vera factum est³.

Chmielniccius interim cum tota virium suarum mole, contra adventantem Polonum exercitum festinatis passibus properabat. Complebant ipsius castra Valachi, Moldavi, Servii, Rascii et alii desertorum accolae⁴. Confluebat natio rustica odio gentis Polonae, quasi classico exergastulis excita, magnumque nimis regestrum, videlicet centum quinquaginta millia bellatorum conscriptum. Primum impetum tantae multitudinis sensit et non sustinuit Kodacum fortalium⁵, quamquam munitum bene, quod torvo oculo semper Cosaci, utpote suae insolentiae frenum aspiciebant. Expugnatum summa violentia et pro affectu, quem Konicopolio, ut supra tetigi prodiderat Chmielniccius, funditus dirutum, Alexandro Mariani Gallo, praefecto, fidem integram reipublicae fideli morte consignante. Barium quoque populosam urbem cum arce munita, quamquam strenue propugnante Potocio, ineunte Augusto Chmielniczenko cepit.

Ad Pilawce oppidum, fluvio vada fallacia faciente munitum, coniuurata⁶ agmina rebellium, castraque ingentia, prior insessor loci hostis locavit, scrobes foveasque, in quibus celeres equi Polonorum cespitantes, noxio casu sessores suos provolverent, excitavit⁷, per virgulta

¹ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 53.

² Acta consistorii 1648, Veneris 25 Septembris.

³ Ex narratis patri Szalay societatis Jesu et huius fol. 251.

⁴ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 34.

⁵ Vide huius fol. 243.

⁶ *Лемонисъ: congregata.*

⁷ Ibidem.

Цю сільську тиранію описати безсторонньо та справедливо мені не під силу, лише той, хто покарає за наші образи, хто відшкодує наші гріхи, побачивши терпіння у численних стражданнях. Я ж опускаю перед читачами завісу на жахливу сцену жорстокості дочки Диманта¹, залишаючи поле для опису історикам.

Ярема Вишневецький, діяльний у бою й лагідний у мирні дні, єдиний був готовий повернути втрачені маєтки на Русі, маючи великий авторитет не тільки серед своїх, а й навіть у ворогів. У той час лише його розум, його кошти та сила затримали ворога, який штовхав Польщу до руїни. Він дізнався, що загони козаків скоро рухаються, щоб приєднатися до Кривоноса, тож зібрав усі сили з польських відділів, котрі перебували поблизу, і разом з київським воєводою Тишкевичем² і великим литовським обозним Оссінським³ із військом, що нараховувало три тисячі вояків, ударив швидко на Кривоноса, з яким йшло значно більше людей. Зараз же військова сурма заграла, наші мужньо билися з ворогом, що їх кількісно переважав. Ворог відступив, залишивши три тисячі порубаного плебсу, а кіннота була розпорошена, Кривонос зник, діставшись до коня. Але знову наважився випробувати долю в битві, усіма силами вийшовши проти Вишневецького. І повторно Вишневецький з малим військом, але великою відвагою, відіславши до Тульчина військову амуніцію, виставив відділи, що осмілилися з недавньою перемогою. Кривонос був розбитий, ледве втікши зі своїм табором з утратою піхоти й поля бою. А Вишневецький, не в стані опанувати табір, задовольнився перемогою над переважаючим кількістю та силою ворогом. По цій битві повернув до свого діничного міста Немирова, захопленого повстанцями. Визволивши його⁴, він забрав нагробовану ними здобич та роздав між своїми вояками, що по-простому зветься драгунами (вони завжди виявляли мужність у боях). Це все на проповіді в нашому храмі було оголошено для заспокоєння боязливих душ.

Однак серед тих повсюдних страшних розрух гнєзненський архієпископ, примас Польщі Мацей Лубінський оприлюднив під час пертурбацій смутний лист про смерть короля Владислава. За прийнятим звичаєм він скликав конвокаційний сейм⁵, на якому було ухвалено військовий набір у провінціях для укомплектування тридцятитисячного війська. Для управління ним визначено, за найгіршою порадою, трьох провідників (званих реґиментарями), а саме сандомирського воєводу князя Домініка Заславського, коронного підчашія Миколая Остророга⁶ та коронного хорунжого Олександра Конєцпольського. До них були долучені як радники сенаторського рангу (поміж іншими був і руський воєвода князь Ярема Вишневецький, славний герой, народжений не для легких нарад, але для ведення воєн), так і зі шляхетського стану, про яких пише Коховський. Задля розрізнення військові відділи називалися за воєводствами і складали ніби посполите рушення Речі Посполитої. Після завершення коротких засідань конвокаційного сейму, позаяк присутнім не випало займатися порожніми розмовами, визначено на 4 жовтня день виборів правлячого володаря і т. д.

Повільно сходилися за польським звичаєм з рідних воєводств війська, що налічували тридцять тисяч вояків. І під час огляду військ реґименти чудово виглядали – із блискучою зброєю, позолоченою кінською зброєю, фригійським способом зробленими сідлами,
.....

¹ Димант – фракійський цар, дочка якого Гекуба стала в античній літературі символом болю та страждання. Гекуба, дружина троянського царя Пріама, народила 19 синів та дочок, з яких найвідоміші Гектор і Паріс. Майже всі її діти загинули, а сама вона після взяття Трої потрапила в рабство до греків.

² Тишкевич Януш – київський воєвода (1630–1648).

³ Оссінський Самуель – великий литовський обозний (1645–1649).

⁴ Під час захоплення Немирова військами Я. Вишневецького в 1648 р. було вбито 3 000 козаків та міщан.

⁵ Конвокаційний сейм – перший із серії сеймів у період міжкоролів'я для виборів монарха.

⁶ Заславський Владислав Домінік – сандомирський воєвода (1645–1649); Остророг Миколай – коронний підчаший (1638–1651).

et arundineta sclopetarios disposuit, qui pugnacissimos Polonorum ex destinato ferirent, ipsi adversus ictus reciprocos inter herbas et vireta securi. Supervenit brevi et exercitus Polonus ac loco iniquissimo, ad unum milliare protensus, inter <fol. 257>[// 150v] puludes et valles consedit, statimque ceperunt a procursatione velitum prima pugnae praeludia.

Aspirabat primis principiis fortuna Polono labori: Samuel enim Łascius Czarnotam, Cosacorum metatorem, dum in commorantes nostros erumpit, non sine caede repressit¹. Michael Jordantis, Dobczycensis praefectus, traiectum paludis multo limo lutosae eluctatus, castra Cosacorum summa celeritate invasit. Osinius, erecta munitione, hostem penitus aggere reiecit, et ita prout Kochovius refert, de rebellibus primo successu transactu erat, si vincere voluisset Poloni, sed oscitantibus regimentariis incruenta victoria placebat.

Sequenti die correxere errorem suam Cosaci, occupato rursus vado, quo Jordanus heri traiecerat, tum praemunitis egesto vallo castris, a tergo et fronte facti securiores². Et subito sero diei clamor ac vociferatio audiri, machinae belli mugire, ac sub intempestam noctem nictitare ignes cepere, qui nostris, multa primo in diversum interpretantibus, postea indicium dedere laetitiam Cosacorum ex adventu Scytharum quadraginta millium cum Thohai ac Szerim Begis crescere ac potentiam augeri. Proinde in castris nostris proclamatum iterum adesse hostem. Extemplo veterani milites in campum prosiluere, quos et alii secuti sine ordine, sine duce, sine delectu. Videre erat ordinis pessimam normam, imperabant multi, pauci exequabantur, consilia ambigua, animi discordes, duces nutantes, fortes illae voces mutatae in formidinem, omnia inordinata, confusa, spem boni successus non faciebant.

Palatinatus Sendomiriensis Witowski castellano suo frontem aciei circumferente primos impetus hostium fortissime retundebat³, et cum fervidiores ex Mazoviis nullo iussu ducum sua sponte hostibus catervis se immiscuissent, ac urgentium hostium vi, simul et loci uligine constricti, laborantes, succursum implorarent, ab eodem Witowio concitatis <fol. 258>[// 151] equis, periculo erepti. Sed ipse Witowius cum suis iam circumveniri ab universa mole, iam acie fluctuare ceperat, ni accursu Ossolinii, Stobnicensis praefecti, ac quorundem amicorum salvaretur, ac rursus signa in Chmielnicium (omnem peditatum Cosacorum fronti, Scythas lateribus nostrorum obiicientem et suos his verbis: *za wiru, moloyci, za wiru!* ad ist est “pro fide, pro fide agite viri”, adhortantem) vertens, mediam partem hostium in aggerem et aquas, quibus mergebantur, compulit, a media ipse circumventus, multis suorum amissis, vehementiori impetu in castra retrocedere compulsus est, ex eo magnam laudem promeri, quod equo, succisis suffraginibus insidens, impetu ruentium in aquas praecipitatus, aegre curruli ministris ope, vitae et campo redditus est. Non perfunctorium hoc certamen erat, et tamen nullum classicum in subsidium pugnantium auditum, non cornua aciei mota, nullae in succursum laborantibus cohortes a regimentariis submissae, quod sive malevolentiae eorum, sive rei militaris supinae ignorantiae tribuebatur.

Iam palam erat, quod fata Polona inclinabant, ultra diem crastinum extremam belli aleam differri non posse, cum ecce pavida deliberatio nonnullos ad consilium vocavit, in quo Constantinoviam deducendis per planum ordinibus, **opportuniores campos habentem, militari carragine reducendum exercitum, persuasum, fataliterque conclusum**⁴. Interim exacto die (23 Septembris Mercurii dies erat) rumor fatalis inter tentoria exortus, senatores e castris fugisse! Tanta cataplexis animos invasit, ut cuncti in primis summo silentio stuperent, deinde meditarentur, postea in tenebris fuga se notari non putantes, dum nox concubia et altum conticinium

¹ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 58.

² Idem, eodem.

³ [Eadem], fol. 60.

⁴ Idem, [fol.] 62.

дорогими хутрами, багатобарвними одежами, подушками, покритими золотим та срібним гапуванням, вони з усією пихою чудово представилися (ніби збиралися не на війну, а на весілля). Вишукане столове приладдя, знамениті страви, постійні пиятики, співи, спілкування в таборі з жінками принесли їм славу не вояків, а пожіночених пестунів, які відзначалися надзвичайною вільністю в жестах, словах, непогамованою зухвалістю – тією мірою, що, йдучи на війну, забули про війну, святкували перемогу перед битвою, ще не побачивши ворога. Вони вихвалялися, що для перемоги не потрібно зброї, достатньо буде тільки канчуків, заздалегідь за бесідами радилися про повернення чи збереження після перемоги українських володінь, сильно знищуючи королівські та духовні маєтності.

Вийшла якась книжка, назва котрої була: «*Patrimonium ecclesiae, sacrilega attractantium militum manu violatum, vindicans* / Помста за церковні маєтки, обкрадені блюзнірською рукою військових»¹, якою наперед відстрашувалися польські вояки й перестерігалися на майбутнє судом справедливого Бога за кривди та зневаги, завдані духовним масткам. Але хтось супроти цього таємно скомпілював брошуру і розповсюдив її по обозу, доводячи, що вояк має право та є слушним для нього утримуватися з маєтностей Церкви. Там хибно покликалися на приклад Авімелеха², який, згідно зі Св. Письмом, подарував жертвний хліб Давидові та його воякам. Так хворий розум відкидав навіть ліки для майбутнього оздоровлення! Звідси виникали постійні втрати, коли сини вичерпували дідичні статки на платню військовим найманцям і хотіли їх повернути з майна вбогих селян. Тому ці втрати переходили тяжко на міщан, а найтяжче – на мешканців сіл та містечок, із зітханням бідних, сльозами убогих людей, перемінюючи героїчну великодушність на сміх та жарти для військових. Це спонукало ще більше приспішити кару Бога за польську зверхність. І обтяжені такими думками, вони подалися на війну.

Тим часом поширилася, таємно та явно, раптова незгода поміж військових князів та провідників (що завжди виникає серед поляків через заздрість і пиху). Почалися заздрощі до героїчного мужа Яреми Вишневецького з боку невойовничого Домініка [Заславського], який претендував на першість. Це суперництво в усьому було руйнівним, але задля блага батьківщини та завдяки втручання друзів вони помирилися під Чолганським Каменем³. Після шести місяців конфлікту (скільки добра можна було вчинити за цей час!) на знак згоди подали один одному правиці.

Коронний підчаший Миколай Остророг відвідав Львів і був шанобливо прийнятий міс- том. Після влаштування польських обозів під Глинянами, 3 серпня він подався до обозів, виїхавши з міста під промови райців із хоругвами Львівської землі, відпровадженими з по- честями. За ним рушила шляхта воеводств серед оплесків та побажань майбутнього успіху. 24 серпня вісімнадцять вилитих з бронзи гармат великого калібру вивезли з арсеналу Речі Посполитої у Львові до обозів під Глинянами, разом зі значним запасом ядер і гарматного пороху. Після цього доозброєння військові провідники вирушили далі разом з обозом.

Але козаки, хоч і прикидалися, що прагнуть миру, не хотіли заспокоїтись. Не зустрівши опору, вирізали відомі містечка Межиріч⁴, Корець, Остріг. Козаки тричі облягали Меджибіж, поки місто не втратило спалені передмістя й не зазнало втрат, – аж тоді піддалося. Славне місто Заслав було ними захоплене, гробівці князів Заславських зруйновані, тіла вийняті, порубані на шматки, посипані борошном чи лушпинням, викинуті на по- їдання собакам. Найродючіший край Волинь великою кров'ю був залитий. Олику, знач- не місто князів Радзивілів та добре укріплений замок, було взято штурмом, пограбовано, вирізано. Столицю Волині Луцьк ганебно окуповано. Володимир піддався. У Кам'янці- Струмиловій, що розташовувалася за п'ять миль від Львова, вибухнуло повстання, свя- щенники, міщани-католики були тортуровані й убиті, святині потоптані.

¹ Видання під таким заголовком виявити не вдалося.

² Авімелех – син Ев'ятарів, священник часів ізраїльського царя Давида (*І Хронік*, 18:16).

³ Чолганський Камінь (Чолган) – тепер селище міського типу Теофіполь Хмельницької області.

⁴ Тепер село Рівненської області.

cuncta sopore tenet¹, singuli primo, deinde plures, postea turmatim, relictis omnibus, tacite stationibus castrorum abscedunt, fugiunt turpiter, et velociter. Ut tamen hostem eluderent sive morarentur, canes ad currus latrantes alligaverant, candelas ex saevo curribus, funiculos <fol. 259>[// 151v] scintillantes, vigiliis nocturnas excubare monstrantes, in seorsivis hastilibus disposerant. Christoforus Arciszewski Ossiniusque peditum praefecti, ubi rem perditam vident, diu inter ignaviae metum et nihil profuturam fortitudinem haesitantes, et ipsi castris exeunt cum cohortibus, hostem persequentem fortiter sustinentes et globis igneis sternentes plurimos, Leopolim usque inter continuas digladiationes pervenerunt.

Non statim de fuga nostrorum hostis (etiam post infausta aliquot certamina sui sollicitus)² rescivit³, donec ad diem ardentis candelae, funiculi loco eidem haerentes, rem insolitam ac incertam in distans monstrarent, agrestes vetulae, venalia victus ad castra iam vacua ferentes, de habitu nostrorum certum indicium fecerent.

Obriguit stupore primo attonitus Chmielniczenko, deinde⁴ sublato clamore Cosaci, sine ordine, sine armis, sine iussu prae curiositate et laetitia ad castra Polona excurrunt, eaque viris vacua, spoliis amplissimis referta, a multis tamen nobilibus matronis, quae securitatis causa domibus villisque suis excesserant, inhabitata, reperiunt. Bone Deus, quae et quanta occupant! Longa pace felices⁵ proceres et nobilitas opulenta plus auri argentique secum ad mensas in castra advexerat, quam ferri in hostes contemptui habitos.

“Quis cladem illis noctis, quis funera fando

Explicit aut possit lacrymis aequare dolores!”⁶.

Diripuit procerum aeraria vilis animae, cumulus longo labore opes dominorum suorum, maesones abiecti expilant⁷, ea satietate et luxuria, ut vel unus cyathus vini argenteo vase aut pretiosa villosa serica veste permutaretur, gemmae pretiosae, pecunia signata non numero distincta, sed modio pleno distribueretur. Tormenta bellica, ingens pulveris pyrii copia, victualium congesta granaria <fol. 260>[// 152] magnusque belli apparatus victori barbaro cessere. Curruum, ut ex privatis literis certum legi, centum viginti millia erant, inter quos, prout ipsi Cosaci referebant, currus ferro obducti (*skarbniki* vulgo dicuntur) se millia quadringenti sexaginta computabantur. Clavam quoque ducalem auratam, lapidibus cinctam, bono omine in pilento⁸ invenerunt.

Inprimis tamen, sive simul cum rapina, in extantes circa castra viros infirmos sive saucios⁹, feroci crudelitate desaevebant, obvios captivarunt, omnesque quasi morti relictam victimam obruncarunt. Gementes, squallidae luctu, matronae Polonae, nobilesque mulieres, non effugere stupra in publico, nudationes, virgas, flagra, deinde inter ludibria crudelem mortis acerbitatem¹⁰. Nun filiis, puellis parvisque liberis, virginibusque decoris et aetas, et forma, et innocentia profuit, passim mactati omnes, preces contemptae insolenter, passim trucidati, nisi forte Scythae, pro implenda libidine aliquas mulieres per vim seu furtum a communi illa strage vindicassent. “Quis talia fando temporet a lachrimis!”¹¹.

Sic illi minaces! Turpe solum cecidere mento, sic superbia et licentia castigata Polonum, a Deo iudice iusto, ut integris viribus, hoste superiores in fortuna, turpiter loco cederent, cum

¹ *Летопись*: пропущено фрагмент від слова «putantes» до «tenet».

² *Летопись*: пропущено текст у дужках.

³ Idem [Kochovius, *Annalivm*].

⁴ *Летопись*: початок абзацу з цього місця.

⁵ *Летопись*: пропущено текст від початку речення.

⁶ [Virgilius. *Aeneis*, 2: 363–364]. *Летопись*: пропущено вірш.

⁷ Idem [Kochovius, *Annalivm*].

⁸ *Летопись*: пропущено *in pilento*.

⁹ Idem [Kochovius, *Annalivm*].

¹⁰ Ex relatione antiquorum.

¹¹ [Virgilius. *Aeneis*, 2: 6–7].

Також козацький полковник Нечай, підійшовши близько до обозів війська, спалив кілька містечок, безкарно напав на Костянтинів на очах провідників і зайняв його, осадивши козацьку залогу. Однак козаки були обложені польським військом, що надійшло. Витягнувши тіла поляків із гробівців, уночі вони втекли до Хмельницького, але забрали вісімдесят міщан і послали зв'язаними своєму дідичу, князеві Домініку Заславському із проханням пробачити. 18 вересня Луцьк знову був захоплений козаками, які жорстоко помордували католиків, а також міщан-русинів, і місто згоріло разом з католицькими та руськими храмами¹. Містечко Сатанів через зраду селян було опановане. І вже Кам'янець десять тисяч козаків пробували взяти, проте його мужньо захистив діяльний галицький муж² (який вбив з них тисячу п'ятсот, та отримав рану списом у бік, а син був поранений в обличчя). Пінськ пограбовано і т. д.

Серед таких явних небезпек війни наближався великий сейм елекції правлячого володаря. З огляду на це, архипастир Кросновський, зібравшись у дорогу, через грізні напади козаків і татар відтермінував суди, відкладаючи їх на пізніше, встановив публічні молебні (*supplicationes*) і звелів усім та кожному благати Всевишнього про недоторканність королівства й відвернення ворожості та небезпеки. За прикладом архієпископа багато каноніків і шляхтичів попрямували до безпечнішої Польщі, залишаючи вдячний їм Львів за непевних та сумнівних обставин. І отець єзуїт, черговий проповідник нашого храму Северин Карват³ настрашив своїх слухачів, коли з амвона оскаржив поляків за гріхи, відверто кажучи: «За вісім днів побачите караючу правицю Всемогутнього над вами та вітатимете віткаючих ваших магнатів». Що й фактично сталося.

Тим часом Хмельницький з усією масою своїх вояків неспішними кроками простував до польського війська, що наближалось. У його таборі були волохи, молдавани, серби, рашани⁴ та інші мешканці глушин. Селянство збіглося з ненависті до польського народу так, ніби їх покликкала сурма з їхніх хат, і військо склало дуже великий реєстр, а саме сто п'ятдесят тисяч вояків. Перший удар такої чисельності відчула, не змігши стримати, фортеця Кодак, хоча була добре укріпленою. На неї козаки понурим поглядом дивилися, як на вузду їхньої зухвалості. Вона була здобута з великою жорстокістю й повністю зруйнована задля тієї мети, про яку говорив Хмельницький Конецпольському, як я вже зазначав. Комendanт твердині француз Олександр Маріані заплатив смертю за цілковиту вірність Речі Посполитій. Хмельницький також здобув на початку серпня населене місто Бар з укріпленим замком, хоча Потоцький енергійно його захищав.

Сила повстанців підійшла до містечка Пилявців, захищеного підступною мілководною рікою. Хмельницький заклав великий табір, попередньо зробивши місце неприступним для кінноти, поробивши баюри й виямки, у яких грузили би швидкі польські коні, нещасливим способом скидаючи своїх наїзників. По чагарниках та очеретах він розставив стрільців, які стріляли би по наймужніших з поляків, забезпечені від зустрічного вогню поміж трав і зелені. Швидко підійшло польське військо до незнайомого місця, витягнувшись на одну милю, осівши поміж боліт і ярів. Невдовзі розпочалися гарцювання легкої кінноти як прелюдія битви.

.....
¹ Хроніст перебільшує масштаби захоплення в Луцьку – свідчення очевидців див.: Центральний державний історичний архів, м. Київ, ф. 25, спр. 263, арк. 185 зв., 260 зв., 470 зв., 629 (збережено 65 будинків у місті), 972 зв., 1071, 1079, 1095 та ін. Висловлюємо подяку Наталії Білоус за надану інформацію.

² У 1648 р. обороною Кам'янець-Подільського від козаків керував Станіслав Лянцкоронський – галицький каштелян (1646–1649).

³ Карват Северин (1605–1658) – релігійний діяч, теолог, проповідник.

⁴ Мешканці середньовічної сербської країни Рашки, етнонім сербів у латино- й німецькомовних джерелах.

vincere possent, vinci eligerent, et ultro ignaro et attonico hosti victoriam ex se cum quanto sanguinis et fortunarum suarum dispendio offerrent, nemine impellente, nullo persequente, praecipitanter fugerent. “O aeterna labes, ne reparabile, Polone, damnum”¹.

Venerat dies 26 Septembris, qua summo mane portis pro more patentibus tristis rumor auctore incerto per civitatem sparsus, de caede et fuga nostrorum². Et primo nullus credebat, quod aversabatur, donec ad meridiem cum festinatione multi, sese invicem praevenientes militares viri, veritatem incertae famae fecissent, lacrymas, quastus vestesque laceras portantes, calamitatem patriae, suam sub multis ducibus infelicibus infelicitatem causantes³, et brevi hostem Leopolim insessurum nuntiantes.

<fol. 261>[// 152v] His auditis turbata est vehementer Leopolis, ita, ut cives in vallum et ad portas exnunc cum armis consistere debuerint, sequior sexus et imbellis aetas ad ecclesias cum lacrymis et precibus confugerint. Oberrabat «crudelis ubique luctus, ubique pavor et plurima mortis imago!»⁴.

Venerunt et triumviri illi, infelicis negotii ministri, et respective pocillator regni, votis et appreciationibus magnis in castra e civitate nuper eductus, nunc cum lachrymis et questu cordis silentio spectatus. Venerat et dux Hieremias Wisniowieccius, illeque solus et omni famulitio et suppelectili privatus, venerant multi post hos officiales, tribuni, ductores militum, qui omnes obliti prioris suae ferociae, iam tristes, iam modesti, pusillanimitatem suam multo sermone palliabant, ignorantium regimentariorum in exercitu regendo, causam tanti mali ordineque malum, qua privatim, qua publice⁵ quaerulabantur, et ipsismet regimentariis ad oculos palam multa convitia improperebant.

Quam primum Leopolienses ad hospitia adventantium regimentariorum cum compassione tantae infelicitatis comparuerunt⁶, deprecantes ne civitatem, cives et ecclesias sine praesidio, sine consilio, sine gubernatore⁷ in summo discrimine desererent, seu indefensam relinquerent. Sed illi res patriae iam conclamatas esse, consilia, auxilia nulla pereuntibus, nisi a solo Deo profutura, fata reipublicae extrema, per tot secula tardo, nunc celeri passu advenisse, tristes responderunt et subeundum satius servile per deditionem imperium, quam arripiendam defensionem, ni pereundum morte cruenta cum uxoribus harisque [sic] liberis eligerent, prono in desperationem sensu suadebant, ac se ad ferendum civitati auxilium, defectum pecuniae pro retinendo in obsequio milite, tum et armorum ac bellici apparatus in toto deperditi ac alias rationes obtendentes, diutius et serio impares esse dicebant, ac consules civesque metu suspensos dimiserunt.

<fol. 262>[// 153] Non ita animo cadebat Leopolis, opulenta pro illo tempore civitas, et sibi, et reipublicae laboranti succurrere in tanto periculo intendens⁸. Nervum belli (ob cuius defectum pro defensione patriae miles subsistere non poterat)⁹ ex suis facultatibus libere providit et ducibus, pro retinendo in obsequio milite, prompto animo obtulit. Consiliumque cives inter se concorditer ineunt, et super taxatione bonorum suorum conveniunt, sponte iurant et a quolibet centenario in bonis suis reperibili sexagenam grossorum pro milite conferunt. Mercimonia item tractantes, multos centenarios imperialium offerunt. Ecclesiae, monasteria

¹ [Sarbiewski, *Lyricorum*, p. 211]. *Лемонисъ*: абзац пропушено.

² Ex notatis in actis consulum.

³ *Лемонисъ*: пропушено фрагмент від «*fecissent*» до «*causantes*».

⁴ [Virgilius. *Aeneis*, 2: 368–369].

⁵ *Лемонисъ*: пропушено фрагмент від «*ordineque*» до «*publice*».

⁶ Ex notatis in actis consulum superscriptis.

⁷ *Лемонисъ*: *gubernatione*.

⁸ Ex iisdem.

⁹ *Лемонисъ*: пропушено текст у дужках.

На перших порах фортуна сприяла польській справі, адже Самуель Лащ¹ боєм відтіснив козацького обозного Чарноту², коли той рушив на наші відділи, що загаялися. Добчицький староста Міхал Йордан³, минувши з труднощами болотисту місцевість з багатьма мочарами, блискавично вдарив по козацькому табору. Оссінський, спочатку насипавши окопи, цілком відбив ворога, і, як повідомляє Коховський, це була б перша звитяга над повстанцями, якби поляки хотіли перемогти, але мляві регіментарі бажали здобути перемогу безкровно.

Наступного дня козаки виправили свою помилку, знову зайняли мілководну місцину, через яку Йордан вчора проходив, зміцнили свої оборонні укріплення насипами з тилу та з фронту. І несподівано пізно ввечері почувся галас і гамір, загуркотіли гармати і в нічній темноті почали блимати вогні, які наші по-різному пояснювали, врешті довідалися, що так козаки раділи з прибуття сорока тисяч татар під орудою Тугай-бея та Ширін-бея, а їхні сили й міць зросла. Врешті-решт розійшлася в наших обозах новина, що знову прибув ворог. Негаймо ж військові ветерани вийшли в поле, як і інші відділи, без порядку, без провідника, без ранжиру. Видно було приклади найгіршого безладу, коли наказувало багато осіб, але мало було виконавців, при непевних порадах, незгідних душах, нерішучих керманічах. Голосні викрики вояків змінилися непевністю, все змішалось, розгубилося, не маючи надії на добрі наслідки.

Сандомирське воеводство виставило попереду бойових порядків свого каштеляна Вітовського⁴, який перші ворожі напади мужньо стримав, і коли запальні мазури без жодного наказу провідника, з власної волі з ворожою масою змішалися та під силою натиску ворога й через багнистість місця були затиснені та попросили про допомогу, той же Вітовський їх порятував від небезпеки з прибулою кіннотою. Проте той Вітовський разом зі своїми вояками сам потрапив в оточення козацької маси, і стрій почав би вже ламатися, якби його не врятували своїм спішним прибуттям стобницький староста Оссолінський⁵ та кілька його товаришів. І він знову штандарти скерував у напрямку Хмельницького (який усю піхоту козаків вишикував по центру, татар – по наших боках, і заохочував своїх такими словами: «За віру, молодці, за віру»). Вітовський половину ворогів змусив відійти до греблі й води, де вони топилися, але іншою половиною був оточений і, втрапивши багатьох своїх вояків, примушений силою повертатися до обозів. При цьому заслужив на велику похвалу за те, що коли, сидючи на коні, якому підтяли суглоби на ногах, у натовпі тих, хто боровся, був скинений у воду, то все ж ледве, за допомоги якогось візника, врятувався й повернувся до табору. Тож цей бій не був легкою прогулянкою, однак жодного звуку сурми на підтримку тим, хто бився, не було чути, ні бойовий стрій не рушив, жодних відділів на поміч воякам регіментарі не вислали, що можливо пояснити або їхньою злою волею, або цілковитим незнанням військової справи.

Стало очевидним, до чого доля Польщі схиляється, далі не можна було відкладати військовий жереб на завтра. І ось боязка думка деяких [провідників] прикликала на нараду, на якій вони домовилися й фатально ухвалили, щоб, відступаючи військовим табором, відвести військо до Костянтинова, де була вигідніша рівнина для влаштування обозів. Тим часом наприкінці дня (це була серeda, 23 вересня) зловісна чутка поширилася поміж наметами, що сенатори втекли з табору! Безмірне здивування так переповнило душі, що спочатку в сильному спантеличенні вони мовчки оторопіли, потім, обміркувавши, врешті припустили, що їхню втечу в темноті не зауважать, поки глуха ніч і триває глибокий сон. Спершу один, тоді декілька осіб, пізніше ватаги, залишивши все, тихо покинули становища в обозах, ганебно і швидко втікаючи. При цьому, щоб обдурити чи затримати ворога,

¹ Лащ Самуель (1588–1649) – великий коронний стражник, державний діяч Речі Посполитої.

² Чарнота (Чорнота) Іван (1613–1650) – козацький полковник, генеральний обозний.

³ Йордан Міхал (?–1664) – польський військовий та державний діяч.

⁴ Вітовський Станіслав – сандомирський каштелян (1642–1663).

⁵ Оссолінський Кшиштоф Балдвін (1616–1649) – польський військовий та державний діяч.

regulariorum etiam Ruthenorum summas foundationum, argentum sacrum ad manus ducum consignant, et pro moneta cudenda congerunt. Collegium Leopoliense patres societatis Jesu, quod argentum quindecim millibus aestimatum ad officinam nummariam libenter detulerit, in actis consulum expressum legi. Quantum alii?

Etiam mulieres liberales ultra modum fuere. Matronae tenerae, civissae Leopolienses, ut quondam Romanae illae mundum muliebrem aetate confectae, quas iustis funeralibus tacite servabant, ultro in aerarium ducum pecunias deportarunt. Alii tamen maturiori consilio se ad tutiora et remotiora Poloniae recipientes, Leopolim linquebant. Et evaserunt quidem periculum, qui tempestive excesserant, qui vero post aliquot dies, intercepti celeritate Scytharum et fortunas suas et vitam simul amiserunt¹. Quamquam contra abscessum illorum feria 4 ante festum Sancti Francisci Confessoris [30 IX 1648] ordines civitatis protestati, laudum fecerunt longo tempore observatum. Nobiles aequae ac ignobiles semissem substantiae hilares promptis manibus deportarunt, et brevi tempore notabilem summam, sublevando exercitui sufficientem, composuerunt et aerario ducum, parata pecunia ultra aliquot centena millia florenorum intulerunt.

Obstupere fracti infortunio duces, ad tam promptam Leopoliensium liberalitatem ac eadem tantisper recreati <fol. 263>[// 153v] et ad fortia pro patria subeunda animati, defensionem arripiunt, ac pro generali bellico consilio diem 28 Septembris, in qua vigilia Sancti Michaelis Archangeli inciderat, locumque in ecclesia patrum conventualium Sancti Francisci designant. Acciderat (dum de summa resistendi ratione deliberant), quod nobilis matrona, vel ex eo calamo digna, Catharina Słoniowska, ad eandem ecclesiam praemeditato veniret, et oborta lacrimis, publicam calamitatem querulata, ducem Hieremiam Wisniowiecki per caram patriam divosque penates, obtestata omnino compellaret, ut ipse regimen exercitus susciperet, pro eius iuvamine supellectilem suam argenteam, non vili pretio aestimatam, ad pedes ipsius liberaliter deposuit et soluta in lacrymis recessit.

Quo viso totum ille militare concilium, admiratione defixum, parvum silentium tenuit², subito cum magno quaestu et lacrymis unanimes ore expetiit, ut dux Wisniowieccius toto exercitui et patriae, in ultimo discrimine positae, subveniret. Resistebat ille omnino, multas rationes excusationum inferebat, regimen exercitus a republica non sibi, sed Ostrorogio, pocillatori regni, delatum esse, se peccare contra sancita status et reipublicae nec posse, nec debere, modeste subinferens. Et ecce incondito clamores, cruda verba, inproperia acerba, fatalem pocillatoris et aliorum administrationem et regno, tot seculis felici, et reipublicae, in tot et tantis bellis nunquam similem iacturam passae, per ignaviam et ignorantiam rei militaris exstitisse, ideo perniciosum imperium regimenque fatale se non posse, nec teneri subire, palam ad oculum assidentis pocillatoris, cum indignatione gravi cuncti clamitabant, Wisniowieccio sese submittentem.

Expetiit vocem inter tumultuantium vociferationes Tyskiewiccius, Kiioviae palatinus, et lacrymis obortus, gravem ad Wisniowieccium sermonem <fol. 264>[// 154] direxit, per sacra omnia, per amorem florentis, nunc iam pereuntis populi Poloni, **nominisque eundem Wisniowieccium** obtestando, ut tot votis hominum annuere, regimen exercitus acceptare, salvare patriam, sub ictu positam, non renueret.

Non potuit ultra refragari tot et tantis expostulationibus Wisniowieccius³, suscepit et invitatus ultra offerentium exercitus gubernium, socium tamen laboris regni pocillatorem adsciri sibi desideravit. Contradixit per aliquot horas militaris ille consessus, multis exaggerationibus praesentem pocillatorem lacessens, allaborante tamen Wisniowieccio aegre consensit. Quae omnia, quia in vigilia Sancti Michaelis, Wisniowieccii tutelaris, acta sunt, pro omine prosperi

¹ Acta consularia.

² Ex iisdem.

³ Ex iisdem.

вони поприв'язували собак, які гавкали, і порозставляли на окремих палицях лійові свічки, стрічки, що миготіли, творячи враження, нібито чувають нічні сторожі. Кшиштоф Арцішевський¹ та Оссінський, котрі керували відділами піхоти, побачивши, що справа програна, довго вагалися між ганебним страхом і нікому не потрібною відвагою. Нарешті й вони вийшли з табору з відділами, мужньо стримуючи ворога, який їх переслідував, убиваючи багатьох кулями з рушниць, допоки в постійних сутичках не дісталися до Львова.

Ворог якийсь час не знав про втечу наших (він навіть був невпевненим [у своїх силах] після кількох нещасливих для себе боїв) – поки вдень згорілі свічки, почеплені стрічки в тому місці не виявили здалеку незвичну й непевну річ, і старі селяни, що приносили харчі до порожнього вже табору, не дали певну вістку про відхід наших.

Спочатку задерев'янів від подиву приголомшений Хмельницький, потім козаки, видавши крик, подалися без порядку, без зброї, без наказу, тільки з цікавості та радості до наповненого найбагатшою здобиччю польського табору, у якому не було мужів, натомість вони знайшли його населеним численними шляхтянками, які втекли задля безпеки зі своїх домів та сіл. Боже милий, чого вони там не знайшли! За час тривалого миру щасливі магнати й заможна шляхта спровадили до ідалень в обозах більше золота та срібла, ніж заліза супроти ворога, до якого ставилися з погордою.

Хто жах тої ночі, загибелі й вбивства

Виразить може словами, сльозами ті нещастя оплакать?²

Ниці душі порозтягували скарби вельмож, багатства своїх панів, що їх ті збирали довгою працею. Ганебно плундрували з піхою та сваволею – так, що за один пугар вина міняли срібну вазу або коштовну шовкову одіж, дорогі перла й запечатані гроші роздавали не поштучно, а відмірявши повною квартою³. Переможцю-варварові дісталися військові гармати, значний запас пороху, склади нагромаджених істівних припасів, великий запас амуніції. З приватних листів я дізнався, що тільки возів було сто двадцять тисяч. Поміж ними, як самі козаки повідомляли, кутих возів (званих «скарбниками») нараховувалося тисяча чотиреста шістдесят. Також козаки, як добрий знак, у критій кареті знайшли позолочену князівську булаву, прикрашену дорогоцінними каменями.

Та насамперед, попри грабунок, вони шаліли з дикою жорстокістю над легко схопленими поблизу табору хворими чи пораненими, їх усіх помордували, ніби залишені на смерть жертви. Зажурені, занурені в розпач польські матрони, шляхтянки не уникли публічного гвалту, роздягання, різок, канчуків, урешті жакливої гіркоти смерті посеред глузувань. Не допомогли синам, дочкам, малим дітям, дівчатам краса та вік, врода й невинність, без огляду на їхні прохання, всі без різниці були умертвлені, якщо тільки випадково татари для заспокоєння своєї хіті деяких жінок не звільняли від загальної страти або силою, або крадіжкою. «Та хто не заллється сльозами, повість почувши таку!»⁴.

Отак вони, грізні, лишень ганебно померли духом! Ось так пишність і самовладдя поляків були покарані справедливим Богом-суддею, коли бездоганні мужі, котрі випереджали фортуною ворога, замість цього ганебно були побиті – хоча могли звитяжити, вони вибрали бути переможеними. І, навіть більше, вони подарували перемогу невідомому та здивованому ворогові з такими великими втратами своєї крові й майна. Вони побігли не змушені жодним чином, їх ніхто не переслідував. «О вічне лихо, Польще, непоправна втрата!»⁵.

Надійшов день 26 вересня, коли із самого ранку при звичайно відкритих брамах швидко розійшлася містом смутна чутка невідомого авторства про поразку та втечу наших. Спершу ніхто не повірив у те, чого хочеться уникнути, допоки перед полуднем не прибули

¹ Арцішевський Кшиштоф (1592–1656) – польський військовий діяч, генерал коронної артилерії (1646–1650).

² Virgilius, *Aeneis*, 2:363–364 (переклад Михайла Білика).

³ Кварта – міра сипких речовин, бл. 0,94 л.

⁴ Virgilius, *Aeneis*, 2:6–7 (переклад Михайла Білика).

⁵ Sarbiewski, *Lyricorum*, p. 211.

successus multi habebant. Eo etiam accedente, quod Cosacus, inter ipsam ducis Wisniowieccii electionem, pro explorandis rebus nostris, Leopoli gestis, ordinatus, pro exploratore cognitus, et statim frameis in frustra concisus est.

Oppidani etiam Gologurienses, fraudis et perfidiae damnati, captivatus siquidem unus ex illis, literas ad Chmielnicium (ut quantocius adesset, sibi auxilium contra tyrannidem Polonorum laturus, omnia sueta bello, pro subsidio inventurus) datas sibi, exhibuit¹. Sed et mulieres aequae villanae Russicae exploratrices consilii illius bellici captivatae, in civitate, evidens prodicionis a Russis indicium fecerant.

Itaque decreta auspicii Wisniowieccii, ad patriae moenia Leopoli, strenua defensio, fide bona, conscientia iurata. Argento, quod ecclesiae abunde et ultra in communi necessitate contulerant, praeficitur civis idoneus aurifaber Grymualdt². Omnis bellicus apparatus, apud mercatores et artifices in magna copia repertus, pannum, materiae etiam preciosi serici ex officinis, civium pro vestibibus militum, summae nobilium in deposito manentes, et omnes quomodo-cunque in Leopoli repertae, pro solutione instantanea, auctoritate commissariali per vim ad aerarium ducis Wisniowieccii <fol. 265>[// 154v] deportabantur. Brzuchovii quatuordecim millia, Armeni Iwaszko sedecim millia, Grabianka octuaginta, Wyszel duodecim millia et multorum aliorum, quos enumerare longum esset, pro bono communi et defensione oblata. Ex hac prompta solutione militibus cives prospera sibi eventura putabant.

Sed fallaces filii hominum! Tum primum patuit, quod non sit salus in principibus et praecipue Polonorum gentis. Hi enim magnifica dictis praefidentes, securitatem seu defensionem strenuam Leopoliensibus polliciti³, exhaustis opibus illorum, mercimoniis ablatis, pecunia sacra aequae ac profana asportata, civitate de imminente periculo nihil praemonita, iterum turpiter a moenibus ipsis, feria 2, quae fuit 5ta dies Octobris regressi, per medias Scytharum turmas, iam agros circumcirca occupantes, Cosacos praevenientes, Zamoscum [sic] versus tetenderunt, Leopolim per abitum suum tristem et suspensam contra datam fidem deseruerunt, eluserunt turpiter, spoliarunt pecunia, armis, annona, mercibus fraudulenter, quamvis enim ex ratione belli intra pmoeria civitatis exercitus retineri non poterat, non tamen fas erat affidatam civitatem, sibi adeo beneficam, de imminente periculo non praemonitam, subito deserere, inermem, imparatam, quasi victimam hostium furrori innocenter obicere.

Ut tamen saltim in fuga meminisse Leopoli viderentur⁴, Andream Cikowski, hexacontarchum, alias tribunum cum sexaginta dardanis palatinatus Cracoviensis, quasi pro praesidio, sive verius ludibrio cum denuntiatione recessus sui, hostium accessus, Leopolim retro miserunt. “Ignoscat ille, qui iudicat cognitione cordium, virtutem remunerans, impietatem condemnans!”⁵. Consternati cives hoc tristi nuntio, dum auxilia humana defecerunt, ad imploranda Divina animum mentemque converterunt, {Cristophoro Grodzicki, viro bellatore egregio, in gubernatorem sortiti}.

<fol. 266>[// 155] Quocirca in discrimine tanto devotio quadraginta horarum indicta, Sanctissimum Sacramentum in monstratorio ad maius altare expositum, die nocteque adoratum, ut misericordiam suam populo supplicanti impertiri dignaretur. Ibant contubernales etiam nocte per horas oraturi et parvi, et magni plorabant coram Domino, tanquam brevi morituri, pia mulieres orationibus tota nocte vacabant. Et dum ad auroram astra rarius scintillant, populusque ecclesiam sopore suavi mersus quietam reliquit, supplem dormientium hominum vices, caelestes genii.

¹ Ex iisdem [acta consularia].

² Acta consulum in descriptione obsidionis Cosaticae in volumino cum 1649 ad finem insertae.

³ Ex iisdem.

⁴ Eadem descriptio.

⁵ [Aquinas, Caput decimumnonum Matthaei, p. 211]. *Летопись*: це речення пропущено.

військові мужі, з поспіхом випереджаючи один одного, і не підтвердили правдивість непевних чуток. Кожен з них плакав, скаржився, був у подертому одязі, звинувачуючи невідатних провідників у нещасті вітчизни та своїх бідах, повідомляючи про швидкий прихід ворога до Львова.

Сильно занепокоївся Львів, почувши це, – так, що міщани зі зброєю негайно мали стати на валах і біля брам. Слабка стать і нездатні до бою люди збиралися зі сльозами й молитвами до храмів. «Усюди розпука жаклива, всюди лиш жах один, образи смерті встають незліченні!»¹.

Прибули і «тріумвіри», призвідники цієї нещасливої ситуації, і зокрема коронний підчаший, якого недавно із замку та міста випроваджували з вигуками й багатьма побажаннями, а тепер оглядали його в тиші зі сльозами й у відчаю. Прибув і князь Ярема Вишневецький, сам один, позбавлений усіляких слуг і челяді. Після них прибуло чимало урядників, провідників, військових керівників, які, забувши свою попередню статечність, то з прикрістю, то зі скромністю виправдовували свою слабодухість багатьма словами. Вони приватно та публічно нарікали на нездатність регіментарів керувати військом, що стала причиною такої поразки й поганого порядку, і саме на адресу регіментарів відкрито робили численні закиди.

Коли спочатку львів'яни прийшли до помешкань прибулих регіментарів зі співчуттям у такому нещасті, то благали їх ні міста, ні міщан, ні церков у найбільшій небезпеці не залишати, не покидати беззахисними без оборони, без поради та коменданта. Але ті з прикрістю відповідали, що справи вітчизни вже вирішені, не допоможуть гинучим жодні поради й підтримка, хіба від самого Бога. Біди Речі Посполитої є найгіршими, вони стримувалися стільки років, а тепер їхній хід пришвидшився. Врешті, у розумінні безнадійності становища, переконували, що краще покійно здатися на ласку силі, ніж братися до оборони, щоб загинути жакливою смертю із жінками й милими дітьми. Вони [регіментарі] говорили довго і нерівно, що для підтримки та захисту міста немає грошей, аби тримати в послуху вояків, а також [вказували на] на брак озброєння та загалом військової амуніції, наводячи й інші причини для виправдань. Райці та міщани відійшли від них зі страхом і непевністю.

Але не впав духом Львів, заможне на той час місто, ухваливши допомогти у великій небезпеці і собі, і потерпаючій Речі Посполитій. Військові кошти зі своїх маєтків місто вільно забезпечило (через відсутність яких не можна було виставити воїнів на захист вітчизни) і з готовністю запропонувало провідників для забезпечення послуху вояків. Міщани прийняли між собою одностайну ухвалу й погодилися на оцінювання своїх маєтностей, добровільно присягли, що від кожної сотні злотих, що вкладені в їхніх маєтках, вони внесуть на вояка шістдесят грошів. Також ті, хто займається торгівлею, внесли багато сотень імперіальних талерів. Церкви, монаші обителі, і руські теж, зібрали фундаційні суми, церковне срібло віддали провідникам, передавши на карбування монети. У расцьких актах чітко написано, що Львівська колегія отців Товариства Ісуса добровільно внесла до монетарні срібло, оцінене в п'ятнадцять тисяч злотих². Скільки ж дали інші?

Також жінки понад міру були щедрими. Тендітні матрони, львівські міщанки, як колись римлянки, приносили до скарбниці провідників жіночі прикраси, які мовчки зберігали для гідних похоронів, а також гроші. Натомість інші по швидких роздумах відходили до безпечніших та віддаленіших країв Польщі, залишаючи Львів. І деякі з них уникли небезпеки, хто завчасно відійшов, а ті, хто за декілька днів це зробили, були схоплені татарами і втратили своє майно й одночасно життя. Хоча щодо тих утікачів стани міста протестували, видавши ухвалу в середу перед святом Св. Франциска Сповідника [30 IX 1648],

¹ Virgilius, *Aeneis*, 2:368–369 (переклад Михайла Білика).

² Насправді карбування монет у Львові проводилося в 1656–1657 та 1660–1663 рр., у період «шведського потопа». Рішення ж про збір грошей було ухвалено не міщанами, а на військовій нараді за участі шляхетських очільників війська, див.: Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 266–267.

Tres enim mitrati antistites (narrata fide dignorum, senumque refero) pluvialibus splendidis induti¹, in ultimo altaris maioris gradu flectentes apparuere, quos dum aliquot viri et mulieres manentes in templo conspiciunt et observant diutius a longe, ac tandem utrum vera videant propius audaciores explorant, visio disparuit, gradum vacuum, stuporem cum timore, inquirentibus reliquit. Ab aliis itidem audivi, etiam ad praesens viventibus, quod sub tempus eiusdem devotionis quadraginta horarum {alio tempore} persona quaedam episcopali habitu mitraque induta, in eodem gradu ultimo, ante Sanctissimum orans, se a tergo visibilem aliquibus exhibebat. Qui illi manes sacrati fuerint, scire nefas.

Actum erat de salute civitatis, ni Superna Mens, quae intus agit corda hominum, omni spe et auxilio destitutis, subvenisset et ad fortia agenda Leopolienses animasset². Statim enim habita infidi recessus nostrorum notitia, explosa ad vesperem ex arce superiori maiora tormenta, ut colonos villarum periculi imminenti, hostes defensionis praemeditatae, praemonerent. Totam hanc noctem insomnem in vallis, meditabundi de eventu futurorum, inter suspiria cives ad coelum duxerunt, iam enim circumfulserunt undique villarum incendia, ex quibus pueri, mulieres puellaeque in Tauricam servitutem raptae, senes et viri trucidati.

In crastino comparuere in montibus praecursoria Scytharum sexaginta millium agmina cum Tohai Bego³, et statim circa pomoeria civilia discursavere celeriter, deinde eadem <fol. 267>[// 155v] a suburbanis defensa oppugnare, ad quas explosa iterum tormenta maiora minoresque bombardae, repulere interim ultiores violentias non sine caeda aliquorum, inter quos sororinus Tohay Begi, globo percussus, interiit. Maior tunc animus ad ulteriorem defensionem crevit civibus, severior hostibus ad vindictam.

Feria quarta ad matutinum gravis oppugnatio suburbanorum munitionum per Scythas exorta⁴. Sustinuere tamen eandem cives fortiter, armis manualibus, cum invadentibus certantes et globis strenue impetum retundentes, totaque haec dies feliciori Marte civibus, quam hostibus occurrit. Nox nigra iterum magnis ignibus, quos advenientes Cosaci circa curru suos excisaverant, refulsit. Ac ita summo mane feriae 5^{tae}, quae fuit dies octava Octobris, appropinquavit civitati nostrae Bogdanus Chmielniczenko, ducenta milia Cosacorum sub 35 tribunis computans, quae complebant quindecim millia Rumelliorum Turcicae militiae et legio Valachorum. Confluebat in dies et horas ad castra Cosacorum plebs aggestis, cum armis et baculis sine numero, quam antesignanus ille, suos servare volens, in locis periculosus magis, **contra munitiones** civitatis locavit.

Et brevi tertio iam maiori impetu stationes suburbii oppugnatae, sed tamen a suburbanis et civibus strenue defensae⁵. Hac die Chmielniczenko urbis munimina, locumque unde oppugnatio procedere deberet, contra civitatem, cum tribunis et Tohay Bego lustravit, igneo tamen globo sub equum, quem insederat, e tormento civili cadente, ab ulteriori lustratione deterritus, sua castra repetiit.

Incumbit nox obsessis gravis, aequae⁶ laboriosa ac pariter timenda, totis siquidem viribus aggestis illa plebs⁷, ad castra Cosacorum noviter admissa, Tartaris et Cosacis associata, ad oppugnanda suburbia a Bogdano disposita, munitionibus civilibus incumbit. Iam aggressores <fol. 268>[// 156] globis passim prostrati cadebant, iam passim saucii retrocesserant, his tamen pro multitudine ingenti, aliis denuo et aliis caeco impetu succedentibus, iam aegre a

.....
¹ Relationes antiquorum.

² Eadem descriptio oppugnationis.

³ Eadem.

⁴ Eadem.

⁵ Eadem.

⁶ *Летописьь: atque.*

⁷ Eadem.

яку довго виконували¹. Шляхта й нешляхтичі з радістю і готовністю вкладали половину зі своїх маєтків, і за короткий час зібрали значну суму для належного утримання війська, внісши до скарбниці провідників готівкою кількесот тисяч злотих.

Провідники, поконані лихом, були здивовані такою готовністю та жертовністю львів'ян, багаторазово зміцнені й заохочені до мужньої посвяти вітчизні, взялися до оборони. Вони призначили загальну військову раду на 28 вересня, що припадала на віглію свята Св. архангела Михаїла, вибравши місце в монастирському храмі отців св. Франциска. При цьому стався такий випадок (коли обговорювалися найкращі засоби для захисту): шляхетна матрона (і через це гідна згадки) Катажина Слоньовська, заздалегідь прийшовши до того храму, зі сльозами заклінала всіх загальною катастрофою, щоб переконати князя Ярему Вишневецького на благо вітчизни та всіх святих узяти управління військом. На запевнення цього вона шляхетно склала до його ніг свої срібні прикраси, які вартували значних коштів, та відійшла у сльозах.

Побачивши це, вся військова нарада зі здивуванням на хвильку замовкнула, аби далі несподівано з великим наріканням і плачем одностайно домагалися, щоб князь Вишневецький прийшов на допомогу всьому війську та вітчизні, яка опинилася в особливій небезпеці. Князь сильно цьому противився, наводив численні причини: що керування військом доручено Річчю Посполитою не йому, а коронному підчашому Остророгу; що не може виступити проти наказів станів та Речі Посполитої, врешті-решт скромно додавши, що не повинен це робити. І тут вибухнули безладні викрики, різкі слова, дошкульні зврати, що фатальне керівництво підчашого й інших регіментарів вдарило так і по довгощасливому королівству, і по Речі Посполитій, як ніколи ще в жодній подібній війні, через безініціативність та необізнаність із воєнною справою. Тож не можна і не потрібно підпорядковуватися цьому згубному й фатальному керівництву. Це кричали всі з великим незадоволенням, прямо й відверто в очі присутньому на нараді підчашому, підпорядковуючи себе Вишневецькому.

Серед викриків натовпу попросив слово київський воєвода Тишкевич² і з плачем звернувся сильним словом до Вишневецького, заклінав його всім святим, любов'ю до польського народу, що колись квітнув, а тепер пропадає, та його власним іменем, щоб той не відмовив і погодився з волею багатьох людей, прийняв керівництво військом, врятував вітчизну, поставлену під удар.

Вишневецький не міг далі опиратися стільком проханням, прийняв, хоч і не охоче, пропоноване йому керівництво військом, однак за помічника у праці забажав узяти коронного підчашого. Кілька годин противилося цьому військове товариство, ображаючи в численних промовах присутнього підчашого, та все ж погодилося за наполяганням Вишневецького. Позаяк усе це відбулося у віглію опікуна Вишневецького св. Михаїла, багато хто вважав це добрим знаком для успіху. До того ж стався казус під час виборів князя Вишневецького: викрили козака-шпигуна для розвідування про стан наших справ у Львові. Після допиту його негайно ж шаблями на шматки порубали.

Також жителі Гологір були звинувачені в підступі та зраді, коли виявилось, що один з них був схоплений з листом від них до Хмельницького (щоб якнайшвидше прибув, надав їм допомогу проти тиранії поляків, а в місті він знайде все потрібне для війни). Подібно зловили на шпигунстві щодо військової наради в місті і руських жінок-селянок, котрі зробили зізнання про безумовну зраду русинів.

Відтак було прийнято рішення під керівництвом Вишневецького про рішучу оборону вітчизни під мурами Львова, сприйняте з довір'ям, запряжене із сумлінням³. Срібло,

¹ Про утікачів з міста й ухвалу проти них у 1648 р. див.: Ptaśnik J. Wilkierz lwowski z r. 1648 o uchodźcach, s. 315–322.

² Тишкевич Януш – київський воєвода (1630–1648).

³ Насправді ж Ярема Вишневецький залишив для оборони Львова 50 драгунів, а сам покинув місто із зібраними грішми (Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 267–268).

suburbanis ob caesorum numero diminutis, resistebatur. Iam aliquot stipeae¹ disiectae, subli-
cae erutae, sudes fracti in vallis, iam manus et vires fatigatae defendentium ambiguum spem
retinendae munitionis faciebant. Nox illunis, **omnia in formidinem maiorem vertebat, clam-**
orque hostium, omnia confundebat.

Et ecce gravi specie virum pilosa veste indutum, cingulo praecinctum, luce inter tene-
bras noctis corruscantem, manibus elevatis in coelum², genibus in modum orantis flexis, super
ecclesiam Bernardinorum apparentem, in aere aliqui conspiciunt, {et subito} omnes vires ad
resistendum {cives} resumunt, hostes ad oppugnandum amittunt et sensim recedunt. Steterat
a longe et ipse Bogdanus Chmielniczenko cum Tohai Bego seu oppugnationem speculati, seu
suos ad agenda fortia animantes, qui viro eo inter nebulas fulgente diutius observato, attoniti
et ipsi exterriti, recedere et suos milites ad castra redire imperant.

Agnovit Bochdanus quoque, quod multoties publice profitebatur esse cuipiam sancto viro
Leopolim curae, ideo mitiora cogitare persuasus³. Hoc a se visum commissariis nostris paulo
post, et Chmielniczenko et Tochai Begus publice referebant, ab illisque sciscitabantur, quod nam
illud portentum fuerit? Utrum a civibus in oppugnatione conspectum? Crediderant pie et certo
cives, quorum aliqui eodem tempore hoc idem viderunt⁴, venerabilem servum Dei Joannem de
Dukla (cuius corpus in ecclesia Bernardinorum cum gloria et gratiis multis quiescit), in aere
apparuisse, opem et auxilium clientibus suis, in extremo discrimine positus, tulisse, Cosacos ac
Tartaros et aliam barbariem a caede et sanguine innocuo avertisse, ut in processu beatificationis
ipsius testes deposuerunt et pater Damirski in libello, cui titulus “*Taumaturgus Russiae*” enarrat.

Iam ulterius procastrorum valla quamquam diu edicto regis Wladislai, ut supra memini,
erecta contra <fol. 269>[// 156v] impetum tantae multitudinis defendere suburbanis in parte
caesis tutum non erat. **Ex consilio itaque illa deserunt, et se cum suis omnibus intra civita-**
tis sinum, pro maiori defensione augenda, recipiunt, eamque et numero et inedia complent⁵.
Alii vero, qui intrare civitatem non poterant, intra moenia conventuum suburbanorum, utpote
Carmelitarum calceatorum, Bernardinorum, Dominicanorum, Sanctae Magdalenae sese cum
domesticis conferunt, praesidio his quoque conventibus futuri.

Post abscessum defendentium invadunt tacite primo⁶, post subito domos et aedículas pau-
perum Scythae, agrestes et Cosaci, cuncta scrutantur, relicta rapiunt (non enim urgente cito
recessu omnia secum suburbani exportare poterant)⁷, ac quasi victoria potiti, debacchantur
stolide, ecclesias suburbanas ac altaria violant. Et quia iaculatores, ut vulgo dicitur *samopal-*
nicu, fuere multi, disponuntur per fenestras coenobiorum et domorum, e quibus cives, in vallis
male patentibus (non enim adhuc in hanc formam et altitudinem, prout modo conspiciuntur
assurrexerant)⁸ excubantes, globis inobservatis laedebant frequenter, saepissime gnari iacu-
landi necabant, et ipsi pariter a nostris cadentes.

Intererat publicae saluti civium⁹, ut hostes longius a civitate abessent, ideo ut suburbiorum
coloniam, quamquam magni aestimatam, sed iam sibi detrimento et cladi manifestae futuram,
ruina hostium subruerent, cives supponunt hora 21 domibus ignem, qui subito aedes vicinas
corripuit, ecclesias, monasteria (quamquam pauca pro illo tempore erant), aulas nobilium ab-
sumpsit, totamque civitatem flammivoma corona, magis quam hostes ferrea cinxit, et non

¹ Ориг.: хибно *sipeae*.

² Damirski in libello *Thaumaturgus Russiae*.

³ Idem et processu beatificationis.

⁴ Fama publica.

⁵ Descriptio oppugnationis.

⁶ Ex eadem.

⁷ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁸ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁹ Ex eadem.

якого достатньо зібрали храми у спільній потребі, довірили відомому міщанинові, золотарю Гримуальдту¹. Все військове спорядження, що виявилось у великій кількості в купців та ремісників, сукно, коштовні шовкові тканини з міщанських складів, на одіж воякам, внесені як депозит шляхетські суми й усе, що знайшлося би у Львові для негайної сплати, за наказом комісарів наказано зносити до скарбниці князя Вишневецького. На спільну справу та захист дали: чотирнадцять тисяч злотих – Бжуховський, шістнадцять тисяч – вірменин Івашко, вісімдесят тисяч – Грабянка, дванадцять тисяч – Вишель² і багато інших, яких треба довго перелічувати. Такою готовністю до сплати військовим міщани засвідчували свою віру в кращі для них обставини.

Проте облудними є людські сини!³ Тоді тільки з'ясувалося, що немає довіри до можновладців, особливо польського роду. Бо ж вони, виголошуючи на словах шляхетні речі, обіцяли львів'янам безпеку та енергійний захист, а вичерпавши їхні кошти, забравши товари, залучивши гроші духовних і світських осіб, ніяк не застерігши місто про небезпеку, що наближалася, ганебно знову відступили з їхніх мурів у вівторок, який припадав на день 5 жовтня. Попереду татарських відділів, котрі вже займали поля, випереджаючи козаків, вони подалися до Замостя, залишивши Львів зі своїм відходом у смутку й непевності супроти даного слова честі. Вони ганебно відібрали, підступно вкрали гроші, зброю, гармати, товари. Бо хоча через війну не можна тримати військо поміж міськими мурами, однак не годилося несподівано кидати місто, що зоставалося під їхньою опікою та було прихильним до них, навіть не застерігши про близьку небезпеку, безпричинно покинувши безсильним, неготовим, ніби невинну жертву перед люттям ворогів.

Однак принаймні здавалося, що втікаючи не забули про Львів, назад повернувши капітана Анджея Ціковського із шістдесятьма драгунами Краківського воєводства, ніби для захисту, а радше для сміху, з донесенням про їхній від'їзд і прибуття під місто ворога. «Хай пробачить той, хто судить, пізнавши серця, за мужність винагороджує, а за невдячність карає!»⁴. Налякані такою смутною звісткою міщани, оскільки їм бракувало допомоги людей, звернулися серцем і духом до Бога по допомогу, обравши комендантом досвідченого у військовій справі Кшиштофа Гродзицького.

У час такої небезпеки було оголошено про сорокагодинне богослужіння з викладенням Божих дарів у монстранції на великому вівтарі, перед яким день і ніч молилися, щоб Господь дарував милосердя своєму благаючому народу. Ремісники йшли навіть уночі, щоб кілька годин помолитися, і молодь, і старші люди благали Бога, наче мали скоро померти, побожні жінки проводили цілу ніч у молитві. І коли на світанку зірки пригасли і народ, занурений у солодке сновидіння, залишив порожньою церкву, місце поснувших людей зайняли небесні духи.

Наяву постали три постаті в єпископських митрах (подаю з оповіді гідних довіри й старших людей), одягнуті в чудові плащі, й опустили на коліна на останній сходинці великого вівтаря. Окремі мужі та жінки, котрі перебували в храмі, потрохи наближалися [до них] та довше спостерігали, і коли врешті, аби краще побачити, зухвальці спробували підійти ще ближче, візія на останній сходинці вівтаря зникла, зоставивши пошукувачів з подивом і страхом. Схоже я чув від інших людей, які досі живуть: що під час цього сорокагодинного богослужіння в інший момент, коли якась постать в єпископському облаченні й митрі на тій останній сходинці молилася перед Всевишнім, її зі спини помітили деякі присутні. Хто були ті святі душі, дізнатися неможливо.

¹ Очевидно, йдеться про Яна Гринвальдта – львівського міщанина, золотаря, лавника (1636–1647) та райцю (1647–1650).

² У тогочасних реєстрах львівських міщан особи з прізвищами Бжуховський, Грабянка, Вишель не фіксуються.

³ Переспів: *Псалми*, 11:2.

⁴ Aquinatus T. *Opera omnia*, vol. 17, p. 211.

maius periculum ab his, quam ab igne flammisque voracibus fuit. Sed et hic subsidium a coelo fuit, quod grande pluvium in civilia tegumenta misit, eaque servavit integra.

Retrocedere¹ debuerunt et Cosaci², multos tamen nostrorum ex iracundia crudeliter et exquisitis modis trucidarunt. <fol. 270>[// 157] In hospitali Sancti Lazari centum novemdecem, ad ecclesiam Sanctae Mariae Magdalenae ultra septuaginta, ad ecclesiam Sancti Stanislai ultra triginta, in domibus privatis³, qui fugere non poterant, quot caesi, sive igne absumpti, numerum non poterant. Etiam ecclesia Sancti Georgii quamquam illorum ritus, ab impetu tuta esse non poterat, scalas enim fenestris applicaverunt et ex iis homines suae fidei globis explosis, tanquam ad feras ictus ab oculo vibrantes, mactabant, deinde ruptis foribus, viros interemerunt, mulieres Tartaris vendiderunt, ac his subito ablatis, Głowacki tribunus, locum illum oppugnandae civitati idoneum obsedit, Krzywonosso et alio tribuno pro globis igneis demitendis in Tarnawka decumbentibus.

Sabathi die arx superior in monte graviter a Cosacis oppugnata⁴, nec leviter defensa. Evasere tamen sub ipsa moenia hostes, sub quibus subterraneos cuniculos irritos fecerunt, nisi quod eos clade percepta deserere compulsi. Civitati aquam potabilem (a Ruthenis Cracoviensis vici transfugis instructi) ademerint. Sufficiebat tamen in puteis civilibus (e quibus manales fontes ebulliunt), tum et monasteriorum, quamquam circa aquam ob turbam haurientis populi mulierum rixae frequenter oriebantur.

Dominica ipsa tota die exarsit acrior oppugnatio arcis superioris⁵, tum et ipsius civitatis. Ubique iam Cosaci, duodecim currus scalis longioribus onustos, ad invadenda civilia propugnacula advexerant, iam per ordines ordinati processerant, iam multitudine campos ac montes, clamoribus omnia minisque compleverant. Ubique tamen magna fortitudine resistebatur, hosti ab arce oppugnanda egregie reiecti, a vallis civilibus inusitata civibus generositate repulsi. Tanta enim audacia cives cum ipsis conflixerant, et etiam ex vallis suis ad turmas illorum macerias transilientes (licet poena capitis prohibebantur) desilirent, cum illis manus consererent, pugnarent feliciter, obvios perimerent, ac cum stupore ipsorummet hostium, corpora spoliarent et cum gloria victoriae ad valla sua redirent. Latitabant Cosaci inter exusta latibula domorum, sed etiam inde a civibus invadentibus cum <fol. 271>[// 157v] strage suorum compellebantur recedere turpiter fugientes. Feliciter hic ad valla civitatis certatum, sed ad conventum Carmelitarum calceatorum infelicissime.

Restiterat⁶ conventus iste aliquot diebus iisdem hostibus non impigre, caesis ad quadraginta Cosacis ac Tartaris⁷, multisque aliis ex rustica plebe aggressoribus importunis, donec fraud ad ipsius ruinam administriculum hostibus porrigeret. Dum enim acriter impugnantibus a fronte resistetur, vicinus pictor schismaticus, amore earundem sacrorum ac ritus, aditum per sepes ligneas domosque incolarum intrandi a tergo ad conventum Cosacis monstravit. Quod subito arripuere consilium et nostros, a fronte fortiter pugnantes, a tergo inopinate aggressi, tantae multitudini impares facile dissiparunt, aliquos in fugam verterunt, plurimos ultra 388, crudeliter mactaverunt, ultra 120 homines sub tegumento ecclesiae latentes (quod subito succederunt Cosaci) combusserunt, puerorum infantium numero non computato. Ecclesiae ac conventus supellex direpta tota, altaria concisa frameis, imagines sacrae scisae, conculcatae pedibus, inpropellantium multas blasphemias.

.....
¹ *Летонисъ: Recedere.*

² Ex eadem [descriptione oppugnationis].

³ *Летонисъ: пропушено in domibus privatis.*

⁴ Ex eadem.

⁵ Ex eadem.

⁶ *Летонисъ: Resisterat.*

⁷ Ex eadem.

Місто не врятувалося б, якби Вищий Дух, який усередині людських сердець діє, не прийшов на допомогу та не подвигнув до мужніх чинів львів'ян, які вже втратили надію та підтримку. Отож, отримавши звістку про віроломний відхід наших, міщани відразу ж увечері застерegli пострілами гармат з Високого замку селян поближніх сіл про близьку небезпеку, а ворогів – про очікувану оборону. Всю безсонну ніч міщани провели на валах, розмірковуючи про майбутні події, звернувши погляди до неба. Бо вже ясніли пожежами повсюдно села, з яких дітей, жінок та дівчат забирали в неволю до Криму (*Taurica*), а старих і чоловіків убивали.

Наступного дня на пагорбах з'явилися передні відділи татар з Тугай-беєм, що налічували шістдесят тисяч вояків. Не барячись, вони швидко роз'їхалися вздовж міських мурів, а потім вони почали нападати, а передміщани – захищатися, кілька разів вистрілюючи з гармат і мушкетів (*bombardae*). Тим вони припинили подальший наступ татар (не без втрат для деякого з них – поміж ними був убитий кулею й сестрінець Тугай-бея). Тоді в міщан посилювалося бажання до подальшого захисту, а у ворогів – до гострої відплати.

У середу зранку відбулася сильна атака татар на укріплення передміщан. Проте міщани мужньо стримували нападників, завзято поборювали наступ за допомогою ручної зброї й куль. Цілий день їхньої боротьби пройшов успішніше для них, ніж для ворогів. Темна ніч запроменилася знову великими вогнями, які запалювали прибуваючі козаки біля своїх возів. І з самого ранку п'ятниці, що припадала на 8 жовтня, наблизився до нашого міста Богдан Хмельницький із двохсоттисячним військом під проводом тридцяти п'яти полковників, яке доповнювали п'ятнадцять тисяч турецького війська з Румелі¹ та полк волохів. До табору Хмельницького щодня і щогодини сходився зі зброєю та киями сільський простолуд, якого не можна було полічити. Аби зберегти своїх козаків, Хмельницький виставляв селян переважно в найнебезпечніших місцях, навпроти міських укріплень.

Невдовзі втретє, зі ще більшим натиском, відбувся напад на становища на передмісті, але передміщани й міщани запекло захищалися. Цього дня Хмельницький з полковниками та Тугай-беєм оглядав міські укріплення, шукаючи місце, де можна було б провести штурм на місто. Однак гарматне ядро, випущене міською артилерією, впало перед конем, на якому він їхав, що стримало його від подальшого огляду, і він [гетьман] повернувся до свого табору.

Настала важка для обложених ніч, одночасно болісна й страшна, коли всі мужі з того сільського плебсу, недавно допущеного до табору козаків, за участю татар і козаків за наказом Богдана взялися штурмувати на передмістях міські укріплення. Нападники всюди то падали, вражені кулями, то відступали з багатьма пораненими, проте через їхню значну кількість інші їх заступали у сліпому запалі так, що ледве їх стримували передміщани, число яких зменшувалося через втрати. Вже деякі стовпи були витягнуті, підпори вирвані, палі на валах поламани, вже втомлені руки та сили оборонців робили непевною надію на утримання укріплень. Глуха ніч наверхала на всіх дедалі більший страх і ворожий галас породжував неспокій.

І ось у повітрі дехто зауважив над монастирем бернардинців виразну постать мужа, вбраного у волосяну одіж, опоясаного пасом, що ясніла у світлі нічного мороку зі зверненими до неба руками та схиленими в молитві колінами. І раптом міщани знову набули необхідні для оборони сили, а вороги все втрачали сили до нападу й поступово відступали. Здалеку стали й сам Богдан Хмельницький з Тугай-беєм, які і дивилися на штурм, і заохочували своїх до мужніх чинів. Коли вони помітили в хмарах довго ясніючу постать мужа, то, здивовані та настрашені, наказали відійти і повернули своїх вояків до таборів.

Також підтвердив Богдан [Хмельницький], кілька разів публічно визнаючи перед кожним, що святий муж має в опіці Львів, тому слід мислити лагідніше. Це зауважили і наші комісари трохи пізніше, і Хмельницький, і Тугай-бей привселюдно розповідали, а від них

¹ Румелія – історична назва частини Балкан, що була під управлінням Османської Порти. Про участь турецьких військ у облозі Львова 1648 р. інші джерела не згадують.

Religiosi loci illius vario modo ultra quatuordecem mactati. “Albertus Ciepielius monialium sui ordinis poenitentarius, consumptis ex pyxide sacris hostiis, obtenta pro martyrio benedictione, expansis manibus ante maius altare provolutus, in partes dissectus. Seraphion Zarycius, vicarius conventus, in sacrario lanceis confossus. Laurencius Rogaszkowicz infirmans, et iam agoniae proximus, vulneribus inflictis confectus. Iosephus Galecki aliquoties confessus, e dormitorio praecipitatus deorsum. Zacharias presbyter novitius usque ad effusionem cerebri vulneratus. Clemens diaconus, Iosephus clericus sub tecto conflagrarunt latentes. Casimirus fidicen in ambitu strenue sese defendens et Paulus senex, ianitor, confossi lanceis. Brocardus autem <fol. 272>[// 158] subsacrista, ut thesaurum ecclesiae proderet, facibus accensis et lapidibus ignitis latera, usque ad effusionem viscerum adustus, funibusque tempora ligatus, caput usque ad eructationem oculorum tortus, ac iam agonizans, corde se scisso divisus, grande et diuturnum martyrium sustinuit, non tamen prodidit ecclesiae aerarium, licet omnium sciens erat. Blasius clericus illeque novitius in gradibus vulneratus et lapidibus obrutus. Valerianus Jacewic in seculo miles, cum sese ex dormitorio dmitteret, per funem in oncautus vigiliis civilibus exponeret a nostris pro hoste reputatus per manus traiectus globo, tertia die decessit et sepultus in ecclesia patrum Franciscanorum in civitate. Serapion Roiowski, Martinus Samboriensis, clerici, nescitur, quo casu perierunt, inter mortuos non inventi. Daniel Italus conversus cum ob linguae Polonae et Ruthenae ignorantiam, pro fatuo reputaretur, levi pretio redemptus fuit. Eliseus Morowiec conversus per collum globo traiectus in captivitatem ductus, per Armenum florenis triginta redemptus, ipso die Nativitatis Domini mortuus est. Optima sors omnium fuit Andreae novitii conversi, qui in finibus Valachiae e manibus hostium feliciter elapsus erat”¹.

Fecerunt tamen et ad conventum eundem (reiecto a suis moenibus valisque hoste) cives strenuam excursionem ac carnifices illos², in sanguine sacro aequae ac profano debacchantes, loco moverunt, sero tamen, cum iam omnia incendio ac caedibus vastata fuerant, mortuorum tamen corpora sepulchro promptuario intulerunt, ac in civitatem recesserunt. Audivi nuper ab emerito ordinis illius patre³, ac protunc huius conventus priore, quod certam religiosi loci huius inter se traditionem seniorum habeant, quod nocte quadam iidem occisi, flectentes coram imagine Beatissimae (quae ad altare Sancti Iosephi devote a populo colitur) manibus cereos accensos gestantes, fratribus sui ordinis, pro matutino ad ecclesiam venientibus, apparuerint, et sui piam memoriam opinionemque martyrii lucrati reliquerint.

Et quia Chmielniccius magnam Leopoliensium audaciam in resistendo, pares animos in invadendo considerabat, <fol. 273>[// 158v] amicitiam simulavit⁴, scriptis literis Ruthenice, extremam oppugnationem eamque fatalem civibus minitans⁵, ni ducem Wisnioveccium, vexilliferum regni, et cum eo omnes fugientes e castris Pilavencensibus prodere sibi velint sine omni mora, praemonebat simul, ut cives Russicae fidei sese in ecclesia civitatensi Graeca abscondant, contra vim aggressorum. Scripserat et alias literas, requirendo similiter, ut omnes Iudaei, qui huius belli causa extiterunt, sumptumque contra Zaporozcenses suppeditant, extraherentur etc., etc.

Ad utrasque literas modeste et generose {gubernatoris Grodzicki consilio} cives responderunt⁶. Et primo, quod dux Wisnioveccensis et alii nobiles Poloni civitatem ad praesens non inhabitent, castra cum exercitu incolant, sibi opem et auxilium, si necessitas postulaverit laturi.

¹ Ex actis conventus eiusdem [*Летопись: Львовского кармелитского монастыря*, с. 241–242].

² Ex eadem descriptione.

³ Pater Treszkowski.

⁴ *Летопись: similabat.*

⁵ Ex eadem.

⁶ Ex eadem.

допитувалися: «Що ж то може означати? Чи міщани в облозі його спостерігали?». Побожно та з певністю вірили міщани, дехто з яких у той час навіть бачив, що це велебний слуга Божий Ян з Дуклі (чиє тіло у храмі бернардинців спочиває зі славою й багатьма ласками) з'явився їм у повітрі, несучи сподівання й допомогу своїм шанувальникам у граничній небезпеці. Він стримав козаків, татар та інших варварів від убивства і крові невинних, як ствердили свідки на процесі беатифікації й оповідає отець Дамірський у книжечці під назвою «*Taumaturgus Russiae*».

Уже на дальших підступах до міста вали, хоч і давно збудовані за наказом короля Владислава¹ (як раніше я згадував), частково поранені передміщани не могли захищати від нападів такої маси. Тому після наради вони їх [ті вали] покинули таємно, перебравшись зі всіма силами до міста для посилення його оборони і чисельністю, і провіантом. А інші, хто не міг увійти до міста, в мурах передміських монастирів зібралися зі своєю челяддю, слугуючи їхнім майбутнім захистом, а саме святиням кармелітів взутих, бернардинців, домініканців, Св. [Марії] Магдалини.

Після відходу оборонців татари, селяни й козаки захопили, спершу таємно, пізніше несподівано, будинки та хатини бідних передміщан, все перешукуючи, а залишене грабуючи (бо при швидкому та терміновому відході все забрати із собою передміщани не могли). Ніби вони здобули перемогу, так безумно впали в шал, руйнуючи передміські храми й вітварі. Поміж ними було чимало стрільців, що їх по-простому звуть самопальниками, яких розставили по вікнах монастирів і будинків. Вони непомітними кулями часто вражали міщан, котрі сторожували на відкритих валах (бо ще не відбулося їхнє насипання до такої форми та висоти, яку зараз можна побачити), і ті найчастіше гинули від руки вправних стрільців, котрі й самі падали від наших пострілів.

Важливо було для загального порятунку міщан, щоб вороги подалі відійшли від міста, тому вони вирішили, зі шкодою для ворогів, знищити передміську осаду, хоч і вона мала значну нерухомість (щоправда, вже пошкоджену), оскільки могла в майбутньому загрожувати місту. Міщани в двадцять першій годині підклали під будинки вогонь, який, огорнувши раптово сусідні будівлі, знищив храми, монастирі (хоч їх було мало на той час), шляхетські двори, оточивши все місто наче вогняною короною. І постала більша загроза – не від зброї ворогів, а від вогню та руйнівного полум'я. Але й тут небо подало допомогу, коли великий дощ впав на дахи міщан і зберіг місто.

І козаки мусили відступити, однак повбивали багатьох наших з ненависті жакливи ми та незвичними способами. У шпиталі Св. Лазаря – сто дев'ятнадцять осіб, при храмі Св. Марії Магдалини – понад сімдесят, при храмі Св. Станіслава – понад тридцять. Число тих, хто не зміг утекти, кого у приватних будинках замордували або у вогні згубили, не може ніхто назвати. Також у церкві Св. Юра, хоч і їхнього обряду, не можна було схватися, бо ж приставляли драбини до вікон та з них стріляли кулями в людей їхньої віри, ніби цілилися в дичину. Врешті, добувшись до дверей, чоловіків повбивали, а жінок продали татарам². Коли вони несподівано забралися, полковник Головацький³ осів у цьому місці як зручному для облоги міста. А Кривонос із ще одним полковником окопалися на Тарнавці⁴ для кидання вогняних куль на місто.

У суботу козаки сильно облягали на горі Високий замок, що був слабо захищеним. Вороги підступили під самі замкові мури, під якими зробили невдалі підземні підкопи,

¹ У часи короля Владислава IV вали на передмістях почали зводити за проектом фортифікатора Фридерика Гетканта, але він залишився нереалізованим (*Атлас українських історичних міст*, т. 1, карта 1.1).

² Іван Франко вважав, що опис захоплення церкви Св. Юра поданий Я. Юзефовичем на підставі поетичних фантазій Бартоломея Зиморовича й не має історичної вартості, див.: Франко І. Хмельнищина, с. 48.

³ Головацький Петро (?–1651) – козацький полковник, командував Ічнянського полку.

⁴ Тарнавка – юридика в північній частині Львова.

Quo vero ad Iudaeos, se in illos ius non habere, quod regi, reipublicae [sic] competit, tum quia pro publica defensione aequaliter cum Christianis et incommoda belli et mortem subire sint parati. Videat apella gens et fidem, et amorem Christianorum, quem ipsis cum tanto sui periculo praestiterunt, illi perperam pro gratitudine, et tanto beneficio, maleficium et iniurias Christianis reperiunt¹.

Tertio iam miserat literas Chmielniccius, ut civitas propter hanc Tartarorum, qui hoc die ad Leopolum cum suo exercitu steterat², propter soltanem galga et Tohai Begum, filiamque hanc ducenta millia aureorum Hungaricorum pararet, ni periculum et excidium fato aliarum civitatum, quarum nomina expresserat, subire malit. Vocati itaque ad curiam ordines et status civitatis pro consilio, aderant et nobiles in civitate residentes, aderant et duo ex capitulo, omnesque religiosi ordines, per suos deputatos, et unanimi sensu decreverant, ut tractatus sine retardatione iniretur cum Chmielnicchio, pro quo et certae personae, ex omnibus ordinibus electae et deputatae sunt.

<fol. 274>[// 159] Abiere ergo ad castra, ex consulibus Andreas Wachlowicz, e scabinis Samuel Kuszewicz, ex Armenis Christophorus Sachnowicz, ex Ruthenis Paulus Ławryszewicz, e quadraginta viris Andreas Czechowicz, regens civitatis³, quibus ex curiositate videndi associaverat sese multa iuventus tam Polona, quam Armena. Eggressi omnes per portam, statim a duobus tribunis, vulgo *assawulowie* dictis, recepti et versus ecclesiam parvam Sancti Petri inter turbas Cosacorum et Scytharum deducti. Et quia Chmielniccium, cum Tohai Bego comoratum, in hospitio non reperiunt, ad villam Łysienice a tribuno Ostafi missi fuerunt.

Ex quo ad castra Cosacorum et Tartarorum deputati praedicti {in Łysienice} pervenerunt⁴, statim ad Chmielniccium admissi sunt, ab eoque humaniter accepti, et ad mensam lautius⁵ adusti potus (crematum dicitur) honoris causa tractati, longumque sermonem pro libertate civitatis et favore instituerunt, representando calamitatem publicam, quam per adventum Poloni, ipsiusque exercitus perpassi sunt. Non potuit tenere lacrymas Chmielniczenko, sed publice illacrymatus, exponebat diutius causas et iniurias gentis suae, quas et ille et exercitus Zaporoscensis a milite Polono insolenti et nobilitate superba nimium (ita vocabat)⁶ sustinuit. Litrum omnino propositum exigebat, tum et summam, a vexillifero regni promissam (ex quo Tartaris ad coniunctionem armorum suorum invitatis, modum alium satisfaciendi non habebat). Accedentibus deinde precibus deputatorum, sese ad arbitrium suorum referebat et eosdem deputatos pro ultimaria declaratione ad tribunal Ostafi, iterum {Leopolim} remisit, se quoque superventurum declarans.

Venerat ad Ostafi et ipse brevi Chmielniccius cum Tohai Bego et soltano galga, ac multis tribunis suis, auratas clavas lapidibus preciosis intertextas, portantibus⁷, qui ablegatos Leopolienses per porrectionem dexterarum salutabant, deinde mensis assederunt, priorem locum habebant Scythae, Cosaci posteriorem. Exponebat Chmielniccius causam adventus <fol. 275>[// 159v] Leopoliensium Tohai Bego et soltano galga, qui omnia ad ipsummet referebant Chmielniccium, quamquam Tohai Begus pro suis multis militibus peremptis, et specialiter pro occiso sororino suo, ut supra memini, torvo oculo ablegatos intuebatur, et inter sententiosa verba, excidium et mortem civibus⁸ minabatur.

.....
¹ *Летопись*: пропущено останнє речення.

² Ex eadem [descriptione oppugnationis].

³ Ex eadem.

⁴ Ex eadem.

⁵ *Летопись*: *posulis*.

⁶ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁷ Ex eadem.

⁸ *Летопись*: це слово пропущено.

проте, з огляду на втрати, змушені були відступити. За інформацією русинів, котрі втекли з Краківського передмістя, козаки відтяли місто від питної води. Однак її було достатньо в криницях, як міських (які живилися природними джерелами), так і монастирських, хоча часто біля води виникали жіночі сварки через наговпи спраглого люду.

Протягом усієї неділі ворог затято штурмував Високий замок, як і саме місто. Козаки звідусіль притягнули дванадцять возів довгих драбин, призначених для проникнення на міські фортифікації, шикувалися цілими рядами до штурму, з криками та погрозами наповнюючи своїми масами всі поля та гори. Але повсюдно їх із мужністю зустрічали, ворог був відкинутий від обложеного замку, відсунутий від міських валів з надзвичайною відвагою міщан. Бо ж міщани з такою безстрашністю з ними билися, що навіть зі своїх валів зіскакували в їхні юрми, минаючи мури (хоча це під карою смерті було заборонено), стиналися з ними врукопаш, успішно воюючи, знищували все на своєму шляху і, на подив самих ворогів, обшукавши їхні тіла, з переможною славою поверталися на свої вали. Козаки ховалися по криївках, між спалених будинків, але й там міщани їх діставали, примушуючи їх до ганебної втечі. Вони [міщани] успішно воювали на міських валах, натомість біля монастиря взутих кармелітів – нещасливо.

Цей монастир декілька днів досить вдало опирався ворогові, було вбито до сорока козаків і татар, багатьох інших із селянського плебсу, що вперто наступали, поки зрада на підтримку ворогів не привела до їхньої [монахів] загибелі. Допоки їх сильно облягали з фронту, вони опиралися, але схизматик, сусід-маляр, з любові до їхніх [козаків] святощів та обряду показав козакам доступ до монастиря з тилу, через дерев'яні паркани й сусідні будинки. Тоді ворог підступом несподівано вдарив по наших, що спереду мужньо билися, неочікувано підійшовши з тилу. Через таку чисельність нападників, наших легко розбили, декого змусили до втечі, а більшість – понад триста вісімдесят вісім – жахливо замордували. Спалили понад сто двадцять людей, які ховалися під покрівлею храму (коли раптово увірвалися козаки), не рахуючи численних малолітніх дітей. Оздоба храму та монастиря була повністю знищена, вівтарі порубані шаблями, святі образи потято, потоптано ногами, вчинено інші блюзнірства.

Чотирнадцять ченців замордовано на місці різними способами. «Сповідник монахів свого ордену Войцех Чепель спожив з чаші святі дари, отримавши благословення на мучеництво, впав з розпростертими руками перед великим вівтарем і був порубаний на шматки. Вікарій монастиря Серапіон Зарицький був проткнутий списами у захристі. Лаврентія Рогашковича, на той час хворого та близького до агонії, добили важкими пораненнями. Юзефа Галецького, кілька разів допитавши, скинули вниз з чернечої келії. Священник та новик Захарій був поранений у голову з виливом мозку. Диякон Клеменс та клирик Юзеф згоріли, переходячи під дахом. Лютняра Казимира, що завзято боронився в коридорі, та одвірного, старця Павла проткнули списами. А віцезахристияниніві Брокарду, щоб видав церковну скарбницю, пропекли груди запаленими смолоскипами та розпеченим камінням аж до випікання нутрощів, голову біля скронь шнурками стискали, аж йому очі вилізли, і вже в агонії серце розрізали навпіл. Він витерпів великі та довготривалі муки, але не видав церковні скарби, хоча все знав. Клирик та новик Блазій був поранений на сходах і засипаний камінням. Воїна-мирянина Валеріана Яцевича, коли той спускався з чернечої келії по мотузці, міська сторожа прийняла за ворога, пробивши кулею руку. На третій день він помер (похований на цвинтарі отців францисканців у місті). Клирики Серапіон Ройовський, Мартин Самборський зникли невідомо куди, серед мертвих їх не знайшли. Італієць брат Даніель, що не знав ні польської, ні руської мови, якого сприйняли за простака, був викуплений за малу суму. Брат Елізей Моравець був поранений у шию й забраний до полону. Його викупив якийсь вірменин за тридцять злотих, але він помер у день Різдва Господнього. Найкраще доля склалася у брата-конвертита Анджея, який на кордоні Волощини щасливо вибрався з рук ворогів»¹.

¹ Опубл.: Летопись Львовского кармелитского монастыря, с. 241–242.

Post varios discursus et tractatus eo res devenit¹, ut civitas honorarium aes, unicuique militi unum florenum persolveret, tam parata pecunia, quam mercibus reperibilibus, ad quarum recognitionem una cum deputatis venit in civitatem Petrus Głowacki tribunus cum Pyriaga Tartaro et cum aliis aliquot Scythis, qui ferme duabus septimanis in civitate habitabant, donec componeretur et summa, et merces iuxta taxam acceptaretur. Extradebantur itaque et devehebantur ad castra aurea et argentea sacrae, ex consensu cleri, profanae, ex consensu et mandato secularium, supellectilis vasa. Offerebantur mercimonia iuxta taxam, pro arbitrio positam, et praecipue pannus, cuius aestimator accuratus fuerat² ipsemet Tohai Begus, valorem et materiam considerans, modo placabili, nunc corrugata fronte, acriter et leniter nostros aspiciens. Soluta itaque a Leopoliensibus septingenta millia florenorum Polonicalium (qui multo minori pretio monetae, pro illo tempore computabantur) iuxta taxam mercium et pecuniae signatae, summa numero militum, prout iactitabant correspondens, non computatis potibus, hidromellis, vini, cremati, panis dulciorumque, quae hostium iras lenire solent, eduliis. {Ex pannicidio unius civis, Joannis Rorayski, aestimabatur pannus florenis 40 590, qui nec successoribus soluti, ut elicitor ex decreto regio, in actis consularibus sabbatho post festum Sancti Francisci proximo anno [9 X] 1688 oblato}.

Inter hos pacis conductae tractatus non cessabant impetitiones continuae³, tam ad vallum civile, quam ad arcem superiorem. Habitabatur pro illo tempore arx illa eratque ad instar fortalitii idonei ad quosvis hostium retundendos impetus sufficiens, et ad praesens multos Cosacorum insultus ac Tartarorum egregie reiecerat, donec post abscessum (malo consilio) die 14 Octobris burgrabii, deinde sequenti die tribuni Rybinscii cum peditibus, fraude et dolo plebis schismatica in <fol. 276>[// 160] manus hostium veniret. Obturaverant incendiaria foramina tormentorum aliquoties schismatici tacite, adhuc praesidio manente, quod iterum post abitum praesidiorum fecerunt. Excetrae villanae multas technas in ruinam munitionis agebant, plebs tamen Polona, et ex iis, qui remanserant animosiores, per triduum lapidibus ex sublimi proiectis, turmas Tartarorum ac Cosacorum, in sublime pedibus, manibus eluctantium arcebant. Etiam mulieres, ferventibus fritillis, sorbillis (ab antiquioribus audivi) ascendentes per scalas, deterruerant, adusserant, donec schismatici maesones, conductamine inito (quod una sit eorum fides, eadem sacra cum Cosacis, ideo ab iis securitas certa) ingressum in arcem subdole hostibus monstrarent et Catholicos et se ipsos (quamquam poena mortis dignos)⁴ perderent, {nescientes, quod “quae scelere parta est⁵, scelere rumpetur fides”⁶}.

{Et ita} primus invasor (ut ex traditione accepi) pro Cosaco putatus Scythes fuit⁷, qui districto acinace obvios nostros prae⁸ timore palantes obruncabat, et ipse securi a tergo in caput percussus, cecidit suae crudelitatis digna victima. Convolantibus tamen Cosacis et Tartaris ad monstratum ingressum, fit caedes ingens obsessorum! Cadebant pariter schismatici ac Catholicos, non quemquam eadem sacra ac ritus, seu diversitas sexus a morte exemit. Matres cum liberis, uxores cum maritis suis mactabantur, aliis metu stupentibus ad vulnera aliorum et in eadem exnunc succedentibus! Miserae matres infantes suos intra reduvias rupis, quae ibi crassa exurgit, ac rudeata loca occultabant, ipsae miserabili caede periturae. Sed se ipsi infantuli, nescientes tacere, fletu probebant, et ideo cupidibus mucronum transfigiebantur, in

.....
¹ Ex eadem [descriptione oppugnationis].

² *Летопись: fuit.*

³ Ex eadem.

⁴ *Летопись: пропущено текст у дужках.*

⁵ *Летопись: хибно scelere patrata et parta est.*

⁶ [Seneca, *Medea*, 55].

⁷ Ex eadem.

⁸ *Летопись: pro.*

Хоча міщани і зробили до цього монастиря енергійну вилазку (відкинувши ворога від своїх мурів та валів), усунувши з цього місця тих катів, що впивалися кров'ю як духовних, так і мирян, однак запізно, коли вже все було знищене пожежею та залито кров'ю. Склавши тіла мертвих до однієї великої могили, вони повернулися до міста. Якось я чув від отця-емерита цього ордену і свого часу пріора того монастиря¹, що монахи в цій обителі мали від попередників певний переказ, що колись уночі ці вбиті стали на коліна перед образом Богородиці (який побожно був переданий народом до вівтаря Св. Йосифа), тримаючи в руках запалені свічки. Вони показалися братам свого ордену, що рано прийшли до храму, і залишили святу пам'ять про своє мучеництво та сподівання на навернення інших.

Оскільки Хмельницький зауважив, що львів'яни виявляють велике завзяття в обороні та запал у нападах, то, вдаючи приязнь, написав листи руською мовою. Він вимагав беззволікання видати князя Вишневецького, коронного хорунжого, а з ними – всіх утікачів з пилявецьких обозів, погрожуючи міщанам останньою рішучою облогою. Ще він застерігав, аби міщани руської віри переховувалися в міській церкві грецького обряду, щоб уникнути нападів. Він написав також іншого листа, подібно вимагаючи, аби видали всіх євреїв, які виявилися причиною цієї війни (надавали кошти на боротьбу проти запорожців² і т. д.).

На обидва листи міщани відповіли скромно та шляхетно, за порадою коменданта Гродзицького. Насамперед, що князь Вишневецький та інші польські шляхтичі тепер у місті відсутні, перебувають у військовому таборі і, як виникне необхідність, прийдуть зі збройною силою та допомогою. Стосовно ж євреїв, то міщани щодо них не мають права, лише король та Річ Посполита, до того ж вони задля загальної оборони нарівні з християнами готові і нести тяготи війни, і прийняти смерть. Хай побачить нині народ-вигнанець і довіру, і любов християн, виявлену їм у час великої небезпеки, а вони ж, навпаки, на ласкавість і таку добродійність відплачують християнам неприязню та кривдами.

Уже третього листа послав Хмельницький, щоб місто приготувало двісті тисяч угорських золотих для татарського хана, який того дня став зі своїм військом під Львовом³, калги-султана, Тугай-бея та доньки хана, якщо не хочуть пережити таку небезпеку й спустошення, як інші міста, перелік яких наводився. Тож на нараду до ратуші були покликані уряди і стани міста, прийшли також шляхтичі, які мешкали в місті, прибуло й по два представники від капітули, всіх духовних орденів. Усі одностайно проголосували, щоб розпочати переговори з Хмельницьким беззволікань, для чого з усіх станів були вибрані та делеговані певні особи.

Отже, пішли до козацького табору обрані з райців Анджей Вахльович, з лавників – Самуель Кушевич⁴, з вірмен – Христофор Сахнович, з-посеред русинів – Павло Лавришевич, від колегії сорока мужів – регент міста Анджей Чехович⁵. Із цікавості подивитися на них їх супроводжувала численна молодь, як польська, так і вірменська. Як тільки вони вийшли з брами, відразу ж козацькі провідники, по-простому звані осавулами⁶, зустріли їх і

.....
¹ Ним був отець Трешковський.

² Деякі дослідники роблять застереження щодо існування цієї вимоги, див.: Франко І. Хмельницщина, с. 43–49; Томашівський С. Межі Пилявцями і Замостям, с. 127.

³ Факт не відповідає дійсності. Очевидно, Хмельницький намагався добитися від львів'ян поступливості на переговорах.

⁴ Автор далі використовує реляцію Самуеля Кушевича про переговори й загалом про облогу Львова 1648 р., див.: Czołowski A. Relacya, s. 543–550.

⁵ Вахльович Анджей – львівський райця (1644–1655); Кушевич Самуель – львівський лавник (1648–1656); Сахнович (Захнович) Христофор – вірменський старший (1637–1680); Лавришевич Павло – руський старший (1642, 1650, 1657); Чехович Анджей – член колегії сорока мужів (1643–1656), регент міста (1648, 1654).

⁶ Насправді – полковниками.

oculis matrum frameis proscindebantur! Milla capita in arce illa (praeter infantes, et aetatem tenellam viventes) cecidisse, acta consularia docent, ita ut sanguis ex monte illo abunde alvei instar deorsum fluxerit!

Tandem die 23 Octobris, numerato honorario (ut dicebat) aere¹, cum captivis Polonis (quorum multa millia et Cosaci, et Scythae habebant) recessit a vallis civilibus soltanus gałga Camenecum versus cum suis, Tochai Begus verum versus Zamoscium. 24ta die Octobris et ipse Bochdanus Chmieniczenko, protenso banno suo, castra <fol. 277>[// 160v] movit itidem Zamoscium versus. Prius tamen, quasi valedicendo civitati, vibrata tormenta vicies quater in eam explodi mandavit, quae tamen grandibus globis nihil civitati nocuerunt, terrorem tamen auxerunt.

Vigesima octava Octobris reliquus Cosacorum exercitus², itidem Zamoscium versus signa praeferebat, ut tamen nihil intactum relinquerent, aedificia suburbii, quae ignis non attigerat, die nocteque comburebant, donec ipsemet Chmielniccius protestatus fuerit coram Cosacis suis, et delegatis civitatis palam, quod ausus hic incendiarius contra conventa pacta cum Leopoliensibus, non ex ipsius voluntate et mandato, sed ex sola insolentia Cosacorum processerit. Ideo ex assensu suorum tribunorum, assawułow et watamanow (officiales exercitus vocabulis his dicebantur) destinavit (non procul enim a civitate recesserat) pro coerenda hac malitia, ac Zachariam Chmielniczenko, patruelem suum, pro arrhabone securitatis cum aliis militiae praefectis, ad aliquot dies civitati reliquit et postea, feria 2da, quae fuerat 26 Octobris, cum tormentis totoque exercitu ulterius Zamoscium versus tetendit.

Statim in crastino, quod fuerat dies 27ma Octobris³, publicas gratias in ecclesia archicaedraali civitas tota pro sui libertate exolvit. Tertia die Novembris in praetorio devotionem solemnem consules innovarunt, quod locum illum, tanquam sedem consilii benedixerit Altissimus, quem ut futuris temporibus gratia Spiritus Sanctus inhabitanti faecundare dignaremur, supplicarunt humiliter et sacraverunt solenniter. Nescio quid cause fuerit, quod etiam⁴ die 4 Novembris in ecclesia patruum conventualium iterum gratiarum actio, cum sacrificio solenni et concione hymnoque Ambrosiano instituta fuit. Coniicio ex actis, quod dum populus ex vallo contra hostes decertabat, votum hoc fecerit. Cur vero in hoc et non alia ecclesia, non exprimitur?

Praestitit se gratam civitas iis omnibus, qui magnanimitate sua illam servarunt. Et inter hos speciali fortitudinis gloria enituit Nicolaus Josephofic apothecarius <fol. 278>[// 161] in re armamentaria, egregie Cosacos reprimens et multos perimens, ita, ut post fata ipsius, coniunx vidua, {Catharina} Faierbachowna⁵, ab omnibus et singulis contributionibus, exactionibus, collectis et aliisque nomine appellandis datiis, per ordines civitatis in quocunque casu instituendis, usque ad mortem laudo publico eximeretur, et in numerum, sed album duodecem viduarum, vigore decretorum serenissimorum regum Poloniae inscriberetur, ut patet in actis consularibus feria 2 post festum Sancti Joannis Baptistae proxima anno [26 VI] 1651.

Non ita tamen libera fuerat civitas ab obsidione⁶, ut integra pace gauderet, circumcirca enim turmae Cosacorum cursitabant, Tartarorum velites errabant passim, rapiebant, trucidabant, captivabant quoscunque reperire poterant, et ita civitas ab extra lenta adhuc obsidione tenebatur inclusa. Intra vero civitatem malesuada fames affligebat summopere inclusos municipes et convenas, ob acrem inediam ad edenda cruda obsonia compulsos. Videre erat sub

.....
¹ Ex eadem [descriptione oppugnationis].

² Ex eadem.

³ Ex eadem.

⁴ *Летописьь*: пропущено фрагмент від «*quem ut*» до «*quod etiam*».

⁵ Acta consularia.

⁶ Ex eadem.

провели через юрми козаків і татар до малого храму Св. Петра¹. Та позаяк не знайшли на місці Хмельницького, який перебував у Тугай-бея, полковник Остафій² відіслав їх до села Лисиничі³.

Коли згадані делегати прибули до козацького й татарського таборів у Лисиничах, зразу ж були допущені до Хмельницького, що їх ласкаво прийняв та з великою шаную поставився до них при щедрому столі з паленим напоєм (який називають горілкою). Вони довго вели мову про вільність міста й потребу сприяння цьому, представляючи загальну катастрофу, котрої вони зазнали через прибуття польського та його війська. Хмельницький більше не міг стримати сліз і, публічно розплакавшись, довго розповідав про підстави [війни] та про несправедливість для свого народу, якої зазнавав і він, і військо Запорозьке від свавільного польського вояка й надмірної (так казав) пихи шляхти. Під кожним оглядом вимагав визначений викуп і суму, обіцяну коронним хорунжим (тому що не міг іншим способом задовольнити запрошених татар за приєднання їхніх військ). Потім, при повторюванні прохань делегатами, Хмельницький передав їх на вирішення своїм полковникам. І відіслав делегатів для остаточного оголошення [рішення] знову до Львова, до полковника Остафія, пообіцявши згодом особисто приєднатися до них.

Невдовзі до Остафія прийшов Хмельницький з Тугай-беєм, калгою-султаном і багатьма полковниками, які мали позолочені булави, оздоблені коштовним камінням, і привітали за правницю львівських посланців. Урешті вони зайняли місце за столом, татари – спереду, козаки – далі. Хмельницький представив причину прибуття львів'ян Тугай-бею та калзі-султану, які здали справу цих переговорів Хмельницькому, хоча Тугай-бей кривим оком позирав на делегатів через велике число своїх убитих, особливо через свого мертвого сестринця (про що я вже згадував), і терпкими словами погрожував міщанам спустошенням та смертями.

По багатьох розмовах і переговорах дійшли угоди, що місто виплатить винагороду кожному воякові по одному злотому, як готівкою, так і товарами, що є в місті. Для їх збирання разом із посланцями прибув до міста й полковник Петро Головацький з татариним Пирягою та деякими іншими татарами, які майже два тижні перебували в місті, поки не погодили й не отримали суму і товари відповідно до оцінювання. Тож видано та вивезено до козацького табору срібло й золото, дорогоцінний посуд: церковний – з дозволу духовних, світський – з дозволу та за наказом світської влади. Принесли товари, і зокрема сукно, відповідно до оцінювання, проведеного згідно з їхньою волею, коли сам Тугай-бей став оцінювачем. Він зважав на якість і матеріал, часом лагідний, іншим разом морщив чоло, гостро і доброзичливо дивлячись на наших. Таким чином львів'яни виплатили сімсот тисяч польських злотих (які на той час лічилися значно дешевшою монетою) відповідно до оцінювання товарів та запечатаної готівки – за числом вояків. Як вони вихвалялися, не порохували споживання меду, вина, горілки й солодкого хліба, харчів, якими зазвичай злагіднювався гнів ворогів. Тільки з суконної крамниці одного міщанина Яна Рорайського⁴ винесли оціненого сукна на сорок тисяч п'ятсот дев'яносто злотих, за яке і спадкоємцям не було сплачено, як видно з королівського декрету, внесеного в расцькі акти в найближчу суботу після свята Св. Франциска [9 X] 1688 року.

Упродовж цих мирних переговорів не припинялися постійні напади як на міські вали, так і на Високий замок. На той час замок був заселений залогою й слугував взірцем твердині, зручної для стримування нападів будь-яких ворогів. І досі він успішно відбивав численні напади козаків і татар, поки спочатку 14 жовтня бурграбій не відійшов (за поганою

¹ Тепер церква Свв. Петра і Павла на вул. Личаківській, 82а у Львові.

² Гоголь Остап (Остафій) (?–1679) – соратник Богдана Хмельницького, наказний гетьман Правобережної України (1675–1679).

³ Тепер село Львівської області.

⁴ Рорайський Ян – член колегії сорока мужів (1647–1667, 1674–1681), регент міста (1678).

protectis, subolaminibus, lapideis et templis passim iacentes ditioris nuper fortunae viros et mulieres, quae amissis sive per nostros recedentes milites, sive per hostes, sive per incendium fortunis, opibus et domibus, miserrime vitam finiebant, macilento stomacho incondita fercula e corporibus felium et canum edebant, super sua calamitate lacrymis oborti quaerulabantur palam, infirmabantur continuo, moriebantur promiscue, multaue infirmitate hominum et coliaci morbo et lienteria quoque squallebat Leopoli¹, cadaveribus hinc inde sparsis foetebat, adeo ut expurgari magnum in coemeterio nostrae ecclesiae sepulchrum, corporibus repletum, ob periculum contagionis omnino debuerit, quod ut manuscripta patrum societatis Jesu collegii nostri Leopoliensis {testatur}, septem millia cadaverum habebat, **intra tres menses conditorum**.

Haec ex actis consulum, ac descriptione praetactae obsidionis, aliqua ex antiquiorum relationibus fide dignis, collecta succincte descripsi, quoniam² Kochovius in descriptione oppugnationis Leopoli non omnia, sive non praehabita informatione sufficienti, sive compendio historiae narrationis <fol. 279>[// 161v] indulgens, climacter 1 expressit³. Patet tamen legentibus quantum sanguinis, quantum fortunarum Leopoli ab omnibus deserta, devastata expendit, quantam vim hostium sustinuit, quam proficua in illo discrimine fatali, reipublicae totique regno exstitit! Quam vero et quantam pro tantis laboribus et meritis suis gratitudinem recepit, non ignorant illi, qui continuata incommoda, oppressiones, angarias, fastumque nobilitatis, omnia iura confundentis, sustinere cum detrimento sui coguntur, patiunturque.

Et dum Leopoli, una cum salute totius reipublicae periclitatur, nemo pro auxilio ferendo, unusquisque magnatum ac nobilium ad imaginariam illam liberae vocis praerogativam pro novi regis electione festinabat. Interim praedatoria Scytharum agmina, Cosacorum latrocinantium turmae, impune per populosas Russiae ditiones, etiam ultra Vistulam grassabantur, depopulabantur oppida igne et ferro, expilabant relictam arbitrio suo electorum regis familiam ac supellectilem. Quantum sanguinis fuderunt, quantam praedam nobilium aequae ac plebeiorum in Tauricam suam deduxerunt, quantum ecclesiarum, monasteriorum, palatiorum igni mandarunt, quas opes ex florenti pace diuturna regno tulerunt? Ille solus novit, qui omnia e specula coeli iustus Iudex et Vindex insolentiae Poloniae tacite spectavit⁴.

Ac electus quidem praecipiti aethumno interrixas et contentiones⁵ rex Casimirus, frater Vladislai nuper cum felicitate Polona vitafuncti⁶. In cuius venerationem Chmielniccius obsidionem Zamoscii, sibi arduam, suis multis fatalem, se solvere iactitabat, ac in Decembri, explosis militari more tormentis, Kioviam per nives ac frigora securus festinavit. Hanc {ingressus est} cum legato regis electi Casimiri, Jacobo Smiarovio, more victoris vehebatur equo generoso, adequitabant tribuni vestibus praeciosos splendentes⁷, circum lata signa Polona, clavae, ancilia. Prodiere obviam etiam popones, studiosi scholarum, orationes panegyricas, gratulatorias⁸ victoriae meditantis. Plebs, late <fol. 280>[// 162] effusa, insolite spectaculo gaudebat, aplaudebat, ovabat, assertorem et vindicem religionis suae advenisse clamitabat.

Leopoli quoque ec electione ac coronatione brevi secuta regis Casimiri gavisus est, et inter miserias suas morem laetantium imitare, plausum publicum populo instituit⁹.

.....
¹ Acta capituli, fol. 273.

² *Летопись*: quia.

³ *Летопись*: пропущено фрагмент від «sive non» до «expressit».

⁴ *Летопись*: пропущено фрагмент від «Quantum» до «spectavit».

⁵ *Летопись*: пропущено початок абзацу.

⁶ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 1, fol. 92.

⁷ [Kochovius, *Annalivm*], climacter 2, fol. 105.

⁸ *Летопись*: пропущено *gratulatorias*.

⁹ Acta consulum.

порадою), потім наступного дня – військовий командир Рибінський¹ з піхотою. Через зраду й підступ схизматицького плєбсу замок опинився в руках ворогів. Деякі зі схизматиків таємно затикали отвори для запалів у гарматах навіть тоді, коли залога ще залишалася на місці, і знову це зробили після відходу оборонців. Підступні селяни вчинили багато й інших спроб знищити укріплення, проте польський простолюди та відважніші з тих, хто залишався, стримували [ворога] протягом трьох днів, кидаючи зверху каміння на натовпи татар і козаків, які дерлися нагору ногами й руками. Навіть жінки відстрашували тих, що видиралися по драбинах, обпікаючи їх окропом (почув від старих людей), допоки схизматицькі дурні не уклали угоди (що вони наче з козаками однієї віри й обряду, тому матимуть певну безпеку від них), підступно показали ворогам вхід до замку, згубивши і католиків, і себе (хоча й були гідні кари смертю). Вони не знали, що те, «що злочином породжене, те злочином зруйнує довіру»².

Тож першим нападником (приймаю, як є за традицією) був татарин, якого прийняли за козака. Він вбивав наших, які, злякані, стали вагатися, за допомогою гострого ятагана. Його самого вбили зі спини, ударом сокири в голову, і він став гідною жертвою своєї жорстокості. Однак козаки й татари збіглися до вказаного їм входу, вчинивши велику різню обложених. Разом падали і схизматики, і католики, нікого рятували від загибелі ні обряди та віра, ні різниця статей. Мордували матерів з дітьми, жінок з чоловіками. Інші ж, приголомшені страхом через рани інших, зразу за ними слідували! Бідні матері, знаючи про власну нещасну долю, ховали своїх діток у щілинах скель, які там виступали, та в руїнах. Але ці немовлята, не вмюючи мовчати, виказували себе плачем, і їх проколювали лезами клинків, розтинали шаблями на очах матерів! Полягло тисяча голів (окрім немовлят та дітей старшого віку) в тому замку. Раєцькі акти свідчать, що кров з тієї гори текла вниз переповненим струмком!

Нарешті 23 жовтня, отримавши винагороду (як її називали), калга-султан відійшов від міських валів зі своїм військом та полоненими поляками (яких тисячу осіб мали і козаки, і татари) у напрямку Кам'янця, а Тугай-бей – у напрямку Замостя. 24 жовтня і сам Богдан Хмельницький, піднявши свій штандарт, з табору рушив також до Замостя. Проте перед цим, ніби попросився з містом, наказавши вистрілити з гармат чотири рази в його бік, і хоча великі ядра нічого в місті не пошкодили, але викликали страх.

28 жовтня козацьке військо, що залишилося, теж скерувало свої штандарти у напрямку Замостя, однак аби нічого цілого не залишити, весь день та ніч спалювало будівлі на передмісті, яких ще вогонь не торкався. Поки сам Хмельницький не висловив відкрито протест перед своїми козаками й делегатами міста, що така зухвалість підпалів проти угоди з львів'янами походить не з його волі й наказу, але тільки із самої сваволі козаків. Тому за згодою своїх полковників, осавулів та отаманів (так іменувалися урядники у війську) наказ вислав (бо недалеко від міста відійшов) про стримування цих злодіянь. І свого племінника³ Захарія Хмельницького⁴ залишив як заручника на декілька днів у місті разом з кількома іншими військовими очільниками. Пізніше, у понеділок, що припадав на 26 жовтня, вирушив з гарматами та всім військом далі в напрямку Замостя.

Відразу на другий день, що припав на 27 жовтня, все місто склало публічну подяку в катедральному храмі за своє звільнення. 3 листопада у ратуші райці повторили святкове богослужіння, щоб Всевишній благословив це місце як осідок ради і благоволив, аби в майбутні часи ласки Святого Духа затрималися в місті, про що уклінно просили та урочисто благали. Невідомо з якої причини сталося так, що також 4 листопада у храмі отців

¹ Мацей Рибінський був заступником Яна Братковського, який командував військовою залогою на Високому замку. Братковський – бурграбій Низького замку в 1646–1649 рр. (див.: Małeczyński K. *Urządnicy*, s. 56).

² Майже дослівний парафраз автором вислову Сенеки, див.: Seneca, *Medea*, 55.

³ Інше значення латинського слова *patruelis* – двоюрідний брат, кузен.

⁴ Хмельницький Захарій (?–?) – козацький полковник, дипломат, військовий та політичний діяч.

Annus Domini 1649

Ubique iam arma sonabant, luctus et victualium caristia, famesque ex devastatione Russiam premebat¹, sacrae profanaeque leges siluere capitulum quoque Martiale anno ineunte sequenti 1649, quamquam celebratum est, non multa tamen condidit, pauciora executioni mandavit. Hoc tamen notatum dignum censui, quod ex turno se concernenti etiam absens suffraganeus, idemque custos, in procuratorem capituli electus, officium ipsius ad adventum administrante Petro Maroszynski canonico. Et quia Joannes Sulikowski decanus ob gravem infirmitatem praesidere capitulo in solita consiliorum stuba non poterat, conclusum, ut sessiones in domo illius canonica agerentur, sancitaque robor hypocausti capitularis tenerent.

Actae gratiae vicariis, quod sub tempus calamitosum incursionis hostilis pio obsequio in administratione sacramentorum diligentia circa infirmos et morientes muneri suo satisfecerint².

Orta interim, ut tempori turbido omnia congruerent, et inter capitulares iurgia, brevi tamen sopita³.

Votum decani Sulikovii (qui sub hoc tempus oppugnationis Cosaticae in civitate ad ecclesiam residebat), quod pro conservanda salute omnium, in summo aggressionis discrimine voverat, pro erigendo altari Sancti Michaelis Archangeli acceptatum. Ipsique gratiae actae pro sollicitudine circa ecclesiam, ac unusquisque ex capitularibus pro arbitrio suo, pensiones certas contulerunt. Hoc altare unacum dote ab eodem Sulikovio in anno sequenti 1650 erectum⁴, <fol. 281>[// 162v] ad praesens egregie effulget, et devotione populi rite celebratur.

Fuerat proposita capitulo, et concio quaedam in ecclesia metropolitana habita a patre Severino Karwat, societatis Jesu concionatore⁵, alternante gravis personis, tam spiritualibus, quam secularibus, quarum defectus, clare adhibitis etiam circumstantiis loci publice ennaravit. Interdicta fuerat cathedra eidem concionatori, vocarique iubebatur in iudicium, quo tamen sine causa haec finita, acta non docent, certum tamen est, quod eandem functionem retinuerit in ambona, prout infra patebit.

Processum beatificationis venerabilis servi Dei Joanne de Dukla ex speciali rescripto Romano⁶ denuo inchoaverat Krosnovius archipraesul, in quo multae gratiae divinae integro volumine descriptae ad invocationem sancti huius a multis et dignis personis recensentur receptae. Notabili labore magnoque sumptu patres de observantia processum hunc perfecit et consummavit Krosnovius. Sed informatio Romana et bulla Urbani VIII non servata, ideo Roma omnia irritavit, cultum tamen utpote ante bullam Urbani habitum, non revocavit, quo etiam ad praesens divus hic gaudet. Vide et annum 1630, fol. 77 huius.

Judaei Leopolienses gratiam rependentes civitati ratione summae in litrum Cosacis stante obsidione datae, submiserunt sese intra annos quatuor exsoluturos civitati octuaginta quatuor millia parata pecunia seu mercibus, idque ex vi concordiae, seu coaequationis in praesentia commissariorum regis inita⁷, ut patet ex actu sabbatho in crastino Sanctae Hedvigis Electae anno eodem [16 X] 1649 formato. Fecerintve satis huic submissione suae inter tantas quae exoriebantur calamitates, non reperii.

Rex Casimirus noviter coronatus obtenta ab Innocentio X^{mo} pontifice maximo dispensatoria bulla⁸ cum Ludovica Maria Gonzagia, uxor fratris sui Vladislai, relicta vidua, laeto

.....
¹ Acta capituli, fol. 270.

² Eadem, fol. 273.

³ [Eadem], fol. 275.

⁴ Eadem, fol. 281.

⁵ Eadem, fol. 278. Vide huius fol. 313.

⁶ Pater Damirski in *Vita* eiusdem. Vide huius fol. 78.

⁷ Acta consularia.

⁸ Eadem.

францисканців була проведена подячна церемонія з урочистою літургією, проповіддю та співом гімну св. Амбросія. Припускаю на підставі актів, що поки народ бився з ворогом на валах, було дано таку обітницю. А чому саме в цій, а не іншій святині, невідомо.

Місто виявило вдячність усім, хто своєю великодушністю послужив йому. Поміж них на особливу славу за виявлену мужність заслужив аптекар Миколай Юзефович¹, обізнаний з військовою справою, який майстерно стримував козаків і багатьох знищив. За це після смерті його вдову Катажину Фаєрбахівну пожиттєво звільнили за публічною постановою від усіх податків, зборів, складок та інших датків, якими б словами вони не називалися, що їх ухвалили би стани міста в будь-яких випадках. Також її внесли в реєстр дванадцяти вдів, відповідно до декрету найяснішого короля Польщі, як видно з раєцьких актів, виданих у найближчий понеділок після свята Св. Івана Хрестителя, [26 VI] 1651 року.

Утім, місто не було повністю вільне від облоги, щоб цілком радіти з миру, бо навколо кружляли ватаги козаків, скрізь блукала легка татарська кіннота, грабуючи, вбиваючи й захоплюючи кого тільки могли знайти, так що місто ззовні ще перебувало у слабкій облозі. А всередині місто сильно гнітив моторошний голод замкнених міських жителів і прибульців, котрі через гостру нестачу харчів змушені були споживати нездорову їжу. Можна було побачити повсюдно лежачих під балконами, накриттями, кам'яницями і храмами колись заможних чоловіків та жінок, які втратили свої маєтки, багатство й будинки через повернення наших вояків чи через неприятеля, чи пожежу й у нещасті закінчували життя, наповнюючи шлунок незвичними стравами з туш котів і собак. На своє нещастя вони в сльозах відкрито нарікали, безперестанку хворіли, разом помирали. Велика хворобливість людей, що жалілися на біль у шлунку та діарею, поширилася по Львову. Трупні гнили кругом, тут і там, тому через небезпеку зараження очистили великий гробівець на нашому цвинтарі, щоб заповнити тілами. Як свідчать рукописи нашої Львівської колегії отців Товариства Ісуса, впродовж трьох місяців було поховано сім тисяч трупів.

Це, зібравши з раєцьких актів та опису згаданої облоги, дещо – з гідних довір'я давніх свідчень, я стисло виклав, позаяк Коховський у першому клімактері в описі облоги Львова не все представив, чи то не володіючи достатньою інформацією, чи через стислість історичної оповіді. Втім, для читачів є очевидним, скільки крові, скільки маєтків утратив всіма покинутий, спустошений Львів, скільки ворожих сил витримав, скільки користі приніс Речі Посполитій та всьому королівству в час такої фатальної небезпеки! А яку й наскільки велику подяку він отримав за таку працю й заслуги, про це знають ті, хто змушений з утратою для себе терпіти й витримувати постійні незручності, обтяження, примушення та погорду шляхти з порушенням усіх своїх прав.

Поки Львів разом з усією Річчю Посполитою перебував у великій небезпеці, ніхто не прийшов на допомогу, кожен з магнатів та шляхтичів спішив за уявною прерогативою вільного голосування на елекцію нового короля. А в той час грабійницькі юрми татар, розбійницькі ватаги козаків грасували безкарно по людних руських краях, навіть понад Віслою, винищуючи містечка вогнем і мечем, забираючи покинуті на їхню волю сім'ї й майно виборців короля. Скільки крові було пролито, скільки ясиру, як шляхти, так і плебеїв, вороги вивели у свій Крим, скільки церков, монастирів, палаців опинилися у вогні, скільки багатства, нагромадженого за довгий квітучий мирний час у королівстві, було втрачено? Про це знає той, хто все мовчки споглядав з небесного граду, небесний Суддя та Месник за польську сваволю.

Власне цієї небезпечної осені був обраний серед чвар і колотнечі королем Казимир, брат Владислава, недавно померлого разом зі щастям Польщі. Для його вшанування Хмельницький звільнив, як він хвалився, від облоги Замостя, що було для нього обтяжливим, а для його багатьох вояків фатальним. І в грудні, вистріливши за військовим звичаєм з гармат, поспішив безпечний до Києва через сніги та морози. До міста він в'їхав з

¹ Юзефович Миколай – член колегії сорока мужів (1629–1631), дід Яна Томаша Юзефовича, див.: Keckowa A. Józefowicz Stanisław, s. 306.

hymaeneo frui, in <fol. 282>[// 163] Maio desiderabat. {“Ita amor in reges, homines, animalia ius habet”¹}. Ad huius epithalamica festa etiam civitatem Leopoliensem literis suis de data Varsaviae die 15 Maii invitavit.

In Russia vero et civitate nostra non cessabant pericula a Cosacis et Scythis exorta², ideo capitulares cum consulibus de rebus ecclesiae ad tutiora evehendis, capitulariter deliberabant. Cosaci enim associati hano Crimensi Islan Gereio, ultra centum millia militarium suorum censi, magnum exercitum oppugnandae Russiae et toti regno parem³, videlicet trecenta millia bellatorum, denuo trahebant. Currebant etenim passim sub signa illorum validiores agrestes Rutheni, prostabant exinanita viris oppida, carebant mappalia petronibus, rura agricolis, artificia operariis, municipia, praeter sexum muliebrem, habitatoribus, vix quemquam imbellis, aut effecta aetas, aut infirmitas ratioque domi suae Russiae a bello retinuit.

Tantae multitudini trecentorum millium et ultra, exercitus Polonus (novem re ipsa), ad famam duodecem millium numerum complens, sese ad oppidum Zbarazium, vulgo Zbaraz, opposuit⁴, maiori tamen audacia, quam fortuna, etenim a superabundanti illa colluvie circumdatus obsidionem longam fortissime sustinuit. Timebant quidem eandem in anno praecedenti, et ideo a civitate Leopoliensi contra datam fidem recesserant, prout anno praeterito praedixi, hoc anno (iustitia Altissimi rependentes vices) in casses easdem inciderunt⁵. Unus et alter mensis obsidionis violentae inter continua praelia, et pericula exactus! Non fregit animorum constantiam, quae vires ac stomachum frangit, fames!⁶

Iam omne alimentum defecerat, equina caro, fume indurata, ex equis, quos carnosiores inopia pabuli nonnulli sponte mactarunt⁷, etiam primoribus, sine aromate praestantissimum obsonium erat. Peditibus ac aliis minoris nota viris, canes, felesque et alia, quae etiam abominatur ipsa <fol. 283>[// 163v] natura pro dapibus, lora et corriacea curruum velamina, lebetibus ad ignem in aquis emollita, minutatim scissa, pro praestanti ferculo. Aqua sanie cadaverum⁸, tum sordibus castrorum infecta, vermibus scatebat, libenter tamen etiam a praestantissimis bibebatur, liquores, iuvandae utcunque sanitati proficui, in immensum primo pretium aucti, deinde poenitus defecerant⁹. Aggrestium et imbecilium turma sex millium numero computata, sexusque promiscuus, dum ob inedia summam dimissionem e castris et oppido omnino poscunt, et aegre obtinunt, vix e castris pedem efferunt, ab accurrentibus Scythis mactantur semiviva cadavera. Iam et pulvis pyrius deerat, libratores mutilati aut enecti fame, hostes e septuaginta magnis tormentis sine interstitio ad castra fulminabant, globi ad instar grandinis magni cadebant, mactabant passim, semper terrebant, proditores ad hostes, etiam urgenti inedia, transfugiebant saepe, inter praefectos militiae vetus heroicarum mentium tineae, diffidentia, et simultates intercesserant, et ita, qui ultra humanas vires hominibus restiterant, necessitati et fato succumbebant.

Nihilominus prodigio affine fuit, duodecem millia Polonorum iuxta opinionem computata¹⁰, vulneribus, strage, inedia, aeris et aquarum, ultra modum exundantium iniuriis vexata, trecentorum millium ferocissimi exercitus iras et impetus sustinere potuisse, viginti assultus hostium generales fuere, sedecies proelio equestri decertatum, contractio valli quater ad minorem

¹ Seneca.

² [Acta] capitularia, fol. 277.

³ Kochovius, [Annalivm], climacter 1, liber 2, fol. 116.

⁴ Idem, fol. 115 et 130.

⁵ [Idem], fol. 129.

⁶ Лемонисъ: пропущено фрагмент від «sustinuit» до «fames».

⁷ Idem [Kochovius, Annalivm], fol. 130.

⁸ Лемонисъ: aqua cadaveribus.

⁹ Idem, eodem.

¹⁰ Idem, fol. 133.

послом обраного короля Казимира Якубом Смяровським¹, за звичаєм переможця їдучи на шляхетному коні, в оточенні полковників у чудових коштовних шатах. Довкола несли польські штандарти, булави, щити, назустріч йому виходили священники, студенти шкіл, вшановуючи панегіриками, в яких дякували за перемогу. Численний плебс радів з цього незвичного видовища, тішився, кричав, горланив з радості, що прийшов оборонець і месник його релігії.

Поміж своїх нещасть також Львів тішився елекцією й невдовзі проведеною коронацією короля Казимира та, їдучи за звичаєм тих, хто радіє, організував для народу публічні фестини.

Рік Божий 1649

Уже всюди зброя промовляла, смуток і відсутність харчів, голод через спустошення гнітили Русь, духовні та світські закони перестали діяти. Тож березнева капітула на початку наступного 1649 року, хоч і відбулася, але небагато спромоглася, прийнявши лише кілька постанов. Однак тут варто занотувати з ухваленого, що за чергою, якої дотримувалися, навіть за відсутності суфрагана був обраний на прокуратора капітули той самий кустош. Цей уряд посідав до наступного адвенту² канонік Пйотр Марошинський. Оскільки декан Ян Суліковський через важку недугу не міг очолювати капітулу у звичайній залі для нарад, було вирішено, що сесії відбуватимуться в домі каноніків, а ухвали отримують силу як прийняті в залі капітули.

[Видано] акти подяки вікаріям, які у складний період ворожого нападу виконували священний обов'язок, старанно адмініструючи таїнствами для хворих та померлих.

Тим часом між каноніками виникла суперечка (а в час веремії все трапляється), але швидко була полагоджена.

Була прийнята пожертва декана Суліковського (він у ті дні козацької облоги перебував у місті при храмі), який задля спасіння всіх у мить найбільшої загрози нападу поклявся встановити вівтар Св. архангела Михаїла. Каноніки виявили знаки вдячності за піклування про церкву, і кожен з каноніків на свій розсуд вніс певні кошти на цю справу. Цей вівтар разом з датком від Суліковського був установлений у наступному 1650 році, і досі він має чудову славу й люди з побожністю його часто відвідують.

Відбулася призначена капітула, й у митрополичому костелі була виголошена якась проповідь проповідником Товариства Ісуса отцем Северином Карватом, який публічно згадав про відсутність важливих осіб поіменно, як духовних, так і світських, хоча це виразно пояснювалося обставинами. Катедра для цього проповідника була зачинена, його постановили викликати до суду, проте акти не повідомляють, як справа завершилася, та безсумнівно, що він зберіг своє місце біля амвона, як переконаємося далі.

Архипастир Кросновський знову розпочав процес беатифікації велебного слуги Божого Яна з Дуклі за спеціальним рескриптом з Рима. При цьому в окремому томі було описано численні божественні ласки, отримані багатьма гідними людьми при закликанні імені цього святого. Кросновський виконав і допровадив до кінця важливу роботу завдяки значним коштам отців обсервантів. Але римська інформація й була Урбана VIII не збереглися, тому Рим весь процес скасував, однак вшанування святого, що було перед буллою Урбана, не відкликав, і ним цей святий і досі тут пишеться. Див. 1630 рік, сторінка 77 цього рукопису.

Львівські євреї, щоб віддячитися місту за внесену суму викупу козакам під час облоги, зобов'язалися протягом чотирьох років сплатити місту вісімдесят чотири тисячі злотих готівкою чи товарами. І це сталося за угодою чи вирівнюванням [сум], укладеним за присутності королівських комісарів, як видно з акта, виданого в суботу, на другий день

¹ Смяровський Якуб (?–1649) – польський державний діяч, дипломат.

² Адвент – час посту, що починається за чотири тижні до Різдва, у період від 27 листопада до 3 грудня, а завершується 24 грудня.

circumferentiam reducta, septuaginta quinque eruptiones et prosperae, et (ut martis ambigua alea est) inprosperae fuere, reliquos heroicis actus scire, invisae heroicis actibus invidia, sive oblivio, sive scribentium neglectus non permisit. Stetere tamen heroes illi adversus ipsas mortes constanter in fide, fortitudine et gloria nominis sui, fortissimis quibusvis antiquitatis heroibus comparandi seu longe anteposendi, nihil in omnibus illis adversis de magnanimitate priori remittentes, quinimo et vulnera, et caedes, et ipsam mortem infra decorem pulchritudinis fortitudinisque suae ponentes, aut mori, aut vincere gloriose parati, donec hostis ipse pacto foedere <fol. 284>[// 164] obsidium illud atrox resolveret, et offa optata frustratus, ipsemet praeco tantae magnanimitatis existeret¹.

Constiterat rex, coronatus recenter², suis in obsidione laborantibus opem ferens, cum exercitu ad Zborovum. Et statim ab occurrentibus Scythis et Cosaccis, cruenta martis praeludia cepere, primo quidem, infausta nostris alea, deinde feliciori, eo tandem fine, ut saevi belli sanguinea tempestas, pactis quamquam non diu duraturae inter hanum Crimensem, Chmielnicium impium (qui regem supplex die 19 mensis Augusti in castris deprecatus est) sopiretur. Et conditionibus praescriptis ab untrunque discederetur, obsidium ad Zbaraz solveretur, Scythes in partes suas retroabiret, fortitudinis Polonae et testis et aequus laudator, usurpato passim dicitur: Ad Zbarazium ab uno Polono decem Scythae fugari, ad Zborovum e contra ab uno Scytha decem Polonos propelli³.

Ad Zborovum etenim non bene sese res Polonae habebant⁴, et nisi a societate Cosacorum retraheretur hanc cum Tartaris, magnum discrimen exercitus ille, ob pusilanimitatem et praecipitem vexillorum ex conflictu regressum subire cogebatur. Et quia hoc sine donariis, et compensatione retenti honorarii expediri non poterat, Leopoldi nostra media captandae amicitiae suppeditare adacta est, dum pretiosas merces, in sequestro officii consularis manentes, ultra centum triginta millia⁵ taxatas, et mandato regis et voluntate senatus iterum extradere debebat.

Ad Zbarazium e contra fortuna comite, magnanimitate imperterrita, in vulnera et mortem praecipites ruebant Poloni, suis gloriam, hostibus stuporem ingerentes. Nihilominus tanta fortitudo apud suos⁶ meritam gratitudinem (ut saepius vitio gentis Polonae evenit) non invenit⁷. Quaerulabatur enim palam exercitus ille, quod longa fame ac vulneribus enectus, nullum commeatus, nec micam panis sibi submissam a rege, seu vivaciori exercitu suo haberet⁸, nec currus seu saltem vehicula parva, quae a Zborovio pro aegris corpore et seminecibus per vulnera socciis facile submitti poterant, impetravit. Ideo macillanti illi milites, viventium seu <fol. 285>[// 164v] emorientium simulacra, armorum fasces super humeros suos deferre, pede vacillantibus debebant, heroes multos, in tot cruentis proeliis, tot palmas et laureas promeritos, aegritudine seu vulneribus lecto affixos, in oppido illo famelico sine ulla provisione linquere cum lacrymis adigebantur. O ingrata Polonia!⁹

Confecto bello, pietate et magnanimitate sua Casimirus rex¹⁰ (ante enim imaginem Beatissimae Virginis ex asceterio Belzensi unitorum assumptam, pronus noctu frequenter orare, die exercituum lustrare instruere agmina in hostes ordinare, etiam fugentibus de bello insinuando

.....
¹ *Летопись*: пропушено фрагмент від «*Stetere*» до «*existeret*».

² Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 140 et sequenter.

³ Idem, fol. 153.

⁴ Idem, fol. 143, 147.

⁵ *Летопись*: пропушено фрагмент від «*in sequestro*» до «*millia*» і хибно стоїть: «*30,000*».

⁶ *Летопись*: пропушено початок абзацу.

⁷ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 155.

⁸ *Летопись*: пропушено фрагмент від «*seu vivaciori*» до «*haberet*».

⁹ *Летопись*: пропушено останнє речення.

¹⁰ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 154 et 137.

Св. Ядвіги обраниці, [16 X] того 1649 року. Не знайшов [відомостей], чи вони виконали це своє зобов'язання за таких несприятливих обставин¹.

Новокоронований король Ян Казимир, отримавши від папи Інокентія X² дозвілну буллу на шлюб з Людовикою Марією Гонзагою³, вдовою померлого брата Владислава IV, запланував весілля на травень. «Кохання має своє право, поширене серед королів, людей і тварин»⁴. На цю урочистість він навіть місто Львів запросив своїм листом від 15 травня.

А для Русі та нашого міста не зникли загрози, що виникали через козаків і татар, тому каноніки з райцями загально радилися про безпечне вивезення церковних речей. Бо ж козаки, поєднані з кримським ханом Ісламом Гераєм⁵, який мав понад сто тисяч своїх вояків, знову привели велике військо для здобуття Русі та всього королівства, що налічувало триста тисяч вояків. До того ж збігалися з усіх усюд під їхні штандарти міцніші руські селяни, а в той час міста стояли позбавлені чоловіків, не вистачало на полонинах пастухів, на ріллі – гречкосіїв, у ремісничих майстернях – робітників. Міста, крім жіночої статі, замешкували тільки ті, які були хворі чи літні віком або яких слабкість чи розум утримали у своєму руському домі від війни.

Такої чисельності у триста тисяч вояків більше з відвагою, ніж із фортуною, протистояло при містечку Збараж польське військо (нове насправді), що нараховувало, за чутками, дванадцять тисяч вояків⁶. І воно, оточене цим незліченним збіговиськом, мужньо витримало довгу облогу. Подібною до минулорічної облоги побоювалися (тому військо відступило від міста Львова, всупереч даній обіцянці, як я розповідав про минулий рік), але в цьому році військо потрапило у таку ж пастку (справедливість Всевишнього приходиться почергово). Півтора місяця тривала затята облога серед постійних сутічок і небезпек! Витривалість їхніх душ не зламалася, як би постійний голод не докучав людям та шлунку!

Уже бракувало будь-якого харчу, уже конина, в'ялена на димі з м'язистих коней, яких дехто добровільно вбивав за потреби провізії, без приправи стала навіть для вельмож найдостойнішим делікатесом. Піхотинці та менш знатні мужі задовольнялися собаками, котами й іншими тваринами, яких сама природа гидиться брати на їжу. За виняткову страву слугували навіть ремені та шкіряні накриття возів, покряпані на шматки й розм'якшені в котлах за допомогою вогню й води. Вода з трутизною трупів, занечищена обозним брудом, була повна черв'яків, проте її охоче пили навіть достойники, адже напої, що були хоч якось корисні для здоров'я, спершу незмірно зросли в ціні, а потім взагалі зникли. Натовп селян і хворих, що налічував шість тисяч осіб обох статей, просився, щоб їх випустили з обозів та міста через сильний голод. Вони ледве отримали дозвіл і, як тільки вийшли пішки з обозів, зразу ж, напівмертві, були замордовані набіглими татарами. Вже і пороху не вистачало, гарматники були покалічені або померли з голоду, а ворог із сімдесяти важких гармат безперестанку бив по табору. Ядра падали подібно до великого граду, вбивали повсюди, постійно наводячи страх. Також зрадники часто втікали до ворога, примушені голодом. Поміж військовими очільниками виникали давні противники героїчних помислів – недовір'я й непорозуміння, тож ті, хто понад людські сили протистояв людям, піддалися необхідності та долі.

І все ж (це було схоже на чудо) військо поляків, у якому налічувалося дванадцять тисяч, безмірно ослаблене пораненнями, знищенням, голодом, заразою та напливом вод, змогло витримати злість і напади енергійного трьохсоттисячного війська. Ворог двадцять разів

¹ Угода була виконана єврейською громадою тільки частково, див.: Капраль М. *Національні громади*, с. 216.

² Інокентій X – папа римський (1644–1655).

³ Гонзага де Невер Луїза Марія (1611–1667) – королева Речі Посполитої (під іменем Людовики Марії), дружина польських королів: Владислава IV та Яна Казимира.

⁴ Автор покликається на Сенеку, але у творах античного письменника подібної цитати не виявлено.

⁵ Іслам III Герай (1644–1654) – кримський хан.

⁶ За оцінками сучасних істориків, число українсько-татарського війська значно завищене.

regressum, {fraena} retinere, a Kochovio¹ perhibetur)² Glinianos primo, deinde Leopolim venit, hospes gratissimus, et lauream et oleam pacis ferens, magno urbis applausu, eleganti oratione Martini Anczewski consulis medici exceptus. Hic fessam valetudinem brevi respirio solabatur. Festinarunt ad eundem et primores Zbaraszensis militiae, cum gratus pro liberatione sui, e faucibus mortis, regem parentem vitae suae, non falsa exaggeratione praedicantes.

Ne tamen virtus irrepraemiata maneret Firleius, dux generalis heroum illorum palatinus Sandomiriensis, Adamus Sieniaewski, notarius exercituum, Hieremias Wisniowieccius, Premisliensis, Lanckoronski, Stobniciensis {praefecti}, a rege uniuscuiusque personam et colloquium ambigente, renuntiantis sunt³. Sed brevi Firleius et Sieniavius ex incommodis praedictis castrorum, **languore concepto, fatis perfuncti, desideriiis, et lacrymis, et elogiis reipublicae** celebrati.

Rex Leopoli commoratus, civitati (quae multas merces variorum, praecipue Phillipi Ducis, ad centum triginta millia taxatas, pro retrahendis a societate Chmielnicii Scythis, sub oppido Zborow acriter decertantibus⁴, ex sequestro officii sui, ex regis et senatus mandato, extradiderat, ut supra recensui) diploma regium dedit⁵, quod pro eo nemini causam dicere obligaretur, ipseque rex ac senatus <fol. 286>[// 165] in quovis foro ac iudicio protectione sua suffragari, ac libertatem civitati a quavis impetitione elargiri pollicitus, scripto suo promissa firmavit, ut patet ex ingrossatione ad acta consularia feria 4 post dominicam Oculi anno [23 III] 1650. Nihilominus tamen contrarium in iudiciis eiusdem regis latum decretum in anno 1652 et thesaurus reipublicae, ad quem directa erat solutio, damnum passis nihil solvit, nihilque egenti et suppliciter clementiam petenti civitati, ad haec tempora praestitum {indulserat, et res omnes, summas, merces, tam indigenarum, quam aliengenarum, iure caduco ad fiscum regium spectantes, pro fortificationes civitatis vallorum, turrium, moeniorum reparatione, privilegio suo, dato Leopoli 8 Septembris anno, quo ingrossatum ad acta capitularia feria 2 ante festum Sanctae Scholasticae anno [6 II] 1662⁶. Sed et hoc opportunum subsidium, surreptum avara potentia capitanei nostro tempore}. O quantum in verbis principum inane! {Vide huius anne 1662}.

Cum reparata per medicos Leopolienses sanitate rex Leopoli iter appareret⁷, habitum Germanicum, quo a teneris utebatur, mutavit et Polonum induit. Iucundum hoc erat aspectu tam Polonis, quam nostrae civitati, quae in eo gloriata erat, quod Casimirum, quem in habitu Alemanico Germanum suscepit, regem Poloniae victorem in Polono habitu in Poloniam cum gloria remisit.

Annus Domini 1650

Paululum a caedibus et sanguine, pactis ad Zborovum initis respiraverat Russia, et Leopolis quanta tulit fecitque pro republica unius bienni decursu, tacite secum cogitabat, abruptas bello sacras aequae ac profanas leges ad statum pristinum reducere satagebat. Ideo in anno hoc 1650 archipraesul Krosnovius habita notitia de quodam privilegio, ex cancellaria regia contra iura patronatus loci ordinariorum, vladicatum Leopoliensem concernentia, extradito, **soleniter protestatus est**, pro quo a capitulo generali Martiali gratias promeruit et recepit⁸.

¹ [Kochovius, *Annalivm*, fol.] 143.

² *Летонисъ*: пропущено текст у дужках.

³ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 154.

⁴ *Летонисъ*: пропущено фрагмент від «sub oppido» до «decernantibus».

⁵ Acta consularia.

⁶ Acta consularia, feria 4 in vigilia Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum anno [28 VI] 1662 in transactio cum plenipotente Belli.

⁷ Eadem.

⁸ Acta capitularia, fol. 281.

брався до загального штурму, шістнадцять разів сходилась у двобої кіннота, чотири рази зменшувався в розмірах табір. Вояки провели сімдесят п'ять вилазок, як успішних, так і неуспішних (бо на війні випадає різний жереб), не кажучи вже про інші героїчні чини, дізнатися про які не дозволили чи то неприхильна нехить до мужніх діянь, чи то забуття, чи недбалість істориків. Утім, ці герої вистояли аж до власної смерті в ім'я своєї вірності, мужності та слави, що їх можна порівняти з наймужнішими героями давніх часів чи навіть поставити їх вище. Вони в нічому не поступаються попередникам у відвазі, бо ж, офірувавши і рани, і втрати, і саму смерть як окрасу сміливості й мужності, готові були або померти, або перемагти зі славою, доки сам ворог, уклавши перемир'я¹, не припинив цієї жахливої облоги та, фрустрований бажаною перемогою, сам виявився речником їхньої великої відваги.

Недавно коронований король з'явився з військом під Зборовом, несучи надію своїм обложеним воякам. І зразу ж набігли татари й козаки, розпочавши криваву прелюдію битви. Спочатку вона складалася нещасливо для наших, потім – з більшим успіхом, і нарешті з таким результатом, що вгамувалася небезпека страшної кривавої війни, хоч і через укладання нетривалого перемир'я з кримським ханом і нечестивим Хмельницьким (який з благаннями перепросив короля в таборі 19 серпня). Дотримуючись умов перемир'я, обидві сторони роз'їхалися, облогу Збаража було знято, татари повернулись у свої краї. Як справедлива похвала і свідчення польської відваги, повсюдно розійшлася приказка: «Під Збаражем від одного поляка десять татар біжать, і навпаки, під Зборовом десять поляків від одного татарина втікають».

Бо ж під Зборовом недобре пішли польські справи, і якби хан з татарами не покинув товаришування з козаками, то військо потрапило б у велику небезпеку через боягузтво та стрімголовий відхід хоругов з поля битви. І позаяк цього [угоди з ханом] не можна було досягнути без подарунків та компенсації заборгованостей, наш Львів був змушений задля здобуття прихильності хана, за наказом короля та волею сенату, знову заплатити дорогими товарами, які залишалися під арештом раецького уряду, оцінені на понад сто тридцять тисяч злотих.

Під Збаражем, навпаки, фортуна товаришувала безстрашній відвазі, коли сміливі поляки, без огляду на рани та смерть, рушили до своєї слави, викликаючи подив у ворогів. А втім, така мужність не знайшла вдячності за свої заслуги (що часто виявляється вадою польського народу). Бо ж відкрито скаржилося те військо, що після довгого голодування й отримання ран не дістало ні провіанту, ні малої крихти хліба від короля та забезпеченішого війська, не випросило навіть воза чи принаймні скромної підводи, що зі Зборова легко могли прислати для слабких тілом і напівмертвих від ран побратимів. Тому ті виголодалі вояки, майже тіні живих чи помираючих, повинні були непевним кроком нести на своїх плечах в'язки зброї. Багато героїв, які заслужили нагороду та вінець слави у стількох жахливих битвах, злягали від хвороб або поранень, були змушені гинути в сльозах без будь-якого забезпечення у тому голодному містечку. О невдячна Польще!

Після закінчення війни король Ян Казимир з побожністю і шляхетністю (як засвідчив Коховський, він часто вночі перед образом Пречистої Діви, взятим з унійної обителі у Белзі, покірно молився, вдень проводив огляд військ, шикуював їх проти ворогів, також затримував вмовляннями втікачів з війни) прибув спочатку до Глинян, тоді до Львова. Бажаного гостя, який ніс лавровий вінок та оливкову гілку миру, за великого схвалення міста зустрів вишуканою промовою райця й медик Мартин Анчевський. Тут змучений [король] відновив своє здоров'я коротким відпочинком. До нього спішили очільники війська з-під Збаража, вдячні за своє звільнення з пащі смерті, називали короля без фальшивого перебільшення батьком, рятівником їхнього життя.

Аби мужність не залишилася не винагороджена, король зробив призначення на посади: головного провідника тих героїв Фірлея² поставив сандомирським воєводою, Адама

¹ Облогу Збаража було знято після укладання Зборівського договору 17 серпня 1649 р.

² Фірлей Анджей (бл. 1586 – 1649) – белзький каштелян (1640–1649), сандомирський воєвода (1649).

Et quia circa latus regis, ex officio suae senatoriae dignitatis residere Krosnovius tenebatur, Varsaviae, futurorum non immemor, testamentum suum ad archivum capituli transmisit¹. Fundationesque per illum factas canonicorum de mensa, qui extra turnum suum <fol. 287>[// 165v] canonicos absentes, sive praesentes in obsequio divino iuarent, suffraganeus praesentavit. Eorum tamen canonicorum ordinationes praescriptas, distulit capitulum ad enumerationem summarum expressarum pro foundationibus iisdem².

Dedit Krosnovius privilegium et praedicatoribus pro fundanda ecclesiae Sanctae Annae Haliciae. Quo praehabito petierunt praedicatores assensum capituli³, quem de facili obtinuerunt, sigillo et subscriptione praemunitum. Sed hoc idem per suas protestationes in anno subsequenti invalidare curarunt aliqui capitulares, totumque capitulum, ut fol. 287 patet, quamquam irritis conatibus.

Eodem anno Stanislaus Stamirowski canonicus, concionator Leopoliensis, parochus Haliciensis, vitam finivit⁴. Fuit vir perspicacis ingenii, sed dum aulam magnatum sequitur, aulae favores, postea odia ex suspitione confidentiae⁵ cuiusdam matronae contraxit, ita ut de vita quoque periclitaretur^{6, 7}.

Elicitur ex actis capituli et literis primatis regni, quod contributio quaedam clero imposita fuerit, eam tamen capitulum repraesentando vastationes bonorum suorum declinavit⁸.

Confraternitas Sacratissimi Corporis Christi in magnis amoribus apud capitulares fuerat⁹, ideo proventus ipsius augebant, suppellectilem, paramenta undequaque, etiam de proprio parata offerebant, prout supra, et specialiter in anno 1642 recensui. Hoc anno quoque ad instantiam suffraganei centum floreni per testamentum Jadzimirska ad confraternitatem Sacratissimis Corporis legati, praeposito eiusdem confraternitatis per capitulum sunt applicati. Quid vero causae fuerit, quod pro illo tempore tanto studio confraternitatem hanc capitulum promoverit? Praeter devotionis zelum, etiam istam rationem fuisse probabiliter reor, quod insigni miraculo ecclesiam Zuroviensem archidioecesis nostrae Christus Dominus nobilitaverit, prout fide integra praestans Piravius in opere suo profitetur. Cuius verba subinfero de tenore tali in decanatu Rohatinensi.

“Zuroviensis, nullam habet dotem certam, extruitur muro, ecclesia insignis, et miraculis <fol. 288>[// 166] clara nam sedente reverendissimo Sulikowski archiepiscopo, dum quadraginta horarum orationi a populo instaretur, eodem illo aspectante Divinissimam Eucharistiae Sacramentum, quod in monstratorio tum fuerat expositum, bis in formam pueruli erat transfiguratum, quae formae prima vice minus spatio horae, secunda ultra horam duravit, parocho in faciem procidende, populo acclamante, et prae cordium gaudio iubilante. Nec solum Catholicis verum schismaticis Ruthenis (qui et ipsi pulsu campanarum et clamoribus Catholicorum excitati ad ecclesiam tunc advolaverant) puerulus ille videndum se praebuit. Processus eius miraculi legimime factus Romam transmissus fuit”¹⁰. {Rzechovius in suo “Calendarium”: “Inter memorabilia” Decembris testatur miraculum hoc evenisse anno Domini 1613 die 22 Decembris}. Operae itaque pretium esse censeo, ut vel ex hac ipsa dignatione Altissimi, archidioecesis nostra

.....
¹ Eadem [acta capitularia], fol. 284, 282.

² Vide fol. 286.

³ [Eadem], fol. 282.

⁴ [Eadem], fol. 283.

⁵ Ориг.: слово закреслено.

⁶ Relatio antiquorum.

⁷ Ориг.: дали кілька слів закреслено.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 281.

⁹ Eadem, fol. 283.

¹⁰ Piravius episcopus [Pirawski, *Relatio*, p. 141].

Сенявського – польним писарем, Ярему Вишневецького – перемишльським старостою, Лянцкоронського¹ – стобницьким старостою, маючи з кожним з них розмову. Але Фірлей і Сенявський швидко попросилися із життям через набуті недуги й болячки у згаданих обозах, пошановані жалем, сльозами та панегіриками Речі Посполитої.

Коли король перебував у Львові, він видав королівський диплом місту (яке зі свого депозиту за наказом короля та сенату, як я вже згадував, зібрало багато різних товарів, особливо Філіпа Дуччі², оцінених у сто тридцять тисяч злотих, для відвернення від союзу з Хмельницьким татар, котрі билися під містом Зборовом). Згідно з дипломом, він зобов'язався в цій справі нікому не зашкодити, пообіцяв за себе особисто та за сенат, підтвердивши обіцяне на письмі, що захищатиме місто в будь-якому суді й надасть правову підтримку, оборонить вільності міста від нападок будь-кого. Цей документ внесли до расцьких актів у середу після третьої великопісної неділі (*Oculi*), [23 III] 1650 року. Однак, у супереч цьому, в судах того короля був виданий [інший] декрет у 1652 році, і скарбниця Речі Посполитої, яка відповідала за цю сплату, жодного відшкодування покривдженим не зробила, нічого не вдіяла й покірла ласкавість, виявлена містом, яке досі демонструвало свою добродійність. Усі речі, суми, товари (як місцевих, так і чужоземних купців), що належали до королівської скарбниці за правом відсутності спадкоємців (*iure caduco*), король призначив на фортифікацію міських валів, веж, ремонт мурів, відповідно до свого привілею, виданого у Львові 8 вересня³, внесеного до актів капітули в понеділок перед святом Св. Схоластика, [6 II] 1662 року. Але й цієї корисної підтримки місто позбулось у наш час через жадібну владу старости. Скільки є порожнього у словах владоможців! Див. тут 1662 рік.

Після відновлення здоров'я львівськими медиками король, готуючись до подорожі, змінив німецький одяг, який носив з юних літ, та вбрав польський. Приємно на це було дивитися як полякам, так і нашому місту, котре могло похвалитися, що прийняло Яна Казимира, як німця, в німецькій одежі, а відправило до Польщі зі славою переможця, королем Польщі, у польському вбранні.

Рік Божий 1650

Після укладеної під Зборовом угоди трохи відпочила Русь від убивств та крові. І Львів мовчки про себе роздумував, скільки впродовж двох років він один витерпів та вчинив для Речі Посполитої, і намагався повернути до попереднього стану розірвані війною духовні та світські права. Тому в цьому 1650 році архипастир Кросновський привселюдно протестував, довідавшись про якийсь привілей, виданий королівською канцелярією проти права патронату, належного місцевим ординаріям щодо Львівського владичтва⁴. За це він заслужив та отримав подяку від загальної березневої капітули.

Оскільки, відповідно до своєї сенаторської гідності, Кросновський мав перебувати біля короля у Варшаві, то, щоб залишити слід у майбутньому, він передав до архіву капітули свій заповіт. Також суфраган представив встановлені ним фундації каноніків із столовим забезпеченням (*de mensa*), що підтримали каноніки поза своєю чергою, відсутні чи присутні під час богослужінь [у катедрі]. Проте ті встановлені для посад каноніків ординації капітула відклала до перерахунку сум, визначених для їхніх фундацій.

Кросновський видав привілей отцям проповідникам для фундації храму Св. Анни в Галичі. Одержавши його, проповідники просили про згоду капітули, яку легко отримали, скріплену печаткою й підписом. Але наступного року через свої протести деякі каноніки й ціла капітула (як видно зі сторінки 287) хотіли уневажнити цей документ, та це були безуспішні спроби.

¹ Лянцкоронський Станіслав – галицький каштелян (1646–1649).

² Дуччі Філіп – львівський купець італійського походження, який прийняв міське право в 1636 р.

³ Цей документ від 8 вересня 1649 р. див.: *Привілей міста Львова*, с. 456–458.

⁴ Фактично після заснування Львівського православного єпископства в 1539 р. львівські римо-католицькі архієпископи втратили право патронату щодо цієї катедрі.

gratissimam sese latenti sub cortina panis Numini semper et aeternum **exhibeat**. **Haec ex capitularibus** ex consistorialibus [actis] hoc solum collegi. Quod {haec eadem historia anno 1659 refertur, per errorem scribentis}.

Nec Krosnovii regimine cum regularibus cessabant litigia. Felix enim Roth, guardianus conventus Haliciensis, Severinus Płocki, cum laico socio conventuales Sancti Francisci, occasione violentae invasionis cum armis et bombardis Hodorostaw et ablationis modo violato frumentorum, per decretum in contumaciam **latum, forte ex notorietate facti, ab ipsomet archiepiscopo Krosnovio excommunicati** extiterunt, quia exemptiones prout tenebantur non prodixerunt, ut constat ex actis Mercurii sexta Aprilis 1650.

Scholasteriae Leopoliensis fundatio ad acta consistorialia oblata sabbatho 25 Junii 1650, quae sub Grochovio archipraesulo anno 1640 erecta est¹.

Laudum civitatis sub incursione Cosatica anno 1648 contra cives profugos sancitum², prout supra dixi, rex Casimirus die 12 Augusti anno 1650 approbavit, regia autoritate, quod ad acta consularia feria 2 ante festum Nativitatis Beatissimae Virginis anno [6 IX] 1655 ingrosatum est.

Quo vero ad motus Ukrainae, tantisper quieverunt. Kisielus, Kiioviae palatinus, perrexit <fol. 289>[// 166v] cum reinducenda in possessionem nobilitate, ex vi pactorum a rege et republica ordinatus ad Chmielniccium, ab illo divertit Kiioviam, sequuntur eiecti exules, reinducuntur ficte in possessionem, imperatur subditis obedientia³. Sed brevi plebs insolens recalcitravit, et quasi (ut aiebant) exosam, et duram dominationem ferre non possent, caedes iterum dominorum suorum, Holubio, viro nobili et strenuo, crudeliter interempto, inchoavit.

Linquebant domos, haereditates, opima villarum pmoeria domini naturales et congregati in agmen, Kiioviam conservandae vitae studio venerunt. Sed nec ibi illis tuta salus! Statio in urbe non permissa, extra suburbia⁴ consistere debuerunt, nec panis, nec foenum ex propriis ditionibus exportari permissum⁵, pretium victualium supra modum (quo ad Polonos tantum) actum, ut citius inedia, penuria, defectu pecuniae impellente, e loco illo recedere, compellerentur.

Laboravit quidem ipse Kisielius, palatinus Kiioviae, hinc inde, mutuo pro pace servanda, sed et ille variis iniuriis ac machinationibus exagitatus, Chmielniccio, quasi communium sacrorum proditor⁶, palam et privatim exosus, primo urbe illa, sub specie⁷ mutandi aeris (acutissimis enim doloribus podagrae vexabatur) migravit, deinde Ukraina decessit. Post eius in Poloniam regressum, breve fuit idque infidum a bello intervallum, quod atrox tempestas motuum novorum turbavit, totamque Ukrainam plebs, *czern* nuncupata classicum intonante, ad arma contra dominos suos concitavit. Antequam tamen iterum recruderit seditio⁸ Potoccius et Kalinovius duces exercitus (quorum captivitatem, casumque in anno 1648 enarravi⁹), quamvis Chmielniccius multa largitione de retinentibus iisdem laborabat, a Tartaris vigore Zborovien-sium pactorum, Poloniae, carisque penatibus restituti sunt.

<fol. 290>[// 167] Annus Domini 1651

Meliori initio Poloniae et Russiae annus 1651 a Nativitate Domini affulsit, quo bellum tantisper intermissum, magis tamen fovebatur ad intra, quam pax firma habebatur ad extra.

¹ Vide annum 1640.

² [Acta] consularia.

³ Kochovius, *Annalivm*, liber 3, fol. 178.

⁴ *Летопись*: пропущено це слово.

⁵ Ibidem [Kochovius, *Annalivm*].

⁶ Idem, fol. 201.

⁷ Ориг.: закреслено *quasi*.

⁸ *Летопись*: пропущено фрагмент від «*Post eius*» до «*seditio*».

⁹ Vide huius fol. 248.

Того року спочив у Бозі канонік, львівський проповідник, галицький парох Станіслав Стаміровський. Це був муж гострого розуму, і коли подався з магнатами за двором, здобув там прихильність, однак пізніше викликав ненависть через вірогідний зв'язок з якоюсь матроною, так що через це його життя було загрожене.

З актів капітули й листа примаса королівства випливає, що на духовенство було накладено якийсь податок, проте капітула його відхилила, заявивши про спустошення своїх маєтків.

Братство Найсвятішого Тіла Христового мало сильну підтримку з боку каноніків, тому його прибутки зростали, всі йому дарували церковне вбрання, посуд, навіть з власного церковного начиння, як я вже згадував, особливо за 1642 рік. Цього року також, на вимогу суфрагана, через капітулу були передані парохіві того братства сто злотих, які заповіли за тестаментом Яцимірської до братства Найсвятішого Тіла. Чому так сталося, чому в той час із таким завзяттям капітула сприяла цьому братству? Окрім запалу побожності, вважаю, що, можливо, існувала та підстава, що Господь Христос визначним чудом у костелі в Журові ушляхетнив нашу архидієцезію, про що засвідчив гідний цілковитого довір'я Піравський у своїй роботі. Його слова такого змісту про Рогатинський деканат долучаю далі:

«Журівський храм не має жодної певної дотації, вибудований з каменю, знаменитий храм, славний чудесами, коли за часів превелебного архієпископа Суліковського народ сорок годин молився, очікуючи на сакрамент святих дарів, що тоді був викладений у монстранції, він [сакрамент] перетворився двічі у форму хлопчика, що по черзі тривало першого разу менше години, а другого разу – понад годину. При цьому парох упав ниць, народ загомонів, і його серця сповнилися радістю. Цей хлопчик дозволив себе бачити не лише католикам, а й схизматикам-русином (які, захочені і биттям у дзвони, і вигуками католиків, тоді до храму поспішили). Процес про вчинення цього чуда законно був пересланий до Рима»¹. Жеховський у своєму календарі [Rzechowski, *Calendarium*] у рубриці «*Inter memorabilia / Серед вартого пам'яті*» за грудень свідчив, що це чудо сталося 22 грудня року Божого 1613. Тож вважаю це важливим, що зі своєї Божої доброти в нашій архидієцезії Всевишній виявив себе, завжди вічного, у прихованому вигляді, під покровом хліба. Все це я зібрав тільки на підставі капітульних і консисторських документів. Ця ж історія помилково записана під 1659 роком.

За часів Кросновського не припинялися суперечки із законниками. Бо гвардіан обителі у Галичі Фелікс Рот, Северин Плоцький з монастирським слугою, ченці-францисканці, отримали екскомуніку особисто від архієпископа Кросновського у справі насильницького нападу, із застосуванням [холодної] зброї та мушкетів, на місто Ходоростав² і крадіжки насильницьким способом збіжжя. [Архієпископ] видав декрет за їхньої відсутності на судовому засіданні, можливо, з огляду на широке розповсюдження цієї новини. Також вони не представили, як вимагалось, звільнення з-під юрисдикції архієпископа, як видно з акта, виданого в середу, 6 квітня 1650 року.

Фундація посади львівського схоластика була внесена до консисторських актів у суботу, 25 липня 1650 року, хоча сама посада встановлена за часів архипастиря Гроховського, у 1640 році.

Ухвалу міста, прийняту під час козацької облоги 1648 року проти міщан-утікачів, як уже говорив, королівською владою схвалив Ян Казимир 12 серпня 1650 року, що було внесено до раецьких актів у вівторок перед святом Різдва Богородиці, [6 IX] 1655 року.

Що ж до заворушень в Україні, то до певної пори було спокійно. Київський воєвода Кисіль³, уповноважений силою угоди послом від короля та Речі Посполитої до Хмельницького, здійснив спробу повернути шляхту до її маєтків. Для цього вернувся до Києва, а з ним рушили шляхтичі-вигнанці, начебто знову входячи у власність маєтків та приводячи

¹ Опубл.: Pirawski T. *Relatio*, p. 141.

² Ходоростав – тепер місто Ходорів Львівської області.

³ Кисіль Адам – політичний діяч, дипломат Речі Посполитої, київський воєвода (1649–1653).

Capitulares bonorum devastationes et caedes cruentas subditorum continuo miserantes¹, solita consilia sua Quadragesimalia pro more suo celebraverunt, et de negotiis ecclesiae suisque tranctaverunt. Ad quorum initium sacrum votivum, magnorum virorum accursu, ipsiusque Krosnovii archipraesulis, et consulum praesentia nobilitatum praemiserunt.

Et quoniam bona per hostilitatem devastata funditus habebant², archipraesul Krosnovius et ipse eandem calamitatem perpessus, nihilominus tamen in angustiis paupertatis munificus, pro manutenendis foundationibus ecclesiae, quadringentos florenos propriae pecuniae ad massam capituli ultro obtulit, quos capitulum pro beneficio libenter acceptavit.

Egit quoque capitulum et de proventibus domus sacerdotum, ut vocant infirmorum, seriam disquisitionem³. De proventibus ex Milczyce canonicum Milevianum concernentibus, quatenus quingentos florenos tenentarius, et eius succedanei quotannis inferant, ac anniversarium fundatoris Milewski persolvat decretum. Primanis adolescentibus ob devastatam villam Strychanice ex camera charitatis provisa solutio⁴.

Confraternitas Sacratissimi Corporis Christi Domini Javoroviae instituta, seu de civitate Leopoliensi cum privilegiorum communicatione ampliata est, ut patet ex actis consistorialibus Lunae die 3 Aprilis anni 1651⁵.

In villa Czartoria (dum plurimae igne hostili sublatae sunt) hoc anno de novo ecclesia fundata⁶.

<fol. 291>[// 167v] Post breve respirium iterum exorta belli pericula turbabant paventem mala praeterita Leopolim. Sed et aliud malum anxios ad quaevis pericula cives⁷, videlicet pestifera contagio forte ex indigentia victualium ac corporum infectione causata corripuit, ut elicitur ex praecustoditione Joannis Kostkowski et reprobatione sabbatho postridie festi Nativitatis Beatissimae [9 IX 1651] facto.

Et licet speciale regis rescriptum de data ex castris ad Sokal die 22 Maii anno eodem prohibitorium⁸, ne cives ab imminencia pericula civitatem desererent, ut patet sabbato pridie dominicam Sanctae Pentecostes sub poenis in laudo anni [30 V] 1648 expressis, et aliis. Vacua tamen habitatoribus Leopoli fuit, dum eam fames et saeva mors depasceret, ita ut non nisi tres consules Dolezynski, Krzonowski et Jelunek, regiminis causa eandem incolerent, ut elicitur ex protestatione regentis feria 4 ante festum Sanctorum Simonis et Judae Apostolorum [25 X 1651] proxima anno eodem facto.

Videre erat ibique repentino fato sterni mortale genus, alios caros penates linguere, in sylvas, montana solitudines digredi ibique indeplorata, ignota sine subsidio morte occumbere, alios intra parietes domuum, quasi in nidulo suo emori, alios tangi et tangere metuentes trahere incertam vitam, seu mortem indubitam inter ulcera bubonesque pestiferos expectare! Non corporum modo contractu, sed aeris infecti haustu, contagium suspectum vulgante, timorem mortis omnibus ingerente.

Eodem pestilentiae tempore⁹, quod in domo mea paterna evenit, quod a matre ipsa horum omnium ex vi regiminis optime gnara, muliere pia, multoties et alii, et ego ipse audivimus, operae pretium referre duco.

A diuturno tempore in lapidea Szymonowiczowska dicta ad latus sinistrum palatii archiepiscopalis, hic in circulo civitatis sita, formidamina quaedam, strepitus vasorum fractorum,

¹ [Acta] capitularia, fol. 265.

² Eadem, fol. 286.

³ Eadem, ibidem et [fol.] 285 et huius [fol.] 233.

⁴ Ibidem.

⁵ [Acta] consistorialia.

⁶ Eadem, Veneris 5 Maii.

⁷ Acta consulum.

⁸ Eadem.

⁹ Ex relatione.

підданих до послуху. Але швидко зухвалий плебс роз'ярився й ніби (як кажуть) не міг далі витримувати ненависне та прикре панування. Знову почалися вбивства їхніх панів, коли жахливо загинув діяльний і шляхетний муж Голуб.

Родовиті пани-дідачі заможних сіл покинули будинки, маєтки і, зібравшись у групи, прибули до Києва, аби зберегти своє життя. Проте й тут для них не було безпеки! Зоставатись у місті їм не дозволили, вони мали зупинитися поза містом, на передмістях, не могли привозити зі своїх маєтків ні хліба, ні сіна. А ціни на продукти піднімалися понад міру (але тільки для поляків), тож скоро голод, нестача, відсутність грошей змушували їх до відходу з цього міста.

Київський воєвода Кисіль працював на два боки, щоб взаємно утримувався мир, однак і його різними кривдами й облудами переслідували, а Хмельницький його, як зрадника спільних обрядів, особисто відверто ненавидів. Спершу він [Кисіль] це місто залишив під приводом зміни клімату (оскільки потерпав від гострих нападів подагри), а пізніше і з України виїхав. Після його повернення до Польщі короткий час тривала непевна перерва у війні, далі ж закрутилася страшна буря нових розрухів по всій Україні. Плебс, званий черню, заграв у сурми, закликаючи до зброї проти своїх панів. Але перед тим, як укотре вибухнуло повстання, військові гетьмани Потоцький і Каліновський (про полонення яких і причину цього я оповідав під 1648 роком), відповідно до Зборівської угоди, були звільнені татарами й повернулися в Польщу, до рідних домівок, хоча Хмельницький і доклав великих зусиль, щоб запобігти цьому.

Рік Божий 1651

Після Різдва Господнього Польща та Русь з кращими передумовами входили в 1651 рік, адже війна до того часу була припинена, проте вона більше підігрівалася зсередини, аніж міцний мир утримувався назовні. Каноніки в постійних скаргах на спустошення маєтків і жахливі смерті підданих за своїм звичаєм провели свої регулярні великопісні засідання, нараджуючись у справах своєї Церкви. На початку капітули провели святе богослужіння з наміреннями, за присутності багатьох мужів, самого архипастира Кросновського, райців та шляхти.

Навіть попри те, що маєтки були повністю зруйновані ворожими діями, архієпископ Кросновський, який також особисто відчув ці біди, залишався щедрим, незважаючи на всі труднощі і збіднення. На підтримку фундацій церкви він вніс чотириста злотих власних грошей понад збірку капітули, які вона з вдячністю охоче прийняла.

Також капітула здійснила серйозний пошук коштів на утримання будинку священників (як кажуть – хворих священників). Вона прийняла декрет, що з прибутків з Мильчиць, котрі стосувалися «Мілевського каноніка», державець і його спадкоємці мають вносити щороку п'ятсот злотих та сплачувати гроші на щорічну заупокійну молитву за фундатора Мілевського. [Каноніки] визначили виплату зі скарбнички милосердя учням першого року навчання (*primanis*) через спустошення села Стриганці.

Братство Пресвятого Тіла Господа Христа засновано в Яворові, точніше підтримане (*ampliata*) з міста Львова через поєднання привілеїв, як слідує з консисторського акта, виданого у понеділок, 3 квітня 1651 року.

У селі Чорторія (поки більшість [сіл] спопелялися у ворожому вогні) у тому році було фундовано новий храм.

Після короткого відпочинку знову виникла небезпека війни, лякаючи Львів минулими лихами. Але й інша страшна біда ще до інших небезпек напала на міщан, а саме нищівна пошесть, можливо спричинена нестачею продуктів та трупною інфекцією, як видно із застереження Яна Костковського¹ та повторного протесту, вчиненого в суботу після свята Різдва Богородиці [9 IX 1651].

¹ Костковський Ян – львівський міщанин, інстигатор (1651–1657). За своєю посадою він представляв у судах інтереси міста й оскаржував дії приватних осіб та інституцій.

gemitus interdum ignoti, inhabitantes terrebant. Recesserant domo evitandae contagionis causa parentes mei <fol. 292>[// 168] cum maiori familia, ancillis duabus, iuvene Gedanensi acatholico, ad merces in fornice custodiendas, et agasone ad necessitates lapideae relictis. Una ex dictis ancillis nomine Regina quovis vespere ad dicendas simul litanias Lauretanis, domesticos convocabat, quas dum voce patria recitaverant¹, et verba illa *ora pro nobis* proferrent, in parva picacotheca (vulgariter *olmaria* dicitur), alias arcula supra mantile, resonabant verba illorum ultima clare ab ipsis audita *ly pro nobis*. Finitis illis orationibus aspegebat aqua lustrali domum ancilla, iuvene acatholico illo {saepius} reclamante, et sibi iam oculos putrescere ab aquae illius aspersione temere improperante, litaniasque recitatas carpente frequenter.

Non placuit genio illi, stulta obiurgatio Luterani, itaque dum post temere dicta illa ad hypocaustum, in quo dormire solebat {certo vespere} perrexit, vestesque cubitum deproperans deposuit, aliquot flagra visibilia ipsi, manu invisibili, adeo stantem et mox iacentem percutiebant, ut dolenter vociferari, ancillam illam, ut omnino aquam benedictam spargeret, de nomine invocare, debuerit. Accurrerat illa ad clamorem vociferantis, sonitum plagarum cum aliis audivit, sed levi ansa, alias *na klamkę*, haerentes fores intrare non potuit, donec pro iustitia prototomus ille castigaretur. Venit tandem plorantem invenit, et cicatrices ictum in tergo recenter rubentes advertit, et se amplius contra litanias et aspersionem aquae nihil dicturum iureiurando spondentem audivit.

Advenerat anniversaria dies qua festum sanctissimi Rosarii peragitur. Virgini illi speciali devotione per confessionem colendum, cuius praecedentem noctem genius ille speciali sui manifestatione insignavit. Dormiebat ancilla illa in hypocausto primo maiori (vulgo *w izbie dolney*, ubi litanias peragebat) ad fenestram, ut ad sonum campanae citius se pro rosario propriperet, ut facilius extra turbam, meditatam confessionem ageret, cum ecce gemitu grandi a somno excitatur, excitata tristes <fol. 293>[// 168v] proquiritationes audit, stupet, pariter et timet, et dum luna lucente rem diligentius scrutatur, oculosque in hypocausti interiora vertit, videt sub *olmaria* illa, gravi authoritate senem, subucula longa eaque candida indutum, barbam prolixam modice gestantem, caput pileo albo ex tela tectum habentem, exhorruit ad visum, et obdormiscere sibi visa, brevi iterum a somno, quasi excitatur, et genium illum propius sibi iam adstantem videt, iterumque praetimore oblita sui et paulo recollectis viribus trementi lingua, palpitanti corde et ore, verba illa protulit Davidica. “Omnis spiritus laudet Dominum”!

Ingemuit altum genius ille et paulo post dum virgo illa sibi reddita, **timorem (ut assererat ipsa)** tantisper remisit, tubali alias crassa voce respondit haec verba: “Se quoque laudare sanctum et tremendum Nomen eius, sed se in hac lapidea haereditatis suae, iam ab annis quinquaginta poenas purgatorii luere, neminem adeo misericordem tanto tempore invenire potuisse, qui se a poenis illis eripere vellet, seu dignus foret, a te hocce beneficium peto, si velis? Si nolis, iam ab hac nocte, quae mihi pro impetranda misericordia extrema designata, ad diem iudicii hoc im loco poenitere compellor”!

Obrigit praetimore iterum ancilla, sed nimia erga animam illam (ut aiebat) charitate et misericordia, subito refocillata, iam audacius sermocinari incipit, offertque se pro viribus suis inixuram, ut sibi suffragari mereretur, interim de nomine inquirat. Quod anima illa revelare se nolle dixit, se tamen domine ipsius sanguine iunctam esse, ecclesiae huius presbyterum fuisse asseruit. Et quatenus pro se sacram communionem (ad quam se in crastino parabat) offeret, insuper septem dies in pane et aqua ieiunaret (quibus omnino otium vitaret) **ad imaginem Czesłochoviensem** pedibus iter perageret, ibique sibi sacram communionem applicaret, insuper de proprio eleemosinam pauperibus largiretur, si se eliberare vellet, obtusa voce extra tamen formidinem leniter rogabat.

¹ Ориг.: *recitarant*.

Король видав спеціальний рескрипт в обогах біля Сокаля 22 травня того року із заборону, щоб міщани не покидали міста, з огляду на безпосередню небезпеку, під карами, викладеними в ухвалі, прийнятій у суботу перед неділею П'ятидесятниці, [30 I] 1648 року, та в інших актах. І все ж Львів спорожнів від мешканців, чому сприяли голод і смертність, тож тільки три райці – Долежинський, Кщоновський та Єлонек¹ – залишилися виконувати управлінські обов'язки, як висвітлено у протесті регента міста, зробленому в найближчу середу перед святом Свв. апостолів Симона та Юди того року [25 X 1651].

Повсюдно можна було побачити людей, несподівано повалених додолу смертельним фатумом. Одні покидали рідні домівки, відходячи в ліси, самотні гори, де вмирили неоплакуваною, невідомою смертю без жодної підтримки. Інші помирили в стінах будинків, ніби у своєму гнізді, ще інші, перебуваючи під сильним тиском та страхом смерті, волочили непевне життя чи очікували очевидну кончину в заразних струпах і набряках! Вони заражалися не лише через тілесний контакт, а й через вдихання повітря, поширюючи підозрілу пошесть та передаючи всім страх смерті.

Із часу тієї зарази, яка прийшла й до мого батьківського дому, оповім варту уваги історію, що її я та інші багато разів чули від моєї матері, добре знаної всіма у владних колах, побожної жінки².

Довший час у кам'яниці, званій Шимонівчівською, що стоїть зліва від архієпископського палацу, на Ринку міста, мешканців жахав якийсь привид, з шумом розбиваючи посуд, подекуди видаючи звуки. Задля уникнення пошестьі мої батьки покинули цей будинок разом з великою челяддю, залишивши двох служниць, молоду дівчину з Гданська родом, некатолічку – для охорони товарів у пивниці, та конюха – для інших потреб у кам'яниці. Одна з тих служниць, на ім'я Регіна, якогось вечора покликала прислугу, щоб спільно промовити Лоретанську літанію³. Вони, пам'ятаючи з дому, вголос рецитували молитву, і слова «ога про nobis / молися за нас» розходилися по кам'яниці. У малій шафці (по-простому званій «ольмарія»), або скриньці для рушників, ті останні слова дуже чітко резонували з почутим «Iu pro nobis / змилуйся над нами». Після завершення молитви дівчина кропила свяченою водою будинок, при цьому дівчина-некатолічка часто противилася цьому, викрикуючи, що боїться, щоб їй очі не зіпсулися від покроплення, нерідко ганьблячи молитовну літанію.

Лайливі слова лютеранки не сподобалися тому духові, тож коли вона по [черговому] зухвальстві, одного вечора подалася до кімнати, в якій він зник спати, і швидко зняла одяг, оголивши лікті, то була покарана кількома бичами. Було видно, як вони піднімалися та зразу ж вдаряли, керовані невидимою рукою. Скрикуючи від болю, вона почала гукати на ім'я дівчину, котра кропила свяченою водою. Та дівчина прибігла на її крики, почувла шум від ударів, але легка дверна ручка, чи клямка, не давала ввійти через нерухомі двері, поки той привид не закінчив тілесного покарання. Нарешті увійшовши, вона [Регіна] застала її в плачі з червоними шрамами на спині від нещодавнього побиття. Відтоді, після складання присяги, більше ніхто від неї [лютеранки] й слова не почув проти літаній та кроплення водою.

Надійшов поминальний день, яким завершувалися свята Святої вервиці Діви Марії⁴. Ці дівчата мали дати особливу обітницю, про яку мовив той дух у попередню ніч своєю окремою появою. Та [покарана] дівчина спала при вікні у першій великій кімнаті (по-простому званій «izba dolna / нижня кімната»), де співалися літанії. Тільки прозвучав дзвін, вона мусила хутко поспішити на вервицю і, щоб не докучав натовп, промовила

¹ Кщоновський Станіслав – львівський райця (1651–1660); Єлонек Ян – кушнір, львівський райця (1651–1656).

² Мати Яна Томаша Юзефовича – Христіна Шимонівчівна, з якою вдруге одружився Станіслав Юзефович, див.: Borek P. Wstęp // Józefowicz J. *Lwów utracony*, s. 13.

³ Лоретанська літанія – богородична молитва, затверджена в 1587 р. папою Сикстом V.

⁴ У церковному календарі день Святої вервиці Діви Марії припадав на 7 жовтня. Свято було встановлено на честь перемоги християнського флоту над мусульманським у битві під Лепанто 7 жовтня 1571 р.

<fol. 294>[// 169] Offert sese libenter ad omnia animata, iam ancilla illa, quod dum spiritus assistens acceptat, subito disparet. Et adimplevit omnia insinuata sibi ancilla dicta, quia tamen septem diebus continuus in pane et aqua, inter labores continuos ieiunare non poterat, illos, moderatione confessarii prudentis, septimanatim sibi succedentes distribuit ieiunandos. Dum vero Czesłochovia Leopolim rediit, et nocte quadam experre facta preces suas diceret, ecce facies illa, quam tristem nuper conspicata fuerat, hilaris in lumine apparet, pro navata opera gratias agit, et se liberam de purgatorio professa, in coelo advocatum ipsius fore spondet. Haec ex ore matris audivi, ipse hanc ancillam multos post annos iam matrimonio iunctam vidi, {et} ut supra relatum est affirmantem audivi.

Similem huic ab eadem parente mea historiam percepi¹. Quod in lapidea Massarowska (quae in circulo civitatis huius inter Boimowska et Szulcowska sita est, ad praesens possessionis Thomae Gordon consulis) anima coctricis cuiusdam in fornace lapidea cunicularia (talibus enim pro illo tempore in hyeme caloris causa cives utebantur) dum succensa igne erat, flebilem gemitum per aliquot dies edebat, ita ut servitor incendens, et alii praetimore aliquoties fugerent. Deinde dominae suae (quam solito aetate illa titulo *gospodze* vocavit) Marthae Massarae viduae (apud quam eadem mater mea in teneris, uti affinis in tutela erat) se visibilem praestitit, illam pro missae sacrificio, eleemosinam rogavit. Et quod frustra ligna ipsius pretio (quamquam levi prae felicitate temporis pacisque) comparata combureret, se in igne lignorum ipsius torqueri dixit, veniamque precata est. Haec ideo connotanda censui, ut fides nostra etiam recentibus documentis firmetur, cognoscatque etiam et praesens aetas, quam iustus Dominus, et rectum iudicium eius! Si parva delicta impunita non sint, quanto magis maiora puniet?

<fol. 295>[// 169v] Iam ignis suppositus cineri doloso in apertam flammam eruperat². Rebelles Cosaci publicam expeditionem contra Polonos indixerunt, bellumque recens, pactis Zboroviensibus sopitum foedifrago ausu innovarunt³. Contra hos Kalinovius, e Tartarica captivitate nuper redux, cum aliquot cohortibus praemissus, Neczaium tribunum cecidit, aliquot propugnacula Cosacorum cum validis praesidiis summa fortitudine expugnavit. Sed brevi, adveniente in subsidium suis exercitu Cosacorum ac Scytharum, citis passibus, multitudini hostium impar, ad interiora patriae festinavit⁴. Camenecum interim vim et oppugnationem Cosacorum tribuno Dzedzały sustinere debuit. Deinde ipsius Chmielniccii impetum per aliquot dies toleravit, sed utrosque fortiter excussit et superavit die 19 Maii, Potoccio arcis praefecto, Morawiec⁵, Niewierski, urbis centurionibus⁶.

Ingruentium periculorum provisu tertiis literis evocari tota nobilitas in defensionem regni a rege debebat ad Veterem Constantinoviam⁷. Ad Socalum itaque rex cum exercitu, ultra quadraginta millia numerum complente, constiterat. Ibiq; iubilaeum a summo pontifice Innocentio tunc X^{mo} specialiter pro exercitu Polono elargitum, devote celebravit. Lubet meminisse pro exemplo tepidae aetatis modernae, quanta reverentia processionem Sacratissimi Corporis Christi in anniversario festi eiusdem, vel ex eo vires caelestis auxilii sumpturus, expediendam curavit.

Designata hora stetit armis, signis per campos rutilantibus, in cohortibus suis exercitus totus⁸. Processerat e regis praetorio solenniter processio, deferente sacram thecam Lesczynio,

.....
¹ Ex relatione.

² *Летопись*: пропущено речення.

³ Kochovius, [*Annalivm*], liber 4, fol. 224.

⁴ [Kochovius, *Annalivm*, fol.] 230.

⁵ *Летопись*: *Morowik et.*

⁶ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 237.

⁷ [Idem], fol. 239.

⁸ Idem, fol. 242.

половину обітниці. Та ось, цілковито прокинувшись через великий шум, вона почула грізні голосні крики, була приголомшена й одночасно налякана. І поки тривало відлуння, вона уважніше роздивилася, звернувши увагу на внутрішню кімнату, і побачила під тією шафою (*olmaria*) поважного віку старця, вбраного в довгу яскраво-білу сорочку, зі скромною, але великою бородою, з білою сукняною шапкою на голові. Від побаченого вона жахнулася, уявивши себе померлою, й ніби знову зі сну пробудившись, помітила, що той дух уже близько стоїть. І вже забувши про страх, трохи зміцнівши силами, тремтливою мовою, пульсуючим серцем та устами вона проказала такі слова Давида: «Нехай хвалить Господа все, що живе!»¹.

Дух-старець видихнув і пізніше, поки та дівчина прийшла до тями, поборовши переляк (як вона твердила), низьким чи грубим голосом відповів такими словами: «Також хай славиться святе та страшне ім'я Його. Але я в цій своїй дідичній кам'яниці вже п'ятдесят років терплю кари чистилища. І впродовж цього часу я не міг знайти нікого, хто виявив би милосердя, хто бажав чи був здатний звільнити мене від тих кар. Тому прошу від тебе таке добродійство, якщо захочеш. Якщо ж не хочеш, уже з цієї ночі, яка остання призначена мені для вимолення милосердя, до дня [Божого] суду я тут на місці буду каятися».

Знову задерев'яніла нажахана дівчина, проте її душа ожила милістю й милосердям, (як вона розповідала). Тож вона вже сміливіше стала говорити і запропонувала свою допомогу, якщо буде можливість, щоб він заслужив прощення. Поміж тим вона запитала його ім'я. Він відповів, що не бажає розкривати своє ім'я, але ствердив, що пов'язаний кровними узами з її панею та що він був священником того храму. Нехай вона особисто прийме святе причастя (до якого мала бути готова на другий день), окрім цього, щоб постила сім днів на хлібі та воді (унікаючи в усьому лінивства), здійснила до Ченстоховської ікони піше паломництво, прийнявши і там святе причастя, та врешті, щоб із власного майна обдарувала бідних милостинню, якщо хоче і себе визволити. Так він спокійно просив слабким голосом, уже без постраху.

Ця дівчина, вже осміліла, охоче на все погодилася, аж раптом дух, прийнявши її допомогу, несподівано зник. Згадана дівчина виконала все озвучене, хіба що не могла постити безперестанку сім днів на хлібі й воді, постійно працюючи. За порадою мудрого сповідника вона ці дні, призначені для посту, розклала послідовно на наступні тижні. А коли повернулася до Львова з Ченстохови і якоїсь ночі прокинулася, аби промовити свої молитви, їй з'явилося у світлі вже радісне обличчя духа, яке важче було побачити. Він склав їй подяку за великий труд, сповістив, що він вільний від чистилища, запевнив, що буде на небі для неї оборонцем. Це я почув з вуст матері, і ту дівчину бачив багато років уже після її одруження, і я також почув, як вона підтверджувала те, що було сказано вище.

Подібну до цієї історію я довідався також від матері. У Массарівській кам'яниці (яка стояла на Ринку того міста, між Боїмівською та Шульцівською кам'яницями, і яка є тепер власністю райці Томаса Гордона²) душа якось кухарки кілька днів так сумно ридала у димових трубах будинку (їх тоді міщани використовували для обігріву взимку³), коли потрапила у вогонь, і так налякала челядь, що, нажахані кілька разів, вони повтікали. Пізніше ця душа з'явилася перед своєю господинею, вдовою Мартою Массарі (у неї моя мати в юному віці перебувала під опікою як кривна⁴), яку прикликала прийнятим у той час зверненням «*gospodze*», та попросила про святу літургію як милостинню. Вона [кухарка] сказала, що як горітиме заготовлений стос дров (а в ті щасливі та мирні часи вони були дешевими), вона мучитиметься в тому полум'ї, і благала прощення. Я вважав це вартим згадки, щоб наша віра скріпилася також недавніми свідченнями і сьогодні ми дізналися,

¹ Псалми, 150:6.

² Гордон Томас – львівський райця (1690–1720).

³ Це обігрів кам'яниць за схемою гіпокаусту, коли в підвалі встановлювалася двокамерна піч на дровах, що нагрівала камені-валуни, тепло від яких розходилося трубами по всьому будинку.

⁴ Насправді офіційно опікунами сиріт міська влада призначала тільки чоловіків.

regni procancellario, instabat alio spatio, cum accenso cereo <fol. 296>[// 170] rex praecedenti, ubique ad obversionem Sanctissimae hostiae poplite flexus, sine umbra regia hanc enim ex humilitate sibi negavit, supra velatam involucro Panis Divinitatem, a **quatuor proceribus** praeferrere voluit. Senatus ac tribuni militum, laterones stipabant, latera regis, reliqua turba virum circumquaque comitabatur. Apud principia legionum quatuor praelegendis sacris Evangelii constitutae arae, ad quas dum antistes dictus sub cereris cortina Numen {devote} deportat, signiferi aquilas militares (vulgo vexilla) adimam tellurem, in **profundam venerationem**, et recognitionem supremi domini pedibus transeuntis demittebant, felici hoc omine brevi in hospes cum gloria et victoria elevandas. Taceat ad haec ille, qui vera licet scripserat: “Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur”¹.

Processerat rex cum exercitu ad Beresteczko, non ultra sexaginta millia bellatorum numerans. Et ecce hanus Crimensis, fidem et pacem iuratum rumpens, cum centum millibus selectissimi equitatus, Cosacis (quorum ducenta millia selecti e plebe militis censa) iunctus, in praecinctu stetit, pugnamque illico tanto ardore obtulit, ut in praeludio certaminis dimidio exercitus ad vesperam usquo a nostris decertari debuerit. Pulsi tamen fortiter Scythae, campo excesserunt², quos uno integro milliari Koniecpolius persecutus (plurimis in traiectu paludis nocte inumbrante viam, haerentibus) ad satietatem cecidit, suasque iniurias ultus est.

Die festo Sanctorum Petri et Pauli [29 VI 1651] ab ipso diluculo diei, magnis viribus ab utraque parte certatum est, ultra quatuor horas gradu pugnantium invicem collato, rege Casimiro fessis auxilia recentia submittente³, fluctuantibus generosam vivacibus oculis iram et metu ingruenti vindictam ostendente, ubique accurrente, disponente et, nisi retraheretur, omnino discrimen pugnae in persona sua subituro. Adfuit tandem pro auxilio Poloni exercitus misericordia Domini exercituum. Dum enim reliquum Poloni equitatus robor in hostem <fol. 297>[// 170v] demittitur, Scytharum agmina turbantur et paulo post loco cedant, quos et turmae Cosacorum sequuntur, Polono exercitu ob noctis imminens tenebras, **dolosque fugientium et aggredientium** improvide Scytharum, in loco victoriae immobiliter, etiam nocte tota persistente.

Ad primum conticinium de prosequende bello rex consultavit, ac in decretorium certamen, ducum et veterimorum militiae sensus approbans, sese accingere decrevit⁴, iamque cuncti, quid crastina die anceps belli fortuna ferret, aleam periclitaturi denuo exspectabant. Et quia incerti vitae crastinae, certi decretorii certaminis {militis} erant, unusquisque ad fortuitum cespitem noxis animum coram presbyteris expiabat, ad extemporaneas aras incruenta sacrificia Mystis peragentibus, caelesti viatico reficiebantur, rege ipso, ut ad fortitudinem, ita et hanc pietatem, in dubio vitae omnino necessariam praeunte⁵.

Radiis aurorae albescente coelo, in arenam Martis eductae legiones de summa iam rei certaturae. Sed hanus Crimensis differre pugnam volebat, nisi a rege, morae impatiente, per nuntium ad conferendam manum provocaretur⁶. Itaque clangentes tubae, clamor promiscuus, mortiferi machinarum fragores, signum pugnae dederunt. Concurritur iam hinc inde fortiter, nostri milites rem strenue agunt, resonat horrendo fragore armorum aer, machinae per opacum pulverem fumumque, flammis globosque fatales ructabant, concussa tot millium secum lutantium passibus tellus, sive cadentium corporibus pulsata, pulvere caliginoso⁷ (quasi mitigatura caedes) proeliantes involverat. Acrius tamen certatur.

¹ *Летопись*: пропущено фрагмент від «*Lubet*» до «*sequuntur*».

² Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 248.

³ [Kochovius, *Annalivm*, fol.] 250.

⁴ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 251.

⁵ *Летопись*: пропущено цей абзац.

⁶ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 255.

⁷ *Летопись*: далі *proeliantes involverat*.

наскільки справедливим є Господь та слухним Його суд! Якщо не миналася безкарною мала провина, то наскільки більшим буде покарання за великі злочини?

Уже прихована іскра в оманливому попелі вибухнула відкритим полум'ям. Повстали козаки повели загальний похід проти поляків, відновили недавно війну, заспокоєну Зборівською угодою, яку наважилися переступити. Супроти них був висланий Каліновський, недавно випущений з татарського полону, із кількома відділами, який убивши їхнього полковника Нечая¹, здобув з великою мужністю деякі фортеці козаків із міцною залогою. Але незабаром на допомогу своїм швидкими маршами надійшли козацьке й татарське війська, тож він, з огляду на незрівнянно більшу кількість ворогів, поспішив углиб країни. Тим часом Кам'янець витримав напад та облогу козаків на чолі з полковником Джалалієм², потім витримав протягом декількох днів напад самого Хмельницького, врешті, мужньо відбивши напад, переміг ворога 19 травня³. Потоцький⁴ був комендантом замку, Моравський і Неверський⁵ – сотниками в місті.

Передбачаючи близькі загрози, король трьома листами закликав усю шляхту на захист королівства до Старого Костянтинова. Сам монарх розмістився під Сокалем з військом, що нараховувало понад сорок тисяч вояків. Там він побожно відбув ювілей⁶, спеціально поширений на польське військо понтифіком Інокентієм X. Із приємністю згадую це як приклад для сучасного байдужого покоління, з яким пошануванням король старався провести процесію Найсвятішого Божого Тіла, відзначаючи це свято для того, щоб здобути з неба підтримку.

Усе військо з усіма відділами стало у визначену годину зі зброєю, штандартами, що ясніли по всіх полях. Із королівського намету вирушила урочиста процесія, очолена підканцлером королівства Лещинським⁷, який ніс святу скриньку зі святими дарами. Король ішов на деякій відстані позаду із запаленою свічкою, щоразу клякаючи на коліна, коли показували святі дари. Він відмовився з покори від королівського балдахіна, але хотів, щоб його [балдахін] несли чотири можновладці над прихованим у постаті хліба Господом. Побіч короля громадилися сенатори, військові провідники, придворні, решта достойників з усіх сторін оточували правителя. Перед фронтом вишикуваних відділів встановили чотири вітварі для читання святих Євангелій, до яких вояки з глибоким пошануванням і визнанням найвищого достойника, котрий ішов пішки, складали на голу землю військові штандарти з орлами (по-простому хоругви), коли священник підносив згаданий сакрамент під видом хліба. За щасливої долі вони невдовзі мали їх підняти зі славою та перемогою над ворогами. Хай мовчить щодо цього той, хто вважає справедливим написане: «Не існує віри та поклоніння серед людей, які слідують за військовим обозом»⁸.

Король вирушив під Берестечко з військом, яке налічувало не більше шістдесяті тисяч вояків. І ось кримський хан, уневажнюючи довіру та присягу про мир, зі стома тисячами відбірної кінноти, приєднавшись до козаків (яких обчислювали у двісті тисяч⁹ вояків,

¹ Нечай Данило (бл. 1612 – 1651) – брацлавський полковник.

² Джалалій Филон (? – бл. 1659) – прилуцький, черкаський, кропивнянський полковник.

³ Тут допущено кілька неточностей: козацькими відділами під Кам'янцем керував генеральний обозний Демко Лисовець; козаки зняли облогу міста 12 травня 1651 р.

⁴ Кам'янецький староста Пйотр Потоцький.

⁵ У джерелах про облогу Кам'янця фігурує тільки шляхтич Неверський, див.: *Oblężenie Kamieńca Podolskiego*, s. 185–197.

⁶ Мовиться про ювілейний рік, під час якого папа римський надає вірянам Церкви за виконання певних умов повний відпуст (індульгенцію).

⁷ Лещинський Анджей – канцлер Польського королівства (1650–1658), гнезненський римо-католицький архієпископ і примас Польщі (1653–1658).

⁸ Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 407–408.

⁹ Автор сильно перебільшив кількість кримських і козацьких сил, водночас применшивши чисельність польського війська.

Turbaverant iam multitudine sua Cosaci et Scytharum arquites cum nuradino alas exercitus¹, iam in laevo cornu Cracoviensis et Sandomiriensis legiones periclitabantur, nisi illis Hieremias Wisnioweccius, animadverso discrimine, a legione sua <fol. 298>[// 171] iam tunc pugnante, vexillia aliquot submisisset, fluctuantes stetisset, et ad victoriam magnum momentum adiecisset. Rege Casimiro per alas cohortium, toto certaminis tempore discurrente, verbis, studiis, severitate vultus ad fortia gerenda animante, et pericula maxima regalis pectoris obiectu, acceptante.

Tandem meridiem ante usque ad vesperum sustinentes pugnam Cosaci et Tartari vacillare ac nutare ceperunt. Et primi quidem Scythae, dum interruptos a nostris suorum ordines conspiciunt, fugam velociter arripiunt, quibus abscedentibus, nec Cosaci morantur. Alii intra carraginem sese receperunt, alii cum Scythis, comite Chmielniccio suo, fugerunt². Etiam pluvia (quae ultra solitum ad finem pugnae adeo violenta ceciderat, ut equos virosque involveret aquis) proelium caedesque Cosacorum (quasi praestigiis illorum) dirimente. Caesi hostium ad sex millia, nostrorum non magna, sed magnorum aliquot virorum³ iactura fuit, maxime tamen victoriam fuga tot hostium, et tantorum millium nobilitavit et fecit mirabilem, regisque casus Casimiri, sub cuius equum globus pilae tormentariae procidens⁴, pedem qua crus talo iungitur, violentia impetus concussit, tanto ardore laborabat pro victoria rex ille magnanimus, ut incolumitatem propriam postponeret, eximi dubiis proeliorum non pateretur, ne vincendi oportunitatem amitteret.

Iam equitatus Cosacorum cum Scythis, perfidiae suorumque scelerum asseclis, meritas poenas etiam iu fuga, in qua madore vehementissimae pluviae (suis, ut passim putabantur, incantationibus causatae) detenti⁵, passim cedebantur, seu captivitatem apud Tartaros nostrates, murzamque illorum Celebi (qui carpando agmini extremo missus erat) subibant. Peditatus vero ductore suo Dzedzały, in carragine sua clausus, rem fortiter, etiam per desperationem victoriae agere volebat. Intra noctem egesto vallo, curribus, terra infertis et superne locatis, hinc <fol. 299>[// 171v] inde, loculamentis tormentorum inditis perbelle stationes muniverant. Alluebat utrumque latus fluvius Plesna, Styro immissus, admodum lutulentus. Paludes pro moenibus erant, lutum pro vallo⁶.

Sic muniti, ad improperium victoris exercitus, in adversis laetitiam fingeant, sub diluculo quovis die clamore et {praecentoriarum} tibiaturum concentu, auribus nostrorum obstrepent, donec cantus illos, maiori boatu tormenta interrumperent, et ferales multis facerent. Deprecabantur tamen apud regem senatumque veniam suppliciter, illorumque legati, quidquid elaborata simulatione comminisci poterant, non omisere, flebant, iurabant, indignos se misericordia, morte dignissimos coram rege senatuque asseverabant, alli lacinias conopaei regii, dum illorum legatus suppliciter peroraret, osculabantur, risumque movebant lacrymantes⁷. Sed dum eurare patrociniū Scytharum, hostilitatem ponere, ad obsequium redire, arma ad pedes victoris abiicere iubentur, regressum ad suos, ut imperata referrent, legati petierunt, et obtinuerunt, sed non redierunt.

Manifesta contumacia suadente, fortius a regio exercitu comprimi debebant, dumque se in dies operibus stringi advertunt, spem redituri subsidii amittunt, fugam subdole meditantur. Et primo quidem equitatus, qui se a proelio nupero subduxerat, quasi ad confligendum cum

¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 254.

² [Idem], fol. 258.

³ *Летопись: victorum.*

⁴ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 260.

⁵ Eodem.

⁶ [Idem], fol. 261.

⁷ [Idem], fol. 263.

відокремлених від плєбсу), став довкола й негайно з таким запалом розпочав битву, що до вечора половина війська мусила битися у вступних сутичках. Однак, успішно відкинуті, відійшли з поля бою татари, яких Конєцпольський цілу милю переслідував (більшість з них погрузли в болотистій місцевості під час її переходу темної ночі), достатньо їх знищив у помсту за свої кривди.

У день Свв. Петра і Павла [29 VI 1651], від самого світанку розгорілася битва великими силами з обох сторін, понад чотири години навзаєм вони билися. Король Ян Казимир, прудким оком оцінивши [ситуацію], надсилав ослабленим відділам свіже підкріплення, погрожував праведним гнівом тим, хто завагався, та карами – тим, хто впадав у відчай. Куди б він не прибував, [усюди] виставляв би свою особу цілком на небезпеку несподіваної сутички, якби його не стримували. Врешті на допомогу польському війську прибуло милосердя Бога воїнств. Бо поки решта польської кінноти рішуче кинулася назустріч ворогу, татарські відділи розладналися й незабаром покинули поле бою, а за ними відійшли і юрби козаків. Польське військо через темноту ночі, що наближалася, побоюючись підступів з боку татар, які втікали й непередбачувано поверталися, залишалися нерухомо на місці перемоги цілу ніч.

Як настала нічна тиша, король радився про подальше ведення війни. Він схвалив загальну думку очільників і військових старших про остаточну битву, наказавши готуватися до бою. І вже всі чекали знову на майбутній жереб небезпеки, що його завтра непостійна військова фортуна принесе. Оскільки вояки були невпевненими щодо свого майбутнього, але впевненими щодо вирішальної битви, то кожен з них уночі, ставши на коліна на недоговічній траві, очищав душу перед священником. При тимчасових вівтарях вони приймали святу Євхаристію, отримуючи небесну поміч. Сам король відігравав головну роль у виявленні мужності та побожності, які є абсолютно необхідними в умовах життєвих небезпек.

Щойно ранкові промені освітили небо, на поле Марса вийшли військові відділи, аби зійтися у вирішальному бою. Проте кримський хан волів битву відкласти, якби нетерплячий король через посла не провокував його на рукопашний бій. Тож заграли труби, розпочався загальний гомін, смертоносні постріли гармат дали знак до бою. Вже сторони зійшлися завзято тут і там, наші вояки енергійно робили свою військову справу, здригалося повітря від страшного гулу по ударах зброєю, гармати в імлі куряви та диму викидали з полум'ям смертоносні ядра, стрясаючи ґрунт під ногами тисяч людей, що між собою билися, або тривожачи тіла полеглих на полі бою, над яким здійснювався млиятий туман з диму (ніби злагіднюючи очевидність смерті). Так гостро розгорілася битва.

Уже кіннота козаків і татар на чолі з нуреддином турбувала фланги нашого війська своєю численністю. Відділи Краківського та Сандомирського воєводств з лівого боку вже почали б відступати, якби Ярема Вишневецький не помітив небезпеки й не виділив на допомогу кілька хоругв зі свого легіону, що також вступив у бій. Він заспокоїв тих, котрі завагалися, і причинився до моменту великої перемоги. Король Ян Казимир упродовж усієї битви приїжджав до багатьох відділів, заохочуючи до мужньої постави словами, завзяттям, суворістю, виставляючи королівські груди на максимальну небезпеку.

Нарешті козаки й татари, які тримали бій з-перед полудня і до вечора, почали хитатися та вагатися. І спершу татари, побачивши порушені нашими військами свої ряди, взялися спішно втікати, а по їхньому відході не залишилися й козаки. Одні відійшли між вози, інші втекли з татарами разом зі своїм провідником Хмельницьким. Також сильна злива (яка несподівано ринула наприкінці битви так, що води затоплювали людей і коней) перервала бій та різню козаків (ніби за їхніми чарами). Було вбито до шести тисяч ворогів (втрати наших невеликі, але загинуло кілька значних мужів), та найбільше перемогу уславила і зробила дивом утеча стількох тисяч ворогів. Що ж до короля Яна Казимира, то під ним гарматна куля завалила коня, впавши з яким на ногу, він різким ударом пошкодив кістку гомілки. Це показує, з яким поривом цей діяльний король працював на перемогу, як

nostris progressus, {duce Bohuno}, astute sed turpiter fugit. Peditatus, a suis inopinate desertus, in similem fugam labitur, insequitur quamquam sero miles Polonus, saevitque acriter, praeter eos, quos lacunae absorpserant, ad viginti duo millia praeventos caedit. Imminebat fugientibus traiectus paludis, profundo limo immeabilis, cuius voragine plurimi absorpti, etsi lutulentam abyssum iam curribus, iam supellectili castrensi, armis, vestibus, etiam cadaveribus suorum planare contendebant. Iacebant per campos passim <fol. 300>[// 172] corpora expirantium, repleta cadeveribus palustria sylvaeque, et tamen deditionem facere recusabant, quinimo ferrum nostrorum, qua verbis acerbis, qua minis laedentibus, provocabant. Accendebant in milite iustissimam iracundiam reperti in castris illorum semineces Poloni, manuum pedumque summitatibus detruncati, alii in morem pecudum excoriati, alii verubus ad lentem ignem assati, alii extractione viscerum exanimis, multi horrenda carnificina recenter absumpti! Ideo miserando spectaculo efferatus victor, iure talioni super victos saevire impune sibi arbitrabatur¹.

Repertae in castris ultra sexaginta tormenta, machinae diversi modi, licet plurimas in voraginem paludis obturandam praecipitarunt. Gladius Chmielniccio a Bizantino patriarcha, quasi cum benedictione praemissus. Vexilla duo, a Vladislao et Casimiro recenter in autoramentum fidei data². Literae externorum principum, etiam commentarii, quid in comitiis etiam secreto regis cubiculo actum dictumque erat, enarrantes. Netum quidem a foras geronibus aula regia, senaculumque reipublicae immune erat! **Bene ille Romanus dixit. “Tenet auratum limen Eriniiis³, et cum magnae patuere fores, intrant fraudes, cautique doli”^{4,5}**

Post hanc victoriam dum intolerans laboris nobilitas, domuitionem a rege, qua publice per legatos, qua privatim postulat. Licet quidem prosequi victoriam ex re fuerit, et rex praeterlabi opportunam sedandae rebellionis occasionem, summopere doleret. Cessit tamen postulantium importunis praecibus, ipseque paulo post a Cremencia Leopolim nostram venit⁶, sed infirmus. Ultra solitum etenim in castris laboravit, dies in continuis negotiis, disceptationibus, consilii peragebat, noctes in lustrationibus vigiliarum, quas caballo albicantibus maculis omnibus noto, circumire ipse in persona solitus erat. Quinimo dum ad obsessam carraginem <fol. 301>[// 172v] in vetitum soporem (quem nec tribuni, nec imperatae sub mortis poenae stationes excutere poterant) passim solveretur miles, ille ut equum ascendit, ita eidem usque ad diluculum tota nocte insedit. Ideo curis fractus, doloribus laboravit, quibus pertinacissima febris accessit.

Apparabat Leopolis nostra exquisitissimam triumpho pompan⁷, cui detraxit sequior regis valetudo, ob quam ex arce Brodenci celeriter et inopinate devectus, solennem ingressum intermisit. Subito vocati Leopolienses medici obstupere, ubi incisa vena, pigra praestus sanguinis stillicidia dedit. Singulari tamen Dei beneficio et sedula medicorum Leopoliensium curatione brevi cum stupore multorum convaluit et Lublinum properavit. Et ibi feralem nuntium de morte filiulae primatus natae accepit, quem magnaminitate solita patienter tulit⁸.

Exercitus vero Polonus, triginta unius millia numero computatus, cum ducibus suis, iuxta regis mandatum, ut componendis motibus rebellium obsisteret⁹, Kiioviam tetendit. Sed ad eam Lituani priores venerunt, et obsidioni cinctam, per deditionem ceperunt¹⁰, quam, iuramento

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 266.

² Ibidem.

³ Ориг.: далі три слова закреслено.

⁴ Seneca.

⁵ *Летопись*: пропущено фрагмент від «*Netum*» до «*doli*».

⁶ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 269.

⁷ [Idem], fol. 269.

⁸ *Летопись*: пропущено останнє речення.]

⁹ *Летопись*: пропущено *ut componendis motibus rebellium obsisteret*.

¹⁰ *Летопись*: пропущено фрагмент «*et obsidioni cinctam, per deditionem ceperunt*».

ризикував власною безпекою, не уникаючи воєнних нещастя, щоб не пропустити нагоди для звитяги.

Вже кіннота козаків з татарами, спільниками у зраді та їхніх злочинах, заслужила покарання, навіть під час втечі, коли їх затримала якнайпотужніша злива (яку вони, як вважалося, спровокували своїми чарами). Кіннотників повсюдно вбивали або брали в полон наші татари з їхнім мурзою Челебі¹ (який нагально був висланий для їхнього пошуку). А [козацька] піхота під проводом Джелалія, замкнена у своєму таборі з возів, хотіла діяти мужньо, навіть без огляду на неможливість перемоги. Протягом ночі вони спорудили вал, наповнені землею вози висунули нагору, повсюди виставили гармати в найкращих місцях, укріпивши свої позиції. З обох боків близько протікала річка Пляшева, впадаючи у Стир, і творила болотисту місцевість. Болота їм слугували за мури, а багно – за вал.

На зневагу переможному війську обложені вдавали в нещасній ситуації веселощі. Щодня, від самого ранку, вухам наших вояків докучало поєднання галасу й тонкоголосих флейт, допоки ті співи не перервали потужнішим гулом гармати та не зробили багатьох із них [козаків] мертвими. Попри це, вони покійно благали в короля й сенату прощення, їхні послі не оминали нічого, на що здатне ошуканство, жалілися, присягали, визнавали перед королем і сенатом, що негідні милосердя, варті засудження до смерті. Поки один з послів покійно промовляв, деякі з них цілували з плачем краї королівського балдахіна, викликаючи сміх. Та коли їм звеліли зректися підтримки татар, позбутися ворожості, відновити послух, склавши зброю до ніг переможця, послі попросили дозволу повернутися до своїх, щоб донести вимоги. Їм це дозволили, однак вони не повернулися.

Продемонструвавши очевидний спротив, вони сильніше відчували натиск з боку королівського війська, відчули, що з дня на день їх успішно відтісняють, а надії на появу допомоги гаснуть, і почали міркувати про хитру втечу. І першою вийшла під проводом Богун² кіннота (недавно усунулася від битви), нібито до бою з нашими, [а насправді] спритно, але ганебно втекла. Піхота, неочікувано залишена своїми, вдалася до подібної втечі. Її настигло, хоч і пізно, польське військо, люто шаліючи, знищуючи всіх, окрім тих, хто втопився у багнах, і вбило до двадцяти двох тисяч утікачів. Вони відходили переправою через непрохідне глибоке болото, чий вир поглинув численні жертви, хоч як намагалися його загромадити возами, обозним манаттям, зброєю, навіть своїми трупами. Всюди в полях лежали тіла помираючих, трупами були заповнені багна й ліси, проте вони [козаки] відмовлялися здатися, провокуючи наших до зброї або в'їдливими словами, або погрозами лайками. У вояків запалився справедливий гнів, коли в їхніх обозах знайшли напівмертвих поляків з обрізаними пальцями на руках і ногах. Одні були на кшталт худоби обдерті зі шкіри, інші – обпечені на повільному вогні на рожні, ще іншим випустили дух, витягнули їм усі нутрощі. Більшість же нещодавно загинули у жахливій різанині! Тож роздражнений страшним видовищем переможець уважав за слушне за законом відплати безкарно шаліти над переможеними.

В обозах знайшли шістдесят гармат, різноманітне військове спорядження (хоча чимало й утратилося, скинуте у вир болота); меч, надісланий Хмельницькому з благословенням константинопольського (*Bizantino*) патріарха; дві хоругви, передані Владиславом IV та недавно Яном Казимиром на підтвердження вірності; листи закордонних володарів, а ще записи, в яких нотувалося ухвалене і сказане на сеймах, навіть у таємній королівській кімнаті. Двері королівського двору та зал сенату Речі Посполитої загалом не були зачинені перед шпигунами. Добре про це мовив римлянин: «Для того, хто стоїть біля золотого порога Ерінії³, коли великі двері відчиняються навстіж, з'являються зради і хитрі підступи»⁴.

¹ Під Берестечком на боці поляків воювало до тисячі татар, очевидно, під проводом Мегмета Челебі, див.: Wojdyła Ł. *Tatarzy w wojsku polskim*.

² Богун Іван (?–1664) – подільський полковник, згодом – кальницький і паволоцький.

³ Ерінії – богині помсти.

⁴ Seneca, *Hercules Oetaeus*, 609–611.

in nomen regis Casimiri obstrictam¹, casus sive insolentia militaris, sive, ut urbis magistratus referebat, institoris cuiuspiam negligentia, duplici incendio penitus absumpsit, exercitu Polono ad Pawłociam pro respirio subsistente.

Et hic grave vulnus Polonia accepit ex morte Hyeremiae ducis Wisniovecensis, terrarum Russiae palatini². Immaturae mortis causam esus³ melonum censabatur, ex quo stomachi languore, deinde febris ardentissima correptus, in oculis totius exercitus cum lacrymis et summo omnium etiam a longe audientium moerore ad Pawłociam extinguitur⁴. Alii propinatum venenum, ex virtutis et successus bellici invidia causabant. Fuerat <fol. 302>[// 173] in illo animus magnorum capax et in arma a natura ipsa inclinatio. Nullam bellicam expeditionem praeterlabi passus, quin adesset. Aliquas propriis sumptibus pro patria gessit, ubique militis aequae ac ducis fortiter, et feliciter munere perfunctus. Hoc praestantissimum supra totam nobilitatem Polonam illius encomium Kochovium expressit, quod nulla in eo dissolutae aut indignae voluptatis nota, procul erant rapacis ingenii sordes, a natura splendidus ac munificus, hinc militum mirus in eum favor, et ultra quam credibile populi, plebisque studium. Quid hoc bello Cosatico praestiterit, ego pauca expressi, scriptorum Poloniae volumina plenissime enarrant. Aetas posthuma illum heroem inter Polonos praestantissimum, etiam ad praesens depraedicat, quem et nostra Leopoldis sui, patriaeque defensorem magnis elogiis celebrat. “Lacrymas tamen lacrymis miscere iuvat”⁵, quod tanti herois corpus (quod 24 Augusti e conopaeo maestae legiones expositum deduxerant longe) hucusque funeris pompa, ingrata Polonia non donavit. Parcite magni herois manes!

Iunxit se brevi Polono Lituorum exercitus, illeque in partibus suis Cosacorum victor, oppida rebellium summa vi capta, alia flammis succensa, alia excisa, ferro Cosacos ad pacem sincere petendam, Chmielniccium ad pacta ineunda inclinarunt, quae labore Kisielii, palatini Kiiioviae, hinc inde conducta, conclusa iuxta pacificationis contenta, quae Kochovius, *Annalivm*, liber 4 enarrat^{6,7} sed brevi denuo a Cosacis rumpenda. Venerat ad castra Polona et ipsemet Chmielniccium, ac in praetorio generalem cum ducibus exercitus, more suo demisse salutavit, simulquo veniam transactorum praecatus, facile obtinuit, pactiones suas sponte subscripsit ac iuramento firmavit, ac ideo ad mensam generalis Potocii discubuit cum suis, ac suaviter donec sobrius, ebrius inepte epulatus est⁸. Ita viperam hanc mille mortibus dignam, moderatio Polona non ferro solum castigare, sed etiam beneficiis vincere laboravit, pane vino saginavit, nostrum ille mel ingratus bibebat, ut crocodilus fieret (ut aiunt) nobis atrocior.

Eodem anno, pace utcunque coalita, Nicolaus <fol. 303>[// 173v] Potocki, castellanus Cracoviensis, idemque exercituum regni generalis, brevi humanis exemptus est, cui ad summum militiae imperium campidux Kalinowski, fataliter successit⁹.

Annus Domini 1652

Pauca admodum in ordinandis rebus ecclesiae hoc in anno constituta, idque ob belli et pestilentiae grassantis adhuc tacite impedimenta¹⁰. Deputati tamen a capitulo iverunt ad archipraesulem Krosnovium pro ineunda ratione, ne bona mensae archipraesuleae per hostes

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 282.

² [Idem], fol. 284.

³ *Летопись*: пропущено *esus*.

⁴ *Летопись*: далі текст в абзаці пропущено.

⁵ [Seneca, *Agamemnon*, 664].

⁶ [Idem], fol. 294.

⁷ *Летопись*: пропущено *quae Kochovius Annales, liber 4 enarrat*.

⁸ *Летопись*: далі пропущено кінець абзацу.

⁹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 299.

¹⁰ [Acta] capitularia, fol. 290.

Після цієї перемоги нетерпляча до своїх справ шляхта вимагала в короля повернення додому, як публічно, через посланців, так і приватно. Хоча краще було б розвинути перемогу, і король сильно шкодував, що зникає добра нагода придушити повстання. Та все ж поступився настійливим вимогам прохачів, і невдовзі сам після Кременця прибув до нашого Львова, але ослаблений, позаяк понад міру працював в обозах, цілі дні проводив у переговорах, дискусіях, нарадах, а ночі зник проводити в особистих нічних оглядах сторожі на всім відомому сивому в яблуках конику. Навіть у таборі з возів завжди знаходився вояк, що порушував заборону на сон (яку ні очільники, ні військові під карою смерті на стаціях не могли скасувати). Тому король як піднімався на коня, то сидів на ньому цілу ніч до світанку. Через це він, ослаблений клопотами, потерпав від болів, до яких додалася надокучлива лихоманка.

Наш Львів приготував для короля неперевершену церемонію в'їзду з тріумфом, яку відмінили через слабке здоров'я короля. Коли його із замку в Бродах спішно й несподівано привезли, він відмінив свій урочистий в'їзд. Раптово покликані львівські лікарі настрашилися, коли з надрізаної вени кров проступила, помалу крапаючи. Однак з особливої Божої ласки та завдяки наполегливим старанням львівських медиків він на подив багатьом швидко одужав і вирушив до Любліна. Там отримав печальну звістку про смерть старшої доньки, яку в терпінні витримав зі звичною для себе мужністю.

А польське військо, що нараховувало тридцять одну тисячу, зі своїми очільниками за королівським наказом пішло на Київ, аби перешкодити об'єднавчому руху повстанців. Але до міста першими підійшли литовці та, взявши в облогу, прийняли капітуляцію. Після складання присяги в ім'я короля Яна Казимира після подвійної пожежі місто було повністю знищено, чи то через військові непорядки, чи, як стверджував магістрат міста, через недбалість якогось купця. Тому польське військо на відпочинок зупинилося в Паволочі¹.

І тут великої втрати зазнала Польща зі смертю руського воєводи князя Яреми Вишневецького. Вважали, що причиною завчасної кончини стала з'їдена диня, через що спочатку почалися болі в шлунку, а потім – найсильніша лихоманка. Він помер у Паволочі, зі сльозами на очах усього війська й найглибшим смутком для всіх, хто здалеку про це почув. Дехто думав, що йому підсипали отруту в напій, заздрячи його мужності та військовим здобуткам. Він був здатний на великі чини й мав природжені здібності до воєнної справи, не було жодного військового походу, у якому не брав би участі. Деякі з тих [походів] проводив своїм коштом заради батьківщини і всюди відважно й успішно виконував обов'язок як воїна, так і провідника. Коховський висловив йому найдостойнішу похвалу, вирізняючи з усієї польської шляхти. Він не був помічений у розпусних і негідних задоволеннях, від природи достойний та щедрий, був далекий від ганьби грабунку, підступу, тому він втішався особливою прихильністю серед військових і надзвичайною прив'язаністю народу та плебсу. Те, що він під час козацької війни виявив, я коротко описав, у працях істориків Польщі це повніше описано. У майбутньому його величатимуть як найдостойнішого героя серед поляків, якого наш Львів і нині славить багатьма панегіриками як свого та батьківщини захисника. «Однак мило змішувати сльози зі сльозами»², коли тіло такого героя (яке 24 серпня з намету смутні війська спровадили в довгу дорогу) досі невдячна Польща не вшанувала урочистою похоронною процесією. Вгамуйтеся, тіні великого героя!

Незабаром до польського приєдналося литовське військо, що у своїх краях перемогло козаків, чимало міст повстанців або силою захопивши, або спаливши в полум'ї чи вирізвавши. Вони зброєю примусили козаків щиро просити миру, схиливши Хмельницького до укладення угоди. Стараннями київського воєводи Кисіля про все було домовлено, погоджено запровадження миру, про що пише Коховський в «Annales», кн. 4. Проте швидко вона [угода] була порушена козаками. Прибув до польського обозу сам Хмельницький і в головному наметі за своїм звичаєм покійрно привітався з військовими очільниками,

¹ Паволоч – тепер село Житомирської області.

² Seneca, *Agamemnon*, 664.

vastata, gravius desolentur, tum et de rebus post intestatos evincendis¹. Quod vero motivum huius requisitionis, evidenti hostilitate omnia pessundante fuerit, non reperii, nisi forte ut succedanei zelum suorum antecedaneorum videant, qui non palpitabant ad crepitum, **non expectabant** sera fata, tacita simulatione blandientes, sed palam viventibus suis praesulibus, praeiudicia ecclesiae seu bonorum pro iure capituli exponebant et officii admonebant.

Laudabilis tamen multum et ipse archipraesul Krosnovius fuerat, quod requisitionem illam in tempore infelici importunam, pro offensa non tulit², quinimo ipsemet ad capitulum venit, ac post benedictionem pastorem, affectusque sui in capitulares expressam propensionem, pro reparandis desolatis bonis suis, tria millia promptae parataeque pecuniae se enumeraturum exnunc, pro interim capitulariter declaravit, videlicet pro Dunaioviensi, Kałolnieni, Kozłoviensi ditionibus, et quatenus eadem bona e manibus Alberti Krosnowski, fratris sui, capitulum reciperet, ultro consensit, ad quorum receptionem capitulares, deputati per decretum fuere.

Joannes Potocki, palatinides Braclaviensis, in oppido suo haereditario Buczacz fundum³ pro conventu erigendo et ecclesiam muratam schismaticorum fratribus praedicatoribus donavit, et super illorum introductione in dictum oppidum ac erectione consensum archipraesulis <fol. 304>[// 174] petebat, quem facile cum deputatione commissariorum ad introducendos in possessionem dictos fratres obtinuit.

Visitavit hoc anno et hospitale Sancti Lazari Krosnovius, et vigore decreti Romane anno 1646 lati, a provisioribus rationes administrationis recepit⁴, et quaedam iisdem observanda reliquit, ut patet in actis consistorii Martis die 3^{ia} Junii anno eosdem, {nec per hoc aliquam confraternitas praetendebat iniuriam}.

Pace (ut supra memini) utcunque coagulata videbatur fortuna gradum malorum stitisse. Sed illa res humanas ordine nullo regit, spargitque manu munera laeva, peiora fovens, victorias enim anni antecedentis, cladibus nostris quasi perfidiae hostium socia expiabat. Annus hic totus nefastus ac feralis principiumque exorientium in multam annorum seriem calamitatum regno, ac Russiae extitit. Nec frustra cometes principio anni, funestos per Poloniae climata radios sprasit, luminare maius (solem dico) horrenda eclipsi obscuratum luxit, inimici planetae mala nostra foederati, imminentium praenuncii, in regno pestilentia passim, in comitiis turbae, in aula regis dissidia, inter proceres et privatos contentiones!

Tumultuabatur iterum plebs trans Borysthenem et odia vetera, exulceratosque magis quietis et pacis conductae spatio animos resumebat, auctore Buhaio, cum Chmielniccius, quasi respiraret, in nova facinora vires resumpturus⁵. Iam ipsius literae ad hanum Crimensem missae, in Valachia interceptae (quamquam illas confictas esse a Kalinovio mentiebatur) apertam perfidiam ostenderant, iam trans Borysthenem cohortes Polonae a Cosacis invasae, iam et Cosaci, ratione tumultus exorientis, per delegatos e Polonis et Cosacis puniti, iam ad motus comprimendos pars exercitus tria millia complens, cum Andrea Potoccio in Zaporoze expedita, sed frustranei conatus erant, ubivis iam latissimo Ukrainae tractu arma in Polonos sonabant, tympana rebelles pulsabant⁶.

Quocirca campidux (ad huc) Kalinovius ad <fol. 305>[// 174v] Batovum, haud procul Hyppani, castris in vastitatem campi deductis⁷, quod nocumento erat (fuere sex millia equitatus, tria peditum) infeliciter consedit, pauco nimium eoque diviso exercitu, nec iuxta consilia

.....
¹ [Acta capitularia], fol. 289.

² Eodem.

³ [Acta] consistorialia, fol. 327.

⁴ Eadem. Vide huius fol. 224.

⁵ Kochovius [*Annalivm*], liber 5.

⁶ [Idem], fol. 323.

⁷ Vide annum 1666.

одночасно просячи пробачення за скоєне. Легко його отримав, добровільно підписав угоду та підтвердив її присягою. З цієї нагоди був запрошений зі своїми до столу гетьмана Потоцького, приємно спілкуючись, коли був тверезий, і недоречно, коли сп'янів. Так цього змія, гідного тисячі смертей, поляки вимушено намагалися не лише зброєю карати, але й також гречністю переконати. Він кормився нашим хлібом, невдячний пив наше вино та мед, щоб стати для наших ще більш кровожерним крокодилем (як кажуть).

Того року, невдовзі як тільки встановився мир, помер краківський каштелян, великий коронний гетьман Миколай Потоцький. Його на найвищій військовій посаді фатально замінив польний гетьман Каліновський.

Рік Божий 1652

Дуже мало ухвал було прийнято в церковних справах у тому році через перешкоди війни та прихованого поширення пощесті. Однак делеговані від капітули приходили до архипастиря Кросновського, представивши міркування, як убезпечити маєток архієпископа від руйнування ворогами, а також у справі забрання майна після тих, хто помер без заповіту. Щодо мотиву цієї реквізиції [спадщини], то виразна ворожість була б для всіх руйнівною, адже зрозуміло, що здобути це майно можна лише силою, коли спадкоємці пізнають ненависть своїх попередників. Вони [священники] не здійматимуть галасу, не чекатимуть пізньої смерті, мовчки вихваляючи облуду, але відкрито, при своїх живих пастирях, викладатимуть законно капітулі кривди своїх церков чи маєтків та позиватимуть до судів.

Проте архипастир виявився багато в чому похвальним, бо не сприйняв як образу поради щодо тієї реквізиції, обтяжливої в нещасливу пору. Він навіть сам прийшов до капітули та після пастирського благословення продемонстрував виразну прихильність до каноніків, оголосивши тим часом капітулі про виділення трьох тисяч злотих у готівці для відновлення своїх знищених маєтків, а саме фільварків у Дунаєві, Кукільниках, Козлові¹. Понад це, він погодився, що поверне ті маєтності з рук свого брата Войцеха Кросновського і своїм декретом делегує каноніків у справі цього повернення.

Брацлавський воєводич Ян Потоцький² дарував отцям проповідникам у своєму діничному місті Бучачі ґрунт для побудови монастиря та муровану церкву схизматиків і просив згоди в архипастиря для їхнього введення в це місто та осідку. Це він легко отримав разом з делегацією комісарів для введення у власність згаданих отців.

Того року Кросновський візитував шпиталь Св. Лазаря, і відповідно до декрету, виданого в Римі 1646 року, одержав рахунки щодо адміністрування від провізорів та залишив їм деякі правила, котрих вони мали дотримуватися, як видно з акта консисторії від 3 березня того року. І братство не вважало це якоюсь кривдою.

Як тільки був зміцнений мир (про що я вже згадував), здавалося, що фортуна стримається перед злими кроками. Але доля людських справ не панує над порядком, лівою рукою розсипаючи дарунки, вона притримує гірші речі на пізніше, тож перемоги попереднього року були уневаженені нашими поразками, немовби товаришуючи віроломству ворогів. Той рік був нещасливий і смутний, започаткувавши на літа довгий ряд бід, що їх зазнали королівство та Русь. Недарма комета на початку року розсіяла шкідливі промені по польських краях. Великий світильник (говорю про сонце) при жахливому затемненні ледве світив, несприятливі планети, поєднані на наше нещастя, віщували лиха: повсюдна пощесть у королівстві, чвари на сеймах, незгода при королівському дворі, суперечки між можновладцями та звичайними людьми!

Знову збунтувався плебс за Дніпром і відновилася в серцях давня ненависть і драгливість супроти спокою й укладеної угоди про мир за участю Бугая³. А Хмельницький ніби

¹ Козлів – тепер селище міського типу Тернопільської області.

² Потоцький Ян (1616/1618–1675/1676) – польський військовий та державний діяч. У 1652 р. передав до рук домініканців православний василіянський монастир Святої Трійці з церквою в Бучачі.

³ Бугай – козацький ватажок, що бунтував проти Б. Хмельницького.

tribunorum in unum collecto, nec illis tribus millibus, quorum supra memini, ad corpus revocatis, nec debita futuri discriminis circumspectione (quae in bellicis maximum momentum victoriae praestat) praehabita¹. Suadebant veterani retrocessionem, peditatu relicto pro valli et castrorum defensione, sed Kalinovius probrum sibi loco cedere et hostium solatium reputans, spreverat consilia tuta, fortia, sed periculosa, viribus impar, quasi pro gloria gentis urgente in mortem fato, praeeligens. “Prohibere nulla ratio periturum potest”².

Eodem tractu Thymotheus, filius Chmielnicii, cum nuradino sultano proxeneta suo, primoque paranympo, in Valachiam pro nuptiis cum filia dynastae Valachiae Basilii Lupi, iter apparabat. Aderant Scytharum praetoriana agmina, utpote ad nuptias invitatorum, selectiora. Polonus exercitus in via obstare corivalibus illis videbatur³, nec ad ancipatas Chmielnicii patris cautiones, loco cedere nolebat. Subito itaque eoque improvise accursu simul invasus simulque et oppugnatus erat.

Et dum in campo strenue satis cum Tartaris pugnatur, ad castra a tergo invadenda, obliquo flexu Cosacos Tymotheus, cum antesignano Złotarenko circumducebat, quae sine mora, summa vi invasit⁴. Restitit fortissime cum peditatu suo Przyemscius, et dum rem strenue agit, militesque totis viribus ad vallum pugnant, sive ab igne incustodite habito, sive dolo hostium supposito, flamma vorax, foenum (quod multum nimis in pabulum equorum erat) corripuit. Exoritur atrox incendium, quo casae militares exarsere subito, densissima fumi caligo et oculos, et defensionem confundebat, pugnantibus iam flamma, serpens humi, tutum <fol. 306>[// 175] recessum in castra pro subsidio negabat, instabat hostis confusus incendiario casu ordinibus, fumo ac terra caligine ad duplicatum terrorem circumfusus.

Iam et campidux Kalinovius, dum et ducis et militis magnanimi vices adimplet, in pugna saucius, multique ad portam castrorum obruncati Poloni. Cosaci iam vallum castrorum, cortinasque munitionis, non ad numerum defensorum extentas, superarunt⁵. Itaque re perditam, campidux Kalinovius, ne iterum se capi permetteret, mori fortiter praeeligit et se in medios hostes iniicit, ac desperata salute pugnant, ignotus interimitur. Amisso iam duce fit caedes exercitus ingens, cum fortissimi quique se ultra generosa audacia periculis offerent, dimicarent etiam per desperationem fortissime, ut gloriosa morte crudelitatem hostium, toties in aliis exercitum, non inulti praevenirent et heroice evitarent.

Multi tamen astuto beneficio victorum, ansatietate sanguinis, a caede illa erepti, verius ut atrocius perirent, servati⁶. Brevi enim Złotarenko cum Wyssoviano⁷ tribuno, nuradinum Scythasque precibus conveniunt, quinimo pretio, a capite uniuscuiusque Poloni constituto inducunt, ut omnes captivi in publico pro exhilarandis animis Scytharum et Cosacorum, mactarentur. Atror et illicitum, utpote in dedititios et vinctos postulatam, quamquam barbari diu aversati erant, non sanguine, sed maiori pecuniae pro redemptis captivis, ut mos ipsis, inhiantes. Corruptus tamen flagitiosa largitione nuradinus, saevis petitis consensit.

Praefigitur ergo dies mortis innocentium, invitantur vicini, complent loca mappalium incolae, area campi tota horrendum visu theatrum panditur, verius arbitrariae feritatis mactellum⁸. Ducuntur miseri nec resistentes, nec ignari supplicii, nervis, numellis, loris⁹ vincti, omnes inermes, nudata corpora ad quosvis ictus parata ferentes, turba lacrymabilis, ultra millia

¹ Летопись: пропущено текст у дужках.

² [Seneca, *Phaedra* [*Hippolytus*], 264].

³ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 321.

⁴ Vide huius fol. 323.

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 325.

⁶ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 327.

⁷ Летопись: Wisoczano.

⁸ Летопись: пропущено кінець речення від слова «verius».

⁹ Летопись: пропущено *nervis, numellis, loris*.

відпочивав, готуючись до нових злочинних дій. Уже його листи, надіслані кримському ханові й перехоплені на Волощині (хоча обдурював, що вони були підкинені Каліновським), розкривали явну зраду. Вже на польські відділи за Дніпром нападали козаки, вже і козаки через виниклі заворушення були покарані відрядженими поляками й [союзними] козаками, а для заспокоєння руху на Запоріжжя була вислана з Анджеєм Потоцьким¹ частина війська, що налічувала три тисячі вояків, але даремні були ці зусилля. Всюди на просторах України проти поляків дзвеніла зброя, повстанці били у військові бубни.

Польний гетьман (до того часу) Каліновський (маючи шість тисяч кінноти та три тисячі піхоти) нещасливо розклав обози в розлогому степу під Батогом, що розташований недалеко від Південного Бугу. Ця ситуація була небезпечною, оскільки війська виявилися надто малими і, крім того, їх поділили на частини, не об'єднавши в одне ціле згідно з порадами військових лідерів, і ті три тисячі вояків, про яких я щойно згадав, не були об'єднані в єдиний корпус. Не було відповідного обачного врахування майбутньої небезпеки, яке у військових діях найчастіше приносить перемогу. Військові ветерани радили відступити, залишивши піхоту для оборони валів та обозів, проте Каліновський, вважаючи відхід з місця бою ганьбою для себе та втіхою для ворога, злегковажив доброю порадою. Він вибрав сильніші, але небезпечніші засоби при нерівних силах, ніби для слави народу, наближаючи свій смертельний уділ. «Жоден розум не може зупинити того, хто приречений померти»².

Тією ж дорогою рушив син Хмельницького Тиміш³ разом із нуреддин-султаном, своїм посередником та першим дружною, щоб укласти шлюб у Волощині з дочкою молдавського господаря Василя Лупула⁴. Їх супроводжували придворні добірні відділи татар, запрошених на весілля. Польське військо, яке вбачалося перешкодою на шляху весільного походу, не хотіло відійти з місця, попри попередні застереження Хмельницького-батька. Тож поляків неочікуваним і раптовим маршем заодно заскочили та зразу ж на них напали.

І в полі розпочався досить рішучий бій з татарами. Тиміш козаків під орудою Золотаренка⁵ спровадив обхідним маневром до обозів, у тил, куди вони вдарили без зволікань з усім напором. Мужньо захищався з піхотою Пшиємський⁶. І поки він разом з вояками бився на валі всіма силами, із великим полум'ям зайнялося сіно (якого тримали дуже багато як корм для коней) – чи через власну необережність з вогнем, чи через віроломний підпал ворогів. Розгорілася жаклива пожежа, несподівано поглинувши військові намети, що при густому задимленні шкодила і очам, і захисту обозу. Вже полум'я, яке стелилося по землі, перекрыло воякам відступ до обозів, не дозволяючи прийти [до них] з допомогою. Ворог натискав на шеренги збентежених підпалом наметів вояків, котрих з подвійним жахом оповивали клуби диму та імлиста темнота.

Вже і польний гетьман Каліновський, який взяв на себе обов'язки і провідника, і діяльного воїна, був поранений у бою, чимало поляків загинуло при вхідних воротах до обозу. Козаки захопили вал табору й оборонні укріплення, надто протяжні для такої кількості оборонців. Відтак у цій програній битві польний гетьман Каліновський не дозволив себе знову взяти у полон, вибравши натомість відважну смерть. Він кинувся в гущу ворогів і загинув невпізнаний у безнадійній боротьбі, не очікуючи порятунку. Після втрати ватажка відбулася велика різня війська, коли кожен ставав мужнім у небезпеці, віддаючи життя зі шляхетною відвагою, б'ючись сміливо, навіть без надії, щоб славною смертю запобігти

¹ Потоцький Анджей (після 1618 – 1663) – брацлавський воєвода (1661–1663).

² Seneca, *Hippolytus*, 264.

³ Хмельницький Тиміш (Тимофій) (1632–1653) – український військовий і політичний діяч, старший син гетьмана Богдана Хмельницького.

⁴ Лупул Василь – молдавський господар (1634–1653).

⁵ Золотаренко Іван (?–1655) – військовий та державний діяч Гетьманщини, корсунський полковник (1652).

⁶ Пшиємський Сигізмунд (бл. 1610 – 1652) – генерал артилерії Речі Посполитої (1650–1652).

<fol. 307>[// 175v] quinque e nobilibus aequae ac castrensi famulatio numerata. Peditatus enim cum suis ducibus in castris oppressus, fortiter et laudabiliter morte occubuit. Stetere in armis, non frameis solum, sed quovis mortis instrumento accincti, contra vinctos, inermes, lanistae, crudelissimi hominum Nohaicii Scythae, a Cosacis operi huic perficiendo idonee electi.

Bone Deus, quae et quanta suspiria cordium ab alto vidisti! Quantos dolores, quanta tormenta! Dato signo runt furore et vesano impetu humanum corpus induta inferni harpyae!¹ Destinatum meditatae crudelitati agmen, in manipulos distributum (dubio procul pro laurea martyrii) submitit patienter gladius tyrannorum, nudata membra corporum! Caeduntur ergo alii caesim, alii punctim, pro libitu, pro arbitrio quomodocunque ferire, mactare, sauciare volentium, protendebant multi iugulos acriori acinace rescindendos, sed ut paterentur diutius, vulnerabuntur lentius. Alii ictus fortiores poscebant, hi in suo alteriusque sanguine volutati, hi super terram, alii super agnozantium vulnera cadebant, hi cito, illi serius post acceptas constanti, et interrito animo plagas, inter gemitus, dolores et anhelitus animam exhalabant. Mugientium boum, seu balantium, agnorum more concisi, dissecti, excarnificati, dubio procul omnes salvificum Christi nomen in extremo illo suspirio, ac agone dolenti inclamantes, miserabiliter expirabant.

Cosaci vero ne otiosi adesse spectantes viderentur, adequitabant hinc inde ad fortius feriendum, seu occidendum crudelius Scythas, in fuso sanguine helluantes, stimulando, super vulnera morientium, ludibria et impropria procacitate linguae congerentes. Unus Mathias Kadzidłowski, Cuiaviensis nobilis, ruptis nisu brachiorum nervis, in mactatorem e medio morientium irruit, acinacem eripit, vulnera redditurus². Ab ocurrentibus tamen subito Nahaiis in frustra concisus, audaciam nobiliorem fecit, quam successum.

<fol. 308>[// 176] Atque sic agmen illus nobile et liberum, ius domini retinens, iam dedititium, iam vinctum, iam supplex apud servos suos, sive subditos, cui parcendum esse et iura belli et multo magis fides Christiana (quam tamen profitentur Cosaci) suadebant, immanis truculentiae, et famosae tyrannidis, quibusvis Mexentiis parem (ob defensionem patriae) odio fidei Catholicae saevitiam invenit, internationem toleravit.

Triduo deinde integro investigabantur adhuc, si qui inter manipulos Scytharum seu Cosacorum, beneficio capientium seu immeriti supplicii³ commiseratione, seu spe litri maioris latitent⁴ Poloni, reperti mactabantur similiter a sicariis⁵. Praeter alios tamen debebat vitae beneficium Tartaris Christophorus Grodzicki, Germanicae legionis tribunus, servator nostrae civitatis, ut infra patebit, pro Scythae habitus, quod illi, e tormento pulvis evaporans, vultum fuscaverat, qui postea praeclarum nomen sub armamentarii nomine in patria promeritus erat⁶. Alios more suo pellibus hirsutis vestitos, procurata vultibus nigredine, decoris a densiori Hyosciami fumo, quem intra sua guttura perpetuo attrahunt, manipulis suis inservere Scythae, alios detonsa lanugine oris sub ementito sexu muliebri miserescens barbari, lanienae tantae exemerunt.

Mira tamen probatae fidei author Kochovius enarrat, quod cladem hanc astra etiam nocturna portendebant, tribus ante conflictum diebus⁷, illustri sideribus inter umbras coelo, in aere, ignitae scopae apparebant, in ictum velut aliqua manus exploraret victitantes, quae dudum in gladium ancipitem coibant, cuius manubrium ad orientem mucro in castra vertebatur. Et

.....
¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 327.

² [Idem], fol. 328.

³ *Летописьь*: пропущено *immeriti supplicii*.

⁴ *Летописьь*: *praemii, luerent*.

⁵ Eodem.

⁶ *Летописьь*: пропущено фрагмент від «*qui postea*» до «*erat*».

⁷ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 329.

ворожій жорстокості, яку стільки разів випробували на собі інші, щоб не без помсти героїчно померти.

Однак багато [поляків] уникли тієї смерті через хитру ласку переможців, не насичених кров'ю, врятовані лише для того, аби загинути жахливішою смертю. Бо ж скоро Золотаренко з полковником Височаном¹ звернулися з проханнями до нуреддина й татар, навіть ціну за голову кожного поляка внесли, щоб усіх полонених публічно стратити на задоволення татарам і козакам. Самі варвари довго противилися цій дикій та негідній вимозі щодо захоплених і переможених, адже їхнім звичаєм було не вбивати, а вимагати великі гроші за викуп бранців. Проте нуреддин, підкуплений ганебною щедрістю, погодився на жахливе прохання.

Отже, було визначено день смерті невинних, запрошено сусідів, тутешні мешканці заповнили місцевість, підготували всю площу степу, перетворивши його на театр страшного видовища, точніше – різні із самоправною жорстокістю. Привели нещасних полонених, які не опиралися, не знаючи про кару, в кайданах і нашихниках, зв'язаних ремнями, беззахисних, з оголеними тілами, готових прийняти будь-який удар. Число гідних жалю нараховувало п'ять тисяч осіб, як шляхти, так і таборової челяді. Бо ж піхота зі своїми ватажками, замкнена в обозах, мужньо й похвально прийняла смерть. Головорізи, найжорстокіші з людей ногайські татари, відповідно обрані козаками для виконання цієї справи, були озброєні не тільки шаблями, але й усілякими іншими військовими знаряддями для вбивства безборонних бранців.

Боже милосердний, Ти дивився з висот на стільки зітхань сердець, на стільки смутку та стільки терпіння! За поданим знаком рушили з люттю й шаленим запалом одягнуті в людське тіло пекельні гарпії²! Громада [бранців], якій призначалася ця замислена жорстокість, була розділена на частини і, без сумніву, приготовлена до лаврів мучеництва, терпеливо прийняла катівський меч на оголені члени тіла! Одних убивали відразу, іншим завдавали ран, мучили, калічили за своїм уподобанням та волею. Багато в'язнів наставляли шії під гострий ятаган для стинання, але, щоб вони терпіли довше, їх ранили повільніше. Інші жадали сильніших ударів. Такі злизали в калюжі своєї та чужої крові, інші – на землю, ще інші падали поранені на конаючих. Одні швидко, інші пізніше віддавали дух після завданих ударів з відважним і безстрашним серцем серед важких зітхань, болю та стогонів. Їх ніби волів, що ревуть, баранів, ягнят різали, сікли, катували. Без сумніву, жахливо вмираючи, вони всі при останньому подиху та в больовій агонії вигукували спасенне ім'я Христа³.

А козаки, щоб не видаватися байдужими спостерігачами, тут і там під'їжджали на конях, заохочуючи татар, які вже плавали у потоках крові, до сильніших дій чи жахливіших убивств, висловлюючись із кпинами, зухвалою зневагою до вмираючих від ран. Один кувявський шляхтич Мацей Кадзідловський, скинувши силою окови з рук, з боку конаючих кинувся на вбивцю, видер ятаган, готуючись завдати рани. Проте одразу прибігли ногайці, порубали його на шматки. Відвага, а не успіх учинила його шляхетнішим.

Козаки мали б пощадити цю шляхетну та вільну громаду, котра утримувала право влади, вже захоплену, вже зв'язану, вже в покорі своїх слуг чи підданих, за правом війни, а найбільше – з огляду на християнську віру, яку все ж і козаки визнають. Вона [громада бранців] (через захист батьківщини) стала жертвою страшної дикості та злої лютої тиранії, рівної Максентієвій⁴, що було вчинено з ненависті до католицької віри.

Потім цілих три дні козаки шукали, чи між відділами татар не приховувалися поляки (через добродійство напасників, зі співчуття через незаслужену кару або з надією на

¹ Височан Семен (?–1666) – козацький ватажок, лисянський і канівський полковник.

² Гарпії – в античній міфології духи (демони, богині) вихору, що викрадали людей.

³ На підставі інших джерел історик Михайло Грушевський категорично заперечує таке поголовне знищення полонених, див.: Грушевський М. *Історія України-Руси*, т. 9, кн. 1, с. 443–444.

⁴ Максентій – римський імператор (306–312), який відзначався надзвичайною жорстокістю.

antiqua *Machabeorum* liber 2, capitulum 5, ostenta eodem tempore supra Polona castra innovata sunt. Nox etenim antecedens pugnam, armatas in coelo hinc inde acies ad stuporem spectantium exhibuit. Discurrebant per aera incerti equites, hastae gladii contorquebatur et tela, et congressiones cohortium, et equorum cursus, peditum pugnantium luctamina, in nubibus graphice coelum disposuit, ut et terrorem animis et imminentis pugnae <fol. 309>[// 176v] certissimum praesagium militibus, haec omnia spectantibus in considerationem ambiguum iniiceret.

Hoc quoque valde mirandum est. In municipio Ładyzin dicto, ditionis Wisnioweciorum ad Hyppanim sito, pharedrus spiritus, qui Russis sunt familiares, sive spectrum quoddam, sive anima in abdito rupis expiandis noxis inclusa, sive per metempsychosim a Deo loco huic applicata¹ (nam se hominem fuisse, et Spasovium vocatum fuisse profitebatur) quovis sermone interrogantibus responsa dabat, colloquiaque passim cum sciscitantibus miscebat, et vera longinqua licet, praedicebat. Accesserunt milites nostri, exploraturi veritatem loquentis pythonis illius, cum ecce vox e specu illa prorumpit et fatalis duelli praemonet, Polonice seu Ruthenice.

“Ite inquit nuntiate duci, abeat hinc quantocyus aut caute nimium agat. Advertare quippe furiosum bibonem illum, qui barbam illi rasurus sit, et metuendum, ne nimis acre lixivium capiti noceat”.

Non habita protunc fides fatali praedictioni ambagibus involutae, ubi tamen respondit eventus, relatio illa apud credulos pro oraculo habebatur². Eundem lemurem post tres annos loquentem cum multis, de statu comitiorum Varsaviensium disserentem, militem in stativis laxae haberi, campanas extemptis Russorum malo consilio abripi, **incusantem, quae inter Chmielnicium ac Moschorum carum arcana consiliorum, voce intelligibili enuntiantem, se audivisse idem Kochovius testatur.** Sit ne ad praesens vocalis tripus illa in rupe hac, nihil certi adferre valeo, nec autor exprimit.

Post caedem hanc, **cum opportune possent excurrere in vacuas defensore protunc provincias Russiae nostrae Scythae, tamen in Tauricam maturarunt³, forte contagium vicinum metuendo, iam enim, qua late patet, Poloniam pervagata pestis, Ukrainam corripuerat⁴, quasi perfidiam et periuria rebellis plebis castigatura.**

<fol. 310>[// 177] Jacebant passim violentia dolorum prostrata corpora mortalium, non humo condita, non sepultura donata, cum pleribusque locis etiam qui cadavera sepelirent defuere, **etiam hac mirabili mutatione occurrente, quod dum homines avia nemorum, aut camporum aperta purioris, aerae hauriendae causa petunt⁵, ferae sylvestres, in oppida ac vicos, corporibus mortuorum, sive infirmantium saginandae commigrabant, validos etiam terrebant, aggrediebantur invalidos.** “Dii certe laneos habent pedes, ferreas manus”!

Leopolis nostra anno anteriori hoc malum, prout tetigi patienter perpessa, salubriori protunc aura fruebatur, quocirca cum rex generalia comitia statibus regni, cladem dolenda fama ubique vulgante intimavit, Stanislaum Potocium Podoliae, ac Lanczkonium Braclavienses palatinos, Leopolim versus direxit⁶, qui praemissis consiliis, rebusque quantum in areto licuit, provisus, unus ad Gliniany, alter ad Strzumielcum cum paucis vexillis constitere ac cedentibus a Borysthene cohortibus (quae iam insidias obsidentibus ubivis itinera, ripasque fluminum, traiectionemque Borysthene plebis, superaverant) sese iuncturi. Comitiorum decreto exercitum quinquaginta millium numero auxerunt, indicta et publica expeditio nobilitati.

.....
¹ Idem eodem [Kochovius, *Annalivm*].

² [Idem], fol. 331.

³ Eodem.

⁴ *Летопись*: далі текст пропущено.

⁵ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 331.

⁶ [Idem], fol. 334.

більший викуп), і, виявивши їх, ці вбивці так само забивали. Окрім інших, завдячував життям татарам Кшиштоф Гродзицький, очільник німецького відділу, рятівник нашого міста, як далі про це йтиметься. Його прийняли за татарина, бо його обсмалив гарматний порох, зачорнивши обличчя. Він пізніше заслужив собі у батьківщини славне ім'я як артилерист. Інших татари ввели до своїх відділів, одягнувши за своїм звичаєм у волохаті кожухи, подбавши, щоб лица потемніли, приховані в густому димі блекоти¹, яку вони [татари] звикли всередину вдихати. Ще над іншими змилосердилися варвари, поголивши обличчя, видали за жіночу стать та убезпечили від цієї різни.

Поза тим автор Коховський описав гідні довіри дивні з'явища, [вказавши], що навіть нічні зорі перестерігали про цю страту. За три дні до масакри яскраві небесні тіла з'явилися в повітрі поміж небесних тіней у формі вогнистих гілок, зображуючи, ніби пробує вдарити якась рука, що зразу ж перетворилася на подвійний меч, чиє руків'я лезом було звернене в напрямку до обозів. І як у другій книзі Макавеїв, у п'ятому розділі, давні знаки того часу над Польщею повторилися². Також у ніч, що передувала битві, на небі з'явилися, на подив спостерігачів, вишикувані з двох боків війська. У повітрі вусебіч розбігалися вершники, кинувши списи, мечі та щити. У графічному вигляді хмарами небо представило з'єднання відділів, галоп коней, сутички піхоти. З великим острахом увійшли в непевні роздуми вояки, які у безсумнівному передчутті близької битви все це спостерігали.

Це все дуже дивним виглядало. У місті, званому Ладижин³, фортеці Вишневецьких на Південному Бузі, злий демон (*pharedrus spiritus*), з тих, які русам були відомі, давав відповіді на кожне питання, що йому ставили. Це був ніби якийсь привид чи душа пустельника, котра в таємній печері спокутувала гріхи, чи душа, залишена тут Богом після смерті (оскільки зізнався, що був людиною й називався Спасовським). Він вів усілякі розмови з випитувачами та пророкував про віддалені події. Наші вояки приступили [до нього], бажаючи випробувати правдивість слів цього демона (*Pythonis*), коли його голос із печери вигукнув, застерігши польською чи руською мовою про смертельного неприємця: «Так скажіть гетьманові, щоб забирався звідси якнайшвидше або дуже обережно поводитися. Нехай зважає на шаленого пияка, який хоче зістригти його бороду, і треба побоюватися, щоб він не поранив голови надзвичайно гострим лезом».

Тоді не було довіри до фатального пророцтва з прихованим змістом, проте скоро події його підтвердили. Таке свідчення про оракула знаходимо в довірливих спостерігачів. Сам Коховський свідчив, що бачив його та чув його виразний голос. Той дух мав розмови протягом трьох років з багатьма: про розпущений сейм у Варшаві, про свавільних вояків на стаціях, які звинувачувалися в конфіскації дзвонів у русів за поганою порадою, про таємні переговори між Хмельницьким та царем московитів. Я не можу нічого певного розповісти та й автор не повідомляє, чи до сьогодні в печері залишався цей пророчий голос.

Після такого побиття татари, хоч мали змогу набігти на позбавлені в той час захисту наші руські краї, вони, однак, повернули до Криму – можливо, з огляду на пошесть, що наближалася. Бо ж зараза, проминувши по всій широчині Польщу, охопила Україну, ніби караючи за віроломство та кривоприсяжництво збунтованого плебсу.

Усюди лежали в гвалтовному болю покинуті тіла померлих, не покриті землею, не поховані в могилах, бо в багатьох місцях не було нікого, щоб поховати трупи. Також відбулася інша дивна зміна: поки люди шукали безлюдні пущі чи відкриті поля, аби подихати свіжим повітрям, дикі звірі прибрели до міст та сіл, пожираючи тіла померлих чи хворих, навіть страхаючи здорових і нападаючи на слабких. «Певно, боги мають вовняні ноги, а руки – залізни!»⁴.

¹ Блекота – отруйна рослина, яку в невеликій кількості використовували як наркотичний засіб.

² «... з'являлись, мчавши повітрям, вершники у вигаптованій золотом одежі, вишикувані та озброєні списками й голими шаблями» (II Макавеїв, 5:2).

³ Тепер місто Вінницької області.

⁴ Латинська приказка античного часу, що ілюструє непередбачуваність дій Божої сили для людей.

Ad eodem comitorum etiam legati Cosacorum venerant¹, cladem Batavianam in temeritatem Thyothei, ad medietatem in Valachia nuptias peregre pergentis, et exercitum Polonum in via pro offendiculo habentis reiciebant, addebantque patris Bogdani horum omnium ignorantiam (quamquam omnium auctor erat), filii increpationes, captivorum Polonorum honestam et munificam dimissionem, et alias technas excusationum, pro more suo obtestationibus diras, diris lacrymas, his rursus deierationes² miscentes. Ipse interim Chmielniczenko cum exercitu ad Winniciam subsistebat, Valachicarum nuptiarum successum et offensae Polonorum molimina exploraturus.

<fol. 311>[// 177v] Obsederat postea Camenecum, quamquam pestis rabie, evacuatum viris qui defenderent, impio pacto Turcis appromissum, expugnare tamen non potuit. Quinimo multis suorum amissis, infecto pestilentia exercitu, dum catervatim in dies cadebant, et reliqui infici lue pestifera timebant spe evacuatae turpius recessit, quam accessit, oppidaque Ucrainae lue Cosacorum suorum implevit, ut plures vindice Deo perirent, quos tam cito perdere iustitiae gladius non poterat³.

Remissi et legati Cosacorum Varsavia, suspensa declaratione. “Negata enim magnis sceleribus semper fides”⁴. Ne tamen desperarent Cosaci regis clementiam, legatos illorum secuti sunt delegati regis ad tractandum de pace, irritum tamen conatu, iam enim inflatum Moschorum auxiliis Chmielniccium inclinare ad mitiora non poterant, ideo retrocedere debuerunt.

Annus hic, ut horrendis luminarium deliquiis cepit, ita et desiit. Feralis enim cometes die 19na Decembris proiecta cauda ad orientem in ampullae speciem turgidus apparuit, et integro mense in aquilonem elevatus sensim evanuit⁵. De eo multi multa scripserunt, alii ut Israel Hunter Germanus acatholicus ex Argoli thesibus extremi iudicii diem, finemque mundi prope adesse (sub titulo anonymi dato publice scripto) asseveraverant. Hanc tamen stultam luxuriantis ingenii praesumptionem, et docte et Catholica in recenti confutaverunt. Sebastianus Stryewic in academia Cracoviensis eiusdem artis professor et Fridericus Alembek, theologus Premysliensis canonicus, non rationibus solim Sacrae Scripturae, sed etiam thesibus et demonstrationibus ex astronomia petitis, quarum forte ignarus erat. Et imperfectum astrologum, ac falsum vatem hucusque arguit stabilis, nec quidquam mota mundi duratio.

<fol. 312>[// 178] Annus Domini 1653

Archipraesul Krosnovius ultimum hunc annum vitae suae habuit, quem ut benevolentia sua in capitulum posteris signaret, post missam solennem inchoatione, cui interfuit, stubam invisit ac pastorem benedictionem impertitus est⁶.

Et prosperavit Dominus benedicente illo capitularia concilia. Bona enim sua per Scythas et milites vastata, visitarunt canonici, inventaria in fundo conscripserunt. Ne tamen unus seu alter viarum tractu gravaretur, odiumque confratrum incurreret, bono consilio obsequium hoc publicum per partes sortiti sunt⁷.

Suffraganeus quoque, uti custos se ad revisionem thesauri ecclesiae et capellae Domagalicianae descensurum, capitulariter declaravit⁸.

.....
¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 347.

² *Летописъ*: пропушено *diras, diris lacrymas, his rursus deierationes*.

³ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 352.

⁴ [Seneca, *Phaedra* [*Hippolytus*], 161].

⁵ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 356.

⁶ [Acta] capitularia, fol. 291.

⁷ Eodem.

⁸ [Eadem], fol. 292.

Наш Львів минулого року, як я вже згадував, терпеливо пережив ту напасть, віддихаючи на той час свіжішим повітрям. Тому коли король оголосив про вальний сейм королівства після отримання вісток про нещасливу битву, він скерував до Львова подільського воєводу Станіслава Потоцького та брацлавського воєводу Лянцкоронського. Тут вони після наради, забезпечивши війська необхідними речами, один – з кількома відділами під Глиннями, другий – під Кам'янкою-Струмиловою¹, стали, щоб об'єднатися із загонами, що поверталися від Дніпра (вже понищивши всюди засади для нападів плебсу на дорогах, берегах рік, переправах через Дніпро). За декретом сейму число війська збільшили до п'ятдесяти тисяч, також ухвалено посполите рушення шляхти.

На той сейм теж прибули послы козаків, скинули вину за поразку під Батогом на нерозважність Тиміша, котрий подався далеко у Волощину на призначене весілля й мав за перешкоду польське військо на своєму шляху. Наголосивши, що батько Богдан про все це не знав (хоча насправді був усього причиною), вони лаяли сина, говорили з вивертом про шляхетне та добровільне відпущення полонених поляків, додавали за своїм звичаєм до присяг прокльони, до прокльонів – сльози, потім знову заприсягали. Тим часом сам Хмельницький з військом залишався під Вінницею, щоб стежити за успіхом волоського весілля та наслідками кривди поляків.

Пізніше він облягав Кам'янець, пообіцявши його туркам за негідною умовою, і хоча там через несамовиту пошесть зосталося мало оборонців, проте не зміг його здобути². І навіть багатьох своїх вояків утратив, заражених під час моровиці, які щодня масово вмирали, інші ж боялися заразитися. Хмельницький, позбувшись надії, ганебно відступив, а не зайняв міста, занісши заразу з поворотом козаків у містечка України. Більшість з тих, хто згрішив проти Бога, гинуть, навіть якщо меч справедливості не може їх швидко скарати.

Послы козаків були відпущені з Варшави із затримкою відповіді, бо ж «довіра завжди не узгоджується з великими злочинами»³. Однак, щоб козаки не сумнівалися в королівській милості, з їхніми послами відправили королівських посланців для переговорів про мир. Втім, даремною була ця спроба, позаяк уже не могли прихилити до м'якшої позиції Хмельницького, захощеного допомогою московитів, і мусили повернутися.

Той рік як розпочався жадливим затемненням небесних світил, так і закінчився. Бо згубна комета з'явилася 19 грудня з піднятим у напрямку на Схід розпущеним хвостом, що мав форму флакона (*ampullae*), і, впродовж цілого місяця рухаючись на північ, поволі зникла. Про це багато писали, поміж інших і німець-некатолик Ізраель Гунтер з Арголі, доводячи тезами, що надходить день останнього суду та близько кінець світу (видано друком під анонімним титулом). Утім, таке дурне припущення розпусного розуму нещодавно заперечили і вчені, і католики: професор із Краківської академії Себастьян Стрисвич⁴ та теолог, перемишльський канонік Фридерик Алембек⁵, і не так раціональними доводами, як Святим Письмом, але й також узятими з астрономії тезами та поняттями, у чому Гунтер не тямив. Навіть досі, незмінна і непохитна тривалість світу доводить, що він був недосконалим астрологом та фальшивим пророком.

Рік Божий 1653

Архипастир Кросновський був на останньому році свого життя, в якому на майбутнє хотів відзначитися своєю доброзичливістю щодо капітули. Після урочистого богослужіння, у котрому брав участь, він відвідав залу каноніків і дав пастирське благословення.

¹ Кам'янка-Струмилова – тепер місто Кам'янка-Бузька Львівської області.

² Насправді козаки місто не штурмували, а угода з турками у джерелах не згадується.

³ Seneca, *Hippolytus*, 161.

⁴ Див. його працю: Stryjewicz S. *Krótki respons na Praktykę*.

⁵ Праця Фридерика Алембека дійшла до нас тільки за назвою: Aembek F. *Dissertatio de cometa, contra Hunterum de Argola* (1652).

Georgius Giedzinski cancellarium in ecclesia nostra de bonis suis haereditariis fundavit, eundemque praehabita dispensatione de data Romae die 10 Februarii anno 1651. Primus possedit, utpote excanonicus regularis Lateransis¹.

Adamus etiam Piaskowski, futuris temporibus ecclesiae nostrae officialis proficuus, canonicatum de mensa foundationis novissimae Krosnovii obtinuit².

In Junio venerat rex Casimirus Leopolum cum regina, archiepiscopali palatio pro residentia usus³, de bello Cosatico deliberabat⁴, militibus stipendiorum aes cum consilio commissariorum reipublicae providebat, ac Moldaviae regulum Stefanum, {fusus} Cosacis ac Valachis, Soczavam, in qua nurus Chmielnickii, uxor Tymothaei, cum opibus et thesauris latitabat, oppugnantem, quatuor millibus militum, duce Kondracki⁵, submissis iuvabat.

Accidis, ut dum rex in archiepiscopali palatio fenestrae incumberet frigidiori aura sub vesperam refocillandus⁶, Wilczkovius Jordanum vinopotum remeantem domam in via insidiatus impeteret, et in oculis regis <fol. 313>[// 178v] in latere enormiter vulneraret. Rex occisum Jordanum arbitratus Wilczkovium capi imperat, insequitur miles subito ad conventum praedicatorum fugientem, cui rex ob ecclesiae reverentiam indulgere interim permittit. In crastino graviter culpabantur praedicatores, quod ex commisso duello in strata publica homicidii deliberati, et laesae maiestatis reum, in ecclesiam vetito receptu per breve Gregorii XV^{ti} admisissent, et multo magis, quod eundem per muros civitatis, quibus illorum coenobium adhaeret, contra prohibitiones rescriptas demissum, poenae subtraxissent.

Bene hoc anno post perpressas angustias et calamitates, res ecclesiae nostrae procedebant. Eas tamen turbavit concio patris Severini Karwat concionatoris alternantis e societate Jesu⁷, qui in festo Sanctae Mariae Magdalenae [22 VIII] in nostra archicathedrali ecclesia, pro more solito concionatus, in praesentia regis, reginae et procerum regni, nescitur utrum ex delatione iusta, an **imaginario conceptu, exagerando quarundam personarum capitularium defectus palpabiliter**, et prout a senibus audivi vix non nominatim, ipsiusque Krosnovii archiepiscopi auctoritatem, et cleri universi damno irreparabili (verbis actorum nostrorum utor) graviter laesit⁸, fuit capitulariter propositum, quid facto opus fueri, ut tam enormi scandalo obviaretur.

Fuit haec concio, prout etiam ad praesens, senes referebant famosissima. Et licet a patre Sczytnicki, provinciali societatis Jesu, qui tunc Leopolum supervenerat deprecatoriae literae ad archipraesulem Krosnovium advenerant⁹, non tamen animum, mentemque de tanta iactura honoris, tot personarum suisque in praesentia tanti confessus sollicitam, pacificare, ac a tristi anxietate liberam facere potuerunt. De hac concione sufficit epiphonema ex actis capitularis, ad cautelam concionatorum inserere: "O in felix concio! Quae multos lacerasti, vitam abtulisti"! etc., etc.

Et brevi quidem in morbum laethalem <fol. 314>[// 179] archipraesul Krosnowski, in lapidea Massarowska apud Joannem Sommer (quia palatium suum regi cessit) hospitatus, incidit, ex quo nihil proficientibus medicis, vigesimo sexta die Septembris hora 22da ad vitam meliorem, optime dispositus, et Sacratissimae Sacramentis munitus, migravit¹⁰.

Ad corpus illius subito convolarunt canonici, et hora vespertina, unacum clero vigiliis et officium defunctorum decantaverunt, quod praecipui in eum amoris documentum erat. Audivi

¹ Eadem [acta capitularia], fol. 294.

² [Eadem], fol. 296.

³ *Летопиць*: пропущено *cum regina, archiepiscopali palatio pro residentia usus*.

⁴ Kochovius, *Annalivm*, fol. 370.

⁵ Ориг.: *Konracki*.

⁶ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 372.

⁷ [Acta] capitularia, fol. 296.

⁸ Vide huius fol. 281, 256.

⁹ [Acta] consistorii, fol. 339.

¹⁰ [Acta] capitularia, fol. 296.

І Господь посприям, благословляючи це засідання каноніків. Адже каноніки зробили візитації своїх спустошених татарами й військами маєтків, уклавши докладні інвентарі. А щоб жоден з них у своїх правах не був обтяжений і не оселилася серед братів ненависть, за доброю порадою цей публічний обов'язок [візитацій] випадав по черзі усім.

Також суфраган, як кустош, оголосив від імені капітули про майбутню ревізію скарбниці святині та каплиці Домагаличів.

Єжи Гедзінський на своїх діличних маєтках фундував посаду канцлера в нашій капітулі, отримавши на неї права адміністрування, з датою: у Римі 10 лютого 1651 року. І перший її обіймав, як колишній регулярний латеранський канонік¹.

Також Адам Пясковський², майбутній видатніший офіціал нашої Церкви, отримав канонікат з прибутків найновішої фундації Кросновського.

У червні прибув до Львова король Ян Казимир з королевою, використавши як резиденцію архієпископський палац, де проводив наради з комісарами Речі Посполитої про козацьку війну, виплату винагороди воякам. Король звелів послати чотири тисячі вояків на чолі з Кондрацьким³ на допомогу правителю Молдавії Штефану⁴, який, розігнавши козаків та волохів, облягав Сучаву, де з багатствами та скарбами ховалася невістка Хмельницького, дружина Тимоша⁵.

Одного разу король в архієпископському палаці вихилився за вікно, щоб увечері освіжитися прохолоднішим повітрям, і побачив на свої очі, як Вільчковський напав на дорозі із засідки та вдарив у бік, сильно поранивши [Міхала] Йордана, котрий п'яний повертався додому. Король подумав, що Йордан убитий, і наказав схопити Вільчковського, але вояка-утікач швидко втік до монастиря проповідників. З огляду на повагу до святині, король дозволив йому тимчасово там залишатися. Наступного дня він сильно звинувачував проповідників у тому, що вони впустили до храму, всупереч забороні, прийнятій відповідно до бреве папи Григорія XV, людину, яка вчинила злочин у публічному місці, з обдуманим вбивством та образою королівського маєткату. Та значно більше короля обурило, що вони його [Вільчковського] впустили, всупереч писемним заборонам, по мурах міста, до яких цей монастир прилягає, дозволивши уникнути покарання.

Після пережитих у цьому році клопотів та нещастя справи нашої Церкви добре велися. Однак їх зіпсула проповідь отця Северина Карвата, чергового проповідника з Товариства Ісуса. Він проповідував за присутності короля, королеви та можновладців на свято Св. Марії Магдалини [22 VII] в нашому митрополичому храмі, згідно з прийнятим звичаєм. І він – чи то зі справедливого оскарження, чи з вимисленого переконання – виразно згадав про помилки деяких каноніків, майже називаючи їх по імені (про що я чув від старших), завдавши невідшкодних втрат і для авторитету архієпископа Кросновського, і для всього духовенства (мовлячи словами наших позивачів). Капітула радилася, як слід діяти, щоб уникнути такого значного скандалу.

Ця проповідь мала величезний розголос, про що навіть тепер старші люди розповідають. І хоча був надісланий лист з вибаченнями до архипастира Кросновського від провінціала Товариства Ісуса отця Щитницького⁶, який тоді до Львова приїхав, проте це не могло

¹ Латеранський канонік – член ордену клириків, організованого за правилами св. Августина. Орден був заснований в XV ст., отримавши свою назву від базиліки в Латерано, яка нетривалий час була його осідком.

² Пясковський Адам – львівський канонік, офіціал та вікарій (1662–1664, 1683–1688), адміністратор Львівської латинської архидієцезії (1677–1682), див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 92.

³ Кондрацький Ян – ротмістр польського війська.

⁴ Штефан Георгій – воєвода (господар) Молдавського князівства в період 13 квітня – 8 травня 1653 р. та 16 липня 1653 – 13 березня 1658 р.

⁵ Лупул Розанда (бл. 1630 – 1686) – молодша донька молдавського господаря Василя Лупула, невістка Богдана Хмельницького.

⁶ Щитницький Станіслав – суперіор місії єзуїтів у Молдавії (1652–1662).

ex fama publica, quod in agonia constitutus frequenter hoc verbum ingeminaret: “reddite”, vulgo *oddaicie*. Et cum interrogaretur, cui, et quid reddi iuberet, nihil respondebat.

Acta consistorii egregiam panegyrim huic archiepiscopo scripserunt¹, et inter alia ipsius beneficia, enarrant, quod ad sexaginta millia ecclesiis et hospitalibus legavit. Et ecclesiae, quidem metropolitanae aliqua egregia paramenta reliquit, cui et aureum calicem comparari mandavit, qui tamen hucusque non est comparatus, a successoribus.

Post obitum ipsius et archidioecesis, et Leopoli tristes nimium fuere. Et quia percrebuerat apud magnates et populum, quod ex concione patris Karwat moerorem, ex hoc infirmitatem, consequenter mortem contraxerat, palam concionator ille inordinati zeli, et imprudentiae, et mortis acceleratae multis impropiis arguebatur². Tantum amorem Krosnovius apud omnes promeruit, cuius vitam quoniam succincte Fiialkovius presbyter annosus descripsit verba illius refero.

“Nicolaus Krosnowski eiusdem stemmatis Junosza eodem anno (quo suus antecessor obiit 1645) archiepiscopus Leopoliensis successit³. Vir hilaris animi, hospitalis, omnibus amabilis, capitulum suum tenerrime et vicissim capitulum ipsum diligebat. Eximius pro ecclesiis zelator, canonicatus duos fundavit, ecclesiarum, xenodochiorum, caeterorumque pauperorum, et mendicorum liberalis <fol. 315>[// 179v] eleemosinarius. Pro auctione musicae et cantorum scholae ecclesiae metropolitanae Leopoliensis duo millia florenorum Polonicalium in censum perpetuum donavit. Ad capellam Buczacianam decem millia florenorum Polonicalium pro sacerdotibus ibidem divina celebrantibus fundavit. Reliquas eleemosinas et fundationes, supervacaneum est enumerare, cum ipse loquantur suum benefactorem ubique. Conscientiae rectae, nihil alieni cupidus fuit, quod et testamento ultimae voluntatis declaravit. Executores et successores suos, ut si quid post intestatos clericos ad se devolutum et non dispositum esset, illico successoribus defunctorum clericorum vel pro ipsorum animabus expenderetur, obtestatus est”. {Non omnia tamen iuxta ipsius ordinationem disposita, quia tota assis derelictorum in manibus fratris defuncti non executorum haesit, et in magna parte deperiit. Acta capitularia anni 1663, fol. 22}. “Decessit ex hac vita Leopoli die 26 Septembris hora pomeridiana vigesima prima horologii maioris, anno 1653. Sepultus est in capella Buczaciana, ubi etiam altare novum comparavit”. {Et haec Fiialkovius de illo} mirum est, quod ipsius epithaphium hucusque non comparet, quamvis successores post ipsum magnam substantiam acceperint.

{Dum Krosnovius regere ecclesiam Polonorum cessavit, Torosovicus Armenorum incepit. Hoc enim anno ad Philippum patriarcham suum iter arripuit, et excommunicationem contra inobedientes sibi Armenos impetravit. Qua illi perterriti seu iurgiorum pertaesi, deservere seditionem ad obedientiamque fidelem abhinc rediere. Ex notatis episcopi Nersessowicz. Quinimo errores suos compensare volentes, confraternitatem Immaculatae Conceptionis Virginis Deiparae, exemplo literatorum in nostra ecclesia metropolitana Divae Virginis sub hoc titulo famulantium, in sua ecclesia hoc anno erexerunt, hucusque aemulando nobiscum gloriose conservant, honoremque Virginis, magnis sumptibus promovent}.

Quo vero ad publica Russiae discrimina, ad anni huius initium campidux Potoccus, Podoliae palatinus, cuius supra memini, levioris armaturae cohortes in Ukrainam, aliquo Cosacorum dissidio agitatam, direxit⁴. Regimen exercitus, ad triginta millia ascendentis, Stephanus Czarniecki, castrorum metator, habebat. Et faciebat nostris primo fortuna prosperos eventus, oppida etenim: Jakubiec, Lipowiec, Pohrebiszcza et alia multa capta ac excisa. Monastyriscza oppidum non temnendae munitionis fortiter oppugnatum, etiam sepimentis rescissis fere

¹ [Acta] consistorii, fol. 339.

² Relatio senum.

³ Fiialkowski.

⁴ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 362.

заспокоїти душу й розум після такого удару по гонору стількох осіб та його [архипастиря] власному і звільнити від прикрого сум'яття, адже це сталося публічно, за великої кількості людей. Достатньо буде про цю проповідь процитувати з актів капітули риторичні вигуки (*epiphonema*) для застереження проповідникам: «О нещаслива проповідь! Скількох ти поламала, скільком забрала життя» і т. д.

Невдовзі ж смертельно занедужав архипастир Кросновський, мешкаючи в Массарівській кам'яниці в Яна Зоммера¹ (позаяк свій палац відступив королю), і з такої недуги ніхто з лікарів його не витягнув. 26 вересня о 22 годині він відійшов до кращого життя, добре приготований, прийнявши святі дари.

До його тіла відразу поспішили каноніки й у вечірній час разом з духовенством співали вігилії² та заупокійні псалми, що було доказом особливої любові до нього. Я чув з публічних чуток, що, будучи в агонії, він часто повторював слово «віддайте», а коли його розпитували, що і кому він велить віддати, – нічого не відповідав.

У консисторських актах записаний чудовий панегірик цьому архиепископові й між іншими його добродійствами зазначено, що він заповів до шістдесяти тисяч злотих на святині та шпиталі. Також залишив митрополитому храму різне церковне начиння, а ще розпорядився виготовити золотий келих, який, однак, його спадкоємці досі не зробили.

Після його смерті архиепископство і Львів були дуже сумні. Оскільки серед магнатів та народу поширилася думка, що він через проповідь отця Карвата був засмучений, що й викликало хворобу, а потім смерть, тому багато хто відкрито і недоречно обвинувачував того проповідника за необачне завзяття, безрозсудність та прискіпшення смерті. Таку любов Кросновський заслужив у всіх. Позаяк його життя коротко описав старий священник Фіялковський, наводжу ті слова:

«Миколай Кросновський, шляхтич з гербом «Юноша», того року (коли його попередник помер – 1645) став львівським архиепископом. Муж веселого серця, гостинний, до всіх прихильний, був прив'язаний милістю до капітули, і навзаєм капітула його любила. Особливо дбав про храми, фундував дві посади каноніків, жертвував на храми, шпиталі, щедрий на милостиню для бідних та жебраків. Для підтримки музики та співаків при львівській катедральній школі дарував дві тисячі польських злотих на встановлення постійної оплати. На каплицю Бучацьких пожертвував десять тисяч польських злотих для священників, щоб ті відправляли там богослужіння. Інші офіри та фундації марно перелічувати, адже вони самі про свого добродійця всюди розповідають. Незмінно сумлінний, ніколи нічого чужого не бажав, що і в заповіті останньої волі оголосив. Він закликав виконавців тестаменту та своїх спадкоємців, якби на нього припало щось після смерті клириків, які не уклали заповіти, та це не було упорядковано, щоб вони зразу ж віддали спадкоємцям померлих духовних або видали на молитви за їхні душі». Однак вони не в усьому відповідно до його ординації розпорядилися, оскільки все спадкове майно потрапило в руки брата покійного, а не спадкоємців і в значній частині пропало. Акти капітули 1663 року (сторінка 22)³ [занотовують]: «Зійшов з цього світу у Львові 26 вересня, після полудня, о двадцять першій годині за великим годинником⁴, 1653 року. Похований у каплиці Бучацьких, де також поставив новий вівтар». І з того Фіялковський дивувався, що його [Кросновського] надгробок досі не постав, хоча спадкоємці після нього отримали велике майно.

Коли Кросновський перестав правити в «польській» церкві, Торосович почав у вірменській. Уже того року він прибув до свого патріарха Філіпа⁵ та випросив у нього екскомуніку

¹ Зоммер Ян – член колегії сорока мужів (1646–1667), львівський лавник (1667–1670) і райця (1670–1681).

² Вігилії – тут: нічні чування в день перед похороном.

³ Ці два речення автор вставив пізніше, розірвавши цитату з панегірика.

⁴ Великим годинником називали циферблат, поділений на 24 години.

⁵ Філіп I – вірменський католикос (1633–1655).

captum, ne in manus nostrorum veniret, casus Czarnecii impedimento fuit. Dum enim inter stridentia arma volantesque globos distribuendo imperia discurrit, e tubo rotulato per utramque genam a Cosacis obsessis glande ferrea laethaliter vulneratus, adeo, ut tota palati concava superficies, violentia ictus una cum sanguine concussa <fol. 316>[// 180] exciderit, sanguisque respirium intercluderet. Hoc ducis casu inopinato consternatus miles, oppugnationem deserere, ab oppido, iam fere capto, quinimo tota Ukraina brevi excessere (quasi unius vulnere cuncti) deiicerentur, praecipiti receptu¹, Bohuno instante compulsus est.

Subsistente Leopoli rege venit legatus Moschorum in comitatu militum trecentorum equitum, pro Cosacis intercedendo. Primis Septembris rex Leopoli exercitus a Gliniany in Ukrainam movit². Interim Soczawa aliquoties oppugnata in nomen regis Casimiri, colligato exercitui deditur. Scythae interim Cosacis iuncti, in Lituaniam excurrunt, multos insperata irruptione in Tauricam deduxerunt, inter quos Henricum Kassowski, castellanum Vendensem, unacum cogitata ipsi virgine ac sponso, quibus nuptias paraverat, et complures e vicina nobilitate vocaverat. {Etenim} ad illatas mensis dapes de Tartaris sermocinatio orta, quasi adventibus, Hołowczynski non obscuri nominis terrigena, militandi vetus, vix credibile aiebat, ut praedatum isti, discurrerent, in proximo exercitu manente, regeque ipso excubante et ecce lupus in fabula³. Adesse Scythas inclamantum, incensam villa, vociferari vulneratos agrestes, fugereque in curiam. Capitur castellanus cum Hołowczynio sponso et sponsa, ceterisque hospitibus. Nam clarior dies latebras apertas faciebat, perspicuasque et Tartari neminem elabi solita indagine permittebant. Nimia in periculis fiducia insidias securitati nectit, mactatque improvidos, melior in suspectis metus.

Dum Scythae in Lituania grassantur, a nostris Polonis iunctis colligatorum Moldavorum copiis, duce Kondracki, Soczawae obsidio continuabatur, eo arctius instantibus, quo atrociori casu Tymothaei perculsa erat⁴. Discumbebat ille cum sociis intra conopaeum, ad quod utpote celsius librator Hungarus machinam tormenti direxit, e qua pila ferrea rotam currus diffingens, bino axis fragmento ad elisionem cerebri caput ac pedem Tymothaei contudit, et subito exanimavit. Per sex dies et uxor, et Cosaci abditum cadaver, mortemque <fol. 317>[// 180v] Tymothaei celabant, dum ultra celare non poterant, mortuum publicarunt. Uxor tamen illius et planctu et suspiriis, etiam utero praegnantis, quem ex Tymothaeo portabat, cum potioribus, stationes Cosacorum ingressa, ad se defendendam, urbemque animabat obsessos efficaciter. In nomen tamen regis Casimiri conditionibus praescriptis, fidelitate Polonis, amicitia Moldavis iurata, die 9 Octobris urbs dedita. Brevi et ipso victoriae huius auctore Kondraccio, finire vitam, cum suspicione propinati ob invida aemulatione veneni.

Tali exitu immanis illius ad Batovum lanienae strategus Tymoszenko decessit, crudelitate feroci, quam virtute aliqua militari notior. Omnia divina, humanaeque susque, deque vertere minatus, pontifici, Turcae, regi, Polonis, multa convitia, sibi laudes aggerere solitus. Temulentus in vita tenera, furiosus in consessu, praeceps in audacia, in divos blasphemus, in amicos periurus, in socios cunctosque truculentus. Senio confectum patrem, dum ingenio industria et felicitate belli non posset, vitii adolescens aequavit, imo superavit. O fata propitia, quanto malo exemistis mortale genus!

Ad Zwanecium rex cum exercitu consistens, post subitarios eosque cruentes⁵ cum Scythis concursus et velitationes continuas, cum hano ultro ambiente, aequis conditionibus foedus

¹ *Летонись: recessus.*

² Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 388.

³ [Idem], fol. 392.

⁴ Idem, fol. 386.

⁵ *Летонись: пропущено post subitarios eosque cruentes.*

на непослушних йому вірмен. Оскільки ті настрашилися (або їм набридли сварки), то припинили незгоду й повернулися до вірного послуху. (З нотаток єпископа Нерсесовича). Навіть більше – бажаючи компенсувати свої помилки, вони заснували в тому році у своєму храмі братство Непорочного зачаття Богородиці Діви, за взірцем богородичного братства літератів у нашій митрополичій церкві під тим самим титулом. Досі його провадять похвально, змагаючись із нами, та віддають шану Діві Марії з великими видатками.

Щодо суспільних змін на руських землях, то на початку того року польний гетьман, подільський воєвода Потоцький, про якого вже згадував, скерував легкоозброєні відділи в Україну, збурену якимсь непорозумінням серед козаків. Очоловав військо, що зросло до тридцяти тисяч вояків, коронний обозний Стефан Чарнецький¹. Спершу фортуна сприяла нашим, бо були взяті та вирізані містечка Ягубець², Липовець, Погребище та чимало інших³. Також енергійно облягали містечко Монастирище⁴, що мало значні укріплення, і після знесення частокі воно було майже захоплене, але не опинилося в наших руках. На перешкоді цьому став випадок з Чарнецьким. Коли серед тріскогняви зброї, літаючих куль він перебігав, віддаючи накази, був важко поранений обложеними козаками з мушкета (*tubo rotulato*). Залізна куля пройшла крізь обидві щоки так, що йому вирвало ціле піднебіння разом з кров'ю, а кров, яка витікала, заважала дихати. Вояки після цього несподіваного випадку з ватажком розгубилися й відступили від уже майже здобутого містечка (ніби всі програли з пораненням одного), і навіть з усієї України невдовзі мали відійти з утечею, котру пришвидшив Богун, що надійшов.

Коли король перебував у Львові, до нього прибув посол московитів зі свитою в триста кінних, щоб заступитися за козаків. На початку вересня король з військом рушив до Глинян в Україну. Тим часом Сучава, яку здобували декілька разів від імені короля Яна Казимира, піддалася з'єднаному війську. Тоді ж татари оплеч з козаками набігли на Литву, вивели багатьох до Криму після неочікуваного наїзду. Поряд з іншими [в полон] потрапив венденський⁵ каштелян Генрик Кассовський разом з його кривною та її молодим, котрим він справляв весілля, на яке запросив численних шляхтичів-сусідів. Коли за столами почалася розмова про татар, що нібито надходять, поважний зем'янин, старий вояка Головчинський мало тому вірив, щоб татари вдалися до грабунку, коли поблизу перебуває військо із самим королем на сторожі. Та ось про вовка помовка. Поранені селяни кричали, втікаючи до двору, що надійшли татари з галасом та запалили село. У полон потрапили каштелян з Головчинським, молодий з молодою та іншими гостями, адже вдень не можна було знайти схованки, і татари нікого випустили, захопивши у звичній для них облаві. Велика довіра в час загрози розставляє пастки для безпечних і вбиває нерозважливих, тож краще мати обачність у період непевності.

Поки татари грасували по Литві, наші польські відділи, об'єднавшись із молдавськими, на чолі з Кондрацьким продовжували облогу Сучави зі ще більшою завзятістю, коли за жажливих обставин було покінчено з Тимошем. Він сидів за столом зі своїми товаришами в наметі, на який спрямував гармату найкращий гарматник-угорець. Залізне ядро з неї розтросило воза так, що два фрагменти з осі вдарили Тимоша в ногу та голову з виливом мізків, і він раптово випустив дух. Протягом шести днів його дружина й козаки, сховавши труп, приховували смерть Тимоша, а коли вже не можна було приховувати, оголосили мертвим. Його жінка і лементом, і жалістю, також зі звісткою про те, що була від Тимоша вагітна, обходила табір козаків зі значнішими ватажками, переконувала й благала обложених, щоб захистили її та місто. Проте місто піддалося 9 жовтня на ім'я короля Яна

¹ Чарнецький Стефан (1599–1665) – коронний обозний, руський воєвода (1657–1665).

² Ягубець (Якубець) – тепер село Черкаської області.

³ Серед інших польських воєначальників Стефан Чарнецький вирізнявся особливою жорстокістю.

⁴ Монастириська (Монастирище) – тепер місто Тернопільської області.

⁵ Венденське воєводство Речі Посполитої було створене в Східній Прибалтиці, на території Лівонського ордену, що розпався.

pepigit. Exercitus ad propria redigere e finibus, brevi et ipso hano Islan Gereo e vivis excedente, per propinatum (ut Scythae credebant) a Chmielniccio in cremato venenum¹.

Decurrente anno hoc Nicolaus Bieganowski, vexillifer Leopoliensis, pro renovando foedere ad Turcarum sultanum Constantinopolim a rege missus erat². Huius legationis iunxit se comitem Joannem Sobieski, protunc Javoroviensis praefectus, iuvenis egregius heroicae indolis impulsu ad scrutandam potentiam illam, cum qua sceptrum Poloniae prensaturo, brevi luctandum erat.

<fol. 318>[// 181] Annus Domini 1654

Post fata Krosnovii archiepiscopi viduata cathedra maerebat. Etiam ecclesia in ordine divinorum interstitia quaedam sustinuit, archidioecesis tota ad novi pastoris provisionem suspensa, tristitiam qualis ex morte magnorum virorum esse solet, induerat. Capitulum tamen ultima die Februarii consilia sua inchoaverat, quae brevi finivit, lege ad instantiam Stanislai Lubieniecki archidiaconi sui lata, ne tractatus capitulares ultra decursum unius septimanae, idque ex praescripto capitularium constitutionum consuetudinisque usu receptae et firmatae protraherentur. Haec tamen lex per praesentes diuturnas, etiam cum taedio sessiones abrogata³.

In eodem capitulo ad instantiam Albrachti Krosnowski de consensu executorum testamenti nuper vitafuncti archiepiscopi Krosnovii, summa decem millium florenorum Polonicalium, in bonis Komarno haerens, pro domo Krosnoviana per testamentum ordinata⁴, prima hac vice applicata extitit canonico supernumerario, videlicet Adamo Piaskowski, mox maiore ecclesiae officia conscensuro. Habuit tamen etiam post ascensum suum super eadem summa successores, habetque ad praesens, quamquam extra voluntatem testatoris cum reclamazione aliquando, mox cum familiae Krosnovianae expresso vel **tacito assensu, prout hoc tempore per medieta-**tis, in favorem Martini Jarzyna mediante capituli decreto, rescissionem. Quae lex pro una vice mutatur, non semel rescinditur.

Ad revisionem bonorum capitularium, tum et mensae archiepiscopalis pro informatione et commodo capituli ac futuri successoris in cathedra, iterum designati canonici, quibus lustratio eorundem bonorum serio pro fide capitulari diligentiaque debita, commendata est⁵.

Intermissam quoque per longum temporis <fol. 319>[// 181v] intervallum thesauri ecclesiae revisionem, ut custos pro munere officii sui unacum magistratu et oeconomis deputatis expediret, decretum⁶. Capellae quoque Beatissimae in cemeterio sitae, ut idem custos revisionem eandem similiter iniunctum.

Fundatio Dominicanorum in Zułkiew per illustrem Theophilam Sobieska, castellanam Cracoviensem, sine consensu capituli in praeiudicium ecclesiae illius parochialis introducta (ut dicitur ibidem) impugnata⁷.

Domus infirmorum sacerdotum cura, Valentino Skrobiszowski canonico comissa, mansionibus capitularibus ruinam minantibus quantocius subvenii iniunctum⁸. De summa mille florenorum pro scholaribus mendicantibus, in bonis Kastelli locata, deliberatum⁹.

Joanni Roraiski, civi Leopoliensi, locus sub altari Sancti Michaelis Archangeli piorum eleemosynis extracto, pro humanis suorum affinium corporibus permissus, iusque sepulchri

.....
¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 407.

² [Idem], fol. 408.

³ Acta capituli, fol. 300.

⁴ Eodem.

⁵ Eadem, fol. 301.

⁶ Eodem.

⁷ Eodem.

⁸ Eadem, fol. 302.

⁹ Eodem.

Казимира, присягнувши під визначеними умовами на вірність полякам та приязнь молдаванам. А невдовзі й призвідник цієї перемоги Кондрацький закінчив своє життя, щодого висловлювалася підозра в отруєнні через заздрість.

Так закінчив життя Тиміш, призвідець різні під Батогом. Він сумновідомий дикою жорстокістю, а не якоюсь військовою доблестю. Погрожував перевернути догори дригом усе Боже та людське. Мав за звичку багато лаятися на адресу папи, турків, короля, поляків, а себе – хвалити. П'яниця в молодому віці, гнівливий на нарадах, непередбачуваний у зухвалості, блюзнірський у святих справах, віроломний для друзів, лютий до товаришів та всіх інших людей. Коли зі своїм старим батьком не міг зрівнятися розторопністю та воєнним щастям, то в молодості цілком був рівний вадами й навіть перевищив. О милосердні боги, скільки зла ви пробачили смертному роду!

Король, що з військом перебував під Жванцем, після неочікувано жорстоких сутичок та боїв з татарами уклав на добрих умовах перемир'я з ханом, який більше цього прагнув. Війська повернулися з кордонів додому. Скоро й сам хан Іслам Герай відійшов з життя через отруєну горілку, передану Хмельницьким (як вважали татари).

Наприкінці року король послав до турків у Константинополь львівського хорунжого Миколая Бегановського для відновлення перемир'я. До посольства приєднався як товариш Ян Собеський¹, на той час яворівський староста, чудовий юнак, прагнучи дізнатися про ту потугу, з якою він незабаром мусив змагатися, уже тримаючи берло короля Польщі.

Рік Божий 1654

По смерті архієпископа Кросновського вакантний престол засмутився. Хоча Церква, згідно зі своїми церковними порядками, витримує певну перерву між висвяченнями, все архієпископство в очікуванні призначення нового пастиря перебувало в якомусь смутку, звичному після кончини визначних людей. Однак капітула в останній день лютого розпочала своє засідання, яке швидко завершила. Вона прийняла, на прохання архидиякона Станіслава Любенецького², правило, щоб наради каноніків не тривали понад тиждень, відповідно до прийнятого й підтверженого застосування капітульних укладів та звичаїв. І цього правила досі дотримуються, хоча наради й припиняються з нехиттю.

На тій капітулі на прохання Войцеха Кросновського, зі згоди виконавців заповіту недавно померлого архієпископа Кросновського, сума десять тисяч польських злотих (записана на маєтках у Комарні та призначена в тестаменті для дому Кросновських) на перший раз була визначена для понадлічбового каноніка, а саме Адама Пяковського, що скоро піднявся на високі посади в Церкві. Проте після свого підвищення він мав щодо цієї суми претензії спадкоємців, має й досі, хоча це певним чином суперечить волі тестатора. Невдовзі це було відмінено за явною або таємною згодою сім'ї Кросновського, за якою тоді йому [Пяковському] припала половина суми, інша половина, за декретом капітули, пішла на користь Мартина Яжини. Хто змінює одного разу закон, той його назавжди знищує.

Для ревізії капітульних, а також столових архієпископських маєтків задля інформування та зручності капітули й майбутнього спадкоємця на архієпископській катедрі знову були визначені каноніки, яким доручили провести люстрацію тих маєтностей поважно, з належною старанністю, з увагою до інтересів капітули.

Також за декретом була ініційована по довгій перерві ревізія скарбниці храму, яку виконав кустош, відповідно до обов'язку свого уряду, разом з магістратом та делегованими економами³. Подібним чином до тієї ревізії кустош приєднав і богородичну каплицю, розташовану на цвинтарі.

¹ Собеський Ян – яворівський староста (1644–1664), майбутній польський король (1674–1696).

² Любенецький Станіслав – львівський канонік, офіціал та вікарій (1665–1666). Докладніше див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 92.

³ Львівською міською радою щороку обиралися два провізори (економи) катедрального костелу.

datum, qui pro hoc beneficio se idem altare sacro apparatu, et ornamentis competentibus provisurum submitit, et satis idonee providit¹.

Joannes Tarnowski

Finito capitulo generali comparuit in particulari die 27 Martii Ludovicus Mucharski, Jaroslaviensis collegiatae canonicus, cum literis regis Casimiri pro eligenda novo archiepiscopo, videlicet Joanne Tarnowski, archidiacono cathedrali Cracoviensis, directis. Fuit is de stemmate Kossy. Exacta pueritia (prout Fiałkovius in manuscripto suo testatur) artibus liberalibus optimae imbutus. Adolescentiam militiae commodaverat, eamque in Hollandia aliquo tempore per bella exercuerat, postea e castris secularibus ad spiritualia sese transtulit. Sacerdos factus, etiam canonicus Cracoviensis, deinde archidiaconus electus, officum suum cum applausu omnium diligenter exercuit. Quocirca et virtutes, et regis nominatio, <fol. 320>[// 182] celerem tanti viri in archiepiscopum electionem maturarunt. Qui eadem die electus etiam sanctissimo pro approbanda electione sui, ac processu expediendo, per supplicationem capituli praesentatus est.

Et brevi quidem bullam ab Innocentio X^{mo} de data Romae apud sanctam Mariam Maiorem, sub annulo piscatoris, die octava Julii anno eodem, pontificatus anno decimo obtinuit², cathedramque suam solenniter ingressus, primo administrator abbatiae Premetensis, postea abbatiae Clarae Tumbae, pastoris vigilias super gregem Domini incunctanter aggressus est. Stanislaum Czuryło canonicum, concionatorem Leopoliensem, vicarium et officialem generalem constituit³, bonorum suorum oeconomum Lucam Vitkowski dixit.

Hoc anno Joannes Sulikowski decanus capituli ob multa et praeclara in ecclesiam et capitulum merita diuturna memoria dignus, prout ex ante dictis patet, dies suos finivit. In testamento suo etiam dotem decani auctione foundationis melioravit⁴. Post mortem eius Andreas Sredzinski Nicopoliensis antistes, ad decanum capitularem ascendit⁵.

Ex actis consularibus nihil speciale hoc anno extraxi, ideo externum actum memorabilem tamen posteritati, et qui dicendorum initium causamque aperiat, brevissime fidem Kochovii secutus subiungo.

Christina virgo nubilis, Gustavi Adolphi regis Sueciae filia, post mortem eius caedemque in Saxonia regni eiusdem iure haereditatis gubernium tenens, Carolum Gustavum, cuius memoriam aliquoties carptim insinuabo inferius, ad regnum Poloniae perdendum successorem sibi vivens elegit⁶, et se imperio regali haereditario solenniter amore fidei Catholicae (quam in regno suo turpi haeresi Lutheri foedato libere profiteri non poterat) cum stupore regnantium, subditorumque suorum abdicavit, Romamque se contulit, in qua diutius in omni pietate vixit.

Post cuius abdicacionem in Suecia longam malorum encyclopaediam regno Poloniae parabant fata. Et ecce Moschovia <fol. 321>[// 182v] prior pronubam se fecit, ut felicitatis Polonae subito et innocenter bellum indicens, cui ut praetextus praeiret defensio religionis Russiae et patrocinium Russorum oppressorum speciosa vocabula vulgabantur. Ac ideo mandato Alexii Michailowicz, cari protunc Moschoviae, quadraginta millia armatorum, falcatis curribus, ac alio belli aparatu instructa⁷ ducibus Srebrny et Chowanski in Litaniam inere.

Potior et multo maior exercitus in Ukrainam, Antyni [sic] et Buturlin ducibus, cum centum quinquaginta tormentis maioribus, incognitas adhuc machinas, non visos pyrobolos, trusatiles

¹ Eadem [acta capituli], fol. 304.

² Acta consistorii, anni 1655, fol. 19, 53, 80.

³ [Eadem], Veneris 30 Octobris 1654.

⁴ Eadem, fol. 9, 11

⁵ Eadem, Veneris 18 Octobris 1654.

⁶ Kochovius, [Annalivm], liber 7, fol. 420.

⁷ Летопись: пропущено *falcatis curribus, ac alio belli aparatu instructa*.

Капітула відмінила фундацію домініканців у Жовкві вельможної краківської каштелянки Теофіли Собеської, здійснену без згоди, на шкоду тому парафіяльному храму (як там сказано).

Опіка будинком хворих священників доручена канонікові Валентину Скробішевському. Житла каноніків, яким загрожувало руйнування, якнайшвидше потребували коштів. Ухвалено виділити одну тисячу злотих на бідних учнів, записавши її на маєтках Каstellі¹.

Львівський міщанин Ян Рорайський отримав місце та право поховання під вівтарем Св. архангела Михаїла, збудованим на побожні збори з дозволом на захоронення в крипті своїх кривних. За це добродійство він вирішив забезпечити для того вівтаря відповідне церковне начиння та спорядження, належно виконавши обіцяне.

Ян Тарновський

Після генеральної капітули окремо прибув 27 березня канонік Ярославської колегіати Людовик Мухарський з листами короля Яна Казимира про обрання нового архієпископа, а саме архидиякона Краківської катедрі, каноніка, шляхтича герба «Коси» Яна Тарновського. У дитячому віці (як у своєму манускрипті Фіялковський свідчить) він отримав добру освіту в ділянці вільних мистецтв. Юнацькі літа присвятив військовій справі, деякий час воював у Голландії, пізніше з військового табору перенісся до духовного. Тарновський став духовною особою, потім краківським каноніком, урешті був обраний архидияконом, свої обов'язки виконував старанно та з похвалою від усіх. Тому значні заслуги мужа й королівська номінація істотно пришвидшили його обрання на архієпископа. І того самого дня елект також був презентований писемним проханням капітули до понтифіка про схвалення його елекції та проведення необхідної процедури.

І швидко він одержав буллу від Інокентія X, видану в Римі, при найвищому престолі Святої Марії, під пернем рибалки, 8 липня того ж року, його [папи] понтифікату десятого року. Тарновський урочисто в'їхав на свою катедру, а спочатку він був адміністратором абатства в Пшементі, пізніше – абатства в Могилі². Він без затримки взявся до виконання обов'язків щодо пастви Господа, встановив львівського каноніка та проповідника Станіслава Чурила³ вікарієм і генеральним офіціалом, а Лукаша Вітковського призначив економом своїх маєтків.

Того року декан капітули Ян Суліковський, гідний довготривалої пам'яті з огляду на численні та знамениті заслуги перед Церквою й капітулою, як це видно з попередньо сказаного, закінчив свій земний шлях. Також він у своєму тестаменті підвищив забезпечення фундації посади декана. Після його смерті нікопольський єпископ Анджей Средзінський прийняв посаду декана капітули.

У раєцьких актах нічого особливого в тому році я не знайшов, тому додаю коротко за Коховським події зовнішні, але важливі для майбутнього, які стали його початком та причиною, про що мовитиметься далі.

Доросла панна Христина, дочка короля Швеції Густава Адольфа⁴, після його загибелі через вбивство в Саксонії, тримаючи у своїх руках управління королівством за правом успадкування, обрала, на знищення Польського королівства, спадкоємцем за свого життя Карла Густава⁵ (про нього я далі часто розповідатиму). На подив пануючих родів та своїх підданих вона привселюдно зреклася успадкованого права на керування королівством заради любові до католицької віри (яку у своєму королівстві, зараженому дурною ерессю

¹ Згодом цей район міста отримав назву Каstellівка, див.: Бірюльов Ю. О. Каstellівка, с. 433–434.

² Монастир у Пшементі належав до Познанської дієцезії, а Могильський – до Краківської.

³ Чурило Станіслав – львівський канонік, офіціал та вікарій (1654–1659). Докладніше див.: Kęstosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91.

⁴ Густав II Адольф – король Швеції (1611–1632). Його дочка Христина правила Швецією в 1644–1654 рр., після чого добровільно зреклася трону.

⁵ Карл X Густав – король Швеції (1654–1660).

motas ignium trahens¹, descendit, et Kiioviam sedem belli fixit². Accurrerat ad eundem Moschorum exercitum et Chmielniccius, honorem introductionis hospitem exhibiturus. Et post salutationes mutuas, solleniter possessionem Ucrainae, quam nullo iure habebat, Moschoviae duci de manu sua obtulit, castella, munitiones, armamentaria iurisdictioni Moschorum consignavit, praesidia eorum acceptavit. Viceversa et ipse dux Cosacorum generalissimus, a solo magno Moschoviae caro dependens, renuntiatus est, cum magno Moschorum et Cosacorum applausu et immodica plebis laetitia.

Rex Casimirus interim pro more gentis nostrae Polonae comitia indixit, dum arma contra paratam utramque inimicam potentiam, expedire debebat. Et quidem eadem die, qua comitia haec Varsaviae incepta erant, etiam coelum nescio, quid de rebus Poloniae deliberasse visum, dum solem in occasu mitigato radiorum fulgore, velut immobilem, videndum palam omnibus exhibuit hac specie.

Totam solis lucentis faciem discriminabat crux, ex qua efformatum cor mucrone gladii transversim actum, apparabatque manus tenens pomum regale, quod post tres horas, in quatuor diminutiora poma divisum, in cometam ab aquilone scoparum speciem praeferentem transformatum est. Multi hoc spectaculum oculis <fol. 322>[// 183] attentis, et suspensis ad futura interpretationibus aspiciebant, non sine metu malorum, que sibi curiosa indagatio hominum pro certo, et evidenti indicio ominabatur, eventura. Et certe vidit omnia brevi, ita evenisse in terris, quae repraesentata prius aspexit in coelis. Nunquam spectavit mundus impune cometas.

Iam in Lituania (quia haec quoque regio contermina nobis est, et episcopatus suffraganeos nostri archiepiscopi habet, ideo de illa obiter pauca attingam) celebrioris notae oppida Drohobuz vi expugnatum, et excisum, Nevel, Sierpiensko, Mohylow, Połock, ad Dzwinam flumen insigne fortalitium, ferociae ingruentis hostis succubuit³. Radivilius dux strenue hosti restiterat, et parva manu multos Moschorum caecidit, sed nimium fidens fortuna, nec modicas copias suas exercitui Lituano iuxta regis mandatum, et militum consilia, obtineam diffidentiae, cum duce supremo habitam, iungere volens, victoriamque suo Marte sibi despondens, ad Szklów oppidum nobile, multitudine hostium circumfusus, iacturam et castrorum, et cladem insignium virorum, grandeque vitae periculum in traiectu fluminis perpessus est.

Hinc successu ferocior Moschoviae carus, in intima Lituaniae praedatorum agmine dimisso, armis debellandum Smolenscum die Divo Antonio Patavino Sacra [13 VI 1654] in sui persona suscepit. Et quamquam magna fortitudine saepius ab urbe insultus ipsius reiecti, tamen festo Sancti Michaelis Septembrali [29 IX 1654], pactus conditionibus per deditionem (plerique referebant privatis colloquiis, multis donariis margaritarum et pretiosarum pellium comparatam) insigne hoc Lituaniae fortalitium accepit⁴, in eo sibi vel maxime gratulatus, quod ipso die cognominis sui, portas urbis introisset, quas hucusque magno sui emolumento, Lituaniae damno, retinent Moschi. Rediit capto Smolensco Moscopolim suam carus sexaginta milibus ad oppugnandam Lituaniam relictis⁵.

Lituani vero nec plagis his meliores fiebant, imo mutuis dissidiis inter se divisi, etiam ad regis edicta <fol. 323>[// 183v] nobilitatem ad arma pro sui defensione evocantia, tepide res suas agebant, nec hostem in recenti opprimere curabant, ita ut rex ob dispares eorum animos, discordesque conatus, Grodna Varsaviam in Novembri {movere} debuerit. Ob hanc illorum moram, expugnatum et Vitebscum ad Szklów oppidum, fortiter quidem restiterant Lituatorum

.....
¹ Лемонусъ: пропушено *incognitas adhuc machinas, non visos pyrobolos, trusatiles motas ignium trahens*.

² Idem [Kochovius, *Annalivm*].

³ Idem, fol. 429.

⁴ Idem, fol. 440.

⁵ [Idem], fol. 438.

Лютера, не могла вільно визнавати). Приїхавши до Рима, вона довгі роки провела в побожному житті.

Після її зречення у Швеції доля приготувала для Польського королівства довгий ряд нещастя. Спершу Москва «заслала сватів», аби несподівано та без приводу оголосити війну польському щастю, а як привід використано захист руської релігії та взяття під опіку упосліджених русів, про що розповсюджувалися облудні слова. З наказу Олексія Михайловича, на той час царя Московії, увійшло в Литву під керівництвом Срібного та Хованського¹ сорокатисячне військо, споряджене возами з косами й іншим озброєнням.

Потужніше й набагато численніше військо вирушило в Україну під проводом [полковника] Антона та Бутурліна² зі ста п'ятдесятьма досі незаними великими гарматами, що стріляли вогнем, не баченими досі бомбами, та визначило Київ за місце осідку. І Хмельницький прибув до московського війська, щоб виявити повагу при зустрічі гостей. Після взаємного привітання він привселюдно на власну руку віддав московському зверхникові володіння Україною, до чого не мав жодного права, відступив під московську юрисдикцію фортеці, укріплення й арсенали, прийнявши їхні залози. Навзаєм був оголошений генеральним зверхником козаків, залежним тільки від великого московського царя, з неабияким схваленням московитів та козаків і за надмірної радості плебсу.

У той час король Ян Казимир за звичаєм нашого польського народу скликав сейм, готуючись виставити військо проти подвійної ворожої потуги. І того ж дня, коли розпочався сейм у Варшаві, було помітно, що навіть у небі розмірковували про польські справи, коли появилось сонце на заході зі спокійним блиском проміння, ніби нерухоме, видиме для всіх у такому вигляді.

На фоні цілого світила виділився хрест, з якого сформувалося серце, наскісно вдарене лезом меча, та з'явилася рука, що тримає королівський скіпетр. По трьох годинах з'явилася, коли почалася четверта, зменшений скіпетр поділився, перетворившись на комету, що пронеслась із півночі у вигляді мітли. Багато хто дивився на це видовище уважними очима та зі схвильованими думками, тлумачив його як передвістя майбутніх бід, які, як свідчили їхні цікаві дослідження минулого, неодмінно трапляться. І це незабаром стало явним, коли відбулось у наших краях усе, що попередньо видимим побачили в небі. Ніколи ще світ безкарно не оглядав комету.

Уже в Литві (а ця держава межує з нами, і наші архиєпископи мають там єпископів-суфраганів, тому про неї побіжно дещо згадаю) ворог здобув і витяв визначне місто Дорогобуж, а також узяв, попри затятий опір, Невель, Серпенськ, Могилів та сильну фортецю на річці Двині – Полоцьк. Князь Радзивіл³ успішно опирався ворогові й невеликими силами знищив чимало московитів, але надто вірив у свою фортуна. Всупереч королівському наказу й пораді військових він не хотів з'єднатися своїми скромними силами з литовським військом, попередньо маючи недовіру до вищого військового провідника⁴, пообіцявши самостійно здобути військову перемогу. Натомість біля шляхетського міста Шклова був оточений великою кількістю ворогів, утратив і обоз, і визначних мужів, а його життю загрожувала велика небезпека під час переправи через річку.

Заохочений цим успіхом, московський цар розіслав загоны для грабунків по Литві й особисто обійняв керівництво військами, що облягали Смоленськ у день Св. Антонія

¹ «Срібний» – це, вочевидь, наказний гетьман Іван Золотаренко, який у 1654 р. разом із московськими військами увійшов з 20 тисячами козаків на білоруські землі; Хованський Іван – московський воєначальник (?–1682).

² Жданович Антон (? – після 1660) – український військовий діяч періоду Хмельниччини, київський полковник (1650–1653, 1655–1656), наказний гетьман; Бутурлін Василій (?–1655) – військовий діяч і дипломат Московського царства.

³ Радзивіл Януш (1612–1655) – державний і військовий діяч Речі Посполитої, віленський воєвода (1653–1655), великий гетьман литовський (1654–1655).

⁴ Князь Радзивіл у 1655 р., під час «потопу», перейшов на бік Швеції.

praesidia, a quibus quinque millia oppignantium caesa, et inter primarios cecidit insignis nominis Poloni hallucinator et hostis Zlotarenko, tribunus Cosacorum¹, maiore tamen potentiae, diu resistere sine subsidio non poterant, succumbere debebant. Profanatae ubivis Romani ritus ecclesiae, occisi crudeliter sacerdotes, non sexus, non aetas quemquam truculentae morti exemit, et postquam foedati sanguine inhabitantium penates, existiali igne templa, arces domusque oppidorum per Moschos et Cosacos absumebantur.

Postquam Moschorum societatem Cosaci iniverant, ad suspectam amicitiam Scythica confidentia, odio gentis Moschorum naturali, flaccescere cepit. Etiam nostri undique angustiis pressi, ultro offerentibus Scythis armorum coniunctionem quamquam lege fidei Christianae vetarentur necessitate adacti, contra Christianos equidem, sed schismaticos, utrosque fidei Catholica iuratos hostes, scilicet rebellos Cosacos et foedefragos Moschos, in socios belli Scythas legerunt, eosdemque aere honorario, pactisque conditionibus contra Moschoviam, Ukrainamque armarunt.

Praecessit tamen in hosticum die 27 Octobris exercitus Polonus, ultra viginti octo millia numerum complens, et aliquot oppida per deditionem cepit². Oppidum Bucza multo praesidio Cosacorum, et magis positione loci a natura munitum, Cameneco Podoliae persimile, magna fortitudine occupavit, et talionem rependens, excidit. Ad Braclaw, caput provinciae, signa Polona protensa, ibique multis congressibus certatum, in eum finem, ut Cosaci, mersis amne machinis, etiam ponte aquis Hyppanis submisso, dum urbs per nostros maiori parte exusta, in fugam subitanee abirent.

<fol. 324>[// 184] Chmielniczenko interim Czehrinae, multis facinoribus et fraudibus in nos intentus, tacite per speciem valetudinis curandae delitescebat. Construxerat nuper, quasi pro victoria divis gratificaturus, ligneum maiori mole pro fastu suo delubrum Czehrinae, **in eoque putidum** Zlotarenko (novissime ad Szklów oppidum a praesidiariis Lituorum caesum dixi) corpus funeri mandare constituerat, illudque in eum finem in pergula templi illius locari mandavit.

Mirabile dictu, difficile creditu, ipsimet Cosaci enarrare solebant. Exsanguis illud cadaver, multo noctu dieque terrebat. Audiebatur frequenter gemere, proquiritari, modo sese in urna provolvere, modo ex urna attollere, seu divino permissu, seu phantasmate aliquo operante, plerisque haec omnia, favore amicitiae erga defunctum subticentibus, aliis dissimulantibus, aliis non credentibus, fictioni referentium, seu illusioni cuiquam subscribentibus³. Convenerant ad designatum sepulturae diem Moschorum et Cosacorum focalibus, braccisque suis induti potiores mystae⁴, clerusque eorum pro tam solenni funere, quod notabili sumptu Chmielniczenko ipse assertor (ut palam vocabant) Russicae religionis comparaverat, frequentior. Incipiunt piacularare sacrum, cantu liturgico pro illo defuncto, et ecce mortuum cadaver, quasi vocibus clamorosis e somno correptum, operimentum mortuale disiicit, ex urna squallidas foetore, saniesque⁵ manus sursus attolit, ex quibus quasi recentis sanguinis magna copia, guttatim stillare conspicitur ab omnibus! Corripit hic spectantes primo admiratio, deinde cum ille, ut terrorem incuteret clamorosa voce ter ingeminaret *utykaite* (alias fugite) subita, et ingens trepidatio.

Igitur magna festinatione omnes sese ex illo pastophorio, tam spirituales, quam seculares, et ipse Chmielniczenko, praesens suis sacris, sumptibusque, proripiunt, fugiuntque. Spectri emortui cruentas manus, vocemque funestam. Etiam druidae illi, qua possunt via turmatim ruunt. Interim sacrorum causa accensae faces et male <fol. 325>[// 184v] custoditi per fugam, seu tractati candelarum ignes, parietes et sarcophagum corripunt, et totum illud ligneum

¹ Vide huius fol. 305.

² Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 444.

³ Idem, fol. 449.

⁴ *Летонисъ*: пропушено *mystae*.

⁵ *Летонисъ*: пропушено *saniesque*.

Падуанського [13 VI 1654]. І хоча часто з великою мужністю його напади на місто відбивали, проте в день Св. Михаїла «вересневого» [29 IX 1654] було прийнято умови здачі (багато людей розказували, що це було підготовлено приватними розмовами, щедрими дарунками, перлами та коштовними хутрами) тієї визначної литовської фортеці. За це він був особливо вдячний, що в день свого небесного опікуна увійшов у брами міста, яке досі тримають московити з користю для себе і з великою шкодою для Литви. Цар повернувся із захопленого Смоленська до Москви, залишивши для здобуття Литви шістдесят тисяч вояків.

А литовці після цих нещастя не стали кращими, навіть згіршали. Поділені взаємними чварами, ліниво реагували на королівські заклики до шляхти, щоб узяти зброю на свій захист, зовсім не дбали, щоб відразу ж ворога усунути. Тож король через їхні незгоди та суперечливі прагнення був змушений виїхати у листопаді з Гродна до Варшави. Через таке їхнє зволікання було здобуто й Вітебськ. Під містечком Шкловом мужньо оборонялася литовська залога, що вбила п'ять тисяч нападників, і серед визначніших загинув козацький полковник Золотаренко, сумновідомий ненависник польського імені¹. Утім, вони не могли довго протидіяти великій потузі без допомоги, тому мусли здатися. Повсюди зневажалися костели римського обряду, жажливо вбивали священників, нікого не рятувала від страшно́ї смерті ані стать, ані вік. Після того як рідні пенати були скроплені кров'ю їхніх мешканців, московити та козаки знищили у вогні позостали в містечках храми, замки, будинки.

Коли козаки з московитами уклали спілку, до підозрілої приязні додалося ослаблення довіри до татар з їхньою вродженою ненавистю до московського роду. Тож наші перебували звідусіль під пресом, а з іншого боку татари пропонували їм військовий союз, хоч і заборонений за правилами християнської віри, але вимушений через необхідність. Союз справді проти християн, але схизматиків, двох заприсяжених ворогів католицької віри, а саме повсталих козаків та віроломних московитів. І вони [поляки] вибрали татар за військових союзників, забезпечили їх платнею, статтями договору проти Москви й України.

Попри те, 27 жовтня вирушило до неприятельського краю польське військо, що налічувало двадцять вісім тисяч вояків, та взяло після здачі кілька містечок. Місто Буша² було обсажене великою залогою козаків, добре укріплене своїм природним місцезрозташуванням, подібно до Кам'янця на Поділлі. Воно було захоплене з великою мужністю та вирізане за правом відплати. Польські відділи потягнулися до столиці провінції Брацлава, де мали численні сутички з таким результатом, що козаки затопили в річці гармати, також спорудили міст через води Південного Бугу й поспішно вдалися до втечі, поки горіла більша частина міста, спалена нашими.

Тим часом Хмельницький, маючи в умі проти нас багато підступів та обманів, під приводом поправлення здоров'я спокійно переховувався в Чигирині. Він недавно побудував, ніби в подяку святим за перемогу, велику дерев'яну церкву, святиню заради своєї пихи. У ній він вирішив покласти для похорону тіло ненависного [полякам] Золотаренка (про смерть якого під Шкловом від обложених литовців я недавно оповів), звелівши спершу залишити його в каплиці цього храму³.

Викликає подив і важко повірити в те, що самі козаки звикли розповідати. Його бездыханне тіло багатьох людей лякало і вдень, і вночі. Часто чулося, що хтось плаче, квилить, якимсь чином у труні рухається або з труни піднімається, діючи чи то з Божого допуску, чи то в якійсь уяві. Більшість людей це все оминали мовчанкою з огляду на дружбу з покійним, інші не зважали, ще інші – не вірили, списуючи це на вигадки оповідників чи якусь

¹ Насправді наказний гетьман, ніжинський полковник Іван Золотаренко загинув 17 жовтня 1655 р., під час облоги Старого Бихова.

² Тепер село Вінницької області.

³ Насправді Золотаренко був похований у Корсуні. Більшість українських та польських істориків пишуть про пожежу в корсунській церкві в момент його похорону.

aedificium occupant, absumuntque brevi tempore. Absumptae sunt et infelices illae, in vita adhuc foco dignae Złotarenko exuviae, multique cum illis, ob coarctatum multitudine exitum, igne illo interierunt, et Chmielniczenko ipse lymphato per terrorem animo, aegritudinem contraxisse credebatur. Quod ita evenisse et fama publica, et consensus narrantium, etiam Daniel Wychowski, Cosacorum legatus, sexennio post Varsaviae praesens, oculatus protunc dictorum testis, comprobant.

Annus Domini 1655

Quod tempus animo semper, menteque horrebat Polonia, adest profecto. Oritur annus tragicus iterum Russiae, quinimo Poloniae toti millesimus sexcentissimus quinquagesimus quintus, emergentium denuo malorum accessionem, non praeteritorum levamina ferens. Cuius initium totumque decursum, quomodo capitulum peregit, ob defectum actorum, sive per iniquitatem temporum, sive per negligentiam (cum locus in volumine relictus pro connotatione pateat), usque ad annum 1659 inclusive non scriptorum, scire nefas.

A luctu tamen annum hunc non bono Christianitatis praesagio, etiam ecclesiam Romanam incepisse constitit quoniam Innocentius X^{mus} per annos undecim pontifex maximus primis Januarii diebus, tumescente per aquam intercutem corpore, extinctus est¹. Cui successit par animi dotibus, Fabius Chisius, Alexander Septimus dictus.

Etiam hoc anno in regem Hungariae coronatus Leopoldus Posonii die 27 Junii post mortem Ferdinandi IV Romanorum regis, caesaris Ferdinandi III filius, cuius prospera iuxta ac adversa, futuris annis <fol. 326>[// 185] in hoc parvo opere (si Altissimo placuerit) ulterius perficiendo, saltem per transennam occurrert, ideo memoriam coronationis ipsius annotari placuit.

Consistorialia acta enarrant², quod Stephanus Wydzga, secretarius regni, abbatiae Sieciechoviensis administrator perpetuus, praeposituram et canonicatum Leopoliensem, cuius hactenus possessor existebat, per plenipotentem Veneris 26 Februarii resignavit³, quam⁴ Czuryło assumpsit, et institutus est Mercurii 3^{tia} Martii anno eosdem.

Etiam Joannes Małachowski, canonicatum Leopoliensem eodem anno assumpsit⁵. Bonis omnes tres avibus, quia primus archiepiscopus Gnesnensis factus, ad primatiam regni, secutus ad Nicopoliensem (quia ultra ascendere mors praepropera non permisit), tertius ad Cracoviensem episcopales et ducales ecclesiarum dignitates, brevi post multos titulos, evehendi.

Mathias quoque Kuczankowic iuris utriusque doctor super notariatu consistorii iuravit⁶.

Consularia acta referunt, quod immanentibus undique periculis a Moschorum et Cosacorum potentia, cives circa defensionem civitatis serio laborant, munitiones erigebant, vallumque, quod etiam ad praesens satis sublime est, in circulum altius tollebant, non praesentibus solum, sed etiam futuris temporis praesidio futurum⁷. Ordines quoque civitatis super contributione trium millium florenorum pro variis operariis ad defensionem civitatis laborantibus⁸. Deinde de super trecentis pro annona comparanda consenserunt, et se praesago quodam spiritu, ad futuram obsidionem parabant forti animo tolerandam⁹.

Et quia in actibus ecclesiae morari non licuit, ad externa, Russiae tamen et Leopoli pericula, calamum umbratilemque sepiam convertito.

¹ Piaseccius, [*Chronica*], fol. 464.

² Acta consistorii anni 1653, fol. 22.

³ Vide annum 1683.

⁴ Ориг.: далі пропущено місце для вписання імені.

⁵ Eadem [acta consistorii], fol. 79.

⁶ Eadem, fol. 52.

⁷ [Acta] consularia.

⁸ [Acta consularia], feria 5 post festum Sancti Matthei proxima [23 IX 1655].

⁹ [Acta consularia], feria 3 postridie festi Sancti Confessoris [5 X 1655].

ілюзію. У визначений день погребу прибули численно московити й козаки, вдягнуті у свої шаровари, рідні, визначніші духовні, їхній клир для урочистого похорону, який влаштував великим коштом сам Хмельницький, оборонець руської релігії (як вони публічно говорили). Розпочалося богослужіння, заспівали літургійний кант за померлим, як ось мертвий труп, ніби пробуджений зі сну голосними згукми, відкинув смертну дошку труни, з якої потягнув гнилий запах. Він звів догори руки, з яких наче стікала краплями велика кількість свіжої крові, що всі побачили! Спочатку глядачів пройняв подив, потім несподіваний і надзвичайний страх, коли він задав жаху, тричі викрикнувши «тікайте».

Тоді у великій тисняві всі зірвалися та почали втікати – як духовні, так і світські, і сам Хмельницький, що покинув свої святощі й кошти, дивлячись на жажливі руки померлого та чуючи його фатальний голос. Навіть характерники (*druidae*) чимдуж рушили звідтіля. Поміж тим вогонь від запалених смолоскипів для вшанування святих і свічок (на які при втечі не зважали та їх і не пильнували) перекинувся на стіни і труну, охопивши й поглинувши за короткий час весь дерев'яний храм. Були поглинуті й ті нещасні останки Золотаренка, гідні ще за життя такої долі, як і чимало інших загинули у вогні через сильну тисняву біля входу. І припускають, що сам Хмельницький дістав хворобу через пережитий шалений страх. Те, що так сталося, підтверджують і публічні чутки, і згода оповідачів¹, підтверджує ці слова навіть посол козаків Данило Виговський², який перебував у Варшаві шість років після тієї події, тодішній свідок подій.

Рік Божий 1655

Той час, що завжди лякав відважну та розважливу Польщу, напевно, надійшов. Знову починався трагічний рік для Русі, хоч і всій Польщі 1655 рік приніс більше нових нещасть, аніж полегшення минулих бід. Неможливо дізнатися, який був початок та цілий хід капітули – через відсутність актів або через складність того періоду, або через недбалість, аж до 1659 року включно (доки бракує записів у томі).

Однак цей рік розпочався зі смутку, недобре пророкуючи для християнства та Римської церкви, оскільки Інокентій X, найвищий понтифік протягом одинадцяти років, у перших числах січня помер, коли тіло його наповнилося підшкірною водою. Спадкоємцем став рівний йому талантами Фабіо Кіджі, іменований Олександром VII³.

Також цього року був коронований на короля Угорщини Леопольд⁴ у Посоні⁵ 27 червня, по смерті римського короля Фердинанда IV, сина імператора Фердинанда III⁶. Про його щасливі та нещасливі справи, які послідовно відбувалися в наступних роках, я в цій незначній праці далі розповім (якщо Всевишньому буде до вподоби), а тут варто згадати лише про його коронацію.

Консисторські акти повідомляють, що королівський секретар, постійний адміністратор абатства в Сецехові Стефан Виджга шляхом уповноваження в п'ятницю, 26 лютого, зрезигнував з львівського намісництва та посади каноніка, яку до того часу утримував. Канонік Чурило був призначений і встановлений на цю посаду в середу, 3 березня того року.

¹ Така оповідь, згідно з В. Коховським, разом з гравюрою з'явилася в німецькому перекладі 1713 р., див.: Ludolf H. *Allgemeine Schau-Bühne oder Welt*. Franckfurt am Mayn, 1713, Bd. 3 (примірник Національної бібліотеки у Варшаві).

² Виговський Данило (?–1659) – український військовий та державний діяч, брат гетьмана Івана Виговського.

³ Олександр VII – папа римський (1655–1667).

⁴ Леопольд I Габсбург – король Угорщини (1655–1705), імператор Священної Римської імперії (1658–1705).

⁵ Посон – тепер Братислава (Словаччина).

⁶ Фердинанд IV – римський король (1653–1654); Фердинанд III – імператор Священної Римської імперії (1637–1657).

Iunxerant sese exercitui nostro ex vi societatis armorum (ut anno superiori recensui)¹ Scythae, et aliqua oppida in Ukraina dedita, multa per vim capta, multa igne succensa sunt². Demkowka oppidum, loco munitum, <fol. 327>[// 185v] ab ipsoque naturali domino Demetrio Wisniowiecki duce, quadringentis nostrorum deperditis, vindicias iustas sumente, expugnatum, tribunis palo infixis, perfidiae poenas luit. Humanium, haereditas domus Kalinoviae in confinio Ucrainae, aequo situ loci ac incolarum strenuitate cum Scythis exercitata munitum, tentatum tantum erat et ob adventum Cosacorum et Moschorum pro liberatione ab obsidione violenta, interim desertum. Octuaginta etenim millia peditum Moschi, Cosacis iuncti ducebant, viginti millia Scythae Kalmucenses praecipue equitatus. Contra hos exercitus noster ab Humanio processit instructa acie, campiduce Lanckoronio, castrorum metatore Czarnecio, praeuntibus, ad subitariam pugnam paratus, etiam Tauricanis turmis Tartarorum succinctus.

Primis diebus Ianuarii mensis equestri concursu grande proelium cepit, nocte obscura, e septuaginta tormentis fulminabant Moschi, adeo regulariter, ut non ordines modo militum nostrorum, sed personas quoque iaculatorum, ad fulgores ignis observatas per tenebras noctis, perimerint³. Rupta tamen magno fortique conatu prima Moschorum acies, ac fusus equitatus per illata signa nostrorum, iamque confusi et turbati, iam palantes in extremis positi, sese subdere Polonis clamitabant, vitam et misericordiam pascentes. His clamoribus auditis, pronior ad parcendum, quam ulciscendum miles Polonus, palam iussus, ferrum retrahit, ac importuna commiseratione fructum consumendae victoriae amisit.

Moschi etenim, resumpto animo, ordines suorum restituunt, ac sese intra carraginem retractis agminibus clanculum recipiunt, postea maiori fervore arma reassumunt, quinimo expectantes deditionem, Polonos nostros continuis ictibus bombardarum sternunt. Tartari vero, subsidiarii nostri, sub tempus proelii campo decesserant, nec quidquam sive favore Cosacorum, sive sui conservatione ad victoriam cooperati sunt, rationem obtendentes, quod noctu pugnare insoliti, ad diurna proelia, et se et equos <fol. 328>[// 186] caballosque suos pararent. Caesa tamen ibidem Moschorum decem circiter millia, tormenta triginta octo, signa divum effigie picta, a nostris intercepta.

Quarta post proelium die carragine, torquibus ferreis concatenata, muniti, fugerunt Moschi et Cosaci, nostris ob intensissimum gelu atrocis hyemis et emorientes frigore pedites, adversus carraginem, nudis eorum pectoribus pulsata, nihil operantibus et solum bis millia currium avellentibus. Digressus itaque uterque exercitus noster, quod campo depulisset Moschos ac Cosacos, victorem se putabat, illi, quod vivi recesserant, victoriam sibi arrogabant.

Non otia tamen miles noster, sed maioribus copiis ob adventum Scytharum ineunte Martio cum sultan galga auctus, rebelles Cosacos in multis oppidis perdebat⁴. Scythis multa millia plebis in servitutem abducentibus, donec laboribus continuis, proeliis, frigore, inedia rarescerent cohortes, ordines militum minuerentur, praefecti militiae sese substraherent, et centuriones variis praetextibus dilaberentur.

Parabat irruptionem in regnum Poloniae contra fas et aequum, contra iurata foedera induciarum ad septennium adhuc duratura Carolus Gustavus in imperium (ut anno antecedenti praemisi) a Christiana forte belli maturandi nobisqum causa adscitus^{5,6}. Contra cuius potentiam pars exercitus regis Casimiri edicto ex Ukraina, quod maius periculum imminebat a Suecis, quam Cosacis, revocata fuit. Ideo cum reliquis signis generalis Potoccius, accisis viribus,

¹ *Летопись*: пропущено фрагмент в дужках.

² Kochovius, [*Annalivm*], fol. 450.

³ Idem.

⁴ Idem, fol. 451 et 463.

⁵ Idem, climacter 2, fol. 6.

⁶ *Летопись*: початок абзацу пропущено.

Також Ян Малаховський¹ того року став львівським каноніком. Для всіх трьох це звістувало добрі знаки, бо згодом, після обіймання багатьох урядів, перший [Виджга] став гнзненським архієпископом, другий [Чурило] отримав нікопольську єпископію (на яку передчасна смерть не дозволила вступити)², третій – піднісся до гідності краківського єпископа.

Також доктор обох прав Мацей Кучанкович³ присягнув як писар консисторії.

Раєцькі акти розповідають, що, з огляду на близькі загрози звідусіль від потуги московитів та козаків, міщани багато працювали на захист міста, зводили укріплення. Вал, що і тепер є достатньо високим, по всьому периметру підвищили, аби він служив заслоною не тільки на теперішні, але й на майбутні часи. Також стани міста погодилися на контрибуцію в сумі три тисячі злотих для різних витрат на роботи задля захисту міста. Врешті погодилися скласти і триста злотих для закупівлі провіанту і, з певним духом передбачення, готувалися до майбутньої облоги, приймаючи це з мужнім серцем.

Оскільки в церковних актах не можна знайти відповідних відомостей, хоча зовнішня небезпека для Русі та для Львова таки існувала, для її відображення зміною перо на зарисовки сепією⁴.

Татари з'єдналися з нашим військом за умовами військового союзу (як у попередньому році згадував) і зайняли деякі міста в Україні, чимало з них силою захопивши та спаливши. Добре укріплене містечко Демківка⁵ після втрати чотирьохсот наших вояків було здобуто, і сам законний пан князь Вишневецький⁶ вимагав справедливої помсти. За своє віроломство провідник повстанців був посаджений на палю⁷. Умань, дідишна місцевість родини Каліновських на кордонах України, укріплена як добрим місцерозташуванням, так і мужністю мешканців, що постійно билися з татарами, була тільки заатакована, але уникала сильної облоги через наближення козаків та московитів. Бо вісімдесят тисяч піхоти з'єднаних московитів та козаків вели двадцять тисяч калмиків, переважно кінноти⁸. Супроти такого війська наше [відійшло] від Умані та вишикувалося у стрій під керівництвом великого польного гетьмана Лянцкоронського та обозного Чарнецького, готове до неочікуваної битви. Також до нього приєдналися відділи татар із Криму.

У перших числах січня почалася велика битва з кінною сутичкою. Під покровом ночі московити стріляли із сімдесяти гармат, і так прицільно, що влучали не тільки по лавах наших вояків, але й убивали окремих стрільців, помічаючи спалахи їхніх пострілів у нічній темряві. І все ж військо з великим тиском прорвало перші ряди московитів та після завданого удару їхня кіннота розлетілася. Вже збентежені та змішані, блукаючі на полі нещасливої битви, вони просили поляків про полон, щоб зберегли їм життя та виявили милосердя. Їхні вигуки почув польський вояк, і більше схильний до пробачення, а не до помсти, він відкрито отримав наказ спинити зброю й утратив здобуту перемогу через невчасну жалість.

А московити піднесли на душі, відновили свої ряди, потаємно зібрали між возами відступаючі відділи й пізніше поновили боротьбу з більшим запалом і постійними обстрілами з мушкетів убивали наших польських вояків, що чекали їхньої капітуляції. А наші помічники татари під час битви залишили поле та перемозі нічим не посприяли, чи то з якоїсь прихильності до козаків, чи щоб себе вберегти, виправдовуючись тим, що вони

¹ Малаховський Ян – львівський канонік та схоластик (з 1664 р.), краківський єпископ (1681–1699).

² Канонік Станіслав Чурило в 1659 р., очевидно, був номінований нікопольським єпископом, але не встиг обійняти посаду через смерть.

³ Кучанкович Мацей – львівський лавник (1663–1664), райця (1664–1687).

⁴ Так автор алегорично висловився про потребу докладнішого опису подій. Сепія – техніка малюнку, яку використовували переважно для підготовчих робіт перед виконанням живопису.

⁵ Тепер село Вінницької області.

⁶ Вишневецький Димитр Єжи (1631–1682) – руський аристократ герба «Корибут», державний діяч Речі Посполитої.

⁷ Тоді внаслідок різни загинуло, за різними оцінками, 6–10 тисяч козаків та мешканців містечка.

⁸ Автор помилково пише про «калмицьких татар».

peditu sensim amisso¹ impetum hostium aegre sustinebat, et tandem sese et exercitum ad intimiora regni subduxit, ita, ut urgente hostium multitudine sub oppido Gliniany die vigesima Septembris consistere debuerit. Sed nec ibi modicis ad resistendum vexillis non tutum receptum habebat.

Quocirca die 22 Septembris Leopolim praetergressus, ad oppidum Grodek castra sua metatus est, quae vix quatuor millia bellatorum complebant ad futura intentus, hostium gressus circumspiciens. Leopolim tamen de imminente Cosacorum Moschorumque potentia, cui impar retrocedere debebat, praemature monuit, ut se tanto magis <fol. 329>[// 186v] ad defensionem pararent, quanto acriorem oppugnationem praeviderent, cives, habituri etiam ab exercitu proximum subsidium.

Nec diu moratus praemonitiones generalis² Chmielnicius, die enim vigesima quinta Septembris, cum Buturlino, Moschorum generalissimo, sexaginta millia bellatorum praeter gregarios, machinasque permultas ad oppugnandum de industria comparatas trahenti, suburbia ingressus est, obsidionemque urbis in coronam inchoavit³. Cuius obsidionis descriptionem adolescentis Joannis Bożęcki, studiosi protunc collegii Leopoliensis patrum societatis Jesu, Polonice, sed enucleate cuncta connotantis, actisque consularibus inserentis (quia seniores, sive occupati, sive otiosi non scripserunt) secutus, compendiose edissero.

“Praesidebat⁴ tunc urbi nostrae cum gubernio Christophorus Grodzicki, artilleriae regni generalissimus, de illius mandato, ne hosti adversus ictus defendentium catapetasma seu receptaculum fierent, arsere supposito igne domorum structurae, campanis, horologiis silentium indictum, munimenta civilia, vallumque peditibus insessum, civibus ad tutiorem designata stativa, vulgo *kwatery*, arx superior praefecto Grotus Livoni demandata, et subito, sicut oppugnatione ab hostibus, ita et defensio ab civibus civitatis suae caepit.

Excurrebant a Grodeco 27 Septembris velites nostri ad observandos gressus hostium, quia tamen iam ad urbem nostram totis viribus hostis resederat, infectis rebus redierunt, nuntium tamen infallibilem de obsessa Leopoli, et se fortiter defendente generali tulerunt. Hac nocte clanculum sub ipsa propugnacula civilia turmatim hostis excurrebant, et rursus globis ardentibus, tam ab arce superiori, quam batteriis civitatis propellabatur, ita ut deserere excursiones suas debuerat invitus.

Tota 28 Septembris die transibant per montana nostra, hostium phalanges, quas distrahebant in citeriorem abitum ictus tormentorum, duoque Cosaci a civibus capti, in civitatem deducti, informarunt de numero <fol. 330>[// 187] obsidentium, magnaue potentia Moschorum et Cosacorum.

Die 29 Septembris in tractu Stryiensi in magna copia videndum se praebuit hostis. Adveniebat etenim Hrehory Sachnowicz, dux Mirhorodensis, et dux Romodanowski cum altero, Grotus dicto, qui in exercitu Moschorum praecipui fuere. Cecidere hoc die aliquot ex Moschis, aliquot ex Cosacis globis tormentorum prostrati, his tamen cadentibus non territi, ceperunt hac die adversus civitatem e cespite, et terra propugnacula {struere}, quae toto obsidionis tempore magno labore erigebant, illorumque ad haec usque tempora quamquam depressa exstant promontoria. Civitas tamen strenue sese defendebat, operas contra se structas una cum operariis, tum globis tormentorum, tum per submissos vernaculos suos disiciebat, reddebatque irritos contra se quosvis hostium conatus, favente sibi omnibus his diebus fortuna.

Eadem tamen fortuna hac die nostris, ad Grodecum castra habentibus, sinistram se praebuit, generalis Potoccius stagnum illud, quod oppidum alluit, et multorum torrentium aquas,

¹ *Летопись*: пропушено фрагмент *accisis viribus, peditu sensim amisso*.

² *Летопись*: пропушено *praemonitiones generalis*.

³ Kochovius, [*Annalivm*], eodem climacter, fol. 35.

⁴ Acta consulum anni 1655.

незвичні воювати вночі, тож готували себе та своїх бойових і в'ючних коней до денної битви. Однак тоді було вбито близько десяти тисяч московитів, нашими захоплено тридцять вісім гармат, знамена, прикрашені образами святих.

На четвертий день битви московити й козаки втекли, використовуючи укріплений табір з возів, поєднаних залізними ланцюгами. Наші через сильні зимові морози та померлих від холоду піхотинців не могли нічого вдіяти проти табору, що проштовхувався голими кінськими грудьми. Але вони змогли відірвати тільки близько двох тисяч возів. Тож обидва війська розійшлися, наше вважало себе переможцем, бо московити й козаки покинули поле битви, а вони, повернувшись живими, приписували собі перемогу¹.

Проте наш вояк не байдикував, а великими відділами, посилені прибуттям на початку березня татар із калгою-султаном, нищив повсталіх козаків у багатьох містечках, а татари забрали в полон багато тисяч плєбсу. Поки через постійні турботи, битви, через мороз та голод не поріділи відділи, не зменшилися військові ряди, військові провідники не усунулися та сотники, під приводом різних причин, не розпорошилися.

Карл Густав готував вторгнення в Польське королівство проти Божого права та слушності, порушуючи умови перемир'я, яке мало тривати ще сім років. Можливо, від'їзд до імперії (як згадував під попереднім роком) Христини був сприйнятий як підстава пришвидшення війни з нами. З огляду на таку потенційну загрозу, король Ян Казимир звелів відкликати частину військ з України, ніби від шведів очікувалася більша небезпека, ніж від козаків. Відтак з відділами, що zostалися, гетьман Потоцький з обмеженим контингентом, поступово позбавлений піхоти, з труднощами стримував ворожі напади й урешті відступив із військом углиб королівства під натиском великої кількості ворожих військ, змушений стати 20 вересня під Глинянами. Але й там через надто скромні для оборони хоругви не міг почуватися у безпеці.

Тому Потоцький 22 вересня, проминувши Львів, заклав під Городком свої обози, які склалися ледве з чотирьох тисяч вояків, і, готуючись до майбутнього, стежив за ворожими пересуваннями. Однак він завчасно попередив Львів про силу козаків та московитів, яка наближалась і перед якою він через нерівні сили мусив відступити. І щоб міщани якомога більше до оборони готувалися, передбачаючи затяжну облогу, пообіцяв також найближчу допомогу від війська.

Ненадовго затримався після цих пересторог гетьман Хмельницький, бо вже 25 вересня з московським воєначальником генералом Бутурліним вступив на [львівське] передмістя із шістдесятма тисячами вояків, окрім помічних відділів, тягнучи готові до облоги численні тарани, та розпочав облогу взятого в кільце міста. Зі скороченнями наводжу опис цієї облоги, поданий польською мовою юнаком Яном Боженцьким, на той час студентом Львівської колегії отців Товариства Ісуса. Багатий деталями, він був внесений до расецьких актів (оскільки старші були зайняті або не писали через легковаження²):

«Керував обороною нашого міста генерал артилерії коронного війська Кшиштоф Гродзицький. За його наказом, щоб вороги не зробили собі схованки чи криївки проти пострілів захисників міста, всі будинки перед укріпленнями потрапили під нещадний вогонь. Введено мовчанку для дзвонів та міських годинників. Міські укріплення й вали обсаджено піхотою. Міщанам для захисту міста визначено позиції, чи “квартири”. Високий замок доручено комендантові лівонцю Гроту³. Як несподівано почалася облога ворогами, так само і захист міщанами міста.

¹ У битві під Охматовом, яку описує автор, обидві сторони зазнали зіставних утрат.

² Насправді далі подано опис облоги Львова 1655 р. авторства Самуїла Кушевича (студент Ян Боженцький був тільки переписувачем). Також регент міста Станіслав Добешовський залишив власний опис цієї події, див.: Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 304–340. Оригінал С. Кушевича опубл.: [Kuszewicz S. K.] *Oblezenia drugiego miasta Lwowa*, с. 123–151.

³ Йдеться про Едварда Гротгаузена, військового, німця за походженням, родом із приєднаних до Речі Посполитої земель Східної Прибалтики, що ввійшли до Венденського воєводства.

latissimo spatio diffusas, continet, pro munimento exercitui sufficere ratus, aggerem occupaverat, arcere hostes ingruentes praemeditatus, etiam experimentum pugnae, si opportunitas daretur facturus¹. Voluit primo Chmielniccius exilem nostrorum equitatum campo depellere, ut tutius a tergo discrimine amoto aggrediretur Leopolim, ideo fortuna et successu utens, dispalatis apud adiacentia arbusta excubitoribus, oppidum incendit, vitatoquo aggere, qui praesidio exercitus tenebatur, per lutulentam voraginem, aliquot tuguriis expletam, incredibili celeritate traiectionem superavit, nostrosque a fronte pugnae intentos, a tergo inopinante invasit.

Sustinuere tamen ad tres horas egregie vim hostium, a fronte et tergo pugnantes, sed postquam permultos, egregie decertantes, caesos esse liquebat, et loci angustiae explicare aciem non permittebant, turbatis ordinibus, et multitudine hostium involutis, retrocedere generalis necessum habebat, etiam hostibus praedae magis <fol. 331>[// 187v] intentis, quam nostrorum recessui², forte ne eadem alea (quae in bellis variabilis est) in angustiis illis involverentur.

Pulso exercitu regressus ferox successit Chmielniczenko, acrius obsidione cinxit Leopolim, securus a tergo pro statione militari coenobium Sancti Georgii sibi eligit, ubivis suam spargendo victoriam, terrorem ac ferociam in Polonos ostentans, civibus deditionem ingeminans obsessis.

Prima die Octobris quasi continuabat triumphum, ideo nihil contra civitatem attendebat. Tentarunt fortunam nostri obsessi adversus equitantes turmatim Moschos et Cosacos, ex quibus et aliquot ceciderunt, et pecora multa arx superior iisdem ademit.

2da die Octobris ipso meridie, astu bellico praeoccupare civitatem intendebant Cosaci, ideo centena vexilla, subitaneo incursu intra suburbia ex tractu Krzywczycensi ad portas civitatis festinaverunt. Sed quia paratam civitatem ad resistendum invenerunt, tribuno et vexillifero amissis multisque aliis, globis pulsi recesserunt. Ergo fraudibus suis non patere locum intelligentes, vim apertam intentarunt, tormenta contra civitatem librarunt, e quibus septies hac die primo iaculati sunt.

3ta die Octobris iam undique tormentis gratiebatur civitas sine nocumento tamen obsessorum. Et hac ipsa die Chmielniczenko prima vice misit praecentorias literas suas ad civitatem, suadendo deditionem pro veteri amicitia, ni cives cum liberis et coniugibus extrema pati mallent. Distulit responsum in crastinum gubernator. Et interim, nescitur, quo turbine agitati cives, nocte intempesta, continue explodebant in Cosacos tormenta bombardasque, ita ut aegre tumultus ille auctoritate gubernatoris sopiretur.

4ta die Octobris venit tubicen Chmielniccii, responsum a civitate laturus, et retulit literas {a civibus} ita calamo attemperatas, ut et modestiam et resistendi audaciam praeserferrent, deditionem totaliter negarent.

5ta die respondit ad easdem Chmielniccius, sed crudeli ex omnibus partibus tormentorum boatu. Volitabant passim per urbem saxifragi, iique praegrandes globi, summitates lapidum frangebant, lapideas <fol. 332>[// 188] quatiebant, sirpeas valli disciiciebant, sine tamen hominum noxa, intra humilia sese recipientium. Respondebat talionem et Leo noster, **simili rugitu**³ iustam iram ostentans, et sese quaqua versus defendens⁴, ac ideo laesam patientiam verti in furorem observans Chmielniccius, literas denuo direxit, ad conferendum aliquas ad se mitti personas postulans.

Deliberavit ergo gubernator cum magistratu nobilibusque (qui semper adsciscebantur in curiam), utrum respondere ad literas, ablegatos mittere, stante hostilitatis ardore expedierat. Placuit tamen ex consilio scribenti rescribere, sed ad proposita indifferenter, nec denegare

¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, fol. 36.

² *Летопись*: далі пропущено кінець абзацу.

³ *Летопись*: *tugitu*.

⁴ *Летопись*: пропущено *et sese quaqua versus defendens*.

27 вересня з Городка вирушив відділ легкої кінноти, щоб спостерігати за наступними ворожими кроками, однак через те, що ворог усіма силами підійшов до нашого міста, повернувся, не виконавши завдання, принісши натомість гетьманові безсумнівну вістку про обложений Львів та його мужній захист. Цієї ночі ворог у великому числі зробив таємний наскок під міські укріплення, але був вигнаний назад як вогнем з Високого замку, так і міськими батареями, неохоче змушений таким чином припинити свої напади.

Весь день 28 вересня через міські пагорби проходили відділи ворогів, що підтягували гармати для зручнішого обстрілу. Міщани впіймали двох козаків, які після приведення до міста розповіли про число облягаючих військ, велику потугу московитів та козаків.

29 вересня на Стрийському гостинці стало помітно, що появилася значна кількість військ. Бо прибули миргородський полковник Григорій Сахнович¹ та князь Ромодановський² з іншим Гротом, які були головними у війську московитів. У цей день було повалено гарматними ядрами декого з московитів та декого з козаків, але їхнім падінням вони не настрашилися, розпочавши того ж дня зводити навпроти міста земляні укріплення, над якими з великою працею трудилися протягом усієї облоги. Верхівки цих зусиль до цього часу залишилися, хоч і нижчі. Проте місто мужньо захищалося, нищило зведені фортифікації разом з робітниками як гарматними ядрами, так і руками висланих своїх копачів. Місто відводило від себе будь-які ворожі наміри, маючи сприяння фортуни в усі ці дні.

Натомість для наших військ, що перебували під Городком, цього дня фортуна обернулася в протилежний бік. Гетьман Потоцький вважав, що для укріплення війська вистачить того ставка, що омивав місто, та численних потоків повсюди широко розливої води. Він зайняв греблю, плануючи захищатися там від ворожих нападів і навіть спробувати дати бій, якщо трапиться нагода. Хмельницький насамперед хотів усунути з поля слабку кінноту наших, аби безпечніше з тилу, усунувши небезпеку, штурмувати Львів. Тому він, шукаючи щастя та фортуни, коли вартові розбіглися по прилеглих зарослях, запалив містечко і, уникаючи греблі, яку військо тримало під охороною, через болотисту місцевість, обсажену кількома хатинами, здійснив з неймовірною швидкістю переправу та несподівано напав з тилу на наших, які очікували битви спереду.

Вони успішно стримували близько трьох годин ворожий натиск, провадячи боротьбу з фронту і з тилу, але потім стало очевидним, що багато мужніх вояків загинуло, а тісність вузького місця не дозволяє розгорнути бойовий стрій. Гетьман Потоцький мусив відійти при порушених рядах, оточений великими ворожими силами. Втім, ворог був більше зацікавлений у здобичі, аніж у переслідуванні наших, можливо, щоб з огляду на військову долю (що на війні буває мінливою), не потрапити в біду.

Хмельницький, змусивши наше військо відійти, набув впевненості і ще сильніше затягнув облогу Львова. Маючи безпеку з тилу, обрав за військовий осідок монастир Св. Юра, всюди розсилав звістки про свою перемогу, погрожував полякам терором та жорстокістю, повторював обложеним міщанам [вимогу] про капітуляцію.

1 жовтня він ніби продовжував тріумфувати, тому нічого проти міста не вчинив. Наші обложені спробували щастя проти групи кіннотників, московитів та козаків, убивши декількох з них. А численну худобу їм забрала [залога] Високого замку.

2 жовтня, у самий полудень, козаки мали намір військовою хитрістю оволодіти містом, тож сотні знамен несподівано поспішили маршем по Кривчицькому гостинцю на передмістя до міських брам. Але вони застали місто готовим до опору, тому відступили, втрапивши під кулями полковника й прапороносця та багатьох інших. Вони зрозуміли, що своїми хитрощами нічого не досягнуть, тому вдалися до відвертої сили, викотили проти міста гармати, з яких уперше цього дня вистрілили сім разів.

¹ Сахнович (Лісницький) Григорій (?–1664) – український державний та військовий діяч, сподвижник гетьмана Богдана Хмельницького.

² Ромодановський Григорій (?–1682) – московський державний і військовий діяч.

conferentiam per internuntios, dum modo par vadimonium, iure gentium et praxi bellorum usitata, in civitatem mitteretur. Direxit magistratus et ceremoniales literas ad Wychovium, supremum notarium Zaporoscensis militiae, pro benevolentia antiqua (quam sub prima expeditione Cosatica civitati sese declaraturum sponderat) favorem patrocini implorando.

Abiit gerulus literarum tubicen, medius inter volitantes hinc inde glandos bombardarum, tormentorumque tonitrua. Et brevi inter easdem explosiones responsum, tam a Chmielniccio, quam Wychovio attulit, ut verbo dato ducis, illiusque clementiae quam probatam habent fiderent, vadimonium non requirerent, sed sine metu ad colloquendum idoneas personas submitterent. Crevit hic anceps in consilio bellico disceptatio, utrum fidere hosti liceret, virosque sine pignore ad nuda hostis verba toties fidefragi, ad castra inimica submittere. Bene enim ille probavit, qui scripsit, quod “negata magnis sceleribus semper fides est”¹⁷².

Post multam tamen deliberationem placuit gubernatori Grodzicio nobilibusque, uti irent ad expiscandum hostis praemeditata ii viri, qui nupera expeditione, notitiam cum Cosacis habebant, familiaritatemque contraxerant, videlicet Samuel Kuszewicz, Christoforus Sachnowicz, Paulus Lauryszewicz, sed hi, de evidenti periculo ab amicis praemoniti, operam suam primo detrectare videbantur, dilata itaque consultatio ad crastinum.

Sexta die Octobris requirebantur nomine publico <fol. 333>[// 188v] praenominati viri, quatenus obsequium pro communi bono proposita etiam, quam vellent, gratitudine non renuerent etc. Tunc illi, facto inter se colloquio, egregie (fortibus et prudentibus viris innata generositate)³ responderunt, se ideo cum pignoribus suis hoc periculoso tempore in civitate resedissee, ut etiam mori pro patria sua non renuerent, eandemque sortem suam esse, tam intra moenia, quam extra moenia pro civitate mortem oppetere, ideo non recusare laborem, nec ullam amore patriae, etiam mortis praetendere mercedem, petierunt tamen addi sibi Joannem Gąsiorkowicz scabinum, Joannem Chomicki⁴ syndicum, periculatorum et legationis comites, literasque conditionales ad Chmielniccium scribi. Nec illi, quos petierant viri, Spartam hanc meritoriam recusaverunt⁵.

Aderat brevi tubicen ferentarius ad portam, tum et Joannes Kowalowski, assawuła exercitus Zaporoscensis, praefectus rei familiaris Chmielniccii, qui internuntios civitatis ad castra sine noxa deducerent. Egressi itaque per portam parvam, Jezuicka dictam, deputati, pergebant vico, Sixtowski dicto, per densas phalanges primo Moschorum, deinde Cosacorum, quos per modum hospitem amice salutabant, et rursus ab iisdem per humanitatem resalutabantur, donec ad stationem deducentis sese Kowalovii pervenirent, in qua paululum ab itinere respirantes, invitati per Sobol, aulicum, magnanimo passu ad Chmielniccium perrexere.

Sedebat ille in tentorio ad mensam, corrugata in iram facie, pedibus pro more gentis in crucem versis, humanitatis tamen causa advenientibus internuntiis assurrexit, eosdem, paucis verbis se nomine civitatis compellantes, benigne suscepisse visus, literasque recepit, et ut tantisper in militaribus sellicastris recumberent, imperiose requisivit.

Assidebant protunc Chmielniccio Johannes Wychowski, notarius exercitus, Paulus Tetera, Poloni, Latini, <fol. 334>[// 189] Slavonici idiomatis peritus, Gregorius Lisnicki⁶ Sachnowicz, tribunus Mirhorodensis, Samuel Bohdanowicz Zarudny, iudex exercitus generalis, Thomas Nosacz, castrorum metator, Daniel Wychowski, tribunus Pereaslaviensis, tum et legatus serenissimi regis Casimiri consanguineus Wychoviorum, legatus hani Tartarorum Joannes Graecus,

.....

¹ Seneca.

² *Летопись*: останнє речення пропущено.

³ *Летопись*: пропущено фрагмент у дужках.

⁴ Ориг.: *Thomicki*.

⁵ *Летопись*: пропущено останнє речення.

⁶ Ориг.: *Silnicki*.

3 жовтня вже з усіх сторін гармати «вітали» місто, проте без втрат для обложених. І того дня Хмельницький перший раз вислав попереджувальний лист до міста, зі старої приязні закликаючи здатися, щоб міщани з дітьми та жінками не зазнали нещасної долі. Комендант¹ відклав відповідь на наступний день. Тим часом, не знати чому, завелися міщани, що в непогідну ніч постійно стріляли в козаків з гармат і мушкетів, так що комендант ледве вгамував їх своєю владою.

4 жовтня прибув трубач Хмельницького, щоб отримати відповідь від міста, й одержав лист від міщан, укладений на письмі так, аби [взаємно] допасовувалися скромність і зухвалість відсічі з цілковитою відмовою капітулювати.

5 жовтня Хмельницький відповів на нього [не словесно], а жахливим гулом гармат з усіх сторін. Величезні ядра, що дробили скелі, літали по всьому місту, трошили верхівки та потрясали кам'яниці, зривали коші із землею з валів, але не завдавали шкоди людям, котрі перебували внизу. Відповідав подібним риком за правом помсти і наш лев, готуючись до захисту і показуючи свій правомірний гнів. Хмельницький, це зауваживши, обернув ображену терпеливість на запальність, написав нового листа, просячи вислати до нього на переговори кількох осіб.

Тож комендант радився з магістратом та шляхтою (яку завжди запрошували на ратушу), чи варто відповідати на листа, висилати посланців, коли проявляється запальна ворожість? По нараді було вирішено відписати на листа, а на подані пропозиції відповісти нейтрально, не відмовляючи в переговорах через посланців. Однак вони мали бути вислані до міста на рівних умовах щодо заручників, прийнятих за правом між народами та у воєнній практиці. Магістрат надіслав і церемоніального листа до генерального писаря Запорозького війська Виговського², просячи за давньою прихильністю про заступництво (яке той обіцяв виявляти місту під час першого козацького походу).

Відійшов трубач, що ніс листи, посеред літаючих довкола куль мушкетів та грому гармат. І незабаром поміж тих вибухів приніс відповідь – як від Хмельницького, так і від Виговського, щоб вірили даному слову зверхника, довіряючи вже виявленій його милості, не вимагаючи заручників, і без страху відрядили на переговори відомих осіб. Це викликало на військовій нараді небезпечну суперечку, чи можна довіряти ворогові, без закладу посилати до ворожих обозів мужів, опираючись тільки на голі слова ворога, що сповнений віроломства? Бо ж дуже переконливим був той, хто так писав: «Довіра завжди не узгоджується з великими злочинами»³.

І все ж після обговорення сподобалася комендантові Гродзицькому та шляхті думка, щоб пішли довідатися про наміри ворога ті мужі, які в часи останнього походу дізналися більше про козаків та заізналися з ними, а саме: Самуель Кушевич, Христофор Сахнович, Павло Лавришевич. Але вони, отримавши від друзів застороги про беззаперечну небезпеку, спочатку хотіли від свого доручення відмовитися, тож консультації були відкладені на наступний день.

6 жовтня згаданих мужів викликали публічно по імені, вимагаючи, щоб вони не відмовлялися від обов'язку задля всезагального добра, навіть якби забажали одержати винагороду і т. д. Тоді вони, порадившись між собою, чудово відповіли (із вродженою шляхетністю мужніх та розумних мужів), що оскільки зі своїми рідними тут, у місті, у небезпечний час залишилися, не відмовляючись навіть померти за свою батьківщину, така сама доля їх чекає і між мурами, і поза мурами – спізнати смерть за місто. Відтак вони, не відмовляючись від праці, не претендуючи на жодну платню з любові до батьківщини, хоч би й довелося загинути, просили додати як товаришів у цьому небезпечному посольстві

¹ Комендантом міста в той час був Кшиштоф Гродзицький.

² Виговський Іван (бл. 1604 – 1664) – український військовий та державний діяч, генеральний писар (1649–1657), гетьман (1657–1659).

³ Seneca, *Hippolytus*, 161.

homo versipellis experientiae, qui sub Adziak pacta inter carum Moschoviae et Portam Ottomanicam ante annos aliquos condiderat, et nunc colligationis armorum inter Moschos et Cosacos proxeneta fuit, fuere et alii permulti, sed hi recedere iussi, nominati tantum in conclavi manserunt.

Post recepta et praestita humanitatis officia, exponebat ipse Chmielniccius coram delegatis civilibus causas, propter quas cum exercitu ad has partes pervenerit, incusando desolationem Ukrainae per Scythas, ex instructione Polonorum anno praesenti factam, tum quod duces exercitus contra Cosacos non cessant etiam ad praesens meditari hostilia, licet rex ex clementia aliter procedere cum ipsis mandaverit. Deinde commendare cepit sui exercitus strenuitatem, nostri profligationem, et pro documento dictorum adduci iussit Potoccium, palatini-dem Braclaviensem, et Bychovium ibidem captivos, quos sine mora adductos benigne aspexit. Invitavit simul et Moschorum duces, Romodanovium et Grotum, qui ab ablegatis civitatis moderata humanitate salutati, postquam consederunt, stantesque captivos torvo oculo suspexerunt, probra in gentem Polonam iacere, et cladem ad Grudek fortitudine Moschorum exercitus, armisque factam exprobrare, mala subsequencia impropere Polonis ceperunt.

Non poterat ultra pro generositate mentis dissimulare (captivus licet) Potocius, sed voce libera palam refutavit Moschorum iactantiam, ne sibi victoriam ex Polonis arrogarent, nisi enim peditatus Cosacorum supervenisset, magna clade a Polonis pulsati fuissent. Lepide et iucunde audiit Chmielniccius cum suis tribunis hoc in laudem militiae suae responsum, e contra Moschi convitiabantur captivo Potocio et cum remorsu cordis, subcentibus per risum ad omnia Cosacis, brevi recesserunt.

Denuo Chmielniccius cum Wychovio coram iisdem internuntiis de attritis, imo accisis¹ iam rebus regni Polonorum sermonem longum instituerunt, <fol. 335>[// 189v] nuntiarunt legatis, Suecorum cum suo Gustavo adventum, ab illis pulsum acie regem, obsessam a Suecis quinimo iam captam Cracoviam, Vilnam a Moschis ne exserto quidem ferro cum aliis fortalitiis occupatam, Lituaniam pessum abire, turbatum scissione senatum, nobiles studiis contrariis ad invicem praeventos, amplissimam regi Casimiro in manipulo suo tristium messem, ubique Polonorum caedes, urbium deditiones, oppidorum excidia, agrorum populationes per Moschos et Cosacos igne et ferro longe lateque in Polonia grassantes², omnia desperata Lachis! Quinimo ipsum regem Casimirum, rebus perditis, iam regno excessisse, exagerabat. Quorsum ultra cives {Leopolienses} spes suas tenderent? Unde opitulum adversus extrema Poloniae fata, suamque potentiam cervicibus Polonorum (imo iam suis quoque iugilis) inhaerentem, sperarent?³ Se quidem miseratione duci et Christiano sanguini parcere velle (ni ipsi se ipsos filios suos, charasque coniuges per imprudentem ad resistendum audaciam perditum eant)⁴ exagerabat, et simul si in contumacia persistant, se illorum sanguinis reum non fore profitebatur coram Deo, divosque obtestabatur, nunc suspirans, nunc hilaris, modo pro charitate proximi, sibi que amicae quondam gentis et urbis profunde ingemiscens.

Inter haec colloquia venit hora prandii, ad quod invitati legati civitatis, benedicente sacrificulo alias⁵ popone et eandem benedictionem successibus Moschorum dinastae impertiente, assederunt mensae cum Chmielniccio, ad quam protracto tempore literas responsales ad magistratum receperunt, et ad sequentem diem dilata conferentia in civitatem redierunt, gubernatorem Grodzicium, magistratum, nobilesque praesentes super gestis et sermonibus Chmielniccii informaverunt.

¹ *Летопись*: пропущено *imo accisis*.

² *Летопись*: пропущено фрагмент від «*amplissimam*» до «*grassantes*».

³ *Летопись*: останнє речення пропущено.

⁴ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁵ *Летопись*: пропущено *sacrificulo alias*.

лавника Яна Гонсьорковича й синдика Яна Хомицького¹ та написати вірчі листи до Хмельницького. Самі мужі, які просили, не відмовили Спарті у підтримці.

Незабаром прибув трубач, висланий до брами, а також осавул Запорозького війська та урядник в особистих справах Хмельницького Іван Ковалевський², які безперешкодно провели посланців міста до обозів. Тож депутати вийшли з малої брами, званої Єзуїтською, проминули осаду (*vicus*), звану Сикстівською, щільні загоны, спершу московитів, потім – козаків, яких приязно вітали за гостинним звичаєм та навзаєм від них гречно отримували вітання, поки не були приведені Ковалевським до обозу. Там вони трохи відпочили з дороги, запрошені придворним Собоєм, і впевненим кроком попрямували до Хмельницького.

Він сидів у наметі за столом зі зморщеним, мовби у гніві, лицем, схрестивши ноги за народним звичаєм, однак ввічливо встав при вході прибулих посланців. Вони промовили кілька слів про те, що прибули від імені міста. Він, це побачивши, ласкаво прийняв, узяв листа та імперативно звелів тимчасово розсістися по обозних крислах.

У той момент поруч із Хмельницьким перебували військовий писар Іван Виговський, добрий знавець польської, латині та слов'янської мов Павло Тетеря, миргородський полковник Григорій Лісницький Сахнович, генеральний військовий суддя Самійло Богданович Зарудний, генеральний обозний Хома Носач³, переяславський полковник Данило Виговський, також посол найяснішого короля Яна Казимира, родич Виговських, і посланець татарського хана Яній Грек. Це був чоловік лукавого розуму, котрий кільканадцять років тому під Адзаком поєднував московського царя та Османську Порту⁴ і тепер був перекладачем у військових взаєминах між московитами й козаками. Також було чимало й інших, але вони за наказом вийшли з кімнати нарад, де zostалися тільки названі.

Після складання та отримання знаків гречності з обох сторін сам Хмельницький виклав причини делегатам міста, через які він прибув із військом у ці краї, звинувачуючи в спустошенні України татарами, вчинене за намови поляків минулого року. Також військові провідники досі не перестали виявляти ворожість проти козаків, хоча король зі своєї доброти велів їм по-іншому з ними [козаками] вчиняти. Далі він почав хвалити мужність свого війська, що знищило наше, і на доказ сказаного наказав привести захоплених у битві сина брацлавського каштеляна Потоцького та Биховського. І коли їх без затримки привели, ласкаво на них поглянув. Хмельницький одночасно запросив московських воєначальників Ромодановського та Грота, яких міські посланці достатньо ввічливо привітали. Після того як вони всілися, [московити] понурим оком кинули на стоячих бранців, почали закидати ганьбу польському народу, згадуючи поразку під Городком як заслугу свого війська та зброї, зловтішаючись подальшими нещастями поляків.

Потоцький не міг далі мовчати (хоч і в'язень) через свою шляхетність і волелюбним голосом явно відкинув пиху московитів, щоб ті собі перемогу над поляками не приписували. Бо якби не надійшла піхота козаків, то московитів з відчутною поразкою відбили б. Вдячно та радісно слухав Хмельницький зі своїми полковниками цю відповідь з похвалою свого війська, а московити, навпаки, оббрівували полоненого Потоцького, а тоді, сердито відгризаючись, невдовзі відійшли під сміх усіх козаків.

Ще Хмельницький з Виговським із тими посланцями вели довгі розмови про розбиті й навіть занапащені справи Польського королівства, оповідали їм, що шведи з їхнім Карлом

¹ Гонсьоркович Ян – львівський лавник (1653–1667) і райця (1667–1676); Хомицький Ян – львівський синдик (1653–1655).

² Ковалевський Іван (? – після 1665) – генеральний осавул в урядах гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Виговського.

³ Тетеря Павло (1620/1622–1670) – український військовий та державний діяч, гетьман (1663–1665); Зарудний Самійло (? – після 1664) – генеральний військовий суддя; Носач Тиміш (? – після 1668) – генеральний обозний (1654–1655, 1656–1664).

⁴ Можливо, йшлося про т. зв. Азовське сидіння, коли в 1637–1642 рр. донські й запорозькі козаки обороняли фортецю Азов від турецьких військ.

Septima die Octobris consultius duxit gubernator, nobilitas, magistratusque mulcendum interim affabilitate hostem, donec melior spes futurorum affulgeret, quam armis imparibus irritandum, ideo iterum cum ceremonialibus literis iidem civitatis nuntii, in castra perrexerunt, et ad Wychovium primo cum manusculis panis et vini descenderunt. Quaesivit ille, utrum literas habeant ad Basilium Wasilowicz, ducem Moschorum exercitus? Et postquam intellexit, <fol. 336>[// 190] quod nullas haberent, suavit amica confidentia, ut ipsi nomine civitatis panem et vinum prae humanitate sua offerent.

Tres itaque legati civitatis Gąsiorkowic, Lauryszowic, Chomicki¹, praemoniti a suis, ne ullum cum Moschis tractatum facerent, ierunt ad Buturlinum. Reliquis legatis apud Wychovium manentibus, ad quos brevi cum multis aliis supervenit Chmielniccius, et iucunde conversatus est. E contra Buturlinus, in gestu atrox, in verbis procax, caperata fronte legatos venientes suscepit, sprexit panem, nec vinum benigne aspexit, se non his bellariis indigere, sed urbis et arcis in nomen cari sui, totius Russiae dinastae supremi, {deditione}, soloque iuramento in nomen ipsius a civibus praestito placari posse asseverans, ni urbem arcemque dedant, cladem cruentam minatus.

Rediere ad suos internuntii, illosque super indigna sui apud Basilium tractatione, super prolatis crude verbis, crudioribus affectatis edocuerunt. Praesentem tunc in tentorio et familiariter commorantem secum Chmielniccium iuformavit prae antiqua confidentia, silentio linguae, auriumque servato Kuszewiccius de dictis Basili, sperans se amicum illius patrociniū inventurum.

Ast Chmielniccius vulpinam pellem, quam hactenus gerebat, exuens, lupum se, prout intus erat aperuit. Ita omnino debere fieri, prout dux Moschorum ipsis iniunxerat, severo vultu palam et pathetice vociferatus est. Hoc idem et Wychovius, tichobates nasutus, cum furore et iracundia, manu mensam quatiens, approbavit, multa infortuna regni exaggerans, impropere multoties, quod nec Deum iam inter nos esse, nec fore Polonis propitium, ex pessimo regni totius statu, regisque abitu certo coniceret, ingeminabat saepe numero, quod ubi stetit victrix Cosacorum framea, ibi illorum dominium terminum habiturum, intermiscebat multas minas, multa paraphrasi, praesumptione impotenti, spargebat in faciem legatorum terrores.

Audierunt patienter et attente omnia internuntii illi, et postquam finierat dicta et affectum Wychovius, petiit Samuel Kuszewiccius, suo et suorum collegarum nomine, ut sibi liceret ad proposita respondere <fol. 337>[// 190v] et aliqua libere in medium proferre. Permisit Chmielniccius et simul monuit, ut seria diceret et non moraretur.

Ait itaque assurgens Kuszewiccius, ut erat vir facundi oris, quod ex scriptis ipsius liquet:

“Magnanime dux Zaporoscensis militiae, ubi de rebus magni momenti agitur, verbis non morabor. Ecce et vita et salus nostrum omnium, qui in conspectu stamus, in manibus tuis est. Ita iam credimus, quod locus hic fatalis nobis est, vitaeque sarcophagus, nec nos amplius nostris sistet penatibus, nisi gratiae tuae dux Zaporoscensis patrociniū. Certo tamen scias, quod in nomen cari Moschoviae nec iuramus, nec tradimus civitatem, servamus integram fidem serenissimo Joanni Casimiro, regi nostro et domino clementissimo, quam semel iureiurando spondimus. Illum ipsum quomodocunque eum exercent fortuna, dominum agnoscimus, hunc gratia iuvante Altissimi, tuo dux Zaporoscensis, tuaeque militiae studio, rediturum brevi ad propria non dubitamus. Qua poena temeritatem nostram dignam fore censes, si nulla necessitate et violentia pressi, repudiato legitimo, adscito novo, eoque illegitimo domino, in nomen ipsius iuramus? Quid et ipse Moschoviae carus (cuius nomen, uti magni monarchae, veneramur, obsequium omnino renuntiamus, nec quidquam cum Moschis agere et colloqui volumus) de fidelitate nostra statuerit? Cessa itaque dux Zaporoscensis tentare fideles regi suo dominoque naturali subditos, cessa turpem deditionem exigere et ad probrosum perfidiae

¹ Ориг.: *Tomicki*.

Густавом напали, польський король ними вже усунутий з поля бою, шведи уже облягають і навіть захопили Краків. Московити без збройного опору окупували Вільно, як і багато інших фортець. Литва відпала, сейм роздертий у чварах, шляхту опанували взаємно суперечливі прагнення. Надзвичайно смутні жнива очікували на його [короля] полі: всюди поразки поляків, капітуляція міст, руйнування містечок, сільське населення винищується московитами й козаками, що грасують з вогнем та мечем по всіх усядах у Польщі. Все втрачено для ляхів! І навіть сам король Ян Казимир, оцінивши всі втрати, вже покинув королівство. На кого ж львівські міщани далі покладають свої надії? Звідки вони сподіваються допомоги, як надходять останні дні Польщі, коли загроза нависає над головами поляків (і навіть над їхніми власними)? Він хотів би мати милосердя володаря та зберегти християнську кров (але міщани самі себе, своїх синів та коханих жінок ведуть до загибелі через нерозумну зухвалість з опором). І якщо вони наполягатимуть на спротиві, то він перед Богом не буде відповідальним за їхню кров, закликаючи за свідків святих. Він впадав то в сум, то в радість, пам'ятаючи про любов до ближнього, вболівав глибоко за колись приятний народ та місто.

У таких розмовах настала година обіду, на який були запрошені посланці міста. Після уділеного перед трапезою благословення священника зі згадкою про успіхи московського володаря вони засіли за столом із Хмельницьким. Через певний час вони отримали лист-відповідь, адресований магістрату, й повернулися до міста, відклавши на наступний день переговори. Посланці поінформували коменданта Гродзицького, магістрат, шляхту про дії та слова Хмельницького.

7 жовтня комендант, шляхта, магістрат визнали за доцільніше тимчасово заспокоювати ворога прихильністю, поки не з'явиться надія на краще в майбутньому, аніж дразнити його непорівняльною зброєю. Тому знову ті посланці міста з вірчими листами вирушили до обозів і спочатку завернули до Виговського з дарунками хліба й вина. Він запитав, чи вони мають такого ж листа до московського воєначальника Василя Васильовича¹? Коли довідався, що не мають, по-дружньому довірливо порадив подарувати йому від імені міста з гречності хліб та вино.

Тож три посланці міста – Гонсьоркович, Лавришевич, Хомицький, попереджені своїми, аби не вступали з московитами в жодні перемовини, пішли до Бутурліна. Інші посланці залишалися у Виговського, до якого незабаром разом з іншими прийшов Хмельницький та почав приємну розмову. Натомість Бутурлін, жакливий у поведінці, безсоромний у словах, з наморщеним чолом зустрів прибулих посланців. Він погордував хлібом, на вино навіть не глянув, не потребуючи цих ласощів, і вимагав, щоб місто та замок піддалися його царю, найвищому володарю всієї Русі, і щоб тільки в його ім'я міщани склали присягу. Якщо ж місто та замок не здадуться, грозився жакливою поразкою.

Посланці повернулися до своїх, розповіли і про негідне їхнє потрактування в Бутурліна, про кинуті ним жакливі слова та невиконвані вимоги. Виходячи з давньої довіри, Кушевич таємно поінформував Хмельницького, який перебував у той час із приятельською розмовою в наметі, про слова Бутурліна, не призначені для інших вух, сподіваючись, що знайде дружню підтримку.

Хмельницький скинув лисячу шкуру, яку досі носив, виявивши себе вовком, яким насправді був зсередини. «Так у всьому повинно бути, як московський ватажок наказав», – патетично вигукнув він із безжальним виразом. Так само й Виговський, злісний кар'єрист, з гнівом та запалом його підтримав, ударяючи кулаком по столу, перелічуючи численні нещастя королівства, багато разів зловтішаючись, що вже немає серед нас Бога і що не буде він милосердним до поляків, з найгіршим становищем для усього королівства, припускаючи як певний від'їзд короля. Часто повторював, що доки дістане переможна козацька шабля, там буде межа їхнього володіння. Він змішував численні погрози, перефразовуючи по-різному, і безсилі припущення, будив острах у присутніх посланців.

¹ Василя Бутурліна.

crimen (quod ipsi improbant, qui volunt et suadent) sollicitare nolentes, quod si non desistis, unanimo sensu, uno verbo omnes respondemus. Nos fide integra maiestatem regis nostri reique publicae constanter stare et iuramentum inviolabiliter etiam cum vitae periculo servare”. Hoc idem et reliqui ablegati indistincte et palam dicebant, et dicta Kuszewicii assensu expresso firmabant, et ne se ad tantum facinus impelleret, unanimiter petebant a Chmielniccio etc.

Siluit ad haec sive prae stupore, sive prae iustitia, et acquiescisse dictis videbatur Chmielniccus, sed <fol. 338>[// 191] Wychowius multifariam multisque modis proposita Buturlini exaggerabat, respondentibus ad aliqua modeste internuntiis, ad aliqua prudenter subcentibus. Et dum multum temporis in concertationibus verborum consumerent, ultimarie his verbis responderunt legati per Kuszewicium:

“Absit ut ulterius frustra¹ tempus teramus, hoc iterum atque iterum quinimo decies dux Zaporoscensis² profiteamur, quod quousque serenissimus Casimirus, rex noster et dominus legitimus vivit, alium regem nec agnoscimus, nec accipimus, nec fidelitatem cuiquam alteri iuramus. Quinimo certo scias, quod licet, nos ablegati auctoritate, potentia, minisque tuis territi, despondeamus animum, regique nostro serenissimo fidem, non dispondebit gubernator urbis, nec tradet civitatem, virtuti et dexteritati suae commissam, nec fidelis semper regibus suis civitas defectionem, a nobis promissam, ratam habebit, quinimo servilia pacta nostra improbabit”. Rogarunt denuo, ne ulterius sollicitarentur super his, quae pro fide, conscientia, salute populi, suaque indemnitate, nec facere, nec dicere possent³, quoniam “ubi turpis est medicina, etiam sanari piget”⁴.

Obstupescere ad haec Chmielniccus et Wychowius, rogantibusque iam ablegatis civilibus, ut rebus infectis, satius in civitatem remitterent, quam super intorta propositione sollicitarentur diutius. Audiit haec libenter quamquam ignoto nomine praesens legatus regis Casimiri, cuius supra memini, tacite attentus ad omnia. Audiit et legatus hani Tartarorum, etiam circa haec praesens, apertam ex hac declaratione laetitiam ostentans. Nec non et aliis Cosacorum tribunis, iucundum erat haec audire. Paulus etenim Tetera, legionarius Pereaslaviensis, voce submissa ad Chomiccium⁵ legatum civitatis latine haec verba effatus: “Sitis constantes et generosi”.

Nec iam amplius hac die cum ablegatis recensitis quidquam de tradenda urbe in nomen cari Moschorum tractarunt, sed totum tempus super variis colloquiis de clade nostrorum ad Grudek, de fortibus in hoc proelio gestis Cosacorum et Moschorum, de colligatione armorum suorum cum Moschis, sibi utili, Polonis perniciose, consumpserunt. **Hoc firmiter prae se ferentes**, quod <fol. 339>[// 191v] licet Moschorum ex necessitate patrocinium, non tamen iugum acceptaverunt, vel unquam sunt accepturi, qui contra Lachos, haereditarios dominos suos, pro libertate arma sumpserunt.

Remisit tandem vesperscente die ablegatos in civitatem Chmielniccus, hoc verbo insinuans, ut die crastina ab omnibus ordinibus civitas ablegatos cum deditioe urbis in nomen cari Moschoviae ad castra sistat, habitura pro eo omnem gratiam et utriusque exercitus clementiam finemque malorum suorum. Scripsit et literas Chmielniccus et Wychowius ad magistratum consularem, laudando consilium, quod ad se ablegatos sine vadimonio mittere non recusaverint, exigendo simul deditiois condiciones. Literas has, prout et alias omnes, etiam civitatis responsales⁶, nativo sermone habet eadem descriptio Bożęcki, actis consularibus annotatas, illas recensere, ratio magis ponderantium, et brevitate causa non permisit. Vix attigero vicinia civitatis

¹ *Летопись*: пропущено *frustra*.

² *Летопись*: пропущено *atque iterum quinimo decies dux Zaporoscensis*.

³ *Летопись*: далі опущено кінець речення.

⁴ [Seneca, *Oedipus*, 517].

⁵ Ориг.: *Thomiccium*.

⁶ *Летопись*: далі опущено кінець речення.

Посланці все слухали терпеливо та уважно і, після того як Виговський закінчив промову та [вгамував] свій запал, Самуель Кушевич попросив від себе та від імені своїх колег, щоб йому дозволили на почуте відповісти та представити [справу] дещо вільніше. Хмельницький дозволив і водночас застеріг, аби говорив по суті та не затягував.

Відтак піднявся Кушевич, що був красномовним мужем, як помітно в його творах.

“Великодушний ватажку Запорозького війська, коли йдеться про справи великої значущості, словами я не надуживатиму. Ось і життя, і порятунок усіх нас, що стоїмо перед твоїм поглядом, є у твоїх руках. Тож ми віримо, що це місце може стати фатальним для нас та гробівцем нашого життя, і ми більше не потрапимо в наші домівки, тільки з твоєї ласки та через твоє заступництво, запорозький ватажку. Однак будь певним, що ми в ім'я царя Московії не присягнемо й місто не передамо. Ми дотримуємося цілковитої вірності найяснішому Яну Казимиру, нашому королю та найласкавішому пану, якому лише раз присягли. Тільки його визнаємо за пана, як би не склалася фортуна, не сумніваємося, що він з ласки Всевишнього повернеться невдовзі до власного становища за твоїм старанням, запорозький ватажку, та твого війська. Яке покарання вважатимеш слушним для нашої легковажності, коли без жодної потреби, не примушені насильством, ми, відкинувши легітимного, визнали би нового й нелегітимного пана та присягли б у його ім'я? Що ж би сам московський цар (чиє ім'я, як великого монарха, ми шануємо, але в будь-якому послуху йому відмовляємо, як і не хочемо будь-чого з московитами мати спільного та вести справи) подумав про нашу вірність? Тож перестань, запорозький ватажку, спокушати підданих, вірних своєму королеві та законному пану, перестань вимагати ганебного піддання й намовляти до злочинного вчинку віроломства (якого не схвалюють самі ті, хто хоче цього та намовляє). Якщо ж не відступаєш від вимоги, то всі ми одноставно, в один голос відповідаємо, що ми залишаємося з непорушною вірністю нашому королівському маєстату та Речі Посполитій і не порушимо присяги, навіть попри небезпеку для життя”. Так само й інші посланці без винятку відверто говорили, підтвердивши й погодившись із мовленням Кушевичем, і щоб до такого злочину їх не примушував, одноставно просили Хмельницького, і т. д.

Хмельницький на це мовчав, чи з подивом, чи зі слухності, як бачилося, погоджувався зі сказаним, але Виговський ставив неодноразово вимогу Бутурліна різними способами. Посланці відповідали на це дещо стримано, а інше розсудливо обминали мовчанням. І коли багато часу минуло у словесних суперечках, послали остаточно відповіли словами Кушевича:

“Не витрачаймо надаремно часу, знову і знову, хоч десять разів, запорозький ватажку, ми визнаємо, що поки живе наш король та законний пан, найясніший Ян Казимир, ми іншого короля не визнаємо, не приймемо, будь-кому не присягнемо на вірність. І будь певний, що навіть якщо ми, вислані з повноваженням, настрашені твоею потугою та погрозами, втратимо відвагу й вірність нашому найяснішому королеві, то наш комендант міста не втратить її й не здасть міста, яке йому доручили за його мужність і вправність. Він не прийме віддалення завжди вірного своїм королям міста, якщо ми пообіцяємо, та не схвалить наших підневільних умов». Знову вони просили, щоб надалі їх не підбурювали до того, що вони не можуть ні зробити, ні сказати без шкоди для довіри, сумління, здоров'я народу та свого власного, оскільки “якщо ліки огидні, то і зцілення буде невдале”¹”.

Заніміли на це Хмельницький і Виговський, а міські посланці казали, що буде доцільніше їм повернутися до міста, нічого не виконавши, ніж довго намовлятимуть їх на одну недоречну пропозицію. Все це охоче слухав невідомий на ім'я присутній посол короля Яна Казимира, про якого я згадував раніше. Також слухав і посол татарського хана, присутній там, виявляючи при цьому радість, як рівно ж раділи з цього й деякі з козацьких полковників. Так переяславський полковник Павло Тетеря тихим голосом промовив до посланця міста Хомицького латинським висловом: “Будьте постійними та шляхетними”.

¹ Seneca, *Oedipus*, 517.

legati, undequoque in civitatem explosa tormenta, quae globis ignitis¹ magnoque fragore, ad aliquot horas obsessos, sine tamen nocumento ob situm humilem civitatis, terrebant.

Octava die Octobris idem tormentorum boatus, globos ferreos per civitatem passim spargebat, ita ut ex sublimioribus ad infima locorum descendere uxores civium cum liberis debuerint. Supervenit tamen tubicen cum assawula ad portam, pro ablegatis mittendis destinatus. Sed hos gubernator Grodziccus hac die retinendos, literas solum nomino magistratus scribendas, cum ea declaratione decrevit: Ne exigit Chmielniccus turpem in favorem Moschorum (cum quibus nihil agere velit)² civitatis deditionem. Scripsit ad Wychovium etiam privatas literas Kuszewiccus, quod pro maiestate regis Casimiri fideque ipsi servanda omnes cives, etiam parvuli usum rationis habentes, mortem quamcunque sors et fortuna dederit, occumbere sint parati, fortesque animos ad sui defensionem omnes habeant.

Eodem die in horto patrum societatis Jesu et in aliis locis batterias terrestres contra civitatem Moschi erexerunt, <fol. 340>[// 192] aliaquae oppugnandae civitati struxerunt molimina, pulveres subterraneos e loco conventus monialium Sanctae Clarae, dictarum *Bernardynki*, tum et e loco synagogae Judaeorum incendere, per meatos crypticos laborabant, sed loci opportunitatem propter aquarum illuviem non invenerunt, ideo ab opere cepto desistere coacti.

Nona die Octobris iterum per tubicinem invitavit ad conferentiam Chmielniccus civitatem, omnem securitatem personis pollicitus, dedit et literas secretas Wychovius per eundem, ut civitas datae declarationi per ablegatos firmiter insisteret, nec se pertrahi in partes Moschorum permetteret, suamque operam in rem civitatis pollicitus. Non placuit gubernatori et magistratui hac die licet secundo requirebantur, ablegatos mittere, crastina die missurum se verbo per tubicinem declaravit, forte ideo, quod tam Cosacorum, Moschorumque tormenta, quam etiam civium Leopoliensium mutuo sibi reboabant, cum parvo civitatis, notabili Cosacorum respectivo a missilibus granatis damno, ut postea ipsi ablegati civitatis spectarunt.

Decima eaque deisignata die Octobris ad requisitionem tubicinis et assawulae expediti e civitate iidem ablegati (ad quos Joannes Ubaldini consul superadditus cum literis magistratus) ad castra obsidentium. Lectis coram Chmielniccio literis, incusabat summopere Wychovius, quod religio Rutheno-Graeca summum praeiudicium in hac civitate patitur, cuius atrocium suscepisse ducem Zaporoscensis exercitus dicitabat. Iactabat et Chmielniccus, se iam principem totius Russiae ducatus creatum esse, ideo iniurias Russorum, in sacris et profanis causis perpassas ultum iri, neminique titulum et defensionem Russiae cessurum etc., etc.

Cum ablegati religionem Rutheno-Graecam, aliqua praeiudicia pati in civitate negassent, quinimo eandem a tot seculis in viridi observantia, vigere legibusque regni (prout et cives Catholici) praescripta securitate gaudere allegassent, ideo neminem illius iniurias (cum nullas patiatur) ulcisi ex iustitia debere, respondissent, <fol. 341>[// 192v] facile obtrusum laesae religionis negotium sopitum est.

Quaesivit ergo Chmielniccus ex ablegatis, quid igitur sibi ab illo praestari vellit civitas? Et cum ablegati sine mora, ut exercitus Cosacorum et vel maxime Moschorum a civitate recederet, cum expostulatione publica respondissent, non potuit ultra celare secretum, quod in corde fovebat: “Bene (infit³) est, sed mihi et exercitui aes honorarium, quamquam non in tanta quantitate, prout ante annos septem solvere debebitis. Indulgere etenim se malis praesentibus civitatis ex amicitia veteri toties quoties repetierat”. Reliqua ad crastinam conferentiam distulit, et ablegatos datis ad magistratum literis, quasi verbo suo obtemperans (ut scribebat) remisit.

Vix tamen ex statione Chmielniccii exiverunt ablegati, undique ex batteriis in circulum locatis, horrendo modo explosa tormenta Moschorum et Cosacorum in civitatem, ad quos

¹ *Летопись: igneis.*

² *Летопись: пропущено текст у дужках.*

³ *Летопись: inquit.*

Більше того дня зі згаданими посланцями не спілкувалися жодним чином про передавання міста в ім'я московського царя, весь час витративши на розмови про поразку наших під Городком, про мужні чини в цій битві козаків та поляків, про об'єднання військових сил з московитами, як корисне для них і шкідливе для поляків. При цьому сильно підкреслювали, що хоча з необхідності прийняли опіку московитів, але не ярмо, бо ніколи його не приймуть, і що вони підняли зброю за свободу проти ляхів, своїх дідичних панів.

Урешті ввечері відіслав Хмельницький посланців до міста з таким напоумлюючим словом, щоб на завтра місто виставило до обозів від всіх станів представників для піддання міста в ім'я московського царя, за що отримає від нього ласку та милість від обох військ і закінчення своїх нещасть. Хмельницький та Виговський написали листи до міського уряду, хвалячи райців за те, що не відмовилися послати делегатів без заручників, і водночас висуваючи умови капітуляції. Ці листи, як і всі інші, а також відповіді міста рідною мовою вміщені в описі Боженцького й занотовані в раецьких актах. Описувати їх не дозволяє важливість інших справ та їхня малозначущість. Як тільки посланці наблизилися до міста, по ньому з усіх сторін ударили гармати вогнистими ядрами з великим гуком. Кілька годин вони лякали обложених, однак без шкоди для міста, розташованого в низині.

8 жовтня той самий гул гармат було чути, залізні ядра всюди по місту падали, так що дружини міщан з дітьми були змушені переходити з вищих частин міста до нижчих. Незважаючи на все те, трубач та осавул прибули до брами з дорученням забрати посланців. Але їх у той день затримав комендант Гродзицький, постановивши написати лист від імені магістрату з таким уточненням, щоб Хмельницький не вимагав ганебної здачі міста на користь московитів (з якими місто не хоче мати справи). Також Кушевич написав до Виговського особистого листа, ствердивши, що всі міщани, навіть малі діти, котрі вже своїм розумом користуються, готові вірно служити маєстату короля Яна Казимира і, якщо випаді така доля та фортуна, то й померти, бо вони всі виявлять мужність для свого захисту.

Того дня в городі отців Товариства Ісуса та в інших місцях московити виставили на землі батареї проти міста, вчиняли й інші заходи задля здобуття міста: підкладали під землю порох – під монастирем сестер св. Клари, званих бернардинками, а ще під єврейською синагогою; працювали через підземні ходи, щоб здійснити підпали, але не знайшли зручного місця через вилив води, тому змушені були покинути розпочату роботу.

9 жовтня Хмельницький знову запросив місто через трубача на переговори, обіцяючи повну особисту безпеку. Також Виговський видав йому таємний лист, щоб місто настійливо наполягало на виданій міським посланцям декларації, не дозволяючи себе перетягнути на бік московитів, та обіцяв свою підтримку інтересів міста. Не хотілося комендантові й магістрату, хоч уже вдруге просили, відряджати того дня посланців. Усно було оголошено через трубача, що вишлють посольство наступного дня. Можливо, на це вплинуло те, що гармати як козаків, московитів, так і міста Львова взаємно перегукувалися, однак вибухи ядер завдавали малої шкоди місту, а значнішою – козакам, як пізніше зауважили своїми очима міські посланці.

У визначений день, 10 жовтня, на вимогу трубача та осавула посланці міста рушили до обозів облягаючих військ (до них також долучився з листом від магістрату райця Ян Убальдіні¹). Після прочитання листа Хмельницьким Виговський сильно звинувачував [прибулих], що греко-руська релігія терпить велику кривду в цьому місті, та твердив, що гетьман Запорозького війська прийняв патронат над нею. І Хмельницький вихвалявся, що вже проголошений володарем князівства всієї Русі, тому будуть відшкодовані завдані русам кривди в духовних і світських справах, а він нікому ні титулом, ні правом захисника Русі не поступиться і т. д., і т. д.

Але посланці заперечили те, що греко-руська релігія потерпає від якоїсь несправедливості в місті. Вони твердили, що вона багато століть навіть по-справжньому процвітає в

¹ Убальдіні Ян – львівський райця (1642–1663).

vicissim et civitas largo pulvere explodebat sua, talionem belli rependens. Subireque grande periculum ablegati, a volitantibus super capita sua hinc inde globis, vel maxime Ubaldini et Kuszewic, quorum, insimul secum in pergendo colloquentium medium, hostilis globus circa latera pervasit¹. Servat tamen inter ipsa discrimina, ictusque fatorum illos, coelum, qui pro bono publico fideliter laborant, et se mortibus enim obiiciunt.

Undecima dies ex praefixione hesterna iterum ablegatos civitatis cum Wachlewicz, Alembek, Olkuski, nominatos supra, stitit ad castra Chmielniccii {necessitas} ad contintandam [sic] conferentiam, in hanc diem dilatam. Minus tamen est, quod licet ab utrinque pax tractabatur², non cessabant tamen frequentissimae iaculationes, quae per hanc et subsequentes dies, videlicet per diem 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 et vigesimam diem continuabantur contra civitatem, quae vice versa suis quoque tormentis fortiter respondebat, usque ad hostium iracundiam, ex iactura multorum militum suorum, palam exprobrantium, quod Leopolienses simulate pacem petant, dum ab irritatione utriusque exercitus non cessant.

<fol. 342>[// 193] Inter haec machinarum tonitrua, die 13 Octobris dedit Chmielniczenko ablegatis has pacis condiciones civitati deferendas, una cum literis suis, et omnino adimplendas, quas fideliter descriptas recenseo.

1ma. Ut omnes status et ordines civitatis, militesque in praesidio manentes, iureiurando sponderent, quod post abscessum exercituum ab obsidione civitatis, redeuntes a Polonia pabulatores, missorum ibidem exercituum, nullatenus hostiliter impetent. Vicissim omnem securitatem tam civitati, quam illius suburbiis spondebit dux Zaporoscensis militiae, tum quod exercitus ipsius Moschorumque ab omni hostilitate cessabit, nec amplius in villas, pomoeria, suburbia incendiis ac violentiis grassabitur.

2da. Quoniam dux Zaporoscensis vult abstinere a caede et sanguine innocentium, et ideo invadere per assaultum civitatem non desiderat, ideo honorarium pro eo civitas incunctanter quadringenta millia florenorum enumerare exercitibus tenebitur.

3ta. Pro legionariis et aliis militiae praefectis panni coccinei, *karmazyn* dicti – volumina quinquaginta, panni crocei praestantissimi, alias *pulgranacie* – volumina viginti; panni Tyrii, alias *pulzkarlacie* – volumina decem, holoserici – volumina quinque; telae Damascenae – volumina decem, tela sericae – volumina decem. Pro famulitio ducis equestri panni praestantioris, vulgo *falendysz* – volumina centum, deterioris, vulgo *szyptuch* – volumina ducenta, renones paratos vulgo *kozuchow* – mille, calceorum – bina millia parium. Plumbi pro militiam peditum centenaria quinquaginta.

4ta. Captivi tam Moschorum, quam Cosacorum libertati exnunc restituantur et civitate dimittantur.

5ta. Iudaei, utpote hostes Christi, et omnium Christianorum, ut cum omnibus bonis suis et liberis, et uxoribus tradantur in servitum tam Moschis, quam Cosacis, nec protegantur a civibus.

6ta. Ut ad haec pacta adimplenda teneantur tam spirituales, quicunque quam et seculares, omnesque concurrant cives et nobiles, quorum nomine vocitati.

7ma. Ne in aliquo puncto pactorum, sive per praesidiarios, nobiles, cives ex una parte, ex altera per Moschos et Cosacos oriatur contraventio, liberum erit duci <fol. 343>[//193v] Zaporoscensis partem exercitus Zaporoscensis et Moschovitici relinquere ad civitatem pro coerendis impetitionibus quibusvis attentandis in Moschos et Cosacos redeuntes, sive in Polonos, in civitate gentes.

Stetere suspensi ad has condiciones gubernator et ordines civitatis et quia ipsis parere vix possibile intellexerant.

¹ *Летопись*: далі пропущено кінець абзацу

² *Летопись*: пропущено початок речення.

місті, тішитися гарантованою за законами королівства безпекою (як і [віра] міщан-католиків). Тому вони відповідали, що ніхто не повинен зі справедливості мститися за її кривди, коли не чиниться жодних. Тож внесена справа образи релігії була легко заспокоєна.

Тоді Хмельницький запитав посланців, що врешті хоче місто від нього? І коли посланці без зволікань відповіли, представивши загальну вимогу, щоб війська козаків та, особливо, московитів відійшли від міста, він не міг більше приховувати таємниці, яку тримав у серці: «Добрий початок, але маєте мені та війську заплатити грошову винагороду, хоч і не таку велику, як сім років тому. Бо ж із нашої давньої приязні ми зважаємо на теперішні нещастя, що їх місто зазнало багато разів». Усе інше він переніс на переговори на другий день і відпустив посланців, передавши листа для магістрату, ніби дотримуючись свого слова (як він писав).

Та як тільки посланці відійшли з обозів Хмельницького, гармати московитів і козаків обстріляли місто із жахливими вибухами з усіх батарей, розміщених навколо міста. Воно навзаєм, зі значним видатком пороху, почало стріляти, відповідаючи за воєнним законом помсти. Посланці опинилися у великій небезпеці через кулі, що повсюдно літали над їхніми головами, а особливо Убальдіні й Кушевич, коли ті разом ішли бесідуючи, а поряд з ними пролетіла ворожа куля. Проте серед тих нещасть небо обергло їх від смертельного удару як таких, що вірно працювали для суспільного добра, виставляючи себе на смерть.

11 жовтня, у визначений напередодні день, знову згадані раніше посланці міста, з долученими [Анджеєм] Вахльовичем, [Яном] Алембеком та [Яном Казимиром] Олькуським¹, з'явилися з необхідності в обозах Хмельницького для продовження відкладених переговорів. Тим часом, поки тривали перемовини про мир, не припинялися часті обстріли міста впродовж подальших днів, тобто від 12 до 20 жовтня. Також навзаєм місто мужньо відповідало на обстріли так, що аж ворог розгнівався через втрати багатьох своїх вояків, відкрито нарікаючи, що львів'яни ніби про мир просять, але не припиняють провокувати обидва війська.

Поміж гуркоту гарматних дуелей Хмельницький 13 жовтня разом зі своїм листом дав посланцям умови миру, аби їх у всьому виконали. У точному описі їх перелічую:

“1. Щоб усі стани та уряди міста, вояки, які перебувають на захисті міста, присягли урочисто, що після відходу військ по завершенню облоги в жодному разі не чіпатимуть висланих військами [козаків та московитів] фуражерів, які повертатимуться з Польщі. Своєю чергою, гетьман Запорозького війська спільно з московським військом обіцяє припинити будь-які ворожі дії, забезпечивши повну безпеку як для міста, так і для його передмість, аби більше не чинилося підпалів та гвалтів у селах, укріпленнях, передмістях.

2. Оскільки запорозький гетьман хоче утриматися від вбивства і крові невинних та не бажає брати штурмом місто, тому воно в подарунок повинно без зволікань відрахувати військам чотириста тисяч злотих.

3. Для полковників та інших військових ватажків: шкарлату (червоного сукна, званого кармазином) – п'ятдесят поставів, найкращого жовтого сукна (по-іншому – півгранат) – двадцять поставів, пурпурового (*Tyrii*) сукна (по-іншому – півшкарлат) – десять поставів, справжнього шовку – п'ять поставів, адамашку – десять поставів, шовкового сукна – десять поставів. Для кінних слуг гетьмана: якіснішого сукна, званого фалендиш, – сто поставів, гіршого сукна, званого шиптух, – двісті поставів, хутер з тварин чи кожухів – тисяча штук, чобіт – дві тисячі штук; свинцю для піхотинців – п'ятдесят центнерів.

4. Полонені, як московити, так і козаки, зразу ж мають бути звільнені та випущені з міста.

5. Євреї, як вороги Христа і всіх християн, з усіма своїми маєтками та своїми дітьми й жінками мають бути передані в полон як московитам, так і козакам, а міщани не можуть їх боронити.

¹ Алембек Валеріан – львівський райця (1654–1675); Олькуський Ян Казимир – львівський синдик (1649–1562).

Die decima quarta Octobris ad moderandas easdem conditiones alios ablegatos Stanislaum Krczanowski, Valerianum Alembek, illis prioribus addiderint, et ad castra hostium una cum literis, a magistratu ceremonialiter scriptis ad Chmielnicium et Wychovium, expederunt. Quibus redditis, cum solo Wychovio de moderatione punctorum tractabant, et quidem:

Quo ad primum. Facile nomine civitatis et praesidorum, in ea manentium, consenserunt, dum modo turmae pabulatorum sine noxa civitatis et suburbiorum, aliorumque, ut in articulo dicitur, transirent.

Quo ad secundum et tertium. Representabant impossibilitatem ablegati, ob multas calamitates hoc bello perpassas, depauperationes publicas, ipsi exercitui Cosacorum (qui eas causarunt) optime notas, nec sibi tantum mercium extare in civitate etiam libera, ob non comportationem ex aliis partibus, metu continui periculi mercium materiarum, et tam pretiosi panni, tum propter evectionem anticipatam metu obsidionis, si quae reperiri poterant pretiosa utensilia materiarum pannique. Paratos se tamen quamquam cum summa sui populique molestia, enumeraturos millia viginti, idque non parata pecunia, sed etiam mercibus, in civitate reperibilibus. Plumbum vero dixerunt se totaliter non habere in civitate, et petebant, ut contenti fiant eo plumbo, quod ex tecto ecclesiae Armenorum Sanctae Crucis in suburbio vici Cracoviensi dicti, nuper perceperunt.

Quo ad 4um. Consenserunt ea conditione, ut et ii ipsi captivos tam cives, quam suburbanos civitati eidem restituerent.

Quo ad 5um. Ob multas et graves causas, a decisione reipublicae pendentes, Judaeos ex civitate nullatenus se posse dimittere, seu eos, ut censuales reipublicae subditos, servituti mandare posse, ob rigorem legum regni, quem merito reformidant.

<fol. 344>[// 194] Quo ad sextum. Consenserunt omnes nomine omnium, in civitate manentium.

Quo ad septimum. Nulla timenda est duci Zaporoscensi ex parte Leopoldis contraventio, ideoque nullo ipsius praesidio indigere, cum sit contenta civitas praesidio sat sufficienti contra quaevis emergentia pericula, quod praesto habet a serenissimo rege, domino suo clementissimo.

Audiit attente responsa haec Wychovius, et cum illis ad Chmielnicium festinavit, a quo brevi declarationem, quod stat firmiter circa sua proposita, nec ea diminuenda velit dux Zaporoscensis, dedit ablegatis, literasque ad magistratum scriptas obtulit, eo adiecto, ut die crastina cum resolutione ultimaria ab ordinibus civitatis compareant. Et ita ablegati, re imperfecta, inter volitantia machinarum pila, in civitatem redierunt. Ceciderunt tamen hac die duae in civitate personae (globis hostium discerptae ex tormentis) mulier, et miles ex peditibus, sed et nostri duo Moschorum inteceperunt, aliquot in subitaria incursione mactarunt.

Decima quinta die Octobris Joannes Ubaldini consul cum ablegatis processit in castra iuxta datam temporis praefixionem, literas ferens a magistratu responsales, ut Zaporoscensis militia acceptet oblatam secundum posse civium pensionem, si velit¹. Nihil enim civibus, quod reliquum redimerent, superesse². Aerem utique quem spiraret, et terram, in qua sepeliantur eripi non posse. Utique fata, si miseros iuvant, habent salutem, fata si vitam negant, habent sepulchrum etc.

Literas has ubi Wychovius perlegerat, magna iracundia {denuo} in ablagatos debacchatus est, quod religionem Rutheno-Graecam flocci pendant Catholici, illiusque cultores opprimant, indignabatur summopere et religiosus Bernardinis dictis, quod aliquot interceptos Cosacos crudellissime mactaverint, quod ad pacta ineunda nullus e clero, e nobilibus per sui postpositionem compareant etc., etc. Negabant utrumque ablegati, <fol. 345>[// 194v] multis rationibus

¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, liber 1, fol. 36.

² *Летопись*: дали пропущено кінець абзацу.

6. До виконання цих умов повинні долучитися як усі духовні, так і світські, які там зібралися, – міщани та шляхта, якими б іменами не називалися.

7. Щоб не виникла суперечка в жодному пункті умов, чи зі сторони залоги, шляхти, міщан, з одного боку, чи московитів та козаків, з іншого боку, дозволено запорозькому гетьманові залишити під містом частину запорозького й московського війська для стримування будь-яких нападів на московитів та козаків, що повертаються, а також на поляків, які залишилися в місті”.

Комендант і стани міста були здивовані цими умовами, бо розуміли, що навряд чи їх можна виконати.

14 жовтня для обговорення тих умов до згаданих раніше додали інших посланців – Станіслава Кцоновського¹, Валеріана Алембека – та вислали до обозів ворога разом з вірчими листами, написаними від магістрату до Хмельницького й Виговського. Після того, як їх віддали, вони обговорювали пункти тільки з Виговським.

Власне, щодо першого пункту. Від імені міста й захисників, які там перебувають, легко на нього погодилися, лишень аби проходили наговпи фуражерів без шкоди для міста, передміщан та інших мешканців, як згадано у статті.

Щодо другого та третього пунктів. Посланці пояснили неможливість їх виконання через численні, завдані цією війною біди, загальне зубожіння, про яке саме Запорозьке військо добре знає (будучи причиною цього). І навіть стільки дорогих товарів не можуть у місті виставити, бо їх не доставили з інших країв через страх постійної небезпеки для купецьких товарів, до того ж купці, побоюючись облоги, вивезли дорожче сукно (якщо могли знайти якусь дорогу матерію чи тканину). Однак вони готові, хоч і з найбільшим для себе та населення обтяженням, сплатити двадцять тисяч злотих, але не готівкою, а тільки товарами, які є в місті. А стосовно свинцю вони відповідали, що його взагалі немає в місті, та просили, щоб козаки задовольнилися свинцем, який тепер стягнули з вірменського храму Св. Хреста на Краківському передмісті².

Щодо четвертого пункту. Погодилися з такою умовою, щоби були повернуті до міста полонені, як міщани, так і передміщани.

Щодо п'ятого пункту. Через численні й важкі випадки, рішення стосовно яких залежить від Речі Посполитої, вони не можуть жодним чином видати євреїв з міста, ані віддати їх у полон, як платників податків Речі Посполитій, через суворість законів королівства, чого вони слушно побоюються.

Щодо шостого пункту. На все погодилися від імені всіх, хто в місті перебував.

Щодо сьомого пункту. Запорозькому гетьману не слід побоюватися з боку Львова жодної перешкоди, тому місто не потребує жодної залоги, задовольняючись проти будь-якої потенційно виниклої небезпеки достатнім захистом, який тепер має від найяснішого короля, свого милостивого пана.

Виговський уважно вислухав ці відповіді та з ними поспішив до Хмельницького. Від нього невдовзі прийшов з декларацією, що запорозький гетьман сильно наполягає на своїх пропозиціях, не відмовляючись ні від чого. Він приніс посланцям лист, адресований магістрату, з тим додатком, щоб вони з'явилися завтра з остаточною відповіддю від станів міста. Так посланці, не виконавши доручення, поверталися до міста під випущеними з гармат кулями. У той день було вбито дві особи в місті (ворожими ядрами, випущеними з гармат): жінка та вояк-піхотинець, але й наші спіймали двох московитів, декого вбили при несподіваному нападі.

15 жовтня райця Ян Убальдіні з посланцями рушив до обозів відповідно до визначеної часової дати, несучи лист-відповідь від магістрату, щоб Запорозьке військо прийняло запропоновану міщанами відповідно до їхніх можливостей суму, якщо схоче. Бо ж уже

¹ Кцоновський Станіслав – львівський райця (1651–1660).

² Насправді, свинець було здерто з даху католицького храму Св. Хреста ([Kuszewicz S. K.] *Oblezenia drugiego miasta Lwowa*, с. 142).

falsam relationem ostendentes, sed furiosum non mitigabant ingenium, sed magis excusatione incendebant ad iram, ideo postquam silentio usi erant, facilius ad mitiora inclinarunt etc.

Post minas illas implacabilis Wychovii dum ablegati nihil a propositis, hesternae die responsis, recederent, crudas literas, pertinaciam in malo ad sui ruinam exprobrantes, pro responso receperunt, cum ea insinuatione, ut crastina die cum melioribus responsis (ni omnes perire malint), ablegati ab omnibus civitatis ordinibus spiritualis ac secularis status selectiores, cum iisdem deputatis ad concludenda finaliter pacta compareant, et indignanter ex castris in urbem emissi sunt, tormentis reboantibus.

Ubi relationem negotii huius dictorumque Wychovii fecerunt in curia ablegati, literasque legerunt priores civitatis in consessu, ituros se pro bono publico ad castra hostium Arsenius Zeliborski, episcopus ritus Rutheno-Graeci Leopoliensis, Jacobus Gawat, canonicus supernumerarius, Petrus Ozga, succamerarius, Martinus Anczowski, Jacobus Dolezynski, consules et duo patres societatis Jesu collegii Leopoliensis (nomina eorum non recensentur acta), sponte declararunt.

Prout et decima sexta die Octobris urbe egressi, primum ad ecclesiam Sancti Georgii cum episcopo loci illius Zeliborski descenderunt, de quorum adventu praemonitus Chmielniccius, cum quo tunc de rebus bellicis conferebat Buturlinus Wasiliewic, dux generalis Moschorum, honoris causa praemisit Wychovium, Liesniccium¹ et Teteram, primarios exercitus sui officiales, a quibus episcopus Zeliborski solenniter salutatus, deinde cum suis ad cancellariam Wychovii, postea ad Chmielniccium deductus est.

Salutavit benigne ad se venientes Chmielniccius permagni aestimans, quod episcopum sui ritus hospitem, eundemque patrem familias domi suae haberet, miscebat cum succamerario, aliisque varios de statu infelici regni, ordine pessimo reipublicae discordiis scissae, diffidentia senatus in regem, inimicitiis nobilium contra gentem <fol. 346>[// 195] Cosacorum, de cladibus nostrorum et recenti victoria sua sub Grudek, coniunctione armorum cum Moschis et de aliis multis, quae nec dici, nec scribi possunt, sermones. Ultimarie deputatus a Chmielniccio, ad tractatus perficiendos, accessit cum deputatis Wychovius.

Multa ex utraque parte inferebantur usque ad vesperam, nec minor circa dimissionem Iudaeorum difficultas erat, quae omnia, quia simul concludi non poterant, dilata in crastinum, ideo episcopus et succamerarius, et reliqui in castris pernoctare necessum habebant. Gaşiorowicz, Zachnowicz, Olkuski inumbrante vespera in civitatem dimissi.

Eadem die venit ad Chmielniccium, et legatus Gustavi regis Suecorum, negotia ipsius contra Polonos tractaturus, nomine Gamocki, natus is Leopoli ex Armena, a Suecis juvenis in Prussia captus, abductus in Sueciam, dum castra sequitur, ad magnos ibidem honores pervenit. Habuit secum sermonis interpretem Polonum nobilem Piotrowski, Radzieiowii domesticum². Ita ipsimet Poloni nobiscum nati, pane nostro satiati, in ruinam nostram hostium fidele obsequium, ultro concurrebant, prout etiam haec eatate improbe concurrunt.

Decima septima die Octobris. Ii qui heri redierunt Leopolim cives, adscito in consortium vicecapitaneo Leopoliensi et Uniszewski rotmagistro, tum et Joanne Attalmaier, proconsule, Martino Anczowski medico, perrexere ad castra hostium. Sed hac die, nescitur quo consilio, nihil tractavit Chmielniccius et Wychovius de paciscendis conditionibus obsidionis solvenda, ideo nihil operati, domum rursus redierunt.

Decima octava die Octobris. Statim ab horis matutinis vehementer in civitatem iaculari e machinis tormentorum hostis coepit. Cui etiam cives vicissim iacula ferrea mittebant e vallis, batteriis, turribusque, praecipue archicathedralis ecclesiae. Ceciderunt duae uxores militum in vallo, in campo insignis quidam Moschorum praefectus, illeque alienigena, cuius mortem

¹ Ориг.: *Sielniccium*.

² *Летопись*: пропущено кінець абзацу.

нічого міщанам не залишилося, що можна відібрати: повітря, яким ще дихають, та землю, в яку ховають [померлих], не можна забрати. У кожному разі, якщо доля допоможе нещасним – врятується, якщо ж вона забере життя – їх похоронять і т. д.

Після прочитання листа Виговський знову вибухнув великим гнівом на посланців, що греко-руська релігія та її визнавці обтяжуються католиками. Сильно ображають релігію й бернардинці, адже жорстоко вбили кількох пійманих козаків. І до підписання актів ніхто з духовенства, зі шляхти через своє легковаження не долучається і т. д., і т. д. Посланці все це заперечували, подаючи численні аргументи супроти фальшивого свідчення, але не могли злагодити розлючений розум, лише ще більше розпалювали запал. Коли ж замовкли, легше прихилили його до м'якшого ставлення і т. д.

Після тих непробачальних погроз Виговського (бо посланці не відмовлялися від учораєшніх пропозицій, викладених у їхній відповіді) вони одержали суворий лист зі звинуваченнями в нещасливому спротиві, що призведе до руїни. До цього додавалося, щоб завтра з'явилися посланці з кращою відповіддю (якщо не хочуть всі загинути) від усіх станів міста, духовних та світських, якнайвищого становища, делеговані для остаточного укладення мирних умов. Так вони із незадоволенням були вислані з обозів до міста під гарматний гул.

Коли посланці в ратуші склали реляцію про це посольство та сказане Виговським, прочитавши листа на нараді, тоді міські владоможці добровільно оголосили, що йдуть до ворожих обозів задля публічного добра, а саме: львівський греко-руський єпископ Арсеній Желіборський, понадлічбовий латинський канонік Якуб Гават, львівський підкоморій Пйотр Ожга, два райці – Мартин Анчовський та Якуб Долежинський¹, а також два отці з Товариства Ісуса (імена яких акти не згадують).

Тож вони 16 жовтня вирушили з міста, але спочатку прийшли з місцевим владикою Желіборським до церкви Св. Юра. Попереджений про їхнє прибуття Хмельницький, що якраз провадив розмову про військові справи з московським воєначальником Василієм Бутурліним, вислав до них з виявом поваги визначних урядників свого війська – Виговського, Лісницького та Тетерю. Ті урочисто привітали Желіборського, потім він був відведений зі своїми товаришами до канцелярії Виговського, пізніше – до Хмельницького.

Хмельницький ласкаво привітав прибулих, високо оцінюючи те, що гостить єпископа свого обряду, мав його за владика свого дому і вів бесіди з підкоморієм та багатьма іншими про нещасливе становище королівства, про нещасливий порядок у Речі Посполитій, розділеній незгодами, про вагання сенату щодо короля, про неприязність шляхти до козацького народу, про поразки наших та недавню перемогу під Городком, про об'єднання військ з московитами та про чимало інших справ, про які не можна ні сказати, ні описати. Наостанок делегований Хмельницьким для завершення переговорів Виговський приєднався до посланців.

Багато говорилося з обох сторін аж до вечора, і навіть питання євреїв не було великою проблемою, проте в усьому не могли одночасно погодитися, тому відклали перемовини до завтра. Через це єпископ, підкоморій та інші повинні були заночувати в таборі, а [Ян] Гонсьоркович, [Христофор] Сахнович² та [Ян Казимир] Олькуський, як звечоріло, повернулися до міста.

Того дня прибув до Хмельницького й посол шведського короля Карла Густава, щоб вести переговори проти поляків. Його звали Гамоцький³, він був родом зі Львова, з вірмен, у молодому віці захоплений у полон шведами в Пруссії. Привезений до Швеції, йдучи

¹ Желіборський Арсеній – львівський православний єпископ (1641–1663); Ожга Пйотр – львівський підкоморій (1654–1671).

² Сахнович (Захнович) Христофор – вірменський старший (1637–1680).

³ Гамоцький Захарій (1620–1679) – шведський шляхтич і дипломат, див.: Дашкевич Я. Захарій Гамоцький, с. 6–18.

ultum ibant Moschi, poscebantque dare sibi tesseram ad invadendam per assaultum civitatem, hoc idem volebant et praefecti Cosacorum et vel maxime Thomas Nosacz, metator Cosacorum, cuius fervorem aliorumque praefectorum <fol. 347>[// 195v] prudenter moderabatur Chmielniccius, ab episcopo Zeliborski ad mitiora persuasus. Ablegatos tamen civitatis summopere reprehenderat, quod pacem et misericordiam petant, et ipsi ad hostilitatem mutuo exercendam provocent, quasi ius esset Moschis et Cosacis demoliri civitatem, civitati nefas pegmata sua¹, seque ipsam defendere², cum et brutis animantibus ad defensionem sui natura ipsa arma, unques, rostra, dentes, suppeditet.

Durabat itaque vehemens machinarum explosio hac integra die ab utrinque, vix nox atra tonitrua haec belli umbris suis sopivit. Quocirca magistratus expostulavit a Wychovio ut, dum pax sequestra tractatur, ab armis mutuo cessaretur, ac armistitium aliquod creberrimas in urbem Moschorum iaculationes sopiret, ne contra datam fidem pactaque foedera hinc inde pecandi occasio detur, sed impetrare sibi quietem non poterat.

Decima nona Octobris die. Rediit ad civitatem Christophorus Zachnowicz cum patribus societatis Jesu, literas ferens a Chmielniccio, ut gubernator urbis Grodziccius, uti suus amicus antiquus se inviseret, absque ullo metu, denuntiabat simul, quod Cracovia regi Suecorum dedita, quod cum rege Suecorum Gustavo coniunctionem armorum fecerit, quod is Casimirum e regno victor expulerit, sibique Russiae ducatum iure belli debitum cesserit etc., etc.

Die vigesima Octobris. Non visum erat ex rationibus belli gubernatorem urbis ad hostem abire. Abiere tamen ad eundem ablegati, iam sui negotii finalem decisionem implorantes, qui omnes ad Wychovium remissi, denuo stante pertinacia Wychovii, et parum a propositis punctis, etiam ad petitionem Arsenii episcopi et nobilium praesentium recedente, pro ultimaria declaratione ad Chmielniccium iure Martinus Anczowski et Kuszewiccius.

Meditabatur³ protunc serium aliquid solus in cubili Chmielniccius, cuius profundam meditationem modeste interrumpens Anczovius et suaviter solatus est et iucundus ore praemisso calamitatum, quas passa est et ad praesens patitur Leopoldis, compendio, ut condolere velit <fol. 348>[// 196] tot malis innocenter pressae civitati, futurae etiam Zaporoscensi exercitui secuta concordia solatio, et commoditati expetiit, et atrocem animum emolovit. Iuvit loquentem Anczovium et alter socius facundi oris Kuszewiccius, ipsius Chmielniccii promissa et benevolam in civitatem eandem, quem spondebat animum (ante annos septem cum Tohai Bego Tartarorum ad urbem hanc hospitatus) revocans in memoriam. Ac dum longo tempore ambo illi cum solo duce Chmielniccio hanc materiam tractabant, victus iustis rationibus, annuit tandem, ut tantum civitas solveret, quantum in suis responsis additis quibusdam honorariis proponebat.

Egere gratias et laetantes Anczovius et Kuszewiccius suis collegis detulerunt hanc declarationem Chmielniccii, qui omnes convenientes simul, dissimulata interim cordis laetitia, iure ad tentorium Chmielniccii venerationem pro gratitudine deferentes, et quod stare dictis parati sint, nomine civitatis declarantes.

Valde tamen mirari convenit, quod⁴ licet pax conducta et conclusa fuerat, tota tamen hac die tormenta adinvicem non silebant, boabant hostium, reboabant civium⁵, praegrandes pilae mittebantur, violentia visque contra civitatem in facie ablegatorum parabatur, forte ad intercutiendum metum⁶ iisdem, quem illi iam talia multoties passi, et iure gentium muniti, intra praecordia non admittebant, quinimo contemnebant.

.....
¹ *Летопись*: пропущено ці два слова.

² *Летопись*: пропущено кінець абзацу.

³ *Летопись*: *Agitabatur*.

⁴ *Летопись*: пропущено початок речення.

⁵ *Летопись*: пропущено фрагмент *boabant hostium, reboabant civium*.

⁶ *Летопись*: далі пропущено кінець абзацу.

військовими щаблями, він домігся там високих чинів. Мав із собою перекладача, поляка-шляхтича Пйотровського, що був земляком Радзейовського¹. Тож і самі поляки, разом з нами народжені, вигодовані нашим хлібом, на нашу погибель з власної волі перебігали до ворогів на вірну службу, як навіть і в цю епоху немудро перебігають.

17 жовтня ті міщани, які вчора повернулися до Львова, прибули до ворожих обозів, узявши собі за товаришів львівського підстаросту, ротмістра Унішевського, а також бурмістра Яна Агтальмаєра² й лікаря Мартина Анчовського. Але в цей день, не знати за чиєю порадою, Хмельницький і Виговський нічого не обговорювали про прийняття умов зняття облоги. Тому, нічого не вирішивши, вони знову повернулися додому.

18 жовтня, від самої зорі, від ранкових годин, ворог раптово почав обстріл міста з гармат. Також і міщани навзаєм кидали залізні кулі з валів, окопів, веж, найбільше з катедрального храму. На валах було вбито двох жінок військових, у полі ж загинув якийсь визначний старшина-московит, родом чужинець, за чию смерть мстилися московити, просячи дати їм знак для здобуття штурмом міста. Про це також просили і провідники козаків, а особливо козацький обозний Хома Носач, чий запал, як і інших старшин, мудро втихомирював Хмельницький, намовлений єпископом Желіборським до лагідніших засобів. Однак посланцям міста він гостро закидав, що вони просять про мир та милосердя і самі ж навзаєм провокують до виявлення ворожості, – ніби московитам і козакам належить право знищити місто, а місту не годиться ні свої будівлі, ні себе захищати, хоча вже і звірятам самою природою надано зброю: пазурі, пашу й зуби.

Так тривав упродовж цілого дня сильний гарматний обстріл з обох сторін, і ледве темна ніч зі своїми тінями пом'якшила той гул війни. З огляду на це, магістрат вимагав від Виговського, щоб під час ведення переговорів взаємно припинилися військові дії та вгамувалися сильні обстріли московитами міста, аби не дати приводу будь-якій зі сторін виступити проти виявленого довір'я й укладеної угоди. Але [магістрат] не зміг випросити собі спокій.

19 жовтня повернувся до міста Христофор Сахнович з отцями Товариства Ісуса, несучи лист від Хмельницького, щоб комендант міста Гродзицький, як його давній приятель, відвідав його без жодного страху. Одночасно він [Хмельницький] повідомив, що Краків капітулював перед шведським монархом, що вони уклали військовий союз з шведським королем Карлом Густавом, який, як переможець, вигнав з королівства Яна Казимира, відступивши йому Руське князівство, належне за правом війни, і т. д., і т. д.

20 жовтня. Комендант міста не вважав за потрібне з військових причин йти до ворога. Натомість рушили туди посланці, просячи про остаточне вирішення справи. Всі були скеровані до Виговського, який знову виявляв упертість, мало відходячи від запропонованих пунктів, навіть на прохання єпископа Арсенія та присутньої шляхти. Тому для остаточної декларації до Хмельницького пішли Мартин Анчовський і Кушевич.

У той час Хмельницький на самоті серйозно над чимось замислився, коли його глибоку задуму скромно перервав Анчовський. Він приємно його потішив, гарно промовляючи, представивши коротко нещастя, які витерпів і досі терпить Львів, аби змилювався над містом, що безневинно перебуває під тиском стількох бід, а в майбутньому Запорозьке військо, відповідно до згоди, очікуватимуть платня й вигоди. Таким способом він пом'якшував його жорстке серце. До слів Анчовського долучився й інший красномовний посланець Кушевич, повертаючи з пам'яті те, що Хмельницький дав обіцянку та виявив прихильність цьому місту, сім років тому перебуваючи під містом з татарським провідником Тугай-беєм. Довший час ці два мужі у тій справі розмовляли наодинці з Хмельницьким, поки врешті, поконаний слухними аргументами, він не погодився, щоб місто стільки сплатило, як вказано в їхній відповіді, додавши ще якісь дарунки.

¹ Радзейовський Геронім (1612–1667) – польський підканцлер (1650–1652), який перейшов на бік Швеції.

² Агтальмаєр (Ательмаєр) Ян – львівський райця (1652–1666).

Valedixerunt deinde Chmielniccio et Wychovio, omnesque simul cum episcopo Zeliborski inter volitantia super capita pila tormentorum in civitatem, ex adventu eorum, tum ex pace conclusa laetantem, feliciter grati hospites redierunt, quos honoris causa ad ipsam portam multo suorum comitatu stipatus deducebat Wychovius, etiam ad parvam portam civitatis, dictam ad praesens Jezuicka, vino Hungarico tractatus, et iterum ad castra, non sine honorario vini et adusti potus, regressus.

Dies vigesima prima Octobris. Iam pacatior affulsit¹ civitati, qua invitatus erat per literas Chmielniccii et Wychovii urbis gubernator Grodzicius <fol. 349>[// 196v] ad amicum colloquium de communibus (ut scripsere) reipublicae Polonae commodis, quasi cum iisdem tractaturus.

Die vigesima secunda Octobris. Venerunt ad civitatem duo officiales generales exercitus Cosacorum Paulus Tetera Pereaslaviensis et Hryhory Liesnicki² Mirhorodensis praefecti, cum aliquot assawulis et watamanis. Hi omnes, mandato gubernatoris Grodzicii (etiam hoscibus, iura humanitatis rependendi morem bellicum esse allegantis)³ intra civitatem admissi, ad mensam invitati, laute tractabantur.

Die vigesima tertia Octobris. Abiit ipse gubernator Grodzicius, vadimonio competenti praehabito, ad castra Cosacorum, in quibus ad vesperam moratus, multa, sed quae, ipsi soli patebant, de statu reipublicae cum Chmielniccio et Wychovio agitavit et ad civitatem incolumis rediit, nihilque hac die et nocte hostilitatis erat.

Diebus 24, 25, 26 cum praedictis officialibus Cosacorum, in civitate residentibus, circa promissam exercitui Cosacorum satisfactionem tractabant deputati civitatis. Enumerabatur summa florenorum viginti millium, tam pecunia signata, quam non signata, comportabantur merces pannusque extortus, resque promercales, ad eorum hospitium sub taxam et censuram.

Quae omnia die vigesima septima Octobris e civitate ad castra Cosacorum deportata sunt, dictique deputati honorariis cupediis, psythio, potulentis, uraeis et vel maxime (quae ipsis volupe est) phecla variis coloribus mixto saccharo cum aromatibus, arte, qua excellit Leopoli, condita, in civitate donati, die 28 Octobris ad suam stationem perrexere.

Hac eadem die vigesima octava Octobris legatus regis Casimiri ad castra Chmielniccii cum certis expressis conditionibus supervenit.

Die vigesima nona Octobris coram ablegatis civitatis, iam amicis, prolixè et confidenter referebat Chmielniccii ex literis suorum, quantam cladem Lublini Moschi et Cosaci in nostris fecerint, quanta damna⁴ arroganter insultabat quomodo magistratus, et tota cum <fol. 350>[// 197] suis ordinibus Lublinensis civitas in nomen magni Moschorum cari iuramentum solenne emiseric, eundem dominum et regem suum recognoscendo.

Dies trigesima Octobris pacate luxit Leopoliensibus. Dies trigesima prima armilustrium quoddam exhibuit. Stetere etenim in campo disposita, quasi ad congressum Moschorum et Cosacorum legiones et aliquoties (qua de causa incertum) tam tormentorum, quam manualium bombardarum explosiones faciebant. Putabant nostri, quod ex depraedato Lublino triumphum instauraverint, alii dicebant, quod hac die stipendium milites perceperint, ideo testabantur gratitudinem, alii quod corpus Andreae Wasilewicz Moschorum satrapae, ad Leopolim in castris infirmantis⁵, et demortui, hac die evehebatur in Moschoviam⁶. Cuius honori pro suffragio animae, obstrepebant militarium tormentorum et bombardarum machinae, ad coeli terrorem forte, ut animam demortui omnino susciperet.

.....
¹ *Летопись*: suffulsit.

² Ориг.: Sielnicki.

³ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁴ *Летопись*: два слова пропущені.

⁵ *Летопись*: пропущено *infirmantis*.

⁶ *Летопись*: дали пропущено кінець абзацу.

Анчовський та Кушевич, склавши подяку, з радістю принесли своїм товаришам декларацію Хмельницького. Вони, всі разом зібравшись, приховуючи в серцях радість, пішли до намету Хмельницького, щоб засвідчити йому повагу з вдячністю, та оголосили від імені міста, що готові все сказане виконувати.

Однак сильно дивувало те, що хоча мир уже був обумовлений та укладений, але гармати навзаєм не мовчали цілий день: починали ворожі, міські – відповідали, випускаючи величезні ядра. Вороги виявляли перед лицем посланців силу й потугу проти міста, можливо, щоб викликати в них страх, якого ті не допускали до серця, навіть зневажали його, вже неодноразово переживши подібне і маючи захист міжнародного права.

Нарешті вони попрощалися з Хмельницьким та Виговським, і радісні гості разом з єпископом Желіборським щасливо вернулися назад серед літаючих над головами гарматних ядер, і з їхнім приходом прийшла до міста радість про укладений мир. Виговський виявив до них повагу за присутності багатьох старшин, а також провів їх до самої малої брами, досі званої Єзуїтською, де його частували угорським вином. Потім він повернувся до обозів, обдарований вином та паленою горілкою.

21 жовтня. Вже спокійніше виглядала ситуація для міста, коли Хмельницький та Виговський листовно запросили коменданта міста Гродзицького на приятельську бесіду, ніби щоб обговорити з ними загальні (як писали) справи польської Речі Посполитої.

22 жовтня. Два вищі урядники козацького війська – переяславський полковник Павло Тетеря та миргородський полковник Григорій Лісницький – прибули до міста з кількома осавулами й отаманами. За наказом коменданта Гродзицького їх усіх впустили всередину міста, запросили до столу, щедро частуючи (хоча це були вороги, але їх приймали відповідно до правил гостинності та воєнних звичаїв).

23 жовтня. Сам коменданта міста Гродзицький, забезпечившись належними заручниками, від'їхав до козацьких обозів, у яких перебував до вечора. Там він вів численні розмови з Хмельницьким і Виговським про становище Речі Посполитої, відомі тільки їм самим, і повернувся до міста без проблем. У той день та ніч нічого поганого не сталося.

24, 25 і 26 жовтня посланці міста вели переговори зі згаданими козацькими урядниками щодо обіцяної платні козацькому війську. Було відлічено суму двадцять тисяч злотих, як у чеканеній, так і в нечеканеній монеті. До їхнього помешкання зносили товари, zdeформоване сукно та інші купецькі речі, щоб їх отаксувати та оцінити.

27 жовтня це все було вивезено з міста до козацького табору. Згаданих делегатів у місті обдаровано дарунками: ласощами, рисовим вином (*psythio*), напоями, родзинками й особливо (що їм було приємно) настоянками (*phecla*) різних кольорів, сповнених цукрів та ароматів, за рецептами, якими славився Львів. 28 жовтня вони повернулися до свого табору.

Того самого дня, 28 жовтня, посол короля Яна Казимира прибув до табору Хмельницького з викладом певних умов.

29 жовтня Хмельницький розповів посланцям міста, як приятелям, розгорнуто та конфіденційно інформацію зі своїх листів про велику поразку в Любліні, якої завдали нашим військам московити та козаки. Він безсоромно хвалився великими шкодами, а також тим, що магістрат і все місто Люблін з усіма станами урочисто присягнули в ім'я великого московського царя, визнаючи його паном та своїм королем.

30 жовтня мирно проминуло для львів'ян. В останній день жовтня, 31 числа, відбувся якийсь огляд військ, оскільки загопи московитів та козаків вишикувалися в полі, ніби до нападу, і вистрілили декілька разів (але це не є точно) як з гармат, так і з мушкетів. Наші вважали, що вони влаштували тріумф після захоплення Любліна, інші говорили, що в цей день військові отримали платню й таким способом засвідчили вдячність. Ще інші – що того дня вивезли до Московії тіло московського воєводи Андрія Васильовича¹, який

¹ Бутурлін Андрій Васильович (?–1686) – московський військовий і державний діяч. Разом зі своїм батьком Васи́лем Бутурлі́ним брав участь в облозі Львова, але насправді не загинув.

Prima die Novembris. Ad expiscanda hostium consilia, cur, iam in toto satisfacti, loco non moverent, iure denuo ad castra deputati supradicti cum Anczowski et Ubaldini, qui Chmielniccium vomicam intus foventem, quia nimis tristem invenerunt. Non omnes tamen, nisi quinque tantum Anczovium, Ubaldini, Kuszewiccium, Zachnowic, Dobieszowski ad se admisit, et ad prandium invitavit. Alios Wychovius et alii Cosacorum praefecti apud se, ut iam amicos post pacta foedera, tractabant.

Referebat coram quinque viris illis invitatis, per modum quaerulantis Chmielniccius ad mensam, quam magnam hominum et pecudum stragem per inopinatam incursionem suam in Ukrainam Tartari, magno numero congregati fecerint, vindicias ferentes pro Lachis devictis et rege Casimiro. Agnovit tunc Chmielniccius, longas esse regibus manus, etiam affluctis ad puniendum¹. Formavit deinde amplum discursum, eumque publicum, quomodo Crimeam etiam vincere possit, sperans se futura hyeme toto suo et Moschorum exercitu Tartaros invasurum, et e locis suis longe pulsurum. Et quia passionati animi, quo laeduntur primario apprehendunt, nihil de civitate invocavit, ablegatique nihil lucrati redierunt in civitatem suam.

<fol. 351>[// 197v] Die secunda Novembris. Recepit gubernator Grodzicius literas a generali Potoccio de data 18 Octobris, in Słupia ad Sendomiriam scriptas, ut fortiter civitatem et arcem defenderet, suppetias cito promittens. “Serum post bellum auxilium”.

Die tertia Novembris. Quampiam ad Chmielniccium iure ablegati civitatis, ab eoque nimum clade suorum per Tartaros in Ukraina consternato, una cum Buturlino Wasilowic, generali Moschorum, et ipsius cancellario invitati ad prandium fuere, nihil tamen ob solum discursum de invadenda Crimea lucrati, statim post prandium in civitatem remissi sunt.

Die quarta Novembris. Iidem ablegati iure ad castra. In quorum praesentia adveniebat Daniel Wychowski cum exercitu suo, a Lublino multa spolia trahens. Vocavit postea ad sui praesentiam Chmielniccius ablegatos, invitavit et legatum regis Sueciae (cuius supra memini) et auscultantibus Leopoliensibus serio eundem monebat, ne rex Russiam intraret, quod legatus nomine regis sui non futurum spopondit². Miscebantur postea mixtim diversi sermones de rebus bellicis, quibus finitis redierunt cives Leopolim suam.

Die quinta et sexta Novembris. Moschi frustrati, quod cum illis nullum tractatum habere civitas volebat, se postponi rati summopere indignabantur, ideo dispositis contra turrim praetorianam tormentis eandem quatiebant, quod et Cosaci, morem Moschorum gerendo, faciebant, nihil iam ob pacta conclusa attentante civitate. Quinimo missi cives, cur pactis non starent, sciscitatum, Gąsiorkowic, Zachnowicz et Olkuski, sub arresto detenti, nec nisi ad vesperam die sequenti redditi civitati.

Die septima Novembris ex utraque parte fuit pacifica civitati.

Die octava Novembris ultra spem omnium Chmielniccius castra sua a Leopoli movit, Moschis relictis. Comparuit valedicendo civitati cum numero equitatu Wychovius, qui nomine Chmielniccii totiusque Zaporoscensis exercitus amico modo gubernatori Grodzicio, totique civitati bona precatus, subito viam <fol. 352>[// 198] aggressus est. Circumdederunt in coronam totam urbem copiosae et splendidae Cosacorum phalanges, apparatus armorum egregium praesentantes. Ibat sub ipsa vala ac propugnacula civitatis cum praetoriana cohorte sua, sub labaro equo generoso insidens, magna fiducia Chmielniccius, quem statim secutae in ulteriorem viam turmae Cosacorum, milesque rorarius, volonesque pannosi, alii pro loriceis thoraces laneos induti Moschis iter similes apparantibus per diem novam Novembris.

Die decima Novembris. Etiam Buturlinus, dux generalis Moschorum, itidem per suos officiales valedixit gubernatori Grodzicio et magistratui consulari itidem sub vallo, et cum toto

.....
¹ *Летопись*: це речення пропущено.

² *Летопись*: наступне речення пропущено.

захворів під Львовом у таборі й помер. І власне на його честь, на підтримку його душі військові били гарматами та мушкетами, може, і для остраху неба, щоб воно прийняло повністю душу померлого.

1 листопада. Аби дізнатися у ворога, чому після вирішення всіх справ вони не рушають з місця, знову подалися до табору згадані раніше посланці з Анчовським та Убальдіні. Хмельницького вони застали заклопотаним, дуже сумним. Він не всіх, а тільки п'ятох – Анчовського, Убальдіні, Кушевича, Сахновича та Добішовського – допустив до себе й запросив на обід. Решту Виговський та інша козацька старшина в себе прийняла, вже як приятелів після укладеної угоди.

За столом Хмельницький з великим жалем оповів п'ятьом запрошеним ним мужам, що татари зібралися численною ордою та несподівано напали на Україну, завдавши значних втрат людей і худоби, несучи помсту за переможених ляхів та короля Яна Казимира. У той час довідався Хмельницький, що навіть у розбитих королів бувають довгі руки для покарання. Врешті він висловив публічно міркування, що також може перемагти Крим, сподіваючись напасти на татар наступної зими з усім своїм і московським військом та вигнати далеко їх з цих місць. Оскільки розгнівані зосереджуються спочатку на тому, що їм нашкодило, він нічого про місто не згадував, тож посланці, нічого не дізнавшись, повернулися до міста.

2 листопада. Комендант Гродзицький отримав лист від гетьмана Потоцького, датований 18 жовтня, написаний у Слупії¹, під Сандомиром, щоб захищав мужньо місто й замок, очікуючи швидкої допомоги. «Запізнілою є підтримка по завершенні війни»².

3 листопада. Хоча посланці міста прийшли до Хмельницького, надто занепокоєного поразкою своїх від татар в Україні, та були запрошені разом з московським воєначальником Васи́лем Бутурліним і його секретарем на обід, вони ні про що не почули, окрім розмов про вторгнення до Криму, і відразу ж після обіду вернулися до міста.

4 листопада. Ті самі посланці прийшли до обозів. За їхньої присутності прибув Данило Виговський зі своїм військом, тягнучи з Любліна велику здобич. Пізніше Хмельницький закликав до себе посланців, також запросив і посла шведського короля (ім'я якого згадував) та при львів'янах серйозно його застеріг, аби король не входив до Русі й аби посол від його імені пообіцяв це на майбутнє. Після цього вони мали різні спонтанні розмови про військові справи. Закінчивши їх, міщани повернулися до свого Львова.

5 та 6 листопада. Московити, розчаровані тим, що з ними місто ніяких переговорів не хоче вести, із запізненням виявили сильне незадоволення, виставивши проти ратушної вежі гармати й почавши по ній бити (що й козаки за прикладом московитів стали чинити), цілком не зважаючи на укладену з містом угоду. Навіть були вислані міщани [Ян] Гонсьоркович, [Христофор] Сахнович і [Ян Казимир] Олькуський з питанням, чому вони не дотримуються угоди. Але були арештовані й аж ввечері наступного дня відпущені до міста.

7 листопада з боку обох військ був спокій місту.

8 листопада, Хмельницький несподівано рушив зі Львова свої обози, покинувши московитів. Прийшов попрощатися з містом Виговський із численним кінним ескортом. Від імені Хмельницького й усього Запорозького війська він по-дружньому побажав добра комендантові Гродзицькому та всьому містові, швидко вирушивши в дорогу. Численні й чудові відділи козаків з добірним військовим спорядженням взяли в кільце усе місто. Сидячи шляхетно на коні, з великою впевненістю Хмельницький їхав по під валами та укріпленнями міста зі своїм загоном охорони, під хоругвою. За ним зразу слідували в дальшу дорогу юрми козаків, легкоозброєних воїнів, найманці в полотняному одязі, інші

¹ Слупія – тепер місто Нова Слупія (пол. *Nowa Słupia*) Свентокшиського воєводства (Польща), відновлене в міських правах із 2019 р.

² Парафрази відомого вислову Тита Лівія: «*Serum auxilium post proelium venerant* / Після битви пізно приходять підтримка», див.: Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 3:5.

exercitu suo numeroso¹ urbis montana omnia cooperiente, omni bellico apparatu egregie instructo (ut speculatores civitatis informabant) secutus Chmielnicium. Et ita Leopolis, quos hostes in sui perniciem iuratos receperat, amicos remisit.

Die undecima Novembris, eaque Divo Martino Episcopo sacra. **Post interstitium quadraginta** septem dierum, prima, elingues hactenus praeimperato silentio campanae, exacto hoste, pro gratiam Altissimo sonuere laetanter liberasque ab iugo hostili horas, civibus metiri horologia ceperunt. Supplicationes publicae per ecclesias pro liberatione cum gaudio celebratae², vota superis qua publice, qua privatim nuncupata, palam exsolvi, certantibus animis, pietate hilari, vocibus gratissimis visa et audita.

Et iure merito quidem, quia ex hac fortiter tolerata obsidione Leopolis nostra, non solum apud rempublicam Polonam gratiam, sed in orbe terrarum magnam aestimationem sui in multos annos promeruit, quod sola tantae multitudinis hostium potentiam, modicis viribus suis stiterit, Poloniae provincias perditis rebus a clade servaverit, deficientibus cunctis in regis sui legitimi fidelitate, sola fidem incorruptam servaverit, opes suas et se ipsam, tanto furori hostium, ausu magnanimo exposuerit et feliciter perstiterit.

Sed et vobis, vestraeque dexteritati et prudentiae, tota qua late patet Leopolis gratissimam sese exhibet, viri magnanimi aequae, ac sapientissimi, quicumque pro manutenenda, integritate civitatis tractatis, eandem in ictu discriminis extremi, hac et anteriori expeditione, maturitate iudicii servastis. <fol. 353>[// 198v] Felices ergo manes vestri, sacro eoque lucido aevo coram Patre luminum fruuntur. Nomina vestra auro cedroque notanda, recolet semper posteritas civium, cineres vestros, quos servata a vobis Leopolis in monumentis servat, laureis, civicis, muralibus coronis, seri nepotes (utinam vestri) exornabunt, quod prudentia vestra ad minas et iras hostium impavida, a caede ruina, servitute Leopolim vindicastis.

Nec obstrepat quispiam triumpho Leopolis, quod pretio salutem ab hostibus redemerit, si rationes temporis illius perpenderit. Rex regno pulsus, senatus dispersus, exercitus uterque profligatus, Polonia a Suecis occupata, Russia tota caedibus et incendiis exhausta, omnia desperata, spes nulla succursus erat! Et tamen haec tristitia non labefactarunt Leopoliensium constantiam, sed in defensione firmarunt. Et hostes ipsi, totis quibus pollebant viribus, tanto tempore contumaciter in dies oppugnantes, crebris suorum funeribus toties lacessiti, inedia, vigiliis, oppugnationibus, coeli iniuriis, irritisque sumptibus et conatibus fracti, cum expugnare constantem adversus tot, tantaque mala civitatem on possent, modico aere satiati, salvam liberamque linquere elegerunt. {Nonne haec Leopoliensibus magna et gloriosa sunt?}

Non deerant inter angustias illas, diffidentiae et inimica bona publico contra magistratum seditio, cuius authorem ferebant Joannem Studnicki civem, in stuba consulari per ebrietatem ad frameam sese proripientem, qui ideo postea poenituit, et nullum ascensum (quamquam senili aetate et autoritate polleret) ad honore civitatis habuit.

Levior tamen haec obsidio priori, civitati incubuit quantum tamen in ea Leopolis passa, pro solatio verbis Kochovii quamquam brevissimo stylo de hac obsidione referentis utor. “Perduravere integro mense vis, minae, impressiones, et gravior cunctis fames premebat, tolerata tamen omnia constanter, gubernatoris virtute, praesidiariorum, civiumque constantia, in alterum mensem protelata obsidio, tandem soluta, ea Leopolis sorte, ut nulla urbium regni aut acrius concussa, aut saepius discriminibus obiecta fuerit”³ etc., etc.

Altera post abscissum hostium die, protestata est communitas civium per regentem suum contra cives profugos, quod cum illis, intuitu laudi publici, a sacra regia maiestate approbati, ad privatione honorum et confiscationem bonorum procedere intendant⁴.

¹ *Летопись*: опущено текст до кінця абзацу.

² *Летопись*: пропущено текст до кінця абзацу.

³ [Kochovius], climacter 2, liber 1, fol. 36.

⁴ Acta consulum, feria 6 postridie festi Sancti Martini [12 XI 1655].

були вбрані замість панцирів у вовняні каптани, подібно до московитів. Війська йшли протягом 9 листопада.

10 листопада. Також московський воєначальник Бутурлін, так само через своїх урядників попросився з комендантом Гродзицьким та расцьким урядом – теж під валом, з усім численним військом, зайнявши всі міські пагорби, показавши своє відмінне військове спорядження, і рушив за Хмельницьким (як вивідувачі міста повідомляли). Таким чином, Львів як з приятелями попросився з тими, яких прийняв як ворогів, що присягли на його загибель.

11 листопада, тобто в день свята Св. Мартина єпископа, вперше після перерви в сорок сім днів (бо до тих пір зберігали мовчанку за наказом), по відході ворога, з милості Всевишнього весело залунали дзвони й вільні від ворожого примусу годинники почали відміряти міщанам точні години. З подякою за звільнення по церквах з радістю відбувалися публічні богослужіння, засвідчувалися обітничі для Всевишнього, як привселюдно, так і приватно, відкрито жертвувалися з незрівнянною рішучістю, радісною побожністю, вдячними голосами, щоб їх побачили та почули.

І цілком слушно, що за таку мужньо витриману облогу наш Львів на високу оцінку на довгі роки заслуговує не тільки в нашій польській Речі Посполитій, але й у всьому світі, бо своїми скромними силами стримав таку потугу з величезною кількістю ворогів. Польські краї врятував від поразки після втрати всього і, коли була втрачена певність у вірності своєму законному королю, лише він виявив непорушну вірність. Своїх статків і себе самого не шкодував з відважною шляхетністю в час ворожої люті та щасливо витримав облогу.

Але, якнайдостойніші й рівночасно найрозумніші мужі, й ви та ваша спритність і розсудливість були помітні в усьому, однак Львів їх виявив якнайбільше. Ви обговорювали все потрібне для підтримки, збереження цілості міста, перебуваючи в надзвичайній небезпеці, як і в дні попереднього козацького походу, зберігали зрілість у судженнях. Тож щасливими є ваші померлі, котрі житимуть у святій вічності, споглядаючи на світло Бога Отця. Ваші імена вирізьблять на золотих таблицях, у майбутньому завжди пам'ятатимуть ваші могили міщани. Львів, якому ви послужили, берегтиме їх як пам'ятники, які пізніше нащадки (якби ж ваші) прикрасять лавровим листям, вінцями, мурованими коронами, бо ви врятували вашу розсудливістю Львів від руйнівної поразки й неволі, вистоявши перед погрозами та гнівом ворогів.

Ні в чому не перешкоджає триумфу Львова те, що свій порятунок від ворогів місто оплатило викупом, якщо взяти до уваги реалії тих часів. Король покинув королівство, сейм роз'єднаний, обидва війська знищені, Польща окупована шведами, вся Русь виснажена вбивствами та пожежами, всі в розпачі, жодної надії не було! Проте ці сумні обставини не ослабили витримки львів'ян, але зміцнили сили в обороні. І самі вороги, що посідали стільки військових сил, так довго й наполегливо штурмували місто, були замучені частими похоронами своїх вояків, голодом, сторожами, штурмами, негодою, даремними витратами й невдалим спробами. Вони не могли здобути витривалого міста попри значні зусилля, задовольнившись скромною сплатою, та добровільно обрали [можливість] відійти від міста. Чи не це є славним і похвальним здобутком для львів'ян?

Поміж інших труднощів не бракувало тих, що спричиняли недовіру щодо публічного добра та неприязне замішання проти магістрату, призвідцем чого був міщанин Ян Студницький, котрий у расцькій кімнаті через пиятику до шаблі тягнувся. Через це його покарали, він втратив доступ (хоча був старшого віку й мав авторитет) до міських гідностей¹.

І все ж ця облога була легшою від попередньої. Втім, Львів стільки перетерпів... Коротко процитую задля втіхи слова Коховського, який, хоч і в лаконічному стилі, добре написав про цю облогу: «Вони витримали цілий місяць силу, погрози, натиск, коли їх мучив важкий для всіх голод. Однак місто все пережило з витримкою завдяки мужності

¹ Студницький Ян – член колегії сорока мужів (1648–1668), лавник (1668–1682). Як впливає з його подальшої кар'єри у львівських органах влади, доступ до посад йому так і не перекрили.

<fol. 354>[//199] Eadem die et contra Judaeos laudum fecerunt ordines et nationes civitatis, ne eos quisvis cives et incolae Leopoldis in domibus suis foveant, iisque mansiones ad habitandum locare, sub poenis in laudis anterioribus sancitis, audeant, et merito quidem, quoniam pro eis iam altera vice, ab hostibus pericula Leopoldis toleravit, arduasque quaestiones audivit.

Et dum Leopoldis obsessa cum fatibus suis luctabatur, Moschorum et Cosacorum agmina direptionibus continuis et populationibus cruentis, incendiis, caedibus, **circumsitas oras gravissime premebant**¹. Depraedata, excisa, exusta oppida villaeque Russiae ducatus. Lublinum (cuius sortem referebat, ut supra Chmielniccius)² et ingenti lytro salutem redemit et immanem feritatem pertulit, licet Iwanowic, Moschorum ductor, quod salva omnia et integra civibus manerent, solita religione sua Lublinensibus iuravit. Trucidati viri, constupratae mulieres, urbs direpta, magistratus in nomen cari Moschoviae iurare compulsus, cuncta sanguine Polono seu igne foedata usque ad Vistulae littora, et quidem sine omni resistentia, ubivis saevienti licentia impunita.

Poloniam quoque eadem mala exercebant, quae quoniam et intentionem, et levem lucubrationem meam excedunt, melioribus ingeniis enarranda, sufficienter relinquo, haec solum obiter insinuo, quod vera narraverat Chmielniccius. Hoc etenim anno Cracovia a Suecis obsessa, fortiter per Czarnecium defensa, pactis, conditionibus Carolo Gustavo, regi Sueciae dedita. Exercitus quartianorum ad Woynicium a Suesis dissipatus, deinde obsequium suscepit. Czestochovia acriter ab iidem Suecis oppugnata, acrius etiam ope divina, ad retrocessionem Suecorum defensa. Undique tristibus, undique desperatis, rumoribus pressere regem Casimirum exulem, Glogoviae in ducatu Opoliensi subsistentem, non tamen oppressere, quinimo (ut quidam scripsere) casu mirum, stare, et stetisse denuo in regno suo, solioque palam orbi fecere.

Hactenus de patientia Poloniae Leopoldisque ac Russorum insolentiis, pro modulo meo, satis me hoc anno dixisse (non tamen omnia, nec pro paritate ad ea, quae Poloni passi sumus) reor. Non abs re tamen puto, ut ignominiae crimen, et virtutis meritum cunctis pateat, eorundem Russorum vesaniam, qua in Catholicam ecclesiam ab <fol. 355>[// 199v] antiquo feruntur, et quam vita innocens, moribus sanctus, signis post mortem, magnificus Divus Josaphat Kunzewic, archiepiscopus Polocensis, martyr inclytus, Lituaniae Russiaeque patronus, in corpore suo sustinuit, referre. Tetigeram supra in anno 1623, fol. 23 et in anno 1648vo fol. 242, huius sancti huius memoriam, nunc vitam ipsius, quae sero idiomate Polonico in libello, cui titulus est "Nabozny afekt do B. Josaphata", Vilnae, anno 1705 apud patres societatis Jesu impresso, a reverendissimo Porphyrio Kulczycki, episcopo Pinscensi, ecclesiae Romanae Unito, viro pio et docto, oblata ad manus meas pervenit, pro solatio tantarum anni huius calamitatum edidero compendiose.

Natus hic sanctus martyr anno 1584 in oppido Włodzimierz, piis parentibus, Graecum ritum secutus, Joannis nomen ipsi in baptismo imponentibus. Cum quibus parvulus adhuc dum ecclesiam Rutheno-Graecam quinque martyrum alias *Piatnice* dictam, inviseret, ac imagines sacras puerili simplicitate lustraret. De crucifixi imagine quaedam scintilla ignis repente in pectus illius, adeo visibiliter cecidit, ut parentes perterriti, ignem intra sinum quaererent, quem dum invenire non poterant, miraculum agnoverunt, bene de futura sanctitate, et ardenti in Deum charitate filioli sui ominati.

Crescebat aetate et pietate puer, nullibi saepius moratus, quam in ecclesia vulgo *cerkiew*, sive orationi, sive altaris obsequiis incumbens, sive pulveres e sacris iconibus, aut terra excutiens. Factus adultior Vilnae mercatori locupletus, post studia completa per parentes commendatus est. Brevi tamen flamma amoris divini fortius exardente, accensus, institutum Sancti Basilii in monasterio Sanctissimi Trinitatis (quod unionem Sanctae Romanae ecclesiae,

¹ Kochovius, [*Annalivm*], eodem, fol. 37.

² *Летопись*: пропущено текст у дужках.

коменданта, незламності залоги та міщан. Аж до наступного місяця продовжувалася облога, поки місто не звільнилося від неї. Львову випала така доля, що жодне інше місто королівства не постраждало так сильно і не витримало стількох небезпек» і т. д., і т. д.

На другий день після відходу ворогів громада міщан протестувала від імені свого регента щодо міщан-втікачів, маючи намір з ними вчинити відповідно до публічної ухвали міста, підтверженої священним королівським маєстатом, про заборону посідання міських урядів та конфіскацію маєтків.

Того ж дня стани та нації міста прийняли ухвалу і проти євреїв, щоб їх будь-хто з міщан і жителів Львова не приймав до своїх будинків та не наважувався поселятися в їхніх помешканнях, під карами, визначеними в попередніх ухвалах. І це було заслужено, позаяк через них уже вдруге Львів зазнавав небезпеки від ворогів та обговорював важкі питання.

І поки обложеної Львів борювся зі своєю долею, загони московитів та козаків займалися постійними грабунками й убивствами населення, підпалами в навколишніх землях. Пограбовані, вирізані, знищені міста й села Руського князівства. Люблін (про чію долю вже розповідав Хмельницький) хоча й оплатив свій порятунок величезним викупом, але зазнав незмірної жорстокості. Хоч московський воєначальник Іванович¹ присягнув люблінцям за звичаями своєї релігії, що все залишиться цілим і непорушним для міщан, проте чоловіків повбивали, жінок погвалтували, місто знищили, магістрат змусили присягнути в ім'я московського царя. Все було скроплено польською кров'ю або вогнем випалено аж до берегів Вісли, і все це без жодного спротиву, за повсюдної безкарної ворожої сваволі.

Також Польщу тривожили такі ж біди, про що повніше нехай розкажуть видатніші автори, позаяк це виходить поза мій намір та межі моєї незначної праці. Тут лише побіжно повідомлю, що Хмельницький говорив правдиво. У тому році шведи облягали Краків, який мужньо захищав Чарнецький, проте місто здалося за умовами угоди з шведським королем Карлом Густавом. Кварцяне військо під Войничем² було розпорошене, а пізніше капітулювало. Шведи сильно облягали Ченстохову, що захищалася вперто, також із Божою допомогою, і шведи відступили. Сумні новини звідусіль, від яких втрачається надія, тиснули на короля Яна Казимира, котрий перебував вигнанцем у Глогові, в Опольському князівстві, але не притиснули, оскільки якимсь дивом (як хтось написав) він знову піднісся й залишився у своєму королівстві та землі, оголосивши про це явно світові.

Я вважаю, що досі достатньо говорив, у міру можливого, про терпіння Польщі та Львова, а також про сваволу русів у тому році (однак не про все, і це не було навіть часткою того, що витерпіли поляки). Проте гадаю, що буде доречно, щоб усі люди довідалися про злочин зневаги та чин відваги. Тож розповім про лють тих же русів, яку з давніх часів виявляють до Католицької церкви і якої зазнав на своєму тілі невинний у житті, святий у звичаях, відзначений чудесними знаками по смерті половецький архієпископ, славний мученик, блаженний Йосафат Кунцевич, патрон Литви та Русі. Я торкався тієї теми раніше, згадував цього святого під 1623 роком (на сторінці 23) та під 1648 роком (на сторінці 242). Тепер же до моїх рук потрапив його життєпис із пізніше написаної польською мовою книжки під титулом «Nabozny afekt do B. Josaphata», виданої у Вільні 1705 року³ у друкарні отців Товариства Ісуса, переданої мені превелебним Порфирієм Кульчицьким⁴, половецьким єпископом з'єднаної з Римом Унійної церкви, побожним і вченим мужем. Її зміст лаконічно наведу для втішення по стількох нещастях цього року.

Названий святий народився 1584 року в місті Володимирі, у сім'ї побожних батьків, які дотримувалися грецького обряду. Вони при хрещенні дали йому ім'я Іван. Коли в

¹ Потьомкін Петро Іванович (1617–1700) – московський дипломат та воєначальник, командував московськими військами, що захопили Люблін у 1655 р.

² Войнич (пол. *Wojnicz*) – тепер місто Малопольського воєводства (Польща).

³ Насправді видання вийшло друком 1662 р., див.: [Anonim]. *Nabozny Affekt*.

⁴ Кульчицький Порфирій (?–1716) – пінський та турівський унійний єпископ (1703–1716), у 1708–1710 рр. – адміністратор Половецької унійної архієпархії.

obedientiamque metropolitani Pociey acceptaverat) suscepit, nomen Joannis in Josaphati more regularium mutavit, magnasque corporis sui afflictationes inchoavit.

Per quinquennium aqua sola pro potu utebatur. Adorationes profundas, vulgo *poklony*, per diem et noctem mille praestabat, supra preces, quas in ecclesia privatim et publice cum aliis dicebat, aliquot <fol. 356>[// 200] horas in suo cubiculo noctu, modo flexis genibus, modo pronus in terra in crucem, modo sese flagellis discrutians addebat. Saepius in coemeterium altare versus egressus, ibique tempore gelido et nivoso, seu pedibus nudis in uno lapide sub imbrice consistens, seu flexis iisque nudatis genibus, magnas usque ad sanguinis effusionem, pro peccatoribus et conversione ad unionem ecclesiae Romanae gentis suae Russiae disciplinas faciebat. Verba haec “Dominae Jesi Christi Fili Dei miserere mei, peccatoris”, et vigilans et dormiens idiomate suo saepissime proferebat. Zelum animarum vel in eo ostendit, quod nondum in sacris existens, in forum vel ex necessitate, seu industria progressus, agrestes convocabat, fidem Christianam edocebat, ad poenitentiam, et detestationem peccatorum monebat. Sequebantur plebeii illi contriti verbis redeuntem, ad suam ecclesiam Sanctissimae Trinitatis, quorum ut confessiones presbyteri exciperent, etiam ad pedes provolutus expetebat.

Factus sacerdos vix aliqua dies praecessit, qua confessionibus excipiendis ultra horas quatuor, seu quinque non vacaret, sine taedio et molestia. Itinerans etiam, antequam fraena equis laxassent domestici, ille cauponarium ipsiusque uxorem et familiam domus ad confessionem praemonitos, a peccatis absolvit, spirituali doctrina erudiit, benedictionem impertiit. Accidit iam senescente hyeme, quod (dum archiepiscopus Polocensis factus) ad fluvium Nemen dictum pervenisset, ad illumque multitudinem plebis Russicae ab glaciem fluctibus scissam, nec superabilem lintris, otiose haerentem offendisset, suaviter eos alocutus, ut tempus otio non tererent, sed interim ad sacramentalem confessionem festinarent, donec gelida aquarum frusta, liberiolem transitum pararent. Et ita diem integrum audiendis confessionibus illius plebeculae insumpsit.

His et tantis pollentem virtutibus metropolitanus primo misit in Zurowice, ut locum pro religiosi caperet, ubi monasterium erexit, erecto primus praefuit. Brevi abbas Vilmensis, alias *archimendrita*, deinde archiepiscopus Polocensis (quanquam nimis reluctans, nec nisi obedientia cogente) renunciatus corporis macerationes non dimiuit, sed auxit. Cilicium vileque sagulum nunquam exiit. Flagellationem sui nulla die intermisit, catenula ferrea, calcaris instar nexa, ante quamlibet missae celebrationem lumbos praecinxit, de ditandis sanguine iunctis nusquam cogitavit.

<fol. 357>[// 200v] Proventuum suorum, partem pauperibus et orphanis, partem restorationi ecclesiae applicabat, et quando archiepiscopales summas in egentes, seu in rem ecclesiae profuderat, se ditissimum putabat.

Fuit Josaphatus non virtutibus tantum in vita mirabilis, sed etiam gestis. Vidua quaedam egestatis suae suffragium ab eo petebat, oeconomus mensae, non falso defectum, sed vere simulans, etiam ad mandata domini dare recusabat, ideo modeste ab eo increpatus, et ad extradendum dolium farinae (quod forte solum supererat) adactus, dum ab eodem ad vacuum frumentis granarium deducitur, omni genere alimentorum subito repertum, cum stupore mentis conspexit, ea praemonitione accepta, ut in futurum disceret, quam copiose Altissimus datas elemosinas remunerari consuescat.

In liturgiae sacrificio (sic missam Russi apellant) totus immersus Deo, frequenter in extasim abire videbatur. Multi praevio iuramento recognoverunt, quo angelos ipsi ad missam ministrantes conspexerunt. Supra portam ecclesiae Rutheno-Unitae Polocensis, in arce fuerat depicta imago Deiparae, ante hac noctes integras orationi vir Dei insumebat. Aliqui iuvenes ipsi famulantes, non inani curiositate ducti, quid ipsorum dominus nocte intempestata prae

малому віці з батьками відвідував греко-руську церкву п'яти мучеників, звану по-іншому П'ятницею¹, він зі звичайною дитячою цікавістю оглядав образи святих. З ікони Розп'яття несподівано якась іскра на його груди впала, що всі помітили. Батьки настрашилися та почали шукати вогонь на його тілі, а коли не змогли знайти, визнали це чудом, слушно домислюючись про майбутню святість і сильну любов до Бога свого сина.

Із віком зростала побожність хлопчика, який ніде так часто не перебував, як у церкві, – чи то для молитви, чи щоб виконати обов'язки при вівтарі, чи витерти пилюку зі святих образів чи попідмітати у храмі. Коли подорослішав, по завершенні студій батьки вислали його до Вільна, до багатого купця. Однак невдовзі, коли в ньому розгорілося полум'я небесної любові, він із запалом вступив до монастиря, прийняв правила св. Василя в обителі Святої Трійці (де визнавалися унія зі святою Римською церквою та послух митрополитові Потію²). Він змінив за монашим звичаєм ім'я Іван на Йосафат, розпочавши великі випробування для свого тіла.

Протягом п'яти років уживав лише воду для пиття, виявляв глибоке шанування [Господа], по-простому поклони, що їх бив вдень та вночі тисячу разів. Окрім молитов, які промовляв у церкві приватно та публічно, разом з іншими, вночі додавав кілька годин молитви у своїй спальні, частково на зігнутих колінах, частково лежачи хрестом на землі, частково себе бичуючи. Нерідко виходячи на цвинтар, перед вівтарем, він у мороз та снігопад, або стоячи голими ногами на одному камені під дахом, або клякаючи на голих колінах аж до виливу крові, молився за грішників та навернення до унії з Римською церквою свого руського народу такими словами: «Господи Ісусе Христе, Сину Божий, змилуйся наді мною, грішником», які, чуваючи та марячи, часто повторював своєю [руською] мовою. Такий духовний запал виявляв, що, не маючи посвяти священника, приходив на Ринкову площу з потреби чи з наміром, скликав селян, навчав їх християнської науки, закликав до покути та зречення гріхів. Прості люди йшли за ним, вражені його словами, до церкви Святої Трійці, де він навіть на колінах просив, щоб священники дозволили вислухати їхні сповіді.

Коли став священником, ледве чи кілька днів проминуло, щоб він не слухав більше чотирьох чи п'яти годин сповідей, і то без змуження та прикrostі. Навіть подорожуючи, поки челядь розпрягала коней з упряжі, він, закликавши до сповіді шинкаря, його дружину та челядь, звільняв їх від гріхів, навчав духовної науки та благословляв. Колись, наприкінці зими, коли він (вже будучи полоцьким архієпископом) дістався до річки, яку звали Німан, і застав великий натовп руського простолюду, що не міг через лід переправлятися човнами й стояв у бездіяльності. Тоді він [владика] лагідно до них звернувся, щоб вони не витрачали даремно час, а замість цього поспішили до духовної сповіді, доки води не звільняться від льоду, і вони не отримають змогу переправитися. Так він витратив цілий день на слухання сповідей того люду.

Уславеного цими та іншими великими чеснотами [Кунцевича] митрополит спочатку послав до Жировичів³, аби вибрав місце для монахів, де він і побудував монастир, ставши його першим настоятелем. Незабаром він уже абат, чи архимандрит, у Вільні, потім полоцький архієпископ (хоча дуже опирався, але змушений був прийняти посаду, і то тільки через послух). При цьому не зрікався упокорення для тіла, яке не припинив, а навпаки, посилив. Ніколи не знімав грубу монашу волосяницю, не пропускав ані дня без самобичування, перед кожним богослужінням припасовував до стегон залізний ланцюжок, зроблений на взірць шпори, ніколи не дбав про збагачення своїх крєвних.

Свої прибутки трагив частково на бідних та сиріт, частково – на віднову храмів, і коли архієпископські суми видавав потребуєчим чи на церковні справи, вважав себе найбагатшим.

¹ Автор помітно плутається в назвах руських храмів. Йшлося про церкву Св. Параскеви П'ятниці, що існувала у Володимирі з XV ст.

² Потій Іпатій – київський унійний митрополит (1599–1613).

³ Жировичі (білор. *Жыровічы*) – тепер село Гродненської області (Білорусь).

foribus ecclesiae agitare, indagare volunt, et ideo tacite per foramina parietis speculantur, {et ecce} radios ab imagine Deiparae in suum dominus prolapsos, eundemque magna luce circumfundentes, ac a terra elevatum ad instar solis fulgentem conspexere.

Adeo felix in reducendis ad fidem Catholicam et unionem sanctam cum Romana ecclesia animabus extiterat, ut in urbe Połocko omnes schismaticos, in adventu suo reperiens, magna ex parte ecclesia Romanae doctrina, religione aperta, labore continuo reconciliaverit. Etiam ab haeresi Luterana ac Calvinista, multos viros et faeminas nobiles mirabiliter reduxit, his tantisque virtutibus et meritis pro laureola martyrii vir Dei laborabat.

Aderat annus 1623^{tus}, aderat et tempus, quo etiam <fol. 358>[// 201] sanguinem pro veritate fidei (qua suos imbuerat) profunderet, ut plures animas Christo lucrifaceret. Ac ideo in civitate Połocko futurorum praescius sepulchrum sibi parare iubet, in Witepsko ad agonem certum martyrii deproperat. Praemonebatur ad amicis de infensis Witebscensium contra se voluntatibus, certaue coniuratione in sui necem facta, ideo ut aut iter infaustum deseret, aut cum notabili famulatu, quem ultro ipsi offerebant, cautus periculi pergeret. Neutrum acceptavit, magno an certus mortis suae, amicis valedixit.

In Witepsko magno animo constitit, ubi duas hebdomanas moratus, vespere sabbathi a cive quodam in unione ecclesiae Romanae manenti, de consilio curiae Witebscensis in necem sui die crastina (quae erat duodecima Novembris) formato, admonetur. Non solum laeta facie tristem nuntium suscipit, sed nec se defendere, nec declinare impetum, sed totam noctem orationi impendere, morti se parare gestit. Et ita dum post matutinas preces, ex ecclesia domum redit iam turbam {infensorum} aulam suam circumstare videt, quae tamen, ubi crucis signum a benedicente manu eius accepit, liberam viam transeunti concessit.

Vix cubiculum suum ingressus fuerat, ecce omnibus schismaticorum templis campanae pro invadendo eo, signum praebentes sonuerunt. Ille vero pronus manibus in crucem expansis, in terram cecidit, mortemque cruentam operiebatur orando. Et brevi primores urbis hora quasi octava, plebs cremato tractata, violenter aulam archiepiscopi invadunt, fores frangunt, disiciunt maceriam, aulicos et archidiaconum vulnerant.

Pulsavit aures iacentis in terra Josaphati vox cruda caedentium, caesorumque suorum tristis gemitus. Surgit itaque ab oratione, suis opem laturus, seu pro illis sese furori obiecturus. Progreditur in aream, ac paterne homicidas illos his verbis affatur. “Filioli, quid causae adversus ministros meos habetis, quod illos occiditis? Si me quaeritis, praesto sum”, et benedixit eis.

Steterunt attonici silentio alto defixi, tum ecce advolant recentes duo, ac inclamant: “Feri, occide, Latinum istum, papisticum istum!”. Et talia vociferatus unus baculo caput eius adeo afflixit, ut {ad} ima inclinaret, alter lunata securi confregit, atque sic in terra prostratum pro libitu <fol. 359>[// 201v] percutiebant, quo volebant, et poterant, pungebant, e capite et barba evellebant capillos, trahebant, dictu difficile, quam impie, crudeliter, quam turpiter super innocentissimo saeviebant!

Inter haec martyr elevatis manibus exclamat, dicens: “O Deus meus!” (forte continuare volebat, cum Divo Stephano “ne illis hoc statuas pro peccato”) non permiserunt et ultra effari, sed hac suspiranti voce, ad maiorem excitati tyrannidem, dum adhuc viventem comperierunt, omnibus quae praesto ad manum habebant, feriunt, capillamentum capitis et barbae vesano furore extrahunt, donec e corpore citius abire animam compellant!

Et quanquam mortuum viderunt, non tamen agentes audentesque respuerunt, nec a malefactis cruore innocuo perfusi cessarunt. Quinimo ne mulieres quoque decesse viris, in tantam laudabili obsequio viderentur, excetrae ipsorum sederunt super exanimem, et pheclam gaudentes ex facto virorum, iucunde sibi praebibebant. Alii corpus super pedes erectum levarunt, et cachinantes se benedictionem ab episcopo suo petere, fingeant, alii inclinantes capita adorationibus ipsius insultabant!

Йосафат відзначився за життя не лише чеснотами, але й також чудесними чинами. Якесь удова через свою убогість прохала допомоги, але його економ, навіть попри розпорядження пана, відмовлявся підтримати бідну з огляду на справжню, не вигадану нестачу збіжжя. Втім, пастир скромно наполіг та примусив видати бочку борошна (що, може, одна залишалася). Поки він [економ] йшов від нього до порожнього зерносховища, то там несподівано з'явилось збіжжя будь-якого виду, і, споглядаючи на це з подивом, він отримав на майбутнє науку, що Всевишній звик винагороджувати надану милостиню сторицею.

Під час урочистої літургії (так руси називають богослужіння) він [Кунцевич] був цілком заглиблений у Бога, здавалося, впадав в екстаз. Багато людей під присягою зізнавали, що бачили, як на службі Божій йому прислуговували самі ангели. Над брамою руської унійної церкви в Полоцьку, в замку був намальований образ Богородиці, перед яким Божий муж провадив цілі ночі в молитві. Деяких його молодих слуг туди привела не випадкова цікавість – бажали з'ясувати, що їхній пан робить непогідної ночі перед брамою храму. Тому вони таємно, через дірки у стіні, дивилися, і ось побачили, що проміння від образу Богородиці спадає на їхнього пана й велике сяйво його оточує, а сам він над землею підноситься, на взірць сонця, що світиться.

Понад то він виявився таким щасливим у навершенні душ до католицької віри та святої унії з Римською церквою, що в місті Полоцьку всіх схизматиків, яких застав при своєму приїзді, поєднав переважно наукою Римської церкви, відвертим визнанням віри й постійною працею. Також чудесним чином він відвернув чимало шляхти, мужів та жінок від ересей Лютера й Кальвіна. Такими великими чеснотами та заслугами заробив Божий муж лаври мученика.

Надійшов 1623 рік, надійшов і час, коли він також пролив кров за правду віри (якої він навчав), аби більше здобути душ для Христа. І тому, знаючи наперед майбутнє, він звелів у місті Полоцьку приготувати собі гріб і поспішив до Вітебська на певну кончину мученика. Друзі застерігали його про ворожі наміри щодо нього жителів Вітебська та про велику ймовірність вчинення замаху й подальшої смерті, щоб він або відмовився від нещасливої подорожі, або вирушив у дорогу зі значною челяддю (яку йому самі пропонували), убезпечивши себе від небезпеки. Він нічого з цього не прийняв, попрощався з друзями, певний у своїй загибелі.

У Вітебську, де на два тижні затримався, він був у піднесеному дусі. У суботу ввечері якийсь міщанин, що перебував у єдності з Римською церквою, застеріг його про те, що на нараді у вітебській ратуші вирішено його вбити наступного дня (що припадав на 12 листопада). Кунцевич не лише прийняв цю сумну новину від посланця з радісним виразом обличчя, але також вирішив не захищатися та не відбивати напад. Усю ніч він провів у молитві, готуючи себе до смерті. Тож коли після ранкових молитов він повернувся додому з церкви, то вже побачив, що ворожий натовп оточує його двір. Однак після того, як люди отримали благословення піднятою рукою з хрестом, його вільно пропустили через натовп.

Тільки він зайшов до свого помешкання, як у всіх схизматицьких храмах забили дзвони, даючи знак для нападу на нього. Кунцевич впав на землю, розкинувши руки у вигляді хреста, і молився, упокорившись перед жакливою смертю. Невдовзі, близько восьмої години, очільники міста з простолудом, напоєним горілкою, атакували двір архієпископа, виламали двері, поруйнували огорожу, поранили двірських челядників та архидиякона.

Ударив до вуха лежачого на землі Йосафата жакливий крик убивців та сумні зойки його побитих челядників. Тож він піднявся, [покинувши] молитву, щоб допомогти своїм людям чи замість них виставити себе на лють. Вийшов у двір та по-батьківськи промовив до тих убивць такі слова: «Сини, які закиди маєте проти моїх челядників, чому вбиваєте їх? Якщо мене шукаєте, то ось тут я», – та благословив їх.

Вони зупинилися здивовано, у мовчанці завмерли. Аж ось двоє прибігли й закричали: «Бий, вбивай цього латинника, цього папіста!». І таке вигукуючи, один з них вдарив його

Nec his et tantis satiati impropriis, mortuo corpori detraxerunt tunicam, et postquam pro leni interula rigidum conspexere cilicium, dubitabant, utrum non simplicem monachum pro archiepiscopo suo peremerint? Verum postquam hunc esse, non alium quempiam liquebat, scisso cruento cilicio, nudum corpus publico exposuerunt spectaculo. Deinde fune ad pedes ligato, per salebras, per compita urbis, cum subsannationibus et ludibriis publice traebant, trudebantque ovantes et improperantes.

Noluit ultra dissimulare coelum tantum facinus, sed quasi sol ipse erubesceret spectare nuditatem innocentis, subito eclipsatus est, diesque iucundus in umbram abiit. Exhorruere **parricidae illi lucis defectum, et paululum saevire et furere cessarunt. Sed alii irarum indulgentes**, nec labore, nec coelo territi, corpus nudatum cum clamore valido in flumen Dzwina de monte deiecerunt, quod cadens deorsum, medio montis, in aere diutius pendulum substitit. <fol. 360>[// 202] Demersum postea lapidibus in collo et pedibus oneratum in fovea, quam aquarum profundissimam putabant.

Sic malitia hominum plaudebat sibi, quod impune virum bonum, eumque pastorem suum subtulerit, pro suoque libitu aeque sacrata capita ac flagitiosa, se posse perimere gloriabatur. Et ecce adsunt pro declaranda innocentia servi sui, divina prodigia!

Stetit in aere fulgens luce corusca colossus corpus profunditate aquarum obrutum, patenter indigitans. Quod sexta die post caedem imitus erectum, nullam corruptionem habebat, quinimo tantam venustatem, decoreque ostendit, quantam vivens nunquam praesetulit. Et ipsi quoque percussores impii, hilaritate vultus (quem viventis secto oculo spectare nolebant) delectari post mortem satis non poterant. Ornatu deinde competenti indutum, publico conspectui in ecclesia sua per novem dies expositum, pulchritudinem et elegantiam non mutavit corpus exanime.

His auditis adnavigarunt brevi cives Polocenses fluvio Dzwina, corpusque sui archiepiscopi in urbem suam tulerunt. Se neque haec translatio constitit sine miraculo, intensissima etenim frigora strinxerunt ubique aquas in glaciem, fluvius tamen orarias illas naves deferens, tam diu recentibus aquis calebat, donec urbem Połocko corpus martyris attingeret. Ad cuius conspectum, magna multitudine effusa, dolens et stupens civitas, non modo Catholici, Ruthenique, sed etiam haeretici et infideles Judaei, senes et iuvenes, amnis littora circumsteterunt, lacrymis et questibus, parricidale crimen cuncti damnabant. Cepit exnunc divus hic martyr magnis clarere miraculis, cuius corpori sepulturam post annum elapsam metropolitanus Russiae cum aliis episcopis, totaque palatinatus nobilitate, non monodiis, sed hilari eosque triumphali apparatu, exsoluit.

Deinde anno a nato Salvatore, Regemque martyrum 1628 sedes apostolica, de stupendis actibus, iisque in dies maioribus, ad corpus hocce, et memoriam divi huius, benignitate divina exhibitis, edocta, **negotium indagandae viritatis delegatio suis commisit, qui Połocko venientes**, omnia, ita prout enarratum, evenisse, plena, eaque iuramentis firmata fide invenerunt. Viderunt vividum, liberumque ab omnia corruptione corpus, suavissimum spirans odorem, ex oculis quasi viventis manantes lacrymas, de capitis vulnere <fol. 361>[// 202v] acsi recenti, sanguinem defluentem, in infimo tumbae assere effigiem martyris expressam. Ad apertionem sepulchri multi infirmi sanati, multi lumen oculorum amissum receperunt. Senicula mulier per annos quatuor ultra decem curvationem membrorum passa, ad tumulum martyris delata, integram sanitatem obtinuit.

Hanc inquisitionem aliquot annis sacra rituum congregatio examinabat, Urbanus Octavus ecclesiae Catholicae episcopus, et ipse gratiam recepit, et Sanctum Josaphatum pro martyre solenni canonisatione haberi praecepit, missam, precesque canonicas de eo dici, memoriam ipsius die obitus, videlicet duodecima Novembris, quatannis celebrari mandavit. Rex pietissimus Sigismundus, malos homicidas male perdidit. Et ita Altissimus novum propagatorem fidei Catholicae, dum illam per schismaticos exercet, de medio Russorum elegit. Sed ego imparem

києм по голові так, що повалив додолу, а інший – ударив бердишем (*lunata securis*). Кинувши на землю, били досхочу, де хотіли й могли, кололи, волосся виривали з голови та бороди, тягнули – важко навіть описати, як безбожно, жорстоко, ганебно знущалися над невинною людиною.

Тим часом мученик, піднісши руки вгору, скрикнув: «О Боже мій!» (певно, хотів продовжити за св. Стефаном: «... не постав їм цього за гріх»¹). Та не дозволили йому говорити, а його ледве чутний голос викликав ще більшу лють – переконавшись, що він ще дихає, били всім, що мали під руками, виривали з шаленою несамовитістю волосся з голови та бороди, аж поки швидко душа не попрощалася з тілом.

І хоча бачили, що вже мертвий, проте не опам'яталися від вчиненого й побаченого, не зупинилися у своїх злодіяннях, окроплені кров'ю невинного. Навіть жінки не поступалися в цьому чоловікам, вважаючи похвальним, що (як робили це дияволиці) сідали над мертвим та тішилися настоянками разом з чоловіками, весело собі попиваючи. Інші розважалися тим, що тіло на ноги піднімали та зі сміхом просили благословення від свого єпископа; ще інші глузували, схиляючи голови, наче його вшановують.

Ще не насичені такими великими зневагами, вони зняли з мертвого сорочку й після того, як виявили замість легкої кошулі тверду волосяницю, то засумнівалися, чи не якогось простого монаха замість свого архієпископа вбили. Але коли з'ясувалося, що це був він, а не хтось інший, зірвавши з нього закривавлену волосяницю, показали голе тіло публіці, яка це оглядала. Потім, зв'язавши його ноги шнурком, зі сміхом та лайкою тягнули і пхали по нерівних стежках та роздоріжжях міста, привселюдно глузуючи й насміхаючись.

Небо не хотіло далі легковажити таким злочином, сонце, ніби само посоромившись споглядати наготу невинного, несподівано затемнилося, і світлий день змінила темнота. Ці батьковбивці настрашилися відсутністю світла і трохи припинили лютувати та шаліти. Натомість інші, віддаючись гніву, не налякані ні труднощами, ні небом, скинули голе тіло із сильним криком з гори в ріку Двину. Воно, падаючи вниз, посередині гори в повітрі на якусь мить зависло, а тоді, обтяжене камінням на шиї й ногах, занурилося у вир, поглинувши глибокими водами.

Так людській злості сподобалося, що безкарно забрала доброго мужа та їхнього пастиря й вихвалялася, що з власної волі може знести як такі святі, так і ганебні голови. І ось божественні знаки явилися для оголошення невинності слуги Божого!

У повітрі постала у променях світла ясна велика постать, вказуючи виразно на глибини, де було затоплене тіло мученика. На шостий день після вбивства воно було витягнуте й не мало жодних ознак псуття, будучи таким приемним і свіжим, яким за життя ніколи не було. І самі негідні вбивці ніяк не могли намиливатися на радісний вираз його обличчя по смерті (на який за його життя не хотіли дивитися сміливим поглядом). Пізніше тіло в належному вигляді виставили на публічне споглядання в його церкві протягом дев'яти днів, і мертве тіло не втратило своєї краси та свіжості.

Почувши про це, незабаром приплили рікою Двиною міщани з Полоцька й забрали тіло архієпископа до свого міста. І це перенесення теж не минуло без чуда, адже тоді через сильні морози повсюдно льодом покрилися води, однак річка пропускала прибережні човни і так довго вода залишалася проточною, поки тіло мученика не прибуло до міста Полоцька. Подивитися на нього зібралася велика кількість людей, засмучене та здивоване місто, не тільки католики й русини, але також і еретики та невірні євреї, старі й молоді. Заповнивши берег ріки, всі вони зі сльозами та жалем засуджували злочин батьковбивства. Невдовзі великими чудами почав славитися цей святий мученик, чие тіло через рік поховав руський митрополит з іншими єпископами та шляхтою всього воєводства, не виявляючи смутку, лише з радісною для всіх тріумфальною величчю.

Урешті, 1628 року від Різдва Спасителя та Короля всіх мучеників, Апостольський престол, дізнавшись про чудесні події, що все частіше трапляються з Божою ласкою при його

¹ Діяння Апостолів, 7:60.

his tantisque viri sancti virtutibus calamum, nec ad scripturam perfunctoriam aptum, ad minora sibi que competentia demitto.

Annus Domini 1656

Ob defectum actorum capitularium hihil hoc et subsequentibus annis in statu capituli notavi. Consistorialia abundam dicendorum memoriam subministrant, quae quoniam cum publicis reipublicae causis nectuntur, utrumque negotium simul aggredior. Tetigeram in anno anteriori per transennam ex revolutione fortunae, abituque regis Casimiri, mala Poloniae inter clades Russiae, nunc in iisdem paululum immorari ratio ceptae narrationis suadet.

Iam rex Suecorum Gustavus quamquam iuxta conventionem cum proceribus regni nostri initam fidei Romano-Catholicae conservationem spondidisset, a maiori parte regnicolarum protector appellatus, contributiones nobilitate imperaverat¹, ecclesiis gravis, reipublicae iniurius, et intollerabilis esse <fol. 362>[// 203] cepit. Templam omni splendore et apparatu spoliari, spirituales caedi, de proditione auri argentique sacri excrucitari, campanas non pulsari, nisi gravi aere redimerentur. Praedicationes ad populum, et auriculares confessiones Catholicis presbyteris inhiberi, coenobia monastica, aulas nobilium convelli, sacerdotes secularesque non delatos, non convictos, imo nec auditos cruciari, trucidari palam, basilicam Częstochoviensem, votis et reverentia totius Poloniae celeberrimam, grandi exercitu oppugnari, iuraque divina, humanaque, leges regni, praerogativasque nobilium, contra pacta conventa, imperio durus, fide levis, verbo (cuius se regem servum esse non debere dictitabat) pro oportunitate rei inconstans dominus, mandaverat, sive permiserat cum Tyszoveciis status uterque senatorius et equestris convenientes ad cor redire, defectionis probum agnoscere, et ideo damnosam protectionem eiurare, omnia acta cum eodem rege inita rescindere et imitare regi Casimiro legitimo quamquam exulanti fidelem obedientiam rursus vovere in animum induxerunt, et se confoederationis vinculo datis in scripturam nominibus obstrinxerunt.

Adfuit his ceptis brevissime rex Casimirus fidelioribus sibi invitatus², Opolia per obsitos nivibus Hungariae montes iter asperum et incommodum, trecentis comitatus carpens, donec Leopoli nostram incendiis hostium anni antecedentis foedatam pertingeret, quam die 17 mensis Februarii solenni et solita pompa subintravit, a consulibus orationibus salutatus archiepiscopale palatium pro residentia, gratus hospes suis, hostibus insperatus accepit. Et quoniam pauco tunc comitatu advenerat³, consules aliique praestantioris notae cives (fidem dignorum enarro) maiestati sive in palatio, sive in ecclesia assistebant, praebant pergenti ad auscultanda divina, donec frequentior convolaret nobilitas regisque obsequium feliciori tempore sibi arrogaret, Leopoliensibus eriperet.

Deerat illa tempestate mali etiam pro victu mensaque regia in thesauro sumptus⁴, hunc ergo <fol. 363>[// 203v] ad interim supplevit quorundam civium ultro et gratuito regi suo donaria peccuniarum offerentium munificus amor. Quinimo ad sustentanda impensarum aulae onera, imponi suis in civitate vendibilibus, certum vectigal (*accizam* dixere) cives petierunt, et ne plebs tot malis fessa mussitaret pro iniuria, seu improperearet (ut solet) diras contradicendo, ex ambona ecclesiae nostrae (aliisque alii) praedicator e societate Jesu Ruzewic suavi eloquio populi animos praeoccupavit, pro collatitio [sic] hoc aere, in necessitate urgenti praestito regis gratiam et munificam recompensationem pollicitur, taliterque demulsit mentes hominum, ut fideliter et sine quaerela offerent, quidquid venditum haberent. Hocce vectigal placuit postea senatui etiam per totum regnum extendi.

¹ [Kochovius, *Annalivm*], climacter 2, liber 2, fol. 91, 99.

² Idem, eodem, fol. 104, et acta consistorii eiusdem anni, fol. 128.

³ Ex traditione.

⁴ Ex eadem.

тілі, та спогади про цього святого, визначив своїх делегатів для з'ясування правди в тій справі. Вони прибули до Полоцька, і коли все з'ясували, як було описано, повністю визнали гідним довір'я, ствердивши присягою. Вони бачили живе, позбавлене будь-якого псуття тіло, що видавало найприємніший запах, з очей ніби текли сльози, а з рани голови наче зовсім недавно витікала кров. Вони твердили, що внизу труни був помітний образ мученика. При відкритті гробу багато хворих одужали, багато людей повернули здатність бачити світло. Одна старша жінка, яка понад чотирнадцять років терпіла викривлення членів тіла, принесена до гробу мученика, отримала цілковите одужання.

Це розслідування Священна Конгрегація обрядів провадила декілька років, аж поки понтифік Католицької церкви Урбан VIII, який особисто ласку здобув, визнав через урочисту канонізацію св. Йосафата мучеником, звелів здійснювати богослужіння та читати за нього канонічні молитви, щорічно святкувати пам'ятний день його смерті, а саме 12 листопада¹. Богобоязний король Сигізмунд стратив негідних убивців за вчинене зло. Так Всевишній вибрав із середовища русів нового поширювача католицької віри, щоб він спонукав до неї схизматиків. Але я негідний вмочити перо, щоб описати такі великі чесноти цього святого мужа, також не готовий і до побіжної розповіді через мою слабку компетенцію.

Рік Божий 1656

Через відсутність актів капітули в цьому та наступному роках нічого не можемо з'ясувати про становище капітули. Зате консисторські акти переповнені важливими справами, щоб залишилися в пам'яті, і вони навіть з публічними справами Речі Посполитої пов'язані, тому про них будемо одночасно вести мову. Я згадував у попередньому році про мінливість фортуни та про від'їзд короля Яна Казимира, про нещастя Польщі поряд з бідами Русі. Тепер логіка вже розпочатої оповіді спонукає дещо затриматися на цих питаннях.

Шведський король Карл Густав значною частиною жителів королівства був названий протектором. Хоча, відповідно до укладеної з можновладцями нашого королівства угоди, він обіцяв зберегти права римо-католицької релігії, проте вже наклав на шляхту податки, обтяжливі для церков, шкідливі для Речі Посполитої, та почав поводитися нетолерантно. Храми позбавляв усієї краси й оздоби, духовних убивав, видаючи на муки, аби здобути церковне золото та срібло, не дозволяв бити у дзвони, чого домагався клир (тільки за велику плату). Король забороняв привселюдні проповіді та вислуховування сповідей католицькими священниками, нищив монастирські обителі, шляхетські двори, відкрито мучив і мордував духовних та світських, які не отримали оскарження, не були засуджені, навіть не заслухані в суді. Він наказав численним військом здобувати базиліку в Ченстохові, найславнішу за шаную та дарами в усій Польщі, порушував Божі й людські права, закони королівства, прерогативи шляхти, діючи всупереч укладеній угоді. Твердий у наказах, легковажний у довірі, залежний від ситуації непостійний господар свого слова (якого, будучи королем, не вважав за потрібне дотримуватися). Тож дійшло до того, що в Тишовцях² обидва стани, сенаторський і шляхетський, дійшли згоди, пізнавши огиду зради, бажаючи позбутися шкідливої опіки, постановили відмінити всі підписані акти з тим королем та відновити вірність і знову присягнути законному королю Янові Казимиру, хоч і вигнанцю, та об'єдналися у конфедерацію, подавши свої імена на письмі.

Швидко по цих ініціативах прибув король Ян Казимир, запрошений своїми прибічниками, перейшовши важким і незручним шляхом з Ополя по покритих снігом горах Угорщини, в оточенні тільки трьохсот людей свити. Він дійшов до нашого Львова, що був понищений попереднього року ворожими пожежами, 17 лютого увійшов до нього з

¹ Буллу про беатифікацію Йосафата Кунцевича видав 16 травня 1642 р. папа Урбан VIII, але канонізація та оголошення його святим відбулися тільки 29 червня 1867 р., за папи Пія IX.

² Тишовці (пол. *Tyszowce*) – тепер місто Люблінського воєводства (Польща). У грудні 1655 р. частина польської шляхти утворила Тишовецьку конфедерацію для протидії правлінню Карла X Густава.

Ne tamen humanis magis, quam divinis auxiliis niti rex pius videretur, etiam caelites sibi in praesidium poposcit¹. Praemonebatur ab Alexandro VII, bonae memoriae Romano pontifice, quatenus animo non caderet, sed suppetias sibi a Deo per intercessionem Beatissimae Virginis Mariae, sanctorum regno tutelarium emiso solenni aliquo proposito, plena spe, fide integra imloraret. Ideo paternae monitioni filius obtemperans vota Deo Divaeque Virgini nuncupare in nostra ecclesia cathedrali constituit, diemque sibi et senatorio ordini, qui indies plures convolaverant assignat, imaginem Sanctissimae Virginis in capella Domagalicciana continua populi devotione, et coeli favoribus cultam ad ecclesiam maioris concursus populi (qui iam tunc frequens aderat) capacem transferri voluit. Hic actus quoniam in actis consistorii nostri genuine describitur pro maiori fide verbis eorundem actorum utor anni 1656ⁱⁱ.

“Itaque hic eiusdem anni prima Aprilis², quae fuit sabbathum et octava festi Annuntiationis Beatissimae Virginis, serenissimus rex {Casimirus} ad parvum sacellum Beatissimae Virginis in cemeterio ecclesiae metropolitanae existens, cum regni sui <fol. 364>[// 204] proceribus protunc circa suam regiam maiestatem praesentibus deveniens, solenni pompa, et omnium tam secularium et regularium ordinum, quam companiarum circa quasvis ecclesias persistentium, et effusi totius urbis populi praesentia, imagine Beatissimae Virginis eiusdem capellae, plurimis a multis annis clara miraculis, affabre adornata, accepta, et processionaliter binis sacerdotibus, solennibus dalmaticis indutis, eam deferentibus, in ecclesiam metropolitanam deducta, inque maiori altari collocata, votivum de eadem Beatissimae Virgine sacrum illustrissimo et reverendissimo nuntio apostolico domino Petro Vidone, episcopo Laudensi, solenniter cantante fieri voluit cum concione a credo missae, ad eum actum apposite dicta. Quo finito accedente eodem serenissimo cum senatoribus suis ad maius altare, et ante illud coram praefata Beatissimae Virginis imagine, humiliter ad primum altaris gradum genuflexo, nec non imagine ipsa devote adorata emissum est, ab eo votum in scripto in verba talia, conceptum, {prout et Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, liber 2 et illustris Załuski, Varmiensis episcopus, [*Epistolarum*], tomus 1mo, fol. 5, ad annum 1667 habet}.

Magna Dei hominis Mater et Virgo Sanctissima³. Ego Joannes Casimirus tui Filii regis regum ac Domini mei, tuaque miseratione rex sanctissimis tuis advolutus pedibus te in patronam meam, meorumque dominiorum reginam hodie eligo, atque me meumque regnum Poloniarum, ducatus Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, Czerniechoviae, exercitus utriusque genus, populos universis tuae singulari tutelae, atque patrocinio commendo, tuam opem ac misericordiam hoc in calamitoso ancipitique regni mei statu, contra hostes sacrae Romanae ecclesiae supplex imploro. Et quia maximis obligatus beneficiis tuis impellor unacum gente mea, ad novum idque fervidum tibi serviendi desiderium, promitto deinceps meo satraparum populorumque meorum nomine, tibi tuoque Filio Domino nostro Jesu Christo me cultum ubique et honorem tuum per ditiones regni mei omni studio propagaturum. Promitto praeterea ac voveo, me ubi praepotenti tua intercessione et Filii tui magna miseratione, de hostibus et praecipue <fol. 365>[// 204v] Suecis (tuum cultum et honorem, ac Filii tui undequaque hostiliter propulsantibus, et amoliri penitus satagentibus) victoriam obtinero, apud sedem apostolicam procuraturum, ut tibi tuoque Filio in gratiarum actionem quotannis hic dies solennis et festus idque in perpetuum habeatur, daturumque eam episcopis regni mei operam, ut id quod promitto a populis meis impleatur. Cum vero magno animi mei dolore luculenter videam, propter gemitum ac oppressionem hominum conditionis plebeiae in regna mea immisa a tuo Filio iusto Iudice flagella pestis, bellorum et aliorum malorum, per hoc septennium, promitto insuper ac voveo me serio cum universis ordinibus, pace constituta

¹ Eadem [acta] consistorii, fol. 128.

² [Acta] consistorii, fol. 129.

³ [Kochovius, *Annalivm*], climacter 2, liber 2, fol. 107.

урочистою та звичною процесією, з привітальними промовами райців, зайняв під резиденцію архієпископський палац, як приємний гість для своїх та несподіваний – для ворогів. Та оскільки він прибув з невеликою свитою, райці й інші визначні міщани (про це мені оповідали гідні довіри) товаришували королівському маєстату в палаці й у церкві, йшли попереду, запрошені на святкові богослужіння, доки численно не прибула шляхта і в щасливіший для себе час не посіла службу при королю та не усунула львів'ян.

У цю нещасливу пору в королівській скарбниці не було коштів навіть на харчування, тому міщани зі щедрою любов'ю, добровільно й ласкаво надали королю в дарунок гроші. Для забезпечення витрат двору вони навіть просили накласти певний податок (званий акцизом) на товари, що продаються в місті. І щоб не нарікав простолюд, замучений багатьма кривдами, та не ремствував (як звично), виступаючи з прокльонами, з амвона нашого храму проповідник з Товариства Ісуса Ружевиць¹ (в інших храмах – інші священники) добрим словом заохотив народ до збору цих грошей за нагальної потреби, обцяючи за добродійство ласку короля та щедрю винагороду. Таким способом він заспокоїв людські настрої, аби щиро та без скарг вони запропонували будь-що зі своїх товарів на продаж. Цей податок сподобався сенату, який згодом запровадив його по всьому королівству.

Однак, щоб уникнути враження, ніби побожний король більше покладається на людську допомогу, а не на Божу, він спрямовував свої молитви до небес у пошуках підтримки. Його напоумив Олександр VII, доброї пам'яті римський понтифік, аби він не падав духом, але слав прохання від себе до Бога за посередництвом Пречистої Діви Марії, святих опікунів королівства, здійснивши цей урочистий намір, повний надії та сповнений віри. Тому послухний син за батьківським напоумленням вирішив скласти обітницю (*vota*) перед Богом, Дівою Марією в нашому катедральному храмі та визначив на це день собі й сенаторам, що постійно сюди з'їжджалися. Для цього він бажав перемістити образ Святої Діви, який завжди був об'єктом поклоніння в каплиці Домагаличів, відомий своєю благодаттю, до храму, який міг би вмістити більше людей (оскільки їхня кількість зростала). Позаяк цей акт у документах нашої консисторії ретельно записаний, я використаю слова історичного документа 1656 року для більшої довіри:

«Отож того року 1 квітня, що припадало на суботу та октаву свята Благовіщення Пречистої Діви, найясніший король Ян Казимир прийшов з великою урочистістю до малої каплички Пречистої Діви, що стояла на цвинтарі митрополичого храму, разом з достойниками свого королівства, які в той час були поряд з королівським маєстатом. Він з усіма духовними та світськими, котрі прийшли гуртами з різних церков, за присутності всього люду міста забрав з тієї каплички образ Пречистої Діви, славний упродовж багатьох років численними чудами, мистецьки оздоблений. Ікону з процесією, у супроводі двох священників, одягнутих святково в далматики, занесли до митрополичого храму та помістили у великий вітвар. Богослужіння з намірнням до Пречистої Діви провів найясніший та превелебний отець, апостольський нунцій, лядвєнський єпископ П'єтро Відоні² з урочистим співом та проповіддю, виголошеною після Символу віри стосовно цієї події. Після літургії король разом зі своїми сенаторами підійшов до великого вітваря та перед ним, при згаданій іконі Пречистої Діви покірно прихилив коліно на першій сходинці вітваря. Вијавивши глибоку шану цьому образу, він прочитав приготовані обітницю такими словами, як подають Коховський (у клімактері 2, книга 2) та велебний Залуський під 1667 роком³:

«Велика Мати Богочоловіка та Пречиста Діво. Я, Ян Казимир, з ласки Твого Сина, короля королів, і мого Пана та Твоєї ласки король, припадаючи до Твоїх найясніших стоп, вибираю Тебе як мою опікунку та королеву моїх країв і доручаю під Твою особливу опіку та захист себе і Польське королівство, Велике князівство Литовське, Руське, Пруське, Мазовецьке, Жмудське, Лівонське, Чернігівське, обидва війська й увесь народ. Покірно

¹ Ружевиць Якуб (пол. *Różewicz Jakub*) – ректор єзуїтської академії у Львові (1681–1686).

² Відоні П'єтро – апостольський нунцій у Польщі (1652–1660).

³ Див.: Kochowski W. *Annalivm [...] climacter secundus*, p. 107; Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, p. 5.

rationes omnes initurum ad ea avertenda mala, atque procuraturum, ut a gravaminibus iniustis et oppressionibus populus regni mei eximatur. Fac misericordissima Domina et Regina, ut sicut eam mentem mihi meique satrapis, atque ordinibus ad concipienda vota haec dedisti, ita gratiam apud Filium tuum, ad ea adimplenda impetres. Amen, amen”.

Postmodum senatores et proceres regni cum frequenti nobilitate genuflexi praeunte illustrissimo et reverendissimo domino Andrea Trzebicki, episcopo Premisliensi, regni vicecancellario, in talia quoque votum fecerunt verba.

“Magna Dei hominis Mater et Virgo Sanctissima. Nos N.N.N. Santissimis tuis advoluti pedibus te in patronam nostram, Poloniaeque patriae nostrae Reginam, hodie eligimus, atque nos regnumque hoc Polonarum, ducatum Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Livoniae, Czerniechoviae, exercitus utrusque gentis populos universos tuae singulari tutelae, atque patrocinio commendamus, tuamque opem ac misericordiam hoc in calamitoso ancipitique regni ipsius patriae nostrae statu contra hostes sanctae Romanae ecclesiae, supplices exoramus. Et quia maximis beneficiis tuis impettimur, unacum gente nostra ad novum idque fervens tibi serviendi desiderium, promittimus deinceps nostro, satraparum, procerum, populorumque omnium, huius regni nomine <fol. 366>[// 205] tibi tuoque Filio Domino Jesu Christo nos cultam et honorem ubique tuum, per ditionem regni istius propagaturos. Promittimus praeterea ac vovemus, nos, ubi praepotenti intercessione tua, et Filii tui magna miseratione de hostibus, et praecipue Suecis, victoriam rex noster obtinuerit, apud sedem apostolicam procuraturos, ut tibi tuoque Filio in gratiarum actionem quotannis hic dies sollemnis et festus idque in perpetuum habeatur, daturusque unacum rege nostro et episcopis istius regni operam, ut id quod promittimus a populis regni istius impleatur. Cum vero magno animi nostri dolore luculenter videamus, propter gemitum pauperum, et oppressionem hominum conditionis plebeiae, in regnum hoc immissa a tuo Filio iusto iudice flagella, pestis, bellorum et aliorum malorum per hoc septennium, promittimus insuper ac vovemus, nos serio cum universis ordinibus pace constituta rationes omnes inituros, ad ea avertenda mala, atque procuraturos ut a gravaminibus iniustis, et oppressionibus populus regni istius eximatur. Fac o misericordissima Domina et regina, ut sicut eam mentem regi nostro, nobisque atque ordinibus, ad ea concipienda vota dedisti, ita gratiam apud Filium tuum ad eadem implenda impetres. Amen”¹.

Quibus emissis votis, et iterum imagine devotissime capite ad imum altaris gradum a serenissimo demisso adorata, et ab omnibus cruce Christi exosculata, oblatoque ad placitum cuiuslibet offertorio, ad suam sedem sacra rediit maiestas, ac quisque in locum suum senator.

Neque fraudatis sumus de favoribus caelicos, pro tanta sacrae sedis apostolicae obedientia, summoque Deo suo, prompta ac devota submissione, et in patrocinio Reginae nostrae (prout sese quondam nominari cuidem suo devoto praeceperat) Poloniae, summa confidentia, nec non omni spe nostra, in ipsa et cum patronis nostris in speciali protectione reposita. Namque pauculus hic, et ibi vagabundus miles Poloniae, <fol. 367>[// 205v] quali² ratione collectus, et in grassantem libere pro beneplacito sui hostem a rege missus septima a voto facto die, bonis auspitiis, non postremam manum hostium, in confiniis regni collectam, inque subsidium principalis sui regis Suetici, per Poloniam, ut dictum libere grassantis, tendentem invasit, caecidit, fereque sustulit, et praestantiores captivos quosvis, ac ordinum bellicorum priores quinquaginta quinque cum vexillis bellicis (*kornety* secundum illos dictis) numero sexdecem serenissimo regi misit, alia militis Suetici praeda, in varias partes primorum exercitus nostri dimissa.

“Quas primos favores caelicos in feliciori hoc militis sui successu, vultu hilari ac grato recipiens animo serenissimus rex, iterum in gratiatum actionem praepotenti Deo ac protectrici suae vigilantissimi Almae Virginis Mariae Matri, votivum fieri sacrum voluit, quod die Divo

¹ Документ опубліковано: Wypisy z rękopismu, s. 312–315.

² Ориг.: двічі повторено *quali*.

благаю про Твою допомогу та милосердя в нещасному й небезпечному становищі мого королівства проти ворогів святої Римської церкви. І позаяк, зобов'язаний Твоїми найбільшими добродійствами, я разом з моїм народом горю новим та щирим бажанням служити Тобі, надалі обіцяю від себе та імені моїх урядників і народів Тобі та Твоєму Синові, нашому Панові Ісусу Христу, що Твою шану та хвалу повсюдно поширюватимемо з усією пильністю по всіх краях нашого королівства. Окрім цього, обіцяю та прирікаю, коли я за святим Твоїм посередництвом та великою прихильністю Твого Сина отримаю над ворогами перемогу, особливо над шведами (які шану і хвалу на Твою та Твого Сина честь повсюди по-ворожому переслідують і намагаються цілком усунути), старатимуся перед Апостольським престолом, щоб цей день і свято щороку урочисто й постійно відзначали як подячний чин Тобі та Твоєму Синові, дам єпископам нашого королівства таке завдання, щоб обіцяне мною мої люди виконували. А з огляду на те, що я чітко бачу, з великим болем у душі, що за сльози й страждання людей простого походження в моїх володіннях Твій Син, як справедливий суддя, допустив протягом цих семи років у покарання пошесті, війни й інші біди, врешті обіцяю та прирікаю серйозно з усіма станами після повернення миру вжити всіх засобів для відвернення нещастя і старатимуся, щоб народ мого королівства був звільнений від несправедливих тягарів та обтяжень. Зроби, наймилосердніша пані та королево, так, щоб надати духу мені, моїм урядникам і станам для дотримання цих обітниць, випроси ласку у Свого Сина для їх виконання. Амінь».

Після цього сенатори й можновладці королівства з численною шляхтою, схиливши коліна, під проводом найяснішого та превелебного пана Анджея Тшебицького¹, перемишльського єпископа, підканцлера королівства, також склали обітниці такими словами:

«Велика Мати Богочоловіка та Пречисто Діво. Ми, Н., Н., Н., припавши до Твоїх святих стоп, вибираємо сьогодні Тебе за нашу опікунку, королеву нашої батьківщини Польщі, і доручаємо під Твою особливу опіку й захист нас, Польське королівство, князівство Литовське, Руське, Пруське, Мазовецьке, Жмудське, Лівонське, Чернігівське, обидва війська й усі народи. Покірно благаємо про Твою допомогу та милосердя в нещасному й небезпечному становищі королівства, нашої батьківщини, проти ворогів святої Римської церкви. І позаяк, зобов'язані Твоїми найбільшими добродійствами, ми разом з нашим народом прагнемо з новим та щирим бажанням служити Тобі, надалі обіцяємо Тобі та Твоєму Синові, нашому Панові Ісусу Христу від імені королівства, від себе, урядників, можновладців та всіх народів, що Твою шану та хвалу повсюдно поширюватимемо по всіх краях цього королівства. Окрім того, обіцяємо та прирікаємо, що коли ми за всеперемагаючим Твоїм посередництвом і великою прихильністю Твого Сина отримаємо над ворогами перемогу, особливо над шведами, старатимемося перед Апостольським престолом, щоб цей день і свято щороку урочисто й постійно відзначали як подячний чин Тобі та Твоєму Синові. Разом з нашим королем дамо єпископам нашого королівства таке завдання, щоб обіцяне нами люди цього королівства виконували. А з огляду на те, що ми чітко бачимо, з великим болем у душі, що за сльози бідних та страждання людей простого походження в цьому королівстві Твій Син, як справедливий суддя, допустив протягом цих семи років у покарання пошесті, війни й інші біди, врешті обіцяємо та прирікаємо серйозно з усіма станами після повернення миру вжити всіх засобів для відвернення нещастя і старатимемося, щоб народ цього королівства був звільнений від несправедливих тягарів та обтяжень. Зроби, наймилосердніша пані та королево, так, щоб надати духу нашому королеві, нам і станам для дотримання обітниць, випроси ласку у Свого Сина для їх виконання. Амінь».

По складанні обітниць король, знову з якнайбільшим вшануванням схиливши голову перед образом на найнижчій сходиці вітгара, поцілував розп'яття Христа, вніс добровільний дарунок (*offertorio*) і повернувся на своє місце. Потім це вчинив кожен сенатор.

¹ Тшебицький Анджей (1607–1679) – підканцлер Польського королівства (1653–1658), краківський римо-католицький єпископ (1658–1679).

Alberto [23 IV 1656] regni patrono dicato, solenne, coram eadem Virginis bonae imagine, e sacello in ecclesiam translata, et in maiori altari collocata cum concione similiter a credo in missa devote ac debite dicta, fuit. Quod finito accedens tum quoque serenissimus rex ad infimum altaris gradum, ad pedes Beatissimae Virginis, humillime in genua profusus, unum hosticum vexillum propria iecit manu, et reliqua omnia per alios et alios nobiles in eundem iniecta sunt locum.

Interim hymnus gratiarum actionis “Te Deum laudamus” solenniter a toto clero decantabatur, in quo tale contingens non omnino omittendum. Quod circa medium dicti hymni “Te Deum etc.” una de alba cera candelarum lateri dextro imaginis astans pene est extincta, ac fumans solummodo multis spectantibus, et ipso serenissimo rege per aliquot hymni versus est visa. Ubi vero deventum est, in cantu hymni, ad versum “Te ergo quaesimus etc.” iterum lumine circumfusa et vere reaccensa arsit bene ad finem usque non tantum hymni, sed devotionis totius actus illius votivi. Post quem <fol. 368>[// 206] iussu serenissimi regis ab uno ex praelatis extincta et in sacello coemeterii Beatissimae Virginis ante imaginem eiusdem loco suo restitutam, perenni memoria eius rei, cum duobus vexillis hosticis (reliquis in ecclesia maiori {ad} appendendum relictis) est appensa” etc., etc., etc.

Hucusque actorum consistorii nostri pro fide maiori narrationem continuavi, ex qua clare patet, Sanctissimam Virginem Mariam, si alibi privata devotione, hic certe in ecclesia et imagine nostra, a rege, senatu, nobilitateque praesenti, solenni inauguratione {reginam Poloniae rogatam}, dictam, electam, et quasi diademmate caesorum hostium vexillis, manuque regia coronatam, in throno altaris, totius senatus populi Poloni laetitiae, quinimo cordium ardentium suspiriis, adoratam. Fateti etiam hostes non detrectant, quod ab hac die iam retroversam, quinimo ad regem Poloniae Casimirum devolutam fortunam belli viderunt. Quoniam e regno, reginae iam tunc Poloniae excedere, regem Casimirum victorem sui gloriosum, stratis ferro corporibus, venerari debuerunt. Sed et regis illius pietatem, in adversis etiam constantem sibi Deo, Virginique Matri supplicem, quis non laudaverit? Grata certe caelitibus fuit tam humilis tanti regis devotio, dignaque, ut eam evidenti refulgentis iterum in candela extincta fortunae documento, in omnium, regisque ipsius oculis, firmarent, et in spem meliorem futurorum animarent.

Nec praetereundum puto, quod in notatis eiusdem capellae reperii. Postquam pro deferenda ad ecclesiam imagine hac rex Casimirus multis proceribus latus suum cingentibus {capellam} ingressus fuerat, effigies Beatae Virginis una facie ad meridiem in lamina picta, altera ad septentrionem verius ad forum civitatis interius, de quercino stipite sculpta, ferreis clavis <fol. 369>[// 206v] firmiter summitati capellae affixa e sede sua sursum avulsa, ad meridiem pene ad medium inclinata iam iam casura in terram, sive tectum, toto hoc die dependere, ab omnibus videbatur¹. Postquam vero devotione ut praemisi finita, eidem capellae haec imago sacra restituta est, nocte sequenti nemine tangente, in suum locum priorem iterum reflexa diluculo diei crastinae rectissime stare apparuit, multisque annis stetit, prout et hucusque immota persistit.

Refectis quantum pro temporis ratione par erat aere militibus, primis diebus Aprilis Leopoli Sokalium versus rex moverat², fidelium comitatu, et ducum militiae cum cohortibus quarcianis accursu securior. Suecis (et vel maxime Carolo ipsi) amicitiam cum electore Brandenburgico, in Prussia firmanti, ex audito ipsius adventu per longinquitatem itinerum et hyemis incommoda, accelerantis formidolosus, operationes belli et victorias simul auspicatorus.

Ne tamen deficiente pecunia omnia deficerent, conquirebat undique pecunia gerendis rebus bellicis omnino necessaria³, sed plerisque inter tot damna et detrimenta fortunarum non

¹ Vide manuscripta eiusdem capellae.

² [Kochovius, *Annalivm*], eodem climacter, fol. 132.

³ Eodem, fol., 108, et relatio senum.

Ми не помилилися щодо сприяння небес за такий послух перед Апостольським престолом, якнайпокірніше піддання на волю Божу та під опіку Польщі нашої Королеви (так колись звеліла називати Її через свою довірену особу¹), щодо певності на особливу оборону, а також усієї нашої надії, що покладалася на Неї й наших опікунів. Адже маленькі відділи блукаючих польських вояків, зібрані якимсь чином і послані королем проти ворога, що вільно пересувався на свій розсуд країною, на сьомий день після складених обітниць за щасливим збігом обставин напали, витяли та майже знищили чималий ворожий загін. Він збирався на кордонах королівства та йшов на допомогу головному війську шведського короля, що, як уже мовилося, вільно пересувався по Польщі. При цьому якісь визначні бранці й військові старшини в кількості п'ятдесяти п'яти осіб та військові прапори (які вони називали «корнетами») числом шістнадцять були вислані королю. Інша здобич шведського війська була поділена нашими військовими провідниками у різних частинах.

«Ці перші сприяння небес зі щасливим результатом для свого воїнства найясніший король сприйняв з радісним виразом і вдячним серцем, тому знову він захотів скласти дар на знак вдячності Всемогутньому Богу та своїй опікунці Богородиці, Пречистій Діві Марії. У день побожного опікуна Польщі св. Войцеха² [23 IV 1656] він стояв урочисто перед тим образом Пречистої Диви, перенесеним з каплиці до храму та встановленим у великому вітварі, що було зроблено величаво, з проповіддю після Символу віри на літургії. Відтак найясніший король підійшов до найнижчої сходинки вітваря, покірно схиливши коліна, кинув своєю рукою ворожий прапор, а всі інші штандарти були кинуті в тому місці багатьма іншими шляхтичами.

Тим часом похвальну пісню “Te Deum laudamus / Тебе, Бога, хвалимо” співав урочисто весь клир, котрий не проминув нагоди зібратись у великому числі. Коли це серед співу тієї пісні “Te Deum” одна зі свічок з білого воску, що стояла з правого боку від образу, майже погасла та єдина почала диміти. Це помітили багато присутніх та сам король, як проспівали кілька рядків пісні. А як дійшло до співу рядка “Te ergo quaesimus / До тебе молимося”, знову свічка розгорілася насиченим яскравим світлом та добре горіла до завершення не тільки цієї пісні, але й усього богослужіння з наміреннями. Після цього за наказом найяснішого короля один з прелатів її погасив і повернув на місце до цвинтарної каплиці Пречистої Богородиці, перед цим образом, із завішеними двома ворожими прапорами (інші залишили, щоб завісити у великому храмі) і т. д., і т. д.».

Я продовжував аж досі для більшої довіри оповідь з актів нашої консисторії, з якої чітко видно, що Пречиста Діва Марія (що в іншому місці приватним способом вшановувалася) шляхом урочистої інавгурації була встановлена й обрана королевою Польщі тут, у храмі, у своєму образі, внесеному королем, сенатом і шляхтою. Її, наче короновану прапорами переможених ворогів та королівською рукою, на радість сенату й усього польського народу прикрасили на вітварному престолі, а навіть ще більше – з молитвами гарячих сердець. Також вороги у своїх зізнаннях не відмовлялися, що вони саме від цього вирішального дня почали помічати перехід воєнної фортуни до польського короля Яна Казимира, оскільки були змушені зрікатися королівства, що мало вже польську королеву, піддаючись славному переможцю – королю Янові Казимиру, котрий воєнною силою їх переміг. Але й побожність того короля з постійними молитвами до Бога та Богородиці, навіть при його нещастях, хіба не похвальна? Така посьвята покірного короля була винагороджена певними небесними ласками, знаки яких безсумнівно підтверджуються в усьому документально, як-от загасла свічка, що знову загорілася на очах усіх присутніх та самого короля, заховаючи на кращі сподівання в майбутньому.

¹ Польський автор Гжегож із Самбора в другій половині XVI ст. вперше назвав Діву Марію «Королевою Польщі та поляків».

² Войцех (Адальберт) (бл. 955 – 997) – празький єпископ (983–996), у Польщі перебував з кінця 996 р., вбитий під час місіонерської подорожі до Пруссії; у 999 р. проголошений святым.

habentibus, quibusdam in turbido statu, rerum occultantibus, ad templorum sacrata aeraria praehabito beneplacito sedis apostolicae confugiendum esse ursit impatiens morae necessitas, ex quibus quamquam cum sponsione (nunquam tamen sperandae) restitutionis aurea et argentea supellex, ad officinas cudendae monetae delata, regni totius defectum supplevit, vendilibus per totum regnum exemplo civitatis Leopoliensis vectigal novum *accizam* dixerunt impositum, missa per palatinatus edicta regia expeditionem publicam nobilitati imperarunt. Sed de his alii egregii scriptores fuse scripserunt ego umbratilem sepiam meam, ad privata, loco et tenuitati meae idonea, converto.

<fol. 370>[// 207] Eodem anno gravis inter capitulares nostros exorta quaestio occasione pluratitatis praestimoniorum per aliquot habitorum, aliis sera fata, cum taedio praestolantibus¹. Electus fuerat in decanum Lucas Witkowski archidiaconus, Lubienieccius unitas suo praestimonio villas quatuor Wielbrąz, Kahuiow, Czerkassy, Huniatycze habebat², cui suffragabantur Valentinus Scrobiszowski custos, Petrus Maroszczyński, Samuel Koziarski, Nicolaus Walawski. Witkovio de iniuria querulanti assidebant Stanislaus Czuryło praepositus, Joannes Lanckoronski, Bartholomeus Ginter concionator, Joannes Małachowski, fuitque capitulum divisum, discors, et ad invicem causae suae iudicalem decisionem expectans.

Ex seriis itaque causae controversiis tulit sententiam³ archipraesul Tarnovius pro parte reclamantium contra unionem praestimoniorum, et iuxta iura antiqua debere per senium capitulares personas iisdem villis singulariter intuitu senii sui gaudere, declaravit, Lubienio aliisque dimissionem praestimoniorum senium suum excedentium iniunxit die Lunae 30 Octobris anno eodem. Fuit hoc decretum usque ad annum 1698 in executione, donec iterum unionem eorundem praestimonium, ex rationibus in decreto capituli die 9 Januarii anno 1698 expressis capitulum fecerit, et iterum uni personae applicaverit, quae hucusque frustra minori senio reclamante, manutinetur.

Eodem anno consules civitatis nostrae foundationem sive meliorationem foundationis ecclesiae suae parochialis⁴, in bonis suis Zubrza dictis, ingrossari ad acta sua consularis, feria 4ta post dominicam Exaudi proxima [31 V 1656], fecerunt quamquam erectionem in foro spirituali non obtinuerunt⁵. De extracta hoc anno ecclesia reformatorum, vide annum 1664.

<fol. 371>[// 207v] Annus Domini 1657

Ad exordium anni 1657 nova in civitate nostra perturbatio orta ab ingruentibus periculis a Georgio Rakocio Transylvaniae principe⁶. Is non ita pridem ius nobilitatis Poloniae indigentumque, ut vocant consecutus fuerat, amicumque se regi Casimiro missis ultro ad bellum Cosacorum auxiliis exhibuerat. Nunc mutato animo ob spem futurae electionis in regem sibi a proceribus regni (ut suppetias facilius obtinerent) iniectam, dum Casimirum iterum in regnum revocatum audit, hostem se acerrimum declaravit, literasque suas universales ad status universales et ordines reipublicae Poloniae cum denuntiatione benevolentiae et protectionis, qui ipsi occurrere cum obsequio velint, belli qui nolint, sub data ultima Decembris anni antecedentis 1656, libertatem in primis conscientiarum se conservaturum, **pollicitus per viciniores provincias** sparserat.

Nec moram adhibuit, quin literas suas cum armis subsequeretur⁷. Pocutiam sibi conterminam invasit cum numeroso satis exercitu, statimque Hunnicae suae originis memor, incendiis,

.....
¹ Acta consistorii, fol. 140.

² [Eadem, fol.] 156.

³ Eadem, fol. 163.

⁴ Acta consularia.

⁵ Vide huius fol. 122.

⁶ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, liber 3.

⁷ Idem, fol. 198.

Я не можу не звернути увагу на те, що виявив у рукопису тієї каплиці. Після того як король Казимир разом із численною свитою увійшов до каплиці для перенесення ікони до церкви, образ Богородиці (їого одна сторона, з мальованим ликом на дошці, була скерована на південь, інша сторона, вирізьблена з дубового бруска, звернена на північ, ближче до центру Ринкової площі), який був міцно закріплений залізними цвяхами вгорі каплиці, відірвався і нахилився практично наполовину, майже до самого низу, і цілий день здавалося, що він тримається на волоссині та може впасти в будь-який момент. Так він висів увесь день, що всі бачили. А по закінченні тієї посвяти (про яку щойно згадувалося) цей образ був повернений до каплиці: наступної ночі він без жодного доторку [до нього] знову повернувся на своє попереднє місце, щоб з'явитися якнайпомітніше на світанку наступного дня. Образ багато років там стояв, як і досі непорушний стоїть.

Король, забезпечивши, наскільки було можливо в той час, платнею військо, вирушив у перших числах квітня зі Львова до Сокаля з свитою вірних приятелів та військових провідників, почувуючись у безпеці з відділами кварцяного війська. Шведи (і найбільше сам Карл Густав), уклавши з брандербурзьким електором¹ у Пруссії мирний договір, почувши про прибуття короля, квапилися з військовими діями через протяжність шляху і страх перед зимовими морозами та сподівалися швидкої перемоги.

Аби забезпечити кошти за їхньої повної відсутності у скарбниці, король вимагав звідусіль зібрати гроші, необхідні для ведення військових дій, але більшість їх не мала після стількох втрат і знищення майна, а дехто в неспокійні часи свої цінності переховував. Тому він [король], змушений нагальною потребою, звернувся до скарбниць храмів по отриманні дозволу Апостольського престолу. З них, під обіцянку про повернення (проте на її виконання ніхто не сподівався), були зведені золоті та срібні речі до монетних дворів, що покрити нестачу всього королівства. За прикладом міста Львова був накладений по всьому королівству новий торговий податок, який назвали акцизом. По воєводствах були розіслані королівські універсали про скликання посполитого рушення шляхти. Але про це інші знані автори докладно писали, тому я своїм недосконалим пером звертаюся до місцевих справ, відомих мені в деталях.

Того року серед наших каноніків виникла важка суперечка щодо величини духовних маєтків-пребенд, що їх дехто займав, коли інші, які пізніше стали каноніками, довго з нетерпінням очікували. Деканом був обраний архидиякон Лукаш Вітковський. Каноніка Любенецького, який на одну пребенду мав чотири села – Вербіж, Кагуїв, Черкаси, Гонятичі², підтримали кустош Валентин Скробішевський, Пйотр Марошинський, Самуель Козярьський, Миколай Валявський. А на бік Вітковського, що скаржився на несправедливість, стали намісник Станіслав Чурило, Ян Лянцкоронський, проповідник Бартош Гінтер, Ян Малаховський. Капітула була поділена та спільно очікувала на судове вирішення своєї справи.

Тож після низки таких суперечок архипастир Тарновський виніс вирок на користь сторони, що скаржилася про об'єднання пребенд, та оголосив, що, відповідно до давнього права, слід канонікам володіти поодиночці тими селами, з огляду на своє старшинство. Він примусив Любенецького та інших відступити від пребенд, згідно зі своїм старшинством, за вироком, виданим у понеділок, 30 жовтня того року. Цей декрет був чинним аж до 1698 року, поки знову капітула не вчинила об'єднання тих пребенд, відповідно до причин, викладених у декреті капітули від 9 січня 1698 року. І знову капітула надала пребенди одній особі. Це правило до цих пір виконується, проти чого досі даремно скаржаться новоприйняті каноніки.

Того року райці нашого міста зробили фундацію (чи покращення фундації) свого парафіяльного храму в маєтку, званому Зубра, і внесли її до расцьких актів у середу після

¹ Фрідріх-Вільгельм (1620–1688) – брандербурзький маркграф, курфюрет Священної Римської імперії (1640–1688). 7 січня 1656 р. уклав у Кенігсберзі договір зі Швецією.

² Тепер села Львівської області.

caedibus, desolationibus crudelitate inaudita in nobiles aequae ac ignobiles, utrosque innocuos supra humanam conditionem saeviebat. Mactabantur, uti pecora homines, enecabantur tormentis, hi ad veru alligabantur assandi, alii sera per medium scissi, illi in lebetibus coquuntur, isti pice et resina obliti ad ignem torquentur, plurimi detruncatis manibus et pedibus mortem per preces et suspiria celerem {adesse} desiderabant. Non decrepitae senum aetati indultum, non imbelli sexui parvum, infantes pede arrepti ad parietes allisi, stipem petentibus oculi eruti, detruncatae auriculae, aut a tergo cutis deglubitae. Cui ferae truculentiae ab intiquis tyrannis usurpatae, etiam hostis ipse Suecis indoluit, et eam Ragocio [sic] palam exprobravit, utidem Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, liber 3, fol. 228 enarrat¹ in “Manifesto Polonorum”.

Leopolis nostra (quam sibi pro <fol. 372>[// 208] signo primae victoriae et sede belli proposuit) vim et obsidionem tanquam certam praesagebat. Satis enim virium renatus ille Attilae Leoni nostro infestus non solam ad opprimendam urbem nostram, sed etiam ad oppugnandam totam Poloniam habebat². Viginti millia Hungarorum, Moldavorum, Valachorum, praedonum ex praefurniis, opilionum ex montanis collectorum decem millia, Cosacorum fide fragorum itidem decem millia, Antonio Zieleniecki et Popenko tribunis, in exitium nostrum, sub praetextu tamen amicae defensionis, ductabat, ubique saevus, ubique et regni et sanguinis nostri, magis quam vini sui siti exaestuans, legationibus, supplicationibus senatorum praeiurator dolosus, implacabilis. Samboriam, Premisliam, Jaroslaviam submissis copiis exterruerat, litro tamen accepto deseruerat. Leopoli nostrae meditabatur hostilia, Russiae extremam cladem, sibi ex regno Poloniae omnino triumphos, opima spolia, coronamque imperii decus pro certo successu rerum primarum, ferocior ominabatur. “Ita certe res secundae non habent unquam modum”³.

His ingruentibus malis archiepiscopus Tarnovius, uti primas Russiae, cum nobilitate partium suarum, qua ratione consultum iri posset⁴, securitati civitatis, et quid facto opus fuerit in casu emergentis discriminis, in conventu patrum praedicatorum die 24 Ianuarii consilia ad invicem conferebat, ipseque Leopoli Tarnoviam pro funere Vladislai Dominici, ducis in Ostrog et Zasław, palatini Cracoviensis, causis in iudicio suo pendentibus indecisus, ad iudicium Stanislai Czuryło, praepositis et officialis sui, remissis, die sequenti, iter suam maturavit. {Częstochoviamque regem Gedano venturum salutaturus pervenit⁵}.

Inter undique exortientia belli atrocis pericula civitas nostra⁶, pestifera lue infra et extra moenia hoc anno affictabatur, grassabatur atrox funeribus <fol. 373>[// 208v] paribus Lachesis, laborabant ipsis obsequio noctu diuque ferales vespae! Non tamen civitas animo cadebat, sed sese meritis et protectione venerabilis protunc servi Dei Stanislai Kostka, societatis Jesu novitii, qui hac aetate multis gratiis ab Altissimo illustrabatur, devovebat, ut habent acta et manuscripta peculiaria collegii Leopoliensis patrum societatis Jesu.

Quinimo etiam publicam defensionem adversus hostes non intermisit, portam Cracoviensem, aggere civium labore, alias *grabarka*, munire continuo, nec desistere ab opere, donec finiret, studebat, ac pro solutione operarum summam florenorum mille conquirendam, laudo publico sancivit, ut elicitur ex consensu civitatis feria 4 ante festum Sancti Aegidii Confessoris [29 VIII 1657] in actis consulum connotato.

Et non evasisset pro certo civitatis nostra anno hoc obsidionis discrimen, nisi propitium salutis nostrae numen aliam mentem Rakocio dedisset, ut nimirum prius ad conferentiam et coniunctionem armorum cum Gustavo Suecorum rege (omissa interim oppugnatione Leopolis)

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 228.

² Idem, fol. 198.

³ [Seneca, *Oedipus*, 694].

⁴ [Acta] consistorii, fol. 226.

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, fol. 203.

⁶ [Acta] consularia.

найближчої, шостої неділі по Великодню [31 V 1656], хоч і не отримали ерекційного акта в духовному суді. Про побудову храму францисканців-реформатів у Львові див. 1664 рік.

Рік Божий 1657

На початку 1657 року в нашому місті виникла тривога через небезпеку нападів з боку трансильванського володаря Дйордя Ракоці¹. Він недавно отримав право шляхтича Польщі й так званий індигенат², виявив приязнь королю Янові Казимиру, добровільно відрядивши відділи на козацьку війну. А тепер змінив думку через надію бути обраним королем, яку йому дали можновладці королівства (щоб легше здобути підтримку). Коли ж він почув, що Яна Казимира знову до королівства покликано, оголосив себе зятим ворогом, розіслав по сусідніх краях свої універсали до всіх станів та урядів польської Речі Посполитої, видані в останній день грудня попереднього 1656 року, з обіцянкою своєї прихильності та протекції тим, хто хоче виявити послух. Він погрожував війною тим, хто відмовиться, окремо пообіцявши зберегти свободу віросповідання.

Ракоці не допустив зволікання, для чого після своїх листів узявся до зброї. Він напав з достатньо великим військом на прилегле до його краю Покуття й зараз же, пам'ятаючи своє походження від гунів, почав лютувати з нечуваною жорстокістю, понад людську природу, як над невинною шляхтою, так і над простолюдом, [досягаючи свого] пожежами, вбивствами, спустошеннями. Людей убивали як худобу, катували на тортурах, одних, пронизавши списами, пекли на вогні, інших різали пилами наполовину, ще інших варили в котлах, також, обливши смолою й живицею, мучили у вогні. Багато людей з обтяженими руками й ногами благали, молячись та стогнучи, щоб прийшла швидка смерть. [Трансильванці] не зважали на поважний вік старших, не щадили слабкої статі, малолітніх дітей, узявши за ноги, розбивали об стіни, прохачам милостині виймали очі, обтинали вуха або зі спини обдирали шкіру. Такої дикої жорстокості, властивої давнім тиранам, навіть вороги-шведи не сприймали та Ракоці відкрито докоряли, як Коховський описує в «Manifestum Polonorum»³.

Наш Львів (який Ракоці представляв собі як знак першої перемоги та воєнний осідок) він передбачав здобути, напевно, силою й через облогу. Адже той новоявлений Аттила був достатньо ворожим нашому Львову через прагнення здобути не тільки наше місто, але й завоювати всю Польщу. Під приводом дружнього захисту він на нашу загибель очолив двадцять тисяч угорців, молдаван, волохів, десять тисяч грабіжників з печер, котрі прийшли з полонин та гір, також десять тисяч віроломних козаків під керівництвом полковників Антона Желенецького та Попенка⁴. Ракоці був у будь-якому разі навіжений, що гаряче прагнув і королівства, і нашої крові більше, ніж свого вина, підступний і невблаганний порушник посольств та прохань сенаторів. Він настрашив приведеними військами Самбір, Перемишль, Ярослав, однак відступив від них, отримавши викуп. Про наш Львів Ракоці міркував з ворожістю, підло обмірковував, уже певний успіху, такі головні справи: остаточну поразку Русі, а собі повний тріумф у Польському королівстві, велику здобич та блиск корони держави. «Безперечно, що успіх ніколи не знає міри»⁵.

Серед цих небезпек і нещастя архієпископ Тарновський, як примас Русі, радився в монастирі отців проповідників 24 січня разом зі шляхтою своїх країв про рішення, які слід прийняти щодо безпеки міста, та що чинити у разі нагальної загрози. Потім він сам з успіхом вирушив у дорогу зі Львова до Тарнова на похорон краківського воєводи Владислава Домініка, князя на Острозі й Заславі⁶, залишивши невіршені справи у своєму

¹ Ракоці Дйордь – великий князь Трансильванії (Семигороду) в 1648–1660 рр.

² Індигенат – привілей про визнання за шляхтичем-іноземцем шляхетства Речі Посполитої.

³ Йдеться про універсал сенаторів-поляків, датований 6 лютого 1657 р., із закликом до народу піднятися проти військ Дйордя Ракоці, див.: Kochowski W. *Annalium [...] climacter primus*, р. 227–228.

⁴ Прізвища помилкові – насправді це Антон Жданович, який на час походу був наказним гетьманом, та, можливо, полковник Іван Попович (?–1663).

⁵ Seneca, *Oedipus*, 694.

⁶ Владислав Домінік Заславський помер 5 травня 1656 р.

Cracoviam versus properasset¹. Ivit itaque Sandomiriensis tractu, et prope Opatoviam cum Carolo congressus per agrum Lublinarem iterum Leopolim redire cum utroque exercitu Carolus et Rakocius destinaverunt. **Prius tamen pro eliberando Vitembergio, qui Varsaviae captus Zamoscii in custodia tenebatur deflexit.** Subinde emergente rumore a Moscho Livoniam peti, in Lituaniam cum Gustavo Rakocius (quoniam se totum in regis Sueciae arbitrium magna sibi promittentis dabat) tetendit, et sic Leopoli nostra Deo specialiter praeservante, a praeparato utriusque exercitus assultu liberata est.

Audivit brevi {Leopoli nostra}, post abitum regis Caroli in Prussiam, Transylvaniam a nostris talionem belli rependentibus invasam, recuperatam a Suecis Poznamiam, receptam Cracoviam, excursus Polonorum in <fol. 374>[// 209] Pomeraniam Suecorum, factos, **Rakocium** cum toto exercitu suo a Czarnecio et aliis ducibus Polonis fusum exarmatum, denique a Tartaris subvenientibus caesum direptum, ipsumque Rakocium in potestatem Polonorum venisse laetiori aure percepit.

Nec minori laetitia de morte Bochdano² Chmielniczenko Czehrinae ultimis Junii secuta³ (totius regni sui **ruinarum machinatoris**), **qui pravus et praeceps in malum ausus est {facere}**, quae a nemine nisi consummatae desperationis viro optarentur, audivit. Ferunt morti proximum, factorum suorum poenituisse, regem Casimirum pro tot facinoribus suis deprecari iussisse, **doluisseque sero de malefactis (ut omnes scelesti solent) cum ea iam patrare non potuisset**⁴, filium minorennem Georgium reliquit sub cura tutorum, ut regimen, etiam mortuus, super Cosacos per filium extenderet. Sed illi Joannem Wychovium, aetate et consilio maturum, sibi adsciri cupiebant, cui etiam Chmielniccius moriturus, perspecto plebis amore, et filium et gubernium impense et cum suspiriis commendavit⁵. Mirum valde est, quod tantum scelestum deservit pede poena claudere et (quod raro tyrannis evenit) naturali et sicca morte perire.

Annus Domini 1658

Quoniam acta capitularia nudis paginis suis nihil ad **notitiam posteriorum deducunt**, aliunde defectum illorum supplere pro anni huius descriptione compellor.

Hoc anno 1658 magnam devotionem suam, que gratitudinem in venerabilem servum Dei Stanislaum <fol. 375>[// 209v] Kostka societatis Jesu novitium, Polonum⁶, testata civitas nostra, quae anno antecedenti, ut supra tetigi, voto solenni nuncupato a peste per hunc sanctum adolescentem servata de communi ordinum consensu, ad anniversarium ipsius diem, imaginem ipsius aeream, altam cubitos quinque, latam cubitos tres paravit. Ipsam a Georgio Giedzinski, suffraganeo nostro, solenniter benedictam muro turris praetoriae affixit, nocte lampadam ignibus, tubarum et timpanorum concentibus, non ingrata beneficii honoravit.

Consules quoque civitatis nostrae duo opera virtuosa pro exemplo posteriorum laude digna hoc anno fecerunt⁷. Ovanisius quidam Menachovii mercator Armenus de civitate Tohath longe distanti, Leopolim nostram cum mercibus adveniens, anno praeterito in eadem mortuus est. Merces ipsius magni aestimatae per officium civile connotatae, iuxta regum privilegia fisco civitatis applicandae ad sequestrum delatae sunt⁸. Ad requisitionem tamen, et literas Armeno stylo hoc anno receptas, cuiusdam Joannis praedicatoris superintendentis eiusdem civitatis

¹ Kochovius, [Annalivm], climacter 2, liber 3, fol. 210.

² Летопись: початок речення змінений: *Mortuus est Bohdanus*.

³ Kochovius, [Annalivm], eodem, fol. 248.

⁴ Летопись: пропущено текст від «*secuta*» до «*potuisset*».

⁵ Летопись: далі пропущено кінець абзацу.

⁶ Ex notatis patres societatis [Jesu] collegii Leopoliensis.

⁷ Acta consularia.

⁸ [Acta consularia], feria 2 post festum Epiphaniarum anno [8 I] 1657.

суді на руки намісника та свого офіціала Станіслава Чурила. Далі він прибув до Ченстохови, щоб привітати короля, котрий виїхав із Гданська.

Попри повсюдно виникаючі страшні небезпеки в час війни, наше місто потерпало в тому році від згубної пошесті – як усередині, так і поза мурами грасувала зловісна Лахезіс¹ на похоронах, гробарі працювали вдень та вночі, виконуючи свій обов'язок. Однак місто не падало духом, віддавало себе на милість і захист велебного слуги Божого Станіслава Костки, послухника Товариства Ісуса, який тоді заслужив у Всевишнього численні ласки, про що йдеться в актах та окремих рукописах Львівської колегії отців Товариства Ісуса.

До того ж місто не занедбувало загальної оборони від ворогів. Міщани старалися міцно укріпити Краківську браму, працюючи на валі (по-іншому – відбуваючи «грабарку»), та не відступили, поки не закінчили працю. Публічною ухвалою місто визначило на сплату за ці роботи необхідну суму – одну тисячу злотих, як видно зі згоди міста, виданої в середу перед святом Св. Егідія Сповідника [29 VIII 1657], занотованої в раецьких актах.

І, напевно, наше місто не уникло би в тому році небезпеки облоги, якби не прихильне до нашого спасіння Боже провидіння не подало Ракоці іншу думку, а саме: щоб спочатку поспішити до Кракова на зустріч та з'єднання з військами шведського короля Карла Густава (поміж тим припинивши облогу Львова). Тож він подався Сандомирським трактом та з'їхався з Карлом Густавом біля Опатова, де вони постановили попри Люблін знову вернутися до Львова вже з двома військами. Проте Карл Густав і Ракоці були змушені спершу зайнятися звільненням Вітенберга², котрий був полонений у Варшаві й утримувався в ув'язненні в Замості. Згодом їх застала несподівана звістка, що московити атакують Лівонію, тому Ракоці вирушив з Карлом Густавом до Литви (оскільки був повністю у волі короля Швеції, який пообіцяв йому чудові перспективи). І таким чином Бог охоронив наш Львів особливим способом, звільнивши від приготовленого нападу обох військ.

До нашого Львова невдовзі дійшли вістки, що після відходу короля Карла Густава до Пруссії наші напали на Трансильванію, платячи помстою за законами війни, забрали від шведів Познань, вступили до Кракова, відтак польське військо вийшло до шведської Померанії. Ракоці з усім своїм військом був побитий і роззброєний Чарнецьким та іншими польськими воєначальниками, потім цілком знищений татарами, що надійшли, та й сам він потрапив до рук поляків³, вістку про що з радістю сприйняв Львів.

Не менш радісною була інформація, що з'явилася в останніх днях червня, – про смерть у Чигирині Богдана Хмельницького (призвідця руїни всього королівства та своєї власної), зловісного та згубного чоловіка, котрий наважився на таке зло, про яке ніхто не чув, навіть людина, позбавлена будь-якої надії. Кажуть, що перед близькою смертю він жалкував про свої вчинки, доручив попросити пробачення в короля Яна Казимира за свої численні злочини, запізнило розкаюючись у своїх злодіяннях (як усі злочинці чинять), коли їх уже не здатен був учинити. Він залишив свого малолітнього сина Юрія під захистом опікунів, щоб навіть мертвим через сина утримати владу над козаками. Але вони бажали обрати зрілого віком та розумом Івана Виговського, якому вмираючий Хмельницький охоче, хоч і зі щемом, побачивши прихильність черні, доручив і сина, і владу. Дуже дивно, що такий злочинець уникнув кайданів і (що рідко з тиранами стається) помер природною та звичайною смертю.

Рік Божий 1658

Оскільки акти капітули на своїх убогих сторінках нічого не дають для інформації нащадкам, я для опису цього року змушений зібрати її деінде, [щоб заповнити] цю нестачу.
.....

¹ Лахезіс – одна з трьох богинь долі в давньоримській міфології.

² Вітенберг (Віртенберг) Арвід фон Деберн (швед. *Arvid Wirtemberg von Debern*; 1606–1657) – фельдмаршал і таємний радник Швеції.

³ Спочатку Ракоці капітулював перед польськими військами під Меджибожем 23 липня 1657 р., а через три дні його військо було розбите татарами й майже повністю потрапило в полон.

Tohath, mortuum, et filium et filiam habere vivos attestantis, ad Torosovicium archiepiscopum et seniores Armenos directas, honestum utili praeferentes, praevia verificatione literarum, res illas mercesque sequestratas, sine contradictione fideliter extradiderunt. Vide actum feria 4 post dominicam Judica [10 IV] 1658. Praesenti tempore capitaneus loci merces post demortuos mercatores orientales sibi usurpat, prout et nuper ex sequestro civitatis per potentiam sibi arrogavit, privato commodo forte, non haeredibus, non munitioni civitatis impertiendas.

Impostor quidam Lucas Godziszewski, mendicato pane vitam sustentans, ut melius haberet¹, hirurgum se asseruit et civissae Dutkiewiczowa ipsiusque filio septenni pharmacum, quod turbatum coram consulibus vocavit, propinavit, quo hausto <fol. 376>[// 210] et mater et filius simul mortem biberunt. Decreto itaque consulari, urbe eiectus, ne amplius ad eam rediret, aegris pharmaca, circes pocula praeberet, poena colli inhibitus. Bene vulgo dicitur: "Imperfectus medicus perfectus homicida est".

Et ideo forte rex Casimirus diplomate suo Varsaviae hoc eodem anno dato sanxit, ne mēdentes Judaei et alii quivis intrusi in civitate Leopoliensi curationes praesumant assumere infirmorum, sed solli medici in universitatibus Catholicis promoti². Eodemque diplomate revisionem pharmacopaeorum, et examina pharmacopolarum reassumpsit, et ad consules pro executione sub poenis remisit.

In regno et pestis (quae Varsaviam quoque corripuerat) et exercitus auxiliares, nostrique multa incommoda questusque fecerant³. Ukraina mortuo turbatore quiescere visa, nisi quod alio inclinantibus malis, moliri quidquam novi fortuna videbatur. Etenim Joannem Wychovius in locum Chmienicci mortui adscitus, quia equestri status erat, invisus Moschis (qui patrocinium Ukrainae susceperant) extitit, ideo multas criminationes, suspiciones, insidias, demum vim publicam sustinere debebat. Iam et Cosaci durum Moschorum imperium aspernari, suae insolentiae imponi capistrum, se servilibus edictis constringi dedignati, ad reconciliandum regem Casimirum prompti erat, suosque internuntios ad comitia Varsaviam miserunt.

Neque rex pasus est sibi elabi opportunam occasionem, missis commissariis gratiam et amnistiam illis obtulit, quam illis promptis animis acceptantes, in castris ad oppidum Hadziacz 17 Septembris in has coiure pacis condiciones.

1mo. Ukraina instar Lituaniae suos officiales habeat <fol. 377>[// 210v] ex nobilitate Kiioviensi seu Braclaviensi electos, a rege per privilegia confirmatos, qui senatum regni sicut et aliae provinciae complebunt⁴.

2do. Metropolitanus Kiioviensis locum in senatu pone archiepiscopum Leopoliensem obtinebit et sex ritus Rutheni episcopi.

3^{io}. Unionis nomen tollatur.

4to. Disunitis bona et ecclesiis Ruthenicis facultates restituantur.

5to. Academia Kiioviensis immunitatibus, instar Cracoviensis universitatis, eiurantibus nihilominus omnem haeresim professoribus, gaudebit.

6to. Comitia pro ducatu Russiae Leopoli sive Luceoriae celebrabuntur.

7mo. Tribunal ob idiomatis diversitatem, aut distantiam locorum, ubi commodius videbitur instituetur.

8vo. Sedes seu cathedra Romani episcopi ob vitandas diversorum rituum contentiones, Kiiovia Chvastoviam transferetur.

9no. Moneta nova pro Russia ducatu regis facie signata cudatur.

.....
¹ Eadem [acta consularia], sabbatho pridie dominice Reminiscere Quadragesimalem anno [16 III] 1658.

² Eadem, feria 2 post festum Sanctae Agnetis [27 I] 1659.

³ Kochovius, [Annalivm], climacter 2, fol. 269.

⁴ Idem, fol. 316.

Того 1658 року наше місто виявило велику свою посвяту на знак вдячності велебному слугі Божому Станіславу Костці, польському послушникові Товариства Ісуса, коли минулого року (як раніше про це згадував) склало урочисту обітницю цьому молодому святому за звільнення від пошесті. У день його пам'яті за спільною згодою станів місто виготовило його бронзовий образ висотою п'ять ліктів та шириною три лікті. Коли наш суфраган Єжи Гедзінський урочисто посвятив образ, місто закріпило його на стіні ратушної вежі, вшанувавши вночі вогнями лампад, подячними звуками труб та бубнів.

Також райці нашого міста в тому році відзначилися двома поважними вчинками, гідними бути похвальним прикладом для нащадків. Якийсь вірменин-купець Ованес Менаховський з далекого міста Токат¹, що прибув з товарами до нашого Львова, помер у ньому минулого року. Його високоартісні товари, описані міським урядом, відповідно до королівських привілеїв, були присуджені скарбниці міста. Однак на вимогу та за листом вірменською мовою, написаним у тому році якимсь Іваном, високопосадовим священником того міста Токат, який засвідчував, що покійний мав дочку та сина, вони віддали забране архієпископові Торосовичу та вірменським старшим. Райці обрали честь, а не користь, попередньо верифікувавши лист, і без заперечень по-християнськи повернули забрані купецькі товари. Див. акт, виданий у середу після п'ятої великопісної неділі (*Judica*), [10 IV] 1658. Сьогодні місцевий староста конфіскує товари після смерті східних купців, як і недавно забрав собі з міського арешту, уживаючи, певно, на свою приватну користь, а не для спадкоємців чи укріплення міста.

Якийсь ошуканець Лукаш Годзішевський, який жив із жебрацького хліба, щоб краще йому жилося, назвався цирульником і дав випити ліки, які пізніше перед райцями назвав «турбітум»², міщанці Дуткевичевій та її семирічному синові – як наслідок, мати та син померли. Тож за расцьким декретом він був вигнаний з міста [назавжди], аби більше не повертався до міста та не пропонував хворим лікарські напої під карою смерті. Хтось добре по-простому висловився: «Недосконалий лікар є досконалим вбивцею».

Мабуть, тому король Ян Казимир ухвалив своїм декретом, виданим у Варшаві в тому ж році, щоб медики-євреї та інші, хто наважується втручатися до лікарської справи в місті Львові, не допускалися до хворих, а тільки самі лікарі, вивчені в католицьких університетах. Цим документом він призначив ревізію аптек та екзамені для аптекарів, надіславши його райцям для виконання із зазначенням покарань.

У королівстві і пошесть (що сягнула навіть Варшави), і наші допоміжні війська викликали великі незручності та скарги. Після смерті призвідця [повстань] Україна могла би заспокоїтися, якби не випали інші нещастя, спричиняючи якісь нові біди. Бо ж Іван Виговський, обраний на місце померлого Хмельницького, оскільки був зі шляхетського стану, став ненависним для московитів (які отримали опіку над Україною). Тому він мав зносити численні звинувачення, підозри, замаху, врешті публічні напади. Вже й козаки, відкидаючи дикую владу московитів, вгамувавши свою сваволю, не погоджуючись на обмеження їхніх поневолювальних наказів, готові були просити пробачення в короля Яна Казимира та відрядили своїх послів на сейм у Варшаві.

І король не пропустив появи для нього зручної нагоди – ласкаво пославши до них комісарів, пообіцяв амністію. Вони її з готовністю прийняли, виставивши 17 вересня в таборах біля міста Гадяч такі умови миру:

1. Україна за взірцем Литви матиме своїх урядовців, обраних із шляхти Київського чи Брацлавського воєводства, які, підтверджені королівськими привілеями, засідатимуть у сенаті королівства, як і урядовці інших країв.

2. Київський митрополит отримає місце у сенаті за львівським [католицьким] архієпископом разом із шістьма єпископами руського обряду.

¹ Тепер місто в Туреччині.

² Очевидно, мовиться про препарат з рослини іпомеї (*operculina turpethum*), з кореня якої виготовляли проносне.

10mo. Exercitus Zaporoscensis ad triginta millia Cosacorum reducatur, decem millibus stipendiariorum supplendus.

11mo. Milites Poloni, nec stativa, nec hyberna intra Ukrainae palatinatus, nisi necessitate exigente habebunt.

12mo. Domini bonorum possessiones suas, sed paucis comitatu recuperabunt.

13^{io}. Dux modernus Zaporoscensis praefecturam exercitus ad vitae suae tempora habebit, in senatum coaptabitur, palatinatum Kiioviensem, Czehryniam, Czerkassiam, Pereaslaviam in feudum ac pro sumptu militari, Lubomiensis ac Barenis praefecturas habebit in titulum.

14°. In posterum electio ducis Zaporoscensis penes Cosacos maneat, qui dux, se ex plebs electus fuerit, senatoriae tamen curulis capax existat, ac post edita fidei et meritorum documenta, a rege praerogativa nobilitatis decorabitur.

15°. Futuris comitiis rex benemeritos Cosacos nobilitavit.

16°. Offensam <fol. 378>[// 211] iis, qui partibus contrariis adhaeserant, et praecipue Georgio Niemierzyce (Arrianus is fuerat, patriae proditor ad Suecos se contulerat, ab his transfuga schismaticis Cosacis acriter adhaesit) condonabit rex resque publica.

17mo. Judaeis si volunt in Ukrainam regressus dabitur.

18vo. Hostes regni pro hostibus Cosacis et contra habeantur. His conditionibus Cosaci delimiti pacem regno, sibi que ipsis fecerant, regi obsequium praestiterunt¹. Livius tamen bene dixit:

“Natura² multitudinis est, aut servire humiliter, aut dominari superbe. Libertatem, quae media est, nec spernere modice, nec habere irreverenter sciunt”³. Ita et Cosaci quidam indulgentes sibi, et avidi praerogativae honorum libertatis, alii et praecipue plebeii intemperantes irarum, contra maiores suos, pro gloria gentis laborantes, ad sanguinem et caedes sese exstimulabant, omnesque has condiciones pacis, prout in subsequentibus patebit, ausu rebellionis novissime temerarunt. Ita divina dispositione, volente, ne fastus servilis rusticorum et schismatum dura pervicacia, et honori reipublicae et iuribus ecclesiae Catholicae, quam mordicus odiis prosequuntur, per sui erectionem, quidquam in regno, senatuque nostro officerent.

In hunc annum forte incidit ordinatio concionis in ecclesia nostra metropolitana, totaque archidioecesi, in medio missae, videlicet post *Credo* finitum, antea enim temporibus concio post missam ad populum dicebatur⁴, sed modico forte animarum commodo, dum unusquisque audita missa domum quantocius remeabat. Hac ordinatione et maior devotionibus publicis autoritas accessit, et uberior grani evangelici in cordibus fidelium, messis quamquam religiosi <fol. 379>[// 211v] moris antiqui tenacioris vigore suarum exemptionum statutum hoc non omnes acceptarunt.

Annus Domini 1659

Iam acta capitularia excusso Quadragesimalis inertiae somno, abundam dicendorum messes suppeditant. Anno etenim hoc capitulum duabus septimanis duntaxat celebratum ordinationes quasdam firmavit, sibi et ecclesiae in futurum non inutiles⁵.

Silebat hactenus ecclesia nostra, etsi quando psallebat, in organis minoribus supra sacristiam, laudes Domino Deo suo decantabat⁶. Hoc itaque anno seriam curam adhibuit capitulum cum Tarnovio archipraesule, ut organa maiora magnum decorem ecclesiae allatura

¹ *Летопись*: відсутній текст про козаків та Гадяцьку унію 1658 р.

² Ориг.: далі закреслено слово.

³ [Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 24:25, 8].

⁴ Ex relatione antiquorum.

⁵ [Acta] capitularia, fol. 1, [anno] 1659.

⁶ Eodem folio.

3. Унія скасовується.
 4. Уніатам повертаються маєтки, а руським церквам [унійного обряду] – фундуші.
 5. Київська академія повинна набути права на взірць Краківського університету, однак професори мають зректися всіх ересей.
 6. Сейми Руського князівства відбуватимуться у Львові чи Луцьку.
 7. Судовий трибунал буде створено в будь-якому місці, де це буде найзручнішим, зважаючи на мовну різноманітність або відстань між місцями.
 8. Осідок, чи катедра, римського єпископа задля уникнення суперечок між різними обрядами переноситься з Києва до Фастова.
 9. Нова монета для Руського князівства карбуватиметься із зображенням короля.
 10. Запорозьке військо зменшується до тридцяти тисяч, з них десять тисяч одержуватимуть платню.
 11. Польське військо не матиме ні звичайних стацій, ні зимових стацій в українських воєводствах, тільки за потреби.
 12. Шляхта свої маєтки отримає назад, прибувши з невеликою свитою.
 13. Теперішній запорозький гетьман збереже управління військом до кінця свого життя, буде прийнятий до сенату, набуде за службу та на військові витрати Київське, Чигиринське, Черкаське, Переяславське воєводства¹, а Любомльське та Барське староства матиме в титулі.
 14. У майбутньому вибори запорозького гетьмана відбуватимуться при козаках. Той гетьман, що його оберуть із черні, також буде гідний сенаторської посади і після представлення документів про вірність і заслуги отримає від короля шляхетські прерогативи.
 15. На майбутньому сеймі король надасть шляхетство заслуженим козакам.
 16. Король та Річ Посполита дарують образу тим, хто перейшов до супротивної сторони, зокрема Юрію Немиричу² (аріанин, котрий, як зрадник, подався до шведів, а від них перекинувся до козаків-схизматиків).
 17. Євреї, якщо захочуть, можуть повернутися в Україну.
 18. Вороги королівства вважатимуться ворогами козаків і навзаєм. На таких умовах замирені козаки здобули мир для королівства та для себе, склавши послух королю.
- Усе ж добре сказав Лівій: «Така природа людської маси: вони або живуть у рабській неволі, або панують, як тирани. Свободи, що є посередині, вони не знають, не відаючи, як терпеливо її утримати і як нею без зневаги користуватися»³. Так і деякі козаки сприяли собі і прагнули до почесних прерогатив свободи, а інші, особливо чернь, вибухали гнівом проти своєї старшини, ніби дбаючи про репутацію свого народу, підбурювали до крові та вбивств, і всі ці умови миру, як виявиться в подальшому, врешті порушувалися в результаті повстання. Тож Боже провидіння забажало, аби рабська сільська пиха й завзятий твердий опір схизми не перешкоджали ні честі Речі Посполитої, ні правам Католицької церкви, про що вперто й з ненавистю вони говорили, через їхнє становище як у королівстві, так і в нашому сенаті.
- У цьому році, правдоподібно, вийшла постанова, щоб проповідь у нашому митрополичому храмі та в усьому архієпископстві промовлялася посеред літургії, а саме після «Вірую», бо досі проповідь до народу казали після богослужіння, але, певно, з малою користю для душ, коли все почуте на богослужінні по дорозі додому якнайшвидше забувалося. Цю постанову та велике посвячення народу влада прийняла й засіяла плідні євангельські зерна в серцях вірних, хоча священники, які дотримувалися старих порядків, не всі прийняли цей статут, відповідно до своїх виняткових прав.

¹ Насправді в тексті Гадяцької угоди сказано про Київське, Брацлавське та Чернігівське воєводства.

² Немирич Юрій (1612–1659) – державний діяч доби Хмельниччини, автор проекту Гадяцького договору.

³ Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 24:25, 8.

exstruerentur. Contulerant et cives pii et respective Haider consul, post mortem suam notabilem copiam (ut audivi) stanni boni contulerat capitulum curam, Tarnovius sumptum providit. Per annos circiter decem construebantur hae organa et in anno 1669, ut infra dicitur, in ea forma apparuerunt, in qua ad praesens consisterunt. Rosis Tarnovii dum auro ad haec usque tempora pingi nequeunt, merito pro navata opera coronata, {de quibus etiam in anno 1660, fol. 6 vide acta capitularia}.

Curam quoque confraternitatis Sacratissimi Corporis Christi capitulum duobus de medio sui commisit¹, nec eam nobilis magistratus consulum deseruit, prout infra patebit.

Infirmorum sacerdotum domus in consideratione capituli fuit, cuius curam, ut quantocius <fol. 380>[// 212] pia haec et necessaria fundatio suum sortiretur effectum, personis idoneis, summamque florenorum mille ab archipraesule Tarnovio reponendam iisdem commisit².

Capellae Zamoiscianae, camerae charitatis, anniversariorum, archivi ecclesiae, ciborii restaurandi, bonorum revisionis, aliorumque rationes bonae administrationis, sive reparationum invit capitulum³. Etiam pro sanctis laborare voluit, literasque ad sacram rituum congregationem pro impetranda beatificatione venerabilis protunc servi Dei Stanislai Kostka scripsit.

Ad electionem advocati iurisdictionis Sancti Joannis, quae iuxta suum morem et iura incolarum loci quolibet die post dominicam secundum post Pascha (ut in actis dicitur) expediebatur duos capitulares suos designavit⁴. Nunc alia dies eidem electioni ex ordinatione capituli, videlicet post capitulum Septembrale designata. Causam quoque illis iurisdictionis cum contubernio laniorum iudicavit capitulum partiale, a cuius decreto ad archiepiscopum Tarnovium appellavit contubernium Leopoliense⁵.

Inter Tarnovium archipraesulem et Lucam Witkowski decanum, hoc anno tela multarum offensionum inchoata, ex qua ratione pro certo non ausim affirmare, nisi quod a senibus iisque praelatis audiverim, vestigiumque in actis capitularibus reppererim, quod cathedram archipraesuleam (quae supra stalla capitularia eminebat, in murata sublica, seu gradu erecto supra pavementum) in loco et aequali stallis capitularibus, dirutis lateribus, inordinata arrogantia et praeiudiciosa honori pastoralis temeritate deponi mandavit, <fol. 381>[// 212v] sparsusque iocus in clero fuerat. Archiepiscopum a decano, capituli sine causa degradatum esse, qui iocus postquam ad archipraesulem pervenit, et protunc in suo palatio residens veritatem comperit, in capitulo solenniter hanc insolentiam, sui contemptum accusavit, et super hac demolitione et concussionem Truskolaski presbyteri deputari capitulares expetiit.

Eodem anno Valentibus Scrobiszowski canonicus mortuus est⁶. Cui ad canonicatum successit Stephanus Charbicki, episcopus Nicopoliensis, suffraganeus Leopoliensis, personatum in ecclesia nostra aliquot annis gerens, nec locum in stallis capitularibus, sed ex opposita cathedrae archipraesulae, cathedram parvam (ut a sene scholastico Jacobo Sachnowic audivi) de mandato Tarnovii ob episcopalem dignitatem erectum habebat. Idem brevi etiam in custodem electus, subintravit capitulum, cum maiori auctoritate diutius inter fructus patientiae expectata, mox et officialis generalis factus.

Erectionem quoque ecclesiae et hospitalis Sancti Martini ad civitatem nostram siti (quoniam ob incursiones hostiles fundatio prior, aliaque iura deperierunt) sive approbavit, sive innovavit Tarnovius. Quod hospitale quoniam circa civitatem nostram non incelebre existebat, de origine ipsius pauca, quae colligere potui annecto.

.....
¹ Eadem [acta capitularia].

² Eodem.

³ Eadem, fol. 2.

⁴ Eadem.

⁵ [Eadem], fol. 3.

⁶ Eadem, fol. 4.

Рік Божий 1659

Уже акти капітули, пробудившись у Великий піст з інертного сну, забезпечили плідний врожай, вартий для занотування, бо того року капітула, що відбувалася тільки протягом двох тижнів, підтвердила певні положення, важливі для неї та Церкви.

Досі наша церква ніби мовчала, навіть коли, славлячи Господа Бога, співали псалми, маючи два малі органи над захристям. Тож у тому році капітула разом з архипастирем Тарновським виявила серйозне старання, щоб спорудити великі органи з чудовим декором. До цього долучилися і побожні міщани, зосібна райця Гайдер, що заповів по своїй смерті під опіку капітули значну кількість олова (як я почув), [також] Тарновський зробив свій внесок. Близько десяти років будувалися ці органи, і в 1669 році (як буде далі сказано) постали у такій формі, в якій досі залишаються. Троянди Тарновського¹, які й тепер золотом не здатні відтворити, заслужено коронували старанну працю. Про це також див. капітульні акти за 1660 рік (сторінка 6).

Також для опіки братства Найсвятішого Тіла Христового капітула визначила зі свого грона двох осіб, але від неї не усунувся шляхетний расцький уряд. Про це йтиметься згодом.

Капітула роздумувала про опіку над будинком хворих священників, і щоб якнайшвидше ця побожна та необхідна фундація дала результат, вона виділила відомим особам суму тисячу злотих, одержану від архипастиря Тарновського.

Капітула розглядала питання каплиці Замоїського, скарбнички для добродійності, щорічних поминальних богослужінь, ремонту циборія, ревізії маєтків та інших справ, що стосувалися доброго адміністрування чи ремонту. Також капітула захотіла попрацювати з користю для святих мужів і написала лист до Священної Конгрегації обрядів з проханням беатифікації велебного на той час слуги Божого Станіслава Костки.

Капітула визначила двох каноніків на вибори вийта юридики Св. Івана, що, відповідно до звичаю та прав місцевих мешканців, відбувалися щорічно в день після другої неділі по Великодню (як вказано в актах). Тоді за розпорядженням капітули для елекції було обрано інший день, а саме після вересневої капітули. Капітула попередньо ухвалила рішення в певній справі з цехом різників щодо юрисдикції. Від цього декрету львівський цех різників апелював до архієпископа Тарновського.

Цього року між архипастирем Тарновським і деканом Лукашем Вітковським розпочалася низка численних суперечок. З певної причини я не наважувався би таке стверджувати, якби не дізнався про них від старших прелатів та не знайшов слідів у капітульних актах. Отож декан звелів поставити на місце, рівне з лавками каноніків, розбивши цеглини, престол архієпископа, який вивищувався над лавками каноніків на мурований щабель чи сходинку, зроблену вище [рівня] підлоги. Це було здійснено з незвичайною зухвалістю та шкідливою для поваги до пастиря нахабністю, викликавши поширення насмішок серед духовенства. Принижений деканом, капітулою, архієпископом, коли до нього дійшли насмішки й він пересвідчився в їхній правдивості, будучи у своєму палаці, звинуватив формально капітулу в цій нерозважності, що його знеславлює. Він звернувся до капітули з проханням призначити священника Трусколяського для розслідування цього руйнування.

Того року помер канонік Валентин Скробішевський. Його місце серед каноніків зайняв нікопольський єпископ, львівський суфраган Стефан Харбицький², котрий декілька років обіймав посади в нашій церкві, не маючи місця на лавці каноніків. Але він за розпорядженням Тарновського, з огляду на єпископську гідність, сидів навпроти трону архієпископа на меншому престолі (як я чув від старця, схоластика Якуба Сахновича). Тож він, обраний невдовзі кустошем, увійшов до капітули, з великою повагою довго в терпінні приносив духовні плоди й незабаром став генеральним офіціалом.

¹ У гербі Яна Тарновського була посередині біла троянда, в яку тупими кінцями впираються три сошники (шляхетський герб «Роля»).

² Харбицький Стефан – львівський канонік, офіціал та вікарій (1659–1662), суфраган (1655–1663), див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 91, 103.

Si caeteris mortalibus adversitate fortunae fractis casibusque vitae humanae ad extrema reductis, subvenire pietas Christiana mandat, iure merito iis, qui bella Domini proeliando, pro salute omnium requepublica, et vulnera, et mutilationes corporum, et damna bonorum forti animo pati non recusant, obligatio ipsa et debitum gratitudinis suffragari omnino impellit.

Quocirca egregius vir et heros <fol. 382>[// 213] Alexander de Rytwiany Zborowski, adhuc in anno 1631 ex inspiratione Altissimi zelo charitatis proximi, ac salutis animae suae accensus, praehabita speciali licentia adhuc pie demortui Joannis Pruchnicki, protunc archiepiscopi Leopoldensis, ecclesiam in area sua, in suburbio Cracoviensis sita, sub titulo Sanctorum Philipp et Jacobi Apostolorum, Sancti Martini Episcopi, Sanctorum Apolloniae et Barbarae Virginum Martyrae eadificavit unacum coenobio¹, ad quod fratres Carmelitas antiquae observantiae, vulgo calceati dictos, de maiori conventu nostro suburbii Haliciensis, in praesentia ipsiusmet Pruchnicki, capituli, magistratus consularis, aliorumque nobilium solemniter introduci eodem anno curavit, fundos, hortos, prata, pomoria, aedificia, cauponam et quaevis emolumenta, ipsum concernentia, iisdem patribus, mediante inscriptione officiosa in castro inferiori Leopoliensi feria 3 post festum Conversionis Sancti Pauli Apostoli proxima anno [27 I] 1637 cum omni iure et dominio suo pro alendis duodecem militibus emeritis veteranis, ut aegra et mutila in servitio reipublicae corpora sua, tutae quieti, et sublimiori Maiestatis Divinae servitio, impendere, salutem animae emereri possint, perpetuo donavit, huiusque donationis confirmationem a serenissimo rege Casimiro die 14 Julii anno 1650, tum et ab archipraesule Grochovio impetraverat, prout ex attestatione Andreae Sredzinski, episcopi Nicopoliensis, officialis generalis, actis consistorialibus anni huius Mercurii 17 Julii inserta elicitur.

Hanc itaque erectionem ecclesiae unacum hospitalis censibus a summa capitali decem millium inscriptis, ad instantiam provisorum a toto exercitu electorum, non obstante interventione Stanislai Czuryło, generalis sui officialis, ius provisoratus sibi ex cessione certa per generosum Wyzdga competere allegantis, approbavit {Tarnovius}, summam praetactam² <fol. 383>[// 213v] immunitati ecclesiasticae unacum fundis adscripsit, ut patet ex actu Mercurii die 13 Augusti, ius administrationis toti exercitui, seu ipsius delegatis competere advenit, ut patet ex actu Mercurii die 17 Septembris³. Non tamen ab imminentibus periculis exemit, quia ecclesia haec in tractu viarum posita, quavis incursione hostium prima fuit praeda furentium, et multoties prima pro peccatis nostris victima flammaram, toties eversa funditus, toties de nova radice erecta, laudes Deo etiam ad praesens libenter exsolvit.

Nec minor cura ad propagandum cultum Dei in ecclesia nostra consulum civitatis pietate praestantium animos accenderat. Confraternitas Sacratissimi Corporis Christi (de qua superius multoties dixi) magna devotione populi crescebat, fueratque erecta in ecclesia nostra, ante ducentos annos, per Calixtum, Sixtum, Gregorium, Innocentium, Romanos pontifices variis gratiis et favoribus ditata⁴, tandem ipso senio annorum et vicissitudine temporum in primaevo devotionis fervore et proventibus extenuatis nimis intermissa extitit.

Curavit capitulum, ut superius recensui, eandem confraternitatem denuo, quasi e rudibus negligentiarum relevare, et ad usum pristinae devotionis reducere. Civitatis insitam animis suis, et per manus maiorum traditam tanti misterii reverentiam habens, novis eadem amplificere augmentis in votis conceperat, sed publica discrimina, belli et pestis discrimina calamitates obstabant, donec anno hoc consules civitatis diu praemeditatum opus ad effectum deducerent. Itaque pro exsolvendis beneficiis, quae in tot et tantis malis in servanda civitate

¹ [Acta] consistorii anni huius, fol. 312 et 315.

² Eadem, fol. 423.

³ Eadem, fol. 437.

⁴ Eadem, fol. 380 et [acta] consularia, sabbatho pridie dominice Judica anno [29 III] 1659.

Також Тарновський чи то схвалив, чи то відновив ерекційний акт храму та шпиталю Св. Мартина, що розташовувався поблизу нашого міста (оскільки через ворожі напади втратилися попередня фундація та інші права). Позаяк цей шпиталь був важливий для нашого міста, подам дещо про його початки, що я зміг знайти.

Якщо християнська побожність велить допомагати іншим смертним, які зазнали нещастя фортуни й були доведені до відчаю ударами людського життя, тоді тим більше, із самого обов'язку та зобов'язання вдячності, варто допомогти тим, хто, проводячи війни на славу Божу для спасіння всіх у Речі Посполитій, не вагається з мужністю терпіти і рани, і каліцтва, і втрату маєтків.

Тому визначний муж та герой Олександр з Ритвян Зборовський, ще в 1631 році за натхненням Всевишнього, спонуканий запалом милосердя до ближнього та спасінням своєї душі, отримавши окремих дозвіл ще від святої пам'яті Яна Прухницького, на той час львівського архієпископа, звів храм з монастирем на своїй ділянці, що розташована на Краківському передмісті, під титулом Свв. апостолів Филипа та Якова, св. єпископа Мартина, свв. дів-мучениць Аполонії та Варвари. У тому ж році він подбав, щоб до монастиря було урочисто впроваджено братів кармелітів старої регули, званих по-простому взутими, з великого конвенту нашого Галицького передмістя за присутності самого Прухницького, капітули, раєцького уряду та інших шляхтичів. Він назавжди дарував тим отцям ґрунти, городи, луки, сади, будинки, корчму й будь-які прибутки, що стосуються того маєтку, за посередництвом офіційного запису (*inscriptio*), зробленого в Низькому замку у Львові у найближчий вівторок після свята Навернення св. апостола Павла, [27 Л] 1637 року. Це було здійснено з усім його правом та владою для утримання дванадцяти заслужених колишніх вояків, аби ті могли присвятити свої слабкі й поранені на службі Речі Посполитій тіла безпечному спокою та високій службі Божому маєстату, здобуваючи спасіння душі. На цю донатію Зборовський випросив підтвердження в короля Яна Казимира 14 липня 1650 року та в архієпископа Гроховського, як впливає із засвідчення нікопольського єпископа, генерального офіціала Анджея Средзінського, яке внесене до консисторських актів у середу, 17 липня 1650 року.

Цю фундацію храму разом із чиншами шпиталю, записаними на суму десять тисяч злотих капіталу, підтвердив Тарновський на вимогу обраних усім військом провізорів. Це було зроблено незважаючи на втручання генерального офіціала Станіслава Чурила, котрий намагався присвоїти собі право провізорства за якимсь відступленням шляхетного Виджги. Тарновський надав згаданій сумі церковний імунітет разом з майном, як бачимо з акта, виданого в середу, 13 серпня, визначив право адміністрування [шпиталем] для всього війська чи його делегатам, відповідно до акта, виданого в середу, 17 вересня. Проте він не запобіг близьким загрозам, на які наражалася святиня на перехресті доріг, коли за кожного ворожого нападу вона була першою здобиччю шаленців та багато разів ставала першою жертвою за наші гріхи. Будучи цілком знищеною, вона знову на новому корені відбудовувалася і до сьогодні у ній охоче славлять Бога.

Райці міста, виказуючи свою побожність, виявляли не меншу турботу для поширення Божого культу в нашій церкві. Їхнє братство Найсвятішого Тіла Христового (про яке я вже неодноразово говорив) зростало з великою посвятою народу. Воно було встановлене у нашому храмі близько двохсот років тому¹, обдароване різними ласками та привілеями від римських понтифіків Калікста, Сикста, Григорія, Інокентія. Врешті, з огляду на давність її історії та мінливість теперішніх часів, братство фактично перервало свою діяльність, коли зник його попередній побожний запал та зменшилися прибутки.

Капітула подбала (як я раніше оповідав), аби братство знову підняти ніби з руїн занедбання та повернути його до практик колишньої побожності. Місто, маючи у своїх душах вкорінену шанобливість до побожних практик, постановило збагатити їх новими дарами,

¹ Братство Тіла Христового при Львівській катедрі існувало з 1457 р., див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 275.

sua, ab abscondito in Eucharistiae sacramento Numine receperant <fol. 384>[// 214] (fatetur enim erectio, quod cives pane hoc angelico refecti, et ipsi caelites convivio mensae angelicae illecti, in subsidium commensalibus suis venientes facile unitis viribus communem hostem ab aris et focus suis repulerant) summam sex millium florenorum Polonicalium ex bonis et peculio Mathiae Haider consulis, in testamento sibi legatam, in rem et necessitatem publicam civitatis huius concreditam super bonis civilibus, et praecipue super lapidea Fatrowska per ordines civitatis feria 2da in crastino festi Assumptionis Beatissimae anno [16 VIII] 1655, cum censu annuo per octo quadringentorum octuaginta florenorum pro dote ac patrimonio huius confraternitatis perpetuo pro felici suo et succedaneorum suorum, totiusque civitatis successu una et altera recognitione inscripserunt, ordinationem expensarum huius summae in eadem inscriptione fecerunt.

Has itaque utrasque summas archipraesul Tarnovius, tum et obligationes in iis expressus approbavit, praeposito confraternitatis iam alias ante (super dote exili tamen et insufficienti) instituto applicavit, ad explenda onera, videlicet qualibet feria quinta cantandum solenniter in praesentia Sanctissimi in monstratorio expositi sacrum votivum et peragendam processionem sub onere conscientiae et interminatione districti iudicii Divini obligavit, eundem canonicum supernumerarium iure patronatus consulibus attributo creavit¹.

Quod vero causae habuerint tam archipraesul Tarnovius, quam capitulum et consules, quod istum confraternitatem Sanctissimi Corporis Christi tam ardentem et studiose promoverint, praeter alias rationes etiam bene fuisse reor, quod viguerit mente excellens illud miraculum in Zurow sub Sulikovio archipraesule (Rzechovius in suo “Calendarium” scribit², quod anno Domino 1613) factam. Verum ut maior fides tam <fol. 385>[// 214v] insigni beneficentiae Divinae adhibeatur, in describenda hac historia verbis meis uto noli, sed verbis Piravii, episcopi Nicopoliensis, primi suffraganei nostri omni exceptione maioris viri, protunc viventis et in dignitate prima ecclesiae constituti rem prout est acta edissero. Sic enim ille in descriptione decanus Rohatinensis sub N° 6 edisserit.

“Zuroviensis nullam habet certam dotem, exstruitur muro ecclesia insignis et miraculis clara. Nam sedente reverendissimo Solikovio archiepiscopo, dum quadraginta horarum orationi a populo instaretur, eodem illo aspectante divinissimum Eucharistiae sacramentum, quod in monstrantia tunc fuerat expositum, bis in formam pueruli erat transfiguratum, quae forma prima vice minus spatio horae, secunda ultra horam duravit, parochus in faciem procidente, populo aeclamante et prae cordium gaudio iubilante.

Nec solum Catholicis, verum schismaticis Ruthenis, qui et ipsi pulsu campanarum et clamoribus Catholicorum exciti, ad ecclesiam tum advolaverant, puerulus ille videndum se praebuit. Processus eius miraculi legitime factus per illum reverendissimum Romam transmissus fuit. Haec obiter notasse libuit, ne tantae rei memoria periret, nec ambigendum de rei certitudine, cum illum ipsum processum totum ex commissione illius reverendissimi dixerimus et iuramenta corporalia non modo Catholicorum, verum schismaticorum etiam super eo miraculo exceperimus”³. {Haec eadem historia in anno 1650, ideo hunc eliminatur}.

Ego a senibus hanc quoque factam esse cuiuspiam viro pio revelationem audivi⁴, quod quousque devotio erga Sanctissimam Eucharistia sacramentum in suo vigore perseveravit, tamdiu civitas et pane, et affluentia bonorum, Deique adiutorio in adversis abundabit, si in hac devotione defecerit, etiam prospero successu privabitur etc., etc., etc.

¹ Ориг.: наступні чотири абзаци, де йдеться про чудо у Журові, перекреслені, цей сюжет автор в іншій редакції також вмістив під 1650 р.

² Rzechovius, [Calendarium], inter memorabili Decembris.

³ Piravius [Pirawski, Relatio, p. 141].

⁴ Jacobo Gawat.

але цьому перешкождали загальні небезпеки, загрози війни та пошестей, поки того року райці міста не завершили довго обдуманого справи. Вони вирішили віддячитися за добродійства, котрі вони прийняли, рятуючи своє місто у стількох і таких великих лихах, від укритого в тайні Свхаристії Божества (адже визнавалося, що міщани, споживши цього ангельського хліба, приваблені небесним бенкетом, прийдуть на допомогу своїм братам, співучасникам бенкету¹, легко спільними силами відкинуть ворога від своїх вівтарів і вогнищ). Тож райці, ретельно все зваживши, назавжди записали суму шість тисяч польських злотих з дібр та маєтків райці Матія Гайдера (яку він заповів за своїм тестаментом на публічну користь і потреби того міста) для забезпечення та на користь того братства для щасливого успіху як для себе, своїх спадкоємців, так і всього міста. Сума забезпечувалася на міських маєтках, насамперед на кам'яниці Фатровській, за ухвалою станів міста, виданою в понеділок, на другий день свята Успіння Богородиці, [16 VIII] 1655 року, з річним чиншем чотирьох вісімдесят злотих. Також у цьому записі райці встановили ординацію на видатки з тієї суми.

Таким чином архипастир Тарновський схвалив обидві суми, як і зобов'язання, що з них випливають, зобов'язав намісника братства, вже раніше встановленого (однак зі слабким та недостатнім забезпеченням), до виконання обов'язків, а саме: щоб щочетверга святково відбував урочисту літургію з доступними святими дарами в монстранції та проводив процесію під зобов'язанням сумління й загрозою страшного суду Господнього. Тарновський створив також понадлічбову посаду каноніка, надавши право патронату райцям.

А щодо причин, чому як архипастир Тарновський, так і капітула та райці чинили все, щоб те братство Пречистого Тіла Христового дбайливо й старанно підтримати, то серед іншого також варто згадати, що було відомим визначне чудо в Журові, яке сталося за часів архипастиря Суліковського (Жеховський у своєму «Calendarium» пише, що це було в 1613 році). Але щоб мати більше довір'я до знаку Божої доброти, я не хочу описувати цю історію своїми словами, але передаю, як є в документах, словами нікопольського єпископа, нашого першого суфрагана Піравського, без сумніву визначного мужа, котрий у той час жив та обіймав значну гідність у Церкві. Отже, він так подає опис Рогатинського деканату під номером 6:

«Журівська [церква] не має жодної певної дотації, вибудувана з каменю, знаменита святиня, славна чудесами. Коли за часів превелебного архієпископа Суліковського народ сорок годин молився, очікуючи на сакрамент святих дарів (що тоді був викладений у монстранції), він перетворився двічі у форму хлопчика, що по черзі з'являвся: першого разу – менше години, а другого разу – понад годину. При цьому парох упав ниць на землю, народ зашумів і радість наповнила його серця.

Цей хлопчик дозволив себе бачити не тільки католикам, а й схизматикам-русинам (які, заохочені і биттям у дзвони, і вигуками католиків, тоді до храму поспішили). Превелебний архієпископ законно переслав до Рима процес про вчинення цього чуда. Тут одразу потрібно занотувати, що пам'ять про цю подію не загинула і не було вагань у її певності, коли про весь цей процес ми читали в документах тієї комісії та мали витяги про тілесні присяги щодо цього чуда не лише католиків, але й також схизматиків»². Ця історія є під 1650 роком, тому тут вона вилучається.

Також я почув свідчення від побожного мужа³, що таке справді відбулося, адже доки культ щодо сакраменту Пречистого Тіла у своїй силі зберігався, доти місто мало в достатку і хліб, і надмір майна, і допомогу Бога проти чужинців. А як ця посвята зникла, то й воно позбулося благополучного успіху і т. д., і т. д.

¹ Автор має на увазі євангельський сюжет з притчею про запрошених на весільний бенкет (*Матей*, 22:2–14).

² Опубл.: Pirawski T. *Relatio*, p. 141.

³ Юзефович згадує тут свого сучасника, львівського каноніка Якуба Гаватовича (Гавата).

<fol. 386>[// 215] Iudicavit Tarnovius eodem anno et causam professionis Victorini in seculo Alexandri, in religione Klonski in ordine praedicatorum professi illegitime¹, illiusque professionem ex rationibus coactionis per parentes non completae per annum integrum in novitiatu probationis irritam ac invalidam declaravit. Sed hoc ipsum decretum irritavit nuntius apostolicus, ex quo sine superiore religionis, uti coniudice regulari, iuxta Tridentinum processus formatus erat, ut patet ex actu Lunae die 5ta Septembris anni 1661.

Confraternitatem agonizantium et mortuorum, uti laudabile summeque necessarium subsidium animarum, Christi sanguine redemptarum sub titulo Sancti Josephi Nutritii Salvatoris, in ecclesia patrum Carmelitarum antiquae observantiae, hic ad nostram ecclesiam et Leopolim sita², in fundamento brevis apostolici de data Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub annulo piscatoris die 9 Septembris, anno 1659, non obstantibus interventionibus Carmelitarum discalceatorum (qui ob censuras excommunicationis a nuntio apostolico, protunc Petro Vidone S.C.R. cardinalis, ad instantiam Gąszczyńskich latas remoti), patres Dominicanorum ratione Rosarii, patres Bernardinorum sacrae confraternitatis Sanctae Annae, **tum et ipsius ordinationes** ad normam contentorum in brevi apostolico summasque eidem confraternitati inscriptas approbavit {Tarnovius}, immunitati ecclesiasticae adscripsit. Eadem tamen statuta, correctioni et moderationi, iurisdictionis suae ordinariae subiecta in omnibus semper esse voluit. Intervenientibus perperam appellantibus, quoniam haec eadem confraternitas hucusque laudabili devotione perseverat, crescit, augmentatur {cum} proventibus ad aram gratiosam Sancti Joseph in eadem ecclesia, respective cum indulgentiis Romanis per totam octavam commemorationis fidelium defunctorum auxit.

Institutionem laudabilem Joannis Sobieski, protunc vexilliferi regni, successu temporis totius reipublicae regimen in throno regali habituri, <fol. 387>[// 215v] archipraesul Tarnovius speciali favore prosecutus est. Inscripterat ille, eodem anno summam triginta millium florenorum fratribus hospitalariis instituti Sancti Joannis Dei et hospitali infirmorum, ea obligatione, ut fratres quatuor cum quinto presbytero sui ordinis sibi et infirmis octo ex censu annuo ab eadem summa provenientes, florenorum duorum millium centum victum et necessaria salutis corporis et animae iuxta suam egregium institutum suppeditent, super bonis suis haereditariis Błudow. Hanc itaque summam unacum censu Tarnovius approbavit, immunitati ecclesiasticae cum praescriptis censibus adscripsit, nemine ex religiosis, literis cridae pro termino civitatis comparente.

Insuper idem Tarnovius iisdem fratribus ecclesiam Sancti Laurentii, in suburbio civitatis sitam³, praevio capituli et magistratus consulum dictae ecclesiae patronum assensu, cum omnibus eiusdem ecclesiae fructibus, area, fundo, extincto titulo praebendarii (qui secularis sacerdos hactenus fuerat) donavit, applicavit, eorumque instituto incorporavit, monasterium sui ordinis construendi facultatem, salvis nihilominus iuribus parochialibus et praecipue metropolitanae suae ecclesiae, cuius iurisdictioni dictos fratres subiecit (forte nondum exemptionem ab ordinariis loci obtinuerunt) concessit.

Idem fundator Sobieski interlabentibus annis Joannes III, rex Poloniae, iidem fratribus hospitale in anno 1693 satis amplum muro solido construxit et exornavit, auxitque proventus, opera et labores in construendo Casimiri Humniewic presbyteri nostri usus, nisi quod magnificentia operis et civitatis defensionis, et ecclesiae exaedificandae praescriptae structurae, contra expressam regis voluntatem, dictus presbyter vir alias <fol. 388>[// 216] egregius et ad omnia alacer summopere obfuisse arguatur.

Nondum a malis respiraverat Polonia, et ecce ingens ex ipsius visceribus malum enatum. Nexus confoederati exercitus nulla tam afflictis status patriae habita, ratione stipendia per

¹ [Acta] consistorialia, Veneris 4 Aprilis, anno 1659.

² Eadem, Mercurii 24 Novembris anno eodem.

³ Ibidem.

Того року Тарновський судив справу чернечого посвячення в миру Вікторина Клонського, після постриження в монахи домініканця Олександра, про визнання його незаконним. Він [архієпископ] оголосив, що це посвячення було недійсним та неправосильним, бо [Клонський] за примусом батьків перебував у новіціаті на незавершеному випробувальному терміні протягом року. Однак цей декрет скасував апостольський нунцій, оскільки процес відбувався без суперіора як співсудді з боку монашого чину, відповідно до [ухвал] Тридентського собору, що видно з акта, прийнятого в понеділок, 5 вересня 1661 року.

Тарновський схвалив і надав церковний імунітет братству тих, що помирають та померли, щоб похвально та з найбільшою підтримкою викупити через кров Ісуса їхні душі. Воно виникло під титулом Св. Йосифа, опікуна Спасителя, у церкві отців кармелітів старої регули, що є тут, у нашому місті Львові, на підставі апостольського бреве з датою: у Римі, при найвищому престолі Святої Марії, під перснем рибалки, 9 вересня 1659 року. Не було взято до уваги звернення кармелітів босих (яких звільнили від кар екскомуніки, виданих на вимогу Гонсчинських апостольським нунцієм, кардиналом Апостольського престолу П'єтро Відоні). Він [Тарновський] підтвердив братство Вервиці отцям домініканцям, братство Св. Анни – отцям бернардинцям, а також їхні ординації, узгоджені зі змістом апостольського бреве та цілями братства. Також архипастир захотів, щоб за їхніми скоригованими та поправленими статутами завжди братства підлягали в усьому його юрисдикції. Даремно про це старався, оскільки те братство досі в похвальній посвяті перебуває, росте, збільшуються прибутки до обдарованого ласками вівтаря Св. Йосифа у цьому храмі, помітно зростає воно і в дні римських відпустів (*indulgentiis*) на всю октаву, коли поминаються вірні померлі¹.

Архипастир Тарновський особливе сприяння виявив до похвальної ініціативи Яна Собеського, на той час хорунжого королівства, котрий з плином часу обійняв королівський трон усієї Речі Посполитої. У цьому році той записав на своєму дідичному маєтку Блудів² суму тридцять тисяч злотих шпитальним братам регули св. Івана Божого³ і шпитальним хворим, з таким зобов'язанням: чотири брати з п'ятим, священником їхнього ордену, та вісім хворих утримуватимуться на річному чинші, що складає з тієї суми дві тисячі злотих, на харчування та їхні потреби, необхідні для спасіння душі й тіла, відповідно до їхньої чудової регули. Тож Тарновський схвалив цю суму разом з чиншем, надав церковний імунітет з описаними чиншами, щоб ніхто з монахів не ставав за позовами перед міським урядом.

Урешті той Тарновський дарував тим братам, приєднав та долучив до їхньої регули храм Св. Лаврентія, що стоїть на передмісті (за попередньою згодою капітули та раєцького уряду, патронів згаданого храму), з усіма прибутками того костелу, ділянкою, ґрунтом, уневажнюючи назву пребенди (яка до того часу була в руках світських священників). Він надав право на побудову монастиря їхнього ордену, зберігаючи при цьому парафіяльні права, і насамперед права митрополичої святині, юрисдикції якої згадані брати підлягали (можливо, щоб вони не отримали звільнення від влади місцевого ординарія).

Сам фундатор Собеський, з плином років польський король Ян III, побудував тим монахам у 1693 році досить великий шпиталь з міцними стінами, прикрасивши його та збільшивши доходи. Під час будівництва він використав зусилля та працю нашого священника Казимира Гумневича⁴. Згаданий отець, зрештою визначний муж, уважний до всього, оскаржувався, що він суттєво перешкодив чіткій волі короля. Незважаючи на те, це все ж прекрасна споруда та об'єкт захисту міста, із вражаючим храмом.

¹ Йдеться про поминання померлих у Католицькій церкві, що триває вісім днів (октаву), від 1 листопада, свята Всіх святих.

² Тепер село Мирне Луцької області.

³ Іван Божий (порт. *João de Deus*; світ. Жуан Сідаде Дуарте; 1495–1550) – католицький святий, засновник ордену боніфратрів.

⁴ Львівський канонік Казимир Гумневич від імені короля Яна Собеського опікувався його меценатським будівництвом у Львові протягом 1683–1696 рр., див.: Kaczorowski B. *Zabytki*, s. 125.

triennium undique infaustum retenta debite quidem, sed importune nimis, cum immenso damno reipublicae, impromptu tot victoriarum iam iam sese regi offerentium dispendio inevitabili repetentis¹. Lublini irrita ob non comportatum aes stipendiarium commissione directorem sibi, sive mareschalcum Marcum Jaskolski, excubiarum castrensiu[m] praefectum, elegerunt, novum magistratum militare[m] erexerunt, constitutiones et modum procedendi praescripserunt.

Subito coram eodem magistratu, urbes, oppida, villae, plebei et agrestes innocenter repetundarum accusati, subinde etiam nobiles sensere militare[m], ad quaevis patranda laxatam licentiam, itinera ob rapinas infesta, mansiones domi non tutae, pax publica diversa, per flagitia violata, maiestatis regiae sine ulla reverentia male tractatio, ordinis senatorii contemptus, nec sacrorum debita (etiam inter gentiles) reverentia.

Leopolis nostra sicut omnium malorum regni particeps, ita et nunc tanquam signum ad sagittam posita, prima impetum ferocientis exercitus sensit, ad illam exutae obsequium cohortes consedere, pro libitu imposuere tributum². Primaria coniuratorum capita, in urbe nostra longam moram, per integra Varsaviensia comitia, cum dispendio tot damna, et miserias passae civitatis, fortunamque pauperum discrimine, traxerunt, quasi nuntiorum suorum, quos Varsaviam expediverant reditum expectantes, et ni magistratus consularis detentiones, probra, minas militares patienter <fol. 38>[// 216v] sustinisset, ad extremum de suo peculio multa millia enumerasset, depraedationem publicam a bonis civibus patriae, civitas non evasisset.

Nova hac rerum commotione in regno hostes iam bello fracti, iterum aggrediendae Poloniae resumpsere animos. Moschus in Lituania celeritate usus multa loca et fortalitia occupavit, praesidiisque firmavit³. Suecus per generalem Wirtziu[m], in Prussia arces orasque etiam indistanti sitas, ultra omnium opinionum armis aggressu facile recepit. Latissimas provincias, Thorunium versus impune vastavit, deinde Gedanum blanditiis tentavit, quia haec fidelitatem Gedanensium evincere, ad perduellionem non poterant, cum minis remeavit, sed a Christophoro Grodziccio, castellano Camenecensi, Prussiae administratore, in recessu militibus mulctatus, primo ducenis, secundo quingentis⁴. Videant boni filii, prout se per superbiam asserunt, quantum bonum patriae suae (a qua nobilitatem habent) fecerint, utrum non digniores poena, quam honore et pecunia fuerint.

Iam et Moschi mandato Alexii Michailowic, magni ducis (qui se elusum ostentati a nostris suppetias contra Suecum petentibus, diadematis solique spe elusum dolebat) triplici exercitu in regnum tendebant, triginta scilicet millibus in Ukrainam, triginta in Lituaniam, triginta intra Borysthenis ripas immissis⁵. Iam campestem ducem Lituaniae Gasievium commissariosque pro tractanda pace expeditas Vilna, quam Chowanscio duce subito occupaverant, subdole ceperant, Grodno, Troki, Minsko, Brestiam suis praesidius insederant, inde ingens ferocia superbe suo[pt]e ingenio genti crevit, donec ad Konotop Ukrainae oppidum a Wychovio duce citerioris Ukrainae Scythis associato, ex eo sibi invisio, quia Polonis cum plebe amico die 17ma Julii ipso festo Apostolorum Petri et Pauli⁶, iuxta suum <fol. 390>[// 217] calendarium magno proelio vincerentur, infestissimas irruptiones Scytharum ad ipsam suam Moscopolim, magnas polulationes, caedes, ignes, strages hominum, feroces perpessi fuerint. Ita iustus Iudex talionem belli magno duci Moschoviae rependit, ut qui innocenter Lituaniam cladibus exercuit, ipse suas provincias incendiis ardere, subita clade mulctari conspiceret, et memorabili hostilitatis iniuste inferendae exemplo satur belli cum gemitu doleret.

¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, liber 5, fol. 350.

² [Idem], fol. 386.

³ Idem, fol. 354.

⁴ [Idem], fol. 356.

⁵ [Idem], fol. 373 et 375.

⁶ [Idem], fol. 381.

Польща ще не відійшла від лиха, як з власного її лона вийшло велике нещастя. Військо утворило конфедерацію, цілком не беручи до уваги плачевний стан батьківщини, через абсолютну невдачу з виплатою трирічної заборгованості платні. Це було загалом справедливо, але в надто невідгідний момент, з величезною шкодою для Речі Посполитої, поступово й неухильною втратою стількох уже здобутих королем перемог. Вояки після безуспішних зусиль комісії, коли вони знову не отримали платні, обрали собі провідником чи маршалком польного стражника Марка Яскульського¹, встановили новий військовий уряд, визначили правила та порядок дій.

Несподівано, без причини той уряд звинуватив у несплаті податків міста, містечка, села. Чернь і селяни, навіть подекуди шляхта відчули розпущену військову самоволю, готову вчинити будь-що. Подорожі були загрожені через грабунки, залишатися вдома стало небезпечно, публічний мир був знищений через ганебні злочини, до королівського маєстату ставилися без жодної поваги, сенаторський стан зневажали, також не було належної поваги (навіть гірше, ніж у язичників) і до духовних.

Наш Львів, ушанник усіх [попередніх] нещасть королівства і тепер наче виставлена на постріли мішень, найпершим відчув удар розлотованого війська, що, відмовивши в послуху, підійшло до міста, накладаючи за своїм уподобанням податок. Провідники конфедератів провели в нашому місті довший час, протягом усього варшавського сейму, з великою шкодою для міста, що перетерпіло багато нещасть, та з втратою майна для бідних мешканців, удаючи, що чекають висланих до Варшави своїх послів. Якби раєцький уряд терпеливо не витримував затримання військовими, їхню зневагу й погрози і врешті-решт не витягнув зі свого маєтку багато тисяч злотих, то місто не уникнуло б публічного грабунку з боку цих заслужених громадян батьківщини.

Через це нове збурення у справах королівства, вже знуджені війнами вороги знову захопилися напасти на Польщу. Москаль, використовуючи раптовість, захопив у Литві чимало міст та фортець, зміцнивши їх залагами. Швед в особі генерала Віртца² в Пруссії, понад будь-яке сподівання, легко силою опанував замки й території, які недалеко від нього розташовувалися, безкарно спустошив просторі провінції в напрямку до Торуня. Також пробував спокусити Гданськ, але не зміг здолати вірність гданців, схиляючи їх до зради, і відступив з погрозами. Але кам'янецький каштелян, адміністратор Пруссії Криштоф Гродзицький при цьому відступі покарав його втратами: першого разу [було вбито] двісті, на другий раз – п'ятсот вояків. Хай побачать добрі сини, як, покладаючись на сміливість, можна вчинити багато добра для своєї батьківщини (від якої отримують шляхетство) і чи не гідною є винагорода, коли отримувеш і честь, і гроші.

Уже й московити за наказом великого князя Олексія Михайловича (який гнівався, що його наші ошукали з проханням допомоги проти шведів і надією на корону та трон) з тридцятитисячним військом вдерлися до королівства, так само тридцять тисяч – в Україну, тридцять тисяч – до Литви, а тридцять тисяч увійшли в межиріччя ріки Дніпра. Литовського польного гетьмана Гонсевського³ та комісарів уже було вислано для ведення переговорів до Вільна, яке несподівано захопили московити під проводом князя Хованського, підступно опанувавши, а в Гродні, Троках, Мінську й Бересті залишивши свої залоги. З цієї причини в них з'явилися велике нахабство та притаманна цьому народу пиха, [що тривало], поки їх не переміг під українським містом Конотопом гетьман ближньої України⁴ Виговський із дружніми поляками та плебсом, за підтримки татар, викликавши цим ненависть серед своїх. Ця велика битва відбулася 17 червня, на саме їхнє свято Свв. апостолів Петра і Павла, згідно з їхнім календарем. Із найдошкульнішими грабунками татари гнали їх до самого їхнього міста Москви, залишаючи по собі численні спустошення, вбивства,

¹ Насправді це Яскульський Маріуш Станіслав (?–1683) – польський військовий діяч.

² Віртц (*Wirtz*) Пауль (1612–1676) – шведський воєначальник та державний діяч.

³ Гонсевський Вінцент Корвін – литовський польний гетьман (1654–1662).

⁴ «Ближньою» автор називає Правобережну Україну.

Ad comitia Varsaviensia deproperarunt et Cosacorum pentaproti¹ ducentis equitibus comitati, Constantinus et Daniel Wychowscii et Georgius Niemirzycz, succamerarius Kiiovien-sis, a Suecis in Ukrainam transfuga, quia in Poloniam redire non poterat². Is compta oratione regi et reipublicae accessum Cosacorum anno praeterito gratulatus, Ukrainae avulsae, ac inter membra corporis reipublicae receptae, obsequium nomine exercitus Zaporoscensis publice reddidit³, sed tantillum in animis Cosacorum perseverantia subiectionis duravit, quamdiu et in auribus Polonorum haeserat officiosa perorantis nuntii fatalis ipsimet oratio, ut infra dicam.

Finire demum comitia eo exitu, ut post multas pacis bellique deliberationes, commissarii cum Sueco et Moscho compaginandi foederis designarentur. Cosaci ad suos cum gratia regis, et commissorum amnistia redirent (morte truculenta pro obsequio mulctandi). Militibus in nexu sine pretio manentibus, ideo regni defensionem negligentibus, Leopolim nostram continuo per trimestre, quo Varsaviae durarunt comitia divexantibus.

Sub haec tempora etiam monetae mutatio statum reipublicae ob diminutum valorem sum-mopere labefactabat⁴, lege comitorum anni praeteriti 1658, cautum erat, ut pro usuali moneta solidorum bini milliones <fol. 391>[// 217v] excuderentur, qui defectum auri, argentique sup-plerent. Hi Tito Livio Boratini Italo aere cudendi commendati, ultra viginti milliones subito multiplicati, magnam litem auctori suo fecerunt. Explicaverat sese lite eadem vexatoria, oc-todecem testium iuramento evictus, quod non plures, quam duos milliones solidorum iuxta stipulationem cum republica factam procudisset, nec sibi noxam imputari debere, quod aerus-catores in suis officinis clanculum falsatos solidos elaborassent. Hoc tamen solatium fabri-cator ille fidelis, solidorum habet, quod ad haec usque tempora ipsius solidi pro usualibus, sub nomine ipsius perennaturi habeantur, reliqui subreptii reiiciantur, tanquam nihil thesauro reipublicae emolumentum praeter hos allaturi.

Similiter vexam et Thomas Tymph Silesius argenteae monetae ad valorem floreni unius, alias grossorum triginta, cum inscriptione: Dat pretium servata salus potiorque metallo est, ex una, et altera parte: C[asimirus] R[ex] – Joannes Casimirus Rex⁵, auctor perpessus fuerat, ob labem, quasi argenti inaequalis pretii cum moneta aliorum regnorum. Detinebatur itaque in carcere prae-torio civitatis nostrae, honeste tamen et saepe a civibus, amicisque frequenter invisebatur⁶. Mundavit se tamen et hic ab obiectis, casses technasque in se querulantium evasis, mandatum altioris potestatis talia sibi imperantis, pro sui praesidio praesentans et innocentiam praesefrens. Aetate hac nostra magni aestimantur, apud externos quoque, *tymphi* ipsius, nomenque ipsius gloriosum facit difficilis comparatio seu conquisitio numismatis huius, apud barbaros quoque Cosacos, Moschos et alios aestimabilis. Hoc vitium est mentium humanarum, ut quae modo displicere autumant, postea placere intelligant, sicut fastidita fercula, famelicis appetitum, exacuunt.

Christophorus Grodzicki, heros inclytus, Leopolim nostrae per decem hebdomadas in ardua Cosatica obsidione, tum altera Moschovitica, servator <fol. 392>[// 219] magnanimus, iam tunc ex merito virtutis, castellanus Camenecensis, rei armamentariae per regnum praefectus, idemque Prussiae administrator, cuius supra memini, post toleratam per biennium, apud Chmielniccium, bis apud Scythas captivitatem, bellis Sueticis, ut Kochovius refert, [*Annalivm*], climacter 2, liber 4, fol. 343, in deditioe Thorunii, Moschoviticis, Cosaticis expeditionibus clarissimus, diem suum obiit. Sepultus in nostra ecclesia, in capella Buczaciana, unacum fratre Paulo ger-mano, heroe simili, cui epithaphium in eadem capella gloriosum erexit: “Dignus ut illum ob

¹ *Летонусь: legati.*

² [Kochovius, *Annalivm*], fol. 390.

³ *Летонусь*: далі пропущено кінець абзацу.

⁴ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 416.

⁵ Idem, fol. 417.

⁶ Ex relatione Fab[iano] Zyw[ert].

пожежі та винищення людей. Так справедливий Суддя відплатив на війні великому князеві московському, який вчинив руйнування невинної Литви. Сам князь переконався, що його власні землі зазнали вогню та були покарані несподіваними втратами, і, як свідок несправедливого прикладу ворожості, з боєм глибоко сумував.

На варшавський сейм поспішили і козацькі урядники, прибувши з двомастами кіннотниками. Серед них Костянтин та Данило Виговські, київський підкоморій Юрій Немирич, який, не маючи змоги повернутися до Польщі, втік від шведів в Україну. Він у блискучій промові подякував королеві та Речі Посполитій за минулорічне поєднання козаків з віддаленою Україною та її повернення до складу Речі Посполитої, давши привселюдно обіцянку послуху від імені війська Запорозького. Проте постійність підданства в душах козаків дуже коротко тривала – допоки звучала у вухах поляків офіційна промова посла, фатальна для нього ж (про що я оповім пізніше).

Урешті-решт сейм завершився з таким результатом, що після численних розмов про мир та війну були визначені комісари для укладання миру зі шведом і московитом. Козаки повернулися до своїх з королівською ласкою та пробаченням провин (хоча заслугоували смерті за непослух). Конфедерати, які зоставалися без платні, нехтували обороною королівства, постійно шарпаючи наш Львів упродовж трьох місяців, поки у Варшаві тривав сейм.

Також у цей час дуже ослабла вартість монети через зміну становища Речі Посполитої. Прийнятим на сеймі у минулому 1658 році законом було запевнено карбування звичайної монети [в обсязі] двох мільйонів шелягів¹, що могли заповнити нестачу золота та срібла. Справу карбування грошей доручили італійцеві Тіто Лівіо Боратіні², котрий, несподівано викарбувавши більше двадцяти мільйонів, спричинив щодо себе великий судовий процес. Але він звільнився від такого прикрого процесу після складання присяги вісімнадцятьма свідками про те, що він вибив не більше, ніж два мільйони шелягів, відповідно до укладеної з Річчю Посполитою умови. І він не повинен визнавати провини [як свою], що фальшивомонетники у своїх майстернях таємно били фальшиві шеляги. Однак виготовлювач добрих шелягів має таку втіху, що до цього часу його шеляги вживаються, називаючись його іменем, а інші, фальшовані, монети були відкинуті як такі, що не приносять жодної користі для скарбниці Речі Посполитої.

Схожого клопоту зазнав і сілезець Томас Тимф за срібну монету вартістю один злотий, або тридцять грошів, із написом з одного боку: «Порятунок вітчизни дає таку ціну і є кращим від вартості металу», а з другого боку: «C[asimirus] R[ex] – Joannes Casimirus Rex / K[азимир], к[ороль] – Ян Казимир, король». Йому закидали, що він карбував зі срібла неоднакової вартості, з монет різних королівств³. Тож його тримали під арештом у ратуші нашого міста, хоча й почесним, коли його могли часто відвідувати міщани та друзі. Все ж він очистився від цих закидів, підступних інтриг, якими його оскаржували, на свій захист покликаючись на наказ вищої влади, що вимагала так вчиняти, і довів свою невинуватість. Ця монета, названа тимфом, у наш час високо цінується, також у чужоземців, коли у варварів, зокрема козаків, московитів та їм подібних, її славна назва ускладнює купівлю чи набуття цієї монети. Такою є вада людського розуму: те, що вони зараз вважають неприємним, пізніше розуміють як приємне (десь так, як відхилені страви заострюють апетит голодного).

Славний герой Кшиштоф Гродзицький, який діяльно захищав наш Львів протягом сильної десятиденної козацької облоги, згодом – іншої, московської, отримав за свої

¹ Сеймова ухвала «О mennicy / Про карбування монети» була прийнята на сеймі у 1659 р., див.: *VL*, vol. 4, p. 278–279; *VC*, t. IV, vol. 2, p. 20–21.

² Буратіні (Боратіні) Тіто Лівіо (1617–1681) – польський науковець італійського походження, мандрівник, механік, дипломат, архітектор та інженер. Монети, які він карбував, отримали назву «боратинки».

³ Про карбування монет братами Томасом та Анджеем Тимфами у Львові див.: Шуст Р., Шлапінський В. Львівський монетний двір, с. 69–79.

urbem bis defensam, servatam in ea sacrorum reverentiam non solum marmor, parieti impressam (ad praesens iam evulsum), sed et fasti ecclesiae cum gloria, in perpetuum loquantur”.

In hunc forte annum, sive alium anteriorem incidit mors cuiusdam devotissae, quae in civitate nostra laudabiliter vitam ducens, multas revelationes, multas gratias, a Divina Benignitate sibi concessas habebat. Putabatur plerumque faemina pia, mulier sancta, ita ut post mortem ipsius res usuales pro reliquiis dignis personis traderentur¹. Obtinuit ipsius hirothecas et Dorothea Daniłowicowna, abbatissa conventus nostri Leopoliensis, monialium Sancti Benedicti, pro magno favore sibi oblatas, quas noctu obdormiens in mensa reliquit. Et ecce lucente luna e somno correpta, saltare illas per mensam nemine movente advertit! Quod dum summopere miratur, et aliis {postea} depraedicat, relatum sibi habuit, quod sacerdoti missam celebraturo pro anima illa. Apparitio quaedam spiritus muliebris {facta est} inhibens pro se missae celebrationem, uti sibi nihil profuturam, quoniam licet multis gratiis a Deo in vita locupletata fuerat, quia tamen circa agonem, ex eo in arrogantiam quandam, et praesumptionem inciderat, neque hoc confessa fuerat morte interveniente, damnatam se esse dolenter asseruit. O quam tremenda iudicia Dei! Haec ab ipsis monialibus a praedicta abbatissa virgine, religiosa, timorata fidedigna audientibus, percepit et annotavi².

<->[// 218] {Ad annum 1659. Ex relatione illustris Casimiri Humniewic canonici, vicecustodis ecclesiae nostrae Leopoliensis. Claudat seria, {lepida illa alias traditio}, quae de hoc forte anno in civitate nostra vulgatur. Certa quadam huius anni die sonabat crassum melos campana magna, ad ecclesiam Ruthenorum protunc schismaticorum, in civitate existens. Sociam fori sui Ruthenam, propala mulier Polona illusorie interpellavit: “O quam vester Seryło grande sonat!”. Rutena illa pro iniuria reputavit denominationem campanae ritus sui, gravissimaeque obiurgavit Polonam ac quasi vindictam referens dixit: “Si mea campana est Seryło, vestra cathedralis est Hauryło”. Multis ergo iurgii linguarum pro honore utriusque campanae, secum in foro publice, adeo digladiatae fuerunt, ut post multa impropria, in ius venire debuerint. Agebant tunc iudicem Bartholomaeus Zimorowic, aevi et doctrinae praematurus consul, qui dum futes illas garrullarum mulierum concertationes intellexit, pronuntiavit decretum: “Heus tu mulier, ne leve nomen tantae campanae tribuas, sed adde titulum, et sub mulcta pecuniaria, dicito semper, dominus Seryło sonat”. Ad quod decretum <->[// 118v] Polona risit, Ruthena laetabunda, pro iure suscepit. Et ita campana illa ex garrulitate mulierum, in futuram seramque aetatem, iniuriosum nomen daturum Seryło sustinere cogitur}.

<fol. 393>[// 219v] Annus Domini 1660

Varsaviae indicta a rege Casimiro ordinum convocatio peragebatur, ad quam frequens senatus accurrerat, rex Casimirus imperii decora fortiter ab hostibus vindicata exhibuit. In hac convocatione pax cum Suecis condita, ordinum assensu firmata. Aderant et exercitus deputati solutionem stipendii, sive missionem postulantis³. Sed quoniam pecuniam defectus aerarii numerarii vetebat, domuitionem, ubi bellum ingruit, defensio publica, salusque patriae non permittebat, indicta exercitui in nostra Russia consistenti permagnifica promissa, verbarum copiosa, rerum vacua (more Polonis usitato) expectatio, nec attenda querulantis Russiae devastatio.

Non ab hostibus solum militibusque propriis, sed etiam a praedonibus regni provinciae divexabantur, Leopolisque nostra suburbiis suis pavebat⁴. Oleszko quidem e fece plebeia ortus,

.....
¹ Ex relatione monialium.

² Ориг.: на маргінезі, внизу сторінки, запис: Claudat seria vide chartulam sub – далі подано вказівник до наступного тексту на арк. 218–218v.

³ Kochovius, [*Annalivm*], eodem, fol. 444.

⁴ Idem, fol. 460.

мужні заслуги посади кам'янецького каштеляна, командувача артилерії королівства, також адміністратора Пруссії (про що я вже згадував). Він витерпів дворічний полон у Хмельницького, потім був в'язнем у татар, відзначився у шведській війні, як пише Коховський ([Kochowski, *Annalivm*], клімактер 2, книга 2, сторінка 343), а під час облоги Торуня, у дні походу московитів та козаків, нарешті закінчив свої дні. Його поховали в нашому храмі, у каплиці Бучацького, разом з рідним братом Павлом, теж героєм, який встановив хвалебну епітафію в тій каплиці: «Гідним є той, хто двічі місто захистив, шану йому складає в цій святині не тільки мармурова таблиця, прикріплена до стіни (на сьогодні вже знята), але й, зі славою, хроніка церкви, що мовитиме до вічності».

У цьому або, можливо, попередньому році прийшла смерть до однієї побожної жінки, яка провадила в нашому місті благочестиве життя, заслужила собі від Божого провидіння численні об'явлення та численні ласки. Більшість людей приймали, що це побожна, свята жінка, і після смерті її звичні речі були передані гідним людям як реліквії. І абатиса нашого львівського монастиря Дорота Даниловичівна одержала її рукавичку, прийняту з великим благоговінням, яку вона [абатиса] залишила на столі, засинаючи на ніч. І ось із сходом місяця вона пробудилася зі сну, помітивши, що ця рукавичка танцює по столі, хоча ніхто нею не рухає. Вона [абатиса] цьому дуже здивувалася та розповіла пізніше іншим. Вона подумки про це розмірковувала, коли священник проводив богослужіння за душу померлої. Тоді появився дух тієї жінки, затримуючи проведення богослужіння за неї, та промовив, що вона нічого корисного не отримає [від літургії]. Адже вона була обдарована Богом за життя численними ласками, однак перед смертю впала в якусь зарозумілість та зухвалість, не висповідалася з наближенням кінця і, як зі смутком твердила, була засуджена. О, яким страшним є суд Божий! Про це я довідався та записав від самих черниць, котрі почули це від згаданої абатиси, гідної довір'я богобоязкої монахині.

Доповнення до 1659 року – зі свідчень велебного Казимира Гумневича, каноніка, віцекустоша нашого львівського храму:

Опис поважних подій закінчимо смішною історією чи переказом, що, ймовірно, того року поширився в нашому місті. Певного дня в тому році низьким тоном залунав великий дзвін у руській церкві, на той час схизматицькій, що була в місті¹. З іронією польська жінка звернулася до своєї товаришки, русинки-перекупки: «О як ваш Серило грубо звучить!». Ця русинка прийняла за образу прізвисько дзвона свого обряду, сильно облаяла польку та ніби в помсту сказала: «Якщо мій дзвін є Серило, то ваш катедральний є Гаврило». Відтак, після численних словесних перепалок щодо честі обох дзвонів на публічній площі, потім так сперечалися, що по багатьох зневагах мушили прийти до суду. Тоді суддею був досвідчений за віком та знанням райця Бартоломей Зиморович, який, вислухавши марні колотнечі цих сварливих жінок, оголосив вирок: «Ей ти, жінко, не називай таким легковажним іменем такий великий дзвін, але додавай титул і під [страхом] грошової кари завжди називай: “Пан Серило звучить”». На таке рішення полька розсміялася, а русинка втішилася, прийнявши за право. Так цей дзвін після жіночої сварки у пізнішому часі прийняв образливе ім'я Серило.

Рік Божий 1660

У Варшаві відбулося скликане королем Яном Казимиром засідання станів, на яке зібралися численні сенатори й де король повідомив, що оздоба держави була врятована від ворогів. На цьому засіданні був започаткований мир зі шведами, підтверджений згодою станів. Прибули також і депутати від війська, які просили віддати платню або звільнити їх зі служби. Оскільки нестача грошей не дозволяла відлічити платню, а повернення додому війська, коли наближалася війна, унеможливлювала захист та порятунок батьківщини, було оголошено війську, що перебувало в нашій Русі, препишні обіцянки, багаті на слова,

¹ Мовиться про Успенську церкву на вулиці Руській.

praedatorum globos in numerum notabilem colligerat, domos, villas, oppida expilabat, quini-
mo Podoliam Volhyniamque ferro et flamma hostiliter pervadebat, maiora cum accurrentibus
indies natis ausurus, ni ab electis cohortibus Polonis subito et insperata aggressione submissis
fusus, Ostrogiae cum complicitibus opprimeretur, et captus poenas dederit insolentiae et turba-
rum improbe concitarum.

Ad haec temporum mala, etiam pestis bellonae soror diversa loca regni nostri inceserat,
qua ferali falce capita hominum ut leves aristas metebat, funeribus villas, oppida, camposque
complebat, suspiriis paventibus, proximos periculo terrebat. <fol. 394>[// 220] Annus tamen
hic 1660 benignior affulsit Poloniae. Pax enim cum Suecis primis Januarii diebus in monasterii
Olivensi ordinis Cisteriense a Gedano leuca una distincti indictis supplicationibus, etiam per
ecclesias acatholicorum cepta¹, per conceptas in scripto propositiones in praesentia legatorum
principum tractabantur, praesidente Antonio de Lumbres, regis Galliae legato (Carolo Gustavo
sub tempus tractatus et aestum curarum pacificationis, febris maligna in regno suo moriente)
ipsa solennitate Paschalis [28 III 1660], quam Gedani rex Casimirus egit, conclusa est². Ca-
pitulationes ipsius, quia extra metam intentionis meae sunt non refero, sed ad ea quae archid-
ioecesim meam concernunt me {converto}³.

Joanni Małachowski indulisit capitulum, ut officium procurationis, quod ipsum hoc anno ex
turno tangebatur, per substitutum Samuelem Koziarski tractaret, ipse Romam studiorum causa
ad biennium discederet⁴.

Confraternitas Sanctissimi Corporis domus infirmorum sacerdotum, archivi, capellae
Zamoiscianae, scholae, anniversariorum testamentorum, domus canonicalis curam capitulum
egit, canonicorum supernumerariorum absantias circumscrisit⁵.

Fuere et quaedam inter capitulares discordiae, decanus Witkowski decreto capituli a per-
ceptione fructuum suspensus, et poenis expressis affectus est⁶.

Exactiones militares graves nimium bonis capitularibus fuerant⁷.

De sepulturis clandestinis in ecclesiis regularium et quarta funeralium capitulum saepe
agebat, sed nihil perficiebat.

Ex actis consistorii et consularibus nihil <fol. 395>[// 220v] notabile extraxi, ideo ad publi-
ca Russiae mala, prospera sive adversa brevem digressionem ex proposito operis cepti facio.

Pace cum Sueci ut paulo ante recensui condita, totam molem virium in Moschos Litua-
niam ultra annum prementes, Vilnam praesidio aliasque urbes insidentes, Polonia convertit⁸.
Ibi etenim Chowanski Moschorum ductor magnae aestimationis inter suos ex sagi meritis,
multis expeditionibus bene gestis clarus, triginta millia lectissimi exercitus habebat, et arcem
Sapiechanam Lachovice dictam, bene quidem munitam, sed defectu annonae et pyrii pulveris
laborantem, per annum medium obsidebat. Contra hanc defensivum tantisper bellum Lituani
gerebant, donec adveniret cum Holsatico exercitu suo Czarnecius, qui suorum tribus millibus,
Sapiechanis legionibus sex millia complentibus iunctus, prima velitatione quingentos Moschos
fudit, deinde cum Sapiecha ad Połanka pagum occurrentem sibi totis viribus, Chowanscium
die 27 Junii in vigilia Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum acie parata excepit, et post atrox
a mane usque ad meridiem proelium profligavit, peditibus Moschorum ultra octo millia cum

.....
¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], climacter 2. liber 6, fol. 424.

² [Idem], fol. 432.

³ Ориг.: закреслено *refero*.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 5 et 6.

⁵ Eodem.

⁶ [Eadem], fol. 6 et 8.

⁷ [Eadem], fol. 8.

⁸ Kochovius, *Annalivm Poloniae*, climacter 2, fol. 437.

але порожні на ділі (за польським звичаєм), щоб воно чекало, не зважаючи на знищення й нарікання Русі.

Не лише вороги та наші вояки, але й грабіжники шарпали провінції королівства, тож наш Львів боявся за свої передмістя. Якийсь Олешко, народжений у плебейських низах, зібравши значну за чисельністю банду мародерів, грабував будинки, села, містечка й навіть жадливо спустошував мечем і вогнем Поділля та Волинь. Він наважився б і на більші злочини із супроводжуваними його покидьками, якби не був розбитий добірними польськими загонами в результаті несподіваного та швидкого нападу. Разом зі спільниками був привезений до Острога, де отримав належну кару за сваволю та спричинені заворушення.

У тих нещасливих часах також пошесть, сестра війни, увійшла в різні краї нашого королівства, стинала залізною косою людські голови, ніби тонкі колоски, наповнюючи трупами села, міста й поля, жахаючи небезпекою зляканих жителів околиць. Хоча той 1660 рік вдало починався для Польщі, адже у перших числах січня в Олівському монастирі ордену цистерціанців, розташованому за одну милю від Гданська (після проведення подячних богослужінь, навіть у некатоліцьких храмах), був укладений мир зі шведами. Подані на письмі умови обговорювалися за присутності головних послів. Під керівництвом посла французького короля Антонія де Люмбрес мирний договір уклали на саму Пасху [28 III 1660], яку король Ян Казимир зустрів у Гданську (Карл Густав на час укладання договору та вирішення численних справ умирав у своєму королівстві від сильної гарячки). Умови цієї угоди не нотую, оскільки це виходить поза межі мого наміру, натомість повертаюся до справ, що стосуються мого архієпископства.

Капітула дозволила Янові Малаховському, щоб на уряд прокуратора, котрий у тому році випало обіймати йому за чергою, він залучив як заступника Самуеля Козярського. Сам він від'їхав на дворічні студії до Рима.

Капітула опікувалася справами братства Пречистого Тіла, дому хворих священників, архіву, каплиці Замойського, школи, заповітів на щорічне поминання, дому каноніків. Також було визначено відсутніх понадлічбових каноніків.

Поміж каноніками виникали певні незгоди, коли декан Вітковський був усунутий декретом капітули від отримання прибутків та покараний визначеними карами.

Військові побори надмірно обтяжували маєтки каноніків.

Капітула часто займалася справами погаємних похоронів у храмах законниками та [сплатою] кварти за поховання, але нічого не досягнула.

Із консисторських і раєцьких актів нічого важливого я не взяв, тому розпочинаю короткий відступ від теми твору, згадавши про загальні біди, успіхи чи, навпаки, нещастя, що трапилися в Русі.

Після укладення миру зі шведами (про що я коротко згадував) Польща звернула всю міць своїх сил на московитів, які тривожили Литву понад рік, обсадили залогами Вільно й інші міста. Також там військовий воєначальник Хованський, який поміж них славився у військовій справі, добре ведучи численні походи, мав під своїм керівництвом тридцять тисяч добірного війська й облягав протягом пів року замок Сапегів, що називався Ляховичі¹. Замок був добре укріпленим, однак у ньому не вистачало провіанту та пороху. Проти цього відділу литовці вели тільки оборонну війну, поки не прибув зі своїм німецько-альзаським військом Чарнецький, який з'єднав своїх три тисячі із шістьма тисячами вояків Сапегів та в першій сутичці погромив п'ятсот московитів. Потім він разом із Сапегою вдарив 27 червня, у переддень свята Свв. апостолів Петра і Павла, під селом Полонка² на всі сили Хованського, які йшли у бойовому порядку, та розбив їх після жорстокої битви, що тривала від ранку до полудня. У тому місці, куди спершу зайшли, було витято широкими

¹ Тепер місто Брестської області (Білорусь).

² Тепер село Брестської області (Білорусь).

praefecto Zmiiow in eodem loco quem primo occupaverant latis securibus, vulgo *berdyszami* fortiter pro victoria decertantibus caesis, Sczerba secundo post Chovanscium ductore captivo, ipso Chovanscio amissis ultra quindecim millia militibus, Smolenscum fuga cum duobus filiis evadente, praedam omnem in spoliis Polono et Lituano militi in acie relinquente, et (ut quidem idem author Kochovius enarrat¹) detractam collo Divi Nicolai imaginem in poenam sequioris proelii, insita Moschis in sacra evenientibus <fol. 396>[// 221] adversis acerbitate, quasi per insaniam mentis, fustigante.

Properarunt a Połonka media nocte iunctae victoria legiones, et ad auroram sub castris obsidentium et fugam meditantium Moschorum, obsessis sese conspiciendas praebuere². Erumpunt et illi ex arce hactenus defensa strenue, in vacua camporum, valla Moschorum cum armis et clamore aggredientur, irruunt victores Polonie et Lituani parte ab altera. Moschi celeritate victorum hinc inde oppugnantium primo attoniti haesitant, dein qua possunt fugiunt, multi ferro cadunt, alii in vincula trahuntur.

Laetum hunc nuntium Casimirus rex Varsaviae convocationem ordinum regni distinens, quarta die a conflictu, in ecclesia Gallicae nationis monialium, ubi sacris intererat recepit, et incunctanter etiam non reseratis literis coram altari ingenua procumbens, Altissimo pro victoria gratias solennes egit, convocationem illam feliciter inter triumphii tripudia finivit.

Paululum reffectis viribus, uterque exercitus properavit contra Dołhoruki, alterum Moschovium agmen ad Skłow ductitantem. Obsessa itaque a nostris Mohilovia multa proelia causavit, multum operae et sanguinis impensum³. Sed dum Ivanus Dołhoruki cum auxiliis recentibus Moschorum et Cosacorum triginta millia computantibus, opitulando obsesso fratri accelerat, ab oppugnatione Mohyloviae nostri recedere, hosti obviam tendere consilium ceperunt. Acriter die 18 Octobris inter ripas Basiae et Prussae amnium, a summo mane usque ad vesperam certatum est, eo eventu, ut quatuor millia suorum Dołhoruki desideraret, amnis cadaveribus Moschorum repletus gemino palmo aquas attolleret, reliquum exercitum Dołhoruki intra vallam <fol. 397>[// 221v] iam cladem suam praesentiens, contraheret. Et Polonis quingenti et Lituanis similiter multi desiderabantur, ipseque Dołhoruki in castris suis, vallo et fossa per belle munitis, per mensem obsideretur.

In hoc conflictu captus fuit a Lituanis Adamus Koszanski, nobilis Lituanus, qui ad initia belli ad Moschos transfugerat⁴. Cum rex Casimirus respiscentiam simulantem, non solum in gratiam receperat, sed etiam aliquot pagorum donatione ad fidelitatem sibi praestandam obstringere volebat. Sed ingratus homo, in eandem perfidiam relapsus, iterum se ad Moschos contulerat, quapropter licet, ut desertor patriae et proditor impius, palo infigendus iudicio militari erat, mitigata tamen poena, globis sclopetariis discerptus est.

Recessit tamen etiam ab ista oppugnatione castrorum Czarneccius et Sapiecha⁵, quia Chovanscius collectis fugati exercitus sui, ut supra recensui, reliquis obsesso Dołhoruki opem laturus, et simul cladem, quam acceperat ulturus, denuo properabat. Cum eo Lituani dum sicut volebant non quod maturato opus erat⁶, improspere a principio pugnarunt. Melius Poloni cum suo Czarneccio, qui traiectu protenso et difficili superato, Moschis cum aliquot cohortibus Polonis decertantibus, totum exercitum subito opposuit, et attonitos in fugam effusissimam ad castra sua convertit, Polonis victoribus gemino millari persequentibus, et ad satietatem caedentibus.

.....
¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 460.

² Idem, fol. 440 et sequenter.

³ Idem, fol. 446.

⁴ Idem, fol. 451.

⁵ [Idem], fol. 453.

⁶ Ориг.: дали кілька слів закреслено.

сокирами, по-простому званими бердишами, московської піхоти вісім тисяч з їхнім провідником Змеєвим¹, хоч і мужньо за перемогу боролися. Другий після Хованського воєначальник Щерба² потрапив у полон. Сам Хованський, втративши понад п'ятнадцять тисяч вояків, утік до Смоленська з двома синами, залишив по битві все награбоване на воєнну здобич польським і литовським військам. Як без сумніву оповідає автор Коховський, він [Хованський] стяг з шії образок св. Миколая і в покарання за програну битву, ніби в божевільному стані, розтоптав його із притаманною від народження московитам суворістю в духовних справах.

Поєднані перемогою відділи швидко відійшли вночі від Полонки й з'явилися на світанку під обозами московитів, що облягали місто та міркували про втечу, звернувши на себе увагу обложених. І вони [відділи] заатакували з боку замку, який до того часу міцно захищали, напавши зі зброєю та криком на звільнені поля й вали московитів. У той самий час з другого боку на них [московитів] вдарили переможні загони поляків і литовців. Московити спочатку вагалися, вражені швидкістю нападу з обох сторін, потім втікали, куди могли. Багато з них упали від шаблі, інші ж опинилися в кайданах.

Король Ян Казимир, займаючись справами конвокаційного сейму королівства, із радістю сприйняв цю звістку у Варшаві на четвертий день по битві, коли перебував на богослужінні у храмі монахинь-французок. Він без зволікання впав перед вітарем, навіть не розпечатавши листа, і склав урочисту подяку Всевишньому за перемогу. Також король у час тріумфу щасливо завершив згаданий конвокаційний сейм.

Обидва війська, дещо зміцнивши сили, поспішили проти іншого начальника московитів – Долгорукова³, який з відділами перебував під Шкловом. Тож він, обложений нашими військами в Могильові, провокував багато сутичок, що коштували багато зусиль та крові. Але коли Іван Долгоруков поквапився на поміч обложеному братові зі свіжими відділами московитів та козаків, що нараховували тридцять тисяч, наші вирішили припинити облогу Могильова та рушити прямо на ворога. 18 жовтня в межиріччі Басі та Пруси війська жорстоко билися від світанку до вечора з тим наслідком, що Долгоруков утратив чотири тисячі своїх вояків і вода в річках, наповнена московитськими трупами, піднялася на два дюйми. А решту свого війська Долгоруков розташував в окопах, уже розуміючи свою поразку. Поляки втратили п'ятсот вояків, литовці теж мали багато вбитих. Сам Долгоруков протягом місяця витримував облогу у своїх обозах, добре укріплених валом і ровом.

У цій восній кампанії в полон литовців потрапив литовський шляхтич Адам Кошанський, який на початку війни перекинувся до московитів. Коли король Ян Казимир побачив його розкаяння, то не тільки повернув йому свою ласку, а й захотів через обдарування кількома селами спонукати до кращого виявлення вірності. Втім, невдячний чоловік, звернувши на шлях зради, знову вдався до московитів, і хоча він, як ренегат батьківщини та безчесний запроданець, за вироком військового суду мав бути вбитий на палю, однак покарання йому пом'якшили, розстрілявши мушкетними кулями.

І все ж Чарнецький та Сапега відступили від тієї облоги обозів, бо Хованський знову наспів, зібравши залишки свого втікаючого війська (про що я вже згадував), бажаючи дати надію обложеному Долгорукому й одночасно відімести за завдану поразку. Литовці, поки ставилися до нього як до недосвідченого, спочатку воювали з ним невдало. Краще велося полякам зі своїм Чарнецьким, який пройшов важкий і довгий марш, подолавши численні перешкоди, і раптово вийшов навстріч московським військам, що воювали з декількома польськими відділами, та примусив їх у паніці втекти назад до свого табору. Як переможці, поляки їх переслідували дві милі, вбивши багатьох ворогів.

¹ Змеєв Степан – московський військовий діяч.

² Йдеться про московського князя, воєводу С. Щербатова, див.: Курбатов О. А. «Литовський поход 1668 г.», с. 25–40.

³ Долгоруков Юрій (бл. 1610 – 1682) – московський військовий та державний діяч.

Laetior hoc successu Czarnecius, Lituanos ad societatem pugnae invitavit¹, ipse sine more primo diluculo ad Moschorum castra constitit. Nec Chovanscius abolendae ignominiae cupidus, quamquam clade inflicta, et nupera depulsione suorum tacite timidus, moratus est, ut ergo superesse sibi animum ad victoriam obtinendam ostentaret, exercitum cum tormentis in campum ad pugnam eduxit, totaque die quasi pugnaturus, nihil tamen attentans, in armis stetit. Non visum erat <fol. 398>[// 222] Czarnecio ea die aleam belli pertentare, tam ob spem citerioris Lituatorum adventus, tum ab paucitatem fatigati exercitus Poloni. Itaque sero diei rediit ad castra cum copiis suis Chovanscius, et se intra vallum, et excubias servavit, ignes luculentos in castris ubivis accendit. Quocirca noster exercitus sub dio, strepitum concussae telluris percipiens, seu ad pugnam educi contra se cohortes, seu Lituanos adventare ratus, totam noctem in equis et armis transegit.

Sed e contra obvenit, Chovanscius etenim diffidentia resistendi motus, silentio quo potuit maximo, et magna festinatione exercitum suum nocte hac Potociam versus subduxit. Ubi dies illuxerat, vacua valla desertae munitiones Moschorum patuere! Tum demum palatinus Czarnecius legiones castris ordinatione praescripta admovit, stationes cohortibus, spolia et annonam, quae conquisitis commeatibus in magna copia allata fuit, distribuit, molestiasque sex mensium attriti exercitus Poloni, solatus est per octo dies. Supervenientibus brevi et Lituaniis, sed iam post bellum auxilia ferentibus. Haec in Lituania gesta extra orbitam quidem scriptionis meae, sed ob connexionem dicatorum, ut conterminae archidioecesi nostre provinciae enarravi. Ad gesta Ukrainae suffraganeas nostri archiepiscopatus dioeceses habentas me ex officio confero, quoniam multum considerabilis haec expeditio fuerat magnique momenti compendio verborum statum ipsius edissero.

Sicut Poloni pro retrahendis a societate Moschorum Cosacis, ita Moschi pro retinendis in obsequio ducis sui laborabant². Sed Cosaci non ignominiae finem ponere, non virtutis proemium experiri, non animum, non genium exercere, stulta vecordia volebant. Plebs collata primoribus sui nobilitatis decora, stemmatum insignia, impertita aequalibus suis feuda, patrimonialia, privilegia regis, feroces, et inquieti muto inter se invidia, stimulante summopere dolebant.

<fol. 399>[// 222v] Itaque Moschorum ad talia ovantium instinctu³ Wychovium exautorant, Georgium Chmielnicki, filium Bohdani illius, vigesimum annum aetatis complementem, in regimen sui et novam hostilitatem Poloniae substituunt, ducem suum proclamant, donis illiis, favoribus popularium extollunt⁴. Et quia iuventam nondum excesserat aetatem, Cieciorum ipsi, insulsum, turbidum ac stolidum ac ferocia pro Moschis contra Polonos obstinatum, pro tutore et adstite, prioribus moderatioribus relictis, substituunt.

Huius fraude et meditato inter furibundos dissidio Georgius Niemirycz, succamerarius Kiiiviae⁵, qui se in Ukrainam, ut supra tetigi, ubi amplum patrimonium habebat contulerat, ac anno praeterito in comitiis Varsaviae, nomine Cosacorum, uti legatus obedientiam regi, reique publicae reddidit, enormiter trucidatus, impune vitam et animam amisit, ita ille verum dixit, qui scriptum reliquit: “Raro scelestum deseruit pede poena clauda”.

Daniel Wyhowski, patruelis ducis Zaporoscensis exautorati, eliquato argento in os auresque infuso, demum eminenti palo enormi truculentia innocenter suffixus. Uxor Wychowii ducis Zaporoscensis et Czehrynia, oppidum ipsius non ignobile, cum praesidio et collectis per decennium belli opibus captum. Wychowius ipse, dux nuper, nunc desertus a suis, sine satellitio viam longinquam ire, Ukrainam exsulare coactus, Barium impar seditio, ducique

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], ibidem et sequenter.

² Idem, fol. 456.

³ *Летопись*: замість цих початкових слів стоїть «*Cosaci*».

⁴ *Летопись*: пропущено *donis illiciis, favoribus popularium extollunt*.

⁵ *Летопись*: дали текст пропущено, стоїть тільки «*impune vitam et animam amisit*».

Чарнецький зрадів цьому успіху і, запросивши литовців до спільного бою, без зволікання на світанку став перед московськими обозами. Хованський очікував, прагнучи покрити свою ганьбу, хоча він був у мовчазному сум'ятті після завданої поразки та нещодавнього відступу своїх військ, але тепер показав, що йому для здобуття перемоги вистачить духу, і вивів військо з гарматами для бою в поле. Він цілий день, ніби готуючись до битви, стояв наготові, проте не вчиняв жодного нападу. Чарнецький того дня не бачив можливості кинути воєнний жереб, перебуваючи в надії на швидкий підхід як литовців, бо польське військо було нечисленне й змучене. Тож Хованський пізно ввечері повернувся до обозів зі своїми військами, розклався поміж валами та нічними сторожами, запалив великі вогні повсюди в таборі. Через це наше військо провело цілу ніч на конях наготові, відчуваючи двигтіння землі, не знаючи, чи воно йде від висунення проти них ворожих загонів, чи від прибуття литовців.

Однак сталося інше. Хованський, сумніваючись у [результаті] свого опору, тієї ночі у великому поспіху відійшов з військом до Полоцька, намагаючись зберегти непомітність. Коли заяснів день, відкрилися порожні вали з покинутими укріпленнями московитів. Тільки тоді воєвода Чарнецький ввів до обозів свої відділи за встановленим порядком, визначив для них становища, розділив здобич і провіант, що було знайдено в таборі у значній кількості. Після восьмимісячних трудів він дав відпочити впродовж восьми днів ослабленому польському війську. Невдовзі прийшли й литовці, що вже по війні надали допомогу. Я оповів ці історії про Литву, як про сусідній край нашого архієпископства, насправді ж вони поза межами теми мого твору, хоч і пов'язані з нашими подіями. Відповідно до свого обов'язку, звертаюся до історії України, де розташовуються підвладні нашій архієпископії, – оскільки тут відбувалося багато важливого, я коротко описую її становище.

Як поляки намагалися відтягнути козаків від спілки з московитами, так і московити прагнули їх залишити в послуху своєму князеві. Але козаки через нерозсудну глупоту не хотіли ні покласти кінець безчестю, ні забрати нагороду за мужність, ні виявити дух і характер. Об'єднана чернь, дика й неспокійна у своїй масі, заохочена заздрістю, була надзвичайно вразлива до надання шляхетства, гербових відзнак їхнім провідникам, що, рівні з нею, здобули добра, маєтки та королівські привілеї.

Тож вони скинули Виговського за підбуренням московитів, які раділи з цього, й оголосили своїм гетьманом Юрія Хмельницького (сина того Богдана), котрому виповнилося двадцять років життя, зробивши його своїм провідником і новим ворогом Польщі, заохочуючи привабливими дарами, прихильністю народу. Позаяк він ще був молодого віку, вони призначили за опікуна й помічника простолоудина Цецюру¹, небезпечного та затятого, з тупою дикістю союзника московитів і противника поляків, поминувши поміркованіших провідників.

Із віроломністю та в наперед задуманій суперечці із шаленим натовпом був жахливо замордований і безкарно втратив життя київський підкоморій Юрій Немирич, який подався в Україну, де (як я раніше згадував) мав великий маєток. Минулого року він на варшавському сеймі склав послух королю та Речі Посполитій від імені козаків, як їхній посол. Таки правильно сказав той, хто залишив такий вислів: «Рідко який злочин зоставався непокараним, хоч кара і приходила із затримкою»².

Кузен³ усунутого запорозького гетьмана Данило Виговський був невинно замучений, коли спочатку йому залили розтоплене срібло в уста та вуха, потім з нечуванним дикунством вбили на високу палю. Були захоплені дружина гетьмана Виговського⁴ та Чигирин, його досить значне місто, разом із залогою та набутими за десять років війни

¹ Цецюра Тимофій (? – після 1669) – український політичний та військовий діяч, з 1658 р. переяславський полковник. Організатор вбивства Юрія Немирича восени 1659 р.

² Майже дослівна цитата за: Horatius, *Carmina*, 3.2.31–32.

³ Насправді Данило був братом Івана Виговського.

⁴ Стеткевич Олена (?–1664) – друга дружина гетьмана Івана Виговського.

aemulo noviter electo undique miserabilis et servilibus notis compunctus, secessit¹. “Minus certe in parvis fortuna furit, leviusque ferit leviora Deus”². {Hunc in sublime fortuna evexit, ut gravius deprimeret}.

Sic iam in partes Moschorum et assistentiam Georgii Chmielnicki iuvenis, ex ratione aetatis ad placitum insinuantium quaecunque velint flexibilis³, quasi successio iure in regimen patris, magno plebis applausu, tota Ukraina ruebat, et <fol. 400>[// 223] ultra triginta millia Zaporoscensis plebis, praeter aliorum catervas magno numero constantes armaverat. Joannes Seremet, ductor Moschorum generalis, ultra sexaginta millia expediti lectique exercitus (famulitiis curruumque vectoribus iterum **eundem seu maiorem numerum constituentibus**) habebat, qui sibi tanta praesumptione e nostris victoriam sponderat, ut ni obtineret impium et blasphemum verbum, quod enarrat Kochovius, nec ego reticere volo. “Nec tu (inquit ad imaginem crucifixi conversus) ultra mihi habebere, in loco et nomine Salvatoris dignandus, nisi regem regnumque Poloniae protinus mihi in manus tradis, magno caro meo exhibendum”. Publice in magna frequentia suorum hoc idem improbantium effutiret, et Kyiovia versus Poloniam elato ab ingenti virium suarum potentia animo, movit, exercitui Cosacorum asociandus.

Festinabant et nostri Poloni in occursum tanta multitudini, duce Stanislao Potocki, palatino Cracoviae, exercitus sui generali, pertinaci febre correpto, in strato a lecticariis ante principia legionum deportato, annum vitae ultra sexagesimum agente, Lubomirscio mareschallo, uti collega belli regimen exercitus moderante. Aderat et Joannes Sobieski, iam tunc supremus regni vexillifer, Joannes Zamoiski aliique magnorum nominum heroes, quos recenset Kochovius⁴, cohortes suas personasque patriae subsidio coniunxerant. Adfuerunt et rapaces cum nuradyn soltan Scythae viginti millia completes, minus quidem licitum aethnicorum contra Christianos, sed ex necessitate tolerabile etiam timoratis conscientis subsidium.

Prima ad Lubarum cum copiis Moschorum et Cosacorum iam hic constitutis velitatio fuit, eaque prospera. Szeremetus superbus, ille victoriarum pararius, insperato nostrorum occursum terrefactus, non acie, sed vallo carraginis, que praesidio, certare, Chmielnicki coniurationem operiri, consilium cepit. At nostri primo impetu, primo fervore exercitus adoriendos <fol. 401>[// 223v] hostes rati die 17 Septembris copias in certamen educunt, et quoniam Moschi se intra valla subdixerunt, etiam haec adorti, transversalem fossam portae contiguam occuparunt, facili intra castra irruptione, si subsidia in tempore adessent. Hac die ad vesperam usque dimicatum, deinde exercitus noster in castra non ultra teli iactum ab hostium reductus fuit.

Interea varios evadendi modos Moschi quaerebant, iam promissis, et pretio Scythas corrumpere, iam noctu insperato assultu castra Polonorum totis viribus aggredi⁵, Cosacorum praemeditata, sigillatim in castra Polonorum diffugientium, ne universi id facerent, valli exstructi altitudine sistere, sed haec omnia vicit pertinax ad victoriam virtus Polonorum. Ergo dum cuncta Moschis non succedunt, praesidio carraginis multiplici curruum serie instructae, equitibus in fronte, legionibus a latere quovis, machinisque tormentariis firmatae, sub solis ortum in recessum sese recipiunt.

Accurrunt nostri magno ardore pugnandi, fugientem hostem persequuntur, carraginem turbant, sistuntque, intra receptacula curruum, latebrasque pugnant, quas suo et recedentium sanguine, cadaveribusque complent. Non tamen rem perficiunt, nec vincunt plene, quin Moschi cum Szeremeto suo inter continua proelia, et caedes hincinde factas, non demorante noctis

¹ *Летопись*: далі текст пропущено.

² [Seneca, *Phaedra* [*Hippolytus*], 1124–1125].

³ Idem [Kochovius, *Annalium*], fol. 460.

⁴ Idem, fol. 464.

⁵ Idem, fol. 467.

багатствами. Сам [Іван] Виговський, недавно гетьман, а тепер покинутий своїми, йдучи віддаленими дорогами без прибічної охорони, був змушений покинути Україну, відступивши до Бару. Вже з усіх поглядів нещасний і пригнічений, він не протиставляв себе повстанню та новообраному заздрісному гетьманові. «Без сумніву, фортуна менше шаліє щодо звичайних людей і Бог вдаряє легше по слабших»¹. Фортуна піднесла його так високо, щоб сильніше опустити.

Так уся Україна перекинулася, з великим схваленням плебсу, на бік московитів, підтримавши молодого, піддатливого на підшпигування через свій вік Юрія Хмельницького, яким керували як хотіли і який ніби успадкував правління за правом свого батька. Окрім інших ватаг, у значній кількості було озброєно запорозьку чернь – більше тридцяти тисяч. Московський воєначальник Іван Шеремета², маючи понад шістьдесят тисяч доброго війська (в якому було зібрано челяді та фурманів на возах стільки ж або й у більшій кількості), пообцяв з великою зухвалістю перемогу над нашими військами. Він промовив безбожні та блюзнірські слова, які подав Коховський і які не хочу замовчати: «Якщо я не здобуду перемогу, то Ти (говорив, звернувшись до образу Розіп'ятого) не будеш мати від мене більше нічого, не будеш гідним місця та імені Спасителя, якщо негайно не видаси мені короля та королівство Польщі для мого великого царя». Він сказав це публічно, за численної присутності своїх людей, і вирушив з Києва до Польщі для з'єднання з козацьким військом, бундючний з огляду на величезну потугу своїх сил.

І наші поляки поспішилися, зібравшись у великі відділи, якими провадив коронний гетьман, краківський воєвода Станіслав Потоцький. Маючи понад шістьдесят років життя, він потерпав від постійної гарячки, тому його несли на ношах слуги перед першими відділами війська. Маршалок Любомирський³ разом з ним керував військом. Там були присутні Ян Собеський, на той час великий коронний хорунжий, Ян Замойський⁴ та багато інших славних своїми іменами героїв (їх перелічує Коховський), які об'єднали свої загони та власні особи в службі батьківщині. Надійшли і грабіжники-татари з двадцятьма тисячами орди на чолі з нуреддин-султаном. Хоча не годиться брати допомогу в поган проти християн, але за необхідності це може бути прийнятним і справедливим у богоугодній справі.

Успішною була перша сутичка, що відбулася під Любаром⁵ з військами московитів і козаків, які вже там стояли. Гордий, в очікуванні перемог Шереметьєв настрашався несподіваною появою наших сил і вирішив битися не в бойовому порядку, а під захистом валу з возів, очікуючи на з'єднання з Хмельницьким. Проте після першого удару, початкового бойового запалу наші ввели 17 вересня до бою війська, готові атакувати ворогів. Оскільки московити поховалися всередину валів, де їх також атакували, наші вояки зайняли поперечний рів, що вів до близької брами, і легко би увійшли в табір, якби вчасно надійшло підкріплення. Того дня бій припинився до вечора, після чого наше військо відійшло від табору, але не далі пострілу зі зброї з боку ворога.

Тим часом московити шукали різних способів уникнути битви, чи то схиливши до зради обіцянками й грошима татар, чи то вдаривши вночі, несподівано напавши на обози поляків усіма силами. А козаки поодиноці вже до польських обозів утікали. Аби всі вони так не вчинили, московити постановили звести вищі вали, але ці всі [хитроці] перемогла націлена на звияг мужність поляків. Урешті, коли це все московитам не вдалося, вони відійшли зі сходом сонця під захистом рухомого табору з численних возів, на чолі з кіннотою, зміцнені з кожного боку відділами піхоти, а також гарматами.

¹ Seneca, *Hippolytus*, 1124–1125.

² Це, мабуть: Шереметьєв Василій (бл. 1622 – 1682) – державний і військовий діяч Московії. У бою під Чудновом 1660 р. потрапив у полон до татар.

³ Любомирський Єжи Себастьян (1616–1667) – державний та військовий діяч Речі Посполитої, великий коронний маршалок (1650–1664).

⁴ Замойський Ян «Собепан» (1627–1665) – державний і військовий діяч Речі Посполитої.

⁵ Тепер селище міського типу Житомирської області.

obscuritate, seu lassitudine hominum et iumentorum Cudnoviam usque eluctarentur. Sed haesit in visco volucris fugax, ibi et spem effugii, et animum resistendi deposuerunt, sola expectatione succursus a Chmielnicio animabantur, fame et lento obsidio ob multitudinem coarctatam in unum cuneum, enecabantur, quos gladius acer non tetigit.

Nec fefellit spes extrema, meditantes Moschos, Chmielniczenko etenim opem desperantibus laturus, exercitus marte viros, quadraginta millium numero computatos, praeter agrestem turbam ducebat. Contra quem una parte exercitus ad carraginem Moschorum <fol. 402>[// 224] cum Potoccio relicta, pars altera cum mareschallo Lubomirscio et nuradino soltano processit¹, et ad oppidum Słobodycze milliariibus quinque a Cudnovia distans, ipso diluculo Cosacos sextuplo maiores copias legentes, ad insperatum adventum nostrorum suspensos, in colle plano circumcirca pratis, limo et uligine scatentibus munito, consistentes aggressa, tam feliciter propugnavit, ut per obstantia caenosa aequae ac abrupta loca, per specus, per sepes, per maceries desolataram aedium, quinimo per ictus et vulnera, a Cosacis pari fortitudine assultum excipientibus, et vim vi repellentibus inflictam, in clivum eluctata, castrorum introitus caperet.

Hic patuit, quid virtus supra vires possit! Dum immixtus, equiti pedes, in vestigio quod occupaverat haerens, pariter pugnabat, tela telis opponebat, regerebatque hi loco pulsus iterum redibant, in adversos, hi colle deiecti iterum nitebantur in valla. Etiam qui natalium splendore, ac dignitatis praerogativa supra alios eminebant, discrimina vitae pro victoria amabant, ante signa primi gregariis immixti, dum equi saucii ad pugnam esse non possunt, stipendiario aere obstrictos pedestres praebant, ad fortia subeunda animabant, tales fuere Joannes Zamoiski, Sendomiriensis, Demetrius dux Wisniovecensis, Belzensis, Joannes Wyhowski, Kiioviensis palatini.

Sed inter alios eminebat animi magnanimitate Joannes Sobieski, vexillifer regni, admodum egregius forma iuvenis, cultu corporis insignis², et ex eo conspicuus ferendi scopus, plebeio militi immixtus prima pericula sponte arripiens, ita ut ab optione suo Stephani Biedzinski ab aestu pugnandi, ne in plebeio sanguine fortis heros videri, aggressi turbae clementiam imploranti immisericors esse vellet, retrahi debuerit. Ita pro corona per pericula, per vulnera, per caedes laborabat, per scuta reptabat pedibus ac manibus puer ad regni maiestatem.

<fol. 403>[// 224v] Multum sanguinis nobilis aequae ac ignobilis dies illa profundit, plus subsequens funderet, nisi nox superveniens pugnantis, amica caligine partes dirimeret, et Cosacos ad petendam clementiam Polonorum etiam interventione nuradini sultani stimulare, quam facile a mareschallo (ad sponsonem Scythae) obtinuerunt. Itaque mareschallus reconciliationis facta fiducia, ac permissis curae mediantibus nuradini rebus, eadem nocte intempestata, tanto secreto retro Cudnoviam signa movit, ut non modo Cosaci et Scythae digressum ducem, verum et sui Poloni quo ducerentur ignorarent.

Ferunt hac nocte pavore pugnae diurnae et desperatione victoriae Georgium Chmielniczenko ducem in subita meditamenta, incidisse, ne unus lueret, quod multi peccaverant³. Ideo monasticam vitam, conceptis votis publice denuntiasse et se in anachoretam si modo exemptum periculo Deus voluerit, transcribi velle, armis et ducatu renuntiare. Sed haec vota sua alio tempore adimplenda reservare, interim pacem a Polonis expetere, a potioribus persuasum, quam (licet dissentiente ob imaginatam vindictam plebe) saniori consilio expetiit, et facile etiam iam desperatam salutem, salvam sibi suisque obtinuit.

Percommode moverat signa et ad castra Polona pervenerat Lubomirscius. Szeremetus enim castrorum claustra pertaesus⁴, gravi inflicti aeris ex acervis cadaverum sanie et corporum

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 471.

² Ibidem, fol. 471.

³ [Idem], fol. 477.

⁴ [Idem], fol. 480.

Прибули й наші війська з великим запалом до бою і, переслідуючи втікаючого ворога, тривожили та стримували його обоз із возів. Вони вдаряли у проміжки і сховки між возами, заповнивши їх своєю й відступаючих кров'ю та трупами. Однак не могли завершити справу та повністю перемогти, бо московити з Шереметьєвим таки продерлися до Чуднова¹ поміж постійних боїв і кровопролиття з обох боків, не затримуючись через нічну темінь чи втому людей та худоби. Але тут утікач потрапив, як птах, у тенета, де московити втрачали і надію на втечу, і дух до опору й де їх підтримувало тільки сподівання на прибуття Хмельницького. А голод та довга облога нищили стиснених через численність в одному місці вояків, яких не сягала гостра шабля.

Розпачливі московити не обманулися в останній надії, бо Хмельницький прийшов на допомогу, привівши сорок тисяч досвідчених у військовій справі [вояків], окрім натовпу селян. Одна частина війська з Потоцьким залишилася при таборі московитів, а проти козаків рушила інша частина, з маршалком Любомирським і нуреддин-султаном, та під містом Слободищем², що лежало за п'ять миль від Чуднова, зустріла на світланку козаків, у яких зібралось війська в шість разів більше. Поляки заскочили їх несподівано появою на відкритому пагорбі, оточеному луками, болотом і мочарами, де козаки укріпилися. Вони так успішно билися, що напругу продиралися через болотисті перешкоди та горбисту місцевість, через долини й паркани, через огорожі спустошених будинків, попри обстріли та рани, завдані козаками, котрі в атаках відзначалися рівною мужністю, відповідаючи на удар ударом. Урешті-решт поляки таки зайняли вхід до обозів.

Тут виявилось, що мужність долає силу! Бо разом билися піхота й кіннота, рухаючись одна за одною, на постріл відповідаючи пострілом назустріч, і знову поверталися на місце ті, кого відкинули, і навпаки, дерлися на вали ті, кого скинули з пагорба. Навіть ті, хто перевищував інших шляхетним народженням та перевагою своєї посади, з небезпекою для життя боролися за перемогу. Вони виступали перед штандартами разом із простими вояками, а коли не могли битися як кіннотники через каліцтво коней, то йшли вперед на чолі піхотинців-найманців, заохочуючи до мужніх чинів. Такими були сандомирський воєвода Ян Замойський, белзький воєвода Димитр Вишневецький³, київський воєвода Іван Виговський.

Серед інших відзначався особливою відвагою коронний хорунжий Ян Собеський, дуже вродливий юнак з доброю поставою, через що був помітною ціллю для стрільців, та все ж, добровільно змішавшись зі звичайними вояками, піддавався найбільшій небезпеці. Його ординарець Стефан Бідзінський⁴ змушений був відтягнути [Собеського] через бойовий запал, не бажаючи, щоб він виявився нещадним героєм, який проливає плебейську кров, безжальний до сільської юрби, що просила про милосердя. Так цей юнак добивався корони через небезпеку, поранення, кровопролиття, пробирався руками та ногами, зі щитом до королівської гідності.

Багато шляхетської та плебейської крові було пролито того дня, і надалі її пролилося б ще більше, якби не надійшла ніч та не перешкодила темнотою, прихильною до обох сторін, і не спонукала козаків просити милосердя в поляків, також за посередництвом нуреддин-султана, яке легко вони від маршалка (за дорученням татар) отримали. Тож маршалок, маючи довір'я до умови, залишив справи на нуреддин-султана, котрий поручився за козаків, та в непогідну ніч рушив із хоругвами назад до Чуднова в такій таємниці, що не лише козаки й татари не довідалися про відхід провідника, але й самі поляки не знали, куди вони вирушили.

Розповідають, що тієї ночі Юрій Хмельницький зі страху замислив собі таке, через довготривалу битву та зневіру в перемозі, щоб одному не нести відповідальності за провини

¹ Тепер місто Житомирської області.

² Слободище – тепер село Житомирської області.

³ Вишневецький Димитр Єжи був белзьким воєводою в 1660–1678 рр.

⁴ Бідзінський Стефан (бл. 1630 – 1704) – військовий та політичний діяч Речі Посполитої, близький сподвижник Яна Собеського.

memphiti compulsus, et vel maxime ex tormentorum fragore, aliquid bellici operis apud Slobodyszcze intercedere suspicatus, vel laborantibus suis opem laturus vel mutuo pugnam recepturus, die 14 Octobris carraginem <fol. 404>[// 225] suam denuo movit. Et ecce subito Polonus miles in abscedentes tripartito agmine involat! Resonat fragor tormentorum, ignes bombardarum nictitant, clamor, vis, caedes, vulnera, e proximo vestigio pugnantium miscentur, saevitque sanguine ferrum, nullo respectu cadentium, atque caedentium. Per tres horas acre certamen erat, diffracta ab hussariis carrago Moschorum, sed confestim fossa ac aggere resarcita sistere gradum debebat, quia continuare prohibebatur.

Et nostris non extra iacturam magnorum virorum haec dies praeluxit ad victoriam, multi enim egregii bellatores insignium nominum cecidere. Operatus est multum ad victoriam retinendamque carraginem Joannes Sobieski, vexillifer regni, qui cum Lubomirscianis legionibus, summo nisu in conglobatos currus invecus, hastas fregit, illisque currus et obstacula disiecit, latus castrorum nudavit, viam insultui patefacit.

Decima septima Octobris dies Moschis undique constrictis, et vix iam in agone miseriarum respirantibus feralis, Polonis nostris triumphalis illuxit, hac enim die Cosaci conditiones foederis dati acceperunt, ad obedientiam regis Poloniae et reipublicae redierunt, Chmielniczenko enim dux eorum ad castra, vadimonio a nostris dato superveniens, duces de genu salutavit, Moschorum patrocinio renunciavit, publice fidem regi cum tribunis suis obsequium fidele iuramento obstrinxit, facie et cultu non illiberali, verbis conceptis duces, totumque exercitus deprecatus est. Cosacique e suis nostra castra transierunt, memorabili rerum humanarum catastrophe, quod qui nuper acerrimi hostes extiterant, subito amici et obsequentes subditi, non ex integro tamen fideles facti sunt, alii ad castra Moschorum rediere, et Scythis hostiliter invadentibus tradi debuerunt.

<fol. 405>[// 225v] Bono augurio acceptum hac die a nostris, quod aquila grandis pectore implumis et macilenta ex castris Moschorum ad castra nostrorum volavit¹, deinde obliquo flexu per aera super cuneos Scytharum volitans, ab ipsis tandem capta est. Et mox praenuntiam futurorum avim secuti duo e castris Moschorum legati, pacem et misericordiam Christianam implorantes, obtinuerunt eam a mitioribus ducuum ingeniis de facili, datis tamen et acceptis conditionibus, ut se suaque omnia sine omni exceptione absolute victorum arbitrio committerent, trecentis tantis securibus usitatis ad ligna caedenda ipsis permissis.

Aderat cum multis insignium equitum albicanti insidens cantherio Niemirzyccius succamerarius, victoris Casimiri regis personam, quasi elato ob victoriae successum animo iussu ducum sustinens², sub cuius hinc inde circumagentis sese pedes Moschi extra valla suppliciter prodeuntes in signum deditionis, vexillia, fascis, tympana, clavas, hastas, enses, sclopos, bipennes suas, et quidquid ferri gestat ad bellum miles, proiecerunt, tradideruntque infausta arma, quibus temere bellum intulerant, iam ultra vindicante innocentiam Polonam Numine, vitam tueri non poterant.

Recepta itaque omnis generis armatura a nostris, sexaginta septem maioris molis machinae, signa militaria quotquot reperta, sclopetorum, lancearum, framearum et aliorum belli utensilium grandes erecti cumuli. Triginta sex millia illorum caesa, sive capta, tres palatini cum Szeremeto generali in captivitatem recepti, reliquae iam et exarmatae turmae, vitae incolumitas declarata, ad eorumque securitatem quingenti legionarii pro agendis excubiis nocturnis submissi sunt.

Fredebant Scythae cum suo nuradino <fol. 406>[// 226] offam sibi a Polonis eripi, manubias pro quibus toto sexennio belli Suetici sine pane, sine stativis, sine stipendiis, constantissime in hostes Poloniae militando, non longinquitate itinerum, non asperitate montium, non

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 484.

² Idem, fol. 486.

багатьох, тому він публічно оголосив обітницю, що розпочне монаше життя, ставши пустельником (якщо Бог тільки схоче звільнити від небезпеки), бажаючи відмовитися від зброї та зрікаючись гетьманства. Але старшина його переконала відкласти виконання своєї обітниці на інший час, а поки випросити у поляків мир. І він таки його випросив (хоча чернь на це не погоджувалася через можливу помсту), опершись на здоровий глузд, і легко здобув уже безнадійний порятунок, зберігши життя собі та своїм людям.

Любомирський у дуже зручний час вирушив з хоругвами та прибув до польського табору. Бо Шереметьєв, змучений через оточення своїх обозів, потерпав від важкого зараженого отруйними випарами повітря, що йшло з гори трупів та запаху тіл, а найбільше від страшних пострілів гармат. Він припускав, що під Слободищем дійде до якоїсь воєнної операції, прагнучи прийти на допомогу своїм чи разом розпочати бій, і знову повів уперед свій обоз із возів 14 жовтня. І ось польське військо спільно вдарило по відступаючих московитах із трьох сторін! Звучить гук гармат, мигають вогні з мушкетів, крик, гамір, кровопролиття, поранення змішуються в місці сутичок, шаліє у крові залізо без жодної уваги на впалих поранених і вбитих. Протягом трьох годин тривала затята битва, і вже гусари розбили табір московитів. Тож вони [московити] мали спішно зробити новий рів та вал, але вчинити це їм не дозволили.

І для наших цей день перемоги заяснив не без втрат багатьох мужів, адже полягли численні воїни зі знімені іменами. Якнайбільше причинився до перемоги та затримання ворожого обозу з возів хорунжий королівства Ян Собеський, який разом з відділами Любомирського з усією потугою вдарив на згромадження возів, зламав ворожі списи, розкидав їхні вози й барикади, оголив фланги їхнього табору та відкрив дорогу для нападу.

17 жовтня виявилось днем згубним для московитів, що були стиснені звідусіль та вже ледве дихали в агонії, а для наших поляків – тріумфальним. Бо цього дня козаки прийняли подані умови мирного договору, повернулися до послуху польському королю та Речі Посполитій. Також їхній гетьман [Юрій] Хмельницький, прибувши до нашого табору після надання нашими поруки, вітав наших провідників, схиливши коліна, зрікся опіки московитів та разом зі своєю старшиною склав присягу на вірність королю. Хмельницький, який не вражав виглядом і своєю поведінкою, отримав у стандартних фразах пробачення з боку провідників та всього війська. Козаки перейшли зі своїх обозів до наших, що стало різкою зміною, пам'ятною для історії, коли ті, хто вважався найгіршим ворогом, вчинилися несподівано друзями та послухними підданими. Проте вони не всі такими стали, деякі з них повернулися до московського табору, і їх мусили доручити татарам, котрі вороже на них напали¹.

У цей день за добрий знак було прийнято нашими, що великий та худий орел без плями на грудях вилетів з московських до наших обозів. Потім його, що незрозуміло кружляв над рядами татар, урешті вони спіймали. І невдовзі після появи птаха, який віщував майбутнє, вийшло з московського табору два посланці, котрі просили про мир та християнське милосердя. Вони його легко отримали від налаштованих помірковано провідників, які, однак, виставили умови, щоб московити цілковито, без жодних застережень здалися на ласку переможців, дозволивши їм залишити тільки триста сокир для рубання дерева.

Із багатьма представниками шляхти прибув, сидячи на білому коні, підкоморій Немирич², який за наказом провідників заступав особу короля Яна Казимира як гідного переможця-звитяжця. До його ніг по обох сторонах збиралися московити, покірно виходячи із-за валів, на знак капітуляції викидали свої хоругви, штандарти, литаври, булави, списи, мечі, мушкети, алебарди та все інше із залізної зброї, що вояк бере на війну. Московити

¹ Автор неточно інтерпретує відомості В. Коховського. Насправді татари самостійно напали на відділи козацького війська під проводом полковника Цецюри, які відходили з московського табору, вважаючи їх своїми бранцями, див.: Kochowski W. *Annalivm [...] climacter primus*, p. 484–485.

² Немирич Стефан (між 1626–1630 – 1684) – військовий і державний діяч Гетьманщини та Речі Посполитої. Київським підкоморієм він став тільки 1661 р.

adversitate incommidisque belli, deteriti, etiam donativo regni Poloniae ad feliciora tempora dilato, laborabant¹, subduci. Et ideo feroci flagitatione ac extorsione practicato iam in Transylvanis exemplo, victos Moschos sibi omnino tradi, etiam vim ostentando, et foedus abrumpendo contendebant.

Nostri et contra tradere exarmatos sibi que dedititios, tot capita Christianorum in catastam infidelium aethnicorum, tradere, arbitrio Scytharum circumagi, illorum lueris et sanguine, et victoriis suis vellificare, magnum victoriae dedecus, dathae fidei iniuriam, posteritatis censuram, probrumque gloriae suae timentes, obnitebantur. Donec illi deliberationem noctis (quomodo et Moschi incolumes servari, et Scythae in amicitia retineri possent, et saltem collato pretio placari) dirimentes, dubia adhuc luce, magnis cuneis sub castra Moschorum conglobati, frustra resistentibus excubitoribus nostris, lupi rapaces in caulam irruerent, pervicaci assultu inermes invaderent, resistentes opprimerent, supplices omnes factum prius quam fieri posset stupentes capticarent, et in sua vincula proiicerent.

Evaserat quidem Szeremetus discrimen hoc digressus ad castra nostrorum, sed et ipse fatale captae aves (ut supra dictum) praesagium implere debuit, quia nuradinus nec oblatis pro eo ducentis millibus imperialium praeter alia dona mitigari volebat. Ideo et ille exercitus sui captivi miseras haurire, poenas blasphemiae <fol. 407>[// 226v] suae (quam supra recensui) dolendo et timendo exemplo luere debebat. Sero ille didicit, quod verum Romanus sapiens scripsit: “Quo fortuna altius evexit humanas opes, hoc se magis suppressere felicem decet, variosque casus tremere”².

Finito bello feliciter, exercitus in propria digredi properabant³. Scythae cum manubiis Moschorum in Tauricam, Cosaci maerentes in Ukrainam, nostri ovantes in Poloniam, impellente intensissima hyemis et vix memorabili frigorum acrimonia, ita ut una nocte plus quam duodecem millia equorum strata, et vix iam pars media ob pabuli inopiam et fruticum, quibus vivebant congelationem relicta fuerint. Maxime fame et frigore, quae miserima mortis genera sunt afflicti erant pedibus nostri, qui modico vestitu tecti, inedia, laboribus, bellique incommodis fatigati, frigoris intensione congelati passim per vias cadebant, legiones rare factis ordinibus redibant, cohortes, quae ducentos vel ultra turmales, ad bellandum computabant, vix aliquot residuos habebant. Nobiles etiam heri equitantes, hodie pedibus iter carpere, aegri, saucii sine cura moro Polono haberi, sani sine victu, emori, nullo commeatu seu vehiculo proviso miserandum in modum debebant⁴. Hanc gratitudinem bene meritis, respublica Polona rependere consuevit, {etiam fillis suis ob malum usum libertatis}.

Czarneccius quoque heros inclytos exacta cum Litanis inter victorias frequentes aestate, versus Kiioviam cum legionibus suis perrexit, rebellium Cosacorum praecipue Transborys-thenem receptacula Nyzynum, Pereaslaviam, Ostrze, Dziewica, Nowogrodek, et quidquid in partes Moschorum proclive plebs globis coeuntium concitata fecerat⁵, ferro, igne vastavit, et multiplici palma celebrer, ingruente hyeme, finem laboribus suis imposuit gloriosum, lassatum continuis proeliis militem per adiacenti Prypecio anni computa locavit, Casimiro rege Cracoviae merito cum regina sollemnissime triumphante.

<fol. 408>[// 227] Sic finit inter continua bellorum discrimina annus hic, triumphis tot debellatorum hostium insignis. Quanta fuerit supernae Bonitatis dignatio! Quam propitia, quam efficax misericordia Illius! **Qui in parvis vincere, in minimis maxima operari, deponere superbos, exaltare humiles solenne habet!** Pugnasse pro Polonis ipsis prodigiis dexteram Altissimi

¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 487.

² Seneca.

³ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 488.

⁴ [Idem], fol. 489.

⁵ [Idem], fol. 490.

передали нещасливу зброю, котру без причини для війни використали, не змігши нею своє життя обергти, коли саме Провидіння захотіло покарати їх за невинних поляків.

Тож наші відібрали в них будь-якого виду озброєння, шістдесят сім гармат великого калібру, військові знамена, які лише могли знайти, пістолі, списи, шаблі та інші воєнні знаряддя, складені у величезні купи. Тридцять шість тисяч їхніх вояків було вбито чи захоплено, три воеводи з воєначальником Шереметьєвим узято в полон. Тим же, уже роззброєним юрмам, що залишилися, було даровано безпеку життя, на їхній захист вислано п'ятсот вояків для забезпечення нічної варті.

Татари зі своїм нуреддин-султаном скреготіли зубами, що поляки видерли в них найкращий шматок зі здобичі, на яку вони претендували впродовж усієї шестилітньої шведської війни, воюючи відважно з ворогами Польщі без хліба, стацій, без платні, не зважаючи ані на тривалість походів, ані на воєнні прикромці та незручності, навіть відкладаючи до кращих часів сплату упоминків Польським королівством¹. Тому вони натискали нестримним домаганням та вимогою, вдаючись до тієї ж практики, що й із трансильванцями², щоб їм видали цілком переможених московитів, і навіть погрожуючи силою та відмовою від союзу.

Супроти цього наші опиралися видачі стількох голів беззбройних і капітульованих християн на страту невірним поганам, на ласку татар, аби ті не скористалися з набутків, крові та перемог, забираючи в наших велику звитягу. Поляки побоювалися, що стануть прикладом кривоприсяжництва, викличуть засудження в нащадків та ганьбу для своєї слави. Поки вони розривались уночі в роздумах (як і московитів зберегти недоторканими, і татар залишити в дружбі або хоча б задовольнити їх зібраною платнею), ще не розвиднилося, як татарські загони зібралися під обозами московитів і, попри спротив наших охоронців, увірвалися, як драпіжні вовки до вівчарні, зухвало напали на беззбройних, зламали їхній опір, захопили в полон та зв'язали, перш ніж ті, приголомшені, змогли щось вдіяти.

Шереметьєв принаймні уникнув тієї небезпеки, втікши до наших обозів, але й він мусив виконати фатальне передбачення схопленого птаха (як згадувалося раніше), оскільки нуреддин-султан не хотів уласкавитися пропонованими за нього двомастами тисячами імперіальних талерів (*imperialium*), окрім інших дарунків. Тож і він мусив почерпнути нещастя свого полоненого війська, понести кару за своє блюзнірство (про яке я вже згадував), що стало прикрим та відлякуючим прикладом. Він пізно дізнався, що слушно мудрий римлянин писав: «Чим вище когось фортуна піднесе серед людей, тим більше тому щасливицю випаде опускатись і побоюватися різних випадків»³.

Після щасливого завершення війни війська квапилися повернутися додому: татари з московською здобиччю – до Криму, сумні козаки – в Україну, наші тріумфатори – до Польщі. Але з найсуворішою зимою випали ледве чи колись бачені такі гострі морози, що однієї ночі впало понад дванадцять тисяч коней, а з тих, що вижили (лише половина), залишилися [кволими] через нестачу пасовищ і чагарників. Наші піхотинці найбільше потерпали від голоду та холоду, які призводили до смерті найжалюгідніших видів. Вдягнуті у блага одіж, замучені голоднечею, воєнними труднощами й невигодами, мерзнучи на безжальному морозі, вони повсюди падали на дорогах. Загони повертали з прорідженими рядами, у відділах, в яких під час війни лічилося двісті або більше вояків, зоставалося ледве кілька осіб. Також шляхетні кіннотники тепер мусили долати шлях пішо, слабкі, поранені не мали догляду за польським звичаєм, а здорові вмирили жалюгідним чином без провізії, не забезпечені жодним транспортом. Ось такою вдячністю польська Річ Посполита звикла

¹ Йдеться про щорічний податок у вигляді дарунку кримському ханові, щоб запобігти нападам татар на польські землі.

² У 1657 р. під Меджибожем війська трансильванського князя Дйордя Ракоці капітулювали та були відпущені поляками, але по дорозі додому, біля Теревовлі, на них напали татари, розгромили їх і забрали в полон.

³ Seneca, *Troas*, 259–262.

hoc anno, quomodo non credat posteritas? Dum viginti circiter nec in integro computata millia Polonorum, quatuor exercitus potentissimos Moschorum Cosacorumque centenis prope vel supra millibus constantes, uno hoc anno, diversis in locis brevissimo dierum tractu fuderunt, castra munitissima cum apparatus bellicis integra ceperunt, victos duces hostium sibi acclines, in triumpho duxerunt! Discat posteritas quemvis hostem facile superari posse, si iniquam causam bellandi fecerit, discat a Deo victorias parari: “Si Deus nobiscum, quis contra nos”.

Hoc sive anterioribus annis mortua est monialis in conventu Sanctorum Omnium ordinis Sancti Benedicti, de qua hoc specialissimum audivi¹, quod inter alia dona divina, etiam hoc inusitatum gratiae privilegium habuerit, ut ipsi anima quaedam purgatorii viventi adhuc pro sui liberatione per triennium inservierit. Haec ad nocturnas vigiliis, recitandum in choro matutinum, orationes, mortificationes, pro se faciendas, etiam dormientem noctu excitabat a somno, in die de divinis cum eadem familiariter collocuta, in afflictionibus eandem solata esse fertur, et quod vel maxime optandum erat, de sui e purgatorio egressu, ipsius vitae fine, et mortis hora praemonuit, qua aliis praenuntiata. Pia illa virgo fertur in comprobationem veritatis religiose decessisse.

<fol. 409>[// 227v] Annus Domini 1661

Annis anterioribus particularia capitula² unaquaque septimana feria 6ta celebrabantur, ob maiorem commoditatem capitularium ordinata sunt hoc anno in feriam quintam post sacrum votivum et processionem Sacratissimi Corporis Christi Domini, idque ex decreto capituli partialis, die 28 Januarii anni eiusdem 1661 lato, quae tamen ordinatio hucusque perseverat.

Elegerant capitulares nonnulli et locum pro formandis consiliis intra ecclesiam pro more aliorum capitulorum³, videlicet supra sacristiam in superiori parte, ibique primam hanc sessionem peregerunt, sed aliis ob ascensum difficilem sublimem, tenebrosum, locus ille non placebat, capitulumque subsequens Martiale in residentia suffraganei continuatum, in illo tamen loco etiam anno 1663^{uo} generalia capitula et consilia agitabantur.

In hoc generali capitulo promotor confraternitatis Sanctissimi Corporis domus infirmorum sacerdotum curator, causarum capitularium promotores, capellae Piravianae provisores, Zamoiscianae camerae charitatis⁴, tum et domus canonicalis reparatione, indigentis constituti, et post aliquot dies finitum est quanquam generale capitulum. In Septembriali capitulo, quod supra sacrarium ecclesiae inchoari, tam archipraesuli, quam capitularibus et postea transferri, et in residentia canonicali continuari placuit, nihil specialiter constitutum est, futuris temporibus observandum⁵.

Hoc anno Stanislaus Czuryło, suffraganeus Luceoriensis, praepositus Leopoliensis, diem suum obiit. Condere testamentum, illoque prodesse bono ecclesiae et capituli volebat, et certa puncta ad conficiendum hocce testamentum, literis privatis in manus praesidentis magistratus Leopoliensis transmiserat, ut elicitur ex actis consistorii Veneris 4 Novembris, anno eodem, sed lites auxit potius cum magistratu, non bonum ecclesiae ampliavit, ita ut nulla extet <fol. 410>[// 228] illius bonae voluntatis memoria, frustra velis bene post mortem facere, si Deus scrutator cordium et ponderator voluntatum noluerit acceptare, rogandus est ut quod de donis ipsius, illi ipsi munus offerre desideras, non recuset suscipere. Bene sapiens ille scripsit. “Cogitationes mortalium timidae, et incertae providentiae nostrae”⁶.

.....
¹ Ex relatione monialium eiusdem conventus.

² [Acta] capitularia, fol. 6, [anni] 1661.

³ Eodem, ad finem.

⁴ Eadem, fol. 11.

⁵ [Eadem], fol. 12.

⁶ Sapientia [Salomonis], [capitulum] 9no, [versus 14].

платити справді заслуженим людям, власне своїм синам, через неналежне застосування свободи.

Тим часом славний герой Чарнецький, провівши з литовцями ціле літо в частих перемогах, подався зі своїми загонами до Києва. Він мечем та вогнем нищив пристанища повсталих козаків, особливо за Дніпром, у Ніжині, Переяславі, Острі, Дівиці¹, Новгород-Сіверському, і весь збунтований плебс, прихильний до московитів, що у тих краях численно збирався. Уславлений багатьма звитягами Чарнецький із наближенням зими поклав кінець своїм почесним клопотам, розмістив на становищі на прилеглих до річки Прип'яті теренах військо, вимучене постійними боями. А король Ян Казимир разом з королевою слухно у Кракові відзначали урочисто тріумф.

Так закінчився серед постійних воєнних небезпек цей рік, славний перемогами над войовничими ворогами. Якою ж була зичливість Всевишнього, якою було Його преблаге, правдиве милосердя! Хто може перемогти з малими силами, вчинити багато за мінімальних можливостей, скинути гордих, урочисто піднести покірних! Того року боролася за поляків правиця Всевишнього, здійснюючи чуда, у що не повірили б нащадки. Коли близько двадцяти тисяч не повністю порахованих польських вояків погромили блискавично за один рік, упродовж кількох днів у різних місцях, учетверо сильніше військо московитів та козаків, що налічувало понад сто тисяч вояків, повністю захопили найпотужніші фортеці з військовими припасами, з тріумфом провели переможених і взятих у полон ворожих провідників! Хай дізнаються нащадки, що можна будь-якого ворога легко перемогти, якщо він знаходить несправедливу причину для війни. Хай вони довідаються, що від Господа приходять перемоги: «Якщо з нами Бог, хто проти нас»².

Цього року чи якогось попереднього померла черниця монастиря Всіх святих ордену св. Бенедикта, про яку я чув особливу річ, що поміж інших дарів Божих мала привілей надзвичайної ласки, коли вона, ще живучи, служила протягом трьох років за звільнення якоїсь душі з чистилища. Для цього душа будила її вночі зі сну, заохочувала до нічних чувань, ранкових співів у хорі, молитов, упокорення плоті. І з дня в день вона з цією душею приязно розмовляла про побожні справи, відчуваючи, що отримує втіху від божественних терпінь. І, чого найбільше можна було прагнути, душа після свого виходу з чистилища попередила про кінець її життя та смертну годину, про що побожна монахиня сповістила інших, вважаючи, що вона вмирає для підтвердження правди віри.

Рік Божий 1661

У попередніх роках партикулярні капітули завжди проводилися в п'ятницю. Для більшої користі каноніків, однак, було вирішено, що того року капітула відбудеться в четвер, після богослужіння з наміреннями та процесією з Пречистим Тілом Господа Ісуса Христа, як це видно з декрету неповної капітули, виданого 28 січня 1661 року; і ця ординація досі виконується.

Деякі каноніки обрали місце для проведення нарад у храмі за звичаєм інших капітул, а саме над захристям, у верхній частині святині, і там перше засідання вони провели, але іншим це місце не сподобалося через важкий підйом догори та темноту. Наступна, березнева, капітула продовжувалася в резиденції суфрагана, і в тому місці, також 1663 року, відбулися генеральна капітула й наради [каноніків].

На цій генеральній капітулі були визначені промотор (*promotor*) братства Найсвятішого Тіла, опікун будинку хворих священників, прокуратори у справах капітули, провізори каплиці Піравського та харитативної скарбниці Замойського, а також [говорили] про необхідність ремонту дому каноніків, і загалом за декілька днів генеральна капітула завершила свою роботу. Вереснева капітула, яка починалася над захристям храму за участю

¹ Дівиця – тепер село Велика Дівиця Чернігівської області.

² До римлян, 8:31–32.

Comitia generalia regni rex Casimirus cum republica sua feliciter et cum hilaritate ob victoriam Cudnoviensem et res prospere etiam in Lituania a gestas peragebat, et ecce “nunquam placidam scepra quietem, certumve sui tenere diem, metui cupiunt, metuique timent!”¹. Victor aerumnarum belli hostiumque exercitus fremitu suo ob tardam sive exilem stipendiorum solutionem, laetitiam illam publicam turbavit. Excusso enim ducum, tribunorum, praefectorumque obsequio, in nexum confoederationis militaris brevi, nec sperato omnium consensu, iterum coaluit², directorem coetus sui Samuelem Swiderski, Constantini ducis Wisniovieccii optionem, elegit, cui quasi adiutorem Paulum Borzecki substituit et iuramentum in manutendo eodem nexu donec omnibus satisfaceret, ad invicem sibi praestiterunt milites. Eodem tempore in similem confoederationem ivit et exercitus Lituaniae adscito sibi in mareschallum Casimiro Zyromski furoris sui ferali victima³.

Si alia civitates secte et Leopoli nostra non modicam ab eodem confoederato milite perpressa fortunarum suarum iacturam, enumerare enim statim, ad nexus huius principium adacta est quasi mutuo duodecem millia florenorum, et pro honorario, seorsive ter mille mareschallo exercitus noviter electo⁴. Ad cuius summae compositionem et iam privati et extranei, iuxta taxam ab officio consulari praemissam, ratione suorum mercimoniorum, concurrere debebant, hoc idem, sive propter indebitam et insolitam querram, sive prae **angustia, ut putabant temporum** illorum, pro magna iniuria reputantes.

<fol. 411>[// 228v] Rex tamen Casimirus ad prosequendam victoriam nullum tempus elabi passus in Lituaniam licet exiguo milite septus sed Czarnecio comitatus properavit⁵. Grodnam per deditioem, Mohiloviam astu bellico recepit, Chovanscium viginti milia exercitus veterani trahentem, acie fudit, et quia superato hoste militum in Lituania confoederatorum (qui tamen acie cum regis in Moschos deceptavere simul) pertinaciam superare non potuit (quanquam nihil intentatum reliquit) in regnum rediit, solutionem nexu opera praesulum (dum seculares ob vitae periculum, nihil proficere videbantur) utebatur, sive prae religionis autoritate, sive prae redivitibus restituendis (quos omnes cum residentis episcopalibus interceperant confoederati) sincere et cum autoritate, laborantium.

Gliscebatur silentio annis anterioribus hoc anno in apertum prodiit meditatio patrum societatis Jesu de fundanda academia in urbe nostra Leopoli. Non successerat enim ipsis decretum a sede apostolica cum facultate docendo studiosos in collegio Cracoviensi obtentum, itaque privilegium a serenissimo Casimiro rege in comitiis Varsaviensibus super erectione studii universitatis in nostra civitate {impetraverunt}. Sed et hic universitas Cracoviensis firmissime obstitit, et super hac fundatione novella nullatenus consentire voluit. Edidit et libellum typo impressum, cui titulus “Rationes academicorum Cracoviensium”, quibus probant, quod non expediat novam academiam Leopoli patrum societatis Jesu erigere, et has suas rationes multis autoritatibus et legum antiquarum et authorum variorum {allegationibus} firmabant⁶. Sed et patres societatis Jesu impresso similiter libello cui titulus “Refutationum quibus erectia academiae Leopoliensis patrum societatis Jesu impugnatur classis prima”, responderunt, evincere laborantes, quod sibi liceret in urbe Leopoliensi erigere novam academiam. Habeo ad manum idem exemplarum impressum.

<fol. 412>[// 229] Verum enim vero status provinciarum regni inficiabantur vehementer, huic novellae erectioni, protestationesque tam Cracoviae quam Varsaviae nuntii palatinatum

.....
¹ Seneca.

² Kochovius, [*Annalivm*], climacter 2, liber 7, fol. 515.

³ [Idem], fol. 516.

⁴ [Acta] consularia, sabbatho post festum Visitationis Beatae Virginis Mariae [9 VIII] 1661.

⁵ Kochovius, ibidem, fol. 518 et sequenter.

⁶ Ориг.: закреслено *eodem anno*.

як архипастиря, так і каноніків, пізніше була перенесена та продовжувалася в резиденції каноніків. На ній не ухвалювалося нічого важливого, що заслуговує на увагу в майбутньому.

Того року луцький єпископ-суфраган та львівський намісник Станіслав Чурило закінчив свій земний шлях. Він хотів укласти заповіт і в ньому вчинити добро для Церкви та капітули. Чурило передав певні пункти для укладання такого тестаменту у формі приватного листа до рук львівського міського уряду, як видно з актів консисторії від середи, 4 листопада того року. Проте тоді виникла сильна суперечка з магістратом, що не посприяло добру Церкви. Так що жодна пам'ять не зостанеться по його доброму намірі, даремно вчиняти добро після смерті, якщо Бог, який зважає та вивчає серця, не хоче благословити волю тестатора, запитавши його: «Що з тих дарів ти хочеш скласти як свої власні дарунки, які Я не відмовлюся прийняти». Один з мудреців добре написав: «Міркування смертних нужденні, і непевні задуми наші»¹.

Король Ян Казимир разом з Річчю Посполитою щасливо та з радістю провів вальний сейм королівства після перемоги під Чудновом, а також успішних справ у Литві, але ж «володарям ніколи не випадає тихе панування у спокої, кожен новий день приносить небезпеки», «вони прагнуть, щоб їх боялися, але страшними стати бояться»². Переможець над ворогами у важкій війні сам сприяв публічну радість галасом у війську через спізнену чи мізерну платню. Адже військо, невдовзі відмовивши в послуху провідникам, керівникам і ватажкам, знов утворило військову конфедерацію, навіть не чекаючи згоди всіх, обрало своїм вождем Самуеля Свідерського³, поручника князя Костянтина Вишневецького⁴, а на його заступника – Павла Божецького⁵. Військові взаємно присягли, що залишатимуться у зв'язку конфедерації, поки не буде задоволено всіх їхніх вимог. Одночасно подібну конфедерацію створило й литовське військо, взявши собі за маршалка Казимира Жиромського, жертву їхньої шаленої люті⁶.

Як і інші міста, Львів немало втратив зі свого майна через ту військову конфедерацію, бо зразу був змушений відлічити їм спочатку, ніби на позичку, дванадцять тисяч злотих, а ще три тисячі – як винагороду новообраному маршалкові війська. На сплату цієї суми мали погодитися як місцеві мешканці, так і чужоземці, попередньо отаксовані раєцьким урядом відповідно до їхніх товарів. Вони вважали це великою кривдою, як через несправедливе та незвичайне обтяження, так і через скрутність часів.

Утім, король Ян Казимир, аби не згаяти часу для здобуття перемоги, вступив до Литви з малим військом, але його стримувала присутність Чарнецького. Король здобув Гродно внаслідок капітуляції, Могилів – через військову хитрість, побив у битві Хованського, що надійшов з двадцятьма тисячами досвідченого війська. І хоча він [король] поконав ворога, однак не зміг побороти спротив сконфедерованих у Литві військ (які все ж разом з королівськими відділами билися проти московитів) і повернувся до королівства (хоча й не покидав спроб їх переконати). Для вирішення проблеми з конфедератами він опирався на зусилля світських можновладців (коли ті, як видається, через небезпеку для життя нічого не могли вдіяти) і духовних прелатів, які щиро працювали, використовуючи свій авторитет, чи з огляду на повагу до релігії, чи через повернення прибутків (що їх повністю конфедерати відібрали разом з єпископськими резиденціями).

Мовчання попередніх років прорвалося в тому році, коли наочно проявився намір отців Товариства Ісуса щодо заснування академії в нашому місті Львові. Бо не вступив у дію

¹ *Мудрості*, 9:14.

² Seneca, *Agamemnon*, 60–61, 73.

³ Свідерський Ян Самуель (бл. 1600 – бл. 1682) – маршалок військ Речі Посполитої в 1661–1662 рр.

⁴ Очевидно, мовить про князя Костянтина Вишневецького (1564–1641) – військового й державного діяча Речі Посполитої.

⁵ Божецький Павел (?–1662) – поручник, один з очільників військової конфедерації в 1661–1662 рр.

⁶ Казимир Жиромський, обраний військовими-конфедератами на маршалка, був убитий ними ж, нібито за зраду, у 1662 р.

coram actis Varsaviensibus fecerunt, quas quia typo similiter impressas habeo huic opellae meae facile in extensa figura accommodandas pro rei memoria subinfero. Nostrum quoque capitulum contra hac plantationem publice reclamavit, pro quo solennes gratias in literis universitatis Cracoviensis manu rectoris protunc Alberti Lancucki de data Cracoviae die 29 Decembris anno 1661 recepit¹, sed multo maiores a Simone Makowski collega maiore, qui praemeditato Cracoviae Leopolim superveniens, ut nuntium apostolicum hic curiam Romanam (quod academia Leopoli erigi non posset) informasset, ab archipraesule Tarnovio et capitulo ad vota sua, expeditionem obtinuit.

{Claudat hunc annum insignis apparitio Stanislawski, palatini Kiiiviae. Hic Joanni Sobieski, protunc vexillifero regni, dudum in amicitia familiaris iunctus, Suecis Lutheranis contra regem Casimirum adhaerens, aliis differentiam de existentia reali Corporis Christi sub speciebus panis et vini imbiberat, in tantum, ut cum vexillifero Catholicam veritatem propugnante, conditionem inierit, ut qui prior moreretur, de hac re alterutrum edoceret. Evenit, ut vexillifer ad comitia Varsaviam proficiscens, Uiazdoviae consisteret, quem ille Stanislawski (reconcilito sibi rege) sequi sponderat, sed morbo inopinato praeventus, domi suae mortuus est. Et ecce in illo Uiazdoviensi hospicio in meridie, Sobiescio se **sistit, quem ille salutavit, et “quomodo ex Russia tam cito pervenerit”** quaesivit, ille se iam mortuum respondit, esse tamen sibi permissum, ut pactum conditionem impleret, ideo dixit: “Scias verum esse, quod Romana ecclesia credit in Eucharistia sacramento reale esse Corpus Christi”, quo dicto evanuit. Hoc Sobiescius etiam successu temporis rex factus, multoties coram plurimis etiam senatoribus fide, regia affirmabat, et ita sibi mortuum locutum fuisse profitebatur, et ex eo profundam reverentiam sanctissimo Eucharistiae sacramento ad exemplum exhibebat. Auditum a Jablonowski, palatino Russiae}.

Annus Domini 1662

Audax insolentia militum confoederatorum, sicut regia aliorumque capitulorum, ita et capituli nostra bona insedit, totoque proventu privavit ecclesias (contra omne fas et aequum) emolumenta villarum ecclesiasticum arrogavit². Metebant, ubi non seminaverant, tollebant, quod non dederunt boni milites, facti repente domini, qui nuper servi, et stipendarii fuere, hosteque extraneo peius malum intra viscera regni misere dolorem videlicet animorum, nullo iure, sed fastu vecordiae, potentiaeque insolentis abusu, eripi haereditatem, dominiumque naturale rerum suarum <fol. 413>[// 229v] et tamen exspectare urgere pro malefactis duplicatam solutionem, et capitalis violentiae munificam et honoratam mercedem quinimo tam exosum pietati et iustitiae nexum, sacrum vocitare non erebuerunt³. O mores! O conscientiae! O pravitas pessima filiorum in patriam! Catholicorum in fidem et ecclessiam! Ad triginta millia praeter innumeros lixas, aliamque castrensem turbam computatorum⁴, qui oeconomis bonisque regiis turmatim insessis, fructibus sequestratis, panem e mensa principi suo subtraxerunt, ecclesiarum patrimonia sequestraverunt, sacerdotum, coenobiorum, hospitalium reditus invaserunt, et tamen sacro titulo ausus nefarios palliabant.

Non intermissit tamen capitulum etiam in istis angustiis querrarum, rigorem legum. Contra enim absentantes se a capitularibus sessionibus, sive rationes parvi momenti absentiae quamquam praelatos proponentes decreta tulit⁵, in poenam tres marcas argenti ad massam suam reponere, et omnino in termino praefixo comparere mandavit. Haec pro exemplo succedaneorum exponendum duxi.

¹ Acta capituli huius anni, fol. 15.

² Eadem, fol. 18

³ Kochovius, [*Annalivm*].

⁴ Idem, fol. 528.

⁵ [Acta] capituli, fol. 19.

декрет, отриманий від Апостольського престолу, з можливістю вчити студентів у Краківській колегії, тож вони на варшавському сеймі випросили у найяснішого короля Яна Казимира привілей про заснування університету в нашому місті. Але й тут Краківський університет уперто заперечував, не бажаючи погодитися в жодному разі на цю нову фундацію. Він підготував і надрукував брошуру під титулом «*Rationes academicorum Cracoviensium*», в якій доводив, що не дозволяв отцям Товариства Ісуса закладати нову академію у Львові, підтверджуючи свою рацію багатьма авторитетами, давніми законами та твердженнями різних авторів. Проте й отці Товариства Ісуса видали подібну брошуру, вже з відповіддю, під назвою «*Refutationum quibus erectia academiae Leopoliensis patrum societatis Jesu impugnatur classis prima*», прагнучи ті аргументи подолати, щоб їм [отцям] було дозволено заснувати в місті Львові нову академію¹. Тримаю в руках цей надрукований екземпляр.

Однак і шляхетський стан у провінціях королівства потужно спротивився цій новітній фундації, посланці воеводств як із Кракова, так і з Варшави вчинили протестації перед варшавськими актами. Оскільки їх подібним чином було опубліковано, то я, маючи [примірник], додаю для кращої пам'яті про це до моєї малої праці, щоб ними легше в повній формі користуватися². Також наша капітула протестувала проти цього заснування, за що отримала урочисту подяку в листі Краківського університету за підписом ректора Войцеха Ланцуцького³, з датою: Краків, 29 грудня 1661 року. Та значно більше подяк капітула мала від старшого колеги Шимона Маковського⁴, котрий завбачливо був відряджений з Кракова до Львова. Він на свої прохання отримав від архипастиря Тарновського й капітули запевнення для апостольського нунція з інформацією Римській курії, що академію у Львові не можна створювати.

Цей яскравий рік хай завершиться появою історії київського воеводи Станіславського⁵. Пов'язаний колись родинною дружбаю з Яном Собеським, на той час коронним хорунжим, він присягнув шведам-лютеранам, зрадивши короля Яна Казимира. Якось випивши, він сильно сперечався про правдивість існування Тіла Христового під видом хліба та вина, тоді як хорунжий обстоював істинність католицької віри. І Станіславський запропонував умову, коли хто перший помре, тоді інший переконається у своїй правоті. Вийшло так, що хорунжий, збираючись на сейм до Варшави і перебуваючи в Уяздві⁶, сподівався на товариство Станіславського (котрий перепросив [майбутнього] короля), але той, заскочений несподіваною хворобою, помер у своєму домі. І ось Собеський, у тому Уяздувському палаці до полудня затримавшись, привітав його питанням, як він так швидко з Русі дістався. Він, уже мертвий, у відповідь попросив, щоби було дозволено йому виконати умову договору, промовивши: «Знай: правдою є те, у що вірить Римська церква, справжнє Тіло Христа є у сакраменті Євхаристії», та зник. Це Собеський підтверджував багато разів, також перед багатьма людьми сенаторської гідності, навіть тоді, коли з часом став королем. І це, сказане йому мертвим, було публічно оголошено, і таким чином він показав взірць глибокого вшанування сакраменту пресвятої Євхаристії. Я почув це від руського воеводи Яблоновського⁷.

¹ Дискусії щодо заснування академії у Львові, проти чого виступила Краківська академія, див.: Załęski S. *Historia zniesienia Jezuitów*, s. 12–16; Krukowski J. *Kolonia akademicka*, s. 13–14.

² Републікацію цих джерел разом з документами пізнішого періоду здійснено в: *Propugnatio iurium, privilegiorum et praerogatarum*.

³ Ланцуцький Войцех (бл. 1610 – 1686) – професор та ректор Краківської академії.

⁴ Маковський Шимон Станіслав (бл. 1612 – 1683) – професор і ректор Краківської академії. 1662 року він був у Львові у справі пошуку підтримки з боку міської ради, архієпископа та капітули.

⁵ Станіславський Міхал Зигмунт (?–1668) – польський військовий і державний діяч, київським воеводою був протягом 1665–1668 рр. У 1657 р. присягнув на вірність трансильванському князеві Дйордо Ракоці, через що коронний трибунал покарав його інфамією, але в 1662 р. він отримав звільнення від покарання.

⁶ Уяздв (пол. *Ujazdów*) – тепер район Варшави (Польща).

⁷ Яблоновський Станіслав Ян (1634–1702) – руський воевода (1664–1692).

Requirebatur a capitulo Cracoviensi per Stanislaum Woienski canonicum capitulum nostrum ad mutuam opem sibi ferendam Romae, ut retentio plurimorum beneficiorum, quam vigore Tridentini concilii ordinarii locorum vetabant¹, procuraretur apud sanctum sedem. Quam instantiam capitulum gratanter acceptavit, et operam suam, et sumptus, uti in causa communi promisit, quos in triginta aureis enumeravit, ut acta capitularia in anno 1663, fol. 30 enarrant. Susceperat huius causae promotionem, Romae archipresbiter Cracoviensis Słowikowski, sed non bono eventu, decretum enim Romae super pluralitate beneficiorum retinendorum non lucratus, et causam, et aureos capitula nostri triginta, cum aliorum capitulorum sumptibus perdidit, ut ex iisdem actibus consularibus anni 1663, fol. 30 elicitur.

<fol. 414>[// 230] Fuerat et exhortatio nomine archipraesulis proposita, ratione vitae, morum, residentiae plenioris sub tempus regiae praesentiae, et concursus magni in civitatem hanc, charitatis mutuae servandae, aliorumque etc., etc., etc.

Canonico Pruchnicciano, uti ante omnes canonicos supernumerarios tempore priori, designavit capitulum locum primum post gremiales, quod et declaratione archipraesulis Tarnovii firmatum est², sed ad praesens haec ordinatio non servatur, et per nonusum praecedentiae, sublata est.

Michael Georgius et Euphrosina de Stanislawice, coniuges, duces Czartoriensis, palatini Wołhyniae, in villa Czerlenice patres ordinis praedicatorum fundaverunt³, habitationes pro quatuor personis religiosorum commodas exaedificarunt, proventibus dotaverunt. Hanc foundationem archipraesul Tarnovius approbavit, immunitati ecclesiastici adscripsit, administrationem sacramentorum, ita tamen, ut pro excipiendis confessionibus Christi fidelium approbationes procurent, commisit.

Civitatem quoque Stanislavoviensem Andreas de Potok Potocki, Haliciensis, Rohatynensis, Lezaiscensis capitaneus, findaverat noviter, in qua et ecclesiam erexerat, quam foundationem, archipraesul Tarnovius approbavit⁴, iure patronatus in casu haeresi infectorum haeredum archiepiscopis nostris praecustodito, ut patet Lunae 18 Decembris anno 1662.

Vindicata hoc anno et summa montis pietatis millium quinque a successoribus Grozwaierovianis, quam summam Martinus Campianus commoditati montis pietatis adscripserat, prout in anno 1663 dixi⁵. Fuerat haec summa in cura Martini <fol. 415>[// 230v] Grozwaier consulis, eamque ille in suo testamento, tum et ab eadem provisionalem alteram summam, nec non argentum certum ingenui Joannis Campiani adolescentis penes se extare agnovit. Sed successores ipsius omnia distraxerunt, in sumque emolumentum verterunt⁶. Adcitati itaque hoc anno ad restitutionem dictae summae, quam etiam per decreta Stephani Charbicki officialis hoc anno, nuntii apostolici in anno 1663 ipsiusque archipraesulis Tarnovii in anno 1664 Veneris 12 Septembris restituere detrectabant, de quo fusius in anno 1665, fol. huius⁷ dicam.

Civitati nostrae magnum gravamen decreta regia 1660 et 1661^{mi} lata intulerunt, summae et enim centum viginti millium florenorum ducentorum octuaginta {octo} pro mercibus in vim litri in obsidione anni 1648 Cosacis datis, Andreae Belli civi Cracoviensi, sub poena banitionis solutionem iniunxerant⁸. Remiserat quidem hanc praetensionem, exhausta militum tributis, hostium litris, querris potentiorum civitas ad regni thesaurum, cui in anno 1639 in commissione

.....
¹ Eodem [acta capituli].

² Eadem, fol. 20.

³ [Acta] consistorialia, fol. 114, Mercurii 25 Octobris 1662.

⁴ Eadem, fol. 185.

⁵ Vide huius fol. 74.

⁶ Acta consistorii, Veneris 24 Martii 1662.

⁷ Ориг.: залишено місце для вписня сторінки.

⁸ [Acta] consularia, feria 4 in vigilia Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum [28 /I/ 1662.

Рік Божий 1662

Зухвала сваволя сконфедерованих вояків опанувала як королівські, так і інші капітульні маєтки, зокрема й нашої капітули, позбавила всіх церковних доходів (проти будь-якої слушності та справедливості), привласнивши собі прибутки церковних сіл. Жнуть там, де не сяли, забирають те, що не дали¹, добрі воїни, які несподівано стали панами, недавно будучи слугами та найманцями. Ворожий чужинець не вчинив гіршого зла всередині королівства. Вони справді із сильним болем для душ, без жодного права, але з глупотою пихи, зі злочином зухвалої потуги вимагали, примушували позбутися ділчих маєтків, законної власності своїх речей, розплачуючись подвійно за здійснені злочини. Втім, вони не соромилися призвати до святості (*sacrum*) попри смертельну жорстокість, до широкосердого та зичливого милосердя, взиваючи до побожності та справедливості при такому повному ненависті товаристві конфедератів. О звичаї, о нечесне сумління! О гірка зіпсутість синів вітчизни, католиків у вірі та воцерковлених! Їх налічувалося до тридцяти тисяч (окрім незліченних прибудд, різної табірної челяді), що юрмами засіли в королівських добрах і маєтках, відбираючи прибутки, забирали хліб зі столу свого володаря, нищили церковну власність, захоплювали доходи священників, монастирів, шпиталів та ще й насмілювалися прикривати безбожні вчинки святою метою.

Проте капітула не легковажила суворим законом за таких великих обтяжень. Так, капітула ухвалила декрет проти відсутніх на засіданнях каноніків чи навіть прелатів, які подавали слабкі причини для своєї відсутності, наказавши їм скласти у вигляді покарання три гривні срібла до їхньої [капітульної] скарбниці та обов'язково з'являтися у визначений термін. Це я подав як приклад, гідний наслідування наступниками.

Краківська капітула закликала нашу капітулу через каноніка Станіслава Воєнковського до спільної акції в Римі зі зверненням до Святого престолу, щоб їм дозволили помноження бенефіціїв, заборонене для місцевих ординаріїв Тридентським собором. На це прохання капітула охоче пристала і своєю працею, і видатками, до яких зобов'язалась у спільній справі, відрахувавши тридцять золотих, як свідчать акти капітули з 1663 року (сторінка 30). Краківський архипресвітер Словіковський² узявся до просування цієї справи в Римі, але безрезультатно, позаяк не отримав у Римі декрету зі скасуванням помноження бенефіціїв. Тому наша капітула разом з іншими капітулами і прогнала справу, і втратила тридцять золотих, як видно з раєцьких актів 1663 року (сторінка 30).

Капітула розглядала питання щодо публічного згадування імені архієпископа, про багатший побут, забезпечення та резиденцію на час королівської присутності, про великий приїзд людей до міста, про виявлення взаємоповаги та щодо інших справ.

Капітула визначила каноніка з фундації Прухницького на перше місце після греміальних каноніків, як встановленого за часом найраніше серед усіх понадлічбових, що затвердив постановою архипастир Тарновський. Однак на сьогодні ця ординація не виконується і скасована через незастосування принципу першості.

Подружжя волинського воєводи, князя Міхала Єжи Чарторийського³ та Євфросини зі Станіславичів, фундувало обитель отців ордену проповідників у селі Черлениця⁴, побудувало відповідні помешкання для чотирьох монахів та дотувало прибутки. Архипастир Тарновський схвалив цю фундацію, надавши їй церковний імунітет, адміністрування сакраментами, проте постановив, що вони мали постаратися про свідоцтво з уповноваженням приймати сповіді вірних у Христі.

¹ Переказ уривку новозавітної притчі: *Матей*, 25:24–27.

² Словіковський Юстус (бл. 1595 – 1654) – теолог, краківський канонік, аудитор краківського єпископа. Роки його життя не узгоджуються з поданою автором інформацією про участь цього церковного достойника у процесі в Римі 1662 р.

³ Чарторийський Міхал Єжи (1621–1692) – волинський воєвода (1661–1680).

⁴ Тепер село Чернелиця Івано-Франківської області.

generali, pro solvendis militum stipendiis, mutuo suppeditaverat centum triginta duo millia, sed nec haec remissio acceptata, nec summa soluta¹. Adigebantur privati ad solutionem alieni debiti, ad sui iacturam, nulla recompensatione provisa, etiam bonorum verborum solatio non permissio, compellabantur. Talis gratitudo a republica pro sanguine fuso, pro toleratis obsidionum angustiis, pro subministrato in extrema necessitate aere militibus Leopoli nostrae praestita.

Arduam commissionem ob magnifica praemissa, verbis pretiosa, rebus vacua, ex defectu pecuniae, die 16 Julii aggressi sunt designati commissarii in nostra civitate Leopoliensi {archipraesul Tarnowski et} Casimirus dux Czartoriensis, episcopus Cuiaviensis. Supervenerat Leopolim² <fol. 416>[// 231] die 17 Septembris cum aliis ex ordine seculari, et rex ipse Casimirus, quem comitata et regina, quamquam corpore aegra, mente ad quaevis difficillima subeunda, intrepida herois. Ingredientes maiestates utraque urbis magistratus, quo par erat honore et magno applausu exceperit, salutavit. Etiam confoederati milites numero quingenti in occursum satis splendido apparatu, cum substituto nexus sui Paulo Borzecki festinarunt.

Venerat pro eadem commissione et internuntius Moschorum Onesimus Karpowic, sed brevi expeditus, quoniam ad triennium solum inducias belli petebat, titulosque ducatum Smolenscensis et Czerniechoviensis suppressos in literis ad regem directis habebat³.

Durabat commissio mensibus quinque. Rationes recipiebantur, pro solutione nexus omnibus modis laborabatur, crescebat annonae et victualium pretium, computabantur stipendia militaria, quae ultra viginti sex milliones redacta sunt. Verum cum tempus numerandae pecuniae advenerat, nihil solutum, ideo deputati ad signa evacuatis marsupiiis, ad replendos eosdem, ex pauperum torsionibus redierunt, nexumque in eadem arrogancia firmarunt.

In hac protracta mutuis altercationibus commissione Paulus Borzecki, confoederatorum militum substitutus (cuius memini), vir captivitate cladis Batovianae, fortitudine speciali, teneriori conscientia (plusquam in milite reperire fas est) notabilis, febris continua, et imminentium apprehensione (alii veneno sublato spargebant) expiatis per confessionem vitae noxis, mortalitatis prius stipendiis solvit, quam laborum receperit. Funus eius militari <fol. 417>[// 231v] apparatu satis splendide a confoederatis peractum est. Deducebatur corpus in rheda vectum per forum civitatis pompa solenni, usque ad ecclesiam praeuntibus, comitantibus, subsequentibus vexillis triste pelagium ferentibus, musurgis modo subitam parasiopesim, modo longiorem vocum sistolen, modo cantus paresim arte simulantibus, parhippis lugubria indutis, gradario passu quasi funeris pompam intelligerent, cum moerore sensibili praecedentibus.

Aliquot post dies ibat substituti, nuper defuncti commilito Jankovius, ad sacrum matutinum patrum societatis Jesu collegii nostri Leopoliensi⁴. Et ecce in via publica sepultus nuper Borzećius, sorte illi occurrit, alloquitur suaviterque enarrat protractam in longum commissionem, brevi finiendam, iam quippe decretum scribi. Tum commonstrata in pede utroque triplici compepe rogavit, ut pro se recitaret psalmum Davidicum *Miserere mei Deus*, ex libro quem sorte in templo inventurus erat, ita evenit. Jankovius quippe ad ecclesiam deproperans obvius in foribus sacerdoti rei seriem enarrat, cum quo ad proximum sedile allapsus, reperit precatorium libellum, in quo psalmus ille *Miserere mei Deus* etc. interposita imagine signatus erat. Et haec animae de purgatorio manentis palingenesia in illa numerosa, multis haereticis pravisque Catholicis repleta commissione, credulitate magna, vulgata est, non tamen etiam terrore poenatum post mortem, a maleceptis supersessum, quia iam “periere mores, ius, decus, pietas, fidesque”⁵!

¹ Vide huius fol. 162.

² Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3, fol. 32.

³ Idem, fol. 35.

⁴ Idem, fol. 36.

⁵ [Seneca, *Agamemnon*, 112].

Галицький, рогатинський, лежайський староста Анджей з Потоків Потоцький¹ заснував власне місто Станіславів, де фундував і костел. Цю фундацію архипастир Тарновський схвалив, забезпечивши правом патронату нашим архиєпископам у разі переходу власників на ересь, як видно з акта, виданого в понеділок, 18 грудня 1662 року.

Того року спадкоємці Грозаєра оскаржувалися у справі про повернення п'ять тисяч злотих побожному банку. Мартин Кампіан цю суму записав на користь побожного банку, як я про це розповів під 1663 роком. Та сума перебувала у розпорядженні райці Мартина Грозаєра, і він її у своєму тестаменті визнав за потрібне залишити у шляхетного молодика Яна Кампіана, як і іншу тимчасову суму та певну кількість срібла². Але його спадкоємці все відмінили та повернули на свій зиск. Тож вони були позвані того року для повернення цієї суми, яку відмовилися повертати за декретами, виданими офіціалом Стефаном Харбицьким у тому році, апостольським нунцієм – у 1663 році, і самим архипастирем Тарновським – у п'ятницю, 12 вересня 1664 року. Про це докладніше я розповідаю під 1665 роком.

Королівські декрети 1660 та 1661 років наклали великий тягар на наше місто, оскільки веліли сплатити, під карою баніції, суму сто двадцять тисяч двісті вісімдесят вісім злотих за товари, видані козакам краківським міщанином Анджеєм Беллі на викуп під час облоги міста в 1648 році. Все ж місто, хоч вичерпане [фінансово] військовими поборами, викупамі для ворогів, ворожнечею можновладців, надіслало цю суму, якої домагалися, до королівської скарбниці. У 1639 році в рамках загальної комісії місто позичило до цієї скарбниці сто тридцять дві тисячі злотих для виплати платні війську, однак ані ця позичка, ані [згадана] сума не були повернуті. Так звичайних людей примусили до сплати чужих боргів своїм коштом, не забезпечивши для них жодної компенсації, навіть не пообіцявши повернення на словах. Таку вдячність нашому Львову виявила Річ Посполита за пролиту кров, пережиті труднощі під час облог, знайдену готівку для війська у гострій потребі.

Влада визначила важку для міста комісію, чудову на словах, порожню у справах через відсутність грошей. 16 липня в наше місто Львів прибули визначені комісари: архипастир Тарновський та куявський єпископ князь Казимир Чарторийський³. Разом з іншими представниками шляхти 17 вересня до Львова прибув і сам король Ян Казимир, якого супроводжувала й королева, хоча недужа тілом, але в душі – безстрашна героїня у будь-яких, навіть найважчих обставинах. Обох прибулих монарших осіб міський уряд привітав з відповідною почесною та великою радістю, на які лише міг спромогтися. Також сконфедеровані вояки, числом п'ятсот осіб, на чолі з провідником своєї конфедерації Павлом Божецьким поспішили назустріч королю в доволі гарному вбранні.

На цю комісію приїхав і посол московитів Онисим Карпович, проте був швидко відправлений, бо цар просив тільки про трирічний період для перемир'я, а посол мав адресовані до короля листи, в яких було пропущено титули Смоленського та Чернігівського князівств.

Комісія тривала п'ять місяців. Приймалися рахунки, вирішувалося питання сплати належного конфедератам усіма способами, зростали ціни на провіант і харчування, обраховувалася платня воякам, що піднялася до понад двадцяти шести мільйонів злотих. Та коли настала пора виплати грошей, нічого не було сплачено, тому військові депутати повернулися з порожніми торбами, приготовленими ними для наповнення грішми бідняків, і через це посилилася безоглядність конфедерації.

Під час цієї тривалої, з багатьма суперечками, комісії помер провідник сконфедерованого війська Павел Божецький (про котрого я згадував), муж, який побував у полоні після Батога, знаний з виняткової мужності й делікатного сумління (що рідкісне серед військовиків). Він з постійною гарячкою та загрозливим заціпенінням (інші говорили

¹ Потоцький Анджей з Потоків (?–1691) – краківський каштелян (1682–1691), великий польний гетьман (1684–1691), засновник Станіславова (тепер Івано-Франківськ).

² Заповіт Мартина Грозаєра від 15 січня 1653 р., його регест див.: *Testamenty*, s. 240, nr. 1289.

³ Чарторийський Флоріан Казимир (до 1620 – 1674) – куявський римо-католицький єпископ (1654–1673).

Ex huius occasione simile quid intra idem tempus, vel paulo post evenisse, in lapidea Massarowska in circulo civitatis Leopolis, pene Alembekowska sita, evenisse a maioribus meis fidedignis accepi. Joannes Massari, affinis meus, adolescens, matrimonium desiderans, <fol. 418>[// 232] in horto Massarow pro tunc, nunc Boimoski dicto, portae Jezuicka vicino, recreationis causa cum virgine sponsa lintre¹. Stagnum, quod etiam ad praesens in sua profunditate fluit, enatabat, et dum calceamenta virginis ne aqua stillante madefierent incautus praeservat, impetus vertiginis aquae lintrem **circumagit. Et subito subvertit, male gnarus navigandi** adolescens mergitur, virgo repentinam opem inclamans, subligari, sine dipnitide sua, circularibus nodis (alias *spodnicą obręczami*) cincta, utcunque levata, a spectantibus triste parasceum et succurrentibus adiuta, ex aquis tremula suffertur.

Post annos exactos quinquaginta {sacerdoti} Wachlewic, presbytero foundationi Szulcovianae adscripto, simplici et pio, dum preces canonicas recitat, adstitit specie visibili, in tela serica alba (cuius amictu indutus interierat) adolescens ille! Perculsoque terrore sacerdote narrat, se in stagno illo ab annis quinquaginta, quibus in terris vivere ipsi ab Altissimo constitutus fuerat, poenas purgatorii (quod temeritate sua, {quam expressit}, actuque levitatis, mortem sibi acceleravit) sustinere, rogatque, ut ad cognatum suum Joannem Sommer, Germanum natione, civem pro tunc Leopoliensem, in lapidea sua Massarowska habitantem, neptem ex sorore sua uxorem habentem pergat, ut pro se missas celebrari faciat, et subito evanescit.

Obstupuit sacerdos ille, et quia noviter ad urbem nostram accesserat, nec civem illum notum, locumque lapideae habebat, illusionem aliquam sibi factam esse, in simplicitate sua {suspiciatus}, ire ad civem illum retardavit sive noluit, cuius et nominis oblitus fuerat. Apparet secundo genius ille civis nomen notari in chartula calamo, ne <fol. 419>[// 232v] ad alium pergeret, ut prius (ad Zywert, enim similiter Germanum pro Sommer perrexerat, iocumque et risum commoverat) iubet.

Paret compellenti genio illi vel invitus sacerdos, adit civem nominatum, et quia ex Luterano noviter Catholico factus fuerat, aegre et cum cachinno auditur, nec fidem narratorum meretur. Ut tamen veritatem suscitaretur, dictus Sommer ex curiositate recipit in cubiculum sacerdotem, iubetque introspecti imagines antedecorum uxoris suae, **pariete affixas, subitaneo ioco interrogans**. “Quis nam ipsorum apud ipsum diversatus bina vice fuerit?”. Illico respondet sacerdos, manuque imaginem apparentis indigitat. Stupet ille civis, quod hospes in urbe mortui ante sui natalem imaginem, a se nunquam visum, cognoverit! Et quia ante impugnabat illam apparationem, ex facto indicio veram esse tuetur, nummosque pro missis imperatis ad ecclesiam transmittit.

Apparet tertio sacerdoti illi genius ille demortui, pro obsequio missisque absolutis gratias agit, civique illi ne de veritate ambigeret, denuntiari imperat, se signum in patria sua daturum, dum proficisceretur in coelum, redditurus vicem gratitudinis pro erogatis nummis in celebrationem missarum pro se.

Advenerat triumphalis sacri Paschatis nox (cuius medio matutinum gloriosissimae Resurrectionis Domini Nostri pro illo tempore in ecclesia nostra celebrabatur), et ecce inopinata lux peripheriam culinae circa quam domestici ire ad ecclesiam festinabant replevit. Illa tamen lux ab igne super ligna praeparata in foco excitata, provenisse imaginata, non stitit gradum properantium ad templum. Movit tamen admirationem, dum redeuntes ex devotione integra ligna, in loco eodem, nullumque ignis vestigium, <fol. 420>[// 233] in clausa foribus culina repererunt, varieque inter se quodnam et unde exortum lumen illud fuerit, disquirebant.

Venerat eadem die hora prandii, ad quod civis ille pro more solennitatis, multos hospites, quosdam etiam acatholicos invitaverat, lapideamque ne ab importunis advenis hilaritas mensae turbaretur, claudi imperaverat. Et ecce ante foras prandentium vox quaedam gracilis,

¹ Ex traditione.

про його отруєння), спокутувавши гріхи життя через сповідь, сплатив данину смерті раніше, ніж отримав винагороду за свою працю. Конфедерати провели похорони свого військового достойника досить пишно. Тіло проводжали на кареті, яка їхала з урочистою процесією через Ринкову площу міста аж до храму, спереду йшли маршем хоругви, скорботно вбрані у пурпуровий колір¹. Музики вдавалися то до способу несподіваного мовчання (*parasiopesim*), то до тривалого звучання (*sistolen*), то до парного імітаційного музикування (*piresim*). Конфедерати йшли попереду з помітним смутком, ведучи поряд вдягнених у жалобні шати коней, котрі ступали тихим кроком, ніби розуміли, що це траурна процесія.

За деякий час по похороні померлого провідника конфедератів його військовий товариш Янковський ішов на ранкове богослужіння до костелу нашої Львівської колегії отців Товариства Ісуса. І ось уже похований Божецький примарно йому з'являється на публічній дорозі, приємно промовляє та розповідає про довге зволікання комісії, що незабаром завершить свою роботу, бо вже її декрет написано. Тоді, показавши на обох ногах потрійні кайдани, попросив, щоб він [Янковський] подумки прочитав псалом Давида «Помилуй мене, Боже»², який випадково знайде в книзі у храмі. А потім зник. Звісно, Янковський попрямував до святині, розказав суть справи священникові, якого зустрів при дверях. Підійшовши з ним до найближчої лавки, він знайшов книжку молитов, у якій той псалом «Помилуй мене, Боже» був позначений вкладеним образком. Це відновлення вічної душі з чистилища, [сприйняте] з великою легковірністю, було дуже популярне у багатьох єретиків та нікчемних католиків, і не тільки через страх покарання після смерті, яка засіла там через надуживання, а й тому, що вже «ми втратили мораль, закон, честь, побожність та віру!»³.

З цього приводу варто сказати, що подібне сталося в той самий час або дещо пізніше в Массарівській кам'яниці, яка стояла на Ринковій площі Львова, поряд із Алембековською кам'яницею, про що я дізнався від моїх гідних довір'я предків. Мій кривний Ян Массарі, молодий хлопець, бажаючи одружитися, на відпочинку плавав на човні з молодою дівчиною на ставку, що був тоді в Массарівському городі, тепер званому Боїмівським, недалеко від Єзуїтської брами. Він відплив у ставку, відомому досі своєю глибиною, і залишався безпечним, поки в сандалі дівчини не просочилася вода та не намочила їх, а сильний вир води не завертів човном. І несподівано він [човен] перевертається, не навчений плавати хлопець тоне, дівчина відчайдушно кличе на допомогу. Вона втрачає спідницю з обручами, що чіпляється за човен, позбавляється одяжі. Помітивши цю невеселу сцену, до неї кидаються люди з допомогою та витягують тремтячу дівчину з води.

Після того як минуло п'ятдесят років, до священника Вахлевича, духівника фундації Шульца, людини простої та побожної, той юнак об'явився у видимому образі, у білій шовковій шаті (у тому одязі він загинув), коли він [священник] читав канонічні молитви. Перестрашеному ересві він [померлий] розповів, що Всевишній визначив йому провести в тому ставку п'ятдесят років, відбуваючи кару чистилища (адже своєю легковажністю, як сам висловився, нерозважним актом пришвидшив власну смерть). Юнак попросив, аби священник звернувся до його кривного Яна Зоммера⁴, німця за походженням, на той час одруженого львівського міщанина, котрий мешкав у його [юнака] Массарівській кам'яниці й доводився йому внучатим племінником з боку сестри, щоб той замовив за нього богослужіння, та несподівано зник.

Єрей здивувався цьому, і позаяк він недавно прибув до нашого міста, то не знав того міщанина й місця розташування його кам'яниці. Він сприйняв це за якусь оману, у своїй простоті стримався чи просто не хотів йти до того міщанина, якого й ім'я забув. Удруге

¹ Пурпуровий колір був ознакою вельможності його носія.

² Псалми, 50.

³ Seneca, *Agamemnon*, 112.

⁴ Зоммер Ян – член колегії сорока мужів (1646–1667), лавник (1667–1670), райця (1670–1681).

hymnum illum ecclesiae “Gloria Patri et Filio Spiritui Sancto”, suaviter occinuit, signumque quasi ascendentis hominis per gradus ad superiorem contignationem, et verba illa iubilantis dedit, foresque desuper cum strepitu aperuit, clausitque. Investigabuntur statim cantans ille, sed dum in clausa bene lapidea neminem familiares servi reperire poterant, hoc solum cogitabant, et inter se colloquiis miscebant, domestici et hospites illi, quod anima illa per sacerdotem praedixerat, verumque non fictam apparitionem illam ex signis crediderant.

<->[// 232a] {De eodem itidem sacerdote audivi, quod in ecclesia Sanctae Catharinae Virginis Martyris, in arce inferiori nostra (ad quam ecclesiam per aliquot gradus deorsum descendere, ad ostium crate ferrea munitum necesse erat) missam inchoaverat, et ecce ventus subito exortus, ostium subintrans, candelas extinxit, et missae celebrationem impedit. Abiit ille ad ianuam et vento imperavit, in nomine Domini, ne cratem subintraret, eamque cratem clausit, et ad altare recessit. Paruit dictis ventus, circumcirca ecclesiam vehementiam suam exercuit, cratem non attingit, sicque sacerdos ille pacifice ardentibus candelis, missae sacrificium pro officio suo (mansionarius enim arcensis fuerat) perfecit. Sed multo iucundius de eodem sacerdote a multis se praecipue ad mensam graviorum virorum praesentia refertam, hac etiam aetate percepi. Iacebat ille in lectulo suo in sacellania Szulcoviana vulgo *śłodownia* (in qua ubi etiam Szulcovianus mansionarius habitabat) dicta mane, et pia curiositate meditabatur. “Quomodo sancti in coelo tam distanti a terra, per tot, et tanta spatia terrarum devotos suos et eorum necessitates vident?”. Et subito mente quasi abreptus, contemplatur in lapidea Barczowska dicta, dominam illius lapideae de lecto sugere, orare, post orationem se mundo muliebri ornare, domesticos suos, ad se nominatim vocare, ipsis haec et talia <->[// 232av] exequenda iniungere, alios redarguere, cocatrici pro prandio certa fercula paranda ordinare, claves in loco seorsivo reponere, et his expeditis se ad ecclesiam pro missa audienda, festinanter proripere. Post cuius egressum, rediit ille ad se sacerdos, ac sese recolligens quomodo per multiplices parietes, et pergulas longinquas singula oculis suis viderit, auribus perceperit, intellexit nihil esse impossibile apud Deum. **Festinavit ergo et ille ad ecclesiam, in qua dominam illam devotioni intentam apprehendit**, ac se apud illam hodie matutino tempore in ipsius hypocausto hospitatum fuisse dixit, quod quia illa civissa negavit, omnia ipsi ex ordine, prout recensui supra, enarravit. Obstupuit illa matrona, dum vera audivit, eumque ad prandium pro meliori indagatione narratorum invitavit. Qui prae teneritudine conscientiae, et simplicitate cordis, omnia modo praemisso sibi evenisse palam recognovit, cunctis pro veritate facti, vel maxime consciis stupendibus, et vivaci memoria, etiam aliis in annos subsequentes referentibus. Tam pios pro illo tempore presbyteros ecclesia nostra habebat, utinam et ad praesens habere mereatur. Haec a maioribus meis} <fol. 420>[// 233] et dignis fide audivi, superioribusque dictis rem scitu peridoneam, non tamen omnino de fide necessariam annectere, non indignum putavi. {Eundemque sacerdotem aetatae [sic] mea adhuc tenella, altaris dominorum consulum, capellanum fuisse, affabilem ioviale, quanquam senem bene noveram et ad praesens dum haec scribo physim vultus recordor}.

In Polonia actum comicum miles confoederati Poloni in alienis ditionibus villicantes expediunt, in Lituania itidem foederati Lituani actum tragicum scenamque lugubrem fecerunt¹. Etiam Vilnae indicta erat commissio generalis, in qua praesens fuerat Chwalibog Zyromski, mareschallus confoederati Lituorum exercitus. Hic in castris proditionis accusabatur, quocirca immisum agmen militum vacantem sacris patrum Carmelitas disalceatos templo evocant, mox fraudis increpitum, non iudicatum, non convictum clavo ferreo in caput adacto, vulneratum, ac equo impositum, Dubnae ferro prosternunt.

<fol. 421>[// 233v] Gąsiewski dux campestris et magno ducatus Lituaniae thesaurarius astu e lecto et postea per vim e medio sat populosae Vlnensis civitatis a Chlevinscio familiaris suo

¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3, fol. 38.

той дух сповістив ім'я міщанина, написавши чорнилом на папері, застеріг, щоб він [срей] не подався до іншої людини, як попереднього разу (до Живерта¹, також німця, сплутавши із Зоммером та викликавши жарти і сміх).

Неохоче, певно, священник поступився наполяганням того духа і пішов до названого міщанина. Оскільки той лише нещодавно перейшов з лютеранства на католицизм, то вислухав його [срея] з нехиттю та кпинами, не довіряючи сказаному. І все ж, аби встановити правду, згаданий Зоммер з цікавості впустив отця до кімнати, дозволив розглядати портрети предків його дружини, прибиті на стіні, і несподівано жартома запитав: «Чи впізнав ти його серед когось із них?». Негайно відповів священник – покликавши його [Зоммера], вказав пальцем на портрет. Той міщанин здивувався, що чужий у місті чоловік впізнав померлого на вигляд ще до свого народження, хоча ніколи того не бачив! Тож Зоммер, який досі не переймався його [священника] появою, з огляду на цю вказівку повірив, що [казане ним] є правдою, і передав гроші для проведення богослужінь у церкві.

Той дух померлого утретє з'явився священникові. Подякувавши за заупокійних відправ, він звелів повідомити міщанину, котрий вагався в його [срея] правдивості, що за поширеною на його батьківщині прикметою, коли він перейде до неба, то вдячність повернеться до того, хто видав гроші на проведення богослужінь за його душу.

Настала урочиста свята Великодня ніч (посеред якої в той час у нашій церкві правилася святкова утрень Воскресіння Господа Нашого), і ось несподіване світло наповнило прибічну трапезну, попри яку звичайні люди поспішали до нашого храму. Однак те світло, що виникло від вогню над приготованими для печі дровами, ніби готове поширитися, не зупинило руху поспішаючих до храму. Як же вони здивувалися, повертаючись зі служби Божої, коли виявили в тому місці цілі дрова, без жодного сліду вогню, при замкнених дверях трапезної. Вони розпитували поміж себе в різний спосіб, яким чином та звідки виникло це світло.

Прийшов час сніданку, коли звичайний міщанин за прийнятим звичаєм запрошував численних гостей (деякі з них були й не католиками) і наказував замкнути кам'яницю, щоб прикрі прибульці не зіпсували радості святкового столу. І ось перед дверима до людей, що сіли за великодню трапезу, приємно зазвучав високий голос із церковною піснею «Gloria Patri et Filio Spiritui Sancto / Слава Отцю і Сину, і Святому Духу». І виглядало так, ніби людина піднімається по сходах до вищого поверху й радісно співає ці слова, а потім із шумом відкрилися й закрилися двері. Негайно вийшли на пошуки того співака, але в міцно зачиненій кам'яниці челядь нікого не могла знайти. Господарі та гості обговорювали побачене та поміж себе дійшли думки, що це могла бути тільки та душа, про яку оголосив священник, і переконалися за знаками, що це реальна, не фіктивна її поява.

Від того ж срея² я почув, що розпочалося богослужіння в храмі Св. діви-мучениці Катерини, який стоїть у нашому Низькому замку (до тієї святині необхідно зійти кілька кроків вниз, а її брама укріплена залізними ґратами). І ось несподівано починається вітер, відкриває двері, гасить свічки та перешкоджає проведенню відправи. Той священник відійшов до одвірка та в ім'я Господа звелів вітру, щоб той не входив крізь ґрати, а закрив їх. Після чого повернувся до вітваря. Вітер прислухався до сказаного й обмежився своїми поривами навколо храму, але ґрат не торкався. Тож той срей, спокійно запаливши свічки, провів богослужіння відповідно до свого обов'язку (адже він був замковим мансіонарієм). Але інший священник, якого я застав ще за життя, мав значно більше щастя, особливо від тих багатьох поважних мужів, котрі сиділи за великоднім столом. Якось він лежав вранці на своєму ліжку в будинку Шульца, по-простому званій солодовнею (в якій також мешкав мансіонарій фундації Шульца), та з побожною цікавістю розмірковував: «Як святі на небі, що так

¹ Живерт Рейнгольд – член колегії сорока мужів (1652–1657), лавник (1657–1682), райця (1682–1688).

² Тут до манускрипту автором зроблено пізнішу двосторінкову вставку у вигляді спогаду його знайомого священника.

abruptus¹, obsolas in nexu motarum controversiarum suspiciones, plusquam barbara crudelitate interimitur. Sed haec ex occurrenti impertinenter forte dicta sunt. Ad mala nostrae Russiae redeo.

Iam ad pacificandas lites sive desiderio pacis, sive turbarum taedio, confoederatorum primores, animos applicabant, sollicitudine multorum, sed praecipua opera Floriani ducis Czartoryski, Cuiaviensis episcopi, regii commissarii, qui in castris aliquoties ad milites perorans, flexit tandem iuratum ferociam vinculatorum, ad debitam obedientiam regis reiquepublicae et quidem his conditionibus.

1. Amnestia seu oblivio iniuriarum concessa.

2. Ob respectum patriae pro stipendiis suis, novem duntaxat milliones, sex pecunia signata, tres mercimoniis miles percipiet, idque Leopoli in spatio sex septimanarum.

3. Post sex millionum enumerationem, miles tam regalia, quam spiritualia bona, sequestro absolvet, nexusque dissolvetur. Exercitus ad obedientiam regis ducumque suorum redibit.

Sic domina respublica cum servis suis pacisci, ius sceleri dare, etiam futuris seculis impune practicando, et pro virtute et gloria habendo. {Sed nec haec merita proficere quidquam}.

Non refractariae solum turmae militum, sed et pestis irati coeli certissimum indicium per provincias regni cumulatis funeribus grassabatur. Milites subito de alieno fundo ditescere volentes, inopiam causabant, haec funestam cladem mortalium ferebat, non urbibus, non municipiis parcebat, rucolas, quibus nulla in pestilentem luem <fol. 422>[// 234] antidota acerbius afflixerat. Accessit huic malo et capitalis pecuniae contributio magnusque fremitus sub duplici tributo et mortis, et legis ingemiscentis populi se illa capita redimere, quae mors venalia, irredimibilia exhibet, eratque ubivis publica ob exhaustos nummos, et mutatam monetam, etiam rerum crescentibus pretiis egestas.

His et subsequentibus in urbe nostra malis providit specialem medelam Divina Clementia, quae zelum erga Immaculatam Virginis Conceptionem hoc anno {cordibus civium} instillavit. Ad haec usque tempora glorioso succedaneorum cum antecedaneis certamine in promovendo honore Immaculati Ortus Virginis Deiparae, non cessat devotio in ecclesia nostra, etiam ad invidiam aliarum civitatum, ad decus urbis Roxolanae originem ipsius ne ostentationis labem pro domo mea exigua traham referre non ausim, nisi ex ratione operis compellar, remque pro illo et praesenti tempore non ignotam multis describam. Itaque parce lector, quod extra omnem laudis ambitum, vera ex domesticis edissero.

Jacobus medicus et Stanislaus, pater meus, fratres inter se germani Josephowicci, speciali cultu Immaculatam Virginis Conceptionem prosequantur. Hinc annua solennitate festi recurrente, imaginem Virginis supra ianuam lapideae Wyszowska, quam inhabitabat Jacobus, multis luminaribus de nocte variisque ornamentis decorabant. Hoc anno ob magnum exercituum binorum foederatorum ad urbem residentium ausum, multorum circa aulas senatorias commorantium acatholicorum, respectum, non esse tutum in publica platea Virgini in imagine stanti triumphum hunc instaurare considerantes, ad ecclesiam archicathedralem <fol. 423>[// 234v] annuente archipraesule Tarnovio, consciente et capitulo, devotionem hanc transferendam dixerunt, variisque scenicis operibus in altari, devotione matutina ad missam rorate, concionibusque in praesentia Sanctissimi, eandem auxerunt, sumptibusque suis exornarunt, per totam festi Conceptionis octavam. Placuit haec pietas in Virginem, mundo {placuit honorare Virginem}, in primo conceptionis instanti salutifere et sine noxa protoplastorum exorientem, cunctis, et respective {placuit} congregationi civium literatorum nomen ab antiquo portantium, {qui} pro honore Virginis zelantium, quam hucusque etiam post fata praedictorum laudabiliter conservant, devotionibus matutinis frequentant, processionibus populosis audent, utinam nunquam iniuriis temporum interituram.

¹ [Kochovius, *Annalivm*], fol. 39.

далеко від землі, бачать через такий великий простір земель своїх вірних та їхні потреби?». І несподівано його роздуми ніби обірвалися, перед його зором постала кам'яниця, звана Барчовською: її господарка піднялася з ліжка, помолилася, по молитві вдягнула жіночій стрій і поклікала до себе своїх домашніх по імені. Одним вона доручила виконання певних справ, іншим зробила зауваження, наказала кухарці приготувати на сніданок якусь страву, поклала ключі в окреме місце. Завершивши ці приготування, вона поквапилася до храму, щоб вислухати службу Божу. Після її відходу священник отямився й зібрався з думками, роздумуючи, як він бачив її через безліч стін і мансард, як він почув [слова], і зрозумів, що нічого немає неможливого у Бога. Тож і він поспішив до храму, в якому забрав з богослужіння цю богобоязку пані, мовивши, що в той ранковий час запрошує її до своєї кімнати. Оскільки ця міщанка заперечувала, він усе розповів по порядку (як я щойно описав). Ця матрона вразилася, коли збагнула, що то правда, запросила його на сніданок, аби краще спізнати сказане ним. Заради чистоти своєї совісті і простоти серця він відкрито визнав, що все саме таким згаданим способом з ним трапилося, переконував тих, хто сумнівався в правдивості цього, а найбільше в наступні роки розказував тим, хто вірив, але дивувався, та іншим для відновлення пам'яті про те, що сталося. Таки наша церква в той час мала побожних душпастирів, о, як би ї тепер годилося їх мати! Це я почув від моїх предків та гідних довір'я достойників, котрі були дуже добре обізнані з цим. Проте я вважав за потрібне подати не все, тільки необхідне для довіри та варте уваги. Той ерей ще за мого молодого віку був священником вітваря панів райців. Він був приємним і життєрадісним, хоча вже був старим, я знав його і досі, коли це пишу, пригадую вираз його обличчя.

У Польщі вояки-конфедерати, поляки, грали комічну роль, розпоряджаючись у чужих фортецях, а в Литві рівно ж відігравали, але вже трагічну, роль у сумній сцені. У Вільні також була створена загальна комісія, яку очолював маршалок сконфедерованого литовського війська Хвалибог Жеромський¹. Однак його в обох звинуватили у зраді, тому було вислано військовий відділ, що витягнув маршалка під час його перебування в монастирі отців кармелітів босих, де він у той час перебував. Невдовзі його звинуватили у віроломстві, без суду, не доказавши провини, поранили, вдаривши в голову залізним кієм, і на коні вивезли до Дубна, де зарубали шаблею.

Польний гетьман та підскарбій Великого князівства Литовського Гонсевський² був вивраний з ліжка хитрістю, а потім вивезений з центру такого людного міста Вільна своїм слугою Хвалінським. Його запідозрили в інспіруванні суперечок у стані конфедератів та замордували з варварською жорстокістю. Але те, що сталося, мабуть, стосується нашого твору опосередковано, тому я повертаюся до клопотів нашої Русі.

Провідники конфедерації вже долучалися до замирення суперечок (чи з бажання миру, чи їм набридли пертурбації), за старання багатьох, та найбільше завдяки праці куявського єпископа й королівського комісара, князя Флоріана Чарторийського, який декілька разів промовляв у таборі до вояків, урешті-решт пом'якшив дикість конфедератів, привів їх до належного послуху королю і Речі Посполитій на таких умовах:

1. Дарування амністії чи пробачення провин.

2. З поваги до батьківщини військо погоджується тільки на дев'ять мільйонів платні, з яких шість отримає карбованою монетою, а три – товарами. Це має відбутися у Львові протягом шести тижнів.

3. Після відрахування шести мільйонів військо звільнить з арешту як королівські, так і духовні маєтки й розпустить конфедерацію. Військо повернеться до послуху королю та своїм провідникам.

¹ Жеромський (Жиромський) Хвалибог (?–1662) – віленський стольник (з 1654 р.), маршалок військової конфедерації у Великому князівстві Литовському.

² Гонсевський (Корвін-Госевський) Вінцент (бл. 1620 – 1662) – польний гетьман Великого князівства Литовського (1654–1662).

Imitantur maiores et iuniores, iisque fortunam vivendi labore proprio quaerentes, adolescenter nimirum, qui ad merces dividendas dominis suis famulantur, et pia aemulatione summo mane ad ministerium Virginis in primo ortu Immaculatae confestim accurrunt, pro servanda morum et ordinis regularitate, statuta praescripta conservant, de annua mercede solarii ornamentum altaris procurant, fumaliaque candida, ter intra octavas Conceptionis comparant, quae in elevatione Sanctissimae hostiae in processionibus, bini per ordinem circa monstratorium bene ornati procedentes, accensa reverenter deferunt, finita septimanali devotione inter tripudia tympanaque dulce canentia, inferias ad normam literatorum (qui primo mortuos suos sacrificiis expiant) postridie peragunt, extracto inter lumina egregie sacrophago sacrum liturgicum pro defunctis celebrari faciunt, non sine notabili ex stipendio sui ministerii iactura.

<fol. 424>[// 235] Annus Domini 1663

Post transactam in oppido Żółkiew Natalitiorum Christi Domini cum regina Ludovica solennitatem ad calendas Januarii rex Casimirus cum sua consorte Leopolim venit, de statu regni ac pacificatione Ucrainae cum senatu consilia initurus¹. Omnia enim inter Cosacos turbida infesta ex ratione praefecturae erant. Cum Georgius Chmielniczenko, Bohdani illius filius, Czudnoviensi proelio fractus (ut in anno 1660 praemiseram), voto suo **obtemperans, cucullum** apud Basilianos non procul Corsunio induerit, tragediam cum ritu facturus, nam brevi ex asceterio eodem trahetur a Turca ad solium, quasi Russiae dinasta sublimandus². Obturbatae itaque mutuis dissidiis Ucrainae, ad debitum obsequium reducendae, rationem rex Casimirus a civibus egregie salutatus, in urbe nostra reliquum hyemis palatium archiepiscopale inhabitans, transegit, ad continua laborum legationum, futurorumque meditamenta sollicitus.

Et ecce adest minus speratus gerulus literarum ex Ucraina, in quibus Paulus Tetera, se in locum Georgii Chmielniczenko, subducti in cucullam, pro duce supremo Cosacorum electum denuntiat, a rege, uti naturali domino, confirmationem ac dylpoma generalis regiminis, cum reverentia maiestatis et debita modestia expetiit, facileque ob spem futurae fidelitatis obtinuit.

Moschorum vero potentia trans Borystenem dissidiis nostrorum in immensum crescentibus revallescebat³, sub duce veterano Romadanowski triginta millia peditum fortalitia claudebant, quadraginta <fol. 425>[// 235v] millia militiae Cosaci complebant, sueti bello, apti incursibus, ex aerario cari stipendium, ex Ucraina annonam habentes, quotannis in nomen Moschorum, iuramentum iuxta formulam praescriptam, ritusque sibi communes cum Moschis renovantes. Haec ad anni huius initium in Russia nostra agitata, vulgataque fuere. Mihi ad domestica redire placet, interim.

Dum rex in civitate publica, capitulum nostrum privata sua consilia sabbatho ante dominicam Reminiscere [17 II 1663] in loco supra sacristiam ecclesiae incepit⁴, quae postea ad residentiam archidiaconi Lubieniecki aliquot diebus continuavit. Ad hoc capitulum archipraesul Tarnovius certa puncta pro bono ordine et reducendis in orbitam, foundationibus misit, quae capitulum libenter acceptavit et opera sua ad executionem citeriorem ahibuit.

Inter cetera haec praecipue in hoc capitulo statuta sunt. Ne quisquam personam extraneam recipere audeat ad domum canonicalem, nisi forte in gravi necessitate, et consensu omnium tunc temporis residentium, sub privatione extunc mansionis. Neque confratri alienam mansionem licitam esse sanxerunt decreta capitularia, ad residendum⁵.

¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3, liber 2, fol. 51.

² *Летопись*: далі текст абзацу пропущено.

³ Idem, fol. 54.

⁴ [Acta] capituli, fol. 21.

⁵ Eadem. fol. 22.

Так владна Річ Посполита замирилася зі своїми підданими, дарувавши право злочинцю, також запроваджуючи безкарність на майбутні часи й маючи це за чесноту та славу. Однак такі заслуги не кожному допомагали.

По краях королівства грасували не лише розлютовані юрми вояків, а й пошесть, найпевніша ознака гніву небес, помножуючи могили. Вояки, бажаючи раптово збагатитися чужим коштом, спричинили убогість, яка породила таку згубну втрату в людях. Пошесть не щадила ні міст, ні містечок, проте найболісніше вдаряла по селянах, що не мали як протидіяти шкідливій заразі. До тієї біди додався й поголовний податок, коли з великим смутком та жалем люди свої голови схиляли під подвійним тягарем: і смерті, і закону. І ця підступна смерть виявляла свою неблаганність, і повсюди публічно проявлялася нужденність через нестачу грошей та заміну монет, а також унаслідок зростання цін на товари.

З особливою поміччю цим і наступним бідам у нашому місті запобігла Божа ласка, коли вселила в серця міщан запал у тому році щодо свята Зачаття Пречистої Діви. Аж до цих пір у нашій церкві не зникає та побожність, коли спадкоємці влаштовують славне змагання з предками у вшануванні Непорочного зачаття Богородиці Діви. Тут зауважу, що навіть на заздрість іншим містам і на оздобу роксоланського за походженням міста я не наважуюся розповідати щось малозначуще на свою користь, щоб не виглядало на якесь хизування, якщо тільки цього не потребує сам твір, також я не описую справи, незнані багатьом тоді та тепер. Тож, читачу, зваж, що я подаю історію без будь-якого упередження чи похвали, правдиво, зі свідчень рідних.

Рідні брати Юзефовичі, медик Якуб та мій батько Станіслав¹, дотримувалися особливого культу Непорочного зачаття Діви. Тому, з нагоди щорічної урочистості цього свята, вони вночі прикрасили багатьма запаленими лампадками та різними оздобами ікону Богородиці над дверима кам'яниці Вишовської, в якій мешкав Якуб. Того року через велике, вдвічі більше, військо конфедератів, котрі наважилися стаціювати в місті, багато некатоліків перебували по дворах сенаторів. З огляду на це, не вважалося безпечним розпочинати таке святкування на вулиці, публічно виставивши образ Богородиці, отож вони вирішили перенести це торжество до архикатедрального храму, за згодою архипастиря Тарновського та за відома капітули. Протягом усієї октави свята Зачаття [Богородиці] вони допомагали у театральних роботах при вівтарі, прислуговували на ранковому богослужінні, проповідях при тому святому образі та власним коштом прикрашали його. Така побожність щодо Богородиці сподобалася, світові подобалося вшановувати Богородицю, яка від початку була спасенно зачата та народжена без гріха наших прабатьків. Відповідно це сподобалося й усьому братству літератів, що віддавна носять таке ім'я та ревно служать на честь Богородиці. Навіть після нещастя попередників це братство досі успішно збереглося, братчики часто відвідують ранкові богослужіння, роблять численнішими процесії (нехай ніколи воно не зазнає шкоди від впливу часу).

Старші й молодші наслідували їх, а серед них і юнаки, які заробляли на життя власною працею, служачи своїм господарям, продаючи товари. Вони з великою побожністю й завзятістю рано-вранці, з першими сонячними променями, поспішали до служіння непорочно зачатій Діві, зберігаючи статути, встановлені для збереження моральності та порядку. Вони опікувалися оздобою вівтаря за щорічний внесок, тричі забезпечуючи білими свічками під час октави свята Зачаття Богородиці. З ними [свічками] вони, святково вбрані, виходили у процесіях, по двоє за порядком, при піднесенні Божих дарів, поряд з монстранцією, із запаленими свічками вони з честю проходили вулицями. Після закінчення тижневого богослужіння під звуки солодкозвучних тимпанів вони здійснювали поминання померлих, як це роблять літерати. Вони, спершу відкупивши своїх померлих жертвами, наступного дня споруджують між світильниками чудовий саркофаг і проводять богослужіння за померлих, не без значних своїх витрат на виконання цих обов'язків.

¹ Дядько автора: Юзефович Якуб Олександр – львівський лавник (1650–1660), райця (1660–1688); батько: Юзефович Станіслав – член колегії сорока мужів (1657–1661), лавник (1661–1664).

2do, ut unusquisque canonicorum proprium habeat vicarium, cui praesentationem pro institutione daturus erat, suntque singulis canonicis iidem vicarii de nominibus assignati, et officiorum suorum assignati, et admoniti de suis provisionibus, obventionibus informati¹.

Ecclesiae quoque in Zimnawoda ex suo praedio capitulari, videlicet Zimnowudka [sic] capitulum decimam concessit, ut patet ex actis consistorii die 15 Junii anni eiusdem².

<fol. 426>[// 236] Stephanus Charbicki, suffraganeus et custos Leopoliensis, hoc anno mortuus est, cui Adamus Piaskowski canonicus Krosnovius successit³.

Stanislaus Zelechowski reimpositus per decretum Tarnovii archipraesulis, denuo in canonicatum Leopoliensem (quem in praesentia praelatorum et canonicorum in capitulo temere resignaverat) ad humilem ipsiusmet petitionem et capituli instantiam, praevia tamen trina canonica monitione, ut a scandalis et excessibus abstineret, ut patet ex actu Veneris die 2da Junii anno eodem⁴.

Contra Lucam Witkowski, decanum capitularem, ratione demolitionis gradus murati, super quo stans cathedra archipraesulis stallis capitularibus eminebat, tum et ratione quorundam verborum probrosorum in personam archiepiscopi Tarnovii prolatorum, gravis querela proposita est, illo omnia negante⁵. Descendet tamen capitulum in cognitionem causae, eundemque decanum ex vi fori sui correctivi iudicavit, ex allegatis et probatis, voce activa et passiva, nec non omnibus refectionibus et obventionibus per annum integrum privavit, ad sollennem deprecationem in praesentia totius capituli et cleri, in ecclesia eiusdem archipraesuli faciendam, tum et assistendum stallo eiusdem, in superpelliceo, repositionem omnium actorum, regestrorum sigillique capitularis (quoniam protunc procuratoris officium sustinebat) eundem decanum condemnavit, illo culpam sibi esse probatam non agnoscente, et de gravamine illato protestante, et appellante. Cui decreto quoniam non paruit, praestimonio etiam et domo canonicali privatus est.

Fuerat et alia contra eundem actio gravis proposita, eaque criminaliter tractata, occasione falsificationis literarum Stanislai de Gorai Czurylo, <fol. 427>[// 236v] episcopi Orthosiensis, suffraganei Luceoriensis, praepositi Leopoliensis, ordinationem testamentariam in se continentium. Quod testamentum approbari per decretum consistorii curaverat, super ipsius realitate iuramentum solenne praestiterat, res omnes defuncti in auro, argento, clenodiis, pecuniis, quas sibi successores magnorum nominum et familiarum ad centum quinquaginta millia taxabant, arte quadam ex residentia exportaverat.

Tarnovius ergo archipraesul cum adiunctis capitularibus, post inquisitiones et documenta producta, hocce testamentum irritavit, approbationem revocavit, extraditionem rerum omnium consanguineis defuncti, decrevit, ipsum Witkowski falsarium per iurum declaravit, beneficiis omnibus ecclesiasticis privavit, ad carcerem perpetuum deputavit⁶. Captivatus itaque etiam non sine scandalo, quia modo violento senex ille, et ad carcerem honestum tamen (quia ad residentiam canonicalem inferiorem, quae est ex opposito ianuae ecclesiae, qua ad baptismum deferuntur infantes) intrusus clausus, seris ferreis, eleemosinam exposita fenestris capsula, nescio utrum ex indigentia (quam non credo in primo praelato tot beneficiis et praestimoniis multorum annorum donato fuisse) an ex levitate et iracundia, sive ad compassionem sui excitandam, aliquot septimanis a transeuntibus cimiterium emendicabat, prout a senioribus facti huius notitiam habentibus {Woienkowski, Sachnowic, Zychini, Humniewicz} accepi, et in actis consistorii nostri Veneris die 27 Julii plenius describitur.

.....
¹ [Acta capituli], fol. 23.

² [Acta] consistorii, fol. 492.

³ [Acta] capitularia, fol. 24.

⁴ [Acta] consistorialia, fol. 475.

⁵ Ex traditione et eadem [acta] capituli, fol. 27.

⁶ [Acta] consistorialia.

Рік Божий 1663

Після святкування Різдва Христового в місті Жовкві разом з королевою Людовикою король Ян Казимир прибув до Львова, маючи на меті порадитись із сенатом про стан королівства та умиротворення України. Серед козаків тоді виникали згубні заворушення, пов'язані з провідником. Адже Юрій Хмельницький, син відомого Богдана, зламаний Чуднівською битвою (як я повідомляв під 1660 роком), виконав свою обітницю та надягнув чернечий каптур у отців василіян недалеко від Корсуня. Він матиме лихо через цей ритуал, бо незабаром буде вивезений з того ж монастиря турками на престол, щоб вивищити його ніби володаря Русі. Тож стурбований взаємними розбратами в Україні, бажаючи привести її до послуху, король Ян Казимир був чудово зустрінутий міщанами. Він провів решту зими в нашому місті, мешкаючи в палаці архієпископа, заклопотаний, у постійній праці з послами та роздумах про майбутнє.

І ось прибув малоочікуваний посланець із листами з України, в яких Павло Тетеря вістував, що він обраний на найвищого провідника козаків на місце Юрія Хмельницького, котрий став монахом. Він просив, із повагою до маєстату та з належною покорою, від короля як законного володаря підтвердження і привілей на генеральне управління, що й легко отримав з надією на майбутню вірність.

У той час сила московитів відновлювалася за Дніпром через наші незгоди, що незмірно зростали. Під проводом заслуженого воєначальника Ромодановського¹ замкнулося по фортецях тридцять тисяч піхоти. Їх доповнювали сорок тисяч звичних до війни та здатних до нападів козаків, які брали платню з царської скарбниці, а з України – провіант. Козаки щорічно поновлювали присягу в ім'я московитів, відповідно до встановленої формули та до свого обряду, спільного з ними. Це на початку того року в нашій Русі відбувалося й стало відомим. Поміж тим мені слід повернутися до місцевих подій.

Поки король мав у місті публічні наради, наша капітула розпочала свої приватні наради в суботу перед другою великопісною Неділею пригадування [17 II 1663] у кімнаті над захристям. Потім, упродовж кількох днів, вони продовжувалися в резиденції архидиякона Любенецького. На цю капітулу архипастир Тарновський вислав певні пункти про встановлення доброго порядку та приведення фундацій до ладу, які капітула охоче прийняла та скерувала свої зусилля на їх швидше виконання.

Серед іншого, зокрема, на цій капітулі було прийнято таке:

[1.] Щоб не наважувалися взяти будь-яку сторонню особу до будинку каноніків, хіба що за крайньої потреби та згоди всіх, що в цей час там мешкають, під карою втрати відтоді свого помешкання. Декретами капітули було ухвалено, щоб і братам-канонікам не дозволялося інше помешкання для проживання.

2. Щоб кожен із каноніків мав власного вікарія, презента якого передаватиметься на підтвердження капітулі. Кожному з каноніків визначено вікаріїв, [знаних] за іменами, застережено про їхні обов'язки та повідомлено про їхні надання й доходи.

Також капітула надала десятину церкви в Зимній Воді зі свого філварку, а саме Зимноводки, як видно з актів консисторії 15 червня того року.

Того року помер львівський суфраган і кустош Стефан Харбицький, якого заступив Адам Пяковський, канонік фундації Кросновського.

Станіслав Желеховський (котрий за присутності прелатів та каноніків зухвало резигнував на капітулі) знову був відновлений, згідно з декретом архипастира Тарновського, на посаді львівського каноніка на його [Желеховського] уклінне прохання та за наполяганням капітули. Однак попередньо тричі його за канонами застерегли, аби утримався від скандалів та ексцесів, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 2 червня того року.

Проти капітульного декана Лукаша Вітковського було висунуто важке оскарження стосовно усунення мурованої сходинки, через яку престол архипастира вивищувався над

¹ Ромодановський Григорій (?–1682) – московський державний і військовий діяч.

Lucratus tamen postea causam suam fuisse apud nuntium apostolicum tradebatur, sed executionem et restitutionem in integrum, mors impedit, sicque decretum primae instantiae in suo <fol. 428>[// 237] robore permansit. Multas tamen ipsius levitatis (in aetate senili licet) actione a multis fide dignis audivi, haec ad cautelam succedaneorum adscripsi, ut exemplo huius primae autoritatis in capitulo nostro praelati, multis officiis perfuncti, laudabiliter in teneris, in senili eate ad normam Bellisarii a fortuna derelicti, unusquisque qui stat, videat, ne cadat. Effigiem huius Witkovii persimilem viventi, ut iidem senes {Woienkowski, Sachnowic, Zychni, Humniewicz} tradiderunt, habet depictam altare flagellationis in ecclesia nostra, ad latus arae Zurawinscianaes situm. Indolendum tamen piis manibus, tanti praelati Stephani Czuryło, {fundatoris huius altaris}, quod licet opimam substantiam suis successoribus reliquerit, nullam tamen memoriam sui suffragiumque post fata habeat {ad hocce altare}.

Salubrius sibi providit patruus meus Jacobus Josephowic, qui fundationem Szulcovianam (quae autoritate ordinaria approbata non erat) per Tarnovium archiepiscopum approbari, uti fundatoris nepos, obligationes quatuor presbyteris imponi curavit, ut patet ex actu Mercurii die 24 Ianuarii anni eiusdem¹. Eandem melioravit coram Tarnovio archipraesule, Dorothea Szulcowna, summa florenorum mille trecentorum capellae Szulcovianae parvae in cemeterio applicata, ut constat ex actu Mercurii die duodecima Septembris anni eiusdem.

Plus adhuc pro suae consortisque animae salute idem Jacobus fecit, quoniam effigiem crucifixi in meditullio ecclesiae nostrae picturis structura celatoque opere totam convexitatem in hac qua cernitur forma exornavit. Et quoniam primam in hoc opere {opportunitatem dicendi} de hac sacra crucifixi imagine ad quam Deus Optimus Maximus multis solatia, **et gratias** impertiri non cessat habeo. Originem ipsius scitu posteritatis peridoneum referre non abs re puto.

Joannes Wolphowicz, senior consul Leopoliensis, <fol. 429>[// 237v] de familia baronum de Wolffowitz, ut extantia originalia caesaris Rudolphi II de data in arce regia Pragae {die 14 Mensis Octobris anno 1595 et alia} testantur diplomata, postquam baptisterium in medio ecclesiae, super sepulchrum a se structum, valvas maiores secto lapide, altaria duo Serenissimae Trinitatis (quod nunc est Beati Joannis Cantii) et ciborii (quod alio translatum est, ut infra dicitur) construxisset, alabastrino lapide. Etiam hanc crucifixi imaginem effigari ac in cruce conos ecclesiae iungente elevari curavit.

Mirum in modum ipso sui aspectu ad compassionem devotam corda hominum attrahere cepit, haec sacra effigies! Iam aliis vultu severior, aliis blandior, omnibus venerabilis ore, visa est. Huc pro meditationibus piis populus de die currere, huc vesperascente die iuvenes et senes preces orare, huc vota argentea ferri, huc cereae oblationes, candelarumque accensiones innovari, litanias de nomine Jesu per pueros mendicantes, decantari videmus.

Hanc ergo Salvatoris in cruce pendentis sacram imaginem, exornandam suscepit Jacobus Josephowic², et ut paucis rem enarrem, schaedulam ipsius pro memoriali relictam, et hucusque {servatam, pro memoriali} describo, quae talis est.

“Anno Domini 1663 Jacobus Alexander Josephowic doctor medicinae, consul Leopoliensis³, cum consorte sua Catharina Woiszanka, voti gratia et amoris in honorem miraculosae imaginis crucifixi Domini Nostri Jesu Christi, omne ornamentum, tam trambugae pictura, quam trabis aedificatione, deauratione, sumptu proprio et impensis, cordiali affectu curavit. Quibus utrisque sit Deus vivis solatium, et merces in aeternitate Christus”.

Et suscepit, non sprexit hoc modicum <fol. 430>[// 238] pignus amoris Benignissimus Salvator, maioribus enim gratiis in imagine ista affulgere dignatus est populo, sibi fideli et devoto. A maioribus meis audivi, quod Adalbertus Siatkiewicz vicecustos annorum circa seu

¹ Acta consistorii.

² Acta capituli anni 1681, fol. 248.

³ Ex schedula relictam.

кріслами каноніків, а також із приводу деяких образливих слів на адресу архієпископа Тарновського, що він цілком заперечував. Проте капітула взялася з'ясувати справу та судила того декана силою свого карного (*correctivi*) суду, з доказами й аргументами, і заборонила йому активне й пасивне голосування, позбавила всіх надань і доходів на цілий рік. Вона засудила того декана до публічного перепрошення за присутності всієї капітули та клиру, що він мав зробити у храмі того архипастиря, а ще асистувати при його престолі в комжі, також був засуджений до повернення всіх документів, реєстрів та печатки капітули (позаяк він тоді обіймав уряд прокуратора). Декан не визнав, що його провину доведено, протестував через накладене обтяження та вчинив апеляцію. Оскільки він не прийняв цього декрету, його усунули від церковних бенефіцій та від дому каноніків.

Проти нього висунута була й інша важка претензія, що передбачала кримінальну відповідальність, – з приводу фальсифікації листів з тестаментарними розпорядженнями ортозійського¹ єпископа, луцького суфрагана, львівського настоятеля Станіслава Чурила з Гораю. Відповідно до декрету консисторії, Вітковський мав подбати про схвалення цього заповіту, щодо правдивості якого він складав публічну присягу. Але він з певним підступом вивіз усі речі померлого в золоті, сріблі, дорогоцінностях, грошах, оцінені спадкоємцями багатьох можновладних імен та сімей у сто п'ятдесят тисяч злотих.

Тому після розслідування та пред'явлення свідчень архипастир Тарновський разом з присутніми при ньому каноніками відмінив цей тестамент, відкликав його схвалення, звелів повернути всі речі кривим родичам. Згідно з правом, цього Вітковського було оголошено фальшувальником, заборонено йому всі церковні бенефіції й осуджено на вічне ув'язнення. Тож він [Вітковський] був ув'язнений не без ганьби, та хоча той старець у насильницький спосіб був замкнений, однак перебував у почесному ув'язненні (у нижній резиденції каноніків, розташованій навпроти дверей храму, куди несуть хрестити немовлят). Кімната була із залізним засувом, зі скарбонкою у вікні, виставленою для милостині. Не знаю, чи це було зроблено з нужди (в яку не вірю, бо на початках прелат мав упродовж багатьох років численні бенефіції й мастки), чи зі зневагою та злістю, чи для висловлення йому співчуття. За кілька проминутих тижнів він випросив собі цвинтар. Я приймаю цю оповідь, яку почув від старших (Воєнковський, Сахнович, Зихіні² та Гумневич) та яка повніше викладена в актах нашої консисторії в п'ятницю, 27 липня.

Проте за [іншими] переказами його справа пізніше була виграна перед апостольським нунцієм, але смерть завадила виконанню декрету й повному відновленню його прав. Таким чином, декрет першої інстанції залишився у силі. Втім, я чимало почув від багатьох гідних довір'я свідків про його [Вітковського] велику легковажність (допустиму в старечому віці). Це я описав для застереження нащадкам, як приклад, щоб кожен, від кого таке залежить, це бачив, щоб не падав найвищий у нашій капітулі авторитет прелата, котрий обіймав чимало урядів, спершу похвально, а в старечому віці був опущений долею до стану Велізарія³. Портрет того Вітковського, дуже схожий до нього за його життя, як ті старці (Воєнковський, Сахнович, Зихіні, Гумневич) передають, був намальований до вітваря Бичування [Христа] в нашій катедрі й висів на бічній стіні жертovníка Журавінського. Однак не зазнали шкоди побожні наміри фундатора того вітваря прелата Стефана Чурила, що залишив великий масток своїм спадкоємцям, утім не мав після смерті жодної пам'яті про себе та свою допомогу цьому вітварю.

Мій дядько Якуб Юзефович з великою користю постарався, коли, як нащадок фундатора, подбав про схвалення архипастирем Тарновським фундації Шульца (яка не була

¹ Ортозійський єпископ – титулярний чин у Римо-католицькій церкві; назва походить від античного міста Ортозія, руйни якого є нині на території Лівану.

² Зихіні Миколай (?–1693) – колишній львівський синдик (1656–1659) і лавник (1660–1664), професор Замоїської академії, див.: *Wiadomość o profesorach*, s. 42, 125.

³ Велізарій (505/510–565) – візантійський полководець за часів імператора Юстиніана. Наприкінці життя, у 562 р., був звинувачений у змові проти володаря, ув'язнений, але невдовзі помилуваний.

ultra quinquaginta, dum ventrale argentum, alias *fartuszek* ad lumbos imaginis huius adaptaret, sive quod recusabat acceptare Redemptor, sive quod sursum elevatum male medipontus per iniuriam trahentium portabat, contigit, ut e sublimi loco illo in terram praeceps rueret, et cadens inclamaret: “Succure Domine Jesu!”. Cecidit crura pedesque fregit, sanguis naribus, auribusque prosiliit, intestina convulsa, pro mortuo sive agonizante, loco receptus! Brevi tamen cum stupore et non citra miraculum convalvit, pedes in medio aetatis cursu recuperavit, diuque supervixit sanus per omnia, quem et ego puer protunc optime noveram.

A sene Joanne Brodzicki, burgrabio arcis nostrae Leopoliensis (etiam hoc anno 1714, quo haec scribo supervivente) audivi, quod quaedam Kotkowa vidua nobilis (dum in anno 1672 imminente hostilitate Turcica, unusquisque e civitate nostra fugiebat) illa pro more suo oratura ecclesiam subintravit, ad crucifixum cum suspirio cordis respexit, supplicans ne civitatem ipse cunctis fugientibus desereret, hominesque in ea manentes defenderet, audivisse vocem ferebat hanc: “Nolite timere, ego vobiscum sum”.

Altera vidua Hedvigis Trocinska civissa devotionibus dedita, mihi ipsi familiariter et secretius fassa est, cum modestia in anno 1701, quod vespere cuiusdam diei, eiusdem forte anni orans in <fol. 431>[// 238v] templo, vidit luce magna circumfusum totum corpus crucifixi, huius totamque peripheriam lumine repletum, adeo, ut altaria ambo inferiora Santissimae Trinitatis et Sanctissimi Corporis clarius die corruscarent, quod mirabunda et perterfacta diutius spectavit, et ab aliis protunc in ecclesia paucis admodum orantibus, utrum hanc lucem observaverint sciscitatam se fuisse, dixerat.

Aulicus Jabłonovii Cracoviensis castellani, ducis generalis exercituum, ad ecclesiam oraturus in anno forte 1701 venit¹, psalmum illum “Aspice in me Deus” etc. recitare cepit, ad crucifixum hunc, sursus oculos levavit, et ecce conspicit crucificum se vivis oculis aspicere. Exhorruit, viribus deficit, ita ut e sacristia, vino refocillari in scamno ante altare Sanctissimae Trinitatis genuflexus, debuerit.

Fuerunt, sunt et ad praesens multa gratiarum Redemptoris nostri ad hanc sacram effigiem implorantibus misericordiam praestita documenta. Ita ut totam ligneam sat procerae altitudinis et latitudinis trabem, argentea vota compleverint, super se ipsis cumulata, parietum pensilia ornaverint, quia in anno 1700 in laminam solidam coagulata, egregie ex decreto capituli ornarunt hanc sacram iconem, verum decus illud pro Suecorum contributione redimendo, ecclesiam civiumque capita, una cum cordis sat ampli argentea affabre colorisata (quae totum corpus crucifixi complectebatur) superficie, ego ipse qui elaborandum curaveram, deponi, pretio aestimari, Suecisque in lytrum computari (delictum culpae agnosco, ut veniam apud Redemptorem inveniam) permisi. Quasi parum fuisset Salvatori nostro nos {ab} inferno sanguine redemisse, quin etiam auro argentoque {ab} hostibus redemissit in anno 1704.

<fol. 432>[// 239] Recensui in anno praeterito, quomodo confoederatis militibus omnes offensas suas republica, ut mater condonavit, quomodo cum servis domina, ut haeres fundorum suorum de iisdem pacisci debuerit, solutionem stipendiorum declaraverit, dum modo ab illicito nexu et iniqua bonorum regalium et ecclesiasticorum usurpatione necessissent. Sed inescata pane Christi et pauperum militaris insolentia, dimittere noluit, quod avare concupivit, et contra fas omne occupavit, quod ipsis sine ulla navata opera, et sumptu continua per annos tres emolumenta fructusque ferebat.

Possidebant itaque perperam quasi exasse sibi debita, ut aliorum ecclesiarum, episcopatum, capitulorum bona, ita et nostrae ecclesiae archiepiscopi, capitulique praestimonia egregii heroes, ratione non solutorum stipendiorum, sub praetextu executionis, non computando fructus, quos ex integris conseminationibus aliisque proventibus perceperant². Contra quos,

¹ Ex traditione.

² [Acta] capitularia, fol. 24.

раніше схвалена владою ординарія) та потурбувався про запровадження обов'язків для чотирьох священників, що видно з акта, виданого в середу, 24 січня того року. Дорота Шульцівна покращила цю фундацію за часів архипастиря Тарновського, залучивши суму триста тисяч злотих на малу капличку Шульца на цвинтарі, як зазначено в акті, виданому в середу, 12 вересня того року.

Ще більше задля спасіння душі своєї дружини зробив той Якуб, прикрасивши скульптуру Розп'ятого, що стояла посеред нашого храму, малюванням, а опуклу сферу, в якій проглядалася ця фігура, – різьбярською (*celato*) роботою. І позаяк у своїй праці я маю першу нагоду розказати про це скульптурне розп'яття, при якому Всемогутній Бог Вседержитель не втомлюється наділяти багатьох вітхою та ласками, то вважаю, що цілком доречно буде розповісти нащадкам про його гідний початок.

Львівський райця Ян Вольфович¹ з родини баронів «de Wolffowitz», як свідчать виставлені оригінальні документи (цісаря Рудольфа II, виданий у королівському замку Празі 14 жовтня 1595 року², та інші дипломи), коли ним була збудована хрестильниця всередині храму над гробівцем, спорудив з ламаного каменю великі брами, з алебастру – два вітари: Святої Трійці (що тепер є під титулом Св. Яна з Кентів) та з циборієм (що був перенесений в інше місце, як далі мовиться). Також він подбав, щоб ця фігура Розп'ятого була створена та піднята в церкві з припасуванням до хреста.

Дивно, як ця свята скульптура своїм способом, своєю присутністю почала привертати серця людей до побожного почуття! Вже одні бачили Його риси обличчя суворішими, інші – лагіднішими, всі відзначали його шляхетні уста. Помітно було, що сюди щоденно приходив народ для побожних медитацій, тут у надвечірній час молоді та старі відмовляли молитви, тут складали срібні воти, сюди приносили воскові офірки та запалені свічки, тут діти, що просили милостині, співали літанії в ім'я Христа.

Саме цю святую скульптуру Спасителя, що висить на хресті, й отримав Якуб Юзефович для оздоблення. І якщо тієї справи я вже торкнувся побіжно, то скопіюю його нотатку, яку залишено для пам'яті та яка досі зберігається як пам'ятка. Її зміст такий:

«Року Божого 1663 доктор медицини, львівський райця Якуб Олександр Юзефович разом зі своєю дружиною Катажиною Войшанкою, з обов'язку та любові до честі чудотворного образу Розп'яття Господа нашого Ісуса Христа, своїм коштом та видатками взявся прикрасити як підсклепіння (*trambugae*) малюванням, так і колону (*tabis*) конструкції – позолотою. Нехай для обох це буде найвищою радістю в їхньому житті, а у вічності нехай буде Христос їхньою винагородою».

І Всеблагий Спаситель прийняв, не зневажив це скромне засвідчення любові, бо великими милостями, явленими в тому образі, обдарував вірний йому та побожний народ. Від моїх кривних я чув, що віцекустош Войцех Сяткевич близько або більше п'ятдесяти років [тому] припасовував до стегон тієї скульптури срібну пов'язку. І сталося якось так, що чи через те, що Відкупитель гріхів відмовився її прийняти, чи тому, що Войцех при піднятті вгору вантажниками невдало був підперезаний мотузкою, з тієї висоти він карколомно почав падати донизу та падаючи вигукнув: «Спаси, Господи Ісусе!». Він упав, розбив голівку, ніздрі в крові, вуха роздерті, нутроці порушені, і самого його вже прийнято за мертвого чи вмираючого. Проте невдовзі він на подив усім і не без чуда одужав, посередині свого життя повернув собі рух ніг та довго прожив, здоровий під будь-яким оглядом, що і я, тоді дитина, дуже добре знав.

Від старця, бурграбія нашого львівського замку Яна Бродзицького³ (котрий живе ще в цьому 1714 році, коли це пишу), я почув, як якась Коткова, вдова шляхтича, 1672 року

¹ Мовиться про відомий патриціанський рід Шольців-Вольфовичів. Вольфович Ян – львівський лавник (1646–1651), райця (1651–1653).

² Рудольф II (1552–1612) – імператор Священної Римської імперії (1576–1612). Про nobilitaційний диплом докладніше див.: Łoziński W. *Patrycyat*, s. 70.

³ Бродзицький Ян – бурграбій Низького замку в 1688–1714 pp. (Małeczyński K. *Urządnicy*, s. 192).

uti usurpatores et interceptores sacrorum reddituum, primas regni Lescinski, archiepiscopus Gnesnensis, excommunicationem fulminaverat, quam Sigismundus Cyzowski, suffraganeus Plocensis, adscito in socium legationis Laurentio Szolc, canonico Pultovicensi Volboriae, pleno militarium circulo, praemissa gravi pro iniuriatis ecclesiis parenesi, intimavit¹.

Perterruit etiam sacrum (ut asserebant) nexum e fulgetra ecclesiae vibratum fulmen et quamvis irrita commissione, Leopoli redux praesidens Bieykovius, quaerulabatur inanem laborum, et sumptuum suorum iacturam, mitiora tamen locutus, plusque profecit in cordibus confoederatis ecommunicationis comminatio ad nexus solutionem, quam armorum ostentatio. Multi enim ad verba perorantis episcopi contrahere humeros, alii suspiria facere, alii manus complodere, quidam illachrimari [sic] videbantur². Petierunt quindecim dierum terminum <fol. 433>[// 239v] resipiscentiae sibi iniunctae ad proximum convocandi legionatim exercitus circulum prorogari. Acceptus et dimissus cum tanto honore sacer nuntius ille, quamquam diras indignantis ecclesiae interminans, mareschallo Swiderscio et primoribus militiae in viam deducentibus (quod nemini unquam fecerant) cum quanto nec senatores, nec regis legati autiti, nec expediti³.

Etiam cum patribus societatis Jesu Leopoliensis collegii ratione praestimonii villae Zimnowudka, fundorum ademptorum causa incepit hoc anno agitari⁴, quae multis sumptibus et violentiis, etiam per annos subsequentes, tractata, eodem tandem fine sopita, ut capitulari praestimonio compromissorialis sententia et dislimitatio succamerale magnam fundorum partem detraheret, patribus adscriberet.

Insurgebat Leopoli rerum ac victualium caristia, multitudine hominum, adventu legatorum, ipsoque praesidio pro tuenda maiestate numero aucta⁵, grassabantur morbi, lues epidemica stante alimentorum stipendiorumque defectu, saeviente hyemis frigorumque intensa acrimonia maiorem numerum peditatus absumpserat, deerat annona, victus penuria augebatur, ita ut buccella panis seduplici drachma constans non ex integro unius stomachi famem depelleret. Diminui itaque regii lateris praesidium debebat ac praeter legionem stipatorum corporis retenta, tria millia militum a vallis et portarum custodia subducta, ac extra urbem per domos suburbanorum locata, victum a civibus et etiam suburbanis in his angustiis famis, quaerere debebant, difficulter civibus, quod non pro sufficientia habebant, subministrantibus.

Venerat et legatus Moschorum⁶ supra centum, vestibus versi coloribus, quibus arrecta colla pretiosibus lapidibus, et unionibus exquisitis cincta <fol. 434>[// 240] pendebant, currusque venialium rerum multos secum trahens, pretium pro avulsis provinciis offerens, sed brevi demissus. Venit et ab imperatore Leopoldo, venit et a rege Galliae legatus, venit et ab hano Crimensi feralis, venerant et deputati ab exercitu confoederato. Qui omnes accessu suo ciborum penuriam auxerunt, sed vel maxime circumstantium duorum exercituum sibi ab invicem oppositorum, ab utroque latere urbis vix intra duo milliaria consistentium, numerosa congeries, insolentium lixarum solita pabulatio, undequaque cives alimonia spoliabant, famemque inimicam vitae sponte et ultro trahebant.

Stabat Leopolis inter utrosque potentes, minacesque malorum exercitus media, ad ictum fatorum pendula, sui tamen in praesentia regiae maiestatis sub praesidio armamentarii secura. Displicebat regi, senatui totique reipublicae militis confoederati per arma proterviam opponentis, insolentia. Nec placebat cunctis ob malefacta, iuramentum praevaricationes, ob adempta

¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3, liber 3, fol. 61.

² Idem, fol. 63.

³ Idem, fol. 64.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 32.

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 55.

⁶ Idem.

(коли через наближення турецької небезпеки кожен утікав з нашого міста) зайшла в церкву за своїм звичаєм помолитися, глянула на розп'яття із зітханням серця, просячи, аби Бог не залишив місто з усіма віткачами та захистив людей, які в ньому zostалися. І вона почула голос, що доносив таке: «Нічого не бійтеся, Я разом з вами».

Інша вдова, міщанка Ядвіга Троцинська, віддана побожним справам, зізналася мені з приязні та в таємниці, що коли вона скромно молилася у храмі якогось вечора, може в 1701 році, то побачила сильне світло, що оточувало Тіло на розп'ятті. Світлом наповнювався весь навколишній простір так, що обидва нижні вітвари – Пресвятої Трійці та Пречистого Тіла – заясніли у світлий день. Вона довго спостерігала таке дивне і вражаюче явище, а ще розказала, що інші нечисленні люди, які в той час у церкві молилися, її перепитували, чи справді вони бачили світло.

Двірський слуга краківського каштеляна, великого коронного гетьмана [Станіслава] Яблоновського прийшов до храму на молитву, можливо 1701 року, та, почавши читати такий псалом: «Aspice in me Deus / Споглянь на мене Господи», підвів очі вгору – до того розп'яття. І ось спостерігає, що Розп'ятий стежить за ним живими очима. Він настрашився, ослаб так, що упав на коліна перед вітарем Пресвятої Трійці та йому виносили із христя вино для зміцнення сил.

Були та досі існують виразні свідчення численних ласк Відкупника наших гріхів, про які [ласки] просили перед цим святим образом. Отож дерев'яна колона срібними ватами була заповнена по всій висоті та довжині. Над нею їх теж громадили, прикрашаючи зви-саючими ватами стіну, яку 1700 року укріпили міцними плитами. За декретом капітули чудово прикрасили це святе зображення. Його правдива оздоба послужила для викуплення церкви та самих міщан у час шведської контрибуції¹. Скульптура від щирого серця була цілком заповнена срібними табличками, мистецьки виконаними по всій площі (займали весь корпус розп'яття). Я особисто опікувався тим, наглядаючи, щоб вони були зняті, їхня вартість оцінена, дозволив відлічити шведам для викупу (визнаю злочин провини, але пробачення проситиму у Відкупителя гріхів). Як нашому Спасителю було легко нас викупити своєю кров'ю від пекла, так само Він відкупив і в 1704 році золотом та сріблом від ворогів.

Я гадував під попереднім роком, як Річ Посполита, наче мати, дарувала всі провини сконфедерованим воякам, що вона, як господиня й дідичка своїх маєтків, маючи зі своїми підданими погодитися, оголосила про виплату винагороди воякам. А ті зобов'язалися утриматися від незаконного зв'язку конфедерації та несправедливої узурпації королівських і духовних маєтків. Але військова сваволя, приваблена духовними та світськими статками бідних людей, не хотіла поступатися тим, що прагнула пожадливо утримати й посісти всупереч будь-якій слушності. Вояки без жодної вкладеної праці та видатків коштів протягом трьох років забирали прибутки й доходи.

Тож визначні герої-вояки неслухно, ніби повертаючи собі борги, володіли як маєтками інших церков, єпископств, капітул, так і бенефіціями нашого храму, архієпископа та капітули на підставі невиконаних платні, під приводом її стягнення, не рахуючи доходів, що їх вони отримували з усієї посівної площі та інших прибутків. Проти них, як узурпаторів і привласнювачів духовних зисків, примає королівства, гнезненський архієпископ Лещинський² видав екскомуніку. Її оголосив у Вольбужі³ у повному колі військових площських суфраган Сигізмунд Чижовський, узявши на допомогу пултуського каноніка Лаврентія Шольца, зробивши попередньо важке застереження про несправедливість щодо церков.

Військова конфедерація навіть настрашилася (як переказували) гуркотання грому після блискавок з боку Церкви. І хоча по даремній комісії повернувся до Львова їхній провідник Бейковський⁴, скаржачись на марну працю та втрату своїх коштів, однак злагіднівши

¹ Йдеться про захоплення Львова шведами в 1704 р., що описані у: Józefowicz J. *Lwów utrapiony*.

² Лещинський Вацлав (1605–1666) – гнезненський римо-католицький архієпископ (1658–1666).

³ Вольбуж (пол. *Wolbórz*) – тепер місто Лодзького воєводства (Польща).

⁴ Бейковський Януш (1630–1699) – один з провідників військової конфедерації 1661–1663 рр.

ecclesiis, monasteriis bona, sacri tituli, id est nexus sacri denominatio, et in eodem nexu etiam post initas pacificationes, ut anno antecedenti dixi, perseverentia, unde novum exercitum legere (quem pium in derogationem sive aemulationem sacri nominari placuit) rex, senatus et respublica procuravit. Iamque duce Czarnecio non procul aberat, quin infestis inter se armis concurrent, signisque signa adversa in festo Sanctae Margarethae [13 VII 1663] opponerent, nisi regina Ludovica, saepius ad regem missitans et miliora (etiam Scythis in succursum regiis accelerantibus) suadens¹, senatusque preces interponens, iam prope congressuras acies et pila minanti a pilis, a caedibus mutuis et fraternis funeribus retraxissent.

Venit Leopolim nostram et ipse Venceslaus comes in Lesno Lesczynski, primas regni, <fol. 435>[// 240v] archiepiscopus Gnesnensis, post gravia articularis morbi simptomata lectica initinere deportatus². Gratus ipsius adventus fuit omnibus non ex eo, quod ipse pronus metropolim Russiae valetudini aegrae, in tanta locorum distantia et itinerum incommoditate boni publici causa non parcens invisit, sed etiam ex eo, quod inter exercitum colligatum sacer nexus dictum, et exercitum regium pius nexus vocitatum, qui ambo ex utraque parte Leopolis in proximo castra locaverant, pacem et concordiam conciliaturus sperabatur.

Nullus ante illum archiepiscoporum Gnesnensium in civitate Leopoliensi ab origine ipsius usque ad hoc tempus comparuisse credebatur, ideo de ipsius adventu haec pauca notata collegi. Ingrediebatur Leopolim uno ex canonicis suis Gnesnensibus crucem, mareschalco curiae suae baculum praeferebantibus. Salutatus a Tarnovio, uti loci ordinario, et ad mensam hospitalem una cum senatoribus et officialibus regni, protunc ad latus regis Casimiri residentibus, omnibusque commissariis, in magna illa commissione, ad instar comitiorum praesentibus, cum plurimis tam spiritualis, quam secularis status personis invitatus et solenniter pro dignitate sua, simulque discumbentium tractatus est³. Hoc signanter acta consistorii nostri notatum habent, quod in actibus publicis crux utraque amborum archiepiscoporum erecta, praeferebatur, dum simul erant, ut patet ac actu Mercurii vigesima Junii anni eiusdem 1663.

Nec ceciderant incassum vota spesque populi, praelibatus etenim primas regni accito in laboris subsidium, Georgio comite in Wisnicz et Jarosław Lubomirski, supremo regni mareschallo, <fol. 436>[// 241] campiductore, generali Cracoviensi, aliisque senatoriae dignitatis viris, opus multarum difficultatum aggressus est. Et successerat bene post multas differentias et controversias tractatus ille, aequisque conditionibus, quas Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3to, liber 2, fol. mihi 72 enunciat⁴. Evinculatio nexus illius contumacis facta, ipso festo Visitationis Virginis Beatissimae [2 VII 1663], instrumentum resoluti nexus et nodi illius Gordii manibus primatis, procerumque, ex una Swiderscii mareschalli et aliorum militarium subscriptam, regique iam concubia nocte in civitatem delatum somnum interceptit, et vel maxime de relegandis Scythis, iam circa Brzezany et Naraïow pabulantibus, quibus trecenta millia florenos pro succursu hoc pacta fuisse idem Kochovius enarrat.

Venerat deinde et ipse Swiderscius trium millium comitatu cinctus, regemque et reginam (traditis prius conditi nexus instigatori ad comburendum actibus) in refectorio patrum Bernardinorum humiliter deprecatus⁵, anteactorum veniam, futurorum securitatem geminatis pluries ad pedes regis genuflexionibus obtinuit, exercitusque in regiam potestatem ab Alexandro Cetner, castellano Haliciensi, acceptatus est. Sic illud acerbum sinapi tandem decoxerat Polonia.

Eodem anno aucta et aeraria moneta, ex necessitate eodem fabro Boratinio, Leopolim etiam precibus accito, ad summam quinque millionum ducentorum quinquaginta millium

¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 64.

² Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3, liber 2, fol. 70.

³ Acta consistorii, fol. 375.

⁴ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 72.

⁵ Idem, fol. 75.

сказав, що на серця конфедератів більше подіяло погрожування екскомунікою, ніж нахваляння зброєю. Адже багато з них на слова промовляючого єпископа знизували плечами, інші важко дихали, ще інші плескали в долоні, декого з них бачили в сльозах. Вони просили для себе п'ятнадцять днів для опам'ятання, з відтермінуванням до найближчого зібрання військового кола. Той духовний посол був прийнятий та відпущений з великою шаною, хоча він і грозив лихами з боку обуреної Церкви. Маршалок Свідерський та військові провідники проводжали його в дорогу (що ніколи для інших не робили) – так шанобливо не слухали й не відпроваджували ні сенаторів, ні королівських послів.

Також того року виникла судова суперечка з отцями Львівської колегії Товариства Ісуса щодо відібрання ґрунтів бенефіцію села Зимноводки, що тягнулася впродовж наступних років з багатьма витратами й насильницькими діями. Нарешті вона була заспокоєна, коли за компромісним вироком і розмежуванням підкоморія¹ значну частину ґрунтів було забрано в капітулярну бенефіцію й записано отцям [Товариства] Ісуса.

У Львові посилювалася нестача речей і продуктів харчування, побільшена численністю людей, прибуттям послів, великою залогою, що охороняла короля. У місті грасували хвороби, згубні пошесті, які за нестатку провіанту та платні, коли шаліла зима із сильними морозами, вигубили чимало піхоти. Бракувало харчів, ціна на них так зросла, що цілий буханець хліба, котрий коштував битий шостак, не міг подолати голоду однієї людини. Необхідно було зменшити охорону при боці короля, тож, залишивши тільки загін королівської гвардії (*stipatorum*), усунули з охорони валів і брам та розташували поза містом, по будинках передміщан, три тисячі вояків, які змушені були шукати харчі в міщан і передміщан у цей голодний час. Міщани важко постачали харчі, яких їм самим бракувало.

Прибув і посол московитів з почтом зі ста осіб, одягнених у різнокольорові шати. З їхніх випростаних ший звисали коштовне каміння та добірні перла. Посол притягнув із собою вози з багатьма товарами для подарунків – пропонує ціна за захоплені провінції, але його швидко відпустили. Прибули послы від імператора Леопольда, короля Франції та від кримського хана, а також депутати від сконфедерованого війська. Зі своїм прибуттям вони всі посилили нестачу харчів, але найбільше її спричинила численна юрба безцеремонних військових слуг, що крутилася біля обох військ, котрі стояли навпроти одне одного з двох сторін міста на відстані двох миль. Вони будь-яким способом забирали в міщан харч, притягуючи добровільно й безтурботно до міста неприхильний до життя голод.

Львів стояв поміж двох потужних та небезпечних військ як зависла серединна точка, готова до удару долі, проте безпечна з огляду на присутність королівського маєстату під захистом зброї. Королю, сенату та всій Речі Посполитій не подобалася сваволя сконфедерованих вояків, які зухвало протистояли зі зброєю в руках. Усім не подобалися їхні злочини, віроломне порушення присяги, захоплення майна церков, монастирів через присвоєння ними титулу святого зв'язку, в якому вони залишалися навіть після вчинення замирення (як описано під попереднім роком). Тому король, сенат та Річ Посполита ухвалили зібрати нове військо (яке уважали за добре називати богобоязким – для пониження війська конфедератів чи для наслідування святості). І коли Чарнецький його очолив, близько було до того, що мали зіткнутися ворожі війська. Супротивні штандарти і прапори протистояли би у битві на свято Св. Маргарити [13 VII 1663], якби не королева Людовика, що часто посилала [листи] до короля, схилиючи його до лагідніших способів (також із огляду на татар, які саме поспішали на допомогу королю), та звертаючись із проханнями до сенату. Вже майже готові до бою війська, коли списи погрожували списам, розійшлися без взаємних вбивств та проливання братньої крові.

Прибув до Львова і сам Вацлав Лещинський, граф на Лесні, примас королівства, гнзненський архієпископ, якого тоді в подорожі носили на ношах після проявів сильного болю в тілі. Його приїзд був сприйнятий із вдячністю не лише тому, що він охоче відвідав метрополію Русі задля публічного добра, попри слабкість здоров'я, велику віддаль і

¹ Підкоморій – повітовий урядник, який розглядав земельні суперечки в підкоморському суді.

florenorum cum antea duas duntaxat milliones, ut se testibus purgasse adactus fuerat¹, proci-
disset magno futurae aetatis commodo cum ad praesens et aurea, et argentea moneta, in regno
nostro defecisset, ut plurimum ad alias exoticas gentes transiisset, transireque continuo per
<fol. 437>[// 241v] contributiones iniunctas magno censu non cessat, sola moneta aera {Bora-
tina} etiam acquisu pro auro difficilis, utilitati publicae opportune deservit, aequae pauperibus
ac ditioribus usualis et summopere proficua, quia ab extraneorum avaritia immunis.

Ita rebus inter utraque acies pacatis, rebellis Ukrainae mala, infidumque vulgus rex re-
volvebat prudenter, agitabat cum senatu consilia, conquirebat undequaque subsidia belli². Die
15 mensis Augusti promptus et alacer felici omine³, in Ukrainam Leopoli, multis proceribus
comitantibus, cum exercitu (sacri et pii nexus nomine abrogato⁴) Polono processit et apud
Białymkamien castra constituit⁵. Regina Ludovica eadem die Varsaviam movit Leopoli, et sic
repente magna illa congregatio hospitem, vacuum et curis liberam Leopolim reliquit.

Aderant et socii armorum in campis Cecorensibus Scythae, quibus cum parte exercitus ve-
xillifer regni Joannes Sobieski, per ardua ad coronam iter sibi parans, associatus, ipsam prope
Moscuam victoriosas excursiones fecerat. Rex Casimirus multa oppida rebellium, non sine
notabili sanguinis Poloni dispendio, per expugnationes, multa per humilem subiectionem, ip-
sumque Paulum Teteram ducem, cum primariis Cosacorum, ad se fideliter venientem, in potes-
tatem recepit. Ac exercitum bello, fame, frigore enectum, continuis proeliis et arduis victoriis
fatigatum, in respirium per hyberna locavit, ipseque Mohiloviae hyemem acerbam toleravit.

His forte sive multo antiquioribus expeditionibus cecidisse in acie cum nostris perhi-
betur famosus apud Cosacos bellator, Sołodywy Buniak dictus, antesignanus eorum, Po-
lonorum hostis acerrimus et incentor odiorum, spectrum quinimo cacadaemon, formam
<fol. 438>[// 242] humanam indutus. Cuius quoniam vulgatum in Ukraina nomen, multi et
magni acervi cadavericii, vulgo *mogily*, per Polesiam, Kiioviam versus saepius erecti, silvis
pineis et quercinis cooperti hucusque retinent⁶, non abs re iudicio ridiculam illius historiam, ex
relatione Cosacorum pro certo petitam, et apud illos vanitatibus, nugisque fabellarum assuetos
petrones, facile credibilem referre⁷.

Narrant aliqui Cosacorum, quod Sołodywy Buniak miles illorum fuerit, a scabioso capite,
id est *od głowy parszywey* sic dictus, ignotam originem habuerit. Ardentibus in Polonos odio
Cosacorum turmis sese illorum exercitui adiunxit, magnamque crudelitatem in Polonos aequae,
ac Cosacos, praefecturam brevi assecutus, exercuit. Hic semel in mense balneo delectabatur,
semperque secum unum sequentem ex ordine registri turmalem militem assumebat, quem il-
lico lotione perfunctum, occidi mandabat, sive ipse perimebat, idque ideo ne cuiquam narraret,
quod praeter vultum, manus, pedes et viscus putrefactum, non carnem, non corpus viventium
hominum, sed sceletos, prout cadavera videntur, seu in imaginibus, mors adumbratur, praese-
ferebat praefectus ille.

Accidit, ut turnus eundi pro comite ad fatales thermas, in unum ipsius militem caderet. Is
certam mortem praesentens, matrem cuius unicus erat filius arcersit, multorum fata, suumque
vitae discrimen, situm corporis praefecti sui enarrat, quomodo certam mortem evadere, seu a
consortio praefecti sui declinare possit, consilium opemque exquirat? Intellexit illa, forte nec
inscia doli infernalis, volatica mulier, quis in illo imaginario homine lateret. Ideo de salute

.....
¹ Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 73.

² Idem, fol. 83 et sequenter.

³ *Летопись*: початок абзацу пропущено.

⁴ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁵ *Летопись*: кінець абзацу пропущено.

⁶ *Летопись*: кінець абзацу пропущено.

⁷ Ex relatione in scripto expressa.

незручності подорожі, але й через сподівання, що він схилить до згоди військо, об'єднане під назвою святої конфедерації, і королівське військо, зване богобоязким.

Уважається, що перед ним жоден із гнезненських архієпископів не відвідував місто Львів від заснування аж до того часу, тому я зібрав про його прибуття такі короткі нотатки. Коли він в'їжджав до Львова, то один з його гнезненських каноніків ніс перед ним хрест, а маршалок його двору – пастирську патирицю (*baculum*). Його привітав Тарновський як місцевий ординарій і запросив до гостинного столу разом із сенаторами та королівськими урядниками, що тоді перебували при боці короля Яна Казимира, усіма присутніми комісарами з великої комісії на кшталт сейму, а також численними як духовними, так і світськими особами. Його урочисто приймали відповідно до його гідності й водночас зі щирою гостинністю. Наші консисторські акти особливо відзначають, що на публічних заходах, коли вони були разом, обидва хрести архієпископів однаково виставлялися та неслися перед ними, як видно з акта, виданого в середу, 20 червня того 1663 року.

Голоси та надії народу не пропали даремно, коли згаданий примас королівства, взявши на поміч у своїх трудах великого маршалка королівства, великого польного гетьмана, генерального краківського старосту Єжи Любомирського, князя на Вісничі та Ярославі, й інших мужів сенаторської гідності, приступив до справи, ускладненої труднощами. І він досягнув чудового успіху після численних труднощів та суперечок, підписавши угоду на слушних умовах, які перераховує Коховський ([Kochowski, *Annalivm*], клімактер 3, книга 2, сторінка 72). Розпуск тієї впертої конфедерації стався на саме свято Відвідин Пресвятої Діви [2 VII 1663]. Документ розпуску конфедерації з розв'язанням цього гордієвого вузла, підписаний, з одного боку, руками примаса й магнатів, а з другого боку – маршалка Свідерського й інших військових, був доставлений королю до міста в глибоку ніч. І скоро постаралися про відправлення татар, які коней пасли вже під Бережанами та Нараєвом¹ і з якими домовилися про допомогу за триста тисяч злотих, як оповідає Коховський.

Потім прибув і сам Свідерський в оточенні трьох тисяч вояків, уклібно просячи короля та королеву у трапезній (*refectorio*) отців бернардинців про пробачення (передавши перед цим інстигаторові для спалення умови конфедеративного зв'язку). На колінах, багато разів схиляючись до ніг короля, він отримав пробачення минулих дій та безпеку в майбутньому. Галицький каштелян Олександр Цетнер² привів військо під королівську владу. Так Польща врешті просіяла від зерен гірчиці своє зерно.

Того року зросла потреба монети в обігу, тому до Львова був запрошений майстер Боратіні. Він викарбував п'ять мільйонів двісті п'ятдесят тисяч злотих, хоча попередньо йшлося про два мільйони злотих (як він пізніше був змушений свідками виправдовуватися). Це сталося з великою користю для майбутніх часів, бо дотепер у нашому королівстві бракує і срібної, і золотой монети, адже її багато готівкою відходило й далі відходить постійно до інших чужоземних країв через накладення контрибуцій. Та сама срібна монета «боратинка», важка до отримання навіть за золото, досі слугує для публічного вжитку, дуже корисна як для бідних, так і для багатих, оскільки забезпечена від жадібності чужоземців.

Так заспокоївши справи поміж обома військами, король прозорливо повернувся до нещастя бунтівливої України й невірному народу, проводив наради із сенатом, збирав звідусіль військові загони. 15 серпня він спішно та швидко, під щасливими зірками, з польським військом (уже без імен святого й побожного) вирушив зі Львова в Україну в супроводі численних магнатів. Того ж дня королева Людовика виїхала зі Львова до Варшави. І так Львів став вільним і позбавленим клопотів, коли несподівано його залишила велика громада прибульців.

На цецорських полях з'явилися і товариші по зброї – татари. З частиною війська з ними з'єднався хорунжий королівства Ян Собеський, який прямував непростим шляхом до корони. Недалеко самої Москви він вчиняв переможні походи. Король Ян Казимир

¹ Нараїв – тепер село Тернопільської області.

² Цетнер Олександр (бл. 1611 – 1675) – галицький каштелян (1651–1675).

unici filii sollicita, bono animo esse iubet, placentam illi lacte uberum suorum conditam offert, quam ut egrediens e thermis in oculis praefecti manducaret, praefecto eidem partem eiusdem placentae similiter ad edendum petituro sponte offeret, serio mandat. Quod totum Cosacus ille fatalium thermarum socius, ad implendum sibi constituit.

<fol. 439>[// 242v] Dum itaque saevus ille balneator Sołodywy Buniak placentam ab {illo} commilitone lotionis perfuncto, comestam videret, ut sibi frustrum eiusdem divideret rogasse {fertur}¹,² quod ille libenter obtulit, quod {frustrum} dum sapide³ comederet, dixisse narratur: “Eia nunc mortem evasisti, sed mihi intulisti, quia insimul eodem ubere matris lactati sumus”. Sic ille Cosacus mortis laqueos iam paratos evasit, et suis diffidens ad nostros Polonos profugus, secretum spectri illius, quod ictus Polonorum irritos reddebat et summopere nocebat, propalasse narratur. Atque sic adhibitis benedictionibus inuus ille cadaver portans pro corpore humano, ferro visibili impervius, in conflictu succubuisse, sive evanuisse creditur. Haec si pro rei veritate non subsistunt (quanquam apud Cosacos passim praestigia veneficarum locum, eumque honorificum sub titulo sapientiae habent) pro exhilaratione saltem legentium sufficiant⁴. Hoc tamen observatione dignum, quod loca illa quae ille Buniak possederat lemures infesta hominibus atque sic inhabitabilia etiam ad praesens facere dicuntur. Credant referentibus, qui volunt. Alii Boleslaum Chrobry, victoriosissimura in illis partibus regem Poloniae, Sołodywy Buniak intelligi volunt, sed illi haec historia non competit⁵.

<->[// 243] Aliam ego eamque iucundam ac certam, quia toti illo tempore civitati notam historiam, tenellae, sed afflictis Beneficentissimae Virginis Nostrae, quae in capella Domagaliciae colitur, sero quidem quia tardius narrata prefero. Stante in armis utroque ad urbem nostram viribus et viris praepotenti militum sacri et pii nexus, de iustitia causae digladiari volentium exercitu, fuerat ad audiendas missas in capella Domagaliciae copiosus semper, rege in civitate residente congressus. Evenit, ut aulicus quidam, aureos centum in capsula, ad peragenda domini sui negotia servatos habens, sacro audiendo interesset. Qui **dum forte attentius** turba constringente latera orat, alius adstans aureos illos strophio legatos extraxit. Finita oratione, sive missa, proripuit se domum ire aulicus ille, et ecce in via advenit, aureos sibi esse sublato! **Redit itaque lacrymabundus ad capellam, et hominibus immixtus in amaritudine** cordis exponit Virgini, se ob ipsius devotionem, fidei, fortunae salutisque discrimen apud dominum suum subiuisse, monet serio, ut Virgo causam suam agat, et sibi omnino in tali casu suffragetur. Postquam diutius frustra precibus fatigasset, Virginem, quasi desperanter capella excedit, interim morante <->[// 243v] turba gressum dictamen quoddam internum sentit: “Quoniam cuiquam in loco sacrificari placuit, probes et tu fortunam”. Annuit ille in moerore solatium quaerens, et ad adstantis sibi, capsam manum immittit ac onustum nodulum extrahit, et cito abscondit, et abscedit. Postquam ad hospitium venit, et quid furatus fuerit scire desiderat, strophiam suam aureosque centum suos, se refuratum advertit, stupet et omnibus factum suum Virginisque beneficium enarrat, gratisque agit. Discant theologi utrum ille peccaverit, qui in casu illo, deliberatam furandi in sacro loco {ex intinctu praehabito} intentionem habuit, et furando rem suam ex illo instinctu recuperavit, Virginisque Sanctae patrocinium promeruit. Haec a parte Nieprski societatis Jesu seniculo sacerdote, qui hoc anno in ecclesia nostra archicathedrali concionatoris officium gerebat sero audivit, sero descripsi, qui etiam anno 1725 in collegio nostro bene sospes hanc mihi historiam reintimavit.

.....

¹ Ex relatione.

² Ориг.: далі закреслено *narratur*.

³ Ориг.: закреслено *praefectus*.

⁴ Ex relatione.

⁵ Ориг.: вказівний запис на маргінезі: “Vide ‘*aliam ego*’, ut in *chartula* / Див. «*aliam ego*», як на картці”. Автор наступні два абзаци тексту вклів на окремому аркуші.

привів до своєї влади багато міст повстанців не без значної втрати польської крові через штурми, багато – через мирне підпорядкування, як і самого гетьмана Павла Тетерю, що з вірністю прибув до нього з провідниками козаків. Військо, виснажене війною, голодом, морозом, замучене постійними битвами й важкими перемогами, [король] розмістив для відпочинку на зимові стації, а сам провів сувору зиму в Могилеві¹.

Під час цих, а можливо значно давніших, походів був убитий у бою з нашими військами, як стверджують, відомий у козаків воїн, званий Шолудивим Буняком. Він був їхнім провідником, найгострішим супротивником поляків та призвідником ненависті, справжнім напівдемоном (*cacadaemon*) у людській подобі. Позаяк це ім'я поширене в Україні (багато залишилося на Поліссі, у напрямку до Києва, поховальних курганів, званих могилами, прихованих досі в соснових і дубових лісах), вважаю доцільним розповісти про певну і в неї охоче вірили простаки, призвичаєні до марнотних речей, нікчемних оповідок.

Дехто з козаків казав, що Шолудивий Буняк (названий так від «паршивої голови») був їхнім воїном незнаного походження. Він приєднався до їхніх військових відділів із найзатятішою серед козаків ненавистю до поляків та відзначився великою жорстокістю як до поляків, так і до козаків, невдовзі ставши їхнім ватажком. Він раз на місяць ходив до лазні й завжди брав із собою одного простого вояка, що був наступним за порядком у військово-му реєстрі. Зразу ж після водних процедур він наказував його вбити чи й сам убивав, щоб той не розказав іншим, що є [в їхнього провідника], окрім обличчя, рук, ніг та смердячих нутрощів. Виявилось, що той ватажок не мав ні м'яса, ні тіла, як живі люди, тільки скелет, що ми бачимо у [розкладених] трупів чи на малюнках, які представляють смерть.

Трапилося так, що випала черга супроводжувати його до фатальної лазні одному з вояків, котрий, передбачаючи свою певну смерть, покликав матір, в якій був одинаком. Він розповів про загибель багатьох, небезпеку для свого життя та огидність тіла свого провідника. Попросив про пораду й надію: чи може уникнути певної смерті або й взагалі ухилитися від товариства свого ватажка? Та жінка-чарівниця, напевно свідомо пекельного підступу, зрозуміла, хто приховувався в людській подобі. Тому вона, турбуючись про порятунок свого єдиного сина, наказала підбадьоритися, дала йому печиво, приготоване на молоці з її грудей. І строго звеліла: коли вийдеш з купелі, щоб їв його на очах ватажка, а як Буняк попросить спробувати шматок печива, то щоб охоче віддав. Козак, товариш по смертельній купелі, все це погодився виконати.

Тож коли після закінчення купання цей лютий лазняр Шолудивий Буняк побачив, що той воїн споживає печиво, кажуть, ніби він попросив його поділитися шматком, і він [козак] це зробив охоче. Смачно скуштувавши шматок, Буняк промовив: «Дивись, ти нині уникнув смерті, але приніс її мені, оскільки разом ми скуштували молоко тієї самої матері». Так той козак уникнув вже приготовлених пасток і, не довіряючи своїм, утік до наших, поляків, та розповів, розкривши таємницю цього почвари, що постріли поляків витримував і сильно їм протистояв. Відтак, як говорять, після отримання Божого благословення цей невразливий труп, який прийняв подобу людського тіла, недоступний для видимого меча, у сутичці впау чи зник. Якщо це за правду не приймати (хоч у козаків повсюдно облуда чарівниць приймається за мудрість замість чудес, гідних шани людей), то хай послужить розвагою для читачів. Однак тут слід згадати, що ті місця, в яких тримався той Буняк, як стверджують, не замешкуються навіть дотепер через нечисті душі померлих людей. Хто хоче, нехай вірить у сказане. Інші хочуть бачити під Шолудивим Буняком Болеслава Хороброго², найпереможнішого короля Польщі в цих краях, але того наша історія не стосується³.

¹ Могилів – тепер місто Могилів-Подільський Вінницької області.

² У «Повісті временних літ» згадується про половецького хана Боняка, що «рубав Золоті ворота» у Києві, як і в легенді про меч Щербець Болеслава Хороброго, див.: *Ипатьевская летопись*, с. 299; Грушевський М. *Історія України-Руси*, т. 2, с. 15.

³ Сюжет про Шолудивого Буняка по-різному інтерпретувалася істориками ще з кінця XVIII ст.,

Annus Domini 1664

Principio huius anni 1664 saeviebat frigoribus non suetis hyems, militique Polono, adstrictis gelu amnibus, lacunisque velut stratis ubique pontibus, imperviam alias¹ Ukrainam, facile commeabilem reddebat, quinimo aperta et praeparata itinera, etiam in ipsam Moschoviam pendebant. Itaque rex Casimirus ad initium anni ex stativis hybernalibus exercitum ad opera belli movit. Primum fortalitium, Dziewica dictum, spoliis et gravi praesidio <fol. 640>[// 244] refertum, ad initium domini Moschorum situm, vim ob contumaciam experiri debuit, armisque captum, decem millia suorum amisit, reliqui clementiam regis praestolati, ferrum per deditio-nem evasere, mortemque².

Aestimabant cuncti fortitudinem regis Casimiri, qui promptus in quaevis pericula, alacer in itinere, in statione taediosus, signis ubique praevisus, parum quieti corporis inter ipsa frigora, nivesque gelatos, **adversus incommoda coeli laboresque continuos plane infractus, multis exemplo, pluribus admirationi fuit**³. Decima septima die Januarii, anniversaria regiae suae post annos sexdecem inaugurationis⁴, Moschoviae limitem fausto omine ingressus, etiam Tartarorum auxilio fultus, totam Moschoviam fuis binis sat potentibus eorum exercitibus, terrore, populationibus permiscuit, et victor iterum in Ukrainam novis motibus hostilia attentantem rediit.

Interea canonici nostri sua consilia capitularia pro more solito tractabant, sed nihil speciale praeter antiquorum statutorum observantiam constituerunt⁵. Elicitur tamen ex actu dei 19 Junii scripto, et petitioni Georgii Giedzinski, quod ex ordinatione suffraganei Leopoliensis, et consuetudine, stallum in ecclesia nostra ad maius altare ex opposito cathedrae archiepiscopi a cornu Evangelii habuerunt, eundemque locum et stallum ex approbatione capituli (quanquam partialis) is idem suffraganeus Giedzinski reservato sibi loco in capitulo sese, uti cancellarium concernenti (ut patet ex actu anno eodem die 6 Septembris formato) obtinuit, de quo post ipsius obitum magna lis exorta, ipsius Romae decisione sopienda et sopita in anno 1700, ut infra dicitur.

Is idem Giedzinski suffraganeus et cancellarius summam triginta millium florenorum Polonicalium super bonis Bolechow et aliis pro cancellariatus fundatione inscriptam, capitulo applicavit unacum censibus⁶, quam summam <fol. 641>[// 244v] capitulum accepit et expresas praecustodionibus ipsius servandas declaravit, ut patet in actus capituli anno 1665, fol. 43.

Decesserat hoc anno et Joannes Carolus Czołhanski, suffraganeus Luceoriensis, scholasteriae Leopoliensis fundator⁷, qui licet propiore de linea et familia sua de armis Sas sibi successorem in erectione ordinarat, quia tamen nullus in tempore de domo ipsius, tandem sero nepos ipsius per aetatem parvam non idoneus {praesentabatur}, electus et institutus in scholasticum Joannes Malachowski, ampliaribus titulis mox decoratus, etiam decreto nuntii apostolici (quod in actis consistorii die Jovis 27 Januarii inseritur anno 1667) confirmatus.

Dos Hodovicensis ecclesiae per novas cessiones capitulares fundorum meliorata est, decretumque pro campo Styblowa dicto ad acta consistorii Veneris 10 Octobris eiusdem anni ingrossatum est⁸.

Concordia cum patribus societatis Jesu ratione villae Zimnowudka tentata, sed non perfecta⁹.

¹ *Летопись*: пропущено *alias*.

² Kochovius, *Annalivm Poloniae*, climacter 3, liber 3, fol. 100.

³ Idem, fol. 103.

⁴ *Летопись*: пропущено текст від «*inaugurationis*» до «*victor*».

⁵ [Acta] capitularia, fol. 37.

⁶ Eadem, fol. 38.

⁷ Eadem, fol. 34 et 39.

⁸ [Eadem], fol. 39.

⁹ [Eadem], fol. 38.

Я оповім ще іншу, вже веселу та правдиву історію, відому в ті дні всьому місту, яку мені пізніше переказали, про делікатне терпіння з боку нашої Пречистої Діви, яка вшановувалася в каплиці Домагаличів. Коли під нашим містом стояли обидва війська із сильними й міцними воїнами під назвами святої та богобоязкої конфедерації, котрі хотіли битися за справедливість своєї справи, завжди було людно в каплиці Домагаличів під час проведення богослужінь, з огляду на замешкання короля в місті. Так сталося, що якийсь придворний шляхтич прийшов послухати літургію, маючи сто золотих у кишені, які він повинен був витратити у справах свого пана. Поки він, певно, уважно молився серед великого натовпу, один з тих, хто стояв поруч, витягнув ті золоті, зав'язані в хустку. Після богослужіння, чи літургії, той шляхтич узявся було йти додому, як уже в дорозі зауважив, що йому зникли золоті! Тож він вертається в сльозах до каплиці та, протиснувшись поміж людей, з гіркою в серці жаліється Богородиці, що через богослужіння до Неї він потрапив у небезпеку втрати довіри з боку свого пана, фортуни та здоров'я. Шляхтич сильно благав, аби Богородиця взялася за свою справу й відповідно йому в такому випадку допомогла. І ось він, змучений після довгих даремних прохань до Богородиці, виходить із каплиці дуже розчарований. Тим часом, затримавшись через юрму на виході, він чує якийсь внутрішній голос: «Оскільки комусь сподобалося красти у святому місці, то й ти спробуй фортуни». Той шляхтич, шукаючи втіхи у смутку, погодився на це і, приступивши до ближнього, запустив руку в кишеню, витягнув важкий вузол і ховаючись швидко відійшов. Після того, як він прийшов додому й забажав дізнатися, що було вкрадено, знайшов свою хусточку зі стома вкраденими золотими. Він здивувався та розповів усім про свій випадок і добродійство Богородиці, склавши Їй подяку. Хай теологи встановлять: хто в цій ситуації мав намір вчинити крадіжку у святому місці (з попереднім умислом), а хто, вчинивши крадіжку, повернув свою річ з тим умислом, заслуживши опіку в Пречистій Богородиці. Це я пізно почув від отця Непрського, старого священника з Товариства Ісуса, який того року в нашому архикафедральному храмі виконував обов'язки проповідника, тому й пізно про це пишу. Також він, у доброму здоров'ї, 1725 року в нашій колегії цю історію мені ще раз розповів.

Рік Божий 1664

На початку цього 1664 року лютувала з незвичними морозами зима, і польському воякові зробила легкопрохідною Україну (бездорожню в іншу пору), через замороження рік та боліт, ніби навівши прямі мости, і влаштувала відкриті та приступні дороги навіть у самій Московщині. Тож король Ян Казимир на початку року підняв військо на воєнні справи із зимових стацій. Він здобув першу фортецю, звану Дівцею, із сильною залогою та здобиччю, розташовану на межі держави московитів. Натрапивши на впертий опір, захопив її силою зброї, вбивши десять тисяч своїх підданих, а інші уникли меча та смерті, здавшись на милість короля.

Усі славили мужність короля Яна Казимира, що, готовий до будь-яких небезпек, охочий до подорожі, нудився на стаціях, скрізь йшов попереду штандартів, мало дбав про відпочинок тіла серед морозів та сніговіїв, зовсім не ослаблений незручностями під відкритим небом, постійними клопатами, був прикладом для багатьох та викликав подив. 17 січня, у річницю інавгурації після шістнадцяти років свого панування, король щасливо увійшов у межі Московії, підтриманий також татарськими силами, настрашив усю Москву, побивши їхні два потужні війська, збурих населення та переможцем знову повернувся в Україну, що пробувала піднятися на нові заворушення.

Тим часом наші каноніки за прийнятим звичаєм проводили свої капітульні засідання, але не прийняли нічого особливого, крім дотримання давніх статутів. Однак, як впливає

див.: Engel J.-Ch. *Geschichte der Ukraine*, S. 155–157; Костомаров Н. *Богдан Хмельницький*, с. 342; Кузьмичевский П. [Драгоманов М.] Шолудивый Буняка, с. 247–251; Франко І. Вій, с. 50–55.

Capellae quoque Domagalicianae proventus per inscriptionem: primo sexcentorum florenorum pro capellano, ut missas intuitu census florenorum quadraginta octo percipiendi dicat, prout acta consistorii Mercurii 5ta Julii¹; secundo florenorum mille, ut eadem Veneris 27 Novembris narrant, adaucti sunt. Hanc enim imaginem non cessabat Altissimus novis gratiis decorare.

Et enim Remigianus Strzałkowski de domo Ostrogiorum in praesentia regis Casimiri ad arcem Krupiec Moschoviticam, quam expugnabat exercitus Polonus lethaliter duobus globis, uno in fronte capitis, altero in maxilla traiectus, omnisque spe medicorum destitutus, facto voto Beatissimae in capella Domagalicciana cultae, pristinae saluti restitutus est, votumque exsolvit et gratiam connotari petiit².

Eodem anno 1664 attingerunt Leopolim nostram Roma a summo pontifice pro firmandus in fide Catholica, sive aliis ad eam convertendis Armenis, expediti patres <fol. 642>[// 245] Theatini duo, pater Clemens et pater Aloysius. Nec in vanum venerunt³, seriam enim navarunt operam iidem patres circa constantiam Armenorum, quorum et linguam discere ab ipsa ethymologia debebant. Et in opere animarum pater Clemens anno subsequenti vitam finiit. Aloysius multa, messem aggressus fructum opimum fecit, qui in cordibus hucusque eorundem Armenorum perseverat adiuvantibus continuo iisdem patribus in obsequio missionis emolumenta animarum, etiam studio literarum, quos parvulis primo lingua Armena in philosophia et theologia instituendis, impertiri hucusque non intermittunt.

Eodem anno illustre imminentium malorum omen turgidus in ollae speciem cometes tam clare effulsit, ut coleum per sexdecem dies tanquam nocturno sole ardere videretur⁴. Sed et in terris praemonebant vindictam pro peccatis Poloniae, propius adesse sacrae divorum umbrae. In oppido enim Busko effigies flagellati ad columnam Salvatoris, apud moniales Norbertanas quasi recentibus guttis sanguinis manavit. In pago Dzierkow dicto Cracoviensi dioecesis in ecclesia imago Beatissimae Virginis in concursu populi fuso ab oculi gemmeo rore lacrymata est. In pago Studzianna dicto eiusdem Virginis Deiparae imago (mensae cum Filiolo suo et Josepho assidentis) cum fabro murario, parieti affixa collocata est. Moxque gratiis, favoribus multisque miraculis populo benefica extitit, sed haec quia extra meam dioecesim facta illarum partium scriptoribus reliquenda censui.

Perfida gens appellarum rem in civitate nostra insolitam, fastui suo improbo perniciosam, ausa est, et iure merito clade multorum ex suis punitam⁵. Pererebuerat in urbe nostra rumor de tumultu in Iudaeos Cracoviae excitato, itaque Iudaei sive vindicias ex innoxiiis sumere, sive sibi securitatem providere volentes, ablongas secures bipennes, ascias in lignis, falces, semispathas, frameas, bombardas praeparabant. Ebriosis saepe noctu discurrebant, iaculabantur, vigiliis expediebant, berdo in clamabant, eoque audaciae progressi, ut Christianis insultare, caedes minari, quod canes sanguinem Christianorum lingent⁶, in eoque Iudaei <fol. 643>[// 245v] sua maculabunt vestigia, quod unus Iudaeus sexaginta pellet studiosos, palam et insolenter vociferari, insultareque audientibus ausi sunt.

Venerat festum Inventionis Sanctae Crucis [3 V 1664], quo iuxta suum calendarium Rutheni festum Sancti Georgii Martyris magno concursu villanae plebis ad ecclesiam in monte suburbii super titulum et nomen eiusdem Sancti fundatam peragunt. Itaque Iudaei somniantes in hac die vim sibi inferendam fore, mane conventum fecerunt ad suam synagogam post

¹ [Acta] consistorii. Vide huius annum 1669.

² Ex manuscripta eiusdem capellae.

³ Ex manuscripto Armenorum.

⁴ Kochovius, [*Annalivm*], eodem climacter, fol. 148.

⁵ Acta consularia.

⁶ Ex inquisitione feria 2 postridie dominicae Exaudi proxima anno [26 V] 1664 expedita.

з акта, написаного 19 червня, та прохання Єжи Гедзінського¹ (який посідав, відповідно до ординації, уряд львівського суфрагана і за звичаєм – місце в нашому храмі при великому вівтарі, навпроти престолу архієпископа, при «розі Євангелія»²), йому, за згоди капітули (хоч і часткової), при збереженні місця й уряду суфрагана в капітулі дозволили обійняти посаду канцлера (як видно з акта, виданого 6 вересня того року). Щодо цього виникла велика суперечка після його смерті, рішення щодо неї приймалося в самому Римі та справа заспокоїлася в 1700 році (про що далі йтиметься).

Цей суфраган і канцлер Гедзінський віддав капітулі разом із чиншами тридцять тисяч польських злотих, записаних на маєтках Болехові й інших як фундація уряду канцлера. Цю суму капітула прийняла та оголосила з виразними застереженнями, на які потрібно зважати, як видно з акта капітули у 1665 році (сторінка 43).

Того року відійшов із життя луцький суфраган, засновник уряду львівського схоластика Ян Кароль Чолганський, який постановив обирати на посаду в цій фундації найближчого спадкоємця зі своєї лінії та роду герба «Сас». Утім, оскільки в той період не було такого з його дому, врешті-решт пізніше презентували його внука – Яна Малаховського, невідповідного кандидата через молодий вік. Його обрали та встановили на уряді схоластика, відразу ж оздобленого багатьма титулами, а також підтвердили декретом апостольського нунція (був внесений до консисторських актів у четвер, 27 січня 1667 року).

Забезпечення церковного маєтку Годовиця збільшилося внаслідок нових надходжень від капітули. Декрет про поле, зване Стибльове, був записаний до консисторських актів у п'ятницю, 10 жовтня того ж року.

Відбулася спроба полюбовної угоди (*concordia*) з отцями Товариства Ісуса щодо села Зимноводки, але вона виявилася невдалою.

Також прибутки каплиці Домагаличів були збільшені: по-перше, шістьма сотнями злотих на забезпечення священника, щоб для проведення богослужінь він отримував чинш 48 злотих (як описано в акті консисторії, виданому в середу, 5 липня); по-друге, тисячею злотих (відповідно до такого ж акта, виданого в п'ятницю, 27 листопада). У кожному разі Всевишній не припиняв вділяти цьому образу нові ласки.

Так, Ремігіан Стшалковський³ з дому Острозьких, який за присутності короля Яна Казимира, під московською фортецею Крупець⁴, котру здобуло польське військо, був двічі смертельно вражений кулями: однією – в чоло, іншою – у щок. Він втратив надію в усіх медиків, але повернув собі попереднє здоров'я, склавши обітницю Пречистій Діві в каплиці Домагаличів. Цю обітницю він виконав і просив занотувати про цю ласку.

Того 1664 року прибули до нашого Львова з Рима від понтифіка два театинці – отець Клемент та отець Алоїзій⁵ – із дорученням зміцнити католицьку віру чи повернути до неї, вірмен. Вони приїхали недаремно, адже ті священники з великим запалом взялися за поважну працю задля сталості у вірі вірмен, навіть мусили вчити їхню мову з початкового рівня⁶. І в цій духовній праці отець Клемент у наступному році відійшов із життя. Алоїзій, розпочавши велику справу, здобув багатий урожай, що досі зберігається в серцях тих самих вірмен, які постійно допомагають тим же отцям у виконанні обов'язків місії, а також

¹ Гедзінський Єжи – львівський канонік, офіціал та вікарій (1670–1673, 1687–1693), суфраган (1663–1693), див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 103.

² «Ріг Євангелія» та «ріг Апостола» у вівтарі позначали ліву і праву сторони з погляду зору вірних, які дивилися на вівтар спереду.

³ Стшалковський Ян Ремігіан (?–1683) – військовий і державний діяч Речі Посполитої.

⁴ Тепер село Курської області (Російська Федерація).

⁵ Галяно Клементе (італ. *Galano Clemente*, 1610–1666) – італійський орієнталіст, театинець; Пїду Луї-Марі де Сент-Олон (фр. *Pidou Louis-Marie de Saint-Olon*, 1637–1717) – французький місіонер.

⁶ Ще до приїзду до Львова обидва театинці добре знали вірменську, але не побутову вірмено-кипчацьку мову львівських вірмен, що мала тюркське походження.

meridiem armati, circiter quadringenti steterunt, et quasi stationem metari se in tres turmas ad tris loca sub tribus ductoribus composuerunt, videlicet primo loco ad molendinum sub Leizer, secundo ad macella sub Ruczka, tertio intra domos sub Turczyn.

Prostabant quasi ad pugnandum parati tres illi cunei longo tempore, conductis pro sui praesidio, etiam haydonibus, nostri vero homines partim ex curiositate, partim spectaculi causa: “quid sibi ille armatas Judaeorum congressus vellet?”, sciscitatum accurrebant passim, alii insolitam audaciam stupebant, increpabant alii, alii pro more vulgi irridebant. **Judaei verba pro verbis, quinimo** verbera plerumque redebant. Nec his contenti, ut sibi citius accelerari cladem intelligerent, iuvenes nostros ad talia spectanda fervore insolentiae accurrentes, increpabant, quinimo mulso, quod sibi copiose afferri mandarunt ebrii, agrestes ex villis ad spectaculum accurrentes, stantes, confabulantes loco pellebant, percutiebant, vulnerabant, depercussis, sive loco pulsus gloriabantur, ovabant. Aufugerant nostri homines inermes, nihil sibi male imminere spectantes, una et altera vice usque ad portam Cracoviensem, ut excubitores civitatis intercludere eandem debuerint.

Ad famam huius insolentis audaciae Judaeorum, undique homines nostri et plebs ad spectandum velox, tragoediam visuri convolverant, aderant et promptiores ex iuventute studiosa fervoreque aetatis arma corripuerant. Dissimulabant tamen Judaeis ausum hunc insolentiae, donec tres spectantes iuvenes, Judaei ex cuneis advolantes crudeliter <fol. 644>[// 246] vulneraverint, cocum quendam bipennibus occiderint, qui dum ad civitatem ferebantur, magnam sui in oculis Christianorum commiserationem moverunt.

Dum maturiores iudicio stupent et deliberant, quid facto sit opus, insolentium puerorum temeritas vindicare cepit fusum Christianorum innocenter sanguinem, hi enim stantes fastuose in ordine Judaeos clamoribus et lapidibus impetebant, primique pro more suo leviter invadendo et celeriter fugiendo, certamen adorti. Donec robustiores cum armis et ratione convenirent, viresque fortius opponerent. Et ita quidem, ut Judaei in pueros sibi insultantes, et plebeculam attonitam simpliciter, denuo insilirent, multos protruderent, loco pellerent, vulnerarent, et ultro aleam pugnandi secum offerent.

Itaque feroces et inquietos, et quasi inter prospera certamina pugnae ovantes, aggrediuntur e civitate excurrentis studiosi, illisque iuncta plebs villana, non ferro, sed baculis et fustibus armata, quibus et alii succurrebant. Pugnatur ergo iam extra ludum puerilem hinc inde fortaliter, undique manus conferunt, remque serio agi Judaei a Christianis intelligunt, iam timent, iam titubant, iam sese mutuo ad pugnam animant. Et resistebant quidem strenue a principio, sed postquam se et a fronte, et a tergo ab occurrentibus impugnari vident, vociferari, confundi audaciam deserere coguntur, ac iam non servatis ordinibus ad suam synagogam timidi fugiunt. Ast ne ibi intra muros a poena immunes esse poterant, quam innoxio Christianorum sanguine contaminati meruerant. Invadebantur ab irata et merito offensa plebs, trahebantur a studiosis ex domibus et mactabantur palam, multos tamen eorum nostri homines misericordia moti subdlexerunt morti, alios in suis aedibus latitantes subticuerunt, alios precationibus a caede malo suo servaverunt.

Similis in civitate sors fuit Judaeorum, quorum platea ab iisdem studiosis iratis oppugnata tertio, sive quarto die, etiam sanguine eorum rubuit. Debebant ergo cives in sua civitate pro Judaeis vicum urbis incolentibus vigilias etiam nocturnas suscipere, et ad terrorem invadentium tormenta aliquot disponere. Verum nec in hoc praesidio Judaeis praetimore palantibus, integra securitas fuit. <fol. 645>[// 246v] Noctu etenim tumultus iteram ex motivo trium studiosorum et quidem nobilium (qui postea iudicio composito iudicati sunt) exortus, egregium virum Stoncel dictum, ad defensionem Judaeorum improvide festinantem, casu ex fistula in umbris percussum civibus eripuit, cum indie aggressionis eorum, duos vel tres homines nostros speculantes similiter consumpsisset. Ita bellum ignavi quique incipiunt, quod strenuissimi cuiusvis opera et periculo geritur.

у вивченні наук, котрі вони [вірмени] досі не припиняють давати дітям, щоб навчати їх спершу вірменською мовою філософії та теології.

Того року на небі зблиснув яскравий знак близьких нещастя у вигляді комети, опуклої, на вірець горщика, що її слід було видно протягом шістнадцяти днів, ніби сонце заясніло в нічний час. Але й на землі попередньо застерігали про покарання за гріхи Польщі, коли все ближче з'являлися святі образи. Так, у місті Бусько¹ статуя розп'ятого Христа, що стоїть біля колони Спасителя у монастирі нобертанок, потекла майже свіжими краплями крові. У селі Дзежкув² Краківської дієцезії ікона Пречистої Диви при натовпі людей засльозоточила, тільки з очей Її капали перлини. У селі Студзянна³ образ Пресвятої Диви Марії (де Вона бесідує зі своїм Сином, а св. Йосиф сидить поруч), прикріплений до стіни, розмовляв з муляром. І потім, ще ласки, щедроти та численні чуда являлися вдячному народу, але я вирішив те, що відбувалося поза моєю дієцезією, залишити для авторів з тих країв.

Невірний єврейський рід наважився в нашому місті на незвичну річ, згубну через їхню зухвалу пиху, і справедливо був покараний лихом для багатьох з них. У місті розійшлася чутка про збурення проти євреїв, що сталося у Кракові, тож євреї, чи то бажаючи помститися на невинних, чи забезпечити собі безпеку, приготували довгі двосічні сокири, теслярські тесаки, коси, палаші, шаблі, мушкети. Вони часто по ночах бігали п'яними, стріляли, запровадили сторожі, вигукували «бердо» й дійшли до такої зухвалості, що не боялися глузувати з християн, погрожувати смертю: що собаки лизатимуть кров християн, у якій євреї залишатимуть сліди, що один єврей пожене шістдесят студентів, – відкрито та зухвало вигукували й насміхалися, щоб їх почули.

Настало свято Воздвиження Чесного Хреста [3 V 1664], коли (відповідно до свого календаря) русини святкували день Св. мученика Юрія з великим напливом селян до церкви, фундованої під іменем та титулом того святого на передміському пагорбі. Отож євреї, вважаючи, що цього дня на них нападуть, зібралися вранці до своєї синагоги, стали до полудня озброєні числом близько чотириста осіб і, наче розбивши табір, з'єдналися в три юрми у трьох місцях під керівництвом трьох провідників, а саме: перше місце – біля млина (під проводом Лейзера), друге – при різницькій ятці Під Ручкою, та третє – між будинками Під Турчином.

Вони стояли довший час, ніби готові до битви, ці три бойові лави, навіть найнявши для свого захисту найманців. А наші люди, частково з цікавості, частково з причини видовища, звідусіль сходилися, запитуючи: «Чого хоче ця озброєна ватага євреїв?». Одні дивувалися незвичній зухвалості, інші ганьбили, ще інші за народним звичаєм насміхалися. Євреї відповідали переважно словом за слово, а деколи навіть ударами батога. Не задовольняючись цим, вони, мовби надумавшись приспішити своє нещастя, напали на нашу молодь, що зі свавільним запалом зібралася на це подивитися. І коли п'яні селяни, які спожили достатньо медовухи (*mulso*), наблизилися до цього видовища, стояли й балакали, євреї їх виштовхували, вдаряли, ранили, а відсунувши їх чи вигнавши з місця, хвалилися та кричали з радості. Наші беззахисні люди втікали, не передбачаючи жодної небезпеки для себе і двічі доходили аж до Краківських воріт, так що стражі міста мусили заборонити їм вхід.

На таку вістку про цю незвичну зухвалість євреїв наші люди та швидкий до видовищ плебс поквапилися, щоб дізнатися про нещастя. Надійшли й сміливіші зі студентської молоді та з молодечим запалом узялися за зброю. Проте вони не зважали на таку зухвалість євреїв, допоки ті зі свого бойового порядку не вискочили та жакливо не поранили трьох молодиків, які просто спостерігали, і не вбили двосічними сокирами якогось кухаря. Коли їх принесли до міста, це викликало в очах християн великий жаль.

¹ Тепер місто Бусько-Здруй (пол. *Busko-Zdrój*) Святокшиського воєводства (Польща).

² Дзежкув (пол. *Dzierzków*) – тепер район міста Радом (пол. *Radom*) Мазовецького воєводства (Польща).

³ Студзянна (пол. *Studzianna*) – село Лодзького воєводства (Польща).

Debebat ergo civitas securitati Judaicae providere, et ideo pedites centum legerunt, quorum sexaginta aerarium civile, quadraginta de suo marsupio Judaei sustinebant, ut patet ex responsione ordinum feria 4 ante festum Sancti Bartholomaei Apostoli proxima anno eodem [20 VIII] 1664¹. Et ita aegre tumultuantium animi compositi, quos exacerbaverant stulta protervia vecordes Judaei, non sibi solis, sed et bonis civibus ardua, aliquibus fatali. O si omnes illo tempore verpi addicerentur morti, vel saltem urbe nostra exulassent, non querularetur civitas tantarum detrimenta bonorum, quoniam ad praesens iam sui impos, astus, fastum, generationes Judaeorum ubivis locorum suorum diffusas sustinere non potest.

Hoc anno archipraesul Tarnovius ad sacrandam cultui divino ecclesiam reformatorum Sancti Francisci, in suburbio Cracoviensi ad radicem montis magni, cui arx murata incubat, sitam, invitatus fuit². Cuius ecclesiae erectionem, quoniam in tempore suo non praehabita informatione praetermissi, in hoc anno pauca de illa ex manuscriptis actorum eiusdem conventus expono. Et primo originem religionis reformatae Sancti Francisci non omnibus probe notam saltem obiter attingo.

Ubi primum in regnis Hispaniarum, post multas alias novissime innotuisset reformatio illa, quam instituit Sanctus Petrus de Alcantara, nobile illud et praeclarum lumen, et portentum poenitentiae, eamque reformationem doctrinis, et vitae exemplis promovisset, mox per religiosum Stephanum Molina in partes Italiae eadem reformatio translata est, cuius depraedicatio etiam per famam publicam, ad regnum Poloniae pervenit. Itaque ex conventibus fratrum de observantia (qui olim disciplinatissimi fuerunt, ac plures numerarunt viros sanctimonia vitae conspicuos, etiam per sedem apostolicam beatificatos, <fol. 646>[// 247] tum nihilominus inter obsequia aularum et multitudinem fratrum, et familiaritates secularium, a rigore, **praesertim quo ad votam paupertatis dilabi ceperunt**) zelosiores aliqui ad eam aspirare ceperunt, inter quos primus fuit pater Gabriel Grodeccius, virtutum et doctrinae excellentis, immediatus in Hungariam commissarius, ubi simul electus fuit in ministrum provincialem anno Domini 1593.

Is anno 1597 cum obedientialibus, aliquot sociis comitatus, Romam venit, supplicavitque pontifici primum Clementi, deinde Paulo V pro introducenda reformatione in regnum Poloniae. Favere piis petitionibus pontifices, sed tamen res in deliberatione longa fuit de modo. Interim Grodeccius Neapolim pro lectoratu destinatur theologiae, socii per alios conventus Italicos distribuuntur, in quibus spiritum novae reformationis delibare non intermiserunt. Multis ergo interiectis rerum et transactionum vicissitudinibus inter observantes et reformatos decreto primum commissarii apostolici Martini Szyszkowski, episcopi Cracoviensis, et mandato Gregorii XV reformatio Polona stabilita, cuius specialis promotor fuit Sigismundus Tarło, castellanus Sondecensis, qui et fundator primi conventus in Minori Polonia nimirum Zakliczynensis. Id factum fuit circa annum Domini 1622. Ipso etiam rege Sigismundo III, qui ante pro observantibus laborabat, ubique reformatis patrocinate.

Non timebat iam, sed augmentabatur in regno nostro pusillus grex reformatae religionis, erigebantur frequenter non sine magno sumptu, quia pauperrima illorum coenobia, per regni provincias. Attigerunt et Russiam nostramque Leopolim, ad quam ex conventu Premysliensis ab Hermolao de Magna Konczyce Mniszek, capitaneo Leopoliensi, invitati fuere iidem religiosi {anno 1630, ut ibidem mentionavi}. Quibus Sophia Daniłowicowa, de Zołkiew palatina Russiae, sub archipraesule Pruchniccio, Sigismundo III, deinde Vladislao IV regibus Poloniae consentientibus, fundum (quem possident) donavit. {Vide actis in castro inferiori Leopoliensi feria 6ta post dominicam Oculi Quadragesimalem proxima anno [28 III] 1631}. Accessit et alia pars areae duarum domuncularum capax, quam praevia possessoribus solutione, pro dilatatione horti cesserunt vicinae moniales Benedictinae {die 10 Martii anno 1631

¹ Acta consulum.

² Acta conventus Leopoliensis reformatorum.

Поки розважливіші дивувалися та міркували над рішенням, як діяти, легковажність свавільних студентів почала мститися за невинно пролиту кров християн. Отож ті зухвальці, що стояли навпроти євреїв, зачіпали їх криками та кидаючи каміння, і першими втягувалися в бійку за своїм звичаєм, легко нападаючи та швидко втікаючи, поки сильніші [євреї], зі зброєю та розумом, не прийшли та не поставили проти них міцніші сили. Таким чином, євреї знову напали на хлопців, що з них насміхалися, та на просто здивований простолоуд, багатьох повідпихали, повідганяли з місця, поранили, а решті насмілилися пропонували зійтися в бійці з ними.

Тож нахабні й неспокійні євреї вже ніби раділи серед боїв, що успішно для них склалися. Та з міста прибували студенти, до них приєднувався сільський плебс, озброєний не залізною зброєю, а киями й палицями, а до них приставали й інші. Отож почали вони битися з обох сторін не по-дитячому, а насправжки, повсюдно зійшлися в рукопашній боротьбі. Євреї побачили, що християни серйозно взялися за справу, і вже вони бояться, вже лякаються, вже взаємно заохочують себе до бійки. І якщо, безперечно, спочатку євреї протистояли справно, то пізніше зауважили, що їх нападники штурмують спереду та з тилу, і були змушені з криком відступати перед напором нападаючих, і вже без збереження своїх рядів, зі страхом відступили до своєї синагоги. Однак і там, за мурами, не могли уникнути кари, яку вони заслужили, проливши невинну християнську кров. На них заслужено нападав розгніваний плебс, їх витягували студенти з будинків та публічно вбивали. Хоча й багатьох з них наші люди, зворушені милосердям, врятували від смерті: одних заховали у сховках своїх будинків, над іншими змилостивилися, хто благав помилування у своєму нещасті.

Схожою була доля євреїв у місті, вулиця яких на третій чи четвертий день зазнала нападу тих же розгніваних студентів, також закривавлена їхньою кров'ю¹. З огляду на це, міщани мусили у своєму місті запровадити сторожі (також у нічну пору) для євреїв, котрі замешкували міську дільницю (*vicus*), і встановити декілька гармат для остраху нападників. Утім, і цей захист не давав повної безпеки євреям, які з переляку всюди ховалися. Адже вночі вибухнуло нове збурення через трьох студентів, без сумніву, шляхтичів (які пізніше були засуджені в змішаному суді). Визначний муж, званий Стонцелем², котрий необачно кинувся на захист євреїв, був випадково вбитий міщанами у темноті з рушниць. Також подібним чином, коли приходили до євреїв подивитися, постраждали двоє чи троє наших людей. Так війну починають боягузи, але вести її доводиться найсміливішим, хто зносить будь-яку небезпеку.

Відтак місто повинно було забезпечити безпеку для євреїв, найнявши сто ціпаків, з яких шістдесят мала оплачувати міська скарбниця, а сорок – євреї зі свого гаманця, як видно з відповіді станів міста, виданої в найближчу середу перед святом Св. апостола Бартоломея, [20 VIII] того 1664 року. І так навісні євреї з прикрими бунтівливими душами розпалили дурну завзятість не тільки проти себе, але й проти добрих міщан, дехто з яких загинув. О, якби в той час ці євнухи були засуджені до смерті або хоча б вигнані з нашого міста, то місто не скаржилося б на такі великі втрати маєтків, тоді як сьогодні воно вже не може витримати обман, хитрість, пиху безбожних євреїв, розсіяних повсюди.

Того року архипастир Тарновський був запрошений для посвячення церкви отців реформатів св. Франциска, розташованої на Краківському передмісті, біля підніжжя високої гори, на якій стоїть мурований замок. Оскільки свого часу я не знав нічого про фундацію тієї святині, то я пропустив це. А в цьому році дещо подам про неї з рукописних актів того

¹ Напад на євреїв у середмісті Львові стався 12 червня 1664 р., тобто більш ніж через місяць після нападу на передміську єврейську дільницю, див.: Капраль М. *Національні громади*, с. 236–237. У результаті погромів загинуло 129 євреїв: 78 – на передмісті, 51 – у середмісті.

² Представник патриціанської родини Шольців-Стонцелів (Шольців-Станцьовичів), які обіймали в той час керівні посади в місті, див.: Kapral M. *Urządnicy*, s. 407.

Anna Saporoska abbatissa subscribente donationem}, cepitque edificari structura operis anno 1630.

Fuit itaque erectus conventus cum sua ecclesia totus ligneus sub titulo Sanctorum Rochi et Sebastiani Martyris, circa cuius erectionem haec specialiter adnotata legi. Mons <fol. 647>[// 247v] qui supereminebat aedificiis et protendebatur usque ad fossam civilem, ob nimiam proclivitatem sui officiebat summopere et ecclesiae et conventus aedificationi. Obibat tunc munus ordinarii praedicatoris pater Bonaventura Premysliensis, vir admirandae exemplaritatis, primus fundator et praesidens conventuum reformatorum in Russia. Hic in concionibus suis, in quibus populosissimum auditorem habebat, recomendavit iuventuti tot merita, quod vehicula terrae ad fossam de monte illo duxerint. Dictu mirabile quanta aemulatio non modo iuvenum, sed et senum, nobilioris etiam conditionis, quinimo et mulierum, de fodiendo revehendoque monte intercessit, sicque planitiem brevi pro ecclesia commode locanda, et conventu integro ex proclivibus et abruptis straverunt, ut mons turgidus quantum sufficeret spatii loco cessisse videretur, cum per tres annos ad ostentationem meriti a parvis et magnis continuo foderetur sine ullis impensis fundatorum.

In hoc conventu sub praesidentia eiusdem patris Bonaventurae magna paupertate, sed et mirabili divina providentia fratres reformati vixerunt. Etenim iuxta doctrinam Piissimi Salvatoris non cogitabant, quid manducarent. **Tantum enim ipsorum amorem cordibus hominum Altissimum** immisit, ut illis parata fercula, prandia sufficientia cives Leopolienses sive Latini sive Armeni quotidie mitterent. Nec ignem in culina per septimanam habebant (hyeme excepta), quoniam alii et alii benefactores, quasi inter se conductamine facto, illos suis sumptibus alebant, quod in tantum usum venit, ut per annos viginti usque ad bellum Cosacorum pauperculos fratres, Leopolienses acsi pretio dato septimana quavis alerent, diesque sibi pia aemulatione pro illis alendis, ex ordine postularent. Et hoc forte sanctimoniae vitae patris illius adscribendum est.

Hinc namque pater placuit Altissimo indiebus suis scribitur enim de illo, quod fuerit praedicator vere apostolicus tam efficacia eloquentiae et exempti, ut quidquid dixerit, tanquam oraculum populus acceptaret. Premisliae impii Judaei Sanctissimam Eucharistiam sacrilego pretio itidem emerant nescio apud quem Iscariotam impiissimum, ad instantiam magistratus Premisliensis citati ad regia iustitia, datis quinquaginta millibus corruerunt iudices libertatem a causa obtinuerunt, et poenam talionis contra <fol. 648>[// 248] delatores consules Premislienses lucrati sunt. Invitatus fuerat idem pater in magna solennitate pro concione ad ecclesiam Sancti Joannes {Varsaviae}. Aderat et rex cum senatu fuerat enim conclusio magnae solennitatis. Cum ergo multa de bono statu reipublicae docte zelose cum regis et audientium complacentia dixisset, subiunxit, quod nec iustitia deserenda assumpto Bibliorum Codixe legit verba ubi Judas triginta argenteis Christum vendidit. "Scio vere, scio carius, nunc vendi Christum in hac civitate Varsaviensi in tuo tribunali rex serenissime, quia apud iudices tuos quinquaginta millibus venditus est Christus, vendita iustitia, appressi pauperes, immunes pronuntiati Judaei. Ad te spectat rex serenissime ne violetur iustitia, sanguis innocens clamat vindictam in coelum contra te". Et percussa cathedra lacrymis suffusus suspirans in coelum descendit. Commovit hoc multos et vel maxime regem, qui facta inquisitione comperit vera fuisse, quae zelosus praedicator exprobraverat publice, revocavit decretum iudices corruptos confudit, Judaei damnati. Rogabant iidem Judaei, ut contra ipsos idem pater zelum suum non extenderet in concionando, promittebantque Premisliae reformatis se pro eo conventum aedificaturos, sed nihil apud ipsum lucrati sunt.

Fuit et paupertatis, tam in victu, quam vestitu, tum et ipsa suppellectili ecclesiastica, nec non aedificiis conventuum observantissimus. Conventus enim ligneos solum eosque pauperculos construi volebat, ut sicut apud alios religiosos magnificentia, apud reformatos resplendeat paupertas. Speciale donum diversos animos uniendi Deo habuit, ideo multos ab haeresi et mala

монастиря. І насамперед коротко згадаю про початки отців реформатів св. Франциска, не всіма достатньо знані.

Спочатку в Іспанському королівстві, серед іншого, нарешті стало відомо про цю реформу, яку запровадив св. Педро з Алькантари¹, шляхетний та пресвітлий муж, визнавець аскези, котрий поширив і реформовану доктрину, і взірець благочестивого життя. Невдовзі велебний Стефан Моліно переніс в італійські краї ту реформу, розголос про яку через загальну славу сягнув і Польського королівства. Тож знайшлися деякі найзавзятіші, котрі до цієї реформи прагнули, особливо серед ченців у монастирях регули обсервантів. Адже вони віддавна були найдисциплінованіші, з-поміж них налічувалося багато мужів, знаних праведним життям, навіть благословенних Апостольським престолом, та все ж навіть вони почали відхилятися від суворих звичаїв, передовсім щодо обітничі убогості, з огляду на обов'язки при дворі, численність братії та родинні зв'язки зі світськими. Між першими [реформаторами] був отець Габріель Гродецький², муж шанований та вчений, безпосередній комісар в Угорщині, де його обрали у 1593 році міністром провінції [ордену].

Він у 1597 році, зібравши деяких своїх послідовників, прибув до Рима та просив понтифіка, спершу Клементя [VIII], потім – Павла V, про запровадження реформи в Польському королівстві. Понтифіки сприяли цим побожним проханням, але клопітним виявилось довге обговорення способу її введення. Тим часом Гродецького призначили викладачем теології в Неаполі, його послідовники розійшлися по італійських монастирях, в яких вони не переставали сповідувати дух нової реформи. Тож, після багатьох втручань у справу та плутанини в угодах між обсервантами і реформатами, була проведена реформа в Польщі, спочатку через декрет апостольського комісара, краківського єпископа Мартина Шишковського, та через мандат папи Григорія XV. Її особливим прихильником був сондецький каштелян Сигізмунд Тарло³, котрий став фундатором першого монастиря в Малій Польщі, у Заклічині⁴, що відбулося близько 1622 року Божого. Навіть сам король Сигізмунд III, який перед тим сприяв обсервантам, повсюдно взяв під патронат реформатів.

Уже нічого не побоюючись, зростало в нашому королівстві спершу незначне згромадження реформатів. Їхні убогі кляштори будувалися часто з великим видатком коштів у провінціях королівства. Вони сягнули і Русі та нашого Львова, до якого реформати були запрошені 1630 року (як я згадував у тому місці) з перемишльського конвенту львівським старостою Гермольдом Мнішком із Великих Кончиць⁵. Руська воєводина Софія Даниловичева дарувала цьому монастирю ґрунт (яким вони [надалі] володіли) за архієпископства Прухницького, за панування польських королів Сигізмунда III, згодом – Владислава IV (див. акти Низького замку Львова, видані в найближчу п'ятницю після третьої великопісної неділі, [28 III] 1631 року). Дісталася кляштору й інша частина ділянки, здатна розмістити два будинки, яку раніше сусідки – монахині-бенедиктинки – викупили у власників, аби розширити город, а донатію підписала абатиса Анна Сапоровська 10 березня 1631 року. Отож спорудження монастиря розпочалося 1630 року.

Таким чином конвент був зведений, разом із храмом, повністю дерев'яним, під титулом Свв. мучеників Роха та Себастьяна, про будівництво якого я читав таку спеціальну заувагу. Гора, що вивисувалася над будинками й тягнулася аж до міського рову, через свою надмірну крутизну схилів дуже перешкождала зведенню і храму, і монастиря. Посаду проповідника тоді обіймав отець Бонавентура з Перемишля⁶, муж дивовижної

¹ Педро з Алькантари (1499–1562) – святий, один з ініціаторів аскетичної реформи в ордені францисканців.

² Гродецький Габріель (Габріель з Горodka) (бл. 1560 – 1619) – монах-бернардинець, засновник реформатів у Польщі.

³ Тарло Сципйон Сигізмунд (бл. 1561 – 1628) – сондецький каштелян (1613–1628).

⁴ Заклічин (пол. *Zakliczyn*) – тепер місто Малопольського воєводства (Польща).

⁵ Мовиться про Станіслава Гермольда Мнішека – львівського старосту в 1613–1644 рр.

⁶ Бонавентура з Перемишля (?–1632) – релігійний діяч, бернардинець-реформат.

vita reduxit, ad pietatem inter alios virginem quandam haeresi infectam sanctae fidei et ecclesiae reconciliavit, qua de causa in odium haereticorum Posnaniae incidit. Infirmabatur brevi virgo ad mortem, conabantur ministri haereticorum eandem seducere, neminem Catholicorum ad eandem quanquam summopere postulante admittebant, rescivit pater ille, intrare ad illam aliter non poterat, nisi importune, quapropter pugnis tusionibus, lignis percussus et vulneratus, ad illam tamen eluctatus est. Exhilaravit infirmam, in fide confirmavit, nec recessit, donec animam Deo redderet, quam postea in concione laudavit, ex constantia in fide, vulnera sibi inflicta et strophium sanguine madidum ostendit, sed vindictam abhorruit.

Anno tandem 1632 die 22 Julii Sacro Sanctae Magdalenae, bono fine hic Leopoli quievit, munitus sacramentis inter haec verba <fol. 649>[// 248v] “O felix Magdalena Sanctissima peccatrix, patrona mea, ora pro me peccatore” expiravit. Ad funus eius vix non tota confluit civitas, omnes sanctum, omnes beatum praedicabant, et cum lacrymis corpus terrae mandarunt (quod ad Cosaticam incursionem incorruptum permansit), ad cornu Epistolae altaris Beatisimae Mariae Virginis.

Stabat ergo ecclesia illa cum conventu super ligneis trabibus fundata, usque ad annum Domini 1648, quae circa octavam Sancti Francisci [II X] a Chmielnicko Cosacorum antesignano Leopolum nostram ferro, igne, fame, oppugnante totaliter exusta, ibique Ignatius Solecensis, laicus, paralyticus, ab iisdem Cosacis occisus, duo alii ad civitatem profugi, ex foetore et maligna febre occubere.

Noluit tamen Altissimus locum illum diutius vacare, et in laudibus suis sterilesce, excitavit zelum Nicolai Bieganowski et consortis illius Ursulae Krosnowska, castellanorum Camenecensium, qui ecclesiam anno 1656, ut inscriptio sub chori craticula, in medio docet, totumque conventum latere solido extruxerunt, totamque circumferentiam moenibus cinxerunt, et ideo ambo, uti fundatores, primum locum corporis suis in terra, nominibus, **pro monumento** perenni columnas ecclesiae ad altare maius desuper auro inscriptas obtinuerunt.

Hanc itaque ecclesiam ex integro constructam iam a pluribus religiosis regidiori observantia, et decora paupertate cultam, archipraesul Tarnovius hoc anno 1664 in magna diversi hominum status frequentia, ritu solenni, unacum altaribus et coemeterio ad latus iacenti, assignato eidem pro principali patrono Sancto Casimiro Poloniae principe consecravit.

Praemisera ad anni huius initium de motibus ceterioris Ukrainae, ad cuius comprimendam in tempore insolentiam¹, dum rex Casimirus revocatur in patriam, Czarnecius, palatinus Russiae, cum Joanne Sobieski, vexillifero regni destinatus, remedia severiora rebellionem adhibere municipia armis ceperunt², et inter haec Stawiszczam oppidum, in contumacia perfidiae obduratum, et novissimo facinore excisi fraude nostrorum³ praesidii reum, sed sexdecem millibus defensorum eorumque vel maxime exercitatorum, vallorumque aggeribus serio firmatum, iustis vindictis aggressi, **post multos et acerbos conflictus, impressionesque ex utraque parte sanguineas**, in quibus Mars communis et victos erigebat et affligebat victores <fol. 650>[// 249], incensis domibus, nondum tandem deditionem, sed desperatam pugnam apparantibus Cosacis, donec fame atroci, stomachisque panem latrantibus⁴, urgerentur, ab ineunte Junio ad vigesimum diem Octobris, continuata nec intermissa oppugnatione ceperunt, auctores rebellionis traditos ad exemplum ceterorum puniverunt.

Etiam parens meus Stanislaus Josephowicz, palatini Czarnecii iam dudum familiaris⁵, (quem in domo sua lapideae Szymonowiczowska, Leopoli sive hospitantem, sive bellica

¹ *Летопись*: початок речення пропущений.

² Kochovius, [*Annalivm*], climacter eodem, fol. 135 et fol. 146.

³ *Летопись*: пропущено *et novissimo facinore excisi fraude nostrorum*.

⁴ *Летопись*: пропущено *stomachisque panem latrantibus*.

⁵ Ex relatione.

взірцевості, перший фундатор та провідник конвентів реформатів на руських землях. Він у своїх проповідях, на які сходилася численна аудиторія, пообіцяв молоді стільки заслуг, скільки візків із землею вони звезуть з гори до рову. Із подиву гідним запалом почалося суперництво не лише серед молоді, але й між старшими, навіть шляхетного походження, також і слабкої статі, щодо копання та знесення гори. І незабаром вони вирівняли з крутоярів та урвищ майданчик для зручного розміщення храму та всього монастиря так, що превисока гора дала стільки простору, наскільки необхідно було звільнити місце, позаяк малі й великі постійно копали протягом трьох років, щоб похвалитися заслугами, без жодних видатків фундаторів.

У тому монастирі, яким провадив той отець Бонавентура, брати реформати жили у великій бідності, але відповідно до чудесного божественного промислу, адже за наукою Спасителя вони не думали, що їстимуть. Бо Всевишній таку любов вселив у серця людей, що львівські міщани, чи латиняни, чи вірмени, щоденно їм постачали готові харчі, достатні обіди. І щотижня вони мали вогонь у своїй кухні (за винятком зими), оскільки нові й нові добродієць їх утримували своїми коштами, ніби мали між собою угоду. Дійшло до такого звичаю, що впродовж двадцяти років, до козацької війни, львів'яни утримували бідних братів, щотижнево приносячи різні датки, встановивши дні за порядком, коли з побожним запалом їх годували. І тут, напевно, слід занотувати про бездоганне життя отця Бонавентури.

Адже тим отець заслужив у Всевишнього, щоби були записані його чини, бо він був справді апостольським проповідником з такою достеменною красномовністю та взірцевістю, що коли щось говорив, то його народ сприймав за оракула. Якось у Перемишлі безбожні євреї заплатили блюзнірську ціну за святу Євхаристію, певно, подібно як богохульному Юді Іскаріоту¹. Перемишльський магістрат позвав їх до королівських судів, де вони підкупили суддів, давши п'ятдесят тисяч злотих, та отримали звільнення в цій справі, а перемишльські райці були засуджені до кари відплати (*talionis*) проти позивачів. Той же отець був запрошений, задля більшої урочистості, до проповіді у храмі Св. Івана у Варшаві. Прибув і король із сенатом, бо завершувалося велике святкування. Тож коли він [Бонавентура], знаючи про стан порядку в Речі Посполитій, багато із запалом говорив, з приємністю звертаючись до короля та аудиторії, то додав, що справедливістю не слід легковажити, навів слова з Біблії про те, як Юда продав Христа за тридцять срібняків. «Добре усвідомлюй, знай, дорогий, найясніший королю: тепер продається Христос у цьому місті Варшаві, у твоєму трибуналі, адже Христос був проданий твоїми суддями за п'ятдесят тисяч злотих, продана справедливість, утиснені бідні, звільнені осуджені євреї. Найясніший королю, від тебе залежить, щоб не була зневажена справедливість. Невинна кров волає про помсту до неба проти тебе». І він зійшов, ударивши в катедру, скроплений сльозами, глибоко зітхаючи до небес. Багатьох він схвилював, і особливо короля, котрий постановив, аби було вчинене справедливе розслідування, на що публічно натякав запальний проповідник. Король відкликав декрет, усунув підкуплених суддів, а євреї були засуджені. Ті євреї просили, щоб цей отець не виявляв свого запалу проти них у проповіді, обіцяючи за це побудувати в Перемишлі реформатам конвент, але нічого в нього не домоглися.

Була серед реформатів і гідна шани бідність, як у харчуванні, так і в одязі, а також у церковному посуді та монастирських будівлях, позаяк конвент волів зводити тільки дерев'яні споруди для убогих. Якщо в інших монахів відблискувала щедрість, то в реформатів – бідність. Бонавентура мав окремих дар поєднувати в Бозі різні душі, тому відвернув багатьох від ересі та грішного життя. Він навернув до побожності, святої віри та Церкви серед інших і якусь заражену ерессю дівчину, що з цієї причини потрапила під гнів еретиків у Познані. Невдовзі дівчина смертельно захворіла, служителі культу еретиків пробували її спокусити, не допускаючи нікого з католиків до неї, хоча вона дуже просила. Той отець

¹ Автор має на увазі т. зв. злочини про образи релігії та ритуальні злочини, див.: Guldon Z., Wijaczka J. Procesy o mordy.

consilia formantem¹ frequenter exceperat, humaniter tractaverat) literis de statione ad Stawiska [sic] datis, pro militum commoditate cum mercibus panni ad castra evocatus, dum ad victoriam cooperari intendit, ac tormentorum explosionem iaculandi non ignarus (quanquam militiae insuetus)², altera et tertia vice dirutis circumvalationibus prosperam ordinat, a Cosacis specialiter observatus est. Evenit ut sequenti die Translationi sui tutelaris [Sancti Stanislai] [27 IX 1664] dicata immatura audacia repagula a nostris expugnata in iisdem vestibis propius obequitaret, ideo ut Cosacis cognitus multis globis bombardarum impetitus insimul, uno tantum in caput supra auriculam ictus, de equo decidens (praemisso in manu patris Dombrowski societatis Jesu presbyteri poenitentiae signo)³, vitam simul et substantiam, quam ad vexerat in manibus ministrorum amisit⁴. Corpus cum imagine Beatissimae Virginis Mariae, cuius Immaculatam Conceptionem vivens cum fratre Jacobo, ut supra recensui, promoverat, post sex septimanas advectum, in tumulo Szulcovianae capellae in cemeterio sitae, congruam sepulturam accepit. Imago Beatissimae in altari Kampianovianae capellae, hucusque consistit. Etiam hoc sanguinis paterni obsequium reipublicae primo aestimanti, et mox in memoria oblitteranti exhibitum, prae memoria fatiscientis iam familiae meae paternae, praefiscine scriptum volui.

Joanni Wyhowski palatino Kiioviensi obiecta tacita in regem et **republicam cum metropolitano Kiioviensi schismatico conspiratio, vere ne an malitiose ignotum. Praealentibus tamen labores ipsius apud Cosacos pro republica impensos, criminationibus, sub specie consilii Chwastowia Corsuniam, quasi regis literis evocatum⁵, militare iudicium <fol. 651>[// 249v] ex abrupto perfidiae perstringit, intra spatium unius noctis animae et rebus familiae providere iubet, atque sic ipso diluculo ceptae sequentis diei, globis militaribus traiectus senator regni occubuit. Hic fuit tragicus primarii consiliorum Bochdani Chmielniczenko moderatoris, eiusdemque **in bellis cruentis comitis exitus, quamquam forte poenitentis factorum, ideoque senatoria curuli honorati.****

Annus Domini 1665

Anno Domini 1665 archipraesul Tarnovius montem pietatis ad ecclesiam nostram metropolitanam erexit, ut patet ex actu Veneris die 13 Novembris formata⁶. In hoc actu dicitur, quod Paulus Novocampianus, consul Leopoliensis, mille florenos de bonis suis ultimae voluntatis tabulis, **pro primo fundamento montis huius iecerit. Paternum exemplum secutus filius Martinus Novocampianus, medicus consul, quingentos florenos ex testamento Andreae Sambor Dombrowski, consulis Leopoliensis, et unicum florenum per viduam Piotrowa Zigmuntowiczowa per testamentum, tanquam duos denarios gazophilacio templi additos, deinde ter mille quingentos florenos de suo peculio adiecit, ita ut summa⁷ quinquies mille et unus florenos montem pietatis constituerit.**

Post mortem ipsius Martini Campiani, Martinus Grozwaier, medicus consul, affinis Campianorum, **in dispositione sua eandem summam habebat, sed ipso e vivis decedente apud successores ipsius annos discretae aetatis nondum consecutos, verius apud executores testamenti et tutores pupillorum, tam pium opus alto silentio <fol. 652>[// 250] premebatur, summaque distracta absque spe restitutionis per multos annos celabatur. Denuntiavit actum subdolum,**

¹ *Летопись*: пропущено *sive hospitantem, sive bellica consilia formantem.*

² *Летопись*: пропущено текст у дужках.

³ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁴ *Летопись*: далі до кінця абзацу пропущено текст.

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], eodem climacter, fol. 114.

⁶ [Acta] consistorialia, huius anni fol. 209.

⁷ Ориг.: кілька слів закреслено.

зрозумів, що по-іншому потрапити до неї не може, як тільки настирливо, через що був побитий та поранений п'ястками, кулаками, дерев'яними киями, але нарешті таки пробрався до неї. Хвора втішилася, утвердилася у вірі, не відступила, поки не віддала душу в руки Богу. Він пізніше у проповіді хвалив її за стійкість у вірі, показав завдані йому рани та верхній одяг, змочений у крові, але не бажав помсти.

Урешті 22 липня 1632 року, в день Св. Марії Магдалини, у Львові він спочив у мирі, скріплений сакраментами, благаючи такими словами: «О щаслива грішнице Маріє Магдалино, моя опікунко, молись за мене, грішного». На його поховання зійшлося чи не все місто, всі говорили про нього як святого та блаженного, зі сльозами віддавши його тіло землі (яке до козацького нападу залишалося нетлінним) на «розі Апостола» вівтаря Пресвятої Діви Марії.

Тож стояла та церква з монастирем, закладена на дерев'яних підвалинах, аж до 1648 року, коли близько октави св. Франциска [II X] була цілковито спалена ватажком козаків Хмельницьким, який наш Львів облягав мечем, вогнем та голодом. Там же козаками був убитий паралізований послушник (*laicus*) Ігнатій Солецький, два інші втекли до міста, де померли від смороду та сильної лихоманки.

Однак не хотів Всевишній, щоб це місце довго було порожнє, позбавлене Його поклоніння, і запалив побожність у кам'янецькому каштеляні Миколаю Бегановському та його дружині Уршулі Кросновській, котрі збудували [новий] храм у 1656 році (як свідчить напис посередині, під ґратами хорів), а також повністю і конвент з міцної цегли та довкола обвели його муром. І обидвоє, як фундатори, отримали почесне місце, щоб поховати свої тіла у гробівці, увічнити імена, високо виписані золотом на колонах у храмі, при великому вівтарі.

Отож цю цілком збудовану церкву, якою вже опікувалося багато монахів давнішої реґули (обсерванти) і шляхетної убогості (реформати), архипастир Тарновський з урочистою церемонією за великої кількості людей різних станів посвятив у тому 1664 році разом з вівтарями та цвинтарем, що прилягав до святині збоку, визначивши їй за головного патрона польського князя св. Казимира¹.

На початку цього року я згадував про розрухи у ближній Україні. Коли король Ян Казимир повернувся на батьківщину, для завчасного придушення цієї сваволі призначили руського воєводу Чарнецького разом з коронним хорунжим Яном Собеським. Вони бралися до гостріших засобів щодо повстання, захопивши збройно фортеці і, між іншими, містечко Ставище², наполегливе в підступному опорі, звинувачене в тому, що недавно допустило зраду стосовно нашої залоги. Містечко із шістнадцятитисячним військом захисників було сильно укріплене, що найважливіше, валами та ровами. Поляки справедливо вдарили на нього, відбулося багато затятих сутичок, кривавих нападів з обох боків, у яких спільний [бог війни] Марс і переможених підбадьорював, і переможців засмучував. Запаливши будинки, вони [поляки] не тільки не примусили козаків до капітуляції, але й викликали боротьбу, вже позбавлену надії. Вона тривала, поки козаки не піддалися через лютий голод, спухлі без поживи для шлунків після безперервної облоги, що тривала від початку червня аж до 20 жовтня. Виданих призвідників повстання було покарано для прикладу іншим.

Також мій батько Станіслав Юзефович (ще перед тим знаний воєводі Чарнецькому, якого він у своїй Шимоновичівській кам'яниці у Львові часто приймав чи як гостя, ласкаво пригосаючи, чи з метою провести військову нараду) був викликаний до обозів з партіями сукна для забезпечення війська листом, виданим з табору під Ставищами. Тоді він, маючи намір посприяти перемозі та вмюючи стріляти з гармат (хоча до військової служби не був призвичаєний), успішно потрапив почергово двічі-тричі пострілами по оборонця за валами, аж навіть козаки його зауважили. І вийшло так, що наступного дня, на свято

¹ Казимир Ягеллончик (1458–1484) – святий Католицької церкви, польський князь, син короля Казимира IV.

² Тепер селище міського типу Київської області.

primus Batholomaeus Zimorowicz consul, pignoraque ac regestra post mortem Rosaliae Grozwaierowna, consortis suae, decreto compulsus reposuit. Post multa ergo litium et processuum involucre, etiam post decretum nuntii apostolici Tarnovius archipraesul coadunata septem millium summa. Erectionem montis pietatis fecit, ordinationis seu verius administrationis modum praescipuit, qui talis est.

Provisores esse debent, primum officialis generalis Leopoliensis pro tempore existens, alter ex canonicis ecclesiae, sive etiam secularibus personis eligendus, tertius ex dominis consulibus, per nobilem magistratum deputandus, et archiepiscopo pro tempore existenti praesentandus¹. Deinde procuratores suo, unus ex linea Campianoviana, alter ex presbyteris ecclesiae huius nominandus. Hi bis in anno debent montem pietatis visitare, pignora, regestra recensere, subscribere, mutuum pauperibus Christianis loci et civitatis istius certa summa dare, pensionem non nisi quatuor a centum florenis, a quinquaginta nihil, ad annum unum, ex ratione ad duos percipere, perceptamque pro expensis anniversarii in crastino festi Sancti Martini Pontificis [12 XI 1665], quod supererit, virginibus, viduis, pauperibus, iuxta conditionem personarum, quas iudicio eorundem provisorum subiecit, erogare, aliaque adimplere officia, prout in eadem erectione recensentur. Addidit idem Tarnovius et aliam summam, de qua in anno 1668 dicitur.

Idem Tarnovius imaginem Beatissimae Virginis Mariae ad ecclesiam Mikołajoviensem benedixit², qua hactenus in oppido illo specialem venerationem, ab accedentibus habet, multisque gratis et solatiis ad illam, propitiam, et salutarem populo, se praestat Virgo Mater.

Inviserat et congregatam in Septembri capitulum idem archipraesul, multaque utilia in capituli consessu cum capitularibus tractavit et constituit³.

In eodem capitulo psalteristarum ministerium ad decantandum post divina psalmos in ecclesia, mansionariis delatum, non inutile pro illo tempore officium, ab illisque <fol. 653>[// 250v] ad otii evitanda vitia, etiam ad praesens merito (cessantibus illorum fructibus) expetibile.

Ex actis consularibus, quoniam illa habere non potui nihil referre valeo, ex annalibus compenso. Quod fervente per Ukrainam rebellionem, ruptis cum Moscho pacis tractantibus, civile bellum per interna dissidia, et exulcerationes animorum in regno consurgebat. Praecipua fuerat regis Casimiri in Georgium Lubomirski offensa, qui licet seria externorum monarcharum interpositione veniam apud maiestatem precabatur, non tamen regis clementiam mereri potuit, unde maxima mali origo infestis enim armis in regno hinc inde concursum, multum sanguinis fusum, orae quibus exercitus ibant desolatae, confoederationes institutae. Pars regii exercitus peracri certamine superata, exercitissima legio desultiorum in victimam domestici ferri cecidit ad montem Czesłochowa, improspere nimis a regiiis pugnatum, tandem exorta fame, subsecuta pestilentia inter cognatos sanguine eodem aciei pacificatio instituta. Sed de his quoniam excedunt sphaeram intentionis meae et umbratilis ingenii captum, pauca obiter attigisse sufficiat, qui plura desiderat, legat apud Kochovium, *Annalivm*, climacteris III, libros 4um et 5um et hic infra.

Mihi Russiae calamitates recensenti exclamare cum poeta liceat.

“O quantum poterat terris, pelagique⁴ parari

Hoc, quem civiles hauserunt sanguine dextrae!”⁵.

De Ukraina pauca, sed funesta attingo. Non desidebant motus plebisque armatae coitiones. Machovii legio fusa a rebellibus ducentos ferme amisit, Stawisciorum anno praeterito mulctatorum ferro denuo coniuratio erupit.

¹ Ex iisdem, et acta capituli 1681, fol. 249.

² Ex relatione.

³ [Acta] capitularia, fol. 44 et 45.

⁴ Ориг.: хибно *pelagoque*.

⁵ [Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 13–14].

Перенесення мощей його патрона [св. Станіслава] [27 IX 1664], він, послухний передчасній відвазі, коли наші нападали, у тому ж одязі ближче під'їхав до ворога. А козаки його впізнали та воднораз багатьма кулями з мушкетів обстріляли. Хоча лише одна куля влучила в голову, над вухом, збивши його з коня, він, передавши знак покути¹ під владу священника Товариства Ісуса отця Домбровського, втратив життя на руках духовних та одночасно й товари, що привіз із собою. Його тіло разом з образом Пресвятої Діви Марії, чиє непорочне зачаття він вшановував за свого життя спільно з братом (про що я вже згадував), по шести тижнях було привезено та відповідно поховано у гробівці каплиці Шульца, що стоїть на цвинтарі. Образ Пресвятої Діви досі перебуває у вітварі каплиці Кампіана. Я хотів тут без марнославства записати про заслугу кров'ю мого батька перед Річчю Посполитою, що спершу була оцінена, а потім опинилася в забутті, адже пам'ять про це слабе вже й у моїй батьківській родині.

Київського воєводу Івана Виговського разом із київським митрополитом схизматиків звинуватили в таємній змові проти короля та Речі Посполитої, хоча невідомо, чи слушно. І коли виявилось, що його заслуги у козаків на користь Речі Посполитої не компенсують його злочинів, його викликали під приводом наради з Фастова до Корсуня, нібито за королівським листом, безоглядно звинуватили у зраді на військовому суді, за вироком якого Виговський повинен був наступної ночі позбутися життя та сімейних статків, тож сенатор королівства на другий день вранці вже лежав розстріляний кулями. Таким був трагічний кінець першого дорадника Богдана Хмельницького, товариша в його кривавих війнах, хоча він, можливо, спокутував за ці дії, з тієї причини вшанований сенаторською посадою.

Рік Божий 1665

Року Божого 1665 архипастир запровадив побожний банк при нашому митрополитичому храмі, як видно з акта, створеного 13 листопада. У цьому акті мовиться, що львівський райця Павел Новокампіан заклав тисячу злотих, забезпечених, відповідно до останньої волі, на його маєтках, як першу підставу цієї інституції. За батьківським прикладом пішов син, медик та райця Мартин Новокампіан, долучивши п'ятсот злотих за тестаментом львівського райці Анджея Самбора-Домбровського² й один злотий за тестаментом удови Пйотра Зигмунтовича, мовби два денарії до скарбниці храму, потім додав своїх власних три тисячі п'ятсот злотих, так що сума на побожний банк склала п'ять тисяч та один злотий.

По смерті Мартина Кампіана медик і райця Мартин Грозваєр, як родич Кампіанів, одержав цю суму у своє розпорядження, але коли його не стало серед живих, ця сума впродовж багатьох років була безнадійно втаємничена в його спадкоємців, які ще не дійшли зрілого віку, а точніше – у виконавців заповіту та опікунів дітей, котрі [виконавці й опікуни] таку побожну справу обійшли повною мовчанкою. Першим оголосив про цю ганебну справу райця Бартоломей Зиморович, змушений за декретом скласти застави та реєстри після смерті своєї дружини Розалії Грозваєрівни. Тож по багатьох суперечках і неприємних процесах, також після видання декрету апостольським нунцієм архипастир Тарновський зібрав кошти на суму сім тисяч злотих, встановивши побожний банк, видав ординацію, чи радше спосіб адміністрування, зміст якого такий:

Мають бути провізори: перший – львівський генеральний офіціал, що буде в той час; другий – з каноніків церкви або хтось, обраний зі світських осіб; третій – з панів райців, делегований шляхетним магістратом і презентований архієпископом, що буде в той час. Потім два прокуратори: один – з родини Кампіанів, інший – номінований зі священників того храму. Вони повинні двічі на рік проводити візитації побожного банку, переглядати та підписувати застави, реєстри, позичати певну суму вбогим християнам того місця й міста (з відсотком не більше чотирьох злотих від ста, а від п'ятдесяти – нічого, зі сплатою щорічно двома рагами), витрачати прибутки на щорічні поминальні богослужіння на другий

¹ Очевидно, йдеться про сповідь та причастя.

² Самбор (Домбровський) Анджея – львівський райця (1578–1613).

Afficiebant haec summopere mala Stephanum Czarnecium, ad sedandam rebellionem sine ullo aetatis suae et fractae bellis valetudinis respectu invigilantem¹. Ergo dies noctibus iungens, summa celeritate advolat cum modico exercitu Stawiscios [sic], oppidum ingressus ferociam armis cohibet, residuum, quod a priori incendio clementia <fol. 654>[// 251] victorum servaverat, flammis cremari imperat, capistrum calcitrantibus ab obsequio Cosacis imponit.

Inter has curas irrequietus, otii impatiens, continuo labori immersus, et iam etiam² viribus fractus, extrema sibi imminere praesensit. Agebat tunc annum aetatis sexagesimum sextum, multis virtutibus bellandi, venerabilis senex, cum aegre habere cepit. **Redire tamen in Poloniam** pro sanitate curanda, amicis suadentibus noluit, metu futuri dedecoris, nec suo recessu confractae rebellionis, tempus et vires suppetere, gloriosam stationem imbelli praetextu salutis deserere, intra contumaciam hostium et patriae discrimina superesse in vivis videretur. Donec necessitate adactus, Dubnam se deportari sandapilam succolantibus, equis (qua nec equitare, nec carpento vehi morbus praemiserat) iussit, et exili rure Sokołowka in vili tugurio subsistens sacramentis de more Christiano adversus aeternitatis tenebras praemunitus, febris periodico consumptus, animam victricem tot laureis coronatam Deo reddidit, toto Europaeo orbe heros famosissimus, claris imperatoribus felicitate et quavis arte bellandi par, Russiae nostrae quinimo totius regni servator gloriosissimus. Ergo defensa Polonia, urbes, pegmata, “solitum flendi rumpite morem Hectora flemus”³, flebimusque semper quia “magnus sibi ipsi non facit finem dolor!”^{4,5}.

Georgius etiam Chmielniczenko et Tokolscius, metropolita Kiioviensis, a Czarnecio igni fomitem subtrahente ex Ukraina abducti, et Marienburgi sub honesta custodia ultra annum detenti, ad supplicationem Teterae et potiorum ex Cosacis ex senatus consilio in Ukrainam honorifice remissi sunt⁶. Et Tokolscius quidem, depositis metropolitanae dignitatis insignibus, inter coenobitas brevi extremum diem obiit. Senioris exemplum secutus est Chmielniczenko, se quoque suo asceterio (quod Ottomanico potentia fretus deseruerat et investituram ducatus Russiae acceperat)⁷ inclusi, tiaram cucullo, paludamentum cilicio permutavit, suspicionem sui de animis Polonorum sustulit. “O fortuna in praecipiti dubioque nimis excelsa locas!”⁸.

<fol. 655>[// 251v] Annus Domini 1666

Annum 1666 non adeo prospere inceptit capitulum, quia a litibus exortis ab obitu archidiaconi sui Stanislai Lubieniecki, qui undecima die Februarii mortuus est, post cuius decessum cum consanguineis ratione bonorum in Wielbrąz exorta litigia⁹, quibus ansam dedit frater defuncti, omnem rem familiarem in frumentis, pecoribus et aliis rebus, domesticis extantem sibi ex vi successionis fraternae, temere usurpans.

Etiam Witkovius, decanus capitulo exosus senes, ad mandatum nuntii apostolici carcere emissus, in ecclesia circa divina superpelliceatus comparuit, stallo et processioni interfuit, quo facto iterum offensiones irritavit¹⁰. Et quamquam multas pro se instantias habebat, ob immodestiam tamen et senilis linguae procacitatem, stallo, turno et mansione in anno sequenti

¹ Kochovius, [*Annalivm*], eodem, fol. 167.

² *Летопись*: пропущено *otii impatiens, continuo labori immersus, et iam etiam*.

³ [Seneca, *Troas*, 97–98].

⁴ [Seneca, *Troas*, 786].

⁵ *Летопись*: пропущено фрагмент з похвалою Чарнецького.

⁶ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 205, eiusdem climacteris.

⁷ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁸ [Seneca, *Agamemnon*, 58–59].

⁹ [Acta] capitularia, fol. 48.

¹⁰ Eadem, fol. 47.

день свята Мартина Понтифіка [12 XI 1665]. А сума, яка це перевищує, залишається на розсуд провізорам для видатків на дівчат, вдів, бідних, відповідно до їхнього особистого становища, та для задоволення інших потреб, про що згадується в тому документі. Той Тарновський додав ще одну суму, про що йтиметься під 1668 роком.

Той Тарновський благословив до храму в Миколаєві¹ образ Пресвятої Діви Марії, який досі в цьому містечку має особливе вшанування з боку приступаючих до нього. Богородиця виявляє численні ласки й розради при цьому образі, що дарує милосердя та спасіння народу.

Архипастир відвідав і скликану у вересні капітулу, на якій багато корисного обговорив та ухвалив у порозумінні з каноніками.

На тій капітулі було доручено мансіонаріям обов'язки псалтиристів щодо читання псалмів після богослужіння в церкві. У ту пору це була не даремна послуга для того, щоб позбутися своїх вад у вільний час, навіть тепер це бажана нагорода (хоча при цьому відкладаються власні інтереси).

Оскільки нічого не міг знайти важливого в расцьких актах, компенсую це з хронік. У час, коли в Україні розгорілося повстання, переговори з московитами про мир були розірвані, вибухнула громадянська війна в королівстві через внутрішні незгоди та загострення пристрастей. Найбільшу образу король Ян Казимир мав на Єжи Любомирського, за якого просив ряд чужоземних володарів і який просив королівського пробачення, але не зміг заслужити ласки володаря. Тому й зійшлися звідусіль у королівство початки найбільш згубних нещасть, було пролито багато крові, знищувалися краї, через які проходили війська, встановлювалися конфедерації. Частина королівського війська була переможена в нещадній битві під Ченстоховською горою, де впав жертвою в домашній війні найдосвідченіший відділ кінноти, що надто нещасливо воював за короля². Тоді нагрянув голод, за ним прийшла пошесть, і відбулося замирення між родичами по крові в тій битві. Позаяк ці події виходять поза сфери мого наміру та обмеженого розуму, достатньо буде поверхово їх торкнутися, а хто хоче більше довідатися – хай читає Коховського (*Annalim*, клімактер 3, книги 4–5), а також далі тут.

Хай буде дозволено мені, оповідачу про біди Русі, вигукнути разом з поетом:

О скільки земель та морів прикрасилися б тут,

Якби руки людські відмились від крові!³

Я дещо розкажу про Україну, але сумне. Не припинялися ні розрухи, ні зборища озброєної черні. Відділ Маховського⁴ був розбитий повстанцями з утратою близько 200 [вояків]. Мешканці Ставищ, покарані минулого року, знову вдалися до зради.

Ці нещастя сильно впливали на Стефана Чарнецького, котрий дбав про заспокоєння повстання без огляду на свій вік та ослаблене війнами здоров'я. Тож він, не відпочиваючи ні вдень, ні вночі, якнайшвидше примчав з малим військом до Ставищ. Увійшовши в місто, Чарнецький втихомирив розрух збройною силою, решту людей, що залишилися після першого повстання з ласки переможців, наказав спалити та наклав вузду на козаків, котрі вчиняли непослух.

Чарнецький поміж цих клопотів, не маючи спокою, постійно занурений у працю, вже спадаючи на силах, відчував наближення власної смерті. Він тоді вже мав на своєму віку шістьдесят шість років життя, знаний багатьма військовими звиятцями, шанований старець, коли почав відчувати слабкість. Проте він не хотів повертатися до Польщі задля збереження свого здоров'я (як йому радили друзі), побоюючись у майбутньому ганьби, щоб своїм відходом не підтримати придушене повстання, не зрадити час та людей. Іншим видавалося, що Чарнецькому краще залишити своє славне становище з огляду на слабкість

¹ Миколаїв – тепер місто Львівської області.

² Битва під Ченстоховою між королівським і конфедератським військами відбулася 4 вересня 1665 р.

³ Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 13–14.

⁴ Маховський Себастьян (бл. 1600 – 1672) – військовий діяч Речі Посполитої.

iterum privatus est, ut acta capituli, fol. 67 et consistorii die 8 Junii anni 1667 enarrant. Ita certe “tempori aptari decet”¹, bene Seneca praescrisit.

Eodem anno et leges antiquae capituli pessundari ceperunt, electio enim {procuratoris} privilegiatissima, tot decretis anteactorum, quae veteri statuto primum locum ante omnia negotia capitularia habebat, praeiudicato futurorum incurioso, in aliam diem incompetenter dilata, et turnus hactenus laudabiliter et sine intermissione observatus, dempto statuti rigore, non sine incommodo capituli, sublatus est².

In hoc tamen laetatum est capitulum, quod retenta ex Komarno a Przeremska, palatina Si-radiensis, amicabili concordia vindicaverit, quae ad viginti millia florenorum reduxit, eamque summam realiter percepit, et in capitulo anni 1665 ordinatam hoc anno capitulariter per solutiones variis interessantibus subsecutas, liquidavit, accommodam subsistendi materiem³.

De bonis Wielbrąz et Kuchaiow tractatum <fol. 656>[// 252] aliquoties in capitulo, et quoniam ea mens et intentio fundatorum erat, antiqua consuetudine et usu formata, ut sint omnes ad ecclesiam residentes fructuum ex his bonis provenientium participes, victumque ex his bonis communem habeant⁴. Et archipraesul Tarnovius omnino intentionem fundatorum manutene-re volebat, ideo capitulum administratorem horum bonorum Samuelem Kozarski custodem elegit, pro reparatione desolationum florenos sex centos enumeravit, fructusque pro communi residentium circa ecclesiam commoditate, videlicet pro refectionibus, extincto titulo praestimonii convertit.

Et iustitiae administrationem omnibus recurrentibus praestare curabat Tarnovius, ideo burgrabium arcis Leopoliensis pro iniuriis molendinatori capitulari versus portam Halicienssem habitanti illatis iudicavit⁵. Civem quendam in officio civitatis existentem uti fornicarium iudicavit, poena competenti punivit⁶. Provinciam ordinis celeberrimi ad correctionem cuiusdam excessivi regularis permovit, visitationes variarum ecclesiarum, et respective decanatus Leopoliensis expediri mandavit, quae et expeditae, et actis die Lunae 20 mensis Decembris insertae sunt.

Exactiones in civitate forte necessitate urgente non cessabant, multo enim cives hoc anno plusquam aliis frequentius contribuebant⁷. Unde et debita contraxit civitas ad summam centum viginti millium florenorum, quorum solutionem sibi praecustodivit in thesauro reipublicae, ut patet in actu feria 2 ante festum Sanctae Mariae Magdalenae [19 VII 1666] et feria 2 in festo Sancti Lucae Evangelistae [18 X 1666], sed nec ad praesens praestitam, nec aliquo tempore praestandam.

“Quidquid in altum fortuna tulit, ruitura levat”⁸, post prosperos successus Poloniae nostrae tristes eventus veniunt, ob abruptos enim cum Lubomirscio pacificationis tractatus, <fol. 657>[// 252v] multa funestae revolutiones intercesserunt. Nobilitas per palatinatus scissa factionibus, expeditiones pro Lubomirscio faciebat⁹, rex ex Ukraina fatali consilio ex Ukraine [sic] convocabat exercitum, quem graviter ad Montwy Lubomirscius clade mulitavit, post quam iterum atque iterum tractatus reassumpti, per dilationes et proelia, desolationem in regno fecerunt, pacem sub conditionibus non diutius duraturam condiderunt.

.....
¹ [Seneca, *Medea*, 175].

² [Acta capitularia], eadem, fol. 51.

³ Eadem, fol. 62.

⁴ Eadem, fol. 54 et 55.

⁵ [Acta] consistorialia, fol. 344.

⁶ [Eadem], fol. 378.

⁷ [Acta] consularia.

⁸ Seneca.

⁹ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 234.

здоров'я, зберегти своє життя, адже він перебував серед зятяних ворогів та у віддаленому від батьківщини краї. Врешті, змушений необхідністю, він звелів, аби його перенесли до Дубна на ношах, які везли коні (оскільки хвороба не дозволяла йому ні їхати верхи, ні пересуватися возом). Зупинившись у вбогому селі Соколівці, у злиденній хаті, прийнявши за християнським звичаєм святі дари, щоб увійти у вічність та подолати смерть, він у періодичній лихоманці пішов із життя, віддавши в руки Бога душу переможця, короновану багатьма лаврами. Найславніший герой у всьому європейському світі, рівний знаменитим полководцям в успіхах та в будь-якому військовому мистецтві, найшанованіший оборонець нашої Русі, як і всього королівства. Тож захищена Польще, міста, села, «за звичаєм жалоби ми оплакуємо Гектора»¹ і завжди оплакуватимемо, адже «великий смуток не встановлює сам собі границь!»².

Також Юрій Хмельницький і київський митрополит Тукальський³ (яких Чарнецький, аби забрати запалку від вогню, вивіз з України й ув'язнив у Марієнбурзі⁴ на рік під почесною охороною) на прохання Тетері та значніших козаків були повернені в Україну з почестями, за дозволом сенату. Однак Тукальський склав інсигнії митрополичої гідності й невдовзі закінчив свої дні серед монахів⁵. Хмельницький, пішовши за прикладом батька, знову замкнувся у своєму монастирі (який Османська Порта змусила його покинути та прийняти володарювання в Руському князівстві), поміняв корону на чернечий каптур, а плащ володаря – на волосяницю, зародивши підозри у польські душі. «О, фортуно, ти караш тих, хто занадто вивищується, скидаючи їх у прірви!»⁶.

Рік Божий 1666

Рік 1666 не так успішно розпочала капітула, позаяк виникли суперечки після смерті архидиякона Станіслава Любенецького, який помер 11 лютого. По його кончині спалахнула сварка з родичами щодо маєтностей у Вербіжі, привід до якої дав брат покійного, зухвало привласнюючи всі сімейні статки у збіжжі, худобі та інших домашніх речах, заявивши, що це зроблено на підставі успадкування по братові.

Також декан капітули Вітковський, ненависний старець, котрий був звільнений за мандатом апостольського нунція з ув'язнення, з'явився у храмі на літургію, вдягнутий у комжу, зайняв крісло каноніка, був присутній на процесії, чим знову викликав обурення. І хоча мав багатьох, які обставали за ним, проте через нескромність та безсоромність старечої мови йому знову заборонили займати уряд, відібрали на рік право черговості (*turnus*) та забезпечення помешканням (*mansio*) на наступний [рік], як описується в актах капітули (сторінка 67) та актах консисторії від 8 червня 1667 року. Добре Сенека зауважив, що «випадає пристосовуватися до обставин»⁷.

Того ж року старі закони капітули почали втрачати свою силу, оскільки привілейовані вибори прокуратора, що за численними декретами попередників і давнім статутом мали першість серед усіх капітульних справ, були перенесені на інший день через упереджене рішення (*praeiudicatum*), зі шкодою для нащадків. Порядок денний, який досі дотримувався похвально і без перерв, був скасований не без шкоди для капітули, незважаючи на строгість статуту.

¹ Seneca, *Troas*, 97–98.

² Idem, 786.

³ Нелюбович-Тукальський Йосиф (?–1676) – київський православний митрополит (1663–1676).

⁴ Марієнбург – тепер місто Мальборк (пол. *Malbork*, нім. *Marienburg*) Поморського воєводства (Польща).

⁵ Насправді ж Нелюбович-Тукальський не зрікався гідності митрополита й залишався ним до своєї смерті в 1676 р.

⁶ Seneca, *Agamemnon*, 58–59.

⁷ Seneca, *Medea*, 175.

Sed dolenda mala Poloniae legat quisquis desiderat apud Kochovium, ego ad statum Russiae periclitantis ex novis motibus Ukrainae redeo.

Dum interni motus exercitus a Cosacis rebellibus ad lucranda patriae viscera evocarunt, magnusque ille heros, multis seculis lugendus, illorum perfidiae ultor Czarnecius morte occubuit¹, Cosaci levissima fidei mutandae ingenia, frenum et legitimum Poloni regis imperium excutere volentes, Moschorum protectionem sibi inprosperam aspernati, patrocinium Portae Ottomanicae ductu Dorosz tribuni assumpserunt. Contra hos motus expeditus Sebastianus Machowski, vetus militiae, sed inprosperus ductor.

Venerat ille cum exercitu sex numero militum constanti, ad oppidum Stawiszca, tamquam praegnantem saepe inimicitiarum uterum, sed supervenientibus in subsidium Cosacorum Scythis, hoc fortalitium deserere intactum coactus est, et castra ad Brahiloviam promovit². Aduit incunctanter nuradinus cum quadraginta millibus Scytharum, offensam simulans, quod nostri Poloni provocaverunt bello Moschum, et Scythas sibi fideles deseruerunt, ac donaria solita ab annis aliquot retenta negaverint. Re autem ipsa a Turca, protectore Cosacorum, sub hoc praetextu submissus. Aderat cum nuradino et ipse Petrus Dorosz, viginti millibus Cosacorum, indignationem in Machovium (quem authorem caedis Wychoyii proclamabant) moventium, stipatus. Mox cepit pugnae praeludium, <fol. 658>[// 253] licet rigente frigoribus bruma, manibusque et armis gelubus acriter constrictis.

Et resistit³ pro virili Polonus exercitus, post aliquot tamen fortes conflictus eosque cruentes, Batovum regressu militari, feralem Kalinovio, palatino Czerniechoviensi, ipsiusque militiae ante annos quatuordecim⁴ arenam eluctatus⁵, dum frontem oppugnant Cosaci, in tergus Scythae involant⁶, rupta carragine fusus et totaliter deletus est, ipseque Machovius effusus per aetatem consilii cum multis in Tauricam pro mancipio, aerumnosus senex pro ludibrio, ductus est⁷.

{Hoc anno 1666 mortuus est in collegio pontificio papali pater Clemens Galanus, aetatis 56 anno, missionarius apostolicus ad firmandos Armenos nostros in unione specialiter a papa destinatus, ad urbem nostram, sepultus in ecclesia Armenorum. Huius viri laudem egregiam habent annales patrum Theatinorum a patre Josepho Silos Bituntino anno 1666 Panormi in lucem editi "Historiarum clericorum regularium", pars 3, fol. 560. Nimirum quantos labores in Iberia orientali, in Colchide pro fide Catholica peressus, Constantinopoli itidem, ubi et multos Armenos, et ipsorum patriarcham Cyriacum, virum inter suos percelebrem, ecclesiae Romanae et scriptis et praedicatione conciliavit, errores detexit, pueros in scholis docuit, libros, codices, commentaria Armenorum antiqua, in qua concordant cum ecclesia, in quo non conveniunt, pervolutavit. Grammaticam Armenis composuit, lexicon Latinum addidit, volumen contra errores Armenorum, probante sacra congregatione de propaganda conscripsit. Haec carptim scribo, ne tanti viri in urbe nostra quiescentis memoria sileatur}.

Annus Domini 1667

Ut allis retro annis ita et hoc anno 1667 bona capituli nostri ab oppressionibus et angustiis libertatem non habebant⁸. Statim enim a principio anni huius {milites} praetextu assignationis

¹ *Летопись*: початок речення пропущено.

² Idem [Kochovius, *Annalivm*], fol. 254.

³ Ориг.: хибно *restitit*.

⁴ Ориг.: закреслено *sexdecem*.

⁵ Vide annum huius 1652, fol. 305.

⁶ *Летопись*: пропущено *ante annos quatuordecim arenam eluctatus, dum frontrm oppugnant Cosaci, in tergus Scythae involant*.

⁷ Kochovius, [*Annalivm*], fol. 257.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 59.

Проте була на цій капітулі й радісна новина, що сірадська воеводина Пшерембська за полюбовною угодою повернула заборгованість (*retenta*) з Комарна, зменшивши її на двадцять тисяч злотих, і цю суму капітула реально одержала. На капітулі 1665 року було встановлено всією капітулою, що з цього року вона обмежує наступні сплати різним зацікавленим особам (*interessantibus*), щоб мати відповідне матеріальне забезпечення.

На капітулі кілька разів йшлося про маєтки Вербіж та Кагуїв. Оскільки думка й намір фундаторів зводилися до того, що за давнім звичаєм та усталеним правилом, якщо всі належні до того храму особи користуються вигодами з належних до нього маєтків, то й матимуть спільне утримання з тих маєтків. Архипастир Тарновський хотів підтримати в усьому цей намір фундаторів, тому вибрав кустоша Самуеля Козярьського адміністратором тих капітульних маєтків, відрахував на ремонти шістсот злотих. Також після скасування церковного бенефіцію він обернув прибутки на зручності, а саме на харчування, для всіх, хто мешкав при храмі.

Тарновський дбав про те, щоб усім, хто звертався до нього, було надано правосуддя, тому він судив бурграбія Низького замку за удари, завдані мельникові капітули навпроти Галицької брами. Він судив якогось міщанина з міського уряду як розпусника й наклав відповідну кару. Архиепископ схилив провінціала найславнішого ордену до покарання якогось монаха за певне порушення, розпорядився провести візитації різних церков, зокрема Львівського деканату, які й були проведені та внесені до актів у понеділок, 20 грудня.

Податки в місті не припиняли накладати, що було, напевно, викликано крайньою потребою, адже в тому році міщани сплачували значно частіше, ніж раніше. Через це місто погодилося на борг на суму сто двадцять тисяч злотих, сплату якого забезпечило у скарбниці Речі Посполитої, як видно з актів, виданих у понеділок перед святом Св. Марії Магдалини [19 VII 1666] та в понеділок на свято Св. Луки Євангеліста [18 X 1666]. Але борг нині не сплачується і в жоден інший час не сплачувався.

«Як би фортуна не підносила вгору, вона ж опустить донизу»¹. По сприятливих успіхах нашої Польщі сталися сумні події, адже після перерваних переговорів з Любомирським про заспокоєння ситуації відбулося чимало нерадісних змін. Шляхта по воеводствах, поділена підступами, вчиняла походи за Любомирського; за фатальною порадою відкликав з України військо король, якому Любомирський під Монтвами² завдав важкої поразки. Відтак знову і знову відновлювалися переговори, зі зволіканнями та сутичками, зі спустошеннями в королівстві, аж поки не було укладено тимчасовий мир, що протривав недовго.

Але про нещастя, від яких потерпала Польща, охочий нехай прочитає в Коховського, я ж повертаюся до Русі, zagrożеної новими розрухами з України.

Для порятунку батьківщини від бунтівливих козаків углиб краю [король] відкликав військо через внутрішні чвари. Великий герой Чарнецький, якого оплакуватимемо багато століть, месник за віроломство козаків, лежав у гробі мертвий. Тож козаки з їхньою легкою схильністю до відступництва побажали позбутися вузди та законної влади польського короля і, відкидаючи нещасливу для них протекцію московитів, під проводом гетьмана Дорошенка прийняли патронат Османської Порти³. Проти них вирушив у похід досвідчений воїн, але нещасливий командувач Себастьян Маховський.

Він прибув із військом, що нараховувало шість тисяч вояків, до міста Ставищ як місця, де часто збиралися неприятели, проте після приходу на допомогу козакам татар був змушений залишити цю фортецю та просунувся зі своїм обозом до Браїлова. Без зволікань прибув нуреддин-султан із сорока тисячами татар, вдаючи образу, що наші поляки спровокували війну з московитами й покинули вірних собі татар, а також відмовилися

¹ Seneca, *Agamemnon*, 101–102.

² Битва біля села Монтви, недалеко Іновроцлава, відбулася 13 липня 1666 р.

³ Дорошенко Петро (1627–1698) – гетьман Правобережної України (1665–1676), очільник Гетьманщини (1668–1670). Насправді союз з Османською імперією Дорошенко уклав у 1669 р.

a palatino Cracoviensi Potoccio generali duce exercitum datae, eadem occupaverant et multa damna in iisdem causaverant. Tractavit quidem capitulum cum iisdem militibus de modo ineundae compositionis, hic tamen modus non acceptatus est ab illis, nec alia media opportuna haeredibus sacris processerant¹, donec universale regium, in quo bona ecclesiastica a consistentia militum, et aliis oneribus impositis liberabantur, ad finem anni huius praesentaretur, sed nec hoc observatum, ut ad finem anni huius notatur.

Concurrerant duo sacra votiva hoc anno una eademque die in ecclesia nostra, solenniter pro diversis intentionibus, celebranda. Primum inchoationis <fol. 659>[// 253v] comitiorum regni generalium, secundum consiliorum capitularium, utrumque indispensabiliter, celebrandum². Primum itaque decantavit solenniter suffraganeus Giedzinski, alterum privatim ad intentionem capituli Lesczynski electus (non ex turno constitutus), cum praeiudicio legis capitularis procurator, et hinc cepit abrogari turnus procurationis tot annis sub magno rigore observatus.

Constitutiones praecipuas sibi adimplendas praescripsit hoc anno capitulum.

In Octobri a Scythis et Cosacis exorta pericula terruerunt civitatem, pro quibus avertendis tam secularium, quam ecclesiasticorum, fundorum inquilini³ mutuo adiutorio etiam ex decreto capituli circa munitiones laborabant⁴. {Contributiones magnae exortae, armamentarii melius ordinati revisio facta}.

Hoc anno archipraesul Tarnovius quamquam turbulento nimis tempore, et undequaque suborientibus bellis, ne clerici nostrae archidioecesis aegra valetudine et vicissitudinibus pressi, suo reclinatorio destituerentur⁵, sed vitae saenio, sive labore fractae, commoditatem habeant, erectionem domus infirmariae fecit. Pro cuius praeposito Mathaeus Sarbiewic, decanus Dunaioviensis, praepositus Gologoriensis, de bonis labore et industriae suae quaesitis tria millia florenorum reposuit, quibus archipraesul Tarnovius ex derelictis summam florenorum duorum millium adiecit. Ex hac summa coadunata quinque millium sortes in lapidea, post macella laniorum sita, coemenda archipraesul curavit, florenos trecentos intuitu onerum civilium, futuris temporibus ex eodem fundo non solvendorum, cassis civilibus enumeravit, reliquam summam pro censu annuo convertit, eandem immunitati ecclesiasticae adscripsit.

Ne tamen sterilis videretur esse liberalitas dicti Sarbiewic, illum praepositum suae foundationis novellae iussit, curam sacerdotum illi demandavit⁶. Administrationem <fol. 660>[// 254] tam in temporalibus, quam spiritualibus, si ipsos valetudo ad obsequia ecclesiae idoneos fecerit, demandavit, aliasque obligationes nimirum auditiones sacramentalium confessionum, prout in eadem erectione patet, imposuit cum expressa clausula. “Ut nulla alia beneficia curata extra civitatem Leopoliensem retinere possit”. Ac tanta fuit in illo tempore charitas in infirmos presbyteros (ut a senibus fidedignis accipi) nullius per archidioecesim infirmantis, sive morientis sacerdotis rite confectum censeretur testamentum, ni in eo saltem modica (pro ratione derelictae massae) portio huic loco designaretur.

Post captivatum (ut supra recensui) ductum, que cum aliis Polonis in Tauricam Machovium, deletasque legiones, funesta belli Turcici denuntiatio, per czausium Leopolim nostram advenientem, exhaustam continuis cladibus, scissamque dissidiis Poloniam turbavit⁷. Etenim Scythae nuper in Moschos armorum socii, pluris sibi constare hostilitatem, quam amicitiam

¹ [Acta capitularia], fol. 72.

² Eadem, fol. 64.

³ *Летопиць*: пропущено *fundatorum inquilini*.

⁴ Eadem [Kochowski, *Annalivm*], fol. 714; [Acta] consularia, feria 2 in crastino dominicae Rogationum [16 V 1667].

⁵ [Acta] consistorii, fol. 505.

⁶ Ibidem.

⁷ Kochovius, liber 6, fol. 261 et 270.

сплатити заборговані за декілька років звичні упоминки. Власне в цій справі, під таким приводом, його вислав турецький султан, протектор козаків. Разом з нуреддин-султаном надійшов і сам Петро Дорошенко з двадцятьма тисячами козаків, котрі палали ненавистю до Маховського (якого оголосили винуватцем загибелі Виговського). Невдовзі почалася вступна сутичка, попри те, що від сильних морозів дерев'яні руки, а сніги сильно обмежували використання зброї.

Польське військо мужньо захищалося, однак після кількох сильних та кривавих ударів воно поступилося полем битви, як і чотирнадцять років тому, коли під Батогом чернігівський воєвода Каліновський здійснив фатальний відхід зі своїм військом. Поки козаки билися спереду, татари зайшли з тилу, розбили табір поляків і дощенту знищили їхнє військо. Сам Маховський, нездатний за віком користатись із порад, разом з багатьма був спроваджений до Криму як бранець, старий і нещасний, на посміховисько всім.

Того 1666 року помер у папській колегії отець Клементе Галяно у віці 56 років, спеціально відряджений папою до нашого міста для скріплення унії в наших вірмен, апостольський місіонер, похований у вірменській церкві. Хроніка отців театинців містить визначну похвалу цьому мужеві, яку видав друком отець Джузеппе Силос¹ із Бітонто в 1666 році: [Silos], *Historiarum clericorum regularium* (частина 3, сторінка 560). Він [Галяно], без сумніву, взявся за велику працю задля католицької віри у Східній Іберії², у Колхиді, подібно їй у Константинополі, де схилив до Римської церкви і листами, і проповіддю багатьох вірмен і самого патріарха Кириака³, славного серед них мужа. Він викрив їхні помилки, вчив дітей у школі, докладно переглянув вірменські книги, рукописи, давні коментарі, у чому вони згоджуються з [Римською] церквою, а в чому розходяться. Він склав вірменську граматику, додавши латинський словник, написав книгу з викриттям вірменських помилок, схвалену Священною Конгрегацією поширення віри. Так коротко описую, щоб не зникла пам'ять про видатного мужа, котрий спочив у мирі в нашому місті.

Рік Божий 1667

Як і в попередніх роках, так і в цьому 1667 році маєтки нашої капітули не уникли нападів та обтяжень. Адже зразу ж на початку того року вояки, під приводом виданого розпорядження від краківського воєводи, великого коронного гетьмана [Станіслава] Потоцького, їх [маєтки] зайняли та спричинили чимало шкоди в них. Капітула навіть вела перемовини з тими військовими щодо способу укладання угоди, однак той спосіб не був прийнятий ними, а інші засоби не надавалися для захисту церковної власності, допоки наприкінці того року не був представлений королівський універсал, яким церковні маєтки звільнялися від присутності вояків та інших накладених повинностей, але такого не дотримувалися (як виявиться в кінці року).

Цього року збіглися в той самий день два богослужіння в нашій церкві, які урочисто проводять з різними наміреннями: перше пов'язане з початком засідань вального сейму королівства, друге – із проведенням капітульних нарад. Обидві літургії не можна було відкликати. Тож першу службу Божу святково відправив суфраган Гедзінський, а другу, особисто в намірах капітули, – Лещинський, прокуратор-елект (встановлений поза чергою), обраний з порушенням правила капітули (і відтоді почала порушуватися черговість обрання на цей уряд, якої ретельно дотримувалися багато років).

Того року капітула визначила найважливіші для себе конституції, яких мали дотримуватися.

¹ Силос Джузеппе (1601–1674) – італійський богослов, історик, театинець.

² Іберія – стародавнє грузинське царство Картлі, що згадується античними та візантійськими авторами.

³ Галяно перебував у Константинополі протягом 1641–1644 рр., а вірменським патріархом Константинополя був Хачатур I (1642–1643).

nostrorum advertentes, magnas ocyus excursiones fecerunt, et nostris mancipiis Tauricam suam impleverunt. Rempublicam quamquam e vivis nuper sublato Lubomirscio inextricabilia tamen dissidia turbabant. Moschi repudiata pace limites Lituonicos incursaverunt. Scythae in Budziacensibus campis lupi ad offam parati in procinctu stabant. Ukraina eiurato regis Poloniae obsequio protectionem Turcarum dinastae assumpserat. Pecunia quae progressus armorum animat, deerat, illiusque tantas inter calamitates, ac desolationes conquirendae modus quaerebatur, non reperiebatur. Delectus militares non instituti, legionarii sine milite et stipendio, duces exercitus morte sublati, rex morbae acriori conflictatus!

Expeditus fuerat Constantinopolim Hieronymus Radzieiowski regni procancellarius pro manutenendis pactis¹ <fol. 661>[// 254v] Chocimensibus, interim czausius ille Leopoli nostrae detinebatur tamdiu, donec legatus noster commemorata pactorum cum Porta Ottomannica initorum religione iniquam hostilitatem praemonstraret, ac amoliretur. Interea comitia Varsaviae circa varios aestus animorum, prout moris apud nobilitatem nostram, praeter spem finita aliquam defensionis fiduciam, paventi ad motum orientis Russiae nostrae fecerant².

Dum cuncti ob supervenientia queruli, fata superum incusabant, etiam Ludovica Maria Gonzagea regina, parcarum manibus stamen vitae suae disrupti fataliter praesensit³, componenti sese de morte proxima sacerdoti Adriano Pikarski e societate Jesu, sublatis manibus respondens humiliter: “Ergo moriendum”. Fuerat nupta primo Vladislai IV ex eo liberis non susceptis, dispensatione summi pontificis ob bonum publicum, fratri ipsius Casimiro matrimonialiter copulata est, sed nec in huius thoro matrem se liberorum, prout desideraverat, agnovit diuturnam.

Inerat ipsi maiestas oris eximia, annis iunioribus formae venustas excellentior cunctis, ingenium acre consilium solidum plusquam virile, in viros militares munificentia, ultra sexum magnanimitas, in pauperes, etiam pestilentia affectos, erigendo lazareta, in faemellas orphanas conditis ephebiis (in quibus lanae faciendae artificia discerent) liberalitas⁴. Bizantii ac in Perside alumnos suos e societate Jesu habuit, quos propriis sumptibus sustentavit. Moniales Gallas ab Annuntiatione dictas, etiam presbyteros missionis Varsaviae fundavit. Magnas virtutes dignas regis throno et thoro habuisse dicitur. Decessit ipso Maii principio, qui mensis cunctis viventibus laetus, regi regiaeque familiae tristis admodum extitit. Sepulta Cracoviae die 22 Septembris anno eodem. **Illius tamen aestimationi plurimum obfuisse scribitur mordicus procurata vivente rege Casimiro electio.** Vixit annis 55. Ita verum est, quod nulla potentia, nec virtus meruisse unquam potuit, ut quod praescipsit fatalis ordo, non fiat.

Iam undique increbrescentibus periculis ab extra <fol. 662>[// 255] et impari repellendis ab intra potentia, ultimum rerum Polonarum articulum opinaretur unusquisque, ni Deus ipse causam Poloniae susciperet, statoremque cadentis inter praecipitia malorum imperii constitueret Joannem Sobieski, protunc regni mareschallum. Huic enim rex Casimirus mortuo generali Potoccio supremum exercitus regni regimen, clavam minorem Demetrio duci Wisnioweccio, Belzensi palatino commisit⁵.

Nec diu moratus mareschallus, etiam moram tempore non permittente⁶ ivit cum pauca, sed forti manu, obviam octuaginta millibus Scytharum, viginti quatuor rebellium, antesignano Petro Dorosz, Cosacorum, in Volhyniam Podoliamque tendentium, ac maiorem multo subsequen-
tium Turcarum exercitum trahentium. Ad Podhayce oppidum domus Potocciorum paxillas

¹ Illustrissimus Zauski, episcopus Varmiensis, [*Epistolarum*], tom 1.

² Kochovius, [*Annalivm*], fol. 270.

³ Idem, fol. 273.

⁴ [Idem], fol. 274.

⁵ Kochovius, [*Annalivm*], eodem, fol. 288, 295.

⁶ *Летописьь*: пропущено початок речення.

У жовтні місто настрашили очікувані з боку татар і козаків небезпеки, для відвернення яких жителі як світських, так і духовних ґрунтів працювали на укріпленнях із взаємною допомогою, також на підставі декрету капітули. Були введені великі податки, проведено ревізію арсеналу для кращого порядку.

Того року, хоч і в дуже бурхливий час, коли з кожного боку виникали війни, архипастир Тарновський заклав будинок для хворих, щоб духовні нашої архидієцезії не перебували під тиском слабкого здоров'я та мінливості долі, не були позбавлені підтримки, але отримали зручності в старшому віці чи надломлені у праці. Дунаївський декан, гологірський намісник Мацей Сарбевич виділив для куратора [будинку] від прибутків з окремих маєтків та з власної пильності три тисячі злотих, до яких архипастир Тарновський додав дві тисячі злотих, що zostалися по опущених маєтностях. Архипастир звелів за ці кошти, які склали сукупно п'ять тисяч злотих, викупити частини в кам'яниці, що розташовується позаду різницьких яток, відрахував триста злотих у міську скарбницю, аби в майбутньому з цього ґрунту не сплачувати міських податків, а суму, яка залишилася, конвертував у річний чинш і надав цій кам'яниці церковний імунітет.

Проте не виглядає цілком чистою шляхетність згаданого Сарбевича, який встановив куратора своєї фундації, доручивши йому опіку над священниками, з таким доповненням: він ухвалив, що куратор здійснюватиме адміністрування як у світських, так і в духовних справах, якщо їхнє [священників] здоров'я виявиться не придатним до виконання церковних обов'язків. Інші церковні обов'язки (безсумнівно, й вислуховування тих, хто йде до сповіді за сакраментами) він їм накинув, як йдеться в цьому документі про фундацію в зазначеній клаузулі «Щоб жоден інший бенефіцій священника під опікою не міг залишатися поза містом Львовом». І таким було в ті часи милосердя для недужих ереїв (як я почув від гідних довір'я старців), що ніхто з хворих чи помираючих священників в архидієцезії не міг скласти заповіт, як вважається, якщо він не призначив на розпорядження своїм майном принаймні скромну частину зі спадку для тієї фундації.

Після потрапляння в полон до Криму Маховського (як уже згадував) разом з іншими поляками та знищення польських загонів Польщу стурбувало зловісне оголошення війни турками через чауса, котрий прибув до нашого Львова. А країна була виснажена постійними нещастями, роздерта внутрішніми чварами. Крім того, тепер татари, як союзники військ московитів, уважали за краще підтримувати з нашими ворожість, а не дружбу, за чого швидко здійснили великі походи, наповнивши ясиром з наших людей свій Крим. Хоча Любомирський недавно відійшов із життя, проте Річ Посполиту турбували тяжкі незгоди. Московити, відкинувши мир, перейшли литовські кордони. Татари в буджацьких степах стояли як вовки, готові кинутися на жертву. Україна, відрікшись від послуху польським королям, прийняла протекцію турецьких володарів. Гроші, необхідні для підтримки війська, були відсутні, а їх і не знайшлося б у потрібній кількості серед таких бід та спустошень. Рекрутські набори не були встановлені, військові ватажки залишилися без вояків та платні, воєначальники повмирали, короля мучила важка хвороба!

Віцеканцлера королівства Геронім Радзейовський¹ вислали до Константинополя для втримання Хотинського мирного договору². Тим часом чауса у Львові затримали доти, поки турки не виявили несправедливої ворожості нашому послові щодо згаданих укладених умов з Османською Портою та не відпустили. Поміж тим сейм у Варшаві,
.....

¹ Радзейовський Геронім (1612–1667) був підканцлером Польського королівства впродовж 1650–1652 рр., у 1667 р. він уже не виконував обов'язків підканцлера, хоч і прагнув повернутися на цю посаду.

² Згаданий договір було укладено між Річчю Посполитою й Османською імперією після завершення Хотинської битви 1621 р. Переговори між Польщею та Туреччиною в Стамбулі завершилися невдачею, оскільки турки вимагали в поляків розірвати Андрусівське перемир'я з Москвою, підписане 30 січня 1667 р., див.: Kersten A. *Hieronim Radziejowski*, s. 589–596.

copias Polonorum, quia vix duodecem millia complentes, tripartim ad intercludendum traiectum viarum diviserat, ipse cum reliquis aciem invadentibus hostibus opposuit. Pugnavit primo strenue ad Naraiovum oppidum, secundo ad dictum municipium, vallo et fossa subitaneae praemunitum, Podhaicense feliciter, recedere enim campo, cum latam planitiem densis cadaveribus straverant, Scythae debebant, deinde et fervorem pugnandi remiserunt.

Sub haec gesta invaserat vacuum defensoribus Crimeam Sierko, capitali odio Tartaros prosecutus¹, per duces Iwaszkum, veteranum Cosacorum centurionem, nulli aetati, nulli sexui Tauricano pepercit, ferrum viventibus, flammam tuguriis iniecit et promiscuis caedibus, in mortales, abigatu in armenta, hostilitate in penates² desaeviit. Perecopum arcem invasit ac incendit, tantaque consternatione Tauricam implevit, ut residui quique in maritima aut saltus invios profugerent, imo hanus ipse cum gregibus pellicum³ in remotiora Colchidis suae submoveretur. Sed nescierunt victoria uti Cosaci, satis enim terruisse sive vicisse rati, velociter regressum onusti spoliis maturarunt in Ukrainam, forte veriti, ne in soltan galgam in Polonia grassantem inciderent, sive ob vastatas Tartarorum oras, talionem in sua patria a Scythis vindicantibus reciperent.

<fol. 663>[// 255v] His ad Podhayce ad Scythas delatis, mussitare cuncti in Cosacos, quos nunquam sibi fidos, et incursionis recentis conscios suspicabantur fremere. Primores eorum fraudis et non servatae fidei ferociter et contumeliose arguere, a discriminosa societate regressum in Tauricam apparare ceperunt. Etiam Dorossius, vir in omne nefas proiectissimus, quamquam irruptionis in Poloniam Scytharum autor et socius, diffidens eorum amicitiae secretis nuntiis de successu Iwaszkonis in Crimaea, festinatione Scytharum in reditum asylum sibi amicabilem diffugii parando, conveniebat duces exercitus nostri.

Iam per tres hebdomadas continuabatur cum numerosissimo hoste lucta, quam ne taediosa appareret⁴, symphoniaci ianzarorum (quorum tria millia cum duodecim campestribus machinis inusitato hactenus more Turcae sultano galga superadiderunt) sub diluculum et crepusculum grandiora ex aere timpana, oblongas lituorum instar tibias, aliaque belli instrumenta quotidie inflabant, et barbarum melos exagerando fastui obstrepebant. Abruperat tamen taediosam expectationem breve, quia quatuor horarum, die decima sexta Octobris per deputatos ab utrinque quatuor colloquium eo fine, ut Scythae nomine hani sui fidelem amicitiam sponderent, aes honorarium a Polonis appromissum reciperent, captivos omnes Polonos dimitterent, specificae Machovium. Etiam Dorosz et Cosaci pacis leges Scythis mediantibus acceptare coacti sunt⁵. Iam tunc clarius Providentia Divina Joannem Sobieski monstrabat heroem, uti stabiliendae nutantis Poloniae securitati, ita et debellandae potentiae Turcarum, ac capessendo diademmati post aliquot annorum lustra parem.

Et hostis quidem in Tauricam, Cosaci in Ukrainam, legiones in Poloniam remearunt. Sed quamquam hostis non iam apparebat in Russia, tamen nostra magnae hostilitatis signa et horrendi belli imago erat⁶. Populosa municipia igne deleta, templa per oppida, etiam murata, palatia, quae flammis dirui non <fol. 664>[// 256v] poterant, solo aequata, in vicis corpora mortalium in cumulos aggerebantur, quae Scythae subitaneo adventu straverunt tamdiu inseputa. Crevit et victualium penuria, equorum notabilis iactura, quos irremissus labor, ac inedia etiam coeli autumnantis iniuriae passim sternebant. De his historici satis fuse enarrant mihi Russiae calamitates, saltem obiter attingere sufficiat, quas non ab hostibus solum, sed etiam a

.....
¹ Idem folium [Kochovius, *Annalivm*], sequenter.

² *Летописьь*: пропущено *abigatu in armenta, hostilitate in penates*.

³ *Летописьь*: пропущено *cum gregibus pellicum*.

⁴ Idem sequenter.

⁵ *Летописьь*: кінець абзацу пропущено.

⁶ Idem, *ibidem*, et ex trad[itio].

незважаючи на всілякі коловороти в умах, звичні для нашої шляхти, усупереч сподіванням, оптимістично завершився та подав надію на захист нашої Русі, що побоювалася загрози зі Сходу.

Допоки всі, нарікаючи на постійні лиха, звинувачували вищу владу, королева Людовика Марія Гонзага фатально передчувала, що богині смерті парки обірвуть нитку її життя, і на остороги про близьку кончину отця з Товариства Ісуса Адріана Пікарського покійно відповідала, здійнявши руки вгору: «Отже, слід умирати». Спершу вийшла заміж за Владислава IV, з яким не мала дітей, потім, з дозволу понтифіка, для публічного добра вступила в шлюбні узи з його братом Яном Казимиром, але й у цьому шлюбі довго не пізнавала щастя материнства¹, хоч і дуже бажала.

Вона володіла винятково маєстатичним виразом обличчя, у молодих роках вродою перевершувала багатьох дівчат, відзначалася гострим розумом, поважною розсудливістю, бідною, ніж у чоловіків, була щедрою до військових мужів, понад міру гоїна до бідних, фундуєчи навіть шпиталі для заражених, виявляла щедрість до дівчат-сиріт, будуючи їм помешкання до повноліття (в яких ті вчилися ткацького ремесла). У Візантії-Константинополі та в Персії мала своїх вихованців з Товариства Ісуса, яких утримувала власним коштом. Королева фундувала монастир для черниць-французок під титулом Благовіщення та місію священників у Варшаві. Кажуть, що вона мала великі заслуги, гідні королівського трону та ложа. Померла на початку травня, у місяць, веселий для всіх живих, що виявився дуже сумним для короля та королівської родини. Її поховали у Кракові 22 вересня того року. Однак пишуть, що її підтримка дражливої елекції за життя короля² Яна Казимира зашкодила її добрій славі у багатьох людей. Вона прожила п'ятдесят п'ять років життя. Тож правдиво є, що не постане жодна потуга й ніколи не заслужиться шана, якщо це не дозволено неблаганною фортуною.

Коли з усіх боків зростала зовнішня небезпека, а всередині краю була нерівна сила для відбиття нападів, кожен вважав, що це останній момент в історії Польщі. Але сам Бог посприяв польській справі, надавши підтримку владі, що вже стояла [на краю] та падала у прірву нещастя, в особі Яна Собеського, на той час коронного маршалка. Тому король Ян Казимир після смерті гетьмана [Станіслава] Потоцького вручив йому булаву великого коронного гетьмана, а меншу булаву великого польного гетьмана – белзькому воєводі князю Дмитру Єжи Вишневецькому.

Недовго барився маршалок, бо й час не дозволяв зволікання, тому пішов з малим, але сильним відділом супроти вісімдесяти тисяч татар і двадцяти чотирьох тисяч повсталих козаків під проводом Петра Дорошенка, що прямували на Волинь і Поділля, та значно більшого війська турків, що йшли за ними. Біля Підгайців, міста у власності Потоцьких, Собеський розділив на три частини, щоб перекрити дороги, невелике польське військо, яке налічувало ледве дванадцять тисяч вояків, і сам з тим загоном, що залишився, рушив прямо назустріч нападаючим ворогам. Спочатку він успішно бився під містечком Нараївом, потім під згаданим містом Підгайцями, за нашвидкуруч укріпленням валом та ровом. Сутичка була щасливою, адже татари мусили вернутися з поля бою, густо закидавши трупами широку рівнину, і нарешті втратили охоту до битви.

Під час цих подій на позбавлений захисників Крим напав Сірко³, який переслідував татар з надзвичайною ненавистю. Ватажок Івашко, сотник досвідчених козаків, не пощадив від шаблі жодного татарина, без огляду на вік і стать, знищив вогнем хати, лютував у різних вбивствах, викрадав худобу, шалів ворожістю в краї. Він напав і запалив укріплення в Перекопі й такий переляк у Криму викликав, що ті, хто zostався, втікали до морського узбережжя або в недоступні ліси. І навіть хан з гаремами наложниць перемістився до

¹ Згодом у цього подружжя народилося двоє дітей, які померли малолітніми.

² Для зміцнення королівської влади в Польщі Гонзага підтримувала зміну системи голосування в сеймі та вибір нового короля за життя попереднього (*vivente rege*), що не імпонувало шляхті.

³ Сірко Іван (1605/1610–1680) – козацький ватажок, кошовий отаман Запорозької Січі.

suis militibus, respective in bonis ecclesiasticis cum toto statu ecclesiasticae regni sustinuit, ita ut in anno subsequenti publice in tribunali Petricoviensi spirituales coram actis quaerulari debuerint, super violenta bonorum suorum in sessione.

Annus Domini 1668

Anno Domini 1668 requisivit capitulum magistratum consularem, ut fossarum expurgationem, canalium antiquorum, apertionem fieri procuraret, ne ecclesiae in civitate sitae et respective nostra gravi inundationi pateret¹. Responderat magistratus, quod pro tanto sumptu impensae ordinariae non sufficiant, pro posse tamen expurgationem fossarum se curaturum obtulit, sed quoniam haec non est de integro subsecuta, miserandum in modum et nostra archicathedralis, et aliae ecclesiae mediaque civitas per inundationem aquarum subterraneorum in ruinam labuntur.

Iam diutius post privationem Lucae Witkowski decanatus ecclesiae nostra, capitularis vacabat. Ad electionem itaque decani praehabito consensu archipraesulis capitulum vivente adhuc Witkovio processit et unanimitate voto in decanum electus est Georgius Giedzinski, episcopus Nicopoliensis suffraganeus, protunc cancellarius capitularis Leopoliensis².

<fol. 665>[// 256v] Post cuius ascensum statim ad electionem cancellarii processerat capitulum. Et quia hanc praelaturam fundaverat super bonis suis ipsemet Giedzinskius, sibi que iam ad vitae suae tempora, sive ius patronatus in erectione reseraverat, requisivit ante omnia capitulum honoris et gratitudinis titulo, quem vellet dignitati huic, ast in capitulo erectae, sibi que uti fundatori surrogari. **Nominavit ille Joannem Grabowski, Leopoliensem, Loviciensem** canonicum, cuius nominationi capitulum sua adscripsit.

Monti pietatis anno anteriori fundato itidem Tarnovius tria millia addidit de proprio sine ulla obligatione, nisi illa servata, quae in erectione eiusdem montis descripta est. Vide actum Lunae die 12 Augusti anno eosdem³.

In hoc vel maxime zelum pastorem exhibuit, quod cives, qui mansiones fornices, conditoria sua extra locum, Judaeis designatum consistentia, Judaeos locare praesumpserunt, iudicavit, eosdem ad removendos apellas, ne multiplicentur ut semina viperarum in domibus Christianorum, lata excommunicatione compulsi, ut liquet ex actu Lunae 25 Junii anno eodem⁴. O si bonus pastor nunc supervixisset, quanto dolore animi Judaeorum colonias, non solum per civitatem et suburbia ipsius, sed etiam ad latera ecclesiarum, sub patrocinio nobilium, etiam et spiritualium, quod magis lugeret extensas conspexisset!

Eodem anno ecclesiam muratam parochialem in Zurow sub titulo Sancti Stanislai, Episcopi Martyris inclyti, ad haec usque tempora sine dote manentem, additis super novellam <fol. 666>[// 257] fundationem Nicolai in Zurow Daniłowic, Czarnogrodensi capitanei, duorum presbyteris praepositorum praerogativa auxit Tarnovius et ex paroco praepositum instituit Vladislaum Stokowski. Motivum haeredi huic ad certam stabiliendam fundationem fuere multa beneficia divina, ad memoriam seu imaginem Matris Dei in hac ecclesia sitam, tam ipsi, quam multis aliis praestita, et respective miraculum illud serenissimae Eucharistiae, de quo in anno 1650 notandum seculis ex Piravio enarravi historiam⁵. Haec aetate per eosdem haeredes Daniłowicze ecclesia ista omnibus proventibus destituta, nec loci pastorem sustentare potest, ideo magnum detrimentum in cultu divino pati cogitur. Arbor bona non semper bonos fructus progenerat.

¹ [Acta] capitularia, fol. 80.

² Eadem, fol. 84.

³ [Acta] consistorii, fol. 732.

⁴ Eadem, fol. 712.

⁵ Eadem, fol. 754, Lunae 24 Septembris.

найвіддаленіших сторін своєї Колхиди. Проте козаки не знали, як скористатися з перемоги, вважаючи достатнім налякати або перемогти. Вони швидко відійшли до України, обтяжені здобиччю, можливо, побоюючись натрапити на калгу-султана, котрий лютував у Польщі, аби не отримати відповідь від спраглих помсти татар через спустошені татарські краї.

Коли це дійшло до татар поблизу Підгайців, вони стали нарікати на козаків, яким ніколи не довіряли, підозрюючи, що ті знали про недавній напад. Їхні [татарські] ватажки зухвалим та образливим чином звинуватили козаків у зраді, недотриманні вірності та почали готуватися до повернення до Криму, залишаючи ненадійне товариство. Також Дорошенко, готовий до всіляких небезпек, хоч і був призвідцем та учасником по нападу татар на Польщу, не довіряючи їхній приязні після звістки таємних посланців про успіхи Івашка [Сірка] у Криму, готуючи собі безпечно схованку, коли татари спішилися вже до відходу, вступив у переговори з провідником нашого війська.

Уже три тижні тривала боротьба з численним ворогом, який, щоб не нудьгувати, мав музичний супровід від яничарів (їх, три тисячі з дванадцятьма польовими гарматами, в небувалий досі спосіб турки надіслали калзі-султану). Вони від рана до вечора щоденно били у два величезних мідних бубни та дмухали в довгі заокруглені труби, на взірць флейт, і тарабанили на інших інструментах, з пихою наповнюючи повітря варварськими мелодіями. Однак незабаром було обірване це нудне очікування, позаяк о четвертій годині 16 жовтня було укладено умову через чотирьох депутатів з обох сторін, щоб татари від імені хана урочисто присягли на вірну дружбу, отримали від поляків обіцяні упоминки, відпустили всіх полонених поляків, зосібна Маховського. Також Дорошенко та козаки були змушені за посередництва татар прийняти умови миру. Вже тоді Боже провидіння чітко вказувало на Яна Собеського як героя, здатного і стабілізувати нестійку безпеку Польщі, і ослабити потугу турків та здобути корону впродовж кількох років.

І от вороги розійшлися: татари – до Криму, козаки – в Україну, польські відділи – у Польщу. І хоча ворог уже не появлявся на руських землях, проте залишилися сліди великих руйнувань, страшний образ війни. Численні міста були знищені, храми по містечках, навіть муровані, та палаци, що їх вороги не могли зруйнувати вогнем, зрівняно із землею. По селах довго лежали не похованими знесені на купи тіла вбитих, які покидали татари після несподіваного нападу. Збільшилася нестача харчів та значна втрата коней, людей повсюдно губили неустанна праця, голод і навіть втрати в дні осінньої непогоди. Про ці нещастя Русі достатньо детально написали історики, мені вистачає лише побіжно про те згадати, що вони [біді] були не тільки від ворогів, але й від своїх вояків, наприклад у церковних маєтках, коли весь духовний стан королівства потерпів. Так що в наступному році духовні мусили публічно скаржитися перед актами у Пйотркувському трибуналі щодо насильницького зайняття своїх маєтностей.

Рік Божий 1668

Року Божого 1668 капітула вимагала в раєцького уряду подбати про вичищення ровів та розчищення старих каналів, аби храми в нашому місті, зокрема й наш, не постраждали під час великого виливу води. Міський уряд відповів, що для таких робіт звичайних коштів не вистачить, та все ж засвідчив готовність опікуватися очищенням ровів. Але оскільки це не було виконане повністю, наша архикатедрна, інші храми й центр міста найсумнішим чином зазнали руйнування через вилив підземних вод.

Уже довго посада каноніка була вакантна після усунення декана нашої церкви Лукаша Вітковського. Тож після отримання згоди архипастиря капітула розпочала елекцію декана ще за життя Вітковського та одноставно обрала деканом нікопольського єпископа, львівського суфрагана Єжи Гедзінського, на той час канцлера капітули.

По його вступі на уряд капітула відразу ж взялася до елекції канцлера. І позаяк цю прелатуру фундував на своїх маєтках сам Гедзінський, він зарезервував собі при заснуванні

Hoc anno 1668 novum, ut vix aliquando practicabile virtutis miraculum in Polonia totus orbis spectavit, quod in se exhibuit vere non solum a solio, sed et ab ipsa sui victoria, serenissimus Joannes Casimirus, rex noster inclytus¹. Is etenim exemplo Caroli V, proavi sui materni, quasi fractam laboribus et bellis sanitatem adeoque imparem ad regendum obtendens, seniumque vitae accusans, animo tamen caelestia meditatus, regni Poloniae diadema, quod per annos viginti unum, inter varias et difficillimas fortunae revolutiones, invicta in prosperis et adversis magnanimitate portavit, in facie reipublicae ad generalia comitia convocatae Varsaviam, solenni abdicatione deposuit, regnumque Poloniae quod stirps ipsius Jagellonia trecentos prope annos gubernaverat gloriosissime cum stupore omnium gentium resignavit, et repudiatis maiestatis insignibus e throno in facie statuum regni ad cubiculum, mox e Polonia in Galliam recessit. Erat tunc, ut Kochovius computat [*Annalivm*, climacter 3], fol. 328 annorum vitae 59².

Sic rege Casimiro e solio tristi catastrophe abeunte universi metuebant, interregni aerumnosi reipublicae discordias, nam in regno cuncta dissidiis statuum fessa, revolutionibus continuis, sine defensionis providentia militiae praesidio neglecto, miscebantur³. Assumpsit ipse Deus <fol. 666>[// 257v] curas viduatae Poloniae, nostraeque Russiae inter bella undique emergentia, Cosacorum, Tartarorum, Turcarum potentiis vicinissimae protectorem sese exhibuit, ac pacem ipse procuravit. Nam et Tartari donaria appromissa, nec soluta pacifice expectabant, ac per legatos expetebant, et Turcae legatione Polona deliniti, sive Hungariae magis intenti, sive a Persis lacessiti, impetum ferociae interim continuerunt, et Moschi ceptos in Krasne pacis tractatus continuabant. Cosacorum tribuni Dorosz Scytharum patrocinium consecutus, Sierko illorum hostis perpetuus, Crymeae invasor victoriosus capitalibus odiis inter se dissidebant, ac sic Russia nostra modica tranquillitate gaudebat. Ubi deficiunt humana, subeunt divina auxilia.

{Tristi hoc interregno suborto in cassum abiit protestatio solennis facta hoc anno per statum ecclesiasticum ratione insessionis bonorum spiritualium per milites, quan in anno 1671 recenseo}.

Annus Domini 1669^{mus}

Initio anni 1669 ratione hybernalis contributio cum militibus multa praetendentibus in debite per suos deputatos tractavit capitulum⁴, et per enumerationem trium millium monetae currentis bona sua ab oppresionibus eorum utcunq; praeservavit.

Tarnovius archipraesul raro admodum exemplo revisionem bonorum mensae suae archiepiscopalis per capitulares personas urgebat, eandemque revisionem etiam in bonis capituli, omnino expediendam iuribus praescriptis innixus, ad residentiarum canonicalium tectorumque domus, tum et scholae ipsius in propositis Martialium consiliorum iniunxerat⁵. Canonicorum residentium circa ecclesiam absentias a divinis seriae animadversioni capitulari recommendaverat, etiam archidiaconum capitularem super alios archidiaconos rurales ecclesias parochiales non visitantes officii sui praemonuit, aliaque gessit et proposuit Martiali capitulo, quae boni pastoris intererant.

Etiam capitulum de negotiis ecclesiae cum magistratu in scriptis serio tractavit⁶.

<fol. 668>[// 258] Vertiginosus senex ille Witkovius iam exdecanus ad multas levitatis notas ex decreto archipraesulis Tarnovii, carceri demandatus, ut patet in actu Mercurii 16 Januarii⁷.

.....
¹ Kochovius, [*Annalivm*], climacter 3, liber 7.

² [Idem], fol. 328.

³ Idem, fol. 337.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 92.

⁵ Eadem, fol. 95.

⁶ [Eadem], fol. 97.

⁷ [Acta] consistorii, fol. 826.

тієї посади пожиттєве право патронату. Тому, віддавши передусім шану та вдячність капітулі, що ця посада заснована при капітулі, він домагався поваги до себе як до фундатора, номінуючи кандидата. Тож він номінував львівського та ловицького каноніка Яна Грабовського й відписав свою номінацію капітулі.

Тарновський додав із власних коштів три тисячі злотих на побожний банк, фундований у попередньому році, без жодного зобов'язання, за винятком того, що було записано в тому фундаційному акті. Див. документ, виданий у понеділок, 12 серпня того року.

Архипастир виявив таку сильну пастирську енергію, що засудив міщан, які наважувалися селити євреїв у своїх мансардних чи підвальних помешканнях, поза місцем, визначеним євреям для проживання¹. Він закликав їх до усунення євреїв, щоб не збільшувалося зміїне сім'я у будинках християн, наклавши широку екскомуніку, як видно з акта, виданого в понеділок, 25 червня того року. О, якби добрий пастир сьогодні жив, з яким би смутком спостерігав розлогі колонії євреїв не лише в місті та на передмістях, але й навіть біля храмів, під патронатом шляхти, навіть і духовних осіб, що ще більше вражає!

Того року мурована церква в Журові під титулом Св. єпископа-мученика Станіслава, що до тих пір існувала без забезпечення, до недавньої фундації двох священників червоногородського старости Миколая Даниловича² на [костелі в] Журові, отримала намісницьку прерогативу від Тарновського, який встановив намісником Владислава Стоковського. До забезпечення певної фундації цього дідача [Даниловича] спонукали численні божественні ласки при пам'ятці чи образі Богородиці, що є в цьому храмі, засвідчені як цими, так і багатьма іншими милостями, і зокрема чудом з пресвятою Євхаристією (яке я описав під 1650 роком як історію з Піравського, варту для пам'яті в майбутньому). У наші дні, за тих дідачів Даниловичів, ця святиня, позбавлена всіх прибутків, не може утримувати священника, тому змушена терпіти велику шкоду для духовної праці. Добре дерево не завжди родить добрий фрукт.

Того 1668 року весь світ спостерігав за новим чудом у Польщі, як колись ледве практикованою чеснотою, через котру славний, найясніший наш король Ян Казимир не тільки щиро звільнився від королівської влади – але це також стало його перемогою над собою. Тож він пішов слідом за своїм прадідом по матері Карлом V³. Він [Ян Казимир] виправдовувався тим, що його здоров'я розбите клопотами та війнами, через що втрачена здатність до управління, рівно ж він скаржився на неміч свого віку, однак розмірковував з божественною відвагою. Корону королівства Польщі (яку він протягом двадцяти одного року носив, попри різні й важкі повороти фортуни, із незламною шляхетністю у щасливих та неприхильних обставинах) король склав після урочистого зречення перед лицем Речі Посполитої на вальному конвокаційному сеймі у Варшаві. На подив усіх народів він відіркнувся від Польського королівства, над яким його рід Ягеллонів панував у славі близько трьохсот літ. Склавши королівські інсигнії, він зійшов із трону перед лицем станів королівства, відійшов до своєї резиденції й невдовзі виїхав з Польщі до Франції. Яну Казимиру було тоді п'ятдесят дев'ять років, як вважає Коховський ([Kochowski, *Annalivm [...]* *climacter tertius*], сторінка 328).

Після того, як король Ян Казимир зійшов із трону, всі побоювалися сумної катастрофи, бо в часи розладів і нещасливого безкоролів'я в Речі Посполитій усі давні незгоди між станами накладаються на постійні переміни без турботи про оборону, із занедбанням військового захисту. Але сам Бог узяв під опіку овдовілу Польщу й нашу Русь серед повсюдних воєн, які виникали з усіх боків, став протектором перед найближчими до краю потугами козаків, татар і турків та забезпечив мир. Адже й татари спокійно очікували на обіцяні, але не сплачені упоминки, випрошуючи через послів, і турки, задобрені польським посольством, швидше зважали на угорців чи реагували на персів, тільки подекуди продовжуючи

¹ Тобто поза єврейською дільницею.

² Данилович Миколай Франциск (?–1686) – червоногородський староста з 1666 р.

³ Карл V Габсбург (1500–1558) – імператор Священної Римської імперії (1519–1556).

Comparuit in capitulo Jacobus Josephowic, medicus regius, consul Leopoliensis, suamque intentionem capitulo aperuit, quod velit altare Sacratissimi Corporis Christi in ecclesia nostra erigere, et in eodem aram Immaculatae Conceptae Virginis collocare, ea tamen conditione, ut sibi et uxori suae subtus altare {sepultura} concederetur¹. Annuit libenter capitulum, consensuique archipraesulis suum quoque superaddit, certis conditionibus praescriptis. Et stetit verbo erexitque altare vir ille honoris Immaculatae Conceptionis amantissimus, in ea forma et magnificentia, in qua etiam hoc tempore, quo haec scribo satis splendide apparet, haec carptim refero, nec tenuissimae domui meae, iam in me, ultimo nominis haerede deciduae, aliquam ex hoc gloriam parari intendo.

Inclaruerat iam multis gratiis et beneficiis populo salutaribus Sanctissima Virgo Deipara in imagine Domagalicianae capellae. Multi, eius **nominis, ab hoc loco invocatione in periculis** tuti, multi e duris necessitatibus liberati, a morbis laethalibus ad sanitatem revocati, multi e Scythica captivitate ad patriam reducti, cum iucunditate animorum gratias Deo et Virgini Matri hoc loco exsoluebant². Nitebant egregie parietes eiusdem capellae tabellis argenteis, votivis, ceu peristromatibus velati, a summo usque deorsum altaris columnae et capitella laminis argenteis obducta, divinarum gratiarum fidelibus praestitarum documenta monstrabant.

His et aliis evidentibus assistentiae hoc in loco Matris Dei in coelo regnantis signis incitatus archipraesul Tarnovius, ad meliorem ordinem in divinis servandum, rerumque custodiam praepositum super censu octingentorum sedecem florenorum, a summa ex diversis oblationibus decem millium ducentorum florenorum in dotem capellae coagulata proveniente instituit³, cui duos presbyteros ad laboris suffragium addidit, eiusdemque onera in erectione imposuit. Ius praesentandi praepositum alternativum sibi et magistratui <fol. 669>[// 258v] consulari praescripsit, ut patet ex actu Veneris 15 Februarii anno eodem formato.

Erexit eodem anno Tarnovius et praelaturam cantoratus, canonicatum gremialem Głovinscianum in capitulo nostro super fundatione generosi Stanisłai a Głowno Głowinski, iudicis terrae Haliciensis. Pro quibus duobus villas suas haereditarias Młynisce et Zabłotowce, in palatinatu Russiae, districtu Zydaczoviensi consistentes, cum praedio et fortalio, et omni iure et dominio vir ille pius et munificus in personas capituli transtulit⁴. Hanc ipsius fundationem autoritate ordinaria Tarnovius approbavit, praelatum cantorem et canonicum Głovinscianum eligendi et praesentandi de familia fundatoris ac ideo literis cridae in oppido Głowno praemitendis, stante decessu collatoris familiae capitulo attribuit, ut patet ex actu Veneris 29 Martii formato.

Stanisławoviensis quoque academia hoc anno, ut Minerva e Jovis cerebro, sic illa ex pia liberalitate Andreae a Potok in Stanisławow et Łysiec Potocki, palatini generalis Kiioviae, Haliciensis, Lezaiscensis, Kołomyiensis capitanei, produit⁵. Reduxit ille parochialem ecclesiam auctis de novo proventibus, in collegiatam, eamque in archidioecesi nostra nondum fundatam, praelatos tres, videlicet decanum, custodem, scholasticum, canonicos itidem tres, cum onere docendi scholas, lectiones praelegendi, publice instituendos curavit, academiam erigendi, scholas aperiendi facultatem, a rege, republicam impetravit. Quae omnia archipraesul Tarnovius approbavit, iisdem canonicis Stanisławoviensibus locum in archidioecesi et actibus publicis, seu privatis post canonicos Leopolienses assignavit, ut patet ex actu Veneris 24 Junii anno eodem.

¹ [Acta] capitularia, fol. 99 et 248.

² [Acta] consistorii 1669, fol. 846 et sequenter.

³ Vide huius annum 1681.

⁴ [Acta] consistorii, fol. 862.

⁵ Eadem, fol. 902.

натиск, і московити продовжили розпочаті у Красному¹ мирні переговори. Козацькі ватажки – прихильник патронату татар Дорошенко та їхній вічний ворог, звитязний нападник на Крим Сірко – палали взаємною ненавистю один до одного. І так наша Русь тішилася скромним спокоєм. Там, де відсутня людська поміч, приходиться божественна.

Під час цього сумного безкоролів'я даремною виявилася протестація, вчинена публічно в цьому році духовним станом щодо зайняття церковних маєтків військовими (про що я згадую під 1671 роком).

Рік Божий 1669

На початку 1669 року капітула вела переговори через своїх депутатів з військовими, які мали неслухні претензії щодо зимової стації, та відлічила три тисячі злотих готівкою, захистивши на всяк випадок власні маєтності від утисків.

Архипастир Тарновський дуже рідко залучав представників капітули до ревізії своїх столових архієпископських маєтків, спирався на них тільки при ревізії маєтків капітули, обов'язковій згідно з встановленими законами. За пропозиціями каноніків на березневій капітулі до ревізії будинку каноніків, де вони мешкають, він додав також і [катедральну] школу. Архипастир рекомендував капітулі строго покарати відсутніх на літургіях каноніків, які живуть у резиденції, а також застеріг капітульного архидиякона щодо його обов'язку візитації інших архидияконів у сільських парафіяльних храмах. Він також погоджував та вирішував на березневій капітулі інші справи, які цікавили доброго пастиря.

Також капітула серйозно обговорювала церковні справи з магістратом у письмовому вигляді.

Лукавий старець Вітковський, уже колишній декан, через численні вияви легковаження був покараний ув'язненням, як видно з декрету архипастира, виданого в середу, 16 січня.

До капітули прийшов королівський медик, львівський райця Якуб Юзефович і розкрив перед капітулою свій намір з бажанням побудувати в нашій церкві вівтар Пречистого Тіла Христового та вмістити в ньому бічний вівтар Непорочного зачаття Богородиці, з такою умовою, щоби було дозволено поховати його з дружиною під вівтарем. Капітула охоче погодилася, архипастир дав згоду, додавши свої певні умови, які мали бути виконані. І цей дуже побожний муж дотримав слова та звів вівтар на честь Непорочного зачаття такої форми й пишноти, що навіть у наш час, коли я пишу, він виглядає достатньо чудово. Про це коротко розповідаю не через мій скромний рід, який припиняється на мені як останньою носію прізвища, а з думкою, що хтось скористається з цієї слави.

Пречиста Богородиця в образі з каплиці Домагаличів уже прославилася багатьма спасенними ласками та милостями для народу. Багато людей, призиваючи Її ім'я з цього місця, рятувалися в небезпеці, багато звільнялися з важких обтяжень, повертали собі здоров'я після смертельних недуг, багато поверталися з татарського полону на батьківщину, відплачуючи з великою радістю в душах Богові та Богородиці за отримані ласки в цьому місці. Рясніли оздобами стіни тієї каплиці, покриті срібними табличками-вотами, наче килимами, адже численні срібні пластини закривали собою колони по обох боках вівтаря й капітелі, ставши свідочтвами божественних милостей, отриманих вірними.

Архипастир Тарновський, заохочений цими та іншими явними знаками присутності в цьому місті Богородиці, що панує на небі, встановив для кращого порядку під час проведення богослужінь та для пильнування інших справ посаду намісника з чиншем вісімсот шістнадцять злотих від суми з різних дарів у десять тисяч двісті злотих, що призначалася на забезпечення каплиці. Він також додав йому двох священників для помочі та наклав на нього обов'язки при цій фундації. Тарновський визначив право презенту намісника по черзі собі та раєцькому уряду, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 15 лютого того року.

У тому році Тарновський заснував і прелатську посаду кантора в нашій капітулі, як греміальний канонікат Гловінського на підставі фундації судді Галицької землі шляхетного

¹ Красний – тепер селище міського типу Смоленської області (Російська Федерація).

Maerores publicos hactenus toleratos, magna iucunditate lenivit auspicata electio in regem Poloniae serenissimi Michaelis Korybut ducis Wisniovicensis¹, qui praeter spem omnium, suamque nec quidem de concurrentia, ad coronam praecogitans die {19 Junii}² in campo electorali ab Andrea Olszowski, protunc episcopo Culmensis, procancellario regni, modice insinuat, unanimi nobilitatis magno numero congregato consensu <fol. 670>[// 259] (quibusdam ex ordine senatorio non adeo faventibus) proclamatus est. Multa fausta praesagia electioni ipsius auspiciato praeluserant. Nam praeter hoc quod regina Ludovica regis Casimiri singulans sapientiae dono per orbem celebris lectissima, coniunx (cuius mortem superius enarravi) thronum ei regni Poloniae³ praedixerat⁴, sed alia signa insimul concurrerant, videlicet: eodem mense, quo natus est, in rege Poloniae renatus. Columba in campo electorali super concessum senatorum in scopa cum fronde aliqua viridi frequentes supervolabat⁵. Aquila alba super cuneos nobilitatis eligentis sibi regem, sine pavore multitudinis pertinaciter hinc inde remigabat. Examen apiem, {manum suffragatorum alii dicunt} sellam, quam electus sessurus erat neminem aculeis laedentium preoccupaverat. Eodem die et anno ac hora electus in regem, quibus ante biennium in pontificem Romanum Clemens IX, ea plane die iniunctae a sede apostolica per totam Europam, ac praesertim Romae et in nostra Polonia supplicationes pro felici electionis successu, quasi iam a superis exauditae exspiraverant. Coronationem ipsius primo die 29 Septembris ipso festo tutelaris regis electi, indictam Cracoviae celebrandam, in incidentia ipsius magno applausu civitates regni, sed et nostra Leopoli, festivis ignibus celebrarunt. Cuncti fausta, pacifica, dulcia, ex tam manifestis futurorum indiciiis et unanimi laetitia populorum sperabant. Verum enimvero “spes Deus nostras celeri citatus turbine versat”⁶.

In eadem coronatione suborta fuit quaestio inter ablegatos civitatis nostrae Leopoliensis et Vilmensis, qui nam eorum post praestitum a proconsulibus Cracoviensibus regi coronato Michaeli in maiestate ad praetorium magnifice extracta sedenti, ad idem iuramentum praestandum admitti prius debeant?⁷ Allegeverant Leopolienses fidem suam per toto annorum lustra regibus Poloniae ab ipso dominationis principio intaminatam, in tot et tantis adversis regis Casimiri inter quae etiam Vilmenses defecerant, in integro servatam, nusquam fractam, etiam <fol. 671>[// 259v] sanguinis et fortunarum suarum dispendio, a periurio redemptam. **Vilmenses** e contra praxim tot annorum exemplis probatam, praerogativam honoris ducatus Lituaniae suaque in reges Poloniae fidelitatis inconcussae merita obtendebant, et se circa usum antiquum debere conservari firmiter contendebant. Ex declaratione itaque senatus assistentis ablegatis civitatis Vilmensis, ut pote metropolis magni ducatus Lituaniae praestandi iuramenti officium prius delatum, sicque modica controversia in continenti decisa. Vide Załuskius ver[bum] de actis in comitiis coronationis.

Tarnovius, uti bonus pastor, dum se omnibus bonis ac omnia laudabilia, publicoque commo profutura accommodat⁸, omnium amorem, tam regni procerum, quam plebeiorum, etiam militum (qui ipsum quanquam confoederationem ipsorum strenue improbantem, et pro ipsius rescissione, qua publice, qua privatim laborantem, et amabant et reverebantur) meretur, exemplar ob virtutum, castitatem, humanitatem, hospitalitem, munificentiam in pauperes,

.....
¹ Andreas Załuski, episcopus Varmiensis, [*Epistolarum*], tom 1, fol. 126, anno eodem.

² Ориг.: закреслено 2da Maii.

³ Ориг.: кілька слів закреслено.

⁴ Idem [Załuski, *Epistolarum*], fol. 133.

⁵ [Idem], et sequenter [fol.] 146.

⁶ [Seneca, *Thyestes*, 622–623].

⁷ Idem [Załuski, *Epistolarum*], tom 1, fol. 184.

⁸ [Acta] consistorii, fol. 939.

Станіслава Гловінського¹ на Глувні. Цей побожний та щедрий муж особисто записав капітулі два своїх дідичних села – Млинище² та Заболотівці³, що лежать у Руському воеводстві, у Жидачівському повіті, з фільварком і оборонним двором, передавши їй усі свої права та юрисдикцію. Цю його фундацію Тарновський владою ординарія схвалив, надавши право вибору і презенти прелата-кантора й каноніка Гловінського родині фундатора, яка мала надіслати публічні листи з міста Глувно⁴, а по смерті [останнього] колятора цієї родини воно [це право] переходило капітулі, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 29 березня.

Також Станіславівська академія того року, як Мінерва з голови Юпітера, постала з побожної щедрості Анджея Потоцького на Потоці, у Станіславові та Лисці, генерального київського воеводи, галицького, лежайського й коломийського старости. Він перемінив парафіяльний храм на колегіату⁵, примноживши знову прибутки, і для неї (у нашій архидієцезії ще не фундованої) подбав про встановлення посад трьох прелатів-каноніків, а саме декана, кустоша та схоластика, з обов'язком читати у школі й публічно читати лекції. Він також випросив у короля, Речі Посполитої право заснування академії⁶, відкриття шкіл. Це все архипастир Тарновський схвалив, поставив цих станіславських каноніків за місцем в архидієцезії та публічних чи приватних акціях після львівських каноніків, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 24 червня того року.

Публічний смуток, що досі панував, розчинився у великій радості після щасливої елекції на короля Польщі найяснішого князя Міхала Корибути Вишневецького, який понад сподівання всіх та й своє очікування (він не думав конкурувати за корону) 19 червня на елекційному полі був скромно представлений Анджеєм Ольшовським, на той час хелмінським єпископом, підканцлером королівства, і проголошений королем за одностайною згодою зібраної у великому числі шляхти (хоча певні особи сенаторського стану не надто цьому сприяли). Багато щасливих передчуттів підготовляли його щасливу елекцію. Крім того, що королева Людовика Марія, дружина короля Яна Казимира (про її смерть я вже писав), яку в усьому світі вважали особливо розумною, пророкувала трон для нього, одночасно зійшлися й інші знаки. Так, у тому місяці, коли він народився й був обраний королем Польщі, голуб часто перелітав на елекційному полі над сенаторським згромадженням з якоюсь зеленою галузкою. Білий орел понад рядами елекційної шляхти наполегливо повсюди ширяв без страху. Рій бджіл обсів руки електорів короля, нікого не жалячи. Інші говорять про крісло, на яке вибраний король мав сісти. У той день, рік та годину, коли він був обраний королем, два роки тому римським понтифіком став Клемент IX⁷. Безперечно, у той же день Апостольським престолом було наказано провести подячні молебні за щасливий успіх елекції по всій Європі, й особливо в Римі та в нашій Польщі, що, вочевидь, були вислухані небесними силами. Його [Вишневецького] коронація відбулася 29 вересня, саме в день небесного патрона короля, з публічним святкуванням у Кракові. Святкування проводилися з великим схваленням у містах королівства, так само в нашому місті Львові вони пройшли зі святковими вогнями. Всі були щасливі, мирні, милі, сподівалися на добрі новини в майбутньому, народ був одностайний у радості. Однак, без сумніву, «Бог швидко, мов вихор, змінює наші надії»⁸.

На тій коронації виникла суперечка між делегатами нашого міста Львова та Вільна, хто з них після складення присяги краківськими бурмістрами першим має бути допущений до коронованого короля Міхала, який сидить у маєстаті на чудово зведеному троні.

¹ Гловінський Станіслав – суддя Галицької землі в 1649–1667 рр.

² Тепер село Млиниська Львівської області.

³ Тепер село Львівської області.

⁴ Глувно (пол. *Głowno*) – тепер місто Лодзького воеводства (Польща).

⁵ Колегіата – храм, при якому існує капітула каноніків, хоча він і не є катедрою.

⁶ Академія в Станіславові була філією Краківської академії.

⁷ Клемент IX – папа римський (1667–1669).

⁸ Seneca, *Thyestes*, 622–623.

misericordiam in afflictos palam audit, multis pro ecclesia et republica toleratis laboribus, in praesentia multorum suorum praelatorum et canonicorum, religiosumque et plurium etiam secularium adstantium, omnibus pastorem benedictionem in signum valedictionis imperiens, sacramentis praemunitus, suavissime die sabbathi, quae fuit 24 mensis Augusti, moritur, sepultus in capella Zamosciana.

Fuerat hic archipraesul, par pietate virtute, prudentia, antiquis suis antecedaneis, cuius memoria etiam ad praesens gloriosa, est in ore hominum, ut tamen virtutes illius melius innotescant, Martini Fiialkowii presbyteri protunc viventis et cuncta accurate notantis, qui vitam ipsius compendiose descriptam reliquit, verbis uti volo. Sic enim ille enarrat de eo ad finem.

“Pastoris vigilantissimi excubias super gregem dominicum sibi commissum in summa pietate et sanctitate per quindecim annos fecit cum magno solatio et profectu animarum fidelium ecclesiam archicathedralem aliqua ex parte in devotionibus collapsam¹, sua pietate <fol. 672>[// 260] ad devotiones frequentissimas, quae nunc usque ad Dei gloriam perseverant, excitavit. Parsimonia in ipso nulla, liberalitas eximia fuit, quae non minus etiam tunc enituit, quando sibi honoris gratia per quemdam praelatorum mille aureos Hungaricos oblatos, e vestigio remisit, his rescribens verbis: “Sufficit mihi frater amicitia et humanitas tua, quam mihi reservo, aurum autem tuum integraliter tibi remitto”. Egenorum pupillorum et viduarum pater, carceratorum, debitorum, captivorum, mancipiorum, liberalis redemptor, ecclesiae et cleri zelantissimus defensor. Ecclesiam pauperem Rzesnensem e proprio peculio, mille ducentis florenis Polonicalibus in censum inscriptis dotavit, et ex fundis controversis ibidem existentibus, certum agrum applicavit, aliaque eidem ecclesiae, tum et caeteris plurimis munificentiae suae argumenta exhibuit. Organa magna in ecclesia archicathedrali, de proprio non mediocri summa addita, comparavit. Domum infirmorum sacerdotum in archidioecesi emeritorum, in fabrica construenda magna ex parte adiuvit et perfecit, summasque nonnullas ad dispositionem suam spectantes, eidem contulit et applicavit. Curiam in villa Stawczany pro sua residentia commodissimam aedificaverat, quae obsidentibus Turcis Leopoli anno 1672 flammis absumpta est. Eleemosynas libenter, qua publicas, qua privatas tribuebat. In comitiis regni generalibus semper aderat. Nexum Swiderski admirabili prudentia et paternis persuasionibus (offerens se ipsum hostiam placabilem) ad solutionem perduxit, quo in opere multas calamitates et incommoda perpessus est, quod totum bono ecclesiae et reipublicae tranquillitati donavit. Irasci tunc maxime videbatur, cum tali maledictione uteretur: “Uninam non occidaris, **Domine Deus des hoc**”. **Plenus dierum et virtutum, post labores huius vitae ad aeternam transiit felicissime Leopoli anno 1669 <fol. 673>[// 260v] die 24° Augusti² aetatis vero suae 84. Eius corpus sepultum quiescit in capella Zamosciana, ubi et epithaphium in marmore sculptum, eidem appositum est. Ad quam capellam pro sacerdotibus sacra celebrantibus sex millia florenorum Polonicalium fundavit. Cuius animae Deus sit requies aeterna, et retributio copiosa”. Haec Fiialkovius.**

Executores testamenti sui nominavit in scripto viros magnae auctoritatis Nicolaum Oborski episcopum Laodicensem, suffraganeum Cracoviensem, Joannem Małachowski scholasticum Leopoliensem, regni referendarium, Adamum Piasowski archidiaconum et officialem generalem, Samuelem Koziarski custodem, Martinum Rzechowski canonicum Leopolienses. Omnibus ecclesiis secularium et regularium, hospitalibus, mendicantibus etiam monti pietatis duo millia, sacristiae duo millia quingentos florenos (quae exsoluta sunt, ut acta capitularia, fol. 41 enarrant) assignavit. Amicis, utpote Andreae Trzebicki, episcopo Cracoviensi, duci Czartoryski, episcopo Kuiaviensis, Olszowski, episcopo Culmensi, procancellario regni praelatis et canonicis suis, in pignus amoris valedictoria dona, eaque non parvi momenti

¹ Fiialkowski.

² Ориг.: виправлено з 23^{тїа}.

Львів'яни твердили, що їхня вірність польським королям була непорушна впродовж багатьох років від початку панування. Вони не залишили короля Яна Казимира при його таких численних лихах, в яких навіть і вільняни його покинули. Їхня вірність була цілком засвідчена, ніколи не порушена, навіть попри пролиття їхньої крові та втрату маєтків, позбавлена кривоприсяжництва. Зі свого боку, вільняни посилалися на звичай, підтверджений багатьма роками, щодо прерогативи першості Литовського князівства, покликалися на заслуги своєї незаперечної вірності польським королям і сильно наполягали, що їх належить зберегти при давньому звичаї. Тож після роз'яснення сенату делегованим послам міста Вільна, як метрополії Великого князівства Литовського, дозволено скласти присягу першими, і таким способом ця незначна суперечка була відразу вирішена. Див. розповідь Залуського в актах коронаційного сейму¹.

Тарновський, як добрий пастир, причинявся до всіх добрих та хвалебних справ, корисних для громадського добра, тому заслужив любов усіх – як можновладців королівства, так і простолюду, навіть військових (вони його любили та поважали, хоча Тарновський їхню конфедерацію діяльно засуджував, працюючи публічно і приватно над її розпуском). Він був прикладом для інших своїми чеснотами, чистотою звичаїв, людяністю, гостинністю, щедрим для бідних, милосердним для нещасних, всі чули про його велику працю, яку він виконував на користь Церкви та Речі Посполитої. Тарновський помер, скріплений сакраментами, у погідний суботній день, що припадав на 24 серпня, за присутності численних своїх прелатів і каноніків, монахів, а також багатьох світських людей, наділивши всіх пастирським благословенням на знак прощання. Похований у каплиці Замоїського.

Цей архипастир був рівний давнім попередникам у своїх цнотах і розумом, пам'ятав про нього навіть досі славна та є на вустах людей. Однак, аби його заслуги були ще більш відомими, я хочу використати слова священника Мартина Фіялковського, що досі живе, який усе точно занотував, залишивши короткий опис його життя. Так він [Фіялковський] оповідає про нього наприкінці розповіді:

«Тарновський, як найуважніший пастир, здійснював опіку над дорученим йому стадом Господа з найбільшою побожністю та святістю протягом п'ятнадцяти років, з великою втіхою й користю для душ вірних. Архикафедральний храм, що певним чином підупав стосовно богослужінь, своєю побожністю він заохотив до частіших літургій, які й досі відправляються на славу Бога. Не мав пощади до себе, але щедрість мав виняткову, котру понадто тоді виявив, коли хтось із прелатів приніс йому в подяку тисячу угорських золотих, а Тарновський одразу ж повернув їх, відписавши кілька слів: «Брате, мені достатньо твоєї дружби та людяності, яку я собі залишаю, а золото тобі повністю повертаю». Батько позбавлених опіки сиріт та вдів, покупець свободи для ув'язнених, боржників, полонених, невільників, завзятий захисник Церкви й духовенства. Він дотував бідну церкву в Рясні власним коштом на тисячу двісті польських злотих, записаних на чинш, надав їй певне поле з ґрунтів, що там були, виявив також іншим костелам чимало доказів своєї щедрості. Великі органи в кафедральному храмі встановив, додавши свої значні кошти. Тарновський допоміг закінчити велике будівництво оселі для хворих священників, які відслужили в архидієцезії, доклавши й надавши при цьому певні суми, що мав у своєму розпорядженні. Він спорудив зручний двір у селі Ставчани² для своєї резиденції, яка була спалена в 1672 році турками, що облягали Львів. Охочий до милостині, котру як публічно, так і приватно роздавав. На вальних сеймах королівства був завжди присутній. Конфедерацію Свідерського привів до розпуску дивовижною розторопністю та батьківськими настановами (пропонуючи себе як благальну жертву), викликавши цією працею на себе багато нещастя і незручностей, які всі він зносив заради добра Церкви та спокою в Речі Посполитій. Коли він найсильніше, як видавалося, гнівався, тоді вдавався до такого побажання: «Щоб тебе не вбило, дай то, Пане Боже». Задоволений своїми днями та чеснотами, після турбот свого

¹ Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, p. 184.

² Тепер село Львівської області.

legavit¹. Cuius testamentum Georgius Giedzinski electus administrator, episcopus Nicopolensis, suffraganeus et decanus approbavit.

Post mortem illius bona mensae archiepiscopalis, sic iuribus disponentibus, in vim anni gratiae pro oeconomia capitularibus personis sunt commissa².

Statutum etiam est, ut crux ante capitulares personas deferenda ex argento ecclesiae compareretur, quae et comparata ad praesens defertur³.

Etiam sancta sedes apostolica Romanaque ecclesia sociam se luctus ecclesiae nostrae exhibuit, hoc et enim tempore Clemens IX tertio episcopatus sui supremi anno, vivere in terris et ecclesias regere cessavit, cui successit eodem anno electus Clemens X.

Auxerunt luctum publicum orbatae pastore Russiae terrores non in vanum sparsi hostilitatis Turcarum <fol. 674>[// 261] ac Tartarorum totamque post iucundam coronationis hilaritatem, novissimo pavore perculere Poloniam. Iam classicum horrendi belli Constantinopoli insonuit, delectus equitum peditumque, et armorum ingens apparatus per provincias vicinas et longius remotas fervebat. Hostilitatis Ottomanicae prodromi Tartari, cum interim societatis ostentatione Polonos nostros lusissent, missis iteratis nuntiis a literis fidem et obsequium erga regem recenter coronatum, remque publicam obfirmassent, barbare ius et fas gentium abruerunt⁴. Partem exercitus nostri pro excubiis in Ukraina stantem, nihil opinantem adversi conspiratione cum Cosacis inita disiecerunt, victoriae impetu in alias cohortes proximis Russiae et Volhyniae oris hybernantes subitaneae inveci, eas disperserunt, exnunc in ultiores Russiae provincias sese effuderunt, terrorem et stragem igne, ferro longe lateque dederunt, innumeram multitudinem promiscui sexus et status hominum in miserabilem abduxerunt servitutem. Haec ex ipsis literis serenissimi regis Michaelis ad sanctissimum die 2 Januarii anno 1670 directis expresse excerpti, quas refert citatus Andreas Chrisostomus Zaluski, episcopus Varmiensis, tom 1, fol. 214.

Ad sistendos immanium Tartarorum incursus expeditur mareschallus regni Joannes Sobieski, idemque supremus dux exercitus (Leopoli apud avum maternum suum Zolkievium surdum, apud conventum Carmelitarum disalceatorum residentem, illorumque habitum intitulum poenitentiae in aetate senili deportantem habitans) militum legiones, ipse brevi cum maiori exercitu perrecturus. Verum ad fortia properanti, obicem quasi in via struxit, imaginaria quaedam illusio nimisque contristatum turbavit, ac retinuit aliquot diebus, rem ex relatione fidedignorum memoriaque adhuc viventium, breviter enarro.

Natale solum invisura Maria Casimira, consors mareschalli, fuerat profecta Parisios ibique circa dispositionem patrimonii sui bonorumque partum enixa morari constituerat⁵, donec reflectis viribus <fol. 675>[// 261v] accingeretur ad reditum in Poloniam. Interim religioso cui-pam viro, alias probo et docto⁶ favoribus et aestimatione pietatis apud mareschallum pollenti, alto trium noctium sibi succedentium conticinio, species quaedam spectri visibiliter assistit, se animam esse mareschallae regni Mariae Sobieska Parisiis circa partum recenter demortuae probabilite fingit, utque consortem suum in vita habitum ad conventum Carmelitarum disalceatorum, habitantem adeat, et pro sacrificiis missarum, sive eleemosinarum solutione moneat, pulsum campanarum per ecclesias requirat, sub interminatione poenarum serio imperat.

Adstrictus trina apparitione et minis sacerdos adit mareschallum, omnia sibi relata ediserit. Mareschallus primo non credit, postea ad narrata stupet, deinde moerorum funestum

¹ [Acta] consistorii, fol. 947.

² [Acta] capitularia, fol. 103.

³ Eadem, fol. 104.

⁴ Zaluscius, [*Epistolarum*], tom 1, fol. 214 et sequenter.

⁵ Ex traditione multorum et nobili Fabiano Zywert, secretarii regis.

⁶ Pater Stanislaus Solski societatis Jesu.

життя Тарновський відійшов до щасливої вічності у Львові 1669 року, 24 серпня, у віці вісімдесяти чотирьох років. Його поховане тіло спочиває в каплиці Замойського, де стоїть його надгробок, вирізьблений у мармурі. Він фундував на цю каплицю шість тисяч злотих для священників, які проводять богослужіння. Хай Бог залишить його душу у вічному спокої та зі щедрою нагородою». Це слова Фіялковського.

Він [Тарновський] назвав на письмі виконавцями його заповіту мужів великого авторитету: лаодеценського єпископа, краківського суфрагана Миколая Оборського, львівського схоластика, референдаря королівства Яна Малаховського, львівського архидиякона та генерального офіціала Адама Пяковського, львівського кустоша Самуеля Козярського, львівського каноніка Мартина Жеховського. Тарновський виділив усім світським і монашим храмам, шпиталям, жебракам, а також побожному банку дві тисячі злотих, до христя – дві тисячі п'ятсот злотих (що були виплачені, як описується в актах капітули, сторінка 41). Він на знак любові, на прощання заповів важливі в той момент дарунки своїм друзям, а саме краківському єпископу Анджею Тшебицькому, куявському єпископові князю Чарторийському, хелмінському єпископові, підканцлеру королівства Ольшовському, своїм прелатам і канонікам. Цей тестамент схвалив адміністратор-елект, нікопольський єпископ, львівський суфраган та декан Єжи Гедзінський.

Після його [Тарновського] смерті столові архієпископські маєтки, відповідно до встановлених прав і відповідно до року ласки, були передані в розпорядження особам з капітули.

Також постановлено, аби хрест, який несуть перед каноніками і який досі існує для процесій, був виготовлений із храмового срібла.

Також святий Римський Апостольський престол та Церква виявилися нашими товаришами в жалобі, бо в той самий час Клемент IX на третьому році свого понтифікату перестав жити на землі та правити Церквою. Його наступником був того року обраний Клемент X¹.

Публічну жалобу осиротілої по пастирю Русі помножили небезпідставні побоювання щодо ворожості турків і татар, вразивши сильним острахом усю Польщу після веселої радості коронації. Вже в Константинополі прозвучала труба страшної війни, всі схвилювалися через набір кінних та піших відділів, тривали величезні військові приготування в сусідніх та віддалених провінціях. Тим часом татари, вістуні турецької ворожості, вдавали товариськість перед нашими поляками, відряджаючи декілька разів послів з листами, запевнили довіру й послух недавно коронованому королю та Речі Посполитій, але поварварськи порушили міжнародне право. Зробивши разом з козаками засаду, вони розпорошили частину нашого війська, що стояла в Україні на сторожі й нічого недоброго не замишляла. Після переможного нападу татари несподівано вдарили та розсіяли інші відділи, які стояли на зимових стаціях у найближчих краях Русі й Волині. Потім вони розбіглися й по дальших краях Русі, вздовж і впоперек рознесли вогнем та мечем страх і знищення, забрали в ганебне рабство незліченну кількість людей, не зважаючи на статки чи становище. Це прямо взято з листа найяснішого короля Міхала до святішого папи 2 січня 1670 року, що подає згаданий вармійський єпископ Анджей Хризостом Залуський ([Zaluski A. *Epistolarum*], том 1, сторінка 214).

Для затримання диких нападів татар маршалок королівства, одночасно великий коронний гетьман Ян Собеський (що тоді мешкав у Львові у резиденції босих кармелітів, у свого діда по материнській лінії глухого Жолкевського², який у старечому віці носив монашу одіж на знак покути) відправив кілька військових відділів, маючи намір і сам невдовзі вирушити з більшим військом. Але йому, що спішився до великих чинів, ніби перешкода стала на дорозі – його стурбувала якась уявна ілюзія, надмірно засмутивши. І Собеський

¹ Клемент X – папа римський (1670–1676).

² Автор має на увазі єзуїта Бернарда Жолкевського, який, очевидно, був сином Яна Жолкевського, двоюрідного діда Яна Собеського, див.: Bartoszewicz J. *Jan Sobieski*, s. 108; Jaworski F. *Królowie*, s. 107–108.

resolvitur, eleemosinas pro anima defunctae consortis suae elargitur, campanas per ecclesias pulsari incunctanter demandat.

Sonabant triste melos tintinnabula ecclesiarum Leopoliensium, et quasi certam mortem mareschallae ex revelatione, aegre credentibus sive dubitantibus proclamabant, populus cum plebe pro defuncta orabat. Et ecce subita mutatio luctum in risum vertit! Superveniunt missivae literae ab ipsamet mareschalla, laetiora farentes eam partem masculum (qui nunc Jacobus princeps Olaviae feliciter vivit) edidisse, iamque sanitati restitutam, iter in Poloniam apparare, docuitque tempus falsam illam omnino et illusoriam revelationem extitisse, magnumque ruborem sacerdoti illi intulisse. Haec ideo annotare volui, ut etiam viri pietati addicti discant cavere a meridiano daemonio, quod se angelum lucis mentitur, ut sarcastice et cum impropriis illudat acriter, confundat si Deus permiserit vehementer.

De eodem presbytero et ipse audivi⁷, quod ex tumba Elisabethae Sieniawska, fundatricis ecclesiae et collegii societatis Jesu in urbe nostra, prout in anno 1630 de illa quaedam praemisi, opinione pietatis illius <fol. 676>[// 262] illectus, de illaque integro corpore, nec resoluta per annos multos iacente, multa pie et religiose, nec immerito meditatus, globulos precatórios prehenderat, digitumque manus a corpore avulserat, ut suis devotissimis largiretur. Comparuit illa nocte coram eo, de ausu hoc fortiter redargutum, ad reponenda omnia tumbae suae, compulit. Si ita est nec affirmo palam, nec inficio publice.

Annis anterioribus magno labore et sumptum parabantur maiora organa⁸ in ecclesia nostra, contulit magistratus urbis multum stanni de domo Haiderow, ut a senioribus audivi, sed et pecuniae non parum addidit pie defunctus archipraesul Tarnovius. Die itaque 14 Novembris organorum eorundem artifex Stanislaus Gąszczyński, vir in arte haec vere egregius, et pius in operando magister instantiam fecit ad capitulum, ut opus ipsius iam ex intergro paratum, tabulae pleuritides, tropologia tubarum examinaretur, plinthus per artis huius peritos probaretur, omniaque et singula introspicerentur, si aliqua melodiae concinnitate viderentur deesse. Destinavit capitulum personas de medio sui, magistratumque consularem similiter requisivit ad praedictam revisionem⁹. Qui in anno subsequenti vocatis ad hocce opus peritis, optimam structuram invenerunt, de eaque publicum testimonium dederunt¹⁰. Et ex ipso opere etiam ad praesens luculenter constat, artificis perfecti industria, quia haec organa ad haec usque tempora, ultra annos 45 cum magno ecclesiae decore et cultus divini ornamento suaviter resonant. Iure merito his organis tam egregie constructis accesserunt et musurgi. Nuper enim cantus choralis ad organa supra sacristiam sita tantum adhibebatur figuralis negligebatur, qui nunc vel maxime ornat solennia devotionum. **{Odeum quoque tam sublime, latum et elegans idem archipraesul, prius quam organa fieri procuravit, ut ipsius insignia testantur, calamitas temporum illud aureis pinnis cingi non permisit hucusque}**.

Germani quoque pro introducenda congregatione Sanctae Barbarae ad ecclesiam Sancti Spiritus ad instar congregationis Viennensis, cuius aggregationis indulgentias praesentantur instantiam ad capitulum fecerunt¹¹. Sed haec ipsorum petitio ad aliter tempus dilata et hucusque non resoluta.

<fol. 677>[// 262v] Bonus presbyter Casimirus Humniewicz, vicecustos ecclesiae nostrae, adiutus promotione Adami Piaskowski, archidiaconi et officialis, parietem ecclesiae nostra meridionalem ob molem testudinis et temporum vacillantem solido lapide structis columnis duabus firmavit, cum alias columnas anno antecedenti, tectaque ecclesiae sumptu industria sua quaesito reparasset. Idem et sepultura ecclesiae multis cadaveribus repleta, alia limo obruta,

.....
⁷ Ex traditione.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 106. Vide annum 1659.

⁹ Eadem, fol. 111 et fol. 119.

¹⁰ Vide annum 1660.

¹¹ [Acta] capitularia, fol. 111.

на декілька днів затримав похід. Я коротко опишу про це за свідченням кількох гідних довір'я свідків, які досі живуть.

Дружина маршалка Марія Казимира¹, бажаючи побачити родинну землю, подалася до Парижу, де, будучи при надії, вирішила залишитися, займаючись упорядкуванням своїх ділчичних маєтків, поки не підготується для повернення до Польщі, зміцнивши на силах. Незабаром якомусь духовному, зрештою доброму та вченому мужу, що своєю побожністю заслужив у маршалка прихильність і повагу², три ночі підряд з'являвся видимо якийсь образ, вірогідно подібний до духу дружини коронного маршалка Марії Собеської, померлої недавно при пологах у Парижі, вимагаючи, щоб він пішов до її живого чоловіка, який мешкає в монастирі босих кармелітів, і нагадав йому про пожертви на літургії й давання милостині, просив бити у дзвони по церквах. Велів це серйозно, під загрозою покарання.

Священник, наляканий трикратною появою та погрозами, прийшов до маршалка, все йому розповів. Спочатку маршалок не вірить, потім з почутого дивується, врешті впадає в глибокий смуток, збільшує милостиню, вже за душу покійної дружини, наказує без зволікань бити у дзвони по храмах.

Сумно звучала по львівських церквах мелодія дзвонів, мовби засвідчуючи, що вони ледве вірили або й сумнівалися в певній смерті маршалкової, а народ разом з плебсом молився за померлу. І ось несподіваний поворот перемінив жалобу на сміх! Прийшли урядові листи від самої маршалкової, в яких йшлося про веселі новини – про народження сина (Якуба, князя на Олаві³, який тепер щасливо живе), про те, що вона відновила своє здоров'я, збирається знову повернутися до Польщі. Час показав, що ця ілюзорна з'ява виявилася цілком фальшивою, завдавши великого сорому тому ересеві. Тож я хотів би занотувати, що навіть мужі ревної побожності мають пильнувати, щоб остерегтися полудневого демона, який вдає із себе ангела світла, бо будуть гостро висміяні, із сарказмом та соромом, сильно зганьблені, якщо це Бог дозволить.

Про того священника і таке почув, що він з гробівця фундаторки храму та колегії Товариства Ісуса в нашому місті Ельжбети Сенявської (стосовно неї я під 1630 роком дещо розповідав), приваблений славою про її побожність, відірвав палець руки від її цілого тіла, що лежало не розкладеним упродовж багатьох років. Він обмислив це з великою побожністю та богобоязливістю, не без причини зібравши молитовні юрми, щоб задовольнити своїх прихильників. Вона з'явилася вночі перед ним і, сильно докоряючи йому за таке зухвальство, змусила покласти все назад до свого гробівця. Чи так було, я не стверджую відкрито і не заперечую публічно.

У попередні роки витрачено значні зусилля та кошти на влаштування великих органів у нашій церкві. Магістрат доклався великою кількістю олова з будинку Гайдерів (як я чув від старших), але й покійний архипастир Тарновський додав гроші, яких не вистачало. Тож 14 листопада майстер тих органів Станіслав Гончинський, знаменитий муж у цьому ремеслі та побожний у послугах майстер, звернувся до капітули, щоб проектамували його вже цілком готову роботу, таблички з реєстрами (*pleuritides*), звучання труб, щоб досвідчені в ремеслі оцінили обрамлення (*plinthus*) органів, детально все обстежили, якщо видаватиметься, що бракує якоїсь витонченості в мелодії. Капітула визначила осіб зі свого середовища, так само запросила міський уряд для згаданої ревізії. Покликавши досвідчених у цій справі людей, вони наступного року встановили, що то найкраща робота, та видали про це публічне засвідчення. І ця робота навіть дотепер чудово збереглася, витвір

¹ Марія Казимира Луїза де Лагранж Аркен (1641–1716) – дружина короля Речі Посполитої Яна III Собеського.

² Автор на маргінесі зазначив, що йдеться про єзуїта Станіслава Сольського (1622–1701) – польського математика, архітектора, літератора. У 1667–1670 рр. був капеланом при дворі Яна Собеського та сповідником його дружини Марії Казимири.

³ Собеський Якуб (1667–1737) – польський королевич, олавський князь у 1691–1737 рр. Олава (пол. *Olawa*) – тепер місто Нижньосілезького воєводства (Польща).

alia vetustate desolata purgavit, pavimentumque ecclesiae, quod distortis lapidibus, et pulvere imperviam et difficilem ambulanti bus aream habebat, planum et molliter sine offendiculo calcabile fecit, optime posteritati etim a nobis ad praesens futurisque promeritus.

Nec diu vacabat archipraesulea cathedra nostra, **comparuit etenim die 24 Octobris in capitulo** Paulus Lesczynski, decanus Camenecensis, canonicus Leopoliensis, et praesentavit literas serenissimi Michaelis I^{mi} nominationis in archiepiscopum Adalberti Korycinski, Camenecensis episcopi, praepositi generalis Miechoviensis¹. Suscepit literas regis noviter coronati, qua par erat reverentia capitulum, sacrum votivum pro electione novi archiepiscopi pro die sequenti indixit, quo absoluto elegerunt in archiepiscopum nominatum a rege antistitem praesentes in capitulo praelati et canonici, literasque supplicatorias pro ipsius investitura ad Clementem X pontificem maximum expederunt Romam.

Annus tamen hic multis in civitate et extra illam fatalis exitit. Grassabantur passim morbi laethiferi, auraque pestilentiae virus fovebat². Plurimi se votis obstrinxerant Beato Stanislao Kostka, ut a pestis periculo liberarentur. Civitas ab initio contagionis, voverat sollemniter se gratam huic sancto exstituram, si a praematuris funeribus eximeretur, ac ideo graviter libitina non saevii, quia sollicitate prohibebatur e coelo, vitabatur prudenter in urbe.

<fol. 678>[// 263] Annus Domini 1670

Albertus Korycinski

Annum Domini 1670 quanquam inter exorientes ab Oriente terrores bene, tamen capitulum nostrum inchovit, suaque consilia sicut prospere post dominicam Reminiscere [19 II 1670] celebravit³, ita toto hoc anno non infeliciter per gratiam Domini Nostri peregit.

Religiosi ordinis Sancti Dominici conventus nostri Leopoliensis, proprio favori, quem in Piraviano poenitentiariatu ex intentione fundatoris habebant **renunciasse visi, quia confessiones** Christi fidelium in nostra ecclesia auscultare neglexerant⁴, quapropter capitulum presbyterum secularem Obszanski, in locum illorum substituerat. Melius tamen recollecti patres post annum, doluerunt privari hac praerogativa ordinem suam, veneruntque ad capitulum supplices, maiorem abhinc diligentiam in excipiendis confessionibus spondentes. Quos capitulum in eandem foundationem restituit de meliori attendentia officii sui commonitos.

Fuerat proposita in capitulo instantia Petri Milewski, iudicis terrae Haliciensis, ratione acceptandi canonici ipsius supernumerarii ab ipsius nomine itidem vocitandi⁵. Non removerat hanc piam ipsius intentionem capitulum, nihil tamen subsecutum, sive ob mortem supervenientem fundatoris, sive ob magnas in regno revolutiones subortas.

Adamo Piaskowski archidiacono anni praecedentis deputato tribunalitio Georgius Giedzinski, suffraganeus et decanus, pro peracta functione gratias egit, et in actis connotari fecit, quod nemini antecederet exhibitum fuisse adverti⁶. Multa enim decreta tribunalitia in rem ecclesiae et capituli lucratus fuerat, quae et capitulariter reposuerat, iuraque foundationum firmiora fieri procuravit. Inter haec evicit et decretum cum patrum societatis Jesu <fol. 679>[// 263v] collegii Leopoliensis nostri ratione fundi praestimonialis Zimnowodka, cuius protunc tenutarius fuit. In huius fundamento certa puncta praetensionum iisdem patribus pro satisfactione iniuriarum realium transmissa sunt⁷.

.....
¹ [Acta] capitularia, fol. 105.

² Ex manuscriptis collegii societatis Jesu Leopoliensis.

³ [Acta] capitularia, fol. 107, 110.

⁴ Eadem, ibidem.

⁵ Eadem, fol. 112.

⁶ Eadem, fol. 116.

⁷ Eadem, fol. 117.

досконалого ремесла, яким є ті органи. Вони досі понад 45 років приємно звучать, що є оздобою для нашого храму та прикрасою Божого культу. Заслужено, за правом і музики мають доступ до цих чудово збудованих органів. Якщо колись хоральний спів з органами, розміщеними над захристям, тільки допускався (насправді ж був занедбаний), то сьогодні він особливо прикрашає богослужіння з якнайбільшою урочистістю. Також той архипастир подбав, перш ніж були споруджені органи, про музичний зал (*odeum*), і красивий, і широкий та елегантний, як свідчать про це його інсигнії. Але нещастя тих часів не дозволили, щоб його золоті крила розправилися.

Також німці звернулися до капітули з пропозицією запровадити братство св. Варвари при храмі Св. Духа на взірць братства у Відні, членам якого надавали відпусти. Однак це їхнє прохання відклали до кращого часу, і донині воно не задоволене.

Добрий священник, віцекустош нашої церкви Казимир Гумневич, за підтримки архидиякона й офіціала Адама Пясковського, зміцнив стіну нашого храму двома підпорними колонами з міцного каменю, бо була ослаблена тягарем піддашся і стародавністю. Натомість інші колони й дах костелу він [Гумневич] з неабиякою пильністю відновив попереднього року своїм коштом. Він очистив і цвинтар святині, наповнений багатьма могилами, коли одні в багні опинилися, інші були знищені через давність. Гумневич підлогу в храмі, що мала zdeформовані камені, була запліюжена й важка для проходу, зробив рівною, якою можна було пройти делікатно й безперешкодно. Цим він якнайкраще прислужився також на сьогодні для нас і на майбутнє для нащадків.

Недовго залишалася порожньою архипастирська катедра, оскільки 24 жовтня прийшов до капітули кам'янецький декан, львівський канонік Павел Лещинський та представив лист найяснішого Міхала I з номінацією на архієпископа кам'янецького єпископа, генерального мехувського намісника Адалберта Корицинського. Капітула прийняла лист новокоронованого короля з належною повагою, призначила богослужіння з наміренням для елекції нового архієпископа наступного дня. Після його проведення присутні в капітулі прелати й каноніки вибрали на архієпископа номінованого королем єпископа та надіслали лист до Рима з проханням про його інвеституру з боку понтифіка Клементя X.

Проте цей рік виявився фатальним для багатьох у місті та поза ним. Повсюдно грасували смертельні хвороби, відчувався подих вірусу пошесті. Багато людей зверталися до блаженного Станіслава Костки, прагнучи уникнути небезпеки зарази. Місто від початку пошесті урочисто зобов'язалося, що виявить вдячність цьому святому, якщо звільниться від передчасних похоронів. І тому смерть не дуже шаленіла, позаяк вчасно отримала заборону з неба й завбачливо оминала місто.

Рік Божий 1670

Альберт Корицинський

Капітула добре розпочала рік Божий 1670. Попри загрози, що йшли зі Сходу, провела свої наради, наче успішно, після другої великопісної Неділі пригадування [19 II 1670], і весь цей рік з Божої ласки не виявився нещасливим.

Монахи ордену св. Домініка нашого львівського монастиря з власного бажання вирішили зректися уряду сповідника фундації Піравського, маючи доступ до нього за задумом фундатора, оскільки відмовлялися слухати сповіді вірних Христа в нашій церкві. У результаті капітула на їхнє місце поставила сповідником світського священника Обшанського. Проте, коли минув рік, отці надумали, що краще відібрати до свого ордену цю прерогативу, і прийшли з проханням до капітули, обіцяючи відтепер більшу старанність при вислуховуванні сповідей. Капітула повернула їм попередню фундацію, нагадавши про краще виконання уряду.

Суддя Галицької землі Пйотр Мілевський звернувся з проханням до капітули щодо прийняття його понадлічбового каноніка, знову поданого від його імені. Капітула не

Anno hoc patres Augustiniani impetrarunt rescriptum apud regem Michaellem pro ecclesia Sanctae Annae¹, quae tunc fuerat in cura contubernii patagiorum, presbyterumque habebat secularem, idque ex hac ratione, quod ecclesia et conventus illorum, prout in anno 1643 retuli, adversus vallum civitatis consistens, officere summopere defensionem videbatur, unde aliquoties ob incursus hostium, per cives igne absumi debebat. Hoc rescriptum annotatur in actu sabbathi ante festum Sanctae Catharinae Virginis Martyris anno eodem [22 XI] 1670. Paruerunt consules mandato regis, sartoresque ecclesiam Sanctae Annae forte praehabito consensu archipraesulis et capituli (licet de his nullam mentionem in actis reperiri²) ordini dicto cesserunt. Qua praehabita Augustiniani ecclesiam dictam Loret sub Grochovio erectam deserarunt, et haec quasi lararium quoddam et ad praesens persistit, quamquam parietes moenibus, integri situ deformes, cum defunctorum corporibus, quae in sepulchris condita sunt, solitudinem suam coram praetereuntibus deplorant, demoliendi satius, quam ad impropria secularium, et habitacula Judaeorum servandi. Sed de hac ipsa ecclesia vide subsequentem annum 1681.

Hic die 11 Augusti Joannis Franciscus Malawski, archidiaconus Camenecensis, Kalussiensis praepositus, exhibuit transumpta brevis apostolici de datum Romae 3^{ia} Julii anno eodem in personam Alberti Korycinski³, iam nunc a vinculo Camenecensis ecclesiae (in qua episcopus fuit) absoluti, ad nostram metropolitanam auctoritate pontificia translata gratiose transmissa, petiitque dictus plenipotens, in fundamento transumptorum dictorum eundem sui constituentem pro archiepiscopo recognosci, in possessionem iurium sese concernentium admitti, et hoc facile obtinuit, quia contradicendi nec locus, nec fas erat. Fuerat hic archipraesul de stemmate Topor, regentiam maioris cancellariae regni primo <fol. 680>[// 264] sub Casimiro rege, deinde Michaelis administrabat, sub cuius regimine ad episcopatum Camenecensem et ex post archiepiscopatum nostrum eligi, ut in anno anteriori recensui, promeruit.

Nec segnem operam introeundi Leopolim post adeptionem possessionis fecit Korycinius, brevi enim ad capitulum literas direxit⁴, ut ordinate et integre a tenentariis, qui bona ad mensam archiepiscopalem spectantia, in vim anni gratiae tenebant restituerentur, iurisdictionemque suam per Georgium Giedzinski, suffraganeum et decanum Leopoliensem, in Augusto fundavit.

Afuit et ipse ad decursum anni huius et splendido apparatu Leopolim, cathedramque suam ingressus, multo occurso magnorum hospitem, etiam a nobiliori iuventute scholarium patrum societatis Jesu collegii nostri⁵ (qui insidentes equis in campum processerant et orationibus conceptis ipsum salutaverant) solenniter intruductus est. Deinde per Florianum Wasczynski praepositum in ecclesia sermone oratorio exceptus, ad palatium suum missa finita discessit, quod multis ruinis et vetustate deforme, splendide, antequam Leopolim veniret per Malawski, archidiaconum Camenecensem, reparari curavit.

In republica nostra hoc, quasi ad tesseram factorum agebatur, quod Romae egregius ille scriptor Livius observaverat sic enim liber 5, decadis 1 narrat: "Ea demum Romae libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam vereri militiae"⁶. Simili modo in regno nostro libertas luxuriebatur⁷, omnia susque deque ibant, non regis reverentia, non legum timor, non prisci usus auctoritas, non senatus {reverentia}⁸, per malitiam et in regis noviter coronati iniuriam prima <fol. 681>[// 264v]

.....
¹ [Acta] consularia.

² Ориг.: хибно *reperii*.

³ [Acta] capitularia, fol. 114.

⁴ Eadem, fol. 116 et 111.

⁵ Manuscripta collegii eiusdem.

⁶ [Livius].

⁷ Załuscus, [*Epistolarum*], tom 1, fol. 234.

⁸ Ориг.: закреслено *authoritas*.

відмовила в такому його побожному намірі, якого, однак, не завжди дотримувалася – чи через близьку смерть фундатора, чи з огляду на великі зміни в королівстві.

Суфраган і декан Єжи Гедзінський висловив подяку за виконану працю архидияконові Адаму Пясковському, котрий був попереднього року депутатом [Люблінського] трибуналу, занотувавши в актах, що нікому раніше не вдавалося так вдало представляти справи. Адже він отримав багато трибунальських декретів з користю для Церкви та капітули, що і склав перед капітулою, подбавши, щоб права фундацій стали міцнішими. Серед іншого він отримав корисний декрет у справі з отцями Товариства Ісуса нашої львівської колегії щодо духовного ґрунту Зимноводка, орендарем якого тоді він був. На його [декрету] підставі були усунуті певні пункти претензій тих отців стосовно задоволення отриманих кривд.

Того року отці августинці випросили розпорядження в короля Міхала на храм Св. Анни, що тоді перебував під опікою цеху кравців (*patagiorum*) і мав світського священника, з огляду на те, що їхня церква й монастир, як я писав під 1643 роком, розташовувалися навпроти міського валу. Вважалося, що вони дуже перешкоджали обороні міста, через що кілька разів під час ворожих нападів міщани їх спалювали. Це розпорядження записане в акті, виданому в суботу перед святом Св. діви-мучениці Катерини, [22 Xl] того 1670 року. Райці виконали королівський декрет, і кравці відступили згаданому ордену храм Св. Анни, можливо, отримавши дозвіл архипастиря та капітули (про це не знайдено жодної згадки в актах). Після чого августинці покинули згадану церкву, звану Лоретанською, зведену за часів Гроховського, і вона досі існує ніби якась капличка (*lararium*), хоча стіни з мурами, цілком занедбані, разом із похованнями померлих, що спочивають у могилах, викликають жаль своєю покинутістю в подорожників. Вони доволі знищені, чому причиною є як зневага мирян, так і замешкання поблизу євреїв. Але про цей самий храм див. подальший 1681 рік.

У день 11 серпня кам'янецький архидиякон, калуський намісник Ян Франциск Малявський представив трансумпт¹ апостольського бреве, виданий та датований у Римі 3 липня того року персонально для Альберта Корицинського, вже звільненого від обов'язків у кам'янецькій церкві (у якій був єпископом) та ласкаво перенесеного апостольською владою до нашого митрополичого храму. Згаданий уповноважений просив на підставі цього трансумпта, аби Корицинського було поставлено архієпископом і допущено до користання з належних йому прав. Він це легко здобув, оскільки не було рації протидіяти цьому. Той архипастир герба «Топор» був регентом великої канцелярії королівства, спершу за часів Яна Казимира, потім – Міхала, під пануванням якого заслужив на Кам'янецьке єпископство і пізніше був обраний нашим архієпископом (як я згадував у попередньому році).

Після отримання підтвердження Корицинський недовго зволивав зі справою в'їзду до Львова, позаяк швидко надіслав листа до капітули, щоб каноніки за порядком та цілком відібрали від орендарів усі маєтки, належні до столу архієпископа, які вони тримали відповідно до року ласки, та ствердив у серпні свою юрисдикцію через львівського суфрагана й декана Єжи Гедзінського.

Він [Корицинський] прибув особисто до Львова наприкінці того року, в'їхавши до міста та своєї катедри із блискучою пишністю при великому натовпі багатьох людей, урочисто зустрінутий також шляхетською молоддю нашої колегії отців Товариства Ісуса (котрі верхи на конях виїхали в поле та вітали його відповідними промовами). Потім йому догоджав у храмі красномовністю намісник Флоріан Вашинський. По завершенні богослужіння він [Корицинський] віддалився до свого палацу, про який подбав, щоб перед його прибуттям до Львова кам'янецький архидиякон Малявський його досконало поремонтував, з огляду на численні руїни та деформування старої будівлі.

¹ Трансумпт – дослівна затверджена копія оригінального документа, що слугує його правомочним заміником.

coronationis ipsius comitia summopere publico bono necessaria effrenis libertas scidit. Quocirca rex alia nobilitati intimare debebat, et interim antequam magna belli Turcici immineret tempestas, ex consilio senatus ad nuptias cum Eleonora archiducissa Austriae, sorore imperatoris Leopoldi I, Częstochoviam a matre et sorore conducta festinaverat, quas (benedictione coram miraculosa imagine accepta matrimonii) sumptu regio eoque magnifico celebravit, paucisque interiectis diebus in pervigilio comitiorum denuo indictorum Varsaviam die quinta Martii cum sponsa regina equis ad octophorum per viam dispositis remeavit.

Et ecce subito illum post modicos laetitiae dies magna tristium moles circumdedit. Comitia regni iterato ad succurrendem miserabili Russiae nostrae, totique regno, contra quod potentia Turcarum insurgebat, inchoata die 6ta Martii vecors discordia die 26 eiusdem Martii fataliter ruperat sicque respublica sine consilio, sine praesidio contra tantam potentiam fuit¹. Turcarum sultanus per suum acerbum feriale ruptis foederibus iureiurando sancitis bellum intimavit, numerosissimas phalanges, plusquam octuaginta millia militum habentes, Podolia immissit, qui societatis cum Doroszenko, duce rebellium viribus, ferro, flammis, impetu per vicinas provincias furebant. Aderant crebriores nuntii exustos vicos, pagos eversos, oppida perfusa sanguine, templa profanata, omnia iura divina, humanaque violata referentes.

Rex Michael, afflictis provinciis succurrere intendens, suppetias ab omnibus principibus Christianis et vel maxime a Clemente X, iam tunc feliciter pontifice electo, preces et charitativum subsidium petebat, comitia generalia die 3^{ia} Septembris, tam ad resistendum magnae Turcarum potentiae, quam ad comprimendas <fol. 682>[// 265] militum insolitas extorsiones, in regno tertia iam vice, primo sui regiminis anno indixit. Interim ut ocuis auxilium Russiae nostra provideret, quoniam iam in Podoliam Tartari irruerant, ad congregandum sub nostram Leopolim nobilitatem restium literas expediri mandavit². Fecit pro sua regia providentia bonus princeps, quantum potuit, sed labor ipsius ultis ingratus erat, curaeque reipublicae salutares a plerisque cavillabantur. Nec idem Jupiter omnibus placet.

Subsecuta quidem fuere in Septembri, eaque {magno notabiliter accursu}³, sed loco consiliorum ac securitatis publicae, contentiones more solito subortae, exprobrationes quasi non servatae fidei convulsionis pactorum conventorum, exprobrationes regi in throno sedenti, quasi iuramenti cum restrictione mentis circa coronationis actum praestiti a primare Prazmovio intorta oratione publice et in faciem factae⁴. Etiam Joannem Sobiescium, protunc mareschallum et supremum ducem exercituum, reum maiestatis multae criminationes notabant, hinc diffidentiae inter status, interpretationes sinistrae eversio legum, metus manifestus praesentium et imminentium malorum apud prudentiores consilii. Nec aliter placari odia poterant, nisi sub Gołąb sanguine aliquorum, ut in anno subsequenti dicam.

Non defuerunt tamen inter haec adversa, ut saepe evenit et prospera. Zaporovia iam ab annis viginti inter continuata odia et bella oblita nominis Poloni, postquam de coronatione regis Michaelis rescivit, uti suo haeredi et iam domino superbum collum submissit⁵. Moschus leges pacis accepit et titulos ducatus Russiae, quos hactenus negaverat regi coronato reddidit. Austria, Hispania, Anglia, Francia, Svecia, Hollandia, officiosas literas, et spem subsidii charitativi adversus Turcas fecerunt⁶. Mareschallus regni Sobiescius cum exercitu ad fines <fol. 683>[// 265v] excubias ostentatione paratae defensionis pacem provinciis vicinos servavit. Hanenko ductor Zaporoviensium contra Dorosz rebellem prospere in nomen regis Michaelis pugnavit, interim tamen et ipse barathro

¹ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 230 et sequenter.

² Idem Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 244.

³ Ориг.: закреслено *militaria alias seim koronny*.

⁴ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 255.

⁵ Idem, fol. 240.

⁶ [Idem], fol. 277.

У нашій Речі Посполитій наче гралися долями багатьох в азартній грі, про яку ще у Римі зауважив їхній визначний автор Лівій, так описуючи в п'ятій книзі, першому параграфі: «Ось така вже в Римі настала свобода – не шанувати ані сенат, ані магістрати, ані закони, ані звичаї предків, ані правила батьків, ані військову дисципліну»¹. Подібним чином у нашому королівстві буяла свобода, все йшло врзнобіч: короля не шанували, не боялися закону, через злостивість не виявляли ні поваги до старших, ні шани до сенату. Новообраному королеві непогамована свобода з кривдою зірвала перший сейм по його коронації, дуже необхідний для суспільного добра. Тож король мав зайнятися зі шляхтою іншими справами. За порадою сенату, з наближенням великої війни з Туреччиною, він поспішив до Ченстохови в супроводі матері та сестри на одруження з австрійською архикняжною Елеонорою, сестрою імператора Леопольда I². Цей шлюб (благословення на яке отримав перед чудотворним образом) він урочисто провів з королівською пишністю. По кількох коротких днях повернувся 5 березня, напередодні сейму, знову призначеного у Варшаві, вирушивши в дорогу зі своєю молодою королевою-дружиною на кареті, запряженій вісьмома кіньми.

І ось після декількох днів скромної радості [Польщу] привалив великий тягар прикрощів. Сейм королівства, що повторно розпочався 6 березня для порятунку нашої нещасної Русі та всього королівства, проти яких піднялася потуга турків, був зірваний 26 березня через шалену незгоду. І таким чином Річ Посполита залишилася без ради, без допомоги проти такої потуги. Турецький султан через свою прикру лють розірвав мирну угоду, стверджену присягою, і, оголосивши війну, вислав на Поділля численні загоны, що мали понад вісімдесят тисяч вояків. Вони, з'єднавшись із ватажком повстанців Дорошенком, знищували мечем та вогнем сусідні краї. Численні посланці прибували, розповідаючи про спалені села, спустошені місцевості, залиті кров'ю міста, збезчещені храми, зневажені всі Божі та людські права.

Король Міхал, маючи намір зарадити потерпілим краям, просив про допомогу в усіх християнських володарів, і найбільше – про молитви на той час щасливо обраного понтифіка Клементя X, та сподівався на добровільний податок³. У перший рік його панування в королівстві він оголосив скликання, вже третього, вального сейму на 3 вересня, щоб зупинити велику потугу турків та стримати незвичні здирства вояків. Тим часом для швидкого забезпечення оборони нашої Русі, оскільки татари вже увірвалися на Поділля, він наказав розіслати листи, щоб шляхта збиралася під Львовом на посполите рушення. Добрий володар робив, що міг, зі своїм королівським старанням, але його праця багатьма не віталася, його заходи з порятунку Речі Посполитої більшістю висміювалися. Юпітер також не всім подобається.

Сейм відбувся у вересні за значної участі шляхти, але замість нарад про загальну безпеку виникли за старим звичаєм суперечки. Королю привселюдно, за його ж присутності, робили закиди про нібито порушення ним елекційних умов (*pactorum conventorum*), з нападками примаса Празмовського⁴ на короля, котрий сидів на троні, ніби він зламав складену під час коронації присягу з обмеженням його влади. Навіть Ян Собеський, на той час маршалок і великий коронний гетьман, був сильно звинувачений в образі маєстату, через що виникла недовіра поміж станами, помилкові тлумачення та відміна законів, виразна боязнь теперішніх і близьких нещасть у найрозсудливіших сенаторів. І не інакше можна

¹ Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 5:6, 17; Тит Лівій. «Від заснування Міста», с. 277 (переклад Наталі Яковенко).

² Леопольд I (1640–1705) – австрійський імператор (1657–1705). Елеонора Марія Австрійська (1653–1697) – австрійська ерцгерцогиня, королева Речі Посполитої (1670–1673).

³ Добровільний податок (*subsidium charitativum*) сплачувало звільнене від інших податків духовенство в разі ухвалення сеймом надзвичайного податку.

⁴ Празмовський Миколай Ян – гнєзненський римо-католицький архієпископ (1666–1673), політичний супротивник короля Міхала Вишневецького.

sanguinis sui Dorosz insinceritatis notatus, placabiliter tamen ad fidele obsequium reipublicae regisque trahebatur. Piwo voluntariorum in Ukraina ductor, res egregias fortiter pro Polonis gerebat. Sic annus ille alternantibus malis bonisque successibus primam novi regnantis fortunam desierat.

Hic annus insignis fuit devotione totius civitatis in Beatum Stanislaum Kostka¹. Votum quod in anno praecedenti (prout supra dixeram) cives conceperant, diem anniversarium festivitatis ipsius expectantes exsoluerunt, videlicet imaginem huius Sancti adolescentis altam cubitos quinque, latam cubitos tres, in aeris lamina paratam, de consensu omnium, medio turris praetoriae muro, a Georgio Giedzinski suffraganeo benedictam collocarunt, quam pridie festi sub vesperam, circumquaque lampadum ignibus, tubis concinentibus, tympanorum sonitu, insignum gratitudinis honorarunt. Haec imago altitudinem omnium lapidearum superans etiam ad praesens, satis eleganter ab omnibus conspicitur. Et aliud votum iustae magnitudinis argenteum, in quo civitatis iconographia expressa est, cum genio beati urbi oppitulantis, ad aram ipsius in ecclesia patrum societatis Jesu suspenderunt solenniter ad missam votivam.

Hoc sive paulo antecedenti anno, dum terra in ecclesia Dominicanorum pro augendo decore capellae reliquiarum fodebatur², ac Wieniavius eiusdem capellae, et altaris conditor sepulchrum sibi, suisque parari solido lapide iusserat, ferebatur reperta fuisse tumba vetus, ex qua liliū candidum, quasi derepente pullulasse conspiciebatur. De quo subito conversus <fol. 684>[// 266] frater illeque sacristianus illius ecclesiae, multos per annos a murariis ad spectaculum vocatus, priorem conventus informaverat. Verum prior aliis forte negotiis occupatus, sive per vilipendium, ire ad visendum illud novum prodigium recusavit, ad crastinum distulit. In crastino nec illi, qui primo viderant, nec ille frater sacristianus (qui beatus nuncupabatur mihi a teneris bene notus) urnulam illam, quam omnes bene notarunt, locumque reperire poterant. Nescit tarda molimina Spiritus Sancti gratia. Credebatur fuisse corpus Constantiae, sororis Beatae {Cunegundis}³, quae duci Russiae Leoni nupta in hoc loco palatium in magna pietate inhabitasse dicitur, quod postea fratribus peregrinantibus (quia eo nomine peregrinantium praedicatorum ordo vocabatur protunc) pro ecclesia donavit, sive apud duce, ut donaret, {exustum} impetraverat⁴. Post cuius mortem in hac ecclesia, protunc ex illo palatio structa, sepeliri voluit. De hoc ex ore istiusmet fratris Beati audivisse parentem meam testor.

Annus Domini 1671

Annum 1671 auspicatum capitularibus suis fecit archipraesul Korycinius, **ipse enim** secunda die Januarii capitulum invisit⁵. Ante ipsum introitum cum omni reverentia exceptus, ad stubam capitularem introductus, praemisso brevi sed gravi sermone inter gratulationes novi anni pastorem benedictionem elargitus, et ipse a Georgio Giedzinski suffraganeo et decano resalutatus, facto in occurrentibus negotiis consilio, ad suum palatium remeavit. Iurisdictionem septima die Januarii in publica audientia fundavit, et officialem generalem Georgium Giedzinski suffraganeum constituit⁶.

<fol. 685>[// 266v] Contubernium sartorum in partiali capitulo comparuit cum quaerela⁷, quod Augustiani ad capellam Loret, ex opposito valli civilis consistentes, ecclesiae Sanctae Annae curae et administrationi ipsorum multis annis subiectam, iure suo adsciscere, presbyterum

¹ Manuscripta patrum societatis Jesu collegii Leopoliensis.

² Ex traditione.

³ Ориг.: закреслено *Salomeae*.

⁴ Vide annum 1628.

⁵ [Acta] capitularia, fol. 121.

⁶ [Acta] consistorii, fol. 1 et 49.

⁷ [Acta] capitularia, fol. 123.

було залагодити ненависть, тільки як кров'ю декого з них під Ґоломбом¹, про що розповідь під наступним роком.

Однак на тлі цих несприятливих подій часто траплялися і щасливі новини. Запоріжжя, яке протягом двадцяти років серед постійної ненависті та воєн уже забуло польське ім'я, коли почуло про коронацію короля Міхала, схилило свою горду шию своєму дідичу та вже господарю². Московит прийняв умови миру й повернув коронованому володареві титули руських князівств, які доти заперечував. Австрія, Іспанія, Англія, Франція, Швеція, Голландія прислали офіційні листи та подали надію добровільної допомоги проти турків. Маршалок королівства Собеський з військом став на сторожі кордонів, зберігаючи мир у сусідніх краях. Запорозький гетьман [Михайло] Ханенко успішно бився з Дорошенком в ім'я короля Міхала. Проте і сам проливав крові Дорошенко, звинувачений у нещирості, тягнувся до вірного послууху Речі Посполитій та королю. Ватажок добровольців в Україні Пиво³ мужньо бився за інтереси поляків. Так цей рік засіяв вперемішку поганими та добримими справами початкову фортуну нового короля.

Цей рік став знаменитим через посвяту всього міста в честь блаженного Станіслава Костки. Міщани склали йому обітницю в минулому році (як я описав вище), а тоді, дочекавшись присвяченого йому дня, їх повторили. Сам образ того молодого святого, висотою п'ять ліктів, шириною три лікті, виготовлений з мідної бляхи, за згодою всіх вмістили посередині муру ратушної вежі за благословенням суфрагана Єжи Гедзінського й на знак вдячності вшанували увечері напередодні свята, засвітивши навколо ікони вогні лампадок, під звуки гучних труб та литаврів. Цей образ, що досі вивисується над іншими кам'яницями, видається всім вишуканим. Ще іншу воту значної величини, виконану в сріблі, на якій подано міський вид (*iconographia*) з блаженным духом міста, урочисто повісили у його [Костки] вівтарі у храмі отців Товариства Ісуса під час літургії з наміреннями.

Цього або попереднього року, коли викопували землю у храмі домініканців для збільшення оздобы каплиці з реліквіями й засновник тієї каплиці та вівтаря Венявський звелів підготувати собі та своїм кривним гробівець з міцного каменю, була знайдена стара могила, з якої, як можна було побачити, несподівано проросла біла лілія. Про це відразу повідомив пріорові монастиря брат-конвертит, захристиянин цієї церкви, що багато років наглядав за роботою мулярів. Але пріор, напевно, був зайнятий іншими справами або й через легковаження відмовився піти оглянути це нове чудо, перенісши відвідини на другий день. Наступного ж дня ні ті, котрі першими побачили, ні той брат-захристиянин (він, якого називали блаженным, мені добре знайомий з моїх дитячих літ) не могли знайти ані ту могилу, яку раніше всі виразно бачили, ані те місце. Спізніле старання не пізнало дарів Святого Духа. Вірять, що це було тіло Констанції, сестри блаженної Кунегунди, котра вийшла заміж за руського князя Льва. Говорять, що вона мешкала з великою побожністю в цьому місці, у палаці, який вона пізніше й подарувала на храм для отців подорожників (тоді цим іменем подорожників називали орден отців проповідників), або попросила князя, щоб подарував порожній палац. Після своєї смерті вона хотіла бути похованою в цій церкві, тоді перебудованій з палацу. Я засвідчую, що мій батько про це особисто чув з вуст самого блаженного брата [захристиянина]⁴.

.....
¹ Битва під селом Ґоломб (пол. *Goląb*) (тепер село Люблінського воєводства Польщі), у якій з обох боків брали участь польські відділи, відбулася в лютому 1656 р., у період «шведського потопу».

² Згадується діяльність гетьмана запорозьких козаків Михайла Ханенка (1669–1674), що був пропольської орієнтації. 2 вересня 1670 р. він уклав угоду з поляками про визнання підданства Речі Посполитої.

³ Пиво (Пиво-Запольський) Ян (?–1673) – польський полковник; загинув у сутичці з гетьманом Михайлом Ханенком.

⁴ Батько Я. Юзефовича помер, коли тому було два роки, тож цю історію синові могла переказати його мати.

secularem amovere intendunt. Petiitque idem contubernium, quatenus praemeditatis patrum obsistere, presbyterum suum circa eandem ecclesiam, uti ad eam institutum manutenere, iura contubeni tueri vellet. Exhibuit, se pro illo tempore, petitioni illorum favorabiliter capitulum, nihilominus die 16 Aprilis iisdem patribus supplicantibus, eandem ecclesiam praehabito consensu archipraesulis Korycini iisdem concessit.

Hoc praehabito ipse archipraesul Korycinus eosdem patros e loco Mostki dicto ad instantiam senatorum ex speciali regis Michaelis privilegio¹ et magistratus consularis assensu, ob evidens valli periculum, et civitatis defensionem necessariam transtulit, et ipsis ecclesiam Sanctae Annae regendam commisit, conventumque circa hanc ecclesiam, extruendi facultatem concessit, fundum, fructus, proventus ad eandem ecclesiam ab antiquo spectantes, salvit tamen iuribus ecclesiae suae metropolitanae iisdem patribus applicavit, immunitati ecclesiae adscripsit, ut patet in actis consistorii Veneris 17 Aprilis 1671. De hac ecclesia vide annum 1681 in eodem opere.

Idem Korycinus processum beatificationis venerabilis servi Dei Joannis de Dukla coram Pruchniccio archipraesule formatam, manu ipsius subscriptum, pro vero, legitimo (quanquam per decretum Romanum suspensam) agnovit², et ad perpetuam memoriam ad archivum capitulare reponi mandavit, ut patet ex actu Lunae die 14 Martii anni eiusdem, et huius operis vide annum 1630, fol. huius 78.

Summa sex millium florenorum super Wybranowka Brance per Sophiam de Małe Skotniki Kalinska viduam feria 2 post dominicam Reminiscere Quadragesimalem anno eodem [23 II] 1671 pro fundatione Tarnoviana ad capellam Zamoscianam ordinatam approbavit Korycinus³, ac immunitati ecclesiasticae incorporavit, ordinationemque summae huius <fol. 686>[// 267] tum et distributionis census pro sacrificiis et officiis divinis, quae praescripsit videlicet, florenorum quadringentorum viginti fecit, ut patet ex actu Veneris 1 Aprilis.

Rector scholae coram capitulo quaerelam contra patres collegii Leopoliensis deposuit, quod alphabetarios pueros et rudimenta grammaticae tractantes, contra compactata ad scholas suas recipiant, et de reditu ad academiam Cracoviensem ob modicos proventus, nec sufficientes ad victum notificavit⁴. Capitulum cum magistratu consulari conferentiam debere fieri decrevit, nullo effectu secuto, vedeantur actu capituli in corio albo pargamaeno eiusdem anni 1671.

Ratione invasionis in fundum capitularem iurisdictionis Sancti Joannis, egit capitulum cum generoso Daniele Zaleski, burgrabio arcis Leopoliensis, illeque et ad satisfactionem competentem et solennem deprecationem, per adinventionem amicorum {adactus, quam} et fecit capitulo⁵.

Eodem anno collegium Leopoliensis patrum societatis pro canonisatione Sancti Francisci Borgiae, ducis Gandiae, Romae nuper peracta solenniter triumphalit⁶. Processionemque ex nostra ecclesia ad suam associatis regularium ordinibus, ac assistente huic actui capitulo cum imagine eiusdem Sancti, inter ignes festivos per vicum civitatis instituit, populo applaudente⁷.

De contributione hybernali hoc anno primum exorta, cum superioribus ordinum bona fundi habentium, magna sollicitudine quomodo sit persolvenda diutius deliberavit capitulum⁸. Licet

.....
¹ [Acta] consistorii, fol. 41.

² [Acta] consistorii, fol. 132.

³ Eadem, fol. 152.

⁴ [Acta] capitulum, fol. 7.

⁵ Eadem, fol. 9 et 12; [Acta] consistorii, fol. 77.

⁶ [Acta] capitulum, fol. 10.

⁷ Manuscripta collegii Leopoliensis.

⁸ [Acta] capituli, fol. 13.

Рік Божий 1671

Архипастир Корицинський зробив 1671 рік щасливим для своїх каноніків, адже особисто 2 січня відвідав капітулу. Перед самим входом його прийняли з усією шанобою, впровадили до капітульної світлиці, перед цим він промовив коротко, але поважно, привітавши з новим роком, та уділив пастирське благословення. Зі зворотним привітанням виступив суфраган та декан Єжи Гедзінський. Узявши участь у наступних засіданнях, Корицинський повернувся до свого палацу. За публічної присутності 7 січня він фундував свою юрисдикцію та поставив суфрагана Єжи Гедзінського генеральним офіціалом.

На частковій капітулі з'явився кравецький цех зі скаргою, що августинці, котрі перебували в Лоретанській каплиці, навпроти міського валу, мають намір усунути світського священника та перебрати до свого права храм Св. Анни, який кравці довгі роки тримали під своєю опікою та адмініструванням. Цей цех просив, аби капітула спротивилася намірам отців, залишила їхнього священника при церкві, як введеного до неї [законно], та захищала права цеху. У той час капітула виявила прихильність до їхніх прохань, та все ж 16 квітня, на прохання тих отців августинців, вона погодилася визнати за ними цю святиню, заручившись згодою архипастира Корицинського.

Сам архипастир підтримав це, з огляду на явну небезпеку для міського валу та через необхідну оборону міста, і переніс тих отців з місця, званого Мостки, на прохання сенаторів і за спеціальним привілеєм короля Міхала та згодою раецького уряду. Він доручив їм управління костелом Св. Анни, дав дозвіл на побудову монастиря біля цього храму, додав тим отцям grunt, прибутки й доходи, належні здавна до тієї церкви, однак зберіг права свого митрополичого храму, надавши церковний імунітет, як видно з акта в консисторських книгах, виданого в п'ятницю, 17 квітня 1671 року. Про той храм див. 1681 рік у цій праці.

Той Корицинський визнав справжнім, законним (хоча його затримав римський декрет) процес беатифікації велебного слуги Божого Яна з Дуклі, започаткований ще за часів архипастира Прухницького, підписаний його рукою. Він [Корицинський] звелів для вічної пам'яті покласти декрет до архіву капітули, як видно з акта, виданого в понеділок, 14 березня того року, і в цій праці див. 1630 рік (сторінка 78).

Софія Калінська з Малих Скотників записала шість тисяч злотих, забезпечених на Вибранівці, Бранцях⁵, для фундації Тарновського до каплиці Замойського у понеділок після другої великопісної Неділі пригадування, [23 II] того 1671 року. Корицинський її [дотацію] схвалив та надав їй церковний імунітет, зробив розпорядження стосовно цієї суми, визначивши видатки з неї на святі речі та богослужіння, а саме чотиреста двадцять злотих, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 1 квітня.

На капітулі ректор школи склав скаргу проти отців Львівської колегії, що вони, всупереч угоді, приймають до своєї школи неписьменних учнів і таких, що мають початкові знання з граматики, та повідомив про своє повернення до Краківської академії через скромні прибутки, недостатні для прохарчування. Капітула постановила, що повинна відбутися нарада з раецьким урядом, але це не мало жодного результату, якщо подивитися на акти капітули (у білій пергаментній шкірі) того 1671 року.

Із приводу нападу на капітульний grunt юридики Св. Івана Хрестителя капітула судилася зі шляхетним бурграб'єм львівського замку Даніелем Залеським⁶. І він через любовних арбітрів був примушений до належного відшкодування та урочистого перепрошення, яке він і вчинив капітулі.

Того року Львівська колегія отців Товариства Ісуса урочисто святкувала канонізацію св. Франческо Борджія⁷, князя Гандії, що недавно відбулася в Римі. Отці провели процесію

⁵ Вибранівка, Бранці – тепер сусідні села Вибранівка та Бринці-Загірні Львівської області.

⁶ Залеський Даніель – бурграбій Низького замку (1670–1672), див.: Małeczyński K. *Urzednicy*, s. 237.

⁷ Франческо Борджія (1510–1572) – католицький святий, третій генерал Товариства Ісуса, канонізований 20 червня 1670 р.

enim status ecclesiasticus iuxta constitutionem anni 1667, evitando angarias et molestas exactiones militares, ex bonis suis centum viginti millia florenorum monetae in regno currentis sponte et libere in vim charitativi patriae subsidii Leopolim nostram se collaturum submiserat. Non cessabant tamen milites multas guerras violentias in bonis spiritualium facere, adeo ut <fol. 687>[// 267v] status ecclesiasticus publice quaerulari in tribunali Petricoviensi de gravaminibus debuerit. Insuper expeditio unius militis ex bonis ad bellum decreta capitulumque ex Czolhany, quae iure terrestri possidet, unum militem expedit, cui praeter arma centum florenos pro unoquoque quartuali designavit¹.

Et quoniam protestationis per statum ecclesiasticum Petricoviae interpositae mentionem feci eiusque instrumentum authenticum ad manum praesto habeo eandem etiam hic, utpote ad hybernales exactiones retundendas perutilem, etiam hic inferere operae pretium duxi, cuius tenor talis est.

“Actum Petricoviae in iudiciis ordinariis generalibus tribunalis regni feria quarta post dominicam Septuagesimae proxima anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo octavo [I II 1668].

Coram iudicio praesenti ordinario generali tribunalis regni Petricoviensis actisque iudicii eiusdem personaliter comparentes perillustris et reverendisimus dominus dominus Joannes Buzenski, episcopus Armiriensis, suffraganeus et officialis generalis ecclesiae metropolitanae Gnesnensis, iudiciumque eiusdem protunc praesidens, tum perillitris et admodum reverendus dominus Joannes Grabowski, Leopoliensis, Loviciensis canonicus, archidiaconus Unieioviensis et iudex itidem, ex venerabili capitulo metropolitano Leopoliensi deputatus, suorum illustrissimorum ac reverendissimorum archiepiscoporum, tum et infra subscriptorum aliorum omnium illustrissimorum et reverendissimorum dominorum episcoporum sub utraque provincia archidioecesium existentium, nec non venerabilium suorum ac omnium capitulorum suis insuper et universi cleri nominibus, infrascriptam protestationem, actis iudicii praesentis tribunalitii inserendam obtulerunt. Quam protestationem visam et lectam, hocce iudicium tribunalitium actis ingrossari <fol. 688>[// 268] mandavit, de tenore tali.

Nos archiepiscopi, episcopi, praelati cum capitulis, abbates, regulares alique presbyteri tam seculares, quam regulares beneficiati regni Poloniae manifestamur atque protestamur coram Deo, regiaque maiestate, uti supremo tutore ac protectore, tam personarum, quam bonorum nostrorum, contra omnes et singulos distributores seu divisores aut quovis alio titulo denominatos, verius ecclesiae bonorum, patrimonii Christi invasores et oppressores, quorum hic nomina et cognomina, officia, dignitates, pro expressis haberi volumus. Quia ipsi non metuentes districti Dei iudicis sententiam contra se in articulo mortis fulminantis, nec reveriti sacros canones, quibus sub anathematum interminationibus, et poenis Christiani omnes obedire habent necesse, imo in vilipendium divinae humanaeque potestatis, quae tam per antiqua, quam recentia iura sacrosanctis ecclesiis a primis Catholicis regibus et monarchis data, concessaque per quae non solum personae, sed bona nostra ecclesiastica a quibusvis angariis, molestationibus, exactionibus, praesertim vero militaribus libera ac immunia noscuntur, maxime vero novissima constitutio regni anni proxime praeteriti 1667^{mi} expresse inhibet, disponitque, ut in vim hybernorum, quae iniustae ac indebitae hactenus per summam violentiam et extorsionem licentia militari miles exegit summam² centum viginti millium Polonicalium florenorum sponte, libere in vim subsidii pro defensione ecclesiastiarum saepeque dictorum ecclesiae bonorum, nostro cleri que totius regni nomine, extradendam in nos recepimus, prout extradidimus, Leopolimque quamadmodum praefata constitutio, disponit per deputatos a nobis exactores, eandem deferri curavimus. Hoc nihilominus non attento spreataque hac voluntaria et spontanea exhibitione

¹ Eadem [acta capituli], fol. 3.

² Ориг.: дали закреслено *viginti*.

з нашого до свого храму за участю регулярних орденів та за сприяння в цій акції капітули. З великим схваленням народу вони пройшлися з образом канонізованого зі святковими вогнями по вулицях міста.

Капітула разом із суперіорами орденів, що мали земельні маєтки, довго радилася про гіберну¹, вперше впроваджену цього року: яким способом її сплачувати? Відповідно до конституції 1667 року², духовний стан, уникаючи військових обтяжень і сутужних податків, погодився в нашому Львові сплатити з власної волі та без примусу, на знак добровільної допомоги батьківщині, зі своїх маєтків сто двадцять тисяч злотих монетою, яку використовують у нашому королівстві. Однак військовики не припиняли чинити численні насильницькі напади на духовні маєтки, тому церковна еліта мусила публічно скаржитися на утиски у трибуналі в Пйотркуві³. Врешті капітула видала декрет про спорядження з маєтків по одному воїнові на війну і з села Чолгани, яким вона володіла на земському праві, спорядила одного вояка, призначивши йому, крім озброєння, сто злотих шокварталу.

І оскільки внесена духовним станом протестація в Пйотркуві (про яку я згадав) потрапила до моїх рук як автентичний документ, я вважав за необхідне подати її як щось важливе, також корисне для зрозуміння, як ударемнили гіберну. Зміст цього документа такий:

«Діялося у Пйотркуві, у звичайних загальних судах коронного трибуналу, в найближчу середу після неділі Семидесятниці [I II], року Божого 1668.

Перед тим звичайним загальним судом коронного трибуналу в Пйотркуві й актами того суду особисто став знаменитий та превелебний пан, армірійський єпископ, суфраган та генеральний офіціал гнєзненської митрополичої церкви Ян Буженський, що тоді в тому суді керував, а також знаменитий і велебний пан, львівський та ловицький канонік, унеївський архидиякон⁴ і суддя в тому ж трибуналі Ян Грабовський, делегований від велебної Львівської митрополичої капітули. Вони від імені своїх ясновельможних та превелебних архиепископів, як і нижчепідписаних усіх вельможних та превелебних панів єпископів, що правлять в обох архиепископствах, а також своїх велебних і всіх капітул, нарешті від імені всього духовенства внесли нижчеподану протестацію, вписану до цих трибунальських актів. Ту протестацію, побачивши та прочитавши, цей трибунальський суд наказав внести до актів з таким змістом:

Ми, архиепископи, єпископи, прелати, разом з капітулами, абатами й іншими священниками, як світськими, так і чорного духовенства, що маємо бенефіції в Польському королівстві, оголошуємо та протестуємо перед Богом і королівським маєстатом, найвищим опікуном та протектором як наших осіб, так і наших маєтків, проти всіх та кожного адміністраторів, хто роздає й ділить реальні церковні маєтки, якими іменами вони не називалися б, проти неправних користувачів та кривдників власності Христа, імена і прізвища, уряди й гідності яких хочемо мати як наведені. Адже вони, не побоюючись вироку суворого Господнього суду, виданого проти них перед лицем смерті, не зважають на святі канони, котрих усі християни під загрозами анафеми та [різними] карами повинні дотримуватися. Вони навіть з погордою ставляться до Божої та людської влади, що як за давніми, так і недавніми правами надана й доручена святим церквам першими католицькими королями та монархами, тому не тільки наші особисті, але й церковні маєтки визнаються звільненими й позбавленими будь-яких тягарів, обтяжень, податків, а особливо

¹ Гіберна – податок із земських маєтків для забезпечення війська зимівлею, тобто проживанням і харчами в зимовий період. Духовні сплачували із земських маєтків т. зв. *subsidium hibernale*, тобто добровільно визначену фіксовану суму.

² *VL*, vol. 4, p. 435; *VC*, t. IV, vol. 2, p. 277.

³ Коронний трибунал для Малопольщі та руських земель засідав у Любліні, для Великопольщі та інших польських земель – у Пйотркуві.

⁴ Архимандрія розташовувалася в Унеюві (пол. *Unejów*) – тепер місто Лодзького воєводства (Польща).

nostra praefati dispensatores, ausu plusquam temerario, nec atteri supradicta constitutione, plurima bona nostra vi armata <fol. 689>[// 268v] insederunt, ac eadem tot tantisque iam ante calamitatibus exhausta et oppressa, cum incolis eorum pauperibus subditis ad extremam inopiam et egestatem redigere aggressi sunt, nihili universales regios e cancellaria regni nuper emanatas, serio huiusmodi attentata prohibentes aestimando, facientes ea in convulsionem iurium, privilegiorum, immunitatum status ac ordinis spiritualis, tum et personarum nostrarum, imo in subversionem et annihilationem bonorum nostrorum. Quo facto suo temerario, minimeque Christiano, quemadmodum vindictam et ultionem Dei iniuriam servorum suorum, ulciscendis provocant, brevique experturi sunt potentem in se manum Dei nisi respiscant, ita spretarum ac convulsarum legum poenas merito expectare debent, pro quarum vindicatione nostrique iniuriis acturos nos praesenti nostra manifestatione in foro fori offerimus. Hancque manifestationem nostram manibus nostris subscriptam, actis publicis authenticisque regni inserendam curavimus. Nicolaus archiepiscopus Gneznensis, Andreas Trzebicki episcopus Cracoviensis, Casimirus Czartoryski episcopus N., quia laceratum instrumentum, Stephanus Wierzbowski episcopus Posnaniensis, Joannes N. et hic laceratum, episcopus Płocensis, Andreas Olszowski episcopus Culmensis et Pomeraniae, vicecancellarius regni, Joannes Buzenski episcopus Armiriensis, suffraganeus et officialis generalis Gnesnensis, praesidens tribunalis regni huius actus offerens, Joannes Grabowski Leopoliensis, Loviciensis canonicus, archidiaconus Unioviensis et iudex deputatus, ex metropolinato capitulo Leopoliensi itidem afferens. Cuius quidem manifestationis seu protestationis originale suprascripti offerentes ad se denuo receperunt, de quo recepto iudicium praesens et cancellariam eius quietant. Sigismundus Kozielkowski, notarius terrestris Siradiensis. Correxit Łukowski. Locus sigilli, in quo aquila”.

Quem vero haec protestatio petebat, nisi ducem exercitus, qui militum insolentis vel conivebat, vel per <fol. 690>[// 269] impunita facinora, ad audendum maiora tacite forte licentiam dabat, qui etenim scelera non punit, iubet. Multorum tamen facta contra iura et leges patrata, felicia successus fecit, {illaque protestatio nihil profuit ecclesiae}.

In Octobre iviserat Leopolim rex Michael cum consorte sua Eleonora, annis tenera, forma alias matronas excellenti. Ad cuius salutationem, ut admitteretur suffraganeus ritus Armenorum cum clero suo, per patrem Aloisium, Teatinum missionarium apostolicum expetiit¹. Annuit capitulum petitioni ipsius, ita tamen, ut post capitulares personas ad osculum manus utriusque maiestatis, sine episcopalibus, sine oratione ulla procederet, quod grato animo susceptum et ita se gessit. Magno plausu civitas tam regem, quam reginam amores omnium ipsa venustate tenelli corporis in se trahentem susceperat, aedificabantur {multi}, vel maxime ex pietate amborum, quod etiam pro festis diebus, ad ecclesiam nostram candidis vaccis octo sibi aequaliter consimilibus, ac per viam maturo gressu ovantibus, e palatio archiepiscopali ad missam audiendam, circa decimam horam, medii horologii pergebant, hominibus etiam Judaeis a longe profundo cultu maiestates ultraque venerantibus. Die 3 Novembris dispositis Ukrainae negotiis rex et regina versus Varsaviam multo sui desiderio relicto Leopoli moverunt, ut Załuscius [*Epistolarum*], fol. 308 testatur.

Ius regiae collationis abbatiarum Roma difficultatibus involvere cepit, ex occasione Joannis Scierski, professi ordinis Premonstratensis, qui a communitate religiosorum, loci in abbatem Hebdoviensem, extra nominationem regis Michaelis, electus, Romae approbationem et sui vi abbatiam intromissionem obtinuit, aliisque monasteriis ad similia procedendi exemplum praebuit². Reputavit rex et tota reipublica pro grandi praeiudicio collationis regiae ausum hanc regularem, cepitque in curia Romana <fol. 691>[// 269v] longa tela litium multis annis nectenda. Requisiverat rex a capitulis cathedralibus, etiam et a nostro capitulo testimoniales

¹ [Acta] capituli, fol. 12.

² [Acta] capituli, fol. 15.

військових. Найбільше ж найновіша конституція королівства, видана минулого 1667 року, виразно застерігає та встановлює, що в силу сплати гіберни, яку досі несправедливо й неналежно вояки стягували з величезним насильством і здирництвом військової самоволі, ми від імені нашого клиру всього королівства відібрали для видачі та видаємо суму сто двадцять тисяч польських злотих із власної волі та без примусу, як добровільну допомогу для захисту часто згадуваних церковних маєтків. Вказана конституція встановлює, щоб ми подбали про доставку цієї суми якимсь способом до Львова через обраних нами депутатів. І все ж згадані адміністратори не зважили на це та з погордою поставилися до цього нашого добровільного й охочого рішення, а на додаток до того зухвало наважилися ігнорувати вищезгадану конституцію, збройним шляхом опанували численні наші маєтки, що вже до тих нещасть були сильно вичерпані й знищені, прирікаючи їхніх бідних підданих на найгірше убожество та злидні. Вони сприймали за ніщо недавно видані з королівської канцелярії універсали короля, які суворо забороняли такі замаху, вчиняючи це з порушенням прав, привілеїв, вільностей духовного стану та класу, а також наших осіб, і щоразу із знищенням і занепадом наших маєтків. Цим своїм вчиненням зухвальством, зовсім не християнським, певним чином провокують на покарання та помсту Бога, який відомстить за кривду своїх слуг, і скоро вони відчують на собі сильну Божу правди, якщо не опам'ятаються, то повинні чекати заслуженої кари за легковаження й порушення законів. Для складання претензій та майбутнього відшкодування кривд цю нашу маніфестацію ми вручаємо судовим способом. Цю нашу маніфестацію, підписану нашими руками, ми вирішили внести до публічних актів та документів королівства. Гнезненський архієпископ Миколай [Празмовський]; краківський єпископ Анджей Тшебінський; подерте місце в документі – [куявський] єпископ Казимир Чарторийський¹; познанський єпископ Стефан Вежбовський; площський єпископ Ян [Гембицький] – і тут подерте місце; хелмінський та померанський єпископ, підканцлер королівства Анджей Ольшовський²; армірійський єпископ, гнезненський суфраган і генеральний офіціал Ян Буженський, що керував коронним трибуналом та приніс цей акт; львівський і ловицький канонік, унеївський архидиякон та суддя-депутат з Львівської митрополічної капітули Ян Грабовський, що також приніс цей акт. Вищезгадані особи отримали назад оригінал цієї маніфестації чи протестації, про повернення якого вони квітують цей суд та його канцелярію. Земський сирадський писар Сигізмунд Козелковський. Правив Луковський. Місце печатки, на якій зображено орел».

А кого стосувалася ця протестація, якщо не великого коронного гетьмана, котрий на сваволі військових або закривав очі, або й через непокарання злочинів, для більшої зухвалості, можливо, мовчки давав дозвіл, бо хто злочини не карає, той їх дозволяє. Проте багато з того, що вчинялося проти прав і законів, мало щасливий успіх, і ця протестація не принесла користі для Церкви.

У жовтні Львів відвідав король Міхал із дружиною Елеонорою, котра була молодих років, перевищуючи красою багатьох матрон. Суфраган вірменського обряду зі своїм клиром через отця театинця, апостольського місіонера Алоїзія [Піду] просився до їх привітання. Капітула погодилася на його прохання, однак за умови, що він прикладеться поцілунком до рук обох монарших осіб після каноніків, без жодних єпископських ознак та промов, на що він радо згодився та все виконав. Місто з великим задоволенням прийняло як короля, так і королеву, яка привертала любов усіх своєю вродою молодого тіла. Багатьом людям сподобалася ще більше побожність обох, коли вони [монарше подружжя] також у святкові дні вирушали до нашого храму з архієпископського палацу вислухати богослужіння близько десятої години за середнім годинником³. Вони їхали [карею], запряженою

¹ Казимир Чарторийський у той час був кувявським єпископом.

² Ольшовський Анджей (1621–1677) – хелмінський римо-католицький єпископ (1661–1674), підканцлер королівства (1666–1676), примас королівства (1674–1677).

³ Це, вочевидь, годинник на вежі ратуші, у центрі міста (існував ще інший – на вежі бернардинського монастиря).

super iure suo possessorio nominandi abbates ex antiquo praehabito, quod libenter capitulum nostrum praestitit, literasque officiosas ad regem direxit¹.

Adnotatum est in actis consularibus, quod ecclesiam parochialem in Malechow iam vetustate ad una inclinatum, ut citius rueret, et in melius erigeretur, ipso festo Decollationes Sancti Joannis [29 VIII 1671] trisulcum fulmen de coelo percussit, tintinnabulum super tectum deiecit, testudinem dilaceravit. Reparavit quidem ocius hanc ruinam, magistratus consularis, sed tamen simpliciores mali ominis indicium, ex illa insolita hactenus ecclesiae percussione, nec vana mente sumpsere. “Solet enim ira certis numinum ostendi notis”².

Insurgentes belli Turtici minae, metusque totius Russiae ad regis praesentiam tantisper considerant. Rex tamen salutis publicae amans, tam pro subsidiis Christianorum principum obtinendis laborabat, pontificem Romanum Clementem X pro subministrando nervo belli sollicitabat³, quam ad congruam defensionem omnes urbes regni animabat, providebatque, ut poterat. Procurabat summopere pacificationem Ukrainae, ideo et Hanenko, bellatori egregio et sibi fideli, misit insignia, praefecturam Zaporoviensis exercitus testantia, et Dorossio rebellium Moschi protectionem, tum Turcae assumenti, regiam clementiam offerebat⁴, qua donis, qua promissis, qua missionibus legatorum amnistiam offerendo⁵, sed surdo quia vecordi et ingrato fabula narrari visa, quod mente concepit, facto peperit et evomuit malum in Poloniam, Turcarum potentiam in vispera regni (ut anno subsequenti edisserere conabor) immisit.

Non nocuit quidem anno hoc nobis Turca ob excitatos per rebellionem Meci gubernatoris motus seditiosos⁶. Fortalitiu tamen Bialocerkiew in magnis angustiis erat <fol. 692>[// 270] ob victus inopiam, qua praesidiarii premebantur. Mareschallus tamen regni Joannes Sobieski, supremus dux exercitus, in expeditione hac multa egregia fecit, saepe enim cum hostibus feliciter confligit, rebelles acie pepulit, oppida amplia inter Hypanim et Tyram recuperavit, limites regni ab hostilitate barbarorum securos fecit, exercitum iuxta desiderium reipublicae ab antiquo praehabito pro hybernis in Braclaviensibus ditionibus⁷ distribuit, magnumque levamen afflictae Poloniae, rebellionem capistrum fecit, et ipse Leopolim nostram feliciter remeavit.

Perfidus quidam Judaeus Ber vocitatur, autoritatis apud apellarum gentium, sive ex proceritate corporis, sive ex aliis attributis naturae, verius ex odio in Christianos non postremae, eo audaciae processerat, ut praeter furta, quae cum aliis Judaeis condictamine praehabito faciebat, grassatorem se nocturnam exhibuerat⁸. Non erant hac tempestate temporum noctu tuta suburbia. Latrocinebatur postquam inumbrata quies silentium noctis incepit, cum assedis Judaeis et modo Polonum, modo Germanum, nunc Judaeum in habitu musimon recutitus se fingebat, et vel maxime circa portam Jezuicka dictam homines de civitate tardius domos revertentes, alios mero quassabundos clanculum invadebat, ac speluncam Głogowsciorum, quae modo ruinosos parietes habet, ex opposito eiusdem portae trahebat, crudeliter mactabat, vestibus et rebus spoliabat. Diutius fraus et nox parens mortis innocentium celabat, non diu tamen latere scelus potuit, comprehensus, et suam culpam agnovit, et Judaeorum odia in Christianos, et technas furari apud Christianos volentium sub secreto in vim praemonitionis edisseruit. Credebant illum nostri ad baptismi lavacrum aspiraturum, ideo patres societatis Jesu fidem Christi ut amplecteretur monebant, in carcere Dorotka sedentem, nec ille renitebatur, e contra Judaei

.....
¹ Eadem [acta capituli], fol. 16.

² [Seneca, *Oedipus*, 331].

³ Żaluscus, [*Epistolarum*], fol. 285

⁴ [Idem], fol. 304.

⁵ *Летопись*: пропущено кінець абзацу.

⁶ [Idem], fol. 306.

⁷ *Летопись*: *regionibus*.

⁸ Ex traditione.

восьмериком білих, однаково підібраних коней, що поважно крокували дорогою, і їх вітали з радістю. Люди, навіть далекі євреї, полюбили монарше подружжя за глибоку побожність. Видавши розпорядження щодо України, король і королева 3 листопада рушили до Варшави, залишивши у Львові багато туги по собі, як свідчить Залуський ([Załuski A. *Epistolarum*, t. 1], сторінка 308).

Королівське право подання абатів почало натрапляти на труднощі в Римі через монаха ордену норбертанців Яна Сцерського, котрий був обраний на місце абата в Гебдуві¹ без номінації короля Міхала та, отримавши в Римі схвалення, самовільно був упроваджений на абатство, спонукавши своїм прикладом інші монастирі вчиняти подібно. Король та вся Річ Посполита розглядали таку зухвалість монаха як велику кривду для королівського права подання, і король розпочав у Римській курії тривалу процедуру судових процесів, що тяглися довгі роки. Король зажадав від катедральних капітул, також від нашої капітули, свідоцтв про володіння ними правами номінування абатів, відповідно до давнього звичаю, що наша капітула охоче надала та надіслала королю офіційний лист.

У расцьких актах зазначено, що парафіяльний храм у Малехові нахилився на один бік через старість, і, щоб швидше його зруйнувати та краще потім відбудувати, в самий день Усікновення глави Івана Хрестителя [29 VIII 1671] з неба блискавка тричі вдарила, скинувши дзвін на дах і зруйнувавши покрівлю. Расцький уряд скоро поремонтував пошкодження, але прості люди все ж таки сприйняли незвичний удар по храму як поганий знак. «Гнів богів має звичай проявлятися чіткими знаками»².

Під час перебування короля постійно порушувалися питання виниклих загроз турецької війни та страху всієї Русі перед ними. Але король, дбаючи про загальний рятунок, працював над отриманням допомоги від християнських володарів, схилив папу римського Клементя X до військової підтримки, заохочував усі міста королівства до відповідної оборони. Король дуже старався про заспокоєння України, тому вислав визначному воякові та вірному йому Ханенкові інсигнії, що засвідчували гетьманську владу над Запорозьким військом. Він також і бунтівникові Дорошенку, котрий приймав то московську, то турецьку протекцію, пропонував королівську милість, прихилиючи то дарунками, то обіцянками, то пропозиціями амністії через відряджених послів. Та той виявився глухим із його завзятістю й невдячністю, оскільки реалізував замислене, приніс біду до Польщі, запровадивши турецьку потугу всередину королівства (про що я спробую розповісти під наступним роком).

Того року не шкодили нам турки через бунтівні рухи, які виникли з огляду на повстання правителя Мекки. Проте фортеця Біла Церква зазнала великих клопотів через нестачу провіанту, що докучала її захисникам. Однак маршалок королівства, великий коронний гетьман Ян Собеський сильно відзначився в цьому поході, адже часто з успіхом бився з ворогами, розбив повстанські загони, повернув важливі міста між Південним Бугом та Дністром, забезпечив кордони королівства від варварських нападів. Відповідно до побажання Речі Посполитої, він розмістив військо, що здавна стаціонувало на зимових лежах, у брацлавських краях, зробивши велике полегшення для Польщі. Надягнувши вузду на повстання, він щасливо повернувся до нашого Львова.

Якийсь невірний єврей, званий Бером, мав авторитет у свого народу наче через високий зріст чи через інші тілесні прикмети, а насправді – не в останню чергу через ненависть до християн. Він у своїй зухвалості дійшов до того, що, крім злодійства, якого допускався разом з іншими євреями, вчиняв нічні розбої. У ті часи не були вночі безпечними передмістя. Як тільки наставала нічна тиша, він грабував їх разом з іншими євреями, вдаючи то поляка, то німця, то єврея, вбравши одяг «обрізаного муфлона». Він таємно нападав найчастіше біля брами, званої Єзуїтською, на людей, які пізно поверталися додому

¹ Гебдув (пол. *Hebdów*) – тепер село Малопольського воєводства (Польща). Монастир норбертанців відомий у цій місцевості з XII ст.

² Seneca, *Oedipus*, 331.

pro suo Iudaismo, ut in illo periret, astute sollicitabant, multamque pecuniam, ut vita donaretur ac pendabant, et dum a morte redimere latronem (quamquam pro bono cive in suburbio habitanti, a nostris diu reputatum) non poterant, mitiorem poenam colli pro tantis homicidiis (nam <fol. 693>[// 270v] septemdecem corpora occisorum in coelario reperta fuisse ex traditione accepi) lucrati sunt. Capite itaque nescio, quam ob causam non publice, sed matuta diem spargente non flexus sed sedens in sella plexus est. Sanguinem ipsius quasi martyris, strophis impii Iudaei emungebant, ut ladones leporem lingebant demortuum.

Annus Domini 1672

Annus Domini 1672 Leopoli nostrae non secundum, sed feralem incipit bono omine gratia Divinissimae Virginis, in imagine capellae Domagalicianae habitantis¹. Cui die primae Ianuarii faciem suam notabilis ponderis argento elaboratam donavit Joannes Sobieski mareschallus, illeque dux exercituum regni supremus. Doni huius occasio fuit gravis squinantiae affectio. Post bellicos enim ut supra praemisi in Ukraina anno praeterito labores, postquam Leopoli quasi lassus viribus respiraturus stetit, subito gutturi dolore ita coepit laborare, ut a medicis desperaretur. Suspiravit ad Virginem in hac imagine adumbratam, et brevi, et incolumitatem vitae, et gutturi sanitatem integram recepit, quocirca gratitudinis memor votum exsolvendo faciem suam in argento donavit, mox auro regio pro tam exili dono in maiestate cingendam. Exigua nostra dona, superi magna liberalitate compensant, dataque sibi remunerantur cum foenore.

Archipraesul Korycinius capitulum Martiale sua praesentia et pastorali benedictione condecoravit². Egit cum capitularibus de modo receptionis sui circa ingressum pro divinis ad ecclesiam, de modo reductionis post divina ex eadem, de assistentia sibi per canonicos, etiam in aliis ecclesiis tum et de aliis occurrentiis. Inchoavit et visitationem generalem capitularium personarum, tam internam, quam externam, eamque forte et perfecit, licet ex actis non constat.

<fol. 694>[// 271] In eodem Martiali capitulo pensio ex Wielbrąz canonicum ultimum concernens (quamquam renitente, et ad iudicium archipraesulis apelante praestimoniali possessore) decreto stabilita, quae itidem intermissa, deinde reasumpta, iterum ad praesens dum haec scribo, per possessorem eiusdem praestimonii non persolvitur, de eademque disceptatur³.

Recreavit laborioso et perutili posteritati senio suo, ecclesiam et capitulum, totamque civitatem, uti patriam suam, Jacobus Gawath, canonicus supernumerarius⁴, idemque praepositus confraternitatis Sanctissimi Corporis Christi, qui exacto sacerdotii quinquagesimo anno ad secundas primitias feria tertia Pentecostes [7 VI 1672] celebrandos, capitulum invitavit, easdemque primitias in magna frequentia populi raro practicabili exemplo sollemniter ad maius altare celebravit. De hoc in anno 1679 plura refero.

Nescio an in vindicandis per annos anteactos Ukrainae ditionibus laudare fortunam Poloniam, an arguere debeam? Quae in ante utcunque prospera et saepe quanquam, non sine aculeis dolorum blandior, iam nunc in atrocem et sanguinem fluentem versa est Nemesim⁵. Feralia decreta comitiorum reipublicae, acerba senatus consulta ferro praescindere perfidiam Cosacorum, prout supra praemissem statuerant, hi non iustitiam, sed tyranidem secum exerceri rati, quasi desperabundi, fiducia animum suorum nihilominus freti, iam modo nec iugum ferre, nec frenum Polonorum pati etiam auro clementiae intertextum volunt, quinimo Turcarum gravem omnibus gentibus Christianis potentiam in caput unius Poloniae devolvunt.

¹ Ex manuscriptis capellae Domagalicianae.

² [Acta] capitularia, fol. 22 et 25.

³ Eadem, fol. 26.

⁴ Eadem, fol. 29.

⁵ *Летопись*: це речення пропущено.

чи хиталися від надміру вина (*mero*). Бер тягнув їх до старої оселі Глоговських, навпроти тієї брами, що нині має поруйновані стіни, і там жорстоко вбивав, позбавляючи одежі й речей. Довго обман та ніч-мама приховували смерть невинних, але подовгу злочини не можна було приховувати, і його спіймали. Свою провину він визнав й таємно розповів, отримавши засторогу, про ненависть євреїв до християн та способи обкрадання християн. Наші вірили, що він приступить до купелі хрещення, тому отці Товариства Ісуса закликали його, що сидів у в'язниці «Доротка»¹, прийняти віру Христа, від чого він відмовився. З іншого боку, євреї підступно намовляли, щоб він у своєму юдаїзмі помер, багато грошей витратили, щоб йому життя дарували. І коли не змогли викупити від смерті розбійника (раніше нашими вважався за доброго мешканця на передмісті), то випросили лагідніше смертельне покарання за стільки вбивств (адже з переказів я приймаю, що було знайдено в підвалі сімнадцять тіл убитих). Тож його голову було стято (невідомо, з якої причини) не публічно, а потайки вранці, і в не схиленого на коліна, а сидячого в кріслі. Його кров, ніби мученика, безбожні євреї хустками витирали, наче розбійники лизали мертвого зайця².

Рік Божий 1672

Рік Божий 1672, не звичайний, а смертоносний для нашого Львова, розпочався з доброго знаку та ласки Пречистої Діви, що була в образі в каплиці Домагаличів. Туди 1 січня маршалок та великий коронний гетьман Ян Собеський подарував свій портрет значної маси, виготовлений зі срібла. Приводом до цього дару був наслідок важкої ангіни, адже після воєнних клопотів минулого року в Україні (про які я вже писав), коли він [гетьман] зупинився у Львові для відновлення ослаблених сил, його несподівано схопив такий біль у горлі, що він і на медиків втратив надію. Собеський звернувся із зітханням до Діви в тому образі й незабаром отримав безпеку життя та повне виздоровлення горла, і на пам'ять з вдячності подарував свій портрет у сріблі як воту. Уже пізніше цей незначний дар масстатично облямували королівським золотом. Наші незначні дарунки зрівноважують значні дари великою щедрістю, і вони виплачуються з лишком.

Архипастир Корицинський прикрасив березневу капітулу власною присутністю та пастирським благословенням. Він працював із каноніками, обмірковуючи спосіб свого прийому під час входу до храму для богослужіння, порядок повернення після богослужіння, асистування йому каноніків, також в інших церквах, та про інші церковні справи. Він розпочав і генеральну візитацію осіб капітули – як внутрішню, так і зовнішню, яку, можливо, й виконав, але це не видно з актів.

На тій березневій капітулі було ухвалено декрет про постійність платні з мастку Вербіж, що стосувалася останнього з каноніків (хоча володілець церковного бенефіцію й опирався та звертався до суду архипастира). Ця платня повторно була відмінена, потім відновлена і знову на сьогодні (коли я це пишу) власникам цього духовного мастку не виплачується.

Понадлічбовий канонік та намісник братства Святого Тіла Христового Якуб Гават працює та з великою користю для майбутнього відсвіжив своєю старістю церкву й капітулу та все місто, як свою батьківщину, коли повторно святкував першу літургію (*primitias*) на п'ятдесятиріччя свого священства, у вівторок під час Зелених свят [7 VI 1672]. Він запросив капітулу та урочисто провів свою першу літургію за неабиякої участі людей при великому вівтарі, що було на практиці рідкісним випадком (про це я під 1679 роком більше описую).

Не знаю, чи в поверненні земель України в минулі роки слід хвалити, чи звинувачувати фортуна Польщі. Перед цим вона в кожному разі була успішна й часто прихильна, хоч і не без шпильок смутку, але тепер перетворилася на страшну та спливаючу кров'ю Немизиду³. Убивчі декрети сеймів Речі Посполитої були прийняті, щоб гострими ухвалами сенату

¹ В'язниця «Доротка» була облаштована в підвалах міської ратуші.

² Фраза античного часу, яка порівнює розбійників з тваринами, що лижуть здобич після її вбивства.

³ Немизида – богиня помсти в грецькій міфології.

Hinc grandis totius regni revolutio, questus provinciarum, status eversio, ordinum, tam superiorum, quam inferiorum lamenta, remedium non nisi ex bello deplorando magis, quam memorando. Siquidem nunquam alias a suis principiis tantum sanguinis fudit, tantum damni, cladum, ignominiae ruinarumque regnum Poloniae accepit, quantum ex hoc servili Cosacorum, temere suscepto, inconsulte gesto, et in <fol. 695>[// 271v] vigesimum sextum annum nullo acquisitionis etiam unius palmi hostilis terrae emolumento, protracto bello.

Descripseram anno praecedenti, et regni sed vel maxime Leopoli nostrae, uti vicinae periculis terrores a Turcis, qui licet vani non erant, eos tamen emolliverat regis Michaelis conservatione urbis huius studiosissima sollicitudo, stiterat subitanea in Persas expeditio. Iam hoc anno iidem terrores in maius aucti adventante in persona Mahomete eius nominis III imperatore cum potenti nimium exercitu et supra fidem numero. Hic die 12 Junii anno currenti Adrianopoli moverat¹, suique adventus fama Poloniam universam attonitam fecit, Podoliam Scythias praecurrentibus prostravit, Russiam ad casum illius trepidantem inter caedes hominum, incendia villarum, ruinas oppidorum agonizare credidit, Leopoli nostram ultra spem, ultra fortunam, ultra vires plus aliis audentem obstupuit.

Primus futurae obsidionis delator, redux a Turcis praenuntius regis Wieniawski fuit, qui et capti Cameneci succincte statum (quem quia non licuit consequi omisisse placuit) enarravit, et de imminente huic urbi atroci potentia fideliter non sine sensu doloris praemonuit. Tum subito tonitru Claudianum intonuit², cives ut in rebus trepidis fieri solet ambigua inter se consilia partiti, multi sperare fortia, plurimi pro tutiori praesidium fugae arripere suadebant³, suum cuique ingenium, audaciam aut pavorem geminabat.

Terrebat Leopoli nostram vel maxime brevi nec attendibili tempore captum, facto an factione (de qua multi rumores erant) Camenecum, forte, situ a natura ipsa mirabili, **cautibus scopulosis**, et praeruptis hiatibus⁴ specialissimum finium regni regundorum munimentum. Quod quia Mahometes ultra spem omniumque <fol. 696>[// 272] opinionem per probrosam deditionem accepit, Podoliam universam in una civitate subiugavit, ut ergo occuparet similiter Russiam, Leopoli, uti Russiae metropolim, dissidiis insanientium ad vanas tricas illectus⁵ sui iuris per violentam eamque subitanam oppugnationem facere desideravit.

Horret animus dicere, quid illa arrogantia potentissimi hostis perspecta, nostrorum {senatorum} curis ludicris, et circa inania occupatorum intellectis, crediderint cives nostri, quid speraverint, quid optaverint? Auferat omnia irrita oblivio si potest, si non, utcunque silentium tegat. Subticere tamen non licet, quod iam approximante Scytharum colluviae, multi cives passim, et sine omni mora e civitate, etiam pauperes, et senes, et iuvenes dilabebantur. Matronae in publicum effusae, circa templorum altaria discurrentes, et passim genibus nixae, supinas manus in coelum tendebant, orabantque superos indigetes, ut urbem suam Leopoli e manibus hostium eriperent, matresque ac virgines, et parvos liberos inviolatos servarent.

Hanc oppugnationem Turcicam supra alias antecedentibus annis periculosiorem, difficiliorumque, qui nosse succincte cupit, legat libellum a Bartholomeo Zimorowicz, consule Leopoli, ad omnia huius belli discrimina attendentis, qui cum alio consule, Gašiorek dicto, similiter grandaevo protunc proconsul, consiliis suis Leopoli, tanquam ovem agnicusam cum urso pileato ad certamen succinctam⁶ e manibus Asiatici tyranni eripuit, servavitque, prout ipse in hoc suo opere (quamquam scirpis verborum repleto) testatur. Prodiit libellus iste in lucem

¹ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 362.

² *Летопись*: початок речення пропущено.

³ *Летопись*: закінчення речення пропущено.

⁴ *Летопись*: пропущено *cautibus scopulosis, et praeruptis hiatibus*.

⁵ *Летопись*: пропущено *uti Russiae metropolim, dissidiis insanientium ad vanas tricas illectus*.

⁶ *Летопись*: пропущено *tanquam ovem agnicusam cum viso pileato ad certamen succinctam*.

випекти, наче залізом, зраду козаків (як я вже згадував). Але ті, ніби в розпачі, вважаючи, що з ними вчинять не справедливо, а тиранським способом, понадто покладаючись на віру в свої сили, не бажали жодним чином ні нести ярмо, ні терпіти вузду поляків, навіть прикрашену блиском милості. І вони повністю звалили на голову однієї Польщі турецьку потугу, важку для всіх християнських народів.

Через це сталася значна переміна в усьому королівстві: скарги всіх провінцій, непевність становища, нарікання станів, як вищих, так і нижчих, а ліками від цього всього стала війна, варга оплакування, а не пригадування. Ніколи ще Польське королівство від самих початків не пролило стільки крові, не зазнало стількох втрат, поразок, ганьби та руїн, як у час цієї невільницької війни з козаками, що легковажно розпочалася, нерозважно провадилася і що тяглася впродовж двадцяти шести років, коли не було здобуто ані дюйма ворожої землі.

Я описував минулого року загрози з боку турків королівству, а особливо нашому Львову, як найближчому до небезпеки, які хоч і не були неіснуючими, але зменшувалися завдяки пильним старанням короля Міхала зберегти це місто. Проте все зупинив несподіваний похід проти персів. Уже в тому році ці загрози зросли, коли з надзвичайно сильним та наймовірніше численним військом особисто вирушив султан Мегмет, третій під тим іменем¹. 12 червня поточного року він рушив з Адріанополя, вразивши всю Польщу вісткою про свій прихід, спустошив Поділля татарами, які випереджали його військо. Султан вірив, що Русь агонізує перед страхом падіння серед смертей людей, спалення сіл, руїн міст. Він здивувався, що понад надію, понад долю, понад сили наш Львів протистояв більше, ніж інші.

Першим вісником майбутньої облоги став королівський посол Венявський², який, повертаючись із Туреччини, коротко описав стан захопленого Кам'янця (оминув те, що вважали, начебто це місто не можна здобути) і слушно та не без болю в серці застеріг про наближення до міста страшної сили. Коли несподівано зазвучав грім Клавдія³, міщани, як це зазвичай буває в небезпечних ситуаціях, розділилися на два табори: багато хто сподівався на краще, але більшість радила втікати, аби бути в безпеці. Кожен діяв відповідно до свого характеру: сміливці залишалися, а боягузи тікали.

Наш Львів чи не найбільше налякало те, що швидко, за короткий час було захоплено Кам'янець, через злочин або через зраду (про що ходило багато чуток), адже за місцем розташування, від самої природи це була надзвичайна оборонна твердиня, убезпечена високими скелями та стрімкими урвищами, встановлена на кордонах королівства. Тож, коли Мегмет IV, понад надію й думку всіх, через ганебну капітуляцію одного міста підпорядкував усе Поділля, він забажав подібним чином захопити Русь та Львів, як руську столицю, ослаблену облудними суперечками, прикрощами, взявши її у гвалтовну й несподівану облогу.

Душа ціпеніє від розповіді, у що наші міщани вірили, на що сподівалися та що собі бажали, побачивши таку пиху найпотужнішого ворога й пізнавши легкі турботи та порожні заняття наших сенаторів. Якщо можна – хай це все піде в небуття, а якщо ні, то нехай у всякому разі це покритється мовчанням. Проте не можна було того замовчати, що з чутками про наближення татар багато міщан, навіть бідняки, старці й молодь, утекли з міста безладно та без жодного порядку. Матрони, кинувшись до міста, перебігали по храмових вівтарях і повсюдно падали на коліна, підносили до неба руки, благаючи небесних заступників, аби своє місто Львів вирвали з рук ворогів та врятували жінок, дівчат і малих дітей.

Ця турецька облога була значно небезпечніша та важча, ніж у попередні роки. Хто хотів би коротко про це дізнатися, хай прочитає книжечку львівського райці Бартоломея Зиморовича, який був свідком усіх нещасть цієї війни. Він разом з іншим райцею, званим

¹ Насправді Мегмет IV – турецький султан у 1648–1687 рр.

² Мовиться про Яна Венявського – королівського секретаря та дворянина, який очолив посольство до турків у 1672 р., див.: Wójcik Z. Mediacja, s. 42–43.

³ Метафора, яка порівнює грім з потужним і владним голосом римського імператора Клавдія (10 до н. е. – 54).

anno 1693 a M. Joanne Moscicki Cracoviae typo oblatus, cuius titulus est “Leopolis Russiae metropolis etc.” latinitati donatus.

Ego sicut veritatis et brevitatis percupidus, ne cramben repetere videar, sequor descriptionem <fol. 697>[// 272v] Jacobi Gavath canonici, intemeratae fidei presbyteri, qui et officium iurisdictionis, uti surrogatus pro illo tempore sustinuit, et gesta obsidionis illius ad informationem archipraesulis Korycinii nativo idiomate scripsit, illique Cracoviam miserat, haec quia ad manus meas annis ab obitu ipsius plusquam viginti pervenit, illam pro veritatis stylo simplici latinitati reddo et tenorem de verbo ad verbum refero.

“De obsidio civitatis Leopoliensis a Turcis anno 1672 scriptura haec ad illustrissimum dominum archiepiscopum transmissa.

Illustrissimus mareschallus et dux exercitus supremus diutius residentiam suam continuabat Leopoli cum exercitu, qui sub suo regimini manebat, per compita agrorum locato. Per hoc tempus frequenter operam reverendi Casimiri Humniewic notitiam habuimus de accessu ad nos Turcarum. Nimirum quod illorum soltanus cum potentissimo exercitu ianzarorum et multitudine tormentorum in Cecorensibus campis (qui duobus milliariibus ante Jassy sedem Valachiae a parte nostri iacent) constiterit, ibique Valachos, Moldavos, Hungaros, ad latus suum adesse ocyus iussit.

Convocavit sine omni mora ingens et ferme innumerabilis pro more gentis Turcarum ad suum caesarem multitudo, subitoque rumor ad aures nostras pervenit, imperatorem ipsum in arce Chotimensi¹ stetisse, et ad se chanum Tartariae et Doroszenko convocasse, ut cum omni apparatu suorum exertituum sibi assisterent², armam armis iungerent. Interim rapidis Tyrae vorticibus pons tabulatus ad transitum exercitui opportunam, et transvectionem tormentorum ponebatur, qui brevi constructus, immendam illam colloviem hominum mediis diebus Augusti in nostra littora transtulit.

<fol. 698>[// 273] Sic iam accelerantibus ad nos et fatis et hostibus, mareschallus regni praevidens et averte volens caedium et sanguinis profluvia, ratus defensionem contra tantam potentiam vix possibilem suasit ex innata bonitate permisitque publice omnibus, etiam senio pressis, mulieribus, ut sese de civitate Leopoliensi ad tutiora reciperent, ne hostium ferrum convertarent. Interim exercitui suo cum tormentis decem, ex armamentario regio acceptis ad Grudek, deinde ad Lubaczow consistere mandavit, et ipse Javoroviae mansit.

Postquam Leopoli moveret gressum supremus dux exercituum, emicuerunt nocte ignes accensi, in primis Żółkiewiae in sublimi propugnaculo, quod in vivario, ad idem oppidum extractum est. 2do popina Grzyboviensis succensa est. 3^{uo} in arce superiori nostra Leopoliensi aliquot dolia picis demando eiusdem illustrissimi ducis asrerunt, ita ut eorundem ignium fulgores Żłoczoviam usque pervenerunt, et in hoc magnum arcanum erat, vix cuiquam fidentissimo notum. Spargebantur et rumores vani, quod Camenecum adhuc a Turcis oppugnetur, quod Turcae aliquot insultus irritos habuerint. Tandem certior fama crebrescebat, quod iam sit Camenecum expugnatum, quod multis et mihi, qui illius fortalitii bonam notitiam habeo, vix credebile videbatur.

Et ecce religiosus Langiewic societatis Jesu ex residentia Camenecensis unacum aliis, quibus migratio permissa, dimissus, venit ad nostram collegium Leopoliense die 8 Septembris mane. Et hic historiam deditionis Cameneci oculatus testis enarravit. Hoc idem comprobarunt literae illustrissimi episcopo Camenecensis per Comarno discedentis, in quibus superadditum, quod de Leopoli summopere sciscitabantur Turcae, et certo certius pertingent Leopolim, et ad eandem consistent, quoniam haec civitas ianizaris, pro solatio laborum, <fol. 699>[// 273v] ad Camenecum perpessorum designata est. O quanto terrore omnes percussi sumus! Ex eo

¹ *Летописьь: ad arcem Chotimensem.*

² *Летописьь: кінець абзацу пропушено.*

Гонсьорек¹ (котрий на той час, теж у старечому віці, був бурмістром), своїми порадами вивернув Львів з рук азійського тирана, ніби ягня з лап ведмеда у блискавичній сутичці, і зберіг (як він сам про це свідчить у своїй праці, хоча вона й повна плутаних слів). Побачила світ ця книжка в 1693 році, друкована Яном Мосцицьким у Кракові. Її назва «Leopolis Russiae metropolis etc. / Львів, столиця Русі і т. д.», про дароване латинству [місто].

Оскільки я прихильник правдивості та лаконічності, то, не бажаючи повторюватися, наведу опис каноніка Якуба Гавата, священника з незаплямованою репутацією, який виконував тоді обов'язки судді-заступника (*surogatus*) і написав рідною мовою історію цієї облоги для інформування архієпископа Корицинського та відіслав її до Кракова. Вона потрапила до моїх рук через двадцять років по його смерті. Перекладаю її латиною, з огляду на простий стиль правди, та наводжу дослівно зміст:

«Про облогу міста Львова турками 1672 року. Цей документ переданий найяснішому панові архієпископу.

Найясніший маршалок та великий коронний гетьман довго перебував у Львові зі своїми військами, що були під його керуванням, утримуючи їх у навколишніх полях. У той час велебний Казимир Гумневич часто нам повідомляв про наближення до нас турків, про те, що їхній непоміrkований султан з найпотужнішим військом яничарів та численною артилерією перебуває в полях під Цецорою (лежала за дві милі від Ясс, столиці Волощини², недалеко нашого краю), куди наказує спішно прибувати до нього волохам, молдаванам, угорцям.

Без зволікання до свого султана прибула за турецьким звичаєм величезна й незліченна кількість людей, і чутки про те сягнули наших вух, що сам султан став у замку в Хотині й закликав до себе татарського хана та Дорошенка, щоб з'явилися з усіма своїми силами, з'єднавши всі війська. Тим часом через швидку течію Дністра була наведено дерев'яний міст для переходу військ і перевезення гармат. Його швидко побудували та переправили на наш берег незліченну кількість людей у середині серпня.

І коли до нас наближались і біди, і вороги, маршалок королівства, передбачаючи це та бажаючи уникнути різни й пролиття крові, будучи переконаний, що навряд чи можливо захиститися від такої потуги, із вродженої доброти публічно дозволив усім, також старцям, жінкам, аби ті відійшли з міста Львова у безпечніші місця, уникнувши ворожого меча. Поміж тим він звелів своєму війську з десятима гарматами, взятими з королівського арсеналу, стати біля Городка, далі – біля Любачева, а сам залишився в Яворові.

Після того, як великий коронний гетьман покинув Львів, уночі появились великі вогні, спочатку в Жовкві на високій вежі, що була споруджена у звіринці, в тому місті³. Другою запалала корчма в Грибовичах, третім за чергою стало вогнище з декількох бочок смоли на Високому замку нашого Львова, запалене за наказом найяснішого гетьмана, так що блиск полум'я з тих вогнищ був помітний аж до Золочева. Але це була велика таємниця, ледве кому відома, за винятком когось із найвідданіших людей. Поширювались марні чутки, що турки Кам'янець досі облягають, що вони вчинили кілька даремних штурмів. Урешті поширилася певніша чутка, що Кам'янець уже здобули, і це багатом (та й мені, який добре знає цю фортецю) видавалося мало правдоподібним.

І ось монах-езуїт Лянгевич з кам'янецької обителі, котрому разом з іншими дозволили вийти з міста, прийшов до нашої колегії у Львові вранці 8 вересня й розповів історію капітуляції Кам'янця як наочний свідок. Те саме підтвердив лист найяснішого кам'янецького єпископа, який їхав до Комарна. У ньому [листі] було доповнення, що про Львів дуже

¹ Йдеться про Яна Гонсьорковича, львівського райцю в 1667–1676 рр.

² Тобто столиці Молдавії – у ранньомодерний час назви країн «Молдавія» та «Волощина» часто плуталися мешканцями Речі Посполитої.

³ Звіринець у Жовкві постав поряд із замком невдовзі після заснування міста великим коронним гетьманом Станіславом Жолкевським.

maxime, quod duae duntaxat cohortes exiguae, vulgo *regimenty* dragonorum, male nescitorum Łącki et Morsztyn et alii centum pedites palatini Russiae pro praesidio submissi, vallum insederunt! Super hos milites Elias Łącki notae fortitudinis tribunus in supremum gubernatorem urbis alias ut vulgo vocatur commendans electus est.

Inter haec habuimus notitiam, quod serenissimus rex in Janowiec perveniens ulterius non procedet, quoniam nobilitas literis restium evocata, vulgo *pospolite ruszenie*, ad eundem non accelerat. Et palatinatus Russiae congregatio aliquot diebus ad Leopolim consistens, dum ducis exercitus pedestres copiae alias *regimenty*, ab eadem Leopoli migrarunt, nostra quoque nobilitas ad latus regium festinavit.

Unusquisque itaque, tam spiritualis, quam secularis statum fugam e civitate arripiebat, quos omnes prompte, sed non sine notabili pretio gubernator dimittebat, asserens hoc sibi indultum esse a supremo duce mareschallo. Nec artifices moram (ut solent inoperando) in fugiendo fecerunt, ita ut vix pars tertia civium in civitate manserit, idque deterioris conditionis aut salutis.

Manserunt et duo consules Zimorowic et Gąsiorek, tertius in lecto aegritudinis decumbens, Joannes Sommer. Praelati etiam nostri recessum ab urbe et ecclesia fecerunt, et non nisi duo residui voluntati divinae resignati substitimus. Zelechovius curam domus et archivi capitularis sustinens, et ego administrationem spiritualium ecclesiae, et cleri residui, cum summo onere portans, vicarii duo, mansionarii tres et alii pauperiores, tum et adventii, quos aliunde metus hostium in civitatem nostram compulit supra decem.

<fol. 700>[// 274] Cunctis itaque aufugientibus, nos sub potenti manu Dei morati in urbe, pro festo Exaltationis Sanctae Crucis [14 IX 1672] vocati sumus ad curiam a gubernatore, vocati simul et ex omnibus conventibus (in quibus singulis aliquot duntaxat personae remanserant, praeter religiosos Sancti Dominici, qui viginti numerabantur) bini. Comparuimusque nos duo canonici, duo Dominicani, quo conventuales Sancti Francisci, duo ex societate Jesu, duo de observantiae, duo Carmelitae discalceati, ac statim acerbum nuntium a gubernatore audivimus, quod habet infallibilem notitam, quadraginta millia Turcarum cum decem ianizerorum millibus, hanum cum Tartaris, quorum numerum referre nemo potest, Doroszenkonem cum Cosacis, Valachis, Moldavis decem millia complentibus, cum multis tormentis minoribus, decem machinis magnis tendere directe nostram Leopolim!

Iniecit tamen spem bonam cordibus nostris gubernator, quod iuvante Deo, possent bene sustineri, et retundi impetus hostium, si ita omnes (ut nuper in armis se praesentaverat civitas) armati consisterent, et vallorum custodiam subire vellent. Itaque conclusum per iuramenta ab utrinque facta, defensionem in nomine Domini arripere, quam re ipsa complentes Carmelitae discalceati et patres Bernardini monasteria sua in curam propriam receperunt. Ac tamen etiam post hoc emissum iuramentum multi civium disparuerunt.

Die 19 Septembris subito magna consternatio exorta est, quoniam Tartari ab oppido Gli-niany magna multitudine procedebant, hoc idem die vigesima et vigesima prima Septembris fugientes ad civitatem homines referebant.

Die 22 Septembris iam in conspectum nostrum per agros et areas suburbii Cracoviensis venerunt, quo circa domos illius procastrorum flammis devovere urbis gubernator mandavit.

<fol. 701>[// 274v] Die 23 Septembris Haliciensis vici pomaeria, aulas notabili sumptu exstructas, et quidquid vicinum defensionem urbis obfuerat, voraces flammae per pedites iniectae absumebant. Interea Tartari cuneis suis conglobati, per montana et salebras, ad quas explosiones tormentorum pertingere non poterant, versus hospitale Sancti Lazari innumerabiles transibant.

Die 24 Septembris vexilla crucibus notata (hinc patuit quod Valachorum et Cosacorum) per montes eluctabantur versus idem hospitale, circa quod illico resederunt, tum et circa ecclesiam

допитувалися турки. Вони рішуче дістануться Львова і стануть при ньому, оскільки це місто визначене яничарам як платня за клопоти, завдані їм під Кам'янцем. О який страх на всіх нас напав! Насамперед тому, що для захисту залишили, обсадивши ними вали, лише два малі відділи, по-простому звані регіментами драгунів, погано споряджених, під керівництвом Лонцького й Морштина¹, та сотню піхоти руського воеводи. Знаний мужністю військовий ватажок Еліаш Лонцький був призначений командувати тими вояками як губернатор міста або, по-простому, комендант.

Серед цього ми отримали вістку, що найясніший король, дійшовши до Яновця², далі не йде, позаяк шляхта, викликана ним листами, не спішила до нього на посполите рушення. Відділи Руського воеводства декілька днів під Львовом постояли, поки піші регіменти великого коронного гетьмана від Львова не відступили, а тоді й наша шляхта поквапилася в сторону короля.

Тож кожен, як зі стану духовного, так і зі світського, вдавався до втечі з міста. Їх комендант відпускав легко, але не без сплати значної суми, твердячи, що на це отримав дозвіл від великого коронного гетьмана та маршалка. Навіть ремісники не зволікали (як звикли у своїй праці) з утечею, так що ледве третина міщан зосталася в місті, і то найбідніші або слабкі здоров'ям.

Залишилися і два згадані райці – [Бартоломей] Зиморович і [Ян] Гонсьорек, а також третій – Ян Зоммер, який хворий лежав у ліжку. Також наші прелати відійшли з міста й храму, і зосталися тільки ми, двоє каноніків, котрі віддалися на волю Божу. [Станіслав] Желеховський опікувався будинком та архівом капітули, а я, несучи важкий тягар, займався адмініструванням духовними церкви і клиром, що залишився: двома мансіонаріями, трьома вікаріями й іншими бідаками, також прибульцями, яких страх перед ворогами звідусіль пригнав до нашого міста – загалом десятьма особами.

Таким чином, коли всі з міста втікали, ми залишалися в місті під опікою правиці Божої. На свято Воздвиження Чесного Хреста [14 IX 1672] комендант міста покликав нас на ратушу, також були покликані по два делегати і з усіх монастирів (у яких зосталося лише по кілька осіб, за винятком монахів-домініканців, котрих налічувалося двадцять). Прийшли ми – два каноніки, два домініканці, два монахи св. Франциска, два [ченці] з Товариства Ісуса, два обсерванти-бернардинці, два босі кармеліти, і зразу ж ми почули, що до коменданта прибув посланець із достовірною новиною, що рухаються прямо до Львова сорок тисяч турків з десятьма тисячами яничарів, хан із татарами, яких неможливо поррахувати, Дорошенко з козаками, волохами, молдаванами числом десять тисяч вояків, з багатьма малими й десятьма великими гарматами.

Утім, комендант вклав у наші серця добру надію, що з Божою поміччю напад ворога можна успішно стримати та відкинути, якби тільки всі озброїлися (так, як недавно місто встало зі зброєю в руках) та захотіли вийти на охорону валів. Отож з обох сторін [міщан та монахів] було складено присягу, що вони візьмуть на себе захист у ім'я Господа. На виконання цієї угоди босі кармеліти та бернардинці отримали свої монастирі в повне розпорядження³. Однак, навіть після того, як було дано цю клятву, зникало чимало міщан.

19 вересня несподівано почалася сильна тривога, бо татари у великому числі йшли від міста Глиняни. Те саме 20 та 21 вересня розповідали втікаючі до міста люди.

22 вересня вони вже були помічені нами в полях та на ділянках Краківського передмістя, тому комендант міста наказав підпалити на ньому будинки перед укріпленнями.

¹ Лонцький Ян Еліаш (?–1685) – польський полковник, хорунжий пруських земель; Морштин Станіслав (?–1725) – польський полковник, пізніше сандомирський воевода.

² Яновець (пол. *Janowiec*) – тепер село Люблінського воеводства (Польща).

³ Це було пов'язано з тим, що ці два монастирі розташовувалися близько до міських мурів, але мали власні автономні фортифікації.

Sanctae Mariae Magdalенаe. Ac in crastinum loricae et virgultis terra onustae ad iaculandum paratae, ab iisdem in monte Szembeccio, deinde super conventum monialium Sancti Domini, a Sancta Catharina dictarum adversus civitatem hostiliter erectae.

Die 25 Septembris ab ipso matutino Turcarum agmina rutilantibus auro vexillis, a monte arenario, vulgo z *Piaszystey Gory*, versus ecclesiam Sancti Petri, denso ordine procedebant ad declivia vici Haliciensis. Et antequam vesper incubuit, tentoriis omnes agros et areas diversi coloris operuerunt. Allatae fuerunt a duce illorum Kapłan Pasza (hoc nomine vocitabatur, unde conicere licet, quod sit aliquis presbyter apostata quispiam) literae in curiam allatae admonitoriae, ut sponte tradatur per deditionem civitas, clavesque ipsi a portis ex nunc mittantur, antequam adversi quidpiam civitas patiatur. Responsum datum, quod dominos commissarii a serenissimo rege ad tractandum de pace cum serenissimo imperatore Turcarum expediti, brevi ad futuri sperantur. Habuimus etenim per postam ante aliquot dies notitiam de adventu <fol. 702>[// 275] dominorum castellanorum Wołhynensis et Czerniechoviensis, cum domino Summowski, die 15 Septembris Lublinum ex oppido Janowiec a serenissimo rege expedito- rum, ne igitur quidquam mali interea contra civitatem Passa ille moliretur, caute per literas expetitur.

Die 26 Septembris plures advenerunt Turcae et circa ecclesiam Sanctae Sophiae, quam igne subito combusserunt, residere, vallumque in aliquot locis et collibus ab ecclesia Sancti Petri contra civitatem erigebant. Circa vespertas ad curiam vocati, una cum deputatis ab omnibus civitatis ordinibus consilium ad quartam horam noctis protraximus, quo nam modo sistere impetum et assaultum hostium possemus ad adventum commissariorum. Antecesserat etenim illos Wieniavius, facta relatione serenissimo regi actorum apud imperatorem Turcarum (apud quem ea die in castris constiterat, qua Camenecum deditum erat) hac itaque die venit ad castra Turcica cum informatione ad Kapłan Passa de acceleratione commissariorum pro tractanda pace.

Verum tamen saevus ille Passa durum responsum in haec verba obtulit. “Accelerent prout volunt ad caesarem commissarii, ego hanc civitatem eidem caesari tradere debeo, quia ideo missus sum”. Exterruerat nos hac sua relatione Wieniavius. In consilio tamen nostro finaliter decisum, ut cum ipso officiositate verborum interea certaretur, panisque prius buccellis exciperent, quam globorum.

Die 27 Septembris expediti de mane ablegati civiles, charisteria, obsonia detulerunt, videlicet aliquot praegrandes panes similagineos, et <fol. 703>[// 275v] onustum puro melle dolium. Post meridiem redierunt ab eo iisdem ablegati, cum iisdem muneribus non acceptatis, quinimo cum responso, verius cum mandato crudeli, ut ipsi quantocius a civitate claves mittantur. Et brevi post reditum ablegatorum illorum, explosa magna in civitatem tormenta, diuque explosiones ex variis locis personabant.

Crepebant et volitabant per urbem cum terrore sibillantes praegrandes globi, aeris caldarii fusilis viginti quinque libras continentes, qui ad curiam dum circa hanc ablegatorum relationem cum omnibus ordinibus aderamus a variis hominibus adferebantur. Ex hic unus excusso prius camino in lapidea honorati Gašiorek circa horam secundam noctis, ad fenestram orientalem ante tergus altaris maioris patentem transvolavit, ac vitris effractis cum magno tonitru ecclesiam insiluit, et sub ipsa ara Crucifixi ad baptisterium pendulus constitit, et cecidit in terram. In nostro consilio ad horam noctis tertiam prolato, post varios discursus stetit decisio per nostra tormenta respondere hostium tormentis.

Eadem nocte Turcae ecclesiam monialium Bernardynki dictarum, claustrumque occuparunt, et quod ibidem suas Machometricus devotiones celebraverint ferebatur. Iandzari vero pluri illuc immisi sunt, qui nocte illa statim fossas ad murum vicinum ex opposito Bernardinorum direxerunt, tormenta ad turrin monialium librarunt die subsequenti.

23 вересня на Галицькому передмісті через підпали було знищено у вогні сади та споруджені [колись] значним коштом двори, що якимсь чином могли перешкоджати обороні міста. Тим часом татари, зібравшись у свої купи, масово пробіралися до шпиталю Св. Лазаря пагорбами та влоговинами, до яких не могли сягнути удари міських гармат.

24 вересня з'явилися хоругви з хрестами (звідси зрозуміло, що вони належали волохам і козакам), які продиралися пагорбами до того шпиталю. При ньому вони розташувалися та біля храму Св. Марії Магдалини. І на другий день на горі Шембека було зведено насипи й облаштовано в землі окопи, готові до гарматних обстрілів ворога в напрямку міста, а пізніше – і над жіночим монастирем домініканок під титулом Св. Катерини.

25 вересня від самого ранку відділи турків щільними рядами з виблискуючими золотом хоругвами проривалися з Піскової гори, від храму Св. Петра, у напрямку низин Галицького передмістя й ще до того, як настав вечір, намети різних кольорів покрили всі поля та ділянки. Принесли лист від їхнього воначальника Каплана-паші¹ (таким іменем називався, звідки можна здогадуватися, що він міг бути якимось священником-відступником) із застереженням, щоб місто добровільно здалося й міщани відразу принесли ключі, аби місто не зазнало якогось нещастя. На це дали відповідь, що вони невдовзі чекають панів комісарів, висланих найяснішим королем на переговори про мир з найяснішим турецьким султаном. Адже декілька днів тому міщани поштою отримали звістку про прибуття панів волинського та чернігівського каштелянів з паном Шумовським², відряджених найяснішим королем 5 вересня до Любліна з міста Яновець. Тому вони обережно просили в листі, щоб до того часу паша не завдав місту якогось лиха.

26 вересня ще більше прибуло турків, які розмістилися біля храму Св. Софії, що був несподівано спалений, і спорудили вали в кількох місцях на пагорбах біля храму Св. Петра, навпроти міста. Під вечір нас разом з депутатами від усіх станів міста закликали до ратуші, де провели довгу, до четвертої години ночі, нараду, яким чином ми можемо стримати удар і напад ворогів перед прибуттям комісарів. Проте їх [комісарів] випередив Венявський, подавши реляцію для найяснішого короля про хід переговорів у турецького султана (у якого він у той самий день у таборі перебував, коли Кам'янець капітулював). Тож того дня він прийшов до турецького табору з інформацією до Каплана-паші про приспішення комісарів для укладання миру.

Однак той лютий паша дав тверду відповідь такими словами: «Нехай комісари спішать до султана, як хочуть. Я це місто маю передати султанові, оскільки я для цього висланий». Венявський налякав нас цією звісткою, але на нашій нараді було вирішено, щоб тим часом воювати з ним [пашею] гречними словами, витягуючи спершу буханки хліба, а не кулі.

27 вересня відряджено зранку кілька міських посланців, які віднесли подарунки з дарів природи, а саме декілька великих пшеничних хлібів та повну бочку чистого меду. По обіді посланці повернулися від нього [паші] з тими ж неприйнятими дарами, до того ж принесли відповідь, а точніше – суворий наказ, щоб вони [міщани] якнайшвидше передали ключі від міста. І незабаром після повернення тих посланців вистрілила велика гармата по місту й довго завдавалися удари з різних місць.

Через місто летіли зі страшним шумом та дзвоном великі ядра, виліті з бронзи для котлів, що важили двадцять п'ять фунтів. Їх приносили на ратушу різні люди, поки ми були присутні з усіма станами міста при цій реляції посланців. Одне з ядер близько другої години ночі спочатку пробило комин у кам'яниці шановного [Яна] Гонсьорека, потім пролетіло у відкрите східне вікно поза великим вівтарем, розбивши скло, увірвалося до храму з великим гуркотом, зависло над самим вівтарем Розп'ятого, при хрестильниці, і впало

¹ Мерзіфонлу Кара Мустафа-паша (тур. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa*; 1634/1635–1683) – турецький державний та військовий діяч, великий візир Османської імперії в 1676–1683 рр. Здогад автора про його духовне походження хибний.

² До Львова прибули тільки волинський каштелян Ян Францішек Любовицький (?–1674) і надворний коронний підскарбій Ян Шумовський (?–1678), див.: Зубрицький Д. *Хроніка*, с. 383.

Verum gubernator in crastino, quae fuit dies 28 Septembris, aliquoties de grandi machina turrim hanc globis quatiendo pepulit eos de turri hac, ex qua timentes ruinam cum tormentis deorsum fugerunt. Tota itaque haec dies fulgurabat <fol. 704>[// 276] assiduis ab utraque parte nostra et hostium tormentorum ignibus, e septem locis Turcae civitatem machinis praevalidis, nimium quatiebant, terroremque ac mortem latius volantes globi grandes spargebant.

Et quoniam iam fossae cuniculariae ad moenia Bernardynorum a Turcis iam deductae fuerant, excubitoresque retulerant, iam ictus a tusione lapidum resonare, expedit gubernator circa quartam horam noctis sexaginta viros, vulgo dragonos, tacito subterraneo aditu, ad easdem fossas. In his cum ianizariis strenue mox decertaverunt, resonabant creberrimae explosiones hinc inde bombardarum, ad quarum adminiculum aliquoties a nostris explosa fuere tormenta, ita ut Turcae fugerent. Sex ex ianizariis occisi fuisse in illo certamine ferebantur, ex nostris tres desideranti, de quibus an in acie ceciderunt, an fuga ad hostes dilapsi erant, incertum extitit.

Post hunc nostrum conflictum, statim grandis pluvia exorta, cepitque tonare fulgurare et fulminare coelum vehementer, famaue erat aliquot Turcas in castris fulminibus ictos cecidisse. Hic procelloso decedente nimbo vocati sumus subito circa horam sextam noctis in curiam, in qua iam erat praesens Zelechovius canonicus, sparsusque fuerat rumor magnum aliquod subodoratum fuisse gubernatorem periculum, quod expetierit, ut quam ardentissime sacerdotes in ecclesiis Altissimum orarent.

Die 29 Septembris Sancto Michaeli Archangelo sacrata ante ipsum votivum sacrum confraternitatis Sanctissimi Corporis [Christi] in nostra ecclesia vocati sumus subito in curiam. Et ecce ex terrore fossarum ad <fol. 705>[// 276v] moenia Bernardinorum iam deductarum cepit consultatio de deditioe civitatis, super quam deditioem multi consenserant, et vix iam non conclusum erat super eadem, quoniam multi firmiter asseveraverant, quod aliquot dolia pulveris nitrati supposita iisdem moenibus fuerant, quae tamen vehemens nimbus madefactavit, et accensionem praepedit, quamquam et ante minas struxerant Bernardini.

Sic in medio disceptatum comparuit e castris Turcarum iterum Wieniavius affirmans Kaplan Passam unam et alteram diem indulsisse nobis obsessis ad adventum commissariorum, ea tamen conditione, ut explosiones bombardarum ex utraque parte per armistitium cessarent, et ut ipsi obsides ex omnibus ordinibus civitatis ad interim exnunc mittantur. Crebrius tamen fere integra hac die iaculabantur Turcae, et apud Carmelitas calceatos campanas frequenter pulsabant, requirebarque ego, ut vadem ex statu spirituali crastina die de mane in curia statuerem, quocirca magnis precibus sollicitavimus et freximus Gobrzydovium, parochum Kamionacensem, ut hoc onus subiret.

Die 30, quae fuit ultima Septembris, altum ex utraque parte silentium bombardarum. Ianizarii tamen ex aliquot locis per effossos cuniculos terrestres appropinquabant civitati, ita ut ex vallis clamaretur adversus eos, ne propius accedere auderent. Circa meridiem dum obsides nostri, iam ad Passam e civitate discessum apparant, denunciatum est, quod iam supervenerint commissarii regii et actu in castris Turcicis constiterint.

Die prima mensis Octobris dubus vicibus nocte una vocati sumus ad curiam. <fol. 706>[// 277] Et primo denunciatum est nobis, quod per mediationem hani Tartarorum affulgeat spes acceptandi litri a civitate. 2do, ante diem, quod omnino summo mane, expediat ex omnibus ordinibus deputatos expedire ad dominos commissarios regis ad tractandum de litro. Et hoc factum est, et reverendus Gobrzydowski, plebanus Kamionacensis, nomine ex parte cleri ad castra Turcica dissessit.

Inter haec *wladica* anterior Szumlanscius superinductus suaviter in curiam, petitumque ab eo, ut sicut gratus et bene notus Doroszenkoni, ad eum stativa bellica subtus ecclesiam Ruthenam Sancti Georgii habentem (unde Cosaci pila ignea in civitatem tum et ex monte Szembecio vehementer iaculabantur), pergeret, persuaderetque, ne Christianos ipsemet Christianus

на землю. На нашій нараді, що тривала до третьої години ночі, після різних розмов було ухвалено стріляти нашими гарматами у відповідь ворожим пострілам.

Тієї ночі турки зайняли церкву та монастир бернардинок і, як говорили [очевидці], там відправляли свої магометанські богослужіння. З того ж боку численно зайшли яничари, які тієї ночі зразу ж здійснили підкопи під сусідній мур, навпроти храму бернардинців, а наступного дня встановили гармати на вежі жіночої обителі.

Але комендант наступного дня, що припадав на 28 вересня, кілька разів ударивши ядрами з великої гармати по тій вежі, зігнав їх із неї, і вони втекли донизу з гарматами, боячись завалення вежі. Так цілий день постійно спалахували вогні від пострілів гармат з обох сторін, нашої та ворожої. Турки із семи місць потужними гарматами сильно вдарили по місту, величезні літаючі ядра розсівали повсюди страх та смерть.

Оскільки турки вже провели підземні прокопи до мурів бернардинців, а сторожі донесли, що чути удари від ламання каменю, комендант відправив близько четвертої години ночі шістьдесят мужів, по-простому драгунів, що таємним ходом увійшли до того прокопу. Тут зараз же вони почали завзяту сутичку з яничарами, повсюдно звучали часті постріли з мушкетів. На підтримку драгунів наші декілька разів зробили постріли з гармат, так що турки втекли. Розповідали, що в тому бою було вбито шість яничарів, а троє наших зникли, і про них яких ніхто не міг сказати: чи вони загинули в сутичці, чи втекли до ворогів.

Після цього нашого бою відразу ж линула велика злива, почало гриміти та страшенно вдарили блискавками з неба. І пішла чутка, що кількох турків було вбито в таборі ударами блискавиць. Під час цієї бурі, що раптово навалилася, нас раптово покликали о шостій годині ночі на ратушу, де вже був присутній канонік Желеховський. Він поширив чутку, що комендант дізнався про якусь велику небезпеку, що вимагала якнайгарячіших молитов священників у храмах до Всевишнього.

29 вересня, у день, присвячений св. архангелу Михаїлу, перед самим богослужінням з наміреннями братства Пречистого Тіла Христового в нашій церкві, нас несподівано покликали на ратушу. І там, через загрозу вже зроблених прокопів до мурів бернардинців, розпочалися консультації про капітуляцію міста, на яку багато хто погоджувався. І вже майже прийняли про це рішення, позаяк чимало людей переконливо твердили, що кілька бочок пороху, змішаного із содою, підкладено до мурів монастиря. Однак їх намочила раптова злива та перешкодила підпалу, хоч і бернардинці готувалися до тих загроз.

Поки тривали суперечки, надійшов із табору турків Венявський і повідомив, що Каплан-паша дарує два дні нам, обложеним, для прибуття комісарів, але з умовою, щоб припинилися обстріли з мушкетів через припинення вогню з обох боків і щоб відразу обложени вислали тимчасових заручників з усіх станів міста. Проте впродовж цілого дня турки густо стріляли, і в [монастирі] взутих кармелітів часто били у дзвони. Вимагали й у мене, аби я наступного дня зранку відправив на ратушу заручника з духовного стану. З огляду на це, ми і вмовили, схиливши до цього з великими проханнями, пароха з Кам'янки Гобжидовського, щоб той узяв цей тягар.

30 вересня, в останній день місяця, було глибоке мовчання мушкетів з обох боків. Однак яничари в кількох місцях наближалися до міста зробленими під землею прокопами, тож із валів гукали до них, щоб не наважувалися ближче підходити. Близько полудня, коли наші заручники готувалися рушити з міста до паші, було оголошено, що прибули комісари короля та справді затрималися в обозі турків.

І жовтня двічі нас викликали вночі на ратушу. Першого разу нам сповістили, що через посередництво татарського хана місту засвітила надія прийняття викупу. Другого разу, вже перед самим світанком [зібралися], аби від усіх станів спорядити депутатів до панів королівських комісарів для переговорів про викуп. Це було зроблено, і велебний отець, кам'янецький священник Гобжидовський від імені духовенства вирушив до турецького табору.

hostiliter impeteret, quinimo ad hanum Tartarorum et ipsummet Kapłan Passam intercederet pro afflicta et exinanita civitate, ne tam enorme litrum prout proponeretur exsolveret.

Detractabat hanc functionem assumere in se prima facie Szumlanscius, nimium se laesum et in causa honoris, quoniam *vladicatu* spoliatus est, et in substancia, quia novissime tres aulicos ipsius ante tres dies cum omnibus equis {ad Krechow} capticarunt Tartari, et quartus sagittis aliquot in tergo vulneratus vix evasit. Ex quo enim Turcae ad civitatem Leopolim constiturunt, ut securiores in castris degerent, Scythas ad omnes partes dimiserunt praedatum, exploraturos simul utrum aliquis exercitus non repreriretur Polonorum. Hi cursitaverant per omnia loca, inviserunt Samboriam, Premisliam, Jaroslaviam, Zamosciam et Lublinum, magna ubivis damna causantes in reditu. Iam circa recessum Turcarum a civitate nostra remearunt magna spolia, armenta et hominum captivorum utriusque sexus, turbam ducentes. **Hoc accepimus** ex relatione captivorum ad nos fugientium.

Tandem Szumlanscius declaravit se <fol. 707>[// 277v] discessurum ad Dorossium, dummodo ipsi securitas transitus procuraretur, quod ipsi appromissum est. Dicebatur ergo fuisse apud eundem Dorossium et condolentiam ipsius super afflicto civitatis statu audivisse, sed ego circa haec praesens non eram.

Eadem die puer militaris quidam, cum fasciculo multarum literarum venit in curiam asserens, se fuisse ex exercitu Hananenko [sic], qui cum quinque millibus Cosacorum, et Podlachiensi castellano ab una septimana ad Sokalium constitit, mandatum serenissimi regis, pro quo misit expectans. Idem referebat, quod feria sexta praecedenti salutaverunt supremum exercituum ducem, qui suum exercitum ipsis coniunxit. O quantum speravimus! De liberatione nostri per hunc exercitum, sed in cassum. Vesperascente die redierunt nostri a dominis commissariis apud Turcas manentibus.

Prima hora noctis vocati sumus in curiam. Referebat dominus Gąsiorek consul ad hunc tractatum cum aliis deputatus, quomodo post multas angustias et terrores, cum summa difficultate, quoniam etiam ad arma proripiebat se Passa, indignabatur, frequenter improperans: “In manibus meis estis, ad motum unius manus meae intra duas horas occupabo civitatem, ruina involvam”, et vel maxime dum ad dua milliones talerorum propositos, vis decem seu viginti millia talerorum offerebamus, pro ioco et illusione sui reputans.

Ac tandem ad mediationem hani Tartarorum, quem super hoc sollicitaverunt etiam domini commissarii reipublicae, postquam ab iracundia vacavit Passa, conductum et constitutum est lytrum. Octuaginta millium Turcico modo loquendo leonicorum talerorum, quam summam totum regnum exsolvere quantocys [sic], quia civitas nullam exsolutionis possibilitatem habebat. Nihilominus tamen intra biduum summam <fol. 708>[// 278] decem millium talerorum eorundem, enumerare obligata est, in reliquo decem personas ex omnibus ordinibus ad Passam versus Camenecum redeuntem, destinaret. Super quo submissio omnium ordinum (quam etiam reverendus Gobrzydovius, nomine cleri subscribere debebat) nominibus charta membranaria expressa est.

Factis itaque ex ima corde suspiriis humiles referebamus gratias misericordiae Altissimi, quod nos hoc laetiori solari dignatus est nuntio, quod speciali gratia ipsius beneficio, quamquam per onerosissimam redemptionem nostri de manibus inimicorum liberari potuerimus. Testabamur gratum animum etiam his, qui circa talia laborabant, ac sine mora de modo colligendae intra biduum pecuniae consilium inivimus.

Inprimis, ut ab ecclesiis et ex statu spirituali subsidium haberet civitas requirebamus, et per capita tam spiritualium, quam secularium omnium in civitate manentium collectio decreta, et statim collectores designati sunt.

Die 2da Octobris ante diluculum nos spirituales obdestinati sumus, ut ad curiam veniremus, sed haud vacuis manibus. Dum ergo super hoc cum nostris presbyteris conferentiam habuimus,

Тим часом на ратушу гречно був запрошений владика Шумлянський і його попросили, щоб він, як милий та добре знаний Дорошенкові, який розклав військовий табір під руською церквою Св. Юра (звідти та з гори Шембека козаки сильно стріляли вогняними ядрами по місту), звернувся до нього, щоб переконати його. Адже він [Дорошенко], будучи християнином, не може ставитися вороже до християн і загалом має заступитися перед татарським ханом і самим Капланом-пашею за нещасне та знівечене місто, аби воно не сплачувало такого величезного викупу, який йому накидали.

Шумлянський спершу відмовився прийняти цей обов'язок, уважаючи себе важко скривдженим і в справі честі (позаяк його позбавили владицтва¹), і в майнових справах, коли недавно, три дні тому, татари захопили під Креховом² трьох його людей з усіма кінями, а четвертий, поранений стрілами у плечі, ледве уникнув полону. Оскільки турки стали під Львовом, щоб перебувати в безпеці в обозах, вони розіслали татар повсюди на грабунок, а заодно, щоб дізналися, чи немає десь польського війська. Татари кружляли по всіх усяодах, заглянули до Самбора, Перемишля, Ярослава, Замостя та Любліна, завдаючи при поверненні скрізь величезної шкоди. Вже перед самим відходом турків від нашого міста татари повернулися зі значною здобиччю, худобою, супроводжуючи юрби взятих у полон людей обох статей. Це ми чули від свідків-невільників, які втікали до нас.

Тоді Шумлянський оголосив, що він піде до Дорошенка, тільки щоб йому був забезпечений безпечний перехід, на що було дано згоду. Потім говорили, що він був у Дорошенка та почув від нього співчуття з приводу нещасного стану міста, але я при тому не був присутній.

Того дня прийшов на ратушу якийсь вояка-хлопець з великою пачкою листів, твердячи, що він з війська Ханенка, який упродовж тижня стоїть під Сокалем із п'ятитисячним військом козаків та підляським каштеляном, очікуючи наказу найяснішого короля, по який його [цього вояка] послали. Також хлопець повідомив, що в минулу п'ятницю [козаки] вітали великого коронного гетьмана, котрий з'єднав своє військо з їхнім. О, як ми сподівалися, що будемо звільнені цим військом, але даремно! Під вечір повернулися наші від панів комісарів, які залишалися в турків.

О першій годині ночі нас покликали на ратушу. Доповідав пан райця [Ян] Гонсьорек, відряджений разом з іншими на переговори, яким чином по багатьох клопотах і страхах, з великими труднощами таки дійшло до угоди. Бо ж паша навіть брався за зброю, обурювався, не раз вигукуючи: "Ви в моїх руках, за помахом моєї однієї руки протягом двох годин займу місто та перетворю на руїни". Особливо обурювався, коли на запропоновані два мільйони талерів ми пропонували ледве десять чи двадцять тисяч, бо вважав це жартом та обманом.

Нарешті за посередництвом татарського хана, з яким стосовно цього домовлялися також пани комісари Речі Посполитої, після того як минув гнів, паша вирішив та встановив викуп у вісімдесят тисяч, мовлячи на турецький штиб, левкових талерів³. Цю суму якнайшвидше мало сплатити все королівство, оскільки саме місто не мало жодної можливості для такої сплати. І все ж місто зобов'язалося впродовж двох днів відлічити суму десять тисяч цих талерів, пообіцявши, що решту десять тисяч, від осіб з усіх інших станів, воно відправить паші, коли той повертатиметься до Кам'янця. Зобов'язання щодо цього всіх станів (яке також мусив підписати від імені духовенства велебний Гобжидовський) вони скріпили підписами на пергаментній грамоті.

Тож після всього пережитого ми із зітханням у глибинах серця покійно склали подяку за ласки милосердя Всевишньому, який вважав за гідне втішити нас такою радістю з тим

¹ Йосиф Шумлянський (1643/1644–1708) у цей час з перемінним успіхом боровся за Львівське владіцтво з іншим претендентом – Євстахієм Свистельницьким (?–1678).

² Крехів – тепер село Львівської області.

³ Левковий талер – срібна монета, що карбувалася в Нідерландах (отримала назву від зображених на ній левів).

ut per capita proposse contribuerent proposuimus, quod et promiserunt, et intra duos dies supra octingentos florenos collegimus, ecce hic Rhodus, hic saltus, pronitur nobis, ut notabili aliquo pondere auri sive argenti, quod in valore talerorum acceptaret Passa, ex ecclesiis suppleremus civium inopiam, litrique defectum instabant omnes.

Et quia in thesauro nostrae ecclesiae reverendus sacristianus, cum omni supellecti ecclesiae ad tutiora secedens, solum sex candelabra parva post fata pie demortui reverendissimi Tarnowski, thuribulum cum navicella, <fol. 709>[// 278v] et monstratorio novo, et calices sex reliquit, constitueramus tres duntaxat calices, circa ecclesiam relinquendos, reliqua omnia additis aliquot tabellis ex altaribus extradenda. Et ecce dum horum revisionem facimus, conspeximus duo dolia argenti Złoczoviensis ecclesiae, placuit itaque cunctis unum ex his mittere de mane in curiam. Advenerunt et religiosi cum sua supellectili argentea, et ferme trecentis marcis lytri huius rationes supplevimus.

Post duas circiter ab ortu solis hora venerunt aliquot supra decem Turcae cum thesaurario Kapłan Passa barbato huius lytri exactore, qui ex fenestris lapideae Barsezovianae prospiciebant cum cachinnis illudendo, dum processio rosarii (pro victoria navalis proelii sub Neupacte ex Turcis obtenta) per civitatem instituebatur. Quam processionem ego invitatus (fuit haec dominica secunda Octobris) de Turcarum praesentia non praemonitus (prius enim in ecclesia missam celebraveram) habui. Quidquid sit, iam hic fuit prima gratiarum actio pro liberatione insimul nostra.

In civitate vero hac et sequenti die, quae fuit 3^{tia} Octobris, serio conquisitio pecuniae instituta, dum in paratis decem millia talerorum in tam brevi tempore colligi non poterant, et Turcae summopere pro illorum enumeratione, argentineque extraditione instabant. Missus itaque ad Passam nuntius, utrum argentum ecclesiarum acceptandum sit, vel non? Et quoniam ille acceptare volebat, etiam deputati Turcarum acceptare recusarunt, solutione tamen omnino celerem urgebant.

Verum et hic quoque Providentia divina super nos! Reperta est apud Armenos certa quantitas pecunia in auro et argento, in huius ergo enumerationem oppignoratam est argentum ecclesiarum, collectaque est pecunia ultra quinque millia talerorum.

<fol. 710>[// 279] Die 4ta Octobris transmissa haec summa ad Kapłan Passam cum magna supplicatione per hanum Tartarorum exposita, ut eadem interim contentus sit et obsidibus. Ego quoque per diem dominicum et feriam secundam summopere sollicitabar, ut ex statu nostro ecclesiastico obsidem pro feria tertia statuerem, quanquam contra hanc sollicitationem tempestive manifestatus fueram, quod neminem sacerdotum ad hanc voluntariam servitutem fas mihi adigere. Aliud enim erat destinare ad tractatum pro una duntaxat die formandos, aliud per modum mancipii incerto tempori, et indeterminabili subiicere liberationi. Hic quoque misericors Dominus respexit afflictionem nostram.

De mane vocati sumus ad curiam spirituales a dominis commissariis. Et ecce in medio nostri stetit dominus Szumowski unus ex commissariis retulitque nobis, quod dissuaserit consulibus et obsidibus iniustam expostulationem obsidis spiritualis, summa etenim indignitas est presbyterum in ludibrium aetnicismo offerre pro obside. Nihilominus proposuit nobis, ut commissariis assecurationem in scripto offeremus, quod si et in quantum respublica in exsolutione tanti lytri tergiversaretur, etiam status spiritualis proportionaliter ad exsolutionem concurreret. Annuerunt omnes spirituales super hanc propositionem, chartaque nobis cum submissione expressa, post devotionem Sancti Francisci, quam ego quoque cum octava [11 X 1672] celebraveram ad collegium patrum societatis Jesu ad subscribendum transmissa, quam ibi omnes spirituales subscripsimus.

Pro huius diei, nocte imminente et commissarii reipublicae et Turcae in civitate hactenus morati, et obsides nostri ad castra Turcica noctatum perrexerunt. Obsides vero hi fuere.

особливим добродійством, що ми змогли звільнитися від рук ворогів, хоч і через найважчий викуп. Ми також засвідчили вдячність і тим, хто працював над цим, та без зволікань почали нараджуватися про спосіб збору грошей протягом двох днів.

Насамперед ми вимагали, аби місто взяло даток від церков, від духовного стану та була встановлена складка від усіх людей, як духовних, так і світських, що перебувають у місті, відразу ж визначивши збирачів податку.

2 жовтня, перед світанком, нас, духовних, покликали, щоб ми прийшли на ратушу, але не з порожніми руками. Тож ми стосовно цього поспілкувалися з нашими священниками, аби кожен від себе доклався, що ми їй запевнили та за два дні зібрали понад вісімсот злотих. «І ось, тут Родос, тут стрибай»¹. Нас спонукали, щоб ми, з огляду на бідність міщан, додали з церков якийсь значний злиток золота або срібла, що його міг прийняти паша за ціною талерів, і всі нарікали на відсутність грошей на викуп.

Позаяк велебний захристиянин, відходячи в безпечніше місце з усім церковним начинням, залишив у скарбниці нашого храму тільки шість малих канделябрів, що залишилися по смерті превелебного Тарновського, кадильницю зі скринькою (*navicella*) й новою монстранцією, а також шість келихів, ми вирішили відкласти лише три келихи для храму, віддавши все інше, з додатком кількох таблиць з вітварів. І ось ми під таким претекстом робимо ревізію та знаходимо дві бочки костельного срібла із Золочева, отож ми всі разом вирішили відвезти одну з них зранку до ратуші. Прибули й монахи зі своїм церковним посудом, і так ми зібрали майже триста гривень на оплату того викупу.

По двох годинах від сходу сонця прибуло й понад десять турків з бородатим скарбником Каплана-паші, збирачем цього викупу. Він спостерігав з вікон кам'яниці Барщовського, забавляючись жартами, коли проходила процесія з вервицями по місту (на честь здобутої в морі перемоги під Навпактом над турками²). Коли на процесію (це була друга неділя жовтня) запросили мене, провадячи її, я не був попереджений про присутність турків (адже попередньо відправляв богослужіння у храмі). У всякому разі це була перша спільна подяка за наше звільнення.

А в місті цього та наступного дня, що припадав на 3 жовтня, організовано серйозний пошук грошей, бо неможливо було за такий короткий час зібрати десять тисяч талерів готівкою, а турки дуже наполягали, щоб їм відлічили талери та видали срібло. Тож був посланий до паші делегат з питанням: прийматиметься срібло з церков чи ні? Оскільки він [паша] його приймати не схотів, то й делеговані турки відмовлялися його приймати, при цьому наполягаючи на швидкій сплаті.

Але й тут Божий промисел був над нами! У вірмен знайшлася певна кількість грошей у золоті та сріблі, за яке було заставлено церковне срібло, і таким чином зібрано грошей на суму п'ять тисяч талерів.

4 жовтня ця сума була переслана до Каплана-паші з уклінним проханням, складеним через татарського хана, щоб тим часом він задовольнився нею та заручниками. Також я в неділю й понеділок дуже непокоївся, аби у вівторок мені не довелося обирати заручника з духовного стану. Хоча з приводу цього неспокою я завчасно оголосив, що не випадає мені примушувати нікого зі священників до такого добровільного рабства. Адже одно є визначити делегата для переговорів тільки на один день, а інше – наражати на становище полоненого на невідомий час та з непевністю щодо звільнення. Тут також милосердний Бог зглянувся над нашим нещастям.

Уранці пани комісари покликали на ратушу духовних. І ось серед нас став один з комісарів, пан Шумовський, і розповів нам, що відраджував райців та заручників від несправдливої вимоги про духовного заручника, адже є великим безчестям видавати священника як заручника на посміховище поганам. Натомість запропонував, аби ми дали письмове

¹ Вислів з байки Езопа «Хвалько», що вживається, аби осадити людей, які люблять себе хвалити.

² Мовиться про святкування перемоги коаліції католицьких держав над турецьким флотом під Лепанто (Навпактом), здобутої 7 жовтня 1571 р.

1^[us] Andreas Szymonowic, medicinae doctor, vir egreggius et prudens, ab exteris redux, et noviter sponsae Annae virgini, filiae Martini Anczowski consulis, primarii matrimonio iunctus, voluntarium pro aris et focus exilium, quinimo carcerem suscepit. 2^{dus} Joannes Studnicki, scabini ambo. <fol. 711>[// 279v] 3^{tus} Andreas Dobrzyc. 4^[us] Edvardus Nenche ex Polonis. Ex Armenis: 1^[us] Gabriel Bernatowic, 2^[dus] Jacobus Jaskiewic. Ex Ruthenis: 1^[us] Stephanus Laurysiewicz, 2^{dus} Petrus Affendik, et duo sine nomine Judaei. Hi tanquam charitatis erga suam suorumque patriam victimae, incolumitatis publicae, non urbis solum Leopoldis, sed et regni totius arrabones, longum et lacrymabile vale, et suis, et patriae, et libertati suae vix post aliquot annos recuperandae hac vesperascente die dixerunt.

Sequenti die, quae fuit 5^a Octobris in feriam quartam incidenti, tam apparabant, prout et inchoarunt recessum a civitate nostra Turcae, quem usque ad feriam sextam continuabant, qua totaliter abscesserint. Scythae vero aliquot diebus tam ante Turcarum recessum, quam post recessum cum captivis transibant circa civitatem, quae non nisi decima tertia die Octobris aperiri potuit, obsessisque libera evadendi, quo volebant facultas permissa est⁷.

Haec senex ille presbyter Gavatus in suo manuscripto pro notitia archipraesulis Korycinii quanquam fideli, celeri tamen calamo et nimis succincte expressit. Multa tamen (ob curam divinorum et aetatis senium ad singula incuriosus) praetermisit, quae licet Zimorowic consul senex latius Graecanico stylo compensavit. Et ego tamen quia novennis una cum matre optima, huic obsidioni interfui, quae tenella memoria concepi seu postea extraditione maiorum notavi pauca quidem annecto. Non enim (ut cum poeta dicam) prodest “... ista silere, a quibus omne aevi senium sua fama repellit”¹.

Et primo quod imminente hac Turcica aggressionem, aqua in vallo civili versus portam Jezuicka dictam, subito colorem candidum in rubeum mutavit, sanguineque fluere per torrentem, aliquot diebus visa. Hanc pro experimento rei, quicumque volebat, per vitreamina hauriebant, defecatque humores in fundo, indicia spissi cruoris referebant. <fol. 712>[// 280] Aliqui hanc aquam ex lateribus murorum humefactis, quasi rubicundam procedere autumabant, alii ex corticibus sub terra latentibus, sive ex corporibus hominum vel iumentorum recentem sanguinem stillantibus ruborem traxisse adstruebant. Verius alii et quidem permulti probabiliter ominosam futurarum cladum aquam illam fluere arbitrati, quod forte et ipse eventus probavit.

2do. Devotionem in discrimine obsidionis illius nimium ferventem populi (quanquam exprimi calamo cordium suspiria non poterant) praetermisit seniculus ille. Eam tamen subticendam non arbitror, quinimo ad exemplum posterorum referre audeo, quod nimirum dum viri munitiones et vallum, sequior sexus templum nostrum archicathedrale replebat. Matronae extantes in civitate, puellae, virgines, mulieresque ante aram sublimem crucifixi, manibus crinibusque passis, pavementum ecclesiae, verrebant, lacrymis et singultibus repletae, mortis, et pudicitiae amittendae timore misericordiam Altissimi ardentissimi implorabant quoties aliquid sinistri, ac periculi evenerat. Dumque rumor quasi pro vero increbuit, quod Turcae aliquot centurias puerorum et puellarum notabilesque forma et genere faeminas iuvenes expeterent, orabant ardenter ne summaenianae, pallacaeque, neve filii earum, meritorii pueri fierent.

3^{io}. Tempore obsidionis et post hanc aqua usualis in puteis deerat. Canales etiam quibus ex campis aqua fluens deducitur in civitatem, propter periculum intoxicationis, partim ob valli difficulter tranabilis inundationem scissi sunt, et quidem propiores civitati a nostris, remotiores ab ipsas hostibus. Ex puteis itaque conventuum Dominicanorum, Bernardynorum, Franciscanorum aquam fontalem obsessi hauriebamus, cum incommodo magno ob multitudinem, “aquamque nostram, iuxta prophetam, pecunia bibimus”, quia alibi ab uno urceolo aliquot grossos multi solvebant.

¹ Lucanus, [*Bellum civile sive Pharsalia*], liber 4.

запевнення, що якби Річ Посполита з виплатою того викупу зволікала, то духовний стан також пропорційно долучиться до його сплати. Всі духовні погодилися на таку пропозицію й підписали грамоту з викладеним там зобов'язанням, переслану нам до колеґії отців Товариства Ісуса. Це сталося після літургії, яку я відправив у співслужінні на октаву св. Франциска [11 X 1672].

У той самий день, із наближенням ночі і комісари Речі Посполитої, і турки, що досі залишалися в місті, і наші заручники вирушили на ніч до турецького табору. А заручниками були такі люди: 1) лавник Анджей Шимонович, доктор медицини, визначний та розумний муж, який повернувся з-за кордону та одружився першим шлюбом з дівчиною Анною, дочкою райці Мартина Анчевського, добровільно прийняв вигнання з краю й загалом ув'язнення; 2) лавник Ян Студницький; 3) Анджей Добрич; 4) Едвард Ненке – з поляків. Заручники від вірмен: 1) Габріель Бернатович; 2) Якуб Яскевич. Від русинів: 1) Стефан Лаврисевич; 2) Петро Афендик, а також два євреї без імені¹. Вони, здійснивши саможертву з любові до своєї батьківщини та своїх людей, віддавши себе в заставу за публічну безпеку не лише самого міста Львова, але й усього королівства, надовго попрощалися зі сльозами на очах того вечора і зі своїми, і з батьківщиною, бо на свободу вибралися за ледве за кілька років.

Наступного дня, що припадав на четвер 5 жовтня, турки вже приготувалися та почали відхід з нашого міста, який тривав до п'ятниці, коли вони остаточно відійшли. А татари декілька днів, до і після відходу турків, рухалися з полоненими попри місто, яке змогло відчинити свої брами тільки 13 жовтня, дозволивши всім охочим з обложених вільний вихід».

Так цей старий священник Гават у своєму рукопису подав до відома архипастиря Коричинського, хоч і точно, але швидким пером та надто коротко. Він багато пропустив (з огляду на участь у богослужіннях і старість був неуважний до деталей), що старий райця Зиморович ширше доповнив грецьким стилем. І я, хоча тоді мав дев'ять років, разом з найдорожчою магірю цю облогу пережив, і що дитяча пам'ять вхопила чи що з переказів старших пізніше занотував, коротко тут наводжу. Бо не є корисним (як поет мовив) «мовчати у спосіб такий, через що вся твоя слава відходить у непам'ять вічності»².

Перше. Перед самим турецьким нападом вода в рові довкола міста, навпроти брами, що називається Єзуїтською, несподівано з чистої перетворилася на червону, і кров текла потоком, що помічали декілька днів. Аби переконатися, кожен, хто хотів, набирав у скляний посуд рідину, дехто говорив, що це очищена урина в ґрунті, інші – що рясні сліди різниці. Дехто твердив, що це ніби почервоніла вода, яка виходила з вологих стін мурів, інші доводили, що червонявість проступає від березової кори, прихованої під землею, або просочується від свіжої крові з тіл похованих людей і тварин. Ближчі до істини були інші люди (і вони переважали), які припускали, що ця зловісна вода текла на майбутні нещастя, що, напевно, і сама [майбутня] подія довела.

Друге. Той старець пропустив, що побожність незмірно зросла під час тієї страшної облоги (хоча пером і не можна показати порухи в серцях). Однак я, не засуджуючи таке мовчання, сам відважуюся розповідати про минуле для прикладу нащадкам. Поки чоловіки численно заповнювали укріплення й вали, слабка стать ішла до нашого архикатедрального храму. Матрони, які zostалися в місті, доньки, дівчата, жінки перед високим віттарем сунулися по долівці підлоги храму до Розп'яття, від чого потерпали їхні руки й волосся. Переповнені сльозами та риданнями, позбувшись страху смерті й сорому, нещасні якнайгарячіше багато разів благали Всевишнього про милосердя та уникнення небезпеки.

¹ Шимонович Анджей – лавник (1670–1674), райця (1674–1703), дядько по лінії матері Я. Юзефовича; Студницький Ян – лавник (1668–1682); Добрич Анджей – член колеґії сорока мужів (1664–1688); Ненке Едвард – член колеґії сорока мужів (1664–1676); Бернатович Габріель (Аведик) – вірменський старший (1660–1676); Лаврисевич Стефан – руський старший (1665); Афендик Петро – руський старший (1665, 1667, 1672).

² Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 811–812.

4°. In vigilia festi Sancti Michaelis Archangeli, <fol. 713>[// 280v] quasi gratulationis more festi tutelarisi regi Michaeli omnia tormenta bellica in circulo defensionis disposita ad primas vespertas mandato gubernatoris strenue ad castra Turcica ter explosa vice continuata et sigillatim, quod ipsis apprehensionem quandam cum aliquorum clade causaverat, et ad sciscitandam causam huius militaris actus compulerat. Ita in bello etiam declinante fortuna fortia praeseferre necesse est.

5°. Dum nostri cives ac excubitores, diurnis nocturnisque vigiliis fatigati, ut ad futura pericula et incommoda aptiores redderentur, domos ex vallis inumbratae quietis causa declinaverant, Turcae a quodam transfuga nobili, prout asserebatur informati, acriorem cumque subitaneum in moenia Bernardinorum, ad quae cuneos terrestres direxerant, impetum, insultumque fecerunt, murum multis ictibus tormentorum quatiebant, iamque aliquot nitrati pulveris dolia, ad ruinam maceriei supposuerant, alii sub vexillis in subitam irruptionem post lapsum muri ordinati turmatim prostabant, caedibus nocturnis inhiantes. Iamque extremum et fatale discrimen subibat locus ille, defensore vacuus, et in illo tota civitas animam agebat, nisi Deus ipse pro civibus cruentae aleae diremptor adfuisset, imbres, tonitrua, fulmina et fulgura in hostes vibrasset, minis caelestibus ab incursu parato eos arcuisset, iam Machometis mediastini in urbe nostra pullariam fecissent.

6°. Antequam cives, somno ab oculis fessis tarde excusso e domibus ad vallum accurrissent, faber quidam vas pissa oblitum, alias *maznica*, in turri Bernardinorum succendisse, et in turmas conglomeratorum Turcarum e sublimi abiecisse, illosque tormentum aliquod bellicum timentes, a moenibus iisdem amovisse ferebatur. “Adeo in bellis nihil tam leve est, quod non magnae interdum rei momentum faciat”¹, teste Livio liber 25, mihi fol. 269. Interim Fridericus Megelin, <fol. 714>[// 281] Melitensis kavalier, sic enim dicebatur, praesidiariorum *obersteileitmant*, forte vicepraefectus, vir magnanimus ac in armis probatus, ad quavis arripienda pericula pro servanda civitate velox, illeque astrologia non ignarus (nam imminente obsidione praedixit, quod civitas a Turcis obsidebitur, et per tractatus obsidio dissolvetur) cum paucis vix sexaginta numerum complentibus per cuniculum terrestrem advolavit, manus cum hostibus conseruit, eosque et ferro et globis, et parvis granatis a moenibus pepulit. Egregius ille heros certe promeruit, quem ab hoc opere redeuntem belli et fatigatum, ipse hac nocte spectavi, ut dum alii subticuerunt, ego saltem seram ipsius memoriam posteris commendarem, qui in continuis excursionibus tempore huius obsidionis ultra decem equos ab hostibus sauciatos amisit, ipse Deo protegente incolumis. Postea ad patriam suam Melitae ducatum, unde oriundus erat, abdicato ingrato et sterili gratitudinis reipublicae obsequio, ut querebatur, remeasse dicitur.

{Patres reformati Sancti Francisci in suis notatis conventus Leopoliensis habent expressam, quod hac nocte fulgura tonitrua in castra Turcarum vibrata, multique illorum fulminibus icti, plurimis fugientibus e castris ita ut vix castra non dilaberentur. Visus etiam a multis fuerat (a quibus se audisse testatur ille, qui haec in annalibus patrum scripsit) in aere heros cum evaginato gladio, et mulier decora per muros de nocte ambulans, quod etiam se vidisse testabantur excubitores in conventu Bernardinorum. Et de his ut fuit in recenti sic ad praesens perseverat fama publica}.

7mo. Conventum et ecclesiam Carmelitarum antiquae observantiae insederant Turcae et Cosaci crebriusque in civitatem iaculati, graves esse obsessis valde ceperant, subibatque inevitabile ab illis discrimen Haliciens porta, tum et fortalitium Bernardinorum, ni Szumlanscius ad mitiora flexisset Dorosium, et furorem Cosacorum prece et pretio refundisset. Certe vicina coenobia vicinum faciunt civitatibus in bello periculum, et ut multum suffragantur devotioni, ita non parum officiant defensionis publica. Et ille tamen conventus magnam desolationem sustinuit, ac ecclesiam damna enormia altarum.

¹ [Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 25: 18].

І коли, немовби правдива, поширилася чутка, що турки вимагають кількасот хлопців та дівчат, а також красивих на вроду молодих жінок, ті гаряче молилися, щоб вони не стали повіями й наложницями, а їхні сини – рабами на продаж.

Третє. У час облоги та після неї не було звичайної води у криницях. Також канали, по яких вода з полів текла в місто, були відтяті, як через небезпеку отруєння, так і частково – щоб залити водою та зробити непрохідними вали, і то ближчі до міста [канали] зайняли наші, а віддаленіші – вороги. Тож обложені черпали джерельну воду з криниць у домініканців, бернардинців, францисканців з великою невигодою через багатолюдні натовпи, і мав рацію пророк, мовлячи: «воду нашу за гроші п'ємо»¹, оскільки подекуди за один глечик платилося декілька грошів.

Четверте. Напередодні дня Св. архангела Михаїла, ніби згідно зі звичаєм привітання короля Міхала з днем його небесного опікуна, за наказом коменданта всі військові гармати, розташовані по колу оборони міста, з початком вечора тричі, раз за разом, вистріляли вдало по турецькому обозу, що викликало деяке здивування в турків, які зазнали певних втрат, та спонукало їх з'ясувати причину цього військового кроку. Так на війні: навіть коли фортуна тебе оминає, необхідно демонструвати мужність.

П'яте. Поки наші міщани й вартові, втомлені денними та нічними сторожуваннями, аби бути більш готовими до майбутніх небезпек і невідгод, спустилися з валів до будинків для спочинку, турки, поінформовані через якогось шляхтича-перебіжчика, як кажуть, вчинили сильний несподіваний напад на мури монастиря бернардинців, спрямувавши туди свої загони піхоти. Вони потрясли мури багатьма пострілами та ударами гармат і навіть кілька бочок із порохом підклали в проломі муру, а інші турки під хоругвами цілими юрмами шикувалися для раптового нападу після падіння муру, очікуючи нічної масакри. Вже це місце, позбавлене захисту, от-от стало б останньою й фатальною жертвою й усе місто втратило би дух, якби не посприям міщанам сам Господь, дозволивши уникнути жахливої долі, коли кинув на ворогів зливу, громи та блискавки, пригрозивши небесними карами туркам, які вже готувалися зробити наше місто курником для черева Магомета.

Шосте. Перш ніж міщани повільно, протираючи очі від сну, прибігли від будинків на вали, якийсь коваль, запаливши на Бернардинській вежі смоляну бочку, по-іншому – мазницю, скинув її зверху на скупчення турків. І, як оповідають, вони, побоюючись якоїсь військової машини, відійшли від тих мурів. «Власне, на війні немає нічого незначного, бо воно іноді справляє великий вплив на хід подій»², як свідчив Лівій (*[Livius, Historiarum ab urbe condita]*, книга 25, сторінка 269). Тим часом мальтійський кавалер Фридерико Мегеліно і, як говорять, старший офіцер (*obersteileitnant*), можливо – заступник коменданта, діяльний та вправний зі зброєю муж, швидкий на службі місту для відбиття будь-якої небезпеки (а до того ж він не цурався астрології, тому й передбачив близьку облогу: що місто буде обложено турками та звільнене після укладення угоди), з невеликим загоном, який нараховував ледве шістдесят осіб, по підземному підкопу вийшов і вдарив на ворога, відкинувши його від мурів шаблями, кулями й малими гранатами. Цей визначний герой цілком заслужив славу, бо коли з цієї воєнної вилазки повертався, був сильно змучений, проте в цю ж ніч я його бачив серед оборонців. Якщо інші про нього замовчували, то я, хоч і запізнило, хочу передати пам'ять про нього нащадкам. У постійних вилазках у час облоги під ним було скалічено ворогами більше десяти коней, але його самого Бог залишив цілим. Згодом він повернувся на свою батьківщину – до Мальтійського князівства, де народився, зрікаючись, як сам скаржився, невдячної й негрошовитої служби в Речі Посполитій.

Отці реформати св. Франциска у своїх рукописах львівського монастиря мають запис, що тієї ночі блискавки та громи вдарили по табору турків, чимало з них були уражені

¹ *Плач Єремії*, 5:4.

² Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 25:18.

8vo. Ex tot tantorum exercituum stationibus, depopulationibusque Scytharum irrepsit palam malesuada fames, magnamque inedia post hostium recessum perpressa civitas. Iacebat ubique pauper colonus civisque, absumebatur miserabiliter frigore, imbribus nivibus, que domibus igne absumptis sub dio recubans male tecta plebecula <fol. 715>[// 281v] siti, fame, emacida, latrantibus panem stomachis, et non erat, qui in angustia illa porrigeret. Papaverina itaque segmenta pro pane, catulos, felles, canes, visceraque, si alicubi in colluviariis eiecta, gallinarum, pro obsonis carniū multi emacerati habebant, saeviusque rheumatismo ventris, quam belli terroribus excruciabantur, et nihil ultra malorum est, quam quod illo tempore passa est civitas nostra. Reliqua quae imbellis aetas mea percepisse non potuit, qui scire desiderat, legat libellum Zimorowicii, consulatque memoriam antiquorum.

Rex tamen Michael magnam curam obsessae civitatis, respublica parvam (ut solet semper) habebat, quinimo continuis dissensionibus circa modica et levia privatorum honoris involucra vehementer laborabat, dum salus regni publica in obsessa hac civitate periclitabatur¹. Multi enim etiam praecipui, feroces se et inquietos in senatu, ignavos et imbelles inter arma exhibuerant, privatis insolentia libertatis placere magis, quam bono publico non officere, pro magnifico reputabant. Regem Michaelē bello pro conservatione regni, ac liberatione Podoliae et Russiae strenue accinctum pactorum cum republica conventorum transgressorem, periurii, quia iuramenti circa coronationem, quasi cum mentis restrictione praestiti reum accusare², inter quos primarius motor fuit ipsemet primas regni (cui pacificationis statum onus incumbit) Michael Prazmowski. Et ipse pro hoc a nobilitate non leviter turbatur, et a confoederatione sub Gołab reprehensus³, etiam exorbitationes contra regem quasdam cum mareschallo eoque duce supremo exercituum, compilatas, in scripto produxit, ad quas rex maturae et sufficienter itidem in scripto respondere adactus erat⁴. Alii eidem regi, ut abdicaret regium diadema suadere⁵, confoederationem ordinum sub Gołembio congregatorum cogere⁶. Idem fol. 405, aliam exercitus ad Sczebreszyn etiam cum expressa formula iuramenti, ut idem Załuscus Lublinensi contrariam inducere⁷, sicque regem tricus et frivolis malitiis, ab auxiliis agonizanti Leopoli <fol. 716>[// 282] nostra, praestandis avocare, retrahere volebant, prout et retraxerunt, satis se superque praestitisse pro sua generositate rati, quod commissarios ad paciscendum cum Turcis modo deprecatorio submiserint. Tantum damnum discors libertas Polona, et sibi, et regno intulit.

“Saepe tamen premente deo fert deus alter opem”⁸. Inter hos luctus publicos, non defuere et modica licet ex fuis hostibus solatia. Adzigerei enim soltanus, vicena Getarum millia ultra Tyram praedatum dimittens, a generalissimo exercitus nostri duce Joanne Sobieski vix mille militum computante, arte bellica et fortitudine mirabili, fusus est ad Kalussiam⁹. Ad oppidum Krasnobrod Batyzyr murza cum suo manipulo profligatus, Saktimir murza captivatus¹⁰. Temikarsy murza legiones suas barbaras equestres amnibus in fuga haustas amisit, aegre ipse cum aliquot suis mortem seu debita vincula evasit. Similiter et Abus murza armenta omnia in manus nostrorum resignavit, suos multos amittens, vincula et manus Polonorum equi pernicitate elusit. Caesi Scythae a Lubaczow et a Cieszanow redeuntes, a Łazinio, militum praefecto, aliquot millibus victorum libertati restitutus. Ipse mareschallus et idem exercitus dux Dziambet

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 350.

² Idem, fol. 322.

³ [Idem], fol. 408.

⁴ Idem, fol. 427.

⁵ [Idem], fol. 350.

⁶ [Idem, fol.] 389.

⁷ Idem, fol. 396.

⁸ [Ovidius, *Tristium Libri*, I, 2:4].

⁹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 399.

¹⁰ Zimorowic in eadem sua *Obsidione* [*Leopolis Russiae metropolis*].

ударами, більшість утекла з обозів, так що ледве вони вціліли. Також багато людей помітили (що засвідчив той, хто від них це почув і записав у хроніці отців-монахів) у повітрі героя з оголеним мечем та шляхетну жінку, що ходила по мурах вночі. Побачене також засвідчила варта з монастиря бернардинців. І про це, нібито сталося недавно, дотепер збереглася публічна слава.

Сьоме. Монастир і храм кармелітів давньої регули зайняли турки та козаки, часто стріляючи по місту, завдаючи багато клопотів обложеним. Галицька брама, а також укріплення бернардинської обителі зазнали би від них неминучої шкоди, якби Шумлянський не злагіднив Дорошенка та не заспокоїв гнів козаків благаннями й дарами. Певна близькість монастирів до міських мурів спричиняє в дні війни небезпеку, і наскільки вони допомагають богослужінням, настільки ж і заважають загальній обороні. І та обитель зазнала великого спустошення, і храм з вітварем – величезної втрати.

Восьме. По стількох стаціях військ та обезлюдненні після татар настав нещадний голод, і місто потерпало від голоднечі й по відході ворогів. Повсюдно лежали, валяючись під голим небом, [тіла] селян і міщан, жорстоко знищені холодом, дощами та снігами, будинки яких згоріли у вогні. Обшарпаний простолюд був заморений голодом, коли їхні шлунок кричали про хліб, і не було нікого, хто б зарадив у такій біді. Тож вони їли макову макуху замість хліба, багато зголоднілих мали на м'ясу страву кошенят, щенят та курячі нутрощі, знайдені на якихось смітниках, і їх більше турбували гострі корчі в животі, аніж воєнні загрози. І не було жодного лиха, якого б наше місто не перетерпіло в той час. Хто хоче дізнатися більше, ніж змогла зберегти моя слабка пам'ять, хай читає книжку Зиморовича [Zimorowicz, *Leopolis Russiae metropolis*] та звертається до пам'яті старших людей.

У ту пору король Міхал більше опікувався обложеним містом, а Річчю Посполитою – менше (ніж це було зазвичай завжди), позаяк вона тоді постійно мала справи з різними незгодами при дрібних та нікчемних образах честі, поки загальний порятунок королівства перебував у небезпеці в цьому обложеному місті. Адже багато можновладців виявилися діяльними й енергійними в сенаті, а в бою – боягузливими та слабкими, гадаючи, що задля слави краще подобатися приватним особам зловживанням свободою, аніж сприяти суспільному добру. Вони вважали короля Міхала, який енергійно відстоював збереження королівства та звільнення Поділля й Русі, порушником елекційної угоди, укладеної з Річчю Посполитою, і звинуватили його в кривоприсяжництві щодо присяги на коронації й [закинули], ніби він несповна розуму. Серед них ініціатором був сам примас королівства Миколай Пражмовський¹ (обов'язок якого полягав у заспокоєнні станів). Хоча його самого шляхта поважно турбувала, як і конфедерація під Голембом², він разом з маршалком та великим коронним гетьманом виклав на письмі якісь учинені королем порушення, на які король був змушений, знову ж таки на письмі, відповідати розсудливо й аргументовано. Деякі радили тому королю, аби відмовився від королівської корони, а конфедерація станів, зібрана під Голембом, примушувала його до цього ([Zaluski A. *Epistolarum*, t. 1], сторінка 405). Навіть інше військо під Щебрешин ввели з виразною формулою присяги супроти Люблінської конфедерації³, як той же Залуський подає. Таким способом короля хотіли інтригами й недоречними підступами відволікти, усунути від допомоги агонізуючому Львову, як і усунули, вважаючи, що відповідно до своєї шляхетності вони достатньо й навіть більше зробили, відрядивши комісарів для замирення з турками у благальному ключі. Таку шкоду підготувала і собі, і королівству суперечлива польська свобода.

.....
¹ Автор помиляється, називаючи його Міхалом.

² Голембська конфедерація була утворена шляхтою 10 листопада 1672 р. і діяла в інтересах короля Міхала Вишневецького.

³ У Любліні та Щебрешині існували центри двох конфедерацій: відповідно, прокоролівської та антикоролівської.

Gereium cis Horinium assecutus post brevem conflictum, terga vertere, mancipia abiicere coegit. Ad Komarno quoque nuradin sultani copiae aperto Marte profligatae, et in fugam dispersae sunt, captivi supra decies mille liberati. Verum haec exigua solatia, nec redintegrarunt haec et tanta tristitia, quae {Russia}¹ tota passa est.

Inter Leopolienses vero postliminio in sua redeuntes, ac obsidionem perpressos, gravis disceptatio suborta, idque ex occasione laudi anno 1648 contra profugos a civitate, conditi². Notebant cives obsessi alios e fuga redeuntes ad officia civitatis admittere. Dignatus itaque paterna clementia rex Michael condonare, metu percussis delictum, ipsisque speciali privilegio suo patrocinari voluit³, in quo dicit, quod civitas Leopolis, non adeo fuit munita, et irregulare extitit fortalium contra tantos hostium incursus, praecipue <fol. 717>[// 282v] vero contra formidolosam Turcarum potentiam, ex natura loci, et ex arte defensionis debile, tum vel maxime ex eo, quod praesidium militare insufficientis, et impar iuribus hostium, civitatem minime defendere potuisset. Et haec in laudem strenue a suis civibus servatae et defensionis urbis cedant. Nondum tamen cessavit inter Leopolienses discordia, adeo ut successor rex Michaelis, laudum illud clarius explicare debuerit, prout in anno 1674 dicitur.

Ad famam laetiores libertatae ab obsidione Turcarum, Tartarorum, Valachorum, Moldavorum Leopolis, convolaverant et nostri capitulares, ac morem antiquum redintegrantes, pro intermisso Septembriali Novembriali capitulum die 26 Novembris celebraverunt⁴. In quo comparuit Stanislaus Woienkowski post resignationem Christophori Klonski, ad canonicatum Leopoliensem ab archipraesulis Korycinio Cracoviae institutus, obtinuitque de facili installationem, cuius quoniam frequentior in hoc opere et actis nostris occurret memoria, ideo actum acceptationis ipsius in canonicum notavi.

{Ad decursum anni huius sub hyemis beneficio, expurgabatur sepulchrum corporibus repletum monialium Benedictinarum. Dum ergo ossa ex urnis in locum communem deponerentur, odor suavissimus et nares portitorum, et ecclesiam totam replevit. Imprudentia Nicolai sacerdotis, protunc capellani, fecit, ut odor ille ex quadam urnula manaret, non observatur, unde magnum praeiudicium et conventus solatio, et virginitatis praerogativae, etiam post fata odoriferae causavit, vel maxime ex eo, quod fenestellam de repente muro claudi mandaverit. Vide annum 1629, annum 1687}.

Annus Domini 1673^{tius}

Aderat ad anni 1673 initium, et archipraesul Korycinski suaque archiepiscopalia bona igne et ferro hostili vastata, tristis revisit, capitulumque Martiale cum benedictione pastoralis subintraverat⁵, in quo de consistentia thesauri ecclesiae in loco tuto Cracoviae, tum et de aliis negotiis tractavit.

Jacobus Gawat canonicus summae <fol. 718>[// 283] quatuor millium Joannis Solikowski decani confraternitati Sanctissimi Corporis, acsi incompetenter inscriptae in personam capituli eiusque decani, cessionem facere in actis consularibus compulsatus est⁶.

Annus hic in actis consistorii, nescio qua de causa non est annotatus, ideo nihil ex his depromi poterat.

In civitate tamen non cessabant etiam hoc anno lites, nolebant enim admittere cives ad consulatum et officia civitatis administranda illos, qui e civitate imminente Turcarum potentia

.....
¹ Ориг.: закреслено *Polonia*.

² [Acta] consularia.

³ Vide actum sabbatho ante festum Sancti Thomae Apostoli anno [17 XII] 1672.

⁴ [Acta] capituli, fol. 32.

⁵ [Acta] capitularia, fol. 36.

⁶ Eadem, fol. 38, 50.

«Однак, трапляється, часом карає один, інший – зласкавиться бог»¹. Тож серед загального смутку не бракувало і скромної втіхи від перемог над ворогом, що розлилася по краю. Наприклад, нуреддин-султан Аджі Герай, який розпустив двадцять тисяч татар поза Дністер за здобиччу, був розбитий під Калушем, завдяки військовому мистецтву та дивовижній мужності, великим коронним гетьманом Яном Собеським, котрий мав якусь тисячу вояків. Батизир-мурза під містом Краснобруд² був знищений зі своєю ватагою, а Сактимир-мурза взятий у полон. Темікарси-мурза втратив свої загони варварів-кіннотників, що при втечі були поглинуті водою, а сам з кількома людьми ледве уникнув смерті чи належних йому кайданів. Подібним чином і Абус-мурза всю худобу залишив у наших руках, утративши чимало своїх, уникнувши польських кайданів за допомогою свого коня. Татари, що поверталися від Любачева й Цешанова, були порубані відділами ротмістра Лазінського³, і декілька тисяч бранців були визволені. Сам маршалок та коронний гетьман, досягнувши Дзямбета Герая на тому боці Горині, після короткої сутички змусив його до втечі й відпущення полонених. Також під Комарном війська нуреддин-султана були розбиті у відкритій битві та розпоршені у втечі, а понад десять тисяч ясиру звільнено. Але ці малі успіхи не покрили того смутку, який відчувала вся Русь.

А між львів'янами, які повернулися додому, і тими, хто пережив облогу [у Львові], почалася важка сварка, і це з причини ухвали 1648 року проти втікачів з міста. Міщани-обложенці не хотіли допускати до міських урядів інших, хто повертався з втечі. Король Міхал з батьківською добротою вважав за гідне подарувати провину тим настрашеним боязною, взявши під опіку своїм спеціальним привілеєм, в якому написав, що місто Львів не було достатньо зміцненим та не мало достатніх укріплень проти таких ворожих нападів, а особливо проти страшною сили турків. Місто було слабке як з огляду на розташування, так і щодо мистецтва захисту, а особливо через те, що місто не могла захистити недостатня військова залога, нерівна ворожим силам. І хай це визнається за хвалу збереженому й захищеному своїми оборонцями місту. Проте незгода між львів'янами не припинилася повністю, тож наступник короля Міхала мав докладніше роз'яснити цю ухвалу (як про це сказано під 1674 роком).

На веселу звістку про звільнення Львова від облоги турків, татар, волохів та молдаван до міста поспішили й наші каноніки і, доповнюючи давній звичай, замість пропущеної вересневої провели листопадову капітулу 26 листопада. Після резигнації Кшиштофа Кльонського на ній з'явився Станіслав Воєнковський, який був обраний на львівського каноніка у Кракові архипастирем Корицинським і легко отримав впровадження на посаду (*installatio*). Оскільки про нього часто в цій праці згадується, тому я занотував його прийняття в каноніки.

Протягом цього року, під час зимових свят, було очищено цвинтар монахинь-бенедиктинок, переповнений тілами. Отож, коли переносилися кістки з урн у спільне місце, поширився найприємніший запах та дух, наповнивши всю церкву. Через нерозторопність священник Миколай, на той час вікарій, не зауважив, з якої урни плине той запах, через що спричинив велику неприємність і для втіхи монастиря, і для прерогатив черниць, навіть після смерті тієї, яка видавала аромат, а особливо через те, що несподівано звелів закласти муром віконце. Див. 1629 рік та 1687 рік.

Рік Божий 1673

Настав початок 1673 року, і архипастир Корицинський зі смутком оглянув свої архієпископські маєтки, спустошені вогнем і мечем. Він прийшов з пастирським благословенням на березневу капітулу, на якій вів розмови про розміщення церковної скарбниці у безпечному місці у Кракові, як і про інші справи.

¹ Овідій. Скорботні елегії, с. 174 (переклад Андрія Содомори).

² Краснобруд (пол. *Krasnobród*) – тепер місто Люблінського воєводства (Польща).

³ Лазнінський (Лазінський) Станіслав (?–1695) – галицький підскарбій з 1674 р.

excesserant¹, idque in fundamento laudi praerecensiti, protestationes, manifestationes et e contra ad invicem fiebant. Rex itaque Michael iterum suum rescriptum illudque regia severitate refertum, ad cives discordes, maleque sibi cohaerentes ordines civitatis dedit, lapsos iusto timore in honorum civilium capacitate manutenuit, inter transfugas et periculi participes discordias composuit, cives civitati restituit, ut patet ex eodem privilegio ingrossato actis consularibus sabbatho pridie dominica Invocavit anno eodem [18 II 1673].

De Armenorum Leopoliensium Sanctae Romanae ecclesiae unitorum statu, utrum ipsorum archiepiscopo coadiutor cooptandus sit? Roma perquisivit, literasque ad Andream Olszowski, episcopum Culmensem, regni procancellarium, per cardinalem Ursinum, super hoc direxerat², qui praemature Leopoli nostra rescripsit. Archiepiscopatum Armenorum Leopoliensium, ad ius patronatus regis pertinere, multaque privilegia regum Poloniae eidem archiepiscopatu Armenorum gratiose collata esse enarravit, et quadam puncta pro informatione sanctae sedis apostolicae Romam praemisit.

In statu quoque politico reipublicae nostrae controversiae circa regem malcontentorum, similtates, disceptationes, dissensiones fuere. Accesserunt suspiciones prodiit Turcias ex pacto Camenece, authorisque iam nominati accusatio³. Tandem post auditas postulationes confoederatorum eo res devenit, ut urgentibus ab hoste periculis dissoluta membra in unum corpus coalescere, defensionem patriae <fol. 719>[// 283v] per comitia pacificationis providere debuerint, idque potissimum Andrea Trzebicki, episcopo Cracoviensi, et aliis spiritualibus pulcherrimo nec inani conatu procurantibus⁴.

Venerat Varsaviam et tristis nuntius de morte regis Casimiri in Gallia demortui. Cuius exequiae celebratae sunt dei 21 Februarii in basilica Sancti Joannis Varsaviae, postea in nostra archicathedrali Leopoliensi ecclesia⁵. Funebrem hunc actum civitas nostra, et quicumque insigniores praesentes fuere recenti anteactorum memoria sive tristium, sive laetorum intervenitu, cum suspiriis cordium celebraverunt, in eam admirationem defixi, quod sicut nullus retro regum Poloniae maiorem inconstantiam fortunae expertus, ita nullus in adversis constantior, in desperatis felicior, in omnibus infortunis gloriosior, demum sui ipsius victor, et solii regalis cum stupore gentium contemtor extitit.

Festinauit iter suum ad tumulum et Michael Prazmowski, primas regni, archiepiscopus Gneznensis, cuius vitam, mores et actus⁶, non adeo gratos anteactorum memoria fecit ut idem Załuscus refert. Sed hoc extra meam provinciam est, mihi de personis excellentium virorum perperam sentire et scribere, piaculum reputo.

Sub orientibus undique belli Turcici periculis rex Michael laturus sui praesentia exercitui opem (iam enim numerosae phalanges nostrorum contra Hussein Passa ad Chotimum in vallibus antiquis, recenter reparatis, cum magno exercitu hyematurum processerant) die 28 Septembris, in pervigilio sui tuteralis Leopolim venit, a Paulo Lesczynski, cantore capituli, salutatus, in palatio archiepiscopali conquievit⁷. Die 5 Octobris ad exercitum suum properavit, cuius exercitus incolumitatem per omnes templa divis patriae indigentibus commendatam volebat. Privatim vero ad placandam Maiestatem Divinam, vigiliis precibus, suspiriis, ieiunia quotidiana pascebat, sed non longe nisi ad Gliniany perrexerat⁸, ulteriorem tractum viarum non

.....
¹ [Acta] consularia.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 472.

³ Idem, fol. 449.

⁴ Idem, fol. 452, 489.

⁵ [Idem], fol. 448.

⁶ [Idem], fol. 463.

⁷ [Acta] capituli, fol. 49.

⁸ Zimorovicus.

Канонік Якуб Гават був змушений у раєцьких актах зробити відступлення суми чотири тисячі злотих декана Яна Соліковського на користь братства Пречистого Тіла Христового, як невідповідно записаної на капітулу та того декана.

Не знаю, з якої причини, але цей рік у консисторських актах не занотований, тому нічого з них не можна було видобути.

Однак у місті в тому році не припинялися чвари, бо міщани не хотіли допускати до адміністрування на раєцькі посади та міські уряди тих, хто втік з міста при наближенні турецьких сил, і це на підставі згаданої ухвали. Протестації та роз'яснення за і проти виходили з обох сторін. Тож король Міхал знову видав свій рескрипт, сповнений королівської суворості, до незгідних міщан і станів міста, що погано жили між собою, зберігши можливість займати міські посади тим, які слушно побоюлись облоги, заспокоївши незгоди між утікачами та тими, хто залишався в небезпеці, повернувши міщан до міста, як видно з того привілею, внесеного до раєцьких актів у суботу напередодні першої великопісної неділі (*Invocavit*), [18 II] того року.

Із Рима довідувалися про стан Львівської вірменської церкви, з'єднаної зі святим Римським престолом: чи їхньому архієпископові потрібно надати коад'ютора? Щодо цього кардинал Урсіно скерував лист хелмінському єпископові, підканцлеру королівства Анджеею Ольшовському, котрий завчасно відписав з нашого Львова, що Львівське вірменське архієпископство належить до права патронату короля, описав привілеї польських королів, ласкаво надані тому вірменському архієпископству, та переслав до Рима певні пункти для інформування святого Апостольського престолу.

Також політичний стан нашої Речі Посполитої завихрювали конфлікти недоброчинців до особи короля, суперництво, сварки, суперечки. До цього додалися підозри про зраду туркам через захоплений ними Кам'янець зі звинуваченням уже названого призвідника¹. Врешті, після заслуховування прохань конфедератів, дійшли до того, що через нагальні небезпеки від ворогів слід роз'єднані члени поєднати в одне тіло, забезпечивши захист батьківщини на сеймі із замиренням. І це забезпечувалося недаремними шляхетними зусиллями передовсім краківського єпископа Анджеея Тшебінського та інших духовних осіб.

До Варшави надійшла сумна звістка про смерть короля Яна Казимира, який помер у Франції. За ним відправили богослужіння 21 лютого у базиліці Св. Івана у Варшаві, пізніше – у нашій архикатедральній церкві у Львові. Цю траурну відправу наше місто та кожен з присутніх можновладців відбули зі щемом у серці, повертаючись у пам'яті до минулих сумних чи веселих подій, і з подивом виявилось, що як ніхто інший з колишніх польських королів не зазнав більшої непевності фортуни, так і жоден з них не був стійкішим від [Яна Казимира] у бідах, щасливішим – у безнадійних ситуаціях, славнішим – у всіх беззхмарних випадках. Урешті-решт він став переможцем над собою, на подив народів відмовившись від королівського трону.

Пройшов свій шлях до могили і примас королівства, гнезненський архієпископ Миколай Празмовський, чие життя, звичаї та вчинки відклалися в пам'яті не так вдячно, як розповідає той самий Залуський. Але це виходить поза моє завдання, і я вважаю за гріх для себе неправильно висловлюватися та писати про великих людей.

Король Міхал, бажаючи підтримати військо, що готувалося до війни з турками, прибув до Львова 28 вересня, у переддень свого небесного патрона. Вже численні наші війська вирушили проти Гусейна-паші до Хотина, щоб перезимувати там з великими силами. У Львові короля привітав кантор капітули Павел Лещинський. Він [король] залишився мешкати в палаці архієпископа. Король 5 жовтня поспішив до свого війська, безпеку якого він хотів доручити святим патронам батьківщини по всіх церквах. А приватно сам щоденно благав Божий маєстаг неустанними молитвами, проханнями, строгим постом, але недовго, бо подався до Глинян. Далі продовжити шлях не дозволила раптова хвороба, і

¹ Йдеться про великого коронного гетьмана Яна Собеського.

permittente morbi <fol. 720>[// 284] violentia, redire iterum Leopolim die 14 Octobris adactus est. Extimuit anxia Leopolis ad reditum insperatum regis sui, ipsiusque debilitatem per suos quoque medicos senes, probatos, **scientificas, una cum regio Broum magna diligentia ad sanitatem** reducere procurabat, sed morbi illius atrocitas eo usque pertingerat¹, ut medentium artem et ingenium respueret falleretque.

Die 3ta Novembris rupto in nocte ab intra ulcere (ut putabantur) expectorando suffocantem materiam, evasisse extremum vitae periculum, videbatur, medicorumque desperationem erexisse². Sed quam incertae sunt humanae providentiae, et fallaces spes hominum!

Feria sexta, quae fuit dies nona Novembris, hora ante meridiem decima, e rebus humanis ad coelestia vocatus cum magnis Catholicae pietatis indicii, placidissime regnare in Polonia disensionibus adversus se turbida desiit³, in polo sibi (ut passim multi credebant) propitio incepit!

Triste ac inopinatum silentium, et stupor et pavor anxiam et implicatam multis periculis Leopolim nostram diu tenuit, et vel maxime summopere dolebat ex eo civitas, quod eundem spiritum a rege suo moriente receperit, quem dederat nascenti. Maerebant summopere curiales ac ministri aulae, quod veneno extinctum credebant, nam in exenteratione corporis, parum materiae corrosivae, dum sumen in pelvim argenteam effudit, statim flavescere apparuit⁴. Maerebant cuncti parvi et magni, cogitabantque quod nec vitae mortisque arbitri, a tribuno mortalitatis absolvantur. Sed inanes questus adversus implacabile mortis imperium, violentia ac tyrannide cultum fuere.

Intererat post vacuos gemitus, ut corpus regis cum honore maiestatis, pro reverentia omnibus exhiberetur. Itaque in lugubri sarcophago primi conclavis archiepiscopalis palatii in illo enim residebat vivens, ut omnium desideriis et suspiriis satisfaceret per aliquot dies expositum iacebat. Sed mihi in seserenissimum praeter <fol. 721>[// 284v] pulverem et brevem in corona ac scepra seculi pompam, lugubreque in purpura mundanae gloriae spectaculum exhibuit. Ultima regum et rerum linea mors est!

Rege defuncto triste interregnum primo in urbe nostra ocepit. Non erant milites praesidiarii ad subenda munia vigiliarum numero pares, omnes enim bonus ille rex in castris manere iussit⁵, sibi aliquot duntaxat ex sua salva guardia, aeger Leopolim rediens selegit, qui insperato mortis casu pro autoritate defunctae maiestatis, et tutandae pro more securitatis publicae, non suffererant. Cives itaque ex ordinatione senatorum ad corpus praesentium excubias die nocteque et quidem numerosi etiam sine exceptione personarum consularium, in portis civitatis assumere debebant, et defacto quotidie excubabant, ut patet ex actu sabbatho pridie festi Sanctae Elisabethae Electae Viduae anno eodem [18 XI 1673].

Venerat Leopolim et legatus Turcicus cum literis ad regem Michaellem, sed ab infirmitatem regis privato hospitio detentus, die 13 Novembris literas procancellario Andreae Olszowski in palatio supremi mareschalli pauca sesquipedalia verba prolocutus, sine ulla diminutione titulorum et immutatione antiquae formae scriptos in numerosa assistentia procerum, et nobilitatis et populi reddidit⁶. Cuius expeditio dilata ad declarationem totius senatus. Exceptus tamen fuerat pompa militari, prostabant armati cives bino ordine a porta Haliciensis ad palatium procancellarii, cuius atria replebant *raitary*, ipse legatus cum suis sociis insidebat equo, literas in materia sericea manu deportans, nostris pilanis, panoplias indutis, honoris causa praecedentibus equitibus.

.....
¹ Ориг.: *pertigerat*.

² Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 478.

³ [Acta] capitularia, fol. 50.

⁴ Ex relatione.

⁵ [Acta] consularia.

⁶ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 485.

14 жовтня він знову був змушений повернутися до Львова. Місто затривожилося через несподіване повернення короля та його слабкість, з великим старанням воно намагалося повернути йому здоров'я з допомогою своїх досвідчених та вчених медиків, а також королівського лікаря Броума¹. Проте гострота цієї хвороби так посилилася, що мистецтво та хист медиків виявилися безсилими.

3 листопада вночі розірвалася внутрішня виразка (як припускали), вивільняючи матерію, що заважала дихати і, як вважалося, дозволяла позбутися небезпеки його життю і дати медикам якусь сподіванку. Але якими непевними є людські сподівання та оманливими їхні надії!

У п'ятницю, що припадала на 9 листопада, о десятій годині перед полуднем, король був покликаний від людських справ до неба з численними свідочтвами його католицької побожності, якнайспокійніше перестав правити в Польщі, збуреній незгодами проти нього, відкрив милосердне небо для себе (як повсюдно вірили багато людей)!

Довго тривали сумна й несподівана мовчанка, подив та боязнь у Львові, що пережив чимало небезпек. Найдужче місту боліло те, що воно прийняло дух від умираючого короля, якому дало народження². Дуже засмутилися придворні та урядники, припускаючи отруєння короля, адже коли при розтині тіла якусь частину рідин вилили на срібну посудину, то зразу ж появилася жовтизна. Всі, малі й великі, зажурилися, міркуючи про те, що від смертельного податку не звільняються навіть судді, які вирішують питання життя та смерті. Однак даремні були скарги супроти невблаганної влади смерті, про її жорстокість і тиранію.

Після безутішних зітхань дійшло до того, щоб виставити тіло короля з шаную до маєстату на загальний огляд. Тож за кілька днів його тіло поклали в погребовому саркофазі на першому поверсі архієпископського палацу, в якому він мешкав за життя, аби задовольнити в усьому жалості та співчуття. Але, попри [вигляд] праху найяснішого короля та його марну показність у короні та зі скіпетром держави, для мене це був печальний вигляд пихатої мирської слави. Адже смерть є останньою межею для королів і для речей!³

По смерті короля почалося сумне безкоролів'я, насамперед у нашому місті, де не було достатнього числа військових у залозі, щоб виконувати сторожові обов'язки, адже цей добрий король наказав усім військам залишатися в таборі, а для себе відібрав небагато вояків зі своєї гвардії, коли хворим повертався до Львова. Після несподіваної кончини їх не вистачало для охорони вже померлого монарха та звичайного забезпечення публічної безпеки. Тож за розпорядженням сенаторів, котрі перебували при тілі короля, міщани мусили відбувати нічну та денну варту при міських брамах у великій кількості, без винятків навіть для осіб з расцького уряду. І вони фактично щодня сторожували, як видно з акта, виданого в суботу напередодні дня Св. вдови-обраниці Єлизавети, [18 XI] того року.

До Львова прибув і турецький посол з листом до короля Міхала, проте через хворобу того він був прийнятий приватно. 13 листопада він віддав лист підканцлерові Анджею Ольшовському в палаці маршалка королівства, за численної присутності можновладців, шляхти й народу, виголосивши декілька довгих промов. Лист був написаний без применшення будь-яких титулів короля та зміни давньої форми. Відправлення посла було відкладено до роз'яснення всього сенатові, однак приймали його з військовою почесною.

.....
¹ Браун (Броум) Ян Лаврентій (?–1690) – королівський лікар шведського походження.

² Міхал Вишневецький народився 1640 р. в Білому Камені (тепер село Львівської області), недалеко Львова.

³ Перефразовано вислів латинського поета Горация: «Mors ultima linea rerum est / Смерть – остання лінія всього», див.: Horatius, Epistolarum liber primus, I, 16:78; Гораций. Оди, с. 356 (переклад Андрія Содомори).

Die 16 Novembris solennis, sed lugubris actus in nostra ecclesia absolutus, videlicet exequiarum pro rege defuncto, ad ipsius viscera iliaque (quae urnula stannea clauserat) in sublimi sarcophago exposita. Ecclesiam totam flebile tegmentum nigravit, steterae atratae pyramides funereos, ignes portantes, pietate, prudentia, clementiam, <fol. 722>[// 285] aequanimitatem, regis demortui testatae aliasque virtutes regio throno condignas, riciniati oberrabant, maerebant, prostabant summates, mortualia triste melos sonabant, funalia numerosa flamma nigra nitebant, funebria sacra multi presbyteri et solenne ipse archipraesul Korycinius, regis testamento executor {tertius}¹ nominatus², in mentis maerore et cordis ad Deum suspirio celebravit, urnulamque viscerum plenam, in pariete ad cornu altaris mansionariorum, pro tumulo ex arte cavato, in praesentia multorum senatorum, extremo obsequio condidit.

Demum die vigesima Novembris corpus eiusdem regis Michaelis more et apparatu regio accurrente tota civitate inter funebria sandapila magno totius populi dolore, e civitate Varsaviam usque per Georgium Giedzinski, decanum capituli nostri, ducebatur³. Nullus honor erat, quem corpori regio non deferret et urbis nostrae et populi benevolentia ac senatus praesentis autoritas. “Praecedebant incompta maerore signa, versi ad terram fascēs, atrata plebs, trabebati pallore equites, funalia, odores, thymiamata, aliqua funeris solennia cremabant”⁴. Etiam quorum diversa oppida, tamen obvii seu sequentes suspiriis, quidam lacrymis dolorem testabantur⁵. “Senatus et magna pars populi vias complevere, disiecti, flentes”. “Seu valetudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit”⁶. Succedebat currus regium corpus portans paulatim, equis non alacri, ut assolent passu, sed lento procedentibus, et ad tristitiam quasi intelligerent maerorem, compositis. Illic miles cum armis, illic sine ignibus magistratus, populus per tribus concidisse rempublicae, nihil spei relictum clamitabant, decus patriae pretiosum ducum sanguinem, unicum antiquitatis specimen, appellabant. Non viae solum et proxima loca cursui, sed moenia ac tecta complentur, quaque longissime prospectare poterat, maerentium turba, oculos direxit.

<fol. 723>[// 285v] Grantissimus fuit et reginae Eleonorae, hoc in regem defunctum obsequium, acceptusque fuit a regina liberaliter Giedzinskius, quanquam inter lacrymas cadentes, et alta cordis suspiria, et singultanea verba. Verum tamen pro autoritate regia “non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus maiestate dolor...”⁷. Ita certe mors principis triste infimis mortalibus spectaculum praebetur, qui sic cadere magna vident, triste et ipsis principibus, qui cum omnia possint, iras tamen fatorum vitare nequeunt.

Et quoniam idem rex etiam in urbe nostra testamentum ante obitum condidit, tertioque loco nostrum archipraesulem Korycinium pro executore testamenti eiusdem nominavit, ut sciant posteri nostrique Leopolienses, quam erecto etiam in extremis ab ingenti virtutum suarum fiducia animo rex ille fuerit, ut illi tot malevolorum odiis et angariis petito nullum ferox verbum exciderit, ex Załuscio seriem ipsius describo.

“In Nomine Domini amen”⁸.

Si quidpiam aliud mediocris sortis, iuxta ac principum animas magis exercere debet, illud primum ac praecipuum, ut ad norma Christiana religionis vitam suam componendo, novissimorum continuam foveant memoriam, ac vita humana, quod ingressi stadium, ita decurrant,

.....
¹ Ориг.: закреслено *secundus*.

² [Acta] capituli, fol. 50.

³ [Acta] capituli, fol. 51.

⁴ [Tacitus, *Annalium*, 3: 2].

⁵ Ex relatione antiquorum.

⁶ [Tacitus, *Annalium*, 3: 2–3].

⁷ Lucanus, [*Bellum civile sive Pharsalia*].

⁸ Załuscius, [*Epistolarum*], tom 1, fol. 482.

Озброєні міщани стали у два ряди від Галицької брами до палацу підканцлера¹, зали якого зайняли рейтари. Сам посол зі своїм ескортом їхав на коні, тримаючи в руці лист у шовковій тканині, а наші вояки, при повному спорядженні, для вшанування цього ескорту їхали попереду на конях.

16 листопада в нашій церкві відбулася урочиста, але траурна церемонія, а саме відправа за померлого короля, на якій його нутроші (покладені в урну з олова) були виставлені на високому саркофазі. Весь храм прикрасили траурною заслоною, поставили чорні жалобні пірамідки з вогнями по боках, що засвідчували побожність, розсудливість, ласкавість, справедливість та інші чесноти покійного короля, гідні монаршого трону. Спереду стояли у траурних одезах засмучені можновладці, скорботно звучали траурні мелодії, численні смолоскипи горіли смолистим полум'ям. Багато священників провели жалобні церемонії, а урочисте богослужіння очолив зі смутком у душі та зі щемом серця до Бога сам архипастир Корицинський, третій названий виконавець королівського заповіту. Він вихав за присутності сенаторів останній обов'язок, сховавши малу урну, наповнену нутрощами, у нішу стіни на розі вітваря мансіонаріїв, як у могилу, що була мистецьки виконана.

Нарешті 20 листопада тіло того короля Міхала, відповідно до королівського звичаю та порядку, було відправлене деканом нашої капітули Єжи Гедзінським з міста [Львова] до Варшави, коли зійшлося все місто на траурну процесію з великим смутком усього народу. Не було жодного вшанування, яке б не виявили тілу короля із зичливістю і наше місто й народ, і – також із повагою – тогочасний сенат. «Попереду несли жалобні хоругви, нахилені до землі фасції (*fascies*), за ними слідував у чорній одежі простолюд, зодягнуті по-траурному кіннотники. У процесії запалювали смолоскипи, кадильніці з ладаном та іншими речами, звичними для погребальних урочистостей»². Хоча деякі містечка були в стороні, проте їхні мешканці теж приєднувалися і йшли в процесії, засвідчуючи зажурую й сльозами свій смуток. «Владоможці та велика частина народу заповнили дороги, люди зійшлися, оплакуючи володаря». «Хтось не міг бути: або здоров'я перешкоджало, або з духом, що переможений горем, не вистачило серця, щоб витримати вид такої великої біди»³. Карета, яка перевозила тіло короля, рухалася поволі, коні йшли не жвавим, як звикли, а спокійним кроком, пристосованим до печалі, ніби самі відчували жаль. Там вояк зі зброєю, тут райця без вогнів та інші різні люди голосно скаржилися, що Річ Посполита занепала, немає жодної надії, називаючи покійного окрасою батьківщини, незвичайним прикладом давнини. І не тільки дороги й найближчі місцини, але й мури та дахи по маршруту процесії були обсажені скорбними натовпами, які можна було оглядати якнайдалі, скільки сягає зір.

Гедзінський був дуже вдячний королеві Елеонорі, коли з послугою для померлого короля вона охоче його прийняла, хоч і серед потоків сліз, глибоких зітхань та слів з риданнями. Однак задля поваги до маєстату короля (це було ні зітхання, ні плач, але шанобливий, з повагою до маєстату смуток...)»⁴. Так, напевно, смерть володаря показувала сумний вигляд понижених смертних, які побачили таке велике падіння, безвідрадне й для самих володарів, котрі хоч і все можуть, але гніву небес не здатні опертися.

Король, що перед смертю перебував у нашому місті, уклав заповіт, в якому визначив нашого архипастиря Корицинського третім виконавцем. Цей заповіт свідчив про надзвичайну силу духу короля, котрий, навіть перебуваючи на смертному ложі, не сказав жодного

¹ Насправді це палац маршалка королівства, майбутнього короля Яна Собеського, що отримав назву королівської кам'яниці. Сучасна адреса: площа Ринок, 6.

² Автор дослівно запозичив опис похоронної процесії Германіка (15 р. до н. е. – 19 р. н. е.), прийомного сина римського імператора Тиберія, з Тацита (*Tacitus, Annalium*, 3:2), тому тут недоречно виринув термін римського часу «фасції» – урядові знаки у вигляді пучки в'язових або березових прутів, що їх несли перед найвищими урядовцями Риму.

³ Див.: *Tacitus, Annalium*, 3:2–3.

⁴ *Lucanus, Bellum civile sive Pharsalia*, 680–681.

ut bravium beatae aeternitatis feliciter comprehendant. Haec nimirum divinae nutu voluntatis ordinata, ut veluti a communi nascendi sorte principes non eximit, ita moriendi inexorabilis iisdem decreta sit necessitas, nihilque certius, quam vitam tot casibus obnoxiam cedere in spoliū mortalitati. Regium itaque existimavi, inter ea humana vicissitudinis spectacula, qua omni momento in oculos, auresque incurrunt, seriam intendere cogitationem, ne imparatus a suprema et ineluctabili factorum deprehendar necessitate. Dum igitur gravi infirmitate prostratus, et lecto affixus hominem me esse memini, et in confinio vitae et mortis positum, hanc ultimae meae voluntatis connotationem aggredior, seraeque posteritati volo <fol. 724>[// 286] consignare, quod cognitionem mei ipsius, tam in vita quam in morte nunquam exuerim. Condo itaque et ordino testamentum meum omni meliori modo, via, forma, et stylo.

Ac in primis Divinae Maiestati pro omnibus beneficiis tributarias exsolvo gratias, inter qua illud primo repono loco, quod in fide Catholica orthodoxa Romana natus sum et educatus, et quam cum sanguine paterno, lacteque hausi materno, eandem fidem ad extremum vitae meae halitum retenturum me constantissime profiteor et recognosco, et si quidpiam contrarium in ultimo agone tentator spiritus, suggerere vellet, damno, reiicio, nunquam me consenturum, aut consentire protestor. Sanctissimae Virgini Matri patronae mea prima pueritia, summas refero gratias, quod ope, auxilio, patrocinio, per omnem vitam mihi indigno famulo, clienti adstiterit. Patronis meis Sancto Michaeli Archangelo, Thomae Apostolo, quorum nomina in baptismo sortitus sum, quam possum devotissime me commendo, oroque ut in extremis meis, et in suprema illa lucta, unde animae meae pendeat aeternitas, adesse et auxiliari velint.

Serenissimae reginae dominae, consorti mea charissimae, ultimo hoc gratae voluntatis symbolo intimum affectum meum consigno, cuius eximium erga me studium, et integerrimum amorem, cum summarum et imperatorio sanguine dignissimarum virtutum ornamentis expertus, quoniam per brevioris vitae meae et regiminis cursum eidem in adeundae possessione bonorum reformatiorum non sit satisfactum, ut senatus et equester ordo condignam eius maiestatis habeant rationem, ac dignitati et utilitati eiusdem studere non intermittant, maiorem in modum rogo.

Senatui ordinique equestri ultimum dico vale, et benevoli animi refero testimonium, quod regimen tanti regni mihi commiserint, meque praeter spem meam et vota unanimi consensu ad solium regni evexerint. Imperfectiones si aliqua in me inventae, rogo ignoscant et indulgeant. Omnibus, qui mihi fuere fidi et benevoli, Altissimus retribuatur, dum mihi non superest modus compensandi. Quidquid <fol. 725>[// 286v] vero offensionum, diffidentiarum, iniuriarum per confederationes, et quoscunque in republicae motus intervenit, ignosci mihi rogo, quia ego omnibus ex toto corde ignosco.

Quam primum mortale hoc corpus anima mea reliquerit, ut pro missae sacrificiis quantum absolvendis duodecim millium florenorum summa distribuatur volo, et ordino.

Corporis mei sepulturam ad basilicam cathedralem Cracoviensem in mausoleo antecessorum meorum regum Polonia designo. Cor vero meum amoris obsidem religiosiis eremitis Cameldulensibus in monte regio prope Varsaviam, in ecclesia ibidem a me inchoata deponi volo, pro cuius consummanda fabrica lego summam in codicillis specificandam.

Foundationem religiosorum Carmelitarum discalceatorum Wisniowiecii a serenissima parente mea inchoatam perfici volo, et pro structura lego summam in codicillis specificandam.

Magnifico Demetrio duci in Wisniowiec et Zbaraz, palatino Belzensi, campestris militiae praefecto, nec non Constantino duci in Wisniowiec, pro omni benevolo studio ago gratias. Debita iisdem inscripta et assecurata solvi volo.

Reverendi in Christo patri Andrea Olszowski, episcopo Culmensi, procancellario regni, pro magnis multisque erga me meritis, et quod mihi ad ultimum usque spiritum constanti officio et opera adstiterit, gratum affectum contestor. Eidem procancellario amanter committo,

гострого слова на адресу своїх недоброзичливців, які завдали йому безміру прикрощів та обтяжень. Я подаю зміст цього тестаменту за Залуським:

«В ім'я Господа амінь!

Якщо щось взагалі повинно займати думки людини середнього стану, як і володаря, то це найперше та насамперед, щоб він своє життя провадив за нормами християнської релігії, пам'ятав про конечність буття й дорогу людського життя, на яку ступив, так пройшов, аби щасливо отримати нагороду блаженної вічності. Без сумніву, так за Божою волею встановлено, що ніхто з володарів не звільнений ні від звичайної долі народження, ні від необхідності невблаганного вироку смерті. Немає нічого певнішого за те, що життя, залежне від багатьох випадків, стає жертвою загибелі. Тож я вважав відповідним для короля, спостерігаючи за перемінами людських доль, що кожна хвилю впадають у вічі та є на вустах, належно скерувати свою думку, щоб підготуватися та не бути заскоченим вищою й неунікною необхідністю долі. Тому, коли я, вражений важкою хворобою та прикутий до ліжка, згадуючи себе як людину й перебуваючи на межі життя та смерті, беруся до написання цієї моєї останньої волі, то хочу пізніше зазначити для нащадків, що ні за життя, ні в хвилі кончини ніколи я не переставав думати про своє спасіння. Тож укладаю й упорядковую мій тестамент відповідно до найкращого способу, порядку, форми та стилю.

І передовсім складаю подяку Божественному маєстату за всі добродійства, а з-поміж них на перше місце ставлю те, що народився й виховався у правовірній римо-католицькій вірі, яку з кров'ю батька і з ковтком молока матері почерпнув, та обіцяю й визнаю, що в цій вірі якнайстійкіше буду залишатися до останнього подиху мого життя. І коли дух-спокусник схоче щось протилежне підсунути в останній хвилі життя, я засуджую, відкидаю, засвідчую, що ніколи на це не погоджуся чи згоджуся. Пречистій Діві Марії, моїй патронці з часу мого дитинства, складаю найбільшу подяку, що слугувала протягом усього життя негідному слугі поміччю, захистом та опікою. Моїм патронам, св. архангелу Михаїлу, апостолу Томі, імена яких отримав під час хрещення, найблагодетивіше, наскільки можу, доручаю себе та молюся, аби вони зволили прийти й стати допомогою в останній моїй хвилі та в тій останній битві, від якої залежить вічність моєї душі.

Найяснішій пані королеві, моїй коханій дружині, виявляю цим знаком вдячної волі найглибше моє почуття. Я пізнав надзвичайну щодо мене доброту та найчистіше кохання, поєднане з оздобами найвищих і найгідніших імператорської крові цнот. Оскільки, з огляду на короткий час мого життя і панування, цього було недостатньо для її входження у володіння впорядкованих маєтків, тому я настійливо прошу, щоб сенат і шляхетський стан ласкаво зглянулися на її величність і не занедбали піклування про її гідність та інтерес.

Сенатові та шляхетському стану переказую останнє привітання і складаю свідчення подяки за те, що доручили мені управління таким королівством і через одностайну згоду піднесли мене, попри моє несподівання, на королівський трон. Якщо ви знайшли в мені якісь недосконалості, то прошу вибачити та дарувати. Всіх, хто був мені вірним і прихильним, хай Всевишній нагородить, бо в мене не залишилося способу винагородити. А щодо образ, незгод і кривд через конфедерації та через якісь інші розрухи, що виникли в Речі Посполитій, прошу мені пробачити, як і всім пробачаю від всього серця.

Як тільки це смертне тіло покине моя душа, я хочу й наказую, щоб якнайшвидше було виплачено дванадцять тисяч злотих на проведення богослужінь.

Я визначаю, щоб моє тіло було поховане в катедральній базиліці у Кракові, у гробівці моїх попередників, польських королів. А моє серце я хочу, щоб поклали, як заставу любові, до отців пустельників-камальдулів⁵ на королівській горі, біля Варшави, у храмі, який я заклав і на завершення будівництва якого заповідаю суму, визначену в кодицилах⁶.

⁵ Камальдули (*Ordo Camaldulensium*) – католицький чернечий орден, який бере початок з XI ст.

⁶ Кодицил – тестаментарний документ, що змінює або доповнює заповіт.

et concredo, ut torquem aurei velleris serenissimo Hispaniarum regi remitti curet. Venerabile Alexandrum Wolff, abbatem Pelplinensem, cuius in obsequio singularem fidem, promptitudinem, a primo regni mei exordio agnovi, obligo, ut circa sepulturam corporis mei eandem pro demortuo testetur, quam vivo exhibuit, eundemque serenissima reginae, consortis meae charissimae, patrocínio impense commendo.

Generosum Felicianum Wąsowic capitaneum <fol. 726>[// 287] Narvensem, qui a teneris mihi fidele et indefessum impendit obsequium, probique et diligentis viri implevit partes, serenissimae reginae itidem diligenter recommendo, pro tot annorum constanti obsequio, ut habeat recompensationem, rogo serenissimam reginam, hocque meis executoribus iniungo.

Generosum Martinum Rostocki capitaneum Leloviensem eidem serenissimae reginae recommendo, rogo, uterque horum in hac orbitate favore et patrocínio serenissimae reginae sublevetur, et pro fidelibus tot annorum obsequiis ex argentea et camerae nostrae suppellectili luculentam habeant consolationem.

Bona Zamosciana ordinationi subiecta iuxta mentem proavi mei materni Joannis Zamoiski, cancellarii regni, tradantur iis, ad quos de iure ordinationis spectant.

Porro bona mea omnia et singula paterna, materna et alia quavis devolutoria (exceptis bonis Biały Kamien, quae in summa centum millium florenorum Polonicalium generoso Martino Rostocki per me obligata et invadiata sunt) in exolutionem debitorum paternorum, maternorum, nec non meorum, ante dignitatem regiam contractorum et legitime deducendorum, converti volo et ordino. Excluis tamen iis debitis, quae super bonis meis in hostico sitis (in quorum possessione egomet non extiti, neque ullos ex illis fructus percepi) inscripta et assecurata sunt, quamdiu eorundem bonorum possessionem haeres seu successor, haeredes seu successores mei non adierint.

Bona autem mea mobilia in regia dignitate acquisita, in auro, argento, clenodiis, summis paratis, et ex oeconomis currentibus ad me spectantibus, nec non ex summis thesauro regni, et thesauro magni ducatus Lituaniae a me mutuo in publicum datis, ac quoquo modo insuper mihi debitis, tum quae per status et ordines terrarum Prussiae mihi assecurate sunt, ad haec et in peristromatibus, ac alia quocunque nomine vocitata supellectili regia universa et singula, nullis exceptis serenissimae <fol. 727>[// 287v] reginae dominae Eleonorae, consorti meae dilectissimae, do, dono, et inscribo, cum ea obligatione, ut omnia debita mea, a die meae ad thronum regium evectiois contracta, iuste et legitime deducenda, tum et mercedes deseruitas, aulicis et servitoribus meis realiter exolvat, nec non legata mea in seorsivis codicillis expressa (quibus per praesentes robur idem, ac vim, prout ipsimet testamento esse volo) expediat. Omnes autem aulicos et servitores meos usque ad supremi funeris mei exequias in servitio retineri, sustentari, ac non prius quam peracto funere, solutaque debita mercede expediti volo et ordino.

Huius vero ultima voluntatis mea et codicillorum seorsivorum manu mea subscriptorum executores nomino et constituo:

Serenissimam reginam consortem meam amantissimam, cui ultimum dico vale, ac pro omni amore, et benevolentia refero gratias.

Reverendissimos in Christo patres Casimirum Florianum ducem Czartoryskj, archiepiscopum Gnesnensem.

Albertum Korycinski, archiepiscopum Leopoliensem.

Andream Trzebicki, episcopum Cracoviensem, ducem Severiae.

Stephanum Wierzbowski, episcopum Posnaniensem.

Stanislaum Sarnowski, episcopum Premisliensem.

Andream Olszowski, episcopum Culmensem, procancellarium regni.

Magnificos Alexandrum Lubomirski, palatinum Cracoviensem.

Michaelem Pac, palatinum Vilmensem, supremus Magni ducatus Lituaniae exercitus ducem.

Бажаю завершити фундацію отців кармелітів босих у Вишнівці¹, започатковану моюю найяснішою матір'ю, і на будову заповідаю суму, визначену в кодицилах.

Вельможному белзькому воєводі, великому польному гетьманові Димитру, князю на Вишнівцю та Збаражі, а також Костянтину, князеві на Вишнівцю², за всі добродієства складаю подяку та хочу, щоб виплатили їм належні записи й забезпечення.

Велебному в Христі отцеві, хелмінському єпископові, підканцлеру королівства Анджею Ольшовському засвідчую вдячність за великі й численні заслуги щодо мене та за те, що до останнього мого подиху виконував свій обов'язок, докладаючи всіх зусиль. Цьому підканцлерові з прихильністю доручаю та довіряю, щоби він подбав про надсилання іспанському королеві ордена Золотого руна³. Велебного пелплінського абата Олександра Вольфа, послуги якого я спізнав від початків мого панування, за особливу вірність та ревність зобов'язую взятися до поховання мого тіла з таким самим завзяттям, яке він виявляв за мого життя. Опіку над ним самим уважно доручаю найяснішій королеві, моїй коханій дружині.

Шляхетного нарвського старосту Феліціана Вонсовича, котрий від юних літ мені вірно та неустанно надавав послуги, виявився ретельним і пильним мужем, подібно уважно доручаю найяснішій королеві. Прошу, аби він за багато років постійної служби отримав винагороду, і це також зазначаю для моїх виконавців заповіту.

Шляхетного лельовського старосту Мартина Ростоцького доручаю тій же найяснішій королеві. І щоб кожен з них у цій втраті був підтриманий сприянням та патронатом найяснішої королеви та за вірну службу впродовж багатьох років отримав з нашої скарбниці добру винагороду.

Маєтності, які за волею мого прадіда по матері, коронного канцлера Яна Замойського підпорядковані Замойській ординації⁴, нехай будуть передані тим, яким належать за правом ординації.

Далі хочу та розпоряджаюсь, аби всі мої маєтки, як батьківські, так і материнські, а також будь-якого походження (за винятком Білого Каменю, що є обтяжений і заставлений мною на суму сто тисяч польських злотих шляхетному Мартинові Ростоцькому) були використані на сплату батькових, материних, а також моїх позик, узятих перед вступом на королівський трон. Однак виняток становлять ті борги, які були записані й забезпечені на моїх маєтках у ворожих краях (у володінні яких я особисто не перебував і жодних прибутків не отримував), поки до володіння тих маєтків не приступлять мої дідич чи спадкоємець, дідичі чи спадкоємці.

А мої рухомі статки, набуті за час мого королівського панування, у золоті, сріблі, у клейнодах, готівкою та з рахунків господарств, що мені належать, а також із сум зі скарбниці королівства і скарбниці Великого князівства Литовського, які я публічно позичив, та інші рухомі маєтки, будь-яким іншим способом отримані мною, потім ті, що запевнені мені за статусом станами пруських земель⁵, – усі й кожну зокрема річ з королівських реєстрів, яким іменем вона не називалася б, без жодного винятку даю, дарую та записую найяснішій королеві, пані Елеонорі, моїй найдорожчій дружині, з таким зобов'язанням, аби вона реально сплатила всі мої борги, набрані мною від дня мого піднесення на королівський трон, справедливо й законно доведені, а ще належну платню моїм дворянам і слугам, а також виконала мої легати, викладені в окремих кодицилах (через дану грамоту

¹ Вишнівець – тепер місто Тернопільської області.

² Вишневецький Костянтин (1633–1686) – військовий та державний діяч Речі Посполитої.

³ Орден Золотого руна – лицарський орден, започаткований бургундським герцогом Філіпом III Добрим у 1430 р., одна з найдавніших і найпочесніших нагород Європи.

⁴ Замойська ординація, або Замойський майорат, – одна з перших у Речі Посполитій ординацій, запроваджена сеймом у 1589 р. для коронного канцлера Яна Замойського; землі ординації не підлягали поділу.

⁵ Стани пруських земель – представницький орган, в якому головну роль відігравали міста.

Joannem Tarło, palatinum Sendomiriensem.

Demetrium ducem in Wisniowiec et Zbaraz, palatinum Belzensem, exercitus regni campiductorem.

Joannem Sobieski, supremum mareschalcum et exercitus regni ducem.

Joannem Lescynski, supremum regni cancellarium.

Christophorum Pac, supremum Magni ducatus Lituaniae cancellarium.

Michaelem Casimirum Radziwił duce, vicecancellarium, campiductorem magni ducatus Lituaniae.

Andream Morsztyn, thesaurarium regni.

<fol. 728>[// 288] In quorum fidem praesentes manu mea subscriptas sigillo muniri mando. Leopoli die 5 Novembris, anno Domini 1673.

Michael rex. (Locus sigilli)”.
 Sic Leopoli nostra regis sui praematura fata, qua publice, qua privatim plorabat, e contra

(quasi alternaret fortuna Polona vices malorum) ad Chotimum Valachiae oppidum exercitus Polonus ex clade hostium suorum gaudebat, quod ut pro veritate grata posteritas suscipiat accurati scriptoris, ac fide publica dignissimi senatoris Zaluscii toties citati commentarios sequor, volantique calamo breviter attingo praecipua etiam quibusdam aliunde petitis, sepia propria compositis.

Postquam armis, magnisque turmus turbaverat anni huius aetatem, totiusque Poloniae quietem a Machometes Tertius, Turcarum tyrannus, tremenda coelo pariter ac terris mala, nobis vulnera, caedem et vaga funera, meditans, Husseymum suum strategum ad fines Poloniae in vallis ad Chotinum extractis, hyemare cum exercitu (qui Candiam Venetis eripuit) mandavit, ut primo vere inopiato Russiam aggredere Podoliaeque captae, ut anno anteriori praemisi, foedo servitio adiungeret. Erant Turcarum millia sexaginta, praeter auxilires copias Valachorum ac Moldavorum turbaeque inermis mercimoniis et operis deditae.

Hic exercitus, ut terrorem (non vanum equidem) toti Poloniae et exercitui nostro obviam tendenti iniiceret, locum in castris suis elegit in colle prope arcem Chotimensem, quem ante contra Osmanum, Turcarum imperatorem, pugnantes nostri Poloni, feliciter circumfusus castris tenebant¹. Pontem super ratibus in Tyrae fluminibus popsuit, et in extremo pontis grande propugnaculum erexit, castra sua vallo et propugnaculis munivit et quadraginta fulminatrices machinas desuper imposuit. Nec longe ab eodem distabat Kapłan Passa (cui summa bellandi potestas ab imperatore Turcarum bellique nobiscum gerendi commissa fuit) in campis Cecorensibus cum auxiliis in casu necessitatis ferendis.

Nostrorum Polonorum exercitus, quanquam decreto <fol. 729>[// 288v] comitiorum sexaginta millia complere debebat, vix triginta habebat, auxerunt tamen numerum et auxiliares Lituatorum copiae cum suo duce Pac².

Postquam rex Michael castra Polona ad Skwarzawa protunc posita inviserat, ac sub tentoriis ipse iturus in hostem belli consilium formaverat, quia eandem vis morbi subito et vehementer corripuit et ulterius progredi contra hostem non permisit, Leopolim redere, fatalis violentia dolorum compulit. Itaque optima quaeque bellaturo exercitui bonus princeps precatus, summam totius rei gerendae, cum supremo armorum regimine, et coelestis auxilii voto in mareschallum regni, utpote primum ducem exercitus Poloni, transfudit³, ipse inter mutua, etiam supremi amoris officia, bonique successus **precationes, Leopolim aeger, et accelerantibus iam in dies extremis, ut supra recensui properavit, mareschallus in hostem triplici tractu viarum moverat.**

¹ Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 496.

² Idem, fol. 491.

³ [Idem], fol. 492.

я хочу, щоб вони мали таку ж значущість та вагу, як і сам тестамент). Далі хочу та розпоряджаюся, щоб усі дворяни та мої слуги були затримані на службі й залишалися аж до останньої відправи на моєму похороні, і не раніше були відпущені, ніж відбудеться похорон та вони отримують належну платню.

А виконавцями цієї моєї останньої волі та окремих кодицилів, підписаних моєю рукою, я називаю та встановлюю:

найяснішу королеву, мою кохану дружину, якій шлю останнє вітання, складаю подяку за всю любов та добродійство;

превелебних у Христі отців: князя, архієпископа гнезненського Казимира Флоріана Чарторийського; львівського архієпископа Альберта Корициньського; сіверського князя, краківського єпископа Анджея Тшебицького; познанського єпископа Стефана Вежбовського; перемишльського єпископа Станіслава Сарновського; хелмінського єпископа, підканцлера королівства Анджея Ольшовського; вельможних: краківського воєводу Олександра Любомирського; віленського воєводу, великого гетьмана Великого князівства Литовського Міхала Паца; сандомирського воєводу Яна Тарла; белзького воєводу, польного гетьмана королівства Димитра [Вишневецького], князя на Вишнівці та Збаражі; коронного маршалка та великого коронного гетьмана Яна Собеського; канцлера королівства Яна Лещинського; канцлера Великого князівства Литовського Кшиштофа Паца; підканцлера, польного гетьмана Великого князівства Литовського, князя Міхала Казимира Радзивіла, підскарбія королівства Анджея Морштина.

Для довіри даний документ, підписаний моєю рукою, звелів скріпити печаткою. Львів, 5 листопада, року Божого 1673.

Міхал, король. (Місце печатки)».

Так наш Львів оплакував передчасну смерть свого короля, хто публічно, хто приватно, і, навпаки (ніби польська фортуна змінила чергові нещастя), під волоським містом Хотином польське військо тішилося з поразки своїх ворогів. Аби її вдячні нащадки приймали за правдиву, я слідую за коментарями сумлінного автора та гідного довіри сенатора, багато разів згадуваного Залуського¹, також у вільному стилі особливо коротко наводжу й узятє з інших джерел, скомпоноване на власний розсуд.

Після того як турецький тиран Мегмет III зброєю та великими силами протягом цілого року лихоманив і не залишав у спокої всю Польщу, лякаючи одночасно і небо, і землю, він готувався принести біди, рани, вбивства й похорони, наказуючи своєму воєначальникові Гусейну перезимувати з військом (з яким забрав Крит у венеційців) на кордонах Польщі, на зведених валах під Хотином. На початку весни військо мало несподівано напасти на Русь і Поділля (як про це я повідомив минулого року), забравши в неволю [ясир]. Турків було шістдесят тисяч, окрім допоміжних військ волохів та молдаван, а також неозброєних натовпів торговців і людей на послугах.

Це військо, щоб наганяти страх (без сумніву, не даремно) на всю Польщу й на наше військо, що розтягнулося навпроти, вибрало місце свого табору на пагорбі, неподалік Хотинського замку, який колись наші поляки, воюючи проти турецького султана Османа, щасливо тримали, оточивши обозами². Турки звели міст на плотах через річку Дністер і на кінці моста побудували величезну твердиню, зміцнили свій табір валом та укріпленнями, врешті притягнувши сорок вбивчих гармат. Недалеко від того війська на цецорських полях став Каплан-паша (якому турецький султан доручив найвищу військову владу для ведення війни з нами) із загонами для надання допомоги в разі потреби.

¹ Автор «*Epistolarium historico-familiarium*» Анджеєм Хризостомом Залуським (1648–1711) як сенатор брав участь у сеймах Речі Посполитої з 1685 р., обіймаючи вищі духовні та державні посади.

² Згадується битва під Хотином 1621 р. між польсько-українськими військами й армією турецького султана Османа II.

Expeditus pro feliciori omine cum tribus millibus militum ante exercitum praecambulo, Nicolaus Sieniawski, regni protunc vexillifer. Is adiacentia tractui suo oppida ab hostibus insessa subito aggressus, Turcas ab iis expulit, alios profligavit, Satanoviam, Międzyboz et alia sua haereditaria municipia iuri suo denuo asseruit, annonam Cameneco liberaliter a Porta Otomanica submissam repentino et vix sperato assultu fortiter recepit, terroremque adventantis Poloni exercitus, latius per vicinia sparsit.

Iam exercitus ad Tyrae ostia pertigerat, qui imbrium copia auctus vadum negaverat, multosque per ipsa naufragia tranare ausos vorticibus implicitos, gurges profundus hauserat, ratibus itaque Neptunum aquis tumentem, mitiorem facere consultum, quod bene successit, primaque victoria fuit navali assultu superasse iter in hostes negantem Tyram. Ob inopiam tamen avenae magnam iacturam equorum perpessus exercitus, difficillima tamen viarum <fol. 730>[// 289] constanter superavit, et in conspectum castrorum Huseimi Passae, late stagnantibus campis, et iter coeno uliginoso morantibus leucae unius spatio constitit.

Die nona Novembris instructa acie placuit prima experiri fortunae praesagia, ac imminens pugnae prospera sive adversa per Athanasium Miączynski tunc levioris armaturae legionarium, praeludia capessere. Hic fortiter aggressus Turcarum excubias, illasque campo pepulit, arma quorundam sustulit, sex cohortes pro **fugis auxilium ferentes eadem clade involvit. Interces-**sere postea hinc inde velitationes multo feliciores nostris, quam Turcis paratusque erat hac die exercitus noster configere generali certamine, sed Huseimus maiora auxilia a Kapłan Passa et Tartaris prospectans, intra valli tutamenta haerebat, arenam detrectabat. Castra etenim locaverat in loco pene ab arte inaccessio, cui scopulos in circum addiderat natura, munimina industria militaris, quae omnia defensabat famosis bello Candiae et multus praeliis exercitatus miles.

Hac die Georgius Gika, dux Moldaviae et alter Valachiae {Petriczeiko}, per secretiora consilia in partes Poloniae a Turcis retracti, exercitus suos, qui a mareschalli imperio penderent, nostro coniungere, magnumque momentum nostris ad victoriam, Turcis ad terrorem fecerunt¹.

Et quoniam metu ne an spe auxiliorum a Kapłan Bassa in Cetczora [sic] hyemante, tum a Tartaris sabbatho proximo castris suis inferendorum in vallis haesitans, morabatur belli aleam Huseimus, obsidium castrorum Turcicorum aggressus Polonus Lituanusque miles. Cinxere hostium castra numerosa, phalanges exigue et quinquaginta tormenta nitrato pulvere repleta globos igneos in obsessos Turcas, continuo eructabant, respondentibus aequali mugitu etiam Turcarum quadraginta machinis. Adornata a Cosacorum legionario egregio heroe <fol. 731>[// 289v] Samuele Motowidlo, vallorum aggressio, qui dum fortiter cum paucis ad vallum assultum parat ab ingruentibus ianzaris oppressus non prius moritur, quam pharetram in necem hostium exhauriret, egregie certe nascitur, qui sic moritur. Per annos octodecem in triremibus Turcarum captivus laborabat, libertatem caesis ducentis Turcarum, qui navem vincitosque oneraverant, deinde trecentis trucidatis consecutus².

Tota hac nocte e machinis fulminatricibus hinc inde iactati globi ignei ab utroque exercitu, nox vigilata in armis acieque. Obsessi hostes inconditis clamoribus quietem somnumque sibi ac nostris excusserant, quasi in pervigilio mortis silentium adversati, ut exaudirentur a Plutone perituri, fortiter clamabant subticentibus interim machinis. Nondum diluculum noctem depilerat, cum iterum tormenta Turcica immani fragore tonuerunt, duravere repetita tonitrua, diutius, sed nihil praeter sonum effecere, et tantisper denuo quiescere, hinc inde partes, quasi somniantes visae. Et interim optime in rem Polonam factum, quia mareschallus cum Polanovio, tacito et inobservabili gressu, propius ad vallum Turcicum accessit, viamque assultui non perarduam ausu magnanimo introspexit³.

¹ [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 497.

² Idem, fol. 498.

³ [Idem], fol. 499.

Наше польське військо, хоча за ухвалою сейму й повинно було нараховувати шістдесят тисяч вояків, мало ледве тридцять, проте його чисельність збільшили додаткові литовські війська зі своїм очільником Пацом¹.

Після того як король Міхал відвідав польський табір, що розташовувався тоді під Скварявою², та сам розробляв військовий план перед тим, як рушити особисто в бій проти ворога, його несподівано та сильно застало хвороба (як я оповідав). Це не дало йому далі виступити супроти ворога, і він повернувся до Львова, зіткнувшись зі смертельною жорстокістю болю. Тож добрий володар, бажаючи якнайкращого своєму воюючому війську, передав маршалкові королівства та одночасно великому коронному гетьману всі повноваження для ведення війни з найвищою військовою владою та побажання небесної допомоги. Тож він, склавши обов'язки найвищої любові, з молитвами про досягнення успіху, поспішив до Львова (як я раніше про це згадував) уже слабкий, наближаючись уже до своїх останніх днів, а маршалок вирушив назустріч ворогові трьома дорогами.

Миколай Сенявський³, на той час коронний хорунжий, був висланий перед головним військом з трьома тисячами вояків для сприятливого знаку. Він несподівано напав на прилеглі до тракту свої міста, зайняті ворогом, вигнав з них турків, а інших погромив, Сатанів, Меджибіж та інші свої дідичні міста знову повернув під свою владу. Сенявський сміливо здобув провіант, який щедро від Османської Порти підвозився до Кам'янця, в результаті раптового та ледве очікуваного нападу. Тривожна [для ворогів] вістка про прибуття польського війська широко розійшлася околицями.

Уже військо наближалось до русла Дністра. Річка, наповнена після дощів, не дозволяла її легко перейти, і в прихованих вирах, глибоких нуртах потонуло багато вояків, які ризикнули переправлятися на човнах. Тож була добра порада злагіднити води збунтованого Нептуна, використавши плоті, що мало успіх, і першою перемогою стала річкова переправа до ворогів, коли вояки подолали перешкоду попри спротив Дністра. Однак через нестачу віска військо зазнало великих втрат у конях, утім воно витривало перенесло труднощі на дорогах і постало всім своїм видом перед табором Гусейна-паші на широких багнистих полях, що лежали на відстані однієї милі від важкопрохідного болота.

9 листопада Атаназію Мйончинському, тоді командирові легкої кінноти⁴, сподобалося у бойовому порядку випробувати фортуна (щасливу чи й навпаки) близької битви, розпочавши вступну сутичку. Він енергійно напав на турецькі сторожові чати, відкинув їх із поля, забравши в деяких з них зброю, завдав поразки шістьом загонам, які кинулися на допомогу відступаючим. Пізніше почалися повсюди сутички, з більшим успіхом для наших, ніж для турків, і наше військо в той день було готове битися в генеральній битві, але Гусейн сподівався на велику підтримку від Каплана-паші й татар і залишався в безпечному місці, за валами, ухиляючись від бою. Адже його обоз розташовувався в майже недоступному з військового погляду місці, яке природа обвела скелями довкола, а ще ж були рукотворні військові укріплення, що їх захищали вояки, відомі війною за Крит і досвідом у численних боях.

У той день молдавський господар Ґрігоре Ґіка⁵ та інший господар – Волощини – Петричейку⁶, по таємних угодах перейшли від турків до поляків та зі своїми військами з'єдналися з нашим, передавши керування ними маршалку. Все це суттєво допомогло нашим у здобутті перемоги, а в турків вселило страх.

¹ Пац Міхал Казимир (бл. 1624 – 1682) – великий гетьман Великого князівства Литовського (1667–1682).

² Скварява – тепер село Львівської області.

³ Сенявський Миколай Геронім (1645–1683) – великий коронний хорунжий (1668–1683).

⁴ У битві під Хотиним Атаназій Мйончинський (1639–1723) керував хоругвою татарської кінноти.

⁵ Ґіка Ґрігоре (бл. 1628 – 1675) – господар Волощини в 1660–1664 та 1672–1673 рр. Автор сплутав господарів Молдавії й Волощини.

⁶ Петричейку Стефан – господар Молдавії в 1672–1674 та 1683–1684 рр.

Venerat subsequens noctem turbidam auctior per lucis incrementa dies sabbathi Turcis fatalis, Polonis triumphalis Divo Martino, episcopo Turonensi sacer. Rursus itaque nocturnae machinorum minae pulvere pyrio in hostes exarserant, quos illa vel maxime parte vallorum premebant, quam infirmam et convelli vi tormentorum facilem mareschallus ipse sub tempus Aurorae rubentis, ut paulo dixi cum Polanovio exploraverat.

Ordinatae itaque legiones in assaultum, quas ad praeruptum tormentariis globis vallorum aggerem (ducem imperio, heroem manu referens, suique exemplo omnes et singulos Polonos ad pucherrima audenda perurgens) ipse ante aciem progressus districto in orientis caedem acinace ductabat mareschallus, cunctator a principio, et cui cauta potius consilia, cum ratione, quam prospera ex casu placebant. <fol. 732>[// 290] Compleri fossas, aperiri campum iussit, satis cito incipi victoriam ratus, ubi provisum foret ne vinceretur.

Tunc vascae tibiae, et inflata aera laetius in tristes, et mutuas mortes sonuerunt. Ulularunt guttura, striderunt et crotala Turcarum ferale melos. Praemunitae et fortibus et piis orthodoxi sacerdotii precationibus Catholicae centuriae militum, ope caelitus implorata assaultum ineunt, praecipitis perinde ac planis usae, per abrupta ac valli impervia eluctatae, et praecipue peditum legiones velociter per tela, vulnera, caedes, ad cortinas obsessorum festinabant.

Non terrebant hostium minae, non iacula, non horrendi bombardarum fragores, non densa globorum circum volitantium caligo, non praecipitia, non alta, non ardua, non praeruptae, non densata frementium ianzerorum congeries, nihil protunc fuit impervium virtuti Polonae Lituanaeque cessere difficillima quaeque heroibus, dum eo fervore, qui victorias parat, undique in editiora valli viritim conscenditur. Non iam sanguinis, non vulnera merabantur, quin nostri aggressores vallum hostile subruerent, quaterentque portas innixi genibus, alii humeris, et super testudines erectas scandentes prehensarent hostium, tela brachiaque integri cum sauciis, semineces cum expirantibus, varia fuit hinc inde pereuntium forma, et omni, diversaque imagine mortium stupenda facies.

Pullis itaque qui aditu ferro clausuram Thracibus fixa in summo Polonae militiae vexilla. Primus Hyeronymus Petrykowski, vallum hostile occupavit, qui cum turmalibus peditum Martini Kałski vallarem coronam iure merito adeptus est, quia ante alios in vallo barbarorum conspectus. Per prima peditum vestigia ivere et equites atque sic fulsere in vallis legionum signa, iamque cunctis nostrorum undique intransibus potuere castra hostium magno numero, diverso colore adumbrata tentoria spoliis opimis referta.

Haec postquam vacua (metu an de industria) defensoribus conspexit miles noster ad praedandum <fol. 733>[// 290v] prius, quam ex integro vincendum avaras manus extendit. Et ecce accurrunt subito conglomerati in cuneos Musulmani, obvios nostros et dispalatos per tentoria obruncant, et nisi cathaphracta legio Stanislai Jabłonowski, palatini Russiae, cum Michaele Rzewuski hastas hostibus opposuisset, et impetum stitisset periclitari victores cum victoria et salute videbantur¹.

Miscebantur iam in castris alternae caedes et errabant mutuae mortes, pellebantur, qui primos populerant, ipsique a fortioribus superventi, cadebant, arenamque undanti sanguine foedabant, ancepsque esse belli eventus ceperat. Alternantis tamen huius fortunae lusum, in partem sui flexit mareschalli prudentia, qui recentiosibus auxiliis submissis hostis proteviam fregit, et in fugam compulit. Pellebantur castris Turcae. Ianizarii ab equitibus suis deserti, dum acrius pugnant, acrius caeduntur, omnesque in acie cadunt. Solimanus Bassa Bosniae dum versus Cecorum, cum multis millibus effusiori cursu iter arripit, a Demetrio duce Wisniovecensi, ac Potocciorum manipulis in castra redire compulsus, mareschallum libero iam passu castra Turcica prementem, praecipiti periculo involvit, nisi eum accurentes copiae militum discrimini exemisset. Solimani comites ipsumque ad funera, et profunda Tyrae ostia inevitabili gradu descendere compulissent.

¹ Idem eodem [Zaluscius, *Epistolarum*].

Оскільки чи з боязні, чи в надії, що до турецького табору надійде в найближчу суботу допомога від Каплана-паші, який зимував у Цецорі, або від татар, Гусейн зволивав на валах, не кваплячись кинути військовий жереб, то польські та литовські війська напали на обложений табір турків. Вони оточили численні ворожі обози своїми малими відділами та постійно закидали з п'ятдесяти гармат вогняними ядрами, наповненими порохом, обложених турків, котрі відповідали подібним гуком із сорока гармат. При нападі на вали серед козаків виділявся полковник, герой Самуель Мотовидло¹, який сміливо готувався зі жменькою вояків до взяття валів і був оточений яничарами, але не загинув, поки всіх стріл не вичерпав, [влучаючи] по ворогах зі свого сагайдака. Без сумніву, знаменитим той народжується, хто так помирає. Він упродовж вісімнадцяти років працював на турецьких галерах як бранець, а потім здобув свободу, вбивши двісті, а пізніше триста турків, які охороняли в'язнів.

Протягом усієї ночі стріляли з великих гармат повсюдно з обох боків вогняними ядрами. Ніч війська провели при зброї та у військовому шикунанні. Обложені вороги дикими звуками не давали спокою та можливості заснути ні нам, ні собі, ніби в переддень смерті. Як ненависники тиші, що, вислухавши Плутона², готувалися померти, турки голосно гуркотіли гарматами, тільки тимчасово замовкаючи. Ще зоря не зійшла вночі, як укотре турецькі гармати заgrimіли зі страшним гулом, який нічого, крім звуку, не видавав, хоч і тривав довго. Поміж тим знову все заспокоїлося, обидві сторони, як виглядало, ніби заснули. І тим часом це на краще вийшло для польської справи, бо маршалок [Собеський] з Поляновським³ тихим кроком непомічено підійшов до турецького валу та знайшов місце для нападу, не надто важке для сміливців.

Настав наступний після неспокійної ночі суботній день, багатший на світло, фатальний для турків та триумфальний для поляків, присвячений турському єпископу св. Мартину [II XI]. Тож знову, як уночі, грізні гармати заблискотіли по ворогу вогнем, вдаряючи якнайчастіше в ту частину валів, яку маршалок під час вранішньої розвідки з Поляновським виявив найслабшою та яку вважав легкою для знищення потужними гарматами (про що я тільки-но писав).

Отож були вишикувані до атаки відділи військ, які мали рушити до пробитого гарматними ядрами прориву у валах (на нього рукою вказував герой-воєначальник, своїм прикладом заохочуючи всіх та кожного з поляків до відважних чинів). Сам маршалок виступив перед рядами військ, витягнувши гостру шаблю із закликком до смерті східного ворога. Він спершу очікував, надаючи перевагу обережним порадам над випадково успішними. Собеський наказав заповнити рови, відкрити поле [для битви], тільки коли помітив, що він досить швидко починає перемагати, і впевнився, що не буде переможеним.

Тоді промовили дзвінкі флейти та наповнили повітря веселими й сумними звуками, [з подихом] взаємних смертей. Горлянки турків заулюлюкали, їхні пищавки затріскотіли дику мелодію. І тисячі наших вояків, зміцнені сильними та побожними молитвами правовірних католицьких священників, пішли в атаку, випросивши собі Божу допомогу. Вони кинулися вперед, продираючись як на рівнини, так і на урвища й недоступні вали, а особливо загони піхотинців поспішали до наметів обложених турків, попри постріли, рани та смерті.

Їх не відстрашували ні погрози ворогів, ні стріли, ні страшний гуркіт гармат, ні густа темрява від перелітних ядер, ні високі й недоступні урвища, ні прірви, ні щільні натовпи грізних яничарів, – ніщо в той час не могло стати перешкодою для мужніх поляків та литовців. Герої долали будь-які складнощі, коли з таким запалом, що приносить перемоги,

¹ Мотовидло Самуель (?–1673) – польський шляхтич, військовий діяч Речі Посполитої, див.: Wagner M. *Slownik*, s. 196–197.

² За античною міфологією, у світі померлих, «царстві тіней» бога Плутона панувала тиша.

³ Поляновський Олександр (?–1687) – військовий діяч Речі Посполитої, полковник гусарської хоругви.

Rupes praealta fugientibus Turcis iter abruperat, ex hac praecipites in amnem Tyrae cadere et mortis haustum in aquis gustare maluerunt, quam vitam deprecari a Polonis. Idem in praecipites cadentium lapsus, etiam Stephanum Bidzinski et Joannem Rzezzycki in fluvium traxit, illo tamen casu et malo vix patienter remedium Divina bonitas, salvos et intactos servavit. Nam dum Turcas tumentes fluctibus aquae sorbebant, illi et hostibus et fluctibus supernatantes, evasere in equis ad suos incolumes.

Nec Lituani segnes fuere ad victoriam, Michael enim Radzivilius dux adortus subito fugientes <fol. 734>[// 291] in pontem (qui Tyrae dorso incubabat, et Turcis evadendi cladem ultimam spem iniecerat) ac caede cruenta affecit, vexilla plurima ademit, in arcem Chotimensis uti proximam multos sancios ac trepidos fugere, plurimos in amnis profundum delabi, alios in ponte prae multitudinae fracto tremuos aegre pugnare et fataliter cadere in aquas compulit.

Ludicrum spectaculum erat cum Turcarum tuaris temeret pileatus Tyras, et aequae sanguine ac aquis manaret, et elueret iniuriam Poloniae, decias millia Turcarum scopulis implicata, et obruta ferebantur. Alii ab Athanasio Miączynski et Georgio Rusczyz tribunis ex fluctibus Turae, retracti ad vincula, alii in medio fluctuum vulneribus confecti, alii prope Camenecum caesi, tria tamen millia feliciori sorte per pontem nondum ruptum Camenecum evasere.

Sic illa dies sexaginta millia Turcarum mane superbe armata vidit, intra tres horas ad meridiem misere dispersa, et caesa conspexit, ex quibus triginta sex millia equitum ianizerorum et octo in vallis suis tumulum invenere. Cesserunt in captivitate insigniores, inter quos beglerbey, id est wezyrus Urumeliae, Aegypti Passae filii cum Czausio Bassa, alii aliis proceribus et militibus cesserunt auro copioso redemenda mancipia. “Quos felices {sua} Cynthia vidit, vidit miseros abitura dies”¹.

Ex nostris pauci desiderati, vix ducenti cecidere in arena, quibus iunguntur praecipui Joannes Załęski, venator curiae regni, Achacius Pisarski, capitaneus Wolbromensis, amisso equo, pedites animando et cum ipsis strenue adversus hostes decertando septuaginta duobus vulneribus fossus, Joannes Rzezzyccius, Andreas Rozniatowski, Florianus May, Vladislaus Novomieiski, Andreas Strzałkowski et alii e Polonis et Lituanis, fere quinquaginta, qui agentes fortiter, audentesque pariter, perfusi hostium suoque cruore, inter expirantium inimicorum cumulata arma, et corpora cadabant, insolentia desiderii gloriae eo delati, ubi pulchram mortem et patriae, et reipublicae proficuum, suis animabus salutarem, heroice oppeterent, nomina aeternitati gloriose sacrent. Perplures tamen vulnerati fuere.

Circa meridiem iam arma vaginis condere <fol. 735>[// 291v] victoria suasit, et certatim in gratiarem actionem Deo Optimo, qui victorias largitur humiliter cadere iussit. Propere itaque expiato loco in tentorio ipsimet Husseimi Bassae (quem fuga a morte, sive vinculis salvavit) eucharisticum cantum inchoarunt flexis genibus victores, missaeque sacrificium celebrante Adamo Przeborowski societatis Jesu presbytero, mareschalli confessario, ad cereos desertos Ottomanorum in triumphalum caelo accensos, audiverunt, et pro victoria, uti Trinoque Domino litarunt. Alii pro more militiae excubias agentes, a longe preces cum iubilo cordis Altissimo offerebant.

Sequenti die iam non perfunctorias, sed solennes voces laudem Deo cantantium excepere superi. Tormenta quoque etiam Turcica, in hymno Ambrosiano laetiori tono, sed globis arcu Chotimensi fatalibus, intonere, quae quingentos ex conflictu Turcas ad se receperat. Sed et haec brevi ipso die venerationi Beati Stanislai Kostka [18 IX 1673] sacro dedita, intra spatium trium horarum, pactis conditionibus, ut suas defensores Camenecum transferret (quos et transtulit), annonae tamen affatim victoribus reliquit.

Eodem die Turcarum millia caesa, duo ducentis in captivitate acceptis. Potuitque hac opportunitate trepidis Turcarum rebus etiam recuperari Camenecum, si nostri Poloni ut vincere,

¹ Seneca in *Hercules Oetaeus*.

вони звідусіль відважно все вище піднімалися на вали. Вже ні кров, ні рани їх не лякали, коли наші атакуючі руйнували ворожі вали. Одні з них розбивали браму до табору, спираючись на коліна, інші на плечах один одного спиналися вгору, ловлячи стріли та удари ворогів. Цілі з пораненими, півмертві з умираючими. З усіх боків поставали жахливі образи загиблих у найрізноманітніших муках та смертях.

Тож скинувши турків (*Thracibus*), які збройно боронили приступи, польські вояки на пагорбі встановили хоругви. Першим зайняв ворожий вал Ярош Петриковський, який з піхотним відділом Мартина Контського слушно забрав собі корону за здобуття валу, позаяк саме його першим з-поміж інших помітили на ворожому валі. За першим слідом піхоти пішла й кіннота, а потім виглядали на валах штандарти наших загонів, і вже для всіх наших вояків скрізь відкрилися ворожі обози, де у великому числі приховувалася в наметах розмаїта багата здобич.

Коли ж наш вояк побачив вільним від захисників (утекли зі страху чи з хитрості?) табір, захоплана рука простягнулася до грабунку раніше, ніж було здобуто цілковиту перемогу. І ось раптом зібрані у бойові порядки мусульмани вибігають перед нашими та вбивають розпорошених по наметах вояків. І якби загін важкої кінноти руського воєводи Станіслава Яблоновського разом з Міхалом Жевуським¹ не виступив проти ворожих списів та не стримав нападу, ми побачили б, що опинилися в небезпеці, як і сама перемога переможців, і їхній порятунок.

Уже в обозах почалася взаємна різанина й убиті падали з обох боків. Поляки виганяли тих, хто перед тим виганяв їх, а тепер сам падав від сильнішої руки. Кров хвилями лилася на пісок, і результат битви помалу ставав двозначним. Проте розторопність маршалка схилила на його бік гру перемінної фортуни, і він свіжими додатковими силами переламав опір ворога та змусив до втечі. Турків було вибито з обозів. Яничари, позбавлені своїх коней, чим упертіше билися, тим численнішими рядами падали. Боснійський паша Солейман з багатьма тисячами турків швидким маршем рушив у напрямку до Цецори, примушений відійти від обозів загонами князя Димитра Вишневецького та [Яна] Потоцького. Маршалок [Собеський], який уже вільним кроком проходив по турецькому табору, несподівано опинився в небезпеці, але був урятований від нещастя військовими відділами, що спішно надбігли. А загонами Солеймана та його самого неухильним способом примусили відійти до глибоких вод гирла Дністра.

Шлях до втечі туркам перекривала висока скеля, з якої вони воліли радше стрибати в річку Дністер і скуштувати смерть, зачерпнувши її у водах, ніж випрошувати життя в поляків. Через таке згубне падіння турків у ріку в неї також потрапили Стефан Бідзінський та Ян Жечицький, проте ласкавий Божий промисел таки врятував їх від цього нещасливого випадку, залишивши цілими й неушкодженими. Адже розбурхані води поглинули турків, а вони перепливали і ворогів, і водянні вири та живими дісталися на конях до своїх товаришів.

Також і литовці не були бездіяльними в тій перемозі, бо князь Міхал Радзивіл² несподівано атакував утікаючих турків на мості (що лежав через Дністер і давав туркам останню надію на уникнення поразки), вчинивши жахливу різанину, відібрав численні знамена. Багато поранених та перестрашених турків утекли до Хотинського замку як найближчого сховку, але ще більше загинули у глибоких водах. Ще інших турків, наляканих і ледве здатних битися, Радзивіл примусив із фатальним наслідком стрибати у воду на зруйнованому через їхню численність мосту.

Утішним для поляків було видовище з турецькими тюрбанами, в які зодягнувся Дністер, змішавши свої води з кров'ю, що змивала кривди Польщі, виносячи десять тисяч потоплених турків, яких поховало це нещастя. Чимало турків воєначальники Атаназій Мйончинський та Єжи Руциць, витягнувши з нуртів Дністра, взяли в полон, інші гинули

¹ Жевуський Міхал Флоріан (бл. 1630 – 1687) – військовий та державний діяч Речі Посполитої.

² Радзивіл Міхал Казимир (1635–1680) – польний литовський гетьман (1668–1680).

ita victoria uti scivissent, si hanc mentem nostris boni superi (Turcis in anxietate defixis) dedissent curas nostrorum alio, fatis reipublicae in obliqua tendentibus non vertissent.

Regis enim Michaelis obitus in pervigilio victoriae demortui, postquam fama deferente castra pervaserat, victoriae cursum interceptit, fuitque inter milites et magnates mixtus cum gaudio dolor, et quidem vastum primo inter legiones mussitans de morte regis silentium fuit, mox cuncta simul erupere. Ideo plurimi Polonorum satis semel vicisse Turcam rati, abituritionem meditabantur imminente hyeme, aliis acrius calcar redeundi in patriam **addiderat praeg-**nans factionum futuri regnantis electio.

Opponebat abire volentibus mareschallus morae ulterioris rationes ex belli necessitate, et continuatione victoriae, sed nihil profecerat. Rara iam in castris signa <fol. 736>[// 292] attenuatae cohortes. Misit tamen in Moldaviam non temnendam militum manum, qui hostem in Czezora pabulantem distenerent, Valachiae presidio adessent. Et profuere quidem iidem milites tantisper Valachis, donec a maioribus Scytharum copii cum soltano galha (ut fama ferebat) advenientibus Valachicis opibus, ac deliciis caperentur, ac iisdem insolentes tutiora mallent, reditumque in propria spoliis onusti celeri passu maturarent, cum quibus et praecipui Valachorum convasatis rebus suis in Podoliam venere, et postea in Stryiensis satrapia, regis reiquepublicae assensu resedere.

Fessum belli incommodis aerumnisque exercitum pro hyemali respirio in Podolia et Pokucia cincto cominus Cameneco mareschallus victor disposuit, Soczavam, Nemetium, Zwanecium et Chotimum, praesidiis impositis manutenere belli ratio persuasit. Sed haec non speranda fortalitia fame et inedia premente (ita ut ne canina caro, aut corium, quae famelici pro lautitiis edebant superessent, hinc ventres iliosi, morbi iliaci, pantes septici, plures torquebant, multos fataliter suffocabant) a nostris sponte, metuque imminentis potentiae desertata¹.

Mareschallus ipse dispertit per stativa exercitu Leopolim nostram hospes gratissimis venit, magno applausu urbis salutat, magnum monumentum victoriae, videlicet Machometis vexillum Huseimo ereptum secum circumferens, quod per ordinarium legatum Romam postea Clementis X^{mi} transmisit. Hoc illud erat vexillum sub cuius fatis Candia a Venetis avulsa, Turcarum auxit imperium. Placuit summo sacrorum principi, ut e thoro basilicae principis apostolorum, illud Orientis labarum, ad auras tremulum penderet, suasque vices Roma plaudente ploraret, nominis Poloni et fortitudinis heroicae trophaeum.

Excurrebant et in Pokuciam et rapaces hominum Scythae, quam ferro et flammis crudeliter vastabant, sed aliquot in locis a Remigiano Strzałkowski aliquoties castigati. Etiam Zor murza, filius dynastae Scythici Battyrza Bey, vincula nostra subiit. Et Andreas <fol. 737>[// 292v] Modrzewski servilem Cosacorum martem, armis felicioribus fatigabant. Joannes Potocki Braclaviensis palatinus, liberationi Cameneci intentus erat, viciniaque infestabat. Martinus Bogusz sub Dunaioviciis Thraces attrivit. Camenecum saepe terrore implevit.

Libet hic inferre diuturnam obsidum nostrorum Leopoliensium (de quibus in anno praecedenti dixeram) non ingrati posteris patientiam. Hi enim (ut praemiseram) voluntaria pro republica et civitate hac mancipia, appromissam per commissarios reipublicae sui eliberationem, taediose in dies expectabant². Ast votis contra spem cadentibus, dum nostris Polonis favore caelitem, victoria recentior obtigit, odio gentis et vindictae motivo, Cameneci profundo in terra ergastulo incluso, per viginti quatuor septimanas, solem, lucemque spectare non permitti, inedia, taedio, umbrisque silentibus macerati, iam tabe corporum torpebant, morerenturque omnes in fovea, nisi illos specialis gratia Altissimi et adiutorii caelestis refecisset, et crudelia paganorum corda, lytri amittendi metu ad misericordiam serius reduxisset. Apud nostros vero magnates eliberationis eorum nulla cura fuit. Et hunc quidem carcerem toties perpassi erant,

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 505.

² Ex relatione ipsorummet.

у вирах через поранення, ще інших шаблями потяли біля Кам'янця. Та все ж три тисячі з них за щасливого збігу обставин до Кам'янця відійшли по ще не зруйнованому мості.

Так, у той день ще зранку видно було шістдесят тисяч гордо озброєних турків, а через три години, перед полуднем вони були розпорошені та побиті. З них тридцять шість тисяч яничарів-кіннотників та вісім тисяч піхотинців знайшли могилу на своїх валах. Вельможні люди були захоплені, серед них бейлербей¹, що був візиром Румелії, сини єгипетського паші з Чаусом-пашею. Інші пішли на викуп за золото й повернення наших полонених можновладців та військових. «Кого Цинтія бачить щасливими, вмираючий день бачить нещасними»².

Наші мало втратили, ледве двісті загинули на полі бою, з яких значніші: ловчий королівського двору Ян Залеський; вольбромський староста Ахаций Пісарський, котрий втратив коня, приєднався до піхоти та з ними діяльно бився проти ворогів, отримавши сімдесят дві рани; Ян Жечицький, Анджей Рожнятовський, Флоріан Май, Владислав Новомейський, Анджей Стшалковський та інші вояки з поляків і литовців, близько п'ятдесяти осіб, що мужньо билися, окроплені ворожою та своєю кров'ю, і впали поміж тілами вмираючих неприятелів та нагромадженої зброї. Вони були окрилені незвичним бажанням слави, спізнали красиву смерть для користі і батьківщини, і Речі Посполитої, спасенну для їхніх душ, освятили свої імена невмирущою славою. Однак найбільше було поранених.

Близько полудня перемога вже переконувала сховати зброю до піхов і вона наказала їм впасти на коліна в подяку Всемогутньому Богу, який дарує перемоги. Тож умить було освячене місце в наметі самого Гусейна-паші (який утечею врятувався від смерті чи полону). Переможці на колінах розпочали свхаристійний кант і вислухали урочисту літургію, котру провів священник з Товариства Ісуса Адам Пшеборовський, сповідник маршалка, при запалених свічках, покинутих турками, заради тріумфу неба та на честь перемоги, яку вони присвятили Богу Єдиному в Трійці. Інші вояки, що за військовим звичаєм перебували на катах, звіддала підносили молитви Всевишньому з радістю в серці.

Наступного дня вже не похапцем, а урочисто прозвучали вдячні голоси з кантами на хвалу Бога. Також у веселий такт гімну св. Амбросія³ загуркотіли, рівно ж і турецькі, гармати, але вже смертельними ядрами для Хотинського замку, де по битві знайшли прихисток п'ятсот турків. І невдовзі, у самий день вшанування блаженного св. Станіслава Костки [18 IX], замок здався протягом трьох годин на умовах угоди, що його захисники перейдуть до Кам'янця (що й було зроблено), а багатий провіант залишиться переможцям.

Того дня було вбито дві тисячі турків, а двісті захоплено в неволю. За такої нагоди, коли турків огорнула паніка, можна було навіть повернути Кам'янець, якби наші поляки могли не тільки перемагати, а й скористатись із перемоги. І якби Провидіння не перекреслило цей замисел (коли турки були вражені страхом), звернувши в інше русло наші турботи, котрі провадили на узбіччя долини Речі Посполитої.

Адже в самий переддень перемоги була надіслана вістка про смерть короля Міхала, і, коли вона досягла обозів, переможний марш перервався. Поміж вояками й магнатами радість змішалася зі смутком, і спочатку через кончину короля постала у військах глибока мовчанка, що зараз же всіх охопила. І якщо більшість з поляків міркували, що достатньо один раз перемогти турків, роздумуючи про відхід перед наближенням зими, то іншим охоти повертатися на батьківщину додавали майбутні вибори короля, сповнені інтриг.

Маршалок заперечував тим, хто хотів відходити, наводячи причини для подальшого перебування з військової потреби задля утривалення перемоги, проте нічого не досяг. Уже

¹ Бейлербей – правитель бейлербеїлика, найвищий ранг провінційного уряду в Османській імперії.

² Seneca, *Hercules Oetaeus*, 641–642. Цинтія (Артеміда) – богиня місяця.

³ Подячний гімн св. Амбросія «Te Deum laudamus».

quoties nostri Poloni seu infestarunt Camenecum, seu victoriam aliquam bonumque successum habuerunt.

{Hoc anno pater Franciscus Rychłowski reformatus, praedicator et theologus egregius, Arianorumque confutator, vir consilii abstinantiae, silentii, studiorum, quae in suo ordine primus lector plantavit, promovit, dum tertio provincialis Lublino Leopolim visitatione in Martio peditaret, maligna correptus sub villa Dąbrowica, in strato super humum pallio supinus, finitis precibus matutinis, dum socius antiphonam repeteret *Euge serve bone etc.*, mortuus est ipso die Sancti Benedicti [II VIII]. Post obitum fratri sui ordinis apparuit, veste episcopali indutus, praemio apostolico (ut dixit) decoratus. Sepultus in conventu nostro Leopoli ad haec usque tempora interger perseverat.

Ex annalium conventum eiusdem, sunt et conciones ipsius Polonae typoinpressae}.

Annus Domini 1674

Annum Domini 1674 inchoavit capitulum ab ordinatione tariffarum pro distributione hybernali <fol. 738>[// 293] secundum tariffas annorum praeteritorum, et praecedentium contributionum, de quibus in anno 1671 dixeram.

Magno motu proposita a querela contra custodem capitalarem Walawski, quod thesaurum ecclesiae Cracoviae apud Brykner civem Cracoviensem repositum dereliquerit, et ab eo sine consensu et scitu archipraesulis et capituli recesserit¹. Ideo in aliquot capitulis contra eum etiam absentem protestationes intercesserunt, et Casimirus Humniewicz mansionarius, protunc praepositus capellae Domagalicianae, ad illius thesauri custodiam deputatus, assignato solario protinus Cracoviam ex decreto capituli iter arripuit². Debebat tamen et ipse custos Walawski, decretis capitularibus et archiepiscopi adactus, ad eundem thesaurum comparuisse³.

Blasius Amoretti Italus summam quatuor millium florenorum capitulo gratuito donavit, certumque contractum a capitulo approbatum recepit, dignus certe, ut ipsius anniversarium sine intermissione absolueretur⁴.

Iam hoc anno latius inundasse subterraneas aquas in ecclesiam nostram observatum est, intrarunt tacite et sepulchra mortuorum, magnamque ruinam toti ecclesiae inferre ceperunt, quam hucusque continuant. Ideo capitulum tractavit cum magistratu consulari, sed quia educendi has aquas in locum suum modus non erat, permissum fundamenta ecclesiae in illis maderere, quae modo iam cum notabili detrimento fluctuant⁵.

Fuit initio huius anni et capitalis contributio, ad cuius exsolutionem admonebantur per decretum capitulares⁶. Expeditio quoque militum ex bonis demandata fuit, capitulumque ex bonis Czolhany unum equitum, alterum ex Młyniscza expeditiv⁷.

In civitate nostra ab privatas rationes discordi, et ob crebras rescriptorum super laudo de fugitivis <fol. 739>[// 293v] civibus tempore Turcicae obsidionis mutationes, inter liberationes ac licentias magis incerta, parvae quoque res magnis motibus agebantur. De quodum motuum compositione infra dicam.

Post victoriam sub Chotimo e campo martiali descendere ad electoralem festinare, suasit praematura mors regis cunctis desideratissimi. Itaque ad Varsaviam pro calendis Maii anni currentis 1674 tota comparuit Polonia, actum electionis completura. In quo actu, dum tres

¹ [Acta] capituli, fol. 52.

² Eadem, fol. 55, 57.

³ [Eadem], fol. 63.

⁴ Eadem, fol. 57.

⁵ Eadem, fol. 60.

⁶ [Eadem], fol. 64.

⁷ [Eadem], fol. 66.

рідшими стали в обозах штандарти, поменшало військових відділів. Однак він надіслав у Молдавію немалий відділ, щоб стримати ворога, який затримався в Цецорі, та забезпечити оборону Волощини. І справді ті вояки доти допомагали волохам, поки при наближенні великих татарських сил на чолі з калгою-султаном (як розповідали) не забрали волоські скарби й кошги, бажаючи здобути безпеку у своєму зухвальстві, і спішно повернулися додому, навантажені награбованим. Із ними прийшли і значніші з волохів, забравши своє майно на Поділля, і пізніше – у Стрийський повіт, отримавши дозвіл осісти від короля та Речі Посполитої.

Маршалок-переможець розмістив військо, змучене військовими невигодами та прикросами, на зимовий відпочинок на Поділлі й Покутті, довкола Кам'янця, залишивши залоги в Сучаві, Немеці¹, Жванці та Хотині, як вимагав військовий інтерес. Але ці важливі фортеці наші залоги опустели добровільно, побоюючись за свою безпеку, примушені голодом та нестачами. Вони навіть задовольнялися м'ясом собак чи шкірою, які вони, зголоднілі, як делікатес їли, через що шлунки набухали, нутрощі боліли, кишки гнили, багато з них мучилися, чимало задихалися на смерть.

Сам маршалок, розставивши на становища військо, як найбажаніший гість прибув до Львова, і місто його вітало з великою втіхою. Він із собою привіз велику пам'ятку перемоги, а саме прапор Магомета, забраний у Гусейна-паші. Пізніше Собеський передав його звичайним послом до Рима Клементові X. Це був той самий стяг, під яким було захоплено Крит у венеційців та розширено Турецьку імперію. Понтифік забажав, щоб це східне знамено тріпотіло на повітрі з колони базиліки першого з апостолів², оплакуючи свою сумну долю в радісному Римі, як трофей польського імені та героїчної мужності.

Грабіжники-татари робили набіги на Покуття, жажливо знищуючи його вогнем і мечем, але в деяких місцях були побиті Ремігіаном Стшалковським. Також Зор-мурза, син татарського вельможі Батирза-бея, потрапив у наші кайданки. Анджей Моджевський³ докучав козакам своїми військовими успіхами. Брацлавський староста Ян Потоцький, маючи намір звільнити Кам'янець, непокоїв околиці. Мартин Богуш⁴ потовк турків під Дунаївцями⁵. Він же часто наводив страх на Кам'янець.

Хочу тут розповісти про тривале терпіння, за яке мають дякувати нащадки нашим львівським заручникам (про яких йшлося під минулим роком). Вони ж бо (як я повідомляв) прийняли добровільно ув'язнення за Річ Посполиту та місто, із прикрістю з дня на день чекали звільнення, обіцяного їм комісарами Речі Посполитої. Однак події пішли супроти тих сподівань: коли недавня перемога з волі небес випала нашим полякам, то турки, з вродженої ненависті та бажання помститися, на двадцять чотири тижні замкнули їх у Кам'янці в глибокому підземному ув'язненні, не дозволяючи побачити ні сонця, ні світла. Вони страждали від браку їжі, журились у глухій темноті, вже б їхні тіла згнили та всі вони повмирали в ямі, якби їх не скріпила особлива ласка Всевишнього та небесна поміч і згодом страх втратити викуп не схилив жорстокі серця варварів до милосердя. А наші магнати не докладали жодних зусиль до їхнього звільнення. І ці заручники стільки разів потерпали від ув'язнення, скільки наші поляки або наближалися до Кам'янця, або здобували перемогу чи якийсь інший успіх.

Цього року отець Франциск Рихловський⁶, реформат-францисканець, визначний проповідник та теолог, усмиритель аріан, муж, схильний до розважності, роздумів, до наук, який у своєму ордені займав найвищу посаду, коли у березні пішки провадив третю

¹ Немец (рум. *Piatra Neamt*) – тепер місто в Румунії.

² Мовиться про храм Св. Петра у Римі.

³ Моджевський Анджей (?–1683) – полковник, надворний коронний підскарбій.

⁴ Богуш Мартин (?–1705) – подільський підкоморій (1699–1704).

⁵ Тепер місто Хмельницької області.

⁶ Рихловський Франциск (1611–1673) – францисканець, проповідник, провінціал ордену.

praecipui Lotaringiae, Condeus et Neuborgius principes, et reginae viduae, et reipublicae viduatae, propositi per electoris populi suffragia libera passim volitant, Stanislaus Jabłonowski, palatinus Russiae, Joannem Sobieski, mareschallum regni, parem et indole, et armorum fortuna sceptris, sui palatinatus nomine subintulit¹. Huius sententiam amplexati et alii proceres, frustra in crastinum obnitentibus Lituani, et mox consentientibus, {atque} a vice rege protunc Andrea Trzebicki, episcopo Cracoviensi, duce Severiae (quia sub ipso electionis aestu primas regni Casimirus dux Czartoryiski lento dolore calculi extinctus, ac episcopus Vladislaviensis, paulo ante mortuus erat, quibus iuxta statutorum praescriptum nominandi electos reges Poloniae facultas competit) quanquam renitens Joannes Sobieski in regem Poloniarum electus, proclamatus est. Non subito tamen impetu, et tumultuario favore, sed matura et in crastinum diem ex mente ipsimet electi principis deliberatione.

Summo applausu excepta illa nominatio, et mareschallus regni, iam rex electus, Joannes III dictus, regalibus titulis decoratus, statim sequenti die, bellicum consilium cum senatu formavit, nec auro coronari voluit, nisi prius victoriae lauro ex hostibus ornaretur. Et si quando tunc certe potuit in nostra Polonia, veram fuisse veterum philosophorum sententiam: “Certis temporum vicibus heroicas ac divinas quasdam animas, ad regnorum et provinciarum salutem, e caelo in terras labi”, prout Synisius refert liber I “De providentia divina”, quod ex subsequentibus lector (si Deus salutem impertierit) videbit.

<fol. 740>[// 294] Leopoli nostra quanquam ex hac electione terrigenae sui dynastae sumopere laetata est, nimium tamen turbata fuerat, quia Turcarum imperator ingentibus copiis Chotimenses campos denuo repleverat, et quasi cladem anni anterioris ulturus, Leopoli et toti ducatu Russiae inhiabat. Et forte urbe anteriori oppugnatione concussa nimiumque attritis moenibus, imparatis nostris proceribus et cuiuspiam alteri intentis, abolevisset suorum cladem sanguine nostro tyrannus, nisi propitia nobis Divina bonitas, alio hanc belli procellam vertisset.

Fama fuere hanc Tartarorum persuasisse Turcis, ut omnia Leopoli, arma in Ukrainam vertissent, atque rationibus ipsius persuasi, multa fortalitia, utpote Mohyloviam, Schorogrodiam [sic], Barium, Scianam, Kunice, Ladizynum ceperunt², Humaniam urbem, arte et praesidio munitam, et pene viribus suis securam, et fortiter resistantem, semel et iterum assultu instituto, quamquam non sine clade suorum, vi cepit vezyrius, statim excidium ivit per omnia, aetate propecti succubere, immanitati ferri, teneriores mori compulsi, foeminae vincula impleverunt, et supra perpessae.

Moschi quoque pro Ukraina, sibi a Cosacis tradita, certantes, iuncti iisdem ingenti exercitu, quia trecentorum millium, Boristhenem traiecerunt. Pavotociam primo triginta millibus militum cinxerant, sed ab eodem oppido cum clade reiecti a Doroszenko, Turcarum socio. Deinde Czehrinum urbem, non facile hosti cuilibet cessuram, obsederant, sed per occultos recessus erumpente cum suis Doroszenkone, necem et vincula praemium obsidionis retulere. Fugiebant tumultuario abscessu trans Borysthenem, qui plures gurgitibus suis abreptos hausit. Tormenta etiam abiicere metus Moschis persuasit. Sic Moschi quoque auxerant in Ukraina Turcarum victoriam³.

Neque regi noviter electo permisit respirium seu consilium bellandi necessitas, venit cum exercitu in vicinia Trębowlae, cuius adventu velut telo ictus Turcarum imperator <fol. 741>[// 294v] in Valachiam, deinde ultra Danubiam perrexit. Rex electus etiam hyeme ex necessitate belli in Ukraina bellum gerebat. Barum oppidum, munitione et origine non incelebre, Scythico praesidio exciso, tum et arcem ipsam, fortius munitam, deinde Mohyloviam,

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 557.

² Idem, fol. 560.

³ *Летопись*: останнє речення пропущено.

провінційну візитацію зі Львова до Любліна, сильно занедужав у селі Домбровиця¹. Він помер на самий день Св. Бенедикта [11 VII 1673] на ліжку в чернечому облаченні, коли, звівши руки догори, промовляв ранкові молитви, поки його товариш повторював антифон «О, добрий слуго / *Euge serve bone*»². Після смерті брата свого ордену він виявив, що Рихловський вбраний у єпископські ризи, прикрашений (як монах розказував) апостольським клейнодом. Його могила в нашому конвенті у Львові збереглася досі непошкодженою.

Узято з хроніки того монастиря, а також із його опублікованих проповідей польською мовою³.

Рік Божий 1674

Рік Божий 1674 капітула розпочала з тарифної ординації щодо розподілу гіберни за минулі та попередні роки, про що я розповідав під 1671 роком.

Великий рух викликала скарга проти капітульного кустоша [Миколая] Валявського, котрий покинув церковну скарбницю в Кракові, залишену в краківського міщанина Брікнера, і відійшов без згоди й відома архипастиря та капітули. Тож дехто з капітули через таку його відсутність вніс протестацію, і мансіонарій Казимир Гумневич, на той час намісник каплиці Домагаличів, делегований до охорони тієї скарбниці, відразу ж після декрету капітули, одержавши плату, вибрався в дорогу до Кракова. Однак і цей кустош Валявський за декретами капітули й архієпископа був змушений з'явитися до тієї скарбниці.

Італієць Блазій Аморетті⁴ ласкаво подарував капітулі суму чотири тисячі злотих, отримавши певну угоду, схвалену капітулою. Безсумнівно, угода була гідною, коли було заплачено за безперервне щорічне поминання його душі.

Уже цього року помітили, що підземні води широко вливаються в наш храм, тихо входячи, та починають завдавати великої шкоди і гробівцям померлих, і всьому храму, що досі продовжується. Тому капітула вела переговори з расцьким урядом, але позаяк не було способу відвести ті води у своє місце, це довело до замочення фундаментів костелу, які тепер уже, помітно пошкоджені, хитаються.

На початку цього року збирали поголовний податок, про сплату якого каноніки нагадували, видавши декрет. Також вимагалось спорядити військових із маєтків, і капітула підготувала зі свого маєтку Чолганів одного кіннотника та іншого – з Млинищ.

У нашому місті з особистих причин виникли незгоди через часті зміни рескриптів щодо ухвали про міщан-утікачів у часах турецької облоги, коли звільнення та полегшення викликали радше сумніви. Тож малі проблеми спричинили великі розрухи (про заспокоєння яких я далі розповім).

Після перемоги під Хотиним завчасна смерть найдорожчого для всіх короля радила покинути воєнне поле й поспішити на поле виборів. Відтак до Варшави 1 травня 1674 року з'явилася вся Польща, щоб здійснити акт елекції. На ній і королеві-вдові, і овдовілій Речі Посполитій запропонували імена трьох знаменитих володарів: Лотарингії, Конде та нейбурзького князя⁵, що повсюдно звучали серед голосів вільно обираючого народу. Але руський воєвода Станіслав Яблоновський додав від себе та від імені воєводства і маршалка королівства Яна Собеського, який був гідний скіпетра як здібностями, так і військовими успіхами. Його пропозицію підтримали й інші можновладці, і марно на другий день противилися литовці, невдовзі теж погодившись. Отож Ян Собеський, хоча й опирався,

¹ Домбровиця (пол. *Dąbrowica*) – тепер село Люблінського воєводства (Польща).

² Антифон – жанр літургійних чи псаломних піснеспівів. Антифон «О, добрий слуго» містить перші слова вірша з Євангелія: *Mateя*, 25:21.

³ Див.: Rychłowski F. *Kazania na święta całego roku*.

⁴ Блазій Аморетті прийняв міське право Львова у 1669 р., див.: *Album civium*, nr 3943, s. 310.

⁵ Йдеться про кандидатури австрійського князя Карла V Лотаринзького (1643–1690), французького принца Луї (Людовика) де Бурбона Конде (1621–1686) та нейбурзького князя Філіпа Вільгельма (1615–1690).

Peczary, Bratislaviam felici Marte recepit, Scythas in multis locis fugavit, captivos cepit, alios in hani amicitiam ostentantis favorem dimisit, militem in Ukraina per hyberna distribuit¹, Achmet Passam cum duodecem millibus praesidiariorum nocte interluni per Michaellem Rzewuski aggressum Raxonia multis caesis expulit. Sic progressus per gradus noviter electi regis, inter acerba frigora hyemantis, usque ad annum subsequentem virtutis comes, et fortium pedisequa felicitas, quae ab urbibus quamquam bene munitis dedititias claves, panemque in munera, primum e Cerere tributum, passim eidem obtrudebat offerebatque².

Civitati vero nostrae inter magna discrimina ab irato Oriente sitae, ut opportunum tutamen pararetur reparatio vallorum, et palatio quercina, vallis effusis circa moenia conventus Bernardinoorum, imperata, quam intra unum fere annum suis sumptibus perficere suasit ursitque necessitas. Sed haec munitio licet non contemnenda magnisque expensis procurata, publicaeque praegrandes erectae, subsequentibus annis incommoda cessere privatorum.

Praemiseram ad anni huius initium, quod ex occasione laudi de fugitivis civibus, multae discordiae inter cives erant³. Debebat ergo noviter electus rex laudum illud declarare, in quo denunciavit, quod cives infirmi, viri togati, pauperes, mulieres cum liberis, laudo illo non comprehendantur, quibus hostilitate imminente datur fugiendi facultas, cum rebus mobilibus, ita tamen, ut sui loco relinquunt et magistratui praesentent viros ad resistendum hosti sufficientes, ut patet in actis consularibus sabbatho post festum Sanctae Annae proximo anno [30 VII] 1678.

<fol. 742>[// 295] Etiam hoc anno Divina Clementia servum suum venerabilem Joannem Dukla recentioribus gratiis decoravit. Extant etenim actis consistorii sabbatho sexta Octobris inserta testimonia duo super sanitate ex voto ad divum hanc concepto impetrata⁴.

Eodem anno Jacobus Josephowic consul medicus imaginem Virginis sine labe conceptae veste argentea inaurata, ac adamantina corona cinctae⁵, de domo sua praeunte et subsequente Virginem in urbe hac lectissimarum, candelas accensas deferentium choro inter psalmodia marianas ad ecclesiam nostram post solis occasum publice deferri, in testudine aurata altaris ciborii a se eleganter quamquam nondum ex integro, protunc constructi locari curavit, prout et modo in fulgore, et maiestate vultus Virginei, satis reverenter conspicitur.

Annus Domini 1675

Inter terrores hostium nostrorumque militum angarias pacifice res suas ac ecclesiae tractavit capitulum, et circa bonorum conservationem, vindicationem censuum ecclesiae, seriam curam, non tamen sine mutuis inter se controversiis adhibuit. In praesentes in civitate, et sese sine legitima causa ab obsequio absentantes, diligentem animadversionem fecit ac contra tales ipsemet capitularis decanus solennem protestationem coram actis capituli fecit⁶.

De molendino post portem Cracoviensem extat <fol. 743>[// 295v] capitularis dispositio, quod illud capitulum in suam possessionem et fructus ex eo receperit, et arendatores constituerit, privilegium advitalitatis dederit⁷. Non inveni rationem quare ab eodem iure suo postea recesserit, quoniam per annos subsequentes nullam curam huius molendini habuit, nec proventus ex eo percipiat.

Montis pii administrationem inter iura sua recensebat capitulum, ac procuratorem eidem constituerebat, de cuius conservatione ac securitate thesauri ecclesiae, summopere afficiebatur

.....
¹ [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 561.

² [Idem], fol. 562.

³ [Acta] consularia.

⁴ [Acta] consistorialia.

⁵ Ex traditione.

⁶ [Acta] capituli, fol. 82.

⁷ [Acta] capituli, fol. 80.

був обраний польським королем, про що тоді оголосив віцекороль, краківський єпископ, князь сіверський Анджей Тшебицький (оскільки під час цієї елекції примас королівства, князь Казимир Чарторийський відійшов в інший світ через повільний біль від каміння в міхурі, а влоцлавський єпископ недавно перед тим помер¹, а саме їм належало, відповідно до статутів, право номінування польських королів). Однак це сталося не через необдумане прагнення та несподіване сприяння, а через зважене рішення, відкладене на другий день на прохання самого обраного володаря.

Із великою радістю народ прийняв цю номінацію, і маршалок королівства, вже обраний король під іменем Яна III, прикрашений королівськими знаками, зразу ж на другий день скликав військову раду із сенатом. Він не бажав бути коронований золотом, перш ніж його голову прикрасить лавр переможця над ворогами. І якраз тоді справдилася в нашій Польщі сентенція давніх філософів: «У певних часах якісь героїчні та божественні душі спускаються з неба на землю для порятунку королівств і країв», – як Сінесій² стверджує в першій книзі «De providentia divina» і це читач побачить у наступний період (якщо Бог наділить здоров'ям [автора]).

Хоча наш Львів з цього вибору земляка своїм володарем дуже радів, проте й надзвичайно турбувався, що турецький султан знову наповнив хотинські поля численними військами й ніби хотів помститися за поразку минулого року і Львову, і Руському князівству. Оскільки передня частина мурів була доволі розбита у дні попередньої облоги, а наші можновладці були неготові до оборони та зайняті чимось іншим, тиран залився би нашою кров'ю під час різанини, якби ласкавий до нас Божий промисел не обернув на інше цю воєнну бурю.

Пішла чутка, що татарський хан радив туркам, аби оминули Львів, звернули всі війська на Україну. Вони дослухалися його порад, здобули такі міцні фортеці, як Могилів, Шаргород, Бар, Стіна, Куниця³, Ладижин. Місто Умань, що мало укріплення та залогу, здебільшого забезпечену своїми силами, мужньо боронилося. Візир двічі йшов на штурм і, хоча й не без втрат серед своїх, силою здобув місто, відразу ж вчинивши різанину. Старші віком лежали, жорстоко вбиті, дітей забрано силоміць, жінки потрапили в полон та були згвалтовані.

Також московити боролися за Україну, передану їм козаками, та, об'єднавшись разом з ними у величезне військо, що налічувало триста тисяч вояків, перейшли Дніпро. Найперше вони оточили Паволоч тридцятитисячним військом, але були відкинуті від того міста союзником турків Дорошенком. Пізніше облягали місто Чигирин, не легкий до здобуття для будь-якого ворога, але й там Дорошенко несподівано напав зі своїми козаками, тож у нагороду за облогу отримали смерть та полон. Московити втекли щонайшвидше на другий бік Дніпра, що поглинув багато з них у своїх глибоких вирах. Страх також переконав московитів позбутися гармат. Таким способом московити побільшили перемоги турків в Україні.

Необхідність ведення війни навіть не дозволила новообраному королеві знайти час на відпочинок чи наради. Разом з військом Ян Собеський прибув до околиць Тереховлі, і після його прибуття турецький султан, мовби вдарений блискавкою, похопився у Волощину, а потім за Дунай. Король-елект навіть посеред зими з воєнної потреби вів війну в Україні, здобув Бар, укріплене й нелегке для здобуття місто, витявши татарську залогу, а також добре укріплений замок, далі взяв з воєнним щастям Могилів, Печери⁴,

¹ Казимир Чарторийський, колишній влоцлавський римо-католицький єпископ (1654–1673), був обраний гнзненським архієпископом 15 квітня 1673 р., а помер 15 травня 1674 р., так і не відбувши інтронізації на посаду примаса. Автор помиляється, представивши його як дві особи.

² Сінесій (бл. 373 – бл. 414) – церковний, громадський діяч, філософ-неоплатонік. Я. Юзефович згадує його працю «Aegyptus sive de providentia», відому за цитуванням в інших авторів.

³ Тепер села Вінницької області – Стіна і Куна.

⁴ Тепер село Печера Вінницької області.

capitulum¹. Modo cura montis pietatis transiit ad ordinationem archiepiscopalem capitulo sec-
luso.

Annus hic fuit annus placationis numinis irati, quo iubilaem magnum a Clemente X^{mo} orbi
terrarum revoluto viginti quinque annorum spatio apertum², in nostra quoque civitate, aequae
a magnis ac parvis absolutum, tanto devotius quanto vicinora pericula ab infensis et paratis in
excidium Ottomanis Tartarisque ad expirationem peccatorum manifestius perurgebant.

Obsidibus quoque suis Cameneci detentis ex publico aerario submittebat civitas pro vic-
tu certas pensiones³, ne fame (quam apud hostes patiebantur) mactarentur⁴ extrema, nimium
taedio et angustiis Turcarum, cladem suorum vindicantium contabescebant, et hoc suadebat
omnino iustitia, pietas et charitas Christiana, ut elicitur ex actu feriae 2^{dae} postridie dominici
Septuagesimae anni eiusdem [II II] 1675.

Ex necessitate quoque ad inquisitionem serenissimi Joannis III, electi regis, urgente defec-
tu militaris annonae, numerare debuit civitas quinquaginta millia florenorum signata pecunia,
ac mercibus, exercitus Polono, ne hoste instante dilaberetur, in futuris coronationis comitiis,
quasi reponenda, sed nunquam reposita⁵. Tres itaque centuriae nationum Polona, Armena, Ru-
thana, per sexdecim millia sex centos sexaginta sex florenos grossos viginti composuerunt,
summam quadraginta millia florenorum. Decem millia <fol. 744>[// 296] Judaeorum astuta
plebs in contribuendo quintuplo deponere debebat, ut elicitur ex actu feriae 5^{tae} post festum
Sancti Aegidii Abbatis [5 IX 1675] anno eodem, sed utrum composuit non constat.

Nec sine ratione haec consolatio exercitui provisa, iam enim cum hostibus ab initio anni
huius acriter dimicando, ad incitas reductus erat Scythas inter Czehrinum⁶ et Stawisciam infes-
tos excursus facientes clade mulctavit. Ad Zorniscios Alexander Polanovius, ad Niemirowiam
dux Wisniowecensis Demetrius, alibi Stanislaus Jabłonowski, palatinus Russiae, Scytharum
agmina et Cosacorum profligabant⁷. Nec diu ovabat grassandi licentia hostium, ferro victo-
rioso ubivis edomita, ita ut Doroszenko iam obsequium regi et reipublicae quamquam fecte,
offeret. Rascovia crebrius laccessita, sed nunquam hostibus impune, nuradinus in Ukraina cum
quatuor millibus Scytharum fusus est⁸. Ad Czehrynum cum Adzigereio a Michaele Rzewuski,
et iterum a Nicolao Sieniawski regni vexillifero ad Pawolociam funditus opprimitur, ipseque in
arena cadit, ita ut vix sexaginta a fuga retracti ex toto exercitu vincula, subiverint. Pawolocia,
quam triginta millia Moschorum anno praeterito sanguine suo cruentarunt, a tribus millibus
nostrorum duce Radzivilio oppugnata, igne et caedibus suorum absumpta, obstinata tamen in
martem, tandem ultimum exitium a subiectis in terra pulveris fomitibus pertimescens, in regis
clementiam se totam abiecit, arcemque potentem duci Radzivilio tradidit.

Turcis quoque fatale fuit ferrum Polonorum, nam Achmet Passa ad Rascoviam fusus, et
iterum a Michaele Rzewuski in Valachia, commeatum quaerente caesus est. Joannes Sirko,
haeros et bellator contra Tartaros insignis, a rege Zaporowiensis militiae dictator constitutus
est, missis insignibus militiae, quod ipsi diu haec ambienti pergratum erat et ad agenda fortia
calcar.

Iam et hanus Tartarorum ad pacis tractatus sollicitabat regem, partium utrarum sese fore
medium, <fol. 745>[// 296v] pacisque arbitrium offerebat. Satis laborum et aestimationis

.....
¹ [Acta capituli], fol. 82.

² [Acta] consistorialia.

³ [Acta] consularia.

⁴ Ориг.: хибно *mactarentur*.

⁵ Eadem.

⁶ Ориг.: хибно *Czehinum*.

⁷ Załuscus, [Epistolarum], fol. 565.

⁸ [Idem], fol. 564.

Брацлав. Він прогнав татар із численних місць, одних ув'язнив, інших з прихильністю відпустив, показуючи приязнь ханові, і розмістив вояків в Україні на зимові лежі. Король вигнав з Рахнів¹ (*Raxonia*) Ахмета-пашу з дванадцятитисячною залогою, вбивши багатьох, коли Міхал Жевуський уночі, в час молодика напав на місто. Так поступово, попри сильні зимові морози, аж до наступного року зростав для новообраного короля успіх, соратник відваги та слуга мужніх чинів. Цей успіх здобував і приносив повсюди йому ключі від зданих, хоч і добре укріплених міст та хліб, першу данину Церери².

А нашому місту, що перебувало у великій небезпеці від збуреного Сходу, для більшої безпеки було наказано поправити вали й дубову огорожу, а також занепалі вали навколо мурів монастиря бернардинців. Необхідність переконала та змусила виконати це лише за один рік і то власним коштом. Але ці зведені з величезних балок фортифікації, які не заслуговували на легковаження і на які пішли великі гроші, у наступні роки принесли незручності для приватних осіб.

На початку цього року я згадував, що через ухвалу міста про втікачів виникло багато незгод між міщанами. З цього приводу новообраний король уважав за потрібне ту ухвалу уточнити та пояснити, що хворі міщани, урядовці, бідняки, жінки з дітьми не підпадають під її дію, бо їм давалася можливість утекти при наближенні ворога зі своїм рухомим майном, проте на своє місце вони мали залишити та представити урядові мужів, готових до опору ворогам, як видно з раецьких актів, виданих у найближчу суботу після дня Св. Анни, [30 VII] 1678 року.

Також у цьому році Божий промисел оздобив найновішими ласками свого велебного слугу Яна з Дуклі, адже в консисторських актах 6 жовтня було внесено два свідчення про зцілення, отримане після звернення до цього святого.

Того року райця й медик Якуб Юзефович подбав, аби образ Богородиці, що непорочно породила, був прикрашений одягом з позолоченого срібла та припасованою короною з діамантів. Той образ Богородиці, яку в цьому місті якнайбільше вшановують, він зі свого дому забрав та при запалених свічках після заходу сонця публічно заніс до нашого храму, до пресвітерію (*choro*), вмістивши в золоту облямівку циборію вітваря. Все це виглядало вишукано, хоча ще не цілком, бо тоді вітвар тільки встановлювався. Але тепер він, [вважаючи] блиском і маєстатом образа Богородиці, виглядає достатньо шанобливо.

Рік Божий 1675

Капітула мирно обговорювала свої та церковні справи, попри страх перед ворогами та утисками наших вояків, займаючись не без взаємних суперечок збереженням маєтків, поверненням церковних чиншів, справами опіки. Декан капітули вимагав негайного покарання для присутніх у місті каноніків, які без поважної причини уникали своїх обов'язків, та особисто привселюдно вніс протестацію проти них перед капітульними актами.

Про млин, що стоїть за Краківською брамою, з'явилася капітульна ухвала, за якою капітула мала утримувати його у своїй власності та одержувати прибутки з нього, встановивши орендарів та надавши їм позиттєвий привілей. Я не знайшов причини, чому пізніше капітула від нього відмовилася, у наступні роки не виявляла опіки над тим млином і не отримувала доходу від нього.

З-поміж своїх прав капітула згадала адміністрування побожним банком і встановлення для нього опікуна, якого вимогливо зобов'язала до збереження та безпеки церковної скарбниці. Недавно ж опіка над побожним банком перейшла до архієпископа з усуненням від цього капітули.

У цей рік, що став часом заспокоєння гніву небес, Клемент X оголосив великий ювілей для земель світу, після того як минуло двадцять п'ять років [від попереднього ювілею]. Також наше місто (як влада, так і простолюди) зустріло [ювілей] з настільки великою

¹ Рахни – тепер село Вінницької області.

² Церера – богиня плодючості та землеробства у давніх римлян.

hyemis exercitui nostro apud barbaros fecit, quoniam Ukraina peragrata plus gloria, quam orae illius cepit, demum tandem relevando militi spatium concessum, praesidesque copiae¹ per Polesiam et Wolhyniam locatae, rex exeunte Aprili Zloczoviam attigit.

Mirum tamen est, quod hyemem frigoribus suevam rex ad bellandum in Ukraina elegerit, passim enim ob defectum pabuli equi generosi cadebant, milites inedia et incommodis emacerabantur, pedites et non bene tecta famulitii paupertas emoriebantur, magnumque impedimentum bello fecerant nivium crebre cadentium congeries. Et quod maxime observabant plerique, quod tunc in aestate hyemabat noster exercitus, dum Turcae calentiori aura favente municipia expugnabant, dum illi recessum bello perfuncti caneabant², nostri in autumno hoste recedente, ad arma prosiliebant.

In Ukraina secundum iam ab electione annum rex ad Braclaviam inceperat³, totusque in eam curam incubuit, ut Doroszenkonem cum Cosacis in suas partes petraheret, cum et ille obsequium non denegaverat⁴. Mittebat crebrius Josephum Szumlanski, episcopum nostrum Leopoliensem, Ruthenum, adhuc in schismate manentem, Doroszenkoni familiarem, per quem mussitator versutus meliora regi pollicebatur, tempus vero tractatibus studiose extrahebat, interim astuta mente Turcam respiciebat, quem assiduo per suos legatos sollicitabat, tandemque effecit, ut primis diebus Martii hostilis potentia Ukrainam impeteret. Cui forte motivum dederat factionum subdolarum, exercitus Lituanicus, deserto rege exemplo inaudito castris excedens, domum accelerans, cum irreparabili damno felicioris progressus⁵. Nostri vero Poloni exercebantur passim astrorum inclementia, nive nimia, hyeme frigida, aestate torrida, solitudine famelica⁶.

Exercitu in stativa ut supra recensui disposito, non otiabantur pro suo more Scythae, sed subito in vicinia {Russiae} effusi rapiebant omnia, vastabant, comburebant villas et oppida pro sua libidine impune et sine <fol. 746>[// 297] repulsa nostrorum, pauca et dispersa praesidia multitudini illorum sufficere non poterant, oppressi celeritate eorum multi, caesique, captivati multi. Joannes tamen Sirko ductor Zaporoviensium centuriis suorum septus, Scythas miseram tot hominum praedam agentes ter cecidit, captivo agmini vincula ademit, non omnes tamen vindicavit⁷.

Nec Turcae intermiserunt bellandi in gramine maturo opportunitatem. Bassa enim Juliae Albae pontem in Danubio stravit, per quem traduxit copias suas, ac Imbraimo, generali exercituum Turcicorum, sociavit. His oppugnata primo Rascovia, deinde Mohylovia, sed a Cosacis regi fidelibus fortiter et cum clade Turcarum defensa, utraque municipia postea dum viribus maioribus Turcae ingruerent, a civibus alio sese transferentibus deserta⁸. Barium, Międzyboziam oppugnabant Turcae, Krasilowiam Tartari, sed tam hi, quam illi reiecti fortiter.

Noster exercitus adversus insultus Turcarum imparatus defensive se habebat, quia de pace mediatione hani Tartarorum audierat. Sed bene ille {Romanus} dixit, quod “nunquam satis fida potentia, ubi nimia est”⁹. Tractatum enim hunc interrumpit recusata eorum restitutio, quae Turcae contempta foederum religione per nefas occupaverant¹⁰. Itaque Imbraimus quindecim passis cum suis copiis iunctus, inter hos septem beglerbegi alias proreges provinciarum, et

¹ *Летопись*: пропущено *copiae*.

² *Летопись*: пропущено *municipia expugnabant, dum illi recessum bello perfuncti caneabant*.

³ *Летопись*: пропущено *secundum iam ab electione annum rex totus ad Braclaviam inceperat*.

⁴ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 530.

⁵ *Летопись*: кінець абзацу пропущено.

⁶ [Załuski, *Epistolarum*], fol. 670.

⁷ Idem, fol. 571.

⁸ Idem, fol. 572.

⁹ Tacitus.

¹⁰ Idem Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 571.

побожністю, наскільки виразно примушували до очищення від гріхів близькі загрози від розгніваних та готових до спустошень турків і татар.

Також місто виділяло певні суми із загальної скарбниці на харчування для своїх заручників, затриманих у Кам'янці, аби ті не померли від сильного голоду (який терпіли від ворогів) та надмірної туги, не загинули від утисків турків, що хотіли їм помститися. І вчинити так спонукали справедливість, побожність та християнське милосердя, як видно з акта, виданого в понеділок після неділі Семидесятиці, [II II] того 1675 року.

Також із нагальної потреби, через відсутність військового провіанту, на вимогу обраного короля, найяснішого Яна III, місто мало зібрати п'ятдесят тисяч злотих готівкою та в товарах для польського війська, щоб те не розійшлося з наближенням ворога. Нібито ця сума мала бути повернена на майбутньому коронаційному сеймі, але ніколи не була повернена. Тож три сотні [представників] націй – польської, вірменської та руської – дали [від кожної] по шістнадцять тисяч шістсот шістьдесят шість злотих та двадцять грошів, що становить суму сорок тисяч злотих¹. Хитрий єврейський плебс мав сплатити п'ять разів по десять тисяч злотих, як видно з акта, виданого в четвер після свята Св. Егідія Абата того року [5 IX 1675], проте, чи вони сплатили, невідомо².

Недаремно виплатили війську цей податок, бо вже з початку того року з ворогами дійшло до жорсткої боротьби, коли зазнали поразки прудкі татари, які між Чигирином і Ставищами здійснювали нищівні напади. Тоді Олександр Поляновський (під Жорнищами³), Димитр Вишневецький (під Немировом), руський воєвода Станіслав Яблоновський (в іншому місці) розбили загони татар і козаків. Недовго грасувала сваволя ворогів, яку так загнуждали повсюдно переможним мечем, що навіть Дорошенко пропонував, хоч і фальшиво, свій послух королеві та Речі Посполитій. Рашків потрапив під численний напад, але не безкарно для ворогів. Нуреддин-султан зазнав поразки з чотирма тисячами татар в Україні. Він під Чигирином разом з Аджі Гераєм був цілковито розбитий Міхалом Жевуським і знову – хорунжим королівства Миколаєм Сенявським під Паволоччю. Сам він упав на полі бою, а з усього війська ледве шістдесят вояків потрапили в полон, захоплені під час утечі. Паволоч, яку минулого року тридцять тисяч московитів скропили своєю кров'ю, тримали в облозі три тисячі наших вояків на чолі з князем [Міхалом] Радзивілом. Місто нищили вогнем та великими втратами, однак воно збройно опиралося. Врешті, опинившись перед загрозою повного знищення через закладені під землею заряди з порохом, захисники повністю здалися на ласку короля та передали князю Радзивілу свій сильний замок.

Для турків також фатальною була зустріч з польською зброєю, адже Ахмет-паша був розгромлений під Рашковом і знову побитий у Волощині Міхалом Жевуським, що там шукав провіант. Героя та визначного войовника супроти татар Івана Сірка король поставив зверхником (*dictator*) Запорозького війська, йому вислали військові інсигнії, які він довго прагнув мати, і це була заохота йому до мужніх чинів.

Уже й татарський хан спонукав короля до мирної угоди, пропонуючи себе обом сторонам як посередника, полнобовного арбітра. Для нашого війська виявилось достатньо зусиль та зимових випробувань у варварському краї, оскільки, пройшовши Україну, воно більше здобуло слави, ніж земель. Урешті-решт, виділивши воякові час на відпочинок і розмістивши військових ватажків на Поліссі й Волині, наприкінці квітня король прибув до Золочева.

Однак було дивно, що король вибрав зиму із суворими морозами для ведення війни в Україні, позаяк повсюдно падали благородні коні через нестачу паші, вояків виснажували голод та невгоди, піхотинці й погано вдягнуті слуги вмирали від нужди. Великою

¹ Насправді сума становила 50 тисяч злотих.

² На 1686 р. єврейська громада Львова, за підрахунками райців, заборгувала перед містом 115 тисяч злотих, але відмовлялася сплатити цю суму, див.: Капраль М. *Національні громади*, с. 219.

³ Жорнище – тепер село Вінницької області.

super hos octavus, qui supremus vezyrius dicitur¹ hano itidem cum omnibus dinastis Crimeae associatus (eratque hic exercitus ingens valde non Poloniae tantum, sed et Europae toti oppugnandae sufficiens)², invasit iterum arces et oppida.

Wołoszczysza municipium munitum perbelle et a Cosacis fortiter defensum, dum sulphurati pulveris fomes ignea tela fundere non suffecerat, cum clade suorum notabili excidit³. Telis tamen, quae furor obtruserat, rem strenue prius agere municipes, quibus armati inter densa agmina prorupere, priusquam sua funera ulți, quam receperunt, graviores <fol. 747>[// 297v] hosti dum caderent certe vel ab ipsa morte immortales. Arcem Zbarensensem, a natura loci et ingenio munitam, per prodicionem infidae plebis occupavit, cuius pars excidium, pars vincula, oppidum ignes, muri ruinam praemium flagitii habuere.

Ingens haec potentiae moles, ut anno praeterito (sicut supra praemisi), ita et praesenti parabatur in fata civitatis nostrae, nisi plene nobis constitisset Deum immortalem misertum sanguinis nostri, pepercisse innoxiiis, regemque electum futurorum molimina praescientem, praematurae in civitatem misisse. Venit itaque rex in nostram civitatem, et solennes in adventu principis explosiones tormentorum primum, modestiam praeferebat vetuit. Deinde dum ipsi relatam erat, quod impotens Imbraimi fastus inquirat, quonam loco rex electus resideat, urbis tormenta muralia explodi mandavit, ut horrendi fragonis sonitu resciret hostis, quo loco hospes maiestas moraretur⁴.

Exipitur itaque rex electus a civitate nostra per quem honorifice, castra ad ecclesiam parvam Sancti Petri fixit, ut propositum Imbraimi de oppugnanda urbe nostra abrumperet, obsessis arcibus auxilium ceterius ferret, hosti occurreret. Sed exiles copiae regis non permiserunt interim tentare fortia, solum enim in castris suis quatuordecim hastati militis, levioris septem vexilla, exiguumque peditatum habebat⁵. Imbraimus e contra in suis castris immensum, ut supra recensui robur, et innumerabilem bellatorum multitudinem numerabat. His tamen et tantis viribus iniecit terrorem praesens maiestas, ut Imbraimus nihil contra paucitatem Polonorum cum tanto exercitu tentare auderet. Unus princeps se ipso grandem implere militiam hosti videbatur, soloque nomine et fama, quia armis nondum vacabat pugnavit. “Sola etenim ducis fama interdum bella profligat”, ut Strada notavit⁶.

Imbraimus itaque succesu rerum, et multitudine exercitus ferocior, quia Leopoliensium sanguine orexim implere non poterat, in Mikulince⁷ divertit, quod <fol. 748>[// 298] oppidum potenter oppugnavit, in cuius oppugnatione stragem suorum notabilem passus, tandem per deditionem accepit, sed fregit quam sponderat fidem. Primores enim illius oppidi palis defixi, feliciores illi fuere, qui acies hostium ausu heroico perrupere⁸ et salutem egregia fortitudine conservaverunt⁹.

Olexentium, Pocieniaiovia, Załusci et alia oppida quanquam minora tentata, sed non superata. Praedam hominum Zbaravii, et alibi raptam ad Camenecum excussit filio hani, aegrumque passam infirmari diutius non permisit Rzewuscus. Ad Złoczoviam a palatino Russiae Jabłonovio Adzigereius cum viginti millibus Scytharum profligatus¹⁰.

¹ *Летопись*: пропушено *inter hos septem beglerbegi alias proreges provinciarum, et super hos octavus, qui supremus vezyrius dicitur*.

² *Летопись*: пропушено текст у дужках.

³ [Załuski, *Epistolarum*], fol. 573.

⁴ [Acta] consularia, et Załuscus, [Epistolarum], fol. 574.

⁵ Idem, ibidem.

⁶ Strada, [*De bello Belgico*].

⁷ Ориг.: хибно *Mikulnice*.

⁸ *Летопись*: хибно *praerupere*.

⁹ Załuscus, [Epistolarum], fol. 575.

¹⁰ Idem, fol. 576.

перешкодою для війни стали замети, адже часто падав сніг. На що тоді найбільше звертали увагу, це те, що коли наше військо улітку відпочивало на стаціях, то турки, використовуючи теплу пору, здобували міста, потім відходили, виконавши військову справу, а наші восени, коли ворог відступив, бралися до зброї.

Від часу елекції король уже другий рік розпочинав в Україні. Під Брацлавом поклав усе своє старання, щоб перетягнути на свій бік Дорошенка з козаками, адже той наче й не відмовлявся від послуху. Король неодноразово посилав до нього нашого львівського єпископа Йосифа Шумлянського, русина, що до тих пір перебував у схизмі, друга Дорошенка. Через нього цей зрадливий авантюрист чимало хорошого обіцяв королю, а самі переговори вперто відтягував. Тим часом розторопно дивився на турка, якого постійно заохочував через своїх послів, і нарешті добився того, що в перших числах березня ворожа сила напала на Україну. Напевно, спонукою до цього стало сповнене інтриг литовське військо, яке покинуло короля нечуванним способом, відійшло з обозів, поспішивши додому з невідворотною шкодою для щасливого розвитку війни. А наші поляки скрізь потерпали від несприятливості зірок, надміру снігу, суворості зими, літньої спеки, нестачі провіанту.

Коли військо (як я згадував) залишалося на лежах, татари за своїм звичаєм не відпочивали, а несподівано розбіглися по руських краях, усе грабували, спустошували, безкарно та без опору наших палили села та міста на свій розсуд. Нечисленні та розкидані залоги наших військ не могли нічого вдіяти проти їхньої численності. Через швидкість татар багато було побитих, потятих, забраних у неволю. Проте запорозький ватажок Іван Сірко під захистом своїх сотень тричі розгромив татар, які гнали такий великий людський ясир, звільнив юрми захоплених бранців, але не всіх відвоював.

І турки не оминули нагоди розпочати воєнні дії, коли піднялася трава. Так, паша Альби-Юлії¹ поставив міст через Дунай, через який переправив свої війська, та з'єднався з командувачем турецьких військ Ібрагімом². Спершу вони облягали Рашків, згодом – Могилів, однак вірні королю козаки їх [ці міста] мужньо захищали з утратами для турків. Пізніше ці дві фортеці були залишені мешканцями, які вийшли звідти куди-інде, коли турки наближалися з більшими силами. Турки облягали Бар, Меджибіж, а татари – Красилів³, але звідусіль напади ворогів були мужньо відбиті.

Наше військо, не готове до нападів турків, тримало оборону, оскільки сподівалося на посередництво в справі миру татарського хана. Але добре сказав той римлянин, що «ніколи немає достатньої певності щодо потуги, якщо вона є надто велика»⁴. Адже цій угоді перешкодила відмова в поверненні тих територій, що їх окупували турки, погорджуючи святістю мирної умови. Тож Ібрагім об'єднався з військами п'ятнадцяти пашів, серед яких було сім бейлербеїв, або намісників провінцій, і над ними восьмий, що звався великим візиром⁵. До них також приєднався хан з усіма васалами Криму (і це було величезне військо, достатньо потужне для боротьби з усією Європою, а не тільки Польщею), і вони знову вдарили на фортеці й міста.

Добре укріплене містечко Волочиск мужньо боронилося з козаками, поки вистачало гарматного пороху, щоб кидати вогняні кулі, та все ж упало по загибелі більшості своїх оборонців. Однак спочатку мешканці активно задіяли сокири, які з помсти взяли до рук. Озброївшись ними [сокирами], вони проривалися поміж густі ряди нападників та мстилися, перш ніж пізнати смерть, убивали чимало ворогів до того, як впасти, і, без сумніву, ставали безсмертними через свою смерть. Збараський замок, укріплений природою та

¹ Альба-Юлія (рум. *Alba Iulia*, нім. *Karlsburg*) – один з центрів історичної Трансильванії, тепер місто в Румунії.

² Шишман Ібрагім-паша (тур. *Şişman İbrahim Paşa*) – турецький воєначальник.

³ Тепер місто Хмельницької області.

⁴ Tacitus, *Annalium*, 2:92.

⁵ Великий візир Османської Порти не брав участі в поході турецьких військ 1675 р.

Nihil tamen gloriosius haec aestas spectavit, quam ad nostram Leopolem cum Scythis conflictum. Increbuerat vagus per ora militum rumor nuradinum soltanum cum ingentibus Tartarorum copiis recta Leopolim adversus regios tendere, sparsitque latius terrorem apud facile credulos, quanquam ex captivis postea patuit, non amplius quadraginta millia milites selecti secum habuisse. Terruere alios, non regem hi incerti rumores, ad omnia tamen, etiam errantis fama momenti providus, cautusque rex, per vias excubias disposuit, ut de adventu hostis opportunè commone facerent. Sed certum omnibus excubitoribus custos mons noster arenarius, in quo vetus arx (ducum Russiae etiam et regum Poloniae quondam antiquis temporibus salubre, et longe patens domicilium, nunc ignobile et desolatum) sedet¹. Hic enim planis campis supereminens, advenientes hostes a longinquo ostendit, regemque electum, certum vicinae (leucis duabus) potentia fecit. Educta itaque in arenam legiones, circiter duo millia virorum (adversus quadraginta Scytharum) complentes.

Primus hostis pro nobis oppugnavit aether nam vasta camporum, quae hostiles manipuli oppleverant, aestas alias calida cum prodigio messis, nivibus operuit. Nec arva tantum in tempestiva hyeme diebus fervidis Augusti canuere, <fol. 749>[// 298v] sed grandine etiam concutiebantur hostes in via, caelo tum alibi, tum Leopoli sereno. Haec caelitus immissa tempestas hostis oculos impetiit, mox alia globorum missilium grando e muralibus urbis nostrae, machinis ingruentis hostium tempestatis, indicium fecit, tum exterrendis Scythis, tum vicinis agrestibus ad tutiora perurgendis².

Ibat tamen inter grandines coeli, et tormentorum tonitrua nuradinus, iamque inundasse latissima camporum agminibus suis cernebatur, cum ecce regales copiae ad trientem leucae e castris progressae Scythas insperatio aggrediuntur. Hora post meridiem tertia cum Scythis advolantibus cepit belli praeludium subitoque in approximantes, confertosque in cuneo hostes, e colle proximo, quem secretius tormenta repleverant, fulminatum. Saltus proximi ducentos sclopetarios occultaverant, qui ubi habenas Scythes laxasset, ignea procella in eum depluerent. Ast Scythae quovis africo mobiliores, et disperebant subito, et conglomerabantur recenter, et fugiebant ad oculum et planitiem camparum rursus replebant, arcubus, frameis, hastis brevibus et praecipui etiam globis armati.

Rex suorum paucitati providens, ne consilium suum quod tutum celeritas pugnandi fecisset, temerarium morando longius videretur, astum bellicum pro subsidio {virium} adiecit. Pilatas legiones grave onus humeris ponere, leviores loricas inducere mandavit, hastas inter virgulta addito famulitio castrensi, ut conspicerentur disposuit, ita ut terribilis legio ad belli aleam intenta a longe conspiceretur. Datum itaque utrique lateri exercitus nostri irruendi in hostes imperium.

Nec Scythae selecti alias, pugnam detrectant concursum hinc inde fortiter. Scythae multitudine, nostri paucitate, sed comite virtute et spe auxilii coelestis strenue pugnabant³. Non diu tamen Scythae in martis arena perstiterunt, post medium horae spatium, impetu <fol. 750>[// 299] nostrorum, et globis occultatorum sclopetariorum, ut supradixi (qui in procurrentes ex improvise iaculabantur notabilemque stragem causabant) confusi, pavorem non vanum contrahunt, et euro ocyus fugiunt.

Sequebatur fugientes, miles noster, nec cessavit insequi donec nox et diem et hostem eriperet. Datum itaque receptui signum. Regem noctis conticinium in castra reduxit, milites in arena vigilias somniarunt. Sperebat rex interim crastino nuradinum, compariturum, sed ille comportatis suorum nocte cadaveribus, iisque in mapalibus, quasi inpyra emortuali combustis, ad octo milliaria fugaces copias promovit.

¹ Ibidem [Zaluscius, *Epistolarum*].

² Idem, fol. 576.

³ Ibidem.

фортифікаційним мистецтвом, турки захопили через зраду невірною плебсу, у винагороду ганьби частину людей убили, частину забрали в полон, місто спалили, мури зруйнували.

Величина цієї військової потуги, як попереднього року (я раніше про це писав), так і цього року, приготувала б знищення нашому місту, якби безсмертний Бог цілковито за нас не заступився, змилосердившись над нашою кров'ю. Він, запобігаючи згубним наслідкам, передбачаючи майбутні заходи, прислав у місто обраного короля. Тож король прибув до нашого міста і, виявивши скромність, заборонив урочисті постріли з гармат з нагоди прибуття володаря. Коли ж йому повідомили, що неспроможний ні на що Ібрагім з пихою питає, в якому місці обраний король перебуває, Ян Собеський наказав зробити постріли з гармат на мурах міста, щоб ворог дізнався з їхнього страшного звуку, в якому місці перебуває маєстатичний гість.

Таким чином наше місто прийняло обраного короля, який розбив табір біля невеликого храму Св. Петра, щоб зламати план Ібрагіма здобути наше місто, і швидше надати допомогу обложеним містам та виступити проти ворога. Але тим часом незначні сили короля не дозволяли розпочати якісь активніші дії, адже у своєму таборі він мав тільки чотирнадцять хоругв, озброєних списами, вісім легкоозброєних хоругв та дуже мало піхоти. Натомість Ібрагім у своїх величезних обозах, як уже я згадував, нараховував незліченну кількість вояків. Однак присутність короля викликала страх і в таких великих сил, через що Ібрагім зі своїм численним військом не наважувався нічого вчиняти проти малих сил поляків. Як видається, один король сам собою заступав для ворога ціле велике військо, і саме одне його ім'я та слава воювали, коли ще бракувало зброї. «Навіть одна лише слава вождя часом завершує війни»¹, – так писав Страда.

Тож Ібрагім, відважний з огляду на успішний перебіг справ і чисельність війська, не маючи змоги задовольнити власний апетит кров'ю лвів'ян, звернув на Микулинці², яке потужно обліг. Під час цієї облоги мав помітні втрати своїх вояків, та врешті здобув це місто після капітуляції, але порушив дану обіцянку, наказавши посадити на палю очільників того міста. Щасливі були ті, хто героїчним способом проривався крізь ряди ворогів і з неабиякою мужністю рятувався.

Турки турбували Олексинці, Почаїв, Залізці³ та інші містечка, які хоч і менші, проте не були здобуті. [Міхал] Жевуський відібрав під Кам'янцем у сина хана ясир, набраний у Збаражі й інших місцях, і не дозволив більше хворіти слабкому татарському паші. Руський воєвода [Станіслав] Яблоновський розбив під Золочевом Аджі Герая з двадцятьма тисячами татар.

Однак того літа нічого славнішого не спостерігалось, ніж бій з татарами під нашим Львовом. Серед військових поширилася усна звістка, що нуреддин-султан прямує з незліченною кількістю татар просто до Львова проти королівських військ, і страх у легковірних ще сильніше розрісся, хоча пізніше від полонених стало відомо, що з ним було не більше сорока тисяч добірного війська. Ці непевні чутки налякали інших, але не короля. Втім, обережний Ян Собеський, розсудливий щодо навіть помилкових чуток, розставив чати на дорогах, щоб завчасно довідатися про появу ворога. Проте найкращим з усіх сторожем виявилася наша Піскова гора, на якій стояв старий замок⁴ (колись, у давнину, впродовж довгого часу добрий осідок руських князів і рівно ж польських королів, тепер непоказний і зруйнований). Тут, із замку, що вивиснувся над рівнинами, здалеку зауважили наближення ворогів та застерегли про їхню близькість (на віддалі двох миль). Відтак було виведено на поле битви загони чисельністю близько двох тисяч мужів (супроти сорока тисяч татар).

¹ Strada F. *De bello Belgico*, p. 509.

² Тепер селище міського типу Тернопільської області.

³ Усі поселення тепер належать до Тернопільської області.

⁴ На Пісковій горі у Львові не було замку.

Profuit ad victoriam et reginae Mariae Casimirae, coniugis electi pietas, quae praeter orphanotrophia quae eleemosinis ditabat, proelio approximante ad ecclesiam nostram (in qua tota civitas supplicationes nocturnas agebat) progressa, coram Sanctissimo in pyxide exposito in altari ciborii, ac imagine Immaculatae Conceptae Virginis aperta, de qua in anno antecedenti scripsi, in nuda tellure tamdiu genibus nixa incubuit (prout ipse spectavi) quousque prosperi successus, et conflictus notitiam non receperit. Nec coelum negavit victoriam, pro qua tanta humilitate, etiam ad aram Beati Stanislai Kostka deprecabatur in publico, multo maiori in conclavi secreto¹, ideo et brumam insolito nivium accessu aestati permiscuit, et pannicum timorem in hostes multitudine praevalentes immisit, et ostenta quaedam, sub tempus proelii dimidiatae framea lunae, in coelo noctu conspicuae, ut a parente mea haec vidente accepti, dedit. Victoriamque nostris perpaucis desideratis attribuit. “Divino auxilio nihil firmitus est”, ut Homerus ait.

Civitas nostra ad subitas hostium impressiones, exercitu foris pugnante, partita fuit vallum, et moenia tormentis et civibus aucta. Attamen maximum civitatis scutum, regalis clypeus erat, cuius fortitudo urbem nostram ab internatione protexit, iam altera vice. “Hoc reges habent magnificum et ingens nulla, quod rapiat dies prodesse miseris, supplices fido lare protegere”², ut Seneca observavit.

Abolere hanc cladem nuradinus volebat, ideo circa Kalussiam ad praedas ex more rapacis naturae, agendas, et <fol. 751>[// 299v] incendia pagorum excurrerat, sed ibi ab Andrea Potocki, palatino Kiiioviae, ad Sniatynum a Silniccio, castellano Czernechoviensi, fortiter represus postquam caedibus colonorum et incendiis villarum foedavit. Omnia caesi et in aliis locis³, utpote ad Brzezany, Adzigerey soltanus cum Turcis, ad Stratinium ab Athanasio Miączynio, bis itidem a Steckievicio, dapifero Smolensensi, iisdem plebs captiva, quam in Tauricam deducebant heroice adempta.

Podhaice oppidum congruis munitionibus cinctum furorem Imbraimi totamque potentiam sustinere extimuit, ne periret, et ideo citius periit, quia timuit. Cessit per deditionem praecipiti consilio hoc fortalitium Imbraimo, qui suae barbariei non oblitus saeviit atrox in vivos, quos datam contra fidem viventis addixit, saeviit et in mortuos, quorum sepulchra expilavit, nec aris pepercit⁴. Sacra divorum simulacra ludibriis contempta, vulneribus ferro irrogatis concisa, templa flammis sublata, sicque populosa illa et munita civitas, exhaustis in caedes, mortes cruentas, ac compedes civibus facta inutilis, vix sui vestigium in cinere et ruderibus reliquit. Sic corruunt momento magna. Similis sors et Zawołocciam cum Makoveccio haerede et domino cum liberis parvis et subditis captivato sustulit. “Sic solitaria non procedunt infortunia”⁵.

Felicis Trembowla arx non incelebris, et egregii muro cincta pugnavit, praesidio centum virorum duntaxat securior, quam si multa millia exercitus habuisset. Praefuit urbi Samuel Chronowski, heros certe egregius, cui si oppugnatae urbes similes gubernatores habuissent, raro hostibus succubuissent. Confluxerant eodem loco et ex mapalibus ac praefurniis agrestes, praesidium cum uxoribus habituri, et ipsi arci praesidio futuri, omnesque rem strenue gesserunt.

Instruxerat hostis Makowieccium nuper in Zawołoccia captum, ut literas suasorias deditionis ad arcis praefectum dirigeret, direxit, sed exprobrationes condignas pro responsi accepit. Per dies sexdecem in munitiunculam illam quinque millia globorum Turcarum machinae evomuisse dicebantur, praeter ictus scloporum minores, quos numerare non vacabat,

¹ Idem [Załuscius, *Epistolarum*], fol. 577.

² Seneca.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ Idem, fol. 548.

⁵ Strada, [*De bello Belgico*].

Спершу за нас боролося з ворогами небо, бо неозорі поля, заповнені ворожими юрмами, чудесним способом покрилися влітку снігами, ніби теплою водою в пору жнив. Не тільки ті простори незвично по-зимовому побіліли в гарячі серпневі дні – вороги також були побиті в дорозі градом, тоді як небо було погідним усюди й понадто у Львові. Ця допущена небесами буря сильно занепокоїла супротивника, а невдовзі інший град – з ядер, випущених гарматами з мурів нашого міста, звістив про небезпеку наближення ворога, щоб і відстрашити татар, і примусити селян із сусідніх сіл шукати безпечніших місць.

Та все ж нуреддин-султан ішов попри град з небес та грім гармат, і вже було зрозуміло, що він широко залив поля своїми загонами, як ось неочікувано наблизилися королівські війська, підійшовши на третину милі до обозів татар. По обіді, о третій годині, спалахнув вступний бій з татарами, що набігали. І несподівано на ворогів, які прибували та шикувалися у бойовий клин, вдарили вогнем з близького пагорба таємно розміщені гармати. Зразу ж двісті прихованих стрільців, коли татари попустили вуздечка у своїх коней, влаштували для супротивників вогняну бурю. Але татари, рухливіші, ніж південний вітер, і зникали несподівано, і відразу ж збиралися, і втікали з очей, і знову наповнювали рівнину полів, озброєні луками, шаблями, короткими списами, а значніші з них навіть мали вогнепальну зброю.

Король, свідомий невеликої потуги свого війська, даремно не зволікаючи, вчинив відповідно до свого певного наміру, коли вирішує військова швидкість, застосувавши для підтримки своїх сил воєнну хитрість. Він наказав загонам із короткими списами покласти на плечі важчий тягар, легкоозброєним відділам вдягнути панцирі, розклав піки поміж чагарників, додавши до них обозних слуг, аби їх було помітно. Тож це застрашуюче військо, готове до воєнного жеребу, здалеку виднілося. Тоді було дано обом флангам нашого війська наказ наступати на ворогів.

Зрештою, добірні відділи татар мужньо не відмовлялися зійтися в різних місцях у сучках. Татари брали чисельністю, наші ж, хоч і невеликим числом, відважно билися, опираючись на мужність та надію на поміч небес. Проте татари не довго витримали на полі бою: коли минуло пів години наступу наших, вони, заскочені кулями прихованих стрільців (про яких я вже згадував і які в набігаючих татар несподівано стріляли, завдаючи відчутних втрат), не без підстав пройнялися страхом і зникли швидко, як південно-східний вітер.

Наші вояки переслідували втікачів та не переставали йти за ними, допоки ніч не сховала і день, і ворога, – аж тоді було дано сигнал до відходу. Король на початку ночі вернувся до табору, а вояки відбували на полях нічну сторожу. Тим часом Ян Собеський очікував, що нуреддин-султан наступного дня покажесться, але той, зібравши вночі трупи своїх вояків, спалив їх у хатах, ніби на ритуальному вогнищі, та відвів натовпи втікаючих військ на вісім миль.

Перемозі сприяла і побожність королеви Марії Казимири, дружини короля-електа. Вона не тільки опікувалася сиротами, обдаровуючи їх, а й з наближенням боїв до міста пішла до нашого храму (у якому все місто молилося вночі). Так довго чувала на голій землі, схилившись на коліна (як я сам спостерігав) перед святими дарами, виставленими в чаші на вівтарі з циборієм, та перед образом непорочно зачатої Богородиці (про який я під попереднім роком писав), поки не отримала вістки про щасливий результат цього протистояння. Також і небо підтримало перемогу, про яку з такою покорюю благалося – і навіть публічно, перед вівтарем блаженного Станіслава Костки, і навіть набагато більше, таємно в серцях. Тому Бог незвично змішав сніжну зиму з гарячим літом, навів панічний страх на ворогів, котрі переважали чисельністю, і дав побачити в нічному небі в час битви якийсь чудесний знак, коли шабля розполовинює місяць, як про це мені розповідала моя мати-очевидиця. І Бог віддав перемогу нашим малим загонам, що так їй прагнули. Як твердив Гомер: «Немає нічого сильнішого за божественну допомогу»¹.

Наше місто при несподіваній атаці ворогів, коли військо билосся за містом, висипало на вали та збільшило кількість гармат на валах. Але головним щитом стала особа короля, чия

¹ Пор.: Гомер. *Іліада*, 17:98–101.

<fol. 752>[// 300] globi incendiarii quadringenti viginti sex, in arcem inieci moeniorum tori cortinaeque concussae stabant, quater suppositi incendiarii pulveres ad rupis arcensis ruinam, sed fomitem irritum fecit, saxum profundum ac immobile, fossas valli oppleverat hostis, sed per excursionem praesidiariorum, exturbatus, bis mille globos et sphaeras incendiarias subministravit praefecto iam in defectu lapides iaculanti. Defecerat et aqua, quia vis incendiariae sphaerae, trochleam, qua aqua trahebatur ex puteo effregerat. Culollo itaque sorbebant defluentem ex imbribus sive puteo aquam obsessi, illaque laboriose quaesita inter ardentia opera belli sitim extinguebant.

Inter tantas angustias praefectus arcis etiam privata colloquia militibus ne **secum de deditio**ne consilia formarent serio, vetuit. Uxor ipsius supra sexum muliebrem renata amazon eundem animum heroicum habuit, duos arripuisse cultros ferebatur, obiurgasseque maritum, si arcem dedere velit, altero in illum, altero in cor suum usuram, his terroribus virtutem mariti acuebat augebatque¹.

Respexit hanc et tantum constantiam regnator omnium Deus, cui omnia subiecta atque parantia sunt, regemque ad ferendam obsessis auxilium incenderat, qui per tabellarium secretum literas ad praefectum submiserat, ut brevi validum succursum speraret. Is (sic ordinante Deo) in manus hostium venit prius, quam arcem attigit, literasque in abdito servatas prodere adactus est. Lectis literis pavor adventantis regis cum recenti exercitu Imbraimum incessit, ac in diem crastinum Camenecum versus receptui canere iussit, recesitque subito. Gubernatore arcis tam celerem abscessum admirante, rege nostroque exercitu de eventu literarum ac tabellarii ignorante.

Sic arx illa ab oppugnatione violenta post tot fortia acta, post tantos agones cum hostibus feliciter quievit. Praesidiariis quadraginta octo et uno signifero ac ex plebe vulgi paucis admodum amissis. Non fuit apud regem optimum heroicae virtutis aestimatorem, tanta sine praemio <fol. 753>[// 300v] fortitudo. Collaudavit brevi in subsidium veniens in facie totius exercitus heroicam ipsius magnanimitatem praefecti, omnes praesidiarios illos ad martialia officia promovit, auxitque apibus et honoribus². {"Virtutes illis temporibus optime aestimabantur, quibus facile gignuntur"³, teste Tacito}.

Ex relationibus multorum accepi, Virginem Beatissimam saepe praesentissimam opem obsessis tulisse, in vallis contra hostes stetisse ac in imagine sua (quae modo {in urbe nostra Leopoli} in ecclesia Sancti Georgii in capella egregie muro cincta ritu Graeco-unito sanctae Romanae ecclesiae colitur) multa indicia protectionis suae, sub tempus obsidionis huius exhibuisse, prout et opposita tabella subtus imaginem istam, in altari eodem depicta, ad oculum edocet.

Insequebatur praefestinae selectior pars equitum aequioribus iugis circumvecta abscedentes hostes⁴, {haec} cum Tartaris feliciter pugnavit, quingentos currus e Valachia annonam Cameneco senis seu quaternis bobus devehentes cum aliquot ianizerorum vexillis interceptit. Soczavam mercimoniis Turcarum celebrem Athanasius Mączynski invasit, spoliavit, exussit, terrorem latius trans Istrum sparsit, sicque cum tripudio ad castra regis regressus.

Inter haec Braclavia, regio praesidio defensa, a Boluk Bassa dolo poponum schismaticorum capitur. Tribunus Constantinus, regi et reipublicae fidelis indigna passus et Boluk Bassae, urbis invasori, cum liberis et affinis impie traditus est⁵. Brevi tamen hehoico astu a Lazinscio {vindicatus} et Quassa mille necium reus pro periurio caeditur, et Boluk eadem ruina cum suo exercitu involutus, cum scriba castrensi, in vincula nostrorum venit.

¹ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 581

² Ibidem.

³ Tacitus, [*Agricola*, 1: 1].

⁴ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 583.

⁵ [Idem], fol. 585.

мужність уже вдруге захистила Львів від повного знищення. «Королі мають таке величне та славне завдання: допомагати в нещасті, надавати потребуєчим надійний прихисток»¹, як зауважив Сенека.

Нуреддин-султан хотів таку поразку забути, тому вирушив під Калуш на грабунок і спалення сіл, діючи за звичаєм розбійницької натури, проте там був стриманий київським воеводою Анджеєм Потоцьким, а під Снятином – чернігівським каштеляном Сильницьким², заплямувавши себе вбивствами селян та спаленням сіл. Вороги були переможені і в інших місцях, як-от під Бережанами (нуреддин-султан Аджі Герай з турками), під Стратином Атаназієм Мйончинським і двічі під проводом смоленського стольника Стецкевича³. Під час боїв було героїчно відбито захоплений простолюду, який спроваджували до Криму.

Добре укріплене місто Підгайці побоялося стримати лють Ібрагіма та всю ворожу потугу, щоб не бути знищеним, тому й швидко було знищене, що побоялося. Ця фортеця за рішенням провідників капітулювала перед Ібрагімом, котрий не забув свого варварства, страшно шалів щодо живих, яких проти даного слова ув'язнив, лютував і щодо мертвих, могили яких пограбував. Він не попустив і вівтарям, безцінні образи святих на глум було виставлено, порубано шаблями, храми спалено. Таким чином це багатолюдне й укріплене місто, ослаблене вбивствами, жакливими смертями, закуттям у кайдани міщан, стало непридатним для життя, ледве залишивши свій слід посеред попелу та руїн. Так в одну мить падають великі міста. Схожа доля спіткала й Заволоч⁴, пан і дідич якого Маковецький⁵ з малими дітьми й підданими потрапив у полон. «Ось так, поодинокі нещастя не виникають»⁶.

Краще воювала Теревовля (значна фортеця, обведена великим муром, із залишеною для захисту залогою, що складалася тільки зі ста вояків), ніби маючи багатотисячне військо. Керував обороною міста Самуель Хжоновський⁷, справді знаменитий герой, і якби всі обложені міста мали подібного коменданта, вони нечасто піддавалися б ворогам. До того місця збіглися селяни із хат і згарищ, щоб знайти прихисток зі своїми жінками, і вони стали майбутньою залогою фортеці, в усьому поведячись мужньо.

Ворог намовив недавно схопленого в Завалові Маковецького, аби той надіслав комендантові фортеці власного листа із порадою про капітуляцію, проте отримав у відповідь заслужені звинувачення. Як оповідають, турки протягом шістнадцяти днів закинули в цю малу твердиню п'ять тисяч гарматних ядер, окрім малих рушничних куль, яких і рахувати марно, а ядер з вогнем – чотириста двадцять шість. У фортечних мурах були розбиті стрільниці й заслони, чотири рази ворог підкладав запали з порохом, щоб зруйнувати замкові укріплення, однак підпали виявилися невдалими через величину та міцність скелі. Вже ворог зайняв окопи на валі, але оборонці відкинули його в атаці, захопивши дві тисячі ядер і запальних куль, через брак яких уже стріляли камінням. У місті бракувало й води, позаяк запальне ядро зруйнувало коло криниці, з якої тягнули воду, тож оборонці тільки дзбанком черпали воду з криниці або тією, що стікала після дощів, упроміж нагальних військових трудів витривало задовольняли спрагу.

Серед таких неприємностей комендант фортеці також суворо заборонив приватні розмови воякам, аби ті не радилися між собою про капітуляцію. Його дружина, відроджена

¹ Seneca, *Medea*, 224–225.

² Сильницький Габріель (?–1681) – чернігівський каштелян (1670–1676).

³ Стецкевич Єжи (?–1677) – козацький поручник коронних військ, див.: Wimmer J. *Materiały*, s. 406–409.

⁴ Насправді це село Завалів (тепер Тернопільської області), про котре писав Анжей Хризостом Залуський, на якого посилається автор (див.: Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, p. 578).

⁵ Маковецький Пйотр – перемишльський мечник (1662–1676), власник Завалова.

⁶ Майже дослівне цитування вислову Фаміана Стради: «Solitaria non incendunt infortunia / Поодинокі нещастя не спалахуть», див.: Strada F. *De bello Belgico*, p. 191.

⁷ Хжоновський Ян Самуель (?–1688) – польський військовий, міщанин за походженням.

Processissent adhuc melius arma Polona, verum inopinata defectio exercitus Litanorum, paratas victorias interceptit, commissarios Moschoviticos in tumorem extulit, Doroszenkoni et Tartaris contemptum nostri persuasit, personam regis, exercitumque regni, partas et speratas laureas, in discrimen coniecit¹. {“Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur”²}.

Sic inter continuas et mutuas partium caedes annus <fol. 754>[// 301] hic transiit, dataque interim armis quies, inter extrema fata Ukrainae, quae inter bella et incendia in desertum triste abiit, nihil iam uspiam pagorum hominumque habens, nisi ubi praesidia Polona sedem fixerunt, videlicet Niemiroviae, Kalnicii, Pawolociae, Białocerkwiae, Kotelnae, Czarnogrody. Moschus etiam Kiioviam, Zabotinum, Subotoviam, Czehrynum, iniurioso nobis praesidio occupaverat, reliqua desertum erant regioque hominibus inhabitabilis, et ubi steterunt pergama, excreverant nemora, surdaeque pinus pro oppidis prostabant. Bene vates ille Romanus cecinit: “Dum pauca Deus secula contrahet, quaeretur, patriae quis fuerit locus?”³.

Annus Domini 1676

A solitudine Ukrainae in urbem regiam et urbium Poloniae principem initio anni 1676 mentem revoco, quae ultima die Januarii duorum regum Poloniae, primi (quem exautoravit regno modestia, rarumque inter reges regalis fortunae taedium) Casimiri, e Gallia post mortem in Poloniam redeuntis, et secundi (quem immatura praecipitarunt e solio fata) Michaelis corpora, ritu solenni, sed lugubri admodum, tumulavit, regumque mausolaeis condidit. Sic etiam gloriae imperantium finis, est cinis.

Sequenti die, quae fuit Purificationis Sanctissimae coelorum reginae [2 II 1676] Andreas Olszowski, primas regni Joannem III et Mariam consortem <fol. 755>[// 301v] eius quisquiliata paludamenta indutos in solio regali inter triumphales symphonias, basilicae cathedralis Cracoviensis frustra aliquibus iura coronatae Eleonora superviventis allegantibus in reges Poloniae dixit, sacravit, coronavit⁴. {Cui nomine civitatis nostrae egregia oratione homagium reddidit coronato regi ibidem Cracoviae Martinus Anczewski consul}.

Etiam nostra Leopoldis (in qua, sive Lublino, coronationis comitia, ex circumstantia temporis propter maiorem securitatem a Turcis, magnorum quorundam virorum, sensus expedienda fore censebant) laudibus divinis per templa, plausibus per forum ac laetiori conventu per domos, laetitiae publicae regis coronati moderni, suffragata, machinosque tormentorum suorum festivis ignibus foetas, exoneravit⁵.

Eodem anno decessit e vita Florianus Wasiczynski, Lublino Leopolim rediens, et quia corpus illius in villa praestimoniali Milczyce depositum fuerat, decreverat capitulum, ut quam honorifice ad sepulturam dedecetur, idque intuitu et meritorum ipsius, quae in functione deputati tribunalitii complevit, et insigne gratitudinis, quoniam certas summas ecclesiae nostrae, easque notabiles condonaverat ac inscripserat officiose. Ad hoc itaque charitativum obsequium delegati decreto capituli suffraganeus ipse, uti decanus, Giedzinski et Zychini canonicus.

Et quia “iniqua raro maximis virtutibus fortuna parat, quem saepe transit casus, aliquando invenit”⁶, dum capitulum defuncto in itinere⁷ et honorem, et gratiam ob virtutum memoriam praestat, consanguinei beneficii immemores, ad derelicta presbyterorum semper avari, habita

¹ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 649.

² [Sallustius, *Bellum Jugurthinum*, p. 211].

³ Seneca in *Hercules Oetaeus*.

⁴ Zaluscius, [Epistolarum], fol. 597.

⁵ Idem, fol. 648.

⁶ Seneca.

⁷ Ориг.: дали закреслено слово.

амазонка, вивищуючись над жіночою статтю, мала героїчну душу. Вона, схопивши два ножі, вимагала в чоловіка [стійкості, застерігаючи, що] якщо він схоче здати фортецю, то вона один ніж встромить у нього, інший – у своє серце, і такими погрозами зміцнювала й побільшувала мужність чоловіка.

Зглянувся на таку велику стійкість володар над усім Бог, якому все підлягає та є послухним, і схилив до надання підтримки обложеним короля, котрий передав через таємного посланця лист до коменданта, щоб той невдовзі сподівався значної допомоги. Але так Бог розпорядився, що він [посланець], перш ніж досягнув фортеці, потрапив до рук ворогів і був змушений віддати схований лист. Після прочитання листа на Ібрагіма напав страх перед королем, що надходить зі свіжим військом, і наступного дня він звелів вернутися до Кам'яця та швидко відступив. Комендант замку здивувався такому швидкому відходу, а король і наше військо не знали про випадок з листом та посланцем.

Так ця твердиня щасливо вціліла по затягій облозі завдяки виявленій відвазі в багатьох боях з ворогами. Із залози загинуло сорок вісім вояків та один хорунжий і дуже мало простолоюду. Король високо оцінив таку героїчну мужність, не залишивши заслуги без винагороди. Незабаром він прибув із загонами та похвалив при всьому військовій героїчну поставу коменданта, всіх вояків із залози, підвищивши їх у військових званнях і надавши маєтки та почесні. Як ствердив Тацит: «Заслуги найкраще оцінюються за тих часів, в яких вони постали»¹.

За свідченням багатьох я дізнався, що Пречиста Діва часто подавала обложеним найбезпосереднішу надію, стояла на валах проти ворогів та на своїй іконі (що віднедавна шановується в церкві Св. Юра², у чудовій каплиці, обведеній муром, греко-унійного обряду Римської церкви) виявила чимало знаків своєї опіки під час цієї облоги, як наочно показує внизу того образу зворотна дошка, намальована до того вітваря³.

Добірний загін кінноти, об'їхавши пагорби на рівнинах, переслідував ворогів, що відходили. Він успішно бився з татарами, перехопивши п'ятсот возів, що везли провіант з Волощини до Кам'яця, кожен із яких тягнули чотири або шість волів, а також кілька штандартів яничар. Атаназій Мйончинський напав на славну турецьким товаром Сучаву, пограбував її, спалив, посіявши страх у землі за Дунаєм, і відтак з радістю повернувся до королівського табору.

Поміж цих подій Брацлав, який боронила королівська залога, був узятий Болюком-пашею через підступ попів-схизматиків. Неслушно потерпів вірний королеві й Речі Посполитій полковник Костянтин⁴, якого нападникові на місто Болюку-паші передали з дітьми та рідними. Однак невдовзі героїчним чином за нього помстилися [Станіслав] Лазінський та [Іван] Кваша⁵, через кривоприсяжництво за нього поручившись, і Болюк зі своїм військом був оточений, потрапивши разом з обозним писарем до наших у полон.

Польська зброя ще більшого досягнула б, якби несподівана відсутність литовського війська не перешкодила підготовленій перемозі, додавши московським комісарам зарозумілості, Дорошенкові й татарам – погорди до особи короля та його війська, вводячи в непевність щодо наших успіхів і бажаних перемог. «За згоди мала держава зростає, а за незгоди й великі занепадають»⁶.

¹ Tacitus, *Agricola*, 1:1.

² Теробовлянська ікона була перенесена до храму Св. Юра у Львові єпископом Йосифом Шумлянським у 1673 р.

³ Про рідкісну двосторонню ікону при львівському катедральному храмі, датовану кінцем XIV – початком XV ст. див.: Александрович В. *Дар Львова*, с. 80, 82–83.

⁴ Очевидно, це козацький полковник Костянтин Мигалевський (? – після 1678).

⁵ Кваша Іван – козацький полковник, див.: Кривошея В. *Козацька старшина Гетьманщини*, с. 398.

⁶ Sallustius, *Bellum Jugurthinum*, p. 211.

mortis ipsius notitia, nocturno tempore lapideam praeposituralem (quam ex vi officii sui habebat defunctus), **deinde villam Milczyce supergressi, res derelictas illius violento modo surripuerunt**¹. Interderat hanc iniuriam vindicare capitulum, per deprecationem tamen et restitutionem aliquorum, sopitum exortum ex temeritate sive avaritia litigium².

Fuerat et gravis actio inter capitulum et magistratum consularem ratione argenti Żółkiewiensi per eundem magistratum inscio capitulo, intercepti pro litro Turcico³. Fuerantque per commissarios regis, uti <fol. 756>[/ 302] haeredis in Żółkiew decisum, ut illud argentum ad sequestrum officii castrensis, ad ulteriorem decisionem causae reponeretur. {Sed de hoc in anno subsequenti dicitur plenius}.

Reassumpta et antiqua constitutio ne quisquam capitularium audeat subintrare archivum solus, sed associatus, ex famulis autem nemo admitti ad illud debebat⁴. Certe praeclara et laudabilis haec constitutio, sed modo inveterata, et multis ignota {non servatur}.

Cum magna amaritudine animi Lazinski quidam contra canonicum Małowski actionem in capitulo ratione expressorum ibidem excessuum proposuerat⁵. Idem canonicus stallo et usu maioris altaris privatus fuit ex decreto capituli. Omnia tamen haec per revocationem in castro Leopoliensi factam, capitulariter postea productam cassata, inferius tamen in anno 1678 denuo repetenda⁶.

Feliciter tamen inivit scholastici officium Jacobus Sachnowic, qui ad fundationem affinis sui Caroli Czołhanski primi scholasteriae, prout hic in anno 1640 praemisera, summam decem millium florenorum adiecit, eaque apud Judaeis membranis assecuratam, ac capitulo inscriptam cessit et donavit⁷. A qua capitulum quamquam multis difficultatibus subortis, hucusque fructum reemptionalem percipit.

Fuit delatum capitulo, quod de consensu archipraesulis Korycini trecentas pinus religiosi Bernardini in sylvis Rzesnensibus, ad archiepiscopatum spectantibus, exciderunt. Intercessit capitulum ad archiepiscopum pro conservatione earundem sylvarum eundemque commonefecit⁸.

Praecaverat quoque capitulum honori suo et indemnitati praerogativae, aequalitatisque suae cum aliis capitulis, ut ad gremium suum nemo in futurum pro canonico recipiatur, nisi nobilitatem ex utroque parente per authentica documenta, et testes fidedignos ac iuratos probaverit, ad normam metropolitanae Gnesnensis et cathedralis Vladislaviensis capitulorum⁹.

Et civitas nostra pro sui in futurum conservatione segnis non erat¹⁰. Iniverat transactionem cum collegio patrum societatis Jesu ratione extensionis murorum civilium, conservationis <fol. 757>[/ 302v] batteriarum, ne et civitas opportuno defensionis praesidio privaretur, et collegium patrum de novo erigendum suam commoditatem haberet, quam transactionem videre poteris, si velis sub actu feria 4 post festum Sancti Laurentii [12 VIII 1676] anno eodem in actis consularibus Leopoliensibus.

Jocus quidam sarcasticus in stallis consularibus scripto conceptus¹¹, loquacitatem corripiens, garrulitatem linguae coercens, in templo repertus esse dicitur, de tenore tali. "Consules,

¹ [Acta] capituli, fol. 104 et 106.

² [Eadem], fol. 115.

³ Eadem, fol. 106 et 114.

⁴ Eadem, fol. 107.

⁵ Eadem, fol. 108, 110.

⁶ [Eadem], fol. 122.

⁷ Eadem, fol. 111, 117.

⁸ Eadem, fol. 113.

⁹ Eadem, fol. 104.

¹⁰ [Acta] consularia.

¹¹ Ex relatione.

У таких постійних і взаємно кровопролитних боях минув цей рік, давши пізніше спочити військам. Україна у вирі надзвичайних нещасть, по війнах і пожежах перетворилася на сумну пустелю, не маючи там ні сіл, ні людей, лише в деяких місцях польські залоги збереглися, а саме в Немирові, Кальнику, Павлочі, Білій Церкві, Котельні¹, Чорногороді². Також московитин з кривдою для нас залогоми обсадив Київ, Жаботин, Суботів, Чигирин. Усе інше стало покинутим, не заселеним людьми краєм, а де стояли твердині, вирости ліси та стриміли глухі сосни замість будинків. Добрим пророком виявився той римлянин, [який мовив]: «Коли у Бога мине кілька поколінь, люди питатимуть: де місце нашої батьківщини?»³.

Рік Божий 1676

Із початком 1676 року звертаю погляд з безлюдної України на королівське та головне серед міст Польщі місто, де в останніх днях січня урочисто й у великій жалобі поховали, поклавши в королівській крипті⁴, тіла двох польських королів. Перший з них – Ян Казимир (котрий позбавився королівства зі скромністю та рідкісною серед монархів нехиттю до фортуни правителя), що після кончини у Франції повернувся до Польщі, а другий – Міхал (котрого передчасна смерть забрала зі світу). Тож так тлін стає кінцем слави пануючих.

Наступного дня, що припадав на свято Очищення Пресвятої Діви, небесної цариці [2 II 1676], примас королівства Анджей Ольшовський, посвятивши та коронувавши, оголосив у катедральному храмі у Кракові правителями в Польщі Яна III і його дружину Марію, вбраних у давні шати на королівському троні, під звуки тріумфальних мелодій. Дехто даремно покликався на якісь права ще живої коронованої Елеонори⁵. Там, у Кракові, райця Мартин Анчевський із чудовою промовою склав присягу від імені нашого міста перед коронованим королем.

Також наш Львів (дехто з можновладців радив перенести до нього чи до Любліна коронаційний сейм, узявши до уваги тогочасні обставини, задля більшої безпеки від турків) підтримав щойно коронованого короля урочистими літургіями у храмах, публічними веселощами на площах і в приватних помешканнях. Місто гучно вшановувало його коронацію святковими пострілами-вогнями зі своїх гармат.

Того року пішов із життя Флоріан Васічинський, який тоді повертався до Львова з Любліна і тіло якого залишилося в селі-бенефіції Мильчицях. Капітула ухвалила поховати його з почестями – як з огляду на його заслуги, коли він був депутатом трибуналу, так і на знак вдячності за те, що дарував і записав офіційно певні суми нашому храму та його клирові. Тож за декретом капітули до цього харитативного обов'язку були делеговані суфраган та декан Гедзінський і канонік Зихіні.

Проте «неприхильна фортуна рідко щадить визначних людей – кого лихо часто обходить, воно нарешті знаходить»⁶. Поки капітула засвідчувала померлому в дорозі каноніку і шану, і прихильність, пам'ятаючи його чесноти, невдячні родичі добродія, завжди жадібні до спадку по священниках, отримавши вістку про його смерть, увійшли вночі до кам'яниці намісника (яку тримав померлий за своїм урядом), пізніше – до села Мильчиці, та насильницьким способом викрали залишені по ньому речі. Таку несправедливість капітула мала намір покарати, однак на прохання й заступництво деяких осіб уже на початку судової суперечки все заспокоїлося, чи то з боязні, чи із жадібності.

Між капітулою та міським урядом був і важкий процес щодо срібла із жовківського храму, яке той магістрат без відома капітули забрав на викуп туркам. І комісари короля, як

¹ Котельня – тепер село Стара Котельня Житомирської області.

² Чорногород – тепер село Чорногородка Київської області.

³ Seneca, *Hercules Oetaeus*, 131–132.

⁴ Звичне місце поховання польських королів у Кракові, у катедральному соборі на Вавелі.

⁵ Елеонора Марія Австрійська – вдова короля Міхала Вишневецького.

⁶ Seneca, *Hercules Furens*, 325, 328.

mercatores Gedanenses *gielam* suam habent in foro publico, Leopolienses in stallis suae ecclesiae. Heus, qui praevalent dictis? et loco? Luterani an Catholici? Simile quid etiam in stallis capitularibus suppositum fuisse dicitur. Haec ad animi exhilarationem, ad observantiam divinorum meminisse placuit.

Venerat Cracoviae Zolkieviam feliciter auro coronatus, lauro quoque coronandus rex, ad quem consalutandum expedit capitulum suos internuntios, quibus et negotia ecclesiae ratione censuum super bonis Zolkiew haerentium, tractanda commisit, ut inferius dicam¹.

Fuerant nostri regni res tot bellis malisque fracti nimis in arcto positae, ita ut in comitiis coronationis capitalis contributio (compendiosa ratio augendi aerarii) nullo personarum discrimine habito consensu ordinum regni decerneretur². Supplicarunt iidem ordines regni cum suo primate Andrea Olszowski summo pontifici Clementi X, quatenus taxatis pro hac vice sacris canonibus permetteret in vim subsidii charitativi pro sustentanda militia, ut ab omnibus tam secularibus, quam regularibus presbyteris, hic census perciperetur. Fuit ne hoc, quo ad regulares permissum vel non, non comperi, quo clerus noster solvebat, ex actis nostris capitularibus elicitur³.

Finitis Cracoviae ipso sacro sabbatho ante matutinum gloriosissimae Resurrectionis dominicae [4 IV 1676] feliciter coronationis comitiis, rex perpensis rationibus belli Turcici, primo Częstochoviam ad Virginis imaginem imploraturus benedictionem, deinde in Russiam nostram ad expeditionem bellicam, sese accincturus festinaverat⁴. Comitata fuerat eundem et regina usque Javoroviam, ex qua rege in hosticum brevi moturo, Varsaviam se contulit, sed Krasnobrodae gravissimo morbo correpta, vix non mortua, patribus ordinis praedicatorum <fol. 758>[// 303] ecclesiam e muro solido erigere, votum concepit. Antequam vires integras et pristinum vigorem reciperet, comperit gravem nimium regi Turcarum et Tartarorum potentiam imminere, deinde exercituum et regem sub Zurawno quasi iam obsidione cinctum esse.

Quocirca anxia super manifesto regis periculo, Varsaviam accurrit, et ad moniales de Visitatione dictas, exoratura Dominum Exercituum pro incolumitate regis, et exercitus divertit⁵. Huius reginae magnum pietatis documentum (ut se, iam hoc anno, quo haec scribo demortuae Parisiis gratam Russia nostra exhibeat) ex publico sermone Joannis Gninski, palatini Culmensis, edissero, quod tria millia pupillorum et pauperum propriis sumptibus omnes, propria manu plerosque sustentans, in Russia nostra aluerit⁶. Sed ego seriem historiae ex ordine continuo, reginae huius virtus ab aliis celebretur.

Postquam iam iturus in bellum rex Zolkieviam, ut recensui attigerat, capitulum eundem per internuntios suos Joannem Lanckoronski, Nicolaum Zychini canonicos, pro veteri confidentia, et recenti maiestatis reverentia salutavit⁷, et post salutationem censuum super bonis Zolkiew haerentium, solutionem expetiit, tum et de aliis pro benevolentia principis libere contulit, declarationemque ad omnia et singula favorabilem recepit, magisque regi se obligatum pro tanto beneficio exhibuit.

Non diu demoratus est in oppido haereditario bonus princeps, sed postquam adverterat tractatus pacis, ab hostibus oblatae in Brzezany non successisse, Scheitan Bassam, extincto in Valachia sub ipso belli praecinctu Imbraimo, in locum ipsius, et armorum praefecturam surrogatum esse, maioribusque copiis, quam anno praelapso accinctum, Scytharum multitudinem

.....
¹ [Acta] capitularia, fol. 105.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 683.

³ [Acta] capitularia, fol. 105.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 680.

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 690.

⁶ Idem, fol. 620.

⁷ [Acta] capituli, fol. 105.

дідица Жовкви, постановили, щоб це срібло було складене для арешту в замковому уряді до подальшого вирішення справи (але про це йтиметься докладніше під наступним роком).

Давню конституцію було відновлено, аби ніхто з каноніків не наважувався увійти сам до архіву, тільки у супроводі [відповідального за архів], а зі слугами нікого не слід допускати до нього. Без сумніву, це була зрозуміла та похвальна конституція, єдине, що через давність багатьма ігнорувалася.

Із великим смутком для душі якийсь Лазінський розпочав судовий процес проти каноніка Малявського з приводу завданих йому в капітулі кривд. Відповідно до капітульного декрету, той канонік втратив місце в капітулі та йому заборонили богослужіння при великому вівтарі. Однак те все він повернув собі через Львівський гродський суд. Капітула згодом це уневажила, втім далі, у 1678 році, він знову домагався повернення прав.

Тим часом на уряд схоластика щасливо вступив Якуб Сахнович, який до фундації свого родича Кароля Чолганського, першого схоластика (як я про це згадував під 1640 роком), додав суму десять тисяч злотих, забезпечивши її на боргових записах євреїв, і вже записану відступив та дарував капітулі. Від цього капіталу, хоч і виникало багато труднощів, капітула досі отримує прибуток від видеркафу (*fructum reemptionalem*)¹.

Капітулі повідомили, що за згодою архиєпископа Корицинського монахи-бернардинці вирубали триста сосон у лісах біля Рясни², належних до архиєпископства. Капітула вимагала в архиєпископа збереження цих лісів та застерегла його про це.

Також капітула забезпечила свою честь, непорушність прерогатив та власну рівність з іншими капітулами, [вирішивши] не приймати в майбутньому до свого грона нікого, хто не доведе автентичними документами й гідними довіри, заприсяженими свідками, що він шляхтич від обох батьків, як це прийнято у капітулах: митрополічій – Гнезненській, та катедральній – Влоцлавській.

Наше місто подбало про свою охорону в майбутньому. Воно домовилося з колегією отців Товариства Ісуса про розширення міських мурів, збереження батареї, щоб і місто не позбулося необхідного захисту, і колегія отців Товариства мала свою користь при новому будівництві. Цю домовленість за бажання можна побачити в акті, виданому в середу після свята Св. Лаврентія, [12 VIII] того року, серед львівських раецьких актів.

Якийсь саркастичний жарт, як переказують, був писемно занотований на раецьких лавах, попсутий переповіданням, обмежений чутками та знайдений у храмі, – з таким змістом: «Гданські райці, купці мали свій торг на Ринковій площі, а львівські – на лавах свого храму. Гей, хто з них має перевагу? І місце? Лютерани чи католики?». Цілком можливо, що подібне говорилося також про лави каноніків. Це для потіхи душі мені захотілося пригадати, аби люди шанували службу Богу.

Із Кракова до Жовкви приїхав щасливо коронований золотом король, якого одночасно слід було коронувати лавровим листям. Для його привітання капітула відрядила своїх посланців, яким доручила і провадження церковної справи щодо чиншів, затриманих на жовківських маєтках (про що я далі розповім).

Справи нашого королівства по стількох війнах і нещастях були плачевні, доведені до великих небезпек, тому на коронаційному сеймі ухвалили, за згодою всіх станів, [запровадити] поголовний податок (із розрахунком швидкого поповнення скарбниці) без жодного винятку щодо осіб. Ті стани королівства разом з примасом Анджеєм Ольшовським просили понтифіка Клементя X, щоб він дозволив, одноразово поминувши святі канони, в якості харитативної допомоги задля підтримки вояків збирати цей податок зі всього клиру, як світських єреїв, так і монахів. Стосувалося це чи ні чорного духовенства, я не довідався, але те, що наш клир платив, зрозуміло з наших капітульних актів.

¹ Видеркаф (від нім. *wiederkauf*) – різновид іпотечної форми кредиту, коли боржник передавав кредиторіві майно, яке слугувало гарантією повернення боргу з правом його викупу.

² Рясна – колись село, тепер район м. Львова Рясне.

ad Turae ostia, pontisque extructionem operire, castra iterum in eodem loco, ut anno praeterito ad nostram Leopolim posuit, milites in hybernis lascivientes ad opera belli convocare quanto-
cius ducibus mandavit¹.

More tamen solito, tardo gressu ad castra miles, quieti magis quam labori intentus, comparabat. Peditatus expeditio lege publica, ex fumalibus constituta, penitus evanuit ob famelicam plebis egestatem, propter quam magna pars hominum extra limites regni profugerat, alii de loco in locum se transferebant, contributionem onerosam <fol. 759>[// 303v] declinando, regimina peditum longe lateque delitescabant cum magna aggestium in villis et oppidis pressura, etiam hastati, sarissi magis per crumenas et marcupia colonorum, quam corpora hostium grassari volupe habebant, per Maiorem Minoremque Poloniam circuitum, et vitiosum, et onerosum populo, faciebant, ad castra rapinis delectati, festinare nolebant².

Hostes e contra et praecipue fures hominum Scythae, pro more suo non otiabantur. E Valachia irruerant praedabundo agmine in vicinia regni, quo ivere, favilla et vastitas fuit, solitum transitus illorum indicium, nec sanguinis praedarum, flammaramque alius modus, nisi a ferro fortium erat.

Fusi tandem sive caesi ad Uscie a Felice Dymidecki, a Michaelae Rzevuscio in Vołhynia cum murza suo, captamque plebem restituere libertati adacti, ad Zaslaviam a Tatomir procenturione, a Michaelae Zbrozek in sylvis faginis, inter aspredines, tamnosque viarum. Sed longe gloriosius ad ipsem pontem, quem tergo Danubii ad transitum copiarum suarum Turcae imposuerant cum quinque vexillis Valachorum. Parsque pontis quia ignem oblimum trabibus et sublicis mixtum humoremque aquarum non suscepit, securibus succissa, reliquam pontis flammis demandatum, aut aquis in longinqua deferendum³.

Terruit hic successus nostrorum prosperior Schaitanum⁴, movitque in remotiora Daciae, exercitum Turcarum retro, donec a supervenientibus magno numero cum hano Tartaris, et multo magis a captivis (qui elusam pacis ostentatione rempublicam nihil virium exercitui providisse testati) animaretur. Pontem itaque iterum Danubio imposuit, Podoliam subito infestavit, in Pokutiam se contulit, Czortkoviam, Jagielniciam delevit. Non sacris divorum, non profanis hominum aedibus parsum, in planum deducta omnia.

Jazłoweciam per deditionem (quanquam satis virium ad defensionem habentem) accepit, sed fidem non servavit, moenia diruit, fortunas omnium diripi, domos flammis aboleri, magnam imbellemque multitudinem plebis vinculis mancipari <fol. 760>[// 304] mandavit. Parem deditionis gratiam habuere Buczacium, Jesupole, Halicia, nullam defensionem habentia oppida.

Contra has immensas hostium vires in campum martialem prodire rex, salutis publicae studiosissimus, suae profusus, constituit. Septem duntaxat millia Polonorum, tria Lituorum, famulitii castrensis totidem forte, modicus sane exercitum, nec tantae hostium potentiae resistens, parem tamen recensens. Movit itaque a civitate nostra e castro die 18^{ua} Septembris, versus oppidum Zurawno. Celebrabant iter suum exiguae numero, viris animosae cohortes, inter admirationem, preceps, suspiria, ac vota populi e civitate ad spectaculum accurrentis, et ex montibus vicinis prospectantis, qui Deum Optimum Maximum divosque caelites assiduo precabatur, ut ipsis faustum iter, felix pugna et matura ex hoste victoria, contingeret.

Et quoniam huius belli memoria nostri gesti, multa admodum ambigua, luctuosa, prospera, tristia et victoriosa, tandemque pacifica in nostra archidioecesi, stante vita et regimine Korycynii archipraesulis, fuere, non incongruum reputo ex novissimo, publica et recenti observantia,

¹ Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 604.

² Idem, fol. 682, 683.

³ Idem, fol. 602 et sequenter.

⁴ Ориг.: *Sahaitanum*.

Після щасливого завершення коронаційного сейму в Кракові в саму святую суботу, у переддень Світлого Христового Воскресіння [4 IV 1676], король, зваживши на обставини турецької війни, поспішив спершу до Ченстохови, аби випросити собі благословення перед образом Діви, а потім до нашої Русі, готуючись до військового походу. Його супроводжувала і королева аж до Яворова, з якого король мав невдовзі вирушити проти ворога. Далі вона поїхала на Варшаву, однак у Красноброді важко захворіла, ледве не померла, давши обітницю отцям ордену проповідників [по одужанні] звести храм із твердого каменю. Перед тим, як відновила всі свої сили та попередню жвавість, вона дізналася, що до короля наближається величезна потуга турків і татар, а пізніше – що військо та короля нібито взято в оточення під Журавном¹.

З цього приводу королева, стурбована явною небезпекою для короля, поспішила до Варшави та звернула [по дорозі] до черниці з конвенту Відвідін (*Visitatione*), щоб перед Богом воїнств виблагати порятунк для короля й війська. Найбільший доказ побожності цієї королеви (власне в цьому році, коли я пишу, їй, уже спочилий у Парижі², наша Русь хай виявила би вдячність) я вбачаю в публічному слові хелмінського воєводи Яна Гнінського³ про те, що вона харчувала власним коштом у нашій Русі три тисячі сиріт та убогих, надаючи підтримку дуже багатьом. Але я продовжу оповідь за порядком, а чесноти цієї королеви хай інші славлять.

Після того як король, рушивши на війну, прибув до Жовкви (як я згадував), капітула через своїх посланців, каноніків Яна Лянцкоронського й Миколая Зихіні, привітала його за старим звичаєм і з повагою до його новонабутого маєстатичного статусу. По привітанні вони просили сплати затриманих чиншів на жовківських маєтках, а відтак вільно звернулися до короля за добродійством і в інших справах. Отримавши сприятливу відповідь загалом і в конкретних речах, капітула почулася ще більш зобов'язаною королю за таке добродійство.

Добрий король ненадовго затримався в дідичному місті. Він зауважив, що укладений з ворогами у Бережанах трактат про мир порушується, а обраний військовим провідником Шайтан-паша⁴ на місце померлого у Волощині на самому початку війни Ібрагіма розпоряджається більшими загонами, ніж у минулому році, при численному війську татар у гирлі Дністра працює над спорудженням моста. Тому король встановив знову табір, як у попередньому році, біля нашого Львова, наказав військовим якнайшвидше викликати вояків з відпочинкових стацій до військової праці.

Однак, як віддавна склалося, тяжким кроком йшов вояк, більше схильний до спокою, ніж до праці. Піхотинець, якому було призначено похід згідно із загальним законом, з подимного податку⁵, взагалі не з'явився через страшну бідність простолюду, через яку значна частина людей утекла за кордон, а інші переходили з місця на місце, уникаючи обтяжливих податку. Відділи піхоти повсюди перебували у селах та містах з великим обтяженням для мешканців, навіть озброєні списами й ратищами, вони воліли радше грасувати по гаманцях і торбах селян, ніж по тілах ворогів. Вояки кружляли по Великопольщі й Малопольщі, завдаючи збитків та обтяжуючи народ, а до військового табору не хотіли квапитися, годуючись грабунком.

Вороги ж, навпаки, й особливо викрадачі людей татари, не відпочивали за своїм звичаєм. Грабіжницькі юрми з Волощини напали на сусідні краї королівства і, де пройшли, залишили попіл та руїни, що було звичним знаком їхнього переходу. І не існувало іншого

¹ Журавно – тепер місто Львівської області.

² Марія Казимира Собеська померла у Франції 1716 р.

³ Гнінський Ян Кшиштоф (бл. 1620 – 1685) – хелмінський воєвода (1668–1681).

⁴ Мелек Ібрагім-паша (Шайтан Ібрагім-паша) (?–1685) – державний та військовий діяч Османської імперії.

⁵ Подимне – податок, встановлений від диму як одиниці оподаткування в XV–XVII ст., що включала будинок або двір з комином.

ac fide probato Zaluscio, brevi et compendiosa descriptione ea recensere, quae inter continuos metus spemque dubiam evenerant. Sic itaque res se habebat.

Postquam rex cum exercitu ad oppidum Zurawno tanquam triumphalem sive decretoriam proeliorum suorum arenam, constitit, nec Turcae iam longe aberant, quia vix tribus milliaribus cum suo Scheitano constiterant a castris nostrorum, multitudine sua freti, paucitate nostrorum exciti. Et statim velitationes martis, dispendia sanguinis, caedes, vulnera notae fercula mortis inceperunt. Novitza oppidum igne sublatum, oppugnata ab hostibus Kalussia. Ad Woiniłowiam non sine munitione oppidum, acriter a nostris pugnatum, ibique et Tartari et Turcae, a signifero regni Sieniawio fortiter reiecti, caesique.

Ad Dolhe vicum 24 Septembris melius tractati: triplici serie rex equitatum dispertit, advolarunt in aciem <fol. 761>[// 304v] Scythae multitudine nimia paucitatem nostrorum oppressuri, sed fugati fortiter multique ex iis ceciderunt. Hani filius iam a nostris captus, a Tartaris denuo per caedes et vulnera vindicatus. Alii Bey saucitus, Bey frater Murtazae, hani sororius capti, et in Brzezany missi sunt. Nec prius a caede cessavit miles noster, donec solis occasus receptui signum dari mandaverit.

Vigesima quinta Septembris e castris Turcarum exercitus prodiit in campum, magnaue armorum ostentatione, hominumque multitudine operuit et montes, et campos. Opposuit et rex aciem Polonam ad pugnandum paratam, si quid attentare voluissent Turcae, sed illi tota die in armis adversus nostros trans amnem Swica prostabant, et dum incumbebat vesper ad castra redierunt, nostrique ad sua. Nostri interim commissarii ad castra Turcica missi de pace tractabant, sed illorum propositiones, audire differebant Turcae, eventum belli praestolantes, ad clades suorum tristes et attoniti, in superbia tamen, et multitudine exercitus sui arroganter feroces.

Vigesima sexta Septembris iterum totus exercitus Turcarum visendum se nostris praebeuit, sed nihil attentavit, velitationibus tantum certatum, scaenamque spectaculi conclusit dies. Nostris tamen non concessa quies, tam die, quam nocte. Die etenim aggerem castris fossasque e terra, usque ad Tyrae vadum circumdabant, alii in acie erant, nocte pro equis pabulum quaerebant, donec Tartari reliquas perdulces, graminasque succenderent, copiam foeni, omnique sicilimenti, et Turcis et sibi, et nostris praecipue eriperent. Sylva solum quam situs castrorum in usus communes sibi reservaverat, arborum foliis equos sustentabat, longa fama maceratos, semper laborantes, saepe emorientes.

Eadem die duo millia peditum equitumque cum Stanislao Koniecpolski, castrorum praefecto, item mille cum Zeborscio et alii Poloni et Lituani milites castra regia subiere, quibus auctior laetiorque exercitus factus, Turcas Scythasque admirationem, metuque pupugit.

<fol. 762>[// 305] Vigesima septima die Septembris, itidem latius aciem hostium explicuit. Turca ripas Switcae opleverat, expansis late tentoriis. Medius ad ostia amnis excubabat sultanus maior cum hani filiis et Schyron Beio, illinc hanus cum nuradino soltano, turmisque recentibus Scytharum, *iaman saydak* (quod pharetras insueto more aliis portent) vocatorum bellicosa virtute, aliis praestantium. Sic barbaris dispositis rex aciem obtulit, sed et hic hostis se spectatorem, non bellatorem exhibuit, velitationibus tantum certare voluit. Verum dum Scythae propius aciem nostrorum aggressi fuerant, rex tripartitum agmen in illos submitit, pugnatum ab utrinque fortiter. Pars tamen illorum sclopis, pars ferro cecidit, reliqui ultra amnem fugerunt. Et quia ardore heroico aliqui nostrorum longius quam iussi sunt praecesserunt, fugati sunt, alii vincula Scytharum subierunt, {quinimo (ut ex traditione accepi) omnes sub ipsa valla castrorum cum vexillis pulsi sunt, ita ut loricatae cohortes exire ocyus in subsidium debuerint}. Atque iam vesperscente die, utraeque partes castra iterum subintrarunt.

Vigesima octava die Septembris denuo sese effuderunt in campum pro spectaculo nostris Turciae legiones, etiam usitato proeliis more, pausa vexilla, datumque ad **pugnandum** signum. Addiderunt Turcae et dolum, nam partem aciei, quasi instructae militiae, gibbosi cameli

способу від крові при грабунках та пожежах, окрім того, як боронитися мужніми чинами від насилля.

Урешті татар щасливо розсіяв чи побив Димидецький¹ під Устям², Міхал Жевуський зі своїм мурзою – на Волині, змусивши їх повернути свободу захопленим бранцям, підсотник Татомир – під Заславом, Міхал Зброжек³ – у букових лісах, глухих та бездорожніх місцях. Але далеко славнішу перемогу над ворогом було здобуто під його ж мостом, який турки з п'ятьма хоругвами волохів поставили через Дунай для переправи своїх військ. Сокирами [вояки] порубали частину моста, в якій балки та опори вогонь не брав через суміш грязюки й вологості, а знищення іншої частини доручили полум'ю чи водам, що віднесли її вдалину.

Шайтан-паша настрашився славного успіху наших військ, відвів турецьке військо назад, у віддаленішу частину Дакії⁴, допоки не осмілів через прихід великої потуги татар на чолі з ханом, а ще більше – через полонених (які засвідчили, що Річ Посполита, обманута удаванням миру, не забезпечила себе жодними силами). Тож він знову навів міст через Дунай, несподівано напав на Поділля, подався на Покуття, знищив Чортків та Ягільницю⁵, не щадячи ні сакральних споруд, ні людських помешкань, зрівнявши все із землею.

Язлівець узяв через капітуляцію (хоча місто мало достатньо сил для захисту), але даного слова не дотримав: мури зруйнував, усі маєтки пограбував, наказав спалити будинки, велику масу мирного народу забрав у ясир. Подібної долі капітуляції зазнали містечка Бучач, Єзупіль, Галич, що не мали жодного захисту.

Проти таких величезних ворожих сил вирішив виступити на поле бою король, який найбільше дбав про громадське добро, а не про власне. Він мав тільки сім тисяч поляків, три тисячі литовців, може ще раз так – обозної челяді, насправді незначне військо, що не могло опертися великій потузі ворогів, але король вважав, що воно їй рівне. Відтак він рушив від нашого міста, з табору 18 вересня до міста Журавна. Урочисто вирушили в дорогу відділи, малі числом, але з відважними мужами, поміж здивувань, молитов, зітхань і побажань людей, які прибігли з міста на видовище та спостерігали з близьких пагорбів, постійно просячи Всемогутнього Бога і святих на небесах, щоб їм [воякам] випала легка дорога, щаслива битва та швидка перемога над ворогом.

Пам'ять про цю війну, що велася за нашого життя, мала надто багато сумнівного, жалібною, успішного, сумного й переможного, проте врешті-решт відновився мир у нашому архієпископстві за життя та правління архієпископа Корицинського. Тому я вважаю доречним розповісти про неї [цю війну] найновіше, згідно з публічним недавнім опрацюванням, коротким і лаконічним описом гідного довіри Залуського, [оповідаючи], що тоді відбувалося серед постійного страху й невизірної надії. Отож справи були такі.

Коли король з військом прибув до міста Журавна, ніби на тріумфальну чи головну арену його битв, турки перебували вже недалеко, розмістившись зі своїм Шайтаном-пашею ледве за три милі від наших обозів, і були впевнені через свою численність та осмілілі через нечисленність наших військ. І відразу ж почалися військові сутички, кровопролиття, вбивства, поранення як знаки поширення смерті. Місто Новиця⁶ було спалене, а Калуш облягали вороги. Під Войниловом, що не залишився без оборони, де наші затято билися, татари й турки були відкинуті та побиті коронним хорунжим Сенявським.

Під селом Довгим⁷ 24 вересня вороги ще краще були прийняті: там король встановив у три ряди кінноту, де татари своєю численністю поспішили натиснути на наші незначні

¹ Димидецький Анджей – ротмістр польського війська, див.: Wimmer J. *Wiedeń 1683*, s. 224.

² Устя – тепер село Івано-Франківської області.

³ Зброжек Міхал – коронний польний стражник (1668–1691).

⁴ Дакія – антична держава, розташована в західній частині сучасної Румунії.

⁵ Ягільниця – тепер село Стара Ягільниця Тернопільської області.

⁶ Тепер село Івано-Франківської області.

⁷ Довге – тепер село Івано-Франківської області.

repleverant, sessoribus vacui, quibus appensa militaria vexilla, speciem ingentis exercitum expresserant. Processerunt et nostri ad certandum parati, et subito ab occurrentibus Scythis cepit velitatio, quae horis octo duravit, amoti tamen Scythae per crebras caedes, mortesque suorum, usque ad Monasteriscos, ad quos sultanus cum hani filiis, stativa castra habebat, quem praesenti a Polonis turbaverant periculo. Sic redditus hesternus talio.

Inter haec scenica martis et mortis praeludia, illectus pretio a Turcis mediastinus¹ quispiam, ignem manu ferens castra nostraria clanculum subintravit, ut foenum equis reservatum incenderet, flammamque (vento tunc potentius aerem agitante) latius extenderet. Deprehensus tamen fraudis incedendiariae artifex, et in vincula datus. Et dum dolus et insultus Tartarorum non successit, scenica illa Turcarum acies tentoria sua ad terrorem latius deducta, pro quiete captanda repetiit, nostrique campo martiali decedere, nox incubans suasit.

<fol. 763>[// 305v] Die vigesima nona Septembris, Divo Michaeli Archangelo Sacra feliciori augurario intenderet rex iam pugnam, laboris diuturni decretoriam offerre hostibus. Quocirca diluculo properatum ad sacra, et quorundam Catholico more expiatae noxis conscientiae, piisque exhortationibus ad fortia pro fide, et patria, carisque pignoribus subeunda, excitatae, nil nisi pugnam, et quam votis conceperant fervore martio victoriam aspirabant. Prodiit in arenam et Turcarum exercitus, et iam numerosior audentiorque visus, quia sensim ad castra nostrorum adrepens.

Educuntur itaque legiones alacres ad pugnam, datum praeliandi classicum militari musurgia, tympanis mixta machinarum fragores. Quo viso Turcae retro campo cesserunt, sive tormentis quorum pro meta steterunt remoti, sive arte doloque bellico conflictum declinantes. Velitationibus solum diem hanc morati, et iam ad occasum sole urgente, scaenam concludere intendentes, inter sua sistra crebrius more suo pulsata (quorum sonum turbavit nostrorum tormentorum resonitus) maiorem partem exercitus ad suas stationes deduxerant.

Quo viso rex iusta iracundia accensus in extremos irruere subito militem mandavit, ipseque cum Demetrio duce aciem movet. Concurrunt hinc inde, fit ingens armorum telorumque fragor. Exciti audacia nostrorum suis latursi subsidium redeunt conglobati in cuneos Turcae, caedunt, caedunturque pariter, et passim. Dum fervet proelium advolat Scytharum permixta Thracibus colluvies, et observato (ob mota signa aciei nostrae) hiatu, qui hostem facile a tergo reciperet, ac intus acceleraret exitum, vallumque defensoribus nudatum conspicientes castrorum, magna celeritate et impetu dextrum cornu invaserunt, alii ad locum vacuum festinarunt². Et ni divi tutelares, imperii Poloni praesides, Jablonovio palatino Russiae celerem providentiam tanto periculo parem, instillassent, ut reductus pedestrium ignea tela vomentium, confestim opposuissent, et Polanovii industria hiatum cui hostis acrius imminebat, obduxisset, iam periclitari salutem regis, regnique palam erat. Stephanus tamen Tarnovius vexillifer Zydaczoviensis et Michael Zebrowski, dum hostem ingredi hiantum aciem nostrum prohibent, a ianizeris glande plumbea icti, occubuere. {"Sic bella delectat cruor"³}.

<fol. 764>[// 306] Et Lituanae legiones (quamquam in principio pugnae fugientibus Lipcis) rem strenuae gesserunt, et per horam integram inter plumbeam tuborum tonantium procellam {stetere fortiter}, excessere campo {redierunt tamen, quo viso} Turcae, Scythaeque ad castra properarunt, sexcentis suorum amissis, magnumque clamorem concitaverunt recedentes a campo, a tota nocta in equis stabant, insolitas vigiliis agitantes, unde colligebant nostri ductores, quod metu magno turbati erant.

Trigesima die hanus Tartarorum proceres nostros ad pacis colloquium destinatos, cum iracundia affatur. Nihil pro futura pacis negotia apud Turcas, dum se omissis ad tractandum, Moldaviae principem Vernam Turcicum elegerunt. Principum hoc interesse non vasallorum

¹ Оpir.: *mediastimus*.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 608.

³ Seneca.

сили, однак їх мужньо відігнали та багатьох повбивали. Син хана вже був у нашому полоні, але татари звільнили його зі смертями й пораненнями. Поранений Алі-бей, син Муртази і племінник хана потрапили в полон і їх відвезли до Бережан. Наш вояк не раніше перестав убивати, ніж захід сонця того не звелів, даючи знак на повернення [до обозів].

25 вересня турецьке військо вийшло з табору на поле бою та з виразною демонстрацією своїх військ і їхньої численності зайняло пагорби й рівнини. І король виставив польське військо, готове до бою, якби турки захотіли напасти, проте вони на цілий день стали зі зброєю навпроти наших за річкою Свічею і, коли настав вечір, повернулися до табору, а наші – до свого. Тим часом наші вислали до турецьких обозів комісарів для переговорів про мир, але турки відмовлялися слухати їхні пропозиції, вичікуючи на результат битви. Вони засмутилися і здивувалися через свої [недавні] поразки, однак залишалися зухвалими у своїй гордині, насамперед з огляду на численність свого війська.

26 вересня знову турецьке військо дозволило нашим себе побачити, проте нічого [значнішого] не вчиняло – відбулося лише декілька сутичок, і день завершив цю видовищну сцену. І все ж наші не мали спокою ні вдень, ні вночі. Адже вдень одні вояки оточували табір земляними шанцями аж до берегів Дністра, інші ж стояли в бойовому порядку, а вночі шукали поживу для коней, поки татари не спалили посіви солодких стручкових і траву, знищивши таким чином запас сіна та всілякої паші і туркам, і собі, і особливо нашим військам. Тільки ліс, що залишився спільним для обох таборів, годував листям з дерев коней, котрі мучилися сильним голодом, постійно хворіли й часто вмирали.

У той день до королівського табору ввійшли дві тисячі піхотинців та кіннотників з коронним обозним Станіславом Конецпольським і тисяча – із Жебровським¹, а також інші польські й литовські відділи. Їхня поява додала радості війську, а в турків і татар викликала подив і страх.

27 вересня знову ворог вишикував широкий бойовий стрій. Турки заповнили береги Свічі, розбивши великі намети. Посеред гирла річки влаштувалися великий султан² із синами хана і Ширін-бей, а ще хан з нуреддин-султаном та свіжими юрмами татар, званих «яман-сайдаками»³ (носили сагайдаки відмінним від інших способом), що військовими здібностями перевищували інших татар. Проти так приготованих варварів король виставив військо, але й тут ворог виявився спостерігачем, а не войовником, і волів битися тільки в дрібних сутичках. Та коли татари ближче підступили до наших рядів, король направив на них загін, поділений на три частини. Обидві сторони билися відважно, однак частина татар була побита з мушкетів, інша – шаблями, а решта втекла за річку. Оскільки деякі з наших вояків у героїчному запалі просунулися далі, ніж було наказано, татари їх відігнали, декого взяли в полон. Загалом, як мені розповідали, всі під самим валом табору були відкинуті з хоругвами так, що швидко мусили поспішити їм на допомогу важкоозброєні панцирні відділи. Нарешті пізно ввечері обидві сторони повернулися до обозів.

28 вересня знову турки вислали на поле свої зағони для огляду нашими вояками, також, звичним для битв способом, зупинили хоругви й дали сигнал до бою. Турки вдалися й до підступу, заповнивши частину бойового порядку горбатими верблюдами без вершників ніби озброєними вояками, і підвісили їм військові штандарти, надаючи вигляду величезного війська. Виступили й наші відділи, готові до бою, і раптово розпочали з набіглими татарами сутичку, що тривала вісім годин. Утім, татари були відкинуті, зі значними втратами та смертями своїх вояків, аж до монастиря, де калга-султан із синами хана мав обози, і всі присутні там потрапили в небезпеку з боку поляків. Так вони [наші] відплатилися за вчорашнє.

Серед цих воєнних кривавих сцен якийсь спокушений турецькими грішми пахолок, несучи в руці вогонь, таємно пробрався до нашого табору, щоб запалити сіно, призначене

¹ Жебровський Міхал (?–1676) – польський військовий, генерал.

² Вочевидь, тут автор мав на увазі калгу-султана.

³ Йдеться про ногайців.

uilitatem tantis ceptis obstare. Ideo Turcus de pace minime colloquiis acturos, sed ferro iudice pacem decreturos. Et sultani per suos internuntios, regi permixtum irae dolorem testati, quod rex honorem pactorum Moldaviae dinastae detulerit, et principum sanguini detraxerit.

Noverat rex, quo spectarent quaerimoniae, quod sua lucra, non nostra quaererent, ne tamen prompta venalium animalium temnerentur officia, Joannem Greben tribunum peditum ad nuradinum sultanum expeditivum, cum quo cum de pacis conditionibus conferret, responsum accepit omnia expedita fore, si Bassae Seiheitani [sic] arbitrio rem geri rex permittat, non enim securum est, iram concire, quam tantae vires animant. Intellexis rex sine damnis, et dedecore pacis foedera reassumi non posse ideo.

Prima die Octobris excursum in hostes destinavit, curruum carraginem in recessum parari iussit, sed hoc consilium ob iniquitatem locorum, iterque malignum tribuni non probavere, excursumque meditatam disuasit nubilus, humidusque aer. Tum vero horrendum tonuere ferales machinae tormentorum Cameneco advectorum, *kartany* dictorum, quae globos quadraginta octo librarum in castra nostrorum evomebant, sphaeraeque incendiariae mortem intus et ignem ferentes, continuo iactatae, quae centum et viginti librarum valorem attingebant, ut homines ferirent, vel si corpora non tangerent, pabulum equorum succenderent, vel inficerent, aquas corumperent, ac <fol. 765>[// 306v] pestem bello quovis saeviore castris nostrorum inferrent.

Non iam gramen nostris liberum, non pabula impune equis captabantur. Etenim circumfusi in coronam castris Scythae, egredientes pabulatum nostros surripiebant. Sylva castris adiacens, arboresque decidua folia, glans querna, pro foeno equis erant, unde in equis magna iactura.

Tertia die Octobris magno proelio cum Scythis et Turcis rex confligit, primo multis verbis adhortatus milites, ut memores rerum egregie hactenus gestarum, contunderet ferociam hostis, quotidie orientem solem simul et aciem Polonam eludentis, quod ita magno et forti spiritu disseruit, ut ardorem rursus heroicum, qui paulo resederat, innovaret, et “impleret omnes certiori spe, quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia fortunae, subiicere solet”¹.

Fuere hac die contra exilem Polonorum manum in campo octuaginta millia Turcarum, centum viginti Scytharum prout captivi referebant. Certabant a principio strenue, mox turbata tota eorum acies, et deinde prorsus fusa, Turcaeque omnes vincente pudorem metu, terga dabant multis suorum amissis. Certe diem hunc fasti omnium aetatum celebrassent, si cataphractae legiones citius accurrissent, noxque recedentes Turcas non protexisset, e nostris vix viginti in arena ceciderunt.

Noctem inquietam nimis fecere tormenta tam nostra, quam hostium, praegnantibus funerum globos in castra nostratia eructantia. Videbatur nocturnus ardere aether, quia ob crebras fulgurationes tormentorum ignibus permista esse omnia videbatur flammarumque speciem circumferebant, fragor insolitus, terrarumque tremor montium iugis, petrarumque saevum, quid resonantibus. Ad decimum tertium diem haec ignita tempestas tolerata, et inter haec fulgura et tonitrua, velitationes institutae bono successu in nostros Polonos adverso in hostes.

Turbabant Turcas et diffidentiae contra Tartaros. Suspiciantur enim nova, cum armis auxilia, clanculum per Scythas admissa esse regi, unde in illos quaerimoniae Turcarum, et Scytharum simultates, illorum quod subsidium nostris non prohibuerunt, horum quod se malitiose <fol. 766>[// 307] calumniantur, turbabantur et ex eo quod prope diem affutura auxilia regi (quae ad nostram Leopolim castris consistens dux Radivilus cum aliquot palatinis parabat) sperabant, tum et Cosacorum sex millia cum Barrara brevi affutura, resciverant, tempusque hybernium diutius in campis ferre belli operationes non permittebat, quocirca pigere Seithan Bassam belli, sibi suisque improperi, multis fatalis cepit.

Itaque postulavit nostrae iaculationis cessationem, suae quoque (multo nostris horribilioris) silentium se indicturum promittens, quod et fecit, tractatusque pacis toties dilatae, fidelius

¹ [Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 26:19].

для коней, та рознести ширше вогонь (через вітер, що тоді сильно в повітрі розганявся). Проте того винуватця підпалу схопили та закули в кайдани. І коли підступ і напад татар не вдався, показні ряди турків повернулися назад для відпочинку до своїх наметів, розкинених широко для постраху. А нашим воякам ніч, що надходила, теж радила зійти з поля битви.

29 вересня, у день Св. архангела Михаїла, король зі щасливішим знаменням постановив запропонувати ворогові битву, вирішальну в цій тривалій військовій кампанії. Тому на світанку вояки поспішили на богослужіння, і дехто з них був захоочений свідомістю, очищеною за католицьким звичаєм від гріхів, та побожними настановами щодо мужніх чинів за віру і батьківщину, за своїх дорогих рідних. Вони ні до чого так не прагнули, як до бою, сильно бажаючи здобути перемогу. І турецьке військо вийшло на поле битви, вже численніше, і здавалося сміливішим, бо поступово підсунулося до табору наших військ.

Отож вишикувалися військові відділи, охочі до бою, труба дала сигнал до битви військовою музикою, коли гук гармат змішується з литаврами. Побачивши це, турки відступили з поля, чи то з боязні перед гарматами, від яких трималися поодалік, чи то через військові хитрощі, уникаючи великого бою. Вони весь день провели у дрібних сутичках, і коли настав час заходу сонця, турки вирішили завершити протистояння: під звичні для них удари їхніх калаталок (*sistra*) (звук яких приглушував відгомін наших гармат) більша частина їхнього війська повернулася до своїх становищ.

Помітивши це, король у запалі справедливого гніву наказав несподівано вдарити на тили ворога, і сам разом із князем Димитром [Вишневецьким] рушив з військом. Звідусіль зійшлися відділи, залунав могутній гук зброї та пострілів. Отримавши виклик зухвалістю наших, турки згуртувалися у бойові порядки й повернулися, аби допомогти своїм: вони вбивали та їх вбивали, навзаєм і без різниці. Коли розгорілася битва, налетіли юрми татар, змішані з турками. Виявивши пролом (через рух штандартів у наших порядках), в який ворог міг легко увійти з тилу та зсередини приспішити крах, і зауваживши, що вали наших обозів позбавлені охоронців, вони вдарили у правий фланг з великою швидкістю та натиском, а інші сили кинулися до порожнього місця пролому. І якби небесні покровителі, патрони Польської держави (*imperii*), не врозумили руського воєводу [Станіслава] Яблоновського миттєвим рішенням, відповідним великій небезпеці, негайно виставити супроти них [турків] загопи піхоти з вогнепальною зброєю й не наділили [Олександра] Поляновського кмітливістю, аби він ослабив натиск ворогів у проломі, то стало би очевидно, що спасіння короля та королівства перебуває під загрозою. Втім, жидачівський хорунжий Стефан Тарновський¹ і Міхал Жебровський, коли загороджували ворогові пролом у наших рядах, були вбиті яничарами вогнем свинцевих куль. «Так війна насолоджується кров'ю»².

І литовські відділи (хоча на початку битви повтікали липки³), що мужньо трималися й протягом цілої години відважно вистояли під свинцевою зливою свистячих куль, відійшовши з поля, повернулися назад. Це побачивши, турки й татари поспішили до табору, втративши шістьсот своїх вояків. Сильно вражені, вони з гучним галасом верталися з поля бою, всю ніч не сходили з коней, залишаючись на незвичних чатах, через що наші провідники вирішили, що вони перейняті великим страхом.

На тридцятий день [вересня] татарський хан із гнівом заявив нашим панам, визначеним до перемовин про мир, що нічого не дадуть майбутні мирні переговори з турками, адже вони поминули турків при перемовинах, як обирали молдавським господарем турка Вернама⁴. Лише правителям, не васалам, належить право такі справи вирішувати. Тому турки в

¹ Тарновський Стефан – жидачівський хорунжий у 1672–1673 та 1674 рр. (*Urządnicy województwa ruskiego*, s. 167).

² Seneca, *Hercules Furens*, 405.

³ Липки – татари, що осіли на землях Великого князівства Литовського.

⁴ Молдавським господарем у 1675–1678 рр. був Антон Росетті.

reassumpsit. Nec rex a pace abhorrebat, quod nec miles annonam, nec equi pabulum habebant, iam et iaculationes inhibebant defectus nitri tormentarii, viarum aditus undique interclusi, suppetiarum spes nulla, fames in castra clausa undique irrepserat. Coelum persaepe pluebat, bruma appropinquabat, in castris omnia loca globi hostium pervagabantur, ita ut in tutioribus locis sub terra, tutamine valli, uti necessum fuerit, ubi et miles et duces, et rex ipse perdius et pernox, cubabant. Ex his et aliis rationibus et nostris pacisci placuit.

Et quo diutius trahebatur pacis tractatus, et variabant secundae adversaeque res belli, non fortunam magis campi, quam animos partium, etiam Scytharum progenies ingenio praedarum, rapinesque hominum vivere sueta, centum triginta millium numero computata, excursiones in Poloniam antequam pacis tractatus conderetur, apparabat. Intellexit haec rex sapiens, et cum aliter sistere insolentes incursiones Scytharum non posset, hano opima donaria, soltanis honoraria, foederis et amicitiae firmandae gratia misit, atque cupiditatem praedarum liberali prudentia compescuit, nam ab hanis ac soltanis inhabita incursio regni, interdicta oppidum ac pagorum populatio. Urgebant fortiter Scythae, in pacis tractatu, ut rex cum republica societatem belli contra Moschos cum ipsis intret, vel saltem legionem militiae suae ipsis suppeditaret, quod quia utrumque rex non acceptavit, frementibus barbaris. Itum postea post multa ardua colloquia in has pacis conditiones quibus bellum cessavit.

Primo. Ukraina inter partes divisa, ut duabus pareat reipublicae Polonae, tertia pars Cosacis integra maneat.

Secundo. De Cameneco et Podolia restituenda <fol. 767>[// 307v] legatio ad Portam Otomanicam, a rege dirigetur, ut de iure possessionis non in turbido, sed prudenter transigatur.

Tertio. Obsides Leopolienses et captivi in Pomorzana gratuito dimittentur in patriam.

Quarto. Capti in urbibus Polonis et arcibus libertati restituentur.

Quinto. Sepulchrum Domini nostri Jesu Christi tum et sanctuarium Praesepis eius, ut Hierosolimis Bernardynis restitueretur, a quibus pretio Graecorum noviter avulsum extitit.

Sexto. Suppetiae a Scythis et Turcis, si his indigerit Polonia contra hostes suos, praecusoditae, Polonia vero nihil virium debet Bizantio et Tauricae.

Septimo. Si viciniam infestaret bello Ottomanus, ut provincias Poloniae non attingat praecautum.

Octavo. Ne vicinia regni Poloniae quivis parentes Ottomanico imperio armis vel praeda infestent, alioquin regium erit bassam finitimum laesi iuris pactorum commonefacere, quod reparare ipsemet tenebitur.

Nono. Commercia hactenus usitata inter utrasque gentes reasumpta salvis teloniis.

Decimo. Libkos [sic] originarios Lituaniae, ut intra annum rex dimittat, si velint Turcarum dominium amplecti, Poloniae si nolint.

Undecimo. Legatus minor ad Portam cum exercitu Turcarum ibit, in ea tamdiu mansurus, donec maior legatus tractaturus de pace, cum plenissima facultate regis et reipublicae nomine superveniat.

Alias pacis sanctiones in quas longo sententiarum duello certatum, non probavere ab utrinque studia ambarum partium. Has recensitas die 17 Octobris et nostri proceres et Bassa Scheitan, scripto publico consignarunt.

Nec amplius in campo martiali, et hyeme <fol. 768>[// 308] perurgente et timore intumescentis fluminis, abscessum omnino suadente, morari Turcae voluere, accepto pro minore legato Andrea Mokrzewski, pocillatore Siradiensi, capitaneo Medicensis, subito in Daciam signa moverunt. Postero die Scythae eosdem velociter secuti.

Post abitum hostium nostri in eodem loco perseverabant, et dum ad castrorum hostilium arenam quasi lustraturi situm, venerunt, apparuerunt multorum cadaverum acervi, ac sanies corporum, stragis in bello acceptae signa, relictis et globorum plures cumuli, quos reportare iumentis extinctis non poterant.

мирних угодах не зацікавлені, натомість зброєю вирішуватимуть про мир. І хан повідомив королю через своїх посланців про змішане почуття гніву та смутку султана, що король домовленостями з молдавським господарем забрав честь і зневажив монаршу кров.

Король бачив, куди звернені скарги, що татари шукають своєї, а не нашої вигоди, але не злегковажив послугами легких до купівлі песиголовців, відрядивши до нуреддин-султана генерала піхоти Яна Гребена¹. Коли генерал згадав про умови мирного договору, той [нуреддин-султан] відповів, що все може бути досягнуто, якщо король дозволить, щоб справи пішли за волею Шайтана-паші, бо небезпечно викликати гнів того, хто володіє такими силами. Тож король зрозумів, що без шкоди та ганьби він не може приймати угоду про мир.

І жовтня король постановив учинити напад на ворогів і під час повернення звелів приготувати заслону із возів. Однак цього наміру не схвалили військові провідники через незручність місця та погану дорогу, виконанню задуму не сприяло й важке вологе повітря. А тоді грізно зазвучали смертельні гармати, привезені з Кам'янця і звані картанами, що запускали до наших обозів кулі масою сорок вісім фунтів. Вони [турки] постійно закидали й запальні ядра, які всередині несли вогонь та смерть, важачи сто двадцять фунтів. Ними вони вбивали людей, а коли не могли людських тіл досягнути, то запалювали пашу для коней або заражали, труїли води і спричиняли в наших обозах пошесть, що в кожному разі жахливіша від війни.

Уже для наших військ трава не була доступна, пашу для коней безпечно не можна було дістати. Тому татари, які позбігалися довкола табору, захоплювали наших, що виходили на пашу. У прилеглих лісах коні замість сіна їли тільки впале з дерев листя та дубові жолуді, через що була велика втрата у конях.

З жовтня король зійшовся у великій битві з татарами й турками, але спочатку збадьорив вояків довгою промовою, щоб пам'яттю про великі діяння знівелювати жорстокість ворога, котрий щоденно обманює сонце, що сходить, й одночасно польське військо. Це він пояснив з таким великим і сильним піднесенням, що знову відновив героїчний запал, який дещо спав, і «вселив у всіх певнішу надію, ніж зазвичай вносить віра в людські обіцянки або розумування на довірі до фортуни»².

Того дня проти невеликої сили поляків було на полі битви вісімдесят тисяч турків, сто двадцять тисяч татар, як свідчили бранці. Спершу вони билися завзято, проте невдовзі їхні порядки порушилися й урешті цілковито розпалися, і всі турки, коли страх переміг сором, утративши багатьох, вдалися до втечі. Напевно, цей день славили би хроніки всіх віків, якби важкі панцирні хоругви надійшли швидше й ніч не захистила би турків, що відходили. А наших ледве двадцять загинуло на полі битви.

Надто неспокійною зробили наступну ніч гармати, як наші, так і ворожі, наповнені смертельними ядрами, які закидали в обидва табори. Нічна темнота розвиднювалася, позаяк здавалося, що через часті спалахи гармаг усе змішалось у вогнях і ніби розносилося полум'я. Незвичний гуркіт і тривале дрижання землі віддавало моторошною луною поміж пагорбів та скель. До тринадцяти днів тривала ця вогняна буря, і серед цього грому й блискавиць проводилися вилазки, з добрим успіхом для наших поляків та негативним результатом для ворогів.

Турків непокоїла й недовіра до татар, бо вони підозрювали їх у таємному пропуску до короля нової збройної підмоги, отож турки скажилися, що ті [татари] пропустили підмогу до наших, а татари гнівалися на їхню підступну інвективу. Вони також непокоїлися через те, що найближчими днями поляки сподівалися на підтримку королю (яку в таборі під нашим Львовом готував князь [Міхал] Радзивіл з кількома воєводами), а також дізналися про близьке прибуття шести тисяч козаків з Баррарою³. А зимова пора не дозволяла

¹ Гребен (нім. *Groeben*) Ян Фридерик фон дер (1645–1712) – генерал-лейтенант, прусський та польський військовий.

² Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 26:19.

³ Серед козацьких провідників Анджей Хризостом Залуський також згадує полковника Семена,

Amnem iam Turcae traiecerant cum princeps Valachiae captivos nomine Turcarum restituit. Ad quindecim millia numerus captivorum pertigerat, quorum supellex ter mille curribus tracta est. Adfuit inter illustrem equitum globum, peditumque satellitia rex ipse, suumque populum sibi restitui gaudebat, aliis verborum, aliis munerum solamina tribuebat, cunctis favorabilem sese praestabat.

Huis regis egregiam, et incomparabilem virtutem mirati sunt in hac periculosa expeditione universi. Fuit etenim non magmanimitate solum, sed et veris virtutibus mirabilis. Non fregit illum obsidio ad viginti dies violenter protracta, in qua nullum diem, si non absque laurea, certe non sine nova industriae, aut proelii ingenii laude, exegit. Ille castris spatium, ille munimentis describebat, instructa ab illo acies ad pugnandum, semper prospere processit ad triumphum. Aurora equitantem accepit, serus vesper dimisit. Acuebat etiam muneribus suorum virtutem, non minor eius pietas etiam in vulneratos, seu caesos eluxit, seu vulnus seu funus curandum erat, sumptum providebat, aegris ex vulnere non corporis, non animi levamen abesse passus est, quinimo infirmos eo transferri curabat, ubi ipsa aegritudo mollius cubaret, aegrum delinqueret¹.

Et in Machometanis hoc quoque in tractu huius obsidionis, specialiter observatum est, quod cuiusque diei <fol. 769>[// 308v] vespere tonantibus tormentis suis silentium imperabant, ipsi sublatis vultibus in coelum uno praecinente, magnis vocibus ter clamanabant, fuitque clamor ille in campis late patentibus ad vesperam tot millium hominum latissime resonans, post quem altissima quiete consistebant, nisi tormenta boarent². Fuit ne vox illa clamorosa adorationis Dei, seu deprecationis pro actis transacta diei, seu implorationis subsidii in bello, ut nostri coniciebant nescio. Fuit tamen pro exemplo, nostris Catholicis pietatis, etiam aeternae, in Deum vociferatio illa vespertina.

Post tanti belli labores, primo rex attigit Zuroviam, deinde Zolkieviam suam (a qua in castra Leopoliensia processerat) pro respiro remeavit, misso in stativa exercitu. Ubivis in gratias Deo rebus Polonis propitio, divisque tutelaribus regni agendas effusus, quas inter repetita machinarum tonitrua ad solennem hymnum Ambrosianum, et vel maxime in nostra Leopoli persolvebat. Eliciebat has gratias de cordibus fidelium salus regis, regnique ac totius exercitus inter tot et tanta discrimina servata, hostium per tot funesta cladum duella spes elusa, superbia fraenata, nostraque Leopoli quies et pax restituta, pro qua assiduis suspiriis, et precibus, sacrisque exhortationibus superos fatigabamus.

Sic perniciosum bellum illud Turcarum prudentia et fortitudine regis, cum paucis admodum exercitu contra tot millia hostium, pro patria, divorumque pulvinaribus, strenue pugnantis, sopitum est. Ex quo gloriosus in tota Christianitate dici ac audiri promeruit, retulitque ubivis terrarum famam, in Alexandro Magno quondam, vanitate ac fabula vulgatam, fortitudini suae, sibi que parem, quam brevi maioribus victoriis ex iisdem hostibus ampliavit, ut intra (si Deo Optimo Maximo placuerit) recensebo.

Gratissimis auribus urbs quoque nostra accepit nuntium de electione in Romanum pontificem Innocentii XI, qui ante dictus fuerat Benedictus Odeschaleus, <fol. 770>[// 309] successit Clementi X, magnaque pietate et impetratis ex Turca victoriis praefuit ecclesiae Catholicae, cuius virtutes etiam post mortem miracula comprobant³. Pecuniam reipublicae nostrae ex privato suo aerario pro sumptibus belli Turcici submitit, antequam cathedram pontificiam ascenderet, et postea frequenter munificentia sua defectum regni nostri pro exercitu, et alimoniis supplebat.

Nostram etiam ecclesiam munifica in omnes gratiarum Mater, Virgo Sanctissima in imagine capellae Domagaliccianae culta, exhilaravit. Hoc enim anno tria beneficentiae ipsius in nos mortales documenta, acta capellae enarrant.

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 619.

² Ex traditione.

³ Załuscus [*Epistolarum*], fol. 618.

довго в полі вести військові операції, тому сприкрилася Шайтану-паші війна, котра ним і турками стала сприйматися як нещаслива, для багатьох – фатальна.

Тож він просив, аби наші припинили стріляти, обіцяючи мовчання і їхніх гармат (значно страшніших, ніж наші), що і вчинив та щиро відновив мирні переговори, які неодноразово досі відкладалися. І король не був проти миру, оскільки вояки не мали провіанту, а коні – паші, та й стрілянині з гармат заважала нестача пороху, доступ до доріг повсюдно закритися, не було надії на підмогу, голод пробирався до закритого звідусіль табору. З неба часто падав дощ, наближалася зима з морозами, в усіх місцях в обозах прилітали ворожі ядра так, що найбезпечніше було під землею, під охороною валу, де були змушені день і ніч перебувати і вояки, і провідники, і король. З цих та інших причин і наші вибрали замирення.

І що довше тягнулися переговори про мир та змінювалися військові інтереси, як сприятливі, так і некорисні, то все менше важила фортуна на полі бою, ніж задуми сторін. Справді, рід татар, що звик жити з грабунку й викрадення людей, нараховуючи сто тридцять тисяч людей, готувався до нападів у Польщі перед тим, як приймуть мирну угоду. Мудрий король про це здогадався і, не маючи змоги іншим чином стримати свавільні татарські наскоки, послав ханові багаті упоминки, його кривим – дарунки на знак зміцнення перемир'я та дружби, і в такий спосіб щедрою кмітливістю стримав їхні жадання грабежів, бо ж хан та султани таки заборонили напади на королівство й забирання людей з міст і сіл. Татари сильно наполягали під час мирних переговорів, щоб король з Річчю Посполитою увійшов з ними в союз у війні проти московитів або принаймні вислав їм на допомогу військовий загін. Позаяк король їм відмовив і в тому, і в тому, це викликало гнів варварів. Потім, після численних гострих розмов, дійшло до таких мирних умов, на яких стан війни припинявся:

1. Україна ділиться на три частини, і щоб дві належали Речі Посполитій Польській, а третя частина щоб цілком залишалася козакам.

2. Щодо повернення Кам'янця та Поділля – буде відряджене посольство від короля до Османської Порти, аби право володіння ними вирішувалося не через суперечку, а розсудливим чином.

3. Львівські заручники та захоплені в Помор'ях ласкаво відпускаються додому.

4. Полонені в польських містах і фортецях мають бути відпущені на волю.

5. Щоб гробниця Господа нашого Ісуса Христа, як і святиня Його яскині¹, були повернуті бернардинцям у Єрусалимі, забрані в них нещодавно греками за гроші.

6. Підмога від татар і турків, якщо її потребуватиме Польща проти ворогів, має бути забезпечена, а Польща жодних сил не повинна давати Туреччині (*Bizantio*) та Криму.

7. Якщо турки нападуть на сусідній край, то застережено, щоб вони не займали польських країв.

8. Щоб на сусідні краї Польського королівства жоден з підданих Османської імперії не нападав збройно або з метою грабунку. В іншому разі королівський урядник має поінформувати про порушення мирної угоди прикордонного пашу, який повинен особисто відшкодувати збитки.

9. Відновлюється торгівля, що звично велася між обома народами, але із збереженням мит.

10. Липків-татар, які походять з Литви, король відпустить протягом року, якщо вони хочуть перейти під владу турків і якщо відмовляються від Польщі.

11. Менший посол поїде до Порти з турецьким військом і залишатиметься там доти, поки не приїде великий посол з повноваженнями від імені короля та Речі Посполитої стосовно переговорів про мир.

.....
яким міг бути відомий козацький ватажок, фаствівський полковник Семен Палій, див.: *Zafuski A. Epistolarum*, t. 1, p. 612.

¹ Мовиться про головні святині християн на землях, тоді підлеглих Османській Порті: храм Воскресіння Христового в Єрусалимі, де гробниця Ісуса Христа є головним вівтарем, та церкву у Вифлеємі, побудовану над печерою, в якій народився Спаситель.

Primum, quod generosa Sophia Golanska sub conscientia recognovit. Effreni illa (quia et habenas fregerat, et sessorem excusserat) in trahis equo vecta, de monte arduo nimis, in mortem plane sive gravissimum salutis casum omni impetu equi velociter currentis praecipitabatur magis, quam trahebatur. Agnoscit illa se omni auxilio humano destitutam, opem itaque Virginis coemeterii inlclamat. Et ecce equus in praecipiti de monte cursu, in quatuor genua (quasi veneraturus nomen quod audivit) subito decidit, heram seque incolumem fecit. Exsolvit haec eadem Golanska gratias Altissimo ipsiusque Matri per auditionem missae, et tabellae pictae in memoriam facti huius oblationem die 1 Martii anno eodem.

Secundum. Die prima Octobris agrestis mulier de villa Winniki obtulit eleemosinam pro missa in vim gratiarum, quod filiolus ipsius triennalis casu in aquam profundam decidens, in eaque non parvo tempore submersus, dum eum mater Virgini Beatae coemeterii lacrymabunda offert, ab inquirentibus diutius, vivens repertus est.

Tertium. Die trigesima Octobris de villa Mierzvice Ivanus cum Haska uxore et Nastasia filia, Rutheni omnes schismatici, sub conscientia <fol. 771>[// 309v] suis sponte et libere recognoverunt. Quod domi suae commune contagium habuerunt, quo omnes simul graviter infirmati fuerunt. In somno visionem ac simul praemonitionem quandam habebant, quod si se Virgini in Leopoliensi coemeterio offerre velint, ab huius morbi infectione liberabuntur. Annuerunt libenter, receperunt sanitatem subito, votuque Virgini per auscultationem missae quanquam schismatici¹ exsoluerunt.

Hoc forte sive posteriori anno inviserant ecclesiam nostram patres Cameldulenses eremitae ordinis Sancti Romualdi, inquirebantque de repositio corpore Sancti Bonifacii Archiepiscopi Martyris, patroni Russiae ordinis sui². Et cum nostri respondissent se nullam super hoc etiam ex scripturis habere notitiam, dixerunt sibi ex quadam revelatione constare corpus huius Sancti Martyris iacere ad cornu Epistolae in ecclesia nostra. Sed de hoc nulla adhuc certitudo nostris temporibus facta est nec investigatio subsequuta.

Annus Domini 1677

Sicut anteriorem annum a bustis duorum regum flebilibus, ita annum hunc 1677 a funere lugubri archipraesulis Alberti Korycinski in eadem Cracovia peracto, auspicari placet. Principio enim anni huius die decima septima Januarii Miechoviae hic archipraesul noster vivere desiit. De cuius obitu velox (ut solet esse tristium) fama ad aures capituli {vertit}, deinde ipsa ex vero denuntiatio die 28 Januarii capitulo intimata.

Processerat ergo capitulum ad electionem administratoris, pro more solito, in quem elegit unanimi voto, et consensu Adamum Piaskowski archidiaconum suum quanquam tribunalia functione oneratum, cui etiam consiliarios addidit³, quatuor Woienkowski praepositum, Lanckoronski, Rzechowski, Zychini canonicos, bonaque pro anno gratiae, partiti sunt inter se capitulares, ad mensam archiepiscopi spectantia.

<fol. 772>[// 310] Huius archipraesulis vitam quoniam compensioso calamo, ut et antecessaneorum descripsit Martinus Fiiakowski, ideo ipsius narrationem pro fide pleniori de verbo subinfero.

“Albertus Korycinski de familia Topororum primo canonicus in arce Cracoviensi cathedralis, regens maioris cancellariae regni apud serenissimum Casimirum Joannem, praepositus Miechoviensis, tandem episcopus Camenecensis in Podolia. Deinde post obitum Joannis Tarnowski serenissimi Michaelis Korybuthi favore assumptus est archiepiscopus Leopoliensis anno Domini 1669. Fuit vere magnificus, et omni cultu fastuosus, severus quidem et praiceps

¹ Ориг.: закреслено *recepertur*.

² Ex relatione Humniewicz, vicecustodis, canonici supernum, seniculi.

³ [Acta] capituli, fol. 125 et 127.

На інші умови миру, про які довго сперечалися, не погодилися через різні наміри з обох сторін. Ті згадані умови 17 жовтня наші пани та Шайтан-паша публічно підписали.

Турки, переконуючись у потребі відходу, не бажали більше залишатися на полі битви і з огляду на наближення зими, і побоюючись паводку на річці, тому, взявши за меншого посла сирадзького підчашого, медичкого старосту Анджея Мокшевського, несподівано рушили хоругвами в Дакію. Наступного дня швидко за ними пішли й татари.

Після відходу ворогів наші війська на тому самому місці зоставалися, і коли прийшли до ворожих обозів, ніби оглядаючи становище, знайшли там купи з багатьох тіл та трупну отруту, знаки отриманої у війні поразки, покинуті численні купи ядер, що їх турки не могли забрати через знищення худоби.

Турки вже переправлялися через річку, коли волоський господар повернув полонених від імені турків. Число в'язнів сягало до п'ятнадцяти тисяч, майно яких везли на трьох тисячах возів. Сам король з кінним ескортом можновладців та пішою охороною прибув і радів, що йому повертають його народ, і втішав одних словами, інших – дарунками, виявляючи до всіх прихильність.

Усі дивувалися під час того небезпечного походу з визначних і незрівнянних чеснот цього короля, адже він був чудовий не тільки своєю великодушністю, але й іншими правдивими достоїнствами. Його не зламала та облога, що гвалтовно тривала двадцять днів, під час якої король жодного дня не провів без слави, відзначаючись чи новою військовою хитрістю, чи похвальним військовим замислом. То він визначав становище в таборі, то окреслював його укріплення, вишикувані ним порядки до бою завжди з успіхом приводили до тріумфу. Ранкова аврора вітала його на коні, а пізній вечір відпускав на відпочинок. Також він зміцнював мужність своїх вояків дарунками. Не менше його побожність виявлялася й щодо поранених або вбитих, коли він забезпечував належне своїм коштом, опікуючись при пораненні чи похоронах. Король не допускав, щоб хворі померли через поранення без допомоги для тіла й душі, тому він дбав, аби слабких переносили туди, де поранений міг би поправитися від своєї немочі, позбутися болячок.

У час цієї облоги магометани особливо дотримувалися [такого правила], що кожного дня, ввечері, коли їхні гармати замовкали, вони піднімали обличчя до неба, один з них приспівував, а всі сильним голосом тричі викрикували. І той гамір по обозах далеко розходився ввечері, коли стільки тисяч людей якнайголосніше вигукували, після чого наставала найглибша тиша, якщо гармати не гарчали. Не знаю, чи цей галасливий згук був вшануванням Бога, чи перепрошенням за вчинене впродовж дня, чи благанням про допомогу у війні, як здогадувалися наші. Однак це був нашим католикам приклад побожності, навіть поганської, з тим вечірнім закликком до Бога.

По турботах великої війни король спочатку подався до Журова, згодом звернув для відпочинку до своєї Жовкви (звідки попрямував до обозу у Львові), відіславши військо на стації. Всюди, а найбільше в нашому Львові, він складав щирі подяки Господеві, прихильному до польських справ, а також святим – опікунам королівства, серед тріумфального грому гармат та урочистих співів гімну Амбросія [«Te Deum»]. До такої ж вдячності схиляла серця вірних цілість короля, королівства та всього війська, збережена серед таких великих небезпек. Надія ворогів була обманута через численні згубні воєнні поразки, їхня пиха посоромлена, і наш Львів відновив спокій та мир, які ми благали в неба безперервними зітханнями, молитвами і святими намірами.

Таким чином та небезпечна турецька війна щасливо закінчилася завдяки кмітливості й мужності короля, що із зовсім невеликим військом відважно воював з багатотисячним ворогом за батьківщину та святі місця. Тому він заслужив у всіх християн, щоб про нього говорили і чули – славетний, та щоб про нього рознеслася повсюди слава, як колись про Олександра Македонського, однак не марнославна та казкова. Адже король [Ян Собеський] був рівний йому та собі мужністю і невдовзі примножив цю славу ще більшими

ad iracundiam, nihilominus cito placabilis. Decorem domus Dei dilexit, domui suae bene praefuit, eiusque decentiam et honestatem optime coluit. Palatium archiepiscopale vetustate deformatum ab intra splendide restauravit, illudque semper etiam absens nitide observari studuit. Clausuram portae palatii frequenter post primam noctis horam maioris horologii praesens observabat, eiusque claves ad suum cubiculum recipiebat, familiae suae per hanc vigilantiam, multa pericula nocturnarum conversationum et insolentiarum praeccludens. Stabula commodissima cum aliis aedificiis in fundo archiepiscopali post portam Jesuiticam sumptuose aedificaverat, sed haec anno Domini 1672 tempore obsidionis Leopoliensis per Turcas combusta. Ad mensam quae ei semper splendida fuit praelatos et canonicos suos continuo adhibuit, eamque per lectorem piis lectionibus condiebat. Eleemosinam quotidie trecentis pauperibus expendebat, praeter contingentes alios inopes, quos larga munificencia pro qualitate personarum sublevabat. Duos pauperes <fol. 773>[// 310v] quotidie domi suae, quousque Leopoli manebat semper de mensa alebat, plerumque obsonia sapidiora sibi subtrahendo, iisdem pauperibus reficiendis mittebat. Publica comitiorum regni consilia pro summo piaculo duxit aliquando praetermittere. Missam vix non quolibet festo, etiam diebus feriatis saepissime celebravit, audivit quotidie. In ecclesia diebus dominicis et festis toto tempore suae Leopoli residentiae, quae ei post adventum suum Miechnovia continua fuit, praesens aderat. Et ne devotiones in quibusvis ecclesiis etiam in solennitatibus religiosorum ad meridiem, et a meridie ad occasum solis, producerentur, zelosissime, instantissime observabat. In Quadragesimae sancta hebdomada lamentationes cum summa devotione, publice in cathedra cantabat. Imaginem Beatissimae Virginis in coemeterio laminis argenteis deauratis decoravit. Crucem argenteam magnam, quae defertur coram archiepiscopis aliqua ex parte restauravit, et auro decoravit. Judaeos semper odio habuit, oblata ab eis munera respuit, quinimo aromata antiqua compactorum consuetudine certis anni temporibus sibi pendi solita (praeterquam quae a Christianis aromataris suorum testimonio coemerentur) non acceptabat. Ad ecclesiam dum ex palatio erecta cruce progredieretur, eosdem Judaeos suis satellitibus ex foro viae occurrenti fugare mandabat, adeoque illos tali consuetudine imbuerat, ut quoties audito tintinnabulo ante sacerdotem venerabile sacramentum ad infirmos deportantem pulsato, praecaverentur, ultro praecipiter ex foro publico, in abdita profugerent, quorum occasione quamvis durius et acerbius magnates quosdam, Judaeorumque protectores, id ferre audisserit, dissimilavit, quinimo libertate pastoralis pro ecclesia omnibus restitit. Synodum <fol. 774>[// 311] dioecesanam faciendi summopere in animo optime constituerat, quam sine dubio fecisset, nisi bellorum incommoda continua, ipsius intentioni obstitissent, et successive valetudinis imbecillitas detinuisset. Et tamen dolendum, quod licet tantarum virtutum fuerit, quasi non fuisse videatur, quando ecclesiae sponsae suae, cui omnino debebat, nihil memoriae sua liberalitate fundatum nec anniversarium praeter vota praemissiva reliquit. Vixit in archiepiscopatu annis septem, Miechoviae diem ultimum clausit, anno 1677. Sepultus est Cracoviae in ecclesia cathedrali in capella Sanctae Crucis. De testamento ipsius multa controversia fuit, quia certis praesumptionibus laboratum, supposititium exhibitum fuisse dicebatur, et propterea vota ipsius promissiva excidisse feruntur. Sit in benedictione perenni⁷. Hucusque Fijałkoviŭ vitae defuncti coaevus.

Exequia ipsius celebratae sunt in nostra ecclesia solenniter, modico tamen sumptu a Petro de Pilea Korycynski, praeposito generali Miechoviensis, archidiacono Pułtoviensi, uti executore testamenti submisso, et ex proventibus extantibus, ad ducentos florenos coagulato¹. Ad funus vero Cracoviae peragendum, expeditus a capitulo nostro Paulus Garwaski, canonicus, cui egregia oratione, post penatas ceremonias, in ecclesia cathedrali Cracoviensi defunctum exornavit, ut ex manuscriptis collegi.

¹ [Acta] capituli, fol. 128.

перемогами над тими ж ворогами (про що я далі розповім, якщо Всемогутній Бог дозволить).

До уважних вух нашого міста дійшла певна звістка про елекцію римського понтифіка Інокентія XI, який до того називався Бенедетто Одескалькі¹. Заступивши Клементя X, він з великою побожністю своїми здобутими над турками перемогами захищав Католицьку церкву, і його чесноти навіть після кончини підтверджувалися чудами. Він посилав свої приватні гроші нашій Речі Посполитій на видатки в турецькій війні ще до моменту, коли посів престол понтифіка, і пізніше часто зі щедрістю покривав нестачу коштів нашого королівства на оплату війська та духовні потреби.

Щедра на свої ласки Пречиста Діва Богородиця в образі каплиці Домагаличів також потішила нашу Церкву, бо того року в актах каплиці оповідається про три свідчення Її доброти для нас, смертних.

Перше. Шляхетна Софія Голянська під відповідальністю сумління визнала таке. Вона їхала незагнузданим конем на возі (оскільки тріснув ремінь і кінь скинув візника), приспішуючись більше, аніж сповільнюючись з надто стрімкого узгір'я, прямо до смерті в найважчій для порятунку ситуації, коли з кожною миттю кінь біг усе швидше. Вона прийняла, що позбавлена будь-якої людської допомоги, тож із надією призвала Діву «на цвинтарі». І ось кінь у швидкому галопі з гори несподівано впав на чотири коліна (мовби вшановуючи ім'я, яке почув), залишивши себе й пані неущкодженими. Ця Голянська подякувала за ласки Всевишньому та Богородиці, вислухавши богослужіння й на пам'ять про цю подію подарувавши оздоблену таблицю 1 березня того року.

Друге. 1 жовтня сільська жінка із села Винники² дала пожертву на літургію в знак виявленої ласки [у випадку], коли її трирічний хрещений син впав у глибоку воду та був занурений у ній тривалий час, поки мати не доручила його плачучій Богородиці «на цвинтарі», його хоч і довго шукали, але знайшли живим.

Третє. 31 жовтня Іван із села Мервичі³ з дружиною Гаською й дочкою Настасею, всі русини, схизматики, під відповідальністю сумління, добровільно та свobodно визнали, що вони вдома спільно заразилися й усі разом тяжко хворіли. Під час сну вони мали якийсь видіння та одночасно застереження, що якщо захочуть себе доручити Діві у Львові «на цвинтарі», то звільняться від заразної недуги. Вони охоче погодилися, несподівано одужали і склали обіти Діві, вислухавши месу, хоча були схизматиками.

Можливо, цього або наступного року відвідали нашу церкву отці пустельники-камальдули ордену св. Ромуальда, шукаючи місце покладення тіла архієпископа, св. мученика Боніфация, патрона Русі в їхньому ордені. І коли наші відповіли, що не мають щодо цього, навіть у письмових документах, жодної інформації, вони розказали про якийсь об'явлення, згідно з яким тіло цього святого мученика є на вівтарному розі «Апостола» в нашому храмі. Але стосовно того досі нема жодної певності в наших часах і не проведено розслідування.

Рік Божий 1677

Подібно як попередній рік починався оплакуванням останків двох королів, так і 1677 рік розпочався із сумного поховання архипастиря Альберта Корицинського, що відбулося у Кракові. Наш архипастир на початку того року, 17 січня, у Мехуві пішов із життя. Про його смерть швидко (як переважно стається за сумних подій) чутка дійшла до вух капітули, а тоді настало 28 січня і [прийшло] офіційне оголошення для капітули.

Отож капітула приступила за прийнятим звичаєм до виборів адміністратора, яким одностайно обрала свого архидиякона Адама Пяковського, хоч і обтяженого обов'язками в трибуналі. Також йому додали чотирьох радників – намісника Воєнковського, каноніків

¹ Інокентій XI (світ. Бенедетто Одескалькі) – папа римський (1676–1689).

² Тепер місто у складі Львівської міської територіальної громади Львівської області.

³ Тепер село Львівської області.

Modo primum hoc anno ad instantioni civitatis intercessit tractatus cum religiosis nostris ratione coaequationis ad lytrum sub tempus obsidionis Turcicae, ad cuius solutionem, ut in anno 1672 praemisaram septem millia talerorum in specie Holandorum, alias (prout insigniuntur, et apud Turcas denominantur) leunculorum enumerare adacta erat, etiam apud privatos contracto aere civitas. Hoc negotium tractatum est capitulariter <fol. 775>[// 311v] praesentibus Georgio Giedzinski, suffraganeo et decano, Stanislao Woienkowski praeposito, Adamo Piaskowski archidiacono et administratore, Joanne Lanckoronski, Stanislao Zelechowski, Martino Rzechowski, Constantino Mrozowicki. Fuerant deputati et ex omnibus conventibus regularium advenerant et deputati ex magistratu consulari, et ex ordinibus civitatis.

Huius tractatus is finis fuerat, ut capitulum annuendo iustae propositioni civitas ad sexdecem marcas argenti et uncias octo, quae pro illo tempore iuxta cursum monetae expleverant valorem florenorum quingentorum viginti octo, tum et ad florenos parata pecunia solutos octingentos adiecerit, sexaginta {tres} marcas ex argento suae ecclesiae, postquam advectum fuerit. Ita ut prodiret summa integralis ab ecclesia nostra ad ferenda pariter incommoda, cum civitate iuxta proportionem, ultro et spontanee concurrente, florenorum trium millium trecentorum quadraginta quatuor, quod civitas grato animo acceptavit.

Religiosi vero ultra id, quod sub tempus obsidionis contulerant, nihil amplius in supplementum conferre volebant, ideo ad administratorem archiepiscopatus, quasi pro executione remissi sunt, quo fine et eventu haud constitit¹. Vide acta consularia feria 4 post festum Visitationis Beatae Virginis Mariae [7 VII 1677] proxima. Elicitur tamen ex actis², quod et hi commissariis regiis anno subsequenti 1678 exsoluebant. Atque sic Złoczoviensi ecclesiae ratione argenti et lytrum obsidionis Turcicae dati, prout in anno 1672 in relatione canonici Gawat praemisi compensatum est, nisi tamen rex patronus ecclesiae et haeres bonorum institisset, argentum illud forte ob contradicentes periisset.

Ad anni huius decursum, qui die 7 Decembris, comparuit in capitulo Joannes Lanckoronski custos cum literis regni Joannis III nominationem Constantini comitis in Lipie Lipski in archiepiscopum nostrum <fol. 776>[// 312] Leopoliensem continentibus, susceptus a capitulo competentem honore, obviam procedentibus capitularibus ad stubam introductus, literas reddidit electionem nominati et non alterius cuiuspiam personae imperatue suadentes³. Sine mora itaque capitulum ad electionem descendit, et praedictum comitem protunc decanum metropolitani Gnesnensem, Sandomiriensem, Vielunensem canonicum, in suum pastorem patremque elegit. Literas ad sanctissimum petitorias confirmandae electionis, ad regem vero cum reverentia responso expedit.

Constantinus Lipski

Inviserat Leopolim nostram magnus regis reiublicae legatus Gninski, palatinus Culmensis, pro confirmanda pace cum Porta Ottomanica Constantinopolim splendido apparatu discendens⁴. Sed haec cum multa legati patientia concessa, non diu duratura erat, bellique denuo recrudescens sementis victoriosa extitit.

Bono omine Kozłowski fratres cum matre suo ad altare Sanctissimae Trinitatis in ecclesia nostra sitam, super summa duorum millium fundarunt⁵, quorum ordinatio per decretum capituli consistorii approbata, die Mercurii 24 Martii anno 1677 currenti. Successu enim temporis ad idem altare multo magis cultus divinus auctus est.

¹ [Acta] capituli, fol. 143.

² Ориг.: кілька слів закреслено.

³ [Acta] capituli, fol. 151.

⁴ Vide annum sequentem.

⁵ [Acta] consistorialia.

Лянцкоронського, Жеховського та Зихіні. У рік ласки каноніки розділили між собою маєтки, належні до столових дібр архієпископа.

Оскільки життя цього архієпископа, як і попередників, стисло описав Мартин Фіялковський, то його оповідь для повнішої довіри дослівно передаю:

«Альберт Корицинський, з гербового дому “Топор”, – спершу катедральний канонік на Краківському замку, регент великої королівської канцелярії в короля Яна Казимира, мехувський намісник, потім – кам’янецький єпископ на Поділлі. Врешті, після смерті Яна Тарновського, за сприянням найяснішого короля Міхала Корибута призначений львівським архієпископом року Божого 1669. Він був справді шляхетним і стриманим у своїй поведінці, проте суворим і схильним до гніву, та все ж його можна було легко вмовити. Він любив прикрасу храму Божого, добре керував своїм домом, дбаючи відповідно про його красу й честь. Архієпископський палац, понівечений старістю, прекрасно зсередини реставрував і завжди намагався його утримувати розкішно, навіть за своєї відсутності. Він особисто часто перевіряв, чи закрита брама палацу після першої години ночі за великим годинником, і ключі від неї забирав до власної кімнати, оберігаючи через таке чування свою челядь від багатьох небезпек нічних занять і забав. Архієпископ великим коштом побудував зручну стайню разом з іншими будинками на власному ґрунті, за Єзуїтською брамою, але її турки спалили під час облоги Львова року Божого 1672. Він постійно запрошував до свого столу, що завше був чудовим, своїх прелатів та каноніків, надаючи їм для читання побожну лектуру. Щоденно роздавав милостиню трьомстам людям, окрім інших випадкових бідних, яким, відповідно до людських якостей, допомагав з достатньою щедротою. Кожного дня у своєму будинку харчував із власного столу двох убогих – завжди, поки перебував у Львові, і найчастіше, забираючи в себе смачніші страви, відсилав їх для споживання убогим. Він уважав пропуск публічних засідань сейму королівства чи не найбільшим гріхом. Відправляв літургію ледве не на кожне свято, а також якнайчастіше у звичайні дні, а слухав її щодня. Постійно приходив до храму в недільні дні та свята весь час своєї присутності у Львові, як також після свого прибуття до Мехува. Він пильно якнайревніше стежив, аби богослужіння у будь-якому храмі, навіть під час релігійних свят, не розтягувалися з ранку до полудня чи від полудня до заходу сонця. У Великий піст, на Страсному тижні, публічно в катедрі співав “Плач [Сремії]” з якнайбільшою побожністю. Образ Пречистої Діви “на цвинтарі” прикрасив срібними позолоченими вотами-табличками. Великий срібний хрест, який несуть перед архієпископами, певним чином частково реставрував та оздобив золотом. Корицинський завжди мав ненависть до євреїв, відкидав пропонувані ними дарунки, навіть не приймав ароматного зілля (*aromata*), яке за давніми умовами вони звикли давати у визначені пори року (за винятком тих, що купувалося в аптекарів-християн за свідченням своїх людей). Коли він їхав з палацу до храму з піднятим хрестом, то велів своїм охоронцям проганяти євреїв з дороги на Ринку. І так їх призвичаїв, що кожного разу, почувши дзвінок, що дзвенів перед священником, який ніс до хворих святі дари, євреї стереглися, втікаючи поспішно на другий бік публічної площі, [розбігаючись] по кутках. Хоча з цієї причини деякі магнати та захисники євреїв говорили різкі й суворі слова, він не боявся цього та обставав з пастирською свободою за Церквою в усіх випадках. Дуже розважливо постановив провести дієцезальний собор і це зробив би, якби тому наміру не завадили воєнні незручності, а потім не спинила слабкість здоров’я. Однак слід шкодувати, що, попри такі великі чесноти, видається, ніби його й не було, бо Церкві, своїй нареченій, якій він усім зобов’язаний, не залишив на пам’ять зі своєї щедрості жодної фундації, ні щорічного поминання за душу, окрім згаданих вот-обітниць. Жив на архієпископстві сім років, помер у Мехуві 1677 року. Похований у Кракові в катедральному храмі, у каплиці Св. Хреста. Щодо його заповіту виникла велика суперечка, позаяк говорили, що до нього були висунуті певні застереження стосовно автентичності, тому мали відпасти його приречені обіцянки. Нехай упокоїться у вічному благословенні». До цього місця писав сучасник померлого Фіялковський.

Venceslaus Ostroszewski, philosophiae doctor, scholae nostrae Leopoliensis director hoc anno decessit, ob motam mentem per annos ultra viginti apud patres nostros conventuales Sancti Francisci in conventu civitatenſi in cella absque solamine et spae restituentiae sanitatis residens¹. Et quoniam in peculio suo tria millia florenorum habebat, et illa ob delirium disponere non poterat, disposuit administrator generalis, patribusque duo millia pro suppeditato tot annis victu et obsequio, unum mille florenorum reparationi scholae adscripsit, ut constat ex actu Mercurii 31 Martii anno eodem. In quo patres conventuales multum gloriae ex hoc charitativo obsequio <fol. 777>[// 312v] reportarunt, quod etiam amentem clericum {secularem} cum facile possent non eiecerint, eidemque integrum peculium ad ordinationem loci ordinarii conservaverunt per tot annos.

Słoniowscii fratres ad enumerationem mille aureorum Ungaricalium ecclesiae Armenorum civitatenſium decreto 9 Aprilis lato, compulsi sunt². Ecclesiae Swierzensis fundatio meliorata³. Professio fratris archangeli Borzęcki Carmelitae antiquae observantiae, Martino Rzechowski surrogato, uti ordinario et priore conventus Carmelitarum iuxta Tridentinum concilium iudicantibus, et eandem ex rationibus datis et probantis irritantibus annullata Lunae 18 Junii⁴.

Per calamitatem temporum quaedam inconvenientia in civitatem irrepserant, non solum bono regimini politico, sed etiam ecclesiastico contraria⁵. Diebus enim festivis propolae forniceſ, tabernae, popinae aperiebant, commercia libere exercebant, passim in plateis, etiam in meditullio civitatis turpiter fumabant culinae, ad celaria murosque lapidearum fumales mensae cum pingui odore botulorum crebrius apponebantur. Inhibuit magistratus hos abusus, ac sub poenis sancivit, ne talia fierent, solas officinas aromatarias propter usum infirmorum idque sub certis conditionibus dominicis et festis diebus aperire concessit, ut patet ex actu feria 4 in crastino Exaltationis Sanctae Crucis [15 IX 1677] eodem anno.

Quinimo ut populus commodius divinis interesset, et audiendo verbo divino incumberet, portae civitatis tempore concionis in nostra ecclesia praehabita clauderentur, hac finita recledebantur. Accidit ut virgo quaedam apud moniales Sancti Dominici ad ecclesiam Sanctae Catharinae in suburbio Haliciensi fundatas, vulgo Katarzynki dictas, habitum religionis susciperet die dominico. Virgines et matronae nostrae Leopolienses, et multae de natione Armenorum curiositate actus huius videndi excitate, vestibis sericeis, iisque pretiosis indutae, ad portae Jezuicka dictae convenerunt, ut ocyus ad caeremonias actus pervenirent.

<fol. 778>[// 313] Postquam porta aperta est, turbaque populi ex utraque parte exspectantis pontem super aquam valli pro illo tempore copiosam, positum, subito ingressa est, ecce in medio pons ille rumpitur⁶. Populus in aquam stagnantem improvise labitur, fit comploratio magna, fletusque cadentium. Nemo quidem in aquis illis, lutosus magis, quam profundis mersus, sed multi timore vehementi correpti, et praecipue virgines maculosas thermas habentes, et vestium pretiosarum, et clenodiorum et salutis damnum passae, extrahebantur sursum, madi-dae plorantesque vix gressum facilem prae pudore, tristia, apprehensione domum referentes. Frequenter optimas intentiones in casum tragicum malus vertit Jupiter.

Fridericus Alembek sacrae theologiae doctor, cantor Premisliensis tria millia florenorum ultro et sponte enumeraverat pro studentibus Leopoliensibus in universitate Cracoviensi⁷, quae summa data est Valeriano Alembek consuli Leopoliensi, uti fratri, ea conditione, ut eandem

¹ Eadem [acta consistorialia], fol. 56.

² Eadem, fol. 64.

³ [Eadem], fol. 84.

⁴ [Eadem], fol. 100.

⁵ [Acta] consularia.

⁶ Ex traditione.

⁷ [Acta] consularia.

Заупокійне богослужіння за ним відправили урочисто в нашій церкві, проте скромними коштами, висланими мехувським генеральним намісником, пултуським архидияконом Пйотром Корицинським з Пілеа, як виконавцем заповіту, та з прибутків, що залишилися в сумі до двісті злотих. А на його похорон до Кракова був відправлений від нашої капітули канонік Павел Гарваський, який уславив покійного чудовою промовою після поховальних церемоній у краківському катедральному соборі (як я вичитав з рукопису).

Тільки в цьому році за наполяганням міста розпочалися переговори з нашими монахами щодо вирівнювання (*coaequatio*) сум викупу в час турецької облоги. Для його сплати (як я під 1672 роком розповів) місто мало відрахувати сім тисяч голландських талерів, інакше – левкових (як їх, вирізняючи, називають у турків), навіть узявши в борг у приватних осіб. Цю справу обговорювали і присутні каноніки: суфраган і декан Єжи Гедзінський, намісник Станіслав Воєнковський, архидиякон та адміністратор Адам Пясковський, Ян Лянцкоронський, Станіслав Желеховський, Мартин Жеховський, Костянтин Мрозовицький. Були й делеговані з усіх чернечих спільнот, представники раецького уряду та всіх станів міста.

Завершення цих переговорів було таким, що капітула погодилася на слушну пропозицію міста: до двадцяти шести гривень і восьми унцій срібла (що на той час за курсом монети рівнялося вартості п'ятисот двадцяти восьми злотих) додати до сплачених восьмисот злотих готівкою ще шістдесят три гривні зі срібла свого храму, після того як воно буде привезене [з Кракова]. Так що вийшла від нашого храму повна сума – три тисячі триста сорок чотири злотих, погоджена добровільно та з власної волі для покриття тягарів пропорційно до витрат міста, з вдячністю прийнята ним.

А монахи понад те, що дали під час облоги, нічого більше не хотіли додати, тому їх відіслали до адміністратора архієпископства, ніби для примусу, але невідомо, з яким результатом. Див. раецькі акти, найближча середа після свята Відвідин Пречистої Діви Марії [7 VII 1677]. Проте з [пізніших] актів виявляється, що вони сплатили [свою частку] королівським комісарам наступного 1678 року. Рівно ж золочівській святині була видана компенсація за срібло на викуп у час турецької облоги, як згадувалося під 1672 роком у реляції каноніка Гавата. Але якби не втручання короля, патрона храму та дідача маєтків, бо це срібло, певно, пропало б за несприятливих обставин.

Під кінець того року, тобто 7 грудня, прийшов до капітули кустош Ян Лянцкоронський з листом короля Яна III про номінацію Костянтина Липського, графа на Лип'ї, на львівського архієпископа. Він [Лянцкоронський] був прийнятий капітулою з належною почесністю, коли каноніки вийшли його зустрічати, ввели до зали, де він віддав лист з імперативною рекомендацією обрати номінанта, а не якусь іншу особу. Тож капітула без затримки приступила до елекції та вибрала на свого пастиря й патрона вказаного графа, на той момент гнезненського митрополічного декана, сандомирського та велюньського каноніка, і надіслала до понтифіка прохання про підтвердження елекції, а до короля – шанобливу відповідь.

Костянтин Липський

Наш Львів відвідав великий посол короля та Речі Посполитої, хелмінський воєвода [Ян] Гнінський, який їхав із чудовою свитою до Константинополя для підтвердження миру з Османською Портою. Але він [мир], укладений з великою терпеливістю посла, недовго тривав, і війна, що знову вибухнула, приготувала засіви для перемог.

Добрим знаком було те, що брати Козловські зі своєю матір'ю фондували до вітваря Святої Трійці, що є в нашій церкві, суму дві тисячі злотих. Ординація про це була схвалена декретом капітули в консисторії в середу, 24 березня того 1677 року. Втім, з плином часу побожне вшанування цього вітваря ще більше зросло.

Цього року помер доктор філософії та директор нашої львівської школи Вацлав Острошевський, який через втрату розуму понад двадцять літ мешкав у міському кляшторі в наших отців св. Франциска, у келії, без втіхи й надії на відновлення здоров'я. Оскільки

post fata sua officio consulari reponeret, ut patet ex actu feria 4 ante festum Sanctae Elisabethae Electae [17 XI 1677] anno eodem.

Iam pace cum Turcis condita siluere in Polonia classica martis, sed in Ukraina horrendum in modum sonabant. Post Zurawnenses etenim tractatus totam potentiam in Moschos, Cosacorum patronos Ottomanus converterat, ac in conspectu magni exercitus Moschorum, videlicet ducentorum millium eorum, centum Cosacorum, quinquaginta Casanensis, Astrachanensis et Kalmucensis militiae, Czechrinum occupavit, excidit magna clade multa millia Cosacorum (quia octuaginta millia perempta esse dicebantur) vallaque sublimitatem turrium aequantia, evertit.

Hoc successu ferocior wezyrus dum circa primam Septembris evacuatio Barii, Kalnicii, Niemirovii, Międzybozii iuxta pacta Zurawnensia ob moram <fol. 779>[// 313v] nostrorum non est subsecuta, totum exercitum in haec nondum evacuata fortalitia (rupturam foederis per contraventionem allegans) convertebat, bellumque rursus atrox et formidolosum Poloniae superbo supercilio inforebat¹. Evacuationem itaque horum fortalitorum extemporaneam suasit necessitas, quae interim Turcis cesserunt, brevi rediturae coloniae ad suum dominum, et haeredem. Et ita pax icta continuebatur, de publicis itaque belli motibus nihil dicendum obuerit, pauca dicunturque statum urbis, et archidioecesis nostrae concernunt.

Inter haec praecipuum quod Andreas Olszowski primas regni die 29 Augusti hoc anno decessit. Vir eximiae prudentiae, magnusque aevi illius senator. Post cuius decessum nostro nominato archiepiscopo Constantino Lipski Dorothea Daniłowiczowna abbatissa virginum Benedictinarum conventus nostrae Leopoliensis regis amita impetravit Andreoviensem abbatiam, ut refert Załuscus non sine animi sui dolore, quod ipse non obtinuerit².

De hoc primate idem Załuscus, uti de suo avunculo testatus, quod canonicus Culmensis Prątniccius asseruerat defunctum Olszovium in somnio manifestum sibi fuisse, et illas protulisse verba. “Quod prodest homini, si mundum universum lucretur!”. De quo hucusque fama loquitur quanquam hic ipse Załuscus subinfert³, quod idem Prątniccius haec se locutum negaverit, sed de horum veritate non disquiro cum sint extra meam provinciam.

Si quando tristia, hoc anno Leopoli nostra hilaria vidit. Rex enim cum regina totaque regia sua domo auspiciatus hospes, Leopolim nostram invisit, et mox duo solennia nuptiarum epithalamia, prima inter Joannem Wielopolski procancellarium regni sui et lectissimam virginem, reginae sororem magno et splendido apparatu in palatio archiepiscopali celebravit⁴. Post baptismum enim principis <fol. 780>[// 314] regii Alexandri (quem levavit ex sacro fonte nomine Innocentii XI nuntius ipsius Martelli, et princeps Radivilia germana regis nomine imperatricis viduae, baptismum vero ipsum absolverat Constantinus Lipski, nominatus noster Leopoliensis Javoroviae) ingrediebatur Leopolim rex cum summa et regali pompa in dearata rheda calicis instar vectus, occursum regi fuerat a proceribus et tota urbe nostra. Consules baldachinum sublime per viam a porta Haliciensis deferebant, magnusque magnatum et variorum concursus fuit.

Verum-enim-vero sicut ingressus in urbem fuit pro dignitate regia pompaticus, ita pro benedictione matrimonii egressus ad ecclesiam humilis⁵. Pedibus enim et rex et regina, et sponsi magno senatorum ordine praecedente, sole post meridiem nimium maiestatis, et tanto actui affulgente, gradu prae autoritate suspenso ad exemplum inferiorum processisse perhibentur. Sponsam reddebat Stanislaus Jabłonowski Russiae palatinus, campiductor exercitus, sumpsitque exordium a circumstantia et temporis, mensis Julii, in quo hic actus peragebatur,

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 699.

² Idem, fol. 695.

³ Idem, fol. 696.

⁴ Idem, fol. 697.

⁵ Ex traditione.

він мав масток на три тисячі злотих, але ним через божевілля не міг розпоряджатися, ним розпорядився генеральний адміністратор і записав отцям дві тисячі злотих за надані за стільки років харчі та послуги, а одну тисячу злотих – на відновлення школи, як відомо з акта, виданого в середу, 31 березня того року. За це отці-монахи отримали велику славу – за таку харитативну послугу, що божевільного секулярного духовного не покинули, хоча легко це могли зробити, та впродовж стількох років його цілий маєток зберігали, згідно з розпорядженням місцевого ординарія.

Брати Слоновьські були примушені до сплати тисячі угорських золотих міській вірменській церкві за декретом, виданим 9 квітня. Фундація храму у Свіржі¹ була покращена. Висвячення «архангельського» брата, кармеліта старої регули Боженцького скасував у понеділок, 18 червня, суддя-заступник Мартин Жеховський, як ординарій та пріор конвенту кармелітів, відповідно до ухвал Тридентського собору, через названі причини та уневажнювальні підстави.

Протягом тих нещасних часів закоренилися в місті певні недоречності, супротивні не лише цивільному, але й церковному порядку. Адже крамарі відкривали у святкові дні крамниці, корчми, шинки, повсюди вільно займалися торгівлею. На вулицях і навіть у самому центрі міста гидко курилися кухні, у пивницях та під мурами кам'яниць виставлялися в'ялені страви із сильним запахом жирних ковбас. Магістрат припинив це надужиття, заборонивши торгівлю під карами, щоб такого ніде не траплялося, дозволивши відкриття в недільні та святкові дні тільки аптек для потреб хворих, і то під певними умовами, як видно з акта, виданого в середу напередодні свята Воздвиження Чесного Хреста, [15 IX] того року.

І навіть, щоб народ зручніше достосовувався до богослужінь та прихилився до слухання Божого слова, міські брами зачинялися в час проповіді в нашому храмі, а по закінченні проповіді знову відчинялися. Якось одна панна в недільний день одягала монаше облачення в сестер св. Домініка при храмі Св. Катерини, на Галицькому передмісті. Наші львівські жінки й матрони (чимало з них були з вірменської нації), заохочені цікавістю побачити цей чин, вбрані в шовкові та [інші] коштовні сукні, зійшлися до Єзуїтської брами, щоб швидше дістатися на акт церемонії.

Після того як браму відкрили і ринув натовп народу, що чекав з обох боків, на міст, поставлений над водою на валі, переповненому водою в цей час. І ось несподівано посередині той міст розтріснувся. Люд у пливучу воду відразу падає, починається великий лемент і плач падаючих. Ніхто не втонув у тих водах, більше багнистих, аніж глибоких, але багато людей набралися неочікуваного страху, і особливо жінки. Відбувши брудну купіль, зазнавши шкоди і в дорогому одязі, і в коштовностях, а то й втративши здоров'я, вони вибиралися нагору мокрі з плачем, верталися додому непевною ходою, з почуттям сорому та жалю. Часто буває, що найкращі наміри Юпітер нещасливо обертає на трагічний випадок.

Доктор святої теології, перемишльський кантор Фридерик Алембек² добровільно та охоче відлічив три тисячі злотих для львівських студентів Краківського університету. Цю суму було передано його братові, львівському райці Валеріану Алембеку³ з тією умовою, щоб її після його [Фридерика] смерті склали раєцькому урядові, як видно з акта, виданого в середу перед святом Св. вдови Єлизавети, [17 XI] того року.

З укладенням миру з турками вже замовкли в Польщі воєнні труби, але в Україні вони звучали жажливим гуком. Після Журавненської угоди турки звернули всі сили на московитів, як опікунів козаків, і перед очима великого війська московитів, а саме двохсот тисяч їхніх вояків, ста тисяч козаків, п'ятдесяти тисяч казанських, астраханських і калмицьких військ, окупували Чигирин, убили велику кількість козаків (говорилося про вісімдесять тисяч загиблих), зруйнували вали, які були рівні висоті веж⁴.

¹ Свірж – тепер село Львівської області.

² Алембек Фридерик (1598–1672) – учений, теолог, релігійний діяч.

³ Алембек Валеріан (?–1676) – львівський райця (1654–1675).

⁴ Насправді турки в 1677 р. не здобули Чигирин, відійшовши від нього із втратами.

et urbis, et regis sic enim exorsus fuerat¹. “*Dzis slonce we Lwa wstepuje etc.*” Nuptialia dona a senatoribus, palatinatibus, terris, urbibus, duobus diebus integris offerebantur, pro quibus ex tempore gratificaturus respondebat Andreas Chrysostomus Załuski, reginae protunc cancellarius, {Gnesnensis, Cracoviensis canonicus}.

Alterae nuptiae celebratae sunt in eodem archipraesulo palatio vertente moram hebdomada, inter Modrzejowski tum Siradiensem pincernam, deinde thesaurarium curiae regni, qui gloriosa morte ad Viennam occubuit, et virginem Krasicka Premisliensem castellanidem. Onus, et virginem (infirmiorem praetendentem e Premisliensi antistite pridie actus) et sertum reddendi, et agendi gratias pro donariis incubuit saepius laudato auctori nostro Chrisostomo Załuski praecellenti in aula regia oratori².

<fol. 771>[// 314v] Adhuc obsides nostri Leopolienses in Camenecensi sequestro detinebantur, ex quo duo Turcarum Bey in Chotimensi victoria capti anno 1673. Unus apud palatinum Siradiensem, alter apud Strzałkovium manentes, pro summa septuaginta imperialium in redemptionem Leopoli nostrae pactorum, non erant Portae Ottomanicae, et libertati suae restituti. Procurabat rex, huius civitatis vere amantissimus, ut tam palatino, quam Strzałkovio ratione impensarum satisfactio provideretur, in comitiis Grodnensibus proxime futuris, per pietatem Christianam finirentur non prolongarentur ulterius eorum agones (qui non solum pro urbe hac, sed pro tota republica patientiam longam exercebant) in eo certe laudabilis, quod aeque magnorum et minimorum subditorum curam paternam et amorem habebat³. {Turcisque etiam 3^{io} puncto pactorum contraventientibus dissimulare debebat}.

Expedita brevi commoratione in urbe nostra, rex in ulteriora regni movit, magno sui desiderio in animis civium relicto.

{Eodem anno altare Sanctissimi Corporis Josephowiccianum suffraganeus Giedzinski 20 Junii consecravit et reliquias Sanctorum Valeriani, Tiburtii, Benedicti inclusit. Vide tabelam in eodem altari}.

Annus Domini 1678

Ab annis anterioribus ceptum continuebatur usque ad subsequentem annum 1678 subsidium charitativum ex bonis ecclesiasticis, ratione cuius ex registro fisci condemnabantur ad poenas et solutionem spirituales per iudicium castrense, capitulumque etiam ex bonis archiepiscopalibus in administratione sua protunc manentibus mille florenos persolvit⁴.

Inviserat denuo Leopolim hoc anno rex Joannes, in hoc multum laudabilis, quod ne archipraesulis palatium maiestate occuparet, proprium suum in meditullio civitatis in orientali vico exornari mandavit, ac pro regia dignitate <fol. 758>[// 315] amplificavit structuris et moenibus. Ad hunc salutandum deputavit capitulum Joannem Lanckoronski custodem suum⁵.

Hoc anno facta est ordinatio capituli, ut rector scholae studiosum bonis moribus compositum per civitatem destinaret, qui sobrius verba Sancti Evangelii hominibus in domibus, hospitibus residentibus, per plateas et fora publice praelegeret⁶.

Thesaurus ecclesiae nostrae Cracoviam ob ingruentem Turcarum potentiam civitati, deportatus ultimis diebus Maii Leopolim venit⁷, ad cuius revisionem et rerum connotationem, tam ex capitulo, quam magistratu certae personae designatae sunt.

¹ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 697.

² Idem, fol. eodem et 698.

³ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 699.

⁴ [Acta] capituli, fol. 153.

⁵ Eadem, fol. 165.

⁶ Eadem, fol. 166.

⁷ Eadem, fol. 169.

Осмілілий після цього успіху візир, коли, всупереч Журавненській угоді, через затримку не було здійснено відходу наших відділів з Бару, Кальника, Немирова й Меджибожа, близько 1 вересня скерував усе військо на ці, ще не звільнені нами фортеці (твердячи про зрвання угоди через її порушення) та із зухвалою пихою знову оголошував страшну й згубну війну Польщі. Тож необхідність радила негайне виселення з цих фортець, які тим часом віддали туркам, але невдовзі ті міста мали повернутися до свого господаря й діди́ча. Таким способом погоджений мир продовжувався. А про загальні події війни мені не випадає розповідати, бо вони мало стосуються становища нашого міста й архієпископства.

Серед цього найголовніше було те, що в цьому році 29 серпня помер примас королівства Анджей Ольшовський, муж досконалої мудрості, незрівнянний для своєї доби сенатор. Після його смерті, за нашого архієпископа-номіната Костянтина Липського, абатиса сестер бенедиктинок нашого львівського конвенту, тітка короля Дорота Даниловичівна випросила для себе абатство в Єнджеюві¹, як подає Залуський (не без болю в серці, що сам він його не отримав).

Про цього примаса, як про свого вуйка, той Залуський свідчив, що хелмінський канонік Пронтницький² стверджував, що покійний Ольшовський уві сні нагадав про себе, мовивши такі слова: «Яка користь людині, як цілий світ здобуде!»³. Про це досі чутки ширяться, хоча сам Залуський додав, що той Пронтницький пізніше заперечив, що він це говорив, але я правду про це не шукаю, позаяк вона лежить поза інтересами мого краю.

Якщо [раніше] наш Львів бачив сумні речі, то цього року побачив і веселі. Адже [цьогогоріч] як бажаний гість король, з королевою та всією родиною, відвідав наш Львів і незабаром відбув дві урочисті весільні церемонії. Першою з них був шлюб між підканцлером королівства Яном Вельпопольським і досконалою панною, сестрою королеви⁴, відбутий з великою та чудовою пишністю в палаці архієпископа. По хрещенні королівського принца Олександра (якого до святої купелі тримали Мартеллі⁵, нунцій папи Інокентія XI, та княгиня Радзивілова, рідна сестра короля⁶, іменем удови імператора, а саме хрещення в Яворові дав наш львівський архієпископ-номінат Костянтин Липський) король в'їжджав у Львів з найбільшою королівською пишнотою, у позолоченій кареті, зробленій у вигляді чаші. Назустріч королю виїхали можновладці та все наше місто. Райці високо несли балдахін⁷ дорогою від Галицької брами. У місті був великий з'їзд магнатів та різних панів.

Але, справді, наскільки помпезний, задля королівської гідності, король мав в'їзд у місто, настільки ж покійно він зайшов до храму для благословення шлюбу. Адже, як оповідають, і король, і королева, і наречені в супроводі великого ескорту сенаторів після обіду, коли сонце яскраво засвітило для королівського подружжя та заради такого шлюбу, пішки пройшлися до храму поважним повільним кроком, для прикладу нижчим станам. Наречену привів до вівтаря руський воєвода, польний гетьман Станіслав Яблоновський, згадавши у вступі [своєї промови] обставини та час, місяць липень, коли укладався шлюб, а також місто та короля, бо почав так: «Сьогодні сонце входить у знак Лева і т. д.». Весільні подарунки від сенаторів, воєвод, земель, міст приносили впродовж цілих двох днів, за які

¹ Єнджеюв (пол. *Jędrzejów*) – місто Свентокшиського воєводства (Польща).

² Шульц-Пронтницький Томаш (?–1710) – хелмінський канонік, генеральний хелмінський офіціал (1678–1704).

³ *Матея*, 16:26.

⁴ Вельпопольський Ян (1630–1688) – підканцлер (1677–1679), канцлер королівства (1679–1688). Його третьою дружиною стала сестра королеви Марія Анна Дарк'єн (фр. *Maria Anna d'Arquien*).

⁵ Мартеллі Франческо (італ. *Francesco Martelli*) – папський нунцій у Польщі (1675–1681).

⁶ Радзивіл (Собеська) Катажина (1634–1694) – дружина Міхала Казимира Радзивіла, сестра Яна Собеського.

⁷ Балдахін – тут: накриття, переважно з дорогої тканини.

Comparuit in capitulo et Petrus Korycinski, generalis praepositus Miechoviensis, cum patrueli fratre suo dapifero Cracoviensi, qui brevi praemisso colloquio de praetensionibus quasi pie demortuum patrum suum concernentibus imaginem ipsius capitulo pro perenni memoria donavit¹, mille florenos pro anniversario ipsius die obitus 17ma mensis Januarii quotannis peragendo se enumeratum spondit, quinimo retentum censum per annum et medium, ab eadem summa soluturum se pro suffragiis defuncti obligaverat. Sed quia statim non enumeravit solum singrapham dedit, mors propera ipsius procrastinationum impatiens, e vivis eundem praepositum sustulit, atque sui et anniversarium, et memoria tanti archipraesulis, in nostra ecclesia evanuit.

Hoc tempore archidiaconus idemque administrator Piaskowski pro munere suo cum capituli consensu visitationem archidioecesis inchoavit, cui pro hoc officio capitulum praesentias concessit².

Contra Joannem Malawski protunc canonicum gravem quaerelam ratione homicidii Martini Łazinski, et convulserationis uxoris ipsius capitulum audivit³, quam ad iudicem administratoris cum toto effectu remisit, et interim eundem canonicum ad decisionem causae ab ingressu capituli, et ecclesiae <fol. 759>[// 315v] suspendit. Haec tamen omnia in anno 1681 revocata sunt, ut patet in iisdem actis, fol. 295.

Conventus Franciscanorum civitatis nostrae suspicionem evidentis pestilentiae incurerat, ita ut deferre debuerit magistratus consularis capitulo magnum contagionis periculum, occlusionemque ecclesiae et conventus postulavit⁴. Egit vices suas capitulum, iisdemque patribus cessationem a divinis indixit.

Pater Ambrosius Skopowski ordinis Sancti Dominici, congregationis Sancti Ludovici Bertrandi accedente, consensu Hiacynti Klonski, protunc provincialis Russiae ordinis praedicatorum, tum et aliorum ordinum regularium⁵, consentiente capitulo, consulibus et civitate ad recommendationem regis Joannis III ad petitionem Stanislai Jablonowski, protunc Russiae palatini, campiductoris exercitus, uti fundatoris, obtinuit facultatem erigendi ecclesiam et monasterium⁶ pro suis fratribus institutum Sancti Bertrandi acceptantibus, factaque erectio sub ratihabitione noviter electi archiepiscopi, nondum possessionem assecuti, ut patet ex actu Lunae die 19 Decembris anni [1678] eiusdem.

Hac lucrata, fundator praedictus Jablonovius fundos suburbanorum coemit, ac super illis in platea Figulina dicta, alias *Zielona ulica*, sumptu suo lineam ecclesiam, iactis de muro fundamentis, monasteriumque modicum construxit, ut elicitur ex actis consularibus in vigilia festi Omnium Sanctorum proxima⁷ [31 X 1678], laboravitque idem pater Skopowski etiam apud capitulum, ut certos fundos ad nostram ecclesiam spectantes, pro sui monasterii ampliacione coemeret, etiam rege instante, nihilominus tamen capitulum distulit declarationem suam⁸ ad adventum noviter electi archipraesulis sui. Bene tamen dictus pater Skopowski in loco illo plantavit vineam Christi, nam idem ordo ad haec tempora observantia regulari desiderat placere Altissimo, quanquam in parvo numero et magna egestate.

<fol. 780>[// 316] Legatus noster Gninski palatinus Culmensis, de quo in anno praecedenti dixi, apud Portam Ottomanicam non bene tractabatur, audientiam quam praestolabatur,

.....
¹ Eadem [acta capituli], fol. 168, 169.

² Eadem, fol. 174.

³ Eadem, fol. 176.

⁴ Eadem, fol. 170.

⁵ [Acta] consistorialia, fol. 324.

⁶ Vide annum huius 1685.

⁷ [Acta] consularia.

⁸ [Acta] capitularia, fol. 174.

зразу ж висловив подяку тогочасний канцлер королеви, гнезненський і краківський канонік Анджей Хризостом Залуський.

А другий шлюб відбувся в тому ж палаці архієпископа (із затримкою в тиждень) між Моджейовським¹, тоді сирадзьким підчашим, пізніше – підскарбієм королівського двору, який знайшов похвальну смерть під Віднем, і панною, дочкою перемишльського каштеляна Красицькою. Обов'язок привести наречену (перемишльський єпископ повідомив про хворобу напередодні шлюбу) і віддати вінок та скласти подяку за подарунки випав часто згадуваному з похвалою нашому авторові Хризостому Залуському, знаменитому ораторові на королівському дворі.

Наші львівські заручники ще перебували в ув'язненні в Кам'янці, звідки [походили] два турецьких беї, які потрапили в полон у часі перемоги під Хотиним у 1673 році. Одного з них утримував сирадзький воєвода, а іншого – [Ян Ремігіан] Стшалковський, і обох [беїв] не звільнили та не повернули Османській Порті через суму сімдесяти імперіальних талерів, визначену на викуп [заручників] нашого Львова. Люблячий дуже це місто король старався, щоб як воєводу, так і Стшалковського задовольнили щодо їхніх витрат на гродненському сеймі, що незабаром відбувся, аби задля християнської побожності закінчилися та не продовжувалися далі муки заручників (які зносили довгі терпіння не тільки за це місто, але й за Річ Посполиту). Король у тому заслужив цілковиту хвалу, що тримав у батьківській опіці й любові зарівно як значних, так і простих підданих. Через це також він мав їх [турецьких бранців] приховувати перед турками, котрі противилися виконувати третій пункт мирної угоди².

Після короткого перебування в нашому місті король рушив до віддаленіших країв королівства, залишивши в душах міщан велику тугу.

Того року, 20 червня, суфраган Гедзінський освятив «Юзефовичівський» вівтар Пречистого Тіла Христового та вклав [у нього] реліквії святих Валеріана, Тібурція, Бенедикта. Див. таблицю на тому вівтарі.

Рік Божий 1678

Почавшись у попередніх роках, продовжувався аж до наступного 1678 року збір добровільного податку з церковних маєтків, у разі [несплати] якого гродський суд засуджував духовних, згідно з фіскальним реєстром, до штрафів та виплат. Також капітула внесла тисячу злотих з архієпископських маєтків, які вона тоді утримувала.

Король Ян III знову відвідав Львів того року. При цьому його вчинок заслуговує великої похвали, бо він не зайняв архієпископський палац, а звелів облаштувати власний у центрі міста, у східній частині Ринку³ і задля королівської гідності розширив його будівлями та мурами. Для його привітання капітула делегувала свого кустоша Яна Лянцкоронського.

У тому році капітула прийняла ординацію, щоб ректор школи визначив, узгодивши з містом, учнів з добрими звичаями, які розсудливо й публічно читали б слова Св. Євангелія людям у будинках, помешканнях, на вулицях і площах.

Скарбниця нашого храму, перенесена до Кракова через загрозу турецької потуги місту, повернулася до Львова в останніх днях травня. До її ревізії та складання переліку речей були визначені певні особи як від капітули, так і від магістрату.

До капітули прийшов і мехувський генеральний намісник Пйотр Корицинський⁴ зі своїм стрієчним братом, краківським стольником. Він невдовзі, після начебто лагідної компромісної розмови про претензії до його померлого стрія, подарував капітулі на вічну пам'ять його портрет. Він обіцяв відрахувати тисячу злотих на щорічне поминання його [стрія] душі, що мало вчинятися щороку в день його смерті, 17 січня, і навіть зобов'язався

¹ Згадується Анджей Моджевський (Моджейовський).

² Третій пункт Журавненської угоди стосувався звільнення львівських заручників.

³ Тобто у колишній кам'яниці Корнякта.

⁴ Корицинський Пйотр Миколай (1634–1680) – хелмінський римо-католицький єпископ-номінат.

impetrare non poterat, quinimi sub honesta custodia, ut ipse audivisse memini Constantinopoli detinebatur. Miseratque diarium suae commorationis taediosae, in quo quaerelabatur, quod in tractatu pacis de pace, de pari disputare non permissum, verum cum magna arrogancia iussa suscipi pax, qualis genti nostrae ab imperatore donata est¹.

Dederat rex instructionem ad comitiola palatinatum de data 25 Decembris anno [1678] hoc, in qua praeter alia puncta etiam hoc de urbe nostra adiecit. “Quo plus interest reipublicae, ut Leopoli velut unicum contra repentinos insultus et casus propugnaculum fortificetur, et muniatur, eo maior a statibus reipublicae habendus est respectus fortificationis, munitionis, inductionis et conservationis, praesidiorum, quod totum intentissimo studio maiestas regia commendare dignatur, uti et alias eiusdem civitatis necessitates, simulque debitum Badovii ad rempublicam reddendum”². Ex quo liquet quam sollicite gnarus belli pacisque princeps ille Leopoli aestimaverit, quae hoc tempore iam ne dici meretur propugnaculum, sed advenientium undequaque gentium et praecipue ab insolentem magnatum fastum et potentiam Iudaeorum servile receptaculum.

Pace cum Turcis condita, ut ab exactionibus, militariumque vexatoriis gyrationibus respirassent tantis per pauperum colonorum tuguria, statio exercitui ad confinia Podoliae sub Trębowla praefixa³, ibique locatae legiones gladios mutarunt in vomeres, non Bellonam, sed Cererem colentes, ad agriculturam studia sua converterunt, ac exstructis de arbore, fruticeto, humo, mapalibus, agros conseminabant, prata falcastrabant, frumenta colligebant, contentique erant pro stipendio divisione agrorum, quos pacifice quanquam in labore manuum suarum possidebant, pretio frumentorum notabili contenti.

<fol. 781>[// 316v] Annus Domini 1679

Incipiat annum 1679 terror mortuorum ad exemplum viventium et seriam disciplinam iuvenum⁴. In scholis patrum societatis Jesu una mecum eloquentiae exercitiis incumbant fratres Poradowskii nobiles genere adolescentes, sub professore Długoborscio societatis Jesu. Habitabant cum aliis in lapidea parva hic in urbe in foro piscium, quam sibi pro hospitio locarunt, cum pedagogo suo aevi maturo, annum ultra pacifice. Et ecce lemures quidam quietem studiis aptam turbare, terrores repentinos excitare interpelatis noctibus ceperunt.

Levipendebant pro levitate puerili fragores nocturnos, studiosi a principio, suavi somno sopiti, dissimulabant auditas quiritationes genii cuispiam, sed postquam praecipue in Januario, ac Febuario, frequentes esse ceperat, ita ut omnes quotquot erant et gemitus, et stridores catenarum, et graves iactus lapidum, grandes motus volutionum decursum, continuis iam noctibus, certis horis audirent, et quod praecipuum timoris argumentum erat, genius ille gemens, fores hipocausti ad residentes in die sive nocte, crebrius pulsabat, vehementi terrore iuvenes illi correpti, etiam residentiam mutare volebant, sed aequae commodam reperire tam cito non poterant.

Prudentiorum secuti consilium pro exorcisando spiritu illo, sibi saepius molesto, invitarent presbyterum, nostrae ecclesiae mansionarium sibi familiarem (si bene recorder) de nomine Polikowski. Is in eodem hypocausto cum iisdem Poradowskiis residens, accedentem ad fores conclavis cum terrore spiritum nomine Salvatoris Nostri obtestatus: “Ut quis sit? Quid petat? Cur iuvenes inquietet?” – responderet. Omnibus itaque auscultantibus stans ante fores spiritus ille voce tubali et horrida se esse Sophiam Poradowska, ante aliquot annos demortuam, pro mala educatione filii, natu senioris (quem de nomine in lecto decumbentem et haec

¹ Zaluscius, [*Epistolarum*], tom 1, fol. 716.

² Idem, fol. 702.

³ Ex traditione.

⁴ Ex traditione.

для допомоги померлому сплатити з тієї суми заборгований чинш за півтора року. Та позаяк він відразу не відрахував суму, дав тільки борговий запис (*singrapham*), а його швидка смерть не забарилася, забравши із живих того намісника, то і щорічне поминання, і пам'ять про архиєпископа згасли в нашій церкві.

У цей час архиєпископ і водночас адміністратор [Адам] Пясковський розпочав візитацію архиєпископства відповідно до свого обов'язку, за згодою капітули. Капітула надала йому допомогу для виконання цього обов'язку.

Капітула слухала важке звинувачення проти Яна Малявського, на той час каноніка, про вбивство Мартина Лазінського та поранення його дружини. Цю справу вона відіслала до суду адміністратора, з усією силою права, і тимчасово заборонила йому [Малявському] доступ до капітули та храму до виroku в справі. Однак це все було скасовано в 1681 році, як видно з акта капітули (сторінка 295).

Монастир францисканців нашого міста потрапив під підозру можливої зарази, тож раєцький уряд мав донести до капітули про велику загрозу пошесті та просив про закриття храму й кляштору. Капітула виконала свій обов'язок і наказала тим отцям припинити провадження богослужінь.

Отець з ордену св. Домініка Амбросій Скоповський¹, який вступив до згромадження св. Людовика Бертранда, за згодою Гіацинта Кльонського, тогочасного провінціала Русі ордену проповідників, а також за підтримки інших монаших орденів, капітули, райців і міста, за рекомендацією короля Яна III, на прохання Станіслава Яблоновського, тодішнього руського воєводи, великого польного гетьмана, як фундатора, отримав дозвіл на побудову храму та монастиря для своїх братів, що прийняли регулу св. Бертранда. Так було вчинено фундацію за схваленням новообраного архиєпископа, який ще не посів престолу, як видно з акта, виданого в понеділок, 19 грудня того [1678] року.

Отримавши дозвіл, згаданий фундатор Яблоновський скупив ґрунти передміщан і на них, на вулиці, званій Гончарська, по-іншому Зелена², своїм коштом звів дерев'яний храм на мурованих фундаментах і скромний кляштор, як впливає з раєцьких актів, виданих у найближчий переддень свята Всіх святих [31 X 1678]. Також той отець Скоповський намагався викупити в капітули певні ґрунти, належні до нашого храму, для збільшення свого монастиря, причому навіть за наполяганням короля, і все ж капітула відклала свою відповідь до прибуття свого новообраного архиєпископа. Проте згаданий отець Скоповський у добромu місці посадив виноградник Христа, адже той орден обсервантів до цих пір поширює славу Всевишнього, хоча й у меншому числі монахів та великій бідності.

Наш посол, хелмінський воєвода [Ян] Гнінський (про якого я писав під минулим роком) не був належно прийнятий в Османській Порті, не міг випросити аудієнції, на яку чекав, і його навіть тримали в почесному ув'язненні в Константинополі, як я, пригадую, сам чув. Він надіслав щоденник свого нудного перебування зі скаргами, що йому не було дозволено дискутувати на рівних про умови мирного договору, натомість із великою зарозумілістю наказано прийняти мир, дарований нашому народові султаном.

Король дав інструкцію на сеймики воєводств, датовану 25 грудня того [1678] року, у якій, окрім інших пунктів, подав і цей, що стосується нашого міста: «Оскільки Речі Посполитій багато залежить на тому, щоб фортифікуватися та зміцнюватися Львів, як виняткове забороло проти несподіваних нападів та випадків, тим більше стани Речі Посполитої мають приділити увагу його уфортифікуванню, зміцненню, а також впровадженню та збереженню залоги. Це все королівський маєстат уважав за гідне взяти до якнайпильнішої уваги, як і інші потреби міста, одночасно й борг Бадовського³, що мав бути повернутий

¹ Скоповський Амбросій (1631–1705) – богослов, засновник обсервантської гілки ордену домініканців у Польщі, капелан та сповідник короля Яна III Собеського.

² Насправді це були різні вулиці Галицького передмістя, що розташовувалися поруч.

³ Йдеться про львівського міщанина Шимона Бадовського (*Album civium*, nr 3829, 4053, 4125, 4131). У його справі про борг на суму 4 тисячі злотих сейм видав ухвалу в 1678 р., див.: *VL*, t. 5, p. 278.

audientem expressit) poenas graves purgatorii sustinere, ideo ex ipso vindicias sumere velle <fol. 782>[// 317] respondit, et acrius institit terroremque geminavit audientibus.

Non permisit ille sacerdos nomine Salvatoris obsecrans, orare illum uti filium pro matre sua subiugens. “Nequaquam” (indignata anima illa pro falso) dixit, “stertere illum in lecto video, non orare, ideo ut ingratum beneficiorum debere signo evidenti puniri, dimitte me ut ulciscar”. Haec filius ille audiens ex secubitu sese proripuit, precatiunculas tremens recitare cepit, disciplinamque adhibuit, quo placatus genius ille meliora locutus. Certa officia divina pro se recitari, et expressa missarum sacrificia, eleemosinasque pauperum afferri mandavit, et silenter abscessit, terroresque illi evanuerunt, dum imperata filii, ac affines praestiterunt. Haec apparatus animae fuit omnibus studia tractantibus, qui saepius notabili numero ad hanc lapideam convenerant, et ego ipse (quanquam nihil audire protunc merui) uti condiscipulus semel hanc domum inviseram, manifesta.

Quoniam pax optima rerum in regno et Russia nostra quietem publicam ab armis fecerat, omnia pacato ordine procedebant, negotiaque sua ecclesia ac capitulum optime disponebant¹. 1mo. Capitulum suos deputatos cum deputatis consularis magistratus ad calculum montis pii designavit. 2do. Constitutionem reassumpsit ne bona capitularia secularibus personis innodentur². 3^{io}. Ratione Stoianecensium retentorum, cum successoribus Czuriłovianis fecit transactionem³. 4to. Domus canonicalis restaurationem decrevit, quam et restaurabat. 5to. Cum Malawski canonico intuitu decreti nuntii apostolici in causa, prout anno praeterito retuli, certis conditionibus dispensavit, eundemque ad pristinum statum restituit⁴. 6to. Bona Milczyce in arendam pro sexcentis florenis Polonicalibus praeposito suo Stanislaio Woienkowski concessit⁵. 7mo. Ad celebrandam <fol. 783>[// 317v] solennitatem octavae Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virgins [8 XII 1679] per decretum personas capitulares destinavit⁶. Ex quo specialis zelus capituli in promovendo cultu huius misterii Virginei declaratur, quem zelum etiam ad praesens in promovenda hac piissima devotione continuat capitulum nostrum laudabiliter, cum magna populi aedificatione.

Eodem anno mortuus est multorum laborum et meritorum in ecclesia nostra et tota archidioecesi egregius mystes Jacobus Gavat, praepositus confraternitatis Sanctissimi Corporis Christi Domini, monumentis doctrinae et pietatis suae multum notabilis, cuius anniversarium obitus diem ecclesia nostra hucusque celebrat, pro summa locata super bonis mille florenorum, censusque ab eadem provenienti florenorum septuaginta. Ut tamen memoriam ipsius posterius in compendio habeant, ex imagine ipsius viventem ad amussim representanti, quae in stuba capitulari asservatur, inscriptionem notatam subinfero, quae talis est.

“Jacobus Gavath canonicus et confraternitatis Sanctissimi Corporis Christi in ecclesia metropolitana Leopoliensis praepositus, natus anno Domini 1598 die 17 Martii. Presbyter factus anno 1622 die 14 Maii. Post iteratus sacerdotii sui anno quinquagesimo solennes ad sacrum altare, et domi primitias tertio Pentecosces [7 VI] die anni 1672. Et peracto eodem anno, per tempus obsidionis urbis a Turcis ecclesiae, et paucorum ex clero regimine, cum plurimi eorum prae metu quaqua versus dilapsi fuerant. Obiit anno Domini 1679 die 17 mensis Junii. Requiescat in pace”.

In scheda vero pargaminea, quae in globo aurato subtus crucem pinnaculi turris ecclesiae nostrae (quam crucem ventus vehementissimus in anno 1704 malo omine fregerat) reperta fuit,

.....
¹ [Acta] capituli, fol. 184.

² [Eadem], fol. 185.

³ [Eadem], fol. 192.

⁴ [Eadem], fol. 195.

⁵ [Eadem], fol. 209.

⁶ [Eadem], fol. 219.

Річчю Посполитою». З цього видно, з якою уважністю король, досвідчений у питаннях війни та миру, оцінював Львів, що вже в той час не заслуговував називатися фортецею, а був радше невідлучним пристанищем для прибулих звідусіль народів, і особливо через незвичну пиху магнатів та владу євреїв.

Аби після укладення миру з турками хати убогих селян відпочили від податків, здирств і переслідувань військових, стації війська встановили на кордонах Поділля, під Тереховлею, де розміщені відділи поміняли мечі на плуги, слугуючи не Беллоні, а Церері¹, та звернули всі свої старання до землеробства. Вояки, збудувавши з дерева, чагарників на землі хатини, засівали поля, косили луки, збирали збіжжя та були раді, що замість платні, їм дали наділи ґрунтів, якими вони спокійно, хоча й обробляючи власними руками, володіли, задоволені високою ціною збіжжя.

Рік Божий 1679

Рік 1679 почався із застрашення мертвих для прикладу живим та суворої дисципліни молодим. У школі отців Товариства Ісуса разом зі мною вчилися красномовства у професора з Товариства Ісуса Длугоборського брата Порадовські, шляхетно народжені юнаки. Вони мешкали спокійно понад рік з іншими студентами в малій кам'яниці в місті, на рибному торзі², яку винаймали для проживання спільно зі своїм поважного віку наставником. І ось по ночах якісь духи почали турбувати спокій, необхідний для занять, і викликати несподівані страхи.

Спершу студенти легковажили тими нічними галасами, заспокоєні солодкими снами, і замовчували почуті волювання якогось духа. Але пізніше, вже в січні та лютому, все частіше стало траплятися, що всі, хто тільки там був, постійно чули щоночі в певні години і стогін, і брязкіт ланцюгів, і важкі удари каміння, і сильні рухи повітря. А найбільше викликало переляк, коли той зітхаючий дух усе частіше стукав удень чи вночі до дверей кімнати, де вони мешкали. На юнаків напав такий сильний жах, що вони навіть хотіли поміняти житло, але не могли швидко знайти настільки ж зручне.

Тож вони, йдучи за порадою мудріших, запросили для вигнання того духа, котрий їх непокоїв, священника, мансіонарія нашої церкви, свого кривого (якщо добре пам'ятаю), на ім'я Поліковський. Він замешкав у тій кімнаті з тими Порадовськими і, коли дух прийшов до дверей, зі страхом закликав його в ім'я нашого Спасителя, щоб він відповідав: «Ким ти є? Чого хочеш? Чому юнаків турбуєш?». Отож, стоячи перед дверима, всі почули понурий та моторошний голос духа. Він відповів, що є душею Софії Порадовської, померлої кілька років тому. За погане виховання старшого сина (ім'я якого назвала, а він лежав на ліжку та все це слухав) вона прийняла тяжку кару чистилищем, тому хоче взятися до помсти. І подвоївши надела гострий страх на тих, хто її чув.

Той священник не повірив, закликаючи в ім'я Спасителя, переконаний, що він [юнак], як син, молитесь за свою матір. «Аж ніяк», – відповіла та душа (обурившись на неправду). «Бачу, що він міцно спить у ліжку, не молитесь, тому я повинна покарати невдячного за мої добродійства виразним чином. Дозволь мені помститися». Той син, слухаючи це, зірвався з постелі, почав промовляти молитви тремтячим голосом та взявся за дисципліну, після чого задоволений дух лагідніше почав говорити. Він звелів відмовляти за себе певні божественні молитви, відбути визначену кількість богослужінь, роздати милостиню вбогим і мовчки відійшов. І ті страхи зникли, бо сини та кривні дотримувалися вимог тієї душі. Її поява була відома всім спудеям, які часто численно сходилися до тієї кам'яниці. І я це сам дізнався (хоч і не мав честі тоді нічого почути), відвідавши той будинок одного разу, як їхній товариш по навчанню.

¹ У давньоримській міфології Беллона – богиня війни, а Церера – богиня плодючості та землеробства.

² Із XV ст. рибний торг розміщувався на площі Ринок, навпроти «бідних крамів», див.: *Расцька книга міста Львова*, с. 391, № 1415; с. 394, № 1425.

haec illo tunc vivente inter alios praecipuos annotata legi, quae fideliter exprimo, illis praetermissis quorum vita superstite globus ille ponebatur.

<fol. 784>[// 318] “Jacobus Gavath, praeposito Sanctissimi Corporis Christi, parochus Wyznianensi, Bilcensi. Hic primus inter sacerdotes noster seculo in hac civitate terrigena, post quinquaginta annos sacerdotii sui aeternae memoriae primitias solennes fecit. Calicem cum patena aurea ecclesiae huic uti sponsae suae superstes donavit. Divinorum officiorum per multos annos direttore, imaginem Immaculatae, Annuntiatae Virginis, Sancti Servatii urbis Leopoliensis patroni oblatore, et lampadum in turribus tam praetorii, quam ecclesiae metropolitanae primo excitatore, vitae, moribus, exemplo, doctrina, omnibus charo, devotione erga Beatissimam Virginem Mariam Immaculate Conceptam, singulari affectu, sumptu largo librorum multorum editione in honorem ipsius effuso, plane toto Mariano annorum septuaginta quinque etc.”. Haec ex scheda illa in venerationem tanti viri annotari placuit ad exemplum posterorum.

Et in hoc plurimum laudis meruit ex ingenio quod horologium solare in pariete ecclesiae nostrae, meridiem versus cum mora, seu descensu solis in signa zodiaci, laboriose duplicato schemate delineaverit. Et quia utriusque stylum, tempus edax corruperat, magno labore sudatum ut ipsius intentum in positione utriusque styli (qui ventis excussi erant) investigatur. Invenit tamen modum seria cogitatio patris Antonii Węgrzynowic reformati viri et pii, et eruditi, qui cum M. Francisco Niewierski philosophiae doctore, astronomo, geometra iurato, scholae nostrae protunc direttore, ipsius laborem, ecclesiae proficuum ostendit, illaque duo horologia in anno 1715 correxerit.

Vixit hic bonus presbyter annis 81, cuius testamentum ingrossatum est actis consistorii Mercurii die 14 Junii anno eosdem. Nec mireris lector, quod illius memoriam fuse enarro, memini enim quam in aetate mea iuvenili venerabar ipsius piam, morigeram, devotionum amantem, venerandamque ipsius personam. Ideo ut gratam sui posteritatem habeat, pro piis et doctis laboribus nomen, vitamque ipsius enarravi, quia “suum unicuique <fol. 785>[// 318v] decus posteritas rependit”¹. Et haec satis de illo quae scire licuit, cetera rependat ipsi Omnipotens.

Eodem anno mortuus est Joannes Lanckoronski, custos ecclesiae nostrae capitularis, non sine memoria et exemplo, quod tanti nominis et fortunarum haeres nullam supellectilem, et pecuniam multorum creditorum interventiones post fata sua connotari in actis meruerit². Praevit ipsi eodem anno et Joannes Grabowski cancellarius ad sepulchrum iter, cui ex amore et singulari affectu capitulum exequias ordinavit, praepositumque ad eas absolvendas deputavit³.

Intercessit hoc anno decretum tribunalis regni Lublinense ratione bonorum praestimonialium villae Zimnowutka, capitulum inter et patres societatis Jesu collegii Leopoliensis, quod actis consistorii ingrossatum, sub die martis, quae fuit 17 Augusti anno hoc 1679. In anno tamen subsequenti resuscitata denuo a patribus actio, multis impensis et molestiis capitulum affecit. {“Res Deus nostras celeri citatus turbine versat”⁴, quae tamen data citatione ad nuntium suaviter sopita}.

Et ita quoniam pax cum hostibus publica erat, inter privatos bellum cepit. Etenim etiam inter cives nostros ac contubernia artificum, seditio contra magistratum consularem suborta. Occasionem huic seditioni dederunt contributiones pro necessitatibus civitatis imperatae. Itaque contubernales inito inter se consilio, contra omnem annorum anteriorum praxim protestationem solennem contra consules fecerunt in castro Leopoliensi, litemque acerbam ad iudicia sacrae regiae maiestatis magistratui intenterunt, ut patet ex actu feria 4 post dominicam Laetare

¹ [Tacitus, *Annalium*, 4:35].

² [Acta] capituli, fol. 193.

³ [Eadem], fol. 192.

⁴ [Seneca, *Thyestes*, 622].

Оскільки мир у королівстві є найкращою річчю, і наша Русь втішалася спокоєм після воєн, усе відбувалося у спокійному порядку, церква та капітула якнайкраще полагоджували свої справи. [Зокрема]: 1. Капітула визначила своїх делегатів разом з расцьким урядом для контролю рахунків побожного банку. 2. Ухвалено, щоб мастки капітули не заставлялися світським особам. 3. Щодо заборгованості перед храмом у Стоянові¹ була укладена угода зі спадкоємцями Чурилів. 4. Капітула постановила ремонтувати будинок каноніків, а відтак і відремонтувала. 5. Коли канонік Малявський, відповідно до декрету апостольського нунція у своїй справі (про яку я розповідав під минулим роком), був позбавлений певних обтяжень, то йому відновили попереднє становище. 6. Капітула передала своєму намісникові Станіславу Воєнковському маєток Мильчиці в оренду за шістьсот злотих. 7. Для проведення святкувань октави Непорочного зачаття Пречистої Діви [8 XII 1679] декретом капітули були визначені певні особи. З огляду на те [святкування], було проголошено про особливу зацікавленість у поширенні цього культу богородичної містерії. Наша капітула також похвально продовжує досі цю ревність у поширенні того побожного культу разом з великою просвітою народу.

Того року помер славний багатьма здобутками і заслугами в нашій церкві та всьому архієпископстві, визначний священник Якуб Гават, намісник братства Пресвятого Тіла Христового, добре відомий ученими працями та своєю побожністю, чие щорічне поминання дня смерті наша церква досі здійснює за записану на мастках суму в тисячу злотих зі щорічним чиншем сімдесят злотих, що походить від неї. Однак, щоб нащадки мали зриму пам'ять про нього, додаю виразний напис із його прижиттєвого, детально виконаного портрета, що зберігається в капітульній залі, зміст якого [напису] такий:

«Якуб Гават, канонік та намісник братства Пресвятого Тіла Христового у львівському митрополичому храмі, народився 17 березня року Божого 1598. Став священником 14 травня 1622 року. Після завершення п'ятдесяти років свого священства урочисто святкував першу літургію перед вівтарем та у [Божому] домі у вівторок по Зелених святях, [7 VI] 1672 року. І в тому році, під час облоги міста турками, керував церквою та небагатьма з клиру, бо більша його частина зі страху деінде повтікала. Помер 17 червня року Божого 1679. Нехай покоїться в мирі».

А на пергаментному аркуші, що був знайдений у позолоченій кулі, під хрестом, на верхівці вежі нашого храму (цей хрест, на поганий знак, у 1704 році² скинув раптовий вітер), я прочитав про нього, тоді ще живого, серед іншого важливого такі спостереження, які точно передаю, опускаючи те [з аркуша] з тої кулі, що стосувалося його попереднього життя.

«Якубу Гавату, намісникові [братства] Пресвятого Тіла Христового, парохів у Вижнянах та Білці³. Він наш перший серед священників, народжений за століття у цьому місті, після п'ятдесяти років священства для вічної пам'яті вдруге відбув першу літургію. Він подарував келих із золотою тацею цій церкві, як свідок своїй нареченій. Багаторічний священник із численними богослужіннями. Той, хто подарував образи Непорочного зачаття, Благовіщення Богородиці, Св. Серватія, патрона міста Львова. Перший запалювач лампадок на вежах як у ратуші, так і в митрополичому храмі. Всіма люблений у житті і за звичаї, і за приклад, і за науку. Особливо ревнісний щодо посвяти непорочно зачатій Пречистій Діви Марії. Щедрий на кошти на видання багатьох книжок в Її честь. З певністю, цілком присвяченими Богородиці було сімдесят п'ять років і т. д.». Це головне, що слід виокремити для прикладу нащадкам з того аркуша на честь великого мужа.

І серед іншого він заслужив багато похвал за свій винахід, бо він старанно накреслив на стіні нашої церкви, повернутої на південь, сонячний годинник з двома схемами, що

¹ Тепер село Львівської області.

² 1704 роком датуються облога й захоплення Львова шведами.

³ Вижняни – тепер село Львівської області; Білка – тепер села Верхня та Нижня Білки у Львівській області.

anno [15 III] 1679¹. Item ex actu sabbati pridie dominica et festi Sanctissimae Trinitatis anno hoc [27 V] 1679.

Hoc et praeterito anno sublicae parietatis ecclesiae nostrae totam testudinem fabricae firmantes senio annorum et imbrium stillicidiis corrosae opera Casimiri Humniewic vicecustodis, industria Adami Piaskowski administratoris reparabantur, tam solido opere, ut usque ad praesens inviolatae, et inconcussae pondus ecclesiae sustineant, {rependat gratias piis eorum manibus posteritas}².

<fol. 786>[// 319] Annus Domini 1680

Anno 1680 pridie dominicae Reminiscere [16 III] constituerunt capitulares, ut ad publicam populi denuntiationem pulsetur campana magna Wilczkovianna ad completorium ante inchoationem capituli generalis, tam in Quadragesima, quam pridie Nativitatis Beatissimae Virginis in Septembri [8 IX], idque quotannis et in perpetuum³. Quae constitutio et aliis subsequentibus annis approbata est, ut patet, quod ad praesens observatur.

Blasius Amoretti minorum ordinis clericus, Italus, donavit capitulo appiarium suum, pro quo mille florenos nobilis Wasilowski solvit, quam anniversario eiusdem donatoris capitulum applicavit. Emptor vero super omnibus bonis, et praecipue super lapidea sua, in circulo civitatis sita, hanc summam cum censu quotannis solvendo capitulo inscripsit⁴. Haec denuo translata est ad bona Jablonoviorum dicta Wyspa, cum censu octuaginta florenorum.

Stetit ex iustitia decisio capitularis, ut in Septembrali capitulo pro serenissimis regibus Poloniae, uti fundatoribus quotannis anniversarium absolvatur, quinimo reassumpsit aliquoties has suas conclusiones capitulum⁵, ut vigore statutorum de anniversariis, quolibet quartali absolvatur anniversarium pro benefactoribus ecclesiae et capituli⁶. Quare tamen haec pia constitutio toties reassumpta, toties intermissa, ignotum est, forte sumptus inopia causam deferendi bene constituta aperuerat, ut passim evenit.

Cum patribus societatis Jesu collegii Leopoliensis licet anteriori anno decreto tribunalis regni sopita, gravior lis suborta nocturno enim tempore (ut praesumebatur de mandato patris Nuszczyński rectoris protunc collegii eiusdem) subditi illius ex Zimnowoda molendinum capitulare in Zimnowotka invaserunt, illudque funditus <fol. 787>[// 319v] demoliti sunt, sepes disiecerunt, et in vim spoliis frumenta ex eodem ad tritandum allata surripuerunt, multasque violentias et damna notabilis intulerunt. Exposuit ausum hunc Adamus Piaskowski archidiaconus⁷, huius praestimonii protunc tenutarius capitulo, petiitque quatenus communem sumpsum, ut pote pro bonis suis haeredibus ad iuris processum conferre vellet, quod se praestitum capitulum libenter declaraverat et praestitit, ut patet eorundem actorum, fol. 246. Et alia multa gravamina ab iisdem patribus perpessum est capitulum⁸.

Etiam contributio capitulis, vulgo *pogłowne*, totum clerum gravabat, decretumque poenale exactores in statum ecclesiasticum (qua autoritate nescio) publicare intenderant, nisi capitulum magnam diligentiam in exsoluendo, ut impropria et quaevis gravamina declinaret, adhibuisset⁹.

.....
¹ Ориг.: 1674.

² Ex inscriptione earum.

³ [Acta] capitularia, fol. 216 et 305.

⁴ Eadem, fol. 217, 243.

⁵ Eadem, fol. 220, 234.

⁶ [Eadem], fol. 231, 245.

⁷ [Acta] capitularia.

⁸ [Eadem], fol. 220.

⁹ Eadem, fol. 230.

показує час доби та опускання сонця в знаки зодіаку¹. Оскільки час, пожирач усього, пошкодив обидва стилі, він [Гават] з великими зусиллями намагався відновити свій задум щодо їхнього розташування (яке було змінено вітром). Однак знайшла спосіб це вирішити поважна праця отця реформата, мужа побожного і ерудованого Антонія Венгжиновича², який разом з доктором філософії, астрономом, присяжним геометром, директором нашої школи Франциском Неверським показав свою роботу, корисну для Церкви, та поправив її два годинники в 1715 році.

Вісімдесят один рік прожив цей добрий священник, чий тестамент був внесений до консисторських актів у середу, 14 червня того року. Читачу, не дивуйся, що розлого переповідаю спогади про нього, бо ж пам'ятаю, що в моєму юнацькому віці я шанував його як побожну, доброзичливу та поважну особу, яка любила посвяту Богу. Тому я описав його життя, щоб він мав вдячність у нащадків, славу за побожність і вчену працю, позаяк «майбутнє кожному віддячується за його заслуги»³. І цього буде достатньо, що варто про нього знати, за інше хай віддячить йому Всемогутній Бог.

Того року помер капітульний кустош нашої церкви Ян Лянцкоронський, без пам'яті та [доброго] прикладу, бо, маючи таке ім'я й багато дібр, після своєї смерті віддячився церкві не якимось начинням чи грішми, а численними претензіями кредиторів. Його випередив на шляху до гробниці в тому році канцлер Ян Грабовський, якому з любові й особливої прихильності капітула організувала поминальну відправу, визначивши для її проведення намісника.

Того року видано декрет королівського трибуналу в Любліні щодо мастку-бенефіцію села Зимноводки у справі між капітулою й отцями Львівської колегії Товариства Ісуса, внесений до актів консисторії у воєнний час, що припав на 17 серпня 1679 року. Проте в наступному році судова справа знову була відновлена отцями, вимагаючи від капітули чимало витрат і клопотів. «Усі наші справи Бог тримає у швидкому вирі»⁴, які, однак, були прихильно заспокоєні з поданим позовом до нунція.

Поза тим, коли настав публічний мир з ворогом, виникла війна між приватними особами, адже поміж нашими міщанами та ремісничими цехами почався бунт проти раєцького уряду. Приводом до цього бунту стали податки, які вимагалися для потреб міста. Тож цеховики скликали між собою нараду, що суперечило всій практиці попередніх років, привселюдно склали проти райців протестацію у Львівському гродському суді та започаткували гострий судовий процес у королівських судах, як видно з акта, виданого в середу після четвертої великопісної Неділі радості, [15 III] 1679 року, та акта, виданого в суботу, у переддень неділі та свята Святої Трійці, [27 VI] того 1679 року⁵.

Цього й попереднього року, старанням віцекустоша Казимира Гумневича й пильністю адміністратора Адама Пясковського, були відремонтовані балки стін нашого храму, що підтримували ціле склепіння споруди, вже ослаблені давністю років та дощовими водами. Роботу було виконано так ретельно, що досі ці балки тримають непорушно й непохитно каркас храму. Хай майбутнє віддячиться за побожні дари їхніх рук.

Рік Божий 1680

У переддень другої великопісної Неділі пригадування, [16 III] 1680 року каноніки встановили, щоб для публічного оповіщення народу щороку й завжди дзвонив великий

¹ Можливо, йдеться про узгодження двох часових шкал дня – 12- та 24-годинної, або про два стилі, один з яких показував час за допомогою тіні, яка падає на циферблат, а інший – за допомогою стрілки.

² Венгжинович Антоній (1658–1721) – францисканець-реформат, теолог, проповідник.

³ Tacitus, *Annalium*, 4:35.

⁴ Seneca, *Thyestes*, 622.

⁵ Про цю суперечку, що тривала роками, див. детальніше: Charewiczowa L. *Lwowskie organizacje*, s. 48–57.

Ex actis consistorii et consulum nihil speciale collegere licuit. Annalium quoque historia pace feliciter condita subticuit, ideo pro supplemento hoc solum in solatium anni huius refero, quod anno hoc breve apostolicum pro solennitate Beati Joannis Cantii doctoris et professoris in almae universitate Cracoviensi die duodecima Decembris capitulum receperit¹. Ordinationem ergo huius solennitatis etiam futuris temporibus duraturam commisit capitulum Adamo Piaskowski archidiacono, uti administratori suo sede adhuc vacante. Gratia fuit haec denuntiatio civitati nostrae, quae diu optabat et avebat audire decretum sanctae sedis super beatificatione sui tutelaris, magnoque plausu solennitas haec, uti prima in ecclesia nostra celebrata est.

<fol. 788>[// 320] Annus Domini 1681

Optime ille Romanus sapiens notavit, quod “solet ira certis numinum ostendi notis”², ideo annum 1681 cum tremore orbis terrarum nostra, **quoque Leopoldis non sine timore ad portentum coeli incepit**, sicut enim decursui anni 1680, ita principio anni 1681 funerei ignes in coelo praeluxere.

Die quippe 28 Decembris anni praecedentis, quae fuit Sanctae Innocentium in nostro horizonte hora prima exorientis noctis apparuit magnarum revolutionum index, spissus, colore plumbeus, fumansque latissime fata regnorum cometa! Cuius cauda secundum supputationem astronomorum ultra quartam partem terrae sese extendebat, scilicet a capite suo, caudae radii circumferentiam aeris, ad mille trecenta quinquaginta duo {milliaria} et una 4ta occupaverat. Adeo ut secundum Słowakowii astronomi Cracoviensis assertum, nullus historicorum tam caudatum viderit cometam, omneque altitudine superaverit planetas, globum Saturni aequaverit, qui maior est tota Terra 891 vicibus. Vide “Postliminium cometarum” discursus V eiusdem auctoris.

Observabatur ardere sub aequatore, inter asterismos Capricorni, in gradu 2do Aquarii, adinstar 2^{dae} magnitudinis stellae caudam protendens ab occidente versus orientem. Non ubivis tamen eodem tempore se visibilem exhibuit, in partibus Italiae in decursu autumnii apparuisse, et Romae die 20 Novembris anni 1680, alibi 24, 27 Novembris scribebatur. Cracoviae a mathematicis ac astronomis die 29 Decembris conspectus hic cometa.

Ad ipsius apparitionem magis quam ad trium illorum sanctorum regum stellam, obstupere universi, et parvi et magni caudam et stellam illam tam longe fumantem videre cupiebant, multosque et varios, et impropros discursus sermonum formabant. <fol. 789>[// 320v] Universitatis quoque Cracoviensis faecundae virorum doctorum et astronomorum parentis, multum super observatione istius cometae laboraverunt ingenia, celebresque in hac arte viri protulerunt in publicum hoc anno egregia opera, suas observationes super motu, magnitudine, effectibus huius phaenomeni notas typo fecerunt, omnibus magna curiositate talia scire ac sciscitari cupientibus, quae opera hucusque extant, et ego ad manum habeo.

Omnes tamen auctores in unam ivere sententiam, phaeum illum cometam nihil boni rebus humanis allaturum, sed quaevis deteriora: mutationes statuum, desolationes regnorum, urbium excidia, ruinas populorum, morbos, pestilentias, famem, bella, mortes principum, magnamque Turcici imperii revolutionem, fugamque exercitus augurabantur, nec temere quidem, quia haec omnia subsequens aetas vera est agnovit. Alii minus eruditi in populo, etiam finem mundi prope adfuturum ex tanti signi apparitione opinabantur, nimium timidi, et doctrinae Evangelicae nescitis diem neque horam incuriosi seu immemores.

Duravit cometes hic, motumque suum continuavit usque ad dies primos Februarii, alii ad 5^{am} diem Februarii anni huius 1681 motum ipsius extendisse perhibentur. Sensim tamen tamen singulis diebus et noctibus absumebatur suis vaporibus, et ignibus a solis radio accensis,

¹ Eadem [capitularia], fol. 236.

² [Seneca, *Oedipus*, 331].

дзвін Вільчека від початку до завершення генеральної капітули, як у Великий піст, так і в переддень Різдва Пречистої Діви у вересні [8 IX 1680]. Цю постанову в наступні роки було схвалено, як видно з того, що вона досі виконується.

Клирик-домініканець, італієць Блажей Аморетті подарував капітулі свою пасіку, яку він купив у шляхтича Васильовського за тисячу злотих, котрі капітула визначила на щорічне поминання за душу того донатора. А покупець записав капітулі цю суму зі сплатою щорічного чиншу, забезпечивши її на всіх маєтках, і особливо на своїй кам'яниці, що стоїть на Ринку. Ця сума згодом була перенесена на масток Яблоновських, званий Виспа¹, з чиншем вісімдесят злотих.

За справедливим рішенням капітули встановлено, що на вересневій капітулі відправлятимуться щорічні поминання за душі польських королів, як фундаторів, і також капітула відновила свою кількаразову ухвалу, аби відповідно до статутів про поминання відправлялося їх кожного кварталу за добротинців храму та капітули. Однак невідомо, чому ця побожна постанова, багато разів відновлена, також багато разів ігнорувалася. Можливо, нестача коштів стала очевидною причиною занедбання, як це повсюди виявлялося.

Хоча минулого року трибуналом королівства був виданий декрет для заспокоєння справи з отцями Львівської колегії Товариства Ісуса, виникла ще більша суперечка, коли нічної пори (як припускається, за наказом отця Нушинського, на той час ректора тієї колегії) їхні піддані із Зимної Води напали на млин капітули в Зимноводці й повністю його знищили. Вони розвалили огорожу, забрали як здобич від грабунку збіжжя, звезене туди для помелу, вчинили численні насильства та значні шкоди. Про таке зухвальство повідомив капітулі архидиякон Адам Пясковський, тодішній орендар, і просив, щоб капітула залучила спільні кошти для судового процесу за свої діничні маєтки. На це капітула охоче погодилася та це постановила, як видно з тих капітульних актів (сторінка 246). Капітула зазнала й чимало інших обтяжень від тих отців.

Також поголовним податком, званим поголовне, увесь клир був обтяжений. Збирачі податку мали намір видати декрет з покаранням духовного стану (невідомо, якою владою), якби капітула не врозумила їх з великою старанністю, щоб його скасувати, як зневагу та з усіх поглядів обтяження.

Із консисторських і раєцьких актів нічого не міг узяти, рівно ж після укладання миру замовкла історична хроніка, тому для духовної втіхи тільки це доповнення подам, що того року капітула отримала апостольське брєве про вшанування 12 грудня блаженного св. Яна з Кентів, доктора і професора Краківського університету. Капітула доручила організацію цих урочистостей, що мали тривати й у майбутньому, архидияконів Адаму Пясковському, як своєму адміністраторові ще не зайнятого архієпископського престолу. Це оголошення було приємним для нашого міста, яке довго бажало та прагнуло почути такий декрет Апостольського престолу щодо беатифікації свого опікуна. З великою радістю відбулася ця церемонія, як перша, у нашому храмі.

Рік Божий 1681

Дуже добре сказав той мудрий римлянин, що «гнів богів має звичай проявлятися чіткими знаками»². Тому 1681 рік земний світ, як і наш Львів, розпочав з тривогию, не без страху – через знамення в небі, бо протягом 1680 року та на початку 1681 року засвітилися скорботні вогні.

Адже 28 грудня попереднього року, що припадало на свято Св. Інокентія, на нашому горизонті в першій годині, на початку ночі, з'явився передвісник багатьох перемін, темно-свинцевого кольору комета, що полум'яніла на найбільшій нещастя для королівств! За підрахунком астрономів, її хвіст обіймав четверту частину землі, а саме: від її голови промені

¹ Тепер село Івано-Франківської області. З 1600 р. поселення володіло магдебурзьким правом, див.: *Міста на магдебурзькому праві*, с. 48–49.

² Seneca, *Oedipus*, 331.

omnibus nisi nubes obstarent conspicuus, et malorum subsequantium praesagia pandens, quia ut bene notavit vates “Nunquam futilibus exarsit ignibus aether”¹. Videatur “Postliminium cometarum” Słowakowic consulis, et “Abrys Komety” Ciekawic, astronomorum universitatis Cracoviensis. Et ut melius lector informeris schema huius cometae ob oculos pono, {quod ipsemet vidi, et in nostra Leopoli observavi²}.

<fol. 790>[// 321] Ab annis antecedentibus usque ad annum hunc 1681 continuabatur exactio subsidii charitativi, factaque fuit ratione coaequationis³ etiam capitulariorum personarum taxatio, quibus singulis iuxta relationem deputatorum et simplam ad castrensia acta porrectam decreta solutio quadraginta septem florenorum grossorum octo et semissium duorum⁴. Fuerat et breve apostolicum Innocentii XI pro omnimoda huius contributionis solutione ad omnes spirituales ordines regni nostri impetratum, quod ad decursum anni huius capitulo quoque nostro in forma probanti praesentatum erat⁵.

Paulum Lesczynski cantorem suum cathedralem, quod per annos octo continuos ab ecclesia et capitulo sese absentaverit, praestimonium suum, mansionem et fundum Krwisko desertavit, capitulares correctione charitativa ab iisdem amoverunt. Comparuit ille tandem hoc anno, petiitque sibi ex rationibus propositis indulgeri, decreta relaxari, se in gremium senium, et praelaturam cantoratus admitti⁶. Post aliquoties factas instantias admissus quidem fuerat in gremium capitularium ex rationibus in vim legalitatum iustarum propositis, sed senium post ultimum canonicum capitularem ab actu huius diei qua petiit (anteriori privatus) obtinuit. Circa praelaturam, canonicatum, locum in stallo capitulo, vocem activam et passivam, et omnes obventiones ab hac die capitulares conservatus, praestimonium, mansionem et fructus antecedens sui canonicatus amisit, ita super diuturnis absentis antecedanei nostri ab ecclesia et capitulis, advertentibus, iustitiam ac charitatem correctivam observabant.

Tandem die 15 Octobris Martinus Rzechowski, custos plenipotens Constantini Lipski, <fol. 791>[// 321v] in anno 1677 electi archiepiscopi abbatiae Andreoviensis perpetui administratoris, in capitulo comparuit, bullasque pontificias Innocentii XI^{mi} per transumptum de data Romae apud Sanctum Petrum anno 1680 16 Kalendae Aprilis exportatas produxit⁷, ac illarum intuitu suum principalem in archiepiscopum recognosci, suscipi, in possessionem archiepiscopatus admitti postulavit. Ec hoc sine ulla renitentia facile obtinuit, ac in continenti Adamus Piaskowski archidiaconus officium administrationis deposuit, cui capitulares pro bene administrato regimine, ad placitum omnium portato munere capitulariter gratias egerunt.

Subsequenti die crastina, quae fuit 16 Octobris feria quinta, idem plenipotens Rzechovius custos per Nicolaum Zychini iuris utriusque doctorem canonicum praemisso pulsu campanae maioris solennitur in ecclesiam introductus. Iuramentum iuxta formam in codice statutorum descriptam publice praestitit, in cathedra archiepiscopali consedit, ac de pacifica omnium possessione solemniter sine ulla reclamatione protestatus est⁸.

Quare vero tam sero non nisi post decursum quinque annorum hanc expeditionem bullarum in curia Romana obtinuerit electus archipraesul⁹, incertum quidem erat, obtendebaturque expectatio abbatiae cuiuspiam ad supplendos modicos proventus desolati archiepiscopatus summe opportuna, et alia tamen ratio difficultatem expeditionis bullarum fecisse {dicebatur}.

¹ [Manilius, *Astronomicon*, 1:874 (“numquam futilibus concanduit ignibus aether”).]

² Ориг.: внизу сторінки схематичний малюнок комети.

³ Vide annum 1678.

⁴ [Acta] capituli, fol. 242.

⁵ [Eadem], fol. 264.

⁶ [Eadem], fol. 260.

⁷ [Acta] capituli, fol. 262.

⁸ Ibidem.

⁹ Ex traditione.

шлейфу зайняли простір у повітрі до тисячі трьохсот п'ятдесяти двох миль із чвертю. Власне, за твердженням краківського астронома Словаковича¹, жоден з істориків не бачив такого шлейфу в комети, що своєю величиною перевищував планети, рівнявся кулі Сатурна, яка більша від усієї Землі у вісімсот дев'яносто один раз. Див. параграф п'ятий «*Postliminium cometarum*» того автора.

Зауважено, що цей шлейф яснів під екватором, розтягуючись від заходу на схід, у сузір'ї Козерога в напрямку до іншого сузір'я – Водоля, на взірць зірки другої величини. Однак він у той час не всюди був помітний. В італійських краях комета з'явилася наприкінці осені: пишуть, що в Римі – 20 листопада 1680 року, деінде – 24, 27 листопада. У Кракові математики й астрономи спостерігали цю комету 29 грудня.

Її поява здивувала всіх більше, ніж поява зірки трьом святим королям². І малі, і великі хотіли побачити шлейф і ту зірку, що довго полум'яніла, і розмірковували про це багато, по-різному й нещасливо. Також Краківський університет, творець учених мужів та астрономів, і чимало [інших] умів працювали над спостереженням за цією кометою. Визначні в цьому фаху мужі в тому році запропонували публіці знамениті праці, надрукували свої спостереження щодо руху, величини, наслідків цього феномену для всіх, хто був зацікавлений про це довідатися та знати. Ці роботи досі залишаються пізнавальними, і я їх тримаю під рукою³.

Проте всі автори були однастайні в думці, що та комета нічого доброго людям не принесе, натомість віщувалося все погане: зміни становищ, знищення королівств, занепад міст, знищення людей, мор, пошесті, голод, війни, смерть володарів, падіння великої Турецької імперії, втеча військ. І цього не треба було легковажити, оскільки в наступний період усі дізналися, що це є правдою. Інші, менш учені серед людей, допускали навіть кінець світу в близькому майбутньому через появу такого великого знамення, надмірно побоюючись і не згадавши чи забувши науку Євангелія: «Не знаєте ні дня, ні години»⁴.

Тривала поява цієї комети та її рух продовжувалися аж до перших днів лютого, інші твердили, що її рух відбувався до 5 лютого 1681 року. Та поступово, з кожним днем і кожною ніччю, комета вичерпувалася у своїх випарах і вогнях, запалених променем сонця, і вже хмари заважали всім помітити видиму прикмету наступних нещасть, про що добре сказано у вірші: «Ніколи повітря не полум'яніє даремними вогнями»⁵ (див. праці астрономів Краківського університету: «*Postliminium cometarum*» райці Словаковича⁶ та «*Abryz komety*» Цекановського⁷). І щоб ти, читачу, був краще поінформований, представляю наочно схему цієї комети⁸. Її я особисто бачив та в нашому Львові спостерігав.

Від попередніх років аж до 1681-го постійно збирали добровільний податок. Була проведена таксація задля вирівнювання доходів, також і для каноніків. Відповідно до реляції депутатів, за декретами, внесеними до гродських актів, сплачувався ординарний податок на суму сорок сім злотих вісім грошів та два шеляги. Від Інокентія XI випросили й апостольське брєве до всіх чернечих орденів нашого королівства про повну сплату цього податку, що впродовж того року теж було представлено нашій капітулі у формі ознайомлення.

¹ Словакович Станіслав (1634–1702) – польський астролог. Його праця, на яку посилається автор, побачила світ у 1681 р.: Slowakowic S. *Postliminium cometarum*.

² Автор мав на увазі описану в Біблії появу зірки, що віщувала Різдво Христа, трьом східним королям.

³ Окрім роботи Станіслава Словаковича, у Кракові 1681 р. вийшло друком ще два видання з астрономічної тематики: Ciekankowski S. *Abryz komety*; Wiśniowski J. *Cometologia*.

⁴ *Матея*, 25:13.

⁵ Manilius M. *Astronomicon*, 1:874 («numquam futtilibus concanduit ignibus aether»).

⁶ Станіслав Словакович був краківським райцею в 1679–1701 pp., див.: Noga Z. *Urządnicy*, s. 296.

⁷ Цекановський Станіслав Каспер (бл. 1650 – 1698) – професор Краківського університету.

⁸ Автор на цій сторінці рукопису дуже умовно намалював комету з великим шлейфом.

Nimirum quod post electionem sui in archiepiscopum¹ crucem in pectore electus portaverit, antequam Roma ipsius deportandae facultatem concesserit, ideo quod cito apprehenderat, diu expectare debebat.

<fol. 792>[// 322] Crescentibus in dies gratiis Virginis tenellae in capella coemeterii Domagaliciana, crescebat ex variis oblationibus piorum et dos ipsius. Etenim frequentes eleemosinae, praeter missarum, sacrificia quae vel maxime die sabbathi ab ortu solis usque ad meridiem incessanter in magno populi concursu peragebantur praeter stipes pauperum, in capella sedentium assiduo, aliorumque commorantium, praeter litanias mendicorum, quas frequentissime in honorem Virginis {ad ianuam capellae Lauretanae} conducti pretio decantabant (vestesque a direttore scholae ex hoc proventu, comparatas quotannis habebant, octo vel decem iuvenes) summam quinque millium coagularunt². Hanc summam Adamus Piaskowski protunc adhuc administrator cultui perpetuo Virginis adscripsit, ac immunitati ecclesiasticae incorporavit, prout patet ex actu Mercurii die 24 Septembris eodem anno 1681 formato³. {Praecesserat et alia decem millium approbatio, ut in anno 1669 praemisi}.

Patres Augustiniani ex decreto congregationis suae Casimiriae ad Cracoviam die 19 Augusti anno hoc 1681 habitae lato, submissionem fecerunt in actis consistorii, quod ecclesiam a se desertatam Loret dictam, prout in anno 1671 hic praemiseram, ne obsistat defensionem civitatis, demoliri, fundos circa eandem ecclesiam sibi collatos in rem civitatis cedere, aliaque in actis expressa adimplere procurabunt, ut in iisdem plenius sub actu diei 3^{iae} Decembris continetur⁴. Et licet hoc statutum suae convocationis actis consistorii, ut patet in anno 1682 ipso festo Sancti Petri ad Vincula [22 II] ingrossarunt, hucusque tamen submissioni suae cum abusa privilegii (quia Iudaeos in fundis illis circa hanc desertam ecclesiam fovent) non paruerunt.

Dum rex morabatur in Russia nostra, patres societatis Jesu gravem offensam maiestatis incurrerant, scripsitque rex ad generalem societatis, regia indignatione refertus literas, in consultum quendam rigorem, tenax prolatandarum extra limites et terminos ditionum suarum studium, et non obscuram ambitiosae cuiuspiam cupiditatis labem, notamque {eorumdem patrum} dolenter incusans, prout refert Załuscus, [*Epistolarum*], tomi 1, parte 2da literasque easdem descripsit⁵, quas ibidem videre poteris lector.

<fol. 793>[// 322v] Fuerat regis bellicosissimi de recuperando Cameneco summopere solliciti, continua belli Turcici meditatio, ad cuius feliciorum expeditionem charitativum subsidium, a sancto pontifice Innocentio XI^{mo} approbatum, decretum fuerat⁶, habuitque rex opportunitatem speratae victoriae. Quia tamen sine reipublicae scitu et consensu bellum inchoavi non poterat, comitia generalia Varsaviae induxerat, quae diutius protracta insolentia vocis liberae, temere et arroganter cum magno reipublicae damno, et ingenti regis dolore {ruperat}, ut ex pathethica et vere regia ipsius oratione in Latinum idioma translata, apud eundem Załuscium constat⁷. Eiusdem tomi parte 2.

Iam enim adhuc regnante Casimiro per continuas partialitates, discordias, et improperationes contra regem, crescens, in eum statum pervenerat licentia libertatis, ut se aestimaret magis, quam bonum publicum. Hinc damnosa, praepropera, et fervida ingenia nobilium, lucra sua privatis factionibus quarere, statum reipublicae pessundare, ceperunt, hinc audaces iniuriae, plena furii odia, familiaris potentioribus, magistratum, legumque contemptus, bonis quoque

¹ Ориг.: дали закреслене слово.

² [Acta] consistorii, fol. 582.

³ Vide annum huius 1669 et 1682.

⁴ Eadem, fol. 611.

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 775.

⁶ Vide annum 1678.

⁷ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 733.

Каноніки після дружнього напоумлення усунули свого катедрального кантора Павла Лещинського, який протягом восьми років був відсутній у храмі й капітулі, покинувши свій бенедикцій, помешкання та ґрунт Крвисько¹. Урешті-решт він з'явився і просив, аби його пробачили через викладені аргументи, звільнили від виконання декретів та допустили до ґрона старших каноніків і прелатів. По кількаразових спробах він справді був допущений до ґрона каноніків з причин, поданих і справедливих з погляду права. Отримав [уряд] старшого каноніка, про що він прохав, після останнього каноніка капітули, від того дня, коли зробив подання (хоча раніше йому забороняли). Йому залишили прелатуру, місце в капітулі та крісло в храмі, активне й пасивне голосування та всі капітульні доходи з того дня, але він втратив свій попередній бенедикцій, помешкання та прибутки. Так наші попередники ставилися до довготривалої відсутності в церкві й капітулі, застосували справедливе та дружнє напоумлення.

Нарешті 15 жовтня кустош Мартин Жеховський, уповноважений Костянтина Липського, що в 1677 році став архієпископом-електом, будучи пожиттєвим адміністратором абатства в Єнджеюві, прийшов до капітули і представив у вигляді трансумпту папську буллу Інокентія XI, видану з датою: у Римі, у [базиліці] Св. Петра, 16 квітня 1680 року. Жеховський просив визнати, з огляду на цей документ, його зверхника архієпископом, прийняти та допустити до володіння архієпископством. Він це без жодного зволікання легко отримав, і зразу ж архидиякон Адам Пясковський склав уряд адміністратора, якому каноніки висловили подяку за добре, на думку всіх, адміністрування та виконання обов'язку.

Наступного дня, що припадав на середу, 16 жовтня, той уповноважений, кустош Жеховський, із попереднім биттям у дзвін був урочисто впроваджений в церкву каноніком, доктором обох прав Миколаєм Зихіні. Він склав публічно присягу, згідно з формою, записаною в кодексі статутів, засів на архієпископській катедрі й урочисто засвідчив про мирне володіння катедрою без жодного застереження.

Не відомо, чому архієпископ-елект отримав буллу з Римської курії так пізно, коли вже минуло п'ять років. Це пояснювали очікуванням певного абатства, щоб відповідною сумою доповнити скромні доходи знищеного архієпископства. Однак говорилося й про іншу причину труднощів отримання булли: що, вочевидь, після свого вибору на архієпископа елект носив хрест на грудях ще до того часу, як Рим дав дозвіл на його носіння. Тож він, швидко бажаючи здобути гідність, довго мусив чекати.

Із постійно зростаючими благами ласкавої Богородиці у цвинтарній каплиці Домагалічів, зростало її уфундування з різних дарунків побожних людей. Адже сума піднялася до п'яти тисяч злотих із багатьох пожертв, окрім богослужінь, священнодійств, що неустанно відбувалися з великим напливом людей, найбільше в суботні дні, від сходу сонця до полудня. Це, крім датків бідняків, які постійно сиділи в каплиці, та інших присутніх там людей, крім молитовних благань, що їх дуже часто співали за гроші жебраки-учні в честь Діви при дверях Лоретанської каплиці (щороку вісім чи десять юнаків отримували одяг від директора школи з цього прибутку). Адам Пясковський, на той час адміністратор архидієцезії, записав навечно цю суму на вшанування Діви та надав їй церковний імунітет, як видно з акта, виданого в середу, 24 вересня того 1681 року. Перед цим відбулося і схвалення десяти тисяч злотих, як я згадував під 1669 роком.

Отці августинці за декретом, прийнятим на своїй конгрегації, яку провели в Казімежі (під Краковом) 19 серпня того 1681 року, внесли зобов'язання в консисторські акти, що опущена ними церква, звана Лорет, як я про це згадував під 1671 роком, не перешкоджатиме обороні міста. Вони старатимуться її знести, поступляться на користь міста ґрунтами, наданими їм поряд з цим храмом, та виконають інше, записане в актах, як це докладніше зазначається в документі від 3 грудня. І вони дозволили цей статут свого згромадження внести до актів консисторії, як видно з акта, виданого в самий день Св. Петра

¹ Ґрунт Крвише/Крвисько, де різники звикли різати худобу, розташовувався неподалік Богоявленської церкви, на Галицькому передмісті, див.: Капраль М. *Богоявленське братство*, с. xxxi, xxxiii.

regnantium intentis invidia, vetus factionum, rebellionumque fomes, ita ut hac iam aetate, qua haec scribo, nihil prisci sanctique moris, inter disciplinae aspernantes, et pretio corrumpi faciles, sed proiectus perdendae reipublicae furor, reperiatur. Merito ergo rex ille sapientissimus insolentem illam rupturam comitiorum redarguebat. O si nunc rex ille viveret, quantum acerbius doleret!

<fol. 794>[// 323] Annus Domini 1682^{dus}

Viget regnatque feliciter legum potestas, quam non turbat bellorum tempestas, ideo inter alias constitutiones etiam anni 1645 decretum ad initium suorum consiliorum reassumpsit et explicavit, capitulum, videlicet quod quicumque praelatus et canonicus praesens in civitate et iustam causam absentiae suae non habens, sacro votivo feria 2da post dominicam Reminiscere celebrari solito non interfuerit inhabilis ad omnes optiones illius anni existat¹.

Deinde reassumpsit et decretum die 27 Februarii anno 1638 latum, ratione thurificationis, ut nimirum quinque altaria, tum et altare patroni iuxta consuetudinem aliarum ecclesiarum praecipue metropolitanae Gnesnensis, in nostra quoque ecclesia vesperarum solennium cursu incensentur. Si tamen officians etiam omnia incensare voluerit, licete et religiose facere id poterit².

Tandem advenit in cathedram suam sedemque pastorem diu desideratus archiepiscopus Constantinus {Samuel comes in Lipie} Lipski ipso festo Sanctae Crucis, quod inciderat in diem dominicam tertiam mensis Maii³. De solennitate modoque ipsius introductionis prius tractavit capitulum, caeremoniasque susceptionis ipsius etiam actis suis pro informatione posterorum inseruit, quem nomine capituli salutavit oratione panegyrica Constantinus Mrozowski, protunc cancellarius capituli.

Adventus ipsius in civitatem satis fuerat splendidus, et ex comitatu magnorum hospitem, et ex urbis civiumque apparatu, prout a senioribus accepi satis magnificus. In ecclesia nostra saluatoriam concionem solenniter peregit Andreas Chrisostomus Załuski, protunc cancellarius reginae, ut ipse refert in suo opere⁴. Habuit tamen publica illa laetitia <fol. 795>[// 323v] (ut semper solet) et tristium notam.

Vehebatur in sexiga sua {ex ecclesia nostra} ad palatium {post caeremonias finitas} archipraesul. Cives pedestres in ordine suo sub vexillis per aream civitatis armati steterunt⁵. Armeni cultu egregio, habitu pretioso, eoque orientali Turcarum in morem equitantes praecedentiam habere, de prioritare loci contendere, civiumque pedariorum turbare equis ordines ceperant. Sed hi pro iniuria locum sibi, quem primi elegerant eripi putantes, cedere recusant, et dum et Armeni prae pudore retrogredi nolunt, ad arma in manibus parata proripitur, subitoque exortus inter pedites Polonos et equites Armenos non levis conflictus, vulnerati ex utraque parte aliqui, et ni Stanislai Jabłonovii ducis exercitum, protunc honoris gratia archiepiscopo assistentis praesentia, et imperio submoverentur, etiam adhibita legionariorum manu Armeni, pleniori sanguine diei illi litatum fuisset. {Invidia fatorum triumphales plausus mutantur in planctus}.

Neque tamen lucta haec praecedentiae sine iactura partium constitit. Armeni enim pro honore gentis suae certantes, dum rem strenue gerere intendunt, renitentes imperio ducis, a militibus in plateam suam pelluntur, et damna notabilia, tam in vestibis pretiosis, quam equis commodatis, sustinere, reprehensiones pro audacia, fastusque portare, contubernalibus sauciatibus de sanitate providere debebant, {atque sic ex illa laetitia tristia suborta multis}.

¹ [Acta] capitularia, fol. 267.

² Eadem, fol. 269.

³ Eadem, fol. 285.

⁴ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 697.

⁵ Ex traditione.

в кайданках, [22 II] 1682 року. Однак досі свого зобов'язання не виконали, порушивши привілей (оскільки пригріли євреїв на тих ґрунтах, біля цього покинутого храму).

Коли король перебував у нашій Русі, отці Товариства Ісуса завдали важкої образи монаршому маєстату, що король написав до генерала Товариства лист, сповнений незадоволення. Він болісно скаржився на їхню явно навмисну суворість, улперте прагнення розширювати межі й кордони своєї влади, на прихований гріх та знак якоїсь амбіційної упередженості тих отців, як подає Залуський [Zaluski A. *Epistolarum*, t. 1, pars 2], де цей лист доданий і де читач може його прочитати.

Войовничий король, бажаючи повернути Кам'янець, мав на думці постійне приготування до турецької війни, задля щасливого провадження якої був встановлений декретом добровільний податок, схвалений понтифіком Інокентієм XI, і король отримав очікувану можливість здобути перемогу. Проте він не міг почати війну без дозволу та згоди Речі Посполитої, тому скликав вальний сейм у Варшаві, який протривав довше, ніж звичайно, через сваволю вільного голосування і легковажно та зухвало був зірваний, з великою шкодою для Речі Посполитої й великим жалем короля. Як це видно з емоційної та правдивої промови короля, перекладеної латинською мовою в того ж Залуського, у першому томі, друга частина [Zaluski A. *Epistolarum*, t. 1, pars 2].

Напевно, вже за панування Яна Казимира, через постійне зростання суперечок, незгод, закидів проти короля, свавільна свобода дійшла до такого стану, що її схвалювали більше, ніж суспільне добро. Відтак шкідливе, передчасне та розгульне роздолля шляхти спричинило пошук нею власної користі у приватних змовах, похитнувши становище Речі Посполитої. Звідси виникали зухвалі несправедливості, повні гніву й ненависті взаємини, звична у владоможців погорда до урядів і прав, нехить пануючих до добрих починань, розпалювалися старі інтриги та заколоти. Так що вже в тому часі (коли це пишу) не знайшлося нічого з давніх і святих звичаїв серед тих, хто нехтує дисципліною й легко піддається підкупу, натомість існує непоміrkована жага до знищення Речі Посполитої. Тож той мудрий король заслужено оскаржував те свавільне зірвання сеймів. О якби той король жив, скільки б він прикрошів витерпів!

Рік Божий 1682

Влада законів розквітає й панує, якщо її не турбує воєнна небезпека. Тому за ініціативою своїх радників капітула відновила та поширила з-поміж інших ухвал також і декрет 1645 року, а саме: що кожен прелат і канонік, який, будучи присутнім у місті та не маючи слушної причини своєї відсутності, не візьме звичної участі в понеділковій літургії з намірними після другої великопісної Неділі пригадування, буде позбавлений усіх прав у тому році.

Потім капітула відновила й декрет, прийнятий 27 лютого 1638 року, щодо застосування кадил, щоб принаймні кілька вітварів, а також головний вітвар, відповідно до звичаю в інших храмах, зокрема у митрополичому гнезненському, рівно ж у нашому храмі щовечора обходилися урочистим чином з кадилами. Якщо ж церковнослужитель також схоче обійти з кадилом усі вітварі, він може це зробити гідно та побожно.

Урешті, на саме свято Св. Хреста, що припадало на недільний день 3 травня, прибув до своєї катедри та пастирського престолу довго очікуваний архієпископ Костянтин Самуель Липський, граф на Лип'ї. Перед тим капітула радилася про урочистість та спосіб її проведення, також внесла це до своїх актів для поінформування нащадків про церемонії та прийняття архієпископа, якого від імені капітули [тоді] привітав панегіричною промовою Костянтин Мрозовицький, на той час канцлер капітули.

Його прибуття до міста було достатньо чудовим і з огляду на свиту численних гостей та приготування міста й міщан, що були доволі пишними (як мені розказували старші люди). У нашому храмі урочисту привітальну промову виголосив тогочасний канцлер

Meliori sorte ovabat clerus eorum, officialis etenim illorum Zachnowic tunc sede archiepiscopatus sui vacante, supplicavit capitulo¹, ut in processionibus publicarum solennitatum, et praecipue Sanctissimi Corporis Christi Domini, locum haberet competentem sibi, inter canonicos, clerusque ipsius ex ratione, et respectu sacrae unionis cum sancta ecclesia Romana inter presbyteros nostros. <fol. 796>[// 324] Annuit capitulum acceptandoque instantiam ipsius locum concessit inter canonicos supernumerarios, idque pro nunc, reservando liberam dispositionem in simili occurrentia capitularibus et salva approbatione loci ordinarii.

Et hinc credo subortam consuetudinem, quod nostri presbyteri, dextram manum in processionibus publicis Armeno clero cesserint, forte ad alliciendis illius gentis sacerdotum in constantia unionis cum ecclesia Romana. Haec tamen humanitas ne iuris praetextum seu viam praescriptionis praecedentiae Armenis tribuere videatur, merito ad praesens abrogatur, et ad terminos praerogativae competentis reducitur.

{Post felicem in urbem Leopolim ingressum ipse per se fundavit suam iurisdictionem archipraesul Constantinus Samuel comes in Lipie Lipski, iam nunc abbatiae Andreoviensis administrator perpetuus, die Lunae undecima Maii²}.

Non libenter quidem infaustos capitularium personarum progressus fero, quos alto silentio suppressere vellem, non proferre. Quia tamen historia mater veritas esse perhibetur, graviterque culpantur³, qui favore personarum in scribendis annalibus vera⁴ subpiciunt, gesta improvide celant. Ideo pro munere susceptae provinciae referre teneor, quod contra Stanislaum Woienskowski, tunc praepositum nostrum capitularem, gravem quaerelam ratione magnorum excessuum in conventu monialium Sanctae Brigittae hic Leopoli patratorem, ipsemet archiepiscopus Lipski capitulariter deposuit, causamque ipsius ad iudicium suum, tum et adiunctorum (quos capitulum elegit) iudicandam assumpsit⁵.

Etenim in praedicto conventu magnum facinus perpetrarunt aliquae claustrales⁶. Regebat conventum illarum **virgo annosa religiosa, timorata et regulae suae observatrix diligentissima**⁷ Milewska, haec quia licentiosa colloquia, longas in illis <fol. 797>[// 324v] commorationes ad craticulas collocutorii et alia quaedam inconvenientia⁸ reprehendebat, avertibat, et in sua moniali Constantia Modrzynska praedicto praeposito {sanguine iuncta} saepius loquelis tempus terente, hoc idem vitium acrius observabat, culpabat, ab eadem et aliis complicitibus, conductamen secretum secum habentibus, veneno sublata est.

Patuit mox pessimum factum dulosaque malitia non monialibus tantum reliquis, sed vel maxime medicis, et archetostibus⁹, quinimo toti civitati, cum magno ordinis et conventus dedecore. Carceri itaque demandatae Nieprska, Constantia Modrzynska et soror ipsius Christina et aliae mali consilii scientes moniales, rem quemadmodum gesta enarraverunt, dictumque praepositum (cui fuerat Modrzynskae ex sorore nepotes) subministrati de industria veneni, reum accusaverunt. Punitae sunt praeviis inquisitionibus ex decreto archiepiscopi privatione senii, vocis, loci, detractio velorum, aliquae virgis, carcere diurno, inhabilitate ad officia regularia, ablegatione in vim exilii ad alium conventum, et aliis pro modo culpae poenitentis, magnaue iacturam hucusque continuatam idem conventus sustinere quanquam multis innocentibus cogitur.

¹ [Acta] capitularia, fol. 288.

² [Acta] consistorii, fol. 1.

³ [Acta] capitularia, fol. 293.

⁴ Ориг.: закреслено *supprimet*.

⁵ Ориг.: закреслено два рядки з 8-10 словами.

⁶ Ex traditione, famaue publica.

⁷ Ориг.: дали залишено місце для вписання імені.

⁸ Ориг.: закреслено два слова.

⁹ Ориг.: слово виправлене.

королеви Анджей Хризостом Залуський, як він сам оповідає у своїй праці. Однак в ту загальну радість вліталася (як завжди буває) й нотка смутку.

Після закінчення церемоній архипастир їхав у своїй шестикінній кареті з нашого храму до палацу. Озброєні піші міщани вишикувалися під хоругвами на Ринку міста. А вірмени в розкішному озброєнні, дорогому одязі були на конях за турецьким звичаєм і, щоб мати перевагу, почали змагатися за краще місце, турбуючи кіньми ряди піших міщан. Але ті сприйняли за кривду, що їх відтісняють з місця, яке вони перші обрали, і відмовилися відступити. А коли вірмени гонорово не захотіли відійти, то вони [міщани] взяли за доступну зброю в руках, і несподівано спалахнув немалий конфлікт між пішими поляками та кінними вірменами, із кількома пораненими з обох сторін. І якби коронний гетьман Станіслав Яблоновський, який тоді на знак пошани супроводжував архієпископа, не розвів їх своєю владою, також застосувавши силу вояків щодо вірмен, то в той день пролилося б значно більше крові. Так заздрісність долі перетворює тріумфальні оплески на плач.

І все ж та суперечка про першість не минула для сторін без втрат. Бо вірмени, що билися за честь свого народу, маючи намір енергійно діяти, противлячись наказам гетьмана, були відкинуті вояками до їхньої вулиці й зазнали суттєвих утрат як в одязі, так і в позичених конях. Також вони мали понести покарання за зухвалість і пиху, забезпечивши лікування поранених цехових ремісників. Ось так з тієї радості виник смуток для багатьох.

Краща доля випала вірменському духовенству. Коли вірменський архієпископський престол був порожній, їхній офіціал Сахнович, на знак поваги до унії зі святою Римською церквою, попросив капітулу, щоб під час публічних урочистих процесій, особливо під час процесії Божого Тіла Христового, він займав місце серед каноніків, а їхній клир – серед наших священників. Капітула погодилася, приймаючи його прохання, надала йому місце поміж понадлічбових каноніків на цей час, застерігши канонікам вільне розміщення в такому випадку та схвалення місцевого ординарія.

Імовірно, звідси й виник той звичай, що наші священники віддавали правий бік у загальних процесіях вірменському клиру – можливо, для заохочення священників того народу до постійності в унії з Римською церквою. Однак, аби така люб'язність не вважалася вірменами правовою підставою чи правилом першості, вона тепер слушно скасована та зведена до меж належної прерогативи.

По щасливому приїзді до міста Львова архипастир Костянтин Самуель Липський, граф на Лип'ї, тепер уже довічний адміністратор абатства в Єнджеюві, особисто утвердив у понеділок, 11 травня, свою юрисдикцію.

Неохоче повідомляю про нещасливі вчинки осіб з грона капітули, які бажав би радше покрити глибоким мовчанням, а не розголошувати. Та оскільки, як стверджується, історія є матір'ю правди, важко звинувачують тих, хто при написанні хронік через особистий інтерес приховує правду, замовчує нерозважні історії. Тому я зобов'язаний розповісти, з огляду на обов'язок прийнятого на себе завдання, що проти Станіслава Воснковського, на той час нашого капітульного намісника, сам архієпископ Липський вніс до капітули важку скаргу щодо великих проступків, учинених у жіночій обителі Св. Бригіти у Львові. Архієпископ відіслав справу до свого суду, визначивши тоді й помічників (яких капітула обрала) для судового процесу.

Але також у згаданому монастирі великого злочину допустилися деякі черниці. Керувала в їхній обителі Мілевська¹, старша панна, побожна та богобійна, що суворо дотримувалася своєї регули. Вона докоряла [сестрам], стримуючи, за вільні розмови, довше їхнє перебування при ґратках розмовниці² й інші недостойні речі. Монахиня Констанція Моджинська, яка доводилася близькою родичкою згаданому намісникові, часто проводила

¹ У кількох копіях другої половини XVIII ст. (*Ossol. 124 та Ossol. 147*) подано повне ім'я абатиси: Анна Мілевська.

² Розмовниця – кімната для гостей у монастирі.

Praepositus vero ex illa delatione facti magnas censurarum notas apud civitatem incurrerat, reprehensiones apud insigniores quosvis, processuque litis ad instantiam instigatoris sibi intentatae onerosum, coram archiepiscopo Lipski et adiunctis capitularibus Georgio Giedzinski decano, Constantino Mrozowicki, cancellario protunc auscultare, ad obiecta non sine rubore respondere, causam dicere debebat, eo tamen fine, ut post inquisitiones iuratas non nisi per purgationem canonicam evaderet¹, ac post hanc mulctam pecuniarum {floreorum quingentorum solveret in capitulo, voce activa et passiva, in ecclesia stallo ad Quadragesima careret}. Quod decretum licet sibi difforme ac iuri contrarium maluit acceptare, quam appellando ad altius subsellium diutius litigare. Vide decretum in actis consistorii Mercurii 13 Januarii 1683.

<fol. 798>[// 325] Veterem Beatae Virginis Mariae ecclesiam post portam Cracoviensem sitam, in qua fuit prima fidei Catholicae sedes circa annum 1407, ut Scrobisovius in “Vitae archiepiscoporum Haliciensium”, capitulum 2 refert, parochusque in illa (antequam Halicia transferretur Leopolim archipraesulea dignitatis) administrabat civium sacramenta², ignis acer voravit die 21 Augusti. Ortum e domo fabri ferrarii ex iurisdictione castrensi stramine tecta, atrox flante vento incendium, quod ad testudinem ligneam et altaria omnia, et scamna inferius posita corripuit, et funditus cum magno et civitis, et conventus Benedictinarum virginum periculo sustulit. Deliberaverat capitulum, quomodo et ecclesiam curae vicariorum suorum commissam, in pristinum statum reducere, et simile discrimen in futurum avertere posset.

Dorothea quoque Daniłowiccia abbatissa dicti conventus monialium, instantissime supplicaverat capitulo, ut serio animadverteret super suos inquilinos fundi iurisdictionis Sancti Joannis, ne domos suas stramine tectas ignibus obnoxiiis repentinis, faciant³, facileque auctoritate sua qua pollebat evicit, ut ferret decretum inhibitorium capitulum, ne domos suas censitae illi periculo exponant incendii, nec culmis stramentoque, sed tegulis operire contendant, quod certe optime futuris periculis provisum, sed inopia pauperum, ordinationi huic contravenit.

Eadem virgo abbatissa multis instantiis exostulavit a capitulo, ut fundos versus ecclesiam Sancti Adalberti (quos ipsa nomine conventus sui possidebat) acceptaret seu verius commutaret pro fundis suis, et censitis, quos contiguos ecclesiae Omnium Sanctorum dictique conventus habebat. Post aliquot factas requisitiones fundorum distulerat capitulum declarationem, de qua in anno subsequenti agetur⁴.

Inquirebatur etiam in capitulo, quonam modo molendinum in suburbio Cracoviensi, ex opposito valli civilis situm, a capituli possessione avulsum⁵, qua arte alienatio ipsius cum ecclesiae detrimento <fol. 799>[// 325v] subsecuta cum plene constat, hoc molendinum per diploma regium ad percipiendam tertiam mensuram collatum esse capitulo, inquisitio ergo documentorum et diplomatis seu privilegii regii in archivo capitulari demandata est cancellario ac procuratori. Et licet hoc privilegium etiam ad praesens in archivo capitulari reperiatur, capitulum tamen forte per non usum, ex eodem molendino nihil percipit.

Procurabat, magno studio patrum societatis Jesu canonisatio Romae Beati Stanislai Kostka multis gratiis caelestibus et miraculis conspicui⁶. Pro qua canonisatione impetranda multi auctoritate magna praeferentes viri, ad Innocentium XI humiliter insteterunt, nostrum quoque capitulum ad petitionem patris Pelikan, concionatoris sui, nomine totius collegii Leopoliensis capitulariter factam, immemor in curiae in praestimonio Zimnowutka illatae, tenax reverentiae

¹ Vide acta capitularia anni 1683, fol. 306.

² [Acta] capitularia, fol. 295.

³ Eodem.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 297, 301, 310, 312.

⁵ Eadem, fol. 296.

⁶ Eadem, fol. 296.

час у розмовах, і за цю ваду настоятелька сильніше її пильнувала й карала. Тож вона разом з іншими співучасницями, увійшовши в таємну змову, отруїла Мілевську.

Зразу ж викрився цей найгірший злочин та підступна злість не тільки іншим черницям, але й насамперед медикам і цирульникам, а навіть усьому місту, з найбільшою ганьбою для ордену та монастиря. Відтак були ув'язнені Непрська, Констанція Моджинська, її сестра Христина й інші монахині, що знали про злий намір і, розповівши, як це сталося, звинуватили названого намісника (який був дядьком сестер Моджинських) у поданні гадки про отруєння. Після розслідування черниці були покарані, згідно з декретом архієпископа, втратою старшинства, голосу, місця, відібранням монашого габіту, деякі – різками, тривалим ув'язненням, позбавленням доступу до чернечих урядів, висланням до іншої обителі та іншими видами покарань. Монастир був досі змушений терпіти велику ганьбу, хоча і з біллу для багато його невинних насельниць.

А намісник капітули через вчинене оскарження пережив у місті великий осуд, із закидами всіх визначніших осіб, та обтяжливий судовий процес, на якому тоді його заслухали. Він був розпочатий на вимогу інстигатора перед архієпископом Липським і капітульними помічниками деканом Єжи Гедзінським і канцлером Костянтином Мрозовицьким. Намісник повинен був, не без сорому, відповідати на закиди, провадячи справу, однак з таким результатом, що після розслідувань під присягою він зміг уникнути переслідування тільки канонічним очищенням, а ще заплатив капітулі грошовий штраф у розмірі п'ятиста злотих, утратив прерогативу активного та пасивного голосу, у храмі – крісло на капітулі під час Великого посту. Цей декрет, хоч і важкий для нього та противний праву, він обрав [за краще] прийняти, аніж апелювати до вищого суду, щоб довго судитися. Див. декрет у консисторських актах, виданий у середу, 13 січня 1683 року.

Старий храм Пречистої Діви Марії, що стоїть за Краківською брамою, став першим осідком католицької віри близько 1407 року (як пише Скробішевський у другому розділі «*Vitae archiepiscoporum Haliciensium*»), а його парох (перед тим, як із Галича до Львова був перенесений архієпископський престол) уділяв міщанам сакраменти. Цей костел згорів у сильній пожежі 21 серпня. Вогонь почався із солом'яної стріхи у будинку коваля на замковій юрисдикції, звідки страшна пожежа через вітер досягнула храму, цілком зруйнувавши дерев'яний дах, усі вівтарі та нижче розташовані лави. При цьому великої небезпеки зазнали і місто, і монастир бенедиктинок. Капітула розмірковувала, яким чином і повернути до попереднього стану храм, доручений під опіку її вікаріям, і уникнути подібної загрози в майбутньому.

Також абатиса згаданого жіночого монастиря Дорота Даниловичівна наполегливо просила капітулу, щоб та суворо стежила за своїми осадниками на ґрунті юридики Св. Івана Хрестителя, аби ті не покривали своїх будинків соломою, наражаючи їх на небезпеку швидкого вогню. І вона легко своїм авторитетом, який мала, те отримала: капітула видала заборонний декрет, щоб ті чиншовики не виставляли свої будинки на небезпеку пожежі й покривали дах не колоссям та соломою, а гонтом, що найкраще б забезпечило від майбутніх загроз, але бідність убогих людей перешкоджає виконанню цієї ординації.

Та ж абатиса з великим наполяганням випросила від капітули, щоб ґрунти навпроти храму Св. Войцеха (якими вона сама володіла від імені монастиря) [дозволено] було їй прийняти або точніше поміняти на свої ґрунти та чинші, які прилягають до костелу Всіх святих згаданого кляштору бенедиктинок. Капітула після кількох здійснених обмірів ґрунтів відклала рішення (про що йтиметься під наступним роком).

Також вивчалоя в капітулі, яким чином млин, що розміщений на Краківському передмісті, навпроти міського валу, відійшов з капітульної власності, яким підступом було його повністю відчужено із подальшою шкодою для храму. Цей млин був наданий капітулі королівським дипломом з правом отримання третьої мірки [помелу], тож було наказано канцлерові та прокуратору розшукати в капітульному архіві [відповідні] документи,

in sanctum, supplicatorias literas direxit ad sanctam sedem. Quanquam hae sicut et aliorum sine effectu fuerunt, quia hoc solatium ex ordinatione divina pro alio tempore, videlicet pro anno 1715 regno nostro parabatur.

Post approbationem summae quinque millium ad capellam Domagaliccianam Beatissimae Virginis, prout in anno antecedenti recensui, denuo accepit parva summula florenorum quadringentorum inscripta actis consistorii nostri Lunae 14 Decembris anno eodem¹.

Praeveniendo imminetia belli Turcici pericula ex consilio senatus regni suscepit curam fortificandae Leopoli nostrae Stanislaus Jabłonowski, dux supremus exercituum regni, quam fortificationem per exstructionem propugnaculorum et exstructionem vallorum adhuc super nudis areis in anno 1678 inceperat, illam tamen multo magno hoc anno 1682 obtenta <fol. 800>[// 326] demolitione domorum multo magis promovit, adhibito Joanne Berens Luterano geograficarum munitionum (ut putabatur) non ignaro. Illius itaque industriam erroneam male secutus, magno labore, magnisque impensis civitatis, *szelenzne* dictis, quotannis ultra triginta millia inferentibus, aliisque vallum ingens et longum, et latum, et altum a monasterio Carmelitarum disalceatorum usque post monasterium Carmelitarum calceatorum, adinstar cortinae pro recipiendo exercitu capacis, erigi mandavit².

Disiiciebatur itaque domus sumptuosae et peramplae, multorum hominum, suburbanorum miserabilium aediculae, hortorum aulae cum magno questu et lacrymis, sternebantur, transferrebantur, pro aliis pretium fundi solvebatur³, nihil pro ceteris, iuxta delineationem plantae geometricae surgebant aggeres vallorum, aedificia cadebant. Prostat prostabitque diu multorum haec annorum opera inutilis, imperfecta, stupor et ludibrium exterorum, omnem defensionem civitati praeripiens, quinimo ad eam oppugnandam hostibus cortina et peropportunum receptaculum. Apposite hic dictum ex Homero et annotationibus inferre possum, quod saepe acrior virtus defensionis, suae cladis et ruinae vicina est.

In diem 25 Julii, quae solennitati Sancti Jacobi Maioris sacrata est, Zolkieviae pontificiae benedictionis actus, a nuntio apostolico Pallavicini designatus advenerat⁴. Itaque actus istius hilaria totam Zolkieviam plateasque ipsius repleverat. Et primo ante meridianum tempore rex cum regina inter miliares ordines tripudiantium populorum, tubarum, timpanorum classicorumque sonitus, triumphali paludamento cinctus, in amplissima senatorum corona, ecclesiam subintravit.

Postquam maiestas regia implevit templum, nuntius apostolicus rheda regali vectus, ante euntibus <fol. 801>[// 326v] multorum senatorum essedis, sexigis, curribus arcuatis, cum primariis suis officialibus, gladium vagina aurea conditum, galeam hinc inde micantem, et rosam a puro auro, ad imitationem naturae scite, ac eleganter elaboratam, praeferebantibus, ad valvas ecclesiae in comitatu quinque episcoporum processit, sic et ecclesiam intravit.

Post factam utrique maiestati reverentiam, in gloriam regis ipsemet nuntius apostolicus sermonem panegyricum clara voce habuit. Lecta in publico et brevia apostolica, cum benedictione pontificis Romani. Deinde nuntius nomine sanctissimi re et nomine Innocentii XI^{mi} gladium regi tradidit, et capiti ipsius galeam gemmis fulgentem imposuit. Post haec accessit et regina, ac de manu nuntii rosam auream cum benedictione eiusdem pontificis recepit. Facta exnunc totius ecclesiae pro felici successu ad Dei Optimi Maximi supplicatio, sex infulatis (inter quos etiam noster Lipski archiepiscopus erat) versus et psalmos praecinens et gloriosissimo regi ad papalem, etiam episcopalem benedictionem, optimo ad futura omine impertientibus.

¹ [Acta] consistorii, fol. 99. Vide annum 1685.

² Ex actis consulum et [traditione].

³ [Ex] traditione.

⁴ Ex manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu.

королівський диплом чи привілей. І хоча цей привілей на сьогодні вже віднайдений в архіві капітули, проте вона з того млина нічого не отримує, можливо, через невикористання свого права.

Великим було намагання отців Товариства Ісуса щодо канонізації в Римі блаженного Станіслава Костки, який вславився багатьма небесними ласками та чудами. Для здійснення його канонізації чимало поважних і дуже авторитетних мужів покійно зверталися до папи Інокентія XI. Також і наша капітула, на заклик свого проповідника, отця Пелікана надіслала лист із проханням до Святого престолу від імені всієї колегії Львівської капітули, забувши про завдані кривди для двору бенефіцію Зимноводки, дотримуючись поваги до святих справ. Хоча ті та інші прохання залишилися без результату, але ця вітха [канонізації] була приготована для нашого королівства Божим провидінням на інший час, а саме на 1715 рік.

Після схвалення суми п'ять тисяч злотих до Домагаличівської каплиці Пречистої Діви, про що я згадував під минулим роком, знову надійшла невелика сума у чотириста злотих, записана до актів консисторії в понеділок, 14 грудня того року.

Коронний гетьман Станіслав Яблоновський, передбачаючи небезпеку близької турецької війни, за ухвалою сенату королівства взяв під опіку уфортифікування нашого Львова. Він розпочав ще в 1678 році зміцнення міста через спорудження бастіонів (*propugnaculorum*) і валів на порожніх ділянках. Однак у тому 1682 році він набагато більше досягнув після зруйнування будинків, узявши на допомогу лютеранина Яна Беренса, який добре знався (як кажуть) на побудові укріплень¹. Тож ідучи за його [Беренса] помилковим наміром, великою працею й великими податками на місто (званими шелязними, що становили щорічно понад тридцять тисяч злотих, та іншими датками), гетьман наказав звести значний – і довгий, і широкий, і високий – вал від монастиря кармелітів босих аж до монастиря кармелітів взутих, на взірць заслони (*cortinae*) для розташування значного війська.

Отож розвалювали коштовні та просторі будинки багатьох людей, хатки убогих передміщан, двори по городах з великим жалем і плачем розкидали, переносили; одним платили за ґрунт, іншим – нічого. Відповідно до топографічного плану (*delineatio*) підносилися насипи валів, а будівлі пропадали. Ця непотрібна, недосконала робота стоїть та стоятиме довгі роки на подив і посміховище чужим людям, перешкоджаючи будь-якій обороні міста, і навіть може прислужитися ворогам при облозі як заслони й найогидніше сховище. Влучно тут сказано за Гомером і нотатками до нього, що часто міцна оборона швидше наближає свою поразку та руїну².

У день 25 липня, на який припадає урочисте свято Св. Якова Старшого, до Жовкви надійшов акт папського благословення, оголошений апостольським нунцієм Паллавічіні³. Вся Жовква та її вулиці наповнилися радістю через цей акт. Спершу перед полуднем король, одягнутий у тріумфальний плащ, увійшов з королевою до святині поміж довгих рядів радіючих людей, під звуки труб, литавр та дзвонів, в оточенні свити з найвизначніших сенаторів.

Після того як королівський маєстат зайняв місце в храмі, приїхав королівською каретою апостольський нунцій, якому передували накриті фіакри численних сенаторів, запряжені шестериками коней. Нунцій ішов у супроводі п'яти єпископів до церковних воріт і так увійшов до храму. Йому передували його парадні урядники, що несли меч, вкладений

¹ Про план фортифікацій Львова Яна Беренса див.: Оконченко І., Оконченко О. Укріплення Львова, с. 48–49.

² Очевидно, автор мав на увазі місця в «Іліаді» Гомера, де йдеться про потужні оборонні укріплення Трої, які врешті-решт не допомогли троянцям уникнути поразки.

³ Паллавічіні Опізіо (італ. *Pallavicini Opizio*; 1632–1700) – апостольський нунцій у Польщі (1680–1688).

Annus Domini 1683

Bene ille quamquam idolorum cultor Homerus notavit, quod omnia tam adversa, quam prospera, deorum eveniant providentia, ideo ad <fol. 802>[// 327] anni 1683ⁱⁱⁱ et consiliorum suorum initium, divinam opem capitulum imploravit, et ut vitaret adversa, impetraret prospera, a sacrificio solenni consilia sua Quadragesimalia inhoavit.

Prima cura fuit de reparanda muro (quam vetustas pessum dabat) coemeterii, contulitque eum magistratui consulari, quem quia similiter notabilis impensa sine proventu a reparatione retardat¹, dedit modum etiam ab iniuriis Providentia Divina.

Etenim adolescens quidam Luteranus mercimoniis panni addictus per malitiam sectae suae, verba contumeliosa contra Romanum pontificem (ipsum Machometi comparando) effutire publice ausus erat. Delatus ad consules, ad carcerem seratum, per annum et diem demandatus verba probrosa revocare, pro muri coemeterialis reparatione trecentas marcas solvere compulsus est. Et carcerem quidem aliquot septimanis toleravit, qui tamen supplicanti postea, facile relaxatus. **Revocatio tamen subsequuta, mulctaque decreti soluta, ad quem addidit ducentos florenos in anno subsequenti capitulum, atque sic cortina muri decidentis reparata stetit, illeque adolescens annos post aliquot Catholicus factus est².**

Praepositus capituli Woienkowski cum capitaneo Sanocensi contiguitatem fundorum cum Cyrkassy villa capitulari habente, in tribunali Lublinensi suis sumptibus (ad decem millia prout asserebat ascendentibus) lucratus fuerat decretum, in rem capituli³. Et quia executio eiusdem in fundo, notabili, adhuc impensa expedienda erat, cavit capitulum refusionem eidem praeposito quantum erogaverat.

Porrexerat procurator capituli ad acta⁴ eiusdem notulam propria manu Joannis Stephani Wydza, olim praepositi Leopoliensis, iam tunc regni primatis, archiepiscopi Gnesnensis, <fol. 803>[// 327v] in duplici registro subscriptam (quam in recenti dederat) super restitutione librorum ex archivo capituli ad usum suum commodatorum. Haec notula actis capitularibus inserta. Et quanquam instabat aliquoties capitulum pro restitutione, nusquam tamen restituit. Ideo libri illi voluminaque insignium authororum (frustra ad haec usque tempora notula illa submissionis permanente) archivo nostro perierunt, tanto maiori ingratitudinis sensu, quod ex multisque opibus post mortem relictis, nihil capitulo et ecclesiae nostrae legaverit.

Archipraesul Lipski hoc anno 26 Januarii Adamum Piaskowski archidiaconum, iuris utriusque doctorem, suum officialem generalem dixit constituitque⁵. Huius vero morae causam, ex traditione senum didici, quod ratione administrationis bonorum archiepiscopaliū, sede vacante sine archipraesule per quinquennium adventum suum differente, multae inter utrumque simultates irrepserant, debebatque archidiaconus praetensionibus (iustis seu iniustis non affirmo) satisfacere cum praepudicio honoris sui.

Multo tamen maiorem confusionem tulit Joannes Bernatowic Armenus, vir autoritatis non postremae, se sua vecordia ipse sibi iniurius. Licet enim tota natio Armenorum Leopolesium unionem sanctae Romanae ecclesiae acceptaverit⁶, ille se ordinari a patriarcha suo schismatico in episcopum Camenecensem Armenorum (qui episcopatus ad sortem archiepiscopi Leopoliensis Armenorum spectare dignoscebatur) curaverat. Non praetermisit hanc sedis apostolicae iniuriam vindicare Opitius Pallavicinus, archiepiscopus Ephesinus, Innocentii XI de latere nuntius in regno nostro, inhibitionem enim Cracovia die 13 Augusti

.....
¹ [Acta] capitularia, fol. 318.

² [Acta] capitularia, fol. 341.

³ [Acta] capituli, fol. 322.

⁴ Eadem, fol. 327.

⁵ [Acta] consistorii.

⁶ [Acta] consistorii, fol. 172.

у вишиті золотом піхви, та шолом, що весь блищав, та вишукано зроблену з чистого золота троянду, яка дуже нагадувала справжню.

По засвідченню обом королівським маєстатам своєї пошани апостольський нунцій мав панеґіричну промову в шляхетному стилі на честь самого короля. Він публічно прочитав і апостольське бреве з благословенням римського понтифіка. Потім нунцій в ім'я святої справи та від імені Інокентія XI передав королю меч і поклав йому на голову шолом, що виблискував дорогоцінностями. Тоді підійшла королева та з рук нунція отримала золоту троянду з благословенням того понтифіка. На завершення в храмі відправили подячний молебень до Всемогутнього Бога у наміренні щасливого результату шість церковних високостойників (*infulatis*) (серед них був і наш архієпископ Липський). Вони співали пісні та гімни, додавши найславнішому королеві до папського і єпископське благословення з найкращими побажаннями на майбутнє.

Рік Божий 1683

Добре зауважив той Гомер, хоч і поганин, що все злощасне та щасливе відбувається за волею богів¹, тому капітула на початку 1683 року просила Божої помочі, щоб уникнути несприятливих подій і дочекатися сприятливих, розпочавши зі святої літургії свої засідання у Великий піст.

Перший клопіт стосувався ремонту муру цвинтаря (що був знищений давністю), з чим капітула звернулася до раєцького уряду. Той же зволікав з ремонтом, оскільки це були досить значні витрати без збирання [нового] податку. І знову Божий промисел дав спосіб проти несправедливості.

Отож якийсь юнак-лютеранин, котрий займався продажем сукна, будучи залежним від злостивості своєї секти, наважився привселюдно сказати образливі слова проти римського понтифіка (порівнюючи його з Магометом). Він був приведений до райців, покараний ув'язненням на рік та один день, примушений забрати назад уразливі слова і сплатити триста гривень на ремонт цвинтарного муру. В ув'язненні він провів декілька тижнів, але пізніше, по проханню, його легко відпустили. Втім, він вибачився за свої слова і сплатив грошовий штраф за судовим вироком. Наступного року капітула додала двісті злотих і накриття падаючого муру було відремонтовано, а той юнак через кілька років став католиком.

Намісник капітули [Станіслав] Воєнковський, який сусідив із сяноцьким староствою грунтами біля капітульного села Черкаси, отримав на користь капітули декрет, ведучи процес у Люблінському трибуналі власними коштами (що, за його свідченням, склали до десяти тисяч злотих). Оскільки виконання [декрету] на місці потребувало великих грошей, капітула забезпечила намісникові повернення того, що він видав.

Прокуратор капітули подав до її актів запис із власноручним підписом у двох примірниках (недавно зроблений) Яна Стефана Виджги, колишнього львівського намісника й на той час примаса королівства, гнезненського архієпископа, щодо повернення книжок з архіву капітули, позичених для власного користування. Цей запис був внесений до капітульних актів. І хоча капітула неодноразово наполягала на поверненні, проте їх так і не повернули. Тому ті книжки, у тому числі томи знаменитих авторів, зникли з нашого архіву (де до цих пір даремно цей запис-зобов'язання залишається). Це підсилює почуття незадоволення [каноніків], що він [Виджга] по смерті з великого залишеного майна нічого не заповів нашій капітулі та церкві.

Архипастир Липський 26 січня того року назвав і встановив своїм генеральним офіціалом архидиякона, доктора обох прав Адама Пяковського. За розповідями старших, причиною зволікання було те, що через адміністрування архієпископськими маєтками під час відсутності архипастиря виникали між ними численні непорозуміння. Архидиякон змушений був задовольнити певні претензії (не підтверджу, слухні вони чи ні) зі шкодою для своєї честі.

¹ Пор.: Гомер. *Одісея*, 20:75–76.

extradidit, ne ipsum Bernatowic quisquam <fol. 804>[// 328] pro episcopo agnosceret, aut reciperet, ne honorem, obedientiam, reverentiam ipsi exhiberet, imo tanquam usurpatorem et invasorem ecclesiae Armenorum Camenecensium ab eadem reiiceret, ac expelleret. Hanc inhibitionem ad acta consistorii porrexit pater Bonazani, praefectus collegii alumnorum summo pontificis nationis Armenorum in civitate nostra die Mercurii 25 Augusti anno currenti.

Per Joannem Jagodzinski, presbyterum archidioecesis Gnesnensis oblata est ad acta consistorii nostri taryffa hybernalis, anni 1677^{mi} per illustrissimos archiepiscopos, episcopos regni Poloniae comnata, manibus eorundem subscripta. Notitiam ipsius futuris temporibus necessariam et perutilem esse credo, eamque ex iidem actis consistorii nostri fideliter describo de tenore tali.

“Coequatia taryffy na summę hybernorum z biskupstw y diecezyi ad proportionem summy dwukroc pięciudziesiąt tysięcy w Warszawie na seymie die 7 Aprilis anno Domini 1677.

Archidiecezya	Gnesnensis	złotych	40 000
	Lwowska	złotych	1 000
Diecezja	Krakowska	złotych	111 000
	Kuiawska	złotych	23 600
	Poznanska	złotych	18 500
	Płocka	złotych	16 000
	Warminska	złotych	27 500
	Łucka	złotych	2 000
	Przemyska	złotych	3 500
	Chełminska	złotych	5 300
	Chełmska	złotych	1 600

Andrzej Olszowski, arcybiskup Gnieznieński.

<fol. 805>[// 328v] Stanislaus Dąbski, episcopus Luceoriensis, administrator episcopatus Vladislaviensis.

Stanislaus Święcicki, episcopus Chełmensis.

Joannes Stephanus Wydzga, episcopus Warmiensis.

Joannes Małachowski, episcopus Culmensis et Pomeraniae.

Andrzej Trzebicki, biskup Krakowski.

Stefan Wierzbowski, biskup Poznanski.

Bonawentura Madalinski, episcopus Płocensis.

Stanislaus Dąbski, episcopus Luceoriensis.

Addimament pięciudziesiąt tysięcy, aby wynosiła summa trzykroc sto tysięcy ad ichmosciow xx. biskupow deklarowana, przydaiąc do kazdego dziesiątka tysięcy dwa tysięcy, et proportionaliter tak wynosi.

Z archidiecezyey	Gnieznienskiey	osm tysięcy,
	Z Lwowskiey	złotych dwiescie,
Z diecezyi	Krakowskiey	dwadziescia y dwa tysiące dwiescie złotych,
	Z Kuiawskiey	cztery tysiące siedm set dwadziescia złotych,
	Z Poznanskiew	trzy tysiące siedm set,
	Z Płockiew	trzy tysiące dwiescie,
	Z Warminskiew	pięc tysięcy pięćset,

Та набагато більше збентеження спричинив вірменин Ян Бернатович, муж із не найменшим авторитетом, який, однак, своєю глупотою сам собі нашкодив. Бо, хоча вся нація львівських вірмен прийняла унію зі святою Римською церквою, він старався отримати висвячення на кам'янецького вірменського єпископа (вважалось, що це єпископство належить до юрисдикції львівського вірменського архієпископа) від свого схизматичського патріарха. На таку образу Апостольського престолу не забарився помститися ефеський архієпископ Опізіо Паллавічіні, нунцій папи Інокентія XI в нашому королівстві, який у Кракові 13 серпня видав заборону, щоб ніхто не визнавав і не називав єпископом того Бернатовича, не виявляв йому честі, послуху та поваги, а його, як узурпатора й напасника, віддаляв і виганяв з тієї вірменської церкви в Кам'янці. Цю заборону до консисторських актів подав у середу, 25 серпня того року, отець Боназані, префект папської колегії для вихованців вірменської нації в нашому місті.

Священник Гнезненської архидієцезії Ян Ягодзінський вніс до наших консисторських актів тариф гіберни, у 1677 році погоджений і підписаний руками превелебних архієпископів та єпископів Польського королівства. Я вважаю за необхідне й корисне ознайомитися з ним майбутнім [нащадкам] й дослівно переписую його з актів нашої консисторії з таким змістом:

«Вирівнювання суми тарифу гіберни з єпископій та дієцезій, пропорційно до суми 250 тисяч злотих, прийняте у Варшаві на сеймі 7 квітня, року Божого 1677.

Архидієцезія	Гнезненська	злотих	40 000
	Львівська	злотих	1 000
Дієцезія	Краківська	злотих	111 000
	Куявська	злотих	23 600
	Познанська	злотих	18 500
	Плоцька	злотих	16 000
	Вармійська	злотих	27 500
	Луцька	злотих	2 000
	Перемишльська	злотих	3 500
	Хелмінська	злотих	5 300
	Холмська	злотих	1 600

Анджей Ольшовський, гнезненський архієпископ.

Станіслав Домбський, луцький єпископ, адміністратор Влоцлавського єпископства.

Станіслав Свенцицький, холмський єпископ.

Ян Стефан Видзга, вармійський єпископ.

Ян Малаховський, хелмінський та померанський єпископ.

Анджей Тшебицький, краківський єпископ.

Стефан Вежбовський, познанський єпископ.

Бонавентура Мадалінський, плоцький єпископ.

Станіслав Домбський, луцький єпископ.

Доповнення на п'ятдесят тисяч, аби скласти суму триста тисяч, оголошену їхніми превелебностями єпископами, додаючи до кожних десяти тисяч дві тисячі, що пропорційно так виходить:

З архидієцезії	Гнезненської	8 000
	з Львівської	200
З дієцезії	Краківської	22 000
	з Куявської	4 720
	з Познанської	3 700
	з Плоцької	3 200

Z Łuckiey	czteryysta,
Z Przemyskiey	siedmset,
Z Chełmskiey	tysiąc szescdziesiąt,
Z Chełmskiey	trzysta dwadziescia ⁷ .

Et iuxta hanc coaequationem¹ deferebatur Leopolim nostram per commissarios capitulorum annuatim in simpla, in dupla, in tripla proportione pro solutione militari pecunia, non serie gravamine civium ob occupatione ex officio <fol. 806>[// 329] gratis, et frequenter insolenter deteriorata per seculares habitacula, ac aedificia. Vide acta consistorii die Jovis 16 Decembris 1683.

Post atrox incendium anno anteriori toleratum, stabat de nigrata fumo, imbris madida, nivibus oppleta ecclesia Beatae Mariae Virginis in suburbio Cracoviensi per annum fere integrum². In ea tamen etiam sub dio per tres dies Pentecostes, curavit celebrari pro more veteri missarum sacrificia congregatio iaculatorum, aliisque diebus, diversis. Ne tamen diutius haec sponsa Dei maereret, Jacobus Josephowic consul, medicus resarciendorum ipsius tectorum de proprio peculio, curam suscepit. Textit itaque hoc anno tegulis totum templum, et multa ad usum divinorum, et ad cultum Dei necessaria ac opportuna in eodem anno comparavit. {Nobilis} et pia mulier Klonska reliqua suppeditavit, cepitque iterum audiri vox canentium laudes Deo et Virgini in hac ecclesia, quae hactenus subticuerat. Ex testamento Stanislai Maidaszewic, consulis Leopoliensis, prout in anno 1690 dicam altare maius pro summa duorum millium in ex forma constructum est, in qua ad praesens sat eleganter conspicitur. Cui imago Beatissimae Virginis in altari mansionariorum multis annis {ibidem} culta, et gratiis conspicua, inserta est.

Nostrae etiam capellae Domagaliccianae imaginem novo favore evidentius Altissimus decoravit³. Infirmabatur periculoso morbo regius infans, ob delicias parentum ante baptismi caeremonialia Amor, post haec Constantinus nominatus. Huius salutem dubiam matris reginae pietas, ne tenulla atrocitati saevientis morbi succumberet, **Virgini in hac imagine cultae, devotissime commendatam esse voluit, qua recuperata in gratiarum actionem tabellam auream facie regii puelli insignitam, eidem imagini obtulit.**

Hic annus post breve, a longo gravi <fol. 807>[// 329v] armorum onere respirium, iterum feralem belli Turcici scaenam inchoavit, ac tragicum fortunae laetiora tristibus, maesta secundis intermiscentis, aperuit theatrum.

Hoc etenim anno in comitiis Varsaviae celebratis et feliciter finitis, de plenario consensu statuum regni, contra potentiam Ottomanicam in regnum Hungariae, penentralibus regni nostri vicinum, magnis exercitibus sese effundentem, cum imperatore Leopoldo I^{mo} foedus offensivum, ac defensivum percussum est⁴, ac praevis conditionibus hinc inde pactis, iuramento solenni in manibus summi pontificis Innocentii XI (**cuius magno studio ac labore haec memoranda seculis colligatio stetit**) firmitatis, per protectores, cardinales imperii et regni nostri⁵. Auctio exercitus Poloni et Lituani ad quadraginta millia instituta, contributionesque tam authorando, quam conservando militi sine mora indictae.

Non poterat hoc latere Musulmanorum imperatorem, quod tam publice fiebat. Ideo feroci furore vezyrium suum cum exercitu ultra bis centena millia selectiorum Turcarum continente, quasi certus ex fastu victoriae bellatorum expedit, qui recte Viennam Austriae (praetermissis obviis fortalitiis) movit, eamque minus sperantem, obsidione nimium violenta cinxit.

¹ Документ опубліковано: Wypisy z rękopismu, s. 312–315.

² Ex traditione.

³ Ex notatis capellae.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 809.

⁵ [Idem], fol. 808.

з Вармійської	5 500
з Луцької	400
з Перемишльської	700
із Хелмінської	1 060
із Холмської	320».

Відповідно до цього вирівнювання сум, комісари капітули привозили до Львова щорічно в одиничній, подвійній та потрійній пропорції гроші на сплату військовим, що відбувалося не без серйозного обтяження міщан через захоплення для державних потреб світськими особами помешкань і будинків, які часто свавільно знищувалися. Див. акти консисторії, видані в четвер, 16 грудня 1683 року.

Після сильної пожежі, що сталася минулого року, храм Пречистої Діви Марії з Краківського передмістя стояв майже весь рік почорнілий від диму, вологий від дощів та покритий снігами. Проте в ньому під [відкритим] небом відправляли богослужіння за старим звичаєм: протягом трьох днів Зелених свят – з ініціативи братства стрільців¹, а в інші дні – інших [людей]. Утім, недовго була в скорботі Божа невіста – райця та медик Якуб Юзефович власним коштом узявся за ремонт дахів. Він повністю покрив храм гонтами та в тому році придбав багато необхідного й потрібного для богослужінь і для хвали Бога. Шляхетна та побожна жінка Клонська допомогла з іншими речами, і таким чином знову стало чути в цій святині голос співаючих хвалу Богові та Богородиці, що доти мовчав. Згідно із тестаментом львівського райці Станіслава Майдашевича² (як я під 1690 роком розповім), було споруджено на суму дві тисячі злотих великий вівтар у такій формі, що його й досі цілком вишуканим можна побачити. Вівтар мансіонаріїв, який також був у цьому храмі, оздоблено образом Пречистої Діви, що шанований упродовж багатьох років та славний ласками.

Рівно ж Всевишній обдарував ікону в нашій каплиці Домагаличів новою виразною милістю. Королівське дитя, яке любі батьки назвали перед хрещенням Амором, а опісля – Костянтином, захворіло небезпечною недугою. Побожна королева-мати захотіла з якнайбільшою посвятою доручити його непевний порятунок Богородиці, шанованій у цьому образі, щоб малюк не підпав під суворість грізної смерті. Отримавши бажане, вона на знак вдячності подарувала згаданій іконі золоту табличку із зображенням обличчя королівського сина.

По короткому відпочинку від довготривалого тягаря важких воєн цей рік знову розпочався смертельною драмою турецької війни. Відкривалося трагічне видовище, де нещастя фортуни змішалися з радісними подіями, а сумні – з приємними.

Отож у цьому році на сеймі у Варшаві, який пройшов і щасливо закінчився, за повної згоди станів королівства було укладено з імператором Леопольдом I³ союз, що передбачав також напад і оборону проти турецької потуги, яка вже перебувала в сусідньому Угорському королівстві, розташувавши там великі війська. Попередньо підписаний обома сторонами союзний договір, стверджений протекторами, кардиналами імперії й нашого королівства, після урочистої присяги був складений на руки понтифіка Інокентія XI (який вклав багато старань та праці в цю варту столітньої пам'яті угоду). Польське й литовське військо було збільшене до сорока тисяч, без зволікань встановлено податки для найму нового й утримання старого війська.

Це не могло бути таємницею для мусульманського [турецького] султана, позаяк відбувалося публічно. Тому він з дикою люття відправив на війну свого візира з військом у

¹ Стрілецьке братство існувало у Львові з часів середньовіччя, див.: Kulczycki T. *Rys historyczny*, s. 3–4.

² Майдашевич Станіслав – львівський райця в 1689 р.

³ Леопольд I (1640–1705) – імператор Священної Римської імперії в 1658–1705 рр.

Aderant tanto Turcarum exercitui comites individui cum suo hano, copiosissimis agminibus Scythae Crimenses, Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae reguli, cum tributariis subsidiis, ac praeter illos Thekielius belli huius incentor, cum Hungaris caesari Leopoldo rebellibus, fueratque exercitus ingens nimis, vastissimis tentoriis longe diffusus, apparatu bellico instrumentissimus, audax ad proelium, tumidus ad triumphum. Vide *Commentarium belli* huius Vespasiani Kochowski¹.

Ubi arctissime Vienna constringi a tanto exercitu cepit, imperator Leopoldus regem, <fol. 808>[// 330] pactorum conventorum, crebrioribus literis urgenter admonuit. Nec rex moratus quidquam, labores, discrimina, sumptus proprios (quia declaratae palatinatum in quatuor quartas summae triginta sex millibus exercitus praescripti non suffecerant) pro nihilo duxit, ut laboranti urbi succurreret, ad foecundam gloriae arenam pervolaret, id tantum temporis ad iter conficiendum ab imperatore precatus, ut obsessa Vienna certa succursum in alterum mensem constanter et fortiter obsidium toleraret².

Haerebat adhuc reipublicae exercitus in confiniis Podoliae, in designatis stativis, ut in anno 1678 praemisi, ast ubi per celeres nuntios edicta intimata fuerunt, ex nunc magna festinatione cohortes nostrae a Trembowla moventes, in designatum Cracoviam versus locum, sub initium Sextilis convolvere. Maturaverat et rex ipse cum nobilissimis Polonorum iter suum ex Russia nostra.

Verum enimvero memorandum seculis urbis clarissime obsidium, quanta periculi magnitudine ceptum, quanta fortitudinis constantia toleratum, quam prospero fine resolutum, quanta gloria, victoria, recuperatione urbium per regem nostrum compensatum, plurimi auctores immoriturae famae praeclaris elogiis commendarunt. Non unquam alibi maiora tulit sors belli documenta, quam fragili loco starent superbi, quam ad Viennam. **Columen ibi eversum, ceciditque pollentis viribus Asiae.** Mihi {scriptori} umbratili circa Russiae {angulos} morari, nec caeptae narrationis filum interrumpere, quinimo aliam ex alia parte Russiae victoriam enarrare, humilis meditatio suadet.

Postquam rex laturus obsessis opem Raciboriam attigerat, ut Russiae nostrae a Scythis furentibus securitatem provideret, altera parte adoriendam Machometanam potentiam bello subitaneo voluit³. Retraxit a suscepta secum via Druskiewiczium castellanum Lubaczoviensem, virum et experientiae bellicae, et activitatis et sinceritatis in bonum publicum probatae, eundemque ad exercitum Cosacorum, noviter sub duce Kunicki {subscriptum} cum caractere generalis commissarii ordinavit⁴, qui subito <fol. 809>[// 330v] loricatis vexillis, et desultoriis stipatus, praecedenter ivit ad Danubium.

Et quidem prospero passu et eventu perrexerat ad Kuniccium Druzkiewiczius. Cosaci etenim et Valachi (hi exercitum Kuniccii complebant) cum duce Kunicki, a rege dato, nostris auxiliariis coniuncti a Soroka digressi, magnas et notabiles progressus faciebant, qua Tetchinenses tractus ulteriore Tyrae ripa ducit prolixis itineribus contendere, mapalia Scytharum subito igne (ignoro duc [sic] illis partibus)⁵ corripere, uxores prolesque eorum ferro promiscuo trucidare, Christianos permultos servituti eximere, non dubitarunt. Bialogrodum (ubi lacus Ovidii Romani poetae exulis famosi nomen retinet)⁶ Turcarum praesidio munitum non quidem occupaverunt, sed circumcirca lignis atque cespitibus constructas domos, non obiter reparandas cum acriori doloris sensu absumpsere ignibus.

.....
¹ Kochovius, [*Commentarius belli*], fol. 12.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 842.

³ *Летопись*: відсутній початок речення, пропущено *altera parte ad oriendam Machometanam potentiam bello subitaneo voluit*.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 843.

⁵ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁶ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

понад двісті тисяч добірних турків, ніби пихато певний у своїй перемозі. Військо скерував прямо до австрійського Відня (омінаючи по дорозі фортеці) та дуже несподівано взяв в облогу місто, що того не очікувало.

Із великим турецьким військом прибули нероздільні супутники – незліченні юрми кримських татар зі своїм ханом, господарі Трансильванії, Молдавії, Волощини з військовими відділами, і це крім тих угорців, що повстали проти Леопольда під проводом Текелі¹, винуватця тієї війни. Це було дуже численне військо, розміщене у великих та просторих наметах, дуже добре забезпечене військовим спорядженням, що рвалося до бою, прагнучи триумфу. Див. коментарі щодо тієї війни Веспазіяна Коховського [*Kochowski W. Commentarivs belli*].

Коли почалося тісніше охоплення Відня таким значним військом, імператор Леопольд терміново закликав у численних листах короля до виконання угоди. І король загалом не вичікував, не зважав на клопоти, безпеки, вкладав власні кошти (оскільки не вистачало декларованих воєводствами чотирьох кварталів² загальною сумою тридцять шість тисяч злотих, визначених війську), аби допомогти обтяженому місту, швидше досягти родючого ґрунту слави. Він тільки просив від імператора час на дорогу, щоб обложений Відень, певний його підтримки наступного місяця, витримав стійко та мужньо облогу.

Ще військо Речі Посполитої залишалося на кордонах Поділля, на визначених становищах (як я згадував під 1678 роком), але коли через швидких посланців були вручені накази, зразу ж наші відділи з великою поспішністю рушили з Тереховлі на вказане місце збору під Краковом, зібравшись там на початку серпня. І сам король поквапився з нашої Русі у свою дорогу з найшляхетнішими поляками.

Без сумніву, про цю пам'ятну на віки облогу славного міста, розпочату в такій великій небезпеці, витриману з такою витривалою мужністю, завершену з таким успішним результатом, винагороджену поверненням міст нашим королем, було розказано багатьма авторами безсмертної слави з чудовими похвалами. Ніколи й ніде, тільки під Віднем, жереб війни не давав такої кількості свідчень, на якому слабкому місці стоять ті, що підносяться над іншими. Там впав колос, знищилося сила могутньої Азії. Мені, звичайному письменникові, що займається справами Русі, просте міркування радить не переривати нитку оповіді й одночасно розповісти, вже з іншого боку, про іншу перемогу Русі.

Після того як король, який ішов на допомогу обложеним, дістався Ратибора³, щоб обезпечити нашу Русь від лютих татар, він з іншого боку, аби вдарити на мусульманську потугу, несподівано розпочав війну. Він забрав від свого війська любачівського каштеляна Друшкевича⁴ (досвідченого й випробуваного як у війні, так і в діяльності на користь загального добра) та скерував його в якості генерального комісара до козацького війська з новим реєстром під керівництвом гетьмана Куницького⁵. Той, швидко згромадивши панцирні хоругви й кінноту, задалегідь рушив до Дунаю.

Те, що Друшкевич подався до Куницького, дало загалом успішний результат. Адже козаки й волохи (які військо доповнювали) з гетьманом Куницьким, що був наданий їм королем, об'єднавшись із нашими відділами, вирушили із Сорок і досягли великих і значних успіхів. Вони, рухаючись дорогою на Тягиню⁶, понад дальшим берегом Дністра, без вагань на широкому просторі несподіваним вогнем (незнаним у тих краях) спалили хати

¹ Текелі Імре (1657–1705) – угорський політичний та військовий діяч.

² Кварта (четверта частина) – назва податку (встановлений у 1563 р.), що стягувався з орендарів спершу в розмірі 1/4, а з 1567 р. – 1/5 доходу від королівських маєтків і призначався на утримання т. зв. кварцяного війська.

³ Ратибор (пол. *Racibórz*) – тепер повітовий центр Сілезького воєводства (Польща).

⁴ Друшкевич Станіслав (1621–1697) – любачівський каштелян (1678–1685).

⁵ Куницький Стефан (бл. 1640 – 1684) – український військовий і державний діяч, гетьман Війська Запорозького.

⁶ Сороки (рум. *Soroca*) – тепер місто в Молдові.

Sic ad ostia usque Euxini Ponti nullo resistente penetraverunt, gente Tartarorum circum-sitis nationibus semper ex professo infesta, iam nunc ad mala sua attonita, nihil in sui defensionem faciente¹. Non otiabantur in Valachia etiam vexilla Polonorum, Jassy enim sedem dynastae Valachiae ipsumque Stefanum hospodarum in partes regias per deditionem traxerunt.

Itaque ipso Divae Barbarae die [4 XII 1683] apud Tilgrotinum magno ardore cum super-venientibus Turcis ac Tartaris confluxere, et qua constantia primo steterunt, eadem magnos impetus hostium, hic pro patria ac penatibus, illis pro salute et vita² decertantibus vicerunt. Experimento patuit militem vernam, qui in patria vitro fragilior esse solet, in hostico chalibe duriolem extitisse, qui ad extremum incolas in suo solo sat multa audentes, in fugam egit³. Particulares illius pugnae actus referre ignorantia non permittit, ex literis tamen ipsius Kunic-cii, quas ad regem scripsit punctum annecto, quod Kochovius eiusdem “Commentarii”, fol. 89 excerptum typo tradidit⁴, quod tale est:

“Quidquid apud Tehiniam ac Białogrodum hostilium virium ex Scythis, spahiis ac ianizaris fuit, id omne cum duobus kaimakanis seu praesidibus <fol. 810>[// 331] sibi occurrisset, et postquam conserta manu pugnarunt, tandem a Cosacis et Valachis disiectos, Tehinensis ac Białogrodensis praefecti caesi, ultra decem ex insignioribus murzis capti, Alibeius equitum ductor orto inter eos, qui eum captivarunt iurgio, interemptus”.

Pro hac victoria rex nuntio laetus publicam gratiarum actionem in ecclesia cathedrali Cracoviensi ad tumbam Divi Stanislai, Episcopi et Martyris, postquam ab expeditione Ungarica redierat, coram se peragi mandavit⁵. Prodigio enim fuit affine Turcas et Scythas, tam numerosos, cum tanta clade suorum (nam ad quatuor milliaria cadaveribus viam straverunt) campo excessisse, cum Cosaci ac Valachi cum stupore omnium⁶, ne unum quidem suorum in tanto conflictu amiserint⁷. Bene tamen notavit quidam, quod “quae communem staturam felicitates excedunt, tragicae esse solent”⁸. Talis et haec felicitas fuit, ut in anno sequenti videbis.

Exercitu nostro ex stativis in Austriam abscedente, Budziacenses Scythae in Vołhyniam excurrerant, damnaque hominum et incendia pagorum fecerant⁹, sed a Potoccio, castellano Cracoviensi, pro tutandis limitibus ordinato, caesi ac dispersi, agnoverunt longas esse regibus manus, quae etiam dispalutis digitis hostes suos attingere, urgere potentia, **mulctare ferro va-**lent.

Rediit rex bello perfunctus victoriisque gloriosus 23 Decembris Cracoviam, quem urbs illa humanissima, tantum praecipue hospitem ut pote pro illo tempore raro adversis afflicta, honorificentissime excepit, arcum triumphalem ad curiam suam magno sumpto prout magnificentia triumpho exposcebat erexit, orationibus et convivio tractavit¹⁰. Et quoniam ibi solennia Natalitiorum Christi rex cum regina (quae toto Viennensi bello Cracoviae continuis devotionibus etiam noctu dedita residebat, et alacris victori redeunti abviam processerat) transegit, convolante undique senatu ac nobilitate in festo Sancti Joannis Evangelistae [27 XII 1683] festivis ignibus in regis honorem <fol. 811>[// 331v] certatum, non sine iactura spectantium, quorum multi fraude seu insolentia librorum inclusis globis truncati, vulnerati, combustique fuere.

¹ Kochovius, [*Commentarius belli*], fol. 88.

² Ориг.: закреплено *vicerunt*.

³ *Летопись*: відсутнє це речення.

⁴ *Летопись*: пропущено *quod Kochovius eiusdem “Commentarii” excerptum typo tradidit*.

⁵ Idem, fol. 89.

⁶ *Летопись*: пропущено *cum stupore omnium*.

⁷ Kochovius, [*Commentarius belli*], fol. eodem.

⁸ Ines, [*Lechias Ducum*, p. 235].

⁹ Kochovius, [*Commentarius belli*], fol. 88.

¹⁰ Kochovius, [*Commentarius belli*], fol. 93.

татар, витягли шаблями разом їхніх жінок та дітей, визволили з неволі багатьох християн. Білгород (де озеро зберегло ім'я Овідія¹, відомого римського поета-вигнанця), в якому розміщувалася турецька залога, хоч і не зайняли, але по околицях спалили у вогні будинки, зроблені з дерева й очерету, котрі вже не відремонтувати, на превеликий жаль мешканців.

І таким способом, без жодного опору, вони досягнули Чорного моря. Татари, які завжди відверто загрожували довколишнім народам, тепер же були вражені власними нещастями й нічого не могли вдіяти на свій захист. Також не дармували польські відділи у Волощині, адже столицю волоських [молдавських] господарів Ясси і самого господаря Стефана² після капітуляції перетягнули на сторону короля.

Нарешті в сам день Св. Варвари [4 XII 1683] під Тилготином³ відбувся запеклий бій з турками й татарами, що надійшли. Війська спочатку виявили стійкість під багатьма ударами ворога і перемогли, коли одні з них билися за батьківщину та рідну домівку, інші – за порятунок і життя. З досвіду відомо, що лінивий воїн, який на батьківщині вважався крихким як скло, у краї неприятели стає твердішим від сталі, який урешті-решт до втечі примушує достатньо численних мешканців, сміливих на своїй землі. Деталі тієї битви не дозволяє розповісти мені незнання, однак з того листа Куницького, що він написав королю, додаю фрагмент, який Коховський у «Commentarius» надрукував з таким змістом:

«Яких тільки ворожих сил під Тягиною та Білгородом не було – татари, і сипахи⁴, і яничари, і це все вийшло навпроти під орудою двох каймаканів, чи ватажків. Вони спільно билися, врешті були розбиті козаками й волохами, тягинський та білгородський беї були порубані, понад десять значніших мурз потрапили в полон, начальник кінноти Алі-бей був убитий через суперечку між тими, хто його схопив»⁵.

Після такої перемоги король, отримавши радісну вістку від посланця, повернувшись із угорського походу, звелів провести за своєї присутності публічний подячний молебень у катедральному храмі Кракова, біля гробівця св. єпископа-мученика Станіслава. Бо це було схоже на чудо, коли турки й татари, такі численні і з такою поразкою, відійшли з поля бою (покидавши трупи по дорозі на відстані чотирьох миль), тоді як на подив усім козаки та волохи жодного вояка в такому великому бою не втратили. Проте добре зауважив хтось: «Те, що перевищує звичайну міру щастя, зазвичай трагічне»⁶. Так і з цим щастям було, як покаже наступний рік.

Коли наше військо відходило до Австрії, буджацькі татари набігли на Волинь, вчинили шкоду людям і запалили села, але були побиті й розпорошені краківським каштеляном [Анджеєм] Потоцьким, поставленим для захисту кордонів. Вони пізнали, що в короля є довгі руки, якими він здатний, навіть розчепіреними пальцями, дістати ворогів, поконати їх силою, покарати мечем.

По завершенні війни, уславившись перемогами, король повернувся 23 грудня до Кракова. Це надзвичайно спокійне місто, яке в той час рідко турбували нещастя, найпочесніше прийняло такого високого гостя, значним коштом виставило тріумфальну арку перед своєю ратушею, як того вимагала знаменитість тріумфу, тішило його промовами та бенкетом. І він там же провів урочистість Різдва Христового разом з королевою (яка весь час віденської війни у Кракові віддано проводила на богослужіннях, навіть по ночах, і з радістю виїхала назустріч переможцеві). Коли звідусіль з'їхалися сенатори та шляхта, на

¹ На деяких картах XVII ст., зокрема Герхарда Меркатора, лиман Дністра позначений як «Obidoio lak» (Овидове озеро), що дослідники пов'язують з іменем відомого римського поета.

² Йдеться про Стефана Петричейку.

³ Ототожнюється із сучасним селом Кіцкани (рум. *Chițcani*) у Слободзейському районі (Молдова).

⁴ Сипахи – різновид турецької важкої кавалерії, що разом з яничарами був основним військовим підрозділом Туреччини.

⁵ Див.: Kochowski W. *Commentarius*, p. 89.

⁶ Ines A. *Lechias Ducum*, p. 235.

Milites vero nostri tanquam ad haereditarium hospitium in Russiam nostram passim redibant¹, quidam spoliis onusti, plurimi inedia, frigore, bellique incommodis exhausti et attriti, multi vi morborum desiderabantur sublati, pauci ferro hostili. Inter praecipuos primarius Hyeronimus Sieniawski palatinus Vołhyniae, magister equitum, id est dux campestris exercitus, qui perfunctus militia admodum in ecclesiam fidemque Orthodoxam meritoria, victoriis ex Turca partis gloriose immortalus, diem extremum in ipso limite regni Lubowniae, redux ex bello obiit. Corpus ad maiorum sepulchrum Brzezanios delatum ibidem conquiescit.

Huius tam inclyti herois (quamquam et alii insignes et minus notabiles, ex abusu vini in hortis, sive celariis Hungariae, passim emoriebantur contrariis ventris doloribus) iacturam compensavit, nuper ambiguae nunc iam certior relatio, de morte acerba Mustaffae supremi vezyrii, mandato Machometis IV imperatoris Turcarum, ob non binum successum ad Viennam ac Parkany, ac quandam suspitionem, odiumque, quod adversus Christianos propriis sumptibus molem belli se sucepturum iactaret (quasi Ottomanicam divitem opum amplitudinem, privatum mancipium caesaris sui, thesauris suis iuvare posset) missa atro serico involuta schedula, ob torto collo, simul improvise ictu adacta inpectus sica, in ipso festo Natali Salvatoris Nostri [25 XII 1683], strangulati².

Nec reluctatus quidem erat audito nuntio, ubi novissima verba de cavenda obsidione Viennensi sibi protulisset. Caput funi, pectus pugioni, quia <fol. 812>[// 332] reluctari non poterat, ultro obtulit, nostris quoque temporibus documentum in se triste relinquens, quod:

“Violenta nemo imperia continuit diu.

Moderata durant, quoque fortuna altius

Everit, ac levavit humanas opes,

Hoc se magis suppressere felicem decet,

Variosque casus tremere...”³.

Ita hunc annum magnis conflictibus, et victoriis notabilem, finivit Russia nostra, ex dissenso duorum hanorum (scilicet uno per vezyrium Turcarum exautorato, ac ablatum imperium recuperare satagenti, altero Adzigereio rerum potente) sibi invicem infensorum, sed ad breve duntaxat temporis intervallum, securior, mox tristior.

Annus Domini 1684

Annum 1684 incipiat bono omine auspiciatus in Russiam regis Joannis III adventus, ad quem salutandum deputatus Constantinus Mrozowicki, protunc cancellarius capituli⁴, cum altero canonico regem et reginam ad ipsorum placitum nomine capituli Jaworoviae salutavit, assignationem pro sale Drohobicensi apud administratorem evicit⁵, et intimationem de repouenda ex Kulikow pecunia⁶, capitulo notificandam recepit.

Ordines religiosi providendo in futurum bonis, <fol. 813>[// 332v] quae habent in archidioecesi, petierunt a capitulo, ut faceret coaequationem hybernalis contributionis, quae in praesentia deputatorum capitularium consentientibus ordinibus, et ipsomet archipraesule Lipski, expedita ad proportionem laneorum modum, et quotam solutionis in futurum, tam bonis capitularibus, quam religiosorum praescripsit, multos per annos practicatam⁷.

¹ Kochovius, [*Commentarius belli*], fol. 91.

² Idem, fol. 92.

³ Seneca in *Troade*.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 327.

⁵ [Eadem], fol. 340, 341.

⁶ [Eadem], fol. 351.

⁷ Eadem, fol. 328.

свято Св. Івана Євангеліста [27 XII 1683] на честь короля було влаштовано святкові вогні, але не обійшлося без жертв серед глядачів. Багато хто з них загинув, отримав каліцтва або був поранений через недбалість або безвідповідальність організаторів, які не врахували безпеку глядачів.

А наші вояки повсюдно поверталися до нашої Русі, ніби до батьківської хаги, дехто обтяжений здобиччю, але більшість була ослаблена й замучена через нестачі, мороз та військові незручності. Багатьох не вистачало – їх забрали хвороби, а декого вбив ворог. Серед таких значніших перший – Геронім Сенявський, волинський воєвода, «магістр кінноти»¹, тобто польний гетьман, котрий, виконуючи військові обов'язки, багато прислужився для Церкви та католицької віри, вічно славний через здобуті перемоги над турком. Він, повертаючись із війни, відійшов зі світу на самому кордоні королівства, у Любовні². Його тіло перенесли до рідинного гробівця у Бережанах, де воно й спочиває.

Втрату такого визначного героя (тоді як інші достойники й менш славні мужі тут і там вмирили через надмірне споживання вина в угорських винницях чи пивницях, скаржачись на біль у шлунку) компенсувала вістка, спочатку сумнівна, потім – уже певніша, про смерть найвищого візира Мустафи³. За наказом турецького султана Мегмеда IV, через подвійну поразку під Віднем і Парканами⁴ та явну підозру й ненависть, яку звертав проти християн, обіцяючи власним коштом нести тягар війни (ніби він, будучи особистим рабом свого султана, міг підтримати своїм майном велетенську та багату Османську Порту), його задушили висланим йому чорним шовковим шнурком, одночасно завдавши кинджалом удар у груди. І це задушення сталося в самий день Різдва нашого Спасителя [25 XII].

Він не чинив опору, вислухавши посланця, коли той виголосив останні слова про те, що він мав пильнувати облогу Відня. Візир сам, не опираючись, підставив голову для шnurка, груди – під кинджал. Для наших днів він залишив сумне свідчення, що:

Жорстоку владу довго ніхто втримає,
Поміркована ж лишиться. І чим вище фортуна
Винесе та піднесе могутність людини,
Тим більше їй слід зберегти скромність в достатку
І тремтіння в душі перед мінливістю долі...⁵

Наша Русь закінчила цей рік, відзначений великими конфліктами та перемогами, з більшою безпекою, але тільки на короткий відтинок часу. Незабаром ситуація стала сумнішою через незгоду двох ханів, які ворогували один з одним. Один хан⁶ був скинутий турецьким візиром і прагнув повернути собі втрачену владу, а другий, Хаджі Герай⁷, посів владу.

Рік Божий 1684

1684 рік розпочався у Русі добрим знаком – із приїзду короля Яна III. Від імені капітули для привітання короля й королеви був делегований Костянтин Мрозовицький, на той час канцлер, та інший канонік. На їхнє [монарше] бажання це вітання відбулося в Яворові. Він [Мрозовицький] здобув визнання прав на дрогобицьку сіль від адміністрації та отримав документ з повідомленням капітулі про повернення грошей з Куликова.

¹ Автор уживає термін епохи Римської імперії «magister equitum / майстер кінноти» – так називали заступника диктатора, що в Речі Посполитій відповідало другій за єрархією (після коронного гетьмана) посаді польного гетьмана.

² Любовня – тепер місто Стара Любовня (словац. *Stará Ľubovňa*) в Словаччині.

³ Мовиться про Мерзіфонду Кара Мустафу-пашу.

⁴ Битва під Парканами – дводенна битва 7 і 9 жовтня 1683 р., яка завершилася розгромом турецького війська візира Мустафи об'єднаними польсько-австрійсько-німецькими силами.

⁵ Seneca, *Troas*, 258–262.

⁶ Мурад Герай (1627–1696) – кримський хан у 1678–1683 рр.

⁷ Хаджі II Герай (1644–1689) – кримський хан у 1683–1684 рр.

Maius hypocaustum capitulare quia ob asperitatem frigoris incommodum esse diuturnis sessionibus videbatur, elegerant sibi capitulares locum pro capitulo in residentia Nicolai Zychini canonici¹.

Non enim praeter metum hostium immune fuit capitulum a rixis et molestiis secularium. Karczevius enim, vexillifer terrae Leopoliensis, multa et magna damna in praestimonio villae Chodowica, per violentam ademptionem fundorum, pratorum, excisionem sylvarum faciebat². In Czolhany Zurakowski fundum certum avulserat, sibi que ab aliquot annis controversum, hoc anno adscivit ac conseminavit. Sed multo magis indoluit capitulum, quod etiam a patribus societatis collegii Leopoliensis, quos semper amabat et observabat, in villa Zimnowudka, ratione granicierum, multa praeiudicia patiebatur³. Cum prioribus iure agendum esse, cum patribus societatis complanationem in eundam esse censuit, et deputatos de medio sui assignavit capitulum.

Innovavit quoque capitulum antiquam praxim, videlicet ut rector scholae scholastico, et exrectori canonico in regimine subiaceat, illique si quid devium aut reprehensibile, tam in schola, quam persona rectoris animadverterint, corrigant, et in hac animadversione nullatenus tergiversari idem rector praesumat, quod si contrarius extiterit, capitulo defendus est⁴.

Cavit sibi et ab igne securitatem capitulum, exorto noviter periculo a camino scholari praemonitum, idque per revisionem domorum vicarialium, mansionariorum, sacellanistarum, scholarium et słodownia, seriamque praemonitionem de diligenti ignis custodia fecit⁵.

<fol. 814>[/ 333] Verum conventus monialium Sanctae Brigittae in suburbio Cracoviensis manentium, cavere sibi non poterat a ferali morbi cuiuspiam pestilentis lue, morteque subitanea⁶. Hoc enim ut praeferebatur anno, intra unam septimanam quindecim religione et probitate vitae, praestantes moniales, quasi uno libitinae ictu, quia eodem morbi symptomate, extinctae sunt. Contraxisse contagionem hanc ex literis quibusdam querulabantur, vitarique et interdicti debebant, et cum quinquaginta numerum complerent, ab illo tempore, fatis de tanto numero expunctae in paucitate tecta religiosae paupertatis suae incolunt, usque ad tempora recentia.

Quamquam principem Valachiae Ducam, cum dignitariis compluribus, virum magnum et opum divitem, colonellus regis Dimidecki caesi illius exercitu captivavit, ac Soczaviae ad custodiam Wilczynio tradidit, et ad regimen Valachiae, Stephanum Petriczeyko⁷, de quo in anno 1673 dixi, iterum substituit rex noster⁸. Patuit tamen liquido, anni huius principio, quod “res humanas ordine nullo fortuna regat, spargatque dextra munera, laeva peiora fovens”⁹, ut bene quidam praemonuit. Si quidem exercitus ille Cosacorum tam feliciter, tam prospere, tam fortiter fortunae beneficio¹⁰, duce Kunicki hostes fidei Christianae in Valachia profligans, uno ictu fatalis perfidiae, sive discordiae concidit, victoriasque suas tragico exitu, ibidem terminavit.

Iunxerat suos Zaporovienses Cosacos Valachorum manui, copiisque fraudulentis semper, Kuniccus, habituque cum proceribus Valachorum consilio, ut hano adversus tendenti occurreret, recta **Renium tetendit. Comperto hanus, quod contra ipsum processerit, recesit retro ad ripam Danubii, ibique Turcis, Tartaris, ianizarisque ad maiorem numerum collectis, bene et tormentis armatus, reidit contra Kuniccium fortius pugnaturus, ac derepente ad pagum Tobacum**

¹ Eadem [acta capitularia], fol. 329.

² Eadem, fol. 342.

³ Eadem, fol. 343.

⁴ [Eadem], fol. 345.

⁵ [Eadem], fol. 349.

⁶ Ex traditione.

⁷ *Летопись*: тут і далі хибно *Petryczenko*.

⁸ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 901.

⁹ Seneca in *Hyppolitus*.

¹⁰ *Летопись*: початок речення пропущено.

Монаші ордени для забезпечення на майбутнє маєтків, що вони їх мали в архієпископстві, просили від капітули провести вирівнювання сум з податку гіберни. За присутності делегованих каноніків ордени, а також сам архієпископ Липський погодилися, що в майбутньому буде встановлено спосіб та квоту сплати відповідно до величини ланів як у маєтках капітули, так і чернечих спільнот, що практикувалося протягом багатьох років.

Через суворість морозів довший час уважалося, що велика капітульна світлиця буде незручною для засідань, тому каноніки для капітули обрали місце в помешканні каноніка Миколая Зихіні.

Капітула менше побоювалася ворогів, ніж непокоїлася через сварки та клопоти з боку світських осіб. Так, хорунжий Львівської землі Карчевський завдав чимало значної шкоди в духовному бенефіції, селі Годовиця, насильно відібравши ґрунти, луги та вирубавши ліси. Жураковський у Чолганах відірвав один з ґрунтів, за який кілька років велася суперечка, і цьогоріч зайняв і засіяв. Та ще більше прикрощів капітула мала від Львівської колегії отців Товариства [Ісуса], яких завше любила та поважала, але зазнала від них багато кривд щодо меж у селі Зимноводка. Капітула вважала, що з першими [шляхтою] слід вчинити за правом, а з отцями Товариства хотіла укласти угоду й визначила депутатів зі свого грона.

Також капітула відновила давнє правило, а саме: що ректор школи підпорядковується в управлінні схоластиків та колишньому ректору-каноніку. Якщо вони зауважать щось хибне або гідне осуду як щодо школи, так і стосовно особи ректора, то це необхідно поправити. І щоб на таку заувагу той ректор жодним чином не заперечував, а якщо виступить проти, то відповідатиме перед капітулою.

Капітула перестерегла себе і від вогню, маючи попередження про виниклу небезпеку від шкільного комину. Про обов'язок стеретися вогню каноніки серйозно нагадали під час ревізії будинків вікаріїв, мансіонаріїв, захристиян, школи та солодовні.

Жіночий монастир Св. Бріґіти, розташований на Краківському передмісті, не зміг вберегтися від якоїсь смертельної заразної хвороби та раптової смерті, оскільки, як оповідали, у тому році впродовж тижня померли, ніби від одного вбивчого удару, п'ятнадцять монахинь, які вели побожне та помірковане життя. Вважалося, що черниці заразилися через якийсь лист, тож їх треба було уникати, через що доступ до них заборонили. З тих пір, коли їх налічувалося п'ятдесят, їхня кількість зменшилася, і на наш час проживає у побожній бідності їх там зовсім мало.

Королівський ротмістр Димидецький¹ захопив волоського господаря Дуку², мужа визначного й заможного, разом з численними його достойниками, побивши його військо, та передав Вільчинському до в'язниці в Сучаві. І король знову призначив на правління Волощини Стефана Петричейку, про якого я розповідав під 1673 роком. Однак початок того року ясно показав, що «фортуна без жодного порядку керує людськими справами, правую рукою роздає дарунки, а лівою – готує до гіршого»³, як добре хтось застеріг. Адже те козацьке військо, яке під проводом Куницького так щасливо й успішно, зі сприянням фортуни, билося з ворогами християнської віри у Волощині, одним фатальним ударом зради чи незгоди було знищене та завершило там свої перемоги трагічним виходом.

Куницький об'єднав своїх запорозьких козаків з військовою силою волохів, що завжди були підступними. У той час, після наради зі значнішими волохами, щоб випередити хана, який ішов проти них, він вирушив до Рені⁴. Коли хан дізнався, що Куницький прямує до нього, відступив до берега Дунаю, там зібрав у великому числі турків, татар та яничарів і, добре озброєний гарматами, готовий до битви, повернув проти Куницького. Він несподівано вдарив у тил християнському війську під селом Тобак⁵ 30 грудня 1683 року.

¹ Димидецький Стефан – польський ротмістр, див.: Wimmer J. *Wiedeń 1683*, s. 413.

² Йдеться про молдавського господаря Георґе Дуку, який правив у 1678–1683 рр.

³ Seneca, *Phaedra [Hippolytus]*, 978–980.

⁴ Рені – тепер місто Одеської області.

⁵ Тепер село Табаки Одеської області.

die 30 Decembris anni 1683 exercitum Christianum a tergo agressus est. Non renuerat pugnam etiam Kuniccius, prodiit <fol. 815>[// 333v] in campum cum suis, fortiterque restiterat, licet quinque solum millia re ipsa habebat, et triginta se habere bellatorum formalium (ob maiorem solutionem stipendiorum) coram rege iactitabat¹.

Sequenti tamen die impedimentis et curribus sibi instar vallorum iunctis, versus Petrinum tetendit, regressum maturans, et tota hoc die cum hostibus cruento Marte decertans. Protractae eae velitationes et certamina in quintam diem, qua Prianoviae [sic] uno milliari a Pruto constitit. Proceres Valachi videntes potentiam paganorum nimium sibi incumbere, et qua maioribus tormentis, qua sclopis manualibus gravius toti exercitui infestam esse, **clanculum inter se formato consilio**, quarta die Januarii, qua iuxta stylum veterem, **Natalis Salvatoris Nostri celebrabatur**, mane ipso, cum suo exercitu fugam arripuerunt, Prutumque traiecerunt.

Quo viso Zaporovienses in tantum metum coniecti sunt, ut et ipsi relictis curribus, frustra in reditum sollicitante Kuniccio, turpiter diffugerent, quos sequi, et ipse Kuniccius debuit, Jassosque per Prutum evasis, iuratam, turpi fraude fidem, violatam, per Valachos continuo incusans. Collegerat tamen dispersos suos circa Jassy, ex iisque iterum coadunavit suas copias, paucis ut in suis literis scribebat desideratis, cum quibus rectas in Ukrainam pro respirio perrexit.

Pro his a duce exercitus Jablonovio pecunias petebat, ut corrigere ignominiae errorem posset, querulabatur contra Valachos, quos ex solis mendaciis compositos esse dolose, et Graeca fide secum processisse, nec unquam ipsis in posterum credendum asserebat², regique et reipublicae fidele obsequium pollicebatur. Haec ex ipsius Kuniccii literis 9 Januarii Jassis ad Jablonovium anno hoc 1684 datis, quas Załuscus, [*Epistolarum*], tomo 1, parte 2 descripsit³, excerpti.

Et abierat ille Kuniccius in Ukrainam, sed <fol. 816>[// 334] Stephanum Petriczeyko, palatinum et principem Moldaviae omni subsidio destitutum reliquit. Interim Scyta insolens velut a grandi victoria, nec minimis in Valachia parcebat, sed quasi de Portae ac hani mandato omnes quoscunque offenderat, ignibus et gladio subiiciebat⁴.

Non cessit tamen derepente Valachia Petriczeiko, sed rem fortiter pro sui defensione agebat. Trecentos Tartaros contra se captivandum missos, per suos sexaginta Valachos fudit, ac Tartaros Budziacenses, quotidie currus suos infestantes, semper comite victoria reiecit⁵.

Quia tamen alium hospodarum Demetrium alias Dimitraszko vezyrius palatinum Moldaviae substituit. *Boiari* vero alias nobiles suffragia sua in Cantimirum contulerant, eumque e sui medio elegerunt, ac electionis confirmationem a sieraszkiro duce Turcici exercitus obtinuerant, tunc inter Valachos orta fuit discordia, per quam factum erat, ut quosdam de sui medio ablegaverint ad imperatorem Turcarum petentes ut illis Cantimirum praeficere vellet, sed ille pro suo arbitrio ad contemptum eligentium Demetrium palatinum Moldaviae declaravit, ius sitque, Cantimirum de hoc gradu deiecit⁶.

Vidit et indoluit alienatas a se mentes Valachorum, resque suas in discrimine positas Petriczeiko, debuit cedere malevolentiae fatorum in Soczavam, cui Jablonovius dux exercitus nostri notabile subsidium, videlicet quadraginta quinque vexilla submiserat, ducique Zaporoviensi Kuniccio, ut deliturus priorem ex accepta clade ignominiam, dicto palatino succurreret,

.....
¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 858, 900.

² *Летонусь*: попушено ex solis mendaciis compositos esse dolose, et Graeca fide secum processisse, nec unquam ipsis in posterum credendum asserebat.

³ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 860.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 863.

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 870.

⁶ Idem, eodem.

Куницький не уникнув бою, виступив у поле зі своїми відділами, мужньо чинив опір, маючи у своєму розпорядженні лише п'ять тисяч вояків, хоча хвалився перед королем (для отримання більшої суми платні), що має тридцять тисяч регулярного війська.

Наступного дня Куницький, закріплюючи свої обози та вози, як вали, рушив до Петринова¹, поспішаючи до відступу, і цілий день затято бився з ворогами. Сутички та бої протривали п'ять днів, поки він не зупинився в Петринові, за одну милю від Пруту. Побачивши, що велика сила поган на них натискає, для всього війська обтяжливою стає стрільба як з великих гармат, так і з мушкетів, волоські можновладці після таємної наради серед своїх на самий ранок 4 січня (коли за старим стилем святкували Різдво нашого Спасителя) утекли зі своїм військом, переправившись через Прут.

Виявивши це, запорожці так сильно настрашилися, що самі залишили вози й ганебно втекли, коли Куницький даремно їх закликав повернутися. За ними і сам Куницький мусив утекти до Ясс через Прут, відразу поскаржившись на безчесне віроломство та зраду волохів. Та все ж зібрав своїх розпорощених козаків біля Ясс, сформував з них знову своє військо, охочих до якого було мало, як він писав у своїх листах. Упорядкувавши їх, рушив з ними на відпочинок в Україну.

Куницький для них просив гроші від великого коронного гетьмана Яблоновського, щоб він міг поправити втрату доброї слави, скаржився на волохів, дії яких складаються тільки з підступу та брехні разом з грецькою вірою. Він твердив, що їм у майбутньому ніколи не можна вірити, обіцяв вірний послух королю та Речі Посполитій. Це я взяв з листа до Яблоновського, написаного самим Куницьким 9 січня 1684 року в Яссах, вміщеного в Залуського [Zaluski A. *Epistolarum*], том 1, частина 2.

І той Куницький подався в Україну, залишивши воєводу й господаря Молдавії Стефана Петричейку без жодної допомоги. Тим часом свавільний татарин, наче після великої перемоги, не щадив взагалі нікого у Волощині і, ніби за наказом Порти та хана, все знайдене знищував вогнем і мечем.

Але несподівано Петричейку не відступив з Волощини, а мужньо чинив опір. Триста татар, висланих для його полонення, розпоросив своїми шістдесятма волохами. Буджацьких татар, які щоденно нападали на його вози, завжди з успіхом відкидав.

Однак візир поставив на Молдавське воєводство іншого господаря – Димитрія чи Думитрашку². Натомість бояри, по-іншому шляхта, віддали свої голоси за Кантемира³ та вибрали його зі свого грона, отримавши підтвердження елекції від турецького воєначальника – сераскера⁴. Тоді між волохами виникла незгода, через яку вийшло так, що хтось із їхнього середовища послав до турецького султана, просячи його, аби залишив господарем Кантемира. Проте султан, злегковаживши їхнім вибором, оголосив своє рішення зробити господарем Молдавії Думитрашку та скинути Кантемира з цього становища.

Петричейку це бачив та переживав, що волохи відвернулися від нього і його справи під загрозою, тому через несприятливі обставини мусив відійти до Сучави. Коронний гетьман Яблоновський вислав йому значну підмогу, а саме сорок п'ять хоругов, наказав запорозькому гетьману Куницькому піти на поміч згаданому господареві, покривши після завданої поразки свою попередню неславу. Та наші хоругви через великі сніги дійшли до нього [Петричейку] лише наприкінці лютого. Запорозькому гетьманові дали не просто сам наказ воювати (як я згадував), але з грішми та з цілими тисячею трьомастами поставами сукна, надісланими через лобачівського каштеляна для п'ятнадцяти тисяч козаків. І той каштелян розділив п'ятдесят тисяч злотих і сукно відповідно їхнього військового рангу: одному більше дав, іншому – менше. Але ця щедрість у підсумку не вийшла на добре.

¹ Петринов – очевидно, тепер село Петрешть (рум. *Petrești*) в Молдові.

² Кантакузіно Думитрашку – господар Молдавії в 1673, 1674–1675 та 1684–1685 рр.

³ Кантемир Костянтин – господар Молдавії (1685–1693).

⁴ В Османській імперії сераскер – головнокомандувач під час походу.

mandatum dederat, et illa tamen vexilla nostrorum ob <fol. 817>[// 334v] nives nimias ultimis non nisi Februarii diebus ad illum pervenerunt¹, ducique Zaporoviensis non nudum bellandi mandatum, ut praemiseram, sed cum pecunia et mille trecentis integris panni obvolutionibus, vulgo *postawy*, per castellanum Lubaczoviensem, pro quindecim millibus Cosacorum², illisque quinquaginta millia iuxta rationem officiorum ipsorum militarium pannumque castellanus distribuerant, et pro gradu militiae uni plus, minus alteri contulerat, non bonum tamen finem³ haec munificentia invenit⁴.

Perfida etenim gens Cosacorum et Graeca fide (quam servant in malitia, et fraudibus, ut plurimum)⁵ mercari solita, promissis carorum Moschoviae, qui illis triginta florenos in equum {et vestes} pollicebantur corrupti⁶, multibus dissidiis inter se scissi, tam pedites, quam equites, aliquot praecipuos suorum, partes Kuniccii promoventium, nostrasque occiderunt et dissipati sunt. Alii ad Moschos per Zaporoviam abierunt, alii et praecipue pedites in diversa castra ac maleficiorum suorum loca, dispersi sunt⁷. Ne tamen sine scelere et parricidio quo saepe polluuntur secederent. Ducem suum Kuniccium sub cuius regimine tam feliciter a principio pugnarunt, graviter percussum, multoties ad mortem quaesitum, tormento accatenarunt, hostibusque {eum} pro ludibrio {relinquentes}, dissipati sunt. Alii tamen Mohylam pro duce Zaporoviensi elegerunt.

Sic maestis vertente fortuna rota Petryczeiko palatinus Valachorum, fidelis regi, reique publicae⁸ postquam maiorem partem exercitus a se avulsam advertit, ulterius cum suis, quos mille vernaculos recensebat⁹ in Moldavia subsistere non potuit, Doroiom cum iisdem fignore debuit, Jassis per Tartaros occupatis, semeniis et aliquot centenibus Cosacis, qui sub Stanecki <fol. 818>[// 335] colonello militaverant, novi palatini Demetrii auspicia adorantibus. Et proditores illi impii fuerunt, dictum enim colonellum Stanecki vinctum Demetrianis tradiderunt, ut gratiam infidelitate mererentur, et meruerunt donaria, stipendia et vitam. “Per scelera semper sceleribus tutum est iter”. Seneca in *Agamemnone*¹⁰.

Pro his semeniis ad semestrem Petri palatini instantiam missa fuerant triginta millia florenorum, quibus illos deliniret¹¹ et in suo contineret obsequio, verum desperatio exspectati diutius et non soluti promissi iam illos hostes fecerat. Omnes itaque Valachi etiam illi, quos Petriczeiko, alias Petrus tutatus fuerat, in hostes eiusdem palatini acerrimos degenerarunt, ac in suam hostilitatem insigniori facto demonstrarent, statim primo impetu quindecim millia boum, et arietum illi {Petriczeiko} abegerunt¹², tum quoque viginti millia diversi armenti in campos Sniatinenses expulsa, quasi vindicantes ingentes rapinas ipsius subito interceperunt. Unde Job dives armentorum, derepente factus est inops, iamque dubiis rebus belli non se immiscuit, sed in villa Makoniow ac ipsius adiacentiis ex gratia regis sibi et consorti suae in terra Premisliensi concessis ac gratuito collatis, capillo et barba promissa veste absoluta, praeferens in vultu habituque insignem inconstantis fortunae memoriam, cum consorte et amicis {non} diu supervixit, sed brevi dies suos consumavit. Post cuius obitum consors derelicta Halepincio Graeco nupserat,

¹ [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 870.

² [Idem], fol. 871.

³ *Летопись*: хибно *fidem*.

⁴ [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 881.

⁵ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ориг.: далі стоїть в рядку хрестик між обома реченнями.

⁸ *Летопись*: пропущено *palatinus Valachorum, fidelis regi, reiquepublicae*.

⁹ *Летопись*: пропущено *quos mille vernaculos recensebat*.

¹⁰ Seneca.

¹¹ *Летопись*: пропущено *deliniret*.

¹² [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 878.

Адже віроломний козацький народ і грецька віра (що зазвичай служать злостивості й підступам) звикли торгуватися. Їх перекупили царі московитів¹, пообіцявши їм тридцять злотих від коня та одяг. Поділені взаємними незгодами, як піхота, так і кіннотники, вони вбили деяких своїх провідників, що були на нашому боці, та Куницького і розпоростилися. Одні відійшли до московитів на Запоріжжя, інші, особливо піхотинці, розсипалися по різних фортецях та місцях їхніх злочинів. Аби не відійти без злодіяння й убивства ближнього, якими часто ганьбилися, вони сильно побили свого ватажка Куницького, під проводом якого спочатку успішно билися. Вони закували його, тяжко пораненого, у ланцюги і, багато разів приреченого на смерть, залишили його ворогові на посміховисько, та розійшлися. Натомість інші козаки обрали собі на запорозького гетьмана Могилу².

Так сумно обернулося колесо фортуни для волоського господаря, вірного королю та Речі Посполитій Петричейку, коли він зауважив, що більша частина війська була відірвана від нього. Він довше не міг лишатися зі своєю челяддю, якої нараховувалося до тисячі осіб, мусив відійти з ними до Дорогоя³. Ясси зайняли татари, сеймени⁴ та кілька сотень козаків, які воювали під проводом полковника Станецького і пішли під прапори нового господаря Думитрашку. Ці зрадники виявилися негідниками, бо згаданого полковника Станецького передали зв'язаним Думитрашку, щоб за вірність дістати нагороду, і заслужили дари, платню та життя. «До злочинів завжди є безпечна дорога через нові злочини»⁵.

Для цих сейменів пів року тому на прохання господаря Петра [Петричейку] було вислано тридцять тисяч злотих, якими він мав їх задобрити та тримати у послуху, але тривале безнадійне очікування та несплата обіцяного зробили їх ворогами. Так і всі волохи, і навіть ті, яких Петричейку (по-іншому Петру) захищав, перетворилися на його найзатятіших ворогів і, демонструючи свою неприязнь виразним способом, відразу ж першим нападом відігнали в нього п'ятнадцять тисяч волів та овець. Також волохи несподівано забрали двадцять тисяч різної худоби, що була ним перегнана на снятинські поля, мовби в помсту за його великі грабунки. Тому багатий Йов⁶ зненацька зробився бідним та вже не втручався в непевні воєнні обставини, а осів у селі Маконів⁷ з навколишніми грунтами в Перемишльській землі, з королівської ласки наданими і подарованими йому та його дружині. Він запустив волосся й довгу бороду, носив неохайний одяг, показуючи своїм виглядом пам'ятний приклад непостійності фортуни. Із дружиною та друзями він недовго прожив, швидко закінчивши свої дні⁸. Після його смерті вдова вийшла заміж за грека з Алеппо, з яким вона жила довше, але зненацька захворіла й померла у своїй кареті, а незабаром і свого чоловіка із собою забрала до могили. Туркульцу (Туркулу)⁹ та іншим кривим залишила значний маєток для поділу, оскільки не мала дітей.

Поки справи у Волощині йшли все гірше, наша Русь та Львів перебували в неспокою. Адже татари, розсипавшись у великому числі, вирізали Збараж і Вишнівець, частину

¹ Згадуються співправителі Московського царства протягом 1682–1689 рр. з династії Романових – Іван V (1666–1696) та Петро I (1672–1725).

² Могила Андрій (1630–1689) – український військовий і політичний діяч, гетьман Війська Запорозького.

³ Дорогой (рум. *Dorohoi*) – тепер місто в Румунії.

⁴ Сеймени – охоронці молдавських та волоських господарів у XVII–XVIII ст., озброєні кремнієвими мушкетами; мали переважно сербське та балканське походження.

⁵ Seneca, *Agamemnon*, 115.

⁶ Старозавітний праведник Йов (*Книга Йова*).

⁷ Тепер село Макунів Львівської області.

⁸ Автор на маргінесі покликається на спогади, які він почув, коли перебував на парафії у Мильчицях.

⁹ Про рід Туркулів, що був волоського походження, див. генеалогічну розвідку: Kaczka M. W. *The gentry*, p. 129–150.

cum eoque diutius vixit, subito morbo correpta in rheda mortua est. Maritumque brevi secum ad sepulchrum trahit. Turkulec et aliis affinis, quia liberos non habebat substantiam opinam distrahendam reliquit¹.

In deterius rebus Valachiae cadentibus, nec nostra Russia, Leopoldisque absque trepidatione fuerat. Magno enim numero effusi Tartari Zbarazum et Wisniowcum <fol. 819>[// 335v] exciderunt, circa Iampolum et Zachorum homines quosdam abduxerunt, quosdam necarunt, Krasiloviam exusserunt, Przygodkum vi ceperunt, pauci homines vix se a caede in arcem fuga salvarunt, Lesniowum non procul a Brodis expilarunt, in Pokutia similiter Zapororum hominibus abactis direptum et exustum est².

Exercitus noster, qui Petriczeiko submissus fuerat, et tunc iam thesaurario regni curiae parebat, exiquus valde (licet quadraginta quinque vexilla, praeter Cosacos et duas legiones numerabat) impar potentiae Tartaricae, versus partes nostras in dies regediebatur, quinimo ex eis plures quingentis exploratum missos Turcae Cameneco duo millia complentes egressi, ita ad Kolendziarios sustulerunt, ut vix cladis nuntius evaserit³.

Mohyla in locum Kuniccii dux Zaporoviensis tumultuario modo electus, verius suffectus, Niemirowia egressus cum suis Cosacis fuerat, de cuius copiis non nisi speciosa mendacia sparsa fuerant⁴, quia valde exiguae erant. Residens noster Proski Sakizo denuntiabat, Sulim Bassam triginta millibus Turcarum stipatum accepisse a sultano mandatum, ut Hadzy Agam, quin in nostra Leopoli captivus detinebatur, repeteret armis ac cum dicto exercitu incursionem obsidionemque urbi nostrae parabat.

Hinc in urbe nostra vehementer trepidatum, totamque Russia tanto magis, quod in exercitu nostri in castris ad Buscum vix quindecim vexilla computabantur. Sic enim vires nostras bellum Viennense anno praeterito, per labores, morbos, adversisque coeli iniurias attriverat, ut non modo in castris, sed nec in reditu in patriam, nec pro defensione focorum legiones integrae, ac completae cohortes conspicerentur⁵, unde evenit, ut Cameneco <fol. 820>[// 336] victualium Turcae futurorum providi per Valachos, ac Tartaris inferrent, quantum integro biennio pro praesidio militari satis esset⁶.

Moschi hostilia nobis meditari non cessabant, expederat rex Joannes ad tractandum cum ipsis de pace commissarios suos Poznaniensem et Trocensem palatinos sive {de} foederibus prorogandis Kadzinum usque. Aderant et illorum a caris fratribus duobus (ambo enim fratres protunc iure haerediario regnabant in gente illa) selecti commissarii Czedei, Buturli [sic] et Romadanowski⁷, sed magnos spiritus habebant, et videbantur strictiora foedera cum Turcis inivisse. Tractumque notabilem post fluvium Socz limitibus Lituaniae contra pacta iuramentis ab utrinque firmata, per potentiam ademerunt, licet ipsis ex parte reipublicae nulla peierandi occasio data fuerat⁸.

Minime tamen regem deterruerant haec, et tanta molimina, magnaue quaesiti de industria belli discrimina. Processit cum primogenito suo Jacobo mediis Augusti diebus ad castra sub Busko posita, quae tardo gradu cum plures legiones et cohortes subintraverant. Ac velut primam armorum suorum offam fortalitium Jazłovecense a Turcis insessum, iuri suo fortiter restituit⁹. Mox ad Tyram, quae iacet Chocimensis et Zwanensis arx progressus, pontem

¹ Ex traditione, quia in mea Milczyczensis parochia manserant.

² Idem [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 880.

³ Idem, fol. 881.

⁴ Ibidem.

⁵ Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 897.

⁶ Idem, fol. 881.

⁷ Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 869.

⁸ Idem, fol. 899.

⁹ Idem, fol. 896.

людей забрали, а частину вбили біля Ямполья й Загори¹, спустошили Красилів, узяли штурмом Пригородок², так що мало людей врятувалося від загибелі втечею до замку. Також татари пограбували Лешнів³ недалеко Бродів, подібним чином на Покутті Заболотів⁴ був знищений, а люди потрапили в неволю.

Наше військо, вислане до Петричейку, яке тепер уже підпорядковувалося підскарбієві королівського двору, через недостатню численність (хоча налічувало сорок п'ять хоругв, окрім козаків та двох полків), не могло тягатися з татарськими силами, з дня на день відступало до наших країв. До того ж, коли з них понад п'ятсот людей вислали на розвідку, турки, вийшовши в кількості двох тисяч із Кам'янця, так їх прийняли, що з них ледве один посланець уникнув смерті.

Могила, обраний або, точніше, призначений запорозьким гетьманом на місце Куницького, вийшов з Немирова зі своїми козаками, про чії сили поширювалися лише гарні брехні, позаяк вони були дуже малими. Наш резидент Самуель Проський⁵ доносив, що Сулим-паша, який мав під своєю орудою тридцять тисяч турків, отримав від султана наказ збройно домагатися Хаджи-аги, котрого в нашому Львові утримували як бранця, і готувати всім військом напад та облогу нашого міста.

Несподівано в нашому місті та в усій Русі виник набагато більший переполох – через те, що в обозах нашого війська під Буськом нараховувалося ледве п'ятнадцять хоругв. Адже віденська війна минулого року вичерпала наші сили через труднощі, хвороби, нещастя й кривди, які небо послало не лише в обозах, але й у часі повернення на батьківщину. Тому для захисту домашніх вогнищ не вистачало цілих полків та сформованих хоругв. Відтак вийшло, що турки, дбаючи про майбутнє, забезпечили Кам'янець привезеним волохами й татарами провіантом, якого було достатньо для військової залоги протягом двох років.

Московити не перестали вважати нас ворогами. Король Ян відрядив до Кадина⁶ своїх комісарів, познанського та троцького воєвод, для переговорів з ними [московитами] про мир чи для продовження перемир'я. Також прибули від двох братів-царів (бо ж обидва брати тоді правили своїм народом за правом успадкування) вибрані комісари Чаадаєв, Бутурлін та Ромодановський⁷, але вони мало багато пихи і здавалося, що московити увійшли з турками у тісніший союз. Вони силою зайняли важливу місцевість за рікою Соч, у прикордонні Литви, всупереч заприсяженим угодам, підтвердженим з обох сторін, хоча Річ Посполита не дала їм жодного приводу для віроломства.

Король якнайменше злякався великих труднощів та небезпек у війні, якої він свідомо шукав. Зі своїм найстаршим сином Якубом він вирушив у середині серпня до табору, розташованого в Буську, куди повільно багато полків та відділів надійшло. Ніби роблячи вступ до своїх військових дій, він енергійно відновив свою владу у фортеці Язлівець, в якій сиділи турки. Невдовзі король підійшов до Дністра, де стоять замки в Хотині та Жванці, поставив міст через Дністер, який нищили дощі, зливи й надмірні повені.

Також без зволікань прибув кримський хан з усіма своїми військами, поспішив назустріч королю Суліман-паша, сераскер, по-простому головний охоронець кордонів, з вісьмома своїми пашами з другого боку Дністра, ставши біля Хотина. Наші пропонували розпочати битву, але турки з татарами хотіли уникнути військового зіткнення, та й нашим

¹ Ямпіль – тепер селище міського типу Хмельницької області; Загора – тепер село Загірці Тернопільської області.

² Тепер село Чернівецької області.

³ Тепер село Львівської області.

⁴ Тепер село Івано-Франківської області.

⁵ Йдеться про резидента польського уряду в Стамбулі Самуеля Проського (1636–1710).

⁶ Кадино – тепер село Смоленської області (Російська Федерація), розташоване недалеко Андрусова.

⁷ Йдеться про бояр Івана Чаадаєва (?–1697), Івана Бутурліна (?–1697) та Федора Ромодановського (1640–1717).

super Tyram ponebat, quem pluviae, tempestates ac insolita aquarum inundatio frequenter moliebantur.

Aderat sine mora hanus Crimensis, cum universis copiis suis, properavit in occursum regi Suliman Passa seraskierus vulgo, generalis limitum custos, cum octo aliis basis ex altera parte Tyrae, prope Chotimum consistens¹. Offerebant nostri <fol. 821>[// 336v] aleam pugnandi, sed Turcae Scythaeque nulatenus ad martiale praeludium evocari poterant. Nostris quoque aquarum exuberantium copia, viam ad agenda fortia non concessit. Ergo rex hostem in pugnam provocandum artes constituit huiuscemodi.

Deserto illo ponte ob aquas nimias nec dum perfecto, alibi vero in superiori parte instrui demandato, ad rupem usque et muros Camenecenses, quasi oppugnaturus processit². Quo viso Tartari soliti ac sueti nandi (dum miles Polonus proxima quaeque Cameneco, pagos, prata, imo fruges integras calcat, et radicitus³ extirpat) subito superveniunt cum dicto seraskiero, fultique praesidiariis Camenecensibus (ubi quatuor bassae et duodedem millia militum fuisse ferebantur) tormentis Cameneco acceptis, prodierunt in campum.

Tum rex, quo in apertiores campos hostem educeret, ac magnis in regione illa pessundaret frumenta, alio quo venerat tractu vertit exercitum, ac secundario per institutum super Tyram pontem iter maturavit⁴. Instabant hostis ad quemvis uliginis, et fluvii transitum, adoriebatur nostros per velitationes, semper tamen damno suo reiectus, statariam nunquam pugnam inire volebat. Imo nec ex tormentis praedictis metu forsane illa amitteret, vel unica vice iaculari ausus, id unicum desultoriis proeliis (ut captivi postea retulerant) intendere videbatur, ut exercitum nostrum ad carraginem curruum (quod sinister rebus ultimum remedium exercitus nostri habebant) impelleret, ac necessitaret, quo facilius circumventos, seclusoque annonae commeatu ad pacis conditiones (quae liberalissime proponebantur) acceptandos induceret⁵, seque citius ad ferendum Budae subsidium, quae a caesarianis fortiter oppugnabatur expediret.

Postquam vero nostris feliciter progredientibus <fol. 822>[// 337] in liberos campos se deduci intellexit, non ultra quatuor leucas a muris Camenecensibus recessit, nostrosque ad destinatum secundarii pontis locum pergentes, amplius morari ac praepedire non tentavit. Nec ibi tamen etiam tertio loco structi pontes successere, aliud itaque consilium rex adorsus. Relictis omnibus impedimentis curribus circa fessos itinere pedites moverat rursus rex quaesiturus offensurusque hostem, sed hii ad nuntium motus regii ad ipsas fere rupes et muros Cameneci sese recepit⁶.

Per quinque dies sine igne et fumo perseverabat in campis rex cum selectis copiis suis, levibusque turmis Tartarorum, qui in partem Vołhyniae excurrerant dispersis, ad castra rediit. Turcae vero et Tartari prius ad Cecoram in Moldavia constiterunt, antequam rex illorum recessu compertum habuit, superato enim Tyra veloci cursu intra duos dies et noctes Cecoram attigerunt, ubi recentissime versus Bar Calmucenses et Cosaci Donenses⁷, quod magna sollicitudine rex conduxerat, tardius ad eum venientes, obvios sibi Tartaros habuerunt, atque egeria audacia numerosiorem hostem subito aggressi, fuderunt, ulteriusque persecuti sunt.

Rex itaque succedente praemature autumnus, rigidiorique coelo, et frigoribus nondum speratis, et quadam fatali morborum contagione, saeviente, exercitum in hyberna per tractum

¹ [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 897.

² Idem, fol. 897.

³ Ориг.: хибно *reductus*. Див.: Zaluski, *Epistolarum*, p. 897.

⁴ Idem [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 897.

⁵ [Idem], fol. 898.

⁶ Idem, fol. 898.

⁷ Ibidem.

військам сильна повинь не дозволяла вдатися до якихось активніших дій. Тож король вирішив спровокувати ворога на битву таким способом.

Через повинь король покинув недобудований міст і наказав збудувати новий у верхів'ї річки, аж до скелі та мурів Кам'янця, нібито збираючись його захопити. Побачивши це, татари, які були готові до переправи (польська армія тим часом грабувала села, луки та посіви навколо Кам'янця), несподівано прибули зі своїм сераскером, підтримані захисниками міста (у якому, як повідомлялося, перебувало чотири паші та дванадцять тисяч воїнів). Вони вийшли в поле, взявши із собою гармати з Кам'янця.

Тоді король, щоб вивести ворога на відкриті поля та знищити якнайбільше збіжжя в цій місцевості, обрав для війська іншу дорогу, ніж ту, якою прийшов, і, повернувшись, знову поспішив через споруджений міст на Дністрі. Ворог підходив до всіх мочарів і річкових бродів, атакуючи наших у дрібних сутичках, та оскільки його завжди з утратами відкидали, він ніколи не хотів прийняти вирішального бою. Він навіть зі згаданих гармат не наважувався хоч раз вистрілити (можливо, боявся їх втратити), тільки кінними нападами (як пізніше полонені розповідали) мав намір наше військо загнати до табору з возів (що наші вважали останнім засобом за несприятливих обставин). Після швидкого оточення, відрізання від провіанту й амуніції турки примусили би до укладення мирних умов (які найохочіше запропонували б), а самі хутко вирушили б на допомогу Буді⁸, яку війська імператора сильно облягали.

Після того як ворог помітив, що наші вивели його на відкриті поля, відійшов не далі чотирьох миль від мурів Кам'янця й більше не старався стримувати та ставати на заваді нашим силам на їхньому шляху до призначеного місця для другого моста. Однак навіть мости, збудовані в третьому місці, були невдалими, тому король намислив інше. Він залишив усі вози, які затримувалися, і рушив зі своєю втомленою піхотою вперед, аби знайти й напасти на ворогів, але вони на звістку про наближення короля відійшли майже до самих скель та мурів Кам'янця.

Упродовж п'яти днів без вогню й диму король зоставався в полях зі своїми добірними військами й повернувся до табору, коли розпоросив легкі юрби татар, які виходили з волинських країв. А турки й татари стали під Цецорою в Молдавії, перш ніж король довідався про їхній відхід. Вони перейшли поспішним маршем Дністер, діставшись Цецори за два дні та дві ночі. Незабаром надійшли, повільно тягнучись, у напрямку Бару, калмики й донські козаки, яких найняв король за великі гроші. Вони зустрілися з татарами та з незвичайною сміливістю несподівано напали на численнішого ворога, розсіяли й далі його переслідували.

Тому король, з настанням ранньої осені та початком холоднішої погоди, з морозами, яких ще не очікували, і за шаленіючої все більше смертельної зарази, відправив військо на зимові стації по всій території Молдавії, наскільки це дозволяла незрозуміла безлюдність тієї землі, а також розмістив його у Чернівецькому повіті. Було сподівання, що стиснені таким розташуванням фортеці Бар і Меджибіж, які перебували під турецькою владою, легко піддадуться з приходом весни.

Проте вбогий та відлюдний край не міг помістити й утримати військо, тому король також дозволив воякам спокійно зимувати у його власних дідичних маєтках, усупереч правилам і звичаям батьківщини. Королівську артилерію з усією потугою розмістив у своєму Золочівському замку. За його прикладом рівно ж і можновладці королівства засвідчили обов'язок любові до батьківщини, охоче надавши у своїх маєтках прихисток втомленим війною воякам.

Таким чином розмістивши військо, король подався з табору для проведення вального сейму королівства (що він бажав провести у Львові, з огляду на швидшу допомогу загроженим краям). Звідти він повідомив про все, що сталося в той час (як мною було описано),

⁸ Буда – західна частина угорської столиці Будапешт, розташована на правому березі Дунаю.

Moldaviae quantum per inexplicabilem terrae illius solitudinem licuit¹, ac districtum Czernieciense² disposuit. Hac locatione constricta fortalitia, **Bar et Miedziboz in potestate Turcarum** existentia, succubitura facile primo vere spectabantur.

Quia vero angustiae locorum, et ingens solitudo exercitum capere et sustentare non poterant³, <fol. 823>[// 337v] etiam in propriis haereditariis bonis, ultra morem et consuetudinem patriam, rex hybernandi quietem militibus indulisit. Artileriam regni totamque molem in arce sua Złoczoviensi collocavit, quo exemplo et quidam proceres regni idem charitatis erga patriam officium praestiterunt, militique bellis exhausto, focum in suis bonis sponte concesserunt.

Ita disposito exercitu rex, comitia generalia regni (quae Leopoli fieri ob citiorem succursum periclitantibus provinciis desiderabat) celebraturus campo excessit⁴, de quibus omnibus, sic hac aestate, ut praemissum est gestis, Innocentio XI pontifici Romano per speciales literas, quas Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 897 inseruit, denuntiavit.

In iisdem literis etiam hac dignum notatu expressit⁵, quod aliqui etiam septuagenarii rustici Mahometanam ultro et benevole sectam amplexi in Podolia fuerunt, permisseruntque se in tanta aetate circumcidi, maiorisque constantiae faeminas repertas, quae maritis suis contactum Mahometismi aut dissuasere, aut rursus ab eo retraxere.

Eodem anno post demortuum parentem Adamum Sieniawski filius nondum annis maturus, honori tamen ex prosapia dignitate par, ultimis diebus Maii ingressum suum in capitaneatum nostrum Leopoliensem solenniter celebravit⁶, qui et defuncto patri suo in Brzezany luctuose parentavit. Eodem anno Andrea Zaluski, episcopo protunc Kiioviensis ac Czernihoviensi, auctore meo in multis huius opellae discriptionibus, funebri sermone virtutes demortui celebrante, quem sermonem Polonum, Latino typo imprimi curavit, ut ibidem patet⁷.

Idem Zaluscius (pro dignitate suffraganealis provinciae referendum duxi) de recuperando loco deputati sui Kiioviensis in tribunali Lublinensi, ubi nescit, qua de causa (conicere licet ob Moschorum <fol. 824>[// 338] inundationem) per multos annos loco excesserat, tum apud regem Joannem III Leopoli, protunc residentem, quam in eodem subsellio tribunalitio, acriter per literas laboravit, in quibus enucleat, quod quamvis hic episcopatus in hostico fuerit pro illo tempore, tamen quadraginta parochias habebat, ideo iure merito sibi hanc praerogativam honoris restitui contendeat⁸.

Annus Domini 1685^{tus}

Praemiseram ad praecedentis anni initium, quod summa capitularis in bonis haereditariis regis, vicelicet Zolkiew, Kulikow, Odnów, haerens reponi capitulo declarata fuit, quae anno currenti ad inchoationem capituli Martialis, in manus deputatorum enumerata erat⁹. De qua summa id est quadraginta duorum millium, tum et de censibus solutis capitulum administratorem horum bonorum quietavit.

Ex hac summa triginta millia data sunt super bonis Stanislae Jabłonowski protunc palatino Russiae, duodecim millia Constantino duci Wisniovecensi palatino Belzensi, accedente consensu archipraesulis Lipski. Integram hanc summam desideraverat sibi conferri Georgius

.....
¹ Ibidem [Zaluscius, *Epistolarum*].

² Ориг.: *Czerniechoviensem*.

³ [Zaluski, *Epistolarum*], ibidem.

⁴ Idem, fol. 899.

⁵ Ibidem.

⁶ Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 881.

⁷ [Idem], fol. 901.

⁸ Idem, fol. 893 et 896.

⁹ [Acta] capitularia, fol. 354.

в окремому листі до римського папи Інокентія XI, текст якого поданий Залуським ([Zaluski A. *Epistolarum*, t. 1], сторінка 897).

У тому листі також вказав (і це варто зазначити), що деякі, навіть сімдесятилітні, селяни на Поділлі добровільно прийняли магометанство, дозволивши в такому віці себе обрізати. Набагато стійкішими виявилися жінки, які своїх чоловіків відраджували або назад відтягували від зв'язку з магометанством.

Того року, після смерті батька [Миколая], його син Адам Сенявський¹, ще неповнолітній, але гідний цього уряду за своїм народженням, в останні дні травня урочисто відбув вступ на посаду нашого львівського старости. Також у Бережанах він влаштував жалобу за своїм померлим батьком. У тому ж році Анджей Залуський, на той час київський та чернігівський єпископ, мій автор багатьох описів у цьому творі, [привселюдно] хвалив чесноти покійного у поминальній промові, щодо якої він подбав, щоб її польською й латинською мовами надрукувати, як це там можна побачити².

Той самий Залуський (якого я вважав гідним суфраганської єпископії на провінції³) клопотався про повернення свого місця київського депутата в Люблінському трибуналі, де він, не знати з якої причини (можна припустити через нашестя московитів), був відсутній на посаді багато років. Він про це сильно старався перед королем Яном III, який тоді перебував у Львові, як і через листи – у тому ж судовому уряді. У них він пояснює, що хоч єпископія станом на той момент перебуває у ворожому краї, але має сорок парафій, тому він слушно дбає про відновлення цієї гідної прерогативи.

Рік Божий 1685

На початку минулого року я згадував, що загальна сума, забезпечена на дідичних маєтках короля, а саме в Жовкві, Куликові, Відневі, була оголошена для повернення капітулі. І в цьому році та сума до відкриття березневої капітули була відрахована на руки делегованих каноніків. З цієї суми, тобто сорока двох тисяч злотих, а також і зі сплати чиншів капітула квітувала адміністратора тих маєтків.

За дозволом архипастиря Липського з тої суми тридцять тисяч дали [в забезпечення] на маєтки Станіславу Яблоновському, тогочасному руському воєводі, дванадцять тисяч – белзькому воєводі, князю Костянтину Вишневецькому. Всю цю суму бажав отримати декан капітули Єжи Гедзінський, сподіваючись записати її на своїх достатніх маєтках, і капітула цьому не перешкоджала, але переважила раніше схвалена пропозиція архієпископа. І таким чином капітула, що передала свої кошти особам із вищим статусом, мусила гостро потерпати від великих незручностей і втрат, не без шкоди для Церкви.

Архієпископ Корицинський зле вчинив, що призначив особу з міської ради на посаду писаря, оскільки акти юрисдикції, візитації та інші, як рівно ж привілеї нашої церкви, були частково знищені, частково повернуті капітулою, попри значні труднощі.

Не знаю чому, проте капітула вчинила так, що всупереч прийнятим звичаям на весілля Юдіти, дочки Героніма Куропатницького⁴, тодішнього судді Львівської землі, в подарунок нареченому Анквічу було надано вісімдесят два злотих через руки уповноваженого канцлера [Костянтина] Мрозовицького.

Капітула погодилася на посвяту храму в Годовиці, схвалила його забезпечення, презентоване парохом, зберігши право ревізії ґрунтів прокуратором.

Від заснування фундації каноніка Кросновського на суму дві тисячі злотих, що була в тому році схвалена архієпископом, капітула сплатила правникові (*actuario*) Усману двісті п'ятдесят злотих.

¹ Сенявський Адам Миколай (1666–1726) – львівський староста (1684–1726).

² Промова вийшла друком польською мовою, див.: Zaluski A. *Mowy rozne*, s. 134–156.

³ Автор вважав Київську латинську дієцезію суфраганією Львівської латинської архидієцезії.

⁴ Куропатницький Геронім (Ярош) – суддя Львівської землі (1681–1691).

Giedzinski, decanus capituli, et se in scripturum eandem super bonis suis satis sufficientibus sponderat, nec capitulum inficiebatur, praevaluit tamen declaratio archiepiscopalis prius obtenta¹. Et ita capitulum, quia maioris praerogativae personis summas suas consignaverat, maiora <fol. 825>[// 338v] incommoda et damna patienter non sine ecclesiae iniuria suffere debet.

Non bene sibi archiepiscopus Korycinski providerat, quod personam consularem ad officium notarii assumpserat. Acta enim iurisdictionis et visitationis ecclesiae nostrae, ac aliarum, tum et privilegia quaedam deperierant, quaedam cum magna difficultate capitulum vindicavit².

Nescio quid causae capitulum habuerit, quod more insolito ad nuptias filiae Judithae, virginis Hieronimi Kuropatnicki, iudicii protunc terrae Leopoliensis, sponso Anquicz nubentis munus centum octuaginta duorum florenorum, per suum ablegatum Mrozowicki cancellarium miserit³.

Pro consecratione ecclesiae Chodovicensis capitulum consensit, dotemque ipsius sibi a parochio praesentatam, salva revisione fundorum per procuratorem approbavit⁴.

Ab erectione foundationis canonici Krosnoviani super summam duorum millium, quae hoc anno ab archiepiscopo approbata est, persolvit capitulum actuario Usman, florenos ducentos quinquaginta⁵.

Inter vicarios contra seniore suum quaerulantes decretum tulit capitulum illorumque rixas, et iurgia sedavit⁶.

Etiam Judaeis gratiam exhibuit, **pro mille enim septuaginta florenis, quos quotannis a summis capitularibus persolvere tenebatur**, solum pro hoc solo anno octingentos florenos accepit capitulum salva solutione in posterum integralis summae, iuxta submissiones illorum⁷. Sed astuti Judaei hoc decretum lucrati pro uno {et altero} anno, ad multos annos subsequentes per benignitatem procuratorem extenderunt⁸, <fol. 826>[// 339] nec inscriptione summarum coram actis recognoverunt, et sic gratia capituli perperam abusi sunt.

In fundis iurisdictionis Sancti Joannis haerebant census pro anniversariis diversis fundati, et praesup in bonis successorum Ozina, et Mathiae Koczowski. Et quia hi deperibant, prout et ad praesens totaliter perierunt (ut nulla illorum, et universariorum fiat mentio), capitulum commisit procuratori, seriam illorum investigationem⁹.

Super avulsione fundorum et desolatione sylvarum in villa Chodowica, et Basiowka per vicinitatem Karczewsciorum, magna fuit disceptatio inter capitulares, qui iure iniurias illatas vindicare demandarunt tenentario horum bonorum¹⁰.

A patribus etiam societatis Jesu collegii Leopoliensis magnam iniuriam capitulum perpesum in villa praestimoniali Zimnowudka. Certando etenim omni humanitate cum dictis patribus, consensit super compromissariis, et superarbitrio generoso Zebrowski, protunc iudice terrestri Leopoliensis. Erravit tamen in supposito capitulum, quem enim aequitatis amantem, et ex ratione officii indifferentem crediderat, agnovit ex eventu rei, patribus foventem sibi inimicum.

¹ Eadem [acta capitularia], fol. 359, 362, 375.

² Eadem, fol. 361, 391–425.

³ [Eadem], fol. 351.

⁴ [Eadem], fol. 375.

⁵ [Eadem], fol. 380.

⁶ [Eadem], fol. 382.

⁷ [Eadem], fol. 358.

⁸ [Eadem], fol. 389.

⁹ Eadem, fol. 365.

¹⁰ Eadem, fol. 355.

Капітула видала декрет у справі вікаріїв, котрі скаржилися на свого сеньйора, заспокоївши їхні сварки та колотнечі.

Також капітула зробила послугу євреям, від яких замість тисячі сімдесяти злотих, що їх вони зобов'язалися щороку сплачувати, за цей рік одержала лише вісімсот злотих, і перенесла на майбутнє сплату повної суми, відповідно до їхнього зобов'язання. Але євреї, скориставшись тим декретом на цей і наступний роки, із ласки прокуратора поширили його [декрету] дію на багато подальших років і не визнавали запису тих сум перед актами. Таким способом вони неслухно через цю послугу капітули порушили право.

На грунтах юридикі Св. Івана [Хрестителя] сплачувався чинш із фундацій на різні щорічні поминання, і особливо з маєтків спадкоємців Ожини та Матія Кочотовського. Оскільки ті помирали й на сьогодні про них уже цілковито забуто (не виявилось жодної згадки про них та щорічні поминання), капітула доручила прокураторові провести стосовно цього серйозне розслідування.

Щодо захоплення ґрунтів і знищення лісів у селах Годовиця та Басівка¹ через сусідство з дібрами Карчевських виникла велика суперечка поміж каноніками, які через завдані збитки вимагали їхнього відшкодування від орендаря тих маєтків.

Також від Львівської колегії отців Товариства Ісуса капітула зазнала великої кривди у бенефіційному селі Зимноводка, оскільки провадила судову суперечку з тими отцями зі всілякою гречністю, погодившись стосовно полюбовних суддів та суперарбітра Жебровського², на той час львівського земського судді. Проте капітула помилилася в цьому рішенні, адже, обравши справедливість і повіривши у безсторонність уряду [полюбовного суду], побачила результат тільки для оскарженої сторони (*rei*), сприятливий для отців та шкідливий для неї.

Тоді у визначений час [полюбовний суд] зібрався в капітульному селі Зимноводка. Потім обидві сторони показали свої права й відповідно делеговані каноніки представили свої претензії на підставі автентичних оригінальних документів. Не обговорюючи прав, не провадячи жодних розмов з полюбовними суддями, як передовсім вимагається, суд оголосив свою полюбовну ухвалу (*sententiam arbitralem*) і неслухно допустив насипання граничних копців у лісах у період дощів. Делеговані каноніки та їхній полюбовний суддя Курдвановський³ опротестували такий неслухний акт і повернулися із сільських ґрунтів. Наступної ночі всі насипані копці були знищені зусиллями їхніх [отців Товариства Ісуса] підданих. Позаяк капітула далі в цій справі участі не брала, ті отці заповзялися вчинити багато кривд і привласнити ґрунти. Про цей акт ширше розповідається в протестації ловчого Галицької землі, полюбовного судді капітули, шляхетного Станіслава Курдвановського, поданій до актів нашої консисторії 23 березня того 1685 року.

Отці ордену Святої Трійці, що викупували з неволі полонених, подали до капітули чимало прохань, також за посередництвом можновладців, щодо передачі їм храму Св. Діви Марії, який стоїть на передмісті, біля Краківської брами. Бо місце, зване Лорет, покинуте августинцями (як я згадував під 1643 роком у цій праці) і запропоноване тим отцям капітулою, їм не сподобалося через убогість та болотистість.

Капітула не прийняла прохань тих отців, узявши до уваги багато причин, і відсудила цей богородичний храм цілком своїм вікаріям, які початково його доглядали. Вона відмовила тим отцям, скерувавши їх за порадою до раєцького уряду.

Однак ті отці не полишали своїх старань, адже їм одну дорогу перекрили, дозволивши іншу і, без сумніву, кращу, позаяк відкрився шлях всередину мурів. Здобувши дозвіл архипастиря, капітули, магістрату, чернечих орденів, вони побудували храм і монастир,

¹ Тепер село Львівської області.

² Анджей Миколай Жебровський був не суддею, а львівським земським писарем, посадаючи цей уряд у 1679–1708 рр., див.: *Urządnicy województwa ruskiego*, s. 127, 409.

³ Курдвановський Станіслав Казимир – галицький ловчий у 1660–1680-х рр., див.: *Urządnicy województwa ruskiego*, s. 47.

Hic etenim in tempore praefixo ad villam Zimnowudka capitularem descendens, postquam utraeque partes iura sua produxissent, et respective deputati capitulares praetensiones suas per authentica originalia documenta, elucidassent, non discussis iuribus, nec ulla facta cum compromissariis conferentia, prout primo tenebatur, sententiam suam arbitralem protulit, et ad sipandos scopulos graniciesque in sylvis, tempore pluvioso, indebite processit¹. Deputatis capitularibus, ac compromissario suo Kurdwanowski <fol. 827>[// 339v] contra talem indebitum actum protestantibus et ex fundo recedentibus, ac subsequenti nocte omnes scopulos erectos opera subditorum suorum demolientibus². Quia tamen capitulum ulterius in hac causa non processit, iidem patres multa praeiudicia et usurpationes fundi facere intendunt. Hunc actum fusius obloquitur protestatio generosi Stanislai Kurdwanowski, venatoris terrae Haliciensis, compromissarii capitularis ad acta consistorii nostri die 23 Martii eodem anno 1685 porrecta.

Patres ordinis Sanctissimae Trinitatis de redemptione captivorum, multis vicibus etiam cum interpositione magnorum nominum, instantiam ad capitulum pro tradenda sibi ecclesia Beatae Mariae Virginis in suburbio ad portam Cracoviensem sita, faciebant. Locus enim ille Loret dictus ab Augustinianis desertatus (ut in anno 1643 huius operis praemissi) his patribus a capitulo oblatus, ex ratione humilitatis et lutositatis ipsis displicuerat.

Non annuit capitulum petitioni eorundem patrum, consideratis etenim multis rationibus, ecclesiam hanc Beatissimae, uti primaevam conservandam omnino vicariis suis decrevit, et adhibito ad consilium magistratu consulari, iidem patribus denegavit³.

Quia tamen iidem patres non intermiserunt curas suas, quod illis una via prohibebatur permissum alia, et meliori quidem, quia moenia civitatis intrandi. In qua praehabito archipraesulis, capituli, magistratus, ordinumque regularium assensu, ecclesiam et monasterium facta prius submissione de obedientia et reverentia loci ordinario praestanda (ut patet ex actu Lunae die 5 Novembris anni eiusdem) erexerunt. Ac **successu temporis, ita huic plantationi novissimae benedixit Altissimus**, ut et numero personarum <fol. 828>[// 340] et doctrina, et labore, devotionisque cura, antiquioribus in nostra civitate ordinibus, nullatenus censeatur inferior, quinimo suppellectilis ecclesiasticae praestantia, aliis superior, favoribus magnatum ob ingressum nobilem de familiis, et praecipue ob effigiem Salvatoris Jesu Nazareni dicti, in modum captivi in altari stantis, et multas gratias petentibus largientis, cumulata, et per regnum Poloniae et ducatum Lituaniae propagata in brevi extitit.

Religiosi Sancti Dominici congregationis Sancti Ludovici Bertrandi obtinuerant consensum, prout in anno 1678 dixi, super fundatione sui conventus et ecclesiae, summaeque quindecim {millium} florenorum applicatione super oppidum Podkamienie per Stanislaum et Marianna Jabłonowskich coniuges, palatinos Russiae, inscriptae, in censum annum⁴. Hanc summam in vim dotis archipraesul Lipski approbavit et auctoritati ordinaria applicavit iidem religiosi. Stetit ex ligno et ecclesia, et conventus paupertatis, in platea Zielona dicta, suburbii Haliciensis, sub nomine Sanctae Ursulae. In hac ecclesiae devotiones solitas loco illi, hominibusque procul a civitate distantibus percommotas, iidem regulares rigidiori observantia conspicui, absolvunt et laudabiliter famulantur Altissimo. Vide actum Lunae 29 Januarii anni eiusdem.

Accessit et nova erectio altaristae in capella Beatissimae Domagalicciana super summa quatuor millium per generosam Grabianczyna testamento legata⁵, ad illudque ministerium data facultas praeposito pro tempore existenti praesentandi presbyterum. Vide actum Mercurii 24 Januarii anni eiusdem.

¹ Eadem [acta capitularia], fol. 363 et 383.

² Ex relatione subditorum.

³ [Acta] capitularia, fol. 383, 385.

⁴ Acta consistorialia, fol. 117.

⁵ [Acta] consistorialia. Vide annum 1682.

попередньо надавши зобов'язання про послух і пошану місцевому ординарієві (як видно з акта, виданого в понеділок, 5 листопада того року). І з плином часу Всевишній благословив цю найновішу розсаду. Він не вважався ні в чому нижчим від старших орденів у нашому місті: ні числом осіб, ні вченістю, ні опікою Божого культу. І навіть перевищував інших досконалістю церковних апаратів, маючи прихильність можновладців через вступ шляхтичів [до монастиря] з їхніх родів, а особливо – через ікону нашого Спасителя, названого Назаретянином, в образі в'язня, що стояла у вітварі. І невдовзі вона була всипана численними ласками тих, хто просив у молитвах, і слава про неї поширилася в Польському королівстві та [Великому] князівстві Литовському.

Монахи св. Домініка згромадження св. Людовика Бертранда отримали згоду (про що я розказав під 1678 роком) на фундацію свого монастиря та храму через передачу подружжям руського воєводи Станіслава і Маріанни Яблоновських суми п'ятнадцять тисяч злотих, записаної на місті Підкамін'ї¹, зі сплатою щорічного чиншу. Цю суму в силу забезпечення архипастир Липський схвалив та владою ординарія надав тим монахам. На вулиці Зеленої, на Галицькому передмісті, з дерева постав храм та монастир бідності під титулом Св. Уршулі. У цьому храмі, у цьому місці звичні богослужіння були дуже вигідні людям, які мешкали далеко від міста. Монахи, знамениті суворішими правилами, розгрішали й похвально служили Всевишньому. Див. акт, виданий у понеділок, 29 січня того року.

Вступила в силу і фундація посади альтариста в каплиці Пречистої Діви (Домагаличів) на суму чотири тисячі злотих за тестаментарною легацією шляхетної Грабянчиної. До тієї служби додано намісників, що на той час буде, право презенту священника. Див. акт, виданий у середу, 24 січня того року.

У каплиці Св. Станіслава нашого храму засновано посаду альтариста на суму три тисячі злотих за тестаментарною легацією ясновельможної Єфросини Оссолінської, представлену ясновельможним Коссаковським² (який подбав про її схвалення), як встановлено з акта, виданого в п'ятницю, 11 травня того року.

Про суму десять тисяч злотих див. далі сторінку³.

«Коли хтось сильний та озброєний пильнує свого двору, його майно в безпеці» (*Луки*, 11:21) – заповідь вічної мудрості. Оскільки войовничий король Ян III сторожував з військом на кордонах, то його королівство перебувало в мирному спокої. Позаяк щодо цього року я не вичитав новин ні в раецьких актах (в яких не знайшов нічого важливого), ні в інших авторів, то стисло опишу їх за листом самого короля (що наводиться у Залуського в епістолії 47 [*Zaluski A. Epistolarum*, t. 1, pars 2, p. 920]), адресованим кардиналові Барберіні⁴.

Вороги стали під Стефановичами⁵, на півдорозі між Кам'янцем та Яссами, що розташовуються біля Дністра. Король рушив із Жовкви до Золочева, затримався ненадовго біля Язлівця, за вісім миль до Кам'янця. Там отримав радісні звістки про успіхи як військ імператора, так і венеційців, і на знак подяки за перемогу склав подяку Богові воїнств триумфальним гуркотом гармат. І ось радість зі смутком змішалися!

Резидент доніс королю з табору московитів, що генерал Голіцин⁶ з усім військом у триста тисяч вояків, що складалося з московитів та козаків, з трьомастами гармат (у що

¹ Тепер селище міського типу Львівської області.

² Коссаковський Владислав Миколай – львівський чашник (1677–1697). Мав палац у Львові, а його дві дочки стали черницями монастиря бенедиктинок, див.: *Інвентарі палаців*, с. 35.

³ Номер сторінки не вказано.

⁴ Барберіні Карло (італ. *Barberini Carlo*; 1630–1704) – італійський куріальний кардинал, префект Священної Конгрегації поширення віри.

⁵ Стефановичі – тепер місто Штефенешть (рум. *Ștefănești*) в повіті Ботошань (Румунія). Розташоване біля річки Прут, а не Дністер.

⁶ Голіцин Василій (1643–1714) – московський державний діяч, боярин, князь, воєвода.

In capella Sancti Stanislai ecclesiae nostrae, erectus altaris super summa trium millium per magnificam Euphrosinam Ossolinska, testamento legata¹, <fol. 829>[// 340v] per magnificum Kossakowski (qui hanc approbationem procuraverat) praesendendus, ut constat ex actu Veneris die 11 Maii anni currenti.

Summa decem millim vide infra folio².

“Cum fortis armatus custodit artium suum, in pace sunt ea, que possidet”, aeternae veritatis effatum est. Lucae 11[:21]. Ideo et rex bellicosus Joannes III, quia cum exercitu in finibus regni excubabat, pacis otio regnum eius fruebatur. Et quoniam huius anni gesta nec in actis consularibus (in quibus nihil congrui reperii), nec aliis authoribus legi, ex literis ipsius regis (quas habet Załuscius, *Epistola* 47) ad cardinalem Barberinum directis carptim describo.

Constiterant sub Stefanowce loco inter Camenecum et Jassy ad fluvium Tyras sito, hostes, movit ad eos Złoczoviam Zołkievia rex, substititque parum Jazłowecii octo leucis a Cameneco, ibique de felici successu tam caesariani, quam Venetorum exercitus, laetum nuntium accepit, ac pro victoria insigni Domino exercitum gratias exsoluit, triumphali tormentorum boatu. Et ecce laetis tristia permixta³.

Residens, Moschorum e castris denuntiavit regi, quod generalis Galliczinus cum toto exercitu trecentorum millium ex Moschis et Cosacis coagulato, trecenta tormenta (quod fidem superat) computante, nec viso hoste retro a Perecopio versus quo ex consilio regis moverat, pedem retulit, nec Crimeam quam tunc (cum nostri Budziacenses Tartaros oppugnaturi erant) aggredi promiserat, conspexit.

Unde si noster exercitus Budziaki versus movisset, nihil certius, quod tota illa ingens Crimensium colluvies, in toto ex illa parte libera, nostros cum Budziacensibus acriter pro domo sua decertantibus, nihil ab illa parte sperantes, et <fol. 830>[// 341] securos faciendae per Moschos, quasi diversionis, aggressa fuisset, magnumque discrimen fecisset. Sic cythara versa est in luctum, regisque praemeditati successus secus cadere debebant, et tutius servare domi exercitum, quam evidenti exponere periculo, ratio prudentum suasit.

Hoc anno in locum generalis Samułowic Cosacorum, nostris Polonis infensi (qui per suos milites levis armaturae⁴, herbas, gramina, foena omnia exurebat, et sub ficto nomine Scytharum ulterioris prosecutionis bellicae adinveniebat, secretas conferentias cum hano habebat, ideoque sub custodiam Moschorum, ferro manus, pedesque ligatus traditus erat) alius nomine Mazeppa, nobilis Polonus ex palatinatu Vołhyniensi, nobis non adeo pro illo tempore favens, suffectus est⁵.⁶ Huius ideo inchoati regiminis principium annecto, quia de illo, si Deus vitam prorogarit, futuris temporibus grandis historia volubilitatis fortunae paratur, quae et ad praesens cum cachinno refertur, ex auditu et relatione dignorum, admonitionem iuniorum et adolescentum lascivientium.

“Deus esse amorem, turpiter vitio favens

Finxit libido, quoque liberior foret,

Titulum furoro numinis falsi addidit.

Vana ista demens animus ascivit sibi

Venerisque numen finxit atque arcus dei”⁷.

Ac ex eo forte, et hic in aetate tenera sibi blandiri visus, et quibus passim iuvenes tanguntur

¹ Eadem [acta consistorialia], fol. 374.

² Ориг.: речення не закінчене.

³ [Załuski, *Epistolarum*], tom 1, pars 2, fol. 910.

⁴ *Летопись*: пропущено *levis armaturae*.

⁵ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 921.

⁶ *Летопись*: кінець абзацу опушено.

⁷ Seneca, *Hyppolitus*.

важко повірити), навіть не побачивши неприятеля, рушив назад від Перекопу, і не кинувши оком на Крим. Тоді як, за порадою короля, він обіцяв атакувати (коли наші війська мали битися з буджацькими татарами).

Тому, якби наше військо рушило до Буджака, то, найімовірніше, сталося б так, що вся велика кримська орда, цілком безпечна з того боку, зятято билася б разом із буджацькими татарами за свої домівки, нічого з іншого боку не очікуючи, почуваячись у безпеці від московитів, що тим часом підступали ніби з диверсією [до Криму] та створювали велику загрозу. Тож люття не зіграла до бою, від обдуманих намірів короля мусили відмовитися, розважливий розум радив, що краще залишити вдома військо, ніж наражати на виразну небезпеку.

Того року замість козацького гетьмана [Івана] Самойловича, ворожого до наших поляків (який через свої легкоозброєні відділи нищив траву, пашу й сіно [для коней] та під маскою фальшивих татар знаходив сліди їхньої дальшої військової сторожі, вступив у таємні переговори з ханом і тому був переданий московитам під арешт зі зв'язаними руками й ногами), його місце посів інший, на ім'я [Іван] Мазепа, польський шляхтич з Волинського воєводства, що тоді не дуже був прихильний до нас. Я тому даю тут інформацію про початок його правління, що (якщо мені Бог продовжить життя) надалі [в цій праці] багато цікавих історій з'явиться про мінливість фортуни, які дотепер зі сміхом дехто переповідає для застереження розпусної молоді, почувши реляції гідних довір'я.

Перетворила кохання на бога ганебна

Й безумна від гріха похить і, щоб насолодитися більше,

Надала пристрасті титул фальшивого божества.

Безтямна душа, яка прийняла цю марноту й вдавала

Божественність Венери та стрілянину бога із лука¹.

Можливо, з цієї причини Мазепа в юному віці обманювався і (як часто трапляється з юнаками) відчув удари стріл Купідона, які караючий за розпусту Бог заслужено замінив на гострі різки. Він закохався в якусь заміжню [жінку], дружину польського шляхтича і, напевно, його застали в її товаристві. Тоді його повністю оголили, добре відшмагали до крові свіжими різками, зразу ж посадили його зі зв'язаними руками й ногами на необ'їждженого коня та випустили в густих лісах найближчої пущі, мовби [поклавшись] на непевний випадок непередбачуваної смерті, і погнали ніби на прощання із життям².

Однак, завдяки щасливому випадку, цей коханець, не знати яким чудом звільнився з тісних шнурів та, уникнувши падіння з необ'їждженого коня, дістався до Запоріжжя. Там він, вступивши до Війська Запорозького, таких успіхів досягнув у воєнній фортуні, що заслужив у московського царя милість та владу запорозького гетьмана. Впродовж тридцяти й більше років він здобував московитам чимало перемог над татарами й турками і собі приніс багатства та клейноди. Проте втратив їх через свою невірність, переможений разом зі шведами, давши для володарів сумний приклад непостійності фортуни й [відплаченого] віроломства. Але про це, як дозволить Бог, далі буду говорити.

На нашій львівській комісії спалахнуло полум'я великих незгод, коли холмський єпископ Станіслав Свенцицький³ на засіданні сенату у Варшаві публічно звинуватив у крадіжці грошей цілий відділ комісії, встановленої за конституцією 1680 року, та його першого голову, а саме Станіслава Яблоновського, руського воєводу, великого польного гетьмана й маршалка комісії. Він [Свенцицький] не задовольнився сказаним і, готуючись до судового процесу, видав це друком, щоб воно стало відомим у народі, додавши там також, що гроші на гіберну, належні війську, Яблоновський використовує на власні потреби. Окрім того, у приватних листах єпископ закидав йому [Яблоновському] нездатність до гетьманської

¹ Seneca, *Hippolytus*, 195–197, 202–203.

² Про сумнівні джерела цієї романтичної легенди див.: Каманин І. Мазепа; Когорекс Р. The slap.

³ Свенцицький Станіслав Яцек (1620–1696) – холмський римо-католицький єпископ (1677–1696).

sensit pharetrati Cupidinis {ictus} sagittasque, quae ipsi deo lasciviae vindice, in virgas acerbis, merito transierunt¹. Adamaverat quandam viro nobili Polono maritatum mulierem, in cuius consortio forte <fol. 831>[// 341v] deprehensus, toto corpore nudatus, virgis recentibus ad sanguinem bene caeditur, mox equo effreni manus pedesque ligatus, male imponitur, ac in sylvas profundas proximioris deserti, quasi in praecipitem mortem casumque incertum, abigitur, et quasi in exilium vitae impellitur.

Multos tamen casus felices fecit, ita et hunc amasium, nescio quo fato vincula stricta, et effrenis equi praecipitia eluctatus, Zaporoviam pervenit, ubi Zaporoviensium militiae associatus, tantum fortuna belli profecit, ut cari Moschoviae favore et imperio ducem Zaporoviensium dici meruerit, ac per triginta et ultra annos, et victorias Moschis ex Scythis et Turcis, et sibi divitias et supellectilem multam comparaverit, quas tamen perfidia sua, cum Suecis victus, perdidit, triste exemplum inconstantis fortunae et perduellionis in principes factus². De his inferius, si Deus permiserit, dicetur.

In nostra commissione Leopoliensi fomenta magnarum dispensionum exorta. Etenim Stanislaus Swięcicki, episcopus Chelmensis, Varsaviae in senatus consilio totum subsellium commissionis constitutione anni 1680 designatum, illiusque primum caput scilicet Stanislaum Jabłonowski, palatinum Russiae, supremum ducem exercitus, mareschallum commissionis publici peculatus accusavit³, nec dixisse contentus, qua popularior foret adhibito praelo in vulgus editit, eo superaddito, quod hyberniam exercitui debitam in usus proprios convertat⁴, ipsique incapacitatem clavae, infelicitatem regiminis armorum, etiam privatis literis exprobravit, abrenuntiationem officii suasit, ipsius inertia tot Christianorum animas in captivitatem abduci exprobravit.

Contra quam ipsius accusationem totum subsellium commissionis nostrae Leopoliensis solennem manifestationem fecit (quam hoc anno recenset Załuscus⁵) multis <fol. 832>[// 342] probris in episcopum, laudibus in Jabłonovium adhibitis oneratum. Circa hanc manifestationem Joannes Krosnowski, vexillifer Podoliae, vir primae inter militares auctoritatis, commissarius exercitus, haec ad Jabłonovium publice in consessu protulisse fertur⁶: “Percuse clava dux pastoralia. *Uderz hetmanie buławą w pastorały*”. Et percussisse dicitur, quia onerosas pensiones militibus solvendas per subditos ecclesiasticos, ex cancellaria castrensi extradi permisisse credebatur.

Summam decem millium florenorum Polonicalium generosae Catharinae Wilczkowska super bonis Wyzniany et Pieczymuchy inscriptam⁷, pro variis obligationibus et missarum sacrificis, tum ex eleemosinis ad varios conventus archiepiscopus Lipski ordinavit, ac Hieronymum Białozor capitaneum Novomlynensem ad illius solutionem census, in tempore praefixo obstrinxerat.

Annus Domini 1686

Annum Domini 1686 incipit capitulum Martiale, quod ob humiditatem stubae capitularis et intensa frigora determinavit sibi protractandis consiliis suis in residentia canonici Zychnii. Archidiaconus Piaskowski ex commissione capituli ab executoribus testamenti Stephani

.....
¹ Ex traditione magnorum virorum.

² *Лемонусь*: пропущено *perdidit, triste exemplum inconstantis fortunae et peduellionis in principes factus*.

³ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 937.

⁴ [Idem], fol. 1240.

⁵ [Idem], fol. 919.

⁶ Ex traditione dignorum.

⁷ [Acta] consistorii, fol. 311.

булави, нещасливе керування військами, вважаючи, що той має зректися уряду, і докоряючи, що власне через його бездіяльність багато християн потрапили в неволю.

Проти цього звинувачення вся [інша] частина нашої львівської комісії виступила з публічною маніфестацією (про яку під цим роком згадує Залуський) із багатьма доріканнями єпископові та похвалою на адресу Яблоновського. Щодо цієї маніфестації подільський хорунжий Ян Кросновський, муж великого авторитету серед військових, комісар від війська, публічно запропонував Яблоновському, як розповідають, таке: «Вдар, гетьмане, булавою в єпископські патериці». І кажуть, що таки вдарив, оскільки вважається, що він [гетьман] санкціонував з гродської канцелярії дозвіл на те, щоб духовні піддані сплачували обтяжливі податки військовим.

Архиепископ Липський постановив суму десять тисяч польських злотих шляхетної Катажини Вільчковської, записану на маєтках Вижняни й Печимухи¹, витратити на різні зобов'язання та богослужіння, а також на милостиню для різних монастирів і зобов'язав новомлинського старосту Героніма Бялозора до сплати того чиншу в обумовлений час.

Рік Божий 1686

Березнева капітула розпочала 1686 рік Божий. Через убогість капітульної зали та сильні морози її наради було ухвалено продовжити в помешканні каноніка Зихіні. Архидиякон [Адам] Пясковський з капітульної комісії з виконання тестаменту примаса королівства, гнезненського архиепископа Стефана Видзги повернув тільки три книжки: а саме Тертуліана «Орега» у фоліо, Еразма [Роттердамського], [Адріана] Юнія «Adagia» та Паоло Мануціо², що були взяті тим примасом, на той час намісником церкви, з капітульного архіву. Хоча капітула застерегла собі право повернути й інші книжки від спадкоємців того примаса, однак ніколи їх не могла забрати. І замість відшкодування за такі дорогі раритети, що вартують мільйонів грошей, капітула не отримала жодної подяки за послугу, тільки збитки.

Капітула запросила до себе понадлічбових каноніків та запропонувала певні пункти, яких вони мали дотримуватися і які вони з вдячністю прийняли.

У той час трапилася подія незвичайної природи, здивувавши багатьох. Ян Путовський, доктор філософії, директор нашої митрополичої школи (*lycae*), високовчений муж, котрий висвятився на священника за дозволом свого ординарія, скромно просив у капітули, щоб дозволила йому відбути першу літургію при великому вівтарі на свято Благовіщення [25 III 1686]. На це він отримав дозвіл більшістю голосів, урочисто за церковним порядком відбудув літургію, звану ранковою (*maturam*)³. Невдовзі після другої та третьої літургій священник смертельно захворів та 12 квітня з вдячністю поміняв землю на небо, життя на смерть, дуже швидко отримавши винагороду за працю у винограднику Христовому.

По його смерті капітула доручила управління школи канонікові, колишньому ректору Янові Козловському до призначення нового ректора. А незабаром раецьким урядом був презентований знаменитий Ян Рucinський, доктор філософії з Краківського університету, який обійняв адміністрування школою.

Того місяця квітня, 29 дня, із життям попрощався дуже заслужений для нашої церкви кустош і прелат Мартин Жеховський. Він був у своєму житті дуже діяльний, адже щоденно бував у храмі, постійно писав, фундував за свої гроші посаду вікарія в нашій церкві і так розважливо й обачливо встановив за тестаментом річний чинш двісті шістьдесят злотих, що навіть досі з його значної щедрості і вбогі користають, і церква отримує милостиню,

¹ Тепер села Львівської області Вижняни та Печенія.

² Вочевидь, мовиться про книги: Tertullianus Quintus Septimius Florens. *Opera: in quinque tomos distincta*. Parisiis, 1608; *Adagia, id est, Proverbiorum, paroemiarum et paraboliarum omnium...* Hanoviae, 1629 (авторами були Еразм Роттердамський, Адріан Юній та ін.); *Epistolarum Pauli Manutii libri XII. Uno nuper addito. Eiusdem quae praefationes appellantur*. Venetiis, 1560.

³ «Missa matutinalis seu matura», див.: *Directorium Divini Officii*, p. 6.

Wydzga, primatis regni, archiepiscopi Gnesnensis, tantum tres <fol. 833>[// 342v] libros vindicavit, videlicet “Opera” Tertuliani in folio, “Adagia” Erasmi [Roterodami], [Hadriani] Junii, et Pauli Manucii ex archivo capitulari ab eodem primate, protunc praeposito ecclesiae nostrae acceptos¹. Et licet capitulum etiam aliorum librorum vindicationem apud successores eiusdem primatis sibi reservaverat, nusquam tamen eosdem vindicare potuit². Et sic loco solatii a tanto divite multarum relictarum pecuniarum millionibus computatarum, nullam beneficii gratitudinem, quinimo detrimentum reportavit.

Canonicos supernumerarios in sui praesentiam convocaverat capitulum, iisque puncta quaedam ad observandum proposuit, quod illi grato animo acceptarunt³.

Insolitus rei eventus multis fuit hoc tempore considerationi. Joannes Putowski, philosophiae doctor, lycaei nostri metropolitani director, vir in scientiis bene moratus, ordinem presbyteratus ex dimissione sui ordinarii consecutus, submitte petiit a capitulo, ut sibi in altari maiori primum missae sacrificium in festo Annuntiationis Beatissimae [25 III 1686] celebrare indulgeret⁴. Hoc ex pluralitate votorum obtinuit, missamque primam ex ordine ecclesiae maturam dictam, sollenniter celebravit, et mox post secundam et tertiam missam, in morbem lethalem incidit ac die 12 Aprilis gratior coelo, quam terris mystes, vitam cum morte commutavit⁵, {mercedemque laboris in vinea Christi praecociter accepit}.

Post cuius obitum regimen scholae Joanni Kozłowski, ubi ex rectore canonico, capitulum commissit, ad nivi rectoris introductionem. Et {brevis} praesentatus est per magistratum consularem ex universitate Cracoviensi excellens Joannes Rucinski, philosophiae doctor, regimenque scholae reasumpsit⁶.

Eiusdem mensis Aprilis die 29 optime meritus de ecclesia nostra Martinus Rzechowski, custos <fol. 834>[// 343] praelatus, diem suum obiit. Non fuit otiosus in vita sua, erat enim in ecclesia assiduus, in scribendo continuus, vicarium ad nostram ecclesiam de suo peculio fundavit, annualem censum ducentorum sexaginta sex florenorum, ita prudenter et provide testamento ordinavit, ut etiam ad praesens ex tam notabili magnificentia, et pauperes et ecclesia eleemosinam, et anima ipsius quotannis sua suffragia percipiat⁷. Mathematicis disciplinis deditus, “Calendarium latino graecum ac historiographum, tum et Judaeorum”, cum annexis epactis in lucem edidit, rubricellasque archidioecesi nostrae multis annis praescribebat. Vixit exemplariter, mortuus laudabiliter, quaescit feliciter.

Pro illo tempore etiam powołowszczyne ex bonis Młyniscza et Zabłotowce capitulum percipiebat. Tenentarius enim horum bonorum Mrozowicki, cancellarius capituli, ex his bonis a subditis perceptos florenos quadringentos sexaginta, pro hac powołowszczyzna capitulo enumeravit⁸.

Vicariis ecclesiae nostrae iuxta leges antiquas ipsorum, archiepiscopus Lipski ordinationem morum, et ministerii ipsorum circa ecclesiam praescripsit, in qua notatu digna et observatione multa continentur. Hoc tamen praecipuum notatur, quod capitulum de medio sui deputare debeat, qui singulis quartualibus ad communitatem vicariorum descendere, constitutiones, leges, domus vicarialis coram se legi facere, negligentias trimestris examinare, carentias, poenas ad carbonam communitatis pro reparatione domus reponi mandere, de corrigendis

.....
¹ [Acta] capitularia, fol. 388 et 439.

² [Eadem], fol. 389.

³ Eadem, fol. 394.

⁴ Eadem, fol. 390.

⁵ [Eadem], fol. 398.

⁶ Eadem, fol. 405.

⁷ [Acta] capitularia, fol. 399.

⁸ Eadem, fol. 390.

а його душа – щорічну молитовну поміч. Він був посвячений у математичні знання, видав друком «*Calendarium latino graecum et historiographum, tum et Judaeogum*» з доданими епактами¹, багато років виписував рубрики² в нашій архидієцезії. Жив взірцево, помер похвально, упокоївся щасливо.

У той період капітула також отримувала податок від волів (*powołowszczyne*) з маєтків Млинище та Заболотівці. Орендар тих маєтків, канцлер капітули Мрозовицький, одержавши з цих дібр від підданих сорок шість злотих, відрахував їх капітулі, ніби [сплативши] той податок від волів.

Архиепископ Липський прописав порядок звичаїв і служіння вікаріїв нашої церкви відповідно до їхніх давніх законів, у якому міститься чимало вартого уваги та дотримання. Однак особливо варто наголосити, що капітула повинна зі свого грона делегувати того, хто як представник капітули приходив би до громади вікаріїв, щоб зачитати їм конституції, закони вікаріату, перевірити недбальство за квартал. Також він міг вимагати, щоб відкладалися грошові штрафи до скарбниці вікаріїв на ремонт їхнього будинку, нагадувати про виправлення їхніх учинків. Проте ця дуже корисна для добрих звичаїв ординація через незастосування не виконується. І все ж її раніше чи пізніше слід відновити з користю для душ.

У консисторських актах є запис якогось декрету апостольської скарбниці (*camera apostolica*) щодо кварти [четвертини доходів] з похоронів, виданий на користь ордену св. Франсиска та його монастирів, де б вони не розташовувалися. Цей декрет схвалив аудитор апостольського нунція, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 19 липня 1686 року, та засудив гнєзненського каноніка, пйотркувського плебана Альберта Клотнера до повернення судових коштів.

Під кінець затяжної зими коронний гетьман Яблоновський видав універсал до війська, щоб воно якнайшвидше вийшло із зимових стацій, вказав військовикам, аби забезпечилися здатними до роботи кінями, необхідною зброєю, достатнім на три місяці харчем. Коли вже виросла трава, він видав другий універсал, в якому наказував з'явитися у військових таборах, у визначених місцях, а саме: під Рудою, під Єзуполем, під Монастириськами, під Вишнівцем. Вояки також збиралися навколо Львова.

Близько 20 травня з боку волохів повідомили, що турки везуть до Кам'янця провіант на чотирьохстах возах. Для зупинки цієї доставки викликали хоругви наших військ, але марний виявився той намір, бо для цього вояків було замало, коні схудли з голоду, луки ще не достатньо позеленіли, а новий паша, висланий на залогу до Кам'янця, вів із собою тисячу кінних та піших турків і п'ятнадцять тисяч добірних татар. Отож, оскільки не можна було не допустити до Кам'янця цей провіант, військо взялося принаймні до охорони кордонів. Турки ж випробували воєнну фортуна, позаяк вирушили поспішним маршем з Арабом-пашею й татарами до Меджибожа та Бару. Вчинивши підкопи, вони планували знищити ці міста, але знайшли там захисників, готових до відбиття їхніх атак, тому, завдавши скромної шкоди, повернулися до свого Кам'янця.

Всі хоругви нашого війська було зібрано під Язлівцем на 29 липня із двотижневим запасом харчів, щоб здійснити похід на Кам'янець під проводом сандомирського підстоля Хелмського³. Проте піддані на Поділлі, дурний плебс, зухвалий і невірний нам, таємними шляхами про все це доніс до Кам'янця. Там турки попереджувальним залпом гармат дали знати, що наміри наших провалилися. Вони [поляки] обмежилися лишень грабунком збіжжя (яке тоді навколо Кам'янця рясно заколосилося), але не всього, бо розлогість численних полів та великий врожай хліба вимагав кількох тижнів неперервної праці.

¹ Епакти – вік фази Місяця на певну дату сонячного календаря; його основне використання полягало у визначенні дати Великодня.

² Рубрики (*rubricae, rubricellae*) – правові та літургійні постанови щодо церковних обрядів і церемоній (писалися червоним кольором).

³ Хелмський Марціан Сцібор (? – бл. 1699) – полковник, сандомирський підстолий від 1666 р.

excessibus illos praemonere, uti praesidens capitularis teneatur¹. Per non usum tamen haec <fol. 835>[// 343v] saluberrima moribus bonis ordinatio sublata est, utinam serius citiusque reassumenda cum fructu animarum.

Extat in actis consistorii connotatio cuiusdam decreti camerae apostolicae ratione quartae funeralium in favorem ordinis Sancti Francisci, illiusque conventuum ubivis locorum existentium, lati². Quod decretum auditor nuntii apostolici, ut patet ex actu Veneris die 19 Julii anni huius 1686 approbavit, canonicumque Gnesnensem Albertum Klotner, plebanum Petricoviensem, in damnis et litis expensis condemnavit.

Ad exitum pigrae hyemis dux supremus belli Jabłonovius, universales literas ad exercitum expederat, quibus celerior motus ex stativis intimabatur, monebantur milites ad procurandos equos idoneos labori, arma conquirenda, annonam semestri suffecturam providendam. Successerunt crescente iam gramine secundum universales, quibus comparitio in campo martialis circa loca designata, vicelicet sub Rudam, sub Jesupile, sub Monasteryska, sub Wisniowiec imperabatur³, {etiam in circuitu Leopoldi consistentibus militiis}.

Circa vigesimam diem Maii relatum a Valachis, commeatum in quadringentis curribus a Turcis deduci Camenecum. Convocata quidem fuerunt vexilla militum nostrorum ad interripiendam annonam illam, sed irrito conatu, rarus enim sub his miles erat, equi fame macilenti, prata necdum sufficienter virebant, passa novus pro praesidio Cameneci submissus, sequi millia equitatus et peditatus Turcarum, quindecim millia Tartarorum selectorum secum trahebat. Atque sic, quia commeatus ille abigi a Cameneco nequibat, tueri saltem incolumitatem finium regni intererat. Et tantaverant quidem Turcae fortunam belli, eruperant enim citis passibus cum Arab Bassa, et Tartaris <fol. 836>[// 344] Międzybozium et Barum, et actis cuniculis, arces horum oppidorum demoliri intendarant, sed paratos ad retrudendos impetus illos praesidianos reperierant, ideo modico damno illato rediere Camenecum, inde ad propria.

Pro die 29 Julii convocata omnia vexilla exercitus nostri Jazłoveccius cum alimonia duarum septimanarum, expeditionem sub Camenecum factura erant ductore Chełmski, subdapifero Sandomiriensi. Ast plebs vecordia insolens, et infida nobis subditorum Podoliae, per viarum secretiores anfractus, horum omnium intulit **notitiam Cameneco. Unde per explosionem tormentorum** provisum a Turcis, ut nostrorum conatus frustrarentur, et ad solam depopulationem frumentorum (quibus tunc abunde in circuitu Camenecensi campi fluctuabant) converterentur, non omnium tamen, quoniam vastitas multarum segestum, et abundantia frugum aliquot septimanarum incessantem laborem requirebat.

Recendentium ab hac conculcatione extremum Polonorum agmen, Lipkarum et Turcarum cohortes aggressae fuere⁴, crevitque acrius hinc inde subvenientibus auxiliis duellum, confusi tamen rediere hostes, alii Camenecum usque fugati, nonnulli Lipkarum occisi, antesignanus eorum Sahinowic, colonellus supremus in praesidio Camenecensi, vivus captivatus, quem omni conatu recuperare volebant Lipkae, plures Cameneco in subsidium submissi, sed et nostris recentia ab exercitu submissa auxilia, hostem strenue pugnantem fugavere.

Circa Niedoborum iterum nostri cum Turcis ac iisdem Lipkis, ianzaris, ac rusticis, lignorum et pabulorum causa missis, sesqui millia curruum, qua bobus, qua equis Cameneco expeditorum, trahentibus, acre certamen habuere. Ex quibus sesqui millia periire hostium, reliquos sub rupes Cameneci fuga salvavit. Nonnulli <fol. 837>[// 344v] Lipkae et ianzari cum aliquot pecorum gredibus vivi abducti, currus, boves et equi subiugales, nostris omnes cessere. Multa hic tulit vulnera miles noster, plura fecit.

¹ [Acta] consistorii, fol. 470.

² [Acta] consistorii, fol. 521.

³ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 959.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 960.

На останній загін поляків, який повертався з цього вимолочення полів, напали відділи турків і литовських татар (*Lipkae*). Розпочалася повсюди затята битва за підтримки військ, що надійшли, відтак деякі розбиті вороги мусили відійти, інші ж втекли аж до Кам'янця. Деякі з литовських татар були вбиті, їхній провідник, полковник кам'янецької залоги Сагінович узятий живим до полону, з якого вони відчайдушно намагалися його визволити, пославши численну допомогу з Кам'янця. Але надійшла свіжа допомога й нашому війську, щоб відкинути ворога, що завзято бився.

Знову біля Недоборів¹ наші мали затятий бій з турками та тими ж литовськими татарами, яничарами й селянами, яких вислали з деревом і провіантом на півтори тисячі возах, які тягнули з Кам'янця волами й кіньми. У битві загинуло півтори тисячі ворогів, а їхні залишки врятувалися втечею під [захист] скель Кам'янця. Дехто з литовських татар і яничарів був живцем спійманий зі стадами худоби, залишивши нашим вози, запряжені воли та коні. Тут наш вояк отримав багато ран, але й чимало завдав.

При поверненні останнього нашого відділу, який замикала легкоозброєні хоругви [Анджея] Димидецького, їх знову сильно потурбувала залога, що вибігла з Кам'янця, причому по-військовому підступно. Втім, їм [полякам] прийшли на допомогу вчасно, відбили ворога, який зухвало та стійко бився, частину біля броду скинули зі скель у Смотрич, частину примусили до переправи й потяли. Врешті спіймали живими в полон шість значних литовських татар і турків, двох сипахів. Усе це щасливо здійснивши, гетьман Яблоновський військо зібрав в одне ціле й сам поспішив до короля для надання військової інформації.

Король уже прибув до Галича, з якого невдовзі рушив об'єднаним військом у Волощину, щоб перетягнути на свій бік волоського господаря. Священник Товариства Ісуса, отець Зверховський добре володів волоською мовою і під час своєї місії був добре прийнятий самим господарем. Тому [Собеський] послав його до господаря, аби той переконав господаря приєднатися з усіма боярами до королівської сторони та звернутися до короля.

6 серпня той отець повернувся до Цецори, куди саме надходив король, і повідомив, що господар прихильний до польських інтересів і що наближається військо татар і сераскера, яке король спокійно очікував.

14 серпня в Цецорі, де [Станіслав] Жолкевський, дід короля, героїчно загинув з усім військом, було проведено поминальне богослужіння. Звідти король подався до Ясс, столиці Волощини, де був прийнятий з великою на позір, але неширою радістю та вітаннями з боку літнього віком митрополита², його духовенства й бояр.

Король залишався у Яссах кілька днів. Прийшло кілька тисяч турків із сераскером та прибули у великій кількості татари, швидкі до грабунку, з якими наше військо протягом сорока семи днів постійно змушене було вести не битви, а постійні сутички, денно і нічно.

Оскільки, як говорять військові, «фортуна війни залежить від місця»³ і впливає на долю воєначальників, то й наші вояки воювали на тій чужині успішніше, аніж вели війни вдома. Бо не раз, з'єднані в одну силу потужною рукою, зброї протиставляючи зброю, змушували до втечі немалі сили татар і турків.

В останній день серпня переправилося військо через Прут до Сараці⁴ і зупинилося неподалік від того поселення, задовольняючись диким виноградом та очеретом на пасовищах. Туди дійшла звістка від наших сторожових чат, розсипаних по Буковині, що плоцький

¹ Недобори – тодішня назва скелястої гряди Подільських Товтрів, пізніше змінена на Медобори, див.: Крип'якевич І. Доба перемін, с. 74.

² Досифтей (Досифей) (1624–1693) – молдавський православний митрополит у 1671–1674 та 1675–1686 рр., політичний діяч, учений; прихильник пропольської орієнтації, 1686 р. виїхав з польськими військами до Речі Посполитої.

³ Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 661–662.

⁴ Сарація – очевидно, тепер село Сєрату (рум. *Săratu*) в повіті Васлуй (Румунія), розташоване на березі Пруту. Про ймовірне місце переходу через Прут див.: Chowanec Cz. *Wyprawa Sobieskiego*, s. 74.

In reditu extremam aciem nostrorum, quam claudebant vexilla Dimececciana levioris armaturae, iterum erumpens Camenecense praesidium {serio} infestavit⁵, sed marte subdolo, subventum tamen et illis opportune, hostisque audacter et pertinacer decertans submotus, {pars} a vado ex⁶ petra in Smotrycz praecipitati, pars in traiectum impulsus et caesi, vivi denuo sex Lipkae et Turcae, bini spahae notabiles captivati. His non improspere peracti, dux Jabłonovius exercitum congregavit in unum corpus, et ipse pro informatione bellica ad regem cucurrit.

Venerat iam rex Halicium, ex qua brevi movit iunctus exercitui in Valachiam⁷, ut tamen principem Valachiae in suas partes traheret. Patrem Zwierschowski, societatis Jesu presbyterum, linguae Valachiae bene collentem, et sub tempus missionis suae ipsimet hospodaro dilectum, ordinavit, qui suaderet, ut partibus regis cum omnibus boiariis suis faveret princeps, ad regemque accederet.

Sexta die Augusti rediit idem pater ad Cecoram rege subsistente, animumque hospodari in res Polonas propensum, ac Scytharum seraskierique approximantes exercitus denuntiavit, quas rex magno animo exspectavit⁸.

Die 14ta Augusti in Cecora, ubi avus regis Zołkievius heroice occubuerat cum toto exercitu, litatum funebribus sacris. Illic contulit se rex Jassios metropolim Valachiae, ubi a metropolitano provectae aetatis antistite, ipsiusque spiritualibus, ac boiariis, magno <fol. 838>[// 345] ad oculum, nusquam fideli plausu et salutatione exceptus est.

Morabatur rex Jassiis aliquot diebus, advenerant et multa millia Turcarum cum seraskiero, et Tartari celeres ad praedam lupi in multitudine solita advolarunt, coram quibus exercitus noster per septem et quadraginta dies continuos, non proelia, sed velitationes et quotidianas acies, nocturna diurnaque certamina instituere cogebatur⁹.

Et quoniam, ut aiunt militares viri, “fortuna locorum bella gerit”¹⁰, servatque ducum fata pugnantium, ita et nostri milites feliciter in hostico illo pugnarunt, quam domi bella suscipiunt¹¹. Non semel enim coagulata in unam potentiam, gravem non levem levium Tartatorum Turcarumque manum, arma armis opponentem, fugarunt.

Ultima Augusti transito Prut itum Saraciam, substituitque miles e regione illius septi, labruscis et arundinibus in pascuis {contentus}. Notitia huc venerat ab excubiis nostris in Bukowina dissipatis, palatinum Plocensem cum mille viris Jassios attingisse, indeque ad exercitum brevi venturum¹². Consilium initum, quid facto opus cum praeter instantia pericula, equitatus aequae ac peditatus quaerebantur de penuria alimentis, {quibus} cum elementis insuper lucta fuit, dum propter nimios aestus, et gramen et aqua frequenter defecerit, sine quo utroque Budziak invincibilis erat. De successu etiam caesariani exercitus, quibus in oris versetur an spes expugnandae Budae foret? Nulla notitia habebatur. Quod si caesariani obsidionem a Buda solverent, certe vezirus [sic] seraskiero et Tartaris accederet, nostrisque magnum exercitibus negotium facesseret. Et amicitia hospodarorum Valachici et Moldavici non adeo certa erat.

<fol. 839>[// 345v] His perpensis placuit consilio bellico redire Jassis. Pridie abitus a Saracia, dum duces ascenderunt montes castris adiacentes cupiditate vetera et fama celebria visendi loca, nec non observandi tentoria Turcica iam sub Falczya distenta, Tartarorum sex millia irruerunt in gredes nostros sub montibus pabulantes, ut eos abigerent, sed in tempore a custodibus

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 961.

⁶ Ориг.: закреслено *Smotrycz in*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ [*Idem*], fol. 962.

⁹ *Idem*, fol. 975.

¹⁰ [Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 661–662].

¹¹ [Załuscus, *Epistolarum*], fol. 965.

¹² [*Idem*], fol. 964.

воєвода з тисячею вояків підходить до Ясс, звідки скоро прибуде до війська. Скликали раду, що робити, якщо, крім безпосередніх загроз, як кіннота, так і піхота скаржилася на нестачу провіанту. Адже їм не вистачало елементарного, бо через надмірну спеку часто не ставало і трави, і води, без яких здобути Буджак було неможливо. Також велися розмови про успіхи цісарського війська, чи є в них надія здобути Буду, про що не мали жодної вістки. Якби цісарське військо здобуло Буду, то, певно, до візира приєдналися би сераскер і татари, а нашим військам дали би більше волі. А от приязнь господарів Волощини й Молдавії не була настільки певною.

Зрозумівши це, військова рада ухвалила вернутися до Ясс. Перед відходом із Сарації, воєначальники піднімалися на гори, що були поблизу обозів, бажаючи оглянути давні, овіяні славою місця, а також придивитися до турецьких наметів, розбитих під Фелчу¹. Шість тисяч татар напали на наші стада, що випасалися під горами, щоб їх відігнати, але їх часно помітили охоронці сторожового загону, очоленого в ту пору познанським воєводою (який зі своїм полком та декількома хоругвами мужньо захищався), і після кількогодинної сутички відбили татар.

3 вересня військо повернулося до Ясс, і зараз же з'явилися турецькі намети сераскера, який приєднався до татар, тому легко й уже з великим сподіванням очікувалося невдовзі битви. Однак король ухвалив відступати військовим маршем, влаштувавши табір з возів, а оскільки вниз потрібно було спускатися поміж очерету, то король залишив із тилу тридцять хоругов для засідки у добрих місцях серед хащів. Інші хоругви доручив відважним мужам: Мйончинському, Іскрі, Белінському². Коли король так усе встановив, перші чати вирушили, за ними – табір і врешті усе військо рядами в ту долину, куди слід було зайти.

З останнім відділом наших військ ворог відважився битися, проте був відкинений, але коли швидко з останніми шеренгами відходив, ударив у наші хоругви, які збилися з дороги, і ще зовсім трохи не вистачило, щоб ті втрапили у халепу. Однак їхня помилка на добре вийшла, бо допомогли першим хоругвам, що спереду билися з ворогом. У цій сутичці було вбито двох поляків та більше десяти ворогів. Хоча атаки татар часто відбивали, вони постійно переслідували наших поміж хащів, поки не натрапляли на приготовані їм засідки, після яких частина з них опинилася в ріці Прут, аби вгамувати спрагу нашої крові, а частина – приходили живими в руки наших поляків.

Полонені розповідали, що сераскер має тут понад шістнадцять тисяч готових до бою турків, понад тридцять гармат. Нуреддин-султан має шістдесят тисяч кримських татар, проте вони отримали від хана наказ не вступати у вирішальну битву, натомість пильнувати переправи, докучливо непокоїти вдень та вночі наші відділи, йдучи слідом.

Король, володіючи такою інформацією, що ворог не хоче зійтись у бою посеред поля, переправився через майже висохлу під палючим сонцем річку Дзежу³, хоча й не зовсім успішно, позаяк татари випередили деякого з наших своєю швидкістю та вбили. Але за цю кривду помстився Іскра, їхній злочин омили води річки Прут, в яку він їх скинув, а інші вмилися своєю кров'ю за підступне вбивство наших вояків.

Військо мало пройти між Дзежею та Прутом, тому 8 вересня наперед вислано табір з возами, проти якого ворог застосував військову хитрість, сховавши в лісах шість гармат з кількома сотнями яничарів. Наш табір рухався прямо, по ньому почали стріляти ворожі гармати. Коли король про це дізнався, зразу ж наказав виступити кінноті, але табір, зазнавши незначних втрат (тільки один піший воїн отримав поранення, було вбито по два коні й воли), уже рушив своєю дорогою вже безпечніше, під захистом підмоги, що надійшла.

Тут татари завдали нашому війську чимало клопотів, коли підпалили висушений у часі спеки очерет. Через це виниклий дим утруднював дихання та затемнював перехід, поки

¹ Фелчу (рум. *Fălciu*) – тепер село в Румунії.

² Іскра Захарій (? – бл. 1730) – козацький полковник; Белінський Казимир Людовік (?–1713) – державний та військовий діяч Речі Посполитої.

³ Дзежа – тепер річка Жижія (Жежія; рум. *Jijia*), тече в Україні (витоки) та Румунії.

observati, a vigiliarum praefecto tunc palatino Posnaniensi (qui cum legione sua aliisque vexillis fortiter resisterat) repulsam post aliquot horarum duellum tulerunt¹.

Tertia Septembris reditum Jassios et mox palam steterunt tentoria Turcica, seraskiero Tartaris iuncto, unde de facili sperabatur, et iam anhelis votis expectabatur in brevi conflictus². Placuit tamen regi carraginem, cum eaque militari agmine retrocedebat, et quia in imum eminenti descendendum erat inter arundinem, rex triginta vexilla a tergo relinqui voluit, pro insidiis ad opta loca virgultorum, alia vexilla cordatorum virorum, Miączynski, Iskra, Bylinski {commisit}. His sic constitutis primae vigiliae motae et post illas carrago, tandem totus exercitus descendit ordine in illam foveam, quam intrare oportebat.

Cum postremo agmine nostrorum ausus dimicare hostis, tulit tamen repulsam. Et cum vehementius cum extrema acie congregitur, incidit in vexilla nostrorum, quae a via aberraverant, parumque aberat, ne in praeceps agerentur³. Attamen felix eorum error suppetias tulit primis in fronte cum hoste confligentibus. In hoc conflictu Polonorum duo, hostium ultra decem occubuerunt. Et licet repulsam saepius passi Tartari, continuo tamen inter virgulta nostros insequiebantur, donec inciderint in insidias sibi paratas, a quibus pars in flumen Prut praecipitati, extincturi sitim sanguinis nostri, pars vivi in manus nostrorum Polonorum venerunt.

Captivi retulerant sieraskierum habere hic Turcarum ultra sedecem millia ad bellandum idonea <fol. 840>[// 346] tormenta ultra triginta. Nuradyn soltanum habere Tartarorum sexaginta millia, Crimensium adesse plurimos, habere tamen ab hano interdictum generale proelium ne adorianur, traiectus observent, vestigia extremi agminis carpant, importuni nocte, dieque.

Habita hac notitia rex, quod medio nolit hostis concurrere campo, Dziezam fluvium aestibus solis pene exsiccato traiecit, non usque adeo feliciter, quia aliqui nostrorum velocitate Tartarorum praeventi, occisi sunt⁴. Sed ultus est hanc iniuriam Iskra eorumque crimen abluit aquis Prut fluminis, in quod praecipites dati, alii proprio sanguine eluerunt dolosam notrorum interemptionem.

Inter Dziezam et Prut exercitui incedendum erat, ideo die octava Septembris praemissa carrago, contra quam stratagemmate usus hostis, sexque tormenta sua cum aliquot ianzarorum centenis in sylvis abdidit. Ibat recta carrago nostra, contra quam exonerata tormenta hostium, cuius notitiam cum rex accepisset, succedere equites ex nunc demandat, sed carrago modico damno accepto (scilicet unius peditis pes laesus erat, bini equi, bini boves occisi fuerant tantum) iam in viam suam moverat, accelerantibus subsidiis securior.

Non modicam hic Tartari nostro exercitui fecerunt molestiam, dum exsiccata nimis solis aestibus arundines incenderunt⁵. Unde subortus fumus grave causavit respirium, transitusque obnubilavit, donec coelum meliore Phaebo ventosque has nebulas depulisset. Multi Jassiis varia negotia expedienda habebant, ne inermes per viam ad exercitum irent, addita iis carrago et bina tormenta, quae in reddito nimium securi cum carragine amiserunt. Imparatos enim Tartari adverterant et magno impetu assultum fecerunt, incautos dissiparunt, non quidem cum magno damno, contigua enim sylva <fol. 841>[// 346v] refugio fuit, alii equites suppetias suis tulere, dum Tartari praedas agerent.

Sub Cecora biduum transegit rex expectans de Buda relationem⁶, perpendens simul quae ulteriora consilia arripienda forent, dum hostem fluvius Prut divideret, nec facilis ad eum pro

¹ Ibidem [Zahuscus, *Epistolarum*].

² Idem, fol. 965.

³ Eodem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ [Idem], fol. 966.

небо, завдяки Фебу¹, та вітри не розігнали темряву. Багато людей мали в Яссах справи, які потрібно було залагодити. Щоб вони не йшли в дорогу до війська беззахисними, їм дали табір з возами та дві гармати. Однак, будучи надто самовпевненими, вони втратили табір з гарматами, коли поверталися. Татари, зауваживши їхню неготовність, ударили з великою силою, розпорошили недбалих, щоправда з невеликими втратами, бо ті втекли до близького лісу, а на допомогу прийшли свої кіннотники, але тим часом татари забрали здобич.

Під Цецорою король провів два дні, чекаючи на реляцію з Буди, одночасно розмірковуючи, що далі слід чинити. Поки річка Прут відділяла ворога, до нього важко було дістатися для битви. Може, повернути від Пруту війська до Снятина, оскільки мало залишалося провіанту для війська? Чи попри річку Баглюй² податися до Ясс, де більше припасів? Після нарад король повів військо до Ясс, щоб ворог показався в полі.

Тож після спалення моста, якого не треба було переходити, пройшовши до Ясс, король розмістив військо на рівнині над річкою Баглюй, яка майже повсюди висохла. Проте він не зміг викликати ворога в поле на битву, татари тільки бавилися з нашими у воєнні ігри, нападаючи несподівано, забирали наших у полон чи вбивали, а також часто втікали від наших побиті в бою та, потрапивши в засідки, залишали поранених чи здорових бранців.

Тоді почалися роздуми: чи залишатися в Яссах, чи підсилити залогоу замку для захисту Волощини, чи безпечніше [чекати] приходу наших та їхнього прийняття? Багато причин цього [приходу] заважали: віддаленість допомоги, завше непевна й нестала приязнь волохів, нестача харчів, постійно необхідних воякам, а також свавілля козаків. Вони з натовпом обзовної челяді пробували підпалити місто в надії та бажанні грабунку, але [поляки] суворою карою запобігли тому та погасили ті вогні, щоб красиві й оздоблені сакральні споруди, хоч і схизмагичького обряду, не опинилися в полум'ї, всупереч даному зобов'язанню. Коли король перебував у Яссах, ця столиця Молдавії склала йому присягу вірності й віддала на знак вірності в королівські руки свого архієпископа (Залуський [Zaluski A. *Epistolarum*], том 2, сторінка 629).

17 вересня, після полудня, війська вийшли в напрямку до Серету, де мали постійно напади з боку татар, що припинилися тільки із заходом сонця.

18 вересня сильно віддалився від війська подільський воевода Луженський³, якого [невдовзі] оточили татари й убили разом з його відділом, простромивши списами й шаблями. Його тіло потрапило до ворожих рук не без жалю короля та всього війська. Тоді були випалені всі луки, що сталося через Бека-мурзу.

19 вересня, пройшовши мурований міст, наші хоругви вийшли на високе узгір'я, і ось піднята пилюка засвідчила наближення великого числа ворогів, тож, відсунувши якнайшвидше вбік вози, військо вишикувалося. Але ворог, зауваживши готових до бою наших, уникнув битви. І все ж сипахи з чотирма сотнями шляхетніших вояків на чолі з Арабом-пашею напали на останній відділ наших військ, проте їх було мужньо відбито. Військо пройшло понад дві милі до Краснотаргу⁴ через нестачу води та паші для коней.

Коли прийшли до Гелчі⁵, Іскра зі своїми та іншими хоругвами напав на мурзу із сотнею татар, що ховалися в лісах, десять убив, десять полонив, а решта втекла в густіші зарослі.

Під Дубровицею⁶ та Басю⁷ військо відчувало велику нестачу харчів і паші, поки не стало над Ломошанами⁸, відпочивши в тіні дерев, плоди яких слугували людям для

¹ Феб (Аполлон) – тут: бог сонця.

² Баглюй (Бахлюй; рум. *Bahlui*) – річка в Румунії, права притока Жижії.

³ Йдеться про Станіслава Кароля Лужецького (?–1686) – подільського воєводу в 1683–1686 рр.

⁴ Краснотарг – тепер місто Тиргу-Фрумос (рум. *Târgu Frumos*) у повіті Ясси (Румунія).

⁵ Гелча – тепер село Гелчень (рум. *Hălceeni*) у повіті Ясси (Румунія).

⁶ Дубравица – тепер село Думбрєвіца (рум. *Dumbrăvița*) у повіті Ясси (Румунія).

⁷ Бая – тепер село Бая (рум. *Baia*) в повіті Сучава (Румунія).

⁸ Ломошани – тепер село Лемешень (рум. *Lămășeni*) в повіті Сучава (Румунія).

conflictus transitus pateret. An a Prut Sniatynum vertendae copiae, cum exercitui iam modicum annonae superesset? An super Bahlui fluvium Jassios in oram foecundiorum? Consultus duxit rex Jassios eundem, ut hostis in campum eliceretur.

Igitur ponte in Dzieza, quo non erat eundem cremato, itum sub Jassios constititque exercitus in planitie sub fluvio Bahlui, qui ferme in omnibus locis exaruerat¹. Non tamen hostis in campum ad pugnam evocari poterat, Tartari solum crebros cum nostris lusum bellicos faciebant, ex improvise saepe accurrentes, nostrosque abducentes, sive perimentes, saepe etiam a nostris et Marte aperto, et ex insidiis petiti, fugientes, indicesque relinquentes saucios sive sanos.

Deliberatum hic, an haerendum sub Jassii? an augendum praesidium arcis in defensionem Valachiae? Et securiorem nostrorum adventum, ac susceptionem? Dissuadebant id multae ob longinquus succursus, ob fluxam et instabilem semper amictiam Valachorum, ob defectum alimentum militibus omnino necessariis, rationes. Insolentia etiam Cosacorum cum turba castrorum, spe et cupidine praedae in civitate illa fomenta ignium subiecerat, sed seria animadversione obvium huic, et sopiti ignes illi, ne structurae tam pulchrae et decorae templorum, quamvis schismatici ritus, flammis voracibus contra datam fidem sacrentur. {Commorante rege Jassii civitas haec capitalis Moldaviae, regi iuramentum fidelitatis praestitit, atque ob fidem suae archiepiscopum suum in manus regia tradidit. Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 629, tom 2}.

Die 17ma Septembris a meridie Jassii itum versus Seret, ubi continue a Tartaris <fol. 842>[// 347] infestationes, a quibus non nisi occidente sole cessatum.

Die 18 Septembris Luzenski, palatinus Podoliae, ab exercitu longius declinans a Tartaris circumdatus, hastis et gladiis confixus obiit, cum sua cohorte, corpus in manus hostium venit non sine regis dolore et exercitus totius. Exusta hic erant omnia prata operante id munus Bek murza.

Die 19 Septembris ponte lateritio superato super ardua montes vexilla processerant et ecce pulvis exortus testabatur adesse multitudinem hostium, itaque submota quantocius carragine ordinata acies². Sed hostis paratos nostros ad proeliandum advertens declinavit aciem. Spahii tamen cum quadringentis nobilioribus sub Arap Bassa in extremum agmen nostrorum impetum fecerunt, sed repulsi fortiter. Processit ultra duo miliaria exercitus ob aquae et pabuli defectum sub Krasnytaram.

Ad Helczam cum ventum est, Iskra cum suis et aliis sex vexillis murzam cum centum Tartaris in sylvis occultatum aggressus, decem occidit, decem captivavit, reliquos in densiores latebras fugavit³.

Ad Dąbrowica et ad Baiam defectum annonae et pabuli summopere sensit exercitus, donec sub Lomazany constitisset, ubi copia arborum recreatus, quarum fructus hominibus annonae loco, iumentis et equis folia pro pabulo fuere. Plurimi nostrorum extra castra et ordinem vagantes, plurimi a Valachis occisi, aut intercepti fuere.

Prima die Octobris Soczawam attigit exercitus, ibi in nostros gramen defalcantes, praedam acturi ex tribus partibus impetum fecerunt Tartari, quibus nostri duce Rzewuski thesaurario et Iskra in excubiis positi resistere et eadem vestigia relegere <fol. 843>[// 347v] compulerunt {Tartaros}. Observatum a nostris, quod se in quasdam labruscas prope fluvium receperint, delatumque regi, qui et arte et Marte pugnare cum potenti hoste bene gnarus industria, uti voluit. Quosdam Valachos, aliquot centenis imperialibus conduxit, ad investigandos profugos, et interim intimatum in castris, ut ad sonitum buccinae parati in armis omnes consisterent⁴. Redierunt brevi missi Valachi, locumque designaverunt, ubi somno sopiti stertebant Scythae.

¹ Eodem [Załuscus, *Epistolarum*].

² Eodem.

³ Idem, fol. 967.

⁴ Eodem.

харчування, а листя було за пашу для худоби й коней. Багато наших, які безладно блукали за межами табору, волохи вбивали або брали у полон.

1 жовтня військо дійшло до Сучави, де татари з наміром отримати здобич напали з трьох сторін на наших, які косили траву. Наші вояки під проводом коронного підскарбія [Міхала] Жевуського та Іскри, стоячи на сторожі, вчинили опір та змусили татар вернутися своїми слідами. Наші помітили, що татари сховалися серед хащів дикого винограду, поряд з річкою, та доповіли королю. Він, досвідчений у військовій хитрості, хотів воювати із сильним ворогом і підступом, і воєнною фортуною. Король найняв декількох волохів за кількасот імперіальних талерів для пошуку татар, що втекли, тим часом дав знати до обозів, щоб за звуком труби всі стали до зброї. Незабаром повернулися вислані волохи та вказали місце, де міцно спали зморені татари.

Здійснити напад на них доручено підскарбію двору королівства [Міхалу] Жевуському з панцирними хоругвами, а ще хорунжому Великому князівства Литовського Воловичу¹ зі своїм полком. Вони якнайшвидше виступили проти ворогів, що на два вуха добре спали, поки несподіваний звук труби їх не збудив. Настрашені коні, ще слутані та збентежені, топтали своїх оспалих і наляканих господарів, коли наші шаблями їх сікли, били, примушуючи до втечі, але вона мало кому вдавалася. Тож частину татар порубали, частину полонили, до наших рук попало багато луків і шабель, дві тисячі коней. Дехто з татар сховався у ближчих лісах, але й там козаки та наші кіннотники їх убивали, так що впали в бою більше тисячі, а полонених було п'ятсот. За свідченням полонених, у тому місці перебувало до двох з половиною тисяч татар, найдобірніших з усього війська, яких хан вислав для охорони нуреддин-султана зі своїм конюшим (*praefecto stabuli*). Їхнім наміром було після короткого сну напасти на першу сторожу й табір з возів, а коли при переправі² здійметься галас, передбачалося, що Бек-мурза, який мав прийти їм на поміч, прибуде зі своїми військами.

Отримавши про це реляцію, [король] знову вислав Іскру та литовського хорунжого Воловича з іншими до лісу, до котрого йшов Бек-мурза. Зійшовшись із татарами, вони їх як і побили [чимало], так і полонили та перемогли. Без сумніву, у тих лісах погинуло багато ворогів, число яких не можна полічити. На світанку прибув і син короля, принц Якуб, який атакував кілька сотень татар (що не знали про поразку своїх та хотіли до них приєднатися) і розпоршив їх успішним нападом. Він схопив визначного мурзу й декількох значних татар і послав їх батькові, аби вдовольнити його героїчний запал. З наших загинуло кілька людей і серед них Бремер, що був вояком панцирної королівської хоругви³.

Це все люди могли вчинити проти людей. Та значно важче нашому війську було боротися зі стихіями, які не підвладні людській природі. Протягом чотирьох місяців жодна крапля дощу, навіть звичайна роса не зволожила землю, через що така надзвичайна посуха настала, що вона поглинула не лише звичайні потічки, але й великі річки, як-от Дзежа, Баглой. Через брак води наше військо, перебуваючи під тиском обставин, мусило триматися тільки річки Прут, а за потреби звертаючи вліво чи вправо, воно обходилося в дорозі без води чотири або й п'ять днів.

Потім інша, супротивна, природна стихія – вогонь – перешкождала багатьом планам короля. Бо ж, окрім незвичної та шкідливої для нашого вояка спеки, що ледве її витримував, ще й татари навколо випалювали траву. Вона так легко охоплювалася вогнем, що від одного доторку найменшої іскорки запалювалася як суха солома, а такі підпали

¹ Цю помилкову інформацію автор запозичив в А. Залуського (*Zaluski A. Epistolarum*, t. 1, pt. 2, p. 967). У 1686 р. Ян Казимир Волович (?–1708) та Марціан Домінік Волович (?–1712) обіймали інші посади (*Urzednicy centralni*, s. 250). Великим литовським хорунжим упродовж 1683–1687 рр. був Кшиштоф Бялозор (*Idem*, s. 29).

² Польське військо перебувало в Сучаві, центром якої протікала річка з однойменною назвою.

³ Провальний молдавський похід Яна III Собеського в 1686 р. польська пропаганда в Європі намагалася згладити перебільшенням успіхів саме під час цього бою, див.: *Chowaniec Cz. Wyprawa Sobieskiego*, s. 101.

Designatus ad aggrediendos eos Rzewuski, thesaurarius minor regni cum vexillis loricatis, et vexillifer magni ducatum Lituaniae {Wołowic}, cum legione sua. Ocyus euro ivere contra hostes, quos in utramque aurem dormientes, **clangor buccinarum subitus excitavit, quo terri** equi Tartari cum compediti confusique oscitantes, et paventes dominos conculcare, nostri frameis ferire, prosternere, fugam arripere suaserunt, sed eam difficilis traiectus negavit. Pars itaque caesi, pars captivati, copia magna arcuum, et gladium, equorum duo millia nostris cessere, nonnullos sylvae contiguae abiderunt, sed et hoc Cosaci et desultorii milites nostri mactabant, cecidere in acie supra mille, captivati quingenti. Ex relatione captivorum constitit ad semi tria millia Tartarorum illi loco adfuisse, sed selectissimorum ex toto exercitu, quos hanus ad custodiam nuradin soldoni [sic], cum praefecto stabuli sui misisse ferebatur. Intantum eorum erat post brevi somnum, primas vigilias, et carraginem nostrorum adoriri, et cum strepitus per traiectum fieret, supposuisse Bek murzam, qui erat ipsis auxilio venturus, adventare cum suis.

Hac relatione habita expediti denuo Iskra cum caeteris et Wołowic, vexillifer Lituaniae, in sylvam, qua murzae Bek eundum erat, obiitque Tartaris facti¹, <fol. 844>[// 348] qua caedendo, qua captivando et confligendo progressi sunt, nec dubium erat plurimos in sylvis cecidisse, quorum numerus iniri non potuit. Accurrit sub diluvium et regis filius Jacobus princeps, qui obvios centenos aliquot Tartaros (inscios de clade suorum ipsisque sese iungere volentes) habuit, quos feliciori insultu fudit, murzacam insignem et aliquot Tartaros magnae notae caepit, patrique in solatium heroicae suae indolis obtulit. E nostris aliqui et Bremer, vexilli cataphracti regis commilito, ceciderunt.

Et haec quidem homines adversus homines potuerunt. Multo maior exercitui nostro cum elementis humana non superandis manu, lucta fuit. Per quatuor menses ne unica pluviae gutta, ne ros quidem solitus, terram irrigaverat, unde tam grandi perusta fuit siccitate, ut non modo decursus aquarum solitos, sed etiam famosos fluvios videlicet Dzieza, Bachluiec absorberit². Hac aquarum penuria pressus exercitus noster solis fluvii Prut ripis incumbere debuit, sive enim sinistrorsum, sive deorsum occasio divertendi poscebat, absque omni prorsus aqua quinque aut quatuor dies viae insumendi erant.

Rursus contrarium ignis elementum, plurimum regis praemeditatis obesse arguebatur³. Etenim praeter insolitos, militique nostro vix tolerabiles calores, Tartari circumquaque herbas exurebant, quae tam facile ignem concipiebant, ut ad unius levem scintillae attactum, tanquam stipula sicca incendebantur, atque sic incensae grande periculum saepe saepius castris inferebant, quae castra in exustis locis carbonibus magis, quam terrae similibus locari omnino debuerant.

Rex ergo viribus hostium infractus, magis arduum ratus cum elementis, quam hominibus pugnare, <fol. 845>[// 348v] Vallachorum Moldavorumque perfidiam toties expertus (licet se iuramento fideles fore socios belli obstrixerant), Moschorum diversionem appromissam vanam, et successum armorum gentis illius optata spe vacuum advertens, Tartaros in dies augeri, autumni tempestates imminere, equos magna strage deperire, morbos luemque defluentis stomachi in exercitu augeri, annonam (quae ex sola nonnisi Polonia inferbatur) deficere comperiens⁴, opportunam conservandae militiae, laboribus bellicis attritae, praehabuit meditationem, satis gloriae habiturus, quod solitudines illas nunquam antehac Polonis aequilis pervias, vel raro, peragraverat. Quod elementorum contumacem inclementiam vicerit, quod magnorum casuum, et vibratos multoties fortunae ictus gloriosse evaserit, quod Turcicam et Tartaricam

¹ Eodem [Zaluscius, *Epistolarum*].

² Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 975.

³ [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 976.

⁴ Eodem.

також часто створювали велику небезпеку для обозів, що їх у кожному разі мали встановлювати у випалених місцях, подібних радше на вугілля, а не на землю.

Тож король не був подоланий ворожими силами – він побачив, що важче боротися з природними стихіями, аніж із людьми, відчув усю невірність волохів та молдаван (хоча вони зобов'язалися присягою бути вірними союзниками у війні). Він зауважив, що обіцяна диверсія московитів була безрезультатною й війська того народу, попри надію, не мали жодних успіхів, а татари постійно прибувають, осіння негода наближається, коні у великому числі здихають, у війську поширюються якась заразна хвороба та дизентерія (*defluentis stomachi*), у дефіциті провіант (який лише з Польщі привозився). Тому король замислився над тим, щоб дати відпочити війську, знесиленому воєнними трудами, достатньо маючи слави, що він пройшов такими пустелями, в яких ніколи або майже ніколи не перебував польський орел. Він переміг вперту суворість природних стихій, славетно уникнув багатьох [нешчасливих] випадків та численних дощкульних ударів фортуни, напав на турецьку й татарську потугу на її власних теренах і мужньо її відкинув. І тільки того йому не вистачало для перемоги, що ворог так і не вступив у генеральну битву, завжди уникаючи її. Цісарський та венеційський послы, які особисто перебували при королі, виявилися цьому всьому свідками. Врешті, опанувавши Буковину, військо трьома дорогами прийшло під Олуку (пів милі від Снятина), куди прибув московський посол. Невдовзі король розмістив військо на зимові стації, щоб воно стояло на сторожі будь-якого руху ворога.

Рік Божий 1687

Цей рік у нашому місті почався щорічною урочистою літургією на свято Обрізання Господнього, на якій були присутні в храмі отців Товариства Ісуса король та королева, що в той час перебували у Львові. Провінціаль ордену проповідників Гіацинт Клонський мав з амвона похвальну проповідь. Один з отців того Товариства привітав лагиною королівське подружжя, побажавши щасливого початку та завершення року. Литовський канцлер Огінський¹ відповів йому польською мовою, заслуживши справедливу критику в короля та його двору.

Урочистість того дня помножило пізніше (хоча сподівалися швидшого) прибуття до Львова папського посланця Бузані з двома кардинальськими капелюхами для Паллавічіні та Радзейовського². Він того самого дня від імені понтифіка Інокентія XI привітав королівських осіб, і вони це також найшанобливіше прийняли, хоча таке заохочення не вважали слухним (вони номінували Форбена, єпископа з Бове³, на цю пурпурову відзнаку [кардинала] і глибоко шкодували про її відкладення).

Послы московських царів Івана й Петра (які в Московії спільно правили, як брати) Шереметьєв⁴ і Никанор до нашого Львова прибули, щоб завершити справу підписання миру з королем та Річчю Посполитою. Вони просили, аби цей мир без зволікання був підтверджений, а також затверджений святий союз проти турків із присягою на Євангелії. Король це вчинив з невеликим бажанням, лише задля інтересів християнства, без жодної користі й вигоди для Речі Посполитої. Він навіть публічно жалкував про те (Залуський, том 1, частина 2⁵), що тоді перебував у Львові. Засвідчую це такими словами: «Без сумніву, так було,

¹ Огінський Марціан Олександр (1632–1690) – великий канцлер Великого князівства Литовського (1684–1690).

² Радзейовський Августин Міхал Стефан (1645–1705) – гнезненський архієпископ і примає Польщі (1687–1705), підканцлер королівства (1685–1689), двоюрідний племінник Яна III Собеського.

³ Форбен Жансон Туссен де (фр. *Forbin Janson Toussaint de*) (1631–1713) – єпископ Бове (1679–1713), кардинал (1690–1713). Був посланцем Апостольського престолу на коронації Яна III у 1673 р.

⁴ Шереметьєв Борис (1652–1719) – російський державний та військовий діяч.

⁵ Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, pt. 2, p. 1193.

potentiam in visceribus illius adorsus, ex fortitudine negesserit, ut id solum sibi ad victoriam deesset, quod se generali bataliae semper subduxissent, ipsismet caesariano et Venetiarum residentibus, ad latus suum praesentibus, testibus omnia spectantibus. Tandem superata Bukovina triplici tractu venit exercitus sub Ołuki medio milliari Sniatyno, quo advenit legatus Moschoviticus¹. Mox in confiniis locatae cohortes ad hyemandum, ut vigilem ad hostiles motus operam suam exhiberent.

<fol. 846>[// 349] Annus Domini 1687^{mus}

Annus hic cepit in urbe nostra ab annua devotione Circumcisionis Domini, quam rex et regina in ecclesia patrum societatis Jesu, hic in nostra civitate residentes, Hiacynto Klonski, provinciali praedicatorum, laudato in exedris sacris oratore concionante, absolvebant². Salutaverat cum voto felicioris exordii et decursus anni maiestates regias unus ex patribus eiusdem societatis idiomate Latino, cui quia Oginski, cancellarius Lituaniae, Polono respondit, censuram criticam apud regem et aula eius meruerat.

Auxit sollennitatem diei tardius opinione eorum, qui hoc citius sperabant, veniens Leopolim ablegatus pontificis Busani³, cum biretis pro cardinalibus Pallavicini et Radziejowski expeditus, qui maiestates hac eadem die nomine pontificis Innocentii XI^{mi} salutavit, quae quamvis promotionem hanc non adeo probabant (Furbenium, episcopum Belluacensem, ad hanc purpuram nominantes, et postpositionem summe dolentes) nuntium tamen humanissime exceperunt⁴.

Legati Szeremet et Nicanor Moschovitice carorum Joannis et Petri (qui in Moschovia ambo simul, uti fratres imperitabant) intuitu pactorum cum rege et republicae initorum, Leopolim nostram venerunt. Nec dilatum eorum negotium confirmanta pacta, et sacrum contra Turcas vinculum iurata super libro Evangeliorum fide roboratum, non regis quidem propmta voluntate, se sola Christianitatis in favorem necessitate, sine ullo reipublicae fructu, et emolumento, quinimo rege publice huic <fol. 847>[// 349v] transactioni indolente. Testatur enim Zaluscius, [*Epistolarum*], tom 1, pars 2, in haec verba, qui praesens tunc Leopoli fuit. “Certum enim illud fuit, inter iurandum super pacta cum Moschis sponte regi ex oculis lachrimas cecidisse, quotiesque se obtulisset occasio cum summo dolore negotii illius meminisse, tota culpa in commissarios devoluta”⁵.

His legatis Moschoviae omnis exhibita humanitas, tam a maiestate, quam a senatu. Nam quatenus animum distraherent ad chartarum (ut vocant) lusum cum regina, et ad choreas cum regia principe apud Jacobum principem admissi, ad nuptiales insuper epulas invitati, primo semper sedere loco, ultro cedentibus secularibus senatoribus, ecclesiasticus vero de consensu regis ex industria absentibus⁶.

Dimissi brevi hi legati, quibus sub valedictionem adiecta munera Turcici equi, frameae, et cultri adamantibus distincti⁷. Tantum rex ille pro re Christiana sudavit, ut nec sibi, nec thesauro suo, nec provinciis regni sui parceret, dummodo hostes Christi contereret, triumphos ecclesia principesque Catholici legerent ac haberent.

Sub hoc audentiae Moschoviticae tempus in certo senatus consilio aegre concedente, imo prorsus invito rege effecisse regina Maria arguebatur⁸, ut princeps regius Jacobus in throno ad

¹ [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 968.

² Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 989.

³ [Idem], fol. 1008.

⁴ Idem, fol. 970 et 973, 977.

⁵ [Zaluski, *Epistolarum*], fol. 1193.

⁶ Idem, fol. 989, 1008.

⁷ Eodem.

⁸ Idem, fol. 1042.

що коли довелося присягати щодо миру з московитами, королю мимохіть полилися сльози з очей, і скільки б разів не випадала нагоди говорити, він з великим жалем пригадував ту справу, покладаючи всю провину на комісарів».

Цим послам Московії була виявлена всіляка гречність, як з боку короля, так і сенату, оскільки для душевної розваги їх допустили до грання картами (як кажуть) з королевою, до танців з королівською принцесою [на балі] у принца Якуба. Врешті вони були запрошені на весільний бенкет, сидячи на почесному місці, яким добровільно поступалися світські сенатори, а духовні, з дозволу короля, навмисне не приходили.

Незабаром відпустили цих послів, наділивши їх на прощання подарунками: турецькими кінями, шаблями та ножами, що були оздоблені діамантами. Так той король уболівав за християнську справу, що не щадив ні себе, ні свою скарбницю, ні країв королівства, аби лишень знищити ворогів Христа, щоб Церква та католицькі володарі забезпечували собі [перемоги] та здобували тріумфи.

Під час московської аудієнції королеву Марію звинувачували в тому, що принц Якуб сидів на троні по ліву руку від батька-короля. Це було вчинено на підставі непевного рішення сенату, отриманого з труднощами, прийнятого навіть проти волі короля. Згодом це стало причиною багатьох суперечок і сварок, запальні сенатори навіть зробили заяву, щоб такий львівський прецедент не повторювався у майбутньому.

Якщо коли-небудь наша капітула й виявилася щедрою, то цього року, бо скромну суму тридцять три польських злотих, записану на місті Болехів та [селі] Завадка¹, забрану своїм суфраганом і деканом Єжи Гедзінським, вона відлічила Домінікові Гедзінському, відповідно до попереднього запису на дідичних маєтках у Войнилові. Це рішення стало причиною численних процесів та витрат.

Далі [капітула] іншу суму, десять тисяч злотих, шляхетної Яцимірської та тисячу злотих велебного кам'янецького кустоша Свенцицького визначила шляхетному Вибрановському за попереднім записом щодо Шоломоничів² зі сплатою щорічного чиншу з видеркафу.

Третьою сумою, у шість тисяч злотих, що виникла із заборгованості з фундації Яцимірської, [капітула] розпорядилася на власний розсуд.

Капітулу втішила своєю щедрістю Анна з Ходороставу, колишня дружина, вдова Костянтина Корибута, князя на Вишнівці та Збаражі, белзького воєводи, білоцерківського, глинянського, осецького старости, що для допомоги душі померлого чоловіка записала двадцять тисяч злотих із щорічним чиншем з видеркафу в п'ятсот злотих, фундуючи чотирьох священників та п'ятого намісника до вівтаря Пресвятої Трійці, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 6 червня, але цей намір пізніше був змінений.

Капітула зраділа і з реляції каноніка Еразма Вонсовича, який вернувся з Рима, відряджений королем як секретар посольства до понтифіка, щоб отримати право носити римські комжі (*rochetarum*) і капи (*capparum*). Їх досі успішно носять члени капітули (лише понадлічбові каноніки відсторонені від цієї прерогативи). Оскільки папське брєве ще не надійшло поштою, це право презентували в наступному році, як це можна буде побачити під тим роком.

Храмові в Мильчицях, право патронату на який належить нашій капітулі, вогонь завдав великої шкоди, позаяк знищив повністю плебанію та права й підтвердження, написані на пергаменті готичним письмом, котрим здавна користувалися в тій церкві, хоч і не торкнувся самої дерев'яної святині. Тож ця церква з таким малим забезпеченням має задовольнятися тільки десятиною з семи прилеглих сіл (бо інші сусідні храми позабирали десятини на свою користь) і віддавна обходиться власними коштами, не без значної втрати [для храму].

¹ Тепер село Івано-Франківської області.

² Тепер село Шоломиничі Львівської області.

laevam manum parentis regis consederit, quod postea multarum disceptationum, et rixarum causa extitit, processumque a zelozis senatoribus, ne praeiudicatum hoc Leopoliense succresceret in futurum.

Si quando capitulum nostrum modicum, anno hoc liberale sese exhibuit, summam enim triginta trium florenorum Poloniarum in oppido <fol. 848>[// 350] Bolechow et Zawadka inscriptam per Georgium Giedzinski suffraganeum, decanum suum deportatam, Dominico Giedzinski praevia inscriptione super bonis haereditariis Wonilow enumeravit, sibique causam multarum litium et sumptuum fecit¹.

Deinde alteram decem millium summam generosae Jadzimirska, et mille reverendi Święcicki custodi Camenecensis generoso Wybranowski praevia inscriptione super Szolomonice in censum annum reemptionalem consignavit².

Tertiam summam sex millium ex retentis Jadzimirscianae foundationis exortam, pro sensu et arbitrio suo disposuerat³.

Accessit ad solatium capituli et munificentia Annae in Chodorostaw, Constantini Korybuth ducis in Wisniowiec et Zbaraz, palatini Belzensis, capitanei Białocerkiwiensis, Glinianensis, Osiecensis consortis, iam viduae, quae in suffragium animae praedicti mariti sui viginti millia florenorum in censum annum reemptionalem, mille quadringentorum florenorum pro quatuor presbyteris, et quinto praeposito ad altare Sanctissimae Trinitatis fundandis, inscripserat, ut patet ex actu Veneris die 6 Junii⁴, sed haec intentio mutata postea.

Exhilaravit capitulum et relatio Erasmo Wąsowski canonici Roma reducis, qui pro secretario legationis a rege ordinatus fuerat ad pontificem de impetrata facultate usus rochetarum ac capparum Romanarum⁵, quibus etiam ad praesens feliciter capitulares personae (exclusis ab ista praerogativa supernumerariis canonicis) utuntur⁶. Et quoniam breve apostolicum nondum per postam advenerat, in anno subsequenti praesentatum fuit, {ut ibidem videre licebit}.

Ecclesiam Milczycensem iuris patronatus capituli nostri ignis subortus magno damno <fol. 849>[// 350v] affecit, quia domum plebanalem funditus et in ea iura et munimenta antiquissima gotticis literis exarata in pargamento in rem illius ecclesiae ab antiquo gratiose servientia absumpsit {ecclesiam ipsam quamquam ligneam non attigit}, ac ideo ecclesia illa dote parvula, decimarum duntaxat septem, ex villis adiacentibus (quia aliae vicinae ecclesiae reliquas decimas in rem sui distraxerunt) contentari debet, quas suis sumptibus a longe conduit, non sine notabili detrimento.

De hac ecclesia in Premisliensi licet dioecesi, iuris patronatus tamen capituli nostri ex traditione antiquorum accepi⁷, quod adhuc temporibus Sancti Adalberti, archiepiscopi Gnesnensis, Martyris inclyti a duce quodam de Bibel sola Catholico Romana inter schismaticos erecta, iam tertiam structuram, sive quartam in eodem loco, prioribus vetustate collabentibus habeat, fueratque 2do ex quercinis Milczycensibus sylvae arboribus satis (prout ipse observavi) tenuibus (quae ad praesens ingrossissimas et vetustas quercus excreverunt) condita, aliquoties ex iisdem in minorem compagem reaedificata.

Percepisse scribitur decimas remotissimas, scilicet ex Wisznia, ex Stoiance, Kanochwosty, unde elicitur ad haec bona ius parochiale extensum huius ecclesiae fuisse, priusque hic quam ibi erectam fuisse ecclesiam, licet Stoiacensis ecclesia durationis suae annos ultra trecentos

.....
¹ [Acta] capitularia, fol. 414.

² Eodem.

³ Eodem.

⁴ [Acta] consistorii, fol. 642.

⁵ [Acta] capituli, fol. 446.

⁶ [Eadem], fol. 465.

⁷ Ex traditione.

Хоча ця церква розташовується в Перемишльській дієцезії, однак право патронату на неї належить капітулі. За традицією від старших приймаю, що ще за часів св. Войцеха, гнзненського архієпископа та славного мученика, цей храм був зведений якимсь князем з Библа¹, єдиним римо-католиком серед схизматиків. Тепер на тому ж місці стоїть уже третя або четверта споруда, попередні зруйнувалися через старість. І вона була побудована зі стовбурів дубів з мильчицького лісу, які були досить тонкими (як я сам спостерігав), але тепер перетворилися на дуже товсті старі дуби. Вона кілька разів перебудовувалася з тих же дерев, усе меншаючи за своїми розмірами.

Пишуть, що храм збирав десятину з віддаленіших [місць], а саме з Вишні, Стоянців, Канафостів². Тому зрозуміло, що та церква поширювала своє парафіяльне право на ці маєтки до тих пір, поки там не побудували храми, хоча святиня у Стоянцях своє існування обчислює в понад триста років. Ця скромна споруда пізнала особливу ласку Всевишнього, коли була збережена Божим промыслом під час нападів татар, козаків і особливо московитів, оскільки, на подив ворогів, декілька разів внесений із соломою вогонь не міг її спалити. Однак за управління цією церквою каноніком Августином Берничем вона нещасливо втратила свої права через пожежу. Хоча капітула звеліла, з огляду на відсутність згаданого пароха, своєму канцлерові Павлу Гарваському провести їх пошук, проте ніяк не вдавалося знайти їх, і тільки було виявлено якусь нотатку про давнє забезпечення храму.

Цей храм, пошкоджений фізично, позбавлений прибутків, що нищився від старості років, я прийняв у 1695 році, після надання права управління превелебною капітулою. 1700 року, отримавши з ласки капітули дуби з мильчицьких лісів, я подбав, аби вибудувати з Божим промыслом на власні кошти (хай не буде мені дозволено похвалитися чим-небудь, крім як хрестом Господнім), від самих фундаментів у тому вигляді, як її тепер бачимо з давніми вівтарями, під тим же титулом Св. діви-мучениці Катерини. Хай Всемогутній Господь благословляє храм якнайдовше своїм іменем, непорочної Матері, св. Йосифа Обручника та св. Яна з Кентів, в ім'я яких він посвячений, і збереже від будь-якого [нещасливого] випадку повністю споруджені будинок плебана та вікарія, а також шпиталь.

І все ж капітула не знехтувала справою відновлення прав цієї церкви, адже вимагала від свого канцлера Павла Гарваського, за відсутності тогочасного пароха цього храму Августина Бернича, розшуку документів, які поглинув вогонь. Ці документи, зрозуміло, не могли бути знайдені в їхньому оригінальному вигляді. Проте фрагменти деяких нотаріально засвідчених документів та розслідувань було зібрано в один запис (під назвою «Статус храму в Мильчицях»). Ці документи були вибрані з різних записів, особливо з актів Перемишльської консисторії, і запропоновані цій церкві, як половина до зерна. Навіть сам парох тієї дуже спустошеної святині Бернич доручив її в опіку колишньому єзуїтові Вонховичу, відступивши йому її, знищену після згаданої пожежі в тому році.

Однак Бернич не уникнув кари капітули, коли без її дозволу віддав в оренду світській людині бенефіціарне село Стриганці, і в нього його забрали.

Посвячені Богові сестри регули св. Домініка були вигнані турками з Кам'янця. Зваживши на їхнє вигнання й утрати, король подарував дідичні ґрунти в місті Жовква та певні прибутки, звівши їм з дерева монастир і храм. Він також додав тим сестрам двадцять тисяч злотих зі ста тисяч (які йому дісталися зі спадщини коронного підстоля Грудзінського³, що за юначого життя вів себе розгульно й ганебно розпусно, але при смерті цілковито розкаявся). Архипастир Липський прийшов на капітулу, зайнявши місце, яке до того часу порожніло, отримав згоду, щоб подарувати тим черницям малу церкву Св. Андрія, що була філіальною парафією в Куликові та стояла на Жовківському передмісті. Там вони досі провадять своє релігійне життя, як видно з акта, виданого в п'ятницю, 5 вересня.

¹ Львівський архієпископ Ян Прухницький виводив свій рід від князів з Библа, див.: Грушевський М. Причинки до історії роду Бибельських, с. 1–12.

² Стоянці, Канафости – тепер села Львівської області.

³ Грудзінський Стефан Адам (1658–1687) – коронний підстолий (1677–1687).

computat¹. Agnovit hanc specialissimam gratiam Altissimi haec parva ipsius aedes, quod in incursionibus Scytharum, Cosacorum et praecipue Moschorum providentia speciali protecta, quia aliquoties supposito stramine flammam ignis ad stuporem hostium concipere non potuit². Iura tamen sua sub Augustino Berniez, canonico illam ecclesiam protunc regente, miserabiliter per incendium amiset, quorum licet conquisitionem capitulum Paulo Garwaski, cancellario suo, in absentia dicti parochi demandaverat, nusquam tamen reperta, et nonnisi connotatio quaedam pro dote antiqua oblata est.

<fol. 850>[// 351] Hanc ecclesiam in aedificio decurtatam, proventibus destitutam, senio annorum collabente, ex collatione reverendissimi capituli gubernandum in anno 1695 suscepi, quam in anno 1700 subministratis quercubus ex munificentia capituli ex sylvis Milczycensibus providentia Divina sumptu proprio (absit gloriari nisi in cruce Domini) in hanc, qua patet formam ab ipsis fundamentis cum altaribus (antiquis tamen) sub eodem titulo Sanctae Catharinae Virginis Martyris exaedificandam curavi, quam Deus Optimus Maximus diutissime ad honorem nominibus sui, Matrisque suae Immaculatae, Josephi Sponsi illius ac Beati Joannis Cantii, quorum nominibus adscripta est benedicat, et ab omni casu conservet immunem, et domum plebanalem et vicariam, et hospitalem, quae omnia ex integro constructa sunt.

{Non deerat tamen capitulu[m] in redintegrandis iuribus ecclesiae illius, demandaverat etenim Paulo Garwaski, cancellario suo, in absentia Augustini Berniez, illius ecclesiae protunc parochum, conquisitionem munimentorum igne absumptorum. Verum haec in sua forma reperiri non poterant, fragmenta tamen quorundam notatorum et inquisitionum in unum munimentum collecta (quae status ecclesiae Milczycensis nuncupata) ex variis actis praecipue consistorii Premisliensis et huic ecclesiae prodire quasi palea pro grano oblata sunt, quinimo ipse Bernicz parochus eandem ecclesiam desolatam nimis Wąchowiec exiesuitae commendatam sub illiusque cura incendio dicto vastatam resignavit eodem anno.

Animadversionem tamen capituli non evitavit, quam enim villam praestimoniam Strynice [sic] sine consensu capituli seculari personae arendatam desolaverat, eadem privatus est³.

<fol. 851>[// 351v] Virginibus Deo dicatis sub regula Sancti Dominici **Camenei** **professis** per Turcas expulsis, intuitu exilii et orbitatis ipsarum, rex fundos haereditarios in oppido Żółkiew et certos proventus, extracto illis ligneo conventu⁴ **donavit, ac viginti millia ex centum** (qua sibi ex derelictis Grudzinski subdapiferi regni, **ob adolescentiam negligentem, luxoriosamque** **invisi**, et depravatissimi ganeonis, in vita verum circa mortem maximi poenitentis, obvenerant) iisdem virginibus applicavit⁵. Archipraesul Lipski accedente capituli sede adhuc vacante consensu ecclesiam parvam Sancti Andreae parochialis Kulikoviensis filiam, in suburbio Żółkiewiensi sitam, contulit ac ibidem usque ad haec tempora vitam hae virgines religiosam ducunt, ut patet ex actu Veneris 5 Septembris [1687]⁶.

Sed multo melius placuisse Altissimo putabatur nova devotione sive corona una trium, decadum scilicet in honorem Sanctissimae Trinitatis ex Sacra Scriptura devote compilata⁷. Pro cuius solenni recitatione in ecclesia nostra cum cantu, vir quidam pius et rectus a plaga Cracoviensis Hieronymus Kosinski (fuerat ille sacrae regiae maiestatis secretarius, teloniorum regni superintendens), sed nomen suum subterici, anonimusque fundator dici voluit, tria millia florenorum ad manus Gaspari Czekański et Casimiri Humniewicz, canonicorum supernumerariorum

.....
¹ Ex statu eiusdem ecclesiae.

² [Acta] capituli, fol. 419.

³ Ориг.: два останні абзаци перекреслено.

⁴ Ориг.: далі закреслено *et ecclesia*.

⁵ Załuscus, [Epistolarum], fol. 1012.

⁶ [Acta] consistorii, fol. 687.

⁷ [Acta] consistorii, fol. 714.

Проте вважається, що набагато більше ласки заслужила у Всевишнього нова посвята – один вінок із трьох десятків [молитов], ретельно складений із Святого Письма на честь Пресвятої Трійці. Для урочистого, зі співом виконання цієї посвяти в нашому храмі певний побожний та справедливий муж із Краківської землі, Геронім Косінський (він був королівським секретарем і суперінтендантом королівських митниць, але хотів приховати своє ім'я, щоб говорили про нього як про анонімного фундатора), відрахував три тисячі злотих на руки наших понадлічбових каноніків Гаспара Чекайського й Казимира Гумневича. Він також подбав, аби ця сума фундації того ангельського вінка й ординація про це були схвалені архипастирем Липським, як видно з акта, виданого в середу, 5 листопада.

Із плином часу, після кількох років, ця небесна посвята прегарно зросла в людських серцях та душах і зріс ніби й духовний запал, коли поширилася іншими містами, містечками та селами, а навіть по всьому світу. Багато допоміг у поширенні цієї посвяти богобійний і вчений священник, доктор святої теології Франциск Длугош, якому дала презенту вдова Катажина Косінська та якого призначив на промотора культу Пресвятої Трійці архипастир Липський. Він зі своєю пильністю, на здивування багатьох і за досить короткий час, забезпечив церкву достатньо дорогими церковними апаратами, золотим і срібним посудом.

У цьому році поміняла смертне на безсмертне життя побожна панна Дорота Даниловичівна, тітка короля Яна III, четверта за чергою абатиса жіночого монастиря ордену св. Бенедикта, фундованого при храмі Всіх святих на Краківському передмісті, на вісімдесятому році свого життя, з великим почуттям смутку і короля, який вважав її за матір, і всіх побожних людей, які її заслуги знали та поважали.

Оскільки про початок того монастиря та перших померлих абатис, підлеглих безпосередньо нашому архієпископові протягом років, я через брак інформації описував коротко, то тепер, маючи рукопис про заснування тієї обителі, дещо [більше] оповім.

Дуже богобійна панна Катажина Сапоровська (дочка подружжя Адама Сапоровського та Ельжбети Дрогойовської, що походила зі шляхетної та давньої родини Колів¹ на Покутті, біля Коломиї) була першою фундаторкою того жіночого монастиря, і сталося це цілком несподівано та без її наміру.

Позаяк вона була красивою на вроду і приємною для ока, делікатно вихована в багатстві достатньо забезпеченими батьками, що володіли шляхетськими привілеями, то вже в молоді роки мала численних залицяльників, багатьох шанувальників і батьки заохочували її до одруження. Всупереч її волі, вони заручали доньку декілька разів з рівними їй шляхетністю і станом молодиками, але ті заручини несподівано розривалися з якоїсь причини. Дівчина ж, навпаки, гаряче прагнула зберегти цноту та служити Богу в чистоті під регулою якогось святого фундатора. Це непохитно вирішила для себе в шістнадцять років свого життя, навіть проти волі батьків.

Оскільки того, що в думці ухвалила, так швидко не могла виконати, жила в домі батьків як черниця. Вона шукала таємні місця для молитов (які тривали по вісімнадцять годин, постійно на колінах), бичувалася аж до крові, до ніжного тіла втискала залізний хрест із ланцюжком, розпечений на вогні, спала на голій землі, перев'язувала [литки] вузлуватими шнурками, стягувала ноги залізними ланцюгами аж до ушкодження шкіри. Також вона часом обливала ноги окропом, інколи звішувала їх до вулика з бджолами і так зносила неймовірний біль з великим терпінням. Однак чудесним чином (важко повірити!) після таких великих тілесних упокорень вона уникла шкоди для власного здоров'я.

Таким чином вона заспокоювала гарячий релігійний запал, готова навіть прийняти мучеництво за віру Христову (якого також прагнула). Сапоровська заохочувала й інших дівчат до складання обітниць Богу, спонукаючи їх дотримуватися чистоти разом із нею, і переконала двох своїх рідних сестер, Анну та Христину, щоб за її прикладом вони відкинули

¹ Шляхтичі Сапоровські герба «Юноша» були гілкою подільського роду Колів з Далесєва, див.: Borkowska M. Saporowska (Szaporowska) Katarzyna, s. 176.

nostrorum, enumeravit, et super hac summa erectionem eiusdem coronae seraphicae, ac ordinationem ipsius per archipraesulem Lipski approbari procuravit, ut patet ex actu Mercurii 5 Novembris [1687].

Crescente tempore paucos post annos crevit elegantius in cordibus et animis hominum, haec caelestis devotio, crescitque quasi pia aemulatione, etiam per alias urbes et oppida, et rura, utinam et per orbem totum diffundi valeat. Iuivit multum ad promovendam hanc devotio- nem pius et doctus presbyter Franciscus <fol. 852>[// 352] Długosz, sacrae theologiae doctor, pro promotore cultus Sanctissimae Trinitatis per Catharinam Kosinska, iam viduam praesentatus, et ab archipraesule Lipski institutus, industria sua in procurandis paramentis satis pretiosis, supellectili aurea, argentea¹, ad stuporem aliorum et quidem satis brevi tempore comparata².

Hoc anno 1687 vitam mortalem in immortalem commutavit pia virgo Dorothea Daniłowiczowna, amita regis Joannis III, conventus Sanctimonialium ordinis Sancti Benedicti ad ecclesiam Omnium Sanctorum in suburbio Cracoviensi fundati, abbatissa in ordine quarta, anno vitae suae octuagesimo, cum notabili sensu doloris, et regis qui eam, ut matrem colebat, et omnium piorum, qui ipsius virtutes noverant et venerabantur.

Et quoniam de huius conventus origine et prioribus abbatissis immediate archiepiscopo nostro subiectis decursu annorum, quos descripseram vita functis ob defectum informationis parva dixi, nunc praehabita scriptura de origine huius conventus pauca enarro.

Timorata nimium virgo Catharina Saporowska, filia Adami Saporowski et Elisabethae Drohoiowska coniugum, ex nobili et pervetusta Rotarum familia in Pokutia ad Kolomuiam orta, prima huius monasterii virginalis fundatrix fuit, idque praeter spem et intentionem³.

Sicut enim fuerat pulchra visu et aspectu delectabilis, molliter inter delicias parentum satis opulentorum, et praerogativa nobilitatis praestantium, educata, ita in teneris annis multos procos, multos amatores sui habebat, sollicitabaturque ad statum matrimonii, et a parentibus quanquam invita, aequae nobilibus viris et paris conditionis, desponsata fuerat aliquoties, sed sponsalia illa subita aliqua ratione rescindi <fol. 853>[// 352v] debuerant. Virgo in contra ardens propositum virginitatis et serviendi Deo in castitate sub regula aliquis fundatoris sancti concipiebat, quod sexdecem annos nata, inviolabiliter servandum sibi decrevit etiam parentis invitae.

Quia tamen hoc, quod mente conceperat, tam cito implere non poterat, domi parentum, tanquam regularis vixit, secretiora loca pro orationibus (quas ad octodecim horas continua genuflexione protraherat) pro disciplinis usque ad sanguinem, pro impressione ferreae crucis, craticularum igne adustarum, in tenello corpusculo, pro humicubationibus, funibus praecinctione quaerebat, pedes ferreis {cincturis}⁴ usque ad abrasionem corticis cingebat. Eisdem interdum pedes aqua ferventi perfundebat, aliquando in alveare apum demittebat, ibique vehementissimos morsus magna patientia tolerabat, mirabiliter tamen (creditu difficile) ex his et tantis mortificationibus sine salutis iactura incolumis evadebat.

Sic illud ardens desiderium religionis, quinimo etiam pro fide Christi martyrii (quo etiam flagrare videbatur) compensabat, alias virgines ad fovendam Deo castitatem una secum stimulabat, duabusque suis germanis sororibus Annae et Christinae persuasit, ut exemplo sui, opes, spem connubii, mundumque ipsum contemnerent, et Altissimo illibatam virginitatem servarent, quod aspirante Divina gratia, sine magna difficultate ab iisdem obtinuit.

In maturiori aetate per multos annos diebus Quadragesimae quotidie tria millia plagarum sibi ipsa infligebat. Si vero aliquando occupationibus impedita hanc solitam disciplinam

¹ Ориг.: закреслено два слова *usque ad invidiam*.

² [Acta] consistorialia, fol. 724.

³ Ex manuscriptis conventus earundem virginum.

⁴ Ориг.: закреслено *compedibus*.

майно, надії на шлюб і все мирське та служили Всевишньому непорушною цнотою, що з поміччю Божої ласки отримала від них без великих труднощів.

У дорослому віці впродовж багатьох років вона під час Великоднього посту щоденно завдавала собі три тисячі ударів різками. Якщо ж через якісь справи вона звичне бичування пропускала, то таким способом його компенсувала, що приводила монахиню, якій довіряла, зав'язувала хусткою очі та давала їй в обидві руки свіжі різки, звелівши ними шмагати своє оголене цілком тіло, поки не появиться кров. Потім прикривала скривавлене різками тіло жорсткою волосяницею і таким чином свій пропуск [бичування кров'ю] змивала. На свято Свв. Мучеників, розмірковуючи про пережиті ними за Христа святі страждання, щоб відчути їхні болі на своєму тілі, подібно сама себе катувала. Взимку, коли земля леденіла від морозів, вона ходила до храму пішки босоніж зі спущеною сукнею і досить довго перебувала на богослужіннях. Вона раділа чудовним способом при роздумах про Страсті Христові, настільки переймалася побожністю та вшануванням святої Євхаристії, що (як вона ж твердила) ніщо не могло їй завдати більшого смутку, ніж якби її позбавили тієї найсвятішої поживи, хоч і заспокоювала це гаряче бажання за порадою свого сповідника, якого дослухалася. І це своє посвячення продовжувала безперервно до самої смерті. І навіть протягом трьох років та шести місяців до кончини, коли постійно хворіла, кожного дня відсвіжувалася цим ангельським хлібом і жодна неприємність не могла її засмутити, ані біль ослабити, допоки споживала Тіло Спасителя впродовж тих трьох років та шести місяців.

Сапоровська заслужила такими великими чеснотами те, що сподвигла до наслідування багато дівчат, з якими вона проживала та якими керувала як духовна наставниця. Вони всі за її проводом та порадою ухвалили служити Всевишньому до останнього подиху свого життя, тому ця побожна панна почала мислити про спорудження тут, у Львові, обителі, в якій вона з усіма тими дівчатами могла б постійно служити нареченому Христові та в майбутньому іншим показувати дорогу до того обов'язку.

Виглядало, однак, на те, що для цього побожного наміру можуть виникнути великі перешкоди. Хоча побожні мужі доводили, що це легко зробити, проте батьки та кривні родичі говорили, що це ледве чи можливо виконати в нашому місті, адже до того часу тут, у Львові, та й у всій Русі не був запроваджений жоден жіночий монастир з дотриманням правил чернечого життя. Тому дехто дивувався цьому задуму, інші підсміювалися, ще інші обурювалися, так що видавалося, що ця панна занепадає духом.

Панна, залишена в таких труднощах без поради, звернулася з безнастанними молитвами до Того, у кого немає нічого важкого, нічого неможливого, розуміючи, що її надія на бажаний результат не є марною. Тому, стараючись про добрий порядок у майбутньому, запаливши своїх сестер бажанням до чернечого життя, [Катажина] Сапоровська разом з Анною, Христиною, а також іншими паннами виїхала до жіночої обителі у Хелмні, що дотримувалася регули св. Бенедикта і славила в ту пору побожністю та релігійністю. У цьому монастирі вона прийняла чернече облачення і склала обіти, вирізняючись такими великими чеснотами, що з часом заслужила стати абатисою в нашому львівському монастирі, і вже як сестра Катажина повернулася до Львова.

І не даремно, бо прилучила до вчинення побожних дій і свого сивого батька, який забажав надбати вічність за тимчасові маєтки, записавши 24 січня 1593 року вічною донацією новозаснованій жіночій обителі в нашому Львові свої дідичні села Хлібичин, Михалків, Ключів і Сапоровці¹. Того ж року та панна купила за тисячу двісті злотих двір Гербурта з ґрунтом на Краківському передмісті, де досі розташовується монастир.

І зразу ж вона подбала, аби був побудований у тому ж році дерев'яний храм, який архипастир [Ян Димитр] Соліковський урочисто посвятив. Абатиса поставила помешкання для монахинь у купленому дворі, обвела його дерев'яним парканом на взірць клаузури – і

¹ Хлібичин, Михалків, Ключів (суч. Великий Ключів) та Сапоровці (суч. Шепарівці) – тепер села Івано-Франківської області.

intermiserat tali modo compensabat. Virginem sibi bene visam conducebat, cui oculos linteo obvelaverat, ac in utramque manum virgas recentes immisit, ac his nudato corpore se omnino fortiter cedi mandaverat, donec sanguine difflueret, corpus virgis cruentatum acri <fol. 854>[// 353] cilicio perfricabat, atque sic intermissionis suae notam eluebat. In festis Sanctorum Martyrum toleratos illorum pro Christo cruciatus pia meditatione recollegens, ut illorum dolores in suo corpore perferret, simili aliquo modo se ipsam affligebat. In hyeme dum tellus frigoribus rigebat, ipsa nudis pedibus ecclesiam veste demissa frequentabat, ac diu satis devotionibus immorabatur. Meditationibus de Passione Salvatoris mirum in modum reficiebatur. Ad Sanctissimam Eucharistiam tanta devotione et reverentia fervebat, ut nullum maiorem dolorem sibi inferri posse dictitabat, quam si hac sacratissima esca privaretur, quam et hoc fervens desiderium arbitrio confessarii sui, cui sese submitterat, temperabat, et hanc suam devotionem usque ad mortem irremissibiliter continuavit. Quinimo per tres annos ante mortem, et menses sex continuam infirmitatem perpessa fuit, quotidie hoc pane angelico reficiebatur, nullaque illam adversitas contristare potuit, nec debilitare dolor, dum corpore Salvatoris per tres illos annos et menses sex parta fuit.

His et tantis virtutibus meruerat, ut multas virgines sui propositi imitatrices haberet, quibus una secum commorantibus, tanquam magistra spiritus praeerat. Quae omnes quia illius ductu et consilio famulari Altissimo ad extrema vitae suae tempora decreverant, cogitare cepit pia virgo, illa de erectione hic Leopoli asceterii, in quo cum omnibus illis virginibus sponso Christo permanenter frueretur, aliisque ad idem obsequium viam in futurum ostenderet.

Verum enim vero huic quamquam piae intentioni obstare videbatur magna moles difficultatem. Licet enim hoc facile eventu pii viri demonstrabant, parentes tamen ac sanguine iuncti hoc esse vix possibile, et in hac civitate practicabile dicebant. Nullus enim adhuc et in urbe hac nostra, et in Russia formatis virginum conventus, ad observantiam regularis vitae ordinatus <fol. 855>[// 353v] fuerat, ideo aliqui hac propositione stupebant, alii subridebant, alii indignabantur, ita ut et ipsa virgo animo concidere videretur.

In his arduis inops consilii virgo constituta, confugit ad eum, cui nihil arduum, impervium nihil, continuisque orationibus, spem suam non frustrari optato eventu intellexit. Quocirca bono in futurum regimini studens, sorores suas desiderio vitae religiosae accensas, Annam et Christinam cum aliis virginibus ad monasterium Chelminense virginum, sub regula Sancti Benedicti viventium, pietate et religiositate etiam pro illo tempore percelebre, devexit. In quo monasterio suscepto religioso habitu, ac professione emissa, tantum in virtibus profecerunt, ut eas successu temporis, hoc nostrum Leopoliense monasterium abbatissas habere meruerit, Catharina sorore Leopolim redeunte.

Nec frustra, patrem enim seniculum ad pia opera exercenda induxit, qui aeterna pro temporibus mercari disiderans, donatione perpetua inscripsit monasterio virginum de novo ad nostram Leopolim erigendo, villas suas haereditarias Chlebiczyn, Michałkow, Kluczow et Saporowce anno 1593 die 24 Januarii. Emerat hoc anno eadem virgo et aulam Herbutovianam florenis mille ducentis, cum fundo in suburbio Cracoviensi, in quo praesens monasterium consistit.

Ac statim eodem anno ecclesiam {ligneam, quam archipraesul Sulikovius dedicavit ritu sollemni}¹, erigi curavit, habitacula virginibus ex aula empta construxit, sepem ligneam in modum clausurae circumdedit, ac sese regimini et protectioni eiusdem archipraesulis, ac ipsius succedaneorum archiepiscoporum Leopoliensium cum toto coenobio in perpetuum submitit, {quam tamen ecclesiam voraces flamme penitus sustulerunt, ut ex vetusta tabula in ecclesia hucusque servata plene patet}. Quod totum brevi Clemens VIII pontifex Romanus per nuntium suum Caietanum cardinalem speciali privilegio <fol. 856>[// 354] de data 12 Martii anno 1596 approbavit ac confirmavit.

¹ Ориг.: кілька слів закреслено.

підпорядкувала навічно себе й увесь монастир управлінню та протекції того архипастиря і його спадкоємців, львівських архиєпископів (однак той храм повністю згорів у полум'ї, як чітко зрозуміло зі старої таблиці, що до сих пір існує в храмі). Невдовзі це все римський понтифік Клемент VIII схвалив через свого нунція, кардинала Каєтани¹ і підтвердив спеціальним привілеєм, датованим 12 березня 1596 року.

Та панна одержала в тому ж році й королівський привілей Сигізмунда III, за яким усі набуті тепер і в майбутньому маєтки вона записує та інкорпорує тій обителі з церковним імунітетом. Отже, щоб вступити до свого ордену законної регули, згадана панна Катажина Сапоровська урочисто отримала облачення разом з іншими шістьма паннами з рук того архипастиря Соліковського і склала обіти жити згідно з регулою святого отця Бенедикта за взірцем Кассіно², але відповідно до реформи монастиря в Хелмні³. Папа Клемент III ласкаво надав тому монастирю всі прерогативи, участь у привілеях, індульгенціях того ордену (з виправленням усіх помилок, що могли виникнути), згідно з [бреве], виданим у Римі 30 жовтня 1598 року, та віддав тих сестер у вічне управління та протекцію львівсько-го архиєпископа.

Проте ще до того, у 1597 році, той архипастир Соліковський побудував іншу дерев'яну церкву, вже з твердого каменю, міцніше закладену, коли спочатку поклали камінь⁴, під титулом Всіх святих (цей титул досі зберігся), посвятивши її на саме свято на честь св. архангела Михаїла [29 IX 1597]. Він також поблагословив тих шість пострижених черниць разом з Катажиною Сапоровською, відповідно до розпорядження римського понтифіка. Також у тому році десять сестер, можливо, прибулих з хелмінського монастиря, посвятив Всевишньому та поставив на саме свято Св. Франциска Асизького [4 X 1597] за прийнятим звичаєм першою формальною абатисою Катажину Сапоровську, із правом носити патерицю.

Тож уже утішаючись повним титулом і маючи повне управління, сестра Катажина купувала грунти за гроші для зручності й забезпечення свого жіночого монастиря, певно першого в нашому місті. Якісь грунти, пропонувані добровільно (бо це закон королівства не забороняв), приймала від визначніших вірних, шляхетних і заможніших. Вона поміняла в 1605 році дідичні села Хлібичин та Михалків на Покутті, віддалені від львівської обителі, на ближче та корисніше село Лисиничі. Сапоровська самим наслідком справ переконалася: те, що в людей неможливе, у Бога легко виконується, і жодної перешкоди не чиниться для Божого промислу.

Урешті-решт сповнена чеснот і заслуг та добра сестра Катажина, вправно наставивши своїх монашок у чернечому стані, терпеливо зносячи важку тілесну хворобу протягом трьох років і шести місяців (практикуючи [й далі] свої упокорення, як я раніше писав), померла року Божого 1608, у переддень свята свого отця, св. Бенедикта [20 III]. Вона обрала його собі, своїм сестрам і тим, хто має прийти після них, за отця та фундатора, прийнявши його регулу за норму життя. Сапоровська в першій годині ночі переселилася до Нареченого після дев'ятирічного обов'язку абатиси, який перша фундаторка виконувала побожно, розторопно й успішно.

По її смерті заслужено була обрана абатисою Анна Сапоровська, сестра фундаторки і також фундаторка після дарування дідичних дібр, котра в монастирі в Хелмні (як раніше це описав) разом із сестрою Христиною прийняла обіти, там похвально залишалася

¹ Каєтани Енріко (італ. *Caetani Enrico*; 1550–1599) – кардинал, папський нунцій у Польщі 1596 р.

² Кассіно (італ. *Cassino*) – тепер місто в Італії. В абатстві Монтекассіно св. Бенедикт (480–547) написав правила монашого життя, що стали засадничими для західного чернецтва.

³ Наголос у «хелмінській реформі» посттридентської доби робився на навчанні монахинь, які мали читати й писати польською та латинською мовами, див.: *Między mistyką a codziennością*.

⁴ Неясне повідомлення автора про будову кам'яної споруди, яке він пізніше правив в оригінальному тексті. Вочевидь, муровані були тільки фундаменти, див.: Kurzej M. Kościół pw. Wszystkich Świętych, s. 100.

Obtinuit eodem anno haec virgo et privilegium regis Sigismundi III omnia bona acquisita et in futurum acquirenda huius monasterii immunitati ecclesiasticae adscribens ac incorporans. Ut ergo iam regularis observantia iuxta ordinem suum procederet, de manibus eiusdem Sulikovii archipraesulis dicta virgo Catharina Saporowska cum aliis sex virginibus sacrum Divi Benedicti velamen solenniter suscepit, ac professionem vivendi iuxta regulam Sancti patris Benedicti more Cassinensium, iuxta tamen Chelmensis monasterii reformationem emisit. Cuius ordinis praerogativas omnes ac privilegiorum communicationem indulgentiarumque gratiose huic monasterio concessit, omnes si qui irrepserant defectus sanando idem Clemens VIII de datum Romae die 30 Octobris anno 1598, subyciens easdem virgines in perpetuum regimini, et protectioni archiepiscopi Leopoliensis.

Prius tamen anno 1597 idem Sulikovius archipraesul {aliam} ecclesiam {ligneam} iam solido muro construi[t] sub titulo Omnium Sanctorum {firmiori incepta lapidique primo posito} ipso festo dedicationis Sancti Michaelis Archangeli [29 IX 1597] sub titulo Omnium Sanctorum (quem titulum ad praesens retinet) dedicavit, ac sex virgines illas professas cum Catherina Soporowska iuxta praescriptum pontificalis Romani consecravit. Anno itidem 1599, itidem [sic] decem virgines forte ex Chelmensi monasterio reduces Altissimo sacravit, ac Catharinam Soporowska ipso festo Sancti Francisci Assisii [4 X 1597] ritu solito in abbatissam primam formalem cum usu baculi, ipsis omnibus praefecit.

Sic iam pleno titulo et omni regimine virgo illa Catharina gaudebat, fundos pro commoditate et dotatione conventus sui virginei fere in urbe nostra primi aliquos pecunia conquirebat, aliquos ultro oblatos (nondum <fol. 857>[// 354v] enim lege regni prohibebat) a fidelibus nobilitate et opibus, praestantibus acceptabat. Villas haereditarias Chlebczyn et Michalkow in Pokutia longe a conventu Leopoliensi distantes pro viciniori et utiliori Łysienice in anno 1605 commutavit, ipsoque rerum eventu didicit, ea quae sunt hominibus impossibilia, apud Deum esse facilia, nullumque obicem providentiae Divinae illatura.

Tandem plena virtutum et meritorum bona haec virgo Catharina in statu regulari optime constitutis virginibus suis, notabilem infirmitatem corporis, annis tribus et mensibus sex patienter (servatis suis mortificationibus ut supra dixi) sustinens, anno Domini 1608 in pervigilio festi Sancti Benedicti [20 III], patris sui, quem sibi suisque virginibus, et post illas accessuris in patrem et fundatorem elegerat, regulamque ipsius pro norma vivendi suscepit, hora prima noctis migravit ad Sponsum, annis novem abbatissae ministerio sancte, prudenter et feliciter prima fundatrix perfuncta.

Post huius obitum electa iure merito in abbatissam soror fundatrix et ipsa collato patrimonio fundatrix Anna Saporowska in conventu Chelmensi, ut supra retuli cum sorore sua Christina professa in eodemque annis duodecem laudabiliter perseverans, ac in anno 1609 a Joanne Zamoiski archiepiscopo Leopoliensi in abbatissam solenniter confirmata.

Haec a virtutibus suae germanae sororis nihil degenerans, **in magna pietate, austeritate vitae**, conventum virginum iam ad notabilem numerum congregatorum annis viginti novem gubernavit. {Ecclesiam ligneam igne absumptam muro solido extruit, quam archipraesul Pruchniccius anno 1627 dominica 1ma post festum Decollationis Sancti Joannis [5 IX] consuetae ceremoniis nomini et honori Omnium Sanctorum adscripsit, prout enarrat tabella antiqua ab iisdem monialibus diligenter custodita. Eademque dominica anniversaria die dedicationis quotannis celebratur}. Dicitur haec virgo exemplo suo magis, quam verbis ad observantiam regulae, et serviendum suaviter Altissimo virgines suas excitasse, multosque modos habuisse, quibus ad amorem Dei moniales suas inducebat, etiam aliorum spiritualium ministerio usa, unde eveniebat, ut chorus ecclesiae nunquam a <fol. 858>[// 355] laudibus Divinis etiam nocturno tempore cessaret, virgines ardenti et continuo studio Deo vacarent, mortificationes insignes etiam cum praeeudicio salutis, et vitae subirent, a quibus deterreri etiam per confessarios debebant,

дванадцять років і в 1609 році була урочисто поставлена абатисою львівським архієпископом Яном Замойським.

Анна нічим не поступалася своїй сестрі в чеснотах, двадцять дев'ять років з великою побожністю й життєвою енергією провадила жіночим конвентом, зібравши значне число [монахинь]. Замість згорілого у вогні дерев'яного храму вона побудувала [новий], з міцного каменю, який архієпископ Прухницький у першу неділю після свята Усікновення голови св. Івана, [5 IX] 1627 року, за звичайною церемонією посвятив в ім'я та честь Всіх святих (як розповідає стара таблиця, яку черниці пильно зберігають). І в ту неділю вони щороку святкують день посвяти храму. Розповідають, що ця сестра більше своїм прикладом, аніж словами, заохочувала дотримуватися регули та з приємністю служити Всевишньому, мала багато способів, якими приводила своїх монашок до любові Бога. Анна Сапоровська також інших духовних для послуги використовувала, звідки виходило, що хор храму ніколи не переставав підносити хвалу Господу, навіть у нічну пору; сестри із запалом та постійним бажанням служили Богу, піддавалися значним тілесним упокоренням, навіть зі шкодою для здоров'я та життя, від яких їх аж сповідники мусили відстрахувати. Вони вирізнялися скромністю, покірністю, мовчазністю, найпоследовнішим дотриманням регули, як також і особливими ласками (про що я під 1629 роком певним чином згадував). Ще багато іншого [про них] втрачено через козацьку війну, байдужість часів чи скромність черниць.

І ця друга абатиса померла року Божого 1638, залишивши велике переконання у своїх домашніх сестер про її святість, довівши це численними чеснотами й тілесними упокореннями, хоча впродовж тридцяти років потерпала від сухот.

Її наступницею в тому ж 1638 році стала третя сестра, наймолодша фундаторка Христини. Їй теж нічого не бракувало для вдосконалення духовного життя (яке їй дві [рідні] сестри прищепили). Вона зі свого становища представила чесноти сестер досконалішими, зробила максимально помітними для народу чистоту звичаїв монахинь, але, ослаблена старістю, невдовзі завершила плин своїх років та своє настоятельство 10 травня року Божого 1640, засмутивши своїх черниць, з якими прожила два з половиною роки від часу обіймання уряду абатиси. Таким чином всі три Сапоровські віддали досконалу потрібну жертву Богові, залишивши паннам з магнатських та інших визначніших родин взірць духовного життя, який свято не змінювали в тому монастирі під регулою св. Бенедикта.

Після кончини фундаторок Сапоровських абатисою була обрана 26 жовтня того 1640 року донька руського воєводи Дорота Даниловичівна, про смерть якої під цим 1687 роком я вже згадував. Уважаю тут доречним описати її життя з рукописів тих черниць.

Про її обрання абатисою було визначено спочатку на небі, а не на землі. Бо ще за урядування Анни Сапоровської котрась побожна монашка говорила їй, що у сні бачила якусь особу з поважним авторитетом, яка промовила до неї: «Сьогодні руська воєводина Даниловичівна народила доньку, що буде вашою абатисою». Черниці запам'ятали день [сну], і так це справдилося. Коли пізніше про це повідомили ту воєводину, вона свою трилітню дочку Дороту в храмі тих же сестер урочисто прирекла Всевишньому й пізніше передала тим монахиням для навчання звичаїв чесноти та побожності.

Спершу донька воєводи була веселої вдачі, вважалося, що вона більше схильна за своїм характером до світської пишноти, аніж до духовного стану, тому мати-воєводина вирішила свій намір змінити і дівчину, вже готову до шлюбу, відкликати з обителі чистоти на шлюбне ложе. Це передчуваючи, воєводинка, відчувши завзяття любові до Бога, запалала таким бажанням зберегти дівочтво, що сама собі обтяла чудове волосся на голові та незабаром уже просила про облачення св. Бенедикта, яке й випросила на сімнадцятому році життя.

Коли її душа почала піклуватися про богослужіння та святі правила, вона раптово позбулася світських бажань, відтак жодна з молодих сестер у монастирі не мала перед нею першості в чеснотах і не була ретельнішою в їхньому дотриманні.

modestiae, humilitatis, silentii, observantiae regulatis tenacissimae, in tantum, ut etiam gratiis specialibus, de quibus in anno 1629 quaedam praemissi (quia alia multa hostilitas Cosatica, et incuria temporum, sive modestia virginalis subtraxit) insignirentur.

Mortua et haec secunda abbatissa anno Domini 1638 cum magna opinione apud sua domesticas virgines sanctitatis, quam multis virtutibus et mortificationibus, quamquam triginta annis phtysim tolerans, probatam reliquit.

Successit et huic tertia soror natu minima fundatrix Christina anno eodem 1638. Illa quoque ne quid perfectioni vitae regularis (quam duae sorores plantaverant) deesset, ex sua quoque vocatione virtutes sororum magis perfectas, reddidit, monialesque morum integritate maxime populo conspicuas fecit. Verum senio fessa brevi curriculo annorum abbatiale officium exegit, sororibusque sui sine quibus vivere ipsam taedebat, annis semitribus a susceptione muneris abbatissae supervivens aggregata, anno Christi 1640 die 10 Maii. Sic omne illud trinum Saporovianum perfectum trina ex se holocausta Deo reddidit, aliis magnarum et insignium familiarum virginibus, normam quam nondum noverant sancte sub regula Divi Benedicti in hoc conventu vivendi, relinquens.

Defunctis fundatricibus Saporoviis eodem anno 1640 die 26 Octobiris electa in abbatissam Dorothea Daniłowiczowna, palatinidis Russiae, cuius mortem in anno hoc 1687 memoravi supra, vitam quoque enarrare non incongruum autumo, ex iisdem virginum codicillis.

<fol. 859>[// 355v] De huius in abbatissam electione prius constitit in coeli, quam in terris. Stante etenim regimine Annae Saporowska devota quaedam monialis **vidisse se in somnis** dixit personam quandam auctoritatis venerandae, quae dixit ad eam. "Hodie ex domina Daniłowiczowa, palatina Russiae, nata est filia haec erit vestra abbatissa". Notarunt moniales diem, et ita compererunt. Quod postquam relatum est eidem palatinae, filiam hanc Dorotheam trimulam in ecclesia earundem virginum solenniter vovit Altissimo, et postea iisdem monialibus pro excellendis in virtute et pietate moribus alendam tradidit.

Fuit a principio virgo palatinidis animo hilarior, maioremque inclinationem ex ipsa complexione dedicata ad seculi pompam, quam statum religionis habere observabatur, quocirca mater palatina mutare propositum intenderat, et virginem iam nuptui maturam, de caenobio castitatis, ad maritales toros revocare decreverat. Quo praescito palatinidis fervore amoris Dei correpta, tantum ad servandum virginitatem exarsit, ut ipsa sibi egregiam capitis caesariem abscederet, et brevi religionis Benedictinae habitum petierit, ac anno vitae decimo septimo impetravit.

Ut animum cura sacrorum, caeremoniarumque regularium cepit, ita derepente exuisse visa seculi desideria, ut nemo in tota iuventute claustralium virginum prior illa ad virtutes haberetur, nemoque in virtutibus probator.

In religione vixit laudabiliter in ieiuniis, in mortificationibus continuis, quamquam educata in deliciis, contenta bis tantum in **hebdomade carnes manducare, idque modice, iuiunii tempore** simplicibus cibus, sed nimis tenuiter vescebatur, duro lecto cubabat, neminemque permisit propius lectum suum accedere, ne ipsius mortificationes adverteret.

<fol. 860>[// 356] Non illam negotia claustralia, non crebrae visitationes magnorum hospitem, non regis Joannis III, cuius amita fuerat proxima, dignitas ab observantia regulae, et solitis devotionibus, ac obsequiis humilibus sororum etiam abiectis et gravibus (in quibus alias secreto praeveniebat) eximebant. In orationibus noctes insomnes agebat, clausis foribus prostrata in formam crucis, diutius in terra orabat, etiam aetate senili. Monialium suarum adeo seriam curam habebat, ut omnia etiam spillulas in tempore suppeditaret, ne ipsa sui curam foverent, sed totae ut ex professione tenentur soli Deo vacarent, quinimo etiam alias virgines secreto submittebat, ut sciscitarentur, si alicuius commodotatis non indigeret virgo claustralis, quam postquam intellexit, cum omni promptitudine suppeditabat necessaria quaeque ita, ut nullius indigerent.

В обителі вона жила похвально: у постах, постійних тілесних упокореннях, хоча була вихована в розкошах, задовольнялася м'ясом тільки двічі на тиждень, і то скромно, під час посту вживала прості страви, але дуже мало. Лежала на твердому ложі й нікого не допускала ближче до нього, щоб не зауважили її тілесних упокорень.

Ні монастирські труднощі, ні часті відвідини вельможних гостей, навіть короля Яна III, якому вона була рідною тіткою, не відволікали її від гідного дотримання монашеских правил, звичайних богослужінь та покірних послуг сестрам, навіть прикрих і тяжких (яких інші таємно уникали). Вона проводила в молитвах безсонні ночі, довго лежала на землі при замкнених дверях, розпростершись у формі хреста, навіть у старшому віці. Таку опіку мала над своїми черницями, що все, навіть шпильки, вчасно постачала, щоб вони не про себе дбали, але з усього свого покликання служили одному Богу. І навіть у таємниці посилала інших сестер, аби довідалися, чи якійсь із монахинь не потрібно чогось для зручності, а коли дізнавалася [про потребу], з усією старанністю доправляла все потрібне, чого їм не вистачало.

У цьому виявляла таку велику покору і скромність душі, що чистила своїми руками, прала й лагодила одяг інших сестер, хвалила, оцінювала їхні вишиванки, навіть не надто досконалі та вправні. Одним подавала на взірець, іншим потаємно свої роботи, якщо котрась голкою не могла працювати або не хотіла, щоб [ота монашка] показала абатисі, і не вважала, що вона веде бездіяльне життя в монастирі. І таким чином здобула собі велику любов і пошану в тих черниці.

Дорота часто проводила Великий піст у молитвах, цілком занурюючись у роздуми під час Страсного тижня в абатській каплиці, що містилася в мурі, біля великого вітваря, проводила там години та дні, рідко покидаючи місце своїх розважань. У Великий тиждень, почавши від середи до неділі Найславнішого Воскресіння, розмірковувала з духовними вправами та зосередженням духу над Страстями Спасителя, нічого не їла, окрім скромної хлібної булки, і то примушена проханнями та благаннями черниць, аби хоч чимось відновляла сили. Весь нічний час, коли Тіло Відкупителя покладено в гробі, вона чувала у храмі, сама співала псалтир спільно із сестрами й дотримувалася цього аж до смерті, ніби це було записано їй за правило. Вона подбала про посвячення вітварів у своїй церкві (як я згадував під 1645 роком).

Щодо похвальної щедрості, то вона її виявляла не тільки убогим, а й духовним, як своїм, так і чужим, подавши багато прикладів гостинності, і ніколи їй не бракувало того, що давала. Здавалося, що мала особливий дар привітності, не образила жодної сестри словами з ярістю та гіркотою, більше привертала до чеснот лагідно, спокійним голосом і радісним обличчям, аніж докоряла за помилку.

Сам король Ян III сильно її шанував, любив та поважав, приписував її молитвам увесь успіх своїх перемог. Він запрошував її часто, щоб відвідала його королівський двір, що вона дуже рідко робила, випросивши з королівської ласки дозвіл [не приїжджати]. Ніби з поваги [до короля], мовби приховуючи побожність і надаючи перевагу зручності, дозволила приготувати собі комфортне ліжко, однак, коли темна ніч усіх сонних покрила, її знайшли лежачою під ліжком на голій землі.

На устах у всіх була ця абатиса, що мала повагу та шану всіх. Померла зі смутком для короля 26 березня в цьому 1687 році, майже на вісімдесятому році свого життя. Вона хотіла бути похованою в межах храму, для чого побудували з каменю новий гробівець перед лавками, на яких молоді дівчата звикли молитися, перебуваючи на науці в сестер. У ньому її урочисто поховав Залуський, на той час київський єпископ (який її називав як щодо релігії, так і в інших справах найпобожнішою, [мовлячи], що другу таку не можна знайти з її чеснотами: [Zaluski A. *Epistolarum*], том 1, частина 2), де вона спокійно чекає труби свого великого дня¹.

¹ Мовиться про судний день.

Et in eo magnam humilitatem, et moderationem animi exhibuit, quod vestes aliarum sororum suis manibus mundabat, reficiebat, reparabat, illarum manuales operas ex acu, etiam minus idoneas et competentes, laudabat, aestimabat, aliis pro exemplo proponebat, aliis etiam secreto si quaequam laborare acu non potuit sive noluit suppeditabat, ut sibi tanquam abbatis-sae offerret, ne otiosa vivere in religione videbatur, quo facto magnum sibi apud suas moniales amorem et observantiam conciliabat.

Vacabat frequenter et orationibus in Quadragesima fuit totaliter immersa meditationi dominicae passionis in capella abbatiali, quae e muro maius altare respicit, **horas et dies absumebat**, raro de loco contemplationis suae egrediens. In hebdomada sancta a feria quarta usque ad dominicam Gloriosissimae Resurrectionis magna recollectione, et compunctione spiritus dolores Salvatoris pensitabat, nihilque manducabat, praeter buccellam panis modicam, idque precibus et obtestationibus virginum compulsa, ob virium qualem talem refectionem, <fol. 861>[// 356v] toto vero tempore noctium, quibus corpus Redemptoris in tumulo conditum erat, quiescebat in templo, ipsa psalterium alternatim cum sororibus decantabat et hoc usque ad mortem, quasi pro more praescriptum haberet, observabat. {Altaria ecclesiae suae, ut in anno 1645 praemissi, consecranda curavit}.

Ex liberalitate erat laudabilis, munificentiam exhibebat pauperibus aequae ac religiosis, tam suis, quam extraneis, quibus et hospitalitatis multa documenta testabatur, et nunquam deficiebat ipsi, quod daret. Discretionis speciale donum habere videbatur, nullam sororem cum passione et amaritudine verborum reprehendebat, sed suaviter cum comitate vocis, et iucunditate vultus, alliciebat ad virtutes magis, quam pro vitio arguebat.

Rex ipse Joannes III ipsius sororius summe eadem venerabatur, amabat, aestimabat, totamque victoriarum suarum felicitatem, ipsius orationibus adscribebat. Invitabat illam frequenter, ut regiam suam inviseret, quod ob regis gratiam impetrata licentia raro admodum faciebat. Et quia pro autoritate, quasi celando pietatem, praeseferendo commoditatem, lectisternium sufficiens sibi comparaverat, dum nox atra dormientes abscondit, illa sub lecto in nuda tellure iacere deprehendebatur.

Fuit haec abbatissa in ore omnium, in charitate, in aestimatione, in observantia cunctorum mortua cum dolore regis anno hoc 1687. Vitae suae anno fere octuagesimo die 26 Martii sepeliri voluit in limine ecclesiae, quocirca noviter ipsi sepulchrum e muro conditum ante scamna, in quibus virgines tenellae in eruditione monialium manentes orare solent, in eoque ab episcopo, {protunc} Kiioviensi {Zaľuscio} (qui eam, ut pietate sic et re ipsa religiosissima nemini virtute secundam vocat, tomus 1, pars 2¹) itu solenni deposita tubam magnae diei illius spectat feliciter.

Ex relatione monialium eiusdem conventus <fol. 862>[// 357] accepi aliquot post annos ab obitu quinimo vegesimo anno, quod poenitentiario suo patri Grymosz societatis Jesu apparuerit post mortem, et se tribus diebus integris vehemetissimas poenas sustinuisse asseruerit, in illisque poenis nescivisse, in quonam statu fuerit, hoc unum sibi pro solatio reputasse, quod Deum blasphemias non impeteret, eidemque pro missae sacrificio gratias egisse, perhibebatur². Deinde aliquot post annos a morte eidem patri Jaroslaviae dum missa finita ad sacristiam rediit denuo apparuisse eadem moniales asserebant, et haec protulisse, quod purgatorii poenas grandes sustinuerit pro tribus delictis. 1mo, quod non idoneus ad religionem susceperit. 2do, quod irae nimium tenax fuerit. 3^{io}, quod ad causam Malawscianam incompetenter defendendam sese immiscuerit. Subiunxisse ferebatur et haec, quod iam nihil patiatur, sed nondum se videre Deum quaerulata est. Ista vera ne, an incerta refero ex auditu, et traditione timoratarum virginum prudens lector aequo animo suscipiat.

¹ Zaľuscio, [*Epistolarum*], fol. 1012.

² Ex traditione.

Зі слів черниць того монастиря я чув, що за деякий час по кончині, певно на двадцятий рік, вона показалася посмертно своєму сповідникові отцю Гримошу з Товариства Ісуса й повідомила, що вона терпіла протягом цілих трьох днів найстрашніші кари і тоді не знала, в якому стані перебуває. Лише в тому вона знаходила собі утішення, що не блюзнила проти Бога, і їй сказали, щоб вона склала подяку Йому через одне богослужіння. Пізніше, ще декілька років по смерті, вона знову з'явилася тому отцю у Ярославі, коли він повертався до захристя після закінчення літургії, як твердять ті черниці. І вона мовила, що терпіла великі кари в чистилищі за три проступки: 1) коли прийняла нездатних до духовного життя; 2) коли довго перебувала у гніві; 3) коли втрутилася до справи Малявського¹, неслухно його захищаючи. Кажуть, що вона додала, що вже нічого не терпить, але скаржилася, що ще не бачила [лику] Господа. Правда це чи ні, я не певний, оповідаю почуте за поданням богобійних монахинь, а розумний читач нехай це прийме зі спокоєм духу.

Черниці, що тоді жили та тепер живуть (коли я це пишу), розповідають, що Даниловичівна ніяк не хотіла допускати до висвячення [в монахині] через помсту за якісь образи панну Сюзанну Станську, котра довго та похвально жила в законі. Вона [абатиса] навіть вигадала перед кривними, що вона [Сюзанна] померла, та зробила її чужою й цілком всіма забутою, з найбільшим смутком для неї прирікши її з гіркотою в душі весь час жити та вмерти. Уже перед самою смертю, Станська разом із собою на страшний суд Всевишнього покликала абатису, яка, це почувши, сказала: «Тож і мені слід померти без зволікань». І невдовзі ослабла на смертельну хворобу та пішла на той суд, на який її позвали. Рідко настає така досконала старість, чиї чесноти не були б заплямовані на землі якимись вадами.

На уряд померлої прийшла Елеонора Казановська, обрана тими черницями, і в тому ж році архієпископ Липський її затвердив та урочисто благословив.

Її сестра Маріанна Казановська, дочка [Станіслава Яблоновського], руського воєводи, великого коронного гетьмана, брацлавського воєводи, й Анни Потоцької, з великим жалем для королівського подружжя покинула цей світ. Її недуга, що виникла з незначного болю, поступово переросла у смертельну. Твердять, що вона переносила свою хворобу з дивною терпеливістю, з великими болями. Ніхто її не бачив, не чув, щоб вона стогнала, жалілася, лементувала, бо при найбільшій слабкості здалася на Божий суд та волю. Її кончина засмутила не тільки домашніх, але й бідаків, яким вона в таємниці часто давала милостиню для прохарчування. Тож їхній голосний стогін було чути по всій церкві отців Товариства Ісуса (де вона хотіла бути похована): по лавках, присінках, каплицях, коли її тіло із саркофага перекладали до гробівця.

Її похорон відбувся в наших отців Товариства Ісуса (яке за життя сердечно любила) з урочистою пишністю, великим видатком коштів. Їй хвалу складали впродовж двох днів у красномовних проповідях з казальниці два єпископи: першого дня – київський єпископ Хризостом Залуський, мій вартий похвали автор; другого дня – кам'янецький єпископ Альберт Денгоф² (ці проповіді поширилися, згодом були надруковані³). Були й два кардинали: апостольський нунцій Опізіо Паллавічіні та примас королівства Міхал Радзейовський, який і провів чин похорону. Наступного дня архипастир Липський, як місцевий ординарій, відслужив заупокійну літургію. Саркофаг понад силу мені описати: чудова пишність з делікатним [оздобленням], як і все інше, що перед ним несли при смолоскипах з образами⁴ та [скульптурними] роботами. Про її життя та пишноту похорону описано та опубліковано [у праці] під заголовком «*Obraz świętobliwego życia*» у 1696 році⁵.

¹ Йдеться про судовий процес проти львівського каноніка Яна Малявського, звинуваченого в убивстві та усунутого з капітули в 1678 р.

² Денгоф Єжи Альберт (1640–1702) – кам'янецький римо-католицький єпископ (1686–1689).

³ Див.: Załuski A. *Mowy rozne*, s. 157–184.

⁴ У похоронній процесії несли портрет покійної авторства львівського маляра Юрія Шимоновича-молодшого, див.: Александрович В. Українське портретне малярство, с. 376.

⁵ [Bernett M.] *Obraz świętobliwego życia*.

Referunt tamen, quae pro illo tempore vixerunt, vivuntque ad praesens moniales (dum haec scribo), quod virginem Zuzannam Stanska in religione longo tempore laudabiliter viventem¹, in modum vindictae pro certa offensa ad consecrationem, nunquam admittete voluit, quinimo coram consanguineis mortuam esse finxit, atque sic ignotam, et penitus ab omnibus derelictam cum summo omnium ipsiusque maerore fecit, et in amaritudine animi toto vitae tempore vivere et mori permisit. Quae in senili iam aetate moribunda antistitam ad tremendum tribunal Altissimi una secum invitavit, quo illa audito dixisse fertur. Ergo et mihi sine mora moriendum est. Et brevi in morbum fatalem incidit secutaque est ad idem iudicium appellata Appelantem. Rara profecto sanctitas extitit, cuius virtutes aliqua vitiorum labe non contaminarentur in terris.

<fol. 863>[// 357v] Successit in officium, locumque demortuae Eleonora Kazanowska ab iisdem monialibus electa anno eodem per archiepiscopum Lipski confirmata et benedicta so-lenniter².

Huius soror Marianna Kazanowska, palatini Russiae et supremi ducis exercituum regni consors {palatini Braclaviensis et Annae Potocka filia}, cum summo dolore maiestatum cessit fatis, cuius longior aegritudo exiguis initiis orta paulatim crevit ad mortem. Mirabili patientia morbum suum pertulisse perhibetur, in magnis doloribus, nullus eam vidit aut audivit gemere, flere nimium, lamentari, verum acerbissimam aegritudinem suam ad divinum arbitrium, voluntatemque referebat. Ex morte ipsius non minus domestici, quam egeni tristabantur, ipsius etiam secretis eleemosinis saepius refecti. Ideo illorum notabiliter gemitus per totam ecclesiam patrum societatis Jesu (apud quos condi voluit) in scamnis, atriis, capellarum audiebatur, dum corpus ex sarcophago deportabatur ad tumulum.

Fuit illius funus apud nostros patres societatis Jesu (quos intime vivens dilexerat) in solennissima pompa cum magno et fastuoso sumptu celebratum³, ipsiusque laudes duo episcopi ex suggestu duobus distinctis diebus, 1ma die Chrisostomus Załuski, episcopus Kiioviensis, author meus laudatissimus, 2da episcopus Camenecensis {Albertus Dynhoff} luculento sermone, qui typis deinde mandatus est depraedicatorum⁴. Duo cardinales Opitius Pallavicini, nuntius apostolicus, et Michael Radziejowski, primas regni, qui et funeris solennia peregit, praesentes aderant. Altera die archipraesul Lipski, uti ordinarius funebru[m] exequiarum absolvit. Sarcophagi ultra quam dici potest. Apparatus et sublimis, et caeteris, qui ante praecesserant in luminibus picturis et operis <fol. 864>[// 358] excellentior. Vita ipsius et exequiarum apparatus descripta sunt ac typo impressa sub titulo "Obraz świętobliwego życia anno 1696".

Princeps regius Constantinus Javoroviae renatus nomen per sortem tulit. Nam tribus nominibus urnae commissis Constantini extractum fuit, ex eoque aliis praepositum et a Constantino Lipski archipraesule iure merito a proprio pastore baptisatus, quanquam nec alia illi negata nomina, videlicet Constantinus Vladislaus Philippus vocatus est, magno et pari felicissimis illis regibus omine, parentumque regum solatio⁵. Deus bone tantae spei quam magna frustratio⁶, dolorque et iactura temporum!

Hoc anno fortuna a votis nostris longius aberrare videbatur, nam a gloriosis factis, in finem inglorium declinavit. Post rupta etenim regni comitia, ex consilio ducum facto exercitus congregatus est. Sed ostentata arma hostibus, non probata eventu belli et victoriae, simulata bella, non inita fortiter⁷.

.....

¹ Ex traditione.

² Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 1012.

³ Ibidem.

⁴ [Idem], fol. 1015.

⁵ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 1010.

⁶ Опр.: *frustratio*.

⁷ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 996.

Королівський принц Костянтин при хрещенні отримав ім'я через жереб: оскільки зі скриньки з трьома іменами витягнули «Костянтин», тому це ім'я мало перевагу. Так його охрестив архипастир Костянтин Липський (відповідно як властивий пастир), проте й інших імен не відкинули, тож його назвали Костянтин Владислав Филип, із великим сподіванням для королівської подружньої пари та на втіху батькам. Боже милий, така надія [закінчилася] великими розчаруваннями, смутком і втратою часу!¹

Здавалося, що того року фортуна ще далі відійшла від наших бажань, бо похвальні дії завершувалися нещасливим кінцем. Тож коли після зірвання сейму королівства по вчиненій раді воєначальників зібралось військо, воно показало тільки зброю ворогам, не підтвердило в результаті битви своєї перемоги, симулювало війну, не вступивши в неї насправді.

10 серпня, у день Св. Лаврентія, король ухвалив виїхати до Жовкви, щоб на богослужінні отримати благословення від нашого архипастира Костянтина Липського у співслужінні кількох єпископів. Отримавши його, він [король] рушив до Кам'яця, не затримуючись у Золочеві, Бережанах, Підгайцях, Бучачі (бо в той бік він обрав дорогу).

На те, що недобрим і нещасливим став цей похід, напевно, вплинув напад татар, понад сподівання безкарний. Вони числом у сім тисяч вояків вийшли з Буджака через порожні степи до Кам'яця, набігли на маєтки Жолкевських, завдавши помітних втрат у людях по містах і селах. Хоча наші невеликі відділи під проводом Ласка й Баворовського² їм опиралися, однак вони безкарно повернулися до Кам'яця, обтяжені значною здобиччю та скроплені кров'ю наших людей.

Скликане пізніше до Тернополя військо через невелику кількість вояків не могло зупинити напади татар, тому мусило пропускати провіант до Кам'яця, який супроводжували тридцять тисяч татар, п'ять тисяч турків на чотирьохстах возах, запряжених волами, протягом п'яти днів у сильну спеку з Ясс. Натомість наші в помсту знищували кам'янецькі поля, і цьому сприяла фортуна з усміхненим обличчям, так що після щільних обстрілів з гармат ніхто не був ні поранений, ні вбитий з тих, хто косив та псував [жива].

Утім, залага [в Кам'яці] їм перешкождала, вчинивши напад. Несподівано з ними відбувся бій: частину з них було скинуто зі скель, частину витіснено на вал, більшість лежали вбиті на полях. Їхній провідник Кагай-паша після втрати коня відійшов до своїх без рани. Серед наших було мало поранених, лише ротмістр панцирної хоругви Нагурський. Він загнався під самий вал, стріла пробила йому шию аж до язика і там він героїчно спочив.

Після цієї поразки ворог став обережнішим, навіть провокований не наважувався застосувати силу та виступити зі своїх мурів у поле. І все ж треба було дбати про безпеку обозів, і королю подобалося запрошувати залозу в Кам'яці до відповіді, закидаючи вогняні ядра. Головно цю справу було доручено принцові Якубу. Проте кидання вогняних зарядів не надто настрашило оборонців, вони відстрілювалися щодня майже по тисячу раз. Всяка надія на битву з ворогом уже була втрачена, і було небезпечно з невеликою армією шукати численного ворога в Буджаку.

Тож в останні дні вересня, коли кинули по Кам'яцю понад двадцять ядер, а ворог сильно не злякався, це стало знаком для відступу. Наказ війську відступити надзвичайно стурбував короля, який тоді перебував з королевою в Бучачі, бо він вважав, що це сталося через ненависть воєначальників до королевича-принца Якуба, щоб він не здобув слави захоплення фортеці. Отож весь похід того року завершився тільки показом зброї, а не її застосуванням і використанням, не приніс жодної слави, [залишив] королю смуток та народові ганьбу, спричинивши для Польщі сором з насмішками з боку німців.

¹ Собеський Костянтин (1680–1726) – державний і політичний діяч Речі Посполитої. Автор, критично оцінюючи особу королевича Костянтина, мав на увазі не лише його невдалу політичну діяльність, але й поспішний шлюб у 1708 р. з Марією Юзефою Вессель, якій він записав право «доживоття» на власні маєтності, капітали Собеських у Парижі, 10 000 талерів, забезпечених на Жовкві.

² Ласко Кшиштоф (бл. 1635 – 1700) – ротмістр, київський стольник (1684–1699); Баворовський Шимон (бл. 1650 – 1712/1713) – військовий діяч Речі Посполитої.

Die decima mensis Augusti Divo Laurentio sacra rex Zółkiewiae a Constantino Lipski, archipraesule nostro, in assistentia aliquot episcoporum benedictionem itinerariam Zółkiewia discessurus postulavit. Qua accepta, mox Camenecum nihil Złoczviae, Brzezanis, Podhaieciis, Buczacii (illac enim proficisci placuerat) moratus movit¹.

Non bonam tamen nec dexteram hanc expeditionem fore praesagit impunita praeter opinionem incursio Tartarorum, quorum septem millia ex Budziaki per campos desertos ad Camenecum constitere, et in bona Zółkiewiensi excurrendo, non modicum damnum hominibus oppidis, villis intulerunt². Et quamvis a nostris sub Lasko et Baworowski exiguis copiis impeterentur, ad Camenecum tamen praeda opima onusti, sanguineque nostrorum perfusi redierunt impune.

<fol. 865>[// 358v] Convocatus postea exercitus ad Tarnopolim ab paucitatem militum resistere non potuit incursibus Tartarorum. Deinde permittere debuit commeatum ad Camenecum, quem triginta millia Tartarorum, quinque Turcarum in quadragentis curribus, quatuor dierum spatio inter aestuantes solis ardores Jassis, iunctis bobus deduxerunt. Nostris tamen Camenecenses campos in vindictam depopulati sunt. Arriseratque nostris fortuna, quasi sereno vultu, quod inter densas ex tormentis explosiones nemo falcantium et conterentium laesus fuerit, nullus occisus³.

Obstiterunt tamen praesidarii facta eruptione, commissum subito cum illis proelium, et pars eorum praecipites e petris ruerunt, pars in fossam adacti, plurimi campis iacere perempti. Ductor eorum Kahai Bassa amisso equo evasit ad suos illaesus. E nostris pauci laesi, Nagorski ductor vexilli loricati sub ipsam fossam apparatus, sagitta per collum usque ad linguam transfixus, ibidem heroice occubuit.

Hac suorum clade cautior hostis, etiam provocatus, non ausus manus conserere, et ex moenibus suis in campum progredi. Nihilominus securitati castrorum prospiciendum erat, placuitque regi igne missili praesidiores Camenecenses ad repressalia invitare. Summa rei principi Jacobo commissa, iniecti ignes missiles multoties, non tamen terruere praesidarios, reboarunt illi in singulis dies mille fere vicibus. Iam ceciderat spes pugnae cum hoste, nec tutum erat paucis exercitu in Budziaki numerosum hostem quaerere⁴.

Itaque ultimis Septembris dum vix aliquot ultra viginti pyroboli Cameneco iniecti, nec terrore bene hoste, signum receptui datum, reditusque exercitui imperatus, quae res incredibile quantum regem Buczacii tunc cum regina residentem, turbaverat⁵. Existimabat enim <fol. 866>[// 359] invidia ducum factum, nec princeps regius Jacobus gloriam capti fortalitii occupasset. Ideoque in ostentatione tantum armorum, non usu et exercitio, tota huius anni expeditione peracta, nihilque gloria attulit, regi dolorem, et ignominiam genti, impropriaque cum cahinnis Germanorum Poloniae peperit.

Auxit internos angores allata notitia de victoriis caesariani et Venetorum exercitus, caesarianus miles ductu ducis Lotaringiae, fugato vezyro, caesis viginti millibus Turcarum, tormentisque centum captis, castra integra pro praemio laborum militarium occupaverat. Veneti in mari redactis in potestatem centum sexaginta tormentis, quindecim triribus et quatuor castellis, pulcherrimam victoriae palmam consecuti.

Alia longe apud nos et Moschum similiter colligatum rerum gerendarum facies, utrisque velut ex proposito {oscitantibus}, Moschum tamen fraus et proditio ducis Zaporoviensis Samuelovic (cui per iniecta vulnera doloresque acerbissimos, repensus pro more gentis dolus)

.....
¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1038.

² Idem, fol. 994.

³ Idem, fol. 998.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 996.

⁵ [Idem], fol. 1038.

Отримані невдачі помножило надходження зовнішніх новин про перемоги імперських та венеційських військ. Австрійський вояк під проводом князя Лотарингії¹ розбив візира, вбивши двадцять тисяч турків, захопивши сто гармат, забравши весь обоз у нагороду за свої військові старання. Також венеційці на морі забрали собі сто шістдесят гармат, п'ятнадцять кораблів-трирем і чотири фортеці², здобувши найкрасивішу пальмову гілку переможця.

Зовсім інший вимір мали наші справи та союзного з нами московита, ніби обидві сторони домовилися про байдикування. Московити вигороджувалися підступом і зрадою за-порозького гетьмана [Івана] Самойловича (якому за народним звичаєм відплатили за підступ, завдавши ран і найгострішого болю³). Заздрість та ненависть, що затялася в серцях, звинувачувала наших воєначальників. Усі ми сподівалися на краще, щоб випросити в неба успіху під Кам'янцем: у п'ятницю постили на хлібі та воді, а в неділю в таборі проходило урочисте богослужіння. Однак за кілька днів уся надія, на наш жаль, зійшла нанівець.

Із татарами провадили сутички і в інших місцях, не безуспішно, проте з мінливою, як зазвичай буває, фортуною, без великої користі чи значної перемоги. Король повернувся до Олеська, а вояк даремно був виведений влітку зі стацій. Беллона⁴ правицею як б'є, так і благословляє.

Рік Божий 1688

Цей рік розпочинався добрим знаком, але не з найкращим передчуттям щодо майбутнього. Частково сповнилася щедра обіцянка архипастиря Костянтина Липського, який минулого року заявив про побудову вітваря Пресвятої Трійці та створення монстранції з чистого золота, про що оголосив капітулі в тому 1688 році канцлер Міхал Улінський. Він [Липський] поставив цей вітвар, який дотепер оглядаємо, відлічив на руки віцекустоша Казимира Гумневича триста угорських золотих на створення монстранції, тисячу п'ятсот злотих на щорічне поминання душі по його смерті, а поки що – за поминання душ своєї родини Липських.

Тому архипастиреві було представлено й апостольське бреве щодо використання римських комж та накидок, про що я згадував під минулим роком, з датою: у Римі, у [базиліці] Св. Марії Великої, від Божого втілення 1688 року (воно починається: «Владою апостольської гідності та повнотою апостольської волі і т. д.»). Його внесли до актів консисторії 7 вересня того року та дозволили [застосовувати] тому архипастирю, якому капітула складала подяку за звернення до найсвятішого Інокентія XI.

Видання цього [бреве] не було безкоштовним, уже хоча б лиш для прискіпшення справи серед урядовців. Адже було сплачено двадцять золотих (*aurei*) до римської канцелярії, сім золотих – римському прокураторові, чотирнадцять срібних імперіалів, по-простому талерів, – на поштові витрати. Капітула обмірковувала про те, яку взяти собі матерію на накидки, і після спільної наради було обрано фіолетовий колір для носіння накидок, який і нині використовується.

Та яку ж вдячну пам'ять від своїх наступників мають ті каноніки, що тоді жили, коли вони ухвалили правило (як випадає вірити інформації римського прокуратора, схвалене самим архипастирем Липським), щоб новопоставлені греміальні каноніки відрахувували прокуратору на покриття витрат триста злотих на щорічне поминання душі попередника

¹ Австрійський князь Карл V Лотаринзький на чолі союзних військ здобув переконливу перемогу над турками у битві під Могачем 12 серпня 1687 р., що пізніше спричинило падіння султана Мегмеда IV.

² У липні та серпні 1687 р. венеційські війська успішно воювали з турками на півдні грецьких земель, майже повністю захопивши Пелопоннеський півострів.

³ У 1687 р. Іван Самойлович був звинувачений у невдалому поході на Крим, скинутий з гетьманства, заарештований і відправлений на заслання до Сибіру, де й помер.

⁴ Беллона – давньоримська богиня війни. Її жерці часто завдавали собі тілесних ран.

excusavit. Nostros duces, aemulatio, corde concepta invidia, accusavit. Ominabamur cuncti bona, ut etenim prospera coelo ad Camenecum impetrarentur¹, feria sexta in pane et aqua ieiunatum. Die autem dominica solennis per tentoria celebrata {devotio}, at paucos intra dies cum dolore nostro spes tota concidit impune.

Decertatum et in aliis locis cum Tartaris nec improspere, alternante tamen pro more suo fortuna vices, non tamen pro summa rei seu victoriae insigni emolumento². Rediit rex Olescum, miles exacta temere aestate in hyberna. Qua favet, hac ferit Bellona dextra.

<fol. 867>[// 359v] Annus Domini 1688

Bono omine non tamen pari in meliora praesagio incipit hunc annum liberalitas archipraesulea Constantini Lipski, qui intentionem suam anno praeterito de erigendo altari Sanctissimae Trinitatis, et comparando monstratorio ex auro solido, capitulo intimatam per Michaellem Ulinski cancellarium hoc anno 1688, in parte complevit³. Quia altare hoc, prout ad praesens conspicibus erexit, trecentos aureos Hungaricales in specie pro monstratorii constructione, mille quingentos florenos pro anniversario sua post fata, nunc pro animabus familiae suae Lipsicianae celebrando ad manus Casimiri Humniewic vicecustodis enumeravit⁴.

Praesentatum et breve apostolicum super usu rochetarum et capparum Romanarum, de quibus anno precedenti praemiseram eidem archipraesuli, de datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem anno Incarnationis 1688, quod incipit “In apostolicae dignitatis solio et apostolicae potestatis plenitudinae etc.”, quod actis consistorii insertum die 7 Septembris anno eodem, et admissum in Stawczany per eodem archipraesulem, cui pro instantia ad sanctissimum Innocentium XI^{mm} totum capitulum gratias egit.

Et haec expeditio quanquam solum personatum praeferebat gratis non constitit. Viginti enim aurei ad cancellariam Romanam, procuratori Romano aurei septem, ratione postarum, quatuordecim imperiales argentei, vulgo talari soluti, deliberavitque capitulum, de quam materia cappas sibi compararet, et ex mutuo consilio elegit sibi ferendinam coloris violacei, qua etiam ad praesens utitur⁵.

Ut tamen gratam sui, pro illo tempore viventes capitulares memoriam, apud succedaneos suos <fol. 868>[// 360] haberent, legem, ut credere licet ex informatione procuratoris Romani, ab ipsomet archipraesule Lipski approbatam tulerunt, ut ascensuri noviter ad canonicatum gremialem intuitu sumptuum procuracionis illius trecentos florenos, pro anniversario antecedanei seu, si supeveret ascendens, pro anniversario animarum suffragiis carentium enumeret⁶, iuxta ordinem praescriptum distribuendas, idque ante sui instillationem, quod hucusque servatur favore animarum, sed et solatio viventium, ut credo sine praeiudicio canonum secus disserentium.

Exorta fuit et magna quidem discursum disceptatio inter capitulares, cui occasionem dedit Nicolaus Zychyni canonicatum cum onere concionandi per viginti et ultra annos sustinens, et pro respirio laboris eundem dimittens, et alium liberum assumens salva praerogativa sui senii capitularis, praevioque assensu capituli.

Huic illius translationi minor senio iam praeposteras rationes in modum contradictionis opposuit praepositus protunc Stanislaus Woienkowski, quibus licet adaequate, et in iure bene

.....
¹ Żaluscus, [*Epistolarum*], fol. 1038.

² Idem, fol. 998, 1002.

³ [Acta] capituli, fol. 453.

⁴ Eadem, fol. 462.

⁵ [Acta] capituli, fol. 465 et 475, 476.

⁶ [Acta] capituli, fol. 476.

або, якщо він ще живе, на поминання душ родичів, які потребують молитов. Вони мали розподілятися згідно зі встановленим порядком. Це мало бути виконано перед їхнім введенням у посаду, чого досі дотримуються з користю для душ, а також на втіху живих (як я вважаю), без порушення канонів, що в різний спосіб трактуються.

Серед каноніків виникла велика і справді гостра дискусія, причиною якої став Микола Зихіні, який понад двадцять років канонікату поєднував посаду каноніка з обов'язком проповідання. Він просив попередньої згоди капітули, його звільнили від обов'язків [проповідника], однак зберегли його прерогативи старшинства в капітулі.

Станіслав Воєнковський, на той час намісник, виступив з перекрученими аргументами проти цього звільнення від обов'язків і найменше з усіх підтримував залишення йому старшинства. Згаданий Зихіні подав адекватну й добре аргументовану відповідь, та все ж утратив право старшинства в капітулі. Вона йому це право надала після останнього каноніка, причому тільки з поваги до багатьох заслуг, у вигляді послуги, і то лише як виняток. Йому зберегли право голосу й місце на лавці каноніків і на публічних процесіях, належні йому раніше. Зихіні поступився в судовій суперечці, хоча право було на його боці.

Також була відновлена ухвала, до якої капітула зверталася вже багато разів, щоб під жодним надуманим приводом не давати іншим особам капітульні маєтки-бенефіції в оренду і жодним таємним способом це не обходити, чи то [надаючи] у посесію, чи шляхом введення адміністратора, і це під карою втрати бенефіцію, яким володіли.

21 вересня того року помер канцлер нашої капітули Міхал Улінський, якому в самих капітульних актах написали елогію. Випадає занотувати, що він був доброго імені та мав заслуги перед Божою Церквою й батьківщиною, діючи на славу й утіху каноніків.

Тоді вже будувалася фортуна Яна Скарбека¹, на той час віленського каноніка, із щаблями підвищення в нашій митрополічій Божій церкві, аж до гідності архипастиря. Це був муж із давнього роду, батько якого став галицьким каштеляном², добре вихований у науках, життєвих звичаях, обізнаний з чужоземними королівствами після кількарічної подорожі. Після резигнації Зихіні, за поданням архипастиря, він був обраний членами капітули каноніком-проповідником з тим же обов'язком, але невдовзі через численні достоїнства був винагороджений і власне гідністю архипастиря (як то видно в теперішній час, коли я це пишу). І був такий щасливий знак, що про цей вибір та вступ до капітули, коли сторінки актів наближалися до кінця року, сам тодішній львівський архієпископ власноруч зробив запис при візитатії капітули у 1715 році на чистому аркуші паперу (ніби спеціально залишеному порожнім).

Перед архієпископом Липським постала для вирішення важка та голосна справа про покарання духовного. Італієць, доктор святої теології з ордену менших братів, Жозеф Корвіні, за дорученням апостольського нунція, візитатора нашого львівського конвенту ордену менших братів і святого Франциска, вніс скаргу архієпископові, який виступав як інквізитор у справах про єретичні помилки, згідно з положеннями Тридентського собору. Ця скарга стосувалася духовного Антонія Длугоша, магістра теології та нещодавнього провінціала ордену на Русі. Він [Длугош] був затриманий в ув'язненні після публічного виголошення за присутності Корвіні якогось єретичного висловлювання.

Длугош був відпущений з ув'язнення до з'ясування справ. На питання інстигатора він відповідав з великою покорою та роз'ясненням, що завжди боровся проти будь-якої ересі та її дотепер проклинає. Він з плачем відкидав звинувачення, викликав у судді сльозами та сумною переміною свого становища таке співчуття, що той його для безпеки, з названих причин, відіслав до монастиря отців проповідників, поки справа не вирішиться, та забезпечив кращим харчуванням.

¹ Скарбек Ян (1661–1733) – львівський суфраган (1693–1713) та архієпископ (1713–1733), див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 103.

² Скарбек Кшиштоф (?–1706) – галицький каштелян (1693–1703).

fundatas itidem in vim replicationis¹ produxerat pro iure suo praedictus Zychynius, nihilo minus tamen ius senii capitularis amisit², quod ipsi post ultimum canonicum assignatum, et ex solo respectu multorum meritorum in eo gratiam capituli idque pro hac sola vice obtinuit, ut circa vocem, locum in stallo capitulo, processionibus publicis ex possessione habita antecederet conservaretur³. {Cessit liti non pro iure Zychynius}.

Reassumpta quoque in retroactis capitulis toties facta conclusio, ut nullo quaesito colore cedant in arendam, aut modis secretis innodentur, sive per arendam, sive per viam administrationis ulli personae bona capitularia praestimonialia, idque sub poena privationis praestimonii habiti⁴.

Hoc anno die 21 Septembris decessit Michael Ulinski, cancellarius capituli nostri. Cui hoc in actis <fol. 869>[// 360v] capitularibus scribitur elogium. Quod fuerit magni nominis et bene meritus de ecclesia Dei et patria hoc ad gloriam et solatium capitularium personarum notare perlicuit.

Struebat iam tunc fortuna ampliores in ecclesia Dei nostraque metropolitana, usque ad archipraesulem dignitatem gradus Joanni Skarbek, protunc canonico Vilmensis, viro ex vetusta prosapia orto patre, castellano Haliciensis, scientiis, moribus vitae optimae culto, exterorum peregrinatione regnorum, **per annos aliquot, conspicuo, qui post resignationem Zychynii** accidente instantia archipraesulis Lipski collatis votis electus est a capitularibus in canonicum concionatorem, cum onere quidem, sed brevi multis honoris, et ipsa archipraesulae praeeminentia compensando (ut praesens videt aetas dum haec scribo) vel ex eo omine prospero, quod hanc electionem sui et ingressum capitularem⁵ vergentibus ad finem anni actorum foliis, in visitatione capitulari, ipsemet iam tunc archipraesul Leopoliensis manu sua anno 1715 in charta vacua (quasi de industria fatorum extanti) subscripserit.

Gravis illaque notabilis actio proposita coram archiepiscopo Lipski, ex tali demerito. **Josephus Corvini** Italus, ordini minorum conventualium sacrae theologiae doctor, ex commissione nuntii apostolici conventus nostri Leopoliensis ordinis minorum conventualium et Francisci visitator, archiepiscopo, uti haereticae pravitatis iuxta Tridentinum inquisitori detulit quaelam contra religiosum Antonium Długosz, magistrum theologiae, nuper provincialis officio in Russia functum, in carcere ratione prolatarum publice in praesentia quorundam religiosorum haereticarum propositionum detentum⁶.

<fol. 870>[// 361] Hic ex carcere ad dicendam causam dimissus in termino, **ad propositiones** instigatoris officii, cum magna submissione, et manifestatione, quod semper haereses quasvis impugnabat, eademque ad praesens detestatur lacrymabundus obiecta negavit, movitque lacrymis et tristi revolutione status sui commiserationem iudicis, ut eum pro securitate ex rationibus allatis ad conventum patrum praedicatorum, donec causa decideretur transferret, et victum meliorem provideret⁷.

Tandem ex inquisitione expedita in praesentia multorum theologorum ex religionibus et capitularium personarum idem archiepiscopus Lipski decretum tulit ex inquisitione iuratoria religiosorum, per quam formalis haeresis citato Długosz non fuit probata. Quinimo potuit, quod alii superinducti, alii male faventes per Corvini informati (prout praesumebatur) sibi que contradicentes, alii suam delationem revocantes fuerunt, ipsumque per solum discursum, sine

.....
¹ Eadem [acta capituli], fol. 454.

² [Eadem], fol. 456.

³ Eadem, fol. 463.

⁴ Eadem, fol. 472.

⁵ [Acta] capitularia, fol. 482.

⁶ [Acta] consistorii, fol. 834.

⁷ Eadem, fol. 834.

Урешті, після проведеної інквізиції, за присутності багатьох теологів з чернечого стану та каноніків, архієпископ Липський видав декрет після розпитування заприсяжених монахів, яке не довело формальної ересі в позваного Длугоша. І загалом виявилось, що одні через намову, інші з неприязні, інформовані Корвіні (як можна було здогадуватися), суперечили самі собі. Ще інші відкликали своє оскарження, ще інші визнавали, що він наводив якісь твердження без затятості, через яку пізнається формальна ересь. Інші свідки, як і найважливіші, всі без винятку, зізнали, що його ніколи не підозрювали в ересі, він [Длугош] загалом похвально багато років у законі жив, довголітньо викладав теологію зі схваленням та користю для слухачів-монахів. І таким способом його звільнили від обвинувачень.

Та все ж архипастир, щоб розвіяти всі підозри у зв'язку з публічними закидами та звинуваченням у деяких легковажно сформульованих висловлюваннях, наказав йому скласти визнання віри. А після цього для усунення всілякої підозри він мав щодо тих закидів, які йому робила сторона оскарження, скласти присягу очищення (напевно, з певних правових підстав). Длугош без затримки, за присутності іншої сторони й духовних, склав присягу в суді та був оголошений вільним від звинувачень. Ухвалено, що надалі ця справа не має шкодити його славі, честі та репутації.

Твердження, щодо яких того отця монастиря оскаржували, були такими:

1. Що використання відпустів є найкориснішим для спасіння вірного народу. Що насправді правильне і реальне звільнення від належних покарань за гріхи залежить від заслуг перед Христом та святими. Що такий відпуст корисно часом обмежити, щоб люди не тяжіли до гріхів у надії на безкарність через відпусти, а часом поширити або наново надати для заохочення вірних, щоб вони охоче дбали про загальне добро Церкви та власне спасіння, чи з якихось інших вагоміших причин. Але індульгенції ніколи не надаються заради прибутку, що найсуворіше заборонено святим Апостольським престолом під страхом уневажнення [відпустів].

2. Що екскомуніки й інші церковні кари та владні санкції, доручені Господом Христом із ключами св. Петрові та його наступникам, а також іншим достойникам Церкви, застосовувані проти грішників і непослушних, є справжніми та реальними покараннями, і ми повинні їх дуже боятися та дотримуватися.

3. Що духовну молитву квієтистів¹ та інші їхні дурниці, засуджені Церквою, він [Длугош] також особисто засуджує, не визнає та вважає й запевняє, що їх варто проклясти.

4. Що трибунал уряду святої інквізиції проти єретичних помилок є встановлений з найбільшою користю для спасіння душ.

5. Що він визнає й підтверджує: монаші ордени, і серед них отця св. Франциска, встановлені, впорядковані й схвалені за волею Святого Духа, безсумнівно, є для Церкви та її визнає якнайбільш спасенні й корисні. І хтось інший не може свідчити, судити про щось подібне або корисне, тільки маючи Божу поміч та співпрацю з Богом.

За ці п'ять тверджень, які Длугош у судовому порядку визнав правдивими й підтвердив присягою (і йому нічого противного не довели), [постраждав] отець Кароль Куліновський. Він за намовою комісара отця Корвіні, не почувши цих єретичних тверджень, виголошених згаданим Длугошем, легковажно потрапив під кару помсти [за донос], був ув'язнений на рік до того львівського монастиря, позбавлений пасивного й активного голосу. Більші покарання йому скасували з огляду на його наївність і тому що він вчинив це з наказу свого зверхника отця Корвіні, побоюючись його комісарської влади. А тому отцю Длугошу зберегли можливість звернутися до відповідного суду проти Корвіні та Хоміковського.

Під час візитації отця Корвіні, як твердять, трапився жажливий випадок у тому монастирі отців [францисканців]. Італієць за походженням, священник із Кракова, званий Амадеєм, молодого віку, як здавалося, міг бути корисний ордену, але перед тим комісаром

¹ Квієтисти – релігійна течія в католицизмі (виникла в XVII ст.), яка культивує містично-споглядальне сприйняття навколишнього світу та певну моральну індіферентність.

omni pertinacia, ex qua formalis haeresis arguitur quasdam propositiones protulisse recognoverunt. Alii testes et quidem omni exceptione maiores, nunquam illum de haeresi fuisse suspectum, quinimo in religione laudabiliter tot annis vixisse, theologiam per aliquot annos cum applausu et fructu audientium regularium perlegisse deposuerunt, eundemque ab obiectis evicerunt.

Nihilominus tamen archipraesul ad abolendam omnem suspicionem stante publica denuntiatione, accusationeque quorundam leviter formatorum sive prolatorum discursuum ante omnia eidem professionem fidei publice facere, qua facta, ad abolendam omnem suspicionem iuramentum eidem super hic propositionibus, de quibus a parte adversa accusatus fuerat, iuramentum evasorium (forte ex aliquibus iustis motivis) praestare mandavit. Quod quia in praesentia partis adversae, et religiosorum incunctanter in iudicio <fol. 871>[// 361v] praestitit, liber ab iisdem obiectis declaratus est, nec eadem famae, honori, reputationi illius debere nocere adinventum.

Propositiones vero ratione quarum conventus idem pater erat, fuerunt huiusmodi, contra quas taliter revocaverat.

1ma, quod indulgentiarum usus maxime sit fideli polulo salutaris. Quod in re sit vera et realis, poenarum peccatis debitarum ex meritis Christi, et sanctorum relaxatio, eamque indulgentiam aliquando restringi utiliter, ne in spem impunitatis intuitu indulgentiarum in peccata prolabantur, aliquando extendi, vel de novo concedi ad excitandos fideles, ut alacrius bonum publicum ecclesiae, et salutem propriam procurent, vel ex aliis gravissimis rationibus. Nequaquam vero lucri gratia concedi, quod gravissime a sancta sede apostolica sub nullitate prohibetur.

2da, quod excommunicationes et aliae censurae ac poenae ecclesiasticae, ex potestate clavium a Christo Domino divi Petro et successoribus eius ac aliis praelatis ecclesiae commissa, contra delinquentes et contumaces latae, sint verae et reales poenae, ac male nobis timendae et observandae.

3^{io}, quod orationem mentalem quietistarum et alias eorum ineptias ab ecclesia damnatas, ipse pariter damnet, reprobet, ac detestandas esse iudicet et affirmet.

4^{io}, quod tribunal officii sanctae inquisitionis adversus haeticam pravitatem sit utilissime ac saluberrime institutum.

5°, quod religiones probet, et inter has <fol. 872>[// 362] regulam Sancti patris Francisci Spiritu Sancto inspirante ordinatam, **institutam, et approbatam esse, illamque ecclesiae et professis suis maxime salutarem, proficuum, et fructiferam indubitanter recognoscat, nec quid simile vel utilius per quemquam alium nisi Deo dante, et cooperante praestari posse iudicet.**

Hac quinque propositiones quia iudicialiter veras esse agnoveras et iuramento firmaverat, neque ipsi contrarium probatum pater Carolus Kulinowski, qui ad persuasionem patris Corvini commissarii non auditis illis propositionibus haeticis per dictum Długosz prolatis se ad poenam talionis temere inscripserat, carceribus in eodem conventu Leopoliensi ad annum, voce activa et passiva privatus extitit, maiores poenae eidem condonatae ex respectu ipsius simplicitatis, quod hoc ex mandato sui superioris patris Corvini, uti commissarii metu reverentia fecerit¹. Contra vero Corvini et Chomikowski salva actio coram iudice competente eidem patri Długosz reservata.

Sub eadem visitatione patris Corvini tremendus casus in eodem conventu patrum conventualium evenisse perhibetur. Italus origine natiuitate, Cracoviensis presbyter, Amadei vocitus, aetate iuvenis, religioni ut putabatur fore proficuum, de quibusdam iuventutis delictis coram eosdem commissario accusatus², non tamen forte per testes convictus, carceri de mandato

¹ [Acta] consistorii, fol. 902.

² Ex traditione.

був звинувачений за якісь провини молодості і, можливо, без показів свідків ув'язнений за наказом того візитатора. Невідомо, які були причина та мотив ув'язнення, однак цілком певною була його нещаслива смерть, яку завдав собі ножем, та, окроплений кров'ю, помер без сповіді і, може, без покаяння. Таку дію для душ вчиняє не любов, а зарозуміла непомірна пиха, нерозважне (треба сказати правду), дурне бажання виправити [інших].

У цьому році вийшов декрет короля Яна III, виданий у Варшаві в суботу після свята Різдва св. Івана Хрестителя, а саме 26 червня, у справі між станами міста й гончарями, як позивачами, та превелебним Йосифом Шумлянським, єпископом грецького обряду, як позваним. За декретом заборонено, під [карою] конфіскації товарів, провадити ярмарки на ґрунті Св. Юра, належному до тієї церкви грецького обряду. Король, хоч і знав, що довший час вони відбувалися, скасував своїм декретом, відкликав та відмінив попередні декрети, видані зі шкодою для міста й гончарського цеху. Цей декрет був внесений до раєцьких актів у найбільшій понеділок після свята Свв. трьох королів, [10 I] наступного 1689 року. Але чому цей декрет не виконується, мені невідомо (оскільки ті ярмарки досі часто відбуваються протягом кількох тижнів зі значним зиском для власника ґрунту, з великими юрбами і торгових людей, і покущів, перекупників і селян, що привозять збіжжя, дрова (*cleopissas*), солонину, колеса до возів, приносять багато інших господарських речей, влаштовують у наметах шинки, де співають, п'ють і танцюють).

Цей рік також був нещасливий і для слави Польщі некорисний, щедрий на лихо, скупий на добро. Насамперед цього року, 5 березня, було зірвано сейм (це сильно засмутило короля, як видно з його слів) і проголошено інший, який теж урешті-решт зірвався. Він почався в тому році у Варшаві 17 листопада, але після виборів маршалка і привітання короля маршалком всі в сум'ятті розійшлися, не чекаючи рішення від [королівського] престолу, без жодного результату та ефекту від своїх нарад.

Ці несподівані лиха були зловісним знаком. Виродок природи Лищинський¹, вигнаний з Товариства Ісуса, який після різних злочинів (навчений, але марно, у світській мудрості, позаяк він також був послом на сейм від воєводства) дійшов до того, що відкрито з нерозумом оголосив: «Бога немає». Це вчинив у своєму серці й навіть у листах, сповнених блюзнірств і дурниць, що були представлені в раді сенату. Він був ув'язнений за наказом побожного та ревного короля, також відбулася нарада єпископів у цій справі, які вирішили, що питання такої ваги повинні судитися на майбутньому сеймі всією Річчю Посполитою, яка досі такого виродка не народжувала. Про це під наступним роком буде докладніше.

Натомість Господь благословив німецьку націю, вільну від такого гріха. Адже наприкінці вересня прибув посланець з радісною вісткою, що Белград забрано у турків і баденський граф Людовик² завдав великої поразки османам. Наші ж поляки, може в покарання за богохульство, у лінєвстві байдкували, ніби не вірили у свої сили.

Тож 27 вересня розійшлася сумна звістка, що похід цього року завершився, наше військо вийшло з обозів, вишукуючи зимові стації, а провіант був доставлений татарами до Кам'яця безкарно. Гідна жалю доля Польщі, яка єдина не могла радіти у часі тріумфів християнства, навпаки – зазнала ганьби від ворога замість отримати пальмову гілку [переможця].

Бо навіть коли планувався сейм у Варшаві в лютому, татари швидко напали на здобич, як вовки, розсипавшись у великому числі по Волині, [не дійшовши] три милі до Луцька. Ту частину нашої Русі, що, здавалося, відроджується Божою ласкою та завдяки мудрості короля, вони обернули в попіл вогнем і мечем, багатьох поляків забрали в тяжку неволю і спробували здійснювати жорстокі напади поблизу самого Львова. Марно краківський каштелян збирав вояків, що розбіглися польськими теренами, та звідусіль очікував проти швидких татар допомоги, що не квапилася.

¹ Лищинський Казимир (1634–1689) – польський філософ-атеїст, державний діяч Речі Посполитої.

² Людовик Вільгельм (1655–1707) – маркграф Баден-Бадену в 1677–1707 рр., військовий діяч Священної Римської імперії.

eiusdem visitoris mancipatus est. Non constat de causa, et motivo ad carcerandum, plene tamen de infelici obitu constitit, quod se cultro peremerit, et sanguine fusus sine confessione, forte et sine poenitentia decesserit. Haec lucra animarum facit non amore, sed typho superbiae inflata, indiscreta (ut verum proferum) stulta sine charitate¹ correctio.

<fol. 873>[// 362v] In anno hoc intercessit decretum regis Joannis III Varsaviae sabbatho post festum Nativitatis Sancti Joannis Baptistae, videlicet 26 Junii, latum inter ordines civitatis ac figulos actores et reverendissimum Josephum Szumlanski, episcopum ritus Graeci citatum², quo decreto prohibetur sub confiscatione mercium, ne nundinas in fundo Sancti Georgii ad ipsius ecclesiam Graecam quisquam exercere audeat, quas rex licet longo tempore usitatas decreto suo cassavit, decreta anteriora in praeiudicium civitatis et contubernii figulorum lata revocavit, annullavit. Oblatum est hocce decretum in actis consularibus feria 2 post festum Sanctorum Trium Regum anno proxime subsequenti [10 I] 1689. Quare vero hocce decretum effectu suo non positur (quia hae nundinae magno concursu, et hominum negotiantium, et propalarum vendentium, coementium, et agrestium, fruges, cleopissas, larda, rotas curruum convehentium, aliaque multa utensilia deportantium, sub tentoriis popinas erigentium, psalientium, potantium, saltantium, per aliquot etiam septimanas frequentantur, cum lucro notabili fundi rectoris) mihi adhuc incognitum.

Hic quoque annus nefastus est, gloriaeque Polonae infestus, faecundus malorum, sterilis bonorum. Prima illo currente quinta Martii perempta comitia, {quod quantum regem affixit oratio ipsius declarat}, altera perimenda, indicta³. Et inchoata quidem eodem anno Varsaviae decima septima Novembris post electionem mareschalli, salutationem regis a mareschalco nuntiorum factam, non expectata a throno solutione universi in confusione regressi sunt, nullo eventu et effectu consiliorum suorum⁴.

His malis inopinatis, funestum omen erat. Monstrum naturae Łyszczynski, e societatis Jesu dimissus, qui <fol. 874>[// 363] per varia scelera eo praeceps devenerat (eruditus quidem stulte in mundana sapientia, quia et nuntius sui palatinatus fuerat) in corde suo, quinimo etiam in scriptis, quae in senatus consilio multis repleta blasphemis et ineptis fuere producta, palam insipiens diceret. “Non est Deus”. Carceratus tamen pro hoc fuerat pio regis zelozissimi mandato, habitaeque super hac causa episcoporum sessiones, qui hanc tanti ponderis materiam a tota republica Poloniae, quae nullum huiusmodi monstrum hactenus pepererat in futuris comitiis disjudicari debere decreverunt⁵, prout in anno subsequenti latius dicitur.

Germanorum tamen nationi a tanto piaculo liberae, benedixit Dominus. Vergente etenim in finem Septembri laetus nuntius adfuit, qui vindicatum a Turcis Belgradum, caesosque a Ludovico, principe Badensi, magna clade Ottomanos retulit⁶. Nostris Polonis forte pro poena deicidii per socordiam, quasi in diffidentia virium otio torpentibus.

Die etenim 27 Septembris infaustum rumorem fama detulit, iam anni huius expeditionem esse finitam, exercitum nostrum excessisse castris pro hybernis captandis⁷, commeatum a Tartaris impune Cameneco invectum. Dolenda Poloniae fata, quae inter triumphos Christianitatis sola laetari non poterat, nec nisi ignomino ex hostico pro palma referebat.

Etenim etiam gliscentibus Varsaviae comitiis in Febuario Tartari veloces ad praedam. Lupi, magno numere effusi in Volhyniam tribus Luceoria milliaribus, partes Russiae nostrae,

.....
¹ Ориг.: слово закреслено.

² [Acta] consularia.

³ Załuscus, [Epistolarum], fol. 1059.

⁴ [Idem], fol. 1064, fol. 1088.

⁵ Załuscus, [Epistolarum], fol. 1054.

⁶ Idem, fol. 1062.

⁷ Idem, fol. eodem.

Для безпеки королівства король знову скликав сейм до Гродна після зірвання попереднього, але і його опанував злий вихор. Це був нечуваний та досі непрacticований у час війни випадок, коли без маршалка сейм завершився, перш ніж початися, на превеликий жаль короля, котрий як Соломон патетично промовляв на королівському троні.

Нічого дивного, що ті численні сейми без результатів минали, оскільки Річ Посполита приймала шкідливі ухвали проти Церкви, особливо у Краківському воєводстві, на сеймику в Прошовицях¹ (на постанови якого з нетерпінням очікували й інші воєводства, і, можливо, наше Руське). У його ухвалу включили жахливий пункт, нібито на підставі конституції 1635 року (яка ніколи не використовувалася через подальші незгоди й протестації духовного стану²) і проти статуту 1541 року, щоб справи про десятину не належали до церковного суду³ (хоча це суто духовні питання) і не розглядалися єпископськими та консисторськими судами. Вироки за цими питаннями мали ухвалюватися краківським гродським судом (і, відповідно, судом будь-якого воєводства), виключивши участь церковного судді.

Було очевидно, що через прийняття цієї ухвали гвалтовно захитається церковна юрисдикція, обмежитья влада єпископів. А вони одразу ж по прийнятті католицької віри, тобто ще з 995⁴ року від народження Христа, судили справи про десятину спокійно, без жодних зволікань і перешкод. І тут світський стан спробував відсунути духовенство, привласнити собі їхню прерогативу, що було проти булл понтифіків та декретів багатьох соборів.

Проте Всевишній прийшов на допомогу своїй Церкві й чудесним способом ударемнив зловорожі наради, зусилля та самі сейми. В Анджея Жидовського, надзвичайно досвідченого у праві королівства мужа, на той час посла і хорунжого Краківського воєводства⁵, народився і сліпим, і німим син, якого він дуже чекав. І [Жидовський] потім публічно скаржився, що то через те, що він гаряче виступав проти Церкви та влади єпископів у справах десятини. Син із провинною батька досі живе, одружився та сина (як кажуть), подібно собі, народив німого та глухого. Тож хай поляки це бачать і до уваги беруть, бо колись добре хтось сказав: «Без сумніву, існує Бог, який чує та бачить, що ми робимо»⁶, і щиро відплатить. Проти тієї ухвали сеймика в Прошовицях та конституції 1635 року див. чудове спростування в Залуського⁷.

Рік Божий 1689

Рік 1689 починався радісно – від радісного розпорядження капітули про впровадження каноніків, а саме: капітула ухвалила, щоб кожен канонік сплатив по вісімнадцять злотих за своє введення в уряд. Ця сума призначалася на поставлення печі у залі капітули. А на майбутнє, у разі нових упроваджень, як прелатів, так і каноніків, капітула доручила прокураторові, який обійматиме в той час цю посаду, аби при введенні в уряд забирав відразу ж у храмі цю суму від прелата чи каноніка, обертаючи її на видатки капітули, інакше, як по-простому називали, «на небо».

Капітула визначила собі й порядок обрання своїх прелатів, а саме оголосила, що троє старших каноніків, з винятковою честю і не відсутніх [у капітулі], посідатимуть у

¹ Прошовиці (пол. *Proszowice*) – тепер місто Малопольського воєводства (Польща).

² Мовиться про конституцію Речі Посполитої від 1635 р.: *VL*, vol. 3, p. 407; *VC*, t. III, vol. 2, p. 260 («Komprozysua o dziesięćcinu»).

³ Очевидно, автор має на увазі ухвалу провінційного собору 1542 р., згідно з якою до виключної компетенції духовного суду були віднесені справи про десятину, див.: Subera I. *Synody prowincjonalne*, s. 178.

⁴ Прийняття християнства в Польщі традиційно датують 966 р., пов'язуючи з охрещенням полянського князя Мешка. Позаяк в давніх хроніках фігурує дата «965», автор міг помилитися.

⁵ Жидовський Анджей Ян (?–1721) – краківський хорунжий (1688–1721) і гродський суддя (1676–1719).

⁶ Plautus, *Captivi*, p. 184.

⁷ Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, pt. 2, p. 1094.

quae divina gratia, et regis fortitudine reforescere videbantur¹, igne et ferro in favillam rede-
gerunt, multos Polonorum in gravem traxerunt servitutum, ac prope ipsam Leopolim nostram
crudeles excursiones attentarunt, frustra <fol. 875>[// 363v] castellano Cracoviensi dilapsam
in interiora Polonia militem convocante, et aliunde in vanum suppetias tardas ardentius contra
velocitatem Scythicam expetente².

Indixerat ruptis prioribus, pro securitate regni iterum Grodnae rex comitia, sed et haec malus
turbo invaserat, ac in martio inaudito et impracticabili hactenus exemplo³, sine mareschalco finita
prius quam inchoata magno regis, velut Solomonis in throno regio pathetice perorantis dolore.

Neque mirum, quod comitia illa multiplicata sine effectu sunt soluta, quia republicae
praeiudiciosa consilia contra ecclesiam formaverat, praecipue palatinatus Cracoviensis in con-
ventu Prassovicensi (cuius progressum etiam et alii palatinatus et respective noster Russiae
avide praestolabantur) laudo suo inseruit terribilem articulum, in fundamento quasi consti-
tutionis anni 1635 (quae ob subsecutas acclamationes, protestationes spiritualis ordinis nun-
quam fuit in usu) et contra statutum anni 1541, ne causae decimarum ad forum ecclesiasticum
quamquam pure et mere spirituales pertinerent, ne curiae episcoporum et consistoria illas iu-
dicarent, sed forum castrense Cracoviense (per consenquens cuiusvis palatinatus) decimarum
excluso iudice ecclesiastico cognitionem haberet.

Vacillare per huius laudi sanctionem vehementissime videbatur iurisdictio ecclesiastica,
circumscribi potestas episcoporum, qui statim post fidem suscepta Catholicam, alias ab anno
Christi 995, causas decimarum pacifice sine ulla praepeditione et impedimento iudicabant,
atque sic secularis ordo ecclesiasticum subvertere, sibi ipsius praerogativam contra bullas pon-
tificias, et tot conciliorum decreta usurpare conabatur.

Verum adfuit praesidio ecclesiae suae Altissimus ac malevolorum consilia, conamina, et
ipsa repetita <fol. 876>[// 364] comitia irrita mirabiliter effecit. Andrea Zydowski, viro in iure
regni apprime versato, protunc nuntio et vexillifero palatinatus Cracoviensis, palam ex post
querulante, cum ipse nimis ferventer contra ecclesiam et episcoporum auctoritatem in causis
decimarum dicebat, filius ipsi diu desideratus et surdus, et mutus natus est, qui in poenam deli-
cti patris, hucusque vivit, matrimonium inquit, filiumque (ut fertur) similem sibi mutum et sur-
dum generavit. Videant ergo et considerent Poloni, quod optime quidam dixerat: "Est profecto
Deus, qui quae nos gerimus auditque videtque"⁴ ultor inambiguus. Contra huius Prosoviensis
laudi constitutionem et anni 1635 videatur egregia refutatio apud Załuscio⁵.

Annus Domini 1689^{nus}

Annum 1689 incipiat iucunde iucunda ordinatio capituli pro iucundi canonicorum ingressi-
bus, videlicet ordinaverat capitulum⁶, ut quilibet canonicus per octodecem florenos ratione
suae introductionis persoluitsset, et hanc summam erectioni fornacis in stuba capitulari apple-
caverat. In futurum vero in casu occurrentiarum novae introductionis tam as praelaturas, quam
canonicatus commissit capitulum suo pro tempore existenti procuratori, ut circa installationem
<fol. 877>[// 364v] in ecclesia indilate a praelato sive canonico hanc pensionem percipiat
necessariis impensis capitularibus applicandam, alias ut vulgo dicitur ad coelum.

Praescripsit sibi capitulum et modum electionis ad praelaturas suas, videlicet ut trinus
numerus antiquorum canonicorum habeatur in singulari respectu idque praesentium non

.....
¹ Idem [Załuscius, *Epistolarum*], fol. 1072.

² Idem, fol. 1069.

³ Idem, fol. 1088.

⁴ Plautus.

⁵ [Załuski, *Epistolarum*], fol. 1094.

⁶ [Acta] capituli, fol. 486.

майбутньому бенефіції в рік ласки у разі вакантності посади внаслідок смерті будь-кого [з каноніків], відповідно до соборових ухвал. Див. 1693 рік.

Капігула дозволила срібні таблички-воти (*tabellae votivae*), подаровані на оозп'яття, що висить посередині нашого храму, віддати на достойнішу оздобу нашого Спасителя, але це не виконувалося аж до року Божого 1699.

Єжи Гедзінський, нікопольський єпископ, суфраган, декан, вікарій у духовних [справах] і львівський генеральний офіціал, пан та дідич половини Болехова й Завадки, посіяв у землю тимчасове, щоб зібрати й отримати вічне, а саме збудував святиню під титулом Святого Хреста на власному й дідичному ґрунті, від фундаментів цілком нову і повністю муровану. Він додав [до неї] відповідне та зручне помешкання для священника, обведене задля безпеки греблями й валами, ґрунти з городами, садами, ланами, луками з усіма прилеглими теренами; а ще відлічив також суму шість тисяч злотих з річного чиншу, записану на болехівських євреїв, на пребендаря, якому визначено і зобов'язання, і час сплати. Гедзінський залишив право патронату собі, після своєї смерті – спадкоємцям обох статей. Цьому храмові було дозволено й адміністрування сакраментами, але в кожному разі без порушення будь-яких прав парафіяльного костелу. І ця фундація була схвалена самим архієпископом Липським у понеділок, 13 червня того року.

Також архипастир Липський надав братству літератів тисячу злотих, які Мартин Нущинський отримав готівкою за річний чинш, важкий до сплати, як видно з акта, виданого в суботу на другий день по Св. мучениці Катерині, [26 XI] того 1689 року.

Король з якнайнагальніших причин визначив своїм королівським універсалом сеймики для шляхти задля проведення генерального сейму у Варшаві, але і його 1 квітня зірвав Шолковський¹, ветиючи «вільним голосом» (*voce libera*), як кажуть, за підбурюванням Сапегів. Даремно більшість від нього очікувала відкликання [ветування] та повернення активного голосування, і навіть відбувся страшний злочин, коли хтось, окрім образ словами, підняв руку на віленського єпископа, що сидів у сенаті. І виникла така велика колотнеча в сенаті, у темному та тісному місці, якої перед цим ніхто не пам'ятав. Кардинал Радзейовський її ледве заспокоїв гострою промовою, закидаючи непорядок і недостатню повагу до Речі Посполитої, кажучи: «Влада права та справедливості впала». На другий день у всіх церквах було оголошено інтердикт, який невдовзі відкликали, з огляду на повагу до обох сторін. Отож таким способом сила нашої Речі Посполитої вже п'ять років була позбавлена підтримки сеймових нарад, з великою небезпекою для Русі, оточеної ворогами.

Уже зміцнювалася поміж станами Речі Посполитої стара провина, яку всі оскаржують, всі знають, а ніхто щиро не дбає, щоб її виправити, – це неприязна добрим [людям] бундючна заздрість, також нехіль до чеснот і сваволя під виглядом давньої свободи, вже рабства, швидка на знищення всього доброго. Адже в розгалуженій родині Сапег вирувало ніби розбурхане море, яке не вдавалося заспокоїти, кожен у приватних інтересах підбурював своєю порадою проти короля, в інших вже мало значило і зробилося ненависним ім'я доброго порядку зі старими правилами, встановленими в Речі Посполитій. Бо ж вони здебільшого любили свої вади, сприяли їм, захищали та бажали їх радше виправдати, аніж щиро звільнитися [від них] задля публічної пристойності та порятунку. Вже ніщо краще не було відоме чужоземним народам, ніж фатальна незгода станів з ганьбою для польського імені, а розумніші говорили пророчо (що й підтвердилося по смерті короля) про великий і очищаючий кінець отого шаленства сваволі зіпсутої та визначеної згори свободи. Тут хочу звернути увагу читача, що коли Річ Посполита приймала ухвали проти Церкви (як я повідомляв під минулим роком), вона позбулася вального сейму.

Однак серед тих незгод і суперечок, приватних сварок, які нанизувалися одна на одну, подібно до кілець у ланцюжку, була осуджена нерозсудна безбожність того Лищинського та видано вирок на смерть того атеїста, що заслуговував на тисячу смертей. Оскільки цю

¹ Шолковський (Шулковський) Станіслав (?–1705) – посол на сейм 1688/1689 рр. від Вілкомірського повіту Великого князівства Литовського, клієнт магнатської родини Сапег.

absentium¹, annumque gratiae succedentibus in praestimonia morte vacantia iuxta synodales constitutiones quibuscunque in futurum declaravit². {Vide annum 1693}.

Tabellae votivae argenteae a fidelibus oblatae crucifixo in medio ecclesiae nostrae pendulo, ut in ornamentum solidius eiusdem Salvatoris cesserent, concesserat capitulum³, sed hoc non est sesecutum nisi in anno Domini 1699no.

Georgius Giedzinski episcopus Nicopoliensis, suffraganeus decanus, vicarius in spiritualibus et officialis generalis Leopoliensis, medietatis oppidi Bolechow et Zawadka dominus et haeres, seminavit in agro temporalia, ut meteret, et collegeret aeterna, scilicet ecclesiam sub titulo Sanctae Crucis in fundo proprio et haereditatio a fundamentis totam novam et integram a emuro erexit⁴, cum decenti et commoda habitatione pro presbytero, aggeribus, vallis pro omni securitate circumduxit, fundos cum hortis, pomariis, laneis, foeniseciis cum omnibus adiacentiis applicavit, ac summam sex millium florenorum in censum annum, quae Judaeis Bolechoviensibus inscripta est, pro praebendario, cui et obligationes et tempus solutionis praescriptum est, enumeravit. Ius patronatus sibi post sua fata successoribus utriusque sexus reservavit. Huic ecclesiae et administratio sacramentorum salvis nihilominus quibusvis iuribus ecclesiae parochialis permissa est. <fol. 878>[// 365] Et haec erectio approbata est per ipsummet archiepiscopum Lipski Lunae 13 Junii anno eodem.

Archipraesul quoque Lipski confraternitati literatorum mille florenorum applicavit, quos Martinus Nuszczyński parata pecunia in censum annum accepit, in solvendo difficilis, ut patet ex actu sabbatho postridie Sanctae Catharinae Virginis Martyris anno eodem [26 XI] 1689.

Urgentibus maximis causis indixerat rex per universale suum regium comitiola nobilitati ad formanda generalia comitia Varsaviae⁵, sed et haec prima Aprilis instinctu, ut putebatur Sapieharum interrupit Szułkowski voce vetandi libera, frustra regressum eius et activae vocis restitutionem exspectantibus plerisque, quinimo horrendum facinus evenit⁶, quia quidam in episcopum Vilmensem in senatu sedentem manus violentas iniecit, praeter laesiva verba, tantusque fuerat exortus in senatu tumultus in tenebris et loci angustiis, qualem maiorem ante nullus meminerat. Quo vix sedato cardinalis Radziejowski gravem sermonem habuit, exprobrando disordinem, et parvum satis reipublicae respectum dicendo “Culmen iuris, et aequi ruit”. In crastino per omnes ecclesias declaratum interdictum, quod brevi propter honorem partium fuit sublatum. Atque sic moles magnorum consiliorum reipublicae nostrae cum magno periculo Russiae ab hostibus circumdatae iam per quintum annum comitialium consiliorum fulcro destituta erat⁷.

Iam enim invaluerat inter status reipublicae vetus malum, quod omnes arguunt, omnes amant, nullus fideliter corrigere curat superba aemulatio⁸, infesta bonis, virtutibus quoque invidia et sub specie antiquae libertatis, servilis iam, et praeceptis nocendi bonis licentia. Nam in familiis Sapiehanae coniunctionis, reperiebatur quasi mare fervens, quod quiescere nequit, privata cuique adversus regem, ipsius consilia <fol. 879>[// 365v] exstimulatio, apud alios vile iam erat, et praescriptis veteris reipublicae institutis exosum nomen boni publici. Vitia sua quia plerique amabant, fovebant, defendebant, et malebant excusare ea, quam decoris, salutisque publicae {intuitu} fideliter excutere. Nihil iam notius externis gentibus fuerat, quam

.....
¹ Eadem [acta capituli], fol. 488.

² Eadem.

³ [Eadem], fol. 487

⁴ [Acta] consistorii, fol. 72.

⁵ Załuscius, [Epistolarum], fol. 1119.

⁶ [Idem], fol. 1131.

⁷ Idem, fol. 1119.

⁸ Ориг: тут і далі, в кількох наступних абзацах, підкреслення автора.

справу світський суд хотів собі присвоїти, нунцій Кантельмі¹ провів засідання у своєму палаці у Варшаві, попри спротив плоцького єпископа Домбського², який у листах до інших пастирів поставив під сумнів владу нунція, заперечуючи відкрито його право скликати польських єпископів (що належить тільки одному примасові). Від імені понтифіка він на засіданні зі сльозами благав отців, аби ті не залишали справи віри на розсуд світського суду та не втрачали своїх привілеїв.

Тож було ухвалено, щоб той ворог Бога та природи був осуджений за кримінальний злочин не перед світським станом, але перш за все перед духовним. Наш львівський архієпископ Липський додав, що цілком справедливо було б, позаяк той безбожний атеїст заповів у тестаменті поховати себе при публічній дорозі, так його спалити на публічній дорозі, щоб позбавити будь-якого поховання. Місцевий ординарій вважав за потрібне відбути загальний молебень для перепрошення Божого маєстату, щоб за великі богохульства, як словом, так і на письмі, суворий гнів Всевишнього не впав карою на весь народ, адже він [ординарій] розумів, що подекуди за провину одного грішника терпить весь народ. Той молебень відбувся з великою урочистістю у [варшавському] колегіатському храмі Св. Івана, а мій автор Залуський мав 6 березня промову проти атеїста.

Багато побожних і вчених мужів відвідували його [Лищинського] протягом кількох днів у бажанні врятувати його загублену душу, та оскільки Бог його покинув, нічого не вдіяли. Адже цей безбожник, чи то втративши сенс чесноти, вже звикнувшись зі злочинами, чи в запереченні Бога, відповідно нічого правдивого не розумів про безсмертя душі й винагороду іншого життя.

Та незважаючи на все це (якими [великими] є милосердя та доброта Всевишнього!), врешті зм'якло кам'яне серце і був зламаний злий опір – він [Лищинський] пізно, але щиросердо покався. Бо 10 квітня Лищинський зробив публічне зречення з помосту храму Св. Івана. Перед сидячим познанським єпископом, за присутності людей він урочисто прочитав визнання віри, потім, після того як його єпископ публічно, у церкві, декілька разів ударив кийком, отримав розгрішення. Відразу зійшовши з помосту, він голосно та чітко попросив Божого милосердя і звернувся до зібраного народу з такими словами: «Не вірте дияволу, бо він мене і вас обманув. У справі Божі не втручаймося з цікавістю, не є нам необхідно бачити те, що приховано перед нашими очима. Краще не шукаймо, але вірмо, що в тому прихована істина».

Нарешті його привели на високий поміст, збудований на варшавському Ринку. Покарання на смерть почалося з язика та вуст, якими він спершу проти Бога лютував, тоді спалено руки як знаряддя найганебніших учинків, спалено й папери з блюзнірством. На кінець того виродка свого віку, богоборця та порушника прав, вивезли з Варшави та спалили на стосі живцем³ очищаючим полум'ям вогню (якби він міг цю гріховність очистити). Такою була загибель злочинної людини. Без сумніву, щоб викоринити і злочин в отруйному зародку, що пустив глибокі коріння у деяких душах (як повідомляють), його слід зупиняти оголошенням інфамії та прикрими карами з благанням пробачення, схоже як [діє] сувора зима.

Цей декрет похвально видав за таку велику кривду, завдану Богу, відповідно до справедливості та слухності, сам найпобожніший король із сенаторами й радниками королівства та Великого князівства Литовського, що при ньому засідали, і земськими послами. Позивачем виступив брацлавський стольник, шляхетний Бжоска⁴ із шістьма свідками подібного [шляхетського] походження, які прибули до суду та склали свідчення. Його маєтки присуджено навпіл позивачеві та скарбниці королівства (зберігаючи права жінки, з якою

¹ Кантельмі Джакомо (італ. *Cantelmo Giacomo*; 1645–1702) – апостольський нунцій у Польщі (1688–1689).

² Домбський Станіслав (1634–1700) – плоцький римо-католицький єпископ (1682–1692).

³ Насправді король Ян III Собеський на прохання засудженого замінив кару спалення живою на відсікання голови мечем, див.: Wielowski J. *Sprawa Kazimierza Łyszczyńskiego*, s. 65.

⁴ Бжоска Ян Казимир – брацлавський стольник.

cum infamia nominis Poloni, fatalis statuum discordia, inferebantque prudentiores fatidico spiritu (quod et eventus post fata regis probavit) vitiatæ ac a saeviente licentia præscriptæ libertatis, grande, ac piaculare exitium. Hic lectorem attentum esse volo, quod respublica dum consilia contra ecclesiam (prout anno præterito insinuaveram) formabat comitia generalia amittebat.

Iudicata tamen inter dissidia, et altercationes, privatorum rixas, quarum una alteram ceu in catena annulus annulum excipiebat insipientis cordæ illius Łyszczyński impietas, et mors atheo illi mille mortes merito decreta¹. Et huius occasione, quia causam hanc seculare forum sibi arrogare volebat, nuntius Cantelmi frustra obsistente Dąbski episcopo Płocensi, qui datis ad alios præsules literis auctoritatem nuntii in dubium vocabat eique ius convocandi episcopos Poloniae (quod illud soli primati competeret) palam inficiatus fuerat, sessionem habuit in suo palatio Varsaviae. In qua cum lacrymis nomine pontificis congregatos patres obtestatus est, ne causas fidei, foro seculari arbitrandas committerent, suaque privilegia perditum irent.

Sancitum itaque fuerat, ut criminaliter Dei et naturæ hostis convinceretur, non per statum secularem, sed primario spiritualem. Adiecit noster archiepiscopus Leopoliensis Lipski dignum omnino esse, ut quemadmodum impius atheista testamento cavisset sibi dein publica via sepultura, ita in publica via cremaretur, <fol. 880>[// 366] sepultura omni cariturus. Visum erat ordinario loci publicas instituere supplicationes, ad deprecandum maiestatem Divinam, ne tantis, qua verbo, qua scripto blasphemii debita saeveritas iræ Altissimi in totius gentis discrimen verteretur, quod non ignoraret unius quandoque peccatoris culpam populum luere universum. Celebratæ illæ fuere cum magna solennitate in ecclesia collegiata Sancti Joannis, habitaque ab authore meo Załuscio contra atheum 6ta Martii concio.

Interpellatis diebus inviserant multi viri pii et eruditi, salutis avidi perditam illam animam, sed quia illam abiecerat Deus, nihil lucrati, impius enim ille sive iam per asuetudinem scelerum sensum virtutis amiserat, sive quod negato Deo, consequenter de immortalitate animæ, alteriusque vitæ præmiis nihil veri sapiebat.

Nihilominus tamen (quanta misericordia et clementia Altissimi) emollitum tandem cor lapideum et fracta obstinatione in malo, sero, sed serio poenituisse dicitur. Die etenim decima Aprilis publicam revocationem in teatro ecclesie Sancti Joannis fecit. Et postquam legit coram sedente episcopo Posnaniensi, solenniter populo auscultante fidei professionem, postquam ab eodem episcopo in facie ecclesie palam aliquoties disciplina percussus, absolutionem obtinuit², statim ex teatro descendens, clara voce et intelligibili misericordiam Dei imploravit. Et populo congregato dixit hæc verba. “Non credite diabolo, nam is me, et vos decipit. In operibus Dei non simus curiosi, non est nobis necessarium, ea quæ abscondita sunt videre oculis nostris, non quaeramus, sed credamus potius, quid veritatis lateat”.

Admotus deinde supplicii in teatro eminentiori in foro Varsaviensi extracto, in linguam et <fol. 881>[// 366v] os, quibus in Deum crudelis fuerat primum saevitum, tum exusta manus deformissimi partus instrumentum, cremataeque paginae blasphemiarum, tandem ipse monstrum sui seculi, deicida et legirupta piacularibus flammis (si tamen tantum nefas expiare poterant) {extra Varsaviam eductus incenso rogo vivens} assumptus est. Hic finis scelesti hominis fuit, utinam et sceleris, quod altas radices in animis quorundam egisse fama tulit, sine dubio in germen venenosum eripturas, nisi manifesta infamia et tristes poenæ cum suppliciiis ceu severa hyems vetarent.

Decretum hoc rex ipse pientissimus cum senatoribus et consiliariis regni et magni ducatu Lituaniae lateri suo assistentibus, nuntiisque terrarum et gentibus ad instantiam delatoris generosi Brzoska, dapiferi Braclaviensis, cum sex testibus sibi genere similiter comparentis et

¹ Załuscio, [*Epistolarum*], fol. 1137.

² Idem, fol. 1130.

одружився до цього злочину). Король оголосив про руйнування двору, як садиби злочинів, де безбожник жив і де злочинною рукою створював негідні твори. Для вічної пам'яті земля цієї резиденції повинна залишатися покинутою та порожньою. З приводу виданого вироку король розумним чином забезпечив всіляку безпеку позивачеві, брацлавському стольнику, шляхетному Бжосці, щодо його особи, речей, рухомого й нерухомого майна, [розташованого] в будь-яких місцях. Скільки разів ви це читаете: «Вчіться на прикладах правди й не важтеся Богу не вклонятись»¹.

Хоча цей [злочин] стався поза межами моєї Львівської архидієцезії, однак для повноти нашого усвідомлення [його ганебності] докладно представляється, а також важливо те, що сам архипастир Липський, про період правління якого пишу, у тій справі був співсуддею та захисником ображеної Божої честі. Тому я вважав, що цей злочин заслуговує на розповідь, на те, щоб його коротко записати й описати для знання нащадків.

За таких великих зневаг Бога й публічних незгод Польща не могла на щось добре сподіватися, і марно було спокушатися на Кам'янець, який наше військо хотіло визволити з певною спритністю. Спроба, можливо, і була б успішною, якби наші не спізналися та з'явилися без галасу, як і належить за таких обставин. Через це попереджені турки стали обережними й своєю пильністю уникли військового підступу.

Цей рік завершився щасливою кончиною майже блаженного отця Інокентія XI, який серед великих триумфів християнських армій над страшною силою турків, обтяжений турботами про Божу Церкву, ніби змучений олень, шукаючи тінь спокою, закінчив людські справи на тринадцятому році свого понтифікату, 12 серпня. Всевишній постійно вказував на святість того понтифіка чудами, так що в Римі він багатьма вже вважався блаженным та святим².

Після його смерті обраним римським понтифіком став кардинал Оттобоні, венецієць за походженням, колись П'єтро, тепер Олександр VIII³ за обраним іменем, але й він був короткою втіхою на осиротілому престолі.

Рік Божий 1690

Того 1690 року капітула ухвалила, щоб справи капітули вирішувалися після заспокоєння потреб церкви, насамперед і головню щодо маєтків-бенефіціїв. Тож капітула, наполягаючи на праві та давньому звичаї, підписала трирічний контракт на майбутні часи стосовно маєтку Чолгани, належного до капітульних дібр, персонально зі схоластиком Якубом Сахновичем. На підставі цього контракту капітула отримувала щороку суму тисяча шістсот польських злотих, з яких чотириста злотих призначалися тільки на користь схоластика, які він тільки на свою особу одержував, без огляду на щорічний контракт капітули. Згадана фундація мала тривати так довго, поки той схоластик тримав в оренді цей маєток. Фундація зазнала значної шкоди після його смерті, а ще навіть перед його відходом, який він зробив майже під примусом.

Капітула, посилаючись на свої капітульні декрети, надала посланцеві капітули, що асистував при боці архієпископа на вальних сеймах, лише четверту частину «квартального» з визначених прибутків, хоча він просив про [збереження] всіх доходів.

Також капітула відновила найновішим декретом давній закон, щоб не обговорювалися та не приймалися при неповних капітулах рішення у важливих питаннях, які стосуються всіх та кожного, й обрала три дні в році для вирішення таких питань, чого ні тоді не дотримувалися, ні пізніше на те не зважали.

¹ Virgilius, *Aeneis*, 6:620 (переклад Михайла Білика). Юзефович у цитаті Віргілія замість «богам» поставив «Богу».

² Процес канонізації папи Інокентія XI тривав довго і переривався кілька разів, аж поки в 1956 р. понтифіка не визнав блаженным папа Пій XII.

³ Олександр VIII (світ. П'єтро Віто Оттобоні) – папа римський (1689–1691).

convincens vindex, tam magnae iniuriae Dei pro iustitia et aequitate, laudabiliter tulit¹. Bona ipsius per medium delatori et fisco (salvis iuribus uxoris {contractis} ante hanc institutam actionem) assignavit. Curiam in qua impius residebat, et eadem nefanda scripta manu scelera compilabat, uti maleficiorum officinam demoliendam, terram ipsius residentiae ad perpetuam rei memoriam desertam et sterilem debere manere declaravit. Delatori generoso Brzoska, dapifero Braclaviensi, omnem securitatem in persona, rebus, bonis omnibus mobilibus et immobilibus, ubivis locorum occasione praesentis actionis prudentissime praecustodivit. Quotquot haec legitis “discite iustitiam moniti et non temnere Numen”².

Haec quanquam extra statum archidioecesis meae Leopoliensis facta, quia tamen ad scitum nostrum omnium omnino spectantia, tum quod ipsemet archipraesul Lipski, cuius tempora conscribo, **causae huius coniudex, ex laesi honoris Divini assertor fieri, <fol. 882>[// 367] di-**cique meruit ad notitiam posteriorum compilari, et describi succincte placuit.

In his et tantis offensis Dei publicique discordiis, nihil boni sperare poterat Polonia, frustra tentabatur Camenecum³, quod arte quadam praecoccupata volebat exercitus noster, et forte ars illa successisset, nisi tardius nostri et sine strepitu, quam necesse erat comparuissent, ex quo Turcae praemoniti, et cautiores redditi artem bellicam diligentia sua eluserunt.

Claudat hunc annum felicissima vere beatissimi patris Innocentii XI^{mi} mors, qui triumphantibus de immani Turcarum potentia armis Christianorum magnis pro ecclesia Dei curis gravatus, tanquam fatigatus cervus umbram quietis affectans anno pontificatus sui decimo tertio die 12 Augusti rebus humanis exemptus est⁴. Huius pontificis sanctitatem in dies miraculis Altissimus demonstrat, ut iam Romae a plerisque pro beato et sancto diei mereatur.

Post huius mortem electus in pontificem Romanum cardinalis Ottoboni, gente Venetus, nuper Petri nunc Alexandri VIII nomen sortitus, sed hic breve fuit orbitae sedis solatium^{5,6}.

<fol. 883>[// 367v] Annus Domini 1690

Hoc anno 1690 ordinavit capitulum, ut negotia capitularia post absolutas necessitates ecclesiae reasumantur primo et principaliter circa bona praestimonialia⁷. Itaque insistendo capitulum iuri et consuetudini antiquae, contractum ratione bonorum Czolhany futuris temporibus statui capituli profuturum in personam Jacobi Sachnowic, scholastici sui, de triennio in triennium conscripsit. In cuius fundamento summam mille sexcentorum florenorum Polonicalium, summa quadringentorum florenorum seorsive pro auctione scholasteriae ordinata, quam ille seorsive pro se tollebat quotannis ad contractum non instante quotannis capitulum percipiebat, ac praescriptae foundationi satisfaciebat quamdiu idem scholasticus haec bona modo arendatorio tenebat. Post ipsius decessum et ante hanc demissionem, quam fere adactus fecit grande praepudicium eadem fundatio sustinuit.

Ablegato capitulari, ad latus archiepiscopi sui in comitiis generalibus assistenti, quanquam omnes obventiones petebat, solummodo capitulum insistendo decretis suis capitularibus quarantualia connotanda concessit⁸.

Legem quoque antiquam ne in partialibus capitulis maioris momenti negotia tangentia interesse omnium et singulorum pertractentur et concludantur, reasumpsit novissimo decreto

.....
¹ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*], fol. 1120.

² [Virgilius, *Aeneis*, 6:620].

³ Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 1147.

⁴ Eodem.

⁵ Idem, eodem.

⁶ Ориг.: далі закреслено речення.

⁷ [Acta] capituli, fol. 492.

⁸ Eadem, fol. 493.

Капітула постановила, щоб у двох процесіях на свято Божого Тіла Христового, що за звичаєм проходять по місту, ті, хто спереду йде з достойників капітули, були вбрані в капи¹, а каноніки-священники – в орнати², відповідно до уточнення Священної Конгрегації обрядів, що є в Барбосси: [Barbossa], «Tractatum de canonicis dignitatibus», розділ 33, № 28.

Капітула доручила Августину Бернішу, канонікові фундації Мілевського, разом з капітульним прокуратором управління сумою цієї фундації в десять тисяч злотих, записану на Бишковицях³, а також чиншем з видеркафу, що стосуються каноніка фундації. З цих коштів канонік фундації зобов'язаний щороку сплачувати капітулі сто злотих на щорічне поминання душі фундатора.

Для всіх цей рік запам'ятався непомилним пророцтвом вічної правди, що «день Божий як злодій»⁴, яке востаннє проявилось щодо особи нікопольського єпископа, львівського суфрагана, декана Єжи Гедзінського. Він сповнений сил, заслужений і в нашій церкві, і в капітулі, несподівано помер 21 червня, о шостій годині після полудня. Тож зібралися каноніки, щоб порадитися стосовно виставлення його тіла. Вони визначили місце в каплиці Боїмів (Страстей Господніх, по-простому Огородець), з частим проведенням богослужінь, врешті день похорону – 1 чи 2 жовтня, чи пізніше – призначили на день по прибутті архиєпископа Липського. Оскільки не існувало тестаменту, укладеного померлим, то провели ретельний пошук. Відповідно до своїх прав, капітула диспонувала через власних депутатів його значними засобами і з тих коштів забезпечила достатньо розкішний похорон у нашій святині, як вимагає право.

Після його смерті видано декрет, щоб села Гонятичі та Вербіж – як за постановою архипастиря Липського, так і з дозволу капітули – у майбутньому були об'єднані в один бенедикцій. Позаяк жоден, з огляду на старість, не бажав [вакантного уряду], на місце померлого декана капітули майже одностайно обрали Станіслава Воєнковського, на той час намісника, що отримав місце та право [каноніка].

Цього року великий гість – блаженний Ян з Кентів⁵, доктор святої теології та професор рідного Краківського університету, увійшов у нашу церкву як новий святий опікун.

Бо після того як архипастир Липський постановив усунути алебастровий вівтар, зведений Яном Вольфовичем на честь Пресвятої Трійці, аби встановити на його місце свій, розкішний, з покритого позолотою дерева, ректор нашої школи Ян Руцинський випросив цей вівтар у спадкоємців Вольфовича – Анни Ромерової, Яна Вольфовича, райці Анджея Шимоновича, Христини Юзефовичевої⁶ – для спорудження скульптури блаженного Яна з Кентів. Отримавши дозвіл капітули, він звів її збоку вівтаря Пресвятої Трійці в тій самій алебастровій формі, в якій ми тепер бачимо, однак не подбав про посвяту.

Після побудови того вівтаря він несподівано зрезигнував з керівництва школою й повернувся до Краківського університету, з якого прийшов до Львова. По його відході доктор філософії Ян Якшевич, який був встановлений тим же Краківським університетом, обійняв керівництво тією школою за рекомендацією шляхетного раецького уряду 14 жовтня того року.

У тому році помер райця Станіслав Майдашевич, щиросердий муж, відданий у побожності та в посвяті Богу. Він, окрім вчинених легацій на храми, монахам і шпиталям нашого міста, визначив десять тисяч злотих до Шульцівської каплиці, званої Раецькою (в якій його тіло [згодом] було поховано). Він залишив у розпорядженні раецького уряду чинш

¹ Капа (плювіал) – одяг священника поза літургією, під час процесій, хрещень, поховань.

² Орнат – головна літургійна шата священника.

³ Бишковиці – можливо, сучасне село Бісковичі Львівської області.

⁴ *1 До солунян, 5:2.*

⁵ Ян з Кентів (пол. *Jan z Kent*; 1390–1473) – святий Католицької церкви, краківський канонік, викладач Краківського університету, беатифікований у 1680 р., канонізований у 1767 р.

⁶ Юзефович Христина (бл. 1633–?) – мати львівського каноніка.

capitulum¹, ac tres dies in anno ad tractanda talia negotia elegit, qui nec observati, nec postea notati.

Ordinavit quoque capitulum, ut in processionibus <fol. 884>[// 368] festi Sanctissimi Corporis Christi binis, quae per civitatem fieri solent, praefati dignitates capituli portantes, utantur pluralibus, canonici presbyteri planetis², idque secundum declarationem sacrae rituum congregationis, allegatam apud Barbossam “Tractatus de canonicis et dignitatibus”, capito 33, numero 28.

Summam foundationis Millevianae decem millium super Byszkowice inscriptam, tum et census reemptionalis canonicum Millevianum concernentes, ex quibus pro anniversario fundatoris sui florenos centum solvere quotannis obligatur canonicus Millevianus capitulo, Augustino Bernisz, huius ministerii canonico una cum capituli procuratore commisit capitulum³.

Innotuit omnibus hoc anno infallibile aeternae veritatis effatum, quod “dies Domini sicut fur”⁴, quod in persona Georgii Giedzinski, episcopi Nicopoliensis, suffraganei, decani Leopoliensis, novissime practacatum. Hic plenus dierum, et in ecclesiam nostram, ac capitulum meritum, inopinato casu die vigesima prima Junii hora 6 post meridiem decessit⁵. Congregati itaque capitulares de expositione corporis eius consultabant, cui locum in sacello Boimoviano Passionis Domini, vulgo *Ogrodziec*, cum celebratione missarum frequentium, denique diem sepulturae primam vel secundam Octobris, ex **post diem designandam post adventum archiepiscopo Lipski praefixerunt**⁶. Quia vero non constabat de testamento per defunctum condito, ratione cuius multa erat disquisitio, capitulum per suos deputatos opimam ipsius substantiam vigore iurium suorum, disposuerat, et ex eadem funeris sumptus, satis magnificus, in ecclesia nostra, prout ius disponit, providerat⁷.

<fol. 885>[// 368v] Post cuius obitum, ut villae Huniatycze et Wiebląz tam ex declaratione archipraesulis Lipski, quam consensu capituli unitum in futurum, quasi unum praestimonium cedant decretum⁸. Et has {quia} nullus vigore senii sui optavit, Stanislaus Woienkowski, prout praepositus, et mox unanimi voto in locum demortui electus in decanum capitularem ex loco et iure suo accepit.

Hoc anno magnus hospes Beatus Joannes Cantius sacre theologiae doctor ac in alma universitate Cracoviensi professor ecclesiam nostram novus tutelaris indigesque subintravit.

Postquam enim archipraesul Lipski altare alabastrinum a Joanne Wulfowic in honorem Sanctissimae Trinitatis erectum, et suum e lignis auratis magnificentius poneret, loco movere constituerat⁹, Joannes Rucinski, scholae nostrae rector, hoc idem altare apud successores Wulfowicianos Annam Romerowa, Joannem Wulfowic, Andream Szymonowic consulem, Christinam Josephowicowa pro erectione imaginis Beati Joannis Cantii impetravit, ac accedente capituli assensu, ad latus altaris Sanctissimae Trinitatis in eadem forma alabastrina construxit, in qua ad praesens visitur, non tamen illud dedicari curavit.

Et post constructionem huius altaris regimen scholae subito resignavit, et ad universitatem Cracoviensem, a qua missus Leopolim fuerat remeavit. Post cuius abscessum Joannes Jaskrzewic, philosophiae doctor, ab universitate eadem ordinatus, ex recommendatione nobili magistratus consularis die 14 Octobris anno eodem regimen scholae eiusdem reassumpsit¹⁰.

¹ [Acta capituli], fol. 495 et 513.

² Eadem, fol. 498.

³ Eadem, fol. 500.

⁴ [I До солунян, 5:2].

⁵ [Acta] capituli, fol. 498.

⁶ Eadem, fol. 501 et 502.

⁷ [Eadem], fol. 498.

⁸ Eadem, fol. 500.

⁹ Eadem, fol. 495.

¹⁰ Eadem, fol. 502.

від цієї суми, що становить сімсот польських злотих, [вказавши], зокрема, щоб п'ятсот злотих призначалися священникові з обов'язком проведення чотирьох літургій щотижня, а двісті злотих використовувалися на співаків, віск, вино та церковний посуд. Ця фундація була внесена [до актів] у середу, 14 січня 1693 року.

Цей же справді побожний і щедрий для Божого культу муж виділив на будівництво великого вітваря в храмі Пречистої Діви Марії за Краківською брамою в готівці дві тисячі злотих. Для цього великого вітваря він взяв достатньо красиво зроблений образ Богородиці, що був на боковій стіні цієї церкви, та виставив набагато оздобленишим, ніж раніше. За тестаментом Майдашевич заповів каплиці кушнірів у нашій церкві три тисячі злотих у чинші, братству Пречистого Тіла – одну тисячу злотих, що було схвалено та внесено до актів консисторії в п'ятницю, 14 квітня того року ([консисторські акти], сторінка 34). Нехай і по його смерті такі міщани народжуються та живуть у цьому місті.

Наше місто виявило щедрість щодо ордену босих черемелітів, адже дало їм дозвіл на цегельню для побудови храму й монастиря з міцних цеглин аж на п'ятнадцять років, як видно з расцьких актів, виданих у найближчу середу перед святом Св. Марії Магдалини, [19 VII] того року. Отці старанно долучилися до цієї справи, бо протягом багатьох років покинуті мури вони відновили в тій формі, у якій їх досі бачимо.

Знову великі розрухи відбувалися в цьому році на вальному сеймі королівства. Посли, ніби розбурхане море, відреагували 18 січня на вхід короля, що викликало відрухи чи хвилі в душах, не раз наразивши Річ Посполиту на небезпеку, як це сталося й минулого року. Проте цей сейм завершився близько шостої години ранку 7 травня, коли всю ніч король і сенат працювали в темноті.

Сумні новини чергувалися з радісними. Татари, вчинивши напад, забрали сорок хоругв наших [людей] як здобич та спровадили в полон. Вони дісталися аж до Золочева, і якби король не виступив завчасно, можливо, та юрма, що нараховувала шістдесят тисяч, увірвалася б у Золочів.

Також великою хмарою саранча перелетіла через Дністер на Волинь, наповнила всю Польщу повсюдно, з великою шкодою для врожаю. Але й те вважалося за знамення, що, незвичайне, відбулося в місті Висоцько¹ у спальні королеви (король тоді був відсутній), яка вже поспішала на відпочинок. Коли після вечері покоївки готували ліжко своїй пані, вибивали порох з перини, жива ящірка, зі спини синя, на животі – жовта, завертілася по перині та заквакали три товсті жаби. Із жахом здивувалися присутні, покоївки й служниці, затремтіли, різні думки на всі боки крутилися в голові королеви. Звідки та коли потрапила ця нечисть до королівської спальні? Хто її приніс? Чому жаби потягнулися до ложа королеви, не до землі, а ящірка долзла прямо до королівської перини? Коли є така пильність охорони, такі речі всіма сприймаються як чари, не як випадковість чи помилка, і їх усі приписують злочинам чародійок.

Сталося так, що для пам'яті нащадків було винайдено зразок зловмисного обману, вигаданого з найпідступнішими хитрощами, що спричиняє зіткнення народів і королівств, сумне страждання невинних, стимулює жорстокі війни.

Якийсь шахрай, русин за вірою та походженням, прийшов до короля як посланець від козацького гетьмана Мазепа, обіцяючи величезні загани козаків, підданство Києва й багатьох інших міст і земель, якщо навзаєм король тільки забезпечить протекцію згаданому гетьманові проти московитів. Король, передчуваючи зле, довго не хотів допустити того хитрого попа на аудієнцію, але той був дуже надокучливий, поїхав слідом за королем до Варшави і, сильно наполягаючи перед урядниками, передав королю листи.

Тут відкрилася істина, яку написав досвідчений учитель античності Гомер: «Мудрість володаря рятує народ»². Адже зазвичай проникливий король і тут виявив своєю мудрістю

¹ Висоцько (пол. *Wysocko*) – тепер село Підкарпатського воєводства (Польща), розташоване біля Ярослава.

² Пор.: Гомер. *Одіссея*, 19:105–114.

<fol. 886>[// 369] Stanislaus Maidaszewic consul hoc anno mortuus est, vir simplex corede, devotionibus cultuique divino addictus. Hic praeter alia legata ecclesiis, religiosis et hospitalibus civitatis nostrae facta, decem millia florenorum Polonicalium ad capellam Szulcovianam, *Radziecka* dictam (in qua et corpus ipsius conditum) assignavit. Censusque ab hac summa provenientis septingentorum florenorum Polonicalium magistratui consulari dispositionem reliquit, videlicet ut quingenti floreni cedant capellano ad quatuor missas septimanatim celebrandas obligato, ducenti vero pro cantoribus, cera, vino, apparatu convertantur¹. {Ingrosata haec fundatio die Mercurii 14 Januarii anno 1693}.

Hic idem vir vere pius, et in cultu divinum liberalis pro constructione maioris altaris in ecclesia Beatae Mariae Virginis post portam *Krakowska* dictam, duo millia florenorum assignaverat enumeranda, pro quibus altare maius satis compe elaboratum imaginem Deiparae Virginis, quae ad latus parietis in hac ecclesia erat suscepta, eamque magnificentius multo, quam ante ostentat². Capellae pellionum in nostra ecclesia existenti tria millia in censum, confraternitati Sanctissimi Corporis unum mille legaverat testamento, quod approbatum, et in actis consistorii insertum Veneris 14 Aprilis anno eodem, fol. 34. Utinam post huius obitum tales nascantur, vivantque in hac urbe cives.

Et civitas nostra erga ordinem Carmelitarum discalceatorum liberalem se exhibuit, dedit enim ipsis consensum³ super laterificina ad aedificandam ecclesiam e lateribus solidis, et conventum usque ad annos quindecim, ut elicitur ex actis consularibus feria 4 ante festum Sanctae Mariae Magdalenae [19 VII 1690] proxima anno eodem. Et strenue iisdem patres sese operi adiunxerant, quia desertata a multis annis moenia, in eam formam construxerunt, in qua hodie conspiciuntur.

<fol. 887>[// 369v] Iterum magnis motivis urgentibus hoc anno comitia generalia regni, tanquam aequor consiliorum turbidorum die 18 Januarii rex ingressus, quod motibus animorum ceu fluctibus agitata, non semel rempublicam velut ad scopulum allisit, quod et anno praecedenti patuit⁴. Finita tamen haec comitia circa sextam horam matutinam die 7ma Maii tota nocte rege, senatu, in tenebris laborante⁵.

His utrinque laetis tristia successerunt. Tartari enim excursionem facta quadraginta vexilla nostrorum in praedam et captivitatem abduxerunt⁶. Iidem Złoczoviam usque pervenerunt, et nisi rex Lublinum praemature movisset, forte ab illa colluvie sexaginta millibus computata Złoczoviae praeventus fuisset⁷.

Locustae quoque cis Tyram in Volhyniam magno agmine delatae, totam impleverunt Poloniam cum gravissimo quaque versum frugum detrimento⁸. Sed et hoc portentis loco habitum, quod in oppido Wysocko in conclavi reginae (rege tunc absente) iam forte cubitum properantis, res inaudita evenit. Nam dum forte post domicaenium cubiculariae lectum dominulae suae apparant, culcitram pulvere excutiunt⁹, ecce viva lacerta, tergo marina, ventre {flava}, gyrat per culcitram, ac tres ranae luculentae crepitant. Stupent terrore adstantes, cubiculariae et domicellae pavent, varii sensus reginae mentem in diversa agunt. Unde et quando ad conclave regium insecta illa verterint? Quis illa portaverit? Quomodo ad cubiculum reginae, non ad angulum terrae ranae, lacerta directe ad culcitram regalem pertigerit? Ea res prodigii loco ab

¹ [Acta] consistorii, fol. 473.

² [Acta] consistorii, fol. 34.

³ [Acta] consularia.

⁴ Żaluscus, [*Epistolarum*], fol. 1161.

⁵ [Idem], fol. 1166.

⁶ [Idem], fol. 1166.

⁷ [Idem], fol. 1167.

⁸ Eodem.

⁹ Idem, eodem [Żaluscus, *Epistolarum*].

підступність дій, до яких вдався той хитрючий інтриган проти миру. Було знайдено печатку, котру цей облудний чоловік, готуючи свої підступи, вирішив заховати в землю. Також відкрилося, що він імітував руку та характер письма гетьмана Мазепа. Таким чином він хотів увійти в довіру, дістати у короля лист, який він, безсумнівно, вислав би до царя московитів, погіршивши наші справи.

Із цих причин потрапив під арешт той русин-священник (якого звали Самуель¹). Викликаний ним на судове розслідування Йосиф Шумлянський, наш львівський єпископ руського, на той час схизматицького, обряду (поглянь на справедливість короля, дотримання ним закону в справі про державну зраду), довів на суді зухвалий обман того облудного чоловіка. Його засудили до смерті, після сенатської наради вислали до Московії, щоб відбув покарання. Як багато зла спричинив би той безбожник, якби король не мав мудрості? Цей спритник своїми махінаціями приготував собі пастку, а королю – вічну славу за мудрість. «Адже розумним людям властиво досліджувати наміри, і не легко їх наблизити до брехні зрадливою наївністю: не стверджуй про сумнівне, але щодо підозрілого приймай рішення», – як вчить Сенека в «De quatuor virtutum»².

Скарги духовних на постійне збільшення гібєрни множилися. На сенаті у Варшаві відбулися збори духовенства, на яких було ухвалено відмовитися [платити] більшу гібєрну, ніж була встановлена. Налаштовуючись на захист, вони рушили до короля та вимагали від нього протекції. Без зволікань, охоче зацікавився справою Церкви володар і з великою зичливістю відповідав посланцям, що він ніколи не щадив свого життя й крові для захисту релігії та Церкви і тепер, і в майбутньому готовий також подібним чином їй протегувати. Посланці також побували у воєначальників. Однак ті наради не скасували комісії в справі гібєрни, на яку світські [можновладці] визначили Львів, але тимчасово полегшили податковий тягар.

Часто проводилися консультації і щодо способу оплати війську, борг за платнею якому обраховувався сумою близько тридцяти мільйонів злотих. Цей борг мав бути сплачений з ґрунтів, що підлягають оподаткуванню, та маєтків Речі Посполитої. Для порятунку держави тривав пошук способу вирішення проблеми, і ніколи наші легко його не знаходили. Світські урядники, насамперед коронний референдар Залеський³, уявляли, що церковні маєтки в шість разів більші, ніж земські та шляхетські маєтки, тому ухвалювалися податки на церковне майно із значною шкодою для нього та великою вигодою для земських дібр. Але цю серйозну помилку в сенаті перед королем досконало викрив і виправив хелмінський та померанський єпископ Анджей Ольшовський, який не тільки звільнив церковні маєтки від обтяжень, а й постарався про сплату таких великих боргів військовим. Пізніше іноземці знайшли спосіб, котрий для багатьох військ та вояків багатьох народів був цілком придатний, проте виявився згубним у нашому випадку. Хоча це є поза метою [праці], однак для загального розуміння буде корисно пам'ятати.

Цей рік закінчувався сумною переміною фортуни – здавалося, ще недавно вона сприяла в захопленні Белграда, та цього року виявилася неприхильною. Після того як цісарське військо забрало ту фортецю з пролиттям великої крові, вона піддалася туркам, щоб знову, по сімнадцяти роках, повернутися [під владу] цісаря⁴.

.....
¹ Йдеться про монаха, отця Соломона (світ. Семен Гродський; ?–1690). Одні вчені вважають його місію фальшивою, інші схилиються до думки, що він справді був посланцем Івана Мазепа, див.: Darowski A. Intryga Salomonka; Павленко С. Таємна місія.

² Автором праці «De quatuor virtutum», яку приписували Сенєці, був Мартін з Браги (порт. *Martinho de Dume*; бл. 520–580) – архієпископ Бракари-Августі в Галлеції. Наведена цитата з Псевдо-Сенєки поширилася у багатьох творах, з одного з яких Я. Юзефович міг її запозичити.

³ У 1688–1699 рр. референдарем королівства був Станіслав Антоній Щука, див.: *Urządnicy centralni*, s. 143.

⁴ Австрійці повернули владу над Белградом тільки 1717 р.

omnibus habita, non casui, non errori, in tanta diligentia custodiarum, sed veneficarum maleficia ab omnibus adscripta.

<fol. 888>[// 370] Accidit et memorandum posteris malitiosae fraudis exemplum, **adinventum** pessimae astutiae, collidens gentes et regna, innocentium triste supplicium, belli atrocis incentivum.

Impostor quidam Ruthenus sacerdos fide et gente¹ venit ad regem sub specie ablegati a Mazeppa duce Cosacorum, ingentes copias Cosacorum pollicitus, et Kiioviae et² aliarum civitatum ac terrarum subiectionem, si modo vicissim rex dictum ducem de protectione sua contra Moschum assecuraret³. Rex, praesago mali spiritu diu versutum illum poponem in conspectum sui admittere noluit, sed ille summe importunus, Varsaviam quoque regem secutus, longe ardentiores prioribus literas regi reddidit.

Hic verum patuit quod Homerus ille vetus antiquitatis magister scripsit. "Sapientia principis servat populum". Solito enim suae prudentiae modo sagacissimus rex deprehendit dolos, quibus vaferimus ille insidiator pacis utebatur. Repertum sigillum quod fallacissimus homo videns artes suas indagari terrae insepeliverat, patuit etiam imitatum fuisse manum et characterem ducis Mazeppa, quo sic evinceret fidem, et eliceret a rege literas, quas infallibiliter ad carum Moschoviae detulisset, resque nostras deteriores fecisset.

Acceptus ob has causas in arestum Ruthenus ille sacerdos (qui Samuel vocabatur), convocatus ad iudicandum illum Josephus Szumlanski episcopus noster Leopoliensis, ritus Rutheni⁴, protunc adhuc schismatici (vide aequanimitatem regis, legumque etiam in causa perduellionis observantiam)⁵, cuius iudicio fraudis improbae fallacissimus ille homo convictus, reus mortis adinventus, ex consilio senatus in Moschoviam pro poenis sumendis <fol. 889>[// 370v] ablegatus est⁶. Quantum malum causasset ille impius sacrificulus? Si in regis prudentiam non venisset, **versutus qui suismet technis laqueum sibi, regi gloriam perennem ex prudentia paravit**. Prudentis enim proprium est examinare consilia, et non cito fallaci credulitate prolabi ad falsa, de dubiis non definias, sed suspensum tene sententiam, ut Seneca "De 4 [quatuor] virtutum" docet⁷.

Crescebant in annos, maiores semper de auctis hybernis ecclesiasticorum quaerelae. Habitaque sessio ecclesiastici senatus Varsaviae, in qua conclusum ut negarentur maiora hyberna, quam fuissent, pararetur defensio ablegarentur ad regem, qui eius protectionem postularent⁸. Nec mora, facile amplexus fuerat causam ecclesiae princeps, et ablegatis pronissimo animo responderat. Se nunquam vitae suae, et sanguini pepercisse, quo religionem et ecclesiam defenderet, nec nunc defuturum paratum etiam num esse simili modo eandem protegere. Ablegati etiam ad duces exercitus fuere. Illa tamen consilia hybernalem commissionem, quam seculares sibi in nostra Leopoli delegerant non sustulerunt, onera tamen pro interim leviora fecerunt.

Consultabatur frequenter et de modo solutionis exercitui, debitum sui stipendium ad triginta circiter milliones computanti. Quod debitum cum ex agris contributionibus bonisque reipublicae solvendum erat⁹. Quaerebatur omnino modus solutionis, et nusquam de facili reperiebatur a nostris in salutem reipublicae. Seculares statistae, et praecipue Zaleski referendarius

.....
¹ *Летопись*: пропущено *fide et gente*.

² *Летопись*: пропущено *Kiioviae et*.

³ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1163.

⁴ Idem, fol. 1220.

⁵ *Летопись*: пропущено текст у дужках.

⁶ *Летопись*: пропущено текст до кінця абзацу.

⁷ Seneca.

⁸ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1163.

⁹ Idem, fol. 1185.

Рік Божий 1691

Від похорону римського понтифіка, великого Олександра, номер якого був VIII, розпочався 1691 рік Божий. Він не розчарував ні той номер, ні очікування християнства. У старшому віці недовго затримався, оскільки на другому році понтифікату, а на вісімдесят другому році життя, у саме свято Очищення [2 II 1691], очистився душею через церковні сакраменти й був покликаний вищими силами від турбот усього світу до блаженного спокою.

Із приводу численних вимог спадкоємців померлого суфрагана Гедзінського, які претендували на його спадщину, ніби належну їм за правом успадкування, капітула вирішила наполягати на своєму праві, що застосовувалося щодо каноніків, які не склали заповіт. Це право зазвичай забезпечувалося для кожного каноніка після його впровадження в уряд. Однак шляхом полюбовної угоди претензії дому Гедзінських були повністю заспокоєні капітулою. Квитування спадкоємців на користь капітули, визнане перед актами у львівському гроді, зупинило багато судових процесів.

Ставок у селі-бенефіції Черкаси, наражений на численні проблеми через близькість зі складним [сусідом], капітула доручила повернути своїм коштом намісникові, електу-декану Станіславу Воєнковському, як посесорові того бенефіцію. Подібним чином також інший став у такому ж селі-бенефіції Вербіж, знищений п'ятдесят років тому, капітула звеліла йому ж відновити приватним коштом чи й наново відбудувати на свою користь.

По смерті Єжи Гедзінського архипастир Липський оголосив вікарієм і генеральним офіціалом Костянтина Мрзовицького.

Добрий робітник у винограднику Христовому, доктор святої теології, канонік та сповідник нашої церкви Гаспар Чекайський того року помер. Його життя, хоч було і простим у правді, навіть до сьогодні для багатьох має значення як приклад та є відоме з тестаменту, укладеного з побожних мотивів, зі скромністю й великою покірною.

Задля тої [побожності], навіть мертвим, той Гаспар Чекайський сперечався на сесії капітули про суму десять тисяч злотих за тестаментом Кросновського, який заповів на семінарію будинок Кросновських, що стояв у Комарні, де спочатку перебував канонік Чекайський. Оскільки ця сума мала спрямовуватися ні на що інше, тільки на нащадків та родину Кросновських, капітула вважала за необхідне наполягати в майбутньому на висловленій останній волі фундатора. Тому після смерті того Чекайського сума, що стосувалася його в тій семінарії, була не використана [з тим його наміром], а призначена декретом капітули й відповідно витрачена на ремонт дому каноніків.

Однак досить дивним було те, що коли минуло кілька днів, на вимогу архипастира Липського капітула легко відмовилася від свого виданого декрету та знову допустила чиншовим каноніком (*censualem canonicum*) на ту суму Владислава Русковського, дозволивши йому презенту ніби на певну посаду каноніка з усіма прерогативами. Такою є мінлива воля людей: те, що сьогодні подобалося, завтра легко викликає незадоволення.

Варган Гунанян¹, львівський архієпископ вірменської нації, об'єднаний зі святою Римською церквою, покликаний до згромадження отців театинців, місіонарів Святого престолу, відбудував собор у їхньому храмі, що є його катедрою, розташованою в нашому Львові. На цьому соборі він прийняв певні рішення для свого вірменського духовенства: схвалив консисторію для судочинства у їхніх справах, фундував черниці своєї нації, які приймуть будь-яку регулу. Також звелів й інше, які стосувалося церковного порядку, якого мало дотримуватися духовенство у богослужіннях.

Не викликає сумніву те, що це соборове зібрання схвалив Римський престол з причини вірного аж до цього часу дотримання унії, проте вірменська нація внесла формальну протестацію до актів нашої консисторії проти цього собору, його декретів, конституцій, ніби

¹ Гунанян Варган (1644–1715) – у 1675 р. висвячений на єпископа-коад'ютора Львівської вірменської архієпископії, формально обійняв посаду архієпископа в 1681 р.; після повернення з Вірменії 1686 р. знову посідав цей уряд (до смерті в 1715 р.).

regni imaginabatur bona ecclesiastica sextuplo maiora esse bonis terrestribus et nobilium ideo onera multo bonis ecclesiasticis decernebantur cum notabili illorum ruina, et magno bonorum terrestrium beneficio. Sed hunc crassissimum errorem in senatu coram rege egregie detexit <fol. 890>[// 371] et expugnavit Andreas Olszowski episcopus Culmensis et Pomeraniae, non tamen bona ecclesiae ab oneribus liberavit, ac pro tantis debitis militibus solutionem providit. Invenere postea modum extranei, qui tot exercitibus, et millibus multarum nationum abunde suffecit, in nostram ipsorum perniciem. Haec licet extra metam in communi tamen causa meminisse iuvabit.

Finiat hunc annus tristis fortunae revolutio, quae nuper in occupando Belgrado favere visa Christianis¹, hoc anno inimicam se exhibuit, dum idem fortalitium magno sanguinis diluvio caesariano exercitui eripuit, Turcis attribuit, iterum post septem et decem anno caesari restituendi.

Annus Domini 1691

A funere magni Alexandri, quia huius nominis VIII pontificis Romani annum Domini 1691 exordior. Non frustrasset ille sive nomen suum, sive vota Christianitatis, si fessum aetate non diu in cathedra visum, quia anno secundo pontificatus vitae octuagesimo secundo, ipso Purificationis festo [2 II 1691], purificatum per ecclesiae sacramenta <fol. 891>[// 371v] animo, a curis universi orbis ad beatam quietem illam superi non evocasset.

Ex occasione multarum requisitionum per successores defuncti suffraganei Giedzinski, qui derelicta ipsius quasi sibi iure successionis debita praetendebant insistendum esse duxit capitulum iuri suo², de intestatis canonicis lato, cuius iuris manutentionem quilibet canonicus circa sui installationem {generaliter} assecurat³. Per viam tamen complanationis amicabilem praetensiones domus Giedzinsciana totaliter a capitulo sopitae, quietatioque in rem capituli per successores eosdem in castro Leopoliensi coram actis recognita lites multas praecidit.

Stagnum in villa praestimoniali Czerkasy multis nodosis difficultatibus ab vicinitatem potentem intricatum⁴, vindicationi Stanislai Woienkowski, praepositi electi decani, uti illius praestimonii possessoris, propriis sumptibus commissit capitulum. Similiter et alterum stagnum in villa similiter praestimoniali Wielblaz, ab annis quinquaginta desolatum, eidem demandavit privato peculio in suum proprium commodum reficiendum, seu de novo excitandum⁵.

Post mortem Georgii Giedzinski Constantinus Mrozowicki ab archipraesule Lipski in vicarium et officialem generalem renunciatus est⁶.

Bonus in vinea Christi operarius Gaspar Czekaiski, sanctae theologiae doctor, canonicus et poenitentarius ecclesiae nostrae, cuius vita quam et simplex in veritate fuerit⁷, etiam ad praesens multorum refert traditio, et liquet ex testamento, ad pias causas cum modestia et magna humilitate condito, hoc anno mortuus est.

Quo mortuo de summa decem millium testamento Krosnoviano pro seminario domus Krosnowsciorum legata, super Komarno haerente, <fol. 892>[// 372] in qua primus Gaspar ille Czekaiski canonicus steterat, in capitulari sessione controvertebatur⁸. Et quia constitit hanc summam non {in} alium usum converti debere, nisi pro nepotibus familiae Krosnoviorum,

.....
¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1167.

² [Acta] capituli, fol. 503 et 504.

³ Ориг.: дали одне слово закреслено.

⁴ [Eadem], fol. 507.

⁵ [Eadem], fol. 509.

⁶ [Acta] consistorii, fol. 149.

⁷ Eadem, fol. 167.

⁸ [Acta] capituli, fol. 505.

вони були прийняті зі шкодою, без їхнього відома та згоди, проти прав і давніх привілеїв, наново даних¹, як видно з акта, виданого в суботу, 20 січня того року. Однак ця протестація ніяк не зашкодила добре й правно встановленим [ухвалам]: тоді світський стан вірмен не хотів легковажно судитися зі своєю Церквою, а тепер мирно [все] прийняв.

Подружжя краківського каштеляна, великого польного гетьмана Анджея з Потоку в Станіславові Потоцького та Анни з Рисін Потоцької здійснили в дідичному місті фундацію храму під титулом Пресвятої Трійці та Пречистої Богородиці Марії, святих Жана з Мати, Фелікса з Валуа². Вони записали тій святині на забезпечення сімнадцять тисяч польських злотих на видеркаф для утримання шести священників. Цей видеркаф був визначений для магістрату того міста з постійною річною сплатою чиншу сім злотих [зі ста] й іншими немалими зобов'язаннями. Також подружжя подбало про введення до храму отців Пресвятої Трійці [тринітаріїв]. Ця сума разом із чиншем для того конвенту, яка була схвалена владою ординарія зі збереженням прав церков-колегіат у Станіславові та Заболотіві, отримала церковний імунітет у понеділок, 12 лютого 1691 року.

Католицька церква після кончини свого видимого голови Олександра VIII, позбавлена вітхи при вакантному [престолі] протягом п'яти місяців і десяти днів, була гідно заспокоєна милосердним та співчутливим Господом. Більшість апостольських посланців проголосували за папу Антонія Пігнателлі, походженням з Неаполя, що мав сімдесят сім років. Він також успішно виконував [дипломатичні] функції в нашому королівстві. 12 липня того року прибрав собі ім'я Інокентія XII³. Він на своєму гербі мав три малих глеки, отвори яких були звернені вгору, а коли став понтифіком, то звелів намалювати їх перевернутими, додавши напис: «Ніщо для нас».

Раділа й наша львівська митрополіча [церква], коли перемишльський єпископ руського обряду Винницький⁴, що з нами сусидить, спільно з делегатами прибув до Варшави та 23 червня за численної присутності людей, відрікшись від схизми разом з усією своєю паствою, приступив до лона святої Римської церкви.

Але святиня отців Товариства Ісуса нашої львівської колегії була зажурена, адже злодії після богослужіння студентів таємно проникли на малі хори. Вони загаїлися там до середини ночі, розбили вітвар Пречистої Діви, обікрали образ Богородиці, прикрашений клейнодами, перлами, золотими ланцюжками. Проте їх спіймали й віддали до міського суду, та невідомо, яке вони отримали покарання. [Див.] раецькі акти за суботу напередодні дня Свв. апостолів Симона та Юди [27 V 1691].

Наша Русь із задоволенням прийняла [новину], почувши, що цісарський посол, висланий з Відня до Варшави, обіцяв п'ять тисяч німецьких військ, а також відступлення на користь Речі Посполитої Волощини і Молдавії⁵, якщо король та Річ Посполита захочуть рішуче провести війну в згаданій Волощині. Тому король знову з'явився з військом у Волощині, маючи до того ж ухвалу сенату [на підтримку].

Однак наш похід випередили нетерплячі татари, які в травні вдерлися в нашу настрашену Русь зі своїм лихом і, крім інших багатьох кривд, підпалів сіл, вбивств невинних

¹ Мовиться про королівський декрет від 13 лютого 1686 р. у справі між львівськими міщанами та вірменами, яким врегульовано багато спірних питань, див.: *Привілеї національних громад*, с. 352–375.

² Жан де Мата (1150–1213) і Фелікс де Валуа (1127–1212) – католицькі святі, співзасновники ордену тринітаріїв.

³ Інокентій XII (світ. Антоній Пігнателлі; 1615–1700) – папа римський (1691–1700); у 1660–1668 рр. перебував у Речі Посполитій як апостольський нунцій.

⁴ Винницький Інокентій (1654–1700) – перемишльський православний єпископ (1680–1700), у 1691 р. перейшов на унію.

⁵ Габсбурзька імперія мала в наддунайських князівствах і на Балканах інтереси, що суперечили політичним та військовим інтересам Речі Посполитої. Насправді ж австрійські війська не брали участі в поході Яна III Собеського на Молдавське князівство в 1691 р.

capitulum futuris temporibus insistendum esse duxit ultimae et expressae voluntati fundatoris, ideo post mortem ipsius {Czekaiski} summa ipsum ex eodem seminario concernens, non ipsi applicata, sed decreto capitulari, restaurationi domus canonicalis, prout et expensa est¹.

Mirandum tamen valde erat, quod paucis interiectis diebus ad instantiam archipraesulis Lipski, a decreto suo lato de facili recesserit capitulum, et censualem canonicum super eadem summa iterum de novo admiserit Vladislaum Ruszkowski, ipsique praesentationem quasi ad certum canonicatum cum omni praerogativa extradiderit². Sic sunt ambulatoariae hominum voluntates, et quod hodie placet, cras de facili displicet.

Vartanus Hunanianus, archiepiscopus Leopoliensis nationis Armenorum, unitus sanctae Romanae ecclesiae, vocatis in consilium patribus Teatinis missionariis sanctae sedis, celebravit in sua ecclesia synodum, quae cathedralis est ipsius, sita in nostra Leopoli³. In hac sua synodo certas constitutiones clero suo Armeno praescripsit, consistorium pro suis causis iudicandis approbavit, moniales suae nationis, **quamcunque sibi regulam elegerint, fundavit et alia ordina-**verat, quae status sui ecclesiastici intererant, per suum clerum in devotionibus observanda.

Nec dubitandum, quod hanc synodum ipsius approbaverat sedes Romana, ex ratione fideliter ad haec usque tempora servatae unionis, natio tamen <fol. 893>[// 372v] Armenorum interposuit solennem protestationem in actis consistorii nostri contra hanc synodum, illiusque decreta, constitutiones, quasi in sui praeiudicium sine sui scitu, et assensu, contra iura et antiqua privilegia, noviter facta fuerit, ut patet ex actu sabbatho die 20 Januarii anno eodem. Nihil tamen illa protestatio offecit bene constitutis, seculari statu Armenorum temere litigare cum sua ecclesia nolente protunc, nunc pacifice acceptante.

Andreas a Potok in Stanisławow et Anna de Rysiny Potocii coniuges, castellani Cracovienses, duces campestris exercituum regni, fundationem ecclesiae sub titulo Sanctissimae Trinitatis, et Beatissimae Genetricis Virginis Mariae, Sanctorum Joannis de Mattha, Felicis de Valios in oppido haereditario Stanisławow fecerunt⁴, eidem ecclesiae dotem septem decem millium florenorum Polonicalium in vim reemptionis pro sustentatione sex sacerdotum, apud magistratum illius oppidi cum censu annuo perpetuo septem florenorum, certis iisque non levibus obligationibus praescriptis, inscripserunt, religiosos Sanctissimae Trinitatis introduci curaverunt. Haec summa una cum censu eidem conventui autoritate ordinaria applicata et salvis iuribus collegiatae Stanislawiensis et Zabłotoviensis ecclesiarum immunitati ecclesiasticae adscripta est Lunae die 12 Februarii anno 1691.

Etiam Catholicam ecclesiam post decessum Alexandri VIII visibilis capitis solatio destitutum, mensibus quinque ac diebus decem vacantem, solari dignatus est misericos et miserator Dominus, per electionem Antonii Pignatelli, gente Neapolitani, annorum septuaginta septem multis legationibus apostolicis⁵, etiam in regno nostro gloriose perfuncti <fol. 894>[// 373] feliciter peractam, die duodecima mensis Julii, anno eodem, qui sibi Innocentii XII^{mi} nomen assumpsit. {Hic pro stemmate tres ollas parvas portabat orificia sursum aperta habentes, factus pontifex iusserat illas depingi inversas, addito lemmate: “Nihil pro nobis”}.

Laetata est et nostra metropolitana Leopoliensis, quod episcopus ritus Rutheni Premisliensis Winnicki, nobis convicinus cum deputatis a nobilitate Varsaviam venerit, et facta die 23 Junii in magna magnorum praesentia schismatis abiuratione cum universo grege suo, ad gremium sanctae ecclesiae Romanae accessit⁶.

.....
¹ Eadem [acta capituli], fol. 518.

² Eadem, fol. 508.

³ [Acta] consistorii.

⁴ [Acta] consistorii, fol. 156.

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1222.

⁶ Idem, fol. 1221.

[людей], вони спалили у вогні королю його власні п'ятдесят сіл навколо Золочева та Помор'ян. На французів (*Gallos*) падала підозра, що вони, як здавалося, намагалися використати всі можливості, щоб спонукати короля до укладення окремого миру з турками¹. Наче не було достатньо, що ворог стільки сіл з їхніми мешканцями знищив, а навіть діичне місто короля Жовкву спалив після підпалу, не без великого його [короля] смутку. Нещастя не приходять поодинці, лише в поєднанні [з іншими].

Войовничий король, отримавши згоду Речі Посполитої і зі справедливою довірою до свого розуму, подався до Волощини, призначеної йому для перемоги. Впродовж імливих днів і ночей він вів численні сутички своїм, не таким уже й великим та численним військом. Воно відрізнялося від числа [воєнків], визначених на минулому сеймі, через невнесення (хоча це було ухвалено) гіберни. Король, об'єднаний з литовським військом, воював протягом двох місяців (у серпні та вересні), дійшовши аж до Буджаку.

Але не таким щасливим був кінець [війни], оскільки після захоплення міст Сороки й Нямц², де були залишені залоги, Ян III повернувся на батьківщину. Він втратив коней числом понад двадцять тисяч, багатьох воєнків через некорисний клімат, дощі, занадто часті сніги та великі втрати військ через (як вважалося) татарські тулумбаси із шепотами зороастрійських божеств (*tymbadam Scythicarum zoroastraeis susurris*). Він перевів кінноту в піхоту, і все військо вернулося на кордони при великих незручностях для найшляхетніших та самого королівського маєстату на дорогах і небезпеку для життя, коли гинули коні, кидалися речі, вози, амуніція. І та цісарська військова підтримка з п'яти тисяч [воєнків] ніколи (хоч очікувалася) не з'явилася, і все відбулося у неправильному порядку під час походу.

Проте король приніс із Сучави ціле тіло якогось відомого святого на ім'я Йоан³ (в якого вірили волохи), загиблого від рук мусульман за Христову віру. Народ його довго вшановував за своїм релігійним обрядом у труні, прикрашеній вишиттям і коштовно оздоблений. Король поклав його в руській церкві у своєму місті Жовкві, де той досі в пошані спочиває, однак по-тихому, позаяк нічого не чути про [Божі] ласки.

Утім, перед тим, як король вийшов з Волощини 8 вересня, вранці прийняв посланця з Відня [зі звісткою] про перемогу Людовика з Бадену, який під Белградом 28 серпня завдав великої поразки візирю, винищивши багато тисяч його війська, захопивши табір цілком, ледве сам візир утік зі своєю кіннотою. Та відбулося це не без втрат також і для цісарсько-го війська, в якому під час кривавої баталії полягло п'ять тисяч воєнків.

Того року канонік Миколай Зихіні, багатолітній прокуратор капітули, після старанного виконання свого обов'язку в каплиці Замоївського, отримавши кошти від чиншів [каплиці] дому Замоївських (і, можливо, з власного матеріалу), покрив міддю верх (*sinciput*), покритий черепицею від свого заснування, та встановив на ній мистецьки виконаний хрест і позолочену кулю.

Рік Божий 1692

Подібно як відчувався жаль наприкінці минулого року, так і на початку цього 1692 року капітула з прикрістю [відреагувала] на проповідь отця Станіслава Калуського, свого церковного проповідника з Товариства Ісуса, який у нашій церкві на свято Св. первомученика Стефана [26 XII 1691], звичним способом проповідуючи, роздаючи новорічні побажання, важко образив капітулу (в одній зі своїх промов зневажив прелатів, що нібито видають запах ересі). Тому його відсторонили від проповідування на кілька восьмирічних періодів (*ogdoades*), поки як ректор колегії, так і особисто він у залі капітули не перепросить

¹ Франція не увійшла до Священної ліги – антитурецької коаліції християнських держав, створеної 1684 р.

² Тепер місто П'ятра-Нямц (рум. *Piatra Neamt*) у повіті Нямц (Румунія).

³ Йоан Новий (Сучавський) (кінець XIV ст. – 1340) – православний святий, великомученик. У 1685 р. мощі святого були перенесені польським королем Яном Собеським до Жовкви. 1783 року австрійський імператор Йосиф II повернув їх до Сучави.

Sed ecclesia patrum societatis Jesu collegii nostri Leopoliensis contristata est, fures enim post sacrum studiosorum tacite chorulum parvum subingressi, et ad mediam noctem latitantes, altare Beatissimae Virginis adorti, imaginem Virgini pretiosis monilibus, margaritis, torquibus aureis ornata, expoliaverunt¹. Captivati tamen et ad iudicium civile remissi, non constat quas poenas subierunt. Acta consularia sabbatho in vigilia Sanctorum Simonis et Judae Apostolorum [27 V 1691].

Bono animo accepit, quod audivit Russia nostra, quia legatus caesarius Vienna Varsaviam submissus ad regem, declaraverat quinque millia exercitus Germanorum, item Valachiae et Moldaviae in rem reipublicae cessionem, dum modo fortiter in dicta Valachia bellum prosequi rex et reipublica vellet². Quo circa rex in Valachiam iter cum exercitu suo apparabat, habitumque desuper senatus consilium.

Praeviderunt tamen expeditionem nostram morae impatientes Tartari, qui in Maio in paventem mala sua Russiam nostram irruperant³, et praeter alia multa damna, incendia villarum, caedesque innocentium, regi ipsi circa Złoczoviam et Pomorzany, quinquaginta pagos, flammis absumpserunt. In Gallos fuit <fol. 895>[// 373v] devoluta suspicio, qui omni ope conniti videbantur, ut regem ad particularem pacem cum Turcis sancendam inducerent. Nec satis erat ab hoste tot vicus cum suis incolis periisse, etiam Żółkiewia haereditarium regis oppidum exorto incendio, non sine notabili ipsius dolore conflagravit. Solitaria non procedunt infortunia, {sed} concatenata.

Ivit tamen bellicosus rex reipublicae consensu, et ex iusta animi sui fiducia, elatus ad monstratam sibi pro victoria Valachiam, in eaque diebus, et noctibus sublustribus multa certamina per suum exercitum non adeo magnum et plurimum a numero⁴, quem praeterita comitia praescripserant, ob non praestitam (licet designata fuerat) hybernorum solutionem, differentem⁵. Lituani tamen unitum, mensibus duobus Augusto et Septembri integris, absolvit, Budziakos usque progressus⁶.

Non adeo tamen felici fine, quia occupata Soroka et Nemecio praesidiisque ibi relictis, redux in patriam, equorum plus quam viginti millia, milites multos per aeris intemperiem, imbres, nives, ultra solitum pestive, et magna (ut putabatur tymbadam Scythicarum zoroastraeis susurris) copia cadentes, amisit, equites in pedites convertit, nobilissimum quemque ac se ipsum regiamque praecellentiam ad magna viarum incommoda, et vitae discrimina, totum exercitum ex equorum amissione, res, cursus, sarcinas deserentem ad incitas reduxit. Subsidiisque illud caesarianorum quinque millia nusquam (expectatum licet) comparuit, omniaque praepostera in illa expeditione acciderant⁷.

Tulit tamen rex secum ex Soczawa corpus integrum cuiuspiam famosi sancti (prout credebatur apud Valachos) pro fide Christi a Machometanis interempti et occisi⁸. Cuius nomen erat Joannes, in tumba ornatu phrygiano, eoque pretioso ornatum, a populo suo illo ritu religioso diu cultum, quod deposuit in ecclesia <fol. 896>[// 374] Ruthena in oppido suo Żółkiewiensi, ubi etiam ad praesens honorofice quiescit, tacite tamen, quia nihil de gratiis audivit.

Antequam tamen rex Valachia excederat die octava Septembris, mane recepit nuntium Vienna de victoria Ludovici de Baden, qui ad Belgradum die 28 Augusti, magna clade affecit vezyrum, caeso ipsius exercitu ad multa millia, castris occupatis, ipsoque vezyro, aegre cum

.....
¹ [Acta] consularia.

² Załuscus, [Epistolarum], fol. 1220.

³ Załuscus, [Epistolarum], fol. 1221.

⁴ Ориг.: закреслено *et viribus*.

⁵ Załuscus, [Epistolarum], fol. 1240.

⁶ [Idem], fol. 1230.

⁷ Idem, fol. 1223.

⁸ Ex traditione.

капітулу, сказане з амвона не поверне назад двічі, публічно відновлюючи честь, також публічно відібрану.

Цей випадок проповіді став для капітули слушною спонукою до запровадження такого правила: якщо почерговий проповідник з отців Товариства [Ісуса] знову приступає до нашого амвона, йому слід презентуватися в капітулі та просити дозволу капітули за звичаєм інших. Цього [правила] досі суворо дотримуються.

Маєтки Млинище й Заболотівці (їхнє оновлення та покращення) капітула доручила за пожиттєвим контрактом оренди своєму архиidiaконові Костянтину Мрзовицькому з такою умовою, що він кожного року вноситиме для всього грона капітули тисячу злотих, а також на користь прелата-кантора – сто злотих, за винятком нещасних випадків.

Також капітула звернула увагу на довгу відсутність у храмі понадлічбових каноніків і позбавила їх прибутків, які вони з рук капітули отримують, пропорційно їхній відсутності.

Капітула встановила своїм капітульним писарем Франциска Длугоша, доктора святої теології, сповідника нашої церкви, і зобов'язала його скласти щодо свого уряду тілесну присягу, відповідно до визначеної формули.

Новий та незвичний вид євангельського служіння виявив, з Божої волі чи випадково, канонік Ян Козловський, а саме коли протягом шести років виконував обов'язки капітульного прокуратора. Його оскаржували в занедбанні складання скарг, [неналежному] виконанні свого прокураторського обов'язку, тому після повторних капітульних декретів він був примушений до неухильного повернення доходів при завершенні [діяльності на посаді] прокуратора (і навіть багатого в чому їх задовольнив). Наляканий суворістю дружнього братського суду, сильно захворів та із жалем закінчив життя, залишивши для послідовників трагічний приклад свого службового обов'язку. Насправді він завбачливо й вигідно для капітульної скарбниці займався справами, за які гостро упоминався урядовий інстигатор у виконавців [його] заповіту.

Стався й інший незвичний випадок. Син перемишльського каштеляна Антоній Стадницький, який у молодому віці був представлений до посади львівського каноніка королівської фундації, котру впродовж декількох років тримав, публічно відмовився [від неї] перед актами нашої консисторії, як і від храму в Ліську¹. Він вступив у шлюб, у якому недовго прожив. Щасливим випадком цей канонікат обійняв Ян Скарбек, перейшовши з посади каноніка-сповідника, а його канонікат сповідника посів Олександр Куропатва з понадлічбових каноніків.

У нашому храмі був звершений урочистий акт висвячення Людовика Залуського² на єпископа та перемишльського суфрагана за великої участі магнатів, короля й королеви. Проповідь виголосив отець Залуський, наш ординарій з Товариства Ісуса, а висвячення здійснив перемишльський єпископ [Єжи] Денгоф. Цю публічну урочистість відвідав у Львові королівський маєстат, перебуваючи тоді в місті, поки його двір [залишався] в Яворові.

Наш вояк зимував на розбитих стаціях (як попереднього року я вже писав) після ратних справ і, ніби перейнявшись дурним шаленством, сприймав сільських підданих Церкви як ворогів. На них накладалися непосильні тягарі, складки, що мали силу податків; навіть коли їх було віддано з найбільшими труднощами, їм [селянам] записували [нові], а поки бідний плебс не міг сплатити, пускали в хід батоги, різки, іноді й вчиняли тортури. Народ відкрито та з боєм скаржився, сільський і міський простолод підводив очі до неба. Чимало [людей], не в стані прогодуватися у власних околицях, залишали хати пустками, наповнюючи божниці, інші з дітьми та дружинами переходили на землі сусідніх правителів,

¹ Лісько – тепер місто Леско (пол. *Lesko*) Підкарпатського воєводства (Польща).

² Залуський Людовик Бартоломей (1661–1721) – перемишльський римо-католицький єпископ-суфраган, канцлер королеви Марії Людовики Собеської.

suo equitatu aufugiente¹. Non tamen sine strage etiam exercitus caesarei, cuius millia quinque in illa crudeli battalia ceciderunt.

Eodem anno Nicolaus Zychyni canonicus, multorum annorum capituli procurator, post exactum fideliter ministerium suum, capellae Zamosciana², sumptu ex censibus domus Zamosciana (et forte de propria massa) comparato, sinciput eiusdem capellae tegulis a sui erectione tectum, cupro cooperavit, crucem affabre elaboratam, ac globum auratum imposuit.

Annus Domini 1692

Indoluit sicut in exitu anni antecedentis, ita in principio huius 1692 graviter capitulum³ super concione patris Stanislai Kałuski, societatis Jesu concionatoris sui alternatis, qui in ecclesia nostra festo Sancti Stephani Protomartyris [26 XII 1691] pro more solito concionaturus, <fol. 897>[// 374v] strenam dispertiens graviter capitulum (discursus⁴ quorundam praelatorum quasi haeresim olentes perstringens) laesit, ideo ab exercitio praedicationis per aliquot ogdoades amotus, donec capitulum tam rector collegii, quam ipsemet in stuba capitulari personaliter deprecaretur, ac dicta in eodem ambona una et altera vice revocaverit, honoremque quam publice ademerat, publice restituerit⁵.

Ex huius occasione concionis motivum iustum habuit capitulum, ad ferendam legem, ut alternans concionator, noviter ex patribus societatis ambonam nostram ascendens, praesentet sese in capitulo, et consensum capitularem more aliorum petat, quod hucusque in viridi observantia conservatur⁶.

Bona Młyniszca et Zabłotowce ratione reparationum et restorationum advitalitio contractu arendario, commisit capitulum Constantino Mrozowicki, archidiacono suo, ea conditione, ut singulis annis inferat ad massam capituli florenos mille, item in rem praelati cantoris florenos centum, salvis casibus fortuitis⁷.

Super diuturna quoque ab ecclesia absentia canonicorum supernumerariorum animadvetit capitulum eorumque fructus, quos de manibus capituli percipiunt pro rata absentis sequestravit⁸.

Notarium quoque sibi capitularem constituit capitulum Franciscum Długosz, sanctae theologiae doctorem, poenitentiarium ecclesiae nostrae, eumque corporali iuramento iuxta formulam praescriptam super suo officio debite exercendo obligavit⁹.

Novum et insolitum villicationis evangelicae, id est procurationis capitularis discrimen super Joanne Kozłowski canonico, sex annorum procuratore, Deusve casusve exhibuit¹⁰. Arguebatur defecisse in reddendis rationibus, administrati suo procuratorialis officii, ideo repetitis decretis capitularibus ad instantaneam solutionem <fol. 898>[// 375] {perceptorum} circa expirationem procurationis adactus (licet in multis satisfecerat), rigore fori fraterni charitativi territus in morbus incidit¹¹, et vitam maerore finivit, tragicum exemplum sui muneris succedaneis relinquens, quam provide et diligenter aerarii capitularis tractanda negotia, {quae ab executoribus testamenti instigator officii acrius vindicavit}¹².

¹ Załuscus, [Epistolarum], fol. 1223 et 1231.

² Ориг.: закреслено *sinciput*.

³ [Acta] capituli, fol. 510.

⁴ Ориг.: *discursus*.

⁵ [Acta capituli], fol. 512.

⁶ Eadem, fol. 515.

⁷ Eadem, fol. 514.

⁸ Eodem.

⁹ [Eadem], fol. 519.

¹⁰ Eadem, fol. 520, 521.

¹¹ [Eadem], fol. 520.

¹² [Eadem], fol. 532.

утікаючи поселялись у лісах, навіть перебиралися до ворога. «Як небезпечно для душ, як шкідливо для батьківщини, як збитково для скарбниці!» – подумає і засмутиться той, хто читає це. Також привід для такого пригнічення дав холмський єпископ [Станіслав] Яцек Свенцицький зі своєю скаргою. Він виступив проти [Станіслава] Яблоновського, на той час краківського каштеляна, польного гетьмана (як я під 1685 роком згадую), і в тому році написав багато образ проти його честі та поширив публічно¹.

Не можна було чогось доброго чекати від наших вояків-найманців, якими б вони не були мужніми та шляхетними, – їхня правота тонула у сльозах бідних пригноблених. Таким чином, наше військо у вересні виступало із сільських стацій на шлях війни проти ворога, а в жовтні знову поспішало повернутися до хат бідних селян, ніби вояки вже добре справилися або їм нічого робити. Тоді як у той самий час, безкарно та з ганьбою того віку й сумною пам'яттю про себе, кілька сот обозної челяді грабували наповнені збіжжям кам'яні двори шляхти, селянські хати, замочні міста, забираючи коней і худобу. Також татари мали того року часті й не без значної шкоди набіги, із безжалісним спаленням сіл та міст і великою прикрістю для [нашої] батьківщини, полюючи по селах за нашими оборонцями. Так безплідно й тільки для вигляду велася війна, аби лиш нагромадити багатства, – попри всі даремні напоумлення героїчного й войовничого короля та святі проповіді, які велів [проводити] по церквах офіціал [Костянтин] Мрозовицький. Такі великі зусилля Речі Посполитої даремно пропали, надія християнства та римська щедрість були марно втрачені.

Ректором нашої школи був, як я згадував під 1690 роком, Ян Яскшевич, який претендував на вакантний канонікат після смерті Юзефа Козловського за привілеєм Яна Казимира та угодою з львівським магістратом. Однак він виявив більше бажання служити світу, а не при віктарі, обтяжений любов'ю до певної панни, що була знатного роду та [високого] становища в місті. Хоча, понад сподівання, сталося так, що йому таки випав досить почесний і корисний жереб (який довго інші чекали й не отримали). Слідуючи за вітром сприятливої фортуни згори, він по ще не цілком зрілих розмірковуваннях дійшов такої думки, щоб відкинути розкоші світу, служити небу та Богові, і легко отримав презенту від раецького уряду на канонікат, до тих пір вакантний.

Здобувши це, невдовзі його дух впав у якесь сум'яття та безсилий і безпорадний біль, коли побачив ту дівчину, дуже засмучену через його відмову, яка аж захворіла із жалю. З цієї причини він і сам почав сумувати та відчувати незадоволення через свій ухвалений намір [і зрозумів], що не хоче служити Богу і вибирає світ. За декілька днів він повернув випрошену в магістрату презенту на досі вакантний канонікат.

Потім, краще розваживши над своїм вартим жалю поглядом і після закидів кривних у непостійності, він знову став шкодувати і, терплячи в душі неспокій, занедужав смертельною хворобою, в якій втратив сили через гарячку та не міг більше жити. Може, у нього в грудях роз'ятрилася отруйна рана сластолюбства, від якого він спершу не хотів відмовитися. Для прикладу та інформування багатьом, що:

Хто одразу пристрасть згасив та приборкав,
Той у безпеці, святкує він перемогу.
Ти ж, хто порочно трунок любові спожив,
Уже не врятуєшся, упавши у пастку.

(Сенека, *Hippolytus*²).

По його смерті виникла поміж райцями сильна суперечка щодо голосів: кому ж віддати цей канонікат після ректора, що вже пішов із життя? За суперечливими думками

¹ Див. його публікацію: Swięcicki S. *Copia listu Jego Mości Xiędza Biskupa Chełmskiego do Jednego z Ich Mościow Xięży Biskupów pisanego (10 Januarii 1692)*. [Chełm, 1692] (за бібліографією Кароля Естрайхера).

² Seneca, *Phaedra [Hippolytus]*, 131–134.

Et aliud insolitum factum evenit, Antonius Stadnicki, castellanides Premisliensis, canonicatum Leopoliensem regiae foundationis, ad quem immatura aetate institutus fuerat, eundemque aliquot annis tenuit, publice coram actis consistorii nostri simul et ecclesiam Liscensem resignavit¹, ac se ad statum matrimonii contulit, in quo non diu supervixit. Huic ad canonicatum hunc² successit meliori sorte ex canonicatu concionatorio Joannes Skarbek, ad canonicatum vero concionatorium Alexander Kuropatwa ex supernumerario³.

Absolutus in ecclesia nostra, et insignis actus consecrationis in episcopum ac suffraganeum Premisliensem expeditus in magna frequentia magnatum regisque ipsius, ac reginae, Ludovici Załuski, concionem praedicante patre Załuski, societatis Jesu ordinario nostro, consecrante Denoffio, episcopo Premisliensi⁴. Hoc actu sollemniter expedito, ivit regia maiestas Leopoli, in qua residebat protunc, cum aula sua Javoroviam.

Hyemabat in stativis attritis, prout anno praecedenti insinuaveram bello rebus, miles noster, et quasi infatuato furiis animo, colonis ecclesiasticos, tanquam hostes habebat, imponebant indeportabilia onera, proquaestores, assignationes, tributorum vim habentes, solvi etiam praedivitis difficiles, scribebant, quibus dum inops plebecula satisfacere non poterat, flagra, virgas, etiam cruciatus corporum adhibebant. Proquirabat palam et dolenter populus, suspirabat in coelum plebs ruralis et urbana, multique subsistere in latibus <fol. 899>[// 375v] propriis non valentes, linquebant pegmata proseuchas implebant, alii cum infantibus et uxoribus vicinorum principum terras peragrabant, fugientes {sylvas} inhabitabant⁵, etiam ad hostes transibant. Quanto periculoso animarum, quanto damno patriae, quanto praeiudicio vectigalium arbitretur, qui legit, ac simul indoleat? **Occasionem huic tantae oppressionis dedisse arguebatur** episcopus Chelmensis {Hyacinthus} Swięcicki⁶, qui contra Jablonovium castellanum, iam tunc Cracoviensem, exercitus ducem, et dixit, prout in anno 1685 recensui, et hoc anno scripsit multa offensiva honoris ipsius, sparsitque in publicum⁷.

Non poterat quidquam boni sperari a metellis nostris etiam si fortes et generosissimi forent, quorum dexteritas naufragabatur in lacrymis pauperum oppressorum. Et ita exercitus noster ex rusticatione stativorum, in martis arenam in mense Septembri prodiit contra hostes, in Octobri iterum ad ergastula pauperum rusticorum reditum acceleravit, tanquam aut rem bene gessisset, aut nihil agentum habuerit, cum eo ipso tempore, impune et ad ruborem seculi illius tristemque sui memoriam, aliquot centeni lixae, pannisque obsiti petrones curias nobilium, magalia agresium, municipia bene habentium, expilabant, equos et armenta diripiebant⁸. Tartarorum quoque hoc anno frequentes et non sine magno damno incursiones fuerunt, pagorum, oppidorumque miseranda incendia et in tanta acerbitate patriae, defensores nostri pagatim motus exercebant. Sic bellum male te speciem solum gerebatur, ut divitias generetur, irritaeque fuerunt et regis bellicosi haeroae cogitationes, et sanctae, quas per ecclesias ordinaverat officialis Mrozovicus orationes, tanti sumptus reipublicae frustra cadebant, spes Christianitatis, Romanaeque munificentia incassum abiire.

<fol. 900>[// 376] Fuerat in directoratu nostrae scholae, prout in anno 1690 praemissi, Joannes Jaskzewic, quem vacans morte Josephi Kozłowski canonicatus, ex privilegio regis Casimiri et compactatis cum magistratu Leopoliensi concernebat. Ille tamen maius studium

.....
¹ [Acta] consistorii, fol. 386.

² Ориг.: закреслено *gremialem*.

³ Eadem, fol. 432.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1261.

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1245.

⁶ [Idem], fol. 1260.

⁷ Idem, fol. 1247.

⁸ [Idem], fol. 1254 et 1261.

настала суперечлива елекція. Одні вважали [за потрібне] віддячитися Юзефові Краузу¹, доктору медицини, своєму лавникові, гідному співчуття, нездатному до світського життя, інші хотіли підтримати на цей академічний бенефіцій нікого іншого, як тільки члена [Краківської] академії². Тому п'ять райців дали презенту Юзефові Краузу, сім владних мужів у суперництві з іншими, не без сварки, [обрали] Яна Томаша Юзефовича, на той час молодшого колегу, діючого професора Краківського університету, що не знав про різні намагання [обох] сторін. При цьому він мав два [важливі] голоси бурмістра та райці-сеньйора³.

Оскільки райці не могли погодитися щодо єдиного [кандидата], кожна сторона підтримувала свого висуванця, то вони звернулися за рішенням до короля, що тоді перебував у Жовкві. Король [прийняв] обидві незгідні сторони з однаковою люб'язністю, вислухав аргументи про вибори кандидатів на презенту від свого секретаря, краківського каноніка Ремігіана Сушицького, вчителя своїх дітей Олександра та Костянтина⁴. Він [король] оголосив, що гіднішим кандидатом є представник академії Ян Юзефович, як через більшість голосів, так і з огляду на його належність до [Краківської] академії, від якої залежить посада ректора школи і з якою пов'язаний досі вакантний канонікат. Коли відбулося це оголошення, протилежна сторона була змушена замовкнути.

На той момент презентований Юзефович посідав уряд регента канцелярії в Краківській консисторії й виступав як апостольський нотаріус, займаючись об'єднанням, уточненням, нагромадженням [матеріалів] беатифікаційного процесу блаженного Яна з Кентів. Він був зв'язаний урочистою присягою, складеною з уважністю та в таємниці на руки апостольських комісарів, трьох єпископів, коли несподівано отримав звістку з листа тодішнього ректора університету Франциска Жешовського про великі зусилля сторін і рішення короля, прийняте на користь університету.

Тож його переконували друзі й різні представники академії та сам ректор, щоб він добровільно прийняв канонікат, запропонований з такою зичливістю більшою частиною магистрату. Його академічні права будуть захищені від зовнішнього втручання королівською владою, його звільнять якнайшвидше від процесу канонізації, зберігши право повернення на катедру. Але він, безсонний, обмірковував, чи повинен поміняти свої заслуги за дванадцять років постійної праці в університеті, вісім років у Краківській консисторії на львівський канонікат – почесний, але скромний щодо винагороди і багатий на турботи й значні витрати. Любов до батьківщини та бажання честі спонукала, а виявлена найделікатніше щира приязнь друзів відмовляла йому і тримала його міцніше в цій провінції.

Однак перемогло міркування про збереження прав університету й відкладення приватних інтересів. Юзефович прийняв посаду каноніка для публічного добра університету, з надією повернутися [колись] до того свого фаху. Тож він був звільнений від постійної опіки над процесом канонізації блаженного Яна з Кентів. Підписані й опечатані [документи] процесу в урочистій обстановці були складені на руки делегованих єпископів святого Апостольського престолу. Отримавши відповідно, за звичаєм, святі церковні правила від Станіслава Шембека, на той час діонісійського єпископа, краківського суфрагана, Юзефович наступного року поспішив у дорогу до свого Львова.

Відбулися переміни і для інших канонікатів, адже з посади каноніка-проповідника зрезигнував Ян Скарбек, перейшовши на іншу вільну [посаду]. Канонікат проповідника обійняв Олександр Куропатва, доти понадлічбовий канонік.

.....

¹ Крауз Юзеф – львівський лавник (1690–1693).

² Львівська катедральна школа вважалася філією Краківської академії (Krukowski J. Kolonia akademicka).

³ Сеньйором називали того, хто найдовше обіймав посаду райці; найчастіше ним був найстарший за віком.

⁴ Собеський Олександр (1677–1714) і Собеський Костянтин Владислав (1680–1726) – державні та політичні діячі Речі Посполитої, сини короля Яна III Собеського.

serviendi mundo, quam altari conceperat, amore virginis certae, et genere at aestimatione in civitate notabilis, irretitus. Quia tamen ultra spem, sors {in} ipsum (ab aliis diu exspectata, non obtenta) satis honorifica, et fructuosa cecidit. Auram faventis desuper fortunae secutus, mundanas spernere delicias, coelo et Deo militare, nondum matura deliberatione devenerat, ac praesentationem a magistratu consulari, ad hunc vacantem, canonicatum, de facili obtinuerat.

Hac praehabita mox subivit ipsius animum tristis quaedam cogitatio, et inops consilii dolor, dum virginem illam nimium ex elusione sui maerentem, et ex tristitia morbo fatiscentem videt, hinc et ipse in tantum maerere, et taedere propositi sui cepit, ut nolle seservire Deo malle mundo determinaret, impetratamque praesentationem a magistratu consulari, ad hunc vacante canonicatum aliquot post dies retulit.

Deinde melius et sui, et suorum propinquorum inconstantiam exprobrantium miserabili aspectu recollectus, iterum poenitere facti cepit, magnamque anxietatem ad intra perpressus in morbum fatalem incidit, in quo febris ardenti contabescens, vivere diutius non poterat. Forte ideo quia virulentem cupidinis ictum, quem a principio declinare noluit in pectore fovebat, ad exemplum et notitiam multorum, quod

“Quisquis in primo obstitit,
Repulitque amorem, tutus ac victor fuit,
Qui blandiendo dulce¹ nutritivum malum,
Sero recusat ferre, quod subiit iugum”² (Seneca in *Hipolyto*).

Post ipsius obitum seria inter consules exorta votorum <fol. 901>[// 376v] concertatio, cui nam canonicatum hunc rectoralem, rectore non extante in vivis conferrent? Diversis sensibus diversa subsecuta electio, alii Josepho Krauz, medicinae doctori, scabino suo aerumnoso, ad seculum inutili, gratificandum, alii academicum hoc beneficium non cuiquam alteri nisi academico conferendum arbitrabantur. Ideo quinque consules Josepho Krauz, septem potiores ad aemulationem priorum, nec sine iurgio, Joanni Thomae Josephowic, collegae protunc in universitate Cracoviensi minori, et actuali professori, de studiis diversis partium inscio, cum proconsole et seniore binas voces habente, praesentationem dederunt.

Et quia in unum convenire non poterant, quinimo utraque pars pro suo praesentato laborabat, pro declaratione ad regem Zolkieviae tunc commorantem cucurrerunt. Rex ille aequitatis aman- tissimus untriusque partis discordantis in praesentata electione rationibus per secretarium suum {Remigianum} Suszycki, canonicum Cracoviensem, pedagogum filiorum suorum Alexandri et Constantini exauditis, potio- rem, tum ex pluralitate vocum, tum ex statione academia, cui et rectoratus scholae addictus, et eidem canonicatus annexus ad praesens vacans, Joannem Josephowic academicum declaravit. Qua stante declaratione, pars adversa conticescere necessum habuit.

Agebat protunc praesentatus Josephowic in consistorio Cracoviensi regentis cancellariae officium, fueratque uti notarius apostolicus ad combinandum, corrigendum, collationandum, processum canonisationis Beati Joannis Cantii, iuramento solenni in manibus commissari- orum apostolicorum, trium episcoporum super diligentia et secreto praestito obstrictus, dum notitiam hanc de tantis studiis partium et regis in favorem universitatis facta declaratione ex literis ad Franciscum Rzeszowski, protunc universitatis rectorem, inopinato recepit.

<fol. 902>[// 377] Sollicitabatur ab amicis et variis academicis ac ab ipso rectore, ut ultro oblatum tanta benevolentia maioris partis magistratus sibi canonicatum acceptaret. Iura academica ab extraneo usurpata auctoritate regis defensa, absoluto quantocius canonisationis processu, et salvo regressu ad cathedram, vindicatum iret. Ille vero utrum merita sua annis duodecim in universitate per continuos labores, in consistorio Cracoviensi octo annis sita, pro canonicatu Leopoliensi honorifico, sed fructuum modico et curarum sumptuumque notabilium

¹ Ориг.: початкові рядки вірша Сенеки були закреслені через помилки, потім відновлені.

² Seneca.

Шляхетний львівський магістрат презентував на посаду ректора школи Анджея Абрека, допущеного та введеного на неї у вересні наступного року каноніком Юзефовичем.

Деканальна юридика Св. Івана, що обтяжувалася численними [порушеннями] прав з боку шляхти, отримала полегшення через декрет капітули, в якому застерігалося, щоб ніхто в майбутньому не наважувався змінювати юрисдикцію своїх будинків без відома та згоди капітули, під карою ста гривень і втрати нерухомості.

Гнезненський архієпископ Стефан Виджга заповів за тестаментом нашої львівській церкві двадцять тисяч злотих. Хоч їх капітула й намагалася повернути, навіть за допомогою королівської влади, проте ніколи не повернула. Таким чином, не залишилося жодної пам'яті в нашому храмі про намісника з цим іменем, а тільки значна нестача книжок в архіві (про що я раніше згадував).

Побожно та розумно ухвалила капітула, що лише ті повинні користати з прибутків з поминальних богослужінь, хто приходитиме до свого місця в капітулі, принаймні на якусь частину фунеральних годин і богослужінь, постійно відвідуватиме панахиди та літургії. Мансіонаріям нашої церкви дали нагінку за недбальства, допущені при щоденних літургійних молитвах (*cursu*). Їхній старший позбувся того уряду, інших вирішили покарати десятьма грошами за недбальства, допущені при тих молитвах (середа, 16 січня [1692], [акти капітули], сторінка 284).

Міщани Кам'янця з прихильністю отримали від Яна III продовження звільнення [від сплати податків] у нашому місті на п'ятнадцять років, дане в суботу [напередодні] Вербної неділі [29 III 1692].

Нехай цей рік, для знання допитливих, закінчиться чудесами, посланими з неба в чужих королівствах, про які поштові кур'єри також інформують наш Львів. Нечуваний в Англії, Італії, Шотландії, Нідерландах землетрус був такий страшний, що можна було подумати, що міста й містечка хитаються як очерет, мешканці покидають будинки, втікаючи в далекі поля, берег, здавалося, стикається з берегом і море занурюється у безмежну безодню та зникає.

Рік Божий 1693

На початку того 1693 року відбулася певна урочистість у нашій церкві – особисте посвячення Якуба Мосцицького в лицарі Христового ордену Золотої шпори¹ св. Бенедикта, яке здійснив канцлер капітули Еразм Вонсовський, як видно з акта, виданого в понеділок, 5 січня.

До цього року архипастир Липський продовжував [мешкати] у своїй резиденції й на вакантний канонікат після смерті [Юзефа] Козловського, як я згадував за попередній рік, поставив Яна Юзефовича через особу свого уповноваженого, віцекустоша Казимира Гумневича, ввівши на посаду за декретом капітули в наступну неділю, що припадала на 11 січня. Пізніше прибувши з Кракова, Юзефович свою першу літургію урочисто відправив при великому вітарі в митрополичому храмі, що для [молодого] каноніка було рідкісним випадком, на втіху матері та родичам.

Протягом Великого посту капітула відновила свій декрет, виданий 1640 року, щоб у найближчу суботу перед другою великопісною Неділею пригадування кожен капітульний прокуратор представляв рахунки свого уряду про прибутки та видатки. Він це має вчинити публічно чи приватно, під карою втрати всіх річних прибутків, і це з тієї причини, аби підрахунок не затримував засідання капітули у Великий піст. Оскільки прокуратор попереднього року Миколай Зихіні не представив реєстрів свого уряду, його поквитування (*quietatio*) було відтерміновано до понеділка після свята Пречистої Трійці [19 V 1693], натомість обрано прокуратором капітули Яна Скарбека, на той час каноніка.

¹ У лицарі ордену Золотої шпори посвячувалися папою римським особи за внесок у справу поширення католицької віри та прославу Церкви.

faecundo, commutare deberet, insomnis deliberavit. Suadebat amor patriae honorisque cupido, dissuadebat et retinebat arctius favor amicorum in illa provincia tenerrime exhibitus.

Vicit tamen deliberationem hanc conservatio iurium universitatis, ac postpositis privatis commodis, canonicatum pro bono publico academiae acceptavit, cum spe redeundi ad eandem professionem suam. Processu itaque canonisationis Beati Joannis Cantii continua lucubratione, absoluto, in manibus episcoporum sanctae sedis apostolicae delegatorum, in audientia solenni consignato, obsigillato, sacris ordinibus a Stanislao Szembek, tunc Dionisiensi episcopo, suffraganeo Cracoviensi, rite susceptis, iter suum Leopolim in anno subsequenti maturavit.

Successerat et aliorum canonicatum permutatio, etenim canonicatum concionatorium resignavit Joannes Skarbek, alium liberum assumpsit. Concionatorium assumpsit Alexander Kuropatwa, ad hoc tempus supernumerarius canonicus¹.

Ad rectoratum scholae Andreas Abrek a nobili magistratu Leopoliensi praesentatus, ad eundemque admissus et {in Septembri}² anni subsequentis introductus per canonicum Josephowic³.

Iurisdictio decanalis Sancti Joannis multis et violentis nobilium iuribus onerata, a decreto capitulari levamen accepit, quo cautum erat, ne quisquam in futurum domos suas sine scitu et consensu capituli sub poena centum marcarum et amissione superficiei innodare audeat⁴.

<fol. 903>[// 377v] Legaverat testamento Stephanus Wyzga, archiepiscopus Gnesnensis, ecclesiae nostrae Leopoliensi viginti millia florenorum, quae licet capitulum vindicare etiam regia autoritate intenderat, nunquam tamen vindicavit⁵, atque sic nulla memoria post tanti nominis praepositum extat in nostra ecclesia, quinimo notabilis iactura librorum archivi, prout ante praemisi.

Pie et prudenter ordinavit capitulum eos solum proventu anniversariorum debere gaudere, qui saltem pro aliqua parte horarum laudumque funebrium ad stallum capitulare supervenerint, continuo sacrificio funebri et missae interfuerint praesentes⁶. {Mansionarii ecclesiae nostrae pro negligentis in cursu commissis serio correpti, senior ipsorum officio depositus, reliqui pro negligentia in cursu committenda per grossos decem castigandi decernuntur Mercurii die 16 Januarii, fol. 284}⁷.

Cives Camenecenses prorogationem libertationis suae in civitate nostra ad annos quindecim a Joanne III favorabiliter obtinuerant sabbatho dominicae Ramispalmarum [29 III 1692]⁸.

Annum hunc pro scitu curiosorum claudant externis regnis coelo immisa prodigia, de quibus postarum tabellarii nostram quoque Leopolim informant. Angliae, Italiae, Scotiae, Netherlandiae provinciae inauditus antea terrae motus, ita terruit, ut urbes et oppida arundinis instar nutare cernerentur, incolae domorum obliti, in remotos campos profugerent, littus littori collidere videretur, mariaque abyssali altitudine dilabi, ac diffluere⁹.

Annus Domini 1693^{tus}

Initio anni huius 1693^{ti} fuerat actus aliquis sollemnis in nostra ecclesia, creationis in equitem auratum militiae Jesu Christi Sancti Benedicti facta in persona Jacobi Moscicki per Erasmus Wąsowski, cancellarium capitularem, ut patet ex actu Lunae die 5 Januarii¹⁰.

¹ [Acta] capituli, fol. 527 et 528.

² Ориг.: надписано над словом *principio*.

³ [Acta capituli], ibidem et [fol.] 541.

⁴ Eadem, fol. 514–517.

⁵ [Acta] capituli, fol. 516.

⁶ [Eadem], fol. 518.

⁷ Ориг.: дали перекреслено абзац з ідентичною інформацією у тому ж 1692 р. про встановлення писарем капітули Франциска Длугоша.

⁸ [Acta] consularia.

⁹ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 1309.

¹⁰ [Acta] consistorii, fol. 445.

Понадлічбові каноніки були попереджені прокуратором, щоб виконували свої обов'язки, позаяк вони зобов'язані спеціальним правом та в силу своїх фундацій допомагати у вівтарних послугах присутнім і відсутнім канонікам. Подібним чином у декреті вимагалось від греміальних каноніків, аби повідомляли уряд прокуратора про своє прибуття чи від'їзд зі Львова й аби вони особисто звільнялися від своєї черги [у богослужінні] або старалися про іншого [каноніка] для звільнення.

Стефан Гедзінський, представивши звільнення (*dispensatione*) через своє постриження в монахи за канонічними правилами ордену св. Августина в монастирі у Казімежі, що розташовується біля Кракова, був допущений до вакантного канонікату по смерті свого дядька, колишнього суфрагана Єжи Гедзінського. Він [хотів] здобути посаду нашого львівського каноніка за фундацією свого сімейства з датою: Рим, у Св. Петра, під печаткою уряду сповідника, в 4-ті іди листопада, першого року понтифікату Інокентія XI [12 XI 1676]. Виконання [фундації] вимагалось за дипломом празького архієпископа, виданим Празькою консисторією, з датою: Прага, 12 лютого 1692 року. Після доведення шляхетства він був уведений в уряд, але несподівано захворів та помер, залишивши надто сумний приклад для нащадків. Заради почестей світу ніколи не слід втрачати чи ставити під сумнів [чернече] покликання, ні неважити свої монаші обітниці в очікуванні майбутньої відмови [від них]. Про нього відверто говорилось: «Я був би, наче б мене й не було ніколи»¹. Так канонік зі своєї лавки [у катедрі] був перенесений до гробівця.

А Миколай Зихіні, навпаки, показав добрий приклад погорди до вигод. Він був обраний прелатом-кантором більшістю голосів з причини його старшинства і з огляду на численні заслуги перед Церквою та капітулою. Позбавлений упередженості, Зихіні відразу добровільно, задля доброго становища капітули, відступив зібрані ним голоси своєму співкандидатові Августину Берничу. Він серед постійних трудів задовольнився простим канонікатом, хоча, згідно з ухвалою капітули, якої дотримувалися від часу її заснування, прерогатива старшинства стосувалася його, адже фундатор поширював її на трьох найстарших у капітулі.

І добре, що Зихіні злегковажив, напевно, передчуваючи свій кінець, цією короткотривалою й пізньою, уже в старості, почестью в травні, оскільки здобув її в жовтні у повноті трудів та заслуг для нашої Церкви й капітули. Шкода тільки, що він помер без заповіту, через кілька днів після того як йому відняло мову через важкість хвороби. По його смерті капітула через відсутність тестаменту одержала в розпорядження залишене ним майно, обтяжене немалим боргом перед далекими родичами, звелівши сплатити тисячу злотих на поминання його душі, зменшених на сто п'ятдесят злотих [боргу]. Врешті, у підсумку, найбільшу частина майна у скринях члени капітули зібрали та опечатали. Архипастир Липський, зі шкодою для нашої церкви та капітули, не знати чому, забрав [те добро]. Йому сильно допомагав декан Станіслав Воєнковський, але коли забране майно везли, то він ледве уникнув на Віслі потоплення, зазнавши небезпеки для життя.

Канонік Казимир Кросновський просив від капітули дозволу поїхати до Зальцбурга для підтримки здоров'я й отримав його, але з нещасним випадком, який трапився з ним по дорозі (про що я під наступним роком розповідаю).

Як попередній рік завершувався вальним сеймом у Гродні, так і цей рік ним розпочинався. Цей сейм відкрився в останній день грудня, а 11 лютого послі Ленчицької [землі] Шумовський, Грабський, Іванський, прибувши на засідання сенату, що відбулося 10 лютого, зірвали його на нещастя Речі Посполитої, але також і на своє (бо за короткий час Іванський сам вистрелив собі в голову з пістоля, однак вижив для відбуття покути). Ніхто не засмутився через зрив [сейму], тільки король. Гідна подиву річ виходила, що не знаходилося нікого, хто б турбувався з приводу зірваних сеймів. Бо кожен, бачачи, що існує велика ймовірність зриву, бажав, аби той стався якомога швидше, щоб гродненські незручності якомога швидше закінчилися.

¹ Йова, 10:19.

Continuabat ad hunc annum residentiam suam archipraesul Lipski ac ad vacantem post fata <fol. 904>[// 378] Kozłoviana, ut in anno praecedenti praemisi canonicatum Joannem Josephowic in persona mandatarii Casimiri Humniewic vicecustodis instituit¹, qui ex decreto capituli sequenti dominica, quae fuit dies undecima Januarii installatus, et postea ipse Cracovia superveniens, primam missam ad maius altare in ecclesia metropolitana solenniter celebravit. Canonicus raro exemplo, ad matris et propinquorum solatium.

In consessu Quadragesimali reassumpserat capitulum decretum suum anno 1640 latum, ut sabbatho ante dominicam Quadragesimalem Reminiscere proximo quilibet procurator capitularis rationes officii sui procuratorii producat, cum satisfactione in publico sive privato facta de perceptis et expensis sub poena privationis omnium proventuum totius anni, idque ex eo ne consilia capituli Quadragesimali mora calculi protrahantur². Et quoniam Nicolaus Zychyni anni antecedentis procurator registra procurationis suae non adimpleverat, suspensa erat eidem quietatio ad feriam 2^{dam} post festam Sanctissimae Trinitatis [19 V 1693], electo interim in procuratorem capituli Joanne Skarbek, protunc canonico.

Canonici supernumerarii a procuratore praemoniti, ut officii suis satisfaciant, quoniam speciali iure ex vi foundationum suarum ligati sunt, ut praesentes et absentes personas capitulares in obsequio altaris iuvent³. Canonici vero gremiales, ut suum adventum Leopoli seu discessum, officio procuratorio notificent, turnum suum absolvant per se, sive alium ad absolvendum provideant, similiter per decretum requisiti.

Stephanus Giedzinski exhibita dispensatione super sui professione religiosa, in ordine canonicorum regulantium Sancti Augustini, in conventu Casimiriensi ad Cracoviam sito⁴, ad obtinendum canonicatum nostrum Leopoliensem foundationis domus suae de datum Romae apud Sanctum Petrum sub sigillo officii poenitentiariae 4° Idus Novembris pontificatus Innocentii XI^{mi} anno primo [12 XI 1676], per archiepiscopum Pragensem executioni demandata, ut ex ipsius <fol. 905>[// 378v] diplomate de datum Pragae ex consistorio archiepiscopali die 12 Februarii anno 1692 patuit, ad canonicatum morte patris sui Georgii Giedzinski, demortui suffraganei vacantem, admissus. Post deductam nobilitatem installatus, subito morbo correptus et mortuus est, triste admodum posteris relinquens exemplum, propter honores seculi nusquam deferendam vocationem, nec regulares vota professionis suae ob spem dispensationis futurae irritare sive in dubium debere vocare. Dicebatur de illo palam, “fuissem quasi non essem”⁵, canonicus de stallo translatus ad tumulum.

Nicolaus vero Zychynius e contra bonum contemptus bonorum in se specimen exhibuit. Electus ille ex ratione senii, et multorum in ecclesia ac capituli meritum fuerat in praelatum cantorem⁶, per pluralitatem votorum, et ex nunc innocens ambitus gratias pro bono affectu capitulo egit, votaque sibi collata, Augustino Bernicz concandidato sub libenter et ultro cessit, ipse simplici suo inter labores continuos canonicatu contentus, licet ipsum iuxta resolutionem capituli praerogativa senii anterioris, quae canonici in erectione praecustodita, concernebat, quam ad tres seniores in capitulo fundator ampliaverat⁷.

Et bene quidem brevem hunc et serum in senecta honorem diebus Mai, quasi praescius finis sui despexit Zychynius, quia hunc in Octobri plenus dierum et meritum in nostram ecclesiam,

.....
¹ [Acta] capituli, fol. 529.

² [Acta] capituli, fol. 537.

³ Eadem, fol. 538.

⁴ Eadem, fol. 531.

⁵ [Їова, 10:19].

⁶ [Acta capituli], eadem, fol. 540.

⁷ Eadem. Vide annum 1689.

Коли наші воєначальники без користі затрималися у Гродні та поставили військо в прикрі становище, татари в перших числах березня розлетілися по нашій Русі, завдавши безкарно великої втрати в людях, худобі, підпалених селах. Тож становищем Речі Посполитої всі були збентежені, не можна було знайти справжньої довіри та давньої щирості поміж обома народами та сенаторським і шляхетським станами. Більшість гналася за чимось іншим, хибним, кожен непокоївся про свої приватні інтереси, не дбав про загальне добро, забував про Річ Посполиту.

Уже почала плестися сіть багатьох суперечок між віленським єпископом Казимиром Бжостовським і віленським воєводою та великим литовським гетьманом Казимиром Сапегою¹, зав'язувався вузол усього злого, що в майбутньому нищитиме королівство. І хоча ці сварки є поза межами моєї праці, проте і наше архієпископство, і місто за такого сум'яття в душах багато разів були позбавлені підтримки й захисту, і хай це пізно буде сказано, але сильно потерпіли від такого нещастя та лиха. Я вважаю доцільним хоча б трохи торкнутися чорних вуглинок того автора².

Церковні маєтки Великого князівства Литовського, як і Польського королівства, тішилися рівним правом, імунітетом від [днів] прийняття католицької віри й від непам'ятних часів [у наданих] королями, можновладцями Речі Посполитої дипломах, привілеях, конституціях, звільнені від усіх тягарів та військових стацій. Цей імунітет багато століть залишався непорушним, переживши московську, козацьку, шведську війни. Коли зросла сама воля можновладців та сваволя військових, також помножена внутрішніми повстаннями через вивільнення великого числа вояків, поволі [імунітет] почав слабнути. Після громадянської війни публічні кривди вояків у 1664 році задля збереження миру були пробачені через амністію, однак за конституцією 1661 року³ для духовних збережено можливість повернення втраченого через судовий процес.

З наближенням турецької війни в 1678 році духовні Великого князівства Литовського, порадившись із приводу добровільного податку, за прикладом духовенства Польського королівства погодилися з доброї волі прийняти тягар щорічної сплати гіберни зі своїх маєтків, особливо королівської фундації, але з умовою, що матимуть імунітет від стацій, забезпечення провіантом та будь-яких інших військових обтяжень, як видно з конституції того року під титулом «*Hyberna M. D. Lituaniae*» [Constitutie W. X. Litewskiego R. 1678], сторінка 3⁴.

Виконуючи цю свою добровільну декларацію, Віленська дієцезія пунктуально сплачувала литовському гетьманові кожного року близько шістдесят тисяч злотих згаданої гіберни з єпископських, капітульних, парафіяльних та всіх інших маєтків, що підпадали під цю декларацію, як і того 1693 року повністю сплатила. Та попри це приймала найобтяжливіші військові стації з великою шкодою для дібр. Далі згаданий Казимир Сапега пообіцяв, що більше церковні маєтки тими стаціями не будуть обтяжуватися, якщо сплатять йому понад [визначену суму] гіберни, а саме двадцять тисяч злотих, що через примушення, а не згідно з розумом повинна була та дієцезія дозволити, викупуваючи це обтяження. І для цієї сплати вона видала золото, срібло, скарбниці катедр у Вільні, навіть духовні були змушені відступити тому Сапезі певний фільварок, розташований на віленському передмісті Антоколь, що віддавна належав до єпископства.

.....
¹ Бжостовський Костянтин Казимир (1644–1722) – віленський римо-католицький єпископ із 1687 р.; Сапега Ян Казимир (1637/1638–1720) – віленський воєвода (1682–1703, 1705–1720), великий литовський гетьман з 1683 р.

² Автор має на увазі Анджея Хризостома Залуського та його інформацію про події воєнного й політичного характеру в регіоні Центрально-Східної Європи. У текстах тієї доби вугілля було символом терпіння, гніву, ненависті.

³ *VL*, t. 4, p. 331–332; *VC*, t. IV, vol. 2, p. 103–104 («*Zniesienie kondemnat z wojsk koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego*», 1661).

⁴ Публікацію див.: *VL*, t. 5, p. 301–302.

ac capitulum consecutus est¹. Unice dolendum quod paucis diebus, sermonem malignitate morbi vetante, sine testamento decessit. Post cuius obitum capitulum ex ratione intestati remotis consanguineis substantiam ipsius derelictam non flocci pendendam disponebat, mille florenos pro anniversario ipsius extenuative per centum quinquaginta florenos, solvendos ordinaverat², eo tandem eventu, ut maximam portionem in arcis per capitulares personas collectam et ob-sigillatam. Archipraesul Lipski cum praeiudicio ecclesiae nostrae et capituli, nescitur qua de causa perceperit, cooperante summopere in rem archipraesulis decano Stanislao Woienkowski, sed cum haec asportata substantia in Vistula aegre evasit naufragium vitaeque discrimen.

{Casimirus Krosnowski canonicus petiit a capitulo licentiam discedendi Salisburgum iuvandae saniti gratia, quam obtinuit, sed infelix casus, ut in anno sequenti refero iter ipsiusprehendit}^{3, 4}

<fol. 906>[// 379] Sicut annum anteriorem clausuram, ita hunc inceperant comitia Grod-nae generalia. Quae comitia ultima die Decembris inchoata, die undecima Februarii nuntii Łenczycenses Szumowski, Grabski, Iwanski, post coniunctionem 10 Februarii cum senatu factam, postridie malo reipublicae, sed et suo (nam brevi tempore Iwanski ex sclopeto caput sibi ipsi traiecit, superstes tamen poenituit) ruperunt, nullo nisi solo rege ex ruptura maerente⁵. Admiratione digna res evenerat, quod nec unus inventus est, qui ratione ruptorum comitiorum turbaretur. Quisque enim videns magnam apparentiam esse, ut rumperantur, optabat, ut id quantocius fieret, quatenus incommoditates Grodnenses tanto citius finirentur.

Immorantibus Grodnae inutiliter et res attritas angustiasque exercitus exponentibus ducibus militiae nostrae, Tartari in Russiam nostram primis diebus Martii effusi, magnam cladem hominum ac pecorum, incendiaque villarum impune fecerunt. In statu etenim reipublicae omnia in confuso erant⁶. Realitas, confidentias et ventus, sinceritas inter utrasque gentes, et status senatorum et equestrem, nec deprehendi poterat, diversa, obliqua, plurimos agitabant, quisque suorum privatique boni sollicitus, publici incurius, reipublicae obliviosus agebat.

Inceperat iam tela multarum rixarum inter Casimirum Brzostowski, episcopum Vilnensem, et Casimirum Sapieha, palatinum Vilnensem, supremum exercitus Lituaniae ductorem⁷, nexus omnium, quae futuris temporibus regnum pessundarunt malorum. Et licet haec litigia {sunt} extra metam labori mei, quia tamen et nostra archidioecesis et civitas in hac confusione animarum, subsidio defensionis multoties destituta, quinimo sero licet, sed eiusdem incendii flammisve vehementer adusta. Opera pretium duco, strictim saltem ex eodem autore carbones hos nigros attingere.

Bona ecclesiastica magni ducatu Lituaniae aequali iure sicut et regni Poloniae immunitatis, a suscepta fide Catholica et alias immemoriali tempore per regum, ducum, reipublicam diplomata, privilegia, constitutiones gaudebant, ab omnibus oneribus et stativis militaribus exempta⁸. Haec immunitas aevo secularum illaesa, gestis Moschovitico, Cosatico, Suetico bellis, gliscente ducum licentia et militum insolentia <fol. 907>[// 379v] auctis quoque seditionibus internis, per frequentes militum commeatus, pedetentim [sic] labefactari cepit. Post bellum civile in anno 1664 iniuriae publicae militibus ob bonum pacis per amnestiam condonatae, spiritualibus tamen actio repetundarum per constitutionem anni 1661 reservata.

.....
¹ [Acta] capituli, fol. 541.

² [Eadem], fol. 547.

³ [Acta] capituli, fol. 538.

⁴ Ориг.: далі кілька рядків перекреслено.

⁵ Załuscius, [Epistolarum], fol. 1300.

⁶ Idem, fol. 1301.

⁷ Idem, fol. 1302.

⁸ Załuscius, [Epistolarum], fol. 1322.

Однак той жорстокий вимагач не став більш прихильним до них навіть після того, як незаконно отримав гіберну з накладеним ним підвищенням. Натомість він, далі на справжнє знищення духовних, встановлював щороку стації військових у тих маєтках, з яких стягували гіберну. Це робилося з упередженою ненавистю до духовенства, забувши свої декларації, не зважаючи на прохання, заклики, покірні благання єпископа, капітули й усього клиру. Він [Сапега] дозволив воякам на власну руку, окрім харчування слуг та коней, вимагати собі платню довільно – подекуди сто сорок, сто п'ятдесят чи сто вісімдесят злотих.

Через ці обтяжливі податки, зимові стації, підвищення [суми оплат] церковні маєтки були цілком знищені, селяни зі своїх полів вигнані, інші ж, не можучи сплатити такі податки, змушені переходити до маєтків того Сапеги, ще інші – до сусідньої Московії, Швеції, Курляндії, Пруссії, залишаючи пустелю на місці густо заселених сіл та міст і безповоротно гинучи зі своїми душами й тілами серед схизматиків та еретиків. Через це дійшло до такого нещасливого становища, що у багатьох церквах і каплицях уже не правилось, навіть у чудовій каплиці патрона королівства¹ Св. Казимира припинилося звичайне богослужіння, не без сліз народу, який побожно до його гробу збирався. Це сталося через відсутність забезпечення з цілком знищених маєтків Поневаж і Ремоґола².

Отож, коли вже зовсім не можливо було терпіти утиски і довге терпіння не могло подолати зло, згаданий віленський єпископ зі своєю капітулою позвав до суду як самих вояків за злочини узурпації церковних маєтків та неналежне розміщення [стацій], так і військового очільника Сапегу. Але в тому суді замість справедливості він [єпископ] отримав образи та судовий вирок з підтвердженням виданих розпоряджень, усправедливленням накладених зборів і датків.

Проти цього вироку єпископ протестував як проти супротивного й дисонуючого з правами Церкви та батьківщини, представивши цей протест перед всією Річчю Посполитою й апостольським нунцієм. Оскільки він і цим нічого не домогся, то публічно оголосив едикт про заборону порушення церковного імунітету з дагою: у Шидловцях 22 червня того 1693 року, проти того гетьмана, з карою анафемі, з покликанням на буллу «In coenae Domini / На вечері Господній»³. Він його [едикт] пізніше скерував на того воєводу та оголосив, що той підпадає під його [дію]. Однак ніщо не впливало на серце, яке було вперте у своїй злобі, не допомагали в покуті навіть батьківська зичливість самого папи Інокентія XII, перестороги можновладців, посередництво духовних, що злегковажили інтердиктом єпископа.

Після того як у нього [Сапегу] влучила блискавка екскомуніки, це викликало різні погляди в Польщі та Литві. Одні були схильні визнавати слушність єпископа, інші звинувачували, хтось гаряче сприяв єпископові, хтось – воєводі. Більшість вважала, що влада гетьмана та сваволя на користь його вояків має бути усунута, щоб якщо не сприяти справедливості, то принаймні вдавати прихильність [до неї]. Вони б напевно зробили інакше, якби не влада воєводи та надмірна сила булави [гетьмана]. Тож так вибухнуло те полум'я, злегка заспокоєне, а тоді улесливо роздмухане в жадливу пожежу війни, що невдовзі накрило все королівство, а перед тим Литву. Але це перебуває поза сферою моєї роботи.

Через надмір таких поганих новин погіршилося і здоров'я короля, який бажав уникнути такого зла з допомогою Королеви духовних змін, проникливої Миротвориці, але через посилення хвороби не хотів вирушати з нашої Русі до Варшави. Тому 14 грудня надіслав з міста Жовкви до примаса універсал про скликання станів Речі Посполитої, поки сам, видужавши, не прибуде [на сейм]. Однак це було сприйнято дуже прикро, змарнувалися різноманітні зусилля найкращого короля, корисні для сенату, народу та [подолання] кризи.

¹ Казимир Ягеллончик (1458–1484) – син короля Казимира IV та Єлизавети Габсбург, католицький святий, патрон Литви, Польщі; похований у Вільнюсі, у каплиці Св. Казимира.

² Тепер міста Панявежис (лит. *Panevėžys*) та Рамігала (лит. *Ramygala*) в Литві.

³ «In coenae Domini» – початкові слова повторюваної булли, виданої вперше папою Урбаном V 1363 р. У ній встановлювався перелік провин, відпущення гріхів за які допускалося тільки з дозволу самого понтифіка.

Ingruente bello Turcico in anno 1678 status ecclesiasticus magni ducatu Lituaniae titulo charitativi subsidii adinstar spiritualium regni Poloniae onus solvendi hyberna annuatim de bonis suis, praesertim foundationis regiae in se benevole suscepit, hac conditione, ut a stativis, com meatibus, et quibusvis oneribus militaribus esset immunis, ut patet ex constitutioni anni eiusdem titulo "Hyberna M. D. Lituaniae", [*Constitutie W. X. Litewskiego R. 1678*], fol. 3.

Huic spontanae suae declarationi satisfaciendo dioecesis Vilmensis de bonis episcopali-bus, capitularibus, parochialibus et omnibus illi declarationi affectis, ac obnoxiiis, praedicta hyberna quolibet anno prope sexaginta millia florenorum, ductori exercitus Lituaniae, punctu-aliter solvebat, prout eodem anno 1693 in toto exsolvit, stationes tamen militum gravissimas sustinuit, cum magno damno bonorum. Deinde idem Casimirus Sapieha sponderat se amp-lius dictis stativis bona ecclesiastica non oneraturum, dum modo actionem hybernorum, scilicet viginti millia sibi soluta habeat, quod per extorsionem non per rationem, eadem dioecesis redimendo vexam, concedere debuit, et pro hac exsolutione aurum, argentum thesaurumque ecclesiae cathedralis Vilmensis impendit, quinimo coloniam certam Vilnae in suburbio Antecolliensi sitam, ab antiquo ad se spectantem alienare eidem Sapieha adacta est.

Non factus tamen his placabilior durus ille exactor, post quam enim summam hybernorum cum **auctione nulliter per se imposita recepisset, illico ex praeconcepto in statum ecclesias-ticum odio**, declarationum suarum oblitus supplicationes, obtestationes, petitiones humiles praedicti episcopi, capituli, statusque ecclesiastici contemnens, anno <fol. 908>[// 380] quoli-bet, in iisdem bonis, ex quibus hyberna percipiebat, in meram desolationem, continuo militi-bus stativa assignari faciebat, permittendo ipsis propria auctoritate praeter victum famulorum et equorum aliquando 150, 180, 140 florenorum pro libitu suo pensiones extorquendi.

Per has gravaminosas exactiones, hyberna stativa, auctionem funditus bona ecclesiarum devastata, coloni ex agris suis pulsi, alii impotentes solutionum tantarum ad bona ipsius Sapieha, alii in vicinam Moschoviam, Sueciam, Curlandiam, Prussiam transire coacti, ex habitatis frequenter villis ac oppidis desertum fecerunt et irrevocabiliter cum animabus et corporibus suis inter schismata et haereses perierunt. Hinc ad eam infortunii sortem devenum erat, ut in multis ecclesiis et capellis respective autem in magnifico sacello Sancti Casimiri, regni patroni, solita devotio, non sine lacrymis populi ad sepulchrum illius devote concurrentis, cessare debuit, ob defectu provisionis ex bonis Poniewisz et Remogola, penitus devastatis non subministratae.

Cum itaque nullus ultra tolerandae oppressionis modus suppeteret, nec longa patientia hoc malum vinci posset, facto consilio cum sui capitulo praedictus episcopus Vilmensis, aditari curavit excessivos milites, de usurpatione bonorum ecclesiasticorum, et indebita locatione ad iudicium ipsiusmet Sapieha uti ducis exercitus. Sed in illo iudicio pro administratione iustitiae, convitia et sententiam probantem datas assignationes, earumque intuitu ratificantem impositas gabellas, et datias consecutus est.

Contra hac sententiam, uti legibus ecclesiae et patriae incuriosam ac dissonam protes-tatus est, eamque protestationem coram tota republica et nuntio apostolico prosecutus est {episcopus}¹. Et quia neque haec in bonum proderat, edictum publicum prohibitorium vio-lationis immunitatum ecclesiasticarum de datum in Szydłowiece 22 Junii anno eodem 1693 contra eundem ducem cum interminatione anathematis in bulla <fol. 909>[// 380v] [*In coe-nae Domini*] expressi, promulgari fecit, quam postea in eundem palatinum retorsit, ac eum incidisse in illam declaravit. Nihil tamen obstinato in sua malitia cordi haec omnia, quinimo et ipsiusqmet Innocentii XII^{mi} pontificis maxima paterna benevolentia, monitionesque magna-tum, mediationes religiosorum postponentium interdictum episcopi, poenitentiae profuerunt².

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1322.

² Idem, fol. 1313 et 1350.

І все ж стани зібралися за тим універсалом у Варшаві 22 грудня (як велів [король] у своїй постанові). Вони дізналися про короля, що лежав у Жовкві, провели публічну маніфестацію та незабаром розійшлися, нічого не передбачивши для безпеки, не спланувавши на майбутнє наради.

Так цей рік побільшив неспокій та смуток, без користі для громадського добра, у часі потенційних нещасть, ненависті, упадку, недуги короля. Одне тільки втішало, що в липні татарський хан відрядив посла, обіцяючи своє посередництво [у переговорах] з Оттоманською Портою про відступлення нашому королівству Волощини, Молдавії. Проте це посередництво сприйняли за підступ, тому не прийняли.

Наші щасливо розбили караван з великою кількістю провіанту, що його Сабас Герай зі своїми татарами вів до Кам'янця, і залишили місто в голоді. Згаданий нуреддин-султан Сабас Герай в Оттоманській Порті (куди був викликаний за нещасливі дії) відкрито обіцяв помститися за таку ганьбу та кривду, і недаремно (як виявиться далі).

Цього року сумне свідчення про себе дала якась панна, послушниця в нашому монастирі, яка чулася нещасливою, з огидою виконуючи Божий послух і роздумуючи про повернення до світського життя. Говорили, що ця Ангела Ратовська настільки була незадоволена своїм [чернечим] покликанням, що відкрито демонструвала власне незадоволення, даремно згадуючи батьків, також святих і навіть самого Бога. Тоді вона у своєму монастирі виконувала уряд захристиянки, і в певний час виникла ситуація, коли під час прикрашання вівтаря, шукаючи щось, вона подивилась униз. І раптом у дерев'яній щілині з'явилася якась потвора, яка несподівано на неї вискочила, вкусила, все її тіло ослабло, і вона повалилася на землю, галасуючи зі страху та болю. Прибігли монахині, що нічого не бачили, рятувати її. За три дні Ратовська розповіла історію про те, що сталося, і померла. Про це оповідала [мені] пані Скловська, яка тоді мешкала в тому монастирі Св. Катерини¹.

Рік Божий 1694

Із приводу смерті без заповіту Зихіні капітула бажала триматися свого старого положення про безтестаментних [каноніків]. Аби скористатися з нього також і в нещодавньому випадку, [капітула] відрядила своїх уповноважених до архипастиря, щоб він зволив наполягти на доведених правах капітули, і доручила їм сповістити архипастиреві про свої претензії до благочестиво упокоєного. У тому році він [архипастир] їх роз'яснив, що слід відрізнити (не зрозуміло, на якій підставі) становище каноніка від становища пароха храму в Галичі², а отже, і всіх інших [парохів]. Цим роз'ясненням він заплутав право, а не упорядкував, оскільки навряд чи хтось із каноніків міг погодитися, щоб через мізерність доходів каноніка не тримати душпастирський бенефіцій.

Доеднався до нашої церкви й новостворений понадлічбовий канонікат. Священник Бартош Купінський оголосив про фундацію канонікату та запису суми п'ять тисяч польських злотих на [канонікат] для себе та своїх спадкоємців, за умови, що капітула погодиться для помноження слави Божої на виконання ним великого послуху при великому вівтарі. Капітула легко погодилася на це, але з умовою, щоб при фундації він для всієї записаної суми на світських маєтках застеріг безпеку і не переносив цю суму на інші маєтки без виразного дозволу місцевого ординарія та його капітули.

Зовсім інша доля чекала Юзефа Крауза, який вдруге отримав презенту від раецького уряду на канонікат, вакантний після смерті Зихіні: він не був допущений до нього, бо капітула внесла апеляцію до апостольського нунція через його нездатність [до цієї посади].

¹ Йдеться про жіночий монастир домініканок під титулом Св. Катерини Сененської, що розташовувався на Галицькому передмісті. У 1782 р., у результаті йосифінських реформ, він перейшов під юрисдикцію греко-католиків, які облаштували там церкву Св. Духа та духовну семінарію.

² Окрім відсутності заповіту, ситуація зі спадщиною ускладнювалася через борги Миколая Зихіні, який також був парохом у Галичі, див.: *Wiadomość o profesorach*, s. 42.

A vibrato etenim in illum excommunicationis fulmine, itum per diversos in Poloniam et Lituaniam sensus. Alii probare factum episcopi, alii accusare, quidam favere zelo praesulis, quidam in palatinum proni esse, plurimos potestas ducis et insolens pro parte ipsius miles abripiabant, ut si non favere pro iustitia, simulare saltem favorem viderentur. Aliter procul dubio facturi, nisi palatini potestas et nimium clavae obstaret imperium. Atque sic ebulliit flamma illa, lentius sopita, sive blandiendo sufflata in atrox belli incendium, quo brevi totum regnum et Lituania prius correpta¹ est. Sed haec extra spheram operis mei.

His pro cumulo malorum accesit et mala valetudo regis, qui tantum malum cum regina internorum motuum, sagacissima Pacatrice avertere voluit, se ob praevalentem infirmitatem Varsaviam pergere iter non voluit ex Russia nostra². Universale ergo ex oppido Zołkiew die 14 Decembris pro congregandis ordinibus reipublicae, **donec ipse sanior adveniret, ad primam** dixerat. Verum hoc acerbissime acceptum et diversissima optimi regis conatus, salubres senatui, populoque crisi, perstringebantur.

Congregati tamen ordines ad universale illud pro die 22 Decembris (prout volebat edictum) Varsaviam³. Regem tamen decumbentem in Zołkiew scientes, manifestationem publicam fecerunt, et mox dilapsi sunt, nulla securitate provisiva, nulloque futurorum formato consilio.

Sic hic annus absque emolumento boni successus, inter praegnantia malorum odia, elapsu, regis <fol. 910>[// 381] infirmantis auxit angores et dolores. Hoc unum pro solatio fuit, quod mense Julio hanus Tartarorum, per suum legatum obtulerat mediationem suam cum Porta Ottomanica, Valachiam, Moldaviam nostro regno cessuram pollicitus⁴. Hac tamen mediatio pro dolo putata, ideo non acceptata.

Zacharaam etiam magni commeatus, quam Sabasgerey cum suis Scythis Camenecum deducebant⁵, nostri feliciter perceperunt, famam Cameneco reliquerunt. Sultano dicto Sabasgerio coram Porta Ottomanica (ad quam pro malegesto negotio citatus fuerat) ignominiam hanc et damnum se ulturum palam, nec frustra profitente, ut infra patebit.

Hoc anno triste documentum in se exhibuit virgo quaedam, in conventu civitatis nostrae professa, quam malum sit in obsequio divino nauseare seu retro respicere ad seculi aratrum⁶. Vocabatur illa Angela Ratowska ex vocatione sui in tantum non contenta, ut palam displicentiam monstrando, multa futiliter in parentes, etiam sanctos, quinimo in ipsum Deum proferret. Agebat protunc in suo conventu officium sacristae, unde evenit, ut certo tempore aliquid ad ornamentum altaris quaesitura subtus prospiceret, et ecce in concavitate lignea spectrum aliquod conspexit, quod in illam subito insiliit, concussit, convulsit totum corpus, ut prostrata in terram, prae timore et dolore vociferans, ab accurrentibus nihil videntibus refocillata, post dies tres, enarrata facti huius historia obierit, ut narravit domina Skłowska, protunc residens in eodem conventu Sanctae Catharinae Leopoliensis⁷.

Annus Domini 1694^{tus}

Ex occasione mortis intestati Zychyni studebat capitulum manutenere statutum suum antiquum de intestatis, quatenus posset favore ipsius frui etiam in casu recenti deputaverat obligatos suos ad archipraesulem, quatenus vellet insistere approbatis iuribus capituli, suasque praetensiones ad

.....
¹ Ориг.: слово виправлене.

² Idem [Załuscusius, *Epistolarum*], fol. 1302.

³ Idem, fol. 1355.

⁴ Idem, fol. 1263.

⁵ Ex traditione.

⁶ Ex traditione.

⁷ Ориг.: дали два слова закреслено.

Була відновлена й давня постанова про неухвалення рішень у важливих справах при неповних капітулах. Капітула постановила та погодилася, щоб довірені друзі чи уповноважені каноніки посилали за відсутніми каноніками в можливих майбутніх [справах] як щодо помешкань, так і щодо духовних бенефіціїв.

Опіка над архівом капітули була офіційно доручена канцлерові, аби поставив книжки за порядком і зробив опис на письмі у формі інвентаря за порядком усіх документів про межі капітульних та архиєпископських маєтків, підпадаючи під суворість рішення капітули. Однак канцлер не виявив ні старанності, ні уваги до суворості, [і в архіві] робили записи радше миші та шури.

Канонік Казимир Кросновський вчинив великий злочин. Він випросив минулого року в капітули дозвіл вирушити до Зальцбурга для поправлення здоров'я. Але внаслідок пиятики, до якої він звик, дійшло до такого нещастя, що він у виниклій суперечці несподівано вбив гайдука краківського каноніка Кшиштофа Тарановського, вихопивши чекан (*manuale securis*) з його руки. Через розголос щодо вчиненого капітула, хоча відсутній [Кросновський] наполягав на способі братської направи, позбавила його місця в церкві, активного та пасивного голосу в капітулі, а також і всіх капітульних прибутків, як вони би не називалися. Юридика Св. Івана, яку він мав за бенефіцій, підпала під арешт уряду прокуратора. Каноніки постановили, що коли він приніс таку ганьбу архиєпископству й капітулі, то це краший спосіб забезпечити честь церкві та капітулі.

Того року, 8 березня, був обраний прокуратором капітули Ян Юзефович, надалі незмінний упродовж восьми років прокуратор. Протягом семи років, після кількарічної перерви, постійно повторювалася така сама клаузула про вибори [прокуратора].

Із кустошем Яном Малаховським пов'язаний сумний випадок та згубний злочин. Третього травня кустош нагло зустрів смерть, і хоча він віддавна хворів, проте підозрювалося, що був задушений власними слугами. Адже вони об'єдналися з чужоземними гультаями схожої закваски й [чекали], щоб ніхто з каноніків після споживання їжі не залишився, йдучи в улюблених справах чи на прийняття друзів, [а тоді] закрили двері його [кустоша] помешкання, і невідомо, що вони робили з недужим паном. Із zostавлених на столі закусок, пива (*zytho*), вина, очищеного у вогні¹, відкрилося дещо. У безнадійній справі напились і, перебуваючи в люті, розділили награвовані гроші між собою, про смерть нікому нічого не розповідаючи, поспішно покинули тіло в ліжку й обережно втекли.

Та все ж один з них був схоплений архиєпископом Мрозовицьким, що саме тоді надійшов. Він [слуга] був сильно п'яний, приховував під одягом срібло, яке неохоче віддав, і був змушений видати інших співучасників грабунку. Хоча їх і зловили у шинках прилеглих сіл та привели у в'язницю, але вони так і не зізнали правду через легковажність інстигатора, який провадив допити та навіть звільнив їх з в'язниці. Хто захоче Божі правила, дивується з Божою любові, коли винний тільки на ложі смерті знаходить кару.

Малаховський був урочисто похований за прийнятим звичаєм у церкві отців августинців, яка має титул Св. Анни. Відповідно до свого тестаментарного розпорядження, він заповів їм на будову храму (як переказують) шістнадцять тисяч злотих. Попри це, ходили й численні плітки, що він невдячно позбавив милостині й підтримки митрополічу святино, гідність якої носив і від якої отримував прибуток, біля якої мешкав та смерть пізнав при похороні свого тіла. По його кончині кустошем був обраний канонік Ян Скарбек, що за короткий час заволодів багатьма титулами.

Якийсь вірменин, що звався Богдан Латинович, кушнір, львівський міщанин, потішний мудрагель (*ioivialitatis saperda*), пройнятий духом жартів, написав у час ярмарку в Ярославі якусь пісеньку, на взірць літаній, проти свого вірменського архиєпископа, львівських райців та міщан, ганячи їхні звичаї. Він заспівав її зі своїми родичами, жартуючи й

.....

¹ Очевидно, мовиться про горілку.

pie demortuum habitas¹, iisdem insinuandas <fol. 911>[// 381v] archipraesuli commiserat, quas tamen uti ad canonicum habitus, non vero, uti ad parochum Haliciensis ecclesiae et sic per consequens de aliis intelligi debere (nescitur qua impellente ratione) anno eodem declaraverat². Per quam declarationem ius suum intricavit, non explicavit, quia vix aliquis ex canonicis inveniri potuit, ut stante exiguitate canonicalium proventuum curatum beneficium non sustineat.

Accessit ecclesiae nostrae et noviter erectus supernumerarius canonicatus. Bartholomaeus Kupinski actu presbyter summam quinque millium florenorum Polonicalium pro sui et succedaneorum suorum canonicatu erigendo se inscripturum declaraverat, dum modo in augmentum gloriae Dei, et maius obsequium maioris altaris concurrat assensu suo capitulum³. Et annuit facile capitulum, haec tamen conditione, ut tam in inscriptione, quam erectione provideatur omnimoda summae securitas in bonis mundis et liberis locandae, neque eadem transportetur in alia bona sine expresso assensu loci ordinarii ac ipsius capituli.

E contra adversam sortem expertus erat, Josephus Krauz ad canonicatum post fata Zychnii vacantem a magistratu consulari altera vice praesentatus ad hunc enim a capitulo, etiam interposita appellatione ad nuntium apostolicum ex ratione inhabilitatis non admissus⁴.

Reassumpta et conclusio antiqua de non concludendis negotiis maioris momenti in capitulis partialibus, ordinavitque ac consensit capitulum, ut confidentes amici seu plenipotentes capitulares obdestinent capitulares personas absentes de optionibus futuris tam residentiarum, quam praestimoniorum⁵.

Cura archivi capitularis serio cancellario commendata, ut libros in ordinem redigat, et scripta omnia munimenta, granities capitularium et archiepiscopalium bonorum, tum et ecclesiarum per modum inventarii ordinate connotari faceret⁶, idque sub rigore arbitrii capitularis, nullam tamen diligentiam fecit, nec rigorem agnovit cancellarius, maiorem mures et glires inscripturas fecerunt.

<fol. 912>[// 382] Grande facinus perpetraverit Casimurus Krosnowski canonicus. Impetraverat ille licentiam a capitulo respectu⁷, quam afflictiae valetudinis pergendi Salisburgum anno anteriori, sed propter temulentiam cui inhabitatus fuerat eo infelicitatis devenit, ut haidonem Christophori Taranowski, canonici Cracoviensis, in rixa erepta de manu ipsius manuali securi subito occiderit⁸, ideo ex notorietate facti, capitulum absentem quoque insistendo viae correctivae fraternae a stallo in ecclesia, voce activa et passiva in capituli tum et omnibus obventionibus capitularibus quomodocunque vocentur amovit, iurisdictionem Sancti Joannes, quam pro praestimonio habebat, sequestro officii procuratorii subiecit, archipraesuli tantum dedecus capituli deferendum esse decreverat, ut omni meliori modo honori ecclesiae et capituli provideretur⁹.

Hoc anno electus in procuratorem capituli fuerat Joannes Josephowic canonicus die octava Martii, **futurus octo annis incessanter procurator, deinde interpolatis aliquot annis, septem continuo saepius repetita in electione clausula pro hac sola vice**¹⁰.

Joannem Malachowski custodem tristis exitus et funestum facinusprehendit. Tertia Maii (quanquam infirmabatur diutius) subitanea morte extinctus est¹¹. Coniiciebatur tamen, quod

¹ [Acta] capituli, fol. 546.

² Eadem, fol. 562. Vide annum 1695.

³ [Acta] capituli, fol. 546.

⁴ Eadem, fol. 546, 548.

⁵ Eadem, fol. 549 et 571.

⁶ Eadem, fol. 553.

⁷ Eadem, fol. 538.

⁸ Vide annum 1699.

⁹ [Acta capituli], fol. 551.

¹⁰ [Eadem], fol. 548.

¹¹ Eadem, fol. 561.

веселячись. Відлуння цієї пісеньки докотилося до вух наших райців, які наказали зробити собі відпис. Автор намагався представити це як сміх та посмішку розуму, але після того, як спокійні на судження райці почали зважувати численні кпини, на кшталт «Від вільчковської губи¹, від мосяжної позолоченої голови, від кривого вуса і т. д. захвай нас, Боже», вони визнали написані вірші наклепницькими та злостивими.

Тож тому авторові за декретом присудили публічне перепрошення всіх станів міста, яких він образив, відкликання слів за присутності згадуваних ними, ув'язнення за ґратами на пів року та додатково сплату півтори тисячі гривень, з яких тисяча гривень – вірменській церкві, до рук панів старших [вірмен], а п'ятсот гривень – на [ремонт] розбитих сходинок до брами, яку називають Єзуїтською, та наших дзвонів. І щоб у майбутньому такого не наважувався писати під карою смерті, про що якнайсуворіше застерегли публічного наклепника. Однак, зваживши на наполегливі прохання багатьох, йому це дарували. З раецьких актів, виданих у найближчу середу після свята Св. діви-мучениці Луції, [15 XII] 1694 року.

Від своєї недуги король щасливо вилікувався і як вдячний гість разом з королевою навідався зі свого діничного міста Жовкви до нашого Львова. Протягом декількох днів він мешкав у палаці волинського воєводи Атаназія Мйончинського². З огляду на близькість храму Св. Лаврентія та монастиря отців боніфратрів, які [опікувалися] шпиталем для хворих, король на прохання давнього знайомого, пріора Радецького наказав збудувати з міцного каменю й цегли згаданий кляштор, чим опікувався канонік та віцекустош нашої церкви Казимир Гумневич³.

Король з королевою відвідували [будівництво], коли я також допомагав при тій будові, яка вже забрала понад тисячу злотих, проте була ще не закінчена й далеко було ще до її завершення. Коли король подивився на велику товщину мурів, висоту дахів, надмірність галерей, то виявив сильне незадоволення, відставив того каноніка-архітектора, котрий без потреби спустошив його королівську скарбницю і не спорудив цілком ні церкву, яку спочатку і насамперед мав збудувати, ні монастир. Бо ж на такі значні кошти можна було це все облаштувати (як чимало людей вважали), якби не великі кімнати для монахів, розкішні для хворих, але менш зручні як притулок під час спеки. Також витягнуті опуклості портиків були більше для пихи, аніж відповідали чернечій скромності та убогості. Щось він збудував, а щось залишилося у фундаментах. Як добре, що той мудрий король це спостеріг, передчуваючи майбутнє, оскільки досі той кляштор не споруджений відповідно до його задуму і церковний комплекс зостався нерозвинутим, без забезпечення, без турботи, без добродієння, утримуваний тільки коштами монахів, які опікуються кількома недужими.

Король вирушив урешті, разом з королевою, товаришкою в його життєвій дорозі та в його трудах, до фатальної для нього Варшави, де щасливо складала шлюбні обітниці його наймиліша дочка Кунегунда Тереза⁴ з Максиміліаном Емануелем⁵, правителем Верхньої та Нижньої Баварії, електором-губернатором Бельгії. Вона 13 листопада від'їхала у край

¹ У 1693 р. до складу міської ради входили три представники родини Вільчеків: Бенедикт (райця в 1688–1693 рр.), Домінік (у 1683–1708 рр.) та Казимир (у 1691–1707 рр.), див.: Karpal M. *Urządnicy*, s. 154.

² Палац Мйончинського стояв на вул. Глинській (тепер це перехрестя вулиць Донцова та Пекарської), див.: *Інвентарі палаців*, с. 50.

³ Будівництво сакрального комплексу та шпиталю отців боніфратрів тривало з перервами від 1659 р., коли й виникла ідея їх заснувати, до смерті Яна III Собеського, див.: Смірнов Ю. Костел Св. Лаврентія, с. 520–522.

⁴ Собеська Тереза Кунегунда (1676–1730) – дочка короля Яна III Собеського, дружина курфюрста Баварії Максиміліана II Емануеля.

⁵ Максиміліан II Емануель (1662–1726) – курфюрст Баварії (1679–1706, 1714–1726), штатгальтер Іспанських Нідерландів (1692–1706).

a suis met servis suffocatus fuerit. Hi etenim alios extraneos similis farinae nebulones sibi adsciverunt et dum nullum canonicorum post mensam ad amoeniora hortorum sive solatia amicorum dilabentium erat, fores residentiae ipsius occluserant, quid cum infirmante domino fecerunt ignotum est. Ex relictis in mensa promulside, zytho, vino igni eliquato, patuit aliquod desperandum opus attentasse ebrios et furiosos, qui pecuniis domini inter se direptis, de obitu nemini quidquam dicentes, corpore in lecto temere relicto, pedententim fugerunt.

Deprehensus tamen unus a superveniente archidiacono Mrozowicki, cremato nimis potu, pecuniam in argento, quam subter vestes celaverat, invitus reddidit, et alios complices rapinae prodere adactus est. Qui licet in popinis adiacentium villarum captivati fuerunt, et carcerati <fol. 913>[// 382v] induci, tamen non poterant suaviter ad dicendam veritatem ab arctiori examine negligentia instigatoris, quinimo et a carcere liberos fecit. Observantibus quibusdam Divinae iustitiae stupendam catorthosim, quod de quibus accusatus fuerat, eadem in extremis suis perpeusus fuit.

Sepultus est more solito et solenni in ecclesia patrum Augustini[anum], quae Sanctae Annae appellatur, iuxta suam testamentariam ordinationem iisdemque pro construenda ecclesia, ut ferebatur, sex decem millia legaverat, non sine murmure multorum, quod ecclesiam metropolitanam, cuius dignitatem gesserat et proventus perceperat, circa eandem habitaverat, et mortem oppetiit in funerando corpore suo, eleemosinisque suffragiorum ingratus despexerat. Post illius obitum electus in custodem Joannes Skarbek canonicus, brevi maioribus titulis authorandus.

Armenus quidam Bogdanus Latinowic dictus, pellio, civis Leopoliensis, iovialitatis saperda, mimico¹² spiritu ductus, cantilenam quandam in modum litaniarum, contra suum archiepiscopum Armenum, consules et cives Leopolienses Jaroslaviae in nundinis compilaverat¹³, quam carpando mores singulorum cum suis familiaribus, ioci et hilaritatis causa ibidem decantavit. Resonuit echo illius cantilena ad aures consulum nostrorum, qui scriptum illud producere sibi mandaverunt, produxit author risum et amoenitatem mentis, se causaturum sperans, sed postquam sedata consulum iudicia multorum calumnias ponderare, videlicet *Od wilczkowskiey gęby, od mosiądzowey pozłocistej głowki, od krzywego wąsa etc. zachowai nas Panie* ceperunt, pro scripto famoso et fescenninis versibus reputaverunt.

Ac ideo eundem authorem deprecatione publica omnium ordinum civitatis quos laeserat, revocatione verborum in praesentia illorum, quos circumscripserat, carcere ferrato per anni medium, solutione mille quingentarum marcarum, ex quibus <fol. 914>[// 384] mille marcae ecclesiae Armenorum ad manus dominorum seniorum, marcae quingentae gradibus portae Jesuitica dicta valde confractis, et campanae nostrae, quae contusa fuit applicatae per decretum. Et ne talia in futurum scribere audeat sub poena colli, ut publicus detractor severissime inhibitus. Ex actis consularibus feria 4 post festum Sanctae Luciae Virginis Martyris proxima anno [15 XVII] 1694. Ad instantias tamen multa eidem condonata.

Rex ex sua infirmitate feliciter convaluit, ac Leopolim nostram ex haereditario oppido Żółkiew gratus hospes cum regina invisit, ac per aliquot dies in palatio Athanasii Miączynski, palatini Volhyniae, residentiam suam continuavit, idque ab vicinitatem ecclesiae Sancti Laurentii et conventus fratrum Bonifratellorum, quibus orphanotrophium pro male valetudinibus, et monasterium petitione prioris Radecki dudum sibi familiaris, cura Casimiri Humniewicz canonici et vicecustodis ecclesiae nostrae solido lapide et latere exstruebat.

Et inviserat rex cum regina me quoque assistente fabricam illam, **ultra centum millia florenorum** absumentem, nondum tamen in opere suo finitam, et sero finiendam. Cuius cum nimiam moeniorum crassitiem, altitudinem testudinum, **superfluentes ambitus conspexisset, indignatus vehementer fuerat**, canonico illi architecto adstanti, quod regium suum thesaurum inutiliter

¹² Ориг.: *momico*.

¹³ [Acta] consularia.

нареченого з великою пишнотою та королівською повагою, супроводжувана особами сенаторського статусу. Наречена не без сліз, [наче передчуваючи, що] більше не побачить батьківського обличчя, попрощалась із дорогою для неї Польщею.

Перед тим, як король рушив з нашого Львова до Варшави, він дуже зрадів через справжню героїчну поставу шестиста своїх Фабіїв¹, чи вояків, під проводом полковника кінноти Загоровського та командира хоругв Тишковського² з Окопів Пресвятої Трійці й Окопів Діви Марії біля Василева³, розташованих над Дністром. Вони зупинили похід ногайських, буджацьких, білгородських татар числом сорок тисяч, які підживилися маслом, рисом, медом, хлібом та іншими продуктами, наданими залогою Кам'янця, і прямували до нашого Львова, грабуючи все за своїм звичаєм. Вояки спершу зустріли передові відділи [татар], мужньо вдарили на них, захопивши в полон двох мурз.

Оскільки ж «фортуна є заздрісна до мужніх людей, не ділить свої винагороди однаково серед добрих»⁴, великими силами татар, що надійшли, вони [наші вояки] швидко звідусіль були оточені і зі зброєю в руках дісталися села, що звалося Годів⁵. Там, скупчені в його центрі, зрозумівши, що їхній шлях перекритий ворогом, вони вирішили або перемогти з хоробрістю, або загинути зі славою. Тож поміж загород та завалів на дорогах, які вибудували селяни для затримання несподіваних нападів ворога, вони [вояки] змушені були обладнати свою оборону з огорож, влаштовуючи захист з різних перешкод, дощок, дверей із клунь.

І татари не байдикували під час нападу й облоги, адже більша частина їхнього війська зійшла з коней, спорудила перепони зі столів, дверей, стін сільських хат, солом'яних кошів. Так вони впродовж повних шести годин, аж до вечора, постійно провадили облогу. Після того як татари зауважили, що в битві загинуло дві тисячі їхніх вояків (крім багатьох смертельно поранених – і кулями, і вражених своїми ж стрілами, коли замість уже відсутніх куль до стрільби закладалися [наконечники] стріл), вони здивувалися такою мужністю наших, готовністю померти. Татари не наважилися більше шкодити жменьці наших вояків, відступили без жодної великої здобичі, на яку сподівалися. «Фортуна допомагає мужнім, гнобить боягузів»⁶.

Наші теж були не без втрат, утративши немало вояків. Тишковський був захоплений ворогом на перших позиціях, коли він сам вдирався поміж огорожі. Сотник Гуттігер з виборного війська мужньо загинув разом зі своїми кільканадцятьма соратниками. Декого забрали в полон, близько ста осіб були поранені, майже всі коні були вбиті стрілами. Все село було вкрите фрагментами стріл та цілими стрілами, яких тільки цілих зібрали декілька возів. Уважається, що доблесть тих шестиста вояків є більшою від спритності трьохсот спартанців під грецькими Термопілами⁷, адже ті померли, а їх жменька уціліла та вийшла з бою переможцями. У кожному разі, через століття з'ясується, як кількасот людей без

¹ Згадується давньоримська родина Фабіїв, що дала багато видатних представників військової та політичної еліти Давнього Риму.

² Загоровський Костянтин (? – після 1710) – полковник, військовий діяч Речі Посполитої (Wimmer J. *Wojsko polskie*, s. 383); Тишковський Миколай – венденський хорунжий, військовий діяч Речі Посполитої.

³ Окопи Пресвятої Трійці – тепер село Окопи Тернопільської області; Окопи Діви Марії – тепер не існуюче поселення, що розташовувалося недалеко сучасного села Городок у Тернопільській області; Василів – очевидно, село Городок.

⁴ Seneca, *Hercules Furens*, 524.

⁵ Тепер село Тернопільської області. Один з військових ватажків Костянтин Загоровський добре знав місцевість, що була підготовлена до захисту, оскільки його мати тримала це село в оренді.

⁶ Seneca, *Medea*, 159.

⁷ Автор проводить паралель із героїчним боєм трьохсот спартанців проти війська персів біля Термопілів у 480 р. до н. е.

exhausisset, et neque ecclesiam quae primo et principaliter fundari debebat, neque coenobium ex integro construxerat. Poterant enim tanto sumptu omnia illa parari (multis suggerentibus) nisi ampla habitacula regularium magnificum infirmantium, ac ideo minus in calore commodum receptaculum, porticorum sinus extensos magis ad fastum, quam modestiae et paupertati religiosae congruentes, quaedam erexisset, aliqua in fundamentis posuisset. Quod optime rex ille sapiens praescius futurorum adverterat, quia hucusque conventus ille non aedificatur iuxta plantam suam, et ecclesia netus in exilitate sua, sine dote, sine provisione, sine benefactore, sumptibus tamen religiosorum sustentata, perseverat, paucos infirmantes sustinens.

Perrexerat deinde fatalem iam sibi rex <fol. 915>[// 384v] Varsaviam cum comite viae suae et laboris sui regina, ubi pactis conditionibus filiam suam laetissimam Cunegundim Theresiam Maximiliano Emmanueli, Bavariae Superioris et Inferioris duci ac electori gubernatori Belgii nuptici datam feliciter Varsaviae. Die 13 Novembris in provincias sponsi cum magno splendore et regio cultu in assistentia senatorii status personarum remisit, non sine lacrymis, ut pote amplius faciem patris non visuram, Poloniaeque sibi dilectae valedicturam¹.

Antequam rex Leopoli nostra Varsaviam moveret summopere gavisus erat ex fortitudine vere heroica sexcentorum Fabiorum suorum, scilicet militum, qui ductore Zachorowski chiliarcho equitum ex valle Sanctissimae Trinitatis {et valle Sanctae Mariae apud Vasiloviam supra Tyram consistentium} et Tyszkowski commendante vexillum ad carpandos gressus Scytharum Nohaiensium, Budziacensium, Białogrodensium in numero quadraginta millium refectis butyro, oriza, melle, tritico alique opportuna alimonia praesidiariis Camenecensibus, versus nostram Leopolim praedabundo more tendentium, in primas fecerunt excubias, cum quibus strenue congressi duos e medio copiarum murzas interceperunt².

Quia tamen “fortuna viris invida fortibus, non aequae bonis praemia dividit”³, a supervenienti ocyus multitudine undique cincti, armata manu ad pagum Chodow dictum, pervenerunt, in cuius umbilico coarctati quoniam interceptos sibi ab hoste passus intellexerunt, aut vincere cum virtute, aut occumbere cum gloria constituerunt. Itaque inter sepimenta, et viarum interclusa obstacula⁴, quae rustici propter arcendas inopinatas incursiones hostium struxerunt, subsistere adacti praesidium sibi ex sepibus, defensionem ex caestibus, asseribus, foribusque gazarum fecerunt.

Non erant segnes ad invadendum ac oppugnandum et Scythae. Maior enim pars exercitus illorum equis desilientes ex mensis, ianuis, parietibus rusticis tuguriorum, stramineisque cophinis obiectacula sibi fecerunt, atque sic sex horis integris ad vesperam usque oppugnationem continuam protraxerunt. <fol. 916>[// 385] Post quam cum duo millia suorum (praeter multos et globis, et fractis suismet, loco globorum iam deficientium ad sclopeta immissis sagittis lethaliter saucios) cecedisse in acie conspexerunt, tanta fortitudine ad mortem oppetendam parata attoniti, non amplius temerare paucitatem nostro non ausi, sine ulla praeda, quam opimam sperabant recesserunt. “Fortes fortuna metuit, ignavos premit”⁵.

Nec nostri sine iactura fuerunt, amissis non paucis, Tyszkowski hostem in ipso inter sepes ingressu sustinens, in prima statione capitur, Guttiter lectorum ex exercitu tribunus cum aliis supra decem commilitonibus fortiter occubuit, aliquot in captivitatem abducti, prope centem vulnerati, equi omnes fere sagittis consisi, fragmentis sagittarum ipsisque sagittis totus pagus instratus, integrarum sagittarum collectarum aliquot currus repleti. Aestimabatur sexcentorum illorum militum virtus strenuitate Laconum trecentorum in hoc maior, quod illi ad

¹ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 1393.

² Idem, fol. 1347.

³ Seneca.

⁴ Ориг.: далі закреслено слово.

⁵ [Seneca, *Medea*, 159].

фортифікацій, без гармат, без підмоги кінноти, без будь-якого спорядження так довго, так вперто билось проти сорока тисяч добре озброєного війська, стримуючи шалений натиск та облогу. Це була справа Божої десниці.

Якщо тих героїв зберіг сам Бог, якому не було важко забезпечити перемогу для тієї жменьки [воjákів], то Він змилювався й над нашим Львовом, якому ворог готував пожежі та знищення. Королівським маєтностям завдано чималої шкоди, худоба залишилася цілою, але осінні й весняні посіви були цілковито затоптані великою кількістю ворогів і табунами коней, спалено села, а також багато двірських будинків. Інші [будинки] не повністю згоріли, туди вкидали тіла варварів для спалення, які, однак, не кремувалися з причини глиняних дахів та стін. Густий запах [тіл] довго не давав доступу до села Годова.

Такий пам'ятний чин польських героїв рідко знайдеш [в історії]. Зваживши на служіння батьківщині воєначальника Загоровського, виявлену мужність і ворогами, і нашими, що було подиву гідним, король, як найкращий шанувальник військової доблесті, наказав звести на місці бою кам'яну колону на славу Божу, в чие ім'я й вивищується [нині] арка мужніх, на неустанну втіху Польщі, для вічної пам'яті та прикладу нащадкам. Її, зведену, і сам читач, якщо захоче, може побачити¹.

Проте місто отримало поганій знак на майбутнє, коли був розбитий дзвін мансіонаріїв, що м'яким звуком скликав людей на богослужіння майже двісті років, з часу як був поставлений за архієпископа Бернарда Вільчека. Це сталося чи через недбальство, коли він дзвонив на літургію мансіонаріїв на свято Непорочного зачаття [8 XII 1694], чи через старість, бо ним користувалися близько ста шістдесяті п'яти років. Утім, протягом кількох років звучала для міщан сумна мелодія, яка перетворилася на веселу в 1699 році, коли [дзвін] був наново відлитий.

Рік Божий 1695

«Така суть смертного стану, що з успіхів пізнаєш невдачі, а з невдач – успіхи. Бог на якийсь час приховує насіння і того, і іншого, і причини багатьох благ і зол часто ховаються під різним виглядом», – так зауважив Пліній у «Traianus»². Тож наш Львів, який, хоч і перебував у мирі серед небезпек війни, спокійно пережив успіхи серед невдач, був сильно вражений жахливим і раніше нечуваним злочином на початку цього 1695 року, і не без ознаки неминучого лиха. Адже «гнів богів має звичай проявлятися чіткими знаками»³.

Якийсь Ян (ніяк не гідний цього імені), цілком слушно названий Шарайовичем, висвячений диякон з ордену пустельників св. Августина, вдавав із себе священника та виконував священницькі обов'язки, проводячи богослужіння, вислуховуючи сповіді вірних у селах та містах. Після того як це виявилось (напевно, повідомили про це уряд самі монахи), інстигатор урочисто оголосив про позбавлення його духовного стану (*degradationem*). Архієпископ Вірменської церкви Варган Гунанян на прохання нашого архієпископа Липського вивів його [Шарайовича] на публічний поміст перед брамою каплиці, що зветься Огородець, знищив грамоту про прийняття його до ордену, за його святотатство передав у руки світського суду⁴, а саме присутньому міському війтові. Архієпископові, що позбавляв сану, асистували три прелати з нашої капітули, вдягнуті в червоні церковні капи, відповідно до декрету капітули, що розпорядилася про червоний колір. Невдовзі стос зажерливого полум'я помстився огидній масці брехливого ордену для заспокоєння і для страху теперішніх та майбутніх поколінь.

Архипастир Липський доручив капітулі серйозно звернути увагу на неприсутність столових каноніків (*canonicorum de mensa*), оскільки з цього погляду церковні прерогативи

¹ У 2013 р. цю колону в селі Годів було відновлено за участі українських та польських урядовців.

² Plinius, *Panegyricus* [Traianus], 5:9.

³ Seneca, *Oedipus*, 331.

⁴ Справи про блюзнірство передавалися до світського суду, бо тільки там видавалися вироки із засудженням до смерті, що не міг робити духовний суд.

Thermopilas Graecas ceciderunt, hi in paucitate sua salvi ac victores evaserunt. Quae enim ostendent secula, aliquot centenos homines, sine fortalio, sine bellicis tormentis, sine desultorii militis subsidio, sine quovis apparatu, quadraginta millium virorum bello accinctorum, tanto tempore, tam contumaciter confligentium, impetum et oppugnationem acerrimam sustinuisse? Hoc opus dexteræ excelsi fuit.

Si Deo ipso, cui etiam in paucis vincere non est difficile, praeservante, heroes illos, etiam nostra Leopolis, cui incendia clademque parabat hostis ille immunis fuit. In latifundis regiis {non} exiguum damnum, armenta in integro manserant, segetes autumnales et vernae, a tam numerosa hostium equorumque colluvie, funditus calcatae, pagi et multae domus etiam curiales exustae, aliae non ex integro arserant, in quibus barbarorum corpora ad comburendum iniecta, non tamen ex argillacei tegumento parietis cremata, reperta sunt, quasi sordida mancipia, ex quibus sufflatus faetor ad pagum Hodow diutius accessum prohibebat.

Ac quoniam pugillus ille {cuneus} heroum Polonorum, rara feliciter reperibilis, ductore Zachorovio servatus patriae, et hostibus, et nostris virtutem aestimantibus, admirationi fuit, rex fortitudinis bellicae optimus laudator, ad gloriam <fol. 917>[// 385v] Omnipotentis, in cuius nomine arcus fortium superatus est, ad solatium Poloniae indeficiens, ad perpetuam memoriam et exemplum posterorum columnam lapideam in loco conflictus illius erigendam mandavit, quam erectam et ipse lector si libuerit videre poterit.

Pro malo tamen futurorum omine acceperat civitas, quod campana mansionariorum per bina secula circiter a Bernardino Wilczek archiepiscopo erecta¹, suavi sono ad divina officia populum convocans, per culpam pro missa mansionariorum pulsantis, in festo Immaculatae Conceptionis [8 XII 1694] sive vetustate annorum circiter centum sexaginta quinque attrita, rupturam passa est. Sonabat tamen per aliquot annos triste melos civibus, quod in laetius in anno 1699 de novo conflata convertit.

Annus Domini 1695

“Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, secunda ex adversis {cognoscat}². Occultat utrorumque {ad tempus} semina Deus et plurumque bonorum malorumque causae, sub diversa specie latent”, ut Plinius in *Traiano* observat³. Sic Leopolim nostram utcunq; inter belli discrimina pace, et secundis inter adversa perfunctam horrendum et pridem auditum facinus principio anni huius 1695 summopere, nec sine omine imminenti mali perterrituit. {Etenim “solet ira certis numinum ostendi notis”⁴}.

Quidam Joannes (neque hoc nomine dignus) vocitatus non incongrue Szaraiowic, ordine Sancti Augustini eremitarum professus diaconus, finxit se presbyterum et officium presbyteratus in celebrandis sacrificiis, fidelium in villis et oppidis confessionibus auscultandis exercuit. Delatus forte ab ipsismet religiosus ad officium postquam verum esse patuit, quod instigator obiecerat degradationem solennem promeruit, quam Vartanus Hunanianus, ecclesiae Armenorum archiepiscopus, ad petitionem nostri archiepiscopi Lipski <fol. 918>[// 386] in theatro publico ad ianuam capellae *Ogrodziec* dictae erecto expedit, characterem ordinis suscepti oblitteravit, sacrilegum illum brachio seculari, videlicet adstanti advocato civitatis tradidit⁵. Huic degradanti archiepiscopo tres de capitulo nostro praelati rubeis pluvialibus ecclesiasticis induti ex decreto capituli iuxta praescriptionem rubri assistebant⁶. Brevi expiavit rogos

.....
¹ Ex notatis ecclesiae.

² Ориг.: закреслено *nascantur*.

³ Plinius, *Panegyricus* [*Traianus*], fol. 17.

⁴ Seneca.

⁵ [Acta] consularia, feria 2 ante festum Purificationis [31 I 1695].

⁶ [Acta] capituli, fol. 566.

пов'язуються з урядом, щоб капітульні каноніки, присутні чи відсутні, допомагали в обслуговуванні вівтаря, і це під [страхом] втрати належних їм прибутків та їх передання канонікам, які реально мешкають при храмі. Тому був покараний Юзеф Глембоцький, на той час канонік фундації Прухницького, відсутній у церкві впродовж усіх семи років, якому відібрали належні виплати з рук прокуратора.

Архипастир Липський, мешкаючи у Львові, несподівано надав кустошеві, доктору теології та обох прав Янові Скарбеку львівський вікаріат у духовних справах та офіціалат, які до тих пір адміністрував Костянтин Мрозовицький. Після проповіді він [Липський] оголосив його перед народом вікарієм (коли Мрозовицький сидів на лавці [каноніка] й нічого такого не підозрював). Скарбек фундував свою юрисдикцію в п'ятницю, 4 лютого, з найкращими вішуваннями на майбутнє.

Клейноди, які блаженної пам'яті львівський суфраган Єжи Гедзінський визначив для євхаристійної монстранції, були складені у скарбниці храму, і їх було описано в актах капітули (сторінка 575). Також була зібрана значна кількість золота для виготовлення тієї монстранції. Її чудовий рисунок зробив наш канцлер Мацей Вонсовський¹, досвідчений майстер графічного мистецтва (*sciographicae artis*), та надав його [для використання].

Львівський магістрат представив на вакантний канонікат після Зихіні другого кандидата – доктора філософії, керівника школи [при храмі] Пречистої Діви Марії Антонія Бурського. Архипастир Липський поставив його на посаду 30 травня 1695 року. Наполягаючи на впровадженні на посаду через уповноваженого, він втратив її після декрету капітули, з причини нібито недовіри до наданих грамот, які не мали необхідних за правом ознак вірогідності, тобто його не було визнано доктором. І ще довго [канонікат] залишався вакантним.

Знову капітула пояснила своє право на успадкування майна померлих без заповіту [каноніків], а саме, що капітула володіє їхніми належними винагородами, щодо яких було докладно з'ясовано з капітульних реєстрів, тоді як виконавці заповіту, обрані та призначені за заповітом, виконуватимуть волю заповідача.

Я частково згадував раніше, що цей рік і місто, і капітула починали з поганим знаком. Адже татари під проводом Сабаса Гірея (який дуже гнівався за пограбований нашими транспорт з провіантом до Кам'яця, вважаючи це за зневагу, чого я торкався вже під 1693 роком), числом сто тисяч і більше, як хвалилися, насправді ж – шістдесят тисяч, підживившись харчами в Кам'янці, стали під нашим Львовом. Вони спалили двір коронного гетьмана Станіслава Яблоновського, зведений на нашому передмісті², звертаючи на нього всю снагу своєї люті.

Татари вийшли з Кам'яця надто повільним кроком, проти свого звичаю, так що за повний день ледве три милі подолали, і не розбіглися на частини за своїм звичаєм ведення війни, шукаючи здобич, але скупчилися військом, ніби ядро, в одне ціле. Проте ворожість, з якою вони йшли, спонукала [діяти] та позначала їхній шлях кров'ю й вогнем, спаленими будинками, селами і містами. Дідичні міста під владою короля – Поморяни, Яричів, Золочів – були спалені. Опинився також у вогні палац у Кукезові³, споруджений на значні кошти короля багатьма людьми та зусиллями, який кілька років до того оглядав мій автор Залуський у чудовому стані будівель. Він писав, що краківський канонік Сарновський⁴, як кажуть, пророкував [палацові] знищення впродовж тридцяти років. Не

¹ Вонсовський Еразм Мацей (?–1697) – львівський канонік, маляр. Про нього див.: Galicka I., Sygietyńska H. Erazm Wąsowski, s. 75–81.

² Після спалення двору 1695 р. та смерті гетьмана в 1702 р. родина Яблоновських вклала кошти в розбудову юридики на Галицькому передмісті Львова, де у XVIII ст. постав палац, див.: *Інвентарі палаців*, с. 23–24.

³ Кукезів – тепер село Львівської області.

⁴ Сарновський Станіслав (?–1680) – краківський канонік, великий коронний референдар.

flammis voracibus infamem ementiti ordinis larvam ad placandam, ad terrorem viventium et posterorum.

Archipraesul Lipski seriam animadversionem commendavit capitulo super non residentia canonicorum de mensa, quoniam eo respectu praerogativae ecclesiasticae dignitatis associati sunt, ut canonicos capitulares absentes sive praesentes in functionibus altaris iuvent¹, idque sub ammissione proventus se concernentis, et applicatione actu circa ecclesiam residentibus. Et ideo Josephus Głębocki, protunc canonicus Pruchnicianus, per septennium integrum sese ab ecclesia absentans, sequestrationem solutionis de manibus procuratoris debitaе, perpessus est².

Vicariatium in spiritualibus et officialatum Leopoliensem, quem hactenus Constantinus Mrozowiecki administraverat³, archipraesul Lipski residens Leopoli, inopinate contulit Joanni Skarbek, custodi, sacrae theologiae et iuris utriusque doctoris, eundemque (in stallo sedente, et nihil contrarii suspicante Mrozowiccio) post concionem vicarius⁴ populo denunciavit, qui iurisdictionem suam Veneris 4^a Februarii⁵ optimo ad futura praesagio fundavit.

Clenodia, quae pie demortuus Georgius Giedzinski, suffraganeus Leopoliensis, pro monstratorio eucharistico ordinaverat⁶, reposita sunt ad thesaurum ecclesiae, quae describuntur actorum capitularium, fol. 575. Etiam auri quantitas notabilis collecta fuerat, pro eiusdem monstratorii opere, cuius delineationem perficiendam suscepit Mathias Wąsowski, cancellarius noster, sciographicae artis peritissimus, quam et exhibuit.

Vacans canonicatus Zychiniarius, iam alterum <fol. 919>[// 386v] candidatum Antonium Burski, philosophiae doctorem, scholae Beatae Mariae Virginis seniore, quem magistratus Leopoliensis praesentaverat, archipraesul Lipski in Lipie 30 Maii anno eodem 1695 instituebat⁷, dum pro installatione per mandatarium instabat, decreto capituli ex ratione quasi non praemissarum literarum cridae, verius non habitarum qualitatatum de iure requisitarum, scilicet quod non fuerit doctor, amisit et diutius adhuc vacationem sustinuit.

Iterum de intestantis ordinationem suam explicavit capitulum, videlicet ut deservitas mercedes regestris capitularibus enucleatas intestatorum, capitulum disponat, testatorum executores per testamentum electi, ac nominati voluntatem adimpleant⁸.

Praemiseram paulo superius, quod malo omine annum hunc et civitas et capitulum inchoaverat. Tartari enim ductore Sabasgerio (qui sibi ereptum commeatum Camenecensem a nostris summopere doluit, et pro contumelia reputabat, prout in anno 1693 attigeram) numero centum et ultra, sicut iactabant, revera sexaginta millium computati, refecto Cameneco alimentis, in nostram Leopolim, et praecipue aulam Stanislai Jabłonowski ducis exercituum in nostro suburbio erectam flammis urendam, omnem vim, totum furoris sui conatum convertendum statuerat.

Procedebant Scythae lento nimis contra morem solitum gradu a Cameneco, ita ut in diem iam satis maturum vix tria milliaria itineris confecerent, nec iuxta usum suum bellandi in partes dilapsi, praedam sectantes, sed quasi in nucleo in uno corpore exercitus coacervati. Hostilia tamen qua ibant exercebant, signabant sanguine ac flammis, domibusque villarum et oppidorum exustis iter suam. Pomorzany, Jaryczow, Złoczoviam regiae ditionis haereditaria oppida combusserunt. Etiam Kukosowscianum palatium, pro fuis sumptibus regia, magnisque hominum laboribus

.....
¹ [Acta] capituli, fol. 572.

² [Eadem], fol. 574 et 595.

³ [Acta] consistorii.

⁴ Ориг.: далі закреслено слово.

⁵ Ориг.: далі закреслено слово *fundavit*.

⁶ [Acta] capituli.

⁷ Eadem, fol. 589 et 596.

⁸ Eadem, fol. 578. Vide annum 1694.

досягнув того віку цей палац, спалений татарами через шість років [від побудови]¹. Саме ця подія здійснила зловісне пророцтво віщуна.

Від Яблоновського це не приховалося, тож, відчуваючи велике завзяття ворогів, він наказав попередити народ та сільський простолюд про ворога, аби ті відійшли до безпечніших місць, з огляду на продовжувані протягом тижня тричі на день постріли гармат з нашого Високого замку. Однак він не забезпечив нашому місту та його передмістям жодного захисту, ніяк не сподіваючись у майбутньому, що швидкі татари на конях наважаться наблизитися на відстань пострілу гармат до добре відомого їм своїм спротивом Львова. Так він, ошуканий своїм спостереженням та легковажною оцінкою ворогів, [думаючи], що може їх перемогти, хотів піддатися на якесь фатальне засліплення та кинув би місто в надзвичайну небезпеку, якби його не захистили небеса. Добре застерігав поет: «Часом і погорджений ворог здобуде помірні тріумфи»².

Таким чином татари, попри міркування Яблоновського, наблизилися, як скупчені черв'яки у клубку, йдучи прямо на наш Львів, якнайменше звертаючи увагу на даремний гул гармат з нашого замку. 10 лютого вони встановили свої обози під Збоїщами, Малеховом, Ляшками, Кривчицями³, розташувалися тут спокійно на цілий день, чи то замучені дорогою, чи готуючи до битви коней та свої тіла, чигаючи [на жертву] з вдаваним спокоєм, як кіт полює на мишей.

Помітивши їх, Яблоновський виступив одним лише загоном із трьомастами вояками, що складався з трьох частин. Побачивши їх, ворог намагався розпочати поєдинки, але жоден з наших із завбачливості не бився. Яблоновський майже три години спостерігав на вершині гори за табором ворогів, аж поки нарешті не повернувся під вечір з усіма своїми на передміський терен (*procastria civitatis*).

Цієї ночі прибули підскарбій королівського двору Атаназій Мйончинський і [Костянтин] Загорівський з кіннотою з Окопів Пресвятої Трійці, яка нараховувала чотири чи й більше тисяч вояків. Відразу, тієї ж ночі (не даючи відпочити коням, втомленим далекою дорогою), їх розмістили на позиціях навпроти ворога, попередивши, щоб готувалися до майбутнього бою чи неунікної битви.

11 лютого, що припадало на сиропусну п'ятницю, татари почали шикуватися біля Збоїщ. Одні ставали у величезну колону на валі, навпроти дороги, що вела до Жовкви, інші вибудовували ряди на горі, від Збоїщ аж до Голоска⁴. А табір поставили з іншого боку Збоїщ, в укріпленому місці, що звично називають кошем, у якому розташувалася велика кількість [людей], котрі не беруть безпосередньої участі у війні, або шляхетніша частина [війська].

Яблоновський розмістив певні загоми вояків для оборони Грибовицького передмістя⁵. Підскарбій Мйончинський зайняв задля захисту дорогу до мурованого моста⁶ з частиною вояків Бжуховського⁷, яких було наказано підтримати Загорівському з іще не втомленими вояками. Сам [краківський] каштелян Яблоновський, вбраний у фригійський одяг, став з п'яťма хоругвами від мурованого моста в напрямку до Голоска. Пильнували гостинці та дороги: Калиновський⁸ із зібраними на Дністрі хоругвами – від храму Св. Мартина й до

¹ Загалом палац у Кукезові був завершений у 1690 р., див.: Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, s. 333–336.

² Sarbiewski M. *Lyricorum*, p. 216.

³ Збоїща – тепер район міста Львова; Ляшки – тепер село Муроване Львівської області; Малехів, Кривчиці – тепер села Львівської області.

⁴ Голоско – тепер район міста Львова.

⁵ Це частина передмістя з боку Грибовичів, які є тепер селом Великі Грибовичі Львівської області.

⁶ Мурований міст стояв на розі сучасних вулиць Замарстинівської та Романа Дашкевича.

⁷ Бжуховський Францішек (?–1715) – військовий та державний діяч Речі Посполитої.

⁸ Калиновський Якуб – військовий діяч Речі Посполитої, брацлавський підчаший, див.: Stolicki J. *Akta*, s. 202; Sowa J. J. “Ludzie niezwalczeni”, s. 267.

extractum (cuius cum ante se annos magnificentiam aedificiorum author meus Załuscus lustrasset, et intra triginta <fol. 920>[// 387] annos carie consumendum dixisset, respondisse fertur Samowski, {canonicus Cracoviensis}. Non attinget eam aetatem palatium hoc intra sexennium a Tartaris comburetur, implevit malum fatidici vatis augurium eventus ipse) igni mandat¹.

Non latebat hoc Jabłonovium, ideo magni aliquis moliminis hostium praescius per continuas ex arce nostra superiori explosiones tormentorum tota septimana continuatas, etiam ter in die factas, populum plebemque villarum praemoneri adventus hostium, ut se ad tutiora recipere, mandaverat. Civitati tamen nostrae et suburbiis ipsius nullas defensiones providebat, nusquam futuram sperans, ut celeres equis Tartari, Leopolim sibi in resistendo bene notam, ad parata tormentorum iacula aggredi auderent. Sic sensu suo, et levi aestimatione hostium elusus, cum vincere posset, obcaecatione quadam fatorum vinci voluit, civitatemque in extremum discrimen proiecerat, nisi superi protexissent, bene praemonente poeta: “Et medios secuit triumphos contemptus hostis”².

Appropinquabant itaque Scythae ultra opinionem Jabłonovii conglomerati veluti vermes in globum, recto itinere adversus nostram Leopolim, vanos tormentorum ex arce nostra boatus minime attendentes. Constiterantque die decima Februarii, ad Zboiska, Malechow, Laszki, Krzywcyce, castra sua ibidem metati subsistebantque sive fatigati ab itinere, sive bataliae equos et corpora sua parantes {integra hac} die³ pacifice, fellis more muribus simulata modestia insidiantes.

Ad recognitionem illorum Jabłonovius trecentis duntaxat comitatus processerat ordine tripartito, quo hostes viso velitationes facere intenderant, nullus tamen nostrorum {de industria} congressus est. Deinde tribus fere horis in capite montis speculatus castra hostium Jabłonovius in procastria civitatis vespascente die cum suis omnibus remeavit.

Hac nocte supervenit Anastasius Mączynski, thesaurarius curiae regni, et Zachorowski cum equitibus de Valle Sanctissimae Trinitatis, qui circiter quatuor millia vel ultra complebant, et ex nunc eadem (non concessa lassatis longo itinere equis respiro) nocte <fol. 921>[// 387v] in stationibus adversus hostem dispositi, futuri certaminis sive inevitabilis bataliae nec ignari, praemoniti sunt.

Die Februarii undecima, quae fuit feria sexta Carnisprivi, Tartari circa Zboiska aciem formare ceperunt⁴. Alii grandi colluvie contra viam ducentem in Żółkiew in valle steterunt, alii in monte producerunt ordines a Zboiska usque ad Hołowsko. **Castra vero ex altera parte Zboisciorum** fixum tenere locum, in quibus reliqua multitudo bellandi ignara, sive nobilior pars pro more solito, *kosz* vocata, substiterat.

E contra Jabłonovius suburbium Grzyboviacium tuendum commiserat certae divisioni {militum}. Viam ad pontem muratum tuendam susceperat thesaurarius Mączynski, cum parte militum Brzuchovii, quem cum militibus qui infessis erant secundare iussus Zachorowski. Ipsemet castellanus Jabłonowski phryxiana veste inductus a ponte a muro extracto, versus Hołowsko cum quinque vexillis substitit. Kalinowski cum vexillis ad Tyram collectis, a Sancti Martino et arce maiori, Przerembski cum divisione militis in Wołhynia lecti a Belzeczyzna, Sancta Cruce, et Sancta Maria Magdalena attendebant tractibus, et viis. Aulam vero sua, quam flammis tollere Sabasgereius intendebat, pedibus, haidonibus bene inter sepimenta dispositis muniverat opportune castellanus Jabłonovius.

Praemonitus de huius defensione aulae Jabłonovii Sabasgereius, deserere debuit quod intenderat, velitationibus tamen praemissis a Zboiska in loco paludoso nimis sed frigore

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1523.

² [Sarbiewski, *Lyriconum*, p. 216].

³ Ориг.: виправлено з *duobus fere diebus*.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1524.

Високого замку, Пшерембський¹ із відділом добірних вояків з Волині – від Белзеччини², храмів [Віднайдення] Святого Хреста та Св. Марії Магдалини³. Каштелян Яблоновський вчасно укріпив свій двір⁴, який Сабас Герай прагнув спалити, з допомогою піхоти та гайдуків, що добре влаштувалися за огорожею.

Сабас Герай, попереджений про захист двору Яблоновського, мусив відмовитися від свого плану, натомість розпочав спокійну битву з попередніми поєдинками з боку Збоїщ, у дуже багнистому місці, що затверділо на морозі. Вони розпочалися близько пів восьмої години від сходу сонця. Сабас Герай весь удар спрямував на краківського каштеляна, що стояв біля мурованого мосту.

Зі шляхетною мужністю він [Яблоновський] стримував аж до одинадцятої години розшалілого ворога, і йому також допомагала підтримка його шляхти й магнатів, що мешкали у Львові та справляли запуски. Наші відкидали ворога та навзаєм були відкинуті, падали [вбиті] з обох сторін, але більше з ворожої. Також завзято від початку діяли наші посполиті, які збіглися із сіл, шинків, цехів.

Сталось щось, подібне до чуда, коли в той день, під час битви, раптово впала згори темна імла з несподіваною завірхою та снігопадом, що виявилася надто прикрою для очей наших вояків, так що вони вже не були в стані ні розглянути ворожі юрми, що наближалися, ні роздивитися вільним оком на приготовлені підступи чи поспішити на поміч своїм потребуючим [відділам], чи відлякати мушкетами або й просто витягнути шаблі. Розумніші підозрювали чарівника (*veratricum*) у магічних оманах, які дуже часто татари використовують у боях.

Та жменька наших мужньо трималася досить довгий час проти стількох тисяч, поки вороги не підсилювали новими відділами, ще інші не наблизилися юрмами зліва та справа, перестрибуючи через високі огорожі, ще інші [вдарили] у спину наших від невисокої гори, званої Лисою горою, щоб закрити Яблоновському дорогу та відступ до міста. Наші зауважили, що виникла потреба, щоб він [пробився] через грізні ворожі відділи в напрямку до міста й відійшов під Краківську браму (яка стояла відкрита через скупчення возів утікачів).

Татари, які біля згаданого [мурованого] моста билися справа від Яблоновського, увірвалися до передмістя. Їм протистояв Загоровський, далі підскарбій Мйончинський, уже відокремлений від каштеляна, що відійшов до міських стін. Натомість татари, які стояли під Збоїщами, побачивши розділеність наших, побігли прямо до моста й Жовківського гостинця. Будучи оточеними ворогом звідусіль, підскарбій із Загоровським зрозуміли, що для того, щоб звільнити своїх оточених від виразної небезпеки, коли з тилу татари підступали, треба пробитися до вірменського монастиря та прилеглої [території], навпроти колегії театинців⁵, позаяк дорога до міста була вже перекрита.

Тим часом сорок драгунів з Окопів Пресвятої Трійці, які за наказом зійшли з коней, дісталися на площу між тими двома кляшторами, але вони не могли швидко підготувати пістолі й належно утримувати стрій у небезпеці через швидкість наближення ворогів. І та жертвна площа почервоніла не так від червоних шат, які вони носили, як від крові,
.....

¹ Пшерембський Станіслав – військовий діяч Речі Посполитої, серадзький підचाший (1681–1705 рр.).

² Белзеччина – юридика на території Краківського передмістя, див.: Фелонюк А. Передмістя Львова, карта 3.8.

³ Про розташування храмів на львівських передмістях див. мапу та пояснення до неї: Гринчишин Т. Релігійні споруди, карта 3.10.

⁴ Двір (в описово-статистичних джерелах кінця XVII – XVIII ст. – палац) С. Яблоновського розташовувався на Галицькому передмісті, на місці сучасної пл. Петрушевича і прилеглих будинків (*Описи передмість*, с. 269, 287, 319).

⁵ Це територія між монастирем та колегією отців театинців (суч. вул. Замарстинівська, 9), а також між ним же та вірменською церквою Св. Анни (на розі суч. вул. Хмельницького й Татарської), див.: Дашкевич Я. Вірменський сакральний комплекс, с. 1037; Гринчишин Т. Релігійні споруди, карта 3.10.

congelato, ad pugnam statariam descendit, quam circa octavam horam in medio horologio ab ortu solis inchoaverat, totumque impetum vertit in castellanum Cracoviensem ad pontem murarum subsistentem.

Sustinuit ille furibundum hostem generosa fortitudine, etiam ab honorariis nobilium ipsisque magnatibus Leopoli residentibus, **et dionysia agentibus adiutus, usque ad horam eiusdem horologii undecimam.** Pellebant nostri hostem et rursus ab eodem pellebantur, cadebant hinc inde, <fol. 922>[// 388] sed plures ex hostibus, etiam diectae [sic] nostri ex villis, tabernis, scholis accurrentes, strenue a principio rem agebantur.

Prodigio affine fuit, quod dies illa nebulosa caligine, vento gelu et nive vehementi, desuper continuo sub tempus belli cadente, oculis nostrorum acerba nimis infestam se exhibuit, ita ut nec propius accedente hostium turmas videre, nec fabricatas insidias observare libero oculo, suis laborantibus succurrere, bombardas explodere, frameas stricte comprehendere valuerint. Hoc veratricum magiis, quibus persaepe utuntur in proeliis Scytae imputatum erat a prudentioribus.

Restiterant tamen nostri pauci admodum, sat longo tempore tot millibus fortiter, donec hostes alii super alios ingruere, alii superatis saepibus, et a dextris, et a sinistris turmatim, alii a clivo montis calvi, alias *Lysa Gora*, tergo nostrorum imminere, ut viam ac ad civitatem recessum Jabłonovio praecluderent, conspecti, necessitatem eidem fecerunt, ut secum suis per infesta agmina hostium versus civitatem¹, et sub ipsam portam Cracoviensem (quae aperta propter currus fugientium stabat) reciperet.

Tartari, qui ad pontem supradictam a dextris Jabłonovii pugnabant, irruperunt suburbium, quibus opposuit se Zachorowscius, deinde thesaurarius Miączynski iam divulsus a castellano ad moenia civitatis recedente². At Tartari, qui ad Zboiska substiterant, viso nostras iam fractos esse, recta ad pontem et viam Zolkieviensem cucurrerunt. Quare undique se septum esse ab hoste thesaurarius cum Zachorovsio intelligens, ut evidenti se suosque subduceret discrimini, circumfusos sibi a tergo Tartaros aggressi, ad Armenorum coenobium et ex adverso Theatinorum collegio adiacens, sese contulerant, quia ad civitatem iam liberum iter non patebat.

Inter haec quadraginta dardani ex Valle Sanctissimae Trinitatis desilire equis iussi, aream inter haec duo monasteria iacentem subintrarunt, sed quia tam cito sclopeta parare, ordinem in discrimine <fol. 923>[// 388v] ob celeritatem ingruentis hostis debite servare non poterant, in victimam ferri hostilis non tam vestibus, quam rubras habebant, quam sanguine aream illam cruentantes, non inulti tamen, quia fortiter magnis illis agminibus contra se a fronte, lateribus et tergo concurrentibus, desperata iam salute resistentes ceciderunt.

Statim campum illum ut laelapes ad carnes repleverunt Scythae, contra quos descensio- ne ex equis facta milites nostri intra murum monasterii iam securiores per foramina cortinae et sepimenti explosione sclopetorum de summa rei et salutis certare debuerunt, multisque Scytharum audacia illa fatalis fuit, dum tanquam ad directam propius metam turbam illam constrictam in arena milites nostri non cassis ictibus iacularentur.

Accidit, ut unus Scytharum et quidem praecipuus ad pendentis in cruce sublimi crucifixi anaglyphicum corpus, ad murum coenobii Armenii situm sagittam ex arcu vibraverit (quam ipsemet tertia die ab hostium abscessu vidi) palmamque manus sinistrae laeserat, sed subito hanc contumeliam sibi illatam punivit Redemptor noster, quia prout a fide dignis audivi ex coenobio Theatinorum a sacerdote Valacho³ Valentino Bercuty ibidem hospitante globo felici percussus, ex equo cecidit pro poena sacrilegii, {occisus, ut impius et blasphemus}.

Ex caede illius Tartari tanta consternatio invasit catervam illam, ut subito loco cederent et receptui signum darent, quod beneficio speciali miserentis nostri Providentiae divinae

¹ Ориг.: далі перекреслено *reciperet*.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1525.

³ Ориг.: далі одне слово закреслено.

[пролітої] ворожою зброєю, проте не задарма, бо багато з татар, що збіглися спереду, збоку та з тилу, вони повбивали, захищаючись без надії на порятунок.

Зразу татари, як собаки на м'ясо, миттєво наповнили той простір, проти яких наші вояки, спустившись з коней, опинилися в більшій безпеці за стінами монастиря. Вони повинні були битися за своє життя і свободу, стріляючи з мушкетів через отвори в стінах і через щілини в паркані. Чимало татар фатально поплавилися за свою зухвалість, адже наші вояки стріляли без промаху по їхній тісній юрбі, ніби у пряму найближчу ціль на арені.

Трапилося так, що один з татар і, певно, добірний вояка випустив з лука стрілу до вирізьбленого тіла Розп'ятого на високому хресті, що стояв біля муру вірменської обителі (це я особисто бачив на третій день після відходу ворогів), та вразив долоню лівої руки, але несподівано наш Спаситель покарав його за завдану зневагу, оскільки (як я чув від гідних довір'я свідків) з монастиря театинців священник-волох Валентин Беркутій у той самий момент вистрілив, успішно пригостивши його кулею. Вбитий упав з коня, покраний за богохульство, як безбожник та блюзнір.

Після його загибелі на татар напав такий переляк через його труп, що вони неочікувано покинули місце [бою] та дали сигнал до відступу, що стало ознакою спеціального добродійства милосердного Божого промислу. Якщо б татари поспішили податися далі в напрямку міста, то без сумніву в одну хвилину заскочили би і самого гетьмана Яблоновського, який стояв зі жменькою вояків біля Краківської брами, переповненої завантаженими возами втікачів, і тому вмиг не зміг би її закрити і зробити перехід майже неможливим, і зайняли б усе місто і знищили його.

У той самий час міщани стояли на валі без дерев'яних бійниць (бо ті через сваволю залоги згоріли, і їх не відновили через бідність чи недбалість міщан), старанно та влучно стріляючи з мушкетів із втратами [для ворога] (як вони звикли робити по процесіях Божого Тіла). А Яблоновський наказав челяді з хоругов разом з [міською] сторожею, щоб спішилися з коней, обережно засіли поміж єврейськими будинками [на передмісті] з мушкетами проти татар, що наближалися. Вони відразу ж виконали наказане. Почувши вибухи, вже до [Краківської] брами поквапилися й наші люди. Заклопотані долею будинків, вони пішки поверталися назад.

А в нашому місті, поки Ганнібал мав клопоти під брамою, всіх охопив великий страх, дехто зі смутком хапався за зброю, більшість людей перешіптувалися, тихо втікали по кутках та сховах. Уже викрики, помножені через посланця, закликали до допомоги, вже замкнулися двері кам'яниць, наповнилися жіночими сльозами храми і [площа] Ринок. Наші поранені вояки, залиті кров'ю, з відкритими ранами потрапляли з найгіршими очікуваннями до лікарів (*archiatrones*), на кожного з яких припадало їх по двадцять і більше. Понад сто будинків Краківського передмістя згоріли, костел Св. Мартина та деякі руські церкви теж пішли полум'ям, ширячи наляканим містом і огидний дим, і вогонь, і страх!

На валах і баштах не було жодного захисту, гармати з арсеналу не привезені, допомога міщанам не надана. І така недбалість вкоренилася, що хоча вони добре знали про війну та наближення ворога, проте все робили абияк, невчасно і неправильно. Яблоновський наказав привезти із самого ранку три гармати до обозу, але вони виявилися без користі (чи то через поспіх, чи через недбалість гармашів до них спровадили завеликі для ствола ядра) і їх покинули біля мурованого мосту на здобич та славу ворогу. Розташування доріг на передмісті, повсюди відкритих і доступних для ворога, не давало захисту нашим воякам, як і [не було] укріплення з перешкодами з паль чи земляних насипів (*crucibus*), якими легко ворожі коні стримувалися б. Ніщо не убезпечувало від нещасливих подій.

Нашому смутку посприяв і плачевний випадок з охочими до нашого захисту, яких попростому звали охотниками. Яблоновський звелів оголосити про загальний виступ проти татар, що наближалися. Численно зібралася челядь, гончарі, шинкарі, шапкарі, теслі та інші ремісники, а особливо селяни-втікачі із сіл, нетями (*morosophi*) у військовій справі. Для їхнього заохочення до мужніх чинів євреям звеліли виставити декілька бочок горілки.

attributum. Si enim Tartari pergere ultra civitatem versus maturassent, procul dubio et ipsum Jablonovium ducem exercitus stantem cum paucis suorum ad portam Cracoviensem curribus onustis fugientium repletam, et ideo ad claudendum et transitum vix possibilem in instanti praevenissent, totamque civitatem occupassent excidissentque.

Interim tamen civibus in vallo cortinis ligneis disarmato (has enim insolentia praesidiarium combusserat, paupertas sive negligentia civium non exstruxerat) <fol. 924>[// 389] consistentibus (vel ita prout in processione Sanctissimi Corporis facere solent) explodere bombardas opportuna in discrimine industria. Famulitio vero vexillorum secum excubantium equis desilire inter domos Judaeorum cum sclopetis pedetentim contra accedentes Tartaros procidere Jablonovius mandaverat, qui exnunc dictis paruerunt. Qua explosione audita, iam ad portam praecipites, et nostros homines ad maceriem domorum iugulantes, retro pedem moverunt.

In urbe vero nostra dum Annibal ad portas summopere trepidatum est, cunctis in tanta consternatione attonitis, aliquibus aegre arma rapientibus, plurimis ad angulos latebrasque fugere mussitantibus. Iam multiplicatae per praeconem pro subsidio ferendo vociferationes, iam clausae foribus lapideae, templa, forum mulieribus lacrymantibus repleta. Milites nostri saucii, sanguine madidi, vulneribus hiantibus pro pessis sumendis ad archiatrones deducti, ita ut per viginti et ultra apud unumquemque decumberent. Domus suburbii Cracoviensis ultra centum succensae, ecclesia Sancti Martini et aliae Ruthenorum flammis demandatae, et fumum tetricum et ignem, et terrorem in civitatem consternatam mittebant!

In vallis et propugnaculis defensio nulla, tormenta ex armamentario non deducta, civibus tuitio sui non inducta, tantaque segnitie irrepererat, quanquam optime scientes belli, et accessus hostium laticlavios nostros, ut cuncta oscitanter, immature perperam agerent. Mandaverat educi summo mane tria tormenta in campum Jablonovius, sed illa sive per festinationem, sive per negligentiam libratorum cum globis orificio maioribus educta, nulli usui fuere, hosti in praedam et gloriam ad pontem muratum cesserunt. Tractus viarum in suburbium ubivis aperti, et hosti patentes, neque sublicis claustris, sive terraginis crucibus, quibus facile equi hostium arcerentur, proeliantibus nostris praesidium pararetur, muniti. Nihil adversus casus fortuitos¹ provisum.

Auxerat dolorem nostrum et miseranda <fol. 925>[// 389v] **clades alacriorum ad defensionem nostram**, vulgo *ochotnik* dictum. Intimari fecerat Jablonovius expeditionem publicam adversus approximantes Scythas. Convenerunt famulitia multorum, pultarii, popinari, pileones, carpentarii et aliis artificibus dediti, et vel maxime ex villis fugientes petrones, morosophi in martis exercitio, ad illosque alliciendos ad fortia aliquot dolia cremati² Judaeis exponi demandata, biberunt multi, ebrii cum sobriis hostibus ad pugnam processerunt. Et nec impigre falcibus, sudibus, dolabellis, bombardis hostem represserant. Fatigati tamen crapula, plerique sanguine eluerunt, quod perpetim biberant.

Illos enim desultorii nostri fugientes primo turbaverant equi, quos insequentes Tartari pro prima victima furoris bellici habuerunt, in illos hostes frameis, iaculis sagittarum, qua caesim, qua punctim desaevierunt, illorum caedibus occupati dederunt spatium evadendi ad moenia civitatis Jablonovio, primo pilisque illius ac aliis militibus. Iacebant ferro concisi, multis clamoribus fatigantes superos, homineque pro subsidio, quod quia habere non poterant, inter acerbissimos dolores et cruciatus, moriebantur. Ferale proscenium patuit, post hostium abscessum, videre erat nudata vestibus omnium corpora, scissa multifariam vulneribus, horrendum in modum hiantia, sanie, sanguine livoribus profusa, vehementia frigoris congelata, prout quisque se defensabat, prout clamabat, prout praemortuus cadebat, prout animam exhalabat, alii manibus in tetrantem compositis, alii retortis, rescissis complicatis, levatis reperti. Occisorum corpora

¹ Ориг.: далі закреслено два слова.

² Ориг.: двічі повторно *cremati*.

Багато випивши, вони [охотники] п'яними вирушили на бій проти тверезих ворогів. І не без запалу стримували ворога косами, кийками, сокирками, мушкетами. Однак, втомлені від пиятики, численно заплалили за своє постійне пияцтво кров'ю.

Бо насамперед наша втікаюча кіннота потовкла їх кіньми, а переслідувачі татари мали за найпершу жертву військової люті. Вороги шаліли над ними, вдаряючи шаблями, вбиваючи пострілами стріл. Зайняті їхнім убивством, вони дали Яблоновському час відійти до стін міста (спершу його охоронцям, а тоді іншим воякам). Переслідувані люди падали, порубані шаблями, з невмовкаючими криками про поміч, якої не могли отримати, і вмирали в найприкріших болях та муках. Смертельне видовище відкрилося після відходу ворогів, коли стало видно оголені тіла, позбавлені всякого одягу, з різаними ранами в багатьох місцях. Usta німіли від побаченого – повсюди гній, кров загиблих, смертельне насильство застигло [мертвою картиною]: як кожен з них себе захищав, як кричав, як падав перед смертю, як його душа відходила! Одних знаходили з руками, складеними вчетверо (*intetramentem*), інших – з руками, закрученими, розірваними, стиснутими і піднятими. Місто подбало, щоб після молитовних відправ тіла померлих поховали за його кошт на церковних цвинтарях, передусім храму Пречистої Діви Марії перед Краківською брамою – більше ста осіб. Їх поховали, посвятивши землю, покладеними в одну довгу могилу.

З наших вояків загинуло близько чотирьохсот, загинули б і більше, і значнішого походження герої, якби люди в останню мить не вдалися до втечі, помітивши юрми татар, котрі потаємно кралися в тил біля похилої замкової гори. Інші ж із героїчною мужністю розбивали ще не розпорошені ворожі порядки. Проте було захоплено два штандарти: один – панцирної хоругви краківського каштеляна, інший – вінницького старости, порубано прапороносців. Без потреби Яблоновський спровадив на місце бою дві гармати, притягнені візниками на возах, запряжених шестериком коней. Багато челяді з його двору й деякі урядники потрапили в полон.

Однак і для татар безкарно не минув цей жереб війни. За твердженнями наших, чимало з ворогів загинуло. Розповідали, що їхні негідні трупи Сабас Герай наказав зразу ж спалити у руській дерев'яній церкві, званій Богоявлення¹, разом зі спорудою. Десять мурз були вбиті та дехто з визначніших [осіб], на превеликий жаль татар і самого Сабаса Герая.

Під вечір Сабас Герай вирішив відступити від міста, проти ночі діючи безпечно біля Сокольників², за милню від міста, забравши багатьох своїх поранених із собою. Він [вертався], не розпускаючи звичним способом по селах загони (не далі, ніж на пів милі від війська), а йдучи одним цілим. Він, певно, побоювався чуток, що козаки з висланою нашою підмогою чагують поміж лісових хашів та дерев, що скинули листя, і нападуть на нього великими силами. Та все ж [по дорозі] спалював капітульні й інші сусідні села.

Наступного дня, тобто 12 лютого, всупереч очікуванням, Сабас Герай переправився через Дністер, переночував у Добрянах, біля Щирця. У неділю, що припадала на 13 лютого, у Надітичах, за пів милі від Роздолу³, перейшов на другий бік Дністра, прямуючи дорогою в напрямку Журавна. Потім спокійно відійшов у свої краї, проте по дорозі назад спопелив безкарно й без опору хати, села, містечка, позаяк панцирне військо відбуло на варшавський сейм. Литовці все військо привели із собою у Варшаву, аби служило їхньому упередженню проти віленського єпископа, щоб не сказати «проти Церкви». І так наша Русь гинула на очах усіх, незворушених її сльозами.

Це більше з власного знання, оскільки щось я бачив, будучи в ту годину у Львові, дещо почув від інших гідних довір'я людей, дещо взяв з мого вартого довіри автора⁴. Чому ж,

¹ Насправді це була руська церква Воскресіння Господнього, що стояла поряд з монастирем театинців (Капраль М. *Богоявленське братство*, с. 1–1і). Людвік Фінкель зазначає, що Я. Юзефовича підводила пам'ять при описі подій татарського нападу 1695 р., див.: Finkel L. *Najazd tatarów*, s. 481.

² Сокольники – тепер село Львівської області.

³ Надітичі, Розділ (суч. Старий Розділ) – тепер населені пункти Львівської області.

⁴ Йдеться про Анджея Хризоостома Залуського.

in coemeteriis ecclesiarum et praecipue Beatae Virginis Mariae ad portam Cracoviensem ultra centum, civitas suo sumptu, piacularibus hostiis sepelienda curavit, quae in unam longam foveam deposita humo sacrata, condita sunt.

Ex militibus nostris fere quadringenti ceciderunt, cecidissent plures et magni nominis heroes, nisi visis Tartarorum agminibus, ad clivus montis arcensis tacita via tergum sibi surripientibus, citius fuga se ultimo discrimini subduxissent, alii heroica fortitudine nondum coagulas hostium in ordinem acies rupissent¹. Capta tamen nostrorum duo vexilla, unum castellani Cracoviensis, loricatorum militum, alterum capitanei Vinnicensis, caesis vexilliferis, tormenta inutiliter educta duo, seiuges cum aurigis trahae, quibus in locum conflictus, <fol. 926>[// 390] venerat Jabłonovius, multique aulae ipsius curiales, secundicerii aliquot in captivitatem abducti.

Nec Tartaris impune erat hanc aleam belli. Nostris intentasse, plures enim ex ipsis cecidisse dicebantur, quorum impura cadavera in ecclesia Ruthenorum lignea *Bohoiawlenye* dicta, exnunc cremanda {Sabasgerius} curavit cum aedificio, murzae decem peremti, **et aliquis insignior** cum magno luctu Scytharum et ipsius Sabasgeriei.

Circa vespertas recessum fecit a civitate Sabasgerius, pro nocte tutius agenda circa Sokolniki uno miliari a civitate, saucios suos multos secum reducens, nec pagatim praedatum pro moro solito cuneos, nisi media leuca ab exercitu dimittens, sed omnes insimul in corpore continens, sparsum forte rumorem reformidans, quod Cosaci suppetias nostris laturo inter latebras sylvarum, et infrondes arbores excubarent, eundem magnis viribus aggressuri. {Villas tamen capituli et aliorum proximas igne absumpsit}.

Sequenti die, id est duodecim Februarii, Tyram versus Sabasgerius ultra opinionem perrexit, pernoctavit in Dobrzany ad Sczyrcium. Dominica, quae fuit decima tertia Februarii, Nadieczyniis medio miliari a Rozdoł illic superato Tyra tractum versus Zurawno direxit, deinde in partes suas abiit incolumis, quacunquē ibat, mapalia, pagos, oppida incinerauit impune et sine resistentia, quia miles loricatorum aderat comitiis Varsaviensibus. Lituani omnem exercitum secum Varsaviam deduxerant, ut militaret ambitus illorum contra episcopum Vilmensem, ne dicam contra ecclesiam. Et sic Russia nostra in oculis omnium illacrymabilis peribat.

Haec magis ex propria scientia, quia quaedam horum praesens Leopold ita fieri vidi, quaedam ab aliis fide dignis audivi, quaedam ex probato auctore meo excerpsi. Quare autem tam multum hostis lucratus fuerat, nolo imbelli et umbratili calamo meo cuiuspiam culpam adscribere, quam magno viro Jabłonovio omnes adstruebant. Ex auctore meo seriem gestae rei refero, qui Suszyccii ab aula regis literis citat de tenore tali.

“Castellanus² Cracoviensis et si quid tale meditatus est, hisce diebus vix non expertus, quam exiguum <fol. 927>[// 390v] inter sceptrum et ligonem discrimen sit? Nam dum Tartarorum sexaginta millia sub Leopoldim advenissent, inordinatissime disposito exercitu, cuius quatuor et amplius millia habuit, in suburbio Cracoviensi, se copias, et urbem in extremum periculum coniecit, quia nec tergo consuluit, nec tormentis, pedites addidit, nec ad subitos casus in plateis obices posuit. Primo statim congressu cornu ipsius in fugam versum, insistentibus tergo Tartaris, ipse vero volens evadere ad thesaurarium in manus hostium vix non incidit. Fidelissimi ipsius famuli et honorarii cesserunt Tartaris, ipsum aegre salvarunt Leopolienses cives. Mollius haec ex castris relatio intimavit, at Leopoli per arcanas literas Varsaviam et Cracoviam delatas, veriora referuntur, uti insinuavi. Perierunt nostrorum quadringenti, reliquumque ad monasterium ex fuga se salvavit, ibique se defendit. Thesaurarius cum suis Tartaricam perrupit aciem, punivitque hostis audaciam, triplo plures ex illo caesi, uti captivus, qui

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1524.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1528.

однак, ворог здобув так багато? Я не хочу приписувати своїм слабким та простим пером комусь ту провину, що її всі приписували великому мужу Яблоновському. За моїм автором передаю суть справи, яку Сушицький¹ порушує в листі з королівського двору з таким змістом:

«Краківський каштелян [Яблоновський], якщо він такий був розважливий, то чому в ті дні [виявився] цілком недосвідченим, коли вважав незначною небезпеку для трону і для людей? Позаяк поки шістдесят тисяч татар прибували під Львів, він невпорядкованим способом розмістив на Краківському передмісті військо, якого мав чотири і більше тисяч вояків. Він піддав надзвичайній небезпеці і військо, і місто, оскільки він і не думав про тили, не додав гармат, піхоти, не поставив перешкод на вулицях на випадок несподіваних ситуацій. На самому початку бою його фланг вдався до втечі під натиском татар із тилу, а сам він, бажаючи дістатися до підскарб'їя [Мйончинського], ледве не втрапив до ворожих рук. Його найвірніша челядь та охоронці відступили перед татарами, його самого ледве врятували львівські міщани. Реляція з наших обозів м'якше це подає, але у Львові точніше повідомляють у таємно надісланих листах до Варшави та Кракова, як я і представив. Наших убито чотириста, інші врятувалися втечею до монастиря, де себе захистили. Підскарб'їй зі своїми вояками проламав татарський стрій, покарав ворога за зухвалість, завдяки цьому втричі більше порубано татар. Як розповів полонений, що втік від них, особливо один з них [тих татар] був знатного роду. Цього пораненого поспішно переносили, навіть загорнули в покривала, але першої ж ночі після битви він помер². Через це татари дуже перестрашилися, сам нуреддин-султан [Сабас Герай] на знак жалоби багато разів головою вдаряв у сідло» і т. д., і т. д. Ось такий той [лист], з якого читач може з'ясувати, хто був причиною тієї руїни.

Як тільки Львів [оправився] від завданих ударів війни та пролиття своєї крові, затемнень від диму, полум'я й попелищ, коли мужньо за себе та Річ Посполиту бився з ворогами, то справив у жалобі свої «лібералії» (*liberalia*), а Варшава, замість нарад про оборону, дивилася на пишність «луперкалій» (*lupercalia*)³. І поки наш Львів роздумував про війни з ворогом, вона спостерігала за забавами дітей зі сміхом.

Сейм розпочався із підступів литовців, які сприяли справі Сапег, з довгих промов, без потреби розтягнених, де були і неприхована заздрість, і суперечки щодо смішних вигаданих речей, і перепони в поверненні доброго імені – усе це не заслуговувало назви сейму. Маршалок [сейму] не був обраний, німі послі [воєводств] були приголомшені, отці сенату дивилися на це крізь пальці. Литовці безоглядно нападали на свого віленського єпископа, боролися усіма силами проти прав Церкви, бажаючи її перемогти супроти прав і слухності, та в пригніченні церковного імунітету шукали першості для своєї деспотичної честі.

Однак справедливий Божий суд їхню гординю принизив соромом, і незвичної досі ганьби завдали їм навіть діти. Це виходить поза мій обов'язок, і все ж я розповім про цей приклад також для людей нашого архієпископства, на втіху читачеві, для повчання нащадкам.

Польські студенти у свавільний спосіб провадили бійку з литовськими студентами. Стольник та великий литовський стражник Сапега⁴ втрутився в їхню сутичку, під його проводом сто п'ятдесят вершників потоптали кіннями польських хлопців, чотирьох вразили

¹ Сушицький Ремегіуш (1642–1705) – секретар королівської канцелярії, краківський канонік.

² У битві під Львовом загинуло близько десятка мурз і навіть племінник хана, але тут мовить про вчителя ханських синів, який після поранення помер у дорозі до Криму, не доїхавши до Кам'янка (Finkel L. Najazd tatarów, s. 475–476).

³ Лібералії – свято (17 березня) в античному Римі на честь юнаків, які вдягали чоловічу тогу; Луперкалії – свято (15 лютого) очищення та родючості на честь бога Луперка (латин. *Lupercus*), що ототожнювався із Фавном.

⁴ Сапега Міхал Юзеф (1670–1738) – великий литовський стражник (1692–1698).

ab illis fugit, refert, praesertimque unus insignior, qui traiectus impatiens viae, per vulnera, etsi in stragulis veheretur, prima nocte ab ea pugna exspiravit. Unde Tartari plurimum consternati, ipseque soltanus identidem caput in signum doloris allisit ephippio” etc., etc. Et tantum ille. Ex quibus colligare lector poterit, quis fuerit tantae causa ruinae.

Utcunque Leopoldus sub ictu martis et mortis posita, sanguine suorum respersa, fumo, flammis, cineribus obfusa, fortiter tamen pro se et republica cum hostibus decertans, liberalia sua in luctu celebravit, sed Varsavia lupercalia, lautitias, pro consiliis defensionis vidit, et dum nostra Leopoldus bella hostium perpensa, illa crepundia puerorum cum risu spectavit.

Etenim inceperant comitia inter tricas Lituorum causam Sapiehanam foventium¹, eaque diutius per discursus, aemulationes infensissimas, disceptationes circa ludicra imaginariae aestimationis offendicula, inutiliter protracta, nec nomen comitorum meruerunt. Mareschalcus non erat electus. Nuntii elingues stupebant. Senatus patresque <fol. 928>[// 391] connivebant. Lituani insultabant arroganter episcopo suo Vilnensi, certabantque totis viribus contra iura ecclesiae, omnia evincere contra fas et aequum volentes, et in depressione immunitatis ecclesiasticae praerogativam honoris sui despotici quaerentes.

Iusto tamen Dei iudicio hanc illorum superbiam pudor, et hactenus vix audita temeravit a pueris confusio, quod licet extra officium meum est, dicam tamen ad exemplum etiam nostrae archidieceeseos [sic], hominibus, ad exhilarationem lectoris, correctionem posteriorum.

Pueri Poloni cum pueris Lituorum pro more insolentiae solito belligerabant, immiscuerat sese turbis illis Sapieha dapifer et praefectus excubiarum Lituaniae, stipatus centum quinquaginta equitibus, qui ductorem suum secuti pueros Polonorum equis conculcarunt, quatuor globis sclopetorum traiecerunt, multos vulnerarunt², nequidquam contra insultum equorum baculis tenuibus valentes. Et ipse tamen dapifer pertica in caput percussus aegre casum ex equo evasit, qui {equus} a pueris in castro praesentatus summopere confundebat Lituos.

Ulti sunt melius parati pueri Poloni illatam sibi iniuriam, dapifero enim huic in porta obviam facti rhedam ipsius in partes disseuerunt, illo festinanter elabente. **Comitatui ipsius sustinendus impetus fuit, {hic}**³ resistendo impares in arcem, et in ipsum conclave nuntiorum, impulit, alios etiam per fenestras exilire coegit. Nec his contenti pueri, obvios Lituos equis detrahebant, et tres nuntios ad Bernardinorum ecclesiam, laceratis vestibus ludibrio habuerunt, baculis fustigarunt pugnas in foro, ut vix equos ascenderent aliaque multa in contemptum faciebant, quae latius describit Załuscus eodem folio. Exterritus hoc puerile bellum et ipsum palatinum Vilnensem, {ita} ut se ad arcem ex palatio suo pro securitate transferre debuerit, exprobrantibus multis, quod quo ecclesiae bellam <fol. 929>[// 391v] induxerat, puerorum bello succubuerit, et resistendo impar aliena praesidia quaerere adactus fuerit. “Sic sequitur superbos ultor a tergo Deus”⁴.

Plurimum superbiam Lituorum humiliaverat insolentia puerorum, cum stupore prudentiorum, quod Altissimus eligens vilia ut confundat fortia, etiam hos parvos echneumones ceu muscas contra pharaonem excitaverit, qui levitate sua humilitatem docerent. Exprobrabat rex temeritatem dapifero, puerorumque insolentiam castigandam mandaverat, quorum multi captivi, palam in area contestati sunt, quod etsi rex supplicium pali in illos decreturus esset, non tamen destituros a vindicta sciret, donec de dapifero ipso, qui tantam crudelitatem in ipsos exercuit, sumpsissent ultionem, talionemque reddidissent. Ita egregii bellatores Lituani, qui cum hostibus in limitibus pugnare nolebant, Varsaviae cum pueris pugnabant ex necessitate defensionis suae.

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1520.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 1521.

³ Ориг.: закреслено *qui*.

⁴ [Seneca, *Hercules Furens*, 385].

кулями з пістолів, багатьох поранили, і даремно було намагатися щось вдіяти простими киями проти нападу коней. Але й самого того стольника вдарили жердиною по голові і то так, що він ледве з коня не впав. Його кінь, якого студенти погнали до замку, вчинив велике замішання серед литовців.

Польські студенти були готові помститися сильніше за завдану їм кривду і, вийшовши назустріч, у брамі розтрошили вщент карету стольника, який поспішив зникнути. Був напад на його резиденцію, яку він утримував. Захищаючи її, Сапега випроваджував нападників із садиби та з кімнати для послів [на сейм], а деяких навіть змушений був виганяти через вікна. Не задовольнившись цим, студенти стягнули з коней зустрічних литовців та привселюдно погнали до бернардинського монастиря трьох послів на посміховисько в пошарпаному одязі, б'ючи кийками по крижах так, що вони [потім] ледве на коней піднялися. Багато й іншого вони вчиняли задля зневаги, про що більше написав Залуський у своїй роботі¹. Налякався цієї студентської війни і сам віленський воєвода [Ян Казимир Сапега] – настільки, що був змушений перенестися заради безпеки зі свого палацу до замку. Отак, хто розпочав війну проти Церкви, зазнав поразки від дітей і, будучи нерівним у протистоянні, мусив шукати допомоги в інших. Так «нишком Бог карає гордих»².

Сваволя студентів назагал вгамувала гординю литовців – на здивування розумніших, що Всевишній обирає слабких, щоб осоромити сильних, так само як Він випустив на фараона дрібних комах чи мух, які при своїй мізерності привчили [великих] до покорі³. Король зробив докір стольнику за нерозважливість, звелів покарати сваволлю студентів, багатьох з яких схопили. Вони привселюдно засвідчили на площі, що хоч би король і засудив їх до кари смерті, хай знає, що вони не відмовляться від помсти, поки тому стольнику, який повівся з такою жорстокістю з ними, не повернуть покарання та не помстяться. Так визначні литовські воїни, які не хотіли воювати з ворогами на кордонах, билися у Варшаві зі студентами для свого захисту.

Однак король, як добрий правитель, зі слухністю й витривалістю в час таких нещастя працював на полюбовне поєднання між віленським єпископом та [віленським] воєводою й литовськими станами, котрі були навзаєм неприхильні. Без сумніву, благі наміри короля мали б успіх, якби їм не протидіяли ті, хто мав би чи не найбільше допомагати задля загального добра. Так неуспішно завершився, не розпочавшись, той сейм, немов розчинився в повітрі. Вся згода, якої прагнули, була занедбана через протидію литовців.

Отож 23 лютого, коли настав термін входження палати послів до сенату, послали воєводств навзаєм розпрощалися й ніби за мовчазною згодою звільнилися від тягаря набридлої роботи, не без шкоди для законів і давніх свобод. Було оголошено про засідання сенату, але це виходить поза засяг мого пера – достатньо сказати, що ті сварки вели Річ Посполиту та Церкву в Польщі й Литві до безперервної низки нещастя. Тож я повертаюся до моєї Русі.

Яблоновський бажав помститися за отриману під Львовом поразку, скликав у розпал літа польське та литовське військо, щоб узяти в облогу Кам'янець, маючи намір захопити його військовою хитрістю. 13, 14, 15 жовтня були визначені для легіонів на облогу, і в певному визначеному вузькому місці на драбинах мав початися штурм. Проте турки були попереджені перебіжчиками або литовськими татарами, які вдавали поляків виглядом, звичаєм та мовою й часто підступно відвідували наші фортеці. Вони [турки], протидіючи цим хитрощам, влаштували засаду, розмістивши вояків у місці запланованого нападу. Отож, коли наші провідники дізналися, що їхні плани вже відомі ворогові, то відкинули їх, наче недоїдене яйце.

Та не втратили нагоди нашкочити нам приспінники турків, литовські татари, які замислили злий підступ наступного дня, після полудня, коли сонце було в зеніті й змучені сонні тіла налаштувалися на спокій. Вони таємно, поміж скель, вибігли й напали на

¹ Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, p. 1520.

² Seneca, *Hercules Furens*, 385.

³ Автор звертається до біблійного сюжету про єгипетські кари: *Buxid*, 8:17–25.

Maxime tamen rex uti optimus princeps, par invicto animo tantae malorum tempestati, laborabat pro concilianda amicitia, inter episcopum Vlnensem, et palatinum, statusque Lituaniae sibi adinvicem infensos¹. Dubio procul, quod bene successissent optimi regis conatus, nisi ii impediissent, qui opitulari bono publico vel maxime debebant. Et ita infausto fine sine initio, comitia illa disparuerunt in auras, concordiaque toties tentata, ob contradictiones Litanorum irrita fuit.

Adveniente etenim termino ascensus conclavis nuntiorum ad senatum die 23 Februarii, mutuo sibi nuntii palatinatum valedixerunt, et quasi tacito consensu soluerunt molem taediosi laboris, non absque ruina iurium, veterisque libertatis. Inductum senatus consilium, sed hoc excedit captum calami mei, sufficiat dixisse, quod ab his rixis duxit respublica et ecclesia Polona Lituanaque continuam malorum seriem. Ego ad Russiam meam redeo.

<fol. 930>[// 392] Ulturus cladem ad Leopolim acceptam Jabłonovius, in aestate matura convocaverat exercitum Polonum et Litanum, ivitque oppugnaturus Camenecum, cuius astu bellico capiendi spem conceperat. Dies 13, 14, 15 Ocrobris destinatae fuerunt {legiones} ad oppugnandum, et ex certo loco arti destinato, per scalas subintrandum. Sed a transfugis, sive Lipcis, Polonos se habitu, more, sermone fingentibus, et frequenter castra nostorum subdole invisentibus, praemoniti Turcae, contra astum insidias struxerunt, in area ad assaultum destinata disposuerunt milites, atque sic dum consilium suum ab hoste praeventum, duces nostri cognoverunt, tanquam subventaneum ovum spreverunt.

Non intermiserunt tamen occasionem nocendi, palpones Turcarum *Lipkowie*, qui dolum pessimum meditati, sequenti die post meridiem, dum solis aestus, fessaque corpora somnus cataphoricus ad quietem disponit, tacitis inter rupes maeandris excurrerunt, ac propugnaculum Lituanicum, inter duo Polona erectum, invaserunt, pedites multos humi cubantes, ac cum ipsis ultimum familiae suae Judicki rotmagistrum infirmantem, crudeliter occiderunt, tormenta receperunt, vexilla aliquot ex rupe ad suos adstantes abiecerunt, et impune Camenecum versus progressi sunt.

Non poterant illis succurrere remota Polonorum nostrorum praesidia, quia silentio summo furtim subintrarunt propugnaculum erectum, Lituanique pedites remisse vigilias agebant, ac ideo impares ad resistendum erant. Vindicias forte iustitia Dei sumente pro patris Varsaviae in ecclesiam insultibus, quia ibi fortes nimis adversus spirituales suos videri volebant, hic imbelles turpiter, et dolenter nimium ceciderunt, ut illis bene aptari possit poetae <fol. 931>[// 392v] Romani distichon “Nostrique minaces turpe solum cecidere mento”².

Praemeditato de hac sua intentione oppugnandi per assaultum Cameneci edocuerat officialem nostrum Jabłonovius, ideo praeter processiones (quas sub tempus campaniae certis diebus quotannis, etiam anno hoc clerus noster cum religionibus ad ecclesias vicinas faciebat) per triduum, videlicet diebus ut dixi 13, 14, 15 Octobris, quae dies ad oppugnandum electae fuere, post pulsum pro mortuis, hora prima noctis, per omnes ecclesias pulsabantur campanae, lugubri, et per silentia noctis longissime subintrante domos, et compita sono, populum ad orationes, et suspiria ad Deum invitantes, ut opem caelitus ad recuperandum Camenecum ferret. Non proderat tamen eulogia nostra, quia peccata clamabant altius pro vindicta in coelum, quam sonabant campanae nostrae.

Perpessus etiam hanc iacturam militum Jabłonovius, deiectis aliquot domibus in civitate Camenecensi per tormenta, vicinioribus combustis, quia spes obtinendi Cameneci fefellerat recessum cecinit tuba. Et talis colophon illius heroicae campaniae annique fuit, qui sicut a tristibus coepit, ita inter tristia desiit, ut manifeste pateret divinam iustitiam indignari insolentibus nostris, poenasque meritas sumere, de iis, qui os tollere ausi sunt in coelum, quia contra Anteum est manus Jovis.

¹ Załuscius, [*Epistolarum*], fol. 1520.

² [Horatius, *Carmina*, II, 7:11–12 («Quum fracta virtus et minaces / Turpe solum tetigere mento»)].

литовський бастион, зведений між двома польськими, люто вбили багатьох піхотинців, які відпочивали на землі, і, що найгірше, хворого ротмістра Юдицького з його сім'єю. Вони відібрали гармати, скинули деякі штандарти зі скелі своїм товаришам і безкарно висунулися в напрямку Кам'янця.

Татари не могли вчинити набіг на віддалені залоги наших поляків, оскільки в повній тиші та потаємно проникли у зведений бастион, тоді як литовська піхота виставила надто слабку сторожу й тому не була готова до захисту. Можливо, Божа справедливість відміряла покарання за вчинені напади у Варшаві на Церкву, позаяк там вони дуже хотіли відчути свою силу, спрямовану проти духовних, тут же, безсильні, вмирили ганебно та з великою прикрістю. Як добре зміг римський поет скласти про них двовірш: «Загони, грізні перед боєм, – Впали ганебно – лицем у порох»¹.

Попередньо ухваливши своє рішення, Яблонівський повідомив нашого офіціала про цей свій воєнний намір щодо нападу на Кам'янець. Тому, крім процесій (коли під час дзвоніння в певні дні щороку, також у тому році, наш клир разом з монахами виходив до сусідніх храмів), протягом трьох днів, як я писав – 13, 14, 15 жовтня, які були обрані для нападу, били у дзвони, як і пізніше, по всіх святинях за мертвих у першій годині ночі. Жалібний звук довго розходився по замовклих уночі будинках і роздоріжжях, запрошуючи людей до молитов та звернень до Бога, щоб з поміччю небес повернути Кам'янець. Однак наше скорботне слово (*eulogia*) не мало успіху, адже гріхи сильніше кричали до неба про відплату, аніж звучали наші дзвони.

Також Яблонівський завдав певних військових втрат, гарматами було знищено декілька будівель у місті Кам'янці, спалено околиці. Оскільки надія на здобуття Кам'янця не справдилася, пролунав сигнал труби про відхід. Ось таким був підсумок тієї героїчної кампанії того року, котрий розпочався зі смутку та закінчився в смутку, коли явно відкрилася Божа справедливість, аби обуритися нашою сваволею та встановити заслужені покарання для тих, хто наважився уста піднести до неба, адже проти Антея є сила Зевса².

Наша капітула зазнала у своїх прибутках великих втрат, бо татари спалили два млини, а саме Олексівський і Штехеровський³, біля яких велася боротьба татарського й нашого військ. Третій млин, перед Галицькою брамою⁴, повністю згорів через випадковий вогонь, що грасував несамовито по передміських будинках уночі 9 квітня. І це спричинило втрату капітулою квартальних виплат на кілька років.

Для мене цей рік теж не минув щасливо, позаяк тричі мав гарячку, що впродовж десяти тижнів мене постійно розбивала. Тричі повергалися рецидиви [хвороби], але я [вилікувався] завдяки ласці Всевишнього та Діви Марії, двічі відправивши богослужіння при Її образі на цвинтарі, третього разу – при Її ж образі у Рудках⁵ (аби я своїми записами зафіксував Боже добродійство), вернувшись до здоров'я та публічних обов'язків.

Рік Божий 1696

Вірменський архієпископ Варган Гунянян розпочав із щасливим знаком цей 1696 рік. Він через своїх священників домагався в капітули, щоб вона підтримала його, давши

¹ Гораций. Оди, с. 95 (переклад Андрія Содомори).

² Антей – наймогутніший серед гігантів, був нездоланий, поки торкався матері-Землі, але загинув у повітрі, задушений Гераклом; Зевс – верховний бог грецького пантеону.

³ Про локалізацію млина каноніків (Штехеровського) на сучасній вул. Лемківській, 13 див.: Долінська М. *Історична топографія*, с. 214–221. Олексівський млин, вочевидь, розміщувався перед Краківською брамою; пізніше капітула втратила право власності на нього і його ще називали королівським (*Расцька книга міста Львова*, с. 818; *Описи передмість*, с. 716).

⁴ Йдеться про королівський (прелатів, каноніків, капітульний) млин на Галицькому передмісті наприкінці вул. Слюсарської та Котлярської (тепер район пл. Галицької, 14), див.: *Описи передмість*, с. 716; Могитич Р. Зміни гідрологічної мережі, с. 374–375.

⁵ Рудки – тепер місто Львівської області.

Capitulum quoque nostrum in suis proventibus gravem iacturam sustinuit, utraque etenim molendina Scythae combusserant, scilicet Olechoviense, et Stachiroviense, circa quae castra Scytharum nostrorumque conflictus erat. Tertiam ante portam Haliciensem fortuitus ignis per domos suburbii nocte nonae diei Aprilis voraciter grassatus, funditus absumpsit, capituloque ad annos aliquot quartalium pensiones, abstulit.

<fol. 932>[// 393] Nec mihi prospere hic annus cucurrerat, quia febris triplici tertiana per decem septimanas continuo quassatus, ter in recidivam lapsus, bis per gratiam Altissimi et Virginis, ad imaginem ipsius in coemeterio missa absoluta, tertio ad imaginem ipsius in Rudki (ut hoc beneficium his notis meis signarem) sanitati et obsequio publico sum restitutus.

Annus Domini 1696

Vartanus Hunanianus, Armenorum archiepiscopus, annum hunc 1696 fausto omine ichoavit, qui per presbyteros suos expostulavit in capitulo, ut ipsi suffragaretur in dando testimonio Romam super continua residentia circa ecclesiam suam in civitate Leopoliensi¹. Annusit libenter capitulum iustae petitioni, deditque in forma authentica informationem sanctae sedi apostolicae, et bono per gratiam Dei eventu, quia hanc Roma acceptavit, et solitam pensionem eidem archiepiscopo enumerandam Leopoli ordinavit.

Eadem natio Armenorum civitatem nostram iam ab annis ultra centum inhabitans, nescio quid causae habuerit, quod per ablegatos suos viros autoritate graves, expetierit a capitulo, ut circa iura primaeva privilegiis sacrae regiae maiestatis ab antiquo firmata, in electione advocati dictam iurisdictionem administraturi conservaretur, dictaque privilegia per eosdem produxit. Capitulum visis productis privilegiis nationi Armenorum servientibus, refragari ipsis pro piaculo <fol. 933>[// 393v] habebat, ideo conservanda esse duxit. Et quia duo tantum Armeni in iurisdictione decanali residentiam continuabant, decreverat ut his duobus duos saltem Armenos natio superadderet, ex quibus unus in advocatum eligeretur a communitate iurisdictionis, cum ea tamen conditione, ut fundum electus advocatus non haberet, intra annum assumeret incolatum in illa iurisdictione.

Et proposuerat seniores huic decreto parendo quatuor personas de natione sua ad electionem communitatis, ex quibus advocatum eligi desiderabant². Sed communitas Polona et Ruthena per vota secreta Nicolaum Pieskowic Polonum in advocatum elegerunt, capitulo irritare vota legitime communitatis non est visum, sed ex illis quatuor sibi per Armenos praesentatis, **Christophorum Derszymonowic seniculum (cuis ambitu haec factio procurata)** tribus illis praeficiendum advocatum autoritate sua curavit, illique tres illos Armenos subiecit.

Non placuit haec prudens adinventio capituli Armenis illis tribus, et natio a sua petitione frustranea recessit. Capitulum tamen electionem illam advocati Poloni ratam habuit, eidem populum suum regendum commisit, ac electionem advocati tempore capituli Septembris quotannis expediendam ordinavit, quod hucusque servatur, scilicet ad annum {1721}³.

Non incolis solum suis, sed etiam vicariis praescripsit capitulum modum percipiendi funeralia cum mansionariis, videlicet ut mansionarii si fuerint vocati ad extraneam ecclesiam, quartam partem, vicarii tres partes percipiant⁴. Si vero in nostra ecclesia funus peragetur, ut utrique ea portione sint contenti, quam praescripserit vicecustos ecclesiae, ne tamen mansionarii praterantur, sed in consortium laboris a vicariis adsciscantur ad actus funerales ubivis, statutum a capitulo.

¹ [Acta] capitularia, fol. 596.

² [Acta] capituli, fol. 598 et 600.

³ Ориг.: закреслено незавершене число на позначення року 169...

⁴ Eadem, fol. 598.

свідчення до Рима щодо його постійного мешкання при своїй церкві в місті Львові¹. Капітула охоче погодилася на справедливе прохання й подала відомості в автентичній формі святому Апостольському престолу та з добрим наслідком Божої ласки, оскільки Рим їх прийняв і звелів відлічити тому архієпископові звичайну платню.

Та вірменська нація, що живе в нашому місті вже понад сто років², невідомо з якої причини, через своїх посланців, авторитетних мужів, просила в капітули, аби відповідно до давнього права, підтвердженого королівськими привілеями, був збережений вибір війта для адміністрування згаданою юрисдикцією³, представивши через посланців привілеї. Капітула, побачивши надані привілеї, що служать вірменській нації, маючи за гріх заперечувати їх, вирішила підтримати. Позаяк тільки два вірмени залишилися в деканальній юрисдиції [Св. Івана Хрестителя], вона ухвалила, щоб ці двоє щонайменше ще двох вірмен знайшли, з яких хай оберуть від громади юридики одного війта, проте з такою умовою: якщо обраний війт не матиме ґрунту, то протягом року він має оселитися у цій юрисдиції.

Підлягаючи цьому декрету, [вірменські] старші запропонували до вибору громади чотирьох осіб зі своєї нації, з яких, як вони бажали, мав бути обраний війт. Але польська та руська громада таємним голосуванням обрала війтом поляка Миколая Песковича. Капітула не бачила потреби скасовувати законне голосування, однак подбала, щоб з тих чотирьох, представлених їй вірменами, старець Христофор Дершимонович (зауваживши його бажання обійняти цей уряд) зі своїм авторитетом очолив тих трьох вірмен як війт, передаючи їх під його владу.

Тим трьом вірменам не сподобався такий розумний підхід капітули, і вірменська нація забрала своє даремне прохання назад. Натомість капітула визнала вибір того війта-поляка легітимним, доручила йому керувати своїми людьми [на юрисдиції] й наказала проводити вибори війта щороку під час вересневої капітули, що триває й досі, тобто до 1721 року.

Не лише своїм мешканцям, але й вікаріям разом з мансіонаріями капітула визначала спосіб отримання кварти за похорони (*funeralium*), а саме: щоб мансіонарії, коли будуть покликані до іншого храму [на поховання], то матимуть четверту частину, а вікарії – три чверті. Якщо ж відправлять похорон у нашій церкві, то щоб задовольнилися тими частками, які визначить віцекустош церкви. При цьому [необхідно], щоб мансіонарії не оминалися, а вікарії їх приймали до спільної праці будь-де під час чину поховання. Таким був статут капітули.

Того року братство Пресвятої Трійці⁴ через понадлічбового каноніка Франциска Длугоша, доктора святої теології Краківського університету, свого намісника, урочисто було введено до нашої церкви із зали капітули 29 квітня, що припадало на Провідну неділю. [Братство] добре поширювало посвяту Богу, ушляхетнювало народ побожними й належними духовними вправами та було якнайкраще забезпечене церковним посудом із золота й срібла, а також літургійним одягом.

[Інше] братство Пресвятого Тіла [Христового], давно засноване в нашому храмі, мало першість серед усіх братств у місті та право носіння покутних шат (*saccos*). Воно виявило шляхетність, коли на прохання того Длугоша (а в той час смертельно хворів намісник братства й адміністратор Казимир Гумневич) поступилося йому [братству Пресвятої Трійці] заради честі своїм місцем, як запрошеному до нашого храму, та початково допустило його до вбирання покутних шат. Але ця гостинність і доброчесність братства

¹ Вартан Гунянян був висвячений на львівського єпископа-коад'ютора в 1675 р., однак через непорозуміння з тодішнім львівським архієпископом Миколаєм Торосовичем у 1677 р. виїхав зі Львова до Вірменії, повернувшись до міста тільки 1686 р.

² Насправді вірменська громада існувала у Львові з княжих часів.

³ Мовиться про вибір війта на юрисдиції Св. Івана Хрестителя згідно з привілеєм 1415 р., див.: *Привілеї національних громад*, с. 126–148.

⁴ Перша згадка про братство Пресвятої Трійці датується 1606 роком, див.: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji*, s. 275.

Eodem anno confraternitas Sanctissimae <fol. 934>[// 394] Trinitatis per Franciscum Długosz, canonicum supernumerarium, sacrae theologiae in universitate Cracoviensi doctorem, praepositum suum, in devotionibus bene plantata, piis exercitiis, continentis per ipsum ad placitum populi compositis exulta, supellectili in auro, argento, paramentis optime provisa, ad ecclesiam nostram sollemniter ex stuba capitulari die 29 Aprilis, quae fuit dominica Conductus Paschae, introducta est.

Exhibuit ipsi humanitatem, etiam de mandato eiusdem Długosz (protunc {laethaliter infirmante}¹ praeposito Casimiro Humniewicz, administratoris sui) confraternitas Sanctissimi Corporis, ex antiquo in ecclesia nostra {fundata}, et praecedentiam super omnes in urbe confraternitates et usum saccorum habens, cedendo ipsi de loco suo honoris causa, uti hospitanti in ecclesia sua ac primo in sui admissione saccos indutae. Sed haec hospitalitas introducens bonaque fides secundum fere seculum agentis in nostra ecclesia confraternitatis Corporis Christi, multarum tricarum causa ad multos annos extitit. Confraternitas enim **noviter** introducta, abusa beneficio, et humanitate sibi exhibita, praecedentiam supra confraternitatem Corporis sibi, ex illo et forte ex alio funerali actu competere, auxilio et promotione, et favore praelatorum, nixa, firmiter et minus quam arroganter contendebat, ad magnos sumptus confraternitatem annosam, novella cum notabili dissensu populi induxit, eo hucusque eventu, ut utraque ex inhibitione nuntii apostolici a processionibus publicis absterneant, regulariumque confraternitates utrique locum supra se maiorem nuper habitum, denegare contendant. Sic raro bene eveniunt, quae non bona mente statueris seu conceperis.

Gravabatur capitulum etiam hoc anno extorsione charitativi subsidii, in conventu Visnensi pro personis cleri in omnibus archidioecesis ecclesiis reperibilis, constituti². Molendina igne hostili absumpta, aggeres Stachirovienses molendini per inundantiam aquae <fol. 935>[// 394v] rupti, villae igni hostili absumptae, census ex desolationibus bonorum difficillimi ad evincendum, cuncta magis ad egestatem, quam vitae vivendique sufficientiam cedebant.

Hoc anno canonicatus generalis foundationis {Kuropatviane} erectio per administratorem Mrozowicki facta est, ut patet in actis consistorialibus die Lunae 3 mensis Septembris³.

Curebat protunc magna commoditate populi szostaciorum moneta, cum insignibus et imagine caesaris Leopoldi, parva quidem, sed valde usualis ex vicina Silesia in totum regnum et praecipue in Russiam nostram in quantitate nimia invecta, ita ut solidi aerei Casimiriensis styli dicti *boratini* penitus deperisse viderentur. Plerique tamen arguebant illam monetam, dicebantque in metallo argenti esse adulteratam, nec valorem sex grossorum Polonicorum, in quibus currebat adaequare, pro illaque non proba moneta, aurum purum, timphones, solidi et adaequati argenti talerosque Holandicos, ubique terrarum acceptabiles per vexlarios Judaeos asportam, depravatam inaequalem in regno relinqui ac obrudi szostaciorum monetam.

Itaque in senatus consilio Varsaviae die 2 Junii praehabito, commissum negotium thesaurario regni, ut pro munere suo cursum horum szostaciorum in regno inhibeat⁴, neve in provincias regni importentur, omni conatu allaboret, cum potestate data, ut refractarios et obedire nolentes poenis afficiat. Et ita haec moneta subito et alibi, et in Russia nostra, non sine gravi multorum et etiam capituli in censibus perceptis iactura, abolita et rursus in Silesiam relegata, amplius non comparet.

Desiderabat et in dies sperabat regis adventum Russia nostra, qui Varsaviae infirmari lentius, affectione calculi dicebatur. Nondum erat <fol. 936>[// 395] infirmitas (quam frequenter patiebatur) ad mortem. Sed non diu morari visa felicitati et quieti Poloniae invisa fata! Ipso

¹ Ориг.: закреслено *post fata*.

² Eadem [acta capituli], fol. 502.

³ [Acta] consistorii, fol. 382.

⁴ Załuscius, [*Epistolarum*], tom 2, fol. 2.

Святого Тіла, що діяло в нашій церкві майже за світськими правилами, була причиною багатьох інтриг протягом багатьох років. Оскільки нововведене братство, надуживаючи виявленим добродійством та шаною, намагалося змагатися за першість із братством Тіла [Христового] на підставі цього факту і, можливо, ще одного акту похорону. Все це робилося під натиском, безоглядно, за підтримки, проштовхування та сприяння прелатів. З великою витратою коштів [на процесах] старого братства, нове братство було введене [у храм] з великою незгодою серед народу. Аж до цих пір маємо такий результат, що за розпорядженням апостольського нунція обидва братства усунуті від публічних процесій, обидві законні конфраaternі мусили відмовитися від змагання за недавно отримане краще місце. Так рідко виходить на добре, коли з недобрим помислом щось планувати чи запроваджувати.

Також капітула в тому році була обтяжена примусом щодо добровільного податку, встановленого на сеймику у Вишні для духовних осіб у всіх церквах архидієцезії. Млини згоріли у ворожому полум'ї, гребля Штехеровського млина через повінь була зруйнована, села спалені ворогами, дуже важко було сплатити податки зі знищених маєтків, все більше схилилося до зuboжіння, ніж достатку для життя.

Цього року занотовано встановлення генерального канонікату за фундацією [Олександра] Куропатви при адмініструванні [Костянтина] Мрозовицького, як видно з консисторських актів, виданих у понеділок, 3 вересня.

У той час була популярна монета шостак з гербом та зображенням цісаря Леопольда, загалом лиха, але часто вживана в усьому королівстві й особливо в нашій Русі. Через близькість Сілезії її завозили в такій надмірній кількості, що золоті шеляги старого казимирівського стилю¹, звані боратинками, як усі бачили, були цілком витіснені. Однак більшість нарікала на цю монету, кажучи, що вона за кількістю срібла є сфальшованою, не відповідає вартості шести польських грошів, у яких її оцінюють. За цю недобру монету єврейські мініяйла вивозили до чужих земель чисте золото, тимфи, золоті й відповідні срібні голландські талери, залишаючи та привозячи в королівство зіпсуту, нерівновартісну монету шостак².

Тож на засіданні сенату, що відбулося у Варшаві 2 червня, доручено справу королівському підскарбію, щоб, відповідно до свого обов'язку, обмежив обіг цього шостака й доклав усіх зусиль, аби його не ввозили до провінцій королівства, надавши підскарбієві повноваження накладати покарання на порушників і тих, хто відмовлявся би виконувати [наказ]. Таким способом ця монета раптово й повсюдно [зникла] і в нашій Русі більше не з'являлася, заборонена не без важких втрат для багатьох, також і капітули в отриманні чиншів, та була повернута назад до Сілезії.

Наша Русь очікувала й постійно сподівалася на приїзд короля, який, як говорили, тривало хворів з неясним результатом у Варшаві. Тоді ще не вела недуга (як часто траплялося) до смерті, але недовго зволікала доля, прихильна для його щастя і неприхильна для спокою Польщі. У день Пресвятої Трійці, що припадав на 17 червня, мирську корону, отриману через вибори Речі Посполитої, він замінив на небесну корону (як побожно слід вірити) за свої численні заслуги.

Оскільки, з огляду на повагу та вшанування, я взяв собі за обов'язок описати смерті правителів для пам'яті нащадків у цій маленькій праці, тож і тут виконую [обіцяне]. Проте видається, що при описі можу вагатися, тому наведу як правдивий документ слова та контекст мого похвального автора, який був присутній при кончині короля і приготував його до відходу у вічність ([Zaluski A. *Epistolarum*], том 2, сторінка 12), описавши все якнайточніше:

.....
¹ Тобто часів короля Яна Казимира.

² У Речі Посполитій в 1670–1680-хх рр. також активно карбувалися шостаки власного виготовлення (на монетних дворах Бидгоща та Кракова).

enim festo Sanctissimae Trinitatis, quae fuit 17 dies Junii, qua die terrenam per electionem reipublicae acceperat, hac, eadem in caelestem (ut pie credendum) pro magnis suis meritis commutavit coronam¹.

Et quia ob reverentiam et rei dignitatem mortes regum, in hoc parvo opusculo describendi officium pro memoria posterorum sumpsit, etiam hic expleo. Ne tamen in narrando vacillare videar, verba ac contextum laudatissimi authoris mei, circa mortem regis intime adstantis, eumque ad aeternitatis aditum expedientis, pro documento veritatis infero, qui sic tom 2 *Epistolarum historico-familiarum*, mihi fol. 12, cuncta enarrat accuratissime.

“Dixi in praeteritis vocatum me fuisse Villanoviam, quo dum veni statim rex quaesivit a me, quid agatur Varsaviae? Respondi, quod oratio fiat sine intermissione ad Deum pro eo ab ecclesia, nec sit templum, ubi non fundantur preces, non tantum pro sanitate suae maiestatis, sed etiam ob memoriam felicissimae huius diei, qua serenissima sua maiestas in regem nostrum est inaugurata etc., etc. Addidi post, tanquam in memoriam ei inducens, quod credebam suam maiestatem idem facturam, et confessionem hac eadem die, secundando vota fidelium subditorum, absoluturam, ac me suae maiestati in eo serviturum. Respondit rex libenter se id facturum, nisi ad subveniendum debilitati iusculum sumpsisset, cum vero ego assererem, id non esse impedimento in hoc rerum statu, urgeremque animum exomolesi expiandum, ac sacra synaxi reficiendum, reposuit, id hodie fieri non posse, non solum ob sumptum iusculum verum etiam ob defectum requisitae, alias a se praemitti solitae praeparationis, annectens propositum in crastinum confitendi. <fol. 937>[// 395v] Cum ergo non esse ullam debilitatem extraordinariam nec periculum omnino ingruens viderem, reverentia iuncta timori a persuasionem ulteriore abstinendum suasit etc., etc. Rogam proinde, ut saltem in missae sacrificio communionem spiritualemente sumeret in venerationem Sanctissimae Trinitatis cum intentione cras confessionis absolvendae. Nunquam vidi (quanquam semper cum insigni devotione quotidiano missae sacrificio adest) maiorem fervorem, frequentiora suspiria ad Deum, quemadmodum tunc {dum} missam Patris vota audivit, ita certe in eo nihil fuit, quod non summum esset, nec fas est humile dici, quod ille gessit. Post prandium quod vix non stante pede apud cardinalem Darquien sumpsit, redii vocatus et iacente regina in eodem cubiculo, propter debilitatem etiam propriae sanitatis, assidebamus lecto regis (cum domino abbate Polignac, legato Galliae regis), qui per unam horam et alteram nobiscum locutus, ex improvise tactus fuit apoplexia, ut vocarunt imperfecta, quae dum incipiebat, clamavi ego voce magna, ut doleret de peccatis, et ut mihi signum daret, actum contritionis ei insinuanti², quod dum fecit oculis in me conversis et manum mihi premens, dedi ei absolutionem applicando indulgentias in articulo mortis a sancta sede eum in finem mihi concessas. Viva mortis istius recordatio adhuc quatit animum, et ipsum confundit stylum. Ex lecto deinde, vestitus enim erat, sensim collabescentem, dum ego succollare vellem, vix non sum pondere corporis eius oppressus. Taceo cetera, ne iacture me videar. Surrexit regina et clamore fletuque cubiculum implevit, unde ut educeretur petii dominum legatum, et ut confessarius, medici, chirurgique quantocius venirent, qui dum comparuerunt omnem artem suam exerere ad restaurandum regem voluerunt, sed frustra. Cum vero unam horam integram in terra extensus, pectore inquieto totoque corpore laboraret, salivam in quantitate emitteret, venit mihi in mentem, ut agnus Dei <fol. 938>[// 396] Innocentii XI^{mi} ipsi daretur, cucurri in cubiculum reginae in lecto suo eiulantis, et petii, utrum haberetur, statim datus est, et particulam vino impositam praesentavi patri Scopovio, ordinis Dominicanorum reformatorem ordinario regis confessori, tanquam viro longe me sanctiori regi imponendum, quod dum ille suspirio ad Deum facto fecisset, et rex non tantum in os immisisset, sed etiam per gratiam Dei ulterius eum promovisset, statim eadem Dei gratia opitulante, qui dives est in misericordia,

¹ [Zaluski, *Epistolarum*], tom 2, fol. 9.

² Ориг.: *insinuavi*.

«Я говорив у минулому, що мене покликали до Вілянува¹, а коли я прийшов, король негайно запитав мене, що робиться у Варшаві. Я відповів, що буде молитва без перерви до Бога за нього в храмі і що нема святині, де б не заносили прохання не тільки за здоров'я його величності, але й також на пам'ять його щасливого дня, коли його королівський маєстат був інавгурований нашим королем і т. д. Потім я додав [про потребу в сповіді], ніби вдаючись до пам'яті, з вірою, що його величності слід це зробити, і ця сповідь у той день розгрішить його з підтримкою голосів вірних його підданих, і що я в цьому служитиму його маєстату. Король охоче відповів, що це необхідно зробити, як тільки він для запобігання слабості з'їсть суп. Я ж ствердив, що це не є завадою в такому становищі, і наполягав, що душу потрібно очистити через сповідь та скріпити святими дарами. Він знову відповів, що сьогодні не може, не лише через споживання супу, але й також через відсутність необхідного або, як він застеріг, звичайного приготування, додавши пропозицію відкласти сповідь на завтра. Коли я був з ним, то не побачив ні жодної особливої слабкості, ні загалом наближення небезпеки. Повага, поєднана з острахом, переконувала мене утриматися від подальшого переконування і т. д. Тому попросив, щоб принаймні на літургії в релігійній спільноті прийняв духовне причастя в честь Пресвятої Трійці з наміром завтра відбути сповідь. Я ніколи не бачив (хоча він завжди із видатною побожністю бере участь у щоденному літургійному священнодійстві) більшого запалу, частіших ззивань до Бога, аніж тоді, коли він слухав літургію з молитвами до Отця. Тоді не було в ньому нічого, що не було б щонайпіднесенішим, і не годиться приземлено мовити про те, що він чинив. Після сніданку, який я мав, ледве ставши на ноги, у кардинала Дарг'єна², я повернувся за покликом, і за присутності лежачої в його покої королеви, також внаслідок слабкості і її здоров'я, ми сиділи біля лежачого короля (з паном послом французького короля, абатом Полігнаком³), який півтори години з нами розмовляв і неочікувано отримав апоплектичний удар, як виявилось, не останній. І коли [удар] починався, я закликав сильним голосом, щоб він відчув жаль за гріхами і щоб дав мені знак з виявом акту каяття. Коли він це робив, то очі звертав на мене та стискав мені руку. Я дав йому розгрішення, застосовуючи при його кончині повноваження, надані мені Святим престолом у випадку смерті. Живе свідчення його смерті досі потрясає мою душу та плутає стиль. Потім [король піднявся] з ліжка, бо був одягнутий, помалу захитався і, коли я хотів його підтримати, ледве мене не придавив масою свого тіла. Я промовчу про інше, хай це не буде для мене недоліком. Королева піднялася й наповнила кімнату криком та плачем. Щоб звільнитися, я благав пана посла, щоб якнайшвидше прийшли сповідник, медики, цирульники. Коли вони з'явилися, хотіли застосувати все своє вміння для порятунку короля, але марно. А коли ж упродовж цілої години на землі він пролежав, неспокійно грудьми та всім тілом здригався, слина виділялася у великій кількості, то мені спало на думку принести Божого агнца (*agnus Dei*), який йому подарував Інокентій XI. Я побіг до кімнати королеви, що у своєму ліжку плакала, і запитав, чи вона його має. Вона відразу ж його дала, і я, скропивши частинку [агнца] вином, передав отцеві [Амбросію] Скоповському з ордену домініканців-реформатів, звичайному сповідникові короля, як мужу, що імпонував мені великою пошвятою королю. Коли він [Скоповський] із молитвою до Бога зробив свою справу і король не лише прийняв його [агнца] до вуст, але й навіть милістю Божою його далі проковтнув, зразу ж допомогла сильна в милосерді Божа ласка та здійснилося все понад міру, що ми благали, сповнивши нас радістю. Адже він, ніби за сигналом, оживився, зарухалися доти нерухомі очі, сильніше став дихати та з більшим віддыхом. Він запитав, що з ним буде діятися, і т. д. І знову, і знову присутніх питав: “Що буде діятися?”. Позаяк він нічого не сказав, що має

¹ Вілянув (пол. *Wilanów*) – королівський палац, тепер район Варшави (Польща).

² Лягранж (Дарг'єн) Анрі де (фр. *Lagrange (d'Arquien) Henri de*; 1613–1707) – французький прелат, кардинал (1695–1707).

³ Полігнак Мельхіор де (фр. *Polignac Melchior de*; 1661–1742) – посол Франції в Речі Посполитій з 1693 р.

et faciens omnia superabundanter, quae petimus, implevit gaudium nostrum. Nam tanquam ex sono excitatus, immotos hactenus movere oculos, fortius respirare et cum suspirio ingenti, quaerere quid secum actum fuerit? etc., etc. Et iterum. Iterum ab assistentibus quaerebat, quid actum fuerit? Nihil enim se meminisse dixit. Ego respondi vestra maiestas non turbetur, imo gratias agat Deo, quod eam ad pristinam sanitatem ex summo periculo revocaverit etc., etc. Et paulo, **necessitas est necessitans, ut eo nomine non amplius differendo, gratitudinem Sanctissimae Trinitati palam faciat, et statim confiteatur.** Nec expectans responsum immediate clara voce dixi omnibus adstantibus, exeamus Domini mei, rex enim vult confiteri, et relicto solo confessario omnes exivimus, uno quadrante et medio confessio haec duravit, et nunquam cum maiori devotione cum ferventiori de peccatis dolore, cum validiore amoris in Deum expressione id eum fecisse fide boni viri (ut certe est), pater confessarius nobis post narravit. Absoluta confessione positus est in lectum et aliqua medicamenta adhibita. Interim dominus Suszycki, principum praeceptor ad ecclesiam parochialem, cum tempus cunctationem non admitteret, pro quaerendo Sanctissimo sacramento ivit, nos interea omnia praeparamenta faciebamus ad tantum hospitem excipiendum, loquendo semper res pias coram et cum rege, sed infortunium ingens, quod parochus non fuerit inventus, nec clavis ad ecclesiam, ac <fol. 939>[// 396v] proinde dum tardius adferretur viaticum, iterum eadem infirmitas idemque casus, qui prius ante confessionem fuit, cum summo dolore nostro rediit, et per unam quasi horam duravit. Venerunt domini Posnaniensis et Livoniae episcopi, eorum unus in articulo mortis absolutio-nem ac extremam unctionem dedit. Rex vero animam agere cum summo nostro nec explicabili dolore cepit, intraque horam octavam et nonam vesperi magnus heros obiit. Diu secula cum coelo contendunt, antequam similem, non dico extorquere a superis, sed voto concipere licebit, qui plures sibi laudes agendo scripsit, quam ullus vel comminisci valeat”. Et infra, “postquam expiravit, ea facies rerum subito fuit, ut mutati homines, ac coelum ipsum tristius et turbulenti-us videretur, subito in aere mirabiles ac verbis superiores tempestates, mutationesque incredi-biles extiterunt, solis enim lumine obscurato, noctem ingruisse crederes nequaquam quietam et placidam”. Hucusque verba authoris mei.

Conductum praecedentibus senatoribus corpus Vilanovia Varsaviam, quod a chirurgis ex-enteratum manifesta signa nimii mercurii dabat¹, qui absumpsisse eum facile credebatur. Et Ju-daeus medicus (Jonas dictus, quem rex et regina nimium aestimabant, fovebant per respectum eius gentem appellatum protegebant, vel maxime in nostra civitate in qua habitabat), non ex arte Galeni pharmacum mercurio conditum, regi propinasse argutus. Unde vivens adhuc serio inter crebra suspiria conquerebatur rex, mercurium a se certo timore, incerta spe sumptum, qui animam elisurus erat! Quod dum frequenter exagerasset, magnas passiones animi, et dolores corporis indicaverat, haec formalia non sine lacrymis altum suspirans proferendo²: “Et nullus erit, qui mortem meam vindicare volet”. Iusticia forte divina <fol. 940>[// 397] vindicante, ut illius gentis manibus occisus esse crederetur, in quam singulari gratia non sine admiratione ferebatur. Idem, fol. 15.

Sic cecedit Epaminondas noster, defensor, clypeus partium nostrarum, truces {coelo} por-rectus in hostes, quo protegebamur in tot adversis et insultibus fatorum, contritus est? Quis talia fando temperet a lacrymis! Supervixisset certe diutius nisi Judaei nimis sibi prae Catholici familiaris, dolus sive error accelerasset mortem, regno reique publicae luctuosam, libertati Poloniae prope fatalem.

Fuit vir sane aureus, nisi in ferrea pectora dissolutae nobilitatis incidisset. Vir, cui similem bellatorem diu exspectabant secula. Fuit ingenio vastissimo, exoticas linguas, patrias externasque leges, cursus siderum, terrarum fluminumque tractus, herbarum naturas et omne

¹ Idem [Zaluski, *Epistolarum*, t. 2], fol. 15.

² Idem, fol. 5.

на думці, я відповів: “Ваша величносте, не турбуйтеся, загалом діється Божа ласка, що поверне до попереднього здоров’я з великої небезпеки” і т. д. Я трохи [додав], що необхідність спонукає, не відкладаючи надалі, висловити подяку Пресвятій Трійці і негайно покаятися. Не чекаючи негайної відповіді, я виразним голосом звернувся до всіх присутніх: “Виходьте, мої панове, бо король хоче сповідатися”. І залишився тільки сповідник, всі вийшли. Ця сповідь тривала квадранс¹ з половиною, і ніколи вона не відбувалася з такою великою посвятою, з таким гарячим жалем за гріхи, з таким сильним виявом любові до Бога, [складена] повною довіри людиною (що є безсумнівно), як нам отець-сповідник пізніше розповів. Після складення сповіді його [короля] поклали до ліжка й дали деякі ліки. Поміж тим [Ремігіан] Сушицький, головний вчитель при парафіяльному храмі, не марнуючи часу на зволікання, пішов на пошуки святих дарів. У той час ми робили всі приготування для такого їх прийняття, розмовляючи про побожні справи при королю та з ним. Але, на величезне нещастя, [Сушицький] не знайшов ні пароха, ні ключів від церкви, і тому, поки сакрамент для хворих (*viaticum*) так повільно несли, знову стався, з великим сумом для нас, такий самий напад хвороби, як і перед сповіддю, і тривав майже цілу годину. Прийшли пани познанський та лівонський єпископи, один з них дав розгрішення на випадок смерті й учинив останнє елеопомазання (*extremam unctionem*)². Але король почав віддавати душу, з невимовним смутком для нас, і поміж восьмою та дев’ятою годинами вечора великий герой помер. Довго світ змагатиметься з небом, перш ніж стане можливим отримати від Бога, не кажу вже про те, щоб уявити собі, людину подібну йому, котрий власними діяннями записав собі більше похвал, ніж може вигадати будь-яка інша людина». І нижче: «Після того як він помер, тоді ж несподівано вигляд природи став [іншим] – змінилися люди й небо бачилося сумним і неспокійним, раптово в повітрі з’явилися дивні та непередавані на словах бурі, неймовірні зміни, бо світло сонця затемнилося й кожен повірив, що наблизилася ніч, загалом перестало бути спокійно та погідно». Аж досі слова мого автора [Залуського].

Тіло [короля] в супроводі визначних сенаторів спроваджено з Вілянува до Варшави, де лікарі при розтині виявили значні сліди ртуті, яку, як легко припустити, він приймав. Медика-єврея, якого звали Йона, король і королева надмірно поважали, сприяли йому та протегували, зважали на прохання його народу, особливо в нашому місті, де той жив³. Саме він, не за мистецтвом Галена⁴, приховано як ліки королю додавав ртуть до пиття. Тому ще живий король скаржився на часті задишки, [дивився на] ртуть з певною боязню, з неясною надією, що забрала його душу! Коли ж це все частіше повторювалося, з великими терпіннями для душі та болями в тілі, це означало, що недуга прогресувала, не без сліз високого терпільця: «І не буде нікого, хто схоче відмістити за мою смерть». Може, Божа справедливість таки відмістить, віряться, що вона обрубав руки того племені, на які, як це не дивно, поклалися з особливою ласкою ([Zaluski A. *Epistolarum*, t. 2], сторінка 15).

Так зійшов зі світу наш Епамінонд⁵, захисник, щит наших країв, розгорнутий у небі проти диких ворогів, яким ми прикривалися у стількох нещастях та смертельних нападах. Невже він пощерблений? Хто в такій ситуації стримається від сліз! Безсумнівно, він прожив би довше, якби єврей, занадто наблизений до католиків, не приблизив, зі злим умислом чи помилково, смерть, розпачливу для королівства та Речі Посполитої, майже фатальну для свободи Польщі.

Це був муж справді золотий, та якби лише він не мав справи зі свавільним шляхетством, що мало заскорузує серце. Подібного мужа-войовника довго чекатимуть століття.

¹ Тобто чверть години.

² Аналіз свідчень про смерть Яна III Собеського див.: Sługocki L. *Zgon króla*.

³ Йдеться про єврейського лікаря Емануеля де Йону, див.: Bałaban M. Dr Emanuel de Jona, s. 49–57.

⁴ Автор має на увазі мистецтво медицини. Гален (129–219) – давньоримський медик та вчений.

⁵ Епамінонд (бл. 420 – 362 рр. до н. е.) – грецький військовий і політичний діяч, що сприяв піднесенню міста-держави Фіви у боротьбі зі Спартою.

literarum arcanum probe caluisse observabatur, iustitiae aequitatisque ammantissimus. Fidem sancte coluit, et cum discrimine vitae multoties protexit. Schismata Russorum, ad unionem ecclesiae Romanae in suis ditionibus reducere, summopere laboravit. Omnibus etiam minimis, facile accessibilis, cunctis familiaris, plurimorum nomina et facies noverat, inediae, fumus, frigoris, aestus in castris tolerantissimus, adversis probatus, secundis non elatus, bellis Cosaticis, Scythicis, Moschoviticis, Sueticis, etiam domesticis exercitatus, Turcarum victoriis tribus iisque gloriosissimis, toti orbi cum magna nominis Poloni aestimatione inclaruit. Poloniae per annos quadraginta, continuo bellis acerbissimis quassatae, pacem octo ferme annorum restituit, eamque rursus fastu et insolentia Turcarum violatam armis vindicavit. Viennam Austriae ab atrocissima obsidione Turcarum iam extreme periclinantem, liberavit. Fortalitia Turcis in Hungaria recepit, Leopoldo I imperatori rebellem Hungariam reconciliavit, et aetate sua primus posse fastuosissimam Turcarum potentiam vinci, magnanimitate sua edocuit, et pro his talibus, tantisque actibus suis, obganientes multos <fol. 941>[// 397v] palam ac tacite patienter audivit, quinimo saepe remuneratus est. Non mea exigua lucubratio, ac ad umbras nata narratio, virtutes ipsius enarrare sufficit. Factis ipsius describendis laborabunt excelsa ingenia, et centum linguis dicet merita ipsius posteritas, et iactabunda per ora personabit fama populorum.

Inscrutabilia tamen in sua profunditate sunt iudiciorum Dei arcana, quae mirari et venerari humili decet silentio, ac expedit omnino, quod tantus heros nondum sepulchro regum Poloniae illatus, funereque donatus. Filium ex tribus quanquam pares ad scepra genuerit, nullum throni successorem habuerit, non regno solum, sed et bonis haereditaris extorres [sic], male secum et cum matre concordēs [sic], aere alieno gravatos, caelibes duos reliquerit, {ex primogenito tamen solatium sumpsit, quod eum domui Neoburgiae copulaverit}.

Appingebant multi ad magnas virtutes non parva (potentiae solita) vitia. Exprobrabant nimiam avaritiam, qua in collatione dignitatum officiorum regni sui, extenuabat fortunas bene merentium, quod cum Scythis in perniciem reipublicae secretiora consilia invenit, ipsosque impune grassantes, villas, oppida igne, ferro tollentes, multa millia hominum in perpetuam servitutem obducentes licet posset, punire noluit, saepe inhibuit, sine vindicta abire permisit, custodiam limitum, securitatem provinciis Russiae non providit, Scythas ex captivitate dimitti, saepissime vestibus donatos mandavit. Quod sordidam gentem Iudaeorum plus aequo amaverit, per sua bona haereditaria, quinimo oppida, urbes reipublicae cum Christianorum summo praeiudicio, ruina in bonis, mercibus, proventibus propagari permiserit, illis functiones publicas, arendas cum detrimento honoris divini et depressione Christianorum contulerit. Nulla unquam virtus extitit sine naevo, rarusque fuit, cuius encomia aliquo vitiorum confinio non laederentur seu contaminarentur.

<fol. 942>[// 398] Euro citius pervenit ad nostram Leopolim mors regis, omnibus nobis vel ex ipso frequentiori in partibus nostris incolatu gravissimi. Subito ac ex nunc deserta omnis laetitia, spes adventus ipsius nuper sparsa, ac gaudium salutationis futurae, transiit in maerorem, lacrymas, ac suspiria. Cuncti ad futura suspensi, et de salute propria paceque publica solliciti. Leopoli nostra cum capitulo, pro proximis favoribus, quantocius suffragia animae ipsius providit, ac exequias solennes extracto in modum throni inter arma mausolaeo corona regia (quae corpori tumbaeque non statim imposita Varsaviae) ex adamantibus pretiosis superposita imagini, die 17 mensis Julii sumptu proprio in assistentia omnium regularium ordinumque cum lugubri concione expedit¹.

Fuerat rex idem, ut Załuscius, [*Epistolarum*], tom 1, pars 2, mihi fol. 1164 scribit, natus anno 1629 unde conicere licet, quod anno vitae sexagesimo septimo mortuus est. Electus in regem anno 1676, ut idem tom 1, fol. 558 testatur, hinc patet, quod regnaverit annis viginti et uno.

¹ Idem [Załuscius, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 24.

Він був людиною широких здібностей, володів іноземними мовами, знав свої та чужоземні закони, подбав, аби добре пізнати хід небесних світил, протяжність земель та річок, властивості трав і таємниці всіх наук. Король любив якнайсильніше справедливість та слушність, дбав про святу віру і з безпекою для життя багато разів її захищав, дуже посприяв у тому, щоб повернути до унії з Римською церквою схизматичних русинів у своїх володіннях. Також він з усіма найменшими слугами, які мали доступ до нього (багатьох з яких він навіть знав на ім'я та в обличчя), найстійкіше терпів голод, дим, мороз, спеку у військових обозах. Випробуваний у нещастях, не зарозумілий після перемог у війнах з козацькими, татарськими, московськими, шведськими, навіть місцевими [польськими] військами, вславився на весь світ, що пройнявся великою повагою до польського імені, трьома найславнішими перемогами над турками¹. Польщі, яка протягом сорока років постійно нищилася в жорстоких війнах, він за вісім неповних років повернув мир. Збройно відіслав за пиху та сваволі туркам. В Австрії король звільнив уже цілковито zagrożений Відень від найтяжчої облоги. Він здобув фортеці турків в Угорщині, повернув Леопольдові I повсталу Угорщину. Свого часу довів мужністю, що може перемагати зарозумілу потугу турків. І за такі великі свої чини терпеливо вислуховував, відкрито та потаємно, численні невдоволення, і навіть часто слушні. Не можна описати всіх його чеснот у моїй незначній праці – оповіді, створеній для скромних цілей. Високі розуми працюватимуть, щоб описати його чини, у майбутньому сотнями мов говоритимуть про його заслуги й велика слава ширитиметься по краях серед народів.

Та незбагненними у своїй глибині є таємниці Божих судів, про які випадає промовчати з послухним подивом і шанобою. У будь-якому разі потрібно [згадати], що такий герой ніколи не був похований як король Польщі й не мав похорону². Хоча Собеський народив трьох синів, гідних скіпетра, але жоден не став наступником на троні, бо змарнували не тільки корону, але й дідичні маєтки, погано ладнали між собою та з матір'ю, були обтяжені боргами, двоє з них не одружилися, однак король отримав утіху від старшого сина, який поєднав його з Нойбурзьким домом³.

Чимало людей до його великих чеснот приписували й значні (звичні для правителя) недоліки. Йому докоряли в надмірній скнарості, коли задля нагромадження урядів, посад свого королівства знищував фортуни багатьох заслужених людей, коли вступав у таємні угоди з татарами на шкоду Речі Посполитій, дозволяв їм безкарно грасувати з вогнем і мечем по селах та містах, міг дозволити їм забрати тисячі людей у вічну неволю, не хотів їх карати, часто забороняв [це робити іншим], дозволяв відійти без покарання, не забезпечив охорону кордонів, безпеку для руських земель, випускав татар із полону, дуже часто наказував обдаровувати їх одягом. Також підтримував, усупереч слушності, нікчемний єврейський рід, дозволяв поширюватися їм по своїх дідичних маєтках, навіть містах та містечках, з великою шкодою для християн, збитками для їхніх маєтностей, товарів, прибутків, надавав їм [євреям] публічні функції, право оренди, з утратою для Божої честі та гнобленням християн. Ніколи ще жодна чеснота не існувала без плями, і рідко хто був такий, чия похвальність не була б затьмарена чи сплямована якоюсь вадою⁴.

Вітер швидко приніс вістку до нашого Львова про смерть короля, дуже тяжку для всіх нас, найбільше через його часте перебування в наших краях. Несподівано й відразу вся

¹ Мовиться про перемоги над турками під Хотиним (11 листопада 1673 р.), Віднем (12 вересня 1683 р.) і Парканами (7–9 жовтня 1683 р.).

² Похорон Яна III Собеського відбувся в королівському замку на Вавелі у Кракові вже після смерті Я. Юзефовича, 15 січня 1734 р., див.: Gašior E. Pośmiertne wędrówki, s. 208.

³ Якуб Людовик Собеський у 1691 р. одружився з Ядвігою Ельжбетою Амалією з дому Пфальц-Нойбург (1673–1722), з якою в нього не було нащадків чоловічого роду.

⁴ Автор перефразовує вислів римського історика Плінія: «Nemo exstitit, cuius virtutes nullo vitiorum confinio laederentur / Не існує нікого, чий чесноти не були б затьмарені якоюсь вадою» (Plinius, *Panegyricus* [Traianus], 4:5).

Postquam rex Joannes III monstrata heroicae fortitudinis gloria, arteque contra Turcas bellandi, vitam, victorias, fortunamque suam in urna ferali deposuit, subito mutatae vices temporum, ac ordinum in regno, respublicaque Polona infelicem rerum suarum cursum inchoavit. Convocationis comitia instituta Varsaviae, protracta diutius, inter rixas, dissidia, aemulationes optatum finem habere non poterant, rupta sunt¹. Confoederatio in nostra Russia exercitus, electo mareschalco Petro Boguslao Baranowski, odio ducis Jablonowii insufflata, cum solennitatibus iuramentorum instituta, magno numero militum aucta, sedem Samborinae (ut gravius civitati Leopoliensi bonisque nostris spiritualibus incumberet) posuit.

<fol. 943>[// 398v] Facto enim rebelli illo autoramento (quod sacrum nexum dixerunt), ut electi officiales suam ditarent inopiam, facerentque magnificam, ad nostram Leopolim legatos, cum acrioribus edictis miserunt, ut ipsis necessaria provideret civitas, et contributionem in instanti parato aere persolveret. Debebat itaque magistratus consularis, etiam tapetes, quibus stalla sua in ecclesia tegebat, extradere, operas iniunctas citissime elaborari, pro iisque pretium conductum solvere, victualia, vinum crematum, mulsum incunctanter subministrare. Sed et aliis circumiacentibus oppidis, villis, insolentia sacri nexus onera, gabellas imposuit, tributa extorsit.

Nec ecclesiae sacer licet nexus hic pepercit. Maxima quippe pars huius foederatae multitudinis primam felicitatem suam rapacitate lucrisque metiebatur, sub specie quidem boni publici, libertatis, defensionis fidei, ac mercedis pro stipendiis lucranda se in foedus militare coaluisse iactabant, in re tamen sollicitante praeda manifestum erat. Ita vitia virtutes mentiuntur.

Suborta ex eo erat inter spirituales magna disceptatio, utrum milites confoederati sint ad sacram homologesim admittendi? An ab eadem arcendi? Et multi saperdae [sic] etiam contemptivi, ex rationibus adstructis non esse illos sacris privandos contendebant, ideo blandiebantur, missas offerebant audituris, absolvebant confessos, etiam primarios nexus authores. Multi non esse absolvendos, ex capite rebellionis, legibus ecclesiae et regni damnatae, et respective ex ratione difficillimae, nec possibilis restitutionis tot damnorum, quorum sive per assistentiam corporalem, sive per autoritativam, causa erant, sicque secum etiam fora conscientiarum decertabant, nec quidquam conformi sensu, favore personarum certi decernebant.

{Placet hic referre egregium actum Stanislai Kłosinski praepositi Rudecensis, qui Samborina venientem Rudki Baranovium mareschalcum cum notabili manu exercitus precibus et minis tentatus ad confessionem sacramentalem suscipere noluit, et vicariis suis ne ab illo, et aliis confessionem exciperent inhibuit, atque sic solo audito sacro recessit}.

Expeditus erat Achatius Arciechovius a primate, canonicus Plocensis, cum instructionibus, et rationibus impressis, nexum improbantibus per statuta antiqua, ut a confoederatione descisceret exercitus, quas <fol. 944>[// 399] rationes idem Załuscus, [*Epistolarum*], tom 2, fol. 196 et sequenti satis prolixè etiam poena excommunicationis apposita, describit. Nihil tamen hoc anno rationes illae profecerant, confoederationis lucra magis placebant, quam animarum, etiam in annum futurum evacuandis incolarum regni marsupiiis, ex respectibus privatis, factionibus tacitis, protensa.

Lituanorum tamen nexus Radivili ducis sollicitudine Sapiehae, palatini Vilnensis, illius exercitus ducis liberalitate, dissolutus, utcunque maerentem rempublicam exhilaravit².

Terra nostra, ut vulgo dicitur, verius districtus Leopoliensis, terrigenas suos pilanos, vernaculos ad regestrum vulgo *na popis*, qui et quales patriae praesidium ferre valeant, pro die vigesima Augusti ad latepatentes campos, post ecclesiam Ruthenam Sancti Georgii³ invitavit, sed paucos vix milla complentes, numeraverat, amphora ceperat {institui et urceus exivit}.

¹ Załuscus, [*Epistolarum*], tom 2, fol. 108.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 191.

³ Ориг.: дали кілька слів перекреслено.

сподівана радість, уже несправджена надія на його прибуття та приємність майбутнього привітання перейшли у смуток, сльози та зітхання. Всі засумнівалися в майбутньому й занепокоїлися про власний рятунок і загальну безпеку. Наш Львів з капітулою якнайшвидше подбав про підтримку його душі, для [отримання] виняткових ласк, та організував 17 липня урочисту похоронну процесію за участю всіх чернечих орденів із жалобною проповіддю. Місто збудувало власним коштом у формі трону гробівець, де поміж зброї була покладена зверху королівська корона (яка не була одразу покладена на гробницю короля у Варшаві¹), що була зроблена з коштовних діамантів і поставлена над [його] портретом.

Цей король, як пише Залуський², народився 1629 року, з чого можна зробити висновок, що він помер на шістдесят сьомому році життя. Обраний королем у 1676 році, як він же свідчить³, звідки випливає, що правив двадцять один рік.

Після того як король Ян III склав у посмертний гробівець виявлену славу з героїчною мужністю, воєне мистецтво у боях проти турків, своє життя, перемоги та форту, польська Річ Посполита з несподіваною зміною часів та порядків у королівстві почала прямувати в нещасливому напрямку. Скликаний у Варшаві конвокаційний сейм, що довго тривав серед сварок, незгод, суперництва, не міг мати доброго кінця й був зірваний. Сконфедероване в нашій Русі військо, обравши маршалком Пйотра Богуслава Барановського, натхнене ненавистю гетьмана Яблоновського, було утворене через урочисті присяги. Побільшившись численними вояками, воно обрало за осідок Самбір (щоб звідти прикро загрожувати місту Львову та нашим духовним маєткам).

Вчинивши повстання після присяги (назвали це святим зв'язком), [конфедерати], ніби обрані урядовці, аби збагатити свою убогість і стати вельможами, відрядили до нашого Львова посланців із суворими наказами, аби місто забезпечило їх необхідним і сплатило негайно контрибуцію готівкою. Тож раецький уряд мав видати навіть килими, якими свої лавки у храмі покривав, подбати, щоб якнайшвидше було виконано все необхідне, продавши за погодженою з ними ціною, невідкладно забезпечити харчами, горілкою, медовухою. Але цей свавільний «святий зв'язок» наклав обтяження та податки й на інші довколишні міста, села, вимагаючи сплат.

Той «святий зв'язок» Церкві нічого доброго не дарував, адже основна частина того сконфедерованого вояцтва вважала своїм щастям грабіж та прибуток під виглядом належного порядку, свободи, захисту віри й роздавала платню з отриманих контрибуцій, аби зміцнити військову конфедерацію, однак насправді це було очевидним заохоченням грабунку. Так вади маскуються під чесноти.

Через це між духовними виникла велика суперечка, чи слід допускати сконфедерованих військових до святих таїнств? Чи перешкоджати в цьому? І чимало священників, також монахів, з наведених мотивів заперечували заборону для них таїнств або, навпаки, догоджали їм, пропонували слухати літургії, розгрішали на сповідях, навіть головних призвідників конфедерації. Багато кого не можна розгрішити при заколоті, засудженому законами Церкви й королівства, коли дуже складно або навіть неможливо відшкодувати стільки збитків, причиною яких вони стали особисто чи віддаючи накази. Отож навіть духовні суди сперечалися між собою, вони приймали рішення не за спільним розумінням, а за особистими уподобаннями.

Варто тут згадати визначний чин Станіслава Клоєнського, пароха з Рудок, який не захотів допустити до таїнства сповіді маршалка Барановського, котрий прийшов із Самбора до Рудок зі значним відділом війська, схиляючи його [пароха] проханнями та погрозами, а той і своїм вікарієм заборонив приймати сповідь від нього [маршалка] та інших вояків. Тож він [Барановський], вислухавши тільки богослужіння, вернувся назад.

¹ Через корону виникли непорозуміння між королевою та королевичем Якубом Людовиком, тому вона не відразу з'явилася на голові померлого короля.

² Załuski A. *Epistolarum*, t. 1, p. 1164.

³ Idem, p. 558.

Post mortem regis iudicia capturalia nobilitas instituit, quorum mareschalcus electus fuerat Franciscus Dziduszycy palatinus Podoliae, {qui in praetorio civitatis iurisdictionem suam exercebat, decretaque non diu duratura cum magna autoritate condebat, sine mora executioni demandabat, ne exsibilarentur}.

Annus Domini 1697^{mus}

It primis subsequencia respondeant, ipse ego ceptam anni praecedentis rerum narrandarum seriem expeditione mei ad oppidum Sambor continuo. Gravabat confoederatus miles, ut in anno praecedenti praemiseram, bona ecclesiae et vel maxime ex impetu primo et vicinitate loci capituli nostri, et inter illa gravius villas Młynisca et Zabłotowce, sive prae antiquo clerum livore, <fol. 945>[// 399v] sive prae odio in personarum Constantini Mrozowicki archidiaconi, illa bona tenentis, praeconcepto. Multa damna, guerras, extorsiones impracticabiles, et quod dolendum erat saevitiem barbaram super innocuos colonos, laxata in omne nefas insolentia exercebant.

Primis itaque diebus Januarii ego, uti procurator, solus difficultatem operis subire debebam, fueramque expeditus ad Baranovium mareschalcum cum denunciatione magnarum iniuriarum, multarum aggravationum, petiturus protectionis ipsius subsidium, sive contra exorbitantes iudicium. Non gratus hospes iracundis obveneram, maiorem certius molestiam sum expertus, quam fama vulgaverat, publica scommata in congressu silenti ore et aure patienter audivi.

Publicam tamen audientiam, quia privatam habere non potui, lucratus sum ex consilio amicabile. Superveneram enim de industria post missae auditae in ecclesia sacrificium, ad conclave militare magnum, in quo assidentem mensae cum consiliariis et commilitonibus suis Baranovium mareschalcum, bellariis matutinis, crematique adusti potui pro more solito gustum praebentem veneratus sum. Cui post officiosam brevemque nomine capituli pensesim, literas missivas sigillatas, quaerelas in se obvolutas ferentes, ad manus (spectante et assidente notabili congressu foederato) reddidi, quad statim consiliariis legendas tradidit.

Non potui tamen responsum nisi post lapsos dies novem ex allatis inquisitionibus obtinere. Ex quibus per solos confoederatae militiae commissarios (forte per respectum bono communis sibi pro illo tempore congruentis) expeditis, quia aliquae iniuriae pro realibus agnitae (multas enim ex officio et debito factas, pro talibus se agnoscere dicebant) ad subsellium commissoriale iudicandarum causarum a mareschalco remissae sunt¹. Audita relatione capitulum licet hanc causam in illo subsellio promovendam decreverat, comparere tamen nec tutum <fol. 946>[// 400] subditis, nec capitulo liberum fuit, ideo pensionem solitam ex his bonis capitulum pro hoc anno amisit, et ego sumptum et gratitudinem laboris et diligentiae. Sic oleum et operam perdidimus.

Non taedeat, ut puto lectorem scire, quae super statu illo confoederatae militiae Samborae commoratus observavi. Non iuxta Aristotelis doctrinam rempublicam illam confoederatorum, vocare nomine proprio possum, nisi statum despoticum nominavero. Vidi enim, quod electo mareschalco quanquam ducis imperium praeseferenti, officiosa, solumque ad speciem obedientia praestabatur. Aequalem se etenim ipsi unusquisque commilito aestimabat, subdialem nullus. Quando ad templum quovis mane missam auditurus pergebat, praecedebant multi, subsequebantur plurimi, dum in scamni primo loco cum suis consiliariis consedit, consedere cuncti, nemo assistebat, praeter ephobos duos. Post sacram auditum reducebatur solenniter ad suam residentiam (quam in lapidea bene extracta noviter, lataque satis civis Gruszewic fixerat) mensaeque paratae erant, crebris cremati lagenis refertae, his mensis reducentes {eum} accumbebant, bibebant pro libitu. Ferebatur prandium de industria pro omnibus paratum. Aderat

¹ [Acta] capituli, fol. 603 et 695, et 601.

Плоцький канонік Ахачій Арцеховський був відправлений примасом з інструкціями та викладеними аргументами про несхвалення конфедерації, щоб, відповідно до давніх статутів, військо відійшло від зв'язку. Ці докази, навіть із накладенням екскомуніки, достатньо докладно описує Залуський ([Zaluski A. *Epistolarum*, t. 2] на сторінці 196 і далі). Проте в тому році жоден з наведених аргументів не допоміг, конфедерації більше подобалися прибутки, ніж [порятунок] душ, і вона продовжилася також у наступному році, спорожняючи гаманці мешканців королівства задля приватної користі, під приводом замаскованих вигадок.

Натомість конфедерація литовців, підбурювана віленським воєводою [Яном Казимиром] Сапегою, під проводом Радзивіла¹ була розпущена завдяки великодушності провідника того війська, певним чином утішивши засмучену Річ Посполиту.

Наша земля (як по-простому кажуть – Львівський повіт) покликала своїх місцевих зем'ян, вписаних до реєстру (звичайно говорять – на попис), які мали б стати на захист батьківщини, на 20 серпня на розлогі поля за руською церквою Св. Юра, але ледве тисячу осіб нарахували: планували зліпити амфору, а вийшов глек².

Після смерті короля шляхта встановила каптурові суди³, маршалком яких був обраний подільський воєвода Франциск Дзидушицький⁴. Він здійснював свою юрисдикцію в міській ратуші, з великим авторитетом видавав декрети, що мали короткотривалу дію, вимагав їхнього виконання без зволікань, щоб не виникало протестів.

Рік Божий 1697

Насамперед мали подальший розвиток події, що тривали з минулого. Я за минулий рік почав описувати довгу низку моїх подорожей до міста Самбір. Сконфедеровані воюючи обтяжували [селян та міщан] (як я згадував під попереднім роком), і серед інших особливо села Млинище та Заболотівці, чи то з упередженої давньої неприязні до духовенства, чи з особистої ненависті до архидиякона Костянтина Мрозовицького, що ті маєтки тримав. Із рідкісною сваволею та безправністю вони спричинили багато втрат, клопотів, невиконуваних обтяжень, завдаючи болю невинним селянам з варварською жорстокістю.

Тож я в перших числах січня, як прокуратор, мав сам один взятися за важку роботу, будучи висланий до маршалка Барановського з повідомленням про великі шкоди, численні обтяження та проханням про допомогу з його протекцією, а також вимогою суду проти порушників. Небажаним гостем я прийшов до розгніваних [людей], певніше переконався у більшій неприязні, ніж це передавалося в чутках, при зустрічі терпеливо пережив публічну образу, спокійно слухаючи та розмовляючи.

Однак за приятельською порадою я скористався з публічної аудієнції, оскільки не міг мати приватної. Я прийшов навмисно після відбутої у храмі літургії до великої військової кімнати, в якій за столом сидів маршалок Барановський з дорадниками та вояками, і був пошанований ранковими десертами, міцною горілкою, якими звично вони пригощали. Після короткого офіційного листа із застереженням від імені капітули я передав особисто до рук маршалка (коли на це дивилася, засідаючи значна кількість конфедератів) запечатаний лист, що містив у собі скарги, який він одразу ж віддав читати дорадникам.

Проте я не зміг отримати відповіді [негайно], тільки коли минуло дев'ять днів, по наполегливих домаганнях. Відповідно до неї, вирішення справ маршалок відсилав до

¹ Радзивіл Кароль Станіслав (1669–1719) – литовський підканцлер (1690–1698).

² Автор перефразував слова з передмови Самуеля Рахеля (1628–1691) «pro amphora urceus exivit / замість амфори вийшов глек» до видання «Нікомахової етики» Арістотеля, див.: [Rachel S.] *Samuelis Rachelii in Philosophia Moralem Aristotelis introductio*, p. 76.

³ Каптурові суди – судові установи, що створювалися в періоди безкоролів'я й діяли від імені шляхти.

⁴ Дзидушицький Франциск (1640–1705) – подільський воєвода (1689–1705).

illi, prandebatque etiam non invitatus, quiquis volebat. Adustum erat, sive maenomenon, sive vinum (quod abundater a nobilitate et civitatibus subministrabatur), nec uni nimium potus nauseam causavit, scopariusque non unus opus erat. Postquam vero incaluere mero, inconcinne sibi respondebant, unusquisque occasionum ad rixas haud segnis erat observator, ita ut sese ipsemet mareschalcus cum suis consiliariis frequenter subducere debuerit. Et ille quidem bis ante festum Sanctae Agnetis, tertio in ipso festo Sanctae Agnetis [21 I 1697], quod ipsi praeceuntes in saltu sine pileis, ille in pileo choream ducebat, ab ebrioso et furioso commilitone aggressus (qui ipsi ab aliis persuasus pileum detraxit e capite), et nisi celeri fuga sibi etiam sine pileo providisset, dubio procul (ut referabatur ab omnibus) in illo circulo, vel <fol. 947>[// 400v] grave vulnus accepisset, seu vitam per manus ebriorum (vacerrarum more) insurgentium clausisset. Reliqui vero per hospitia et popinas inebriabantur, libidinabantur, motus ionicos, suaviationes uxorcularum exercebant, pasceolos suos evacuabant, quos pecuniis proquirantium rusticorum vindicias coelo invocantium replere denuo sperabant. Mareschalcus tamen omnibus affabilis (vir alias dexter) cum consiliariis iuramento obstrictus, bono exercitiis providebat, expeditiones de die, consilia de nocte faciebat, ita ut si quisquam audientiam apud eum habere, aut aliquid lucrari voluerat, duabus horis ante lucem surgere, tenebrescentibus angulis (prout et ego in longinquo suburbii illis residentiam cum difficultate inventam habens saepissime feci) adstare foribus cubiculi, cum custodiis debebat. Similiter consiliarios qui alloqui volebat, ad auroram evigilare, hospitia obire, antequam dilaberentur, necessitatem sibi ipsi imponere debebat. Idem mareschalcus pro consilio indicebat circulos legionibus, legatos undecunque venientes excipiebat frequenter, stativa cohortibus dabat¹, cunctorum plane cum adscitis e militari magistratu collegis, vitae necisque dominus, at is simul cunctos respiciens, et omnibus obnoxius, ac in quaevis acta sua inspectorem patiens, nec cuiquam secretius colloqui, nec literas recipere, nec ulli scribere, nec sacris interesse, nisi praesentibus custodibus et inquisitoribus debuerit. Haec de moribus confoederatae Poloniae nostrae militiae carptim dicta sufficiant, quae observavi ipsemet, plura alii dicent.

Quo vero ad ulteriorem huius militiae progressum multa dicenda forent, sed quia extra metam intentionis meae ab iis supersedeo, illa solum quae in archidioecesi et civitate nostra facta sunt referre teneor. Magnis pro exvinculatione nexus huius sacri sudatum conatibus, nec proderant multi labores, et magnorum virorum meditata diutius consilia. Post multos sine effectu discursus, ad invicem, pro autoritate <fol. 948>[// 401] reipublicae in summa obstinatione militum in viscera regni ire parantium, commissio in civitate nostra Leopoliensi indicta, hinc inde cum novis informationibus, resolutionibus nuntios frequenter habebat raro placentes.

Producerant domini milites propositiones suas nexus sui, quasi autoritativas, ac motrices, videlicet de manutentione nominis seu praerogativae *towarzysz* de solutione stipendiorum, de laesionibus suis ab aliquibus superiorum, de praetensionibus privatis, quas acriter nimis, arroganter et contumaciter inferebant, eoque post multas disceptationes deventum est, ut ex commissione Leopoliensi, demissa autoritate reipublicae dominae exercitus sui, de medio commissariorum magni nominis personae Samboriam, ad tractatum cum iisdem confoederatis mitterentur, numero sedecem, inter quos etiam senatorii status erant².

Inflata tamen prosperis praesumptio militum non bene, et ut par erat tractavit legatos dominae suae reipublicae. Audire enim debebant inconcinnas, indignas posterorum memoria voces: "Audacius vos quam Scythas invademus. Panem nobis ipsi frameis scindemus, realem nobis de substantiis vestris satisfactionem faciemus, et in rhedis seiugis iunctis revertemur ad propria"³. Succlamabant alii venisse tempus, quo in omne aevum gravi documento sanciatur.

¹ Załuscus, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 307.

² Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 301.

³ [Idem], fol. 303.

комісарського суду, встановленого із самих лише комісарів військових-конфедератів (і, можливо, його в той час створили з повагою до загального добра). Тому вони не визнавали реальними якісь кривди, бо, як самі говорили, такими їх не вважали, стверджуючи, що все вчинилося належно, за [військовим] наказом. Капітула, почувши реляцію, постановила, що можна цю справу скерувати у той суд, але з'ясувалося, що там підданим було небезпечно з'являтися, а капітулі не було вільно. Через це капітула в тому році втратила належну оплату з тих маєтків, а я – кошти та вдячність за працю й старанність. Так ми за дякую працювали.

Читач не засмутиться, коли викладу міркування щодо того стану конфедерованого війська, що я спостерігав, перебуваючи в Самборі. Республіку тих сконфедерованих не можна називати властивим іменем, відповідно до вчення Арістотеля, – я б радше назвав це деспотичною державою. Адже я бачив, що обраний маршалок лише нібито володіє владою правителя, йому виявляють тільки для вигляду офіційний послух. Насправді ж кожен з вояків уважав себе йому рівним, а не підлеглим. Коли він [маршалок] рушав до якогось храму вранці послухати літургію, багато вояків йшли перед ним, більшість же йшла позаду. Коли він на першому місці сідав зі своїми дорадниками, то й усі сідали, ніхто йому не асистував, окрім двох хлопців. Після вислуханої святої відправи маршалок урочисто повертався до своєї резиденції (яку облаштував у новозбудованій, достатньо просторій кам'яниці міщанина Грушевича), де вони [конфедерати] мали заставлені столи, повні пляшок із горілкою. Відпровадивши маршалка, вони засідали за столи та пили досхочу. Приносили страви, наготовлені з наміром для всіх. Приходив будь-хто та споживав їжу, навіть не запрошений. На столі були горілка, а ще медовуха чи вино (які вдовсталь постачали шляхта й міщани), щоб ніхто не напився до блюоти, бо ж потім не один прибиральник отримував роботу. Але після того, як вино розпалювало кров, поводити себе неналежно, жоден з них не був лінивим спостерігачем, а сам давав привід до сварок, так що часто доводилося їх припиняти самому маршалкові зі своїми дорадниками. І принаймні двічі до свята Св. Агнети та третій раз – на саме свято Св. Агнети [21 I 1697], коли ті, хто йшов попереду процесії без шапок, і він [маршалок] у шапці вдалися до танців, на нього напав котрийсь п'яний та лютий вояка (який за фальшивою намовою стягнув йому шапку з голови), і якби не швидка втеча, він втратив би не тільки шапку. Без сумніву (як усі розповідали), на тій площі він або отримав би важке поранення, або закінчив життя від руки п'яних (що втратили розум) повстанців. А інші ж по господах та шинках напивалися, займалися розпустою, хтивими (*Ionicos*) танцями, зваблювали подружніх жінок, спорожнювали свої гаманці, сподіваючись знову їх наповнити грішми селян, які перебували в розпачі, закликаючи небо до помсти. Однак маршалок, доступний усім (певною мірою, люб'язна людина), зв'язаний зі своїми дорадниками присягою, добре налагодив свою працю, організовуючи вдень виходи-процесії, вночі – наради. Тож, коли хтось хотів мати в нього аудієнцію або щось просив, то повинен був за дві години перед світанком встати, пройшовши з охоронцями темними провулками (як і я часто вчиняв, маючи далеко на передмісті помешкання, знайдене з труднощами), і стати перед дверима спальні. Подібним чином, якщо хотів поговорити з дорадниками, мусив прокинутися на зорі, вийти з господи, поки вони не зникли, виправдовуючись необхідністю. Той маршалок скликав військові кола на наради, часто збирав на них делегатів, які звідусіль прибували, давав стації когортам. Безперечно, він був для всіх своїх колег по військовому ремеслу господарем життя та смерті, але одночасно він оглядався на всіх та був залежний від них і в будь-яких своїх діях терпів наглядача, щоб комусь таємниці не видати, ні листа отримати чи комусь написати, ні побувати наодинці на богослужінні, тільки за присутності охоронців та прибічників. Цього достатньо, щоб стисло сказати про звичаї нашого сконфедерованого війська в Польщі, які я особисто спостерігав, а більше нехай розкажуть інші.

Про подальший виступ того війська можна було б розповісти чимало, але оскільки я відхиляюся від мети мого твору, зобов'язуюся оповідати лише про те, що відбулося в нашому архієпископстві та місті. Після численних наполегливих спроб звільнення від того

Ne quisquam senatorum seu praefectorum militiae commilitonem suum vulgo *towarzysz* oportunum iniuriae in ulla etiam exigua fortuna duceret, et alia multa.

Ergo deputati iidem licet nihil intactum reliquerat, immo omnem ad mentem confoederatorum in omnibus propositionibus pretio dissolutionis, monstrabant reipublicae facilitatem, redire Samboria Leopolim irritum per decem dies, cum dispendio et temporis, et honoris conatu debuerunt¹. Fuitque inter commissarios reipublicae maturius deliberatum, et perpensum, quomodo cum obstinatis esset procedendum, apud quos et amor patriae exulabat, et auctoritas reipublicae depressa censebatur, omnisque spes tractatus abrupta.

<fol. 949>[// 401v] Institutae itaque consulationes, privatim, ac publice quomodo ausibus praesumptuosae militiae occurrendum? Placuit collegio commissariorum praemonere rempublicam, ac denunciationes publicas ad palatinatus et iudicia capturalia, quod irrevocabili obstinatione in viscera regni pro vindicandis portionibus et stipendiis confoederata militia movere decreverat, quod minas intentat, ut sibi status reipublicae tempestive consulant, de securitate publica provideant, et alias arma armis opponant, ne incautos dominos servi praeveniant, ac opprimant².

Cogitabat iam de mediis resistendi respublica, more tamen materno non desistebat succurrere filiis suis etiam obstinatis, prudenter revolvens, quod fieri potest³, ut qui hodie sunt zizania, cras existant frumentorum grana electa, nec cessabat filiorum suorum duriora chalibe pectora amore tangere, benevolentia antequam ad fortia descenderit emolire. Ex consilio itaque Varsaviensi iterum stuba commissionis nostrae Leopoliensis Stephanum Potocki, Czerkasensem capitaneum, Nicolaum Krosnowski, dapiferum Leopoliensem, Antonium Stamirowski, subdapiferum Haliciensem, Samboriam expeditiv.

Hi, die vigesima quinta Aprilis advenientes Samboriam, exposuerunt exercitui propensionem patriae in filios, ac simul omni conatu, nisuque suaserunt reasumptionem interrupti tractatus, ante regis electionem, dissolutionem confoederationis ex re illorum, antequam sibi status reipublicae consulant, repressalia, iniustas acies, et fera in patriam bella movere volentes confoederati, parata iam ex consilio inveniant⁴.

Pupugit haec compellatio matris contumaciam militarem, fregitque abruptam⁵ ferociam et ad danda gratiora responsa, die 29 Aprilis induxit, scilicet petierunt mareschalcum suis consiliariis prorogationem temporis, ad congregandos vexillorum deputatos, <fol. 950>[// 402] qui porrectis iustis ad satisfactionem mediis, **facilium communicent aliis, et consensum nanciscantur**, postulabant permissionem panis, ne in obsequio reipublicae deficiant, quasi ieiuni essent, licet pro libitu inescati.

Moderato animo acceptarunt commissarii istam declarationem, et quoniam omnia puncta totius exercitus assensurata et conclusa fuere, de tempore solum res agebatur, nihilque restabat, nisi ut illae capitulationes hinc inde sancitae et decisae, ab utraque parte subscriberentur, suntque subscripta, panis et merces deservita sine mora sunt provisae, caeremonialia solutionis nexus ad conferentiam et determinationem commissionis reipublicae Leopoli consistentis, reservata.

Exnunc die 30 mensis Aprilis data a mareschalco mandata, ut sub Sczyrzec universus exercitus conveniret pro die decima Maii. Ad quem locum florenorum millia centum suppeditata per Charzevium praemisit dux generalis Jablonovius, in vim praetensae pro stipendiis

.....
¹ Eodem [Zaluscius, *Epistolarum*, t. 2] et fol. 255.

² Idem, fol. 304.

³ Idem, fol. 314.

⁴ [Idem], fol. 324.

⁵ Ориг.: дали закреслено *contumaciam*.

«святого зв'язку» не подіяли і старання багатьох, і довготривалі посередницькі поради визначних мужів. По численних безуспішних взаємних розмовах у владних колах Речі Посполитої, за такого опору військових, готових йти всередину королівства, була організована комісія в нашому місті Львові, що часто приймала посланців з обох сторін з новими повідомленнями, ухвалами, які рідко всім подобалися.

Пани військові представили конфедерації свої пропозиції, доволі ультимативні та категоричні (а саме щодо збереження свого імені чи прерогатив вояка-товариша (*towarzysz*) при забезпеченні платнею, про свої образи з боку провідників, про претензії особистого характеру), які вони внесли надто гостро, безоглядно та наполегливо. Після багатьох суперечок дійшли до того, щоб від львівської комісії, оминувши владу Речі Посполитої – господарки свого війська, вислати із середовища комісарів визначних осіб до Самбора для переговорів з тими конфедератами, у кількості шістнадцяти осіб, серед яких були також і сенатори.

Проте зарозуміла зухвалість військових не виявилася щасливою, бо до неї відповідно поставилися посланці їхньої господарки – Речі Посполитої. Тож повинні всі для пам'яті нащадків почути ці недоречні, негідні голоси: «Зухваліше, ніж татари, нападемо на вас. Хліб для нас своїми шаблями відріжемо, забезпечимо свої реальні потреби вашими маєтками та на каретах, запряжених шестериками коней, разом повернемося додому»¹. Інші кричали, що настав час, коли це має бути закріплено важливим документом назавжди. І щоб ніхто із сенаторів чи провідників війська не завдав кривди своєму вояку, по-простому товаришеві, у жодній, навіть незначній справі. І багато іншого [говорили].

Отож тим делегованим нічого іншого не залишалось, як у будь-якому разі продемонструвати, зберігши ввічливість Речі Посполитої, повну незгоду з усіма їхніми пропозиціями. Вони [делегати] мусили повертатися із Самбора до Львова по даремній втраті часу та ще й з образою честі. Серед комісарів Речі Посполитої була розважлива дискусія, як слід вчинити з упертими [конфедератами], які позбавлені любові до батьківщини і вважають принизливою повагу до Речі Посполитої, і всі сподівання на домовленість було зірвано.

Відтак були започатковані приватні та публічні консультації стосовно того, яким чином з'явилася зухвалість зарозумілого вояцтва. Колегія комісарів постановила застерегти Річ Посполиту через публічні звернення до воєводств і каптурових судів про те, що сконфедероване військо безповоротно вирішило рушити всередину королівства для здобуття винагород та платні. Про ці загрози [комісари] повідомили для того, щоб стани Речі Посполитої вчасно порадилися, забезпечили публічну безпеку та, зрештою, проти зброї виставили зброю, аби слуги не випередили та не знищили недосвідчених господарів.

Річ Посполита вже обмірковувала засоби захисту, однак за материнським звичаєм не перестала дбати про своїх, хоч і впертих, синів, мудро повторюючи, що може трапитися, коли те, що сьогодні було куколом, завтра дасть врожай добірного зерна. Вона не припиняла з любов'ю торкатися твердих, як залізо, сердець своїх синів, пом'якшуючи їх добротою, перш ніж вдатися до сили. Тож після наради у Варшаві знову до Самбора рушили представники нашої львівської комісії: черкаський староста Стефан Потоцький, львівський стольник Миколай Кросновський, галицький підстолий Антоній Стаміровський².

Вони прибули 25 квітня до Самбора, засвідчили війську прихильність батьківщини до своїх синів та водночас усю рішучість намірів, переконуючи відновити зірвані переговори перед виборами короля, розпустити конфедерацію в цій справі до того, як стани Речі Посполитої це обговорять. Конфедерати ж, бажаючи запобігти репресіям, неприязній гостроті, були готові до порозуміння.

¹ Załuski A. *Epistolarum*, t. 2, p. 303.

² Потоцький Стефан (1665–1730) – черкаський староста з 1694 р.; Кросновський Миколай Франциск – львівський стольник (1682–1702); Стаміровський Антоній – галицький підстолий (1695–1703).

mercedis¹. Convolarunt zephyri, alias forte magis ad numerandam pecuniam, quam universalia mareschalci sui, egentes stipendarii exercitus, faciliusque tanta pertinacia et iuramentis firmatum nexum, dissolus permissurunt, dum paratum exsolutionem acceperunt.

Nec mora ex campo Sczyrzecensi ad ecclesiam conventus Leopoliensis patrum Bernardinorum, vexillorum multis deputatis stipatus, commilitonibusque superbe sub labaro ducis, equo generoso insidens, dilapida veste indutus, umbone Thraciis lapidibus pretioso terga tectus, procedebat per suburbium Haliciensem, via a Sancto Lazaro ducente, sabbathi die, quae fuit undecima Maii Baranovius, sedentique in stallo hora 3^{ia} post meridiem ad tumulum venerabilis servi Dei Joannis de Dukla Jablonovio, castellano <fol. 951>[// 402v] Cracoviensi, uti duci generalo exercituum, aliquot verba prolocutus, signum illud confoederationis, quod supra caput eius ferebatur submissit, ac in signum obedientiae ad manus tradidit.

Jablonovius vero in prosperis aequae ac adversis aequanimus, iniuriarum patientissimus, et plene oblitus, vultu gestuque tranquillus, animo moderatus, accedentem mareschalcum cum suis consiliariis benigne suscepit, labarum sibi oblatum acceptavit, et in anathema oblivionis, ad tumulum Beati servi Dei, quod hucusque in sublimi pendere conspicitur, affigendum mandavit. Qua facta caeremonia unusquisque militum, ad equos suos festinare, ab ecclesia ad hospitium, alii ad stativa Sczyrzecensia properare, non intermiserunt. Ita ut Baranovius prout ipse aspexi, qui multitudine septus superbe ecclesiam intraverat, quasi finita scenae humilis, cum duobus famulis suis, foras exiret. Et sic longa iurgiorum tela, subito praecisa est.

Similiter et forte longe acerbius in campis Varsaviensibus circa futuri regis electionem palatinatus regni, magni ducatu Lituaniae desudabant. Excedit vires ingenii mei, et narrationis seriem, dixerunt iam aureo stylo historici omnia illa, quae gesta, dicta, scripta, tractataque fuerunt, dicentque nec semel. Ego breviter revolvo memoriam anteaactorum, ac dico quod magnae intervenerant contentiones, rixae, scissiones, aemulationes potentium, inter quas duo electi in unum regem Poloniae. Privio Franciscus Ludovicus de Bourbon princeps de Conti Gallus, praecipitanter per primatem regni, et non quaesito alterius partis reipublicae assensu, iam proclamatus erat. Secundo Fridericus Augustus dux Saxoniae, quasi per aemulationem partis alterius contemptum sui allegantis, electus per episcopum Vladislaviensem in campo denunciatus², ac ad ecclesiam collegiatam Sancti Joannis Varsaviensem in persona <fol. 952>[// 403] ablegati sui deductus, cum solenni “Te Deum laudamus” hymno, et multa nobilitatis sub vexillis procedentis corona, in regem Poloniae praeconisatus est.

Praevaluit tamen serenissimus dux Saxoniae Augustus II a statibus sibi confoederatis vocitatus, qui uti propior sine mora properavit in regnum, suisque electoribus praesidium, sibi ius ad coronam contulit³. Cuius coronatio Cracoviae die 15 Septembris, quae fuit dominica 16 post Pentecosten per eundem Vladislaviensem episcopum expedita est, magno accursu nobilitatis, etiam exercitu Saxonico assistente. Deliberatum fuit inter capitulum et magistratum consulare virum sacrum votivum⁴, stante scissione reipublicae hac die pro more solito coronationis solenniter sit decantandum cum “Te Deum laudamus”. Pensatis tamen hinc inde rationibus, magis ponderantibus, censuit capitulum decantandum esse, quod assistentibus religionibus et ordinibus civitatis decantatum est, totaque civitas hac die coronato capiti applasum triumphalem instituit, et solenniter quanquam malo suo tripudiavit. Sed ne longius progressum revocat ad capituli statum intentio mea.

Franciscus Dziduszyci, palatinus Podoliae, fecit foundationem non diutius vita sua duraturam, ad crucifixum stantem in meditullio ecclesiae nostrae, pro una missa lecta quavis

¹ Idem [Zaluski, *Epistolarum*, t. 2], fol. 325.

² Zaluscius, [*Epistolarum*], fol. 389.

³ Idem, fol. 774.

⁴ [Acta] capituli, fol. 609.

Цей докір матері [Речі Посполитої] знесли в військовий непослух, охолодив згубну лють і привів до надання ласкавої відповіді 29 квітня, коли маршалок зі своїми дорадниками просили продовження терміну, щоб зібрати представників від хоругов, які б представили слухні засоби для задоволення вимог, легше переконали інших та отримали згоду. Вони просили дозволу на власний розсуд шукати [військовий] хліб, якого їм бракує на послугах Речі Посполитої, який вони їдять ніби в піст.

Комісари прийняли цю декларацію розважливо, і позаяк на всі пункти військо погодилося і все схвалило, з часом уже йшлося тільки про те, що нічого не залишається, як двом сторонам підписати ті угоди, навзаєм затверджені та погоджені. І вони були підписані, щоб зароблений хліб і платня були надані без зволікань, залишивши церемоніальний розпуск конфедерації для зборів та ухвали комісії Речі Посполитої, визначеної у Львові.

Відразу 30 квітня маршалок видав наказ, щоб усе військо зібралось під Щирцем на 10 травня. До того міся великий коронний гетьман Яблоновський наперед вислав через Харчевського¹ сто тисяч злотих для забезпечення претензій з виплати платні. Вони [конфедерати] чимдуж туди поспішили, зрештою радше для отримання грошей, аніж за універсалами свого маршалка. І вони легко дозволили розірвати зв'язок, укріплений такою наполегливістю та присягами, оскільки отримали оплату готівкою.

Не зволікаючи, Барановський [вирушив] з поля під Щирцем до львівського храму отців бернардинців в оточенні багатьох представників хоругов та вояків, високо сидячи під штандартом ватажка на шляхетному коні, вбраний у надмірно пишній одяг зі щитом у дорогіших фракійських каменях², що закривав плечі. Він пройшовся по Галицькому передмістю дорогою, яка вела від [шпиталю] Св. Лазаря. У суботній день, що припав на 11 травня, сидячи на лавці, о третій годині після полудня, біля могили велебного Божого слуги Яна з Дуклі, він спустив той прапор конфедерації, котрий несли над його головою, перед краківським каштеляном Яблоновським, як великим коронним гетьманом, мовивши кілька слів, та віддав до його рук на знак послуху.

А Яблоновський, стриманий і в щасливих, і в неуспішних ситуаціях, терпеливий щодо кривд і готовий усе забути, спокійний на вигляд та в поставі, поміркований у душі, ласкаво прийняв зі своїми дорадниками прибулого маршалка, узяв подарований йому штандарт і для засвідчення забуття звелів його закріпити при могилі блаженного Божого слуги (і його ми досі оглядаємо висячим вгорі). Після відбутої церемонії всі вояки швидко поспішили до своїх коней, одні рушали до господ, інші – до стацій у Щирці. Отож Барановський (як я особисто спостерігав) входив до храму в чудовому оточенні, а після відправи вийшов з дверей упокorenим зі своїми двома слугами. Ось так несподівано перервалася довга нитка колотнеч.

Схоже, хоча, можливо, дещо гостріше, відбувалося все у варшавських військових таборах при виборі майбутнього короля, урядів королівства та Великого князівства Литовського. Це виходить поза межі мого твору і послідовності оповіді, та й уже історики описали чудовим стилем усе те, що відбулося, було сказано, написано, обговорено, тож ще раз не варто переповідати. Я тільки коротко освіжу в пам'яті минуле та розкажу, які великі почалися напруження, сварки, чвари, протистояння можновладців, коли з'явилися два електи на одне місце короля Польщі. Першим був поспішно проголошений [королем] примасом королівства, не просячи згоди супротивної сторони, француз Франциск Людовик де Бурбон, принц де Конті³. Другий елект, саксонський князь Фридерик Август, ніби з огляду на суперництво з другою партією, на погорду їхнього обранця, був проголошений влоцлавським єпископом у військовому таборі та приведений до колегіатського храму Св. Івана у

¹ Харчевський Себастьян Франциск – сяноцький підстолий (1696–1722).

² Фракійським каменем, очевидно, називали геліотроп – мінерал, різновид халцедону зеленого кольору з яскраво-червоними плямами.

³ Франциск Людовик де Бурбон, принц де Конті (1664–1709) – представник французької правлячої династії.

feria sexta cum cantu musico de Passione pro censu a quinque millibus proveniente, tum et ad imaginem Beatissimae in capella Domagalicciana gratiis percelebrem, itidem pro una lecta missa cum litanis quovis sabbathi mane decantandis cum sono musicae, prout obloquitur inscriptio in actis capitularibus hoc anno per eundem uti mareschalcum recognita, super bonis haereditariis Niegrynec et aliis⁵. Et solvebat censum incunctanter dum vivebat, postquam vero vivere desiit, etiam census solutio iuxta ordinationem praescriptam apud immemorem filium cessavit, ac utraque fundatio extincta est⁶. {Modo solvitur census et obligationes absolvuntur}.

Summam duorum millium Sulikovianorum confraternitati Sanctissimi Corporis super bonis lapideae <fol. 953>[// 403v] Slachetczynska inscriptam, et certa ratione capitulo per pie demortuum Gavat, protunc praepositum eiusdem confraternitatis cessam, revisis iuribus restituit capitulum eidem confraternitati, sortemque exdivisam cessit eidem⁷.

Similiter et fundum avulsum a laneo dotali ecclesiae Milczycensis, indebite per curiam multis annis usurpatam, praevis inquisitionibus, mappae delineatione, et informationibus in scripto factis, perpetuis temporibus restituit, et applicavit capitulum eidem Milczycensi ecclesiae⁸.

Vir scientificus Mathias Erasmus Wąsowski, cancellarius capituli nostri, praepositus Javoroviensis, diuturna infirmitate fessus, viam universae carnis ingressus est. Et quia sine testamento decessit, capitulum iuxta iura sua capitularia et funeris, et anniversarii et rerum dispositionem in se absumpsit⁹, eo tamen errore succedente, quod ad optionem libros Gallico idiomate impressos, ac pigmenta colorum magno pretio aestimatorum Joanni Jabłonowski, palatino Russiae, quandam donationem per defunctum sibi factam, verbo alleganti, et magna promittenti, inutiliter extradidit, spondebat ille quidem gratificationem capitulo et ecclesiae, sed nimis parvam praestitit.

Antecedenti et praecipue hoc anno multarum ecclesiarum archidioecesis nostrae inventaria, actis consistorii inserta sunt, quod memoriae melioris gratia adnotandum putavi.

Non erat etiam hoc anno Leopoldis nostra sine metu. Spargebatur enim passim, quod Tartari civitati nostrae appropinquarent, et a pluribus etiam cum iuramento vulgabatur¹⁰, quod iam in vicinia Tartarici nostris radiant cervicibus enses. Crescebat in maius ut solet in similibus velox fama auctore incerto, certo discrimine. Magnus proinde pavor etiam commissarios reipublicae ad capitulandum cum exercitu confoederato missos, incessit, ex eo maxime quod nec tanquam in bello parati, nec tanquam in pace securi essent. Evanuit tamen hic infestus concordiae ceptae rumor cum veriora ad Jabłonovium essent allata, quod Turcae et Tartari, aliquot centena curruum provisionis et alimoniae Cameneco invexerint, et retro statim propter ingentem nivium copiam, gressus impediendam redierint. Agnovit in hoc <fol. 954>[// 404] urbs nostra providentiae Divinae beneficium, ingentia enim damna in partibus nostris facta fuissent, et suburbia nostra magnum incendium non evitassent, si nemine resistente hostes irruissent.

Ad cumulum impendentium malorum denuo etiam variatio monetae, in reprobatione nummorum argenteorum inaequalium et quotae et materiae deterioris (qui uno floreno currebant, non tamen grossis triginta aequivalebant) intercessit¹¹. Afflixerat vel maxime haec variatio cives nostros, apud quos milites merces varias emebant, et pravam hanc monetam

⁵ [Acta] capitularia, fol. 607, 608, 616.

⁶ [Eadem], fol. 610.

⁷ [Acta] capitularia, fol. 605.

⁸ Eadem, fol. 607.

⁹ Eadem, fol. 611.

¹⁰ Zaluscius, [Epistolarum, t. 2], fol. 258.

¹¹ [Acta] capituli, fol. 608.

Варшаві в особі свого посланця, і передкоронований короною на короля Польщі з урочистим гімном «Te Deum laudamus» за великої кількості шляхти з хоругвами.

Переміг найясніший князь Саксонії Август II, покликаний сконфедерованими станами, який, будучи ближче, поспішив у королівство без зволікань, під охороною своїх виборців, та оголосив своє право на корону. Його коронація тим же влоцлавським єпископом відбулася у Кракові 15 вересня, що припало на шістнадцяту неділю по Зелених святах, з участю численної шляхти, також саксонського війська. Поміж капітулою та раецьким урядом обговорювалася свята літургія з наміреннями: чи при поділі Речі Посполитої в цей день звичайної коронації слід урочисто співати «Te Deum»? Проте, зваживши аргументи з обох сторін, багато обміркувавши, капітула постановила, що потрібно співати. Цю відправу відспівали за присутності світського духовенства і монаших орденів. Усе місто в цей день коронації зібралося на тріумфальне свято та урочисто його відзначило, хоч і на своє нещастя. Але дозвольтє мені йти далі, мій намір – повернутися до становища капітули.

Подільський воевода Франциск Дзидушицький, ставши перед розп'яттям посеред нашого храму, встановив фундацію, що мала тривати за його життя, з однією читаною літургією (*missa lecta*) щоп'ятниці, зі співаним пасійним кантом, з визначеним чиншем від п'яти тисяч злотих. Також [встановлювалася] і при образі Пречистої Діви, славної ласками в каплиці Домагаличів, подібно одна читана літургія з літаніями, що мали співатися щосуботи з музичним супроводом, як мовиться у капітульних актах того року, при визнанні його як маршалка [каптурового суду] в акті про [забезпечення] на дідичних маєтках Негринець¹ та інших. Він сплатив чинш відразу ж, коли ще жив, а після того як пішов із життя, сплата чиншу відповідно до визначеної ординації невдячним сином була цілком скасована і фундація з обох боків припинилася. Зараз сплачується чинш і виконуються зобов'язання².

Капітула після перегляду прав повернула братству Пресвятого Тіла суму дві тисячі злотих фундації Суліковського, записану на маєтках Шляхетчинської кам'яниці, та відступила йому виокремлену частку (*sortemque exdivisam*) [основного капіталу]. Колись із певних причин блаженної пам'яті намісник того братства Гават відступив її капітулі.

Подібним чином капітула на вічні часи повернула та долучила храму в Мильчицях ґрунт, відірваний від лану, наданого тій святині, що був неналежно привласнений [шляхетським] двором багато років тому. Рішення ухвалили після попередніх вияснень, створення карти та подання на письмі відомостей.

Учений муж, канцлер нашої капітули, яворівський намісник Мацей Еразм Вонсовський, замучений довготривалою хворобою, пішов шляхом усього живого. Оскільки він помер без тестаменту, капітула, відповідно до свого права, витратилась і на похорон, і на щорічні поминання та полагодження його справ. Однак вона зробила таку помилку, що за можливості вибору без потреби віддала руському воеводі [Станіславу] Янові Яблоновському друковані французькі книги з кольоровими оздобами, оцінені дуже високо, що були подаровані покійному, покликаючись на слова й великі обіцянки [воеводи]. Він зобов'язався якось віддячитися капітулі та церкві, але не спромігся й на малу подяку.

Попереднього й особливо цього року до актів консисторії було внесено інвентарі багатьох храмів нашої архидієцезії, що я вважав за потрібне занотувати для кращої пам'яті.

Також і цього року наш Львів не позбувся страху, бо повсюди розголосили, що татари наближаються до нашого міста, і чимало людей, навіть під присягою, оголошували, що вже у наших околицях виблискували татарські шаблі. За такої ситуації швидко ширилася ця чутка – непевного авторства, проте з виразною звісткою про небезпеку. Отож виник великий переляк, навіть серед комісарів Речі Посполитої, висланих для прийняття капітуляції сконфедерованого війська, особливо через те, що вони ні не були готові до війни, ні не мали впевненості у мирі. Та згодом зникла ця чутка, ворожа укладеному договору, коли до Яблоновського надійшла певна інформація, що турки й татари привезли до Кам'яця

¹ Негринець (Нягрин) – тепер село Підліски Івано-Франківської області.

² Останнє речення автор дописав пізніше.

obtrudebant. Affixerat et statum nostrae ecclesiae, procuratorisque capitularis caput, qui in ante his nummis receptis soluere non poterat capitularibus pensiones vindicatas, multamque guerram et dispendium passus est.

Eodem anno Constantinus Mrozowicki archidiaconus ambonam novam in ecclesia nostra altaribus vicinis Sanctissimae Trinitatis et Corporis in structura correspondentem opere satis eleganti construxit. Vetus vero ambona, quam Martinus Laterna martyr in mari Baltico, Petrus Skarga ex nostro canonico zelosissimus concionator, et alli permulti sudoribus frontis suae ceu gemmis exornarunt ad ecclesiam Beatae Mariae Virginis post portam Cracoviensem translata est.

Annus Domini 1698

Ab improperis et minus speratis casibus annum hunc capitulum inchoavit. Casimirus Humniewic supernumerarius ecclesiae nostrae canonicus, praepositus confraternitatis Sanctissimi Corporis Christi, optime non de nostra tantum metropolitana ecclesia in regimine sacristiae uti vicecustos, conservatione, evectione argenti Cracoviam sub tempus incursionis Turcicae, et obsidionis Leopoldis, in structuris, in novi eiusque solidi lapidei pavimenti per totam ecclesiam positione, sed et de aliis ecclesiis, videlicet Sancti Spiritus, Beatissimae post portam Cracoviensem, monialium Sanctae Theresiae Carmelitanarum discalceatarum, ac conventus fratrum Sancti Joannis Dei meritis¹, plenus meritorum et bonorum operum, die 14 mensis Januarii infirmitate diuturna attritus decessit. <fol. 955>[// 404v] Cuius testamentum praesentatum capitulo, anniversariumque ex mille florenis extenuative solvendis acceptatum, et per annos decem celebratum cessavit quidem, sed memoria tanti presbyteri diutius manebit.

Alter Casimirus Krosnowski canonicus capitularis, cuius in anno 1694 factum recensui pro voluntario homicida (inivitus haec et tanquam dolens vulnera attingo) Romae declaratus, censuris et poenis ecclesiasticis affectus cum magna capituli, et cleri nostri ignominia per sex circiter annos absolutionem et dispensationem lucrari non poterat in illo Romano iustitiae amantissimo tribunali². Ideo praestimonio iurisdictionis Sancti Joannis, et mansione capitulari privatus ex vi fori correctivi fraterni, ad capitulum et obsequium ecclesiae comparere nec potuit, nec debebat.

Venerat Leopoldim nostram serenissima Maria Casimira Joannis III derelicta consors in Martio lucti fessa, maerore insignior, quam regio splendore, nostramque invisit archicathedral-em ecclesiam, quam capitulum in foribus ecclesiae sine ornatu verborum, simplici duntaxat oratione salutationeque excepit, semper tamen quotiescunque ecclesiam nostram subintraverat ad fores ecclesiae occurrebat cum clero capitulum³.

Eadem regina pro solenni processione, quae in sabbatho sancto pridie Resurrectionis Domini [29 III 1698] hora 2da noctis peragitur ecclesiam nostram inviserat. Et ecce dum Resurgentem Dominum in tumulo adoramus ignis, quasi in triumpho splendorem per fenestras ecclesiae (in lapideae *stodownia* dictae tecto exardescens) apparuit. Dissimulabamus tamen ob inchoatum laetitiae actum, et accurrentium hominum subsidium incendium illud, primo lenius fulgent, sed brevi adeo ferociter saevire coepit, ut processionem secundam per atrium ecclesiae solenniter actam non perficere, Corpus Domini etiam reginae subsequentis suasu privatim ad ciborium deponere Stanislaus Woienskowski, decanus protunc officians debuerit.

<fol. 956>[// 405] Festinavit unusquisque (iam pauci urgente discrimine ex copiosa multitudine remanserant) non ad auxilium, sed more pessimo ad horrendum invalescentium flammularum spectralum, etiam benedictione non expectata. Et postquam viderant etiam canonicalis

¹ [Acta] capituli, fol. 616.

² [Acta] capituli, fol. 611. Vide annum 1699.

³ Eadem, fol. 614.

кількасот возів з провізією й харчами та зразу ж повернулися назад, з огляду на великі сніги, що не давали зробити й кроку. Наше місто визнало це за ласку Божого промислу, бо в наших краях була б учинена велика шкода й наші передмістя не уникли б великої пожежі та руйнувань, якби нікому було зупинити ворогів.

Через великий вплив поганой монети знову почалася зміна у грошах з усуненням нерівновартісних срібних монет, гіршої якості та матеріалу (які рахували за один злотий, але вони не вартували й тридцяти грошів). Ця зміна найсильніше вдарила по наших міщанах, у яких вояки купували різні товари та впили їм цю нікчемну монету. Вдаривши вона і по стану нашого храму й по особі капітульного прокуратора, який такою раніше отриманою готівкою не міг віддати канонікам винагороду, – цей крок [призвів] до великої сварки й майнових втрат.

Того року архидиякон Костянтин Мрзовицький побудував у нашому храмі достатньо вишуканий новий амвон, який за структурою узгоджувався із сусідніми вівтарями Пресвятої Трійці та Тіла Христового. А стару казальницю, яку оздобили краплями поту зі свого чола, як перлинами, мученик на Балтійському морі Мартин Лятерна, найзапальніший проповідник з наших каноніків Пйотр Скарга та багато інших, перенесли до храму Пречистої Діви Марії за Краківською брамою.

Рік Божий 1698

Капітула розпочала цей рік з нещасливих та найменш очікуваних ситуацій. Казимир Гумневич, понадлічбовий канонік нашої церкви, намісник братства Пресвятого Тіла Христового, що якнайкраще керував захристям як віцекустош не тільки нашого митрополичого костелу, пішов із життя 14 січня, виснажений довготривалою недугою. Під час нападу турків та облоги Львова він [займався] збереженням і вивозом срібла до Кракова, мав чимало заслуг і виконав велику працю при будовах, покладенні нової міцної кам'яної підлоги в усьому катедральному храмі, а також для храмів Святого Духа, Пречистої Діви за Краківською брамою, монашої обителі Св. Терези босих кармелітанок¹ і монастиря отців [боніфратрів] Св. Івана Божого. Його заповіт представили капітулі, за яким встановлювалося щорічне поминання, що сплачувалося з незначної тисячі злотих і після десяти років було припинене, але пам'ять про такого священника ще довго залишалася.

Інший капітульний канонік Казимир Кросновський (про якого я під 1694 роком розповідав) був визнаний у Римі самовільним вбивцею (я неохоче і з болем торкаюся цих ран). Перебуваючи під церковними відлученнями та [іншими] карами, він з великою зневагою до капітули й нашого духовенства не міг протягом приблизно шести років отримати розгрішення та звільнення в цьому Римському трибуналі, який любить справедливість. Тому в силу дружнього братського суду йому забрали бенефіцій-юридику Св. Івана Хрестителя та місце в капітулі. Він не міг і не повинен був з'являтися в капітулі й [мати] обов'язки в церкві.

Найясніша Марія Казимира, вдова Яна III, прибула до нашого Львова у березні замучена жалобою, позначена скорботою більше, ніж королівським блиском. Вона відвідала наш архикатедральний храм, де її капітула привітала в церковних дверях без пишних промов, тільки простим привітальним словом. Однак завжди, скільки б вона не приходила до нашого костелу, капітула з клиром зустрічала її у дверях святині.

Та королева відвідала наш храм на урочистій процесії, що відбулася в суботу, о другій годині вночі, напередодні Святого Воскресіння Господнього [29 III 1698]. І ось, коли ми вшановували Воскреслого із гробу Господа, вогонь з'явився, ніби в красі тріумфу, у вікнах храму (заблиснувши на даху кам'яниці, званій солодовнею). Спершу, з огляду на початок радісного дійства та на підмогу людей, які збіглися, ми не зважали на цю пожежу. Спершу горіло слабко, але невдовзі пожежа почала так лютувати, що декан Станіслав Воєнковський,

¹ Обитель босих кармелітанок у Львові розташовувалася на місці сучасного храму Стрітіння Господнього (вул. Винниченка, 30а), див.: Гринчишин Т. Релігійні споруди, карта 3.10.

domus ex vicinitate, scintillarumque fomitibus, flammam concipientis periculum, quasi desperata (ut solet in rebus arduis) salute sibi ipsis tempestive succurrentes, domum properabant. Volitabant spumae favillarum, ex adustis tegulis segetibus, lardis multisque paraphernis ad instar decidentis pluviae, seu nivium lente in hyeme cadentium in tectum canonicalium residentium, coemeteriumque vicinum, ita ut nec reginae, nec transeuntibus transitus liber pateret cunctis diffugientibus, et ad ecclesiae limina super ruina vix evitabili trepidantibus.

Actum esse de aedibus capitularibus, quinimo et proxima ecclesia metropolitana, nisi ventus domui nostrae et ecclesiae obversus favillas agglomerans sese (benedicente Sanctissimo Christo Corpore ac imperante aliam procedendi viam) in obliquum vertisset, et opem ferre tegulis calentibus iam aestu permisisset. Suffragatus est egregie Hector noster Stanislaus Jabłonovius castellanus Cracoviensis, dux exercitus supremus, devotionum nostrorum assiduus cultor, tunc in ecclesia processione et reginae assistens, qui domum nostram canonicaem cum familia subintrans postquam advertit evidens, nec moram evadendi permittens discrimen militare famulitium vulgo haidonum cohortem ad scindendas trabes ne ardorem maiorem aestumque conciperent, ordinavit.

Paruere illico satellites domumque ardentem ingressi alii materiam igni cuncta depascenti subtrahebant, lacerabant, scindebant, amovebant trabes, secabant fibulas (hamulas enim neglecta futurorum cura non providit), alii res diripiebant, excussis arculis (quarum lapidea <fol. 957>[// 405v] illa ob rapinas militum pagos invadentium plena erat) colonorum succinctoria tollebant, succidia carniū quasi alimenta ignis in usum suum vertebant. Duravit hoc incendium usque ad ortum solis cum summa quassatione civitatis, terroreque populi, ingens ecclesiae nostrae et ex eo totius urbis omniumque ecclesiarum discrimen evidenter observantis. Plurimorum sensu incendio illo rerum perditarum damnum ultra centum millia florenorum taxabatur, quod causavit stulta tormenti in civitatem obversi explosio, proiectusque per eam foeni in tectum ardentis, ac vento sufflati incuriosa sive male observata incensio.

Pro malo omine hoc et tantum tam festivo tempore exortum incendium a plerisque putabatur. Nec in unam forte quia praeter undique emergentia civitati nostrae pericula, etiam hunc tristem nuntium recepit brevi capitulum, quod Constantinus noster archipraesul die 22da mensis Maii anno hoc vitae cursum consummavit¹. Cuius mors multum domesticos afflixit euroque velocius ad nostram quoque civitatem pervenit mox et castellanus Siradiensis Lipski ex fratre nepos denunciavit.

Capitulum praehabita certitudine mortis lugubrem pulsum per omnes civitatis ecclesias octo diebus ter in die sonandas ordinavit, funeralibus exequiis in nostra ecclesia peragendis, quoniam Łovicii in sepulchro domus suae tumulari volebat, diem praefixit, ad missam solenniter celebrandam Joannem Skarbek, suffraganeum, custodem, officialem generalem invitavit, pro missis et exequiarum impensis mille florenos ex proventibus archiepiscopalibus enumerari mandavit, administratorem Constantinum Mrozowicki archidiaconum suum elegit, qui super iustam administrationem officii sui iuxta praescriptum constitutionum² synodalia iuramentum praestitit, ac diploma cum subscriptione decani, uti praesidentis capitularis a capitulo accepit³.

<fol. 958>[// 406] Et quoniam intestatus decessit, capitulum sibi et annum gratiae et statutum de intestatis praecustodivit, bonaque archiepiscopalis etiam tenuta arendataria militum existentia quaedam pro regentiis ordinavit, alia ordinanda officio administratorio commisit⁴. Palatium archiepiscopale desolatissimum praevio rerum a deputatis capitularibus conscriptarum

¹ [Acta] capitularia, fol. 626.

² Опр.: *constituonum*.

³ [Eadem], fol. 624.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 627 et 628.

який у той час відправляв, мусив перервати другу урочисту процесію через передсіння храму й за порадою королеви, яка йшла слідом, сховати Тіло Господнє до циборію.

Кожен спішив (уже через гвалтовну небезпеку з численного натовпу залишилася мала кількість людей) не на допомогу, але, за найгіршим звичаєм, на жахливе видовище посилених вогнів, і навіть не чекав благословення [священника]. І після того, як побачили, що вже й будинок каноніків через близькість [до пожежі] є в небезпеці потрапляння іскор, коли вже полум'я перекинулося далі, мовби й без надії на порятунок (як це звично буває у важких ситуаціях), люди вчасно прибігли, поспішивши до будівлі. Вже перелітали снопи іскор з опалених гонтових дошок, жир з численних домашніх припасів скапував як дощ чи падав як сніг на дах резиденції каноніків, сусідній цвинтар, так що ні королева, ні всі втікаючі присутні не мали вільного переходу й ледве уникали падаючих уламків, коли перебігали до входу в храм.

Це сталося б і з помешканням каноніків, і навіть з близьким митрополичим костелом, якби вітер не скерував іскри від нашого дому та храму в другий бік (благословенням Пресвятого Тіла Христового та велінням йти іншим шляхом) і не дозволив перенести пал на уже розігріті гонти. Суттєво допоміг і наш Гектор – краківський каштелян, великий коронний гетьман Станіслав Яблоновський, завзятий покровитель наших богослужінь. Він тоді був присутній у церкві під час процесії й супроводжував королеву, яку спровадив до нашого канонічного дому зі слугами після того, як зауважив небезпеку, і, щоби без зволікань можна було вийти з безпеки, наказав допомагати когорті військових слуг, званих гайдуками, відсовуючи [палаючі] балки, аби великий вогонь та жар не захопив людей.

Негайно з'явилися слуги й зайшли в палаючий будинок. Одні витягували, відсовували, нищили все, що міг поглинути вогонь, відкидали балки, відгинали заслони (бо про відра не подбали, не думаючи про майбутню небезпеку). Інші ж забирали речі, виносили старі скриньки із селянськими предметами (яких була повна кам'яниця через грабунки військових, що нападали на села), розпоряджаючись на власний розсуд людськими статками через загрозу вогню. Ця пожежа тривала аж до світанку з великим галасом у місті, страхом народу, що виразно усвідомлював величезну небезпеку для нашої святині та, через це, і для всього міста й усіх храмів. За спостереженням багатьох, втрата знищених речей оцінювалася в понад сто тисяч злотих, утрачених внаслідок цієї пожежі, яку спричинив дурний постріл з гармати, скерованої в бік міста. Після запалення сіна на покрівлі вітер поступово роздмухав погано опановану пожежу.

Багато вважали поганим знаком цю пожежу, що виникла в такий спокійний час. І, може, не одним знаком, позаяк, окрім появи цілковитої небезпеки для нашого міста, невдовзі капітула отримала таку сумну новину, що наш архипастир Костянтин [Липський] закінчив свій життєвий шлях 22 травня того року. Його смерть засмутила багатьох рідних, і відразу ж [вістка] швидко, наче вітром, сягнула також нашого міста, і нас повідомив його племінник, сирадзький каштелян Липський¹.

Маючи певну звістку про смерть, капітула організувала жалобний подзвін по всіх храмах міста тричі на день, що мав звучати впродовж восьми днів, визначила день поховальних процесій, які мали відбуватися в нашій церкві, оскільки [архипастир] хотів, щоб його поховали в родинному гробівці в Ловичі. Капітула запросила на проведення урочистого богослужіння суфрагана, кустоша, генерального офіціала Яна Скарбека і звеліла відрахувати тисячу злотих з архієпископських прибутків на літургію й поховальні видатки. Капітула обрала адміністратором [архієпископства] архидиякона Мрозовицького, який склав тілесну присягу щодо справедливого адміністрування своїм урядом відповідно до визначених соборових положень та отримав від капітули грамоту з підписом декана, як головуючого на капітулі.

Позаяк [архієпископ] помер без заповіту, капітула, що застерегла собі й рік ласки, і ухвалу про померлих без тестаменту, розпорядилася про [встановлення] регентів на

¹ Липський Фелікс Олександр (?–1702) – сирадзький каштелян (1692–1699).

inventario administratori electo tradidit. Omnium bonorum mensae archiepiscopalis per eundem administratorem conficiendum inventarium prospicienter decrevit ad archivum capituli deponendum.

Exequiarum funeralium solenniter expeditus fuerat actus quanquam lugubris in nostra ecclesia pro dignitate archipraesulea et capituli die tertia Junii anno eodem in assistentia magistratus consularis, ordinum civitatis, nobilium et religiosorum. Regebat ecclesiam nostram annis sexdecem, plus residentiae bonis haereditariis tribuens, quam archidioecesi suae, quam raro inviserat. Altare Sanctissimae Trinitatis (marmoreo Wolphowiciano pro ara Beati Joannis Cantii amoto ad latus septemtrionale) ligneum prout conspicitur erexit, illudque deaurari fecit, quanquam reliqua ornamenta, post obitum ipsius Franciscus Długosz praepositus huius confraternitatis supplevit, pro monstratorio aureo trecentos aureos contulit, pro anniversario suo vivens adhuc mille florenos super bonis Ozgiewiccianis inscribi curavit, peragiturque {anniversarium magis per memoriam virtutis, quam census solutionem}.

Sed multo maiora detrimenta sibi illata ecclesia querulabatur. Substantiae enim massam totam ferme boni canonici Nicolai Zychyni, et aliorum absque testamentis decedentium sibi usurpavit, ac penes se (incertum si pro animabus illis totum expenderit) detinuit, nec de dispositione derelictorum in suffragia animarum capitulum informavit, seu ecclesiae reparationem tectorumque per necessariam omnino curavit. Vere enim nocet, qui cum possit non prodest. Bona mensae suae archiepiscopalis <fol. 959>[// 406v] antecedenter perceptis ex arenda militum summis onerare solutis¹, prout et hoc anno oneraverat, quae cum difficultate et detrimento post obitum vindicata sunt praetensionibus solutis. Clenodia ecclesiae, tapetes, sedilia, supellectilemque palatii archiepiscopalis secum asportavit in Poloniam, de quibus infra dicitur.

Alexander Kuropatwa onerosum canonicatum concionatorium tenens, liberum pro persona sua et familia pactis cum capitulo conditionibus in erectione expressis super bonis suis haereditariis Cucilow et Woloszow fundavit², ipseque primus illius possessor resignato concionatorio extitit, quae bona quia non suffecerant summae ex fructibus profectitiae duorum millium magnam in futuro inter canonicum fundatorem et capitulum collisionem fecerunt.

Idem Alexander Kuropatwa anno eodem electus in cancellarium ex qualitatibus et naturae et virtutum erat, enim ad omne officium humanitatis optime compositus, nisi quod aegra salute impediretur³.

Josephus vero Glembocki vir maturi et in arduis probati genii et ingenii, aequitatis semper amans, ex canonicatu supernumerario ad canonicatum post resignationem Kuropatwa concionatorium ex praesentatione {et} electione capituli per officium administratoriale institutus ascendit⁴.

Canonicos supernumerarios ratione diuturnae absentiae ab obsequio ecclesiae portionibus proventum, quos in missa procuratoria habebant, privavit capitulum⁵.

Scripsit et literas capitulum ad palatinum Kiioviae ratione summae duorum millium aureorum Hungaricalium ordinatae per testamentum optimae memoriae Matczynski palatini Russiae ad educendas aquas ex vallis impletis terrae civitatis⁶. Sed nihil profecerunt supplicitoriae literae illae apud Kałcki palatinum Kiioviae, qui illam summam Cameneco contra testatoris voluntatem applicavit.

.....
¹ Ориг.: *solitus*.

² [Acta] capitularia, fol. 629.

³ Eadem, fol. 630.

⁴ Eadem, fol. 632.

⁵ Eadem, fol. 624, 625.

⁶ Eadem, fol. 624. Vide annum 1699.

архиепископські маєтки, також певні тенути, які перебували в оренді військових, доручивши управління іншими маєтками урядові адміністратора. Капітула передала спустошений палац архієпископа обраному адміністраторові-електу з попереднім інвентарем речей, укладеним делегованими каноніками. Капітула розсудливо вирішила укласти інвентар усіх архієпископських столових маєтків (стараннями того адміністратора) з подальшим передаванням його до архіву капітули.

3 червня відбулися в нашому храмі жалобні поховальні процесії в честь архипастиря й капітули за присутності раєцького уряду, станів міста, шляхти та духовенства. Він [Липський] керував нашою церквою шістнадцять років, більше мешкаючи у своїх дідичних маєтках, ніж у своєму архієпископстві, яке рідко відвідував. Архієпископ спорудив дерев'яний вівтар Пресвятої Трійці (посунувши мармуровий «Вольфовичівський» на північну сторону, перед вівтарем блаженного Яна з Кентів), який ми й тепер оглядаємо, та розпорядився його покрити золотом, а ще доповнив його оздобу, що залишилася після смерті намісника того братства [Пресвятої Трійці]. Він підтримав трьохсотма золотими виготовлення монстранції із золота, за свого життя подбав про запис на маєтках фундації Озгевича¹ тисячу злотих на своє щорічне поминання. І це поминання здійснювалося радше з пам'яттю про його заслуги, аніж задля сплати чиншу.

Але церква скаржилася на значно більші збитки, які були їй завдані. Адже він привласнив собі майже всю власність каноніка Миколая Зихіні та інших [духовних], що померли без тестаментів, і залишив собі (невідомо, чи витратив усю суму на поминання їхніх душ). Він не повідомив капітулу про розпорядження позostalими [коштами] для підтримки душ, загалом не подбав про ремонт храму й необхідні речі для даху. Та й взагалі насправді шкодив тому, хто міг [усе це робити], коли не допомагав. Його столові архієпископські маєтки, обтяжені раніше виплаченими сумами орендної плати військовими, як і цього року, після його смерті були повернуті з труднощами і втратами через виплати за претензіями. Архипастир забрав із собою до Польщі церковні клейноди, килими, престоли, церковне начиння (про що далі мовитиметься).

Олександр Куропатва, який займав обтяжливу посаду каноніка-проповідника, фундував на своїх дідичних маєтках Цуцилів та Волосів² вільний від зобов'язань [канонікат] на свою особу й родину за умовами, визначеними капітулою у фундації. Він вказав себе першим каноніком, відмовившись від проповідництва. Ті маєтки в майбутньому викликали велику суперечку між каноніком-фундатором і капітулою, оскільки прибутків з них не вистачило для суми дві тисячі злотих.

Той Олександр Куропатва обраний того року канцлером, з огляду на властивості характеру й заслуги. Він був чудово підготовлений до будь-яких службових обов'язків, за винятком того, що його здоров'я обмежувало його в цьому.

Юзеф Глембоцький, муж зрілого та випробуваного у труднощах розуму й таланту, що завжди любив справедливість, по резигнації Куропатви був піднесений з понадлічбового канонікату до канонікату проповідництва після презенти та вибору капітули, яка поставила його адмініструвати урядом.

Капітула позбавила понадлічбових каноніків їхніх прибутків через довготривалу відсутність при церковних обов'язках, оскільки вони мали бути присутніми на літургіях.

Капітула написала листа до київського воєводи з приводу суми дві тисячі угорських золотих, визначених за тестаментом доброї пам'яті руського воєводи Матчинського на відведення води зі споруджених валів на міських землях³. Проте той лист-прохання ні в

¹ Озгевич Альберт – львівський лавник (1674–1678) і райця (1678–1693).

² Тепер села Івано-Франківської області.

³ Матчинський Марек (1631–1697) – руський воєвода (1692–1697). Вочевидь, у листі йшлося про міські укріплення, що зводилися за планом французького архітектора Деро (*Desraux*) 1695 р., який продовжив працю Яна Беренса, див.: Оконченко І., Оконченко О. Укріплення Львова, с. 49.

<fol. 960>[// 407] Ordinavit capitulum et ecclesiae impensis subsidium vicelicet, ut singulis campanationibus tam funeralium nobilitarium, quam vilioris conditionis decedentium hominum adiungatur sextarius alias *szostak*¹.

Dominicam novam solenniter honorem Sanctissimae Trinitatis quovis mense missa solenni ad altare Sanctissimae Trinitatis in ecclesia nostra decorandam ad petitionem Francisci Długosz, canonici supernumerarii, eiusdem confraternitatis Sanctissimae Trinitatis praepositi, acceptavit capitulum ex praescripta ordinatione, ut post votivum hoc sacrum instantanee deportetur Sanctissimum sacramentum ad maius altare honorificentissime, post cuius deportationem “Hora sexta” cantetur². Deinde asperges ac demum peragatur processio cum Sanctissimo, missa vero finita statim asservatio fiat. Si vero impedimentum aliquod pro mense illo intervenierit, ob cuius legalitatem processio illa peragi non possit et missa votiva, iam non transferatur in sequentem diem dominicum, sed vacet omnino, quod hucusque servatur.

In Augusto serenissimus Augustus II rex noster iam tunc etiam a multis rokossianorum pro rege legitimo adoratus, versus Camenecum armis suis occupandum pergens in nostram Russiam venit, ac in castris sui Saxonici exercitus in planitiae camporum Skniłovicensium et civitatensium stationem habentis die 15 Augusti ad vesperam sub papilionibus consistit.

Ivere protinus in crastino quotquot ex senatorio sive equestri statu Leopoli fuere obviam maiestati, a quibus lateri suo assistentibus, aliis splendide obequitantibus ad civitatis portam Halicka dictam, et hinc recta ad nostram archicathedralem ecclesiam reboantibus tormentis, plectris per sonantibus clero, populo, magistratu consulari praecedente, ac umbellam super essedum (cui in veste aurea insidebat) <fol. 961>[// 407v] ferente per portam triumphalem, quam civitas affabre erexerat deductus, ab archidiacono Constantino Mrozowicki sede tunc vacante administratore nomine capituli et cleri praeparato sermone in limine ecclesiae salutat, missam ad maius altare audivit, qua finita reginam viduam tunc palatium suum Leopoliensem inhabitantem visitavit, ibique integram horam conferendo sermones consumpsit³. Deinde ad palatium Adami Sieniawski palatini protunc Belzensis, sibi pro residentia designatum in suburbio, eadem qua venerat via reversus est.

Revisitavit eundem in crastino regina vidua⁴, quae ne aliquam crism apud malevolos incurreret, die vigesima secunda Augusti post factam valetudinem regi ad limina sanctorum apostolorum Leopoli iam illam (dilectam licet stante vita regis) nusquam visura paucis reducentibus amicis recessit.

Commorante rege duabus septimanis ad nostram civitatem exercitus Polonus et Saxonicus cum ingenti damno colonorum appropinquabat. Auxerunt penuriam decedentes continuo pluviae, quae et metere, et mensas colligere fruges non permittebant, annusque hic sterilis erat. Sperabatur adhuc alius exercitus regis ex Hungaria caesari in subsidium missus, cum quo rex Moldaviam ire parabat. Haec tamen meditante rege illico ablegatus imperatoris literas attulit, quod Turcae in cardine doctrinae Justiniani imperatoris, uti possidentis pacem expectant, quam et imperator et respublica Venetorum non abnuunt, ideo consilia et opera belli segnius tractabantur.

Ex consilio senatorum ad latus regis residentium literae ad imperatorem, ad sanctissimum, ad colligatos principes expeditae⁵, quod haec Turcarum propositio sit summopere praeiudiciosa Poloniae, ex quo Camenecum tot impensis belli, et sanguinis profluvio quaesitum <fol. 962>[// 408] nondum receperit, ideo hanc pacis condendae thesim acceptare non possit.

.....
¹ Eadem eodem [acta capitularia].

² Eadem, fol. 625.

³ Załuscus, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 602.

⁴ Idem, ibidem.

⁵ Idem, eodem [Załuscus, *Epistolarum*, t. 2, p. 602].

чому не переконав київського воєводу Контського¹, який проти волі тестатора призначив місту Кам'янцю цю суму.

Капітула встановила внесок на церковні видатки, а саме: щоб кожного разу при жалобному дзвонінні за померлими шляхтичами, як і людьми нижчого походження, збиралося по шість грошів, по-іншому шостаків.

Капітула погодилася на прохання понадлічбового каноніка, намісника братства Пресвятої Трійці Франциска Длугоша, що за встановленою ординацією кожного місяця в нашому храмі під час літургії вшановуватимуть Пресвяту Трійцю новою молитвою (*dominican novam*). Після святого богослужіння з наміреннями пресвяті дари мають бути перенесені якнайшанобливіше до великого вівтаря, а після перенесення – щоб заспівали кант «Нога sexta»². Далі відбувається кроплення людей водою (*asperges*), потім проходить процесія з дарами, а по завершенню літургії їх одразу ж слід заховати. Якщо ж виникне якась законна перешкода в певному місяці, через яку не можна буде провести таку процесію та богослужіння з наміреннями, то їх уже не треба переносити на наступний недільний день, але пропустити, чого й досі дотримуються.

У серпні наш найясніший король Август II, уже прийнятий за законного короля навіть багатьма рокошанами, йдучи зі своїми відділами, щоб здобути Кам'янець, прийшов до нашої Русі й став обозами зі своїм саксонським військом на рівнині скнилівських та міських полів, маючи перепочинок у наметах до вечора 15 серпня.

Зразу ж на другий день кожен із сенаторського та шляхетського стану, що був у Львові, вийшов назустріч королівському маєстату. Той в оточенні своїх радників, інших чудово [вдягнутих] вершників в'їхав до міста через Галицьку браму і звідти попрямував до нашого архикатедрального храму під звук гарматних пострілів, музичних інструментів, під співи духовенства, народу, раецького уряду, який вийшов вперед. Над його каретою (в якій він сидів у золотому одязі) несли балдахін. Король проїхав через тріумфальну браму, яку вишукано звело місто. На порозі храму його привітав заготовленою промовою від імені капітули та духовенства архидиякон Костянтин Мрозовицький, на той час адміністратор при вакантному престолі [архієпископа]. Король вислухав при великому вівтарі богослужіння, після закінчення якого відвідав королеву-вдову, що тоді мешкала у своєму львівському палаці, де провів цілу годину в розмовах. Урешті повернувся тією дорогою, якою в'їжджав, до палацу белзького воєводи Адама Сенявського, який був обраний у передмісті на його резиденцію³.

Королева-вдова зробила йому наступного дня зворотний візит. Аби не викликати якогось осудження недоброчинців, вона 22 серпня, попрощавшись із королем, вирушила зі Львова до порогів святих апостолів⁴ і вже ніколи не побачило її невелике коло проводжаючих друзів⁵ (хоча вона, як кохана дружина, залишалася [у Речі Посполитій] за життя короля [Яна Собеського]).

Після перебування короля [Августа II] протягом двох тижнів, до нашого міста наблизилося польське та саксонське військо, з величезними втратами для селян. Нестачам сприяли й постійно падаючі дощі, що не дозволяли скосити збіжжя та зібрати врожай, і цей рік видався неврожайним. Також сподівалися приєднання до королівського війська й іншої армії, висланої на допомогу [австрійським] імператором з Угорщини, з якою король готувався йти на Молдавію. Хоча король ще думав про це, посланець імператора швидко

¹ Контський Мартин Казимир (1636–1710) – київський воєвода (1684–1702).

² «Нога sexta / Шоста година» – популярний кант на Страсті Господні, назва якого походить від цитати з Євангелія: «Було вже близько шостої години» (*Луки*, 23:44).

³ Палац Адама Сенявського на Галицькому передмісті стояв на сучасній вул. Коперника, 38, див.: *Інвентарі палаців*, с. 24–25.

⁴ Мовиться про поїздку королеви до Рима.

⁵ Марія Казимира Собеська виїхала з Речі Посполитої в 1699 р. і не повернулася аж до своєї смерті в 1716 р.

Post aliquot tamen familiares conferentias expeditus Stanislaus Małachowski palatinus Posnaniensis ad tractatum simultaneae pacis inter colligatos principes Christianos ac Portam Otomanicum ad Karłowice ineundae¹.

Sic consulentibus sive deliberantibus ad nostram urbem cum rege senatoribus, Tartari ad sexaginta millia computati, nostrum Polonum exercitum vix sex millia virorum complentem, diebus 8va et 9na Septembris sub Podhaice magno impetu et numero incursaverunt. Praesidebat exercitui suo haeres eorundem bonorum Felix Potocki, palatinus Cracoviensis, idemque campiductor alias magister militum Polonorum, exercitui Tartarico soltanus Kapłangereius. Hic sub Olexieniec et Zbaraz bene pastis equis accepta notitia a captivo de parvo numero nostrorum, opinione citius advolaverat, ac se videndum cum multitudine sua exercitui ab Monasteryska ad Podhaice pergenti exhibuit.

Noluit morari diutius in victoria contempta paucitate Polonorum, fecit subitas easque violentas nimis ad utrumque latus exercitus incursiones, acresque conflictus, fortunam tamen Deo nostris partibus propitio habere non meruit, ubique fortiter reiectus cum clade suorum. Duobus tamen diebus castra nostrorum cum clamore et impetu valido incursaverat, et dum vidit se nihil proficere duobus tantum ex nostris caesis, ex suis multis amissis, pro nocte sub Buine cum pudore abire, praedam quam rapuerat ante, comburere, captivos quorum ingens erat numerus deserere debuerit, non omnes aequae sanas vivosque.

Referebant iidem captivi, quod in crastino cum maiori potentia exercitum nostrum aggređi, extrema sibi sive nostris tentare statuerit, quo audito campidux Potoccus defensionem hostisque repulsam necessaria ex tempore comparabat, arcem Podhaiecensem, quae pro magno praesidio nostris exiguis erat, sufficienter <fol. 963>[// 408v] muniverat, atque bene paratus bono animo hospitis adventum sive assaultum futurum exspectabat. Et ecce non ignarus praeparatoriae suae susceptionis soltanus velox fluvium Strypa transiit, Camenecum versus tetendit, multa tamen incendia, damna, stragem hominum in Pokucie patravit, et ingentem turbam captivorum abduxit.

Rex Augustus accepto Leopoli nuntio de aggressionem nostri exercitus citissimis passibus cum Saxonico exercitu festinavit in succursum. Sed iam gloriosa expeditione nostros perfunctos, Tartaros elapsos vidit, doluitque sibi suoque exercitui pulcherrimam gloriae messem evanuisse. Consilium itaque bellicum pro die 17 Septembris, ducibus in Brzezany indixit, quomodo ulterior campaniae tractus foret terminandus?

In eodem consilio dux supremus exercitus Jablonovius suadebat, ut cum tam pulchro exercitu Saxonico, numerosoque nostro et Lituanico ipse suae gloriae Archimedes, versus Cameneco moveret, ulturus incendia provinciarum suarum, quandoquidem et coelum serenitate favere videbatur². Praedones Tartari nec dum finibus Podoliae excesserant, ad Camenecum cum Turcis et Lipkis haerebant iterum redituri, et omnia hostilia acturi, nec regi principio dominationis campum martialem ingresso non facta aliqua heroica actione reterocedere gloriosum, dignitati maiestatis fas, bono publico perutile imo Russiae periculis expositae plus nimio damnosum.

Alio tamen rex ob serum ac declive bellandi tempus, ac ne tractatum pacis interrumpere videretur curas suas verterat deproperans ad sedandos Lituaniae motus, et ita spes nostrae de recuperando Cameneco, sive magnis quibusvis facinoribus praeconceptae dolenter evanuerunt.

Interim involaverat castra Polona praeceps (pro qua semper precantur Deum Turcae) discordia, <fol. 964>[// 409] a multis enim ansam vindiciarum quaerentibus tumultus tacite nec perfunctorie ciebatur, etiam passim et palam inclamabatur Polonis gravia a rege [mandari a Saxonibus pane Polo]no saginatis, nec minima [perferri, non Tartarorum seu Turca]rum,

¹ Idem [Zaluscius, *Epistolarum*, t. 2], fol. 628.

² Zaluscius, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 621 et sequenter.

приніс листа, що турки очікують на мир, згідно з доктриною імператора Юстиніана «чим володієте» (*uti possidetis*), чого ні імператор, ні Венеційська республіка не заперечують (звідси й наради та ліниве ведення військових дій).

По нараді із сенаторами, які перебували при королю, вийшли рішучі листи до імператора, понтифіка, союзних володарів про те, що ця пропозиція турків дуже шкідлива для Польщі, оскільки та ще не повернула Кам'яця, на який витрачено стільки військових зусиль та стільки пролито крові, і тому не може прийняти таку умову укладення миру. Проте після кількох розмов у вузькому колі познанський воєвода Станіслав Малаховський¹ був висланий до Карловиць² для переговорів та укладення одночасного миру між союзними християнськими володарями й Оттоманською Портою.

Таким чином, поки король із сенаторами радилися чи обмірковували, 8 та 9 вересня татари числом шістдесят тисяч із великим натиском напали біля Підгайців на наше польське військо, що нараховувало ледве шість тисяч вояків. Очолив військо дідич тих [підгаєцьких] маєтків, краківський воєвода, польний гетьман польських військ Фелікс Потоцький³, а татарським військом провадив нуреддин-султан Каплан Герай⁴. Зручно випасаючи коней під Олексинцями та Збаражем, він дізнався від полоненого про нечисленність наших військ, швидко змінив плани та звернув з усією потугою свого війська в напрямку від Монастирищ до Підгайців.

Каплан Герай не хотів довго зволікати з перемогою над погордженою жменькою поляків, він вчинив несподівані та надто гвалтовні напади з двох сторін, вступивши в жорсткі бої. Однак з Божою поміччю він не заслужив на військово щастя та перемогу над нашими вояками, тому з втратами був усюди відкинений. Упродовж двох днів він нападав на наші обози із галасом та потужним тиском і, коли побачив, що нічого не вдіє, вбивши тільки двох наших вояків, а втративши багатьох своїх, відійшов із соромом під покровом ночі не з усіма здоровими та живими під Буйне⁵, а також був змушений спалити забрану раніше здобич, відпустити численних полонених.

Ті полонені повідомляли, що на другий день нуреддин-султан постановив атакувати з більшою силою наше військо, щоб остаточно схилюлися шальки терезів на їхню чи нашу користь. Почувши це, гетьман Потоцький негайно приготував необхідне для оборони та відбиття ворога, достатньо укріпив замок у Підгайцях, що був ослабким для великої залоги, і, добре приготовлений, із сильним духом очікував майбутнього приходу чи нападу ворога. І ось нуреддин-султан, свідомий тих приготувань, швидко перейшов річку Стрипу, прямуючи в бік Кам'яця, [по дорозі] учинивши людям на Покутті⁶ руйнування, втрати та вбивства, забравши величезний ясир.

Король Август, отримавши у Львові вістку про напад на наше військо, швидким маршем поспішив на допомогу із саксонським військом. Але вже після здійсненого нашими військами славного виступу він побачив, що татари втекли, і вболівав за себе та своє військо, що змарнували славу солодкої звитяги. Тож король призначив на 17 вересня у Бережанах військово нараду воєначальників [для обговорення], чи подальший хід кампанії слід припиняти.

На тій нараді великий коронний гетьман [Станіслав] Яблоновський радив [королю], щоб той з добрим саксонським військом, численними польською та литовською арміями

¹ Малаховський Станіслав (1659–1699) – познанський воєвода (1698–1699).

² Карловиці – тепер Сремські Карловці (серб. *Сремски Карловци / Sremski Karlovci*) – місто на півночі Сербії.

³ Потоцький Фелікс (1630–1702) – краківський воєвода (1683–1702), великий польний гетьман (1692–1702).

⁴ Каплан Герай – кримський хан у 1707–1708, 1713–1715 та 1730–1736 рр.

⁵ Місцевість не ідентифікована.

⁶ Автор помилився, маючи на увазі Поділля.

sed Polonorum [iugula peti. Plerique petebant a] ducibus exercitus [licentiam linquendi castra, abeundi do]mum, proprias privatasque [fortunas, a Saxonibus laceratas de]fendendi, alii dirept[*a* visendi, hos motus vix componere] potuit, magna prudentia [authoritateque praevalens, dux] exercitus Jabłonovius, castellanus Cracoviensis¹.

Auxit malum, cui praeiuvenili temeritate animus inquires erat Potoccus, Crasnostaviensis capitaneus, palatini Cracoviensi, militum magistri de quo supra dixi filius, qui Prebendovium, palatinum Magdeburgensem, in tentorio visitans, cum eodem nescitur qua de causa rixatus, sua gestatoria securi vulgo *obuchem* dicebatur percussit sicco tamen ictu, nec aliquo signo comparente. Hoc tamen palatinus negabat, comminationem solum in sui personam factam, et ex eo satis sibi uti senatori iniuriae illatum agnoscebat quaerulabaturque.

Prandebat protunc rex Augustus in castris Lituorum apud Sapieha, palatinum Vilnensem, cum haec ipsi delata fuere. Et primo attonitum, et quasi subito malo stupentem reddiderunt regem, qui paulo recolletus ministri sui iniuriam, maiestatis suae offensam reputans pro clementia iram, pro consilio vindictam, pro ratione excandescens sumpsit, ac se illico a mensa proripuit, ad castra sua Saxonica festinanter perrexit, illicque tentoria sua ex castris Polonis illico, transferri mandavit, nec amplius ad exercitum Polonum rediit, sed cum confidentioribus sibi diem consiliis impendit, quomodo confusio tanta reparari deberet pro dignitate ipsius, diciturque aliquoties cum amaritudine summa talia ingeminasse. “O si hic exercitum meum non haberem quomodo tractarer, cum ministrum meum ad latus meum, in conspectu plane meo tam enormiter confuderunt!”.

<fol. 965>[// 409v] Nec quieverat ira regis donec non uni solum delinquenti Potoccio, sed toti exercitui Polono ex murmure in Saxones suscepto de conductamine pararet vin[dicias, multis necem. Convoca]verat sine mora generales [exercitus sui, cum quibus] secretum iniverat con[silium de modo, tempore, et forma] aggrediendi Polonos, [delineationesque ordinum exercitus] sui inituri proelium in [charta formaverat (quas placabilior] factas postea exhibu[it] iamque suum exercitum advers]is Polonos hanc inopi[natam et desperatam resolution]em minime sperantes, mo[vere in aciem constituerat] in animo, et ecce ipsa indignatio moram funeribus interdixit².

Palatinus Vilnensis Sapieha, apud quem regem pransisse praemisi, regis dolori et furori ex officio hospitalitatis indulgens sponderat se cum exercitu Lituano ad partes regias accessurum, et interim noctu aliquot milliaribus retrocessit, quod regi novam indignationem, infidelitatis suspensionem, et ex eo tempus deliberandi causavit³. Nec deerant reflexiones prudentum, mollientes cordis duritiam, iramque principis suaviter lenientes, atque sic providentia Divina, et prudenti consilio ducum factum est, quod Pharsalicas acies Nemesis vecors in solamen vicinorum hostium non expederit, nec dies illa in sua conversum viscera ferrum spectavit, nec fatalem infausti casus historiam posteris notandum relinquit.

Venerat palatinus Cracoviensis Potoccus afflictus ex facto filii pater (cui sine ulla mora audientia data) cum submissione summa et cum lacrymis deprecans regem, ut iuvenili ardori temeritatem illam indulgeret⁴, flectere tamen regis animum nullatenus potuit. Responsum tamen habuit regem non se hoc loco cum exercitu suo moturum, donec per iudicium militare iustitiam ex capitaneo Crasnostaviensi reportaverit. Et postquam a ducibus exercitus positivam accepisset declarationem eundem in commissione hybernali iudicandum fore, laetior factus,

¹ Ориг.: текст у цьому абзаці попсутий через кислотну пляму, поправлений зі значними хибами. Текст в квадратних дужках подається за копіями: *Ossol. 124, Ossol. 247, Бавор.*

² Ориг.: текст у цьому абзаці попсутий через кислотну пляму, поправлений зі значними хибами. Текст в квадратних дужках подається за копіями: *Ossol. 124, Ossol. 247, Бавор.*

³ Załuscius, [*Epistolarum*], tom 2, fol. 637.

⁴ Eodem.

вирушив особисто до Кам'янця за своєю славою Архімеда¹ (вважалося, що він покарає за знищення своїх провінцій, позаяк і небо сприяє такій удачі). Бо татарські грабіжники ще не покинули меж Поділля, вони знову приєдналися до турків та литовських татар біля Кам'янця, аби знову повернутися та вчиняти ворожі напади. Та й королю, який на початку свого владарювання вийшов на поле битви, відступ не приніс би слави без вчинення якогось героїчного діяння. Це було б не достойним його величності, і не корисним для загального блага, а навпаки, дуже шкідливим для Русі, що була відкрита для загроз.

Однак королю деінде вбачалися його клопоти: [вважаючи], що час для війни пізній та невідповідний, і щоб не перешкоджати мирним переговорам, він звернув свою увагу на втихомирення повсталі Литви, тож болісно зникли наші попередні сподівання на повернення Кам'янця чи будь-які інші великі діяння.

Тим часом згубна незгода увірвалася до польського табору (про що завжди просили Бога турки), адже приховано збурилася чимала колотнеча через численні домагання та претензії. Тож повсюди і відкрито вигукували поляки, що король їх тяжко пригноблює, а саксонці, відгодовані польським хлібом, чигають на шії не татар чи турків, а поляків. Багато вояків просили у воєначальників дозволу покинути обози, відійти додому, щоб власні приватні маєтки захистити від знищення саксонцями, інші ж – аби побачити спустошення. Із такими розрухами ледве чи міг впоратися Яблонівський, муж великого розуму й авторитету, коронний гетьман, краківський каштелян.

Нещастя помножилася з юнацькою нерозважністю й неспокоєм красноставського старости Потоцького², сина краківського воєводи, польного гетьмана (про якого я раніше розповідав). Він, відвідуючи намет магдебурзького воєводи Пребендовського³, невідомо чому вступив у сварку, вдарив його сокирою свого слуги, [тією частиною], що по-простому зветься обухом, проте без кривавої рани чи будь-якого видимого знаку. Проте воєвода заперечував це, кажучи, що йому особисто було зроблено лише погрози, і через це він, як сенатор, почувався ображеним і скаржився.

Король Август тоді обідав у литовському обозі у віленського воєводи [Яна Казимира] Сапегі, коли йому це доповіли. Спочатку король був здивований і наче спантеличений несподівано отриманими [новинами]. Він трохи порозмірковував про кривду свого міністра, вважаючи це образою свого маєстату, обрав гнів замість лагідності, помсту замість поради, роздратованість замість роздуму й негайно зірвався зі столу, швидко поспішив до свого саксонського обозу, наказав негайно туди перенести свої намети й більше не повернувся до польського війська. Після проведення наради зі своїми довіреними прибічниками постановив, що за таку ганьбу слід відістити задля його гідності. Кажуть, що багато разів з великою гіркотою він повторював: «О, якби тут свого війська не мав, то як би зі мною поводитися, якщо мого міністра, при моєму боці, майже на моїх очах так неабияк збезчестили».

Не вщухав гнів короля, аж поки він не приготував помсту, для багатьох смертельну, за злочин не тільки Потоцькому, але й усьому польському війську, про що ширилися чутки серед саксонців. Не зволікаючи, король скликав генералів свого війська, розпочав з ними таємні наради про спосіб, час та форму нападу на поляків, накреслив на аркуші план і порядок свого війська в майбутній битві (пізніше він розповів такі факти для заспокоєння [ситуації]), і вже в душі постановив спрямувати своє військо проти поляків, які щонайменше сподівалися на таке неочікуване й відчайдушне рішення. Ось так власний гнів усунув перешкоди для вчинення смертельних справ.

¹ Йдеться про славу переможця, першовідкривача. Архімед (287–212 до н. е.) – давньогрецький математик, фізик, інженер, винахідник та астроном.

² Потоцький Міхал (1660–1749) – красноставський староста (1686–1720).

³ Насправді це був мальборкський воєвода Ян Єжи Пребендовський, який посідав той уряд у 1697–1703 рр.

exercitum suum retro in stativa gradum movere iussit. Bene <fol. 966>[// 410] Romanus ille scriptum reliquit: “Gravis ira regum est semper”¹, quomodo vero haec tela multorum iurgiorum, et fatalium simultatum in futuro, praecisa fuerit? Quia fines archidioecesis excessit, non est meum referre.

Insuperate quarta Octobris in nostra Leopoli comparuit rex in palatio principum regionum, ac statim tormenta urbis et arcis sublimis audita sunt. Sine mora advolavit Leopolim Elbingensis legatus, tradiditque regi epistolas a cardinali primate, ab electore Branderburgico et a magistratu scriptas, in quibus denunciabatur Elbingam ab electore Brandenburgico obsidione cinctam, et armis occupatam. Contristavit hic nuntius regem², auxitque acerbitatem doloris, quod ab amico tot sibi necessitudinibus obstricto hanc iniuriam intentus, alterius belli operae receperit, nusquam speratam. Invitaverat ad consilium senatores, quod Varsaviae continuandum limitavit, ad eamque omisso Litanico ad motus sedandos itinere festinus perrexit.

Fuerat secutus regem ad Leopolim usque nostram vix aliquando visus hospes nuntius apostolicus Davia, qui residentiam sibi elegerat in collegio pontificio apud patres Theatinos missionarios pontificis, rediitque Varsaviam die 9na Octobris ad latus regium.

Annus Domini 1699

Optime illa arma veritas inhabitata carnem mortalem dixit: “Dum fortis armatus custodit atrium suum <fol. 967>[// 410v] in pace sunt omnia, quae possidet”³. Sic et Russia nostra, si tot Polonos et Saxones ad sui custodiam fideliter congregatos, armatos haberet, dubio procul, quod integra pace et tranquillitate gaudebat. Sed illos omnes ad ostentationem duntaxat armorum in campis suis latepatientibus digladiantes aestivo tempore vidit, hyberno ad praedas, et stativa subito recessu dilabentes cum magno damno et maerore suo spectavit, atque sic ab omnibus derelicta, fatorum favori sive furori obiecta magnam ruinam clademque perpessa est.

Urbs tamen nostra Leopoli pacis tractatu ad Karlowice per colligatos principes Christianos inchoato cum Turcis utcunq̄ue fidentior, res suas per incursionem Tartaricam et exercituum gyrationes anno elapsi attritas, prout poterat utcunq̄ue refeciebat, semper tamen in timore fuit nec frustra.

Formabat et capitulum consilia sua pro recuperandis ecclesiae clenodiis, quae acceperat pie demortuus Lipski archiepiscopus et nepos ipsius ex fratre Alexander Lipski, palatinus Kalisiensis, in literis suis sponsoriis difficilem se ad restitutionem illorum exhibuit⁴. Decreverat itaque capitulum intimandam esse ipsi citationem ad nuntium apostolicum, adiecta et alia causa despoliationis palatii archiepiscopalis, omni supellectili, ruinarum causationis, et aliorum punctorum. Electusque causae huius procurator Josephus Glembocki, canonicus concionator protunc. Producta fuerat et manualis **assecuratio de data Leopoli 5 Februarii anno 1695 praedicti archiepiscopalis**, in qua agnoscebat se expressa ibidem clenodia et aurum ex thesauro ecclesiae accepisse, directae rursus literae ad eundem palatinum⁵, ad cardinalem primatem regni, ad nuntium apostolicum pro restitutione facienda, instantiisque impetrandis. Tantum laboravit capitulum pro rehabendis rebus ecclesiae⁶.

Hoc eodem anno correxit capitulum abusum diutius ex sola consuetudine toleratum, videlicet processiones nocturnorum hebdomadae sanctae, et morem aliarum ecclesiarum servandum

¹ [Seneca, *Medea*, 493].

² Idem [Zaluscius, *Epistolarum*, t. 2], fol. 643.

³ [Льку, 11:21].

⁴ [Acta] capituli, fol. 633.

⁵ [Eadem], fol. 649.

⁶ [Eadem], fol. 651.

Віленський воєвода Сапега, в якого король обідав (як я згадував), з огляду на гостинність, вибачив лють та злість короля, сподіваючись отримати доступ з литовським військом до провінцій короля. І він тоді вночі відійшов на кілька миль, чим викликав у короля нове обурення, підозру в невірності, але й дав час на роздуми. Не бракувало й міркувань розумніших осіб, що пом'якшували твердість серця та вправно злагіднювали гнів володаря, тож Божий промисел і мудра порада дорадників посприяли тому, що безглузда битва з помстою при Фарсали¹ не відбулася на втіху сусідам-ворогам. У ту хвилину ми не побачили пробиті груди мечем, не сталося фатальної історії з нещасливим кінцем, яку варто пам'ятати нащадкам.

Краківський воєвода [Фелікс] Потоцький, нещасний батько через вчинок сина, прибув [до обозів], і йому було дано аудієнцію без затримки. Він з великим приниженням та зі слезами просив короля, аби пробачив ту зухвалість юнацького запалу, однак ніяк не міг заспокоїти невдоволення короля. Натомість він почув королівську відповідь, щоб не відходив з цього місця зі своїм військом, поки військовий суд не вчинить справедливості над красноставським старостою [Міхалом Потоцьким]. Після того, як король отримав від провідників війська запевнення, що Потоцького судитимуть на зимовій комісії, він звеселів і наказав повернути своє військо назад на стації. Добре написав той римлянин: «Гнів володарів є завжди важким»², але яким прикрим буде сплетіння численних сварок і фатального суперництва в майбутньому? Оскільки це виходить поза межі [історії] архієпископства, я про це не пишу.

Несподівано 4 жовтня король з'явився в нашому місті, у королівському палаці, і зразу ж пролунали гармати міста й Високого замку. Без зволікань прибув до Львова посланець з Ельблонга і передав королю листи від кардинала-примаса, від брандербурзького електора³ та від магістрату, в яких повідомлялося, що Ельблонг був обложений і збройно здобутий брандербурзьким електором. Посланець засмутив короля й додав гостроти болю, бо ніколи не сподівався такої кривди від друга, пов'язаного з ним стількома родинними зв'язками, що той візьметься до справ іншої війни. Король запросив сенаторів на нараду, визначивши, що вона має відбуватися у Варшаві, та з поспіхом подався на неї, оминувши литовський шлях через повстанські розрухи.

Слідом за королем прийшов аж до нашого Львова рідко бачений гість – апостольський нунцій Давія⁴, який на резиденцію обрав собі папський колегіум, зупинившись в апостольських місіонерів, отців театинців. Повернувся у Варшаву до королівського двору 9 жовтня.

Рік Божий 1699

Найкраще про збройний захист смертної людини мовить істина: «Коли хтось сильний та озброєний пильнує свого двору, його майно в безпеці»⁵. Так і наша Русь, коли мала стількох вірно зібраних та озброєних поляків і саксонців, без сумніву, тішилася цілковитим миром і спокоєм. Але вона бачила й усіх тих воячків, що в літню пору лише для показу зброї масово з'являлися у своїх таборах, і з великою шкодою та смутком спостерігала, як узимку вони зникали раптово зі стацій і [бралися] до грабежів. Тож так покинута усіма Русь, залишена на милість або лють долі, зазнавала великих руйнувань і катастроф.

¹ Автор згадує вирішальну битву за панування в Римі при Фарсали в 48 р. до н. е. між військами Юлія Цезаря та Помпея. Навколо цих подій побудований сюжет у творі Лукана: Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*.

² Seneca, *Medea*, 493.

³ Фридерик I Прусський (1657–1713) – брандербурзький електор (1688–1713).

⁴ Давія Джанантоніо (італ. *Davia Gianantonio*; 1660–1740) – апостольський нунцій у Речі Посполитій (1696–1698).

⁵ Луки, 11:21.

esse duxit idque rationabiliter¹, quoniam Durandus <fol. 968>[// 411] in suo *Rationali* liber 6, capitulum 88 docet, quod processio instituta sit in memoriam Resurrectionis dominicae.

Modum etiam susceptionis ad ecclesiam, tum et assistentiae missis celebrantium solenniter archiepiscoporum pro ingenio suorum praesidentium protunc praescripsit capitulum, sed haec ordinatio iuribus aliter disponentibus, stare diu non poterat, correctata est in subsequentibus annis².

Ad petitionem nobis magistratus consularis fecerat legationem capitulum per deputatos ad palatinum Kiioviensem Kałcki ratione duorum millium aureorum pro emundatione fossarum per Matczynski palatinum Russiae civitatis nostrae legatorum testamentaliter. Non denegabat enumerationem illius summae palatinus, uti exactor testamenti, sed se referebat ad alios suos executores et castellanum Cracoviensem, uti supremum ducem exercitus³, postea tamen haec summa alio modo disposita, nec reddita civitati, unde fossae repletae terra aquos stagnantes in civitatem truserunt, trudunt cum notabili ruina non lapidearum solum, sed et ecclesiarum. Ita in executione testamentorum iniqua plerumque etiam probis fortuna. Illum iudico beatum, supraque vota felicem, qui vivus de rebus suis disponit, propriaque largitur manu, quae non secure post concreduntur alienae.

Iam novus pastor, tanquam ex umbris phosphorus ad diluculum, illucescebat capitulo, nostraeque archidioecesi Constantinus Zielinski, episcopus Hieropolitanus, suffraganeus Gnesnensis, a serenissimo Augusto II rege nominatus. Nec longa moras traxit in sui cognitione expeditit ocyus Augustinum Bernicz, cantorem nostrum cathedralem capitularem, internuntium ad capitulum cum plena instructione. Hic a deputatis capitularibus ad stubam capitularem invitatus solenniter introductus, postquam authenticum suae procurationis exhibuit literas nominationis regis et alias particulares ad capitulum pro electione huius et non alterius cuiusquam personae ac speciales itidem ab ipsomet nominato reposuit (quae omnia capitulum reverenter suscepit), diem 23 Martii electione praefixam audiit⁴.

<fol. 969>[// 411v] Hac adveniente obdestinato ex ambona populo in dominia praemisso sono campanae maioris, missaque de Spiritu Sancto celebrata⁵, elegerunt unanimi voto capitulares nominatum a rege, redieruntque ad ecclesiam ex stuba capitulari, et solenniter “Te Deum” decantaverunt ad maius altare ad pontificem, protunc Clementem XI literas supplicatorias pro approbanda electione sua direxerunt.

Constantinus Zielinski

Huius pastoris sui futuri electione expedita non intermisit capitulum iura sua in perceptione anni gratiae sibi suffragantia factoque calculo cum administratore suo Constantino Mrozowicki annum gratiae integre percepit⁶, ac ut pleniorum proventuum ex bonis mensis archiepiscopalis suisque capitularibus informationem haberet revisionem per deputatos capitulares ordinaverat⁷.

Thesauri quoque ecclesiae magno labore et longiore tempore protractam revisionem enucleate in regestrum supellectilis et rerum omnium descriptarum et ingrosatarum produxerunt et ad archivum capitulare manibus suis subscriptam cum custode capitulari deposuerunt deputati⁸.

.....
¹ [Acta capituli], fol. 634.

² Eadem, fol. 634.

³ Eadem, fol. 633. Vide annum 1699.

⁴ Eadem, fol. 633.

⁵ Eadem, fol. 635.

⁶ Eadem, fol. 647.

⁷ [Eadem], fol. 638.

⁸ [Eadem], fol. 648.

І все ж наше місто Львів, як тільки надійно був підписаний союзними християнськими володарями з турками Карловицький мирний договір, як могло повертало до життя свої маєтки, розбиті під час татарського нападу та минулого року військовими волоцюгами, проте завжди перебувало у страху, і не без підстав.

Капітула провадила свої наради про повернення церковних клейнодів, які отримав блаженної пам'яті архієпископ Липський. І його племінник по братові, каліський воєвода Олександр Липський у своєму листі-відповіді представив складність їхнього повернення. Тож капітула ухвалила, що вона подасть позов до апостольського нунція, додавши й інші справи про грабунок архієпископського палацу, всього церковного начиння, звинувачення в руйнуваннях та інших діяннях. До цієї справи був обраний прокуратор Юзеф Глембоцький, на той час канонік-сповідник. Також було представлено і власноручне запевнення (*assecuratio*) згаданого архієпископа з датою: у Львові 5 лютого 1696 року, в якому він визнав, що забрав із церковної скарбниці згадані там клейноди та золото. Потім було укладено листи, адресовані до того [каліського] воєводи, до кардинала, примаса королівства, до апостольського нунція, аби було здійснено повернення та отримано судові вироки. Таким способом капітула старалася повернути церковні речі.

У тому році капітула виправила зловживання, яке довгий час терпілося лише через [закоренілий] звичай, а саме щодо нічних процесій у Страсний тиждень, та упорядкувала їх, як це прийнято за звичаєм інших церков. І це правильно, оскільки Дурант у своїй книзі «*Rationale*» (кн. 6, параграф 88¹) навчає, що процесію слід влаштовувати на пам'ять про неділю Воскресіння.

Також тоді капітула постановила, що спосіб входу до храму та участі в урочистих богослужіннях архієпископів визначається відповідно до ухвал керуючих [каноніків], що будуть на той час. Але ця ухвала, котра суперечила іншим правам, не могла довго втриматися, тому була поправлена в наступних роках.

На прохання расцького уряду капітула відрядила своїх делегатів до київського воєводи Контського з приводу двох тисяч золотих, які руський воєвода Матчинський заповів нашому місту на очищення валів. Як виконавець тестаменту, воєвода не заперечив тієї суми на очищення [міста], але відіслав їх [делегатів] до інших виконавців та краківського каштеляна, як великого коронного гетьмана. Однак пізніше цю суму було використано іншим чином, не повернуто місту, через що стоячі води в переповнених ровах через ґрунт просочувалися та просочуються в місто, зі значною шкодою не тільки для кам'яниць, але й для святинь. Такою несправедливою у виконанні заповітів здебільшого є фортуна, навіть для добрих [людей]. Я вважаю щасливим того, хто за життя розпоряджається своїм майном та власноруч робить щедрі подарунки, які не будуть безпечно довірені чужим рукам після його смерті.

Уже новий пастир, гієрополітанський єпископ, гнезненський суфраган Костянтин Зелінський був номінований найяснішим королем Августом II капітулі та нашому архієпископству, і ніби в сутінках запалала світанкова зоря. Недовго тривали його [Зелінського] роздуми, він швидко відрядив з докладною інструкцією до капітули свого посланця, нашого катедрального кантора, члена капітули Августина Бернича. Коли делегати капітули його запросили, він урочисто увійшов до капітульної зали. Після того, як Бернич представив автентичну грамоту щодо свого уповноваження, він подав королівський лист номінації й інший особливий лист капітулі про його, ніякої іншої особи, вибори та окремий [лист] від самого номіната (які всі капітула з повагою прийняла) й довідався про визначений на 23 березня день виборів.

Тоді, в неділю, коли зібрався повідомлений з амвона народ (попередньо бив великий дзвін та відбулася літургія до Святого Духа), каноніки одностайно обрали номінованого від короля. Вони повернулися до церкви з капітульної зали й урочисто заспівали при

.....
¹ Durand G. *Rationale divinatorum officiorum*, p. 377.

Ex qua revisione quoniam patuit tabellarum votivarum in magno numero Salvatoris Nostri imagini in Cruce effigatae pro gratiis receptis oblatarum ordine distorto affixarum notabilis per fures citatos iactura. Placuit capitulo, ut omnes illae minutae tabellae argenteae, quae in sui abundantia invisibiliter deperibant, in unam massam pro ornamento crucifixi eiusdem in medio ecclesiae sursum dependentis conflandam reducerentur¹. Huius operis non parvi negotium commisit capitulum custodi suo ac procuratori capitulari cum consilio ac scitu assistentiaque nobilis magistratus consularis. Hae in frustra conflatae tabellae prodixerunt pondus librarum alias *grzywien* <fol. 970>[// 412] numero centum septuaginta quinque probationis, ut vulgo dicitur *proby iedynastej* circiter.

Succurrendo impensis et necessitatibus ecclesiae ordinavit capitulum quatenus pro pulsu campanarum primo et ultimo notabilibus personis demortuis faciendo persolvatur ultra modum et consuetudinem solutionis florenus unus, idque seorsive pro primo, et seorsice pro ultimo².

Comparuit tandem in capitulo Casimirus Krosnowski canonicus, cuius casum in anno praeterito dolenter expressi, produxit dispensationem apostolicam Romae in Decembri anno elapso super contractis censuris ecclesiasticis tandem impetratam. Capitulum praemissa fraternae apostrophe dispensationem et absolutionem dispensavit, eundem ad sui consortium recepit, stallum, locum, vocem senium in capitulo restituit, illo sese ad omnem emendationem vitae submitte capitulariter³. Dedit tamen animus sero, quod didicit diu, sic et ille submissionis suae oblitus meruit iterum animadversionem capituli, prout in fine anni huius dicitur.

Et quoniam nunquam deest tribulatio persecutionis, ubi non deest observantia virtutis et honoratis, ideo dum res pro gloria Dei et utilitate ecclesiae prospere aguntur, patre discordiarum seminante in tritico zizania, inter capitulares vetus illa ut inter apostolos facta est contentio. “Quis eorum videretur esse maior?”. Senio maiori gaudentes praelati ex vi dignitatis, quam in ecclesia praeseferabant prioritateque et stalli et temporis gaudebant, sibi primarias ecclesiae functiones officiaque divina celebranda, praxi antiquae in hac nostra ecclesia et aliis inhaerentes iuribusque pro se ex Gavanto et aliis authoribus deductis nixi deberi acriter nimis contendebant, ac custodem uti quartam in ecclesia nostra dignitatem non posse prioribus tribus, scilicet decani, praepositi, archidiaconi praeiudicare in quopiam asseveranter qua publicae, qua privatim affirmabant.

Ioannes Skarbek episcopus Marochiensis idemque custos et suffraganeus ecclesiae nostrae <fol. 971>[// 412v] Leopoliensis, licet in consessibus privatis publicisque, uti episcopus primum locum inter maioris senii praelatos habebat, ad solenniores tamen devotionum actus ecclesiae a praelatis altius stallum habentibus cum murmure populi praeveniebatur, nec ad celebranda divina pontificaliter coram maiori altari admittebatur pertinaciter et etiam extra humanitatis regulam. Quod ille episcopali praerogativa insignitus pro iniuria reputans recursum fecit ad sacram rituum congregationem citationemque procuratori capituli ad declarandum super praerogativa praecedentiae sua episcopalis intimandam ab eadem sacra rituum congregatione curavit.

Conquisiverunt et seniores praelati intuitu dignitatum suarum, quas portabant⁴, iura sua actusque anteriorum annorum, decreta capitularia, testimoniaque senum super sessionibus suffraganeorum in stallis ecclesiae, praecedentiis in processionibus publicis, allegationes auctorum, quae omnia Romam miserunt, causaeque huius procreationem capituli procuratori (inter mutuas similtates ac invidias, quasi in incude sub malleo innocenter posito) commiserunt et sumptus ex communi massa capitulari, quia ut aiebant pro communi causa capituli providerunt.

¹ Eadem [acta capituli], fol. 650 et 651.

² Eadem, fol. 635.

³ Eadem, fol. 651.

⁴ Eadem, fol. 652.

великому вівтарі «Te Deum», [а згодом] скерували до понтифіка, на той час Клемент XI¹, лист-прохання про схвалення свого вибору.

Костянтин Зелінський

Капітула, провівши елекцію свого майбутнього пастиря, не занедбала своїх належних прав щодо отримання року ласки. Вчинивши обрахунок зі своїм адміністратором Костянтином Мрозовицьким, вона цілком прийняла рік ласки й ухвалила ревізію делегатами капітули, щоб мати більший прибуток зі столових маєтків архієпископа та для інформування своїх каноніків.

Також делегати [капітули] поінформували про ревізію храму, ретельно виконану з великим старанням та впродовж довгого часу, з реєстром описаних і внесених [до ревізії] церковних апаратів та всіх речей. Вони його підписали власними руками та з кустошем капітули поклали до капітульного архіву.

Із цієї ревізії з'ясувалося, що таблиці-воти до образу нашого Спасителя, зображеного на хресті, у великому числі прийняті як дарунки та без порядку привішені [до образу], були непомітно покрадені. Капітула постановила, щоб усі ті дрібні срібні таблички, котрі так численно зникають, були переплавлені на одну велику брилу для прикраси того піднесеного догори посеред святині розп'яття. Обов'язок виконання цієї значної праці капітула доручила своєму кустошеві та прокуратору капітули за порадою й за відома та сприяння шляхетного раєцького уряду. Ці таблиці, переплавлені на шматки, склали масу сто сімдесят п'ять фунтів, по-іншому гривень, приблизно одинадцятої проби².

Допомагаючи при витратах і потребах церкви, капітула ухвалила, щоб за перше й останнє дзвоніння в разі смерті визначних осіб сплачувалося більше прийнятої оплати в один злотий, а саме: при першому дзвонінні – окремо злотий, та при останньому дзвонінні – окремо [стільки ж].

Урешті прийшов до капітули канонік Казимир Кросновський, про справу якого я з прикрістю згадував під минулим роком. Він представив апостольське звільнення, отримане в Римі минулого року щодо обмеження церковних покарань. Капітула з братнім застереженням стосовно крутія прийняла розгрішення й виправдання, ввела знову його до свого трона, повернула лавку, місце та голос старця, який перед капітулою пообіцяв повністю поправити своє життя. Однак пізно було його душу відучати від того, до чого вона довго привчалася, і він, забувши про свою обіцянку, знову заслужив напоумлення капітули (про що йдеться наприкінці цього року).

Оскільки ніколи немає вимоги осуду там, де не дотримуються чеснот і честі, тому коли успішно зростають справи на славу Бога та для користі Церкви, тоді батько незгод [диявол] розсипає у пшеницю кукіль. Серед каноніків виникла така суперечка щодо старшинства, як серед апостолів: «Хто з них бачиться більшим?»³. Сивочолі старці, прелати в силу гідності, яку вони представляли в церкві, мали пріоритет і щодо місця, і щодо часу [в капітулі], виконуючи головні функції в храмі та на службах Божих. Вони, покликаючись на давню практику в нашій та інших церквах, надто гостро обстоювали свої права, наводячи їх за Гаванті⁴ та іншими авторами, наполегливо твердили, як публічно, так і приватно, що посада кустоша, як четверта після декана, намісника й архидиякона за значущістю в нашій церкві, не може в будь-чому кривдити три вищі [посади].

Марохійський єпископ, кустош та суфраган нашої львівської церкви Ян Скарбек, хоч на приватних та публічних засіданнях і мав як єпископ перше місце серед прелатів за старшинством, але під час проведення урочистих богослужінь у храмі його випереджали

¹ Клемент XI (світ. Джанфранческо Альбані) – папа римський (1700–1721).

² Одинадцята проба срібних виробів відповідала загальноприйнятій якості в цеху львівських золотарів, див.: *Економічні привілеї міста Львова*, с. 588.

³ Автор має на увазі суперечку між апостолами під час вечері Господньої, див.: *Луки*, 22:24.

⁴ Гаванті Бартоломео (італ. *Gavanti Bartolomeo*; 1569–1638) – італійський теолог та літургіст.

Quis huius litis famosae omnia capitula, et suffraganeos cathedralium ecclesiarum regni concernentis {finis} fuerit in anno subsequenti dicitur.

Similis eaque grandis nimium parabatur actio inter confraternitates ecclesiae nostrae, videlicet confraternitatem Sanctissimi Corporis Christi ultra centum annos in usum saccorum ac praecedentia in processionibus super omnes civitatis confraternitates existentem¹, ac confraternitatem Sanctissimae Trinitatis noviter in anno 1696, ut praemiseram saccos indutae, ac per confraternitatem Corporis in sui ruinam, introductam, usum praecedentiae quam sibi in actu introductionis cessam per introducetes habuit, et eandem in aliquot processionibus funeralibus continuavit allegantem. Fuit magno conatu multis disceptationibus et rixis haec causa in consistorio, curia archiepiscopali, tribunali nuntiaturae apostolicae promota eo eventu, ut utraque lite indecisa publicis processionibus usque ad annum 1722 abstineant. Ex parvo nascitur igne rogas.

<fol. 972>[// 413] Praemiseram supra ad anni huius initium, quod dilabentibus Polonorum, Saxonumque exercitibus {Russia nostra} discretioni hostium relicta, rapinis suorum filiorum exposita fuit². Dum enim ad Karłowice labore Stanislai Małachowski, palatini Posnaniensis, plenipotentiarii regis, reipublicae, pax optima rerum tractatur, soltanus Cassigereus cum turmis Bassiacensium Tartarorum post festa Nativitatis Salvatoris Nostri magnam irruptionem in Russiae nostrae provincias attentavit, fecitque tristem cladem hominum, longam depopulationem villarum, consternationem longissimam ad nostram usque Leopolim, inani spe foederis lactatis, fecit³.

Vidit die decima septima Januarii Leopolis nostra repercussiones in nocte flammaram (quibus rubebant coelum) ex pagis ardentibus proiectas, ipsasque sibi sero sapiens defensionem intempestivam parabat. Nullus erat, qui hostium ausum incursionemque arceret, abductionem tot millium captivorum vindicare armis curaret, improvisa omnia, et respectui furentium hostium relicta, et quasi fatis proiecta tot civium patriae salus {a tot nuper congregatis militibus}.

Proposita tamen querela de hac incursione Alexandro Maurocordati Turcarum ad pacem condendam supremo legato, et ferebatur quod illam ad vezyrium detulerit⁴, expressitque in literis suis ad palatinum Maryeburgensem directis, quod haec Tartarorum insolentia per vezyrium hanumque punita fuerit. Captivorum omnium hac incursione abductorum, restitutio demandata, vix tamen aliquorum vel saltim paucorum facta, quia precario obtenta.

Ita Russia nostra miserabiliter ab hostibus Tartaris neces, vincula, incendia, populationem hoc anno ex una parte sustinere impune debuit, ex altera cum provinciis Poloniae et Lituaniae a Saxonibus minora quidem damna, sed aequae vix tolerabilia patiebatur. Excurebant longe lateque exoticae cohortes, per Poloniam, Lituaniam, nostram Russiam pro operibus belli hac campania factis, panem ut aiunt percepturae, et non solum subditorum viles <fol. 973>[// 413v] gazas, sed etiam nobilium, et dominorum curias, quasi hostium manubias expilabant, pecunias, supellectilem pretiosam, vestimenta, armenta rapiebant, homines ad palum nudatos ligabant, frigori nivibus, imbribus, expositos linguebant, alios pedibus sursum suspensos, ut pecunias proderent fumo torquebant, et quod pretiosius est virgines, uxores constuprabant⁵, adeo ut famam adventus Saxonum percipientes nobiles matronae cum filiabus suis in longinqua fugere, et aliae sese ad nemora cum filiabus suis subducere cogentur. Viri vero audientes a longe tantas tyrannides ad capitanos undique confluebant, supplices redimendo bona sua, quas violentias vel maxime causabant Haruati regiae rhedae stipatores.

¹ [Acta] consistorii, fol. 159.

² Załuscus, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 768.

³ Idem, fol. 748.

⁴ Załuscus, [*Epistolarum*], fol. 768.

⁵ Załuscus, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 729.

прелати, що займали вищі місця [в капітулі], попри тихе незадоволення народу. Вони навіть настійливо й поза засадою людськості не допускали його до відправи пастирських літургій при великому вітарі. Як обтяжений єпископською прерогативою, він сприйняв це за кривду, звернувся до Священної Конгрегації обрядів та подбав про вручення позову від тієї Священної Конгрегації обрядів прокураторові капітули стосовно уточнення своєї єпископської прерогативи першості.

Старші прелати вишукували свої права щодо власних гідностей, що їх вони мали, акти попередніх років, декрети капітули, свідчення старших людей про засідання суфраганів на лавках у храмі та про першість на публічних процесіях, цитати з [поважних] авторів і все це надіслали до Рима. Вони доручили провадження справи прокураторові капітули (який серед взаємної заздрості та ненависті ніби був покладений на наковальні під молотом), з видатками зі спільної капітульної скарбниці, оскільки, як вони твердили, йшлося про клопоти задля загальної справи капітули. Завершення цієї безславної суперечки, що стосувалася і всіх капітул та суфраганів катедральних храмів королівства, настало наступного року (про що ще мовитиметься).

Схожим чином дуже голосно провадилася справа між братствами нашого храму, а саме братством Пресвятого Тіла Христового, що більше ста років мало право носити покутні шати та першість у процесіях щодо інших міських конфрастерній, та братством Пресвятої Трійці. Останнє недавно, у 1696 році (як я згадував), одягнуло ці шати і було впроваджене братством Тіла Христового, на шкоду тому, в користування [правом] першості. У цьому братстві вважали, що актом впровадження їм відступили право [першості], і на цей документ вони покликалися у кількох наступних погребальних процесіях. Виникла справа, яка велася з великими зусиллями, багатьма судовими розправами та сварками в консисторії, архієпископському дворі, трибуналі Апостольської нунціатури з таким результатом, що обидва братства через невіршеність судового процесу були зобов'язані утриматися від публічних процесій. З малого вогню виростає велике вогнище.

Я згадував раніше, на початку цього року, що з відходом польського та саксонського військ наша Русь була віддана на ласку ворогів, небезпеку потрапляння в полон її синів. Тож поки в Карловицях стараннями уповноваженого короля та Речі Посполитої, познанського воєводи Станіслава Малаховського обговорювалося, як найвигідніше укласти мир, нуреддин-султан Кассі Герай з натовпами буджацьких (*Bassiaensium*) татар після свята Різдва Спасителя нашого напав з великою силою на краї нашої Русі, вчинив страшну різанину людей, сильне спустошення сіл, викликавши величезний сполох аж до нашого Львова, ошуканого порожньою надією на перемир'я.

17 січня наш Львів побачив уночі відблиски вогнів (які зачервонили небо), що пробилися із запалених сіл, і, мудрий по біді, сам готувався до не підготовленого [заздалегідь] захисту. Не було нікого, хто наважився б стримати ворожий напад, подбав про війська, щоб повернути забрані в полон тисячі бранців. Місто не очікувало цього всього та залишилося на волю шаленіючих ворогів, і ніби було покинуте, на нещастя багатьох міщан, задля порятунку батьківщини від численних, недавно зібраних [ворожих] вояків.

Однак була складена скарга про цей напад турецькому послу для укладення миру Олександрові Маврокордато¹, а той переслав цю інформацію візиру та зазначив у своєму листі, адресованому до мальборкського воєводи [Яна Єжи Пребендовського], що ця сваволя татар буде покарана візиром і ханом. Вимагали повернення всіх полонених, забраних під час цього нападу, проте отримали ледве декілька або принаймні зовсім мало з тих, про кого просили.

Так наша Русь жалюгідно повинна була в тому році, з одного боку, безкарно терпіти від ворожих татар смерті, ув'язнення, пожежі, спустошення, а з іншого боку, від саксонців у провінціях Польщі та Литви вона зазнавала менших збитків, але й такі ж були ледве терпимими. Іноземні загони проходили вздовж та вперек Польщу, Литву, нашу Русь у

¹ Маврокордато Олександр (грец. *Αλέξανδρος Μανροκρδάτος*; 1641–1709) – державний діяч та дипломат Оттоманської Порту.

Super his ab episcopis informatus rex magnas satisfactiones in administranda iustitia promissiones faciebat¹, sed effectus illorum ob diffidentiam et laesiones internas non secutus. Narrabat tamen hac omnia et renarrabat toties regi aliquorum episcoporum crudus ex publico infortunio maeror, et ex arte dolentium repetebant crudelia et atrocias Saxonici exercitus facta comitiola terrarum eo infortunio, ut dum non audiuntur animos a rege amoverunt, quae omnia magnorum fuerant semina malorum, quibus et provinciae regni et nostra afflicta Russia, quoniam succubuit, ideo recensenda breviter duxi.

Laetior fama gaudio implevit Russiam nostram sub malleio hostium, in incude fatorum positam ex ipsa vicinitate potentiae. Conclusa pax ad Karłowice mense Novembri in anno praecedenti iuxta conventionem mutuam plenipotentiariorum et praecipue palatini Posnaniae Małachowski. Articulus pacis huius initae describit laudatus author meus Załuscus fol. 465 *Epistolarum historico-familiarium*, tomus 2. Ego umbratilis luci publicae exposita non attingo.

Successere et pacificationis comitia Varsaviensiae, quae impracticabili a longo tempore exemplo intra terminum sex septimanarum praescriptum², ipso termino quo finiti debent feliciter consummata sunt. Stanislae Sczuka, referendario regni mareschallo, viro prudentissimo, magnaetque activitatis ad publicam tranquillitatem summopere curas suas applicante pacta conventa cum rege requepublica subscripta. Duces <fol. 974>[// 414] tamen exercitus, qui aliquot diebus finit a comitia venerunt, non probabant accelerationem huius termini.

His praesentibus factae ordinationes in locando exercitu regni in finibus Russiae nostrae ad dislimitationem finium regundorum cum Turcis, ad recipiendam Podoliam ab anno 1672 occupatam commissarii deputati, legatus magnus pro ratificatione pactorum conditorum destinatus Raphael Lesczynski, palatinus Lencicensis³, cui secretarius additus Petrus Bronisz, capitaneus Pistrensis, et ex eo Stanislaus Małachowski, qui cum Turcis pacis tractatus ad Karłowice conclusit, dolore cordis adeo affectus esse perhibetur, ut febris maligna corriperetur et brevi cum summo dolore omnium consumptus est.

Joannes Dłuzewski, suffraganeus Chelmensis, ad recipiendam et expurgandam a spurcitiis Machometanorum ecclesiam cathedralem Camenecensem deputatus commissarius fecit instantiam ad capitulum nostrum⁴, ut pro honore publico in praesenti ingressu ad ecclesiam Camenecensem ipsi ex rebus et thesauro ecclesiae nostrae nonnulla communicarentur praevia assecuratione de restituendo. Consensit libenter capitulum, ut argentum communicative daretur, caetera, utpote cassulae aliquae, paramenta succurrendo indigentiae illius desolatissimae ecclesiae, gratuito donarentur.

Cesserunt itaque vicini et infensissimi urbi nostrae hostes Turcae Cameneco ruinato, spoliato omnibus decoribus et armamentario, armisque⁵, anno hoc die {21^{ma}}⁶ Septembris ipso festo Sancti Mathiae Apostoli. Die 22 Septembris claves ab illo fortalio reddiderunt. Die 23 Septembris emundatio et {die 24 Septembris} reconciliatio ecclesiae cathedralis Camenecensis facta. Die 25 Septembris solennis gratiarum actio Domino Deo exercituum pro beneficio restitutionis in praesentia populi Christiani, commissariorum regni cum applausu tormentorum, quae in castris erant, instituta. Ita tot et tantarum cladum bellum finitum licet magno sanguinis diluvio gestum, sine ulla tamen provinciarum diminutione.

¹ Idem [Załuscus, *Epistolarum*, t. 2], fol. 740.

² Idem, fol. 777.

³ Idem, fol. 887.

⁴ [Acta] capitularia, fol. 654.

⁵ Ex meis notatis.

⁶ Ориг.: закреслено *prima*.

ході цієї військової кампанії, аби зібрати, як вони говорили, вояцький хліб, і грабували не лише клуні селян, а й шляхетські та панські двори, як ворожу здобич захоплювали гроші, дорогоцінний посуд, одяг, худобу. Вони прив'язували оголених людей до палі, залишали виставленими на холод на снігу чи дощі, інших мучили димом, підвісивши догори за ноги, щоб ті видали гроші і все, що є найдорожче, гвалтували дівчат та жінок. Тому, як тільки надходила чутка про прибуття саксонців, шляхетні дружини зі своїми дочками втікали у віддалені місця, а інші були змушені ховатися в гаях зі своїми доньками. А чоловіки, почувши звіддала про такий деспотизм, звідусіль збиралися до старост із проханнями викупити їхні мастки. Цієї наруги чи не найбільше завдавали хорватські королівські охоронці.

Повідомлений про це єпископами король дав обіцянки про великі покарання при здійсненні правосуддя, але вони результату не мали через погрози і внутрішні кривди. Однак деякі єпископи писали й писали про все це королю, сильно засмучені загальним нещастям. Через жорстокість та дикість, виявлені саксонським військом, постраждали домагалися земських сеймиків, проте, на жаль, їхню думку не почули й вони від короля відійшли. Це все посіяло великі біди і для провінцій королівства, і для нашої знищеної Русі. Оскільки вона постраждала, тому я вважав, що про це потрібно коротко розповісти.

Радісна чутка з приємністю наповнила нашу Русь, яка перебувала між молотом ворогів та наковальнею нещастя через сусідство з потугою [турків]. Був укладений мир під Карловицями в листопаді минулого року, відповідно до взаємного порозуміння уповноважених осіб, зокрема познанського воєводи Малаховського. Мій похвальний автор Залуський описав статті цього мирного договору¹. Я не торкаюся їх, уже виведених публічно на світло з тіні.

Після замирення почався і варшавський сейм, який щасливо закінчився протягом визначеного терміну в шість тижнів, властивого строку, коли він мав завершитися, чого довгий час не було на практиці. Маршалком обрали референдарія королівства Станіслава Щуку, розумного мужа, що з великою завзятістю неабияк опікувався загальним спокоєм, щоб Річ Посполита підписала елекційну угоду з королем. Однак військові провідники, які прибули за кілька днів перед завершенням сейму, не дозволили пришвидшити цей термін.

Присутні [посли] уклали ординації щодо розміщення війська королівства на кордонах нашої Русі для розмежування земель з турками, делегували комісарів для повернення Поділля, що від 1672 року було загарбане. Великим послом для ратифікації укладеного мирного договору був визначений ленчицький воєвода Рафал Лещинський, якому дали за секретаря пиздрського старосту Пйотра Броніша². Через це Станіслав Малаховський, який під Карловицями уклав мирний договір з турками, як кажуть, із жалю отримав серцевий удар, на нього напала сильна гарячка й невдовзі він помер з великим болем для всіх.

Холмський суфраган Ян Длужевський, комісар, делегований для повернення та очищення від магометанського неподобства катедрального храму в Кам'янці, звернувся з проханням до нашої капітули, щоб вона при в'їзді до кам'янецької святині поділилася деякими речами зі скарбниці нашого храму для публічного вшанування, попередньо запевнивши про їхнє повернення. Капітула охоче погодилася дати з поверненням срібло, а інші речі – подарувати задарма (як-от якісь орнати, церковне вбрання), допомагаючи у великій потребі спустошеному храму.

Таким чином сусіди та найгірші вороги нашого міста турки залишили Кам'янець, зруйнований, обкрадений з усіх прикрас та військових припасів, а також засобів захисту, того року 21 вересня, на саме свято Св. апостола Матея. 22 вересня повернули ключі від

¹ Załuski A. *Epistolarum*, t. 2, p. 465.

² Лещинський Рафал (1650–1703) – ленчицький воєвода (1692–1703); Броніш Пйотр (?–1719) – пиздрський (від міста *Пиздру* / *Puzdry* в центральній-західній Польщі) староста з 1694 р.

<fol. 975>[// 414v] {Ruptam} anno 1694, prout recensui {campanam mansionariorum} praesagam belli et extremi civitati nostra fati in anno 1704 imminentis^{1,2} Procurator capituli et Michael Złotorowic, consul Leopoliensis, de novo conflandam ultro, sponte susceperunt ex solis eleemosinis, quas seposito rubore emendicabant. Conquisiverunt itaque a nonnullis summam mille florenorum quadraginta grossos viginti septem, quam pro dimissione ex turri campanaria ateteris [sic] fractae campanae, ponderis librarii, alias *kamieni* 76 habentis aeris caldarii emptione, confla[t]ione, materiarum conquisitione elevatione in eandem turrim de novo conflatae campanae pondo, alias *kamieni* 77 librarii 4 valentis, quanquam ad fornacem numero 102 pondo alias *kamieni* pro conflatione missa fuerunt et horum residuum ecclesiae repositum est expenderunt. Inconcinne tamen a principio campana hac sonare audita est, ideo forte quia inscriptum habet, quod bono omine pacis sonare debuit, illa tamen futurum post bellum Turcicum sopitum praesagiebat malum tristesque discordias, clades et funera. Debebat itaque aliquoties reparari, **deinde de novo fabricari malleus antiquus ex iisdem petitis eleemosinis**, suaviterque timpanum pulsare conflatus noviter cepit, pulsatque ad praesens. Elevata haec campana ad loco suo antiquo restituta die 11 Septembris. Die Nominis Beatissimae, quae fuit 13 Septembris anno hoc pro missa mansionariorum, pro qua raucedinem nuper contraxerat, primo sonuit, vocemque dedit. Benedicta a Joanne Skabek, protunc Marochiensi episcopo, suffraganeo custode protunc, ac ideo Joannis nomen accepit.

In decursu anni huius novam sibi causavit molestiam Casimirus Krosnovius. Infra festa Natalis Domini fuerat ad amicabilem mensam invitatus³ a Constantino Mrozowicki archidiacono, phiditia familiaribus suis comparente⁴. Postquam humanitate praeventus mero incaluit sine respectu assidentium praelatorum et religiosorum aliorumque honorificatarum multarum personarum, decreta capitularis contra se lata irrisorie, scommatice, ac calumniose reprehendit, subministrationem tacili veneni primi senii praelatis ipsis audientibus et impropena patienter sustinentibus comminatus est, multorum honorem etiam extra capitularium publice laesit, iurisdictionis <fol. 976>[// 415] ordinariae auctoritatem pessumdavit, absentes canonicos scommatice tractavit, pro quo capitulariter iudicatus meritas poenas sustinuit, quas tamen mitigatione finivit. “Ita facile ignem concipiunt, quae paulo ante extincta sunt faces”⁵.

Annus Domini 1700

Exitus tragicus, tristisque vitae humanae, quae ipsis remediis exhauritur, **et sollicite servando** servari non potest, annum 1700 a Nativitate Domini incipit, monetque mortales, {quod} quidquid agimus, quidquid patimur venit ex alto, servatque sua decreta colus, “nec sollicitae possunt curae mutare rati stamina fusi”⁶.

Etenim post festa Natalis Domini venit Leopolim, aegram salutem in salubrem reparaturus⁷ Winnicki, episcopus Graeco-unitus Premisliensis, duxitque secum domesticum, bene sibi fidum, probatum (qui aegro corpori plasmata adhiberet, vacillantem levaret, dolentem solaretur obsequia) chirurgum. Hic pro officio suo, aegro corpori membrisque die 24 Februarii splenia lini, cremato calenti delibuta applicans, incautus, sive parum potus, candelam ardentem abrumpendo filo inclinavit, ex qua subito cauteria <fol. 977>[// 415v] {lana illa} flammam concipit, ad calentia plasmata eandem promovet, ardent in nudo corpore applicata sanitatis

.....
¹ Ориг.: закреслено *ruptam*.

² Ex notatis.

³ Ориг.: закреслено *a Casimiro Krosnowski*.

⁴ [Acta] capituli, fol. 656.

⁵ [Strada, *De bello Belgico*, p. 387].

⁶ Seneca.

⁷ Ориг.: залишено місце для вписання імені.

тієї фортеці. 23 вересня відбулося очищення, а 24 вересня – повернення катедрального храму в Кам'янці. 25 вересня пройшла урочиста подячна літургія в честь Господа Бога (за ласку повернення) за присутності християнського народу й комісарів королівства, з почесними пострілами гармат, що були в замку. Так закінчилася війна зі стількома багатьма втратами, і хоч відбулося це з великим пролиттям крові, та все ж без жодного зменшення провінцій [королівства].

У 1694 році (як я згадував) розбився дзвін мансіонаріїв, передбачаючи загрозову війну й надзвичайне нещастя нашого міста в 1704 році. Прокуратор капітули та львівський райця Міхал Злоторович¹ добровільно взяли на себе завдання знайти нові кошти – з пожертв, які вони випрошуватимуть, відкинувши сором. Відтак вони зібрали з певних осіб деяку суму – тисяча чотириста злотих і двадцять шість грошів, яку використали для того, щоб зняти із дзвіниці понищений дзвін, що важив сімдесят шість каменів бронзи, а також на купівлю, переплавлення бронзи, придбання матеріалів та підняття на вежу нововідлитого дзвону, що важив сімдесят сім каменів та чотири фунти. Хоча до печі на відлив було відправлено сто два камені, а решта [бронзи] було повернуто храму. Однак із самого початку було чути, що цей дзвін звучить не гармонійно, можливо тому, що на ньому написано, що він повинен був зазвучати добрим знаком миру, але він передбачав зло, прикрі розбіжності, руйнування та смерті, які мали статися після втихомирення турецької війни. Тому старе било (*malleus*) необхідно було кілька разів ремонтувати, а потім виготовити нове з тих самих зібраних пожертвувань. І воно, недавно виготовлене, почало м'яко бити у дзвін і б'є до сьогодні. Цей дзвін було піднесено й повернуто на його старе місце 11 вересня. У день Імені Пречистої Діви, що припадав того року на 13 вересня², на літургії мансіонаріїв він уперше пролунав і подав [дзвінкий] голос, хоча ще недавно зтягував хрипінням. Дзвін був посвячений Яном Скарбеком, на той час марохійським єпископом, суфраганом і кустошем, тому отримав наймення Ян.

Упродовж того року Казимир Кросновський спричинив новий клопіт. Під час Різдвяних свят архидиякон Костянтин Мрозовицький запросив його на дружній обід, на який прийшли каноніки. Проте він, знехтувавши гостинністю, будучи нападпитку та без поваги до присутніх прелатів, релігійних осіб та інших багатьох шанованих людей, зневажливо, глузливо і наклепницьки засудив декрети капітули, видані проти нього. Кросновський погрожував постачанням таємної отрути найстаршим прелатам, які самі чули це і терпляче зносили грозьбу. Він вразив честь багатьох осіб, навіть поза капітулою, підривав авторитет юрисдикції ординарія, образливо потрактував відсутніх каноніків. Через це він отримав від капітули заслужені покарання, які, однак, були пом'якшені. «Там легко вогонь займається, де перед тим недавно згасли іскри»³.

Рік Божий 1700

Трагічним і сумним є кінець людського життя, коли вичерпуються його засоби та не може служити належно те, що мало би служити. Рік 1700 від Різдва Господнього починається й застерігає смертних, що все зроблене та вистраждане нами йде від Всевишнього, який своїми рішеннями сплітає нитку життя. «Жодні тривожні турботи не можуть змінити те, що вже визначено долею»⁴.

Отож після Різдвяних свят прибув до Львова з метою поправити своє здоров'я перемисьльський греко-унійний єпископ Винницький і взяв із собою приватного, довіреного,

¹ Злоторович Міхал – львівський райця (1688–1703).

² Свято Імені Пречистої Діви Марії, що відзначалося в першу неділю після свята Різдва Пречистої Діви Марії (8 вересня), було запроваджене після перемоги союзних військ під Віднем 12 вересня 1683 р.

³ Strada F. *De bello Belgico*, p. 387.

⁴ Seneca, *Oedipus*, 981–982.

remedia, medio inter aestus episcopo gemente, nec ob debilitatem nexusque opem sibi ferente, hyrurgo [sic] illo nequam praetimore clanculum fugiente. Subvenerunt tarde servi et dominum iam semiustum, et plane praemortuum e medio flammaram, quasi e purgatorio cum difficultate exemerunt, sed quia pylorum vehementer ignis afflixerat, intra quatuor horas munitum tamen sacramentis, et nefario iniuriam donantem, expirantem doluerunt.

Non bono omine in primordiis anni crescentis hic casus in tantae dignitatis persona a ple-risque acceptus insidias mortis inter ipsa sanitatis remedia latere discentibus. {Multi ad fatum venere suum dum fata timent}.

Parabat arma litis capitulum contra palatinum Calisiensem Alexandrum Lipski clenodia ecclesiae usurpantem¹, iamque Josephus Głembocki canonicum virum autoritatis et activitatis praecipuae, generalem plenipotentem tam in tribunali nuntiaturae apostolicae, quam primatialis sedis inscripserat, et ecce ab electo archiepiscopo Zielinski literae venerunt deferentes factam esse in manus suas clenodiorum repositionem, quocirca capitulum a processu sump-tuoso supersedit², sic quandoque “motos praestat componere fluctus”³.

Membrarum Judaicarum, quas prytaes illorum antiquo tempore probaverant, a quibus ad haec tempora per inadvertentiam pro Grochoviano, Krosnoviano, Tarnoviano anniversariis censum percipiebat quotannis capitulum, discussionem commiserat capitulum procuratori suo, et Głembocki canonico. Hi cum Judaeis multam guerram habuerunt, membranas illas exsolutas esse tractu temporum allegantibus⁴.

Induxerunt tamen eos praedicti deputati, ut in capitulo comparerent. Qui postquam ad capitulum venerunt duae ipsis propositiones formatae, ut aut enumerationem summae tredecem millium quadringentorum florenorum Polonicalium tribus membranis comprehensae indilate procurarent, aut <fol. 978>[// 416] eandem summam in castro Leopoliensi coram actis inscribant per florenos septem a centum pendendi census. Gratificando tamen iisdem perfidis dedit restrictivum scriptum illis capitulum, quod ad triennium per florenos sex duntaxat, **finito triennio** per florenos sex grossos quindecim soluturi erant, datumque ipsis deliberandi spatium⁵. Post aliquot secum factas conferentias, inscriptionem seniores civitatis et suburbanae synagogarum fecerunt feria 5ta post dominicam Oculi Quadragesimalem anno eodem [18 III 1700] (soluunt tamen per sex florenos a centum more inducto) membranis scissis.

Bullas pontificias, quas expectavit capitulum, electus archipraesul Zielinski per suum ablegatum exhibuit capitulo. Quarum intuitu ad capiendam possessionem per plenipotentes suffraganeum suum et Adalbertum Krosnowski eundem admisit. Adveniente itaque dominica, quae fuit dies 20 Junii, e stuba capitulari deducebatur suffraganeus ad ecclesiam pontificaliter inductus per capitulares et clerum assistentibus lateri decano et archidiacono in cappis suis stolas portantibus ac iuremantum ad maius altare apertis Evangeliiis in animam sui principalis praestitit in eam formam.

“Ego Joannes in animam principalis mei illustrissimi ac reverendissimi Constantini Zielinski, archiepiscopo Leopoliensis, iuro Deo Omnipotenti, et gloriae Dei, Matris Mariae patronae huius ecclesiae metropolitanae Leopoliensis, quod statuta et consuetudines rationabiles, licitas, more aliquarum ecclesiarum, metropolianae et primatialis Gnesnensis, aliarumque cathedralium in regno hoc Poloniae existentium, observabo, et bona fide tenebo, consilia capituli, quae mihi revelata fuerint, ad damnum ecclesiae meae, vel praeiudicium dominorum confratrum meorum canonicorum nemini pandam. Defensam dominis meis canonicis et toti clero

¹ [Acta] capituli, fol. 657.

² [Eadem], fol. 659.

³ [Virgilius, *Aeneis*, 1:135].

⁴ Eadem [Acta capituli], fol. 669 et 670.

⁵ Eadem, fol. 670.

випробуваного цирульника (який на хворе тіло накладав пластирі, усував тривогу, заспокоював стражденного). Він за своїм обов'язком 24 лютого наклав на хворе тіло та руки й ноги полотняні пов'язки, просякнуті гарячим воском, але необачно (може, був трохи п'яним) він нахилив палаючу свічку, відірвавши її гніт, і з нього раптово зайнялося полум'я, яке перекинулося на просочену воском пов'язку. Загорілися на голому тілі накладені для лікування засоби, весь у вогні єпископ залементував, але не міг собі зарадити через слабкість, будучи перев'язаним, а той лайдак-цирульник з переляку потай втік. Слуги запізно прибігли та свого пана, вже напівспаленого і, певно, вже напівмертвого, з труднощами витягли з полум'я, ніби з чистилища. Позаяк вогонь жадливо пошкодив шкіру, єпископ протягом чотирьох годин помер, проте був скріплений святими дарами і простив негідника за свою кривду.

Цей випадок, що стався з особою такої гідності, більшістю сприймався як недобре знамення на початку року, як підступи смерті, адже [владика] був посеред лікувальних засобів, а під боком [перебували] слуги. «Багато хто прийшов до своєї загибелі, уникаючи її»¹.

Капітула готувалася до процесу проти каліського воеводи Олександра Липського, який привласнив церковні клейноди, і вже призначила каноніка Юзефа Глембоцького, мужа виняткової поваги й енергійності, генеральним уповноваженим як на трибуналі Апостольської нунціатури, так і на головному суді [Апостольського] престолу. І ось від архієпископа-електа Зелінського надійшов лист, в якому мовилося про те, що скарги були повернуті йому, тож капітула утрималася від дорогого процесу. Так подеколи краще «втихомирити хвилі кипучі»².

Капітула доручила своєму прокураторові та каноніку Глембоцькому [справу] щодо єврейських боргових розписок (*membranae*), які віддавна їхні старші визнавали за слушні, за якими до цього часу щороку капітула отримувала чинш на поминання душ Гроховського, Кросновського, Тарновського, але через недбалість [втратила чинш]. Вони з євреями мали багато колотнечі, бо ті твердили, що ці розписки сплачено в минулому.

Однак згадані делегати переконали їх [євреїв], щоб ті з'явилися у капітулі. Після того, як вони прийшли до капітули, було сформульовано дві пропозиції: або вони негайно відлічать суму тринадцять тисяч чотиреста польських злотих, яку враховано у трьох розписках, або вони ту суму запишуть перед львівськими гродськими актами зі сплаченою чиншу по сім злотих від ста злотих. Утім, капітула, ніби віддячуючись тим віроломним [євреям], дала їм обмежувальний запис, що впродовж трьох років вони сплачуватимуть тільки по шість злотих, а після закінчення трілітнього терміну – по шість злотих і п'ятнадцять грошів, надаючи їм [євреям] можливість для звільнень. По кількох проведених з ними зустрічах старші міської та передміської синагог оголосили в п'ятницю після третьої великопосної неділі того року [18 III 1700] запис тих боргових розписок скасованим (та все ж сплачують по шість злотих від ста злотих за новою практикою).

Архипастир-елект Зелінський представив капітулі через свого уповноваженого папську буллу, якої чекала капітула. З огляду на це, капітула допустила його до входження у володіння [архієпископськими маєтками] через уповноважених: суфрагана [Яна Скарбека] й Войцеха Кросновського. Тож настала неділя, яка припала на 20 червня, коли суфраган був упроваджений із зали капітули до храму, де його зодягли в єпископське облачення каноніки та клир, коли по боках асистували у своїх капах та ризах декан та архидиякон. Він [Скарбек] склав присягу перед великим вівтарем від імені свого пастиря (*principalis*) з відкритим Євангелієм у такій формі:

«Я, Ян, від імені мого пастиря, найяснішого та превелебного Костянтина Зелінського, львівського архієпископа, присягаю Богу Всемогутньому й на славу Бога, Марії Богородиці, опікунці тієї львівської митрополичої церкви, що дотримуватимуся статутів та

¹ Seneca, *Oedipus*, 993–994.

² Virgilius, *Aeneis*, 1:135 (переклад Михайла Білика).

archidioecesis meae Leopoliensis in eorum iniuriis publice et privatim pro posse meo faciam. Iura et <fol. 979>[// 416v] possessiones ecclesiae meae Leopoliensis directe vel indirecte in perpetuum vel ad tempus sine scitu et consensu capituli mei non alienabo, sed alienata indēbite, de quibus mihi certa scientia erit, ad ius et proprietatem ipsius ecclesiae omnibus modis iustis et rationabilibus, quibus potero revocabo. Insuper fratres meos canonicos ecclesiae meae Leopoliensis metropolitanae et iura ipsorum vi et potentia non opprimam, nec aliquem ipsorum sine iudiciali sententia et absque maioris et sanioris partis mei capituli per me vel per submissas personas detinebo et captivabo, aut alicui eorum molestiam inferam corporalem. Sic me Deus adiuvet et Sancta Dei Evangelia, intemerataque Sancta Dei Genitrix cum omnibus sanctis¹ etc., etc.

Post hoc in facie ecclesiae emissum iuramentum possessio altaris maioris data est eidem reverendisimo plenipotentī, cathedraeque archiepiscopalis per eosdem delegatos assistentes, quam bono futuri sui proprii ascensus omine postquam ascenderit et in ea resederit, ter de possessione pacifica protestatus est clara voce.

Et brevi tempore idem Zielinscius licet nondum urbem nostram ingressus pro recta sui regiminis administratione propositiones quasdam direxerat ad capitulum, testando benevolentiam, animumque paternum². Susceperat capitulum cum omni reverentia monitiones illas submititque se pastoralī zelo in omnibus pariturum.

Augustinus Bernicz, cantor ecclesiae nostrae archicathedralis, cuius operam in elegendo archiepiscopo Zielinscio in anno antecedenti recensui Viennae insperata infirmitate decessit. Vir moribus cultus, aulae regalis favoribus commendatus et magnatum amoribus notabilis³. Habita certa notitia capitulum exequias solennes pro anima ipsius in ecclesia sua comparavit, inventarium mobilium in mansione Milleviana ac bonis praestimonialibus Milczyceze conscribendum procuratori suo commisit.

Suffraganeus Skarbek causam <fol. 980>[// 417] suam apud sacram rituum congregationem promovendam, prout antecedenti anno insinuaveram non intermisit, quinimo lucratus est. Decretum die 7 Decembris in forma probanti praesentavit capitulo de tenore tali⁴.

“Reproposita in sacra rituum congregatione ab eminentissimo et reverendissimo domino cardinali Francisco Barberino causa praetensae praecedentiae inter canonicum Joannem Skarbek, episcopum Marochiensem, suffraganeum, custodem ecclesiae cathedralis Leopolesis, et capitulum ac decanum, et alias dignitates eiusdem cathedralis vertente. Sacra eadem congregatio rituum, tam in voce, quam in scriptis partibus informantibus auditis, censuit praecedentiam competere episcopo suffraganeo licet canonico in choro, processionibus, et aliis functionibus ecclesiasticis supra primam et alias dignitates et canonicos. Et ita decrevit et servari mandavit, die 11ma Septembris anno 1700. Locus sigilli. Cardinalis Carpineus Sicghirami, sacre rituum congregationis secretarius”.

Quod decretum autenticum postquam audit capituli, cuius antecederet ex posta notitiam perceperat, illud quo ad omnia illius contenta cum omni reverentia acceptavit, et eidem suffraganeo non obstante ipsius minori senio praecedentiam supra omnes suas dignitates in choro, stallo, processionibus, et omnibus functionibus ecclesiasticis concessit. Sic causa illa omnium capitulorum dignitatibus seniisque praeiudiciosa, suffraganeis favorabilis non sine notabili sumptu ad duodecim millia ascendente, prout ab ipsomet exponente audiveram capitulo mille circiter erogante, brevi tempore decisa pacem et reconciliationem mutuam fecit animorum suffraganeo victori maiorem multo, quia archipraesuleam praecedentiam disponente Numine.

¹ [Acta] capituli, fol. 673.

² [Acta] capituli, fol. 678 et sequenter.

³ Eadem, fol. eodem.

⁴ Eadem, fol. 677.

розумних і дозволених звичаїв за прикладом інших церков – гнезненської митрополичої та примасівської й інших катедральних церков, що існують у цьому Польському королівстві; дотримуватимуся доброї віри, порад капітули, які мені нададуть, нікому не повідомлю на шкоду моєї церкви або з кривдою моїх співбратів, панів каноніків. Я захищатиму панів каноніків та весь клир мого Львівського архієпископства в їхніх кривдах, публічно та приватно, відповідно до моїх можливостей. Не відчужу права й маєтності моєї львівської церкви, прямо чи непрямо, назавжди чи тимчасово, без відома та згоди моєї капітули, але неналежно відчужене [майно], про що я мав би певну інформацію, я поверну до права і власності тієї церкви всіма слушними й раціональними способами, які можливі. Врешті я не утискатиму через силу та владу моїх братів, каноніків моєї львівської митрополичої церкви, та їхні права, і будь-кого з них без вироку суду й без [рішення] більшої та розсудливої частини моєї капітули я не затримуватиму й не арештовуватиму, особисто чи через підпорядкованих мені осіб, і не завдам комусь із них тілесної шкоди. Так хай мені допоможе Бог і святе Боже Євангеліє, а також Непорочна Богородиця з усіма святими» і т. д.

По цьому складенню присяги за присутності всього клиру церкви великий вівтар перейшов у користування його превелебного уповноваженого та архієпископської катедри через тих делегатів-асистентів, що було добрим знаком його [Скарбека] майбутнього піднесення¹. Після того, як він піднявся і сів на престол, він тричі вголос заявив про своє мирне володіння.

Невдовзі той Зелінський, хоча ніколи не перебував у нашому місті, задля свого слушного управління скерував певні пропозиції до капітули, засвідчивши добру волю та пастирське вболівання. Капітула прийняла ті звернення з усією повагою й підпорядкувалася в усьому пастирській волі.

Кантор нашої архикатедральної церкви Августин Бернич, про чий внесок в елекцію архієпископа Зелінського я під попереднім роком згадував, несподівано захворів у Відні й помер. Муж добрих звичаїв, рекомендований за свої заслуги до королівського двору, знаний з прихильності можновладців. Маючи певні відомості [про нього], капітула відбула поховальне богослужіння в нашому храмі, доручила своєму прокураторові укласти інвентар рухомих речей у помешканні [фундації] Мілевського та маєтку-бенефіції Мильчицях.

Суфраган Скарбек не залишив своєї справи, про яку він клопотався перед Священною Конгрегацією обрядів, про що я під попереднім роком повідомляв, а відтак її виграв. Він представив капітулі декрет від 7 грудня у визнаній формі з таким змістом:

«Справа, представлена Священній Конгрегації обрядів від знаменитого та превелебного пана кардинала Франческо Барберіні², про привласнення першості між каноніком Яном Скарбеком, марохійським єпископом, львівським суфраганом, кустошем катедрального храму й капітули, деканом, та іншими достойниками цієї катедри. Ця Священна Конгрегація обрядів, вислухавши свідчення сторін як усно, так і [подані] на письмі, ухвалила, що першість має належати єпископові-суфрагану, хоч він і канонік, – на хорах, процесіях та інших церковних церемоніях – над першим та іншими урядами й каноніками. Так [Конгрегація] постановила і звеліла дотримуватися 11 вересня 1700 року. Місце печатки. Карпіно Сігірамі, секретар кардинала Священної Конгрегації обрядів».

Після того, як капітула вислухала цей автентичний декрет, який раніше отримала поштою, вона його з усім змістом та всією повагою прийняла й визнала першість тому суфраганові, без огляду на його молодший вік, над усіма іншими своїми урядами на хорі, лавці [каноніка], процесіях і всіх церковних церемоніях. Так ця справа, шкідлива для всіх старших урядників капітули, виявилася сприятливою для суфраганів, хоч і не без значного видатку коштів (до дванадцяти тисяч злотих). Як я особисто чув, тільки капітула виклала

¹ Ян Скарбек згодом став львівським архієпископом (у 1713 р.). За життя Костянтина Зеленського він вів суперечки з ним за маєтку, належні до його уряду суфрагана, див.: Szydelski S. *Konstanty Zeliński*, s. 30–32.

² Барберіні Франческо (італ. *Barberini Francesco*; 1662–1738) – кардинал з 1690 р.

“... Coelumque suo servire tonanti
Non nisi saevorum potuit post bella gygantum”¹.

Hoc anno luctuosissimum et multis lacrymis deflendum incipit rex Augustus bellum, sine consensu et scitu reipublicae, cum Carolo XII rege Sueciae spe magna victorae in repetenda civitate Riga, ex consilio multorum senatorum regni, ut ferebatur copias Saxonicas numerosas, et per <fol. 981>[// 417v] exorbitantias factas, ut supra tetigi exosas, alio transferre titulo honesto volentium. Sed haec latissima narrandorum historia pusillanimitatem meam excedit, ex imminente civitati nostrae clade memoravi principium malorum, si Altissimo placuerit multa in futuro dicturus improspere, quia initia belli penes principes, exitus penes fortunam (quam voluntatem divinam intelligo) consistunt.

In Lituania (etiam hoc pacis nostrae intererat) magnarum revolutionum causam praebuit opibus armisque potens, et ex eo gravis nimium ecclesiae et nobilitati Sapiehana domus, adeo ut contra eam arma sumere respublica Lituana debuerit. Sub Osmiana et Olkiniki succubuit Sapieharum exercitus², non sine caede etiam nobilium multorum in parte reipublicae, quos enumerat laudatus author meus. Sic acies Pharsalicas exhibuit fastus et arrogantia. Composuit tamen auctoritate sua regia motus hos feraque bella rex Augustus, postquam depressum factum Sapiehanae factionis domusque conspexit, et per amnestiam iniuriarum ex utraque parte factarum omnia sopita³.

In nostram civitatem feria 5 hora post 24 ad primam, quae fuit dies nona Septembris, ultra modum saevit ferus Jupiter, inusitata tonitrua exercuit, atrocia fulgura accendit, trisulca fulmina evomit, quibus multos peremit⁴. Inter hos in aula commendantis Berens Luterani Judaeum cum uxore puerum lactante occidit, lactatum de manibus subtus cubite illaesum explosit, ibidem et alterum Judaeum mactavit ictu eodem. In palatio ducissae Wisniovecensis murato, ad praesens desertato, hominem in profundo celario murato dormientem nullo signo in testudine, lateribus spissis firmata relicto examinavit, quanquam et alius murarius quarta die structas operas ob ambulans, e sublimi huius noviter surgentis, magnis et inutilibus impensis palatii cecidit, et statim mortuus est. Sic veraculum coelum promovebat, quod magnos ignes hac eadem die, et hora in anno 1704 flammorumque incendia civitatis nostra subitura erat. {Praeteritum tempus rerum cognitionem inspirat}.

Eodem anno diu meditatam opus, pro quo laboraverunt secula, Josephus Szumlanski episcopus ritus Graeci Leopoliensis perfecit in acceptanda unione ecclesiae Romanae. <fol. 982>[// 418] Abiuraverat ille schisma suum Varsaviae aliquoties coram nuntio apostolico, nunc recenter in manibus cardinalis Radzieiowski, regni primatis, ovile Graeco Ruthenum, cui praeerat, in dominium apostolicum pontificis Romani immisit ac dimisit⁵. Verum unionem ecclesiae charitatemque fraternam exosa sinedria ad ecclesiam muratam in civitate sita (confraternitatem ex clero et populo appellans), patriarchae Constantinopolitano se immediate subiectam esse dicebat, ac ideo se rebellem praestitit, nec unionem ecclesiae Romanae acceptare, iurisdictionem Szumlanscii agnoscere voluit.

Venerat dies sanctorum apostolorum Petri et Pauli [18 VI 1700]⁶ memoriae cultuique sacra, quam diem Ruthena natio speciali veneratione celebrat. Ad huius diei celebrandam solennitatem iurisdictionemque suam per celebrationem liturgiae in hac ecclesia civitatensi reassumendam accinxerat sese episcopus Szumlanscius, et ad hanc devotionem magni nominis hospites

¹ Lucanus, [*Bellum civile sive Pharsalia*].

² Załuscius, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 953.

³ [Idem], fol. 951.

⁴ Ex notatis.

⁵ Ex notatis.

⁶ *Летопись*: пропущено *memoriae*.

близько тисячі злотих. За короткий час вирішена [справа] зробила ще більше для миру та взаємного примирення і для перемоги суфрагана, оскільки першістю архипастиря розпоряджається Провидіння:

... І небом не міг керувати Громовержець,
Якщо не переміг у битві лютих гігантів¹.

Того року король Август розпочав смутну й варту оплакування безнастанними сльозами війну, без згоди та відома Речі Посполитої, зі шведським королем Карлом XII² у надії на велику перемогу й повернення міста Риги. Це сталося за порадою багатьох сенаторів королівства, які хотіли в чесний спосіб перемістити, як казали, численні саксонські війська, невинні через скоєні ексцеси (про які я раніше згадував). Але ця величезна історія, яку слід розповісти, перевершує мою малодушність; я навів початок лих, що загрожують нашому місту, як відправну точку численних нещасливих подій, аби розказати далі, якщо Всевишньому сподобається, чимало сумних речей. Адже початок війни залежить від володарів, а її закінчення – від фортуни (чию божественну волю я відчуваю).

У Литві (це також стосувалося нашого миру) родина Сапег, яка була могутньою в багатстві та збройній потугі й через це обтяжливою для Церкви, стала причиною великих потрясінь, і як наслідок, литовська Річ Посполита була змушена підняти зброю проти них. Під Ошмяно й Олькеніками³ було розбито військо Сапег, не без втрат також численних шляхтичів, які воювали на боці Речі Посполитої, про що пише мій похвальний автор [Залуський]. Таким чином, битва при Фарсали⁴ виявила гордість і зарозумілість. Однак король Август своїм королівським авторитетом упорядкував ці розрухи та дикі війни після того, як зауважив утихомирненість пихи в діях родини Сапег. І через прощення вчинених кривд з обох сторін все заспокоїлося.

У нашому місті в п'ятницю після півночі, у день, що припадав на 9 вересня, понад міру розшалівся грізний Юпітер, гуркочучи надзвичайними громами, запалюючи жадливі блискавки, викликаючи потрійні удари, якими вбив багатьох. Серед інших у кімнаті коменданта, лютеранина [Яна] Беренса, був убитий єврей із жінкою, яка годувала дитину молоком. Немовля залишилося неушкодженим, впавши з рук вниз на лікоть. Там само загинув й інший єврей від цього удару. У мурованому палаці княгині Вишньовецької⁵, на сьогодні порожньому, [блискавка] вбила людину, котра спала в мурованому глибокому погребі, не залишивши ніякого сліду в даху, щільній цегляній забудові. А вже на четвертий день муляр, переходячи по риштуваннях, упав з висоти й відразу ж помер на будові цього палацу, новозведеного великими та даремними коштами. Таким чином, небеса віщували, що нашому місту в 1704 році в цей же день і годину доведеться пережити великі пожежі та полум'я. Минуле надихає до розуміння речей.

Того року львівський єпископ грецького обряду Йосиф Шумлянський здійснив довго обмірковуваний чин, над яким працювали століття, прийнявши унію з Римською церквою. Він уже зрікався кілька разів схизми особисто перед апостольським нунцієм у Варшаві, але тільки тепер вручив та доручив вівчарно греко-русинів, якою провадив, на руки кардинала, примаса королівства [Августина] Радзейовського, під апостольську владу римського понтифіка. Проте церковну злуку та братерську приязнь [відкинула] повна ненави-

¹ Lucanus, *Bellum civile sive Pharsalia*, 35–36.

² Карл XII (1682–1718) – шведський король (1697–1718).

³ Ошмяна (біл. *Ошмяна*) – тепер місто в Білорусі; Олькеніки (лит. *Valkininkai*) – тепер місто в Литві.

⁴ Автор відсилає читача до вже згаданого твору Лукана «*Bellum civile sive Pharsalia* / Громадянська війна чи Фарсалия».

⁵ Анна Вишньовецька (Дульська) – дружина князя Костянтина Кшиштофа Вишневецького, який заклав палац у Львові, неподалік костелу Св. Антонія (*Інвентарі палаців*, с. 16–17).

Jablonovium, castellanum Cracoviensem, ducem exercitus, filios ipsius, palatinum Russiae, vexilliferum regni et alios multos ex statu seculari, ex ecclesiastico statu nostrum Constantinum Mrozowicki archidiaconum, religionum praelatos, qui uti administratori Mrozowiccio, etiam ex curiositate videndi una cum magistratu consulari assistebant, invitaverat.

Et ecce dum in magno illo numero selectissimorum hospitem ad ianuam ecclesiae venit, clausam, beneque obseratam reperit, aliasque similiter portas aditum non permittentes, debebantque illi invitati hospites alii circa pronauum, et propylaeum stare cum rubore, alii in arceris cum murmure diutius subsistere. Offensus hac inurbana urbanorum civium resistentia episcopus petiit a Jablonovio, ut milites portam aperirent. Annuit facile Jablonovius, parvum illico satellitae, ac per tegulas vicinioris lapideae subintrantes abdita ecclesiae portas securibus, quia claves non habebant, reserarunt, iterque ad ecclesiam episcopo et hospitibus patefecerunt. Absolvit itaque cathema [sic] iuxta morem suum portans, episcopus Szumlanscius in praesentia et populi sui et tot hospitem liturgiam sacram, ac illam ecclesiam in suam iurisdictionem recepit, et hac eadem die eduliis, et praemiis auxiliantes tractavit, sed a plebe inconditas voces multoties audire patienter, ac etiam a plerisque ex clero suo debebat¹, quas flocci pendebat non <fol. 983>[/ 418v] ignarus nullum melius esse probitatis testimonium, quam odio haberi ab iis, qui oderunt probitatem.

Fabula quaedam pro certa historia diutius ex postis cum apposita imagine deferentibus credita, ut alias provincias sic et urbem nostram implevit², quasi Walichnowski quidam genere nobili et fortuna in Maiori Polonia conspicuus, dum frumentum oeconomus pro constituto pretio ob taxam ex ubertate modicam evendere non poterat, eo dementiae furorisque venerit, ut in Deum blasphemaret, et subito in porcum pinguem mutatus est. Coram multis imaginibus in arca patenti clausa tamen miserabiliter praesentatus, nusquam tamen pristinam formam hominis recipere potuerit. Et hoc asseveranter etiam a viris autoritate praestantibus confirmabatur. Exposit tamen pater Golemowski, concionator ecclesiae nostrae, ex societatis Jesu alternans in concione sua publice dixit, hanc historiam falsam fuisse, mereque commentum infecisse aures hominum facile falli volentium.

Claudit hunc annum mors pia et sancta Innocentii XII, qui die 18 Novembris mortuus, successorem cardinalem Albani, videlicet Clementem XI in culmine apostolicae dignitatis per tres dies votis eligentium reluctantem, ipso festo Sancti Clementis Martyris [23 XI 1700] acceptantem habuit³. Hic statim magnus in detrectando tantae autoritatis pontificatu, maior in acceptando per obedientiam, maximus vere pontifex in administrando per viginti annos feliciter eodem pontificatu raro exemplo apparuit.

.....
¹ *Летопись*: текст до кінця абзацу пропущено.

² Ex notatis.

³ Załuscus, [*Epistolarum*, t. 2], fol. 920 et 930.

сті спільнота при міському мурованому храмі, що була у місті¹ (яку клир і народ називали братством), вважаючи себе підлеглою безпосередньо константинопольському патріархові й не бажаючи визнати ні унію з Римською церквою, ні юрисдикцію Шумлянського.

Настав день Свв. апостолів Петра і Павла [18 VI 1700], святий для пам'яті та вшанування, котрий руська нація з особливим вшануванням відзначає. На цей день єпископ Шумлянський приготувався до відзначення урочистості й повернення своєї юрисдикції через проведення літургії в цьому міському храмі. І на ту урочистість він запросив поважних гостей: краківського каштеляна, великого коронного гетьмана [Станіслава] Яблоновського, його синів, руського воєводу, хорунжого королівства й багатьох інших зі світського стану. З духовного стану були присутні архидиякон Костянтин Мрозовицький, прелати, які, як і адміністратор [капітули] Мрозовицький, разом з раєцьким урядом прийшли подивитися, хоча б із цікавості.

І ось, коли [владика] в оточенні численних обраних гостей підійшов до церковних дверей, то побачив їх замкненими та добре опечатаними, а в інші двері доступу їм також не дали. Тож одні з тих запрошених гостей мусили стати з ганьбою біля притвору й парадного входу (*propylaeum*), інші ж – надовго затрималися у каретах, перемовляючись. Ображений таким негречним опором міських громадян єпископ попросив Яблоновського, щоби браму відчинили вояки. Яблоновський легко погодився, зразу ж з'явилися слуги та по гонтах сусідньої кам'яниці увійшли всередину, відкрили церковні двері сокирами, оскільки не мали ключів, і надали доступ до храму владиці та гостям. Таким чином єпископ Шумлянський з [панаягією] на ланцюжку (*catheua*) за своїм звичаєм провів святу літургію за присутності і свого народу, і багатьох гостей, повернувши ту церкву під свою юрисдикцію. І з того ж дня він надавав духовний корм та поміч потребуючим, але мусив терпеливо вислуховувати неодноразово недоречні голоси від плебсу й навіть багатьох зі свого духовенства. На ті дрібні речі він не зважав, гадаючи, що немає кращого свідчення добродітності, ніж відчуті ненависть від тих, хто ненавидить добродітність.

Якась байка, яка довгий час вважалася справжньою історією на основі летючих листків із зображеннями, розносилася різними провінціями та дійшла до нашого міста: ніби якийсь Валіхновський, знаний шляхетним походженням і мастками в Малопольщі, коли його економ не зміг продати збіжжя за встановлену скромну на той час ціну, він впав у таку завзятість та лють, що на Бога блюзнів, і несподівано перетворився на жирну свиню. На багатьох ілюстраціях він жалюгідно зображений біля зачинених дверей великого зернохосвища. Надалі він ніколи попередньої форми людини не зміг собі повернути. І ця [історія] рішуче підтверджувалася також відомими авторитетними мужами. Однак пізніше отець Големовський, почерговий проповідник нашої церкви з Товариства Ісуса, публічно у своїй проповіді сказав, що ця історія була фальшивою й вимисел отруїв вуха тільки тих людей, хто легко обманювався.

Цей рік замикає блаженна та священна смерть Інокентія XII, який 18 листопада помер. Його спадкоємцем на зеніті апостольської гідності став кардинал Альбані, точніше Клемент XI, якому впродовж трьох днів не бажали віддати голоси виборці-кардинали, а погодилися на саме свято Св. мученика Клементя [23 XI 1700]. Він одразу ж став великим понтифіком у час, коли йшли сильні нападки на авторитет папи, ще більшим – у прийнятті [ситуації] через поступливість і, зрештою, проявив себе найбільшим у щасливому адмініструванні протягом двадцяти років свого понтифікату, що рідко траплялося².

¹ Мовиться про церкву Успінську церкву на вул. Руській у Львові.

² Сучасна історіографія загалом критично оцінює довголітній понтифікат Клементя XI (1700–1721).

Додаток 1:

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ АВТОРОМ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Святе Письмо

Старий Завіт

Буття, 8:4.
І Хронік, 18:16; 22:14.
Йова, 10:19.
ІІ Макавеїв, 5:2.
Псалми, 11:2; 22:16; 102:6; 112:7–8; 137:6; 150:6.
Мудрості, 9:14.
Сираха, 44:6–9.
Плач Єремії, 4:4; 5:4.
Захарії, 6:12.

Новий Завіт

Маття, 16:26; 22:2–14; 25:13, 21, 24–27.
Луки, 11:21; 14:10; 16:19–31; 22:24; 23:44.
Діяння Апостолів, 7:60.
До римлян, 8:31–32.
І До коринтян, 1:27; 9:11.
До ефесян, 4:12.
І До солунян, 5:2.

Рукописні матеріали

Акти

[Acta capitularia (capituli)¹. Vol. 4–27 (1511–1714, 1727–1839)]².

Acta consistorii (consistorialia) – Archiwum Archidiecezji Lwowskiej w Krakowie, Ksiegi konsystorskie, КК-6 (1583–1603); КК-7 (1626–1636); КК-8 (1637–1640); КК-9 (1640–1645); КК-10 (1645–1647); КК-11 (1647–1651, 1653–1654); КК-12 (1654–1662); КК-13 (1662–1664); КК-14 (1665–1670); КК-15 (1671–1676); КК-16 (1677–1682); КК-17 (1682–1688); КК-18 (1690–1693); КК-19 (Protocollum actorum, 1695–1698); КК-20 (Protocollum actorum, 1698–1700).

Acta consulum (consularia) – Центральний державний історичний архів України. м. Львів, ф. 52, оп. 2, спр. 30 (1611–1612); спр. 32 (1614–1615); спр. 33 (1616–1617); спр. 35 (1619–1620); спр. 36 (1621); спр. 38 (1623); спр. 39 (1624); спр. 40 (1625); спр. 41 (1626); спр. 42 (1627); спр. 43 (1628); спр. 44 (1629); спр. 45 (1630); спр. 46 (1631); спр. 47 (1632); спр. 48 (1633); спр. 49 (1634); спр. 50 (1635); спр. 51 (1636); спр. 52 (1637); спр. 53 (1638); спр. 54 (1639); спр. 55 (1640–1641); спр. 56 (1642–1643); спр. 57 (1644–1645); спр. 58 (1646–1647); спр. 59 (1648); спр. 60 (1649): [Kuszewicz S.] List albo obłężenie pierwsze miasta Lwowa, c. 1569–1578. Опубл.: Czolowski A. Relacya o obłężeniu miasta Lwowa, przez Bohdana Chmielnickiego 1648 roku // *Kwartalnik Historyczny*. Lwów, 1892, t. 3, s. 543–550; спр. 65 (1655); спр. 67 (1658); спр. 68 (1659);

¹ Опис архіву капітули див.: Zajązkowski S. Archiwum kapituły łacińskiej we Lwowie // *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział V: Historyczno-Filozoficzny*. Lwów, 1923, t. 1, s. 391–428.

² Втрачено під час Другої світової війни. Опис архіву капітули див.: Zajązkowski S. Archiwum kapituły łacińskiej we Lwowie // *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział V: Historyczno-Filozoficzny*. Lwów, 1923, t. 1, s. 391–428.

спр. 70 (1661); спр. 71 (1662); спр. 73 (1664); спр. 76 (1667–1668); спр. 77 (1669); спр. 79 (1671–1672); спр. 81 (1675–1677); спр. 82 (1677); спр. 83 (1678–1680); спр. 85 (1682–1683); спр. 88 (1688–1689); спр. 89 (1690–1692); спр. 90 (1693–1695); спр. 91 (1696–1699).

[Liber erectionis capituli Leopoliensis]¹.

Окремі документи

[Professio fidei Catholicae Nicolai Torossowic, 1630]¹.

[Articuli in convocatione praeterita a magnificis dominis deputatis [...] ad illustrissimum archiepiscopum Gnesnensem transmissi, 1632]¹.

Rationes pro erigendo episcopo suffraganeo, 1616 – опубл.: Капраль М. Встановлення посади єпископа-суфрагана у Львівській латинській архидієцезії на початку XVII ст. // *Sub fisci. Меморіальний збірник Ігоря Скоцяляса* / За ред. І. Альмеса та Я. Грицака; упоряд. У. Головач, Д. Сироїд, А. Ясіновський. Львів, 2022 [= *Київське християнство*, т. 25], с. 156–160.

Рукописи

Acta conventus Carmelitarum Calceatorum – опубл.: Летопись Львовского кармелитского монастыря (1648–1676) // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России*. Киев, 1888, с. 241–245.

Manuscripta collegii Leopoliensis societatis Jesu – Historia collegii Leopoliensis societatis Jesu **manu propria r[everendi] p[atris] Matthiae Wielewicz pro tunc rectoris diligentissime collecta et descripta ad annum 1669 iunctum, quo anno obdormavit in Domino** // Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Codex 11988 (онлайн-доступ: <https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?131AC69E>; фотокопія: Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 52, оп. 2, спр. 1113–1117).

Manuscripta patrum Bernardinorum conventus Leopoliensis – Liber vitae seu catalogus fundatorum, confratrum et benefactorum conventus Leopoliensis ad. S. Andream apostolum ordinis S. Francisci fratrum minorum de observantia defunctorum // Бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка. Фонд рукописних, стародрукованих та рідкісних книг. № 12686 (онлайн-доступ: <https://polona.pl/item-view/97ab0f05-7d67-468a-b7e8-20e837a3c3bf?page=6>).

Manuscripta patrum reformatum Sancti Francisci conventus Leopoliensis – Archiwum Prowincji OO. Franciszkanów p. w. Św. Antoniego i bł. Jakuba Strepy w Krakowi, Archiwum klasztoru Franciszkanów we Lwowie, sygn. Lwów-2 (Akta klasztoru lwowskiego, 1420–1796).

Manuscripta conventus monialium Benedictinarum – Archiwum opactwa PP. Benedyktynek w Kreszowie. Sygn. B-2 (Dzieje fundacji do r. 1687).

[Annales praedicatorum Russiae]¹.

[Ex notatis episcopi Armenorum Nersesowic]¹.

[Librum proventuum scholae Joannis Kozłowski, 1679]¹.

[Manuscripta capellae Domagalicianae]¹.

[Manuscripta Fijałkowski]¹.

Історичні описи, реляції

Pirawski Tomasz. *Origo provinciae Dominicanorum in Russia et successus* – Опубл.: *Niektóre rękopisma księgozbioru Zakładu Naukowego Imienia Ossolińskich*. Lwów, 1844, s. 390–401.

Pirawski Tomasz. *Relatio status almae archidioecesis Leopoliensis* // *Materiały historyczne*. Leopoli, 1893, t. 2 / Ed. K. J. Heck, p. 1–153.

¹ Місцезберігання не встановлено.

[Kuszewicz Samuelis]. Oblezenia drugiego miasta Lwowa od woysk kozackich i moskiewskich w roku 1655 fragmentum przez Iana Bozeckiego w collegium Oycow Iezuitow lwowskich studenta spisane // Томашівський С. *Матеріали до історії Галичини*. Львів, 1913. Т. 3 (*Літописні пам'ятки з р. 1648–1657*) (= *Жерела до історії України-Руси*, т. 6), с. 123–151.

[Diarium Melchioris Stephanidae, 1631]¹.

Друковані джерела та література

[Anonim]. *Nabożny Affekt do błogosławionego Jozaphata Męczennika Arcybiskupa Połockiego Patrona W. X. Lit. gorącego promotora iedności S. z Kościołem Rzymskim w ruskich kraiach przełożone z lacińskiego Officium na polskie*. Wilno, 1662.

Aquinatus, Caput decimumnonum Matthaei // Eiusdem. *Sancti Thomae Aquinatis ex ordine praedicatorum opera omnia*. Parisiis, 1660, t. 17, p. 203–211.

Aymo Cravetta. *Consiliorum Aymonis Cravettae a Saniliano ex nobiliss. Genoliae familia pars prima et secunda*. Venetiis, 1566.

Barbosa, Augustinus. *Collectanea doctorum, qui super varia Concilii Tridentini incidenter tractarunt*. Lugduni, 1642.

Barbosa Augustinus. *De officio et potestate episcopi, in tres partes*. Lugduni, 1641, vol. 1.

Barbosa Augustinus. *Tractatus de canonicis et dignitatibus*. Lugduni, 1679.

Baronio Cesare. *Roczne dzieie kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Jesusa Christusa* / Tłum. P. Skarga. Cracoviae, 1603.

Belli Nicolaus [Lundorp Michael Caspar]. *Politicarum dissertationum de statu imperiorum, regnorum, principatum, & rerumpublicarum, tomi 4. Et primum quidem tomus continet fundamenta dominationis*. Francofurti, 1615.

[Bernett Mikołaj]. *Obraz świętobliwego życia w pańskich i senatorskich pałacach wykonterfektowany [...] P. Maryi Anny z Kazanowa Jabłonowskiej, Woiewodziny i Generalowey Ziem Ruskich Hetmanowey W. Koronney przez Kapłana Soc. Jesu*. Lwów, [1696].

[Boterus Jan Benesius]. *Relatiae Powszechne Abo Nowiny Pospolite Iana Botera Benesivsa: Rozłożone na pięć części*. Cracoviae, 1609.

[Braydenbach Bernard von]. *Peregrynacya arabska albo Do Grobv S. Katarzyny panny y męczenniczki: którą Aniołowie święci w Arabiey na gorze Synai pogrzebli [...] Przekładania x. Andrzeia Wargockiego*. Kraków, 1610.

[Cerri Carlo]. *Decisio S. Rotae Romanae coram R. P. Dno Cerro in causa Leopold. administrationis hospitalis*. Romae, 1646.

Ciarlini Giambattista. *Controversiarum forensium iudiciorum R. P. D. Jo. Baptiste Ciarlinii*. Venetiis, 1670.

Claudianus, *In Rufinum – Cl. Claudiani Opera quae extant, interpretatione et annotationibus illustravit Gulielmus Pyrrho... jussu christianissimi regis, in usum serenissimi delphini*. Parisiis, 1677, p. 22–89.

Clementine Clementinis argumentu[m]. Sequentia dare scio. Capita sex [...]. Lugduni, 1515.

Concilium generale Tridentinum sub Paulo III, Iulio III & Pio VIII celebratum. Venetiis, 1590.

Constitucie Seymu Walnego Koronnego Warszawskiego sześćniedzielnego roku Pańskiego M.DC.XXXV zaczętego ostatniego dnia miesiąca Stycznia a skońzonego XIV Marca. Kraków, 1635.

[*Constitucie*] *W. X. Litewskiego R. 1678*. [S. 1., 1678].

Constitutiones synodorum Metropolitanae Eccl[esiae] Gnesnen[sis] provincialium / Ed. Jan Wężyk. Cracoviae, 1630.

¹ Місцезберігання не встановлено.

- Cromer Martinus. *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*. Basileae, 1568.
- Damirski Cyprianus. *Thaumaturgus Russiae, beatus servus Dei Joannes de Duhla [...] suapte in Historia vitae exacte effigiatus [...] stylo latino, pariter vernaulo...* Leopoli, 1672.
- Decisiones Sacrae rotae romanae coram Jacobo Cavalerio*. Romae, 1629.
- Decretum Gratiani – Decretum Gratiani: emendatum et notationibus illustratum, vna cum glossis: Gregorii XIII. Pont. Max. iussu editum*. Venetiis, 1615.
- Durand Guillaume. *Rationale divinorum officiorum, nunc recens utilissimis adnotationibus illustratum*. Lvgdvni, 1672.
- [Gratianus Stephanus]. *Disceptationvm forensivm judiciorum Stephani Gratiani Romani V. I. D. tomus primus[-sexus] in quibvs quae in controversiam quotidie veniunt secundum doctorum receptas sententias, & veram praxim praecipue sacrae Rotae romanae definiuntur*. Genevae, 1664.
- Gwagnin [Guagninus] Alexander. *Kronika W. K. Litewskiego // Eiusdem. Kronika Sarmacyey Europskiej*. Kraków, 1581, s. 1–116 (окрема пагінація).
- Gwagnin [Guagninus] Alexander. *Kronika ziemie Ruskiej // Eiusdem. Kronika Sarmacyey Europskiej*. Kraków, 1581, s. 1–40 (окрема пагінація).
- Gwagnin [Guagninus] Alexander. *Kronika ziem zamorskich, w którey się zamyka Szwecyey, Finlandyey [...] krociuchne opisanie // Eiusdem. Kronika Sarmacyey Europskiej*. Kraków, 1581, s. 1–46 (окрема пагінація).
- Gwagnin [Guagninus] Alexander. *Krotkie zebranie kroniki polskiej // Eiusdem. Kronika Sarmacyey Europskiej*. Kraków, 1581, s. 1–229 (окрема пагінація).
- Flavius Josephus. *De bello Judaico libri septem. De Antiquitatibus, contra Appionem [...] libri duo. Et de Imperatrice Ratione liber unus, in quo martyrium Machabæorum describitur*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1528.
- Historya schizmy Greckiej od pierwszych iey początków, aż do zguby Państwa y Miasta Carogrodzkiego doprowadzona. Z poważnych pisarzów, miánowicie greckich wyięta. Dla wierney Informacyi Moskiewskiej monarchiy y calego narodu Rvskiego, z Fráncuskiego ięzyká ná Polski przełożona*. Zamość, 1698.
- Horatius, *Carmina // Eiusdem. Quinti Horatii Flacci Opera quae extant tomus primus. Interpretatione et notis illustravit Ludovicus Desprez*. Parisiis, 1691, p. 1–504.
- Horatius, *Epistolarum liber primus // Eiusdem. Quinti Horatii Flacci Opera quae extant tomus secundus. Interpretatione et notis illustravit Ludovicus Desprez*. Parisiis, 1691, p. 723–826.
- Januszowski Jan. *Statuta, prawa i konstytucje koronne*. Kraków, 1600.
- Imperatoris Iustiniani sacratissimi principis Authenticorum liber, in novem collationes distinctus*. Parisiis, 1550.
- Ines Albertus. *Lechias Ducum, Principum ac Regum Poloniae ab usque Lecho deductorum, elogia historico-politica et panegyrico lirica*. Cracoviae, 1655.
- Isidorus. *De summo bono libri tres sancti Isidori hispalensis episcopi*. Colonia, 1493.
- [Justinus Marcus Junianus]. *Justini Historiae Philippicae*. Amstelaedami, 1690.
- Kobierzycki Stanisław. *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis, ejus natales et infantiam, electionem in Magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica [...] usque ad excessum Sigismundi III Poloniae Sueciaeque regis*. Dantisci, 1655.
- Kochowski Wespazjan. *Annalivm Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus*. Cracoviae, 1683; Eiusdem. *Annalivm Poloniae climacter secundus: bella Sueticum, Transylvanicum, Moschouiticum, aliasque res gestes ab anno 1655 ad annum 1661, inclusive continens*. Cracoviae, 1688; Eiusdem. *Annalivm Poloniae climacter tertius, ad punctum abdicationis Joannis Casimiri Reg. Per Regnum Poloniae res gestas inclusive continens*. Cracoviae, 1698.

- Kochowski Wespazjan. *Commentarijv belli aduersum Turcas ad Viennam, & in Hungaria. Anno Ch: M.DC.LXXXIII. gesti ductu & auspicijs serenissimi ac potentissimi Joanis III. Regis Poloniarum Mag. Dvc. Lithvaniae [...].* Cracoviae, 1684.
- Kwiatkiewicz Ian. *Roczne Dzieie Koscielne Od Roku Pańskiego 1198. Aż do lat naszych [...]* wydane [= *Annales ecclesiastici ab anno 1198 ad nostra usque tempora*]. Kalisz, 1695.
- Lambertini Cesare. *Tractatus de iure patronatus clarissimorum omnium.* Lugduni, 1578.
- Lipsius J. *Notae ad libros Politicorum – Eiusdem. Politicorum sive civilis doctrinae libri sex [...]* additae notae auctiores tum et de una religione liber. Lugduni Batavorum [Leiden], 1650, p. 385–523.
- Livius, *Historiarum ab urbe condita – T. Liuii Patauni Historicorum romanorum principis, libri omnes superstites recogniti pridem et emendati ad manuscriptorum codicum Fuldensium Moguntinensium ... a Iano Grutero.* Parisii, 1625, vol. 1.
- [Lucanus Marcus Anneus]. *Marci Annei Lucani Poetae Clarissimi Pharsalia nunc diligentius excusa, ac scholiis et doctis et non infrigiferis illustrata.* Cracoviae, 1533.
- Maciejowski Bernard. *Epistola pastoralis ad parochos Provinciae Gnesnensis auctoritate Synodorum provincialium, sub Illmis et Rndmis olim DD. Bernardo Maciejowski et Joanne Wężyk Archiepiscopis Gnesnensibus LL. NN. RR. PP. ac primis principibus celebratarum edita.* Cracoviae, 1641.
- [Manilius Marcus]. *M. Manilii Astronomicon.* Parisiis, 1679.
- Marta Orazio. *Tractatus de iurisdictione per et inter iudicem ecclesiasticum et secularem exercenda.* Moguntiae, 1609–1620, vol. 1–2.
- Martialis, Epigrammata – [Martialis, Marcus Valerius]. *Selecta Martialis epigrammata, quae Antonius Golleti, Societatis Iesu sacerdos, exemit ex imprudentiae coeno in quatuor divisit partes et scholiis pro locorum obscuritate illustravit.* Lugduni Batavorum, 1674.
- Mechovius Mathias. *Chronica Polonorum.* Cracoviae, 1521.
- Neugebauer Salomon. *Historiae Rerum Polonicarum libri quinque.* Frankofurti, 1611.
- [Oborski Mikołaj Stanisław]. *Relacya abo krotkie opisanie cudow niektorych y dobrodzieystw przednieyszych b. Stanisława Kostki Soc. Iesv [...].* Kraków, 1630.
- Okolski Simon. *Russia florida rosis et liliis.* Leopoli, 1646.
- Ovidius, *Tristium Libri – P. Ovidii Nasonis Tristium Libri V, Fastorum Libri VI, De Ponto Libri IV.* Cracoviae, 1689.
- Piasecki Paulus. *Chronica gestorum in Europa singularium recentiorum, ad annum Christi 1646.* Cracoviae, 1645 [1646].
- Plautus, *Capteivei [Captivi] // Eiusdem. Macci Plavti Comoediae.* Lungduni Batavorum [Leiden], 1664, p. 165–223.
- Plinius, *Panegyricus [Traianus] – Plinius, Secundus Caecilius. Panegyricus liber quem Imp. Nerve Traiano scripsit sive dixit.* Poznaniae, 1695.
- [Riccio Giovanni Luigi]. *Collectanea decisionvm omnes fere casvs in tribvnalibvs Italiae, praesertim romanae rotae, ac curiae archiepiscopalis Neapolitanae, & eiusdem ciuitatis sacri consilij: Hispaniae, Galliae, Germaniae, & Poloniae decisos, ac controuersos complectentia [...].* Venetiis, apud Turrinos, 1660.
- Riccio Giovanni Luigi. *Decisionum curiae archiepisc[opa]lis Neapolitanae [...] pars prima.* 1619.
- Rychłowski Franciszek. *Kazania na święta całego roku: z różnych doktorow y authorow ku zbudowaniu dusz ludzkich zebrane i napisane.* Kraków, 1677.
- Rzechowski Marcin. *Calendarium latino graecum ac historiographum.* Zamoscii, 1685.
- Sacrae Rotae Romanae decisionum recentiorum [1638–1666] pars octava [-xiv] novissima [...].* Romae, 1659–1673.

- Sallustius, *Bellum Catilinarium* // Eiusdem. *Primus in Historia, seu Bellum Catilinarium, et Jugurthinum*. Roterodami, 1699, p. 1–186.
- Sallustius, *Bellum Jugurthinum* // Eiusdem. *Primus in Historia, seu Bellum Catilinarium, et Jugurthinum*. Roterodami, 1699, p. 187–349.
- Sarbiewski, *Lyricorum – Mathiae Casimiri Sarbieuui Lyricorum libri IV. Epodon Lib[er] unus alterq[ue] Epigrammatum*. [Vratislaviae], 1660.
- Seneca Lucius Annaeus. *Martinus. De virtutibus et moribus optimis libri duo*. [Deventer], Albertus Pafraet, 1519.
- Seneca, Agamemnon // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 324–381.
- Seneca, Hercules Furens // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 382–463.
- Seneca, Hercules Oetaeus // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 561–666.
- Seneca, Hippolytus // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 113–188.
- Seneca, Medea // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 37–112.
- Seneca, Oedipus // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 189–255.
- Seneca, Troas // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 256–323.
- Seneca, Thyestes // Eiusdem. *L. Annaei Seneca Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 464–525.
- Silos Iosephus. *Historiarum clericorum regularium a congregatione condita. Pars tertia*. Pa-normi, 1666.
- Skrobishevius Iacobus. *Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium*. Leopoli, 1628.
- Słowakowic Stanisław. *Postliminium Cometarum, Abo raczej Niebo z Dawna a niesłusnie, Kometom, Przez Filozofow odebrane, A teraz znowu Prawem, y wymiarem Geometrycznym, z Okazyey świecącej w Roku 1680. y 1681. w Grudniu y w Styczniu Komety, za Staraniem y nakładem Stanisława Słowakowica [...] z Przydatkiem krotkiego na końcu Prognostyku. Przywroczone*. Kraków, [1681].
- Starowolski Simon. *Monumenta Sarmatorum, viam universae carnis ingressorum*. Cracoviae, 1655.
- Strada Famianus. *De bello Belgico: Ab initio Praefecturae Alexandri Farnesii Parmae Placentiaeque Ducis III*. Romae, 1701.
- Susliga Wawrzyniec. *Zywot jasnie wielmożney [...] Helzbiety z Leżenice Sieniawskiej [...] Cracoviae*, 1629.
- Synodvs Dioecisana Leopoliensis Praesidente Illustrissimo ac Reuerendissimo Domino, D. Stanislao a Grochowce Grochowski, Dei & Apostolicae Sedis Gratiâ Archiepiscopo Leopoliense Abbatiae Sieciechoviensis Perpetuo Administratore*. Leopoli, 1641.

- Synodus provincialis Gnesnensis provinciae, sub Illustrissimo et Reverendiss: Domino D. Matthia Łubienski Dei se Apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopo Gnesnensi, Legato Nato, Regni Poloniae Primate et Primo Principe. Varsaviae Anno Domini 1643, Die 8 Mensis Novembris celebrata.* Varsaviae, 1646.
- Synodus provincialis sub Joanne Wezyk, Archiepiscopo Gnesnensi Warsaviae anno 1634 celebrata.* Cracoviae, 1636.
- Tacitus, Agricola // Eiusdem. *C. Cornelii Taciti Opera, quae exstant, ex recensione et cum animadversionibus Theodorii Ryckii.* Lugduni Batavorum [Leiden], 1687, p. 563–586.
- Tacitus, Annalium // Eiusdem. *C. Cornelii Taciti Opera quae exstant, ex recensione et cum animadversionibus Theodorii Ryckii.* Lugduni Batavorum [Leiden], 1687, p. 1–337.
- Tacitus, Historiarum // Eiusdem. *C. Cornelii Taciti Opera, quae exstant, ex recensione et cum animadversionibus Theodorii Ryckii.* Lugduni Batavorum [Leiden], 1687, p. 340–538.
- [Tłoczyński Maciej Ignacy]. *Żywot świętobliwej pamięci W. X. Marcina Laterny S. J., który dla wiary katolickiej od herytyków był zabity r. 1598.* Kraków, 1673.
- Ustaw powinności i odpustów bractwa ś. Anioła Stróża od Ojca S. Urbana VIII postanowionego. Za prośbą świętej pamięci Zygmunta III króla polskiego krótkie zebrane.* Lwów, 1642.
- Virgilius, Aeneis – *Publii Virgilii Maronis Mantuani Opera omnia. Argumentis et connotationibus celebriorum sententiarum, ob faciorem intelligentiam elucidata.* Cracoviae, 1674, p. 99–413.
- Zaluski Andreas Chrysostomus. *Epistolarum historico-familiarum tomus primus: a morte Ludovicae reginae, & abdicatione regis Joannis Casimiri, regum Michaelis I & Joannis III acta continens.* Brunsbergae, 1709; Eiusdem. *Epistolarum historico-familiarum tomi I^{mi} pars II: Acta Joannis Tertii usque ad obitum eius exclusive continens.* Brunsbergae, 1710; Eiusdem. *Epistolarum historico-familiarum secundus: Obitum Joannis Tertij, Scissionem, Pacificationem, Motus Litvanicos, Tractatus cum Porta Othomannica, [et] alia acta [...] ad annum 1701.* Brunsbergae, 1711.
- Zaluski Andrzej Chryzostom. *Mowy rozne przez x. Andrzeia Chryzostoma na Załuskach v Błędowie Załuskiego biskupa kiiowskiego y czerniechowskiego etc. miane a [...] Mariey Kazimierze pani swoiey y dobrodzieyce miłościwey przypisane.* Warszawa, 1690.
- Zbior Praw Koscielnych Na dowod Wolności Duchownym Od ciężarów Woiennych, Podatkow, y Chleba zimowego, Przez Monarchy Xiążęta y Krole Polskie nadanych, A Statutami y Constitucyami Koronnemi approbowanych. Na Seym Według Constitutij Annorum 1662 & 1667. Dla informáciey Stanom Rzeczypospolitey krotko złożony.* [S. l.], 1669.
- Zimorowicz Bartholomaeus. *Domo virtutis et honoris // Damirski Cyprianus. Thaumaturgus Russiae, beatus servus Dei Joannes de Duhla.* Leopoli, 1672, p. 81–104.
- Zimorowicz Bartholomaeus. *Leopolis Russiae Metropolis, a Turcis, Tartaris, Moldavis, Cosacis hostiliter obsessa.* Cracoviae, 1693.
- Zimorowicz Bartholomaeus. *Viri illustres civitatis Leopoliensis, metropolis Russiae collecti.* Leopoli, 1671 (перевидання: Zimorowicz B. *Opera quibus res gestae urbis Leopolis illustrantur ex mandato senatus eiusdem civitatis* / Ed. C. J. Heck. Leopoli, 1899, p. 285–340).

Додаток 2:

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ, ВИКОРИСТАНИХ У КОМЕНТАРЯХ

Неопубліковане

- Бавор. 200* – Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 4 (Баворських), оп. 1, спр. 200, арк. 1–344.
- Ориг. – Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 197, оп. 2, спр. 1275, арк. 1–418 зв.
- Ossol. 124* – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Rękopisy, nr 124, k. 1–1132.
- Ossol. 147* – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Rękopisy, nr 147, k. 1–956.

Опубліковане

- Александрович В. *Дар Львова*. Львів, 2014, ч. 1: *Мистецтво XIII–XVI століть*.
- Александрович В. Малярське середовище Львова наприкінці XVI століття й утворення цеху малярів-католиків // *Львів: місто – суспільство – культура*. Львів, 2007, т. 6: *Львів і Краків: діалог міст в історичній ретроспективі* / Під ред. О. Аркуші, М. Мудрого (= *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Спеціальний випуск), с. 78–121.
- Александрович В. Нововіднайдені джерельні матеріали до біографії львівського друкаря Михайла Сльозки // *Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»*. Львів, 2007, вип. 2, с. 172–191.
- Александрович В. Українське портретне малярство XVI–XVIII століть у контексті польського портрету // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze: spotkania polsko-ukrainskie* / Pod red. S. Kozaka. Warszawa, 2007, z. 23/24, s. 368–384.
- Атлас українських історичних міст*. Київ, 2014, т. 1: *Львів* / За наук. ред. М. Капралю.
- Бірюльов Ю. Войцех К. Молодший // *Енциклопедія Львова*. Львів, 2010, т. 3, с. 78–79.
- Бірюльов Ю. О. Кастелівка // *Енциклопедія сучасної України: у 30 т.* Київ, 2012, т. 12, с. 433–434.
- Галант И. Арендовали ли евреи церкви на Украине // *Еврейская старина*. Санкт-Петербург, 1909, вып. 1, с. 81–87.
- Геродота турійця з Галікарнасу «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами* / Пер. А. Білецький. Київ, 1993.
- Гомер. *Іліада* / Пер. із старогрец. Бориса Тена. Харків, 2013.
- Гомер. *Одіссея* / Пер. із старогрец. Бориса Тена. Харків, 2002.
- Горацій Квінт Флакк. *Оди. Еподи. Сатири. Послання* / Пер. з лат. А. Содомора. Львів, 2021.
- Гринчишин Т. Релігійні споруди Львова (XIII – початок ХХІ ст.) // *Атлас українських історичних міст*. Київ, 2014, т. 1: *Львів* / За наук. ред. М. Капралю, карта 3.10.
- Грушевський М. *Історія України-Руси*. Київ, 1992, т. 2; 1996, т. 9, кн. 1.
- Грушевський М. Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом Яном Прохніцьким // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1902, т. 48, с. 1–12.
- Дашкевич Я. Вірменський сакральний комплекс із часів княжого Львова // *Його ж. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть* / Упоряд. І. Гаюк. Львів, 2012, с. 1036–1043.
- Дашкевич Я. Грамота Федора Дмитровича 1062 р. – нарис з української дипломатики // *Його ж. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть* / Упоряд. І. Гаюк. Львів, 2012, с. 787–801.
- Дашкевич Я. Захарій Гамоцький – вірменин з України, дворянин у Швеції та його зустрічі з Богданом Хмельницьким (1655 р.) // *Гардаріки / Garðaríki*. Львів, 2007, № 1, с. 6–18.
- Долинська М. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* Львів, 2006.
- Запаско Я., Ісаєвич Я. *Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні*. Київ, 1981, кн. 1.
- Зубрицький Д. *Хроніка міста Львова* / Пер. І. Сварник, наук. комент. М. Капралю. Львів, 2002.

- Інвентарі палаців і дворів на передмістях Львова кінця XVII–XVIII століть* / Упоряд. А. Фелонюк. Львів, 2021.
- Ипатьевская летопись* (= *Полное собрание русских летописей*, т. 2). Санкт-Петербург, 1843.
- Каманин И. Мазепа и его «прекрасная Елена» // *Киевская старина*. Киев, 1886, № 11, с. 522–535.
- Капраль М. *Богояленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали*. Львів, 2016.
- Капраль М. *Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст.* Львів, 2012.
- Капраль М. *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів, 2003.
- Капраль М. Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (нарис історії інститутів магдебурзького права) // *Український історичний журнал*. Київ, 2006, № 5, с. 111–130.
- Костомаров Н. *Богдан Хмельницький*. Санкт-Петербург, 1884, т. 1.
- Кривошея В. *Козацька старшина Гетьманщини*. Енциклопедія. Київ, 2010.
- Крип'якевич І. Астрономічні явища в українських літописах XI–XVIII в. (Матеріали і доповнення) // *Українське небо 2. Студії над астрономією в Україні* / Ред. О. Петрук. Львів, 2016, с. 316–327.
- Крип'якевич І. Доба перемін: 8. Село й місто // *Історія української культури* / За ред. І. Крип'якевича. Львів, 1937, с. 71–85.
- Кузьмичевский П. [Драгоманов М.] Шолудивый Буняк в украинских народных сказаниях // *Киевская старина*. Киев, 1887, № 8, с. 676–713; № 10, с. 233–276.
- Курбатов О. А. «Литовский поход 7168 г.» кн. И. А. Хованского и битва при Полонке 18 июня 1660 г. // *Славяноведение*. Москва, 2003, № 4, с. 25–40.
- Летопись – Летопись событий в Южной России львовского каноника Яна Юзефовича 1624–1700 гг.* // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России* / [Авт. предисл. В. Антонович]. Киев, 1888, с. 113–212.
- Летопись Львовского кармелитского монастыря (1648–1676)* // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России*. Киев, 1888, с. 241–245.
- Лильо І. *Греки на території Руського воєводства у XV–XVIII ст.* Львів, 2019.
- Міста на магдебурзькому праві українських земель у XIII–XIX ст.* Львів, 2019, т. 1: *Руське та Белзьке воєводства* / Упоряд. М. Капраль, Б. Смерека, А. Фелонюк.
- Могитич Р. Зміни гідрологічної мережі Полтви у XVI–XVII ст. та локалізація Зимноводного й Канонічного млинів // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 2022, т. 275, с. 367–376.
- Овідій Публій Назон. *Скорботні елегії* // *Його ж. Любовні елегії. Мистецтво кохання. Скорботні елегії* / Пер. з лат. А. Содомора. Київ, 1999, с. 169–269.
- Оконченко І., Окунченко О. Укріплення Львова XVII ст. // *Атлас українських історичних міст*. Київ, 2014, т. 1: *Львів* / За наук. ред. М. Капралю, с. 44–51.
- Описи передмість Львова XVI–XVIII століть* / Упоряд. А. Фелонюк. Львів, 2014.
- Павленко С. Таємна місія агента Мазепа Соломона (1689–1690 рр.) до Варшави з проханням допомоги // *Визвольний шлях*. Київ, 2004, № 10, с. 106–119.
- Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.)* / Упоряд. М. Капраль. Львів, 1998.
- Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)* / Упоряд. М. Капраль. Львів, 2000.
- Раецька книга міста Львова (1460–1506)* / Упоряд. М. Капраль, Б. Петришак. Львів, 2020.
- Смірнов Ю. Костел св. Лаврентія // *Енциклопедія Львова* / За ред. А. Козицького. Львів, 2010, т. 3, с. 520–522.
- Содомора А. *Афористичні етюди*. Львів, 2016.
- Содомора А., Домбровський М., Кісь А. *Anno Domini. Року Божого: Латинські написи Львова*. Львів, 2008.
- Тимошенко Л. Справа про фальшування документів Берестейської унії: нові джерельні матеріали // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2000, т. 4, с. 337–347.
- Тит Лівій. «Від заснування Міста», книги I–V / Перекл. з латинської мови Н. Яковенко. Київ, 2022.
- Томашівський С. Межи Пилявцями і Замостям // *Жерела до історії України-Руси*. Львів, 1913, т. 6, с. 1–136.
- Фелонюк А. Передмістя Львова у першій половині XVIII ст.: юридики та лібертації // *Атлас українських історичних міст*. Київ, 2014, т. 1: *Львів* / За наук. ред. М. Капралю, карта 3.8.

- Франко І. Вій, Шолудивий Буняка і Юда Іскаріотський // *Україна*. Київ, 1907, т. 1, № 1, ч. 1, с. 50–55.
- Франко І. Хмельницька 1648–1649 років у сучасних віршах // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1898, т. 23–24, с. 1–114.
- Шуст Р., Шлапінський В. Львівський монетний двір у середині XVII століття: функціонування та типологізація продукції // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1998, вип. 33, с. 66–79.
- Adagia, id est, Proverbiorum, paroemiarum et paraboliarum omnium...* Hanoviae, 1629.
- Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wrocław, 1995, т. 7: *Województwo ruskie, Ziemia halicka i lwowska*.
- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. Lwów, 1872, т. 3.
- Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388–1783* / Wyd. A. Janeczek. Poznań; Warszawa, 2005, т. 1–2.
- Arak'el (Dawrizhets'i). *The History of Vardapet Arak'el of Tabriz*. Mazda Publishers, 2005, vol. 1.
- Badecki K. *Archiwum akt dawnych miasta Lwowa, t. 3: Księgi i akta administracyjno-sądowe 1382–1787*. Lwów, 1935.
- Bałaban M. Dr Emanuel de Jona, lekarz nadworny Jana III (Szkic historyczny) // *Ejusdem. Z historii Żydów w Polsce*. Warszawa, 1920, s. 49–57.
- Bałaban M. *Żydzi lwowscy na przełomie XVI–XVII wieku*. Lwów, 1906.
- Barbosa A. *Tractatus de canonicis et dignitatibus*. Lugduni, 1679.
- Bartoszewicz J. *Jan Sobieski: do dwudziestego roku życia*. Kijów, 1884.
- Bembus M. *Ormiańskie nabożeństwo i wzywanie ludzi narodu tego zacnego do jedności w wierze [...]*. Kraków, 1630.
- Bohosiewicz M. Józefowicz Jan Tomasz // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965, т. 11, s. 305–306.
- Borkowska M. Saporowska (Szaporowska) Katarzyna // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1994, т. 35, s. 176.
- Bractwo Lwowskie Bożego Ciała, postawione we Lwowie w kościele metropolitańskim, za wolą y wiadomością Jana Dymitra Solikowskiego arcyb. lwows.* Lwów, 1592.
- Charewiczowa Ł. *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie*. Lwów, 1930.
- Charewiczowa Ł. *Lwowskie organizacje zawodowe z czasów Polski przedrozbiorowej*. Lwów, 1929.
- Charewiczowa Ł. *Wodociągi starego Lwowa 1404–1663*. Lwów, 1934.
- Chodynicki K. Bałaban Gedeon (im. chrzest. Hryhory) (†1607) // *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1935/1936, т. 1, z. 1, s. 249.
- Chowaniec Cz. *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.* // *Przegląd Wojskowo-Historyczny*. Warszawa, 1931, т. 4, s. 1–118.
- Ciekanowski S. K. *Abryz komety z astronomiczney y astrologiczney wvagi, pod meridianem Krákowskiem, od dnia 29. Grudniá Roku 1680. áże do pierwszych dni Lutego Roku 1681. wyráchowány; y horyzontowi polskiemu do wiadomości [...]*. Kraków, 1681.
- Codex Justiniani* / Ed. Franciscus Accursius (Senior). Aureliae, 1625.
- Constitutiones synodorum Metropolitanae Ecc[lesiae] Gnesnen[sis] provincialium* / Ed. J. Wężyk. Cracoviae, 1630.
- [Coppenstein J. A., Besse P.] *Nucleus Coppensteinius Ex Conceptibus Praedicabilibus R. D. Petri Bessei SS. Theologiae Doctoris, & Regis Galliarum Oratoris. In Dominicas Hybernas*. Coloniae, 1615.
- Czapliński W. Lubomirski Stanisław h. Szreniawa (1583–1649) // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1973, т. XVIII/1, s. 42–45.
- Czołowski A. *Relacya o oblężeniu miasta Lwowa, przez Bohdana Chmielnickiego 1648 roku* // *Kwartalnik Historyczny*. Lwów, 1892, nr 3, s. 543–550.
- Darowski A. *Intryga Salomonka* // *Eiusdem. Szkice historyczne*. Warszawa, 1901, s. 191–239.
- Diosdy G. *Ownership in ancient and preclassical Roman law*. Budapest, 1970.
- Directorium Divini Officii Secundum Ritum Sacri Ac Canonici Ordinis Praemonstratensis*. Pragae, 1894.
- Dörflerówna A. Domagalicz a. Wolfowicz († ok. 1650) // *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1939–1946, т. 5, s. 290–291.

- Early modern gold coins: From the Deutsche Bundesbank Collection.* Frankfurt am Main: Deutsche Bundesbank, 1985.
- Engel J.-Ch. *Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken.* Halle, 1796.
- Epistolarum Pauli Manutii libri XII. Uno nuper addito. Eiusdem quae praefationes appellantur.* Venetiis, 1560.
- Finkel L. Najazd Tatarów na Lwów w roku 1695 // *Kwartalnik Historyczny.* Lwów, 1890, t. 3, s. 458–493.
- Galicka I., Sygietyńska H. Erazm Wąsowski – nieznany malarz XVII wieku i jego dzieło w Lewiczynie // *Biuletyn Historii Sztuki.* Warszawa, 1970, nr. 1, s. 69–81.
- Ğasior E. Pośmiertne wędrówki Jana III Sobieskiego // *Studia Historica.* Kraków, 2009, t. 8 (= *Annales Academiae/Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, t. 66), s. 203–208.
- Ğębarowicz M. *Jan Andrzej Próchnicki (1553–1633) mecenas i bibliofil: szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji.* Kraków, 1980.
- Guldon Z., Wijaczka J. Procesy o mordy rytualne na Rusi Czerwonej, Podolu i Prawobrzeżnej Ukrainie w XVI–XVIII wieku // *Nasza Przeszość.* Kraków, 1994, nr 81, s. 51–83.
- Hoszowski S. *Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku.* Lwów, 1928.
- Janusz B. “*Mons pius*” ormian lwowskich. Lwów, 1928.
- Jaworski F. *Królowie polscy we Lwowie.* Lwów, 1912.
- Josephowicz J. T. *Krótkie zebranie życia wielbnego Jana z Dukli [...].* Lwów, 1702.
- Józefowicz J. T. *Lwów utrapiony in anno 1704 albo Dyjaryjusz wziętego Lwowa przez króla szwedzkiego Karola XII die 6 mensis Septembris anno 1704 / Opr. P. Borek.* Kraków, 2003.
- Kaczka M. W. The Gentry of the Polish-Ottoman Borderlands: The Case of the Moldavian-Polish Family of Turkuł/Turculeț // *Acta Poloniae Historica,* Warsaw, 2011, t. 104, p. 129–150.
- Kaczorowski B. *Zabytki starego Lwowa.* Warszawa, 1990.
- Kapral M. *Urzednicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku (= Spisy urzedników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego, t. VII: Ziemie Ruskie, z. 1: Lwów).* Toruń, 2008.
- Keckowa A. Józefowicz Stanisław // *Polski Słownik Biograficzny.* Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965, t. 11, s. 306.
- Kersten A. *Hieronim Radziejewski: Studium władzy i opozycji.* Warszawa, 1988.
- Kobierzycki S. *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego / Wyd. J. Byliński, W. Kaczorowski, tłum. M. Krajewski.* Wrocław, 2005.
- Koropecyk R. The Slap, the Feral Child and the Steed: Pasek Settles Accounts with Mazepa // *Harvard Ukrainian Studies,* 1990, vol. 14, nos. 3–4, p. 415–426.
- Kowalska H. Kampian (Campianus, Novicampianus) Marcin (ok. 1574–1629) // *Polski Słownik Biograficzny.* Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965, t. 11, s. 592–594.
- Krętosz J. *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772.* Lublin, 1986.
- Krukowski J. Kolonia akademicka Uniwersytetu Krakowskiego we Lwowie w XVII wieku // *Rocznik Komisji nauk pedagogicznych.* Kraków, 2018, t. 71, s. 5–37.
- Kulczycki T. *Rys historyczny wraz z zbiorem przywilejów Towarzystwa Strzelców Lwowskich.* Lwów, 1848.
- Kurzej M. Kościół pw. Wszystkich Świętych i klasztor PP. Benedyktynek // *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej,* t. 19 / Red. J. K. Ostrowski. Kraków, 2011 (= *Kościóły i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego,* t. 1), s. 91–143.
- [Kuszewicz S. K.] Obłężenia drugiego miasta Lwowa od woysk Kozackich y Moskiewskich w roku 1655 fragmentum // *Жерела до історії України-Руси.* Львів, 1913, т. 6 (= *Матеріалу до історії Галичини,* т. 3: *Літописні пам'ятки з р. 1648–1657*), с. 123–152.
- Lallou W. J. The Little Office of Our Lady // *The American Ecclesiastical Review.* Washington, 1949, p. 100–110.
- Lustracje województwa płockiego, 1565–1789 / Red. A. Sucheni-Grabowska, S. M. Szacherska.* Warszawa, 1965.
- Łoziński W. *Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku.* Lwów, 1902.
- Majewski R. *Cecora rok 1620.* Warszawa, 1970.
- Małeczyński K. *Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783.* Lwów, 1938.

- Między mistyką a codziennością. Magdalena Mortęska i jej rola w reformie Trydenckiej* / Red. ks. D. Zagórski, ks. P. Hoppe, Ż. Sztylec. Pelplin, 2017.
- Nasiorowski S. "List pasterski" kard. Bernarda Maciejowskiego. Lublin, 1992.
- Noga Z. *Urzednicy miejsy Krakowa*. Kraków, 2008, cz. 2: 1500–1794.
- Nucleus Copensteinius Ex Conceptibus Praedicabilibus R. D. Petri Bessei SS. Theologiae Doctoris, & Regis Galliarum Oratoris. In Dominicis Hybernas*. Coloniae, 1615.
- Oblężenie Kamieńca Podolskiego przez siły kozacko-tatarskie w maju 1651 roku / Wyd. M. Nagielski // *Barok*. Warszawa, 2001, t. VIII/1 (15), s. 185–197.
- Peleński J. *Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych*. Kraków, 1914.
- Petrowicz G. *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626–1686)*. Roma, 1950.
- Pirawski Tomasz. *Relatio status almae archidioecesis Leopoliensis* // *Materiały historyczne*. Leopoli, 1893, t. 2 / Ed. K. J. Heck, p. 1–153.
- Propugnatio iurium, privilegiorum et praerogatarum Generalis Regni Scholae Universitatis Cracovienensis, adversus praetensam erectionem Academiae in Collegio Leopoliensi RR. Patrum Societatis Jesu A. D. 1759*. [Cracoviae, 1759].
- Przyboś A. Komorowski Piotr, h. Ciołek // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967–1968, t. 13, s. 430–431.
- Ptaśnik J. Wilkierz lwowski z r. 1648 o uchodźcach // *Księga pamiątkowa ku czci O. Balzera*. Lwów, 1925, t. 2, s. 315–322.
- [Rachel S.] *Samuelis Rachelii in Philosophia Moralem Aristotelis introductio* // *Aristotelis Ethicorum Ad Nicomachum Libri Decem*. Helmaestadii, 1660, p. 1–149.
- Rychłowski F. *Kazania na święta całego roku: z różnych doktorów y autorów ku zbudowaniu dusz ludzkich zebrane i napisane*. Kraków, 1677.
- Schütz E. An Armenian-Kipchak Document of 1640 from Lvov and its Background in Armenia and in the Diaspora // *Between the Danube and the Caucasus: A Collection of Papers Concerning the Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe* / Ed. Gy. Kara. Budapest, 1987, p. 247–330.
- Skoczek S. *Dzieje lwowskiej szkoły katedralnej*. Lwów, 1929.
- Skrobiszevius Iacobus. *Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium*. Leopoli, 1628.
- Sługocki L. *Zgon króla Jana III Sobieskiego. Ocena źródeł*. Łódź, 2005.
- Sowa J. J. "Ludzie niezwalczeni": Rejestry chorągwi autoramentu narodowego w Okopach św. Trójcy w latach 1693–1695 // *Studia nad staropolską sztuką wojenną* / Pod red. Z. Hunderta. Oświęcim, 2013, t. 2, s. 259–300.
- Sprawozdania Komisji do Badań Historii Sztuki w Polsce*. Kraków, 1905, t. 7, z. 4.
- Stephanides M. *Opuscula tam ecclesiastici quam equestris ordinis Nobilium Virorum, Compositionis inter Status negotio servientia*. Cracoviae, 1632.
- Stolicki J. *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1698*. Warszawa, 2002.
- Stopka K. *Ormianie w Polsce dawnej i dzisiejszej*. Kraków, 2000.
- Stryjewicz S. *Krótki respons na Praktykę wydaną na świat o sądnym dniu przez Anonyma opisanie komety 1652. 19 Dec*. Kraków, 1653.
- Subera I. *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*. Warszawa 1981.
- Święcicki S. *Copia listu Jego Mości Xiędza Biskupa Chełmskiego do Jednego z Ich Mościów Xięży Biskupów pisanego (10 Januarii 1692)*. [Chełm, 1692].
- Szady B. *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Podstawy i struktura*. Lublin, 2003.
- Szydelski S. *Archidiecezja lwowska na synodzie w roku 1641*. Lwów, 1910.
- Szydelski S. *Konstanty Zeliński arcybiskup lwowski*. Kraków, 1910.
- Tertullianus, Quintus Septimius Florens. *Opera: in quinque tomos distincta*. Parisiis, 1608.
- Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku. Katalog* / Opr. O. Winnyczenko. Warszawa, 2017.
- Urzednicy centralni i dignitarze Wielkiego księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy* / Opr. H. Lulewicz, A. Rachuba. Kórnik, 1994.

- Urządnicy podolscy XIV–XVIII wieku* / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. Kórnik, 1998.
- Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy* / Opr. K. Przyboś. Wrocław; Warszawa; Kraków, etc., 1987.
- VC – Volumina Constitutionum*. Warszawa, 1997, t. I: 1493–1549, vol. 1: 1493–1526; 2000, t. I: 1493–1549, vol. 2: 1527–1549; 2005, t. II: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585; 2008, t. II: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609; 2010, t. III: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626; 2013, t. III: 1611–1640, vol. 2: 1627–1640; 2015, t. IV, vol. 1: 1641–1658; 2017, t. IV: 1641–1668, vol. 2: 1659–1668.
- VL – Volumina legum: Przedruk Zbioru praw staraniem XX. pijarów w Warszawie od roku 1732 do 1782 roku*. Petersburg, 1859, vols. 1–3; 1860, vols. 4–5.
- Wagner M. *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*. Oświęcim, 2013.
- Wiadomość o profesorach Akademii Zamojskiej: rękopis z w XVII* / Wyd. ks. J. A. Wadowski. Warszawa, 1899–1900.
- Wielowski J. *Sprawa Kazimierza Łyszczyńskiego*. Warszawa 1955.
- Wilamowski M. *Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów Sprowskich, wojewodów i starostów ruskich // Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu* / Red. K. Ożóg, S. Szczur. Kraków, 2000, s. 273–322.
- Wimmer J. *Materiały do zagadnienia i liczebności armii koronnej w latach 1673–1679 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. Warszawa, 1961, t. 7, cz. 2, s. 394–437.
- Wimmer J. *Wiedeń 1683: dzieja kampanii i bitwy*. Warszawa, 1983.
- Wimmer J. *Wojsko polskie w dobie wielkiej wojny północnej, 1700–1717*. Warszawa, 1956.
- Wiśniowski J. *Cometologia Cometologia Albo Krotki dyskurs Astrologiczny, o Komecie y skutkach iego, Który się pokazał ostatnich dni Mieściąc Grudniá, Roku od słowá wcielonego, gwiazdą Monarchom Ziemi obiaśnionego 1680. y trwał w Roku blisko Następującym 1681*. Kraków, 1681.
- Wojdyła Ł. *Tatarzy w wojsku polskim w drugiej połowie XVII wieku* // <https://histmag.org/Tatarzy-w-wojsku-polskim-w-drugiej-polowie-XVII-wieku-718>.
- Wójcik Z. *Mediacja tatarska między Polską a Turcją w roku 1672 // Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1962, t. 53/1, s. 32–50.
- Wyczawski H. E. *Pirawski (Piravius) Tomasz (ok. 1568–1625) // Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1981, t. 26, s. 537–539.
- Wypisy z rękopismu Jana Tomasza Józefowicza // *Niektóre rękopisma księgozbioru Zakładu Naukowego Imienia Ossolińskich*. Lwów, 1844, s. 295–317.
- Załęski S. *Historia zniesienia Jezuitów w Polsce i ich zachowanie na Białej Rusi*. Lwów, 1875, t. 2.

Додаток 3: ВЖИТІ АВТОРОМ ПОЛЬСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ СЛОВА

acciza, 438
archidiecezja, 692
archimandrita, 148
berdysz, 472
Błachowiszczenie, 56
Bohoiawlenye, 814
boiari, 704
buława, 720
cepacy, 218
cerkiew, 430
czern, 358
falendysz, 416
gielda, 640
gospodze, 364
grzywna, 858
hetman, 720
izba dolna, 362
kamieni, 864
karmazyn, 416
kartany, 648
klamka, 362
kłoda, 208
kniaz, 316
kornety, 442
kozuch, 416
kwatery, 402
Lipkowie, 818
maznica, 592
metropolita, 532
mogily, 512
obuch, 852
ochotnik, 812
Ogrodziec, 770, 804
pastorały, 720
Piątnice, 430
pobory, 204
pogłowne, 674
pokłony, 432
popis, 830
pospolite ruszenie, 580
postawy, 705
poswiętne, 152
pułgranat, 416
pułszkarłat, 416
raitary, 600
razowy bochen, 208
regimenty, 580
samopalnicy, 334
seymik, 160, 284
słodownia, 496, 842
spodnica, 494
szostak, 848
szyptuch, 416
thabor, 220
tymphi, 466
towarzysz, 834
uderz, 720
utykaite, 396
władica, 24, 306
Woskrzesienie, 238

Додаток 4: КОПІЇ «ІСТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОГО АРХІЄПІСКОПСТВА»

1. *Бавор. 200* – Leopoliensis archiepiscopatus Historia ab a. 1614to ab olim Joanne Zamoyski archiepiscopi Leopoliensi per Joannem Thomam Josephowicz Leopoliensem canonicum ex **actis authenticis et historicis per annotationes annorum collecta** // Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, ф. 4 (Баворовських), оп. 1, спр. 200 (онлайн-доступ: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?RL-009247).
2. *BN, 12383* – Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614to ab obitu Joannis Zamoyski archiepiscopi Leopoliensis per Joannem Thomam Josephowicz Leopoliensem canonicum ex **actis authenticis et historicis per annotationes annorum collecta. Ex biblioteka** pp. Bernardinorum Leopoliensium // Biblioteka Narodowa (Warszawa), Rękopisy, nr 12383.
3. *Ossol. 124* – Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans, iuris publici et privati, **revolutiones** in regno et contingentia, praesertim in provinciis Russiae [...] enuntians, periodo satis rotunda antea perillustris admodum reverendi domini Ioannis Thomae Iosephowicz, canonici cathedralis Leopoliensis, evolutos, nunc cura et labore reverendi patris [...] Valeriani Gruszczyński, definitoris provinciae, prioris conventus iunioris Leopoliensis Carmelitarum, in novum exemplar reproductos et ordinatos [...] anno [...] 1769 [...] // Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Rękopisy, nr 124 (доступ онлайн: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6852/edition/6306>).
4. *Ossol. 147* – Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans, iuris publici et privati, **revolutiones** in regno et contingentia, praesertim in provinciis Russiae [...] enuntians, periodo satis rotunda antea perillustris admodum reverendi domini Ioannis Thomae Iosephowicz, canonici cathedralis Leopoliensis, evolutos, nunc cura et labore reverendi patris [...] Valeriani Gruszczyński, definitoris provinciae, prioris conventus maioris Leopoliensis Carmelitarum, in novum exemplar reproductos et ordinatos [...] anno [...] 1769 [...]. Copiatus per Valentinum Nicodemum Porczynski // Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Rękopisy, nr 147 (доступ онлайн: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6868/edition/6322>).
5. *ÖNB, 8554* – Annales revolutionum regni Poloniae rerumque notabilium tam civitatis Leoburgiae, quam capituli in civilibus et spiritualibus, a. 1614–1700 // Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Codex 8554.
6. *Czartor. 3964* – Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614 ad annum 1700 [...] ex actis authenticis et historicis per annotationes annorum collecta // Museum Narodowe w Krakowie, Biblioteka xx Czartoryskich, Rękopisy, nr 3964; mikrofilm Biblioteki Narodowej (Warszawa) nr 11417.
7. *Ossol. 3194* – Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614 ab obitu Joannis Zamoyski archiepiscopi Leopoliensis, per Joannem Thomam Josephowicz canonicum Leopoliensem ex **actis authenticis et historicis per annotationes annorum collecta** // Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Rękopisy, nr 3194.

-
8. *Баран.* – **Leopoliensis archiepiscopatus historia** // Приватна колекція львівського каноніка Лукаша Баранецького (*рукопис втрачено*).
 9. *Zalus.* 81 – **Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614 ab obitu Ioannis Zamoi-ski, archiepiscopi Leopoliensis, per Ioannem Thomam Iosephowicz, Leopoliensem cano-nicum, ex actis authenticis & historicis, per annotationes annorum collecta, ad 1700** // Biblioteka Załuskich, nr 81 (1752 p.); Российская национальная библиотека (СПб.). Рукописи, lat. F.1.585 (XIX ст.) (*рукопис втрачено*).

ЛЬВІВСЬКИЙ КАНОНІК ЯН ТОМАШ ЮЗЕФОВИЧ ТА ЙОГО «ІСТОРІЯ ЛЬВІВСЬКОГО АРХІЄПІСКОПСТВА»

«Leopoliensis archiepiscopatus historia / Історія Львівського архієпископства (1614–1700 pp.)» львівського каноніка Яна Томаша Юзефовича – третя велика наративна праця з історії міста і регіону, що була написана в ранньомодерний період. Інші два твори – «Topografia civitatis Leopolitanae / Топографія міста Львова» Яна Алембека та «Leopolis triplex / Потрійний Львів» Бартоломея Зиморовича, що з'явилися з-під пера їхніх авторів у XVII ст., дочекалися критичних видань¹, натомість хроніка Я. Юзефовича залишалась неопублікованою в повному обсязі². Робота цього хроніста, з одного боку, стала продовженням історії міста Б. Зиморовича, який поставив крапку у своєму «Потрійному Львові» на 1633 році. З іншого боку, вона хронологічно підхопила працю ще одного львівського каноніка – Якуба Скробішевського, котрий підготував збірку життєписів львівських римо-католицьких архієпископів, довівши її до початку XVII ст. Отже, Я. Юзефович продовжив роботу своїх попередників, розпочавши 1614 роком, а саме сходженням на львівський архієпископський престол Яна Анджєя Прухницького. «Історія Львівського архієпископства» завершується 1700 р., будучи при цьому незакінченою.

Рукопис та копії хроніки

Створення тексту. У вступі до свого твору львівський канонік Я. Юзефович зазначає, що не планує віддавати рукопис до друку:

«Моя скромна книжечка не все робить очевидним, вона написана для інформування певних осіб – принаймні у друкарню не віддається: чи то через нікчемність моїх здібностей, чи то через брак коштів (на які завжди була бідна наша церква, а за теперішнього лиха і скрутних часів особливо зубожіла)» (с. 11)³.

Хроніст також зазначає, що рукопис виконаний ним власноручно, існує в єдиному примірнику⁴, тому автор побоюється за його збереженість, а також сподівається, що його твір буде прихильно сприйнятий читачами.

Ідею написання історії Львівської латинської архидієцезії подав Я. Юзефовичу львівський архієпископ Костянтин Юзеф Зелінський (1699–1709), який відзначався широким кругозором, мав диплом доктора теології, навчався у Кракові, Інгольштаті, Парижі та Римі. Саме він, прибувши до Львова на початку XVIII ст., запропонував продовжити опубліковані

.....
¹ Оригінали цих текстів латинською мовою видано наприкінці XIX – у першій третині XX ст., див.: Zimowicz B. *Leopolis triplex // Eiusdem. Opera quibus res gestae urbis Leopoli illustrantur* / Wyd. K. Heck. Leopoli, 1899, s. 1–215; *Jan Alnpek i jego "Opis miasta Lwowa" z początku XVII wieku* / Wyd. S. Rachwał. Lwów, 1930.

² У 1854 р. надруковано польський переклад частини праці (Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusis Czerwonej* / Przeł. M. Piwocki. Lwów, 1854.), а 1888 р. – епізоди з козацькою тематикою хроніки (Летопись событий в Южной России львовского каноника Яна Юзефовича 1624–1700 гг. // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России* / [Авт. предисл. В. Антонович]. Киев, 1888, с. 113–212).

³ Тут і далі, цитуючи хроніку Я. Юзефовича, в дужках подаємо сторінки нашого видання.

⁴ Відомо про дев'ять копій твору, виконаних по смерті автора, у другій половині XVIII ст., див. *додаток 4*: Копії «Історії Львівського архієпископства».

львівським каноніком Я. Скробішевським життєписи галицьких та львівських архієпископів¹. І вже 10 березня 1703 р., на зібранні Львівської капітули, де був присутній місцевий латинський архієпископ, Я. Юзефовичу офіційно доручили укласти історію Львівського архієпископства. Одночасно він отримав доступ до капітульних книг і консисторських актів, оскільки капітула передала в його руки ключі від власного архіву².

Над своїм твором, що в підсумку нараховував 836 рукописних сторінок, автор працював, з кількома перервами, більше двох десятиліть: орієнтовно починаючи з 1703 до 1725 р. У 1703–1704 рр. канонік написав перші сімдесят сторінок, що охоплювали минуле архієпископства у період між 1614 і 1628 рр. Такого висновку доходимо на підставі того, що в описі події 1628 р. хроніст як ще живого згадує галицького хорунжого Вікторина Собеського, який помер у 1704 р. (с. 97). Проте роботу над книгою було перервано у вересні 1704 р., коли Львів зазнав облоги і місто було захоплено шведськими військами. Я. Юзефович залишався в оточеному місті й детально фіксував у своєму щоденнику всі трагічні події цього непростого для містян періоду³. Можемо припустити, що близько 1710 р. було сформовано половину тексту «Історії», адже саме тоді автор міг зустрітися з полоцьким унійним єпископом Порфирієм Кульчицьким, котрий очолював церковний уряд з 1708 до 1710 р. Владика передав львівському канонікові книжку, присвячену блаженному мученику, святому Греко-католицької церкви полоцькому архієпископові Йосафату Кунцевичу⁴. Я. Юзефович переповідає її основний зміст після свого власного опису облоги Львова 1655 р. (с. 431). Оскільки хроніка побудована у формі послідовних щорічних записів, то автор на 1710 р. написав майже 400 сторінок, тобто половину всього обсягу манускрипту. У 1714 р. хроніст розпочав виклад подій 1663 р., покликаючись при цьому зокрема на усні перекази Яна Бродницького, який виконував обов'язки бургграфія Львівського замку впродовж 1688–1714 рр. (с. 507)⁵.

Автор «Історії Львівського архієпископства» переглянув і опрацював тисячі сторінок міських, консисторських та капітульних актів, так само як і друкованих хронік та агіографічних життєписів. Проте впродовж роботи він потерпав від недуг в силу поважного віку, що чим далі, то тим більше заважало реалізації задуму. Висвітлюючи події 1676 р., Я. Юзефович підкреслює, що продовжить оповідь, «якщо Всемогутній Бог дозволить» (с. 657). Реально датувати цей етап праці над «Історією», позаяк під тим же роком, в оповіді про

¹ Skrobissevius Ia. *Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium*. Leopoli, 1628.

² Szydelski S. *Konstanty Zieliński, arcybiskup lwowski (1699–1705)*. Kraków, 1910, s. 43. Стефан Шидельський стверджує про власну ініціативу львівського каноніка щодо написання своєї праці, хоча сам хроніст у вступі виразно вказує на роль архієпископа: «Його (твір. – М. К.) пишу за дорученням побожного, померлого (1709 р. – М. К.) у московському полоні архієпископа Костянтина Зелінського і за велінням капітули для продовження життєписів наших львівських архієпископів (відтоді, як припинив працю канонік Я. Скробішевський, визначний збирач нашої давнини)» (с. 9).

³ Див. критичне видання цього джерела польським істориком Пйотром Бореком: Józefowicz J. T. *Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa przez króla szwedzkiego Karola XII die 6 mensis Septembris anno 1704* / Opr. P. Borek. Kraków, 2003 [= *Biblioteka tradycji literackich*, nr XX].

⁴ [Anonim]. *Nabożny Affekt do błogosławionego Jozaphata Męczennika Arcybiskupa Połockiego Patrona W. X. Lit. gorącego promotora iedności S. z Kościołem Rzymskim w ruskich kraich przełożone z łacińskiego Officium na polskie*. Wilno, 1662.

⁵ Не відповідає реальності твердження Олександра Батовського про те, що твір Я. Юзефовича був повністю написаний уже в 1714 р.: Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich Józefowicza, kanonika lwowskiego* // *Biblioteka Narodowego Zakładu imienia Ossolińskich*. Lwów, 1844, t. 9, s. 235. Цю помилку підхопили інші дослідники, див.: Barącz S. *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*. Lwów, 1856, s. 150; Charewiczowa L. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938, s. 29; Borek P. Jan Tomasz Józefowicz i jego “Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa...” // *Eiusdem. Szlakami dawnej Ukrainy*. Kraków, 2002, s. 122; Бореk П. Місце історії в творчості Яна Томаша Юзефовича // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2003, вип. 38, с. 414.

дружину польського короля Яна Собеського Марію Казимиру, сказано про її смерть, що стала в 1716 р. (с. 849). На початку 1720-х рр. автор опрацьовував джерельний матеріал для компонування річних статей про останнє десятиліття XVII ст. Так, пишучи під 1696 р. про обрання вїта на юридиці Св. Івана Хрестителя, хроніст додає, що такого порядку виборів дотримуються «й досі, тобто до 1721 р.» (с. 821). Останнім зафіксованим у манускрипті роком з періоду написання тексту став 1725 р., коли, за словами Я. Юзефовича, він отримав від капітули особливу відзнаку – право носити капу (вид облачення вищих церковних достойників) (с. 43). Також у цьому році львівський канонік занотував розмову з єзуїтом о. Непрським, який був проповідником у Львівській катедрі (с. 517). У той час автор, як можемо припустити, завершує вступ до читача, доповнює та редагує окремі фрагменти рукопису.

Творячи свій історичний наратив, Я. Юзефович, імовірно, не знав, коли саме він поставить крапку у творі. Тому, скажімо, вперше згадуючи про українського гетьмана Івана Мазепу під 1685 роком, історик висловлює намір у подальшому вернутися до цього діяча, докладніше розповісти про його військові й політичні успіхи:

«Впродовж тридцяти й більше років він (Мазепа. – М. К.) здобував московитам чимало перемог над татарами й турками і собі приніс багатства та клейноди, проте втратив їх через свою невірність, переможений разом зі шведами, давши для володарів сумний приклад непостійності фортуни й [відплаченого] віроломства. Але про це, як дозволить Бог, далі буду говорити» (с. 719).

Утім, до сюжетів про І. Мазепу автор уже не повертався. Можемо припустити, що він планував охопити своїм історіописанням і перше десятиліття XVIII ст. За логікою та підходом, застосованими в «Історії Львівського архієпископства», коли послідовно розглядалися роки правління львівських латинських пастирів, Я. Юзефович мав би закінчити свій твір часом урядування останнього за його життя львівського архієпископа Костянтина Юзефа Зелінського, себто 1709 роком. Хроніст таки розпочав розгляд діяльності названого архиєрея, простеживши її за 1699–1700 рр., але несподівано обірвав нитку цієї оповіді, шойно перейшовши до XVIII ст. Мабуть, на схилі літ Я. Юзефовичу вже не вистачало духовних та фізичних сил, щоб відтворити недавнє минуле міста й архидієцезії, в якому брав діяльну участь. До того ж історик, описуючи історичні події, учасником котрих був сам, не міг, на думку львівського каноніка, бути їхнім безстороннім свідком.

Автограф. До наших днів зберігся рукописний оригінал «Історії» Я. Юзефовича, що від моменту його смерті залишався в архіві Львівської римо-католицької капітули, а після Другої світової війни потрапив в однойменний фонд Центрального державного історичного архіву України у м. Львові¹. Вже у XVIII ст. він був оформлений у книгу розміром 21,0x31,8 см з картонною палітуркою та шкіряним корінцем товщиною 6,5 см. Папір двох сортів: один – без філіграней, другий – з філігранню «поштовий ріг» у королівській короні, що датується першою чвертю XVIII ст.² Картонна палітурка частково пошкоджена, натомість текст збережений добре, без втрат, за винятком нечисленних фрагментів на краях аркушів³. В одному місці на нього потрапило декілька крапель, напевно, якоїсь кислоти, що призвело до розмивання окремих частин кількох рядків⁴. Проглядаються

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУЛ), ф. 197 (Римо-католицька митрополічна капітула, м. Львів), оп. 2, спр. 1275, арк. 1–418 зв.

² Siniarska-Czaplicka J. *Katalog filigranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500–1800*. Łódź, 1983, nr 1249.

³ ЦДІАУЛ, ф. 197, оп. 2, спр. 1275, арк. 54–55.

⁴ Там само, арк. 408–409 зв.

спроби відновити знищене, які, щоправда, були невдалими. Упорядники реконструювали втрачений текст за копією 1758 р., виготовленою з оригіналу невдовзі по смерті Я. Юзефовича¹.

Первинно в манускрипт було вклеєно оригінальний документ: спільне подання львівського архієпископа Яна Анджея Прухницького та Львівської капітули до римського понтифіка про запровадження у Львівській архидієцезії посади суфрагана². До сьогодні збережено власноручні підписи та скріплення акту на червоному воску печатками львівського єрарха й капітули. Проте початок документу втрачено, тож він був доповнений за списком 1758 р.

Манускрипт Я. Юзефовича пронумеровано особисто автором із застосуванням подвійної пагінації: титул і вступну частину позначено літерами латинського алфавіту (fol. I–VI), а порічні записи – арабськими цифрами (fol. 1–983). Згідно з цією нумерацією, рукопис мав би налічувати 989 сторінок, але насправді їх лише 836 (418 аркушів – відповідно до другої пагінації, зробленої архівним працівником у XX ст.). Це пояснюється тим, що у процесі нумерування автор припустився ряду помилок: деякі номери вказано двічі (fol. 123–124, 780–781) або й тричі (fol. 121). Виявлено також порушення послідовності сторінок: наступна після «fol. 438» хибно вказана як «fol. 639», а після «fol. 759» йде «fol. 780». Окрім того, на вставлених пізніше аркушах нумерація відсутня (арк. 218–218 зв., 232а–232а зв., 243–243 зв.).

Автограф хроніки має назву:

«Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614 ab obitu Joannis Zamoiski archiepiscopi Leopoliensis, per Joannem Thomam Josephowic Leopoliensem canonicum ex actis authenticis et historicis per annotationes annorum collecta / Історія Львівського архієпископства від 1614 року, смерті Яна Замойського, львівського архієпископа, складена за річними записами львівським каноніком Яном Томашем Юзефовичем з вірогідних актів та творів істориків» (с. 8; *іл. 1*).

Цей титул слід вважати авторським, обраним самим хроністом, що власноручно написав заголовок до свого тексту. Однак сум'яття серед дослідників творчості Я. Юзефовича вніс О. Батовський, який безапеляційно та бездоказово ствердив, що після вступу, звернення до прискіпливого критика («Зоїла»)³, запевнень про непорушення жодних прав Римо-католицької церкви автор далі подав інший, значно довший титул, «точніший за попередній»⁴:

«Ad Mariae Deiparae Glorioso Virginis immaculate conceptae, sanctorum patrum Leopoliensium, tum et Apostolorum, ac Beati Jacobi, cuius die [25 VII] opus hoc incipio honorem cultum, venerationem. Annotationes Joannis Thomae Josephowic canonici Leopoliensis in vitas archiepiscoporum Leopoliensium, tum super gesta, regiminis et annorum illorum ab anno Domini 1614, ex mandato illustrissimi et reverendissimi Constantini Zielinski archiepiscopi Leopoliensis, necnon capituli generalis

¹ Див.: Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБ), ф. 4 (Баворовських), оп. 1, спр. 200 (онлайн-доступ: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?RL-009247).

² Детальніше про це в: Капраль М. Встановлення посади єпископа-суфрагана у Львівській латинській архидієцезії на початку XVII ст. // *Sub fide. Меморіальний збірник Ігоря Сковчиляса* / За ред. І. Альмеса та Я. Грицака; упоряд. У. Головач, Д. Сироїд, А. Ясіновський. Львів, 2022 [= *Київське християнство*, т. 25], с. 151–165.

³ Зоїл – грецький софіст IV ст. до н. е., відомий критикою Гомера. Його ім'я, що стало прозивним, уживають на позначення несправедливого, злісного критика.

⁴ Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich*, s. 228.

die 10 Martii anno 1703 in actis capitularibus connotato, ex revolutione actorum publicarum, aliorumque voluminum ac relatione fide dignorum breviter et fideliter conscriptae / Для вшанування та віддання честі Марії Пресвятої Богородиці, Діви непорочно зачатої, львівських святих отців, а також апостолів та св. Якова, у чий день цю працю започатковано. Нотатки Яна Томаша Юзефовича, львівського каноніка, із життєписів львівських архієпископів, також щодо їхніх чинів, правління та літ життя від року Божого 1614, за наказом найславнішого й превелебного львівського архієпископа Костянтина Зелінського, а також генеральної капітули від 10 березня 1703 року, занотованим у капітульних актах, коротко й точно викладені після звернення до публічних актів та інших документів, свідчень гідних довір'я свідків» (с. 12–13, *іл.* 2).

Насправді ж це лише підтитул з присвятою, що його навів Я. Юзефович безпосередньо перед початком річних записів, до того ж він його сильно редагував, що відображено в автографі¹. Оскільки у перших рядках свого рукопису, перед вступом, він уже сформулював загальний заголовок хроніки («Leopoliensis archiepiscopatus historia»), тим самим виявивши власну авторську волю, то від довільного трактування назви, запропонованого О. Батовським, слід відмовитися².

Манускрипт виконаний пером самого Я. Юзефовича, що безсумнівно засвідчує збережений у львівських консисторських актах власноручний розширений підпис-автограф львівського каноніка за 1722 р. («Joannes Th[omas] Josephowic prot[onotarius] ap[osto]licus, can[onicus] Leop[oliensis], praep[ositus] Rudecen[sis] m[anu] p[ro]pria»)». Почерк рукопису «Історії Львівського архієпископства» та підпису-автографа повністю збігаються. Це, спростовує й твердження Пйотра Борека про існування автографа іншого твору Я. Юзефовича «Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa»⁴. Почерк його збереженої копії⁵ цілковито відрізняється від письма Я. Юзефовича в «Історії Львівського архієпископства», а також від його автентичного підпису за 1704 р.⁶, на який у своїй аргументації покликається П. Бореk (*іл.* 3–4).

Конії. Твір Я. Юзефовича досить швидко став популярним серед читачів, зокрема в церковних колах, і позаяк не було можливості та коштів текст надрукувати, його почали активно копіювати як жоден інший наратив з історії міста. Колеги й наступники львівського каноніка в капітулі використовували його роботу, черпаючи відомості для церковних справ. Монахи львівських монастирів давали своїм монахам і новикам переписувати «Історію Львівського архієпископства» з навчальною та просвітницькою метою.

У результаті архівальної кверенди на сьогодні вдалося дізнатися про існування дев'яти рукописних копій, дві з яких втрачено (див. *додаток 4*). Згідно з О. Батовським, у 1750–

¹ ЦДІАУЛ, ф. 197, оп. 2, спр. 1275, арк. 5, *іл.* 2.

² Утім, хибна думка О. Батовського залишила значний слід у літературі, див.: Barącz S. *Żywoty sławnych Ormian*, s. 150; Bohosiewicz M. Józefowicz Jan Tomasz // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965, t. 11, s. 306; Borek P. **Jan Tomasz Józefowicz, s. 122; Бореk П. Місце історії**, с. 414.

³ Archiwum archidiecezji lwowskiej (далі – AAL), Księgi konsystorskie, KK-19, k. 94.

⁴ Borek P. Wstęp // Józefowicz J. T. *Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa*. Kraków, 2003, s. 7–8.

⁵ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (далі – BZN), Rękopisy, nr 1631 (онлайн-доступ: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=6080>).

⁶ ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 795, арк. 43. Підпис львівського каноніка на цьому документі 1704 р. аналогічний з його підписом у консисторській книзі за 1722 р. (AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 94).

1760-х рр. уже існував список, недбало переписаний кількома руками й тому малочитабельний. У XIX ст. він перебував у власності львівського каноніка, пізніше архієпископа Лукаша Баранецького (1798–1858), а потім зник¹ (*Баран.*)².

Незабаром після смерті автора була виготовлена копія «Історії», що увійшла до бібліотеки Залуських у Варшаві (*Zalus. 81*)³, каталог якої побачив світ 1752 р. Укладач каталогу, префект книгозбірні Ян Даніель Яноцький в описі зазначив, що список був старанно виконаний на підставі автографа й ласкаво наданий львів'янами бібліотеці⁴. Як цілком слушно висловився О. Батовський, під «львів'янами» тут треба мати на увазі членів капітули. Натомість в іншому виданні про рукописи бібліотеки Залуських (вийшло друком у 1819 р., вже по смерті Я. Яноцького) сказано, що основою тієї копії став автограф, збережений у міському архіві (*tabulario praetoriano*)⁵. Цю тезу повторили тогочасний історик Львова Ігнацій Ходинецький та сучасний історик книги Едвард Ружицький⁶. Проте вони не тримали в руках оригіналу Я. Юзефовича з архіву Львівської римо-католицької капітули, про що свідчить помилковість назв та обсягу автографа, наведених за публікаціями інших дослідників.

Списком «Історії Львівського архієпископства» із книгозбірні Залуських, яка наприкінці XVIII ст. опинилася вже в Санкт-Петербурзі, принагідно послуговувалися науковці, зокібна історик Церкви та православних братств Костянтин Харлампович⁷. Після відновлення Польської держави, за угодою між більшовицькою Росією й Польщею, останній були повернуті основні рукописні фонди бібліотеки Залуських, у т. ч. і копія твору Я. Юзефовича. Однак її доля виявилася сумною: в 1944 р. було розстріляно будинок, де розміщувалися бібліотечні сховища, тож більшість надбань зі збірки Залуських загинули.

Нині у фондах Національної бібліотеки у Варшаві, що в повоєнний період перейняла вцілілі книги та рукописи, є один список твору Я. Юзефовича, що походить з колишньої бібліотеки капітули Греко-католицької церкви в Перемишлі. Як повідомляють власницькі (провінієнційні) записи, його власником був декан Перемишльської греко-католицької капітули та професор Львівського університету Іван Лавровський (1773–1846), який купив цей раритет у львівських бернардинців⁸ (*BN 12383*).

¹ Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich*, s. 226.

² Тут і далі копії твору Я. Юзефовича ідентифікуються за науковою інституцією, де вони зберігаються, або за їхніми власниками, з поданням одиниці зберігання (*Бавор. 200; Ossol. 124; Zalus. 81; ÖNB, 8554; BN, 12383*), див. *додаток 4*: Копії «Історії Львівського архієпископства».

³ Бібліотека Залуських відкрилася у Варшаві 1747 р. та була першою публічною бібліотекою в Польщі. Після захоплення Варшави російськими військами 1794 р. її як трофей перевезли до Санкт-Петербурга. У міжвоєнний період основну частину книг та рукописів повернули Польщі. 1944 року, під час придушення Варшавського повстання, бібліотечні фонди сильно постраждали. Історію цього культурного закладу див.: Kozłowski J. *Szkice o dziejach Biblioteki Zaluskich*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1986.

⁴ *Specimen catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Zaluscianae a Joanne Daniele Andrea Janozki, canonico Scarbimiriensi*. Dresdae, 1752, p. 30, nr 81.

⁵ *Janociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae* / Ed. S. T. Linde. Varsaviae, 1819, vol. 3, p. 166–167.

⁶ Chodyniecki I. *Historia stoletcznego Królestw Galicyi i Lodomeryi Miasta Lwowa*. Lwów, 1829, s. 427; Rózycki E. *Księgozbiór Rady Miasta Lwowa w okresie staropolskim // Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*. Kraków, 2013, t. 11, s. 38–39.

⁷ Див.: Харлампович К. *Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви*. Казань, 1898, с. 12, 14, 73–74. Автор, напевно з огляду на плутанину з назвами автографів, яку запровадив О. Батовський, вважав «Leopoliensis archiepiscopatus historia» й «Annales urbis Leopoliensis» двома окремими творами (Там само, с. 73).

⁸ *Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Grekokatolickiej w Przemyślu* / Opr. A. Kaszlej. Warszawa, 2011, s. 250.

Загалом у середовищі львівського чернецтва «Історія» Я. Юзефовича мала особливу популярність. Окрім бернардинців, списки праці зробили львівські кармеліти босі та францисканці-реформати. У 1758 р. францисканець-реформат, колишній кустош, пізніше провінціал Руської кустодії-провінції ордену Станіслав Ключевський¹, виявивши зацікавлення цією хронікою, заангажував до переписування десять монахів-францисканців, які тоді студювали теологію. Вони сумлінно виконували поставлене завдання, «не бажаючи марно витратити вільний час і посвятили себе суспільному добру»². С. Ключевський узяв на себе обов'язок звірити переписане ними з оригіналом і виправити огріхи. Згодом, у вже готовій копії він додав коротке післяслово, в якому не лише висвітлив обставини її появи, але як учений монах також запропонував долучити до тексту покажчик. С. Ключевський радив укласти такий індекс не за сторінками, а за роками та номерами маргінальних нотаток (застосувавши підхід о. Пйотра Скарги, котрий видав польською мовою щорічну хроніку Католицької церкви «*Annales ecclesiastici*» Цезаріо Баронія³). Утім, ці міркування пропонувалося взяти до уваги при підготовці рукопису до друку, а від такого наміру, як знаємо, автор «Історії Львівського архієпископства» відмовився.

Список францисканських монахів з 1758 р. на початку ХІХ ст. належав синдикові кредитного товариства в Галичині Адамові Цибульському. Потім той перепродав чи передав манускрипт уже згаданому польському історикові та колекціонеру О. Батовському (1799–1862), який у 1852 р. виставив цей кодекс, разом з багатьма іншими, на розпродаж⁴. Урешті-решт ця копія праці Я. Юзефовича потрапила до бібліотеки Баворовських у Львові й тепер входить до фондів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України⁵ (*Бавор. 200*).

У 1769 р. дефінітор ордену кармелітів Литовсько-руської провінції, пріор львівського монастиря взятих кармелітів Валеріан Грушинський⁶ власноруч спорядив новий список хроніки, що пізніше став власністю Інституту Оссолінських і сьогодні зберігається у Вроцлаві⁷ (*Ossol. 124*). Цікаво, що зовнішній вигляд копії був презентабельнішим, ніж в оригіналу, оскільки її опрацювали у шкіряну палітурку, тоді як автограф мав обкладинку з недовговічного картону, що міг обшарпатися ще у ХVІІІ ст.

Копіст надав своєму спискові власну назву:

«*Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans, iuris publici et privati, revolutiones in regno et contingentia, praesertim in provinciis Russiae [...]*

.....
¹ Отець Станіслав Ключевський (1714–1776) був освіченим представником епохи Просвітництва, цікавився історією, теологією, мовознавством, написав низку праць, частина яких залишилася неопублікованою, див.: Булатова С. Археографічна спадщина вченого-реформата Станіслава Домініка Ключевського (1714–1776) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // *Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2015, вип. 19, с. 3–19.

² ЛННБ, ф. 4, оп. 1, спр. 200, арк. 344.

³ Baronio C. *Roczne dzieje kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Jesusa Christusa* / Tłum. P. Skarga. Cracoviae, 1603.

⁴ *Katalog Biblioteki Odnowskiej [Aleksandra Batowskiego] w przedaż przeznaczonej*. Lwów, 1852, s. 5, nr 19.

⁵ ЛННБ, ф. 4, оп. 1, спр. 200.

⁶ В. Грушинський видав декілька творів теологічного характеру, у т. ч.: Gruszczyński V. *Triumphus Ecclesiae militantis in certamine theologico contra heterodoxos perduelles verae Christi fidei perfidos hostes [...]* defendente Francisco Glogowski [...] sub assistentia R. P. Valeriani Gruszczyński [...]. [Leopoli, 1746]; Eiusdem. *Nauki krótkie duchowno- i świecko-obyczajne [...]*. Berdyczów 1774. Помер після 1777 р. Докладніше про його наукову та організаційну діяльність див.: Murawiec W. Gruszczyński Walerian // *Słownik polskich teologów katolickich*. Warszawa, 1981, t. 1, s. 601.

⁷ BZN, Rękopisy, nr 124 (онлайн-доступ: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6852/edition/6306>).

enuntians, periodo satis rotunda antea perillustris admodum reverendi domini Ioannis Thomae Iosephowicz, canonici cathedralis Leopoliensis, evolutos, nunc cura et labore reverendi patris [...] Valeriani Gruszczyński, definitoris provinciae, prioris conventus iunioris Leopoliensis Carmelitarum, in novum exemplar reproductos et ordinatos [...] anno [...] 1769 [...] / Надзвичайний том хронік міста Львова, що розповідає, відповідно до публічного та приватного права, про зміни в королівстві та випадки, зокрема в руських краях [...], за достатньо окреслений період, попередньо впорядкований превелебним отцем, каноніком Львівської катедри Яном Томашем Юзефовичем, а тепер за опіки та працею превелебного отця [...] дефінітора провінції, пріора Львівського меншого конвенту [взутих] кармелітів Валеріана Грущинського представлений та організований у новій копії [...] в 1769 році».

Як наголошено в титулі копії, твір мав слугувати монахам-кармелітам, насамперед з дидактичною метою – «ad eruditionem, notitiam et memoriam posterorum / для навчання, знання та на пам'ять нащадкам»¹. В. Грущинський вніс незначні коректорські зміни в передмову, усунувши фрагмент про самостійне переписування книги Я. Юзефовичем². Спершу пріор кармелітського кляштору точно відтворював оригінальний текст, з-поміж іншого також вносячи розміщені на маргінесах авторські поклики на літературу та джерела, але починаючи з дев'ятої сторінки вони зникають, що істотно знизило цінність і наукове значення копії. Помітно, що В. Грущинський володів латинською мовою набагато гірше ніж Я. Юзефович, що доводять численні помилки внаслідок копіювання. Ось лише невелика частина некоректних відчитань, що суттєво вплинули на розуміння тексту: *sellam* (*opus.*) – *stellam* (*Ossol. 124*); *lararium* (*opus.*) – *lavarium* (*Ossol. 124*); *trisulcum* (*opus.*) – *trisulium* (*Ossol. 124*); *accelerantibus* (*opus.*) – *appropriantibus* (*Ossol. 124*); *successu rerum* (*opus.*) – *successit rerum* (*Ossol. 124*); *nubilus* (*opus.*) – *nulibus* (*Ossol. 124*); *bono omine* (*opus.*) – *bono opere* (*Ossol. 124*) та ін. У кількох місцях переписувач пропустив рядки, поплутав порядок слів тощо. Він також не знав місцевостей, про які йшлося у хроніці, – звідси й «Livia» замість «Swica» (притока Дністра); «Rochatimensia» замість «Rochatinensia» (рогатинська) тощо. Неправильно відчитувалися часто й прізвища львівських міщан: «Палятович» замість «Галятович», «Шалтер» замість «Шеллер», «Козлярський» замість «Козярьський», «Піжицький» замість «Гіжицький» та ін.

На відміну від автографа, список з Інституту Оссолінських перебував у публічному користуванні, ставши найпопулярнішим серед дослідників. Цьому також посприяла перша наукова публікація про «Історію Львівського архієпископства» О. Батовського, який базував свій аналіз саме на цій копії, а не оригінальному рукописі, оприлюднивши детальний анований зміст твору та кілька фрагментів тексту³. Очевидною її перевагою перед оригіналом є науковий апарат. Не названий В. Грущинським новик уклав розлогий предметно-тематичний покажчик, що містив гасла на майже ста сторінках рукописної копії. Хоча, звісно, наукова якість цього індекса із сучасного погляду невисока. Індекс впорядковано за алфавітом, але в межах кожної літери тотожні гасла не зібрані в єдину позицію – укладач просто вибирав поняття, послідовно йдучи за текстом.

Від цієї копії львівських кармелітів походить ще одна, що також відклалася в Інституті Оссолінських⁴ (*Ossol. 147*). Її титул аналогічний до кармелітського з доповненням про

¹ BZN, Rękopisy, nr 124, k. 7 (титульна сторінка без пагінації).

² Ibidem, k. 15 (вступ без пагінації).

³ Batowski A. Rękopisma do dziejów polskich, s. 223–317.

⁴ BZN, Rękopisy, nr 147 (*Ossol. 147*).

копіїста. Переписаний Валентином Никодимом Порчинським (утім, у тексті помічаємо декілька різних почерків), кодекс і в іншому майже тотожний охарактеризованому списку Грушинського (наприклад, у ньому наявний такий самий предметно-тематичний покажчик). Як стверджує архівіст Войцех Кентжинський, який описував рукописи Інституту Оссолінських, копією В. Порчинського спочатку володів представник магнатського роду Замоїських, а згодом польський письменник та публіцист Юзеф Дзежковський (1807–1865), спадкоємці котрого подарували той манускрипт Оссолінеуму¹.

Наступний список праці Я. Юзефовича, що з'явився в другій половині XVIII ст. зусиллями кармелітів, тепер в Австрійській національній бібліотеці² (*ÖNB*, 8554). Австрійський чиновник і колекціонер граф Бреттшнайдер у 1787 р. передав до Відня копію хроніки як дублет з бібліотеки Львівського університету³. Щоправда, інформуючи про це, тогочасний історик Йоганн-Християн Енгель міг помилитися щодо існування такої університетської збірки, адже як офіційна установа цей вищий навчальний заклад почав функціонувати щойно після видання цісарського декрету в 1784 р. До сьогодні в рукописних колекціях Львівського університету переписів «Історії» розшукати не вдалося.

Віденські архівісти назвали манускрипт львівського монастиря взутих кармелітів так:

«*Annales revolutionum regni Poloniae rerumque notabilium tam civitatis Leoburgiae, quam capituli in civilibus et spiritualibus, a. 1614–1700 / Хроніки змін у Польському королівстві та визначніших подій як у місті Львові, так і щодо капітули, за міськими та церковними джерелами, у 1614–1700 роках*».

На переконання Й.-Х. Енгеля, такий акцент було зроблено з огляду на значну увагу автора до минулого Польщі загалом і Львова зокрема. Відомо, що власне тією копією хроніки користувався і сам австрійський історик (з-поміж іншого, він уперше опублікував за інформацією Я. Юзефовича пізніше коментований багатьма вченими сюжет про Шолудивого Буняка), і знаний дослідник давнього Львова Денис Зубрицький⁴.

У другій половині XVIII ст. копіїсти виготовили ще два кодекси, що збереглися у фондах бібліотеки Чарторийських у Кракові⁵ (*Czartor. 3964*) та Інституту Оссолінських у Вроцлаві⁶ (*Ossol. 3194*). За бібліотечними описами, які доступні як у літературі, так і онлайн, можна дійти висновку, що їхні тексти – це результат копіювання автографа або близьких до оригіналу копій, оскільки їхні титули аналогічні автографу⁷.

Хроніка Я. Юзефовича в літературі

Остання третина XVIII ст. (Ф. Ярошевич, Й.-Х. Енгель). Після створення близько десятка рукописних копій «Історії Львівського архієпископства» в другій половині

¹ *Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu Nar. im. Ossolińskich = Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Ossolinianae Leopoliensis* / Opr. W. Kętrzyński. Lwów, 1881, t. 1, s. 220.

² Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Codex 8554. Опис копії доступний у каталозі Австрійської національної бібліотеки онлайн: <https://cutt.ly/n538fDq>.

³ Engel J.-Ch. *Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken, wie auch der Königreiche Halitsch und Wladimir*. Halle, 1796, S. 403.

⁴ Зубрицький Д. *Хроніка міста Львова*. Львів, 2006, с. 235.

⁵ Museum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich, Rękopisy, nr 3964.

⁶ BZN, Rękopisy, nr 3194.

⁷ *Katalog rękopisów Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, sygn. 3000–3999. (Rękopisy staropolskie, nowożytne, orientalne, staroruskie (XIV – koniec XIX w.))*. Kraków, 2009–2010, nr 3964 (онлайн-каталог: <https://opac.mnk.pl/sowacgi.php?KatID=0&typ=record&001=KMN19007364>); *Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Lwowie (nr 1505 do 5500)*. Lwów, 1926, s. 228, nr 3194.

XVIII ст. не тільки монахи та студенти, але й літератори, теологи й науковці почали читати твори Я. Юзефовича та посилатись на них у своїх працях. 1767 року польський агіограф, францисканець-реформат Флоріан Ярошевич у життєписі абатиси монастиря бенедиктинок Катажини Сапоровської опирався на текст львівського каноніка як на джерело¹. Він подав основні факти про К. Сапоровську, майже дослівно переклавши польською мовою латинський текст хроніки, на початку своєї книжки сумлінно вказавши її автора в реєстрі авторів, з чийх робіт черпав інформацію.

Піонером звернення до нарративу Я. Юзефовича як до важливого історичного джерела вже у XVIII ст. був австрійський вчений Й.-Х. Енгель. У своїй монографії, присвяченій українському минулому, передовсім добі Галицького-Волинського князівства та козацькій епосі, він у кількох епізодах покликався на «Історію Львівського архієпископства»². Науковець частково опирався на цей твір, інтерпретуючи княжий період історії Львова (коли мовилося про існування в той час храму Св. Івана Хрестителя³), висвітлюючи події Хмельниччини й облогу Львова 1648 р. військами козаків і татар⁴. Саме йдучи за Я. Юзефовичем, він оповів український народний переказ про Шолудивого Буняка, якого обдурило звичайний козак⁵.

Перша половина XIX ст. (І. Ходинецький, Ф. Захаріясевич, О. Батовський). Ігнацій Ходинецький, історик-аматор, який вперше у XIX ст. видав узагальнену історію міста Львова, подібно до Й.-Х. Енгеля, звертається до Я. Юзефовича, коли пише про козацьку облогу міста 1648 р., чи про церкву та монастир Св. Івана Хрестителя, відносячи їхнє виникнення до днів правління князя Льва Даниловича⁶. Проте найбільшу увагу І. Ходинецького привернув інший текст львівського каноніка – про захоплення Львова шведами 1704 р. Саме цю працю він рясно цитує, вводячи таким чином її автора до кола визначних постатей, що істотно впливали на долю міста і його мешканців того трагічного часу⁷. Натомість Д. Зубрицький фактично оминув хроніку Я. Юзефовича, звернувшись до неї лише раз (причому не до оригіналу, а до його віденської копії 1787 р.), та й то на маргінесі своєї відомої синтези про Львів⁸. В іншій розвідці вчений критично висловився про «Історію Львівського архієпископства», наголосивши, що їй у багатьох місцях не слід довіряти без застереження⁹.

Професор Львівського університету та львівський архієпископ вірменського обряду Францішек Ксаверій Захаріясевич на сторінках своєї публікації про Львівську латинську капітулу теж не забув про «Історію» Я. Юзефовича. Опрацьовуючи матеріали до статті, дослідник знайшов у капітульному архіві автограф хроніки, в якому, за словами вірменського єрарха, продовжено історію львівських архієпископів за 1614–1700 рр. «Однак у цьому рукопису він (Юзефович. – М. К.) подав інші відомості, що стосуються історії нашого краю, але немало написано без будь-якої критики»¹⁰. Та навіть така доволі негативна оцінка

¹ Jaroszewicz F. *Matka Świętych Polska albo Żywoty Świętych Błogosławionych, Wielebnych, Świętobliwych, Poboznych Polakow y Polek wszelkiego stanu y kondycji*. Kraków, 1767, s. 542–544.

² Engel J.-Ch. *Geschichte der Ukraine*.

³ Ibidem, S. 576.

⁴ Ibidem, S. 148, 156, 200.

⁵ Ibidem, S. 155–156. Літературу щодо сюжету про Шолудивого Буняка див. примітку 210.

⁶ Chodyniecki I. *Historia*, s. 132, 349. Автор чомусь вважав Я. Юзефовича не тільки львівським каноніком, але й райцею міста Львова (*senator miasta Lwowa*) (Ibidem, s. 427).

⁷ Chodyniecki I. *Historia*, s. 231–267.

⁸ Зубрицький Д. *Хроніка міста Львова*, с. 235.

⁹ Zubrzycki D. *Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi*. Lwów, 1836, s. 22. Йшлося про те, що Юзефович хибно назвав католиком друкаря Михайла Сльозку, який друкував книжки для Львівського Ставропігійського братства.

¹⁰ Zacharyasiewicz F. X. *Historia metropolitalnej kapituły lwowskiej obr[ządku] lac[ińskiego][...]nareszcie*

наукового внеску Я. Юзефовича не завадила Ф. Захаріясевичу залучити наротив свого попередника для написання книги про вірмен у Польщі¹. Як зазначив професор, історія вірменського єпископа Миколая Торосовича, який прийняв унію з Апостольським престолом у 1630 р., була викладена переважно за рукописом львівського каноніка².

Польський історик О. Батовський доклав чимало зусиль, щоб спопуляризувати особу та хроніку Я. Юзефовича, оприлюднивши вже названу нами докладну розвідку в 1844 р.³ Він зібрав інформацію про автограф, п'ять копій твору, зафіксував головні біографічні дані про автора, надрукував гравюру з його портретом у молодому віці (див. фронтиспіс нашого видання). Дослідник проаналізував основні архівні джерела, використані у хроніці, подавши перелік 19 груп та окремих рукописів. Осібно проаналізовано цитовану хроністом літературу, до якої О. Батовський зарахував 21 позицію, підкресливши, що реєстр неповний⁴. У цей список літератури помилково ввійшли й рукописи життєписів львівських архієпископів писаря консисторії Мартина Фіалковського, а також щоденник львівських каноніків Мельхіора Стефанідеса й Анджея Средзінського про переговори представників світського та духовного станів на сеймі 1631 р. Для легшого орієнтування в достатньо великому за обсягом творі О. Батовський уклав його анотований зміст за параграфами, які були виділені в копії В. Грущинського, подекуди ширше переказуючи цікавіші, на його думку, уривки тексту Я. Юзефовича⁵.

Підсумовуючи, О. Батовський констатує, що роботу львівського автора навряд чи варто назвати історією, тобто «тяглою історичною книгою чи хронікою, радше зібранням історичних уламків (котрі сам називає *Annotationes*), пов'язаних низкою років, з якої кожен має змогу вибрати, що йому потрібніше»⁶. Та хоча, за визначенням польського вченого, Я. Юзефович не може дорівнятися видатним історіографам Яну Длугошу чи Мартинові Кромеру, але його цілком можна поставити поряд з іншими істориками того часу. Також О. Батовський не погоджувався із суворою оцінкою «Історії Львівського архієпископства» Д. Зубрицьким та Ф. Захаріясевицем, вважаючи її надто категоричною.

Вчинивши добру справу для примноження наукових знань про хроніста та його доробок, О. Батовський вніс і негативну лепту в розвиток науки, коли на перше місце за важливістю замість оригіналу фактично поставив список кармеліта В. Грущинського, що збереглася в бібліотеці Оссолінських. Саме нею послуговувався перший перекладач хроніки Я. Юзефовича – гімназійний викладач латинської мови Мартин Півоцький (бл. 1770–1843). Проблема полягала не тільки в численних недоліках, виявлених згодом у цьому списку, а й у відсутності в ньому маргіналій, які опустив копіїст. А вони містили багато архівознавчої й історіографічної інформації, що дозволяла скласти краще уявлення про події та постаті, описані львівським каноніком.

Польський переклад М. Півоцького (1854 р.). Переклад «Історії Львівського архієпископства» Я. Юзефовича побачив світло денне через 11 років після смерті М. Півоцького⁷.

.....
wykaz prałatów i kanoników teyże kapityły od roku 1429 do roku 1830 // *Przyjaciel chrześcijańskiej prawdy*. Przemyśl, 1839, z. 3, s. 81. Див. також цю цитату Ф. Захаріясевица латинською мовою: Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich*, s. 235.

¹ [Zacharyasiewicz] F. X. *Wiadomość o Ormianach w Polsce*. Lwów, 1842. Про особу та вірменістику цього автора писав: Дашкевич Я. Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков // Його ж. *Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть*. Львів, 2012, с. 55–56 (перевид. з 1962 р.).

² [Zacharyasiewicz] F. X. *Wiadomość o Ormianach*, s. 47.

³ Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich*, s. 223–317.

⁴ *Ibidem*, s. 246–247.

⁵ *Ibidem*, s. 248–294.

⁶ *Ibidem*, s. 237.

⁷ Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusis Czerwonej* / Przeł. M. Piwocki. Lwów, 1854.

Видання реалізував Войцех Манецький, орендар друкарні Інституту Осолінських. Хоча на титулі книги він повідомляв, що праця видається «з оригіналу ніколи не друкованого»¹, але насправді джерелом тексту для перекладача стала копія В. Грушинського. М. Півочький почав працювати над нарративом Я. Юзефовича від 1634 р., оскільки попереднім роком закінчувався хронологічний виклад перекладеної ним же історії міста в «Потрійному Львові» Б. Зиморовича². Завершити свою роботу гімназійному вчителеві не вдалося – хронологія твору Я. Юзефовича несподівано обривається на 1690 р.

На складність перекладу впливали насамперед недоліки копіювання його підстави (помилки, що змінювали зміст, описки, пропуски). Та й сам латинський текст Я. Юзефовича виявився М. Півочькому заскладним для витлумачення. Аби уникнути труднощів, той пропускав по декілька абзаців майже у кожному році, окремі рядки, речення, слова. У виданні постійно натрапляємо на термінологічні ляпи, зумовлені відсутністю в перекладача історичної освіти: «книгозбірня» замість «архів», «консули» замість «райці», «адвокат» замість «суддя» «обивателі» замість «міщани», «капітан» замість «староста», «шляхетський суд» замість «гродський суд», «апостольський намісник» замість «апостольський нунцій», «річники капітули» замість «акти капітули», «цивільна складка» замість «міська складка» та ін. У сюжеті про підготовку Берестейської унії з двох православних владик зроблено одного, взагалі неіснуючого в історії «львівського та перемишльського владику»³, «Мультияни» чомусь замінено на «Молдавія»⁴.

Перекладач міг втручатися в оригінальний текст, свідомо спотворюючи зміст. Ось як М. Півочький витлумачив епізод доби Хмельниччини, датований 1649 роком: «зранку на горах показалася передня сторожа татар з Тугай-беєм на чолі»⁵, при тому, що в оригіналі читаємо «на пагорбах з'явилися передні відділи татар з Тугай-беєм, що налічували шістдесят тисяч вояків» (с. 337). У 1655 р. гетьман Богдан Хмельницький промовляв до послів міста, демонструючи територіальні амбіції новопосталої Гетьманської держави: «доки дістане переможна козацька шабля, там буде межа їхнього (козацького. – М. К.) володіння» (с. 411). У перекладі ж М. Півочького цей фрагмент повністю перевернуто: «допоки блищить переможна козацька шабля, буде мститися за сваволу та погорду польських панів»⁶. Далі, під тим же 1655 р. сказано, що Ченстохова «дісталася в руки шведів»⁷, хоча Я. Юзефович правильно зазначив, що вони відступили від міста. М. Півочький також винайшов загадкових «семенювських козаків»⁸, найменувавши так сейменів – охоронців молдавських та волоських господарів у XVII–XVIII ст. (с. 707).

Тлумач часто помилявся в назвах місяців, чисельності військ, плував назву річки Дністер з Бугом, Барський замок зі Збаразьким, місто Волочиск із «Волощиною»⁹. Він пропустив більшість крилатих фраз античних авторів, неухважно приписав вислів італійського історика ранньомодерної доби Фаміано Стради античному географові Страбону¹⁰. На жаль, таких змістових вад у роботі М. Півочького достатньо.

.....
¹ Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa*, «z oryginału nigdy nie drukowanego przełożona na język ojczysty» (титульна сторінка).

² Zimorowicz B. *Historia miasta Lwowa, królestw Galicyi i Lodomeryi stolicy, z opisaniem dokładnym okolic i potróynego oblężenia* / Przeł. M. Piwocki. Lwów 1835. Характерно, що, як і у випадку з твором Я. Юзефовича, видавець дав іншу назву тексту Б. Зиморовича, відмінну від оригінального титулу.

³ Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa*, s. 86.

⁴ Ibidem, s. 347, 431.

⁵ Ibidem, s. 115.

⁶ Ibidem, s. 184.

⁷ Ibidem, s. 206.

⁸ Ibidem, s. 426.

⁹ Ibidem, s. 357.

¹⁰ Ibidem, s. 358.

Польськомовна «Історія Львівського архієпископства» 1854 р. зазнала справедливої критики серед науковців. Маврицій Дзедушицький, який у розвідці про Львівську латинську катедру неодноразово користав із хроніки Я. Юзефовича, залишив нищівний відгук про перекладне видання, що є «лихим [...] його можна назвати радше витягом з Юзефовича»¹, позаяк там опущено 30 років та чимало фрагментів тексту. Знаний історик і колекціонер Владислав Лозинський наприкінці XIX ст. у просопографічній монографії з історії ранньомодерного Львова повторив закиди щодо неповноти й неточності перекладів М. Півоцького (як твору Б. Зиморовича, так і Я. Юзефовича), підсумувавши, що для наукових студій краще користуватися «кодексами, що зберігаються у бібліотеці Оссолінських»².

Публікація хроніки В. Антоновичем (1888 р.). До тих же списків праці Я. Юзефовича з Інституту Оссолінських зазирнув свого часу й один з найвизначніших українських істориків XIX – початку XX ст. Володимир Антонович, коли перебував у Львові у дні наукового відрядження 1880 р.³ Проводячи плідну кверенду в Інституті Оссолінських, він натрапив на рукопис Я. Юзефовича й замовив копіювання сторінок з козацькою тематикою, на яку був багатий цей наратив. У 1888 р. козацькі сюжети твору львівського каноніка ввійшли до збірника літописів, в яких відображалася ранньомодерна історія України⁴. В. Антонович опублікував хроніку в скороченому вигляді – за 1624–1700 рр., мовою латинського оригіналу. Друкувати текст про перше десятиліття – 1614–1623 рр., київський історик відмовився, бо за його оцінкою відомості хроніста з того періоду ґрунтувалися лише на вже виданих джерелах.

Зрозуміло, що ця едіція В. Антоновича не могла замінити автографа Я. Юзефовича: по-перше, вона мала тематичне спрямування, а по-друге, підставою для неї стала не цілком достовірна копія з Інституту Оссолінських. Публікація українського історика не позбавлена вад, властивих перекладу М. Півоцького. Йдеться передовсім про метод «клею та ножниць», коли текст відтворювався не суцільно, а вибірково (у цьому разі – за тематичним принципом). До купюр київський видавець вдавався нерідко й тоді, коли Я. Юзефович робив неприємні словесні випадки в бік козаків та їхніх ватажків.

Український учений присвятив аналізу цього твору частину свого вступу до підготовленого ним збірника літописів та коротку статтю в київському часопису⁵. Власне з цієї статті В. Антоновича в літературі й поширилися хибна звістка про відсутність автографа хроніки⁶. З деякими помилками дослідник навів і біографічні дані Я. Юзефовича та його родини. Спостереження історика також стосувалися основних складових твору (історія архієпископства, регіональна історія, львівські сюжети, інформація про надприродні явища). Науковець детальніше розкриває ті епізоди, де канонік писав про українців-русинів, вірмен та

¹ Dzeduszycki M. *Kościół Katedralny Lwowski obrządku łacińskiego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najśw. Panny*. Lwów, 1872, s. 45–46.

² Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku* / Wyd. [3], wznowione. Lwów, 1902, s. ii–iii.

³ Райківський І. Володимир Антонович і Галичина // *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2016, № 28, с. 77–78.

⁴ *Летопись событий в Южной России львовского каноника Яна Юзефовича 1624–1700 гг.* // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России* / [Авт. предисл. В. Антонович]. Киев, 1888, с. 113–212. Цікаво, що під цією штучною російськомовною назвою, наданою видавцем, «Історія Львівського архієпископства» Я. Юзефовича проаналізована в енциклопедичному виданні радянського часу, див.: Бакулин В. *Летопись событий в Южной Руси* // *Советская историческая энциклопедия*. Москва, 1965, т. 8, с. 605.

⁵ Антонович В. Предисловие // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России* / [Авт. предисл. В. Антонович]. Киев, 1888, с. xxx–xliv; Його ж. *Летопись Яна Юзефовича как источник для истории Южной Руси* // *Киевская старина*. Киев, 1887, № 11, с. 529–536.

⁶ Антонович В. *Летопись Яна Юзефовича*, с. 529.

євреїв. В. Антонович зауважує, що релігійна свідомість сильно впливала на автора хроніки, якого він іменує «ревним католиком, що, незважаючи на свій розвиток та начитаність, виявляє сліпий фанатизм і значну схильність до містицизму»¹. Особливо це далось взнаки в описах чуд та різних містичних подій, які автор приймав за безсумнівну правду, хоча вони й виглядали фантастично й нерідко суперечили канонам християнства.

Із джерелознавчої перспективи В. Антонович висновує, що до 1648 р. автор літопису опирався переважно на друковані джерела, а після початку Хмельниччини – на недруковані щоденники, самостійні реляції, спогади, у т. ч. і власні. Однак навряд чи В. Антонович зробив би такий категоричний висновок, якби в його руках був автограф тексту Я. Юзефовича з докладними примітками на маргінесах про залучені матеріали.

Міжвоєнний і повоєнний періоди (Л. Харевічова, М. Гембарович, Я. Дашкевич). У ХХ ст. хроніка Я. Юзефовича все частіше фігурує в науковій літературі, з'являються нові ділянки гуманітарних знань, дослідники яких цитують твір львівського каноніка. У міжвоєнні роки Луція Харевічова у своїй монографії з оглядом історіографії та джерелознавства історії Львова популяризує історичну спадщину Я. Юзефовича, базуючись на доробку попередників, у т. ч. й на усталених у науці тезах О. Батовського². Після Другої світової війни цією хронікою послуговувалися вже більше з практичною метою. Мечислав Гембарович звертався до неї, коли опрацьовував мистецтвознавчі сюжети ХVІІ ст.³, Ярослав Дашкевич – при вивченні літератури про вірменські колонії на українських землях⁴. У 1972 р. Я. Дашкевич здійснив історіографічний та джерелознавчий аналіз творчого спадку Я. Юзефовича⁵. Вчений стисло охарактеризував історичні погляди хроніста, обгрунтувавши їх ідеологічно:

«Як виходець з міщанського середовища та релігійний фанатик католицького напрямку, І.-Т. Йосефович (прізвище Я. Юзефовича подано автором за транскрипцією з латині. – М. К.) показав ці свої переконання в хроніці. З наївною вірою він описує чудеса (навіть такі, що протирічать церковним канонам), нападає на схизматиків, не лише українців, але й вірмен. У хроніці виступив він як ідеолог міщанства – з таких позицій він критикує шляхетську Річ Посполиту; з другого боку – як ревний католик і польський патріот – обурюється непокірністю козаків і просто їх ненавидить (для такої ненависті, правда, в нього були особисті мотиви – батько І.-Т. Йосефовича, постачальник польської армії, загинув під час облоги поляками Ставища в 1664 р.), хоча й признає, що польська влада ставилася до них несправедливо»⁶.

У підсумку Я. Дашкевич акцентував на потребі критичного видання «Історії Львівського архієпископства», невисоко оцінивши спроби такої едиції у ХІХ ст.⁷

¹ Антонович В. Предисловие, с. xxxv.

² Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, s. 27–32.

³ Gębarowicz M. *Szkice z historii sztuki XVII w.* Toruń, 1966; Eiusdem. *Jan Andrzej Próchnicki (1553–1633). Mecenas i bibliofil: szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji.* Kraków, 1980.

⁴ Дашкевич Я. Армянские колонии на Украине, с. 48–49.

⁵ Дашкевич Я. Степанос Рошка та інші вірменські історики ХVІІІ ст. // Його ж. *Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури* / 3-те вид., допов. Львів, 2015, с. 781–786. Стаття була готова до друку українською мовою в 1972 р., але її публікацію з цензурних міркувань заборонили, тому автор видав цей науковий текст у французькій версії, див.: Dachkévytch Ya. Les historiens arméniens en Ukraine au XVIIIe siècle // *Revue des Études Arméniennes. Nouvelle série.* Paris, 1972, t. 9, p. 385–424 (передрук: Дашкевич Я. *Вірменія і Україна.* Львів; Нью-Йорк, 2001, с. 189–228).

⁶ Дашкевич Я. Степанос Рошка, с. 784.

⁷ Там само, с. 782–783.

Отець Юзеф Крентош, як історик Церкви, мабуть, не раз гортав сторінки праці Я. Юзефовича, готуючи власну історію Львівського архієпископства пізньосередньовічного та ранньомодерного часу¹. Проте, маючи під рукою таке солідне джерело, де не тільки скрупульозно описано XVII ст., а й фрагментарно – також попередню епоху, Ю. Крентош опрацював його недбало. Він навіть не спромігся розгорнути латинський текст хроніки, цитуючи неадаптиований польський переклад М. Півоцького середини XIX ст.

На сучасному етапі: польські публікації (П. Борек, Т. Блех). До едичійної роботи над історичною спадщиною Я. Юзефовича дійшло аж на початку XXI ст. Першим було видано щоденник облоги та захоплення Львова шведами 1704 р. «*Lwów utrapiony in anno 1704*», підготовлений до друку польським дослідником літературних та історичних пам'яток XVII–XVIII ст. Пйотром Бореком². Окрім передмови до цього видання, вчений оприлюднив декілька власних розвідок, де на відомих джерелах та літературі простежив життєвий шлях, суспільні, релігійні ідеали та історичний світогляд львівського каноніка³.

Перед тим як узятися до написання великої панорамної «Історії Львівського архієпископства», Я. Юзефович у 1702 р. опублікував агіографічну працю історичного характеру про св. Яна з Дуклі «*Krótkie zebranie życia wielbnego Jana z Dukli*». Вона цікава тим, що відображає історичні погляди автора, які проявилися й під час укладання його хроніки. За словами П. Борєка, «автор (Юзефович. – М. К.) інтерпретував події в контексті Божого провидіння. У такий спосіб історія наче здобувала релігійну санкцію. У розумінні Я. Юзефовича земний порядок відповідав вищому плану. Бог керував як перебігом історії, так і людськими вчинками. Він діяв через “знаки”, зокрема святих і війни»⁴. Але Я. Юзефович не був самотнім у такому баченні історії в добу Бароко. Як влучно висловився П. Борєк, барокова побожність поєднувала у багатьох авторів «елементи католицької віри з вірою в небесні знаки»⁵, що потребує подальшого вивчення. Історична оповідь, за намірами львівського хроніста, мала виконувати як пізнавальні функції, так і глорифікаційно-панегіричні. На його похвали заслужили католицькі архипастирі та пересічні духовні, а також вояки, у т. ч. й міщани, котрі захищали свою батьківщину зі зброєю в руках.

Попри бажання львівського каноніка передати нащадкам знання про Львівську архидієцезію, він чимало місця відводить подіям, які відбувалися на території Галицької Русі та в інших регіонах Речі Посполитої⁶. На відміну від багатьох тогочасних письменників, Я. Юзефович нотував і свої критичні міркування щодо джерел та подій. П. Борєк особливо наголошує на об'єктивнішому висвітленні цим автором причин Хмельниччини, на яке спромоглося тоді ще дуже мало його сучасників-істориків. Утім, такий критичний підхід не вберіг хроніста від відверто антисемітських висловлювань, певної агресивності стосовно православного та загалом некатолицького населення.

Аналіз «Історії Львівського архієпископства» польським істориком літератури мав джерелознавчі обмеження, оскільки П. Борєк працював не з латинським оригіналом, а з

¹ Krętosz J. *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772*. Lublin, 1986.

² Józefowicz J. T. *Lwów utrapiony in anno 1704*.

³ Borek P. Jan Tomasz Józefowicz, s. 117–157; Borek P. Місце історії, с. 409–426; Borek P. *Żywioł historyczny w twórczości Jana Tomasza Józefowicza // Od strony kresów: studia i szkice*. Kraków, 2005, cz. 3, s. 6–18.

⁴ Борєк П. Місце історії, с. 416–417.

⁵ Там само, с. 423.

⁶ Там само, с. 421. Не маючи доступу до повного тексту хроніки Я. Юзефовича, П. Борєк не помітив того місця, де львівський канонік широко тлумачить територію Львівського архієпископства, долучаючи до неї терени руських «філіяльних» єпископств: Перемишльського, Луцького, Холмського, Кам'янецького, Київського (с. 25), тобто включаючи фактично всі українські етнічні землі Речі Посполитої.

польським перекладом. Це помітно, наприклад, у твердженні науковця про те, що останні частини хроніки були написані невдовзі після 1700 р., цілком невмотивовано пов'язуючи цей процес із зведенням дерев'яних споруд новопосталого костелу в Мильчицях¹. Коло залучених джерел та літератури, яке охоплює своїм зором П. Борек (а це тільки праці двох істориків – Бартоломея Зиморовича й Веспасіана Коховського), виглядало б значно ширшим за умови ознайомлення з автографом. На жаль, історик літератури поминув античну складову історії Я. Юзефовича з цитуванням ним творів Сенеки, Тацита, Гомера, Лівія та інших латинських і грецьких авторів.

У 2015 р. ще один польський історик Томаш Блах представив свою оглядову статтю про львівського каноніка і його предків². Здебільша його розвідка ґрунтувалася на вже напрацьованому попередниками, від яких він переповідав не до кінця достовірні біографічні відомості про Я. Юзефовича та його родичів. До старих неточностей Т. Блах додав і деякі власні, зокрема неслухно вказавши, що саме хроніст надав своїй роботі назву «*Annalium Urbis Leopoliensis tomus extravagans*», хоча насправді це зробив копійст кармеліт В. Грущинський у 1767 р.³ Очевидно, що, як і П. Борек, цей науковець не досліджував латинський оригінал хроніки, який міг би дати більше інформації про життя родину Юзефовичів.

Сучасний етап: українські філологи-неолатиністи (Л. Шевченко-Савченко, К. Балашов). Українські філологи Людмила Шевченко-Савчинська й Костянтин Балашов у двох своїх монографіях про українську латиномовну літературу ранньомодерного часу присвятили багато уваги творчості Я. Юзефовича та його основній праці «Історія Львівського архієпископства»⁴. Вважаючи, услід за В. Антоновичем, що автографа не існує, вони як підставовий текст узяли скорочене видання київського історика 1888 р., де були відібрані фрагменти за 1624–1700 рр., які стосувалися історії козацтва й українських земель. Науковці розгорнуто цитують Я. Юзефовича, аналізуючи різні аспекти літературного процесу й історичних подій та явищ (використання хроністом епістолярного жанру, його ставлення до війни, особи монарха, козацтва, опис чудес і містичних випадків тощо).

Однак істориків під час читання розвідок Л. Шевченко-Савчинської й К. Балашова бракує обговорення авторами контексту, знання ними історичної літератури з досліджуваної епохи, прогалини якого відчуваються в розгляді конкретних питань. Так, згадуючи легенду про Шолудивого Буняка, варто було навести принаймні декілька позицій з великого історіографічного масиву та глибше розвинути її коментар⁵. Сліпо довірившись текстові хроніки, літературознавці сприйняли студента львівського колегіуму єзуїтів Івана Божецького за автора щоденника облоги Львова 1648 р.⁶, хоча ще в XIX ст. історики встановили, що цей діарій належав Самуїлові Кушевичу.

Л. Шевченко-Савчинська також опублікувала окрему англomовну статтю, в якій розкриваються погляди Я. Юзефовича на дискусійні події українсько-польської війни середини XVII ст.⁷ Уже в заголовку розвідки дослідниця припустилася двох помилок, подавши в ній назву копійста В. Грущинського замість оригінальної авторської («*Archidioecesis Leopoliensis*

¹ Борек П. Місце історії, с. 413.

² Błach T. Jan Tomasz Józefowicz (1662–1728) i jego antenaci // *Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego*. Lublin, 2014 (2015), t. 6, s. 68–83.

³ Ibidem, s. 74.

⁴ Шевченко-Савчинська Л., Балашов К. *Давня література: з полону стереотипів*. Київ, 2012; Їх же. *Латиномовна українська література: загальний огляд*. Київ, 2013. Обидва видання є електронними книгами, які мають англomовні відповідники (онлайн-доступ – на сайті: <https://books.google.com/>).

⁵ Шевченко-Савчинська Л., Балашов К. *Латиномовна українська література*, с. 134.

⁶ Там само, с. 102–103.

⁷ Shevchenko-Savchynska L. Polemical Discourse in Joannes Josephowicz's *Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans* (1703) // *Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres* / Ed. by S. Zavarský, L. R. Nicholas and A. Riedl. Cambridge, 2016, p. 27–44.

historia») та хибно стверджуючи, що хроніка була написана ще в 1703 р. (насправді ж у цьому році Я. Юзефович тільки розпочав працювати над своїм рукописом).

Наскільки важливо брати для дослідження за основу саме автограф, показує неточність у цитаті, яку Л. Шевченко-Савчинська запозичила з видання В. Антоновича 1888 р., переклавши уривок англійською мовою:

«[...] Schismatici maesones, conductamine inito (quod una sit eorum fides, eadem sacra cum Cosacis, ideo ab iis securitas certa) ingressum in arcem subdole hostibus monstrarent et Catholicos et se ipsos perderent, quod quae scelere patrata est et parta, scelere rumpetur fides / The foolish schismatics conspired among themselves and (on account of their faith being the same as the faith of Cossacks, and also because they believed this move would ensure their safety) **perfidiously let the enemy into the fortress, thereby exposing both the Catholics and themselves to danger. They did know that a pact achieved by evil means would be broken in like manner**»¹.

Якщо зіставити цей фрагмент в оригіналі (с. 342) з публікацією 1888 р., то легко зауважити, що в одному місці зроблено пропуск, а в самому кінці неправильно передано цитату античного автора Сенеки, авторство якого в цьому випадку Я. Юзефович приховав. Відчитаний нами текст автографа та перекладений українською виглядає таким чином:

«[...] Schismatici maesones, conductamine inito (quod una sit eorum fides, eadem sacra cum Cosacis, ideo ab iis securitas certa) ingressum in arcem subdole hostibus monstrarent et Catholicos et se ipsos (quamquam poena mortis dignos)² perderent, nescientes, quod “quae scelere parta est³, scelere rumpetur fides” / допоки схизматицькі дурні не уклали угоди (що вони наче з козаками однієї віри й обряду, тому матимуть певну безпеку від них), підступно показали ворогам вхід до замку, згубивши і католиків, і себе (хоча й були гідні кари смертю). Вони не знали, що те, “що злочинном породжене, те злочинном зруйнує довіру”»⁴.

Як переконуємося, останні напрацювання польських та українських істориків і філологів лише заохочують до критичного видання «Історії Львівського архієпископства» львівського каноніка Я. Юзефовича.

Автор хроніки: походження та життєвий шлях

Родовід львівського каноніка. Щодо вірменського походження Я. Юзефовича серед істориків виник консенсус ще в XIX ст. У 1844 р. перший біограф хроніста О. Батовський висловив міркування, що він «народився, як я (Батовський. – М. К.) припускаю, у вірменському обряді»⁵, але жодних аргументів на підтвердження цієї гіпотези вчений не навів. Історик-аматор, вірменин за національністю, Садок Баронч 1856 р. у книзі життєписів знаменитих вірмен на польських та українських землях давньої Речі Посполитої подав біографу

.....
¹ Ibidem, p. 35. Хибу в перекладі допустив і М. Півовцький: Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa*, s. 126.

² Текст у дужках пропущено у виданні В. Антоновича (Летопись событий в Южной России, с. 148).

³ Поплутане відчитання в публікації В. Антоновича: «scelere patrata et parta est» (Летопись событий в Южной России, с. 148).

⁴ Див.: Seneca, *Medea*, 55 = L. Annæi Seneca. *Tragoediae cum exquisitis variorum observationibus ex nova recensione Antonii Thysii*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1651, p. 43.

⁵ Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich*, s. 229.

каноніка як представника львівського вірменського середовища¹. При цьому він, покликаючись на два записи у львівських міських книгах кінця XVI – початку XVII ст., зазначив, що родина Я. Юзефовича походила від Шимона Тумановича (Томановича), мешканця Львова середини XVI ст. Зовсім безпідставно вірменський дослідник поєднав родинними узами багато відомих львівських родин, пишучи:

«Магістер Шимон зізнає, що був у спілці з Шимоном Томановичем, який торгував волами. Той же Томанович мав сина Анджея, львівського лавника, від якого (походять. – М. К.) Анджейовичі. А як з листа Себастьяна Юзефовича виявляється (з “Libro resignationum ab anno 1578 ad 1599”, с. 763), Юзефовичі, Шимоновичі, Томановичі та Анджейовичі склали одну родину»².

Очевидно, що «важливим аргументом» С. Баронча було спостереження, що «відповідно до давнього вірменського звичаю, нащадки брали назву від імені батька і так називалися: Шимоновичами, Анджейовичами та Юзефовичами»³. Проте, як довели подальші дослідження та публікації документів⁴, такий простий апріорний метод виявився недієвим щодо літератора Шимона Шимоновича й історика Бартоломея Зиморовича, яким С. Баронч також приписував вірменське походження. Натомість вірменська легенда стосовно іншого львів'янина – Я. Юзефовича – побутувала в історичній літературі з XIX аж до початку XXI ст., кочуючи від однієї енциклопедичної біограми хроніста до іншої⁵.

Ясність у це питання внесла публікація прийнять до міського права Львова⁶. З'ясувалося, що Юзефовичі – поляки, які взяли своє прізвище від Юзефа, слуги львівського старости Пйотра Бажого. Син львів'ян Юзефа та його дружини Анни Гаспар (Каспар) Юзефович

¹ Barącz S. *Żywoty sławnych Ormian*, s. 147–154.

² Barącz S. *Żywoty sławnych Ormian*, s. 327. Прочитання документа, датованого 28 квітня 1593 р., на який покликається С. Баронч (ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 227, с. 762–764), дозволяє не погодитися з припущеннями цього історика про вірменський рід Я. Юзефовича. В акті фігурує старогардський декан Себастьян Юзефович, син львівського райці Юзефа, що легко ідентифікується як Юзеф Крайзер, райця в 1546–1551 рр. Родина Крайзерів мала численні родинні пов'язання з патриціанським родом Шимоновичів, який започаткував львівський райця Шимон Магістер із Бжезіни (Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie*, s. 221). Відомо, що сестра Себастьяна вийшла заміж за Миколая Абрека, члена колегії сорока мужів (1579–1594), а його брат Шимон Юзефович уже помер на час укладання документа. Отже, вказане С. Барончем польське патриціанське середовище не мало жодного вірменського коріння, а також із нього не виводився рід львівського каноніка Я. Юзефовича, предки якого були аптекарями.

³ Ibidem, s. 154. Така практика обрання патронімічних прізвищ у другій половині XVI – першій половині XVII ст. прижилася й серед поляків, див.: Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie*, s. 231.

⁴ Зокрема, у нещодавно виданих описово-статистичних документах львівської вірменської громади ранньомодерної доби ми не знаходимо родини Юзефовичів, див.: *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564–1608 w języku ormiańsko-kięczackim* / Opr. E. Tryjarski. Kraków, 2017; *Jasachy gminy Ormian lwowskich za lata 1598–1638 w języku ormiańsko-kięczackim* / Opr. K. Stopka. Kraków, 2020; *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635–1732* / Opr. K. Stopka, M. Ł. Majewski. Kraków, 2020.

⁵ *Encyklopedia powszechna S. Olgebranda*. Warszawa, 1863, t. 13, s. 478–479 (автор гасла – F. Sobieszkański); *Encyklopedia kościelna: podług teologicznej encyklopedii Wettera i Weltego, z licznymi jej dopełnieniami*. Warszawa, 1876, t. 9, s. 238 (анонімне гасло); Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, s. 27–32; *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965, t. 11, s. 305–306 (автор гасла – М. Bohosiewicz); *Słownik Polskich Teologów Katolickich* / Pod red. H. E. Wyczawskiego. Warszawa, 1982, t. 2, s. 216–217 (автор гасла – W. Murawiec); *Słownik historyków polskich*. Warszawa, 1994, s. 208 (автор гасла – H. Litwin); *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 2000, t. 8, s. 189 (автор гасла – J. Bazydło).

⁶ *Album civium Leopoliensium: rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783* / Wyd. A. Janeczek. Poznań; Warszawa, 2005, t. 1–2.

прийняв міське право Львова 23 січня 1593 р.¹ Про нього знаємо, що народився в цьому ж місті й на 1593 р. уже володів фахом аптекаря. Впродовж життя він доробився до аптекарської майстерні, кам'яниці на площі Ринок та городу на Краківському передмісті, навпроти костелу Св. Анни. У двох шлюбах К. Юзефович мав п'ятеро дітей: із Сюзанною Уліянською – Каспара, Катажину та Яна, із Софією Шольцівною – Якуба Томаша і Станіслава². Членом його сім'ї став і пасерб Миколай (син Сюзанни від попереднього шлюбу з Якубом Кужавою), якого вітчим не відокремив від успадкування свого майна та який узяв його прізвище. Другий шлюб і породичання з львівською патриціанською родиною Шольців дозволило Каспарові увійти до вузького грона міської еліти. По його смерті львівські райці Еразм Сикст і Мельхіор Шольц-Вольфович стали опікунами старших дітей К. Юзефовича, а брати Якуб і Миколай Шольці заопікувалися дітьми своєї сестри Софії. Невдовзі, вочевидь за їхньою протекцією, два Юзефовичі – Каспар і Миколай – входять до складу колегії сорока мужів у 1620–1630-х рр.³

Пасерб та прийомний син Каспара – Миколай – успадкував батьківський фах аптекаря. Про нього відомо як про діда львівського історика й каноніка Яна Томаша. У 1621 р. він першим з братів Юзефовичів приймає міське право Львова, тоді як Каспар та Ян – лише в 1633 р.⁴ Згідно з останньою волею батька, Миколай разом з Каспаром і Яном у 1624 р. виплачує частину боргу Гжегозові й Валентину Колодзейчикам⁵. На початку Хмельниччини, під час облоги Львова 1648 р., М. Юзефович продемонстрував військову майстерність як артилерист, ведучи влучний вогонь по козаках і татарах. Як пише його внук:

«після смерті його вдову Катажину Фаєрбахівну пожиттєво звільнили за публічною постановою від усіх податків, зборів, складок та інших датків, якими б словами вони не називалися, що їх ухвалили би стани міста в будь-яких випадках. Також її внесли в реєстр дванадцяти вдів, відповідно до декрету найяснішого короля Польщі [26 VI 1651]» (с. 349).

У шлюбі з Катажиною з Фаєрбахів Миколай мав двох синів: Станіслава та Якуба Олександра. Батько Яна Томаша – Станіслав⁶ – був молодшим сином і саме до нього перейшло володіння Шимоновичівською кам'яницею на площі Ринок⁷. С. Юзефович полишив батьківське аптекарське ремесло й переорієнтувався на купецтво, заробляючи на торгівлі сукном. У реєстрі львівських міщан, що сплатили викуп у час облоги міста 1655 р., він фігурує як власник капіталу на суму 12 тис. злотих, тобто як один з найзаможніших представників польської громади⁸.

¹ Ibidem, t. 1, s. 222–223, nr 3341.

² ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 35, с. 2027–2029 (заповіт Каспера Юзефовича від 8 серпня 1619 р.). Регест документа див.: *Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku. Katalog / Opr. O. Winnyczenko*. Warszawa, 2017, s. 123 (nr 636); ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 144, с. 541.

³ Kapral M. *Urzednicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku*. Toruń, 2008, s. 390.

⁴ Заяць О. *Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження*. Київ; Львів, 2012, с. 326; *Album civium Leopoliensium*, s. 269–270, nr 3675, 3677.

⁵ ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 144, с. 270.

⁶ Його біограму див.: Barącz S. *Żywoty sławnych Ormian*, s. 147–148; Keckowa A. *Józefowicz Stanisław // Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965, t. 11, s. 306.

⁷ Кам'яниця стояла на східному боці Ринкової площі, поряд з палацом архієпископа. У ній часто перебував руський воєвода Стефан Чарнецький, тому й надав 11 серпня 1657 р. її власникові як своєму слугі на знак вдячності дозвіл розмістити на ній свій герб (*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*. Lwów, 1884, t. 10, s. 281, nr 4682).

⁸ Капраль М. *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів, 2003, с. 369.

Протягом 1657–1661 рр. С. Юзефович обирався до колегії сорока мужів, а в 1661–1664 рр. – до колегії лавників¹. 1652 року він одружився з дівчиною з патриціанського роду італійського походження Терезою делля Ріппа Убальдіні, онукою засновника львівської гілки роду – Урбана делля Ріппа Убальдіні². На честь їхнього весілля львівський міщанин Ян Рорайський за тодішнім звичаєм написав панегірик «Charites, czyli Boginie łask»³. Подружжя було разом недовго скоро дружина С. Юзефовича померла й він близько 1660 р. вступив у другий шлюб із Христиною Шимоновичівною, представницею іншого знаного роду, що теж належав до львівської еліти, спорідненого з родами Массарі та Зоммерів. Її ім'я занотовано серед платників поголовного податку 1662 р. з Шимоновичівської кам'яниці⁴. Саме в цьому шлюбі в С. Юзефовича з'явилося четверо дітей: старший син Станіслав, молодший – Ян Томаш, та дві доньки – Анна й Софія.

Щасливим сімейним життям С. Юзефович тішився недовго – вже у 1664 р. він загинув під українським містечком Ставищами, куди виїхав на поклик руського воєводи Стефана Чарнецького для постачання польського війська сукном. Містечко було обложене і, на своє нещастя, львівський міщанин вирішив повправлятися у стрільбі з гармат по козаках. Спершу йому вдалося завдати кілька влучних пострілів, але згодом

«[к]озаки його впізнали та водночас багатьма кулями з мушкетів обстріляли. Лише одна куля влучила в голову, над вухом, збивши його з коня. Передавши знак покути під владу священника Товариства Ісуса отця Домбровського, він втратив життя на руках духовних та одночасно й товари, що привіз із собою» (с. 531).

На підставі спогадів рідних, його син-історик залишив про батька пам'ять як про глибоко побожну людину. Разом зі своїм братом – медиком, пізніше львівським райцею в 1660–1688 рр. Якубом Олександром, він дотримувався культу Непорочного зачаття Діви Марії та брав активну участь у братстві літератів, що діяло при катедральному храмі Львова.

Юнацькі роки, навчання та праця в Краківській академії. Смерть С. Юзефовича в достатньо молодому віці вдарила по матеріальному становищі родини. Престижну Шимоновичівську кам'яницю на площі Ринок, якою володів покійний, родині довелося покинути. Шосовий податок у 1666 р. вдова С. Юзефовича Христина Шимоновичівна вже не платить з цієї кам'яниці, перебравшись до Массарівської, яка стояла на протилежному боці Ринку⁵ та в якій вона мешкала в дитячому віці, потім успадкувавши в ній частку майна за тестаментом Марти Массарі від 1 листопада 1641 р.⁶ У 1679 р. бездітний кривний Х. Юзефовичевої, львівський райця Ян Зоммер залишив у спадок її чотирьом дітям певні суми: 1 тис. злотих – Анні, по 300 злотих – Станіславу та Янові Томашу, а наймолодший

¹ Kapral M. *Urzednicy miasta Lwowa*, s. 390.

² Про цього італійського патриція, вихідця з Флоренції, докладніше див.: Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie*, s. 174–177.

³ Панегірик широко цитує В. Лозинський у своїй праці про львівське міщанство: Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie*, s. 253–254.

⁴ ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 783, с. 51. По господарству та в догляді за дітьми Юзефовичам допомагало четверо слуг. У домі також жили член православного Успенського ставропігійського братства Василь Корендович із дружиною та сім'я маляра Миколая (очевидно, Миколая Овечки, див.: Александрович В. Львівське середовище майстрів малярства західноєвропейського культурно-історичного родоводу в XVII столітті // *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2016–2017, вип. 12–13, с. 48–49). Загалом у просторій триповерховій кам'яниці мешкало 17 осіб, не враховуючи дітей до 10 років, які не входили у статистику поголовного податку.

⁵ ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 782, арк. 410 зв., 429 зв.–430.

⁶ Там само, спр. 59, с. 229–236.

Софії, «що застається при своїй матері», – 50 злотих¹. Бездітним помер і їхній рідний дядько, львівський райця, медик і королівський секретар – Якуб Олександр Юзефович. На сторінках хроніки її автор добрими словами відгукнувся про ревність у вірі цього свого родича і його старання задля примноження краси Божого храму. За кошти Я. О. Юзефовича в катедрі поставили вітвар під титулом Непорочного зачаття, який цей добродійець оздобив та забезпечив проведення богослужінь. У заповіті, складеному 1688 р., він визначив 6 тис. злотих на обслуговування того вітваря: організацію відправ, свічки, лій, оплату музикантам (канторові, органісту, двом скрипалям, пузаністу, корнетистові, альтисту, двом тенорам і дискантам)². Цікаво, що своїх племінників та племінниць цей представник родини Юзефовичів обійшов, тільки милостиво дозволив своїй дружині в разі зубожіння якогось кривного йому допомогти³.

Старший брат історика Станіслав вибрав світський кар'єрний шлях: за сприянням родини в 1687 р. він стає членом колегії сорока мужів, а через чотири роки авансує до міського суду, ставши лавником⁴. Обидві сестри вийшли заміж, але не за претендентів з міської еліти: Анна – за бідного шляхтича Олександра Лукашевича, Софія – за львівського купця Адама Віхмана, вихідця з Ельблонга⁵. Своєю чергою, Ян Томаш, мабуть як молодший син, обрав духовну кар'єру. Розпочав навчання у школі при латинській катедрі, потім довчався в єзуїтському колегіумі, викладачі якого часто перехоплювали школярів у катедральній школі (це викликало незадоволення львівських каноніків, які втрачали і кошти, і майбутні кадри для прислуги при костелі, про що нераз зауважує Я. Юзефович у своїй хроніці). Власне в колегіумі Товариства Ісуса, за його спогадами, у 1679 р. Ян Томаш опановував красномовство (с. 671). У 1681 р., напевно також завдяки зусиллям родичів, він здобув стипендію Львівської капітули для продовження освіти у Краківській академії⁶. За таких умов від стипендіатів часто вимагалось по закінченні студій обрання ними духовного стану. І справді, ще будучи студентом, Я. Юзефович отримав перший священницький ступінь субдиякона, з яким він 17 жовтня 1682 р. успішно захистив бакалаврат філософії та вільних мистецтв⁷. Тоді в цьому закладі навчалися й інші львів'яни, вихідці з патриціанських сімей – Людовік Алембек і Франциск Ожгевич, які теж здобули наукові ступені, що допомогло їм після повернення на малу батьківщину обійняти посади лавників та райців. Разом із земляками й іншими студентами, котрі стали бакалаврами, Я. Юзефович відбуває в 1683 р. диспути, провадить педагогічну діяльність у Краківській академії⁸. Студії у Кракові врешті увінчалися успішним підсумком:

¹ Там само, спр. 85, с. 44–45.

² Там само, спр. 88, с. 75–76. Пузаніст – музикант, що грав на трубі.

³ Там само, с. 79.

⁴ Kapral M. *Urządnicy miasta Lwowa*, s. 390. Станіслав Юзефович вів торговельну діяльність, але невдало. Коли він бл. 1707 р. помер, то ще довго його кривних турбували кредитори. У 1724 р. Я. Юзефович мав скласти присягу перед львівськими консисторськими актами, що він не приховав грошей з боргу брата (на значну суму – 783 злоті) перед шляхтичем Станіславом Чермінським, власником с. Зборишів на Волині, див.: AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 242 v.

⁵ ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 92, с. 681; ф. 197, оп. 2, спр. 119, арк. 40 зв.

⁶ Під 1692 р. Я. Юзефович занотував, що на той час минуло дванадцять років його постійної праці у Краківській академії та вісім років – у Краківській консисторії (с. 785).

⁷ *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849* / Ed. J. Muczkowski. Cracoviae, 1849, p. 351.

⁸ Jan Tomasz Józefowicz ze Lwowa (Id: 1996298) // *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)* [Database of students and masters of the University of Krakow 1364–1780], URL: http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/1996298_Jan_Tomasz_J%C3%B3zefowicz_ze_Lwowa (20.05.2023). База даних студентів та викладачів Краківського університету на основі опублікованих та неопублікованих джерел дозволяє простежити процес здобуття освіти Я. Юзефовичем, досі невідомий науковцям.

6 липня 1684 р. майбутній історик захищає у 22-літньому віці докторат філософії та вільних мистецтв¹.

Доктор Я. Юзефович невдовзі стає професором, продовжує викладання в академії. Однорічно він робить кроки і в духовному напрямку: висвячується в клирики ордену міноритів-францисканців та 1685 р. посідає уряд регента канцелярії Краківської консисторії (с. 785). Не забуває й добродійства, виявленого з боку львівських каноніків, присвятивши їм передмову до виданого 1685 р. першого друкованого твору – життєпису польського святого, францисканця Шимона з Липниці². Нещодавно номінованого молодого доктора філософії та професора Краківської академії підтримують найвищі церковні достойники Краківської дієцезії: краківський єпископ Ян Малаховський, канонік та генеральний аудитор дієцезії Пйотр Орловський, а також ректор Краківської академії, професор і доктор філософії й теології Францішек Пшеворський. Я. Юзефович посвятив їм почергово передмови у своїх наступних панегіриках³, що засвідчили «високу ерудицію автора, досконале опанування поетичної латинської мови, а також ґрунтовну гуманістичну освіту»⁴.

Окрім інших звичних обов'язків регента канцелярії, який організував рутинну роботу консисторії, вище духовенство дієцезії доручило Я. Юзефовичу опікуватися процесом беатифікації середньовічного блаженного Яна Ваценги (*Jan Wacigga*) (1390–1476), уродженця малопольського містечка Кенти (*Kęty*), який був студентом, а пізніше професором Краківської академії. У створеній комісії майбутній хроніст зайняв місце апостольського нотаріуса, склавши присягу на руки трьох апостольських комісарів-єпископів (с. 785). Його головне завдання полягало у збиранні матеріалів для проведення беатифікаційного процесу.

Перші роки львівського канонікату (1693–1704). Краківські духовні справи, обов'язки та середовище все більше затягували львів'янина, що понад десять років тому оселився в колишній столиці Польського королівства. Однак рідне місто несподівано згадало про Я. Юзефовича, розкривши перед ним привабливу картину кар'єрного зростання в духовній сфері. У 1692 р., після смерті Юзефа Козловського, у Львівській капітулі з'явилася вакансія на дві взаємопов'язані посади – греміального каноніка та ректора катедральної школи, презенту на які належала міській раді. Колегія райців, що налічувала дванадцять членів, обирала з двох кандидатів: сім осіб висловилися за Я. Юзефовича, а п'ять – за львівського лавника Юзефа Крауза. Оскільки рішення виявилось неоднозначним, то райці звернулися за арбітражем до короля Яна Собеського, що тоді перебував у Жовкві. Королівський вердикт винесено на користь професора Краківської академії з огляду як на більшість голосів, так і на зв'язок Я. Юзефовича з тим навчальним закладом, від якого залежала львівська школа.

Як мовить сам львівський історик, він не вдавався до жодних заходів задля позитивного рішення в цій справі, тому для нього вістка про номінацію на уряд львівського каноніка стала несподіванкою. Якийсь час він вагався щодо свого подальшого кроку, адже у Кракові вже

¹ *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis*, p. 353. Суперечить істині згадка С. Баронча про володіння львівським каноніком у 1717 р. ступенем «доктора обох прав» (*Barącz S. Żywoty sławnych Ormian*, s. 154).

² Józefowicz J. T. *Aquila e rogo evolans, D. Simon de Lipnica Ordinis Minorum, Sancti Francisci de Observantia admiranda Vitae Sanctitate [...] Illustris, annuo solennitatis festo recurrente et translatione [...] suorum cinerum de ecclesia cathedrali Cracoviensi in ecclesiam Divi Bernardini [...] Stradomiae sitam. Cracoviae*, [1685]. Про цей та інші панегірики Я. Юзефовича з ранніх років писав: Błach T. *Wczesne panegiryki łacińskie Jana Tomasza Józefowicza (1662–1728) // Człowiek w Kulturze*. Lublin, 2014, nr 24, s. 411–432.

³ Józefowicz J. T. *Questio theologica de beatitudine formalium [...] Thomae doct[oris] angelici*. Cracoviae, 1685; Eiusdem. *Abyssus gratiae et sapientiae, C. Thomas Aquinas doctor angelicus, vitae innocentiae, et eruditionis gloria illustris [...] Cracoviae*, 1687; Eiusdem. *Asylum periclinantis Ecclesiae Clypeus Serenissimi ac Potentissimi Joannis III [...] Cracoviae*, 1692.

⁴ Błach T. *Wczesne panegiryki łacińskie*, s. 431–432.

мав і певний авторитет у духовних колах та академії, і приятелів та добрих колег¹. Але «любов до батьківщини та бажання честі» перемогли, хоча «львівський канонікат почесний, але скромний щодо винагороди і багатий на турботи й значні витрати» (с. 785). Професор Краківської академії отримав запевнення від ректора, що зможе, якщо захоче, повернутися на катедру, буде звільнений від справи канонізації блаженного Яна з Кентів, а всі його права захищатимуться королівською владою. Він підписав та опечатав усі документи, які нагромадилися під час підготовки до беатифікації, й передав їх трьом комісарам-єпископам².

Я. Юзефович був допущений на посаду каноніка у вересні 1693 р., коли вже дістався до рідного міста, хоча заочно його ввели до грона капітули ще 11 січня того року³. Проте стати одночасно й ректором школи новообраному канонікові не вдалося. Він склав на руки свого відпоручника, каноніка Казимира Гумневича визнання католицької віри й зобов'язався тілесною присягою не відчувувати капітульне майно. Наступної неділі після приїзду до Львова тридцятилітній священник, уже в новому статусі, провів урочисте богослужіння при великому вівтарі у митрополичій церкві «на втіху матері та рідним» (с. 787).

Як це було прийнято в будь-якій домодерній корпорації (братство мирян, ремісничий цех тощо), старші члени капітули обтяжили молодшого тією працею, якою самі не хотіли займатися. Так, 1694 р. Я. Юзефовича іменують прокуратором капітули, що мав своїми обов'язками правовий захист інтересів організації, участь у судових процесах, поїздки по країні у пошуках протекції в капітульних справах. Щороку він звітувався перед капітульним загалом про виконання доручень духовної спільноти. Прокуратори мусили робити застереження й навіть виступати в суді проти самих каноніків, якщо ті порушували правила та приписи. Я. Юзефович вісім років поспіль обирався прокуратором Львівської капітули, а по кількарічній перерві – ще сім, очевидно, добре справляючись із покладеними на нього функціями.

У контексті виконання доручень капітули львівський історик пригадує свою поїздку 1697 р. до Самбора, де перебувало сконфедероване військо, що вийшло з підпорядкування королівської влади. Я. Юзефович повинен був зустрітися з керівництвом конфедератів, зосібна з його маршалком Пйотром Богуславом Барановським. Повідомивши про численні шкоди, що їх завдавали ці військові відділи масткам капітули, грабуючи селян, знищуючи фільварки, вимагаючи непомірних податків, він мав просити про протекцію з боку очільників конфедерації чи наполягати на справедливих судових процесах проти порушників суспільного спокою. Проте канонік «небажаним гостем [...] прийшов до розгніваних [людей], певніше переконався у більшій неприязні, ніж це передавалося в чутках, при зустрічі терпеливо пережив публічну образу, спокійно слухаючи та розмовляючи» (с. 833). Дев'ять днів чекав прокуратор відповіді на прохання Львівської капітули, коли ж нарешті після неодноразових наполягань її отримав, то довідався, що маршалок віддає вирішення суперечок на розгляд комісарського суду, складеного із самих військових. Тож, як підсумовує хроніст, його місія зазнала невдачі, «капітула в тому році втратила належну

¹ Дружні стосунки в Я. Юзефовича зав'язалися з поетом, проповідником та ректором Краківської академії в 1693–1699 рр. Себастьяном Піскорським, який подарував йому свій переклад життєписів східних святих (*Żywoty Ojców, або dzieje duchowne powieści starców, zakonników, pustelników wschodnich, przez s. Hieronima, i inszych pisane [...] Staraniem i nakładem [...] Katarzyny z Sobieszyna Xiężny Radziwiłowej [...] od X. M. Sebastiana Piskorskiego [...] na polski język przetłumaczone i do druku podane*. Kraków, 1688). У 1716 р. львівський канонік передавав книгу львівській бенедиктинці Маргалені Куропатницькій, див.: *Księgozbiór benedyktynek lwowskich klasztoru pw. Wszystkich Świętych: katalog starych druków / Przez J. Gwioździk*. Katowice, 2004, s. 203–204.

² Очевидно, з цієї причини процес канонізації св. Яна з Кентів загальмувався, оскільки вона відбулася тільки 16 липня 1767 р. (Bukowski J. *Kościół akademicki św. Anny: monografia historyczna*. Kraków, 1900, s. 13).

³ AAL, Księgi konsystorskie, KK-16, k. 28–28 v.

оплату з тих маєтків, а я – кошти та вдячність за працю й старанність. Так ми за дякую працювали» (с. 835).

Молодий і недосвідчений у практичних справах Я. Юзефович переживав певні труднощі у стосунках зі старшими колегами по капітулі, про що свідчить великий судовий процес у Львівському консисторському суді між ним і каноніком та віцекустошем Казимиром Гумневичем. 1695 року родичка Я. Юзефовича – Анна, вдова львівського райці Яна Зоммера, у будинку якого мешкав у дитинстві історик, зробила заповіт, що був схвалений після її смерті в 1696 р.¹ Основним пунктом цього тестаменту став легат – 5 100 злотих на вітвар Св. Яна з Кентів. Відповідно до тієї фундації, належало встановити на ці гроші три богослужіння, забезпечувати вино, віск та інші вітварні потреби. Одним капеланом фундації призначався Я. Юзефович, а другого він мав обрати сам, але з умовою, щоб обраний був зі споріднених родин Шимоновичів або Юзефовичів.

Проблема виникла через те, що Анна Зоммерова не уклала духівниці при свідках та урядовцях, як того вимагає магдебурзьке право, не зафіксувала його на письмі – лише озвучила свою останню волю в часі сповіді. До того ж срібло в скрині, яке мало скласти побожну фундацію, залишилося депонованим у катедральному храмі, а ключі від неї – у К. Гумневича. Той, зі свого боку, відмовився виконувати заповіт А. Зоммерової, відтак почалася судова тяганина, яка закінчилася з відходом К. Гумневича в 1698 р. у кращий світ². Попри всі зусилля та справедливість вимог Я. Юзефовича, як і побожні наміри покійної райчині, жодних грошей від старого й заможного члена капітули не вдалося витягнути ні за його життя, ні після смерті³. Маючи фундацію на 5 тис. злотих у своїх руках, молодий канонік міг би почуватися матеріально забезпеченим і спокійно займатись історичними працями та вправлятися в літературній творчості. Однак протидія впливового члена капітули К. Гумневича завадила його планам, хоч Я. Юзефович і далі ще довгі роки був посесором бенефіцію, пов'язаного з вітварем Св. Яна з Кентів у латинській катедрі. Втім, фундації чи пожертв на нього, вочевидь, не було, тому канонік у 1725 р. відступив цей бенефіцій львівському архієпископові Яну Скарбеку⁴. Тільки на схилі віку, на початку 1720-х рр., Я. Юзефович серед інших духовних отримав доступ до коштів багатой фундації родини Домагаличів, що опікувалася каплицею з чудотворною богородичною іконою на цвинтарі Львівської катедрі⁵.

Матеріальна ситуація для молодого каноніка, ймовірно, покращилася 1695 р., коли капітула після резигнації попереднього пароха в с. Мильчиці надала Я. Юзефовичу права на цю парафію⁶. Та незважаючи на те, що львівська капітула володіла привілеєм презенту до костелу в цьому селі, мабуть, з'явилися певні ускладнення, позаяк це була територія Перемишльської єпархії. Наступного року проблема вирішилася і Я. Юзефович як парох вніс документ до львівських консисторських книг про статус того сільського храму, підписаний суфраганом та офіціалом Перемишльської єпархії Яном Дембицьким⁷. Перешкоди новому

¹ AAL, Księgi konsystorskie, KK-17, k. 358 v.–360 v.

² ЦДІАУЛ, ф. 197, оп. 2, спр. 119, арк. 2–30; AAL, Księgi konsystorskie, KK-17, k. 556 v.–557, 583–583 v.

³ К. Гумневич був архітектором, послугами якого користувався король Ян Собеський (спроєктував та реалізував будову шпиталю оо. боніфратрів). У його заповіті від 14 січня 1697 р. (AAL, Księgi konsystorskie, KK-17, k. 657 v.–668) **перелічуються на багатьох сторінках численні предмети, що виявляють у канонікові колекціонера мистецьких речей, зокрема ікон, і навіть власника нумізматичної збірки, переданої ним Краківській академії (Ibidem, KK-17, k. 663 v.–664).**

⁴ AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 349–349 v.

⁵ Ibidem, k. 77.

⁶ Ibidem, KK-17, k. 28–28 v.

⁷ Ibidem, k. 354–358 v. **У цьому акті 1636 р., мовиться про новоспоруджену церкву, забезпечення парохії та кількість парафіян, яких тоді у провінційній сільській парафії нараховувалося 216:**

душпастирєві також чинила місцева шляхта, що з корисливих мотивів не дозволяла стягувати десятину зі своїх сіл. Із цього приводу в 1697 р. Я. Юзефович скаржився на холмського стольника Якуба Пйотра Ожгу – власника с. Дубаневичі, та київського підстоля Анджея Яскманицького, який володів Никловичами. Але титуловані і впливові шляхтичі ігнорували звернення та клопотання львівського каноніка. Вже 1698 р. він вніс новий протест, де до згаданих панів додав і буського ловчого Станіслава Шептицького, який забороняв сплачувати десятину своїм підданам у с. Макунів¹. Судові суперечки вимагали від каноніка додаткових витрат, адже він мусив звертатися до консисторського, замкового, гродського судів не у Львові, а в Перемишлі, бо перелічені села належали до юрисдикції Перемишльської землі Руського воєводства.

Спіраючись на місцеву традицію, Я. Юзефович запевняв, що католицька парафія в Мильчицях мала дуже давню історію, що сягала чи не княжих часів, – це поселення, вірогідно, заснував «якийсь князь із Библа, єдиний римо-католик серед схизматиків» (с. 737). Хроніст говорив про руських князів Бибельських, з роду яких виводився архієпископ Ян Анджей Прухницький. Мильчицькій парафії могли підпорядковуватися віддалені поселення Вишня, Стоянці, Канафости. Із сучасного погляду такі свідчення виглядають неправдоподібними, та й жодних документів, які хоча б частково підтверджували слова історика, у його хроніці не наведено.

Ще до приходу львівського каноніка на парафію пожежа 1687 р. повністю знищила плебанію, разом із правами та їхніми конфірмаціями, написаними на пергаменті готичним письмом (с. 735). Тож замість одержання прибутків цей новий парох змушений був вкладати власні кошти на відбудову костелу. Маючи завзяття, енергію та сприяння капітули, Я. Юзефович у 1700 р. з дубів у мильчицьких лісах звів не лише храм з вітварями, а й будинки для плебана та вікарія, а також шпитальне приміщення (с. 737).

Поява на львівському архієпископському престолі в 1699 р. вченого мужа, доктора теології Костянтина Зелінського зродила в душі Я. Юзефовича сподівання на позитивні зміни. Власним панегіриком на честь цього єрарха він видав свій ентузіазм, пов'язаний з новим ординарієм Львівського архієпископства². Можливо, саме на знак вдячності за панегірик, К. Зелінський, уперше завітавши до Львова, розпорядженням від 16 квітня 1701 р. призначив каноніка цензором книг Львівської архієпархії, акцентувавши на забороні друку єврейських книжок з богохульством проти Католицької церкви під карою 1 тис. угорських золотих³. А вже наступного 1702 р. Я. Юзефович домігся в руського воєводи Яна Станіслава Яблоновського повної заборони продажу єврейських видань у дні ярмарків.

Упродовж першого десятиліття свого канонікату хроніст знаходив час на літературну творчість, публікуючи життєписи святих і панегірики. 1699 року у Львові у друкарні Товариства Ісуса було видано біографію засновника ордена єзуїтів – св. Ігнатія Лойоли⁴. На титульній сторінці книжки її автор представлений не тільки львівським каноніком, але також і як королівський секретар⁵. Цією працею історик, окрім духовних цілей, намагався досягти і

.....
Никловичі й Ворхівці – 69, Мильчиці – 45, Дубаневичі – 30, Пуятягичі – 18, Ятвяги – 16, Шоломоничі – 10, Коропуж – 10, Корчешин – 7, Макунів – 5, Угерці – 4, Милятин – 2 (окрім панського двору).

¹ AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 601, 745.

² Józefowicz J. T. *Panegyricus nomini et honori Celsissimi Illustrissimi Reverendissimi Domini Constantini Josephi Zieliński Dei et Sedis Apostolicae Gratia Archiepiscopi Leopoliensis [...]*. Leopoli, 1701.

³ AAL, Księgi konsystorskie, KK-18, k. 88–88 v., 93 v. У документі фігурували й руські книжки, позаяк новопризначений архієпископ з Кувявської землі не знав реалій Руського воєводства, де українці володіли привілеями на друк кирилических книг.

⁴ Józefowicz J. T. *Święty Ignacy Fundator Soc. Jesu Imieniowi Jezusa na cały świat Marszałkuiący; przy doroczney Uroczystości [...]*. Lwów, 1699.

⁵ Перша згадка про цей почесний та номінальний титул датується 1697 роком (AAL, Księgi konsystorskie, KK-17, k. 601).

практичні, адже присвятив її холмському стольникові Я. Ожзі, з яким мав суперечку про десятину. Як бачимо, для полагодження своїх справ, замирення з неприязним до нього впливовим шляхтичем член львівської капітули вдавався до несподіваних, позасудових ходів, що виявилися таки успішними, бо з 1699 р. між цими особами нових судових справ уже не було.

У 1702 р. Я. Юзефович уклав польською мовою життєпис місцевого святого Яна з Дуклі, зібравши воедино свідчення з кількох джерел¹. Ця робота підготувала беатифікаційний процес святого, що завершився канонізацією в 1733 р. За спостереженнями П. Борека, цей текст засвідчив «історіографічні» засади автора, згідно з якими «світський порядок речей» корелює з «вищим планом». Бог керує як плином історії, так і людськими вчинками, впливаючи через «знаки» святих та війни². З одного боку, історик по-середньовічному вірив у наперед заданий Провидінням і незалежний від людської волі хід історії, а з іншого – дуже уважно та ретельно працював з історичними джерелами, залучаючи новітні на той час методики роботи з матеріалом. У життєписі св. Яна з Дуклі вміщено перелік джерел, до якого також ввійшла й уперше опублікована гравюра Казимира Недбаловича, що представляє образ святого, який вивисується над Львовом під час облоги козаками й татарами в 1648 р.

Від облоги Львова до смерті (1704–1728). Львівський архієпископ Костянтин Зелінський, який надзвичайно короткий період перебував у Львові, та й то наїздами протягом 1701–1704 рр.³, зіграв у житті Я. Юзефовича визначальну роль у двох епізодах, що принесли львівському канонікові посмертну славу видатного історика та хроніста. У 1703 р., з ініціативи місцевого архипастиря та за дорученням капітули, він узявся за написання історії Львівського архієпископства, охоплюючи також події у Львові й регіоні загалом. А 1704 р., коли до міста наближалися війська шведського короля Карла XII і всі каноніки прагнули вийти звідти, побоюючись воєнної небезпеки, архієпископ звелів залишитися на місці двом канонікам, у т. ч. Я. Юзефовичу, щоб забезпечити інтереси духовенства й капітули. Облогу Львова, його захоплення шведами та подальші події хроніст описав з великим хистом у вже згаданому щоденнику «*Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa*»⁴. Як констатували очевидці й історики, львівський канонік у тих важких умовах взяв на себе відповідальність не тільки за місцевий клир, але й за усе місто, намагаючись полегшити долю людей, що опинилися у повній владі чужоземного війська. У переговорах із шведськими провідниками зберігав спокій і витримку, одночасно виявляючи мудрість та відвагу, наскільки дозволяли трагічні обставини⁵.

Однак не всі оцінили гідні й мужні дії львівського історика в 1704 р., вступаючи з ним у конфлікти, що завершувалися консисторським судом. Уже після облоги, у 1705 р., в Я. Юзефовича виникла суперечка з колегою з Львівської капітули, віцекустошем Бартошем Купінським щодо відмови останнього внести 20 імперіальних талерів, виділених із церковної

.....
¹ Józefowicz J. T. *Krotkie zebranie życia wielobnego Jana z Dukli Zakonu Braci mniejszych S. Franciszka Obserwantów, [...] z różnych autorów spisane na większą chwałę boską y uwielbienie tegożługi Jego*. Lwów, 1702.

² Borek P. Jan Tomasz Józefowicz, s. 130; Borek P. Місце історії, с. 419.

³ Як пише у присвяченому йому панегірику Я. Юзефович, навіть після номінації на посаду львівського архієпископа Зелінський ввагався між «гнезненськими орлами та руським львом» (Józefowicz J. T. *Panegyricus nomini et honori Celsissimi Illustrissimi Reverendissimi Domini Constantini Josephi Zieliński*), тобто обираючи між близькою від його куявських маєтків Гнезненською капітулою та львівським архієпископством у далекому Руському воєводстві, див.: Szydelski S. *Konstanty Zieliński*, s. 7–8.

⁴ Оскільки ця праця Я. Юзефовича нещодавно видана, проаналізована та прокоментована П. Бореком (Józefowicz J. T. *Lwów utrapiony in anno 1704*; Borek P. Jan Tomasz Józefowicz, s. 133–157), не вважаю за потрібне зупинятися на її огляд.

⁵ Див. розгорнутіше: Szydelski S. *Konstanty Zieliński*, s. 52–54.

скарбниці на сплату контрибуції шведам¹. 1706 року канонік викликав як свідка львівського міщанина Матія Барановського, який мешкав у будинку іншого каноніка, схоластика Якуба Сахновича². Він мав засвідчити, яку суму в сріблі забрав до резиденції Я. Юзефовича на викуп у 1704 р., а яку залишив на місці. Подібні майнові та фінансові справи ще довго вирішувалися після шведської окупації й пограбування міста, очевидцем і хроністом чого став цей історик.

Із 1707 р. обов'язків у каноніка побільшало, львівський єпископ-суфраган та адміністратор архидієцезії Ян Скарбек надав Я. Юзефовичу повноваження судді-заступника (*iudex surrogatus*) з усіма судовими компетенціями³. Відтоді його прізвище часто помічаємо на сторінках консисторських книг, де фіксуються прийняті ним різноманітні ухвали. Львівський історик продовжував виконувати функції прокуратора і, маючи вже більший авторитет серед членів капітули, міг позивати до консисторського суду і їх самих. Так, 1708 р. він судився з краківським та одночасно львівським каноніком Міхалом Лобенцьким, який порушив права Львівської капітули, будучи відсутнім у Львові три роки, але користаючи з капітульного бенефіцію – маєтку Стриганці⁴. На відзнаку особливих заслуг Я. Юзефовича 22 вересня 1717 р. з папської канцелярії вийшов привілей про почесний титул апостольського протонотарія з дозволом йому носити як чорні, так і фіолетові церковні шати⁵.

С. Баронч припустив, що власне з цим наданням слід пов'язувати появу на портреті Я. Юзефовича герба, який дехто з польських дослідників уважав за шляхетський, хоч і не міг його визначити⁶. Це зображення, що ідентифікується як шляхетський герб «Дуб III» (три жолуді, що відгалужуються від кола, розташованого в центрі щита), містить також капелюх і три китиці, властиві для символіки членів капітул, а отже, його львівський канонік міг вживати і до 1717 р., адже на знаці апостольського протонотарія мало вже бути шість китиць. Встановлено, що цей родовий знак львівської міщанської родини Шольців-Вольфовичів, присвоєний їй нобілітаційним привілеєм австрійського імператора Рудольфа II 14 жовтня 1595 р.⁷ Про цей привілей, у якому подано опис герба «Дуб III», канонік знав і навіть виразно згадав про нього у своєму творі (с. 507). Із представниками тієї родини Я. Юзефович мав кривні зв'язки і по батьківській, і по материнській лінії⁸, тож міг на свій розсуд використовувати їхній герб як власний, оскільки міщанський гмерк самих Юзефовичів був

.....
¹ AAL, Księgi konsystorskie, KK-18, k. 161 v.–162. Консисторський суд визнав слушність аргументів Я. Юзефовича.

² Ibidem, k. 192 v.

³ Ibidem, k. 332–332 v. Дослідник Церкви Ю. Крентош хибно відчитав це джерело, безпідставно стверджуючи, що Я. Юзефовичу було надано «всі права, які слугували йому як єпископові-суфраганові, окрім пов'язаних із єпископськими церемоніями та юрисдикцією адміністратора» (Kęrtosz J. *Organizacja archidiecezji lwowskiej*, s. 88). Проте в тексті документа не виявлено подібних формулювань. На жаль, згодом деякі історики прийняли цю помилкову інформацію за правдиву, див., зокрібно: Błach T. *Jan Tomasz Józefowicz*, s. 75.

⁴ AAL, Księgi konsystorskie, KK-18, k. 574–575.

⁵ Barącz S. *Żywoty sławnych Ormian*, s. 154. Документ був внесений до львівських консисторських актів тільки 1718 р., див.: AAL, Indeksy do ksiąg i akt konsystorskich, IKAK-2, k. 159.

⁶ Bohosiewicz M. *Józefowicz Jan Tomasz*, s. 306; Borek P. *Jan Tomasz Józefowicz*, s. 124.

⁷ Łoziński W. *Patrycyat i mieszczanstwo lwowskie*, s. 70, 76.

⁸ ЦДАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 35, с. 2027–2029 (1619 р., заповіт Каспара Юзефовича); спр. 59, с. 217–236 (1641 р., заповіт Марти Массарі Вольфовичівни, опікунки матері львівського каноніка Христини). Також відомо, що видозміну герба «Дуб III» використовував у другій половині XVII ст. Бернард Вільчек, представник відомої львівської патриціанської родини, див.: *Herby przedstawicieli nacji polskiej na Uniwersytecie Padewskim. Katalog znaków heraldycznych* / Opr. O. Kucharczyk. Warszawa, 2023, s. 394–395; Kapral M. *Urzędnicy niasta Lwowa*, s. 416.

цілком відмінним¹. Проте жодних відомостей про отримання нобілітаційного привілею хроністом у Речі Посполитій не віднайдено, як і про застосування прикметника «nobilis / шляхетний» щодо його особи.

За два з половиною роки до смерті каноніка, 17 грудня 1725 р., львівський архієпископ Ян Скарбек дає йому презенту та впроваджує на прелатський уряд кустоша, що звільнився після переведення Войцеха Кросновського на престижнішу посаду декана². У ранньомодерний період у Львівській капітулі до прелатів, що займали вищу сходинку в єрархії каноніків, окрім єпископа-суфрагана належали: намісник, декан, архидиякон і кустош. Отож Я. Юзефович, попри всі свої літературні та організаційні таланти, не зумів зробити значної духовної кар'єри.

Разом з новими титулами з'являлися у львівського каноніка і церковні уряди та пов'язані з ними маєтки й прибутки. До 1711 р. він придбав невеликий двір на вулиці Сикстуській Краківського передмістя Львова³. А 1719 р., за розпорядженням Апостольської нунціатури, отримав парафію в місті Рудки, що сусідила з його давньою парафією в Мильчицях⁴. Зрозуміло, що канонік не міг перебувати одночасно на трьох церковних посадах⁵. Для душпастирської праці в Рудках у 1722 р. він призначає заступником-вікарієм о. Якуба Гродзького, клирика-францисканця, який мав відповідні компетенції та «прагнув до більших свячень» (*ad maiores ordines aspiranti*)⁶. Але цей монах втримався на тих «духовних хлібах» недовго, вже 1724 р. Я. Юзефович найняв за 200 злотих щорічно іншого францисканця – Юзефа Міхала Пйотровського, з умовою запряження, що не покине свого уряду. Рудківський парох також пообіцяв йому додаткові прибутки під час виконання ним церковних обов'язків⁷.

Як і в попередній парафії в Мильчицях, Я. Юзефович починає будову нового храму в Рудках, що потребувало значних коштів. З боку місцевої шляхти новий рудківський парох, однак, натрапляє на певний спротив і нехіть, та все ж, маючи за плечами значний життєвий досвід, не відступає й вдається до судових процесів. Спершу пробує в 1723 р. протестувати перед львівськими консисторськими актами проти шляхтича Яна Краєвського, адміністратора маєтків у Рудках і Підгайчиках⁸. Наступного року його позов стосувався вже власників Рудок і сусідніх сіл – шляхетних Міхала й Ельжбети Урбанських, яких було звинувачено в несплаті та втратах на суму 300 злотих. Місцевий нобілітет оскаржувався львівським каноніком у тому, що його урядники забрали деревину зі старого храму на свої приватні цілі, перешкоджали у зведенні огорожі навколо костелу й чинили інші кривди⁹.

У 1724 р. Я. Юзефович розпочав нову судову справу з Я. Краєвським, заявивши про порушення ним імунітету церковних маєтків. Той втрутився в юрисдикцію на території цвинтаря, де були добра підданих рудківського пароха. При цьому управитель привселюдно обляв священника Добжанського, «напустивши на нього євреїв». Львівський консисторський суд наклав на Я. Краєвського екскомуніку, для звільнення від якої та отримання

¹ Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie*, s. 386 (іл. 31), 389 (гмерк брата Станіслава, 1707 р.).

² AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 417.

³ *Opis przedmieść Lwowa XVI–XVIII stulecie* / Упоряд. А. Фелонюк. Львів, 2014, с. 300.

⁴ AAL, Indeksy do ksiąg i akt konsystorskich, ІКАК-2, к. 163.

⁵ Власне тому дивним виглядає твердження Т. Блага про «період перебування в Мильчицях» Я. Юзефовича, який «повернувшись із мильчицької парафії до Львова виконував важливі функції при катедральній капітулі» (Błach T. Jan Tomasz Józefowicz, s. 72–73). Насправді ж при суміщенні духовних посад існувала практика залучення заступників-вікаріїв.

⁶ AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 94.

⁷ Ibidem, k. 284.

⁸ Ibidem, k. 192 v., 215 v.

⁹ Ibidem, k. 293.

покути він мав лежати хрестом у дверях храму в недільний день або свято, сплатити 200 гривень і перепросити о. Добжанського¹.

Не з усіма шляхтичами, що володіли селами, з яких складалася парафія в Рудках, в Я. Юзефовича склалися погані стосунки. У 1723 р. він уклав угоду з дідичем Бенькової Вишні, львівським підвоєводу Єжи Лончинським. Після купівлі частини цього поселення шляхтич зобов'язувався сплачувати десятину до рудківського костелу з тих сільських наділів, з яких вона давалася раніше на підставі свідчень старших людей і шляхти. Парох же обіцяв, що не буде претендувати на цей податок з інших ґрунтів селян².

У XVIII ст., від шведської катастрофи для Львова 1704 р. та в подальші важкі роки голоду хроніст зосередився на великій праці з історії архієпископства. Що ж до менших, то загалом йдеться про два польськомовних твори. Один вийшов друком 1712 р. з приводу вступу до монастиря бенедиктинок представниці можновладної польської родини Елеонори Потоцької³. Інший твір автор приурочив до коронації богородичного образу в кляшторі бенедиктинців у Сокалі 1724 р.⁴

Я. Юзефович рідко покидав межі Львова – така нагода випадала йому нечасто. Зокрема, 1707 р. у складі делегації, разом з іншим львівським каноніком Богуславом Куцинським, він двічі виїжджав до Жовкви, де тоді перебував московський цар Петро I, щоб від імені не тільки капітули, але й станів Польської держави клопотати про звільнення з московського полону львівського архієпископа Костянтина Зелінського⁵. Місія виявилася невдалою: цар відмовився відпустити церковного достойника з політичних мотивів. Імовірно, львівський канонік у тому ж році або в наступному вирушив у подорож на схід за своїм архипастирем (той 1709 р. помер у Москві). У своїй хроніці під 1618 р. історик писав: «Так мене, що провів на Сході без перерви більше одного року, становище на той час нещасливої Русі переймало» (с. 41). Втім, інших документальних свідчень про його поїздки не віднайдено⁶. Можливо, саме ця подорож Я. Юзефовича й сформувала його доволі позитивне ставлення до козаків, яке чітко прочитується в його працях, адже на східноукраїнських теренах він зокрема міг почути народні перекази, зосібна про Шолудивого Буняка.

Упродовж 1714–1715 рр. хроніст був посланцем від капітули на сеймики шляхти Руського воєводства, що відбувалися в Судовій Вишні. На нього покладалося завдання заручитися підтримкою місцевих шляхтичів у духовних справах. У 1714 р. послы Руського воєводства підтримали прохання духовенства до Апостольського престолу про завершення процесу канонізації блаженного Яна з Кентів (цією справою, нагадаємо, він займався ще в Кракові). На наступних засіданнях сеймика Я. Юзефович клопотався про фінансову допомогу з боку шляхетства для розбудови костелу та шпиталю Св. єпископа Станіслава в Римі, а також для канонізації місцевого святого Станіслава Костки⁷. Відомо, що 1720 р. львівський канонік перебував серед римо-католицьких учасників на важливому для Унійної церкви Замойському соборі⁸.

¹ AAL, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 229 v.–230.

² Ibidem, k. 346–348.

³ Józefowicz J. T. *Nauka Jezusowa, przez setne wieki w zakonie oycy S. Benedikta nieustawiająca, na solennej konsekracyej nayprzewielebniejszey Jeymości panny Eleonory Potockiej, obraney konwentu lwowskiego wielebnych PP. benedyktynek xieni [...] ogłoszona*. [Lwów, 1712].

⁴ Józefowicz J. T. *Adoracyja Jezusa i Maryjeje w dzień narodzenia Onej przy solennej koronacyej obrazu sokalskiego w kościele WW. OO. Benedyktynów*. Lwów, 1724.

⁵ Ширше див.: Szydelski S. *Konstanty Zieliński*, s. 108–117.

⁶ З актів капітули за 1707 р. відомо, що інший львівський канонік Б. Куцинський поїхав до Києва, де зустрівся з перебуваючим там тимчасово архієпископом Костянтином Зелінським, див.: Szydelski S. *Konstanty Zieliński*, s. 119–122.

⁷ Błach T. *Jan Tomasz Józefowicz*, s. 76–77.

⁸ Про участь львівського каноніка Я. Юзефовича в Замойському соборі див.: Ваґац S. *Pamiętnik*

Помер історик 19 квітня 1728 р. Ця дата зафіксована в написі на посмертному портреті Я. Юзефовича: «Obiit anno D[omini] 1728, die 19 Aprilis». Натомість його заповіт, датований 1728 роком, через втрату тогочасних консисторських актів не зберігся (про його існування можемо дізнатися тільки з коротких реєстрів¹). Капітула достатньо швидко схвалила останню волю свого каноніка, позаяк про значні суми в цій духовниці не йшлося. З-поміж іншого, в ній вказано про легат на суму 500 злотих, зроблений тестатором на користь академічного костелу Св. Анни у Кракові². Цей храм став місцем поховання св. Яна з Кентів, до беатифікації якого Я. Юзефович доклав чимало зусиль, тому, мабуть, він і обрав цю святиню для своєї духовної пожертви.

Джерела

Джерельна база й методи її опрацювання. У вступі до «Історії Львівського архієпископства», написаному вже по закінченні роботи над основним текстом скромно окреслив мету своєї праці й підхід до роботи наступним чином:

«Я зобов'язаний вдатися до пера, щоб цими моїми записами охопити приховану інформацію й доступну на письмі, перечитати публічні акти й аннали, вчитати щось, тут і там без ладу розпорощене, зібрати фрагменти рукописів, отримати спогади різних старших людей і скомпілювати цей твір за окремими роками [...]. Водночас я вважаю, що це було вчинено для добра нащадків, бо все тут подане не є результатом власного мого таланту, відчуття чи пам'яті (яка з огляду на людські властивості є досить непостійною та непевною), а взяте з творів великих авторів, мовби з ґрунту, з пошуком таких місць, що їх читачі прочитають, немов надійне, перевірене свідчення попередників» (с. 9).

Метафорично й влучно Я. Юзефович передав свій підхід до укладення «Історії Львівського архієпископства», зацитувавши нідерландського гуманіста й видавця класичних латинських творів Юста Ліпсія: «Як будівничий, матеріал вишукую для роботи звідусюди, камінь, дерево від інших отримую, проте конструкція будівлі та вся форма є нашою. Не є кращою павутина павуків, тому що була виснувана з них, і не гіршим є наше творіння, тому що ми з інших джерел збирали, як бджоли»³. «Будівельний матеріал» історичного наративу вражає своєю велетенською, як для праць ранньомодерної доби, кількістю джерел. Не диференціюючи їх на документи та літературу, автор покликається на них у 1 880 маргіналіях.

.....
dziesięć polskich: z aktów urzędowych lwowskich i z rękopisów. Lwów, 1855, s. 180. У нещодавно виданому томі матеріалів цього собору відповідної згадки про це немає (Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року. Львів, 2021, кн. 1: Діяння та постанови / Упоряд. Р. Паранько, Іг. Скочиляс, Ір. Скочиляс).

¹ AAL, Indeksy do ksiąg i akt konsystorskich, ІКАК-2, k. 205, 208 v., 213.

² Запис у книзі ухвал Краківського університету від 12 грудня 1729 р.: «Determinatum ratione fl. 500 a reverendissimo olim Jozefowicz, custode metropolitanae ecclesiae Leopoliensis, donatorum, ut illustris procurator fabricae s. Annae eos a dominis executoribus [...] vendicet / Постановлено щодо подарованих 500 злотих покійним, велебним Юзефовичем, кустошем львівської митрополичої церкви, щоб їх вимагати від панів виконавців заповіту» (Jan Tomasz Józefowicz ze Lwowa (Id: 1996298) // *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)* [Database of students and masters of the University of Krakow 1364–1780]).

³ Lipsius J. *Politicorum sive civilis doctrinae libri VI sex [...] additae notae auctiores tum et de una religione liber*. Lugduni Batavorum [Leiden], 1650, p. 395. Окремі польські дослідники хибно вирішили, що це власний вислів хроніста, оскільки в багатьох копіях зникла примітка з вказівкою на авторство цитати, також подібним чином її переклав у 1854 р. М. Півочський, див.: Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa*, s. vi; Borek P. *Wstęp*, s. 23; Borek P. *Місце історії*, с. 419.

А оскільки Я. Юзефович вдається й до внутрішньотекстового цитування, то число цих посилок можна округлити до двох тисяч. Візуально такі маргінальні записи є близькими попередниками приміток наукового характеру, що з'явилися в модерний період розвитку історичних студій XIX ст.

Також вражає жанрове розмаїття джерельної бази хроніки: актові записи з архіву капітули й міського архіву Львова; біблійні одкровення та крилаті вислови античних авторів; праці з історії Церкви (патристика, життєписи святих, проповіді); церковно-правові тексти (збірники прав, акти соборів); науковий доробок істориків, хроністів і навіть астрономів. Автор неодноразово звертається й до написів на таблицях у монастирях і храмах, надмогильних плитах, пам'ятниках тощо, намагаючись опиратися на інформацію, що датується якнайближчим до описуваного часом. Помітне місце в роботі Я. Юзефовича посідають усні свідчення: його особисті, рідних, старших колег по капітулі, знайомих і т. д. – усіх, то був «гідний довір'я», розповідаючи про події як очевидець.

Широкий реєстр залучених в «Історії Львівського архієпископства» текстів наведено у «Переліку використаних автором джерел і літератури». Але він не вичерпує всього спектру матеріалів, якими користувався автор, прямо не цитуючи. Так, Я. Юзефович переглядав особисто інвентар вітваря Св. Яна з Кентів, укладений доктором філософії Хризостомом Русенським (с. 223). До рук хроніста потрапила й книга прибутків катедральної школи, проваджена в 1679 р. каноніком Яном Козловським (с. 221). Таких документальних джерел – використаних, але не цитованих – чимало, всі вони допомагали історикові точніше описувати події, явища чи осіб.

Дослідницька техніка львівського каноніка наближалася до методики ранньомодерної школи істориків-антикварів. Автор повністю публікує, відзначаючи візуально рисками на полях, окремі документи достатньо великого обсягу, як-от реляція Мельхіора Стефанідеза про переговори світських і духовних депутатів на сеймі 1631 р. (с. 157), витяг з актів монастиря взутих кармелітів про напад на їхню обитель у 1648 р. (с. 341), донесення Якуба Гавата¹ про облогу Львова турками 1672 р. (с. 579–591) та ін. У рукопису хроніки знайшлося місце і для вклеєного оригінального документа – листа львівського архієпископа Яна Анджея Прухницького та Львівської капітули в 1616 р. до папи римського з проханням встановити посаду єпископа-суфрагана у Львівській архидієцезії – зі збереженими двома восковими печатками (с. 25–31).

Цитуючи рясно різні текстові підстави, автор рідко вдавався до критики почерпнутого з тих джерел, залишаючи за читачем право остаточного судження. Невипадково народний переказ про Шолудивого Буняка Я. Юзефович завершив таким зверненням до своєї читачької аудиторії: «Якщо це за правду не приймати (хоч у козаків повсюдно шахрайство чарівниць приймається за мудрість замість чудес, гідних шани людей), то хай послужить розвагою для читачів [...]. **Хто хоче, нехай вірить у сказане»** (с. 515). Як бачимо, белетристично-розважальний елемент іноді теж пробивався у серйозній історичній оповіді львівського каноніка.

Деколи Я. Юзефович свідомо втручався в текст джерела. Наприклад, в описі страти полонених поляків після битви під Батогом у 1652 р., що базувався на хроніці польського історика Веспазіана Коховського, хроніст додав від себе: «Без сумніву, жахливо вмираючи, вони всі при останньому подиху та в больовій агонії вигукували спасенне ім'я Христа» (с. 379). Вводячи такий фрагмент, відсутній в історії В. Коховського², автор, вочевидь, керувався своєю релігійною пристрасною, яка й спонукала його безсумнівно вірити в таку

¹ Гават (Гаватович) Якуб (1598–1679) – польський та український письменник, священник, львівський канонік. Для української культури прислужився тим, що 1619 р. вперше опублікував українською мовою драматичні твори (інтермедії).

² Kochowski W. *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus*. Cracoviae, 1683, p. 327–328.

реальність. В іншому сюжеті Я. Юзефович впевнено стверджує, що Ярему Вишневецького в 1651 р. отруїли через заздрість інших польських провідників щодо його мужності та військових здобутків, хоч у того ж В. Коховського про це також ані слова¹.

Рукописні джерела (акти, церковні хроніки, написи на камені). За частотою появи в маргіналах легко дійти висновку, що найбільше зусиль автор вклав у збирання непублікованого джерельного матеріалу, який нагромадився в капітульному архіві. Уважно переглянувши акти капітули та записи консисторського суду XVII ст.², Я. Юзефович – прямо й непрямо – цитує їх настільки активно, що, напевно, половина всіх нотаток на берегах рукопису – це поклики саме на них³. Хроніст використовував документи для висвітлення основних подій внутрішньоцерковного життя, що відбувалися в тому чи іншому році. Як правило, львівський канонік розпочинав оповідь з переказу найбільш значущих ухвал березневої сесії капітули, яка скликала в час Великого посту і на якій вирішувалися насамперед організаційні питання розвитку структур Львівського архієпископства. Інформацію із заповітів духовних і світських осіб, тривалих судових процесів та винесених на них вироків тощо Я. Юзефович вишукував на сторінках консисторських книг.

На жаль, з цих цінних джерел церковного характеру до наших днів збереглися лише консисторські акти⁴ (іл. 5), а капітульні були знищені в роки Другої світової війни. Сучасному дослідникові бібліографічні нотатки хроніста ідентифікувати нескладно: в них зазначено номер сторінки актової книги, дуже часто й рік, а також докладніше датування за днями релігійних свят. З огляду на безповоротну втрату капітульних книг, ретрансльовані з них відомості є унікальними, адже їх уже не вдасться дізнатися з інших історичних джерел.

Якщо для церковної історії основними постачальниками інформації були капітульні та консисторські акти, то для історії Львова такими стали міські раецькі акти⁵. Я. Юзефович полишив поза увагою інші документи з міського архіву – лавничі, вийтівські, фінансові та ін., зосередившись на матеріалах головного міського уряду – актах засідань Львівської колегії. Хроніст ставився до міських книг набагато перебірливіше, ніж до капітульних чи консисторських. Тож не раз зауважував, що нічого вартісного для своєї історії в конкретний період там не знайшов. У міських актах він визбирував дані про найважливіші події в житті міста і регіону, до яких, на його думку, належали: військові напади та облоги, пожежі й інші природні катаклізми, приїзди до міста королів, можновладців тощо. Погляд хроніста сягав не тільки XVII ст., а й попередніх віків, зокрема коли мовилося про завершення побудови львівської катедрі наприкінці XV ст. (с. 229). Саме в міських книгах історик віднайшов опис облоги Львова козацькими й татарськими військами 1655 р., зроблений Самуїлом Кушевичем (с. 403–431), хоча при цьому й неточно встановив авторство цієї реляції, приписавши її переписувачу.

У хроніці є кілька випадків, коли автор згадує про внесення документів до львівського гродського суду, зміст яких він знав з витягів, що відклалися в архіві капітули. Тому можемо констатувати, що Я. Юзефович не працював у Львові безпосередньо з актами шляхетського гродського судово-адміністративного уряду, очевидно, вважаючи їх недостатньо

¹ Kochowski W. *Annalim Poloniae ab obitu Vladislai IV*, p. 282.

² Опис капітульних актів та історію архіву Львівської латинської капітули станом на міжвоєнний період див.: Zajączkowski S. *Archiwum kapituły łacińskiej we Lwowie // Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział V: Historyczno-Filozoficzny*. Lwów, 1923, t. 1, s. 391–428.

³ Опис консисторських актів зробив Юзеф Кая, див.: *Katalog mikrofilmów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*. Nr 5 / Opr. ks. J. Kania // *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1985, t. 51, s. 46–52.

⁴ З початку 2023 р. існує он-лайн доступ до них на сайті «Cyfrowe Archiwum Archidiecezji Krakowskiej»: <https://caak.upjp2.edu.pl/en>.

⁵ Раецькі книги Львова описав Кароль Бадецький: *Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa. A: Oddział staropolski* / Opr. K. Badecki. Lwów, 1935, t. 3: *Księgi i akta administracyjno-sądowe, 1382–1787*, s. 1–55.

інформативними для своєї праці. Маючи вільний доступ до архіву капітули, він користав з наявних у ньому окремих записок, щоденників та манускриптів, які не ввійшли до актових книг. Деякі з них, надзвичайно вартісні, теж згодом були втрачені. Для прикладу, під 1679 р. занотовано новину про несподівану знахідку «у позолоченій кулі, під хрестом верхньої вежі» (с. 673) латинської катедри пергаментного аркуша з біографічними даними каноніка Якуба Гавата (с. 673). Зі свого родинного архіву історик цитує невелику записку, датовану 1663 роком, про фундування скульптури Розп'яття його дядьком Якубом із дружиною Катажиною Войшанкою до одного з вівтарів латинської катедри (с. 507).

Важливим джерелом для Я. Юзефовича став рукопис його попередника, львівського каноніка та суфрагана Томи Піравського з історико-статистичним описом Львівського архієпископства, що був написаний на початку XVII ст., а виданий наприкінці XIX ст.¹ Хроніст широко його цитував, коли йшлося про зародження католицизму на українських землях у княжу добу, розвиток мережі костелів і монастирів у Львові та Львівській архидієцезії. Окремі капітульні манускрипти, уважно прочитані й використані в тексті Я. Юзефовича, також зникли у вирі віків. Це, зокрема, книга прибутків катедральної школи за 1679 р. ректора Яна Козловського; життєписи львівських архієпископів другої половини XVII ст., укладені писарем консисторського уряду Мартином Фіялковським; рукописна історія каплиці Домагаличів, де була чудотворна ікона Матері Божої Ласкавої. Різноманітні факти про минуле Вірменської церкви та вірменської громади у Львові канонік брав з утрачених згодом нотаток єпископа Деодата Нерсесовича (1645–1709), з яким був, мабуть, знайомий.

Історик не обмежувався офіційними актовими матеріалами з капітульного архіву. Його джерельна кверенда поширювалася на майже всі монаші спільноти, що мали свої осідки у Львові, – єзуїтів, бернардинців (*іл. б*), францисканців, кармелітів, бенедиктинців і т. д. Деякі з їхніх хронік опубліковані частково або доступні в Інтернеті (див. *додаток І*: Перелік використаних автором джерел і літератури). Узявши за основу ці наративи, укладач «Історії Львівського архієпископства» дуже детально описав становлення чернечих орденів, спорудження монастирів і храмів, взаємини з капітулою й міською владою, історію фондаций, жертводавців, чудодійних ікон, зцілень тощо. Щоправда, до його оповідей про чудесні зцілення та зустрічі з духами померлих слід ставитися із застереженням, про що попереджали ще вчені XIX ст.²

Найбільший осередок жіночого католицького монашества у Львові – кляштор бенедиктинок з костелом Всіх Святих – був під особливою увагою Я. Юзефовича. Канонік не тільки використав їхню досить розгорнуту хроніку, але й часто бував в обителі, бесідував з черницями, оглядав написи на пам'ятниках і надмогильних плитах у храмі. Багато здобутих у такий різний спосіб відомостей відклалося в рядках його «Історії Львівського архієпископства». Однак в окремих епізодах автор, намагаючись повністю розкрити інформаційний потенціал зібраного, наводив суперечливі дані про монастир, як-от у некролозі абатиси Дороти Даниловичівни під 1687 р.³

Написи на камені в публічних місцях (у храмах і монастирях, на кладовищах) у ті часи заміняли книги й газети і вважалися достовірними джерелами. Я. Юзефович часто апелював до цього виду інформації як цілком вірогідної. І, довіряючись їй, інколи потрапляв у неймовірні для сучасного дослідника ситуації. Так, висвітлюючи минуле Вірменської церкви у Львові, хроніст зацитував епітафію нібито з надгробка вірменського католика Стефаноса, який проїздом був у цьому місті 1551 р.: «Ця могила є на пам'ять превелебного отця Стефана, патріарха Великої Вірменії, що був у Римі та, прийшовши до Львова, свою

¹ Pirawski T. *Relatio status almae archidieocesis Leopoliensis* / Ed. K. J. Heck. Leopoli, 1893 [= *Materiały historyczne*, t. 2], p. 1–153.

² Batowski A. *Rękopisma do dziejów polskich*, s. 235–237; Антонович В. Предисловие, с. xxxvi–xxxviii.

³ Gębarowicz M. *Szkice z historii sztuki XVII w.*, s. 173.

душу віддав Богові року Божого 1551, дня 14 січня. Юлію II, найвищому понтифіку, віддав послух» (с. 123). Це, фактично, подвійна містифікація. По-перше, останнє речення про послух папі в оригінальному написі відсутнє¹ (львівський канонік не перевіряв його наочно у Вірменській катедрі, а довірився Шимонові Старовольському, у праці якого є цей хибний додаток²). По-друге, католикос Стефанос насправді не помер у Львові – він успішно повернувся на батьківщину, де щасливо прожив ще до 1567 р.

Жертвою історичної помилки через того ж Ш. Старовольського Я. Юзефович став тоді, коли оперся на ще одне лапідарне джерело. Розповідаючи про єрусалимського патріарха Теофана, який у 1620 р. відновив православну єрархію на українських землях, хроніст стверджує:

«Теофан, Божою милістю патріарх святого міста Єрусалиму, Сирії, Аравії, Кани Галилейської та всього краю з обох боків Йордану, спадкоємець св. Якова апостола, був скерований у Польщу Богом, відвідував, поправив та законно встановив Східну католицьку церкву року Божого 1620. Такі слова є в його епітафії. (Похований у Мехуві, як пише Старовольський у “Monumenta Sarmatorum”» (с. 123).

Тут знову історична містифікація, і знову подвійна. У 1620 р. патріарх не займався відновленням «Східної католицької», тобто Унійної церкви. Та й поховано цього високого православного достойника не в польському місті Мехуві³. Ш. Старовольський, який зробив такий некоректний висновок, міг бути введений в оману прижиттєвою гравюрою патріарха авторства німецького митця Лукаса Кіліана (1579–1637), де сказано про подорож Теофана до Європи в 1620 р. (іл. 7).

Публікована література. Як уже зауважив польський історик П. Борек, львівський хроніст організував джерельний матеріал і будував історичну оповідь здебільша за схемою риторичної промови⁴. Спочатку вводилася теза, що далі підтверджувалася аргументами та свідченнями документів, а завершувався виклад узагальненнями морально-дидактичного змісту, нерідко сформульованими за допомогою біблійних цитат і античних крилатих висловів. У Святому Письмі канонікові найбільше припадали до душі вірші з псалмів царя Давида (Старий Завіт) та Євангелій від Матея й Луки (Новий Завіт), хоча, як на такий великий текст «Історії Львівського архієпископства», їхнє число (32) усе ж є доволі малим⁵. З отців Церкви Я. Юзефович цитує лише святих Тому Аквінського й Исидора.

Античну мудрість укладач хроніки переважно залучав для висловлення моральних сентенцій. Коло стародавніх мислителів у цій праці достатньо широке: історики Гомер, Лівій, Тацит, Салюстій, поети Віргілій, Гораций, Овідій, Лукан, філософи і драматурги Плавт і Сенека та ін. Багато з них цитовані один-два рази, але останній з названих – давньоримський філософ-стоїк Сенека – згадується найчастіше з усіх античних мудреців. Я. Юзефович наводить його короткі влучні фрази понад 50 разів, причому 23 рази це зроблено анонімно, без вказівки на авторство. Деякі афоризми настільки сподобалися львівському каноніку, що він їх повторює двічі в різних частинах хроніки («фортуна допомагає мужнім, гнобить боягузів», «довіра

¹ Див.: Содомора А., Домбровський М., Кісь А. *Anno Domini. Року Божого: Латинські написи Львова*. Львів, 2008, с. 213.

² Starowolski S. *Monumenta Sarmatorum, viam universae carnis ingressorum*. Cracoviae, 1655, p. 300.

³ Ibidem, p. 516.

⁴ Борек П. Місце історії, с. 424.

⁵ Значно частіше цитував біблійні тексти на початку XVII ст. гданський мандрівник Мартин Груневег у своїх подорожніх нотатках, які є зіставними за обсягом з хронікою Я. Юзефовича, див.: *Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562 – ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen* / Hg. A. Bues. Wiesbaden, 2008, Bd. 4, S. 1671–1684.

завжди не згоджується з великими злочинами»), а один – чотири рази («гнів богів має звичай проявлятися чіткими знаками»). Озвучена в останній крилатій фразі думка про безпосередній вплив божественних сил на людську історію цілковито відповідала розумінню історичних процесів самим хроністом. Знаменитий цикл трагедій Сенеки з добре відомими в античності сюжетами («Агамемнон», «Медея», «Едип», «Троя», «Федра» і т. д.) сприймався ранньомодерним істориком як надзвичайно суголосний трагічним часам XVII ст. в Речі Посполитій.

Захопила Я. Юзефовича й одна фраза римського історика Тацита, тричі продубльована в різних контекстах хроніки («майбутнє кожному віддячується за його заслуги»). Уважне прочитання Тацита виявлялося також через перефразування його некрилатих висловів, пов'язаних передовсім із військовими подіями: «Добірний загін кінноти, об'їхавши пагорби на рівнинах¹, переслідував ворогів, що відходили» (с. 637). Іноді львівському історикові бракувало деталей для висвітлення якоїсь визначної в його баченні події й він теж звертався до античних текстів, доповнюючи свій їхніми фрагментами. Ось так, скажімо, він описує похоронну процесію польського короля Міхала Вишневецького:

«Не було жодного вшанування, яке б не виявили тілу короля із зичливістю і наше місто й народ, і також із повагою – тогочасний сенат. “Попереду несли жалобні хоругви, нахилені до землі фасції (*fasces*), за ними слідував у чорній одежі простолюду, зодягнуті по-траурному кіннотники. У процесії запалювали смолоскипи, кадильниці з ладаном та іншими речами, звичними для погребальних урочистостей”» (с. 603).

Античне запозичення виринуло через термін «фасції» – знаки влади у вигляді пучки в'язових або березових прутів, які зазвичай несли перед найвищими урядовцями Риму і якими не могли користуватися в часи Речі Посполитої.

Автор не просто уважно читав давню літературу та цитував класиків, але й деколи намагався за їхнім взірцем передати основну думку власним влучним виразом. Найкраще в нього вийшло з Гомером, де уривки з «Іліади» й «Одіссеї» вдало підсумовані Я. Юзефовичем: «Немає нічого сильнішого за божественну допомогу» (с. 633), «Все злочасне та щасливе відбувається за волею богів» (с. 691), «Мудрість володаря рятує народ» (с. 771)³. Деякі самостійні лаконічні й дуже меткі репліки хроніста з'явилися під впливом античних афоризмів, як-от: «Велика довіра в час загрози розставляє пастки для безпечних і вбиває нерозважливих», «Хто закон одного разу змінює, той його назавжди знищує», «Події минулих часів надихають на пізнання важливих речей» тощо.

Історія Церкви, міська історія та історія держави й регіону – три основні блоки історичної інформації, відображені на сторінках «Історії Львівського архієпископства». Для перших двох Я. Юзефович черпав дані на місці, у Львові, в архівах капітули й міста, монастирських сховищах, а для заповнення лакун державного та регіонального рівня звертався до напрацювань авторитетних польських істориків. З їхнього численного грона хроніст відібрав чотирьох авторів, з доробку яких він брав факти, цитати та їхні коментарі про минуле Речі Посполитої. Хроніка гданського каштеляна Станіслава Кобежицького⁴ стала джерелом

¹ Дослівний перегук з описом військового походу в Тацита: «*pars equitum aequioribus iugis circumvecta* / частина кінноти об'їхала пагорби на рівнинах» (Tacitus, *Historiarum*, 4:71).

² Автор дослівно взяв опис похоронної процесії Германіка (15 р. до н. е. – 19 р. після н. е.), прийомного сина римського імператора Тиберія, з Тацита (Tacitus, *Annalium*, 3:2).

³ Пор. тексти грецького класика (Гомер. *Iliada*, 17:98–101; Його ж. *Odissea*, 20:75–76; 19:105–114).

⁴ Kobierzycki S. *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis, ejus natales et infantiam, electionem in Magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica [...] Dantisci*, 1655. Існує польський переклад цієї праці: Kobierzycki S. *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego* / Wyd. J. Byliński i W. Kaczorowski; tłum. M. Krajewski. Wrocław, 2005.

відомостей головно про період панування короля Сигізмунда III. Перемишльський латинський єпископ Павел Пясецький був авторитетом для каноніка в питаннях історії Польщі та регіону за часів короля Владислава IV, оскільки його твір доведений до 1646 р.¹ Читач Я. Юзефовича часто бачить важливі події доби двадцятилітнього правління короля Яна Казимира (1648–1668) в освітленні знаного польського історика Веспасіана Коховського². Київського латинського єпископа та великого коронного канцлера Анджея Хризостома Залуського, який залишив надзвичайно цінні джерельні звістки з останньої третини XVII ст., коли королювали Міхал Вишневецький та Ян Собеський³, львівський хроніст узагалі називає «моїм автором», часто цитує, покликається на нього, републікує повністю подані ним окремі документи тощо.

Використання авторитетних історичних праць не означало, що сам львівський хроніст не володів умінням узагальнювати та робити висновки, судячи з оцінки дій історичних постатей і логіки історичного процесу. Під 1618 р., скажімо, він гостро розкритикував очільника польського війська Станіслава Жолкевського, якого польські історики високо підносили через численні перемоги над різними ворогами. Проте в тому році, під час військової кампанії, цей воєначальник не вдарив по татарах, що відступали, сподіваючись укласти вигідну мирну угоду. Львівський історик з усім запалом засудив його насамперед з етичних позицій:

«Не хотів би критикувати Жолкевського, але чому він вирішив не атакувати татар, які відходили й майже на очах його численного війська нищили Русь? Чому не розбив їх, коли відходили з Волині, важко навантажені награбованим, адже вистачило би легкоозброєних відділів на бродях і на роздоріжжях?» (с. 39).

Далі Я. Юзефович пов'язує ці події з поразкою польських військ під Цецерею в 1620 р. та фатальною кончиною там самого С. Жолкевського:

«І така припадкова справа приспішила долю в Бога цього визначного мужа, бо ж коли за кров своїх не зміг відімести, через зовнішні причини, зволікання так багато християн від віри Христа відразу ж впали в магометанське безумство, та й від неминучої турецької війни не зміг ухилитися, незабаром своєю кров'ю за кров заплатив за справедливим Божим судом, розшукуючи тих ворогів (яких міг до того часу вже перемогти), та офірував власну голову, послухний Божій справедливості, за стількох міщан і селян, що були захоплені [в полон] протягом двох років і взивали до помсти» (с. 39–41).

Таких ін'єктив духовного та етично-морального характеру львівського каноніка на адресу державних і церковних діячів Речі Посполитої чимало у цьому творі. Королю

¹ Piasecki P. *Chronica gestorum in Europa singularium recentiorum, ad annum Christi 1646*. Cracoviae, 1645 [1646].

² Kochowski W. *Annalivm Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus*. Cracoviae, 1683; Eiusdem. *Annalivm Poloniae climacter secundus: bella Sueticum, Transylvanicum, Moschouiticum, aliasque res gestas ab anno 1655 ad annum 1661, inclusive continens*. Cracoviae, 1688; Eiusdem. *Annalivm Poloniae climacter tertius, ad punctum abdicationis Joannis Casimiri Reg. Per Regnum Poloniae res gestas inclusive continens*. Cracoviae, 1698.

³ Załuski A. Ch. *Epistolarum historico-familiarum tomus primus: a morte Ludovicae reginae, & abdicatione regis Joannis Casimiri, regum Michaelis I & Joannis III acta continens*. Brunsbergae, 1709; Eiusdem. *Epistolarum historico-familiarum tomus Imi pars II: Acta Joannis Tertii usque ad obitum eius exclusive continens*. Brunsbergae, 1710; Eiusdem. *Epistolarum historico-familiarum secundus: Obitum Joannis Tertij, Scissionem, Pacificationem, Motus Litvanicos, Tractatus cum Porta Othomannica, [et] alia acta [...] ad annum 1701*. Brunsbergae, 1711.

Сигізмундові III випоминаються шкідливі для Польської держави наслідки його претензій на шведський королівський престол (с. 175). Натомість король Ян Собеський заслуговує на засудження через потурання злочинам проти Церкви, сильну опіку єврейського населення, а також безкарність татар, коли:

«[...] вступав у таємні угоди з татарами на шкоду Речі Посполитій, дозволяв їм безкарно грасувати з вогнем і мечем по селах та містах, міг дозволити забрати тисячі людей у вічну неволю, не хотів їх карати, часто забороняв [це робити іншим], дозволяв відійти без покарання, не забезпечив охорону кордонів, безпеку для руських земель, випускав татар із полону, дуже часто наказував обдаровувати їх одягом» (с. 829).

Попри низку військових досягнень, перерахованих у панегірику польському монархові, хроніст загалом критично оцінив його панування, не опираючись на інших істориків, адже ця епоха пройшла на його очах. Великий закид Я. Собеський отримав посмертно за те, що його нащадки не змогли утримати славу королівського роду, поводячись ганебно в політичному та особистому житті.

Я. Юзефович точково звертається до творів інших польських хроністів (Мартина Кромера, Александра Гваньїні, Мацея Меховіти, Шимона Окозького та ін.). З опублікованого він використовує роботу свого попередника в дослідженні історії архієпископства Якуба Скробішевського¹, зокрема коли відкриває середньовічні сторінки його минувшини. Тексти львівського бурмистра й історика Бартоломея Зиморовича львівський канонік знає, вочевидь, тільки в друкованому вигляді², жодного разу не згадуючи про його велику невидану хроніку «Потрійний Львів».

Укладач «Історії Львівського архієпископства» не міг, звісно, оминати своєю увагою й доробок істориків Церкви – і закордонних (Цезар Бароній), і місцевих (Ян Квяткевич). Як і при опрацюванні світської літератури, Я. Юзефович подекуди доповнює запозичені відомості своїми вставками, які, однак, інколи хибують на неточність. Так, описуючи Львівський собор 1629 р., де повинні були зібратися православні та уніати, автор хроніки покликається на Я. Квяткевича, але від себе наголошує, що руська шляхта переходила на латинство, минаючи унійний обряд (с. 104). Насправді ж тут зображено значно пізнішу ситуацію з релігійними конверсіями, яка виникла за часу самого Я. Юзефовича і якої ще не спостерігалося в першій половині XVII ст.

Серед інших видань, залучених для написання хроніки, – життєписи святих, церковно-правові трактати західних авторів, матеріали церковних соборів (передовсім Тридентського), сеймові конституції й інші джерела юридичного змісту, якими канонік міг користуватися, виконуючи обов'язки прокуратора Львівської капітули. З-поміж праць природничого циклу слід назвати книги з царини астрономії³ (з огляду на зацікавлення автора рухом небесних планет і комет), а також описи подорожей⁴.

¹ Skrobiszewski J. *Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium*. Leopoli, 1628.

² Zimorowicz B. *Viri illustres civitatis Leopoliensis, metropolis Russiae collecti*. Leopoli, 1671; *Eiusdem. Domo virtutis et honoris // Damirski Cyprianus. Thaumaturgus Russiae, beatus servus Dei Joannes de Duhla*. Leopoli, 1672, p. 81–104; *Eiusdem. Leopoli Russiae Metropolis, a Turcis, Tartaris, Moldavis, Cosacis hostiliter obsessa*. Cracoviae, 1693.

³ [Manilius M.] *M. Manilii Astronomicon*. Parisiis, 1679; Słowakowic S. *Postliminium Cometarum, Abo raczej Niebo z Dawna a nieslusnie, Kometom, Przez Filozofow odebrane, A teraz znowu Prawem, y wymiarem Geometrycznym, z Okazyey świecącej w Roku 1680. y 1681. w Grudniu y w Styczniu Komety, za Staraniem y nakładem Stanisława Słowakowica [...]*. Kraków, [1681].

⁴ [Braydenbach B.] *Peregrynacya arabska albo Do Grobv S. Katarzyny panny y męczenniczki: ktorą Aniolowie święci w Arabiey na gorze Synai pogrzebli [...]* Przekładania x. Andrzeia Wargockiego. Kraków, 1610.

Усна історія

Усна історія теж доволі широко представлена в «Історії Львівського архієпископства» Я. Юзефовича, на відміну від інших хронік домодерного Львова – Я. Алембека та Б. Зиморовича. Всі усні джерела позначаються на маргінесах словами «ex traditione» (передання), «fama» (чутка), «relatio» (реляція). **Львівський канонік здійснює власну спробу класифікувати їх за критерієм достовірності.** Достовірними він вважає спогади старших людей, гідних довір'я. Коли ж пише про свою матір, то додатково підкреслює, що вона в очах сучасників була побожною жінкою, що додавало вірогідності її словам. Такими вартими довіри були, на переконання автора, слова його колег, львівських каноніків та священників, особливо старших віком. Менш правдивими йому видавалися оповіді некатоликів, схизматиків, язичників, невірних загалом – конфесійна належність завжди розглядалася львівським хроністом як детермінанта правдивості будь-яких історичних свідчень.

Всі усні джерела у творі Я. Юзефовича можна поділити на кілька умовних груп:

- 1) родинні свідчення (мати, дядько та інші кривні);
- 2) спогади релігійного оточення (каноніки, монахи, черниці);
- 3) спогади світського оточення (руський воєвода, львівські райці, бургграфіи Низького замку);
- 4) особисті спогади автора (облога Львова 1672 р., напад на Львів 1695 р. тощо);
- 5) народні перекази (оповідь про характерників, про Шолудивого Буняка).

Родинні свідчення. Власне цей вид джерел дозволяє нам дещо розкрити особу самого історика, якого довгий час ідентифікували як вірменина. Як уже зазначалося, автором цього історіографічного міфу став С. Баронч¹, вірменський історик-самоук, монах домініканського ордену. Натомість сам Я. Юзефович у своїй «Історії Львівського архієпископства», покликаючись на родинні спогади, подає докази свого польського походження. Його мати Христина була представницею львівського патриціанського роду Шимоновичів. Її мати Софія Шимонович з дому Доброцьких померла близько 1633 р., а батько Міхал Шимонович за нез'ясованих обставин покинув сім'ю. Сироту виховувала далека родичка, бездітна вдова Марта Массарі, яка взяла дівчину під опіку та визначила їй частину у власній кам'яниці Массарівській на площі Ринок².

Христина вийшла заміж за львівського міщанина Станіслава Юзефовича. Про його національність автор хроніки ніде не повідомляє, але чітко вказує на польськість свого дядька Якуба Олександра Юзефовича, що був львівським лавником, потім райцею. Як ревний католик, цей міський урядник опікувався капличкою Шульца на цвинтарі митрополичого костелу. Також Якуб для спасіння душі своєї дружини прикрасив скульптуру з Розп'яттям, яка стояла посеред храму. Разом з батьком історика Станіславом він належав до братства літератів, що складалося з представників міської еліти, займався прикрашенням латинської катедри. Після смерті свого брата, у 1669 р., Якуб клопотав перед капітулою про побудову двох вітварів – Пречистого Тіла Христового та Непорочного зачаття Богородиці, з тією умовою, щоб згодом під другим з них, бічним, поховали його з дружиною. Райця дотримав свого слова, і в часи його племінника Яна Томаша цей вітвар виглядав «достатньо чудово» (с. 549).

Нотуючи факт, тісно пов'язаний з історією родини хроніста, той виправдовується, що робить це «не через мій скромний рід, який припиняється на мені як останньому носію прізвиська, а з думкою, що хтось скористається з цієї слави» (с. 549).

Справді, більшість таких, досить численних, оповідей у творі, що стосувалися сім'ї Юзефовичів, мали на меті вплинути на читача з морального боку, застерегти від помилок

¹ Про нього написав кілька розвідок: Дашкевич Я. *Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури* / 3-тє вид., допов. Львів, 2015, с. 255–264.

² ЦДІАУЛ, ф. 52, оп. 2, спр. 59, с. 229–236.

у духовному житті. Так, автор переказав сумну родинну історію про їхнього кривого Яна Массарі, який трагічно загинув у молодому віці. Це сталося під час прогулянки на човні з коханою дівчиною на одному з львівських ставів. Коли човен перекинувся, не навчений плавати юнак втопився, а юнка чудом врятувалася. Через 50 років душа Я. Массарі з'явилася у Львові перед одним із священників та повідомила, що через свою легковажність мусить відбувати кари чистилища. Дух загиблого просив звернутися до його родича, німця за походженням Яна Зоммера¹ по молитовну підтримку. Останній недавно перейшов на католицизм з лютеранства, тому доволі скептично поставився до переданого ереєм прохання, однак його думка різко змінилася, коли духовний без вагань упізнав Я. Массарі серед кількох портретів, що висіли в будинку Зоммера. Пізніше покійний юнак знову об'явився священникові й подякував за замовлені богослужіння для його спасіння.

Мати хроніста Христина Юзефович, яка була дуже релігійною людиною, залишила для сина декілька спогадів відповідної спрямованості. Відтворені на сторінках його твору, вони частково відображають ту атмосферу, що панувала в домі львівських патрициїв. В одній з таких розповідей ішлося про служницю з Гданська в Массарівській кам'яниці – дівчину, котра була лютеранкою, але пізніше, переживши незвичайний випадок, стала ревною католичкою. Ще будучи протестанткою, вона з нехиттю ставилася до тих релігійних пісень, що практикувалися в католицькій родині Массарі, а також не любила, коли кропили свяченою водою. Проте одного разу невидима рука духа побила її за замкненими дверима, караючи за нехтування католицькими традиціями. Виявилось, що той дух був пов'язаний кривими зв'язками з власницею дому Мартою Массарі. П'ятдесят років тому, за життя, він був священником і по смерті за гріхи потрапив до чистилища². Аби допомогти його душі, якийсь милосердний християнин мав погодитися на виконання низки умов: прийняти святе причастя, відбути паломництво до Ченстоховської Богородиці та з власного майна скласти пожертву для бідних. Колишня лютеранка погодилася на все це та згодом перетворилася на ревну католичку. Хроніст наголошує, що знав ту дівчину, бачив її впродовж багатьох років уже після одруження, тож додатково може підтвердити правдивість материних свідчень (с. 365).

Я. Юзефович послідовно викладає ще кілька подібних історій з привидами, які дошкуляли людям в їхніх помешканнях по ночах. Це були грішні душі, котрі не мали спокою по відході із земного життя, позаяк мусили спокутувати свої провини, перебуваючи в чистилищі. І тільки живі люди могли їх порятувати, полегшити їхнє становище, взявши на себе певну духовну ношу (як-от велика милостиня для бідних, проща до Ченстоховської ікони, дотримання тривалого посту тощо).

Під 1679 р. автор пише про двох студентів єзуїтської колегії, братів Порадовських, які в часі свого навчання мешкали в кам'яниці у львівському середмісті. Спершу все було гаразд, але потім вони почали регулярно чути «волення якогось духа», «стогін, і брязкіт ланцюгів, і важкі удари каміння, і сильні рухи повітря». Коли покликали священника-екзорциста з Товариства Ісуса й він вступив у діалог з цим духом, то з'ясувалося, що це душа їхньої матері, шляхтянки Софії Порадовської. За погане виховання старшого сина вона прийняла тяжку кару чистилищем. І тепер бажала помститися своїм дітям за невдячність з їхнього боку, виявляючи незадоволення тим, що старший син не молиться за порятунок її душі. Ця історія мала щасливий кінець: студенти стали ревно молитися, змінили свою легковажну поведінку на достойну, а душа дала їм спокій. Канонік згадує, що він під час власних студій відвідував будинок, де жили ті юнаки, однак про цей епізод довідався вже значно пізніше.

.....
¹ Ян Зоммер був представником львівської еліти, почергово обіймаючи впродовж 1640–1670 рр. посади в колегії сорока мужів, міському суді та раецькій колегії, див.: Kapral M. *Urządnicy miasta Lwowa*, s. 409.

² Особу цього священника ідентифікувати не вдалося.

Спогади релігійного та світського оточення хроніста. Твір Я. Юзефовича, згідно із задумом автора, мав не тільки ознайомити читачів із минулим Львова та Львівського архієпископства, а й надихнути їх прикладами побожного життя та свідченнями очевидців про релігієоловним Основним оповідачем-інформатором, з котрим часто спілкувався хроніст, був Якуб Гават (Гаватович), який залишив помітний слід у розвитку особистості Я. Юзефовича, скерувавши його на духовну дорогу.

Колеги львівського каноніка – члени капітули та священники – надавали йому свідчення про події давніших років, пов'язані з облогами Львова та місцевими чудами. Йдеться насамперед про легенди, що стосувалися появи постаті св. Яна з Дуклі над містом у 1648 р. Також в «Історії Львівського архієпископства» читаємо про три постаті в єпископських митрах, що дивним чином з'явилися у латинській катедрі, молилися там перед великим вітварем, опустившись «на коліна на останній сходінці великого вітваря» (с. 335). Коли ж спостерігачі пробували наблизитися, то вони (с. 335).

Під тим же 1648 р. укладач хроніки, описуючи облогу Високого замку, переповідає й почуте ним від літніх людей: навіть жінки обливали окропом облягаючих, коли ті дерлися вгору по драбинах. Від колишнього пріора монастиря взутих кармелітів, що сильно постраждав у ті трагічні дні 1648 р., автор чув оповідь про душі загиблих ченців, які згодом явилися своїм співбратам. Вони постали перед очима братії в монастирському храмі однієї ночі, молячись на колінах перед іконою Богородиці із запаленими свічками в руках. Зробили це, щоб «залишити святу пам'ять про своє мучеництво та сподівання на навернення інших» (с. 343).

Від старших членів капітули, їхній молодший колега довідався також про нетлінність мощей меценатки єзуїтського костелу Ельжбети Сенявської «з дому Гостомської, дружини коронного маршалка» (с. 115). Хоча вона померла ще в 1624 р. (похована у храмі Товариства Ісуса у Львові, до будівництва якого багато доклалася), близько 1666 р. виявилось, що її тіло у гробівці нетлінне. Як свідчить Я. Юзефович, і на початку XVIII ст. воно, «як повсюдно в місті говорять, нетлінним залишається» (с. 117).

Інформатори історика не забували у своїх спогадах і про представників інших конфесій у Львові, з якими мусили контактувати та налагоджувати взаємини католики. В їхніх розповідях помітні певні риси упередження й неприязні до іновірців. Під 1630 р. Я. Юзефович занотовує мовлене «старим вірменином»¹, що якийсь запальний вірменин, необачно наговоривши «численних дурниць проти Римської церкви» в полеміці з прихильниками унії Вірменської церкви з Апостольським престолом, раптово впав і помер. З уст свого колеги, каноніка К. Гумневича автор записав переказ про глумливу назву дзвона Успенської церкви «Серило», що виникла під час сварки польки та русинки на Ринку (с. 469).

Автор хроніки міста й архієпископства не міг обійти увагою чудотворну ікону Ласкавої Богородиці в каплиці Домагаличів при латинській катедрі. Він розповідає про зцілення, що їх зазнали люди, які звергалися до цього образу Матері Божої за допомогою, прагнучи повернути здоров'я. Історик користав з незбереженої до сьогодні книги, де було зафіксовано відповідні усні свідчення. Серед інших Я. Юзефович називає Валентина Длугошовича, що мешкав при каплиці Страстей Господніх, званій «Огродець», а також панну поважного віку, побожну Катажину Столківну, котрі не раз бачили той образ уночі, весь осяяний неприродним світлом. Спочатку вони мовчали: священник – через скромність, панна – через слабку мову в старечому віці, але потім відкрито визнали, що повернули втрачене здоров'я за посередництвом Богородиці, до ікони якої взивали.

Одне свідчення про чудотворність того образу викликає певний комічний ефект. Якийсь шляхетський слуга взяв до каплиці Домагаличів велику суму грошей свого господаря – сто золотих, які загорнув у хустинку й поклав до кишені. Під час Літургії їх хтось украв.

¹ Можливо, вірменським єпископом Деодатом Нерсесовичем (1699–1709).

Виявивши пропажу, слуга розпачливо став благати Пречисту про поміч. І почув внутрішній голос: «Оскільки комусь сподобалося красти у святому місці, то й ти спробуй фортуни» (с. 517). Тож він пішов на наступне богослужіння до каплички, де запустив руку в кишеню випадкового сусіда й несподівано знайшов там свою хустинку з грішми. Я. Юзефович ставить риторичне питання до теологів: чи згрішив той, хто відразу мав обдуманий намір вкрасти, чи той, хто поклав надії на Богородицю (с. 517). Імовірно, цей життєвий епізод, про який хроніст дізнався в 1725 р. від єзуїта-проповідника Непрського, таки відбувся насправді, однак під пером каноніка він набув відтінків релігійної доцільності та повчальності.

Схожий ефект комічності має оповідання, почуте Я. Юзефовичем від старших каноніків про учту, що її влаштовував львівський архієпископ Станіслав Гроховський для дванадцяти бідних шляхтичів, коли виходив у місто. Їм видавали святкові шати, підшиті хутром соболя й татарського горноста, які потім треба було віддати назад. Після повернення до свого архієпископського палацу цей високий церковний достойник організував для зібраних спільний бенкет – очевидно, нав'язуючи до вечері Христа з дванадцятьма апостолами. Одного разу підмовили якогось заволоку приєднатися тринадцятим до цієї трапези. Коли архієпископ помітив його, то сказав, що той не має ні місця, ні виделки, ні ножа. Заволока не збентежився, відповівши, що все взяв із собою, чим викликав загальний сміх присутніх. Так архієпископ Станіслав Гроховський отримав свого «тринадцятого апостола» старця (с. 283).

Спогади духовних осіб з оточення львівського каноніка не завжди з позитивного боку висвітлювали Римо-католицьку церкву та її єрархів. Під 1640-ми рр. Я. Юзефович описує конфлікт згаданого Станіслава Гроховського з орденом отців домініканців щодо опіки над шпиталем Св. Лазаря. Суперечка точилася «не тільки перед судом консисторії, апостольського нунція, але й у Римській курії». Домініканці воліли мати світських провізорів, яких обирало би братство Вервиці зі звільненням від візитації та юрисдикції місцевого ординарія. А місцевий архієпископ прагнув здобути контроль над шпиталем шляхом проведення візитацій та отримання звітів про шпитальні видатки і прибутки, які мали погоджуватися й затверджуватися цим архиєреєм. Такі чвари роз'яструвалися й іншими протистояннями, коли домініканці фактично захопили парафіяльні храми в Яворові та Галичі, що перебували під юрисдикцією Львівського архієпископства.

Та найбільше зіпсувала стосунки сторін заплутана ситуація з колишнім монахом Феліксом Радковським у 1644 р. Він склав обітницю в ордені домініканців у Кам'янці, але згодом опротестував це, як вчинене під примусом, і виграв процес. Урешті став світським священником і почав вимагати повернути йому речі з монастиря на значну суму 2 758 злотих, і знову переміг у судовій тяжбі. Але в процесі апеляції перед апостольським нунцієм домініканці домоглися засуджувального декрету проти Ф. Радковського. І коли той лежав у шпиталі Св. Лазаря, п'ять чи шість проповідників у супроводі своїх слуг прийшли туди, принісши таємно під габітами киї, та силою поволокли його із собою, пояснюючи всім, хто там був, що це їхній брат. Львівський архієпископ побачив у таких діях порушення спокою у святому місці, тож місцеві домініканці підпали під його вирок екскомуніки, а на їхній храм наклали інтердикт. Зі свого боку, ченці оголосили анафему офіціалові Якубу Скробішевському та канонікові Пйотру Марошинському. А дехто твердив і про видану домініканцями екскомуніку і на самого архієпископа, проте жодних відповідних документів Я. Юзефовичем не знайдено (с. 279).

Основа цієї оповіді історика про релігійні суперечки, безсумнівно, документальна, сформована на підставі збережених судових справ у Львівській консисторії, а також витягів з ухвал інших духовних судів. Однак окремі важливі деталі Я. Юзефович довідався від своїх колег по капітулі – очевидців тих подій. Так, у 1644 р. дійшло до того, що коли, всупереч забороні, домініканці «проходили повз палац архієпископа, розташований на Ринку,

канонік чи капелан архієпископа за його наказом забрав монстранцію з Євхаристією з рук священника, який провадив процесією». Ця справа з монахами забрала чимало ресурсів – «стільки душевних зусиль, стільки коштів і стільки часу можна було тішитися в найбільшому мирі і стількома добрими справами займатися...» (с. 279). Отож, як переконаємося, тривалі протистояння були невід'ємною частиною історії не лише львівських православних владик, що десятиліттями конфліктували з Успенським ставропігійським братством¹, а й римо-католицького духовенства у Львові.

Окрім свідчень духовних співрозмовників, хроніст у своєму творі залучав і спогади світських осіб, які посідали високе суспільне становище. Скажімо, руський воєвода Станіслав Ян Яблоновський, за словами автора, в одній із розмов з Я. Юзефовичем поділився цікавою інформацією про короля Яна Собеського та його особливу ревність у вшануванні Євхаристії. Зі слів С. Яблоновського, коли Я. Собеський ще не був монархом, під час «шведського потопу» 1656 р., він мав сварку з київським воєводою Міхалом Станіславським, котрий заприсяг шведам (отже, певно був протестантом) і не визнавав існування Тіла Христового під видом хліба та вина в католицькому тлумаченні. Врешті-решт вирішили, що по смерті все з'ясується. Через деякий час М. Станіславський помер і невдовзі з'явився Я. Собеському у вигляді душі, цілком визнаючи його рацію (с. 489).

Ще одна світська людина – бургграфій Низького замку Ян Бродзицький – оповідав у 1714 р. авторові хроніки про події 1672 р. Тоді вдова шляхтича на прізвище Коткова молилася перед Розп'яттям у латинській катедрі, просячи Бога захистити місто, і несподівано почула голос: «Нічого не бійтеся, я разом з вами» (с. 509). Ще одна вдова Ядвіга Троцинська зізналася Я. Юзефовичу з приязні та в таємниці, що коли вона скромно підносила свої молитви у храмі якогось вечора, може в 1701 р., то побачила сильне світло, яке струменіло від Христового тіла на хресті. Десь у той самий час невідомий на ім'я слуга краківського каштеляна виголошував псалом перед цим Розп'яттям і, раптом звівши очі догори, зауважив, що Христос спостерігає за ним живими очима.

Таким чином, можемо підсумувати, що переважно усні свідчення, які послідовно та систематично збирав Я. Юзефович у своїй праці, мали виразне тематичне спрямування – вони були покликані сприяти духовному вдосконаленню, зміцненню релігійної свідомості в читачів.

Особисті свідчення автора. Описуючи 1680–1690-ті рр., автор хроніки вводить до неї й сюжету, базовані вже на його особистому досвіді. Це великою мірою обумовлено тим, що в 1693 р. він став каноніком Львівської капітули і був безпосереднім свідком фіксованих ним тогочасних подій. Хроніст нотує цікаві факти про спорудження костелу в Мильчицях, настоятелем якого був з 1695 р. Попередній парох втратив усі документи, у т. ч. привілеї, тож канонікові довелося їх відновлювати. Цей храм розташовувався на території Перемишльської єпархії, але право презенту належало Львівській капітулі. Я. Юзефович переказує легенду про заснування тієї святині ще за часів св. Войцеха, тобто в другій половині Х ст., «якимсь князем з Библа, єдиним римо-католиком серед схизматиків» (с. 737). Хроніст змушений був власним коштом відбудовувати костел – разом з вітварями, будинком плебана й вікарія, а також шпиталем.

Залишив Я. Юзефович і унікальне особисте свідчення про смерть у 1700 р. перемишльського унійного єпископа Інокентія Винницького через випадкове загоряння просякнутих спиртом медичних бинтів (с. 867). Під 1694 р. канонік критикує будову храму та шпиталю отців бонефратрів, нагляд над якою здійснював його старший колега по капітулі К. Гумневич. Найбільше не задовольняла хроніста витрата коштів на великі та пишні кімнати чи келії, облаштування яких виявилось задорогим і непрактичним.

¹ Так було, зокрема, й за часів львівського владика Гедеона Балабана наприкінці XVI – на початку XVII ст., див.: Isaievych I. *Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine*. Edmonton; Toronto, 2006, p. 88–93.

Критичність мислення львівського історика стосувалася й вищого керівництва Речі Посполитої. Розповідаючи про останній у XVII ст. **напад татар на Львів у 1695 р.**, він цілком справедливо звинувачує руського воєводу та великого коронного гетьмана Станіслава Яблоновського в неналежній організації оборони, хоча сам напад був успішно відбитий. Історик Людвіг Фінкель, висвітлюючи ті самі події, використав спогади Я. Юзефовича, проте зазначив, що хроніста деколи підводила пам'ять¹. Справді, пишучи про спалення руської церкви татарами, той переплутав Богоявленський храм із Благовіщенським (вони стояли на різних передмістях Львова)².

Привертає увагу сучасного дослідника особистий спогад львівського каноніка під 1694 р. – про непорядкованість архіву Львівської капітули. Канцлер капітули мав укласти інвентар усіх книг та документів архіву, але він не виявив старанності (і, до речі, не був покараний за свою бездіяльність), а в архіві, за образним висловом хроніста, «записи робили миші та шури» (с. 797). Та це не заважало Я. Юзефовичу повними пригорщами черпати з того архіву численні свідчення капітульних і консисторських книг.

Під 1688 р. історик фіксує ситуацію з ярмарками біля церкви Св. Юра. Автор хроніки тримав у руках королівський декрет із забороною таких ярмарків, але вони таки відбувалися й за його часів, приносячи великий зиск власникові юридики – львівському владиці Йосифу Шумлянському. Під час торгів, що тривали декілька тижнів, численні торговці, перекупники й селяни привозили збіжжя, солонину, колеса до возів, інші господарські речі, влаштували в наметах шинки, де співали, пили і танцювали. Останнє, вочевидь, чи не найсильніше дошкуляло високоморальному каноніку.

Цінними є також спогади Я. Юзефовича про його поїздку в 1697 р. до конфедератів у Самбір. Там йому вдалося зсередини побачити те середовище, яке називало себе шляхетським військовим товариством, тоді як насправді в ньому переважали не республіканські риси, а деспотична влада **на чолі з маршалком конфедерації та непоміркованість у поведінці**, пиятика, розпуста й інші моральні вади, що призводило до сваволі, зубожіння та важких поборів мирного населення.

Народні перекази. Переказів, записаних Я. Юзефовичем з уст народу, небагато. Ще не настала епоха романтизму із її захопленими збирачами фольклору й народних традицій. І все ж кілька цікавих сюжетів таки можна виокремити. Львівський канонік, за його словами, рік перебував на сході, тобто на східноукраїнських землях. І почув там оповіді про причини козацького повстання Богдана Хмельницького. Хроніст дізнався від «старших та інформованих людей, також наших поляків» про оренду євреями православних храмів³. Нібито євреї зачиняли двері церков, забирали ключі від них у священників, поки ті не заплатять податків. Цей сюжет про міфічні єврейські надужиття на сході України був вигідний і польським, і пізніше козацьким літописцям, які шукали винуватців тієї страшної релігійної війни (як її визначив Я. Юзефович), що розгорілася з повстанням Б. Хмельницького.

Варто згадати й епізоди, пов'язані з козаками-характерниками, що також знайшли своє відображення у цьому творі. 1655 року, в день похорону полковника Івана Золотаренка, у Корсуні спалахнула така сильна пожежа, що звичайним козакам навіть характерники (*druidae*) не допомогли (*il.* 8). Своїх чарівників мали і кримські татари, про що мовиться в

¹ Finkel L. Napad Tatarów na Lwów w r. 1695 // *Kwartalnik Historyczny*. Lwów, 1890, t. 4, s. 481–482.

² Капраль М. Богоявленське братство та церква у Львові у XVIII ст.: інституція, люди, історичні джерела // Його ж. *Богоявленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали*. Львів, 2016, с. li.

³ Докладніше про це писали: Галант И. Арендowali ли евреи православные церкви на Украине? // *Еврейская старина*. Санкт-Петербург, 1909, вып. 1, с. 81–87; Sysyn F. The Jewish factor in the Khmel'nitsky uprising // *Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective* / Ed. by H. Aster and P. J. Potichnyj. Edmonton, 1988, p. 43–54.

«Історії Львівського архієпископства» під 1695 р. Тоді, «під час битви (їхнього нападу на Львів. – М. К.), раптово впала згори темна імла з несподіваною завірюхою та снігопадом, що виявилася надто прикрою для очей наших вояків», – як вважалося, татари звикли вдаватися до різних магічних оман у бою (с. 809).

Але найвідомішим та найяскравішим наративом на цю тему став переказ Я. Юзефовича про Шолудивого Буняка, в образі козака-характерника чи напівдемона, якого обдурив, уникнувши смерті, козак, почастивавши його печивом, замішаним на молоці його матері. Після того як Буняк скуштував це печиво, він сказав: «Дивись, ти нині уникнув смерті, але приніс її мені, оскільки разом ми смоктали груди тієї самої матері». Цей народний переказ добре вивчений у літературі, до нього зверталися класики історії та письменства (німецький історик кінця XVIII ст. Й.-Х. Енгель, М. Костомаров, І. Франко та багато ін.¹). Однак саме Я. Юзефович уперше занотував цей фольклорний сюжет. Безумовно, хроніст опирався на перекази, почуті в період перебування на сході України. Ймовірно, власне під його пером цей усний текст набув звучання, вигідного польському читачеві. Автор завершує переказ загадковою фразою, що під Шолудивим Буняком дехто хоче бачити Болеслава Хороброго, «найпереможнішого короля Польщі в цих краях» (с. 515).

Аналіз наведених щойно прикладів використання усної історії Я. Юзефовичем спонукає нас до кількох висновків. Залучені хроністом усні свідчення такого типу зовсім незначні за обсягом, якщо порівнювати їх з даними джерел і літератури. Але саме в них виразно проступають стрижневі елементи свідомості львівського каноніка, що була наскрізь просякнута релігійним містицизмом, вірою в покуту грішних душ у чистилищі та відплату за вчинене в земному житті зло.

За введеними до «Історії Львівського архієпископства» усними оповідями можемо судити також про те оточення автора, яке справило на нього найвагоміший вплив. У дитинстві на Яна Томаша впливала його побожна мати, позаяк батько помер, коли хлопцеві було два роки. До становлення майбутнього хроніста як духовної особи докладалися його дядько Якуб Юзефович, львівський патрицій і медик, меценат Львівської латинської катедри, та львівський канонік Якуб Гаватович, культурний і релігійний діяч з широкою ерудицією.

Працюючи над манускриптом, Я. Юзефович радився з багатьма своїми колегами, членами Львівської капітули, які ділилися з ним своїми спогадами, дотичними до минувшини дієцезії. Їхні свідчення він доповнював і порівнював з документальними відомостями та літературними джерелами. Коло світських інформаторів історика було невеликим, до нього входили здебільша вельможі та урядовці.

Усна історія в інтерпретації Я. Юзефовича має чітке конфесійне спрямування. Він довіряв мовленню побожними людьми, переважно старшого віку, які володіли авторитетом у суспільстві. З огляду на такі обмеження, до усної історичних вкраплень у його творі слід ставитися з обережністю, постійно пам'ятаючи про наявний у них виразний суб'єктивний та містичний компонент.

Основні елементи історичної концепції хроніста

Релігійний компонент. «Історія Львівського архієпископства» укладена духовною особою і присвячена минулому церковної структури. Я. Юзефовича цікавили факти релігійного життя: стан і розвиток мережі храмів, монастирів, культ чудотворних ікон, духовні легенди та заповіді тощо. У хроніці висвітлюються й аналізуються взаємини Церкви та держави,

¹ Engel J.-Ch. *Geschichte der Ukraine*, S. 155–157; Костомаров Н. *Богдан Хмельницький*. Санкт-Петербург, 1884, т. 1, с. 342; Кузьмичевский П. [Драгоманов М.] Шолудивый Буняка в украинских народных сказаниях // *Киевская старина*. Киев, 1887, № 10, с. 247–251; Франко І. Вій, Шолудивий Буняка і Юда Іскаріотський // *Україна*. Київ, 1907, т. 1, № 1, ч. 1, с. 50–55.

у т. ч. ті конфліктні ситуації, коли світські правителі не підтримували інтересів церковників (при несплаті десятин з маєтків шляхти, накладанні додаткових податків на клир тощо).

Історики XIX–XX ст. вказували на притаманний Я. Юзефовичу містицизм та ірраціоналізм, що керували його рукою, коли він писав про різні чуда, знаки небес у вигляді комет і появу духів.¹ Таких наративів на сторінках хроніки справді чимало, деякі з них навіть сумнівні з погляду Католицької церкви, пригадаймо хоча б розповіді про мандрівки душ померлих, які з чистилища поверталися на землю для спокутування своїх прижиттєвих гріхів. Ці сюжети циркулювали серед львівських мирян різних конфесійних середовищ². Я. Юзефович як церковний достойник високого рангу, що досконало знав католицький катехизм, підсвідомо ігнорував неканонічність оповідей про чудеса й небесні знаки. Йому був важливий моральний вплив на читача, аби той брав приклад з героїв, робив певні висновки та вносив корективи у своє духовне життя.

Автор хроніки вловлював імпульси свого часу. Важкий період другої половини XVII – початку XVIII ст. з його воєнними катаклізмами, голодом, епідеміями, що забирали на той світ велику кількість людей, сприяв зростанню загальної релігійності, зверненню до вищих сил у сподіванні на порятунок. Людям мало було ходити в храми щонеділі та по святах, адже нещастя й біди продовжувалися. Вони хотіли почути чи прочитати те, що давало би їм надію та полегшувало страждання. Помітно посилювалися релігійні настрої, які мали різноманітні містичні й ірраціональні елементи. У багатьох містах Речі Посполитої, в т. ч. й у Львові, тогочасне церковне будівництво переживало бум: закладалися нові храми, оновлювалися старі, численнішали побожні легати, поставали нові братства мирян. Зокрема, у Львові протягом цього періоду мережа римо-католицьких монастирів збільшилася майже вдвічі – до 27 кляшторів³. Тож Я. Юзефович відповідав на релігійно-духовні запити своїх сучасників, коли звертав особливу увагу на оповіді містичного характеру, насичуючи ними свою хроніку.

«Історія – мати правди». Класичне розуміння історії як вчительки життя, вироблене ще в античності, у праці Я. Юзефовича лягло на цілком сприятливий ґрунт. Автор у передмові до твору пояснює мотив його написання: «[...] я вважаю, що це було вчинено для добра нащадків» (с. 9). Львівський канонік власну роль як історика оцінював скромно, іменуючи себе «звичайним письменником (*scriptor*), що займається справами Русі» (с. 697), передаючи майбутнім поколінням уроки минулого. Деякі хроністи, на його думку, керовані особистими інтересами, замовчують неприємні епізоди, хоча історія зобов'язана нести істину народові, оскільки вона є матір'ю правди (с. 685). Укладач «Історії Львівського архієпископства» намагався не допускати такого замовчування, усвідомлюючи дидактичне значення історичних знань. Коли декан капітули Лукаш Вітковський провинився, ображаючи львівського архієпископа Яна Тарновського, допускаючи фальшування заповіту свого колеги-каноніка та вчиняючи інші проступки, хроніст підкреслив, що згадує це «для застереження нащадкам, як приклад, щоб кожен, від кого таке залежить, це бачив, щоб не падав найвищий у нашій капітулі авторитет прелата, котрий обіймав чимало урядів, спершу похвально, а в старечому віці долею був опущений...» (с. 505).

Великими істориками своєї доби Я. Юзефович вважав В. Коховського й А. Залуського, кожен з яких видав тритомник історичних відомостей, котрі львівський автор активно

.....
¹ Антонович В. Предисловие, с. xxxv–xxviii; Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłosnictwo Lwowa*, s. 30.

² Православний полеміст та проповідник Йоаникій Галятовський також наводив схожі сюжети про мандрівки душ, однак зразки він запозичував із проповідей і хронік католицьких авторів, див.: Яковенко Н. *У пошуках Нового неба: життя і тексти Йоаникія Галятовського*. Київ, 2017, с. 356–257.

³ Капраль М. *Національні громади Львова*, с. 292, карта 2; *Атлас українських історичних міст / Ukrainian Historic Towns Atlas* / За наук. ред. М. Капралю. Львів, 2014, т. 1: *Львів*, карта 3.10 (автор Тарас Гринчишин).

відбирав для своєї хроніки. Цей відбір стосувався більше минулого Речі Посполитої, але також і Львова та Львівського архієпископства. Маючи більше інформації з львівських архівів, хроніст доповнював їх місцевим матеріалом (як-от при описі облоги Львова) та поправляв своїх корифеїв. Іноді він наслідуювався дискутувати з авторитетними авторами, зокрібно із придворним істориком А. Залуським, коли оцінював діяльність примаса королівства та гнєзненського архієпископа Міхала Пражмовського, який «пройшов свій шлях до могили [...], чиє життя, звичаї та вчинки відклалися в пам'яті не так вдячно, як розповідає той самий Залуський» (с. 599).

Для досягнення поставленої мети укладач хроніки залучає давні методи історієписання, опираючись і на панегірики. Вони вміщені після опису правління кожного з польських королів та львівських архієпископів. Я. Юзефович також подав панегіричні характеристики декількох воєначальників (Стефан Хмелецький, Стефан Чарнецький), котрі, на його переконання, істотно вплинули на хід історичних процесів. Утім, панегіричними їх можна назвати умовно, позаяк такі портрети змальовані різними фарбами, в т. ч. й темними. Ось як двояко охарактеризовано, життєві й пастирські підсумки діяльності львівського архієпископа Станіслава Гроховського:

«Надходив перший березневий день [1645] (*calendae Martii*), на який припадала “попільна середа” (*dies Cinerum*). І той день був пам'ятний тим, що він приніс архипастиреві Гроховському порох смертельний¹ [...]. Це був чоловік, що любив науки й учених, нікому не поступався в політичних справах, у своїй щедрості, пишноті, володінні багатьма речами. [...] Немає того, що затьмарило б чудову красу його чеснот, окрім скупості, особливо в тім, що по смерті духовних без заповітів (а подеколи й із заповітами), не зважаючи на канонічні засади, забирав залишене ними майно не для побожних цілей, а для власного вжитку, та переводив у гроші. І тим способом, може, своїм кривим залишив багатство тимчасового характеру, що швидко зникло, а вони самі тим часом впали у бідність [...]. Гроховський упродовж життя потрапляв у численні суперечки, які терпів задля поваги до Церкви, однак, будучи впертим у своїй строгості, викликав нехоть до себе світського духовенства за життя і по смерті, а для звільнених орденів, накладаючи часті інтердикти на їхні храми, став одіозним і навіть після смерті» (с. 283–285).

Критикою внутрішніх конфліктів у середовищі Католицької церкви (між архієпископом і чернечими орденами, у колі львівських каноніків, поміж представниками світського клиру й монахами тощо) позначено чимало рядків хроніки, адже правдиве висвітлення минувшини було одним з головних завдань львівського каноніка. Отож закономірно, що в полі його зору опинився і кричущий випадок звинувачення члена Львівської капітули Яна Малавського в убивстві Мартина Лазінського та пораненні його дружини в 1678 р. (с. 641). Як не парадоксально, вже усунений з капітули, він подав апеляцію до вищих духовних судів, добився виправдання й повернувся наступного року до грона каноніків, згідно із судовим вирокон апостольського нунція.

Патріотизм та багато батьківщин (Львів, Польща, Русь, Україна). У баченні Я. Юзефовича історія може слугувати і школою любові до вітчизни, особливо у важкі воєнні часи XVII ст. Показово, що термін «батьківщина» у хроніста вживається і щодо Львова, і щодо Русі, і щодо Польщі. Оскільки праця присвячена Львівському архієпископству з центром у

¹ Автор стилістично обіграє «попільну середу» (перший день Великого посту) та біблійне «порох смертельний» (*Псалми*, 22:16).

Львові, то саме це місто й перебуває у фокусі авторської уваги. Львівський історик наводить численні взірці патріотичної поведінки під час облог міста, нападів на нього ворогів. У передмові вислови про мужність і патріотизм львів'ян набувають епічного звучання:

«Довідаються прийдешні та нинішні віки, що це місто (Львів. – М. К.) у військовому обладунку й мирному одязі осягнуло. Як воно, доки інші міста Польського королівства тішилися Божим миром і щасливим спокоєм, усе своєю кров'ю обливалося! Як одиноке [місто] вистояло перед настільки могутніми військами, настільки шаленими силами ворога, оплатило загальний порятунок королівства, цілісність Речі Посполитої власним коштом, такими великими бідами було вражене і, вже під удар неволі потрапивши, чудом Найвищого Провидіння від смертей, пожеж і власної загибелі було визволене й досі живим зостається? Бо ж хто повірив би, що таке незначне місто в цьому столітті (інших часів не торкаюся), захищене тоді слабкою фортифікацією, настільки довго спроможеться стримувати сімдесят тисяч козаків і татар, а згодом вісімдесят тисяч і більше московитів і козаків, понад сто тисяч турків, зарозумілих від перемог над принишклим Сходом і потім Європою, протиставивши зброю їхній зброї?» (с. 11).

Водночас автор не забуває зганити тих воєначальників, які припускалися помилок. І хоч історики, як і чимало сучасників львівського каноніка, називали дії коронного гетьмана Станіслава Яна Яблоновського при відбитті татарського нападу на Львів у 1695 р. успішними¹, очевидець тих подій Я. Юзефович не міг пробачити польському воєначальникові численних промахів в організації оборони міста, неготовність фортифікаційних споруд, невиправдані смерті селян та міщан, яких напоїли горілкою й відправили під гострі татарські шаблі, неузгодженість керування підрозділами в часі бою тощо (с. 811–815).

Укладач хроніки щиро вболіває за свою вітчизну, якою для нього була Польща й одночасно Річ Посполита². Вживання тої чи тої назви у творі часто обумовлене емоційно: про Польщу мовилося тоді, коли, описуючи часи випробувань та нещастя, історик виявляв жаль і скорботу: 1648 р. король Владислав IV помер «разом зі щастям Польщі» (с. 349), «О якби Польща більше мала таких героїв» (с. 153), «у цей період щаслива Польща тішилася миром» (с. 213). Про Річ Посполиту, натомість, йшлося переважно в нейтральному контексті, зазвичай для офіційного найменування держави.

Малою батьківщиною для Я. Юзефовича була Русь із центром у Львові³. Про Київ як її столицю він не згадує навіть пишучи про княжу добу, коли в ньому перебував з місієюною метою католицький святий Яцент (Яцек) Одровонж. Посилаючись на свого попередника, історика Церкви Якуба Скробішевського, автор «Історії Львівського архієпископства» назвав Галич «тодішньою столицею Русі» (с. 99). **Очевидно, що з погляду Я. Юзефовича, статус митрополії руських земель після Галича перебрав саме Львів, до якого в 1412 р. було перенесено осідок галицьких архієпископів.**

Хоча львівський канонік і був гарячим польським патріотом, він завжди виокремлював Русь, розглядаючи її самостійно від Польщі. Наведемо декілька промовистих прикладів: у

.....
¹ Finkel L. Napad Tatarów na Lwów, s. 458–493; Czołowski A. *Najazd Tatarów na Lwów w 1695 r.* Lwów, 1902.

² Уживання цих термінів та їхню взаємозамінність досліджувала: Bem-Wiśniewska E. *Funkcjonowanie nazwy Polska w języku czasów nowożytnych.* Warszawa, 1998.

³ Про столичний характер міста Лева в пізньому середньовіччі й ранньомодерну добу див.: Капраль М. Львів як столиця та церковний центр Русі XV–XVIII ст. в письменстві, актових і картографічних документах // *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»*. Львів, 2022, вип. 32, с. 16–31.

1648 р. «багато каноніків і шляхтичів прямували до безпечнішої Польщі, залишали вдячний їм Львів за непевних та сумнівних обставин» (с. 325); у 1649 р. місто Лева «прийняло Яна Казимира, як німця, в німецькій одежі, а відправило до Польщі зі славою переможцем, королем Польщі, у польському вбранні» (с. 357); у 1651 р. «після Різдва Господнього Польща та Русь з кращими передумовами входили в 1651 рік» (с. 361). Отож, як і інші автори, що мешкали на Русі, Я. Юзефович був носієм локального типу патріотизму, за якого польські та руські етнічні землі ніколи не покривалися загальним терміном «Польща»¹.

В «Історії Львівського архієпископства» до руських земель віднесено й Україну, і не лише тому, що там живуть русини-українці, але й через юрисдикційну належність цих теренів до Львівського латинського архієпископства. Його минуле хроніст трактував широко, охоплюючи своїм наративом не тільки події в межах самої архидієцезії та її столиці, а й на території латинських єпископств, підвладних юрисдикції львівського архієпископа. Оскільки це були українські регіони (Перемишльське, Луцьке, Холмське, Кам'янецьке, Київське єпископства²), тому хроніка докладно розповідає і про східноукраїнські землі, тобто властиву Україну, за тодішньою термінологією Речі Посполитої. Як стверджує сам львівський історик, він ігнорував усе, що не мало стосунку до руських (українських) теренів. Так, під 1660 р. Я. Юзефович описав військову кампанію, що велася тоді на території Великого князівства Литовського, й окремо застеріг: «Я оповів ці історії з Литви, як сусіднього краю нашої архидієцезії, вони насправді поза межами мого твору, але пов'язані з нашими подіями. Відповідно до свого обов'язку, звертаюся до історії України, де розташовуються підвладні нашій архієпископії дієцезії» (с. 475).

Інколи автор «втрачає» межі українських (руських) земель, мабуть, покладаючись на джерельні вістки. У 1651 р. він долучає до руських і привіслянські території: «грабіжницькі юрми татар, розбійницькі вагаги козаків грасували безкарно по людних руських краях, навіть понад Віслою³, винищуючи містечка вогнем і мечем» (с. 349). У деяких епізодах границі України стають аморфними: в одному місці вона начебто сусидить з Руссю, а в іншому – військо вирушає «до Глинян в Україні» (с. 389).

На українських землях жили козаки, що в середині XVII ст. повстали проти панування Польщі. Майже всі польські історики тієї доби з болем і ненавистю характеризували козаків та їхнього провідника Б. Хмельницького. Я. Юзефович також не шкодує чорної фарби для портретів козацького гетьмана і його сподвижників. Та попри це, під впливом польського хроніста Павла Пясецького, якого цитує в контексті козацької проблематики⁴, львівський канонік, на відміну від абсолютної більшості тодішніх хронік раціональні мотиви у виникненні умов для Хмельниччини. Автор наводить широкий спектр причин, що змусили козаків узятися до зброї: надмірне гноблення з боку шляхти, насильство урядових кварцяних військ, нерозуміння козацьких проблем вищими державними достойниками. Не забуває Я. Юзефович і про релігійні утиски, але його звинувачення адресуються євреям, які буцімто орендували православні храми⁵. Врешті хроніст «вибухає» такою гнівною філіппікою, зверненою до уявної Польщі:

¹ Bem-Wiśniewska E. *Funkcjonowanie nazwy Polska*, s. 100.

² Капраль М. Встановлення посади, с. 157, 161.

³ Перекладач М. Півочкий самовільно й без коментарів замінив «Віслу» на «Сян», див.: Józefowicz J. T. *Kronika miasta Lwowa*, s. 130.

⁴ Така поміркована прокозацька позиція П. Пясецького та Я. Юзефовича навіть у XIX ст. не знаходила розуміння у багатьох польських істориків, які не могли пробачити своїм попередникам, що «роблять з Польщі гнобительку», див.: Bartoszewicz J. Paweł Piasecki, biskup przemyski, opat mogiński (1579–1649) // *Kronika Pawła Piaseckiego, biskupa przemyskiego*. Kraków, 1870, s. lix–lx.

⁵ Про генезу антисемітизму в християнських дискурсах нещодавно вийшло дослідження з переглядом літератури з цієї проблеми: Teter M. *Christian Supremacy. Reckoning with the roots of antisemitism and racism*. Princeton, 2023.

«Тож справедливо, Польще, ти заплатила за свої гріхи, отримавши справедливі покарання за твої гордощі й ганебні вчинки! Як писав Сенека: «Ніхто довго не затримається з жорстоким правлінням, а з поміркованим – триватиме»¹. То ті козаки стали твоїм бичем, що колись були прикрасою, надією й опорою королівства, і силою не для легковаження, коли приходили на захист. Вони завдали тобі фатальних руйнувань, коли з гріхами погордили Божою справедливістю!» (с. 307).

Критика шляхти та «незгідної свободи» Речі Посполитої. Живучи у Львові від часу обрання каноніком майже безвиїзно до самої смерті, Я. Юзефович був тісно пов'язаний з міським середовищем, і в його світогляді та історичних поглядах чітко віддзеркалювалися ідеологічні настанови патриція й мешканця ранньомодерного міста². Саме з огляду на міщанське походження, в особі хроніста ми маємо поміркованого критика тогочасного суспільного устрою Речі Посполитої. Міщани як третій стан (після шляхетського й духовного) в цій державі відчували сильний тиск з боку шляхти як панівного стану. У Львівській капітулі, членом якої був Я. Юзефович, існував поділ на каноніків шляхетського та міщансько-плебейського походження. Напевно, належачи до місцевого нобілітету, хроніст міг би отримати за свої літературні й адміністративні заслуги більше почесностей і матеріальних надань. У 1701 р. виникла ситуація, коли канонік-шляхтич Павел Вояковський посів село Стриганці, хоча за старшинством у капітулі це мав зробити Я. Юзефович. Історик Стефан Шидельський стверджував, що таке сталося через міщанський статус львівського історика³.

Потужним коренем зла у державі Я. Юзефович уважав необмежену, свавільну свободу Польщі (с. 563, 683), що перебувала в руках шляхти. Найгостріше критикував він принцип «*liberum veto*» у парламентському житті, дією якого зривалося чи не кожне засідання сейму Речі Посполитої наприкінці XVII ст. Під 1689 р. канонік описав зрив чергового сеймового зібрання, коли якийсь шляхтич підняв руку на духовну особу – віленського єпископа:

«Виникла така велика колотнеча в сенаті, у темному та тісному місці, якої перед цим ніхто не пам'ятав. Кардинал Радзейовський її ледве заспокоїв гострою промовою, закидаючи непорядок і недостатню повагу до Речі Посполитої, кажучи: “Влада права та справедливості впала” [...]. Уже зміцнювалася поміж станами Речі Посполитої стара провина, яку всі оскаржують, всі знають, а ніхто щиро не дбає, щоб її виправити, – це неприязна добрим [людям] бундючна заздрість, також нехіть до чеснот і сваволя під виглядом давньої свободи, вже рабства, швидка на знищення всього доброго» (с. 763).

Із виявами шляхетської самоволі часто зіштовхувалися селяни та міщани, яких грабували вояки-конфедерати, обкладали різними матеріальними й фізичними повинностями. Не могли її оминати навіть представники вищого духовенства, якими були й каноніки. На маєтки, належні капітулі, також накладалися надмірні податки й інші обтяження для її підданих. Особисто Я. Юзефович мав негативний досвід спілкування з шляхтою як парох у селі Мильчиці та місті Рудки. Шляхетський герб родини Шольців-Вольфовичів, який ми зауважуємо на його посмертному портреті (див. фронтиспіс), нашого видання), вочевидь, свідчив про бажання адаптуватися у шляхетському середовищі, щоб підвищити свій статус у Львівській капітулі.

¹ Seneca, *Troas*, 256–257.

² Характеристику львівського міщанства в часах львівського каноніка наводить: Charewiczowa L. *Lwów na przełomie XVII i XVIII wieku // Studja z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr Franciszkowi Bujakowi*. Lwów, 1931, s. 347–374.

³ Szydelski S. *Konstanty Zieliński*, s. 34.

Розходження інтересів нобілітету та міщан виразно простежується в кількох сюжетах в «Історії Львівського архієпископства». 1656 року король Ян Казимир повернувся до Речі Посполитої після вимушеної еміграції, і першим важливим містом, куди він попрямував, був Львів. Оскільки монарх прибув з невеликою свитою, то на перших порах у міській резиденції йому прислужували львівські райці, та з часом до міста стали прибувати шляхтичі, які й перебрали двірські послуги на себе:

«Райці й інші визначні міщани (про це мені оповідали гідні довіри) товаришували королівському маєстату в палаці й у церкві, йшли попереду, запрошені на святкові богослужіння, поки численно не прибула шляхта та в щасливіший для себе час не посіла службу при королю, усунувши львів'ян» (с. 441).

У 1662 р., відповідно до королівських декретів, місто сплатило велику суму – понад 120 тис. злотих – за борг, що виник перед приватною особою (кошти призначалися на викуп під час облоги 1648 р.). Львів'янам було дуже важко її сплачувати, але вони були змушені виконати такі розпорядження. Хроніст обурився:

«Звичайних людей примусили до сплати чужих боргів своїм коштом, не забезпечивши для них жодної компенсації, навіть не пообіцявши сплати на словах. Таку вдячність нашому Львову виявила Річ Посполита за пролиту кров, пережиті труднощі під час облог, знайдену готівку для війська у гострій потребі» (с. 493).

Утім, критика шляхетських порядків Речі Посполитої Я. Юзефовичем мала поміркований, неагресивний характер, що було цілком зрозуміло в ситуації слабого політичного впливу міщанства, відсутності його репрезентантів у сеймі держави із самостійною ідеологічною програмою, яку мали представники третього стану в парламентах Західної Європи.

Національні (етно-релігійні) громади Львова: епізоди комунікації. Серед міщанства Речі Посполитої не існувало єдності в поглядах на захист своїх політичних та економічних інтересів¹. Це виявлялося і на локальному рівні. Львів ранньомодерного періоду притягував багато прибульців з руських країв, інших регіонів держави та закордоння, головно німецьких земель. Строката маса колоністів поступово вливалася, асимільовуючись, у чотири національні (етно-релігійні) громади: польську, руську (українську), вірменську та єврейську². Межі між цими спільнотами були досить міцними. Ситуація дещо помінялася зі зміною релігійної картини в місті, коли вірмени 1630 р. прийняли унію з Апостольським престолом (про що докладно мовиться у хроніці), а 1700 р. й русини Львова, коли львівський єпископ Йосиф Шумлянський оголосив про приєднання своєї єпархії до унії з Римом³ (тільки найвпливовіше Успенське ставропігійське братство опиралося їй ще дев'ять років⁴). Євреї ж залишилися «далекими й закритими» сусідами християнських громад міста, насамперед

¹ Детальніше це описують: Bogucka M., Samsonowicz H. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbirowej*. Warszawa, 1986, s. 321–328.

² Капраль М. *Національні громади Львова*, с. 11; Kapral M. *Legal Regulation and National (Ethnic) Differentiation in Lviv, 1350–1600 // On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350–1600 / Ed. by T. Wunsch and A. Janeczek. Warsaw, 2004, p. 211–228.*

³ Про особу та реформи львівського єпископа Йозефа Шумлянського докладніше див.: Wawrzyniuk P. *Confessional civilising in Ukraine: the bishop Iosyf Shumliansky and the introduction of reforms in the diocese of Lviv 1668–1708*. Huddinge, 2005; Скочиляс І. Етнарх некозацької України: (Йосиф (Шумлянський), єпископ львівський, галицький і кам'янецький (1668–1708)) // *Генеалогічні записки*. Львів, 2011, вип. 9 (нової серії 3), с. 5–32.

⁴ Див.: Isaievych I. *Voluntary Brotherhood*, p. 109.

у релігійній та культурній сфері. Євреї ж залишилися «далекими й закритими» сусідами християнських громад міста, насамперед у релігійній та культурній сфері¹.

За цих реалій на відчуження громад (хоча й не бракувало прикладів асиміляції) мала вплив і постава панівної польської католицької спільноти, зокрема в релігійній ділянці. Кілька випадків такого культурного ігнорування помічаємо також у хроніці Я. Юзефовича. Так, львівський канонік не згадує, що в 1620 р. єрусалимський патріарх Теофан висвятив православну єпархію в Києві і називає її унійною (с. 123). Церкву Св. Параскеви П'ятниці у Володимирі він тлумачить як храм п'яти мучеників (с. 433), плутає церкву Богоявлення на Галицькому передмісті Львова з храмом Воскресіння Господнього на Краківському передмісті.

Авторові «Історії Львівського архієпископства» приписували вірменське походження. На перший погляд, це могло бути правдою, адже він був ознайомлений з окремими рукописами та книгами, які йому показували вірмени-уніати і які використані ним в оповідях про вірменську історію, передовсім у контексті прийняття та утвердження унії 1630 р. Проте в одному зі своїх коментарів минулого цієї нації хроніст написав під 1696 р., що вона «живе в нашому місті вже понад сто років» (с. 821), тобто з кінця XVI ст. **Очевидно, що такої помилки львів'янин вірменського роду не припустився б у жодному разі.**

Підсумовуючи, слід сказати, що «Історія Львівського архієпископства (1614–1700)», написана львівським каноніком Яном Томашем Юзефовичем, є важливим джерелом для розуміння подій і особливостей релігійного та соціокультурного життя у XVII ст. в Центрально-Східній Європі. Цей великий за обсягом наративний твір вражає глибиною опрацювання та багатством джерел, які використовував автор. Я. Юзефович звертає увагу на широкий спектр історичних подій, включаючи релігійні конфлікти, воєнні події та політичні інтриги, які впливали на ситуацію у Львівському латинському архієпископстві.

Автор детально аналізує не лише церковні події, але і соціокультурний контекст того часу, розкриваючи складні взаємовідносини між духовенством, шляхтою та міським населенням. Важливо відзначити, що Я. Юзефович демонструє свою глибоку конфесійну приналежність, сильний католицький дискурс помітний при описі багатьох подій та явищ. Але при цьому він намагається подати об'єктивну оцінку подіям та особам, аналізуючи як позитивні, так і негативні сторони історичних постатей.

«Історія Львівського архієпископства» є важливим ресурсом для істориків, дослідників релігії та всіх, хто цікавиться історією Центрально-Східної Європи. Вона надає можливість краще зрозуміти складні аспекти культурного спадку та релігійних вірувань того часу і розширює наше знання про роль релігії в історії цього регіону.

Мирон Капраль

.....
¹ Найкраще дослідження про єврейську громаду Львова домодерного періоду: Bałaban M. *Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku*. Lwów, 1906.

АРХЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ

Оригінал хроніки. Текст видається за латиномовним автографом Яна Томаша Юзефовича, що зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові, куди манускрипт потрапив у повоєнний час з архіву Львівської римо-католицької капітули¹. Втрачені фрагменти, зокрема подання львівського архієпископа Яна Анджея Прухницького та Львівської капітули до римського папи про запровадження посади суфрагана від 11 квітня 1616 р., відновлено за близькою до оригіналу копією з колишньої бібліотеки Баворовських², про що зазначається у примітках.

Упорядники намагалися передати текст пам'ятки якнайближче до оригіналу, відтворюючи також авторські підкреслення та перекреслення (окремих слів, фраз або абзаців). Внесені Я. Юзефовичем упродовж його багатолітньої роботи над хронікою виправлення на полях та між рядками обрамлюємо фігурними дужками – {}, що дає змогу показати етапність цієї праці. Усі сучасні втручання в рукопис позначені квадратними дужками – []. Лексичні вкраплення польською та руською мовами виділяємо курсивом.

Маргінальні нотатки хроніста з вказівками на джерела й літературу подано у вигляді нумерованих підрядкових приміток. Повні описи наведених скорочено бібліографічних позицій (*Acta capitularia*, *Acta consularia*, *Acta consistorialia*, Tacitus, Seneca, Kochovius та ін.) розкриті у «Переліку використаних автором джерел і літератури», де зафіксовано також втрачені на сьогодні документи. Виняток становлять посилання на біблійні тексти, а також ті цитати з античних творів, щодо яких не вдалося встановити конкретне видання, з яким працював автор або яке він цитував за іншим істориком. У такому разі в поклику застосовувався загальноприйнятий у світовій науці поділ класичних текстів на книги, глави та рядки (наприклад: Livius, *Historiarum ab urbe condita*, 24:25, 8; Virgilius, *Aeneis*, 6:620). Вибір такого підходу обумовлений його універсальністю, що дозволяє дослідникові звернутися до будь-якого видання античного класика.

Авторське датування по днях тижня за церковним календарем уточнене сучасним літочисленням, взятим у квадратні дужки (як-от: feria 5 in vigilia Sanctorum Omnium anno [31 X] 1630). Я. Юзефович власноручно пронумерував рукопис і опирався на цю пагінацію, коли робив внутрішні посилання на сторінки манускрипту, тому для зручності пошуку в нашій книзі введено подвійну нумерацію: авторську й архівну (<fol. 100>[// 56v] тощо). Текстологічні примітки упорядників про помилки й особливості написання оригінального тексту марковані скороченням (*Orig.*). В едиції взято до уваги також різночитання автографа й часткової публікації латиномовної пам'ятки за копією другої половини XVIII ст., здійсненої українським істориком В. Антоновичем (*Летопись*)³.

Розкриваються всі латинські скорочення, що були вжиті в оригіналі, – як випадки суспенсії (усічення закінчень слів) чи контракції (редукція середини слів), так і точкові графічні скорочення (s. – sanctus (-ae), p. – pater, r. p. – reverendus pater, m. – martyr (-ae), v. – virgo, d. – dominus (-a), f. – folium) та аббревіатури (DOM – Deo Optimo Maximo, m. o. – minus

¹ Центральный державный историчный архив Украины, м. Львів (далі – ЦДІАУЛ), ф. 197 (Римо-католицька митрополічна капітула, м. Львів), оп. 2, спр. 1275, арк. 1–418 зв.

² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, ф. 4 (Баворовських), оп. 1, спр. 200.

³ Летопись событий в Южной России львовского каноника Яна Юзефовича 1624–1700 гг. // *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России* / [Авт. предисл. В. Антонович]. Киев, 1888, с. 113–212.

ordinis). Упорядковано вживання великої та малої літер у власних назвах і сакральній термінології (Sanctus (-a), Divus (-a), Deus, Beata Virginis Maria, Sanctissimus etc.), а також назви місяців, релігійних свят і днів тижня (Octobris, dominica Conductus Paschae, dies Mercurii etc.). Унормовано вживання, відповідно до правил класичної латині, літер 'v' та 'u', 'j' та 'i', 'y' та 'ii'.

Український переклад. На кожному розвороті книги паралельно друкуються: латинський оригінал (на парній сторінці) та український переклад (на непарній). Це зроблено задля візуальної комфортності користування обома текстами, а також із дидактичною метою – для легшого опанування ранньомодерної історичної термінології латинською мовою. Перекладач послуговувався усталеними в українській історіографії термінами (архієпископ, райці, міщани, капітула та ін.). У разі численних лексичних повторів вводилися синонімічні ряди, відсутні в оригіналі. Скажімо, латинське «ecclesia» перекладалося кількома синонімами: «храм», «церква», «костел», «святиня».

У примітках до перекладного тексту коментуються події, особи й місцевості, згадані на сторінках «Історії Львівського архієпископства». Більшість її історичних осіб ідентифіковано за енциклопедичними та довідковими виданнями, які не вказуються з огляду на значний обсяг цієї книги (*Polski Słownik Biograficzny; Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XVII–XVIII wieku; Urzędnicy miasta Lwowa; Album civium Leopoliensium: Rejesty przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*). Коментарі біографного типу вміщувалися при першій згадці особи у творі, а її урядові посади й титули зазначалися станом на конкретний рік, коли вона фігурує в тій чи тій частині хроніки. Не коментувалися, натомість, загальновідомі історичні постаті та події. Бібліографічні описи залучених у примітках матеріалів подані у скороченій формі (повні варіанти – у «Списку джерел і літератури, використаних у коментарях»).

Переклад усього тексту здійснив Мирон Капраль, за винятком біблійних цитат, наведених у тлумаченні Івана Хоменка, та окремих уривків з античної класики, що друкуються у версії знаних перекладачів: Михайла Білика («Енеїда» Вергілія), Андрія Содомори (твори Горация й Овідія).

Предметно-тематичний покажчик латинською мовою підготовлено також Мироном Капралем, покажчик імен та місцевостей – Богданою Петришак.

Висловлюємо подяку усім, хто посприяв виходу друком цієї книги, а таких людей виявилось чимало. Передусім це Німецьке Дослідницьке Товариство (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*), чия фінансова підтримка уможливила реалізацію даного видання. Музикознавець Іван Кузмінський, воїн Збройних сил України, який поклав життя за нашу свободу в травні 2023 р., допомагав упорядникам з музичною термінологією ранньомодерного часу. Ольга Гуль та Юлія Татяніна, працювали над набором перших сторінок латинського тексту хроніки. Богдана Петришак, окрім підготовки покажчика імен та місцевостей, забезпечила всебічну підтримку в роботі з архівними джерелами Центрального державного історичного архіву України, м. Львів. Мирослава Дядюк і Микола Ільків-Свидницький брали участь у пошуках документів, відповідно, у відділі рукописів Наукової національної бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України й відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Федора Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. Андрій Фелонюк надав допомогу в ідентифікації окремих львівських урядовців і можновладців, згаданих у хроніці. Андрій Гречило поділився своїми міркуваннями про герб львівського каноніка. Богдан Смерека долучився до визначення топонімів Руського воеводства. Ростислав Паранько відредагував деякі складні місця латинського перекладу. Володимир Александрович поділився цінною інформацією про мистецькі пам'ятки домодерного Львова й літературою з цієї проблематики. Оксана Вінниченко та

Олексій Вінниченко допомогли з пошуком праць і джерел до історії шляхти Руського воеводства й генеалогії львівського міщанства. Петро Слободян підказав властиву ранньомодерну артилерійську термінологію, а Ольга Оконченко та Ігор Оконченко – фортифікаційну, що дало змогу перекладачеві послуговуватися доречними для тієї епохи військовими термінами. Марцін Гадоха (**Marcin Gadocha**) з **Кракова скопіював кілька польських книг, потрібних** для належного коментування, а також повідомив про доступність онлайн важливого для біографії Я. Юзефовича архіву Львівського латинського архієпископства (<https://caak.urjp2.edu.pl/en>). Дан Думітру Якоб (Dan Dumitru Iacob) з Румунії переслав дані про найдавніші католицькі єпископства на території Молдавського князівства. Марко Кадіну (Marco Cadinu) з Італії посприяв в осмисленні італійських сюжетів, до яких звертався хроніст у своїй «Історії Львівського архієпископства». Мюнхенський історик Генрі Хайтман-Гордон (Henry Heitmann-Gordon) допоміг ідентифікувати цілий ряд цитат, приписаних хроністом античним авторам. Всім велике сердечне спасибі!

Мирон Капраль, Ірина Клименко

ПОКАЖЧИК ІМЕН ТА МІСЦЕВОСТЕЙ

Покажчик містить інформацію про імена та прізвища осіб, а також географічні назви, які вказані латинською мовою (як головне гасло) у джерельній версії. Всі можливі варіанти прочитання цих назв подаються в дужках. Якщо гасло вживається кількома мовами, пріоритетом є латинська, а іншомовні відповідники зазначаються в дужках (не більше трьох). У разі відсутності латинської назви основною обрано польську мову. Після головного гасла та його варіантів іншими мовами наводиться український переклад. Атрибуція здійснюється латинською мовою. Синонімічні терміни, які починаються з різних літер алфавіту, згруповані разом через посилання на більш поширений варіант, але в межах однієї літери такі посилання не використовуються. До покажчика не включені гасла з передмови, приміток до українського перекладу, датаційні формули, назви свят, грецьких та римських божеств і героїв (наприклад, *Антей*, *Гектор*, *Гекуба*, *Геракл*, *Марс*, *Немезида*, *Юпітер* та ін.), біблійних персонажів (такі як *Авімелех*, *Авраам*, *Веніамин*, *Йов* та ін.). Також опущено прикметник «львівський» у назвах світських і церковних урядів та як означення громадян. Виняток становлять імена святих, які в автора виступають як історичні дійові особи (*Станіслав Костка*, *Ян з Дуклі*, *Ян з Кентів* тощо). Інформація про них в покажчику зберігається.

- Abaza (*Abaza Mehmed Paşa*, *Абаза-паша*, *Мехмед Абаза-паша*), Bassa, 192, 198
Abrachamus (*Абрахам з Гагялу*), incola Nahelensis, 118
Abrek Andreas (*Andrzej*) (*Абрек Анджей*), rector scholae, 788
Abus (*Абус-мурза*), murza, 594
Achmatus I (*Achmetus I*, *Ahmed I*, *Ахмет I*), sultanus Turcarum, 34, 40
Achmet Passa (*Ахмет-паша*), passa, 622, 624
Adamkowicz Nicolaus (*Mikołaj*) (*Адамкович Миколай*), sartor, 112
Adrianopol (*Адріанополь*), urbs, 576
Adziak (*Адзак*, *Азов*), urbs, 408
Adzigereius (*Adzigerey*, *Аджи Герай*, *Хаджі II Герай*), hanus Crimensis, 594, 624, 628, 632, 700
Affendik Petrus (*Афендик Петро*), Ruthenus, 590
Agopsowicz Sahak (*Атопсович Сагак*), senior Armenorum, 210
Alba Julia (*Альба-Юлія*), oppidum, 626
Alba Russia (*Біла Русь*), terra, 24
Albania (*Албанія*), terra, 28
Alcantara (*Alcántara*, *Алькантара*), urbs, 522
Alembek Fridericus (*Fryderyk*) (*Алембек Фридерик*), canonicus, cantor Premisliensis, theologus, 382, 660
Alembek Valerianus (*Walerian*) (*Алембек Валеріан*), consul, 416, 418, 660
Alexander VII (Septimus) (*Fabio Chigi*, *Олександр VII*), pontifex, 398, 440
Alexander VIII (*Pietro Vito Ottoboni*, *Олександр VIII*), pontifex, 768, 776, 778
Alexandrus (*Aleksander Jagiellończyk*, *Олександр Ягеллончик*), rex Poloniae, 176
Alexandrus Magnus (*Олександр Македонський*), imperator, 652
Alexandryna (*Олександрівка*), villa, 314
Alexius Michailowicz (*Michailowicz*) (*Алексей Михайлович*, *Олексій Михайлович*), car, dux magnus, 392, 464
Alibeius (*Ali Bey*, *Алі-бей*), beius, 644, 698
Alnpek Joannes (*Alembek*, *Алпек Ян*, *Альпек Ян*), consul, 54
Alterius Aemilius (*Altieri Emilio*, *Альтеріус Емільй*), doctor iuris utriusque, 70
Amadeus (*Amadeo*, *Амадей*) Italus, presbyter Cra-coviensis, 758
Ambrosius (*Vaberene Nutclauss*, *Амбросій Прихильний*) Italus, murator, 146
Amoretti Blasius (*Blasio*) (*Аморетті Блазій*), Italus, 618, 674
Amphides (*Амфід*), scriptor, 10

- Amurathus *vide* Murad IV
- Anczowius Martinus Nicanorus (*Anczewski, Anczowski Marcin Нуканор, Анчовський Мартин Никанор*), consul, 250, 272, 354, 420, 422, 426, 590, 636
- Anczowska Anna (*Анчовська Анна*), virgo, 590
- Andreas (*Andrzej, Анджей*), conversus, 338
- Anglia (*Англія*), regnum, 562, 788
- Anna (*Анна Порфірогенета*), principissa Byzantii, 304
- Annibal (*Ганнібал*), dux Carthaginensis, 812
- Anquicz (*Анквіч*), sponsus Куропатниці Judithae, 714
- Antonius de Lumbres (*Antoni, Антоній де Люмбрес*), legatus regni Galliae, 470
- Aquaviva Claudius (*Aquaviva Claudio, Аквавіва Клавдіо*), general ordinis societatis Jesu, 52
- Aquinatus Thomas (*Аквінський Тома*), theologus, 330
- Arab (*Арап Bassa, Араб-паша*), Bassa, 724, 730
- Arabia (*Аравія*), terra, 118
- Archimedes (*Архімед*), mathematicus, 850
- Arciechovius Achatius (*Arciechowski Achasy, Арцеховський Ахацій*), canonicus Plocensis, 830
- Arciszewski Christoforus (*Krzysztof, Арцішевський Кишиштоф*), militaris, 324
- Arenarius (*Piaszczysta Gora, Піскова гора*), mons, 582
- Argensis episcopatus (*Аргеське єпископство*), 24
- Argola (*Аргола*), commune, 382
- Aristarches wartabieda (*Аристарх*), doctor, 132
- Aristoteles (*Арістотель*), philosophus, 832
- Armenia (*Вірменія*), terra, 116, 120, 124, 130
- Armenia Maior (*Велика Вірменія*), regnum, 116, 118
- Armenia Minor (*Мала Вірменія*), regnum, 116
- Asia (*Азія*), 36, 38, 116, 696
- Aspchan (*Aspadana, Ісфahan*), urbs, 124
- Attalmaier Joannes (*Jan, Аттальмаєр Ян*), consul, proconsul, 298, 420
- Attila (*Аттіла*), rex Hunnorum, 448
- Augustus II (*August II der Starke, Fridericus Augustus I, Август II Сильний*), rex Poloniae, dux Saxoniae, 838, 848, 850, 852, 856, 870
- Aurelius Augustinus (*Аврелій Августин*), theologus, 238
- Austria (*Австрія*), regnum, 562, 694, 698, 828
- Avellides Bernardinus (*Авеллідес Бернард*), frater, 146
- Aymo (*Aimone Cravetta, Аймоне Краветта*), iurista, 290
- Bacoviensis episcopatus (*Баківське єпископство*), 24
- Badovius Simon (*Badowski Szymon, Бадовський Шимон*), civis, 668
- Bahlui (*Bachluiec, Баглюй*), flumen, 730, 732
- Baia (*Бая*), villa, 730
- Balticus (*Балтійське море*), mare, 52, 842
- Balabanus Georgius (*Balaban Jerzy, Балабан Єжи*), militaris, 312
- Bar (*Бар*), oppidum, 710, 712
- Barabaszynko Elias (*Барабашенко Ілля*), dux Zagoroviensis, 308
- Baranovius Petrus Boguslaus (*Baranowski Piotr Boguslaw, Барановський Пйотр Богуслав*), mareschallus confoederatorum, 830, 832, 838
- Baranowski Joannes (*Buranowski Jan, Барановський Ян*), archidiaconus, decanus, 62, 78, 86, 88, 194, 196, 246
- Barbarini Antonius (*Antonio, Барбаріні Антоніо*), cardinalis, 254
- Barberinus Franciscus (*Barberino Francisco, Барберіні Франческо*), cardinalis, 718, 868
- Barbossa Augustinus (*Barbosa Agostinho, Барбоса Августин*), scriptor, 278, 288, 292, 770
- Barenis praefectura (*Барське староство*), 454
- Barius (*Barus, Бар*), oppidum, 192, 320, 474, 620, 626, 662, 724
- Baronius Caesar (*Baronio Cesare, Бароній Цезар*), cardinalis, historicus, 304
- Barrara (*Баррара, Палій Семен*), tribunus, 648
- Barhutowa (*Бархатів*), villa, 84
- Bartoszowna Agnes (*Agneta, Бартошовна Агнета*), virgo, 190
- Baruch (*Барух*), Judaeus, 232
- Basia (*Бася*), flumen, 472
- Basilius (*Василій II Болгаробійця*), caesar Byzantii, 304
- Basiowka (*Басівка*), villa, 714
- Batovus (*Батів*), 374, 388, 536
- Battyrza Bey (*Батмурза-бей*), beius, 616
- Batyzyr (*Батизир-мурза*), murza, 594
- Bavaria Inferior (*Niederbayern, Нижня Баварія*), provincia, 802
- Bavaria Superior (*Oberbayern, Верхня Баварія*), provincia, 802
- Baworowski Szymon (*Баворовський Шимон*), militaris, 752
- Bek (*Бек-мурза*), murza, 730, 732
- Belgium (*België, Бельгія*), terra, 802
- Belgradus (*Bolhrad, Білгород*), urbs, 38, 760, 776, 780
- Belli Andreas (*Andrzej, Беллі Анджей*), civis Cracoviensis, 490
- Belli Nicolaus *vide* Lundorp Michael Caspar
- Bellisarius Flavius (*Велізарій Флавій*), magister militum, 504

- Belczynski Albertus (*Belczynski Wojciech*, *Белчинський Войцех*), canonicus, procurator capituli, 42, 48, 166, 200
- Belz (Белз), oppidum, 90
- Belzeccius Euaristus (*Belzecki Ewaryst*, *Белзецький Еварист*), canonicus, 246, 282
- Belzeczyzna (*Белзеччина*), iuridica, 808
- Belzensis palatinatus (*Белзьке воєводство*), 24
- Bembi Mathaeus (*Bembus Mateusz*, *Бембус Матцеу*), pater societatis Jesu, 104
- Ber (Бер), Judaeus, 572
- Bercuty Valentinus (*Walenty*) (*Беркутій Валентин*), sacerdos, Valachus, 810
- Berdechow (*Berdychiv*), villa, 110
- Berdiszowo (*Бердичів*), oppidum, 314
- Berens Jan (*Беренс Ян*), commendans, Luteranus, 688, 870
- Beresteczko (*Берестечко*), oppidum, 366
- Bernatowic Gabriel (*Бернатович Габріель*, *Аведик*), Armenus, 590
- Bernatowic Joannes (*Jan*) (*Бернатович Ян*), Armenus, 690, 692
- Bernatowicz Iwaszko (*Бернатович Івашко*), Armenus, 234
- Bernatowicz Toros (*Бернатович Торос*), Armenus, 122
- Bernatowiczowie (*Бернатовичі*), cives, 240
- Bernicz Augustinus (*Berniez Augustyn*, *Bernisz*, *Бернич Августин*), canonicus, cantor, 738, 770, 790, 856, 868
- Bersada (*Bershad*, *Berszad*, *Бершадь*), oppidum, 34, 314
- Białacerkiew (*Białocerkiew*, *Białocerkwia*, *Біла Церква*), oppidum, 86, 148, 572, 636
- Białecki Elias (*Eliasz*) (*Бялецький Еліаш*), commendarius, 284
- Białoboki (*Білобоки*), villa, 94
- Białogrodus (*Białogrod*, *Білгород*), oppidum, 212, 300, 696, 698
- Białopole (*Білополе*), oppidum, 314
- Białozor Hieronymus (*Hieronim*) (*Бялозор Геронім*), capitaneus Novomlynensis, 720
- Biały Kamien (*Białukamien*, *Білий Камінь*), oppidum, 226, 512, 606
- Bibel (*Bybel*, *Бібло*), villa, 12, 14, 184, 264, 736
- Biedzinski Stephanus (*Bidzinski Stefan*, *Бідзінський Стефан*), militaris, 478, 614
- Bieganovius Nicolaus (*Bieganowski Mikolaj*, *Бегановський Миколай*), vexillifer, castellanus Camenecensis, 312, 390, 526
- Bienczowski Laurentius (*Wawrzyniec*) (*Беньчовський Лаврентій*), nobilis, 52
- Bieykovius Janussius (*Biejkowski Janusz*, *Бейковський Януш*), militaris, 508
- Bituntinum (*Bitonto*, *Бімонто*), urbs, 536
- Bizantium (*Туреччина*), imperium, 650
- Blasius (*Błażej*, *Блазій*), clericus, 338
- Włodowski Severinus (*Seweryn*, *Блендовський Северин*), nobilis, 204
- Włodow (*Блудів*, *Мирне*), villa, 462
- Bobrka (*Bubrka*, *Бібрка*), oppidum, 90, 166
- Boguslavia (*Богуслав*), oppidum, 312
- Bogusz Martinus (*Marcin*) (*Богуш Мартин*), militaris, 616
- Bohunus (*Богун Іван*), tribunus Cosacorum, 370, 388
- Boim Paulus (*Boym Pawel*, *Боїм Павел*), civis, consul, 32
- Bolechów (*Болехів*), oppidum, 516, 736, 764
- Boleslaus I Chrobry (*Boleslaw*, *Болеслав I Хоробрий*), rex Poloniae, 514
- Boleslaus Pudicus (*Boleslaw V Wstydlivy*, *Болеслав V Сором'язливий*), dux Poloniae, 120
- Boluk (*Болук-паша*), Bassa, 634
- Bonaventura Premysliensis (*Бонавентура з Перемішля*), pater, 524
- Bonazani (*Боназани*), pater, praefectus collegii alumnorum, 692
- Boratinius Titus Livius (*Burattini Tito Livio*, *Боратіні Тіто Лівіо*), Italus, scientista, 466, 510
- Borgia Franciscus (*Francisco de Borja*, *Борджія Франческо*), sanctus, 566
- Borovitia (*Боровиця*), villa, 212
- Borowice (*Боровичі*, *Нова Четвертня*), oppidum, 316
- Borszowka (*Борцівка*), oppidum, 314
- Boruch (*Varuch*), Iudaeus, 232
- Borysthenes (*Boristhenes*, *Vorysthenes*, *Дніпро*), flumen, 74, 96, 212, 300, 308, 374, 380, 464, 500, 620
- Borzecki Paulus (*Pawel*) (*Божецький Павел*), militaris, 486, 492
- Borzęcki (*Боженцький*), frater, 660
- Bosnia (*Боснія*), terra, 612
- Boterus Joannes (*Botero Giovanni*, *Ботеро Джованні*), scriptor, 116
- Bożęcki Joannes (*Jan*) (*Боженцький Ян*), studiosus, 402, 412
- Braclavia (*Braclaw*, *Bratislavia*, *Брацлав*), oppidum, 168, 396, 622, 626, 634
- Brahilovia (*Браїлів*), oppidum, 536
- Brance (*Бринці-Загірні*), villa, 566
- Braneberga (*Бранів*), urbs, 52
- Bremer (*Бремер*), militaris, 732
- Brestia (*Берестя*, *Брест*), oppidum, 464
- Brocardus (*Brokard*, *Брокард*), subsacrista, 338
- Brodus (*Броди*), urbs, 708

- Brodowski Petrus (*Piotr*) (*Бродовський Пйотр*), canonicus, oeconomus capituli, parochus Javoroviensis, 40, 166, 200, 214, 266
- Brodzicki Joannes (*Jan*) (*Бродзицький Ян*), burgravius arcis, 506
- Bronisz Petrus (*Piotr*) (*Броніш Пйотр*), capitaneus Pistrensis, 862
- Broums (*Broms Johan*, *Броум Ян Лаврентій*), medicus regius, 600
- Brozovia (*Brzozów*, *Бжозов*), oppidum, 74
- Bruchowski Jacobus (*Jakub*) (*Бруховський Якуб*), iurista, 86
- Bykner (*Брікнер*), civis Cracoviensis, 618
- Brysterowa Catharina (*Katarzyna*) (*Бристерова Катерина*), civissa, 32
- Brzestensis palatinatus (*Берестейське воєводство*), 174
- Brzezanium (*Brzezany*, *Бережани*), oppidum, 510, 632, 640, 644, 700, 712, 752, 850
- Brzoska Jan Kazimierz (*Бжоска Ян Казимир*), dapifer Braclaviensis, 216, 766, 768
- Brzoska Laurentius (*Wawrzyniec*) (*Бжоска Лаврентій*), nobilis, 216
- Brzostowski Casimirus (*Kazimierz*) (*Бжостовський Костянтин Казимир*), episcopus Vilnensis, 792
- Brzuchovius (*Бжуховський*), civis, 330
- Brzuchovius Franciszek (*Бжуховський Францішек*), militaris, 808
- Buczza (*Bursa*, *Буша*), oppidum, 34, 396
- Buczaciус (*Buczacz*, *Бучач*), oppidum, 374, 642, 752
- Buda (*Буда*), urbs, 192, 710, 726, 728
- Budziak (*Буджак*), campi, 212, 718, 726, 752, 780
- Bug (*Axiaces*, *Аксій*, *Буг*), flumen, 314
- Buhaius (*Бугай*), tribunus, 374
- Buine (*Буйне*), villa, 850
- Bukovina (*Bukowina*, *Буковина*), terra, 726, 734
- Burski Antonius (*Antoniusz*) (*Бурський Антоній*), doctor philosophiae, 806
- Bursztynow (*Буриштин*), oppidum, 102, 148
- Busani (*Бузани*), ablegatus pontificis, 734
- Buscus (*Буськ*), oppidum, 708
- Busko (*Busko-Dzrój*, *Бусько*, *Бусько-Здруй*), oppidum, 518
- Buturlin Andreas Wasilewicz (*Бутурлін Андрій Васильович*), satrapa Moschorum, 424
- Buturlin Joannes (*Бутурлін Іван*), commissarius Moschorum, 708
- Buturlinus Basilius (*Buturlin*, *Wasilowycz*, *Бутурлін Василій*), dux generalis Moschorum, 392, 402, 410, 412, 420, 426
- Buzenski Joannes (*Jan*) (*Буженський Ян*), episcopus Armiriensis, suffraganeus, officialis generalis Gnesnensis, 568, 570
- Buchovius (*Буховський*), militaris, 408
- Bylinski Kazimierz Ludwik (*Белінський Казимир Людвік*), militaris, 728
- Byszkowice (*Бісковичі*), villa, 770
- Caecilia Renata (*Цецилія Рената*), regina Poloniae, 210
- Caietanus Henricus (*Caetano Enrico*, *Каєтані Енріко*), cardinalis, 742
- Calixtus (*Калікст*), pontifex, 458
- Calvaria (*Golgotha*, *Кальварія*), mons, 78
- Calvus (*Lysa Gora*, *Луса гора*), mons, 810
- Camenecensis episcopatus Armenorum (*Кам'янецьке вірменське єпископство*), 136
- Camenecus (*Сатенес*, *Кам'янець*), civitas, 36, 132, 186, 192, 198, 320, 344, 364, 382, 396, 576, 578, 582, 586, 598, 610, 614, 616, 618, 624, 628, 634, 648, 650, 680, 708, 710, 718, 724, 738, 752, 754, 760, 768, 796, 806, 818, 840, 846, 848, 850, 862
- Campianus Joannes (*Кампіан Ян*), civis, 490
- Campianus Martinus (*Kamrian Marcin*, *Новісатріанус*, *Кампіан Мартин*), medicus, consul, 54, 58, 60, 64, 70, 86, 110, 490, 528
- Campianus Paulus (*Kamrian Pawel*, *Новісатріанус*, *Кампіан Павел*), consul, 86, 110, 528
- Cana Galileae (*Кана Галілейська*), urbs, 118
- Candia (*Іракліон*, *Кандія*), urbs, 608, 610, 616
- Cantelmi Giacomo (*Кантельмі Джакомо*), nuntius apostolicus, 766
- Cantimirus (*Сантемір*, *Кантемір*), murza, 46, 48, 74, 102, 192, 206, 212
- Cantimirus (*Кантемір Костянтин*), hospodarus Moldaviae, 704
- Cantius Joannes (*Kanty Jan*, *Ян з Кентів*), beatus, 216, 504, 676, 770, 786
- Capra (*Кефе*, *Кафа*), urbs, 82
- Capistranus Joannes (*Капістран Ян*), sanctus, 142
- Carmelus (*гора Кармель*), mons, 54, 56, 60, 78
- Carolus V (*Karel van Luxemburg*, *Карл V Габсбург*), imperator Sacrae Romanae Imperiae, 546
- Carolus X Gustavus (*Karl X Gustav*, *Карл X Густав*), rex Sueciae, 392, 400, 408, 430, 444, 450, 470
- Carolus XII (*Karl XII*, *Карл XII*), rex Sueciae, 870
- Casimiria (*Kazimierz*, *Казімеж*), oppidum, 48, 680
- Casimirus (*Kazimierz*, *Казимир*), fidicen, 338
- Casimirus IV Jagiello (*Jagellonida*, *Kazimierz IV Jagiellończyk*, *Казимир IV Ягеллончик*), rex Poloniae, 140, 142, 214

- Casimirus Magnus (*Kazimierz III Wielki, Казимир III*), rex Poloniae, 116, 118, 120, 214
- Casimirus Sanctus (*Казимир Ятеллончик*), princeps Poloniae, 526
- Caspium (*Каспійське море*), mare, 192
- Cassigiereus (*Кассі Герай*), nuradinus sultanus, 860
- Cavalerius Giacomo (*Cavalieri Giacomo, Кавальєри Джакомо*), cardinalis, 290
- Cecora (*Cetczora, Czczora, Цецора*), villa, 44, 60, 610, 612, 616, 710, 726, 728
- Ceinary Petrus (*Piotr (Цейнарі Пйотр)*), superior, 276
- Celebi (*Челебі Мезмет*), murza, 368
- Cerri Carlo (*Церрі Карло*), pater, 288
- Cetner Aleksander (*Цетнер Олександр*), castellanus Haliciensis, 510
- Charbicki Stephanus (*Stefan (Харбицький Стефан)*), canonicus, custos, suffraganeus, 456, 490, 502
- Charczewius Sebastian Franciszek (*Харчевський Себастьян Франциск*), subdapifer Sanocensis, 836
- Charzewski Johannes (*Jan (Хажевський Ян)*), aulicus, 202
- Chelminska diecezia (*Хелмінська дієцезія*), 692, 694
- Chelmska diecezia (*Холмська дієцезія*), 692, 694
- Chelmski Marcian Scibor (*Хелмський Марціан Сцібор*), subdapifer Sandomiriensis, 724
- Chizowice (*Хишевичі*), villa, 100
- Chlebiczyn (*Хлібичин*), villa, 742, 744
- Chlevinscius (*Хвалінський*), familiaris, 496
- Chmeleccii (*Chmielescu, Хмелецькі*), domus, 76
- Chmieleccius Stephanus (*Chmielecki Stefan, Хмелецький Стефан*), palatinus Kiioviensis, 84, 86, 102, 148
- Chmielniccius Bohdanus (*Chmielnicki, Chmielniczenko Bogdanus, Хмельницький Богдан*), dux Cosacorum, 306, 308, 310, 312, 320, 322, 324, 330, 332, 334, 338, 340, 344, 346, 352, 354, 358, 364, 368, 370, 372, 374, 376, 380, 382, 384, 394, 396, 398, 402, 404, 406, 408, 410, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 428, 430, 450, 452, 466, 500, 526, 528
- Chmielniccius Thimotheus (*Chmielnicki Tymotheus, Tymoszenko, Хмельницький Тиміш*), filius Chmielnicci Bohdani, dux Cosacorum, 376, 382, 384, 388, 390
- Chmielnicius Georgius (*Chmielnicki, Chmielniczenko, Хмельницький Юрій*), dux supremus Cosacorum, 450, 474, 476, 478, 480, 500, 532
- Chmielnicki Michael (*Хмельницький Михайло*), pater Chmielnicci Bohdani, 306
- Chmielniczenko Zacharias (*Хмельницький Захарій*), patruelis Chmielnicci Bohdani, 344
- Chodorostaw (*Hodorostaw, Ходорів, Ходоростав*), oppidum, 358, 736
- Chodovica (*Chodouica, Chodowica, Годовиця*), villa, 150, 202, 702, 714
- Chodow (*Годів*), pagus, 802
- Chomiccius Joannes (*Chomiccki Jan, Хомицький Ян*), syndicus, 406, 410, 412
- Chomikowski (*Хоміковський*), pater, 758
- Chotimus (*Chocim, Хотин*), urbs, 50, 54, 192, 598, 608, 616, 618, 710
- Chotkievicius Carolus (*Chotkiewicz Karol, Хоткевич, Хоткевич Ян-Кароль*), tribunus, 50
- Chovanscius Joannes (*Chowanscius, Chowanski, Хованський Іван*), ductor Moschorum, 392, 464, 470, 472, 474, 486
- Christina I (*Drottning Kristina, Христина I*), regina Sueciae, 392
- Chrzonowski Samuel (*Хжоновський Ян Самуель*), militaris, 632
- Chvastovia (*Chwastowia, Фастів*), oppidum, 452, 528
- Ciarlini Giovanni Battista (*К'ярліні Джованні Баттіста*), doctor iuris, 288
- Cicula Passa (*Kikula Pasha, Кікуля-паша*), 38
- Cieciura (*Цецюра Тимофій*), tribunus Cosacorum, 474
- Ciekawow Stanislaw Kasper (*Цекановський Станіслав Каспер*), astronomus, 678
- Ciemierzycia (*Czemierniki, Чемерники*), villa, 82
- Ciepielius Albertus (*Ciepiel Wojciech, Чепель Войцех*), poenitentarius, 338
- Cieszanow (*Цешанів*), oppidum, 594
- Cikowski Andreas (*Andrzej, Ціковський Анджей*), militaris, 330
- Clemens (*Клеменс*), diaconus, 338
- Clemens IX (*Guilio Rospigliosi, Клемент IX*), pontifex, 550, 554
- Clemens VIII (*Ippolito Aldobrandini, Клемент VIII*), pontifex, 22, 272, 304, 522, 742, 744
- Clemens X (*Emilius Bonaventura Altieri, Клемент X*), pontifex, 554, 558, 562, 572, 616, 624, 640, 652
- Clemens XI (*Giovanni Francesco Albani, Клемент XI*), pontifex, 856, 872
- Colchida (*Колхида*), terra, 536, 542
- Comarno (*Комарно*), oppidum, 578
- Condeus (*Конде*), ducatus, 620
- Constantia (*Constanze von Österreich, Констанція Австрійська Габсбург*), regina Poloniae et Sueciae, 166

- Constantia (*Констанція*), *ducissa*, *soror* Kungundae, 92, 120, 564
- Constantinopolis (*Bizantium*, *Constantinopolitana*, *Константинополь*), *civitas*, 38, 40, 46, 50, 74, 124, 302, 304, 390, 536, 540, 554, 658, 668
- Constantinovia (*Костянтинів*), *oppidum*, 320, 322
- Constantinus (*Костянтин VIII*), *caesar* Byzantii, 304
- Corona Marcus (*Korona Marek*, *Корона Марк*), *magister* theologiae, 88
- Corsunius (*Corsunia*, *Corsunus*, *Корсунь*), *oppidum*, 212, 228, 310, 500, 528
- Corvini Josephus (*Giuseppe*) (*Корвіні Жозеф*), *doctor* sacrae theologiae, Italus, 756, 758
- Corycus (*Корікос*), *urbs*, 126
- Costensis Dionisius (*Kostenski Dionizjusz*, *Костенський Діонісій*), *pater*, 60
- Cracovia (*Krakow*, *Краків*), *civitas*, 34, 52, 58, 98, 100, 114, 120, 142, 144, 176, 210, 246, 278, 280, 408, 422, 430, 450, 476, 482, 486, 488, 518, 540, 550, 578, 596, 618, 636, 640, 654, 656, 664, 676, 680, 690, 696, 698, 790, 814, 838, 842
- Cracoviensis dioecesis (*Краківська дієцезія*), 518
- Cracoviensis palatinatus (*Краківське воєводство*), 156, 330, 762
- Stremenecia (*Кременець*), *oppidum*, 370
- Stretensis episcopatus (*Серетське єпископство*), 24
- Crimea (*Срутєа*, *Крим*), *terra*, 426, 542, 546, 628, 718
- Cromerus Martinus (*Kromer Marcin*, *Кромєр Мартин*), *scriptor*, 24, 120, 304
- Stosna (*Кросно*), *oppidum*, 74
- Sucilow (*Дуцилів*), *villa*, 846
- Cudnovia (*Чуднів*), *oppidum*, 478
- Cunegunda (*Kinga*, *Kunegunda*, *Кунегунда*), *beata*, *ducissa*, 92, 120, 564
- Curlandia (*Курляндія*), *ducatus*, 794
- Супна Lucius Cornelius (*Цинна Луцій Корнелій*), *consul* Romanus, 314
- Суриacus (*Киріак*), *patriarcha* Armenorum, 536
- Syzowski Sigismundus (*Zygmunt*) (*Чижовський Сигізмунд*), *suffraganeus* Plocensis, 508
- Czaplic Martinus (*Marcin*) (*Чаплич-Шпанівський Мартин*), *nuntius* Volhyniae, 158, 160, 162
- Czarneccius Stephanus (*Czarnecki Stefan*, *Чарнецький Стефан*), *metator* regni, *palatinus* Russiae, 310, 386, 388, 400, 430, 450, 470, 472, 474, 482, 486, 510, 526, 532, 536
- Czarnograd (*Чорногород*, *Чорногородка*), *oppidum*, 636
- Czarnota (*Чарнота Іван*), *metator* Cosacorun, 322
- Czarntkovii (*Czarnkowsy*, *Чарнковські*), *domus*, 76
- Czarnuszowice (*Czarnuszewice*, *Чорнушовичі*), *villa*, 86, 252
- Czartoria (*Чорторія*), *villa*, 360
- Czartoriensis Florianus Casimirus (*Czartoryski*, *Czartoryski Florian Kazimierz*, *Чарторійський Флоріан Казимир*), *dux*, *episcopus* Cuiaviensis, *archiepiscopus* Gnesnensis, *primas* regni, 492, 498, 552, 570, 606, 620
- Czartoryski Michael Georgius (*Michał Jerzy*) (*Чарториський Міхал Єжи*), *palatinus* Wolhyniae, 490
- Czausius (*Чаус-паіша*), *Bassa*, 614
- Czechowicz Andreas (*Andrzej*) (*Чехович Андржей*), *regens* civitatis, 340
- Czedeier Joannes (*Чадаєв Іван*), *commissarius* Moschorum, 708
- Czehryniae palatinatus (*Чигиринське воєводство*), 454
- Czehrynus (*Czechrinus*, *Czehrynia*, *Чигирин*), *urbs*, 396, 450, 474, 620, 624, 636, 662
- Czekaiski Gasparus (*Gaspar*) (*Чекайський Гаспар*), *canonicus*, 738, 776, 778
- Czerkasios (*Черкаси*), *oppidum*, 310
- Czerkassiae palatinatus (*Черкаське воєводство*), 454
- Czerkasy (*Cyrkassy*, *Czerkassy*, *Черкаси*), *villa*, 446, 690, 776
- Czerlenice (*Черлениця*, *Чернелиця*), *villa*, 490
- Czerminski Sebastianus (*Sebastian*) (*Чермінський Себастьян*), *nobilis*, 294
- Czerniechoviensis ducatus (*Чернігівське князівство*), 440, 442, 492
- Czerniecoviensis districtus (*Чернівецький повіт*), 712
- Czetwertinius Janussius (*Czetwertynski Janusz*, *Четвертинський Януш*), *dux*, 316
- Częstochovia (*Ченстохова*), *oppidum*, 90, 364, 430, 448, 562, 640
- Częstochowa (*Ченстоховська гора*), *mons*, 530
- Czołhanski Joannes Carolus (*Jan Karol*) (*Чолганський Ян Кароль*), *suffraganeus* Luceoriensis, *fundator* scholasteriae, 226, 246, 516, 638
- Czołhanski Kamien (*Теофіполь*, *Чолганський Камінь*), *oppidum*, 318
- Czołhany (*Міжріччя*, *Чолгани*), *villa*, 246, 568, 618, 702, 768
- Czortkovia (*Чортків*), *oppidum*, 642
- Czuryło Stanislaus de Gorai (*Stanisław*) (*Чурило Станіслав з Гораю*), *episcopus* Orthosiensis,

- suffraganeus Luceoriensis, praepositus, canonicus, 392, 398, 446, 448, 458, 484, 502, 504
- Czuryłowna Marianna (*Чурилівна Маріанна*), uxor Stanislawski Adami, 94
- Dacia (*Дакія*), terra, 642, 650
- Damascenus Joannes (*Damaskin Jan, Дамаскін Ян*), pater, magister theologiae, 72, 94
- Damirski Суррианус (*Сурриан*) (*Дамірський Курриан*), pater, scriptor, 34, 334, 348
- Daniel (*Данило, Данило*), princeps Russorum, 304
- Daniel (*Даніель*), conversus, Italus, 338
- Daniłowic Nicolaus (*Jan Mikołaj*) (*Данилович Ян Миколай*), capitaneus Czarnogrodensis, thesaurarius regni, 214, 544
- Daniłowicowa Sophia *vide* Sobieska Theophila
- Daniłowicowna Theophila *vide* Sobieska Theophila
- Daniłowicz Joannes (*Daniłowic Jan, Данилович Ян*), capitaneus Bussensis, Cerminensis, Corsunensis, palatinus Russiae, 68, 70, 150
- Daniłowicze (*Даниловичі*), haeredes, 544
- Daniłowiczowna Dorothea (*Daniłowiczia, Daniłowicowna Dorota, Даниловичівна Дорота*), abbatissa monialium Sancti Benedicti, amita regis Joannis III, 242, 286, 468, 662, 686, 740, 746
- Danubius (*Danube, Ister, Дунай*), flumen, 24, 192, 620, 626, 634, 642, 696, 702
- Darquien (*Lagrange Henri de, Лягранж (Дарг'єн) Анрі де*), cardinalis, 824
- Davia Gianantonio (*Давіа Джанантоніо*), nuntius apostolicus, 854
- David (*Давид*), rex Israel, 86
- Dąbrowica (*Dumbrāvīca, Дубравиця, Думбровіца*), villa, 730
- Dąbrowica (*Домбровиця*), villa, 618
- Dąbski Stanisław (*Домбський Станіслав*), episcopus Luceoriensis, Pucensis, 692, 766
- Demetrius (*Dimitraszko, Кантакузіно Думитрашку*), hospodarus Moldaviae, 704
- Demetrius (*Любарт-Дмитро*), дух magnus Volhyniae, 116
- Demkowka (*Демківка*), oppidum, 400
- Denoffius Georgius (*Denhof Jerzy, Денгоф Єжи*), episcopus Premisliensis, 784
- Derlukaszewicz Gregorius (*Grzegorz*) (*Дерлукашевич Григорій*), Armenus, 80
- Derszymonowic Christophorus (*Chrystofor*) (*Дершимонович Христофор*), seniculus, 164, 820
- Dimidecki Stefan (*Димидецький Стефан*), colonellus regni, 702
- Dioscorus (*Діоскор*), patriarcha Alexandrinus, 116, 120, 128, 130, 134, 136
- Długoszowic Valentinus (*Walenty*) (*Длугошович Валентин*), presbyter secularis, 256
- Długoborscius (*Długoborski, Длугоборський*), professor societatis Jesu, 668
- Długosz Antonius (*Antoni*) (*Длугош Антоній*), magister theologiae, provincialis, 756, 758
- Długosz Franciscus (*Franciszek, Длугош Франциск*), canonicus, doctor theologiae, notarius capitularis, praepositus, 740, 782, 822, 846, 848
- Dłużewski Joannes (*Jan*) (*Длужевський Ян*), suffraganeus Chelmensis, 862
- Dobieszowski Stanisław (*Добешовський Станіслав*), regens civitatis, 426
- Dobroszowski Stanislaus (*Stanisław, Доброшовський Станіслав*), cechmagister chirurgus, 202
- Dobrzany (*Добряни*), villa, 814
- Dobrzyk Andreas (*Andrzej*) (*Добрич Анджей*), quadragintavir, 590
- Dobrzynensis terra (*Добжинська земля*), 156
- Dobrzynice (*Dobrzynice, Добряничі*), villa, 150, 202
- Dolezynski Jacobus (*Jakub*) (*Долежинський Якуб*), consul, syndicus, 138, 360, 420
- Dolska Anna (*Дольська Анна*), ducissa Wisznio-wecensis, 96
- Dolthe (*Довге*), villa, 644
- Dolhoruki Georgius (*Долгоруков Юрій*), дух Moschorum, 472
- Dolhoruki Ivanus (*Долгоруков Иван*), дух, frater Dolhoruki Georgii, 472
- Domagaliccus Albertus (*Domagalicz Wojciech, Домагаліч Войцех*), civis, scabinus, 256
- Domagalicz Joannes (*Jan*) (*Домагаліч Ян*), advocatus causarum curiae regni, 258
- Domagaliczowna Catherina (*Katarzyna*) (*Домагалічівна Катажина*), virgo, 256, 258
- Dombrowscius Andreas (*Dąbrowski Andrzej, Домбровський Анджей*), nobilis, 18
- Dombrowscius Joannes (*Dąbrowski Jan, Домбровський Ян*), nobilis, 18
- Dombrowscius Stanislaus (*Dąbrowski Stanisław, Домбровський Станіслав*), nobilis, 18
- Dombrowski (*Домбровський*), pater societatis Jesu, 528
- Doroius (*Dorohoi, Дорогой*), urbs, 706
- Dorossius Petrus (*Dorosz, Doroszenko, Дорошенко Петро*), tribunus, дух Cosacorum 536, 540, 542, 546, 562, 564, 572, 578, 580, 584, 586, 592, 620, 624, 626, 636
- Drohobuz (*Дорогобуж*), oppidum, 394
- Drohobucz (*Дрогобич*), urbs, 52
- Drohoiowska Elisabetha (*Elżbieta*) (*Дрогойовська Ельжбета*), nobilis, 740
- Druskiewicz Stanislaus (*Druskiewicz Stanisław, Друшкевич Станіслав*), castellanus Lubaczoviensis, 696

- Dubna (Дубно), oppidum, 496, 532
 Duca George (Дука Георге), princeps Valachiae, 702
 Ducci Philippi (Дуччі Філін), civis, 354
 Dukla (Дукля), oppidum 14, 32, 34, 114, 142, 146, 334, 348, 566, 622, 838
 Dunaiovicii (Дунаївці), oppidum, 616
 Durandus (Дуранд, Дурант), praedicator, 856
 Dutkiewiczowa (Дуткевичева), civissa, 452
 Dyboviccius Stanislaus (Deboviccius, Diboviccius Stanislaw, Дибовицький Станіслав), consul, 214, 240, 294
 Dymidecki Andrzej (Димидецький Анджей), rotmagister, 642
 Dynhoff Albertus (Денгоф Єжи Альберт), episcopus Camenecensis, 750
 Dzedzały (Джалалій Філон), tribunus Cosacorum, 364, 368
 Dziambet Gereius (Санібек Гірай, Джамбет Герай), hanus Crimensis, 50
 Dziambet Gereius (Дзямбет Герай), 596
 Dziduszyci Alexandrus (Aleksander) (Дзідушицький Олександр), generosus, 244, 254
 Dziduszyci Franciscus (Franciszek) (Дзідушицький Франциск), palatinus Podoliae, 832, 838
 Dziduszyci Nicolaus (Mikołaj) (Дзідушицький Миколай), canonicus, 108
 Dzierkow (Dzierzków, Дзежуків), pagus, 518
 Dziewica (Дівця), fortalium, 482, 516
 Dzieza (Дізія, Дзежа, Жижія), flumen, 728, 730, 732
 Dzwina (Дзіна), flumen, 394, 436
 Eczmiadzin (Eczmadzin, Ечміадзін), urbs, 132
 Elbinga (Elbing, Ельблонг), urbs, 854
 Eleonora Maria (Eleonore Maria Josefa von Österreich, Елеонора Марія), archiducissa Austriae, regina Poloniae, 562, 570, 602, 606, 636
 Elfakir Mehmet Dergachi Alli (Ельфакір Мегмет-чауш Дертачі Аллі), legatus Turcarum, 80
 Elisabetha de Sienno (Ельжбета із Сенна), nobilis, 248
 Epaminondas (Епамінонд), ductor exercitus, 826
 Epirus (Албанія, Епір), terra, 28
 Esaias Bochnensis (Есая з Бохні), definator, 230
 Eugenius IV (Quartus) (Gabriele Condulmer, Євгеній IV), pontifex, 116
 Euphrosina de Stanislawice (Евфросина зі Станіславичів), palatina Volhyniae, 490
 Europa (Європа), 10, 38, 550, 628
 Eutichius (Eutychios, Євтихій), patriarcha Constantinopolis, 116, 130, 134, 136
 Euxinus mare vide Pontus Euxinus
 Fabii (Фабії), gens Romanus, 802
 Fabricius Pamphus (Pamfus) (Фабрицій Памфус), commissarius, 276
 Fabricius Petrus (Piotr) (Фабрицій Піотр), provincialis societatis Jesu, 216
 Faierbachowna Catharina (Katarzyna) (Фаярбахівна Катажина), vidua, 344
 Falcza (Fälciu, Фалчу), villa, 726
 Felix de Valios (Фелікс де Валуа), sanctus, 778
 Ferdinandus III (Ferdinand III, Фердинанд III), caesar Sacrae Romanae Imperiae, 398
 Ferdinandus IV (Ferdinand IV, Фердинанд IV), rex Romanorum, 398
 Fiialkovius Martinus (Fiialkowijs, Fiialkowski Marcin, Фіялковський Марцін), presbyter, notarius consistorialis, 280, 386, 392, 552, 654, 656
 Firleius Andreas (Firlej Andrzej, Фірлей Анджей), palatinus Sandomiriensis, 354
 Flavius Josephus (Флавій Йосиф), scriptor, 228
 Flavius Vespasianus Titus (Флавій Веспасіан Тит), imperator Romanus, 228
 Francia vide Gallia
 Franciscus Ludovicus de Bourbon (François Louis de Bourbon, Франциск Людовик де Бурбон), Gallus, princeps de Conti, 838
 Fridericus (Frideryk, Фридерик), aurifaber, 36
 Fridericus Augustus I vide Augustus II
 Fulsztyn (Фельштин), oppidum, 60
 Furbenius (Forbin Janson Toussaint de, Форбен Жансон Туссен де), episcopus Belluacensis, 734
 Gabor Bethlen (Gabriel Bethlen, Габор Бетлем), princeps Transylvaniae, 34
 Gabriel de Verona (Габріель з Верони), monachus, 142
 Galanus Clemens (Galano Clemente, Галяно Клементе), pater, 518, 536
 Galaretha Alexandrus (Aleksander) (Галярета Олександр), civis, 54
 Galatowic (Галятович), chirurgus, 196
 Galecki Josephus (Józef) (Галецький Юзеф), conversus, 338
 Galenus (Гален), medicus, 826
 Gallia (Francia, Франція), regnum, 470, 508, 546, 562, 598, 636, 824
 Galliczinus (Голіцин Василій), generalis Moschorum, 718
 Gamocki Zachariasz (Гамоцький Захарій), legatus Suecorum, 420
 Gandia (Гандія), civitas, 566
 Garwaski Paulus (Pawel) (Гарваський Павел), canonicus, cancellarius capituli, 656, 738
 Gavantus (Gavanti Bartolomeo, Гаванті Бартоломеї), theologus, 858
 Gavatus Jacobus (Gavath, Gawath Jakub, Гават Якуб), canonicus, praepositus confraternitatis Corporis Christi, presbyter, 242, 420, 460, 574, 578, 590, 596, 658, 670, 672, 840

- Gawłowski Jan (*Гавловський Ян*), burgrabius ar-
cis, 238
- Gąszczyński Stanislaus (*Stanisław*) (*Гончинський
Станіслав*), artifex, 556
- Gąsiewius Wincenty Korwin (*Gąsiewski, Гонсев-
ський Вінцент Корвін*), dux campestris, the-
saurarius Magni ducatus Lituaniae, 464, 496
- Gąsiorkowicz Joannes (*Gąsiorek, Gąsiorkowicz Jan,
Гонсьоркович Ян*), consul, scabinus, 406, 410,
420, 426, 576, 580, 582, 586
- Gedanum (*Gdańsk, Гданськ*), urbs, 182, 448, 464,
470
- Gembicki Andreas (*Andrzej*) (*Гембицький Анд-
жей*), episcopus Luceoriensis, 234
- Gembicki Joannes (*Jan, Гембицький Ян*), episco-
pus Plocensis, 570
- Gembicki Petrus (*Piotr, Гембицький Піотр*),
episcopus Premysliensis, 234
- Gidelczyk Jacobus (*Jacopus, Jakub*) (*Гідельчик
Якуб*), consul, doctor medicinae, 258, 260
- Giedzinsciana (*Гедзінські*), domus, 776
- Giedzinski Dominicus (*Гедзінський Домінік*),
pocillator, 736
- Giedzinski Georgius (*Jerzy*) (*Гедзінський Єжи*),
canonicus, decanus, episcopus Nicopoliensis,
officialis generalis, suffraganeus, vicarius, 384,
450, 516, 538, 544, 554, 558, 560, 564, 602, 636,
658, 664, 686, 714, 736, 764, 770, 776, 790, 806
- Giedzinski Stephanus (*Stefan*) (*Гедзінський Сте-
фан*), canonicus, 790
- Gika Georgius (*Grigore I Ghica, Гіка Григоре*),
dux Moldaviae, 610
- Ginter Bartholomeus (*Bartosz*) (*Гінтер Бартош*),
concionator, 446
- Girzycki Albertus (*Wojciech*) (*Гіжицький Вой-
цех*), pincerna Vielunensis, 216
- Giza Albertus (*Wojciech*) (*Гіза Войцех*), doctor
theologus, 70, 190
- Glinianium (*Gliniany, Глиняни*), oppidum, 318,
354, 380, 388, 402, 580, 598
- Głębocki Josephus (*Glebocki Józef, Глембоць-
кий Юзеф*), canonicus, 806, 846, 854, 866
- Głogovia (*Głogów, Глогув*), oppidum, 430
- Głogowscii (*Głogowscy, Глоговські*), familia, 572
- Głowacki Petrus (*Гловацький Петро*), tribunus
Cosacorum, 336, 342
- Głowinski Stanislaus (*Stanisław*) (*Гловінський
Станіслав*), iudex terrae Haliciensis, 548
- Głowno (*Глувно*), oppidum, 548
- Gnesnensis archidiecezya (*Gnieźnienska, Гнезнен-
ська архидієцезія*), 692
- Gninski Joannes (*Jan Krzysztof*) (*Гнінський Ян
Криштоф*), palatinus Culmensis, 640, 658, 666
- Gobrzydovius (*Gobrzydowski, Гобжидовський*),
parochus Kamionacensis, 584, 586
- Godziszewski Lucas (*Годзішевський Лукаш*), im-
postor, 452
- Golanska Sophia (*Голянська Софія*), generosa,
654
- Golemowski (*Големовський*), pater, 872
- Golinszczanka Dorothea (*Dorota*) (*Голінцанка
Дорота*), virgo, 178
- Gołembius (*Gołq̄b, Големб*), villa, 562, 594
- Gomolinus Stanislaus (*Gomoliński Stanisław, Го-
молінський Станіслав*), episcopus Chelmen-
sis, 306
- Gorai (*Goraj, Горай*), urbs, 502
- Gordius (*Gordii*), rex Phrygiae, 510
- Gordon Thoma (*Гордон Томас*), consul, 364
- Goryczka *vide* Hołubowic
- Grabianczyna (*Грабянчина*), generosa, 716
- Grabianka (*Грабянка*), civis, 330
- Grabowski Joannes (*Jan*) (*Грабовський Ян*), ar-
chidiaconus Unieioviensis, cancellarius, cano-
nicus Loviciensis, 544, 568, 570, 672
- Grabski (*Грабський*), nuntius terrae, 792
- Graecus Joannes (*Грек Яній*), legatus hani, 406
- Gratianus (*Граціан*), episcopus Clusinus, iurista,
292
- Greben Joannes (*Groeben, Гребен Ян Фридерик
фон дер*), tribunus peditis, 648
- Gregorius (*Григорій Просвітитель*), patriarcha
Armenorum, sanctus, 116, 134
- Gregorius (*Григорій перевізник*), vector, 142
- Gregorius (*Григорій*), pontifex, 458
- Gregorius (*Григор Великий, Тер Григор*), episco-
pus Armenorum, 118, 120
- Gregorius Sanocseus (*Grzegorz z Sanoka, Григо-
рій з Сянока*), archipraesul, 142
- Gregorius wartabida (*Grigor (Krikor) II of Caesa-
rea, Григорій з Цезареї*), patriarcha Armeno-
rum, 124, 128, 130, 132
- Gregorius XIII (*Ugo Boncompagni, Григорій XIII*),
pontifex, 14, 272
- Gregorius XIV (*Niccolò Sfondrati, Григорій XIV*),
pontifex, 204
- Gregorius XV (*Alessandro Ludovisi, Григо-
рій XV*), pontifex, 56, 384, 522
- Grigiel (*Григель*), acuaris, 190
- Grochovii (*Grochowscy, Гроховські*), nobiles, 280
- Grochovius Stanislaus (*Grochoviaius, Grochowski
Stanisław, Гроховський Станіслав*), archiepis-
copus, custodus Sendomiriensis, 84, 188, 194,
196, 200, 204, 208, 214, 226, 230, 232, 234,
240, 242, 244, 248, 252, 258, 260, 262, 266,
268, 270, 272, 274, 276, 278, 280, 284, 288,
358, 458, 560

- Grochowce (*Гроховиці*), villa, 196, 216
- Grochowski Albertus (*Wojciech*) (*Гроховський Войцех*), praepositus ad Sancti Michaelis Cracoviae, 280
- Grochowski Felicianus (*Felician*) (*Гроховський Феліціан*), castellanus Premisliensis, 280
- Grochowski Raphael a Grochowce (*Rafał*) (*Гроховський Рафаель з Гроховиць*), *viscerpraefectus stabuli regni*, 216, 280
- Grodeccius Gabriel (*Grodecki*, *Гродецький Габріель*), pater, 522
- Grodecki Adrianus (*Adrian*) (*Гродецький Адриан*), canonicus Gnesnensis, 204
- Grodecus (*Grodek*, *Grudek*, *Городок*), urbs, 20, 52, 240, 402, 408, 412, 420, 578
- Grodna (*Grodno*, *Гродно*), urbs, 394, 464, 486, 762, 792
- Grodziczius Christophorus (*Grodziccius*, *Grodzicki Krzysztof*, *Гродзицький Кишиштоф*), castellanus Camenecensis, gubernator, 310, 330, 338, 378, 402, 406, 408, 414, 422, 424, 426, 464, 466
- Grodzicki Paulus (*Paweł*) (*Гродзицький Павел*), frater Grodzicki Christophori, 466
- Grodzic Andreas (*Andrzej*) (*Гродзець Анджей*), presbyter secularis, 212
- Gross Fridericus (*Gros* *Фридерик*), *sechmagister chirurgus*, 202
- Grotus Livonus (*Grotgauzen* *Едвард*), *militaris*, 402, 408
- Grozwaier Martinus (*Grozwaigier Marcin*, *Грозваєр Мартин*), consul, medicus, 198, 490, 528
- Grozwaierowna Rosalia (*Грозваєрівна Розалія*), *civissa*, 530
- Grudzinski Stefan Adam (*Грудзінський Стефан Адам*), *subdapiferus regni*, 738
- Gruszewic (*Грушевич*), *civis*, 832
- Grymosz (*Гримощ*), pater, 748
- Grymualdt Jan (*Гринвальдт Ян*), *aurifaber*, *civis*, 330
- Grzywinski (*Жживінський*), *civis*, 188
- Guagninus (*Gwagnin Aleksander*, *Гваньїні Алесандро*), *historicus*, 52, 120, 214, 300, 304
- Guga Simon (*Szymon*) (*Гуга Шимон*), *scabinus*, 138
- Gustavus II Adolphus (*Gustav II Adolf*, *Густаф II Адольф*), *rex Sueciae*, 148, 392, 420, 422, 438, 448
- Guttiter (*Гуттітер*), *tribunus centenarius*, 802
- Haberman Martinus (*Marcin*) (*Габерман Мартин*), *canonicus*, *doctor iuris utriusque*, 296
- Hadziacz (*Гадяч*), *oppidum*, 452
- Hadzy (*Хаджи-ага*), *Ага*, 708
- Haider Mathias (*Maciej*) (*Гайдер Матій*), *consul*, 258, 264, 456, 460
- Haiderowie (*Гайдери*), *domus*, 556
- Halicia (*Halicz*, *Галич*), *oppidum*, 10, 40, 56, 92, 96, 214, 234, 274, 356, 642, 686, 726
- Halicensis terra (*Галицька земля*), 548, 558, 716
- Hanenko (*Ханенко Михайло*), *dux Cosacorum*, 562, 572, 586
- Haska (*Гаська*), *Ruthena*, 654
- Hedvigis a Snopkow (*Jadwiga*, *Ядвіга*), *palatina Lublinensis*, 110
- Helcza (*Hälcceni*, *Гелчень*), *villa*, 730
- Henricus III (*Henri III de Valois*, *Генріх III Валуа*), *rex Poloniae et Galliae*, 152
- Hepner Dominicus (*Franciszek Dominik*, *Геннер Франциск Домінік*), *consul*, *medicus*, 50, 250
- Hepner Paulus (*Paweł*) (*Геннер Павло*), *consul*, *medicus regius*, 54, 138, 250, 252
- Herburtes (*Herburtowie*, *Гербурти*), *nobiles*, 46
- Herodotus (*Геродот*), *historicus*, *Graecus*, 314
- Hierosolyma (*Jerusalem*, *Солута*, *Єрусалим*), *urbs*, 118, 144, 228
- Hilarius (*Hilary*, *Гілярій*), pater, 272
- Hispania (*Іспанія*), *regnum*, 562
- Hodorostaw *vide* Chodorostaw
- Hodow (*Годів*), *villa*, 804
- Hollandia (*Голландія*), *terra*, 392, 562
- Holowiec (*Головець*), *oppidum*, 314
- Hołoczynius (*Hołowczynski*, *Головчинський*), *militaris*, 388
- Hołowsko (*Голоско*), *villa*, 808
- Hołubius (*Голуб*), *nobilis*, 358
- Hołubowic Christophorus (*Goryczka Chrystofor*, *Голубович Горичка Христофор*), *Armenus*, 122, 126
- Homerus (*Гомер*), *historicus*, 632, 688, 690, 774
- Horinium (*Горинь*), *flumen*, 596
- Hrehorowic Stecko (*Грегорович Стецько*), *Armenus*, 18
- Hrycko (*Чорний Грицько*), *praefectus Cosacorum*, 148
- Hudacus *vide* Kodacus
- Humania (*Humanium*, *Умань*), *urbs*, 400, 620
- Humnicka Elisabetha (*Гумницька Ельжбета*), *nobilis*, 108
- Humniewicz Casimirus (*Humniewicz Kazimierz*, *Гумневич Казимир*), *canonicus*, *mansionarius*, *vicecustodus*, 462, 468, 502, 504, 556, 578, 618, 654, 674, 738, 754, 790, 800, 822, 842
- Hunefeld Andreas (*Гунefeldт Андреас*), *impresor*, 182
- Hungaria (*Ungaria*, *Угорщина*), *regnum*, 24, 56, 198, 206, 212, 398, 438, 522, 546, 694, 700, 828, 848

- Hunter Israel ex Argoli (*Гунтер Ізраель з Арголі*), Germanus, 382
- Husseinus (*Hussein, Husseymus, Hüseyin Paşa, Гусейн-паша*), Bassa, strategus, 598, 608, 610, 614, 616
- Hyrpanis (*Хураніс, Південний Буг*), flumen, 374, 380, 396, 572
- Iampolus (*Ямпіль*), villa, 708
- Iberia (*Іберія*), terra, 536
- Imbraimus Passa (*Şişman İbrahim Paşa, Шишман Ібрагім-паша*), Bassa, praefectus exercitus generalis Turcarum, 626, 628, 632, 634, 640
- Ines Albertus (*Інес Альберт*), poeta, 698
- Innocentius (*Інокентій*), pontifex, 458
- Innocentius de Leopoli (*Innocenty ze Lwowa, Інокентій зі Львова*), superior, 272
- Innocentius III (*Lotario dei conti di Segni, Інокентій III*), pontifex, 116
- Innocentius IV (*Sinibaldo Fieschi dei conti di Lavagna, Інокентій IV*), pontifex, 304
- Innocentius X (*Giovanni Battista Pamphilj, Інокентій X*), pontifex, 274, 282, 298
- Innocentius XI (*Benedetto Odescalchi, Інокентій XI*), pontifex, 348, 364, 392, 398, 652, 662, 678, 680, 686, 688, 690, 694, 712, 734, 754, 768, 790, 824
- Innocentius XII (*Antonio Pignatelli di Spinazzola, Інокентій XII*), pontifex, 778, 794, 872
- Isidorus (*San Isidoro de Sevilla, Ісидор Севільський*), sanctus, 54
- Isidorus Agricola (*San Isidro Labrador, Ісидор Орач*), sanctus, 56
- Iskra Zacharius (*Іскра Захарій*), tribunus Cosacorum, 728, 730, 732
- Islan Gereius (*Іслам III Герай*), hanus Crimensis, 350, 390
- Ister *vide* Danubius
- Italia (*Італія*), regnum, 522, 676, 788
- Iudas Iscariotes (*Юда Іскаріот*), Apostolus, 524
- Ivanus (*Іван*), Ruthenus, 654
- Iwanowic (*Потьомкін Петро Іванович*), ductor Moschorum, 430
- Iwanski (*Іванський*), nuntius terrae, 792
- Iwanski Joannes (*Іванський Ян*), presbyter, 242
- Iwazsko (*Івашко вірменин*), Armenus, 188, 196
- Iwazsko (*Івашко вірменин*), Armenus, 330
- Jablonovii (*Яблоновські*), familia, 674
- Jablonovius Stanislaus (*Jablonowski Stanislaw, Яблоновський Станіслав*), castellanus Cracoviensis, dux generalis exercitus, palatinus Russiae, 488, 506, 612, 620, 624, 628, 646, 662, 666, 682, 688, 704, 712, 716, 720, 724, 726, 784, 806, 808, 810, 812, 814, 818, 830, 836, 838, 840, 844, 850, 852, 872
- Jablonowska Marianna (*Яблоновська Маріанна*), palatina Russiae, uxor Jablonovii Stanislai, 716
- Jacovic Valerianus (*Walerian*) (*Яцевич Валеріан*), militaris, 338
- Jacimirska Helisabetha (*Jadzimirska Elzbieta, Яцимирська Ельжбета*), generosa, pocillatrix Podoliae, 230, 356, 736
- Jacobus (*Гакон, Якуб*), filius Sakin, incolae Kafensis, 118
- Jadzimirski Adrianus (*Adrian*) (*Яцимирський Адріан*), pocillator Podoliae, 278
- Jagellonia (*Ягеллони*), domus, 546
- Jagielnicia (*Стара Ягільниця, Ягільниця*), oppidum, 642
- Jagodzinski Joannes (*Jan*) (*Ягодзінський Ян*), presbyter, 692
- Jakubiec (*Ягубець, Якубець*), oppidum, 386
- Jangikiie (*Янекоу, Єнекой*), oppidum, 74
- Janiecki (*Янеські, Янецький*), doctor iuris utriusque, prothonotarius apostolicus, 234, 274
- Jankovius (*Янковський*), militaris, 492
- Jankowski Ludovicus (*Ludwik*) (*Янковський Людовик*), pater, 272
- Janowicz (*Яновець*), oppidum, 580, 582
- Januszowski Joannes (*Jan*) (*Янушовський Ян*), secretarius regius, 98, 222, 224
- Jaroslavia (*Jaroslav, Ярослав*), oppidum, 74, 82, 448, 510, 586, 748, 800
- Jaryczow (*Яричів*), oppidum, 806
- Jarzyna Martinus (*Marcin*) (*Яжина Мартин*), nobilis, 390
- Jaskiewicz Jacobus (*Jakub*) (*Яскевич Якуб*), Armenus, 590
- Jaskolski Marcus (*Mariusz Stanislaw*) (*Яскульський Маріуш Станіслав*), mareschallus confederatorum, 464
- Jaskrzewic Joannes (*Jan*) (*Яскевич Ян*), director scholae, doctor philosophiae, 770, 784
- Jaslikowski Mathias (*Maciej*) (*Ясліковський Мацей*), scabinus, 138
- Jassis (*Jassy, Ясси*), urbs, 578, 698, 704, 706, 718, 726, 728, 730, 752
- Javorovia (*Jaworovia, Яворів*), oppidum, 360, 578, 640, 662, 700, 750, 784
- Jazlowecius (*Jazlowecensis civitas, Jazlowecia, Язловець*), oppidum, 72, 642, 718
- Jazlowiecki Georgius (*Jerzy, Язловецький Єжи*), palatinus Russiae, 72, 74
- Jelunek Jan (*Єлонек Ян*), consul, 360
- Jerusalem *vide* Hierosolyma

- Jesupil (*Jesupole, Сзуніль*), oppidum, 642, 724
 Jezierna (*Озерна*), oppidum, 110
 Joannes (*Jan, Ян*), episcopus Chelmensis, 158
 Joannes (*Иван*), praedicator, 450
 Joannes Casimirus (*Jan II Kazimierz Waza, Ян II Казимир Ваза*), rex Poloniae, 346, 348, 352, 354, 358, 366, 368, 370, 372, 384, 388, 392, 394, 400, 406, 408, 410, 412, 414, 422, 424, 426, 430, 438, 440, 444, 446, 450, 452, 458, 466, 468, 470, 472, 480, 482, 486, 488, 492, 500, 510, 512, 516, 518, 526, 530, 540, 546, 550, 560, 598, 636, 654, 680, 784
 Joannes de Szyzow (*Jan z Szyzowa, Ян з Чижова*), castellanus Cracoviensis, 56
 Joannes de Dukla (*Jan z Dukli, Ян з Дуклі*), sanctus, 14, 32, 34, 114, 142, 146, 334, 348, 566, 622, 838
 Joannes de Mattha (*Jean de Matha, Жан де Мата*), sanctus, 778
 Joannes III (*Jan III Sobieski, Ян III Собеський*), dux exercitus regni, marechallus regni, praefectus Javoroviensis, rex Poloniae, vexillifer regni, 110, 390, 462, 476, 478, 480, 512, 526, 540, 542, 554, 562, 572, 574, 594, 608, 620, 624, 636, 658, 664, 666, 700, 708, 712, 718, 740, 746, 748, 760, 788, 830, 842
 Joannes Novus (*Йоан Новий*), sanctus, 780
 Joannes Paleologus (*Йоан VIII Палеолог*), imperator Byzantii, 304
 Joannes V (*Йоанн V Алексеевич, Иван V Олексійович*), dux Moschorum, 734
 Jonas (*Емануель де Йона*) Judaeus, medicus regius, 826
 Jordan (*Йордан*), aulicus archipraesulis, 260
 Jordanis (*Йордан*), flumen, 118
 Jordanus Michael (*Йордан Михал*), praefectus Dobczynensis, 322, 384
 Josephovic Nicolaus (*Mikołaj*) (*Юзефович Миколай*), apothecarius, avus Josephovic Joannis, quadragintavir, 344
 Josephovic Jacobus Alexander (*Jozefowicz Jakub, Юзефович Якуб Олександр*), consul, medicus, patruus Josephovic Joannis Thomae, 498, 504, 548, 622, 694
 Josephovic Joannes Thomas (*Jozefowicz Jan Tomasz, Юзефович Ян Томаш*), canonicus, scriptor, 8, 12, 786, 788, 790, 798
 Josephovic Stanislaus (*Josephowicz Stanislaw, Юзефович Станіслав*), civis, pater Josephovic Joannis, scabinus, 498, 526
 Josephowicowa Christina (*Юзефовичева Христина*), civis, 770
 Josephus (*Józef, Юзеф*), clericus, 338
 Jovius Joannes (*Jov Jan, Йовій Ян*), professor, 16
 Judas Iscariotes (*Юда Іскаріот*), Apostolus, 232
 Judicki (*Юдицький*), rotmister, 818
 Julius II (*Giuliano della Rovere, Юлій II*), pontifex, 118
 Junius Hadrianus (*Adriaen de Jonghe, Юній Адриан*), poeta, 722
 Justinianus (*Юстиніан I*), imperator Byzantii, 8, 290, 848
 Justinus Marcus Junianus (*Юстин Марк Юніан*), scriptor Romanus, 116
 Kaczyniec (*Качинець*), platea in Dukla, 142
 Kadzidłowski Mathias (*Maciej*) (*Кадзідловський Мацей*), nobilis Cuiaviensis, 378
 Kadzinus (*Кадіно*), villa, 708
 Kahai (*Кагай-паши*), Bassa, ductor Turcarum, 752
 Kahuiow (*Казуїв*), villa, 446
 Kair (*Каір*), civitas, 210
 Kalicza Gura (*Kaliczagura, Каліча Гора*), mons, 84, 290, 292
 Kalinius Lucas (*Kalinski Lukasz, Калінський Лукаш*), canonicus, custos, 28, 40, 44, 74, 86, 102, 108, 186, 188, 194, 200
 Kalinovia (*Kalinowscy, Калиновські*), domus, 400
 Kalinovius Martinus (*Kalinowski Marcin, Калиновський Мартин*), palatinus Czerniechoviensis, 310, 312, 358, 364, 372, 374, 376, 536
 Kalinowski Jakob (*Каліновський Якуб*), subdarpifer Braclaviensis, 808
 Kalinska Sophia de Małe Skotniki (*Калінська Софія з Малих Скотників*), nobilis, 566
 Kalman Abram (*Кальман Абрам*), suburbanus, 190
 Kalnicius (*Кальник*), oppidum, 636, 662
 Kałuski Stanislaus (*Stanislaw*) (*Калуський Станіслав*), pater, 782
 Kałussia (*Калуш*), oppidum, 594, 632, 644
 Kamionka Strumiłowa (*Кам'янка-Струмилова*), oppidum, 320, 380
 Kampianowa Elisabetha (*Elzbieta*) (*Кампанова Ельжбета*), uxor Kampiani Martini, 274
 Kanochwosty (*Канафости*), villa, 736
 Karinos Wojciech iunior (*Карінос Войцех (молодший)*), magister murarius, 178
 Kapiskowic (*Капіскович*), civis, 18
 Kapłan Pasza (*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Мерзіфонлу Кара Мустафа-паши*), Bassa, 582, 584, 586, 588, 608, 610
 Kapłangereius (*Каплан Герай*), nuradinus sultanus, 850
 Karczevius (*Карчевський*), vexillifer terrae Leopoliensis, 702

- Karczewscii (*Karczewscy, Карчевські*), nobiles, 714
- Karłowice (*Sremski Karlovci, Сремські Карловці*), oppidum, 850, 854, 860, 862
- Karpowic Onesimus (*Карпович Онисим*), legatus Moschorum, 492
- Karwat Severinus (*Seweryn*) (*Карват Северин*), pater, 320, 348, 384, 386
- Kassowski Henricus (*Henryk*) (*Кассовський Генрик*), castellanus Vendensis, 388
- Kastelli (*Кастеллі*), familia, 390
- Kazanovius Adamus (*Kazanowski Adam, Казановський Адам*), capitaneus Czerkasiensis, 312
- Kazanowska Eleonora (*Казановська Елеонора*), abbatissa, 750
- Kazanowska Marianna (*Казановська Маріанна*), soror Kazanowska Eleonorae, 750
- Kąkolewski Jacobus (*Jakub*) (*Конколевський Якуб*), praepositus Białokameniecensis, proto-notarius apostolicus, 282
- Kąkolniki (*Кукільники*), oppidum, 90
- Kątski Martinus Casimirus (*Kątski Marcin Kazimierz, Контський Мартин Казимир*), militaris, palatinus Kiioviae, 612, 846, 856
- Kempra Simon (*Szymon*) (*Кемпа Шимон*), typographus, 210
- Kiiovia (*Kiovia, Kyiovia, Київ*), civitas, 96, 104, 316, 328, 346, 358, 370, 372, 394, 452, 474, 476, 482, 488, 512, 548, 632, 636, 774, 846
- Kiioviensis districtus (*Київський повіт*), 42
- Kiioviensis episcopatus (*Київське єпископство*), 178
- Kiioviensis episcopatus Armenorum (*Київське вірменське єпископство*), 136
- Kiioviensis palatinatus (*Kioviensis palatinatus, Київське воєводство*), 148, 210, 454
- Kilia (*Кілія*), oppidum, 212
- Kisielius Adamus (*Kisiel, Kisielus Adam, Кисіль Адам*), palatinus Kiioviae, succamerarius Czernehoviensis, 218, 358, 372
- Kisiołkowa Anna (*Кисильківна Анна*), civissa, 256
- Kisiołkowa Dorothea (*Dorota*) (*Кисильківна Доротея*), virgo, 256, 258
- Kisliccius Nicolaus (*Kislicki Mikolaj, Кислицький Миколай*), canonicus Zamoscenis, 96
- Kloc Nikiel (*Клоц Никель*), tignarius, 222
- Klonska (*Клонська*), mulier, 694
- Klonski Christophorus (*Krzysztof*) (*Кльонський Кушиштоф*), canonicus, 596
- Klonski Hiacynthus (*Hiacunt, Кльонський Гиацинт*), provincialis Russiae, 666, 734
- Klonski Victorinus (Alexander) (*Клонський Вікторин (Олександр)*), professus, 462
- Klotner Albertus (*Клотнер Альберт*), canonicus Gnesnensis, plebanus Petricoviensis, 724
- Kluczow (*Великий Ключів*), villa, 742
- Kłosinski Stanislaus (*Stanisław*) (*Клосінський Станіслав*), praepositus Rudencensis, 830
- Knichnice (*Княгиничі*), villa, 150
- Kobierzycius Stanislaus (*Kobieryski, Kobierzyski Stanisław, Кобежицький Станіслав*), castellanus Gedanensis, 12, 30, 34, 36, 38, 40, 44, 46, 48, 50, 54, 144, 148, 166, 168
- Kochovius Vespasianus (*Kochowski Vespasian*) (*Веспасіян*), **historicus**, 298, 300, 302, 306, 310, 312, 314, 316, 318, 320, 322, 324, 346, 350, 352, 354, 358, 364, 366, 368, 370, 372, 374, 376, 378, 380, 382, 384, 386, 388, 390, 392, 394, 396, 400, 402, 404, 418, 428, 430, 438, 440, 444, 446, 448, 450, 452, 464, 466, 468, 470, 472, 474, 476, 478, 480, 482, 486, 488, 492, 496, 498, 500, 508, 510, 512, 516, 518, 526, 528, 530, 532, 534, 536, 538, 540, 542, 546, 696, 698, 700
- Koczotowski Mathias (*Maciej*) (*Кочотовський Матій*), civis, 714
- Kodacus (*Hudak, Kodak, Kudak, Кодак*), fortalium, 212, 220, 308, 320
- Kołomuia (*Коломия*), oppidum, 740
- Komarino (*Комарно*), oppidum, 186, 390, 534, 596, 776
- Kondraccius Joannes (*Konracki Jan, Кондрацький Ян*), rotmagister, 384, 388
- Konieczpolius Alexander (*Konieczpolski Aleksander*), vexillifer regni, 308, 316
- Konieczpolscius Stanislaus (*Konieczpolski Stanisław, Конецпольський Станіслав*), dux exercitus generalis, magister equitum, palatinus Sendomiriensis, 74, 82, 84, 148, 168, 192, 198, 212, 220, 228, 308, 320, 366, 644
- Konotor (*Конотон*), oppidum, 464
- Koricinscius Simon (*Koruszynski Szymon, Корицинський Шимон*), militaris, 48
- Korcinius Severinus (*Korczynski Seweryn, Корчинський Северин*), procurator, 88
- Koropuz (*Коропузе*), villa, 100
- Korycinius Albertus (*Korycinski Wojciech, Корицинський Войцех*), archiepiscopus, episcopus Camenecensis, praepositus generalis Miechoviensis, 558, 560, 564, 566, 574, 578, 590, 596, 602, 606, 638, 642, 654, 714
- Korycinski Petrus Nicolaus de Pilca (*Корицинський Пйотр Миколай з Пільчі*), archidiaconus Pultoviensis, praepositus generalis Miechoviensis, 656, 666

- Korzec (*Корець*), oppidum, 318
- Kosinska Catharina (*Katarzyna*) (*Косінська Катажина*), vidua, 740
- Kosinski Hieronymus (*Hieronim*) (*Косінський Геронім*), secretarius regius, superintendens teloniorum regni, 738
- Kossakowski Władysław Mikołaj (*Коссаковський Владислав Миколай*), dapifer Leopoliensis, 718
- Kossowski Albertus (*Wojciech*) (*Коссовський Войцех*), presbyter, 108, 294
- Kostka Stanislaus (*Stanisław*) (*Костка Станіслав*), beatus, 58, 100, 298, 448, 450, 456, 558, 564, 614, 632, 686
- Kostkowski Joannes (*Jan*, *Костковський Ян*), civis, 360
- Kostowic Awedik (*Костович Аведик*), Armenus, 80
- Kostowic Simon (*Szymon*) (*Костович Симон*), Armenus, 80
- Koszanski Adamus (*Adam*) (*Кошанський Адам*), nobilis Lituanius, 472
- Kotelna (*Котельня, Стара Котельня*), oppidum, 636
- Kotkowa (*Коткова*), vidua nobilis, 506
- Kowalowski Joannes (*Ковалевський Іван*), asawula exercitus Zaporoscensis, 406
- Koziarski Samuel (*Козярьський Самуель*), canonicus, custos, 214, 246, 296, 446, 470, 534, 552
- Koziełkowski Sigismundus (*Zygmunt*) (*Козельковський Сигізмунд*), notarius terrestris Sirediensis, 570
- Kozłovia (*Kezlev, Євнатопія, Кезлев*), oppidum, 38
- Kozłowius Joannes (*Kozłowski, Kozłowski Jan, Козловський Ян*), canonicus, procurator, 214, 216, 722, 782
- Kozłowscii (*Козловські*), fratres, 658
- Kozłowski Josephus (*Józef*) (*Козловський Юзеф*), canonicus, 784
- Kozłowski Matheus (*Maciej*) (*Козловський Мачей*), notarius publicus, 92, 94, 164
- Krakow *vide* Cracovia
- Krakowska diecezia (*Краківська дієцезія*), 692
- Krasička (*Красицька*), castellanida Premisliensis, virgo, 664
- Krasilovia (*Krasilowia, Красилів*), oppidum, 626, 708
- Krasne (*Красне*), oppidum, 546
- Krasnobrod (*Krasnobród, Краснобруд*), oppidum, 594, 640
- Krasnytar (*Targu Frumos, Тургу-Фрумос*), civitas, 730
- Krassowscii (*Krasowscy, Красовські*), cives, 54
- Krauz Josephus (*Józef*) (*Крауз Юзеф*), doctor medicinae, scabinus, 786, 798
- Krczanowski Stanislaus (*Stanisław*) (*Крцановський Станіслав*), consul, 418
- Krechow (*Крехів*), oppidum, 586
- Krosnovius Casimirus (*Krosnowski Kazimierz, Кросновський Казимир*), canonicus, 792, 798, 842, 858, 864
- Krosnovius Nicolaus (*Krosnowski Mikołaj, Кросновський Миколай*), episcopus Vendensis, administrator abbatiae Cierveniensis, archiepiscopus, secretarius regius, 196, 282, 284, 286, 288, 292, 294, 296, 298, 320, 348, 354, 356, 358, 360, 372, 374, 382, 384, 386, 502
- Krosnowscii (*Кросновські*), domus, 390, 776
- Krosnowska Ursula (*Кросновська Уриуля*), castellana Camenecensis, 526
- Krosnowski Adalbertus (*Кросновський Войцех*), canonicus, 866
- Krosnowski Albertus (*Albrachtus*) (*Wojciech, Кросновський Войцех*), frater archiepiscopi Krosnovii Nicolai, 282, 374, 390
- Krosnowski Joannes (*Jan*) (*Кросновський Ян*), vexillifer Podoliae, 720
- Krosnowski Nicolaus (*Mikołaj Franciszek*) (*Кросновський Миколай Франциск*), dapiferus Leopoliensis, 836
- Krupiec (*Крупець*), arx, 518
- Kruski Joannes (*Jan*) (*Круський Ян*), cubicularius regis, 80
- Krwisko (*Крвисько*), fundus, 150, 678
- Kryłow (*Крилів*), oppidum, 82
- Krywonnossus Maximus (*Krywonnossus, Кривонос Максим*), 314, 316, 336
- Krzeczovius (*Кречовський*), tribunus Cosacorum, 308
- Krzonowski Stanisław (*Крцановський Станіслав*), consul, 360
- Krzykawski Severinus (*Seweryn*) (*Кишківський Северин*), nobilis, 138
- Krzywczyce (*Кривчиці*), villa, 808
- Kuchaiow (*Кухайів*), villa, 534
- Kuczankowic Mathias (*Maciej*) (*Кучанкович Мачей*), consul, doctor iuris utriusque, notarius consistorii, 398
- Kuczkowski Stanislaus (*Stanisław*) (*Кучковський Станіслав*), consul, 64
- Kuiawska diecezia (*Куйавська дієцезія*), 692
- Kulczycki Porphyrius (*Кульчицький Порфирій*), episcopus Pincensis, 430
- Kulikow (*Куликів*), oppidum, 182, 700, 712
- Kulinik (*Куяльник*), oppidum, 314

- Kulinowski Carolus (*Karol*) (*Куліновський Кароль*), pater, 758
- Kumeichi (*Кумейки*), oppidum, 212
- Kunczewic Josaphat (*Kunczewicz Josafat*, *Кунцевич Йосафат*), archiepiscopus Plocensis, beatus, martyr, 58, 306, 430, 432, 434, 436
- Kunegunda *vide* Cunegunda
- Kuniccius Stefan (*Kunicki*, *Куницький Стефан*), praefectus exercitus Cosacorum, dux Zaporoviensis, 696, 698, 702, 704, 706, 708
- Kunice (*Куна*, *Куниця*), oppidum, 620
- Kupinski Bartholomaeus (*Bartłomiej*) (*Купінський Бартоломей*), canonicus, presbyter, 84, 798
- Kurdwanowski Stanisław Kazimierz (*Курдвановський Станіслав Казимир*), compromissarius, venator terrae Haliciensis, 716
- Kuropatnicka Juditha (*Куропатницька Юдіта*), filia Kuropatnicki Hieronimi, 714
- Kuropatnicki Hieronimus (*Hieronim*) (*Куропатницький Геронім*), iudex terrae Leopoliensis, 714
- Kuropatwa Alexander (*Куропатва Олександр*), canonicus, 784, 788, 846
- Kurovita (*Куровіта*), sacerdos, 56
- Kurukow (*Куруків*), lacus, 82
- Kuszewicius Samuel (*Kuszewic*, *Kuszewicz*, *Кушевич Самуель*), scabinus, 340, 406, 410, 412, 414, 416, 422, 426
- Kwiatkiewicz Joannes (*Jan*) (*Квяткевич Ян*), pater societatis Jesu, 104, 116, 210, 304, 306
- Kzięski Stanislaus (*Stanisław*) (*Кзенський Станіслав*), nobilis, 190
- Lachovice (*Ляхавічы*, *Ляховичі*), oppidum, 470
- Ladizynus (*Laduzyn*, *Laduzin*, *Ладижин*), oppidum, 314, 380, 620
- Lambertenus (*Lambertini Cesare*, *Ламбертіні Чезаре*), episcopus Insulanus, iurista, 290
- Lancelloti Joannes Baptista (*Giovan Battista*, *Ланцелотті Джованні Бантіста*), episcopus Nolanis, nuntius apostolicus, 70
- Lancitia (*Łańcut*, *Ланьцут*), oppidum, 108
- Lanckoronius Stanislaus (*Lanckoronski*, *Lanckoronius Stanisław*, *Лянкоронський Станіслав*), campidux, palatinus Bractaviensis, praefectus Stobnicensis, 354, 380, 400
- Lanckoronius Joannes (*Jan*) (*Лянкоронський Ян*), canonicus, custos, 446, 640, 654, 658, 664, 672
- Lanckoronius Preclaus (*Preclaw*) (*Лянкоронський Прецлав*), rotmagister, 300
- Lanckoronius Stanislaus (*Stanisław*) (*Лянкоронський Станіслав*), palatinus Podoliae, 296
- Lancucki Albertus (*Wojciech*) (*Ланцукський Войцех*), professor, rector universitatis Cracoviensis, 488
- Langiewicz (*Лянґевич*), religiosus societatis Jesu, 578
- Lasko Krzysztof (*Ласко Кишитоф*), rotmagister, 752
- Laszki (*Ляшки*, *Муроване*), villa, 808
- Latinowic Bogdanus (*Bogdan*) (*Латинович Богдан*), Armenus, civis, pellio, 800
- Lauro Jacobus (*Jakobo*) (*Лауро Джакомо*), artifex, 52
- Laurysiewicz Stephanus (*Лаврисевич Стефан*), Ruthenus, 590
- Lauryszewicz Paulus (*Lauryszowicz*, *Ławryszewicz*, *Лавришевич Павло*), Ruthenus, 340, 406, 410
- Lazinscius Stanislaus (*Lazinski*, *Łazinski Stanisław*, *Лазінський Станіслав*), praefectus militum, 594, 634
- Lazinski (*Лазінський*), nobilis, 638
- Łacki Jan Elias (*Лонцький Ян Еліаш*), colonellus, 580
- Leizer (*Лейзер*), Judaeus, 520
- Leo (*Леон*, *Лев Данилович*), dux Russiae, 92, 564
- Leo (*Левон*), rex Armenorum, 116
- Leo I Magnus (*Leone I Magno*, *Лев I Великий*), pontifex, 126, 128
- Leo X (*Giovanni di Lorenzo de' Medici*, *Лев X*), pontifex, 88, 244
- Leonis mons (*гора Лева*), 54, 60
- Leopoldus I (*Leopold I*, *Леопольд I Габсбург*), caesar Sacrae Romanae Imperiae, rex Hungariae, 398, 508, 562, 694, 696, 822, 828
- Leopoliensis archiepiscopatus (*archidioecesis*) (*Lwowska archidiecezja*, *Львівське архієпископство*), 8, 14, 82, 184, 194, 240, 692, 768, 868
- Leopoliensis archiepiscopatus Armenorum (*episcopatus Armenorum*, *Львівське вірменське архієпископство*, *єпископство*), 136, 598
- Leopoliensis decanatus (*Львівський деканат*), 534
- Leopoliensis districtus (*Львівський повіт*), 830
- Leopoliensis terra (*Львівська земля*), 318, 702, 714
- Leopoliensis vladicatus (*Львівське владцтво*), 354
- Leopolis (*Lemburga*, *Lviv*, *Львів*), civitas, 10, 16, 18, 20, 22, 24, 28, 30, 32, 34, 38, 40, 42, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 68, 70, 72, 74, 78, 80, 84, 86, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 104, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 142, 144, 146, 148, 164, 166, 168, 182, 184, 190, 194, 196, 198, 200, 202, 210, 216, 230, 236, 242, 266, 272, 280, 288, 292, 312, 314, 318, 320, 324, 326, 328, 330, 334, 340, 346, 350, 352, 354, 360, 364, 370, 372, 380, 384, 386,

- 388, 398, 402, 404, 418, 420, 422, 424, 426, 428, 430, 438, 444, 446, 448, 450, 452, 462, 464, 466, 468, 486, 488, 492, 494, 498, 500, 508, 510, 512, 518, 522, 526, 538, 540, 550, 552, 554, 560, 562, 568, 570, 572, 574, 576, 578, 580, 586, 590, 594, 596, 598, 600, 608, 616, 618, 620, 630, 634, 636, 642, 648, 652, 656, 658, 662, 664, 668, 672, 676, 678, 684, 686, 688, 694, 708, 712, 724, 734, 742, 762, 770, 774, 778, 784, 788, 790, 800, 802, 804, 806, 808, 810, 814, 816, 818, 820, 828, 830, 834, 836, 840, 842, 848, 850, 854, 860, 864
- Lescinski Venceslaus (*Wasclaw*) (*Лецинський Вацлав*), archiepiscopus Gnesnensis, primas regni, 508, 510
- Lescynski Joannes (*Jan*) (*Лецинський Ян*), cancellarius supremus regni, 608
- Lesczynius Andreas (*Andrzej*) (*Лецинський Анджей*), procancelarius regni, 364
- Lesczynski Paulus (*Paweł*) (*Лецинський Павел*), canonicus, cantor, decanus Camenecensis, 538, 558, 598, 678
- Lesczynski Raphael (*Rafał*) (*Лецинський Рафал*), palatinus Lenciciensis, 862
- Lesniowus (*Лешинів*), urbs, 708
- Lesno (*Leszno, Лешино*), oppidum, 510
- Lezaisko (*Leżajsk, Лежайськ*), oppidum, 46
- Lezenice (*Лежениці*), villa, 112
- Liesnicious Sachnowicz Gregorius (*Liesnicki Hryhoru, Lisnicki, Лісницький Сахнович Григорій*), praefectus Mirhorodensis Cosacorum, 402, 406, 420, 424
- Lipie (*Лип'я*), villa, 658, 682, 684, 806
- Lipowiec (*Липовець*), oppidum, 314, 386
- Lipsciana (*Липські*), familia, 754
- Lipsius Justus (*Липцій Юст*), philologus, scriptor, 10, 186
- Lipski Andreas (*Andrzej*) (*Липський Анджей*), episcopus Cracoviensis, 184,
- Lipski Constantinus Samuel (*Konstanty*) (*Липський Костянтин Самуель*), archipraesul, 658, 662, 678, 682, 684, 686, 688, 690, 700, 712, 716, 720, 722, 738, 740, 750, 752, 754, 756, 764, 766, 768, 770, 776, 778, 790, 792, 804, 806, 844, 854
- Lipski Feliks Aleksander (*Липський Фелікс Олександр*), castellanus Siradiensis, palatinus Calisiensis, 844, 854, 866
- Liszanka (*Лисянка*), oppidum, 306
- Lituania (*Magnus ducatus Lituaniae, Велике князівство Литовське, Литва*), 24, 30, 58, 70, 142, 176, 178, 236, 316, 388, 392, 394, 408, 430, 440, 442, 450, 452, 464, 470, 474, 486, 496, 550, 606, 608, 646, 650, 708, 716, 732, 734, 766, 792, 794, 796, 816, 818, 838, 850, 860, 870
- Livius Titus (*Лівій Тит*), historicus, 454, 560, 592, 648
- Livonia (*Лівонія*), terra, 24, 148, 440, 442, 450, 826
- Loiola Ignatius (*Ignazio di Loyola, Лойола Ігнацій*), fundator societas Jesu, 56
- Lomaszany (*Lātmāšeni, Лемешень, Ломошани*), villa, 730
- Lorencowic Joannes Julius (*Lorencowicz, Lorencowic Jan Juliusz, Лоренцович Ян Юлій*), advocatus, consul, 42, 138, 196
- Loreto (*Лорето*), urbs, 260, 716
- Lotaringia (*Лотарингія*), ducatus, 620, 752
- Lubaczow (*Любачів*), oppidum, 578, 594
- Lubarus (*Любар*), oppidum, 476
- Lubienieccius Stanislaus (*Lubieniecki Stanisław, Любенецький Станіслав*), archidiaconus, canonicus Varsaviensis, 188, 194, 240, 242, 254, 278, 288, 390, 446, 500, 532
- Lublinensis palatinatus (*Люблінське воєводство*), 156, 162
- Lublinus (*Люблін*), urbs, 150, 370, 424, 426, 430, 464, 582, 586, 618, 636, 772
- Lubomiensis praefectura (*Любомльське староство*), 454
- Lubomirscius Georgius (*Lubomirski Jerzy Sebastian, Любомирський Єжи Себастьян*), campiductor generalis Cracoviensis, comes in Wisnicz et Jarosław, marechallus supremus regni, 476, 478, 510, 530, 534, 540
- Lubomirscius Stanislaus (*Lubomirski Stanisław, Любомирський Станіслав*), magister equitum, pocillator regni, 48, 102
- Lubomirski Aleksandrus (*Aleksander*) (*Любомирський Олександр*), palatinus Cracoviensis, 606
- Lubownia (*Stará Lubovňa, Стара Любовня*), oppidum, 700
- Lucanus Marcus Annaeus (*Лукаан Марк Анней*), poeta Romanus, 66, 530, 590, 602, 726, 870
- Lucas (*Лука іконописець*), Iconoplastes, sanctus, 90
- Luceoria (*Луцьк*), oppidum, 210, 320, 452, 760
- Luceoriensis episcopatus (*Луцьке єпископство*), 178
- Luceoriensis episcopatus Armenorum (*Луцьке вірменське єпископство*), 136
- Ludovica Maria Gonzagia (*Ludwika Maria Gonzaga de Nevers, Людовика Марія Гонзата де Невер*), regina Poloniae, 348, 500, 510, 512, 540, 550
- Ludovicus de Lituania (*Ludwik z Litwy, Людовик з Литви*), frater conventi Sancti Francisci, 236

- Ludovicus Guilielmus (*Ludwig Wilhelm von Baden-Baden, Людовик Вільгельм*), princeps Baudensis, 760, 780
- Lundorp Michael Caspar (*Belli Nicolaus*), scriptor, 116
- Lupi Basilus (*Liupi Vasile, Лукул Василь*), hospodarus Moldaviae, 376
- Luterus Martinus (*Luther Martin, Лютер Мартин*), professor theologiae, 392
- Luzenski Stanislaw Karol (*Луженський Станіслав Кароль*), palatinus Podoliae, 730
- Łachodowski (*Łachobuski, Лагодовський*), nobilis, 48, 50
- Ładyzin *vide* Ladizynus
- Łahodowski Joannes (*Лагодовський Ян*), nobilis, 100
- Łancicius Nicolaus (*Mikolaj, Ленцицький Миколай*), presbyter societatis Jesu, 282
- Łascius Samuel (*Łaщ Самуель*), nobilis, 322
- Łaszcz Petrus (*Piotr*) (*Łaщ Пйотр*), militaris, 220
- Ławryszewicz Paulus *vide* Lauryszewicz Paulus
- Łazarowicowie (*Лазаровичи*), Armeni, 80
- Łazarz (*Лазар*), sanctus, 288
- Łazinius Stanislaw *vide* Lazinscius Stanislaus
- Łazinski Martinus (*Лазінський Мартин*), nobilis, 666
- Łencicensis palatinatus (*Ленцицьке воеводство*), 172
- Łoiecki Adamus Laurentius (*Łojecki Adam Wawrzyniec, Лосцький Адам Лаврентій*), canonicus, 28
- Łovicus (*Лович*), oppidum, 844
- Łubienski Mathias (*Łubinski Maciej, Лубенський Мацей*), archiepiscopus Gnesnensis, primas regni Poloniae, 248, 316
- Łucka diecezia (*Луцька дієцезія*), 692, 694
- Łukowski (*Луковський*), notarius regni, 570
- Łyszczynski Kazimierz (*Лицинський Казимир*), nobilis, 760, 766
- Łysiec (*Лисець*), villa, 548
- Łysienice (*Лисиничі*), villa, 340, 744
- Machnowka (*Махнівка*), oppidum, 314
- Machometus (*Muhammad, Магомед*), religionis Islamicae conditor, 38, 210, 690
- Machometus Tertius (*Mahomet III, Mehmed III, Мехмет III*), sultanus Turcarum, 576, 608
- Machometus IV (*Mahomet IV, Mehmed IV, Мехмет IV*), sultanus Turcarum, 616, 700
- Machovius Sebastianus (*Machowski Sebastian, Маховський Себастьян*), militaris, 530, 536, 538, 542
- Macieiovius Bernardus (*Maciejowski Bernard, Мацейовський Бернад*), episcopus Luceoriensis, 304
- Madalinski Bonawentura (*Мадалінський Бонавентура*), episcopus Płocensis, 692
- Maecotia (*Меотыда, Азовське море, Меотида*), mare, 24, 300
- Magdalena Armena (*Магдалена вірменка*), virgo, 120
- Magna Konczyce (*Magna Kunczyce, Velké Kunčice, Великі Кончиці*), villa, 68, 70, 522
- Maidaszewicz Stanislaus (*Stanislaw*) (*Майдашевич Станіслав*), consul, 694, 772
- Maconiow (*Макуніє*), villa, 706
- Maconeccius Petrus (*Małowiecki Piotr, Маковецький Пйотр*), gladifer Premisliensis, 632
- Makowski Simon (*Szymon*) (*Маковський Шимон*), professor, rector universitatis Cracoviensis, 488
- Małuch Albertus (*Wojciech*) (*Макух Войцех*), figulus, 20, 56, 76
- Małowski Joannes Franciscus (*Jan Franciszek, Малавський Ян Франциск*), archidiaconus Cemenecensis, praepositus Kalussiensis, 560, 666, 670
- Małczyce (*Мальчиці*), villa, 86
- Małechow (*Малехів*), villa, 62, 68, 572, 808
- Małachowski Joannes (*Jan*) (*Малаховський Ян*), canonicus, custos, episcopus Culmensis, Pomeraniae, procurator, referendarius regni, 398, 446, 470, 516, 552, 692, 798
- Małachowski Stanislaus (*Stanislaw*) (*Малаховський Станіслав*), palatinus Posnaniensis, 850, 860, 862
- Maławski (*Малавський*), canonicus, 638
- Małynski (*Малинський*), nobilis, 50
- Manilius Marcus (*Манілій Марк*), poeta, 678
- Manucius Paulus (*Manuzio Paolo, Мануцій Паоло*), humanista Venetus, 722
- Marcus (*Марк*), infidelis, 226
- Marcus Eugenicus (*Марк Ефеський*), episcopus, metropolita Ephesus, 304
- Margaretha Austriaca (*Margarete von Österreich, Маргарита Австрійська*), regina Hispaniae, 282
- Maria Casimira (*Marie Casimire Louise de La Grange d'Arquien, Марія Казимира Луїза де Латранж Аркен*), regina Poloniae, 554, 632, 636, 734, 842
- Mariani Alexander (*Маріані Олександр*), Gallus, praefectus, 320
- Marienburg (*Malbork, Мальборк*), urbs, 532
- Maroszczynius Petrus (*Maroszynski Piotr, Марошинський Пйотр*), canonicus, 222, 232, 242, 244, 246, 270, 296, 348, 446
- Marta Giacomo Antonio (*Марта Джакомо Антоніо*), iurista Neapolitanus, 288, 292

- Martelli Francesco (*Мартеллі Франческо*), nuntius apostolicus, 662
- Martinow (*Мартинів, Новий Мартинів*), oppidum, 48, 74
- Martinus (*Marcin, Мартин*), suburbanus, aurifaber, 292
- Martinus V (*Otto Colonna, Мартин V*), pontifex, 64
- Massara Martha (*Массарі Марта*), vidua, 364
- Massari Joannes (*Jan*) (*Массарі Ян*), civis, 494
- Massari Nicolaus (*Massary Nicolaus, Массарі Миколай*), civis, quadragintavir, 32, 60
- Matczynski Marek (*Mattczynski, Матчинський Марек*), palatinus Russiae, 846, 856
- Mathaeus Varsaviensis (*Matheus Warszawski, Матеуш Варшавський*), pater, praedicator, 64
- Maurocordatus Alexander (*Маврокордато Олександр*), legatus Turcarum, 860
- Maximilianus II Emmanuel (*Maximilian II Emanuel, Максиміліан II Емануель*), dux Bavariae, 802
- May Florianus (*Florian*) (*Май Флоріан*), militaris, 614
- Mazepa Joannes (*Мазепа Іван*), dux Cosacorum, nobilis Polonus, 718, 774
- Mazovia (*Mazoviae ducatus, Мазовецьке князівство, Мазовія*), 306, 440, 442
- Меса (*Mekka, Мекка*), urbs, 572
- Mechmet Gereius (*Mehmed Geray, Мегмед III Герай*), hanus Crimensis, 82
- Medika (*Медька, Медика*), villa, 48, 74
- Megelin Fridericus (*Мегеліно Фридерико*), cavalier Melitensis, obersteileitmant, 592
- Melchior (*Мельхіор*), rex Sabae, 32
- Melchisedechus (*Melchisedech, Мелхиседек*), catholicos, metropolitanus Armeniae, patriarcha, 122, 124, 126, 132, 134, 244
- Melitae ducatus (*Мальтійське князівство*), 592
- Menachovius Ovanisius (*Менаховський Ованес*), mercator Armenus, 450
- Meretius (*Merkinē, Мереч*), oppidum, 298
- Mexentius (*Marcus Aurelius Valerius Maxentius Augustus, Максентій*), imperator Romanus, 378
- Miączynius Athanasius (*Miączynski Anastasius Atanazy, Мйончинський Атаназій*), palatinus Vołhyniae, thesaurarius curiae regni, 610, 614, 632, 634, 728, 800, 808, 810
- Michael I (*Michal I, Wiśniowiecki Michal Tomasz, Михайло I*), rex Poloniae, 550, 554, 558, 560, 562, 566, 570, 576, 592, 594, 596, 598, 600, 602, 608, 616, 636, 654
- Michalkow (*Михалків*), villa, 742, 744
- Miechovia (*Мехув*), oppidum, 118, 654, 656
- Miechovius Mathaeus (*Miechowita Maciej, Меховіта Мацей*), historicus, 120
- Miedzuzec (*Межуріч*), oppidum, 318
- Mierzvice (*Мервичі*), villa, 654
- Międzybozius (*Miedziboz, Międzyboz, Меджибіж*), oppidum, 314, 318, 610, 626, 662, 712, 724
- Międzyrzyc (*Межуріччя*), villa, 90
- Migalewski Constantinus (*Мигалевський Костянтин*), tribunus Cosacorum, 634
- Mikolaiowic Gregorius (*Grzegorz*) (*Миколайович Григорій*), Armenus, 80
- Mikulince (*Микулинці*), oppidum, 628
- Milcoviensis episcopatus (*Мільківське єпископство*), 24
- Milczyce (*Milczysze, Мильчиці*), villa, 254, 298, 360, 636, 638, 670, 868
- Miler Egidius (*Egidiusz*) (*Мілер Егідій*), provincial, 230
- Milewska Anna (*Мілевська Анна*), abatissa, 684
- Milewski Andreas (*Andrzej*) (*Мілевський Анджей*), canonicus, 240, 244, 246, 254, 280
- Milewski Petrus (*Piotr*) (*Мілевський Пйотр*), eques Polonus, generosus, 98, 108, 240, 248, 360
- Milewski Petrus (*Piotr, Мілевський Пйотр*), iudex terrae Haliciensis, 558
- Milewski Petrus junior (*Piotr młodszy, Пйотр молодший*), 98, 108
- Minockie (*Міноцькі*), coniugium, 248
- Minsko (*Мінськ*), oppidum, 464
- Misropus (*Micron*), episcopus Armenorum, 122
- Mithridatus (*Mithridates V, Мітридат V*), rex Pontius, 38
- Młyniszcza (*Młyniszcze, Млиніська, Млинище*), villa, 548, 618, 722, 782, 832
- Młynowce (*Млинівці*), villa, 78
- Mniszek Andreas (*Andrzej, Мнішек Анджей*), capitaneus, 286
- Mniszek Georgius (*Jerzy*) (*Мнішек Єжи*), capitaneus, 144
- Mniszek Stanislaus Bonifacius Hermolaus de Magna Konczyce (*Mniszek Stanisław Bonifaciusz Hermold, Мнішек Станіслав Боніфацій Гермольд з Великих Кончиць*), capitaneus, 20, 68, 70, 202, 522
- Modrzejowski Andrzej (*Modrzewski, Моджевський, Моджейовський Анджей*), colonellus, pincerna Siradiensis, 616, 664
- Modrzynsciae (*Моджинські*), familia, 684
- Modrzynska Christina (*Моджинська Христина*), monialis, 684

- Modrzynska Constantia (*Моджинська Констанція*), monialis, 684
- Mohilovia (*Могуловія, Могулов, Могилів, Могилів-Подільський*), oppidum, 394, 472, 486, 512, 620, 626
- Mohyla Andreas (*Могила Андрій*), *dux* Zarogoviensis, 706, 708
- Mokrzewski Andreas (*Andrzej*) (*Мокшевський Анджей*), *poillator* Siradiensis, *capitaneus* Medicensis, 650
- Moldavia (*Молдавське князівство, Молдова*), *palatinus*, 144, 192, 384, 610, 616, 646, 648, 696, 704, 706, 710, 712, 730, 780, 796, 848
- Molina Stephanus (*Stefan*) (*Моліна Стефан*), *religiosus*, 522
- Monasterzyska (*Monasteryska, Monasterysza, Монастирица*), oppidum, 102, 386, 724, 850
- Montwy (*Монтви*), villa, 534
- Morachna (*Murafa, Мурафа*), *fluvius*, 34
- Morawiec Eliseus (*Morowiec Elizeusz, Моравець Елізей*), *conversus*, 338, 364
- Morsztyn Andreas (*Andrzej*) (*Морштин Анджей*), *thesaurarius regni*, 608
- Morsztyn Stanisław (*Морштин Станіслав*), *colonnellus*, 580
- Moschovia (*Moscovitica imperia, Московія, Московщина*), 12, 24, 30, 46, 144, 192, 198, 306, 392, 394, 396, 408, 410, 412, 424, 430, 464, 512, 516, 706, 720, 734, 774, 794
- Moscicki Jacobus (*Jakub*) (*Мосцицький Якуб*), *nobilis*, 788
- Moscicki Joannes (*Jan*) (*Мосцицький Ян*), *topographus*, 578
- Moscopolis (*Москва*), *urbs*, 394, 464
- Mostki (*Містки, Мостки*), villa, 566
- Moszni (*Мошни*), oppidum, 212
- Motowidlo Samuel (*Мотовидло Самуель*), *militaris*, 610
- Moyses (*Мовсес III*), *patriarcha* Armeniae, 132, 134, 136
- Mrozoviccius Constantinus (*Mrozowicki, Mrozowiecki Konstanty, Мрозовицький Костянтин*), *archidiaconus*, *cancellarius capituli*, *officialis*, 658, 682, 686, 700, 714, 722, 776, 782, 784, 800, 806, 822, 832, 842, 844, 848, 856, 864, 872
- Mstyczow (*Мстичів*), villa, 278
- Mucharski Ludovicus (*Ludwik*) (*Мухарський Людовик*), *canonicus* Jaroslaviensis, 392
- Muksza (*Мукиа*), *fluvius*, 192
- Murad IV (*Amurathus, Мурад IV*), *sultanus* Turcarum, 80, 212
- Murtaza (*Муртаза-бей*), *Beius*, 644
- Mustaffa (*Мерзіфонду Кара Мустафа-паша*), *vezarius supremus Turcarum*, 700
- Nadieczynii (*Надичичі*), villa, 814
- Nagorski (*Нагурський*), *militaris*, 752
- Nahaius Gasparus (*Nahaj Kaspar, Нагай Гаспар*), *pater*, *theologus*, 50
- Naraiovus (*Naraiow, Нараїв*), oppidum, 510, 542
- Nastasia (*Настася*), *Ruthena*, 654
- Navaria (*Наварія*), oppidum, 108
- Neapolis (*Neapol, Неаполь*), *urbs*, 186, 522
- Neczaius (*Нечай Данило*), *tribunus* Cosacorum, 320, 364
- Nemen (*Німан*), *fluvius*, 432
- Nemetius (*Nemecius, Piatra Neamt, Немец*), oppidum, 616, 780
- Nenche Edvardus (*Edward*) (*Ненке Едвард*), *quadragintavir*, 590
- Neoburgia (*Neuburg, Нойбург*), *domus*, 828
- Nerius Philippus Romulus (*Neri Filippo Romolo, Нері Філіно*), *pater*, 56
- Nersessowic Deodatus (*Nersessowicz, Norsesowic Deodat, Нерсесович Деодат*), *episcopus coadiutor Traianopolitanus*, 118, 132, 244, 386
- Nestervar *vide* Tulczynus
- Neuborgius (*Нойбург*), *principatus*, 620
- Neupactus (*Lepanto, Лепанто, Навпакт*), *urbs*, 588
- Nevel (*Невель*), oppidum, 394
- Nicanor (*Никанор*), *legatus* Moschorum, 734
- Nicolaus (*Mikołaj, Миколай*), *sacerdos*, 596
- Nicolaus I (*Nicola I, Миколай I*), *pontifex*, 32
- Nicopoliensis episcopatus (*Никопольське єпископство*), 24
- Niderlandia (*Нідерланди*), *terra*, 788
- Niedoborus (*Медобори, Недобори*), *lapis*, 724
- Niegrynec (*Негринець, Підліски*), villa, 840
- Niemierow (*Немирів*), oppidum, 314
- Niemierzyc (*Немирич*), *nobilis*, 42
- Niemierzyc Georgius (*Niemiryz, Niemirycz, Немирич Юрій*), *Argianus*, *succamerarius* Kiioviensis, 454, 466, 474
- Niemirovius (*Niemirovia, Nimirow, Немирів*), oppidum, 316, 624, 636, 662, 708
- Niemirzyccius Stephanus (*Niemiryz, Stefan, Немирич Стефан*), *succamerarius* Kiioviensis, 480
- Niepolomicii (*Niepolomice, Неполомиці*), villa, 58
- Nieprska (*Непрська*), *monialis*, 684
- Nieprski (*Непрський*), *sacerdos societatis Jesu*, 514
- Niewierski (*Неверський*), *nobilis*, 364
- Niewierski Franciscus (*Franciszek*) (*Неверський Франциск*), *astronomus*, *doctor philosophiae*, *geometra*, 672

- Niwinski Eliseus (*Niwiński Elizeusz*, *Нівінський Єлисей*), pater ordinis Carmelitarum, 20, 22
- Nizniowska Hedvigis (*Jadwiga*) (*Ніжньовська Ядвіга*), consors Boim Pauli, 32
- Nosacz Thomas (*Носач Хома*), metator castrorum Cosacorum, 406, 422
- Novicampianus (*Novocampianus*) Martinus *vide* Campianus Martinus
- Novicampianus (*Novocampianus*) Paulus *vide* Campianus Paulus
- Novitcza (*Новиця*), oppidum, 644
- Novomiejski Vladislaus (*Władysław*) (*Новомейський Владислав*), militaris, 614
- Nowogrodek (*Новгород-Сіверський*), oppidum, 482
- Nowoszycki Zacharias (*Zachariusz*) (*Новошицький Захарій*), canonicus, suffraganeus, 200, 220, 222, 224, 230, 276
- Nuszczyński Martinus (*Marcin*, *Нуцинський Мартин*), rector collegiae 674, 764
- Nyzunum (*Ніжин*), oppidum, 482
- Oborski Nicolaus (*Mikołaj*) (*Оборський Миколай*), episcopus Laodicensis, suffraganeus Cracoviensis, 552
- Obszanski (*Обшанський*), presbyter secularis, 558
- Ochmatow (*Охматів*), villa, 220
- Oczkowski Melchior (*Olszowski*, *Oszkowski*, *Очковський Мельхіор*), custos, praepositus, 150, 178, 182, 188, 194, 220
- Odnów (*Віднів*), villa, 182, 712
- Odrowążii (*Одровонжі*), familia, 140
- Odrowążius Andreas e Sprowa (*Odrowąż Andrzej ze Sprowy*, *Одровонж Анджей зі Спрови*), palatinus Russiae, 142
- Odrowążius Petrus e Sprowa (*Odrowąż Piotr ze Sprowy*, *Одровонж Пйотр*), palatinus Russiae, 140
- Odrowąż Hiacinthus (*Jacenty*, *Яцент*), sanctus, 96, 106, 286
- Odrowąż Joannes (*Jan*) (*Одровонж Ян*), archiepiscopus, 232
- Odrzywolscius Joannes (*Odrzywolski Jan*, *Одрывольський Ян*), militaris, 310, 312
- Oginski Marcian Aleksander (*Огінський Марціан Олександр*), cancellarius Lituaniae, 734
- Okolscius Simon (*Okolski Szymon*, *Окольський Шимон*), scriptor, 90, 92, 94, 96, 120, 238
- Olavia (*Olawa*, *Олава*), oppidum, 556
- Olesco (*Olesko*, *Олеско*), oppidum, 68, 754
- Oleszko (*Олешко*), plebeius, 468
- Olexentius (*Olexieniese*, *Олексинці*), villa, 628, 850
- Olkiniki (*Valkininkai*, *Олькеніки*), urbs, 870
- Olkuski Jan Kazimierz (*Олькуський Ян Казимир*), consul, 416, 420, 426
- Olszowski (*Ольшовський*), nobilis, 196
- Olszowski Andreas (*Andrzej*) (*Ольшовський Анджей*), archiepiscopus Gnesnensis, episcopus Culmensis, Pomeraniae, primas regni, proancellarius regni, 550, 552, 570, 598, 600, 604, 606, 636, 640, 662, 692, 776
- Ołyka (*Олука*, *Олика*), oppidum, 320, 734
- Opatovia (*Opatów*, *Опатів*), oppidum, 450
- Opolia (*Opole*, *Ополе*), oppidum, 438
- Opoliensis ducatus (*Опольське князівство*), 430
- Oriens (*Orient*, *Схід*), 10, 24, 38, 92, 120, 122, 124, 126, 304, 378, 558, 616, 622
- Orininus (*Orynin*, *Оринин*), villa, 36
- Osieckus (*Osieczek*, *Осечек*), villa, 82
- Osmanus II (*Osman II*, *Осман II*), sultanus Turcarum, 40, 46, 50, 54, 608
- Osmiana (*Ошмяна*), urbs, 870
- Osmianensis districtus (*Ошмянський повіт*), 176
- Osmolski Adamus (*Adam*) (*Осмольський Адам*), scabinus, 138
- Osmolski Isaias (*Izajasz*) (*Осмольський Ісаїя*), pater, 208
- Ossinius Samuel (*Ossinski*, *Оссінський Самуель*), metator Magni ducatus Lituaniae, 316, 322, 324
- Ossolinii (*Ossolińscy*, *Оссолінські*), nobiles, 76
- Ossolinus Christophorus Bolduinus (*Osslinski Krzysztof Baldwin*, *Оссолінський Кушштоф Балдвін*), praefectus Stobnicensis, 322
- Ossolinska Euphrosina (*Ossolінська Єфросина*), magnifica, 718
- Ostafius (*Гоголь Остап*), tribunus Cosacorum, 340
- Ostrogia (*Ostrog*, *Острів*), oppidum, 210, 318, 448, 470
- Ostrogii (*Острозькі*), domus, 518
- Ostrogurska Susanna (*Острогурська Сюзанна*), civissa, 84
- Ostrogurski Albertus (*Wojciech*) (*Острогурський Войцех*), civis, 250, 294
- Ostrogurski Marcus (*Marek*) (*Острогурський Марко*), scabinus, 84
- Ostrorogius Nicolaus (*Ostrorog Mikołaj*, *Остророг Миколай*), pocillator regni, 186, 316, 318, 328
- Ostroszewski Venceslaus (*Wacław*) (*Острошевський Вацлав*), director scholae, doctor philosophiae, 660
- Ostrze (*Остер*), oppidum, 482
- Otsakovia (*Ochakiv*, *Очаків*), oppidum, 38
- Otvinovius Hieronimus (*Otwiowski Hieronim*, *Отвіновський Отфінновський Геронім*), 40

- Ovidius (*Ovidiū*), poeta Romanus, 594, 696
- Ozga Petrus (*Piotr*) (*Ожга Пйотр*), succamerarius, 420
- Ozina (*Ожина*), civis, 714
- Pac Christophorus (*Krzysztof*) (*Пац Кишиутоф*), cancellarius supremus Magni ducatus Lituaniae, 608
- Pac Michael (*Michał*) (*Пац Міхал*), palatinus Vilnensis, dux exercitus supremus Magni ducatus Lituaniae, 606, 608
- Pallavicini Francesco Oritius (*Паллавіціні Онізіо*), archiepiscopus Ephesinus, cardinalis, nuntius apostolicus, 688, 690, 734, 750
- Panofius (*Панос, Панофій*), filius Abrachami, incolae Nahelensis, 118
- Parisius (*Париж*), urbs, 554, 640
- Parkany (*Паркан, Шіуроно, Паркани*), oppidum, 700
- Parthenon (*Партедон*), templum, 244
- Paulucus (*Павлюк*), dux Cosacorum, 212, 218
- Paulus (*Rawel, Павел*), ianitor, 338
- Paulus II (*Pietro Varbo, Павло II*), pontifex, 100, 150
- Paulus V (Quintus) (*Camillo Borghese, Павло V*), pontifex, 14, 22, 28, 522
- Pavolocia (*Rawolocia, Rawolocz, Паволоч*), oppidum, 314, 372, 620, 624, 636
- Peczary (*Печера, Печери*), oppidum, 622
- Pelikan (*Пелікан*), pater, 686
- Penatius Stanislaus (*Stanisław*) (*Пенатиус Станіслав*), rector scholae, 216
- Pereaslavia (*Переяслав*), oppidum, 228, 482
- Pereaslaviae palatinatus (*Переяславське воєводство*), 454
- Perescorius (*Perescorus, Перекон*), 542, 718
- Persia (*Persis, Персія*), imperium, 124, 132, 540, 546
- Petricovia (*Piotrków, Пйотркув*), oppidum, 18, 42, 44, 114, 568
- Petriczeyko Stephanus (*Petriceicu Ștefan, Петричейку Стефан*), princeps Valachiae, 610, 698, 702, 704, 706, 708
- Petrinus (*Petresti, Prianovia, Петреисть*), villa, 704
- Petrus de Alcantara (*Pedro de Alcántara, Педро з Алькантари*), sanctus, 522
- Petrus de Minoga (*Piotr z Minogi, Пйотр з Мінота*), nobilis, 248
- Petrus I (*Петр I Алексеевич*), dux Moschorum, 734
- Petrykowski Hieronymus (*Hieronim*) (*Петриковський Ярош*), militaris, 612
- Philippus I (*Філіп I*), patriarcha Armenorum, 386
- Philippus III (*Felipe III, Филип III*), rex Hispaniae, 184
- Piaseccius Paulus (*Piasecki Paweł, Пясецький Павел*), episcopus Premisliensis, scriptor, 74, 82, 84, 102, 148, 166, 168, 182, 192, 198, 210, 212, 218, 228, 398
- Piasecynski Aleksander (*Пісочинський Олександр*), capitaneus Ulanoviensis, 98
- Piaskowski Adam (*Пясковський Адам*), archidiaconus, officialis generalis, 384, 390, 502, 552, 556, 558, 654, 658, 666, 674, 676, 678, 680, 690, 720
- Pidu Aloisius (*Pidou Louis-Marie de Saint-Olon, Піду Луї-Марі де Сент-Олон*), pater, 518, 570
- Pieczumuchy (*Печеня, Печимухи*), villa, 720
- Pieskowic Nicolaus (*Mikołaj*) (*Пескович Миколай*), advocatus iuridicalis, 820
- Pikarski Adrianus (*Adrian*) (*Пікарський Адриан*), sacerdos, 540
- Pikow (*Піків*), oppidum, 314
- Pilawce (*Пілявці*), oppidum, 320
- Pilca (*Пільча*), oppidum, 656
- Pinsko (*Пінськ*), oppidum, 320
- Piotrkowczyk Andreas (*Andrzej*) (*Пйотрковчик Анджей*), typographus, 114
- Piotrowski (*Пйотровський*), Polonus, interpres, 420
- Piravius Thomas (*Pirawski Tomasz, Піравський Томаш*), canonicus, decanus, episcopus Nicopolensis, suffraganeus 14, 16, 22, 28, 44, 62, 72, 78, 84, 90, 92, 96, 100, 110, 118, 120, 142, 150, 166, 214, 222, 356, 460, 544
- Pisarski Achacius (*Achacjusz*) (*Пісарський Ахаций*), capitaneus Wolbromensis, 614
- Pius II (*Aeneas Silvius Piccolomineus, Пії II*), pontifex, 120
- Pius V (*Antonio Ghislieri, Пії V*), pontifex, 272
- Piwo Jan (*Пиво Ян*), colonellus, 564
- Plesna (*Пляшева*), fluvius, 368
- Płazianka Elisabetha de Mstyczow (*Elżbieta ze Mstyczowa, Плязянка Ельжбета з Мстичева*), consors pocillatoris Podoliae, 278
- Plinius (*Пліній*), scriptor Romanus, 804
- Płocensis palatinatus (*Плоцьке воєводство*), 176
- Płocka diecezia (*Плоцька дієцезія*), 692
- Płocki Severinus (*Seweryn*) (*Плоцький Северин*), monachus, 358
- Pniatuzyn (*Пнятин*), villa, 86
- Pocieaiovia (*Почаїв*), oppidum, 628
- Pociey Ipatius (*Pomii Inatij*), metropolita Kiioviensis, 432
- Pocutia (*Rokucia, Rokutia, Покуття*), terra, 24, 446, 616, 642, 708, 740, 744, 850

- Podhaecii (*Podhaice, Podhayce, Підгайці*), 540, 542, 632, 752, 850
- Podkamienie (*Підкамінь*), oppidum, 238, 716
- Podlachia (*Підляшшя*), terra, 24
- Podłuby (*Підлуби*), villa, 110
- Podolia (*Podilia, Поділля*), terra, 24, 48, 74, 94, 140, 142, 168, 192, 230, 278, 284, 306, 380, 386, 396, 470, 540, 562, 576, 594, 608, 616, 642, 650, 654, 668, 696, 712, 720, 724, 730, 832, 838, 850, 862
- Podwysocki Joannes (*Подвисоцький Іван*), suburbanus, 238
- Pohorebiscze (*Pohrebiscza, Погребище*), oppidum, 312, 386
- Polanovius Aleksandrus (*Polanowski Aleksander, Полянський Олександр*), colonellus, 610, 612, 624, 646
- Polany (*Поляни*), villa, 144
- Polesia (*Полісся*), terra, 512, 626
- Polignac (*Melchior de, Полігнак Мельхіор де*), abbatu, legatus Galliae, 824
- Polikowski (*Поліковський*), presbyter, 668
- Polonia (*Rzeczpospolita Polska, Польське королівство, Річ Посполита Польська*), 10, 12, 22, 24, 26, 30, 32, 34, 36, 40, 46, 48, 52, 54, 56, 62, 76, 80, 86, 96, 100, 102, 110, 118, 120, 136, 140, 148, 156, 168, 178, 182, 184, 192, 198, 196, 198, 206, 218, 222, 228, 230, 258, 282, 288, 298, 300, 302, 306, 308, 312, 316, 318, 320, 322, 326, 328, 344, 346, 352, 354, 358, 372, 374, 380, 390, 392, 394, 396, 398, 400, 408, 416, 428, 430, 438, 440, 442, 444, 446, 448, 462, 464, 466, 470, 474, 476, 478, 480, 482, 496, 510, 514, 516, 518, 522, 526, 532, 534, 536, 538, 540, 542, 546, 550, 554, 556, 568, 572, 574, 576, 594, 596, 598, 600, 604, 608, 610, 614, 618, 620, 628, 630, 636, 650, 662, 674, 692, 716, 732, 752, 760, 762, 766, 768, 772, 792, 794, 796, 802, 804, 826, 828, 830, 834, 838, 846, 848, 850, 860, 866
- Polonia Maior (*Великопольща*), terra, 170, 172, 642, 872
- Polonia Minor (*Малопольща*), terra, 522, 642
- Poluchow (*Полухів*), villa, 84
- Połocia (*Połock, Połosko, Полоцьк*), urbs, 394, 434, 436, 474
- Połonka (*Połonka, Палонка, Полонка*), villa, 470, 472
- Pomerania (*Померанія*), terra, 450, 570, 692, 776
- Pomianata (*Помонята*), villa, 150
- Pomorzanu (*Pomorzana, Поморяни*), oppidum, 650, 780, 806
- Poniatowski Joannes (*Jan*) (*Понятовський Ян*), nobilis, 190
- Poniewisz (*Panevěžys, Панявежис*), oppidum, 794
- Pontius Pilatus (*Понтій Пилат*), legatus Romanus, 134
- Pontus (*Понт*), regnum, 38
- Pontus Euxinus (*Euxinus mare, Pontus mare, Чорне море*), mare, 24, 38, 74, 198, 300, 698
- Popenko (*Попович Іван*), tribunus Cosacorum, 448
- Poradowscii (*Порадовські*), fratres, nobiles, 668
- Poradowska Sophia (*Порадовська Софія*), civissa, 668
- Porembnius Samuel (*Porębny Samuel, Порембний Самуель*), pater, 52
- Porta Ottomanica (*Turcica imperia, Османська Порта, Оттоманська Порта*), imperium, 38, 80, 300, 408, 532, 536, 540, 554, 610, 650, 658, 664, 666, 676, 700, 704, 796, 850
- Posonium (*Bratislavia, Братислава, Посон*), urbs, 398
- Potocci (*Потоцькі*), domus, 540
- Potocius Andreas (*Potocki Andrzej, Потоцький Анджей*), palatinus Braclaviensis, 374
- Potocius Andreas a Potok (*Potocki Andrzej z Potoka, Потоцький Анджей з Поток*), capitaneus Haliciensis, Kołomyiensis, Lezaisciensis, Rohatynensis, castellanus Cracoviensis, praefectus exercitus regni, palatinus generalis Kiioviae, 490, 548, 632, 698, 778
- Potocius Felix (*Potocki Feliks, Потоцький Фелікс*), campiductor, palatinus Cracoviensis, 850, 852
- Potocius Joannes (*Potocki Jan, Потоцький Ян*), palatinus Braclaviensis, 374, 612, 616
- Potocius Michael (*Michał*) (*Потоцький Міхал*), capitaneus Crasnostaviensis, 852
- Potocius Nicolaus (*Potocki Mikołaj, Потоцький Миколай*), castellanus Cracoviensis, 168, 212, 218, 308, 312, 320, 358, 372
- Potocius Petrus (*Potocki Piotr, Потоцький Піотр*), capitaneus Camenecensis, 364
- Potocius Stanislaus (*Potocki Stanisław, Потоцький Станіслав*), capitaneus Haliciensis, dux generalis exercitus, palatinus Braclaviensis, Cracoviensis, Podoliae, 284, 380, 386, 400, 402, 408, 426, 476, 478, 538, 540
- Potocius Stephanus (*Potocki Stefan, Потоцький Стефан*), praefectus Nisinensis, 308, 310
- Potocka Anna (*Потоцька Анна*), consors Jablonowski Stanislai, 750
- Potocka Anna de Rysiny (*Потоцька Анна з Рисин*), nobilis, 778
- Potocki Stephanus (*Stefan*) (*Потоцький Стефан*), capitaneus Czerkasensis, 836

- Potok (*Потік*), villa, 490, 548
- Poznanczyk Sigismundus (*Zygmunt*) (*Познаньчик Сигізмунд*), civis, 98
- Poznania (*Poznania*, *Познань*), urbs, 450, 526, 862
- Poznanska diecezia (*Познанська дієцезія*), 692
- Praga (*Прага*), urbs, 504, 790
- Prazmiovius Nicolaus Joannes (*Prazmowski Mikołaj*, *Пражмовський Миколай*), archiepiscopus Gneznensis, primas regni, 562, 570, 594, 598
- Prątniccius Thomas (*Szulc Prątnicki Tomasz*, *Шульц Пронтицький Томаш*), canonicus Culmensis, 662
- Prebendovius Joannes Georgius (*Jan Jerzy*) (*Прєбєндовський Ян Єжи*), palatinus Malborgensis, 852
- Premislaus II (*Пиємисл II*), rex Poloniae, 120
- Premislia (*Перемішль*), oppidum, 96, 280, 448, 524, 586
- Premisliensis dioecesis (*Przemyska diecezia*, *Перемішльська дієцезія*), 692, 694, 736
- Premisliensis terra (*Перемішльська земля*), 706
- Pripecius (*Пруп'ять*), flumen, 314
- Proski Sakizus (*Samiel*) (*Проський Самуель*), residens regni, 708
- Pruchniccius Joannes Andreas (*Prochniccius*, *Pruchnicki Jan Andrzej*, *Прухницький Ян Анджей*), episcopus Camenecensis, archiepiscopus, 12, 14, 16, 18, 22, 28, 32, 34, 40, 44, 46, 50, 52, 56, 60, 62, 64, 68, 70, 72, 74, 76, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 98, 100, 102, 104, 108, 112, 114, 124, 130, 132, 134, 136, 140, 146, 150, 152, 162, 168, 180, 184, 186, 188, 190, 262, 264, 266, 284, 292, 458, 522, 566, 744
- Pruchnicki Albertus (*Wojciech*) (*Прухницький Войцех*), parochus Martinoviensis, 234, 274
- Pruchnik (*Прухник*), oppidum, 68, 184, 264
- Prussa (*Прусса*, *Руза*), flumen, 472
- Prussia (*Prussiae ducatus*, *Пруссія*), ducatus, 84, 102, 148, 420, 440, 442, 444, 450, 464, 466, 606, 794
- Prussy (*Прусси*, *Ямпіль*), villa, 236
- Prutus (*Прут*), flumen, 704, 726, 728, 730, 732
- Przeborowski Adamus (*Adam*) (*Пшеборовський Адам*), presbyter, 614
- Przeckowski Josephus (*Przeckowski Jozef*, *Прєчковський Юзеф*), praepositus, 12, 14, 16, 62, 66, 150
- Przerembscii (*Przerembscy*, *Пиєрембські*), nobiles, 76
- Przeremska (*Пиєрембська*), palatina Siridienensis, 534
- Przerembski Stanisław (*Пиєрембський Станіслав*), subdapifer Sieradiensis, 808
- Przeworsko (*Пиєворськ*), oppidum, 88
- Przygodkus (*Пригородок*), villa, 708
- Przyemscius Sigismundus (*Przyjemski Zygmunt*, *Пиємський Сигізмунд*), militaris, 376
- Przyłęczka (*Прилучка*), oppidum, 314
- Publicus Vatinius (*Публій Ватиній*), Caesarianus, consul Romulus, 302
- Pułka (*Пулка*), residentia, 200
- Pustomyty (*Пустомити*), villa, 244
- Putowski Joannes (*Jan*) (*Путовський Ян*), doctor philosophiae, director lycaeii, 216, 722
- Puriaga (*Пиряга*), Tatarus, 342
- Quassa Joannes (*Кваша Іван*), tribunus Cosacorum, 634
- Raciboria (*Racibórz*, *Ратибор*), oppidum, 696
- Radecki (*Радецький*), prior conventus fratrum Bonifratellorum, 800
- Radivilia Catharina (*Radziwiłowa Katarzyna*, *Радзівіл Катажина*), ducissa, 662
- Radivilius Janussius (*Radziwił Janusz*, *Радзівіл Януш*), dux, palatinus Vilensis, 394
- Radivilius Karol Stanisław (*Радзівіл Кароль Станіслав*), dux, subcancellarius Magni ducatus Lituaniae, 830
- Radkowski Felix (*Rakowski Feliks*, *Радковський Фелікс*), presbyter secularis, 268
- Radzieiowius Hieronymus (*Radzieiowski Hieronim*, *Радзейовський Геронім*), procancellarius regni, 420, 540
- Radziejowski Augustyn Michał Stefan (*Радзейовський Августин Міхал Стефан*), archiepiscopus Gnesnensis, primas Poloniae, subcancellarius, 734, 750, 764, 870
- Radzivilius Michael Casimirus (*Radziwił Michał Kazimierz*, *Радзівіл Міхал Казимир*), dux, campiductor Magni ducatus Lituaniae, 608, 614, 624, 648
- Rakocius Georgius (*Ragocius*, *Ракоці Дйордь*), princeps Transylvaniae, 446, 448, 450
- Rakowski Andreas (*Andrzej*) (*Раковський Анджей*), ministerialis regni, 138
- Rangoni Claudius (*Rangoni Claudio*, *Рантоні Клавдій*), episcopus Rhegii, nuntius apostolicus, 24
- Rascovia (*Рашиків*), villa, 34, 624, 626
- Ratowska Angela (*Ратовська Ангела*), professa, 796
- Rava (*Рава*), oppidum, 156
- Raxonia (*Рахни*), oppidum, 622
- Regina (*Регіна*), ancilla, 362
- Remogola (*Ramygala*, *Рамигала*), oppidum, 794
- Renius (*Reni*, *Рені*), oppidum, 702
- Ressulius Aga (*Resul Aga Czelebi*, *Рессулім-ага*), Turcis, 80

- Rha *vide* Volga
 Rhegia (*Reggio, Регія*), terra, 24
 Rhodus (*Rodos, Родос*), urbs, 588
 Riccio Giovanni Luigi (*Річчіо Джованні Луї-джі*), iurista, 288, 292
 Riga (*Rīga*), civitas, 870
 Rinczug (*Гринчук*), villa, 192
 Rodiszewski Stanislaus (*Stanislaw*) (*Родишевський Станіслав*), notarius consistorii, plebanus in Prussy, 236
 Rogazskowic Laurencius (*Wawrzyniec*) (*Рогаш-кович Лаврентій*), monachus, 338
 Rohatimensis decanatus (*Рогатинський деканат*), 356
 Roiewski Joannes (*Jan*) (*Роєвський Ян*), canonicus, 220
 Rojowski Serapion (*Ройовський Серапіон*), clericus, 338
 Roma (*Rome, Рим*), civitas, 42, 50, 52, 88, 98, 100, 118, 120, 124, 170, 176, 180, 194, 196, 202, 206, 244, 250, 254, 270, 272, 274, 276, 282, 284, 288, 296, 298, 348, 356, 384, 392, 460, 462, 470, 490, 516, 518, 522, 550, 558, 560, 566, 570, 598, 616, 676, 678, 680, 686, 736, 744, 754, 768, 790, 820, 842, 858
 Romadanowski Theodorus (*Ромодановський Федір*), commissarius Moschorum, 708
 Romankowka (*Романівка, Романківка*), villa, 100
 Romanus (*Роман*), dux Russiae, 92
 Romerowa Anna (*Ромерова Анна*), civissa, 770
 Romadanovius Gregorius (*Romodanowski, Ромодановський Григорій*), dux Moschorum, 402, 408, 500
 Rorayski Joannes (*Jan*) (*Рорайський Ян*), regens civitatis, 342, 390
 Rosia (*Рось*), flumen, 86
 Rostocki Martinus (*Marcin*) (*Ростоцький Марцін*), capitaneus Leloviensis, 606
 Rotarii (*Коли*), familia, 740
 Roterodama Desiderius Erasmus (*Gerrit Gerritszoon, Еразм Роттердамський*), scriptor, 722
 Roth Felix (*Рот Фелікс*), guardianus conventus Haliciensis, 358
 Rozbicki Jacobus (*Jakub*) (*Розбицький Якуб*), poenitentiarus, 138
 Rozdoł (*Розділ*), oppidum, 814
 Rozniatowski Andreas (*Andrzej*) (*Рожнятовський Анджей*), militaris, 614
 Rozycki Franciscus (*Franciszek*) (*Рожицький Францішек*), prior conventus Jezupoliensis, 240
 Ruben Matheus (*Maciej*) (*Рубен Матей*), neophytus, 232
 Rucinski Joannes (*Jan*) (*Руцинський Ян*), doctor philosophiae, 722, 770
 Rucki Josephus (*Рутський Йосиф*), metropolitanus Kiiiviae, 104
 Rucki Thobias (*Tobiasz*) (*Руцький Тобіас*), vicarius, 22
 Ruda (*Руда*), villa, 150, 724
 Rudki (*Рудки*), oppidum, 820, 830
 Rudolphus II (*Rudolf II, Рудольф II*), caesar Sacrae Romanae Imperiae, 504
 Rugio Michael (*Mikael*) (*Руджіо Мікаело*), pater, 250
 Ruminski Adamus (*Adam*) (*Румінський Адам*), notarius confraternitatis Corporis Christi, 242
 Ruminski Albertus (*Wojciech*) (*Румінський Войцех*), sacristianus, magister artium, 246
 Rusczyz Georgius (*Jerzy*) (*Руциць Єжи*), militaris, 614
 Rusiensi Chrisostomus (*Chryzostom*) (*Русенський Хризостом*), doctor philosophiae, 216
 Russia (*Rusia, Русь*), 14, 18, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 46, 48, 52, 54, 58, 68, 70, 72, 74, 84, 86, 90, 92, 96, 102, 104, 116, 124, 140, 142, 148, 150, 166, 168, 190, 194, 198, 206, 210, 212, 220, 244, 300, 304, 306, 308, 312, 314, 316, 334, 346, 348, 350, 354, 358, 372, 374, 380, 386, 392, 398, 410, 414, 426, 428, 430, 432, 436, 438, 448, 452, 468, 470, 488, 498, 500, 510, 522, 524, 526, 530, 532, 536, 540, 542, 546, 554, 562, 564, 572, 576, 578, 580, 594, 596, 608, 612, 620, 624, 626, 628, 630, 640, 646, 654, 662, 666, 670, 680, 696, 700, 708, 712, 716, 720, 742, 746, 750, 756, 760, 764, 780, 792, 796, 814, 818, 822, 828, 830, 840, 846, 848, 850, 854, 856, 860, 862, 872
 Russiae ducatus (*Руське князівство*), 82, 88, 422, 430, 440, 442, 452, 532, 620
 Russiae palatinatus (*Руське воєводство*), 24, 68, 74, 162, 548, 580, 762
 Ruskowski Vladislaus (*Wladyslaw*) (*Рушковський Владислав*), canonicus, 778
 Ruzewic Jakub (*Ружевич Якуб*), praedicator, 438
 Rybinscius Maciej (*Rybinski, Рибінський Мацей*), militaris, 342
 Rychłowski Franciscus (*Franciszek*) (*Рихловський Франциск*), pater, praedicator, 618
 Rysiny (*Рисіни*), villa, 778
 Rytwiany (*Ритвяни*), villa, 458
 Rzechovius Martinus (*Rzechowski Marcin, Жеховський Мартин*), canonicus, custos, 86, 96, 114, 166, 194, 206, 356, 460, 552, 654, 658, 660, 678, 722
 Rzechovia (*Rzeszów, Ряшів*), 74

- Rzeczyccius Joannes (*Rzeczycki Jan, Жечицький Ян*), militaris, 614
- Rzemieniow (*Ременів*), villa, 182
- Rzeszowski Franciscus (*Franciszek*) (*Жешовський Франциск*), rector universitatis Cracoviensis, 786
- Rzewuscus Michael Florianus (*Rzewuski Michal Florian, Жевуський Міхал Флоріан*), militaris, thesaurarius, 612, 622, 624, 628, 642, 730, 732
- Rzęsna (*Рясна*), villa, 232, 242, 276
- Saba (*Сава, Ефіопія*), terra, 32
- Sabasgereius (*Sabasgery, Сабас Герай*), nuradinus sultanus, 796, 806, 808, 814
- Sachnowic Jacobus (*Zachnowic Jakub, Сахнович Якуб*), officialis, scholasticus, 456, 502, 504, 638, 684, 768
- Sachnowicz Christophorus (*Zachnowicz Christophorus, Сахнович Христофор*), Armenus, 340, 406, 420, 422, 426
- Sahinowic (*Сагінович*), colonellus supremus Camenecensis, 724
- Sakin (*Сакін, Шагінішаг з Кафи*), incola Kafensis, 118
- Saktimir (*Сактимир-мурза*), murza, 594
- Salisburgus (*Зальцбург*), urbs, 792, 798
- Sallustius (*Sallust, Salustius, Саллюстій*), historicus Romanus, 10, 60, 636
- Salomea (*Саломея*), beata, ducissa, soror Cuneundae, 564
- Samara (*Самара*), fluvius, 212
- Sambor Dombrowski Andreas (*Andrzej*) (*Самбор Домбровський Анджей*), consul, 528
- Samboria (*Sambor, Самбір*), oppidum, 448, 586, 830, 832, 834, 836
- Samboriensis Martinus (*Samborski Marcin, Самборський Мартин*), clericus, 338
- Samogitia (*Žmudź, Жмудь*), terra, 24
- Samogitiae ducatus (*Жмудське князівство*), 440, 442
- Samogitiae palatinatus (*Жмудське воєводство*), 176
- Samuel (*Solomon*), sacerdos, 774
- Samuilowic (*Samuelowic, Самойлович Іван*), generalis Cosacorum, 718, 752
- Sandomiriensis palatinatus (*Сандомирське воєводство*), 156, 162, 176
- Santa Crucio Antonio (*Santacroce Antonio, Сантакроче Антоніо*), cardinalis, 190
- Sanus (*Сян*), flumen, 314
- Sapiecha Pawel (*Сапєга Павел Ян*), palatinus Vilnensis, 470, 472
- Sapieha Jan Fryderyk (*Сапєга Ян Фридерик*), militaris, 310
- Sapieha Joannes Casimirus (*Jan Kazimierz*) (*Сапєга Ян Казимир*), dux exercitus supremus Magni ducatus Lituaniae, palatinus Vilnensis, 792, 794, 830, 852
- Sapieha Michał Józef (*Сапєга Міхал Юзеф*), praefectus excubiarum Magni ducatus Lituaniae, 816
- Sapiehae (*Sapiehowie, Сапєги*), nobiles, 764, 870
- Saporowce (*Шепарівці*), villa, 742
- Saporowska Anna (*Сапоровська Анна*), abbatisa, 104, 106, 524, 740, 742, 744, 746
- Saporowska Catharina (*Katarzyna*) (*Сапоровська Катажина*), abbatisa, 740, 742, 744
- Saporowska Christina (*Сапоровська Христина*), abbatisa, 230, 740, 742, 744, 746
- Saporowski Adamus (*Adam*) (*Сапоровський Адам*), nobilis, 740
- Saracia (*Sārati, Сарату*), villa, 726
- Sarbiewic Mathaeus (*Maciej*) (*Сарбєвич Мацей*), decanus Dunaioviensis, praepositus Gologoriensis, 538
- Sarbiewski Maciej Kazimierz (*Сарбєвський Мацей Казимир*), poeta, 326, 808
- Sarfenberger Susanna (*Шарфенбергер Сюзанна*), uxor Sarfenberger Marci, 290
- Sarmatici montes (*Карпати, Сарматські гори*), 24
- Sarnowski Stanisław (*Сарновський Станіслав*), episcopus Premisliensis, canonicus Cracoviensis, 606, 808
- Sasow (*Caciv*), oppidum, 150
- Sasowyrug (*Braniszte, Caciv Piż*), villa, 192
- Satanovia (*Satanow, Сатанів*), oppidum, 320, 610
- Saxonia (*Саксонія*), terra, 392, 838
- Schaitanus (*Scheitan Bassa, Шайтан Ібрагімпаша*), Bassa, 640, 642, 644, 648, 650
- Schedelianus (*Schedel Krzysztof, Шедель Кишиштоф*), impressor, 52
- Scheller Georgius (*Jerzy*) (*Шеллер Георгій*), consul, 214
- Schembergius Hiacynthus (*Szemberk Jacek, Шемберк Яцек*), comissarius Cosacorum, 310
- Schorogrodia (*Шаргород*), oppidum, 620
- Schyron (*Ширін-бей*), Beius, 644
- Sciana (*Стіна*), oppidum, 620
- Scierski Joannes (*Jan*) (*Сєрський Ян*), professus ordinis Premonstratensis, 570
- Scorovius Ambrosius (*Skorowski Ambroży, Скоповський Амбросій*), pater, 824
- Scotia (*Шотландія*), terra, 788
- Scrobiszewski Valentinus (*Walenty*) (*Схробішевський Валентин*), canonicus, officialis generalis, 226, 234, 236, 240, 242, 246, 248, 250, 252,

- 268, 270, 274, 276, 282, 284, 292, 294, 296, 390, 446, 456
- Scrobiszovius Jacobus (*Skrobiszewski, Skrobiszowski Jakub, Скробішевський Якуб*), canonicus, doctor iuris utriusque, 8, 10, 14, 28, 34, 40, 46, 96, 118, 150, 164, 200, 306, 686
- Sczobreszyn (*Щебрешин*), oppidum, 594
- Szczerba (*Щербатов*), ductor, 472
- Sczerecz (*Щирець*), oppidum, 240
- Sczuka Stanislaus (*Stanislaw*) (*Щука Станіслав*), marescallus, referendarius regni, 862
- Sczurgius (*Sczurges, Щирець*), oppidum, 814, 836
- Sczytnicki Stanislaw (*Щитницький Станіслав*), pater, 384
- Sebastianus (*Себастьян*), frater, sanctus, 104
- Sehinus Aga (*Сегін-ага*), 198
- Sandomiria (*Sandomierz, Сандомир*), oppidum, 116, 426
- Sandomiriensis palatinatus (*Сандомирське воєводство*), 322
- Seneca (*Сенека*), philosophus, 40, 48, 80, 162, 164, 168, 178, 234, 270, 274, 302, 342, 350, 370, 372, 376, 382, 406, 412, 448, 476, 482, 486, 492, 532, 534, 550, 572, 614, 632, 636, 646, 672, 676, 700, 702, 706, 718, 774, 786, 802, 804, 816, 854, 864
- Seremet Joannes (*Шереметьев Василій*), ductor generalis Moschorum, 476
- Seret (*Siret, Серет*), oppidum, 730
- Severia (*Severiensis ducatus, Сіверське князівство, Сіверщина*), 24, 198, 606, 620
- Siatkiewicz Adalbertus (*Wojciech*) (*Сяткевич Войцех*), vicecustos, 504
- Sicghirami Carpineus (*Carpino*) (*Сіграмі Карпіно*), cardinalis, 868
- Siecinski Stephanus (*Stefan*) (*Сецинський Стефан*), cantor, 266
- Siedliska Susanna (*Седліська Сюзанна*), professa, 106
- Sieklinski Andreas (*Andrzej*) (*Секлінський Анджей*), nobilis, 202
- Sieniavius Nicolaus Hieronimus (*Sieniawski Mikolaj Hieronim, Сенявський Миколай Геронім*), palatinus Volhyniae, vexillifer regni, 314, 610, 624, 644, 700
- Sieniawska Elisabetha a Lezenice, de domo Gostomska (*Elisabetha de Sienna, Сенявська Ельжбета з Леженець, з дому Гостомська*), fundatrix ecclesiae et collegii societatis Jesu, mareschalla regni, 112, 556
- Sieniawski Adamus Nicolaus (*Сенявський Адам Миколай*), capitaneus, palatinus Belzensis, 712, 848
- Sieniovius Adamus Hieronimus (*Sieniawski Adam Hieronim, Сенявський Адам Геронім*), capitaneus, notarius exercitus regni, 312, 354
- Sienna (*Сенно*), villa, 248
- Sierpiensko (*Серпенськ*), oppidum, 394
- Sigismundus Augustus (*Zygmunt August, Сигізмунд Август*), rex Poloniae, 156, 198
- Sigismundus III (*Zygmunt III Waza, Сигізмунд III Ваза*), rex Poloniae, 12, 20, 34, 40, 46, 50, 52, 54, 80, 82, 88, 90, 100, 104, 122, 124, 128, 130, 136, 146, 148, 150, 162, 166, 168, 182, 184, 234, 242, 306, 436, 522, 744
- Sigismundus I (Primus) (*Zygmunt I Stary, Сигізмунд I Старий*), rex Poloniae, 42, 176, 214, 222, 224, 246, 300
- Sikorski Christophorus (*Krzysztof*) (*Сікорський Кишитоф*), presbyter, 48
- Silesia (*Сілезія*), terra, 822
- Silniccius Gabriel (*Сильницький Габріель*), castellanus Czernochoviensis, 632
- Silos Josephus (*Giuseppe*) (*Силос Джузеппе*), pater, 536
- Sina Woda (*Синя Вода*), fluvius, 220
- Sirko Joannes (*Sierko Iwaszko, Сірко Іван*), dictator militiae Zaporowiensis, 542, 546, 624, 626
- Sixtus (*Сикст*), pontifex, 458
- Sixtus Erasmus (*Sixtius, Syxt Erazm, Сикст Еразм*), consul, medicus, 62, 64, 196, 214
- Sixtus IV (*Franciscus Rovereus, Сикст IV*), pontifex, 120
- Sixtus V (*Felix Peretti, Сикст V*), pontifex, 52
- Skala (*Scala, Skalata, Скала, Скала-Подільська*), oppidum, 48, 168, 254
- Skarbek Joannes (*Jan*) (*Скарбек Ян*), canonicus Vlnensis, custos, episcopus Marochiensis, officialis generalis, suffraganeus, 756, 784, 788, 790, 800, 806, 844, 858, 864, 868
- Skarga Petrus (*Piotr*) (*Скарга Пйотр*), canonicus, iezuita, pater, 54, 120, 842
- Skinder (*Iskender Pasha, Искандер-паша*), Bassa, 34, 38, 46
- Skłowska (*Скловська*), domina, 796
- Skniłówek (*Скнилівок*), villa, 42, 56, 60, 62, 70
- Skopowski Ambrosius (*Ambrozy*) (*Скоповський Амбросій*), pater, 666
- Skotnicka Elisabetha (*Скотницька Ельжбета*), nobilis, 254
- Skotniki Małe (*Скотники-Малі*), villa, 566
- Skubik Albertus (*Wojciech*) (*Скубік Войцех*), faber lignarius, 260, 262
- Słomkowicz Martinus (*Сломкович Мартин*), magister, rector scholae, 230, 240
- Smolencensis palatinatus (*Смоленське воєводство*), 24

- Sobieska Cunegunda Theresia (*Kunegunda Tereza*) (*Собеська Кунегунда Тереза*), princessa, 802
- Sobieska Theophila (*Sophia*) (*Danilowicowa Sophia, Danilowicowna Theophila, Даниловичівна Теофіла, Даниловичева Софія, Собеська Теофіла*), palatina Russiae, castellana Cracoviensis, 244, 390, 522
- Sobieski Alexandrus (*Aleksander*) (*Собеський Олександр*), princeps, 662, 786
- Sobieski Constantinus Vladislaus Philippus (*Constanty Wladyslaw Filip*) (*Собеський Костянтин Владислав Філіп*), princeps, 694, 750, 786
- Sobieski Jacobus (*Jakub*) (*Собеський Якуб*), capitaneus Krasnostaviensis, castellanus Cracoviensis, palatinus Russiae, 50, 68, 70, 110, 244
- Sobieski Jacobus Ludovicus (*Jakub Ludwik, Собеський Якуб Людвік*), princeps Olaviae, 556, 708, 732, 734, 752
- Sobieski Marcus (*Marek*) (*Собеський Марек*), palatinus Lublinensis, 110
- Sobieski Victorinus (*Wiktoryn*) (*Собеський Вікторин*), vexillifer Haliciensis, 94
- Sobol (*Соболь*), aulicus, 406
- Socz (*Соч*), fluvius, 708
- Soczavia (*Soczawa, Suceava, Сучава*), urbs, 384, 388, 616, 634, 702, 704, 730, 780
- Sokalia (*Socalus, Sokal, Sokalius, Сокаль*), oppidum, 102, 360, 364, 444, 586
- Sokolniki (*Сокільники*), villa, 814
- Sokołowska (*Соколівка*), villa, 200, 532
- Solecensis Ignatius (*Solecki Ignacy, Солецький Ігнатій*), laicus, 526
- Solimanus (*Солейман паша*), Bassa, 612
- Solomon (*Salomon, Соломон*), rex Israelis, 98, 762
- Solski Stanislaus (*Сольський Станіслав*), pater societatis Jesu, 554
- Solyma *vide* Hierosolyma
- Sołodywy Buniak (*Шолудивий Буняк*), 512, 514
- Sommer Joannes (*Jan*) (*Зоммер Ян*), consul, 384, 494, 580
- Soroka (*Сорока*), villa, 696, 780
- Spartac (*Спартак*), dux belli servilis, gladiator, 314
- Srasovius (*Srasowski, Срасовський*), hominus, 380
- Sprowa (*Спрова*), villa, 142
- Srebrny *vide* Złotarenko
- Sredzinscius Andreas (*Sredzinski Andrzej, Срединський Анджей*), canonicus, custos Premisliensis, **episcopus Nicopoliensis, officialis generalis, suffraganeus**, 152, 182, 226, 244, 248, 252, 276, 286, 292, 458
- Stadnicki Antonius (*Antoniusz*) (*Стадницький Антоній*), castellanides Premisliensis, 784
- Stamirowski Antonius (*Antoni*) (*Стаміровський Антоній*), subdapifer Haliciensis, 836
- Stamirowski Martinus (*Marcin*) (*Стаміровський Мартин*), pocillator, 150
- Stamirowski Stanislaus (*Stamierowski Stanislaw, Стаміровський Станіслав*), **canonicus, concionator, parochus** Haliciensis, 222, 230, 234, 246, 274, 284, 356
- Stanecki (*Станецький*), colonellus, 706
- Stanislawski Michał Zygmunt (*Станіславський Міхал Зигмунт*), palatinus Kiiaviae, 488
- Stanisławice (*Станіславичі*), villa, 490
- Stanisławow (*Станіславів*), urbs, 548, 778
- Stanisławski Adamus (*Adam*) (*Станіславський Адам*), castellanus Podoliae, 94
- Stanska Zuzanna (*Станська Сюзанна*), virgo, 750
- Starcza (*Старець*), fluvius, 218
- Starovolscius Simon (*Starowolski Szymon, Старовольський Шимон*), historicus, 118
- Stary Szac (*Старий Сонч*), oppidum, 120
- Starzechowski Petrus (*Piotr*) (*Стажеховський Піотр*), archiepiscopus, 36
- Stawczanii (*Stawczany, Ставчани*), oppidum, 14, 234, 552, 754
- Stawiscii (*Stawiszca, Stawiska, Ставища*), oppidum, 526, 528, 532, 536, 624
- Stecher Petrus (*Peter, Штехер Петер*), civis, 196, 198, 214
- Steckievicius Georgius (*Jerzy*) (*Стецькевич Єжи*), dapifer Smolensensis, 632
- Stefanowce (*Ştefăneşti, Стефановичі*), oppidum, 718
- Stefanus Georgius (*Ştefan Gheorghe, Штефан Георгій*), hospodarus Moldaviae, 384
- Stephanides Melchior (*Стефанідес Мельхіор*), canonicus, doctor iuris utriusque, 88, 150, 152, 206, 214
- Stephanus (*Стефан*), palatinus Moldaviae, 144
- Stephanus Batory (*Ştefan Báthory, Стефан Баторій*), rex Poloniae, 52, 58, 152
- Stephanus V (*Стефанос V*), patriarcha Armeniae Maioris, 118
- Stogniew Nicolaus (*Mikołaj*) (*Стогнев Миколай*), nobilis, 284
- Stoiance (*Стоянці*), villa, 736
- Stokowski Vladislaus (*Wladyslaw*) (*Стоківський Владислав*), praepositus, 544
- Stołkowna Catharina (*Katarzyna*) (*Столковна Катажина*), virgo, 256
- Stoncel (*Стонцель*), civis, 520

- Strada Famiano (*Страда Фаміано*), historicus, 628, 632, 864
- Stratinus (*Стратин*), oppidum, 632
- Strepa Jacobus (*Якуб*) (*Стрена Якуб*), archiepiscopus Haliciensis, 40, 96
- Strumiłowa Elisabetha (*Струмилова Ельжбета*), castellana, 110
- Strumszewic Stanislaus (*Stanislaw*) (*Струмиевич Станіслав*), custos cathedralis Premysliensis, doctor iuris utriusque, 266
- Strychance (*Stryanice, Strychanice, Стриганці*), villa, 48, 194, 216, 240, 360, 738
- Stryensis satrapia (*Стрийський повіт*), 616
- Stryewic Sebastianus (*Sebastian*) (*Стриєвич Себастьян*), professor, 382
- Струпа (*Струпа*), fluvius, 850
- Strzałkowi Remigianus (*Strzałkowski Jan Remigian*, *Стшалковський Ян Реміг'ян*), militaris, 518, 616, 664
- Strzałkowski Andreas (*Andrzej*) (*Стшалковський Анджей*), militaris, 614
- Strzeleccii (*Strzeleccy, Стрілецькі*), cives, 54
- Studnicki Joannes (*Jan*) (*Студницький Ян*), civis, scabinus, 428, 590
- Studziana (*Студзяна*), pagus, 518
- Studzienica (*Студениця*), villa, 192
- Styblowa (*Стибьове*), campus, 516
- Styur (*Стур*), flumen, 368
- Subotovia (*Суботів*), villa, 636
- Suetia (*Suetia, Suiecra, Швеція*), regnum, 12, 24, 52, 136, 148, 168, 184, 258, 392, 420, 426, 430, 450, 470, 562, 794, 870
- Sulikowius Joannes Demetrius (*Solikowski, Sulikowski Jan Dymitr, Соликовський Ян Димитр*), archiepiscopus, 34, 52, 144, 194, 216, 234, 304, 306, 356, 460, 742, 744
- Sulikowski Joannes (*Sulikowski Jan, Соликовський Ян*), canonicus, custos, decanus, 108, 150, 206, 230, 248, 260, 280, 286, 294, 348, 392, 596
- Sulim (*Сулім-паша*), Bassa, 708
- Suliman Passa (*Сулман-паша*), seraskierus, 710
- Summowski Jan (*Шумовський Ян*), thesaurarius regni, 582
- Surzyk Albertus (*Wojciech*) (*Сужик Войцех*), civis, pello, 204
- Susliga Laurentius (*Wawrzyniec*) (*Сусліга Лавренцій*), pater societatis Jesu, 52, 112, 114
- Suszycius Remigianus (*Suszyci Remigian, Сушицький Реміг'ян*), canonicus Cracoviensis, praeseptor principis, secretarius regius, 786, 814, 826
- Swica (*Свіца, Свіча*), flumen, 644
- Swiderscius Samuel Joannes (*Swiderski Samuel Jan, Свідерський Самуель Ян*), marescallus confoederatorum, 486, 508, 510, 552
- Swidrygał (*Свидригайло*), magnus dux Lituaniae, 194
- Swieczkowic Laurentius (*Wawrzyniec*) (*Свечкович Лавренцій*), doctor philosophiae, rector scholae, 88
- Swięcicki (*Свенцицький*), custos Camenecensis, 736
- Swięcicki Stanislaus Hyacinthus (*Stanislaw Jacek*) (*Свенцицький Станіслав Яцек*), episcopus Chelmensis, 692, 720, 784
- Swirczynski (*Свірчинський*), decanus Stęzycensis, 204
- Swirski Nicolaus (*Mikołaj*) (*Свірський Миколай*), episcopus Citrinensis, suffraganeus et officialis Chelmensis, 296
- Swosowski Joannes (*Jan*) (*Свошовський Ян*), succamerarius, 94
- Synisius (*Сінесій*), philosophus, 620
- Synope (*Sinop, Синоп*), urbs, 38
- Syria (*Сирія*), terra, 118
- Szalaŷ (*Шалай*), pater, 320
- Szarałowic Joannes (*Jan*) (*Шарайович Ян*), diaconus, 804
- Szeferowicze (*Шеферовичі*), Armeni, 140
- Szembecii mons (*гора Шембека*), 582, 584
- Szembek Stanislaus (*Stanislaw*) (*Шембек Станіслав*), episcopus Dionisiensis, suffraganeus Cracoviensis, 788
- Szendziszovia (*Sędziszów, Сендзішув*), oppidum, 74
- Szeremet Borisus (*Шереметьєв Борис*), legatus Moschorum, 734
- Szeremetus Basilius (*Шереметьєв Василій*), militaris, 476, 478, 480, 482
- Szerin Begus (*Шурін-бей*), 322
- Szkłow (Skłow, *Шклов*), oppidum, 394, 396, 472
- Szłomowski Stanislaus (*Szłomowski Stanislaw, Сломовський Станіслав*), archiepiscopus, 28, 36
- Szole Jacobus (*Scholc Jakub, Шольц Якуб*), consul, doctor iuris utriusque, syndicus, 62, 250
- Szole Laurentius (*Wawrzyniec*) (*Шольц Лавренцій*), canonicus Pułtovicensis, 508
- Szole Stoncel Valentinus (*Szcholc Stenclowic, Szole Stancel Walenty, Шольц-Станцель Валентин*), consul, scabinus, 72, 138, 202, 232
- Szole Wolfowic Volfangus (*Вольфрант Шольц-Вольфович*), consul, 54
- Szoldrscius Andreas (*Szoldrski Andrzej, Шолдрський Анджей*), episcopus Kiioviae, 50

- Szolomonice (*Шоломиничі*), villa, 736
- Szulcowna Dorothea (*Dorota*) (*Шульцивна Дорота*), civissa, 504
- Szułkowski Stanisław (*Шолковський Станіслав*), nuntius terrae, 764
- Szumlanscius Josephus (*Szumlanski Józef*, *Шумлянський Йосиф*), episcopus ritus Graeci, wladica, 584, 586, 592, 626, 760, 774, 870, 872
- Szumowski (*Шумовський*), nuntius terrae, 588, 792
- Szylłowiec (*Шидловець*), oppidum, 794
- Szymonowic Andreas (*Andrzej*) (*Шимонович Анджей*), doctor medicinae, scabinus, consul, 590, 770
- Szyszkowski Martinus (*Marcin*) (*Шишковський Марцін*), episcopus Cracoviensis, 522
- Tacitus Cornelius (*Tacit* *Корнелій*), scriptor, 602, 626, 634, 672
- Taranowski Christophorus (*Krzysztof*) (*Тарановський Кишиштоф*), canonicus Cracoviensis, 798
- Taras (*Трясило Тарас*), praefectus Cosacorum, 148
- Tarło Joannes (*Jan*) (*Тарло Ян*), palatinus Sendomiriensis, 608
- Tarło Sigismundus (*Zygmunt*, *Тарло Сигізмунд*), castellanus Sondencensis, 522
- Tarnawka (*Тарнавка*), iuridica, 336
- Tarnawski Joannes (*Jan*, *Тарнавський Ян*), comes, dux exercitus generalis, 50
- Tarnopolis (*Тернопіль*), oppidum, 752
- Tarnovia (*Tarnow*, *Тарнів*), oppidum, 50, 448
- Tarnovius Joannes (*Tarnowski Jan*, *Тарновський Ян*), archidiaconus cathedrali Cracoviensis, archiepiscopus, canonicus, 286, 392, 446, 448, 454, 456, 458, 460, 462, 488, 490, 492, 498, 500, 502, 504, 510, 522, 526, 528, 530, 534, 538, 544, 546, 548, 550, 556, 588, 654
- Tarnovius Stephanus (*Tarnowski Stefan*, *Тарновський Стефан*), vexillifer Zydzacoviensis, 646
- Tatomir (*Татомір*), procenturio, 642
- Taurica (*Chersonesus*, *Таврида*, *Херсонес*), oppidum, 38
- Taurica (*Таврида*, *Таврія*, *Крим*), terra, 82, 220, 332, 346, 380, 388, 482, 536, 538, 540, 542, 632, 650
- Techinia (*Bender*, *Бендери*), oppidum, 38
- Tehinia (*Тягиня*), villa, 698
- Temikarsy (*Темікарси-мурза*), murza, 594
- Temricius Nicolaus (*Temrucz Mikolaj*, *Темрич Миколай*), consul, 144
- Tertulianus (*Тертуліан*), scriptor Latinus, 722
- Tetera Paulus (*Тетеря Павло*), dux supremus Cosacorum, praefectus Pereiaslavensis, 406, 412, 420, 424, 500, 512, 532
- Thekielius (*Tekeli Imre*, *Текелі Імре*), dux Transilvaniae, 696
- Thelesinus (*Teleajen*, *Теляжена*), flumen, 144
- Theodorus Demetrii filius (*Федір Дмитрович*), dux magnus, 116
- Theodosia (*Yeupatoria*, *Євпаторія*), urbs, 38
- Theophanes (*Теофан III*), patriarcha Ierusalemis, 118
- Theresia Virginis (*Teresa de Avila*, *Тереза Авільська*), institrix Carmelitanarum discalceatarum, sancta, 56
- Thermopilae (*Термоніли*), urbs, 804
- Thorunium (*Toruń*, *Торунь*), urbs, 42, 464, 466
- Thracia Minor (*Мала Фракія*), terra, 300
- Tilgrotinus (*Chiçani*, *Кіцкани*, *Тилгротин*), villa, 698
- Tobacus (*Табак*), pagus, 702
- Tochay Begus (*Tohai*, *Tohai*, *Тугай-бей*), 308, 310, 314, 322, 332, 334, 340, 342, 344, 422
- Tohath (*Токат*), oppidum, 450, 452
- Tokolscius (*Нелюбович-Тукальський Йосиф*), metropolita Kiioviensis, 532
- Tomanowic Cristophorus (*Christophor*, *Томанович Христофор*), Armenus, 80
- Tomiecki Benedictus (*Benedykt*) (*Томецький Бенедикт*), clericus, magister, notarius publicus, 236
- Topor (*Топор*), familia, 654
- Torosovicus Nicolaus (*Torosowicz*, *Torosovicus Mikolaj*, *Торосович Миколай*), archiepiscopus Armenorum, 84, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 136, 138, 140, 162, 164, 168, 188, 196, 204, 206, 210, 216, 238, 244, 254, 292, 386, 452
- Torosowicz Jacobus (*Torosowicz Якуб*), Armenus, civis, 122
- Toroszewicz Andreas (*Andrzej*) (*Торошевич Анджей*), civis, 54
- Transborysthenes (*Задніпров'я*), terra, 482
- Transsilvania (*Transilvania*, *Transylvania*, *Трансильванія*), principatus, 24, 446, 450, 696
- Trapesuntius (*Trabzon*, *Трапезунт*), urbs, 38
- Trechtimirow (*Трахтемирів*), oppidum, 218
- Treszkowski (*Трешковський*), pater, 338
- Trębowła (*Trembowla*, *Теребовля*), oppidum, 620, 632, 668, 696
- Trochius Stanislaus (*Troch Stanislaw*, *Трохиус Станіслав*), vicarius, 66
- Trocinska Hedvigis (*Jadwiga*) (*Троцинська Ядвіґа*), civissa, vidua, 506
- Troki (*Trakai*, *Тракай*, *Троки*), oppidum, 464
- Truskolaski (*Трусколяський*), presbyter, 456

- Trzebiński Andreas (*Andrzej*) (Тшебицький Анджей), dux Severiae, episcopus Cracoviensis, Premisliensis, vicescancellarius regni, 442, 552, 570, 598, 606, 620, 692
- Trzebiński Alexandrus (*Aleksander*) (Тшебінський Олександр), legatus regni, 198
- Tulczynus (*Nestervar, Нестервар, Тульчин*), oppidum, 314, 316
- Turcica imperia *vide* Porta Ottomanica
- Turkulec (*Туркулець, Туркул*), nobilis, 708
- Tukocinius (*Tukocin, Тикоцин*), oppidum, 164
- Tymph Thomas (*Тимф Томас*), Silesius, 466
- Тура (*Tura, Дністер*), flumen, 34, 102, 192, 572, 578, 594, 608, 610, 612, 614, 642, 644, 696, 708, 710, 718, 772, 802, 808, 814
- Турawski Mathias (*Масієй*) (Туравський Мацей), parochus in Zurow, 236
- Tyskiewiczus Janussius (*Tyskiewiczus, Tyskiewicz Janusz, Тишкевич Януш*), palatinus Kiioviae, 316, 328
- Tyszkowski Mikołaj (*Тишковський Миколай*), militaris, 802
- Tyszowecii (*Tyszowce, Тишовці*), oppidum, 438
- Ubal Christophorus (*Christofor*) (Убаль Хриstoffор), Armenus, 140
- Ubal dini Alexandrus (*Aleksander*) (Убальдіні Олександр), consul, 236
- Ubal dini Joannes (*Jan*) (Убальдіні Ян), consul, 414, 416, 418, 426
- Uberowicz Bartholomaeus (*Bartłomiej*) (Уберович Бартоломей), consul, 40, 58
- Ujazdovia (*Ujazdów, Уяздув*), oppidum, 488
- Ukraina (*Ucraina, Україна*), terra, 300, 306, 358, 374, 380, 382, 386, 388, 392, 394, 396, 400, 408, 426, 452, 454, 464, 466, 474, 476, 482, 500, 512, 516, 526, 530, 532, 534, 536, 540, 542, 554, 564, 570, 572, 574, 620, 622, 624, 626, 636, 650, 662, 704
- Ulinski Michael (*Michał*) (Улінський Міхал), cancellarius capituli, 754, 756
- Ungaria *vide* Hungaria
- Uniszewski (*Унішевський*), rotmagister, 420
- Urbanus VI (*Prignano Bartolomeus, Урбан VI*), pontifex, 120
- Urbanus VIII (*Octavus, Barberini Maffeo Vincenzo, Urban VIII, Урбан VIII*), pontifex, 12, 40, 70, 114, 134, 150, 164, 194, 202, 204, 242, 244, 252, 266, 274, 348, 436
- Ursinus (*Ursino, Урсіно*), cardinalis, 598
- Urumelia (*Rumeli, Румелія*), terra, 614
- Uscie (*Устя*), oppidum, 642
- Usman (*Усман*), actuarius capituli, 714
- Uzyce (*Зушчці, Ушці*), villa, 86
- Valachia (*Valachiae principatus, Волозьке князівство, Волощина*), principatus, 24, 74, 192, 338, 374, 376, 382, 578, 608, 610, 616, 620, 624, 634, 640, 642, 652, 696, 698, 702, 704, 708, 726, 730, 780, 796
- Vallis Sanctae Mariae (*Окопи Діви Марії*), villa, 802
- Vallis Sanctissimae Trinitatis (*Окопи Пресвятої Трійці*), villa, 802, 808, 810
- Varovius (*Varowski, Ваповський*), nobilis, 202
- Varna (*Варна*), oppidum, 38
- Varsavia (*Varsaviensis civitas, Warszawa, Варшава*), urbs, 20, 82, 90, 124, 128, 136, 150, 152, 162, 166, 168, 188, 200, 210, 216, 234, 248, 258, 266, 270, 294, 298, 350, 356, 382, 394, 398, 450, 452, 464, 466, 468, 472, 474, 486, 488, 512, 524, 540, 546, 562, 570, 598, 602, 604, 618, 640, 680, 692, 694, 720, 760, 764, 766, 774, 778, 780, 796, 802, 814, 816, 818, 822, 824, 826, 828, 830, 854, 870
- Vartanus Hunanianus (*Вартан Гунанян*), archiepiscopus Armenorum, 778, 804, 820
- Vasilovia (*Василів, Городок*), villa, 802
- Venedicus (*Балтійське узбережжя*), sinus, 24
- Vernam (*Вернам*), princeps Moldaviae, 646
- Verona (*Верона*), oppidum, 142
- Veronica (*Вероніка*), sancta, 78
- Vetera Constantinovia (*Старий Костянтинів*), oppidum, 364
- Veveli Constantinus (*Вевеллі Костянтин*), Graecus, legatus Turcarum, 54
- Viccomitus Honoratus (*Visconti Onorato, Віконті Онорато*), archiepiscopus Larissenis, legatus de latere pontificis, 164
- Vidoni Petrus (*Pietro*) (Відоні П'єтро), cardinalis, episcopus Laudensis, nuntius apostolicus, 440, 462
- Vienna (*Відень*), urbs, 664, 694, 696, 700, 780, 828, 868
- Villanovia (*Wilanów, Вілянув*), palatium Varsaviense, 824, 826
- Vilna (*Vilnensis civitas, Вільно*), urbs, 52, 298, 408, 430, 464, 470, 496, 550, 794
- Vilnensis dioecesis (*Віленська дієцезія*), 794
- Vilnensis palatinatus (*Wielunensis palatinatus, Віленське воєводство*), 176
- Vinnicia *vide* Winnicia
- Virgilius (*Publius Vergilius Maro, Публій Вергілій Марон*), poeta Romanus, 324, 326, 768, 866
- Vistula (*Вісла*), flumen, 346, 430, 792
- Vitebscus *vide* Witebsko
- Vitembergius (*Wirtenberg Arvid von Debern, Вітенберг Арвід фон Деберн*), militaris Suecorum, 450

- Vitkowski Lucas *vide* Witkowiuss Lucas
- Vitoldus Magnus (*Witold, Вітовт*), magnus dux Lituaniae, 300
- Vladislaus III (*Władysław III Warneńczyk, Владислав III Варненчик*), rex Poloniae **et** Hungariae, 56, 198
- Vladislaus IV (*Władysław IV, Władysław IV Waza, Владислав IV*), princeps, rex Poloniae, 30, 34, 36, 50, 182, 184, 188, 192, 196, 198, 200, 210, 212, 216, 226, 232, 242, 248, 256, 258, 262, 264, 266, 282, 284, 288, 298, 316, 334, 346, 348, 370, 522, 540
- Vladislaus II Jagiello (*Władysław II Jagiello, Владислав II Ягайло*), rex Poloniae, 10, 118, 140
- Vladislaviensis episcopatus (*Влоцлавське єпископство*), 692
- Volboria (*Wolbórz, Вольбуж*), oppidum, 508
- Volga (*Rha, Волга*), flumen, 24
- Volodimirus (*Володимир Рюрикович*), dux Kiioviae, 96
- Volhiniae palatinatus (*Волинське воєводство*), 158, 160
- Volhynia (*Volhynia, Wolhynia, Волинь*), 24, 38, 142, 210, 306, 320, 470, 490, 540, 554, 626, 642, 698, 700, 710, 760, 772, 800, 808
- Volhyniensis palatinatus (*Волинське воєводство*), 718
- Wachlewic (*Вахлевич*), presbyter, 494
- Wachlowicz Andreas (*Andrzej*) (*Вахльович Андржей*), consul, 340, 416
- Waidolt Hieronymus (*Hieronim*) (*Вайдольт Геронім*), consul, 62
- Walawski Mikołaj (*Валявський Миколай*), custos capitularis, 446, 618
- Walichnowski (*Валіхновський*), nobilis, 872
- Wargocka Catharina (*Katarzyna*) (*Варгоцька Катерина*), apothecarix, 72
- Wargocki Andreas (*Andrzej*) (*Варгоцький Андржей*), presbyter, 210
- Warminska diecezja (*Вармінська дієцезія*), 692
- Warszawa *vide* Varsavia
- Wasiczynski Florianus (*Wasczynski Florian, Васичинський Флоріан*), deputatus tribunalitis, 560, 636
- Wasilowski (*Васильовський*), nobilis, 674
- Wąchowic (*Вонхович*), iesuita, 738
- Wąsowic Felicianus (*Felicjan*) (*Вонсович Феліціан*), capitaneus Narvensis, 606
- Wąsowicz Fulgentius (*Fulgent*) (*Вонсович Фульгент*), concionator Varsaviensis, 230
- Wąsowski Mathias Erasmus (*Maciej Erazm*) (*Вонсовський Мацей Еразм*), cancellarius capitulae, canonicus, praepositus Javoroviensis, 736, 788, 806, 840
- Węgrzynowic Antonius (*Antoni*) (*Венґжинович Антоній*), pater, 672
- Węzycius Joannes (*Węzyk Jan, Венжик Ян*), archiepiscopus Gnesnensis, primas regni, 152, 160, 162, 182, 200
- Wichrowski Christophorus (*Wirschowski Krzysztof, Віхровський Кршитоф*), gladiifer Haliciensis, 254
- Wielbłąz (*Wiebłaz, Вербіж*), villa, 202, 446, 532, 534, 574, 770, 776
- Wielogorscius (*Вельогурський*), nobilis, 204
- Wielopolski Joannes (*Jan*) (*Вельопольський Ян*), procancellarius regni, 662
- Wielunensis palatinatus *vide* Vlnensis palatinatus
- Wieniavius Joannes (*Wieniawski Jan, Венявський Ян*), nuntius regni, 564, 576, 582, 584
- Wierchowka (*Верхівка*), villa, 314
- Wierzbowski Stephanus (*Stefan*) (*Вежбовський Стефан*), episcopus Posnaniensis, 570, 606, 692
- Wilczek Bernardinus (*Bernard*) (*Вільчек Бернард*), archiepiscopus, 214, 804
- Wilczek Daniel (*Вільчек Даніель*), magister, philosophiae et iuris utriusque doctor, 184
- Wilczkovius (*Вільчковський*), nobilis, 384
- Wilczkowska Catharina (*Katarzyna*) (*Вільчковська Катажина*), generosa, 720
- Wilczynius (*Вільчинський*), militaris, 702
- Winnicia (*Winnicja, Вінниця*), urbs, 168, 220, 382
- Winnicki Innocenty (*Винницький Інокентій*), episcopus Graeco-units Premisliensis, 778, 864
- Winniki (*Винники*), villa, 654
- Wirtzius (*Wirtz, Вірту Пауль*), general Suecorum, 464
- Wisnicz (*Вісніч*), oppidum, 510
- Wisniowieccius Constantinus (*Вишневецький Костянтин*), dux, 486
- Wisniowcus (*Wiszniowiec, Вишневець*), oppidum, 94, 708
- Wisnioweccii (*Wiśniowieccy, Вишневецькі*), nobiles, 226, 380
- Wisnioweccius Hieremias (*Wisniowiecki Jeremia, Вишневецький Ярема*), dux, palatinus Russiae, praefectus Premisliensis, 192, 220, 228, 316, 318, 326, 328, 330, 338, 354, 368, 372
- Wisniowiec (*Вишневець*), oppidum, 604, 608, 724, 736
- Wisniowiecka Anna de Chodotostaw (*Вишневецька Анна з Ходоростава*), magnifica, 736
- Wisniowiecka Catharina de Białoboki (*Катерина з Білобоків*), ducissa in Wiszniowiec, palatina Belzensis, 94

- Wisniowiecki Constantinus Christophorus (*Вишневецький Костянтин Кишитоф*), dux, palatinus Belzensis, 604, 712, 736
- Wisniowiecki Demetrius Georgius (*Думитр Jerzy*) (*Вишневецький Димитр Єжи*), dux, palatinus Belzensis, praefectus campestris militiae, 400, 478, 540, 604, 608, 612, 624, 646
- Wisznia (*Судова Вишня*), oppidum, 736
- Witebsko (*Vitebscus, Witepsko, Вітебськ*), civitas, 58, 394, 434
- Witkovius Lucas (*Vitkowski Lucas, Witkowski Łukasz, Вітковський Лукаш*), archidiaconus, canonicus, decanus capitularis, 208, 230, 232, 240, 246, 248, 266, 280, 288, 392, 446, 456, 470, 502, 504, 532, 544, 546
- Witowius Stanislaus (*Witowski Stanisław, Вітовський Станіслав*), castellanus Sandomiriensis, 322
- Wizyn (*Віцин, Смереківка*), villa, 86
- Wladislaus IV *vide* Vladislaus IV
- Wlodimirus princeps (*Володимир Великий*), dux Russiae, 304
- Włodek Stanislaus (*Stanisław*) (*Влодек Станіслав*), capitaneus Haliciensis, palatinus Belzensis, 234
- Włodimiria (*Włodzimierz, Володимир*), oppidum, 320, 430
- Włodkowiec Joannes (*Jan*) (*Влодкович Ян*), castellanus Haliciensis, haeres in Knichnice, 150
- Woienkowski Stanislaus (*Wojenski Stanisław, Воєнковський Станіслав*), canonicus, decanus, praepositus, 490, 502, 504, 596, 654, 658, 670, 684, 690, 754, 770, 776, 792, 842
- Woiniłowia (*Войнилів*), oppidum, 644
- Woiszanka Catharina (*Katarzyna*) (*Войшанка Катажина*), civissa, 504
- Wolff Aleksandrus (*Aleksander Ludwik von Ludwighausen, Вольф Олександр*), abbas Pelpinensis, 606
- Wolfowicowna Catharina (*Katarzyna*) (*Вольфовичівна Катажина*), civissa, 256
- Wolfowicz Melchior (*Вольфович Мельхіор*), consul, 32, 62
- Wolfowicz Nicolaus (*Mikołaj*) (*Вольфович Миколай*), scabinus, 32
- Wolphowic Josephus (*Jozef*) (*Шольц-Вольфович Юзеф*), civis, geometra, 72, 256, 258
- Wolphowicz Joannes (*Jan*) (*Вольфович Ян*), consul, 504, 770
- Wołhunia *vide* Wołhunia
- Wołoszyszcza (*Волочиськ*), oppidum, 628
- Wołoszow (*Волосів*), villa, 846
- Wołowic (*Волович*), vexillifer Lituaniae, 732
- Wołucki Paulus (*Paweł*) (*Волуцький Павел*), episcopus Camenecensis, 72
- Wonilówek (*Войнилівок*), villa, 288
- Woyniccus (*Wojnicz, Войнич*), oppidum, 430
- Wuiek Jacobus (*Вуек Якуб*), pater, 182
- Wulphovicciani (*Wolphowiczowie, Wulfowicciannes, Вольфовичі*), familia, 216, 504, 770
- Wybranowka (*Вибранівка*), villa, 566
- Wybranowski (*Вибрановський*), generosus, 736
- Wychovii (*Виговські*), familia, 406
- Wychovius Joannes (*Wyhowski, Виговський Іван*), notarius supremus militiae Zarogoscensis, palatinus Kiioviensis, 406, 408, 410, 412, 414, 418, 420, 422, 424, 426, 450, 452, 464, 474, 478, 528, 536
- Wychowscius Constantinus (*Виговський Костянтин*), nobilis, 466
- Wychowscius Daniel (*Wyhowski, Виговський Данило*), legatus Cosacorum, tribunus Peraslaviensis, 398, 406, 426, 466, 474
- Wydzga (*Виджга*), generosus, 458
- Wydzga Joannes (*Jan*) (*Виджга Ян*), subiudex, 282
- Wydzga Joannes Stephanus (*Jan Stefan*) (*Виджга Ян Стефан*), archiepiscopus Gnesnensis, canonicus, episcopus Warmienses, parochus Chodoroviensis, secretarius regius, 224, 242, 244, 294, 398, 690, 692, 720, 788
- Wyrozemski Albertus (*Wojciech*) (*Вироземський Войцех*), frater, 236
- Wysocko (*Висоцько*), oppidum, 772
- Wyspa (*Виспа*), villa, 674
- Wyssovianus (*Височан Семен*), tribunus Cosacorum, 376
- Wyszel (*Вишель*), civis, 330
- Wuzniany (*Вижняни*), villa, 720
- Xaverius Franciscus (*Javier Francisco, Ксав'єр Франциск*), sanctus, 56
- Xiąz (*Ксьонж*), oppidum, 298
- Zabłotowce (*Заболотівці*), villa, 548, 722, 782, 832
- Zabotinus (*Жаботин*), oppidum, 636
- Zacharias (*Zachariasz, Захарій*), presbyter, 338
- Zachnowic Jakub *vide* Sachnowic Jacobus
- Zachnowicz Christophorus *vide* Sachnowicz Christophorus
- Zachorowski Konstanty (*Zachorowscius, Zachorowski, Заторовський Костянтин*), ductor, chiliarchus equitum, 802, 804, 808, 810
- Zachorus (*Загірці*), villa, 708
- Zaleski (*Залеський*), referendarius, 774
- Zaleski Alexandrus (*Aleksander*) (*Залеський Олександр*), vicescapitaneus, 98

- Zaleski Daniel (*Залеський Даніель*), burgrabius arcis, 566
- Załęski Joannes (*Jan*) (*Залеський Ян*), venator curiae regni, 614
- Zalocci (*Заліці*), oppidum, 628
- Zaluscus Andreas Chrysostomus (*Zaluski Andrzej Chryzostom*, *Залуський Анджей Хризостом*), episcopus Czernihoviensis, **Kiioviensis**, **Varni-**ensis, 182, 440, 540, 550, 554, 560, 562, 570, 572, 576, 594, 598, 600, 602, 608, 610, 612, 616, 620, 622, 624, 626, 628, 630, 632, 634, 636, 640, 642, 644, 646, 652, 662, 664, 668, 680, 682, 694, 696, 702, 704, 706, 708, 710, 712, 718, 720, 724, 726, 728, 730, 732, 734, 738, 748, 750, 752, 754, 760, 762, 764, 766, 768, 772, 774, 776, 778, 780, 782, 784, 788, 792, 794, 796, 802, 808, 810, 814, 816, 818, 822, 824, 826, 828, 830, 834, 836, 838, 840, 848, 850, 852, 854, 860, 862, 870, 872
- Zaluski Ludovicus (*Ludwik*) (*Залуський Людовик*), episcopus Premisliensis, 784
- Zamoiscus Joannes (*Zamoiski*, *Zamoyski Jan*, *Замойський Ян*), archiepiscopus, 8, 12, 14, 16, 30, 36, 48, 62, 64, 100, 112, 182, 744
- Zamoiscus Thomas (*Zamoyski Tomasz*, *Замойський Томаш*), palatinus Kiioviensis, 38
- Zamoiski Joannes (*Jan*) (*Замойський Ян*), cancellarius regni, 144, 606
- Zamoiski Joannes (*Jan*) (*Замойський Ян*), palatinus Sandomiriensis, 476, 478
- Zamoscensis episcopatus Armenorum (*Замойське вірменське єпископство*), 136
- Zamoscius (*Zamoscia*, *Zamość*, *Замостя*), oppidum, 304, 330, 344, 346, 450, 586
- Zapororus (*Заболотіє*), villa, 708
- Zaporovia (*Zaporoze*, *Запоріжжя*), 374, 562, 706, 720
- Zarudny Bohdanowicz Samuel (*Зарудний Самійло*), iudex exercitus generalis Cosacorum, 406
- Zaryccius Seraphion (*Zarzycki Serapion*, *Зарицький Серапіон*), vicarius, 338
- Zaslavski Ladislaus Dominicus (*Władysław Dominik*) (*Заславський Владислав Домінік*), дух, palatinus Sandomiriensis, 316, 318, 320
- Zaslavia (*Zaslaw*, *Заслав*), oppidum, 42, 104, 316, 320, 448, 642
- Zaslaviensis Aleksandrus (*Zaslawski Aleksander*, *Заславський Олександр*), дух, 42
- Zaslavski Vladislaus Dominicus (*Заславський Владислав Домінік*), дух, 448
- Zaspit (*Засніт*), гора, 142
- Zawadka (*Завадка*), villa, 736, 764
- Zawołodcia (*Заволоч*, *Завалів*), oppidum, 632
- Zbarazus (*Zbaraz*, *Збараж*), oppidum, 350, 352, 604, 608, 628, 708, 736, 850
- Zboiska (*Збойца*), villa, 808, 810
- Zborovus (*Zborow*, *Зборів*), 110, 352, 354
- Zborowski Alexander de Rytwiany (*Зборовський Олександр з Ритвян*), nobilis, 458
- Zbrozek Michael (*Michał*) (*Зброжек Міхал*), militaris, 642
- Zeborscius Michael (*Zebrowski Michał*, *Жебровський Міхал*), colonellus, 644, 646
- Zebrowski Andrzej Mikolaj (*Жебровський Анджей Миколай*), iudex terrestris, 714
- Zelechovius Stanislaus (*Zelechowski Stanislaw*, *Желеховський Станіслав*), canonicus, 502, 580, 584, 658
- Zeliborski Arsenius (*Arseniusz*) (*Желіборський Арсеній*), episcopus ritus Rutheno-Graeci, 420, 422, 424
- Zelik (*Зелік*), perfidus, 238
- Zieleniecki Antonius (*Antypus*) (*Жданович Антон*), дух Cosacorum, 392, 448
- Zielincius Constantinus (*Zielinski Konstanty*, *Зелінський Костянтин*), archiepiscopus, episcopus Hieropolitanus, suffraganeus Gnesnensis, 8, 12, 856, 866, 868
- Zigmuntowiczowa Piotrowa (*Зигмунтовичева Піотрова*), vidua, civissa, 528
- Zimnawoda (*Зимна Вода*), 502
- Zimnicki Albertus (*Wojciech*) (*Зимницький Войцех*), notarius civitatis, 64
- Zimnowoda (*Zimnowodka*, *Зимна Вода*), villa, 76, 674
- Zimnowodka (*Zimnowudka*, *Холодновідка*), fundus, 502, 558
- Zimnowudka (*Zimnowitka*, *Зимноводка*, *Холодновідка*), villa, 78, 240, 288, 508, 516, 672, 674, 686, 702, 714, 716
- Zimorovicus Bartholomeus (*Zimorowicz Bartłomiej*, *Зіморович Бартоломей*), consul, 110, 116, 140, 142, 144, 146, 196, 198, 214, 468, 530, 576, 580, 590, 594, 598
- Złoczovia (*Złoczow*, *Золочів*), 110, 578, 626, 628, 718, 752, 772, 780, 806
- Złotarenko (*Srebrny*, *Золотаренко Іван*), tribunus Cosacorum, 376, 392, 396, 398
- Złotorowic Michael (*Michał*) (*Злоторович Міхал*), consul, procurator capituli, 864
- Zmiiow Stephanus (*Змеєв Степан*), praefectus Moschorum, 472
- Zoilus (*Зоїл*), grammaticus Graecus, 10
- Zołkievia (*Zołkiew*, *Zulkiew*, *Жовква*), oppidum, 46, 60, 152, 210, 390, 500, 522, 578, 638, 640, 652, 688, 712, 718, 738, 752, 780, 786, 796, 800, 808

- Zołkiewius Bernardus (*Zolkiewski Bernard*, Жолкевський Бернарד), iezuita, 554
- Zołkiewius Lucas (*Zolkiewski Lukasz*, Жолкевський Лукаш), nobilis, 168
- Zołkiewius Stanislaus (*Zolkiewski Stanislaw*, Жолкевський Станіслав), cancellarius regni, dux exercitus generalis, 36, 38, 44, 46, 60, 144, 726
- Zołkiewska Regina de Fulsztyn (*Жолкевська Регіна з Фульштина*), ducissa, uxor Zołkiewii Stanislai, 54, 60
- Zołkiewski Stanislaus (*Stanislaw*) (*Жолкевський Станіслав*), nobilis, 34
- Zołszyn (*Жулчин, Залишин*), villa, 90
- Zołszynski Georgius (*Jerzy*) (*Жулчинський Єжи*), capitaneus Zydachoviensis, 90
- Zor (*Зор-мурза*), murza, 616
- Zorawinski Christoferus (*Жоравінський Христофор*), nobilis, 182
- Zorniscii (*Жорнище*), oppidum, 624
- Zubrza (*Зубра*), villa, 68, 182, 446
- Zulte Wody (*Zultewody*, Жовті Води), area, 308, 310
- Zurakowski (*Жураковський*), nobilis, 702
- Zurawno (*Журавно*), villa, 640, 642, 644, 814
- Zurovia (*Zirow*, Журів), villa, 236, 460, 544, 652
- Zurowice (*Жировичі, Жыровічы*), villa, 432
- Zwanecius (*Жванець*), oppidum, 388, 616
- Zwierschowski (*Зверховський*), pater, 726
- Zychynius Nicolaus (*Zychyni Mikołaj*, Зихіні Миколай), canonicus, 502, 504, 636, 640, 654, 678, 702, 720, 754, 756, 782, 790, 796, 798, 846
- Zydaczoviensis districtus (*Жидачівський повіт*), 548
- Zydatycze (*Гамаліївка, Жидатичі*), villa, 202
- Zydowski Andreas (*Andrzej*) (*Жидовський Анджей*), nuntius terrae, vexillifer Cracoviensis, 762
- Zyndrych Jacobus (*Jakub*) (*Зиндріх Якуб*), civis, 30
- Zyromski Chwalibog Casimirus (*Kazimierz*) (*Жеромський Хвалибог, Жиромський Казимир*), mareschallus confoederatorum Lituanoorum, 486, 496
- Zywert (*Живерт Рейнгольд*), consul, 494
- Zywert Fabianus (*Fabian*) (*Живерт Фабіан*), secretarius regius, 554, 466

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Показчик складено на основі оригінального тексту хроніки, тому всі гасла латиномовні. Фіксуюються також їхні відповідники польською та українською мовами (подані курсивом). Індекс охоплює правові поняття, назви інституцій, професій, церковних і світських урядів, релігійних споруд, предметів побуту, товарів та ремісничих виробів тощо. Терміни наведено в тій формі однини чи множини, у якій вони найчастіше вживалися в тексті. Розбудовані гасла мають підгасла (відокремлені одним або двома середніми тире), що містять відповідний відіменниковий прикметник або родовий відмінок іменника. Більшість таких підгасел вказують на географічний компонент назви. Подібні або синонімічні поняття не об'єднувалися в одне гасло, а пов'язувалися між собою через перехресні посилання (*vide*). Усі гасла та підгасла (за винятком географічного компонента) було перекладено українською мовою.

- abbas, abbat (абат), 24, 156, 170, 172, 276, 432
(archimendrita), 568, 572, 824
– Hebdoviensis, 570
– Pelplinensis, 606
– Plocensis, 16
– Sieciechoviensis, 196, 294
– Vilnensis, 432
- abbatia (абатство), 174, 194, 264, 398, 678
– Andreoviensis, 662, 678, 684
– Cierveniensis, 282
– Clarae Tumbae, 392
– Premetensis, 392
– Sieciechoviensis, 184
- abbatissa (абатиса), 104, 106, 230, 242, 286, 468, 524, 662, 686, 740, 742, 744, 746, 748
- ablegatus (посланець), 136, 152, 340, 404, 408, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 550, 582, 774, 820, 838, 866; *vide* deputatus
– Cosacorum (козацький), 774
– imperatoris (імператорський), 848
– pontificis (папський), 734
- absolutio (звільнення, розгрішення), 16, 68, 132, 150, 272, 766, 824, 826, 842, 858
- academia (академія), 264
– Cracoviensis, 382, 566, 786; *vide* universitas Cracoviensis
– in Leopoli, 486, 488
– Kiioviensis, 452
– Stanislavoviensis, 548
- acatholicus (некатолик, протестант), 130, 182, 254, 362, 382, 470, 494, 498; *vide* Luterani
- acie (бойовий порядок, битва), 36, 86, 192, 218, 220, 308, 310, 322, 380, 400, 404, 408, 470, 476, 486, 510, 512, 530, 542, 572, 584, 610, 612, 644, 646, 648, 652, 726, 728, 730, 732, 802, 808, 814, 836, 852, 870; *vide* batalia, certamen, proelium, pugna
- acinaces (шабля, ятаган), 18, 36, 342, 378, 612; *vide* framea
- acta (акти), 8, 12, 34, 198, 206, 274, 348, 384, 440, 502, 560, 582, 714
– capellae Domagalicianae *vide* manuscripta capellae Domagalicianae
– capitularia, capituli (канітули), 12, 16, 20, 30, 32, 34, 36, 40, 42, 46, 48, 54, 56, 60, 62, 70, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 98, 102, 108, 150, 166, 182, 184, 186, 188, 194, 200, 202, 204, 206, 208, 212, 214, 220, 224, 226, 230, 232, 234, 236, 240, 244, 246, 248, 252, 254, 258, 278, 280, 282, 284, 286, 288, 294, 296, 298, 346, 348, 350, 354, 356, 358, 360, 372, 374, 382, 384, 386, 390, 392, 398, 438, 450, 454, 456, 470, 484, 488, 490, 500, 502, 504, 506, 508, 516, 530, 532, 534, 536, 538, 544, 546, 548, 552, 554, 556, 558, 560, 564, 566, 568, 570, 572, 574, 596, 598, 600, 602, 618, 622, 624, 638, 640, 654, 656, 658, 664, 666, 670, 672, 674, 678, 682, 684, 686, 690, 700, 702, 712, 714, 716, 722, 736, 738, 754, 756, 762, 768, 770, 776, 778, 782, 788, 790, 792, 804, 806, 820, 822, 832, 838, 840, 842, 844, 846, 848, 854, 856, 858, 862, 864, 866, 868
– castrensia (городські), 150, 182, 228, 522, 678, 776
– – Stęzicensia, 204
– – Varsaviensis, 160, 162, 488

- collegii sociatatis Jesu *vide* manuscripta collegii sociatatis Jesu
comitiis (*сеймові*), 550
- consistorii, consistorialia (*консисто́рські*), 14, 16, 28, 30, 32, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 76, 78, 84, 88, 90, 94, 98, 100, 108, 110, 112, 150, 152, 162, 194, 200, 202, 204, 206, 208, 212, 222, 226, 234, 236, 238, 242, 244, 248, 250, 252, 254, 256, 258, 260, 264, 266, 268, 270, 272, 274, 276, 278, 280, 282, 284, 286, 288, 296, 298, 320, 358, 360, 374, 384, 386, 392, 398, 438, 440, 444, 446, 448, 458, 462, 470, 484, 490, 502, 504, 510, 516, 518, 528, 534, 538, 544, 546, 548, 550, 554, 564, 566, 596, 622, 658, 660, 666, 672, 676, 680, 684, 686, 688, 690, 692, 694, 716, 718, 720, 724, 736, 738, 740, 754, 756, 758, 764, 772, 776, 778, 784, 788, 806, 822, 840, 860
- – Premisliensis, 738
- consularia, consulum, civitatis, civilia (*ра-
ецькі, міські*), 18, 20, 22, 30, 32, 34, 40, 42, 48, 54, 56, 58, 60, 72, 80, 82, 84, 86, 88, 98, 100, 102, 112, 116, 118, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 136, 138, 140, 164, 166, 182, 188, 190, 196, 198, 202, 204, 206, 208, 210, 216, 218, 222, 224, 226, 228, 230, 234, 250, 254, 258, 260, 262, 266, 284, 288, 292, 294, 298, 310, 312, 316, 318, 326, 328, 330, 342, 344, 346, 348, 354, 358, 360, 392, 398, 402, 412, 428, 446, 448, 450, 452, 458, 470, 486, 490, 518, 522, 530, 534, 538, 560, 572, 596, 598, 600, 622, 624, 628, 638, 658, 660, 666, 676, 688, 718, 760, 772, 780, 788, 800, 804
- – peculiaria civitatis (*міські особливі*), 30, 46, 48, 56, 214, 222, 448
- conventus Bernardinorum *vide* manuscripta conventus Bernardinorum
- conventus Carmelitorum calceatorum *vide* manuscripta conventus Carmelitorum calceatorum
- conventus reformatorum Sancti Francisci *vide* manuscripta reformatorum Sancti Francisci
- conventus monialium Benedictarum *vide* manuscripta monialium Benedictarum
- ecclesiae (*церковні*), 398
- iudicii tribunalitii (*трибунальського суду*), 568
- – Petricoviensis, 544, 568, 570
- regia (*королівські*), 122
- synodi (*синодальні*), 306
- actuarius (*правник*), 714
- acuarius (*голкар*), 190
- adcitatio (*позов*), 274; *vide* citatio
- administratio (*адміністрування*), 60, 62, 64, 68, 78, 102, 128, 134, 158, 174, 212, 224, 254, 262, 264, 266, 276, 288, 290, 292, 328, 348, 374, 456, 458, 490, 530, 534, 538, 564, 580, 622, 664, 678, 690, 756, 794, 844, 868
- administrator (*адміністратор*), 12, 188, 242, 248, 260, 280, 290, 292, 398, 534, 554, 654, 658, 660, 666, 674, 676, 678, 680, 692, 700, 712, 822, 844, 846, 848, 856, 872; *vide* commendarius
- abbatiae (*абатства*), 264, 282, 392, 684
- hospitalis (*шпиталю*), 62, 242, 288; *vide* provisor hospitalis
- administrator Prussiae (*адміністратор Пруссії*), 464, 466
- adorationes, *poklony* (*поклони*), 432, 434
- advitalitas (*пожиттєвість*), 184, 622
- advocatia (*війтівство*), 156, 174
- advocatus civitatis (*міський війт*), 42, 108, 138, 174, 176, 190, 456, 804
- caesarum curia (*суддя придворних суддів*), 258
- iurisdictionis Sancti Joannis (*юрисдики Св. Івана*), 240, 820
- aedes (*дім*), 46, 76, 128, 268, 520, 642, 844; *vide* aedificium, domus
- sacra (*свящина*), 232, 264, 314, 334, 738
- aedicula (*домівка, хата*), 56, 118, 142, 334; *vide* domicilium
- aedificium (*споруда, будова*), 10, 62, 86, 118, 226, 294, 314, 344, 458, 524, 656, 688, 694, 738, 808, 814; *vide* aedes, domus
- aedituus (*захристиянин*), 66, 138
- aerarium (*скарбниця*), 80, 144, 156, 262, 324, 328, 330, 338, 446, 468, 500, 522, 624, 640, 652, 782; *vide* fiscus, gazophilacium, thesaurus
- aeruscatores (*фальшивомонетники*), 466
- aes (*гроші, готівка*), 10, 186, 318, 384, 418, 428, 438, 444, 464, 492, 658, 830; *vide* moneta, nummus, pecunia parata
- caldarii (*бронза*), 582, 864
- cupreum (*мідь*), 222
- honorarium (*платня, винагорода*), 344, 396, 414, 542; *vide* iurgelt, merces, pensio, stipendium
- aethnici, ethnici (*погани, язичники*), 152, 178, 192, 476, 482, 652; *vide* pagani
- affines (*кревні*), 32, 174, 364, 390, 494, 528, 634, 638, 670, 708; *vide* consanguinei, domestici, propinqui
- agaso (*конюх*), 362; *vide* equiso
- agger (*гребля, насип*), 312, 322, 404, 448, 480, 526, 612, 644, 688, 764, 822

- agmen, agmina (*загін, загони, громада*), 48, 74, 320, 332, 346, 352, 358, 366, 368, 376, 378, 394, 400, 430, 472, 480, 496, 582, 624, 626, 628, 630, 642, 644, 696, 724, 728, 730, 772, 810, 814; *vide cohortes*
- agrarius (*селянин*), 220
- agrestes, agrestes (*селяни*), 46, 190, 302, 324, 304, 332, 334, 350, 388, 432, 464, 478, 520, 630, 632, 642, 654, 760, 784; *vide agricolae, coloni, rustici, villani*
- agri (*поля*), 10, 38, 48, 88, 110, 160, 174, 274, 276, 308, 330, 408, 578, 580, 582, 668, 774, 794
- agricolae (*селяни*), 148, 264, 350; *vide agrestes, coloni, rustici, villani*
- alimentum (*харчування*), 32, 154, 206, 350, 432, 508, 726, 730, 806, 844; *vide alimonia, victus alimonia (харч, прожива)*, 154, 508, 652, 724, 802, 840; *vide alimentum, victus*
- altare, altaria (*вiстар, вiстари*), 18, 28, 30, 32, 36, 40, 46, 64, 66, 76, 78, 94, 96, 100, 106, 110, 112, 118, 122, 126, 140, 150, 152, 180, 186, 202, 212, 230, 250, 252, 266, 284, 286, 296, 298, 334, 336, 348, 386, 392, 430, 432, 442, 444, 472, 496, 498, 500, 504, 526, 528, 548, 564, 576, 588, 592, 634, 670, 682, 686, 716, 748, 754, 770, 786, 790, 796, 806, 858; *vide ara* – *alabastrinum (алебастровий)*, 216, 770 – *Beati Joannis Cantii (Св. Яна з Кентів)*, 216, 504 – *Beatissimae Mariae Virginis (Пречистої Діви Марії)*, 526, 780 – *siborii (з циборієм)*, 622, 632, 504 – *confraternitatis Misericordiae (братства милосердя)*, 18 – *Divi Nicolai (Св. Миколая)*, 214 – *Divi Rochi (Св. Рох)*, 58, 82, 166, 202, 224, 240 – *dominorum consulum (раецький)*, 496 – *flagellationis (бичівників)*, 504 – *maius (великий)*, 28, 44, 64, 68, 78, 140, 184, 186, 238, 256, 258, 286, 330, 332, 338, 440, 444, 516, 526, 574, 582, 638, 694, 722, 772, 798, 848, 856, 866, 868 – *Armenorum (вірменської церкви)*, 128 – *mansionariorum (мансiонарiїв)*, 602, 694 – *marmoreum (мармуровий)*, 80, 216 – *Odnovianum vide altare Zuravinscianum* – *quadratum (квадратний)*, 206 – *Sacratissimi Corporis Christi (Пресвятого Божого Тiла)*, 506, 548, 664, 842 – *Sancti Josephi (Св. Йосифа)*, 338 – *Sancti Michaelis Archangeli (Св. архангела Михаїла)*, 348, 390 – *Sanctissimae Trinitatis (Пресвятої Трійці)*, 216, 504, 506, 658, 736, 754, 770, 842, 846, 848 – *Sanctissimi Sacramenti (Пресвятої Євхаристії)*, 20 – *Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli (Св. Петра і Павла)*, 292 – *Zuravinscianum (Odnovianum) (Журавенського, Одновського)*, 150, 202; *vide ara Zuravinscianum*
- altarista (*альтариста*), 18, 150, 200, 716, 718 – *in ecclesia Kalussiensis*, 288
- alternata (*почерговість*), 178, 278
- ambona (*амвон*), 64, 66, 128, 222, 244, 268, 270, 274, 320, 348, 438, 782, 842, 856; *vide cathedra, praedicatorium*
- amnestia, amnistia (*амністія, прощення*), 70, 452, 466, 498, 572, 792, 870
- amnis (*ріка*), 314, 436, 472, 516, 594, 614, 644, 652; *vide fluvius*
- anabaptista (*анабаптист*), 158, 160
- anathema (*анафема*), 130, 568, 794, 838; *vide interdium*
- ancilla (*служниця*), 104, 362, 364
- andron (*галерея, коридор*), 146
- anfractus iuris (*викривлення права*), 70
- anfractus viarum (*роздоріжжя*), 38, 724
- angulus (*наріжник, кут*), 146, 834
- anima (*душа, дух*), 12, 16, 36, 38, 40, 46, 70, 74, 90, 106, 108, 110, 118, 120, 142, 154, 178, 180, 182, 186, 188, 216, 220, 232, 238, 242, 246, 254, 266, 274, 280, 300, 304, 306, 322, 324, 362, 364, 376, 378, 380, 386, 398, 424, 426, 428, 432, 434, 440, 442, 452, 454, 458, 462, 466, 468, 474, 478, 484, 492, 496, 504, 518, 522, 526, 528, 532, 544, 552, 554, 556, 592, 602, 604, 620, 638, 640, 652, 662, 664, 670, 720, 722, 724, 736, 740, 748, 750, 754, 760, 766, 780, 784, 792, 812, 826, 828, 830, 846, 866, 868
- animadversio (*кара, покарання*), 20, 702, 730
- annales (*аннали*), 8, 116, 304, 530, 536, 592, 676, 684; *vide manuscripta* – *conventus Sancti Francisci (конвенту Св. Франциска)*, 618; *vide manuscripta conventus reformatorum Sancti Francisci*
- annatae (*річні чинші*), 156, 172; *vide census*
- anniversarium (*щорічне поминання*), 16, 34, 36, 150, 200, 224, 246, 288, 294, 360, 362, 364, 450, 456, 470, 530, 564, 618, 656, 666, 670, 674, 714, 754, 770, 788, 792, 840, 842, 846, 866
- annona (*збіжжя*), 54, 330, 398, 470, 474, 492, 500, 508, 610, 614, 624, 634, 650, 710, 724, 730, 732; *vide fruges, frumentum*

- annulus (*перстень*), 230, 766
 – piscatoris (*рибалки*), 194, 202, 272, 392, 462
 annus gratiae (*рік ласки*), 206, 280, 284, 288, 554, 560, 654, 764, 844, 856
 ansa, *клатка* (*дверна ручка*), 70, 362
 antesignanus (*вождь, провідник*), 148, 212, 314, 332, 376, 512, 724; *vide* praefectus
 – Cosacorum (*козацький*), 526, 540
 antistes (*пастир, єпископ*), 86, 244, 366; *vide* episcopus, praesul
 – Nicopoliensis, 392
 – Premisliensis, 664
 apotheca (*аптека*), 20; *vide* aromataria, pharmacopaeum
 apothecaria (*аптекаря*), 72
 apothecarius (*аптекаря*), 20, 344; *vide* aromatarius, pharmacopola
 apparatus (*спорядження, начиння, приготування*), 30, 50, 258, 280, 318, 324, 326, 330, 392, 438, 492, 554, 578, 602, 658, 662, 682, 696, 750, 752; *vide* parata, paramentum
 – armorum, bellicus (*військове спорядження*), 426, 428, 484
 appellatio (*апеляція*), 64, 70, 72, 158, 170, 202, 210, 276, 798
 arparium (*пасіка*), 674
 approbatio (*схвалення, підтвердження*), 58, 70, 88, 108, 122, 142, 150, 188, 202, 204, 226, 242, 244, 250, 502, 516, 570, 684, 688, 718; *vide* confirmatio
 ara (*вістар, жертвник*), 216, 256, 314, 366, 564, 590, 632; *vide* altare
 – Beati Joannis Cantii (*Св. Яна з Кентів*), 846
 – Beati Stanislai Kostka (*Св. Станіслава Костки*), 632
 – Crucifixi (*Розп'ятого Христа*), 582
 – Divi Andreae (*Св. Андрія*), 142
 – Immaculatae Conceptae Virginis (*Пречистої Діви*), 548
 – Sancti Joseph (*Св. Йосифа*), 462
 – Zurawinsciana (*Журавенський*), 504; *vide* altare Zurawinscianum
 arbiter (*полюбовний суддя*), 16, 278
 arbitramentum (*полюбовний суд*), 70
 arbitrium (*постанова, ухвала*), 40, 92, 94, 120, 126, 190, 218, 254, 258, 270, 340, 342, 346, 348, 378, 450, 480, 482, 600, 624, 648, 704, 736, 742, 750, 798
 arca (*скриня*), 792
 arcera (*карята*), 872; *vide* rheda
 archiatrones (*придворні лікарі*), 812
 archidiaconus (*архидиякон*), 44, 62, 78, 86, 88, 194, 242, 254, 278, 390, 434, 446, 500, 532, 546, 552, 556, 558, 654, 658, 666, 674, 676, 678, 690, 720, 782, 800, 832, 842, 844, 848, 858, 864, 866, 872
 – Camenecensis, 560
 – Cracoviensis, 162, 392
 – Pułtoviensis, 656
 – Unieioviensis, Unioviensis, 568, 570
 archidioecesis (*архидієцезія*), 8, 12, 16, 44, 78, 82, 88, 114, 186, 188, 204, 212, 220, 236, 248, 254, 272, 274, 356, 358, 386, 390, 454, 470, 474, 538, 548, 552, 568, 642, 662, 666, 670, 692 (*archidiecezya*), 700, 722, 768, 792, 816, 822, 834, 840, 846, 854, 856, 868; *vide* archiepiscopatus
 – Gnesnensis, 692
 archiducissa Austriae (*архикняжна Австрії*), 562
 archiepiscopatus (*архiepiscopство*), 8, 10, 14, 62, 184, 188, 194, 196, 240, 260, 280, 474, 560, 638, 656, 658, 678; *vide* archidioecesis
 – Armenorum (*вірменське*), 598, 684
 archiepiscopus (*архiepiscоп*), 8, 12, 14, 16, 22, 24, 26, 28, 30, 34, 36, 40, 44, 46, 62, 68, 70, 82, 84, 100, 108, 118, 124, 138, 140, 152, 178, 180, 182, 184, 186, 188, 194, 196, 214, 216, 222, 226, 230, 232, 234, 240, 242, 244, 246, 248, 252, 270, 272, 274, 276, 280, 282, 284, 290, 296, 298, 304, 320, 356, 358, 384, 386, 390, 392, 394, 434, 436, 448, 452, 456, 458, 460, 502, 504, 506, 510, 516, 530, 558, 560, 568, 578, 606, 618, 638, 654, 658, 662, 666, 678, 680, 682, 684, 686, 688, 714, 720, 722, 730, 740, 742, 744, 750, 756, 764, 766, 768, 770, 804, 854, 856, 866, 868; *vide* metropolitanus
 – Armenorum (*вірменський*), 134, 136, 204, 216, 238, 254, 292, 386, 452, 598, 690, 778, 800, 804, 820
 – Ephesinus, 690
 – Gnesnensis, Gneznensis, 168, 170, 182, 200, 248, 316, 398, 508, 510, 570, 598, 606, 690, 720, 736, 788
 – Haliciensis, 40, 96
 – Larissenus, 164
 – Luceoriensis et Ostroviensis unitus, 24
 – Polocensis unitus, 24, 58, 306, 430, 432, 436
 – Pragensis, 790
 archimandritus, *archimandrita* (*архимандрит*), 24, 104
 – Kiioviensis, 148
 archipraesul (*архипастир*), 8, 14, 16, 22, 32, 34, 36, 40, 44, 46, 50, 52, 56, 60, 70, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 100, 104, 108, 112, 130, 132, 136, 138, 140, 142, 144, 146, 150, 160, 162, 164,

- 166, 168, 180, 182, 184, 186, 188, 190, 194, 200, 204, 208, 226, 230, 232, 234, 244, 248, 254, 258, 260, 262, 264, 268, 270, 272, 274, 278, 280, 282, 284, 286, 288, 294, 296, 298, 320, 348, 354, 358, 360, 372, 374, 384, 446, 454, 456, 458, 460, 462, 484, 488, 490, 492, 498, 500, 502, 504, 522, 526, 528, 530, 534, 538, 544, 546, 548, 552, 556, 560, 564, 566, 574, 578, 590, 596, 602, 618, 638, 642, 654, 664, 666, 678, 682, 684, 690, 700, 712, 716, 738, 740, 742, 744, 750, 752, 754, 756, 758, 764, 768, 770, 776, 778, 790, 792, 796, 806, 844, 866
- archipresbiter Cracoviensis (*краківський архи-пресвітер*), 490
- architectus (*архітектор*), 10, 800
- archivum (*архів*), 16, 166, 184, 200, 204, 206, 208, 212, 220, 226, 230, 240, 260, 278, 280, 356, 456, 470, 566, 580, 638, 686, 690, 722, 788, 798, 846, 856
- arcubiae civiles (*ціпаки, сторожа*), 84, 262
- arcula (*схринька, шафка*), 168, 362; *vide* pisacothesa
- arcus (*арка, перехід*), 146, 284, 804
- arcus (*лук*), 86, 630, 718, 732, 810
- area (*площа, ділянка*), 32, 54, 98, 142, 172, 208, 234, 252, 258, 376, 434, 458, 462, 522, 558, 580, 582, 682, 688, 810, 816, 818; *vide* fundus
- arrenda (*оренда*), 174, 200, 670, 756, 828, 846
- arendatores (*орендарі*), 622; *vide* tenentarius
- arestum *vide* arrestum
- argentum (*срібло*), 16, 60, 112, 118, 128, 140, 178, 278, 286, 296, 318, 324, 328, 330, 438, 466, 474, 488, 490, 502, 506, 554, 574, 588, 606, 638, 658, 794, 800, 822, 842, 862
- Argiani, Argiani (*аріані*), 454, 618
- arma (*герб, гербовий щит*), 194, 282, 516; *vide* insigne, stemma
- arma (*зброя, війська*), 10, 18, 30, 34, 36, 38, 44, 46, 50, 82, 84, 98, 102, 148, 206, 218, 262, 300, 318, 324, 326, 330, 332, 340, 348, 352, 358, 364, 366, 368, 370, 372, 374, 378, 388, 394, 396, 400, 408, 410, 412, 420, 422, 426, 446, 448, 464, 472, 474, 478, 480, 508, 510, 512, 514, 520, 526, 530, 532, 536, 538, 540, 554, 568, 578, 580, 586, 592, 594, 602, 608, 610, 614, 616, 620, 626, 628, 636, 640, 644, 646, 648, 650, 670, 682, 694, 708, 720, 724, 726, 730, 732, 750, 752, 768, 812, 828, 836, 848, 854, 860, 866, 870; *vide* armatura; copiae, exercitus, militia
- arma manuales (*стрільба*), 332; *vide* bombardam manualis, sclopus
- armamentarium (*арсенал, артилерія*), 344, 394, 538, 812, 862; *vide* tormentarium pulveris; artilleria
- regius (*королівський арсенал*), 578
- armamentarius (*артилерист*), 378
- armatura (*зброя*), 38, 148, 386, 480, 610, 718, 726; *vide* arma
- Armena (*вірменка*), 420
- armenta (*худоба*), 542, 586, 594, 784, 804, 860; *vide* pecora, pecus
- Armenus, Armeni (*вірменин, вірмени*), 18, 46, 58, 64, 80, 84, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 136, 138, 140, 162, 164, 166, 188, 196, 206, 216, 244, 254, 330, 338, 340, 386, 452, 518, 524, 536, 588, 590, 682, 684, 690, 800, 810, 820
- Catholici (*католики*), 120
- disuniti (*неуніати*), 210
- Nosohacenses (*носохачевські*), 116
- uniti (*уніати*), 120
- aromata (*ароматне зілля*), 656
- aromataria, aromathoria (*аптека*), 20, 216, 660; *vide* apotheca, pharmacopaeum
- aromatarius (*аптекарь*), 656; *vide* apothecarius, pharmacopola
- arrestum, arestum (*арешт*), 130, 196, 264, 426, 774
- Arriani *vide* Ariani
- ars sciographicae (*мистецтво перспективи*), 806
- artes liberales (*вільні науки*), 214, 392
- artifices (*ремісники*), 30, 54, 110, 222, 330, 556, 580; *vide* contubernales, mechanici
- artificium (*ремесло, мистецтво*), 32, 34, 80, 198, 200, 222, 224, 256, 302, 350, 540, 812
- artilleria, artileria (*артилерія*), 402, 712; *vide* armamentarium
- арх (*замок*), 142, 146, 152, 160, 238, 314, 342, 396, 410, 426, 464, 506, 542, 578, 620, 624, 628, 634, 708, 724, 730; *vide* castrum, claustrium, fortalitiium
- Brodensis, 370
- Chocimensis, Chotimensis, 578, 608, 614, 708
- Cracoviensis, 188, 194, 654
- Haliciensis, 234
- in Barium, 320
- in Lachovice, 470
- in Połonka, 472
- in Pragaе, 504
- in Trembowla, 632
- Krupiec, 518
- Leopoliensis, 534, 566
- – inferior (*Низький*), 496
- – superior, maior, sublimis (*Високий*), 332, 336, 342, 344, 402, 404, 578, 808, 854

- murata (*мурований*), 522
- Podhaiecensis, 850
- Połocensis, 432
- Varsaviensis, 816
- vetus (*старий*), 630
- Zbarensis, 628
- Złoczoviensis, 712
- Zwanensis, 708
- as (*фунт*), 208; *vide libra*
- asceterium (*монастир*), 18, 92, 500, 532, 742; *vide claustrum, coenobium, conventus, domicilium, monasterium, receptacula*
- unitorum Belzensi, 352
- aspri (*аспри*), 54, 80
- assawuł, assawula (*осавул*), 344, 414, 424
 - exercitus Zaporożcensis (*війська Запорозького*), 406
- assecuratio (*забезпечення, запевнення*), 298, 588, 854, 862
- assultus (*напад, атака*), 208, 350, 416, 422, 450, 476, 478, 482, 582, 610, 612, 620, 728, 818, 850; *vide insultus*
- astrologia (*астрологія*), 592
- astrologus (*астролог*), 382
- astronomia (*астрономія*), 382
- astronomus (*астроном*), 672, 676, 678
- auditor nuntii (*аудитор нунція*), 70, 320, 524, 724
- Augustiniani, Augustiani (*августинці*), 560, 564, 680, 716, 800
- aula (*двір*), 50, 82, 244, 334, 356, 434, 438, 522, 580, 600, 688, 806, 808, 814, 870
 - Herbutoviana (*двір Гербурта*), 742
 - regia, regis (*королівський*), 170, 174, 370, 374, 664, 734, 784, 814, 868
 - senatoria (*сенаторів*), 498
- aulicus (*слуга, дворянин*), 174, 202, 260, 406, 434, 506, 514, 586, 606; *vide famulus, servitores, socius*
- aureus (*золотий*), 36, 110, 278, 490, 514, 754, 846, 856
 - Hungaricalis (*угорський*), 314, 340, 552, 660, 754, 846
 - lupinus (*«вовчий»*), 60
- aurifaber (*золотар*), 36, 292, 330
- aurum (*золото*), 16, 28, 30, 40, 60, 94, 110, 112, 118, 128, 140, 144, 178, 184, 186, 278, 318, 324, 428, 438, 456, 466, 502, 506, 512, 526, 552, 574, 582, 588, 606, 614, 620, 640, 656, 688, 754, 794, 806, 822, 854
- baccalaureus (*бакалавр*), 214
- baculum (*палиця, патерія*), 268, 300, 332, 510, 520, 744, 816
- balneator (*лазняр*), 514
 - balneum (*лазня*), 56, 82, 110, 166, 228, 512; *vide therma*
- banitio (*баниція*), 490
- baptismum (*хрещення*), 134, 302, 304, 430, 502, 572, 604, 662, 694
- baptisterium (*хрестильниця*), 504, 582
- barbari (*варвари*), 46, 48, 168, 312, 316, 324, 376, 466, 542, 572, 612, 626, 644, 650, 804
- Basiliani (*василіяни*), 500
- basilica (*базиліка*), 10, 144, 146, 214, 616; *vide ecclesia, templum*
 - cathedralis Cracoviensis, 604, 636
 - Czestochoviensis, 438
 - Sancti Joannis Varsaviae, 598
- bassa *vide passa*
- batalia, battalia (*битва*), 734, 782, 808; *vide acie, certamen, proelium, pugna*
- batteriae (*батареї*), 402, 414, 420, 638
- beatificatio (*беатифікація*), 32, 58, 100, 114, 298, 334, 348, 456, 566, 676
- beglerbey, beglerbegus (*беглербей*), 614, 626, 628
- bellator (*воjak*), 10, 46, 84, 144, 148, 228, 310, 320, 330, 350, 366, 402, 512, 572, 624, 628, 644, 694, 704, 826; *vide miles*
- bellum (*війна*), 24, 30, 32, 34, 46, 50, 52, 54, 86, 90, 102, 110, 148, 156, 174, 184, 198, 220, 228, 276, 294, 300, 302, 306, 308, 316, 318, 320, 322, 324, 326, 330, 338, 340, 350, 352, 354, 358, 360, 366, 372, 378, 388, 392, 394, 396, 400, 416, 418, 422, 426, 440, 442, 444, 446, 448, 450, 458, 464, 468, 470, 472, 474, 476, 480, 482, 486, 492, 500, 512, 516, 520, 530, 542, 546, 554, 562, 568, 572, 576, 592, 594, 598, 608, 610, 612, 616, 620, 626, 628, 630, 632, 634, 636, 640, 642, 644, 646, 648, 650, 652, 662, 668, 672, 676, 696, 698, 700, 706, 708, 720, 724, 726, 732, 750, 774, 780, 784, 796, 804, 810, 812, 814, 816, 836, 840, 848, 854, 860, 862, 864, 870
 - Chotimensis, 14
 - civile (*громадянська*), 62, 262, 792
 - Cosaticum, Cosacorum (*козацька*), 300, 372, 384, 446, 524, 792, 828
 - Moschoviticum (*московська*), 34, 144, 192, 198, 536, 792, 828
 - Prutenicum (*прутська*), 218
 - Scythicum (*татарська*), 828
 - Sueticum (*шведська*), 466, 792, 828
 - Turcicum (*турецька*), 38, 538, 562, 640, 652, 680, 688, 694, 794
 - Viennense (*віденська*), 698, 708
- Benedictinae (*бенедиктинки*), 18, 74, 104, 230, 242, 244, 286, 468, 484, 522, 596, 662, 686, 740, 744, 746
 - Chefminenses, 742

- beneficium (*бенефіцій, благодіяння, ласка*), 10, 14, 32, 42, 50, 66, 94, 106, 110, 128, 154, 156, 160, 170, 172, 174, 186, 236, 258, 286, 310, 340, 360, 362, 370, 372, 376, 378, 392, 440, 442, 450, 458, 490, 502, 514, 548, 586, 596, 604, 636, 640, 670, 702, 722, 776, 786, 798, 810, 820, 822, 840, 862; *vide praestimonium*
- Bernardini, *Bernardyni* (*бернардинці*), 14, 114, 140, 142, 144, 178, 250, 274, 334, 418, 462, 510, 580, 582, 584, 590, 592, 622, 638, 838; *vide patres Sancti Francisci de observantia, observantes*
- Hierosolimi, 650
 - Varsavienses, 816
- Bernardynki, 414, 582
- Biblia Sacra (*Святе Письмо*), 182; *vide Scriptura Sacra*
- bibliotheca (*бібліотека*), 74, 212, 224, 240
- bipennes (*двосічні сокири*), 480, 518, 520; *vide securis*
- blasphemia (*богохульство*), 30, 116, 122, 124, 130, 140, 154, 336, 476, 482, 748, 760, 766
- boiari (*бойари*), 726
- bombarda (*мала гармата, стрільба*), 50, 86, 262, 332, 358, 400, 404, 406, 480, 518, 528, 584, 612, 810, 812
- manualis (*ручна*), 424; *vide arma manuales, sclopus*
- bona (*маєтки*), *passim*
- bonum publicum, commune (*громадське, публічне добро*), 20, 82, 86, 98, 208, 246, 330, 416, 420, 510, 540, 562, 594, 680, 696, 758, 764, 788, 818, 830, 850
- boves (*воли*), 300, 378, 634, 706, 724, 728, 752
- bractea (*бляха*), 88
- braxatorium (*бровар*), 250
- breve apostolicum (*апостольське брєве*), 64, 194, 108, 202, 274, 384, 462, 542, 560, 676, 678, 688, 736, 754
- bulla (*булла*), 14, 22, 40, 88, 100, 114, 120, 122, 150, 244, 282, 284, 348, 392, 678, 762, 794, 866
- burgabius (*бурґрабій*), 190, 238, 342, 506, 534, 566
- butyrum (*масло*), 802
- caballi (*в'ючні коні*), 400
- casadaemon (*напів-демон*), 512
- cadaver (*труп*), 46, 58, 320, 346, 350, 370, 380, 388, 396, 472, 478, 512, 514, 542, 556, 630, 650, 698, 814
- cadavericij, *mogily* (*могили*), 512; *vide coemetorium*
- caeremonia, *ceremonia* (*церемонія*), 112, 122, 134, 144, 248, 656, 660, 682, 744, 746
- caesar (*цезар, імператор*), 38, 198, 304, 398, 504, 696, 700, 776, 822, 848; *vide imperator*
- Turcarum (*турецький*), 582; *vide imperator, sultanus, tyranus Turcarum*
- calcei (*чоботи*), 416
- calix (*келіх, потир*), 36, 44, 56, 186, 200, 240, 386, 588, 662, 672; *vide vasculum*
- Calmucenses (*калмики*), 710
- Cameldulenses (*камельдули*), 604, 654
- camera charitatis (*скарбниця милосердя*), 80, 166, 224, 360, 456, 484
- campana, *campanae* (*дзвін, дзвони*), 16, 40, 128, 140, 356, 362, 380, 402, 428, 434, 438, 460, 468, 554, 556, 584, 678, 800, 804, 818, 856, 858, 864
- Joannis (*Яна [Скарбека]*), 864
 - magna Wilczkoviāna (*великий Вільчека*), 674
- campanator (*дзвонар*), 40
- campestris, *campi* (*поля*)
- Budziacenses, Budziaki, 206, 212, 308, 540
 - Camenecenses, 724, 752
 - Cecorenses, 512, 578, 608
 - Chotimenses, 620
 - deserta (*порожні*), 168, 752
 - Leopolienses, 52
 - Oczakovienses, 220
 - Skniłovicenses, 848
 - Sniatinenses, 706
 - Varsavienses, 838
- campiductor exercitus (*польний гетьман*), 510, 608, 662, 666, 850; *vide campidux, dux campestris exercitus, magister equitum, praefectus militiae*
- magni ducatus Lituaniae (*литовський*), 608, 792
- campidux (*польний гетьман*), 310, 312, 372, 374, 376, 386, 400, 850; *vide campiductor, dux campestris, magister equitum, praefectus militiae*
- canale (*канал*), 198, 544, 590
- cancellaria (*канцелярія*), 162, 354
- castrensis (*городська*), 720
 - regni (*королівська*), 560, 570
 - Romana (*римська*), 754
 - tribunalis (*трибунальська*), 570
- cancellariatus (*посада канцлера*), 296, 384, 516
- cancellarius (*секретар*), 426
- capituli (*канцлер капітули*), 516, 544, 672, 682, 686, 700, 714, 722, 738, 754, 756, 788, 798, 806, 840, 846
 - reginae (*королеви*), 664, 682
 - supremus Lituaniae (*литовський*), 608
 - supremus regni (*королівства*), 60, 176, 606, 608

- candela (*свічка*), 18, 66, 68, 124, 150, 238, 324, 396, 444, 496, 504, 622, 864
– farina (*порошкова*), 20
- candelabrum (*канделябр*), 106, 184, 246, 296, 588
- canon (*податок*), 62, 132, 234, 238, 280, 754;
vide exactio
- canones (*канони*), 62, 68, 136, 138, 152, 170, 176, 182, 204, 258, 568, 640
- canonicatus (*канонікат, посада каноніка*), 78, 108, 174, 176, 188, 200, 214, 224, 246, 296, 384, 386, 398, 456, 502, 596, 678, 754, 762, 778, 784, 786, 788, 790, 798, 822, 846
– concionatorius (*проповідника*), 788
– gremialis (*гремальний*), 214, 754
– – Głowinscianus (*Гловінського*), 548
– Mileviani (*Мілевського*), 240
– Zuchiniarius (*Зухіні*), 806
- canonicus (*канонік*), 8, 12, 14, 16, 22, 28, 42, 44, 46, 54, 56, 62, 74, 78, 82, 84, 86, 88, 90, 100, 102, 108, 150, 162, 164, 166, 182, 184, 186, 188, 194, 200, 204, 206, 208, 212, 214, 220, 222, 224, 226, 230, 232, 234, 240, 242, 244, 246, 248, 252, 254, 266, 272, 278, 280, 282, 284, 286, 290, 294, 296, 348, 356, 382, 384, 390, 392, 456, 468, 490, 502, 516, 530, 548, 552, 558, 574, 578, 580, 584, 596, 636, 638, 640, 654, 656, 658, 666, 670, 678, 682, 684, 700, 702, 720, 722, 736, 738, 756, 762, 770, 776, 782, 788, 790, 792, 798, 800, 806, 808, 830, 842, 846, 854, 858, 864, 866, 868; *vide* capitulares
– censualis (*чиншовий*), 778
– Cracoviensis, 392, 654, 664, 786, 798, 808
– Culmensis, 662
– de mensa (*столовий*), 806
– Gnesnensis, 204, 510, 664, 724
– gremialis (*гремальний*), 98, 490, 790
– Krosnovianus, Krosnovius (*Кросновського*), 502, 714
– Loviciensis, 544, 568, 570
– Milevianus, Millevianus (*Мілевського*), 298, 360, 770
– Premysliensis, 382
– Pruchnicianus, Pruchnicianus (*Прухницького*), 108, 222, 490, 806
– Pultovicensis, 508
– Sandomiriensis, 658
– Stanislavoviensis, 548
– supernumerarius (*понадлічбовий*), 296, 390, 420, 460, 470, 490, 558, 574, 684, 722, 736, 738, 782, 784, 788, 790, 798, 822, 842, 846, 848
– Varsaviensis, 188
– Vielunensis, 658
– Vilnensis, 756
– Zamoscenis, 96
- canonisation (*канонізація*), 56, 98, 114, 436, 566, 686, 786, 788
- cantherius (*кінь*), 480; *vide* equi
- cantilena (*пісня*), 34, 126; *vide* cantus, carmen
- cantor (*співак*), 66, 180, 386, 772; *vide* musici
- cantor capituli (*кантор капітули*), 266, 548, 598, 678, 782, 790, 856, 868
– Premisliensis, 28, 660
- cantoratus (*посада кантора*), 548, 678
- cantus (*спів, пісня*), 40, 66, 214, 368, 396, 444, 492, 556, 614, 738, 840; *vide* cantilena, carmen
- capella (*каплиця, малий храм*), 16, 18, 22, 32, 52, 56, 66, 74, 76, 78, 84, 90, 92, 112, 114, 186, 248, 258, 264, 286, 298, 390, 440, 444, 518, 548, 574, 634, 656, 694, 718, 750, 794; *vide* sacellum
– abbatialis (*абатська*), 748
– Andreae Apostoli (*Св. Андрія апостола*), 142
– Voimovianum *vide* capella Passionis
– Buczasciana (*Бучацька*), 108, 242, 386, 466
– Campianoviana, Campianoviana (*Кампанівська*), 18, 110, 294, 528
– confraternitatis Misericordiae (*братства милосердя*), 284
– consulum, literatorum (*райців*), 108, 242
– Divae Virginis (*Діви Марії*), 94
– Divi Thomae Apostoli (*Св. Томи Апостола*), 80
– Domagalicciana, Domagaliciana (*Домгалічів*), 254, 292, 294, 382, 440, 444, 514, 518, 548, 574, 618, 652, 680, 688, 694, 716, 840
– in Premislia, 280
– Kaliniana, custodialis (*Калинського, куштошівська*), 200
– Campianoviana *vide* capella Campianoviana
– Lauretana (*Лоретанська, Лорет*), 564, 680
– mendicantium (*жебраків*), 240
– Milleviana (*Мілевського*), 248, 250
– Passionis, Voimovianum, *Ogrodziec* (*Страстей, Огородець*), 32, 256, 258, 260, 770, 804
– pellionum (*кушнірів*), 56, 772
– Piraviana (*Піравського*), 484
– praedicatorum (*проповідників*), 96
– reliquiarum (*з реліквіями*), 564
– Sanctae Marthae (*Св. Марти*), 250
– Sancti Antonii (*Св. Антонія*), 230
– Sancti Casimiri (*Св. Казимира*), 794
– – Vilnense, 794
– Sancti Michaelis (*Св. Михаїла*), 92

- societatis Jesu (*Товариства Ісуса*), 76
 – sub turri ecclesiae (*під храмовою вежею*), 30
 – Szolcoviana, Szulcoviana, consulum, *Radziecka* (*Шольцівська, райців*), 250, 258, 504, 528, 772
 – Zamoisciana, Zamosciana (*Замойського*), 16, 88, 200, 212, 240, 456, 470, 552, 566, 782
 capellanus (*капелан*), 78, 80, 84, 202, 232, 242, 250, 260, 272, 496, 518, 596, 772
 capitaneatus (*староство*), 712; *vide* praefectura
 capitaneus (*староста*), 20, 68, 70, 90, 116, 136, 138, 144, 202, 206, 210, 224, 228, 286, 354, 452, 522
 – Białocerkiewiensis, 736
 – Buscensis, 68, 70
 – Cerminenensis (*чигиринський*), 68
 – Corsunensis, Korsunensis, 68, 70
 – Crasnostaviensis, Krasnostaviensis, 68, 70, 110, 852
 – Czarnogradensis, 544
 – Czerkasensis, 836
 – generalis Cracoviensis, 510
 – Glinianensis, 736
 – Haliciensis, 234, 284, 490, 548
 – Kołomyiensis, 548
 – Leloviensis, 606
 – Lezaiscensis, 490, 548
 – Medicensis, 650
 – Narvensis, 606
 – Novomlynensis, 720
 – Osiecensis, 736
 – Pistrensis, 862
 – Premisliensis, 354
 – Rohatynensis, 490
 – Sanocensis, 690
 – Ulanoviensis, 98
 – Vinnicensis, 814
 – Wolbromensis, 614
 capitellum (*капітель*), 146, 548
 capitulares (*капітульні каноніки*), 12, 16, 44, 62, 74, 102, 156, 170, 200, 220, 228, 230, 242, 244, 248, 252, 278, 282, 284, 288, 298, 320, 348, 350, 356, 360, 374, 390, 446, 456, 470, 484, 516, 546, 554, 570, 596, 618, 654, 670, 674, 678, 702, 714, 716, 736, 754, 756, 770, 790, 792, 798, 806, 856, 858, 866; *vide* canonici
 capitulum (*капітула*), 8, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 26, 28, 32, 36, 40, 44, 46, 48, 52, 54, 56, 66, 70, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 88, 90, 96, 98, 102, 108, 110, 118, 138, 142, 152, 162, 164, 166, 168, 170, 174, 176, 182, 184, 186, 188, 194, 200, 202, 206, 208, 212, 214, 216, 220, 224, 226, 228, 230, 232, 234, 236, 240, 242, 244, 246, 248, 252, 254, 258, 260, 264, 266, 272, 278, 280, 282, 284, 286, 288, 292, 294, 296, 298, 306, 340, 348, 356, 360, 372, 374, 382, 386, 390, 392, 398, 438, 446, 454, 456, 458, 460, 462, 470, 484, 488, 490, 498, 500, 502, 504, 506, 516, 530, 532, 534, 536, 538, 544, 546, 548, 556, 558, 560, 564, 566, 568, 570, 572, 574, 596, 598, 602, 618, 622, 624, 636, 638, 640, 654, 656, 658, 664, 666, 670, 672, 674, 676, 678, 682, 684, 686, 690, 700, 702, 712, 714, 716, 720, 722, 736, 738, 754, 756, 762, 764, 768, 770, 776, 778, 782, 788, 790, 792, 796, 798, 804, 806, 814, 820, 822, 828, 832, 838, 840, 842, 844, 846, 848, 854, 856, 858, 862, 864, 866, 868
 – Cracoviense, 490
 – extraordinarium (*екстраординарна*), 194
 – generale (*генеральна*), 12, 46, 86, 166, 224, 392, 484, 674
 – Gnesnensis, 150, 638
 – Martiale (*березнева*), 30, 36, 42, 56, 62, 82, 200, 204, 206, 212, 222, 240, 244, 282, 286, 298, 348, 354, 484, 546, 574, 596, 712, 720
 – Novembrale (*листопадава*), 596
 – partiale (*часткова*), 194, 456, 484, 516, 564, 768, 798
 – Premisliense, 278
 – Septembrale (*вереснева*), 596, 674
 – Vilmensis, 794
 – Vladislaviensis, 638
 cappa (*кана*), 40, 736, 754, 866; *vide* pluviale
 captivitas (*полон*), 338, 358, 368, 466, 480, 492, 538, 614, 720, 772, 802, 814, 828; *vide* servitus
 – Moschovitica (*московський*), 8
 – Scythica, Tartarica (*татарський*), 166, 208, 312, 314, 364, 548
 carbona communitatis (*спільна скарбниця*), 722
 carcer (*ув'язнення, тюрма*), 22, 58, 66, 130, 196, 202, 228, 236, 238, 240, 244, 308, 466, 502, 532, 546, 590, 616, 684, 690, 756, 758, 800; *vide* custodia, incarceration, sequester; sessio
 – Doročka (*Доротка*), 572
 cardinalis (*кардинал*), 100, 116, 136, 190, 254, 274, 290, 462, 598, 694, 718, 734, 742, 750, 764, 768, 824, 854, 868, 870, 872
 Carmelitae (*кармеліти*)
 – antiquae observantiae, calceati (*старої регули, взуті*), 20, 22, 56, 60, 76, 98, 102, 272, 334, 336, 458, 462, 580, 584, 592, 660, 688

- discalceati (*босі*), 100, 102, 462, 496, 554, 580, 604, 688, 772
- in Persia, 124
- in Wisniowiec, 604
- Carmelitanae (*кармелітки*)
 - antiquae observantiae, calceatae (*старої ре-зугли, взуті*), 150, 208
 - discalceatae (*босі*), 56, 208, 842
 - congregationis Sanctae Theresiae (*конгре-гації Св. Терези*), 56, 242, 244, 842
- carmen (*пісня*), 128; *vide* cantilena, cantus
- carnifex (*кат*), 40, 338
- carpentarii (*теслі*), 812
- carrago, carragines (*табір з возів, вози*), 226, 308, 310, 312, 316, 322, 368, 370, 400, 476, 478, 480, 536, 648, 710, 728, 730, 732
- carus magnus Moschoviae, Moschorum, Moscho- viae (*московський цар*), 380, 392, 394, 408, 410, 412, 424, 430, 500, 706, 708, 720, 734, 774
- cassa civilis (*міська скарбниця*), 538
- cassatio (*скасування*), 190, 204, 268
- cassula (*шати*), 32, 118, 862; *vide* ornatus, vestes
- castellana (*каштелянка*), 110
 - Camenecensis), 526
 - Cracoviensis, 390, 778
- castellanida Premisliensis (*донька перемишль-ського каштеляна*), 664
- castellanides Premisliensis (*син перемишльсько-го каштеляна*), 784
- castellanus (*каштелян*)
 - Camenecensis, 464, 466, 526
 - Cracoviensis, 50, 56, 192, 308, 372, 506, 698, 762, 778, 784, 808, 810, 814, 838, 844, 852, 856, 872
 - Czernechoviensis, Czerniechoviensis, 582, 632
 - Gedanensis, 12, 50
 - Haliciensis, 150, 510, 756
 - Lubaczoviensis, 696, 706
 - Podlachiensis, 586
 - Podoliae, 94
 - Premisliensis, 280
 - Sandomiriensis, 322
 - Siradiensis, 844
 - Sondencensis, 522
 - Vendensis, 388
 - Wołhynensis, 582
- castellum (*фортеця*), 146, 394
- castitas (*чистота, цнота*), 18, 178, 180, 550, 740, 746; *vide* virginitas
- castrum (*замок*), 638, 672, 776, 866; *vide* arch, claustrum, fortalitium
 - Haliciense, 246
 - inferior (*Низький*), 458, 522
 - Sochacoviense, 204
 - superior (*Високий*), 100
 - Varsaviense, 162, 816
- castrum, castra (*табір, обози*), 36, 46, 48, 50, 52, 74, 82, 86 (*koss*), 102, 142, 148, 192, 198, 218, 220 (*thabor*), 308, 310, 314, 318, 320, 322, 324, 326, 332, 334, 338, 340, 342, 344, 350, 352, 360, 366, 370, 372, 374, 376, 378, 380, 392, 394, 402, 406, 410, 412, 414, 416, 418, 420, 424, 426, 452, 472, 474, 476, 478, 480, 482, 484, 496, 498, 510, 512, 528, 536, 582, 584, 586, 588, 592, 600, 608, 610, 612, 616, 626, 628, 630, 634, 642, 644, 646, 648, 650, 652, 706, 708, 710, 726, 730, 732, 752, 760, 780, 808 (*kosz*), 814, 818, 820, 828, 848, 850, 852, 862; *vide* stativa
- cathalogus (*каталог*), 242
- cathedra (*катедра, престол*), 8, 34, 66, 124, 184, 186, 194, 284, 286, 348, 390, 392, 452, 456, 502, 516, 524, 558, 560, 652, 656, 678, 682, 776, 786, 868; *vide* ambona
 - archipraesulis (*архиепископська*), 12; *vide* sedes metropolitana
 - Armenica (*вірменська*), 24, 128, 132
 - Ruthena (*руська*), 24
- Catholici (*католики*), 18, 24, 32, 46, 52, 58, 68, 84, 116, 118, 122, 124, 128, 130, 136, 138, 140, 142, 158, 162, 178, 184, 218, 222, 238, 298, 302, 304, 306, 320, 342, 356, 414, 418, 436, 460, 488, 494, 526, 640, 652, 690, 734, 826; *vide* Christiani
- caupo, cauponarius (*шинкар*), 66, 432; *vide* popi- narii
- caupona, cauponarium (*шинок*), 302, 458
- cella, cellula (*келія*), 22, 144, 250, 264, 660
- cellarium, celarium (*підвал*), 198, 208, 574, 660, 700, 870
- cemeterium *vide* coemeterium
- censita (*чиншівник*), 62, 686
- sensor librorum (*цензор книжок*), 242, 244
- cenura (*оцінка, покарання*), 114, 124, 132, 150, 162, 214, 424, 462, 482, 686, 734, 758, 842, 858; *vide* poena
- census (*чини*), 16, 18, 28, 32, 34, 44, 62, 76, 84, 98, 102, 108, 110, 166, 170, 172, 186, 188, 200, 202, 216, 232, 240, 246, 250, 252, 278, 286, 292, 302, 386, 458, 460, 462, 512, 516, 518, 538, 548, 552, 566, 622, 640, 666, 670, 674, 712, 714, 716, 720, 722, 736, 764, 772, 778, 782, 822, 840, 846, 866; *vide* annatae
 - reemptionalis, reemptonis (*видеркаф*), 48, 246, 638, 736, 770, 778

- centena (сотня), 706
centenarium (центнер), 416
centurio (сотник), 48, 364, 400, 542, 642
cera (віск), 18, 96, 200, 444, 772
cerea, cereus (свічка), 56, 338, 366, 614
ceremonia; vide caeremonia
cerevisia (пиво), 288; vide zytho
certamen (змагання, битва, бій), 50, 262, 324, 366, 368, 476, 498, 520, 530, 584, 610, 704, 726, 780, 808; vide acie, batalia, proelium, pugna
cessio (відступлення, зречення), 76, 186, 192, 202, 458, 516, 596, 780
chanus; vide hanus
character (письмо, знак), 122, 696, 774, 804; vide idioma, ligua
– Arabicus (арабське), 80
charta (грамота), 14, 104, 106, 128, 250, 586, 588, 734, 756, 852
chiliarchus (полковник), 802
chirographum (грамота, розписка), 238
chirurgi, hirurgi (цирульники), 20, 60, 190, 196, 202, 452, 824, 826, 864
chorus (хор), 66, 104, 180, 224, 484, 622, 868
chorus (хор церкви), 66, 294, 526, 744
chrisma (миро), 26
Christiani (християни), 38, 188, 190, 192, 218, 222, 224, 226, 228, 232, 260, 300, 302, 340, 396, 416, 476, 482, 518, 520, 544, 568, 572, 584, 696, 700, 720, 768, 828, 850, 854, 862; vide Catholici
Christianitas (християнство), 88, 398, 652, 734, 760, 776, 784
ciborium (циборій), 250, 456, 504, 622, 632, 842
cilicium (волосяниця), 432, 436, 532, 742
circulus civitatis (площа Ринок), 194, 250, 258, 270, 272, 292, 360, 364, 494, 674, 834; vide meditullium civitatis
cistula (скринька), 250, 282; vide urnula
citatio (позов), 100, 238, 242, 672, 854, 858; vide adcitatio
civis, cives (міщанин, міщани), 10, 18, 20, 30, 34, 36, 38, 40, 42, 46, 48, 54, 56, 60, 64, 66, 68, 70, 72, 80, 84, 98, 110, 112, 114, 118, 122, 136, 138, 142, 144, 146, 156, 166, 174, 188, 196, 198, 204, 206, 210, 214, 222, 230, 232, 250, 252, 256, 262, 272, 276, 284, 312, 318, 320, 326, 330, 332, 334, 336, 338, 340, 342, 358, 360, 364, 390, 398, 402, 404, 408, 410, 414, 416, 418, 420, 422, 426, 428, 430, 434, 436, 438, 448, 456, 460, 464, 466, 494, 498, 500, 508, 520, 522, 524, 534, 538, 544, 560, 564, 576, 580, 588, 592, 594, 596, 598, 600, 618, 622, 626, 632, 638, 664, 672, 682, 686, 694, 772, 800, 804, 812, 814, 832, 840, 860, 872; vide concives
– Camenecenses, 788
– Cracoviensis, 490, 618
civissa (міщанка), 256, 272, 328, 452, 496, 506
civitas (місто), 8, 10, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 28, 30, 32, 34, 40, 42, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 72, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 94, 98, 100, 102, 104, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 136, 138, 144, 146, 150, 166, 178, 180, 182, 188, 190, 192, 194, 196, 198, 202, 206, 208, 210, 214, 222, 224, 226, 228, 230, 232, 236, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 254, 258, 260, 262, 270, 272, 276, 280, 282, 284, 292, 298, 312, 318, 320, 326, 330, 332, 334, 336, 338, 340, 342, 344, 348, 350, 354, 360, 364, 378, 384, 398, 402, 404, 406, 408, 410, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 428, 434, 436, 438, 444, 446, 448, 450, 452, 456, 458, 460, 462, 464, 466, 468, 486, 490, 492, 494, 496, 498, 500, 506, 510, 514, 518, 520, 522, 524, 526, 530, 534, 538, 544, 550, 558, 560, 564, 566, 570, 572, 574, 576, 578, 580, 582, 584, 586, 588, 590, 592, 594, 596, 598, 600, 602, 616, 618, 622, 624, 628, 632, 636, 638, 642, 658, 660, 664, 666, 668, 672, 674, 676, 680, 682, 686, 688, 692, 716, 730, 734, 742, 760, 770, 772, 774, 786, 788, 792, 796, 804, 806, 808, 810, 812, 814, 818, 820, 826, 830, 832, 834, 838, 840, 844, 846, 848, 856, 860, 864, 870; vide municipium, urbs
– capitalis (столиця), 730; vide metropolis
– Romana (римське), 42
classicum (труба, сурма), 30, 198, 316, 308, 320, 322, 358, 554, 646, 662, 688; vide tuba
claustrum (монастир), 76, 104, 146, 172, 176, 270, 274, 582; vide asceterium, coenobium, conventus, domicilium, monasterium, receptacula
claustrum (замок), 138, 308, 478; vide arch, cast-rum, fortalium
clausura (замкнення), 258
clausura (клаузура), 60, 144, 244, 742
clava (булава), 324, 340, 346, 480, 540, 720, 796
claves (ключі), 128, 138, 140, 216, 244, 266, 302, 496, 582, 622, 656, 826, 862, 872
clavus (цвях), 30, 124, 496, 444
clenodium (клеїнод, дорогоцінність), 502, 606, 660, 806, 846, 854, 866
clerus (клир, духовенство), 12, 16, 24, 26, 36, 40, 56, 60, 66, 80, 96, 100, 102, 104, 120, 132, 140, 152, 154, 164, 184, 234, 248, 274, 280, 282, 304, 312, 338, 342, 356, 384, 386, 418, 444, 456, 502, 538, 552, 568, 570, 580, 584,

- 586, 640, 670, 674, 684, 818, 822, 832, 842, 848, 866, 870, 872
 – Armenorum (*вірменський*), 122, 126, 128, 206, 684, 778
 clypeus (*щит*), 64, 632, 826; *vide* scutum, telum
 coaequatio (*вирівнювання, зрівняння*), 348, 658, 678, 694, 700
 coctrix (*кухарка*), 364, 496
 codicillum (*кодицил*), 604, 606
 coemeterium, cemetarium (*цвинтар*), 32, 86, 152, 206, 250, 254, 256, 258, 260, 270, 286, 292, 294, 314, 346, 390, 432, 440, 444, 502, 504, 526, 528, 654, 656, 680, 690, 814, 820, 844; *vide* cadavericii
 coenobita (*монах*), 532; *vide* conventuales, fratres, monachi, patres, regulares, religiosi
 coenobium (*монастир, обитель*), 56, 90, 98, 120, 142, 146, 168, 226, 244, 334, 384, 438, 458, 488, 522, 592, 742, 802; *vide* asceterium, claustrum, **conventus, domicilium, monasterium, receptacula**
 – Armenorum (*вірменський*), 810
 – Sancti Georgii (*Св. Юрія*), 404
 – Theatinorum (*театинців*), 810
 coetus (*згромадження*), 74, 486
 cohortes (*загони, когорти*), 42, 48, 74, 148, 198, 212, 302, 308, 310, 314, 316, 322, 324, 364, 368, 374, 380, 386, 400, 426, 444, 464, 470, 472, 474, 476, 482, 554, 580 (*regimenty*), 610, 616, 642, 696, 708, 724, 730, 734, 834, 844, 860; *vide* agmen, phalanges, vexillum
 – loricateae (*панцирні*), 644
 collatio (*право подання*), 108, 152, 202, 570, 738, 828; *vide* praesentatio
 collator (*колятор*), 548
 collectores (*збирачі податків*), 586; *vide* exactores
 collegiata (*колегіата*), 158, 174
 – Jaroslaviensis, 392
 – Stanislavoviensis, 548
 – Varsaviensis, 838
 collegium (*колегія*), 14, 34, 36, 52, 56, 74, 112, 114, 176, 292, 298, 450
 – Camenecense, 74
 – Jaroslaviense, 306
 – pontificis Armenorum, pontificis patrum Theatinorum (*вірменська, театинціє*), 692, 854
 – societatis Jesu (*Товариства Ісуса*), 14, 36, 50, 52, 82, 74, 100, 110, 114, 164, 188, 204, 206, 216, 230, 240, 262, 276, 282, 298, 328, 402, 420, 448, 492, 508, 514, 556, 558, 566, 578, 588, 638, 672, 674, 686, 688, 702, 714, 780
 collocutorium (*розмовниця*), 684
 colonellus (*полковник*), 702, 706, 724
 coloni (*селяни, мешканці*), 18, 38, 98, 234, 304, 318, 332, 594, 632, 642, 668, 784, 794, 832, 844, 848; *vide* agrestes, agricolae, rustici, villani
 colonia (*колонія*), 34, 228, 244, 334, 544, 662, 794
 columna (*колона*), 42, 78, 196, 298, 518, 526, 548, 556, 804
 cometa, cometes (*комета*), 14, 80, 298, 374, 394, 382, 518, 676
 comitia (*сейм*), 26, 30, 148, 150, 152, 182, 218, 228, 308, 320, 370, 374, 382, 394, 452, 454, 466, 474, 488, 510, 540, 550, 562, 574, 598, 608, 624, 636, 640, 656, 680, 682, 694, 750, 760, 762, 780, 816, 818, 830; *vide* conventio, conventus
 – ducatu Russiae (*Руського князівства*), 452
 – generalia (*вальний, загальний*), 82, 158, 168, 170, 294, 380, 486, 538, 546, 552, 562, 712, 764, 766, 768, 772, 792
 – – Varsaviensia, 68, 76, 218, 380, 464, 466, 486, 814, 862
 – Grodnensia, 664
 comitia ecclesiastica (*церковний собор*), 150; *vide* concilium, synodus
 comitiola (*сеймик*), 284 (*сеутік*), 288, 668, 764, 862; *vide* conventus
 comiteatus (*провіант*), 48, 198, 310, 352, 474, 482, 624, 710, 724, 752, 760, 792, 794, 796, 806
 commendans (*комендант*), 580, 870; *vide* gubernator
 commendarius (*адміністратор*), 184, 284; *vide* administrator
 commercia (*торгівля*), 650, 660
 commilito, *товарыш* (*військовий, товариш*), 492, 514, 732, 802, 832, 834, 836, 838
 commissarius (*комісар, член комісії*), 64, 170, 190, 234, 274, 276, 284, 300, 334, 374, 384, 464, 466, 492, 510, 522, 582, 584, 586, 588, 594, 616, 636, 638, 644, 658, 694, 696, 708, 734, 758, 832, 834, 836, 840, 862
 – apostolicus, pontifici (*апостольський, понтифіка*), 114, 248, 266, 522, 786
 – curiae Romanae (*Римської курії*), 234
 – exercitus (*війська*), 720
 – regius (*королівський*), 104, 112, 130, 196, 214, 216, 218, 348, 452, 498, 584, 586, 862
 commissio (*комісія*), 26, 70, 126, 130, 224, 240, 268, 460, 490, 492, 496, 508, 510, 720, 756, 774, 834, 836, 852
 – capituli (*капітули*), 720
 communio sacra (*причастя*), 362, 824

- communitas (*групада*), 28, 70, 90, 122, 428, 570, 820
 – Armenorum (*вірменська*), 128
 – civitatis (*міська*), 70
 – Polona (*польська*), 820
 – Ruthena (*руська*), 820
 compactata (*угода*), 70, 82, 214, 216, 232, 566, 784; *vide* compositio, pacta, transactio
 complanatio (*замирення*), 280, 702, 776
 compositio (*угода*), 26, 152, 154, 156, 158, 162, 168, 172, 174, 232, 486, 538; *vide* compactata, pacta, transactio
 concilium sacrum (*церковний собор*), 304; *vide* comitia ecclesiastica, synodus
 – Chalcedonense, 130
 – Tridentinum, 62, 114, 170, 180, 236, 240, 264, 268, 274, 288, 290, 296, 462, 490, 660, 756; *vide* synodus Tridentina
 concio (*проповідь*), 34, 52, 58, 66, 104, 120, 142, 236, 244, 316, 344, 348, 384, 386, 440, 444, 454, 498, 524, 526, 618, 660, 682, 766, 782, 784, 806, 828, 872; *vide* praedicatio, sermo
 concionator (*проповідник*), 36, 42, 54, 200, 222, 230, 236, 320, 348, 356, 384, 386, 392, 446, 514, 686, 756, 782, 784, 788, 842, 846, 854, 872; *vide* praedicator
 – Varsaviensis, 230
 concionatorium (*казальниця*), 846
 concives (*співміщани*), 66, 260; *vide* cives
 conclave (*нарада, кімната*), 44, 64, 126, 152, 162, 170, 254, 272, 278, 408, 600, 632, 668, 816, 832
 conclave (*спальня*), 772; *vide* cubiculum
 conclave nuntiorum (*палата послів*), 818
 concordia (*згода, любовна угода*), 72, 88, 154, 162, 176, 224, 252, 276, 318, 348, 422, 510, 516, 534, 636, 818, 840
 confector librorum (*складач книг*), 122; *vide* typographus
 confessorius (*сповідник*), 178, 180, 364, 614, 742, 744, 824, 826; *vide* poenitentarius
 confessio (*сповідь, зізнання*), 52, 142, 236, 362, 432, 438, 490, 492, 538, 558, 760, 804, 824, 826, 830
 confinia (*кордон*), 34, 442, 696, 734
 confirmatio (*миропомазання*), 26, 134
 confirmatio (*підтвердження*), 30, 110, 122, 214, 226, 232, 234, 242, 458, 500, 704; *vide* approbatio
 confiscatio (*конфіскація*), 190, 312, 428, 760
 conflagratio (*пожежа*), 208, 286; *vide* incendium
 confoederatio, *spiski* (*конфедерація*), 14, 68, 152, 154, 158, 160, 162, 438, 486, 530, 550, 594, 604, 830, 836, 838; *vide* nexus
 confraternitas, fraternitas (*братство*), 78, 86, 242, 246, 374, 458, 460, 670, 822, 840, 846, 860, 870
 – Compassionis (*Страстей Господніх*), 14
 – Germanorum (*німецьке*), 254
 – hetaeriarcha [Ruthena] (*єретичне руське*), 58
 – Immaculatae Conceptionis Virginis Deiparae (*Непорочного зачаття Богородиці*), 386
 – literatorum (*літератів*), 386, 764; *vide* congregatio literatorum
 – Misericordiae, mendicorum (*миłosердя, жебраків*), 18, 284
 – Rosarii (*Вервиці*), 14, 84, 262, 264, 288, 292, 462
 – Sacratissimi Corporis Christi (*Найсвятішого Тіла Христового*), 240, 248, 282, 356, 456, 458, 460, 470, 484, 574, 584, 596, 670, 772, 822, 840, 842, 860
 – – Javoroviae, 360
 – Sanctae Annae (*Св. Анни*), 462
 – – in Kaluss, 288
 – Sancti Angeli Custodis (*св. Ангела Охоронця*), 242
 – Sancti Josephi Nutritii Salvatoris (*св. Йосифа Обручника*), 462
 – Sanctissimi Sacramenti (*Пресвятої Євхаристії*), 252
 – Sanctissimae Trinitatis (*Пресвятої Трійці*), 822, 848, 860
 congregatio (*конгрегація, згромадження*), 56, 242, 296, 512, 580
 – Augustinianorum (*августинців*), 680
 – cardinalium (*кардиналів*), 100, 274
 – de propaganda (*з поширення віри*), 254, 536
 – iaculatorum (*стрільців*), 694
 – literatorum (*літератів*), 498; *vide* confraternitas literatorum
 – oratorii Sancti Philipp Nerii (*святині св. Филипа Нерія*), 250
 – rituum (*обрядів*), 270, 272, 306, 436, 456, 770, 858, 868
 – Sanctae Barbarae (*св. Варвари*), 556
 – Sancti Bertrandi (*св. Бертранда*), 666, 716
 – tertia (*третього стану*), 114
 – Viennensis, 556
 coniunctio (*союз, приєднання*), 340, 396, 420, 422, 448, 764, 792
 conopaeum (*намет*), 368, 372, 388; *vide* papilio, praetorium, tentorium
 consanguinei (*родичі*), 406, 502, 532, 636, 750, 792; *vide* affines, domestici, familiaris, propinqui

- consecratio (*висвячення, посвята*), 16, 134, 204, 244, 286, 714, 750, 784; *vide* dedicatio
- consistorium (*консисторія*), 14, 22, 84, 100, 202, 204, 216, 226, 236, 238, 248, 258, 262, 268, 272, 276, 398, 502, 534, 658, 762, 790, 860
– Cracoviense, 786
- constitutio (*конституція, ухвала*), 16, 152, 154, 160, 204, 234, 240, 272, 292, 390, 464, 538, 670, 722, 792
– capituli (*капітули*), 36, 88, 224, 240, 638, 674, 682
– pontifici, sedis sanctae (*понтифіка, апостольська*), 12, 120
– regni (*королівства*), 20, 42, 60, 98, 154, 156, 160, 172, 176, 202, 204, 568, 570, 720, 762, 792
– synodalis (*синодальна*), 108, 188, 204, 244, 264, 280, 764, 844
– ecclesiae Armenorum (*Вірменської церкви*), 778
- constructio (*будівництво*), 30, 50, 54, 76, 98, 754, 772; *vide* fabrica
- consuetudo (*звичай*), 8, 74, 88, 90, 92, 134, 156, 170, 172, 212, 264, 292, 390, 516, 534, 656, 682, 684, 712, 768, 854, 858, 866; *vide* mos
- consul, consules (*райця, райці*), 16, 18, 20, 28, 32, 44, 48, 50, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 94, 100, 102, 108, 110, 112, 116, 130, 136, 138, 140, 144, 146, 150, 162, 164, 166, 182, 188, 190, 196, 198, 202, 206, 208, 210, 214, 216, 218, 222, 226, 230, 232, 234, 250, 252, 258, 264, 276, 284, 298, 318, 326, 340, 344, 350, 354, 360, 364, 414, 418, 420, 438, 446, 450, 452, 456, 458, 460, 462, 468, 490, 504, 528, 530, 548, 560, 576, 580, 586, 588, 590, 600, 622, 636, 638, 660, 662, 666, 672, 690, 694, 770, 772, 786, 800, 864; *vide* praefectus civilium
– Premislienses, 524
– senior (*старший*), 504
- contagio, contagium (*зараза*), 58, 82, 346, 360, 362, 380, 558, 654, 666, 702, 710; *vide* infectio, lues, pestilentia, pestis
- contractus (*контракт*), 70, 72, 84, 98, 156, 160, 190, 244, 360, 618, 768, 782
- contributio (*податок, контрибуція*), 42, 88, 196, 248, 292, 344, 356, 398, 438, 506, 512, 538, 618, 642, 672, 678, 694, 774, 830; *vide* exactio, tributus, vectigal
– capitalis (*поголовний*), 498, 618, 640, 674 (*rogłowne*)
– hybernalis (*гіберна*), 546, 566, 700; *vide* exactio hybernalis, hyberna
– *szeleznne* (*шелезний*), 688
- contubernales (*ремісники*), 330, 672, 682; *vide* artifices, mechanici
- contubernium (*цех, товариство, братство*), 202, 230, 672
– chirurgorum (*цирульників*), 202, 224
– figulorum (*гончарів*), 760
– laniorum (*різників*), 456
– pellionum (*кушнірів*), 70
– sartorum (*кравців*), 564
– sutorum (*шевців*), 78
- contubernium Hierosolimitanum (*Єрусалимське студентське братство*), 16, 278
- contumacia (*неодотримання термінів, впертість, непослух*), 138, 234, 274, 302, 304, 358, 368, 408, 516, 526, 532, 836
- conventio (*сейм*), 252, 438, 862; *vide* comitia, conventus
– generalis (*вальний*), 226
- conventuales (*монахи*), 40, 54, 56, 70, 88, 120, 142, 156, 190, 204, 232, 234, 236, 274, 328, 344, 358, 580, 660, 756, 758; *vide* coenobita, fratres, patres, monachi, patres, regulares, religiosi
- conventus (*конвент, монастир*), 18, 20, 22, 56, 60, 76, 100, 114, 142, 144, 170, 182, 264, 334, 338, 484, 522, 592, 618, 636, 658, 720, 740; *vide* asceterium, **claustrum**, **coenobium**, **domicilium**, **monasterium**, **receptacula**
– Chelmensis, 744
– fratrum Bonifratellorum (*братів боніфратрів*), 800, 802
– fratrum Sancti Joannis Dei (*братів св. Івана Божого*), 842
– Haliciensis, 358
– in Buczacz, 374
– in Halicz, 234
– Italicus, 522
– Jazłovecensis, 72
– Jezupoliensis, 240
– Lublinensis, 242
– monialium Sanctae Brigittae (*сестер Св. Брігітти*), 684, 702
– monialium Sanctae Clarae, Sancti Bernardini, *Bernardynki* (*сестер св. Клари, бернардинок*), 106, 414
– monialium Sancti Benedicti, Benedictinarum (*сестер св. Бенедикта, бенедиктинок*), 104, 230, 286, 468, 484, 522, 596, 662, 686, 740, 744, 746, 748
– monialium Sancti Dominici Camenecensis (*сестер св. Домініка*), 738
– patrum Augustinianorum (*отців августинців*), 560

- patrum Sancti Augustini Casimiriensis (в *Казімежу*), 790
- patrum Bernardinorum, Sancti Francisci de observantia (*отців бернардинців, обсервантів*), 14, 22, 32, 146, 178, 236, 276, 334, 580, 590, 622, 838
- patrum Carmelitarum antique observantiae, calceatorum (*отців взутих кармелітів, старої регули*), 60, 76, 334, 336, 338, 458, 592, 660
- patrum Carmelitarum discalceatorum (*отці босих кармелітів*), 100, 554, 580, 772
- patrum Dominicanorum, Sancti Dominici, patrum praedicatorum (*отців домініканців, проповідників*), 90, 120, 242, 262, 268, 274, 284, 288, 334, 384, 448, 558, 564, 580, 590, 756
- congregationis Sancti Bertrandi (*конгрегації Св. Бертранда*), 716
- Sancti Francisci de observantia; *vide* conventus patrum Bernardinorum
- patrum Sancti Francisci, Franciscanorum, reformatorum (*францисканців, реформатів*), 182, 190, 236, 522, 524, 526, 590, 592, 618, 660, 666, 756, 758
- praedicatorum; *vide* conventus patrum Dominicanorum
- Premisliensis, Premysliensis, 96, 146, 148, 522
- Sanctae Catharinae, 582, 796
- Sancti Martini Cracoviensis, 242
- Stradomiensis, 142
- Zakliczynensis, 522
- conventus (*сейм, сеймик*), 160; *vide* comitia, comitiola, conventio
- generalis (*вальний, генеральний*), 202
- regni (*королівський*), 234
- Prassovicensis, 762
- Visnensis, 68, 70, 822
- conventus (*умова*), 152, 246, 518
- conversio (*навернення*), 254, 432
- conversus (*конвертит*), 338, 476, 564
- convivium (*бенкет*), 16, 178, 460, 698
- convocatio (*конвокаційний сейм*), 26, 168, 316, 468, 472, 680, 830
- coriae (*війська*), 84, 142, 168, 192, 206, 220, 316, 388, 394, 400, 448, 474, 476, 478, 542, 580, 596, 608, 612, 620, 626, 628, 630, 640, 642, 702, 704, 708, 710, 730, 752, 774, 802, 814; *vide* arma, exercitus, militia
- cornum (*горіх*), 14
- cornus Epistolae (*ріг Апостола*), 526, 654
- cornus Evangelii (*ріг Євангелія*), 516
- corona (*корона, вінок*), 10, 42, 94, 140, 182, 230, 256 (*e floribus*), 304, 334, 426, 448, 478, 512, 550, 600, 622, 824, 828, 838; *vide* diadema
- coronatio (*коронація*), 26, 152, 182, 346, 398, 550, 554, 562, 594, 624, 636, 640, 838
- corpus (*тіло*), 32, 40, 46, 48, 56, 68, 76, 112, 114, 128, 142, 166, 178, 180, 184, 190, 248, 258, 260, 280, 282, 286, 298, 314, 320, 334, 336, 338, 346, 352, 360, 366, 370, 372, 376, 378, 380, 384, 390, 396, 398, 424, 430, 432, 434, 436, 444, 458, 462, 478, 480, 492, 506, 508, 512, 514, 516, 526, 542, 552, 556, 560, 564, 570, 572, 574, 590, 596, 598, 600, 602, 604, 606, 614, 616, 636, 642, 648, 650, 652, 654, 720, 726, 730, 742, 744, 748, 750, 770, 772, 780, 784, 794, 796, 800, 804, 806, 808, 810, 812, 814, 818, 824, 826, 828, 864
- cortina (*покривало, заслон, білиниця*), 64, 210, 242, 358, 366, 612, 634, 688, 690, 810, 812
- Cosaci (*козаки*), 10, 34, 38, 82, 102, 106, 148, 192, 198, 212, 218, 220, 228, 300, 302, 306, 308, 310, 312, 314, 316, 318, 320, 322, 324, 330, 332, 334, 336, 340, 342, 344, 346, 348, 350, 352, 364, 366, 368, 372, 374, 376, 378, 382, 384, 386, 388, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 410, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 430, 446, 448, 450, 452, 454, 466, 472, 474, 476, 478, 480, 482, 484, 490, 500, 512, 514, 524, 526, 528, 532, 536, 538, 540, 542, 546, 554, 574, 576, 580, 584, 586, 592, 610, 616, 620, 624, 626, 628, 648, 650, 662, 696, 698, 702, 706, 708, 718, 730, 732, 738, 774, 814
- Donenses, 710
- regestrati (*реєстрові*), 168, 308
- Zaporovienses, Zaporozcenses, 74, 86, 168, 220, 338, 702, 704
- crates (*грати*), 32, 80, 112, 186, 496
- craticula (*гратки, решітки*), 104, 526, 684, 740
- crematum (*горілка*), 340, 342, 390, 434, 800, 812, 832, 864
- crimen (*злочин*), 8, 126, 218, 410, 430, 436, 728; *vide* facinus, scelus
- cruces terraginae (*земляні насипи*), 812
- crucifixum (*розп'яття*), 96, 106, 238, 250, 430, 504, 506, 590, 764, 810, 838, 858
- crustatio (*оздоблення*), 250, 294
- crux (*хрест*), 210, 222, 238, 248, 272, 298, 300, 302, 394, 406, 432, 434, 442, 504, 510, 554, 656, 670, 680, 738, 740, 782, 810, 858
- crypta (*крипта*), 146
- cubicularius (*дворянин*), 80
- cubiculum (*кімната, спальня*), 106, 370, 432,

- 434, 494, 546, 656, 772, 824, 834; *vide* conclave
- cubitum (*лікоть*), 96, 210, 252, 256, 312, 362, 450, 564, 772, 870; *vide* ulna
- cucullus (*каптур*), 500, 532
- culina (*кухня*), 494, 524, 660
- cultor idolorum (*поганин*), 690; *vide* aethnici, pagani
- cultus (*культ, шанування*), 12, 20, 30, 40, 66, 94, 108, 114, 154, 230, 232, 242, 246, 256, 258, 260, 348, 440, 458, 478, 480, 498, 522, 544, 556, 570, 600, 654, 658, 670, 680, 682, 694, 740, 772, 780, 802, 868, 870; *vide* devotio
- cuniculus (*нідокон*), 336, 584, 592, 724; *vide* fossae cuniculariae
- cuprum (*мідь*), 40, 88, 782
- curator (*куратор, опікун*), 62, 146, 200, 484
- curia (*двір*), 42, 64, 78, 98, 150, 340, 388, 404, 420, 510, 552, 580, 582, 584, 586, 588, 768, 784, 840, 860
- archiepiscopalis (*архиепископа*), 130, 860
 - ducum (*князя*), 90, 92
 - episcoporum (*єпископів*), 762
 - in Zimnowutka, 686
 - regis (*королівський*), 182, 194, 258, 614, 664, 698, 708, 808
 - Witebscensis, 434
- curia civitatis, consulum (*ратуша*), 20, 42, 110, 128, 136, 164, 196, 238; *vide* praetorium
- curia Romana (*Римська курія*), 100, 114, 126, 130, 196, 234, 244, 262, 488, 570, 678
- curiales (*придворні, слуги*), 600, 814; *vide* minister aulae
- currus (*віз*), 90, 218, 312, 324, 332, 336, 350, 352, 368, 370, 388, 392, 476, 480, 508, 602, 634, 648, 652, 688, 704, 710, 724, 752, 760, 780, 802, 810, 812, 840
- ferro obductus, skarbnik (*кутий*), 324
- custodes (*охоронці, сторожі*), 218 (*серак*), 728, 834; *vide* excubitores, stipatores
- custodia (*охорона, сторожа*), 220, 508, 580, 702, 774, 828, 834, 854; *vide* excubiae, vigilia
- custodia (*ув'язнення*), 308, 450, 532, 668, 702, 718, 732; *vide* carcer, incarcerationio
- custodia (*уряд кустоша*), 44, 548
- Sandomiriensia, 194
- custos (*кустош*), 28, 74, 96, 114, 150, 194, 206, 226, 244, 248, 260, 348, 382, 390, 446, 456, 502, 534, 552, 618, 658, 664, 672, 678, 722, 798, 800, 806, 844, 858, 864, 868
- Camenecensis, 736
 - Premisliensis, Premysliensis, 182, 266
 - Sandomiriensis, Sandomiriensis, 188, 280
 - Stanislovoviensis, 548
- custos generalis limitum (*охоронець кордонів*), 710; *vide* seraskierus
- cymba (*човен*), 300
- czausius (*чауш*), 80 (*czausz*), 538, 540; *vide* legatus Turcarum
- daemonium (*демон*), 556
- dalmatica (*далматика*), 40, 440
- damnum (*втрата, шкода*), 12, 18, 30, 38, 74, 86, 136, 152, 154, 162, 196, 198, 208, 218, 220, 222, 228, 236, 260, 262, 276, 296, 318, 326, 354, 384, 394, 414, 424, 444, 458, 464, 538, 586, 592, 594, 604, 626, 660, 674, 680, 682, 698, 702, 710, 714, 724, 728, 736, 752, 780, 784, 794, 796, 804, 832, 840, 844, 848, 850, 854, 860, 866
- dapifer (*стольник*), 836
- Braclaviensis, 766, 768
 - Cracoviensis, 666
 - Lituaniae, 816
 - Smolensis, 632
- dardani (*драгун*), 244, 316, 330, 810; *vide* dragoni
- deauratio (*позолота*), 504
- decanatus (*деканат*), 234, 356, 534, 544
- decanus (*декан*), 14, 16, 28, 44, 62, 78, 86, 102, 108, 186, 194, 196, 230, 246, 248, 252, 260, 276, 280, 286, 294, 348, 392, 446, 456, 460, 470, 502, 532, 544, 554, 558, 560, 564, 596, 602, 622, 636, 658, 686, 714, 736, 764, 770, 776, 792, 842, 866, 868
- Camenecensis, 558
 - Dunaioviensis, 538
 - Gnesnensis, 658
 - Stanislovoviensis, 548
 - Stężycensis, 204
- decessus (*смерть, відхід*), 26, 72, 80, 108, 146, 200, 532, 548, 662, 768, 778; *vide* fatum, libitina, mors, obitus
- decima (*десятина*), 152, 154, 156, 158, 160, 172, 174, 276, 502, 736, 762
- manipularis (*снопова*), 110, 202, 276
- decisio (*рішення, вирок*), 34, 88, 200, 270, 284, 422, 446, 516, 638, 666; *vide* sententia
- declaratio (*оголошення, ухвала*), 22, 40, 100, 108, 150, 164, 170, 172, 240, 268, 272, 274, 296, 340, 382, 412, 414, 418, 422, 490, 550, 600, 666, 686, 714, 770, 786, 794, 798, 836, 852
- decretum (*декрет*), 138, 156, 158, 160, 166, 196, 208, 234, 248, 268, 304, 306, 492, 530, 534, 586, 604, 678, 770, 832, 864
- archiepiscopale (*архиепископський*), 64, 240, 242, 272, 274, 284, 358, 374, 446, 462, 502, 504, 546, 574, 684, 756, 778

- camerae apostolice (*апостольської скарбниці*), 724
- capitanei (*старостинський*), 224
- capituli (*капітули*), 74, 108, 152, 174, 212, 224, 234, 240, 242, 246, 254, 288, 296, 360, 390, 446, 456, 470, 484, 488, 500, 502, 506, 538, 568, 618, 636, 638, 658, 670, 682, 686, 714, 768, 778, 782, 788, 790, 804, 806, 820, 858, 864, 868
- civitatis (*міста*), 190, 330, 660, 800
- comitiorum (*сеймовий*), 218, 228, 380, 574, 608, 766
- commissarii (*комісарський*), 266, 522
- conciliorum (*синодальний*), 762
- congregationis Augustinianorum (*конгрегації августиниць*), 680
- congregationis cardinalium (*конгрегації кардиналів*), 274
- consistorii (*консисто́рський*), 216, 258, 272, 502
- consulum (*раєцький*), 18, 102, 188, 452, 468
- episcopi (*єпископський*), 72
- iudicii compositi (*змішаного суду*), 204
- iudicum Premisliensium (*перемиських суддів*), 524
- nuntii (*нунція*), 70, 266, 268, 270, 516, 530, 670
- officialis (*офіціала*), 88, 268, 490
- papalis, pontificis (*понтіфіка*), 204, 210, 680
- regis (*королівський*), 20, 34, 58, 112, 216, 236, 262, 264, 306, 342, 344, 354, 490, 760, 766
- Romanum, sedis apostolicae (*римський, Апостольського престолу*), 12, 176, 252, 266, 288, 486, 490, 566, 676
- synodale (*соборовий*), 18, 62, 170, 200, 234, 240, 264, 274, 296
- ecclesiae Armenorum (*Вірменської церкви*), 778
- tribunalis (*трибуналу*), 110, 278, 558, 672, 674, 690
- dedicatio (*посвята*), 16, 36, 146, 258, 744; *vide* consecratio
- deditio (*здача, капітуляція*), 218, 320, 326, 370, 394, 396, 400, 404, 408, 410, 412, 414, 466, 480, 486, 516, 526, 576, 578, 582, 584, 628, 632, 634, 642, 698; *vide* subiectio
- defensio (*оборона, захист*), 34, 54, 84, 98, 102, 128, 146, 206, 226, 228, 262, 310, 312, 326, 328, 330, 332, 334, 340, 364, 376, 378, 394, 398, 402, 414, 422, 428, 448, 462, 466, 520, 540, 546, 562, 566, 568, 572, 578, 580, 592, 596, 598, 638, 642, 688, 698, 704, 708, 730, 792, 802, 808, 812 (*ochotnik*), 816, 830, 850, 860
- definitor (*дефінітор*), 230
- provinciae Russiae (*Руської провінції*), 88
- delatio (*скарга, оскарження*), 126, 196, 384, 686, 756
- delineatio (*план, накреслення*), 112, 688, 806, 840, 852; *vide* ichnographia, mappa
- denarius (*денарій*), 26, 528
- depopulatio *vide* populatio
- deputatus (*делегований, висланець*), 44, 54, 62, 150, 152, 168, 170, 174, 200, 204, 208, 210, 214, 230, 232, 234, 242, 244, 250, 252, 274, 278, 280, 288, 292, 340, 342, 374, 390, 406, 420, 424, 426, 468, 492, 508, 542, 546, 558, 568, 582, 584, 588, 636, 658, 670, 678, 700, 702, 712, 716, 770, 778, 836, 838, 844, 856, 862, 866; *vide* ablegatus
- desultorii (*кіннотники, вершники*), 206, 312, 530, 696, 710, 732, 804, 812; *vide* equestres, equitatus, equites
- devastatio, vastatio (*спустошення*), 348, 356, 360, 468
- devotio (*побожність, молитва*), 16, 34, 40, 54, 62, 64, 76, 92, 96, 114, 146, 166, 216, 238, 242, 250, 254, 256, 258, 284, 292, 330, 332, 344, 348, 362, 440, 444, 450, 458, 460, 462, 494, 498, 500, 506, 514, 564, 588, 656, 670, 672, 734, 738, 740, 742, 754, 794, 824, 826, 870; *vide* cultus
- diabolus (*диявол*), 128, 238, 766
- diaconus (*диякон*), 128, 236, 338, 804
- diadema (*діадема*), 116, 206, 444, 546, 594; *vide* corona
- diarium (*щоденник*), 152, 668
- dictator (*зверхник*), 624; *vide* ductor, **dux**, **praefectus**
- diocesis *vide* dioecesis
- dignitas senatoria (*сенаторська гідність*), 32, 68, 114, 172, 356, 510; *vide* senator
- dilatatio (*відтермінування*), 152, 534
- diluvium (*повінь*), 116, 300, 320, 732, 776, 862
- dimensuratio (*вимірювання*), 208, 252, 284
- dioecesis, diocesis (*дієцезія*), 176, 300, 306, 474, 518, 794
- Chelmensis, *Chelmska*, 692
- Cracoviensis, *Krakowska*, 518, 692
- Cuiaviensis, *Kuiawska*, 692
- Culmensis, *Chelminska*, 692
- Luceoriensis, *Lucka*, 692
- Plocensis, *Plocka*, 692
- Posnaniensis, *Poznanska*, 692

- Premisliensis, *Przemyska*, 692, 736
 – Warmiensis, *Warminska*, 692
- diplomata (документи), 98, 256, 292, 452, 504, 686, 792
- dipnitis, *sprodnica* (спідниця), 494
- director (директор), 672
 – scholae (школи), 66, 206, 214, 660, 672, 680, 784; *vide* rector scholae
- discrimen (небезпека, втрата), 14, 18, 34, 36, 38, 68, 82, 98, 220, 286, 294, 300, 312, 316, 326, 328, 330, 334, 346, 348, 352, 366, 368, 376, 386, 404, 416, 428, 448, 458, 464, 478, 482, 512, 514, 532, 576, 590, 592, 612, 622, 636, 640, 652, 686, 696, 704, 708, 718, 766, 780, 782, 792, 804, 808, 810, 812, 814, 828, 840, 842, 844; *vide* periculum
- dislimitatio (розмежування), 508, 862
- dispensatio (надання), 194, 180, 244, 384, 540, 790, 842, 858; *vide* privilegium
- dissidentes (дисиденти), 158, 182
- districtus (повіт), 42, 548, 712, 830
- ditio (влада, панування), 14, 34, 90, 192, 380, 442, 806
- ditiones (краї, твердині, маєтки), 38, 46, 82, 220, 228, 318, 346, 440, 358, 374, 496, 572, 574, 828
- doctor (доктор), 16, 28, 120, 162, 174, 176, 214, 304, 676
 – Armenorum (вірменський), 124; *vide* warta-bida
 – iuris utriusque (обох прав), 14, 28, 70, 78, 88, 138, 164, 184, 194, 200, 226, 250, 266, 274, 296, 398, 678, 690, 806
 – medicinae (медицини), 110, 258, 260, 504, 590, 786
 – philosophiae (філософії), 16, 88, 184, 216, 660, 672, 722, 770, 806
 – theologiae (теології), 52, 70, 660, 740, 756, 770, 776, 782, 806, 822
- documentum (документ), 22, 72, 90, 92, 104, 106, 112, 116, 118, 140, 156, 172, 234, 264, 270, 274, 292, 296, 304, 364, 384, 408, 444, 454, 502, 506, 548, 638, 640, 652, 686, 696, 700, 716, 748, 796, 824, 834; *vide* monumentum, munimenta, scriptura
- domestici (челядь, кривні), 294, 334, 362, 420, 432, 494, 496, 498, 532, 750, 844, 864; *vide* affines, consanguinei, familia, familiaris, famulitium, propinqui
- domicilium (садиба, обитель), 38, 56, 92, 100, 208, 212, 630; *vide* aedicula; asceterium, claustrum, coenobium, conventus, monasterium, recseptacula
- Dominicani (домініканці), 90, 92, 118, 272, 276, 288, 292, 334, 390, 462, 564, 580, 590, 824
- domuncula (будинок), 142, 190, 238, 246, 522; *vide* aedes, aedificium, domus
 – infirmorum scholarium (хворих учнів), 32
- domus (дім, будинок), 8, 20, 22, 28, 30, 38, 42, 50, 54, 56, 58, 62, 64, 68, 88, 98, 102, 106, 112, 140, 164, 166, 180, 188, 190, 196, 198, 202, 204, 208, 226, 228, 238, 246, 250, 252, 262, 274, 280, 282, 290, 296, 306, 314, 324, 334, 336, 346, 358, 360, 362, 390, 396, 402, 420, 430, 432, 434, 454, 470, 502, 508, 514, 516, 518, 520, 526, 538, 540, 544, 546, 556, 572, 580, 592, 594, 622, 626, 636, 642, 656, 662, 664, 670, 686, 688, 696, 702, 718, 788, 790, 804, 806, 812, 818, 820, 844; *vide* aedes, aedificium, domuncula
 – canonica (каноніків), 206, 348, 470, 500, 670
 – capitularis (капітули), 580
 – Dei (Божий), 66, 68, 112, 656
 – Нерперовіана (Генпера), 252
 – infirmorum sacerdotum, infirmaria (хворих священників), 234, 282, 360, 390, 456, 470, 484, 538, 552
 – Krosnowsciorum (Кросновських), 776
 – plebanalis (плебана), 736, 738
 – vicarialis (вікаріїв), 722, 738
- donarium (подарунок, упоминки), 112, 352, 394, 438, 536, 546, 650, 664, 706; *vide* donatio, donativum, donum, dotatio
- donatio (донація, дарування), 20, 90, 108, 204, 234, 242, 258, 458, 472, 524, 742, 840; *vide* donarium
- donativum (упоминки), 482; *vide* donarium, donatio, donum, dotatio
- donum (дар), 574, 664; *vide* donatio, donarium, donativum, dotatio
- dos (забезпечення, дар, посаг), 10, 32, 44, 62, 108, 110, 152, 154, 160, 166, 170, 182, 202, 226, 266, 284, 296, 348, 356, 392, 460, 516, 544, 548, 714, 716, 736, 738, 778, 802
- dotatio (дотація, дарування), 266, 290, 744; *vide* donarium, donatio, donativum, donum
- drachma (драхма), 190, 508
- dragoni (драгуни), 580, 584; *vide* dardani
- druida (характерник), 396
- ducatus (князівство, провінція), 24, 70, 82, 104, 176, 178, 414, 422, 430, 440, 442, 452, 492, 496, 532, 550, 592, 606, 608, 716, 732, 766, 792, 794, 838
- ducissa (княгиня), 94, 96, 870
- ductor (ватажок, воєначальник), 228, 310, 326,

- 520, 536, 646, 724, 752, 802, 804, 806, 816;
vide dictator, dux, praefectus
 – equitum (*кінноти*), 698
 – Moschorum, 430, 470, 476
 – peditatus (*піхоти*), 368
 – Zaporoviensium, 562, 626
- dux (*князь, воєначальник, гетьман*), 12, 36, 38, 42, 44, 46, 90, 96, 92, 142, 148, 192, 208, 212, 218, 220, 226, 228, 308, 314, 316 (*kniaz*), 318, 320, 322, 326, 328, 330, 338, 358, 366, 370, 372, 376, 378, 380, 384, 388, 392, 394, 400, 406, 408, 410, 416, 422, 444, 448, 450, 454, 464, 474, 478, 480, 484, 486, 490, 498, 500, 510, 540, 542, 550, 552, 562, 564, 566, 570, 578, 580, 582, 602, 604, 606, 608, 612, 620, 624, 628, 630, 642, 646, 650, 682, 696, 702, 712, 726, 730, 736, 750, 752, 754, 774, 778, 784, 792, 794, 796, 818, 830, 832, 838, 850, 852, 872; *vide* dictator, praefectus, praecipui, proceres, strategus
 – Bavariae, 802
 – Camenecensis, 194
 – campestris exercitus (*польний гетьман*), 700; *vide* campiductor, campidux, magister equitum, praefectus militiae
 – campestris Lituaniae (*литовський польний гетьман*), 464, 496
 – Cosacorum, exercitus Zaporoscensis, militiae Zaporoscensis, Zaporoviensis (*козацький гетьман, провідник війська Запорозького*), 218, 308, 394, 410, 412, 414, 416, 418, 454, 474, 478, 500, 512, 562, 704, 706, 708, 718, 720, 752, 774; *vide* dux Ukrainae
 – de Bibel, 184, 264, 736
 – exercitus (*воєначальник, військовий провідник*), 682, 794, 862
 – generalis exercitus, supremus armorum (*великий коронний гетьман*), 34, 38, 46, 50, 54, 60, 72, 148, 168, 192, 198, 212, 220, 228, 308, 310, 312, 400, 402, 404, 426, 464, 476, 480, 506, 538, 540, 554, 562, 572, 574, 578, 580, 586, 594, 608, 688, 704, 720, 724, 726, 806, 812, 836, 838, 844, 850, 856
 – generalis Moschorum (*московський воєначальник*), 420, 426, 718
 – Kiioviensis, 96
 – Lotaringiae, 752
 – magnus Moschovia (*великий князь Московії*), 464
 – Mirhorodensis, 402
 – Russiae, 116, 564
 – Saxoniae, 838
 – supremus armorum *vide* dux generalis exercitus
 – Turcicus, *sieraszkier* (*турецький воєначальник*), 704
 – Ukrainae (*гетьман України*), 464; *vide* dux Cosacorum
 – supremus exercitus Lituaniae (*великий литовський гетьман*), 606
 – Zaporoviensium *vide* dux Cosacorum
- dynasta, dinasta (*володар*), 30, 40, 50, 116, 376, 410, 616, 620; *vide* princeps, regulus
 – Crimeae, 628
 – Moldaviae, 648
 – Moschorum, 408
 – Russiae, 500
 – Turcarum, 198, 212, 540; *vide* caesar, imperator, sultanus Turcarum
 – Valachiae, 698
- ebrietas (*тязтво*), 80, 428
- ebriosus (*п'яниця*), 18, 518, 520, 800, 812, 834
- ecclesia (*церква*), 146, 156, 234; *vide* basilica, templum
 – acatholicorum (*некатолицька*), 470
 – archicathedralis (*архикатедральна*), 20, 40, 202, 214, 344, 384, 420, 498, 514, 544, 552, 598, 842, 848; *vide* ecclesia **metropolitana**; **ecclesia nostra**
 – Armena, Armenica, Armenorum (*Вірменська*), 118, 122, 126, 130, 134, 138, 164, 166, 196, 216, 418, 536, 660, 692, 800
 – – Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae (*Різдва Богородиці*), 122
 – Beatae Mariae Virginis in suburbio Cracoviensi, post portam (*Марії Сніжної на Краківському передмісті, за брамою*), 48, 58, 686, 694, 716, 772, 806, 814, 842
 – Bernardinorum (*бернардинців*), 334
 – – Varsaviensis, 816
 – Włachowiszczenie (*Благовіщення*), 56
 – Bruchnalensis, 110, 296
 – Buscensis, 206
 – Cameldulensium prope Varsaviam (*камальдулів, біля Варшави*), 604
 – Camenecensis, 264
 – Carmelitarum (*кармелітів*), 592
 – cathedralis (*катедральна*), 52, 150, 158, 176, 440, 794, 860, 862, 868
 – – Armenica, Armenorum (*вірменська*), 126, 128
 – – Camenecensis, 862
 – – Cracoviensis, 656, 698
 – – Vilmensis, 794
 – Catholica (*католицька*), 32, 56, 120, 130,

- 132, 134, 136, 140, 164, 320, 430, 436, 454, 652, 778; *vide* ecclesia Romana
- Chodovicensis, 714
 - civitatensis Graeca (*міська грецького обряду*), 338; *vide* ecclesia Ruthena
 - collegiata (*колегіата*), 158
 - – Sanctis Joannis Varsaviensis (*Св. Івана Хрестителя, у Варшаві*), 766, 838
 - – Stanislaviensis, 778
 - – Zablotoviensis, 778
 - Cracoviensis, 26, 264
 - Divi Joannis (*Св. Івана Хрестителя*), 58
 - Divi Leonardi (*Св. Леонарда*), 56
 - Firleigrodensis, 298
 - Franciscanorum (*францисканців*), 338
 - Gnesnensis, 26, 682, 866
 - Haliciensis, 234, 284, 798
 - – Sanctae Annae (*Св. Анни*), 356
 - – Sancti Stanislai (*Св. Станіслава*), 234, 274
 - Hodovicensis, 516
 - in Białymkamien, 226
 - in Bolechow, 764
 - in Buczacz, 374
 - in Czartoria, 360
 - in Malechow, 572
 - in Ruda, 150
 - in Sasow, 150
 - in Skalat, 254
 - in Xiąz, 298
 - in Zimnawoda, 502
 - in Zimnowodka, 76
 - in Zubrza, 182, 446
 - Janoviensis, 288
 - Javoroviensis, 266
 - – Sancti Nicolai (*Св. Миколая*), 266
 - Kalussiensis, 288
 - Kulikoviensis, 738
 - Lauretana, Loret (*Лоретанська*), 248, 560, 564, 680, 716
 - – Annuntiationis Beatissimae Lauretana (*Благовіщення*), 248
 - Liscensis, 784
 - Martinoviensis, 254
 - metropolitana (*митрополіча*), 16, 18, 22, 28, 30, 36, 44, 46, 50, 52, 58, 66, 76, 78, 86, 90, 102, 130, 138, 186, 196, 198, 214, 216, 234, 240, 244, 246, 250, 252, 262, 282, 348, 386, 440, 454, 462, 528, 560, 566, 670, 672, 756, 778, 790, 800, 842, 844, 866, 868; *vide* ecclesia archicathedralis; ecclesia nostra
 - – Gnesnensis, 568
 - Mikołaioviensis, 530
 - Milczycensis, 736, 738, 840
 - – Sanctae Catharinae (*Св. Катерини*), 738
 - Navariensis, 108
 - nostra (*наша*), 10, 22, 90, 104, 166, 180, 200, 204, 216, 224, 226, 230, 242, 250, 254, 262, 282, 284, 296, 298, 316, 320, 384, 438, 454, 456, 458, 466, 468, 494, 496, 498, 504, 514, 516, 528, 538, 548, 554, 556, 558, 566, 570, 584, 602, 618, 622, 632, 636, 654, 656, 658, 660, 664, 666, 670, 672, 674, 676, 682, 690, 714, 718, 722, 738, 764, 770, 772, 776, 782, 784, 788, 792, 798, 800, 820, 822, 838, 842, 844, 846, 848, 858, 860, 862, 868, 872; *vide* ecclesia archicathedralis; ecclesia metropolitana
 - Omnium Sanctorum (*Всіх святих*), 18, 58, 76, 104, 106, 242, 286, 484, 686, 740, 744
 - – in Chodovica, 150
 - **ordinis Carmelitarum discalceatorum** (*ордену босих кармелітів*), 772
 - ordinis praedicatorum Sancti Bertrandi (*ордену проповідників згромадження св. Бертранда*), 666
 - orientalis (*східна*), 118, 134
 - parochialis (*парафіальна*), 78, 90, 110, 214, 234, 252, 266, 274, 284, 298, 390, 446, 546, 548, 764, 572, 826
 - patrum societatis Jesu (*отців Товариства Ісуса*), 292, 734, 750, 780
 - Plocensis, 26
 - Posnaniensis, 26
 - praedicatorum in Podkamien (*домініканців у Підкамені*), 238
 - praepositorialis (*намісницька*), 60
 - Premisliensis, 280, 446
 - Rochatynensia, 108
 - Romana (*Римська*), 12, 58, 72, 104, 116, 118, 120, 122, 124, 128, 130, 132, 138, 152, 162, 164, 182, 206, 254, 302, 304, 306, 314, 398, 430, 432, 434, 440, 442, 488, 536, 598, 634, 684, 690, 778, 828, 870; *vide* ecclesia Catholica
 - Ruthena, Ruthenorum, Rutheno-Graeca (*руська, «русько-грецька»*), 320, 430, 452, 468, 584, 812, 830, 870; *vide* civitatensis Graeca
 - – *Vlachoviszczenie* (*Благовіщення*), 56
 - – *Bohoiawlenye* (*Богоявленська*), 814
 - – *Piątnice* in Włodzimierz (*П'ятниця у Володимирі*), 430
 - – Resurrectionis, *Woskreszenie* (*Воскресенська*), 238
 - – Rutheno-Unitae Połocensis (*унійна у Полоцьку*), 432
 - – Georgii (*Св. Юра*), 336, 420, 584, 634, 760, 830

- – Zolkieviensis, 780
 – Rzesnensis, 552
 – Sanctae Annae, 76, 248, 560, 564, 566, 622, 800
 – Sanctae Catharinae (Св. Катерини), 208, 274, 496, 660
 – Sanctae Crucis (Віднайдення Св. Хреста), 16, 76, 78, 120, 122, 210, 216, 418, 518, 660, 808
 – – in Cracovia, 656
 – – in Bolechow, 764
 – Sanctae Magdaleneae, Sanctae Mariae Magdaleneae (Св. Марії Магдалени), 92, 102, 216, 334, 336, 582, 808
 – Sanctae Sophiae (Св. Софії), 582
 – Sanctae Ursulae (Св. Уриули), 716
 – Sancti Adalberti (Св. Войцеха), 72, 686
 – Sancti Casimiri (Св. Казимира), 526
 – Sancti Francisci (Св. Франциска), 522
 – Sancti Joannis Baptistae (Св. Івана Хрестителя), 62, 90, 92, 118, 246, 252
 – – Varsaviae, 200, 524, 766
 – Sancti Laurentii (Св. Лаврентія), 20, 76, 230, 462, 638, 800
 – Sancti Lazari (Св. Лазаря), 216, 292, 296, 838
 – Sancti Marci (Св. Марка), 84, 250
 – Sancti Martini (Св. Мартина), 456, 812
 – Sancti Michaelis in arce Cracoviensi (Св. Михаїла на Краківському замку), 188
 – Sancti Petri (Св. Петра), 582, 628
 – Sancti Spiritus (Святого Духа), 34, 212, 254, 556, 842
 – Sancti Stanislai (Св. Станіслава), 52, 232, 276, 282, 336, 718
 – Sanctorum Joseph et Theresiae (Свв. Йосифа та Терези), 244, 842
 – Sanctorum Rochi et Sebastiani Martyris (Свв. Роха та Себастьяна мучеників), 524
 – Sczerzecensis, 224, 252
 – Sieciechoviensis, 264
 – Stanislavoviensis, 490, 548
 – – Sanctissimae Trinitatis (Пресвятої Трійці), 778
 – Stoiacensis, 736
 – Swierzensis, 660
 – Trembovliensis, 296
 – Varsaviensis, 826
 – Woniłoviensis, 288
 – Złoczoviensis, 588, 658
 – Zolkieviensis, in Zolkievia, in Zulkiew, 288, 390, 688
 – – Sancti Andreae (Св. Андрія), 738
 – Zuroviensis, in Zurow, 356, 460
 – – Sancti Stanislai (Св. Станіслава), 544
 естурум (різьба), 146, 260
 edictum (едикт), 8, 16, 38, 66, 98, 128, 190, 304, 308, 394, 446, 452, 696, 794, 796, 830
 effigies (образ), 56, 92, 96, 106, 252, 256, 258, 284, 400, 436, 444, 506, 518, 716; *vide* facies, icon, imago
 effigies (портрет), 504
 electio (елекція), 12, 26, 44, 122, 152, 156, 168, 172, 176, 188, 218, 228, 252, 266, 282, 318, 320, 330, 346, 392, 446, 454, 456, 534, 540, 544, 550, 558, 616, 618, 620, 626, 652, 654, 658, 680, 704, 746, 756, 760, 762, 778, 786, 798, 820, 824, 836, 838, 856
 elector Branderburgicus (брандербурзький електор), 444, 854
 elector gubernator Belgii (електор-губернатор Бельгії), 802
 eleemosina, eleemosinaria (милостиня, пожертва), 22, 80, 134, 144, 166, 182, 222, 264, 284, 362, 364, 386, 390, 432, 502, 552, 554, 556, 632, 654, 656, 670, 680, 720, 722, 750, 800, 864
 emolumentum (прибуток, користь), 42, 160, 230, 242, 252, 292, 302, 394, 458, 466, 488, 490, 506, 518, 576, 734, 754, 796; *vide* fructus, obventio, percepta, proventus, provisio
 emphiteusis (емфітевза), 234
 emporium (торг), 24, 38
 erhebus (слуга, хлопець), 832
 erhippium (сідло), 318, 816
 episcopalia (податок на єпископа), 214, 240, 242, 294
 episcopatus (єпископія, єпископат), 22, 28, 82, 172, 174, 176, 178, 244, 394, 506, 712; *vide* vladicatus
 – Armenorum (вірменська), 690
 – Camenecensis, 14
 – Graecus («грецька»), 182
 – Vladislaviensis, 692
 episcopus, episcopi (єпископ, єпископи), 12, 22, 24, 26, 28, 56, 62, 104, 118, 120, 124, 162, 170, 172, 174, 182, 186, 200, 222, 264, 272, 292, 304, 434, 440, 452, 508, 568, 626, 688, 692, 760, 762, 766, 786, 796, 862, 868, 872; *vide* antistes, praesul
 – Armenorum (вірменський), 120, 122, 126, 128, 130, 132, 136, 138, 162, 164, 166, 188, 196, 244
 – Armiriensis, 568, 570
 – Belluacensis, 734
 – Camenecensis, 12, 24, 70, 72, 74, 184, 268, 558, 560, 578, 654, 750

- Armenorum (*вірменський*), 690
 – Chelmensis, 24, 158, 276, 306, 692, 720, 784
 – Chelmensis et Belzensis unitus (*унійний*), 24
 – Citrinensis, 296
 – Cracoviensis, 70, 176, 398, 522, 552, 570, 598, 606, 620
 – Cuiaviensis, Kuiaviensis, 492, 498, 552
 – Culmensis et Pomeraniae, 550, 552, 570, 598, 604, 606, 692, 776
 – Dionisiensis, 788
 – Hieropolitanus, 856
 – Kiioviensis, 24, 712 (*ac Czernihoviensis*), 748, 750
 – Laodicensis, 118, 552
 – Laudensis, 440
 – Livoniae, 826
 – Luceoriensis, 24, 234, 276, 306, 692
 – Luceoriensis et Ostroviensis unitus (*унійний*), 24
 – Marochiensis, 858, 864, 868
 – Nicopoliensis, 44, 62, 72, 78, 86, 90, 102, 108, 220, 222, 244, 248, 286, 398, 456, 458, 460, 544, 554, 764, 770
 – Nolanus, 70
 – Orthosiensis, 502
 – Pincensis et Turoviensis unitus (*унійний*), 24, 430
 – Plocensis, 168, 570, 692, 766
 – Posnaniensis, 570, 606, 766, 826
 – Premisliensis, Premysliensis, 24, 64, 168, 234, 442, 606, 784
 – unitus Graeco-unitus, ritus Rutheni (*унійний*), 24, 778, 864
 – ritus Graeci, ritus Rutheni, ritus Rutheno-Graeci (*руського обряду, владика*), 24, 222, 420, 422, 424, 452, 584, 760, 774, 870; *vide* vladica
 – titularis (*титулярний*), 22, 26
 – Traianopolitanus, 118
 – Turonensis, 612
 – Varmiensis, 440, 540, 550, 554
 – Vendensis, 282
 – Vilnensis, 168, 176, 764, 792, 794, 814, 816, 818
 – Vitescensis ac Mscislaviensis unitus (*унійний*), 24
 – Vladislaviensis, 620, 838
 – Warmiensis, 692
 – Wladimiriensis et Brestensis unitus (*унійний*), 24
 eritaphium, eritaphium (*епітафія*), 118, 184, 212, 216, 256, 386, 466, 552
 eques auratus (*лицар золотой шпори*), 788
 equestres, equitantes (*кіннота*), 404, 416, 482, 594, 652, 682; *vide* equitatus
 equi (*коні*), 36, 42, 48, 96, 220, 286, 294, 300, 310, 312, 320, 322, 332, 346, 350, 368, 370, 376, 380, 400, 426, 432, 474, 478, 482, 528, 532, 542, 560, 562, 586, 594, 602, 610, 614, 626, 644, 646, 648, 650, 654, 682, 706, 720, 724, 728, 730, 732, 734, 780, 784, 794, 802, 804, 808, 810, 812, 816, 850; *vide* cantherius
 – subiugales (*в'ючні*), 724
 equirea (*табун коней*), 160
 equiso (*конюх*), 312; *vide* agaso
 equitatus (*кіннота*), 14, 366, 366, 368, 374, 400, 404, 426, 644, 724, 726, 782; *vide* desultorii, equestres, equites, velites
 equites (*вершники, кіннота*), 48, 316, 380, 388, 466, 476, 478, 480, 554, 600, 602, 612, 614, 618, 634, 644, 652, 682, 698, 706, 728, 780, 802, 808, 816; *vide* desultorii, equestres, equitatus
 – quartianes (*кварцяні*), 192
 erectio (*заснування, впровадження*), 44, 62, 98, 212, 216, 224, 226, 232, 258, 260, 264, 266, 284, 288, 290, 296, 298, 374, 446, 454, 456, 458, 460, 486, 516, 522, 524, 530, 538, 544, 548, 666, 714, 716, 740, 742, 762, 764, 770, 782, 790, 798, 822, 846; *vide* fundatio
 ergastulum (*хатина*), 30, 148, 190, 216, 306, 316, 320, 616, 784; *vide* magalia, mappalia, tugurium
 eruptio (*напад, штурм*), 352, 752; *vide* excursio, expugnatio, impetus, incursio, insultus, invasio, irruptio
 ethnici *vide* aethnici
 ethymologia (*мовні навички*), 216, 230, 240, 518
 Eucharistia (*Євхаристія*), 96, 112, 134, 140, 166, 212, 232, 240, 244, 272, 356, 460, 488, 524, 544, 742; *vide* hostia, panis angelicus, sacramentum
 exactio (*податок*), 302, 344, 470, 534, 568, 668, 678, 794; *vide* canon, contributio, tributus, vectigal
 – hybenalis (*гіберни*), 568; *vide* contributio hybernalis, hyberna
 exactores (*збирачі податків*), 568, 588, 674, 794, 856; *vide* collectores
 excanonicus Lateransis (*латеранський ексканонік*), 384
 excommunicatio (*екскоммуніка*), 30, 64, 66, 68, 70, 122, 126, 128, 132, 166, 202, 268, 272, 274, 276, 280, 286, 386, 462, 508, 544, 758, 796, 830; *vide* interdictum
 excubiae (*сторожа*), 48, 168, 464, 474, 480, 552, 554, 562, 600, 610, 614, 630, 726, 730, 802, 816; *vide* custodia, vigilia

- excubitores (*охоронці*), 404, 482, 520, 584, 592, 630; *vide* custodes, stipatores
 excursio, excursus (*напад, випад*), 300, 338, 402, 450, 512, 540, 592, 624, 634, 648, 650, 762; *vide* eruptio, expugnatio, impetus, incursio, insultus, invasio, irruptio
 executio (*виконання*), 20, 62, 64, 78, 84, 138, 154, 158, 160, 164, 176, 206, 234, 270, 274, 348, 446, 452, 500, 504, 506, 658, 690, 790, 832, 856
 executores (*виконавці*), 64, 218
 – testamenti (*заповіту*), 16, 150, 188, 230, 240, 250, 280, 282, 386, 390, 528, 552, 602, 606, 656, 720, 782, 806, 856
 exequia (*поховання*), 46, 58, 598, 602, 606, 656, 672, 750, 828, 844, 868; *vide* funeralia
 exercitus (*військо, війська*), *passim*; *vide* arma, coripae, militia; **Cosaci, Moschi, Poloni, Tartari**, Turcae, Saxones, Sueci
 – caesarianus (*царське*), 710, 718, 726, 734, 752, 776, 780, 782
 – quartianorum (*кварцяне*), 430
 – Saxonicus (*саксонське*), 848, 850, 860, 862, 870
 – Venetorum (*венеційське*), 718, 734, 752
 – Zaporoscensis, Zaporoviensis (*військо Запорозьке*), 340, 406, 414, 416, 422, 426, 454, 466, 572; *vide* militia Zaporoscensis
 exiesuita (*кошиний сзуйт*), 738
 expeditio (*вихід*), 834
 expeditio, expeditus (*похід*), 30, 36, 50, 218, 220, 320, 364, 372, 380, 406, 428, 466, 470, 474, 488, 512, 534, 568, 572, 576, 600, 640, 642, 652, 680, 698, 724, 752, 754, 760, 780, 812, 832, 850
 – generalis, publica (*посполите рушення*), 50, 156, 316, 446
 expeditio bullarum (*отримання булл*), 678
 expensae (*видатки*), 62, 70, 88, 232, 242, 260, 264, 270, 460, 530, 622, 724, 778, 790; *vide* sumptus
 expugnatio (*штурм*), 512; *vide* eruptio, excursio, impetus, incursio, insultus, invasio, irruptio
 expurgatio (*очищення*), 544; *vide* purgatio
 faber (*коваль*), 592, 686
 faber lignarius (*тесля*), 28, 260; *vide* tignarius
 fabrica (*будівництво, виготовлення*), 30, 86, 110, 112, 144, 146, 196, 290, 552, 604, 674, 800; *vide* constructio
 fabricator (*виготовлювач*), 270, 466
 facies (*портрет*), 574; *vide* effigies, imago
 facinus (*злочин*), 66, 122, 204, 226, 232, 308, 396, 412, 436, 450, 526, 684, 764, 798, 804, 850; *vide* crimen, scelus
 falces (*коси*), 518, 812
 falsarius (*фальшивувальник*), 502
 falsificatio (*фальшування*), 502
 falsitas (*фальсифікат*), 20
 fama (*чутка, погослос*), 38, 96, 112, 168, 192, 194, 206, 222, 256, 264, 268, 274, 278, 300, 308, 326, 334, 350, 380, 386, 398, 520, 522, 576, 578, 584, 590, 592, 596, 616, 620, 628, 630, 644, 652, 654, 662, 696, 726, 758, 760, 766, 796, 828, 832, 840, 860, 862; *vide* rumor
 fames (*голод*), 54, 58, 60, 144, 344, 348, 350, 352, 360, 428, 478, 482, 508, 512, 526, 530, 594, 616, 624, 650, 676, 724; *vide* inedia
 familia (*челядь, родина*), 238, 346, 362, 390, 432, 502, 504, 516, 528, 540, 548, 654, 656, 716, 740, 746, 754, 764, 776, 818, 844, 846; *vide* domestici, familiaris, famulitium
 familiaris (*слуга, кривний*), 20, 252, 380, 406, 488, 496, 498, 526, 626, 668, 680, 800, 826, 828, 850, 864; *vide* consanguinei, domestici, familia
 famulitium (*челядь, гайдук*), 50, 300, 326, 378, 416, 476, 626, 630, 642, 812, 844; *vide* domestici, familia
 famulus, famuli, famulatus (*слуга, слуги*), 42, 48, 196, 210, 246, 268, 294, 434, 604, 638, 794, 838; *vide* aulicus, haido, servitores, socius
 farina (*борошно, порошок*), 20, 314, 320, 432
 fatum, fata (*смерть, знищення, доля*), 12, 36, 38, 76, 108, 112, 172, 178, 184, 186, 256, 262, 278, 280, 298, 310, 322, 326, 340, 344, 350, 360, 374, 376, 388, 390, 392, 408, 418, 446, 498, 504, 512, 540, 588, 596, 608, 616, 628, 636, 662, 672, 676, 720, 726, 754, 760, 764, 766, 790, 798, 822, 862, 866; *vide* decessus, libitina, mors, obitus
 febris (*лихоманка*), 370, 372, 470, 476, 492, 526, 532, 786, 820, 862
 ferendarius causarum (*судовий правник*), 84
 ferto (*чверть гривні*), 224
 feudum (*маєток*), 454, 474
 fideles (*вірні*), 22, 32, 40, 76, 108, 110, 114, 134, 144, 152, 290, 302, 444, 454, 462, 490, 552, 558, 652, 804, 824
 fides (*віра*), 154; *vide* religio
 – Armenorum (*вірменська*), 126
 – Catholica (*католицька*), 18, 24, 26, 52, 72, 114, 116, 118, 122, 124, 134, 162, 164, 254, 304, 378, 392, 396, 434, 436, 518, 536, 604, 686, 792
 – Christiana (*християнська*), 50, 300, 302, 304, 378, 396, 432, 702
 – Graeca (*грецька*), 704, 706
 – Orthodoxa (*правовірна*), 226, 700

- Romano-Catholica, Romana (*римо-католицька*), 130, 438, 604
- Russica (*руська*), 338
- figuli (*гончарі*), 20, 76, 102, 760
- fines mundi (*кінець світу*), 382
- fiscus (*скарбниця*), 280, 664, 768; *vide* aerarium, gazophilacium, thesaurus
- civitatis (*міста*), 450
- regius (*королівська*), 354
- florenus (*злотий*), 16, 18, 28, 32, 34, 44, 54, 60, 70, 72, 76, 80, 84, 98, 100, 110, 112, 144, 150, 166, 182, 186, 194, 200, 202, 204, 208, 214, 216, 220, 224, 230, 232, 234, 236, 240, 242, 244, 246, 248, 250, 268, 282, 286, 288, 296, 328, 338, 356, 360, 390, 398, 416, 424, 448, 456, 460, 462, 466, 486, 490, 504, 510, 512, 518, 528, 534, 538, 548, 552, 566, 568, 588, 604, 618, 624, 638, 656, 658, 660, 664, 666, 670, 674, 678, 686, 688, 690, 706, 714, 716, 722, 736, 738, 754, 762, 764, 770, 772, 778, 782, 788, 792, 794, 800, 836, 840, 842, 844, 846, 858, 864, 866
- Polonialis (*польський*), 16, 28, 240, 342, 386, 390, 460, 516, 552, 568, 606, 670, 720, 736, 768, 772, 778, 798, 866
- fluvius, flumen (*ріка*), 38, 86, 144, 192, 212, 218, 220, 314, 320, 368, 380, 394, 432, 436, 614, 650, 708, 710, 718, 728, 730, 732, 850; *vide* amnis
- focus (*ніч*), 30, 124, 226, 398, 494, 712
- foedus (*перемир'я, союз, угода*), 14, 38, 40, 54, 74, 198, 200, 352, 388, 390, 400, 422, 426, 466, 480, 482, 562, 648, 650, 662, 694, 708, 830, 860
- fons aquarum (*джерело*), 14
- formidamen (*привид*), 360
- fornax (*ніч*), 364, 762, 864
- fornix (*склепіння*), 34, 146, 198, 262, 362, 544; *vide* tectum, tegula, tegumentum, testudo
- fortalitium (*фортеця*), 308, 310, 320, 342, 394, 408, 464, 500, 516, 536, 548, 572, 578, 592, 596, 616, 620, 632, 662, 694, 708, 712, 752, 776, 804, 828, 862; *vide* arx, castrum
- fortificatio (*фортифікація*), 354, 668, 688; *vide* moenia, munitio
- fortuna (*фортуна, щастя*), 10, 48, 80, 118, 124, 148, 168, 184, 198, 202, 212, 222, 228, 280, 314, 322, 324, 328, 346, 350, 352, 366, 374, 386, 394, 402, 404, 410, 414, 438, 444, 452, 458, 464, 476, 482, 500, 504, 514, 532, 534, 546, 564, 574, 576, 592, 598, 608, 610, 612, 620, 636, 642, 648, 650, 694, 700, 702, 706, 718, 720, 724, 726, 732, 750, 752, 756, 776, 786, 802, 828, 830, 836, 850, 852, 856, 870, 872
- forum (*суд*), 138, 156, 160, 176, 202, 236, 260, 270, 354, 432, 762; *vide* iudicium, subsellium
- archiepiscopale (*архиепископський*), 204; *vide* iudicium archiepiscopi
- castrense (*городський*), 202, 276; *vide* iudicium castrense
- Cracoviense, 762
- civitatis (*міський*), 258; *vide* iudicium civile
- consistorioium (*консисторський*), 202
- correctivum (*братський*), 502, 842
- seculare (*світський*), 154, 766; *vide* iudicium seculare
- spirituale (*духовний*), 14, 72, 154, 158, 162, 268, 446; *vide* iudicium spirituale
- forum publicum (*ринок, площа*), 48, 136, 196, 294, 468, 636, 640 (*gielda*), 656, 664, 812
- civitatis (*міський*), 444, 492
- piscium (*рибний*), 668
- Varsaviensis, 766
- fossae (*рови*), 192, 196, 216, 218, 232, 312, 472, 476, 480, 524, 542, 544, 582, 584, 612, 634, 644, 752, 856
- cuniculariae (*підземні ходи*), 584; *vide* cuniculus
- framea (*шабля*), 18, 48, 66, 86, 192, 262, 330, 336, 344, 378, 410, 428, 480, 518, 630, 632, 732, 734, 810, 812, 834; *vide* acinaces, gladius
- framea (*спис*), 18
- Franciscani (*францисканці*), 590, 666; *vide* minores, patres Sancti Francisci, reformati
- fraternitas; *vide* confraternitas
- fratres (*отці*), 22, 54, 56, 78, 88, 96, 120, 142, 230, 232, 234, 236, 248, 266, 276, 290, 338, 374, 458, 462, 498, 522, 524, 658, 660, 666, 668, 708, 734, 800, 842, 868; *vide* conventuales, monachi, patres, religiosi
- frigus (*мороз, холод*), 82, 150, 258, 346, 400, 436, 482, 508, 512, 516, 536, 594, 622, 626, 700, 702, 710, 720, 742, 808, 812, 828, 860
- fructus (*користь, прибуток*), 36, 44, 86, 128, 160, 182, 202, 226, 252, 264, 304, 400, 456, 462, 470, 488, 506, 518, 530, 534, 566, 606, 622, 638, 678, 724, 730, 734, 758, 786, 846; *vide* emolumentum, obventio, percepta, proventus, provisio
- fructus (*плід*), 544
- fruges (*збіжжя*), 34, 166, 300, 710, 724, 760, 772, 848; *vide* annona, frumentum
- frumentum (*врожай, збіжжя*), 358, 432, 532, 668, 674, 710, 724, 836; *vide* annona, fruges
- fuga (*втеча*), 18, 38, 48, 50, 86, 130, 148, 190, 192, 220, 308, 312, 322, 324, 326, 330, 336,

- 368, 370, 396, 472, 576, 580, 584, 596, 612, 614, 624, 698, 704, 708, 724, 732, 814, 834
- fumalia (подимне), 642
- fundatio (фундація, заснування), 10, 16, 20, 44, 48, 66, 82, 92, 104, 108, 110, 150, 152, 156, 160, 166, 170, 172, 174, 176, 182, 204, 206, 230, 236, 246, 250, 260, 264, 266, 284, 286, 288, 290, 296, 298, 328, 356, 358, 360, 386, 390, 392, 446, 456, 486, 490, 500, 516, 538, 544, 548, 558, 604, 638, 660, 714, 716, 768, 772, 778, 784, 790, 794, 838; *vide erectio*
– Baranoviana (Барановського), 252
– Jadzimirsciana (Яцимирської), 736
– Kaliniana (Калінського), 240
– Kisliciana (Кислицького), 214
– Krosnovii (Кросновського), 384
– Kuropatviana (Куропатви), 822
– Kurovitae (Куровіти), 56
– Loiecciana (Лосцького), 28, 42, 214
– Milleviana (Мілевського), 244, 254, 770
– Piraviana (Піравського), 182
– Szulcoviana (Шольцівська), 494, 504
– Tarnoviana (Тарновського), 566
– Zamoisciana (Замойська), 16, 182, 484
- fundator (засновник), 16, 22, 36, 44, 56, 110, 118, 142, 156, 168, 172, 182, 184, 200, 202, 210, 216, 240, 248, 260, 264, 266, 290, 292, 294, 360, 462, 504, 516, 522, 524, 526, 534, 544, 548, 558, 666, 674, 738, 740, 744, 770, 778, 790
- fundatrix (фундаторка), 112, 556, 740, 744, 746
- fundus (грунт), 20, 34, 52, 54, 70, 84, 94, 100, 108, 118, 144, 150, 156, 170, 172, 174, 208, 228, 230, 232, 234, 240, 248, 252, 258, 262, 274, 276, 292, 308, 374, 382, 458, 462, 498, 506, 508, 516, 522, 538, 552, 566, 590, 656, 666, 678, 680, 686, 688, 690, 702, 714, 716, 738, 742, 744, 760, 764, 820, 840; *vide area*
– decanalis (деканальний), 182, 234
– praestimonialis (пребенди), 558; *vide praestimonium*
- funeralia (поховання, похорон), 44, 56, 102, 148, 150, 166, 204, 328, 428, 448, 470, 498, 510, 558, 648, 724, 820, 822, 844, 846, 848, 852, 860; *vide exequia, funus, sepultura*
- funus (похорон), 36, 46, 58, 60, 180, 184, 204, 280, 282, 324, 372, 396, 448, 492, 526, 602, 606, 608, 612, 628, 652, 654, 656, 750, 770, 776, 820, 828, 840, 864; *vide funeralia, sepultura*
- furtum (злодійство), 232, 324, 572
- Galli (французи), 320, 540, 780, 838
- gağa sultanus, sultanus (калга-султан), 102, 340, 344, 400, 542, 616, 644, 646
- gazophilacium (скарбниця), 528; *vide aerarium, fiscus, thesaurus*
- gemma (перли, коштовності), 74, 112, 324, 688, 842
- generalis exercitus; *vide dux generalis exercitus*
- generalis exercituum Turcicorum (турецький воєначальник), 626
- generalis societatis Jesu (генерал Товариства Ісуса), 52, 680
- generalissimus (генерал), 394, 402
– artilleriae (артилерії), 402
- generosa (шляхетна, шляхтянка), 110, 654, 716, 720, 736
- generosus (шляхетний, шляхтич), 90, 98, 108, 182, 244, 412, 426, 458, 548, 566, 606, 714, 716, 736, 766, 768; *vide nobilis*
- genius (дух, привид), 92, 120, 220, 222, 306, 308, 330, 362, 474, 494, 668, 846; *vide spiritus*
– urbi (міста), 564
- gens (рід, народ), 8, 30, 38, 86, 98, 116, 118, 120, 148, 190, 220, 254, 260, 302, 320, 330, 340, 352, 376, 394, 396, 406, 408, 420, 432, 442, 454, 512, 518, 578, 616, 682, 684, 698, 732, 752, 766, 768, 778, 826, 828; *vide natio*
– Arabicis (арабський), 210
– Armenorum (вірменський), 122
– Cosacorum (козацький), 300
– Lituana (литовський), 178
– perfida (віроломний), 50
– Polona (польський), 178
– Tartarorum (татарський), 50
- gentes (народи), 12, 24, 40, 116, 406, 422, 546, 554, 572, 574, 598, 650, 668, 764, 766, 774
- geometra (геометр), 72, 88, 146, 256, 672
- Germani (німці), 36, 212, 218, 254, 308, 354, 556, 572, 752, 760, 780
- gladifer Haliciensis (галицький мечник), 254
- gladius (меч), 10, 42, 370, 378, 380, 382, 394, 478, 592, 668, 688, 704, 732
- gladius (шабля), 730; *vide framea*
- glans (куля), 388, 406, 646; *vide globus, pila*
- gleba (земля, рілля), 36; *vide terra*
- globus (куля), 58, 142, 192, 226, 262, 318, 324, 332, 334, 336, 338, 344, 350, 366, 368, 388, 402, 404, 414, 416, 418, 470, 472, 482, 518, 528, 582, 584, 592, 610, 612, 614, 630, 632, 634, 648, 650, 670, 698, 802, 810, 812, 816; *vide glans, pila*
– auratus (позолочена куля), 782
- Graeci (греки), 24, 54, 92, 104, 304, 650, 708, 804
- grammatica (письмо, граматики), 56, 240, 536, 566; *vide orthographia*
- granarium (итихлір, зерносховище), 30, 324, 432

- gratia (ласка, зичливість), *passim*
grossus (гриш), 54, 60, 196, 246, 326, 466, 590,
624, 678, 788, 840, 864, 866
– Polonicus (польський), 822
guardianus (гвардіанин), 190, 358
gubernator (комендант, губернатор), 326, 330,
338, 402, 404, 406, 408, 410, 412, 414, 416,
422, 424, 426, 428, 572, 580, 584, 592, 632,
802; *vide commendans*
– arcis (замку), 634; *vide praefectus arcis*
gymnasium (гімназія, школа), 66, 256; *vide schola*
– Kiioviense, 306
habitus (одяг, облачення, постава), 20, 40, 58,
104, 120, 198, 244, 248, 268, 308, 332, 348,
354, 378, 554, 572, 682, 742, 746, 772, 798,
818, 822
– Alemmanicus (німецький), 354
– religionis (монаший), 660
haereditas (спадщина), 234, 362, 392, 400, 488
haeres (дідиш), 110, 140, 150, 178, 226, 302, 452,
538, 544, 548, 562, 606, 632, 638, 658, 662,
674, 850
haeresis (єресь), 24, 34, 52, 104, 116, 120, 122,
124, 128, 154, 160, 162, 172, 304, 452, 490,
524, 756, 782, 794; *vide pravitas haeretica*
– Calvina, Calvinista (кальвіністська), 104,
434
– Luterana, Luteri (лютеранська), 32, 392, 434
haeretici (єретики), 52, 72, 136, 436, 492, 526,
758
haido (зайдук), 798, 808, 844; *vide famulus*
hanus, chanus Crimensis, Scytharum, Tartarorum,
Perecopensis (кримський хан) 50, 102, 212,
300, 340, 350, 352, 366, 374, 388, 390, 406,
412, 508, 542, 578, 580, 584, 586, 588, 620,
624, 622, 626, 628, 642, 644, 646, 650, 696,
700, 702, 704, 710, 718, 728, 732, 796
Haruati (хорвати), 860
hasta (стис), 36, 380, 480, 612, 630, 730; *vide lancea*
hexacontarchus (капітан), 330
hidromel (питний мед), 342; *vide maenomenon*,
mel, mulsum
hirurgi *vide chirurgi*
historia (історія), 8, 34, 96, 232, 300, 346, 358,
364, 460, 512, 514, 544, 578, 640, 676, 684,
718, 796, 852, 870, 872
historicus (історик), 8, 116, 300, 316, 542, 676,
838; *vide scriptor*
homicida (вбивця), 434, 436, 452, 842
homicidium (вбивство), 154, 204, 384, 574, 666
honorarium (винагорода), 342, 352, 416, 422,
424, 486, 650
horologium (годинник), 260, 402, 428, 570, 656,
672, 810
– maius (великий), 386
horti (городи), 38, 98, 210, 414, 458, 494, 522,
688, 700, 764, 800
hospitale (шпиталь), 42, 56, 58, 62, 66, 68, 82,
110, 180, 182, 230, 234, 240, 264, 266, 268,
276, 284, 288, 386, 458, 462, 488, 510, 552,
738, 772; *vide lazaretum*, xenodocium
– fratrum hospitaliariorum (братів госпіта-
льєрів), 462
– Sancti Lazari (Св. Лазаря), 84, 242, 248,
262, 264, 266, 268, 284, 288, 290, 292, 336,
374, 580
– Sancti Martini (Св. Мартина), 456
– Sancti Spiritus (Святого Духа), 42, 62, 64,
70, 212
– Sancti Stanislai (Св. Станіслава), 276
hospitalieri (госпітальєри), 462, 842
hospitium (господа), 42
hospodar Moldaviae (молдавський господар),
704; *vide palatinus Moldaviae*
hospodar Valachiae (волоський господар), 726;
vide palatinus Valachiae
hostes (вороги), 10, 18, 36, 38, 46, 82, 84, 90, 92,
98, 192, 206, 208, 260, 286, 300, 302, 310,
312, 314, 316, 318, 322, 324, 330, 332, 334,
336, 338, 342, 344, 346, 350, 352, 364, 368,
372, 374, 376, 394, 396, 402, 404, 416, 418,
420, 422, 426, 428, 430, 438, 440, 442, 444,
448, 454, 458, 464, 468, 476, 480, 482, 484,
486, 490, 506, 532, 542, 560, 572, 576, 578,
580, 582, 584, 590, 592, 594, 596, 598, 608,
610, 612, 614, 620, 622, 624, 626, 628, 630,
632, 634, 640, 642, 644, 646, 648, 650, 652,
672, 688, 698, 702, 704, 706, 718, 724, 728,
730, 732, 734, 738, 750, 752, 764, 780, 784,
802, 804, 808, 810, 812, 814, 816, 818, 826,
840, 852, 860, 862
hostia (гостія, Євхаристія), 68, 94, 232, 338,
366, 500, 552, 814; *vide Eucharistia*, panis
angelicus, sacramentum
Hungari (угорці), 32, 312, 388, 448, 578, 696
hussarii (зусари), 480
hyberna (зимова стація, податок), 212, 454,
512, 568, 572, 622, 642, 710, 720, 754, 760,
774, 780, 794; *vide contributio hybernalis*,
exactio hybernalis, tariffa hybernalis
hymnus (пісня), 92, 496
– Ambrosianus, «Te Deum» (гімн св. Амбро-
сія), 50, 126, 344, 444, 614, 652, 838, 856
hypocaustum (кімната, зала), 16, 164, 210, 252,
284, 348, 362 (*izba*), 496, 668, 702; *vide stuba*
hypocaustum (обігрів), 30
iaculatio (стрілянина), 416, 422, 650

- iaculatores, *satorpalnicy* (стрільці), 334, 400, 694; *vide* sclopetarii
- ianitor (одвірний), 338
- ianizari, iandzari, ianzari (яничари), 542, 578, 580, 582, 584, 612, 614, 634, 646, 698, 702, 724, 728
- ichnographia (*мана*), 146; *vide* delineatio, mappa
- icon (*ікона*), 90, 96, 140, 256, 430, 506; *vide* effigies, imago
- iconographia (*вид*), 564
- idioma (*мова, письмо*), 452, 578; *vide* character, lingua
- Armenicum (*вірменська*), 122, 126, 130, 140
 - Gallicum (*французька*), 304, 840
 - Germanica (*німецька*), 254
 - Latinum (*латинська*), 116, 126, 152, 168, 406, 680, 734
 - Polonicum (*польська*), 78, 122, 134, 168, 222, 304, 430, 734
 - Ruthenicum, Russiacum (*руська*), 116, 306, 432
 - Sclavonicum (*слов'янська*), 104, 406
- ieiumium, ieiumum (*ніст*), 58, 178, 598, 746, 836
- ignes festivi (*святкові вогні*), 292, 550, 566, 636, 698
- imago (*ілюстрація*), 872
- imago (*образ, ікона*), 28, 34, 118, 146, 240, 336, 430, 492, 512, 666; *vide* effigies, icon
- aerea (*бронзова*), 450
 - Beati Joannis Cantii (*Св. Яна з Кентів*), 770
 - Beati Stanislai Kostka (*Св. Станіслава Костки*), 564
 - Beatissimae Mariae Virginis (*Пречистої Діви Марії*), 76, 90, 92, 94, 96, 98, 100, 106, 180, 206, 238, 254, 256, 258, 260, 262, 286, 294, 298, 338, 352, 440, 442, 444, 498, 518, 528, 530, 544, 548, 574, 622, 634, 652, 672, 694, 780, 820, 840
 - Częstochoviensis, 52, 90, 362, 562, 640
 - caesaris Leopoldi (*імператора Леопольда*), 822
 - crucifixi (*розп'яття*), 210, 238, 430, 476, 504
 - Deiparae, Immaculatae Conceptae Virginis (*Богородиці*), 98, 186, 434, 632, 772
 - alabastrina (*алебастровий*), 96
 - Jacobi Gavati (*Якоба Гавата*), 670
 - Passionis (*Страстей*), 78
 - regis (*короля*), 828
 - Salvatoris (*Спаса*), 238, 504, 858
 - Sanctae Veronicae (*Св. Вероніки*), 78
 - Sancti Francisci Borgiae (*Св. Франческо Борджіа*), 566
 - Sancti Michaelis (*Св. Михаїла*), 238
 - Sancti Nicolai (*Св. Миколая*), 238, 472
- imago (*портрет*), 494, 666, 670, 828; *vide* effigies, facies
- Torosovicii (*Торосовича*), 124
- imitator (*послідовник*), 16
- immunitas (*імунітет, вільність*), 20, 42, 164, 168, 204, 218, 268, 286, 288, 452, 458, 462, 490, 538, 566, 570, 680, 744, 778, 792, 794, 816
- impensa, impensus (*видатки, кошти*), 54, 56, 78, 88, 90, 112, 150, 182, 196, 212, 214, 222, 234, 248, 250, 438, 472, 504, 524, 544, 664, 672, 688, 762, 844, 848, 858, 870
- imperator (*імператор*), 8, 38, 50, 304, 508, 562, 694, 696, 828, 848; *vide* caesar
- Constantinopolitanus, Graecorum (*Константинополя (Візантії), греків*), 90, 92
 - Romanorum (*римлян*), 228
 - Turcarum (*турків*), 34, 50, 54, 80, 82, 198, 576, 578, 582, 608, 620, 668, 694 (Musulmanorum), 700, 704; *vide* caesar, sultanus, tyrannus Turcarum
- imperator (*полководець*), 532
- imperatrix (*імператриця*), 662
- imperialis *vide* talerus imperialis
- imperium (*імперія, влада*), 24, 38, 40, 90, 92, 116, 140, 372, 392, 400, 438, 448, 452, 468, 536, 540, 600, 610, 612, 616, 630, 646, 676, 682, 694, 700, 720, 796, 832
- Ottomanicum, Turcarum (*Оттоманська*), 300, 650
 - Persarum (*Перська*), 132
- impetus, impetito (*напад, штурм*), 10, 48, 66, 102, 148, 188, 218, 262, 286, 294, 302, 308, 310, 312, 320, 322, 332, 334, 336, 342, 350, 354, 364, 368, 378, 402, 416, 434, 464, 476, 494, 546, 554, 562, 580, 582, 592, 612, 620, 630, 646, 654, 698, 706, 724, 728, 730, 804, 810, 816, 832, 850; *vide* eruptio, excursio, expugnatio, incursio, insultus, invasio, irruptio
- incantatio (*чари*), 154, 368
- incarceratio (*ув'язнення*), 236; *vide* carcer, custodia
- incendium (*пожежа*), 10, 30, 46, 58, 60, 62, 74, 82, 86, 102, 208, 226, 252, 292, 302, 308, 314, 332, 338, 346, 372, 376, 416, 428, 430, 438, 446, 464, 532, 576, 632, 636, 686, 694, 698, 738, 780, 784, 792, 796, 804, 840, 842, 844, 850, 860, 870; *vide* conflagratio
- incensatio (*кадіння*), 212
- incisor regni (*крайчий королівства*), 110
- incolae (*мешканиці*), 86, 118, 182, 190, 228, 242, 302, 336, 376, 400, 430, 456, 788, 830; *vide* municipes

- incursio, incurus (*напад*), 22, 24, 32, 48, 56, 78, 84, 148, 168, 192, 228, 320, 348, 404, 418, 426, 554, 456, 458, 500, 542, 560, 592, 596, 650, 708, 738, 752, 784, 802, 850, 854, 860; *vide* eruptio, excursio, expugnatio, insultus, invasio, irruptio
 – Cosatica (*козацький*), 358, 526
 – Scytharum, Tartarorum (*татарський*), 14, 18, 32, 36, 56, 206, 300, 304, 738, 752
 – Turcica (*турецький*), 842
 induciae (*перемир'я*), 148, 400, 492
 indulgentia (*пробачення, відпуст*), 42, 62, 96, 242, 462, 556, 744, 758, 824
 inedia (*голод, нестача*), 48, 58, 144, 310, 334, 344, 350, 358, 400, 428, 482, 542, 594, 616, 626, 700; *vide* fames
 infamia (*інфамія*), 202, 204, 766
 infectio (*інфекція*), 60, 104, 360, 654; *vide* contagio, lues, pestilentia, pestis
 infirmantes, infirmi (*хворі*), 20, 32, 94, 142, 170, 202, 212, 216, 234, 240, 256, 274, 288, 296, 324, 348, 360, 390, 436, 452, 462, 470, 484, 538, 552, 622, 652, 656, 660
 infirmaria *vide* domus infirmorum sacerdotum
 ingressus (*в'їзд, вступ*), 14, 52, 78, 88, 92, 100, 128, 142, 194, 236, 258, 264, 286, 342, 346, 370, 392, 402, 434, 444, 516, 532, 560, 574, 662, 666, 684, 712, 716, 756, 772, 802, 840, 862, 868
 inquisitio (*розслідування, допитування*), 88, 90, 96, 130, 228, 264, 266, 270, 436, 502, 518, 624, 684, 686, 738, 756, 758, 832, 840
 – Romana (*римське*), 12
 inscriptio (*запис, напис*), 60, 78, 92, 244, 264, 294, 458, 460, 466, 518, 526, 674, 714, 736, 798, 840; *vide* legatum
 insigne, insignia (*знак, інсигнії*), 12, 30, 42, 60, 78, 90, 96, 184, 190, 206, 264, 356, 394, 396, 460, 474, 480, 482, 532, 546, 556, 564, 572, 624, 718, 754, 822; *vide* arma, stemma
 instigator (*інстигатор*), 272, 510, 686, 800, 804
 – consistorialis, officii consistorialis (*консис-торії*), 238, 262, 264, 756, 782
 – curiae archiepiscopalis (*курії архієпископа*), 130
 instita (*ятка*), 258; *vide* propola
 institores (*крамарі*), 372; *vide* mercatores
 insultus (*напад*), 36, 38, 46, 146, 342, 394, 480, 578, 592, 626, 646, 668, 732, 816, 818, 826; *vide* assultus, incurus, invasio, irruptio
 interdictum (*інтердикт*), 64, 68, 70, 130, 268, 272, 274, 280, 728, 764, 794; *vide* anathema, excommunicatio
 internetio (*знищення*), 38, 378, 632
 internuntius (*посланець*), 138, 188, 264, 406, 408, 410, 412, 640, 648, 856; *vide* legatus, nuntius, praenuntius
 – Cosacorum (*козаків*), 452
 – Moschorum (*московитів*), 492
 interpres (*перекладач*), 420
 introductio (*введення*), 14, 284, 374, 394, 682, 722, 762, 860
 inundantia (*повінь, вилів води*), 294, 822
 invasio (*напад*), 358, 566; *vide* eruptio, excursio, expugnatio, incurus, insultus, irruptio
 inventarium (*інвентар*), 156, 166, 200, 216, 382, 798, 840, 846, 868; *vide* regestrum
 investigatio (*розслідування*), 654, 714
 investitura (*інвеститура*), 532, 558
 irruptio (*напад, вторгнення*), 34, 218, 388, 400, 464, 476, 542, 592, 860; *vide* eruptio, excursio, expugnatio, incurus, insultus, invasio
 Itali (*італійці*), 54, 146, 338, 466, 618, 674, 756, 758
 iubilaeum (*ювілей*), 364, 624
 iudex, iudices (*суддя, судді*), 20, 72, 88, 126, 128, 132, 138, 140, 174, 190, 234, 468, 524, 666, 756, 758
 – ecclesiasticus (*духовний*), 238
 – exercitus generalis (*генеральний суддя війська*), 406
 – Haliciensis, terrae Haliciensis (*галицький*), 168, 548, 558
 – synodalis (*синодальний*), 266
 – terrestris (*земський*), 714
 – tribunalis (*трибуналу*), 568, 570
 iudicium, iudicia (*суд, суди*) 64, 80, 84, 90, 124, 136, 154, 158, 170, 174, 180, 202, 268, 274, 292, 302, 320, 348, 354, 362, 428, 448, 530, 774, 794, 800, 832; *vide* forum, subsellium
 – archiepiscopi (*архієпископа*), 222, 246, 270, 272, 574, 684, 758; *vide* forum archiepiscopale
 – Armenorum (*вірменський*), 128, 188
 – capturalia (*каптурові*), 832, 836
 – castrense (*городський*), 262, 664; *vide* forum castrense
 – civile (*міський*), 780; *vide* forum civitatis
 – compositum (*змішаний*), 42, 98, 174, 190, 196, 204, 262, 520
 – consulum (*раецький*), 80
 – criminale (*кримінальний*), 42, 218, 236, 238, 262
 – Dei (*Божий*), 38, 130, 318, 364, 382, 460, 468, 750, 816, 828
 – dioecesanum (*діоцезіальний*), 266

- militare (військовий), 472, 528, 852
- nuntii apostolici (апостольського нунція), 88, 274
- presbyterum (священників), 238
- regis (королівський), 240, 242, 294, 308, 354, 672
- seculare (світський), 154, 160; *vide* forum seculare
- sedis apostolicae (Апостольського престолу), 100
- spirituale (духовний), 32, 154, 156, 250, 276, 280; *vide* forum spirituale
- – Armenorum, *chicz*, *hicz* (вірменський), 128, 138, 140, 164
- synodale (синодальний), 248, 266
- terrestre (земський), 176, 714
- tribunalis, tribunalitium (трибунальський), 156, 170, 174, 278, 568, 570; *vide* subsellium tribunalitium, tribunal
- iura (права), 8, 20, 40, 42, 44, 62, 68, 76, 88, 136, 140, 152, 154, 156, 158, 160, 168, 172, 174, 176, 202, 208, 222, 234, 240, 272, 288, 292, 302, 306, 346, 378, 424, 446, 454, 456, 546, 554, 560, 562, 566, 568, 570, 596, 622, 636, 716, 736, 738, 764, 768, 770, 778, 788, 816, 818, 820, 840, 856, 858, 868
- Armenorum (вірменські), 122
- canonica (канонічні), 12, 266
- capitularia, capituli (капітули), 44, 796
- civitatis (міські), 136
- contubernii (цехові), 566
- parochialia (парафіяльні), 102, 204, 462
- iuramentum (присяга), 14, 52, 72, 88, 94, 100, 134, 148, 156, 162, 170, 178, 180, 236, 372, 410, 412, 424, 432, 436, 466, 480, 486, 500, 502, 508, 550, 562, 580, 594, 678, 694, 708, 730, 732, 758, 786, 830, 834, 838, 840, 844, 868
- corporale (тілесна), 32, 122, 180, 188, 262, 298, 460, 782
- iurgelt (річна платня), 174; *vide* aes honorarium, merces, pensio, stipendium
- iurisdictio (юрисдикція), 20, 22, 62, 76, 80, 128, 132, 134, 140, 154, 156, 158, 160, 170, 174, 176, 178, 200, 228, 236, 244, 262, 266, 270, 272, 314, 394, 462, 560, 564, 578, 684, 714, 762, 806, 832, 864, 870, 872
- Armenorum (вірменська), 128
- capitularis (капітули), 58
- castrensis (городська), 686
- consulum (раецька), 138
- episcopale (єпископська), 132
- Romana (римська), 162
- iurisdictio decanalis Sancti Joannis (юрідика деканату Св. Івана Хрестителя), 182, 228, 234, 240, 246, 294, 456, 566, 686, 714, 788, 798, 820, 842
- iurifidelis (присяжний), 138; *vide* scabinus
- ius (право), 8, 14, 30, 34, 54, 58, 62, 70, 72, 76, 78, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 102, 106, 130, 136, 138, 150, 152, 154, 160, 162, 164, 170, 172, 174, 180, 182, 192, 196, 206, 210, 214, 240, 246, 250, 252, 254, 258, 260, 264, 266, 268, 270, 272, 276, 280, 302, 306, 314, 318, 340, 350, 374, 378, 392, 394, 398, 406, 422, 428, 446, 458, 468, 476, 488, 492, 498, 518, 548, 554, 564, 572, 576, 606, 610, 622, 650, 674, 678, 684, 686, 702, 708, 712, 714, 754, 756, 762, 764, 766, 768, 770, 776, 790, 792, 798, 806, 838, 868
- administrationis (адміністрування), 458
- advitalitium (пожиттєве), 174
- Armenorum, Armenicum (вірменське), 116, 122, 126, 136
- belli (війни), 422
- caduce (кадука), 80, 354
- canonicus, canonicum (канонічне), 22, 132
- civile, civitatis (міське), 156, 260
- collationis (подання), 152, 202, 570
- commune (загальне), 158
- emphiteuticum (емфітевзи), 118
- fiduciarium (довіри), 140
- gentium (народів, міжнародне), 422
- haereditarium (спадкове), 140, 168
- Magdeburgense (магдебурзьке), 116
- parochiale (парафіяльне), 736
- patronatus (патронату), 32, 48, 84, 108, 170, 200, 202, 246, 252, 254, 266, 290, 354, 460, 490, 544, 598, 736, 764
- provisoratus (провізорства), 458
- senii (старшинства), 754, 756, 684, 790, 858
- talioni (відплати), 370
- terrestre (земське), 568
- iustitia (справедливість), 14, 30, 38, 42, 46, 54, 58, 62, 70, 72, 74, 80, 124, 138, 158, 160, 166, 190, 268, 296, 302, 306, 314, 350, 362, 382, 412, 414, 488, 514, 524, 534, 574, 624, 674, 678, 768, 794, 796, 800, 818, 828, 842, 852, 862
- Judaei (євреї), 30, 48, 58, 86, 98, 102, 188, 190, 216, 218, 222, 224, 226, 228, 232, 238, 248, 260, 262, 282, 288, 302, 314, 338, 340, 348, 414, 416, 418, 420, 430, 436, 452, 454, 518, 520, 522, 524, 544, 560, 570, 572, 590, 624, 638, 656, 668, 680, 714, 722, 812, 822, 826, 828, 866, 870
- Bolechovienses, 764

- kaimakanus (*каймакан*), 698
kavalier Melitensis (*мальтійський кавальєр*), 592
labarum (*прапор*), 616, 838; *vide signa*, vexillum
lacerta (*ящірка*), 772
Lachi (*ляхи, поляки*), 314, 408, 426; *vide Poloni*
Lacones (*спартанці*), 802
lacus (*озеро*), 82, 300, 308, 696
laicus (*мирянин*), 128, 262, 290, 358, 526
lamina (*таблиця*), 52, 258, 444, 548, 564, 656;
vide tabella
lampas (*лампа*), 30, 106, 240, 450, 564, 672
lancea (*спис*), 320, 338, 480; *vide hasta*
laneus, lanii (*лан, лани*), 172, 176, 294, 456, 538,
700, 764, 840
lapidea (*кам'яниця*), 42, 98, 110, 180, 188, 196,
198, 250, 262, 292, 346, 362, 404, 494, 496,
538, 564, 660, 804, 812, 832, 844, 856, 872
– Alembekowska (*Алембека*), 494
– Amoretti (*Аморетті*), 674
– archiepiscopalis (*архиепископа*), 194
– Barczowska (*Барчовська*), 496
– Barszoviana (*Баршовська*), 588
– Bichnowska (*Біхновська*), 72
– Boimowska (*Боймівська*), 364
– Christophori Ubal (*Христофора Убали*),
140
– civi Gąsiorek (*Гонсьорека*), 582
– Fatrowska (*Фатровська*), 460
– in cemeterio (*на цвинтарі*), 206
– in foro piscium (*на рибному торзі*), 668,
670
– Jelonkowska (*Єлонека*), 262
– Kaprusowska (*Капрусовська*), 150
– Massarowska (*Массарівська*), 364, 384, 494
– Pauli Herper (*Павла Герпера*), 250, 252
– praepositorialis (*намісницька*), 638
– Slachetczynska (*Шляхетчинська*), 840
– *śłodownia* (*солодовня*), 842; *vide sacellania*
Szulcoviana
– successoribus Szeferowicze (*спадкоємців*
Шеферовичів), 140
– supra libripendum (*над вагою*), 42
– Szulcowska (*Шульцівська*), 364
– Szymonowiczowska (*Шимоновичівська*),
360, 526
– Thomae Gordon (*Томи Гордона*), 364
– Wyszowska (*Вишовська*), 498
lapides Thracii (*фракійський камінь*), 838
lapis, lapides (*камінь, каміння*), 18, 32, 50, 76,
110, 112, 114, 140, 144, 146, 150, 198, 208,
216, 252, 264, 324, 338, 340, 342, 404, 432,
436, 508, 520, 558, 584, 634, 668, 744
– alabastrinus (*алебастровий*), 504
– sectus (*ламаний*), 110, 140, 146, 254, 258,
504
– solidus (*міцний*), 94, 98, 144, 146, 248, 556,
564, 800
later (*цегла*), 76, 78, 84, 98, 144, 146, 210, 248,
258, 456, 526, 590, 772, 800, 870
laterificina (*цегельня*), 772
laterna (*лампа*), 256
latomiae (*каменоломні*), 144
laudum (*ухвала*), 186, 312, 344, 430, 618, 672
– civitatis (*міста*), 328, 358, 360, 428, 430,
448, 596, 598, 622
– conventus (*сейму*), 762
lazarium (*лазарет*), 540; *vide hospitale*
lectica (*каре́та*), 286, 510; *vide rheda*
lectio (*лекція, читання*), 114, 548, 656
lector (*читач*), 8, 10, 158, 264, 498, 618, 620,
672, 678, 680, 748, 804, 816, 832
lectum (*ліжко, ложе*), 106, 190, 268, 352, 496,
580, 604, 668, 670, 746, 748, 772, 800, 824,
826
legatio (*посольство*), 26, 40, 124, 126, 130, 148,
156, 184, 198, 390, 406, 448, 500, 508, 546,
650, 736, 856
legatum (*леґація*), 36, 72, 82, 108, 156, 200, 214,
222, 246, 250, 294, 356, 772; *vide inscriptio*
legatus (*посол*), 40, 54, 80, 82, 116, 124, 126, 128,
136, 248, 368, 370, 382, 408, 410, 412, 424,
470, 508, 540, 546, 572, 616, 658, 734, 834,
856, 862; *vide internuntius, nuntius, praenuntius*
– apostolicus, de latere (*Апостольського пре-*
столю), 164, 778
– caesarius (*імператора*), 780
– Cosacorum (*козацький*), 382, 398, 474
– Elbingensis (*з Ельблонга*), 854
– Galliae regis (*французького короля*), 470,
824
– hani, Tartarorum (*хана, татар*), 406, 412,
796
– maior (*великий*), 650
– minor (*малий*), 650
– Moschorum (*московитів*), 388, 508, 734
– patriarchalis (*патріарший*), 162
– regis (*королівський*), 198, 346, 406, 412,
508, 666
– Suecorum (*шведський*), 420, 426
– Turcarum (*турецький*), 600, 860; *vide cza-*
usius
legio, legiones (*загін, загони, відділи*), 36, 308,
310, 316, 318, 332, 366, 368, 372, 424, 470,
472, 474, 476, 480, 482, 538, 542, 554, 594,
612, 616, 630, 644, 646, 668, 708, 818, 834

- cataphracta (*панцирний*), 612, 648
 – desultorium (*кіннотий*), 530
 – Germanica (*німецький*), 378
 – levioris (*легкоозброєний*), 630
 – stipatorum (*королівської гвардії*), 508
 legionarii (*вояки*), 480, 610, 682
 legionarius (*полковник*), 416, 540
 – Pereaslaviensis, 412; *vide praefectus, tribunus Pereaslaviensis*
 leuca (*миля*), 470, 610, 630, 710, 718, 814
 lex (*закон, право*), 26, 58, 68, 80, 90, 122, 154, 156, 158, 160, 164, 170, 172, 174, 176, 190, 200, 204, 222, 224, 234, 244, 246, 254, 300, 348, 354, 390, 414, 418, 438, 466, 486, 488, 498, 534, 538, 542, 560, 562, 570, 680, 682, 722, 744, 774, 794, 826, 830
 lexicon (*словник*), 536
 libellus (*книга, книжечка*), 10, 58, 100, 116, 122, 124, 126, 128, 136, 190, 214, 222, 244, 304, 318, 334, 430, 486, 492, 576, 594; *vide librum*
 liber *vide librum*
 liberalia (*лібералії*), 816
 libertas, libertatio (*свобода, вільність, звільнення*), 42, 86, 88, 98, 116, 136, 154, 156, 164, 174, 184, 204, 210, 218, 228, 230, 264, 286, 288, 292, 302, 314, 340, 344, 354, 412, 416, 446, 454, 482, 524, 536, 590, 594, 610, 642, 650, 656, 664, 680, 764, 766, 788, 818, 826, 830
 libitina (*смерть*), 58, 558, 702; *vide decessus, fatum, mors, obitus*
 libra, libripodium (*вага*), 42, 190
 libra, *grzywna* (*фунт*), 286, 582, 648, 858; *vide as*
 librarii, *kamieni* (*камін, міра маси*), 864
 libripodium *vide libra*
 libratores (*гарматники*), 350, 388, 698, 812
 librum, liber (*книга*), 54, 74, 92, 94, 118, 122, 156, 160, 172, 182, 196, 214, 216, 224, 242, 492, 536, 672, 690, 720, 788, 798, 840; *vide libellus*
 – genealogiae (*генеалогії*), 184
 lingua (*мова*), 120, 138, 190, 196, 378, 410, 752, 826; *vide idioma*
 – Alemmanica (*німецька*), 254
 – Armena (*вірменська*), 518
 – Italica (*італійська*), 190
 – Latina (*латинська*), 134, 712
 – Polona, Polonica (*польська*), 182, 338, 380, 402, 712
 – Ruthena, Ruthenica (*руська*), 24, 338, 380
 – Valachiae (*волоська*), 726
 lintris (*човен*), 432, 494
 Lipci, Lipkae, *Lipkowie* (*липки, литовські татари*), 646, 650, 724, 726, 818, 850
 liquores (*напої*), 350; *vide potus*
 litania (*літанія*), 362, 504, 680, 800
 – Lauretana (*Лоретанська*), 362
 litera, literae (*лист, листи*), 16, 54, 124, 126, 128, 130, 138, 164, 208, 236, 302, 316, 330, 338, 340, 350, 370, 374, 404, 406, 408, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 446, 456, 472, 488, 492, 500, 528, 554, 560, 578, 582, 586, 600, 632, 696, 698, 702, 704, 724, 766, 774, 786, 834, 854, 860
 – arcana (*таємний*), 814, 828
 – Armeno stylo (*вірменською мовою*), 450
 – capituli (*капітули*), 182, 846
 – cardinalis (*кардинала*), 254
 – ceremonialis (*церемоніальний*), 406, 410
 – confirmationis (*підтвердження*), 76
 – cridae (*публічний*), 170, 462, 548, 806
 – deprecatoria (*вибачення*), 384
 – executorialis (*виконавчий*), 266
 – falsificationis, ficta (*фальшивий*), 236, 502
 – formata (*рекомендаційний*), 236
 – imperatoris (*імператора*), 848
 – inhibitionis (*застереження*), 88
 – interdicti (*інтердикт*), 64
 – missiva (*офіційний*), 104, 556, 832
 – nominationis (*номінаційний*), 558, 658, 856
 – officiosa (*офіційний*), 562, 572
 – petitoria (*прохання*), 658; *vide litera supplicatoria*
 – plenipotentiae (*уповноваження*), 80
 – pontificis (*понтифіка*), 100, 114, 712
 – praesentationis (*презенти*), 188, 224
 – primatis regni (*примаса королівства*), 356
 – privatus (*приватний*), 324, 484, 720
 – regis (*королівський*), 98, 170, 184, 188, 210, 258, 264, 266, 282, 364, 392, 528, 554, 558, 680, 712, 718, 814
 – restium (*скликання посполитого рушення*), 562, 580
 – sacrae congregationis (*святої конгрегації*), 100
 – salvi conductus (*охоронний*), 164
 – secreta (*таємний*), 414, 634
 – supplicatoria (*прохання*), 32, 188, 688, 856; *vide litera petitoria*
 literae (*науки*), 278
 – humaniores (*гуманістичні*), 114
 literae (*літери*)
 – aureae (*золоті*), 104, 196
 – gotticae (*готичні*), 736
 – Graecorum (*грецькі*), 92
 – Ruthenica (*руські*), 338
 – sectae (*вирізблені*), 264

- litigium (*суперечка*), 14, 20, 62, 70, 84, 202, 222, 262, 638
- litrum, lytrum (*викуп*), 16, 314, 340, 348, 378, 430, 448, 490, 506, 584, 586, 588, 616, 638, 658
- littus (*берег*), 192, 294, 300, 430, 436, 578, 788; *vide* ripa
- Lituanii (*литовці, литовські війська*), 178, 198, 370, 372, 394, 396, 470, 472, 474, 482, 496, 608, 610, 614, 620, 636, 642, 644, 694, 780, 814, 816, 818, 830, 852
- liturgia (*літургія*), 104, 432, 870, 872; *vide* ministerium, missa, sacrificium, sacrum
- lixa (*джура, слуга*), 44, 312, 488, 508, 784
- locusta (*саранча*), 772
- lorica (*панцир*), 426, 582, 630
- lues (*зараза*), 58, 60, 82, 106, 166, 382, 448, 498, 508, 702, 732; *vide* contagio, infectio, pestilentia, pestis
– haeretica (*єретична*), 72
- lumen (*освітлення*), 30, 428
- lusciniia (*соловей*), 14
- Luterani, Lutherani (*лютерани*), 362, 488, 494, 640, 688, 690, 870; *vide* acatholicus
- lycaeuum (*лицей, школа*), 722; *vide* schola
- lytrum *vide* litrum
- macella (*різницька ятка*), 520, 538
- machina (*машина, гармата*), 322, 366, 370, 388, 392, 394, 396, 416, 418, 420, 422, 424, 480, 580, 584, 608, 610, 630, 632, 636, 646, 648, 652
– ad oppugnandum (*таран*), 402
– campestris (*таран*), 542
- Machometani (*мусульмани*), 86, 652, 780, 862; *vide* secta Mahometana
- maenomenon (*медовуха*), 834; *vide* hidromel, mulsum
- magalia (*хата*), 784; *vide* ergastulum, mappalia, tugurium
- magister (*магістер, вчитель, майстер*), 146, 196, 236, 556, 774
– artium (*мистецтв*), 214, 246
– philosophiae (*філософії*), 16, 184
– scholae (*вчитель школи*), 212, 214, 230
– theologiae (*теології*), 72, 88, 756
- magister equitum, militiae, militum (*польний гетьман*), 48, 74, 218, 228, 700, 850, 852; *vide* campiductor, campidux, dux campestris exercitus, praefectus militiae
- magistratus consularis (*раецький уряд, магістрат*), 20, 22, 32, 34, 48, 54, 62, 64, 68, 84, 98, 130, 138, 140, 146, 164, 182, 190, 196, 210, 214, 216, 232, 240, 242, 248, 252, 258, 272, 276, 294, 296, 314, 372, 390, 404, 406, 408, 412, 414, 418, 422, 424, 426, 428, 430, 456, 458, 462, 464, 484, 492, 530, 544, 546, 548, 556, 560, 566, 572, 602, 618, 638, 658, 660, 664, 666, 670, 672, 680, 690, 716, 722, 770, 778, 784, 786, 788, 798, 806, 830, 834, 838, 846, 848, 854, 856, 858, 872; *vide* officium consulare
– Premisliensis, 524
- magnifica (*ясновельможна*), 718
- magnificus (*ясновельможний*), 68, 72, 94, 112, 154, 158, 168, 172, 186, 430, 604, 654, 718, 770
- mancipius (*в'язень*), 102, 244, 290, 536, 540, 552, 588, 596, 614, 616, 700, 804
- mandatarius (*уповноважений*), 14, 194
- mandatum (*мандат*), 8, 12, 20, 38, 40, 42, 48, 54, 80, 94, 100, 106, 112, 124, 126, 130, 138, 164, 166, 168, 188, 192, 198, 206, 212, 216, 228, 266, 268, 272, 284, 342, 344, 352, 354, 370, 392, 394, 402, 424, 456, 464, 466, 522, 532, 560, 582, 586, 674, 700, 704, 706, 708, 758, 760, 808, 822
- mansio (*проживання, помешкання*), 390, 430, 464, 500, 532, 544, 678, 842
– Milleviana (*Мілевського*), 868
- mansionarius (*мансіонарій*), 18, 48, 90, 108, 240, 246, 530, 580, 602, 618, 668, 694, 702, 788, 804, 820, 864
– arcensis (*замковий*), 496
- manubiae (*здобич*), 84, 480, 482, 860; *vide* praeda, spolium
- manuscripta (*рукописи, манускрипти*), 8, 154; *vide* annales
– acta, annales collegii societatis Jesu (*колегії Товариства Ісуса*), 14, 34, 36, 52, 56, 74, 100, 110, 112, 114, 292, 298, 346, 448, 558, 560, 564, 566, 688
– acta capellae Domagalicianae (*каплиці Доматалічів*), 286, 292, 294, 444, 518, 574, 652
– acta conventus Bernardinorum (*монастиря бернардинців*), 114, 142
– acta conventus Carmelitarum calceatorum (*монастиря взутих кармелітів*), 20, 56, 60, 76, 338
– acta conventus reformatorum Sancti Francisci (*монастиря реформатів-францисканців*), 178, 182, 522; *vide* annales conventus Sancti Francisci
– conventus monialium Benedictinarum (*монастиря сестер бенедиктинок*), 18, 104, 740
– Fialkovii (*Фіалковського*), 280, 392
– Gavati (*Гавата*), 590
– Kozłowski (*Козловського*), 92
– patrum praedicatorum (*отців проповідників*), 94

- Pauli Garwaski (*Павла Гарваського*), 656
 – Piravii (*Піравського*), 90, 110, 120, 142
 – Torossovicio (*Торосовича*), 134, 518
 mappa (*мана*), 146, 840; *vide* ichnographia, delineatio
 mappalia (*хата*), 190, 350, 376, 630, 632, 668, 696, 814; *vide* ergastulum, magalia, tugurium
 marca (*зривня*), 30, 40, 58, 64, 98, 488, 658, 690, 788, 800
 mare (*море*), 24, 38, 52, 94, 124, 192, 198, 752, 764, 842
 mareschalla regni (*дружина маршалка королівства*), 112, 556
 mareschallus, marschalcus (*маршалок*), 476, 478, 510, 554, 562, 574, 578, 580, 594, 600, 610, 612, 614, 616, 760, 832, 840, 862
 – commissionis (*комісії*), 720
 – conventus Visnensis (*вишнського сеймика*), 68, 70
 – curiae (*двору*), 510
 – nexus exercitus (*конфедерації*), 464, 486, 496, 508, 510, 830, 832, 834, 836, 838
 – nuntiorum (*сеймових послів*), 760, 762, 816
 – regni, supremus (*королівства*), 510, 540, 554, 556, 562, 572, 578, 608, 620
 margarita (*перли*), 94, 394, 780
 marmor (*мармур*), 94, 110, 146, 184, 196, 264, 278, 300, 468, 552
 martyr, martyrus (*мученик*), 52, 116, 306, 338, 378, 430, 434, 436, 574, 740, 842
 martyrium (*мучеництво*), 116, 338, 378, 434, 740
 mathematica (*математика*), 722
 mathematicus (*математик*), 676
 matrimonium (*шлюб*), 118, 134, 178, 180, 206, 238, 300, 302, 364, 494, 562, 590, 662, 740, 762, 784; *vide* nuptiae
 matrona (*жінка, матрона*), 166, 180, 324, 328, 356, 496, 570, 576, 590, 660, 860; *vide* mulieres, sexus sequior
 mausoleum (*гробівець*), 118, 604, 636, 828; *vide* sarcophagus, urna
 mechanici (*ремісники*), 34; *vide* artifices, contubernales
 medicamentum (*ліки*), 276, 826; *vide* pharmacum, remedium
 medici (*медики*), 20, 58, 62, 86, 94, 138, 166, 196, 250, 354, 370, 384, 420, 452, 498, 518, 528, 548, 574, 600, 622, 684, 694, 824, 826
 medimnum, *кюда* (*колода*), 208
 meditullium (*центр*), 26, 250, 312, 504
 – civitatis (*міста*), 660, 664; *vide* circulus
 – ecclesiae (*церкви*), 838
 mel (*мед*), 300, 582, 802; *vide* hidromel
 mellificium (*пасіка*), 160
 membrana (*борзова розписка*), 638, 866
 mendicantes (*жебраки, ордени жebraків*), 22, 56, 82, 88, 144, 176, 214, 216, 240, 272, 552
 mendicus (*бідний, жebraк*), 18, 266, 300, 386, 390, 504, 680
 menianum (*галерея*), 112
 mensa (*стіл, забезпечення*), 42, 44, 108, 164, 198, 200, 238, 278, 280, 308, 324, 340, 356, 372, 384, 406, 408, 410, 424, 426, 432, 438, 460, 468, 488, 494, 496, 510, 518, 656, 660, 800, 806, 832, 852, 864
 – achiepiscopalis (*архиєпископа*), 44, 84, 86, 88, 166, 184, 252, 278, 372, 390, 546, 554, 560, 654, 846, 856
 mensura (*мірка*), 246, 686
 mercatores (*купці*), 38, 80, 232, 330, 430, 450, 640; *vide* institores
 – orientales (*східні*), 452
 mercenarii (*найманці*), 120; *vide* stipendiarii, volones
 merces (*товари*), 54, 80, 102, 222, 330, 342, 348, 352, 354, 362, 418, 424, 450, 452, 490, 500, 504, 528, 624, 760, 828, 836, 840; *vide* mercimonium
 merces (*платня*), 406; *vide* aes honorarium, iurgelt, stipendium
 mercimonium (*товар*), 46, 102, 116, 222, 224, 262, 302, 326, 330, 342, 486, 498, 608, 634, 690; *vide* merces
 mercurium (*ртуть*), 826
 messia (*месія*), 86
 metator castrorum (*обозний*), 386, 400, 406, 422
 – Cosacorum (*козацький*), 322
 – ducatus Lituaniae (*литовський*), 316
 metropolis (*столиця*), 26, 28, 96, 116, 124, 184, 510, 550, 576, 578, 726; *vide* civitas capitalis
 – Wolhyniae, 320
 metropolitanus, metropolitani (*митрополит, митрополити*), 24, 26, 28, 194, 304, 722; *vide* archiepiscopus
 – metropolita Kiioviensis, 306, 452, 528, 532
 – unicus (*унійний*), 24
 – Russiae (*Русі*), 104, 432, 436
 miles, milites (*вояки, військо*), 12, 14, 36, 38, 42, 44, 48, 76, 98, 100, 142, 144, 146, 148, 154, 192, 218, 306, 310, 312, 316, 318, 322, 326, 330, 334, 338, 340, 342, 346, 352, 366, 370, 372, 376, 380, 382, 384, 388, 394, 400, 416, 418, 420, 424, 442, 444, 454, 458, 464, 468, 472, 480, 486, 488, 490, 492, 496, 498, 506, 508, 512, 514, 528, 536, 538, 540, 544, 546, 550, 554, 562, 568, 570, 580, 594, 600

- (*raitary*), 602, 610, 612, 614, 616, 618, 620, 622, 626, 630, 634, 642, 644, 648, 650, 682, 700, 710, 712, 718, 720, 724, 726, 730, 732, 752, 754, 776, 780, 784, 792, 794, 796, 802, 808, 810, 812, 814, 818, 830, 832, 834, 838, 840, 844, 846, 852, 860, 872; *vide* bellator
– quarcienses (*кварцяне військо*), 302, 308, 444
– rorarius (*легкоозброєний*), 426
- militia, militiae (*військо, війська*), 82, 86, 208, 218, 228, 332, 344, 350, 354, 366, 372, 392, 400, 408, 416, 444, 500, 508, 528, 536, 546, 560, 604, 612, 614, 624, 628, 640, 644, 650, 700, 706, 724, 732, 788, 792, 832, 834, 836; *vide* arma, copiae, exercitus
– Astrachanenses (*астраханські*), 662
– Casanenses (*казанські*), 662
– Kalmucenses (*калмицькі*), 662; *vide* Scythae Kalmucenses
– Zaporoscensis, Zaporoviensium (*запорозькі*), 406, 410, 416, 418, 624, 720; *vide* exercitus Zaporoscensis
- milliarium (*миля*), 20, 26, 42, 52, 74, 192, 310, 320, 322, 366, 478, 508, 578, 630, 644, 676, 698, 704, 730, 734, 760, 806, 814, 852
- minister (*духовний*), 56, 66, 102, 150, 152, 214, 250, 434, 528; *vide* presbyter, sacerdos, spirituales
– haereticorum (*єретицький*), 72, 526
– provincialis (*міністр провінції*), 522
- minister (*міністр*), 852
– aulae (*двору*), 600; *vide* curiales
- minister curruli (*візник*), 322
- ministerialis regni (*возний*), 138, 196
- ministerium (*богослужіння*), 12, 26, 78, 92, 110, 134, 196, 260, 294, 500, 530, 716, 722, 744, 770, 782; *vide* liturgia, missa, sacrificium, sacrum
- minores (*мінорити*), 14, 32, 70, 98, 236, 238, 674, 756; *vide* Franciscani, patres Sancti Francisci, reformati
- miraculum, miracula, mirabilia (*чудо, чудеса*), 14, 32, 34, 90, 92, 94, 100, 114, 116, 126, 144, 240, 300, 306, 356, 430, 436, 440, 460, 506, 518, 544, 546, 652, 686, 768; *vide* mirum, prodigium
- mirum (*диво, чудо*), 100, 254, 378, 386, 430, 742, 762; *vide* miraculum, prodigium
- miser cordia (*милосердя*), 48, 256, 258, 260, 302, 312, 330, 362, 366, 368, 400, 422, 440, 442, 480, 482, 506, 520, 550, 586, 590, 616, 766, 824
- missa (*богослужіння*), 62, 66, 90, 94, 102, 104, 112, 126, 144, 152, 180, 200, 202, 220, 224, 234, 236, 244, 250, 252, 258, 260, 266, 282, 364, 374, 382, 432, 436, 440, 444, 446, 454, 468, 494, 496, 498, 514, 518, 554, 560, 570, 588, 604, 654, 670, 680, 694, 706, 720, 722, 748, 770, 772, 788, 790, 804, 820, 824, 830, 832, 838, 844, 846, 848, 856, 864; *vide* liturgia, ministerium, sacrificium, sacrum
– gorata (*ранкова*), 252
– votiva (*з наміреннями*), 58, 242, 564, 848; *vide* sacrum votivum
- missalium (*мешине*), 108, 110
- missiles (*заряди*), 414, 630, 752
- missio (*місія*), 52, 468, 518, 540, 572, 726
- missionarius (*місіонер*), 302, 536, 570, 778, 854
- mitra (*митра*), 138, 332
- modius (*кварта*), 324
- moenia (*укріплення, мури*), 30, 38, 46, 84, 98, 146, 150, 204, 214, 226, 228, 254, 258, 298, 330, 334, 336, 338, 354, 368, 406, 448, 526, 560, 584, 592, 602, 620, 622, 632, 634, 642, 664, 716, 752, 772, 800, 810, 812; *vide* fortificatio, munitio, murus, pomoeria, propugnaculum
- Moldavi (*молдавани*), 24, 192, 320, 388, 448, 578, 580, 596, 608, 732
- molendinator (*мельник*), 534
- molendinum (*млин*), 20, 228, 520, 622, 674, 686, 820, 822
– suburbii Cracoviensis (*на Краківському передмісті*), 246
- monachi (*монахи*), 92, 118, 436; *vide* coenobita, fratres, conventuales, fratres, patres, regulares, religiosi
– Sancti Basilii (*св. Василя*), 90
- monarcha (*монарх*), 410, 530, 568; *vide* princeps
- monasterium (*монастир*), 18, 20, 22, 46, 54, 56, 58, 74, 78, 96, 98, 100, 104, 106, 142, 144, 146, 170, 172, 184, 208, 210, 226, 230, 238, 244, 326, 334, 336, 346, 462, 510, 570, 580, 666, 688, 716, 740, 742, 744, 800, 810, 814; *vide* asceterium, **claustrum**, **coenobium**, **conventus**, domicilium, receptacula
– Armenorum (*вірменський*), 126
– Chelmense, 742, 744
– in Zurowice, 432
– Olivensis, 470
– ordinis praedicatorum Sancti Bertrandi (*ордену проповідників згромадження св. Бертранда*), 666
– Sanctissimae Trinitatis in Włodzimierz (*Пресвятої Трійці у Володимирі*), 430, 432
- moneta (*монета*), 60, 328, 342, 446, 452, 466, 498, 510, 546, 568, 658, 822, 840; *vide* aes, nummus

- argentea (*срібна*), 512
 – aurea (*золота*), 512
 – szostak (*шостак*), 822, 848
 – *timp*, *тумф* (*тимф*), 466, 822
 moniales (*монахині*), 18, 58, 104, 106, 120, 150, 154, 170, 176, 182, 230, 338, 468, 472, 484, 518, 582, 596, 640, 684, 686, 702, 744, 746, 748, 750; *vide vestales, virgines*
 – ecclesiae Armenorum (*Вірменської церкви*), 778
 – Gallae ab Annuntiatione (*француженки з храму Благовіщення*), 540
 – – Varsavienses, 540
 – ordini Sancti Dominici (*св. Домініка*), 208, 274, 582, 660
 – – Camenecenses, 738
 – Sanctae Brigittae (*св. Бригітти*), 684, 702
 – Sanctae Clarae (*св. Клари*), 414
 – Sancti Francisci (*св. Франциска*), 144
 – – Cracoviae, 144
 monitio (*напучення, застереження*), 52, 66, 102, 214, 240, 440, 502, 794, 868
 mons, montes (*гора, гори*), 24, 54, 56, 60, 78, 102, 192, 332, 336, 344, 436, 438, 480, 518, 522, 524, 580, 582, 642, 644, 654, 726, 730, 808
 – arcensis (*замкова*), 814
 – arenarius, *Piaszczysta Gora* (*Піскова*), 582, 630
 – Armeniae, 116
 – calvus, *Łysa Gora* (*Луца*), 810
 – Częstochowa, 530
 – Kaliczagura, *Kalicza Gura* (*Каліча*), 84, 290, 292
 – regius (*Королівська*), 604
 – – prope Varsaviam (*біля Варшави*), 604
 – Szembecius (*Шембека*), 584
 mons pietatis, pius (*побожний банк*), 56, 86, 110, 230, 490, 528, 530, 544, 552, 622, 624, 670
 monstratorium (*монстранція*), 64, 96, 272, 330, 356, 460, 500, 588, 754, 806, 846; *vide pixis*
 montana (*нагорби*), 78, 360, 402, 428, 448, 580
 monumentum (*документ, пам'ятник*), 10, 32, 60, 80, 96, 110, 112, 146, 184, 186, 256, 266, 428, 526, 616, 670; *vide documentum, scriptura*
 mors (*смерть*), 10, 14, 30, 34, 40, 46, 50, 52, 58, 60, 66, 80, 84, 102, 104, 110, 120, 122, 128, 132, 142, 144, 148, 150, 166, 168, 184, 186, 188, 192, 194, 214, 222, 262, 274, 276, 278, 280, 298, 302, 306, 308, 310, 312, 314, 316, 320, 324, 326, 340, 342, 344, 352, 354, 360, 368, 370, 372, 376, 378, 386, 388, 390, 392, 398, 406, 414, 420, 430, 434, 436, 448, 450, 452, 456, 466, 468, 482, 484, 492, 494, 498, 504, 512, 514, 526, 528, 530, 536, 540, 550, 554, 556, 558, 564, 568, 572, 574, 584, 590, 594, 598, 600, 602, 604, 610, 612, 614, 616, 618, 628, 632, 636, 638, 644, 646, 648, 652, 654, 664, 666, 676, 690, 700, 702, 706, 720, 722, 738, 742, 746, 748, 750, 764, 766, 768, 774, 776, 778, 784, 790, 796, 798, 800, 802, 816, 822, 824, 826, 828, 832, 844, 866, 872; *vide decessus, fatum, libitina, obitus*
 mortificatio (*упокорення плоті*), 178, 180, 484, 740, 744, 746
 mos (*звичай, спосіб*), 14, 18, 28, 30, 42, 44, 46, 56, 66, 68, 72, 74, 82, 86, 102, 112, 114, 116, 118, 122, 124, 126, 142, 144, 148, 166, 168, 180, 188, 218, 224, 232, 242, 256, 278, 280, 282, 284, 300, 312, 316, 318, 326, 346, 360, 372, 376, 378, 382, 384, 394, 406, 430, 432, 468, 474, 484, 490, 494, 500, 506, 516, 520, 532, 542, 562, 578, 592, 600, 602, 614, 626, 632, 642, 644, 646, 654, 664, 672, 694, 714, 722, 724, 746, 748, 752, 754, 756, 782, 800, 802, 808, 816, 818, 832, 834, 836, 838, 842, 866, 868; *vide consuetudo*
 – Armenorum (*вірменський*), 122
 – bellicus (*військовий*), 424
 – Catholicorum (*католицький*), 124
 – Graecus (*грецький*), 92
 – inductus (*впроваджений*), 866
 – orientalis (*східний*), 118
 – Pruthenicus (*пруський*), 98
 – regularis Cassinensium (*регулі монастиря в Кассіно*), 744
 – Romanus (*римський*), 92
 Moschi (*московити*), 10, 30, 36, 192, 196, 198, 228, 380, 382, 388, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 410, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 430, 450, 452, 464, 466, 470, 472, 474, 476, 478, 480, 482, 484, 486, 492, 500, 508, 516, 530, 536, 538, 540, 546, 562, 572, 620, 624, 636, 650, 662, 706, 708, 712, 718, 720, 732, 734, 738, 752, 774
 motus (*заворушення, розрухи*), 36, 50, 148, 308, 316, 358, 370, 374, 474, 516, 526, 530, 536, 540, 572, 586, 604, 618, 662, 668, 784, 796, 850, 852, 854, 870; *vide seditio, tumultus*
 motus cometes (*рух комети*), 676
 motus terrae (*землетрус*), 210, 788; *vide terra*
 mulieres (*жінки*), 78, 94, 106, 118, 120, 138, 180, 238, 252, 256, 262, 318, 324, 328, 330, 332, 336, 342, 346, 378, 418, 430, 434, 436, 468, 512, 524, 578, 592, 622, 634, 654, 694, 812; *vide matrona, sexus sequior*
 mulsum (*медовуха*), 520, 830; *vide hidromel, maenomenon*

- municipes (*мешканці*), 302, 320, 344, 628; *vide incolae*
- municipium (*містечко*), 34, 302, 306, 314, 350, 380, 498, 526, 542, 610, 626, 784; *vide civitas, urbs*
- munimenta (*документи*), 64, 204, 240, 402, 652, 736, 738, 798; *vide documentum*
- munimentum (*фортифікація, укріплення*), 212, 312, 404, 576
- munitio (*укріплення*), 210, 212, 216, 322, 332, 334, 342, 376, 386, 394, 398, 452, 474, 538, 590, 620, 622, 632, 644, 668, 688; *vide fortificatio, moenia*
- muralis (*міська стіна*), 630, 428
- murarius (*муляр*), 98, 112, 178, 180, 518, 564, 870
- murus (*мур, стіна*), 58, 76, 78, 84, 94, 98, 146, 198, 210, 266, 286, 298, 356, 384, 450, 460, 462, 520, 564, 582, 590, 592, 596, 628, 632, 634, 638, 640, 666, 690, 710, 744, 748, 808, 810; *vide moenia, propugnaculum*
- murza (*мурза*), 86, 102, 212, 368, 594, 616, 642, 698, 730, 732, 802, 814
- musica (*музика*), 180, 386; *vide musurgia*
- musicus (*музики*), 212, 240, 250; *vide cantor, musurgi*
- Musulmani (*мусульмани*), 54, 612, 694
- musurgi (*музики*), 492, 556; *vide musicus*
- musurgia (*музика*), 646; *vide musica*
- myoranes (*човни*), 74
- natio (*нація, народ*), 42, 184, 430, 698, 776, 820; *vide gens*
- Armena, Armenorum (*вірменська*), 116, 122, 124, 128, 132, 238, 624, 660, 690, 692, 778, 820
 - Gallica (*французька*), 472
 - Germanorum (*німецька*), 34, 494, 760
 - Graecorum (*грецька*), 54
 - Hungarorum (*угорська*), 32
 - Italica (*італійська*), 54
 - Polona (*польська*), 624
 - Ruthena, Rustica (*руська*), 56, 320, 624, 870
- nautae (*моряки*), 52
- navicella (*скринька*), 588
- navis (*корабель*), 38, 52, 436
- Neapolitanus (*неаполець*), 778
- neophitus (*неофіт*), 232
- nexus (*зв'язок, конфедерація*), 24, 462, 466, 486, 488, 492, 498, 506, 508, 510, 552, 792, 830, 834, 836, 838; *vide confoederatio*
- pius (*благочестивий*), 510, 512, 514
 - sacer, sacrus (*святий*), 510, 512, 514
- nobilis, nobiles (*шляхтич, шляхтичі*), 8, 16, 18, 42, 46, 48, 50, 52, 72, 88, 98, 100, 104, 108, 114, 138, 144, 156, 158, 160, 172, 174, 176, 190, 196, 198, 204, 208, 214, 218, 220, 222, 262, 278, 284, 292, 294, 302, 314, 316, 320, 324, 328, 330, 334, 338, 340, 346, 358, 378, 404, 408, 416, 418, 420, 422, 434, 438, 444, 448, 458, 464, 472, 520, 544, 554, 592, 668, 680, 704 (*boiari*), 716, 718, 720, 740, 770, 776, 784, 788, 810, 846, 860, 870, 872; *vide generosus, nobilitas, status equestris, terrigena nobilitas (шляхта)*, 32, 42, 46, 50, 68, 88, 100, 104, 140, 170, 174, 284, 292, 302, 314, 318, 324, 340, 346, 358, 364, 370, 372, 388, 394, 436, 438, 442, 446, 448, 452, 454, 464, 474, 540, 550, 562, 580, 594, 600, 638, 698, 740, 744, 778, 790, 826, 832, 834, 838; *vide generosus, nobilis, nobilitas, status equestris, terrigena*
- Roxolanae, Russica (*руська*), 14, 104
- nominatio (*номінація*), 12, 26, 282, 558, 570, 658, 856
- notarius (*писар*), 94, 100, 140, 234, 308; *vide scriba castrensis*
- apostolicus (*апостольський*), 786
 - capituli (*капітули*), 234, 714, 782
 - civitatis (*міста*), 64
 - consistorii, consistorialis (*консисторії*), 164, 236, 242, 280, 398
 - exercitus (*військовий*), 354, 406
 - thesauri curiae regis (*скарбниці королівського двору*), 188, 194
 - supremus Zaporoscensis militiae (*генеральний писар війська Запорозького*), 406
 - terrestris Siradiensis (*сирадзький земський*), 570
- novitia (*послушниця*), 106
- novitiatus (*новіціат*), 462
- novitius (*новик*), 100, 338, 448, 450
- nummus (*монета, гроші*), 60, 190, 494, 498, 840, 842; *vide aes, moneta*
- nundinae (*ярмарка*), 20, 38, 82, 760, 800
- nuntius (*посол, посланець*), 46, 50, 74, 88, 148, 162, 200, 282, 330, 366, 370, 402, 410, 434, 466, 472, 508, 542, 554, 562, 580, 586, 588, 652, 688, 696, 698, 700, 708, 710, 718, 734, 766, 780, 816, 834, 844, 850, 854; *vide internuntius, legatus, praenuntius*
- palatinatus (*воеводства*), 158, 160, 162, 486, 760, 762, 816, 818
 - terrae (*земські*), 766
 - Dobrzynensis, 156
 - Lenczycensis, 792
 - patriarchae (*патріарха*), 124, 130, 132, 140, 164
- nuntius apostolicus (*апостольський нунцій*), 22, 24, 64, 70, 72, 88, 110, 162, 166, 170, 190,

- 202, 242, 248, 262, 264, 266, 268, 270, 274, 276, 288, 296, 440, 462, 488, 490, 504, 516, 530, 532, 662, 670, 672, 688, 690, 724, 742, 750, 756, 766, 794, 798, 822, 854, 870
- nuptiae (*шлюб*), 178, 180, 212, 318, 376, 382, 388, 562, 662, 714; *vide* matrimonium
- nuradin soltan, soltanus, sultan (*нуреддин-султан*), 84, 86, 368, 376, 476, 478, 480, 482, 536, 594, 596, 624, 630, 632, 644, 648, 650, 728, 732, 796, 850, 860
- obedientia (*послух*), 60, 68, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 132, 134, 136, 140, 148, 164, 254, 262, 284, 358, 432, 438, 442, 474, 480, 498, 692, 716, 832, 838, 872
- obitus (*смерть*), 8, 16, 74, 98, 166, 168, 182, 258, 276, 386, 436, 516, 532, 578, 602, 616, 618, 654, 666, 670, 706, 722, 744, 748, 760, 770, 772, 786, 792, 800, 846; *vide* decessus, fatum, libitina, mors
- oblatio (*пожертви*), 40, 94, 120, 202, 224, 290, 504, 548, 654, 680
- observantes (*обсерванти*), 88, 98, 522; *vide* Bernardini, patres Sancti Francisci de observantia
- obsides (*заручники*), 584, 588, 616, 624, 650, 664
- obsidio, obsidium (*облога*), 22, 34, 196, 330, 344, 346, 348, 350, 352, 370, 388, 400, 402, 404, 416, 418, 420, 428, 448, 466, 478, 490, 492, 576, 578, 590, 592, 596, 610, 618, 620, 634, 640, 652, 656, 658, 670, 694, 696, 700, 708, 726, 828, 842, 854
- obventio (*прибуток*), 502, 678, 768, 798; *vide* fructus, emolumentum, percepta, proventus, provisio
- obvolutiones, *postawy* (*постави*), 706
- oceanus (*океан*), 24
- octophorus (*карета*), 562; *vide* rheda
- odeum (*музичний зал*), 556
- oconomus (*економ*), 40, 44, 62, 68, 390, 392, 432, 872
- offertorium (*літургія, податок з вірних*), 68, 76, 202, 224, 442
- officialatus (*посада офіціала*), 226, 806
- officialis generalis (*офіціал*), 14, 22, 28, 72, 78, 88, 234, 236, 240, 242, 246, 250, 268, 270, 274, 276, 282, 284, 292, 384, 392, 448, 456, 458, 490, 530, 552, 556, 564, 690, 764, 776, 784, 818, 844
- Chelmensis, 296
- ecclesiae Armenorum (*Вірменської церкви*), 684
- generalis Gnesnensis, 568, 570
- officina (*майстерня, друкарня*), 182, 330, 446, 466, 660, 768
- nummaria (*монетарня*), 328
- officium (*уряд, обов'язок*), 18, 20, 28, 42, 44, 54, 56, 66, 74, 78, 92, 108, 130, 136, 138, 140, 150, 156, 174, 200, 222, 224, 226, 234, 236, 240, 242, 246, 256, 258, 274, 294, 296, 300, 348, 354, 356, 374, 384, 390, 408, 474, 496, 502, 504, 514, 530, 546, 550, 558, 568, 578, 604, 608, 634, 638, 648, 666, 670, 678, 684, 694, 712, 714, 720, 746, 750, 756, 758, 782, 786, 796, 804, 816, 824, 832, 844, 846, 852, 864
- capitaneale (*старостинський*), 138
- castrense (*замковий*), 42, 136, 638
- civile, civitatis (*міський*), 450, 534, 596
- consistorii (*консисторський*), 226
- consulare, consulum (*раецький*), 20, 62, 66, 136, 138, 140, 352, 486, 662; *vide* magistratus
- episcopale (*єпископський*), 132
- palatinale (*воєводський*), 222
- procurationis, procuratorii (*прокуратора*), 222, 294, 470, 538, 782, 790, 798; *vide* procurator
- scabinorum (*лавничий*), 138
- olmaria *vide* picacotheca
- omen (*знак, знамення*), 28, 86, 184, 236, 252, 324, 328, 366, 512, 516, 574, 610, 658, 670, 688, 700, 750, 754, 756, 804, 806, 820, 844, 864, 866, 868
- opera anaglyphica (*барельєфна різьба на камені*), 32
- oppidani (*міські жителі*), 108, 220, 286, 310, 330
- oppidum (*місто, містечко*), 10, 16, 18, 20, 26, 34, 36, 48, 52, 60, 68, 74, 90, 102, 108, 110, 120, 124, 142, 198, 210, 212, 218, 234, 240, 254, 266, 298, 314, 316, 318, 320, 346, 350, 352, 354, 372, 374, 382, 386, 388, 394, 396, 400, 402, 408, 430, 452, 464, 470, 474, 478, 500, 512, 518, 526, 530, 532, 536, 540, 542, 548, 562, 572, 578, 580, 582, 594, 608, 610, 620, 626, 628, 632, 636, 640, 642, 644, 650, 716, 736, 738, 740, 752, 772, 778, 780, 784, 788, 794, 796, 800, 804, 806, 814, 828, 830, 832
- oppugnatio (*облога*), 82, 318, 332, 334, 336, 338, 346, 348, 364, 388, 402, 428, 448, 472, 526, 576, 620, 628, 634, 802, 804
- optio (*ординарець*), 478, 486
- oratio, orationes (*промова, молитва*), 18, 106, 134, 160, 178, 234, 256, 318, 330, 346, 354, 356, 362, 430, 432, 434, 438, 460, 466, 484,

- 496, 560, 562, 570, 636, 656, 680, 682, 698, 740, 742, 746, 748, 758, 760, 784, 818, 824, 842; *vide sermo*
- oratorium (святиня), 250; *vide templum*
- ordinarius loci (місцевий ординарій), 22, 64, 70, 88, 94, 102, 110, 140, 142, 152, 176, 182, 260, 262, 266, 268, 270, 272, 288, 290, 292, 296, 300, 354, 462, 490, 510, 524, 660, 684, 716, 722, 750, 766, 784, 798, 824
- ordinatio (ординація, розпорядження), 16, 36, 52, 78, 150, 174, 194, 222, 242, 246, 250, 260, 270, 288, 290, 296, 356, 386, 454, 456, 460, 462, 474, 484, 490, 502, 516, 530, 566, 600, 624, 658, 660, 664, 676, 686, 688, 722, 740, 840, 862
- capituli (капітули), 762, 806, 856
- testamentaria (тестаментарна), 800
- tribunalitia (трибунальська), 158
- ordinatio Zamosciana (Замойська ординація), 606
- ordines civitatis (стани міста), 60, 142, 208, 232, 248, 328, 340, 344, 398, 412, 416, 418, 420, 450, 460, 522, 582, 584, 598, 658, 716, 760, 800, 838, 846
- Lublinensis, 424
- ordines et nationes civitatis (стани та нації міста), 42, 430
- ordines regni (стани королівства), 26, 30, 50, 152, 162, 208, 308, 440, 442, 446, 468, 472, 566, 576, 586, 640, 678, 796, 830
- ordines sacri (свячення), 24, 26, 118, 134, 236, 788
- ordines terrarum Prussiae (стани Пруської землі), 606
- ordo, ordines religiosi (орден, монаші ордени), 8, 14, 20, 22, 40, 70, 94, 100, 144, 148, 244, 268, 284, 286, 338, 340, 534, 570, 618, 654, 700, 716, 724, 740, 744, 762, 804, 806
- Cisteriensis (цистеріанців), 470
- mendicantium (жебраків), 22, 56, 88, 144, 176, 272, 552
- Premonstratensis (норбертанців), 570
- regulares (регулярні, статутні), 270, 440, 566, 666, 716, 828
- Sancti Basilii (св. Василя), 430
- Sancti Benedicti (св. Бенедикта), 74, 484
- Sancti Romualdi (св. Ромуальда), 654
- ordo bonus (добрий порядок), 500
- ordo senatorium (стан сенаторів), 316, 440, 464, 604; *vide senator*
- organa (музичні органи), 66, 146, 556
- maiora (великі), 454, 552, 556
- minores (малі), 454
- organarius (органіст), 66
- ornatus (шати, одяг), 40, 54, 96, 106, 436, 842; *vide cassula, vestes*
- phrygianus (фригійський), 780
- orphanotrophium (притулок для сиріт), 632, 800
- orphanus (сирота), 48, 80, 166, 184, 432, 540; *vide pupilla*
- orthographia (навчання письму), 214, 216, 230; *vide grammatica*
- Ottomani, Othomani (османи), 14, 46, 50, 54, 198, 614, 624, 650, 662, 760; *vide Turcae, Thraces*
- rapulatores (фуражери), 416, 418
- pacta, pactiones (угоди, умови), 38, 40, 46, 50, 74, 80, 82, 154, 158, 192, 212, 218, 352, 354, 358, 372, 382, 396, 408, 416, 418, 426, 430, 488, 510, 540, 598, 614, 648, 650, 664, 694, 696, 708, 734, 802, 846, 862; *vide compactata, compositio, transactio*
- Chocimensia, 54
- Zborovienses, 358, 364
- Zurawnensia, 662
- pacta conventa (елекційна угода короля), 438, 344, 562, 594, 862
- paenula (мантія), 280
- pagani (язичники), 24, 616, 704; *vide cultor idolorum, aethnici*
- pagus (село), 18, 26, 30, 74, 198, 470, 472, 562, 632, 636, 650, 698, 702, 710, 780, 784, 802, 804, 814, 844; *vide vicus, villa*
- palatina (воєводина)
- Belzensis, 94
- Russiae, 522, 716, 746
- Siradiensis, 534
- Wolhyniae, 490
- palatinatus (воєводство), 24, 68, 74, 148, 152, 156, 158, 160, 162, 168, 170, 174, 176, 210, 318, 330, 436, 446, 454, 486, 534, 548, 580, 620, 664, 668, 696, 718, 760, 762, 818, 836, 838
- palatinides Braclaviensis (син брацлавського воєводи), 374, 408
- palatinidis Russiae (донька руського воєводи), 746
- palatinus (воєвода), 474, 648, 706
- Belzensis, 234, 478, 540, 604, 608, 712, 736, 848
- Braclaviensis, 42, 380, 616, 750
- Calisiensis, Kalissiensis, 854, 866
- Cracoviae, Cracoviensis, 448, 476, 538, 606, 850, 852
- Culmensis, 640, 658, 666
- Czerniechoviensis, 536
- Kiioviae, Kiioviensis, 38, 104, 316, 328, 358, 372, 478, 488, 528, 548, 632, 846, 856
- Lenciciensis, Lenczycensis, 156, 862

- Lublinensis, 110
- Magdeburgensis, 852
- Maryeburgensis, 860
- Moschorum, 480
- Plocensis, 726
- Podoliae, 284, 380, 386, 730, 832, 838
- Posnaniensis, 708, 728, 850, 860, 862
- Russiae, 68, 70, 72, 102, 140, 150, 244, 316, 372, 488, 526, 580, 612, 620, 624, 628, 646, 662, 666, 712, 716, 720, 750, 840, 846, 856, 872
- Sandomiriensis, Sandomiriensis, 82, 168, 316, 354, 478, 608
- Siradiensis, 664
- Trocensis, 708
- Vilmensis, 606, 792, 794, 796, 816, 818, 830, 852
- Vothyniae, Wołhyniae, 490, 700, 800
- palatinus (*господар*)
 - Moldaviae, 192, 144, 704, 706; *vide* hospodar Moldaviae
 - Valachie, 192; *vide* hospodar Valachiae
- palatium (*палац*), 70, 100, 146, 210, 260, 314, 346, 542, 622, 766
 - Adami Sieniawski, 848
 - archiepiscopale (*архiepiscopський*), 194, 196, 272, 278, 360, 384, 438, 456, 500, 560, 564, 570, 598, 600, 656, 662, 664, 682, 844, 846, 854
 - ducale, ducis Russiae (*княжий*), 92, 564
 - Kukoſowſcianum (*у Кукезові*), 806
 - mareschalli (*маршалка*), 600
 - palatini Vołhyniae (*волинського воєводи*), 800
 - procancellarii (*підканцлера*), 600
 - regis (*королівський*), 664, 848, 854
 - Varsaviensis, 816
 - Wisniowecensis, 870
- pallasa (*наложниця*), 590
- pallium (*шати*), 116, 618
- palma (*дюйм*), 576
- panis (*хліб*), 62, 148, 152, 208, 278, 300, 318, 342, 352, 358, 362, 364, 372, 410, 420, 452, 460, 480, 488, 506, 508, 526, 582, 594, 622, 748, 754, 834, 836, 850, 860
 - angelicus (*ангельський, Євхаристія*), 460, 742
 - crassior, *razowy bochen* (*грубого помолу*), 208
 - siligineus (*житній*), 208
 - triticeus (*пшеничний*), 208
- rannacidium (*суконна крамниця*), 342
- rannus (*сукно*), 184, 330, 342, 418, 424, 528, 690, 706
 - coccineus, *karmazun* (*червоне, кармазин*), 416
 - croceus, *pułgranat* (*півгранат*), 416
 - *falendysz* (*фалендиш*), 416
 - holosericus (*шовкове*), 416
 - *szuytuch* (*шунтух*), 416
 - Turii, *pulzskarłat* (*півшкарлат*), 416
- para (*пана римський*), 120, 126, 536; *vide* pontifex
- parilio (*намет*), 848; *vide* conopaeum, praetorium, tentorium
- paramentum (*церковні речі, начиння*), 16, 32, 112, 118, 186, 196, 200, 232, 356, 386, 740, 822, 862; *vide* apparatus, parata
 - pontificalia (*єпископські облачення*), 280
- paraphianus (*парафіянин*), 302
- parastas (*пілястри*), 146
- parata (*церковний посуд, інвентар*), 30, 296, 356; *vide* apparatus, paramentum
- parhippus (*кінь*), 492
- parochia (*парафія*), 156, 708, 712
- parochus (*парох*), 24, 110, 152, 154, 182, 234, 266, 544, 686, 826; *vide* plebanus, rector ecclesiae
 - Bilcensis, 672
 - Bruchnalensis, 110
 - Chodoroviensis, 224, 714
 - Davidoviensis, 212
 - Haliciensis, 234, 274, 356, 798
 - Javoroviensis, 214, 266
 - Jazłowecensis, 72
 - Kamionacensis, 584
 - Martinoviensis, Martynoviensis, 234, 274
 - Milczycensis, 738
 - Navariensis, 282
 - Trosinensis, 16
 - Wyznianensis, 672
 - Zuroviensis, in Zurow, 236, 356, 460
- partes (*краї*), 22, 24, 32, 34, 56, 124, 126, 142, 148, 190, 228, 296, 302, 304, 372, 418, 454, 476, 514, 518, 676, 696, 726, 730, 828, 840, 850, 868; *vide* provincia
- pascua (*пасовище*), 160, 726
- passa, bassa (*паша*), 34, 38, 46, 192, 198, 582, 584, 586, 588, 598, 608, 610, 612, 614, 622, 624, 626, 634, 640, 648, 650, 708, 710, 724, 730, 752
- pastor (*пастир*), 36, 544, 550, 856; *vide* praesul, principalis
- patena (*дискос*), 186, 200, 672
- patres (*отці*), 12, 14, 32, 36, 52, 54, 56, 60, 68, 72, 74, 76, 82, 90, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 110, 112, 114, 118, 120, 124, 134, 142, 144, 164, 176, 182, 188, 204, 206, 216, 230, 232, 234,

- 236, 240, 248, 262, 268, 270, 272, 274, 276, 282, 292, 296, 298, 302, 306, 328, 338, 346, 402, 414, 420, 422, 430, 448, 450, 458, 462, 486, 490, 492, 496, 508, 510, 516, 518, 558, 560, 564, 566, 572, 580, 588, 592, 606, 638, 640, 654, 660, 666, 668, 672, 674, 680, 686, 702, 714, 716, 734, 750, 758, 766, 772, 778, 780, 782, 800, 838, 854; *vide fratres, conventuales, monachi, religiosi*
 – Armenorum (*вірменські*), 124, 128
 – peregrinantes (*подорожники*), 92, 118, 564; *vide patres Sancti Dominici, praedicatores*
 – Sancti Augustini (*августинці*), 230, 248, 300, 790, 804
 – Sancti Dominici (*домініканці*), 72, 102, 118, 120, 284, 288, 558, 666, 716; *vide patres peregrinantes, praedicatores*
 – Sancti Francisci (*францисканці*), 40, 70, 72, 118, 142, 148, 190, 204, 234, 236, 274, 328, 358, 522, 592, 660, 724, 756, 758; *vide Franciscani, minores, reformati*
 – Sancti Francisci de observantia (*бернардинці*), 14, 22, 32, 88, 114, 140, 142, 236, 272, 274, 348, 522; *vide Bernardini, observantes patriarcha (патріарх)*
 – Armenorum (*вірменський*), 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 136, 140, 386, 536, 690
 – Constantinopolitanus, Bizantinus, Oecumenicus (*константинопольський*), 104, 304, 306, 370, 870
 – Maioris Armeniae, 118
 – sanctae civitatis Jerusalem (*єрусалимський*), 118
 patrimonium (*масток, ділчність*), 152, 318, 460, 474, 488, 554, 568, 744
 patritius (*патрицій*), 8, 42
 patrocinium (*опіка, патронат*), 16, 78, 118, 130, 132, 164, 206, 222, 256, 260, 368, 392, 406, 410, 412, 414, 440, 442, 452, 480, 514, 536, 544, 546, 604, 606
 patrona (*опікунка*), 440, 442, 526, 604, 866
 patronus (*опікун*), 58, 106, 114, 166, 170, 260, 286, 430, 442, 462, 604, 654, 658, 662, 672, 682
 – regni (*королівства*), 444, 526, 794
 paupertas (*бідність*), 20, 60, 76, 142, 144, 146, 268, 276, 360, 522, 524, 526, 702, 716, 802
 pavimentum (*нідлога*), 456, 558, 590, 842
 pax (*мир, згода*), 34, 36, 38, 42, 50, 72, 128, 136, 148, 198, 200, 206, 208, 306, 308, 316, 318, 342, 344, 354, 358, 366, 372, 374, 382, 416, 422, 452, 454, 464, 466, 468, 470, 478, 480, 498, 510, 530, 534, 542, 546, 562, 582, 624, 626, 640, 642, 644, 646, 648, 650, 662, 668, 670, 672, 708, 710, 718, 774, 780, 792, 804, 828, 840, 848, 850, 854, 860, 862, 864, 868, 870
 pecora (*худоба*), 36, 74, 160, 404, 448, 532, 724, 792; *vide armenta, pecus*
 pecunia (*гроші*), *passim*
 – parata (*готівкові*), 44, 80, 186, 214, 248, 280, 328, 342, 348, 374, 418, 658, 764; *vide aes*
 – signata (*запечатані*), 324, 424, 498, 624
 pecus (*худоба*), 370, 426; *vide armenta, pecora*
 pedagogus (*вчитель*), 668, 786
 peditatus (*ніхота*), 50, 316, 322, 368, 370, 376, 378, 408, 508, 628, 642, 724, 726; *vide pedites*
 pedites, pedestres (*ніхотинці, ніхота*), 38, 74, 126, 218, 238, 312, 324, 342, 350, 374, 380, 400, 402, 416, 418, 470, 478, 500, 554, 580, 612, 614, 626, 642, 644, 648, 652, 682, 706, 710, 728, 780, 814, 818; *vide peditatus*
 – civitatis (*ціпаки*), 522
 pelles (*хутро*), 278, 318, 378, 394
 pelliones (*кушніри*), 30, 56, 772, 800
 pensio (*вплата, платня*), 56, 102, 150, 156, 216, 246, 302, 348, 418, 530, 574, 624, 720, 762, 794, 820, 832, 842; *vide aes honorarium, iurgelt, merces, stipendium*
 percepta (*прихід, прибутки*), 62, 292, 530, 790, 822, 846; *vide fructus, emolumentum, obventio, proventus, provisio*
 perduellio (*зрада*), 302, 464, 720, 774; *vide perfidia, proditio*
 perfidia (*віроломство, зрада*), 222, 308, 330, 368, 374, 380, 400, 410, 472, 526, 528, 536, 574, 702, 720, 732; *vide perduellio, proditio*
 periculum (*небезпека*), 10, 18, 22, 24, 26, 32, 48, 50, 82, 90, 96, 146, 196, 206, 216, 302, 320, 322, 326, 328, 330, 336, 340, 346, 350, 360, 364, 368, 376, 388, 394, 398, 400, 406, 412, 416, 418, 430, 446, 448, 458, 470, 478, 486, 516, 520, 538, 540, 548, 558, 566, 576, 584, 590, 592, 598, 600, 612, 624, 640, 646, 656, 666, 686, 688, 702, 718, 726, 732, 764, 814, 824, 826, 844, 850; *vide discrimen*
 peristylum (*перистилій*), 146
 Persae (*перси*), 116, 120, 132, 198, 546, 576
 pestilentia (*зараза, епідемія*), 56, 72, 82, 104, 360, 372, 374, 382, 530, 540, 558, 666, 676; *vide contagio, infectio, lues, pestis*
 pestis (*зараза*), 58, 60, 72, 80, 82, 102, 104, 142, 148, 150, 380, 382, 440, 442, 450, 452, 458, 470, 498, 558, 648; *vide contagio, infectio, lues, pestilentia*

- petitio (прохання, молитва), 32, 40, 94, 116, 230, 242, 286, 422, 502, 516, 556, 566, 570, 666, 686, 716, 794, 804, 820, 848, 856; *vide* preces
 phalanges (загони, відділи), 82, 316, 402, 406, 426, 562, 598, 610; *vide* cohortes
 pharedrus spiritus (злий демон), 380
 pharetra (сагайдак), 146, 610, 644
 pharmacopaeum (аптека), 452; *vide* apotheca, aromataria
 pharmacopola (фармацевт, аптекар), 20, 240, 276, 452; *vide* apothecarius, aromatarius
 pharmacum (ліки), 452, 826; *vide* medicamentum, remedium
 phecla (настоянки), 424, 434
 philosophia (філософія), 16, 88, 216, 518, 660, 672, 722, 770, 806
 philosophus (філософ), 620
 piscicotheca, olmaria (шафка), 362; *vide* arcula
 pictor (маляр), 106, 256, 336
 pictura (малярство), 28, 32, 52, 294, 504, 750
 pila (куля), 316, 388, 418, 422, 424, 510, 584; *vide* glans, globus
 pilentum (крита карета), 324; *vide* rheda
 pileones (шапкарі), 812
 pincerna (підчаший); *vide* pocillator
 – Siradiensis, 664
 – Vielunensis, 216
 pinna fenestrata (бійниця), 146
 pisces (риба), 294, 668
 piscina (рибний ставок), 202
 pissa oblitum, tазnіca (смоляна бочка), 592
 pixis (дарохранительниця), 96, 232; *vide* mon-stratorium
 planeta (орната), 770
 planeta (планета), 374
 platea (вулиця), 18, 226, 272, 498, 660, 664
 – Armenorum (Вірменська), 682
 – Figulina (Гончарна), 666
 – in Zolkievia, 688
 – Judaeorum, Judaica, Judaicum (Єврейська), 30, 260, 520; *vide* vicus Judaeorum
 – Касзупіес (Качинець), 142
 – – in Dukla, 142
 – Ruthenica (Руська), 30
 – Zarwanska (Зарванська), 30
 – Zielona, Zielona ulica (Зелена), 666, 716
 plebanus (плебан), 156, 158; *vide* parochus, rector ecclesiae
 – in Prussy, 236
 – Kamionacensis, 584
 – Petricoviensis, 724
 plebei (плебеї), 48, 50, 114, 138, 158, 174, 204, 214, 346, 550; *vide* plebs, populus
 plebs, szern (плебс, простолюди), 18, 46, 50, 64, 66, 86, 112, 128, 130, 192, 256, 262, 300, 306, 308, 316, 336, 342, 358, 366, 372, 374, 380, 394, 400, 432, 450, 454, 464, 474, 476, 478, 482, 518, 520, 530, 556, 628, 634, 642, 784, 808, 872; *vide* plebei, populus
 – Roxolana (руський), 14
 plenipotens, plenipotentarius (уповноважений), 354, 398, 560, 678, 798, 860, 862, 866, 868
 plenipotencia (уповноваження), 80, 242
 plumbum (свинець), 416, 418
 pluviale (капа), 332, 770, 804; *vide* capra
 pocillator (підчаший), 150; *vide* pincerna
 – Podoliae, 278
 – regni (королівства), 48, 316, 318, 326, 328
 – Siradiensis, 650
 pocillatrix Podoliae (подільська підчаша), 230
 podagra (подагра), 358
 poena (кара, покарання), 18, 20, 30, 42, 58, 64, 66, 80, 94, 98, 102, 122, 126, 160, 164, 166, 180, 190, 198, 202, 212, 222, 224, 232, 238, 240, 248, 252, 270, 274, 276, 284, 300, 302, 306, 314, 336, 342, 360, 362, 368, 370, 400, 410, 430, 450, 452, 464, 470, 472, 474, 482, 488, 490, 494, 520, 524, 534, 554, 568, 570, 660, 664, 670, 722, 748, 756, 758, 760, 762, 774, 780, 788, 790, 810, 822, 830, 842, 864; *vide* censura
 – capitis, colli, sanguinis (смерті), 36, 100, 190, 202, 204, 236, 452, 574, 800
 – ignis (вогню), 238
 poenitentia (покута, сповідь), 68, 134, 286, 432, 522, 528, 554, 760, 794
 poenitentiarium, poenitentiarium (посада каноніка-сповідника), 790
 – Kossoviana (Коссовського), 296
 – Piravianus (Пірвського), 558
 poenitentarius (сповідник), 108, 138, 184, 234, 294, 296, 338, 748, 776, 782, 790; *vide* confessorius
 Poloni (поляки), 16, 18, 34, 36, 38, 44, 46, 48, 50, 52, 74, 80, 86, 98, 120, 122, 148, 152, 166, 168, 178, 190, 192, 198, 212, 218, 220, 228, 230, 284, 300, 302, 304, 306, 312, 314, 318, 320, 322, 324, 328, 330, 338, 340, 344, 350, 352, 354, 358, 364, 366, 370, 372, 374, 376, 378, 382, 386, 388, 396, 400, 404, 406, 408, 410, 412, 416, 420, 430, 444, 448, 450, 454, 464, 466, 468, 470, 472, 474, 476, 478, 480, 482, 484, 496, 512, 514, 516, 518, 532, 536, 538, 542, 554, 562, 564, 572, 574, 586, 590, 594, 608, 610, 612, 614, 616, 618, 624, 626, 628, 642, 644, 646, 648, 650, 652, 682, 694,

- 696, 698, 710, 718, 720, 724, 728, 732, 760, 762, 766, 804, 816, 818, 820, 828, 848, 850, 852, 854, 860; *vide* Lachi
- romarium (*сад*), 98, 764
- romoeria (*мури, укріплення*), 302, 314, 330, 332, 358, 416, 458, 580; *vide* moenia
- rompa (*процесія*), 56, 144, 194, 282, 292, 300, 370, 372, 438, 440, 492, 600, 662, 746, 750; *vide* processio
- pons, pontes (*міст, мости*), 396, 516, 578, 608, 614, 626, 642, 660, 708, 710, 730
– lateritius, muratus (*мурований*), 730, 808, 810, 812
- pontifex (*понтифік, папа римський*), 14, 22, 28, 52, 70, 100, 114, 116, 118, 120, 124, 130, 132, 134, 164, 170, 188, 196, 200, 202, 210, 244, 270, 274, 282, 304, 348, 364, 388, 398, 440, 458, 518, 522, 540, 550, 558, 562, 572, 640, 652, 680, 688, 690, 692, 694, 712, 734, 736, 742, 766, 768, 776, 778, 794, 856, 870, 872; *vide* papa
- pontificatus (*понтифікат*), 120, 194, 244, 274, 392, 768, 776, 790, 872
- popina (*шинок*), 578, 660, 760, 800, 834; *vide* taberna
- popinarii (*шинкари*), 812; *vide* caupo
- populatio, depopulatio (*спустошення*), 36, 54, 192, 408, 430, 516, 650, 860
- populus (*люди, народ*), 12, 18, 34, 36, 40, 50, 58, 60, 66, 68, 74, 78, 92, 96, 110, 120, 126, 128, 130, 132, 154, 184, 202, 218, 220, 222, 224, 236, 238, 242, 244, 246, 248, 250, 254, 256, 258, 260, 268, 284, 292, 300, 304, 328, 330, 336, 338, 346, 348, 356, 372, 386, 412, 418, 438, 440, 442, 444, 454, 458, 460, 498, 504, 510, 518, 530, 548, 550, 566, 574, 590, 600, 602, 620, 642, 652, 660, 670, 674, 676, 680, 688, 746, 766, 774, 780, 794, 796, 804, 806, 808, 818, 820, 822, 828, 844, 848, 856, 858, 862, 870, 872; *vide* plebei, plebs
– Roxolanus (*руський*), 142
- porus (*nin*), 56, 66, 238, 302, 346, 408, 634, 774; *vide* sacerdos
- porta (*брама*), 18, 92, 98, 168, 326, 394, 404, 476, 508, 582, 600, 660, 816
– Bosacka (*Босацька*), 100
– Cracoviensis, *Krakowska* (*Краківська*), 18, 58, 78, 448, 520, 622, 686, 716, 772, 810, 812, 814, 842
– Haliciensis, *Halicka* (*Галицька*), 20, 142, 534, 592, 600, 662, 820, 848
– Jesuitica, *Jezuicka* (*Єзуїтська*), 406, 424, 494, 572, 590, 656, 660, 800
- porticus (*портик*), 802; *vide* prostylos
- portus (*порти*), 38
- potus, potulentum (*напій*), 140, 268, 270, 274, 340, 342, 424, 456, 530, 800, 832, 834, 864; *vide* liquores
- praebendarius (*пребендар*), 296, 462, 764
- praecedentia (*першість*), 14, 44, 88, 490, 682, 684, 822, 858, 860, 868
- praecipui (*ватажки, провідники*), 384, 402, 594, 614, 616, 620, 630, 700; *vide* dux, praefectus
- praeco (*возний, посланець*), 34, 60, 138, 352, 812
- praesensul (*бурмістр*), 42; *vide* proconsul
- praeda (*здобич, награбоване*), 18, 38, 48, 74, 86, 192, 220, 228, 300, 302, 404, 442, 458, 472, 626, 628, 632, 642, 650, 726, 728, 730, 752, 760, 772, 802, 806, 812, 830, 850, 854; *vide* manubiae, spoliium
- praeda (*яцир*), 346
- praedicatio (*проповідь*), 72, 128, 236, 438, 536; *vide* concio, sermo
- praedicator, praedicatores (*проповідник, проповідники*), 34, 54, 64, 72, 74, 90, 92, 96, 120, 208, 238, 248, 266, 268, 270, 272, 274, 288, 292, 356, 374, 384, 438, 450, 462, 490, 564, 618, 640, 666, 734; *vide* concionator; patres peregrinantes, patres Sancti Dominici
– apostolicus (*апостольський*), 524
- praedicatorium (*казальниця*), 298; *vide* ambona
- praedium (*фільварок*), 88, 174, 228, 284, 502, 548
- praedones (*грабіжники*), 38, 46, 48, 102, 192, 206, 226, 448, 468
- praefectura (*староство*), 140, 454, 500, 512, 572, 640; *vide* capitaneatus
- praefectus (*провідник, ватажок, староста*), 18, 82, 140, 148, 306, 316, 320, 344, 350, 400, 406, 416, 422, 426, 472, 486, 512, 514, 594; *vide* antesignanus, dictator, ductor, dux, praecipui, proceses, strategus
– arcis (*комендант замку*), 364, 402, 632, 634; *vide* gubernator arcis
– armamentariae regni (*королівської артилерії*), 466
– Białogrodensis (*білгородський бей*), 698
– castrensiium excubiarum (*польний стражник*), 464
– castrorum *vide* praefectus militiae campestris
– collegii pontificis Armenorum, 692
– Dobczycensis (*добчицький староста*), 322
– excubiarum Lituaniae (*литовський стражник*), 816
– Javoviensis (*яворівський староста*), 390

- lictorum (*командир сторожі*), 40; *vide* praefectus vigiliarum
- militiae, castrorum (*польний гетьман*), 82, 604, 644, 836; *vide* campiductor, campidux, dux campestris, magister equitum
- Mirhorodensis (*миргородський полковник*), 424
- Nisinensis (*ніжинський староста*), 308
- peditum (*командир піхотного відділу*), 324
- Pereaslaviensis (*перяславський полковник*), 424; *vide* legionarius, tribunus Pereaslaviensis
- stabuli (*конюший*), 732
- Stobnicensis (*стобницький староста*), 322, 354
- Tchinensis (*тягинський бей*), 698
- vigiliarum, lictorum (*командир сторожі*), 728; *vide* praefectus lictorum
- praefectus civilium *vide* consul
- praelatura (*уряд прелата*), 44, 296, 544, 548, 678, 762
- praelatus (*прелат*), 156, 162, 168, 170, 204, 214, 222, 224, 230, 240, 244, 252, 282, 444, 456, 488, 502, 504, 548, 552, 558, 568, 580, 656, 682, 722, 758, 762, 782, 790, 804, 822, 858, 864, 872
- praenuntius (*посланець*), 576; *vide* internuntius, legatus, nuntius
- praepositura (*уряд намісника*), 398
- praepositus (*намісник*), 12, 16, 48, 62, 66, 122, 150, 182, 188, 194, 220, 224, 242, 244, 268, 276, 286, 294, 446, 448, 484, 502, 538, 544, 548, 560, 654, 658, 670, 672, 684, 686, 690, 716, 722, 736, 750, 754, 770, 776, 788, 858
- ad Sancti Michaellem (*храму Св. Михайла*)
- Cracoviae, in arce Cracoviensi (*на Краківському замку*), 194, 280
- Białokamieniecensis, 282
- capellae (*каплиці*), 250, 618
- confraternitatis (*братства*), 242, 356, 460, 574, 670, 822, 840, 842, 846, 848
- Gologoriensis, 538
- Javoroviensis, 266, 840
- Kalussiensis, 560
- Miechoviensis, 558, 654, 656, 666
- Premisliensis, 226
- Rohatinensis, 276
- Rudecensis, 830
- praerogativa (*прерогатива*), 80, 152, 214, 270, 346, 438, 454, 478, 544, 550, 558, 596, 638, 684, 712, 714, 736, 740, 744, 754, 762, 778, 790, 806, 816, 834, 858
- praesentatio (*презента*), 170, 188, 214, 224, 502, 778, 786, 846; *vide* collatio
- praesidium (*залога, захист*), 22, 50, 58, 146, 164, 168, 188, 190, 198, 216, 220, 228, 302, 312, 320, 326, 330, 334, 342, 396, 398, 404, 416, 418, 440, 464, 466, 470, 474, 476, 508, 516, 520, 526, 546, 562, 576, 580, 596, 616, 620, 632, 634, 636, 638, 696, 708, 724, 730, 762, 780, 802, 812, 830, 838, 850
- praestimonium (*пребенда, бенефіцій*), 288, 446, 502, 506, 508, 534, 574, 674, 678, 686, 702, 756, 764, 770, 776, 798, 842; *vide* beneficium, fundus praestimonialis, villa praestimonialis
- praesul (*пастир*), 136, 184, 186, 266, 374, 486, 766, 796; *vide* episcopus, pastor, principalis
- praetorium (*намет*), 364, 372; *vide* conopaeum, papilio, tentorium
- praetorium (*ратуша*), 42, 54, 56, 60, 66, 72, 80, 208, 218, 238, 344, 466, 550, 672, 832; *vide* curia civitatis
- Hyerosolimitane, 78
- pravitas haeretica (*єретична помилка*), 74, 152, 756; *vide* haeresis
- preces (*прохання, молитви*), 10, 12, 16, 18, 28, 40, 48, 58, 76, 92, 106, 132, 188, 224, 258, 260, 294, 308, 324, 326, 340, 364, 376, 432, 434, 436, 448, 494, 504, 510, 514, 562, 584, 598, 614, 618, 652, 748, 824, 830; *vide* petitio, supplicationes
- presbyter (*священник*), 48, 50, 66, 104, 108, 114, 128, 132, 138, 140, 142, 166, 188, 200, 202, 204, 206, 210, 212, 230, 238, 242, 246, 250, 252, 256, 264, 266, 268, 272, 282, 284, 294, 302, 314, 338, 362, 366, 386, 432, 438, 456, 462, 494, 496, 504, 528, 530, 538, 540, 544, 548, 552, 556, 558, 566, 568, 578, 586, 588, 590, 602, 614, 636, 640, 668, 672, 684, 692, 716, 726, 736, 740, 764, 770, 798, 804, 820; *vide* minister, sacerdos
- apostata (*священник-відступник*), 582
- Cracoviensis, 758
- Haliciensis, 284
- presbyteratus (*уряд священника*), 236, 722, 804
- primanus (*учень першого року*), 66, 194, 360
- primas regni (*примас королівства*), 152, 162, 224, 242, 248, 284, 316, 356, 508, 510, 562, 594, 598, 620, 636, 640, 662, 690, 720, 750, 796, 830, 838, 854, 870
- primitia (*перша літургія*), 574, 670, 672
- princeps (*володар, князь, граф, принц*), 34, 38, 50, 80, 224, 304, 330, 370, 446, 526, 556, 562, 602, 604, 608, 620, 628, 640, 652, 662, 668,

- 720, 726, 734, 774, 818, 838, 848, 850, 854, 870; *vide* dynasta, monarcha, regulus, rex
 – Badensis (баденський граф), 760
 – magnus Moschorum (великий князь московський), 36
 – regius (королевич-принц), 732, 734, 750, 752
 – totius Russiae ducatus (володар князівства всієї Русі), 414
 – Valachiae (волоський господар), 702, 726
 principalis (настир), 866; *vide* pastor, praesul
 principatus (князівство), 24, 82
 prior (пріор), 40, 146, 172, 240, 272, 288, 290, 320, 338, 456, 564, 660, 746, 800
 – Javoroviensis, 268
 – Jazłovecensis, 72
 priorisa (пріориса), 244
 privatio (позбавлення), 44, 236, 246, 312, 428, 500, 544, 684
 privilegium (привілей), 22, 30, 56, 62, 78, 88, 90, 100, 116, 118, 120, 122, 124, 136, 138, 154, 160, 162, 172, 176, 182, 184, 198, 206, 212, 214, 220, 222, 238, 240, 246, 252, 254, 270, 272, 286, 288, 290, 292, 294, 298, 354, 356, 360, 450, 452, 474, 484, 486, 566, 570, 596, 598, 622, 680, 686, 714, 742, 744, 766, 778, 784, 792, 820; *vide* dispensatio
 probatio (проба, випробування), 106, 172, 462, 858
 procancellarius regni (підканцлер королівства), 366, 540, 550, 552, 598, 600, 604, 606, 662
 procastria (передмістя), 208, 318, 334, 580, 808; *vide* suburbium
 proceres (можновладці, провідники), 36, 50, 82, 86, 192, 210, 308, 318, 324, 366, 374, 384, 438, 440, 442, 444, 446, 510, 512, 550, 600, 614, 620, 646, 650, 662, 702, 712; *vide* dux, praefectus, satrapa
 processio (процесія), 14, 78, 88, 108, 124, 230, 242, 244, 250, 252, 258, 270, 272, 274, 298, 304, 364, 460, 484, 498, 500, 532, 566, 588, 684, 756, 770, 818, 822, 842, 848, 854, 858, 860, 868; *vide* pompa
 proconsul (бурмістр), 40, 42, 58, 70, 138, 190, 420, 576, 786; *vide* praesensul
 – Cracoviensis, 550
 procurator (прокуратор), 28, 42, 44, 48, 58, 82, 84, 108, 194, 200, 212, 220, 222, 224, 232, 240, 242, 246, 252, 282, 294, 296, 348, 470, 502, 530, 534, 538, 622, 690, 714, 770, 782, 790, 798, 806, 832, 842, 854, 866, 868; *vide* officium procurationis
 – Carmelitarum (кармелітів), 22
 – Romanus (римський), 754
 prodigium (чудо), 32, 350, 436, 482, 630, 698, 772, 788, 810; *vide* miraculum, mirum
 proditio (зрада), 330, 438, 496, 628, 752; *vide* perduellio, perfidia
 proditores (зрадники), 350, 358, 454, 472, 706
 proelium (битва, сутичка), 38, 74, 82, 102, 148, 192, 198, 220, 300, 308, 310, 312, 316, 350, 352, 368, 400, 412, 464, 472, 476, 482, 500, 512, 534, 588, 632, 644, 646, 648, 696, 710, 726, 728, 752, 810, 852; *vide* acie, batalia, certamen, pugna
 professio (висвячення, постриження у монахи), 268, 462, 660, 742, 744, 746, 788, 790
 professio fidei (визнання віри), 134, 162, 164, 758, 766
 professor (професор), 16, 56, 114, 382, 452, 668, 676, 770, 786
 propinatio (шинкування), 34, 98
 propinqui (близькі, кривні), 32, 256, 280, 786, 790; *vide* affines, consaguinei, domestici
 propola (крамниця), 228, 660; *vide* instita
 propugnaculum (вежа, фортифікація), 30, 110, 146, 212, 220, 228, 300, 336, 364, 402, 426, 578, 608, 668, 688, 812, 818; *vide* moenia, murus
 prorex (віцекороль), 56
 proseucha (божниця), 226, 784; *vide* synagoga
 prostylos (портик), 250; *vide* porticus
 protestatio (протестація), 64, 102, 108, 152, 158, 162, 164, 204, 210, 218, 228, 248, 262, 264, 266, 268, 280, 356, 360, 486, 546, 568, 570, 598, 618, 622, 672, 716, 762, 778, 794; *vide* reprotestatio
 protonotarius apostolicus (апостольський протонотарій), 234, 274, 282
 protoporaе (протополи), 24
 proventus (прибутки), 12, 22, 26, 44, 46, 56, 60, 62, 90, 108, 128, 132, 136, 144, 160, 170, 172, 200, 202, 214, 216, 224, 242, 260, 264, 266, 276, 288, 298, 300, 302, 356, 360, 432, 458, 462, 488, 490, 506, 518, 544, 548, 566, 622, 656, 678, 680, 690, 738, 788, 790, 798, 800, 806, 820, 828, 844, 846, 856; *vide* fructus, emolumentum, obventio, percepta, provisio
 provincia (провінція), 10, 24, 74, 102, 140, 168, 192, 206, 220, 228, 302, 316, 380, 428, 446, 452, 464, 468, 486, 498, 508, 522, 554, 562, 576, 598, 620, 626, 628, 650, 684, 712, 734, 802, 822, 828, 850, 860, 862, 872; *vide* partes
 provincialis (провінціал), 70, 94, 216, 230, 384, 534, 618, 666, 756
 – praedicatorum (домініканців), 734
 provisio (забезпечення, прибуток), 16, 28, 44, 76, 156, 170, 284, 298, 352, 502, 802, 840;

- vide fructus, emolumentum, obventio, percceptor, proventus
- provisor, provisoro (провізор, провізори), 530
- capellae (каплиці), 110, 484
 - domus infirmariae (будинку хворих священників), 282
 - hospitalis (шпиталю), 62, 64, 70, 230, 262, 264, 266, 292, 374; vide administrator hospitalis
- prytanes (єврейські старші), 866
- psalterista (псалтирист), 186, 212, 224, 240, 530
- pueri (учні, школярі, студенти), 18, 48, 114, 138, 158, 256, 262, 332, 336, 520, 566, 816; vide scholares, studentes
- mendicantes (учні-жебраки), 504
- pugna (битва, сутичка), 36, 188, 310, 322, 366, 368, 376, 380, 400, 404, 474, 478, 480, 520, 526, 536, 610, 630, 646, 698, 704, 710, 730, 752, 810, 812; vide batalia, certamen, proelium
- pullaria (шибенця), 592
- pulvis pyrius, pulvis (порох), 48, 174, 310, 318, 324, 350, 366, 378, 414, 416, 470, 558, 584, 592, 610, 612, 624, 628, 730, 772
- pupilla (сирота), 176; vide orphanus
- purgatio (очищення, усправедливлення), 304, 686; vide expurgatio
- purgatorium (чистилище), 106, 362, 364, 484, 492, 494, 670, 748, 866
- puteum (криниця), 336, 590, 634
- ruxis (пістоль), 42; vide sclopus
- ruxis, pixis (скринька), 96, 140, 232, 338, 632; vide monstratorium
- quadraginta vir (член колегії сорока мужів), 70, 340
- quarta funeralium (кварту з поховань), 44, 102, 150, 204, 470, 724
- quietatio (покинуття), 80, 206, 776, 790
- rana (жаба), 772
- Rascii (рашани), 320
- rationes (рахунки, аргументи), 22, 24, 28, 34, 38, 42, 56, 62, 64, 68, 70, 72, 88, 96, 104, 114, 118, 138, 158, 160, 166, 178, 184, 202, 218, 224, 226, 234, 242, 260, 264, 266, 270, 282, 284, 292, 302, 304, 326, 328, 374, 382, 418, 422, 428, 442, 446, 456, 460, 462, 486, 488, 492, 616, 618, 620, 640, 650, 660, 678, 716, 730, 754, 756, 758, 782, 786, 790, 830, 838
- rebelles (повстанці, бунтівники), 218, 308, 316, 320, 322, 364, 370, 372, 374, 400, 482, 512, 530, 536, 540, 562, 572, 696; vide ro-kossiani
- rebellio (повстання), 148, 302, 306, 308, 370, 454, 526, 530, 532, 572, 682, 830; vide seditio
- receptacula (монастир), 22, 226, 308, 476, 482; vide asceterium, claustrium, coenobium, conventus, domicilium, monasterium
- receptacula (табір), 34
- recognitio (зизнання), 32, 94
- rector (ректор)
- collegii (колегії), 188, 674, 782
 - scholae (школи), 88, 194, 214, 216, 240, 296, 566, 664, 702, 722, 770, 786, 788; vide director scholae
 - universitatis (університету), 488, 786
- rector ecclesiae (парох), 76, 266; vide parochus, plebanus
- rectoratus (ректорат), 786
- redemptio (випук), 208, 586, 664, 716
- refectio (харчування, прожиття), 204, 230, 246, 278, 282, 502, 534, 748; vide victualia, victus
- refectorium (трапезна), 510
- referendarius regni (референдар королівства), 552, 776, 862
- reformati (реформати), 146, 148, 180, 236, 446, 522, 524, 592, 672, 824; vide Franciscani, minores, patres Sancti Francisci
- regens (регент)
- cancellariae (канцелярії), 786
 - civitatis (міста), 340, 360, 428
 - conventus (конвенту), 238
 - maioris cancellariae regni (великої коронної канцелярії), 654
- regentia maioris cancellariae (уряд регента великої коронної канцелярії), 560
- registretrum (ресстр), 62, 164, 200, 260, 264, 280, 296, 320, 502, 512, 530, 664, 690, 790, 806, 830 (popis), 856; vide inventarium
- regimen (управління, керування), 12, 14, 104, 120, 122, 142, 162, 194, 208, 214, 228, 234, 262, 264, 266, 278, 284, 288, 290, 328, 358, 360, 450, 462, 474, 476, 500, 540, 560, 562, 578, 604, 608, 642, 660, 670, 678, 702, 706, 718, 720, 722, 744, 746, 770, 842, 868
- regimentarius (регіментарій), 316, 322, 326
- regina (королева), 40, 54, 60, 92, 120, 166, 210, 242, 260, 282, 298, 362, 384, 440, 442, 444, 482, 492, 500, 510, 512, 540, 550, 562, 570, 602, 604, 606, 620, 632, 640, 662, 664, 682, 688, 694, 698, 700, 734, 752, 772, 784, 800, 802, 824, 826, 842, 844, 848
- regiones (райони), 24, 142
- regnicolae (жители королівства), 438
- regnum (королівство), 10, 20, 22, 24, 26, 30, 32, 42, 44, 46, 48, 54, 60, 62, 96, 100, 140, 148, 152, 154, 160, 162, 164, 168, 170, 172, 174, 176, 178, 182, 188, 192, 198, 218, 224, 228,

- 234, 278, 282, 294, 302, 304, 306, 308, 312, 320, 326, 328, 340, 346, 350, 364, 372, 374, 380, 384, 392, 398, 402, 408, 410, 414, 418, 420, 422, 428, 430, 438, 440, 442, 444, 446, 448, 450, 452, 454, 464, 466, 468, 470, 478, 482, 486, 488, 490, 498, 500, 510, 512, 522, 528, 530, 532, 534, 538, 540, 544, 546, 550, 552, 558, 560, 562, 568, 572, 576, 586, 590, 594, 598, 604, 606, 636, 640, 642, 650, 652, 656, 658, 664, 670, 672, 674, 688, 690, 692, 694, 700, 712, 716, 718, 724, 732, 734, 738, 744, 750, 762, 766, 772, 774, 778, 788, 792, 794, 796, 822, 826, 828, 830, 834, 836, 838, 860, 862, 866, 870
- Hispaniae, 522
 - Ungaria, 694
- regressus (*відступ, відхід*), 298, 310, 312, 352, 354, 358, 368, 404, 424, 454, 536, 542, 634, 704, 764, 786
- regulares (*монахи*), 22, 76, 78, 102, 170, 176, 208, 234, 262, 270, 272, 274, 296, 358, 432, 470, 552, 640, 658, 746, 758, 802; *vide* coenobita, conventuales, fratres, **monachi**, **patres**, **religiosi**
- regulus (*правитель*), 384, 696; *vide* dynasta, **princeps**, rex
- relatio (*реляція, свідчення*), 8, 12, 120, 122, 130, 132, 222, 248, 256, 258, 260, 272, 324, 346, 360, 364, 380, 420, 444, 454, 466, 468, 484, 512, 514, 526, 530, 554, 582, 586, 600, 602, 616, 634, 638, 654, 658, 700, 716, 718, 728, 732, 736, 748, 814, 832; *vide* testimonium
- religio (*релігія*), 392, 430; *vide* fides
- Armena (*вірменська*), 122, 128
 - Catholica (*католицька*), 28, 136, 158, 164, 182, 254
 - Russica, Rutheno-Graeca (*руська, «русько-грецька»*), 156, 396, 414, 418
- religiosi (*монахи, законники*), 20, 22, 36, 44, 46, 56, 60, 72, 102, 140, 142, 146, 150, 170, 172, 180, 182, 204, 212, 234, 236, 262, 268, 270, 338, 418, 454, 462, 490, 522, 524, 526, 554, 558, 570, 578, 580, 588, 604, 638, 656, 658, 700, 716, 742, 748, 756, 758, 772, 778, 780, 794, 802, 804, 846, 864; *vide* coenobita, conventuales, fratres, conventuales, monachi, patres, regulares
- reliquia (*реліквія*), 24, 56, 232, 250, 252, 282, 286, 292, 468, 564, 664
- remedium (*спосіб, ліки*), 58, 70, 130, 198, 228, 318, 526, 576, 710, 864, 866; *vide* medicamentum, pharmacum
- renones, *kozuchy* (*кожухи*), 416
- reparatio (*відновлення, ремонт*), 62, 206, 214, 354, 456, 534, 622, 660, 690, 722, 782, 846
- reprotestatio (*репротестація*), 266, 276, 360; *vide* protestatio
- rescriptum (*рескрипт*), 70, 90, 162, 164, 180, 210, 348, 360, 384, 560, 598, 618
- residentia (*резиденція, помешкання*), 26, 126, 200, 224, 384, 484, 486, 490, 500, 502, 546, 552, 578, 656, 668, 768, 790, 798, 800, 820, 832, 834, 846, 848, 854
- respublica, *passim*
- Venetorum (*Венеційська*), 848
- revelatio (*об'явлення*), 52, 460, 468, 556, 654
- revisio (*ревізія*), 168, 174, 196, 206, 240, 250, 382, 390, 452, 456, 538, 546, 556, 588, 664, 702, 714, 856, 858
- rex, reges (*король, королі*), *passim*; *vide* princeps, regulus
- Armenorum (*вірменський*), 116
 - Galliae (*французький*), 470, 508
 - Hispaniarum (*іспанський*), 606
 - Hungariae (*угорський*), 398
 - Ponti (*Понту*), 38
 - Romanorum (*римський*), 398
 - Sueciae, Suecorum (*шведський*), 12, 136, 184, 258, 392, 420, 422, 426, 430, 438, 448, 450, 870
- rheda (*камета*), 492, 662, 688, 708, 816, 860; *vide* arcera, lectica, octophorus, pilentum
- ripa (*берег*), 380, 464, 472, 644, 696, 702, 732; *vide* littus
- ritus (*обряд*), 24, 92, 112, 336, 342, 420, 468, 570, 730, 760
- Graecus, Ruthenus, Rutheno-Graecus (*грецький, «русько-грецький»*), 24, 90, 104, 238, 420, 452, 870
 - – unitus (*унійний*), 634
 - Romanus (*римський*), 118, 396
- rocheta, rochetta (*комжа*), 736, 754; *vide* superpelliceum
- rokossiani (*рокошани*), 848; *vide* rebelles
- rosarium (*вервиця*), 254, 588
- rotmagister (*ротмістр*), 420, 818
- Roxolani (*русини*), 54, 116, 304; *vide* Russi, **Rutheni**
- rumor (*чутка*), 18, 42, 50, 168, 310, 322, 326, 518, 576, 578, 584, 590, 630, 840; *vide* fama
- ruricola (*житель села*), 498
- Russi (*руси*), 104, 304, 308, 330, 380, 392, 414, 430, 432, 436, 828; *vide* Roxolani, Rutheni
- rustici (*селяни*), 302, 320, 454, 712, 724, 784, 802, 834; *vide* agrestes, agricolae, coloni, villani
- Rutheni, 24, 46, 56, 58, 64, 140, 320, 328, 336,

- 340, 350, 356, 436, 452, 460, 468, 518, 590, 626, 654, 774, 812, 814; *vide* Roxolani, Russi
- saccus (*покутна шата*), 14, 822, 860
- sacellania (*помешкання*)
– Szulcoviana, *slodownia* (*Шульцівське*), 496;
vide lapidea *slodownia*
- sacellanista, sacellanus (*священник каплиці*), 140, 702
- sacellum (*невеликий костел, каплиця*), 22, 56, 92, 110, 142, 240, 242, 440, 444; *vide* capella
- sacerdos (*священник*), 24, 46, 56, 66, 76, 100, 122, 140, 142, 152, 156, 170, 172, 182, 186, 212, 216, 234, 296, 302, 320, 360, 386, 390, 392, 396, 432, 438, 440, 456, 462, 468, 470, 484, 488, 492, 494, 496, 514, 538, 540, 552, 554, 556, 584, 588, 596, 612, 656, 670, 672, 774; *vide* minister, popus, presbyter
- sacramentum, sacramenta (*таїнство, sacramент*), 20, 24, 26, 60, 64, 102, 122, 128, 134, 140, 152, 154, 156, 212, 234, 252, 270, 272, 274, 302, 330, 348, 356, 384, 460, 488, 490, 526, 532, 552, 656, 686, 764, 776, 826, 848, 866; *vide* Eucharistia, hostia, panis angelicus
- sacrarium (*святиня, захристя*), 28, 32, 258, 338, 484
- sacrificium (*богослужіння*), 36, 58, 66, 112, 128, 130, 146, 150, 154, 220, 236, 252, 258, 344, 364, 366, 432, 496, 500, 554, 566, 604, 614, 670, 680, 690, 694, 722, 748, 788, 804, 824, 832; *vide* liturgia, ministerium, missa, sacrum
- sacrilegium (*святокрадство*), 154, 810
- sacrilegus (*святокрадець*), 232, 236, 804
- sacrista, sacristianus (*захристиянин*), 200, 204, 246, 252, 282, 296, 564, 588, 796; *vide* vitricus
- sacristia (*захристя*), 40, 44, 118, 166, 454, 484, 500, 506, 552, 556, 748, 842
- sacrum (*богослужіння, літургія*), 40, 62, 66, 76, 104, 112, 118, 122, 142, 200, 204, 206, 214, 252, 284, 304, 328, 336, 358, 396, 464, 468, 488, 492, 500, 508, 616, 646, 670, 744, 746, 780, 830; *vide* liturgia, ministerium, missa, sacrificium
– Graecum (*грецьке*), 304
– votivum (*з наміреннями*), 252, 282, 360, 440, 442, 460, 484, 538, 558, 584, 838, 848;
vide missa votiva
- sagitta (*стріла*), 310, 312, 464, 586, 718, 752, 802, 810, 812
- sal Drohobicensis (*дрогобицька сіль*), 214, 700
- salus (*порятунок, спасіння*), 10, 18, 20, 36, 50, 82, 94, 120, 134, 142, 180, 218, 258, 260, 266, 306, 330, 334, 358, 410, 418, 428, 430, 458, 462, 466, 468, 478, 512, 514, 518, 532, 572, 580, 594, 620, 628, 642, 646, 652, 654, 660, 694, 740, 744, 758, 766, 774, 810, 860, 864
- salutatio (*привітання*), 288, 394, 570, 640, 726, 760, 828, 842
- sanatio (*оздоровлення*), 40
- sanctitas (*святість*), 28, 32, 34, 130, 214, 746, 768
- sanctuarium (*санктуарій*), 650
- saponaria (*миловарка*), 106
- Saraceni (*сарацини, араби*), 92
- sarcophagus (*труна, гробовець*), 396, 410, 600, 602, 750; *vide* mausolaeum, urna
- sartores (*кравці*), 112, 560, 564
- satrapa (*урядник*), 440, 442; *vide* proceres
– Moschorum (*московський воєвода*), 424
- satrapia (*повіт*), 616
- Saxones (*саксонці*), 850, 852, 854, 860
- scabinus (*лавник*), 70, 72, 84, 100, 138, 250, 256, 272, 340, 406, 590, 786; *vide* iurisfidelis
– iusridictionis Sancti Joannis (*юридики Св. Івана Хрестителя*), 240
- scalae (*драбина*), 226, 336, 342, 818
- scamnum (*лавка*), 104, 144, 506, 686, 748, 750, 832; *vide* stallum, subsellium
- scelus (*злочин*), 24, 46, 50, 148, 154, 160, 190, 226, 232, 236, 238, 306, 308, 316, 342, 368, 382, 406, 498, 570, 572, 706, 760, 766, 768; *vide* crimen, facinus
- sceptrum (*скіпетр*), 140, 390, 486, 600, 620, 814, 828
– regale (*королівський*), 206
- schisma (*схизма*), 18, 24, 104, 120, 130, 132, 158, 164, 300, 304, 306, 454, 626, 778, 794, 828, 870
- schismatici, schysmatici (*схизматики*), 18, 28, 56, 58, 64, 104, 124, 126, 130, 136, 140, 142, 148, 164, 182, 188, 206, 254, 304, 306, 336, 342, 356, 374, 396, 434, 436, 454, 460, 468, 528, 634, 654, 730, 736, 774
- schola (*школа*), 40, 56, 66, 82, 88, 110, 114, 176, 194, 206, 212, 214, 216, 230, 240, 296, 346, 386, 470, 536, 546, 548, 566, 660, 664, 672, 680, 702, 722, 770, 784, 786, 788, 806, 810; *vide* gymnasium, lycaeum
– cathedralis, metropolitana (*катедральна, митрополічна*), 56, 82, 262
– patrum societatis Jesu (*отців Товариства Ісуса*), 668
– Stanislavoviensis, 548
- scholares (*учні*), 14, 32, 216, 296, 560, 702; *vide* pueri, studentes
– mendicans (*бідні*), 390
- scholasteria (*посада схоластика*), 358, 516, 638, 768; *vide* scholasticus

- compromissorialis (*компромисний*), 508
 – episcopi (*єпископа*), 268
 – iudicii castrensis (*городського суду*), 262
 – iudicii compositi (*змішаного суду*), 42, 262
 – iudicum synodaliū (*синодального суду*), 266
 – nuntii (*нунція*), 190
 – officialis (*офіціала*), 268
 sententia (*думка, судження*), 676
 sepulchrum (*гриб, могила*), 34, 40, 56, 68, 94, 118, 152, 184, 186, 216, 280, 320, 338, 346, 390, 418, 434, 436, 504, 560, 564, 596, 618, 632, 650, 672, 700, 708, 748, 794, 828, 844; *vide* tumba, tumulus
 sepultura (*похорон*), 58, 80, 186, 188, 274, 380, 396, 436, 470, 528, 548, 556, 604, 606, 636, 766, 770; *vide* funeralia, funus
 sequestrum (*арешт*), 148, 212, 216, 352, 354, 452, 498, 638, 664, 798; *vide* carcer
 seraskierus, sieraskier (*сєраскер*), 704, 710, 726, 728; *vide* custos generalis limitum
 sermo (*слово, промова*), 20, 34, 52, 66, 104, 152, 304, 308, 326, 328, 340, 380, 408, 412, 420, 426, 560, 564, 640, 676, 688, 712, 750, 764, 792, 818, 848; *vide* concio, oratio, praedicatio
 serrifabri (*єлюсарі*), 138
 Servii (*сєрбі*), 320
 servitores (*єлуги*), 216, 364, 606; *vide* aulicus, famuli
 servitus (*рабство*), 26, 36, 52, 74, 176, 312, 332, 400, 416, 418, 428, 554, 588, 696, 762, 828; *vide* captivitas
 servus Dei (*єлуга Божий*), 14, 32, 34, 52, 100, 114, 142, 144, 146, 298, 334, 348, 448, 450, 456, 566, 838
 sessio (*збори*), 44, 62, 160, 172, 188, 240, 262, 348, 390, 484, 488, 702, 760, 766, 774, 776, 858
 sessio (*сидіння*), 100; *vide* carcer
 sevum (*ліій*), 18
 sexus masculinus (*чоловіча стать*), 32
 sexus sequior, faemina, muliebris (*слабка стать*), 18, 32, 66, 302, 326, 350, 590; *vide* mulieres
 siccitas (*носуха*), 166, 198, 732
 sigillum (*печатка*), 20, 28, 70, 94, 114, 172, 188, 208, 232, 286, 306, 356, 570, 608, 774, 790, 868
 – capituli, 502
 signa, signum (*хоругви, штандарти*), 192, 308, 322, 344, 346, 350, 364, 396, 400, 478, 480, 492, 510, 516, 550, 602, 612, 616, 646, 838; *vide* labarum, vexillum
 signiferus regni (*коронний хорунжий*), 644; *vide* vexillifer regni
 siligo (*жито*), 208
 sindicus, syndicus (*єиндик*), 178
 – civitatis (*міста*), 64, 138, 406
 singrapha (*зобов'язання*), 108, 188, 666
 sinus (*узбережжя*), 24
 socia fori (*перекупка*), 468
 societas Jesu (*Товариство Ісуса*), 14, 36, 50, 52, 54, 56, 64, 72, 74, 82, 100, 102, 104, 110, 112, 114, 116, 118, 164, 176, 184, 188, 204, 206, 216, 218, 230, 240, 262, 276, 282, 292, 296, 298, 302, 304, 306, 320, 328, 346, 348, 384, 402, 414, 420, 422, 430, 438, 448, 450, 486, 492, 508, 514, 516, 528, 540, 554, 556, 558, 560, 564, 572, 578, 580, 588, 614, 638, 668, 672, 674, 680, 686, 688, 702, 714, 726, 734, 748, 750, 760, 780, 782, 784, 872
 socius, socii (*єлуга, єлуги, товариши*), 42, 52, 186, 202, 218, 328, 358, 388, 396, 422, 508, 512, 514, 522, 538, 542, 600, 618, 620, 732; *vide* aulicus, famulus
 sodalitiū apothecariorum (*товариство аптекарів*), 20
 solennitas (*єрочистість*), 14, 72, 112, 224, 656, 830
 solidus (*єшєляг*), 466; *vide* semmissis
 – aureus, boratinius (*єолотий єшєляг*), 822
 solium (*єрон*), 168, 430, 500, 546, 598, 604, 636; *vide* thronus
 soltanus Turcarum *vide* sultanus Turcarum
 spahii, spahae (*єєпахи*), 698, 726, 730
 spectrum (*привид*), 380, 512, 514, 796
 specus (*печєра*), 380, 478
 spirituales (*єуховні, єтан єуховних*), 26, 86, 98, 140, 152, 154, 156, 158, 160, 162, 164, 170, 172, 174, 176, 194, 198, 254, 348, 396, 416, 438, 538, 544, 546, 568, 580, 586, 588, 598, 664, 678, 726, 744, 762, 792, 794, 818, 830; *vide* minister, presbyter, sacerdos
 spiritus (*єух*), 668; *vide* genius
 spoliū (*єдобич*), 48, 74, 102, 316, 324, 426, 448, 472, 474, 516, 542, 586, 604, 612, 616, 674, 700; *vide* manubiae, praeda
 stabula (*єєайня*), 656
 stadium (*єєадій*), 232, 276
 stagnum (*єєав*), 294, 402, 494, 776
 stallum (*єєавка, єєєце*), 44, 66, 68, 108, 186, 224, 456, 502, 516, 532, 638, 640, 678, 686, 756, 788, 790, 798, 806, 830, 838, 858, 868; *vide* scamnum, subsellium
 stannum (*єєолово*), 456, 556
 statio (*єєановиєце, єєабір*), 44, 96, 116, 148, 192, 218, 312, 332, 358, 368, 370, 388, 404, 406, 414, 424, 474, 516, 520, 528, 532, 594, 646, 668, 786, 794, 802, 808, 848

- stativa (*загін, обоз*), 48, 82, 148, 212, 306, 380, 402 (*kwatery*), 454, 480, 516, 584, 616, 626, 646, 652, 696, 698, 724, 784, 792, 794, 834, 838, 854; *vide castrum*
- statua (*статуя*), 56, 96, 184
 – alabastrina (*алебастрова*), 96
 – Sancti Hiacinthi (*Св. Яцента*), 106
 – Sancti Rochi (*Св. Роха*), 106
 – Sancti Sebastiani (*Св. Себастьяна*), 106
- status equestris (*шляхетський стан*), 42, 68, 152, 156, 158, 160, 174, 208, 316, 438, 452, 792, 848; *vide nobilis*
- status senatorius (*сенаторський стан*), 150, 152, 438, 792, 802, 834, 848; *vide senator*
- statutum (*статут*), 44, 56, 66, 78, 90, 154, 158, 170, 172, 176, 206, 224, 230, 280, 284, 454, 462, 500, 516, 534, 554, 620, 678, 680, 762, 796, 820, 830, 844, 866
 – capituli (*капітули*), 224
 – regni (*королівства*), 154, 156, 160, 176, 214, 222, 224
 – Torunense (*торунський*), 42, 98
- stemma (*герб*), 74, 184, 222, 386, 392, 474, 560, 778; *vide arma, insigne*
- stipatores (*охоронці*), 508, 860; *vide custodes, excubitores*
- stipendiarii (*найманці*), 84, 168, 220, 228, 454, 464, 478, 488; *vide mercenarii, volones*
- stipendium (*плата*), 36, 82, 90, 148, 198, 224, 384, 424, 462, 468, 480, 486, 492, 498, 500, 506, 508, 540, 668, 704, 706, 774, 830, 834, 836; *vide aes honorarium, iurgelt, merces, pensio*
- stipulatio (*контракт*), 466
- strata, stratum (*дорога, шлях*), 86, 98, 102, 384, 444, 476, 482, 516, 618; *vide tractus, viae*
- strategus (*провідник, воєначальник*), 264, 388, 608; *vide dux, praefectus*
- structura (*будова, конструкція*), 22, 28, 76, 142, 146, 210, 314, 402, 462, 504, 524, 556, 604, 730, 842
- stuba (*кімната, світлиця*), 54, 80, 348, 382, 428, 564, 658, 670, 720, 762, 782, 822, 836, 856, 866; *vide hypocaustum*
- studentes, studiosi (*студенти*), 8, 16, 28, 66, 164, 188, 194, 206, 216, 218, 230, 262, 346, 402, 486, 518, 520, 660, 664, 668, 780; *vide pueri, scholares*
- stylobata (*стилобат, стовп*), 30, 146
- subdapifer (*нідстолій*)
 – Haliciensis, 836
 – Sandomiriensis, 724
- subdiaconus (*ніддиякон*), 236
- subditi (*ніддані*), 20, 26, 54, 176, 198, 204, 208, 210, 220, 226, 232, 276, 314, 358, 360, 378, 392, 410, 418, 570, 632, 664, 716, 720, 722, 724, 824, 832, 860
- subiectio (*нідпорядкування, задача*), 68, 82, 116, 466, 512, 774; *vide deditio*
- subiudex (*нідсудок*), 282
- subsellium (*судовий уряд, крісло*), 158, 292, 686, 720, 832; *vide forum, iudicium; scamnum, stallum*
 – tribunalitium (*трибунальський*), 712; *vide iudicium tribunalis, tribunal*
- subsidium charitativum (*добровільний податок*), 562, 568, 640, 664, 678, 680, 794, 822
- suburbani (*передміщани*), 56, 98, 142, 208, 216, 226, 238, 284, 294, 332, 334, 418, 508, 666, 688
- suburbium (*передмістя*), 38, 46, 58, 188, 190, 226, 230, 238, 274, 282, 332, 334, 344, 358, 402, 404, 416, 462, 468, 518, 544, 572, 574, 806, 808, 810, 820, 840, 848; *vide procastria, vicus*
 – Antecolliense (*Антоколь*), 794
 – in Vilnae, 794
 – Cracoviense, *Krakowskie* (*Краківське*), 48, 58, 98, 118, 218, 226, 228, 232, 246, 418, 458, 522, 580, 686, 694, 702, 716, 740, 742, 812, 814
 – Grzyboviaccium (*Грибовицьке*), 808
 – Haliciense, versus Haliciam, *Halickie* (*Галицьке*), 20, 56, 86, 208, 458, 660, 716, 838
 – Javoroviense, 266
 – Leopoliense, 242
 – Żółkiewiense, 738
- succamerarius (*нідкоморій*), 94, 420, 480
 – Czernihoviensis, 218
 – Kiioviensis, Kiioviae, 474, 466
 – Posnaniensis, 168
- succedanei (*наступники*), 8, 16, 32, 36, 58, 78, 90, 102, 184, 186, 208, 214, 252, 254, 360, 374, 460, 488, 498, 504, 742, 754, 782, 798
- successores (*спадкоємці*), 12, 40, 62, 72, 80, 118, 134, 140, 168, 184, 214, 216, 236, 262, 280, 284, 288, 342, 386, 390, 392, 490, 502, 504, 516, 528, 596, 606, 670, 714, 722, 758, 764, 770, 776, 828, 872
- Sueci (*шведи*), 52, 84, 148, 400, 408, 420, 422, 428, 430, 438, 440, 442, 444, 448, 450, 454, 464, 466, 468, 470, 488, 506, 720
- suffraganeatus (*посада суфрагана*), 252
- suffraganeus (*суфраган*), 22, 24, 26, 28, 44, 62, 72, 78, 80, 86, 90, 102, 130, 186, 188, 200, 222, 224, 230, 234, 244, 248, 252, 276, 286,

- 348, 356, 394, 450, 456, 460, 484, 502, 516, 538, 544, 554, 558, 560, 564, 636, 658, 664, 736, 764, 770, 776, 790, 806, 844, 858, 864, 866, 868
 – Chelmensis, 862, 296
 – Cracoviensis, 552, 788
 – Gnesnensis, 568, 570, 856
 – Luceoriensis, 484, 502, 516
 – Plocensis, 508
 – Premisliensis, 784
 – ritus Armenorum (*вірменський*), 570
 suffragium (*підтримка, молитва*), 12, 26, 90, 100, 246, 250, 424, 432, 504, 548, 620, 666, 704, 722, 736, 754, 800, 828, 846
 sultanus, soltanus Turcarum (*турецький султан*), 192, 390, 562, 578, 648; *vide* caesar, **imperator**, tyrannus Turcarum
 sumptum, sumptus (*кошти, видатки*), 28, 30, 40, 48, 60, 70, 74, 78, 86, 110, 112, 114, 122, 144, 146, 180, 182, 184, 186, 194, 196, 198, 200, 202, 210, 214, 216, 228, 240, 246, 248, 270, 274, 278, 282, 288, 290, 292, 302, 316, 338, 348, 372, 386, 396, 428, 438, 454, 456, 490, 498, 504, 506, 508, 522, 524, 540, 544, 556, 562, 580, 622, 640, 652, 656, 666, 672, 674, 690, 696, 700, 736, 738, 750, 754, 770, 776, 782, 784, 786, 802, 806, 814, 822, 826, 828, 832, 858, 868; *vide* expensa
 supellex (*клейноди, посуд, багатство*), 18, 108, 156, 178, 196, 260, 328, 336, 342, 346, 356, 370, 446, 524, 588, 606, 652, 672, 716, 720, 740, 822, 846, 854, 856, 860
 superarbiter (*полюбовний суддя*), 714
 superintendens teloniorum regni (*суперінтендант королівських митниць*), 738
 superior (*суперіор*), 22, 142, 270, 272, 276, 462, 758
 superpelliceum (*комжа*), 224, 502; *vide* rocheta
 superstitionis (*віровизнання*), 36
 supplicatio (*прохання*), 104, 234, 392, 448, 532, 588, 688, 794
 supplicationes (*публічні молебни*), 12, 218, 312, 320, 428, 470, 550, 632, 766; *vide* preces
 surrogatus (*суддя-заступник*), 578, 660
 sutores (*шевці*), 78
 sylvia (*ліс*), 156, 160, 204, 360, 370, 638, 642, 644, 648, 702, 714, 716, 720, 728, 730, 732, 736, 738, 784, 814
 symphonia (*музика*), 196, 636
 synagoga (*синагога*), 30, 58, 414, 518, 520, 866; *vide* proseucha
 synodus (*собор, синод*), 52, 62, 104, 114, 274; *vide* comitia ecclesiastica, concilium sacrum
 – Brestensis, 304, 306
 – Chalcedonensis, 128
 – dioecesana provincialis (*діоцезіальний, провінційний*), 160, 234, 656
 – – Gembicciana (*Гембицького*), 18
 – – Grochovii, Grochoviana, 214, 234, 244
 – – Petricoviensis, 88, 90
 – – Sulikowii (*Суліковського*), 52, 240
 – – Varsaviensis, 200, 248
 – – Węzyciana, Węzycoviana (*Венжика*), 200, 270
 – ecclesiae Armenorum (*Вірменської церкви*), 778
 – Florentina, 116, 304
 – Tridentina, 62, 64; *vide* concilium Tridentinum
 tabella, tabellae, tabula (*таблиця, таблиці, дошка*), 92, 94, 256, 258, 260, 286, 294, 548, 588, 634, 654, 664, 694, 744, 858; *vide* lamina
 – votivae (*таблиці-воти*), 764, 858
 taberna (*шинок*), 18, 28, 226, 660, 810; *vide* popina
 tactus (*позов про злочин на місці суду*), 156, 174
 talerus, talarus (*талер*), 588
 – Holandicus (*голландський*), 60, 658, 822
 – – leonicus, leunculus (*левковий*), 54, 60, 586, 658
 – imperialis, imperialis (*імперіал*), 80, 326, 482, 664, 730, 754
 talio (*відплата*), 38, 300, 370, 396, 404, 416, 450, 464, 524, 542, 758, 816
 tapetes (*килими*), 284, 830, 846
 tariffa, taryffa (*тариф*), 618
 – hybernalis (*гіберни*), 618, 692; *vide* hyberna
 Tartari (*татари*), 24, 36, 38, 44, 46, 48, 50, 52, 60, 74, 82, 84, 86, 96, 116, 140, 148, 150, 192, 206, 208, 212, 220, 228, 246, 300, 304, 308, 320, 332, 334, 336, 340, 342, 344, 352, 358, 368, 376, 378, 388, 400, 412, 422, 426, 450, 516, 542, 546, 554, 562, 580, 584, 586, 588, 596, 610, 620, 624, 626, 630, 634, 636, 640, 642, 644, 646, 648, 698, 702, 704, 706, 708, 710, 724, 726, 728, 730, 732, 752, 754, 760, 772, 780, 784, 792, 796, 806, 808, 810, 812, 814, 840, 850, 860; *vide* Scythae
 – Bassiacenses, Budziacenses (*буджацькі*), 704, 718, 860
 taxa (*оцінка*), 198, 342, 424, 486, 872
 taxatio (*оцінювання*), 156, 326, 678
 Teatini *vide* Theatini
 tectum (*дах*), 30, 50, 64, 88, 212, 220, 222, 226, 258, 338, 362, 418, 444, 556, 572, 694, 782,

- 842, 844, 846; *vide* fornix, tegula, tegumentum, testudo
- tegula (*гонти, дах*), 140, 142, 222, 686, 694, 782, 844, 872; *vide* fornix, tectum, tegumentum, testudo
- tegumentum (*покрівля, дах*), 312, 336, 804; *vide* fornix, tectum, tegula, testudo
- tela (*тканина, мережа, інтрига*), 70, 262, 362, 416, 456, 478, 494, 570, 612, 628, 792, 838, 854
- Damascena (*адамашок*), 416
- serica (*шовкова*), 416
- tellus (*земля, ґрунт*), 68, 80, 112, 256, 366, 474, 632, 742, 748; *vide* terra
- telonium (*мити*), 650, 738
- telum (*щит*), 380; *vide* clypeus, scutum
- temeritas (*зухвалість, легковажність*), 18, 38, 44, 66, 94, 130, 238, 382, 410, 456, 494, 520, 638, 816, 852
- templum (*храм*), 30, 34, 46, 56, 58, 66, 68, 74, 76, 94, 98, 100, 110, 124, 130, 138, 144, 164, 184, 198, 214, 222, 226, 248, 256, 300, 332, 346, 396, 434, 438, 446, 492, 494, 496, 506, 528, 542, 562, 590, 598, 632, 636, 638, 688, 694, 748, 812, 824, 832; *vide* basilica, ecclesia, oratorium
- Armenorum (*вірменський*), 126, 128
- in Czehrinia, 396
- parochialis (*парафіяльний*), 76
- ritus schismatici (*схизматичного обряду*), 730
- tentorium (*намет*), 254, 322, 406, 410, 422, 582, 608, 612, 614, 644, 646, 696, 726, 728, 754, 760, 852; *vide* conopaeum, papilio, praetorium
- tenuta (*оренда, тенута*), 42, 254, 288, 298, 844
- tenutarius (*орендар, державець*), 62, 176, 298, 360, 558, 560, 674, 714, 722; *vide* arendatores
- terra, terrae (*земля, землі*), 16, 24, 28, 56, 58, 66, 68, 70, 78, 84, 106, 110, 112, 116, 130, 144, 146, 156, 168, 170, 180, 198, 208, 220, 228, 232, 238, 256, 296, 298, 314, 318, 368, 372, 376, 378, 394, 402, 418, 428, 430, 432, 434, 444, 494, 496, 506, 518, 524, 526, 530, 554, 564, 576, 582, 590, 602, 606, 608, 616, 620, 624, 644, 648, 650, 652, 664, 676, 712, 714, 722, 732, 746, 750, 766, 768, 772, 774, 784, 796, 822, 824, 826, 830, 846, 856, 862; *vide* gleba, motus terrae, tellus
- terrigena (*зем'янин*), 116, 160, 176, 388, 620, 672, 830; *vide* generosus, nobilis, nobilitas, status equestris
- terror (*страх, боязнь*), 18, 30, 38, 46, 74, 84, 206, 262, 300, 344, 376, 380, 396, 398, 404, 410, 424, 492, 494, 516, 520, 554, 558, 576, 578, 582, 584, 586, 594, 608, 610, 616, 622, 628, 630, 634, 646, 668, 670, 772, 806, 812, 844
- Tertiariae (*терціанки*), 144
- testamentum (*заповіт*), 16, 18, 72, 80, 94, 108, 150, 158, 188, 198, 200, 208, 220, 230, 240, 242, 250, 252, 266, 278, 280, 284, 294, 356, 386, 390, 392, 460, 470, 484, 490, 502, 528, 538, 552, 602, 604, 606, 656, 672, 694, 716, 718, 720, 722, 766, 770, 772, 776, 782, 788, 792, 806, 840, 842, 846, 856
- testator (*заповідач*), 16, 390, 806, 846
- testimonium (*свідчення*), 184, 556, 604, 622, 656, 820, 858, 872; *vide* relatio
- testis, testes (*свідок, свідки*), 14, 32, 74, 94, 114, 190, 264, 270, 284, 290, 298, 334, 466, 512, 638, 734, 758, 766
- testudo (*дах, склепіння*), 30, 84, 146, 250, 262, 556, 572, 622, 674, 686, 800, 870; *vide* fornix, tectum, tegula, tegumentum
- Theatini, Teatini (*театинці*), 518, 536, 570, 778, 810
- theologia (*теологія*), 52, 72, 518, 522, 660, 740, 756, 758, 770, 776, 782, 806, 822
- theologus (*теолог*), 52, 70, 88, 132, 180, 382, 514, 618, 756
- therma (*лазня*), 512, 514, 660; *vide* balneum
- thesaurarius (*підскарбій*), 588
- curiae regni, minor (*надворний*), 194, 664, 730, 732, 708, 808, 810, 814
- magni ducatus Lituaniae (*литовський*), 496
- regni (*королівства*), 214, 608, 822
- thesaurus (*скарбниця*), 44, 384, 700; *vide* aerarium, fiscus, gazophilacium
- curiae regis (*королівського двору*), 194
- ecclesiae (*церкви*), 18, 88, 188, 240, 338, 382, 390, 588, 596, 618, 622, 664, 794, 806, 854, 856, 862
- magni ducatus Lituaniae (*Великого князівства Литовського*), 606
- regius (*королівська*), 800
- regni (*королівства*), 188, 224, 438, 490, 606, 734
- reipublicae (*Речі Посполитої*), 354, 466, 534
- tholus (*купол*), 146
- Thracae (*турки*), 186, 612, 616, 646; *vide* Ottoman, Turcae
- thronus (*трон*), 168, 256, 444, 462, 540, 546, 550, 562, 602, 606, 734, 760, 762, 828; *vide* solium
- thuribulum (*кадильниця*), 56, 588
- thurificatio (*кадіння*), 682
- tibia (*флейта*), 368, 542, 612

- tignarius (*тесля*), 222; *vide* faber lignarius
- timpanum *vide* tympanum
- tinctura (*тинкування*), 34
- tintinnabulum (*дзвінок*), 130, 556, 572, 656
- tormenta, tormentum (*гармата, гармати*), 50, 192, 218, 262, 310, 318, 324, 332, 342, 344, 346, 350, 368, 370, 378, 388, 392, 400, 402, 404, 406, 414, 416, 418, 420, 422, 424, 426, 474, 480, 520, 528, 578, 580, 582, 584, 592, 610, 612, 614, 620, 628, 630, 632, 636, 646, 648 (*kartamy*), 652, 702, 704, 706, 710, 718, 724, 728, 752, 804, 808, 812, 814, 818, 844, 848, 854, 862
- tormentarium pulveris (*арсенал*), 174, 318; *vide* armamentarium
- tractatus (*перемовини*), 36, 76, 152, 218, 340, 342, 390, 420, 470, 510, 534, 546, 586, 588, 592, 624, 626, 640, 648, 650, 658, 668, 836, 854, 862
- tractus (*шлях, дорога*), 10, 46, 78, 116, 134, 374, 376, 458, 484, 598, 608, 652, 708, 710, 734, 808, 812, 850; *vide* strata, viae
– Dunaioviensis, 84
– Krzywczycensis, 404
– Moldaviae, 710
– Sandomiriensis, 450
– Stryiensis, 402
– Techinenses, 696
– versus Zurawno, 814
- traditio (*розповідь, передання*), 28, 90, 96, 124, 134, 190, 194, 216, 218, 256, 338, 342, 438, 468, 494, 502, 506, 554, 556, 564, 572, 574, 622, 644, 652, 660, 662, 668, 678, 682, 684, 688, 690, 694, 702, 708, 720, 736, 748, 750, 758, 776, 780, 796
- traiectus (*переправа, брід*), 322, 338, 366, 370, 380, 394, 404, 472, 542, 726, 728, 732; *vide* transitus, vadum
- trambugae (*підслепіння*), 504
- transactio (*угода, домовленість*), 16, 48, 56, 68, 70, 82, 110, 112, 154, 158, 160, 202, 216, 240, 284, 288, 354, 638, 670, 734; *vide* compactata, compositio, pacta
- transitus (*перехід, прохід*), 18, 38, 74, 312, 432, 578, 586, 642, 710, 726, 730, 812, 844; *vide* traiectus
– fluminum (*брід*), 86, 220; *vide* vadum
- tribunal (*трибунал, суд*), 44, 110, 156, 158, 160, 174, 204, 278, 452, 524, 672, 674, 842; *vide* iudicium tribunalis, subsellium tribunalitium
– Lublinensis, 182, 690, 712
– nuntiaturae apostolicae (*Апостольської нунціатури*), 860, 866
– sanctae inquisitionis (*святої інквізиції*), 758
– Petricoviensis, 544, 568, 570
– pontifici (*понтифіка*), 196
– regni (*королівства*), 568
- tribunus (*полковник, провідник*), 100, 310, 326, 330, 332, 336, 340, 342, 344, 346, 364, 366, 370, 376, 378, 400, 404, 408, 412, 448, 486, 580, 600, 614, 634, 648
– Cosacorum (*козацький*), 320, 396, 480, 536, 546
– Mirhorodensis, 406
– Pereaslaviensis, 406; *vide* praefectus, legionario Pereaslaviensis
- tribunus (*сотник*), 802
- tribunus, *assawul* (*осавул*), 340
- tributus (*податок*), 204, 220, 464, 490, 622, 784; *vide* contributio, exactio, vectigal
- triremes (*триреми, галери*), 36, 38, 74, 610, 752
- triticum (*пшениця*), 120, 208, 802, 858
- tuba (*труба*), 48, 198, 312, 366, 450, 556, 564, 688, 748, 818; *vide* classicum
- tubicen (*трубач*), 404, 406, 414
- tubus (*трубка*), 646
– rotulatus (*мушкет*), 388; *vide* sclopus
- tugurium (*хата*), 404, 532, 542, 668, 802; *vide* ergastulum, magalia, mappalia
- tumba (*гриб, могила*), 40, 98, 296, 436, 556, 564, 780, 828; *vide* sepulchrum, tumulus
– Divi Stanislai (*Св. Станіслава*), 698
- tumultus (*збурення, заворушення*), 18, 50, 64, 66, 212, 214, 238, 260, 262, 268, 284, 374, 404, 518, 520, 764, 850; *vide* motus, seditio
- tumulus (*могила*), 28, 40, 46, 56, 106, 108, 146, 184, 256, 320, 436, 528, 598, 602, 614, 748, 750, 790, 838, 842; *vide* sepulchrum, tumba
- Turcae (*турки*), 10, 14, 24, 32, 34, 36, 38, 40, 44, 46, 50, 54, 74, 80, 82, 116, 120, 192, 198, 200, 212, 300, 382, 388, 390, 540, 542, 546, 552, 554, 562, 572, 574, 576, 578, 580, 582, 584, 586, 588, 590, 592, 594, 596, 608, 610, 612, 614, 616, 620, 624, 626, 632, 634, 636, 640, 642, 644, 646, 648, 650, 652, 656, 662, 664, 668, 670, 682, 694, 696, 698, 700, 702, 708, 710, 712, 720, 724, 726, 728, 752, 760, 768, 776, 780, 818, 828, 840, 848, 850, 854, 860, 862; *vide* Ottomani, Thraces
- turnus (*черговість*), 42, 44, 62, 220, 242, 294, 348, 356, 470, 532, 534, 538, 790
- turris (*вежа*), 30, 100, 110, 146, 150, 228, 262, 354, 420, 426, 450, 564, 582, 584, 592, 662, 670, 672, 864
- tutela, tutoria (*опіка*), 168, 176, 364, 440, 442

- tutor (*опікун*), 160, 176, 184, 450, 474, 528, 568
 tympanum, timpanum (*тулумбас, бубен*), 198, 374, 450, 480, 500, 542, 564, 646, 688
 typographus (*друкар*), 114, 222; *vide confector librorum*
 tyrannus Turcarum (*турецький тиран*), 608; *vide caesar, imperator, sultanus Turcarum*
 ulna (*лікоть*), 258; *vide cubitum*
 uncia (*унція*), 190, 208, 658
 unctio extrema (*єлеосвячення*), 134, 232, 826
 unio (*унія*), 24, 58, 104, 116, 124, 128, 130, 132, 162, 164, 178, 206, 254, 302, 304, 306, 430, 432, 434, 452, 536, 684, 690, 778, 828, 870
 uniti (*уніати*), 24, 104, 120, 162, 302, 306, 352, 430, 460, 598
 universale (*універсал*), 210, 446, 538, 570, 724, 764, 796
 universitas (*університет*), 452
 – Cracoviensis (*Краківський*), 16, 28, 48, 176, 214, 286, 452, 486, 488, 660, 676, 678, 722, 770, 786, 822; *vide academia Cracoviensis*
 urbs (*місто*), 10, 16, 18, 20, 22, 26, 34, 38, 40, 42, 46, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 68, 72, 74, 78, 80, 82, 84, 88, 96, 100, 102, 112, 116, 118, 120, 126, 130, 132, 140, 146, 162, 166, 184, 186, 194, 196, 198, 200, 204, 208, 210, 228, 230, 252, 260, 320, 332, 354, 358, 364, 372, 388, 394, 396, 402, 404, 408, 410, 412, 420, 422, 424, 426, 428, 430, 434, 436, 440, 448, 452, 464, 468, 470, 486, 492, 494, 498, 500, 508, 514, 518, 520, 522, 532, 536, 556, 558, 564, 572, 576, 580, 582, 590, 592, 596, 600, 602, 616, 620, 622, 628, 630, 632, 634, 636, 648, 650, 652, 662, 664, 668, 670, 672, 682, 684, 696, 698, 708, 734, 740, 742, 744, 772, 788, 812, 814, 822, 828, 840, 844, 850, 854, 862, 868, 872; *vide civitas, municipium*
 – Catholica (*католицьке*), 62, 122
 urna (*труна, гробівець*), 112, 314, 396, 596, 750, 830; *vide mausoleum, sarcophagus*
 urnula (*урна, скриня*), 250, 564, 596, 602; *vide cistula*
 – stannea (*олов'яна*), 602
 usura (*лихва*), 154
 vadimonium (*зарука*), 406, 412, 424, 480
 vadum (*брід*), 610, 644, 726; *vide traiectus, transitus fluminum*
 Valachi, Vallachi (*волохи*), 24, 140, 192, 320, 332, 384, 448, 578, 580, 596, 608, 616, 642, 696, 698, 702, 704, 706, 708, 724, 730, 732, 780
 vallus, valli (*вал, вали*), 10, 18, 22, 84, 98, 146, 196, 218, 244, 246, 248, 284, 322, 326, 332, 334, 336, 338, 342, 344, 350, 354, 368, 376, 398, 402, 404, 420, 426, 472, 474, 476, 508, 526, 542, 560, 564, 566, 580, 582, 584, 590, 592, 598, 608, 610, 612, 614, 622, 632, 634, 646, 650, 660, 686, 688, 704, 764, 812, 846
 vasculum (*келик*), 232; *vide calix*
 vastatio *vide* devastatio
 vectigal, *acciza* (*прибуток, побор*), 144, 438, 446, 784; *vide contributio, exactio, tributus*
 vectigalia, *robory* (*побори*), 204
 vectores (*перевізники*), 142, 476
 velites (*легка кіннота*), 36, 322, 344, 402; *vide equitatus*
 venatio (*полювання*), 38, 298
 venator (*ловчий*)
 – curiae regni (*надворний*), 614
 – terrae Haliciensis (*галицький*), 716
 venefica (*чарівниця*), 514, 774; *vide volatica*
 venenum (*отрута*), 178, 304, 372, 388, 390, 492, 600, 684, 864
 Veneti (*венеційці*), 718, 752, 768, 848
 ventrale, *fartuszek* (*фартурх*), 506
 vestales (*монахині*), 18, 242; *vide moniales, virgines*
 vestes, vestimentum, vestitus (*шати, одяг*), 52, 56, 58, 60, 80, 82, 94, 98, 184, 238, 278, 318, 324, 326, 330, 334, 346, 362, 370, 482, 508, 524, 528, 572, 618, 622, 660, 680, 682, 706, 742, 748, 800, 808, 810, 812, 816, 824, 828, 838, 848, 860; *vide cassula, ornatus*
 veterani (*вояки-ветерани*), 218, 322, 376, 458, 486, 542
 vexillifer (*прапорносець*), 404, 814
 vexillifer (*хорунжий*), 390, 702
 – Cracoviensis, 762
 – Haliciensis, 94
 – Lituaniae, 732
 – Podoliae, 720
 – regni (*коронний*), 308, 316, 338, 340, 462, 476, 478, 480, 488, 512, 526, 610, 624, 872; *vide signiferus regni*
 – Zydaczoviensis, 646
 vexillum, vexilla (*хоругва, хоругви*), 98, 116, 228, 312, 318, 352, 368, 370, 380, 402, 404, 444, 480, 492, 580, 582, 592, 612, 628, 634, 642, 644, 646, 682, 698, 704, 706, 708, 724, 728, 730, 772, 802, 808, 812, 818, 836, 838; *vide cohortes*
 – lorcatum, cataphractum (*панцирна*), 696, 732, 752, 814
 – levioris armaturae (*легкозброєна*), 726
 vexillum, vexilla, *kornety* (*хоругва, штандарт, прапори*), 366, 442, 614; *vide labarum, signa*
 – Machometis (*Магомета*), 616

- vezyrius, vezirus, wezyrus (*візир*), 614, 620, 628, 662, 694, 700, 704, 726, 780, 860
 viae (*дороги*), 18, 38, 74, 76, 78, 90, 96, 98, 102, 120, 126, 132, 134, 170, 186, 196, 204, 218, 220, 258, 294, 310, 312, 314, 366, 376, 382, 384, 396, 426, 458, 474, 480, 482, 492, 514, 542, 554, 562, 570, 598, 602, 604, 608, 610, 630, 642, 650, 662, 696, 698, 710, 716, 724, 728, 742, 766, 780, 802, 808, 810, 812, 814, 838, 840, 844, 848; *vide strata, tractus*
 vicariatus (*носада вікарія*), 216, 226, 806
 vicarius (*вікарій*), 40, 44, 66, 76, 88, 90, 102, 120, 202, 204, 212, 216, 224, 234, 252, 290, 338, 348, 392, 502, 580, 686, 714, 716, 722, 764, 776, 806, 820, 830
 – Carmelitarum (*кармелітів*), 22
 – in Bobrka, 166
 vicescancellarius (*підканцлер*)
 – magni ducatus Lituaniae (*Великого князівства Литовського*), 608
 – regni (*королівства*), 442, 570
 vicescapitaneus (*підстароста*), 98, 420
 vicescustos (*віцекустош*), 468, 504, 556, 654, 674, 754, 790, 800, 820, 842
 vicepraefectus (*заступник коменданта*), 592
 vicepraefectus stabuli regni (*коронний підконюший*), 216, 280
 vicepraepositus (*віценамісник*), 212, 250
 viceprocurator (*віцепрокуратор*), 230
 victor (*переможець*), 38, 46, 50, 144, 346, 368, 370, 372, 376, 422, 472, 480, 516, 526, 532, 598, 612, 614, 616, 786, 804
 victoria (*перемога*), 10, 14, 30, 46, 48, 50, 74, 82, 88, 144, 148, 168, 182, 196, 218, 308, 312, 316, 318, 322, 326, 334, 336, 346, 366, 368, 370, 374, 376, 388, 394, 396, 400, 404, 408, 420, 440, 442, 444, 448, 464, 472, 474, 476, 478, 480, 482, 484, 486, 512, 528, 542, 546, 554, 588, 610, 612, 614, 616, 618, 620, 632, 636, 642, 646, 652, 664, 680, 694, 696, 698, 700, 702, 704, 718, 720, 734, 748, 750, 752, 754, 780, 828, 830, 850
 victualia (*продукти*), 208, 324, 348, 358, 360, 492, 508, 542, 708, 830; *vide refectio, victus*
 victus (*харчі, прожиття*), 22, 34, 38, 144, 152, 278, 310, 324, 422, 438, 462, 482, 508, 524, 534, 566, 572, 624, 660, 720, 756, 794; *vide alimentum, alimonia, refectio, victualia*
 vicus (*оселя, дільниця*), 30, 36, 38, 98, 118, 314, 380, 418, 542, 562, 566, 644, 780; *vide pagus, villa; suburbium*
 – Scacoviensis (*Краківська*), 336
 – Haliciensis (*Галицька*), 208, 580, 582
 – Judaeorum, Judaicus (*Єврейська*), 260, 520;
 vide platea Judaeorum
 – Sixtowski (*Сикста*), 406
 vicus (*частина*), 664
 vigilia (*сторожа, чати, чування*), 18, 36, 114, 178, 210, 218, 262, 338, 370, 384, 392, 428, 484, 518, 520, 592, 598, 600, 630, 646, 728, 732, 818; *vide custodia, excubiae*
 – nocturna (*нічна*), 324
 villa, villae (*село, села*), 14, 16, 18, 42, 46, 48, 52, 56, 60, 62, 68, 70, 76, 78, 84, 86, 90, 100, 102, 110, 144, 150, 182, 190, 192, 194, 202, 212, 232, 240, 242, 252, 288, 302, 314, 318, 332, 358, 360, 388, 416, 430, 446, 464, 470, 488, 490, 508, 516, 520, 548, 552, 576, 618, 626, 632, 642, 654, 690, 702, 706, 714, 736, 742, 744, 752, 770, 780, 792, 794, 800, 804, 806, 808, 810, 812, 814, 822, 828, 830, 832, 860; *vide pagus, vicus*
 – civilis (*міське*), 276
 – praestimonialis (*село-бенефіцій, пребенда*), 636, 672, 738, 714, 776, 868; *vide praestimonium*
 villanae (*селянки*), 312, 330
 villani (*селяни*), 220; *vide agrestes, agricolae, coloni, rustici*
 vincula (*кайдани, пута*), 42, 52, 308, 310, 312, 472, 482, 498, 594, 614, 616, 620, 624, 626, 628, 634, 642, 644, 646, 720, 860
 vinea (*виноградник*), 52, 74, 142, 304
 – Christi, Domini (*Господній*), 666, 722, 776
 vinum (*вино*), 16, 34, 66, 150, 200, 324, 342, 372, 410, 448, 488, 506, 700, 772, 800, 824, 834
 – crematum (*горілка*), 830
 – Hungaricum (*угорське*), 424
 violentia (*насильство*), 42, 68, 98, 128, 140, 210, 216, 268, 276, 304, 312, 320, 332, 368, 380, 388, 410, 422, 568, 600, 608, 674, 860
 virgines (*сестри, монахині*), 18, 34, 52, 74, 104, 106, 108, 120, 144, 150, 170, 180, 208, 226, 230, 242, 244, 256, 526, 530, 660, 662, 664, 686, 738, 740, 742, 744, 746, 748, 750, 786, 860; *vide moniales, vestales*
 virginitas (*цнота*), 94, 106, 120, 178, 180, 230, 596, 740, 746; *vide castitas*
 visitatio (*візитація, відвідини*), 110, 260, 262, 288, 292, 534, 618, 666, 714, 746, 756, 758
 – generalis (*генеральна*), 574
 visitator (*візитатор*), 276, 756, 760
 vitricus (*захристиянин, витрикуш*), 150, 200, 266; *vide sacristianus*
 vitrum (*скло*), 252, 698

- vivarium (звіринець), 578
- vladica, *władica* (владика, єпископ), 24, 306, 584;
vide episcopus ritus Ruthenici
 – Belzensis, 306
 – Brzestensis, 306
 – Chelmensis, 306
 – Kiioviensis, 306
 – Luceoriensis, 306
 – Ostrogiensis, 306
 – Pinscensis, 306
 – Premisliensis, 306
 – Włodimiriensis, 306
- vladicatus (владичтво, єпископство), 354, 586;
vide episcopatus
- volatica (чарівниця), 512; *vide* venefica
- volones (найманці), 426; *vide* mercenarii, **stipendiarii**
- voluntarii (добровольці, охотники), 300, 564
- vota secreta (таємне голосування), 820
- votum, vota (обітниця, обітниці, воти, дари), 12, 26, 44, 52, 58, 74, 76, 98, 100, 118, 126, 156, 166, 178, 180, 188, 194, 248, 252, 258, 260, 276, 286, 294, 314, 326, 328, 344, 348, 428, 440, 442, 450, 458, 478, 488, 500, 504, 506, 510, 518, 544, 558, 564, 574, 604, 616, 622, 640, 642, 646, 654, 656, 722, 728, 734, 750, 756, 770, 776, 786, 790, 824, 826, 856, 872
 – castitatis (обітниця чистоти), 178
 – paupertatis (обітниця бідності), 522
- vox (голос), 18, 34, 42, 48, 66, 80, 92, 126, 130, 138, 158, 160, 180, 188, 224, 322, 328, 346, 362, 380, 396, 408, 412, 434, 494, 506, 614, 652, 668, 680, 684, 688, 694, 748, 756, 766, 786, 824, 826, 834, 858, 864, 868, 872
 – activa (активний), 246, 502, 678, 686, 758, 798
 – libera (вільний), 764
 – passiva (пасивний), 246, 502, 678, 686, 758, 798
- wartabida, wartabieda (варданет), 124, 130, 132;
vide doctor Armenorum
- wataman (отаман), 344, 424
- wezyrus *vide* vezyrius
- xenodochium (шпиталь), 110, 294, 386; *vide* hospitale, lazaretum
 – Sancti Stanislai (Св. Станіслава), 232
- zytho (пив), 800; *vide* cerevisia

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Титульна сторінка рукопису Яна Томаша Юзефовича / Title page of the manuscript by Jan Tomasz Józefowicz (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 917, оп. 2, спр. 1275, с. 1).
2. Підтитул з присвятою Богородиці рукопису Яна Томаша Юзефовича / Subtitle with dedication to the Virgin Mary of the manuscript by Jan Tomasz Józefowicz (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 917, оп. 2, спр. 1275, с. 5).
3. Автограф Яна Томаша Юзефовича, 1704 р. / Autograph by Jan Tomasz Józefowicz, 1704 (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 52, оп. 2, спр. 795, с. 43).
4. Автограф Яна Томаша Юзефовича, 1722 р. / Autograph by Jan Tomasz Józefowicz, 1722 (Archiwum archidiecezji lwowskiej, Księgi konsystorskie, KK-19, k. 94).
5. Титульна сторінка зі львівських консисторських актів, 1645 р. / Title page from the Lviv Consistory Acts, 1645 (Archiwum archidiecezji lwowskiej, Księgi konsystorskie, KK-6, k. 2).
6. Титульна сторінка рукопису монастиря львівських бернардинців / Title page of the manuscript from the Lviv Bernardine Monastery (Бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка. Фонд рукописних, стародрукованих та рідкісних книг, № 12686, с. 1).
7. Єрусалимський патріарх Теофан, гравюра Лукаса Кіліана, 1620 р. / Orthodox Patriarch of Jerusalem Theophanes, engraving by Lucas Kilian, 1620 (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2c/Theophanis_Patriarch_1620.JPG).
8. Похорон наказного гетьмана Івана Золотаренка, гравюра 1713 р. / Funeral of the Regimental Hetman Ivan Zolotarenko, engraving from 1713 (Ludolf H. Allgemeine Schau-Bühne oder Welt. Franckfurt am Mayn, 1713, Bd. 3 – примірник Національної бібліотеки у Варшаві).

Наукове видання
Серія “Львівські історичні праці. Джерела”. Вип. 11

Юзефович Ян Томаш
Історія Львівського архієпископства (1614–1700)

Упорядники
МИРОН КАПРАЛЬ, ІРИНА КЛИМЕНКО

Літературна редакція Наталія Кіт

Художнє оформлення обкладинки Мар'яна Пелех

Підписано до друку 15.11.2023 р. Формат 70x100/16. Папір офс. Офс. друк.
Гарнітура “Times New Roman”. Ум.-друк. арк. 65,25. Наклад 300 прим.

Видавець
Львівське відділення
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М.С.Грушевського НАН України
79008, м. Львів, вул. Винниченка 24
Тел.: (032) 235-73-02

Друк
ПП “Колвес”
79000, м. Львів, вул. Грабовського, 11
Тел. (032) 297-46-78; e-mail: kolvesdruk@gmail.com

10/104.
↓

Leopoliensis
Archiepiscopatus

Historia

ab a^o 1614 ab obitu Joannis Lamoriskii Archiepi Leopoliensis
per Joannem Thomam Josephovicem Leopoliensem Canonium
ex Actis Lutemicis, et Historicis per Annotationes
Annorum collecta.

1. Титульна сторінка рукопису Яна Томаша Юзефовича
Title page of the manuscript by Jan Tomasz Józefowicz

5. Титульна сторінка зі львівських консисторських актів, 1645 р.

Title page from the Lviv Consistory Acts, 1645

L. m. a.

LIBERTATE

SEU
CATALOGVS
FVNDA TORVM

CONFRATRIAE ET BENEFICENTIAE
CONVENTUS LEOPOLIENSIS ad S. ANDREAM APOSTOLVM
ORDINIS SANCTI FRANCISCI
FRATRUM MINORVM DE OBSERVANTIA

DE FVNDA TORVM
PREFATIO

*Beneficia in presentes collata eam inferunt in posteris
vel maxime obligationem ut eorum semper meminisse &
nullo inquam tempore obliuisci tenentur. In memoria
enim aeterna, secundum decretum diuinum, debet esse iudex ut dicitur*

6. Титульна сторінка рукопису монастиря львівських бернардинців
Title page of the manuscript from the Lviv Bernardine Monastery

7. Єрусалимський патріарх Теофан, гравюра Лукаса Кіліана, 1620 р.
 Orthodox Patriarch of Jerusalem Theophanes, engraving by Lucas Kilian, 1620

8. Похорон наказаного гетьмана Івана Золотаренка. гравюра 1713 р.
Funeral of the Regimental Hetman Ivan Zolotarenko, engraving from 1713

*“Parvum rebus gestis,
eruditione, non tamen labore opus fero
tibi lector benevole”*
(Joannes Thomas Josephowic)

*“Ласкавий читачу, несу тобі пвір,
бідний на хист та ерудицію,
але не на діяння і працю”*
(Ян Томаш Юзефович)

ISBN 978-617-14-0127-3

9 786171 401273